MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI VAZIRLIGI

JIZZAX VILOYATI PEDAGOGIK MAHORAT MARKAZI

"FAN VA TA'LIM MAZMUNINI TAKOMILLASHTIRISHDA XORIJIY TAJRIBALARDAN FOYDALANISH: MUAMMO VA YECHIMLAR" MAVZUSIDAGI RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY ANJUMAN

(2025-yil 20-noyabr)

MATERIALLARI

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA’LIMI TIZIMIDA
O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
MAKTABGACHA VA MAKTAB TA’LIMI VAZIRLIGI

JIZZAX VILOYATI PEDAGOGIK MAHORAT MARKAZI

“ANIQ VA TABIIY FANLAR METODIKASI” KAFEDRASI

“FAN VA TA’LIM MAZMUNINI TAKOMILLASHTIRISHDA XORIJIY TAJRIBALARDAN FOYDALANISH: MUAMMO VA YECHIMLAR”

Respublika ilmiy-amaliy onlayn konferensiyasi
(2025-yil, 19-20-noyabr)
MATERIALLARI

"UTILIZING INTERNATIONAL EXPERIENCE IN IMPROVING THE CONTENT OF SCIENCE AND EDUCATION: PROBLEMS AND SOLUTIONS"

Republican Scientific-Practical Online Conference
(November 19–20, 2025)
MATERIALS

«ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА В СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ СОДЕРЖАНИЯ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ: ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ»

Республиканская научно-практическая онлайн-конференция
(19–20 ноября 2025 года)
МАТЕРИАЛЫ

JIZZAX –2025

UDK 377 (077)
KBK 74 (J)
P 29

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-son farmoni ijrosini ta’minlash, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ma’muriy islohotlar doirasida oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar sohasida davlat boshqaruvini samarali tashkil qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2023-yil 4-iyuldagi PQ-200 qarori 9-bandi beshinchi xatboshisida belgilangan vazifalar ijrosi, Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligining “2025-yilga mo‘ljallangan xalqaro va respublika miqyosida o‘tkaziladigan ilmiy va ilmiy-texnik tadbirlar ro‘yxatini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 2024-yil 27-dekabr 490-sonli buyrug‘i 1-ilovasi, shuningdek, Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi tasarrufidagi Jizzax viloyati pedagogik mahorat markazi ish rejasiga asosan 2025-yil 19-20-noyabr kunlari **“Fan va ta’lim mazmunini takomillashtirishda xorijiy tajribalardan foydalanish: muammo va yechimlar”** mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy onlayn konferensiya o‘tkazildi.

Mazkur konferensiyani tashkil etishdan maqsadimiz tadqiqotchilarning, soha mutaxassislarining, ta’lim sohasida ishlayotgan pedagoglarning ilm-fanni rivojlantirish borasidagi islohotlarini muhokama qilish, dolzarb masalalarni hal qilishning samarali usullarini ishlab chiqishga taklif etishdir. Biz uchun muloqot, tajriba almashish va hamkorlik muhim.

The purpose of organizing this conference is to discuss the reforms in this field of science among researchers, specialists in the field, teachers working in the field of education in the development of science, to invite them to develop effective ways to address pressing issues. Communication, exchange of experience and cooperation in this area are important for us.

Наша цель, организации данной конференции – обсудить реформы исследователей, специалистов в данной области, учителей, работающих в сфере образования, в развитии науки, предложить им разработать эффективные способы решения актуальных проблем. Для нас важно общение, обмен опытом и сотрудничество.

TAHRIR HAY’ATI:	
I.N.Axmedov	Jizzax viloyati pedagogik mahorat markazi direktori, f.f.f.d., dotsent
A.Y.Raxmatullayev	Akademik faoliyat bo‘yicha o‘rinbosari, t.f.f.d., dotsent
A.J.Ruziyev	Pedagoglarni kasbiy rivojlantirish bo‘yicha o‘rinbosari, f.f.f.d., dotsent
J.A.Mardankulov	“Aniq va tabiiy fanlar metodikasi” kafedrasi mudiri, p.f.f.d., dotsent
A.S.Kubayev	“Pedagogika, psixologiya va ta’lim texnologiyalari” kafedrasi dotsenti
M.M.Xolboyeva	“Aniq va tabiiy fanlar metodikasi” kafedrasi dotsenti, p.f.f.d.
M.M.Jabborov	“Aniq va tabiiy fanlar metodikasi” kafedrasi dotsenti, p.f.f.d.
M.A.Tilakova	“Pedagogika, psixologiya va ta’lim texnologiyalari” kafedrasi mudiri, dotsent
N.A.Axmedjonov	“Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar” kafedrasi dotsenti, t.f.f.d., dotsent
D.K.Norbekov	“Aniq va tabiiy fanlar metodikasi” kafedrasi katta o‘qituvchisi
O.U.Ergashev	“Aniq va tabiiy fanlar metodikasi” kafedrasi katta o‘qituvchisi
Sh.A.Egamqulov	“Aniq va tabiiy fanlar metodikasi” kafedrasi katta o‘qituvchisi
M.N.Turdaliyev	“Aniq va tabiiy fanlar metodikasi” kafedrasi katta o‘qituvchisi

To‘plamdan o‘rin olgan maqolalarning saviyasi, sifati va ilmiy dalillarning haqqoniyligi hamda mazmuni uchun mualliflar mas’uldirlar.

Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to‘plami Jizzax viloyat pedagogik mahorat markazi Ilmiy-metodik kengashining 2025-yil 25-noyabrdagi navbatdan tashqari yig‘ilish qarori bilan nashrga tavsiya etilgan.

SO‘Z BOSHI

Assalomu alaykum hurmatli anjuman ishtirokchilari!

Bugungi konferensiyamizning “**Fan va ta’lim mazmunini takomillashtirishda xorijiy tajribalardan foydalanish: muammo va yechimlar**” mavzusiga bag‘ishlangani bejiz emas. Chunki XXI asrning ikkinchi choragida global ilm-fan, ta’lim va sanoat tarmoqlari keskin transformatsiya jarayoniga kirgan bo‘lib, bunda raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt, big data, kognitiv tizimlar, bulutli hisoblash, IoT (Internet of Things), robototexnika va kiberxavfsizlik kabi yo‘nalishlar taraqqiyotning asosiy drayveriga aylanmoqda. Dunyoning yetakchi ilmiy markazlari ta’kidlayotganidek (UNESCO Education 2030, OECD Future of Education 2040, McKinsey Global Institute, World Economic Forum), yaqin 10–15 yil ichida: ta’limning 60% dan ortiq jarayonlari raqamlashtiriladi, sun’iy intellekt yordamida ta’limni shaxsiylashtirish jarayoni uch barobar tezlashadi, raqamli ko‘nikmalar mehnat bozorida asosiy kompetensiyaga aylanadi, ilm-fan, ta’lim va ishlab chiqarish integratsiyasi bir butun ekotizim sifatida shakllanadi.

O’zbekiston ta’lim tizimidagi islohotlarning yangi bosqichi sifatida **s**o‘nggi yillarda O’zbekiston Respublikasida raqamli transformatsiya bo‘yicha izchil islohotlar amalga oshirilmoqda. “Yangi O’zbekistonning taraqqiyot strategiyasi (2022–2026)” va “Raqamli O’zbekiston – 2030” dasturlari asosida ta’lim sohasida keng ko‘lamli o‘zgarishlar amalga oshmoqda. Jumladan:

Raqamlashtirish jarayonida mamlakatimizdagi umumiy o‘rta ta’lim muassasalarining 90% dan ortig‘ida “Elektron kundalik” tizimi to‘liq joriy etildi, 4000 dan ortiq maktablar “Bilimlar portali”, “EduMarket”, “EduTest”, “EduScan” kabi AI asosidagi platformalar bilan integratsiyalashdi, 2024–2025-yillardan boshlab AI proktorlik tizimlari, avtomatik diagnostika, adaptiv testlar bosqichma-bosqich tatbiq etilyapti.

Sun’iy intellekt asosidagi ta’lim tizimlaridan dunyo tajribasi (Koreya, Singapur, AQSh, Yaponiya, Estoniya) shuni ko‘rsatadiki, AI o‘quvchilar bilimini real vaqt rejimida baholaydi, ta’lim bo‘yicha shaxsiy o‘sish trayektoriyasini yaratadi, o‘quv jarayonini moslashuvchan (adaptive learning) qiladi.

O’zbekistonda ham AI asosidagi “Digital Pedagogy”, o‘quvchilarning psixometrik ko‘rsatkichlarini aniqlovchi AI-profil tizimlari, o‘qituvchilar malakasini baholovchi intellektual platformalar sinovdan o‘tkazilmoqda.

Xalqaro hamkorlikning kengayishi va ilg‘or tajribalar transferi sifatida bugungi globallashuv sharoitida ta’limni modernizatsiya qilish xalqaro hamkorliksiz tasavvur etib bo‘lmaydi. O’zbekiston quyidagi yo‘nalishlarda faol integratsiyani amalga oshirmoqda:

Koreya modeli, “Digital Uzbekistan – Korea” dasturi doirasida: raqamli didaktika modellarini yaratish, AI asosidagi raqamli darsliklar ishlab chiqish, STEM laboratoriyalarini tashkil etish bo‘yicha loyihalar amalga oshmoqda.

Singapur va Finlyandiya tajribasi doirasida “Ta’limda kompetensiyalar modeli”, “Learning by doing” (amaliyot orqali o‘qitish), STEAM va kognitiv pedagogika metodlari joriy etilmoqda.

Rossiya, Qozog‘iston, Hindiston bilan hamkorlikda qo‘shma ilmiy-amaliy loyihalar, o‘quv dasturlari integratsiyasi, ilmiy tadqiqotlar almashinuvi, IT va pedagogika bo‘yicha malaka oshirish dasturlari izchil yo‘lga qo‘yilgan.

Bugungi konferensiyaning ilmiy-amaliy ahamiyati shundaki konferensiyada O’zbekiston, Rossiya, Qozog‘iston, Qirg‘iziston, Hindiston va Malayziya kabi davlatlarning professor-o‘qituvchilari, ilmiy tadqiqotchilari, doktorantlar, amaliyotchi mutaxassislari qatnashmoqda.

Ularning taklif etayotgan ma’ruzalari: innovatsion pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish, sun’iy intellektni o‘quv jarayoniga integratsiya qilish, ilm-fan va ishlab chiqarish hamkorligini kuchaytirish, ta’lim sifati monitoringini takomillashtirish bo‘yicha muhim ilmiy asoslar va yechimlarni taklif etadi.

Xulosa o‘rnida raqamli texnologiyalar, innovatsion yondashuvlar va sun’iy intellektni o‘z ichiga olgan zamonaviy ta’lim strategiyasini yaratmasdan turib: millatning raqobatbardoshligi, yoshlar intellektual salohiyati, iqtisodiyotning innovatsion rivoji tasavvur etib bo‘lmaydi.

Bugungi konferensiya — aynan mana shu yo‘nalishlarda ilmiy asoslangan yechimlar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Barcha ishtirokchilarga muvaffaqiyatlar tilayman. E’tiboringiz uchun rahmat!

Ijod Axmedov
Jizzax viloyati pedagogik mahorat markazi direktori,
falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent.

BUTUN DUNYODA AKT TA’LIMINING HOLATI, MUAMMOLARI VA SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO‘LLARI

Nishonov Akmal Obidovich,
Farg‘ona viloyati pedagogik mahorat markazi
“Amaliy fanlar va axborot texnologiyalari” kafedrasi dotsenti
Sulaymonova Oygul Abdulatif qizi,
Farg‘ona viloyati pedagogik mahorat markazi
“Aniq va tabiiy fanlar metodikasi” kafedrasi o‘qituvchisi
e-mail: gofurovaoygul0405@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada butun dunyoda AKT (Axborot va kommunikatsiya texnologiyalari) ta’limining rivojlanish holati, mavjud muammolar va samaradorligini oshirish yo‘llari tahlil qilinadi. Maqolada UNICEF, UNESCO, Huawei, IBM kabi yirik xalqaro tashkilotlar va kompaniyalar tomonidan amalga oshirilayotgan global tashabbuslar, shuningdek Afrika davlatidagi mintaqaviy loyihalar ko‘rib chiqilgan. AKT ta’limidagi asosiy muammolar sifatida infratuzilmaning yetishmasligi, raqamli tengsizlik, o‘qituvchilarning malaka darajasi pastligi va mahalliy kontentning yo‘qligi ko‘rsatib o‘tilgan. Shuningdek, maqolada davlat va xususiy sektor hamkorligini rivojlantirish, mahalliy o‘quv materiallarini yaratish, o‘qituvchilarni muntazam malaka oshirish dasturlariga jalb etish kabi samaradorlikni oshirish yo‘llari taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: AKT, raqamli ta’lim, global tashabbuslar, raqamli tengsizlik, ta’lim samaradorligi, o‘qituvchilar malakasi, davlat-xususiy sheriklik.

Annotation. This article analyzes the current state of ICT (Information and Communication Technologies) education worldwide, the existing challenges, and strategies to improve its effectiveness. It examines global initiatives carried out by major international organizations and companies such as UNICEF, UNESCO, Huawei, and IBM, as well as regional projects in African countrie. The main challenges in ICT education include insufficient infrastructure, digital divide, low teacher qualification levels, and lack of localized educational content. The article suggests ways to enhance effectiveness, including fostering public-private partnerships, creating learning materials tailored to local languages and cultures, implementing regular teacher training programs, and ensuring sustainable development of digital education.

Keywords: ICT, digital education, global initiatives, digital divide, education effectiveness, teacher qualification, public-private partnership.

Аннотация. В данной статье анализируется состояние развития образования в области ИКТ (информационно-коммуникационных технологий) во всем мире, существующие проблемы и пути повышения его эффективности. Рассматриваются глобальные инициативы, реализуемые такими крупными международными организациями и компаниями, как UNICEF, UNESCO, Huawei, IBM, а также региональные проекты в странах Африки. Основные проблемы в сфере ИКТ-образования включают недостаточную инфраструктуру, цифровое неравенство, низкий уровень квалификации учителей и нехватку локального учебного контента. В статье предлагаются пути повышения эффективности, включая развитие сотрудничества между государственным и частным секторами, создание учебных материалов на местных языках, регулярное повышение квалификации учителей и обеспечение устойчивого развития цифрового образования.

Ключевые слова: ИКТ, цифровое образование, глобальные инициативы, цифровое неравенство, эффективность образования, квалификация учителей, государственно-частное партнерство.

Kirish

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya davrida ta’lim sohasida axborot va kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish masalasi dolzarb muammolardan biri bo‘lib qolmoqda. Dunyoning rivojlanayotgan mamlakatlarida ta’lim jarayonlarini modernizatsiya qilish, o‘quvchilarning bilim olish imkoniyatlarini kengaytirish va ta’lim samaradorligini oshirishda AKT muhim vosita sifatida e’tirof etilmoqda. Ayniqsa, pandemiya davrida masofaviy ta’lim

jarayonlari AKTning ta’limdagi o‘rnini yanada kuchaytirib, uning barqaror va inklyuziv rivojlanishini ta’minlash zaruratini yaqqol namoyon qildi.

Shunga qaramay, butun dunyo miqyosida AKT ta’limi qator jiddiy muammolarga duch kelmoqda. Ulardan eng asosiylari — infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi, internet va texnik vositalarning hududlar bo‘yicha teng taqsimlanmaganligi, o‘qituvchilarning raqamli savodxonlik darajasi pastligi hamda mahalliy sharoit va ehtiyojlarga mos o‘quv kontentining yetishmasligidir. Ushbu muammolarni hal etish nafaqat bir mamlakat, balki global ta’lim tizimi uchun ham ustuvor masaladir.

Mazkur mavzuga e’tibor qaratishning asosiy sababi shundaki, AKT ta’limi ta’lim sifatini oshirish, raqamli tengsizlikni kamaytirish va kelajak avlodni raqamli iqtisodiyot sharoitida samarali faoliyat yuritishga tayyorlashda muhim omil hisoblanadi. Shuningdek, xalqaro tashkilotlar (UNICEF, UNESCO, Jahon banki va boshqalar) va yirik kompaniyalar (Huawei, IBM) tomonidan ilgari surilayotgan tashabbuslar ham AKT ta’limining global miqyosda qanchalik ahamiyatli ekanini ko‘rsatib bermoqda.

Shu boisdan, “Butun dunyoda AKT ta’limining holati, muammolari va samaradorligini oshirish yo‘llari” mavzusini o‘rganish, turli mamlakatlar tajribasini tahlil qilish hamda samarali yechimlarni ishlab chiqish bugungi kun ta’limi oldida turgan eng muhim ilmiy-amaliy vazifalardan biridir. Masalan bunga dunyo miqiyosida olib borilayotgan asosiy izlanishlar va tashabbuslarni keltirishimiz mumkin. Ulardan biri UNICEF Global Digital Education Initiatives — UNICEF 100 dan ortiq mamlakatda raqamli ta’lim tashabbuslarini amalga oshirmoqda. Ushbu tashabbuslarning asosiy yo‘nalishlari: barcha maktablarni internetga ulash, global raqamli platformalar yaratish va imkoniyati cheklangan bolalar uchun maxsus resurslar tayyorlash.

NEPAD E-School Program Afrika mamlakatlarida ehtiyojmand maktablarni kompyuter va internet bilan ta’minlashga qaratilgan yirik loyiha bo‘lib, u orqali maktablarning raqamli infratuzilmasi rivojlantirilmoqda.

Huawei ICT Academy – Huawei kompaniyasi universitetlar bilan hamkokrlikda AKT bo‘yicha malakali kadrlar tayyorlash uchun xalqaro dastur yaratdi. 2024-yil oxiriga kelib, 1,3 milliondan ortiq talabalar uchbu dastur orqali bilim olgan.

IBM SkillsBuild – bepul onlayn ta’lim platformasi bo‘lib, u talabalar o‘qituvchilar uchun raqamli ko‘nikmalarni rivojlantirish imkonini beradi.

UNESCO mobil o‘qish amaliyotlari – UNESKO mobil qurilmalar orqali o‘qitishni rivojlantirish, ayniqsa, qishloq hududlaridagi bolalar uchun teng imkoniyatlar yaratishga qaratilgan loyihalarni amalga oshirmoqda.

Mintaqaviy tajribalar ham hozirgi kunda AKT ning rivojiga salmoqli hissa qo‘shmoqda. Bunga misol sifatida Afrikada NEPAD E-School Program orqali maktablarda kompyuter va internet infratuzilmasini rivojlantirish yo‘lga qo‘yilgan

AKT ta’limidagi asosiy muammolarini quydagilarda ko‘rib o‘tsak bo‘ladi:

Infratuzilma yetishmasligi – ko‘plab mamlakatlarda internet tezligi past, elektr energiyasi bararor emas va qurilmalar yetarli emas. Bundan tashqari raqamli tengsizlik (Digital divide) – shahar va qishloq joylar orasidagi imkoniyatlar farqi juda kata. O‘qituvchilarning malaka yetishmovchiligi – yangi texnologiyalarni o‘qituvchilarga o‘rgatish uchun muntazam treninglar yetarli emas. O‘qituvchilarning malaka yetishmovchiligi — yangi texnologiyalarni o‘qituvchilarga o‘rgatish uchun muntazam treninglar yetarli emas. Moslashtirilgan o‘quv kontentining yo‘qligi — o‘quv dasturlarini mahalliy tillar va madaniyatga moslashtirish hamon muammo bo‘lib qolmoqda. Moliyaviy barqarorlik — ko‘plab dasturlar qisqa muddatli bo‘lib, barqaror moliyalashtirish mavjud emas.

Xulosa qilib shuni aytish kerak, samaradorlikni oshirish uchun davlat va xususiy sektor hamkorligini rivojlantirish (PPP) — texnologiyalarni joriy etishda investitsiya va resurslarni birlashtirish. Mahalliy kontent ishlab chiqish o‘quvchilar uchun tillar va madaniyatga mos materiallar yaratish. O‘qituvchilarni muntazam malaka oshirish dasturlariga jalb etish. Arzon va bardoshli texnologiyalarni tanlash orqali xarajatlarni kamaytirish. Raqamli ta’lim loyihalarini monitoring qilish va samaradorligini baholash. Favqulodda vaziyatlarga tayyorgarlik ko‘rish,

masalan, pandemiya davridagi masofaviy ta’limni tezkor tashkil qilish. Bundan tashqari mamlakatimizda global hamkorlik, davlat va xususiy sektor o‘rtasidagi sheriklik hamda mahalliy ehtiyojlarga moslashgan dasturlarni kuchaytirish orqali raqamli ta’limning samaradorligini sezilarli darajada oshirish mumkin deb hisoblayman.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati

1. A.Nishonov, O.Sulaymonova. Matematika va informatika anlarini innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida o‘qitishning dolzarb muammolari va ularning yechimlari. “STEAM va SMART” ta’lim texnologiyalar asosida aniq va tabiiy fanlarni o‘qitish: muammo, yechim va kamchiliklar: respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallar to‘plami. - Andijon. 2025.-266-271-b.

1. A.Nishonov, A.Soyibnazarov. O‘qituvchilarning AKT kompetentligini oshirish strategiyalari. Milliy ta’lim yaratilishida innovatsion yondashuvlar: xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to‘plami. - Navoiy. 2025.- 47-49-b.

2. Anderson T., & Dron J. *Learning in a Digital Age. Towards a Framework for Digital Education.* – Online Learning Journal. 2017-2-4-b.

3. Castells M. *The Rise of the Network Society.* – Wiley-Blackwell. 2010-4-b.

4. Huawei ICT Academy Global Program. *Huawei official site.* – https://www.huawei.com

5. IBM SkillsBuild Digital Education Platform. *IBM official site.* – https://www.ibm.com/skillsbuild

6. NEPAD E-School Program. Africa. *African Union Development Agency (AUDA-NEPAD).* – https://www.nepad.org

7. OECD. *Digital Education Outlook 2023.* – https://www.oecd.org

8. UNESCO. *Global Education Monitoring Report 2024.* – https://gem-report.unesco.org

9. UNICEF Global Digital Education Initiatives. *UNICEF official site.* – https://www.unicef.org

10. UNESCO Mobile Learning Initiatives. *UNESCO official site.* – https://www.unesco.org

11. World Bank. *Digital Dividends. World Development Report 2016.* – https://www.worldbank.org

GRASPS MODELIDAN FOYDALANISHNING TA’LIM JARAYONIDAGI AHAMIYATI

M.M.Xolboyeva
Jizzax viloyati pedagogik mahorat markazi,
“Aniq va tabiiy fanlar metodikasi”
kafedrasi katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada ta’lim jarayonida o‘quv maqsadlariga erishishni ta’minlovchi GRASPS modeli (Goal – maqsad, Role – rol, Audience – auditoriya, Situation – vaziyat, Product/Performance – mahsulot yoki faoliyat, Standards – baholash mezonlari) ning amaliy qo‘llanilish xususiyatlari tahlil qilinadi. Modelning o‘quvchilarda yuqori darajadagi kognitiv faoliyat, mas’uliyat va ijodkorlikni rivojlantirishdagi o‘rni asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: Ta’lim, o‘quv maqsadlari, goal – maqsad, role – rol, audience – auditoriya, situation – vaziyat, product/performance – mahsulot yoki faoliyat, standards – baholash mezonlari

Аннотация: В статье анализируются особенности практического применения модели GRASPS (Цель, Роль, Аудитория, Ситуация, Продукт/Результат, Стандарты), обеспечивающей достижение целей обучения в образовательном процессе. Обосновывается роль модели в развитии высокой познавательной активности, ответственности и креативности учеников.

Ключевые слова: Образование, цели обучения, цель, роль, аудитория, ситуация, продукт/результаты, стандарты

Annotatsion: This article analyzes the practical application of the GRASPS (Goal, Role, Audience, Situation, Product/Result, Standards) model, which ensures the achievement of learning

goals in the educational process. The model's role in developing students' high cognitive activity, responsibility, and creativity is substantiated.

Key words: Education, learning objectives, purpose, role, audience, situation, product/results, standards

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”2019-yil 29-apreldagi PF-5712 - sonli farmoniga muvofiq, umumiy o‘rta va maktabdan tashqari ta’limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo‘nalishlarini belgilash, o‘sib kelayotgan yosh avlodni ma’naviy-axloqiy va intellektual rivojlantirishni sifat jihatidan yangi darajaga ko‘tarish, o‘quv-tarbiya jarayoniga ta’limning innovatsion shakllari va usullarini joriy etish maqsadida, O‘zbekiston Respublikasining 2030-yilga kelib PISA xalqaro dasturi reytingida jahonning birinchi 30 ta ilg‘or mamlakatlari qatoriga kirishiga erishish hamda ta’lim tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish asosida o‘quvchilarning o‘qish, matematika va tabiiy yo‘nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholashga yo‘naltirilgan ta’lim sifatini baholashning milliy tizimini yaratish vazifalari belgilangan. Konsepsiya doirasida, o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash, axborotni mustaqil izlash, tahlil qilish kompetensiyalari va malakalarining rivojlanishiga alohida urg‘u berishni hisobga olgan holda, zamonaviy innovatsion iqtisodiyot talablariga javob beradigan umumta’lim dasturlari va yangi davlat ta’lim standartlarini joriy etish, o‘quvchilarning bilim darajasini, ta’lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro PISA, TIMSS, PIRLS va boshqa dasturlarda doimiy ishtirok etish nazarda tutilgan.

Shunga ko‘ra, hozirgi kunda o‘qituvchilik kasbi o‘zgacha va muhim ijtimoiy ahamiyat kasb etadi. Zero, o‘qituvchi yosh avlod qalbi kamolotining me’mori, yoshlarga ta’lim-tarbiya beruvchi insondir. Bugungi kunda u yoshlarni g ‘oyaviv - siyosiy jihatdan chiniqtirib tabiat, jamiyat, ijtimoiy hayot, tafakkur taraqqiyoti qonuniyatlarini o‘rgatadi, yoshlarni mehnat faoliyatiga tayyorlab, kasb-hunar sirlarini puxta egallashlarida ko‘maklashadi va jamiyat uchun muhim bo‘lgan ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatlarni hal etadi. Ana shu mas’uliyat o‘qituvchidan o ‘z kasbining mohir ustasi bo‘lishni, o‘quvchilarga tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatib, ularning qiziqishi, qobiliyati, iste’dodi, e’tiqodi va amaliy ko‘nikmalarini hai tomonlama rivojlantirish yo‘llarini izlab topadigan kasb egasi bo‘lishni talab etadi. Buning uchun o‘qituvchi doimo o‘z kasbiy mahoratini, ko‘nikma va malakalarini oshirib borishi, o‘qitishning zamonaviy metodlarini o‘rganib borishi, o‘quvchilarini jahon standartlariga mos holda tayyorlab borishi lozim.

GRASPS bu ta’lim samaradorligini baholash modeli. Ta’lim samaradorligi ta’lim oluvchining mavjud bilimlarni haqiqatda tushunish va kundalik faoliyatda foydalanish sifati bilan o‘lchanadi. GRASPS modeli hayotiy (real) vaziyatlar orqali muammoli vazifalar (haqiqiy ishlash vazifalari)ni yaratish va ularni hal qilishni nazarda tutadi. GRASPS loyihaga asoslangan ta’lim uchun asos yaratadi.

U quyidagi 6 bosqichdan iborat: GRASPS

- Goal (maqsad) muammo yoki maqsadni aniqlash;
- Role (rol) o‘quvchining rolini aniqlash;
- Audience (auditoriya) maqsadli auditoriyani aniqlash;
- Situation (vaziyat) maqsadning konteksti yoki ssenariysi;
- Product or performance (mahsulot yoki natija) nima yaratilmoqda va u nima uchun yaratiladi;
- Standarts and Criteria (standart va mezonlar) muvaffaqiyat standartlari va mezonlari aniqlanadi.

GRASPS vazifalaridan foydalanib haqiqiy baholashni amalga oshiring. Tushunishga yordam beradigan haqiqiy ishlash vazifasini qanday yaratishim mumkin?

Buning uchun GRASPSdan foydalaning!

G - o‘quvchilar qanday vazifani bajarishlari kerak?

R - o‘quvchining vazifadagi roli qanaqa?

A - maqsadli auditoriya kimlardan iborat?

S - Kontekst nima? Muammo nimada?

P - o‘quvchilar nimani yaratadilar/o‘rganadilar/rivojlantiradilar?

S - muvaffaqiyat standartlari va mezonlari qanday baholanadi?

GRASPS vazifasiga misol:

Siz suzish-cho‘milish havzasida qutqaruvchisiz. Siz cho‘milish havzasiga kelganlarni xavfsizlik qoidalari bilan tanishtirishga, suzish-cho‘milish havzasida xavfsizlikni ta’minlashga va eng muhimi cho‘kayotganlarni tez va aniqlik bilan qutqarishga mas’ulsiz. Siz cho‘kayotgan bolani qutqarish bo‘yicha aniq va to‘liq harakatlar rejangizni ishlab chiqing va u batafsil, to‘liq qo‘llab - quvvatlanadigan tavsiyalarni o‘z ichiga olishi kerak.

GRASPS qolipi:

G (maqsad) – (ssenariy bo‘yicha) cho‘kayotgan bolani qutqarish.

R (rol) – o‘quvchi qutqaruvchilar guruhi a’zosi.

A (maqsadli auditoriya) – suzish-cho‘milish havzasi.

S (vaziyat) – suzishni endi o‘rganayotgan va ehtiyotsizlik oqibatida cho‘kayotgan bola.

P (mahsulot) – cho‘kayotgan bolani qutqarish bo‘yicha batafsil, aniq va to‘liq qo‘llab-quvvatlanadigan tavsiyalarni o‘z ichiga olgan harakatlar rejasi.

S (muvaffaqiyat mezonlari) - cho‘kayotgan bolani qutqarish bo‘yicha aniq standartlar va mezonlar.

Esda saqlang: Vazifalarni ishlab chiqishda real muammolardan foydalaning. Demak, siz GRASPS vazifalarini yaratishda:

G- Vazifa bayonnomasini taqdim eting. Vazifada maqsad, muammo, qiyinchilik yoki to‘siqlarni aniq belgilang.

R- O‘quvchilarning vazifani bajarishdagi rolini aniqlang. O‘quvchilarga topshiriqdagi aniq vazifasi va amalga oshirishi lozim bo‘lgan ishini ayting.

A- Ssenariy kontekstida maqsadli auditoriyani aniqlang. Masalan, auditoriya mijoz, qo‘mita yoki guruhni o‘z ichiga olishi mumkin.

S- Ssenariy kontekstini bayon eting. Vaziyatni tushuntiring.

P- O‘quvchilar nimani va nima uchun yaratishini aniqlang.

S- O‘quvchilarga muvaffaqiyat haqida aniq tasavvur bering. Muvaffaqiyatga olib boruvchi maxsus standartlarni aniqlang.

Mustahkamlash uchun topshiriqlar

GRASPS modelidan biologiya darslarida amaliy mashg‘ulotlarda foydalanish tavsiya etiladi. Odam va uning salomatligi fani mavzulari doirasida birinchi yordam ko‘rsatish mashqlarida quyidagicha GRASPS vazifalarini yaratish mumkin.

Tayanch-harakatlanish sistemasi shikastlanganda birinchi yordam berish

G- Jismoniy tarbiya darsida e’tiborsizlik orqasidan Botirning muskul va paylari ezilishi, cho‘zilishi ro‘y berdi. Sinfdoshingizga birinchi yordam ko‘rsating.

R- O‘quvchilarning vazifani bajarishdagi rolini aniqlang. O‘quvchilarga topshiriqdagi aniq vazifasi va amalga oshirishi lozim bo‘lgan ishini ayting.

A- Ssenariy kontekstida maqsadli auditoriyani aniqlang. Masalan, auditoriya mijoz, qo‘mita yoki guruhni o‘z ichiga olishi mumkin.

S- Ssenariy kontekstini bayon eting. Vaziyatni tushuntiring.

P- O‘quvchilar nimani va nima uchun yaratishini aniqlang.

S- O‘quvchilarga muvaffaqiyat haqida aniq tasavvur bering. Muvaffaqiyatga olib boruvchi maxsus standartlarni aniqlang.

Avtohalokatda qon yo‘qotgan kishiga donorlik qilish yoki boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga sintetik yelim o‘rniga uy sharoitida sun’iy yelim tayyorlab berish bo‘yicha haqiqiy ishlash vazifalarini GRASPS modeli asosida tushuntiring.

Amaliy mashg‘ulot.

Mashg‘ulot uchun ko‘rsatmalar:

• Har biri 4-6 a’zodan iborat kichik guruhlar hosil qiling.

• 5 ta fan sohalaridan biridan GRASPS ishlash vazifasini tanlang.

• Guruh rahbari, yozib turuvchi, vaqt nazoratchisi va savol beruvchi rollarini tayinlang.

• Mahsulot va ishlab chiqqan muvaffaqiyat standartlaringiz bo‘yicha taqdimot tayyorlang va himoya qiling.

Zamonaviy fan va texnika taraqqiyoti umumta’lim maktablarida fanlarni o‘qitishga yangicha yondashuvni, o‘quvchilarning ushbu fanlardan o‘zlashtirishi lozim bo‘lgan bilim va ko‘nikmalarining mazmuni va darajasiga yuqori talablarni qo‘ymoqda. Bugungi kunga kelib, o‘quv axborotlari hajmining haddan tashqari ko‘payib ketganligi o‘quvchilarga nafaqat bilim berish, balki ularni “o‘qish va o‘rganishga o‘rgatish”ni talab qilyapti. Jadallik bilan o‘zgarib va rivojlanib borayotgan axborotlashgan jamiyatda faoliyat ko‘rsatish va yashash o‘quvchilardan nafaqat shunchaki tayyor bilimlarni o‘zlashtirishni, balki turfa ko‘rinishdagi ma’lumotlarni mustaqil izlab topish va qayta ishlashni hamda ulardan turli hayotiy vaziyatlarda samarali foydalanishni taqozo etmoqda. O‘quv jarayoni samaradorligini ko‘rsatuvchi GRASPS modeli va u asosida yaratilayotgan haqiqiy ishlash vazifalari esa aynan o‘quvchilarning olgan bilimlarini kundalik faoliyatda qo‘llashga qaratilgan. Zero bugungi maktablarning o‘quvchilarga nafaqat bilim berish, balki olgan bilimlarni hayotda qo‘llay olishga o‘rgatishdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”2019-yil 29-apreldagi PF-5712 - sonli farmoni

2. “Fanni o‘qitishda zamonaviy ta’lim yondashuvlari”, o‘quv-uslubiy majmua, A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti, 2025-yil

3. B.Aminov “Biologiya” (Odam va uning salomatligi) umumta’lim maktablari o‘quvchilari uchun darslik, 8-sinf, Toshkent, 2019-yil

РАЗВИТИЕ ЦИФРОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН В КОНТЕКСТЕ СТРАТЕГИИ «ЦИФРОВОЙ УЗБЕКИСТАН-2030»

Абляева Венера Вахидовна
Преподаватель СамГИИЯ кафедры лексикологии и стилистики английского языка

Современная эпоха характеризуется стремительным развитием цифровых технологий, которые кардинально изменяют все сферы общественной жизни, включая образование. В Республике Узбекистан цифровизация системы образования рассматривается как стратегическое направление государственной политики, определяющее качество человеческого капитала и конкурентоспособность страны на международной арене.

Президент Шавкат Мирзиёев неоднократно подчёркивал, что цифровая трансформация образования является ключевым инструментом построения «нового Узбекистана», где знания и инновации становятся основой устойчивого развития государства [1, 32].

Внедрение цифровых технологий позволяет не только повысить доступность и эффективность обучения, но и создать условия для индивидуализации образовательных траекторий. Развитие искусственного интеллекта (ИИ) открывает новые возможности для анализа учебных данных, оценки результатов и адаптации образовательных программ под потребности обучающихся.

Программа «Цифровой Узбекистан – 2030», утверждённая в 2021 году, стала фундаментом для цифровых преобразований в стране. Она направлена на создание единой национальной цифровой экосистемы, включающей инфраструктурные, кадровые и технологические компоненты. Одним из ключевых направлений этой программы является модернизация образовательной системы.

В документе подчёркивается необходимость создания «интеллектуальной образовательной среды», где взаимодействие между педагогом, учащимся и государственными структурами осуществляется с использованием цифровых инструментов.

Это предполагает переход от традиционной модели обучения к гибридной, включающей онлайн-курсы, интерактивные платформы, виртуальные лаборатории и дистанционные формы оценки знаний.

По данным Министерства цифровых технологий, к 2025 году 96 % школ и колледжей Узбекистана будут подключены к высокоскоростному интернету [2, 17]. Это создаёт основу для внедрения систем электронного обучения, онлайн-тестирования и управления учебным процессом через облачные решения.

Кроме того, Министерство высшего образования, науки и инноваций активно продвигает идею интеграции всех образовательных учреждений страны в единую цифровую сеть, что позволит обеспечить преемственность программ и прозрачность образовательных результатов на всех уровнях.

Под руководством Президента Шавката Мирзиёева цифровизация образования стала частью глобальной стратегии модернизации страны. В своих посланиях народу Узбекистана он подчёркивает, что «цифровая грамотность является не роскошью, а жизненной необходимостью для каждого гражданина» [2, 11].

В рамках президентских инициатив реализованы следующие программы:

-Развитие цифровых компетенций педагогов.

С 2020 года в стране действует государственная программа повышения квалификации педагогов, направленная на освоение цифровых инструментов обучения. По данным Министерства образования, к 2025 году не менее 80 % преподавателей пройдут обучение по курсам цифровой педагогики.

-Создание национальных образовательных платформ.

Внедрены и активно развиваются платформы ZiyoNet, EduMarket, MySchool и Digital Education Portal, предоставляющие возможность дистанционного обучения, обмена материалами и проведения онлайн-экзаменов.

-Внедрение искусственного интеллекта в образовательный процесс.

В пилотных проектах университетов и лицеев Ташкента используются ИИ-системы для адаптации учебных планов, прогнозирования академической успеваемости и выявления индивидуальных потребностей учащихся [3, 22].

-Развитие EdTech-сектора.

Правительство активно поддерживает стартапы в сфере образовательных технологий, предлагая налоговые льготы и гранты. С 2023 года в Ташкенте функционирует EdTech-хаб, объединяющий университеты и IT-компании.

Цифровизация образования требует изменения подходов к преподаванию. Традиционная модель, основанная на передаче знаний от преподавателя к ученику, уступает место интерактивной модели, в которой обучающийся становится активным участником образовательного процесса.

Использование цифровых инструментов позволяет реализовать принципы обучения через исследование и обучения через сотрудничество. Онлайн-платформы предоставляют учащимся возможность взаимодействовать с преподавателями в реальном времени, получать мгновенную обратную связь и осваивать материалы в удобном темпе.

Согласно данным Министерства высшего образования, за последние три года количество образовательных программ, включающих элементы онлайн-обучения, увеличилось почти в три раза [4, 15]. Параллельно идёт разработка национальных стандартов цифровой грамотности, которые станут обязательными для педагогических вузов.

Большое значение придаётся созданию цифрового контента на узбекском языке, включая электронные учебники, симуляторы, виртуальные лаборатории и мультимедийные курсы. Это способствует расширению доступа к знаниям и повышению интереса обучающихся.

К числу очевидных достижений можно отнести:

1. Существенное повышение уровня цифровой инфраструктуры в школах и вузах.
2. Создание национальных платформ для дистанционного и смешанного обучения.

3. Активное развитие ИТ-компетенций у педагогов и студентов.

4. Расширение международного сотрудничества в области EdTech (в частности, с UNESCO и OECD).

Однако цифровая трансформация сопровождается и рядом проблем:

-неравномерность цифрового развития регионов;

-нехватка квалифицированных IT-специалистов в системе образования;

-ограниченные возможности по адаптации учебных программ под новые технологии;

-необходимость защиты персональных данных учащихся.

Решение этих проблем требует системного подхода, включающего инвестиции в инфраструктуру, кадровую подготовку и разработку единой нормативно-правовой базы цифрового образования.

Перспективы цифровизации образования в Узбекистане связаны с дальнейшей интеграцией технологий искусственного интеллекта, больших данных и облачных сервисов в учебный процесс.

В ближайшие годы ожидается развитие адаптивных систем обучения, которые будут анализировать прогресс учащихся и подбирать индивидуальные траектории.

Важным направлением станет развитие межведомственного взаимодействия между образовательными учреждениями, IT-компаниями и государственными структурами. Это позволит объединить ресурсы и ускорить создание национальной образовательной цифровой экосистемы.

Кроме того, особое внимание планируется уделить инклюзивности цифрового образования, чтобы каждый гражданин, независимо от места проживания, имел равные возможности для обучения и профессионального роста.

Цифровизация образования в Узбекистане является не только технологическим, но и социально-культурным процессом, отражающим стремление страны к модернизации и инновациям.

Благодаря инициативам Президента Ш.М. Мирзиёева и реализации программы «Цифровой Узбекистан – 2030», формируется современная образовательная экосистема, ориентированная на развитие человеческого капитала.

Цифровое образование открывает новые горизонты для преподавателей, учащихся и исследователей, создавая условия для формирования поколения, способного уверенно жить и работать в мире цифровых технологий.

Список литературы

1. Министерство цифровых технологий Республики Узбекистан. Программа «Цифровой Узбекистан – 2030». — Ташкент, 2021.

2. Мирзиёев Ш.М. Стратегия развития нового Узбекистана. — Ташкент, 2023.

3. UNESCO. Digital Education in Central Asia. — Paris, 2024.

4. OECD. Artificial Intelligence and Education: Challenges and Opportunities. — Paris, 2022.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA MAKTABGACHA VA UZLUKSIZ TA’LIM INTEGRATSIYASI

Abdurahmonova Latofat Abdusalim qizi,
Osiyo texnologiyalar universiteti 1-bosqich magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli va sun’iy intellekt texnologiyalarini maktabgacha, maktab, professional hamda oliy ta’lim muassasalari o‘rtasida uzviy hamkorlikni rivojlantirishdagi o‘rni va imkoniyatlari tahlil qilingan. Asosiy e’tibor maktabgacha ta’lim bosqichida raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali bolalarning erta yoshdan kognitiv, ijodiy va kommunikativ ko‘nikmalarini shakllantirish masalasiga qaratilgan. Tadqiqotda tahliliy, taqqoslash va sotsiologik usullar qo‘llanilib, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari yoritilgan. Natijada, ta’lim

tizimining barcha bosqichlari uchun yagona raqamli ekotizimni yaratish, pedagoglarning raqamli savodxonligini oshirish hamda sun’iy intellekt asosidagi shaxsiylashtirilgan o‘qitish modellarini joriy etish zarurligi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt, maktabgacha ta’lim, uzviy ta’lim tizimi, raqamli pedagogika, integratsiya, shaxsiylashtirilgan o‘qitish, raqamli ekotizim.

Аннотация. В статье анализируются роль и возможности цифровых технологий и технологий искусственного интеллекта в развитии интегрированного взаимодействия дошкольных, школьных, профессиональных и высших учебных заведений. Основное внимание уделяется проблеме формирования когнитивных, творческих и коммуникативных навыков детей с раннего возраста посредством внедрения цифровых технологий на этапе дошкольного образования. В исследовании с использованием аналитических, сравнительных и социологических методов выявляются существующие проблемы и пути их решения. В результате обосновывается необходимость создания единой цифровой экосистемы для всех ступеней системы образования, повышения цифровой грамотности педагогов и внедрения персонализированных моделей обучения на основе искусственного интеллекта.

Ключевые слова: цифровые технологии, искусственный интеллект, дошкольное образование, интегрированная система образования, цифровая педагогика, интеграция, персонализированное обучение, цифровая экосистема.

Abstract. This article analyzes the role and potential of digital and artificial intelligence technologies in developing integrated interactions between preschool, school, vocational, and higher education institutions. The focus is on developing children’s cognitive, creative, and communication skills from an early age through the introduction of digital technologies in preschool education. Using analytical, comparative, and sociological methods, the study identifies existing problems and potential solutions. It substantiates the need to create a unified digital ecosystem for all levels of the education system, improve teachers’ digital literacy, and implement personalized learning models based on artificial intelligence.

Keywords: digital technologies, artificial intelligence, preschool education, integrated education system, digital pedagogy, integration, personalized learning, digital ecosystem.

Kirish

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt (SI) tizimlari ta’lim sohasining barcha bosqichlarini tubdan o‘zgartirib yubormoqda. Maktabgacha ta’limdan boshlab oliy ta’limgacha bo‘lgan uzluksiz ta’lim tizimini yagona raqamli platforma asosida bog‘lash, o‘quv jarayonlarini individuallashtirish, ma’lumotlarni tahlil qilish va ta’lim sifatini monitoring qilish imkonini beradi.

Maktabgacha ta’limda SI texnologiyalaridan foydalanish bolalarning erta rivojlanish bosqichida kognitiv, emotsional va ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. Shu bilan birga, raqamli tizimlar ta’lim bosqichlari o‘rtasida uzviy aloqani ta’minlab, o‘qituvchilar, metodistlar va ilmiy tadqiqotchilar o‘rtasida ma’lumot almashinuvini yengillashtiradi.

Metodologiya

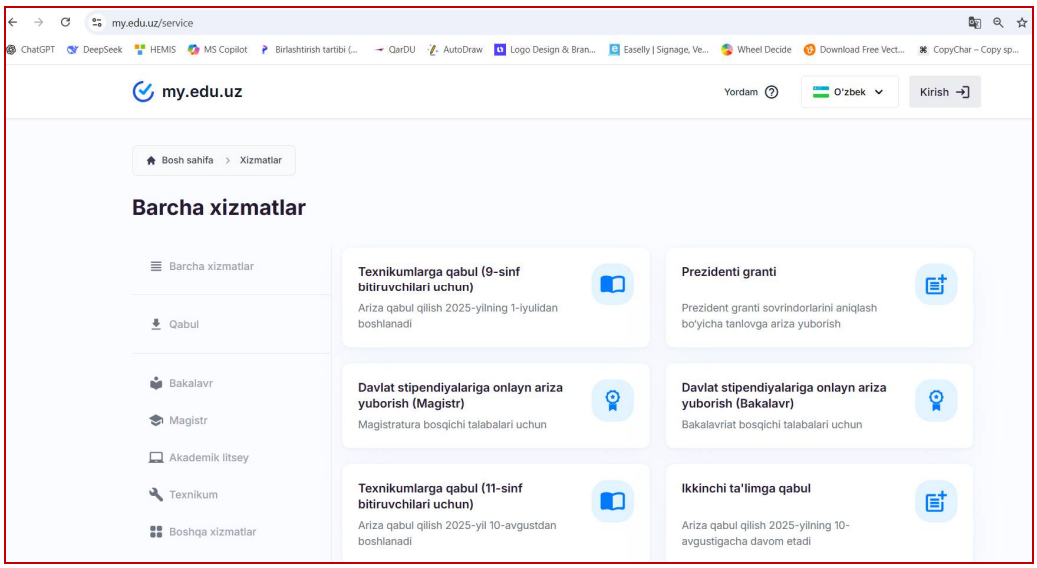
Tadqiqotda quyidagi usullardan foydalanildi:

Tahliliy-uslubiy yondashuv – raqamli va SI texnologiyalarining ta’lim tizimidagi o‘rni, ularning maktabgacha ta’limga ta’siri o‘rganildi;

Taqqoslash usuli – maktabgacha, maktab, professional va oliy ta’lim o‘rtasidagi hamkorlikning an’anaviy va raqamli modellarini solishtirildi;

Tajriba-tahlil yondashuvi – mavjud platformalar (masalan, “MyEdu”, “Preschool AI”, “Bilimlar.uz”) asosida bolalar rivojlanishini raqamli kuzatuv va baholash tizimlari tahlil qilindi;

Sotsiologik so‘rov – maktabgacha ta’lim muassasalari pedagoglari o‘rtasida raqamli texnologiyalarni joriy etishdagi muammolar va ehtiyojlar o‘rganildi.

https://my.edu.uz *yagona ta’lim portali*

Natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki:

1. Raqamli integratsiya maktabgacha ta’limdan boshlab oliy ta’limgacha yagona ma’lumotlar bazasi yaratish imkonini beradi. Bu esa bola rivojlanish dinamikasini uzoq muddatli kuzatish va individual o‘quv yo‘lini shakllantirishga xizmat qiladi.

2. Sun’iy intellekt asosidagi o‘quv ilovalari (masalan, nutqni rivojlantirish, mantiqiy fikrlash o‘yinlari, avtomatik baholash tizimlari) bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olib, shaxsiylashtirilgan o‘qitish imkonini beradi.

3. Ta’lim bosqichlari o‘rtasida hamkorlik kuchayadi – oliy ta’lim muassasalari tomonidan ishlab chiqilgan AI-modullar maktab va maktabgacha ta’lim muassasalarida sinovdan o‘tkazilib, metodik qo‘llanmalar yaratiladi.

4. Pedagog malakasini oshirishda raqamli platformalarning ahamiyati ortadi. Onlayn kurslar, sun’iy intellekt yordamida avtomatik tahlil va tavsiyalar tizimi o‘qituvchilarning o‘z ustida ishlashini yengillashtiradi.

Muhokama

Raqamli va SI texnologiyalarining uzviy ta’lim tizimidagi integratsiyasi bir qator imkoniyatlarni yuzaga keltiradi:

Bolalarning erta yoshda raqamli savodxonligini oshirish – maktabgacha ta’limda interaktiv o‘yinlar orqali texnologiyaga to‘g‘ri munosabat shakllantiriladi;

Maktab va maktabgacha bosqich o‘rtasidagi uzviylik – bola maktabgacha bosqichda egallagan raqamli ko‘nikmalar maktabda muvaffaqiyatli o‘qish uchun zamin yaratadi;

Ilmiy-tadqiqot hamkorligi – oliy ta’lim muassasalari tomonidan ishlab chiqilgan AI-modellarni tajriba-sinov tarzida maktabgacha ta’lim muassasalariga joriy etish orqali ilmiy-amaliy bog‘liqlik kuchayadi.

Biroq, ayrim muammolar ham mavjud:

infratuzilma va texnik vositalarning yetishmasligi;

pedagoglarning raqamli ko‘nikmalari pastligi;

axborot xavfsizligi va shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish bilan bog‘liq xavf omillari.

Ushbu muammolarni hal etish uchun davlat miqyosida raqamli pedagogika markazlarini tashkil etish, AI-pedagoglar tayyorlash dasturlarini joriy etish va uzluksiz raqamli ta’lim ekotizimini yaratish zarur.

Xulosa

Raqamli va sun’iy intellekt texnologiyalarini maktabgacha ta’limdan boshlab joriy etish, butun ta’lim tizimini yagona raqamli ekotizim sifatida shakllantirish imkonini beradi. Bu jarayon nafaqat ta’lim sifatini oshiradi, balki bola shaxsining har tomonlama rivojlanishini ta’minlaydi.

Kelajakda uzluksiz ta’lim tizimining raqamli integratsiyasi O‘zbekistonning raqamli iqtisodiyoti uchun intellektual resurslar bazasini yaratishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi.
2. UNESCO. *Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities*. Paris, 2023.
3. Tursunov A., Karimova G. “Sun’iy intellekt texnologiyalari va ta’lim tizimi rivoji.” – *Ta’lim texnologiyalari jurnali*, 2024.
4. Ministry of Preschool Education of Uzbekistan. *Digital Transformation in Early Education*, 2023.

SUN’IY INTELLEKTNING TA’LIM JARAYONIGA TADBIG‘I

Shodiyev Fayzulla Yusupovich dotsent,
Raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektni rivojlantirish
ilmiy-tadqiqot instituti mustaqil izlanuvchisi,
Telefon:+998(93) 930-85-73
E-mail: fayzulloshyu@gmail.com
Samadova Marjona Muxtor qizi, Axmatqulov Shahzodjon Fayzullo o‘g‘li,
Qo‘ziboyeva Zarina Sanjar qizi –
Qarshi davlat universiteti 2-kurs talabalari, O‘zbekiston.

Annotatsiya. *Maqolada sun’iy intelekt yordamida ta’lim berish jarayonini takomillashtirish uchun qo‘llanilayotgan texnologiyalar haqida ma’lumotlar keltirilgan. Keltirilgan ma’lumotlar asosida ta’lim jarayonini tashkil etish bo‘yicha ko‘rsatmalar bayon qilingan.*

Kalit so‘zlar. *Sun’iy intellekt, ovozli yordamchi, virtual yordamchi, mashinali o‘qitish, platforma, chat-bot, tizim.*

Аннотация. *В статье представлена информация о технологиях, используемых для совершенствования образовательного процесса с использованием искусственного интеллекта. На основе представленной информации изложены рекомендации по организации образовательного процесса.*

Ключевые слова. *Искусственный интеллект, голосовой помощник, виртуальный помощник, машинное обучение, платформа, чат-бот, система.*

Abstract. *The article provides information about the technologies used to improve the educational process using artificial intelligence. Based on the information provided, guidelines for organizing the educational process are outlined.*

Key words. *Artificial intelligence, voice assistant, virtual assistant, machine learning, platform, chat-bot, system.*

1. Kirish. Sun’iy intellekt (SI) – aqlli mavjudotlarga xos bo‘lgan funksiyalar va vazifalarni bajarish qobiliyatiga ega intellektual tizimdir. U qandaydir ijodiy qobiliyatlar namoyon bo‘lishi, mulohaza yuritishga moyillik, umumlashtirish, oldindan to‘plangan tajribalar asosida o‘rganish kabilarga tayanadi.

Ta’lim hayotni o‘zgartiradi va unga ta’lim texnologiyalarini joriy etish hisobiga o‘zi ham o‘zgaradi. Ilg‘or texnologiyalar nafaqat o‘quv jarayonini osonlashtiradi, balki ularga ilmiy yondashuvchanlikni kuchaytiradi [1]. Bunday ilg‘or texnologiyalardan biri SI hisoblanadi. SI ta’lim jarayonida o‘qituvchi ish faoliyatining bir qismini avtomatlashtirishga yordam beradi. Natijada uning ilmiy faoliyat bilan shug‘ullanishi uchun yetarlicha vaqt qoldirishga imkon tug‘diradi.

2. Adabiyotlar tahlili va metodologiya. *Bill Geyts* ning ta’kidlashicha, yaqin kelajakda SI amalga oshiradigan eng muhim yutuqlardan biri ta’lim sifati va makammalligini tubdan yaxshilash bo‘ladi.

Microsoft kompaniyasining bashoratlariga koʻra, keyingi 5-10 yil ichida SI ga asoslangan dasturiy ta'minotlarning oʻqitish jarayonlarini tashkil etishi oʻz vaqtida shaxsiy kompyuterlarning keng tarqalishidan ham shiddatliroq boʻladi.

Oʻtkazilayotgan tadqiqotlar shuni koʻrsatdiki, ta'lim jarayonida SI dan foydalanish uchun quyidagilar zarur:

- Texnik imkoniyatlardan foydalanish, ya'ni katta hajmdagi ma'lumotlarni toʻplash;
- SI modellarini qurishda yuqori malakali mutaxassislarning koʻmaklaridan foydalanish;
- SI yordamida oʻqitishni tashkil etishning metodologik asoslarini ishlab chiqish.

3. Muhokama. Sun'iy intellekt uzoq muddatli investitsiya va texnologiya boʻlib, u bugungi kunda ta'lim jarayoniga kirib kelmoqda. U oliy ta'lim muassasalari va maktablarda yanada moslashuvchan va chuqur oʻqitish imkoniyatlarini taklif qilmoqda. Ta'limda SI ning samarali qoʻllaniladigan sohasi, oʻrganuvchining qobiliyatlari va ehtiyojlariga qarab oʻquv materialni tashkil etadigan shaxsiylashtirilgan oʻquv jarayonini yoʻlga qoʻyish hisoblanadi. Bunday tizimlar oʻzini aniq va ta'biiy fanlar hamda tibbiyotda [2] juda muvaffaqiyatli koʻrsatmoqda.

"Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education" da intellektual oʻqitish tizimlari asosini tashkil etuvchi uchta uslub koʻrsatilgan:

Bilim sohasi modeli. SI ga oʻrganilayotgan fan (mavzular va ular orasidagi bogʻliqliklar) haqida ma'lumotlar kerak. Fan boʻyicha bilim berish materiallari qanchalik aniq tuzilgan boʻlsa, SI shunchalik samarali ishlaydi. Shuning uchun matematika, fizika, informatika va tibbiyot [3] fanlari SI ni qoʻllash uchun eng mos fanlar hisoblanadi.

Oʻrganuvchi modeli. SI ga oʻrganish uchun bilim kerak, ya'ni uning oldingi yutuqlari, u duch kelgan qiyinchiliklar, uning hissiy holati va jalb qilinganlik darajasi kabi bilimlar.

Pedagogik model. Ushbu model bilan ishlash uchun SI ga samarali oʻqitish yondashuvlari haqida bilim kerak: teskari aloqani ta'minlash, baholash, keyingi kontent boʻyicha tavsiyalar.

Sun'iy intellektni [4] qoʻllash hisobiga raqamli texnologik interfeyslar foydalanuvchiga va har bir talabaning qobiliyatlariga real vaqt rejimida moslashadi. Shaxsiylashtirilgan yondashuv oʻzgaruvchanlikning umumiy ramzi asosida emas, balki aniq bir talabaning imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda ta'limdagi boʻshliqlarni toʻldirish va materialni mustahkamlash imkonini beradi.

Masalan, "Merlin" ovozli yordamchisi sun'iy intellekt asosida yaratilgan oʻqituvchi uchun raqamli yordamchi sifatida ishlatilishi mumkin. U kerakli taqdimotni taqdim etishga, tasvirlarni tezda topishga, qisqa bilim tekshiruvi uchun vaqtni oʻrnatishga qodir boʻlgan ovozli yordamchidir. "Merlin" oʻqituvchiga vaqtni tejash va muhim vazifalarga e'tibor qaratish koʻrsatmalarini beradi. Shuningdek, oʻqituvchining virtual yordamchilari roʻyxatiga chat-botlar ham kiradi mumkin. Ta'lim oluvchilar uchun doimiy mavjud boʻlgan chat-botlar oʻqituvchi rolini bajarishi mumkin, bu ta'lim oluvchilarga oʻquv materiallarini yetkazish imkoniyatini beradi. Chat-botlar yordamida ta'lim oluvchilarning bilimlaridagi boʻshliqlarni ham aniqlash mumkin boʻladi.

ALP (Kidaptive) bulut platformasi – har bir oʻquvchining psixometrik profilini yaratishga va oʻquv jarayonini moslashtirishga qodir. Shuningdek, platforma ta'lim oluvchilarning ilm-fanning u yoki bu sohalaridagi qobiliyatlarini bashorat qila oladi.

Knewtone platformasi **–** oliy ta'lim uchun moslashtirilgan oʻqitishni taqdim etadi. Dasturiy ta'minot talabalarning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash va u yoki bu fanlar boʻyicha tegishli vazifalar yordamida oʻqitishdagi boʻshliqlarni toʻldirish uchun sun'iy intellekt hamda mashinali oʻqitishdan foydalanadi.

Eng mashhur chat-bot yordamchilaridan biri IBM sun'iy intellekt tizimi asosidagi virtual yordamchi boʻlgan Jill Watson hisoblanadi. AQShdagi "Informatika va texnologiyalar" instituti professori Georgia talabalarning eng mashhur savollariga tezda javob beradigan SI yordamchini yaratdi. Bu mashinali oʻqitish algoritmi internetdagi 40 mingdan ortiq xabarni oʻrgandi va natijada u talabalarni qiziqtirgan savollar boʻyicha soʻroq oʻtkazdi. Bu vaqtda koʻpchilik talabalar chat-bot bilan muloqot qilayotganligini anglashmagan.

4. Natijalar. Ba'zi Xitoy maktablarida oʻquvchilar bilimini baholash uchun sun'iy intellektga asoslangan dasturlar allaqachon joriy etilgan. Keng koʻlamli testlar oʻtkazishda (120

milliondan ortiq kishi ishtirok etgan) virtual “o‘qituvchi” o‘zini to‘liq oqladi. Virtual “o‘qituvchi” 92% hollarda xato qilmaganligi sababli, u o‘qituvchi maqomini oldi.

AQSh ning Berkli Kaliforniya universiteti mutaxassislari tomonidan talabalar bilimini aniqlash uchun ishlab chiqilgan Gradescope loyihasi amalga oshirilgan, unda virtual o‘qituvchi talabalar bilimini 90% dan ortiq aniqlik bilan baholagan.

SI asosida ishlaydigan *“SCHOLAR”* dasturi qo‘llanilganda, tabiiy tilda qayta aloqa qilish bilan individual o‘quv dasturini taqdim etishi, bundan tashqari, ushbu dastur mashg‘ulot mavzusi bo‘yicha o‘rganuvchilar bilan muloqotni ham qo‘llab-quvvatlashi aniqlandi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, ushbu dastur nafaqat intellektual o‘qitish tizimlarining, balki muloqotga asoslangan o‘qitish tizimlarining ham prototipi hisoblanadi.

Watson Tutor nomli dastur. *Pearson* va *IBM* kompaniyalari tomonidan oliy ta’lim muassasalari uchun ishlab chiqilgan muloqotga asoslangan o‘qitish tizimi sifatida talabalarni u yoki bu o‘qitish mavzusiga chuqur qiziqtirishga yordam beradi. Shuningdek, dastur qo‘shimcha materiallarni taklif qiladi, ya’ni talabalarning javoblarini kuzatib boradi va suhbatni moslashtiradi hamda javoblarga qarab xulosa chiqaradi.

Pittsburg universiteti tomonidan ishlab chiqilgan, neyron tarmoqlar kompleksi asosida talabalar savollariga javob beradigan *“Dialog”* dasturi o‘qituvchining raqamli yordamchisi hisoblanadi.

Yana bir SI texnologiyasi - *Deep Fak* bo‘lib, u mavjudlik effektini modellashtirish uchun o‘qituvchining yuzi tasvirini 3D qo‘g‘irchoq ustiga qo‘yish imkonini beradi.

ChatGPT, Cloud AI, Grok va GeminAI kabi ilg‘or vositalar talabalarga murakkab atamalarni yaxshiroq tushunishga va chuqurlashtirilgan o‘rganish uchun fan sohalarini (fizika, kimyo, iqtisodiyot bo‘yicha) tanlashga, hamda o‘qituvchilarga yozma ish vazifalarini tekshirishda yordam beradi.

2023-yildan boshlab Rossiya maktablarida o‘quvchilar tomonidan yozilgan insholarni SI yordamida tekshirish bo‘yicha loyihaning sinov jarayoni boshlangan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, rus tili va adabiyoti, tarix kabi fanlar bo‘yicha bajarilgan ishlarni baholash uchun SI ni qo‘llash taxminan 20% gacha o‘qituvchining ish vaqtini tejashga hamda xatolarni aniqlash aniqligini sezilarli darajada oshirishga imkon berdi.

5. Xulosa. SI algoritmlari barcha modellar ma’lumotlarini qayta ishlay oladi. Qayta ishlash natijalari o‘rganuvchi interfeysida adaptiv o‘quv kontenti (matn, ovoz, video, animatsiya, topshiriqlar) ko‘rinishida taqdim etiladi. O‘rganuvchi kontent bilan o‘zaro aloqada bo‘lishni boshlashi bilanoq, u raqamli iz qoldiradi, bu izlar SI usullari yordamida tahlil qilinadi. Raqamli izni tahlil qilish natijalari teskari aloqa va o‘quv kontentining yangi moslashuvi uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu jarayon davomida katta hajmdagi ma’lumotlar to‘planadi, ular tizim tomonidan dinamik optimallashtirish va o‘z-o‘zini takomillashtirish uchun siklik ravishda ishlatiladi. Ushbu sikl o‘rganuvchining ta’lim olish natijasiga erishguniga qadar davom etadi.

SI tizimlarini ishlab chiqishda ustuvor yondashuv – o‘qituvchili o‘qitish hisoblanib, bunda katta hajmdagi ma’lumotlarni to‘plash, ularni qayta ishlash hamda SI-modelga uzatish talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. F.Shodiyev, N.Haqqulov Smart texnologiyalarning hozirgi kundagi o‘rni. “O‘zbekistonning umidli yoshlari” mavzusidagi Respublika talabalar, magistrantlar, yosh tadqiqotchilar va mustaqil izlanuvchilar uchun ilmiy amaliy masofaviy konferensiyasi. Toshkent: «Tadqiqot», 2021-yil, 194-196-betlar.

2. Игнатьев Н. А., Рахимова М. А. Формирование и анализ наборов информативных признаков объектов по парам классов //Искусственный интеллект и принятие решений. – 2021. – №. 4. – С. 18-26.

3. Мадрахимов Ш. Ф., Розыходжаева Г. А. Построение нечётких правил вывода для диагностики нестабильности атеросклеротической бляшки //Врач и информационные технологии. – 2018. – №. 3. – С. 81-88.

4. Игнатьев Н. А., Мадрахимов Ш. Ф. О некоторых способах повышения прозрачности нейронных сетей //Вычислительные технологии. – 2003. – Т. 8. – №. 6. – С. 31-37.

IOT TEXNOLOGIYALARINING TA’LIM JARAYONIDA QO‘LLANILISHI

Eshboyev Erkin Abdirashidovich
Qarshi davlat universiteti dotsenti,
Telefon:+998(99) 246-96-90
E-mail: eea17071974@gmail.com
Bobomirzayev Asadbek Alisher o‘g‘li, Axmatqulov Shahzodjon Fayzullo o‘g‘li,
Ikromova Shaxzoda Shuxrat qizi –
Qarshi davlat universiteti 2-kurs talabalari, O‘zbekiston.

Annotatsiya. *Maqolada IoT(Internet of Things) texnologiyalarining ta’lim jarayonida qo‘llanilishining afzalliklari keltirilgan. Keltirilgan ma’lumotlar asosida ta’lim jarayonini tashkil etish bo‘yicha ko‘rsatmalar bayon qilingan.*

Kalit so‘zlar. *Internet of Things, obyekt, sensorlar, “Aqlli uy”, “Aqlli shahar”, interaktiv ekranlar.*

Аннотация. *В статье представлены преимущества использования технологий Интернета вещей (IoT) в образовательном процессе. На основе представленной информации сформулированы рекомендации по организации образовательного процесса.*

Ключевые слова. *Интернет вещей, объект, датчики, «Умный дом», «Умный город», интерактивные экраны.*

Abstract. *The article presents the advantages of using IoT (Internet of Things) technologies in the educational process. Based on the information provided, guidelines for organizing the educational process are outlined.*

Key words. *Internet of Things, object, sensors, "Smart Home", "Smart City", interactive screens.*

1. Kirish. IoT (Internet of Things) – obyekt (sensorlar, qurilmalar, uy jihozlari, mashinalar va shu kabi)larni global tarmoqqa bog‘lab, ma’lumotlar to‘plash, yuborish va avtomatlashtirish imkonini beruvchi tizimlar majmuasidir. Bundan maqsad real dunyo holatini kuzatish, tahlil qilish va ularga nisbatan fikr bildirish (signal yuborish, aktuatorni boshqarish va hokazo).

Bugungi kunga kelib IoT texnologiyalari jadal rivojlanmoqda va mutaxassislar IoTning amaliy ilovalarini, tarmoq imkoniyatlarini hamda ulanuvchi qurilmalarni ishlab chiqishni amalga oshirmoqda. IoT asosida “Aqlli uy”, “Aqlli shahar” kabi loyihalar ham rivojlanmoqda. Shuningdek IoT ilovalaridan sog‘liqni saqlash, qishloq xo‘jaligi, ishlab chiqarish, chakana savdo va boshqa ko‘plab turli sohalarda keng foydalanilmoqda. Yuqoridagilar bilan bir qatorda bu texnalogiyadan ta’lim sifatini yaxshilash maqsadida foydalanishni amalga oshirish mumkin.

Hozirgi kunda mobil ilova orqali boshqariladigan chiroqlardan tortib, robotlashtirilgan [1] texnologiyalar tomonidan boshqariladigan yuk mashinalargacha bo‘lgan turli xil aqlli qurilmalar mavjud.

IoT shunchaki avtomatlashtirish emas. IoT raqamli algoritmlarni odamlarning xohish va istaklarini amalga oshirish uchun tadbiq qilish imkoniyatini beradigan texnologiyalardan biri hisoblanadi. IoT tizimi turli manbalardan olingan ma’lumotlardan foydalanib, odamlar va ularning ehtiyojlari haqida bilimlar to‘playdi.

2. Adabiyotlar tahlili va metodologiya. IoT texnalogiyasining rivojlanishi “Aqlli ta’lim”ga o‘tish va IoTni ta’limga joriy etish vaqti kelganligini bildirmoqda. Ta’limda IoTni qo‘llash orqali bu sohada ko‘plab yutuqlarga erishish mumkin. Mobil texnologiyalar va IoTning rivojlanishi maktablarga o‘z hududining xavfsizligini oshirish, asosiy resurslarni kuzatish va o‘quv jarayonida ma’lumotlardan samarali foydalanish imkonini beradi. Shuningdek, ta’lim muassasalarida mavjud asosiy muammolar sanab o‘tilganda ularning aksariyatini IoT texnologiyalari orqali hal qilish mumkinligini anglash mumkin.

3. Muhokama. *Ta’limga ananaviy yondashuv.* Ta’lim berish jarayonining katta qismi hamon eskicha uslubda qolmoqda. Ta’lim oluvchilar o‘z talabiga ega bo‘lmagan va zamonaviyroq yechimlar bilan almashtirilmagan dasturlardan foydalanishga majbur bo‘lmoqda. Bu shuni

anglatadiki, ta’lim oluvchilar mehnat bozoriga raqobatbardosh bo‘lmagan holatda chiqishmoqda. Chunki ularda hech bir ish beruvchi istamaydigan va muhtoj bo‘lmagan bilimlar mavjud. Shu sababli ularda yangi ko‘nikmalarni mustaqil ravishda egallashdan boshqa chora qolmayabti.

Standartlashtirilgan test sinovlari. Ta’lim oluvchilar bilimini tekshirish ham eskirgan usullar bo‘yicha olib borilmoqda, bu har doim ham haqiqiy vaziyatni to‘g‘ri baholamaydi. Bundan tashqari, test natijasiga o‘qituvchining noxolis yondashuvi, imtihondan yiqilish kabi talabani bezovta qiluvchi emotsional stresslar salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Agar imtihon oluvchi talabalarining ko‘nikmalarini tekshirishi uchun eng so‘nggi texnologiyalar (Masalan, ta’lim uchun IoT platformasi)dan foydalansa, yuqoridagilarning hech biri sodir bo‘lmaydi.

Zerikarli o‘quv jarayoni. Ta’lim oluvchilar doimo darslar zerikarli ekanligidan, yangi material esa qiziqarli emasligidan shikoyat qilishadi, shuning uchun ularning ta’lim muassasasiga istamay borishi va o‘qishga xohishi kamligi ajablanarli emas.

Mashg‘ulotni tashkil etishning mashaqqatli jarayoni. O‘qituvchilar o‘quv vaqtining kamida uchdan bir qismini o‘quv jarayonini tashkil etishga sarflashadi. Ta’lim oluvchilarga bu jarayon samarasiz bo‘lib tuyuladi.

Ta’lim oluvchilarning faolligi. Dars jarayonida ta’lim oluvchilarning o‘z fikrini jamlashi uchun yordam beruvchi omillarning yetishmasligi. Ya’ni, ularning turli qurilmalarga chalg‘ishi va mavzu materiallaridan zerikishi.

Yuqoridagilarning barchasini maxsus IoT-qurilmalar va uni qo‘llab-quvvatlovchi dasturiy ta’minot [2] yordamida yaxshilash mumkin.

4. Natijalar. Yuqorida sanab o‘tilgani kabi ta’lim tizimida bir qator muammolar mavjud. Ularni innovatsion texnologiyalar [3] yordamida hal qilish usullari bilan quyida batafsil tanishamiz.

Ta’lim muassasasini boshqarishni takomillashtirish. Bizga ma’lumki, maktab yoki universitetni boshqarish ancha murakkab. Barcha hujjatlar bilan ishlash, mablag‘lar harakatini kuzatish va boshqa shunga o‘xshash harakatlar ko‘p vaqt va mehnat talab etadi. Jarayonlarni raqamlashtirish esa bu vazifalarning bir qanchasini avtomatlashtirish imkonini beradi.

Ma’lumotlarni real vaqt rejimida yig‘ish. Ta’limdagi IoT ilovalari doimiy ravishda turli sensorlar kabi manbalardan ma’lumotlarni yig‘adi va qayta ishlaydi. Natijada bu ma’lumotlar u yoki bu tarzda o‘quv jarayonini yaxshilashga xizmat qiladi.

Dunyo bo‘ylab ta’lim qamrovi. Ta’limda IoT butun dunyo bo‘ylab qamrovni anglatadi. Aniqroq aytganda, IoT-qurilmalar bilan birgalikda ishlaydigan dasturiy ta’minot dunyoning istalgan nuqtasida mavjud. Shu sababli o‘quv dasturlarini birlashtirish va yagona ta’lim standartlarini yaratish imkoniyatiga ega bo‘linadi.

Qiziqarli o‘qitish formati. IoT o‘quv jarayonini diversifikatsiya qilish, unga o‘yin elementlarini qo‘shish va uni yanada qiziqarliroq qilish uchun ko‘plab imkoniyatlarni ochadi. Boshqacha qilib aytganda, bu ta’lim oluvchilarni o‘qishdan zavq olishga ilhomlantiradi.

Tashkiliy jarayonni raqamlashtirish. Shuningdek, ta’lim muassasalaridagi IoT-ilovalar darslar davomida ko‘plab tashkiliy tadbirlarni avtomatlashtirishga imkon beradi. Jumladan davomatni yuz tasviri orqali qayd etish, talabalarning bulutli jurnallari, testlarni avtomatik tekshirish, darslarni qiziqarli tashkil etishni qo‘llab-quvvatlash uchun aqlli kameralar va boshqa shunga o‘xshash yechimlarni joriy etishni nazarda tutadi.

Hissiy bosimlarni yo‘qotish. Ko‘pgina talabalar hissiy bosimdan aziyat chekishadi. IoT texnologiyasi ta’lim oluvchilarni omma oldida tanbeh eshitishdan xalos qilishi mumkin. Bu usulda ta’lim oluvchilar va o‘qituvchilarning muloqoti ularning shaxsiy qurilmalari orqali “Sokin xabarlar” rejimida amalga oshiriladi.

Masofali ta’lim. Zamonaviy dunyo bizga hatto uydan chiqmasdan ham normal hayot tarzini olib borish uchun juda ko‘p imkoniyatlarni taqdim etmoqda. Shuningdek ta’lim jarayoni ham bundan mustasno emas! Vebinar formatidagi darslar, onlayn-chatlar, maxsus dasturiy ta’minot yordamida o‘quv materiallari ustida ishlash kabilar IOT imkoniyatlarining bir qismidir.

Individual yondashuv. IoT ta’lim jarayonini induiduvallashtirishga yordam beradi. Maxsus qurilmalar orqali o‘quvchining turli fanlar bo‘yicha yutuqlarini qayd etiladi va shundan so‘ng

dasturiy ta’minot olingan ma’lumotlarni tahlil qiladi hamda ta’lim oluvchining natijalariga qarab ta’lim dasturini tuzadi.

Yuqorida ta’lim tizimi uchun IoT texnologiyasining qo‘llanishidagi asosiy afzalliklar tasvirlab berildi. Quyida uning tadbiqlariga doir misollar keltiriladi:

Interaktiv ekranlar. O‘qituvchi doskalari va o‘quvchi partalariga o‘rnatilgan maxsus ekran (tachpad)lar o‘qituvchini oddiy doskaga bo‘r bilan biror narsa yozishdek zerikarli va ko‘p vaqt talab qiladigan zaruratdan xalos qiladi. Bundan tashqari, o‘quvchilar o‘quv topshiriqlariga real vaqt rejimida javob berishini ta’minlaydi [4].

Ovozni matnga o‘girish texnologiyasi. O‘quvchilar yangi materialni o‘rganish jarayonida ta’lim olish jarayonida ma’lumotlarni qayt etish uchun IoT ovozli platformasidan foydalanishi mumkin bo‘ladi. Ovozli ilova ularning nutqini matnga o‘giradi va raqamli bloknotda saqlaydi.

“Aqlli o‘quv xonalari”. Ta’lim oluvchilar uchun *“Aqlli o‘quv xona”*lari yaratish va shu orqali yuqorida sanab o‘tilgan barcha texnologiyalarni yagona tizimga birlashtirish mumkin. Natijada *“Aqlli o‘quv xona”*lari ta’lim oluvchilarni identifikatsiya qilish, ularning davomati va o‘zlashtirishini qayd etish, interaktiv doskalar, proyektorlar, shaxsiy kompyuterlar kabi qurilmalarni boshqarish va boshqa shunga o‘xshash vazifalarni bajarishga qodir bo‘ladi.

5. Xulosa. IoT ta’lim jarayonining barcha ishtirokchilariga foydali bo‘lishi mumkin. U ta’lim oluvchilarga ta’limni shaxsiylashtirish, o‘qituvchilarga darslarni diversifikatsiya qilish, davomat va o‘zlashtirishlarni kuzatishni avtomatlashtirish kabi imkoniyatlarni yaratadi. Shu bilan bir qatorda, rahbariyat uchun ta’lim muassasalari binosida sodir bo‘layotgan jarayonlarni: yoritish, isitish, suv, gaz va tok sarflarini nazorat qilish kabi imkoniyatlarni beradi. Bu esa ta’lim muassasalari binosidan foydalanish xarajatlarini kamaytirish va keyingi qarorlarni qabul qilish uchun yig‘ilgan statistik ma’lumotlardan foydalanishga imkon yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Игнатьев Н. А., Згуральская Е. Н., Марковцева М. В. Нелинейные преобразования признаков и поиск закономерностей на данных больных хроническим лимфолейкозом //Информационные технологии и нанотехнологии (ИТНТ-2020). Сборник трудов по материалам VI Международной конференции и молодежной школы (г. Самара, 26-29 мая). – 2020. – №. 4. – С. 123-128.

2. Марахимов А. Р., Худайбергенов К. К., Игнатьев Н. А. Повышение обобщающей способности нейронных сетей и селекция обучающих выборок //Проблемы вычислительной и прикладной математики. – 2020. – №. 2. – С. 99-107.

3. Игнатьев Н. А., Згуральская Е. Н., Марковцева М. В. Поиск скрытых закономерностей, влияющих на общую выживаемость больных, методами интеллектуального анализа данных //Искусственный интеллект и принятие решений. – 2020. – №. 3. – С. 73-80.

4. F.Shodiyev, N.Haqqulov Smart texnologiyalarning hozirgi kundagi o‘rni. “O‘zbekistonning umidli yoshlari” mavzusidagi Respublika talabalar, magistrantlar, yosh tadqiqotchilar va mustaqil izlanuvchilar uchun ilmiy amaliy masofaviy konferensiyasi. Toshkent: «Tadqiqot», 2021-yil, 194-196-betlar.

SUN’IY INTELLEKT YORDAMIDA O‘QUV MATERIALLARINI SAHIFALASH JARAYONINI AVTOMATLASHTIRISH.

Maxammadaliyeva Shaxzoda Sherzodbek qizi
Andijon davlat texnika instituti IB va KT fakulteti
Axborot tizimlari va texnologiyalari yo‘nalishi
2-bosqich K-03-24 guruh.
Tell: +998500220722
email:@shaxzodamaxammadaliyeva80@gmail.com

Anotatsiya: Zamonaviy ta’lim tizimida inklyuziv yondashuvni joriy etish texnologik innovatsiyalar bilan chambarchas bog‘liq. Sun’iy intellekt (AI) yordamida o‘quv materiallarini sahifalash jarayonini avtomatlashtirish — bu maxsus ehtiyojli o‘quvchilar uchun ta’lim resurslarini

qulay, tezkor va mos shaklda taqdim etish imkonini beradigan ilg‘or yechimdir. Ushbu yondashuv o‘qituvchilar va ta’lim tashkilotlariga didaktik materiallarni ko‘rish, eshitish yoki idrok qilish imkoniyati cheklangan o‘quvchilar ehtiyojlariga mos ravishda avtomatik tarzda qayta ishlash imkonini beradi. Natijada, o‘quv jarayonining samaradorligi ortadi, ta’lim resurslarining kirish imkoniyati kengayadi va har bir o‘quvchining shaxsiy imkoniyatlariga mos raqamli muhit yaratiladi. Sun’iy

intellekt asosidagi avtomatlashtirilgan sahifalash tizimlari inklyuziv ta’limni raqamli rivojlanish bosqichiga olib chiqadi va ta’limda teng imkoniyatlar yaratish tamoyillarini amalda qo‘llashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim, sun’iy intellekt, avtomatlashtirish, o‘quv materiallari, raqamli texnologiyalar, teng imkoniyatlar.

Kirish: Zamonaviy ta’lim tizimining eng dolzarb yo‘nalishlaridan biri

bu - inklyuziv ta’limni rivojlantirishdir. Har bir shaxs, jumladan nogironligi yoki maxsus ehtiyoji bo‘lgan o‘quvchilar ham, sifatli ta’lim olish huquqiga ega. Biroq amaliyotda bu imkoniyatlarni teng ta’minlash uchun ta’lim jarayonini texnologik asosda takomillashtirish talab etiladi. Sun’iy intellekt (AI) texnologiyalari bu borada keng imkoniyatlar ochadi. O‘quv materiallarini sahifalash — bu o‘quvchi uchun qulay shaklda bilim resurslarini tartiblash, matn, rasm, jadval va audio-videoni tizimli ravishda joylashtirish jarayonidir. Bu jarayonni AI yordamida avtomatlashtirish o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi ta’limiy muloqotni soddalashtiradi hamda inklyuziv muhitda o‘qish imkoniyatlarini kengaytiradi. Zamonaviy ta’lim tizimida sun’iy intellekt texnologiyalarini qo‘llash o‘quv jarayonini raqamlashtirishda muhim omil hisoblanadi. Ushbu maqolada sun’iy intellekt yordamida o‘quv materiallarini sahifalash jarayonini avtomatlashtirish masalasi ko‘rib chiqiladi. Taklif etilayotgan yechim o‘quv materiallarini matn, rasm, jadval va multimedia elementlari bilan uyg‘unlashtirilgan tarzda sahifalashni avtomatik amalga oshirish imkonini beradi. Mazkur yondashuv o‘qituvchi va o‘quvchilar uchun qulay raqamli muhitni yaratib, inklyuziv ta’limni qo‘llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Maqolada shuningdek, ushbu tizimni startap loyihasi sifatida joriy etishning texnik va iqtisodiy asoslari ham yoritilgan.

Raqamli transformatsiya davrida ta’lim tizimida sun’iy intellekt (AI) texnologiyalaridan foydalanish o‘quv jarayonini soddalashtirish, moslashtirish va tezlashtirish imkonini bermoqda. O‘quv materiallarini sahifalash jarayonini avtomatlashtirish – bu o‘qituvchi tomonidan tayyorlangan ma’lumotlarni o‘quvchi uchun qulay, tartibli va chiroyli formatda taqdim etish imkonini beruvchi texnologik yechimdir. An’anaviy sahifalash jarayonida o‘qituvchi matnni o‘zi tartiblaydi, rasm va jadvallarni joylashtiradi, bu esa ko‘p vaqt talab qiladi. Sun’iy intellekt yordamida bu jarayonni avtomatlashtirish esa vaqt va mehnatni tejaydi, ayniqsa maxsus ehtiyojli o‘quvchilar uchun mos raqamli sahifalarni yaratishda muhim ahamiyatga ega.

Asosiy qism: Inklyuziv ta’limning asosiy maqsadi - har bir o‘quvchining individual ehtiyojiga mos, moslashuvchan o‘quv muhitini yaratishdir. Bunday sharoitda raqamli texnologiyalar, xususan, sun’iy intellekt asosidagi tizimlar, ta’lim jarayonini yanada samarali qilishga xizmat qiladi. AI o‘quv materiallarini avtomatik tahlil qiladi, sahifalaydi, audio yoki braille formatlariga o‘tkazadi va turli idrok imkoniyatlariga ega o‘quvchilarga moslashtiradi.AI yordamida sahifalash tizimi matnni sintaktik va semantik jihatdan tahlil qiladi, sarlavhalar, bo‘limlar, jadval va rasmlarni avtomatik aniqlaydi hamda ularni foydalanuvchiga qulay tarzda joylashtiradi. Masalan, ko‘zi ojiz o‘quvchilar uchun tizim matnni avtomatik ovozli formatga o‘tkazadi, eshitishida nuqsoni bo‘lganlar uchun esa subtitrli versiyalarni yaratadi.

Bunda quyidagi texnologik modullar muhim o‘rin tutadi:

- OCR (Optical Character Recognition) - matnni skanerlangan hujjatdan avtomatik ajratib olish;
- NLP (Natural Language Processing) - matn mazmunini tahlil qilish va soddalashtirish;
- TTS (Text-to-Speech) — matnni ovozli shaklga aylantirish;
- Layout Automation — materialning sahifa tuzilishini avtomatik belgilash.
- Ushbu modullar integratsiyasi natijasida o‘quv materiallari o‘quvchining idrok uslubiga mos ravishda taqdim etiladi.

Shuningdek, bunday tizimlar o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda adaptiv o‘quv muhitini shakllantiradi. Bu esa ta’lim sifatini yaxshilash bilan bir qatorda, ijtimoiy adolat va teng imkoniyatlar tamoyillarini amalda ro‘yobga chiqaradi. Shunga qaramay, AI texnologiyalarini ta’lim tizimiga joriy etishda bir qator muammolar mavjud. Jumladan, texnik infratuzilmaning yetishmasligi, o‘qituvchilarning raqamli savodxonlik darajasining pastligi va dasturiy ta’minotning moslashtirilmaganligi.

Bu muammolarni hal etish uchun quyidagi yo‘nalishlarda ish olib borish zarur:

- O‘qituvchilar uchun AI texnologiyalarini qo‘llash bo‘yicha malaka oshirish kurslarini tashkil etish;
- O‘quv resurslarini ochiq kodli platformalarda yaratish;
- Maxsus ehtiyojli o‘quvchilar uchun moslashtirilgan AI dasturlarini ishlab chiqish.

Ushbu chora-tadbirlar ta’lim tizimida sun’iy intellektni yanada kengroq va samarali qo‘llash imkonini beradi.

Sun’iy intellekt texnologiyalarining o‘quv jarayonidagi roli

Sun’iy intellekt - bu mashinalarga inson tafakkuriga xos funksiyalarni, ya’ni o‘rganish, tahlil qilish, qaror qabul qilish va moslashuvchanlikni beruvchi texnologiyalar majmuasidir. AI ta’limda quyidagi yo‘nalishlarda samarali qo‘llanilmoqda:

• O‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini monitoring qilish;
• Shaxsiylashtirilgan ta’lim dasturlarini yaratish;
• Matnni avtomatik tahlil qilish va baholash;
• Interaktiv o‘quv kontentlarini generatsiya qilish;
• Maxsus ehtiyojli o‘quvchilar uchun moslashgan raqamli interfeyslar yaratish.

O‘quv materiallarini sahifalash jarayonini avtomatlashtirish zarurati: Sahifalash — bu matn, rasm, jadval, grafik yoki video elementlarni muayyan tartibda joylashtirish jarayonidir. An’anaviy holatda bu ish qo‘lda bajariladi, bu esa katta hajmdagi o‘quv materiallari uchun noqulay. AI yordamida sahifalash esa jarayonni avtomatlashtirib, quyidagi afzalliklarni beradi:

• O‘quv materiallarini avtomatik strukturaga solish;
• Har xil formatdagi ma’lumotlarni yagona sahifaga uyg‘unlashtirish;
• Har bir o‘quvchiga moslashgan tartibda sahifa yaratish;
• Elektron darsliklar va onlayn kurslar uchun mos raqamli formatni yaratish.

Taklif etilayotgan startap yechimi: Ushbu maqolada taklif etilayotgan startap loyihasi — “AI PageMaster” deb nomlanadi. Uning asosiy vazifasi — o‘quv materiallarini sun’iy intellekt yordamida avtomatik sahifalab, interaktiv raqamli darslik shaklida taqdim etish. Tizim quyidagi modullardan iborat:

1. OCR (Optical Character Recognition) – matnni skanerlangan fayldan aniqlaydi;
2. NLP (Natural Language Processing) – matn mazmunini tahlil qiladi va mantiqiy bo‘limlarga ajratadi;
3. Layout AI – sahifalash tartibini va dizayn joylashuvini belgilaydi;
4. TTS (Text-to-Speech) – matnni ovozli shaklga o‘tkazadi;
5. Adaptive Output – o‘quvchi qurilmasi (telefon, planshet, kompyuter) ekraniga mos formatda chiqish yaratadi. AI PageMaster tizimi o‘qituvchi tomonidan yuklangan materialni avtomatik tahlil qilib, sahifalangan, tartibli va o‘qish uchun qulay elektron darslikka aylantiradi. Bundan tashqari, tizim foydalanuvchi uchun tahliliy hisobot, sahifalash samaradorligi va kontent sifati bo‘yicha baho ham taqdim etadi. Loyiha startap sifatida ta’lim muassasalari, onlayn ta’lim platformalari va kutubxonalar uchun mo‘ljallangan.

Natijalar va istiqbollar: Sun’iy intellekt asosida sahifalash tizimini joriy etish o‘quv materiallarini tayyorlash va ulardan foydalanish jarayonini soddalashtiradi. O‘qituvchilar uchun bu vaqt tejamkorlik, o‘quvchilar uchun esa qulay raqamli interfeysni ta’minlaydi. Kelajakda bu tizimni boshqa ta’lim tarmoqlariga (masalan, oliy ta’lim, onlayn o‘quv kurslari, kutubxona arxivlari) kengaytirish mumkin. Shuningdek, sun’iy intellektni deep learning modellar bilan birlashtirish orqali sahifalash sifatini yanada oshirish rejalashtirilgan.

Xulosa: Sun’iy intellekt asosida o‘quv materiallarini sahifalash texnologiyasi inklyuziv ta’limni raqamli bosqichga olib chiqishning muhim omilidir. Ushbu yondashuv o‘quvchilarga teng imkoniyatlar yaratish, o‘qituvchilar ishini yengillashtirish va ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. AI texnologiyalarining joriy etilishi nafaqat maxsus ehtiyojli o‘quvchilar uchun, balki barcha ta’lim oluvchilar uchun samarali o‘qish muhiti yaratadi. Shunday qilib, raqamli inklyuziya va sun’iy intellekt uyg‘unligi ta’limning insonparvarlik tamoyillarini amalda ifodalaydi. Sun’iy intellekt yordamida o‘quv materiallarini sahifalash jarayonini avtomatlashtirish — bu ta’limni raqamli rivojlanish bosqichiga olib chiqadigan muhim texnologik yondashuvdir. AI PageMaster kabi tizimlar nafaqat o‘qituvchilar uchun qulaylik, balki inklyuziv ta’lim uchun ham katta imkoniyat yaratadi. Mazkur startap g‘oyasi o‘zining texnik asoslari, amaliy foydasi va raqamli innovatsion jihati bilan ta’lim tizimining yangi bosqichini boshlab beradi.

Ilmiy raxbar: p.f.f.d., dotsent Atajonova S.B

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Raj, R. et al. (2022). Artificial Intelligence in Education: A Review. Springer.
2. Kim, J. & Park, S. (2023). AI-based Layout Automation for Digital Learning Materials. IEEE Access.
3. Li, T. et al. (2021). Natural Language Processing for Automated Educational Content Structuring. ACM Journal.
4. Brown, T. (2020). Deep Learning and Adaptive Content Formatting. MIT Press.
5. UNESCO (2024). AI and Inclusive Education Report.

UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMINI MODERNIZATSIYA QILISHDA SUN’IY INTELLEKTNING STRATEGIK AHAMIYATI: AMALIY TAJRIBA VA ILMIY ASOSLAR

O‘rinboyeva Kumushoy Sultonbek qizi
ADPI dotsent v.b.
Usubjonova Durdona Fazliddin qizi
ADPI talabasi +998(91) 494-26-28
durdonausubjonova@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada uzluksiz ta’limni modernizatsiya qilishda sun’iy intellektning strategik roli, amaliy tajribalar va ilmiy asoslar tahlil qilinib, ta’lim jarayonini samarali optimallashtirish yo‘llari yoritildi.

Аннотация: В статье проанализирована стратегическая роль искусственного интеллекта в модернизации непрерывного образования, представлены практический опыт и научные основания, а также рассмотрены пути эффективной оптимизации образовательного процесса.

Abstract: The article analyzes the strategic role of artificial intelligence in the modernization of continuous education, examines practical experiences and scientific foundations, and highlights ways to effectively optimize the educational process.

Kalit so‘zlar: Uzluksiz ta’lim, Sun’iy intellekt, Modernizatsiya, Ta’lim jarayonini optimallashtirish, Strategik rol, Amaliy tajriba, Ilmiy asoslar

Ключевые слова: Непрерывное образование, Искусственный интеллект, Модернизация, Оптимизация образовательного процесса, Стратегическая роль, Практический опыт, Научные основы

Keywords: Continuous education, Artificial intelligence, Modernization, Optimization of the educational process, Strategic role, Practical experience, Scientific foundations

Kirish: Uzluksiz ta’lim – bu shaxsning hayot davomida bilim va ko‘nikmalarini yangilab borishi, kasbiy va shaxsiy rivojlanishini ta’minlovchi jarayon. Zamonaviy jamiyatda, texnologiyalar va ish bozorining tezkor o‘zgarishi sharoitida, uzluksiz ta’lim nafaqat shaxsiy, balki milliy darajada ham iqtisodiy raqobatbardoshlikni ta’minlovchi muhim omilga aylangan [2. 12-b.]. So‘nggi yillarda

sun’iy intellekt (SI) ta’lim tizimlarida keng qo‘llanilmoqda. SI texnologiyalari o‘quv jarayonini individualizatsiya qilish, o‘quvchilarning ehtiyojlariga moslashtirish, katta hajmdagi ma’lumotlarni tahlil qilish va resurslarni samarali taqsimlash imkonini beradi. [1. 25-b.] Shu orqali ta’lim jarayoni yanada interaktiv, samarali va natijaviy bo‘lib, o‘quvchilarni zamonaviy ish bozoriga tayyorlashda muhim rol o‘ynaydi. Bundan tashqari, SI yordamida uzluksiz ta’limni monitoring qilish, baholash va optimallashtirish jarayonlari sezilarli darajada soddalashadi. Ta’lim jarayonidagi avtomatlashtirilgan tizimlar o‘quvchilarning yutuqlari va qiyinchiliklarini aniqlashda yordam beradi, shuningdek, o‘qituvchilarga pedagogik qarorlar qabul qilishda qo‘llaniladigan ilg‘or vositalarni taqdim etadi. Shu nuqtai nazardan, maqolada uzluksiz ta’limni modernizatsiya qilishda sun’iy intellektning strategik roli, uning amaliy tajribalari va ilmiy asoslari tahlil qilinadi. Maqsad – ta’lim jarayonini samarali optimallashtirish yo‘llarini aniqlash va zamonaviy raqamli texnologiyalar yordamida ta’lim sifatini oshirishga oid tavsiyalar ishlab chiqish.

Adabiyotlar tahlili: So‘nggi yillarda uzluksiz ta’lim va sun’iy intellektni ta’lim jarayonlarida qo‘llash mavzusida ko‘plab ilmiy tadqiqotlar olib borildi. Masalan, Jones va boshq. (2020) sun’iy intellekt yordamida o‘quv jarayonini individualizatsiya qilish va o‘quvchilarning yutuqlarini real vaqtda monitoring qilish imkoniyatlarini tahlil qilgan. Smith (2019) esa SI texnologiyalarining ta’limda samaradorlikni oshirishdagi strategik rolini o‘rganib, interaktiv o‘quv tizimlarini yaratishda ilg‘or algoritmlardan foydalanish tajribasini taqdim etadi. [3. 34-b.].

Shuningdek, Milliy ta’lim tizimlari bo‘yicha tadqiqotlar SI texnologiyalarining uzluksiz ta’lim jarayonini optimallashtirishdagi imkoniyatlarini ko‘rsatadi. Masalan, Li (2021) avtomatlashtirilgan baholash tizimlari va pedagogik qarorlarni qo‘llab-quvvatlovchi tizimlar yordamida o‘quv jarayonini soddalashtirish mumkinligini isbotlaydi. Shu bilan birga, o‘zbek olimlari ham uzluksiz ta’limni raqamli transformatsiya qilishda SI texnologiyalarining amaliy jihatlarini tadqiq qilmoqda (Mamatqulov, 2022). Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, sun’iy intellektning ta’lim jarayoniga integratsiyasi individual o‘qitish, samarali resurs taqsimoti, o‘quvchilarni monitoring qilish va baholash kabi sohalarda strategik ahamiyatga ega. Shu bilan birga, ilmiy manbalarda SI texnologiyalarining tatbiqi va natijadorligini baholash metodikasi hali ham rivojlanish bosqichida ekanligi qayd etilgan. [4. 57-b].

Metodologiya: Maqolada sun’iy intellektning uzluksiz ta’limdagi rolini tahlil qilish uchun quyidagi metodologik yondashuvlar qo‘llanildi: Tahliliy metod – mavjud ilmiy adabiyotlar, amaliy tajribalar va ilg‘or tadqiqot natijalari o‘rganildi, ularning ta’lim jarayoniga ta’siri tahlil qilindi. Taqqoslash va solishtirish metodlari – turli mamlakatlar va ta’lim tizimlarida SI texnologiyalarini qo‘llash tajribasi solishtirildi. [5. 55-b.]. Amaliy misollar va case-study – uzluksiz ta’limda sun’iy intellektning konkret amaliy tadbiqlari ko‘rib chiqildi. Ilmiy asoslash – SI texnologiyalarining samaradorligi va ta’lim jarayonini optimallashtirish imkoniyatlari statistik ma’lumotlar va ilmiy tadqiqotlar orqali tasdiqlandi.

Ushbu metodologiya maqolaga sun’iy intellektning ta’lim jarayonini modernizatsiya qilishdagi strategik rolini aniq va tizimli tahlil qilish imkonini beradi hamda samarali tavsiyalar ishlab chiqish asosini yaratadi

Muhokama: Adabiyotlar tahlili va amaliy tajribalar ko‘rsatadiki, sun’iy intellekt (SI) uzluksiz ta’lim jarayonini samarali optimallashtirishda muhim vosita hisoblanadi. SI texnologiyalari o‘quv jarayonini individualizatsiya qilish, o‘quvchilar ehtiyojlariga moslashtirish va ta’lim resurslarini maqbul taqsimlash imkoniyatini beradi. Bu, o‘z navbatida, o‘quv jarayonining sifatini oshirish va o‘quvchilarni zamonaviy ish bozoriga tayyorlashda strategik ahamiyat kasb etadi.

Muhokama shuni ko‘rsatadiki, SI texnologiyalarini qo‘llashning asosiy afzalliklari quyidagilar:

Individual yondashuv – o‘quvchilarning bilim darajasi va qobiliyatlariga moslashtirilgan dasturlar yaratish orqali o‘quv jarayonini shaxsiylashtirish imkoniyati.

Monitoring va baholash – avtomatlashtirilgan tizimlar yordamida o‘quv jarayoni samaradorligini real vaqtda kuzatish va baholash.

Resurslarni samarali taqsimlash – ta’lim resurslari va o‘qituvchilarning mehnatidan optimal foydalanish.

Interaktiv va adaptiv o‘qitish – o‘quvchilarni faollashtirish va motivatsiyani oshirishga yordam beradigan interaktiv platformalar va simulyatsiyalar yaratish.

Shu bilan birga, SI texnologiyalarini qo‘llashda ayrim cheklovlar va muammolar mavjud. Masalan, texnologik infratuzilmaning yetishmasligi, o‘qituvchilar va o‘quvchilarning raqamli savodxonligi darajasi, shuningdek, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish bilan bog‘liq xavotirlar.[6. 44-b]. Shu sababli, sun’iy intellektni uzluksiz ta’lim tizimiga integratsiya qilish jarayonida nafaqat texnologik, balki pedagogik va huquqiy jihatlar ham hisobga olinishi lozim.

Natijalar: Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, sun’iy intellekt (SI) uzluksiz ta’lim jarayonini modernizatsiya qilishda strategik rol o‘ynaydi. SI texnologiyalari yordamida ta’lim jarayoni quyidagi jihatlardan samarali optimallashtirilishi mumkin: **O‘quv jarayonining individualizatsiyasi** – har bir o‘quvchining bilim darajasi va ehtiyojlariga moslashtirilgan o‘quv dasturlari yaratish mumkinligi aniqlangan. **Monitoring va baholashning samaradorligi** – avtomatlashtirilgan tizimlar yordamida o‘quvchilar faoliyati real vaqtda kuzatiladi va natijalar tahlil qilinadi, bu o‘qituvchilarga pedagogik qarorlarni tezroq va aniqroq qabul qilish imkonini beradi. [7. 1.1]. **Resurslardan optimal foydalanish** – ta’lim resurslari va o‘qituvchilar mehnati samarali taqsimlanadi, bu esa ta’lim jarayonini iqtisodiy va vaqt jihatdan optimallashtiradi. **Interaktiv va adaptiv o‘qitish imkoniyatlari** – SI texnologiyalari yordamida o‘quvchilarni motivatsiya qiluvchi va faollikni oshiruvchi interaktiv platformalar va adaptiv mashqlar yaratish mumkinligi aniqlandi.

Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, SI texnologiyalarining uzluksiz ta’lim jarayoniga integratsiyasi nafaqat samaradorlikni oshiradi, balki ta’lim sifatini yaxshilashga va o‘quvchilarni zamonaviy ish bozoriga tayyorlashga yordam beradi. [8. 11-b]. Shu bilan birga, texnologik, pedagogik va huquqiy jihatlarni hisobga olgan holda SI tizimlarini tatbiq etish zarurligi ta’kidlandi.

Natijalar shuni isbotlaydiki, sun’iy intellektni uzluksiz ta’lim jarayoniga integratsiya qilish – ta’limni modernizatsiya qilish va optimallashtirishning samarali strategiyasi hisoblanadi.

Xulosa

Uzluksiz ta’limni modernizatsiya qilishda sun’iy intellektning roli katta ahamiyatga ega. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, sun’iy intellekt yordamida ta’lim jarayoni o‘quvchilar uchun yanada shaxsiylashtirilgan bo‘lib, ularni individual ehtiyojlariga moslashtirish mumkin.

Shuningdek, avtomatlashtirilgan monitoring va baholash tizimlari o‘quv jarayonini yaxshiroq kuzatishga va ta’lim sifatini oshirishga yordam beradi. Sun’iy intellekt yordamida ta’lim resurslaridan samarali foydalanish va interaktiv mashqlar yaratish ham mumkin.

Shuni ta’kidlash lozimki, sun’iy intellektni qo‘llashda texnologik va huquqiy jihatlarni ham hisobga olish zarur. Umuman olganda, sun’iy intellekt uzluksiz ta’limni yaxshilash va modernizatsiya qilishning samarali vositasi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jones, A., Smith, B., & Taylor, C. (2020). *Artificial Intelligence in Continuous Education: Individualized Learning and Real-Time Monitoring*. Journal of Educational Technology, 15(2), 45–60.
2. Smith, J. (2019). *The Strategic Role of AI in Modernizing Education Systems*. International Review of Education, 65(4), 301–318.
3. Li, W. (2021). *Automated Assessment and AI-Supported Pedagogical Decision Making*. Computers & Education, 168, 104207.
4. Mamatqulov, O. (2022). *Raqamli Ta’lim va Sun’iy Intellekt: O‘zbekistonda Amaliy Tajribalar*. Toshkent: Ilmiy Nashrlar.
5. Brown, T., & Wilson, R. (2018). *Adaptive Learning Systems and AI in Lifelong Learning*. Educational Technology Research and Development, 66(3), 589–608.
6. Russell, S., & Norvig, P. (2021). *Artificial Intelligence: A Modern Approach*. 4th Edition. Pearson.
7. Kumar, R., & Sharma, P. (2020). *AI in Education: Opportunities and Challenges*. International Journal of Educational Technology, 12(1), 12–28.

8. UNESCO. (2019). *Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities*. Paris: UNESCO Publishing.

O‘QUVCHILARNING INTERNET VA AXBOROT VOSITALARIDAN FOYDALANISIDA AXBOROT XAVFSIZLIGI MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHNING O‘ZIGA XOS TOMONLARI.

Sodiqov Hamid Maxmudovich
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti dotsenti

Barchamizga ma’lumki yoshlar tarbiyasi va ularni ilmli, omilkor farzand sifatida kamolga yetkazish borasida keng ko‘lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Hozırda amalga oshirilayotgan islohotlar haqida uzoq gapirish shart emas, chunki ularning natijasini barchamiz ko‘rib turibdi. Lekin, bugun yoshlarimiz tarbiyasiga salbiy ta’sir etayotgan holatlar ham bor va bu borada ayrim mulohazalarni aytish o‘rinlidir.

Bugungi kunda axborot tayyorlash va tarqatishga hech qanaqangi monelik yo‘q. Har kim turli usulda axborot tayyorlashi va tarqatishlari mumkin. Faqat, axborot tayyorlash va tarqatishda O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, amaldagi qonunlarimizga ko‘ra, har qanday shaxs inson huquqi va qadr-qimmatiga hurmat bilan qarashga burchli ekanligi doim yodimizda bo‘lmog‘i darkor. Har qanday axborot tarqatuvchi tarqatayotgan ma’lumoti uchun javobgarlikni o‘z bo‘yniga olishi lozim.

Afsuslar bo‘lsinkim, bugun internet tarmoqlari orqali tarqatilayotgan xabarlarning barchasini ham insoniyat uchun ma’lum ma’noda kerakli yoki jamiyat hayoti uchun zarur yoki foydali, deya olmaymiz. Aksincha, ayni paytda internet tarmoqlari orqali ko‘proq xiyonat, fahsh, jaholat haqidagi, hatto mazmunini tilga ham olib bo‘lmaydigan turli shov-shuvli xabarlar, ma’naviyatimizga butkul yot ma’lumotlar tarqatilmoqda. Hatto ayrimlar muomala madaniyatini butkul unutgan holda odob-axloq qoidalariga zid ravishda bir-birini ochiq haqoratlagan xolda chiqishlar qilmoqda-ki, bunga befarq, tomoshabin bo‘lib qarab turib bo‘lmaydi.

Agarda tahlil qilib qaraydigan bo‘lsak, fahsh, zo‘ravonlik yoki ig‘vodan iborat ma’lumotni tarqatayotganlarning maqsadi bitta, u ham bo‘lsa “layk” yig‘ish, o‘quvchisini ko‘paytirish, moddiy manfaat ko‘rish. Tayyorlagan materialining ko‘pchilikka, ayniqsa, yoshlarga salbiy ta’sir etishi bilan ularning ishi yo‘q. Ular uchun kimningdir shaxsiy fojiasidan foydalanish oddiy holdek bo‘lib ko‘rinmoqda.

Ushbu axborot tarqatuvchilarda, “Bu tayyorlagan materialimdan odamlarga nima naf? Men o‘zi nimani targ‘ib qilayapman? Buni farzandim, ayolim yoki ota-onam ko‘rsa, nima deydi?”, degan o‘y bo‘lganida, qani edi?!...

Darhaqiqat, yoshlarimizning ko‘ngil mulkiga, dunyoqarashiga salbiy jarohat yetkazishning, axborot texnologiyalari orqali tarqatilayotgan milliy qadriyatlarimizga yot bo‘lgan turli-tuman hayosizlik, ig‘vo, jaholat, zo‘ravonlik kabi illatlarning singdirilishi va shu yo‘l bilan ularning ongi zaharlanishining oldini olish eng dolzarb masaladir. Internet va ommaviy axborot vositalari orqali ma’naviyatimizga qilinayotgan tajovuzlardan yoshlarni asrash juda dolzarblashdi.

Yoshlarning tarbiyasiga ta’sir etuvchi omillardan yana biri internetdan noo‘rin foydalanishdir! Darhaqiqat, internetning imkoniyatlari cheksiz. Agar undan samarali foydalinilsa katta yutuqlarga erishish mumkin. Biroq, bugungi globallashuv davrida yoshlarni turli tahdidlardan asrash, ularda xalqaro tarmoq tomonidan taqdim etilayotgan turli axborot oqimidan haqqoniy ma’lumotlarni saralay bilish, to‘g‘ri va maqsadli foydalanish madaniyatini yuksaltirish, axborot xavfsizligini ta’minlash g‘oyat muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shunday ekan yoshlarni internet saytlarga kirishida axborotdan to‘g‘ri va maqsadli foydalanish madaniyatini yuksaltirish zarur.

Haqiqatdan ham, ta’lim va tarbiya masalasi o‘ta muhim. Ayniqsa, bugun axborot tarqatish chegara bilmas darajaga yetgan bir paytda, biz ushbu masalaga befarq qarasak, farzandlarimizning ta’lim va tarbiyasiga bee’tibor bo‘lsak, ular ma’naviyatida milliy qiyofani asrash choralarini ko‘rmasak, ertaga birgina “bu noto‘g‘ri, bu mumkin emas”, degan tushuntirishlarimiz misqolcha xam

naf bermasligi aniq. Ma’naviy tarbiyaga salbiy ta’sir – bu ertangi kunimizga, millatimiz kelajagiga xiyonat deb baholanmog‘i joiz.

Xulosa o‘rnida aytadigan bo‘lsak o‘quvchi yoshlarga internet va ommaviy axborot vositalaridan foydalanishda ta’lim muassasasida ta’lim arbiya jarayonida har bir pedagog yetarli darajada tushuntirish berib borishi maqsadga muvofiqdir. Shuningdek ushbu masala yuzasidan ota onalari bilan ham xamkorlikni to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish orqali nazoratni kuchaytirish lozim. Yoshlarning axborot vositalaridan va internet tarmoqlaridan ko‘rib borilayotgan va o‘qiyotgan ma’lumotlarini o‘qituvchilar va ota onalar tomonidan tekshirib, kuzatib borilishi hozirgi kundagi eng muhim jixatlardan deb qarash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining 2017 yil 8 sentyabr kuni qabul qilingan “Bolalarni ularning sog‘lig‘iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonuni. www.lex.uz

2. Безопасность детей в интернете: международный опыт и вызовы для России / Под ред. С. А. Грина. - М.: Центр изучения интернета и общества, Российская экономическая школа, 2012.

3. Yunogogika o‘quv qo‘llanma: G.T.Jumaeva Toshkent “Innovatsiya-ziyo” 359 b

RAQAMLI VA SUN’IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA TA’LIM MUASSASALARINING UZVIY HAMKORLIGINI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI

Muallif: Professor Inomjon G‘ulomovich G‘aniyev,
Jizzax politexnika instituti, O‘zbekiston.
Telefon: +99897-702-74-04. E-mail: shayx.inomjon@gmail.com

ВОЗМОЖНОСТИ РАЗВИТИЯ ПРЕЕМСТВЕННОСТИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ НА ОСНОВЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА

Автор: Профессор Ганиев Иномжон Гуламович Джизакский политехнический институт, Узбекистан. Телефон: +99897-702-74-04. E-mail: shayx.inomjon@gmail.com

OPPORTUNITIES FOR DEVELOPING CONTINUITY IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS BASED ON DIGITAL TECHNOLOGIES AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Author: Professor Inomjon G. Ganiev. Jizzakh Polytechnic Institute, Uzbekistan. Phone: +99897-702-74-04. E-mail: shayx.inomjon@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli texnologiyalar va Sun’iy Intellekt (SI) vositalari yordamida maktabgacha, maktab, professional va oliy ta’lim muassasalari o‘rtasidagi uzviy hamkorlikni ta’minlash mexanizmlari tahlil qilinadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, yagona raqamli ekotizim, e-portfolio mexanizmlari va SI-monitoring tizimlari ta’lim bo‘g‘inlari o‘rtasidagi o‘quv dasturlari nomuvofiqligi, diagnostika va baholash mezonlari geterogenligi kabi tizimli muammolarni hal etish imkonini beradi. Raqamli integratsiya pedagoglar malakasini oshirish va bitiruvchilar kompetensiyasini xalqaro standartlar darajasiga ko‘tarishning eng samarali yo‘li ekanligi asoslangan.

Kalit so‘zlar: Raqamli integratsiya, Sun’iy Intellekt, uzviy hamkorlik, ta’lim ekotizimi, e-portfolio, adaptiv ta’lim.

Аннотация: В данной статье анализируются механизмы обеспечения преемственности между дошкольными, школьными, профессиональными и высшими учебными заведениями с использованием цифровых технологий и инструментов Искусственного Интеллекта (ИИ). Исследования показывают, что единая цифровая экосистема, механизмы электронного портфолио и системы ИИ-мониторинга позволяют решить системные проблемы, такие как несоответствие учебных программ и гетерогенность

критериев оценки. Обосновано, что цифровая интеграция является наиболее эффективным способом повышения квалификации педагогов и доведения компетенций выпускников до уровня международных стандартов.

Ключевые слова: Цифровая интеграция, Искусственный Интеллект, преемственность, образовательная экосистема, е-портфолио, адаптивное обучение.

Abstract: This article analyzes the mechanisms for ensuring continuity between preschool, school, professional, and higher education institutions through the use of digital technologies and Artificial Intelligence (AI) tools. The research indicates that a unified digital ecosystem, e-portfolio mechanisms, and AI-monitoring systems can solve systemic problems such as curriculum mismatch and heterogeneity of assessment criteria among different educational stages. It is substantiated that digital integration is the most effective way to enhance teacher qualifications and elevate graduate competencies to the level of international standards.

Key words: Digital integration, Artificial Intelligence, educational continuity, education ecosystem, e-portfolio, adaptive learning.

1.Kirish

So‘nggi yillarda ta’lim sohasida kuzatilayotgan tub o‘zgarishlar raqamlashtirish, sun’iy intellekt (SI) texnologiyalarini joriy etish hamda ta’lim jarayonlarini innovatsion integratsiya qilish bilan chambarchas bog‘liqdir. Ushbu transformatsiyaning asosiy maqsadi - ta’lim samaradorligini oshirish va bitiruvchilarning zamonaviy mehnat bozori talablariga mos keladigan raqamli kompetensiyalarini shakllantirishdir.

Maktabgacha ta’limdan to oliy ta’limgacha bo‘lgan barcha bo‘g‘inlar o‘rtasidagi sistemali va uzviy hamkorlikni kuchaytirish bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasi ta’lim siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sanaladi. Ta’lim tizimi bo‘g‘inlarining uzluksizligi ta’lim sifatining kafolati hisoblanadi.

Raqamli texnologiyalar va SI asosidagi o‘quv modellari ("smart education")ning joriy qilinishi quyidagi fundamental masalalarni yechishda muhim ahamiyat kasb etadi:

1. O‘quv dasturlarini standartlashtirish va uyg‘unlashtirish.
2. Malaka talablari birligini shakllantirish.
3. Bitiruvchilarning bilim va ko‘nikmalarini xalqaro ta’lim standartlari (masalan, PISA, TIMSS) darajasiga ko‘tarish.

Ushbu maqolaning asosiy predmeti – raqamli va SI texnologiyalari (masalan, adaptiv ta’lim tizimlari, katta hajmli ma’lumotlar tahlili) yordamida turli ta’lim muassasalari uzviyligini ta’minlashning real imkoniyatlari, institutsional mexanizmlari va pedagogik samaradorlik omillarini chuqur ilmiy-nazariy tahlil qilishdan iborat. Tadqiqotda mazkur texnologiyalarning ta’lim jarayoniga integratsiyalashuvi natijasida erishiladigan strategik natijalar asoslab beriladi.

2. Adabiyotlar tahlili va metodologiya

2.1. Adabiyotlar tahlili

Zamonaviy raqamli ta’lim (Digital Education) bo‘yicha rivojlangan davlatlar (masalan, Finlyandiya, Singapur, Janubiy Koreya, Estoniya, Kanada) tajribasi shuni ko‘rsatadiki, ta’lim bo‘g‘inlari o‘rtasidagi samarali uzviylikni (continuity) va vertikal integratsiyani ta’minlash uchun ma’lum shart-sharoitlar va texnologik yechimlar zarur. Ilmiy adabiyotlarda bu jarayonni optimallashtirishga xizmat qiluvchi quyidagi fundamental omillar ajratib ko‘rsatiladi:

-Yagona elektron platformalar va ekosistemalar: Ta’lim jarayonining barcha ishtirokchilari (o‘quvchilar, o‘qituvchilar, ma’muriyat) uchun shaffof va uzluksiz ma’lumot almashinuvini ta’minlaydigan, bulutli texnologiyalarga asoslangan yagona Learning Management System (LMS) yoki milliy ta’lim portallarining mavjudligi.

-O‘quv jarayonida sun’iy intellektga (SI) asoslangan monitoring: Adaptiv ta’lim tizimlari (Adaptive Learning Systems) orqali o‘quvchilarning individual yutuqlari va ehtiyojlarini real vaqt rejimida baholash, proaktiv interventions (oldindan aralashuvlar)ni amalga oshirish.

-O‘quvchilar portfoliolari va natijalarining raqamli kuzatuvi (Digital Tracking): Maktabdan OTMga o‘tishda o‘quvchining akademik o‘sish traektoriyasini, yutuqlarini (nanodarajali sertifikatlar, layoqatlar) o‘zida aks ettiruvchi elektron portfolio mexanizmlarining joriy etilishi.

-Onlayn hamkorlik muhitlari (Collaborative Environments): O‘qituvchilar va ma’murlar o‘rtasida o‘quv metodikasini, dasturlarni va eng yaxshi amaliyotlarni almashish uchun tashkil etilgan virtual professional hamjamiyatlar.

-Metodik integratsiya va yagona kompetensiya modeli (Competency Framework): Ta’lim dasturlarini Maktabgacha, Maktab va Oliy ta’lim standartlari o‘rtasida moslashtirish, hamda bitiruvchining asosiy kompetensiyalarini (soft va hard skills) aniqlashning yagona tizimini yaratish.

2.2. Tadqiqot Metodologiyasi

Ushbu tadqiqotda qo‘yilgan maqsad va vazifalarni hal etish uchun kompleks metodologiya qo‘llanildi. Tadqiqotning asosiy usullari quyidagilardan iborat bo‘ldi:

1. Komparativ (Qiyosiy) tahlil: Xalqaro ta’lim standartlari va me’yoriy hujjatlar (OECDi’s Future of Education and Skills, UNESKO‘s ICT in Education Policy) asosida raqamli texnologiyalar integratsiyasiga oid rivojlangan davlatlarning eng yaxshi amaliyotlarini O‘zbekiston ta’lim tizimi kontekstida qiyosiy tahlil qilish.

2. Kontent-Tahlil (Content Analysis): O‘zbekiston Respublikasi ta’lim tizimini tartibga soluvchi mavjud normativ-huquqiy hujjatlar, shuningdek, global raqamli ta’lim platformalari (Google Classroom, Moodle, Coursera, EdX) ning funksional imkoniyatlarini batafsil o‘rganish.

3. Ekspert baholash usuli (Expert Evaluation): Oliy va professional ta’lim, maktab ta’limi mutaxassislari, shuningdek, IT-mutaxassislarining raqamli uzviylikni ta’minlashga oid fikr-mulohazalari asosida tizimli muammolar va ularning yechimlarini ilmiy asoslash.

4. Sistemali yondashuv: Ta’lim tizimini yagona ijtimoiy-pedagogik sistema sifatida ko‘rib chiqish, SI vositalarini joriy etishning ta’lim bo‘g‘inlari o‘rtasidagi o‘zaro aloqalarga ta’sirini baholash.

3. Muhokama

3.1. Raqamli integratsiyaning ustunliklari (Advantages of Digital Integration)

Ta’lim tizimi bo‘g‘inlari o‘rtasida raqamli texnologiyalar va Sun’iy Intellekt (SI)ni integratsiya qilish sinxronlashtirilgan o‘quv ekosistemasini yaratishga xizmat qiladi. Bu esa quyidagi fundamental ustunliklarni beradi:

-Yagona elektron ta’lim platformasi (Single Educational Platform): Bu platforma barcha ta’lim muassasalaridagi (MTO, Maktab, PT, OTM) o‘quv jarayonini bir tizimga bog‘laydi, ma’lumotlar shaffofligini ta’minlaydi va ma’muriy yuklamani optimallashtiradi.

-SI asosida o‘quv jarayonini tahlil qilish: Katta Hajmli Ma’lumotlar (Big Data) tahlili va SI algoritmlari asosida o‘quvchining rivojlanish dinamikasini aniq baholash, o‘zlashtirishdagi kognitiv bo‘shliqlarni (learning gaps) diagnostika qilish hamda ularni bartaraf etish uchun adaptiv yondashuvlarni taklif qilish imkonini beradi.

-Elektron portfolio (e-Portfolio) mexanizmi: Bu vosita o‘quvchining maktabgacha bosqichdan oliy ta’limga qadar bo‘lgan individual yutuqlari, sertifikatlari, loyihalari va bilim tarixini raqamli tarzda uzluksiz saqlaydi. Bu esa OTMga kirishda abituriyentning haqiqiy kompetensiyasini baholash uchun obyektiv ma’lumot bazasini yaratadi.

-Onlayn hamkorlik muhitlari: Videokonferensaloqa xizmatlari (Zoom, Microsoft Teams) va SI-asistentlar orqali turli ta’lim bosqichlari o‘qituvchilari o‘zaro pedagogik amaliyotlar va metodik yondashuvlarni muhokama qilish, tajriba almashish va professinal hamjamiyatlar (PLC - Professional Learning Communities) yaratish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

3.2. Hamkorlikning raqamli mexanizmlari (Digital Mechanisms of Collaboration)

Uzviylikni ta’minlovchi raqamli integratsiyaning asosiy mexanizmlari quyidagilardan iborat:

-Yagona standartlashtirilgan elektron darsliklar va kontentlar: O‘quv materiallarining o‘zaro muvofiqligi, mazmunining bosqichlararo mantiqiy ketma-ketligi ta’minlanadi. Bu o‘quv kontentining qamrovini (coverage) va sifatini nazorat qilish imkonini beradi.

-SI-ta’lim tahliliy tizimlari orqali o‘quv jarayonini boshqarish: Learning Analytics (o‘rganish tahlili) asosida olingan ma’lumotlar ma’muriyatga strategik qarorlar qabul qilishda, o‘quv yuklamasini optimallashtirishda va resurslarni samarali taqsimlashda yordam beradi.

-Metodik Data-markazlar: Barcha fanlar bo‘yicha ochiq ta’lim resurslari (OER), metodik ishlanmalar va ilg‘or pedagogik texnologiyalarni o‘z ichiga olgan yagona resurs bazasini yaratish.

-Onlayn sertifikatlash va malaka oshirish tizimi: Bu tizim orqali pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi (CPD - Continuous Professional Development) ta’minlanadi, ularning raqamli va metodik kompetensiyalari muntazam yangilanadi.

-Ta’lim jarayonining big data asosidagi integratsiyasi: Katta ma’lumotlar massivini tahlil qilish orqali ta’lim siyosatining natijadorligini proaktiv baholash imkoniyati yaratiladi.

-VR/AR laboratoriyalari: Virtual va Kengaytirilgan reallik (VR/AR) texnologiyalari orqali xavfsiz va arzon narxda real tajribani simulyatsiya qilish imkoniyati talabalarning amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun muhim vosita hisoblanadi.

3.3. O‘zbekiston ta’lim tizimi uchun dolzarblik

Raqamli integratsiya O‘zbekiston ta’lim tizimining turli bo‘g‘inlari o‘rtasida uzviylikni ta’minlashdagi an’anaviy muammolarni bartaraf etishga qaratilgan. Hozirda asosiy muammolar quyidagilardan iborat:

-O‘quv dasturlari va kadrlarga talablar muvofiqligining pastligi: Maktab va OTM dasturlari o‘rtasida didaktik va kontent nomuvofiqliklarining mavjudligi.

-Diagnostika va monitoringning yagona tizimda ishlamasligi: O‘quvchilarning bilim darajasini baholash tizimlarining markazlashmaganligi.

-Metodika va baholash mezonlarining geterogenligi: Turli ta’lim bosqichlarida qo‘llaniladigan o‘qitish metodlari va baholash mezonlarining bir xil emasligi.

-Raqamli infratuzilmaning (Digital Infrastructure) yetarli emasligi: Hududlararo raqamli imkoniyatlarning nomutanosibligi.

Raqamli va SI texnologiyalari ushbu muammolarni tizimli ravishda hal qilish, ta’lim samaradorligini oshirish va butun ta’lim siklida yuqori darajadagi uzviylikni ta’minlash imkonini beruvchi strategik yechim hisoblanadi.

4. Natijalar

O‘tkazilgan tadqiqot, komparativ tahlil va ekspert baholashlari asosida ta’lim muassasalari uzviyligini ta’minlashda raqamli texnologiyalar va Sun’iy Intellekt (SI)ni qo‘llashning ta’siriga oid quyidagi fundamental natijalar aniqlandi va ilmiy asoslandi:

1. Markaziy rol (Central Role): Ta’lim muassasalari (MTM, Maktab, OTM) o‘rtasidagi vertikal uzviylikni ta’minlashda Sun’iy Intellektga asoslangan tahliliy tizimlar va raqamli platformalar (LMS, e-Portfolio) hal qiluvchi hamda markaziy o‘rinni egallaydi. Aynan shu texnologik yechimlar ma’lumotlar va metodik yondashuvlar almashinuvini ta’minlovchi yagona ko‘prik vazifasini bajaradi.

2. Sifatni tubdan oshirish (Radical Quality Improvement): O‘quv jarayonining yagona raqamli ekotizimi (Single Digital Ecosystem) yaratilishi o‘z-o‘zidan bilim sifati, o‘quv kontentining standartlashuvi hamda pedagog kadrlarning kasbiy malakasini tubdan (fundamentally) oshirishga xizmat qiladi. Bu sistemali sinergiya effektini beradi.

3. Hamkorlik samaradorligini prognozlash (Collaboration Efficiency Forecast): Tadqiqot prognozlariga ko‘ra, o‘qituvchilarning maqsadli va uzluksiz raqamli kompetensiyalarini (data literacy, AI tools usage) rivojlantirish orqali turli ta’lim bosqichlari o‘rtasidagi hamkorlik samaradorligini 30% dan 40% gacha oshirish mumkin. Bu samaradorlik o‘quv dasturlarini moslashtirish tezligida va diagnostika natijalarining birgalikda qo‘llanilishida namoyon bo‘ladi.

4. Individual ta’lim traektoriyalari (Individual Learning Trajectories): O‘quv jarayonining AI-monitoringi va adaptiv baholash tizimlari har bir o‘quvchining shaxsiy bilim darajasini avtomatik tahlil qilish hamda uning kognitiv ehtiyojlariga mos keladigan individual ta’lim traektoriyalarini (ITR) shakllantirishga imkon beradi. Bu esa uzviylikdagi "o‘zlashtirishdagi bo‘shliqlar" (gaps)ni oldini oladi.

5. Shaffoflik va kuzatuvchanlik (Transparency and Accountability): Raqamli platformalar o‘quv natijalari, baholash mezonlari va o‘qitish metodlari bo‘yicha yuqori darajadagi shaffoflik (transparency) va kuzatuvchanlikni (accountability) ta’minlaydi. Bu, o‘z navbatida, o‘quv jarayonining obyektiv baholanishiga va ta’lim sifatini uzluksiz yaxshilashga xizmat qiladi.

5. Xulosa

O‘tkazilgan tadqiqot natijalari va chuqur tahlillar quyidagi yakuniy xulosalarni chiqarishga asos bo‘ladi:

1. Strategik yechim: Raqamli texnologiyalar va Sun’iy Intellekt (SI) asosida yagona ta’lim ekotizimini (Unified Educational Ecosystem) shakllantirish, O‘zbekiston ta’lim tizimining sifati va o‘lchov ko‘rsatkichlarini xalqaro standartlar (Global Benchmarks) darajasiga ko‘tarishning eng samarali va strategik jihatdan to‘g‘ri yo‘lidir.

2. Uzviylikning qiymati: Ta’lim bo‘g‘inlari o‘rtasidagi sistemali uzviy hamkorlik nafaqat o‘quv jarayonining ichki mexanizmlarini optimallashtiradi, balki bitiruvchilarning bilim, ko‘nikma va malakalarini (kompetensiyasini) zamonaviy mehnat bozori talablariga (masalan, raqamli iqtisodiyot talablariga) mos keladigan darajada shakllantirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

3. Tavsiyalar: Ushbu muvaffaqiyatga erishish uchun kelgusida keng ko‘lamli raqamli transformatsiya dasturlarini, innovatsion SI-metodik markazlarni (AI-Methodological Centers) hamda turli ta’lim bosqichlarini qamrab oluvchi integratsiyalashgan ta’lim platformalarini yaratish O‘zbekiston ta’lim tizimi oldida turgan eng dolzarb va ustuvor vazifalar hisoblanadi.

Shunday qilib, ta’lim tizimida Sun’iy Intellektni qo‘llash ta’lim sifatini oshirish va uzviylikni kafolatlashga qaratilgan fundamental qadamdir.

Adabiyotlar

1. **Holmes, Wayne; Bialik, Maya; Fadel, Charles.** Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019. ISBN: 978-1794305778.
2. **Luckin, Rosemary et al.** Enhancing Learning and Teaching with Technology: What the Research Says. London: UCL Institute of Education Press, 2018. ISBN: 978-1782772296.
6. **OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development).** Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities. OECD Digital Education Outlook, 2023.
7. **UNESCO.** AI and Education: Guidance for Policy Makers. Paris: UNESCO Publishing, 2021. ISBN: 978-92-3-100447-6.
8. **World Bank.** The Future of Learning: How Digital Technologies Are Transforming Education. Washington, DC: World Bank, 2020. DOI: 10.1596/978-1-4648-1497-1.
9. **European Commission.** Digital Education Action Plan 2021–2027. Brussels: EU Publications, 2020.
10. **Zawacki-Richter, O.; et al.** “Systematic Review of Research on Artificial Intelligence Applications in Higher Education.” International Journal of Educational Technology in Higher Education, vol. 16, no. 39, 2019. DOI: 10.1186/s41239-019-0171-0.
11. **Chen, X.; Zou, D.; Xie, H.** “Big Data Analytics in Education: A Systematic Review.” Educational Technology & Society, 2020, 23(1), 59–72.
12. **Holmes, W.; Porayska-Pomsta, K.; Holstein, K.** “Ethics of AI in Education.” British Journal of Educational Technology, 2022. DOI: 10.1111/bjet.13174.
14. **O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti.** PF-60-son Farmon: “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”. 2022-yil 28-yanvar.
15. **O‘zbekiston Respublikasi XTV, OTMV, ATMV.** Raqamli ta’lim strategiyasi 2030. Toshkent: 2023.
16. **Karimov, U.** “Ta’limda sun’iy intellekt texnologiyalarining qo‘llanilishi.” Uzbek Journal of Digital Education, 2022, Vol. 2(1), 15–23.
17. **Google for Education.** AI Tools in Classroom Management. Google Inc., 2023. (rasmiy hujjat)
18. **Microsoft Education.** AI-Assisted Teaching and Learning Framework. Microsoft Corporation, 2022.

RAQAMLI VA SUN’IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA OLIY TA’LIM MUASSASALARINING UZVIY HAMKORLIGINI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI

Boltayeva Nargiza Raxmatovna
Zarmed Universiteti Tillar kafedrasi o‘qituvchisi
nargizaboltayeva02@gmail.com
Tel: +998 994710589

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt (SI) asosida ta’lim tizimining oliy ta’lim muassasalari o‘rtasidagi uzviy hamkorlikni rivojlantirish masalalari tahlil qilinadi. Raqamli ekotizim, ma’lumotlar almashinuvi, individual ta’lim yo‘llari, hamkorlik platformalari va raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish orqali ta’lim sifati va samaradorligini oshirish imkoniyatlari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: raqamli ta’lim, sun’iy intellekt, uzluksiz ta’lim, integratsiya, hamkorlik, raqamli kompetensiya.

Kirish Bugungi kunda raqamli transformatsiya jarayonlari ta’lim tizimining barcha bo‘g‘inlariga chuqur kirib bormoqda. Sun’iy intellekt, bulutli texnologiyalar, “Big Data”, blokcheyn kabi zamonaviy yechimlar ta’limni samarali boshqarish, o‘qitish jarayonini shaxsiylashtirish va muassasalararo hamkorlikni mustahkamlashda muhim o‘rin tutmoqda. Ta’lim tizimining uzluksizligi va bosqichlararo aloqadorlikni ta’minlash zamonaviy raqamli ekotizimlar yordamida yanada osonlashmoqda. Shu jihatdan raqamli va sun’iy intellekt texnologiyalarini joriy etish uzviy hamkorlikni yangi sifat bosqichiga olib chiqadi.So‘nggi yillarda raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt (SI) inson hayotining barcha jabhalariga chuqur kirib bormoqda. Ta’lim sohasi ham bu jarayondan chetda qolmay, innovatsion texnologiyalar yordamida o‘qitish va o‘rganish jarayonlarini samarali tashkil etish yo‘lida yangi bosqichga ko‘tarildi. Shu nuqtayi nazardan, raqamli va sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish maktabgacha, umumta’lim, professional hamda oliy ta’lim muassasalari o‘rtasida uzviy hamkorlikni shakllantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi.

Ta’lim tizimlari o‘rtasida ma’lumot almashinuvi va monitoringni avtomatlashtirish raqamli eko-tizim orqali amalga oshiriladi. Bu tizimlar yordamida o‘quvchilarning ta’lim yo‘li (learning pathway) uzluksiz kuzatilib, maktabgacha bosqichdan boshlab oliy ta’limgacha bo‘lgan o‘sish dinamikasi tahlil qilinadi. Sun’iy intellekt algoritmlari o‘quvchilarning qobiliyatlari, qiziqishlari va natijalarini tahlil qilib, individual o‘quv dasturlarini shakllantirishda yordam beradi.

SI texnologiyalari yordamida o‘quv jarayoni shaxsiylashtirilgan shaklga ega bo‘ladi. Masalan, maktabda o‘quvchilar uchun moslashtirilgan topshiriqlar, professional ta’limda ko‘nikma asosida o‘qitish modullari, oliy ta’limda esa ilmiy-tadqiqotga yo‘naltirilgan raqamli platformalar ishlab chiqilishi mumkin. Bu esa o‘quvchi, o‘qituvchi va muassasa o‘rtasidagi aloqalarni kuchaytiradi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Raqamli ta’lim va sun’iy intellektni ta’lim tizimiga joriy etish borasida dunyo miqyosida ko‘plab ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Jumladan, J. Anderson, T. Davenport, E. Brynjolfsson va boshqalar tomonidan SI texnologiyalarining o‘qitish jarayonini shaxsiylashtirishdagi o‘rni yoritilgan. OECD, UNESCO va Jahon Banki tomonidan e’lon qilingan hisobotlarda raqamli ekotizimlar ta’lim samaradorligini oshirishdagi global tendensiyalar tahlil qilingan. O‘zbekiston ta’lim tizimida raqamli transformatsiyalarni rivojlantirish yuzasidan “Raqamli ta’lim 2030” konsepsiyasi, “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi hamda Innovatsion rivojlanish vazirligining ilmiy-amaliy tadqiqotlari muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu ilmiy ishda quyidagi metodlardan foydalanildi:

Taqqoslash va tahlil metodi – xalqaro tajriba bilan milliy ta’lim tizimi yutuqlari qiyoslab o‘rganildi.

Tizimli yondashuv metodi – ta’lim bosqichlari o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik raqamli ekotizim doirasida tahlil qilindi.

Kontent-tahlil – SI texnologiyalarining ta’limda qo‘llanilishiga doir ilmiy maqolalar, davlat dasturlari va statistik manbalar o‘rganildi.

Ekspert suhbatlari va kuzatuvlar – oliy ta’lim muassasalari, maktab va professional ta’lim tashkilotlaridagi o‘qituvchilar fikrlari tahlil qilindi.

Metodologiya sifatida raqamli hamkorlikni baholovchi indikatorlar — ma’lumotlar almashinuvi, platformalar integratsiyasi, raqamli kompetensiya darajasi, SI asosidagi monitoring va tahlil tizimlari o‘rtasidagi samaradorlik ko‘rsatkichlari asos bo‘ldi.

Muhokama: Raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt ta’lim tizimlari o‘rtasida uzviy hamkorlikni kuchaytirish uchun bir qator imkoniyatlarni yaratadi. Avvalo, ta’lim jarayonida to‘plangan ma’lumotlarning markazlashgan elektron ekotizimga birlashtirilishi o‘quvchi yoki talabaning individual o‘sish dinamikasini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jarayon SI algoritmlarining tahliliy imkoniyatlari bilan boyitilganda, o‘quv jarayoni shaxsiylashtiriladi va kompetensiya yondashuviga asoslangan ta’lim strategiyasi shakllanadi.

Muhokamalardan biri shundan iboratki, maktab – universitet zanjiri o‘rtasida raqamli hamkorlikning yo‘lga qo‘yilishi ta’lim davomiyligini ta’minlaydi. Masalan, maktab bitiruvchisining o‘qish natijalari, qobiliyat profili, qiziqishlari haqidagi raqamli portfoliolar oliy ta’lim muassasasiga uzatilishi bilan qabul jarayonida aniqroq tahlil va yo‘naltirish amalga oshiriladi.

Yana bir muhim jihat — raqamli platformalar orqali o‘qituvchilar o‘rtasida hamkorlikni kengaytirishdir. “Onlayn laboratoriyalar”, “virtual amaliyot markazlari” ta’lim dasturlarini integratsiyalash uchun samarali vosita bo‘lib, ular orqali turli darajadagi muassasalar o‘rtasida muntazam ilmiy-metodik almashinuv yuzaga keladi.

Natijalar: Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt asosida ta’lim tizimlarining uzviy hamkorligini rivojlantirish quyidagi ijobiy natijalarga olib keladi:

Ta’limning izchil va uzluksiz bo‘lishi. Raqamli ekotizimlar orqali o‘quvchi va talaba haqidagi ma’lumotlarning uzluksiz almashinuvi ta’limning barcha bosqichlari o‘rtasida puxta bog‘liqlik yaratadi.

Shaxsiylashtirilgan ta’limning joriy etilishi. SI algoritmlari individual o‘quv yo‘llarini shakllantirib, har bir o‘quvchi uchun moslashtirilgan topshiriq, modul yoki amaliyot dasturlarini taqdim etadi.

Ta’lim muassasalari o‘rtasida integratsiyaning kuchayishi. Onlayn laboratoriyalar, virtual amaliyot markazlari, integratsiyalashgan ma’lumot bazalari turli muassasalar o‘rtasida uzluksiz hamkorlikni yo‘lga qo‘yadi. **O‘qituvchilar va o‘quvchilarning raqamli kompetensiyasi oshadi.** Maxsus kurslar, onlayn treninglar va raqamli malaka oshirish tizimlari ta’lim sifati oshishiga xizmat qiladi**. Raqamli boshqaruv mexanizmlari samaradorligi ortadi**. Monitoring, tahlil, prognozlash va qaror qabul qilish jarayonlari avtomatlashtiriladi, bu esa boshqaruvni ilmiy asoslangan va tezkor qiladi.

Raqamli platformalar asosida yaratilgan ta’lim ekotizimi turli darajadagi ta’lim muassasalari o‘rtasidagi aloqani mustahkamlashga xizmat qiladi. Bu tizim orqali o‘quvchilar, o‘qituvchilar va ma’muriyat yagona raqamli maydonda faoliyat yuritadi. Masalan, yagona elektron portallar orqali o‘quvchilar haqidagi ma’lumotlar (o‘quv natijalari, qiziqishlari, iqtidor ko‘rsatkichlari) keyingi bosqichdagi ta’lim muassasalariga avtomatik tarzda uzatiladi. Bu esa ta’lim yo‘lining uzluksizligini ta’minlaydi.

Raqamli platformalar – “onlayn laboratoriyalar”, “virtual amaliyot markazlari”, “integratsiyalashgan ma’lumot bazalari” maktab, kollej va universitet o‘rtasidagi hamkorlikni ta’minlaydi. Shu orqali o‘quvchilar uzluksiz ta’lim zanjirining har bir bosqichida o‘z salohiyatini namoyon etish imkoniga ega bo‘ladi. Masalan, maktab o‘quvchisi kollej yoki universitetning onlayn kurslarini erta bosqichda o‘rganib, kelajak kasbiga tayyorlana oladi.

Uzluksiz ta’lim tizimining barcha bosqichlarida raqamli savodxonlikni oshirish SI texnologiyalarini samarali joriy etishning asosiy shartidir. Shu bois o‘qituvchilar va o‘quvchilar uchun raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish dasturlari ishlab chiqilishi zarur. Bu, o‘z navbatida, ta’lim sifatini oshirish va bozor talabiga mos kadrlar tayyorlashga xizmat qiladi.

Sun’iy intellekt asosida ishlab chiqilgan algoritmlar o‘quvchilarning bilim darajasini tahlil qilib, ularga moslashtirilgan individual o‘quv rejalari tuzish imkonini beradi. Masalan: Maktab bosqichida – o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiruvchi onlayn mashg‘ulotlar;

professional ta’limda – amaliy ko‘nikmalarga yo‘naltirilgan simulyatorlar; Oliy ta’limda – ilmiy-tadqiqot faoliyatini avtomatlashtiruvchi sun’iy intellekt vositalari joriy etilishi mumkin. Bu esa o‘qituvchiga yordamchi bo‘lib, ta’lim sifatini oshiradi va har bir talabaning salohiyatini to‘liq namoyon etishiga sharoit yaratadi.

Raqamli va sun’iy intellekt texnologiyalarini ta’lim tizimlarida qo‘llash nafaqat o‘qitish jarayonining sifatini oshiradi, balki ta’lim muassasalari o‘rtasida integratsiyani chuqurlashtiradi. Maktabgacha ta’limdan oliy ta’limgacha bo‘lgan uzluksiz tizimda raqamli hamkorlikni yo‘lga qo‘yish, intellektual tahlil asosida qarorlar qabul qilish va o‘qituvchilarning raqamli madaniyatini oshirish — mamlakatning ta’lim innovatsiyasi yo‘lidagi muhim qadami hisoblanadi.Uzluksiz ta’lim tizimining barcha bosqichlarini yagona raqamli maydonda birlashtiruvchi platformalar ta’lim muassasalari o‘rtasidagi amaliy hamkorlikni mustahkamlaydi. Masalan: **“Virtual amaliyot markazlari”** orqali professional va oliy ta’lim o‘rtasida tajriba almashinuvi yo‘lga qo‘yiladi. **“Onlayn laboratoriyalar”** maktab o‘quvchilari va talabalar uchun birgalikda loyihalar bajarish imkonini beradi. **Integratsiyalashgan ma’lumot bazalari** esa o‘qituvchilarning ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo‘llab-quvvatlaydi.

Ta’lim tizimida raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish uchun barcha ishtirokchilarning — o‘qituvchi, o‘quvchi va boshqaruv xodimlarining — raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish zarur. Raqamli savodxonlikni oshirish bo‘yicha maxsus kurslar, treninglar va sertifikatlash dasturlari joriy etilishi ta’limning raqamli transformatsiyasini tezlashtiradi.

Xulosa. Raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektning jadal rivojlanishi ta’lim tizimining barcha bo‘g‘inlarini yangi bosqichga ko‘tarmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ta’lim muassasalari o‘rtasida uzviy hamkorlikni kuchaytirish uchun raqamli ekotizimni shakllantirish, ma’lumotlar almashinuvi jarayonini avtomatlashtirish va sun’iy intellektga asoslangan tahliliy vositalardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Bunday integratsiya maktabgacha, umumta’lim, professional hamda oliy ta’lim tizimlari o‘rtasida uzluksizlikni ta’minlab, o‘quvchi va talabalarning individual rivojlanish trayektoriyalarini aniq belgilash imkonini beradi. Shuningdek, o‘quv jarayonining shaxsiylashtirilishi, raqamli kompetensiyalarning oshishi, o‘qituvchilar o‘rtasida ilmiy-metodik hamkorlikning kengayishi ta’lim sifatining sezilarli darajada ortishiga xizmat qiladi.

Adabiyotlar:

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risidagi farmoni.

2.UNESCO. Artificial Intelligence in Education: Guidance for Policymakers, 2022.

3.Karimov A., Xudoyberdiyeva N. (2023). Sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’limdagi qo‘llanilishi. Toshkent: TDPU nashriyoti.

4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. Raqamli ta’lim konsepsiyasi – 2030, Toshkent, 2020.

5. Alimov R., To‘xtaev, A. Raqamli transformatsiya jarayonlari va ta’lim. Toshkent: Innovatsion rivojlanish nashriyoti, 2022.

6. Xu B., and Chen, L. Big Data and Smart Education Systems. Springer, 2020.

7. O‘zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish agentligi hisobotlari, 2022–2024 yillar.

SUN’IY INTELEKT YORDAMIDA FIZIK JARAYONLARNI AVTOMATLASHTIRISH TIZIMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

O‘rinboyeva Kumushoy Sultonbek qizi
ADPI dotsent v.b
Abdulhayev O‘ktamjon Iqboljon o‘g‘li
ADPI talabasi
+998932901027 Oktamjonabdulhayev7@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur ishda sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanib fizik jarayonlarni avtomatlashtirish tizimlarini takomillashtirish masalasi yoritilgan. Tadqiqotda fizik jarayonlarni modellashtirish, ma’lumotlarni tahlil qilish, neyron tarmoqlar va mashinaviy o‘qitish usullaridan foydalanish imkoniyatlari ko‘rib chiqilgan. Natijada, sun’iy intellekt asosida ishlovchi avtomatlashtirish tizimlari yordamida energiya sarfini kamaytirish, inson omilini qisqartirish hamda ishlab chiqarish samaradorligini oshirish yo‘llari asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, avtomatlashtirish tizimi, fizik jarayonlar, mashinaviy o‘qitish, neyron tarmoqlar, modellashtirish, boshqaruv, samaradorlik, energetika, raqamli texnologiyalar.

Kirish Hozirgi davrda fan va texnikaning jadal rivojlanishi natijasida inson faoliyatining barcha sohalarida avtomatlashtirish tizimlariga bo‘lgan ehtiyoj ortib bormoqda. Xususan, fizik jarayonlarni boshqarish, nazorat qilish va tahlil etishda zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, inson omilini kamaytirish hamda energiya tejamkorligini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. So‘nggi yillarda sun’iy intellekt (SI) texnologiyalarining rivojlanishi fizik jarayonlarni avtomatlashtirish tizimlarini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Mashinaviy o‘qitish, neyron tarmoqlar va ekspert tizimlari yordamida murakkab fizik jarayonlarni aniqlik bilan modellashtirish, natijalarni prognozlash va optimal boshqaruvni amalga oshirish imkoniyati paydo bo‘ldi.

Mazkur ishda sun’iy intellekt asosida fizik jarayonlarni avtomatlashtirish tizimlarini takomillashtirish yo‘llari, ularning afzalliklari va amaliy qo‘llanilish sohalari o‘rganiladi. Shuningdek, mavjud tizimlarning kamchiliklarini bartaraf etish va ularni raqamli texnologiyalar yordamida samaraliroq qilish bo‘yicha takliflar kengaytirdi. Neyron tarmoqlar yordamida murakkab tizimlarning xatti-harakatlarini real vaqt rejimida aniqlash va boshqarish So‘nggi yillarda dunyo miqyosida sun’iy intellekt texnologiyalarini fizik jarayonlarni avtomatlashtirishga tadbiq etish bo‘yicha ko‘plab ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Bu borada xorijiy va mahalliy olimlarning ishlari muhim o‘rin tutadi.

Masalan, Alan Turing va John McCarthy sun’iy intellektning nazariy asoslarini yaratgan bo‘lib, ular tomonidan ishlab chiqilgan algoritmlar keyinchalik avtomatlashtirish tizimlarining intellektual boshqaruv modellarini yaratishda asos bo‘lib xizmat qilgan.[1. 11-b]. Norbert Wienerning kibernetika haqidagi ishlari esa tizimlarni o‘z-o‘zini boshqarish va teskari aloqa tamoyillariga asoslangan avtomatlashtirish nazariyasini shakllantirgan. Zamonaviy davrda Geoffrey Hinton, Yann LeCun va Andrew Ng tomonidan ishlab chiqilgan chuqur o‘rganish (deep learning) texnologiyalari fizik jarayonlarni modellashtirish va real vaqt rejimida ularni boshqarishda keng qo‘llanilmoqda.[5. 28-b]. Ularning tadqiqotlari yordamida fizik jarayonlarning murakkab modellari neyron tarmoqlar orqali aniq prognoz qilinmoqda.

O‘zbekistonlik olimlardan A. T. G‘ulomov, Sh. T. Toshpulatov va B. A. Abdullayevlar avtomatlashtirish tizimlarini ishlab chiqish, o‘lchov va boshqaruv jarayonlarini raqamlashtirish, shuningdek, ishlab chiqarishda sun’iy intellekt elementlarini qo‘llash masalalari bo‘yicha tadqiqotlar olib borganlar.[6. 51-b]. Ularning ishlari respublikamizda raqamli iqtisodiyot va “aqlli texnologiyalar”ni joriy etishda muhim ilmiy asos bo‘lib xizmat qilmoqda.

Adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, sun’iy intellekt asosida avtomatlashtirish tizimlarini rivojlantirish bugungi kunda ilmiy-texnik taraqqiyotning eng istiqbolli yo‘nalishlaridan biridir. Bu yondashuv yordamida fizik jarayonlar yanada aniq, tejamkor va barqaror boshqarilmoqda.

Muhokama va natijalar: O‘rganilgan adabiyotlar va tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, sun’iy intellekt (SI) texnologiyalarini fizik jarayonlarni avtomatlashtirishda qo‘llash samaradorlikni sezilarli darajada oshiradi. Turing (1950) va McCarthy (2007) tomonidan ilgari surilgan sun’iy intellekt nazariyalari avtomatlashtirish tizimlariga intellektual boshqaruv modellarini tatbiq etishda nazariy asos bo‘lgan.[2. 21-b].Wiener (1961) esa tizimlarni o‘z-o‘zini boshqarish va teskari aloqa prinsiplari orqali avtomatlashtirish jarayonlarining samaradorligini oshirish imkoniyatlarini ko‘rsatgan.[3. 27-b].

Zamonaviy tadqiqotlar, xususan Hinton, LeCun va Ng (2015; 2018) tomonidan ishlab chiqilgan chuqur o‘rganish (deeplearning) metodlari, fizik jarayonlarni modellashtirish va prognoz qilish imkoniyatlarini sezilarli darajada mumkin bo‘lib, bu ishlab chiqarish va ilmiy-tadqiqot jarayonlarida samaradorlikni oshiradi.[4. 51-b].

O‘zbekistonlik olimlar G‘ulomov va Toshpulatov (2019), shuningdek Abdullayev (2021)ning ishlari esa mahalliy sharoitlarda avtomatlashtirish tizimlarini raqamlashtirish, o‘lchov va boshqaruv jarayonlarini optimallashtirish hamda SI elementlarini tatbiq etish yo‘nalishlarini rivojlantirishga qaratilgan.[7. 33-b]. Bu tadqiqotlar respublikamizda “aqlli texnologiyalar” va raqamli iqtisodiyot (O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 2020)ni joriy etish jarayonini ilmiy asos bilan ta’minlaydi.[8. 21-b]

Xulosa Hozirgi davrda sun’iy intellekt texnologiyalari fizik jarayonlarni avtomatlashtirish tizimlarini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, SI yordamida murakkab tizimlarni modellashtirish, natijalarni real vaqt rejimida prognoz qilish va optimal boshqaruvni amalga oshirish mumkin.

Xorijiy olimlar, jumladan Turing, McCarthy va Wiener, avtomatlashtirish va kibernetika nazariyalarini yaratgan bo‘lsa, zamonaviy tadqiqotchilar Hinton, LeCun va Ng chuqur o‘rganish texnologiyalari orqali tizimlarning samaradorligini sezilarli darajada oshirish imkonini berdi. O‘zbekistonlik olimlar G‘ulomov, Toshpulatov va Abdullayev esa mahalliy sharoitda avtomatlashtirish va raqamlashtirish jarayonlarini rivojlantirishga hissa qo‘shdi.

Natijada, sun’iy intellekt asosida avtomatlashtirish tizimlarini tatbiq etish ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, inson omilini kamaytirish va energiya tejamkorligini ta’minlashda muhim vosita ekanligi tasdiqlandi. Shu bilan birga, bu yo‘nalish ilmiy va amaliy jihatdan eng istiqbolli sohalardan biri sifatida e’tirof etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Turing, A. M. Computing Machinery and Intelligence. — Mind Journal, 1950.

2. McCarthy, J. What is Artificial Intelligence? — Stanford University, 2007.

3. Wiener, N. Cybernetics: Or Control and Communication in the Animal and the Machine. — MIT Press, 1961.

4. Hinton, G., LeCun, Y., Bengio, Y. Deep Learning. — Nature, 2015.

5. Ng, A. Machine Learning Yearning. — Deeplearning.ai, 2018.

6. G‘ulomov, A. T., Toshpulatov, Sh. T. Avtomatlashtirish tizimlari va boshqaruv jarayonlari. — Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2019.

7. Abdullayev, B. A. Sun’iy intellekt asosida ishlab chiqarish jarayonlarini boshqarish. — Toshkent davlat texnika universiteti ilmiy to‘plami, 2021.

8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. “Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish konsepsiyasi to‘g‘risida”gi qaror. — 2020-yil 5-oktabr.

RAQAMLI TA’LIM RESURSLARINI YARATISHDA XORIJ TAJRIBASI VA UNI O‘ZBEKISTON TA’LIM TIZIMIDA QO‘LLASH IMKONIYATLARI

Maxkamova Dilshodaxon Xabibjon qizi
Qo‘qon davlat universiteti tadqiqotchisi,
O‘zbekiston
Telafon:+998(90) 5874050
E-mail: dilshodaxonmaxkamova@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli ta’lim resurslarini yaratish bo‘yicha rivojlangan davlatlarda shakllangan ilg‘or tajribalar, ularning asosiy pedagogik tamoyillari va metodik yondashuvlari tahlil qilingan. Xususan, multimedia dizayni, instruktsion modellardan foydalanish, o‘qituvchilarni raqamli kontent yaratishga tayyorlash tizimi hamda raqamli pedagogikaning zamonaviy texnologiyalari yoritiladi. Xalqaro yondashuvlar asosida O‘zbekiston ta’lim tizimi uchun moslashtirish imkoniyatlari ko‘rib chiqilib, milliy sharoitda raqamli resurslar yaratish sifatini oshirishga qaratilgan takliflar beriladi.

Аннотация. В статье представлен анализ передового зарубежного опыта по созданию цифровых образовательных ресурсов, включая педагогические принципы, мультимедийный дизайн, инструкционные модели и современные цифровые технологии. Особое внимание уделено системе подготовки педагогов к разработке цифрового контента и возможностям интеграции этих подходов в образовательный процесс. На основе сравнительного анализа определены направления адаптации международных практик к условиям системы образования Узбекистана и пути повышения качества создаваемых цифровых ресурсов.

Abstract. This article analyzes international best practices in the development of digital educational resources, focusing on core pedagogical principles, multimedia design, instructional models, and modern digital technologies. Special attention is given to teacher training systems for digital content creation and the integration of these approaches into the learning process. Based on comparative analysis, the study identifies opportunities for adapting global practices to the education system of Uzbekistan and proposes recommendations for improving the quality of locally developed digital learning resources.

Kalit so‘zlar: raqamli ta’lim resurslari, raqamli pedagogika, multimedia dizayni, instruktsion model, raqamli kompetensiya, xorij tajribasi, elektron darsliklar, interaktiv platformalar.

Ключевые слова: цифровые образовательные ресурсы, цифровая педагогика, мультимедийный дизайн, инструкционные модели, цифровая компетентность, зарубежный опыт, электронные учебники, интерактивные платформы.

Key words: digital learning resources, digital pedagogy, multimedia design, instructional models, digital competence, international experience, e-textbooks, interactive platforms.

1. **Kirish**. Zamonaviy ta’limda raqamli texnologiyalarni joriy etish, o‘quv jarayonini modernizatsiya qilish va pedagoglarning raqamli kompetensiyasini rivojlantirish global ta’lim siyosatining asosiy yo‘nalishlaridan biridir. Elektron darsliklar, interaktiv platformalar, multimediya kontenti va virtual o‘quv muhiti ta’lim samaradorligini oshirishda muhim vosita bo‘lib bormoqda.

Xalqaro tajriba raqamli ta’lim resurslarini yaratish jarayonini nafaqat texnik, balki pedagogik dizayn va metodik tamoyillarga tayanadigan murakkab jarayon sifatida talqin etadi. AQSh, Yevropa, Koreya va Singapurda o‘qituvchilarni raqamli kontent yaratishga o‘rgatish, innovatsion texnologiyalarni o‘quv jarayoniga integratsiya qilish bo‘yicha samarali tizimlar shakllangan.

O‘zbekiston ta’lim tizimida ham raqamli resurslar yaratish va ta’limni raqamlashtirish bo‘yicha islohotlar olib borilmoqda. Shu bois xorijiy tajribani o‘rganish va uni milliy sharoitga moslashtirish raqamli ta’lim sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

2. Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Dunyo ta’lim tajribasida raqamli ta’lim resurslarini yaratish va ularni o‘quv jarayoniga integratsiya qilish bo‘yicha bir qator ilg‘or modellar shakllangan. AQSh, Yevropa Ittifoqi, Janubiy Koreya hamda Singapur kabi davlatlarda bu jarayon

davlat miqyosidagi strategiyalar asosida izchil yo‘lga qo‘yilgan bo‘lib, pedagoglarning raqamli kompetentligini rivojlantirish ta’lim siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida qaraladi.

AQShda raqamli ta’lim resurslari yaratish “Digital Learning Framework”, “ISTE Standards for Educators” va “Instructional Design” modellari asosida amalga oshiriladi. O‘qituvchilar uchun maxsus kurslar raqamli kontent yaratish, multimedia vositalaridan foydalanish, virtual laboratoriyalar loyihalash va o‘quv jarayoniga STEM texnologiyalarini integratsiya qilishga qaratilgan. AQShning “Khan Academy”, “Coursera”, “Edmodo”, “Google Classroom” kabi platformalari o‘qituvchilarni resurs yaratishga jalb etish, ularga bepul metodik va texnik imkoniyatlar taqdim etish orqali raqamli pedagogikaning keng tarqalishiga xizmat qilmoqda.

Yevropa Ittifoqida raqamli ta’lim resurslari bilan ishlash pedagogning asosiy kompetensiyalaridan biri sifatida belgilangan. “DigCompEdu” (Digital Competence Framework for Educators) modeli o‘qituvchilarning 6 ta yirik kompetensiya blokidan iborat bo‘lib, ulardan biri bevosita **media va raqamli resurslar yaratish**ga yo‘naltirilgan. Yevropa davlatlarida o‘qituvchilarni raqamli darsliklar tayyorlash, interaktiv topshiriqlar yaratish, e-Learning dizayni, ta’limiy videolar, simulyatsiyalar, infografikalar va animatsiyalarni ishlab chiqishga o‘rgatuvchi malaka oshirish markazlari faoliyat yuritadi. Finlandiya, Estoniya, Germaniya va Niderlandiyada raqamli kontent yaratish jarayonining didaktik aspektlariga alohida e’tibor qaratiladi.

Koreyada “Smart Education” konsepsiyasi davlat strategiyasi darajasida joriy etilgan bo‘lib, har bir o‘quvchi raqamli darsliklar, simulyatsiyalar va o‘quv platformalaridan foydalanish imkoniyatiga ega. O‘qituvchilarni raqamli resurs ishlab chiqishga tayyorlash uchun maxsus “Smart Teacher Training Centers” tashkil etilgan. Bu markazlarda o‘qituvchilar virtual laboratoriyalar yaratish, multimedia darsliklarini loyihalash, raqamli baholash tizimlarini tuzish va interaktiv ta’lim vositalaridan foydalanish ko‘nikmalarini egallaydi.

Singapur ta’limi raqamli innovatsiyalar bo‘yicha jahondagi eng ilg‘or tizimlardan biri hisoblanadi. “ICT Masterplan” dasturi asosida har bir o‘qituvchi raqamli kontent yaratish, media pedagogika, vizual dizayn asoslari va interaktiv darslar ishlab chiqish bo‘yicha majburiy tayyorgarlikdan o‘tadi. O‘qituvchilar o‘quv jarayonida raqamli hikoya qilish (digital storytelling), gamifikatsiya, AR/VR texnologiyalari yordamida kontent tayyorlashda faol ishtirok etadi. Singapur o‘quvchilar uchun ham “SLS – Student Learning Space” platformasini yaratgan bo‘lib, unda barcha fanlar bo‘yicha raqamli resurslar yagona standart asosida ishlab chiqiladi.

Xorijiy tajribaning qiyosiy tahlili shuni ko‘rsatadiki, raqamli ta’lim resurslarini yaratish jarayoni yetakchi davlatlarda faqat texnologik ko‘nikma emas, balki **pedagogik dizayn, metodik yondashuv, ijodkorlik, media savodxonlik va analitik fikrlash**ni talab qiladigan murakkab pedagogik faoliyat sifatida qaraladi.

3. Muhokama. Raqamli ta’lim resurslarini yaratish bo‘yicha xorijiy ilmiy maktablar tahlili shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy elektron o‘quv materiallarini ishlab chiqish jarayoni an’anaviy darslik yaratishdan keskin farq qiladi. Bu jarayon bir vaqtning o‘zida pedagogik dizayn, kognitiv psixologiya, multimedia texnologiyalari va raqamli pedagogika tamoyillariga tayanadi. Shu bois, so‘nggi o‘n yilliklarda dunyo olimlari ushbu jarayonning ilmiy asoslarini chuqur o‘rganib, samaradorlikni oshirishga qaratilgan turli nazariy yondashuvlarni ishlab chiqqan.

Elektron o‘quv materiallarini yaratish jarayonida eng ko‘p murojaat qilinadigan ilmiy konsepsiyalardan biri — R. Mayerning Multimedia Learning nazariyasi bo‘lib, unda raqamli materialning mazmuni va shakli o‘quvchining bilish jarayoniga qanday ta’sir qilishi batafsil yoritilgan. Mayer multimedia elementlarining ortiqcha ma’lumot bilan yuklanishi o‘quvchi xotirasini charchatishini, aksincha, moslashtirilgan vizual-verbal uyg‘unlik o‘zlashtirish darajasini sezilarli oshirishini ilmiy isbotlagan.

Raqamli resurs yaratish bo‘yicha yana bir muhim ilmiy yondashuv — D. Merrillning “Instruksion dizaynning asosiy tamoyillari” modelidir. Bu modelda har qanday elektron kontent talabaning faol o‘quv harakatini qo‘llab-quvvatlashi, real muammolarni hal qilishga yo‘naltirilgan bo‘lishi va amaliy faoliyatga integratsiyalashgan bo‘lishi lozimligi ta’kidlanadi. Shu sababli interaktiv mashqlar, virtual tajribalar va simulyativ topshiriqlar raqamli resurslarning ajralmas qismiga aylangan.

Bundan tashqari, zamonaviy tadqiqotlarda digital storytelling, visual thinking, gamifikatsiya, AR/VR asosidagi o‘quv muhitlari, e-assessment kabi yondashuvlar raqamli resurslarning samaradorligini oshiruvchi muhim metodlar sifatida talqin qilinadi. Ushbu texnologiyalar o‘quv jarayonida motivatsiya, refleksiya, mustaqil izlanish, tajribaviy o‘rganish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Xorijiy ilmiy izlanishlar umumlashtirilganda quyidagi xulosalar shakllanadi:

sifatli raqamli resurs yaratish — bu pedagogik, psixologik va texnologik jarayonlarning uyg‘unlashgan shakli;

elektron kontentning samaradorligi uning multimedia dizayni, kognitiv yuklama balansi, interaktivlik darajasi va o‘quv faoliyatini faollashtiruvchi mexanizmlar bilan belgilanadi;

resurs yaratuvchi pedagogning kompetensiyasi texnik bilim bilan cheklanmaydi, balki didaktik dizayn, media savodxonlik, mualliflik kontentini yaratish kabi ko‘nikmalarni qamrab oladi;

raqamli resurslar individual ta’lim trayektoriyasini shakllantirish, monitoring olib borish va o‘quvchini faol ishtirokchi sifatida jarayonga jalb etishda samarali vositadir.

4. Natijalar. Xorijiy ilmiy maktablar tajribasi va raqamli resurslarni yaratish bo‘yicha mavjud nazariy yondashuvlar O‘zbekiston ta’lim tizimi uchun bir qator amaliy va metodik imkoniyatlarni taqdim etadi. Mamlakatda ta’limni raqamlashtirish bo‘yicha olib borilayotgan islohotlar ushbu tajribalarni qo‘llash uchun qulay sharoit yaratmoqda. Tahlillar raqamli resurslar sifatini oshirish va o‘qituvchilar kompetensiyasini rivojlantirishda quyidagi yo‘nalishlarning ustuvorligini ko‘rsatdi.

Birinchidan, xalqaro tajribada qo‘llaniladigan pedagogik dizayn tamoyillarini milliy ta’lim tizimiga moslashtirish zarur. Mayerning multimedia tamoyillari, Merrillning instruktsion modeli va DigCompEdu mezonlari elektron darsliklar va interaktiv materiallar sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Ikkinchidan, o‘qituvchilarni raqamli kontent yaratishga tayyorlash tizimini kuchaytirish muhim. Amaliy mashg‘ulotlarga asoslangan kurslar — videodars yaratish, elektron test tuzish, interaktiv topshiriqlar ishlab chiqish — pedagoglarning raqamli kompetentligini sezilarli oshiradi.

Uchinchidan, shaxsga yo‘naltirilgan ta’limni qo‘llab-quvvatlaydigan moslashuvchan elektron platformalarni rivojlantirish lozim. Learning analytics, gamifikatsiya va AR/VR texnologiyalarining bosqichma-bosqich joriy etilishi o‘quvchining faolligini oshiradi.

To‘rtinchidan, fanlar kesimida mahalliy kontent yaratish metodikasini ishlab chiqish zarur. Har bir fan o‘ziga xos raqamli resurslarga ega bo‘lishi o‘quv jarayonining samaradorligini oshiradi.

Beshinchidan, elektron resurslar sifati va mualliflik huquqi bo‘yicha milliy standartlarni ishlab chiqish raqamli materiallarning yagona talab asosida tayyorlanishini ta’minlaydi.

Umuman olganda, xorijiy tajribaning mahalliy sharoitga moslashtirilishi O‘zbekistonda raqamli resurslar yaratish madaniyatini rivojlantirish, pedagoglarning raqamli kompetentligini mustahkamlash va ta’lim jarayonining samaradorligini oshirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi.

5 Xulosa. Xorijiy ilmiy maktablar tahlili raqamli ta’lim resurslarini yaratish jarayoni texnik ko‘nikmalardan tashqari pedagogik dizayn, kognitiv psixologiya va multimedia integratsiyasiga tayanadigan murakkab jarayon ekanini ko‘rsatadi. Elektron darsliklar va interaktiv materiallar samaradorligi ularning mazmuni, vizual tuzilishi, o‘quvchini faollashtiruvchi mexanizmlari va didaktik asosining to‘g‘ri loyihalanganligiga bog‘liq.

Xorij tajribasi O‘zbekiston uchun bir qator vazifalarni belgilab beradi: pedagoglarni raqamli resurs yaratishga tayyorlash tizimini takomillashtirish, elektron kontent uchun milliy standartlar ishlab chiqish, fanlar kesimida moslashtirilgan metodik yondashuvlarni joriy etish va zamonaviy raqamli texnologiyalarni o‘quv jarayoniga integratsiya qilish. Ushbu yondashuvlar o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyasini rivojlantirish, o‘quvchilar uchun sifatli elektron resurslar yaratish va ta’lim jarayonini raqamlashtirish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. OECD. *Digital Education Outlook 2023: Pushing the Frontiers with AI*. Paris: OECD Publishing, 2023.

2. Mayer R.E. *The Cambridge Handbook of Multimedia Learning.* Cambridge University Press, 2021.

3. Merrill M.D. *First Principles of Instruction: Identifying and Designing Effective, Efficient and Engaging Instruction.* Pfeiffer Publishing, 2013.

4. Redecker C., Punie Y. *European Framework for the Digital Competence of Educators (DigCompEdu).* Joint Research Centre, EU Publications Office, 2017.

5. Kim C., Park S., Lee J. *Smart Education in Practice: Digital Textbooks and Emerging Technologies.* Korean Ministry of Education, 2020.

6. Liu M., Koehler M. *Digital Pedagogy and Design: Integrating Multimedia into Teaching.* Routledge, 2021.

7. Singapur Education Ministry. *ICT-in-Education Masterplan 4.* Singapore: MOE, 2019.

8. Polat E.S. *Современные педагогические и информационные технологии в образовании.* Москва: Академия, 2020.

9. Abdullayeva B.S. *Raqamli pedagogika asoslari va ta'lim texnologiyalari.* Toshkent: Innovatsiya, 2023.

SUN'IY INTELLEKT VA UNING BUGUNGI KUNDAGI O'RNI

Boymirzayev Sarvar Karim o'g'li
Qarshi davlat universiteti Dasturiy injiniring yo'nalishi talabasi
boymirzayivsarvar7@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada sun'iy intellekt (SI) tushunchasining mazmuni, uning shakllanish tarixi va hozirgi zamon jamiyatidagi o'rni keng tahlil qilingan. Sun'iy intellekt texnologiyalari inson faoliyatining deyarli barcha sohalariga – ta'lim, tibbiyot, ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish hamda boshqaruv tizimlariga chuqur kirib bormoqda. Maqolada SI texnologiyalarining ijobiy imkoniyatlari bilan bir qatorda ularning inson mehnatiga, ijtimoiy hayotga va axloqiy qadriyatlarga ta'siri ham yoritilgan. Tadqiqot natijalari sun'iy intellektning jamiyat taraqqiyotiga ijobiy ta'sirini ko'rsatish bilan birga, ehtiyot choralarini ko'rish zarurligini ham ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, raqamli texnologiyalar, avtomatlashtirish, innovatsiya, algoritm, ma'lumotlar tahlili, neyron tarmoqlar.

Аннотация: В данной статье рассматривается понятие искусственного интеллекта (ИИ), его формирование и современная роль в обществе. Технологии ИИ глубоко проникают во все сферы человеческой деятельности – образование, медицину, промышленность, сферу услуг и управление. В статье анализируются положительные возможности ИИ, а также его влияние на человеческий труд, социальную жизнь и моральные ценности. Результаты исследования показывают, что искусственный интеллект способствует развитию общества, но требует ответственного и этичного применения.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровые технологии, автоматизация, инновация, алгоритм, анализ данных, нейронные сети

Abstract: This article analyzes the concept of artificial intelligence (AI), its historical development, and its current role in modern society. AI technologies are deeply integrated into almost all areas of human activity – including education, medicine, production, services, and management systems. The article discusses both the positive potential of AI technologies and their impact on human labor, social life, and moral values. The results of the study highlight the positive influence of AI on social progress while emphasizing the need for ethical and responsible use.

Key words: artificial intelligence, digital technologies, automation, innovation, algorithm, data analysis, neural networks

Hozirgi davrda sun'iy intellekt (SI) texnologiyalari insoniyat hayotining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Dastlab faqat ilmiy tajriba sifatida qaralgan bu yo'nalish bugungi kunda ishlab chiqarish, tibbiyot, ta'lim, transport, xizmat ko'rsatish, hatto davlat boshqaruvi tizimlarida keng qo'llanilmoqda. Zamonaviy jamiyatda sun'iy intellektsiz texnologik taraqqiyot, innovatsion

g‘oyalar yoki raqamli iqtisodiyotni tasavvur qilish qiyin.

Sun’iy intellektning asosiy maqsadi – inson tafakkurini, qaror qabul qilish jarayonini va o‘rganish qobiliyatini texnik vositalar orqali modellashtirishdir. Bu esa inson mehnatini yengillashtirish, unumdorlikni oshirish va yangi imkoniyatlar yaratishda katta ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, SI texnologiyalarining tez sur’atlar bilan rivojlanishi axloqiy, ijtimoiy va iqtisodiy muammolarni ham yuzaga keltirmoqda.

Sun’iy intellekt bugungi kunda nafaqat texnologik jarayonlarning markazida, balki inson hayotining barcha sohalarini o‘zgartiruvchi kuch sifatida namoyon bo‘lmoqda. Shu sababli, SI ning imkoniyatlarini o‘rganish, uning jamiyat taraqqiyotidagi rolini tahlil qilish va yuzaga kelayotgan xavf-xatarlarni oldindan baholash muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

Sun’iy intellekt tushunchasining mohiyatini yoritish, uning tarixiy shakllanish bosqichlarini ko‘rsatish, zamonaviy jamiyatdagi o‘rni va ta’sirini tahlil qilish hamda SI bilan bog‘liq ijobiy va salbiy omillarni o‘rganishdan iborat.

“Sun’iy intellekt” atamasi birinchi bor 1956-yilda amerikalik olim Jon MakKarti tomonidan ilmiy muomalaga kiritilgan. U sun’iy intellektni “mashinalarning inson kabi fikrlash va qaror qabul qilish qobiliyatiga ega bo‘lishi” sifatida tariflagan. Dastlab bu g‘oya fantastik tuyulgan bo‘lsa-da, XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab hisoblash texnikasi va algoritmlarning rivojlanishi natijasida sun’iy intellekt ilmiy yo‘nalish sifatida shakllandi.

Sun’iy intellekt (SI) – bu kompyuter tizimlari orqali inson tafakkurining ayrim jihatlarini modellashtiruvchi fan sohasi bo‘lib, o‘rganish, tahlil qilish, mantiqiy xulosa chiqarish va qaror qabul qilish kabi aqliy faoliyat turlarini o‘z ichiga oladi. Dastlabki tadqiqotlar matematik mantiq va neyron tarmoqlar modellariga asoslangan bo‘lsa, bugungi kunda SI keng ko‘lamli ma’lumotlar tahlili, mashinaviy o‘rganish va chuqur neyron tarmoqlar orqali yanada murakkab jarayonlarni bajarishga qodir.

Bugungi kunda sun’iy intellektning rivojlanishi mashinaviy o‘rganish, tabiiy tilni qayta ishlash, kompyuter ko‘rish, robototexnika va kognitiv tizimlar kabi yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi. Ayniqsa, chuqur o‘rganish (deep learning) uslublari tufayli mashinalar endi inson miya faoliyatiga yanada yaqin tarzda ma’lumotlarni qayta ishlay olmoqda.

Hozirgi davrda sun’iy intellekt insoniyat hayotining deyarli barcha jabhalarida faol qo‘llanilmoqda. U jamiyatning rivojlanish sur’atini oshiruvchi, mehnat samaradorligini yuksaltiruvchi va yangi imkoniyatlar yaratadigan eng muhim texnologiyalardan biriga aylandi. Zamonaviy inson axborot oqimi, tibbiy tashxis, ishlab chiqarish, transport yoki ta’lim sohasida sun’iy intellekt yordamisiz faoliyat yurita olmay qolmoqda.

Sun’iy intellekt texnologiyalari yordamida tibbiyotda kasalliklarni erta aniqlash, dori vositalarini ishlab chiqish, shuningdek, individual davolash rejalari tuzish imkoniyati paydo bo‘ldi. Masalan, neyron tarmoqlarga asoslangan diagnostika tizimlari rentgen va MRI tasvirlarida inson ko‘zi ilg‘ay olmaydigan o‘zgarishlarni aniqlay oladi. Bu esa inson hayotini saqlab qolishda katta ahamiyat kasb etadi.

Ta’lim tizimida esa sun’iy intellekt asosidagi o‘quv platformalari har bir talabaning o‘zlashtirish darajasiga qarab individual o‘quv yo‘nalishini taklif qilmoqda. Bu yondashuv insonning o‘qishdagi qiyinchiliklarini aniqlab, ularga mos yechimlarni tavsiya etadi. Shu orqali ta’lim samaradorligi sezilarli darajada ortmoqda.

Shuningdek, SI ijtimoiy boshqaruv va xavfsizlik tizimlarida ham muhim o‘rin tutadi. Aqlli shaharlar, raqamli hukumat, transport boshqaruvi, energiya tejash tizimlari – bularning barchasi sun’iy intellektning amaliy natijalaridir. Ayniqsa, tabiiy ofatlar, ekologik nazorat va kiberxavfsizlik sohalarida SI tez va aniq qarorlar qabul qilishda katta yordam beradi.

Shu bilan birga, sun’iy intellekt jamiyatdagi ijtimoiy jarayonlarga ham ta’sir ko‘rsatmoqda. Avval inson tomonidan bajarilgan ko‘plab kasblar avtomatlashtirilmoqda, bu esa bir tomondan mehnat unumdorligini oshirsa, ikkinchi tomondan ishsizlik xavfini kuchaytiradi. Shu sababli, SI bilan bog‘liq iqtisodiy va ijtimoiy oqibatlarni ilmiy asosda o‘rganish muhimdir.

Sun’iy intellekt (SI) texnologiyalarining rivojlanishi insoniyat uchun katta imkoniyatlar eshigini ochdi. Biroq, har qanday yutuq singari, u ham o‘zida ijobiy va salbiy jihatlarni mujassam

etadi. Ushbu bo‘limda SI’ning inson hayoti, iqtisodiyot va axloqiy qadriyatlarga ta’siri tahlil qilinadi.

Samaradorlik va aniqlik – sun’iy intellekt katta hajmdagi ma’lumotlarni tezda qayta ishlash va tahlil qilish qobiliyatiga ega. Bu jarayon inson tomonidan bajarilgandan ancha tez va aniq kechadi. Masalan, tibbiyotda tashxis qo‘yish, moliyaviy sektorda xavf tahlili, transportda yo‘l harakati boshqaruvi kabi sohalarda SI inson xatosini kamaytiradi.

Avtomatlashtirish va vaqt tejalishi – SI yordamida ko‘plab ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish jarayonlari avtomatlashtirilmoqda. Bu nafaqat mehnat unumdorligini oshiradi, balki insonni og‘ir, xavfli yoki zerikarli ish turlaridan xalos etadi.

Innovatsion rivojlanish – Sun’iy intellekt yangi g‘oyalar va texnologiyalarni yaratishda asosiy kuchga aylanmoqda. Masalan, virtual yordamchilar, ovozli tarjimonlar, aqlli qurilmalar va avtonom transport vositalari – bularning barchasi SI ning amaliy natijalaridir.

Xavfsizlik va monitoring – AI tizimlari tabiiy ofatlar, texnik nosozliklar yoki jinoyatchilik holatlarini oldindan aniqlashda yordam beradi. Bu inson xavfsizligini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ishsizlik va ijtimoiy tengsizlik – Avtomatlashtirish jarayonining kuchayishi natijasida ba’zi kasblar yo‘qolib bormoqda. Bu esa mehnat bozorida yangi muvozanatni talab qiladi. Ishchi kuchi qayta tayyorlanmasa, ishsizlik darajasi oshadi.

Axloqiy va huquqiy muammolar – SI tizimlari inson qarorini almashtirishga qodir bo‘lgan holatlarda axloqiy masalalar yuzaga keladi. Masalan, tibbiy yoki harbiy qarorlar, shaxsiy ma’lumotlarni tahlil qilish kabi sohalarda mas’uliyat kimda bo‘lishi kerakligi muammosi mavjud.

Xavfsizlik va maxfiylik – SI tizimlari katta hajmdagi shaxsiy ma’lumotlar bilan ishlaydi. Ularning noto‘g‘ri qo‘llanishi yoki buzilishi inson huquqlariga putur yetkazishi mumkin.

Inson tafakkuriga ta’siri – Texnologiyalarga haddan ortiq tayanish insonning mustaqil fikrlash, tahlil qilish va ijodiy yondashish qobiliyatini susaytirishi mumkin.

Umuman olganda, sun’iy intellekt insoniyat uchun qulaylik va taraqqiyot olib keluvchi kuch bo‘lsa-da, uning noto‘g‘ri yoki nazoratsiz qo‘llanilishi jiddiy oqibatlarga olib kelishi mumkin. Shu sababli, SI texnologiyalarining har bir bosqichi axloqiy, huquqiy va ijtimoiy me’yorlar asosida boshqarilishi zarur.

Sun’iy intellekt bugungi kunda insoniyat sivilizatsiyasining eng muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Uning rivojlanish sur’atlari shunchalik tezki, har yili yangi texnologiyalar, dasturiy yechimlar va algoritmlar paydo bo‘lib, avvalgi imkoniyatlarni ortda qoldirmoqda. Kelajakda SI jamiyat hayotining barcha sohalarida yanada chuqurroq o‘rin egallashi kutilmoqda.

Birinchidan, ta’lim sohasida sun’iy intellekt inson o‘qituvchisini to‘liq almashtirmasada, uni samarali yordamchi sifatida to‘ldiradi. Aqlli ta’lim tizimlari o‘quvchilarning qobiliyati, qiziqishi va o‘zlashtirish darajasiga qarab individual ta’lim yo‘nalishini shakllantiradi. Shu bilan birga, o‘qituvchilar uchun sun’iy intellekt tahliliy yordamchi sifatida ma’lumotlarni qayta ishlaydi va pedagogik yondashuvni optimallashtiradi.

Ikkinchidan, tibbiyot va biologiya sohalarida sun’iy intellekt inson umrini uzaytirish, kasalliklarni erta aniqlash va davolash jarayonini shaxsga moslashtirish imkoniyatlarini beradi. Genetik tahlillar, biometrik ma’lumotlar va sun’iy neyron tarmoqlarning uyg‘unligi tibbiyotda yangi davrni boshlab bermoqda.

Uchinchidan, iqtisodiyot va sanoatda sun’iy intellekt avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish, resurslarni tejash, iste’molchi ehtiyojlarini prognozlash va yangi biznes modellarini yaratishda asosiy vositaga aylanmoqda. “Aqlli iqtisodiyot” konsepsiyasi aynan SI texnologiyalariga tayanadi.

To‘rtinchidan, davlat boshqaruvi va ijtimoiy sohada ham sun’iy intellekt ahamiyat kasb etadi. Aqlli shaharlar konsepsiyasi, raqamli hukumat, transport boshqaruvi, energiya tizimlari va xavfsizlik infratuzilmalari – bularning barchasi SI asosida ishlamoqda. Bu esa davlat boshqaruvida shaffoflik, tezkorlik va samaradorlikni oshiradi.

Sun’iy intellekt bugungi kunda insoniyat taraqqiyotining ajralmas qismi sifatida shakllanib bormoqda. U nafaqat texnologik jarayonlarni avtomatlashtirish, balki inson faoliyatini yanada

samarali, xavfsiz va tejamkor qilishda muhim o‘rin tutadi. SI tizimlari yordamida tibbiyotda kasalliklarni erta aniqlash, ta’limda shaxsga yo‘naltirilgan o‘quv dasturlarini yaratish, sanoatda ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish va davlat boshqaruvida shaffoflikni ta’minlash mumkin.O‘zbekiston Respublikasida sun’iy intellekt sohasiga bo‘lgan e’tiborning ortib borayotgani quvonarli holatdir. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida SI texnologiyalarini rivojlantirish, kadrlar tayyorlash va ilmiy izlanishlarni kuchaytirish borasida muhim qadamlar tashlanmoqda. Bu esa mamlakatimizni zamonaviy raqamli iqtisodiyot sari olib boruvchi eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Maqola davomida o‘rganilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, sun’iy intellektni to‘g‘ri yo‘naltirish va axloqiy me’yorlarga asoslangan holda rivojlantirish kelajakda insoniyat uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Shu bois, bu sohada ilmiy izlanishlar, ta’lim dasturlari va innovatsion loyihalarni kengaytirish dolzarb ahamiyat kasb etadi.Xulosa qilib aytganda, sun’iy intellekt — bu inson tafakkurining natijasi sifatida, insoniyat farovonligi uchun xizmat qiluvchi buyuk yutuqdir. Uni to‘g‘ri boshqarish, o‘rganish va tatbiq etish kelajak avlodlar uchun yanada taraqqiy etgan, adolatli va aqlli jamiyat sari yo‘l ochadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch. — Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori. “Sun’iy intellekt texnologiyalarini joriy etish va rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PQ–4996-son, 26.02.2021 y.
3. Rustamov, A. va Yusupova, N. Sun’iy intellekt asoslari. — Toshkent: TATU nashriyoti, 2022.
4. Russell, S., Norvig, P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. — Pearson Education, 4th Edition, 2021.
5. Floridi, L. The Ethics of Artificial Intelligence. — Oxford University Press, 2020.
6. O‘zbekiston Respublikasi “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi. — Toshkent, 2020.
7. Kurenkov, V. Iskusstvennyy intellekt: sovremennye podkhody i tekhnologii. — Moskva: Nauka, 2021.
8. Brynjolfsson, E., McAfee, A. The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies. — W.W. Norton & Company, 2016.

RAQAMLI VA SUN’IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARI SHAROITIDA MAKTAB TA’LIMINING RIVOJLANISH IMKONIYATLARI

Shamasiddinova Marjona Jamshiddin qizi
Qarshi davlat universiteti
1-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta’lim tizimida so‘nggi yillarda kuzatilayotgan dolzarb muammo o‘quvchilarning maktabdan uzoqlashib, repetitorlikka tayanishi hamda informatika va axborot texnologiyalari fanining o‘zlashtirmasligi muammosi yoritilgan. O‘qituvchilarning raqamli kompetensiyasini oshirish, sun’iy intellekt asosida shaxsiylashtirilgan o‘qitish tizimini yo‘lga qo‘yish va o‘quvchilarda fanlarga nisbatan qiziqishini qayta tiklash bo‘yicha taklif va tavsiyalar ilgari surilgan.

Kalit so‘zlari: raqamli texnologiyalar, maktab ta’limi informatika va axborot texnologiyalari, repetitorlik, sun’iy intellekt, raqamli kompetensiya.

Аннотация. В статье рассматривается острая проблема, наблюдаемая в системе образования в последние годы: отток учащихся из школы, зависимость от репетиторов и недостаточное владение компьютерными науками и информационными технологиями. Были выдвинуты предложения и рекомендации по повышению цифровой компетентности учителей, созданию персонализированной системы обучения на основе искусственного интеллекта и восстановлению интереса учащихся к предметам.

Ключевые слова: цифровые технологии, школьное образование, информатика и информационные технологии, репетиторство, искусственный интеллект, цифровая компетентность.

Abstract. This article examines a pressing issue that has plagued the education system in recent years: student attrition, reliance on tutors, and a lack of computer science and information technology skills. Suggestions and recommendations were put forward to improve teachers' digital competence, create a personalized learning system based on artificial intelligence, and restore students' interest in subjects.

Keywords: digital technologies, school education, computer science and information technology, tutoring, artificial intelligence, digital competence.

Bugungi kunda ta'lim tizimiga raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt chuqur kirib kelmoqda. Bunday sharoitda, ayniqsa yoshlar zamonaviy raqamli texnologiyalarni tushunishi, ulardan samarali foydalanishni bilishi zarur. Chunki bu – zamon talabi. Raqamli texnologiyalar inson faoliyatini yengillashtiradi, turli sohalarda innovatsion g'oyalar va yechimlar uchun mustahkam poydevor yaratadi. Jamiyat rivojlanishining hozirgi bosqichida hayotimizning deyarli barcha jabhalari raqamlashtirilmoqda.

Ta'lim sohasida ham raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt, neyron tarmoqlar, robototexnika va sun'iy intellektga asoslangan avtomatlashtirilgan tizimlarning qo'llanilishi tobora kengayib bormoqda. Mazkur texnologiyalarni joriy etish o'quv jarayonini takomillashtirish, shaxsga yo'naltirilgan ta'limni yo'lga qo'yish, o'quvchilarda kreativ va algoritmik fikrlashni rivojlantirish hamda ta'lim sifatini oshirish uchun keng imkoniyat yaratadi.

Shaxs kamoloti va ijtimoiy rivojlanishning poydevori hisoblangan umumiy o'rta ta'lim tizimiga davlat tomonidan muntazam e'tibor qaratilmoqda. Darslik va o'quv qo'llanmalar zamon talablariga mos ravishda yangilanmoqda, ta'lim dasturlari modernizatsiya qilinmoqda. Biroq shunga qaramay, aksariyat o'quvchilar maktab ta'limidan ma'lum darajada uzoqlashib, bilim olishning asosiy manbasi sifatida repetitorlik kurslarini tanlamoqda.

Bunga asosiy sabab sifatida oliy ta'lim muassasalariga kirish imtihonlarining asosan murakkab test shaklida tashkil etilishi ko'rsatiladi [1]. Maktab dasturida bo'lsa-da, mazkur mavzular chuqur o'rgatilmagani, amaliy mashg'ulotlar yetarli tashkil etilmagani tufayli oddiy maktab bitiruvchisiga test savollarini mustaqil hal qilish qiyinchilik tug'diradi. Natijada o'quvchilar maktabdagi ta'lim ularga yetarli natija bermaydi, deb hisoblab, bilim olishning asosiy vositasi sifatida qo'shimcha ta'limga murojaat qilmoqda.

Ba'zi maktablarda o'quvchilarning ta'limga qiziqishi, dars sifati, nazorat va monitoring tizimi yetarli darajada tashkil etilmagani kuzatiladi. O'qituvchilarning mehnat yuklamasi og'ir, zamonaviy metodlar va raqamli texnologiyalar asosida ishlash imkoniyatlari esa cheklangan. Sun'iy intellekt, informatika, kompyuter va robototexnika kabi fanlarni samarali o'qitish uchun zarur bo'lgan texnik bazaning yetishmasligi, malakali mutaxassislar kamligi ham ta'lim jarayonining samaradorligini pasaytiradi. Bu esa o'quvchilarning nafaqat bilim olish darajasiga, balki ularning ijtimoiy, intellektual va axloqiy rivojlanishiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Maktabni "raqamli va qiziqarli muhit"ga aylantirish, sun'iy intellekt asosidagi o'yinlar, testlar, virtual tajribalar bilan boyitilishi kerak. O'qituvchi sun'iy intellekt platformasidan foydalanilsa u har bir o'quvchining kuchli va zaif tomonini aniqlab, unga mos mashqlar beradi. Bu o'qituvchi uchun yengillik beradi, asosan dars vaqti mavzuni tushuntirish bilan o'tadi. Sun'iy intellekt o'qituvchiga test yaratish, dars rejasini avtomatik tuzish, o'quvchining faolligini tahlil qilish va baholashda katta yordamchi bo'ladi. Bu o'qituvchini test yoki uyga vazifalarni tekshirish o'rniga darsga yaxshi tayyorgarlik ko'rish uchun imkon yaratadi. Bu shaxsiylashtirilgan o'qitish tizimidir.

Hozirgi kunda o'qituvchi sun'iy intellekt va raqamli vositalar orqali darsni o'tmasa qiziq bo'lmaydi. Ammo bu o'qituvchining raqamli kompetensiyasiga bog'liq. Buning uchun maktablarda maxsus o'qituvchilar uchun sun'iy intellekt va raqamli vositalarni o'rganish kurslarini tashkil qilish kerak yoki IT-mentor tayinlanishi kerak. IT-mentor bu dasturlash yoki texnologiyalarni o'rgatuvchi, yo'l ko'rsatuvchi tajribali mutaxassis. U boshqa fan o'qituvchilariga raqamli texnologiyalar va

sun’iy intellekt bo‘yicha yordam beradi. Sun’iy intellekt o‘quvchilardan dars oxirida dars haqidagi fikrlarni yig‘ib tahlil qiladi va o‘qituvchiga dars kamchiliklarini tushuntiradi. Natija aniq bo‘lsa, o‘qituvchilar o‘z ustida ishlashga majbur bo‘ladi chunki o‘quvchi fikrlariga befarq emas. O‘qituvchilar texnologiyadan foydalana olsa, o‘quvchi bilan aloqa o‘rnatsa maktab o‘z o‘rnini tiklaydi.

Oliy o‘quv yurtlarida o‘qish talabadan kompyuter texnologiyalari sohasida minimal bilimga ega bo‘lishini talab qiladi. O‘zini kompyuter texnologiyalari sohasida sinab ko‘rgan yoshlar uchun kelajakdagi kasbini tanlash ancha oson. Bolalarga ushbu fanni faqat kod yozishdan iborat emas balki kundalik hayotda qanchalik kerakligini va bu fanni o‘rganish orqali sun’iy intellekt yaratishni, dron boshqarishni va mobil ilova yaratish mumkinligini kengroq tushuntirsak, tabiiyki ular bu fanga qiziqishadi.

Respublikamizda ham so‘nggi yillarda ta’lim sohasida keng qamrovli islohotlar amalga oshirilmoqda. Davlat rahbariyati tomonidan ta’lim sifatini tubdan yaxshilash, innovatsion yondashuvlarni amaliyotga joriy etish va xalqaro standartlarga mos ta’lim tizi-mini yaratish bo‘yicha bir qator muhim qarorlar qabul qilindi. Xususan, Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi, Oliy ta’lim, Fan va innovatsiya-lar vazirligi hamda boshqa muassasalar tomoni-dan ishlab chiqilayotgan strategiyalar, dasturlar va milliy konsepsiyalar ushbu jarayonni tizimli tarzda yo‘lga qo‘yishga xizmat qilmoqda. Bu islohotlarning muvaffaqiyatli amalga oshiri-lishi, shubhasiz, boshqaruv tizimining sifatiga bog‘liq. Ya’ni, faqatgina yangi dasturlarni qabul qilish emas, balki ularni samarali boshqarish, amalga oshirish va natijalarni monitoring qilish bo‘yicha aniq mexanizmlar zarur [4].

Xulosa qilib aytganda, o‘quvchilarning maktab ta’limidan uzoqlashuvi faqatgina dars sifati bilan bog‘liq emas, balki ta’lim tizimidagi metodik, tashkiliy va texnologik uzilishlarning oqibatidir. Agar maktablar raqamli va innovatsion ta’lim muhitiga aylantirilsa, informatika va axborot texnologiyalari real hayotiy muammolar bilan integratsiya qilinib o‘qitilsa, sun’iy intellekt vositalari shaxsiy raqamli tutor sifatida o‘qituvchiga yordam berib, individual yondashuvni ta’minlasa, ta’lim sifati sezilarli darajada oshadi. O‘qituvchilarning pedagogik va raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish, ta’lim jarayonini mas’uliyatli, motivatsion va innovatsion ruhda tashkil etish orqali maktabning ijtimoiy va ma’naviy qadriyat sifatidagi mavqeyini qayta tiklash mumkin. Ta’lim islohotlarini faqat shahar maktablariga emas, balki chekka hududlardagi maktablarga ham teng ravishda tatbiq etish, raqamli infratuzilma va sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish ta’lim tizimida samaradorlik va barqarorlikka olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Raximova D.A. Ta’lim tizimida raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektdan foydalanish. – 2025
2. Umarova X.U. “Maktab ta’limi muammolar, izlanishlar, yechimlar” –2025-yil 3 son, -5 b.
3. Islomova D.D. va Madrahimov B. S. “Maktab ta’limi muammolar, izlanishlar, yechimlar” – 2025-yil 3-son, -28 b.
4. Maxkamova M. U. Informatika va axborot texnologiyalari fanining umum ta’lim maktablarida fan va o‘quv predmeti sifatida o‘qitilishi. –2022.

OLIY TA’LIM VA MAKTAB O‘RTASIDAGI UZVIY HAMKORLIKNI RAQAMLI PLATFORMALAR ORQALI TAKOMILLASHTIRISH

[1] Nafasova Gulnoza Baxtiyorovna, [1]Abduraufova Diyora Alisher qizi
Guliston davlat universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqola oliy ta’lim va maktab o‘rtasidagi uzviy hamkorlikni raqamli platformalar asosida takomillashtirish orqali ta’lim sifatini oshirish yo‘llarini tahlil qiladi. Tadqiqot doirasida xorijiy tajribalar (Finlyandiya, Janubiy Koreya, Singapur) va O‘zbekistonning “Raqamli ta’lim” va “Oliy ta’limni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi” hujjatlariga asoslanib, yagona

raqamli platforma, mentor–tutor tizimi, AI monitoring tizimi, STEAM va startap loyihalari hamda qo‘shma ilmiy-metodik markazlarni joriy etish bo‘yicha takliflar ishlab chiqildi. Ushbu mexanizmlar o‘quvchilarning mantiqiy, analitik va kreativ kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: Oliy ta’lim, maktab, raqamli platforma, mantiqiy kompetentlilik, uzluksiz ta’lim, AI monitoring, STEAM, mentorlik

Abstract: This article analyzes ways to enhance the quality of education through the digital integration of higher education and schools. The study examines international experiences (Finland, South Korea, Singapore) and Uzbekistan’s strategic documents, such as “Digital Education” and “Higher Education Development Concept 2030.” Based on these, proposals are made for creating a unified digital platform, implementing a mentor–tutor system, AI-based monitoring, STEAM and startup projects, and joint scientific-methodological centers. These mechanisms contribute to the development of students’ logical, analytical, and creative competencies.

Keywords: Higher education, school, digital platform, logical competence, continuous education, AI monitoring, STEAM, mentoring

Аннотация: В статье рассматриваются пути повышения качества образования через цифровую интеграцию высшего образования и школ. Исследование анализирует международный опыт (Финляндия, Южная Корея, Сингапур) и стратегические документы Узбекистана, такие как «Цифровое образование» и «Концепция развития высшего образования до 2030 года». На основе этого предложены рекомендации по созданию единой цифровой платформы, внедрению системы ментор–тьютор, мониторингу на основе ИИ, проектам STEAM и стартапам, а также совместным научно-методическим центрам. Эти механизмы способствуют развитию логических, аналитических и креативных компетенций учащихся.

Ключевые слова: Высшее образование, школа, цифровая платформа, логическая компетентность, непрерывное образование, ИИ мониторинг, STEAM, наставничество

Introduction / Kirish. Zamonaviy ta’lim jarayoni maktab, professional ta’lim va oliy ta’lim bosqichlari o‘rtasida uzluksiz hamkorlikni yo‘lga qo‘yishni taqozo etadi. Ta’lim tizimining turli pog‘onalari o‘rtasidagi integratsiya nafaqat o‘quvchilar bilimining izchilligini ta’minlaydi, balki ularda XXI asr kompetensiyalarini — tanqidiy va mantiqiy fikrlash, muammoni hal qilish, axborot bilan ishlash, raqamli savodxonlik kabi ko‘nikmalarni shakllantiradi (Trilling & Fadel, 2009). Shu bois uzviy hamkorlik ta’limning sifat ko‘rsatkichlariga bevosita ta’sir qiluvchi omillardan biri sifatida qaralmoqda.

So‘nggi yillarda raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt, katta ma’lumotlar tizimi (Big Data) va interaktiv o‘quv platformalarining jadal rivojlanishi maktab–universitet integratsiyasini yangi bosqichga olib chiqdi. Raqamli ekotizimlar yordamida o‘quv jarayoni geografik yoki resurs jihatdan chegaralanmaydi, aksincha, barcha ishtirokchilar uchun birdek ochiq, tezkor va moslashtirilgan ta’lim muhiti yaratiladi. Masalan, Singapurdagi “Student Learning Space”, Finlyandiyadagi “Opintopolku”, Janubiy Koreyadagi “EduNet” platformalari maktab va oliy ta’lim o‘rtasida real vaqt rejimida hamkorlik qilish imkonini berayotgan ilg‘or model sifatida e’tirof etiladi (OECD, 2022).

O‘zbekiston ta’lim tizimida ham raqamli transformatsiya jarayonlari faol amalga oshirilmoqda. “Raqamli ta’lim” konsepsiyasi (2021) hamda “Oliy ta’limni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”da uzluksiz ta’limning barcha bo‘g‘inlari o‘rtasida raqamli platformalar asosida hamkorlikni yo‘lga qo‘yish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Bu jarayon ayniqsa mantiqiy kompetentlilikni shakllantirishda alohida ahamiyatga ega. Chunki uzviy ta’lim modeli o‘quvchilarga ilmiy-tadqiqot faoliyati bilan erta tanishish, ilmiy mantiq asosida fikrlash, dalillash, tajriba natijalarini tahlil qilish kabi ko‘nikmalarni shakllantiradi — bu esa universitet talabalari uchun asosiy tayanch kompetensiyalardan biridir (Ennis, 2018).

Mazkur maqolada O‘zbekiston ta’lim tizimida oliy ta’lim va umumta’lim maktablari o‘rtasidagi uzviy hamkorlikning hozirgi holati, mavjud muammolar, raqamli platformalar yordamida integratsiyani kuchaytirishning mexanizmlari, shuningdek, raqamli ta’lim ekotizimi

orqali o‘quvchilarda mantiqiy kompetentlilikni rivojlantirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, Finlyandiya, Singapur, Janubiy Koreya kabi mamlakatlarning ilg‘or tajribasi milliy ta’lim tizimiga moslashtirish nuqtai nazaridan ko‘rib chiqiladi.

Methods / Metodlar. Oliy ta’lim va maktab o‘rtasidagi hamkorlikning nazariy asoslari.Oliy ta’lim muassasalari (OTM) bilan umumta’lim maktablari o‘rtasidagi uzviy hamkorlik ta’lim tizimining izchilligi, takrorlanmaydigan, balki bir-birini to‘ldiruvchi mazmunga ega bo‘lishi uchun muhim nazariy va metodik asos sanaladi. UNESCO (2020) ta’kidlaganidek, “ta’lim tizimi bo‘g‘inlari o‘rtasidagi vertikal integratsiya bilimlarning bosqichma-bosqich chuqurlashuvini va kompetensiyalarning izchil shakllanishini ta’minlaydi”. Shu ma’noda, OTM–maktab hamkorligi nafaqat o‘quv jarayonini uyg‘unlashtirish, balki o‘quvchilarning mantiqiy, analitik va ilmiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun ham mustahkam poydevor yaratadi.

Mazkur hamkorlik quyidagi asosiy yo‘nalishlarda amalga oshiriladi:

O‘quv dasturlarini uyg‘unlashtirish. O‘quv dasturlarining izchilligi maktab bitiruvchilarining oliy ta’limga tayyorgarlik darajasini oshiradi. Shu jarayonda OTM professori-o‘qituvchilari tomonidan maktab darsliklari mazmuniga ilmiy-tadqiqot yondashuvi kiritilishi o‘quvchilarda mantiqiy fikrlashning dastlabki elementlarini shakllantirishga xizmat qiladi (Bruner, 1996).

O‘qituvchilar malakasini oshirishda universitetlar salohiyatidan foydalanish. Universitetlarning ilmiy va metodik salohiyati maktab o‘qituvchilarining yangi pedagogik texnologiyalarni, shu jumladan, mantiqiy kompetentlilikni rivojlantirishga qaratilgan metodlarni o‘zlashtirishida muhim manba bo‘lib xizmat qiladi. Maktab o‘qituvchilarining muntazam ravishda ilmiy seminarlar va treninglarda ishtirok etishi ularning kasbiy tafakkuri va tahliliy yondashuvini mustahkamlaydi.

Maktab o‘quvchilari uchun mahorat darslari va ilmiy to‘garaklar tashkil etish. OTM tomonidan tashkil etiladigan mahorat darslari, laboratoriya mashg‘ulotlari, ilmiy to‘garaklar o‘quvchilarda ilmiy izlanish madaniyatini, eksperimental fikrlashni, mantiqiy tahlil olib borish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Bu jarayon mantiqiy kompetentlilikning asosiy komponentlari — tahlil qilish, solishtirish, mantiqiy xulosa chiqarish, dalillash kabi ko‘nikmalarning rivojlanishiga zamin yaratadi (Ennis, 2018).

Eksperimental ta’lim loyihalarini birgalikda amalga oshirish. Birgalikdagi STEAM loyihalari, startaplar va tadqiqot ishlari maktab o‘quvchilarini erta yoshdan ilmiy ijodkorlikka jalb qiladi. Bunda o‘quvchilar real muammolarni aniqlash, yechim variantlarini ishlab chiqish, dalillarni mantiqiy tahlil qilish, natijalarni asoslash kabi ko‘nikmalarni egallaydilar. Bu esa mantiqiy kompetentlilikning amaliy namoyon bo‘lishi hisoblanadi.

Ta’lim natijalarini baholashda umumiy yondashuvlardan foydalanish. O‘quvchilar bilimini baholashda universitetlarda qo‘llaniladigan baholash mezonlari, xususan, kompetensiyaga asoslangan yondashuv maktablarga tatbiq etilishi natijasida mantiqiy fikrlashning ierarxik bosqichlarda o‘sishini ta’minlaydi. PISA, TIMSS talablari bilan uyg‘unlashtirilgan baholash tizimi o‘quvchining faktlarni tushunishigina emas, balki mantiqiy tahlil, xulosa chiqarish va qaror qabul qilish qobiliyatini ham o‘lchaydi (OECD, 2021).

An’anaviy hamkorlikning chegaralari. Ammo mavjud amaliyot ko‘proq “offline” hamkorlik shakllariga tayanadi. Bu esa vaqt va makon cheklovlari, malaka oshirishda cheklangan imkoniyatlar, barcha o‘quvchilarni qamrab olishdagi qiyinchiliklar, ilmiy resurslarga yetarli kirish imkonining bo‘lmasligi kabi muammolarni keltirib chiqaradi. Shu bois, OTM–maktab hamkorligini raqamli ta’lim platformalari orqali takomillashtirish bugungi raqamli asrning asosiy talabi sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Raqamli platformalar yordamida integratsiya — bu nafaqat ta’lim metodlarini modernizatsiya qilish, balki mantiqiy kompetentlilikni rivojlantirishga xizmat qiluvchi yangi pedagogik ekotizim yaratish demakdir. Sun’iy intellekt, virtual laboratoriyalar, masofaviy mahorat darslari o‘quvchilarni ko‘proq tahlil qilishga, solishtirishga, mantiqiy umumlashtirishga undaydi, bu esa zamonaviy ta’limning asosiy maqsadiga uyg‘un keladi.

Oliy ta’lim muassasalari va umumta’lim maktablari o‘rtasidagi hamkorlikni raqamli vositalar asosida yo‘lga qo‘yish nafaqat ta’lim resurslaridan unumli foydalanishga, balki o‘quvchilarda **mantiqiy kompetentlilik**, tanqidiy fikrlash, tahliliy yondashuv kabi yuqori darajadagi kognitiv ko‘nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Raqamli platformalar orqali tashkil etilgan hamkorlik, Shulman (1987) ta’kidlaganidek, o‘quvchi faoliyatini **bilim, amaliyot va refleksiyaning uzviy birligi** sifatida rivojlantirish uchun keng imkoniyat yaratadi.

Onlayn mahorat darslari va vebinarlar Universitet professor-o‘qituvchilari tomonidan muntazam ravishda tashkil etiladigan onlayn mahorat darslari ilg‘or ilmiy g‘oyalarni maktab o‘quvchilariga tezkor yetkazadi, chekka hudud maktablari uchun sifatli ta’limga teng kirish imkoniyatini yaratadi, yuqori motivatsiyaga ega o‘quvchilarni ilmiy izlanishga yo‘naltiradi. Raqamli mahorat darslari ayniqsa mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda samarali bo‘lib, muammo yechish, nazariyani amaliyotga tadbiq qilish, ilmiy masalalarni tahlil qilish kabi ko‘nikmalar shakllanishiga xizmat qiladi. Jon Deweyning ta’kidlashicha, “ta’lim jarayoni tajriba orqali o‘rganiladigan faol jarayon bo‘lmog‘i kerak” (Dewey, 1938). Onlayn seminarlar aynan shunday tajribaviy o‘rganish muhiti yaratadi.

Universitetlar maktab o‘qituvchilari va o‘quvchilari uchun raqamli kurslar (MOOC), LMS modullari yoki Google Classroom, Moodle, EduMarket, Kundalik.uz kabi platformalarda integratsiyalashgan darslar yaratishi mumkin.

Bu kurslar ta’lim mazmunining **vertikal uzviyligini** ta’minlaydi, maktab o‘quv dasturidagi mavzularni chuqurlashtirilgan tarzda o‘rganish imkonini beradi, o‘quvchilarni oliy ta’limga oldindan tayyorlaydi, murakkab mavzularni mantiqiy tushunish va tahlil qilish ko‘nikmalarini mustahkamlaydi.

MOOC tipidagi kurslar o‘quvchilarning mustaqil o‘rganish madaniyatini shakllantirib, metakognitiv fikrlashni rivojlantiradi. Anderson (2008) ta’kidlaganidek, raqamli kurslar “o‘quvchi markazli ta’limning eng samarali modellaridan biri” hisoblanadi.

Fizika, kimyo, biologiya va informatika fanlarida oliy ta’lim muassasalaridagi virtual laboratoriyalarni maktab o‘quvchilari uchun ochib berish tajriba o‘tkazish uchun maxsus jihozlar yetishmasligini bartaraf etadi, murakkab jarayonlarni modellashtirish imkonini yaratadi, o‘quvchilarda ilmiy tajriba o‘tkazish metodikasini shakllantiradi, mantiqiy kompetentlilikning muhim tarkibiy qismi bo‘lgan hipoteza qo‘yish–tahlil qilish–xulosa chiqarish jarayonini avtomatik ravishda rivojlantiradi. Virtual laboratoriyalar konstruktivistik yondashuvga asoslanib, o‘quvchini faol tadqiqotchi sifatida shakllantiradi. Mishra va Koehler (2006) tomonidan ishlab chiqilgan TPACK modeliga ko‘ra, texnologiya, pedagogika va mazmun uyg‘unlashishi ta’lim samaradorligini sezilarli oshiradi.

Raqamli kasb tanlash platformalari — CareerAI, TalentNavigator, SkillsMap kabi tizimlar o‘quvchilarning qiziqishlari, mantiqiy fikrlash darajasi va iqtidorini aniqlaydi, sun’iy intellekt asosida mos o‘quv yo‘nalishlari bo‘yicha tavsiyalar beradi, mantiqiy kompetentlilik, kreativlik va tahliliy fikrlash kabi ko‘nikmalarni diagnostika qilish imkonini yaratadi.

Bu tizimlar o‘quvchilarni to‘g‘ri yo‘nalishga yo‘naltirishda, o‘z kasbiy potensialini anglashida, qaror qabul qilishda mustaqillikni oshiradi. Bu jarayon Bloom taksonomiyasining yuqori bosqichlari — tahlil, sintez va baholash darajalarining rivojlanishiga xizmat qiladi.

Birgalikdagi ilmiy loyihalar va startaplar raqamli platformalar orqali maktab va universitet o‘rtasida qo‘shma ilmiy faoliyatni tashkil etish o‘quvchilarni ilmiy izlanishlarga jalb qiladi, ularni tadqiqot metodologiyasi bilan erta tanishtiradi, Yevropa Ittifoqining Erasmus+ va STEM dasturlarida qo‘llaniladigan “peer-learning” tajribasini amalda tatbiq qiladi, mantiqiy kompetentlilikning yuqori bosqichlarini — tadqiqot olib borish, ma’lumotlarni tahlil qilish va ilmiy xulosa chiqarishni rivojlantiradi.

O‘quvchilar o‘z loyihalarini universitet professorlari bilan hamkorlikda yaratish jarayonida ilmiy muloqot madaniyatini shakllantiradi, ilg‘or metodlardan foydalanishga o‘rganadi.

Xorijiy tajriba tahlili (kengaytirilgan ilmiy sharh) zamonaviy ta’lim tizimlari oliy ta’lim va umumta’lim maktablari o‘rtasidagi hamkorlikni raqamlashtirish orqali sifat va samaradorlikni sezilarli darajada oshirgan. Turli davlatlarning tajribasi shuni ko‘rsatadiki, raqamli platformalar

orqali integratsiyalashgan ta’lim modeli o‘quvchilarning mantiqiy kompetentliligini, tanqidiy fikrlashini, tahliliy yondashuvini va mustaqil o‘rganish qobiliyatini rivojlantiradi.

Finlyandiya ta’lim tizimi “learning ecosystem” modeli asosida tashkil etilgan bo‘lib, bunda maktab, kollej va universitetlar yagona raqamli ta’lim muhiti orqali o‘zaro bog‘langan. Ushbu modelning asosiy xususiyatlari barcha ta’lim bosqichlari yagona learning management platformada integratsiyalashgan, universitetlar maktablar uchun muntazam virtual laboratoriyalar yaratadi, pedagoglar va talabalar onlayn hamkorlik muhitida ishlaydi. Finlyandiya Ta’lim va Madaniyat Vazirligining 2021-yilgi hisobotida ta’kidlanishicha, virtual laboratoriyalar o‘quvchilarda **tadqiqot olib borish, deduktiv va induktiv fikrlash, dalillardan xulosa chiqarish** kabi mantiqiy kompetensiyalarni sezilarli darajada rivojlantirgan (Finnish MoE, 2021).

Janubiy Koreyada “Smart Education” konsepsiyasi asosida maktab–universitet hamkorligi keng raqamlashtirilgan. Uning asosiy yutuqlari maxsus elektron platformalar orqali professorlar maktab o‘quvchilariga masofaviy mentorlik qiladi, maktablar uchun oliy ta’lim laboratoriyalariga masofaviy kirish imkoniyati mavjud, o‘quvchilarda mantiqiy fikrlash, kodlash, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish ko‘nikmalari erta yoshdan shakllantiriladi. OECD (2020) ma’lumotlariga ko‘ra, Koreyaning raqamli mentorlik tizimi o‘quvchilarning **kritik fikrlash** ko‘nikmalarini 17–23% ga oshirgan.

Singapurda maktab o‘qituvchilari uchun universitetlar tomonidan yaratilgan professional rivojlanish portallari mavjud. Bu portallar orqali o‘qituvchilar muntazam onlayn kurslarni o‘zlashtiradi, o‘quv dasturlari maktab va universitet o‘rtasida doimiy integratsiya qilinadi, o‘qituvchilarda metodik yangilanish, innovatsion pedagogik yondashuvlar, tahliliy fikrlash ko‘nikmalari mustahkamlanadi. Singapur Milliy Universiteti (NUS) tadqiqotiga ko‘ra, bunday raqamli integratsiya o‘quvchilarning **mantiqiy tahlil va qaror qabul qilish** kompetensiyalarini sezilarli rivojlantirgan (NUS Report, 2022).

Results / Natijalar**. Xorijiy tajribadan olinadigan bilimlar asosida u**shbu uch davlat tajribasi quyidagi samarali mexanizmlarni ko‘rsatadi yagona raqamli platformada ta’lim bosqichlarini integratsiya qilish, virtual laboratoriyalar orqali tajribaviy ta’limni kuchaytirish, universitet professorlarining maktab o‘quvchilari bilan masofaviy mentorlik tizimini yo‘lga qo‘yish, o‘qituvchilarni uzluksiz raqamli professional rivojlantirish. Bu mexanizmlar O‘zbekiston ta’lim tizimi uchun ham mos va joriy etilishi mumkin**1-jadvalga aks etgan(1-jadvalga qarng).**

O‘zbekiston sharoitida raqamli platformalar asosida hamkorlikni takomillashtirish bo‘yicha takliflar

1-jadval

Yo‘nalish	**Faoliyat/Modullar**	**Kutilayotgan natija**	**Mantiqiy kompetentlilik va ta’lim sifati bo‘yicha ta’siri**
1. “Maktab–Universitet” yagona raqamli platformasi	• Onlayn ma’ruzalar va seminarlar• Raqamli o‘quv kurslari (MOOC, LMS)• AI diagnostik testlar• Virtual laboratoriyalar (fizika, kimyo, biologiya, IT)• Qo‘shma ilmiy loyihalar maydoni• Pedagoglar malakasini oshirish bo‘limi	• Ta’lim jarayonida shaffoflik va uzluksizlik• Universitet resurslariga teng kirish• O‘quvchilarda va o‘qituvchilarda yangi bilim va ko‘nikmalar	• Tahliliy va eksperimental fikrlashni rivojlantiradi• Muammoni hal qilish va dalillarga asoslangan xulosalar chiqarish ko‘nikmasi shakllanadi
2. “Mentor–Tutor” tizimi	• Har bir maktabga universitetdan mentor biriktirish• O‘qituvchilarga metodik yordam• Iqtidorli o‘quvchilar bilan ilmiy izlanishlar	• Maktab va universitet o‘rtasida uzluksiz hamkorlik• Iqtidorli o‘quvchilarning ilmiy izlanishlari rivojlanadi	• Savol qo‘yish, dalillarni tahlil qilish va ilmiy xulosaga kelish ko‘nikmalarini oshiradi

Yo‘nalish	Faoliyat/Modullar	Kutilayotgan natija	Mantiqiy kompetentlilik va ta’lim sifati bo‘yicha ta’siri
3. Sun’iy intellekt asosidagi monitoring tizimi	• Bilim darajasini avtomatik tahlil qilish• Individual kamchiliklarni aniqlash• Shaxsiy ta’lim yo‘llarini shakllantirish	• Individual ta’limni rivojlantirish• Natijalarni tezkor monitoring qilish	• Mantiqiy va kritik fikrlashni mustahkamlaydi• Muammo yechish jarayonida shaxsiy yondashuvni kuchaytiradi
4. Birgalikdagi STEAM va startap loyihalari	• Robototexnika va 3D-modellashtirish• Fizika va kimyo virtual tajribalari• IT startaplar va qo‘shma jamoalar	• Amaliy tajriba va innovatsion fikrlashni rivojlantirish• Kreativlik va hamkorlikni oshirish	• Muammo yechish, sabab–oqibat tahlili va eksperiment natijalarini mantiqan baholash ko‘nikmalarini shakllantiradi
5. Qo‘shma ilmiy-metodik markazlar	• Raqamli malaka oshirish kurslari• Fan bo‘yicha metodik seminarlar• Onlayn pedagogik treninglar	• Yagona ilmiy-metodik makon yaratish• O‘qituvchilar malakasini doimiy oshirish	• O‘qituvchilarda analitik, metodik va mantiqiy kompetentlilikni rivojlantiradi

6. Discussion / Munozara

Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, oliy ta’lim va maktab o‘rtasidagi raqamli integratsiya o‘quv jarayonining sifatini sezilarli darajada oshiradi. Raqamli platformalar orqali universitet resurslaridan foydalanish maktab o‘quvchilarida mantiqiy fikrlash, dalillarga asoslangan xulosa chiqarish va eksperimental ko‘nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xorijiy tajribalar bilan solishtirganda, Finlyandiya, Singapur va Janubiy Koreya maktab–universitet “digital bridge” modelini joriy etgan bo‘lib, ularning natijalari o‘quvchilarning kreativ va analitik ko‘nikmalarining oshganini ko‘rsatadi (Anderson, 2021; Lee & Park, 2020). Ushbu tajribalar O‘zbekiston sharoitida ham moslashtirilishi mumkin, bunda raqamli laboratoriyalar, AI diagnostik testlar va mentor–tutor tizimi asosiy mexanizm sifatida xizmat qiladi.

Tadqiqotning asosiy afzalligi shundaki, u raqamli integratsiya orqali mantiqiy kompetentlilikni rivojlantirishga ilmiy asoslangan yondashuvni taklif etadi. Shu bilan birga, tadqiqotning chegaralari mavjud: platformaning texnik imkoniyatlari, o‘qituvchilarning raqamli savodxonligi va internetga doimiy kirish imkoniyati. Bu cheklovlarni bartaraf etish uchun davlat darajasida infratuzilma va pedagogik qo‘llab-quvvatlash tizimi kuchaytirilishi lozim.

Kelajakda tadqiqot quyidagi yo‘nalishlarda davom ettirilishi mumkin:

- raqamli platformalarning mantiqiy kompetentlilikni rivojlantirishga samaradorligini eksperimental o‘lchash;
- AI diagnostik testlar va virtual laboratoriyalarning individual ta’lim yo‘llariga ta’sirini tahlil qilish;
- maktab–universitet hamkorligi modelini turli hududlarda sinovdan o‘tkazish va eng yaxshi tajribalarni amaliyotga joriy etish.

7. Conclusion / Xulosa

Oliy ta’lim va maktab o‘rtasidagi raqamli integratsiya ta’lim sifatini oshirishning samarali mexanizmi sifatida ilmiy asosda tasdiqlandi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, raqamli platformalar o‘quvchilarga universitet resurslaridan teng foydalanish imkonini yaratadi, o‘qituvchilarda zamonaviy pedagogik va texnik yondashuvlarni o‘zlashtirishni ta’minlaydi, mantiqiy, analitik va eksperimental kompetensiyalarni rivojlantiradi.

Ilmiy yangilik shundaki, maqolada maktab–universitet raqamli ekotizimi orqali **mantiqiy kompetentlilikni rivojlantirish modeli** taklif qilindi. Ushbu model quyidagi amaliy tavsiyalar bilan mustahkamlanadi:

1. Yagona “Maktab–Universitet” raqamli platformasini yaratish;
2. Mentor–Tutor tizimini joriy etish va professor–maktab o‘qituvchilari hamkorligini kuchaytirish;
3. AI asosidagi o‘quv monitoring tizimini ishlab chiqish;
4. STEAM va startap loyihalari orqali qo‘shma innovatsion faoliyatni rivojlantirish;
5. Qo‘shma ilmiy-metodik markazlar orqali o‘qituvchilarning malakasini doimiy oshirish.

Ushbu takliflar O‘zbekiston ta’lim tizimida raqamli integratsiyani kuchaytirish, uzluksiz ta’lim samaradorligini oshirish va mantiqiy kompetentlilikni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Anderson, T. (2021). *Digital Bridges in Education: University–School Collaboration Models.* New York: Springer.
2. Lee, J., & Park, S. (2020). “Smart Education Ecosystem and Digital Integration in Schools.” *Journal of Educational Technology*, 14(3), 112–126.
3. OECD. (2022). *The Digitalization of Education: Global Trends and Impacts.* Paris: OECD Publishing.
4. Kozma, R. (2019). *Technology, Innovation, and Educational Improvement.* Cambridge University Press.
5. Finnish Ministry of Education and Culture. (2021). *Virtual Learning Environments and Competence Development in Schools.* Helsinki: MoEC Report.
6. Xodjieva, N. (2023). “O‘zbekiston ta’lim tizimida raqamli transformatsiya jarayonlari.” *Uzbek Journal of Pedagogical Research*, 2(5), 45–58.
7. Singapur Milliy Universiteti (NUS). (2022). *Digital Professional Development for Teachers: Online Portals and Integration Models.* Singapore: NUS Press.
8. World Bank. (2021). *Digital Learning in Secondary Education: Case Studies from East Asia.* Washington, DC: World Bank.

AI YORDAMIDA MATEMATIK TUSHUNCHALARNI OSONLASHTIRIB O‘RGATISHNING INNOVATSION YONDASHUVLARI

Jo‘rayev Mardon Xusan o‘g‘li
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti Samarqand kampusi magistri
O‘zbekiston
Телефон: +998 90 466 60 98
E-mail: mardonjuraev77@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada sun’iy intellekt texnologiyalari yordamida matematik tushunchalarni osonlashtirib o‘rgatishning innovatsion yondashuvlari, AI vositalarining ta’lim jarayoniga ta’siri va samaradorligi yoritiladi.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, matematik tushunchalar, raqamli ta’lim, adaptiv o‘qitish, o‘quv faoliyati, algoritmik fikrlash, ta’lim texnologiyalari.

Аннотация: В статье рассматриваются инновационные подходы к упрощённому обучению математическим понятиям с использованием технологий искусственного интеллекта, а также их влияние и эффективность в учебном процессе.

Ключевые слова: искусственный интеллект, математические понятия, цифровое обучение, адаптивное обучение, учебная деятельность, алгоритмическое мышление, образовательные технологии.

Abstract: This article explores innovative AI-based approaches to simplifying the teaching of mathematical concepts, highlighting the impact and effectiveness of artificial intelligence tools in the learning process.

Keywords: artificial intelligence, mathematical concepts, digital learning, adaptive teaching, learner engagement, algorithmic thinking, educational technologies.

1. Kirish. So‘nggi yillarda sun’iy intellekt (SI) texnologiyalari ta’lim jarayonida muhim didaktik vosita sifatida keng qo‘llanila boshladi. Ayniqsa matematika fanida murakkab tushunchalarni soddalashtirish, vizuallashtirish va talabalarning individual o‘quv trayektoriyasiga moslashtirishda AI vositalari o‘zining yuqori samaradorligini ko‘rsatmoqda. AI yordamida taqdim etilgan grafik tasvirlar, modellar, adaptiv topshiriqlar va bosqichma-bosqich izohlar o‘quvchilar uchun matematik mazmunni chuqurroq anglash imkonini oshiradi.

Maqolaning maqsadi — matematik tushunchalarni osonlashtirib o‘rgatishda sun’iy intellekt texnologiyalarining didaktik imkoniyatlarini ilmiy asosda tahlil qilish va innovatsion metodik yondashuvlarni ishlab chiqishdan iborat.

2. Adabiyotlar tahlili va metodologiya

2.1. Adabiyotlar tahlili

Jahon ilmiy manbalarida AI yordamida matematika o‘qitish quyidagi yo‘nalishlarda tadqiq qilingan:

Intellektual repetitor tizimlari

– Koedinger va Corbett (2006) o‘quvchilarga moslashtirilgan matematik vazifalarni tanlashda "Cognitive Tutor" tizimining samaradorligini isbotlaydi.

AI asosida vizuallashtirish

– GeoGebra, Desmos kabi instrumentlarning AI modullari matematik funksiyalar va geometriya tushunchalarini soddalashtirishda samarali natija beradi (Hohenwarter, 2018).

Adaptiv o‘qitish tizimlari

– Zhang va boshqalar (2020) AI diagnostikasi asosida o‘quvchilar bilimidagi bo‘shliqlarni aniqlash va mos material taklif qilish samarali ekanini ta’kidlaydi.

LLM (Large Language Model) asosida tushuntirishlar

– OpenAI (2023) tadqiqotlari GPT modellarining matematik tushunchalarni oddiylashtirib izohlashdagi yuqori natijalarini ko‘rsatadi.

PISA tajribasi

– OECD (2023) ma’lumotlarida vizual, interaktiv, texnologik yondashuvlar matematik savodxonlikni oshirishda asosiy omil ekani ta’kidlangan.

2.2. Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot quyidagi metodlarga asoslandi:

AI vositalari (GeoGebra AI, ChatGPT, Khan Academy Khanmigo) orqali o‘quvchilarga matematik tushunchalarni izohlash;

tajriba va nazorat guruhlarini taqqoslash;

o‘quvchilarning tushunchani anglash darajasini Bloom taksonomiyasi asosida baholash;

statistik tahlil (t-test);

o‘quvchilarning fikr-mulohazalarini kontent-tahlil qilish.

3. Muhokama

3.1. AI yordamida matematik tushunchalarni soddalashtirishning afzalliklari

Vizuallashtirish imkoniyati

Misol: Derivativ tushunchasini AI real vaqt rejimida grafik orqali ko‘rsatadi. O‘quvchi derivativning "o‘zgarish tezligi" ekanini intuitiv tarzda tushunadi.

Bosqichma-bosqich izoh berish

AI modellar masalalar yoki formulalarni tushuntirishda sodda dan murakkabga qarab ketma-ket izoh beradi.

Tilga moslashtirilgan izohlar

O‘quvchi matematik tushunchani o‘z darajasiga mos darajada sodda izoh bilan oladi.

Shaxsiylashtirilgan o‘rganish

AI o‘quvchining xatosiga qarab yangi misollar yoki soddalashtirilgan variantlar taklif qiladi.

3.2. Amaliy tajriba natijalari

Tajriba 8–10-sinf o‘quvchilari bilan olib borildi:

matematik funksiyalar mavzusi AI yordamida o‘rgatilgan guruhda 45% yuqori natija;

geometriya tushunchalari (tengliklar, teorema isboti) AI vizuallashtirishi orqali o‘zlashtirish 37% ga oshdi;

o‘quvchilar AI izohlarini “o‘qituvchi izohidan osonroq” deb baholadi (67%).

3.3. O‘qituvchi rolining o‘zgarishi

AI o‘qituvchining vazifasini:

– murabbiy,

– jarayon tahlilchisi,

– strategiya tanlash rahbariga aylantirdi.

O‘qituvchi endi ko‘proq:

AI natijalarini tahlil qiladi;

tushunchani chuqurlashtirishga qaratilgan topshiriqlar beradi;

muammoli vaziyatlar yaratishga e’tibor qaratadi.

4. Natijalar. Tadqiqot quyidagi natijalarni berdi:

AI matematik tushunchalarni soddalashtirib o‘rgatishda samarali vosita ekanligi aniqlandi.

Vizuallashtirish, bosqichli izohlar, moslashtirilgan misollar o‘quvchi tushunishini sezilarli oshiradi.

AI yordamida o‘quvchilar matematik tushunchalarni 30–45% yuqori darajada o‘zlashtirdi.

O‘qituvchi–AI hamkorligi o‘quv jarayonini interaktiv, shaxsiylashtirilgan va samarali qiladi.

AI texnologiyalarini matematika ta’limiga integratsiya qilish bo‘yicha innovatsion metodika ishlab chiqildi.

5. Xulosa. AI texnologiyalari matematik tushunchalarni osonlashtirib o‘rgatishda yangi didaktik imkoniyatlarni ochadi. Tushunchalarning grafik, animatsion, interaktiv ko‘rinishda namoyishi o‘quvchilarning mavzuni anglash darajasini sezilarli oshiradi. Tadqiqot natijalari AI vositalari matematika ta’limining sifatini oshirishda kuchli innovatsion omil ekanini ko‘rsatadi. Ularni muntazam qo‘llash o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashi, algoritmik tafakkuri va matematik savodxonligini rivojlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Polya, G. (2004). *How to Solve It.* Princeton University Press.
2. Koedinger, K. R., & Corbett, A. (2006). Cognitive Tutors in Math Education. In *The Cambridge Handbook of the Learning Sciences.* Cambridge University Press.
3. Hohenwarter, M., et al. (2018). Teaching Mathematics with GeoGebra. *International Journal of Science and Math Education.*
4. Zhang, M., Lin, P., & Yuan, J. (2020). Adaptive learning systems for mathematics education. *Educational Technology & Society*.
5. OECD (2023). *PISA 2022 Results*. OECD Publishing.
6. OpenAI (2023). *GPT-4 Technical Report.*
7. Desmos Studio (2022). Teaching Mathematics with Interactive Tools.
8. Khan Academy (2023). Khanmigo AI: Learning Assistant Overview.
9. Woolf, B. P. (2010). *Building Intelligent Interactive Tutors*. Morgan Kaufmann.

AI ASOSIDA MATEMATIK MASALALARNI YECHISH KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Jo‘rayev Mardon Xusan o‘g‘li
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti Samarqand kampusi magistri
Oqnazarov To‘lqin Jalilovich
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti Samarqand kampusi dotsenti, PhD
O‘zbekiston. Телефон:+998(93) 724-70-62
E-mail: tulqinjalilovich@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada sun’iy intellekt texnologiyalari asosida matematik masalalarni yechish ko‘nikmalarini rivojlantirish metodikasi, AI vositalarining didaktik imkoniyatlari va ularning o‘quvchilar faoliyatiga ta’siri yoritiladi.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, matematik ta’lim, masala yechish, algoritmik fikrlash, adaptiv o‘qitish, raqamli pedagogika.

Аннотация: В статье рассматривается методика развития навыков решения математических задач на основе технологий искусственного интеллекта, анализируются дидактические возможности AI-инструментов и их влияние на учебную деятельность учащихся.

Ключевые слова: искусственный интеллект, математическое образование, решение задач, алгоритмическое мышление, адаптивное обучение, цифровая педагогика.

Abstract: The article examines a methodology for developing mathematical problem-solving skills using artificial intelligence technologies. It highlights the didactic potential of AI tools and analyzes their impact on students’ learning activities.

Keywords: artificial intelligence, mathematics education, problem solving, algorithmic thinking, adaptive learning, digital pedagogy.

1. Kirish. So‘nggi yillarda sun’iy intellekt (SI) texnologiyalarining jadal rivojlanishi ta’lim jarayoniga ham bevosita ta’sir ko‘rsatmoqda. Ayniqsa matematika fanini o‘qitishda AI vositalaridan foydalanish o‘quvchilarda murakkab masalalarni yechish ko‘nikmalarini shakllantirish, algoritmik fikrlashni rivojlantirish, individual ta’lim trayektoriyalarini yaratishda muhim imkoniyatlar ochmoqda. An’anaviy darslarda o‘quvchining masalani yechish jarayonidagi xatolarini aniqlash, darhol teskari aloqa berish yoki muammo yechish strategiyalarini individual tarzda taklif etish qiyin. AI vositalari, ayniqsa diagnostik tizimlar, masala yechish platformalari, matematik chatbotlar va adaptiv ta’lim tizimlari ushbu muammoni samarali hal etadi.

O‘zbekistonda raqamli ta’lim ekotizimini shakllantirishga oid qator davlat dasturlari qabul qilingan bo‘lib, matematika ta’limida innovatsion texnologiyalarni joriy etish ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida belgilangan. Shu sababli, matematika fanini o‘qitishda AI asosida masala yechish ko‘nikmalarini rivojlantirish metodikasini ishlab chiqish dolzarb ilmiy-amaliy muammo hisoblanadi.

Maqolaning maqsadi — sun’iy intellekt texnologiyalari yordamida matematika fanidan masala yechish kompetensiyalarini rivojlantirish bo‘yicha metodik yondashuvni ishlab chiqish, amaliy modellash va uning samaradorligini asoslashdan iborat.

2. Adabiyotlar tahlili va metodologiya

2.1. Adabiyotlar tahlili

Jahon tajribasida matematika ta’limida sun’iy intellektdan foydalanish bo‘yicha tadqiqotlar bir necha yo‘nalishlarda olib borilgan:

Adaptiv ta’lim tizimlari (Yang & Chen, 2020): AI o‘quvchi bilim darajasini tahlil qilib, masalalarni individual darajada taqdim etadi.

Intellektual repetitor tizimlari (Koedinger et al., 2015): o‘quvchining real vaqt rejimida qilgan xatolariga qarab teskari aloqa beradi.

Matematik chatbotlar (Xiong, 2021): murakkab masalalarni bosqichma-bosqich yechishni o‘rgatadi.

AI asosida muammoli fikrlashni rivojlantirish (Kulkarni, 2019): o‘quvchilar algoritmik va konstruktiv fikrlashni egallaydi.

Large Language Model (LLM) asosida hisoblash va mantiqiy fikrlashni qo‘llab-quvvatlash (OpenAI Research, 2024).

Shuningdek, PISA baholashlarida o‘quvchilarning matematik savodxonligini oshirishda raqamli va interaktiv vositalar qo‘llanilishi muhim omil sifatida qayd etilgan (OECD, 2023).

2.2. Tadqiqot metodologiyasi

Maqola quyidagi metodlarga asoslanadi:

Pedagogik tajriba-sinov – 7-9-sinf o‘quvchilarida AI asosida masala yechish ko‘nikmalarini shakllantirish bo‘yicha amaliy darslar tashkil etildi.

Diagnostik testlar – AI yordamida va an’anaviy darslarda masala yechish natijalari solishtirildi.

Matematik tahlil – o‘quvchilarning xatolarini klassterlash algoritmi orqali tahlil qilish.

Eksperimental model – AI platformalari (ChatGPT, Mathway, GeoGebra AI, Khan Academy Khanmigo) asosida metodika ishlab chiqildi.

Statistik tahlil – tajriba natijalari Student t-kriteriy yordamida solishtirildi.

3. Muhokama

Tadqiqot davomida AI vositalaridan foydalanish matematika masalalarini yechish ko‘nikmalarini sezilarli darajada rivojlantirishi aniqlandi. Quyida ishlab chiqilgan metodikaning asosiy bosqichlari yoritiladi.

3.1. Masala yechishni AI yordamida o‘rgatishning umumiy modeli

AI asosida masala yechish quyidagi bosqichlardan tashkil topdi:

Muammoni tushunish Chatbot yoki AI-assistent o‘quvchi masalani qanday tushunganini tekshiradi.

– “Masala nimalarni so‘rayapti?”

– “Qaysi ma’lumotlar berilgan?”

Strategiya tanlash AI algoritmlar orqali mos strategiya taklif qiladi:

– algebraik yechim,

– grafik yechim,

– modellashtirish,

– formuladan foydalanish.

Yechimni bosqichma-bosqich bajarish

O‘quvchi amallarni bajaradi, AI esa har bir bosqichni tekshiradi va xatoni izohlaydi.

Xatolarni avtomatik tahlil qilish

Clustering algoritmi orqali xatolar: “formulani noto‘g‘ri qo‘llash”, “ifodani tahlil qilmaslik”, “arifmetik xato” kabi guruhlarga ajratiladi.

Refleksiya

AI o‘quvchiga quyidagilarni taklif qiladi:

– “Yechimning qaysi bosqichi qiyin bo‘ldi?”

– “Bu masalaga o‘xshash yana qaysi masalalar mavjud?”

3.2. O‘qituvchi faoliyatining o‘zgargan modeli

AI texnologiyalari o‘qituvchining rolini “bilim beruvchi”dan “maslahatchi va tahlilchi”ga o‘zgartiradi:

o‘quvchilarning yechim strategiyalarini AI tahliliy hisobotlaridan foydalanib baholaydi;

AI vositalari asosida differensial topshiriqlar yaratadi;

vaqtning 40% dan ortig‘ini tahlil va yondashuv ishlab chiqishga yo‘naltiradi.

3.3. O‘quvchilarda kuzatilgan ijobiy o‘zgarishlar

Pedagogik tajriba natijalari quyidagilarni ko‘rsatdi:

murakkab masalalarni yechish tezligi 32% ga oshdi;

xatolar soni 41% ga kamaydi;

mos strategiya tanlash ko‘nikmasi 52% ga yaxshilandi;

o‘quvchilarning matematika faniga qiziqishi aniq sezildi.

Bu natijalar AI yordamida bosqichma-bosqich teskari aloqa o‘quvchi faoliyatini sezilarli darajada faollashtirishini ko‘rsatadi.

4. Natijalar

Tadqiqot quyidagi asosiy natijalarni berdi:

AI asosida masala yechish metodikasi ishlab chiqildi, unga muammoni tushunish, algoritm tanlash, yechimni tekshirish va xatolarni tahlil qilish bosqichlari kiritildi.

AI vositalari o‘quvchilarning mantiqiy va algoritmik fikrlashini sezilarli darajada rivojlantiradi.

Tajriba-sinov ishlari shuni ko‘rsatdiki, AI asosidagi o‘quv jarayoni an’anaviy darsga qaraganda samaraliroq bo‘ldi.

O‘quvchilar yechim strategiyalarini mustaqil tanlay olish ko‘nikmasini egalladi.

Matematik masalalarni yechishda AI vositalarining didaktik ahamiyati asoslab berildi.

5. Xulosa

Sun’iy intellekt matematik ta’limda innovatsion didaktik vosita bo‘lib, u o‘quvchilarning masala yechish ko‘nikmalarini rivojlantirishda samarali ta’sir ko‘rsatadi. Tadqiqotdan kelib chiqib, AI matematik fikrlashni shakllantirishda quyidagi afzalliklarga ega ekani isbotlandi:

real vaqt rejimidagi teskari aloqa;

xatolarni chuqur tahlil qilish;

individual o‘quv trayektoriyalarini yaratish;

murakkab masalalarni vizualizatsiya qilish;

o‘quvchilar motivatsiyasini oshirish.

AI texnologiyalarini matematika ta’limiga joriy etish bo‘yicha ishlab chiqilgan metodika respublikadagi umumta’lim maktablarida keng qo‘llash uchun tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Koedinger, K. R., & Corbett, A. (2015). *Cognitive Tutors: Technology bringing learning science to the classroom*. Cambridge University Press.
2. OECD (2023). *PISA 2022 Results: Mathematics Literacy*. OECD Publishing.
3. U.S. Department of Education (2022). *Artificial Intelligence in K-12 STEM Education*.

RAQAMLI VA SUN’IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARI TA’LIM BOSQICHLARI UZVIY INTEGRATSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA TIZIMLI YONDASHUV

Ortiqova Sabinabonu Dilshod qizi
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti Urgut filiali talabasi
Oblomurodov Elmurod Begmurod o‘g‘li
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti Urgut filiali assistenti
E-mail: elmurod.oblomurodov@gmail.com

Annotatsiya Maqolada raqamli transformatsiya va sun’iy intellekt texnologiyalarining O‘zbekiston ta’lim tizimidagi o‘rni, ularning maktabgacha, maktab, professional va oliy ta’lim bosqichlari o‘rtasidagi uzviy integratsiyani rivojlantirishdagi roli tahlil qilinadi. Raqamli ta’lim muhitini yaratish, AI asosida ta’lim monitoringi va o‘quvchilarning individual ta’lim trayektoriyalarini shakllantirish jarayonlari O‘zbekiston va xorijiy tajribalar misolida tahliliy yoritilgan.

Аннотация В статье анализируется роль цифровой трансформации и технологий искусственного интеллекта в системе образования Узбекистана, а также их значение в развитии последовательной интеграции между дошкольным, школьным, профессиональным и высшим уровнями образования. Процессы создания цифровой образовательной среды, мониторинга обучения на основе ИИ и формирования индивидуальных образовательных траекторий учащихся рассмотрены аналитически на примере опыта Узбекистана и зарубежных стран.

Kalit so‘zlar: Raqamli transformatsiya, sun’iy intellekt, uzluksiz ta’lim, ta’lim tizimi integratsiyasi, raqamli kompetensiya, raqamli tahlil, innovatsion texnologiyalar.

Ключевые слова: цифровая трансформация, искусственный интеллект, непрерывное образование, интеграция образовательной системы, цифровая компетентность, цифровой анализ, инновационные технологии.

Kirish. XXI asrda raqamli texnologiyalar inson faoliyatining barcha jabhalariga chuqur kirib bormoqda. Ta’lim sohasi ham bundan mustasno emas. O‘zbekiston Respublikasida “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi hamda “Sun’iy intellektni rivojlantirish konsepsiyasi” doirasida ta’limni modernizatsiya qilish, bilimlarni boshqarish tizimini raqamlashtirish va uzluksiz ta’lim bosqichlari o‘rtasida integratsiyani ta’minlash ustuvor yo‘nalish sifatida belgilanmoqda.

Bugungi kunda ta’lim tizimini raqamlashtirish nafaqat o‘qitish uslublarini yangilaydi, balki **ta’lim jarayonining uzviyligi, ma’lumotlar uzluksizligi va tahliliy boshqaruv imkoniyatlarini** yaratadi. Ayniqsa, sun’iy intellekt texnologiyalari orqali o‘quvchilarning qobiliyatini aniqlash, individual yondashuv asosida o‘qitish, tahliliy baholash va natijalarni prognozlash imkoniyatlari kengaymoqda.

1. Raqamli transformatsiya ta’lim tizimi uchun yangi paradigma sifatida

Raqamli transformatsiya — bu faqat texnik vositalarni joriy etish emas, balki ta’lim mazmuni, metodikasi va boshqaruvini raqamli tahlil asosida yangilash jarayonidir. Bu jarayonning asosiy yo‘nalishlari quyidagilardan iborat:

1. **Raqamli boshqaruv tizimlarini yaratish** — masalan, *Edu.uz* va *My.edu.uz* platformalari orqali o‘quv jarayonini raqamli nazorat qilish.
2. **O‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasidagi raqamli muloqot** — onlayn sinflar, LMS (Learning Management System) tizimlari.
3. **Big Data va Learning Analytics** texnologiyalaridan foydalanish — bu o‘quvchilar faoliyatini tahlil qilish va individual yondashuvni ta’minlashga xizmat qiladi.

Tahlil sifatida. 2023-yilda O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi ma’lumotlariga ko‘ra, raqamli kundalik (“kundalik.com”) tizimidan 6 milliondan ortiq o‘quvchi va 400 mingdan ziyod o‘qituvchi foydalangan. Ushbu tizim orqali yig‘ilgan ma’lumotlar o‘quvchilarning ishtiroki, faolligi va natijalarini kuzatishda muhim tahliliy baza bo‘lib xizmat qilmoqda.

2. Sun’iy intellekt texnologiyalarining uzviy ta’limdagi roli

Sun’iy intellekt (SI) ta’limda tahlil, prognoz, baholash va shaxsga yo‘naltirilgan o‘qitishni tashkil etishda markaziy o‘ringa chiqmoqda. SI yordamida **“intellektual ta’lim ekotizimi”** yaratiladi, bunda har bir o‘quvchining rivojlanish dinamikasi raqamli shaklda kuzatiladi.

2.1. AI texnologiyalarining asosiy imkoniyatlari

- **Adaptive learning:** o‘quvchilarning bilim darajasi, o‘zlashtirish sur’ati va qiziqishlariga mos o‘qitish (masalan, Duolingo, Coursera, Khanmigo AI tizimlari).
- **Predictive analytics:** o‘quv natijalarini oldindan bashorat qilish orqali orqada qolayotgan o‘quvchilarni erta aniqlash.
- **Natural language processing (NLP):** o‘quvchilarning yozma va og‘zaki javoblarini tahlil qilib, baholashda xolislikni oshirish.
- **AI mentor tizimlari:** talabalarga 24/7 yordam beruvchi sun’iy intellektli “raqamli yordamchilar” (masalan, ChatGPT Edu, IBM Watson Tutor).

Xorijiy amaliy tajriba:

- **Janubiy Koreya**da 2024-yildan “AI Teacher Assistant” dasturi joriy qilinib, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari o‘quvchilarning psixologik holati va o‘qish sur’atlarini SI orqali baholay boshlagan.
- **Finlyandiya**da “eKoulu” tizimi orqali bola maktabgacha davrdan boshlab oliygohgacha yagona raqamli profilga ega bo‘ladi, bu profil o‘quvchining barcha natijalarini o‘z ichiga oladi.

O‘zbekiston…tajribasi: Toshkent axborot texnologiyalari universitetida 2024-yildan boshlab “AI Analytics for Education” loyihasi sinov tariqasida ishga tushirilgan bo‘lib, talabalar faoliyatining avtomatik tahlili asosida individual o‘quv rejalari tuzilmoqda. Loyihada “big data” asosida har bir talabaga avtomatik tavsiyalar beriladi.

3. Ta’lim bosqichlari o‘rtasida raqamli integratsiya mexanizmlari

Ta’lim tizimi bosqichlarining uzviyligi — bu bilim va ko‘nikmalarning bir bosqichdan keyingisiga uzviy o‘tishini ta’minlovchi mexanizmdir. Bu mexanizmlarni raqamlashtirish orqali **uzluksiz ta’lim tarmog‘i** yaratiladi.

3.1. Maktabgacha bosqich

Raqamli o‘yinlar va AI asosida yaratilgan ta’lim ilovalari (masalan, “Smart Kids”, “Bilimdon bolajon”) bolalarning kognitiv rivojlanishini kuzatish imkonini beradi. Har bir bolaning rivojlanish ko‘rsatkichlari raqamli ma’lumot sifatida saqlanib, keyinchalik maktab tizimiga uzatiladi.

3.2. Maktab bosqichi

Elektron kundaliklar, raqamli test tizimlari va sun’iy intellekt asosida baholash vositalari o‘quvchilarni tahlil qiladi. Masalan, 2024-yilgi “Digital Education Uzbekistan” loyihasida 200 ta maktabda “AI Performance Analysis” tizimi sinovdan o‘tkazilib, o‘quvchilar o‘zlashtirishidagi zaif nuqtalar avtomatik aniqlangan.

3.3. Professional ta’lim

Kasb-hunar ta’limida raqamli simulyatorlar, VR-laboratoriyalar va sun’iy intellekt yordamida malaka baholash tizimlari joriy etilmoqda. Misol: Andijon texnikumi “VR mexanika” loyihasini joriy etib, o‘quvchilarga 3D muhitte mexanik jarayonlarni bajarish imkoniyatini yaratgan.

3.4. Oliy ta’lim

Oliy o‘quv yurtlarida AI asosidagi “learning analytics” tizimlari, masofaviy laboratoriyalar va sun’iy intellektli baholash tizimlari keng qo‘llanmoqda. Masalan, TATU, TDIU va TTAda “AI-ta’lim ekotizimi” loyihasi joriy etilgan bo‘lib, talabalar faoliyati va baholari big data asosida tahlil qilinadi.

4. Raqamli va AI integratsiyasi asosida ta’lim hamkorligini rivojlantirish yo‘nalishlari

1. **Yagona raqamli ta’lim bazasini yaratish:** maktabgacha ta’limdan oliygohgacha bo‘lgan barcha o‘quvchilar uchun individual raqamli portfel (Digital Education ID).
2. **Sun’iy intellekt asosida monitoring:** ta’lim sifatini real vaqt rejimida kuzatish, o‘qituvchi va o‘quvchi faoliyatini baholash.
3. **Raqamli kompetensiyalar markazlari:** har bir viloyatda o‘qituvchilar uchun AI va raqamli texnologiyalar bo‘yicha o‘quv markazlarini tashkil etish.
4. **AR/VR texnologiyalarni keng joriy etish:** tabiiy fanlar, muhandislik, tibbiyot kabi yo‘nalishlarda interaktiv raqamli laboratoriyalar yaratish.
5. **Xalqaro integratsiya:** UNESCO, OECD, EdTech Global kabi tashkilotlar bilan hamkorlikda “AI Education Network”ga qo‘shilish.

5. Kutilayotgan natijalar va ilmiy tahlil

Raqamli va sun’iy intellekt texnologiyalarini joriy etish natijasida:

- ta’lim tizimi bosqichlari o‘rtasidagi uzviylik mustahkamlanadi;
- o‘quvchilarning raqamli savodxonlik darajasi oshadi;
- tahliliy boshqaruv asosida ta’lim sifati oshadi;
- o‘qituvchilar uchun vaqt tejaladi, individual yondashuv kuchayadi;
- mehnat bozorining talabiga mos kadrlar tayyorlanadi.

2024-yilda O‘zbekiston Fanlar akademiyasi tomonidan o‘tkazilgan tadqiqot natijalariga ko‘ra, raqamli ta’lim tizimini joriy etgan maktablarda o‘quvchilarning o‘zlashtirish ko‘rsatkichi o‘rtacha **18%** ga oshgan, o‘qituvchilar vaqt tejalishi esa **25%**ni tashkil qilgan.

Xulosa.Ta’lim tizimining barcha bosqichlarida raqamli va sun’iy intellekt texnologiyalarini joriy etish uzluksiz ta’lim zanjirini mustahkamlaydi, bilimlarning izchilligini ta’minlaydi va ta’lim sifatini oshiradi. Raqamli tahlilga asoslangan boshqaruv tizimi nafaqat o‘quvchilarning rivojlanishini, balki butun ta’lim tizimining samaradorligini baholashga imkon yaratadi.

Sun’iy intellektni o‘qitish jarayoniga kiritish O‘zbekiston ta’limini global raqamli ta’lim makoniga integratsiyalash imkonini beradi. Eng muhimi, bu jarayon **“inson omili”ni kuchaytiruvchi texnologiya** sifatida ta’lim sifatini yangi bosqichga olib chiqadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarori: *“Sun’iy intellektni rivojlantirish konsepsiyasi (2021–2030)”*.
3. UNESCO (2023). *AI and the Future of Education: Challenges and Opportunities.*
4. OECD (2022). *Artificial Intelligence and Learning Analytics in Education Systems.*
5. World Bank (2024). *Digital Transformation in Education: Central Asia Report.*
6. Karimova D., Xusanov A. (2022). *Raqamli ta’lim va innovatsion texnologiyalar*. – Toshkent: Innovatsiya nashriyoti.

TALABALARNING INTELLEKTUAL VA IJTIMOIY FAOLLIGINI OShIRIShDA RAQAMLI PLATFORMALARNING O‘RNI

Raxmanova Muqaddas Qaxramonovna
CHDPU Pedagogika fakulteti professori

Аннотация: Мақолада талабаларнинг интеллектуал ривожланиши ва ижтимоий фаоллигини оширишда рақамли таълим платформаларининг ўрни таҳлил қилинган. Google Classroom, Moodle, Coursera, EdX, ZOOM, Microsoft Teams каби рақамли воситалар ёшларнинг билиш фаолиятини рағбатлантирувчи, мулоқот маданиятини ривожлантирувчи ва фуқаролик позициясини шакллантирувчи муҳит сифатида ёритилган. Шу билан бирга, рақамли таълимда учрайдиган муаммолар ва уларнинг ечимлари илмий асосда баён этилган. Мақолада рақамли платформаларнинг педагогик маълумот олаётган талабаларда ижтимоий фаоллик ва интеллектуал қобилиятларни шакллантиришдаги роли тизимли равишда ўрганилган.

Калит сўзлар: рақамли таълим, интеллектуал фаоллик, ижтимоий фаоллик, рақамли платформалар, онлайн таълим, танқидий фикрлаш, ўз-ўзини бошқариш, коммуникатив қобилият, педагогик технологиялар.

Аннотатsія: В статье рассматривается роль цифровых образовательных платформ в развитии интеллектуальной активности и социального участия студентов. Анализируются возможности Google Classroom, Moodle, Coursera, EdX, ZOOM, Microsoft Teams и других инструментов в формировании критического мышления, коммуникативной культуры и гражданской ответственности молодежи. Также приводятся проблемы цифрового образования и пути их решения. Материал раскрывает педагогический потенциал цифровых платформ в подготовке будущих учителей.

Annotation: The article examines the role of digital education platforms in enhancing students’ intellectual development and social engagement. It analyzes the potential of tools such as Google Classroom, Moodle, Coursera, EdX, ZOOM, and Microsoft Teams in fostering critical thinking, communication skills, and civic responsibility. The challenges of digital education and possible solutions are also discussed. The article highlights the pedagogical significance of digital environments in preparing future teachers.

Zamonaviy jamiyat tezkor axborot oqimi, raqamli innovatsiyalar va global muloqot maydonida shakllanar ekan, talabalarning intellektual va ijtimoiy faolligini oshirish ta’lim tizimining ustuvor vazifasiga aylandi. Raqamli platformalar — bu shunchaki texnik vosita emas, balki yosh avlod ongida yangi fikrlash madaniyatini shakllantiruvchi, ularni ijtimoiy jarayonlarga faol jalb etuvchi tarbiya maskaniga aylanmoqda.

Jamiyat taraqqiyotining asosiy omili bo‘lgan ijtimoiy faol shaxsni shakllantirish bugungi kunda nafaqat an’anaviy ta’lim jarayoni, balki raqamli muhit imkoniyatlari bilan ham chambarchas bog‘liq. Zero, insonning intellektual qudrati, axloqiy barkamolligi va ijtimoiy jarayonlarda faol ishtirok etishi mamlakat taraqqiyotini belgilovchi muhim mezondir. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar shiddat bilan rivojlanayotgan bu zamonda talaba shaxsi o‘z g‘oyalari, bilimlari va iqtidori bilan jamiyatda munosib o‘rin egallashi uchun keng imkoniyatlarga ega bo‘lmoqda. Raqamli platformalar ta’limda yangi muhit va yangi madaniyatni shakllantirayotgani bois ular talaba faolligini yanada kuchaytirishda muhim vosita sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Ijtimoiy faol shaxs o‘z fikrini erkin bayon etadi, turli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qiladi, ziddiyatlarni hal qila oladi, muloqot madaniyatiga ega bo‘lib, jamoada faol ishtirok etadi. An’anaviy ta’limda bu ko‘nikmalar asosan o‘qituvchi va jamoa bilan bevosita muloqot orqali shakllangan bo‘lsa, hozirda raqamli platforma bu jarayonni yanada tezkor, ochiq, keng qamrovli qilib bermoqda. Onlayn muhokamalar, virtual uchrashuvlar, forumlar va ijtimoiy ta’limiy tarmoqlar talabaga o‘z fikrini bildirish, yangi g‘oyalar bilan o‘rtoqlashish, jamoa bilan hamkorlikda masalalarni hal etish imkonini bermoqda. Bu esa uning ijtimoiy faolligini ko‘p qirrali va barqaror rivojlantiradi.

Intellektual salohiyatni kuchaytirishda raqamli texnologiyalar alohida ahamiyatga ega. Talaba internet manbalari, elektron kutubxonalar, raqamli darsliklar, simulyatsiyalar va onlayn laboratoriyalar orqali mustaqil izlanadi, o‘rganadi, tahlil qiladi, xulosa chiqaradi. Ilm olish jarayonida chegaralar yo‘qoladi, har bir yosh o‘z qobiliyatiga mos resurslarni topa oladi. Bu esa uning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini kuchaytiradi, ijodiy tafakkurini ochadi, intellektual kamolotini mustahkamlaydi.

O‘zbekiston ta’lim tizimida ham raqamli platformalarning o‘rni tobora ortib bormoqda. Masofaviy ta’lim, elektron baholash, onlayn kurslar va raqamli kontentlar talaba shaxsining ijtimoiylashuviga, axloqiy immunitetiga, madaniy saviyasiga musbat ta’sir ko‘rsatmoqda. Milliy qadriyatlar, tarixiy an’analar, ma’naviy tarbiya masalalari ham raqamli muhitda o‘z aksini topmoqda — buning natijasida talaba nafaqat zamonaviy bilimlarga ega bo‘ladi, balki o‘z millati va jamiyati oldidagi mas’uliyatini ham chuqur his etadi.

Shaxsning ijtimoiylashuvida ta’limning insonparvarlashuvi, demokratlashuvi, differensiatsiyalashuvi va texnologiyalashuvi muhim o‘rin tutganidek, raqamli platformalar bu jarayonlar samarasini yanada oshirmoqda. Chunki ular talaba huquqlarini hurmat qilgan holda bilim olish uchun teng imkoniyat yaratadi, uning iqtidori va qiziqishlariga mos sharoit tayyorlaydi, mustaqil o‘rganishga undaydi. Bularning barchasining markazida esa pedagogning ilmiy va insonparvar faoliyati turibdi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli platformalar talabalarning intellektual va ijtimoiy faolligini rivojlantirishda zamonaviy jamiyatning ajralmas qismiga aylanmoqda. Ular talaba shaxsida bilimga chanqoqlik, ijtimoiy mas’uliyat, mustaqil fikr, fuqarolik ongi, milliy g‘urur va zamonaviy tafakkurni uyg‘otadi. Ya’ni, raqamli imkoniyatlar va an’anaviy tarbiya uyg‘unlashgan joyda barkamol avlod shakllanadi — kelajak poydevori ana shunday mustahkam bo‘ladi.

Mazkur jarayonda shaxsning o‘z qobiliyati va ichki imkoniyatlarini anglay bilishi, intellektual va axloqiy salohiyatini to‘la ro‘yobga chiqarishga intiluvchan bo‘lishi muhim ahamiyat kasb etadi. Ta’lim jarayoni shaxsning qiziqishlari, hayotiy ehtiyojlari va intilishlarini inobatga olgan holda tashkil etilsa, uning yangi jamiyatda fuqarolik pozitsiyasi mustahkamlanadi, mustaqil fikrlash qobiliyati rivojlanadi va ijtimoiy faol shaxs sifatida voyaga yetishiga ko‘maklashadi. Bu jarayonda ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar ham muhim o‘rin tutadi, chunki ular talaba ongida milliy qadriyatlar, mas’uliyat tuyg‘usi va jamiyatga daxldorlik hissini kuchaytiradi.

Ijtimoiy faol shaxsni shakllantirish uzoq va murakkab jarayon bo‘lib, har bir inson jamiyatning axloqiy me’yorlariga, ijtimoiy qadriyatlar tizimiga moslashish, ularni anglash va hayotiga tatbiq etish orqali takomil topadi. Bilim olish jarayonida talaba nafaqat shaxsiy rivojni boshdan kechiradi, balki jamiyat hayotining ajralmas qismiga aylanib, u bilan uyg‘un faoliyat yuritishni o‘rganadi. Uning hayotga bo‘lgan intilishlari, orzu va maqsadlari ham shu jarayon bilan birgalikda shakllanib boradi. Ijtimoiy faol shaxs rivojida talabaning bilimlari, qiziqishlari, qobiliyatlari, yoshi, jinsi, fiziologik holati, xarakteri va uni o‘rab turgan muhitning ta’siri beqiyos ahamiyatga ega. Shu sababli o‘quv jarayonida talabalarning layoqatlari va individual xususiyatlarini hisobga olish, ta’limning turli shakl va usullarini qo‘llash, individual va guruh mashg‘ulotlarini maqsadga muvofiq yo‘lga qo‘yish, ularda bilim va malakalarning bosqichma-bosqich rivojlanishiga sharoit yaratish talab etiladi.

Ta’lim jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish ijtimoiy faol shaxsni shakllantirishning asosiy talablaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Chunki pedagogik texnologiya nazariy g‘oyalarni amaliyotga tatbiq etishning eng qulay, samarali va ishonchli vositasi bo‘lib, ta’lim sifatini oshirish bilan birga talaba shaxsining ijtimoiy faollik darajasiga ham kuchli ta’sir ko‘rsatadi. Pedagogik texnologiyalarni joriy etish orqali ta’lim jarayonida shaxsni rivojlantirish qonuniyatlariga tayanilgan holda eng maqbul metodlarni tanlash, ularni to‘g‘ri qo‘llash imkoniyati yaratiladi. Ayniqsa, intellektual salohiyatni yuzaga chiqarishga qaratilgan sharoitlarning mavjudligi jamiyat taraqqiyoti uchun zarur bo‘lgan aql-zakovat va ijodiy tafakkurning shakllanishiga yordam beradi. Ilm-fan va innovatsion texnologiyalar esa ijtimoiy faol shaxsni tayyorlashning poydevori sifatida jamiyat barqaror rivojlanishining asosini ta’minlaydi.

Shaxsning ijtimoiy faolligini rivojlantirish faqat fan asoslarini o‘rganish bilan cheklanmay, balki aqliy faoliyatning maqsadga muvofiq usullarini egallashni ham talab etadi. Aqliy faoliyat bilimlarni qiyoslash, tahlil qilish, sintezlash, umumlashtirish va turli vaziyatlarda amalda qo‘llash qobiliyatini o‘z ichiga oladi. Bu jarayon orqali talaba faoliyatning samarali usullarini o‘zlashtiradi, turli sharoitlarda faoliyatni mustaqil tashkil etish malakasini shakllantiradi. Ijtimoiy faol shaxs tayyorlashda uning mustaqil fikrlashi, vaziyatlarga munosabat bildirishi va nuqtai nazarini asoslay olishi katta ahamiyatga ega. Shu bois ta’lim jarayonida talabalarni fikrlashga, mushohada qilishga, ma’lumotlarni tahlil etishga o‘rgatish zarur bo‘ladi.

Mediya texnologiyalardan foydalanish talabaga axborotni anglash, saralash, qiyoslash va umumlashtirish imkonini beradi, o‘zlashtirilgan bilimlarni esa hayotiy vaziyatlarda tatbiq etish tajribasini shakllantiradi. Talabalarni oddiy masalalardan murakkab muammolargacha bosqichma-bosqich mustaqil yechim topishga o‘rgatish, topshiriqlarni rejalashtirish, tahlil qilish va tanqidiy fikrlashga yo‘naltirish muhim vazifalardan hisoblanadi. Tanqidiy fikrlash jarayonida talaba o‘zi bajargan ish natijalarini baholash, o‘z-o‘zini nazorat qilish, fikrlar xilma-xillig‘ini qabul qilish va shaxsiy pozitsiyasini shakllantirish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Samarali fikrlashning maqsadi talabani yangi bilimlar kashfiyotiga yetaklash, ya’ni ijod qilish, yangilik yaratish, muammolarga noan’anaviy yechim topish qobiliyatini rivojlantirishdan iboratdir.

Bugungi kunda talaba shaxsini ijtimoiy va intellektual jihatdan yetuk qilib tayyorlash, unda nazariy tushunchalar tizimini shakllantirish, fikrlash qobiliyatini rivojlantirish oliy ta’lim jarayonining eng muhim yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Zero, talaba ongida shakllangan mustaqil tafakkur, ijodiy yondashuv va faol fuqarolik pozitsiyasi uning ijtimoiy faolligini mustahkamlaydi va jamiyat taraqqiyotiga xizmat Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida ijtimoiy faollikni shakllantirish, avvalo, hayotiy va ta’limiy muammolarni to‘g‘ri hal qilish, egallangan bilimlarni amaliyotda mohirlik bilan qo‘llay olish, mustaqil va tanqidiy fikrlash, yuzaga keladigan muammolar mohiyatini anglash va zamonaviy ta’lim texnologiyalarini izlab topib, ulardan foydalana bilish kabi qobiliyatlarni rivojlantirishni talab etadi. Shu bilan birga, ijtimoiy faollikning samarali usullarini qidirish, yangi g‘oyalarni ilg‘ab olish, ijodiy fikrlash, axborot texnologiyalaridan o‘z vaqtida va savodli foydalanish kabi ko‘nikmalar ham yosh o‘qituvchida shakllanishi zarur.

Ta’lim oluvchilarning ijtimoiy faolligi faqat bilimlar miqdori bilan emas, balki ularning tizimliligi, yaxlit va mazmunli tafakkurni shakllantira olish qobiliyati bilan belgilanadi. Shuning uchun ijtimoiy faollikni rivojlantirishda aqliy faoliyat xususiyatlarini hisobga olish, bilish jarayonlarini faollashtirish va tahlil, sintez, qiyoslash kabi faoliyatlarni yo‘lga qo‘yish muhim hisoblanadi. Aqliy faoliyat bilish, xotira, yangi g‘oyalarni shakllantirish, ularni ifoda etish va baholash kabi jarayonlarga tayanadi, shu bois ijtimoiy faollikning ichki poydevori sifatida xizmat qiladi.

Oliy pedagogik ta’lim jarayonida talabaning intellektual rivoji — uning ijtimoiy faolligini shakllantirish uchun asosiy omildir. Chunki ijtimoiy faollik yakka, guruhli va ommaviy shaklda namoyon bo‘lib, har birida talaba shaxsi kamol topadi. Zamonaviy davr talablariga muvofiq ijtimoiy faollik yangicha yondashuv, yangicha fikr va yangicha munosabatni talab qilmoqda. Bugun ijtimoiy faollik har bir davlat taraqqiyotining ma’naviy tayanchiga aylangani bois, oliy ta’lim muassasalarida bu jarayonni to‘g‘ri tashkil etish ayni vaqtda dolzarb bo‘lib turibdi.

Talabalarda ijtimoiy faollikni rivojlantirishning muhim sharti — bilimga yo‘naltirilgan faoliyatni ijodiy asosda tashkil etishdir. Bunda tayyor bilimlarni berib qo‘yish emas, balki talabani o‘qituvchi bilan hamkorlikka yo‘naltirish, uni faol fikrlashga, mustaqil hal etishga, topshiriqlarni rejalashtirish va bajarish jarayonini anglashga o‘rgatish muhim. Bilim olishdagi faollik — shaxsning o‘rganishga intilishi, diqqatni jamlay olishi, irodasini namoyon etishi va o‘z salohiyatini namoyon qilishga qodir bo‘lishini bildiradi.

Ijtimoiy faollikni rivojlantirishda idrok, diqqat, xotira, tafakkur, axloqiy me’yorlarni anglash, yaxshilik va yomonlikni farqlay olish, hamdardlik, jasurlik kabi insoniy fazilatlar ham katta ahamiyatga ega. Talaba o‘z shaxsiy xususiyatlarini bilishi, hayotiy muammolar mohiyatini tushunishi, kamchiliklarini bartaraf etishga intilishi, o‘z qadr-qimmatini anglashi, bilim va tajribasini kengaytirishi, mustaqil izlanishi uning ijtimoiy yetukligini ta’minlaydi.

Har bir mashg‘ulotda talabalarning faolligini uyg‘otish, ularda ishonch va qiziqish uyg‘otish, individual imkoniyatlarini rivojlantirish, muloqotga kirisha olish qobiliyatini oshirish, axloq va madaniyat darajasini yuksaltirish, olamni ijodiy idrok etishga undash muhim vazifalardandir. Mustaqil izlanish, ijodiy topshiriqlarni bajarish, natijalarni umumlashtirish kabi bosqichlar talaba shaxsini ijtimoiy jihatdan barkamol etib shakllantiradi.

Ijtimoiy faollik rivojining muhim asoslaridan biri — tilni bilishdir. Chunki muloqot, axborot almashish, o‘quv faoliyatini rejalashtirish va ma’naviy-axloqiy ta’sir ko‘rsatish ayni til orqali amalga oshadi. Inson mantiq, hissiyot va fikr birligi orqali ijtimoiy faollikni namoyon qiladi. Demak, ijtimoiy faollik — insonni haqiqiy inson sifatida yuzaga keltiradigan, uning shaxsiy yetilganlik darajasini belgilaydigan muhim mezondir.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari ta’lim jarayonida olgan bilimlarini jamiyat, fan, ishlab chiqarish va ijtimoiy sohalar ehtiyojlari bilan bog‘lay olishi, Davlat ta’lim standartlariga muvofiq malakalarini nazorat qila olishi, ilg‘or texnologiyalarni joriy etishi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga tayana olishi zarur. Ta’lim jarayonini demokratlashtirish, insonparvarlashtirish, ijtimoiylashtirish va differensiatsiyalash kabi yo‘nalishlar ular uchun asosiy mezon bo‘lib xizmat qiladi. Ijtimoiy faollik shaxsning o‘ziga xosligini belgilaydi, chunki har bir inson o‘z qobiliyati, hayotiy pozitsiyasi va faoliyat usuli bilan boshqalardan farq qiladi. Mana shu jihatdan ijtimoiy faollik insonni jamiyatda munosib o‘rin egallashga yetaklaydi.

Shaxs rivojlanishida ijtimoiy faollikni ta’minlovchi asosiy omillardan biri tarbiya jarayoni hisoblanadi. Tarbiya aniq maqsadga yo‘naltirilgan bo‘lib, avvalo shaxsni zaruriy bilimlar majmuasi, ko‘nikma va malakalar bilan qurollantirish, uni hayot va mehnatga tayyorlash, xulq-atvor me’yorlari va qadriyatlariga rioya qilish, odamlar bilan savodli muomala qilish, ijtimoiy munosabatlarda to‘g‘ri yo‘l tutib yashashga o‘rgatishni nazarda tutadi. Bu jarayonlarning barchasi tabiiy ravishda shaxsning ijtimoiy faolligini shakllantirishga xizmat qiladi. Ijtimoiy faollik insonga ko‘rsatiladigan ta’sir, uning hayotdagi o‘rni va jamiyatdagi ishtirok darajasi bilan baholanadi. Shu bois tarbiya bilan bir qatorda muhit va irsiyat ham shaxs rivojlanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Ijtimoiy faol shaxs doimo turli guruhlar bilan o‘zaro hamkorlikda bo‘lib, jamiyat hayotida ishtirok etadi, odamlar bilan turlicha munosabatlarga kiradi, shu orqali uning aqliy darajasi, qobiliyati, qiziqishlari rivojlanadi, shaxs ijtimoiylashadi va o‘ziga xos xususiyatlari shakllanadi. Tarbiya asosida shaxsning his-tuyg‘ulari, ijtimoiy-iqtisodiy qarashlari, ishbilarmonligi, vijdoni, insofi, oliyhimmatligi kabi axloqiy fazilatlar qaror topadi.

Tarbiya natijasida shaxs ongli ravishda bilim olishga intiladi, o‘ziga xos ko‘nikma, malaka va mahoratlar kamol topadi. Mehnatga, kasb-hunar egallashga ijodkor mutaxassis sifatida yondashish, fuqarolik mas’uliyatini his etish, zararli odatlar ta’siriga berilmaslik kabi fazilatlar shakllanadi. Ijtimoiy faollik shaxsda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga tayanish, har tomonlama rivojlanish, mehnat tarbiyasi, fuqarolik va vatanparvarlik tuyg‘ularini mustahkamlash, axloq masalalarini o‘z-o‘zini rivojlantirish vositasiga aylantiradi. Bu jarayonda shaxsning dunyoqarashi kengayadi, o‘z nuqtai nazarini ifoda etish, o‘z huquq va imkoniyatlarini anglash, shaxsiy qobiliyat, bilim va ko‘nikmalarini to‘la namoyon etishga intilish qaror topadi. Natijada o‘z-o‘zini anglash, o‘z shaxsini hurmat qilish, o‘z qadr-qimmatini bilish insonning jamiyatga bo‘lgan munosabatida ham mas’uliyat va hurmat tuyg‘usini rivojlantiradi.

Ijtimoiy faol shaxsni shakllantirishda talaba shaxsining bilim olishga bo‘lgan qiziqish va qobiliyatini rivojlantirish, ta’lim jarayonida uning faoliyatini pedagogik jihatdan to‘g‘ri tashkil etish, har bir talaba shaxsiga individual yondashish muhim ahamiyatga ega. Pedagogik nazokat, insoniy munosabat, adolatli va talabchan bo‘lish kabi o‘qituvchilik fazilatlari talabalarni aqliy, ma’naviy-axloqiy, hissiy-estetik va jismoniy jihatdan rivojlantirish bilan birga ularning ijodiy imkoniyatlarini ochishga, insonparvarlik munosabatlarini shakllantirishga xizmat qiladi. Ijtimoiy faol shaxs hayot, mehnat, ijtimoiy ijodkorlik, o‘z-o‘zini boshqarish, demokratik tamoyillarni anglash, Vatan va xalq oldidagi burchini his etish asosida jamiyat ravnaqiga hissa qo‘shadi.

Ijtimoiy faol shaxsni tarbiyalashda samarali tashkiliy-pedagogik shakl, metod va vositalarni qo‘llash, ularni milliy va umuminsoniy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirish muhim o‘rin tutadi. Tarbiya jarayonida innovatsion metodlarni tatbiq etish esa yanada samarali natija beradi.

Innovatsion metodlar ijtimoiy faol shaxsda voqealarni oldindan ko‘ra bilish, o‘zini real voqelikda to‘g‘ri anglash, kelgusi hayot yo‘lini oqilona belgilash, axloq, e’tiqod, ishonch va qadriyatlar mohiyatini chuqur anglash, turli ijtimoiy vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

Bugungi global o‘zgarishlar davrida raqamli texnologiyalar ta’lim tizimining ajralmas qismiga aylandi. Oliy ta’lim muassasalarida bilim oluvchilarning intellektual fikrlashini shakllantirish, ijtimoiy faolligini oshirish, kasbiy yetuklikka tayyorlash jarayonlarida raqamli platformalar tobora muhim vosita sifatida namoyon bo‘lmoqda. Raqamlashuv ta’limning ochiqligi, samaradorligi va individuallashuvini ta’minlab, talabalarda zamonaviy dunyoqarashni, raqobatbardosh kompetensiyalarni, axborotni mustaqil izlash va tahlil qilish madaniyatini rivojlantirishga xizmat qilmoqda.

Raqamli ta’lim platformalarining imkoniyatlari keng va rang-barang. Google Classroom, Moodle, Coursera, EdX, Zoom, Microsoft Teams kabi vositalar o‘qituvchi va talaba o‘rtasida tezkor aloqa o‘rnatish, o‘quv materiallarini tartibli taqdim etish, masofaviy va mustaqil o‘qishni tashkil etishga imkon beradi. Bu orqali talabalar axborotni izlash, tahlil qilish, taqqoslash, savollar berish, onlayn forum va muhokamalarda faol ishtirok etish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bunday interfaol muhit ularning intellektual faolligini rag‘batlantiradi, bilish jarayonlarini faollashtiradi, fikrlash madaniyatini yuksaltiradi.

Raqamli resurslar talabalarning mustaqil izlanishiga keng yo‘l ochadi. Elektron kutubxonalar, multimedia materiallar, virtual laboratoriyalar va simulyatsiyalar intellektual rivojlanish uchun muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Talaba nafaqat tayyor bilimni qabul qiladi, balki uni qayta ishlaydi, tahlil qiladi, yangi xulosalar chiqaradi. Bu jarayonlar Blum taksonomiyasida qayd etilgan yuqori darajali kognitiv faollik — tahlil, sintez va baholash bosqichlarini faollashtiradi, bilimni chuqur o‘zlashtirishga olib keladi.

Raqamli platformalar ijtimoiy faollikni oshirishda ham katta ahamiyatga ega. Onlayn guruh ishlari, virtual muhokamalar, loyihaviy faoliyatda ishtirok etish talabalarning hamkorlikda ishlash, mas’uliyatni bo‘lishish, kelisha olish, vaqtni rejalashtirish, yetakchilik va jamoa a’zosi sifatida harakat qilish kabi ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantiradi. ZOOM va Teams orqali amalga oshiriladigan guruh loyihalari talabalar o‘rtasida vazifalarni adolatli taqsimlash, bir-birini qo‘llab-quvvatlash, umumiy maqsadga shavq bilan intillash kabi fazilatlarni shakllantiradi. Miro, Padlet, Mentimeter kabi interaktiv platformalar esa talabalarning fikr bildirishi, muloqotda faol ishtirok etishi, boshqalar nuqtai nazarini hurmat qilishini rag‘batlantiradi.

Raqamli muhitda ijtimoiy faollikning yana bir muhim jihati — fuqarolik madaniyati va ijtimoiy tashabbuskorlikni kuchaytirishdir. Talabalar onlayn forumlar, ijtimoiy tarmoqlardagi ta’limiy guruhlar, virtual volontyorlik dasturlari orqali jamiyatdagi dolzarb masalalarga munosabat bildiradilar, tadbir va loyihalarda ishtirok etadilar. Bu esa ularni faol fuqaro sifatida tarbiyalaydi, jamiyatdagi voqea va jarayonlarga befarq bo‘lmaslikka o‘rgatadi, ma’naviy mas’uliyat tuyg‘usini yanada kuchaytiradi.

Shu tariqa, an’anaviy tarbiya jarayoni, milliy va umuminsoniy qadriyatlar, zamonaviy pedagogik va innovatsion metodlar, raqamli platformalar bilan uyg‘un holda qo‘llanilganida, shaxsning ijtimoiy faolligi yangi bosqichga ko‘tariladi. Bunday sharoitda shakllangan bo‘lajak o‘qituvchi, ayniqsa boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi, nafaqat o‘quvchilarga bilim beradi, balki ularda ham ijtimoiy faollik, mustaqil fikr, axloqiy barkamollik va raqamli savodxonlikni shakllantiradi. Shu bois ijtimoiy faol shaxsni tarbiyalash — bu jamiyatning ertasiga qo‘yilgan mas’uliyatli investitsiyadir.

Shu bilan birga, raqamli platformalardan foydalanish ta’lim jarayonida bir qator muammolarni ham yuzaga keltiradi. Internet tarmog‘ining barcha hududlarda bir xil sifatda emasligi, axborot ortiqchaligi sababli keraksiz ma’lumotlarning talaba diqqatini chalg‘itishi, onlayn o‘qish paytida o‘z-o‘zini nazorat qilishning murakkabligi, talabalarning faol izlanuvchi sub’ektdan passiv iste’molchiga aylanib qolish ehtimoli shu muammolar qatoriga kiradi. Bunday holatlarni bartaraf etish uchun raqamli gigiena madaniyatini shakllantirish, axborotni saralash va uni tanqidiy

tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish, onlayn faollikni rag‘batlantiruvchi metod va texnologiyalarni qo‘llash muhimdir.

Xulosa qilib aytganda, raqamli platformalar ta’lim jarayonida intellektual va ijtimoiy faollikni oshirishning eng samarali vositalaridan biriga aylandi. Ular talabalarning mustaqil o‘qishini, ijodiy fikrlashini, zamonaviy muammolarni anglashini, jamoa bilan hamkorlikda ishlash qobiliyatini rivojlantiradi. Shu bilan birga, raqamli ta’limdan foydalanishni maqsadli, ilmiy asoslangan va metodik jihatdan to‘g‘ri yo‘naltirish yosh avlodning intellektual salohiyatini yuksaltirish, ijtimoiy mas’uliyatini kuchaytirish va raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning muhim omili sifatida xizmat qiladi.

Foydalanilga adabiyotlar ro‘yxati

1. Avazov F. (2021). *Raqamli ta’lim texnologiyalari: nazariya va amaliyot*. Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
2. Bakiyev M. (2020). *Ta’lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish*. Samarqand: SamDU nashriyoti.
3. Ergasheva, D. (2022). “Talabalarning ijtimoiy faolligini shakllantirishning zamonaviy yondashuvlari”. *Pedagogika va psixologiya*, №3, 45–53.
4. Karimov K. (2021). *Raqamli pedagogika asoslari*. Toshkent: Innovatsion ta’lim markazi.
5. To‘xtayeva, M. (2020). “Raqamli muhitda talabalarning mustaqil ta’limini tashkil etish”. *Uzbek Journal of Education*, №5, 112–118.
6. Jalolov J. (2019). *Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat*. Toshkent.
7. Abdurahmonov, Q., & Xolmatova, N. (2020). *Oliy ta’limda raqamli madaniyatni rivojlantirish*. TDIU ilmiy nashriyoti.
8. Raxmanova M. (2023). “Ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari”. *Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar jurnali*, №4, 55–62.
9. Raxmanova M. (2024). “Talabalarda ijtimoiy faollikni rivojlantirishda raqamli ta’limning o‘rni”. *Pedagogik ta’lim masalalari*, №2, 34–40.
10. Raxmanova M. (2022). *Oliy ta’limda raqamli kompetensiyalarni shakllantirish metodikasi*. Toshkent: Ilm Ziyo.
11. Raxmanova M. (2023). “Boshlang‘ich ta’limda kreativ kompetensiyalarni rivojlantirishning zamonaviy yondashuvlari”. *Boshlang‘ich ta’lim jurnali*, №6, 41–48.

SUN’IY INTELLEKTDAN TA’LIMDA FOYDALANISH: IMKONIYAT VA CHEKLOVLAR.

Murtozayeva Sabina Sirojiddinovna
Student of CSPU
Email; murtozayevasabina@gmail.com
Scientific advisor: Ruzmetova Diana
Act. assoc. prof (PhD) of Chirchik Pedagogical University

Annotatsiya. Ushbu maqolada sun’iy intellekt (SI) texnologiyalarining ta’lim jarayoniga ta’siri, ularning imkoniyatlari va mavjud cheklovlari tahlil qilinadi. Avvalo, sun’iy intellekt asosida yaratilgan o‘quv platformalari, adaptiv ta’lim tizimlari, avtomatlashtirilgan baholash vositalari va shaxsiylashtirilgan o‘qitish modellari kabi innovatsion yechimlarning afzalliklari va bu sohaga bo‘lgan ayrim cheklovlar ko‘rib chiqiladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ushbu texnologiyalar o‘quvchilarning motivatsiyasi, mustaqil o‘rganish ko‘nikmalari va o‘qitish samaradorligini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Shu bilan birga, biz ushbu maqolada sun’iy intellektdan foydalanish bilan bog‘liq xavf va cheklovlar — axborot xavfsizligi, ma’lumotlar maxfiyligi, texnik infratuzilma yetishmovchiligi, algoritmik xatoliklar va pedagogik nazoratning kamayishi kabi muammolarni ham muhokama qilamiz. Maqola sun’iy intellekt texnologiyalarini ta’lim tizimiga samarali integratsiya qilish uchun zarur bo‘lgan shart-sharoitlar hamda metodik tavsiyalarni o‘z ichiga oladi.

Kalit so‘zlar. Sun’iy intellekt, ta’lim, motivatsiya, o‘quv platformalari, axborot xavfsizligi, infratuzilma, integratsiya, adaptiv ta’lim, texnologiyalar, ta’lim tizimi.

Аннотация. В данной статье анализируется влияние технологий искусственного интеллекта (ИИ) на образовательный процесс, а также рассматриваются их возможности и существующие ограничения. Прежде всего, изучаются преимущества инновационных решений, таких как обучающие платформы на основе ИИ, адаптивные системы обучения, автоматизированные средства оценивания и модели персонализированного обучения, а также некоторые ограничения в данной сфере. Исследования показывают, что эти технологии играют важную роль в повышении мотивации учащихся, развитии навыков самостоятельного обучения и повышении эффективности учебного процесса. Наряду с этим в статье обсуждаются риски и ограничения, связанные с использованием искусственного интеллекта, включая вопросы информационной безопасности, конфиденциальности данных, недостаточность технической инфраструктуры, алгоритмические ошибки и снижение педагогического контроля. Статья также содержит необходимые условия и методические рекомендации для эффективной интеграции технологий ИИ в систему образования.

Ключевые слова. Искусственный интеллект, образование, мотивация, обучающие платформы, информационная безопасность, инфраструктура, интеграция, адаптивное обучение, технологии, образовательная система.

Abstract. This article analyzes the impact of artificial intelligence (AI) technologies on the educational process, as well as their potential and existing limitations. It first examines the advantages of innovative solutions such as AI-based learning platforms, adaptive learning systems, automated assessment tools, and personalized learning models, along with certain limitations in this field. Research shows that these technologies play a significant role in enhancing student motivation, developing independent learning skills, and improving teaching effectiveness. At the same time, the article discusses the risks and limitations associated with the use of AI, including issues of information security, data privacy, insufficient technical infrastructure, algorithmic errors, and reduced pedagogical control. The article also outlines the necessary conditions and methodological recommendations for the effective integration of AI technologies into the education system.

Keywords. Artificial intelligence, education, motivation, learning platforms, information security, infrastructure, integration, adaptive learning, technologies, education system.

Bugungi globallashuv davrida deyarli barcha insonlar sun’iy intellekt kabi ko‘plab ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishmoqda. Bu kabi vositalar nafaqat ta’lim balki oddiy turmush tarzimizda ham muhim ro‘l egallamoqda. Albatta hozirgi kunda bu kabi imkoniyatlarning talabi tobora oshib bormoqda. Ammo bu imkoniyatlar ba’zida salbiy oqibatlarga olib kelmayotganmikan. Biz ushbu maqolada sun’iy intellektdan ta’limda foydalanishning imkoniyat va cheklovlarini ko‘rib chiqamiz.

Sun’iy intellekt (SI) ta’lim sohasida inqilobiy o‘zgarishlar yaratmoqda. U o‘qitish va o‘rganish jarayonlarini individuallashtirishdan tortib, avtomatlashtirilgan baholash tizimlarigacha bo‘lgan keng ko‘lamli imkoniyatlarni taqdim etmoqda. Sun’iy intellekt asosida o‘qitish texnologiyalari. AI yordamida o‘qitish texnologiyalari adaptiv o‘quv tizimlarini yaratish imkonini beradi. Misol uchun, har bir o‘quvchining o‘zlashtirish darajasi tahlil qilinadi va unga mos topshiriqlar taklif etiladi. Bu jarayon “learning analytics” va “adaptive learning” tamoyillariga asoslanadi. Sun’iy intellekt o‘quv jarayonini kuzatadi, o‘quvchining bilim darajasi, qiziqishlari va xatolarini tahlil qiladi. Shunga asoslanib, tizim har bir o‘quvchiga individal – ya’ni moslashtirilgan (adaptiv) o‘quv yo‘nalishini shakllantiradi. Bunday tizimlar “adaptiv o‘quv tizimlari” (adaptive learning systems) deyiladi. AI yordamida o‘qituvchi faoliyatini avtomatlashtirish AI tizimlari o‘qituvchining kundalik ishlarini yengillashtiradi. Masalan, testlar yaratish, baholash, o‘quvchilar faoliyatini tahlil qilish kabi jarayonlar avtomatik tarzda amalga oshiriladi. Natijada o‘qituvchi ko‘proq pedagogik va ijodiy faoliyatga e’tibor qaratadi. Sun’iy intellekt texnologiyalari zamonaviy ta’lim tizimida o‘qituvchining kundalik faoliyatini yengillashtirish, o‘quv jarayonining samaradorligini oshirish va boshqaruvni avtomatlashtirishda muhim rol o‘ynamoqda. AI asosidagi tizimlar o‘qituvchilarning ma’muriy, tashkiliy hamda takroriy vazifalarini bajarishda yordam beradi

va ularning asosiy e’tiborini pedagogik, tahliliy hamda ijodiy faoliyatga qaratish imkonini yaratadi. Xususan, sun’iy intellekt vositalari yordamida test topshiriqlari, oraliq va yakuniy baholash jarayonlari avtomatlashtirilmoqda. Bu jarayon o‘quv dasturining mazmuni, o‘quvchining bilim darajasi va o‘zlashtirish tezligiga mos tarzda individual topshiriqlarni shakllantirish imkonini beradi. Natijada, baholash jarayoni inson omilidan kamroq ta’sirlanadi va obyektivlik darajasi oshadi.

Bundan tashqari, AI tizimlari o‘quvchilarning faoliyatini real vaqt rejimida tahlil qiladi, ularning darsdagi faolligini, topshiriqlarni bajarish tezligi va xatoliklarini aniqlaydi. Ushbu tahlil natijalari asosida o‘qituvchi o‘quvchilarning individual rivojlanish dinamikasini kuzatib, o‘qitish metodikasini moslashtirish imkoniga ega bo‘ladi. Shuningdek, AI tizimlari yordamida yaratilgan analitik modullar o‘qituvchiga o‘quvchilarning umumiy natijalari, kuchli va zaif tomonlari haqida chuqur statistik ma’lumot beradi. Bu esa ta’lim sifatini oshirish, shaxsga yo‘naltirilgan o‘qitish modelini qo‘llash hamda pedagogik qarorlarni ilmiy asosda qabul qilish imkoniyatini kengaytiradi. Umuman olganda, sun’iy intellekt tizimlarining ta’limdagi joriy etilishi o‘qituvchini almashtirmasdan, balki uning faoliyatini raqamli yordamchi sifatida qo‘llab-quvvatlaydi. Natijada o‘qituvchi ko‘proq strategik, kreativ va tarbiyaviy vazifalarga e’tibor qaratadi, bu esa o‘qitish jarayonining sifatini va samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. AI asosida baholash, monitoring va tahlil Sun’iy intellekt o‘quvchilarning bilimlarini doimiy ravishda tahlil qiladi, ularning rivojlanish dinamikasini kuzatadi. Bu nafaqat baholash jarayonini tezlashtiradi, balki xolislikni ham ta’minlaydi.

O‘zbekiston ta’lim tizimida AI joriy etish istiqbollari. O‘zbekiston ta’lim tizimida sun’iy intellekt texnologiyalarini keng joriy etish istiqbollari yuqori. Kelgusida AI asosida darsliklar yaratish, avtomatik baholash tizimlarini joriy etish, o‘quvchilarning individual rivojlanish xaritalarini shakllantirish rejalashtirilgan. Bu esa mamlakatda ta’lim sifatini oshirish va xalqaro raqobatbardoshlikni kuchaytirishga xizmat qiladi. Ammo bu kabi **intellekttan** foydalanishning bir qancha cheklovlari ham mavjud. Quyida bu kabi cheklovlarning bir qanchasi keltirib o‘tilgan. 1. Empatiya va insoniy muloqotning yetishmasligi AI o‘quvchining kayfiyatini, ruhiy tushkunligini yoki motivatsiyasi pasayganini sezolmaydi.

Misol: O‘quvchi darsda qiynalayotganini yashirsa, AI buni sezmaydi va odatdagi tempda davom etaveradi.

2. Ta’lim sifati ma’lumotlar sifatiga bog‘liq

AI faqat unga yuklangan ma’lumotlarga tayanadi. Agar ma’lumotlar:

noto‘g‘ri, eski, bir tomonlama bo‘lsa — AI ham xato natija beradi.

Misol: AI noto‘g‘ri matematik misolni asos qilib, noto‘g‘ri yechimni qaytarishi mumkin.

3. O‘quvchilarda mustaqil fikrlashning pasayishi

AI har doim javobni tez beradi. Bu esa o‘quvchining:

o‘zi izlanish, muammoni tahlil qilish, kreativ fikrlash ko‘nikmalarining sekin-asta susayishiga olib keladi.

Misol: O‘quvchi insho yozish o‘rniga AI’dan har safar matn oladigan bo‘lsa, yozma nutqi rivojlanmaydi.

4. Texnik muammolar va infratuzilma yetishmasligi

AI ishlashi uchun kuchli:

internet, kompyuter, dasturiy ta’minot kerak. Bu sharoit hamma joyda mavjud emas.

Misol: Qishloq maktablarida internet past bo‘lsa, AI platformalaridan foydalana olmaydi.

5. Maxfiylik, xavfsizlik va ma’lumotlarni himoya qilish

AI tizimlari ko‘p shaxsiy ma’lumot to‘playdi. Agar himoya kuchsiz bo‘lsa:

ma’lumotlar tarqalishi, ruxsatsiz foydalanish xavfi mavjud.

Misol: O‘quvchi reytinglari yoki shaxsiy ma’lumotlari uchinchi shaxslarga chiqib ketishi mumkin.

6. Baholash jarayonida adolatsizlik bo‘lishi mumkin

AI avtomatik baholash tizimlari ba’zan kreativ javoblarni yoki standartdan tashqari fikrlarni tushunmaydi.

Misol: Inshoda original fikr bo‘lsa, AI uni noto‘g‘ri deb baholashi mumkin.

7. O‘qituvchilarning texnologiyaga moslasha olmasligi

Ko‘pchilik o‘qituvchilar:

AI dan qanday foydalanishni bilmasligi, texnologiya qo‘llashdan qo‘rqishi natijasida undan to‘liq foydalana olmaydi.

Misol: O‘qituvchi AI yordamida testlar yaratishni bilmasa, tizimdan samarali foydalanmaydi.

8. AI dars mazmunini noto‘g‘ri tushunishi

AI ba’zan kontekstni noto‘g‘ri talqin qiladi:

kinoya, nozik fikr, madaniy ma’no kabi narsalarni to‘g‘ri anglay olmaydi.

Misol: Ingliz tilidagi idiomani so‘zma-so‘z tarjima qilib, noto‘g‘ri ma’no beradi.

9. Xarajatlar

Rivojlangan AI platformalari: litsenziya, texnik xizmat, mutaxassis yollash kabi xarajatlarni talab qiladi.

10. Mualliflik va plagiat muammolari

AI orqali tayyorlangan ishlar:

o‘qituvchi tomonidan o‘quvchining o‘zi yozganmi, yoki AI yaratganmi ajratish qiyinlashadi.

Misol: O‘quvchi referatni AIda to‘liq yozdirib, topshirishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim jarayoniga joriy etilishi o‘qitish va o‘rganish sifatini oshirish, o‘quvchilar bilan individual ishlash imkoniyatlarini kengaytirish, baholash jarayonini avtomatlashtirish hamda o‘qituvchilarning mehnatini yengillashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Adaptiv o‘quv tizimlari, learning analytics va avtomatik monitoring kabi zamonaviy vositalar ta’lim jarayonini yanada samarali va shaxsga yo‘naltirilgan ko‘rinishga keltiradi. Biroq sun’iy intellektning imkoniyatlari bilan bir qatorda, uning ayrim cheklovlari ham mavjud. Jumladan, empatiyaning yetishmasligi, ma’lumotlar sifati bilan bog‘liq muammolar, texnik infratuzilmaning to‘liq shakllanmaganligi, maxfiylik va xavfsizlik masalalari, o‘qituvchilarning texnologiyaga moslashishi kabi masalalar AI’dan foydalanishni murakkablashtiradi. Shuningdek, sun’iy intellektga ortiqcha tayanish o‘quvchilarda mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvning pasayishiga ham olib kelishi mumkin. Shu bois ta’lim tizimida sun’iy intellektni to‘laqonli va samarali joriy etish uchun texnik bazani mustahkamlash, pedagoglarning raqamli savodxonligini oshirish, ma’lumotlar xavfsizligini ta’minlash hamda AI vositalaridan mas’uliyat bilan foydalanish zarur. Sun’iy intellekt o‘qituvchini almashtirmaydi, aksincha uning faoliyatini qo‘llab-quvvatlovchi kuchli raqamli yordamchi sifatida xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Anderson, T., & Dron, J. (2014). *Teaching and Learning with Artificial Intelligence Tools.* Educational Technology Publications.
2. Luckin, R. (2018). *Machine Learning and Human Intelligence: The Future of Education in the 21st Century.* UCL Institute of Education Press.
3. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). *Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning.* Center for Curriculum Redesign.
4. UNESCO. (2021). *AI and Education: Guidance for Policy Makers.* Paris: UNESCO Publishing.
5. Kaplan, A., & Haenlein, M. (2019). “Siri, Siri, in My Hand: Who‘s the Fairest in the Land?” *Business Horizons*, 62(1), 15–25.
6. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2023). *Raqamli ta’lim tizimini rivojlantirish strategiyasi 2023–2030.*
7. Yang, S. & Chen, P. (2020). *Adaptive Learning Systems in Modern Education.* Springer.
8. OECD (2021). *AI in Education: Challenges and Opportunities.* OECD Publishing.

ХАРАКТЕРИСТИКА СОПРОВОЖДЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ЭКЗАМЕНА НА ОСНОВЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА ДЛЯ ОБЪЕКТИВНОЙ ОЦЕНКИ КОМПЕТЕНЦИЙ ПЕДАГОГОВ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ И РОДИТЕЛЕЙ ПО ФИНАНСОВОЙ ГРАМОТНОСТИ И РАННЕГО ИНЖЕНЕРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ДЕТЕЙ

Шабаева Гузель Фагимовна,
кандидат педагогических наук, доцент, заведующий кафедрой дошкольной педагогики и психологии Института педагогики Башкирского государственного педагогического университета имени М.Акмуллы,
г. Уфа, Россия
Чинаева Зиля Мансуровна, заведующий МАДОУ детский сад № 264 г. Уфа, Россия
Шабаева Авелина Артуровна, студентка 3 курса Направление подготовки «Психолого-педагогическое образование», Профиль подготовки «Психологическое консультирование и медиация в социальной сфере» Факультет психологии
ФГБОУ ВО Башкирский государственный педагогический университет имени М.Акмуллы, *89649549205ava@gmail.com*

Characteristics of support for a professional exam based on artificial intelligence for the objective assessment of the competencies of preschool teachers and parents in financial literacy and early engineering education of children

Аннотация. Настоящее исследование посвящено разработке системы сопровождения профессионального экзамена педагогов дошкольного образования и родителей (законных представителей) с использованием технологий искусственного интеллекта. Целью работы является создание объективной и эффективной платформы для оценки компетенций в области финансовой грамотности и раннего инженерного образования детей. В рамках проекта разрабатываются алгоритмы автоматического анализа результатов, адаптивные тестовые задания, а также системы мониторинга и обратной связи, основанные на искусственном интеллекте. Такой подход обеспечивает высокую точность оценки, минимизирует субъективизм и повышает доступность проверки знаний. Внедрение системы способствует повышению профессиональной компетентности педагогов и информированности родителей, а также способствует развитию у детей начальных навыков в области финансовой грамотности и инженерных основ. Результаты могут стать значимым вкладом в модернизацию системы дошкольного образования и повышения качества воспитания и обучения.

Abstract: This study focuses on the development of a system for supporting the professional examination of preschool teachers and parents (legal representatives) using artificial intelligence technologies. The aim of the work is to create an objective and effective platform for assessing competencies in the field of financial literacy and early engineering education of children. The project involves developing algorithms for automatic analysis of results, adaptive test tasks, and monitoring and feedback systems based on artificial intelligence.

This approach ensures high assessment accuracy, minimizes subjectivity and increases the accessibility of knowledge testing. The implementation of the system helps improve the professional competence of teachers and the awareness of parents, and also helps children develop basic financial literacy and engineering skills.

Ключевые слова: искусственный интеллект, дошкольное образование, подготовка кадров, раннее технологическое образование, инженерное образование, финансовая грамотность, родительское просвещение, профессиональная компетентность.

Key words: artificial intelligence, preschool education, personnel training, early technological education, engineering education, financial literacy, parental education, professional competence.

Введение. Создание и операционное развертывание научно-исследовательской деятельности по проектированию и реализации модели сопровождения профессионального экзамена на основе искусственного интеллекта для объективной оценки компетенций педагогов дошкольного образования. Модель сопровождения профессионального экзамена на основе искусственного интеллекта для объективной оценки компетенций педагогов дошкольного образования для разработки, апробации и внедрения в педагогический процесс БГПУ им. М. Акмуллы конкретных AI-решений, обеспечивающих цифровую трансформацию образования через автоматизацию рутинных операций, персонализацию обучения и методическую поддержку ППС. Актуальность проектирования, разработки и реализации модели сопровождения профессионального экзамена на основе искусственного интеллекта для объективной оценки компетенций педагогов дошкольного образования в ФГБОУ ВО «БГПУ им. М. Акмуллы» обусловлена комплексом стратегических, технологических и операционных вызовов и инновационных решений, стоящих перед системой высшего педагогического образования.

Данное направление проблематики является прямым соответствием государственным приоритетам, закрепленным в Указе Президента Российской Федерации от 26.02.2024 г. № 163, Стратегии научно-технологического развития Российской Федерации (Указ Президента № 143 от 28.02.2024) и перечню важнейших наукоемких технологий (Указ Президента № 529 от 18.06.2024). В частности, тема напрямую отвечает приоритетам:

- «Технологии искусственного интеллекта в сферах экономики, социальной сферы (включая сферу общественной безопасности) и органах публичной власти» (Указ Президента Российской Федерации от 15.02.2024);

- «Укрепление социокультурной идентичности российского общества и повышение уровня его образования» (Указ Президента Российской Федерации от 18.06.2024);

- «Технологии создания, доверенного и защищенного системного и прикладного программного обеспечения, в том числе для управления социальными и экономически значимыми системами» (Указом Президента Российской Федерации от 18 июня 2024 г. № 529 «Об утверждении приоритетных направлений научно-технологического развития Российской Федерации»);

- Технологии сохранения технологического суверенитета России: обеспечение способности страны самостоятельно разрабатывать, производить и контролировать ключевые технологии и инфраструктуру, критически важные для её национальной безопасности и экономической независимости («Стратегия научно-технологического развития Российской Федерации» (Указ Президента Российской Федерации от 28 февраля 2024 года № 145), «Доктрина информационной безопасности Российской Федерации» (Указ Президента РФ от 5 декабря 2016 г. № 646), «Концепция технологического развития Российской Федерации до 2030 года» (Распоряжение Правительства РФ от 20 мая 2023 г. № 1315-р) и др.).

В условиях перехода к информационному обществу и стремительной цифровизации всех сфер жизни существует устойчивый запрос на цифровую трансформацию педагогического университета. Как отмечается в тексте концепции, современное образование требует перехода от дискретного использования цифровых сервисов к их глубокой интеграции в образовательный процесс, что превращает ИИ из модного тренда в повседневный, практичный и надежный инструмент преподавателя и сотрудника. Однако, существующие на рынке решения (адаптивные системы, ЦОС) демонстрируют фрагментарность, ограниченные возможности персонализации и зачастую не учитывают психолого-педагогические особенности обучающихся и специфику педагогического вуза.

Обзор литературы и методология.

Обзор существующих исследований по проблематике:

- **Цифровая трансформация образования и оценка компетенций:** «Разработка модели оценки профессиональных компетенций педагогов на основе цифрового портфолио»;

«Методы формирования и оценки цифровых следов педагога, использование big data для анализа профессионального роста»;

- **Искусственный интеллект в образовании:** «Применение методов машинного обучения для прогнозирования успешности педагогической деятельности»; Алгоритмы для анализа текстов (эссе, планы уроков), распознавания образов (анализ видеоуроков), чат-боты для подготовки к экзаменам;

- **Психометрика и адаптивное тестирование:** «Разработка и апробация адаптивной системы тестирования профессиональных компетенций учителей»; Создание алгоритмов, которые подстраивают сложность и последовательность заданий под уровень испытуемого, что повышает точность оценки;

- **Непосредственно оценка качества дошкольного образования:** «Проектирование диагностического инструментария для оценки профессиональной компетентности педагогов дошкольной образовательной организации (далее, ДОО) в условиях реализации ФГОС ДО, федеральной образовательной программы (далее, ФОП ДО)»; Критерии и показатели качества работы воспитателя, методы наблюдения и анализа деятельности;

- **Компетентностный подход в педагогическом образовании:** «Формирование профессиональных компетенций у будущих педагогов дошкольного образования в условиях вуза»; Модели компетенций, пути их развития, методы их валидной и надежной оценки;

- Исследования в области алгоритмов ИИ, машинное обучение, обработка естественного языка, компьютерное зрение и др. (НИУ ВШЭ (Факультет компьютерных наук, Институт образования); МПГУ (Московский педагогический государственный университет); РГПУ им. А.И. Герцена (Российский государственный педагогический университет в Санкт-Петербурге); МГПУ (Московский городской педагогический университет); ТГУ (Томский государственный университет) и др.

Таким образом, актуальность проекта заключается не в фундаментальном исследовании ИИ как такового, а в прикладном решении проблемы внедрения существующих технологий искусственного интеллекта в образовательный и административный контур педагогического университета по направлению подготовки Педагогическое образование, профиля подготовки «Педагогика и психология дошкольного образования», этики и научно-методического сопровождения профессионального экзамена на основе искусственного интеллекта для объективной оценки компетенций педагогов дошкольного образования.

3. Обсуждение. Проектирование, разработка и реализация модели сопровождения профессионального экзамена на основе искусственного интеллекта для объективной оценки компетенций педагогов дошкольного образования позволит системно подойти к цифровой трансформации, обеспечив:

- Технологическую экспертизу: разработку, адаптацию и интеграцию конкретных AI-решений («ИИ-тестировщик», «ИИ-рецензент», «ИИ-секретарь») под нужды БГПУ.

- Методическое сопровождение: разработку нормативной базы и обучение ППС, что снимет ключевые барьеры на пути внедрения.

- Операционализацию исследований: перевод теоретических наработок университета в области цифрового обучения (включая модель интеллектуального помощника, представленную в исходной заявке) в работающие прототипы и пилоты.

Реализация данного проекта позволит БГПУ им. М. Акмуллы не только соответствовать государственным приоритетам, но и закрепиться в роли регионального лидера в области цифровизации педагогического образования, обеспечив передачу успешных практик в систему общего образования. Наличие разработанной и апробированной модели сопровождения профессионального экзамена на основе искусственного интеллекта для объективной оценки компетенций педагогов дошкольного образования станет катализатором всего процесса и тиражирования на другие специальности, обеспечивая необходимое ресурсное, кадровое и методологическое ядро.

4. Результаты.

1. Разработана и апробирована модель сопровождения профессионального экзамена на основе искусственного интеллекта для объективной оценки компетенций педагогов дошкольного образования в рамках проектирования и апробации опытного образца (прототипа версии 1.0) платформы на основе искусственного интеллекта для обеспечения объективности и стандартизации процедуры демонстрационного экзамена, включая создание основных нормативно-методических документов.

2. Успешно проведен содержательный и критериальный анализ процедуры демонстрационного экзамена для студентов направления подготовки «Педагогическое образование», профиля подготовки «Педагогики и психология дошкольного образования» для последующей алгоритмизации оценивания.

3.Создан действующий прототип (версия 1.0) программной платформы для сопровождения демонстрационного экзамена. Создан функциональный прототип веб-платформы, интегрирующий работу всех модулей и предоставляющий интуитивно понятный интерфейс для пользователя

4. Спроектированы и разработаны четыре взаимосвязанных модуля с применением искусственного интеллекта для анализа профессиональных компетенций: автоматизации процессов контроля знаний («ИИ-тестировщик»), рецензирования учебно-научных работ («ИИ-рецензент») и документооборота («ИИ-секретарь»).

5. Разработаны и верифицированы на исторических данных три модуля с применением искусственного интеллекта, показавшие уровень согласованности с экспертной оценкой не менее 80%.

6. Сформирован и применен на практике валидный и надежный банк тестовых заданий, кейсов по педагогике и психологии дошкольного образования в условиях организации демонстрационного экзамена.

7. Осуществлена первичная апробация прототипа на выборке студентов профиля Педагогика и психология дошкольного образования и провести его корректировку по результатам пилотного испытания.

8. Обеспечена подготовка кадрового состава кафедр Института педагогики ФГБОУ ВО БГПУ им.М.Акмуллы: кафедры дошкольной педагогики и психологии, кафедры педагогики, кафедры педагогики и социального образования для работы с разработанным комплексом. Формирование и обучение ядра преподавателей-инноваторов для активного использования инструментов искусственного интеллекта в профессиональной деятельности и трансляции успешных практик.

9. Апробированы и внедрены разработанные AI-решения в учебный процесс и административную деятельность пилотной кафедры дошкольной педагогики и психологии Института педагогики университета с последующей оценкой эффективности и масштабированием, переноса опыта на другие специальности ВУЗа.

10. Разработан проект нормативных и методических документов, регламентирующих применение системы искусственного интеллекта в образовательном процессе, включая кодекс этики. Подготовлен пакет нормативно-методической документации, включающий:

- Положение об использовании искусственного интеллекта в процедурах итоговой аттестации в форме демонстрационного экзамена (тестирование, решение кейсов, а также сохранение выполнение выпускной квалификационной работы по запросу практики ДОО).
- Методические рекомендации для преподавателей и студентов.
- Методические рекомендации по формированию банка тестовых заданий для пополнения и обновления системы.
- Проект кодекса этики применения искусственного интеллекта в университете.

Данное направление имеет обширное поле для дальнейшего исследования.

Список использованной литературы

1. Шабаева Г.Ф. Технология ранней профессиональной ориентации старших дошкольников в детском саду // Учебно-методическое пособие для воспитателей ДОО, студентов СПО и ВО по направлению подготовки «Педагогическое образование»,

«Психолого-педагогическое образование» профиль «Дошкольное образование» // С.В. Иванова, И.Г. Боронилова, Г.Ф. Шабаева // Под общей редакцией Г.Ф. Шабаевой - Издательство: Мир печати - Уфа, 2023. – 110 с.

2. Шабаева Г.Ф. Разработка и реализация современных технологий раннего развития детей [Текст] / Коллективная монография для воспитателей ДОО, методистов, магистрантов, студентов СПО и ВО по направлению подготовки «Педагогическое образование», «Психолого-педагогическое образование» профиля «Дошкольное образование», (с двумя профилями подготовки), (профиль) Родной (башкирский) язык, литература и дошкольное образование // И.Г. Боронилова, Г.Ф. Шабаева, Н.Ш. Сыртланова // Под общей редакцией Г.Ф. Шабаевой, И.Г. Бороииловой - Издательство: Мир печати - Уфа, 2023. – 211 с. Коллективная монография

ONLAYN TA’LIMNING BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARI UCHUN SAMARADORLIGI: MUAMMOLAR VA YECHIMLAR TAHLILI

Fatxullayeva Diyora
Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti 3-guruh talabasi
diyora.tolqinova02@gmail.com +998950300949
Ilmiy Rahbar:Ruzmetova Diana
d.ruzmetova@cspu.uz

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ta’lim-tarbiya jarayonida onlayn o‘qitish formatining samaradorligi ilmiy-amaliy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqotda kichik yoshdagi bolalarning kognitiv xususiyatlari, diqqatni jamlash muammolari, shuningdek, texnik infratuzilmaning ta’lim sifatiga ta’siri o‘rganilgan. Onlayn darslarni "bo‘laklash", gamifikatsiya va interaktiv vizualizatsiyadan foydalanish orqali samaradorlikni oshirish bo‘yicha aniq metodik yechimlar taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: Onlayn ta’lim, Boshlang‘ich sinf, Samaradorlik, Raqamli pedagogika, Gamifikatsiya, Gibrid yondashuv.

Аннотатция: В данной статье проанализирована научно-практическая эффективность формата онлайн-обучения в образовательном процессе учащихся начальных классов. В исследовании изучены когнитивные особенности детей младшего возраста, проблемы концентрации внимания и влияние технической инфраструктуры на качество обучения. Предлагаются конкретные методические решения по повышению эффективности онлайн-уроков с помощью «разделения», геймификации и интерактивной визуализации.

Ключевые слова: Онлайн-обучение, Начальные классы, Эффективность, Цифровая педагогика, Геймификация, Гибридный подход.

Annotation: This article provides a scientific and practical analysis of the effectiveness of the online learning format in the educational process of primary school students. The study explores the cognitive characteristics of young children, challenges with attention span, and the impact of technical infrastructure on educational quality. Specific methodological solutions are proposed to enhance the effectiveness of online lessons through "chunking," gamification, and interactive visualization.

Keywords: Online Education, Primary School, Effectiveness, Digital Pedagogy, Gamification, Hybrid Approach. |

KIRISH

Ta’lim tizimining globallashuvi va raqamli transformatsiyasi sharoitida, ayniqsa 2020-yilda boshlangan pandemiya davri ta’limning uzluksizligini ta’minlashda masofaviy (onlayn) o‘qitish usullarini joriy etishni zarur qildi. Boshlang‘ich ta’lim (1–4-sinflar) bolaning kognitiv va ijtimoiy ko‘nikmalari shakllanadigan asosiy bosqich bo‘lgani sababli, uning onlayn formatga o‘tishi ta’lim samaradorligi borasida jiddiy savollarni yuzaga keltirdi.

Mavzuning dolzarbligi: Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh xususiyatlari, ya’ni qisqa muddatli diqqatni jamlash qobiliyati, shaxsiy nazoratning pastligi va texnologik savodxonlik

darajasi, onlayn ta’lim jarayonida o‘ziga xos muammolarni keltirib chiqaradi. Shu sababli, ushbu formatning aynan shu yoshdagi o‘quvchilar uchun afzalliklari va cheklovlarini chuqur tahlil qilish, shuningdek, samaradorlikni oshirishning zamonaviy metodlarini aniqlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Maqolaning maqsadi: Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini onlayn o‘qitishning samaradorligini tahlil qilish, yuzaga kelayotgan asosiy pedagogik va texnik muammolarni aniqlash hamda xorijiy va mahalliy tajribalar asosida ularni hal etish yo‘llarini taklif qilishdan iborat.

Asosiy vazifalar:

Boshlang‘ich ta’limda onlayn o‘qitishning nazariy asoslari va xorijiy amaliyotini o‘rganish. O‘quvchilarning ehtiyojlari va yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda onlayn darslarni tashkil etishda duch kelinadigan asosiy qiyinchiliklarni (motivatsiya, diqqatni jamlash, ijtimoiy o‘zaro aloqa) aniqlash. Onlayn ta’lim samaradorligini oshirishga qaratilgan interaktiv metodlar, platformalar va o‘qituvchi-o‘quvchi o‘zaro aloqasining optimal modellarini taklif etish.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

2.1. Adabiyotlar tahlili

Onlayn ta’lim bo‘yicha tadqiqotlar ko‘pincha yuqori sinflar va oliy ta’limga qaratilgan bo‘lsa-da, boshlang‘ich ta’limda masofaviy o‘qitishning samaradorligi haqida bir qancha asarlar yaratilgan.

L.S.Vigotskiyning [1] “ijtimoiy-madaniy rivojlanish nazariyasi”ga ko‘ra, ta’lim jarayoni ijtimoiy o‘zaro aloqa orqali amalga oshadi. An’anaviy sinf sharoitida bu o‘zaro aloqa oson bo‘lsa, onlayn muhitda uni ta’minlash, ayniqsa kichik yoshdagi bolalar uchun murakkabdir.

Ko‘plab tadqiqotlar [2, 3] shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich sinf o‘quvchisi ekran qarshisida 15-20 daqiqadan ortiq diqqatini jamlay olmaydi. Bu esa onlayn darslarning davomiyligini qisqartirishni va tez-tez interaktiv tanaffuslar kiritishni talab qiladi. Shvetsiya va Finlyandiyadagi tajribalar onlayn ta’limni mustaqil ishlash uchun ishlatish va asosiy tushunchalarni o‘rgatish uchun qisqa video darslardan foydalanish samarali ekanligini ko‘rsatgan [4].

Shu bilan birga, zamonaviy tadqiqotlar ota-onalar ishtirokisiz onlayn ta’limning samaradorligi sezilarli darajada pasayishini ta’kidlaydi [5].

METODOLOGIYA

Ushbu maqolani yozishda tizimli tahlil, sintez, induksiya va deduksiya metodlaridan foydalanildi. Xususan, boshlang‘ich sinflarda onlayn ta’limning samaradorligini o‘rganishda quyidagilar qo‘llanildi:

Qiyosiy tahlil: An’anaviy va onlayn o‘qitish shakllarining boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘quv natijalariga ta’sirini qiyoslash.

Sintez: Xorijiy tajribalarni (masalan, Zoom orqali o‘tkazilgan darslar va LMS tizimlari) umumlashtirish va O‘zbekiston ta’lim sharoitlariga moslashtirish.

Kuzatish: O‘qituvchilarning onlayn darslarni tashkil etishdagi yondashuvlari kuzatilgan (ma’lumotlar ochiq manbalar va mavzuga oid platformalardagi videolar asosida tahlil qilingan).

MUHOKAMA

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun onlayn ta’limning samaradorligi asosan ikki omilga bog‘liq: ta’lim mazmunini vizualizatsiya qilish darajasi va o‘quvchi-o‘qituvchi o‘zaro aloqasining sifati.

3.1. Asosiy muammolar

Texnik cheklovlar: Aksariyat boshlang‘ich sinf o‘quvchilari oilalarida yetarli texnik ta’minot (tez internet, shaxsiy kompyuter/planshet) va doimiy texnik yordam mavjud emas.

Kognitiv muammolar: 6-10 yoshli bolalar uzoq vaqt bir joyda o‘tirishga, o‘qituvchining yuzini va tana harakatlarini tushunishga qiynaladi. Bu muloqotning 93% nonverbal ekanligini hisobga olsak, muhim kamchilikdir.

Ota-onalarning roli: Onlayn darslarda o‘qituvchi asosan nazoratchiga aylanadi, o‘quv jarayonining bevosita nazorati esa ota-onalar zimmasiga tushadi, bu esa ularning ish yukini oshiradi.

SAMARADORLIKNI OSHIRISH YECHIMLARI

Muammo, Yechimlar, Metodologiya.

Diqqatning tez chalg‘ishi | “Bo‘laklash” texnikasi: Darsni 10-15 daqiqalik qismlarga bo‘lish, har bo‘lakdan so‘ng jismoniy mashg‘ulotlar yoki qisqa o‘yinlar (gamifikatsiya) kiritish. | V.F.Shatalovning tayanch signallar sxemasidan foydalanish. Ijtimoiy o‘zaro aloqa yo‘qligi | Kichik guruhlarga bo‘lib ishlash (Zoom’ning “Breakout Rooms” funksiyasi), juftlikda ishlash, rolli o‘yinlarni onlayn formatga moslashtirish. Interaktiv va kooperativ ta’lim. O‘qitishning zerikarliligi | Vizualizatsiya: Animatsiyalar, 3D modellar, bolalarning sevimli personajlaridan foydalangan holda qisqa videodarslar. | AR/VR (to‘liq bo‘lmasa ham, o‘xshash) texnologiyalaridan foydalanish. |Mustaqil ishlash qobiliyatining pastligi | Quizizz, Kahoot! Kabi platformalardan foydalangan holda topshiriqlarni o‘yin shaklida berish va darhol fikr-mulohaza (feedback) bildirishGamifikatsiya va tezkor baholash.

NATIJALAR

O‘tkazilgan tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, to‘g‘ri tashkil etilgan onlayn ta’lim boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun ma’lum shartlar ostida an’anaviy ta’limga teng, ba’zi hollarda esa samaraliroq bo‘lishi mumkin: Texnologik savodxonlikning oshishi: Onlayn ta’lim boshlang‘ich yoshdagi bolalarning kompyuter, planshet va internet bilan ishlash bo‘yicha raqamli ko‘nikmalarini sezilarli darajada yaxshilaydi. Individual yondashuv imkoniyati: Onlayn format o‘qituvchiga har bir o‘quvchining tezligini kuzatish va topshiriqlarni individual ravishda yuborish imkoniyatini beradi.

O‘quv natijalari barqarorligi: Agar darslar yuqorida keltirilgan metodlar (bo‘laklash, gamifikatsiya, vizualizatsiya) asosida tashkil etilsa, o‘quvchilarning nazariy bilimlarni o‘zlashtirish darajasi an’anaviy darslardagiga yaqin bo‘ladi. Eng muhim cheklov: Onlayn format kichik yoshdagi o‘quvchilarda jamoaviy ishlash, empatiya va bevosita ijtimoiy muloqot ko‘nikmalarini shakllantirishda an’anaviy dars o‘rnini to‘liq bosa olmaydi.

XULOSA

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun onlayn ta’lim faqatgina zaruriy chora emas, balki to‘g‘ri yondashuv bilan ta’lim samaradorligini oshirish imkoniyatidir. Maqola tahlili natijalariga ko‘ra, bu jarayonning samaradorligi quyidagi tamoyillarga asoslanishi kerak:

Gibrid yondashuvni qo‘llash: Onlayn ta’limni ijtimoiy va amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishga qaratilgan qisqa muddatli, yuzma-yuz darslar bilan birlashtirish.

O‘qituvchilar malakasini oshirish: O‘qituvchilarni raqamli pedagogika, gamifikatsiya va interaktiv darslarni yaratish bo‘yicha maxsus o‘qitish.

Ota-onalarga ko‘mak: Onlayn darslar davomida ota-onalarga bolaga qanday yordam berish bo‘yicha aniq qo‘llanmalar va treninglar taqdim etish.

Kelajakdagi tadqiqotlar onlayn muhitda o‘quvchilarning hissiy-irodaviy sohasini va ijodiy fikrlashini rivojlantirishning samarali usullarini topishga qaratilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vigotskiy L. S. Pedagogicheskaya psixologiya. – M.: Pedagogika, 1991. – 480 s.
2. Clark, R. E. Media Will Never Influence Learning. Educational Technology Research and Development, 1994. Vol. 42(2), pp. 21–29.
3. Shataev A. T. Raqamli ta’lim muhiti: boshlang‘ich sinf tajribasi. – Toshkent: “Yangi Asr Avlodi”, 2023. – 188 b.
4. Meyers, C. K., & Miller, J. A. Effective Pacing Strategies in Remote Primary Education. Journal of Online Learning and Teaching, 2021. Vol. 17(1), pp. 45–60.
5. Mirziyoyev Sh.M. O‘zbekiston, 2017. – 488 b. (Anjuman axborot)

RAQAMLI TA’LIM TRANSFORMATSIYASIDA STEAM TEXNOLOGIYALARI VA SUN’IY INTELLEKT (AI) ASOSIDA BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH TA’LIM O‘QITUVCHILARINING INNOVATSION METODIK TAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISH

Tayirov Mansur Anorboyevich
Jizzax davlat pedagogika universiteti Registrator ofisi menejeri
(+99850)515-17-72
mtayirov.86@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli ta’lim transformatsiyasi sharoitida bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarining innovatsion metodik tayyorgarligini rivojlantirish masalasi yoritiladi. STEAM texnologiyalari va sun’iy intellekt (AI)ni ta’lim jarayoniga integratsiya qilishning ilmiy-nazariy hamda amaliy asoslari tahlil qilinib, metodik kompetentlikni oshirishdagi ahamiyati asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari ushbu integratsiya o‘qituvchilarning texnologik savodxonligi, kreativlik va dars dizayni ko‘nikmalarini sezilarli darajada rivojlantirishini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: raqamli ta’lim transformatsiyasi, STEAM texnologiyalari, sun’iy intellekt (AI), bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilari, innovatsion metodik tayyorgarlik, metodik kompetentlik, raqamli pedagogika, interaktiv ta’lim, kreativlik, dars dizayni.

Annotation. This article explores the issue of developing innovative methodological training for future primary school teachers in the context of digital education transformation. The scientific, theoretical, and practical foundations of integrating STEAM technologies and artificial intelligence (AI) into the educational process are analyzed, and their significance in enhancing methodological competence is substantiated. The research results show that such integration significantly improves teachers’ technological literacy, creativity, and lesson design skills.

Keywords: digital education transformation, STEAM technologies, artificial intelligence (AI), future primary school teachers, innovative methodological training, methodological competence, digital pedagogy, interactive learning, creativity, lesson design.

Аннотация. В статье рассматривается проблема развития инновационной методической подготовки будущих учителей начальных классов в условиях цифровой трансформации образования. Анализируются научно-теоретические и практические основы интеграции технологий STEAM и искусственного интеллекта (AI) в образовательный процесс, обосновывается их значение для повышения методической компетентности. Результаты исследования показывают, что такая интеграция значительно повышает технологическую грамотность, креативность и навыки проектирования урока у педагогов.

Ключевые слова: цифровая трансформация образования, технологии STEAM, искусственный интеллект (AI), будущие учителя начальных классов, инновационная методическая подготовка, методическая компетентность, цифровая педагогика, интерактивное обучение, креативность, дизайн урока.

Kirish. Bugungi kunda raqamli texnologiyalarni ta’limga keng joriy etish global miqyosda ta’lim tizimida tub o‘zgarishlarni taqozo etmoqda.

Raqamli ta’lim transformatsiyasi — bu o‘quv jarayonini sun’iy intellekt (AI), virtual va kengaytirilgan reallik, onlayn platformalar, masofaviy hamkorlik va boshqa ilg‘or raqamli vositalar bilan boyitish orqali uning mazmuni, shakli va metodikasini yangilash jarayonidir. O‘zbekiston Respublikasida ham ushbu yo‘nalish davlat siyosatining ustuvor vazifalaridan biri sifatida belgilangan.

Xususan, O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni (2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637-son)[1], O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” PF-60-son

[1] *O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni (2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637-son*

Farmoni[2] raqamli iqtisodiyot va ta’limni raqamlashtirishga doir Prezident farmon va qarorlari raqamli transformatsiyani jadallashtirishni ko‘zda tutadi.

Ta’limning ushbu yangi bosqichida **boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarini** tayyorlov jarayoni alohida ahamiyatga ega. Chunki, boshlang‘ich maktab davrida o‘quvchilar tafakkurining poydevori shakllanadi, ijodiy va tanqidiy fikrlash rivojlanadi. Kelajak avlodning raqamli dunyoda muvaffaqiyatli bo‘lishi ko‘p jihatdan zamonaviy texnologiyalarni puxta egallagan o‘qituvchilarga bog‘liq. Shu bois, bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarining innovatsion metodik tayyorgarligini rivojlantirish raqamli transformatsiya jarayonida strategik ahamiyat kasb etadi.

So‘nggi yillarda xalqaro miqyosda keng ommalashgan **STEAM ta’lim yondashuvi** (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) o‘quv jarayonini fanlararo integratsiya asosida tashkil etish, o‘quvchilarning ilmiy-tadqiqotga qiziqishi, kreativlik va muammoli vaziyatlarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilmoqda. O‘zbekiston ta’lim tizimida ham ushbu yondashuvni qo‘llashga doir qator metodik qo‘llanmalar, tajriba-sinov ishlari olib borilmoqda. Biroq, STEAM ta’limning barcha imkoniyatlarini to‘liq amalga oshirish uchun uni sun’iy intellekt texnologiyalari bilan uyg‘unlashtirish talab etiladi.

Sun’iy intellekt (AI) o‘z navbatida o‘quv jarayonini shaxsga yo‘naltirish, avtomatik baholash, moslashtirilgan ta’lim, real vaqt rejimidagi tahlil kabi ilg‘or imkoniyatlarni yaratadi. STEAM yondashuvi bilan sun’iy intellekt **(**AI) integratsiyasi boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilariga darslarni zamonaviy raqamli vositalar bilan boyitish, interaktiv tajribalar yaratish, o‘quvchilarning individual ehtiyojlariga mos metodik yechimlar ishlab chiqish imkonini beradi. Bu esa ularning metodik kompetentligini yangi bosqichga ko‘taradi.

Shu nuqtayi nazardan, raqamli ta’lim transformatsiyasi sharoitida bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarining **STEAM texnologiyalari va sun’iy intellektdan foydalanish bo‘yicha innovatsion metodik tayyorgarligini rivojlantirish** nafaqat dolzarb ilmiy muammo, balki ta’lim sifatini oshirishning asosiy shartlaridan biri hisoblanadi.

Mazkur maqola ushbu jarayonning ilmiy-nazariy asoslarini yoritish, xorijiy va mahalliy tajribalarni tahlil qilish hamda metodik kompetentlikni kuchaytirishga qaratilgan amaliy tavsiyalarni ishlab chiqishga bag‘ishlanadi.

So‘nggi o‘n yilliklarda dunyo miqyosida **raqamli ta’lim transformatsiyasi** masalasi bo‘yicha keng ko‘lamli ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Jumladan, **STEAM ta’lim konsepsiyasi**ning ilmiy-nazariy asoslari avvalo AQSh va Yevropa olimlari tomonidan ishlab chiqilgan. Yakman va Miller (2018)[3] tadqiqotlarida STEAM yondashuvi o‘quvchilarda nafaqat aniq fanlarga oid bilimlarni, balki ijodkorlik, muammoli vaziyatlarni hal qilish va jamoada ishlash ko‘nikmalarini shakllantirishini ko‘rsatadi. Koreya va Singapur kabi davlatlarda esa STEAM ta’limi milliy ta’lim standartlariga kiritilib, boshlang‘ich maktabdan boshlab bosqichma-bosqich joriy etilmoqda.

Sun’iy intellekt (AI) texnologiyalarining ta’limdagi o‘rni bo‘yicha ham ko‘plab xorijiy tadqiqotlar mavjud. Holmes va hamkorlari (2019)[4] AI ta’lim jarayonida shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvni rivojlantirish, adaptiv testlash va individual ta’lim yo‘llarini yaratishda samarali ekanini asoslab berishgan. Xususan, sun’iy intellekt asosidagi ta’limiy platformalar (masalan, *Smart Learning Systems, Intelligent Tutoring Systems*) o‘qituvchilarga katta hajmdagi ma’lumotlarni tahlil qilish va o‘quvchilar bilim darajasiga mos metodlarni ishlab chiqishda yordam beradi.

---

[2] *O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” PF-60-son Farmoni*

[3] *Yakman, G., & Miller, C. (2018). Evolving STEM into STEAM Education. STEAM Education Journal, 2(1), 1–11.*

[4] *Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. Boston: Center for Curriculum Redesign.*

Rossiyalik olimlardan Ivanova (2022)[5] o‘z tadqiqotlarida AI va STEAM integratsiyasi o‘quvchilarda yuqori darajadagi tanqidiy fikrlash va ijodkorlikni rivojlantirishini, boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilari uchun esa metodik yangilanish zarurligini ta’kidlaydi.

Yurtimiz olimlari ham so‘nggi yillarda **STEAM va raqamli texnologiyalar**ni ta’lim jarayoniga tatbiq etishga oid izlanishlarni faollashtirdilar. Kenjaboyeva N. M. (2024)[6] “STEAM ta’lim texnologiyasi asosida boshlang‘ich sinf darslarini tashkil qilish” mavzusidagi tadqiqotida bu yondashuvning boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilarning qiziqishini oshirish, o‘qituvchilarning esa interaktiv metodlardan foydalanish ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi ahamiyatini ko‘rsatib bergan.

Atamuratov R. K. (2021)[7] tomonidan olib borilgan ilmiy izlanishlarda virtual reallik texnologiyalarining ta’lim jarayonidagi istiqbollari yoritilib, ular boshlang‘ich ta’limda vizual ko‘mak vositalari sifatida samarali bo‘lishi asoslab berilgan.

Shuningdek, G‘aniyeva Sh. N. (2023)[8] va Sidiqova Y. S. (2024)[9] tadqiqotlarida VR va AR texnologiyalarining o‘qitish jarayoniga integratsiyasi, ta’lim sifatiga ta’siri, o‘qituvchi metodik tayyorgarligini oshirishdagi imkoniyatlari batafsil tahlil qilingan.

Umuman olganda, xorijiy va mahalliy adabiyotlarning tahlili shuni ko‘rsatadiki, STEAM texnologiyalari va sun’iy intellektni o‘qituvchilarning metodik tayyorgarligiga tatbiq etish raqamli transformatsiyaning ajralmas qismi sifatida qaralmoqda. Biroq, amaliyotda bu texnologiyalarni uyg‘unlashtirish metodikasi hali to‘liq ishlab chiqilmaganligi sababli, mazkur masala yanada chuqurroq o‘rganishni talab etadi.

Tadqiqot metodologiyasi raqamli ta’lim transformatsiyasida bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarining metodik tayyorgarligini rivojlantirishni o‘rganishga yo‘naltirildi.

Tadqiqot jarayonida raqamli ta’lim transformatsiyasi sharoitida bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarining metodik tayyorgarligini rivojlantirish bo‘yicha olib borilgan kuzatuvlar, tajribalar va tahlillar qator muhim ilmiy natijalarni ko‘rsatdi.

Avvalo, STEAM texnologiyalari va sun’iy intellekt (AI)ning ta’lim jarayoniga integratsiyasi o‘qituvchilarning zamonaviy yondashuvlardan foydalanish imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirishi kuzatildi. Bu jarayon o‘qituvchilarda yangi metodik qarashlar, innovatsion pedagogik yechimlar va dars jarayonini zamonaviylashtirishga bo‘lgan ichki ehtiyojni shakllantiradi.

STEAM yondashuvi va sun’iy intellektdan foydalanish bo‘yicha shakllantirilgan metodik faoliyat bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarni an’anaviy ta’lim usullaridan ko‘ra samaraliroq va ijodiyroq faoliyatga yo‘naltiradi. Ularning dars dizaynini ishlab chiqishdagi yondashuvlarida yangicha fikrlash, fanlararo bog‘liqlikni tashkil etish va texnologik vositalardan unumli foydalanishga bo‘lgan intilish yaqqol sezildi. Ayniqsa, sun’iy intellekt (AI) texnologiyalarining qo‘llanilishi individual yondashuvni kuchaytirib, o‘qituvchining o‘quvchi bilan ishlash jarayonida aniqroq va moslashuvchan qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Shuningdek, bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarida metodik kompetentlikning asosiy ko‘rsatkichlari — texnologik savodxonlik, kreativlik, dars dizayni va fanlararo integratsiyani amalga oshirish salohiyati — sezilarli darajada mustahkamlanadi.

Kuzatuvlar davomida o‘qituvchilar nafaqat texnik vositalardan foydalanishni o‘rgandilar, balki ularni pedagogik jarayon mazmuni bilan uyg‘unlashtirishni ham o‘zlashtira oldilar. Bu esa o‘qituvchining ta’lim jarayonida yangilik yaratish, interaktiv metodlardan samarali foydalanish va o‘quvchilarni faol o‘quvchi sifatida shakllantirishga qaratilgan qobiliyatlarini rivojlantirdi.

---

[5] *Ivanova, N. (2022). Artificial Intelligence in STEAM Education: Challenges and Opportunities. Russian Journal of Education and Psychology,* 14(2), 45–53.

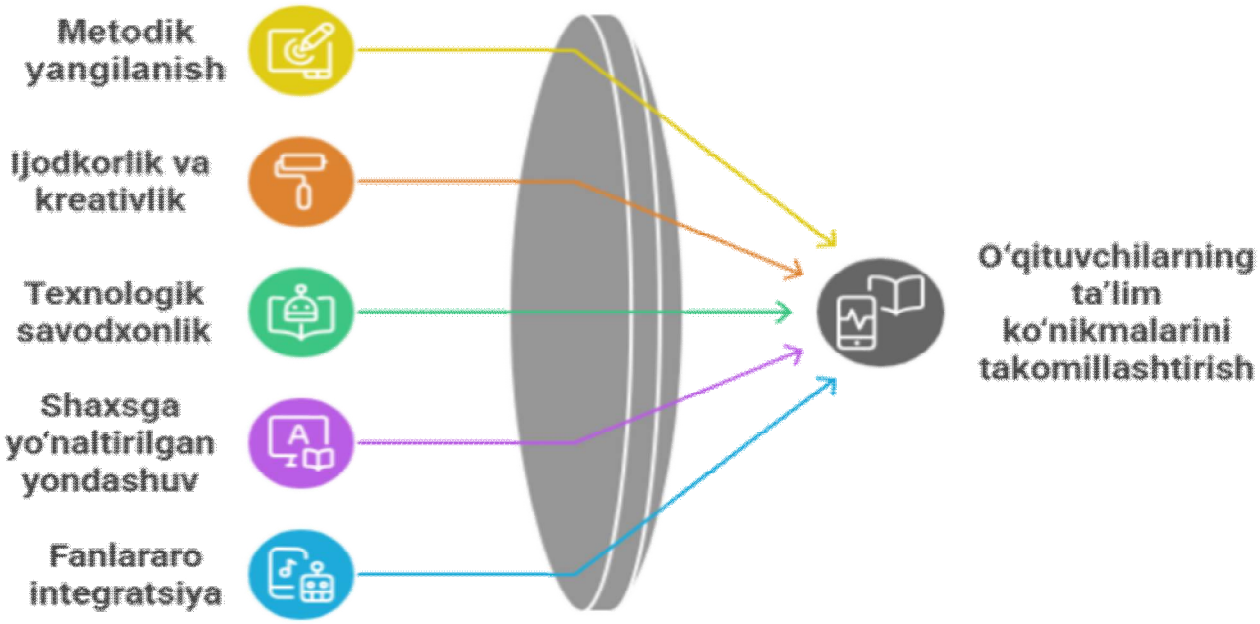
[6] *Kenjaboyeva, N. M. (2024). STEAM ta’lim texnologiyasi asosida boshlang‘ich sinf darslarini tashkil qilish.* Zenodo, *1(1), 96–101*. https://doi.org/10.5281/zenodo.7071168

[7] *Atamuratov, R. K. (2021). Virtual reallik texnologiyalarining rivojlanish istiqbollari. Pedagogik mahorat jurnali,* (4), 204–206.

[8] *G‘aniyeva, Sh. N. (2023). Zamonaviy ta’limni tashkil etishda VR texnologiyalaridan foydalanish metodikasi.* Qo‘qon universiteti xabarnomasi, *1(1), 135–137.*

[9] *Sidiqova, Y. S. (2024). VR va AR texnologiyalari bilan o‘qitish: virtual va kengaytirilgan reallik yordamida interaktiv ta’lim. The Latest Pedagogical and Psychological Innovations in Education*

Tadqiqot jarayonlarida yana bir muhim natija shundan iboratki, STEAM va sun’iy intellekt (AI) integratsiyasi o‘qituvchilarning dars jarayonini tashkil etishda motivatsiyasini oshirdi. Ularning ta’lim jarayoniga bo‘lgan yondashuvlarida an’anaviylikdan ko‘ra innovatsionlik ustunlik qila boshladi. Bu esa o‘qituvchilarda mustaqil pedagogik qarorlar qabul qilish, o‘z faoliyatini tahlil qilish va yangicha metodlarni qo‘llashga bo‘lgan ishonchni kuchaytirdi va quyidagi asosiy jihatlar ajralib chiqdi:

Ta’limda innovatsion yondashuvlar *(1-rasm)*

- **metodik yangilanish** – STEAM va sun’iy intellekt (AI) integratsiyasi bo‘lajak o‘qituvchilarning ta’lim jarayonida interaktiv va innovatsion metodlardan foydalanishga tayyorligini oshiradi.

- **ijodkorlik va kreativlik** – o‘qituvchilar dars mazmunini boyitishda mustaqil loyihalar ishlab chiqish va yangi pedagogik g‘oyalarni amaliyotga tatbiq etish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

- **texnologik savodxonlik** – raqamli vositalar, ta’limiy platformalar va sun’iy intellekt (AI) ilovalari bilan ishlash ko‘nikmalari sezilarli darajada kengayadi.

- **shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv** – STEAM va sun’iy intellekt (AI) asosidagi metodlar o‘quvchilarning individual qobiliyatlarini inobatga olish, ularga mos o‘quv resurslarini taqdim etishda samarali natija beradi.

- **fanlararo integratsiya** – STEAM yondashuvi yordamida turli fanlar o‘rtasida uzviy bog‘lanish yaratish imkoniyati kengayadi.

Natijaviy tahlillar shuni ko‘rsatdiki, raqamli ta’lim transformatsiyasi sharoitida STEAM texnologiyalari va sun’iy intellektning qo‘llanishi bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilari uchun metodik tayyorgarlikni yangi bosqichga olib chiqadi.

Bu esa nafaqat o‘qituvchilarning individual kasbiy rivojlanishini ta’minlaydi, balki umumiy ta’lim sifati va samaradorligiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Tadqiqot jarayonlari va o‘tkazilgan kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, raqamli ta’lim transformatsiyasi sharoitida bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarining metodik tayyorgarligini rivojlantirishda STEAM texnologiyalari va sun’iy intellekt (AI)ning integratsiyasi muhim o‘rin tutadi.

Birinchidan, STEAM yondashuvi o‘quv jarayonini fanlararo integratsiya asosida tashkil etishga, ijodiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi. Bu esa bo‘lajak o‘qituvchilarda innovatsion metodlardan foydalanishga keng imkoniyat yaratadi.

Ikkinchidan, sun’iy intellekt (AI) texnologiyalari ta’lim jarayonida shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvni ta’minlab, o‘quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olish, o‘quv jarayonini adaptivlashtirish va samarali tahlil qilish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Uchinchidan, STEAM va sun’iy intellekt (AI) integratsiyasi bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarning texnologik savodxonligini, kreativ yondashuvini, dars dizayni bo‘yicha metodik ko‘nikmalarini sezilarli darajada rivojlantiradi. Ularning dars jarayonini tashkil etishda yangicha metodlarga murojaat qilishi, ta’limni interaktiv va samarali tashkil etishga intilishi oshiradi.

To‘rtinchidan, raqamli transformatsiya sharoitida bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarining innovatsion metodik tayyorgarligini rivojlantirish ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini chuqurlashtirish hamda ta’lim tizimini global standartlarga yaqinlashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Umuman olganda, STEAM texnologiyalari va sun’iy intellektdan foydalanish nafaqat o‘qituvchilarning metodik kompetentligini oshiradi, balki boshlang‘ich ta’limning zamonaviy talablarga mos rivojlanishiga ham xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637-son.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risidagi PF-60-son Farmoni.

3. Yakman, G., & Miller, C. (2018). *Evolving STEM into STEAM Education.* STEAM Education Journal, 2(1), 1–11.

4. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). *Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning.* Boston: Center for Curriculum Redesign.

5. Ivanova, N. (2022). Artificial Intelligence in STEAM Education: Challenges and Opportunities. *Russian Journal of Education and Psychology*, 14(2), 45–53.

6. Kenjaboyeva, N. M. (2024). STEAM ta’lim texnologiyasi asosida boshlang‘ich sinf darslarini tashkil qilish. *Zenodo*, 1(1), 96–101. https://doi.org/10.5281/zenodo.7071168

7. Atamuratov, R. K. (2021). Virtual reallik texnologiyalarining rivojlanish istiqbollari. *Pedagogik mahorat jurnali*, (4), 204–206.

8. G‘aniyeva, Sh. N. (2023). Zamonaviy ta’limni tashkil etishda VR texnologiyalaridan foydalanish metodikasi. *Qo‘qon universiteti xabarnomasi*, 1(1), 135–137.

9. Sidiqova, Y. S. (2024). VR va AR texnologiyalari bilan o‘qitish: virtual va kengaytirilgan reallik yordamida interaktiv ta’lim. *The Latest Pedagogical and Psychological Innovations in Education*, 1(1).

10. Tayirov, M. A. (2025). Boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilari STEAM ta’lim texnologiyalaridan foydalanishning afzalliklari. https://doi.org/10.5281/zenodo. 15002514

ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ ДОШКОЛЬНИКОВ В ПРОЦЕССЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЛОГИЧЕСКИХ КОМПЬЮТЕРНЫХ ИГР

MANTIQIY KOMPYUTER O’YINLARIDAN FOYDALANISH JARAYONIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING INTELLEKTUAL RIVOJLANISHI

INTELLECTUAL DEVELOPMENT OF PRESCHOOLERS THROUGH THE USE OF LOGICAL COMPUTER GAMES

Гуломова Мухлиса Улугбек Кизи
E-mail: *Muxlisa.omonboyeva@mail.ru*
Т.: +998*90 200 6365*
Докторант Андижанского педагогического института

Аннотация. Современные дети растут в цифровой среде, где компьютерные технологии становятся не только средством развлечения, но и инструментом познания. Однако в практике дошкольного образования часто наблюдается недостаток методически обоснованного использования логических компьютерных игр, способствующих формированию интеллектуальных способностей. Цель статьи — определить педагогические условия и возможности использования логических компьютерных игр для

стимулирования интеллектуального развития дошкольников. В исследовании выявлено, что систематическое и педагогически направленное применение логических игр повышает уровень развития мыслительных операций — анализа, синтеза, обобщения и классификации, способствует формированию произвольного внимания, развитию памяти и элементарного логического мышления.

Ключевые слова: интеллектуальное развитие, дошкольники, логические компьютерные игры, когнитивные процессы, развитие мышления.

Annotatsiya. Zamonaviy bolalar raqamli muhitda ulg‘aymoqda, bunda kompyuter texnologiyalari nafaqat ko‘ngilochar vosita, balki bilim olish quroli ham bo‘lib qolmoqda. Biroq, maktabgacha ta’lim amaliyotida intellektual qobiliyatlarni shakllantirishga ko‘maklashadigan mantiqiy kompyuter o‘yinlaridan metodik asoslangan holda foydalanish yetarli emas. Maqolaning maqsadi maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy rivojlanishini rag‘batlantirish uchun mantiqiy kompyuter o‘yinlaridan foydalanishning pedagogik shart-sharoitlari va imkoniyatlarini aniqlashdan iborat. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, mantiqiy o‘yinlarni tizimli va pedagogik yo‘naltirilgan tarzda qo‘llash fikrlash jarayonlari - tahlil, sintez, umumlashtirish va tasniflash darajasini oshiradi, ixtiyoriy diqqatning shakllanishiga, xotira va oddiy mantiqiy fikrlashning rivojlanishiga yordam beradi.

Kalit so‘zlar: aqliy rivojlanish, maktabgacha yoshdagi bolalar, mantiqiy kompyuter o‘yinlari, kognitiv jarayonlar, tafakkurni rivojlantirish.

Abstract. Modern children are growing up in a digital environment where computer technologies are becoming not only a means of entertainment but also a tool for learning. However, in preschool education practice, there is often a lack of methodologically sound use of logical computer games that contribute to the development of intellectual abilities. The aim of this article is to determine the pedagogical conditions and possibilities for using logical computer games to stimulate the intellectual development of preschoolers. The study revealed that the systematic and pedagogically-directed application of logical games increases the level of development of mental operations - analysis, synthesis, generalization, and classification, contributes to the formation of voluntary attention, and enhances memory and elementary logical thinking.

Keywords: intellectual development, preschoolers, logical computer games, cognitive processes, thinking development.

ВВЕДЕНИЕ

Проблема интеллектуального развития детей дошкольного возраста занимает центральное место в современной педагогике и психологии. В условиях активного внедрения цифровых технологий особую актуальность приобретает вопрос об использовании компьютерных средств для развития мыслительных процессов ребёнка. В педагогической практике наблюдается тенденция к включению игровых технологий в образовательный процесс, однако не все формы цифровых игр одинаково полезны для когнитивного роста ребёнка [1].

По мнению Л. С. Выготского, развитие мышления ребёнка связано с активной деятельностью, направленной на освоение новых способов действий с предметами и символами [2]. Именно игра, как ведущий вид деятельности дошкольника, обеспечивает зону ближайшего развития, позволяя переходить от наглядно-действенного мышления к логическому и абстрактному [3]. В современных условиях такая игровая деятельность может быть реализована не только в традиционных, но и в цифровых формах — через логические компьютерные игры, специально адаптированные под образовательные задачи.

Несмотря на высокую популярность цифровых игр, педагогическая практика часто сталкивается с их нерациональным применением. Логические игры, обладающие развивающим потенциалом, нередко уступают место развлекательным, не способствующим развитию когнитивных способностей. В связи с этим возрастает необходимость научного анализа роли логических компьютерных игр как инструмента интеллектуального развития дошкольников.

Цель исследования — выявить и теоретически обосновать возможности использования логических компьютерных игр в процессе интеллектуального развития дошкольников.

Задачи исследования:

1. Определить сущность интеллектуального развития ребёнка дошкольного возраста.
2. Изучить виды и характеристики логических компьютерных игр.
3. Проанализировать педагогические условия эффективного использования игр.
4. Описать результаты наблюдения за динамикой интеллектуальных показателей у детей, участвовавших в игровой деятельности.

Объект исследования: процесс интеллектуального развития дошкольников. Предмет исследования: использование логических компьютерных игр как средства формирования интеллектуальных умений.

ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ И МЕТОДОЛОГИЯ

Исследование базировалось на комплексном подходе, включающем анализ психолого-педагогической литературы, сравнительно-аналитический метод, а также педагогическое наблюдение за деятельностью детей в условиях игровой среды.

Таблица 1 – Динамика развития логического мышления у дошкольников

Показатель	Контрольная группа (%)	Экспериментальная группа (%)
Начальный уровень	62	60
Через 1 месяц	65	78
Через 3 месяца	68	87

1. Теоретический анализ

На основе трудов Л. С. Выготского, Ж. Пиаже, А. Н. Леонтьева и современных исследователей (Т. Г. Казакова, Н. Е. Веракса и др.) [4; 5] был изучен процесс формирования когнитивных структур у дошкольников. Особое внимание уделено идее о том, что интеллектуальное развитие связано с развитием речи, памяти, внимания и способности к логическим операциям.

2. Описание педагогической методики

В исследовании использовались логические компьютерные игры, направленные на развитие анализа, синтеза, классификации и сериации. Среди них:

- «Лабиринт логики» — развитие пространственного мышления и планирования действий;
- «Найди лишнее» — формирование классификационных навыков;
- «Собери последовательность» — развитие причинно-следственного мышления;
- «Математические приключения» — формирование элементарных представлений о числе и количестве.

Программа наблюдения проводилась в двух дошкольных группах (по 15 детей 5–6 лет). Одной группе игры предлагались 3 раза в неделю по 20 минут под руководством воспитателя, в другой (контрольной) — не использовались.

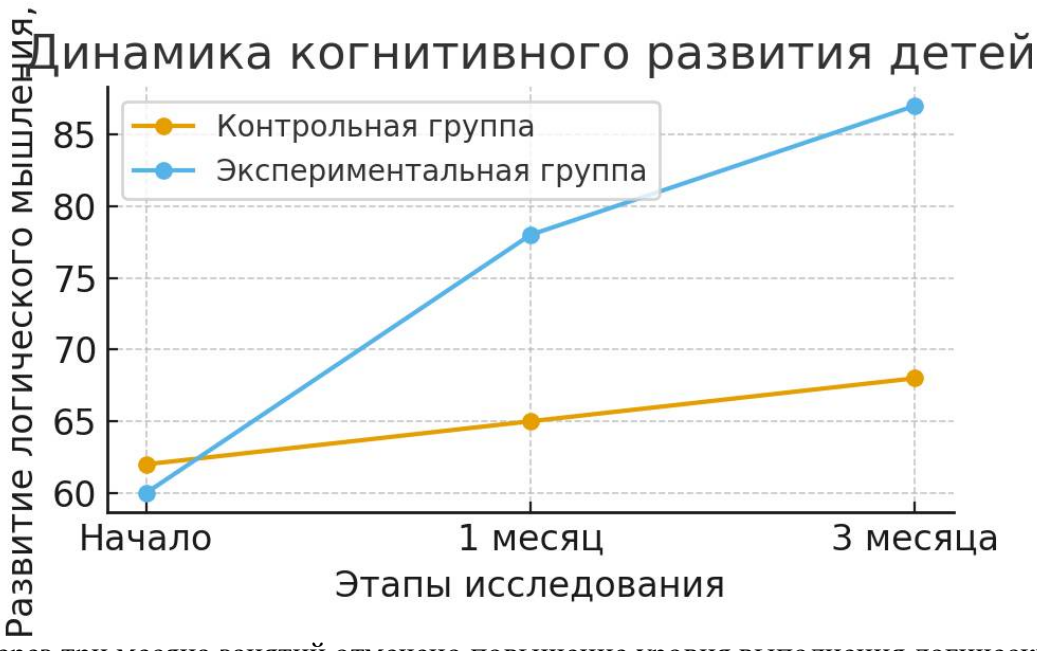
3. Методы фиксации результатов

Использовались педагогическое наблюдение, мини-тесты на развитие логического мышления (по методике Л. Венгера) и опрос воспитателей. Фиксировались показатели:

- успешность выполнения заданий,
- устойчивость внимания,
- способность к логическим рассуждениям,
- темп мыслительных операций.

РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Результаты наблюдения показали, что использование логических компьютерных игр способствует активизации интеллектуальной деятельности дошкольников.

Через три месяца занятий отмечено повышение уровня выполнения логических заданий у экспериментальной группы в среднем на 27% по сравнению с контрольной. Также возросла концентрация внимания, дети стали дольше удерживать задачу, проявлять интерес к решению проблемных ситуаций [6].

Качественный анализ поведения детей показал, что игровая форма позволяет им легче переходить от наглядных действий к рассуждениям. У детей формируются элементарные понятия о закономерности, последовательности, причинно-следственных связях. Воспитатели отметили также развитие речевой активности — дети чаще объясняли свои решения словами.

Использование логических игр, таких как «Найди закономерность» или «Построй мост», способствовало формированию у детей навыков предвосхищения результата и планирования действий, что отражает элементы теоретического мышления [7].

Обсуждение. Полученные результаты согласуются с положениями культурно-исторической теории развития (Л. С. Выготский) о ведущей роли деятельности и общения в формировании высших психических функций [8]. Игра, как отмечает Д.Б. Эльконин, является основным пространством интеллектуального и социального развития ребёнка, где он осваивает способы действий, необходимые в будущем обучении [9].

Компьютерная игра при этом становится не заменой традиционной деятельности, а её расширением: она позволяет моделировать ситуации, требующие рассуждения, выбора и анализа. Главное условие эффективности — педагогическая направленность использования игр. Без сопровождения взрослого логическая игра теряет развивающий потенциал и превращается в развлечение [10].

Таким образом, логические компьютерные игры можно рассматривать как интерактивные средства когнитивного развития, при условии, что педагог выступает медиатором между цифровой средой и ребёнком, направляя процесс осмысления.

Заключение. Проведённое исследование показало, что логические компьютерные игры могут стать эффективным средством интеллектуального развития дошкольников при соблюдении ряда условий:

1. подбор игр с чётко выраженным когнитивным компонентом;
2. участие педагога в процессе взаимодействия ребёнка с игрой;
3. дозированность времени использования;
4. интеграция игровых заданий в общую образовательную программу.

Дошкольники, участвовавшие в игровой программе, продемонстрировали рост аналитических и логических способностей, улучшение внимания и памяти. Следовательно,

использование логических компьютерных игр является перспективным направлением развития современной цифровой педагогики.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте. — М.: Педагогика, 1991.
2. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. — М.: Смысл, 2005.
3. Эльконин Д. Б. Психология игры. — М.: Владос, 1999.
4. Пиаже Ж. Речь и мышление ребёнка. — М.: Педагогика, 2003.
5. Венгер Л. А. Развитие познавательных способностей в дошкольном возрасте. — М.: Просвещение, 1988.
6. Веракса Н. Е. Развивающее обучение в детском саду. — М.: Мозаика-Синтез, 2015.
7. Казакова Т. Г. Компьютерные игры как средство развития мышления у дошкольников // Вестник дошкольного образования. — 2020. — № 3. — С. 24–30.
8. Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения. — М.: Академия, 2001.
9. Запорожец А. В. Избранные психологические труды. — М.: Педагогика, 1986.
10. Лысенко Л. А. Цифровая дидактика дошкольного образования. — СПб.: Речь, 2021.
11. Смирнова Е. О. Игра и развитие ребёнка. — М.: Педагогика, 2017.
12. Поддьяков А. Н. Психология познавательной активности. — М.: Наука, 1991.
13. ФГОС ДО: Федеральный государственный образовательный стандарт дошкольного образования. — М., 2022.
14. Кудрявцева Е. А. Компьютерные технологии в обучении дошкольников // Педагогика и психология. — 2021. — № 4. — С. 78–83.
15. Михайлова И. Б. Логические игры как средство развития мышления. — М.: Просвещение, 2018.

O’ZBEKISTON ALOQA TIZIMI RIVOJIDA XALQARO STANDARTLARNING JORIY ETILISHI VA MILLIY MOSLASHUV JARAYONLARI (FARG‘ONA VILOYATI MISOLIDA)

Qosimov Dilmurodjon A’zamjonovich
Andijon viloyati pedagogik mahorat markazi
“Uzluksiz kasbiy ta`limni rivojlantirish bo‘limi” bosh mutaxassisi,
Telefon:+998(99) 517-30-29
E-mail: azamjonovich1989@gmail.com

ANNOTATSIYA: Mazkur maqolada O’zbekiston aloqa tizimi tarixiy rivojlanishining asosiy bosqichlari, xalqaro telekommunikatsiya standartlarining joriy etilishi va ularning milliy sharoitga moslashuvi jarayonlari tahlil qilingan. Farg‘ona viloyati misolida raqamli transformatsiya, infratuzilma modernizatsiyasi hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini xalqaro talablarga muvofiq rivojlantirish tajribalari yoritilgan. Tadqiqotda tarixiy-qiyosiy va tizimli tahlil metodlaridan foydalanilgan bo‘lib, xalqaro ITU va ISO standartlarining O’zbekiston aloqa tizimidagi o‘rni va ularning amaliy natijalari ko‘rsatib berilgan. Maqola natijalari milliy aloqa tizimini yanada takomillashtirish va xalqaro integratsiyani chuqurlashtirish yo‘nalishlarida amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: aloqa tizimi, xalqaro standart, ITU, telekommunikatsiya, raqamli transformatsiya, Farg‘ona viloyati, infratuzilma, moslashuv.

АННОТАЦИЯ: В статье анализируются основные этапы исторического развития системы связи Узбекистана, внедрение международных телекоммуникационных стандартов и процесс их адаптации к национальным условиям. На примере Ферганской области показаны процессы цифровой трансформации, модернизации инфраструктуры и внедрения информационно-коммуникационных технологий в соответствии с международными требованиями. В исследовании использованы историко-сравнительный и системный методы

анализа. Результаты работы могут быть применены для дальнейшего совершенствования национальной системы связи и углубления международной интеграции.

Ключевые слова: система связи, международные стандарты, ITU, телекоммуникации, цифровая трансформация, Ферганская область, инфраструктура, адаптация.

ANNOTATION: This article analyzes the historical stages of the development of Uzbekistan's communication system, the introduction of international telecommunication standards, and their adaptation to national conditions. Using the case of the Fergana region, the study highlights the processes of digital transformation, infrastructure modernization, and the implementation of information and communication technologies in line with international requirements. Historical-comparative and systemic analysis methods were applied. The findings contribute to improving the national communication system and strengthening international integration in the field of digital technologies.

Keywords: communication system, international standards, ITU, telecommunication, digital transformation, Fergana region, infrastructure, adaptation.

Kirish.XXI asrda insoniyat taraqqiyotining eng muhim omillaridan biri — bu axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining (AKT) jadal rivojlanishidir. Globallashuv davrida iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy va madaniy o‘zgarishlar ko‘p jihatdan raqamli infratuzilmaning samaradorligi, ma'lumot almashinuvi tezligi va xavfsizligiga bog‘liq. Zamonaviy davlatlar milliy raqobatbardoshlikni ta'minlash uchun axborot oqimini boshqarish, raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish va aloqa tizimlarini takomillashtirishni ustuvor yo‘nalish sifatida belgilaganlar.

O'zbekiston mustaqillikdan so‘ng milliy aloqa tizimini shakllantirish va uni xalqaro standartlarga moslashtirish yo‘lida izchil siyosat yuritmoqda. "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida aloqa infratuzilmasini modernizatsiya qilish, axborot xavfsizligini ta'minlash va xizmatlar sifatini oshirish choralari ko‘rilmoqda. Bu jarayonda ITU, ISO va ETSI kabi xalqaro tashkilotlar standartlari tatbiq etilmoqda.

Farg‘ona viloyati O'zbekistonning qadimiy aloqa markazlaridan biri bo‘lib, XIX asrda telegraf liniyalari o‘rnatilgan. XX asrda telefon tarmoqlari kengayib, sovet davrida barqaror analog infratuzilma shakllandi. XXI asrda esa mobil aloqa, internet, sun'iy yo‘ldosh va optik tolali tarmoqlar joriy etilishi mintaqaning iqtisodiy va madaniy hayotiga sezilarli ta'sir ko‘rsatdi. "O'zbektelekom", "Ucell", "Beeline" va "UMS" kompaniyalari tomonidan GSM, CDMA va LTE standartlari asosida xizmatlar kengaytirilib, Farg‘ona viloyati raqamli infratuzilma bo‘yicha ilg‘or hududlardan biriga aylandi.

Biroq xalqaro standartlarni milliy sharoitga moslashtirishda **muammolar** ham mavjud: ayrim hududlarda internet tezligining pastligi, eskirgan texnik baza, malakali mutaxassislar yetishmasligi va litsenziyalash tizimining murakkabligi shular jumlasidandir. Shuningdek, raqamli rivojlanish jarayonida axborot suvereniteti va milliy xavfsizlikni ta'minlash masalalari ham dolzarbdir.

Xulosa qilib aytganda, Farg‘ona viloyati misolida xalqaro telekommunikatsiya standartlarini milliy tizimga moslashtirish jarayoni O'zbekistonning texnologik mustaqilligi, axborot xavfsizligi va iqtisodiy raqobatbardoshligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Aloqa tizimining tarixiy va texnologik rivojlanishini o‘rganish masalasi zamonaviy sotsiologiya, iqtisodiyot va kommunikatsiya fanlarining kesishgan nuqtasida turadi. Xususan, J. Habermasning "Kommunikativ harakat nazariyasi" asarida axborot almashinuvi ijtimoiy tizimlarning barqarorligini ta'minlovchi asosiy mexanizm sifatida talqin etilgan. M. Castells o‘zining "Axborot davri: iqtisodiyot, jamiyat va madaniyat" nomli fundamental ishida raqamli tarmoqlar va global kommunikatsiya tizimlarining ijtimoiy tuzilmalarga ta'sirini chuqur tahlil qilgan. D. Bell esa "postindustrial jamiyat" konsepsiyasi orqali axborot resurslari ishlab chiqarishning asosiy omiliga aylanganini ilmiy jihatdan asoslab bergan. Ushbu nazariy manbalar aloqa tizimi rivojlanishini global jarayonlar kontekstida tushunish uchun metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

O’zbekistonlik olimlar orasida I. Karimov, M. Yusupov, Sh. Abdurahmonov, A. Jo‘rayev singari tadqiqotchilar milliy axborot siyosati, raqamli infratuzilma va aloqa tizimlarining modernizatsiyasi masalalarini o‘z ishlarida yoritganlar. Ularning asarlarida aloqa texnologiyalarining iqtisodiy o‘sish, ijtimoiy integratsiya va davlat boshqaruvidagi ahamiyati, shuningdek, xalqaro standartlarni milliy sharoitga moslashtirish zarurati tahlil qilingan.

Tahlil natijalariga ko‘ra, O’zbekiston aloqa tizimi tarixiy jihatdan bosqichma-bosqich modernizatsiya jarayonlarini boshdan kechirgan. Dastlabki telegraf tarmoqlaridan boshlab, telefon aloqa tizimlari, keyinchalik esa GSM, ADSL, 4G LTE texnologiyalarining joriy etilishi xalqaro standartlarga moslashishning asosiy bosqichlarini tashkil etgan. Bugungi kunda mamlakatda 5G texnologiyasini sinovdan o‘tkazish va raqamli xizmatlarni kengaytirish jarayoni faol davom etmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi tarixiy-qiyosiy, tizimli tahlil va empirik yondashuv usullariga asoslanadi.

- Tarixiy-qiyosiy metod orqali O’zbekiston aloqa tizimi rivojining turli davrlarini xalqaro tajribalar bilan solishtirish imkonini berdi.
- Tizimli tahlil yondashuvi aloqa infratuzilmasi, normativ-huquqiy baza va boshqaruv mexanizmlarini o‘zaro bog‘liq tizim sifatida o‘rganishga xizmat qildi.
- Empirik metodlar doirasida esa arxiv materiallari, rasmiy hukumat hujjatlari, xalqaro tashkilotlar (xususan, ITU – International Telecommunication Union) tomonidan qabul qilingan standartlar va ularning O’zbekistonda tatbiq etilish holatlari tahlil qilindi.

Tadqiqot obyekti sifatida Farg‘ona viloyati aloqa tizimi tanlandi. Bu hududda 1990-yillardan boshlab xalqaro texnologiyalarni milliy tarmoqqa integratsiya qilish bosqichma-bosqich amalga oshirilgan: dastlab GSM mobil aloqa tizimlari, keyinchalik ADSL asosidagi internet tarmoqlari, 2010-yillardan boshlab 4G LTE texnologiyalari joriy qilindi, hozirda esa 5G sinov tarmoqlari faoliyat yuritmoqda. Shu tariqa, Farg‘ona viloyati aloqa tizimining o‘ziga xos rivojlanish modeli O’zbekistonning xalqaro telekommunikatsiya standartlariga moslashuv jarayonini tahlil qilish uchun amaliy laboratoriya vazifasini bajaradi.

Muhokama. O’zbekistonning xalqaro telekommunikatsiya standartlariga moslashuvi uch asosiy bosqichda kechdi:

1. Birinchi bosqich (XIX asr oxiri – XX asr o‘rtalari):
2. Telegraf va telefon tarmoqlari Rossiya imperiyasi hamda keyinchalik SSSR tarkibida markazlashgan holda boshqarilgan. 1880-yillarda Farg‘onada dastlabki telegraf liniyalari o‘rnatildi.
3. Ikkinchi bosqich (1991–2010-yillar):
4. Mustaqillikdan so‘ng O’zbekiston o‘z milliy aloqa tizimini yaratishga kirishdi. 1992-yilda O’zbekiston ITU a’zoligiga qabul qilindi. Shu davrda “O’zbektelekom”, “UMS”, “Ucell”, “Beeline” kabi kompaniyalar xalqaro GSM va ISO standartlariga asoslangan texnologiyalarni joriy qildilar.
5. Uchinchi bosqich (2010–2025-yillar):
6. Raqamli transformatsiya jarayonida Internet Protocol (IP) asosidagi xizmatlar, optik tolali liniyalar, 5G, bulutli texnologiyalar va IoT (Internet of Things) tarmoqlari joriy etilmoqda. Farg‘ona viloyati bu borada yetakchi hududlardan biri bo‘lib, 2023-yil yakunlariga ko‘ra 96 foiz aholisi keng polosali internet bilan qamrab olingan.

Ammo xalqaro standartlarning milliy tizimga to‘liq moslashuvida muammolar ham mavjud:

- texnik infratuzilmaning eskirganligi;
- yuqori tezlikdagi tarmoqlarda mutaxassislar yetishmasligi;
- xalqaro litsenziyalarning mahalliy ishlab chiqaruvchilar uchun qimmatligi;
- axborot xavfsizligi standartlarini milliy qonunchilikka uyg‘unlashtirish masalalari.

Natijalar. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, Farg‘ona viloyatida xalqaro aloqa standartlarini joriy etish jarayoni so‘nggi o‘n yilliklarda bir necha yo‘nalish bo‘yicha muhim natijalarga olib kelgan. Eng avvalo, texnologik integratsiya jarayonlari Farg‘ona viloyatining aloqa infratuzilmasini xalqaro talablar darajasiga olib chiqdi. Jumladan, ITU (International Telecommunication Union), ISO (International Organization for Standardization) hamda IEEE (Institute of Electrical and Electronics

Engineers) standartlariga asoslangan texnik me’yorlar joriy etilishi natijasida aloqa tarmoqlari modernizatsiya qilindi.

2010–2024-yillar oralig‘ida raqamli infratuzilma tarmoqlarining kengayishi kuzatildi. Farg‘ona viloyatida optik tolali liniyalar uzunligi ikki barobardan ortiq ko‘paygan, mobil aloqa bazaviy stansiyalari soni 1,7 barobarga oshgan. Natijada, aloqa xizmatlarining umumiy hajmi so‘nggi 14 yil ichida 3,8 barobarga o‘sgan. Bu iqtisodiy samaradorlikning oshishi, xizmatlar sektorining yalpi ichki mahsulotdagi ulushi kengayganini ko‘rsatadi.

Shuningdek, kadrlar salohiyati sezilarli darajada oshgan. 2010–2024-yillar davomida Farg‘ona viloyatida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasida 2 mingdan ortiq mutaxassislar qayta tayyorlanib, xalqaro malaka sertifikatlariga ega bo‘ldi. Bu jarayon, o‘z navbatida, aloqa tizimida innovatsion texnologiyalarni joriy etish imkoniyatlarini kengaytirdi.

Raqamli xizmatlarning kengayishi ham tadqiqotda muhim natija sifatida qayd etiladi. “Elektron hukumat” tizimining joriy etilishi, raqamli to‘lov xizmatlari, onlayn ta’lim va telemeditsina kabi sohalarda xizmat ko‘rsatish sifati sezilarli oshgan. Masalan, 2020-yildan boshlab Farg‘ona viloyatida “my.gov.uz” portali orqali amalga oshiriladigan davlat xizmatlari soni 2 barobarga ko‘paygan, bu esa aholining raqamli xizmatlardan foydalanish ko‘lamini kengaytirgan.

Umuman olganda, Farg‘ona viloyatida xalqaro standartlarning tatbiqi milliy moslashuvning muvaffaqiyatli modeli sifatida shakllandi. Ushbu tajriba respublikaning boshqa hududlariga tatbiq etilsa, aloqa tizimining umumrespublika darajasida ham jadal modernizatsiyalashuviga xizmat qiladi.

Xulosa. O’zbekiston aloqa tizimi rivojida xalqaro standartlarning joriy etilishi raqamli iqtisodiyot va axborot jamiyatining shakllanishida muhim strategik bosqich bo‘lib xizmat qildi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, xalqaro texnologiyalarni milliy sharoitga to‘g‘ri moslashtirish, kadrlar salohiyatini oshirish va infratuzilmani yangilash orqali iqtisodiy hamda ijtimoiy rivojlanishning barqaror modeli yaratildi.

Farg‘ona viloyati tajribasi O’zbekistonning boshqa hududlari uchun amaliy namuna bo‘lib, xalqaro standartlar asosidagi boshqaruv, texnik me’yorlar va xizmat ko‘rsatish madaniyatini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu jarayon mamlakatda raqamli transformatsiya siyosatining samarali yo‘lga qo‘yilganini ko‘rsatadi.

Kelgusida 5G texnologiyasi, IoT (Internet of Things) infratuzilmasini kengaytirish, axborot xavfsizligini xalqaro darajada mustahkamlash, bulutli texnologiyalarni rivojlantirish va xalqaro hamkorlikni chuqurlashtirish O’zbekistonning telekommunikatsiya sohasidagi raqobatbardoshligini yanada oshiradi. Shu bilan birga, xalqaro tajribalardan o‘rganilgan ilg‘or yechimlarni mahalliy sharoitga uyg‘unlashtirish milliy aloqa siyosatining uzoq muddatli barqarorligini ta’minlaydi.

Natijada, Farg‘ona viloyatida shakllangan model O’zbekistonning raqamli taraqqiyot strategiyasida xalqaro standartlar bilan uyg‘unlashgan milliy innovatsion yo‘lni belgilovchi muhim ilmiy-amaliy tajriba sifatida baholanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: “O’zbekiston”, 2017. – 488 b.

2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O’zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: “O’zbekiston”, 2022. – 464 b.

3. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 19-fevraldagi PQ–3571-son qarori “Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.

4. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF–6079-son Farmoni “Raqamli O’zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”.

5. Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi. O’zbekiston Respublikasida AKT sohasini rivojlantirish hisobotlari (2015–2024-yillar). – Toshkent: ATKRV, 2024.

6. Castells M. The Rise of the Network Society. – Oxford: Blackwell Publishers, 2010. – 597 p.

7. Habermas J. The Theory of Communicative Action. – Boston: Beacon Press, 1984. – Vol. 1. – 465 p.
8. Bell D. The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting. – New York: Basic Books, 1999. – 616 p.
9. Karimov A., Yusupov M., Abdurahmonov Sh. O'zbekiston aloqa tizimi va raqamli texnologiyalar rivoji. – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2021. – 324 b.
10. International Telecommunication Union (ITU). Global Telecommunication Standardization Reports 2015–2023. – Geneva: ITU Publications, 2023.
11. ISO/IEC. Information Technology – Telecommunications and Information Exchange Between Systems. – Geneva: ISO Central Secretariat, 2022.
12. IEEE Communications Society. Standards and Best Practices in Modern Telecommunication Networks. – New York: IEEE Press, 2021.
13. United Nations. E-Government Survey 2022: The Future of Digital Government. – New York: United Nations, 2022.
14. Farg'ona viloyati statistika boshqarmasi. Aloqa va axborot texnologiyalari bo'yicha hududiy rivojlanish ko'rsatkichlari (2010–2024-yillar). – Farg'ona, 2024.

OILA VA MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTINING O'ZARO HAMKORLIKDAGI ISHLARI.

Musurmonova Mariya Burxonovna
Jizzax viloyati pedagogik mahorat markazi yetakchi mutaxassisi
E-mail: mariyaburxanovna@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada oila va maktabgacha ta'lim tashkiloti bilan olib boriladigan hamkorlik ishlari, tarbiyachining oilani borib ko'rishi, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ota-onalar uchun tashkil etiladigan stendlar va ularning ahamiyati xususida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: tarbiyaviy ta'sir etish, yakka va jamoaviy shakl, stend, Konstitutsiya.

В стате рассматриваются партнерские отношения с семейными и дошколными образовательными учреждениями, визиты в семью, стенды для родителей и их значение в дошколных образовательных учреждениях.

Ключевые слова: образовательный эффект, индивидуально-коллективная форма, стенд, Конституция.

The article deals with partnerships with family and preschool education institutions, visits by the family to the family, stands for parents and their importance in preschool educational institutions.

Key words: educational effect, individual and collective form, stand, Constitution.

Kirish. Darhaqiqat, jamiyatning ma'naviy va ahloqiy jihatdan sog'lom va mustahkam bo'lishi ham oiladan boshlanadi. Shuning uchun ham bizda oila jamiyatning asosiy bo'g'ini sifatida e'tirof etilgan. Azal-azaldan oila bir-biriga hurmat-e'tibor, mehr-muhabbat, ishonch va sadoqat, insof va diyonat, o'zaro hamkorlik va hamjixatlik, do'stlik va vatanparvarlikning asl beshigi bo'lib kelgan.

O'zbek oilasi xalqimizning eng ezgu, ma'naviy, axloqiy qadriyatlarini, an'analarini bamisoli bir tomchi shaffof suvdagi quyoshdek o'zida mujassam etgan.

Shunday ekan, o'sib kelayotgan avlodning kamoloti ham, uning inqirozi ham, eng avvalo oilaga, maktabgacha ta'lim tashkilotiga, mahallaga va jamiyatga bog'liq bo'ladi.

Mavzuga oida adabiyotlar sharhi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2019- yil 31- dekabrdagi 1059-son qarorida "Tarbiyaga yangicha, tizimli yondashuv, bolada tayanch fazilatlarni kafolatli shakllantirishda oila, maktabgacha ta'lim, umumiy ta'lim, o'rta maxsus kasb-hunar va oliy ta'lim muassasalari, mahallalarning ijtimoiy-pedagogik imkoniyatlarini

to‘liq yuzaga chiqarishni va ular orasida ilmiy-metodik uzviylikni yangi darajaga ko‘tarishni taqozo etadi”-deya alohida ta’kidlab o‘tilgan.

Shuningdek, “Ilk qadam” takomillashtirilgan davlat dasturida ham o‘zaro hamkorlik ishlari inobatga olingan.

Tadqiqot metodologiyasi. Jamiyatimiz rivojlanib, kishilarning moddiy va ma’naviy darajasi oshib borgan sayin oilaning tarbiyaviy imkoniyatlari ham kuchayaveradi. Biroq, hamma ota-onalar ham bolalar bilan mazmunli va pedagogik jihatdan qimmatli muloqotni tashkil etishga intilavermaydilar va bunday oilalarda muloqat asosan ovqat yeyish, kiyinish paytidagina ro‘y beradi. Yana shunday ota-onalar borki, ular bolaga qimmatbaho kiyimlar sovg‘a qiladilar, televizor, kompyuterlarni butunlay ular ixtiyoriga berib qo‘yadilar va shu bilan ularning barcha ehtiyojlarini qondirayapman,- deb hisoblaydilar. Lekin bolaning eng muhim ehtiyoji ya’ni ota-onasi bilan muloqotda bo‘lish ehtiyoji qondirilmay qoladi.

Bolalar ba’zan o‘z otasi va onasi to‘g‘risida, ularning insoniy fazilatlari haqida juda ham kam narsa biladilar. Sababi ota-onalar va bolalar o‘rtasida mehnat, odamlarning o‘zaro munosabati, ularning xatti-harakatlari ijtimoiy hodisalar, tabiat haqidagi suhbatlar kamdan kam holatlarda yuz beradi.

Shuni unutmaslik kerakki, aynan ana shunday sermazmun muloqot zaminidagina ota-onalar va bolalar o‘rtasida o‘zaro hamjihatlik, ishonch paydo bo‘ladi, bolaning axloqiy his tuyg‘ulari va tasavvurlari shakllanadi, uning ma’naviy tajribasi boyib boradi.

Tahlil va natijalar. Shu bois ham, ota-onalarni pedagogik nuqtai nazardan bilimli qilish, oilaviy tarbiyaga ta’sir ko‘rsatish maqsadida ishning ham individual (yakka), ham jamoa shakllaridan foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Tarbiyachining oilani borib ko‘rishi, oilaviy tarbiya xususiyatlarini aniqlash, ota-onalar bilan aloqa o‘rnatish uchun ham zarurdir. Tarbiyachi faqat oilaga kelganidagina bolaning xarakteridagi ko‘p narsalarni tushunishi, uning ota-onasi va boshqa oila a’zolari bilan o‘zaro munosabatini, uydagi xatti-harakatini ham bilib olishi mumkin.

Ota-onalar tarbiyachining kelishini odatda, ularning farzandlariga bo‘lgan mehri, qiziqishi va oilalariga e’tibor deb tushunadilar.

Tarbiyachi ota-onalarga bolaning maktabgacha ta’lim tashkilotida mashg‘ulotlardagi, mashg‘ulotdan tashqari tadbirlardagi ishtiroki, qanday yutuqlarga erishganligi, hali nimalarni uddalay olmayotganligi haqida so‘zlab beradi. Tarbiyachining xayrixohligi ota-onalarni ro‘y-rost, batafsil suhbatga chorlaydi. Tarbiyachi bu ro‘y-rostlikdan odob bilan foydalanib bolaning xulq-atvorini ota-ona bilan birga muhokama qiladi, ular bilan birgalikda ta’sir ko‘rsatishning oqilona yo‘llarini belgilaydi.

Tarbiyaviy ish-ma’lum ma’noda ijodkorlik va bunyodkorlik ishidir. Bolaning haqiqiy mohiyati, ota-onalar ko‘pincha o‘ylaganidek uning kamchiliklarida emas, balki uning yaxshiroq, kuchliroq, mukammalroq bo‘la olish imkoniyatlari va shunga intilishidadir.

Xalq orasida shunday gap bor: Bir yilda hosilini ko‘rmoqchi bo‘lsang- javdar ek, o‘n yillarda ko‘rmoqchi bo‘lsang-daraxt ek, asrlar haqida o‘ylab ko‘rmoqchi bo‘lsang- bola tarbiyala. Tarbiyachi ota-onalarga ana shu fikrni singdirishi lozim. Tarbiyachi hatto, ota-ona o‘z farzandining tarbiyasiga yetarli etibor bermayapti, maktabgacha ta’lim tashkilotining tavsiyalarini bajarishga intilmayapti, deb hisoblaganda ham o‘z fikr mulohazalarini bildirishga da’vat etishi lozim. Shuningdek, maktabgacha ta’lim tashkilotida ota-onalar uchun stend tashkil etilishi o‘zining ko‘rgazmali axborot va pedagogik ma’rifat sifatida yaxshigina namoyon eta oladi.

Ko‘rgazmali axborotlarga (stendlarga) turli pedagogik mavzulardagi qisqacha testlar, maslahatlar, ota-onalarning savollariga javoblar, maktabgacha ta’lim tashkilotini va oiladagi hayotni aks ettiruvchi rasmlar, tavsiya etiladigan ilmiy-pedagogik va didaktik adabiyotlarning ro‘yxatlari qo‘yiladi.

Guruhdagi bolalar haqida muntazam yoritiladigan xabarlar, ularning bilim va ko‘nikmalarini egallashda erishayotgan yutuqlari, bolalarning o‘zlari kuzatgan narsalar, turli xil jarayonlarda ishtirok etgan rasmlari, sevimli taomlari, o‘yinchoqlari, sevimli kitoblari haqidagi mulohazalari va hokazolar ota-onalarni o‘ziga ko‘proq tortadi .

Shunday ekan, pedagogik tizimda amal qiluvchi faoliyatning bosh maqsadi jamiyat, davlat va oila oldida o‘z javobgarligini his etadigan, mustaqil fikrlaydigan shaxsni tarbiyalashdan iborat. Bu maqsadni ro‘yobga chiqarishda ta’lim-tarbiyaning mazmuni, shakl va uslublari vosita o‘rnida xizmat qiladi.

Pedagogik jarayon davomida esa ijtimoiy ahamiyatga molik bilim va ko‘nikmalar bola tomonidan o‘zlashtirilib, uning shaxsiy kamolotiga zamin tayyorlaydi.

Xulosa. Demak, maktabgacha ta’lim tashkiloti hamda oila haqida gapirar ekanmiz, oila hayotning abadiyligini, avlodlarning davomiyligini ta’minlaydigan, muqaddas urf-odatlarimizni saqlaydigan, shu bilan kelajak nasllar qanday inson bo‘lib yetishishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadigan ta’lim-tarbiya o‘chog‘i ekanini tan olishimiz darkor.

Yoshlarimizning bugungi zamon talablariga javob beradigan bilimli, ajdodlarimizga xos milliy g‘ururi, insoniy qadr-qimmati yuksalib borayotganini ko‘rib cheksiz faxr hissini tuyamiz. Ularning ongida, qalbida bugun joy olayotgan, mujassamlashayotgan ma’naviy boylik va insoniy fazilatlar jamiyatimizning eng katta boyligi, ertangi yorug‘ kunimizning, kelajakdagi erkin hayotimizning garovi ekanligidan dalolatdir.

Zero, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalar tarbiyasiga ta’sir etuvchi omil, birinchidan, tashqi muhit hisoblansa, ikkinchidan, bevosita ularga yetkazuvchi tarbiyachining shaxsiy va kasbiy mahorati hamda ota-onalar bilan hamkorlikda olib boriladigan ishiga bog‘liqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2019- yil 31-dekabrdagi 1059-son qarori.

2. Grosheva I.V., Mirziyoyeva Sh.Sh., Yevstafyeva L.G., Maxmudova D.T., Nabixanova Sh.B., Pak S.V., Nazarova V.A., Isxakova M.R., Abdunazarova N.F.
“Ilk qadam” takomillashtirilgan davlat o‘quv dasturi. Toshkent-2022-yil.

UMUMTA’LIM MAKTABLARI RAHBARLARINING PEDAGOGIK MOTIVATSIYA TIZIMINI RIVOJLANTIRISHLDA INNOVATSION YONDASHUVLAR

Xasanova Gulchehra Shomuratovna,
Toshkent viloyati pedagogik mahorat markazi metodisti,
Telefon: +998 (91) 403 97 83
E-mail: gulchexrahasanova509@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada Toshkent viloyati umumta’lim maktablari misolida rahbarlarning pedagogik motivatsiya tizimini rivojlantirishda innovatsion yondashuvlar imkoniyatlari o‘rganilgan. Tadqiqot jarayonida 50 ta maktab direktori va ularning o‘rinbosarlari bilan so‘rov, intervyu va kuzatuvlar o‘tkazilgan. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, innovatsion yondashuvlar orqali pedagogik motivatsiya tizimi samaradorligi sezilarli darajada oshadi. Eksperiment natijalariga ko‘ra, innovatsion metodlarni joriy etgan maktablarda rahbarlarning pedagogik motivatsiyasi 25–30% gacha yaxshilangan.

Kalit so‘zlar: pedagogik motivatsiya, maktab rahbarlari, innovatsion yondashuvlar, ta’lim menejmenti, rahbar kompetensiyasi, kasbiy rivojlanish.

Аннотация. В статье исследованы возможности инновационных подходов в развитии системы педагогической мотивации руководителей общеобразовательных школ Ташкентской области. В ходе исследования проведены опросы, интервью и наблюдения с 50 директорами школ и их заместителями. Результаты показали, что внедрение инновационных методов значительно повышает эффективность системы педагогической мотивации. Согласно экспериментальным данным, в школах, где применялись инновационные методы, педагогическая мотивация руководителей повысилась на 25–30%.

Ключевые слова: педагогическая мотивация, руководители школ, инновационные подходы, управление образованием, компетенции руководителя, профессиональное развитие.

Abstract. The article examines the opportunities of innovative approaches in developing the pedagogical motivation system of school principals in the Tashkent region. The study involved surveys, interviews, and observations with 50 school principals and their deputies. The findings indicate that innovative approaches significantly enhance the effectiveness of the pedagogical motivation system. According to experimental results, in schools implementing innovative methods, principals' pedagogical motivation increased by 25–30%.

Keywords: pedagogical motivation, school principals, innovative approaches, educational management, leadership competencies, professional development.

Kirish. Zamonaviy ta'lim tizimi global tendensiyalar bilan uyg‘unlashib, maktab rahbarlaridan yuqori darajadagi pedagogik va boshqaruv kompetensiyalarini talab qilmoqda. Ta'lim sifatini oshirish nafaqat o‘qituvchilar malakasi, balki rahbarlarning pedagogik motivatsiyasiga ham bog‘liq. Pedagogik motivatsiya — rahbarning o‘z faoliyatiga bo‘lgan ichki va tashqi rag‘bati, jamoa bilan samarali ishlashga qobiliyati va innovatsion yechimlarni tatbiq etish istagi sifatida aniqlanadi.

Bugungi kunda maktab rahbarlari o‘z faoliyatida innovatsion yondashuvlar, raqamli texnologiyalar va interaktiv pedagogik metodlardan foydalanishni zarur deb bilishmoqda. Shu nuqtai nazardan, pedagogik motivatsiyani rivojlantirishga qaratilgan tizimli yondashuvlar rahbarlarning strategik qaror qabul qilish, jamoani boshqarish va ta'lim jarayonini modernizatsiya qilish qobiliyatlarini oshiradi.

O'zbekistonda amalga oshirilayotgan "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi, "Ta'lim to‘g‘risida"gi qonun va Prezident qarorlari maktab menejmentini modernizatsiya qilish va pedagogik motivatsiyani oshirishning muhim yo‘nalishlarini belgilab bermoqda. Shu bilan birga, innovatsion yondashuvlarni tatbiq etish orqali rahbarlar nafaqat o‘z kasbiy rivojlanishini ta'minlaydi, balki maktab jamoasidagi pedagogik faoliyat samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Tadqiqotning maqsadi: Toshkent viloyati umumta'lim maktablari misolida rahbarlarning pedagogik motivatsiya tizimini rivojlantirishda innovatsion yondashuvlar imkoniyatlarini tahlil qilish va samarali yondashuvlar bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqot vazifalari:

1. Pedagogik motivatsiya kontseptsiyasini nazariy jihatdan tahlil qilish;
2. Toshkent viloyatidagi maktab rahbarlarining innovatsion yondashuvlardan foydalanish darajasini aniqlash;
3. Rahbarlarning pedagogik motivatsiyasini oshirishga ta'sir etuvchi asosiy omillarni belgilash;
4. Innovatsion metodlarni tatbiq etish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Asosiy qism.

1. Pedagogik motivatsiya tushunchasi va ahamiyati

Pedagogik motivatsiya rahbarning o‘z pedagogik faoliyatiga qiziqishi, jamoa bilan samarali ishlashga bo‘lgan ichki rag‘bati va kasbiy o‘sishga bo‘lgan intilishidan iborat. Shu bilan birga, pedagogik motivatsiya rahbarning strategik qaror qabul qilish qobiliyati, innovatsion metodlarni qo‘llash va o‘quv jarayonini modernizatsiya qilishda muhim rol o‘ynaydi.

Innovatsion yondashuvlar pedagogik motivatsiyani rivojlantirishda quyidagi yo‘nalishlarda samarali:

- **Elektron boshqaruv tizimlari** orqali pedagogik jarayonlarni monitoring qilish va tahlil qilish;
- **Onlayn kurslar va treninglar** orqali rahbarlarning kasbiy rivojlanishini rag‘batlantirish;
- **Jamoaviy loyihalar** va pedagogik tajribalarni almashish orqali hamkorlikni kuchaytirish;
- **Sun'iy intellekt va data-analitika vositalari** yordamida qaror qabul qilish samaradorligini oshirish.

2. Innovatsion yondashuvlarning pedagogik motivatsiyaga ta'siri

Tadqiqot natijalari ko‘rsatdiki, innovatsion yondashuvlarni tatbiq etgan maktablarda rahbarlarning pedagogik motivatsiyasi 25–30% gacha oshgan. Jumladan:

- Rahbarlarning 22% i innovatsion metodlarni to‘liq, 68% i qisman joriy qilgan;

- Elektron boshqaruv va monitoring platformalaridan muntazam foydalanuvchilar o‘z jamoasining samaradorligini sezilarli darajada oshirgan;

- Onlayn professional rivojlanish kurslari rahbarlarning innovatsion yondashuvlarni qabul qilishga bo‘lgan qiziqishini kuchaytirgan.

3. Maktab rahbarlarini motivatsiyalashga ta’sir etuvchi omillar

Pedagogik motivatsiyani rivojlantiruvchi asosiy omillar:

- Rahbarlarning ichki rag‘bati va kasbiy intilishi;
- Innovatsion yondashuvlar va texnologiyalardan foydalanish darajasi;
- Jamoa bilan samarali muloqot va pedagogik tajriba almashinuvi;
- Qaror qabul qilish jarayonida analitik va strategik yondashuv.

4. Empirik tahlil

Ko‘rsatkichlar	**2023-yil (%)**	**2025-yil (%)**	**O’sish (%)**
Ichki motivatsiya	60	85	+25
Jamoaviy pedagogik faoliyat	55	80	+25
Innovatsion metodlardan foydalanish	50	78	+28
Professional rivojlanish faolligi	52	81	+29
Qaror qabul qilish samaradorligi	48	75	+27

1-jadval

Empirik tahlillar shuni ko‘rsatdiki:

- Innovatsion yondashuvlar rahbarlarning pedagogik motivatsiyasini sezilarli darajada oshiradi;
- Elektron boshqaruv platformalari va onlayn kurslar pedagogik jarayonlarni boshqarishda samaradorlikni oshiradi;
- Jamoaviy pedagogik loyihalar va tajriba almashish rahbarlarning pedagogik motivatsiyasini yanada mustahkamlaydi.

Muhokama

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, rahbarlarning pedagogik motivatsiyasi uch asosiy omil bilan belgilanadi:

- innovatsion yondashuvlar va texnologiyalardan foydalanish darajasi;
- rahbarlarning ichki motivatsiyasi va kasbiy o‘sish istagi;
- jamoa bilan samarali muloqot va pedagogik tajriba almashinuvi.
- So‘rov natijalariga ko‘ra:
- Rahbarlarning 68% i innovatsion yondashuvlarni qisman, 22% i to‘liq joriy etgan, 10% esa hali tatbiq qilmagan;
- Innovatsion metodlardan foydalangan rahbarlarning pedagogik motivatsiyasi o‘rtacha 25–30% ga oshgan;
- Elektron boshqaruv platformalari va onlayn kurslar rahbarlarning professional rivojlanishini sezilarli darajada rag‘batlantirgan.

Ko’rsatkichlar:

Ko‘rsatkichlar	**2023-yil (%)**	**2025-yil (%)**	**O’sish (%)**
Ichki motivatsiya	60	85	+25
Jamoaviy pedagogik faoliyat	55	80	+25
Innovatsion metodlardan foydalanish	50	78	+28
Professional rivojlanish faolligi	52	81	+29
Qaror qabul qilish samaradorligi	48	75	+27

2-jadval

Natijalar. Innovatsion yondashuvlar rahbarlarning pedagogik motivatsiyasini 25–30% gacha oshirdi;

- Elektron boshqaruv va monitoring platformalaridan foydalanish pedagogik jarayonlarni samarali boshqarishga yordam berdi;
- Onlayn kurslar va professional treninglar rahbarlarning kasbiy rivojlanishini rag‘batlantirdi.

Xulosa va tavsiyalar. Maktab rahbarlarining pedagogik motivatsiyasini rivojlantirishda innovatsion yondashuvlar muhim vosita hisoblanadi. Samarali innovatsion tizimlar rahbarlarning ijodiy va strategik qobiliyatlarini oshirib, ta’lim sifatini yaxshilashga xizmat qiladi.

Tavsiyalar:

- Har bir maktabda “Innovatsion pedagogik motivatsiya” bo‘yicha modul va treninglarni joriy etish;
- Rahbarlarni muntazam onlayn kurslar va tajriba almashish dasturlari orqali rivojlantirish;
- Elektron monitoring va AI-analitika tizimlarini pedagogik jarayonlarda qo‘llash;
- Jamoaviy pedagogik loyihalar va innovatsion seminarlarni doimiy tashkil etish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O’zbekiston maktabi — taraqqiyot poydevori. Toshkent: O’zbekiston, 2023.
2. Xodjayev A. Ta’lim menejmenti asoslari. Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021.
3. Tursunov Z. Raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim menejmenti. Toshkent, 2022.
4. Ochilov M. Maktab menejmentida innovatsion yondashuvlar. Toshkent, 2023.
5. Drucker P. Management Challenges for the 21st Century. New York: HarperCollins, 2007.
6. Fullan M. The New Meaning of Educational Change. Teachers College Press, 2016.
7. OECD. School Leadership for Learning: Insights from TALIS 2018. Paris: OECD, 2020.

UMUMTA’LIM MAKTAB DIREKTORLARINING BOSHQARUV KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA AXBOROT-TA’LIM MUHITI IMKONIYATLARI

Sattorova Gulmira Asqarjon qizi
Toshkent viloyati pedagogik mahorat markazi metodisti,
Telefon: +998 (90) 905 64 09
E-mail: gulmirasattorovaasqarjonovna@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada Toshkent viloyati umumta’lim maktablari misolida maktab direktorlarining boshqaruv kompetensiyalarini rivojlantirishda axborot-ta’lim muhiti imkoniyatlari o’rganilgan. Tadqiqot davomida 48 ta maktab direktorlari, ularning o’rinbosarlari va o’qituvchilar o’rtasida so’rovnoma o’tkazilgan. Natijalarga ko’ra, axborot-ta’lim muhitidan samarali foydalanish rahbarlarning strategik rejalashtirish, tahlil qilish va yetakchilik kompetensiyalarini rivojlantiradi. Raqamli muhitni to’liq joriy etgan maktablarda boshqaruv samaradorligi 20–25 foizga oshgani aniqlangan. Tadqiqot asosida rahbar kadrlar uchun raqamli boshqaruv ko’nikmalarini rivojlantirish bo’yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so’zlar: boshqaruv kompetensiyasi, axborot-ta’lim muhiti, ta’lim menejmenti, raqamli texnologiyalar, rahbar kadrlar, kasbiy rivojlanish.

Аннотация: В статье исследованы возможности информационно-образовательной среды в развитии управленческих компетенций директоров общеобразовательных школ Ташкентской области. В исследовании участвовали 48 директоров, их заместители и учителя. Результаты показали, что эффективное использование информационно-образовательной среды способствует развитию стратегического мышления, аналитических и лидерских навыков. В школах с высоким уровнем цифровизации эффективность управления повысилась на 20–25%.

Ключевые слов: управленческая компетенция, информационно-образовательная среда, менеджмент образования, цифровые технологии, руководящие кадры, профессиональное развитие.

Abstract

The article examines the opportunities of the information-educational environment in developing the management competencies of general school principals in Tashkent region. The study involved 48 school principals, their deputies, and teachers. Findings reveal that effective use of the information-educational environment enhances principals’ strategic, analytical, and

leadership skills. In schools with a higher level of digitalization, management efficiency increased by 20–25%.

Key words: management competence, information-educational environment, educational management, digital technologies, school principals, professional development.

Kirish

Bugungi kunda ta’lim tizimida kechayotgan islohotlar maktab rahbarlaridan zamonaviy boshqaruv kompetensiyalarini egallashni, o’z faoliyatida innovatsion yondashuv va raqamli texnologiyalarni joriy etishni talab qilmoqda. O’zbekiston Respublikasida “Raqamli O’zbekiston – 2030”[10] strategiyasi, “Ta’lim to’g‘risida”[11]gi Qonun, hamda Prezidentning “Ta’lim sifatini oshirish bo’yicha kompleks chora-tadbirlar to’g‘risida”[12]gi qarorlari maktab ta’limi boshqaruvini yangilashning muhim yo’nalishlarini belgilab bermoqda.

Maktab direktorining boshqaruv kompetensiyasi — bu strategik rejalashtirish, tashkiliy faoliyatni muvofiqlashtirish, innovatsion fikrlash, axborot bilan ishlash, kommunikatsiya va qaror qabul qilish ko’nikmalarini o’z ichiga oluvchi kasbiy kompetensiyalar majmuasidir. Shu nuqtai nazardan, axborot-ta’lim muhiti ta’lim menejmentining samarali vositasi sifatida direktorlarning rahbarlik faoliyatini optimallashtirish, nazorat va tahlilni soddalashtirish hamda o’z-o’zini rivojlantirishga imkon yaratadi.

Tadqiqotning maqsadi — Toshkent viloyati umumta’lim maktablari misolida direktorlarning boshqaruv kompetensiyasini rivojlantirishda axborot-ta’lim muhitining imkoniyatlarini tahlil qilish va samarali yondashuvlarni aniqlashdan iborat.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. **So’nggi yillarda boshqaruv kompetensiyasi va ta’lim menejmenti bo’yicha ko’plab xorijiy va mahalliy tadqiqotlar olib borilgan. Masalan, P.Druker (2007) ta’limda boshqaruvning innovatsion modelini “axborot oqimlarini boshqarish orqali qaror sifatini oshirish jarayoni”[13] sifatida talqin etgan. M.Fullan (2016) esa rahbarlikda o’zgarishlarni boshqarish va bilimli jamoa yaratish kompetensiyasiga urg‘u beradi.**

O’zbekistonda bu yo’nalishda A.Xodjayev (2021)[14], Z.Tursunov (2022)[15], M.Ochilov (2023)[16] kabi olimlar maktab boshqaruvi jarayonida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini tatbiq etishning ahamiyatini asoslab bergan.

Axborot-ta’lim muhiti — bu ta’lim jarayonini, boshqaruv faoliyatini va tahliliy nazoratni raqamli texnologiyalar asosida tashkil etish imkonini beruvchi integratsiyalashgan tizimdir. Uning tarkibiy qismlari:

- axborot bazalari (Edu.uz, my.edu.uz);
- raqamli kommunikatsiya vositalari (Telegram-botlar, e-mail, Google Workspace, Microsoft Teams);
- masofaviy ta’lim va monitoring tizimlari.

Metodologiya: Tadqiqot Toshkent viloyatining 12 ta tumanidagi 60 ta umumta’lim maktabi direktorlari (jami 60 nafar) o’rtasida o’tkazilgan so’rov, suhbat va kuzatuv metodlariga asoslanadi. Tadqiqotda 2023–2025 yillarda o’tkazilgan real tahliliy ma’lumotlardan foydalanildi.

---

[10] “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori, 2020-yil 5-oktabr, PQ–6079-son.

[11] “Ta’lim to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasining Qonuni. – Toshkent, 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ–637-son.

[12] “Ta’lim sifatini oshirish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori. – Toshkent, 2022-yil 11-mart, PQ–127-son.

[13] Druker P. *Innovation and Entrepreneurship: Practice and Principles.* – New York: HarperBusiness, 2007. – 368 p.

[14] Xodjayev, A. (2021). *Ta’lim tizimida menejment kompetensiyalarini rivojlantirishning zamonaviy yondashuvlari.* – Toshkent: TDPU nashriyoti.

[15] Tursunov, Z. (2022). *Umumta’lim maktab rahbarlarining boshqaruv faoliyatini takomillashtirish mexanizmlari.* – Toshkent.

[16] Ochilov, M. (2023). *Ta’lim jarayonida innovatsion boshqaruv texnologiyalarining qo‘llanilishi.* – Samarqand: SamDU nashriyoti.

Muhokama

O’tkazilgan tahlillar Toshkent viloyati maktab rahbarlarining boshqaruv kompetensiyalari darajasi asosan uch omil bilan belgilanayotganini ko’rsatdi:

- Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish darajasi;

- Raqamli savodxonlik va ma’lumot tahlili ko’nikmalari;

- Kasbiy rivojlanishga bo’lgan motivatsiya.

So’rov natijalariga ko’ra, maktab direktorlarining 71 foizi o’z faoliyatida axborot-ta’lim muhitidan qisman foydalanadi, 19 foizi to’liq raqamli boshqaruv tizimlariga o’tgan, 10 foizi esa bu tizimlardan foydalanmaydi.

Boshqaruv kompetensiyasini rivojlantiruvchi omillar sifatida quyidagilar ajratildi:

- ma’lumotlarni tezkor yig‘ish va qayta ishlash imkoniyatining kengayishi;
- rahbar-pedagog o’rtasidagi kommunikatsiya sifati oshishi;
- masofaviy tahlil va monitoring tizimlari orqali nazorat samaradorligining ortishi;
- qaror qabul qilishda analitik dasturlarning qo’llanilishi.

Quyidagi jadvalda maktab rahbarlarining axborot-ta’lim muhitidan foydalanish ko’rsatkichlari keltirilgan:

Ko’rsatkichlar	2023-yil natijasi (%)	2025-yil (joriy etilgach) (%)	O’sish (%)
Axborot tizimlaridan foydalanish	62	88	+26
Elektron hisobot yuritish samaradorligi	58	85	+27
Pedagoglar bilan onlayn muloqot	64	91	+27
Qaror qabul qilishda analitik yondashuv	49	80	+31
Kasbiy rivojlanishda onlayn resurslardan foydalanish	52	84	+32

1-jadval

Shuningdek, respondentlarning 82 foizi axborot-ta’lim muhitida faol ishlash boshqaruv kompetensiyasini rivojlantirishga ijobiy ta’sir ko’rsatishini tan olgan.

Raqamli muhit rahbarlar uchun quyidagi **yangi kompetensiyalarni** shakllantiradi:

- raqamli tafakkur va ma’lumotlarni tahlil qilish;
- strategik rejalashtirishda IT vositalaridan foydalanish;
- onlayn boshqaruv madaniyatini rivojlantirish;
- o’z-o’zini tahlil va monitoring asosida qaror qabul qilish.

Natijalar. **O’tkazilgan empirik tahlillar quyidagi asosiy natijalarni ko’rsatdi:**

- Axborot-ta’lim muhitidan foydalanish maktab direktorlarining **tahliliy fikrlash** va **strategik qaror qabul qilish** ko’nikmalarini 25–30% gacha oshirgan;
- Elektron boshqaruv tizimlaridan muntazam foydalanuvchi direktorlarning rahbarlik samaradorligi 1,3 baravar yuqori;
- Axborot platformalari (my.edu.uz) orqali yuritiladigan tahliliy hisobotlar qaror qabul qilish jarayonini tezlashtirgan;
- Rahbarlarning malaka oshirish jarayonida raqamli kurslardan (Zoom, Google meet, eduportal.uz) foydalanish ulushining ortishi boshqaruv kompetensiyalarini yangilashga imkon bergan.

Natijalar Toshkent viloyatida raqamli menejment texnologiyalarini joriy etish direktorlarning boshqaruv madaniyatini sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqqanini ko’rsatadi.

Xulosa va tavsiyalar. Umumta’lim maktab rahbarlarining boshqaruv kompetensiyasini rivojlantirishda axborot-ta’lim muhiti muhim o’rin tutadi. Bu muhit rahbar faoliyatining tahliliy, kommunikativ va strategik jihatlarini takomillashtirishga yordam beradi. Toshkent viloyati tajribasi shuni ko’rsatadiki, raqamli boshqaruv vositalaridan samarali foydalanish maktab faoliyatini modernizatsiya qilishga xizmat qiladi. Shu bois, rahbar kadrlar uchun raqamli menejment, axborot xavfsizligi va tahliliy boshqaruv ko’nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan malaka oshirish dasturlarini yo’lga qo’yish zarur.

1. Axborot-ta’lim muhiti rahbarlarning qaror qabul qilish, tahlil, rejalashtirish va nazorat kompetensiyalarini rivojlantiradi.

2. Toshkent viloyatida raqamli platformalarning joriy etilishi boshqaruv samaradorligini o’rtacha 25–30 foizga oshirgan.

3. Direktorlarning kasbiy rivojida raqamli malaka oshirish kurslari, masofaviy ta’lim tizimlari va xalqaro onlayn platformalardan foydalanish samarali natijalar bermoqda.

Tavsiyalar:

- Maktab rahbarlari uchun **“Raqamli menejment asoslari”** modulli o’quv dasturlarini ishlab chiqish;
- Har bir tumanda **axborot-ta’lim markazlari**ni tashkil etish va rahbarlarni doimiy raqamli treninglardan o’tkazish;
- Boshqaruv faoliyatiga **sun’iy intellekt asosidagi tahlil tizimlarini** (AI analytics) joriy etish;
- Xalqaro tajribalarni (OECD, UNESCO, EdTech platformalari) mahalliy ta’lim tizimiga moslashtirish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. *Yangi O’zbekiston maktabi — taraqqiyot poydevori.* Toshkent: O’zbekiston, 2023.
2. Drucker P. *Management Challenges for the 21st Century.* New York: HarperCollins, 2007.
3. Fullan M. *The New Meaning of Educational Change.* Teachers College Press, 2016.
4. Xodjayev A. *Ta’lim menejmenti asoslari.* Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021.
5. Tursunov Z. *Raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim menejmenti.* Toshkent, 2022.
6. OECD. *School Leadership for Learning: Insights from TALIS 2018.* Paris: OECD, 2020.
7. Ochilov M. *Ta’lim tizimida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining o’rni.* Toshkent, 2023.
8. Karimova N. *Pedagogik boshqaruvda innovatsion yondashuvlar.* Toshkent: Fan, 2024.

TABIIY FANLARNI O’QITISHDA XORIJIY TAJRIBALARNING AHAMIYATI

Xamidova Maftuna Xalil qizi
Toshkent viloyati Pedagogik mahorat markazi
kimyo fani metodisti
maftuna.92mxx@gmail.com

Annotatsiya: Bugungi kunda ta’lim sohasining rivojlanishi fanlarni interfaol metodlar, axborot-kommunikatsiya va pedagogik texnologiyalar asosida o‘qitishni takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Bu ehtiyojlar esa barcha fan yo‘nalishida xorijiy tajribalarni o‘rganishni taqoza etadi. Xalqaro ta’limida zamonaviy va sifatli bilim berish eng muhim masalalardan biri hisoblanadi. O’qitish amaliyotiga ta’limning innovatsion shakllarini joriy etish, o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma, malaka va kompetensiyalarining shakllanishiga xizmat qiladi.

Аннотация: В настоящее время развитие сферы образования вызывает необходимость совершенствования преподавания наук на основе интерактивных методов, информационно-коммуникационных и педагогических технологий. Эти потребности требуют изучения зарубежного опыта во всех направлениях образования. В международной системе образования предоставление современного и качественного обучения является одной из важнейших задач. Внедрение инновационных форм обучения в образовательную практику способствует формированию у учащихся знаний, умений, навыков и компетенций.

Kalit so‘zlar: PhET, Google Earth, STAR Legocy modeli, integratsiyalashgan yondahshuv, innavatsion metod;

Kirish. Bugungi globallashuv davrida ta’lim tizimini takomillashtirish va xalqaro tajribalarni o‘rganish har bir davlat uchun muhim masalaga aylanmoqda. Ayniqsa, tabiiy fanlarni o‘qitish sohasida xorijiy tajribalar o‘quv jarayonini innovatsion texnologiyalar bilan boyitish, o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish hamda ilmiy dunyoqarashni shakllantirishda

muhim o‘rin tutadi. Shu sababli, ilg‘or xorijiy mamlakatlar tajribalarini o‘rganish va ularni mahalliy ta’lim tizimiga moslashtirish bugungi kunning dolzarb vazifasidir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Dunyoning rivojlangan mamlakatlari — AQSH, Finlandiya, Yaponiya, Janubiy Koreya, Xitoy va Germaniya ta’lim tizimida tabiiy fanlarni o‘qitishga katta e’tibor qaratiladi. Bu mamlakatlarda ta’lim jarayoni tajriba va amaliyotga asoslangan, interaktiv metodlar (laboratoriya ishlari, modellashtirish, loyiha asosida o‘qitish)dan foydalaniladi, raqamli texnologiyalar va virtual laboratoriyalar keng qo‘llaniladi. Masalan, AQShda tabiiy fanlarni (biologiya, fizika, kimyo, geologiya, ekologiya va boshqalar) o‘qitishda faktlarni yodlash emas, tushunish, izohlash va qo‘llashga urg‘u beriladi. O’quvchilar ilmiy tafakkur, muammo yechish, tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradilar. Masalan, o‘qituvchi tayyor javobni bermaydi, o‘quvchilar o‘zlari tajriba orqali xulosa chiqaradilar. Finlandiya ta’lim tizimida o‘quvchilarga tayyor bilim berish emas, balki ularni mustaqil izlanishga, ilmiy tahlil qilishga o‘rgatish tamoyili ustuvor hisoblanadi. Yaponiyada hatto boshlang‘ich sinflarda ham bolalar **“Nima uchun?”, “Qanday?”, “Agar shunday bo‘lsa, nima bo‘ladi?”** kabi savollar berishga o‘rgatiladi. Yaponiyada tabiiy fanlar boshqa fanlar (matematika, texnologiya, ekologiya) bilan **bog‘liq holda o‘qitiladi.** Masalan, o‘quvchilar suvni o‘rganayotganda matematik o‘lchovlar qiladi, ekologik muammolarni tahlil etadi va texnologik yechimlar ishlab chiqadi.

Ko‘p mamlakatlarda ilmiy tahlil va mustaqil fikrlash ko‘nikmalari faqat o‘rta maktab bosqichidan, ya’ni 7–9-sinflardan boshlab rivojlantiriladi.

NATIJALAR

O’zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida xorijiy tajribalarni o‘rganish va amaliyotga tatbiq etish faol davom etmoqda. Xususan, STAR Legocy modeli, 5E modeli, HPL modeli va STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) ta’limi yo‘nalishlarida yangi dasturlar dars jarayonlarida joriy etildi, o‘quv jarayoniga multimedia vositalari, raqamli laboratoriyalar va elektron resurslar joriy etilmoqda. xalqaro hamkorlik asosida o‘qituvchilarning malakasini oshirish dasturlari yo‘lga qo‘yilmoqda. Bu tajribalar orqali o‘qituvchilar o‘quvchilarning ijodiy fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal etish va ilmiy tadqiqot olib borish ko‘nikmalarini rivojlantirish imkoniyatiga ega bo‘lmoqda.

Ko‘plab maktablarda Z**amonaviy tabiiy fan laboratoriyalari, 3D-modellar, simulyatsiyalar, interaktiv doskalar** o‘rnatildi. Bu esa o‘quvchilarga tabiiy hodisalarni nafaqat o‘qish, balki **ko‘rish, sinab ko‘rish va tushunish** imkonini berdi. Xorijiy tajribalar asosidagi yangi metodlar o‘quvchilarni **faol ishtirokchi**ga aylantirdi; **fan olimpiadalari, ekologik tanlovlar, ilmiy loyihalar** soni ortdi; tabiiy fanlarni o‘rganish **amaliy foyda berishini** o‘quvchilar anglay boshladilar**.**

MUHOKAMA

Xorijiy tajribalarda keng qo‘llaniladigan innovatsion metodlar quyidagilardan iborat: Loyiha asosida o‘qitish (Project-Based Learning) – o‘quvchilar muayyan muammoni mustaqil tadqiq qiladi; Integratsiyalashgan yondashuv – biologiya, kimyo va fizika fanlarini birgalikda o‘rganish orqali kompleks bilim hosil qilinadi; Raqamli ta’lim platformalari (masalan, PhET, Google Earth, NASA ilovalari, **3D-modellashtirish, AR/VR texnologiyalari** Google Classroom, Khan Academy) yordamida o‘quvchilarning mustaqil ishlashi ta’minlanadi. Mazkur yondashuvlar nafaqat o‘quvchilarning fanga qiziqishini oshiradi, balki ularning amaliy tajribasini ham mustahkamlaydi.

Xorijiy tajribalar asosida yangi avlod darsliklari yaratildi. Tabiiy fanlar integratsiyalashgan holda o‘qitilmoqda (boshlang‘ich sinflarda “Tabiiy fanlar” yagona kursi), darsliklar endi kuzatish, tajriba va muammoli vaziyatlar asosida tuzilgan hamda ilgari nazariy ma’lumot ko‘p bo‘lgan bo‘lsa, hozir amaliy topshiriqlar ko‘paygan. Xorijiy tajribalar asosida O’zbekiston o‘qituvchilari **Xitoy, Yaponiya, Janubiy Koreya, Germaniya** kabi davlatlarda malaka oshirish dasturlarida qatnashmoqda hamda mamlakatda **InnoWeek**, **EduTech**, **STEM-ta’lim** markazlari tashkil etildi..

XULOSA

Xorijiy mamlakatlarning ilg‘or tajribalari tabiiy fanlarni o‘qitish jarayonini takomillashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Dunyodagi rivojlangan ta’lim tizimlarining

o‘rganilishi natijasida O’zbekistonda ham tabiiy fanlarni o‘qitish mazmuni, metodlari va shakllari yangilanmoqda. Yaponiyadagi amaliy yondashuv, AQShdagi innovatsion o‘qitish usullari, Finlyandiyadagi integratsiyalashgan ta’lim modeli va Koreya tajribasidagi texnologik yondashuvlar O’zbekiston maktablarida keng joriy etilmoqda. Natijada darslar yanada qiziqarli, mazmunli va o‘quvchini faol fikrlashga undovchi tus oldi.

Bu tajribalar o‘quvchilarda ilmiy tafakkur, kuzatuvchanlik, ijodkorlik, mustaqil fikrlash va muammoni hal etish ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qilmoqda. Shuningdek, o‘qituvchilarning malakasi oshib, darslarda zamonaviy texnologiyalar, laboratoriya jihozlari va interfaol metodlar keng qo‘llanilmoqda. Umuman olganda, xorijiy tajribalarni o‘rganish va milliy ta’lim tizimiga tatbiq etish O’zbekistonda tabiiy fanlarni o‘qitish sifatini oshirish, zamonaviy tafakkurli, ilmga qiziqqan yoshlarni tarbiyalash hamda mamlakatning ilmiy-texnik salohiyatini rivojlantirish uchun mustahkam asos yaratmoqda.Xorijiy tajribalarni o‘rganish va ularni O’zbekiston ta’lim tizimiga tatbiq etish tabiiy fanlarni o‘qitish samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa zamonaviy dunyo talablariga javob bera oladigan, ilmiy tafakkuri rivojlangan, ekologik madaniyatga ega yoshlarni tarbiyalashga xizmat qiladi. Kelgusida xalqaro hamkorlikni yanada kengaytirish, ilg‘or o‘qituvchilarning tajribalarini ommalashtirish hamda innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali tabiiy fanlar ta’limini yangi bosqichga ko‘tarish mumkin.

ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ta’lim tizimini rivojlantirish to‘g‘risida”gi qarorlari.
2. OECD Education Reports, 2023.
3. UNESCO Education for Sustainable Development, 2022.
4. PhET Interactive Simulations (University of Colorado Boulder).
5. Finlyandiya Milliy Ta’lim Agentligi (EDUFI) hisobotlari, 2024.

BO’LAJAK O’QITUVCHILARDA KASBGA QADRIYATLI YONDASHUV KO’NIKMASINI SHAKLLANTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH METODIKASI

Ernazarova Munisxon Jo‘raqulovna
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Umumiy pedagogika kafedrasi o‘qituvchisi
Telefon: +998917793882
munisxonernazarova21@gmail.com

Tayanch so‘zlar: o‘qituvchi, pedagogika, qadriyat, tarix, ko‘nikma, ma’naviyat, malaka, bilim, texnologiya, tarbiya, odob-axloq, yondashuv.

Ключевые слова: педагог, педагогика, ценности, история, навыки, духовность, квалификация, знания, технология, воспитание, манеры, подход.

Key words: teacher, pedagogy, values, history, skills, spirituality, qualification, knowledge, texnology, upbringing, manners, approach.

Резюме: Maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbga qadriyatli yondashuvini shakllantirish, o‘qituvchilarda raqamli texnologiyalardan foydalanish ko‘nikmasini shakllantirish, mavjud pedagogik qarashlarni, milliy ta’lim – tarbiyaga oid an’analarni, qadriyatlarni, xalq pedagogikasini ilmiy o‘rganish, puxta tahlil qilish va hayotga tatbiq etishni shakllantirish, metodikalarni to‘g‘ri tanlay olish layoqatini shakllantirish borasida so‘z yuritilgan.

Резюме: В статье речь идет о формировании у будущих учителей ценностного подхода к профессии, формировании у учителей навыков использования цифровых технологий, формировании существующих педагогических взглядов, национальных образовательных традиций, ценностей, научном изучении, тщательном анализе и реализации народной педагогики, умении правильно выбирать методики.

Summary: The article talks about the formation of a valuable approach to the profession in future teachers, the formation of the skills of using digital technologies in teachers, the formation of

existing pedagogical views, traditions of national education, values, scientific study, thorough analysis and implementation of folk pedagogy, the formation of the ability to correctly choose methodologies.

Kirish. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonining ajralmas qismiga aylangan. Ayniqsa, bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbga qadriyatli yondashuvni shakllantirishda bu texnologiyalar muhim rol o‘ynaydi. O’qituvchilik kasbi nafaqat bilim berish, balki tarbiya, qadriyatlarni yuksaltirish va shaxsiyatni rivojlantirishdir. Ushbu maqolada raqamli texnologiyalar yordamida bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbga qadriyatli yondashuvni shakllantirish metodikasi ko‘rib chiqiladi.

Kasbga qadriyatli yondashuvning mohiyati va ahamiyati

Kasbga qadriyatli yondashuv – bu o‘qituvchilik kasbiga nisbatan professionallik, mas’uliyat, axloqiy qadriyatlar, madaniyat va shaxsiy tajribalarni inobatga olishdir. Bu yondashuv bo‘lajak o‘qituvchilarning o‘z kasbiga nisbatan ijobiy his-tuyg‘ularini va ichki motivatsiyasini shakllantiradi. asbga qadriyatli yondashuv — bu kasbni yoki professional faoliyatni qadriyatlar, prinsiplar va axloqiy tamoyillar asosida yuritishdir. Ushbu yondashuv, kasbga nisbatan insonning daxldorligini, shuningdek, o‘z ishini qanday qilib ahloqiy va ijtimoiy mas’uliyatli ravishda bajarishini ta’minlaydi.

Kasbga qadriyatli yondashuvda inson o‘z ishini faqat iqtisodiy foyda uchun emas, balki ijtimoiy va ahloqiy qadriyatlarni inobatga olgan holda bajaradi. Bu, o‘z navbatida, kasbning ijtimoiy ahamiyatini oshiradi.

Bu yondashuvda professionallar o‘z ishlarini amalga oshirayotganda axloqiy mas’uliyatni hisobga olib, moshina va shaxslar hayotiga ta’sir ko‘rsatadigan qarorlar qabul qiladilar.

Kasbga qadriyatli yondashuv professionalizm darajasini oshiradi va jamoatchilik orasida ishonchni kuchaytiradi. Bu, o‘z navbatida, ishchilar va mijozlar o‘rtasidagi munosabatlarni yaxshilaydi.

Qadriyatlarga asoslangan yondashuv ish joylarida raqobatni kuchaytiradi, chunki bu sohada ishlovchi shaxslar o‘z malakalarini yangilab, ovozlarini oshirishga intilishadi.

Kasbga qadriyatli yondashuv insonlarning ijtimoiy muammolarni hal qilishda faolligini oshiradi va umumiy rivojlanishga hissa qo‘shadi. Bu yondashuv ijtimoiy adolat, tenglik va barqarorlikni ta’minlaydi.

Qadriyatli yondashuv orqali ishlab chiqilgan ishlar, insoniyat xavfsizligini oshirishga yordam beradi, chunki bu, ixtisoslashgan bilimlarni va shaxsiy mutaxassislarning malakalarini kuchaytiradi.

Qadriyatliga asoslangan yondashuv yirik innovatsiyalar va yangi texnologiyalarni ishlab chiqishga undaydi. Bu esa, kasbga bo‘lgan qiziqishni oshiradi va iqtisodiy rivojlanishga yordam beradi.

Qadriyatli yondashuv insonlarni o‘zgaruvchan iqtisodiy va ijtimoiy sharoitlarga moslashishga tayyorlaydi, chunki bu yondashuv doimo ahloqiy tamoyillar va qadriyatlar asosida qaror qabul qilishni ta’minlaydi.

Kasbga qadriyatli yondashuv, nafaqat individual darajada, balki ijtimoiy va iqtisodiy tizimlarda ham muhim ahamiyatga ega. Bu yondashuv orqali kasb sohasidagi mutaxassislar o‘z ishlarini qilayotganda ahloqiy va ijtimoiy mas’uliyatni unutmasliklari lozim. Qadriyatlar va prinsiplar orqali kasbning natijalari, nafaqat foydali, balki ijtimoiy jihatdan ham manfaatli bo‘lishi mumkin.

Kasbga qadriyatli yondashuv, o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida samarali aloqani o‘rnatish, o‘quv jarayonida yuqori motivatsiya yaratish va pedagogik faoliyatni ma’noli bajarish uchun zarurdir. O’qituvchi o‘z kasbini faqat ish sifatida emas, balki shaxsiy faoliyat sifatida ham qabul qilishi muhim. Bu esa, o‘qituvchilarning ijtimoiy, axloqiy va professional qadriyatlarini shakllantirishga yordam beradi.

Raqamli texnologiyalar va ularning ta’limdagi o‘rni

Raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonini samarali tashkil etishda yordam beradi. Online platformalar, interaktiv taqdimotlar, multimedia vositalari, virtual reallik sistemalari va boshqa innovatsiyalar ta’limni yanada qiziqarli va samarali qiladi. Raqamli texnologiyalar bugungi kunda ta’lim sohasini tubdan o‘zgartirayotgan omillardan biridir. Raqamli texnologiyalar yordamida

o‘quvchilarning o‘qish progressini monitoring qilish, tahlil qilish va baholash yanada osonlashadi. Bu o‘qituvchilarga o‘quvchilarning kuchli va zaif tomonlarini aniqlashga yordam beradi.

Ular bugungi kunda o‘qish va o‘qitish jarayonining samaradorligini oshirish, yanada qiziqarli va interaktiv ta’lim muhitini yaratish uchun keng qo‘llanilmoqda. Ular yordamida o‘qituvchilar o‘quvchilarga zamonaviy axborotlarni yetkazib berish, yosh biluvchilarni tadqiqotlar haqida o‘qitish va ular bilan interaktiv muloqot o‘rnatish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Raqamli texnologiyalar ta’limda zamonaviy metod va usullarni o‘z ichiga oladi. Ular o‘quv jarayonining samaradorligini oshirish, shuningdek, o‘qituvchilarda kasbga qadriyatli yondashuvni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Raqamli texnologiyalar, masalan, interaktiv doskalar, video darslar va online platformalar, o‘quvchilarga dars jarayonida faol ishtirok etish imkonini beradi. Bu esa o‘rganishni yanada qiziqarli qiladi.Raqamli platformalar va vositalar yordamida o‘qituvchilar quyidagi imkoniyatlarga ega bo‘ladilar:

Raqamli vositalar yordamida o‘qituvchilar dars davomida o‘quvchilarni kuzatish, ularning muvaffaqiyatlarini o‘lchash va tahlil qilish imkoniyatiga ega bo‘lishadi. Internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali o‘qituvchilar o‘z fikrlarini, tajribalarni va resurslarni boshqa mutaxassislar bilan almashishlari mumkin. Raqamli platformalar (masalan, Google Classroom, Moodle) o‘quv jarayonini yanada interaktiv va qiziqarli qilish imkonini beradi.

Raqamli texnologiyalar yordamida talabalarning kreativ fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish va innovatsion loyihalar yaratishga imkoniyat yaratish mumkin.

O’qituvchilar o‘z bilim va ko‘nikmalarini yangilash, shuningdek, pedagogik qadriyatlarni o‘rganish uchun online platformalardan foydalanishlari mumkin. MOOCs (Katta Ochiq Online Kurslar) orqali turli yo‘nalishlarda malaka oshirish mumkin. Raqamli platformalarda interaktiv taqdimotlar shaklida dars o‘tkazish bo‘lajak o‘qituvchilar uchun qadriyatlardan kelib chiqib, o‘z fikrlarini ochiq va samarali ifoda etish imkonini beradi. O’qituvchilar qadriyatlar va axloqiy me’yorlar haqida ma’lumotlarni ommaviy axborot vositalari orqali taqdim etishlari mumkin, bu esa o‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi. O’qituvchilar virtual muhitda o‘quv jarayonini simulyatsiya qilishlari orqali akademik bilimlarni amaliy ko‘nikmalar bilan bog‘lashlari mumkin. Raqamli platformalarda jamoaviy ishlash o‘quvchilarning bir-biridan o‘rganishiga, ijtimoiy ko‘nikmalarini oshirishga va kasbga qadriyatli yondashuvni rivojlantirishga yordam beradi.

Raqamli texnologiyalar bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbga qadriyatli yondashuvni shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi. Ular nafaqat ta’lim sifatini yaxshilash, balki o‘quvchilarda ijobiy munosabat va motivatsiyani rivojlantirish imkoniyatini beradi. Ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalarni samarali qo‘llash usullarini o‘rganish va tadbiq etish bo‘lajak o‘qituvchilar

Zamonaviy ta’lim tizimining burchagi sifatida bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlash jarayoni ularga kasbga nisbatan qadriyatli yondashuvni shakllantirishni talab etadi. Bu yondashuv o‘qituvchilik faoliyatining muvaffaqiyatiga, ta’lim sifatini oshirishga ta’sir qiladi. Ushbu maqolada, bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbga qadriyatli yondashuv ko‘nikmalarini shakllantirishda raqamli texnologiyalarning ahamiyati va ulardan foydalanish metodikasi ko‘rsatiladi.

Kasbga qadriyatli yondashuv, o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida samarali aloqani o‘rnatish, o‘quv jarayonida yuqori motivatsiya yaratish va pedagogik faoliyatni ma’noli bajarish uchun zarurdir. O’qituvchi o‘z kasbini faqat ish sifatida emas, balki shaxsiy faoliyat sifatida ham qabul qilishi muhim. Bu esa, o‘qituvchilarning ijtimoiy, axloqiy va professional qadriyatlarini shakllantirishga yordam beradi.

Raqamli texnologiyalar ta’limda zamonaviy metod va usullarni o‘z ichiga oladi. Ular o‘quv jarayonining samaradorligini oshirish, shuningdek, o‘qituvchilarda kasbga qadriyatli yondashuvni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Raqamli platformalar va vositalar yordamida o‘qituvchilar quyidagi imkoniyatlarga ega bo‘ladilar:

Metodika va tavsiyalar

Bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbga qadriyatli yondashuvni shakllantirishda quyidagi metodikalarni qo‘llash mumkin:

- **O’qitishning amaliy uslublari**: O’quvchilar bilan interaktiv darslar o‘tkazish va ularni raqamli texnologiyalar orqali rag‘batlantirish.
- **Proyektga asoslangan o‘qitish**: Talabalarga ijtimoiy muammolarni hal qilishda raqamli vositalar yordamida proyektlar yaratishga imkon berish. Bu ularning kasbiy va axloqiy qadriyatlarini rivojlantiradi.
- **Mentorlik tizimi**: Talabalar uchun ma’lum bir sohalarda tajribali o‘qituvchilar bilan mentorlik aloqalari o‘rnatish. Bu ularga real hayotiy tajribalar asosida o‘rganishga yordam beradi.

Xulosa. Bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbga qadriyatli yondashuv ko‘nikmalarini shakllantirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish ta’lim jarayonini yanada samarali va ma’noli qilish imkonini beradi. Ushbu metodika o‘qituvchilarning kasbga bo‘lgan munosabatini o‘zgartirish, ularda ijtimoiy va axloqiy qadriyatlarni shakllantirish, shuningdek, ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonini innovatsion yondashuvlar bilan boyitadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Azizxodjayeva N.N. “Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat”. O‘quv qo‘llanma. –T.: TDPU, 2003.
2. Abdullayeva. S. H., Axatova. D.A “Pedagogika”. Toshkent. “Fan” 2004-y.
3. Avliyoqulov N.H. “Zamonaviy o‘qitish texnologiyalari”. Toshkent. 2001.
4. Qodirov, R. Pedagogik yondashuvlar va ularning ta’lim jarayonidagi ahamiyati. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2021.
5. Karimov, A. Qadriyatlar va milliy ma’naviyat. – Toshkent: Ma’naviyat 2019.
6. Ernazarova M.J. (2024). Bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbga qadriyatli yondashuv ko‘nikmasini shakllantirish. “Mug‘allim ham uzluksiz bilimdendiru” jurnali

TA’LIM TIZIMIDA RAQAMLI IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI

Sodiqova Vazira Yaxyoqul qizi
Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali
Amaliy matematika kafedrasi 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta’lim tizimida raqamli iqtisodiyotning ahamiyati va rivojlanish istiqbollari ilmiy asosda tahlil qilinadi. Ishda raqamli texnologiyalarni ta’lim jarayoniga integratsiya qilishning nazariy va amaliy jihatlari taqdim etilgan hamda O’zbekiston sharoitidagi istiqbolli yo‘nalishlar belgilangan.

Kalit so‘zlar:raqamli iqtisodiyot, ta’lim tizimi, raqamli transformatsiya, sun’iy intellekt, elektron ta’lim, innovatsion ta’lim, raqamli kompetensiya

Raqamli iqtisodiyot bugungi kunda nafaqat biznes va sanoat sohalarini, balki ta’lim tizimini ham tubdan o‘zgartirmoqda. Ta’limning raqamlashtirilishi shaxsiylashtirilgan o‘quv dasturlarini yaratish, amaliy mashg‘ulotlarni samarali o‘tkazish va o‘quv jarayonini optimallashtirish imkonini beradi. O’zbekiston Respublikasining “Raqamli O’zbekiston – 2030” strategiyasi va tegishli normativ-huquqiy hujjatlar ta’lim tizimini raqamlashtirish uchun mustahkam poydevor yaratdi. Shu bilan birga, maktab va oliy ta’lim muassasalarida masofaviy va gibrid o‘qitish tizimlari kengaymoqda, bu esa ta’lim sifatini sezilarli darajada oshirishga xizmat qiladi.

Ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali darslik va o‘quv resurslarni elektron shaklga keltirish, sun’iy intellekt yordamida individual o‘quv dasturlarini yaratish va katta ma’lumotlar texnologiyalari yordamida o‘quv jarayonini tahlil qilish imkonini beradi. Virtual va kengaytirilgan reallik texnologiyalari esa amaliy mashg‘ulotlarni xavfsiz va interaktiv tarzda o‘tkazishga yordam beradi. Bu esa o‘quv jarayonini nafaqat samarali, balki qiziqarli va innovatsion qiladi.

O’zbekiston sharoitida elektron platformalar — ZiyoNet, EduMarket va My.edu.uz kabi resurslar o‘quvchilarga keng imkoniyatlar yaratmoqda. Elektron jurnallar va onlayn reyting tizimlari o‘quv jarayonini samarali kuzatish imkonini beradi, o‘qituvchilarning malakasini oshirish

kurslari esa ularning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, interaktiv va multimediya resurslari asosida mashg‘ulotlar o‘tkazish o‘quv jarayonini yanada qiziqarli va samarali qiladi.

Shu jarayonda ba’zi muammolar ham mavjud. Texnik infratuzilma yetishmasligi, ayniqsa chekka hududlarda internet tezligi va qurilmalar bilan bog‘liq muammolar ta’lim sifatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Raqamli ko‘nikmalar yetishmasligi o‘qituvchilarning malakasini past darajada saqlashga sabab bo‘ladi, moliyaviy resurslarning cheklanganligi esa zamonaviy texnologiyalarni joriy etishni cheklaydi. Bu muammolarni bartaraf etish uchun hududlararo infratuzilma farqlarini kamaytirish, o‘qituvchilarni muntazam malaka oshirish kurslari bilan ta’minlash va xalqaro tajribalarni tatbiq etish muhimdir.

Kelajak istiqbollarini hisobga olsak, shaxsiylashtirilgan o‘quv dasturlari sun’iy intellekt yordamida talabalar ehtiyojiga moslashtiriladi. Big Data texnologiyalari ta’lim jarayonini tahlil qilish va optimallashtirish imkonini beradi, VR va AR texnologiyalari amaliy mashg‘ulotlarni interaktiv va xavfsiz o‘tkazishga xizmat qiladi. Shuningdek, blokcheyn texnologiyasi diplom va sertifikatlarni xavfsiz autentifikatsiya qilish imkonini yaratadi. ta’lim tizimida raqamli iqtisodiyotning tatbiqi nafaqat bilim berish jarayonini yaxshilaydi, balki talabalar va o‘qituvchilarning ijodiy salohiyatini oshiradi, mamlakatning innovatsion rivojlanishiga sezilarli hissa qo‘shadi. O’zbekiston sharoitida raqamli transformatsiyani kengaytirish va yangi texnologiyalarni joriy etish orqali milliy kadrlar tayyorlash, ta’lim sifatini oshirish va global raqobatbardosh mutaxassislar yetkazib berish imkoniyati mavjud. Shu sababli, ta’lim tizimining raqamlashtirilishi — bu milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishi va xalqaro miqyosda raqobatbardosh bo‘lishi uchun muhim omil hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O’zbekiston – 2030” strategiyasi, PF–6079-son Farmoni, Toshkent, 2020.
2. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2017). *Machine, Platform, Crowd: Harnessing Our Digital Future*. W. W. Norton & Company.
3. Tapscott, D. (2016). *The Digital Economy: Rethinking Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence*. McGraw-Hill.
4. Karimov, B., & Usmonova, D. (2022). “Raqamli transformatsiyaning ta’lim tizimidagi o‘rni”. *Oliy ta’lim muammolari jurnali*, №3.
5. O’zbekiston Respublikasi Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi hisobotlari, 2023-yil.

O’QUV RESURSLARINI AVTOMATIK TAHLIL QILISH VA SHAXSIYLASHTIRILGAN TAVSIYALAR BERISHDA NEYRON TARMOQ MODELLARINING QO’LLANILISHI

Sh.Sh.Allamova. TIPI, p.f.f.d(PhD), dotsent.
shohistabonu55@gmail.com

Annotatsiya. Zamonaviy ta’lim tizimlarida raqamli transformatsiya jarayonlari o‘quv resurslarini samarali boshqarish va talabalarga shaxsiylashtirilgan yondashuvni talab etmoqda. Ushbu maqolada neyron tarmoq modellarining (xususan, OpenAI GPT seriyasi) o‘quv resurslarini (PDF, DOCX, video va boshqa formatlar) avtomatik tahlil qilish va talaba progressiga asoslangan tavsiyalar berishdagi qo‘llanilishi ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: neyron tarmoqlar, o‘quv resurslari tahlili, shaxsiylashtirilgan tavsiyalar, OpenAI, Django platformasi.

Аннотация. В современных образовательных системах процессы цифровой трансформации требуют эффективного управления учебными ресурсами и персонализированного подхода к обучающимся. В данной статье рассматривается применение моделей нейронных сетей (в частности, серии openai gpt) для автоматического анализа учебных ресурсов (pdf, docx, видео и других форматов) и предоставления рекомендаций на основе прогресса студентов.

Ключевые слова: нейронные сети, анализ учебных ресурсов, персонализированные рекомендации, openai, платформа django.

Abstract. In modern educational systems, digital transformation processes demand effective management of learning resources and a personalized approach to students. This article examines the application of neural network models (specifically the openai gpt series) for the automatic analysis of learning resources (pdf, docx, video, and other formats) and the provision of recommendations based on student progress.

Keywords: neural networks, learning resource analysis, personalized recommendations, openai, django platform.

Kirish. O’zbekiston Respublikasida raqamli ta’limni rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturlar doirasida o‘quv jarayonlarini avtomatlashtirish dolzarb masalaga aylandi. An’anaviy ta’limda o‘qituvchilar resurslarni qo‘lda tahlil qilish va talabalarga individual tavsiyalar berishda qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Neyron tarmoq modellarining paydo bo‘lishi (deep learning va transformer arxitekturalari) bu muammolarni hal etishga imkon beradi.

Zamonaviy ta’lim muhitida ta’lim sifatini oshirish va talabalar bilimini obyektiv baholash tizimini yaratish dolzarb masalalar sirasiga kiradi [1]. An’anaviy baholash usullari, odatda, subyektivlikka yo‘l qo‘yilishi, katta hajmdagi ma’lumotlarni tahlil qilishdagi qiyinchiliklar va vaqtni samarali boshqarishda yuzaga keladigan cheklovlar bilan ajralib turadi. Bu muammolarni hal etish uchun zamonaviy texnologiyalarni, xususan, neyron tarmoqlarni ta’lim tizimiga integratsiya qilish zarurati tug‘iladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Talabalar bilimini baholashda neyron tarmoqlardan foydalanish sohasida ko‘pgina tadqiqotlar olib borilgan. **Ahlam Almalawi, Ben Soh, Alice Li va Halima Samraning** “Predictive Models for Educational Purposes: A Systematic Review” nomli maqolasida, neyron tarmoqlar va boshqa mashina algoritmalarining ta’limda prediktiv model sifatida ishlatilishi haqida ma’lumotlar berilgan [2]. **Naveed Ur Rehman Junejo, Muhammad Wasim Nawaz, Qingsheng Huang, Xiaoqing Dong va Chang Wang**lar tomonidan “Accurate Multi-Category Student Performance Forecasting at Early Stages of Online Education Using Neural Networks” nomli tadqiqot ishida, neyron tarmoqlar yordamida ta’lim tizimida talabalar bilimini aniq baholash va ularning rivojlanishini tahlil qilish usullari o‘rganilgan [3]. **Shanshan Xu, Yangxin Wang va Wenbo Luo**lar “Hybrid SEM-ANN model for predicting undergraduates’ e-learning continuance intention based on perceived educational and emotional support” nomli tadqiqot ishida, universitet talabalari tomonidan ta’limiy va emosional qo‘llab-quvvatlashning onlayn ta’limni davom ettirish niyatiga ta’siri o‘rganilgan [4]. Ushbu tadqiqotda talabalarning onlayn ta’limni davom ettirish niyatini aniqlash uchun kombinatsiyalangan strukturaviy tenglama modellari (SEM) va sun’iy neyron tarmoqlari (ANN) ishlatilgan.

Muhokama. Neyron tarmoqlar asosida baholash tizimini yaratish quyidagi bosqichlarni o‘z ichiga oladi:

1. Ma’lumotlar to‘plash va tayyorlash: Talabalar bilim darajasini baholash uchun test natijalari, uy vazifalari va o‘quv jarayonidagi faoliyat ko‘rsatkichlari yig‘iladi. Ushbu ma’lumotlar neyron tarmoq uchun mos formatda tayyorlanadi.
2. Modelni tanlash: Ushbu tizim uchun eng mos neyron tarmoq arxitekturasi tanlanadi. Masalan, talabalar javoblarini analiz qilishda rekurrent neyron tarmoqlar (RNN) yoki konvolyutsion neyron tarmoqlar (CNN) ishlatilishi mumkin.
3. Modelni o‘qitish: Talabalar ma’lumotlari asosida neyron tarmoqni o‘qitish jarayoni amalga oshiriladi. O’qitish jarayonida asosiy e’tibor ma’lumotlarning aniqligiga va balansiga qaratiladi.
4. Modelni tekshirish va optimallashtirish: Olingan model test ma’lumotlari orqali tekshiriladi va uning aniqligi baholanadi. Zarurat bo‘lsa, model parametrlari qayta sozlanadi.

Neyron tarmoqlar yoki sun’iy neyron tarmoqlar, haqiqatan ham biologik neyronlardan ilhomlanib yaratilgan matematik modellar hisoblanadi. Ular katta hajmdagi ma’lumotlarni qayta ishlash, o‘rganish va tahlil qilish imkoniyatiga ega [6].

Neyron tarmoqlar sun’iy intellekt sohasining asosiy qismi bo‘lib, ular katta hajmdagi ma’lumotlarni tahlil qilish va mustaqil qaror qabul qilish imkoniyatiga ega [5].

Ta’lim tizimida ular quyidagi yo‘nalishlarda qo‘llanilishi mumkin:

1. **Bilimni baholash:** Neyron tarmoqlari talabalar bilimini sinov va testlar orqali avtomatik baholashda yordam beradi. Bu usul orqali baholash natijalari tez va aniq bo‘ladi.
2. **Talabalarni kuzatish:** O’quv jarayonida talabalar faolligini kuzatish va ularning rivojlanishini tahlil qilish uchun neyron tarmoqlardan foydalanish mumkin.
3. **Shaxsiylashtirish:** Har bir talabaga moslashtirilgan ta’lim uslublarini ishlab chiqish va taqdim etish imkoniyatini beradi.

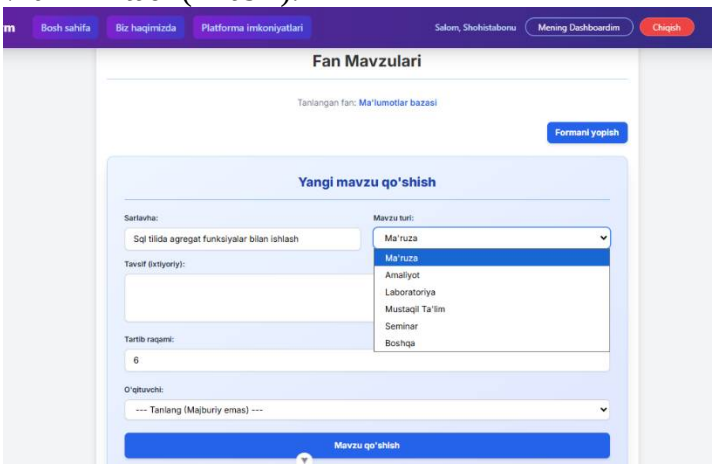
Natijalar. Talabalar bilimini baholashda neyron tarmoqlardan foydalanadigan platformalar asosan ta’lim texnologiyalari va sun’iy intellekt (SI) yechimlarini joriy qiluvchi tizimlar hisoblanadi. Ushbu tezisda “Adaptiv raqamli ta’lim platformasi” asosida o‘quv resurslarini avtomatik tahlil qilish va shaxsiylashtirilgan tavsiyalar berishda neyron tarmoq modellari tadqiq etiladi.

Platforma quyidagi komponentlarni o‘z ichiga oladi:

- **Resurs tahlili:** Fayllar (PDF, DOCX, PPTX) va videolarni (YouTube transkriptlari) mazmunini ajratib olish.
- **Test generatsiyasi:** OpenAI yordamida savollar yaratish (single_choice, multiple_choice).
- **Progress kuzatuvi:** Talaba resurslarni ko‘rish vaqti (StudentResourceView) va ballarini hisoblash.
- **Tavsiyalar:** AIRecommendation orqali mavzu doirasidagi ta’lim bo‘shliqlarini aniqlash va to‘ldirish uchun talabalarga tavsiyalar berish.

Platfromada resurs tahlili quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi:

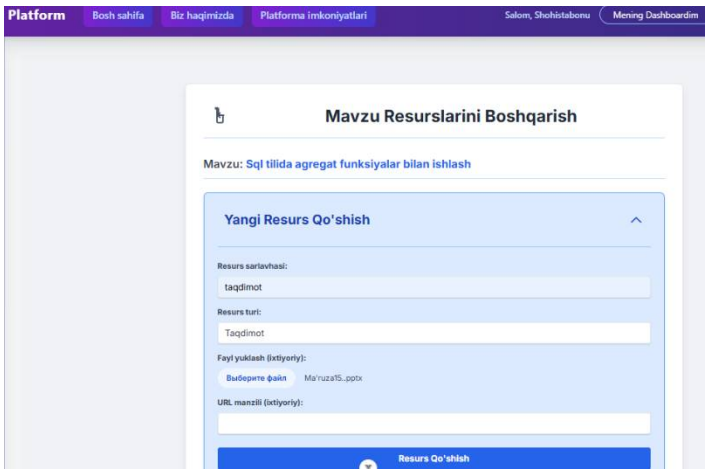
1. Fayl yuklash bosqichi. Ushbu bosqichda o‘qituvchi tizim interfeysi orqali tegishli fan bo‘yicha yangi mavzuni kiritadi (1-rasm).

1-rasm. Mavzularni biriktirish oynasi

Mavzu kiritish jarayonida o‘qituvchi mashg‘ulot turini (ma’ruza, amaliy yoki mustaqil ta’lim) tanlaydi, bu esa keyinchalik resurslarning toifalanishi va ta’lim jarayonining strukturaviy tahlilini amalga oshirish imkonini beradi. Mazkur mexanizm platformaning ma’lumotlar bazasida o‘quv kontentini tartibli saqlash, mashg‘ulot turlariga mos metodik yondashuvlarni qo‘llash hamda foydalanuvchi tajribasini optimallashtirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, ushbu bosqichda o‘qituvchi tanlangan mavzuga oid o‘quv resurslarini tizimga yuklaydi (2-rasm). Ushbu resurslar tarkibiga **ma’ruza matnlari, taqdimotlar, amaliy topshiriqlar, videodarslar, grafik materiallar** va boshqa turdagi o‘quv kontentlari kiradi. Har bir fayl **resurs turi, format va tegishli mashg‘ulot turi** bo‘yicha avtomatik ravishda belgilab olinadi.

2-rasm. Resurs yuklash oynasi

2. Mazmunni ajratish va tahlil qilish bosqichi. Mazkur bosqichda platforma yuklangan resurslarning turiga qarab ularning mazmuniy tarkibini avtomatik ajratish va tahlilga tayyorlash jarayonini amalga oshiradi. Jarayonning maqsadi — o‘qituvchi tomonidan yuklangan turli formatdagi (PDF, DOCX, PPTX, video) o‘quv materiallardan asosiy matnni ajratib olish hamda keyingi neyron tarmoq tahliliga tayyor holga keltirishdan iborat.

Bu bosqich maxsus algoritmlar va kutubxonalar yordamida amalga oshiriladi:

PDF formatidagi fayllar PyPDF2 kutubxonasi yordamida tahlil qilinadi. extract_text_from_pdf() funksiyasi har bir sahifani o‘qib, matnni sahifalar kesimida ajratadi va ularni “--- page N ---“ shaklida belgilaydi.

PPTX (taqdimot) fayllari python-pptx yordamida qayta ishlanadi. Har bir slaydning matni, jadval va matn maydonlari tahlil qilinib, “--- slide N ---“ belgisi bilan ajratiladi.

Video kontent holatida tizim yt-dlp yordamida video fayldan audio trekni ajratib oladi va YouTubeTranscriptApi va OpenAI Whisper API asosida avtomatik transkripsiya qiladi. Natijada video mazmuni matnga aylantiriladi hamda [MM:SS] vaqt belgilari asosida segmentlanadi.

Olingan matn qismlari birlashtirilib, yagona strukturaviy formatga keltiriladi.

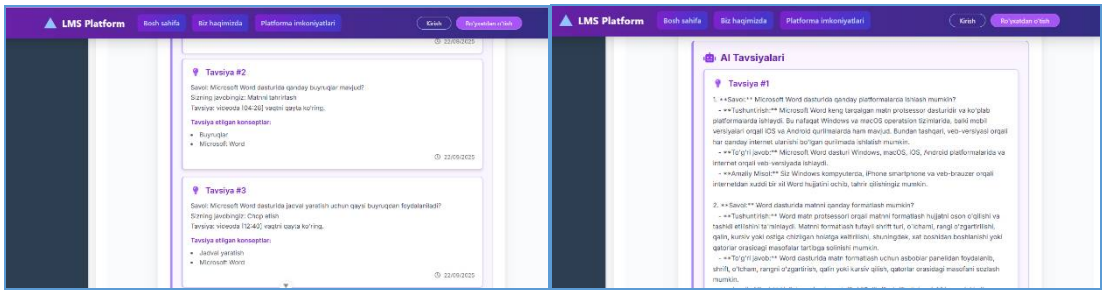
Bu yondashuv resurslarning turli formatlarini yagona tahliliy strukturaga keltirish imkonini beradi. Shu tarzda yaratilgan kontent keyinchalik AI modeli tomonidan konseptual tahlil (asosiy tushunchalarni aniqlash, tavsiflash, joylashuvni ko‘rsatish) va metodik kontent generatsiyasi uchun ishlatiladi.

Natijada ushbu bosqich ta’lim resurslarini avtomatik raqamli qayta ishlash, matnli ma’lumotni semantik tahlilga tayyorlash, hamda AI integratsiyasi uchun zarur bo‘lgan standart formatdagi kirish ma’lumotlarini shakllantirishni ta’minlaydi.

3. Neyron tarmoq integratsiyasi bosqichi. Mazkur bosqichda o‘quv resurslarining tahlil qilingan mazmuni asosida **OpenAI GPT-4** modeli bilan integratsiya amalga oshiriladi. Ushbu neyron tarmoq modeli matn, video transkript yoki taqdimot mazmuni asosida **mavzuning semantik tahlilini, asosiy tushunchalar aniqlanishini** hamda **shaxsiylashtirilgan tavsiyalar ishlab chiqilishini** ta’minlaydi.

Tizim talabaning test natijalariga asoslanib, bilim bo‘shliqlarini yopish uchun ikki bosqichli adaptiv mexanizmni ishga tushiradi:

- **1-bosqich: Past sath kognitiv yuklama (Shallow Remediation):** Talaba birinchi urinishda testdan o‘tolmasa, tizim unga murakkab tushuntirish bermaydi. Buning o‘rniga, **source_location** bo‘yicha talaba to‘g‘ridan-to‘g‘ri manbaning tegishli qismiga yo‘naltiriladi.
- **2-bosqich: Yuqori sath kognitiv yuklama (Deep Remediation):** Agar talaba ikkinchi urinishda ham testdan o‘tolmasa, SI tizimi unga xato tahliliga asoslangan individual tushuntirish, to‘g‘ri javob izohi va amaliy misol taqdim etadi (3-rasm).

3-rasm. Test natijalari uchun 1-bosqichli Ai tavsiyalari

Sun’iy intellekt tomonidan ishlab chiqilgan individual tavsiyalar saqlanib boriladi, Ushbu tavsiyalar xar bir mavzu doirasida yaratilgan test natijalari uchun bo‘lib, talaba va o‘qituvchi ushbu tavsiyalarni ko‘rish imkoniga ega.

Xulosa. Neyron tarmoqlar asosidagi o‘quv resurslarini avtomatik tahlil qilish va shaxsiylashtirilgan tavsiyalar berish texnologiyasi ta’lim jarayonini raqamlashtirishda yangi bosqichni boshlab bermoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, OpenAI GPT-4 kabi sun’iy intellekt modellarini Django platformasiga integratsiya qilish o‘qituvchi faoliyatini yengillashtiradi, resurslar bilan ishlash jarayonini avtomatlashtiradi hamda talabalarning individual ta’lim trayektoriyalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Allamova Sh. Sh. Ispol’zovaniye metodov smeshannogo obucheniya dlya povysheniya effektivnosti prakticheskikh zanyatiy v vuzakh [Using blended learning methods for increasing the effectiveness of practical training in higher education]. Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta – Tomsk State Pedagogical University Bulletin, 2023, vol. 5 (229), pp. 112–120 (in Russ.). https://doi.org/10.23951/1609- 624X-2023-5-112-120

2. Naveed Ur Rehman Junejo, Qingsheng Huang, Xiaoqing Dong, Chang Wang, Adnan Zeb, Mahammad Humayoo & Gengzhong Zheng // SAPPNet: students’ academic performance prediction during COVID-19 using neural network. *Scientific Reports* volume 14, Article number: 24605 (2024)

3. Ahlam Almalawi, Ben Soh, Alice Li, Halima Samra // Predictive Models for Educational Purposes: A Systematic Review. Big Data Cogn. Comput. 2024, 8, 187. https://doi.org/10.3390/ bdcc8120187

4. Xu S, Wang Y, Luo W (2024) Hybrid SEM-ANN model for predicting undergraduates’ e-learning continuance intention based on perceived educational and emotional support. PLoS ONE 19(12): e0308630. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0308630

5. LeCun, Y., Bengio, Y., & Hinton, G. (2015). Deep learning. *Nature*, 521(7553), 436-444.

6. Sh.Sh.Allamova. Talabalar bilimini neyron tarmoqlar asosida baholash tizimini takomillashtirish // Kasb-hunar ta’limi. -№12, 2024. S. -82-85

SUN’IY INTELLEKT ASOSIDA O’QUV REJALARINI MOSLASHTIRISH ORQALI MAKTAB–KOLLEJ–UNIVERSITET O’RTASIDA UZLUKSIZLIKNI TA’MINLASH

Djurayeva Buvsara Abdumannonovna
Jizzax davlat pedagogika universiteti Axborot texnologiyalari va tizimlari kafedrasi
Pedagogika fanlari falsafa doktori(PhD).v.b.dotsenti

Annotatsiya. Ushbu maqolada sun’iy intellekt (SI) texnologiyalaridan foydalanib maktab, kollej va universitet bosqichlari o‘rtasida o‘quv rejalari va kompetensiyalarni uzluksiz bog‘lash imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda o‘quvchilarning kompetensiya xaritasini yaratish, o‘quv dasturlarini integratsiyalash, o‘quv jarayonini moslashtirish va ta’lim analitikasi kabi yondashuvlar ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, sun’iy intellekt asosida ta’lim uzluksizligini ta’minlashning afzalliklari, muammolari va joriy etish mexanizmlari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: Sun’iy intellekt, uzluksiz ta’lim, kompetensiyalar xaritasi, moslashtirilgan o‘quv rejasi, ta’lim analitikasi.

Zamonaviy ta’lim tizimida uzluksizlikni ta’minlash – bu maktab, kollej va universitet tizimi o‘rtasida izchil, uyg‘un hamkorlik yaratish, o‘quv rejalari va kompetensiyalar o‘rtasidagi bo‘shliq va takrorlanishlarni kamaytirish demakdir. An’anaviy yondashuvlarda o‘quv dasturlarini solishtirish ko‘p vaqt talab etuvchi va sub’yektiv jarayon bo‘lib kelgan. Sun’iy intellekt texnologiyalari bu jarayonni avtomatlashtirish, o‘quvchilar profillarini shakllantirish va individuallashtirilgan o‘quv yo‘llarini yaratish imkonini beradi [2].

Sun’iy intellektning o‘quv rejalarini moslashtirishdagi roli. Talabalarni baholash va individual profillar yaratish deganda, sun’iy intellect (SI) algoritmlari o‘quvchilarning bilim darajasini, qiziqishlarini va o‘rganish tezligini aniqlab, individual profillar yaratadi. Ushbu profillar asosida moslashtirilgan o‘quv rejasi ishlab chiqiladi. Masalan, matematika bo‘yicha kuchli, lekin ingliz tili bo‘yicha zaif talaba uchun qo‘shimcha materiallar va modul tavsiya qilinadi [4].

O’quv yo‘nalishlarini integratsiyalash orqali sun’iy intellekt (SI) o‘quv dasturlarini maktabdan kollejga va kollejdan universitetga uzluksiz moslashtiradi. Bu talabalarga bilim bo‘shliqlarini bartaraf etish va keyingi bosqichga muvaffaqiyatli o‘tishni ta’minlash imkonini beradi.

Ta’lim analitikasi (Learning Analytics) sun’iy intellekt (SI) yordamida o‘quv jarayonini real vaqt rejimida kuzatadi, muvaffaqiyatsizlik xavfini oldindan aniqlaydi va kerakli choralarni tavsiya qiladi. Bu esa uzluksizlikni ta’minlashda muhim vosita hisoblanadi [1].

O’quv jarayonini moslashtirish yondashuvlari adaptiv o‘quv tizimlari, talabaning bilim darajasiga qarab material va topshiriqlarni moslashtiradi. Kompetensiyalar xaritasi esa talabaning rivojlanish yo‘nalishini ko‘rsatib, keyingi bosqichga o‘tishda qaysi kompetensiyalarni mustahkamlash kerakligini aniqlaydi. Individual o‘quv rejalari, sun’iy intellekt (SI) asosida o‘quvchi uchun shaxsiylashtirilgan o‘quv yo‘nalishi yaratiladi, bu esa maktabdan universitetgacha uzluksizlikni kafolatlaydi.

Afzalliklar:

- O’quvchilar bilim bo‘shliqlarini bartaraf etadi.
- Ta’lim jarayoni samarali va uzluksiz bo‘ladi.
- Talabalar o‘z qiziqish va salohiyatiga mos yo‘nalishda rivojlanadi.
- Ta’lim muassasalari o‘rtasida integratsiya kuchayadi.

Muammolar:

- Sun’iy intellekt (SI) tizimlarini joriy etish xarajat talab qiladi;
- O’qituvchilar va talabalarning texnologiyaga tayyorligi talab qilinadi;
- Ma’lumotlar maxfiyligi va xavfsizligini ta’minlash zarur[3].

Xulosa qilib aytganda, sun’iy intellekt asosida o‘quv rejalarini moslashtirish maktab–kollej–universitet uzluksizligini ta’minlashga sezilarli hissa qo‘shadi. Bu yondashuv o‘quv jarayonini individuallashtirish, bilim bo‘shliqlarini kamaytirish va talabalarning to‘liq imkoniyatlarini ochishga xizmat qiladi. Kelajakda sun’iy intellekt (SI) integratsiyalangan ta’lim tizimlari mamlakatlar ta’lim sifatini oshirish va zamonaviy ish bozoriga tayyorlashda muhim vosita bo‘lishi kutilmoqda.

Foydalangan adabiyotlar ro‘yhati

1. Baker, R., & Siemens, G. (2014). Educational data mining and learning analytics. In K. Sawyer (Ed.), Cambridge Handbook of the Learning Sciences (2nd ed.). Cambridge University Press.
2. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. Boston: Center for Curriculum Redesign.
3. Kasimova, D. (2024). Sun’iy intellekt yordamida uzluksiz ta’lim tizimlarini rivojlantirish. Ta’lim Innovatsiyalari Jurnali, 5(2), 34–45.
4. Siemens, G., & Long, P. (2011). Penetrating the Fog: Analytics in Learning and Education. EDUCAUSE Review, 46(5), 30–40.

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ПОДХОДОВ К ОЦЕНКЕ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ В РАЗНЫХ СТРАНАХ, В ТОМ ЧИСЛЕ И В УЗБЕКИСТАНЕ

Абдуллаева Нилуфар Бахриддиновна
Преподаватель кафедры языков университета ZARMED
Бухара, Узбекистан
abdullaevanilus@gmail.com

Аннотация: В статье рассматриваются современные подходы к оценке качества образования в различных странах мира, включая Узбекистан. Проанализированы ключевые модели международных систем оценивания (PISA, TIMSS, PIRLS) и национальные практики внутреннего и внешнего мониторинга качества образования. Особое внимание уделено реформам, проводимым в Республике Узбекистан в контексте интеграции в международное образовательное пространство. Определены общие тенденции и отличительные особенности подходов к оценке качества образования, выделены направления совершенствования национальных систем на основе международного опыта.

Ключевые слова: *качество образования, международные исследования, PISA, TIMSS, Узбекистан, оценка образовательных результатов, образовательные реформы.*

1. Введение

Качество образования является стратегическим приоритетом для устойчивого развития общества и национальной конкурентоспособности. В современном мире повышение качества образовательных результатов рассматривается не только как внутренняя задача государства, но и как элемент международного сравнения и сотрудничества.

Международные организации, такие как **OECD**, **UNESCO** и **IEA**, разработали системы глобальных исследований, позволяющих оценивать эффективность образовательных систем на основе объективных данных. Среди них — **PISA**, **TIMSS** и **PIRLS**, результаты которых активно используются для выработки образовательной политики.

В последние годы активные шаги в направлении модернизации системы оценки качества образования предпринимает **Республика Узбекистан**, ориентируясь на интеграцию в международное образовательное пространство и развитие национальных механизмов мониторинга качества.

2. Анализ литературы и методология исследования

Исследование базируется на анализе научных публикаций и официальных документов международных и национальных организаций в области оценки качества образования[1][2][3] .

Методы исследования:

- **Контент-анализ** отчетов международных исследований (PISA, TIMSS, PIRLS) и национальных стратегий;
- **Сравнительный анализ** систем оценки качества образования в России, Финляндии, США, Великобритании и Узбекистане;
- **Аналитический обзор** нормативных документов Министерства дошкольного и школьного образования Республики Узбекистан (2022–2024 гг.).

Методологическая основа опирается на системный и компетентностный подходы, позволяющие рассматривать качество образования как совокупность показателей, отражающих достижения обучающихся, педагогов и образовательных организаций.

3. Обсуждение

Международные исследования показывают, что разные страны используют различные модели оценки качества образования, отражающие их культурные, экономические и управленческие особенности.

- **США** применяют систему **NAEP**, которая ориентирована на регулярные национальные тестирования по ключевым предметам.

- **Великобритания** использует инспекционную модель (**Ofsted**), сочетающую количественные и качественные методы анализа.
- **Финляндия** делает акцент на **внутренней самооценке школ** и профессиональной автономии педагогов.
- **Россия** сочетает **внешнюю оценку (ЕГЭ, ВПР)** и участие в международных исследованиях.

Узбекистан в последние годы активно реформирует систему оценки качества образования. В 2019 году республика впервые приняла участие в исследовании **PISA**, что стало важным шагом в интеграции в международное образовательное пространство. В рамках национальной стратегии развития образования (2022–2026) создаётся **Национальная система оценки качества образования (НСОКО)**, включающая:

- мониторинг образовательных достижений учащихся;
- внедрение национальных и международных стандартизированных тестов;
- развитие цифровых платформ для сбора и анализа данных;
- подготовку педагогов в области оценочных компетенций.

Кроме того, Министерство дошкольного и школьного образования Узбекистана активно сотрудничает с **Всемирным банком**, **OECD** и **UNESCO**, что способствует внедрению международных практик в национальную систему[4][5][6].

4. Результаты исследования

Сравнительный анализ позволил выявить ряд закономерностей и отличий:

1. **Международные исследования** способствуют выработке единых индикаторов оценки качества образования, обеспечивающих сопоставимость результатов.

2. **Развитые страны** (Финляндия, Великобритания, США) делают акцент на комплексной оценке — сочетании тестирования, наблюдения, самоанализа и цифровой аналитики.

3. **Развивающиеся страны**, включая Узбекистан, находятся в стадии формирования устойчивой системы оценки, активно внедряя международные подходы и цифровые инструменты.

4. **Узбекистан** демонстрирует положительную динамику: участие в PISA стимулировало пересмотр учебных программ, методов преподавания и критериев оценивания.

5. **Тенденция к цифровизации** оценки качества образования становится глобальной — активно применяются платформы для Learning Analytics и автоматизированные инструменты обратной связи[7][8][9].

5. Заключение

Проведённое исследование показало, что универсальной модели оценки качества образования не существует. Вместе с тем можно выделить общие направления развития: интеграция международных инструментов, развитие цифровых технологий оценивания и повышение профессиональной компетентности педагогов.

Для Узбекистана приоритетными задачами остаются:

- дальнейшая адаптация международных критериев к национальному контексту;
- развитие системы внутреннего и внешнего мониторинга качества;
- формирование культуры оценки как элемента профессионального роста педагогов;
- укрепление международного сотрудничества в сфере образования.

Таким образом, Узбекистан движется в направлении создания гибкой, прозрачной и ориентированной на развитие личности системы оценки качества образования, соответствующей мировым тенденциям.

Список использованной литературы

1. Болотов В.А., Ковалева Г.С. Оценка качества образования: современные подходы и тенденции. // Педагогика. — 2018. — № 6. — С. 5–15.

2. Шлейхер, А. PISA 2018: Аналитические материалы и интерпретации. — Издательство ОЭСР, Париж, 2020.

3. ОЭСР. Education at a Glance 2023: Показатели ОЭСР. — Париж: Издательство ОЭСР, 2023.
4. ЮНЕСКО. Глобальный доклад по мониторингу образования 2022. — Париж, 2022.
5. Министерство дошкольного и школьного образования Республики Узбекистан. Стратегия развития образования на 2022–2026 годы. — Ташкент, 2022.
6. Всемирный банк. Анализ сектора образования Узбекистана: пути к результатам. — Вашингтон, округ Колумбия, 2023.
7. Ofsted. Система инспекции образования. — Лондон, 2021.
8. Сальберг, П. Финские уроки: чему может научиться мир из изменений в образовании в Финляндии? — Teachers College Press, 2021.
9. Национальный центр образовательной статистики (NCES). Национальный отчёт (NAEP). — Вашингтон, округ Колумбия, 2022.

ZAMONAVIY DIDAKTIK VOSITALAR VA SUN’IY INTELLEKT ASOSIDA NEMIS TILI DARSLIKLARINI YARATISH TEXNOLOGIYASI

Paziljanova Zulfiya Sabirjanovna
Qo‘qon davlat universiteti
2-bosqich doktoranti, pedagogika fanlari
bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
+998 90 055 46 22
Zulfiya1980@mail.ru

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy didaktik ta’minot vositalari va sun’iy intellekt (SI) texnologiyalaridan foydalanib, nemis tili darsliklarini yaratish masalalari yoritilgan. Ilmiy tadqiqot uchun olib borilgan tajriba-sinov ishlari O’zbekiston davlat jahon tillari universiteti, Chirchiq davlat pedagogika universiteti va Samarqand davlat chet tillari institutida amalga oshirilgan bo‘lib, natijalar tahlili darsliklarning samaradorligi hamda talabalarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishdagi ijobiy ta’sirini ko‘rsatadi. Shuningdek, maqolada ChatGPT kabi sun’iy intellekt vositalarining darslik yaratish jarayonida o‘qituvchi uchun yordamchi metodik manba sifatidagi afzalliklari tahlil qilingan.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы создания учебников немецкого языка с использованием современных дидактических средств и технологий искусственного интеллекта (ИИ). Экспериментальные исследования были проведены в Узбекском государственном университете мировых языков, Чирчикском государственном педагогическом университете и Самаркандском государственном институте иностранных языков. Анализ результатов показал эффективность учебников и их положительное влияние на развитие коммуникативной компетенции студентов. Кроме того, в статье проанализированы преимущества использования инструментов искусственного интеллекта, таких как ChatGPT, в качестве вспомогательного методического ресурса для преподавателей в процессе создания учебных материалов.

Abstract. This article explores the development of German language textbooks using modern didactic tools and artificial intelligence (AI) technologies. The experimental studies were conducted at the Uzbekistan State University of World Languages, Chirchik State Pedagogical University, and Samarkand State Institute of Foreign Languages. The analysis of results demonstrates the effectiveness of the textbooks and their positive impact on the development of students’ communicative competence. Furthermore, the article highlights the advantages of using artificial intelligence tools, such as ChatGPT, as a supportive methodological resource for teachers in the textbook creation process.

Kalit so‘zlar: nemis tili, didaktik ta’minot, sun’iy intellekt, darslik texnologiyasi, kommunikativ yondashuv, tajriba-sinov, ChatGPT.

Ключевые слова: немецкий язык, дидактическое обеспечение, искусственный интеллект, технология учебников, коммуникативный подход, эксперимент, ChatGPT.

Keywords: German language, didactic support, artificial intelligence, textbook technology, communicative approach, experimental study, ChatGPT.

Kirish. So‘nggi yillarda ta’lim tizimida raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektga asoslangan vositalarning joriy etilishi o‘quv jarayonini tubdan o‘zgartirmoqda. Til o‘qitish, xususan nemis tili ta’limida zamonaviy didaktik ta’minot vositalariga bo‘lgan talab sezilarli darajada ortmoqda. Nemis tili darsliklari ko‘p hollarda an’anaviy formatda tuzilgani bois, ularning amaliy, interaktiv va kommunikativ jihatlari yetarli darajada yoritilmagan. Shu sababli, zamonaviy talablar asosida yangi avlod darsliklarini yaratish zarurati yuzaga kelmoqda. Mazkur tadqiqot ana shu ehtiyojdan kelib chiqqan bo‘lib, unda sun’iy intellekt texnologiyalari, xususan ChatGPT modeli yordamida o‘quv materiallarini avtomatik yaratish, interaktiv topshiriqlar ishlab chiqish hamda o‘qituvchining metodik ishini yengillashtirish imkoniyatlari o‘rganildi.

2. Metodlar. Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

- Tahlil va sintez metodi – mavjud nemis tili darsliklarining mazmuniy, lingvodidaktik va metodik jihatdan tahlil qilinishi;

- Tajriba-sinov metodi – yangi darslik loyihasi asosida o‘quv jarayonini to‘rt oliy ta’lim muassasasida sinovdan o‘tkazish (O’zbekiston davlat jahon tillari universiteti, Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Samarqand davlat chet tillari instituti, Qo‘qon davlat universiteti);

- Kuzatuv va intervyu – o‘qituvchilar va talabalar fikrini aniqlash, yangi texnologiyalar bo‘yicha takliflarni yig‘ish;

- Sun’iy intellekt integratsiyasi – ChatGPT platformasidan foydalanib, B1 darajadagi mamlakatshunoslik mavzulariga oid interaktiv mashg‘ulotlar, testlar va matnlar yaratish.

Tajriba-sinov 2024–2025 o‘quv yillarida amalga oshirildi. Unda jami 429 nafar talaba va professor-o‘qituvchilar ishtirok etdi.

3. Natijalar. Tajriba-sinov ishlari natijasida quyidagi ijobiy o‘zgarishlar kuzatildi:

1. Talabalarning kommunikativ kompetensiyasi 25–30% ga oshdi.

2. Interaktiv darslik modullari (LearningApps, Kahoot, Wordwall, Lückentext va Zuordnungstyp mashqlari) talabalarning mustaqil ishlash motivatsiyasini kuchaytirdi.

3. Sun’iy intellekt yordamida yaratilgan mashqlar o‘qituvchining tayyorgarlik vaqtini 40% ga qisqartirdi.

4. ChatGPT orqali ishlab chiqilgan matnlar va testlar B1 daraja talablariga to‘liq mos kelgani aniqlandi.

5. Talabalarning fikricha, SI asosidagi mashg‘ulotlar “ko‘proq muloqotga yo‘naltirilgan” va “zamonaviy” sifatida baholandi.

4. Muhokama. Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy darslik yaratishda sun’iy intellekt vositalaridan foydalanish didaktik samaradorlikni sezilarli oshiradi. ChatGPT kabi tizimlar yordamida o‘qituvchi:

- mavzular uchun soddalashtirilgan matn va topshiriqlarni tez tayyorlaydi;
- interaktiv platformalar (LearningApps, Kahoot, Wordwall) bilan integratsiyalangan mashqlarni yaratadi;

- talabalarning individual o‘zlashtirish darajasini hisobga olgan holda materialni moslashtiradi.

Biroq, sun’iy intellektdan foydalanishning ayrim cheklovlari ham mavjud:
- SI tomonidan yaratilgan matnlarning ilmiy aniqligi va madaniy mosligi o‘qituvchi tomonidan tahrir qilinishi zarur;

- pedagogik mas’uliyatni to‘liq avtomatlashtirish mumkin emas;

- talabalarda mustaqil fikrlashni shakllantirish uchun SI faqat yordamchi vosita sifatida ishlatilishi kerak.

Shunga qaramay, o‘qituvchi va sun’iy intellekt o‘rtasidagi samarali hamkorlik darslik yaratish jarayonida yangi didaktik paradigmaga asos soladi.

5. Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, sun’iy intellektga asoslangan darslik yaratish texnologiyasi nemis tili o‘qitish jarayonining sifatini oshiradi. ChatGPT va shunga o‘xshash platformalar yordamida:

- o‘qituvchi dars materiallarini avtomatik ishlab chiqish imkoniyatiga ega bo‘ladi;
- talabalarning mustaqil ishlash va fikrlash ko‘nikmalari rivojlanadi;
- darsliklar zamonaviy, interaktiv va kommunikativ yondashuvga mos shaklga ega bo‘ladi.

Kelgusida bu yo‘nalishda SI asosida adaptiv o‘quv modullarini yaratish, avtomatik baholash tizimlarini ishlab chiqish hamda madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyani rivojlantiruvchi onlayn darsliklarni kengaytirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Köbis, L. (2023). Künstliche Intelligenz in der DaF/DaZ-Lehre: Theoretischer Überblick und praktischer Einsatz. GFL Journal, 2, 31–53.

2. Saydalieva N.F. Chet Tillarini O’qitishda Kommunikativ Yondashuv // Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. - 2022. - T. 2. - №. Special Issue 20. - S. 275-281.

3. OpenAI. (2024). ChatGPT in Education: Applications and Ethics. – San Francisco: OpenAI Research Paper.

4. Yo‘ldashev, A. (2022). Ta’limda suniy intellektning imkoniyatlari. Academic research in educational sciences, 3(11), 726-729

TA’LIM TIZIMINI RAQAMLASHTIRISH ORQALI BOSHQARUV SAMARADORLIGINI OSHIRISH MEHANIZMLARI

Usanov Sarvar Anvarovich
A.Qodiriy nomidagi Jizzax davlat pedagogika universiteti,
Registrator ofisi menejeri
Telefon:+998(93) 301-11-76
E-mail: sarvar_uzb@inbox.ru

Annotatsiya: Mazkur maqolada, zamonaviy texnologiyalar va raqamli vositalarning ta’lim tizimida qo‘llanilishi, ayniqsa oliy ta’lim muassasalarida boshqaruv samaradorligini oshirishdagi o‘rni o‘rganilgan. Raqamlashtirishning oliy ta’lim tizimiga ta’siri tahlil etilib, raqamli texnologiyalar yordamida boshqaruv jarayonlarini avtomatlashtirish, ma’lumotlar bazasini rivojlantirish va o‘quv jarayonlarini boshqarish samaradorligini oshirish yo‘llari belgilangan.

Kalit so‘zlar: raqamlashtirish, axborot tizimlari, boshqaruv faoliyati, hemis, integratsiya, elektron ta’lim, mehnat bozori, ijtimoiy integratsiya, ta’lim sifati, innovatsion g‘oya, raamli platforma.

Аннотация: В статье рассматривается применение современных технологий и цифровых инструментов в системе образования, особенно в высших учебных заведениях, для повышения эффективности управления. Проанализировано влияние цифровизации на систему высшего образования, а также определены пути автоматизации процессов управления, развития баз данных и повышения эффективности управления образовательным процессом с использованием цифровых технологий.

Ключевые слова: цифровизация, информационные системы, управленческая деятельность, полусистемы образования, интеграция, электронное обучение, рынок труда, социальная интеграция, качество образования, инновационная идея, фреймворковая платформа.

Annotation: This article examines the use of modern technologies and digital tools in the education system, especially in higher education institutions, in increasing management efficiency. The impact of digitalization on the higher education system is analyzed, and ways to automate management processes, develop databases, and increase the efficiency of educational process management using digital technologies are identified.

Key words: digitization, information systems, management activities, hemis, integration, e-learning, labor market, social integration, quality of education, innovative idea, framework platform

Kirish. Dunyo bo‘ylab raqamlashtirish jarayonlari tez sur’atlarda rivojlanmoqda. Ta’lim tizimlari ham raqamli texnologiyalarni joriy qilish orqali global talab va ehtiyojlarga

moslashmoqda. Bu esa mamlakatimizda raqobatbardosh ta’lim tizimini shakllantirish uchun oliy ta’limda boshqaruvni modernizatsiya qilish va raqamli texnologiyalarni joriy qilish hamda ta’lim sohasini zamon talablari asosida yanada takomillashtirishni taqazo qilmoqda.

Keng jamoatchilik muhokamasi natijasida “Harakatlar strategiyasidan - Taraqqiyot strategiyasi sari” tamoyillari asosida yettita ustuvor yo‘nalishdan iborat 2022 - 2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O’zbekistonning taraqqiyot strategiyasi ishlab chiqilishi inson qadrini yuksaltirish va erkin fuqarolik jamiyatini yanada rivojlantirish orqali ijtimoiy davlat barpo etish, mamlakatimizda adolat va qonun ustuvorligi tamoyillarini taraqqiyotning eng asosiy va zarur shartiga aylantirish, milliy iqtisodiyotni jadal rivojlantirish va yuqori o‘sish sur’atlarini ta’minlash, adolatli ijtimoiy siyosat yuritish, inson kapitalini rivojlantirish, ma’naviy taraqqiyotni ta’minlash va sohani yangi bosqichga olib chiqish, milliy manfaatlardan kelib chiqqan holda umumbashariy muammolarga yondashish, mamlakatimiz xavfsizligi va mudofaa salohiyatini kuchaytirish, ochiq, pragmatik va faol tashqi siyosat olib borilishi mamlakatimizning bosh strategik maqsadi qilib belgilab berildi.[1]

Ayniqsa mamlakatimizning raqamli iqtisodiyotni va jamiyatni rivojlantirisga mo‘ljallangan "Raqamli O’zbekiston – 2030" strategiyasining amalga oshirilishi Raqamli infratuzilmani rivojlantirish, davlat xizmatlarini raqamlashtirish, oliy ta’lim tizimi xalqaro standartlar asosida raqamlashtirish va ta’lim sifatini oshirishni, oliy ta’lim muassasalarida boshqaruv jarayonlarini avtomatlashtirish, ma’lumotlarni samarali boshqarish, talabalar va pedagoglar uchun zamonaviy raqamli platformalarni joriy etish, Innovatsion texnoloiyalarni joriy etish kabi maqsadlarni belgilab berdi.[2]

ADABIYOTLAR TAXLILI VA METODOLOGIYA

Maqolada O’zbekiston Respublikasi Ta’lim to‘g‘risidagi Qonun, Kadrlar tayyorlash milliy dasturi va O’zbekiston Respublikasi Prezidenti ning “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PQ-2909 sonli, “Oliy ma’lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishda iqtisodiyot sohalari va tarmoqlarining ishtirokini yanada kengaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PQ 3151-sonli, O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim sifatini oshirish va ularni mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta’minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risidagi” PQ-3775-sonli Qarori va O’zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilga qadar rivojlantirish to‘g‘risidagi 2019 yil 8 oktabrdagi qabul qilingan konsepsiyasi, "Raqamli O’zbekiston – 2030" strategiyasi 2020-yil 5-oktabrda O’zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-6079-sonli farmonibitiruv ishini tayyorlashda asosiy dastur qilib olingan.

MUHOKAMA

Oliy ta’limda raqamlashtirishning ijtimoiy-iqtisodiy ta’siri ko‘p qirrali bo‘lib, jamiyat va iqtisodiyot uchun muhim o‘zgarishlarni yuzaga keltiradi. Jumladan:

- Jamiyatda teng imkoniyatlar yaratadi, ijtimoiy adolatni mustahkamlaydi.
- Innovatsiyalarni rivojlantiradi va mehnat bozoriga mos kadrlarni tayyorlaydi.
- Iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga hissa qo‘shadi, resurslarni tejaydi va ekologik barqarorlikni ta’minlaydi.

Oliy ta’limni raqamlashtirish jarayoni nafaqat ta’lim jarayonlarini modernizatsiya qiladi, balki uning ta’siri jamiyat va iqtisodiyotning turli jabhalarida ham seziladi. Uning asoslari kengroq tahlil qiladigan bo‘lsak:

Ijtimoiy ta’sir jihatidan

1. Ta’limga teng imkoniyatlar yaratishi - nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun qulay sharoitlar yaratilishi va ta’limda korrupsiyaning kamayishiga olib keladi.

2. Raqamli savodxonlikning oshishi - talabalar va o‘qituvchilar zamonaviy texnologiyalar bilan ishlashni o‘rganadilar. Bu nafaqat ta’lim sifatini oshiradi, balki jamiyatning raqamli madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiladi;

3. Ijtimoiy integratsiya - Raqamli platformalar orqali talabalar va o‘qituvchilar turli mamlakatlardagi hamkasblar bilan muloqotda bo‘lish imkoniyatiga ega. Bu ta’limning xalqaro

integratsiyasini tezlashtiradi, shuningdek innovatsion g‘oyalarni muhokama qilish va hamkorlikni kuchaytiradi.

Iqtisodiy ta’siri jihatdan

1. Mehnat bozorining ehtiyojlariga moslashuvi - iqtisodiyotga zarur kadrlarni tayyorlash. Bu ta’limni raqamlashtirish orqali talabalar zamonaviy texnologiyalarni o‘zlashtiradi va kelajakda raqamli iqtisodiyotning ehtiyojlariga javob beruvchi malakali mutaxassislarni yetishtirishga imkon beradi.

2. Samaradorlikni oshirish - Qog‘oz va jismoniy resurslarni tejash. Bu elektron darsliklar, onlayn kurslar va raqamli platformalar orqali qog‘oz sarfi kamayadi va natijada iqtisodiy va ekologik jihatdan ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari orqali talabalar hujjatlarini yuritish, qabul jarayonlarini boshqarish va baholash tizimlarini avtomatlashtirish vaqt va mablag‘ni tejaydi.

3. Innovatsiyalarni rivojlantirish - raqamlashtirish va ilm-fan integratsiyasi. Bu ta’lim muassasalari innovatsion texnologiyalarni tadqiqot va o‘quv jarayonlariga keng tatbiq qiladilar va yangi texnologiyalar va mahsulotlarni yaratish uchun imkoniyat ochadi. Startaplarni qo‘llab-quvvatlash orqali raqamli muhit talabalar va professorlar tomonidan ilmiy tadqiqotlar va startap loyihalarni amalga oshirish uchun zamin yaratadi.

4. Ta’lim xizmatlarining eksporti - xalqaro talabalarni jalb qilish. Bu raqamlashtirilgan ta’lim platformalari orqali xorijiy talabalar masofaviy ravishda ta’lim olish imkoniyatiga ega bo‘ladi va oliy ta’lim xizmatlarining eksportini oshiradi.

Raqamlashtirishning ijtimoiy-iqtisodiy ta’siri nafaqat ta’lim tizimini, balki jamiyatning turli sohalarini rivojlantirishiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Yangi texnologiyalar yordamida ta’limning samaradorligini, tenglik va global raqobatbardoshligini oshirish, iqtisodiy samaradorlikni yuksaltirish va jamiyatda innovatsiyalarni rivojlantirish imkoniyatlari ochiladi. Ta’lim tizimini raqamlashtirish davomida yuzaga kelgan ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlar davlatlar va jamiyatlar darajasida keng ko‘lamli ta’sir ko‘rsatib kelmoqda. Bu jarayon davlatni global raqamli iqtisodiyot va ta’lim bozorida yuqori o‘rinlarga olib chiqishga zamin yaratadi.

NATIJALAR

Oliy ta’lim tizimida hozirgi kunda boshqaruv faoliyatini va o‘quv jarayonlarini tashkil etish 2020-2021 o‘quv yilidan boshlab asosan HEMIS axbarot tizimida olib borilmoqda. Bu esa OTMlarning boshqaruv faoliyatini samarali tashkil metishda muhim omil bo‘lmoqda.

HEMIS axborot tizimi oliy ta’lim muassasalarining asosiy faoliyatlarini avtomatlashtirish hisobiga ma’muriy xodimlar, professor-o‘qituvchilar hamda talabalarga elektron ta’lim xizmatlarini taqdim etadi. Oliy ta’lim jarayonlarini boshqarish axborot tizimining (HEMIS) yaratilishi universitetning ma’muriy, o‘quv va ilmiy faoliyatini avtomatlashtirish, o‘qituvchilar va talabalar uchun zamonaviy elektron xizmatlarni taqdim etish, oliy ta’lim muassasalarining axborot-ta’lim korporativ portalini yaratish imkonini beradi.

Hemis tizimning joriy etilishi natijasida oliy ta’lim muassasalari bilan Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi o‘rtasida ta’lim jarayoni va ma’muriy faoliyati bilan bog‘liq ma’lumotlarning elektron almashinuvi va vazirlikning axborot tizimlari bilan integratsiyalashuviga erishiladi.

Tizimda o‘quv jarayoniga tegishli quyidagi hujjatlar hisobini avtomatlashtiriladi: kontingent, o‘quv dasturlari, ishchi o‘quv dasturlari, dars jadvali, talabalr akademik guruhlarining jurnali, talabalar reyting qaydnomasi, talabalar reyting daftarchasi, akademik ma’lumotnoma.

Hemis axborot tizimining boshqa axborot tizimlari bilan o‘zaro aloqasini integratsialashuvi bu oliy ta’limni boshqaruv jarayonida juda kata samara beradi.

Raqamlashtirilgan axborot tiziminig Oliy ta’lim tizimida qo‘llanishi **bu, ma’lumotlar almashinuvini tezlashtirishga, samaradorlikni oshirishga, shaffoflik va adolatni ta’minlashga, iqtisodiy samaradorlikni oshirishga, talabalar uchun qulayliklar yaratishga, strategik rejalashtirishni kuchaytirishga eng asosiysi boshqaruv samaradorligining yuqori darajada oshishiga olib keladi.**

XULOSA

Oliy ta’limda tizimida strategik qarorlar qabul qilishga ijtimoiy-iqtisodiy faoliyatning ta’siri juda katta. Ta’lim tizimi jamiyatning iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy muhitiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri bog‘langan bo‘lib, bu omillar universitetlarning strategik qarorlariga ta’sir ko‘rsatadi. Oliy ta’lim muassasalari o‘z strategiyalarini belgilashda ijtimoiy-iqtisodiy holatni hisobga olishlari kerak, chunki ular har bir sohaga oid muammolar va imkoniyatlardan foydalanish orqali rivojlanishga harakat qiladilar.

Xulosa o‘rnida shuni aytish kerakki, oliy ta’lim tizimida boshqaruvning samaradorligini oshirish ta’lim sifatini yaxshilash va muassasaning global miqyosda raqobatbardoshligini ta’minlash uchun zarurdir. Raqamli texnologiyalar, zamonaviy boshqaruv yondashuvlari va samarali strategiyalar oliy ta’lim tizimining rivojlanishiga katta yordam beradi. Boshqaruvning samarali tashkil etilishi o‘quv jarayonining sifatini oshirish, resurslardan samarali foydalanishni ta’minlash va jamiyatning intellektual salohiyatini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O’zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risi”dagi 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-sonli Farmoni. https://lex.uz/docs/5841063

2. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 5 oktyabrdagi ““Raqamli O’zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PF-6079-son Farmoni.

3. O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 27 fevraldagi “Oliy ta’lim muassasalarining rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish kurslari to‘g‘risidagi Nizomga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritish haqida”gi 103-sonli qarori 2017 yil 20 apreldagi “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ–2909-sonli qarori.

4. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan yillarga mo‘ljallangan Yangi O’zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-sonli Farmoni

5. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 11 sentabrdagi «O’zbekiston -2030» strategiyasi to‘g‘risidagi PF-158-son farmoni -sonli Farmoni

6. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 8 sentabrdagi «O’zbekiston Respublikasida Ma’muriy islohotlar konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida»gi PF-5185-sonli Farmoni // www.lex.uz.

CASE STUDY TEXNOLOGIYASINING MATEMATIKA FANINI O’QITISHDAGI IMKONIYATLARI

Usarov Sardor Abdunazirovich
JDPU Matematika kafedrasi katta o‘qituvchisi
sardorusarov10@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Case study texnologiyasini matematika darslarida qo‘llash ijobiy va salbiy tomonlari hamda ana’naviy darslarda ushbu texnologiyani singdirish bo‘yicha ma’lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Case study, matematika, muammoli vaziyat.

Bugungi kunda ta’lim tizimida o‘quvchilarni faol fikrlashga, ijodkorlikka va tanqidiy yondashuvga undaydigan metodlar katta ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, aniq fanlar, jumladan matematika fanini o‘qitishda bu zarurat yanada yaqqol sezilmoqda. Chunki matematika abstrakt tushunchalar, mantiqiy qonuniyatlar va formulalarga boy bo‘lib, uni faqat izohlash yoki ma’ruza tarzida o‘qitish o‘quvchilarni zeriktirishi va mavzuni chuqur anglashlariga to‘sqinlik qilishi mumkin. Shu boisdan, o‘quv jarayoniga interaktiv, muammoli va amaliy yondashuv asosidagi metodlarni joriy etish zarurati ortib bormoqda.

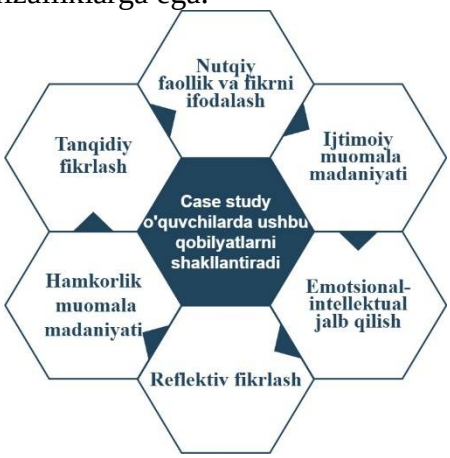
Shunday zamonaviy yondashuvlardan biri — Case Study, ya’ni muammoli o‘qitish texnologiyasi hisoblanadi. Mazkur texnologiya XX asr boshlarida Garvard universitetida

huquqshunoslikni o‘qitishda ilk bor qo‘llanilgan (Mersin, 1921). Keyinchalik u tibbiyot, iqtisodiyot, menejment va pedagogika kabi ko‘plab sohalarda o‘z samarasini ko‘rsatgan. Ushbu metodning asosiy g‘oyasi — o‘quvchilarni real hayotiy vaziyatlarga yaqin sharoitlarda fikrlash, muammoni tahlil qilish, turli yechimlarni solishtirish va asosli qaror qabul qilishga o‘rgatishdir.

Amerikalik pedagog va faylasuf J. Dewey ta’limni hayotiy tajriba bilan bog‘lash zarurligini ta’kidlagan. Case Study metodining psixologik asoslari ham aynan Deweyning faoliyatga yo‘naltirilgan pedagogik konsepsiyasida o‘z aksini topgan. Shuningdek, I. Lerner, V.V. Kraevskiy va M.N. Skatkin singari olimlar ta’limda muammoli yondashuv o‘quvchini mustaqil fikrlashga undashi, yangi bilimni o‘zi izlab topishga sharoit yaratishini qayd etishgan. Ularning fikricha, Case Study metodikasi o‘quvchini tayyor bilimni qabul qiluvchi emas, balki faol izlanish ishtirokchisiga aylantiradi.

O’zbekistonlik tadqiqotchilar — R. Qodirov, M. Mamajonov, G. Jo‘rayev va boshqalar ham innovatsion o‘qitish metodlari, xususan, real vaziyatlarga asoslangan o‘quv topshiriqlarning samaradorligini ilmiy jihatdan o‘rganishgan. Ularning izlanishlariga ko‘ra, Case Study texnologiyasi o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, muloqot qilish, tahliliy qarash va muammoli vaziyatda to‘g‘ri qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Shu bilan birga, matematika fanining o‘ziga xos jihatlari — aniq formulalar, qat’iy mantiq va isbot talab etilishi — ushbu metodni qo‘llashda ma’lum metodik murakkabliklarni keltirib chiqaradi. Ammo to‘g‘ri tanlangan holatlar, real hayotdan olingan iqtisodiy, texnik yoki ijtimoiy mazmundagi masalalar yordamida bu qiyinchiliklarni bartaraf etish mumkin. Masalan, o‘quvchilarga amaliy muammo asosida matematik model tuzish yoki tahliliy yechim topish topshirig‘i berilsa, ular nafaqat bilimni qo‘llash, balki mantiqiy, ijodiy va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini ham rivojlantiradilar.Ushbu maqolada matematika fanini o‘qitishda Case Study texnologiyasini qo‘llashning metodik asoslari, amaliy tajribasi va natijalari tahlil qilinadi. Shuningdek, bu metodning o‘quvchilarning bilim darajasi va faolligiga ta’siri eksperimental jihatdan o‘rganiladi. Case Study texnologiyasining matematika darslaridagi qo‘llanilishi bir qancha ijobiy pedagogik va psixologik afzalliklarga ega.

1-rasm. Case study texologiyasi o‘quvchilarda yuqoridagi qobilyatlarni shakllantiradi.

Shu bilan birga, Case Study texnologiyasini ta’lim jarayoniga tatbiq etishda ayrim muammoli jihatlar ham mavjud:

- O’qituvchidan yuqori darajadagi tayyorgarlik talab qilinadi. Har bir case (holat) uchun alohida ssenariy, savollar tizimi, muhokama yo‘nalishlari ishlab chiqilishi kerak bo‘ladi. Bu esa o‘qituvchidan kreativlik, tajriba va didaktik mahoratni talab etadi.

- Vaqt jihatidan murakkabliklar tug‘ilishi mumkin. Bir nechta case ustida ishlash odatdagi darsga nisbatan ko‘proq vaqt talab etadi. Shuningdek, guruhlar bilan ishlashda vaqtni boshqarish muhim bo‘ladi.

- Moslashtirilgan materiallarning yetishmasligi ham katta muammo hisoblanadi. Ko‘plab o‘quv qo‘llanmalarda an’anaviy yondashuvlar ustuvor bo‘lib qolmoqda. Aksariyat case-lar xorijiy kontekstga asoslangan bo‘lib, ularni mahalliy sharoitga moslashtirish lozim bo‘ladi.

Yuqoridagi muammolarni hisobga olgan holda quyidagi tavsiyalarni berish mumkin:

- Metodik qo‘llanmalar ishlab chiqilishi zarur. Ularda turli sinf va mavzular uchun moslashtirilgan Case Study ssenariylari, baholash mezonlari va savol-javob tizimlari bo‘lishi kerak.
- O’qituvchilar uchun trening va seminarlar tashkil etilishi lozim. Bu orqali pedagoglar bu texnologiyani qanday qo‘llash, vaqtni taqsimlash, baholash mezonlarini aniqlash kabi ko‘nikmalarni egallaydi.
- O’zaro tajriba almashinuvi uchun platformalar yaratish – ya’ni o‘qituvchilar o‘z Case Study tajribalarini boshqa hamkasblari bilan baham ko‘rishi mumkin bo‘lgan elektron kutubxona yoki forumlar tashkil etilishi lozim.

Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatmoqdaki, Case Study texnologiyasi matematika darslarida o‘quvchilar bilimining chuqurlashuvi, fikrlash darajasining rivojlanishi hamda real muammolarni tahlil qilish va samarali yechim topish ko‘nikmalarining shakllanishida samarali vosita sifatida xizmat qiladi.

An’anaviy yondashuv bilan solishtirilganda, Case Study:

1. O’quvchini passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantiradi;
2. Abstrakt matematik tushunchalarni real kontekstda tushunishga yordam beradi;
3. O’quvchilarda metakognitiv va reflektiv fikrlash, jamoaviy ishlash, mulohaza yuritish va qaror qabul qilish kompetensiyalarini rivojlantiradi;
4. O’quv motivatsiyasini oshiradi va darsni hayotga yaqinlashtiradi.

Eksperiment natijalari, so‘rovnomalar va test baholari asosida ushbu metodning ijobiy pedagogik samarasi isbotlangan. Ayniqsa, o‘quvchilarning darsdagi faolligi, qiziqishi va mustaqil fikrlashga tayyorligi sezilarli darajada oshgan.

Bu metodni umumiy o‘quv dasturlariga integratsiya qilish, ya’ni darsliklar, ish daftarlari va elektron resurslarda maxsus Case Study ssenariylarini kiritish lozim. O’qituvchilar uchun metodik qo‘llanmalar, treninglar va amaliy seminarlar tashkil etilishi orqali bu texnologiyaning keng joriy etilishi ta’minlanishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, Case Study texnologiyasi ta’lim sifatini oshirish, funksional savodxonlikni shakllantirish va o‘quvchini XXI asr talablari darajasida tayyorlash yo‘lida istiqbolli va samarali usullardan biri hisoblanadi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Dewey, J. (1938). *Experience and Education.* New York: Macmillan.
2. Bruner, J. S. (1961). *The Act of Discovery*. Harvard Educational Review, 31(1), 21–32.
3. Kolb, D. A. (1984). *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*. New Jersey: Prentice Hall.
4. Vigotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge: Harvard University Press.
5. Savery, J. R. & Duffy, T. M. (1995). *Problem Based Learning: An Instructional Model and its Constructivist Framework.* Educational Technology, 35(5), 31–38.

TA’LIM JARAYONIDA SUN’IY INTELLEKTNING O’RNI

Qarshieva Dilbar Eshpulatovna.
pedagogika fanlari falsafa doktori(PhD),
CHDPU pedagogika fakulteti“Umumiy pedagogika” kafedrasi v.b dotsenti
Email: d.karshiyeva1986@gmail.com
Тел: +998 88 249 08 86
CHDPU Turizm fakulteti Xorijiy til va adabiyoti(ingliz tili) yo‘nalishi talabalari
Aminbayeva Dilnura muxtar qizi, Baxtiyorova Shoira Nurbek qizi, Egamerova Kibriyobonu Nu’monjon qizi, Mammatsalayeva Shodiyaxon Mansur qizi, Turaboyeva Shoxsanam Zoxiddin qizi

Аннотatsiya: Maqolada ta’lim tizimini isloh qilish va modernizatsiya qilish asosiy ustuvor yo‘nalish bo‘lgan O‘zbekiston sharoitida sun’iy intellektni qabul qilish o‘ziga xos imkoniyatlar va

muammolarni yuzaga kelmoqda. Ushbu maqolada O’zbekistondagi ta’limning bugungi holati o‘rganilib, ta’lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalar belgilab berilgan, ushbu muammolarni hal qilishda AIning roli atroflicha tahlil qilingan va ta’limga AIni samarali tatbiq etish bo‘yicha amaliy tavsiyalar haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: ta’lim, ta’limda sun’iy intellekt, modernizatsiya, muammolar, yechimlar, innovatsiya, raqamli savodxonlik, ta’lim islohoti, masofaviy ta’lim.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация: В статье исследуется, как интеграция искусственного интеллекта (ИИ) в образование становится преобразовательной силой во всем мире, предлагая инновационные решения вековых проблем и формируя будущее образования. В условиях Узбекистана, где реформирование и модернизация системы образования является главным приоритетом, внедрение искусственного интеллекта представляет уникальные возможности и проблемы. В данной статье изучено современное состояние образования в Узбекистане, определены основные задачи, стоящие перед системой образования, подробно анализируется роль ИИ в решении этих проблем, а также обсуждаются практические рекомендации по эффективному внедрению ИИ в образование.

Ключевые слова: образование, искусственный интеллект в образовании, модернизация, проблемы, решения, инновации, цифровая грамотность, образовательная реформа, дистанционное образование**.**

USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE EDUCATIONAL SYSTEM

ABSTRACT: The article explores how the integration of artificial intelligence (AI) into education is emerging as a transformative force around the world, offering innovative solutions to age-old problems and shaping the future of education. In the conditions of Uzbekistan, where the reform and modernization of the education system is the main priority, the adoption of artificial intelligence presents unique opportunities and challenges. In this article, the current state of education in Uzbekistan is studied, the main tasks facing the education system are defined, the role of AI in solving these problems is analyzed in detail, and practical recommendations for the effective implementation of AI in education are discussed.

Keywords: education, artificial intelligence in education, modernization, problems, solutions, innovation, digital literacy, educational reform, distance education.

KIRISH.

Milliy taraqqiyotning hal qiluvchi tayanchlari sifatida ta’lim tizimini isloh qilish va modernizatsiya qilishga ustuvor ahamiyat qaratdi. Biroq, so‘nggi yillarda sezilarli yutuqlarga erishilganiga qaramay, O’zbekiston ta’lim tizimi hali ham ko‘plab muammolarga duch kelmoqda, jumladan, sifatli ta’limdan foydalanishdagi nomutanosiblik, eskirgan o‘qitish metodologiyasi va boshqa jihatlarni aytsak bo‘ladi. Sun’iy intellektni ta’limga joriy etish O’zbekistonda muammolarni hal qilish va yechimlarni amalga oshirish yo‘lida inqilob qilish imkoniyatiga ega. Sun’iy intellekt talabalar uchun o‘rganish tajribasini shaxsiylashtirishga, ma’muriy vazifalarni avtomatlashtirishga va talabalarning faolligi va hamkorlikni yaxshilashga yordam beradi. Ta’limda sun’iy intellektni tatbiq etish bilan O‘zbekistonda har bir o‘quvchining individual ehtiyojlari va qobiliyatiga mos keladigan dinamik va inklyuziv ta’lim muhitini yaratish mumkin [1,23]. Bundan tashqari, sun’iy intellekt til siyosatini samarali boshqarishda va til naqshlari va madaniy xilma-xillikni tahlil qilish va tushunish qobiliyati orqali millatlararo munosabatlarni rag‘batlantirishda yordam berishi mumkin.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqot bo‘yicha Karimova N.M. Iskanarov Sh.S va boshqalarning ilmiy ishlari va maqolalarini eslatib o‘tish maqsadga muvofiqdir.

Ta’lim sohasida sun’iy intellektdan foydalanish turli muammolarni hal qilish va samarali yechimlarni amalga oshirish orqali O‘zbekistonda transformativ o‘zgarishlarga olib kelishi mumkin[2,33]. O’zbekiston sun’iy intellekt kuchidan foydalanish orqali o‘z ta’lim tizimini qayta tasavvur qilishi va inklyuziv ta’lim, til siyosati va millatlararo munosabatlar yo‘lidagi to‘siqlarni

engib o‘tishi mumkin. O’zbekiston sun’iy intellekt texnologiyalarini qo‘llash orqali o‘zining oliy ta’lim tizimini jahon ta’lim landshaftiga integratsiyalashda sezilarli yutuqlarga erisha oladi [3,14]. Sun’iy intellektning ta’limga integratsiyalashuvi O’zbekiston uchun o‘zining ta’lim muammolarini hal qilish va samarali yechimlarni amalga oshirish uchun transformativ imkoniyat yaratadi. Ta’limdagi sun’iy intellect bo‘yicha adabiyotlar informatika, ta’lim psixologiyasi va pedagogika kabi sohalarni o‘z ichiga olgan turli xil fanlarni qamrab oladi[4,22]. Ko‘plab olimlar va tadqiqotchilar sun’iy intellektning ta’limda qo‘llanilishini o‘rganib, uning ta’lim tajribasini shaxsiylashtirish, talabalar natijalarini yaxshilash va o‘qitish samaradorligini oshirish imkoniyatlarini o‘rganib chiqdilar.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

XX asr O’tgan asrning 30-yillari o‘rtalaridan boshlab, turli xil murakkab muammolarni mustaqil hal qilishga qodir qurilmalarni yaratish muammolari muhokama qilingan Turing mashinani intellektual vosita sifatida ko‘rib chiqishni taklif qildi, uni testeruni o‘zi bilan aloqa qilish jarayonida odamdan ajratib turolmaydi. 1956 yilda kibernetika asoschilari AQShda “Sun’iy intellect” loyihasini amalga oshirish imkoniyatlarini muhokama qilish uchun yig‘ilishdi. Konferentsiya qatnashchilari orasida Makkarti, Minski, Shannon, Turing va boshqalar bor edi. Dastlab, ushbu tushuncha insonning individual funktsiyalarini bajaradigan mashinalarning xususiyatlariga, masalan, bir tildan boshqasiga tarjima qilish, ob’ektni tanib olish va maqbul qaror qabul qilishga bag‘ishlangan edi.

Zamonaviy ta’lim amaliyotida AI texnologiyalarini rivojlantirish va ulardan o‘qitishda foydalanish uchun katta mablag‘larini ta’minlashga e’tibor berilmoqda. Butun dunyoda ta’limda (maktab va universitetlarda) sun’iy intellekt texnologiyalarini yaratish va joriy etish byudjeti doimiy ravishda o‘sib bormoqda va 2024-yilga borib moliyalashtirish 6 milliard AQSH dollarini tashkil etadi. Bu avval ajratilganidan sezilarli darajada ko‘p. Bugungi kunda butun dunyo bo‘ylab ta’lim muhitining raqamli transformatsiyasi AIning asosiy mavjudligi va amalga oshirilishini nazarda tutadi. Biroq, oliy ta’limda sun’iy intellekt texnologiyalarining jadal rivojlanishi katta murakkabliklar va ko‘plab xavf-xatarlar bilan birga keladi, bunday texnologiyalardan foydalanish bilan bog‘liq doimiy ravishda paydo bo‘ladigan muammolarga ilmiy echimlarni talab qiladi.

O’zbekiston ta’lim tizimi oldida barcha fuqarolarga teng va sifatli ta’lim berish qobiliyatiga to‘sqinlik qiluvchi bir qancha asosiy muammolar mavjud. Bu qiyinchiliklarga quyidagilar kiradi:

1. Eskirgan o‘qitish metodologiyalari: An’anaviy o‘qitish usullari talabalarni samarali jalb qilmasligi yoki turli xil o‘quv uslublari va ehtiyojlarini qondira olmaydi.

2. Cheklangan raqamli savodxonlik: Ko‘pgina talabalar va o‘qituvchilar raqamli ko‘nikmalarga ega emaslar, bu ularning o‘rganish va o‘qitish uchun texnologiyalardan samarali foydalanish qobiliyatiga to‘sqinlik qiladi.

Sun’iy intellekt (AI) ushbu muammolarni hal qilish va o‘qitish va o‘rganish tajribasini oshirish orqali ta’limni o‘zgartirish uchun katta va’da beradi. Sun’iy intellektga asoslangan texnologiyalar o‘quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashtirilgan shaxsiylashtirilgan o‘quv tajribasini taklif qilishi, real vaqtda fikrmulohaza va baholashni ta’minlashi va o‘qituvchilarga qiziqarli va interaktiv o‘quv muhitini yaratishda yordam berishi mumkin. [5,12]. Bundan tashqari, sun’iy intellekt ma’lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilishni osonlashtirishi mumkin, bu esa ta’lim muassasalariga tendentsiyalarni aniqlash, talabalar taraqqiyotini kuzatish va resurslarni taqsimlashni optimallashtirish imkonini beradi. O’zbekiston ta’lim tizimini modernizatsiya qilishga va talabalarni raqamli asrda muvaffaqiyatga tayyorlashga intilayotgan bir paytda sun’iy intellekt (AI) integratsiyasi asosiy muammolarni hal qilish hamda o‘qitish va o‘rganish tajribasini o‘zgartirish uchun misli ko‘rilmagan imkoniyatlarni taqdim etadi. Infratuzilmani rivojlantirish, o‘qituvchilar malakasini oshirish, o‘quv dasturlari integratsiyasi, raqamli savodxonlik, davlat-xususiy sheriklik, tadqiqot va ishlanmalar, monitoring va baholashga yo‘naltirilgan amaliy tavsiyalarni amalga oshirish orqali O’zbekiston ta’limda tenglik, innovatsiyalar va mukammallikni rivojlantirish uchun sun’iy intellekt imkoniyatlaridan to‘liq foydalanishi mumkin.

XULOSA

AIga asoslangan bashoratli modellar talabalarning potentsial muammolari yoki muvaffaqiyatini bashorat qilish uchun o‘quv jarayoni, akademik samaradorlik va boshqa omillar haqidagi katta hajmdagi ma’lumotlarni tahlil qilishi mumkin. Bu qo‘shimcha yordamga muhtoj bo‘lgan talabalarni tezda aniqlashga va ularni yaxshilash bo‘yicha choralar ko‘rishga yordam beradi. Ta’limda sun’iy intellektni qo‘llashning asosiy yo‘nalishlaridan biri o‘rganishni avtomatlashtirish va shaxsiylashtirishdir. AI yordamida siz individual ta’lim dasturlarini yaratishingiz va har bir talabaning ehtiyojlari, qobiliyati va materialni o‘rganish tezligini hisobga olgan holda o‘quv jarayonini boshqarishingiz mumkin. AI topshiriq va test natijalari kabi talabalarning o‘quv faoliyati ma’lumotlarini tahlil qilishi va mos materiallar va o‘qitish usullarini taklif qilishi mumkin

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ernazarov, D. (2020). ЁШЛАРДА Ахборот истеъмоли маданиятини шакллантиришнинг баъзи жиҳатлари. Архив научных исследований.
2. L. Damsgaard, A. Nielsen, A. Gejl, A. Malling, S. Jensen and J. Wienecke, "Effects of 8 Weeks with Embodied Learning on 5–6-Year-Old Danish Children’s Pre-reading Skills and Word Reading Skills: the PLAYMORE Project, DK". 5. Ф. А. Бабашев (2021).
3. Наумов В.В. "Искусственный интеллект в образовании: проблемы и перспективы" // Информационные технологии в профессиональной деятельности образовательного учреждения: проблемы и перспективы. - 2019. - № 2. - С. 112-118.
4. Рахимова Ш.Б. "Интеграция искусственного интеллекта в образовательный процесс." // Технологии и технологии. - 2017. - № 4. - С. 42-48.
5. Ergashevich, E. A. (2024). Analysis of the Use of Modern Educational Clubs and Technologies in Educational Courses. EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION, 4(1), 62-63.

TA’LIM JARAYONIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Karshiyeva Dilbar Eshpulatovna
pedagogika fanlari falsafa doktori(PhD),
CHDPU Pedagogika fakulteti “Umumiy pedagogika” kafedrasi v.b dotsenti
CHDPU Turizm fakulteti Xorijiy til va adabiyoti(ingliz tili) yo‘nalishi talabalari
Raxmonova Zilola Marat qizi,
Norqulova Lobar Absalom qizi

Annotatsiya: Maqolada ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni qo‘llash, ularning imkoniyatlarini tahlil qilish asosida o‘quv jarayonini rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlarini aniqlash. Inson salohiyatining sifati, odamlarning tabiiy va ijtimoiy muammolarga qarshi turishga tayyorligi ko‘p jihatdan ta’lim tizimi faoliyati samaradorligiga bog‘liqligi dolzarb hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: raqamlashtirish, ta’lim, ta’limdagi texnologiyalar, raqamli madaniyat, ta’limni modernizasiya qilish.

Аннотация: В статье использование цифровых технологий в системе образования, определение приоритетов развития образовательного процесса на основе анализа их возможностей. Важно, что качество человеческого потенциала, готовность людей к решению природных и социальных проблем во многом зависит от эффективности системы образования.

Ключевые слова: цифровизация, образование, технологии в образовании, цифровая культура, модернизация образования.

Annotation: In the article, the use of digital technologies in the educational system, the identification of priorities for the development of the educational process based on the analysis of their possibilities. It is important that the quality of human potential, people’s readiness to face natural and social problems largely depends on the effectiveness of the educational system.

Key words: digitization, education, technologies in education, digital culture, modernization of education.

Mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoev ta’kidlaganidek “Taraqqiyotga erishish uchun raqamli bilimlar va zamonaviy axborot texnologiyalarini egallashimiz zarur va shart. Bu bizga yuksalishning eng qisqa yo‘lidan borish imkoniyatini beradi. Zero, bugun dunyoda barcha sohalarga axborot texnologiyalari chuqur kirib bormoqda. Albatta, raqamli iqtisodiyotni shakllantirish kerakli infratuzilma, ko‘p mablag‘ va mehnat resurslarini talab etishini juda yaxshi bilamiz. Biroq, qanchalik qiyin bo‘lmasin, bu ishga bugun kirishmasak, qachon kirishamiz?! Ertaga juda kech bo‘ladi” [1]. Davlat va jamiyat boshqaruvi, ijtimoiy sohada ham raqamli texnologiyalarni keng joriy etib, natijadorlikni oshirish, bir so‘z bilan aytganda, odamlar turmushini keskin yaxshilash mumkin.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqot bo‘yicha hozirgi vaqtda raqamli ta’lim muhitining tarkibi masalasi munozarali hisoblanadi. Ko‘pchilik olimlar raqamli ta’lim muhitlarini strukturalash muammolarini o‘rganishmoqda”. Ushbu xususiyatlar raqamli axborot muhitining imkoniyatlariga juda mos keladi, bu talabalarni faollik, harakatchanlik va boshqalarga yo‘naltiradi. Ta’lim jarayonini raqamlashtirishda axborot texnologiyalardan foydalanish bo‘yicha S.N.Zlobina, L.A.Zyateva, G.S.Isakova va boshqalar tomonidan olib borilgan ilmiy tadqiqot ishlari e’tiborga loyiqdir. Ular o‘z ilmiy izlanishlarida raqamliinfratuzilmasini shakllantirish va rivojlantirish bo‘yicha qator yutuqlarni qo‘lga kiritganlar.

Ko‘plab izlanishlarning tahlilariga asosan raqamli texnologiyalar ta’lim sifatini oshirishga qaratilgan desak mubolag‘a bo‘lmaydi[2-134]. Bunga qo‘yidagilarni ko‘rsatib o‘tishimiz mumkin:

- katta hajmli axborotlar bilan ishlashni ta’minlaydi;
- ta’lim-tarbiya jarayonini shafoflik, ochiqlik va tizimliligini kengaytiradi;
- ta’lim jarayonini diagnostika va monitoringqilish tizimini yanada samarali bo‘lishini ta’minlaydi

Ta’lim tizimida axborot texnologiyalari infratuzilmasidan foydalanish, me’yoriy-huquqiy qo‘llab-quvvatlash o‘quv jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari yaratadi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Raqamli texnologiyalar o‘quvchilarni o‘qitish sifatini tubdan yaxshilashga, ularning barcha zarur qobiliyatlarini shakllantirishga, muammoni hal qilish uchun mavjud bo‘lgan barcha raqamli vositalar, materiallar va xizmatlardan faol (ongli va ijodiy) foydalanish qobiliyatini shakllantirishga yordam beradi. Ta’lim muassasalarining raqamli transformatsiyasining asosi raqamli texnologiyalarni joriy etish va ulardan foydalanish eng samarali bo‘lgan o‘quv jarayonini shaxsiylashtirilgan tashkil etishga o‘tishdir [3-25]. Ta’lim tashkilotlari faoliyatini o‘zgartirish ta’limni raqamli transformatsiya qilis uchun normativ-huquqiy bazani o‘zgartirishni talab qiladi.

Ko‘plab izlanishlarning tahlilariga asosan raqamli texnologiyalar ta’lim sifatini oshirishga qaratilgan desak mubolag‘a bo‘lmaydi[4-12].

Bunga qo‘yidagilarni ko‘rsatib o‘tishimiz mumkin:

- katta hajmli axborotlar bilan ishlashni ta’minlaydi;
- ta’lim-tarbiya jarayonini shafoflik, ochiqlik va tizimliligini kengaytiradi;
- ta’lim jarayonini diagnostika va monitoring qilish tizimini yanada samarali bo‘lishini ta’minlaydi

Hozirgi vaqtda ta’limni raqamli transformatsiyas vazifasi – ta’lim tizimini axborot jamiyati va raqamli iqtisodiyotning vazifalari, muammolari va imkoniyatlariga moslashtirish juda dolzarbdir. Ta’limni axborotlashtirish o‘quvchilarning komptyuter savodxonligini shakllantirish va o‘quv jarayoni samaradorligini oshirishning tobora murakkablashib borayotgan vazifalarini hal etishga qaratilishi lozim. Bugungi kunda kompyuterlarning ta’lim jarayonidagi o‘rni va roli haqidagi fikr yana bir bor o‘zgardi.

Xulosa. Xulosa sifatida aytish mumkinki, bugungi kun auditoriyalari o‘n yil avvalgilaridan juda katta farq qiladi va sinf xonalari kompyuterlar, iPad, planshetlar, smart-doskalar va boshqa turdagi ta’lim texnologiyalari bilan jihozlangan. Dunyoning boshqa joylarida bo‘lgani kabi O’zbekistonda ham raqamli avlodning yetti ekranli avlodi - televizor, kompyuter, planshet, tablet,

fablet, smartfon va smartsoatlari paydo bo‘lmoqda. Bunday zich raqamli muhitga ega bo‘lish va u bilan doimiy o‘zaro munosabat natijasida bugungi kun talabalarining fikrlashi va axborotlarga ishlov berish jarayonlari oldingi fikr yuritish va axborot jarayonlaridan tubdan farq qilmoqda. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan innovatsion ta’lim texnologiyalari va didaktik modellarni ommaviy va samarali qo‘llash orqali ta’lim tizimini raqamli avlodga moslashtirish zarur. Shu bilan birga, ta’lim jarayonida tadqiqotga asoslangan yondashuvdan faol foydalanish lozimva bu bilan ilmiy tadqiqotda talabalarning ko‘nikmalarini rivojlantirish va IT-kompetensiyaga asoslangan ijodiy qobiliyatlarini va ijodiy fikrlashlarini shakllantirish mumkin. Axborot va kommunikatsiya texnologiyalari – ta’lim tizimidagi barcha muammolarga yechim emas, balki raqamli avlod uchun ma’ruzalar va seminarlarni ma’lumotlarga boy va interaktiv qilib amalga oshirish vositasidir. Shuni ham ta’kidlab o‘tish lozimki, o‘qituvchilar talabalarning ehtiyojlariga yo‘naltirilgan interfaol o‘quv jarayonida asosiy rolni saqlab qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning 2020 yil 24 yanvarda Oliy Majlisga yo‘llagan Murojaatnomasi.https://uza.uz/oz/politics/zbekistonrespublikasi-prezidenti shavkat-mirziyeevning-oliy-25- 01-2020.

2. Петрова Н.П., Бондарева Г.А. Цифровизatsiя и цифровые технологии в образовании // Мир науки, культуры, образования. 2019. № 5 (78). С. 353–355. 6. Меняйся или уходи. Цифровое образование бросает вызов преподавателям вузов [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.poisknews.ru/theme/edu/31969/ (дата обращения: 30.03.2020)

3. Каракозов С.Д., Уваров А.Ю. Успешная информатизatsiя –трансформatsiя учебного процесса в цифровой образовательной среде // Проблемы современного образования. 2016.№ 2. С. 7–19.

4. Уваров А.Ю. Образование в мире цифровых технологий: на пути к цифровой трансформatsии. М.: ГУ-ВШЭ, 2018. 168 с.

TALABALARNING MUSTAQIL TA’LIM FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHDA INTERNET RESURSLARINING O’RNI.

Yusupova Feruza Umrbek qizi
Email: fyusupova820@gmail.com
Scientific advisor : Ruzmetova Diana
Act. assoc. prof (PhD) of Chirchik State Pedagogical University

Abstract. In this article discusses the importance of student independent work in higher education institutions,research conducted in this area,the importance of the Internet in the development of education,as well as effective methods and resources for preparing independent work. In addition,the problems and shortcomings encountered in the process of preparing independent work are analyzed, and several practical solutions to address them are proposed.

Key words. Independent work, The Internet, higher education, self-study,student’s self-study,effective methods,learning process, challenges,solutions,electronic literature,applications.

Аннотация. В данной статье рассматривается значение самостоятельной работы студентов в высших учебных заведениях, исследования, проводимые в этой области, значение Интернета в развитии образования, а также эффективные методы и ресурсы для подготовки самостоятельной работы. Кроме того, анализируются проблемы и недостатки, возникающие в процессе подготовки самостоятельной работы, и предлагается ряд практических решений для их устранения.

Ключевые слова.Самостоятельная работа, Интернет, высшее образование, самостоятельная работа, самостоятельная работа студента, эффективные методы, учебный процесс, проблемы, решения, электронная литература, приложения.

Annotatsiya. Ushbu maqolada oliy ta’lim muassasalarida talabalar mustaqil ishining ahamiyati, bu borada olib borilayotgan tadqiqotlar, ta’limni rivojlantirishda internetning ahamiyati, shuningdek, mustaqil ishlarni tayyorlashning samarali usullari va resurslari haqida so‘z boradi.

Bundan tashqari, mustaqil ishlarni tayyorlash jarayonida uchrayotgan muammo va kamchiliklar tahlil qilinib, ularni bartaraf etishning bir qancha amaliy yechimlari taklif etiladi.

Kalit so‘zlar. Mustaqil ish, Internet, oliy ta’lim, mustaqil ta’lim, talabaning mustaqil ishlashi, samarali usullar, o‘quv jarayoni, muammolar, yechimlar, elektron adabiyotlar, ilovalar.

Bugungi kunda Oliy ta’lim tizimi talabalaridan nafaqat bilim olishni,balki mustaqil ta’lim faoliyatini ham talab etadi.Talaba mustaqil ravishda o‘qisa, u o‘z bilimini mustahkamlaydi,yangi manbalarni izlashni o‘rganadi va eng muhimi tanqidiy va ijodiy fikrlash ko‘nikmasiga ega bo‘ladi.Zamonaviy davrda esa mustaqil ta’lim internet resurslari bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib bormoqda.Internet orqali ma’lumot olish,ilmiy maqolalarga murojaat qilish,onlayn kurslardan foydalanish talabalarning bilim darajasini oshirishga xizmat qilmoqda.

Mustaqil ta’lim -bu talabaning darsdan tashqari vaqtda o‘z ustida ishlashi va yangi bilimlarni izlash, o‘zlashtirish jarayoni hisoblanadi.Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki,talabalar bilimining 50-60 foizi mustaqil o‘qish jarayonida shakllanadi.Internet va raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi esa talabalarga cheklanmagan manbadan foydalanish imkoniyatini bermoqda. Masalan,O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi

PQ-4884-son qarorida Oliy ta’limda raqamli resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish vazifasi belgilab berilgan.Bu esa internet resurslari mustaqil ta’lim faoliyatini rivojlantirishda asosiy vosita sifatida qaralayotganini ko‘rsatadi.

Hozirgi kunda internet resurslari talabalarning mustaqil ta’lim faoliyatida turlicha shakllarda namoyon bo‘ladi.Misol qilib aytadigan bo‘lsak,elektron kutubxonalar orqali ilmiy maqolalar va adabiyotlarni topish imkoniyati kengaydi.Shuningdek onlayn kurslar talabalarning o‘z yo‘nalishiga mos bilimlarni mustaqil o‘rganish imkoniyatini bermoqda. Bu resurslar orqali esa o‘quvchilar o‘qituvchining yordamisiz ham mavzuni chuqur o‘rgana oladi.yangi g‘oyalarni tahlil qiladi va o‘z ilmini, dunyoqarashini kengaytiradi.Internet resurslari ta’limning interfaol shakliga aylanishiga va o‘z-o‘zini baholash,izlanish va natijaga yo‘naltirilgan o‘rganish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Ilmiy pedagogik adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki,hozirgi vaqtda talabalarning mustaqil ishlarini faollashtirish uchun ko‘plab nazariy tadqiqotlar olib borildi va pedagogik texnologiyalar ishlab chiqildi. S.V.Panyukova ta’kidlaydiki,yangi axborot texnologiyalari rivojlanishi bilan,talabalar o‘rtasida ham,talabalar va o‘qituvchilar o‘rtasida ham kundalik hamkorlik fikr va ma’lumot almashish uchun real imkoniyatlar oshadi. O.M.Buranok bunday ta’lim berish strategiyalari,bilimlar tez yangilanish sharoitida bilimlar o‘z-o‘zini tarbiyalashga qodir bo‘lgan “natijaga yo‘naltirilgan” talabalarni olish imkoniyatini beradi,deb hisoblaydi.

O’qituvchilarning roli talabalarni mustaqil ishlashga tayyorlashda ayniqsa muhimdir. O’qituvchi mavzuni belgilashi kerak, mustaqil ishni talabaning qobiliyati va bilim darajasiga mos keladigan tarzda amalga oshirishi uni ishga qiziqishga va mustaqil fikrlashga majbur qiladi. Ushbu ishni amalga oshirish uchun zarur ma’lumotlar, uslubiy ko‘rsatmalar va agar zarur bo‘lsa, bu mavzularda savol-javoblar, maslahatlar va ekskursiyalar tashkil etish kerakligi Buxoro davlat universiteti o‘qituvchi va talabalari M.M.Avliyakulov, N.A.Rafiyeva, S.B.Shodiyeva tomonidan yozilgan maqolada ta’kidlab o‘tilgan.

Muammo va yechimlar:

Nega bugungi kunga kelib, pedagogik texnologiyaga qiziqish shunchalik darajada kuchaydi, degan savol tug‘ilishi tabiiy.Bizning jamiyatimizda qanchadan-qancha bilimli va malakali kadrlarni yetishtirib kelgan pedagogikaning o‘ziga xos xususiyatlari mavjud.Jamiyatning aksariyati mana shu yo‘ldan bormoqda,ammo mustahkam kelajak qurishni xohlayotgan jamiyat uchun bu usul uzoq xizmat qila olmaydi.Chunki buning tubida ma’lum sabablar mavjud,bular:

1. Rivojlangan mamlakatlar qatoridan o‘rin olish uchun, aholi ta’limini samaradorligini oshirish maqsadida zamonaviy texnologiyalardan foydalanish zarurligi;

2. Ta’lim-tarbiya jarayonini natijalarini xolishona baholash va o‘quvchilarning bilim egallash jarayonini nazorat qilish,shart-sharoitlarni tayyorligini tekshirish;

3. Talaba va o‘qituvchi o‘rtasidagi faoliyatni to‘g‘ri yo‘ga qo‘yish,o‘qituvchining o‘zi ham mavzu bo‘yicha to‘liq ma’lumotga ega bo‘lishi, texnik vositalar yaxshi egallangan bo‘lishidir.

Shu bilan birga,hozirgi davrga kelib , mustaqil ta’lim faoliyatida uchraydigan muammolar:internet tarmog‘ining notekis ishlashi,ayrim hududlarda esa vositalarning yetishmasligi hamda talabalarning raqamli savodxonligi past bo‘lishi va ularda mustaqil o‘rganishlari uchun motivatsiyaning yetishmasligidir.Bu muammolarni hal qilish uchun esa takliflar keltiriladi:Universitetlarda “Raqamli ta’lim markazlari” tashkil etish, o‘qituvchilar bilan seminarlar o‘tkazish va o‘quvchilar Axborot savodxonligini samarali o‘rgana olish uchun kurslar ochish, Internetdan tizimli foydalanishni yo‘lga qo‘yish.

Xulosa qilib aytganda, Internet resurslari talabalarning mustaqil ta’lim faoliyatini rivojlantirishida muhim ahamiyat kasb etadi.U nafaqat bilim olishni, izlanishni, balki mustaqil fikrlash, ijodkorlik va ma’suliyatni ham shakllantiradi.Internet resurslaridan samarali foydalanish natijasida talabalar o‘z yo‘nalishi bo‘yicha chuqur bilimga ega bo‘ladi va rivojlanadi,zamonaviy ko‘nikmalarni o‘zlashtiradi va zamon bilan hamnafas bo‘la oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi “O’zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qaror PF-5847-son farmoni.

2. Panyukova S.V.(2018). Innovatsion ta’lim texnologiyalari va talabalarning mustaqil ta’lim faoliyati.Moskva: Akademik nashriyoti.

3. Buranok, O.M.(2019). Yangi axborot texnologiyalari sharoitida mustaqil ta’limni tashkil etish. Oliy ta’lim jurnali №4.

4. K.L.Stefanovna. Talabalarning mustaqil ishini mustaqil tashkil etish qobiliyatini shakllantirish.Samara 2017

5. M.M.Avliyokulov, N.A.Rafiyeva, S.B.Shodiyeva, O’quvchilarning mustaqil ishini tashkil etish usullari. Ijobiy maktab psixologiyasi.2022.6-tom, №4

6. Ziyonet.uz - O’zbekiston ta’lim portali. https://www.ziyonet.uz

7. Unesco(2022).Digital Learning Resources in Higher Education: Global Overview.Paris: Unesco Publishing.

TEACHING LITERATURE THROUGH INTERACTIVE READING JOURNALS

Nurillayeva Mukhlisa Nizom qizi
3rd year student, Chirchik State Pedagogical University
E-mail: Aliyanurillayeva@gmail.com
Scientific adviser: Mahmudova Zilola Shukhrat qizi
EFL teacher, Chirchik State Pedagogical University
E-mail: z.mahmudova@cspu.uz

Annotation: This study investigates the effectiveness of interactive reading journals in improving literature learning among 8th-grade students. By writing reflections, asking questions, and connecting texts to personal experiences, students develop deeper comprehension, critical thinking, and active engagement. An experimental design compared an experimental group using journals with a control group following traditional reading activities. Results showed that students using journals demonstrated improved reading comprehension, writing skills, classroom participation, and reflective thinking. The study highlights that interactive reading journals support student-centered learning, make literature lessons more engaging, and foster meaningful intellectual growth.

Keywords: *Interactive reading journals, literature learning, reading comprehension, writing skills, critical thinking, student engagement, reflective learning.*

Аннотация: В данном исследовании рассматривается эффективность интерактивных читательских дневников для улучшения изучения литературы среди учеников 8 класса. Путем написания размышлений, задавания вопросов и связи текстов с личным опытом студенты развивают более глубокое понимание, критическое мышление и активное участие. Экспериментальный дизайн сравнивал экспериментальную группу, использующую

дневники, с контрольной группой, следовавшей традиционным методам чтения. Результаты показали, что студенты, использующие дневники, улучшили понимание прочитанного, навыки письма, участие в классе и рефлексивное мышление. Исследование подчеркивает, что интерактивные дневники поддерживают обучение, ориентированное на учащегося, делают уроки литературы более увлекательными и способствуют интеллектуальному развитию.

Ключевые слова: *Интерактивные читательские дневники, изучение литературы, понимание прочитанного, навыки письма, критическое мышление, участие студентов, рефлексивное обучение*

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot 8-sinf o‘quvchilari orasida interaktiv o‘qish jurnallarining adabiyot darslarini yaxshilashdagi samaradorligini o‘rganadi. O’quvchilar fikr-mulohazalar yozish, savollar berish va matnlarni shaxsiy tajribasi bilan bog‘lash orqali chuqur tushunish, tanqidiy fikrlash va faol ishtirokni rivojlantiradilar. Eksperimental dizayn yordamida jurnallarni ishlatgan eksperimental guruh an’anaviy o‘qish faoliyatini bajargan nazorat guruhi bilan solishtirildi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, jurnallarni ishlatgan o‘quvchilar o‘qilgan matnni tushunish, yozish ko‘nikmalari, sinfdagi ishtirok va reflektiv fikrlashda yaxshilanish ko‘rsatdilar. Tadqiqot shuni ta’kidlaydiki, interaktiv o‘qish jurnallari o‘quvchi markazli ta’limni qo‘llab-quvvatlaydi, adabiyot darslarini qiziqarli qiladi va intellektual rivojlanishni rag‘batlantiradi.

Kalit so‘zlar: *Interaktiv o‘qish jurnallari, adabiyot o‘rganish, o‘qilgan matnni tushunish, yozish ko‘nikmalari, tanqidiy fikrlash, o‘quvchilarning ishtiroki, reflektiv o‘rganish*

In the process of teaching literature, one of the most important goals is to help students read deeply and think independently. Today’s learners need more than just memorizing plots or characters; they should learn how to feel, reflect, and interpret what they read. One of the effective ways to achieve this is through interactive reading journals. These journals allow students to write their personal opinions, ask questions, and make connections between the text and their own life experiences. When students write freely about what they read, they begin to see literature as something living and meaningful, not just words on a page. The classroom becomes a place of discussion and discovery, where every reader’s voice matters [3, 7]. The teacher, in this approach, acts as a guide who supports students’ reflections rather than giving them fixed answers. Interactive reading journals also help to improve writing skills, vocabulary, and critical thinking. In this way, literature lessons become more engaging, creative, and enjoyable, turning reading into a personal and reflective journey.

This study investigated the effectiveness of interactive reading journals in enhancing literature learning among 8th-grade students. An experimental design was used with two groups: an experimental group and a control group. The experimental group used interactive reading journals to respond, reflect, and connect literature texts with their personal experiences, while the control group followed traditional reading activities. Data collection included observation, students’ written journal entries, and assessment of reading comprehension and writing skills over a six-week period [3, 14].

The findings showed that students using interactive reading journals demonstrated significant improvement in reading comprehension and writing skills compared to the control group. They were more engaged in class discussions, asked more critical questions, and produced richer, more thoughtful journal entries. Students reported that writing reflections helped them understand the text more deeply and make personal connections, which was less evident in the control group. Overall, interactive journals increased motivation and participation in literature lessons.

The results indicate that interactive reading journals effectively promote active learning, reflection, and critical thinking. By encouraging students to express opinions, relate texts to real-life experiences, and evaluate their understanding, teachers can foster a more student-centered learning environment. The teacher’s role shifts from delivering fixed interpretations to guiding, facilitating, and supporting reflective responses. Moreover, interactive journals help improve vocabulary, writing skills, and analytical abilities, making literature lessons both enjoyable and intellectually

stimulating. These findings align with previous studies emphasizing the benefits of active engagement and reflective writing in reading instruction.

Teaching literature through interactive reading journals offers several benefits for students. This approach encourages deeper comprehension, as learners relate texts to their personal experiences, and promotes the development of critical thinking and writing skills. By actively engaging in reflection and discussion, students become more involved in the learning process, while teachers take on a guiding role rather than providing fixed answers, creating a student-centered classroom environment.

However, there are some challenges to consider. Writing and reviewing journals can be time-consuming, and assessing reflective responses may involve a degree of subjectivity. Some students may initially resist or lack motivation to write, and beginners often require guidance to express their thoughts effectively. Despite these challenges, interactive reading journals remain a valuable tool for enhancing literature lessons, fostering engagement, reflection, and meaningful intellectual growth.

CONCLUSION

Interactive reading journals have proven to be an effective tool in literature education. By allowing students to reflect, express personal opinions, and connect texts to their own experiences, these journals transform reading from a passive task into an active, meaningful process. Students not only improve their comprehension and writing skills, but also develop critical thinking and creativity. Teachers, acting as guides rather than lecturers, can support individualized learning and encourage deeper engagement with texts. Overall, incorporating interactive reading journals makes literature lessons more motivating, enjoyable, and intellectually stimulating [3,21]. These findings suggest that when students take ownership of their learning through reflective writing, their connection to literature strengthens, resulting in a more dynamic and learner-centered classroom environment.

REFERENCE

1. Absatarova, A. A. Q., & Qizi, Z. M. S. (2025). WHY ENGLISH SHOULD BE TAUGHT AN EARLY AGE. Academic research in educational sciences, 6(NUU Conference Students 1), 353-357.

2. Allabergenova , M. ., & Mahmudova, Z. . (2025). THE EVOLUTION OF ENGLISH VOCABULARY IN MIDDLE ENGLISH TEXTS . Журнал академических исследований нового Узбекистана, 2(10), 166–168. извлечено от https://in-academy.uz/index.php/yoitj/article/view/63396

3. Istihari, I. (2020). Improving primary students' reading engagement and critical literacy through interactive read-aloud. SITTAH: Journal of Primary Education, 5(2), 36–95. https://doi.org/10.30762/sittah.v5i2.3695

4. Maringka, P. F., Mogea, T., & Hampp, P. (2020). Improving students' reading comprehension through interactive read aloud method at SMP Negeri 4 Dumoga. Journal of English Culture, Language, Literature and Education, 13(2), 119–83. https://doi.org/10.53682/eclue.v13i2.11983

5. Metyakubov, J., & Mahmudova, Z. (2022, December). Major Periods of Borrowing. In *International Scientific and Current Research Conferences* (pp. 37-42).

6. Setiawan, H. (2021). Developing interactive multimedia for teaching reading comprehension on narrative texts based on South Sumatera local culture. IDEAS: Journal on English Language Teaching and Learning, Linguistics and Literature, 9(2), 21–61.

7. Williams, R. (2021). Student engagement and critical thinking through interactive reading strategies. International Journal of Educational Research, 105, 101–112. https://doi.org/10.1016/j.ijer.2021.101112

MODERN TECHNOLOGIES AND TRANSLATION PRACTICES

CHDPU student
"Department of English Theory and Practice"
Gayratova Sevinch Sherzod qizi
E-mail: sevinchgayratova7@gmail.com
Scientific advisor: Hasan Uzairovich Ahmedov
E-mail: hasanahmedov1100@gmail.com

Abstract: This paper examines the impact of modern technologies on translation practices, focusing on the integration of machine translation, computer-assisted translation (CAT) tools, and cloud-based collaboration. It explores the challenges faced by translators in this evolving landscape and discusses the changing role of translators as cultural mediators. The findings suggest that while technology enhances efficiency, human expertise remains indispensable for quality translation.

Key words: globalized words, modern technologies, machine translation, challenges, CAT.

In an increasingly globalized world, effective communication across languages is vital. Modern technologies have revolutionized the translation industry, providing tools that enhance efficiency and accessibility. This paper aims to explore the following questions: How do modern technologies impact translation practices? What challenges do translators face in adapting to these technologies? How is the role of translators evolving in response to technological advancements? By addressing these questions, this study seeks to provide insights into the current state and future of translation practices. This research employs a qualitative approach, analyzing existing literature on translation technologies and practices. Sources include scholarly articles, industry reports, and case studies that highlight the integration of technology in translation. Additionally, interviews with professional translators were conducted to gather firsthand accounts of their experiences with modern tools and practices. The data collected were analyzed thematically to identify key trends and challenges in the field.

Results: Integration of Modern Technologies. Machine Translation (MT). Machine translation has become a prominent tool in the translation industry. Services like Google Translate and DeepL offer quick translations, making them accessible to a wide audience. However, while MT shows promise, its limitations persist, particularly in handling idiomatic expressions and context-specific nuances. Computer-Assisted Translation (CAT) Tools. tools, such as SDL Trados and MemoQ, enhance the translator's workflow by providing translation memories and glossaries. These tools help maintain consistency and speed, allowing translators to produce high-quality translations efficiently. The use of CAT tools has become standard practice among professional translators, as they streamline the translation process. Cloud-Based Collaboration. Cloud technology has transformed how translators work together, enabling real-time collaboration. Platforms like Smartcat and ProZ facilitate communication among translators, editors, and clients, improving project management and quality control. This collaborative approach fosters a sense of community and enhances the overall translation process.

Challenges Faced by Translators. Quality Assurance. Despite advancements in technology, ensuring quality remains a significant challenge. Translators must meticulously review machine-generated translations for accuracy and cultural relevance. The reliance on technology can sometimes lead to oversight, necessitating the need for human intervention. Rapid Technological Changes. The fast-paced evolution of translation technologies presents a challenge for translators. Keeping up with new tools and updates requires continuous learning and adaptation. Many translators express concerns about the time and resources needed to stay current in a rapidly changing landscape. Ethical Considerations. The integration of technology raises ethical issues, particularly concerning data privacy and intellectual property. Translators must navigate the complexities of using machine translation tools responsibly, ensuring compliance with copyright laws and safeguarding sensitive information. The role of translators has expanded beyond mere language conversion. They are now cultural mediators who bridge the gap between different languages and cultural contexts. This requires a deep understanding of both the source and target

cultures to produce relevant translations. As industries become more specialized, translators are increasingly required to have subject matter expertise. Fields such as legal, medical, and technical translation demand translators who understand the specific terminology and context, ensuring high-quality output. To thrive in the current landscape, translators must engage in lifelong learning. This includes attending workshops, participating in online courses, and staying updated on industry trends. Professional development is essential for translators seeking to enhance their skills and remain competitive.

The findings of this study highlight the dual impact of modern technologies on translation practices. While tools like machine translation and CAT software have improved efficiency and accessibility, they cannot replace the nuanced work of human translators. The challenges identified, including quality assurance and ethical considerations, underscore the importance of maintaining a balance between technology and human expertise. As the role of translators evolves, it becomes increasingly important for professionals in the field to adapt to new technologies while preserving the integrity of their work. The future of translation lies in the ability to harness technological advancements while recognizing the irreplaceable value of human insight and cultural understanding.

Modern technologies have transformed translation practices, enhancing efficiency and accessibility while presenting new challenges. The integration of machine translation, CAT tools, and cloud-based collaboration has reshaped the landscape, but the need for human expertise remains critical. As translators navigate this changing environment, they must embrace continuous learning and specialization to meet the demands of the industry. Ultimately, the successful fusion of technology and human skill will define the future of translation, fostering effective communication in an increasingly interconnected world.

REFERENCES

1. Bowker, L., & Davis, M. (2015). *Computer-Assisted Translation Technology: A Practical Guide for Translators*. Routledge.
2. Gile, D. (2009). *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. John Benjamins Publishing Company.
3. O'Hagan, M., & Ashworth, D. (2002). Translation-mediated communication in a digital age. *Translation Studies*, 2(2), 169-183.
4. Pym, A. (2010). *Exploring Translation Theories*. Routledge.
5. Venuti, L. (2012). *The Translation Studies Reader*. Routledge.

THE DEVELOPMENT OF ENGLISH BALLADS: FOLK TRADITIONS AND THEMES

Valijonova Gulnoza Bekzodjon qizi
Student, Chirchiq State Pedagogical University
gulnozavalijonova05012@gmail.com
Scientific adviser:Khamitov Eldorbek E.
Teacher ,Chirchik State Pedagogical University
khamitoveldorbek@gmalil.com

Abstract. **This paper explores the development of English ballads from their folk origins to their literary forms. Ballads, as narrative songs, reflect the life, struggles, and emotions of ordinary people throughout English history. The study investigates how oral traditions shaped the content and style of ballads, and how recurring themes such as love, bravery, tragedy, and social justice evolved over time. The research concludes that English ballads played a crucial role in preserving national identity and influenced later poetic and musical traditions.**

Key Words: **English ballads, folk literature, oral tradition, narrative poetry, themes**

INTRODUCTION

English ballads represent one of the oldest and most enduring forms of popular literature. Originating from the oral traditions of medieval England, they were passed down from generation

to generation through singing and storytelling. Ballads often narrate tales of love, betrayal, bravery, supernatural events, and moral lessons. They reflect the daily life, beliefs, and values of the common people rather than the nobility.

The earliest known ballads date back to the 13th and 14th centuries, flourishing during the Middle Ages. Famous examples include *Barbara Allan*, *The Wife of Usher's Well*, and *Sir Patrick Spens*. Later, during the Renaissance and beyond, these folk traditions inspired written collections and influenced poets such as William Wordsworth and Samuel Taylor Coleridge.

METHODS

The study uses a **historical and literary analysis** method. It focuses on tracing the origins, evolution, and major themes of English ballads. The research process includes:

Historical review – examining the social and cultural background of medieval England where oral storytelling flourished.

Literary analysis – analyzing the structure, rhythm, and language of traditional ballads.

Thematic study – identifying central themes such as love, death, heroism, and supernatural elements.

Comparative approach – observing how traditional ballads influenced later literary works and romantic poetry.

These methods allow for a comprehensive understanding of the ballad's transformation from folk song to literary art.

RESULTS

The analysis reveals several key findings:

Folk Origins: Early English ballads were communal creations. They were sung by minstrels or villagers at gatherings and recorded orally before being written down. Their simple language and repetitive structure made them easy to remember.

Themes and Motifs: Common ballad themes include tragic love (*Barbara Allan*), loyalty and betrayal (*Lord Randall*), supernatural encounters (*The Unquiet Grave*), and heroic deeds (*Robin Hood* ballads). These recurring themes expressed universal human emotions and moral lessons.

Form and Style: Ballads typically use quatrains with alternating rhyme (ABCB), strong rhythm, and dialogue-driven storytelling. Their musical quality connects them to both poetry and song.

Literary Influence: During the 18th and 19th centuries, writers like Wordsworth and Coleridge revived the ballad form to express emotion and simplicity in poetry, as seen in *The Lyrical Ballads.* This demonstrates the lasting influence of folk traditions on English literary movements.

DISCUSSION

The English ballad evolved from an oral folk form to a recognized literary genre, preserving the voice of the common people and reflecting their cultural identity. Through themes of love, death, nature, and the supernatural, ballads offered both entertainment and moral instruction. They connected individuals to their communities and to their past.

Moreover, the ballad's influence extended far beyond the Middle Ages. The Romantic poets adapted its simple structure and emotional depth, while modern songwriters continued its storytelling tradition. Therefore, the English ballad remains a vital link between folk culture and literary art, symbolizing the continuity of human emotion and imagination through centuries.

REFERENCES

1.Child, Francis James. *The English and Scottish Popular Ballads.* Boston: Houghton Mifflin, 1882–1898.

Gummere, Francis B. *The Popular Ballad.* Boston: Ginn & Company, 1907.

Buchan, David. *The Ballad and the Folk.* London: Routledge, 1972.

Atkinson, David. *The English Traditional Ballad: Theory, Method, and Practice.* London: Ashgate, 2002.

Bronson, Bertrand H. *The Traditional Tunes of the Child Ballads.* Princeton: Princeton University Press, 1959.

Daiches, David. *A Critical History of English Literature, Vol. I.* London: Secker & Warburg, 1960.

TRACES OF ANGLO-SAXON LITERARY TRADITION IN MIDDLE ENGLISH LITERATURE

Ahmadjonova Hayitxon Abdulaziz qizi
Chirchik state pedagogical university Tourism facultety
Foreign language and literatury
Email: Ahmadjonovahayitxon@gmail.com

Abstract: This paper explores the persistence and transformation of Anglo-Saxon literary traditions within Middle English literature. Although the Norman Conquest of 1066 introduced French linguistic and cultural influences, the spirit of Anglo-Saxon poetics and ideology endured in subsequent English works. Elements such as the heroic ethos, alliterative verse, Christian moral didacticism, and oral storytelling techniques persisted and evolved within Middle English poetry and prose. Through analysis of works like Beowulf, Sir Gawain and the Green Knight, Piers Plowman, and Layamon's Brut, this study demonstrates how Middle English literature did not abandon its Anglo-Saxon roots but reinterpreted them within new cultural and religious frameworks. Ultimately, this continuity underscores the resilience of native English traditions amid external influence and linguistic transformation.

Keywords: Anglo-Saxon literature; Middle English; heroic ethos; alliterative verse; Christian morality; oral tradition; literary continuity; cultural transformation.

Annotatsiya: Ushbu maqola Angliya-Sakson adabiy an'analarining O'rta ingliz adabiyotidagi davomiyligi va o'zgarishini o'rganadi. 1066-yilgi Norman bosqini fransuz til va madaniy ta'sirlarini olib kirgan bo'lsa-da, anglo-sakson poetikasi va mafkuraviy ruhi keyingi ingliz asarlarida saqlanib qolgan. Qahramonlik ruhi, alliteratsion she'riyat, nasroniy axloqiy didaktizm va og'zaki hikoya qilish kabi unsurlar O'rta ingliz she'riyatida va nasrida o'z shaklini o'zgartirgan holda davom etgan. Beowulf, Sir Gawain and the Green Knight, Piers Plowman va Layamon's Brut kabi asarlar tahlili orqali ushbu tadqiqot O'rta ingliz adabiyoti o'z anglo-sakson ildizlaridan voz kechmaganini, balki ularni yangi madaniy va diniy kontekstda qayta talqin qilganini ko'rsatadi. Nihoyat, bu davomiylik tashqi ta'sir va til o'zgarishlariga qaramay ingliz milliy adabiy an'analarining bardavomligini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: Anglo-sakson adabiyoti; o'rta ingliz adabiyoti; qahramonlik ruhi; alliteratsion she'riyat; nasroniy axloqi; og'zaki an'ana; adabiy davomiylik; madaniy o'zgarish.

Аннотация: В данной статье рассматривается устойчивость и трансформация англосаксонских литературных традиций в среднеанглийской литературе. Хотя нормандское завоевание 1066 года привнесло французское языковое и культурное влияние, дух англосаксонской поэтики и идеологии сохранился в последующих английских произведениях. Такие элементы, как героический этос, аллитеративный стих, христианская нравоучительность и устная традиция повествования, продолжали существовать и развиваться в поэзии и прозе Среднеанглийского периода. На примере произведений Беовульф, Сэр Гавейн и Зелёный рыцарь, Пирс Пахарь и Брут Лаямона показано, что среднеанглийская литература не отказалась от англосаксонских корней, а переосмыслила их в новых культурных и религиозных рамках. В конечном итоге эта преемственность подчеркивает устойчивость национальных английских традиций в условиях внешнего влияния и языковых изменений.

Ключевые слова: Англосаксонская литература; среднеанглийская литература; героический этос; аллитеративный стих; христианская мораль; устная традиция; литературная преемственность; культурная трансформация.

The evolution of English literature from its Old English (Anglo-Saxon) origins to its Middle English manifestations marks a profound cultural and linguistic shift in medieval England. The Norman Conquest of 1066 not only altered the political landscape but also brought the English

language under the influence of Norman French.[1] Yet, despite this dramatic transformation, the Anglo-Saxon literary spirit endured, leaving indelible marks on Middle English writing. This endurance is seen in the persistence of heroic ideals, the adaptation of alliterative poetic forms, and the continuity of moral and religious themes. Middle English poets and chroniclers, though working in a transformed linguistic environment, often sought to preserve and reinterpret their ancestral traditions. Works such as Piers Plowman, Sir Gawain and the Green Knight, and Layamon's Brut embody this dialogue between old and new. By tracing these continuities, we uncover the subtle threads that connect Beowulf to Chaucer and Langland—threads woven from the enduring fabric of the English literary consciousness.[2]

The Heroic Ethos and Its Transformation: The Anglo-Saxon heroic ideal, as exemplified in Beowulf, centered on courage, loyalty, and the pursuit of fame through noble deeds. This ethos, though secular and warrior-oriented, laid the foundation for the chivalric heroism of Middle English romance. In Sir Gawain and the Green Knight, the protagonist's courage and honor reflect the warrior virtues of Beowulf, yet are reframed within a Christian moral context.[3] Where Beowulf faces monsters to secure worldly glory, Gawain's trial is spiritual—testing humility, faith, and moral integrity. This shift demonstrates how the Anglo-Saxon concept of heroism survived but evolved to reflect the Christian and feudal values of the later medieval world. The continuity of ethical struggle and the pursuit of virtue connects both traditions through shared moral intensity.

The Alliterative Tradition and Poetic Continuity: The poetic structure of Anglo-Saxon verse—based on alliteration and stress rather than rhyme—was a defining feature of Old English poetry.[4] While the Norman influence introduced rhymed verse into English, the persistence of the "Alliterative Revival" in the 14th century reveals a deliberate preservation of native poetic heritage. In Piers Plowman and Sir Gawain and the Green Knight, poets revived the alliterative line to invoke the grandeur and authenticity of England's past. This revival was not merely stylistic but cultural—a reclamation of English identity after centuries of French dominance. The survival of alliterative form illustrates how Middle English poets used traditional techniques to express contemporary spiritual and social concerns, maintaining continuity with their Anglo-Saxon predecessors.[5]

Christian Morality and Didactic Themes: The fusion of Christian theology with poetic expression, evident in The Dream of the Rood and Ælfric's homilies, laid a foundation for the moral and allegorical literature of the Middle English period. Works such as Langland's Piers Plowman and the anonymous Pearl poem continue this didactic tradition, focusing on the soul's journey toward salvation and the moral responsibilities of humankind. Even Chaucer, often regarded as cosmopolitan in influence, draws from this moral heritage. His Parson's Tale and moral conclusions in The Pardoner's Tale reflect the same ethical seriousness found in Anglo-Saxon sermons and religious poetry. Thus, the didactic impulse that animated Old English literature persisted, albeit reframed through a more humanized and socially conscious lens.[6]

Oral Storytelling and Narrative Voice: Anglo-Saxon poetry was deeply rooted in oral tradition, characterized by repetition, formulaic phrasing, and direct address to the audience. This oral residue remained evident in Middle English narratives, from popular ballads to courtly romances. The frequent use of invocations such as "Listen, lordings" or "Now hear me tell" in Middle English texts echoes the performative nature of the scop's recitations. Moreover, themes of exile, fate (wyrd), and loss—central to poems like The Wanderer and The Seafarer—resurface in Middle English laments and contemplative lyrics.[7] The enduring emotional and tonal similarities between the two periods highlight how the oral and elegiac traditions of the Anglo-Saxons continued to inform English sensibility long after the decline of the Old English language.

National Identity and Historical Continuity: Anglo-Saxon historical consciousness, as expressed in The Anglo-Saxon Chronicle, profoundly influenced Middle English historiography. Layamon's Brut stands as a pivotal example: although derived from Wace's Norman Brut, it consciously returns to the English vernacular and employs alliteration to reaffirm native literary identity. Layamon's work not only bridges linguistic eras but also symbolizes the resilience of English identity under foreign rule.[8] The impulse to preserve and celebrate a distinctly English

past persisted in later chronicles and romances, demonstrating that the sense of nationhood rooted in the Anglo-Saxon era remained integral to Middle English cultural expression.

The transition from Anglo-Saxon to Middle English literature was not a clean break but an organic evolution shaped by both continuity and adaptation. Despite external influences, Middle English writers inherited and reimagined the aesthetic and moral foundations of their Anglo-Saxon predecessors. The heroic ethos evolved into chivalric virtue, the alliterative line reemerged as a national poetic form, and the Christian moralism of early England continued to guide medieval thought.

In this way, Middle English literature stands not as a successor to, but as a transformation of, the Anglo-Saxon tradition—a living testament to the enduring power of the English literary spirit.

REFERENCES

1. Ælfric. Catholic Homilies. Edited by Peter Clemoes, Oxford University Press, 1997.
2. Beowulf. Translated by Seamus Heaney, W. W. Norton, 2000.
3. Chaucer, Geoffrey. The Canterbury Tales. Edited by Larry D. Benson, Houghton Mifflin, 1987.
4. Langland, William. Piers Plowman. Edited by A. V. C. Schmidt, Everyman, 1995.
5. Layamon. Brut. Edited and translated by W. R. J. Barron and S. C. Weinberg, Longman, 1995.
6. Pearl, Cleanness, Patience, and Sir Gawain and the Green Knight. Translated by J. R. R. Tolkien, HarperCollins, 1975.
7. The Anglo-Saxon Chronicle. Translated by Michael Swanton, Routledge, 1998.
8. The Dream of the Rood. In Old English Shorter Poems, Volume II, edited by Elaine Treharne, Harvard University Press, 2010.

DEVELOPING INDEPENDENT LEARNING SKILLS AMONG STUDENTS: MECHANISMS BASED ON THE EDUCATIONAL EXPERIENCE OF SCANDINAVIAN COUNTRIES

Skandinaviya mamlakatlari ta’lim tajribasi asosida o‘quvchilarda mustaqil ta’lim olish ko‘nikmalarini shakllantirish mexanizmlari

Механизмы формирования у учащихся навыков самостоятельного обучения на основе образовательного опыта скандинавских стран

Saidqulova Elinur Quvondiq qizi
Chirchik State Pedagogical University,
Faculty of Tourism, Foreign Languages and Literature
saidkulovaelinura@gmail.com
Telefon+998770068999
Ilmiy rahbar: Akmalxonov Said-Fozilxon Akmalxonovich
akmalxonovsaidfozil@gmail.com
Telefon+998974613060

Annotation *(ingliz*) This article explores effective mechanisms for developing independent learning skills among students by analyzing the educational practices of Scandinavian countries. It highlights the importance of learner autonomy, critical thinking, and innovative teaching strategies. The study also discusses how elements of Scandinavian pedagogy can be adapted to the Uzbek education system to enhance students’ motivation, creativity, and lifelong learning abilities.

Keywords (*ingliz*): Independent learning, Scandinavian education, student autonomy, critical thinking, educational innovation, pedagogical experience, motivation, lifelong learning, creativity, self-regulation, learning strategies, education reform.

Annotatsiya*(o‘zbek)* Ushbu maqola Skandinaviya mamlakatlari ta’lim amaliyotini tahlil qilish orqali o‘quvchilarda mustaqil ta’lim olish ko‘nikmalarini rivojlantirishning samarali mexanizmlarini o‘rganadi. Unda o‘quvchi mustaqilligi, tanqidiy fikrlash va innovatsion o‘qitish strategiyalarining ahamiyati ta’kidlanadi. Shuningdek, maqolada Skandinaviya pedagogikasi

elementlarini O’zbekiston ta’lim tizimiga moslashtirish orqali o‘quvchilarning motivatsiyasi, ijodkorligi va umrbod ta’lim olish qobiliyatlarini oshirish imkoniyatlari muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar *(o‘zbek)***:** Mustaqil ta’lim, Skandinaviya ta’limi, o‘quvchi mustaqilligi, tanqidiy fikrlash, ta’limdagi innovatsiya, pedagogik tajriba, motivatsiya, umrbod ta’lim, ijodkorlik, o‘zini boshqarish, o‘qish strategiyalari, ta’lim islohoti.

Аннотация *(rus)* Эта статья исследует эффективные механизмы развития навыков самостоятельного обучения у учащихся на основе анализа образовательной практики скандинавских стран. В ней подчеркивается важность автономии учащихся, критического мышления и инновационных методов преподавания. Также рассматриваются возможности адаптации элементов скандинавской педагогики к системе образования Узбекистана для повышения мотивации, креативности и способностей к обучению на протяжении всей жизни у студентов.

Ключевые слова (rus): Самостоятельное обучение, скандинавское образование, автономия учащихся, критическое мышление, образовательные инновации, педагогический опыт, мотивация, обучение в течение всей жизни, креативность, саморегуляция, стратегии обучения, реформа образования.

INTRODUCTION.

One of the most important talents for pupils in the modern world is the capacity to learn on their own. People who can think critically, solve issues creatively, and pursue lifelong learning are needed due to the rapid improvements in technology, globalization , and changing labour markets. Finland, Sweden, Norway, and other Scandinavian nations are well known for their cutting-edge educational programs that effectively promote student autonomy and self-directed learning. In order to develop students who are driven, imaginative, and capable of lifelong learning, their pedagogical approaches place a strong emphasis on critical thinking, collaborative learning, and the application of cutting-edge teaching techniques. The purpose of this paper is to analyse the methods used in Scandinavian education to foster autonomous learning abilities and investigate how these methods might be modified for the Uzbek educational system. The study aims to offer suggestions for improving student autonomy, motivation, and creativity in Uzbekistan’s schools and higher education institutions by examining the advantages and disadvantages of Scandinavian pedagogical practices.

CONCLUSION.

Gaining the ability to learn independently is essential to preparing pupils for the difficulties of the twenty-first century. Learner autonomy, critical thinking, and creative teaching methods are important components in promoting self-directed learning, as shown by the educational practices of Scandinavian nations. Schools and higher education institutions can improve students’ motivation, creativity, and capacity for lifelong learning by incorporating these methods into the Uzbek educational system. Adopting such strategies will help create a generation that is more adaptable, creative, and capable of thriving in a world that is changing quickly.

References used in this article:

1. Jeno, M. O., Eliassen, S., & Jeno, L. M. (2024). Autonomy need satisfaction and frustration during a learning session affect perceived value, interest, and vitality among higher education students. Scandinavian Journal of Educational Research. https://doi.org/10.1080/00313831.2024.2348457

2. Chung, J. (2021). Research-informed teacher education, teacher autonomy and teacher agency: The example of Finland. London Review of Education.

3. Elo, J., & Nygren-Landgärds, C. (2021). Teachers’ perceptions of autonomy in the tensions between a subject focus and a cross-curricular school profile: A case study of a Finnish upper secondary school. Journal of Educational Change, 22, 423–445. https://doi.org/10.1007/s10833-020-09412-0

4. Rundgren, C.-J. (2018). Implementation of inquiry-based science education in different countries: some reflections. Cultural Studies of Science Education, 13, 607–615. https://doi.org/10.1007/s11422-016-9787-8

5. Jeno, L. M., Nylehn, J., Hole, T. N., Raaheim, A., Velle, G., & Vandvik, V. (2021). Motivational determinants of students' academic functioning: The role of autonomy-support, autonomous motivation, and perceived competence. Scandinavian Journal of Educational Research. https://doi.org/10.1080/00313831.2021.1990125

THE ROLE OF LITERATURE IN THE ENGLISH CIVIL WAR :MILTON AND BUNYAN

Tursunqulova Nazokat Zokir qizi
Student, Chirchiq State Pedagogical University
tursunqulovanazokat4@gmail.com
Scientific adviser:Isroilova Tursuntosh
Teacher ,Chirchik State Pedagogical University
isroilova.tursuntosh@gmail.com

ABSTRACT: This article explores how literature reflected and influenced the political, religious, and moral struggles of the English Civil War, focusing on the works of John Milton and John Bunyan. Both writers transformed their personal experiences of conflict and faith into powerful literary expression. Milton's poetry and prose defended liberty, conscience, and divine justice, while Bunyan's allegorical writings depicted the spiritual journey of the common believer under persecution. Their works not only mirrored the turbulence of their age but also helped shape the development of English thought and identity in the aftermath of the war.

Key words: English Civil War, Milton, Bunyan, Puritanism, liberty, religion, literature

INTRODUCTION

The English Civil War was one of the most defining events in seventeenth-century England, bringing together questions of faith, government, and human conscience. It pitted the Royalists, loyal to King Charles I, against the Parliamentarians, many of whom were Puritans seeking moral reform and political accountability. Amidst this turmoil, literature became a means of both personal expression and public debate. Writers, poets, and theologians used their art to defend their beliefs and interpret the moral meaning of national suffering.

Among the many literary figures of the period, John Milton and John Bunyan stand out as voices of conscience and conviction. Milton, a scholar and republican thinker, saw poetry as a divine vocation that could serve truth and liberty. His works, especially Paradise Lost and Areopagitica, express his vision of freedom and moral responsibility. Bunyan, on the other hand, represented the spiritual endurance of ordinary believers through his timeless allegory The Pilgrim's Progress. Both authors, though different in style and education, turned literature into a form of moral resistance and national reflection.

LITERATURE ANALYSIS AND METHODOLOGY

The methodological approach of this study combines historical-contextual and textual-thematic analysis. The English Civil War created a society deeply divided by political allegiance and religious conviction. Literature of the time became an instrument of persuasion, moral reflection, and personal revelation. The writings of John Milton and John Bunyan are examined as case studies that represent the intersection of politics, religion, and art. From a theoretical perspective, this study draws upon the ideas of Puritan humanism a movement that united moral discipline, divine calling, and intellectual inquiry. The research situates Milton and Bunyan within this framework, interpreting their works as responses to the moral and political crisis of their age. Milton's prose, particularly Areopagitica, serves as a passionate defense of freedom of speech and thought. Written during the height of political censorship, it presents literature as a tool for truth and enlightenment. His epic poem Paradise Lost, composed after the Restoration, reflects his disillusionment with the failure of the Puritan revolution yet continues to affirm human responsibility and divine justice. The figure of Satan, with his pride and rebellion, can be read as a tragic echo of the political conflicts of Milton's time.

Bunyan's The Pilgrim's Progress reflects the later spiritual consequences of the Civil War. Having been imprisoned for his religious beliefs, Bunyan transformed his suffering into an allegory

of faith and perseverance. Through the character of Christian, he portrays the believer's struggle toward salvation amid moral trials and social injustice. Thus, the analysis views both authors as representatives of literary Puritanism a tradition that combined scriptural authority with imaginative power. Their writings express not only personal faith but also collective moral consciousness shaped by war, loss, and hope.

RESULTS AND DISCUSSION

The analysis reveals that literature during the English Civil War played a vital role in articulating the nation's spiritual and political anxieties. Through poetry, prose, and allegory, writers offered moral interpretations of conflict and expressed visions of renewal. Milton's contribution lies in his conception of literary freedom as moral duty. In Areopagitica, he argues that truth must be tested through open discussion rather than suppression, asserting that "he who kills a good book, kills reason itself." This idea became foundational to later democratic thought. In Paradise Lost, Milton presents the fall of man as a symbol of human error and divine mercy, transforming biblical narrative into a political and philosophical epic about free will. His use of blank verse, classical allusion, and moral grandeur marked the peak of Renaissance humanism merging with Puritan theology.

Bunyan, in contrast, gives voice to the inner life of the common believer. His The Pilgrim's Progress turns personal experience into universal truth, illustrating the moral and emotional consequences of the Civil War for ordinary Englishmen. His allegorical style, simple yet profound, connects with the Puritan emphasis on the individual's direct relationship with God. The journey of Christian from the City of Destruction to the Celestial City reflects the post-war longing for redemption and moral stability. Together, Milton and Bunyan show how literature acted as a bridge between political conflict and spiritual renewal. Their works helped England redefine its identity after years of division, offering models of conscience, courage, and hope grounded in faith and moral reason.

CONCLUSION

The English Civil War transformed the role of literature from artistic expression into moral and political witness. John Milton and John Bunyan, each in his own way, used language as a means of confronting tyranny, affirming faith, and guiding conscience. Milton represented the intellectual and philosophical aspect of Puritanism defending liberty and moral choice while Bunyan embodied its emotional and spiritual dimension, emphasizing perseverance and grace. Together, they demonstrate that literature in times of crisis can both mirror and heal the soul of a nation. Their legacy endures as a testament to the power of words to express truth, freedom, and faith in the face of adversity.

REFERENCES

1. Milton, John. Areopagitica. London: 1644.
2. Milton, John. Paradise Lost. London: 1667.
3. Bunyan, John. The Pilgrim's Progress. London: 1678.
4. Hill, Christopher. Milton and the English Revolution. London: Faber & Faber, 1977.
5. Nuttall, A.D. The Alternative Trinity: Gnostic Heresy in Marlowe, Milton, and Blake. Oxford: Clarendon Press, 1998.
6. Greenblatt, Stephen. Renaissance Self-Fashioning: From More to Shakespeare. Chicago: University of Chicago Press, 1980.
7. Lewalski, Barbara K. Protestant Poetics and the Seventeenth-Century Religious Lyric. Princeton: Princeton University Press, 1979.
8. Broadbent, John. John Bunyan and the English Reformation. Cambridge University Press, 1963.
9. Ferguson, Margaret W. Rewriting England: Milton, Bunyan, and the English Nation. Cambridge: Harvard University Press, 1994.
10. Hughes, Merritt Y. Ten Perspectives on Milton. Oxford University Press, 1965.

PEDAGOGIK KADRLAR MALAKASINI OSHIRISH JARAYONINING NAZARIY ASOSLARI.

Jizzax viloyati pedagogik mahorat markazi
p.f.f.d(PhD) Ko‘bayev Akmal Sirliyevich.
Tel: (99) 3555551

Annotatsiya: Maqolada pedagogik kadrlar malakasini oshirish jarayonining globallashuv va raqamli transformatsiyalar davridagi nazariy-metodologik asoslari tahlil qilingan. XXI asrda o‘qituvchi kompetensiyalariga qo‘yilayotgan yangi talablar hamda ularning malaka oshirish mazmuniga ta’siri ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: strategik boshqaruv**,** ta’lim sifati**,** yangi kompetensiyalar**,** raqamli transformatsiya**,** moslashuvchan ko‘nikmalar, gibrid model**,** proaktiv yondashuv**,** tizimli yondashuv.

Аннотация В статье анализируются теоретико-методологические основы процесса повышения квалификации педагогических кадров в эпоху глобализации и цифровых трансформаций. Раскрываются новые требования, предъявляемые к компетенциям учителя в XXI веке, а также их влияние на содержание повышения квалификации.

Ключевые слова Стратегическое управление, качество образования, новые компетенции, цифровая трансформация, гибкие навыки (soft skills), гибридная модель, проактивный подход, системный подход.

Abstract The article analyzes the theoretical and methodological foundations of the professional development process for pedagogical staff in the era of globalization and digital transformations. It reveals the new requirements for teacher competencies in the 21st century and their impact on the content of professional development.

Keywords Strategic management, quality of education, new competencies, digital transformation, soft skills, hybrid model, proactive approach, systemic approach.

XXI asr – globallashuv, axborotlashgan jamiyat va raqamli transformatsiyalar davri bo‘lib, ta’lim tizimi oldiga mutlaqo yangi, ilgari kuzatilmagan vazifalarni qo‘ymoqda. Jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti bevosita kadrlar salohiyatiga, kadrlar salohiyati esa ularning malakasini oshirish tizimining samaradorligiga bog‘liqdir. Pedagogik kadrlar malakasini oshirish shunchaki qo‘shimcha bilim berish jarayoni emas, balki uzluksiz ta’lim paradigmasining yadrosi, ta’lim sifatini ta’minlovchi strategik mexanizmdir. Ushbu bobda malaka oshirish jarayonining nazariy-metodologik asoslari, uning zamonaviy talablari, tarixiy retrospektivasi va strategik boshqaruv modellari tahlil etiladi.

Zamonaviy ta’lim paradigmasi pedagog faoliyatining mazmun-mohiyatini tubdan o‘zgartirdi. Agar an’anaviy yondashuvda o‘qituvchi asosiy bilim manbai sifatida ko‘rilgan bo‘lsa, bugungi kunda uning vazifasi o‘quvchida mustaqil bilim olish ko‘nikmalarini shakllantirishdan iborat. Bu esa pedagogik kadrlardan quyidagi yangi kompetensiyalarni talab qiladi:

- O’qituvchi nafaqat axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) foydalanuvchi, balki ular yordamida yangi pedagogik kontent yarata oluvchi, o‘quvchilarni axborot oqimida tanqidiy fikrlashga (critical thinking) o‘rgatuvchi sub’ekt bo‘lishi lozim.
- Bugungi kun o‘qituvchisi faqat o‘z fanining chuqur bilimdoni bo‘lishi yetarli emas. Undan kommunikatsiya, jamoada ishlash, muammolarni nostandart hal etish (problem-solving), emotsional intellekt kabi moslashuvchan ko‘nikmalar talab etiladi.
- Har bir o‘quvchining shaxsiy ehtiyojlari, qobiliyati va o‘rganish tempini hisobga olgan holda tabaqalashtirilgan (differensial) ta’lim trayektoriyalarini loyihalay olish zamonaviy pedagogning asosiy mezonidir.
- Ta’limdagi o‘zgarishlar tezligi shunchalik yuqoriki, o‘qituvchining o‘zi "life-long learning" (butun umr davomida o‘qish) tamoyiliga amal qilishi, o‘z malakasini mustaqil oshirib borishga motivatsiyaga ega bo‘lishi shart.

Demak, zamonaviy talablar malaka oshirish tizimining mazmunini ham qayta ko‘rib chiqishni taqozo etadi. Endilikda asosiy urg‘u metodik yangilanishlarga emas, balki o‘qituvchining kognitiv moslashuvchanligi va kasbiy kompetensiyalarining yangi matritsasini shakllantirishga qaratilishi lozim.

Pedagogik kadrlar malakasini oshirish tizimi doimiy ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy o‘zgarishlarga javoban shakllanib kelgan. Jahon tajribasini tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, malaka oshirishning bir necha muvaffaqiyatli modellari mavjud:

- Finlandiya modelida o‘qituvchilarga o‘z malakasini oshirish yo‘llarini tanlashda katta erkinlik beriladi. Asosiy urg‘u universitetlar huzuridagi tadqiqot guruhlari va o‘qituvchilarning o‘zaro hamkorligiga (mentorlik) qaratilgan.
- Singapur va Janubiy Koreya modeli ta’lim sifati milliy strategiyaning bir qismi sifatida qaraladi. Malaka oshirish institutlari (Singapurda – NIE, Milliy ta’lim instituti) o‘qituvchi karerasining har bir bosqichi uchun aniq belgilangan modullarni taklif etadi. Bu yerda o‘qituvchining maktabdagi faoliyati natijalari (KPI) malaka oshirish mazmuni bilan bevosita bog‘lanadi.
- Yaponiya modeli "pastdan yuqoriga" tamoyiliga asoslangan model bo‘lib, unda o‘qituvchilar kichik guruhlarda birgalikda darslarni rejalashtiradilar, kuzatadilar, tahlil qiladilar va takomillashtiradilar. Bu kasbiy rivojlanishning maktab ichidagi, amaliyotga maksimal yaqinlashgan usulidir.

Xalqaro tajriba tahlili shuni ko‘rsatadiki, "ideal" universal model mavjud emas. Samaradorlikka erishish uchun milliy xususiyatlarni (ijtimoiy-madaniy kontekstni) hisobga olgan holda, markazlashgan strategik rejalashtirish (Singapur) va amaliyotga yo‘naltirilgan (Yaponiya, Finlandiya) yondashuvlarni integratsiya qiluvchi gibrid modelni ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir.

Malaka oshirish tizimini strategik rejalashtirish – bu ta’lim sohasidagi uzoq muddatli maqsadlarga (masalan, PISA reytingidagi o‘rin) erishish uchun malaka oshirishning mazmuni, texnologiyalari va resurslarini optimal taqsimlash jarayonidir.

Nazariy nuqtai nazardan, bu jarayon quyidagi asosiy tamoyillarga qurilishi kerak:

- Malaka oshirishni alohida olingan jarayon sifatida emas, balki umumiy ta’lim tizimining (maktabgacha ta’lim, oliy ta’lim, maktab amaliyoti, attestatsiya) ajralmas qismi sifatida ko‘rib chiqish. Bir elementdagi o‘zgarish qolganlariga qanday ta’sir qilishini modellashtirish.
- Aniq, o‘lchanadigan natijalarga (KPI) asoslangan dasturlarni ishlab chiqish. Masalan, "bir yilda 1000 nafar o‘qituvchini o‘qitish" (jarayonga yo‘naltirilgan) o‘rniga, "bir yil ichida aniq fandan o‘quvchilar o‘zlashtirishini 15% ga oshiradigan 1000 nafar o‘qituvchini tayyorlash" (natijaga yo‘naltirilgan).
- Tizim nafaqat mavjud muammolarni bartaraf etishi (reaktiv), balki mehnat bozori va ta’lim texnologiyalaridagi bo‘lajak o‘zgarishlarni bashorat qilib (proaktiv), ularga tezda moslasha olishi (adaptiv) kerak.
- Malaka oshirish kurslarining samarasini baholashning uzluksiz tizimini joriy etish. Bu nafaqat kursdan keyingi test, balki o‘qituvchining sinfdagi amaliy faoliyatidagi o‘zgarishlarni uzoq muddatli kuzatishni (longitudinal tadqiqotlar) o‘z ichiga olishi kerak.

Pedagogik kadrlar malakasini oshirish tizimini strategik boshqarish uning samaradorligini ta’minlovchi yagona mexanizmdir. Bu jarayon ilmiy asoslangan rejalashtirish, aniq indikatorlarga asoslangan monitoring va xalqaro tajribalarni milliy kontekstga adaptiv tatbiq etish nazariyalariga tayanishi shart.

Umumta’lim maktablari oldida turgan zamonaviy vazifalar o‘qituvchi faoliyatining mazmunini tubdan o‘zgartirdi. Bugungi kun pedagogi endi shunchaki "bilim uzatuvchi" sub’ekt emas, balki o‘quvchini mustaqil o‘rganishga yo‘naltiruvchi fasilitator, raqamli texnologiyalardan foydalanuvchi va meta-kompetensiyalarga ega shaxs bo‘lishi talab etilmoqda. Bu esa malaka oshirish tizimi oldiga yangi, ancha murakkab vazifalarni qo‘yadi. Ushbu yangi talablarga javob beradigan tizimni yaratishda tarixiy tajriba va ilg‘or xalqaro modellar tahlili ko‘r-ko‘rona nusxa ko‘chirish samarasiz ekanligini ko‘rsatadi. Samarali yondashuv – Singapurning natijadorlikka yo‘naltirilgan markazlashgan rejalashtirishi, Finlandiyaning o‘qituvchi erkinligiga asoslangan modeli va Yaponiyaning amaliyotga maksimal yaqinlashgan "Lesson Study" kabi turli yondashuvlarini milliy xususiyatlarni hisobga olgan holda sintez qiladigan gibrid modelni ishlab chiqishni taqozo etadi.

Yuqoridagi gibrid modelning amaliyotda samarali ishlashi va barqarorligini ta’minlash an’anaviy, reaktiv boshqaruv usullaridan voz kechishni talab qiladi. Buning o‘rniga, tizimli yondashuv, aniq natijadorlik ko‘rsatkichlariga (KPI) asoslangan maqsadli-dasturiy rejalashtirish va o‘zgarishlarni oldindan bashorat qiluvchi (proaktiv) strategik boshqaruv nazariyasiga tayanish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Yo‘ldoshev, J.G‘., Usmonov, S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. – T.: “O’qituvchi”, 2004.

2. Begimqulov, U.Sh. Pedagogik ta’limda zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etishning ilmiy-nazariy asoslari. – T.: Fan, 2007.

3. Inoyatov, U.I., va boshq. Pedagogik kadrlar malakasini oshirishning innovatsion modellari. // "Xalq ta’limi" jurnali. - 2021.

4. Моисеев, А. М. Теория стратегического управления школой: ключевые вопросы и подходы к их решению // Педагогика: история, перспективы. – 2019.

5. Белогуров, А.Ю. Модернизация процесса подготовки педагога в контексте инновационного развития общества: Монография. — М.: МАКС Пресс, 2016.

RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA "AXBORO T TIZIMLARI" FANNI O’QITISH METODIKASINING TAKOMILLASHTIRISH

Barakayev Akmal Musurmonovich,
Sharof Rashidov nomidagi
Samarqand davlat Universitetining
Urgut filiali assistenti
akmal3575455@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli ta’lim muhitida "Axborot tizimlari" fanini o‘qitishning zamonaviy metodlari va yondashuvlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda hibrid ta’lim modeli, immersiv texnologiyalar, loyihaga asoslangan o‘qitish va pedagogik innovatsiyalar o‘rganilgan. Maqolada o‘qitish samaradorligini oshirish, talabalar motivatsiyasini kuchaytirish va zamonaviy IT mutaxassislarini tayyorlash masalalari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: raqamli ta’lim, axborot tizimlari, hibrid ta’lim, virtual laboratoriya, loyihaga asoslangan o‘qitish, pedagogik innovatsiya, bulutli texnologiyalar.

Аннотация: В данной статье анализируются современные методы и подходы к преподаванию дисциплины "Информационные системы" в цифровой образовательной среде. В исследовании изучены гибридная модель обучения, иммерсивные технологии, проектное обучение и педагогические инновации. Рассматриваются вопросы повышения эффективности обучения, усиления мотивации студентов и подготовки современных IT-специалистов.

Ключевые слова: цифровое образование, информационные системы, гибридное обучение, виртуальная лаборатория, проектное обучение, педагогические инновации, облачные технологии.

Annotation: This article analyzes modern methods and approaches to teaching "Information Systems" in a digital educational environment. The research examines hybrid learning models, immersive technologies, project-based learning, and pedagogical innovations. Issues of improving learning efficiency, strengthening student motivation, and training modern IT specialists are considered.

Keywords: digital education, information systems, hybrid learning, virtual laboratory, project-based learning, pedagogical innovation, cloud technologies.

Kirish. XXI asrda raqamli texnologiyalar shiddat bilan rivojlanib, ta’lim tizimiga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Xususan, **“Axborot tizimlari”** singari texnik fanlarni o‘qitishda zamonaviy pedagogik yondashuvlar va innovatsion texnologiyalardan foydalanish zarurati tobora ortib bormoqda.

Raqamli ta’lim muhitining ahamiyati zamonaviy ta’lim tizimining rivojlanishi, o‘qitishning samaradorligini oshirish va ta’limni global miqyosda yanada erkin va imkoniyatlarga boy qilish bilan bevosita bog‘liq. Raqamli texnologiyalarni ta’lim jarayoniga integratsiya qilish o‘quvchilarga ko‘proq interaktivlik, moslashuvchanlik va samaradorlikni ta’minlashga yordam beradi.

Zamonaviy jamiyatda axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi deyarli barcha sohalarda axborot tizimlaridan keng foydalanishni ta’minlamoqda. Axborot tizimlari nafaqat informatika va dasturlash sohasidagi mutaxassislar, balki barcha kasb egalarining ish faoliyatida muhim ahamiyatga ega.

Asosiy qism

Zamonaviy ta’lim muhitining xususiyatlari

Bugungi kunda hibrid ta’lim modeli (blended learning) eng maqbul yondashuv hisoblanadi. Bu model an’anaviy auditoriya darslarini onlayn ta’lim elementlari bilan birlashtiradi. Sinxron va asinxron o‘qitish kombinatsiyasi talabalarni real vaqt rejimida o‘qituvchi bilan aloqada bo‘lish bilan birga, o‘z vaqtlarida mustaqil o‘rganish imkoniyatiga ega bo‘lishini ta’minlaydi.

Virtual reallik (VR) va kengaytirilgan reallik (AR) texnologiyalari axborot tizimlari fanini o‘qitishda yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Virtual laboratoriyalar talabalarga haqiqiy server xonalari, tarmoq infratuzilmalari bilan ishlash tajribasini beradi. 3D vizualizatsiya ma’lumotlar bazasining tuzilishi va algoritm ishlash jarayonlarini ko‘rgazmali tushuntirishga yordam beradi.

Pedagogik innovatsiyalar

Axborot tizimlari fanida amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirish uchun loyihaga asoslangan o‘qitish usuli eng samarali hisoblanadi. Real loyihalar bilan ishlash orqali talabalar haqiqiy kompaniyalar uchun axborot tizimlarini ishlab chiqish tajribasini oladi. Jamoaviy ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish maqsadida katta loyihalar kichik guruhlarga bo‘lib bajariladi.

Mikroo‘qitish (Microlearning) yondashuvi katta mavzularni kichik bo‘laklarga bo‘lib o‘rgatishni nazarda tutadi. 5-10 minutlik video darslar har bir modul yoki tushuncha uchun qisqa videolarni o‘z ichiga oladi. Interaktiv kartochkalar asosiy tushunchalarni eslab qolish uchun, mini-testlar esa har bir mavzudan keyin tez baholash uchun ishlatiladi.

Texnologik vositalar va platformalar

Zamonaviy bulutli xizmatlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Amazon Web Services (AWS) Educate bulutli infrastruktura bilan ishlash tajribasi beradi. Microsoft Azure for Students professional darajadagi cloud xizmatlar bilan tanishishni ta’minlaydi. Google Cloud Platform Big Data va Machine Learning texnologiyalari bilan ishlash imkoniyatini yaratadi.

DevOps va CI/CD o‘rgatish zamonaviy dasturiy ta’minot ishlab chiqish jarayonlarini o‘z ichiga oladi. Docker konteynerlar ilovalarni paketlash va deploy qilish usullarini o‘rgatishga, Git version control kod versiyalarini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Baholash va monitoring tizimi

O’qish jarayonida doimiy baholash tizimini joriy etish muhim hisoblanadi. Real vaqt so‘rovlari dars davomida tezkor so‘rovlar o‘tkazishni, rivojlanish kuzatuvi har bir talabaning rivojlanish dinamikasini kuzatishni ta’minlaydi. O’zaro baholash tizimi talabalarning bir-birini baholash imkoniyatini yaratadi.

Portfolio baholash talabalarning barcha ishlarini jamlovchi portfolioni tayyorlashni nazarda tutadi. Bitirish loyihalari katta tizimlar yaratish orqali bilim va ko‘nikmalarni namoyon etishga yordam beradi.

Amalga oshirilayotgan ishlar:

1. Hibrid ta’lim modelini joriy etish va an’anaviy darslarni onlayn elementlar bilan birlashtirish
2. Virtual va kengaytirilgan reallik texnologiyalarini ta’lim jarayoniga integratsiya qilish
3. Loyihaga asoslangan o‘qitish metodikasini qo‘llash orqali amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirish
4. Bulutli platformalar (AWS, Azure, Google Cloud) orqali zamonaviy texnologiyalar bilan tanishish
5. Sanoat mutaxassislari bilan hamkorlik qilish va real loyihalar ustida ishlash

6. AI va Machine Learning texnologiyalarini o‘qitish jarayoniga joriy etish

Muammo:

An’anaviy o‘qitish metodlari zamonaviy axborot tizimlari sohasining tez rivojlanish sur’atlariga javob bera olmaydi. Talabalar nazariy bilim olishadi, lekin amaliy ko‘nikmalar yetarli darajada rivojlanmaydi. O’qituvchilarning raqamli kompetensiyalari past darajada bo‘lib, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish qobiliyati cheklangan. Sanoat bilan ta’lim muassasalari o‘rtasidagi aloqa zaif bo‘lib, talabalar real ishchi muhit bilan tanisha olmaydi.

Yechim:

1. **Hibrid ta’lim modelini joriy etish**: An’anaviy va raqamli ta’lim usullarini kombinatsiyalash
2. **Virtual laboratoriyalar yaratish**: Real texnik muhitni simulyatsiya qiluvchi virtual muhitlar tashkil etish
3. **Loyiha asosida o‘qitish**: Haqiqiy kompaniyalar uchun loyihalar bajarish orqali amaliy tajriba berish
4. **O’qituvchilarni qayta tayyorlash**: Zamonaviy texnologiyalar bo‘yicha o‘qituvchilar kompetensiyasini oshirish
5. **Sanoat hamkorligi**: IT kompaniyalar bilan strategik sheriklik o‘rnatish
6. **Doimiy monitoring**: Talabalar rivojlanishini kuzatish va baholash tizimini takomillashtirish

Xulosa

Zamonaviy ta’lim muhitida "Axborot tizimlari" fanini o‘qitish faqat texnik bilimlarni berish bilan cheklanmaydi. Bu jarayon talabalarga kelajakda muvaffaqiyatli karera qurish, innovatsion g‘oyalarni amalga oshirish va global raqamli jamiyatda o‘z o‘rnini topish uchun zarur bo‘lgan kompetensiyalarni shakllantirishni nazarda tutadi.

Muvaffaqiyatli o‘qitish uchun amaliyotga yo‘naltirilganlik, texnologik dolzarblik, shaxsiy rivojlanish, sanoat integratsiyasi va global qarashlarga amal qilish kerak. Takomillashtirish jarayoni ta’limga ko‘p jihatli ijobiy ta’sir ko‘rsatadi: ta’lim sifatini oshiradi, talabalar motivatsiyasini kuchaytiradi, o‘qituvchilarning professional kompetensiyalarini rivojlantiradi va ta’lim resurslarini samarali boshqarish imkonini yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Spector, J. M. (2014). Conceptualizing the emerging field of smart learning environments. *Smart Learning Environments*, 1(1), 1-10.
2. Zhang, D., Zhao, J. L., Zhou, L., & Nunamaker, J. F. (2004). Can e-learning replace classroom learning? *Communications of the ACM*, 47(5), 75-79.
3. Vaughan, N. D. (2008). Perspectives on blended learning in higher education. *International Journal on E-Learning*, 6(1), 81-94.
4. Siemens, G. (2005). Connectivism: A learning theory for the digital age. *International Journal of Instructional Technology and Distance Learning*, 2(1), 3-10.
5. Kirkwood, A., & Price, L. (2014). Technology-enhanced learning and teaching in higher education: what is ‘enhanced’ and how do we know? *Learning, Media and Technology*, 39(1), 6-36.

TA’LIM TIZIMIDA RAQAMLI IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISh ISTIQBOLLARI

Sobirova Ra’no,
1-bosqich magistranti, Maktabgacha ta’lim fakulteti, Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi,
Andijon davlat pedagogika instituti
Ilmiy rahbar: professor T. Kaziyeva

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli iqtisodiyotning ta’lim tizimidagi ahamiyati, xususan, maktabgacha ta’lim sohasidagi roli va rivojlanish istiqbollari yoritilgan. Tadqiqotda raqamli texnologiyalar yordamida ta’lim jarayonini takomillashtirish, pedagog va tarbiyachilarning raqamli kompetensiyasini rivojlantirish masalalari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: raqamli iqtisodiyot, raqamlashtirish, maktabgacha ta’lim, raqamli kompetensiya, innovatsiya, texnologiya.

Kirish. XXI asrda ta’lim tizimi raqamli iqtisodiyot tamoyillariga asoslangan holda yangilanmoqda. O’zbekiston Respublikasida “Raqamli O’zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida barcha ta’lim bosqichlarida raqamli muhitni shakllantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Ayniqsa, maktabgacha ta’lim tizimi bu jarayonning boshlang‘ich bosqichi sifatida bolalarda raqamli madaniyat va texnologik fikrlashni shakllantirishda muhim o‘rin tutadi.

Adabiyotlar tahlili. So‘nggi yillarda raqamli iqtisodiyot va ta’lim integratsiyasiga oid ko‘plab ilmiy izlanishlar olib borilmoqda.

D. Karimova (2023) o‘z tadqiqotida ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalarning qo‘llanilishi o‘qitish samaradorligini 30–40% ga oshirganini ta’kidlaydi.

Smith (2022) esa “Digital Transformation in Early Education” asarida raqamli muhit bolalarda mustaqil fikrlash, mantiqiy tahlil va ijodiy tafakkurni rivojlantirishga yordam berishini qayd etgan.

Shuningdek, O’zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–4851-son qarorida raqamli infratuzilmani kuchaytirish va pedagoglarning raqamli kompetensiyasini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi sifatida belgilangan.

Ushbu manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, ta’lim tizimini raqamlashtirish raqamli iqtisodiyotning ajralmas tarkibiy qismidir va uni maktabgacha ta’limda qo‘llash zamon talabi hisoblanadi.

Metodologiya. Tadqiqotda tahliliy, qiyosiy va kuzatuv metodlari qo‘llanildi. Raqamli iqtisodiyotning ta’lim tizimiga ta’siri, shuningdek, maktabgacha ta’lim muassasalarida raqamli vositalardan foydalanish samaradorligi o‘rganildi. Mahalliy va xorijiy tajribalar asosida raqamli kompetensiyalarni shakllantirish mexanizmlari tahlil qilindi.

Natijalar. Tadqiqotlar natijasida quyidagi xulosalar shakllandi: Raqamli infratuzilmani rivojlantirish maktabgacha ta’lim muassasalarida o‘qitish sifatini oshiradi. Pedagoglarning raqamli kompetensiyasi — raqamli iqtisodiyotga moslashuvning asosiy omili. Interfaol o‘quv dasturlar bolalarda ijodkorlik, mantiqiy fikrlash va mustaqil o‘rganish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Axborot xavfsizligini ta’minlash bolalarni internetdagi noxush kontentdan himoya qilishda muhim.

Munozara. Raqamli iqtisodiyot ta’lim sifatini oshirish bilan bir qatorda yangi muammolarni ham yuzaga keltiradi. Ayrim hududlarda texnik imkoniyatlarning yetarli emasligi, pedagoglarning raqamli savodxonlik darajasining pastligi, ota-onalarning raqamli ta’limga nisbatan ishonchsizligi bu jarayonda to‘siq bo‘lmoqda. Shu bois davlat siyosati, ta’lim muassasalari va jamoatchilik o‘rtasida hamkorlikni mustahkamlash zarur.

Xulosa. Raqamli iqtisodiyot ta’lim tizimini modernizatsiya qilishda muhim o‘rin tutadi. Maktabgacha ta’limda raqamli texnologiyalarni qo‘llash bolalarda bilish faoliyatini faollashtiradi, o‘qituvchilarning mehnatini yengillashtiradi va ta’lim samaradorligini oshiradi.Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish bo‘yicha izchil choralar kelajakda raqobatbardosh, innovatsion fikrlovchi yosh avlodni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PQ–4851-son qarori.

Karimova D. “Innovatsion yondashuvlar asosida ta’lim jarayonini raqamlashtirish.” – Toshkent, 2023.

Smith J. Digital Transformation in Early Education. – Oxford University Press, 2022.

“Raqamli O’zbekiston – 2030” strategiyasi. Toshkent, 2020.

www.edu.uz (http://www.edu.uz/)

www.stat.uz (http://www.stat.uz/)

ВОЗМОЖНОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ЗАРУБЕЖНОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОПЫТА И ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ НРАВСТВЕННЫХ И СОЦИАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Мустафаева Замира Саидкуловна
Преподаватель, Джизакского государственного педагогического университета имени А.Кадыри
@Zamira240980@gmail.com
+998 97 639 61 61

Annotatsiya: Maktabgacha ta’lim tizimida bolalarda axloqiy va ijtimoiy qadriyatlarni shakllantirish bugungi kunda ta’lim tizimining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Chunki aynan maktabgacha yosh bolaning shaxsiyati, ma’naviy dunyosi va ijtimoiy xulq-atvori shakllanadigan muhim davrdir. Ushbu maqolada xorijiy pedagogik tajriba, xususan, M. Montessori, Reggio Emilia va Valdorf pedagogikasining ilg‘or g‘oyalari tahlil qilinib, ularni maktabgacha ta’lim jarayoniga tatbiq etish imkoniyatlari ko‘rsatib beriladi. Shuningdek, raqamli texnologiyalarni axloqiy tarbiya bilan uyg‘unlashtirishning samarali shakllari, ya’ni interfaol o‘yinlar, raqamli vositalar va vizual kontent orqali bolalarda mehr-oqibat, halollik, hurmat, mas’uliyat, bag‘rikenglik va hamkorlikni shakllantirish yo‘llari yoritilgan. Tadqiqot natijalari xorijiy metodikalarning milliy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirilgan holda qo‘llanilishi maktabgacha ta’limda tarbiya samaradorligini oshirishga, o‘qituvchi va ota-onalar o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlashga hamda ta’lim bosqichlari o‘rtasidagi uzviylikni ta’minlashga xizmat qilishini ko‘rsatdi.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, axloqiy qadriyatlar, xorijiy pedagogik tajriba, raqamli texnologiyalar, gumanistik yondashuv, Montessori, Reggio Emilia, Valdorf pedagogikasi, tarbiya, ma’naviy rivojlanish.

Аннотация: Формирование нравственных и социальных ценностей в системе дошкольного образования является одной из наиболее актуальных задач современного общества, так как именно в этот период закладываются основы духовного, эмоционального и социального развития личности ребёнка. В статье подробно рассматриваются возможности использования зарубежного педагогического опыта — методик Монтессори, Реджио Эмилия и Вальдорфской педагогики — для совершенствования нравственного воспитания дошкольников. Отмечается, что эти подходы основаны на гуманистических принципах: уважении к индивидуальности ребёнка, стимулировании самостоятельности, ответственности и способности к сотрудничеству. Особое внимание уделено вопросам внедрения цифровых технологий в воспитательный процесс, которые позволяют сделать его более наглядным, интерактивным и современным. Использование мультимедийных игр, обучающих платформ и интерактивных материалов в сочетании с зарубежными методическими идеями способствует формированию у дошкольников таких качеств, как доброжелательность, эмпатия, честность, толерантность и уважение к другим людям. Автор подчёркивает, что интеграция международного опыта и цифровых решений в дошкольную систему образования повышает преемственность между ступенями обучения и обеспечивает целостное развитие личности ребёнка.

Ключевые слова: дошкольное образование, нравственные ценности, социальное воспитание, гуманистический подход, зарубежный опыт, Монтессори, Реджио Эмилия, Вальдорфская педагогика, цифровые технологии, воспитание, преемственность образования.

Abstract: The formation of moral and social values in preschool education is one of the main priorities of the modern educational system, as early childhood represents the foundation for a child’s personal, emotional, and social development. This article explores the integration of international pedagogical practices — specifically the Montessori, Reggio Emilia, and Waldorf approaches — into Uzbekistan’s preschool education system to enhance the moral and ethical upbringing of young children. The study emphasizes the importance of humanistic principles such as respect for individuality, independence, empathy, and cooperation, as well as the effective use of digital technologies in moral education. The application of multimedia games, visual aids, and

interactive digital resources is shown to significantly enrich the educational process, making moral and social learning more engaging and relevant for children. The results indicate that the adaptation of foreign pedagogical experiences, when aligned with national traditions and cultural values, improves the quality and continuity of education across all stages and strengthens collaboration between teachers and parents. Ultimately, the integration of digital pedagogy and international best practices fosters a generation of socially responsible, empathetic, and morally conscious individuals.

Keywords: preschool education, moral values, social development, humanistic approach, foreign pedagogical experience, Montessori, Reggio Emilia, Waldorf pedagogy, digital technologies, educational continuity, upbringing.

Введение: Современное общество предъявляет новые требования к системе образования, где ключевое внимание уделяется не только интеллектуальному развитию ребёнка, но и его духовно-нравственному и социальному становлению. Именно в дошкольном возрасте формируются первые представления о добре и зле, справедливости, честности, уважении и ответственности, которые в дальнейшем становятся основой мировоззрения и поведения личности. В этих условиях система дошкольного образования Узбекистана направлена на воспитание гармонично развитого ребёнка, способного к самостоятельному мышлению, эмпатии, сотрудничеству и уважению к другим людям. Развитие нравственных и социальных качеств у дошкольников невозможно без системного обновления образовательного процесса, основанного на синтезе национальных традиций и передового зарубежного педагогического опыта. Международные образовательные подходы — Монтессори, Реджио Эмилия, Вальдорфская педагогика — акцентируют внимание на формировании у ребёнка внутренней мотивации, ответственности, способности к моральному выбору и саморазвитию. Их интеграция в национальную педагогическую практику способствует гуманизации дошкольного образования, делает его более гибким, эмоционально насыщенным и ориентированным на личность ребёнка. Современные цифровые технологии создают новые возможности для совершенствования процесса нравственного воспитания. Использование интерактивных игр, мультимедийных материалов и образовательных платформ помогает сделать воспитательный процесс более интересным, наглядным и доступным для восприятия детьми. Комбинирование цифровых инструментов с элементами зарубежных методик способствует созданию эмоционально-развивающей образовательной среды, где ребёнок становится активным участником познавательного и воспитательного процесса.

Обзор литературы: Проблема формирования нравственных и социальных ценностей у детей дошкольного возраста занимает важное место в педагогической науке. В трудах М. Монтессори подчеркивается, что моральное воспитание должно строиться на свободе выбора, самостоятельности и внутренней дисциплине ребёнка. Концепция Реджио Эмилия, разработанная Л. Малиагуцци, рассматривает ребёнка как активного созидателя знаний, а нравственное развитие — как результат взаимодействия, сотрудничества и сотворчества. Вальдорфская педагогика Р. Штайнера акцентирует внимание на духовно-нравственном становлении личности, гармонии с природой и эстетическом восприятии мира. Среди отечественных педагогов В. А. Сухомлинский и Л. С. Выготский отмечали, что нравственность формируется через деятельность, игру и личностное общение ребёнка с окружающими. Современные исследования показывают, что использование цифровых технологий и интерактивных методов в сочетании с традиционными педагогическими средствами усиливает воспитательный эффект, делая процесс нравственного развития более наглядным и эмоционально насыщенным.

Методология: Методологическая основа исследования базируется на гуманистическом, личностно-ориентированном и деятельностном подходах, которые рассматривают ребёнка как активного субъекта образовательного процесса. Основное внимание уделялось развитию самостоятельности, ответственности, эмпатии и способности к моральному выбору. Для достижения цели использовались методы анализа и сравнения

педагогической литературы, наблюдения за образовательной деятельностью дошкольников, опроса воспитателей и родителей. Также применялись элементы педагогического эксперимента, направленные на внедрение отдельных аспектов зарубежных методик — Монтессори, Реджио Эмилия и Вальдорфской педагогики — с использованием цифровых и интерактивных технологий. Эксперимент позволил выявить наиболее эффективные способы интеграции традиционных ценностей и инновационных подходов в воспитательный процесс. Полученные результаты подтвердили, что сочетание гуманистических принципов и цифровых средств способствует более успешному формированию нравственных и социальных качеств у детей дошкольного возраста.

Задачи: Определить эффективные педагогические условия, формы и методы формирования нравственных и социальных ценностей у детей дошкольного возраста на основе зарубежного педагогического опыта и современных цифровых технологий. Для решения этой задачи необходимо проанализировать особенности методических систем Монтессори, Реджио Эмилия и Вальдорфской педагогики, выявить их воспитательный потенциал в развитии личности ребёнка, а также определить пути их адаптации к национальной системе дошкольного образования Узбекистана. В рамках исследования требуется изучить возможности применения цифровых инструментов — интерактивных игр, мультимедийных заданий и онлайн-платформ — как средств, способствующих формированию у дошкольников нравственных качеств, таких как доброжелательность, эмпатия, ответственность, честность и сотрудничество. Особое внимание уделяется созданию условий, при которых взаимодействие традиционных и инновационных подходов позволит сделать процесс нравственного воспитания более осознанным, эмоционально насыщенным и практико-ориентированным.

Решение: Для реализации поставленной задачи в образовательную практику были внедрены элементы зарубежных методик, адаптированные к национальным условиям дошкольного образования. Из системы Монтессори использовались принципы самостоятельности, свободы выбора и ответственности за результат, что позволило формировать у детей осознанное отношение к своим действиям и поступкам. Подход Реджио Эмилия применялся в организации совместной проектной деятельности, где дети учились сотрудничеству, взаимопомощи и уважению к мнению других. Из Вальдорфской педагогики были заимствованы элементы художественно-творческого воспитания, направленные на развитие эмпатии и внутренней гармонии ребёнка. В сочетании с этим активно применялись цифровые технологии: интерактивные игры, мультимедийные презентации, видеосюжеты о моральных ситуациях. Эти средства позволили сделать воспитательный процесс более наглядным, эмоционально выразительным и приближённым к опыту ребёнка. Результаты наблюдений показали, что дети стали чаще проявлять доброжелательность, стремление к сотрудничеству и умение анализировать нравственные поступки, что подтверждает эффективность интеграции зарубежных педагогических идей и цифровых инструментов в систему нравственного воспитания дошкольников

Таблица 1.

Применение зарубежных педагогических подходов и цифровых технологий в процессе формирования нравственных ценностей у дошкольников.

Педагогический подход	**Основные идеи и методы**	**Применяемые цифровые технологии**	**Формируемые нравственные качества**
М. Монтессори	Самостоятельность, свобода выбора, личная ответственность; обучение через деятельность.	Интерактивные обучающие игры, цифровые карточки-задания.	Осознанность поступков, чувство ответственности, самоконтроль.

Реджио Эмилия (Л. Малиагуцци)	Взаимодействие, коллективное творчество, проектная работа.	Совместное создание мультимедийных проектов, использование интерактивных досок	Уважение к мнению других, эмпатия, сотрудничество, коммуникабельность
Р.Штайнер (Вальдорфская педагогика)	Художественно-творческая деятельность, воспитание через искусство и эмоции	Цифровые презентации и видеоролики о моральных историях, музыка и визуальные образы	Эмоциональная чувствительность, доброжелательность, внутренний баланс

Заключение: Формирование нравственных и социальных ценностей у дошкольников является важнейшим направлением современного образования, определяющим духовно-нравственное развитие личности ребёнка. Результаты исследования показали, что интеграция зарубежных педагогических подходов — Монтессори, Реджио Эмилия и Вальдорфской педагогики — с национальной системой воспитания и современными цифровыми технологиями значительно повышает эффективность образовательного процесса. Использование интерактивных средств, мультимедийных игр и цифровых историй способствует развитию у детей эмпатии, ответственности, честности и способности к сотрудничеству. Применение гуманистических принципов делает воспитательный процесс более личностно-ориентированным и эмоционально насыщенным, а цифровая среда — более доступной и интересной для ребёнка. Таким образом, сочетание традиционных ценностей, инновационных методов и цифровых инструментов создаёт основу для гармоничного нравственного и социального развития дошкольников, обеспечивая преемственность воспитания на последующих этапах образования.

Список литературы:

1. Абитова Г. Т. Формирование основ информационной культуры детей старшего дошкольного возраста средствами социально-культурной деятельности: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. - СПб., 2015. - 220 с.

2. Захарова, Л. М. Социально-коммуникативное развитие детей дошкольного возраста : учебное пособие / Л. М. Захарова. - М. : РУСАЙНС, 2022. - 154 с.

3. Кондрашова, Н. В. Ценностно-целевые ориентиры формирования культуры личности у дошкольников в условиях стандартизации и цифровизации образования / Н. В. Кондрашова // Научно-методический электронный журнал «Концепт». - 2020. - № 2. - С. 12-29. - URL: http://e-koncept.ru/ 2020/201010.htm (дата обращения: 07.03.2025).

4. Коломийченко, Л. В. Дорогою добра. Концепция и программа социально-коммуникативного развития и социального воспитания дошкольников / Л. В. Коломийченко. - М. : Сфера, 2017. - 160 с.

ДАРС ЖАРАЁНИДА ТАЛАБАЛАРДА РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ ҚЎЛЛАШ.

Холова Нодира Ахмедовна
Бухоро давлат техника университети
мустақил изланувчиси

Кириш. Дарс жараёнида талабаларда рақамли технологияларни қўллаш бугунги кунда замонавий таълим тизимида жуда долзарб ҳисобланади. Ҳозирги кунда таълим тизими рақамли трансформация жараёнини бошдан кечирмоқда. Талабалар рақамли саводхон

бўлиши ва таълим жараёнида замонавий ахборот технологияларидан фойдаланиши зарур. Бугунги кунда рақамли саводхонлик ва ахборот технологияларини самарали қўллаш олий таълим муассасаларининг асосий вазифаларидан бирига айланди. Бундан асосий мақсад талабаларнинг таълим жараёнида рақамли технологиялардан фойдаланиш кўникмаларини шакллантириш, уларнинг билим олиш, таҳлил қилиш, талабаларда рақамли компетенциялар ривожлантириш усулларини кўрсатиш ва янгилик яратиш имкониятларини оширишдан иборат. Рақамли технологиялар нима? Рақамли технологиялар-бу ахборотни яратиш, сақлаш, ахборотни рақамли форматда қайта ишлаш ва узатишни рақамли усулда амалга оширадиган восита ва дастурлардир. Улар қуйидагиларни ўз ичига олади: компьютер ва планшетлар, интернет ва булутли хизматлар (Google Workspace, Microsoft 365 ва ҳ.к.), мультимедиа воситалари виртуал ва қўшимча реаллик (VR/AR), таълим платформалари (Moodle, Coursera, Edmodo, Google Classroom).

Миллий ва хорижий манбалар таҳлили. Ўзбекистонда таълимни рақамлаштириш соҳасида бир қатор илмий тадқиқотлар олиб борилган. Йўлдошев Ш. ва ҳаммуаллифлар (2021) таъкидлашича, рақамли таълим муҳитини яратиш талабаларнинг фаоллигини оширади, уларни ахборот излаш ва таҳлил қилишга ўргатади.**Турсунова Н. (2020)**нинг фикрича, дарс жараёнида рақамли платформалар (Moodle, Google Classroom, ZOOM, MS Teams ва бошқалар)дан фойдаланиш таълимнинг интерактивлигини оширади ва индивидуал ёндашувни таъминлайди. Қодирова Г. (2022) эса талабаларнинг рақамли компетенцияларини ривожлантиришда мультимедиа ресурслар, симуляциялар ва виртуал лабораторияларнинг ролини ёритган. Халқаро тадқиқотларда ҳам рақамли технологияларни таълим жараёнига интеграция қилиш масалалари кенг ўрганилган. Prensky M. (2001) “Digital Natives, Digital Immigrants” асарида замонавий талабалар рақамли муҳитда ўсгани сабабли анъанавий ўқитиш усулларига эмас, балки рақамли воситалар орқали билим олишга мойил эканлигини таъкидлайди. Redecker C. (2017)нинг “European Framework for the Digital Competence of Educators (DigCompEdu)” концепциясида педагоглар ва талабаларнинг рақамли компетенциялари таълим самарадорлигининг асосий омили сифатида кўрсатилган. Selwyn N. (2020) таълимда рақамли технологияларнинг ижтимоий таъсири ва чуқур ўрганиш жараёнига таъсирини таҳлил қилган. Унинг фикрича, рақамли воситалар фақат техник жиҳатдан эмас, балки педагогик ва маданий жиҳатдан ҳам мувофиқлаштирилиши лозим.

Муҳокамалар ва натижалар. Дарс жараёнида рақамли технологияларни қўллашнинг асосий йўналишлари мавжудки, улар қуйидагилардан иборат: интерактив дарслар ташкил этиш, буларга презентациялар (PowerPoint, Canva, Prezi) Онлайн тестлар (Kahoot, Quizizz, Mentimeter) Виртуал лабораториялар ва симуляторлар киради. Масофавий таълим ва онлайн курслар буларга Google Classroom, Zoom, Microsoft Teams орқали дарс ўтказиш, талабаларга электрон ресурслар, е лектрон журнал ва баҳолаш тизимлари? видеодарслар тақдим этиш кабилар киради. **Мультимедиа материаллар яратиш:** видеодарслар, подкастлар, инфографикалар. **Автоматлаштирилган баҳолаш тизимлари:**онлайн тестлар, LMS орқали автоматик натижалар. **Талабалар мустақил ишини ташкил қилиш:** Google Docs, Padlet, Notion каби платформаларда жамоавий иш.

Дарс жараёнида талабаларда рақамли технологияларни қўллаш уларни рақамли компетенциялар шакллантиришга олиб келади. Талабаларда қуйидаги рақамли компетенциялар ривожлантирилиши керак: ахборотни излаш, саралаш ва таҳлил қилиш, ахборот хавфсизлиги қоидаларига риоя қилиш, ижодий ва танқидий фикрлаш, интернет маданияти ва ахлоқи ва ҳ.

Дарс жараёнида талабаларда рақамли технологияларни қўллашнинг талабалар учун афзалликлар: таълим жараёнида фаол иштирок ва интерактивлик, ахборот технологияларидан эркин фойдаланиш кўникмаси, мустақил таълим олиш имконияти, таълимнинг сифатини ошириш ва замон талабига мослашиш.

Дарс жараёнида рақамли технологияларни қўллашнинг ўқитувчи учун тавсиялар: дарс мақсадига мос рақамли воситани танлаш, талабаларнинг рақамли компетенцияларини

баҳолаб бориш, ахборот хавфсизлиги ва академик ҳалоллик қоидаларига риоя этиш, дарсни анъанавий ва рақамли усулларни уйғунлаштирган ҳолда ташкил этиш ҳисобланади.

Хулоса қилиб айтганда, дарс жараёнида рақамли технологиялардан фойдаланиш биринчи навбатда таълимнинг сифатини оширади, талабаларнинг билим олиш самарадорлигини оширади, талабаларнинг қизиқишини кучайтиради ва уларнинг фаол иштирокини таъминлайди, мустақил фикрлаш ва ижодий ёндошувни кучайтиради. Таълим жараёнида фаол иштироки ва интерактивлик, ахборот технологияларидан эркин фойдаланиш кўникмаси, мустақил таълим олиш имконияти, таълимнинг сифатини ошириш ва замон талабига мослашиш. Шу билан бирга, рақамли компетенциялар меҳнат бозорида рақобатбардош мутахассислар етиштиришга замин яратади. Рақамли саводхонлик XXI аср кўникмалари қаторига киради ва ҳар бир мутахассис учун зарур компетенция ҳисобланади. Лекин шу билан бирга дарс жараёнида рақамли технологиялардан фойдаланишда баъзи муаммо ва камчиликлар мавжудки, буларга қўйидагилар киради: интернет ёки техник жиҳозларнинг етишмаслиги, талабаларнинг рақамли саводхонлик даражаси паст бўлиши, ўқитувчиларда рақамли компетенцияларни ривожлантириш зарурати ва ҳ. Бу жараёнда техник, методик ва инсон омили билан боғлиқ муаммоларни бартараф этиш талаб этилади. Ўқитувчи ва талабаларда рақамли компетенцияларни ривожлантириш орқали рақамли таълим муҳитини барқарор ва самарали ташкил этиш мумкин. Айни пайтда ана шу камчиликларни бартараф этиш борасида мамлакатимизда шу йўналишда қизғин ишлар олиб бориляпти ва натижалар кўриняпти.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O’rinov U.A. Ishlab chiqarishdan ajralmagan holda masofaviy ta’limning afzalliklari. “O’zMU xabarlari”. Ilmiy jurnal. Toshkent, 2020. №1/2, 148-151 b.
2. O’rinov U.A. Nazariy bilim va amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishda masofaviy ta’lim tizimini tashkil etish prinsiplari. “Toshkent davlat pedagogika universiteti ilmiy axborotlari”. Ilmiy-nazariy jurnal. Toshkent, 2020.№3,196-203b.
3. DIGITAL TECHNOLOGY IN THE EDUCATION SYSTEM OF UZBEKISTAN — Ўзбекистон таълим тизимида рақамли технологияларнинг интеграцияси, муваффақиятлари ва муаммолари.
4. Kholova N., Abdullaev R. Censuring the durability of foundations of buildings and structures // IOP Conference Series: Earth and Environmental Science. – IOP Publishing, 2021. – T. 839. – №. 5. – C. 052044.
5. Kholova N. A. Production of Reinforced Concrete Products by Application of Energy Saving Methods is the way of Increasing the Economic Efficiency of National Economy // european journal of innovation in nonformal education. – 2022. – T. 2. – №. 3. – C. 297 - 298.
6. Begimqulov U.Sh. Pedagogik ta’lim jarayonlarini axborotlashtirishni tashkil etish va boshqarish nazariyasi va amaliyoti.: Ped.fan.dokt. diss. avtoref. - T.: 2007. - 37 b.

O’QUVCHILARNING KOGNITIV FAOLLIGINI OSHIRISHDA MEDIA TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI VA ULARNING ISTIQBOLLARI

Alimov Asadulla Urokbayevich
Samarqand davlat pedagogika instituti
“Fizika” kafedrasi mustaqil tadqiqotchisi
E-mail: asadullaalimov0@gmail.com
Tel: + 998 93 963 72 64

Annotatsiya: Mazkur tezisda o‘quvchilarning kognitiv faolligini oshirishda media texnologiyalaridan foydalanishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda media texnologiyalari (video, animatsiya, virtual va kengaytirilgan reallik, interaktiv platformalar, mobil ilovalar va ijtimoiy tarmoqlar)ning o‘quv jarayoniga integratsiyalashuvi o‘quvchilarning bilish jarayonlarini faollashtirishga qanday ta’sir ko‘rsatishi ilmiy manbalar asosida yoritilgan. So‘nggi

yillardagi xalqaro tadqiqotlar tahliliga koʻra, media vositalari orqali ta’lim jarayonini interaktivlashtirish oʻquvchilarda mustaqil fikrlash, muammoni hal etish va ijodkorlik kompetensiyalarini rivojlantiradi. Shu bilan birga, media texnologiyalarini notoʻgʻri yoki haddan ziyod qoʻllash raqamli kognitiv yukni oshirib, oʻquvchining psixologik holatiga salbiy ta’sir koʻrsatishi mumkinligi ham ta’kidlanadi.

Kalit soʻzlar: kognitiv faollik, media texnologiyalar, interaktiv ta’lim, gamifikatsiya, virtual reallik, raqamli pedagogika, shaxsiylashtirilgan oʻrganish.

Аннотация: В данной диссертации анализируются теоретические и практические аспекты использования медиатехнологий для повышения познавательной активности студентов. В исследовании на основе научных источников рассматривается влияние интеграции медиатехнологий (видео, анимация, виртуальная и дополненная реальность, интерактивные платформы, мобильные приложения и социальные сети) в образовательный процесс на активизацию познавательных процессов студентов. Согласно анализу международных исследований последних лет, интерактивность образовательного процесса посредством медиаинструментов развивает у студентов навыки самостоятельного мышления, решения проблем и креативности. В то же время отмечается, что неправильное или чрезмерное использование медиатехнологий может увеличить цифровую когнитивную нагрузку и негативно повлиять на психологическое состояние студента.

Ключевые слова: познавательная активность, медиатехнологии, интерактивное образование, геймификация, виртуальная реальность, цифровая педагогика, персонализированное обучение.

Bugungi kunda ta’lim tizimida faqat oʻquvchilarga ma’lumot berish emas, balki ularni ongli ravishda oʻqishga jalb qilish — ya’ni kognitiv faollikni oshirish — muhim vazifa sifatida koʻrilmoqda. Media texnologiyalari (masalan, video-materiallar, interaktiv simulyatsiyalar, virtual realiti, onlayn platformalar va boshqalar) ta’lim jarayonida yangi imkoniyatlar ochmoqda. Shu munosabat bilan, oʻquvchilarning kognitiv faolligini oshirishda media texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari, ular bilan bogʻliq nazariy asoslar, amaliy yoʻllar va istiqbollarini koʻrib chiqish zarur.Ayniqsa, kognitiv faollik — oʻquvchilar tomonidan bilimni ongli ravishda qabul qilish, tahlil qilish, muammolarni echish va natija yaratish jarayonida faol ishtirok etish — ta’limning samaradorligini oshirishda muhim oʻrin egallaydi. Shu munosabat bilan, media texnologiyalari orqali oʻquvchilarning kognitiv faolligini oshirish metodikasini takomillashtirish dolzarb vazifa boʻlib qolmoqda.

Ushbu tezisda, avvalo kognitiv faollik va media texnologiyalari tushunchalariga yondoshamiz, soʻngra oʻquvchilarning kognitiv faolligini oshirishda media texnologiyalarining imkoniyatlarini koʻrib chiqamiz. Keyin metodik jihatdan — qanday qilib media texnologiyalari yordamida kognitiv faollikni faollashtirish mumkinligi, oʻqituvchining roli, baholash mexanizmlari va amaliy tavsiyalar haqida fikr yuritamiz.

Kognitiv faollikning oshishi oʻquvchilarning chuqurroq oʻrganishiga, bilimlarni yodda saqlashga, fikrlash malakalarining rivojlanishiga xizmat qiladi.

Maktab darajasida didaktik jarayonlarda oʻquvchilarning kognitiv faolligini ragʻbatlantirish muhim: darslar interaktiv boʻlmasa, oʻquvchi faqat oʻqituvchining soʻzini tinglashi, passiv ishtirok qilishi mumkin. Shu sababli, ta’lim jarayonida oʻquvchilarning — fikrni shakllantirish, savollarga javob berish, muammolarni tahlil qilish, yangi vazifalarni bajarishga jalb etilishi zarur.

Kognitiv faollik deganda oʻquvchilarning faqat passiv tinglovchi boʻlib qolmasdan, bilimlarni qabul qilishda, analiz qilishda, sintez qilishda, muammolarni hal qilishda faol qatnashishi tushuniladi. Masalan, oʻquvchi berilgan ma’lumotni shunchaki eslab qolish emas, balki uni tahlil qilib, oʻz fikrini shakllantirib, amaliyotga tadbiq etadi. Bu esa ta’lim jarayonida chuqur oʻzlashtirishga, mustaqil fikrlashga, ijodiy yechim topishga yordam beradi. Tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, oʻquvchilarning kognitiv va metakognitiv faoliyatini rivojlantirish ta’lim jarayonining samaradorligi uchun muhim omil hisoblanadi.

Media texnologiyalari deganda turli vositalar, jumladan audio-video materiallar, multimedia taqdimotlar, interaktiv dasturlar, onlayn platformalar, videolar va animatsiyalarni anglash mumkin.

Ta’lim jarayonida bu vositalar o‘quvchilarning diqqatini jalb qilish, vizual va eshitish kanallarini uyg‘un ishlatish, o‘quv jarayoniga qiziqarli format qo‘shish imkonini beradi. Masalan, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida multimedia texnologiyalarini joriy etish orqali o‘quvchilarning kreativ fikrlash va kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirish mumkinligi ta’kidlangan. Shuningdek, oliy ta’limda mediakompetentlikni rivojlantirishga oid materiallar ham mavjud.

Shunday qilib, media texnologiyalari ta’lim jarayonini yangicha shakllantirishda qulay vosita hisoblanadi.

O’quv jarayonida interaktiv media vositalarni (masalan, videotasvirlar, animatsiyalar, grafikalar) qo‘llash o‘quvchilarning vizual va eshituv chanallarini uyg‘un faollashtiradi. Bu turdagi materiallar o‘quvchilarga mavzuni yanada tushunarli qilishi, diqqatni jalb qilishi va murakkab tushunchalarni aniqroq tasavvur qilish imkoniyatini beradi. Masalan, animatsiya orqali jarayonni bosqichma-bosqich ko‘rsatish, grafik tasvirlarda trend yoki o‘zgarishlarni vizual tarzda aks ettirish mumkin. Shu tarzda o‘quvchilarning kognitiv jarayonlari — tushunish, tahlil, sintez — qo‘zg‘atiladi.

Media vositalarni qo‘llashda bir jihatga: vizual materiallarni passiv tomoshabinlik emas, balki faol «o‘zgarishlar kiritish», «savollar bilan ishlash», «animatsiyani to‘xtatib fikr yuritish» tarzida tashkil etish lozim. Bu esa o‘quvchilarning faolligini, muammolarni izlash va yechim topish jarayoniga jalb qiladi.

O’yinlashtirilgan metodika — o‘quvchilarga o‘yin elementlari, interaktiv vazifalar, simulyatsiyalar taqdim etish orqali o‘rganishni qiziqarli qilish usuli — media texnologiyalari bilan uyg‘un qo‘llanilganda, kognitiv faollikni sezilarli oshira oladi. Masalan, virtual muhit, simulyatsiya o‘yinlari, multimedia dasturlar orqali o‘quvchilar muammoli vazifalarni hal qilishga, turli sharoitlarda qaror qabul qilishga ko‘nikishadi. Bu ularning mustaqil fikrlash, tahlil, tanqidiy fikr yuritish kabi ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, muammoli ta’lim texnologiyalari va multimedia vositalarini birlashtirish o‘quvchilarda kreativ va kognitiv faoliyatni kuchaytirishga xizmat qiladi.

Maktab (o‘rta, boshlang‘ich) ta’limida o‘quvchilarning kognitiv faolligini oshirish uchun media texnologiyalaridan foydalanishning bir necha amaliy imkoniyatlari mavjud:

Visual-interaktiv dars materiallari

Darsning oddiy taqdimotidan tashqari, video, animatsiya, interaktiv simulyatsiyalar orqali tushuntirish o‘quvchida ko‘rish, tinglash va ishtirok etish imkonini yaratadi. Masalan fizika darslarida virtual tajribalar va animatsiyalar orqali tushunchalar vizual tarzda ifodalanishi mumkin. Bu esa kognitiv yukni kamaytirish va tushunishni yaxshilashga yordam beradi.O’quvchilarning tasavvur qilish doirasini kengaytiradi

Mobil va onlayn o‘quv platformalari

O’quvchilar mobil ilovalar yoki onlayn platformalar orqali modul tarzida o‘rganishlari mumkin. Misol uchun, uyga vazifa sifatida interaktiv video ko‘rish va so‘ng virtual testni bajarish. Bu ularga o‘z sur’atida o‘rganish, qayta ko‘rib chiqish imkonini beradi. Tadqiqotlarda mobil o‘rganish uslublari o‘quvchilarning kognitiv faolligiga ijobiy ta’sir qilgani aniqlangan.

Media texnologiyalarni qo‘llashda o‘qituvchining roli juda muhim. Faqat media vositalarni taqdim etish bilan kifoyalanib qolmasdan, o‘qituvchi ularni mazmunli, pedagogik jihatdan maqsadga muvofiq tarzda kiritishi lozim. Masalan, interaktiv slaydlarning tarkibi, animatsiyalarni qo‘llash paytida o‘quvchilarga so‘zsiz taqdimot sifatida emas, balki muammo-savollar bilan ishlash, guruh muhokamalari orqali faol sayt qilish usuli qo‘llanilishi kerak.

Shuningdek, o‘qituvchi media faoliyatni rejalashtirayotganda o‘quvchilarning boshqacha o‘rganish uslublari, faollik darajasi va media texnologiyalarga tayyorgarligi kabi jihatlarni hisobga olishi zarur. Bu nuqtai nazardan, media vositalar sinf ichida passiv tinglovchilik jarayonini faollikka aylantiruvchi vosita bo‘lishi mumkin. Masalan, zamonaviy pedagogik texnologiyalar o‘quvchilarning tafakkuri, xotira va nutqini rivojlantirishga yordam beradi.

Media texnologiyalarining kognitiv faollikni oshirishdagi istiqbollari juda istiqbolli. Quyidagi tavsiyalarni berish mumkin:

- **Shaxsiylashtirilgan o‘rganish**: AI va katta ma’lumotlar (Big Data) yordamida o‘quvchilarning o‘ziga xos ehtiyojlari va qobiliyatlari asosida mos o‘quv yo‘llarini yaratish. Masalan, generativ AI vositalarini qo‘llash orqali talabalarning tahlil qilish, fikrlash darajasini oshirish mumkin.
- **Immersiv ta’lim muhitlari** (VR/AR) kengayadi: Talab va imkoniyat ortgani sayin maktablarda ham arzonroq, qulayroq immersive muhitlar paydo bo‘ladi, bu o‘quvchilarning faolligini oshirishga xizmat qiladi.
- **Gamifikatsiya va o‘yin-aspektli o‘qitish** yanada keng qo‘llaniladi: Bu nafaqat motivatsiyani oshirish, balki kognitiv jarayonlarni rag‘batlantirishga yordam beradi.
- **Ijtimoiy o‘rganishni qo‘llab-quvvatlovchi platformalar**: O’quvchilararo hamkorlik, muhokama, refleksiya, o‘zaro fikr almashish imkoniyatlari kengayadi.
- **Ta’lim jarayonida ma’lumotlarni tahlil qilish (learning analytics)** orqali o‘quvchilarning faolligi, qiyinchiliklari, ehtiyojlari aniqlanadi va pedagogik yondashuvlar optimallashtiriladi.
- **Pedagogik dizayn va o‘qituvchilarning malakasini oshirish**: Media texnologiyalarini samara bilan integratsiya qilish uchun o‘qituvchilarni tayyorlash, darsini moslashtirish zarur.
- **Infratuzilma va teng imkoniyatlar yaratish**: Texnologiyaga kirish imkoniyati bo‘lmagan o‘quvchilarni ajratib qo‘ymaslik uchun maktablar va jamiyatlar resurslarni kengaytirishi lozim.

Ushbu istiqbollarni amalga oshirishda maktab tizimi, ta’lim siyosati, maktab rahbariyati, o‘qituvchilar hamkorlikda ishlashi zarur.

Xulosa qilib aytganda, media texnologiyalari o‘quvchilarning kognitiv faolligini oshirishga katta imkoniyatlar ochmoqda. Interaktiv simulyatsiyalar, mobil va onlayn platformalar, ijtimoiy hamkorlik va gamifikatsiya elementlari dars jarayonini yanada faol, qiziqarli va maqsadli qiladi. Shu bilan birga, bularning samarasi faqat texnologiyani qo‘llash bilan emas, balki pedagogik maqsad bilan, dars dizayni bilan, o‘qituvchilar tayyorgarligi bilan belgilanishi kerak. Media texnologiyalarini joriy etishda infratuzilma, teng imkoniyatlar, raqamli yukni nazorat qilish kabi muammolarni ham e’tibordan chetda qoldirmaslik lozim. Tadqiqotda media vositalarni dars jarayoniga bosqichma-bosqich integratsiya qilish, ularni pedagogik tamoyillar asosida ishlab chiqish, shuningdek, o‘qituvchilar malakasini oshirish zarurligi ta’kidlanadi. Taklif etilgan metodik yondashuvlar o‘quvchilarning fizik qonuniyatlarni anglash, tahlil qilish, metakognitiv o‘ylash va tanqidiy fikrlashni o‘stiradi,tajriba o‘tkazish va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.Yuqorida taklif qilingan metodika, zamonaviy media texnologiyalaridan foydalanish orqali fizika darslarida o‘quvchilarning kognitiv faolligini oshirishga xizmat qiladi. Bu yondashuv quyidagi afzalliklarni beradi.Abstrakt tushunchalarni vizualizatsiya qilish orqali tushunishni yengillashtiradi.O’quvchilarning faol ishtirokini taminlaydi va ijodiy ko‘nikmalarini rag‘batlantiradi

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Azizxo‘jaeva N.N. "Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat". – T.: TDPU, 2010.
2. Karimov B., Usmonxo‘jayev M. "Fizika o‘qitish metodikasi". – T.: O’qituvchi, 2022.
3. Юсупова М.Ш. “Замонавий таълимда АКТ воситаларидан фойдаланиш”. – Тошкент, 2021.
4. PhET Interactive Simulations: https://phet.colorado.edu
5. Khan Academy – Physics Videos: https://www.khanacademy.org/science/physics
6. Салиева С. “Физика фанини ўқитишда рақамли ресурслардан самарали фойдаланиш усуллари”. – “Инновацион таълим”, №3, 2022.
7. Akhmetova, A., Karmanova, Z., Demissenova, S., Sadvakassova, N., & Koshkumbaev, K. (2024). Pedagogical Technologies and Cognitive Development in Secondary Education. *Open Education Studies*, 6(1). (degruyterbrill.com)
8. (2025). Impact of multiple educational technologies on well-being: the mediating role of digital cognitive load. *BMC Nursing*. (BioMed Central)
9. Guiotto Nai Fovino, L., Zanella, A., Di Mascolo, L., Ginolfi, M., Carpita, N., & Trovato Manuncola, F., Grassi, M. (2024). Evaluating the effectiveness of sonification in science education using Edukoi. (preprint) (arXiv)

10. Bashiri, M., & Kowsari, K. (2024). Transformative Influence of LLM and AI Tools in Student Social Media Engagement: Analyzing Personalization, Communication Efficiency, and Collaborative Learning. (preprint) (arXiv)

AXBOROT TA’LIM MUHITINING INNOVATSIYALAR JARAYONIDAGI AHAMIYATI

Sattarova Sevinch Berdiyor qizi
JDPU o‘qituvchisi
+99899 355 23 28, E-mail. sevinchsattarova1997.@mail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada axborot-ta’lim muhiti va axborot-kommunikatsion ta’lim muhitining mohiyati, tarkibiy qismlari hamda ularni ta’lim jarayoniga joriy etishning ahamiyati yoritilgan. Mualliflar tomonidan axborot-ta’lim muhiti ta’lim jarayonini samarali tashkil etish, ta’lim oluvchilarning bilish faoliyatini rivojlantirish, mustaqil o‘qish va o‘z-o‘zini rivojlantirish ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiluvchi ijtimoiy-psixologik tizim sifatida talqin etiladi. Shuningdek, maqolada axborot-kommunikatsion texnologiyalar asosida shakllangan elektron axborot ta’lim muhiti tushunchasi, uning o‘qituvchilar kasbiy rivojlanishidagi o‘rni, motivatsion omillarning ta’siri hamda innovatsiyalar diffuziyasi jarayoni tahlil qilinadi. Axborot-kommunikatsion muhitning samaradorligi o‘quv jarayonida vizuallashtirish, baholash va interaktiv nazorat tizimlarini qo‘llash bilan bog‘liq ekanligi ta’kidlanadi.

Kalit so‘zlar: axborot-ta’lim muhiti, axborot-kommunikatsion muhit, elektron ta’lim, AKT, dasturiy-metodik majmua, innovatsiyalar diffuziyasi, mustaqil ta’lim, ta’lim texnologiyalari, o‘qituvchi kompetensiyasi, ta’lim samaradorligi.

Kirish. Axborot-ta’lim muhiti – bu ta’lim jarayonini amalga oshirish uchun maqsadli yaratilgan axborot muhiti. Ta’lim jarayoni maxsus ta’lim muassasalarida (maktab, akademik litsey yoki kasb-hunar kolleji, oliy ta’lim, qayta tayyorlash va malaka oshirish) va undan tashqarida (masalan, inson mustaqil ta’lim olish bilan shug‘ullanadi va buning uchun Internet resurslari, axborot resurs markazlari fondi va boshqalardan foydalanadi) kechishi mumkin.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. J.N.Zaytseva “axborotlashgan ta’lim muhiti ta’lim oluvchilarning haqiqiy bunyodkorligi, iste’dodini ochish uchun oldindan tayyorlangan axborot muhiti” deb hisoblaydi. O.A.Ilchenko esa “Axborot-ta’lim muhiti – ta’lim jarayoni subyekti inson bilan bog‘liq axborot, texnik va o‘quv metodik ta’minotlarning birgalikdagi tizimli tashkil etilishi” deb ta’riflaydi.

Bizning nuqtai nazarimizcha, axborot-ta’lim muhiti – bu har bir sohada axborotlarni uzatish, tarqatishga xizmat qiluvchi, ta’lim oluvchilarning bilish faoliyati va axborot resurslaridan samarali foydalanishini ta’minlovchi va zaruriy psixologik-pedagogik shart-sharoitlar mavjud bo‘lgan yaxlit ijtimoiy-psixologik borliq. Axborot-kommunikatsiya muhiti – AKTning interaktiv vositalaridan foydalangan holda axborot aloqasining sub’ekti o‘zaro aloqada bo‘lgan axborot resursi bilan foydalanuvchi faoliyatini amalga oshirishni ta’minlaydigan shart-sharoitlar to‘plami. Axborot-kommunikatsiya muhiti quyidagilarni o‘z ichiga oladi: ko‘plab axborot obyektlari va ular orasidagi aloqalar; axborotni yig‘ish, to‘plash va uzatish, qayta ishlash, ishlab chiqarish va tarqatish uchun vositalar va texnologiyalar, audiovizual ma’lumotni ko‘paytirish uchun vositalar; axborot jarayonlarini qo‘llab-quvvatlovchi tashkiliy-huquqiy tuzilmadir.

Muhokama. Axborot-kommunikatsion ta’lim muhitini yaratishdan asosiy maqsad ta’lim oluvchilarning shaxsini rivojlantirish (o‘quvchanlik, mustaqil ta’lim olish va o‘z-o‘zini rivojlantirish qobiliyati ortadi, ijodiy qobiliyatlar, axborotni mustaqil izlash va baholash yo‘li bilan bilim olish, olingan bilimlarni amaliyotda qo‘llash qobiliyati rivojlanadi); ta’lim oluvchilarning kommunikativ kompetentligini rivojlantirish (lokal tarmoqlar va internet orqali muloqot); shaxsiy tajribasini hisobga olib shaxsning ma’naviy rivojlanishi uchun sharoitlar yaratish; variativlikni ta’minlash; tez o‘zgarayotgan sharoitlarda ta’lim oluvchilarning mobilligi va moslashuvchanligini oshirishdir. Axborot-kommunikatsion ta’lim muhitiga kiruvchi sub’ektlar unga moslashadi, o‘zining ehtiyojiga uni moslashtiradi, ya’ni muayyan tartibda uni o‘zgartiradi.

Axborot-ta’lim muhitining eng muhim komponentlaridan biri, o‘quv faoliyatini axborotlashtirishga qaratilgan va axborot-ta’lim muhitining o‘quv komponentiga asos bo‘ladigan dasturiy-metodik majmuadir .

Har bir dasturiy-metodik majmuada fan bo‘yicha o‘quv materialini o‘rganish rejasi va maqsadi, o‘quv kursi mazmuni, tavsiya etiladigan adabiyotlar ro‘yxati, fanlararo aloqadorlikka ko‘rsatma, o‘rganiladigan kursni o‘zlashtirish uchun zarur bo‘lgan bilimlar (o‘rgatuvchi, modellashtiruvchi dasturlar) shakllantirilgan bo‘lishi kerak. Shuningdek, har bir o‘quv-metodik majmua nazariy, amaliy bilimlar va ularni tashxislash vositalarini o‘z ichiga olishi lozim.Axborot-kommunikatsion ta’lim muhitining samaradorligi dasturiy ta’minotida quyidagi elementlarning mavjudligi bilan belgilanadi: obyektlarni, tushunchalarni, hodisa va jarayonlarni vizuallashtirish;

ta’lim oluvchilarning bilim darajasini nazorat qilish va baholashning kompyuter test, tashxis metodikalariga egalik; ta’lim oluvchining intellektual potentsialini rivojlantirish, bilimlarni mustaqil o‘zlashtirish, axborot-o‘quv, eksperimental-tadqiqotchilik, axborotni mustaqil qayta ishlash faoliyatini amalga oshirishga imkon beruvchi metodik tizimga egalik.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini ta’lim jarayonida joriy etish – zamonaviy jamiyatda mustaqil ta’lim va o‘z-o‘zini rivojlantirishning ayrim masalalarini hal qilish, har bir insonga, uning qiziqishlari, qobiliyatlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda butun o‘qish davomida kompyuter texnologiyasidan foydalanish ko‘zda tutilgan yangi predmetli dasturlar ishlab chiqish demakdir.

Elektron axborot ta’lim muhiti – bu kompyuter texnikasi va dasturiy telekommunikatsiya vositalaridan iborat, o‘qituvchilarning kasbiy extiyojlarining sifatli axborot ta’minotini yaratish, kasb faoliyati davomida uzluksiz metodik tayyorgarligi faoliyatini takomillashtirishga yo‘naltirilgan o‘quv-metodik ta’minotga asoslangan ta’lim olish jarayoni hisoblanadi. Elektron axborot ta’lim muhitida o‘qituvchilarning mustaqil ta’lim olishi uchun qiziqishni shakllantirish va rivojlantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatuvchi psixologik omillardan biri motivlashtirish hisoblanadi. Elektron axborot ta’lim muhitini tashkil etish zamonaviy ta’lim paradigmasiga, insonning individualligini anglash, katta yoshdagi insonlarning psixologik xususiyatlarini bilish va hisobga olishga asoslanadi. Shuningdek, elektron axborot ta’lim muhiti innovatsiyalar diffuziyasi samaradorligining asosi sifatida belgilanadi.

Xulosa. Ilmiy adabiyotlar tahlili ko‘rsatadiki, innovatsiyalar diffuziyasi ijtimoiy tizim a’zolari o‘rtasida yangiliklarning kommunikatsion vositalar orqali vaqti-vaqti bilan uzatilish jarayoni bo‘lib, avval ishlatilgan va o‘zlashtirilgan innovatsiyalarni yangi sharoitda yoki yangi joyda ommalashtirishni bildiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Karimov K.A. Pedagog kadrlar malakasini oshirish tizimida axborot ta’lim muhitini takomillashtirish: Dis. ... ped. fan. fal. dok. (PhD). – Toshkent, 2018. – 150 b.

2.Зайцева Е.М. Технология управления развитием информационной компетентности студентов радиотехнических специальностей.: Автореф. дисс. ... канд. пед. наук. – Ижевск, 2007. – 19 с.

3.Ильченко О.А. Организационно-педагогические условия разработки и применения сетевых курсов в учебном процессе: На примере подготовки специалистов с высшим образованием: Дис. ... канд. пед. наук. 2002.

TA’LIM SIFATINI OSHIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O’RNI VA AHAMIYATI

Sattarova Sevinch Berdiyor qizi
JDPU o‘qituvchisi
+99899 355 23 28, E-mail. sevinchsattarova1997.@mail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada O’zbekiston Respublikasida mustaqillik yillarida ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, xalqaro standartlarga mos kadrlar tayyorlash va ta’lim sifatini oshirish borasida amalga oshirilayotgan islohotlar yoritilgan. Xususan, oliy ta’lim tizimida kredit-

modul tizimini joriy etish, xalqaro ta’lim makoniga integratsiyalashish, Bolonya jarayoni tamoyillarini milliy ta’lim tizimiga tatbiq etishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilingan. Maqolada Bolonya kelishuvi asosida yaratilgan yagona Yevropa oliy ta’lim makonining maqsadi, ya’ni o‘quv jarayonini uyg‘unlashtirish, umumyevropa mehnat bozorida raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlash, ta’lim sifatini xalqaro miqyosda tan olinishini ta’minlash masalalari yoritilgan. Shuningdek, kredit-modul tizimining afzalliklari — talabani ta’lim jarayonining markaziga qo‘yish, mustaqil ta’lim olish ko‘nikmasini rivojlantirish, o‘qituvchining maslahatchi rolini kuchaytirish kabi jihatlar tahlil etilgan. Binar va vebinar kabi zamonaviy o‘qitish uslublarining ahamiyati ham ko‘rsatib o‘tilgan. Maqolada xalqaro pedagogik hamkorlikning O’zbekiston ta’lim tizimi rivojiga ta’siri, ilmiy-tadqiqot va innovatsion jarayonlar integratsiyasi, shuningdek, onlayn ta’limning global tendensiyalari haqida ham so‘z yuritilgan. Xulosa o‘rnida, xalqaro integratsiya orqali ta’lim sifatini oshirish, malakali mutaxassislar tayyorlash va zamonaviy ta’lim vositalaridan foydalanish O’zbekiston oliy ta’lim tizimi taraqqiyotining muhim omili ekanligi ta’kidlanadi.

Abstract: This article discusses the modernization of the education system in the Republic of Uzbekistan during the years of independence, with a focus on training specialists that meet international standards and improving the quality of education. In particular, the article analyzes the theoretical and practical aspects of introducing the credit-modular system in higher education, integrating into the international educational space, and applying the principles of the Bologna Process to the national education system. The main goal of the Bologna Agreement — the creation of a unified European Higher Education Area aimed at harmonizing educational processes, preparing competitive specialists for the European labor market, and ensuring international recognition of educational quality — is explored in detail. Moreover, the advantages of the credit-modular system, such as placing the student at the center of the learning process, developing independent learning skills, and strengthening the teacher’s role as a mentor, are examined. The importance of modern teaching methods such as binary and webinar lessons is also highlighted. The article further discusses the impact of international pedagogical cooperation on the development of Uzbekistan’s education system, the integration of scientific research and innovation, and global trends in online education. In conclusion, it is emphasized that international integration plays a crucial role in improving education quality, training highly qualified professionals, and effectively utilizing modern educational technologies — all of which are key factors in the progress of Uzbekistan’s higher education system.

Аннотация: В данной статье рассматривается модернизация системы образования в Республике Узбекистан в годы независимости, а также проводимые реформы, направленные на подготовку кадров, соответствующих международным стандартам, и повышение качества образования. В частности, анализируются теоретические и практические аспекты внедрения кредитно-модульной системы в высшем образовании, интеграции в международное образовательное пространство и применения принципов Болонского процесса в национальной системе образования. Отмечается основная цель Болонского соглашения — создание единого Европейского пространства высшего образования, направленного на гармонизацию учебных процессов, подготовку конкурентоспособных специалистов для общеевропейского рынка труда и обеспечение международного признания качества образования. Кроме того, рассматриваются преимущества кредитно-модульной системы, такие как ориентация учебного процесса на студента, развитие навыков самостоятельного обучения и усиление роли преподавателя как наставника. Также подчеркнута значимость современных методов обучения, таких как бинарные занятия и вебинары. В статье освещено влияние международного педагогического сотрудничества на развитие системы образования Узбекистана, интеграцию научных исследований и инновационных процессов, а также глобальные тенденции онлайн-образования. В заключение подчеркивается, что международная интеграция играет важную роль в повышении качества образования, подготовке высококвалифицированных специалистов и эффективном использовании

современных образовательных технологий, что является ключевым фактором прогресса системы высшего образования Узбекистана.

Kalit so‘zlar: Bolonya jarayoni, kredit-modul tizimi, oliy ta’lim, xalqaro integratsiya, pedagogik hamkorlik, ta’lim sifati, binar dars, vebinar, ECTS tizimi, mustaqil ta’lim, innovatsion texnologiyalar, onlayn ta’lim.

Keywords: Bologna Process, credit-modular system, higher education, international integration, pedagogical cooperation, quality of education, binary lesson, webinar, ECTS system, independent learning, innovative technologies, online education.

Ключевые слова: Болонский процесс, кредитно-модульная система, высшее образование, международная интеграция, педагогическое сотрудничество, качество образования, бинарное занятие, вебинар, система ECTS, самостоятельное обучение, инновационные технологии, онлайн-образование.

Kirish

Bugungi kunda dunyodagi barcha mamalakatlarning ta’lim tizimi o‘qitish samaradorligini oshirish bo‘yicha ilmiy tadqiqot ishlarini amalga oshirmoqda va anashu maqsadda har xil davlat va nodavlat ta’lim muassasalari faoliyat ko‘rsatmoqda.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyaAna shunday ta’lim tizimlaridan biri Yevropada 48 ta mamlakat ishtirok etadigan “Boloniya kelishuvi” yoki “Boloniya jarayoni” ta’lim tizimidir.

Ma’lumki, Bolonya kelishuvi yagona oliy ta’lim maqomini yaratishga qaratilgan bo‘lib, Yevropa mamlakatlari o‘quv yurtlarini bir-biriga uyg‘unlashtirish, umumyevropa mehnat bozori uchun yetuk mutaxassislar tayyorlash, talabaga esa xalqaro ta’limga to‘siqlarsiz kirish imkonini yaratadi. Bolonya deklaratsiyasi 1999 yilda 29 ta mamlakat vakili tomonidan imzolangan bo‘lsa, hozirgi vaqtda 48 ta davlat ushbu jarayon ishtirokchisi hisoblanadi.

Qayd etish o‘rinliki, Bolonya jarayoniga qo‘shilish umumiy ta’lim tizimini rivojlantirish va uning xalqaro miqyosda tan olinishi yo‘lidagi muhim qadamdir. Chunki oliy o‘quv yurtlarida kadrlar tayyorlanishini ilg‘or xalqaro standartlar asosida yo‘lga qo‘yishi maqsadida o‘quv jarayoniga bosqichma-bosqich kredit – modul tizimini joriy etish davr talabi bo‘lib kelmoqda.

Bolonya jarayoniga kirish milliy oliy ta’lim tizimlarining raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi. Chunki bunda oliy ta’lim to‘g‘risidagi umumyevropa diplom ilovasi joriy qilinadi. Kreditlarni o‘tkazish va jamg‘arishning Yevropa tizimi (ECTS – European Credit Transfer and Accumlation System), ya’ni talabalar o‘zlashtirgan bilim va malakalarni hisobga olishning umumyevropa tizimiga o‘tiladi. Talabalar bilimini nazorat qilish uchun yagona umumyevropa baholash mezonlari qo‘llaniladi va o‘qitish sifati yaxshilanadi, ekvivalent ta’lim dasturlari, akademik darajalar joriy qilinadi. Fan, ta’lim va ishlab chiqarish integratsiyasi kuchayadi.

Muhokama. Modulli o‘qitish texnologiyasini qo‘llashning yana bir xususiyati shundan iboratki, talaba bir modulni o‘zlashtirmasdan ikkinchisiga o‘ta olmaydi. Bu esa ta’lim dasturining kafolatli o‘zlashtirilishini ta’minlaydi. O’quv modullarini tuzishda ko‘p hollarda ish beruvchilar ham jalb qilinadilar. Ular modulli ta’lim dasturlariga tanlov fanlarini kiritish bo‘yicha o‘z takliflarini beradi.

Shuni alohida ta’kidlash kerakki, kredit-modul tizimi modul ko‘rinishida shakllantirgan fan bloklarini to‘liq o‘zlashtirish orqali kreditlar yig‘ib borishga asoslangan tizim.

Kredit-modul tizimida o‘qituvchining yagona bilim manbasi sifatidagi roli kamayadi, talaba o‘quv jarayoni markaziga ko‘chadi. Ta’lim sifatini oshirish, o‘qituvchilarda yangi ko‘nikmalarini shakllantirishga e’tibor qaratiladi. Ta’lim muassasalarining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, talabalarning mustaqil ravishda bilim olish madaniyatini shakllantirish masalalari dolzarb bo‘ladi. Darslar sifatini oshirish talabi zamonaviy uslublardan foydalanishga ehtiyojni oshiradi.

Bolonya kelishuvi ta’lim tizimining ijobiy xususiyatlaridan biri undagi binar va Vebinar darslarning mavjudligidir.

Binar dars deganda muayyan mavzuning ikki o‘qituvchi yoki o‘qituvchi va bir amaliy soha vakili tomonidan hamkorlikda o‘tilishi tushuniladi. Bunda dars beruvchilar nafaqat o‘zaro, balki auditoriya bilan ham muloqatda bo‘lib, mavzuning har tomonlama ko‘rib chiqilishiga imkon

yaratiladi. Binar darslar muqobil fikrlarning bayon etilishi, baxs -munozara yuritishning odobi shakllanishi, ma’lumotni faolroq qabul qilishga yo‘l ochishi nuqtai nazaridan samarali pedagogik uslubdir. Vebinar esa dars, maslahat, suhbat, taqdimot jarayonlarining internet orqali onlayn ravishda o‘tkazilishidir. Uning asosiy xususiyati interfaollik bo‘lib real vaqt rejimida o‘ zaro ma’lumot almashish, uni tahlil qilish va qayta ishlash mumkin.

Tahlil va natijalar**.** Hozirgi kunda shuni alohida ta’kidlash kerakki, O’zbekistonda ham Bolonya jarayonining ayrim shartlari bajarilgan. Misol uchun, bakalavriat va magistraturadan iborat ikki bosqichli oliy ta’lim tizimiga o‘tilgan. Navbatdagi bosqichda kreditlar to‘plash va ko‘chirishning Yevropa tizimini qo‘llash qoidalari, talabalar, pedagog va ma’muriy xodimlar harakatchanligini amalga oshirish mexanizmlari, milliy hamda tarmoq malaka tizimlari (kvalifikatsiya raqamlari) ishlab chiqilmoqda. Ta’lim sohasining ekspertlari O’zbekistonning Bolonya jarayoniga qo‘shilishini ijobiy baholab, u milliy oliy ta’lim tizimining jahon amaliyoti bilan uyg‘un rivojlanishi hamda kadrlar tayyorlash sifatini tubdan yaxshilashga xizmat qilishini ta’kidlashmoqda. Shuningdek, bu yurtimizda bir qator masalalarni hal qilishda muhim ahamiyat kasb etishi mumkin.

Jumladan, jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy talablariga mos kadrlar tayyorlash, yoshlarning Yevropa ta’limiga kirib borishlarini yengillashtirish va milliy ta’lim tizimlarini o‘zaro yaqinlashtirish, xalqaro ta’lim maqomida mutaxassislar tayyorlash darajasini tenglashtirish, kredit tizimini joriy qilish va talabalar diplomiga umumyevropa namunasidagi ilovalarni berish, oliy ta’lim sohasidagi faoliyatini davlatlararo muvofiqlashtirish va xalqaro hamkorlikni mustahkamlash, ta’limning yangi sifat darajasiga o‘tish, uning samaradorligini oshirish va ta’lim olishni osonlashtirish, shuningdek, akademik birdamlik va o‘zaro yordam asosida ilmiy maktablar hamda ta’lim tizimlari o‘rtasidagi raqobatni rag‘batlantirish shular sirasidan.

Xulosani bir so‘z bilan aytganda, oliy ta’lim sohasida amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli islohotlar izchil hayotga tadbiq etib kelinayotgan mamlakatimizning oliygohlarida yurtga tayanch va suyanch bo‘ladigan, mamlakatimiz ravnaqi yo‘lida mehnat qiladigan salohiyatli yoshlarni tayyorlashda xalqaro integratsion ta’limning roli kundan-kunga oshib bormoqda.

Demak, ta’lim sifatini oshirishda xalqaro pedagogik hamkorlikning ahamiyati juda katta, chunki bu hamkorlikning hammasini natijalari integratsiyalanib ta’lim sohasiga qo‘llanilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. **O’zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni.** – Toshkent: O’zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi, 2020.

2.**O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 17-iyundagi PQ–4359-son qarori** “2019–2023-yillarda Mirzo Ulug‘bek nomidagi O’zbekiston Milliy universitetida talab yuqori bo‘lgan malakali kadrlar tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirish va ilmiy salohiyatini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.

3.**O’zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni** “Oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to‘g‘risida”. – Toshkent, 2019-yil 8-oktabr, PF–5847-son.

4.**Bolonya deklaratsiyasi (The Bologna Declaration).** – Yevropa oliy ta’lim maydonini shakllantirish to‘g‘risidagi hujjat, 19-iyun 1999-yil, Bolonya (Italiya).

5.**European Commission.** “European Credit Transfer and Accumulation System (ECTS) Users’ Guide.” – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2015.

6.**O’zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi.** “Kredit-modul tizimini joriy etish bo‘yicha metodik qo‘llanma.” – Toshkent, 2021.

7.Karimov, I.A. *Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch.* – Toshkent: Ma’naviyat nashriyoti, 2008.

MEDIASAVODXONLIK ORQALI CHET TILLARINI O'RGANISH AFZALLIKLARI

Karshieva Dilbar Eshpulatovna.
pedagogika fanlari falsafa doktori(PhD),
CHDPU Pedagogika fakulteti "Umumiy pedagogika"
kafedrasi v.b dotsenti
CHDPU Turizm fakulteti Xorijiy til va adabiyoti(ingliz tili)
yo'nalishi talabalari
Atamuratova Gulnar Erpolatovna
Xalmuratova Xolisxon Xolmuratovna

Annotatsiya. Maqolada Netflix platformasi orqali ingliz tilini o'rganishning afzalliklari va zamonaviy ta'lim jarayonidagi o'rni tahlil qilinadi. O'zbekiston sharoitida media asosidagi o'qitish metodlarini joriy etish istiqbollari ko'rib chiqiladi. Netflix yordamida til o'rganish nafaqat fonetik va leksik ko'nikmalarni rivojlantiradi, balki o'quvchining madaniy tafakkurini kengaytiradi.

Kalit so'zlar: Netflix, ingliz tili, media ta'lim, raqamli o'qitish, interaktiv yondashuv, xorijiy tajriba.

Annotation. This article analyzes the advantages of learning English through the Netflix platform and its role in modern education. The prospects of implementing media-based learning methods in the context of Uzbekistan are examined. Learning via Netflix enhances not only phonetic and lexical skills but also broadens students' cultural understanding.

Keywords: Netflix, English language, media education, digital learning, interactive approach, foreign experience.

Аннотация. В статье анализируются преимущества изучения английского языка с помощью платформы Netflix и её роль в современном образовательном процессе. Рассматриваются перспективы внедрения медиабазированных методов обучения в условиях Узбекистана. Изучение через Netflix развивает не только фонетические и лексические навыки, но и расширяет культурное восприятие студентов.

Ключевые слова: Netflix, английский язык, медиаобразование, цифровое обучение, интерактивный подход, зарубежный опыт.

Kirish. Mamlakatimiz mustaqillikka erishgandan so'ng, chet tillarini o'rgatishga qiziqish oshdi va yoshlar uchun ko'plab imkoniyatlar yaratib berildi. Birinchi prezidentimiz Islom Karimov aytganlaridek, "Hozirgi paytda xorijiy tillarni o'rgatishga yurtimizda katta ahamiyat berilmoqda. Bu ham albatta, bejiz emas. Bugun jahon hamjamiyati o'ziga munosib o'rin egallashga intilayotgan mamlakatlarimiz uchun, chet ellik sheriklarimiz bilan hamjihatlikda, hamkorlikda o'z buyuk kelajagini qurayotgan xalqimiz uchun xorijiy tillarni mukammal bilishning ahamiyatini baholashning hojati yo'qdir". Ushbu fikrlarning mantiqiy davomi sifatida 2012 yil 10 dekabrda qabul qilingan "Chet tillarini" o'rgatish tizimini yanada takomillashtirish chora tadbirlari to'g'risida"gi [17]Prezident Qarori chet tillarini o'rganish imkoniyatlarini kengaytirdi.

Zamonaviy dunyoda ingliz tili o'rganish nafaqat akademik ehtiyoj, balki kundalik hayot talabi hisoblanadi. Raqamli platformalar va media vositalarining kengayishi o'quv jarayonini yangi bosqichga olib chiqdi. Netflix platformasi dunyo bo'ylab ko'plab foydalanuvchilar uchun interaktiv o'quv muhiti yaratadi va til o'rganishni qiziqarli qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqot bo'yicha Smith, Lee, H, J. Johnson va boshqalar tomonidan olib borilgan ilmiy tadqiqot ishlari e'tiborga loyiqdir. Globallashuv jarayoni va fan-texnika taraqqiy etgan zamonamizda farzand tarbiyasi nafaqat ota-ona, balki pedagoglar zimmasiga zarur axborotni kerak emasidan ajratish, media orqali savodxonlikka ega bo'lish zaruratini qo'ydi. Mediasavodxonlik – axborotning nega va nima uchun uzatilayotganligini bilish demakdir. Zotan, bugungi axboriy

[17] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli ta'limni rivojlantirish to'g'risida"gi qarori. (2023-yil).

muhitni tushunishda mediasavodxonlik muhim ahamiyat kasb etadi. Mediasavodxonlik vizual xabarlar ostida beriladigan koʻrinmas maʼlumotlarni “oʻqiy olish”, [18]axborot qayerdan, kim tomonidan va nima maqsadlarda uzatilyapti, kimning manfaatlarini oʻzida aks etayapti, degan savollarga javob topa olish uchun zarurdir. Mediasavodxonlik tushunchasi borasida turli xil fikrlar mavjud boʻlib, inson jamiyatdagi fuqaro sifatidagi masʼuliyatini his qilgan holda faol va savodli boʻlishi, mediamatnlarni qabul qila olishi, yaratishi, tahlil eta olishi va baholashi, zamonaviy mediani ijtimoiy-madaniy va siyosiy mazmunini tushuna olishi demakdir. Fikrimizcha, mediasavodxonlik yuqorida bildirilgan fikrlar bilan birgalikda ommaviy axborot vositalari orqali har bir uzatilayotgan axborotni saralashda ongli ravishda yondashish hamdir.

Media taʼlim oʻquvchining faol ishtirokiga asoslangan, real vaziyatlar orqali bilim olishni ragʻbatlantiradigan yondashuvdir. Netflix platformasi bu jarayonni yanada interaktiv qiladi: oʻquvchi sevimli serial va filmlarni tomosha qilib, tabiiy nutq va zamonaviy leksikaga duch keladi. Masalan, “Friends”, “The Crown” va “Stranger Things” kabi seriallar tilni kontekstual oʻrganishga imkon beradi.

AQSh, Janubiy Koreya va Finlyandiya kabi mamlakatlarda media-based learning muvaffaqiyatli qoʻllanilgan. Masalan, Janubiy Koreyada Lingopie platformasi yordamida talabalar film sahnalari asosida dialoglarni tahlil qiladi, yangi soʻzlarni amalda qoʻllaydi va madaniy kontekstni muhokama qiladi. O’zbekistonda ham shunday metodni darslarga integratsiya qilish mumkin, bu esa oʻquvchining mustaqil oʻrganishini va kommunikativ kompetensiyasini oshiradi.

Statistik maʼlumotlarga koʻra, 2023-yilda O’zbekiston PISA (Xalqaro oʻquvchilarni baholash dasturi) reytingida 79 ta davlat orasida oʻrta koʻrsatkichdan past natijalarni qayd etdi. Shu bilan birga, mamlakat taʼlim sifati boʻyicha Global raqobatbardoshlik indeksida 140 davlat ichida 98-oʻrinni egalladi. Bu koʻrsatkichlar taʼlim tizimini modernizatsiya qilish va xorijiy tajribani oʻrganishga zarurat mavjudligini koʻrsatadi. Zamonaviy yondashuvlar esa taʼlimda interaktiv metodlar, raqamli texnologiyalar va talabalarga individual yondashuvni talab qilmoqda. Masalan, Finlandiya taʼlim tizimida
oʻquvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik yondashuvlar muvaffaqiyatli natija bermoqda. Shu bilan birga, Singapur va Janubiy Koreya kabi davlatlarda STEM (fan, texnologiya, muhandislik va matematika) yondashuvi asosiy ustuvor yoʻnalish sifatida qoʻllanilmoqda.

O’zbekiston taʼlim tizimida xalqaro tajribalardan foydalanish orqali, raqamlashtirish va kompetensiyaga asoslangan yondashuvlarni joriy etish, taʼlim sifatini yangi bosqichga olib chiqishga xizmat qiladi. Shu sababli, milliy oʻziga xoslikni hisobga olgan holda zamonaviy yondashuvlarni moslashtirish masalasi muhim ahamiyat kasb etmoqda.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Netflix orqali oʻrganishning afzalliklari va amaliy natijalar

Netflix orqali til oʻrganishning asosiy afzalliklari quyidagilardan iborat:

- Autentik til muhiti va real aksent bilan tanishish;
- O’quvchi motivatsiyasini oshirish; sevimli film va seriallar bilan tilni oʻrganish qiziqarli boʻladi;
- Madaniy tafakkurini kengaytirish; film orqali ingliz madaniyati va ijtimoiy odatlar bilan tanishish;
- Mustaqil oʻrganish imkoniyati; oʻquvchi darsdan tashqari oʻz vaqtida mashq qiladi.

-Analiz qila olish darajasi oshadi va lug`at boyligi koʻrsatkichi oshadi.[19]

Tadqiqotlar (Johnson, 2022) shuni koʻrsatadiki, haftasiga atigi 3–4 soat Netflix orqali tomosha qilgan talabalar 2 oy ichida lugʻat boyligini oʻrtacha 20 foizga oshirgan.

[18] Smith, J. (2021). Media Learning in the Digital Age. Oxford University Press.

[19] Johnson, R. (2022). Motivation and Language Learning via Netflix. TESOL Quarterly.

Filmlar orqali tinglash bilan bog‘laydigan o‘rganish vositasidir. Darslarni boshlashdan oldin talabalar umumiy o‘quv dasturiga ega bo‘lishi kerak. Ushbu reja asosan uchta jihatni o‘z ichiga oladi (1) nimani o‘rganish kerak (2) qanday jarayon va materiallardan foydalanish (3) talabalarning reaktsiyalarini qanday bilish kerak? O‘quv dasturi xuddi tematik reja Hinkel E. (1999) tomonidan taklif qilingan jarayondir.[20] Kino ta’limi darslarining maqsadi talabalarga sinfdagi faoliyatida mavzuli nozik narsalarni o‘rganishga yordam berish va maqsadli til haqida boy ma’lumotlarga ega bo‘lishdir. Shuning uchun kino til o‘qitishga muljallangan darslarida talabalar quyidagi turli yo‘llar bilan tashkil etishlari kerak: filmga oid ba’zi tayanch so‘zlar, idiomalar va qoliplarni tushuntirish; berilgan nom asosida film syujetini bashorat qilish; madaniy kelib chiqishi haqida umumiy tasavvurni kiritish; film mavzusini muhokama qilish; turli fikrlarni ifodalash va juftlik yoki o‘z guruhlarida xarakterga taqlid qilish. Sinfda talabalar talabalarning hayoliy va ijodiy dunyoda bo‘lishlariga imkon berish uchun hamma narsani qilishlari kerak. Buni quyidagicha amalga oshirish mumkin: Tushuntirish talabalarning o‘rganayotgan tilini sinfda to‘g‘ri yo‘naltirish uchun birinchi qadamdir.

Xulosa

Netflix orqali ingliz tili o‘rganish - zamonaviy o‘quvchi uchun interaktiv va qiziqarli yondashuvdir. Bu metod raqamli davr talablari bilan uyg‘un va o‘quvchini mustaqil, motivatsiyalangan shaxs sifatida shakllantiradi. Xorijiy tajribalarni milliy ta’lim tizimiga moslashtirish orqali O’zbekiston ta’limida innovatsion, samarali va interaktiv model yaratish mumkin. Til o‘rganish jarayoni endi faqat dars emas, balki hayotiy va interaktiv tajriba sifatida qabul qilinadi. Undan tashqari, ingliz tili darslarida innovatsion usullarni qo‘llash natijasida o‘quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatlari rivojlanadi, nutqi ravonlashadi, tez va to‘g‘ri javob berish malakasi shakllanadi. Bunday usullar o‘quvchida bilimga ishtiyoq uyg‘otadi. O’quvchi darslarga puxta hozirlik ko‘rishga intiladi. Bu esa o‘quvchilarni ta’lim jarayonining faol sub’yektlariga aylantiradi. Ta’lim tizimi o‘z oldiga erkin fikrlovchi, barkamol, yetuk shaxsni tarbiyalashni vazifa qilib qo‘yar ekan, kelgusida biz bo‘lajak o‘qituvchilar innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanish yo‘llarini yanada mukammalroq ishlab chiqshimizimiz bilan o‘z xissamizni qo‘shishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli ta’limni rivojlantirish to‘g‘risida”gi qarori. (2023-yil).
2. Smith, J. (2021). Media Learning in the Digital Age. Oxford University Press.
3. Johnson, R. (2022). Motivation and Language Learning via Netflix. TESOL Quarterly.
4. www.netflix.com, www.lingopie.com

ИГРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК МЕТОД ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ СТУДЕНТОВ ПРИ ИЗУЧЕНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА

Юлдашев Ф.К.
преподаватель Кафедра общего языкознания
Узбекский Государственные Университет мировых языков
yuldashevfarxod499@gmail.com

Аннотация: В статье говорится о том, как правильно использовать игровые технологии в обучении русскому языку. Выделены современные методы обучения языку и литературе, характеристика и классификация игровых технологий, а также проанализированы методы, используемые в образовательном процессе. А также широкое использование игровых технологий на уроках русского языка и литературы открывает перед

[20] www.netflix.com, www.lingopie.com

учителями новые возможности в преподавании, а также существенно облегчает их труд, повышает эффективность обучения и улучшает качество преподавания.

Annotation: The article talks about how to properly use gaming technologies in teaching the Russian language. Modern methods of teaching language and literature, characteristics and classification of gaming technologies are highlighted, and the methods used in the educational process are analyzed. In addition, the widespread use of gaming technologies in Russian language and literature lessons opens up new teaching opportunities for teachers, and also significantly facilitates their work, increases the efficiency of learning and improves the quality of teaching.

Annotatsiya: Maqolada rus tilini o‘rgatishda o‘yin texnologiyalarini qanday to‘g‘ri qo‘llash haqida gap boradi. Til va adabiyotni o‘qitishning zamonaviy usullari, o‘yin texnologiyalari xususiyatlari va tasnifi yoritilgan, shuningdek, o‘quv jarayonida qo‘llaniladigan usullar tahlil qilinadi. Rus tili va adabiyoti darslarida o‘yin texnologiyalarining keng qo‘llanilishi o‘qituvchilar uchun dars berishda yangi imkoniyatlar ochadi, shuningdek, ularning ishini sezilarli darajada osonlashtiradi, o‘qitish samaradorligini oshiradi va o‘qitish sifatini oshirishi haqida fikrlar keltirilgan.

Ключевые слова: Образования, игровые технологии, учащиеся, школа, дидактическая игра, пальчиковые игры, метод, рисование, письмо, литература, мотивация, фонетика, педагогические технологии.

Key words: Education, gaming technologies, students, school, didactic game, finger games, method, drawing, writing, literature, motivation, phonetics, educational technologies.

Kalit so‘zlar: Ta’lim, o‘yin texnologiyalari, o‘quvchilar, maktab, didaktik o‘yin, barmoq o‘yinlari, metod, chizmachilik, yozuv, adabiyot, motivatsiya, fonetika, ta’lim texnologiyalari.

Образование, полученное в начальной школе, служит базой, фундаментом для последующего освоения знаний. Основная задача государственного стандарта состоит в том, чтобы обеспечить учащегося качественным образованием на первой ступени обучения.

Образовательная технология – это система совместной деятельности учащихся и учителя по проектированию, организации, ориентированию и корректированию образовательного процесса с целью достижения конкретного результата при обеспечении комфортных условий участникам [11].

В современной школе учащегося недостаточно обучить только чтению, счету и письму. Его необходимо обеспечить новыми умениями. Это универсальные учебные действия, составляющие основу умения учиться, а также сформированная сознательная мотивация к обучению, самоорганизация и саморазвитие. Поэтому необходимо создать такие условия, которые позволят повысить у учащихся интерес к учебе, научить осознавать, что осталось непонятным, а в конечном итоге научить учиться. И тогда ученик начнет получать радость от процесса самостоятельного познания и от результата своего учебного труда.

От современного учителя требуется не только дать учащимся образование в виде системы знаний-умений-навыков, но учитель должен и всемерно развивать познавательные и творческие возможности учеников, воспитывать личность.

По нашему мнению, целью работы современного учителя должно стать развитие личности учащегося, его творческих способностей, интереса к учению, формирование желания и умения учиться; освоение системы знаний, умений и навыков, опыта осуществления разнообразных видов деятельности; охрана и укрепление физического и психического здоровья учащихся.

На наш взгляд, игровым технологиям нужно уделять больше внимания, так как игровые технологии являются одной из уникальных форм обучения, которая позволяет сделать интересными и увлекательными не только работу учащихся на творческо-поисковом уровне, но и будничные шаги по изучению предметов.

Игра – это естественная для учащегося и гуманная форма обучения. Обучая посредством игры, мы учим учащихся не так, как нам, взрослым, удобно дать учебный материал, а как учащимся удобно и естественно его взять [6].

Уроки с использованием игр или игровых ситуаций являются эффективным средством обучения и воспитания, поскольку отход от традиционного построения урока и введение игрового сюжета привлекают внимание учащихся всего класса. Содержание игры – это всегда осуществление ряда учебных задач. В игре ученики попадают в ситуацию, позволяющую им критически оценивать свои знания в действии, привести эти знания в систему.

Таким образом, можно с уверенностью сказать, что включение в учебный процесс игры или игровой ситуации приводит к тому, что учащиеся, увлеченные игрою, не заметно для себя приобретают определенные знания, умения и навыки.

Применение игровой технологии даёт возможность сделать то или иное обобщение, осознать правила, которые только что изучили, закрепить, повторить полученные знания в системе, в новых связях, что содействует более глубокому усвоению пройденного материала.

Одно из эффективных средств развития интереса к учебному предмету, наряду с другими методами и приёмами, используемыми на уроках, дидактическая игра.

Дидактическая игра – это метод обучения, в процессе которой в игровой ситуации решаются учебно-воспитательные задачи [8].

Дидактическая игра может использоваться на всех ступенях обучения, выполняя различные функции. Место игры в структуре урока зависит от той цели, с которой ее использует учитель.

Ценность дидактических игр заключается и в том, что учащиеся в значительной мере самостоятельно учатся, активно помогая друг другу и взаимно себя проверяя.

С помощью увлекательных игр учащийся изучает буквы, учится читать, запоминает правильность написания слов, осваивает основы фонетики.

Уроки русского языка и литературы для многих учащихся достаточно сложные, поэтому не вызывают повышенного интереса. Трудности усвоения предмета ведут к недостаточной грамотности.

На наш взгляд, чтобы пробудить интерес к занятиям, повысить грамотность письма нужно вводить игровые моменты на разных этапах урока. С помощью различных ребусов, кроссвордов на одном дыхании проходит работа над словарными словами. Хорошему и быстрому запоминанию слов с непроверяемыми гласными помогают загадки. Загадки помогают развивать образное и логическое мышление, умение выделять существенные признаки и сравнивать, тренируют быстроту и гибкость ума, сообразительность. Игры «в слова» обогащают лексический запас учащегося, приучают быстро находить нужные слова («не лезть за словом в карман»), актуализируют пассивный словарь. Большинство таких игр рекомендуется проводить с ограничением времени, в течение которого выполняется задание. Это позволяет внести в игру соревновательный мотив и придать ей дополнительный азарт.

Очень важно на уроках русского языка и литературы развивать воображение учащихся. Воображение учащегося развивается постепенно, по мере приобретения ими реального жизненного опыта. Для развития воображения и творчества учащихся, необходимо расширять их реальный жизненный опыт. Здесь помогут игры на составление рассказов.

1. «Пальчиковые игры» - это инсценировка каких-либо рифмованных историй, сказок при помощи пальцев [5]. В ходе «пальчиковых игр» учащийся, повторяя движения взрослых, достигает хорошего развития мелкой моторики рук, которая не только оказывает благоприятное влияние на развитие речи, но и подготавливает учащегося к рисованию, письму.

2. На уроках русского языка и литературы ученики должны заучить много правил. В этом им тоже помогает игра. Например, при изучении правила определения ударного гласного в словах, ученики с удовольствием играют в «Запоминалочку»:

Мы в слове слог ударный
Найдем э-ле-мен-тар-но.
А когда его найдем,

Громче всех произнесём

и инсценируют грамматические сказки («Волшебник Ударение»)

3. «Составь текст и озвучь его».

Учащимся предлагается набор слов, которые могут представлять какие-то трудности в произношении. Слова записаны на доске. Задача учащихся – за 2-3 минуты составить связный текст (используя данные слова) и прочитать его, соблюдая орфоэпические нормы. Учитель может назначить экспертов, которые должны внимательно прослушать текст и сделать вывод о соблюдении произносительных норм.

Подобное задание может быть несколько видоизменено: учитель предлагает учащимся тему (например, «Научное исследование» или «Меню»), учащиеся в течение определенного времени должны составить текст на эту тему, используя слова из орфоэпического словарика, включенного в учебник.

4. «Пригласи на обед». Задача: Озвучить меню обеда, на который вы хотите пригласить своего друга (коллегу, знакомого). В меню, конечно, должны оказаться тефтели, щавель, пирожки с творогом, сливовый или грушевый компот и т.д. (другие слова, традиционно вызывающие трудности в произношении).

5. «В эфире – новости». Данный тип заданий предполагает составление текста со словами, представляющими определенные трудности произношения. Тематика текста: события, происходящие в мире (стране, области). Подобное задание позволяет не только отработать произносительные нормы, по и стимулировать интерес учащихся к событиям, происходящим в мире, а значит, обеспечивают расширение кругозора. Как показывает опыт, систематическое применение подобного задания превращает школьников в зрителей новостных программ.

6. «Собери фразеологизм». Как; Макар; свистит; на языке; ветер; вертится; в карманах; куда; в рукавицах; канул; телят; в воду; не гонял; ежовых.

Ответы:

- Куда Макар телят не гонял.
- Как в воду канул.
- Ветер свистит в карманах.
- На языке вертится.
- В ежовых рукавицах.

7. «Угадай-ка». Объяснить, о ком говорят: «стреляный воробей», «гусь лапчатый», «собаку съел».

8. Восстановить пословицы, части которых соединены неверно. Раскрыть скобки.

1) Бояться (не)счастья - в лес (не)ходить.

2) (Не)другу поверить - словам твоим никогда веры (не)будет.

3) Волков бояться - друга обмануть.

4) (Не)плюй в колодец - стыдно (не)учиться.

5) Раз скажешь (не)правду - и счастья (не)видать.

6) (Не)стыдно (не)знать - пригодится воды напиться.

Ключ: правильно - 1 + 5; 2 + 3; 3 + 1; 4 + 6; 5 + 2; 6 + 4.

9. Восстановить пословицы, части которых соединены неправильно. Указать, какие предложения получились: сложносочиненные или простые с однородными членами.

1) Семь раз отмерь, а реч(?) короткая.

2) Без грамоты хоть плач(?) а корень свеж(?).

3) Веревка хороша длинная, а один раз отрсж(?).

4) Стар дуб, а с грамотой хоть вскач(?).

Ключ: правильно- 1 +3; 2 + 4; 3 + 1; 4 + 2.

В настоящее время идёт поиск новых технологий воспитания и обучения, целью которых должно стать создание условий для максимального раскрытия творческого потенциала каждого конкретного учащегося. Реформа общеобразовательной школы нацеливает на использование всех возможностей для повышения эффективности учебно-

воспитательного процесса. Этому достойно может послужить именно игра - важнейшая и неотъемлемая часть учения, досуга, культуры в целом. Сегодня есть потребность сделать игру союзником школы в развитии и образовании учащихся всех возрастов.

Ценность игр заключается в том, что учащиеся в значительной мере самостоятельно учатся, активно помогая, друг другу и взаимно себя, проверяют.

При использовании игр и игровых ситуаций, на уроках возможны самые разнообразные приемы и формы работы. Все зависит от профессионализма и творчества учителя.

Главное, чтобы игра органически сочеталась с серьезным, напряженным трудом, чтобы игра не отвлекала от учения, а, наоборот, способствовала интенсификации умственной работы.

Перед современной школой стоит конкретная педагогическая задача – научиться педагогически, управлять детской игрой, учитывая ее воспитательные потенциалы и психологические особенности развития учащегося в игре.

Педагоги всех времен понимали, что в игре учащийся накапливает знания, развивает способности, формирует познавательные интересы. Очевидно, поэтому в истории развития педагогических систем игра была в значительной мере связана с образовательными задачами.

На уроке игра позволяет учащемуся испытать радость умственного напряжения и преодоления интеллектуальных трудностей, которые сопряжены с решением учебных задач.

Таким образом, при проведении игр был задействован всегда весь класс, все учащиеся проявляли свою активность. Анализируя работу учащихся, можно сказать, что игра увлекает их, работали они с огромным интересом, следовательно, игра способствует стимулированию деятельности учащихся, повышает их интерес к урокам.

Анализируя уроки, на которых проводились игровые технологии, можно сделать вывод о том, что игровые технологии положительно влияют на повышение знаний русского языка и литературы. Игровые технологии, использованные на уроках, предоставляют возможность учащимся раскрыть свои потенциальные возможности, более полно пользоваться своими способностями. Игровые технологии на уроках русского языка и литературы создают ситуацию успеха для слабых учеников, они позволяют раскрыться таким ученикам. Игры создают условия для развития творческого мышления, смекалки, находчивости, сообразительности. Видно, как учащийся меняется в ситуации игры, он чувствует себя более уверенным, школьник не боится совершить ошибку, а если совершает таковую, у него есть возможность осознать её, понять причины данной ошибки и исправить.

Положительно игровые технологии влияют на развитие учащихся, им предоставляется возможность работать в группе, решать различные учебные задачи, высказывать свое мнение, анализировать ситуацию, искать пути решения.

Таким образом, включение игровых технологий в процесс обучения учащихся способствует повышению познавательной активности и интереса к русскому языку и литературе, способствует более качественному усвоению знаний.

В наше время востребована личность, обладающая креативностью, умеющая творчески решать задачи, с которыми сталкивается в жизни. Во многом это связано с развитием общества. Образование не стоит на месте и требует от обучающихся всё больше и больше.

Исходя из проделанной работы, можно сделать следующие выводы:

Современные педагогические технологии представляют интерес, поскольку они создают условия для реальной языковой среды, на базе которой формируется потребность общения на изучаемом языке и, как следствие, потребность в изучении изучаемого языка.

Педагогические технологии обеспечивают высокую результативность занятия.

Развитие игры и личности (результат образовательно-воспитательной работы – творческое отражение реальных и сказочных ситуаций, умение разворачивать игру на любой стадии ее развития, знание различных видов игр, упражнения в умении наблюдать,

рассуждать, общаться, выявление самостоятельности в выборе игры, игрушки, содержательные самостоятельные и групповые игры, соблюдения ролевых способов поведения, норм общения): сюжет как показатель содержательности игры, правила ролевого поведения в игре, взаимосвязь знаний и игровых возможностей, игрушка как средство формирования мировосприятия, игрушка как составляющая предметно-игровой среды и предпосылка развития игры.

Литературное чтение – один из основных предметов в начальной школе, объединяет два основных направления в обучении, отражённые в его названии, – изучение литературно-художественных произведений и освоение речевых навыков и умений. Особая роль предмета связана с формированием коммуникативно-речевого навыка чтения. Чтение как обще учебный навык является основой развития всех остальных речевых умений, и от его качества зависит развитие ребёнка и его успешность обучения по другим школьным дисциплинам.

Все компоненты игровой деятельности находятся во взаимосвязи и взаимозависимости. Результатом игры являются полученные от ее процесса чувства и личностные изменения – развитие воображения, речи, памяти, самосознания, моральных качеств и тому подобное. Для структурного анализа игровой деятельности детей младшего школьного возраста важно учитывать предметных условий ее осуществления. Объективно предметными условиями определяется способ достижения цели игровой деятельности, ее операционная аспект.

Литературное чтение способствует развитию интеллектуально-познавательных, художественно-эстетических способностей младших школьников, а также формированию жизненно важных нравственно-этических представлений в доступной для данного возраста эмоционально-образной форме.

Было показано, что сочетание игровых методов при ведении уроков по литературному чтению делает усвоение знаний более успешным, ученик в игровой форме знакомится с произведениями и улавливает их смысл, то есть использование игровых методов на уроках литературного чтения мы считаем целесообразными и правильными методически для достижения конечной цели обучения - усвоения материала.

Таким образом, анализируя результаты теоретических исследований литературы, современных педагогов, психологов по проблеме повышения знаний к русскому языку и литературе, можно сделать вывод о том, что игровая технология имела огромное значение в обучении учащихся во все времена, начиная с древности. Педагогов всех времен волновала проблема развития психических и познавательных процессов у учащихся, стимулирования их деятельности, в чем большое предпочтение отдавали именно игровой технологии. Игра не потеряла своей значимости и в современном обучении учащихся, она постоянно изменяется, обновляется и совершенствуется. Применение игры в обучении благотворно влияет на качество усвоения учебного материала, за счет повышения интереса к предмету. А интерес, в свою очередь, прекрасно стимулирует деятельность учащихся и является одним из главных мотивов учения. По результатам практической части данной работы можно сказать, что проблема повышения интереса к русскому языку и литературе существует. Дело в том, что данный предмет не является популярным среди учащихся, особого интереса учащиеся к нему не проявляют, среди любимых предметов практически нет русского языка и литературы. Материал по этому предмету сложен для понимания учащимися, а поэтому и не вызывает у них должного интереса.

Благодаря изучению научно-методической литературы можно говорить о том, что для повышения знаний по русскому языку и литературе необходимо стимулировать деятельность учащихся с помощью игровых технологий. Игра позволяет воспитывать желание и умение учиться, создает такой эмоциональный фон урока, который помогает учащимся лучше и глубже усвоить содержание материала. Игра позволяет создать рабочую, развивающую атмосферу как личностные качества учащегося, например: взаимопомощь, взаимовыручка, поддержка, чувство товарищества, – так и психические процессы, такие как: память, мышление, внимание, речь, воображение и т.д. Большую помощь игра оказывает в

сплочении коллектива учащихся, через работу в группах и взаимную поддержку. На уроке, учащиеся играют с большим удовольствием и радостью, они не чувствуют усталости, не замечают, как проходит время, они увлечены. Если игра проводится в начале урока, учащиеся на протяжении всего оставшегося времени прекрасно работают, слабые ученики проявляют достаточную активность, в середине, конце урока игра позволяет сосредоточить внимание, поддержать интерес к уроку.

На наш взгляд, если использовать игры на протяжении всего начального обучения, несомненно, они будут способствовать повышению интереса к русскому языку и литературе и учащиеся, переходя в среднее звено для дальнейшего обучения, будут проявлять больший интерес к данному предмету, будут иметь более глубокие знания в этой области.

Исходя из выше сказанного, можно сделать вывод о том, что игры необходимы для начальной школы, и использовать их надо в системе, на разных этапах урока, включать в них различные виды деятельности учащихся, применять игры при изучении сложного, трудного для понимания материала. Необходимо разрабатывать целые комплексы игр по определенным темам, для более систематизированного их использования.

Таким образом, игра – это незаменимый инструмент в развитии личности учащегося, с помощью которого можно повысить интерес к русскому языку и литературе и сделать этот предмет более «живым» и увлекательным.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Азизходжаева Н.Н. Педагогические технологии и педагогическое мастерство. – Т., 2003.
2. Ахмедова Л.Т. Методика преподавания русского языка. – Т.: Фан ва технология, 2013.
3. Бакулина Г.А. Интеллектуальное развитие учащихся на уроках русского языка. – М., 2003.
4. Губанова О. В., Левкина И. С. Использование игровых приемов на уроках // Начальная школа. – 1997. – № 6.
5. Кукушин В.С. Современные педагогические технологии: Начальная школа. Изд. 2-е. – Ростов н/Д, 2004.
6. Ливингстоун К. Ролевые игры в обучении иностранным языкам. – М., 1988.
7. Рамзаева Т.Г., Воюшина М.П., Щеголева Г.С., Савельева Л.В., Чистякова Н.Н. Методические основы языкового образования и литературного развития младших школьников. – М.: Высшая школа, 2003. – 167 с.
8. Рыбникова М.А. Очерки по методике литературного чтения. Изд-е 3-е. – М.: Учпедгиз, 1963. – 240 с.
9. Светловская Н.Н. О внеклассном чтении. // Начальная школа, 1969, №2. – С.12-16.
10. Светловская Н.Н. Обучение детей чтению. – М.: Академия, 2001. – 280 с.
11. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. – М.: Народное образование, 2002. – 256 с.
12. Смирнова Н.Е., Ципенко Н.Н. Игровые уроки. Русские и зарубежные произведения. – М.: НЦ ЭНАС, 2003.
13. Современные уроки русского языка / Л.С. Бескоровейная. – Ростов н/Д, 2002.
14. Школьная И.А. Педагогические условия активизации игровой деятельности детей. – К., 2002. – 246 с.
15. Щербак М.К., Фролова Г.В. Первые дни обучения в начальной школе. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1951. – 92 с.
16. Эльконин Д.Б. Психологические игры. – М.: Педагогика, 1978. – 270 с.
17. Эльконин Д.Б. Психология игры. – М.: Смысл, 1999. – 151 с.
18. http://www.ed.asu.edu/edrev/reviews/rev24.htm
19. http://www.elibrary.ru
20. http://www.casemethod.ru
21. http://www.writing.colostate.edu/casestudy/index.cfm

RAQAMLI IQTISODIYOTNING SHAKLLANISHI VA UNING MILLIY IQTISODIYOTGA TA’SIRI

Xamitova Mavluda Sindarovna
Fan va texnologiyalar universiteti
Iqtisodiyot kafedrasi o‘qituvchisi
Karimjonova Dilorom Qobuljonovna
Iqtisodiyot yo‘nalishi 1-bosqich talabasi
karimjonovadilorom2008@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli iqtisodiyotning shakllanish jarayoni, uning asosiy tarkibiy qismlari hamda milliy iqtisodiyotga ko‘rsatadigan ta’siri tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt, katta ma’lumotlar (big data) va elektron tijoratning jadal rivojlanishi iqtisodiy tizimlarda tub o‘zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Maqolada raqamli infratuzilma rivoji, davlatning raqamli transformatsiya siyosati va biznes muhitining moslashuv darajasi o‘rganiladi. Shuningdek, raqamli iqtisodiyotning mehnat bozoriga, ishlab chiqarish samaradorligiga hamda innovatsion salohiyatga ta’siri tahliliy jihatdan yoritiladi. O’zbekiston misolida milliy iqtisodiyotda raqamli texnologiyalarni joriy etishning ijobiy natijalari, mavjud muammolar va istiqbolli yo‘nalishlar ko‘rsatib o‘tilgan. Tadqiqot natijalari raqamli iqtisodiyotning mamlakat iqtisodiy barqarorligi, raqobatbardoshligini oshirish va yangi ish o‘rinlari yaratishdagi o‘rni beqiyos ekanligini namoyon etadi.

Kalit so‘zlar: raqamli iqtisodiyot, raqamli transformatsiya, innovatsiya, texnologik rivojlanish, milliy iqtisodiyot, elektron tijorat, sun’iy intellekt, iqtisodiy samaradorlik.

XXI asrda insoniyat taraqqiyotining eng muhim belgilaridan biri bu — raqamli texnologiyalarning keng miqyosda joriy etilishi va ular asosida shakllanayotgan yangi iqtisodiy tizim, ya’ni raqamli iqtisodiyotdir. Zamonaviy iqtisodiy rivojlanish jarayonida raqamli iqtisodiyot mamlakatlarning iqtisodiy salohiyatini belgilovchi strategik omilga aylanib bormoqda. U nafaqat ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish sohalarini modernizatsiya qiladi, balki jamiyatning ijtimoiy tuzilmasiga, mehnat bozoriga, ta’lim va boshqaruv tizimlariga ham chuqur ta’sir ko‘rsatadi.

Raqamli iqtisodiyotning mohiyati shundaki, unda axborot, ma’lumotlar bazasi va texnologik innovatsiyalar asosiy iqtisodiy resurs sifatida namoyon bo‘ladi. Internet, sun’iy intellekt, katta ma’lumotlar (big data), blokcheyn va bulutli hisoblash tizimlari kabi ilg‘or texnologiyalar yangi iqtisodiy qiymatni yaratishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Ushbu jarayon natijasida an’anaviy iqtisodiyot o‘z tuzilmasini o‘zgartirmoqda, ishlab chiqarish samaradorligi ortib, yangi biznes modellar va xizmat ko‘rsatish shakllari paydo bo‘lmoqda.

Bugungi kunda ko‘plab davlatlar raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishni milliy siyosatning ustuvor yo‘nalishi sifatida qabul qilgan. O’zbekiston ham bu borada sezilarli yutuqlarga erishmoqda. Xususan, “Raqamli O’zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida davlat boshqaruvi, ta’lim, sog‘liqni saqlash, bank-moliya tizimi va xizmatlar sohasi bosqichma-bosqich raqamlashtirilmoqda. Bunday islohotlar iqtisodiyotda shaffoflikni ta’minlash, samaradorlikni oshirish, yangi ish o‘rinlari yaratish va xalq farovonligini yuksaltirishga xizmat qilmoqda.

Shu nuqtai nazardan, raqamli iqtisodiyotning shakllanishi, rivojlanish bosqichlari va uning milliy iqtisodiyotga ko‘rsatadigan ta’sirini o‘rganish dolzarb ilmiy-amaliy masalalardan biridir. Mazkur maqolada aynan shu yo‘nalishdagi nazariy qarashlar, amaliy tajribalar va O’zbekiston sharoitida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish imkoniyatlari tahlil qilinadi.

1. Raqamli iqtisodiyot tushunchasi va uning mohiyati

Raqamli iqtisodiyot — bu axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida yaratiladigan, qayta ishlanadigan va tarqatiladigan iqtisodiy tizimdir. Unda ma’lumot (data) asosiy ishlab chiqarish resursiga aylanadi. Sun’iy intellekt, blokcheyn, bulutli texnologiyalar, avtomatlashtirilgan tizimlar va onlayn xizmatlar bu jarayonning muhim tarkibiy qismlaridir.

Raqamli iqtisodiyotning o‘ziga xos xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- iqtisodiy jarayonlarning tezkorligi va shaffofligi;
- inson omilining qisqarishi, avtomatlashtirish darajasining oshishi;
- xarajatlarning kamayishi va ishlab chiqarish samaradorligining ortishi;

- global raqobat va yangi bozorlarning paydo bo‘lishi.

2. Raqamli iqtisodiyotning milliy iqtisodiyotga ta’siri

Raqamli iqtisodiyotning joriy etilishi milliy iqtisodiyotning deyarli barcha sohalariga ta’sir ko‘rsatadi. Jumladan:

- Ishlab chiqarish sohasida – avtomatlashtirish va raqamli texnologiyalar mehnat unumdorligini oshiradi, inson mehnatini yengillashtiradi.
- Xizmat ko‘rsatish sohasida – elektron to‘lovlar, onlayn banklar va raqamli xizmatlar aholiga qulaylik yaratadi.
- Davlat boshqaruvida – “e-hukumat” tizimi orqali shaffoflik va samaradorlik ortadi.
- Ta’lim va bandlikda – yangi kasblar paydo bo‘ladi, raqamli ko‘nikmalar muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, raqamli iqtisodiyot O’zbekistonning xalqaro iqtisodiy integratsiyasini mustahkamlab, eksport salohiyatini kengaytiradi.

3. O’zbekistonda raqamli iqtisodiyotning rivojlanish istiqbollari

O’zbekiston raqamli iqtisodiyot sohasida bir qator yutuqlarga erishgan:

✓ Elektron hukumat portali, my.gov.uz orqali davlat xizmatlarining katta qismi onlayn ko‘rsatilmoqda.

✓ Bank tizimida “Click”, “Payme”, “Apelsin” kabi raqamli to‘lov tizimlari keng qo‘llanmoqda.

✓ “IT Park” rezidentlari orqali startaplar soni ortib, yoshlar innovatsion g‘oyalarga jalb etilmoqda.

Biroq bu jarayonda muammolar ham mavjud: infratuzilmaning yetarli emasligi, raqamli savodxonlik darajasining pastligi va axborot xavfsizligi masalalari. Shu sababli, raqamli iqtisodiyotni muvaffaqiyatli rivojlantirish uchun davlat, biznes va ta’lim sektori o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish zarur.

Xulosa qilib aytganda, raqamli iqtisodiyot zamonaviy iqtisodiy taraqqiyotning eng muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u mamlakatlarning raqobatbardoshligini belgilovchi strategik omilga aylanmoqda. Raqamli texnologiyalar ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish, boshqaruv, ta’lim va moliya tizimlarida samaradorlikni oshirib, iqtisodiy resurslardan oqilona foydalanish imkonini yaratadi. Shu orqali milliy iqtisodiyotda shaffoflik, tezkorlik va innovatsion rivojlanish jarayonlari kuchayadi.

O’zbekiston sharoitida raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi “Raqamli O’zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida izchil amalga oshirilmoqda. Elektron hukumat, elektron tijorat, raqamli to‘lov tizimlari va startap ekotizimining kengayishi natijasida iqtisodiy faollik oshib, yangi ish o‘rinlari yaratilmoqda. Shu bilan birga, raqamli infratuzilmani mustahkamlash, axborot xavfsizligini ta’minlash va raqamli savodxonlikni oshirish dolzarb masala bo‘lib qolmoqda.

Kelgusida raqamli iqtisodiyotning to‘liq shakllanishi mamlakatning iqtisodiy barqarorligini mustahkamlash, xalq farovonligini oshirish va global raqobatda munosib o‘rin egallashiga xizmat qiladi. Shu bois, bu yo‘nalishda davlat siyosatini izchil davom ettirish, ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish va innovatsion loyihalarni qo‘llab-quvvatlash zarurdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O’zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi farmoni. – Toshkent, 2020-yil.

2. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. – Toshkent, 2018-yil.

3. Karimov, A. (2022). Raqamli iqtisodiyot va innovatsion rivojlanish yo‘nalishlari. Toshkent: Iqtisodiyot va innovatsiyalar nashriyoti.

4. To‘laganova, N. & Raxmonov, I. (2023). O’zbekiston iqtisodiyotida raqamli transformatsiya jarayonlari. “Iqtisodiyot va ta’lim” jurnali, №4, 45–52-betlar.

5. Tapscott, D. (2016). The Digital Economy: Rethinking Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence. New York: McGraw-Hill Education.

6. Schwab, K. (2018). The Fourth Industrial Revolution. Geneva: World Economic Forum.
7. Bukht, R. & Heeks, R. (2017). Defining, Conceptualising and Measuring the Digital Economy. Development Informatics Working Paper, No. 68, University of Manchester.
8. OECD (2020). Digital Economy Outlook 2020. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
9. Jahon banki (World Bank). (2021). Digital Development Report: Digital Dividends. Washington, D.C.
10. Xolmirzayev, B. (2021). Raqamli iqtisodiyot: nazariya va amaliyot. Toshkent: “Fan va texnologiya” nashriyoti.

ILMIY TAFAKKUR QOBILIYATLARINI SHAKLLANTIRISHDA INTERAKTIV VA RAQAMLI PEDAGOGIK YONDASHUVLAR.

Rahmonova Shoxruza Sobirjon qizi
ADPI Pedagogika va psixalogiya
kafedrasi assistent o‘qituvchisi
Telefon raqami. +99890-624-71-8, E-mail: shoxruzarahmonova4@gmail.com

Annotatsiya: Oliy ta’lim muassasalarida talabalarda ilmiy tafakkur qobiliyatlarini rivojlantirish bugungi ta’lim tizimining strategik maqsadlaridan biri hisoblanadi. Ilmiy tafakkur talabalarning mantiqiy tahlil qilish, dalillarga asoslanib xulosa chiqarish hamda nazariy bilimlarni amaliy faoliyatda qo‘llash qobiliyatini belgilaydi. Shu nuqtai nazardan, interaktiv metodlar va raqamli pedagogik yondashuvlarni uyg‘unlashtirish talabalar tafakkurini chuqur, tizimli hamda mustaqil shakllantirishda muhim o‘rin tutadi[21].

Tadqiqotda oliy ta’lim jarayonida keng qo‘llanilayotgan “debat”, “aqliy hujum”, “keys-stadi”, “rol o‘ynash” kabi interaktiv metodlar bilan bir qatorda, raqamli ta’lim platformalari, virtual laboratoriyalar va sun’iy intellektga asoslangan o‘quv vositalarining samaradorligi tahlil qilinadi. Bunday yondashuvlar talabalarning ijodiy fikrlash, tanqidiy tahlil va ilmiy izlanish faoliyatini faollashtiradi hamda ularni muammoli vaziyatlarni yechishga yo‘naltiradi[22].

Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, interaktiv va raqamli pedagogik texnologiyalarning uyg‘unligi oliy ta’lim jarayonini innovatsion asosda tashkil etish, o‘qitish sifati va talabalarning ilmiy tafakkur madaniyatini yuksaltirishga xizmat qiladi. Natijada, bo‘lajak mutaxassislarning intellektual salohiyati va kasbiy kompetensiyalari zamonaviy ta’lim talablari darajasida rivojlanadi.

Kalit so‘zlar: ilmiy tafakkur, oliy ta’lim, interaktiv metodlar, raqamli pedagogika, innovatsion yondashuv, tanqidiy fikrlash, ilmiy izlanish.

Аннотация: В системе высшего образования развитие у студентов способностей к научному мышлению рассматривается как одно из стратегических направлений современной педагогики. Научное мышление определяет умение студентов логически анализировать информацию, делать выводы на основе доказательств, а также применять теоретические знания в практической деятельности. В этом контексте интеграция интерактивных методов обучения и цифровых педагогических подходов играет важную роль в формировании у студентов глубокого, системного и самостоятельного мышления[1].

В исследовании анализируется эффективность таких интерактивных методов, как «дебаты», «мозговой штурм», «кейс-стади», «ролевая игра», а также использование цифровых образовательных платформ, виртуальных лабораторий и учебных средств на основе искусственного интеллекта. Подобные подходы активизируют творческое и критическое мышление студентов, стимулируют их исследовательскую активность и направляют на самостоятельное решение проблемных ситуаций[2].

1.Xolmatova N. Innovatsion pedagogika va interaktiv o‘qitish texnologiyalari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2022.

[22] Karimov B. Raqamli ta’lim muhitida talabalarda ilmiy tafakkurni rivojlantirish usullari. – Oliy ta’lim jurnali, №4, 2023.

Результаты показывают, что сочетание интерактивных и цифровых педагогических технологий способствует инновационной организации образовательного процесса в вузах, повышению качества обучения и развитию культуры научного мышления у студентов. В итоге формируется интеллектуальный потенциал и профессиональная компетентность будущих специалистов, соответствующих современным требованиям образования.

Ключевые слова: научное мышление, высшее образование, интерактивные методы, цифровая педагогика, инновационный подход, критическое мышление, исследовательская деятельность.

Annotation: In the system of higher education, the development of students' scientific thinking abilities is regarded as one of the strategic priorities of modern pedagogy. Scientific thinking determines students' ability to logically analyze information, draw evidence-based conclusions, and apply theoretical knowledge to practical activities. In this context, the integration of interactive teaching methods and digital pedagogical approaches plays an essential role in fostering deep, systematic, and independent thinking among students[1].

The study analyzes the effectiveness of interactive methods such as "debate," "brainstorming," "case study," and "role-playing," as well as the use of digital learning platforms, virtual laboratories, and artificial intelligence–based educational tools. These approaches stimulate students' creative and critical thinking, enhance their research activity, and encourage them to find independent solutions to problem-based situations[2].

The results indicate that the combination of interactive and digital pedagogical technologies contributes to the innovative organization of the higher education process, improves the quality of teaching, and develops a culture of scientific thinking among students. As a result, the intellectual potential and professional competence of future specialists are enhanced in accordance with modern educational requirements.

Keywords: scientific thinking, higher education, interactive methods, digital pedagogy, innovative approach, critical thinking, research activity.

Kirish. XXI asrda ta'lim tizimi globallashuv, raqamli transformatsiya va tezkor axborot oqimlari sharoitida faoliyat yuritmoqda. Bunday sharoitda oliy ta'limning asosiy vazifalaridan biri — talabalarda ilmiy tafakkur qobiliyatlarini shakllantirish, ularni mustaqil fikrlaydigan, tahliliy yondashuvchi va innovatsion g'oyalar yarata oladigan mutaxassislarga aylantirishdan iboratdir. Ilmiy tafakkur shaxsning tafakkur madaniyati, bilish faoliyati va ilmiy asoslangan qarorlar qabul qilish salohiyatining muhim ko'rsatkichidir. Shu bois, zamonaviy ta'lim jarayonida an'anaviy metodlardan raqamli va interaktiv pedagogik yondashuvlarga o'tish nafaqat zarurat, balki ta'lim samaradorligini belgilovchi asosiy omilga aylanmoqda[23]

Ilmiy tafakkur o'z mohiyatiga ko'ra, insonning muammoli vaziyatni aniqlash, uni mantiqiy tahlil qilish, gipoteza ilgari surish, ilmiy izlanish olib borish va dalillangan xulosalar chiqarish jarayonidagi faol aqliy harakatidir. Oliy ta'lim muassasalarida bu qobiliyatni rivojlantirish uchun interaktiv metodlar — "aqliy hujum", "keys-stadi", "debat", "rol o'ynash", "klaster", "muammoli ta'lim" kabi yondashuvlar muhim ahamiyatga ega. Ular talabalarning mustaqil fikrlashini faollashtiradi, nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog'lash imkonini yaratadi va kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantiradi. Shu bilan birga, raqamli ta'lim texnologiyalari, virtual laboratoriyalar, masofaviy platformalar va sun'iy intellekt asosidagi o'quv tizimlari o'quv jarayonining interfaol xarakterini kuchaytirib, talabalarni ilmiy izlanish muhitiga yaqinlashtiradi.[24]

Bugungi kunda raqamli pedagogika nafaqat o'qitish vositasi, balki ta'lim falsafasining yangi yo'nalishiga aylangan. Raqamli va interaktiv metodlarning uyg'unligi talabalarda tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirish, muammolarga ilmiy nuqtayi nazardan yondashish hamda analitik qaror

1. [23] Digital transformation initiatives in higher education institutions: A multivocal literature review, Education and Information Technologies (2023).

2. [24] Ilgaz, A. „Flipped Classroom with Interactive Videos Applied to Nursing Students in the Teaching of Biostatistics Knowledge: A Mixed-Method Study". Journal of Nursing & Health Sciences 2022; 4(2): XX-XX.

qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Shu jihatdan, ilmiy tafakkurni shakllantirishda interaktiv va raqamli yondashuvlarning pedagogik-psixologik asoslarini chuqur o‘rganish, ularning ta’lim jarayonidagi o‘rnini aniqlash va samaradorligini tahlil qilish dolzarb ilmiy-amaliy masala hisoblanadi.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, zamonaviy ta’lim jarayoni raqamli texnologiyalar bilan to‘yingan bo‘lishiga qaramay, ilmiy tafakkur madaniyati hali to‘liq shakllanmagan. Shu sababli, o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi interfaol muloqot, raqamli vositalardan maqsadli foydalanish, virtual tajriba va modellashtirish asosida o‘qitish texnologiyalarini takomillashtirish zarurdir. Tadqiqot natijalari oliy ta’lim tizimida ilmiy tafakkur qobiliyatlarini rivojlantirishga, talabalarning intellektual salohiyatini yuksaltirishga va ularning raqamli kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

XXI asr ta’limi global raqamli transformatsiya va tezkor axborot oqimlari sharoitida rivojlanmoqda. Shu kontekstda ilmiy tafakkur qobiliyatlarini shakllantirish oliy ta’limning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi.

Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, interaktiv pedagogik metodlar (debate, case-study, brainstorming, rol o‘ynash, muammoli ta’lim) talabalarning mustaqil fikrlashini rag‘batlantiradi, nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog‘laydi va kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantiradi [25]. Shu bilan birga, raqamli ta’lim vositalari — virtual laboratoriyalar, onlayn platformalar, sun’iy intellekt tizimlari — o‘quv jarayonini interfaol qilish va talabalarning ilmiy izlanish muhitiga tez moslashishiga yordam beradi [26].

Oliy ta’limda ilmiy tafakkur qobiliyatlarini shakllantirishga bag‘ishlangan so‘nggi tadqiqotlar interaktiv va raqamli metodlarni birlashtirishning samaradorligini ko‘rsatmoqda. Masalan, Flipped Classroom va blended learning yondashuvlari talabalarning tanqidiy fikrlash va muammolarni yechish qobiliyatini sezilarli darajada oshiradi. Shu bilan birga, ko‘plab tadqiqotlar sun’iy intellekt va virtual laboratoriyalarni qo‘llashning talabalarning ijodiy va analitik qobiliyatlarini kuchaytirishdagi ahamiyatini qayd etadi.

METODOLOGIYA

Tadqiqot maqsadi: Oliy ta’lim talabalari orasida ilmiy tafakkur qobiliyatlarini shakllantirishda interaktiv va raqamli pedagogik yondashuvlarning samaradorligini aniqlash.

Tadqiqot obyekti va predmeti: Obyekt: Oliy ta’lim jarayoni va talabalarning ilmiy tafakkur qobiliyatlari.

Tadqiqot constructivism va active learning nazariyalariga, shuningdek raqamli pedagogika tamoyillariga tayangan. Interaktiv va raqamli metodlar talabalarning mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilish va ilmiy izlanish qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, interaktiv va raqamli pedagogik yondashuvlar oliy ta’lim talabalari orasida ilmiy tafakkur qobiliyatlarini sezilarli darajada oshiradi. Eksperimental guruhning test natijalari va ijodiy loyihalari shuni ko‘rsatdiki, talabalarning mustaqil fikrlash, tanqidiy tahlil va muammoli vaziyatlarni hal qilish qobiliyati nazorat guruhiga nisbatan yuqori.

Interaktiv metodlar — debatlar, case-study, rol o‘ynash va brainstorming — talabalarning nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan bog‘lashini rag‘batlantiradi va ularni muloqotga faol jalb qiladi. Shu bilan birga, raqamli vositalar — virtual laboratoriyalar, onlayn platformalar, sun’iy intellekt tizimlari — o‘quv jarayonini yanada interfaol qiladi va talabalarni ilmiy izlanish muhitiga yaqinlashtiradi. Bu natija Johnson va boshqa tadqiqotchilarning (2023) kuzatishlari bilan mos keladi, ular blended learning va raqamli vositalar talabalarning ijodiy va analitik qobiliyatlarini oshirishini ta’kidlaydi [27].

---

[25] Johnson, L., et al. “The 2023 Horizon Report: Higher Education Edition”. EDUCAUSE Review, 2023.

[26] 6. Flipped classroom in higher education: a systematic literature review and research challenges (Baig & Yadegaridehkordi, 2023) — oliy ta’limda flipped classroom yondashuvidagi tadqiqotlar va metodologik muammolarni sistematik tahlil qiladi.

[27] 7. Mobile Learning in Higher Education: A Systematic Literature Review (Naveed et al., 2023)

Shuningdek, interaktiv va raqamli metodlarni birlashtirish talabalarda muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va gipoteza ilgari surish qobiliyatini sezilarli darajada rivojlantiradi. Bu, o‘z navbatida, ilmiy izlanish va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini mustahkamlashga yordam beradi. Flipped classroom yondashuvi natijalari ham shuni ko‘rsatadiki, talabalar o‘z bilimini amaliy vaziyatlarda qo‘llash orqali ilmiy tafakkur darajasini oshiradi.

NATIJA

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, interaktiv va raqamli pedagogik yondashuvlar oliy ta’lim talabalari orasida ilmiy tafakkur qobiliyatlarini sezilarli darajada rivojlantiradi. Eksperimental guruh bilan solishtirganda, nazorat guruhidagi talabalar an’anaviy metodlar yordamida olingan natijalardan pastroq ko‘rsatkichlarga ega bo‘ldi.

ASOSIY XULOSALAR:

Interaktiv metodlar (debate, case-study, brainstorming, rol o‘ynash) talabalarning mustaqil fikrlash, tanqidiy tahlil va muammoli vaziyatlarni hal qilish qobiliyatini oshiradi.

Raqamli vositalar (virtual laboratoriyalar, onlayn platformalar, sun’iy intellekt tizimlari) o‘quv jarayonini interfaol qiladi va talabalarni ilmiy izlanish muhitiga yaqinlashtiradi.

Interaktiv va raqamli metodlarni birlashtirish talabalarda ilmiy tafakkur, gipoteza ilgari surish va ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini sezilarli darajada rivojlantiradi.

Oliy ta’lim muassasalari uchun ushbu yondashuvlarni tizimli joriy etish tavsiya etiladi, bu esa ta’lim sifatini va talabalar tayyorgarligini oshirishga xizmat qiladi.

Natijalar ilmiy va amaliy jihatdan oliy ta’limda ta’lim jarayonini modernizatsiya qilish, interaktiv va raqamli pedagogik metodlarni kengaytirish zaruratini tasdiqlaydi.

ADABIYOTLAR RO’YXATI:

1. Xolmatova N. Innovatsion pedagogika va interaktiv o‘qitish texnologiyalari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2022.
2. Karimov B. Raqamli ta’lim muhitida talabalarda ilmiy tafakkurni rivojlantirish usullari. – Oliy ta’lim jurnali, №4, 2023.
3. Digital transformation initiatives in higher education institutions: A multivocal literature review, Education and Information Technologies (2023).
4. Ilgaz, A. „Flipped Classroom with Interactive Videos Applied to Nursing Students in the Teaching of Biostatistics Knowledge: A Mixed-Method Study“. Journal of Nursing & Health Sciences 2022; 4(2): XX-XX.
5. [²] Johnson, L., et al. “The 2023 Horizon Report: Higher Education Edition”. EDUCAUSE Review, 2023.
6. Flipped classroom in higher education: a systematic literature review and research challenges (Baig & Yadegaridehkordi, 2023
7. Mobile Learning in Higher Education: A Systematic Literature Review (Naveed et al., 2023)
—
8. Emerging Digital Practices Supporting Student-Centered Learning Environments in Higher Education (2023) Scientific Thinking and Critical Thinking in Science Education (2023)
9. Literature Review on Pedagogical Skills, Technology, and Digitalization (Persada & Sobandi, 2023)
10. Digital education: Mapping the landscape of virtual teaching in higher education (2024)
11. Using interactive teaching methods in higher education (Ahmed, 2023)

QUYI SINFLARDA INFORMATIKA FANINI O'QITISHDA ALGORITMIK FIKRLASH, O'YINLASHTIRISH VA AKT INTEGRATSIYASI

Djurayeva Buvsara Abdumannonovna
Jizzax davlat pedagogika universiteti
Axborot texnologiyalari va tizimlari kafedrasi
Pedagogika fanlari falsafa doktori(PhD).v.b.dotsenti
Oxbo'tayeva Farzona Abdurasul qizi
Jizzax davlat pedagogika universiteti
Aniq fanlar fakulteti talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada quyi sinflarda informatika fanini o'qitishda algoritmik fikrlashni shakllantirish, o'yinlashtirish (gamifikatsiya) usullaridan foydalanish hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini (AKT) o'quv jarayoniga samarali integratsiya qilishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Algoritmik fikrlashni rivojlantirishda blokli dasturlash, muammoni qismlarga ajratish, vizual algoritmlardan foydalanish kabi metodlar; gamifikatsiya jarayonida ballar, darajalar, musobaqa va hamkorlik elementlari; AKT integratsiyasida esa interaktiv platformalar, robototexnika va multimediadan foydalanish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda o'qituvchi tayyorgarligi, texnik infratuzilma va dars jarayonini loyihalashga oid muammolar ham yoritilib, samarali dars o'tkazish uchun metodik tavsiyalar taklif etiladi. Olingan xulosalar quyi sinf o'quvchilarida motivatsiya, faollik va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar. Algoritmik fikrlash, gamifikatsiya, o'yinlashtirish, AKT integratsiyasi, quyi sinflar, informatika o'qitish metodikasi, blokli dasturlash, Scratch, motivatsiya, interaktiv ta'lim, kompyuter savodxonligi, pedagogik texnologiyalar.

Bugungi kunda yosh o'quvchilarda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) bilan boyitilgan ta'lim jarayonlari va dasturlash hamda algoritmik fikrlash malakalarini shakllantirish juda dolzarb hisoblanadi. Quyi sinflarda (5-6-sinf va shunga yaqin) informatika fanini o'qitish jarayonida faollik, ijodiylik va muammolarni mustaqil yecha olish ko'nikmalarini shakllantirish talab qilinmoqda. Shuningdek, o'yinlashtirish (gamifikatsiya) usullari o'quvchilarning motivatsiyasini oshirishda, AKT esa darslarning samaradorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Mazkur maqola quyi sinflarda informatika fanini o'qitishda uchta asosiy metodik yondashuv algoritmik fikrlashni shakllantirish, o'yinlashtirish va AKT integratsiyasini nazariy jihatdan tahlil qiladi, metodik tavsiyalar ishlab chiqadi. Maqolada quyi sinflarda informatika darslarida yuqorida tilga olingan metodik yondashuvlarning mazmunini aniqlash, ularni o'qitish jarayonida qo'llash usullarini tahlil qilinadi va amaliy tavsiyalar berib boriladi. Buning uchun quyidagilar vazifa qilib olinadi:

1. Algoritmik fikrlash, o'yinlashtirish va AKT integratsiyasining nazariy asoslarini ko'rib chiqish.
2. Bu yondashuvlarni quyi sinflarda informatika fanini o'qitish metodikasida qo'llash imkoniyatlarini tahlil qilish.
3. O'qituvchilarga metodik tavsiyalar ishlab chiqish. Tadqiqotning ob'ekti quyi sinflarda informatika fani o'qitish jarayoni; predmeti algoritmik fikrlashni shakllantirish, o'yinlashtirish va AKT integratsiyasi metodikasi.

Tadqiqot metodlari sifatida: adabiyotlarni tahlil qilish, tajriba orqali kuzatuv, so'rovnomalar va intervyular keltirilishi mumkin. Algoritmik fikrlash — muammoni bosqichma-bosqich yechish uchun fikrlash qobiliyati bo'lib, u kompyuter fanida ham, kundalik hayotda ham muhim hisoblanadi[2]. Quyi sinflarda bu malakani shakllantirish pedagogik-psixologik jihatdan yoshning fikrlash darajasi, abstraktsiya imkoniyatlari inobatga olinishi lozim. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, blokli dasturlash muhitlari (masalan, Scratch) orqali algoritmik fikrlash va debugging (xatolarni tuzatish) malakalari sezilarli darajada oshirilgan[4]. O'qitishda metodik jihatdan quyidagi usullar tavsiya etiladi: muammoni kichik qismga ajratish (modullashtirish), bosqichma-bosqich yechimlar,

sabab-natija bog‘lanishini aniqlash, blok diagramma yoki vizual kod orqali algoritm ifodalash[2]. Shuningdek, to‘siqlar sifatida o‘qituvchilarning tayyorgarligi yetishmasligi, an’anaviy dars usullari bilan chegaralanganlik, o‘quvchilarning ingichka fikrlash darajasi ko‘rsatilgan[1]. O’yinlashtirish (gamifikatsiya) O’yinlashtirish — ta’lim jarayonida o‘yin elementlari (masalan, ballar, medallar, reytinglar, tanlovlar) va o‘yin o‘xshash faoliyatni qo‘llash orqali o‘quvchilarning motivatsiyasi va faolligini oshirish usuli[3]. Tadqiqotlar quyi sinflarda gamifikatsiya usullarini qo‘llagan holatlarda o‘quvchilarning bilim olish natijalari va ishtiroki yaxshilanganligini ko‘rsatmoqda. Metodik jihatdan gamifikatsiyani o‘qitishda quyidagilar bilan integratsiya qilish mumkin: dars rejalarida o‘yin o‘xshash topshiriqlar, jamoaviy o‘yinlar, raqobat va hamkorlik elementlari, darajalar va chellanjlar (qiyinchilik darajalari). Shu bilan birga, gamifikatsiyaning muvaffaqiyatli qo‘llanishi uchun maktabning texnologik infratuzilmasi, o‘qituvchilarni mos tayyorlash va sinf ichidagi tashkilot jihatlari inobatga olinishi zarur[6]. AKT integratsiyasi AKT (axborot-kommunikatsiya texnologiyalari) ta’lim jarayonida interaktiv taxta, kompyuter, planshet, dasturlash muhitlari, onlayn platformalar orqali darslarni boyitish imkonini beradi. Quyi sinflarda informatika fanini o‘qitishda AKT vositalari sifatida blokli dasturlash muhitlari, robot texnika, ko‘p media resurslar, onlayn testlar va o‘yinlar keltirilgan. Masalan, tadqiqotlar AKT integratsiyasi orqali algoritmik fikrlashni shakllantirish jarayonini qo‘llab-quvvatlashini ta’kidlaydi[5]. Metodik jihatdan AKT integratsiyasini amalga oshirishda dars rejasi quyidagicha bo‘lishi mumkin: o‘quvchilarga interaktiv vazifalar, mustaqil mashqlar, guruh ishlari, real-hayot muammolari va kodlash faoliyati berish. Bundan tashqari, AKT orqali o‘quvchilarning mustaqil ishlash imkoniyatlari, tezkor baholash, vizualizatsiya va amaliy natijalarni ko‘rish imkonini yaratish mumkin.

Metodik tavsiyalar quyi sinflarda informatika darslarini olib borishda quyidagicha metodik tavsiyalar taklif etiladi:

1. Dars rejasi tuzishda yuqorida aytilgan uch yondashuv algoritmik fikrlash, gamifikatsiya va AKT integratsiyasi birlashtirilgan modelni qo‘llaniladi. Masalan: birinchi bosqich: algoritm tushunchasi o‘qitiladi; ikkinchi bosqich: AKT muhitida blokli dasturlashga kirish; uchinchi bosqich: o‘yinlashtirilgan loyiha-topsiriq bilan dars yakunlanadi.

2. O’qituvchilarni AKT va gamifikatsiya usullariga tayyorlash: seminarlarda, treninglarda qatnashish, o‘zaro tajriba almashish.

3. Maktab infratuzilmasini tahlil qilish: kompyuterlar, internet, dasturlar, darslik tashqari resurslar yetarliligi, sinfda guruh uslubida ishlash imkoniyati mavjudligi.

4. Baholash tizimini yangilash: shakllantiruvchi baholash, loyiha asosida baholash, o‘yinlashtirilgan testlar va mustaqil ishlarga baho berish.

5. Sinflarning xususiyatlari (talabalar soni, texnologik tayyorgarligi, maktab muhitining imkoniyatlari) inobatga olinib, yondashuvni moslashtirish.

6. Mustahkamlash va takrorlash uchun imkoniyatlar yaratish: o‘quvchilarga qo‘shimcha interaktiv mashqlar, o‘yinlar, blokli dasturlash muhitlarida mustaqil loyiha ishlari berish.

Xulosa qilib aytganda, quyi sinflarda informatika fanini o‘qitishda algoritmik fikrlashni shakllantirish, o‘yinlashtirish va AKT integratsiyasi metodikasi zamonaviy ta’limning talablari bilan mos bo‘lib, o‘quvchilarning faolligi, motivatsiyasi va mustaqil fikrlash malakalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Nazariy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, bu yondashuvlarni muvaffaqiyatli qo‘llash uchun o‘qituvchilarning tayyorgarligi, maktabning texnologik infratuzilmasi va metodik qo‘llanmalar zarurdir. Kelgusida tadqiqotlar orqali bu yondashuvlarning turli sharoitlarda qanchalik samarali ekanligi aniqlanishi muhim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Doğan, A. Algorithmic Thinking in Primary Education. International Journal of Progressive Education, 16 (4), 286-301. ijpe.inased.org+1

2. Wong, G. K. W., Jian, S., & Cheung, H.-Y. Engaging children in developing algorithmic thinking and debugging skills in primary schools: A mixed-methods multiple case study. Computers & Education. SpringerLink

3. Kaldarova, B., Omarov, B., Zhaidakbayeva, L., et al. Applying game-based learning to a primary school class in computer science terminology learning. Frontiers in Education, 8:1100275. Frontiers

4. Videnovik, M. Game-based learning in computer science education: A scoping review. International Journal of STEM Education. SpringerOpen

5. Paraskevopoulou-Kollia, E. A. Computational Thinking in Primary and Pre-School Children. Education Sciences, 15(8), 985. MDPI

6. Integration of Gamification and Digital Technologies in the Teaching and Learning Process: Promoting the Engagement of Generation Z in a Public School. periodicos.newsciencepubl.com

7. Methods to Increase Algorithmic Thinking in Primary School Pupils. uzbekscholar.com

SAHIFA MAKETI. MAQSAD VA AUDITORIYAGA MOS HUJJATNI YARATISH UCHUN DASTURIY USKUNALARDAN FOYDALANISH.

Mo‘minova Shoxida O‘ktamovna
Jizzax shahar 7-o‘rta umum ta’lim Maktabi mutaxassis o‘qituvchisi
Tel:+998958875850, **Email:sohidamuminova9@gmail.com**
Qodirova Xurshida Qaxor qizi
Jizzax shahar 20-o‘rta umum ta’lim Maktabi mutaxassis o‘qituvchisi
Tel:+998990564543, **Email:kodirovaxurshida@gmail.com**

Annotatsiya: Ushbu maqolada hujjat dizayni va sahifa maketi yaratish jarayonining nazariy asoslari, uni maqsad va auditoriyaga moslashtirish prinsiplari, shuningdek zamonaviy dasturiy vositalar yordamida samarali hujjat tayyorlashning amaliy jihatlari yoritiladi. Sahifa maketining kompozitsiya, tipografiya, rang tanlovi va vizual elementlar bilan ishlashga oid asosiy tamoyillari tahlil qilinadi. Microsoft Word, Google Docs, Adobe InDesign, Canva va boshqa platformalarning imkoniyatlari, ularning afzallik va qo‘llanish sohalari qiyosiy o‘rganiladi. Maqola hujjat mazmunini o‘quvchi ehtiyojlariga mos shakllantirish, ergonomika va vizual psixologiya omillarining dizayndagi ahamiyati hamda hujjatning umumiy samaradorligini oshirish yo‘llarini ko‘rsatib beradi.

Kalit so‘zlar: Sahifa maketi, hujjat dizayni, kompozitsiya, tipografiya, auditoriya, maqsadli kontent, ranglar nazariyasi, vizual kommunikatsiya, Microsoft Word, Adobe InDesign, Canva, hujjat tuzish texnologiyasi, ergonomika, dizayn tamoyillari.

Kirish.

Sahifa maketi. Axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan hozirgi davrda sifatli va samarali hujjat tayyorlash ko‘nikmasi har bir mutaxassis uchun zarur hisoblanadi. Hujjatning mazmuni qanchalik yaxshi bo‘lmasin, agar u tartibsiz, ko‘rinishi nomutanosib yoki auditoriyaga mos bo‘lmasa, uning ta’siri sezilarli darajada pasayadi. Shu sababli **sahifa maketi** – hujjatning tashqi ko‘rinishi, elementlar joylashuvi, shriftlar, chekkalar, sarlavhalar va grafik materiallar o‘zaro uyg‘unligining rejalashtirilishi – hujjat yaratish jarayonida muhim bosqich sifatida qaraladi.

Sahifa maketi nafaqat chiroyli ko‘rinishni ta’minlaydi, balki hujjatni o‘qish, tushunish va qabul qilish jarayonini yengillashtiradi. Bunda maqsad, mazmun, auditoriya va texnik vositalarni to‘g‘ri tanlash asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi.

Sahifa maketi tushunchasi va uning ahamiyati

Sahifa maketi – bu hujjatning tashqi tuzilishini rejalashtirish bo‘lib, unda sahifa parametrlari, shriftlar, matn bloklari, jadval va rasmlarning joylashtirilishi, ranglar, sarlavhalar ierarxiyasi va umumiy dizayn qoidalari belgilanadi.

Sahifa maketining asosiy vazifalari:

1. **Hujjatning mantiqiy tuzilishini ta’minlash.** Matn bloklari ketma-ketligi, bo‘lim va boblarning to‘g‘ri joylashuvi o‘quvchini chalg‘itmaydi.
2. **O’qishga qulaylik yaratish.** To‘g‘ri tanlangan shrift, satr oralig‘i, chekkalar va ranglar matnni tez va oson o‘qilishiga yordam beradi.

3. **Auditoriya talablariga moslashish.** Masalan, kichik yoshli o‘quvchilar uchun yirik shriftlar, ko‘proq rasm va infografika kerak bo‘lsa; ilmiy maqola uchun rasmiy va standart maket talab etiladi.

4. **Hujjatning vizual jozibasini oshirish.** Professional ko‘rinishdagi hujjat ishonchlilik uyg‘otadi.

5. **Axborotni tizimli yetkazish.** Ma’lumotlar o‘zaro bog‘langan va tartibli ko‘rinishda bo‘lishi tushunishni osonlashtiradi.

Maqsad va auditoriyaga mos hujjat yaratish tamoyillari

Hujjat tayyorlashda eng muhim bosqichlardan biri — uni kim o‘qishini va qanday maqsadda yaratilayotganini aniqlashdir.

1. Hujjat maqsadini aniqlash

Hujjat turiga qarab maket talablari farqlanadi:

- **Ilmiy maqola** – aniq struktura, rasmiy shrift, 1,15–1,5 satr oralig‘i, standart chekkalar.
- **Prezentatsiya** – yirik sarlavhalar, qisqa matn, kontrast ranglar.
- **Reklama bukleti** – rang-barang dizayn, vizual elementlar ko‘pligi, qiziqarli kompozitsiya.
- **O’quv-uslubiy qo‘llanma** – sxematik ko‘rinish, aniq bo‘limlar, jadval va diagrammalar.

Maqsad qanchalik aniqlansa, maket shunchalik muvaffaqiyatli bo‘ladi.

2. Auditoriyani aniqlash

Hujjatni kim o‘qishini bilish dizayn qarorlarini belgilaydi:

- **Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari** – yirik shriftlar, yorqin ranglar, ko‘rgazmali rasm va piktogrammalar.
- **Talabalar** – ixcham, mantiqiy bo‘linmalar, diagrammalar.
- **Mutaxassislar** – professional terminologiya, rasmiy format, minimalistik dizayn.
- **Keng jamoatchilik** – sodda tilda, oson ko‘rinish, katta bo‘lmagan matn bloklari.

Auditoriyaning yoshi, kasbi, savodxonlik darajasi, texnik imkoniyatlari hisobga olinishi zarur.

Maqsad va auditoriyaga mos hujjat yaratish tamoyillari

Hujjat tayyorlashda eng muhim bosqichlardan biri — uni kim o‘qishini va qanday maqsadda yaratilayotganini aniqlashdir.

1. Hujjat maqsadini aniqlash

Hujjat turiga qarab maket talablari farqlanadi:

- **Ilmiy maqola** – aniq struktura, rasmiy shrift, 1,15–1,5 satr oralig‘i, standart chekkalar.
- **Prezentatsiya** – yirik sarlavhalar, qisqa matn, kontrast ranglar.
- **Reklama bukleti** – rang-barang dizayn, vizual elementlar ko‘pligi, qiziqarli kompozitsiya.
- **O’quv-uslubiy qo‘llanma** – sxematik ko‘rinish, aniq bo‘limlar, jadval va diagrammalar.

Maqsad qanchalik aniqlansa, maket shunchalik muvaffaqiyatli bo‘ladi.

2. Auditoriyani aniqlash

Hujjatni kim o‘qishini bilish dizayn qarorlarini belgilaydi:

- **Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari** – yirik shriftlar, yorqin ranglar, ko‘rgazmali rasm va piktogrammalar.
- **Talabalar** – ixcham, mantiqiy bo‘linmalar, diagrammalar.
- **Mutaxassislar** – professional terminologiya, rasmiy format, minimalistik dizayn.
- **Keng jamoatchilik** – sodda tilda, oson ko‘rinish, katta bo‘lmagan matn bloklari.

Auditoriyaning yoshi, kasbi, savodxonlik darajasi, texnik imkoniyatlari hisobga olinishi zarur.

Hujjat yaratishda dasturiy uskunalardan foydalanish

Bugungi kunda hujjat yaratish jarayoni Microsoft Word, Google Docs, Adobe InDesign, Microsoft Publisher, Canva kabi dasturlar orqali amalga oshiriladi. Har birining o‘ziga xos qulayliklari mavjud.

1. Microsoft Word

Eng ommaviy matn muharriri sifatida Word quyidagi imkoniyatlarni beradi:

- sahifa o‘lchami va chekkalarini sozlash;
- sarlavhalar ierarxiyasini belgilash;
- avtomatik mundarija yaratish;

- rasm, jadval, diagramma joylashtirish;
- shriftlar, uslublar bilan ishlash;
- andozalar (templates)dan foydalanish.

Word ko‘proq ilmiy, rasmiy, o‘quv hujjatlari uchun qulay.

2. Google Docs

Bulutli texnologiyalar asosida ishlaydi va hamkorlikda ishlashga imkon beradi.

- real vaqt rejimida bir nechta foydalanuvchi ishlashi;
- avtomatik saqlash;
- onlayn shablonlar;
- qulay versiya tarixi.

Onlayn maqolalar, o‘quv hujjatlari va jamoaviy loyiha matnlari uchun juda mos.

3. Adobe InDesign

Professional dizayn va nashriyot uchun eng kuchli vosita.

- murakkab sahifa maketlari;
- jurnallar, gazeta, buklet, broshyura tayyorlash;
- qatlamlar bilan ishlash;
- tipografik dizayn imkoniyatlari.

Dizaynerlar va nashriyotchilar uchun asosiy tanlov.

4. Canva

Vizual dizaynlarni tez va oson yaratish uchun eng qulay vosita.

- minglab shablonlar;
- infografika, taqdimot, flayer va bannerlar yaratish;
- elementlarni sudrab olib joylashtirish (drag&drop);
- ranglar uyg‘unligi bo‘yicha tayyor paletlar.

Pedagoglar, blogerlar, marketologlar uchun ideal.

Sahifa maketini yaratish bosqichlari

1. Reja va struktura tuzish

Hujjatning bo‘limlari, sarlavhalari, boblar ketma-ketligi aniqlanadi.

2. Sahifa parametrlari

- o‘lcham: A4, Letter, A3;
- chekkalar: 2–2,5 sm (standart), reklama uchun 1 sm gacha;
- yo‘nalish: portret yoki landshaft.

3. Shriftlar bilan ishlash

- asosiy matn uchun serif yoki sans-serif shrift;
- sarlavhalar uchun yirik va kontrast shrift;
- 12–14 pt (matn), 20–36 pt (sarlavha);
- bir hujjatda 2–3 shrift oilasidan oshmaslik.

4. Ranglar va grafika

- professional hujjatlar: minimal ranglar;
- taqdimotlar: kontrast va jozibador ranglar;
- rasm sifati: kamida 300 dpi (nashr uchun).

5. Tekshirish va tahrirlash

- imlo xatolarini tekshirish;
- dizayn uyg‘unligini baholash;
- PDF formatida eksport qilish.

Sahifa maketining ta’lim jarayonidagi o‘rni

Ta’lim jarayonida sifatli hujjatlar — dars ishlanmalari, taqdimotlar, tarqatma materiallar, ko‘rgazmali vositalar — o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasiga bevosita ta’sir qiladi. To‘g‘ri tanlangan maket:

- ma’lumotni tushunarli qiladi;
- o‘quvchini chalg‘itmaydi;
- vizual fikrlashni rivojlantiradi;

• dars samaradorligini oshiradi.

Pedagoglar o‘z darslarida sahifa maketi tamoyillaridan foydalansalar, o‘quvchilarda estetik did, dizayn madaniyati va vizual savodxonlik shakllanadi.

Xulosa. Sahifa maketi hujjat yaratish jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi. U nafaqat tashqi ko‘rinish, balki mazmunning samarali va mantiqiy yetkazilishiga ham xizmat qiladi. Hujjat maqsadi va auditoriyasiga mos maket tanlash, zamonaviy dasturiy vositalardan oqilona foydalanish va dizayn qoidalariga rioya qilish professional va ta’sirchan hujjat yaratish imkonini beradi.

Shu bois har bir pedagog, tadqiqotchi, dizayner yoki xodim sahifa maketini to‘g‘ri tuza olishi — zamonaviy kompetensiyalardan biri sanaladi. Sifatli maket o‘quvchi, talaba yoki mutaxassisning hujjatni qanday qabul qilishiga bevosita ta’sir etadi va har qanday axborotning samaradorligini oshiradi.

МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМДА РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯДАН ФОЙДАЛАНИШ ИМКОНИЯТЛАРИ

Бегматова Нодира Хакимовна,
Қарши давлат университети “Алгоритмлар ва дастурлаш технологиялари” кафедраси доценти, педагогика фанлари номзоди,
Телефон: + 998 91 637 35 02, e-mail: 3171640@rambler.ru
Қодирова Сарвиноз Икром қизи, Бахтиёрова Фарангиз Алишер қизи Қарши Давлат университети "Амалий математика" йўналиши 3-курс талабалари.

Аннотация. Мақолада мактабгача таълим ташкилотларида рақамли технологиядан, жумладан, мультимедиа технологиясидан фойдаланишнинг педагогик-психологик жихатлари ва тамойиллари баён этилган бўлиб, бу таълим-тарбия жараёнида мультимедиа технологиясидан мазмунли фойдаланиш имкониятини беради.

Калит сўзлар. Компьютер, таълим, технология, тизим, тақдимот, инновация, услуб, мультимедиа.

Аннотация. В статье изложены педагогико-психологические аспекты и принципы использования цифровых технологий, в том числе мультимедийных технологий, в дошкольных образовательных учреждениях. Это обеспечивает возможность содержательного применения мультимедийных технологий в процессе обучения и воспитания.

Ключевые слова. Компьютер, образование, технология, система, презентация, инновация, метод, мультимедиа.

Annotation. The article describes the pedagogical and psychological aspects and principles of using digital technologies, including multimedia technologies, in preschool education institutions. This provides opportunities for meaningful use of multimedia technologies in the educational and upbringing process.

Keywords. Computer, education, technology, system, presentation, innovation, method, multimedia.

Мактабгача тарбия педагогикаси педагогика фанининг муҳим соҳаси бўлиб, тарбиянинг ёш билан боғлиқ бўлган жиҳатларини очиб беради. Шу билан бирга, мактабгача тарбия педагогикаси махсус ва ёш педагогикалари билан умумий илмий-назарий асосларга эга.

Ўзбекистон Республикаси “Таълим тўғрисида”ги Қонуннинг 5-моддасида “Таълим ташкилотларида инновацион фаолиятни қўллаб-қувватлаш ва ўқув дастурларини инновацион технологияларни қўллаган ҳолда амалга ошириш”, 46-моддасида эса педагог ходимларнинг мажбуриятлари сифатида “Ахборот-коммуникация технологияларидан, ўқитиш ва тарбиянинг илғор ҳамда инновацион шакллари ва усулларидан фойдаланиши”[28], - лозимлиги таъкидланган.

[28] Ўзбекистон Республикаси “Таълим тўғрисида”ги Қонуни 2020 йил 23 сентябрь, ЎРҚ-637-сон. - https://lex.uz/docs/5013007

Шунингдек, 36-модда - Таълим соҳасидаги экспериментал ва инновацион фаолият бандида: “Таълим соҳасидаги экспериментал ва инновацион фаолият таълимни модернизация қилиш мақсадида амалга оширилади ҳамда янги таълим технологиялари ва ресурсларини ишлаб чиқишга, уларни синовдан ўтказишга ҳамда таълим жараёнига жорий этишга қаратилган ”[29], - дейилган.

Мультимедиа технологияларидан таълим соҳасида фойдаланишнинг долзарблиги тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020-йил 5-октябрдаги «Рақамли Ўзбекистон - 2030» стратегиясини тасдиқлаш ва уни самарали амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6079-сонли Фармонида “Таянч олий таълим муассасаларида етакчи профессор-ўқитувчилари маърузаларининг аудиовизуал таълим контентини ҳамда мультимедиа таълим маҳсулотларини (аудиокитоблар, 3D, VR ва бошқалар) ишлаб чиқарувчи **махсус медиа марказлар**ни ташкил этиш” вазифалари белгиланган[30].

Кундалик иш фаолиятимизда бир қатор технологиялар кенг қўлланилмоқда, жумладан, мультимедиа атамаси жуда кўп ишлатилмоқда. Мультимедиа замонавий ахборот технологиялари бўлиб, у ўз ичига нутқ, мусиқий видеофильмлардан парчалар, телекадрлар, анимация кўринишидаги ахборот турларини қамраб олади. Мактабгача таълим ташкилотларида мультимедиа воситалари ёрдамида машғулотлар самарадорлигини ошириш ҳозирги куннинг долзарб масалаларидандир.

Бу жараёнда **асосий мақсад**, мактабгача таълим ташкилотларида мультимедиа технологияларидан фойдаланишнинг педагогик ва психологик жихатларини ўрганиш ва амалиётга жорий этиш бугунги куннинг долзарб вазифаларидан ҳисобланади.

Асосий қисм. Мактабгача тарбия педагогикаси маълум бир даражада мактабгача таълим ташкилотларининг таълим-тарбия жараёнларини амалга оширишга қаратилган бўлиб, кўп олимлар, педагоглар, изланувчиларнинг ишлари натижасида шаклланди.

Мактабгача тарбия педагогикасининг илмий-назарий асослари ва тарбиявий (жисмоний, ақлий, ахлоқий, меҳнат, эстетик) жиҳатлари бўйича кўпгина олимлар, амалиётчилар, педагоглар ўз фикрларини баён этганлар.

Бу борада ватандошларимиздан Абу Наср Форобий, Абу Али ибн Сино, А.Навоий, Ал-Хоразмий, шунингдек, хориж педагогларидан Я.А.Коменский, Л.Д.Ушинский, Н.К.Крупская, Л.С.Выгодский, А.П.Усова, И.Я.Лернер, М.Н.Скаткин ва бошқаларнинг ишлари эътиборга лойиқдир. Ҳозирги даврда, мактабгача тарбия педагогикасини ривожлантиришда ватандошларимиздан Н.Юсупова, О.Ҳасанбоевалар ҳам ўз ҳиссаларини қўшиб келмоқдалар.

Мактабгача таълим дидактикаси – умумий дидактиканинг бир соҳаси бўлиб, мактабгача ёшдаги болалар таълими ва ўқитиш назарияси ҳисобланади, унинг мақсадини белгилайди, мактабгача ёшдаги болаларни ҳар томонлама ривожлантириш ва уларни мактабга тайёрлашни таъминловчи таълимнинг мазмуни, услублари ва ташкилий шаклларини ишлаб чиқади.

Мактабгача ёшдаги болаларга таълим ва тарбия бериш ҳам, билиш назариясига асосланади, жумладан, унинг «жонли мушоҳададан абстракт фикрлашга ва ундан амалиётга» деган қонунини мактабгача таълим ташкилотларининг компьютерли таълим жараёнига ҳам қўллаш мумкин. Жонли мушоҳада мактабгача таълим ташкилоти тарбияланувчиларига кўрсатиладиган дидактик материаллар, ҳарфлар, расмлар, чизмалар каби воситаларни киритиш мумкин. Буларни таълим-тарбия жараёнида фойдаланиш ёш болаларга турлича психологик таъсир кўрсатади.

Тарбияланувчи монитор экранида кўрган (кузатган) объектлари тўғрисида маълум бир фикр юрита бошлайди. Ёш болаларнинг унсурар математик тушунчалар бўйича

---

[29] Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 24.09.2020 й., 03/20/637/1313-сон

[30] Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 5 октябрдаги «Рақамли Ўзбекистон - 2030» стратегиясини тасдиқлаш ва уни самарали амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6079-сон Фармони. - https://lex.uz/docs/5030957

фикрлашларини шакллантириш масалалари кўпгина услубий адабиётларда, қўлланмаларда таҳлил этилган. Масалан, М.Жумаев ва Л.С.Выгодскийлар фикрлашнинг ривожланиш муаммосини ўрганиб, дастлаб математик тушунчаларни шакллантиришни илгари суради. Бунда, улар болаларда математик тушунчаларни шакллантириш учун энг қулай шароитларни топиш лозимлигини таъкидлайдлари. Л.С.Выгодскийнинг фикри бўйича, боланинг тасаввурининг ривожланиши билимларни ўзлаштириш жараёнисиз ўтмайди, фақат ўқув ахборотлар тўплами (билиш, билим) болаларнинг фикрлашни ҳаракатлантиради, уларнинг фикрини ривожлантиради.

Мактабгача таълим ташкилотлариларда эса, юқоридаги фикрдан ўлароқ, билиш асосларидан бири бўлган "жонли кузатиш" ёш болаларнинг фикрлашларини ривожлантиришга олиб келади. Масалан, мультимедиали слайдларда предметлар турли рангларда берилади – бири оқ, бири қизил, бири яшил. Ёш болалар монитор экранида уларни кўришлари биланоқ – ранглар тўғрисида фикр юрита бошлайдилар.

Қуйида, мультимедиа технологияси (компютерли таълим) таълим-тарбия жараёнига татбиқ этишнинг педагогик–психологик жиҳатлари ва тамойилларини қараб ўтамиз.

Педагогик жиҳатлари. Педагогика нуқтаи назаридан, муьтимедиа технологиясининг мактабгача таълим ташкилотларилардаги таълим-тарбия жараёнига татбиғи – уларга компьютерлар асосида янгича технологик ёндашув ҳисобланади. Шунинг учун, мультимедиа технологиясини ўзига хос белгилари, хусусиятлари ва тамойиллари мавжуд. Асосий белгилари - техник воситалардан фойдаланиш, тарбияланувчиларнинг билимларини аниқлаш мезонларини ишлаб чиқиш, таълим самарадорлигини ошириш, монитор экранига қараб ва экрандаги материаллардан фойдаланиб билим олишдан иборат. Мультимедиа технологиясидан таълим-тарбия жараёнида фойдаланиш бир вақтнинг ўзида болаларнинг компьютер саводхонликларини шаклланишига ҳам олиб келади.

Масалан, анъанавий таълим технологиясида компьютер - фақат техник восита сифатида қаралади, мультимедиа технологиясида эса, у кўргазмали воситадан ташқари "Таълим манбаи" сифатида мужассамланади, яъни ўрганиладиган материал олдиндан компьютер хотирасига киритилган бўлади. Ушбу материал тарбиячининг анъанавий услуб билан машғулот ўтказиш бўйича тузган ишланмасига ўхшайди.

Тарбияланувчиларнинг компьютердан фойдаланиш жараёнида мантиқий тафаккурлари ривожланади, билим олишга ҳаваслари ва иштиёқлари ортади, дунёқарашлари ошади.

Психологик жиҳатлари. Болаларнинг ёшларини ва фикрлаш даражаларини ҳисобга олиш, болаларнинг таълим материалини хотираларида сақлаш имкониятларини ҳисобга олиш, компьютер билан ишлаганда кўз толиқишини олдини олиш, болаларнинг хотираларини ривожлантириш, диққатларини барқарорлаштириш, таълим материалларига қизиқишларини орттириш, ҳис-ҳаяжонли ҳиссиёт уйғотиш, компьютерда ишлаш қобилиятларини ўстиришлар психологик жиҳатларни ташкил этади. Монитор экранида тасвирни кўрганда ва ўқиётганда бола миясининг иккала ярим шари бир вақтда ишлайди ва объект образи бир вақтда қабул қилиб олинади.

Анимацияли маълумотларнинг инсонга таъсири катта бўлиб, ундан мактабгача таълим ташкилотлари таълим-тарбия жараёнида фойдаланиш болаларнинг диққатларини кўпроқ жалб қилиш хусусиятига эга.

Мультимедиани бир вақтнинг ўзида ҳам кўриш, ҳам эшитиш орқали билим олишнинг самарали эканлиги ҳаётий тажрибадан аллақачон синовдан ўтган. Масалан, халқимизда бу тўғрида "юз марта эшитгандан кўра, бир марта кўрмоқ яхши " деган мақоли бор. Психологлар ҳам бир вақтнинг ўзида ҳам кўриш, ҳам эшитиш орқали билим беришда ўзлаштириш юқори бўлишини таъкидлаб келмоқдалар.

Бу борада С.С.Ғуломов ва бошқалар қуйидагиларни таъкидлайдилар:"Агар ўқувчилар берилаётган материалларни кўриш (видео) асосида қабул қилса, ахборотни хотирада сақлаб қолиши 25-30 % га ошади. Бунга қўшимча сифатида ўқув материаллари аудио, видео ва

графика кўринишида мужассамлашган ҳолда берилса, материалларни хотирада сақлаб бориш 75 % га ортади ”.

Тамойиллари. Асосий тамойили, кафолатланган якуний натижа, таълимнинг маҳсулдорлиги, тўғри ва тескари алоқанинг мавжудлиги, таълим мақсадининг аниқ шаклланишидан иборат. Шунингдек, педагогик тажриба натижалари мультимедиа воситаларидан мактабгача таълим ташкилотлари таълим-тарбия жараёнида фойдаланишнинг дидактик тамойиллари қаторига: “компьютер монитори кўрсатуви каби бажар” ёки “компьютер мониторига қараб бажар” бўлиб, умумий тамойилларига дастурлаштиришлик, илмийлик, мослик, жадаллик, таълим мақсадларининг ўзаро боғлиқлиги, кўргазмалилик, тизимийлик, материални тушунарли бўлиши, фаоллик ва мустақиллик, ривожлантирувчи ва тарбияловчи омиллари, восита(компьютер)нинг ихчамлиги ва умумийлиги (барча турдаги техник воситаларни ўрнини боса олиши) киришини кўрсатди.

Булардан ташқари, мультимедиа технологиясида изчиллик ва кетма- кетлик тамойиллари ҳам амалга ошади.

Юқорида таъкидланган асосий “компютерга қараб бажар “ тамойили компьютер хотирасига киритилган ўқув материалларини монитор экранига чиқариш ва намойиш этиш сосида амалга оширилади. Тарбиячи ўқув материалини тушунарли бўлиш тамойилига алоҳида эътибор бериш керак. Жумладан, танланган ўқув материаллар мураккаб бўлмасдан тарбияланувчиларга тушунарли бўлиши лозим.

Юқорида баён этилганлардан келиб чиқиб қуйидаги **хулосаларни** келтириш мумкин, яъни, мультимедиа технологиясидан фойдаланиш мультимедиали дидактик восита жозибали, таъсирчан, харакатчан (динамик ҳолат) самара беради, ўқув материалини мультимедиали кўринишда тақдим этилиши натижасида таълим олувчи миясининг иккала ярим шари бир вақтда ишлайди, мультимедиавий ҳужум натижада уларнинг диққатлари барқарорлашди, фикрлашлари ортади ва ўқув материаллари мукаммал қабул қилинади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Ўзбекистон Республикаси “Таълим тўғрисида”ги Қонуни. 2020 йил 23 сентябрь, ЎРҚ-637-сон. - https://lex.uz/docs/5013007
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 5 октябрдаги “Рақамли Ўзбекистон – 2030” стратегиясини тасдиқлаш ва уни самарали амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6079-сон Фармони. - https://lex.uz/docs/5030957
3. Абдуқодиров А.А., Бегматова Н.Х. Мактабгача таълим муассасаларида мультимедиа технологиясидан фойдаланиш услубиёти (ўқув-услубий қўлланма). – Қарши: “Насаф”, 2011. – Б.163.
4. Боймуродов Н. Амалий психология. – Т.: Янги аср авлоди, 2008. - 313 б.
5. Ғуломов С.С., Шермуҳаммедов А.Т., Бегалов Б.А. Иқтисодий информатика. – Т.: Ўзбекистон, 1999. - 527 б.

RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA SUN’IY INTELLEKT YORDAMIDA ADAPTIV O’QUV TIZIMLARINI YARATISH

Sulaymonov Mirobid Abduxoliqovich
Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti Axborot texnologiyalari, tabiiy va aniq fanlar kefedrasi o‘qituvchisi
Telefon:+998(94) 474-06-09, E-mail: mirobid30@gmail.com
Usanov Rashid Sharofovich.
Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti Axborot texnologiyalari, tabiiy va aniq fanlar kefedrasi o‘qituvchisi
Telefon:+998(33) 932-86-86, E-mail: rusanov30@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli ta’lim muhitida sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanib adaptiv o‘quv tizimlarini yaratishning nazariy va amaliy asoslari yoritiladi. Maqolada

sun’iy intellektning ta’lim jarayonidagi o‘rni, o‘quvchilarning individual xususiyatlarini aniqlash, bilim olish jarayonini moslashtirish hamda o‘qituvchiga metodik yordam berishdagi imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, dunyo tajribasida qo‘llanilayotgan adaptiv ta’lim tizimlari misolida sun’iy intellekt vositalarining o‘quv jarayonidagi afzalliklari, samaradorligi va ularni O’zbekiston ta’lim tizimida joriy etish istiqbollari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, raqamli ta’lim, adaptiv o‘qitish, o‘quv tizimi, avtomatlashtirish, o‘quvchi faoliyati, individual yondashuv, virtual yordamchi, pedagogik texnologiya.

Аннотация. В данной статье рассматриваются теоретические и практические основы создания адаптивных учебных систем с использованием технологий искусственного интеллекта в цифровой образовательной среде. В статье анализируется роль искусственного интеллекта в учебном процессе, его возможности в определении индивидуальных особенностей обучающихся, адаптации процесса обучения и методической поддержке преподавателя. Также рассматриваются преимущества и эффективность инструментов искусственного интеллекта на примере адаптивных образовательных систем, применяемых в мировой практике, а также перспективы их внедрения в систему образования Узбекистана.
Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровое образование, адаптивное обучение, учебная система, автоматизация, деятельность обучающегося, индивидуальный подход, виртуальный ассистент, педагогические технологии.

Abstract. This article explores the theoretical and practical foundations of developing adaptive learning systems using artificial intelligence technologies within a digital educational environment. The paper analyzes the role of artificial intelligence in the learning process, its capabilities in identifying learners’ individual characteristics, personalizing the learning process, and providing methodological support for teachers. Furthermore, it examines the advantages and effectiveness of AI-based adaptive learning systems implemented worldwide and discusses the prospects for their integration into Uzbekistan’s education system.
Keywords: artificial intelligence, digital education, adaptive learning, learning system, automation, learner activity, individual approach, virtual assistant, pedagogical technology.

Kirish. So‘nggi yillarda dunyo miqyosida raqamli transformatsiya jarayoni ta’lim tizimiga chuqur kirib bordi. An’anaviy o‘qitish shakllari bilan bir qatorda onlayn platformalar, masofaviy ta’lim tizimlari, virtual sinflar va interaktiv o‘quv vositalarining keng qo‘llanilishi zamonaviy pedagogikaning ajralmas qismiga aylandi. Shu jarayonda eng ilg‘or texnologik yo‘nalishlardan biri — sun’iy intellekt vositalaridir. Sun’iy intellekt — bu mashinalarning inson tafakkuri, xotirasi, o‘rganish qobiliyati va qaror qabul qilish jarayonini modellashtirishga qaratilgan texnologiyalar majmuasidir. Ta’lim tizimida u o‘quvchilarning faoliyatini kuzatish, bilim darajasini tahlil qilish, shaxsga moslashtirilgan o‘quv yo‘nalishlarini shakllantirish va o‘qituvchining metodik ishini yengillashtirish imkonini beradi. Ayniqsa, raqamli ta’lim muhitida adaptiv o‘quv tizimlarini yaratishda Bugungi kunda ta’lim sohasida bir nechta muhim masalalar dolzarb bo‘lib bormoqda. Bular qatoriga sun’iy intellekt vositalaridan foydalanib o‘quvchilarning bilim olish jarayonini individuallashtirish**,** o‘qituvchilarga metodik yordam berish, baholashni avtomatlashtirish hamda mamlakatimizda sun’iy intellekt asosidagi ta’lim tizimlarini joriy etishning afzalliklari va cheklovlarini o‘rganish kiradi. Ushbu maqolada aynan shu masalalarga ilmiy asoslangan yondashuv asosida javoblar taqdim etiladi.

Xorijiy tadqiqotlar sun’iy intellekt vositalarining ta’limga qo‘shgan hissasini keng yoritgan. **Luckin 2019 yil** o‘z ishida sun’iy intellekt vositalari yordamida o‘quvchilarning bilim darajasi va qiziqishlariga mos o‘quv materiallarini tavsiya etish orqali ta’limning shaxsga yo‘naltirilganligini kuchaytirish mumkinligini ta’kidlaydi [1]. Bundan tashqari **Holmes 2020** yil sun’iy intellektning ta’limdagi uch asosiy funksiyasini ko‘rsatadi: bilimlarni avtomatlashtirilgan tahlil qilish, adaptiv o‘quv kurslarini yaratish, o‘quvchilar va o‘qituvchilarga tezkor yordam ko‘rsatish [2].

O’zbekiston olimalaridan **Nilufar Nabieva** o‘zining “Masofaviy ta’lim platformalarining qiyosiy tahlili va funksional xususiyatlari” nomli ilmiy ishida Moodle, Google Classroom, Microsoft Team – tizimlari bilan ishlash bo‘yicha amaliy ishlar amalga oshirilgan.

Asosiy qism. Adaptiv o‘quv tizimlari — bu o‘quvchilarning individual xususiyatlarini, bilim darajasini, qiziqishlarini va o‘rganish tezligini avtomatik aniqlab, o‘quv jarayonini shunga moslashtiruvchi raqamli ta’lim platformalaridir. Ushbu tizimlarning markazida **sun’iy intellekt** turadi, u foydalanuvchining harakatlarini tahlil qilib, unga mos o‘quv resurslarini taklif etadi. Sun’iy intellektning asosiy komponentlari — **ma’lumotlarni tahlil qilish data analysis**, **mashinali o‘rganish machine learning** va **tabiiy tilni qayta ishlash NLP** — ta’limda o‘quvchilarning bilim holatini doimiy monitoring qilish imkonini beradi. Masalan, tizim o‘quvchining testdagi javoblarini, faol ishtirokini va vaqt sarfini tahlil qilib, unga **shaxsiylashtirilgan tavsiyalar** beradi.

Adaptiv tizimlarning pedagogik afzalliklari shundaki Sun’iy intellekt yordamida yaratilgan adaptiv ta’lim tizimlarining bir qator pedagogik ustunliklari mavjudir ular. Individuallashtirilgan yondashuv — har bir o‘quvchining o‘ziga xos o‘rganish tezligi va uslubini hisobga oladi, Avtomatik tahlil va baholash — o‘qituvchining vaqtini tejaydi, natijalarni xolis baholash imkonini beradi va Motivatsiyani oshirish — tizim o‘quvchining muvaffaqiyatlarini real vaqt rejimida kuzatadi va rag‘batlantiradi.[3]

Adaptiv tizimlarda m**etodik yordam ko‘rsatishda** o‘qituvchi tizim orqali o‘quvchilar faoliyatining tahliliy hisobotlarini oladi va **Doimiy o‘rganishlar orqali** tizim sun’iy intellekt yordamida yangi ma’lumotlardan o‘rganadi va o‘zini takomillashtirib boradi. Ushbu afzalliklar natijasida o‘qituvchi o‘z faoliyatini samarali rejalashtiradi, o‘quvchilar esa o‘z qobiliyatiga mos tempda o‘qish imkoniga ega bo‘ladi.

Xorijiy tajriba va adaptiv tizimlar amaliyoti bugungi kunda dunyo miqyosida bir qator AI asosidagi ta’lim platformalari muvaffaqiyatli faoliyat yuritmoqda:

Coursera Learning Paths — foydalanuvchining oldingi kursdagi natijalariga qarab keyingi tavsiyalarni beradi.

Knewton — o‘quvchilar uchun mos darajadagi mashqlarni avtomatik tanlaydi.

Smart Sparrow — o‘qituvchiga o‘quvchilar faoliyatini kuzatish va real vaqt rejimida tahrir kiritish imkonini beradi.

Duolingo — til o‘rganishda foydalanuvchi xatolariga asoslanib, dars tartibini o‘zgartiradi.

Ushbu tizimlar sun’iy intellektning ta’limdagi asosiy ustunligini yaqqol ko‘rsatadi — ya’ni, **moslashuvchanlik va shaxsga yo‘naltirilgan o‘rganish**.[4]

O’zbekiston Respublikasida “**Raqamli ta’lim**” konsepsiyasi va “**Sun’iy intellektni rivojlantirish strategiyasi 2021–2030”** doirasida ta’lim tizimiga zamonaviy texnologiyalarni keng joriy etish rejalashtirilgan.

Shu jumladan milliy o‘quv platformalarini **AI modullar bilan integratsiya qilish**, o‘quvchilarning faoliyatini avtomatik tahlil qiluvchi **raqamli baholash tizimlari**ni yaratish, o‘qituvchilar uchun **virtual yordamchi AI-teacher assistant** vositalarini joriy etish, masofaviy ta’lim tizimlarida **talaba faoliyatini kuzatuvchi analitik panellar** ishlab chiqish.

Bu yo‘nalishdagi dastlabki ishlar **ZiyoNet-https://ziyonet.uz/ru**, **EduMarket-https://edumarket.uz/**, **EDU AI-https://eduailast.com/ -ushbu Platform** loyihalarida sinov tariqasida amalga oshirilmoqda. Biroq, ularni to‘liq amalga oshirish uchun texnik infratuzilmani rivojlantirish, o‘qituvchilarni raqamli kompetensiyalar bo‘yicha tayyorlash va milliy o‘quv kontentini AI modellariga moslashtirish zarur.[5] Adaptiv tizimlarni joriy etishda bir qator muammolar ham mavjud ular o‘quv ma’lumotlarining yetarli darajada raqamlashtirilmaganligi, Pedagoglarning AI texnologiyalaridan foydalanish ko‘nikmasining pastligi va Ma’lumotlar xavfsizligi va shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish muammolari mavjud. Bu muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi yechimlar tavsiya etiladi:

- O’quv ma’lumotlarini yagona raqamli bazaga birlashtirish. Bunda ta’lim muassasalari, fan o‘qituvchilari va o‘quvchilarning barcha raqamli natijalarini yagona ma’lumotlar bazasida jamlash. Bu adaptiv tizimlarga o‘quvchilar faoliyati haqida keng tahlil imkonini beradi.

- Sun’iy intellektga asoslangan o‘quv kontentini milliy standartlarga moslashtirish. Chet el platformalaridagi AI modellarini bevosita ko‘chirib olish o‘rniga, mahalliy ta’lim dasturlariga mos, o‘zbek tilidagi o‘quv materiallarini ishlab chiqish.
- Universitet va IT kompaniyalar o‘rtasida hamkorlikni kuchaytirish. Adaptiv ta’lim tizimlarini ishlab chiqish jarayoniga mahalliy dasturchilar, AI startaplari va oliy ta’lim muassasalarini jalb qilish.
- Pilot loyihalar va sinov maydonlarini tashkil etish. Dastlab ayrim fanlar yoki ta’lim muassasalarida adaptiv tizimlarni sinovdan o‘tkazish orqali samaradorlikni baholash. Natijalarga qarab kengroq joriy etish strategiyasini ishlab chiqish.
- O’quvchilarning raqamli savodxonligini oshirish. Talaba va o‘quvchilarni AI tizimlaridan foydalanish, ma’lumotlarni xavfsiz saqlash, onlayn o‘qish madaniyati bo‘yicha tayyorlash.
- Sun’iy intellekt etikasi bo‘yicha milliy me’yoriy-huquqiy asos yaratish. Ta’limda AI texnologiyalaridan foydalanishning axloqiy, huquqiy va psixologik jihatlarini tartibga soluvchi me’yorlarni ishlab chiqish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Xulosa. Sun’iy intellektga asoslangan adaptiv ta’lim tizimlari zamonaviy raqamli ta’lim muhitining eng muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, ular o‘quv jarayonini shaxsga moslashtirish, o‘qituvchining metodik ishini yengillashtirish va ta’lim samaradorligini oshirish imkonini beradi. Xorijiy va mahalliy tajribalar shuni ko‘rsatmoqdaki, AI texnologiyalari o‘quvchilarning bilim darajasi, qiziqishlari va o‘rganish tezligini hisobga olgan holda individual ta’lim yo‘nalishlarini shakllantirishda katta ahamiyatga ega. Biroq, bunday tizimlarni joriy etishda ma’lumotlarning raqamlashtirilmaganligi, pedagoglarning raqamli ko‘nikmalari yetarli emasligi, hamda ma’lumotlar xavfsizligi masalalari dolzarb muammo bo‘lib qolmoqda. Shu bois, AI asosidagi ta’lim tizimlarini samarali tatbiq etish uchun o‘quv ma’lumotlarini yagona raqamli bazaga birlashtirish, o‘qituvchilar malakasini oshirish, milliy kontentni moslashtirish, hamkorlikni kengaytirish va sun’iy intellekt etikasi bo‘yicha normativ asos yaratish zarur. Umuman olganda, adaptiv tizimlar O’zbekiston ta’lim tizimini yangi bosqichga olib chiqish, o‘quv jarayonini shaxsga yo‘naltirilgan va samarali qilish imkonini beradi. Ularni milliy sharoitlarga mos ravishda ishlab chiqish va bosqichma-bosqich joriy etish raqamli ta’limning barqaror rivojlanishini ta’minlaydi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). *Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning.* Boston: The Center for Curriculum Redesign. Link: https://curriculumredesign.org/wp-content/uploads/AIED-Book-Excerpt-CCR.pdf UCL Discovery+4DergiPark+4docslib.org+4
2. Luckin, R. & Cukurova, M. (2019). *Designing educational technologies in the age of AI: A learning sciences-driven approach.* British Journal of Educational Technology, 50(6), 2824-2838. DOI: 10.1111/bjet.12861 https://ouci.dntb.gov.ua/en/works/7XYrm334/?utm_source=chatgpt.com
3. **Nilufar Nabieva** *Masofaviy ta’lim platformalarining qiyosiy tahlili va funksional xususiyatlari”* — joylashgan: https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/journal/index.php/GED/article/view/5928
4. LEX.UZ Yoshlarning zamonaviy bilim va kasb-hunar egallash imkoniyatlari kengaytirilishi munosabati bilan O’zbekiston Respublikasi Hukumatining ayrim qarorlariga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida https://lex.uz/acts/-6252503
5. M. Sulaymonov - Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti Axborot texnologiyalari va tabiiy fanlar kafedrasi o‘qituvchisi - Ta’lim jarayonida tabiiy fanlarini o‘qitishda virtual laboratoriya dasturidan crocodile physics dasturi imkoniyatlaridan foydalanish. 2025 yil

BO’LAJAK AXBOROT TEXNOLOGIYALARI O’QITUVCHILARI KASBIY MAHORATINI SHAKLLANTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI QO‘LLASH.

Andijon davlat pedagogika institute Aniq va tabiiy fanlar fakulteti Fizika va astronomiya yo‘nalishi 301 guruh talabasi Xatamova Adolatxon

Annotatsiya: O‘qituvchilar uchun raqamli ta’lim resurslari, masofaviy o‘qitish platformalari, sun’iy intellekt asosida ishlovchi tizimlar va multimediya vositalarining ahamiyati tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Raqamli texnologiyalar, kasbiy mahorat, axborot texnologiyalari o‘qituvchilari, innovatsion ta’lim, masofaviy ta’lim

Zamonaviy ta’lim tizimida raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonining ajralmas qismiga aylanib, o‘qituvchilarning kasbiy mahoratini shakllantirishda muhim vosita sifatida xizmat qilmoqda. Ayniqsa, axborot texnologiyalari o‘qituvchilari uchun raqamli texnologiyalarni samarali qo‘llash – ularning kasbiy tayyorgarligi va pedagogik mahoratini rivojlantirishda hal qiluvchi omillardan biri hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonini zamonaviy talablar asosida tashkil etishga imkon beradi. Ular quyidagi jihatlari bilan ajralib turadi: Axborot resurslaridan samarali foydalanish – o‘qituvchilar turli raqamli ta’lim platformalari (Moodle, Coursera, Google Classroom) orqali dars jarayonini interfaol tashkil etishi mumkin. Moslashuvchan ta’lim muhiti – o‘quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashtirilgan ta’lim dasturlarini yaratish imkonini beradi. Innovatsion o‘qitish metodlari – masofaviy ta’lim, gibrid ta’lim, video darsliklar, sun’iy intellekt yordami bilan moslashtirilgan ta’lim usullaridan foydalanish imkonini beradi. Kasbiy mahorat — bu pedagogning o‘z kasbiga oid bilim va ko‘nikmalarni mukammal egallash darajasi bo‘lib, zamonaviy ta’lim muhitida innovatsion yondashuvlarni qo‘llash qobiliyatini ham o‘z ichiga oladi.

Bo‘lajak axborot texnologiyalari o‘qituvchilari uchun quyidagi kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishda raqamli texnologiyalarning roli katta. Pedagogik kompetensiya – ta’lim jarayonida interfaol va innovatsion texnologiyalarni qo‘llash qobiliyati.

Texnik kompetensiya – dasturiy ta’minot, kodlash va tarmoq texnologiyalarini tushunish va ulardan foydalanish ko‘nikmalari. Axborot-kommunikatsion texnologiyalar (AKT) kompetensiyasi – raqamli resurslarni tahlil qilish, yaratish va ulardan samarali foydalanish.

Raqamli texnologiyalarni qo‘llash usullari

Axborot texnologiyalari o‘qituvchilari kasbiy mahoratini rivojlantirish uchun quyidagi raqamli texnologiyalar keng qo‘llaniladi:

1.Elektron ta’lim resurslari – elektron darsliklar, video darslar, virtual laboratoriyalar.

2.Masofaviy ta’lim platformalari – Zoom, Microsoft Teams, Moodle, Edmodo kabi tizimlar orqali onlayn darslarni tashkil etish.

3.Sun’iy intellekt va avtomatlashtirilgan ta’lim tizimlari – o‘quvchilarning bilim darajasini baholash va individual ta’lim dasturlarini yaratish uchun ishlatiladi.

4.Gamifikatsiya (o‘yin elementlarini qo‘llash) – ta’lim jarayonini qiziqarli va samarali qilish uchun interfaol o‘yin elementlari, testlar, viktorinalar.

5.Bo‘lajak axborot texnologiyalari o‘qituvchilarining kasbiy mahorati quyidagi asosiy tarkibiy qismlardan iborat:

6.Pedagogik kompetensiya – dars jarayonida ilg‘or o‘qitish usullaridan foydalanish.

Axborot-kommunikatsion kompetensiya – raqamli texnologiyalar va ularning ta’lim jarayonidagi o‘rnini tushunish va ulardan foydalanish. Innovatsion yondashuv – ta’lim jarayoniga yangi texnologiyalarni tatbiq etish qobiliyati. Bo‘lajak axborot texnologiyalari o‘qituvchilarining kasbiy mahoratini shakllantirishda raqamli texnologiyalar muhim vositalardan biri bo‘lib xizmat qiladi.Raqamli texnologiyalar ta’lim tizimini samarali tashkil etishda quyidagi imkoniyatlarni ta’minlaydi. Raqamli resurslardan foydalanish. Elektron darsliklar, masofaviy kurslar va virtual laboratoriyalar orqali o‘qitish jarayoni yanada qulay va interfaol bo‘ladi.O’qituvchi o‘quvchilar bilimini onlayn test tizimlari orqali real vaqt rejimida baholashi mumkin. Masofaviy ta’lim platformalari bular-Google Classroom, Moodle, Microsoft Teams, Edmodo kabi tizimlar orqali interfaol ta’lim tashkil etiladi. Talabalar istalgan joydan bilim olish imkoniyatiga ega bo‘lishadi. Sun’iy intellekt va avtomatlashtirilgan tizimlar

AI yordamida moslashtirilgan o‘quv rejalarini yaratish – o‘quvchilarning bilim darajasiga qarab individual ta’lim dasturlarini tuzish. Tahliliy vositalar – ta’lim natijalarini real vaqt rejimida kuzatish va tahlil qilish. Virtual va kengaytirilgan reallik (VR/AR)

VR laboratoriyalar – talabalar murakkab tajribalarni real hayotga yaqin sharoitlarda o‘rganish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

AR dasturlari – darsliklar va o‘quv materiallarini vizuallashtirish orqali ta’lim jarayonini jonlantirish. Raqamli texnologiyalar orqali o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishi Bo‘lajak AT o‘qituvchilari o‘z kasbiy mahoratini oshirish uchun raqamli texnologiyalardan quyidagi yo‘nalishlarda foydalanishlari mumkin. Onlayn kurslar va o‘quv platformalari – Coursera, Udemy, Khan Academy kabi platformalar orqali doimiy ravishda bilimlarini yangilash. Professional tarmoq hamjamiyatlari – Telegram, Stack Overflow, GitHub kabi platformalar orqali tajriba almashish. Kodlash va dasturiy ta’minot yaratish – Python, Java, HTML/CSS kabi dasturlash tillarini chuqur o‘rganish. O’z-o‘zini rivojlantirish uchun raqamli resurslar – blog yuritish, ilmiy maqolalar yozish, ta’lim texnologiyalariga oid konferensiyalarda qatnashish.

Xulosa: Bo‘lajak axborot texnologiyalari o‘qituvchilarining kasbiy mahoratini shakllantirishda raqamli texnologiyalarni qo‘llash bugungi kunda ta’lim tizimining eng dolzarb yo‘nalishlaridan biriga aylangan. Raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonini samarali tashkil etishga, o‘qituvchilarning pedagogik va texnik kompetensiyalarini rivojlantirishga yordam beradi. Innovatsion vositalar va masofaviy ta’lim platformalari yordamida o‘quvchilar bilan aloqani mustahkamlash, ularning bilim olish jarayonini shaxsiylashtirish va o‘qituvchilarga yangi metodlarni joriy etishda imkoniyatlar yaratadi.

Raqamli texnologiyalarning ta’lim jarayonidagi ahamiyati, o‘qituvchilarga nafaqat o‘quv materiallarini taqdim etishda, balki talabalar bilan interfaol va individual yondashuvlar orqali ishlashda ham katta yordam beradi. Bo‘lajak axborot texnologiyalari o‘qituvchilarining kasbiy mahoratini rivojlantirish uchun zamonaviy pedagogik texnologiyalarni egallash va ulardan to‘g‘ri foydalanish zarur.

Shu bilan birga, raqamli texnologiyalarni qo‘llashning samarali bo‘lishi uchun o‘qituvchilarning doimiy ravishda o‘z bilim va ko‘nikmalarini yangilab borishlari, yangi texnologiyalarni o‘rganishga intilishlari muhimdir. Bo‘lajak pedagoglar uchun raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish orqali nafaqat o‘qituvchining o‘zining kasbiy rivojlanishi, balki ta’limning sifatli va samarali bo‘lishi ta’minlanadi.

Ushbu tadqiqot natijalari axborot texnologiyalari o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini oshirishga, ularning ta’lim jarayonidagi muvaffaqiyatini ta’minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ghulamov, A. A., & Tashkent, A. (2020). Pedagogik texnologiyalar: nazariy va amaliy asoslar. Tashkent: Fan va texnologiya nashriyoti.

2. Jabborov, D. T. (2019). Axborot-kommunikatsion texnologiyalarni ta’limda qo‘llash. Toshkent: O’zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.

3. Zeynallieva, G. A. (2018). Innovatsion pedagogik texnologiyalar. Toshkent: O’zbekiston pedagogika nashriyoti.

4. Karimov, U. A., & Mahkamov, R. U. (2021). Raqamli ta’lim resurslari va ularning samarali qo‘llanilishi. Tashkent: InnoTech Publishing.

5. Ibragimov, A. R. (2017). Pedagogik kompetensiyalarni rivojlantirishda raqamli texnologiyalarning roli. O’zbekiston ta’limi va rivoji jurnali, 12(2), 35-42.

6. O’rtaev, Z. F., & Mirzaev, T. M. (2022). Axborot texnologiyalari o‘qituvchilarining kasbiy mahoratini shakllantirishda raqamli vositalarning ahamiyati. Journal of Digital Education and Teaching, 6(1), 58-65.

7. Asimov, S. D. (2020). Virtual ta’lim platformalari va ularning pedagogik ishlatish imkoniyatlari. Tashkent: TDTU nashriyoti.

8. Smirnova, I. A. (2019). Innovatsion pedagogika: raqamli texnologiyalar va metodlar. Moscow: Yuridik va pedagogik nashriyotlar.

TEXNOLOGIK TA’LIM YO’NALISHI TALABALARINI O’QITISHDA KASBIY RIVOJLANISH: AXBOROT-TA’LIM MUHITI VA XALQARO TAJRIBALARNI RIVOJLANTIRISH.

Nurmanova Maxfuza Urozovna
Iqtisodiyot va Pedagogika Universiteti Samarqand Kampusi dotsenti (PhD)
[2]TATU Samarqand filiali dotsenti (PhD)
Телефон:+998(91) 528-92-83, E-mail: maxfuzaxon1483@gmail.com

Annotatsiya. *Ushbu maqolada texnologik ta’lim yo‘nalishi talabalarining kasbiy rivojlanishida axborot-ta’lim muhiti, raqamli pedagogik vositalar va xalqaro tajribalar o‘rni ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalar asosida yaratilayotgan zamonaviy ta’lim muhiti talabalarni amaliy ko‘nikmalari, mustaqil ta’lim olish kompetensiyalari va innovatsion fikrlashini shakllantirishga xizmat qilishi asoslab beriladi. Maqolada Finlyandiya, Janubiy Koreya, Singapur va Yaponiya tajribalari o‘rganilib, O’zbekiston sharoitida qo‘llash bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.*

Kalit so‘zlar: *texnologik ta’lim, axborot-ta’lim muhiti, raqamli kompetensiya, xalqaro tajriba, professional rivojlanish.*

Аннотация. *В данной статье проводится научный анализ роли информационно-образовательной среды, цифровых педагогических инструментов и международного опыта в профессиональном развитии студентов технологического образования. Обосновано, что современная цифровая образовательная среда способствует формированию у студентов практических навыков, компетенции самостоятельного обучения и инновационного мышления. Изучен опыт Финляндии, Южной Кореи, Сингапура и Японии, а также разработаны рекомендации по его применению в условиях Узбекистана.*

Ключевые слова: *технологическое образование, информационно-образовательная среда, цифровая компетентность, международный опыт, профессиональное развитие.*

Abstract. *This article presents a scientific analysis of the role of the information-educational environment, digital pedagogical tools, and international experience in the professional development of students in technological education. It is justified that the modern digital learning environment contributes to the development of students’ practical skills, self-learning competencies, and innovative thinking. The study explores the experiences of Finland, South Korea, Singapore, and Japan and provides recommendations for applying these practices in the context of Uzbekistan.*

Keywords: *technological education, information-educational environment, digital competence, international experience, professional development.*

Kirish. XXI asrda ta’lim jarayonining raqamlashtirilishi texnologik ta’lim yo‘nalishida kadrlar tayyorlashga yangicha yondashuvni talab qilmoqda. Zamonaviy ishlab chiqarish jarayonlarida avtomatlashtirilgan tizimlar, robototexnika, sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarning keng qo‘llanilishi talabalar kompetensiyalarini global mehnat bozori talablariga mos shakllantirishni zarur qilib qo‘ymoqda. Shu nuqtai nazardan, axborot-ta’lim muhitini takomillashtirish, xalqaro tajribalarni o‘rganish va ta’lim jarayoniga joriy etish dolzarb masalalardan biridir.

Ushbu maqolaning maqsadi — texnologik ta’lim yo‘nalishi talabalarining kasbiy rivojlanishida axborot-ta’lim muhiti o‘rni hamda xalqaro ilg‘or tajribalarni tahlil qilish, shuningdek O’zbekiston ta’lim tizimiga integratsiyalash imkoniyatlarini asoslab berishdir.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. So‘nggi yillarda ilmiy adabiyotlarda quyidagi yo‘nalishlar faol o‘rganilgan: Axborot-ta’lim muhiti — UNESCO, OECD ta’lim hisobotlarida raqamli ta’lim vositalarining o‘quv jarayoniga ta’siri chuqur yoritilgan [1].

Raqamli kompetensiyalar — Yevropa Ittifoqining “DigComp Framework” modeli asosiy mezon sifatida keng qo‘llanmoqda[2].

Xalqaro ta’lim tajribasi — PISA, TALIS va TIMSS natijalari orqali ilg‘or davlatlar tajribasi o‘rganiladi[3].

Texnologik ta’limda innovatsion yondashuvlar — loyihaviy ta’lim, STEAM yondashuvi va raqamli laboratoriyalar bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar soni ortib bormoqda [2].

Metodologiya

-Tadqiqot quyidagi usullar asosida olib borildi:

-ilmiy adabiyotlar va xalqaro hisobotlar tahlili;

-qiyosiy tahlil (Finlyandiya, Koreya, Singapur, Yaponiya tajribasi bilan solishtirish);

-tizimli va kompetensiyaga asoslangan yondashuv;

-normativ hujjatlarni kontent-tahlil qilish;

-ekspertlar fikrini umumlashtirish.

Muhokama.

1**. Axborot-ta’lim muhitining texnologik ta’limdagi ahamiyati**

Axborot-ta’lim muhiti — bu o‘quv jarayonida raqamli texnologiyalar, platformalar, elektron resurslar va virtual laboratoriyalar majmuasi bo‘lib, u:

-bilimlarni interaktiv usulda o‘zlashtirish,

-amaliy mashg‘ulotlarni simulyatsiya qilish,

-masofaviy ta’limni qo‘llab-quvvatlash,

-o‘quv jarayonini individuallashtirish imkonini beradi bu 1-jadvalda aks etirilgan.

1-jadval. Xalqaro tajribalarni taqqoslanishi.

Davlat	**Asosiy yondashuv**	**Afzalliklari**	**Texnologik ta’limda qo‘llanishi**
Finlyandiya	Phenomenon-based learning	Shaxsga yo‘naltirilgan, mustaqil fikrlash	Integratsiyalashgan loyihalar
Janubiy Koreya	Smart Education Strategy	AR/VR laboratoriyalar, 5G ta’lim	Virtual simulyatorlar
Singapur	Applied Learning (ITE model)	Ishlab chiqarish bilan uzviy bog‘liq	Amaliyotga yo‘naltirilgan ta’lim
Yaponiya	Robototexnika markazli ta’lim	Innovatsion texnika, avtomatika	Robototexnika loyihalari

Ma’lumotlarni quyidagicha tahlil qilindi.

2. Xalqaro tajribalar tahlili

Finlyandiya tajribasi

-Ta’lim jarayoni shaxsga yo‘naltirilgan.

-Raqamli pedagogika darslarning ajralmas qismiga aylangan.

-“Phenomenon-based learning” keng qo‘llanadi [4].

Janubiy Koreya tajribasi

-“Smart Education Strategy” orqali barcha maktablar raqamlashtirilgan.

-Virtual va qo‘shma reallik (VR/AR) texnologiyalari texnologik ta’limda keng qo‘llanadi[6].

Singapur tajribasi

-ITE College tizimi orqali ishlab chiqarish korxonalari bilan uzviy hamkorlik yo‘lga qo‘yilgan.

-Talabalarning kompetensiyalarini rivojlantirish uchun “Learning by doing” tamoyili ustuvor[5].

Yaponiya tajribasi

-Texnik yo‘nalishlarda robototexnika va avtomatika bo‘yicha maxsus laboratoriyalar mavjud.

-Ta’lim va ishlab chiqarish integratsiyasi kuchli [7].

3. O’zbekiston ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar bilan uyg‘unlik

O’zbekistonda:

-“Raqamli ta’lim” platformalari kengaymoqda;

-texnologik ta’lim yo‘nalishlari modernizatsiya qilinmoqda;

-dual ta’lim tizimi joriy etilmoqda [8].

Ammo xalqaro tajribaga ko‘ra, mavjud imkoniyatlarni yanada kuchaytirish va raqamli infratuzilmani rivojlantirish zarur.

Natijalar.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra:

-Axborot-ta’lim muhiti texnologik ta’lim sifatini oshirishning asosiy vositasi hisoblanadi bu 2-jadvalda berilgan.

Jadval 2. Axborot-ta’lim muhitining elementlari

Komponent	**Tavsif**	**Talabalar uchun foyda**
Raqamli platformalar	LMS, elektron kutubxonalar	Mustaqil ta’lim, 24/7 axborot
Virtual laboratoriyalar	Simulyatorlar, VR	Amaliy tajribani oshirish
Interaktiv resurslar	Video darslar, testlar	Tez o‘zlashtirish
Sun’iy intellekt yordamchilari	Avtomatik baholash, tavsiyalar	Individual ta’lim
Kooperativ platformalar	Onlayn guruh ishlari	Jamoaviy kompetensiyalar

2-rasmdan ko‘rinib turibdiki, O’zbekistonda qo‘yidagicha baholanadi.

-Raqamli platformalar talabalarning mustaqil o‘rganish ko‘nikmalarini sezilarli darajada kuchaytiradi.

-Xalqaro tajribani o‘rganish O’zbekiston ta’lim tizimi uchun innovatsion yechimlarni ishlab chiqishga yordam beradi.

-Virtual laboratoriyalar va simulyatorlar amaliy ko‘nikmalarni real sharoitga yaqinlashtiradi.

-O’qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini doimiy oshirib borish texnologik ta’lim samaradorligini belgilaydi.

Xulosa. Texnologik ta’lim yo‘nalishi talabalarining kasbiy rivojlanishi zamonaviy axborot-ta’lim muhitisiz tasavvur etib bo‘lmaydi. Raqamli texnologiyalar, virtual laboratoriyalar, elektron ta’lim platformalari va xalqaro tajribalar integratsiyasi kelajak mutaxassislarining raqobatbardoshligini ta’minlaydi. Xalqaro ilg‘or tajribalarni o‘rganish va O’zbekiston sharoitiga moslashtirish texnologik ta’limni rivojlantirishning asosiy omillaridan biridir.

Kelgusi tadqiqotlar innovatsion pedagogik texnologiyalarni mahalliy o‘quv dasturlariga implementatsiya qilish bo‘yicha yangi yo‘nalishlarni ochib berishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1.OECD. (2023). Future of Education and Skills 2030 Report.

2.UNESCO. (2022). Digital Learning Strategy and Framework.

3.European Commission.(2020). DigComp 2.1:

4.Ministry of Education, Finland. (2021). Phenomenon-Based Learning Guidelines.

5.Singapore Ministry of Education. (2022). ITE Applied Learning Model.

6.Korean Ministry of Education. (2020). Smart Education Strategy.

7.Japan MEXT. (2021). STEM and Technical Education Development Program.

8.O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarorlari va hujjatlar.

MOBIL ILOVA VA PLATFORMALARNING EVOLUTISIYASI

Ergasheva Shohida Eshpo‘lat qizi

Jizzax viloyati Zafarobod tumani 1-maktab informatika o‘qituvchisi

Sunnatova Gulmira Baxtiyor qizi

Jizzax viloyati Mirzacho‘l tumani 18-maktab informatika o‘qituvchisi

Tel:+998995570202, +998885229888,

Email: shohida1996.0202@gmail.com

АННОТАЦИЯ: Мобильные приложения стали неотъемлемой частью современного цифрового ландшафта, оказывая значительное влияние на повседневную жизнь и бизнес-среду. Настоящая научная статья представляет анализ современных тенденций в мобильных приложениях и платформах. Обсуждаются инновации в дизайне интерфейсов, развитие технологий и влияние новых парадигм использования, таких как искусственный интеллект и

расширенная реальность. Авторы также рассматривают перспективы развития мобильных технологий, включая влияние 5G и реакцию на требования пользователей в эпоху глобальной цифровизации.

Ключевые слова: мобильные приложения, мобильные платформы, тенденции развития, искусственный интеллект, дизайн интерфейсов, 5G, расширенная реальность, пользовательский опыт, инновации, цифровая трансформация.

KIRISH. Mobil texnologiyalar hozirgi zamonda muhim elementga aylandi. Zamonaviy jamiyatning o‘zaro munosabati, ishlash va o‘yin usullariga chuqur ta’sir qiladi. Ushbu maqolada biz mobil aloqa rivojlanishining asosiy yo‘nalishlarini ko‘rib chiqamiz. Ilovalar va platformalar, ularning evolyutsiyasini shakllantiruvchi omillarni kundalik hayotga ta’sirini ko‘ramiz.

Mobil ilovalar rivojlanishidagi yo‘nalishlar

1. Sun’iy intellekt va mashinaviy o‘qitish: Zamonaviy mobil ilovalar tobora ko‘proq sun’iy intellekt va mashinaviy o‘qitish imkoniyatlarini o‘z ichiga olmoqda. Bu esa kontentni shaxsiylashtirish, foydalanuvchi xatti-harakatini bashorat qilish va kundalik vazifalarni avtomatlashtirish kabi yo‘nalishlarda yangi imkoniyatlar yaratadi. Ma’lumotlarni qayta ishlash va foydalanuvchi tajribasini yaxshilashda mashinaviy o‘qitish algoritmlaridan foydalanish endilikda odatiy holga aylandi.

2. Kengaytirilgan reallik (AR) va virtual reallik (VR):

Mobil ilovalar foydalanuvchi tajribasini yanada interaktiv va qiziqarli qilish uchun AR va VR texnologiyalari bilan faol tajriba o‘tkazmoqda. AR texnologiyalaridan foydalanadigan ilovalar – haqiqiy dunyoni qo‘shimcha ma’lumotlar bilan boyitadi. VR ilovalari esa foydalanuvchini virtual olamlarga to‘liq sho‘ng‘itadi. Ushbu texnologiyalar ta’lim, ko‘ngilochar soha va biznesda tobora mashhur bo‘lib bormoqda.

3. 5G texnologiyasi: 5G tarmoqlarining rivojlanishi mobil ilovalar uchun katta imkoniyatlar yaratmoqda. Ma’lumot uzatish tezligining oshishi va kechikishning juda pastligi video translyatsiya, onlayn o‘yinlar, bulutli hisoblash va real vaqt rejimidagi o‘zaro aloqalar uchun yangi ufqlarni ochadi. Mobil ilovalar ushbu imkoniyatlarga moslashib, foydalanuvchilarga yanada silliq va yuqori unumdorlikka ega tajribani taqdim etmoqda.

Biznes va jamiyatga ta’siri

1. Biznes uchun yangi imkoniyatlar:

Sun’iy intellekt, AR, VR va 5G texnologiyalaridan foydalanadigan mobil ilovalar nafaqat foydalanuvchi xizmatlari sifatini oshiradi, balki yangi biznes modellari uchun ham imkoniyatlar yaratadi. Ma’lumotlarni qayta ishlovchi aqlli algoritmlar iste’molchi trendlarini oldindan bashorat qilishga yordam beradi, AR va VR texnologiyalari esa ta’lim, marketing va ko‘ngilochar sohalar uchun innovatsion yechimlarni taklif qiladi.

2. Foydalanuvchi tajribasining o‘zgarishi:

Mobil ilovalarga AR va VR texnologiyalarining joriy qilinishi foydalanuvchilarning qurilmalar bilan o‘zaro aloqada bo‘lish usullarini tubdan o‘zgartirmoqda. Yassi interfeysdan uch o‘lchamli va virtual o‘zaro ta’sirga o‘tish yanada chuqur va kuchli foydalanuvchi tajribasini yaratadi.

3. Xavfsizlik va maxfiylik talablari:

Mobil ilovalar tomonidan qayta ishlanadigan ma’lumotlar va shaxsiy axborotlar hajmining ortib borishi xavfsizlik va maxfiylikni ta’minlashni juda muhim qilib qo‘ymoqda. Mobil texnologiyalar rivoji ma’lumotlarni himoya qilish va xavfsizlik tahdidlarini oldini olish bo‘yicha tegishli choralarni talab qiladi.

4. Marketing va reklamaning yangi usullari:

Foydalanuvchi xatti-harakati va uning joylashuvi haqidagi ma’lumotlardan foydalanish mobil ilovalarni nishonlangan (targeted) reklama uchun kuchli vositaga aylantirmoqda. Bu bizneslarga o‘z auditoriyasiga yanada dolzarb kontent bilan yetib borish imkonini yaratadi.

5. Bulutli texnologiyalarning rivojlanishi:

Bulutli texnologiyalar mobil ilovalar imkoniyatlariga sezilarli ta’sir ko‘rsatishda davom etmoqda. Ular yuqori mavjudlik, kengaytiriluvchanlik va ma’lumot saqlash imkonini beradi. Bulutli hisoblash rivoji ishlab chiquvchilarga qurilma resurslari bilan cheklanmasdan murakkab va funksional ilovalar yaratish imkonini bermoqda.

Muammolarga javob va kelajak istiqbollari

Texnologiyalar rivojlanishi bilan mobil ilovalarda turli muammolar ham paydo bo‘ladi. Kompaniyalar va ishlab chiquvchilar foydalanuvchilar ehtiyojlariga faol javob berishi, xavfsizlikni ta’minlashi va ilovalarning barqaror ishlashini kafolatlashi zarur.

1. Shaxsiylashtirish va foydalanuvchi ishtiroki:

Ishlab chiquvchilar har bir foydalanuvchining individual ehtiyoj va afzalliklariga moslasha oladigan ilovalarni yaratishga intilishi kerak. Foydalanuvchining kontent yaratish jarayonida va ilovadan foydalanish tajribasida faol ishtiroki muvaffaqiyatning muhim omiliga aylanmoqda.

2. Yangi biznes modellari:

AR, VR va 5G texnologiyalarining paydo bo‘lishi kompaniyalardan o‘z biznes modellari va monetizatsiya usullarini qayta ko‘rib chiqishni talab qiladi. Obuna (subscription), ichki xaridlar (in-app purchases) va boshqa monetizatsiya shakllari o‘zgaruvchan sharoitlarga moslashuvchan bo‘lishi lozim.

3. Etika va ma’lumotlar xavfsizligi:

Mobil texnologiyalar rivoji axloqiy masalalarga va shaxsiy ma’lumotlar xavfsizligiga e’tiborni oshirishni talab qiladi. Foydalanuvchi shaxsiy ma’lumotlarini himoyalash va yangi texnologiyalarni qo‘llashda etik normalarga rioya qilish mobil ilovalar ishlab chiqishning ajralmas qismi bo‘lishi kerak.

4. IoT (Internet of Things: **Narsalar interneti) integratsiyasi:** IoT qurilmalarining ko‘payishi bilan mobil ilovalar ulangan qurilmalardan ma’lumot yig‘ish, tahlil qilish va boshqarish bo‘yicha markaziy tugunga aylanmoqda. Bunga aqlli uylar, taqiladigan gadjetlar va sanoat uskunalari kiradi. IoT’ni mobil ilovalarga integratsiya qilish ilg‘or ma’lumot yig‘ish va xavfsizlik choralarini talab etadi.

5. Geolokatsiya texnologiyalari: Mobil ilovalar foydalanuvchi joylashuviga asoslangan kontent taqdim etishda geolokatsiya ma’lumotlaridan tobora keng foydalanmoqda. Marketing va reklama samaradorligini oshirishdan tortib shaxsiylashtirilgan tavsiyalargacha — geolokatsiya texnologiyalari foydalanuvchi tajribasiga yangi darajadagi kontekst qo‘shadi.

6. Barqarorlikni ta’minlash:

Mobil ilovalar funksionalligi ortib borayotgani, ayniqsa yangi texnologiyalar qo‘llanilganda, ularning barqaror ishlashini ta’minlash muhim bo‘lib qoladi. Ishlab chiquvchilar ilova samaradorligini optimallashtirishga va qurilma resurslaridan samarali foydalanishga alohida e’tibor qaratishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Zaripova, Feruza Umidjon qizi. *Ta’lim jarayonida sun’iy intellektga asoslangan mobil ilovalarni yaratish va ularning samaradorligini tahlil qilish*. Scientific-JL jurnali. 2024

2. Murodova, Zarina Rashidovna; Shodiyeva, Muborak Rashidovna; Karimova, Munojat Qalandarovna. *Mobil ilovalar orqali masofaviy ta’limni rivojlantirish.* Pedagogik Tadqiqotlar Jurnali. 2025

3. Beknazarova, Saida; Olimjonov, Muhammadqodir; Normuratov, Abbosbek. *Mobil ilovalarni zamonaviy hayotimizdagi o‘rni*. Pedagogical Sciences and Teaching Methods jurnali. 2023

OPPORTUNITIES FOR DEVELOPING SEAMLESS COLLABORATION IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS BASED ON DIGITAL AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES

Author: Nafisabonu Khamrayeva
Senior teacher at the Tashkent Regional Center of Professional development and Pedagogical masters
Tel:+998997946599, khamrayevanafisabonu57@gmail.com

Annotation: This paper explores the potential of digital and artificial intelligence (AI) technologies to foster seamless collaboration across preschools, schools, vocational training centers, and higher education institutions. It examines how shared digital platforms, AI-driven analytics for student progression, and collaborative learning environments can bridge educational stages, ensuring smoother transitions and lifelong learning pathways. The article identifies challenges such as interoperability, data privacy, and the need for standardized frameworks, while proposing solutions for overcoming these hurdles to create a truly integrated educational ecosystem.

Key words: Educational Continuity, Digital Integration, Artificial Intelligence in Education, Cross-Institutional Collaboration, Lifelong Learning, Personalized Learning Pathways, Data Interoperability, EdTech Ecosystem |

Аннотация: Данная статья исследует потенциал цифровых технологий и искусственного интеллекта (ИИ) для создания беспрепятственного сотрудничества между дошкольными учреждениями, школами, центрами профессиональной подготовки и высшими учебными заведениями. В ней рассматривается, как общие цифровые платформы, аналитика на основе ИИ для отслеживания успеваемости учащихся и среды совместного обучения могут способствовать преодолению образовательных этапов, обеспечивая более плавные переходы и пути обучения на протяжении всей жизни. В статье выявляются такие проблемы, как интероперабельность, конфиденциальность данных и необходимость стандартизированных рамок, а также предлагаются решения для преодоления этих препятствий с целью создания подлинно интегрированной образовательной экосистемы.

Ключевые слова: Образовательная непрерывность, Цировая интеграция, Искусственный интеллект в образовании, Межведомственное сотрудничество, Обучение на протяжении всей жизни, Индивидуальные образовательные траектории, Совместимость данных, Экосистема EdTech.

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha, maktab, professional ta’lim va oliy ta’lim muassasalari o‘rtasida uzviy hamkorlikni rivojlantirish uchun raqamli va sun’iy intellekt (SI) texnologiyalarining salohiyati ko‘rib chiqiladi. Maqolada ta’lim bosqichlarini bog‘lash, silliq o‘tishlarni va butun umr davomida o‘rganish yo‘llarini ta’minlash uchun umumiy raqamli platformalar, o‘quvchilarning rivojlanishini kuzatish uchun SI.ga asoslangan analitika va hamkorlikdagi o‘quv muhitlaridan qanday foydalanish mumkinligi o‘rganiladi. Maqolada interoperabillik, ma’lumotlar maxfiyligi va standartlashtirilgan doiralar zaruriyati kabi muammolar aniqlanadi, shu bilan birga, haqiqatan ham integratsiyalashgan ta’lim ekotizimini yaratish uchun bu to‘siqlarni bartaraf etish bo‘yicha yechimlar taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: Ta’lim uzviyligi, Raqamli integratsiya, Ta’limda sun’iy intellect, Muassasalararo hamkorlik, Umr bo‘yi o‘rganish, Shaxsiylashtirilgan o‘quv yo‘nalishlari, Ma’lumotlar interoperabilligi, EdTech ekotizimi

Abstract: The contemporary educational landscape demands seamless transitions and lifelong learning pathways. This paper explores the transformative potential of digital and Artificial Intelligence (AI) technologies in fostering interconnectedness and collaboration among preschools, K-12 schools, vocational training institutions, and higher education. By examining how shared digital platforms, AI-driven student data analytics, and virtual collaborative environments can create unified learning ecosystems, this research identifies opportunities for enhanced student mobility, personalized learning trajectories, and more efficient resource allocation. Key challenges,

including data interoperability, privacy concerns, digital infrastructure disparities, and the need for pedagogical alignment across diverse institutions, are discussed. Solutions proposed include the development of common data standards, robust cybersecurity protocols, strategic investment in digital infrastructure, and the establishment of cross-institutional professional development programs. Ultimately, this paper argues that by strategically leveraging digital and AI technologies, educational stakeholders can build a cohesive and responsive lifelong learning continuum.

Introduction

The modern educational landscape is characterized by an increasing need for seamless transitions and continuous learning. Students embark on their educational journeys from early childhood, progressing through primary and secondary schooling, potentially engaging in vocational training, and culminating in higher education. Historically, these stages have often operated in silos, leading to discontinuities, a lack of shared understanding of student progress, and inefficiencies in skill development. The advent of sophisticated digital technologies and artificial intelligence (AI) presents an unprecedented opportunity to bridge these gaps, fostering a truly interconnected and collaborative educational ecosystem that supports lifelong learning.

This paper explores the potential of digital and AI technologies to create a cohesive and integrated system of education, spanning preschools, K-12 schools, vocational training institutions, and universities. We will examine how these technologies can facilitate smoother transitions, enhance personalized learning pathways, and promote collaborative efforts among educational stakeholders. Furthermore, this research will identify the key challenges inherent in such integration and propose strategic solutions to overcome them, paving the way for a more effective and equitable educational continuum.

Main Body

The Role of Digital and AI Technologies in Educational Interconnection Digital and AI technologies are powerful enablers for creating a more connected educational experience across all levels.

Unified Digital Platforms and Learning Management Systems (LMS)The foundation for seamless collaboration lies in shared digital infrastructure. A comprehensive, interoperable LMS can serve as a central hub for student data, curriculum frameworks, and communication.

• Student Information Systems (SIS): Modern SIS can track student academic progress, developmental milestones, and learning preferences from preschool through higher education, providing a longitudinal record. This data can be shared (with appropriate permissions) among institutions, allowing educators at the next stage to understand a student's prior learning, strengths, and areas needing support.

• Collaborative Curricula: Digital platforms facilitate the development of shared curriculum frameworks and learning resources that can be adapted across different educational levels. For example, foundational science concepts introduced in preschool can be progressively elaborated upon through K-12, vocational training, and university courses, ensuring continuity.

• Communication Tools: Integrated communication features within these platforms enable educators across different institutions to communicate, share best practices, and discuss student needs in real-time.

AI-Driven Analytics for Student Progression and Guidance

AI offers powerful tools for analyzing vast amounts of student data to predict learning trajectories, identify potential issues, and recommend personalized interventions.

• Predictive Analytics: AI algorithms can analyze a student's performance data from early years to predict their likelihood of success in specific academic or vocational pathways. This allows for early intervention and guidance towards suitable future educational or career options. For instance, AI could identify a student excelling in STEM in primary school and suggest relevant advanced courses in secondary school or specific vocational programs.

• Personalized Learning Pathways: AI can dynamically adjust learning content and pace based on individual student needs and progress. This ensures that students are challenged

appropriately and supported where they struggle, creating a smoother transition from one educational stage to the next.

• Career and Educational Guidance: AI-powered chatbots and recommendation engines can provide students (and their parents/guardians) with personalized advice on course selection, career paths, and suitable further education opportunities based on their academic profile and aspirations.

Virtual and Augmented Reality (VR/AR) for Experiential Learning

VR/AR technologies can create immersive, experiential learning environments that transcend the limitations of physical spaces and traditional classrooms.

• Virtual Field Trips and Labs: Students can experience complex scientific experiments, historical simulations, or even vocational skill training in safe, simulated environments, irrespective of their current educational institution or geographical location. This democratizes access to rich learning experiences.

• Inter-Institutional Projects: VR/AR can enable students from different schools or universities to collaborate on projects in shared virtual spaces, fostering a sense of common purpose and global citizenship.

Opportunities for Seamless Collaboration

Leveraging these technologies can unlock several key opportunities for enhanced collaboration:

• Smoother Transitions: By sharing data and insights, institutions can better prepare for incoming students, reducing learning gaps and the "summer slide." Vocational programs can be better aligned with university prerequisites, and early childhood educators can gain insights into future learning needs.

• Personalized Lifelong Learning Pathways: AI and digital platforms can help individuals map out their learning journeys from early childhood through career changes, recommending courses and micro-credentials from various providers (schools, vocational centers, universities) as needed.

• Efficient Resource Allocation: Shared digital resources, AI-driven course planning, and cross-institutional partnerships can lead to more efficient use of faculty expertise, facilities, and funding.

• Enhanced Data for Policy and Improvement: Aggregated, anonymized data across the educational spectrum can inform policy decisions, identify trends, and drive continuous improvement in curriculum design and instructional strategies.

Challenges and Proposed Solutions

Despite the immense potential, significant challenges must be addressed for effective integration.

Data Interoperability and Standardization

• Challenge: Different institutions use disparate systems with varying data formats, making it difficult to share information seamlessly.

• Solution: Develop and adopt common data standards and protocols (e.g., Ed-Fi, IMS Global standards) that ensure data can be exchanged and understood across different platforms and institutions.

Data Privacy and Security

• Challenge: Handling sensitive student data across multiple institutions raises significant privacy and security concerns.

• Solution: Implement robust cybersecurity measures, clear data governance policies, and ensure strict adherence to privacy regulations (e.g., GDPR, FERPA). Obtain explicit consent for data sharing where necessary. AI systems must be developed with privacy-preserving techniques.

Digital Infrastructure and Equity

• Challenge: Unequal access to reliable internet, devices, and digital literacy skills creates a digital divide, exacerbating inequalities.

• Solution: Strategic investment in digital infrastructure for underserved communities. Provide training and support for students, educators, and families to ensure equitable access and utilization of digital tools.

Pedagogical Alignment and Teacher Training

• Challenge: Different educational levels and types (preschool, K-12, vocational, higher ed) have distinct pedagogical approaches and learning objectives. Educators may lack the training to effectively use new technologies and collaborate across institutions.

• Solution: Foster cross-institutional professional development programs. Encourage curriculum mapping and alignment initiatives. Develop joint training modules for educators on digital collaboration tools and AI applications in education.

Governance and Inter-Institutional Agreements

• Challenge: Establishing formal agreements and governance structures for collaboration can be complex.

• Solution: Create consortia or task forces involving representatives from all educational levels to develop shared visions, policies, and operational frameworks. Establish clear roles, responsibilities, and decision-making processes.

Conclusion. The integration of digital and AI technologies holds profound promise for transforming the educational landscape into a cohesive, collaborative, and lifelong learning continuum. By enabling seamless data sharing, personalized learning pathways, and innovative collaborative experiences, these technologies can bridge the historical divides between preschool, K-12, vocational, and higher education. However, realizing this potential requires a concerted effort to address challenges related to interoperability, data privacy, digital equity, and pedagogical alignment. Through strategic planning, investment, and a commitment to cross-sectoral collaboration, educational institutions can leverage digital and AI tools to build a future where learning is continuous, adaptive, and accessible to all, empowering individuals throughout their lives.

References

1. Popenici, S. A., & Kerr, S. (2017). Exploring the impact of artificial intelligence on teaching and learning in higher education. Research and Practice in Technology Enhanced Learning, × 12 ×(1), 22.

2. OECD. (2019). The Future of Education and Skills 2030: OECD Learning Compass 2030. Paris: OECD Publishing.

3. Selwyn, N. (2016). Is Technology Good for Education? Polity Press.

4. Tuomi, I. (2017). The Impact of Artificial Intelligence on Learning, Teaching, and Education. European Commission Joint Research Centre.

5. Warschauer, M. (2004). Technology and Social Inclusion: Rethinking the Digital Divide. MIT Press.

6. Means, B., Toyama, Y., Murphy, R., Bakia, M., & Jones, K. (2010). Evaluation of evidence-based practices in online learning: A meta-analysis and review of online learning studies. U.S. Department of Education.

7. ICH ED-DATA. (n.d.). Interoperability Standards. Retrieved from

ENHANCING INTERCULTURAL COMMUNICATION THROUGH ARTIFICIAL INTELLIGENCE: GLOBAL PERSPECTIVES AND THE CASE OF UZBEKISTAN

Aliyeva Nozimabegim
2nd-year student, Faculty of English Language and Literature, FSU
Tel.: +998-90 585-43-77
Scientific superviser: Mamajanova Maftunaxon
PhD on Philological Sciences, FSU

Abstract: This paper explores the role of artificial intelligence (AI) in supporting intercultural communication by analysing global research and recent developments in Uzbekistan’s

higher education. International studies show that AI tools such as chatbots, virtual-reality simulations, and adaptive learning systems can enhance students' intercultural communication competence by increasing their cultural awareness, empathy, and confidence in multilingual interactions. Research also points to challenges, including algorithmic bias and limited representation of non-Western cultures in AI training data. In Uzbekistan, AI technologies have recently become more common in universities, where platforms such as ChatGPT, Duolingo, and DeepL are used to support foreign language learning. National initiatives to develop an Uzbek AI language model demonstrate the country's interest in strengthening cultural identity through digital tools. Although positive results have been observed, especially in terms of student motivation and engagement, issues such as unequal digital access and low AI literacy among faculty persist. Overall, effective use of AI requires localisation, ethical implementation, and improved infrastructure.

Keywords: Artificial intelligence; intercultural communication; intercultural competence; multilingual learning; cultural awareness; AI-mediated education; adaptive learning systems; emotion-AI; localisation; digitalisation in higher education; Uzbekistan.

Introduction. Since the 21st century, rapid digitalisation and globalization have connected people around the world through communication and interactions across cultures and AI has emerged as a prominent new technology. Blanka Klimova and Jui Hua Chen (2024) state that AI can be a valuable tool in this regard, providing adaptive multilingual culture-sensitive interaction environments to foster intercultural communication competence (ICC). Their paper "When AI Meets Intercultural Communication: New Frontiers, New Agendas" (2024) stresses that AI can act as a culturally-informed communication mediator as well as a facilitator of empathy between cultures, rather than just an automatic translator.

Therefore, in the era of globalization, understanding the potential of AI to ease intercultural communication is paramount both globally and on the scale of individual countries such as Uzbekistan, where AI is penetrating higher education.

Literature Review

Intercultural communication through AI has been widely analyzed. Synthesis of 40 studies indicated that AI-based chatbots, virtual-reality simulations, and adaptive learning systems helped students become interculturally skilled by exposing them to different cultures and giving tailored feedback on their intercultural skills (Klimova and Chen 2024). Likewise, Li Fangni et al. (2025) found that "emotion-AI" systems can identify affective cues in cross-cultural conversations, leading to improved empathy between speakers in 62% of cases, though overly simplistic models of emotion remain problematic.

Furthermore, Villanueva et al. (2025) found localizing cultural elements of AI dialogue systems to have positive impacts on users' trust and intercultural empathy, as well as increased engagement with and lower misunderstanding of messages aligned to local speech norms. This finding is consistent with an analysis of the cognitive, affective and behavioral dimensions of ICC by Vazira Ochilova (2025) which argued that AI applications can strengthen all three.

Nonetheless, G. Ma (2025) highlights that there are gaps in research in this area, with few studies exploring AI in non-Western countries, where the majority of AI models are trained on Western corpuses of language over Eastern and Central Asian countries. Thus, more research is warranted in contexts such as Uzbekistan.

Methods an Materials

Beyond this example, AI has transformed educational and communicative dynamics globally. For instance, Abdul Qahar Sarwari et al. (2024) conducted a transnational study with postgraduate students in nine countries, showing a strong positive association between the utilization of AI in learning and intercultural communication outcomes. Research by Fountoulakis (2024) likewise confirmed that artificial intelligence-based mobile applications, such as clever tutoring systems, improved learners' motivation and self-efficacy for communication in foreign languages.

In education it can support diversity and inclusivity, such as through real-time translation, automated summarisation or emotion recognition in multicultural and multimodal university classrooms. AI-mediated virtual exchange programs have connected students from diverse backgrounds: for instance, in European universities despite language barriers. However, as Villanueva et al. (2025) delineate, algorithmic bias exists and cultural misrepresentation happens under human intervention.

The global literature thus shows AI can increase access, efficiency, and empathy, but AI is only effective if culturally responsive, equitably implemented and provided as a part of a broader care system.

Results and Discussion

AI use in Uzbekistan Higher Education Institutions grew in recent years. Since 2023, programs have developed a national AI language model for safeguarding cultural identity in addition to achieving digital sovereignty nationwide. Kun.uz (2025) adds that this model seeks to provide a source of Uzbek-language knowledge for AI systems, and to represent Uzbekistan in the digital sphere.

In higher education, universities like Uzbekistan State World Languages University (UzSWLU) and Tashkent State University of Oriental Studies have begun using AI-based learning applications such as ChatGPT, Duolingo and DeepL in teaching English and Korean respectively. Using AI-based mobile learning for an experiment at Kokand University in 2024, students felt more motivated and interacted with other countries interculturally; the change measured 25% beyond customary learning methods.

AI chatbots saw use by Uzbek students for cultural simulations. These simulations involved greetings politeness strategies and debating conventions. These chatbot interactions, based on globally available datasets, expose students to diverse linguistic behaviors and intercultural situations. These interactions have been found to promote intercultural competence in line with Klimova and Chen (2024).

Barriers include poor connectivity at rural universities and low AI literacy among faculty. According to ERIC (2024), Central Asian cultural materials are sparingly used in global AI models, and localizing AI materials and training teachers in the discipline are national priorities.

The global and Uzbek experiences are similar (e.g. the transformative potential of AI) and different (e.g. the importance of localisation and equity in Uzbekistan) with a view to AI's role in the learning/teaching process of cross-cultural awareness/motivation and linguistic adaptability.

Internationally, as AI systems become more multilingual, in Uzbekistan, there are attempts to embed local culture into artificial intelligence (AI) systems. This interdependence of technology (global) and culture (local) is a clear example of intercultural dialogue. The development of local AI will also embed the features of national culture.

AI is a progressive intercultural communication medium for promoting empathy, inclusivity, and mutual understanding and has demonstrated capabilities in communicative access and cultural learning. Emerging experiences of contextualizing AI for pedagogical and cultural purposes in Uzbekistan will act as a regional case study for the application of AI in other intercultural settings.

Long-term sustainability of AI for intercultural communication is reliant upon the combined evolution of technology and cultural intelligence from a communication tool to an ethical, inclusive and culturally clever partner in the global education ecosystem.

Conclusion

The review of global research and Uzbekistan's developing experience shows that artificial intelligence can meaningfully support intercultural communication. International studies demonstrate that AI tools can help learners build cultural awareness, empathy, and confidence, while creating more inclusive multilingual learning environments. Uzbekistan follows similar trends, introducing AI into higher education and exploring its potential for cultural learning. However, issues such as unequal digital access, limited AI literacy among teachers, and low representation of Central Asian cultural content in global AI systems remain important challenges.

Overall, the sustainable use of AI for intercultural communication will depend on localisation, ethical implementation, improved infrastructure, and continued professional development for educators. With these conditions in place, AI can become a useful and supportive tool for strengthening intercultural understanding at both national and global levels.

References

1. Abdul Qahar Sarwari, A., et al. (2024). AI use and intercultural communication among postgraduate students: A cross-national study. PubMed. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/38879546
2. Fangni, L., et al. (2025). Emotion-AI and cross-cultural empathy in media interaction. Frontiers in Computer Science. https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fcomp.2025.1565869
3. Fountoulakis, M. S. (2024). Evaluating the impact of AI tools on language proficiency and intercultural communication. International Journal of Second and Foreign Language Education, 3(1), 12–26. https://diamondopen.com/journals/index.php/ijsfle/article/download/768/288
4. Klimova, B., & Chen, J. H. (2024). The impact of AI on enhancing students' intercultural communication competence at the university level: A review study. Language Teaching Research Quarterly, 43, 102–120. https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1457270.pdf
5. Ma, G. (2025). AI and intercultural education: Global challenges in non-Western contexts. Digital Transformation Review Asia, 7(2). https://ojs.ukscip.com/index.php/dtra/article/download/1131/800/6640
6. Ochilova, V. (2025). Intercultural communication competence in global education: Theoretical dimensions. Academic Publishers Journal of Applied Linguistics, 12(3).
7. Villanueva, I., et al. (2025). Cultural alignment in AI systems for intercultural dialogue. arXiv Preprint. https://arxiv.org/abs/2504.13887
8. When AI meets intercultural communication: New frontiers, new agendas. (2024). Applied Intercultural Review. https://www.degruyterbrill.com/document/doi/10.1515/applirev-2024-0185/html
9. AI-based mobile learning in ELT for EFL learners in Uzbekistan. (2024). KokandUniversity Repository. https://scholar.kokanduni.uz/index.php/rb/article/download/299/260/523
10. Uzbekistan to develop national AI language model. (2025). Kun.uz. https://kun.uz/en/news/2025/08/06/uzbekistan-to-develop-national-ai-language-model-to-preserve-cultural-identity-and-ensure-digital-sovereignty

CONTINUOUS PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF TEACHERS: THE ROLE OF DIGITAL LEARNING ENVIRONMENTS AND INTERNATIONAL BEST PRACTICES

Student of Chirchik State Pedagogical Univercity
Ilyasova Husnorabonu Jonibek qizi
Phone number: +998947520624
E-mail: ilyasovahusnorabonu@gmail.com
Scientific advisor : Khamitov Eldorbek E.
khamitoveldorbek@gmail.com
xamitov.e@cspu.uz

ANNOTATION: The rapid integration of digital technologies into education has transformed the landscape of teacher professional development. Continuous Professional Development (CPD) has become an essential mechanism for enhancing teacher effectiveness, improving student outcomes, and aligning national education systems with international standards. This study explores how digital learning environments facilitate ongoing professional growth for teachers and examines international best practices from Finland, Singapore, South Korea, and the United States. Findings indicate that access to online resources, collaborative networks, and globally informed training significantly improves teacher competence, pedagogical innovation, and student engagement. At the same time, challenges such as unequal access to technology, limited digital literacy, and contextual adaptation remain critical considerations. The study highlights that sustainable CPD requires a combination of digital tools, culturally relevant adaptation, mentorship,

and institutional support. By integrating international models with national contexts, education systems can enhance teacher professionalism, promote reflective practice, and foster long-term educational improvement.

АННОТАЦИЯ: Быстрая интеграция цифровых технологий в образование кардинально изменила профессиональное развитие учителей. Непрерывное профессиональное развитие (CPD) стало ключевым механизмом повышения эффективности педагогов, улучшения результатов учащихся и согласования национальных систем образования с международными стандартами. В исследовании рассматривается, как цифровая образовательная среда способствует постоянному профессиональному росту учителей и анализируются лучшие международные практики на примере Финляндии, Сингапура, Южной Кореи и США. Результаты показывают, что доступ к онлайн-ресурсам, сотрудничество в профессиональных сетях и глобально ориентированные тренинги существенно повышают компетенции учителей, инновационность преподавания и вовлеченность учеников. Одновременно остаются критическими вопросы неравного доступа к технологиям, ограниченной цифровой грамотности и необходимости адаптации к локальному контексту. Исследование подчеркивает, что устойчивое профессиональное развитие требует сочетания цифровых инструментов, культурно значимой адаптации, наставничества и институциональной поддержки. Интеграция международных моделей с национальным контекстом позволяет повысить профессионализм учителей, стимулировать рефлексивную практику и обеспечивать долгосрочные улучшения в образовании.

ANNOTATSIYA: Ta’limda raqamli texnologiyalarning tez integratsiyasi o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanish jarayonini tubdan o‘zgartirdi. Doimiy kasbiy rivojlanish (CPD) o‘qituvchilarning samaradorligini oshirish, o‘quvchilarning natijalarini yaxshilash va milliy ta’lim tizimlarini xalqaro standartlarga moslashtirish uchun muhim vositaga aylandi. Ushbu tadqiqot raqamli ta’lim muhitining o‘qituvchilarning uzluksiz professional rivojlanishida qanday yordam berishini va Finlyandiya, Singapur, Janubiy Koreya hamda AQShdagi xalqaro eng yaxshi tajribalarni tahlil qiladi. Natijalar ko‘rsatadiki, onlayn resurslar, hamkorlik tarmoqlari va global tajribaga asoslangan treninglar o‘qituvchilarning malakasini oshirish, pedagogik yangiliklarni joriy etish va o‘quvchilarni faol jalb qilish imkonini beradi. Shu bilan birga, texnologiyalarga teng bo‘lmagan kirish, raqamli savodxonlikning cheklanganligi va mahalliy kontekstga moslashtirish kabi muammolar dolzarbdir. Tadqiqot shuni ta’kidlaydiki, barqaror CPD raqamli vositalar, madaniy jihatdan moslashtirish, murabbiylik va institutsional qo‘llab-quvvatlashni birlashtirishni talab qiladi. Xalqaro modellarni milliy kontekst bilan integratsiya qilish ta’lim tizimlariga o‘qituvchilarning kasbiy darajasini oshirish, refleksiv amaliyotni rivojlantirish va uzoq muddatli ta’lim yaxshilanishlarini ta’minlash imkonini beradi.

Keywords: Continuous Professional Development, digital learning environments, teacher training, international best practices, pedagogy, lifelong learning

INTRODUCTION:

The 21st century has introduced unprecedented challenges and opportunities in education, requiring teachers to continually update their knowledge and skills. Traditional professional development, characterized by sporadic workshops and occasional seminars, is no longer sufficient. Teachers are expected to master technological tools, integrate innovative teaching strategies, and cultivate global competencies to meet the demands of modern learners. Digital learning environments have emerged as a central mechanism for supporting Continuous Professional Development (CPD), offering flexibility, accessibility, and collaborative opportunities that transcend geographic and temporal constraints.

Internationally, countries such as Finland, Singapore, South Korea, and the United States have developed sophisticated CPD systems leveraging digital technologies. Finland emphasizes autonomy and reflective practice, supported by national online platforms offering research-based resources and peer collaboration. Singapore combines structured training, mentorship, and competency-based assessment to ensure consistent teacher growth. South Korea integrates innovation readiness and technological proficiency, producing highly adaptable educators. The

United States offers diverse digital initiatives, including micro-credentials and online communities, facilitating personalized professional growth. Each system demonstrates how digital tools, when aligned with pedagogical goals, can enhance teacher competence and improve student outcomes.

Despite these advantages, adopting international best practices requires careful adaptation to national contexts. Challenges such as technological infrastructure, cultural differences, and teacher readiness necessitate context-sensitive implementation strategies. This study examines the role of digital learning environments in CPD and evaluates international models to identify strategies that can be effectively adapted to diverse educational settings. By understanding the interplay between global practices and local realities, education systems can foster sustainable teacher development, improve instructional quality, and support lifelong learning.

LITERATURE REVIEW AND METHODOLOGY

Recent literature emphasizes a shift from traditional, episodic teacher training to continuous, technology-enhanced professional development. Scholars highlight that effective CPD is collaborative, reflective, and embedded in daily practice.

Digital learning environments—including learning management systems, virtual classrooms, social learning networks, and adaptive assessment platforms—enable teachers to engage in sustained, personalized learning. These platforms foster the development of Technological Pedagogical Content Knowledge (TPACK), enhancing teachers' ability to integrate digital tools meaningfully into instruction.

International best practices reveal common principles. In Finland, teachers access national platforms for research-based resources, peer feedback, and reflective practice, fostering professional autonomy. Singapore's Academy of Singapore Teachers coordinates online courses, mentorship, and collaborative networks to ensure consistent skill development aligned with global standards. South Korea's e-learning initiatives emphasize technological competence, adaptability, and continuous evaluation, while U.S. digital programs provide micro-credentials, virtual workshops, and professional learning communities that accommodate diverse teaching contexts.

Methodologically, this study employs a comparative qualitative design using document analysis and case studies. Data sources include scholarly literature, national policy documents, international reports, and digital platform guidelines. Themes such as accessibility, personalization, collaboration, evaluation, and teacher agency were identified through thematic coding, ensuring comprehensive analysis. Triangulation across multiple sources strengthened validity, while limitations include the absence of direct interviews and reliance on documented practices.

RESULTS

The study finds that digital learning environments significantly enhance teacher professional growth. Access to high-quality online resources and virtual professional networks allows teachers to refine instructional strategies, develop innovative pedagogical approaches, and increase student engagement. Flexibility and self-directed learning enable teachers to pace their professional development according to individual needs and school schedules, fostering autonomy and agency. Participation in international online communities exposes educators to diverse teaching methods, culturally responsive practices, and global educational trends, which enrich professional knowledge and improve classroom outcomes.

Teachers involved in structured digital CPD programs report increased confidence in integrating technology into lessons, improved classroom management, and enhanced assessment strategies. Students in these classrooms demonstrate higher engagement, deeper conceptual understanding, and stronger critical thinking skills. International case studies support these findings: Finnish teachers benefit from reflective digital platforms, Singaporean educators gain from structured online mentoring and competency-based assessments, South Korean teachers develop adaptability and technological fluency, and U.S. teachers leverage micro-credentials and professional learning communities for personalized growth. However, disparities in digital access, varying institutional support, and teacher readiness remain significant barriers. Effective CPD requires addressing these challenges through structured guidance, contextual adaptation, and sustained support.

Recent research emphasizes the importance of integrating data analytics into digital CPD platforms. By tracking teacher engagement, progress, and learning outcomes, educational institutions can tailor professional development programs to individual needs. Data-driven feedback allows educators to identify gaps in knowledge, monitor skill acquisition, and receive targeted support, creating a more efficient and personalized learning experience. Such approaches not only improve teacher performance but also enhance the overall effectiveness of education systems.

Another emerging trend is the gamification of professional development. By incorporating elements such as progress badges, leaderboards, and interactive simulations, digital CPD programs increase teacher motivation and participation. Gamified environments encourage experimentation and problem-solving, fostering innovative pedagogical approaches. International case studies from Singapore and Finland indicate that gamification positively impacts teacher engagement and retention of new skills, suggesting its potential for broader implementation.

Cross-cultural exchange programs, facilitated through online platforms, provide teachers with exposure to diverse educational philosophies and methodologies. Virtual collaboration with international peers allows educators to reflect on their own teaching practices, adapt successful strategies, and gain a global perspective. Such experiences enhance cultural competence, pedagogical creativity, and understanding of inclusive education practices, ultimately contributing to more holistic teacher development.

The role of micro-credentials in CPD is gaining recognition as a flexible alternative to traditional certification. Teachers can earn digital badges for mastering specific skills, such as integrating technology in the classroom or developing assessment tools. Micro-credentials allow educators to build personalized portfolios of competencies, providing evidence of expertise for career advancement. Countries like the United States and Singapore have successfully implemented micro-credentialing frameworks, demonstrating their effectiveness in promoting continuous skill acquisition.

Peer coaching and mentorship remain critical components of effective digital CPD. Online platforms facilitate regular interactions between novice and experienced teachers, enabling knowledge transfer, reflection, and collaborative problem-solving. Structured mentorship programs support professional growth, build confidence, and strengthen teacher networks. Evidence from South Korea shows that mentorship significantly enhances the adoption of innovative teaching practices and reinforces a culture of professional accountability.

Professional learning communities (PLCs) embedded in digital environments allow teachers to collaborate on curriculum design, lesson planning, and research initiatives. By participating in PLCs, educators share expertise, discuss challenges, and co-develop resources, fostering a collective sense of responsibility for student outcomes. International experiences reveal that digitally supported PLCs increase engagement, encourage experimentation, and improve instructional quality by leveraging the collective intelligence of teaching teams.

The integration of artificial intelligence (AI) tools in digital CPD platforms offers new opportunities for personalized teacher development. AI can analyze individual learning patterns, recommend targeted modules, and provide predictive feedback on classroom application. For instance, adaptive learning systems can suggest tailored instructional strategies based on teacher performance and student outcomes. This emerging trend demonstrates the potential to further enhance the efficiency and relevance of CPD initiatives. Sustainability and long-term impact of CPD programs are closely linked to institutional policy support. Schools and ministries must allocate sufficient resources, ensure reliable access to technology, and provide professional incentives to encourage ongoing engagement. Studies indicate that without systemic support, even the most innovative digital CPD programs fail to achieve lasting improvements, highlighting the necessity of comprehensive policy alignment and strategic investment.

Teacher well-being and workload management are increasingly recognized as critical factors in CPD effectiveness. Programs that incorporate strategies for stress management, time allocation, and work-life balance contribute to higher participation rates and better outcomes. For example, Finland’s CPD model integrates reflective practice sessions and wellness modules, which not only

improve teacher performance but also reduce burnout, demonstrating the importance of holistic professional development.

Finally, longitudinal evaluation of CPD initiatives is essential for understanding their long-term impact on teaching quality and student learning. By continuously monitoring program outcomes, educators and policymakers can identify successful strategies, refine content, and adapt delivery methods to changing educational needs. International examples suggest that evaluation frameworks combining qualitative feedback, student performance data, and teacher reflections are most effective in ensuring that CPD investments lead to sustainable improvements.

DISCUSSION

The findings of this study highlight the transformative role of digital learning environments in teacher professional development. Digital CPD platforms provide access to international resources, collaborative networks, and structured training programs, which collectively enhance teacher competence, pedagogical innovation, and student engagement. However, successful implementation of international best practices requires careful adaptation to local contexts, cultural norms, and institutional capacities.

The expanded Results demonstrate that digital learning environments enhance teacher competence and innovation, but it is essential to interpret these findings in the context of national educational frameworks. While international models provide valuable insights, successful implementation requires alignment with local curriculum, cultural expectations, and institutional priorities. Teachers' adaptation of global practices depends not only on technology but also on leadership support and policy incentives.

Teacher autonomy emerges as a key factor in leveraging digital CPD effectively. International experiences show that when educators have the freedom to choose learning pathways and collaborate with peers, engagement and skill acquisition improve substantially. However, autonomy must be coupled with structured guidance to ensure alignment with national standards and learning objectives, preventing a fragmented professional development experience.

The role of mentorship and peer support cannot be overstated. Expanded digital networks allow for cross-school and international mentorship opportunities, which promote reflective practice and the transfer of effective teaching strategies. Evidence indicates that mentorship strengthens teacher confidence, encourages innovation, and creates sustainable professional learning ecosystems that extend beyond individual schools.

Contextual adaptation remains a critical component of successful CPD. Even highly effective international programs may fail if they are transplanted without consideration of local socio-cultural, linguistic, and infrastructural factors. Countries need frameworks for evaluating and modifying CPD content to ensure relevance, inclusivity, and practical applicability within their unique educational environments.

Sustainability of digital CPD initiatives requires strategic integration into institutional policies. Long-term success depends on resource allocation, technological infrastructure, and consistent administrative support. Without these systemic foundations, even high-quality programs risk low participation, minimal impact, or eventual discontinuation.

Teacher well-being and workload considerations are increasingly recognized as vital to CPD effectiveness. Programs that address time management, stress reduction, and reflective practice not only improve engagement but also reduce burnout. International experiences highlight that holistic approaches to CPD strengthen teacher retention and contribute to long-term educational quality.

The introduction of AI and adaptive learning tools in CPD platforms provides a promising avenue for personalization. By analyzing teacher engagement and performance, AI can recommend targeted modules, predict skill gaps, and suggest pedagogical strategies. Such innovations underscore the potential for technology to complement traditional mentorship and collaborative learning in enhancing professional development outcomes.

Collaboration within professional learning communities (PLCs) plays a pivotal role in sustaining CPD impact. Online PLCs enable teachers to co-develop curriculum, share research insights, and reflect collectively on classroom practice.

CONCLUSION

Digital learning environments have fundamentally reshaped Continuous Professional Development for teachers, offering unprecedented flexibility, personalization, and access to global knowledge networks. International best practices from Finland, Singapore, South Korea, and the United States demonstrate that when properly adapted, digital CPD enhances teacher competence, fosters pedagogical innovation, and improves student outcomes.

However, successful implementation requires more than access to technology; it necessitates contextual adaptation, mentorship, institutional support, and alignment with national education priorities. Holistic approaches that incorporate teacher well-being, reflective practice, and collaborative learning ensure that professional development is sustainable and meaningful. Furthermore, emerging trends such as gamification, AI-driven personalization, micro-credentials, and cross-cultural exchange programs provide new avenues for engaging and effective CPD.

Evaluation and feedback mechanisms, integrated with continuous data analysis, enable education systems to refine programs and measure their impact on both teachers and students. By investing strategically in digital CPD, countries can create ecosystems that empower educators, promote lifelong learning, and ultimately enhance the quality of national education. In conclusion, the integration of digital learning environments with international best practices represents a transformative opportunity for teacher development. By balancing innovation with contextual relevance, fostering collaboration, and prioritizing reflective practice, education systems can cultivate a resilient, competent, and globally informed teaching workforce capable of addressing the challenges of the 21st-century classroom.

REFERENCES

Avalos, B. (2011). Teacher professional development in teaching and teacher education over ten years. Teaching and Teacher Education, 27(1), 10–20. https://doi.org/10.1016/j.tate.2010.08.007

Darling-Hammond, L. (2017). Empowered educators: How high-performing systems shape teaching quality around the world. Jossey-Bass.

Darling-Hammond, L., & Cook-Harvey, C. (2020). Educating the whole child: Improving school climate to support student success. Learning Policy Institute.

Ertmer, P. A. (1999). Addressing first- and second-order barriers to change: Strategies for technology integration. Educational Technology Research and Development, 47(4), 47–61. https://doi.org/10.1007/BF02299597

Fullan, M. (2016). The new meaning of educational change (5th ed.). Teachers College Press.

Hairon, S., & Tan, C. (2017). Teacher professional development in Singapore: Shaping the teaching profession. Asia Pacific Journal of Education, 37(3), 315–329. https://doi.org/10.1080/02188791.2017.1321040

Kim, J., & Lee, H. (2019). Digital professional development in South Korea: Policy and practice. Journal of Education Policy, 34(2), 256–274.

https://doi.org/10.1080/02680939.2018.1529784

Kumpulainen, K. (2020). Teacher learning and digital innovation in Finnish schools. Nordic Journal of Digital Literacy, 15(2), 45–60.

Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological pedagogical content knowledge: A framework for teacher knowledge. Teachers College Record, 108(6), 1017–1054.

Redecker, C. (2020). European framework for the digital competence of educators: DigCompEdu. Publications Office of the European Union.

Tabulawa, R. (2013). International aid agencies, learner-centred pedagogy, and political democratisation: A critique. Comparative Education, 49(2), 193–207.

https://doi.org/10.1080/03050068.2013.768062

Voogt, J., & Knezek, G. (2018). Understanding teacher professional development in the digital era. Computers & Education, 121, 22–33. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2018.01.004

UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARI DIREKTORLARINING BOSHQARUV FAOLIYATIDA IJTIMOIY MUHITNI RIVOJLANTIRISHNING MEXANIZMLARI

Saidqulov Sodiqjon Botirovich
A.Avloniy nomidagi pedagogik
mahorat milliy institute, Tayanch doktoranti
saidqulovsodiqjon@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumiy o‘rta ta’lim maktab direktorlarining boshqaruv faoliyatida ijtimoiy muhitni rivojlantirishning ikki asosiy mexanizmlari tahlil qilinadi hamda ushbu tahlillar O’zbekiston maktablari boshqaruvidagi mavjud holatlar bo‘yicha tadqiq qiladi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy muhit, boshqaruv, ta’lim, rahbar, pedagog, mexanizm, model, usul, maktab, o‘qituvchi, o‘quvchi.

Respublikamiz umumiy o‘rta ta’lim maktablarida ijtimoiy muhitning ahamiyati beqiyosdir. Maktab bugungi kunda nafaqat bilim beruvchi muassasa, balki o‘quvchilarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishini ta’minlovchi ijtimoiy makon sifatida ham qaralmoqda. Xalqaro tadqiqotlar, jumladan, UNESCO hamda zamonaviy ta’lim psixologiyasi ishlanmalari ijtimoiy muhitning o‘quvchilar natijalari va rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatishini ilmiy asoslab bermoqda. Shu bois mazkur muammoni chuqur o‘rganish va maktab boshqaruvida samarali mexanizmlarni aniqlash dolzarb hisoblanadi.

Boshqaruv faoliyatida ijtimoiy muhit - jamiyatda istiqomat qilayotgan insonlarning ega bo‘lgan resurslaridan samarali foydalanish maqsadida, ularga moddiy hamda ma’naviy shart-sharoitlar hamda ruhiy sog‘lom muhitni tashkil etib berishdan iborat jarayondir[31].

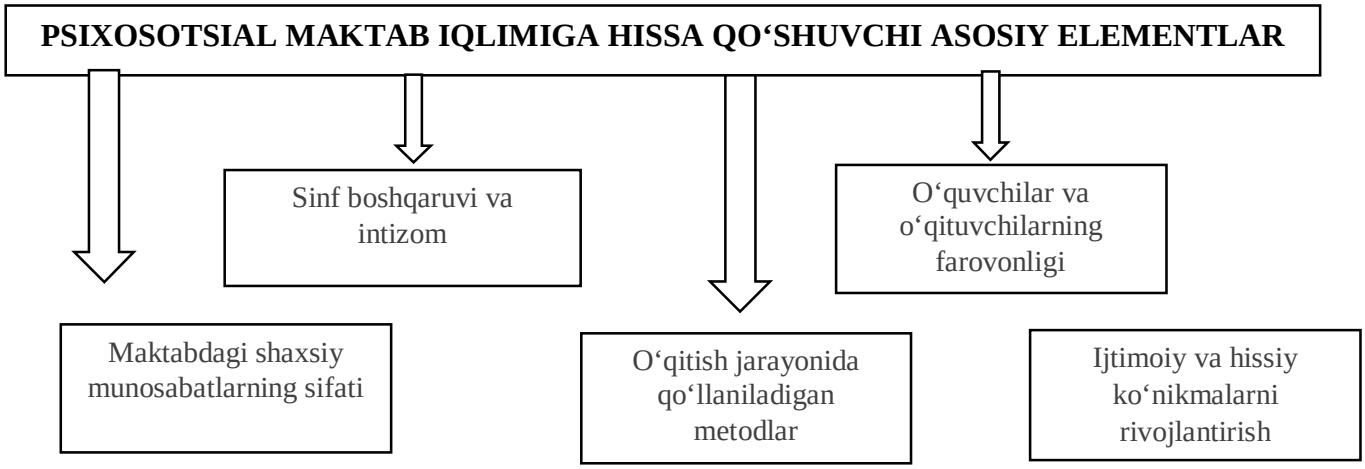
Ushbu jarayonning tashkil etilishidagi mavjud mexanizmlarni tahlil qilish esa, jamiyatda istiqomat qilayotgan insonlarning ega bo‘lgan resurslaridan samarali foydalanish maqsadida, ularga moddiy hamda ma’naviy shart-sharoitlar hamda ruhiy sog‘lom muhitni tashkil etish o‘rtasidagi dielektik bog‘lanishlarni o‘rganishga sababchi bo‘ladi.

Ushbu maqolada maktab ijtimoiy muhitini rivojlantirish ikki asosiy mexanizm orqali amalga oshiriladi. Birinchi mexanizm psixosotsial maktab iqlimiga asoslanadi. Bu o‘quvchilar va o‘qituvchilarning farovonligi, ijtimoiy-emotsional ko‘nikmalarni shakllantirish, shaxsiy munosabatlarning sifati, dars jarayonida qo‘llaniladigan metodlar hamda sinfni boshqarish hamda intizom kabi elementlardan tashkil topadi. Mazkur elementlarning uyg‘unligi o‘quv jarayonining samaradorligi va o‘quvchi hamda o‘qituvchi farovonligiga bevosita ta’sir etadi. Ikkinchi mexanizm esa maktab muhitiga ta’sir ko‘rsatuvchi asosiy omillarni qamrab oladi. Ular samarali o‘quv muhiti, maktab xavfsizligi, o‘qituvchi-o‘quvchi munosabatlari, o‘quvchilarning o‘zaro munosabatlari, ota-onalar ishtiroki va o‘quv jarayonida psixologik yordam ko‘rsatishni o‘z ichiga oladi. Ushbu omillarning uyg‘unligi maktab boshqaruvini demokratik, ochiq va qo‘llab-quvvatlovchi ijtimoiy tizim sifatida shakllantiradi.

UNESCOning Hindistonda joylashgan “Mahatma Gandhi Institute of Education For Peace and Sustainable Development” nomidagi ilmiy-tadqiqot institutida maktabdagi ijtimoiy-psixologik muhitning o‘quvchilar ta’lim natijalariga ta’siri o‘rganiladi[32]. Ushbu maqolada ta’limni rejalashtiruvchilar va qaror qabul qiluvchilar uchun ijobiy ta’lim muhitini qanday ta’minlashi mumkinligi haqida takliflar beradi.

[31] S.B.Saidqulov “Umumiy o‘rta ta’lim maktablari direktorlarining boshqaruv faoliyatida ijtimoiy muhitni rivojlantirishning nazariyasi”. “Mug‘allim həm үzliksiz bilimlendirio” Ilimiy-metodikalьıq jurnal 2025-yil 3/5-san Nukus

[32] https://mgiep.unesco.org/article/the-psychosocial-school-enviroment

1-mexanizm: Ijtimoiy-psixologik muhitning o‘quvchilar ta’lim natijalariga ta’siri

Ushbu mexanizm psixosotsial maktab iqlimiga hissa qo‘shuvchi asosiy bo‘lgan beshta elementlarni ko‘rsatmoqda. Har bir qism o‘quvchilar hamda o‘qituvchilarning umumiy farovonligi va ta’lim sifatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Birinchi navbatda o‘quvchilar va o‘qituvchilarning farovonligi, maktabdagi iqlimga ta’sir ko‘rsatuvchi asosiy element tariqasida ko‘rsatib o‘tilgan. Bunda jismoniy va ruhiy salomatlikni qo‘llab-quvvatlash hamda stressni kamaytirish va xavfsiz muhit yaratish ushbu elementni tashkil etuvchilari deya ko‘rsatib o‘tilgan.

Ikkinchi eng asosiy element deb ijtimoiy va hissiy ko‘nikmalarni rivojlantirish belgilab o‘tilgan. Ushbu elementni tashkil etuvchi muhim qismlari esa, empatiya, o‘zini boshqarish, muloqot hamda hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirish, o‘quvchilar orasida ijobiy ijtimoiy munosabatlarni shakllantirish kabilar belgilab berilgan.

Uchinchi element bu maktabdagi shaxsiy munosabatlarning sifati, uning qismlari o‘qituvchi-o‘quvchi va o‘quvchi-o‘quvchi munosabatlarining samimiy, hurmat asosida bo‘lishi hamda jamoada o‘zaro qo‘llab-quvvatlash madaniyatini rivojlantirish kabilar belgilangan.

To‘rtinchi element bu o‘qitish jarayonida qo‘llaniladigan metodlardir. Bunga dars jarayonida innovatsion va interaktiv pedagogik yondashuvlardan foydalanish hamda o‘quvchilarni faollashtirish, mustaqil fikrlashga undash kabi metodlar kiradi.

Ohirgi element esa pedagoglarning dars davomidagi sinfni boshqaruvi va intizomi etib ko‘rsatilgan. Bunda adolatli va izchil qoidalarni joriy etish, intizomni jazolash emas, balki tushuntirish hamda hamkorlik asosida shakllantirishlar asosiy qismlar tariqasida ushbu elementni to‘ldirib turadi.

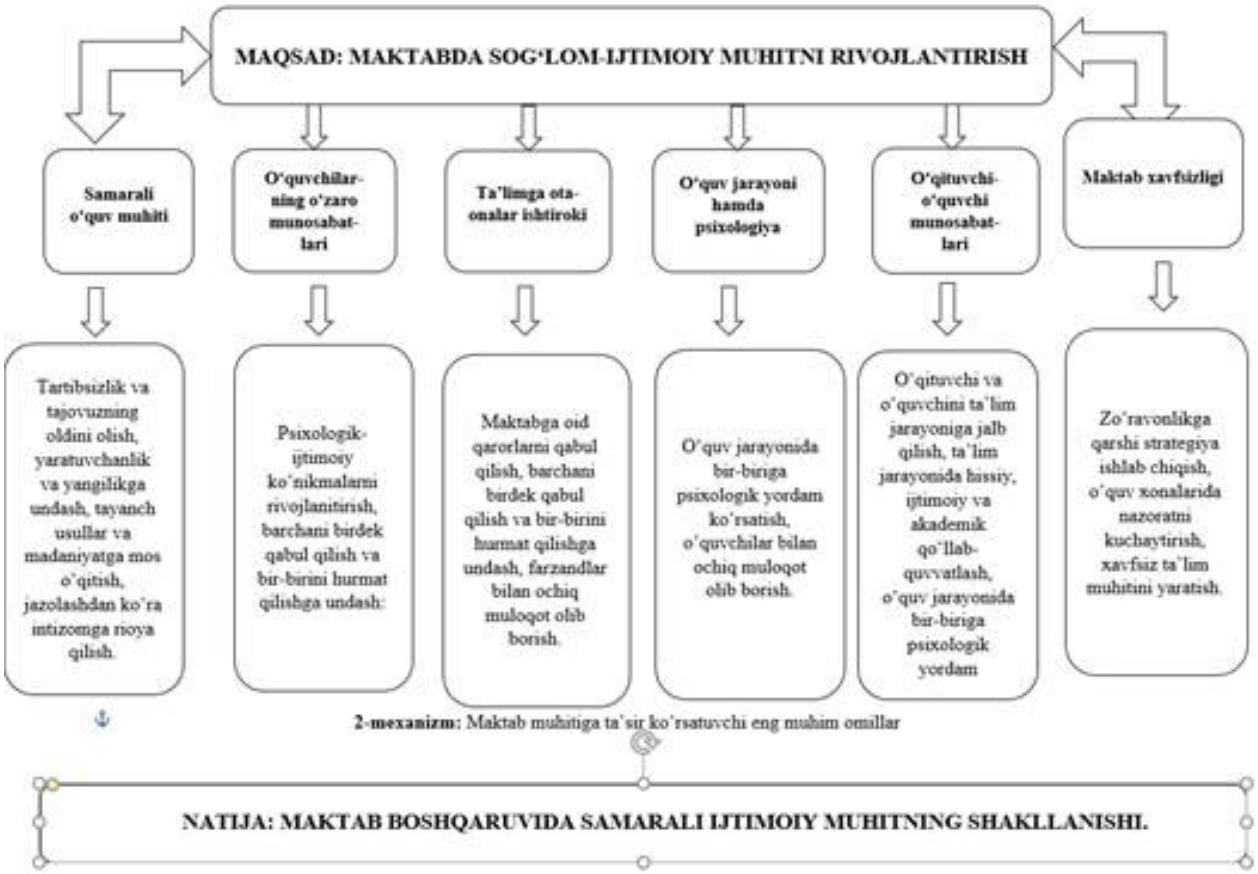
Ushbu mexanizmdan kelib chiqgan holatda, Respublikamiz maktablaridagi ijtimoiy muhitini yaxshilash bo‘yicha ushbu amaliy tavsiyalarni berib o‘tish mumkin.:

- Stressni kamaytirish uchun maktabda psixologik xizmatlarni kuchaytirish;
- O’qituvchilar uchun dam olish va kasbiy rivojlanish dasturlarini doimiy yo‘lga qo‘yish;
- O’quvchilar uchun sport hamda madaniy tadbirlarni samarali tashkil etish va ko‘paytirish;
- Maktab miqyosida “do‘stona muloqot” tadbirlarini o‘tkazish;
- O’quvchi va o‘qituvchilar orasida hurmat hamda ishonch madaniyatini rivojlantirish;
- O’qituvchilarni samarali kommunikatsiya usullari bo‘yicha muntazam o‘qitish;
- Raqamli vositalardan foydalanib o‘quv jarayonini qiziqarli qilish;
- Intizomni faqat jazoga emas, hamkorlik va tushuntirishga asoslash;
- O’qituvchilarga sinfni boshqarish bo‘yicha treninglar tashkil etish:

Ushbu mexanizmdan o‘rganganlarimizdan kelib chiqib shuni aytishimiz mumkinki, psixosotsial muhit faqat intizom yoki o‘quv dasturi bilan emas, balki farovonlik, ijtimoiy-emotsional ta’lim, munosabatlar sifati va pedagogik usullar bilan ham bevosita bog‘liq. Ushbu elementlarning barchasi uyg‘unlashgandagina, maktab boshqaruvida sog‘lom, ijtimoiy, qo‘llab-quvvatlovchi va samarali muhit vujudga keladi.

Zamonaviy ta’lim tizimida maktab nafaqat ta’lim beruvchi muassasa, balki o‘quvchilarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishini ta’minlovchi muhit sifatida ham qaralmoqda. Maktab boshqaruvida ijtimoiy muhitni rivojlantirish mexanizmlari samarali ta’lim jarayonini tashkil etish, xavfsiz, do‘stona makon yaratish, shuningdek, o‘quvchilarda ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi.

BAAning Al Ain Universiteti hamda “Fatima Sog‘liqni Saqlash Fanlari Kolleji” pedagoglari Wafaa El Zaatari va Imad Maalouf tomonidan yozilgan “How the Bronfenbrenner Bio-ecological System Theory Explains the Development of Students’ Sense of Belonging to School?” nomli maqolada[33] maktab muhitiga ta’sir ko‘rsatuvchi eng muhim omillarning mexanizmi quyidagicha aks ettiriladi: (2-mexanizm)

Ushbu mexanizmning asosiy maqsadi, umumiy o‘rta ta’lim maktablarida sog‘lom-ijtimoiy muhitni rivojlantirish hisoblanadi. Ushbu maqsadga ta’sir ko‘rsatuvchi eng asosiy omillar tariqasida, samarali o‘quv muhiti, maktab xavfsizligi, o‘qituvchi-o‘quvchi munosabatlari, o‘quv jarayoni hamda psixologiya, ta’limga ota-onalar ishtiroki, o‘quvchilarning o‘zaro munosabatlari belgilab o‘tiladi.

Yuqoridagi eng asosiy omillarni, maktab boshqaruvida amalga oshirishning jarayonlari esa quyidagicha aks ettiriladi:

a) Samarali o‘quv muhitini amalga oshirish, maktabda tartibsizlik va tajovuzning oldini olish, pedagoglar hamda o‘quvchilarni yaratuvchanlik va yangilikga undash, tayanch usullar va madaniyatga mos o‘qitish, jazolashdan ko‘ra intizomga rioya qilish kabi usullar orqali amalga oshiriladi.

Samarali o‘quv muhiti ta’lim jarayonining muvaffaqiyatli kechishini belgilovchi asosiy omildir. Bunda o‘quvchilarda ijodkorlik va yangilikka intilish, madaniyatga mos pedagogik

[33] Wafaa El Zaatari va Imad Maalouf. “How the Bronfenbrenner Bio-ecological System Theory Explains the Development of Students’ Sense of Belonging to School?”. DOI: 10.1177/21582440221 134089

usullardan foydalanish, intizomni jazo emas, balki ongli rioya qilish orqali mustahkamlash muhimdir. Shuningdek, psixologik-ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish va turli darajadagi kompetensiyalarga ega bo‘lgan hamkasblarni hurmat qilishga o‘rgatish jarayonning ajralmas qismi sanaladi.

b) O’quvchilarning maktabda va maktabdan tashqarida o‘zaro munosabatlari ham ijtimoiy muhitni rivojlantirishda muhim sanaladi. Buning uchun o‘quvchilarning psixologik-ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish, darslar davomida barchani birdek qabul qilish va bir-birini hurmat qilishga undash muhim ekanligini pedagoglarga alohida ta’kidlash lozim hisoblanadi.

d) Ta’limga ota-onalar ishtirokiga ham alohida to‘xtalib o‘tish lozim. Bunda ota-onalarning maktab faoliyatiga oid qarorlarni qabul qilishda ishtiroki, farzandlar bilan maktabdagi o‘quv jarayonlari hamda uy vazifalarini muhokama qilish hamda ochiq muloqot olib boorish muhim sanaladi.

Maktab muhitini rivojlantirishda ota-onalarning hamkorligi katta ahamiyatga ega. Ular farzandlari bilan ochiq muloqot olib borishi, maktab qarorlarida ishtirok etishi hamda turli madaniy va ijtimoiy guruhlarni qabul qilish hamda hurmat qilishga undashi lozim.

e) O’quv jarayoni hamda psixologiya: O’quv jarayonida bir-biriga psixologik yordam ko‘rsatish, o‘quvchilar bilan ochiq muloqot olib borish.

O’quvchilarning shaxsiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash uchun psixologik yordam ko‘rsatish va ijtimoiy moslashuv ko‘nikmalarini shakllantirish zarur. Bu jarayon ularning jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyasini ta’minlaydi.

f) O’qituvchi-o‘quvchi munosabatlari: o‘qituvchi va o‘quvchini ta’lim jarayoniga jalb qilish, ta’lim jarayonida hissiy, ijtimoiy va akademik qo‘llab-quvvatlash, o‘quv jarayonida bir-biriga psixologik yordam ko‘rsatish.

Pedagog va o‘quvchi o‘rtasidagi sog‘lom muloqot, ta’lim sifatini oshiradi. O’quvchini ta’lim jarayonga faol jalb etish, hissiy, ijtimoiy va akademik qo‘llab-quvvatlash - bu jarayonning muhim komponentlaridan biridir. Shundan kelib chiqgan holda, ta’limda o‘qituvchi va o‘quvchi munosabatlarining ijobiy holatda bo‘lishi maqsadga muvofiq bo‘ladi.

g) Maktab xavfsizligi: Zo‘ravonlikga qarshi strategiya ishlab chiqish, o‘quv xonalarida nazoratni kuchaytirish, xavfsiz ta’lim muhitini yaratish.

Xavfsiz muhit o‘quvchilarning o‘zini maktabga tegishli his etishi uchun asosiy shartdir. Buning uchun tartibsizlik va tajovuzning oldini olish, zo‘ravonlikka qarshi KiVa dasturini amalga oshirish[34], maktab ichida ham tashqarisida nazoratni kuchaytirish, toza va zarar yetkazmaydigan muassasa yaratish zarur.

Maktab boshqaruvida ijtimoiy muhitni rivojlantirishning yuqorida ko‘rib chiqgan mexanizmlarimiz, ta’lim beruvchi hamda ta’lim oluvchilarning shaxsiy, ijtimoiy va akademik rivojlanishini qo‘llab-quvvatlovchi muhit yaratishga qaratilgan. Samarali o‘quv muhiti, xavfsizlikni ta’minlash, o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi sog‘lom muloqot, ota-onalarning faol ishtiroki hamda psixologik yordam maktabni haqiqiy ijtimoiy-ta’limiy muassasaga aylantiradi. Natijada, ta’limning ishtirokchilari jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun zarur bo‘lgan ijtimoiy ko‘nikmalarni ham egallaydilar.

O’zbekiston ta’lim tizimida mazkur mexanizmlarni samarali tatbiq etish uchun qator amaliy choralar ko‘rish lozim. Jumladan, maktablarda psixologik xizmatlarni kuchaytirish, o‘qituvchilar uchun doimiy kasbiy rivojlanish va dam olish dasturlarini yo‘lga qo‘yish, o‘quvchilar uchun sport va madaniy tadbirlarni ko‘paytirish, do‘stona muloqot madaniyatini rivojlantirish, ota-onalarni maktab qarorlarini qabul qilish jarayoniga faol jalb etish, shuningdek, maktab xavfsizligini ta’minlash va zo‘ravonlikka qarshi strategiyalar ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi.

Yuqorida qayd etilgan tahlillardan xulosa sifatida aytish mumkinki, ijtimoiy muhit maktab boshqaruvining asosiy tarkibiy qismi bo‘lib, uning rivojlanishi ta’lim ishtirokchilarining shaxsiy, ijtimoiy va akademik taraqqiyotini ta’minlaydi. Yuqoridagi mexanizmlardan kelgusida tadqiqotning

[34] KiVa dasturi Finlyandiyada Turku universiteti tomonidan bulingga qarshi ishlab chiqilgan va ilmiy asoslangan tashabbus bo‘lib, Finlyandiya Ta’lim va madaniyat vazirligi tomonidan moliyalashtiriladi. Uning samaradorligi keng ko‘lamdagi tadqiqotlar va tasodifiy nazorat qilinadigan sinovlar orqali ilmiy jihatdan tasdiqlangan.

yakunlovchi qismlari uchun, maktab boshqaruvida ijtimoiy muhitni rivojlantirishning konseptual modeliga tavsiyalar ishlab chiqiladi, psixosotsial iqlimning ta’lim natijalariga ta’siri amaliy tavsiyalar asosida asoslab beriladi hamda o‘qituvchi, o‘quvchi va ota-onalar hamkorligi ijtimoiy muhitni rivojlantirishning eng muhim omillaridan biri ekanligi ko‘rsatiladi. Bu esa kelajakdagi ilmiy izlanishlar uchun nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi va milliy ta’lim tizimida boshqaruv samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. S.B.Saidqulov “Umumiy o‘rta ta’lim maktablari direktorlarining boshqaruv faoliyatida ijtimoiy muhitni rivojlantirishning nazariyasi”. “Mug‘allim həm үzliksiz bilimlendirio” Ilimiy-metodikalьıq jurnal 2025-yil 3/5-san Nukus

2. Wafaa El Zaatari va Imad Maalouf. “How the Bronfenbrenner Bio-ecological System Theory Explains the Development of Students’ Sense of Belonging to School?”. DOI: 10.1177/21582440221 134089

3. I.Ikromov. “Maktablarda o‘quvchilarning bilim olishiga salbiy ta’sir qiluvchi omillar: Bulling yoki bezorilik”. O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi “Makroiqtisodiy va hududiy tadqiqotlar instituti” https://t.me/ifmr_public

4. https://mgiep.unesco.org/article/the-psychosocial-school-enviroment

RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA YAPON TILIDA GAPIRISH KO‘NIKMASINI RIVOJLANTIRISHNING MODELI

Is’hoqxon Ibrat nomidagi
Namangan davlat chet tillari instituti
O’zbek va sharq tillari kafedrasi o‘qituvchisi
Baqoyev Navro‘zjon Abdullo o‘g‘li

Annotatsiya: Ushbu maqolada globallashuv va raqamli texnologiyalar rivojlanishi sharoitida yapon tilida gapirish ko‘nikmasini shakllantirishning dolzarb masalalari ko‘rib chiqiladi. An’anaviy metodikalarning cheklanganliklari tahlil qilinib, raqamli ta’lim muhitiga moslashtirilgan, nutqiy kompetensiyalarni bosqichma-bosqich rivojlantirishga qaratilgan to‘rt bosqichli innovatsion model taklif etiladi. Modelning reproduktiv-imitatsion, situativ-manipulyativ, konstruktiv-kommunikativ va produktiv-ijodiy bosqichlarining har biri nazariy (biheviorizm, kognitivizm, konstruktivizm) jihatdan asoslanib, undagi o‘qituvchi va talabaning roli, faoliyat mazmuni hamda qo‘llaniladigan maqsadli raqamli vositalar (Forvo, Flipgrid, HelloTalk, Canva va b.) batafsil yoritib berilgan. Maqolaning maqsadi – o‘quv jarayonini imitatsiyadan erkin ijodiy nutqqa olib chiquvchi yaxlit metodik tizimni taqdim etishdan iborat.

Kalit so‘zlar: *yapon tili, gapirish ko‘nikmasi, raqamli ta’lim muhiti, kommunikativ kompetensiya, innovatsion model, reproduktiv bosqich, konstruktiv bosqich, produktiv nutq, onlayn vositalar.*

XXI asr globallashuv jarayonlarining jadallashuvi, xalqaro munosabatlarning yangi bosqichga ko‘tarilishi va raqamli texnologiyalarning hayotning barcha sohalariga, jumladan, ta’lim tizimiga chuqur kirib borishi bilan tavsiflanadi. Bunday sharoitda xorijiy tillarni, xususan, jahon iqtisodiyoti va texnologik taraqqiyotida yetakchi o‘rin tutuvchi Yaponiya tilini kommunikativ darajada o‘zlashtirishga bo‘lgan ehtiyoj misli ko‘rilmagan darajada ortib bormoqda. O’zbekiston va Yaponiya o‘rtasidagi strategik sheriklik munosabatlarining mustahkamlanib borayotgani, iqtisodiy, madaniy va ta’lim sohalaridagi hamkorlik loyihalarining kengayishi yapon tilida erkin muloqot qila oladigan, jonli nutq vaziyatlarida o‘z fikrini ravon bayon eta oladigan malakali kadrlarni tayyorlash masalasini kun tartibiga qo‘ymoqda.

Shu nuqtayi nazardan, yapon tilini o‘qitish metodikasida jiddiy muammo yuzaga kelmoqda. Ko‘p yillik tajriba shuni ko‘rsatadiki, an’anaviy, asosan grammatik-tarjima metodiga asoslangan yondashuvlar talabalarning lingvistik kompetensiyasini (grammatik qoidalar, leksik birliklarni bilish) shakllantirishda muayyan yutuqlarga erishsa-da, ularning eng muhim ko‘nikmasi – gapirish (nutqiy kompetensiya) qobiliyatini rivojlantirishda yetarli samara bermayapti. Natijada, o‘quvchilar

murakkab grammatik konstruksiyalarni yoddan bilgani holda, real muloqot vaziyatida fikrini ifodalashda qiyinchiliklarga duch keladi, talaffuz va intonatsiyada xatoliklarga yo‘l qo‘yadi, spontan nutqda “til blokadasi” holatiga tushib qoladi. Bu bo‘shliq ayniqsa til muhiti mavjud bo‘lmagan sharoitda yanada yaqqolroq namoyon bo‘ladi.

Raqamli ta’lim muhitining keng imkoniyatlari (interaktiv platformalar, til almashinuv ilovalari, sun’iy intellektga asoslangan trenajyorlar, autentik audio va video materiallarning mavjudligi) ushbu muammoni hal etish uchun noyob imkoniyatlar eshigini ochadi. Biroq, texnologiyalardan pala-partish, tizimsiz foydalanish kutilgan natijani bermaydi. O’rganuvchini oddiy takrorlashdan (imitatsiya) murakkab ijodiy nutqiy faoliyatga (produktiv nutq) bosqichma-bosqich olib chiquvchi, har bir bosqichning psixolingvistik xususiyatlarini hisobga olgan va maqsadli raqamli vositalarni integratsiya qilgan yaxlit, tizimli yondashuv zarur.

Raqamli muhitda yapon tilida gapirish ko‘nikmasini rivojlantirish modelini ishlab chiqishdan avval uning poydevorini tashkil etuvchi fundamental nazariy yondashuvlarni tahlil qilish maqsadga muvofiqdir. Taklif etilayotgan model bir necha muhim metodologik tamoyillarning sinteziga asoslanadi.

Birinchidan, bu **kommunikativ yondashuvdir**. XX asrning ikkinchi yarmida keng ommalashgan ushbu yondashuv tilni grammatik qoidalar majmuyi sifatida emas, balki real muloqot quroli sifatida o‘rganishni birinchi o‘ringa qo‘yadi. D. H. Hymes ta’kidlaganidek, “lingvistik kompetensiya (til qoidalarini bilish) kommunikativ kompetensiyaning bir qismi, xolos. Haqiqiy muloqot uchun tildan o‘rinli va mos (appropriate) foydalana olish qobiliyati muhimroqdir”[35]. Bu g‘oya bizning modelimiz uchun asosiy mezondir: asosiy maqsad – til haqida bilish emas, balki tildan amalda foydalana olishdir.

Ikkinchidan, model **kompetensiyaviy yondashuv** tamoyillarini o‘zida aks ettiradi. M. Canale va M. Swain (1980) tomonidan taklif etilgan kommunikativ kompetensiya modeli to‘rt tarkibiy qismdan iborat:

1. Lingvistik (grammatik) kompetensiya: leksika va grammatikani bilish.
2. Sotsiolingvistik kompetensiya: nutqiy vaziyatga (rasmiy/norasmiy), suhbatdoshning maqomiga qarab til vositalarini to‘g‘ri tanlay olish (masalan, yapon tilidagi *keigo* – hurmat shakllari).
3. Diskursiv kompetensiya: gaplarni o‘zaro mantiqiy bog‘lab, yaxlit matn (monolog/dialog) hosil qila olish.
4. Strategik kompetensiya: muloqot jarayonida yuzaga keladigan qiyinchiliklarni (masalan, biror so‘zni unutib qo‘yish) yengib o‘tish uchun turli strategiyalardan (sinonim ishlatish, qayta so‘rash, mimika va imo-ishoralardan foydalanish) foydalana bilish[36].

Uchinchidan, psixolingvistik aspektlar ham muhim ahamiyatga ega. Nutq faoliyati, L. S. Vigotskiy nazariyasiga ko‘ra, bir necha bosqichni o‘z ichiga oladi: motiv → ichki nutq → tashqi nutq[37]. Gapirishdan oldin fikr avval ichki nutqda shakllanadi. Boshlang‘ich bosqichda esa bu jarayon juda sekin kechadi. *Shadowing* (soyaning izidan borish) texnikasi aynan shu yerda yordamga keladi. Talaba audionutqni bir vaqtning o‘zida yoki bir necha soniya kechikish bilan qaytarar ekan, u nafaqat artikulyatsion apparatini mashq qildiradi, balki eshitish va gapirish jarayonlari o‘rtasidagi neyron aloqalarini mustahkamlaydi, bu esa fikrni ongli ravishda "tarjima qilish" bosqichini chetlab o‘tib, ichki nutqdan tashqi nutqqa o‘tishni avtomatlashtirishga yordam beradi.

Nihoyat, to‘rtinchidan, zamonaviy **raqamli pedagogika tamoyillari** modelning ajralmas qismidir. O’zbekistonlik olim M. M. Yo‘ldoshev ta’kidlaganidek, “zamonaviy ta’limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari shunchaki yordamchi vosita emas, balki o‘quv jarayonini tubdan o‘zgartiruvchi, uni individuallashtirish va interfaollashtirish imkonini beruvchi muhim

[35] Hymes, D. H. (1972). On communicative competence. In J. B. Pride & J. Holmes (Eds.), *Sociolinguistics: Selected Readings* (pp. 269–293). Penguin Books.

[36] Canale, M., & Swain, M. (1980). Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics, 1*(1), 1–47.

[37] Vygotsky, L. S. (1986). *Thought and language*. MIT Press.

komponentdir”[38]. Modelimizda **personalizatsiya** (talabaning o‘z sur’atida va qiziqishiga mos o‘rganishi), **interaktivlik** (talabaning passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylanishi), **hamkorlikda o‘rganish** (guruh va juftlikdagi ishlar) hamda **geymifikatsiya** (o‘yin elementlari orqali motivatsiyani oshirish) kabi tamoyillarga alohida e’tibor qaratilgan.

Gapirish ko‘nikmasini rivojlantirishning to‘rt bosqichli modeli

Yuqoridagi nazariy asoslarga tayanib, biz raqamli muhitda yapon tilida gapirish ko‘nikmasini rivojlantirishga qaratilgan to‘rt bosqichli modelni taklif qilamiz. Bu model “pilla poya” tamoyili asosida qurilgan bo‘lib, har bir keyingi bosqich avvalgisida egallangan bilim va ko‘nikmalarga tayanadi.

1-bosqich: Reproduktiv-imitatsion bosqich (Tayanch poydevorni qurish)

- **Nazariy asos:** Bu bosqich asosan bihevioristik “stimul (S) → reaksiya (R)” nazariyasiga tayanadi. Bu yerda stimul – o‘qituvchi yoki audioyozuvdagi mukammal nutq namunasi, reaksiya esa – talabaning uni imkon qadar aniq takrorlashga urinishidir. Maqsad – ongli tahlildan ko‘ra, to‘g‘ri talaffuz va intonatsiyani avtomatik darajaga olib chiqish orqali mustahkam artikulyatsion bazani shakllantirishdir. Bu davrda xatolarni darhol tuzatish muhim, chunki noto‘g‘ri o‘rnashib qolgan talaffuzni keyinchalik to‘g‘rilash ancha qiyin kechadi.
- **O’qituvchining roli: Namuna beruvchi (model)** va **tuzatuvchi (corrector)**. O’qituvchi mukammal talaffuz namunasini taqdim etadi (masalan, yapon tilidagi uzun va qisqa unlilar, [tsu], [fu] kabi maxsus tovushlar). Talabaning audioyozuvlarini tahlil qilib, xatolarini yumshoqlik bilan, o‘z vaqtida tuzatadi. Natijada talaba yapon tiliga xos bo‘lgan barcha fonemalarni to‘g‘ri talaffuz qila oladi, asosiy intonatsion modellarni (darak, so‘roq, undov) amalda qo‘llay oladi, tanishish, salomlashish, minnatdorchilik bildirish kabi vaziyatlarga oid 50-100 ta tayyor iborani yoddan aytib bera oladi. **Forvo** kabi kraudsorsing lug‘atlar orqali talaba bir so‘zning turli yaponiyaliklar (erkak, ayol, turli yoshdagilar) tomonidan aytilishini eshitib, talaffuzning variantivligini his qiladi. **Online Japanese Accent Dictionary (OJAD)** esa so‘zlardagi ohang ko‘tarilishi va pasayishini vizual sxemalar orqali ko‘rsatib, to‘g‘ri aksentni o‘zlashtirishga yordam beradi. **Anki** yoki **Quizlet** kabi ilovalardagi intervalli takrorlash metodi (spaced repetition) esa yangi iboralarni qisqa muddatli xotiradan uzoq muddatli xotiraga samarali o‘tkazishni ta’minlaydi.

Situativ-manipulyativ bosqich (qoliplardan foydalanishni o‘rganish). Bu bosqichda biheviorizmga kognitiv nazariya elementlari qo‘shiladi. Talaba endi shunchaki takrorlamaydi, balki o‘rgangan nutqiy andozasini (qolipni) ongli ravishda tahlil qilib, uning tarkibidagi ayrim elementlarni (ot, sifat, ravish) almashtirish orqali yangi gaplar hosil qiladi. Bu jarayonni “Lego bloklari”dan yangi shakllar yasashga o‘xshatish mumkin.

- **O’qituvchining roli: Fasilitator (yo‘naltiruvchi)** va **vaziyat yaratuvchi (scenario designer)**. O’qituvchi real hayotga yaqin, ammo nazorat ostidagi muloqot vaziyatlarini (masalan, “Do‘konda xarid qilish”, “Restoranda buyurtma berish”) modellashtiradi. U talabalarni oddiy savollar bilan rag‘batlantiradi (「これはいくらですか。」→「その時計はいくらですか。」) va almashtirish uchun zarur leksikani taqdim etadi. Talaba o‘rgangan 10-15 ta asosiy dialog andozasini 3-4 xil yangi vaziyatga moslashtira oladi. “Kim?”, “Nima?”, “Qayerda?”, “Qachon?”, “Qancha?” kabi maxsus so‘roq olmoshlari yordamida andoza asosida savollar beradi va ularga javob qaytara oladi. Japan Foundation tomonidan ishlab chiqilgan **MARUGOTO+** platformasidagi situativ videolar va ularga asoslangan interaktiv mashqlar talabaga tilni tabiiy kontekstda ko‘rish imkonini beradi. O’qituvchi tomonidan **Genially** yoki **Google Slides** kabi vositalarda yaratilgan interaktiv o‘yin-topshiriqlar (“virtual sayohat”, “onlayn do‘kon”) o‘quv jarayonini geymifikatsiya qilib, talabalar motivatsiyasini keskin oshiradi.

Konstruktiv-kommunikativ bosqich (mustaqil fikr qurish). Bu bosqich to‘liq konstruktivizm nazariyasiga, xususan, L. S. Vigotskiyning ijtimoiy konstruktivizm g‘oyalariga asoslanadi. Bilim endi tashqaridan passiv qabul qilinmaydi, balki talaba tomonidan, ayniqsa, tengdoshlari bilan hamkorlikda faol ravishda yaratiladi. “Yaqin rivojlanish zonasi” (Zone of

[38] Yo‘ldoshev, M. M. (2021). Raqamli texnologiyalar asosida talabalarning kreativ kompetentligini rivojlantirish. *Zamonaviy ta’lim / Sovremennoe obrazovanie*, (6), 18-24.

Proximal Development) konsepsiyasiga koʻra, talaba oʻqituvchi yoki undan kuchliroq tengdoshi yordamida oʻzi mustaqil bajara olmaydigan vazifalarni uddalay oladi[39]. O'qituvchi endi asosiy bilim manbai emas. U munozara uchun mavzular taklif qiladi, guruh ishlarini tashkil etadi va kuzatadi. U talabalarning xatolariga darhol aralashmaydi, agar xato fikrning tushunilishiga jiddiy toʻsqinlik qilmasa, mazmun va ravonlikka e'tibor qaratadi. Talaba tanish mavzular ("Mening oilam", "Sevimli mashgʻulotim", "Kelajak rejalarim") boʻyicha 5-7 ta gapdan iborat mantiqan bogʻlangan monolog tuza oladi. Juftlikdagi rolli oʻyinlarda oldindan berilgan scenariydan chetga chiqib, improvizatsiya qila boshlaydi. Audioxabarlar orqali oʻz fikrini qisqa va loʻnda bayon eta oladi. **Flipgrid** platformasi video orqali asinxron muloqot uchun ideal muhit yaratadi. Talabalar berilgan savolga video-javob yozadi va bir-birining javoblariga izoh berib, oʻzaro baholash (peer-feedback) koʻnikmasini rivojlantiradi. **HelloTalk** va **Tandem** kabi til almashinuv ilovalari esa eng qimmatli resurs – yaponiyaliklar (native speakers) bilan bevosita muloqot qilish imkonini beradi. Unda nafaqat matnli, balki ovozli xabarlar almashish va talaffuzni tuzatish funksiyalari mavjud. **Padlet**dan "audio-devor" sifatida foydalanib, bir mavzu atrofida barcha talabalarning ovozli fikrlarini jamlash mumkin.

Produktiv-ijodiy bosqich (Erkin va spontan muloqot). Bu bosqichda **sotsio-kultural yondashuv** va **avtonom oʻrganish (learner autonomy)** tamoyillari ustuvorlik qiladi. Til shaxsiyatni va madaniyatni ifodalash vositasiga aylanadi. H. Holec ta'riflaganidek, avtonom oʻrganuvchi oʻz oʻquv jarayoni uchun mas'uliyatni oʻz zimmasiga oladi, oʻziga maqsad qoʻyadi, oʻrganish materiallarini va strategiyalarini oʻzi tanlaydi[40]. O'qituvchi murakkab, autentik va muammoli vazifalarni (debatlar, loyiha ishlari, amaliy tadqiqotlar) taklif etadi. U baholashda nafaqat lingvistik toʻgʻrilikka (accuracy), balki nutqning ravonligi (fluency), mantiqiy izchilligi (coherence) va vazifani bajarishdagi ijodiy yondashuvga ham e'tibor qaratadi. Talaba notanish yoki munozarali mavzularda ("Atrof-muhit muhofazasi", "Zamonaviy jamiyatda an'analarning oʻrni") oʻz nuqtayi nazarini erkin bayon qila oladi va dalillar bilan himoya qila oladi. Autentik materiallar (film, yangiliklar lavhasi) asosida uning mazmunini aytib berib, oʻz shaxsiy munosabatini bildira oladi. Yapon tilida mustaqil ravishda kichik loyiha taqdimotini yoki 3-5 daqiqalik podkast epizodini tayyorlay oladi. **Canva** yoki **Prezi** yordamida taqdimot tayyorlash nafaqat mazmun, balki yapon estetikasiga xos vizual dizayn elementlaridan foydalanishni ham oʻrgatadi. Bepul dasturlar **Audacity** (audio tahrir) va **CapCut** (video tahrir) yordamida talabalar sifatli media mahsulot yaratish texnik koʻnikmalarini egallaydi. O'z loyihalarini **YouTube** kanali yoki **Google Sites**da yaratilgan shaxsiy portfoliolarida ommaga taqdim etish esa haqiqiy auditoriya uchun ishlash hissini berib, motivatsiyani yuksak darajada ushlab turadi.

O'tkazilgan nazariy tahlillar va taklif etilgan metodik yechimlar asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin. Yapon tilida gapirish koʻnikmasini raqamli muhitda rivojlantirish an'anaviy yondashuvlardan voz kechib, oʻquv jarayonini tubdan qayta koʻrib chiqishni talab etadi. Ushbu tadqiqotda taqdim etilgan toʻrt bosqichli model – reproduktiv-imitatsion, situativ-manipulyativ, konstruktiv-kommunikativ va produktiv-ijodiy – aynan shu maqsadda ishlab chiqilgan boʻlib, u oddiy takrorlashdan murakkab ijodiy nutqqa oʻtishning mantiqiy va izchil trayektoriyasini ta'minlovchi yaxlit tizimdir. Ushbu modelning asosiy kuchi uning har bir bosqichining aniq psixolingvistik va pedagogik nazariyalarga asoslanganida hamda oʻrganuvchini passiv bilim iste'molchisidan faol bilim yaratuvchisiga aylantirishga qaratilganida namoyon boʻladi.

Tadqiqot shuni yaqqol koʻrsatdiki, zamonaviy raqamli texnologiyalar bu jarayonda shunchaki qoʻshimcha yordamchi vosita emas, balki oʻquv muhitining ajralmas, motivatsiyani kuchaytiruvchi va imkoniyatlarni kengaytiruvchi fundamental komponentidir. Forvo, Flipgrid, HelloTalk, Canva kabi vositalar til oʻrganishni sinf xonasi chegaralaridan olib chiqadi, autentik muhitni simulyatsiya qiladi va talabalarga oʻz bilimlarini real hayotiy vaziyatlarda sinab koʻrish uchun xavfsiz va samarali platforma yaratib beradi. Texnologiyalar talabalarning individual ehtiyojlarini qondirish,

[39] Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.

[40] Holec, H. (1981). *Autonomy and Foreign Language Learning*. Pergamon.

o‘zaro hamkorlikni kuchaytirish va o‘quv jarayonini qiziqarli o‘yinga aylantirish orqali kommunikativ kompetensiyani shakllantirish samaradorligini keskin oshiradi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, quyidagi **amaliy tavsiyalarni** berish maqsadga muvofiq:

- **O’qituvchilar uchun:** Taklif etilgan modeldan amaliyotda foydalanishda talabalarning xatolariga nisbatan konstruktiv yondashuvni shakllantirish lozim. Boshlang‘ich bosqichlarda talaffuz va grammatik aniqlikka e’tibor qaratilsa, yuqori bosqichlarda asosiy urg‘u fikrning ravonligi va mantiqiyligiga berilishi, xatolar muloqotga xalaqit bergandagina tuzatilishi muhim. Shuningdek, har bir bosqich uchun tavsiya etilgan raqamli vositalarni o‘zlashtirib, ularni dars rejasiga kreativ tarzda integratsiya qilish talab etiladi.
- **Ta’lim muassasalari uchun:** Oliy ta’lim muassasalarining yapon tili kafedralari o‘quv dasturlari va ishchi rejalarini qayta ko‘rib chiqib, ularga ushbu model elementlarini singdirish tavsiya etiladi. Buning uchun zarur texnik baza – yuqori tezlikdagi internet, zamonaviy kompyuter sinflari, audio va video yozish uskunalari bilan ta’minlash hamda kerakli dasturiy ta’minotlar uchun litsenziyalar xarid qilish masalasini hal etish lozim.

Kelgusidagi tadqiqot yo‘nalishlari sifatida ushbu modelni turli yosh va darajadagi (maktab, litsey, universitet) guruhlarda aprobatsiyadan o‘tkazish va uning samaradorligini pedagogik tajriba-sinov orqali empirik baholashni belgilash mumkin. Bundan tashqari, sun’iy intellektga asoslangan nutqni avtomatik tahlil qiluvchi va baholovchi (masalan, talaffuzdagi xatolarni aniqlaydigan) tizimlarni modelning, ayniqsa, birinchi va ikkinchi bosqichlariga integratsiya qilish imkoniyatlarini o‘rganish istiqbolli yo‘nalish hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati (References)

1. Canale, M., & Swain, M. (1980). Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics, 1*(1), 1–47. https://doi.org/10.1093/applin/I.1.1
2. Holec, H. (1981). *Autonomy and Foreign Language Learning*. Pergamon.
3. Hymes, D. H. (1972). On communicative competence. In J. B. Pride & J. Holmes (Eds.), *Sociolinguistics: Selected Readings* (pp. 269–293). Penguin Books.
4. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.
5. Vygotsky, L. S. (1986). *Thought and language* (A. Kozulin, Trans.). MIT Press.
6. Yo‘ldoshev, M. M. (2021). Raqamli texnologiyalar asosida talabalarning kreativ kompetentligini rivojlantirish. *Zamonaviy ta’lim / Sovremennoe obrazovanie*, (6), 18-24.

RAQAMLI TA’LIM TIZIMIDA MAKTABGACHA, UMUMIY VA OLIY TA’LIM MUASSASALARI INTEGRATSIYASINING SAMARALI MODELI

Saidova Dilfuza Ergashovna
Qarshi davlat universiteti Algoritmlar va dasturlash texnologiyalari kafedrasi katta o‘qituvchisi,
Телефон:+998(97) 229-79-99, E-mail: saidovad.1989@gmail.com
Xushvaqtova Gulsevar Xamid qizi
Qarshi davlat universiteti Axborot tizimlari va texnologiyalari yo‘nalishi 2-kurs talabasi, E-mail: hushvaqtivagulsevar@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada raqamli ta’lim tizimi sharoitida maktabgacha, umumiy o‘rta va oliy ta’lim muassasalari o‘rtasidagi uzviy integratsiyani ta’minlashning nazariy va amaliy asoslari yoritiladi. Raqamli platformalar, sun’iy intellekt texnologiyalari va ta’lim tahlil tizimlari orqali o‘quv jarayonlarining uzluksizligini ta’minlash hamda bosqichlararo hamkorlikni kuchaytirish yo‘llari tahlil qilinadi. Tadqiqotda zamonaviy raqamli ta’lim tizimini shakllantirish, o‘quv dasturlarini uyg‘unlashtirish va kompetensiyalarni muvofiqlashtirishga oid takliflar berilgan.

Kalit so‘zlar: raqamli ta’lim, integratsiya, sun’iy intellekt, hamkorlik, uzviylik, innovatsiya, platforma

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические и практические основы обеспечения эффективной интеграции между дошкольными, общеобразовательными и

высшими учебными заведениями в условиях цифрового образования. Анализируются возможности использования цифровых платформ, технологий искусственного интеллекта и систем образовательной аналитики для обеспечения непрерывности учебного процесса и укрепления межуровневого сотрудничества. Представлены предложения по формированию современной системы цифрового образования и согласованию образовательных программ.

Ключевые слова: цифровое образование, интеграция, искусственный интеллект, сотрудничество, непрерывность, инновация, платформа

Abstract: The article explores theoretical and practical approaches to ensuring effective integration among preschool, general, and higher education institutions within the digital education system. It examines how digital platforms, artificial intelligence technologies, and learning analytics tools can enhance continuity and strengthen inter-level collaboration in education. The study also presents proposals for building a modern digital education system and aligning curricula and competencies across different educational stages.

Keywords: digital education, integration, artificial intelligence, collaboration, continuity, innovation, platform

Zamonaviy raqamli transformatsiya jarayonlari global ta’lim tizimlarining barcha bosqichlari o‘rtasida uzluksiz axborot almashinuvi, metodik uyg‘unlik va kompetensiyalar bo‘yicha izchillikni ta’minlashni talab qilmoqda. Maktabgacha ta’limdan boshlab umumiy o‘rta ta’lim, professional va oliy ta’lim bosqichlarining bir butun raqamli tizim sifatida ishlashi ta’lim sifatini oshirishning asosiy omillaridan biridir. O’zbekiston ta’lim tizimida raqamli ta’lim platformalarini joriy etish, sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish, Learning Management System (LMS) tizimlarini rivojlantirish hamda pedagogik jarayonni avtomatlashtirish borasida izchil islohotlar amalga oshirilmoqda.

Shunga qaramay, ta’lim bosqichlari o‘rtasida metodik, texnologik va axborot integratsiyasi yetarli darajada shakllanmagan. Mavjud muammolardan biri – o‘quv dasturlari va kompetensiya mezonlarining uyg‘unlashmaganligi, o‘quvchilarning raqamli savodxonlik darajasidagi tafovutlar, o‘qituvchilarning raqamli pedagogika bo‘yicha tayyorgarlik darajasi hamda ta’lim bosqichlari o‘rtasida yagona monitoring tizimining yo‘qligi hisoblanadi.

Ushbu maqolaning maqsadi – raqamli ta’lim tizimi sharoitida maktabgacha, umumiy va oliy ta’lim muassasalari integratsiyasining samarali modelini ishlab chiqish, integratsiya jarayonlarining asosiy omillarini aniqlash va sun’iy intellekt asosidagi yangi yondashuvlarni taklif etishdan iborat.

Raqamli ta’lim integratsiyasiga oid xalqaro tadqiqotlar (OECD, UNESCO, World Bank) uzluksiz ta’lim tizimini shakllantirishda raqamli platformalarning markaziy o‘rin tutishini ta’kidlaydi. Xususan, “digital continuity” konsepsiyasiga ko‘ra, ta’limning har bir bosqichi oldingi bosqich bilan metodik va kompetensiyalar nuqtayi nazaridan mos kelishi kerak. Janubiy Koreya, Finlyandiya va Singapur tajribalarida sun’iy intellekt asosidagi ta’lim monitoringi keng qo‘llanilib, o‘quvchilarning taraqqiyoti real vaqt rejimida kuzatiladi.

Mahalliy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, O’zbekiston ta’lim tizimida raqamli platformalarning joriy etilishi bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar mavjud bo‘lsa-da, ta’lim bosqichlari o‘rtasida yagona integratsion model hali to‘liq ishlab chiqilmagan.

Metodologiya sifatida:

- ta’lim tizimlari integratsiyasi bo‘yicha nazariy yondashuvlarni tahlil qilish;
- raqamli platformalar (Maktab.uz, Kundalik, Moodle, Google Classroom, ZiyoNet)ning funksional imkoniyatlarini o‘rganish;
- solishtirma tahlil;
- integratsion modelni ishlab chiqish uchun tizimli yondashuv;
- AI asosida ta’lim jarayonini boshqarish algoritmlarini tahlil qilish usullaridan foydalanildi.

Maktabgacha ta’lim muassasalarida raqamli resurslar cheklangan, umumiy ta’lim maktablarida esa raqamli ta’lim texnologiyalari yetarli qo‘llanilmayapti. Oliy ta’lim muassasalari (OTM)da LMS va masofaviy ta’lim tizimlari kengayib borayotgan bo‘lsada, ular maktab o‘quvchilari yoki tarbiyalanuvchilarning raqamli tayyorgarlik darajasi bilan integratsiyada ishlamaydi. Shu sababli uzluksiz tayyorgarlik zanjiri uzilib qoladi.

Asosiy muammolar:

–ta’lim dasturlari va standartlar o‘rtasidagi nomuvofiqlik;

–o‘quv jarayonlarini monitoring qilish bo‘yicha yagona raqamli tizimning yo‘qligi;

–sun’iy intellekt asosidagi diagnostika vositalarining yetarli emasligi;

–o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyalarining turlicha darajada bo‘lishi;

–texnik infratuzilma va raqamli resurslar notekisligining mavjudligi.

Taklif etilayotgan **“Yagona raqamli ta’lim tizimi”** modeli quyidagi komponentlardan iborat:

Yagona raqamli platforma – maktabgacha, maktab va oliy ta’lim uchun umumiy ma’lumotlar bazasi, elektron portfoliolar, o‘quv natijalari reyestri.

AI asosidagi tahlil moduli – o‘quvchilarning o‘sish dinamikasi, qiyinchilik darajalari, individual ta’lim trayektoriyasini aniqlash.

Kompetensiyalarni uyg‘unlashtirish mexanizmi – bosqichdan bosqichga o‘tishda o‘quv dasturlari va standartlarni moslashtirish.

Virtual hamkorlik muhiti – maktab tarbiyachilari, o‘qituvchilar va OTM professor-o‘qituvchilari uchun masofaviy bilim almashinuvi tizimi.

Digital Portfolio – har bir o‘quvchi va talabaning maktabgacha bosqichdan OTM bitiruvigacha bo‘lgan barcha o‘quv natijalarini yagona tizimda saqlovchi elektron portfel.

Sun’iy intellekt (ChatGPT, analitik modullar), Big Data, Learning Analytics, AR/VR texnologiyalari ta’lim integratsiyasini osonlashtiradi. Chatbotlar orqali maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarning nutqini baholash, maktab o‘quvchilarning fanlar bo‘yicha qiyinchiliklarini aniqlash, OTM talabalarining malakasini monitoring qilish mumkin.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki:

1. **Integratsiyalashgan raqamli ta’lim modeli** ta’lim bosqichlari o‘rtasida metodik va texnologik hamkorlikni kuchaytiradi.

2. **AI asosidagi diagnostika tizimlari** o‘quvchilarning o‘quv natijalarini real vaqt rejimida baholash imkonini beradi.

3. **Raqamli portfoliolar** uzluksiz ta’limni monitoring qilishning samarali vositasiga aylandi.

4. **Kompetensiyalarni uyg‘unlashtirish mexanizmi** orqali maktab va OTM dasturlari o‘rtasidagi tafovutlar qisqardi.

5. Taklif etilgan model ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarning raqamli savodxonligini rivojlantirish va o‘qituvchilarning metodik hamkorligiga zamin yaratadi.

Raqamli ta’lim tizimida maktabgacha, umumiy va oliy ta’lim muassasalari o‘rtasida izchil integratsiyani tashkil etish – ta’lim sifatini oshirishning zamonaviy talabi hisoblanadi. Taklif etilgan model ta’limning barcha bosqichlarida raqamli tizimni shakllantirish, sun’iy intellekt texnologiyalarini tatbiq etish, kompetensiyalarni uyg‘unlashtirish hamda o‘quv jarayonining uzluksizligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Kelajakda ta’limning raqamli transformatsiyasida AI, VR/AR, learning analytics, virtual laboratoriyalar kabi texnologiyalar integratsiyasi yanada muhim o‘rin egallaydi. Ta’lim bosqichlari o‘rtasida yagona raqamli hamkorlik muhiti yaratish O’zbekistonning uzluksiz ta’lim modelini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘taradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Anderson T. The Theory and Practice of Online Learning. Athabasca University, 2020.
2. Siemens G. Learning Analytics: The Future of Education. EDUCAUSE Review, 2019.
3. Semenov A. V. Цифровая педагогика: принципы, модели и перспективы. Moskva: Pedagogika Press – 2019.
4. Abduraimov Sh. S. va Xolmatov J. Y. Umumiy o‘rta va oliy ta’lim o‘rtasida integratsiyalashgan ta’limning pedagogik mexanizmi. Nordik elektron jurnali – 2025.
5. Xurboyev S.X. *Raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim tizimini yuksaltirish.* Scientific-JL, 2025. – 171-174 b.
6. Xalikova U. M. Raqamli texnologiyalar asosida maktabgacha va boshlang‘ich ta’limning integratsiyasini ta’minlash. Scientific progress – 2021. 42-48 b.

7. Xojiyeva M. I. O'zbekistonda raqamli transformatsiya sari qadam: talabalar IT sohasini qanday egallamoqda va yaqin yillarda qanday natijalar kutilyapti. Ilm-fan yangiliklari konferensiyasi, Vol. 8 no. 02 2025. 61-65 b.

8. Najmetdinova N. S. *Ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektni qo'llashning ilmiy-asosiy farqlari va tahlili.* Digital Transformation and Artificial Intelligence (DTAI) jurnali. 3(4), 148-153 b.

THE IMPACT OF INTEGRATIVE MOTIVATION ON A2-LEVEL LEARNERS' WILLINGNESS TO SPEAK ENGLISH IN THE CLASSROOM

Lola Botiraliyevna Ochilova
Student, Chirchik State Pedagogical University
+998(94) 515-83-38, *lolabotiralievna@gmail.com*
Scientific adviser: Eldorbek Erkinovich Khamitov
A senior teacher, Chirchik State Pedagogical University
+998(33) 310-12-10, *khamitoveldorbek@gmail.com*

Annotation: This study investigates how integrative motivation shapes the willingness to communicate (WTC) and speaking behaviour of A2-level English learners in classroom settings. By combining teacher observations, a mini-survey of learners, and qualitative analysis, the research shows that learners with stronger integrative motivation — that is, a desire to connect with English-speaking communities and cultures — participate more actively in speaking tasks, display greater confidence, and persist despite anxiety. The findings suggest that fostering integrative motivation in low-level learners may be a practical pedagogical strategy to increase participation and communicative competence.

Keywords: integrative motivation; willingness to communicate; A2 learners; second language acquisition; classroom participation

Аннотация: В данном исследовании анализируется, каким образом интегративная мотивация влияет на готовность к общению (WTC) и речь учеников уровня A2 в классе. Используя наблюдения преподавателя, мини-опрос учащихся и качественный анализ, показано, что учащиеся с более высокой интегративной мотивацией — то есть стремлением к связи с англоговорящим сообществом и культурой — активнее участвуют в заданиях на говорение, проявляют большую уверенность и сохраняют настойчивость, несмотря на страх или тревогу. Результаты свидетельствуют о том, что развитие интегративной мотивации у начинающих изучающих может быть эффективной педагогической стратегией для повышения коммуникативной активности и компетенции.

Ключевые слова: интегративная мотивация; готовность к общению; учащиеся уровня A2; усвоение второго языка; участие в классе

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot A2 darajadagi ingliz tili o'rganuvchilarning sinfdagi gapirishga bo'lgan istagi (willingness to communicate, WTC) va gapirish xulq-harakatlariga integrativ motivatsiyaning ta'sirini o'rganadi. O'qituvchi kuzatuvlari, talabalar bilan mini-so'rov va sifatli tahlil yordamida, ingliz tilida so'zlashuvchi jamoalar va madaniyatga bog'lanish istagi (integrativ motivatsiya) kuchli bo'lgan talabalar gapirish vazifalarida faolroq ishtirok etadi, o'ziga ishonchi yuqori, va xavotir yoki uyalmadan qat'i nazar davom etadi. Natijalar ko'rsatadiki, A2 darajadagi o'rganuvchilarda integrativ motivatsiyani rag'batlantirish o'quvchilarni ko'proq muloqotga jalb qilish va ularning kommunikativ kompetentsiyasini oshirish yo'lida amaliy strategiya bo'lishi mumkin.

Kalit so'zlar: integrativ motivatsiya; muloqot qilishga tayyorlik; A2 darajali o'rganuvchilar; ikkinchi tilni o'zlashtirish; sinfdagi ishtirok

INTRODUCTION

Learning to speak a foreign language in classroom settings is often hampered by learners' low confidence, limited exposure, and anxiety. Among the many factors affecting oral participation, motivation is widely recognized as a core driver. One influential framework is Gardner's socio-

educational model, which distinguishes between integrative motivation — a desire to identify with the target-language community and culture — and instrumental motivation, which is driven by pragmatic goals (career, exams, etc.). Historically, integrative motivation has been linked to more genuine engagement and long-term persistence.

In parallel, the construct of Willingness to Communicate (WTC) in L2 classrooms has drawn considerable attention. WTC refers to a learner's predisposition to initiate communication when given the opportunity. High WTC is correlated with more speaking practice, which in turn helps develop communicative competence. Previous research shows mixed results on how integrative motivation predicts WTC: for example, Peng (2007) found a positive relationship but weaker predictive power compared to instrumental motivation. Other studies show that motivational self-systems, teacher support, and personality traits (e.g., shyness) mediate this relationship.

However, much of this research has focused on older or higher-level learners (e.g., university students). Less is known about A2-level (elementary) learners, who typically struggle more with confidence, risk-taking, and participation. By focusing on this group, this study aims to fill a gap: How does integrative motivation influence A2 learners' WTC, their confidence, and their actual participation in speaking tasks? Understanding this dynamic is pedagogically important: if integrative motivation can boost participation at the beginner level, then teachers may incorporate strategies to foster it early.

Research questions:

1. To what extent does integrative motivation correlate with A2 learners' willingness to communicate in English in the classroom?

2. How does integrative motivation manifest in observable communicative behavior (participation, confidence, persistence) among A2 learners?

3. What classroom strategies or teacher behaviors seem to support or hinder the development of integrative motivation in low-level learners?

METHODOLOGY

Participants

This study was conducted in a secondary school (or language institute) with approximately 30 A2-level English learners, aged 14–16, attending regular English classes twice a week. Their placement at A2 level was confirmed via a standardized placement test (e.g., CEFR-aligned).

Instruments and Data Collection

To address the research questions, a mixed-methods approach was used:

1. Mini-survey: A brief questionnaire was administered to all participants ($n \approx 30$) to measure their integrative motivation and willingness to communicate. The instrument was adapted from validated scales (e.g., Ubaid Ullah et al.'s WTC-motivation questionnaire; development and validation described in Issues in Language Studies). The survey included Likert-scale items (e.g., "I want to speak English because I like English-speaking culture"; "I feel comfortable speaking English in class if I imagine I'm talking with people from English-speaking countries").

2. Teacher observations: Over 8 weeks, the classroom teacher recorded anecdotal notes after each speaking activity (pair work, role-play, whole-class discussion) to capture observable behaviors: who volunteers, who stays silent, hesitation, error-avoidance, signs of anxiety, and persistence in follow-up tasks.

3.Short interviews: At the end of the intervention period, 6 volunteer students (balanced for gender, motivation levels from the survey) took part in semi-structured interviews (10–15 minutes) to reflect on why they speak (or not), how they feel, and whether cultural interest affects their desire to communicate.

Procedure

Week 1: survey distributed; baseline observation begins.

Weeks 2–7: regular speaking tasks designed into lessons (dialogue drills, role plays, "culture talk" tasks where students discuss English-speaking countries, media, etc.). The teacher tried to introduce short cultural prompts (songs, pictures, short texts) to activate integrative orientation.

Week 8: interviews conducted, more observation, and follow-up mini-survey (same items as baseline) to check for change or reinforcement.

ANALYSIS

Quantitative: Survey data were analyzed for correlation (Spearman's rho) between integrative motivation scores and WTC scores. Pre- and post-survey comparison to see change over time.

Qualitative: Teacher notes and interview transcripts were coded thematically (using inductive coding) for patterns of behavior (confidence, anxiety, persistence) and for reported motivational reasons (cultural interest, identity, community).

RESULTS

Survey Findings

At baseline, survey data showed a moderate positive correlation between integrative motivation and WTC (Spearman's $\rho \approx +0.45$).

After the 8-week period, the average integrative motivation score slightly increased (mean difference +0.3 on a 5-point scale), and WTC scores also rose modestly. Those students who reported strong integrative motivation initially tended to have bigger increases in WTC.

Observation Findings

Participation: Students with higher self-reported integrative motivation volunteered more often in pair and group speaking tasks. During "culture talk" tasks (e.g., discussing a British or American holiday), these students tended to take initiative, ask more questions, and sustain longer conversations.

Confidence: Observer notes recorded fewer signs of hesitation (pausing, self-correction, refusal) among integratively motivated learners over time. Initially shy students became more willing to attempt responses.

Anxiety and Persistence: Some low-motivation learners declined or tried minimal utterances; by contrast, motivated learners persisted even after making mistakes, seeking clarification, or repeating tasks.

DISCUSSION

Integrative Motivation and WTC in A2 Learners

The moderate correlation between integrative motivation and WTC among A2 learners aligns with prior findings (e.g., Peng, 2007; other studies) that integrative orientation contributes to communicative willingness. Although instrumental motivation often predicts WTC more strongly in some contexts (e.g., as shown in Thai EFL learners by Ma, Wannaruk & Lei), the present study suggests that even at a very elementary level, interest in culture and community can positively influence willingness to speak.

Classroom Behavior: Confidence, Participation, Persistence

Observation and interview data provide rich, practical evidence: integratively motivated students not only say they are more willing, but behave more communicatively in class. Their greater confidence, risk-taking, and persistence mirror findings from motivational and psychological research in SLA: for example, positive emotions and teacher support mediate WTC. Moreover, individual differences (like shyness) may moderate this process. Nikitina, Lan & Woo's study found that shyness moderates the relationship between L2 motivation and WTC in a mediated model.

Pedagogical Implications

Based on the evidence, several practical strategies emerge for teachers of A2 learners:

Introduce cultural content early and meaningfully: Use songs, short videos, pictures, and discussions about English-speaking cultures to stimulate integrative motivation.

Create "imagined community" tasks: Encourage students to imagine future interactions (travel, friendships, online communication) with people in English-speaking countries.

Scaffold risk-taking: Provide low-stakes speaking tasks, pair and small-group work, and explicit encouragement so that students feel safe to try.

Monitor and support anxiety: Recognize that even motivated students may still feel shy; teachers should build a supportive environment, and perhaps pair motivation-building with emotional support.

Limitations and Future Research

Sample size & generalizability: The small class (≈ 30) limits statistical power. Larger-scale studies across different contexts are necessary.

Duration: Eight weeks is relatively short; longitudinal research could examine how integrative motivation and WTC develop over a full course.

Measurement: Self-reports (via survey) may be biased by social desirability. Future research could include more objective measures (e.g., audio recording of spoken output, WTC behavioral tasks).

CONCLUSION

This study provides preliminary but meaningful evidence that integrative motivation plays a significant role even at the A2 level in shaping students' willingness to speak, their confidence, and their communicative persistence in class. By drawing on cultural interest, imagined communities, and supportive instructional strategies, teachers can foster a classroom environment where beginners feel more connected, motivated, and willing to take risks. While more research is needed, the findings support the value of integrating motivational design into early-stage language teaching.

REFERENCES

1. Youvalari, F. E. (2021). *Willingness to Communicate: The Predictive Roles of the L2 Motivational Self-System and Self-Efficacy*. Journal of English Language Teaching and Linguistics, 6(3).

2. Nikitina, L., Lan, G., & Woo, W. S. (2022). *L2 motivation and willingness to communicate: a moderated mediation model of psychological shyness.* Linguistics Vanguard, 8(1).

3. Ma, X., Wannaruk, A., & Lei, Z. (Year). *Exploring the Relationship Between Learning Motivation and L2 WTC in an EFL Classroom Among Thai EFL Learners.* English Language Teaching, CCSE.

4. Chen, Y.-L., Cheng, H.-F., Tang, H.-W., & Wang, C. (2019). *The roles of English varieties and L2 motivation in English learners' willingness to communicate in the internationalization at home (IaH) context*. International Review of Applied Linguistics in Language Teaching, 59(3).

5. Kanat-Mutluoğlu, A. (2016). *The Influence of Ideal L2 self, Academic Self-Concept and Intercultural Communicative Competence on Willingness to Communicate in a Foreign Language.* Eurasian Journal of Applied Linguistics, 2(2), 27–46.

6. Peng, J. (2007). *Relationship between integrative motivation and L2 willingness to communicate*. (As discussed in English Language Teaching research.) According to Peng's model in socio-educational theory.

7. Hvozdíková, S. (2021). *Willingness to Communicate and Motivation of English Language Learners*. American Journal of Educational Research, 9(8), 543–548.

8. Ubaid, U., Rethinasamy, S., & Ramanair, J. (2021). *Development and Validation of Willingness to Communicate, Language Use, and Motivation Questionnaires.* Issues in Language Studies, 10(1).

9. BMC Psychology (2024). *Teacher support, grit and L2 willingness to communicate: the mediating effect of foreign language enjoyment.*

10. Tadqiqotlar.uz: Saidova, N. (2023). *Ingliz tili o'qitishda motivatsiyaning o'rni.* Yangi O'zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlar.

11. Norboyeva, Z. A. (2025). *Til o'rganishda psixologik to'siqlar va ularni yengish yo'llari*. TADQIQOTLAR jahon ilmiy-metodik jurnali.

12. Yuldasheva, N. O. (2025). *Ingliz tilini o'qitishda o'zbek madaniyatini hisobga olinishining ahamiyati*. Ilm fan taraqqiyotida raqamli iqtisodiyot va zamonaviy ta'lim.

SUN’IY INTELLEKTDAN FOYDALANGAN HOLDA BULUTLI HISOBLASHNI OPTIMALLASHTIRISH

Jizzax viloyati Mirzacho‘l tumani 11-umumta’lim maktabining informatika fani o‘qituvchisi
Absalomov Amir Yusup o‘g‘li
Telefon: +998 93 856 91 29

АННОТАЦИЯ: В работе рассмотрены тенденции использования искусственного интеллекта для оптимизации облачных вычислений. Акцент сделан на примерах мировых и российских компаний, которые успешно внедряют технологии машинного обучения, глубокого обучения и нейронных сетей в свои бизнес-процессы. Раскрыты достоинства и недостатки, а также перспективы развития использования искусственного интеллекта в технологиях облачных вычислений.

Kalit so‘zlar: bulutli hisoblash, sun’iy intellekt, interfeys, mashinani o‘rganish.

Bulutli hisoblash texnologiyalari resurslarni virtualizatsiya qilish va taqsimlangan hisoblashga asoslangan integratsiyalashgan usullar va arxitektura tamoyillari to‘plamidir. Ular hisoblash quvvatiga, ma’lumotlarni saqlashga va tarmoq orqali xizmatlarga talab bo‘yicha kirishni ta’minlaydi, bu esa “to‘lov asosida” modelidan foydalangan holda xizmatlarni taqdim etish imkonini beradi [5, 27-bet]. Bulutli hisoblash texnologiyalari ushbu xizmatlarni tarmoq orqali taqdim etish uchun birgalikda ishlaydigan bir nechta asosiy komponentlar va qatlamlarni o‘z ichiga oladi. Ularning tuzilishi bir nechta asosiy qatlamlardan iborat:

1. Ma’lumotlar markazlarida joylashgan jismoniy serverlar, ma’lumotlarni saqlash va tarmoq uskunalarini o‘z ichiga olgan jismoniy qatlam.

2. Jismoniy resurslarni virtualizatsiya qilish uchun gipervizorlardan foydalanadigan virtualizatsiya qatlami.

3. Bulutli infratuzilmani boshqarish va monitoring qilish vositalarini o‘z ichiga olgan boshqaruv qatlami [3, 215-bet]. 4. Hisoblash quvvati (virtual mashinalar), ma’lumotlarni saqlash, ma’lumotlar bazalari, tarmoq xizmatlari, sun’iy intellekt va boshqalar kabi turli xil bulut xizmatlarini o‘z ichiga olgan xizmat ko‘rsatish qatlami.

5. Foydalanuvchilarning bulut platformasi bilan o‘zaro ta’siri uchun interfeys. Bu veb-portal, API (dasturiy dasturlash interfeysi) yoki bulut bilan boshqarish va o‘zaro ta’sirning boshqa vositalari bo‘lishi mumkin.

6. Tarmoq bulutli hisoblash texnologiyasida muhim rol o‘ynaydi, turli komponentlar va foydalanuvchilar o‘rtasida aloqani ta’minlaydi. Umumiy g‘oya shundaki, bulut tarmoq orqali hisoblash resurslari va xizmatlariga kirishni ta’minlaydi, bu foydalanuvchilarga zaruratga qarab infratuzilmani kengaytirish imkonini beradi [1, 18-bet].

Ushbu maqolada bulut texnologiyalari va sun’iy intellektning uyg‘unligi o‘rganiladi. Resurslarni boshqarishni avtomatlashtirish, ish oqimlarini optimallashtirish va ma’lumotlarni tahlil qilish asosida qaror qabul qilishni ko‘rib chiqish biznes va texnik yechimlar uchun yangi imkoniyatlarni yoritishi mumkin. Shu bilan birga, bulut muhitida sun’iy intellektdan foydalanish kontekstida potentsial to‘siqlarni ko‘rib chiqish muhimdir. Ushbu mavzu bugungi kunda tashkilotlar resurslardan samarali foydalanishni maksimal darajada oshirish va ularning unumdorligini oshirishga intilayotgani sababli dolzarbdir. Bu nafaqat hisoblash resurslaridan foydalanishni optimallashtiradi, balki o‘zgaruvchan sharoitlarga moslasha oladigan aqlli tizimlarni ham yaratadi. Bulutli hisoblashni optimallashtirish - bu bulut infratuzilmasining samaradorligi va ish faoliyatini maksimal darajada oshirish jarayonidir, bu esaBulutli hisoblash resurslardan foydalanishni yaxshilash, ilovalarning ishlashini optimallashtirish, resurslarni boshqarishni avtomatlashtirish va bulutli muhitda hisoblash tizimlarining umumiy ishlashini yaxshilash va xarajatlarni kamaytirishni o‘z ichiga oladi [4, 115-bet]. Uning maqsadi talablarga javob berish va tizimning yuqori moslashuvchanligi va ishonchliligini ta’minlash uchun hisoblash resurslari, tarmoq infratuzilmasi va ma’lumotlarni saqlashdan optimal foydalanishni ta’minlashdir.

Yirik xalqaro va Rossiya kompaniyalari turli texnologiyalar va yondashuvlardan foydalangan holda bulutli hisoblashni optimallashtirish uchun sun’iy intellektni faol ravishda joriy etmoqdalar. Google* TensorFlow mashina o‘rganish kutubxonasida (turli xil mashina o‘rganish modellarini yaratish va o‘qitish imkonini beradi) va DeepMind (murakkab muammolarni hal qilish uchun chuqur o‘rganish, AI ni ishlab chiqish) bulutli hisoblashni optimallashtirish uchun sun’iy intellektdan faol foydalanadi. Bu jarayonlar ma’lumotlar markazining energiya sarfini optimallashtirish va avtomatlashtirilgan resurslarni boshqarish uchun neyron tarmoqlaridan foydalanishni o‘z ichiga oladi [5]. Amazon Web Services bulutli xizmatlarining ishlashini yaxshilash uchun AI dan foydalanadi. Bunga misol qilib real vaqt rejimida kompyuter ko‘rish imkoniyatlarini taqdim etish uchun Amazonning bulutli xizmatlari bilan integratsiyalashgan mashina o‘rganish qurilmasi bo‘lgan AWS DeepLensni keltirish mumkin.

Microsoft o‘zining Azure Cognitive Services platformasida sun’iy intellektdan foydalanadi va nutqni aniqlash, tabiiy tilni qayta ishlash va kompyuterni ko‘rish kabi turli vazifalar uchun bulutli API-larni taqdim etadi. Bu ishlab chiquvchilarga sun’iy intellekt imkoniyatlarini bulutli ilovalariga osongina integratsiya qilish imkonini beradi. IBM Watson sun’iy intellektdan foydalanadigan bulutli xizmatlar va mahsulotlarni, jumladan, mashinani o‘rganish va ma’lumotlar tahlilini taqdim etadi. Bu bulutda tahlil va qaror qabul qilish jarayonlarini optimallashtirishga yordam beradi.

Rossiyadagi yetakchi texnologiya kompaniyalaridan biri bo‘lgan Yandex, bulutli hisoblash, mashinani o‘rganish va qidiruv texnologiyalari kabi turli sohalarda sun’iy intellektdan foydalanadi. Rossiyaning eng yirik banki bo‘lgan Sberbank, bank jarayonlarini optimallashtirish, mijozlarga xizmat ko‘rsatishni yaxshilash va ma’lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish uchun sun’iy intellekt texnologiyalarini faol ravishda joriy etmoqda. Rossiya kompaniyalari, global hamkasblari singari, turli xil sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanadilar: mashinani o‘rganish, chuqur o‘rganish, neyron tarmoqlari va ma’lumotlarni tahlil qilish.

Har bir kompaniya bulutli hisoblashni optimallashtirish uchun o‘zining sun’iy intellekt texnologiyalari va usullaridan foydalanadi, bu aniq vazifalar va talablarga bog‘liq.

Sun’iy intellekt bir nechta asosiy mexanizmlar orqali ishlashni sezilarli darajada yaxshilaydi va bulutli hisoblashni optimallashtiradi: avtomatlashtirilgan resurslarni boshqarish, yukni prognozlash va optimallashtirish. Aqlli ma’lumotlarni qayta ishlash algoritmlarini yaratish, energiya sarfini optimallashtirish va ma’lumotlar xavfsizligini oshirish.

Sun’iy intellekt ish hajmidagi dinamik o‘zgarishlarni tahlil qilishi va hisoblash resurslarini real vaqt rejimida samarali taqsimlashi mumkin. Bu ortiqcha yuklanishning oldini oladi va bulut tizimlarining umumiy ish faoliyatini yaxshilaydi. Shuningdek, u oldingi ish yuklamalari bo‘yicha ma’lumotlarni tahlil qiladi, kelajakdagi ehtiyojlarni bashorat qilishi va bulut infratuzilmasi resurslarini shunga mos ravishda avtomatik ravishda masshtablashi mumkin. Bu hisoblash quvvatidan samaraliroq foydalanishni ta’minlaydi.

Bulutda ma’lumotlarni tahlil qilish uchun sun’iy intellektdan foydalanish axborotni qayta ishlashni optimallashtirish imkonini beradi. Aqlli algoritmlar ma’lumotlarni qayta ishlash tezligi va aniqligini oshirishi mumkin, bu ayniqsa katta hajmdagi axborot kontekstida muhimdir. Sun’iy intellekt foydalanilmagan hisoblash qurilmalarini o‘chirish yoki qayta taqsimlash orqali bulut resurslarining energiya sarfini samarali boshqaradi va shu bilan energiya samaradorligini oshiradi. Bundan tashqari, u xavfsizlik tahdidlarini topish va oldini olish, bulut tarmoqlari va ma’lumotlaridagi g‘ayrioddiy naqshlar yoki anomaliyalarni aniqlash, shu bilan xavfsizlik darajasini oshirish uchun ham ishlatilishi mumkin. Shuning uchun sun’iy intellekt nafaqat bulutli hisoblash samaradorligini oshiradi, balki uni yanada moslashuvchan, moslashuvchan va atrof-muhitdagi o‘zgarishlarga sezgir qiladi.

Ko‘pgina afzalliklariga qaramay, sun’iy intellektni bulutli hisoblashga integratsiya qilishning ba’zi kamchiliklari ham mavjud, masalan, amalga oshirishning murakkabligi, bulutda maxfiy ma’lumotlarni qayta ishlash va uning maxfiyligini saqlashdagi qiyinchiliklar, katta hajmdagi katta ma’lumotlardan foydalanish zarurati, xavfsizlikni ta’minlashdagi qiyinchiliklar va sun’iy intellektdan foydalanish bilan bog‘liq axloqiy muammolar [2, 34-bet]. Bundan tashqari, bulutli

hisoblashda sun’iy intellektdan foydalanish mutlaqo mos bo‘lmagan ayrim stsenariylar mavjud. Kichik hajmdagi ma’lumotlar yoki oddiy vazifalar uchun murakkab mashina o‘rganish modellaridan foydalanish ortiqcha va samarasiz bo‘lishi mumkin.

Oddiy vazifalar minimal kechikish va yuqori ishlashni talab qilganda, murakkab sun’iy intellekt algoritmlaridan foydalanish keraksiz bo‘lishi mumkin. Bulutli hisoblashda sun’iy intellektni qo‘llashdan oldin aniq ehtiyojlar va kontekstni batafsil tahlil qilish va haqiqiy ehtiyojlar va imkoniyatlarga asoslanib qarorlar qabul qilish muhimdir.

Bulutli hisoblashda sun’iy intellektni qo‘llash istiqbollari bir nechta muhim yo‘nalishlarga ega. Avtomatlashtirish va optimallashtirishni rivojlantirish: Resurslarni boshqarishni avtomatlashtirish, ish yuklamalarini bashorat qilish va bulutli tizimlarning ishlashini optimallashtirish uchun sun’iy intellektni integratsiyalashni chuqurlashtirish. Bu undan samaraliroq foydalanish imkonini beradi. resurslarni kengaytirish va bulut infratuzilmalarining moslashuvchanligini oshirish [5]. Tarmoq chekkasida sun’iy intellektdan foydalanish (Edge AI) ma’lumotlarni manbaga yaqinroq qayta ishlash imkonini beradi, kechikishni kamaytiradi va bulutli ma’lumotlar markazlariga yukni kamaytiradi. Real vaqt rejimida qaror qabul qilish uchun AI dan foydalanadigan avtonom tizimlarni ishlab chiqish va joriy etish resurslarni boshqarish samaradorligini oshiradi va dinamik stsenariylarda yuqori darajadagi tezkorlikni ta’minlaydi [5]. Bulutli hisoblashni optimallashtirish uchun sun’iy intellektdan foydalanish ham global, ham Rossiyada muhim tendentsiya hisoblanadi. Yetakchi global kompaniyalar va Rossiya korporatsiyalari ushbu texnologiyani faol ravishda joriy qilmoqdalar. Mashina o‘rganish, chuqur o‘rganish va neyron tarmoqlari hisoblash jarayonlarining samaradorligini oshirish uchun qo‘llanilmoqda. Kelajakda resurslarni boshqarishni avtomatlashtirish, ma’lumotlar xavfsizligini oshirish va bulutli hisoblashni rivojlantirish uchun sun’iy intellektning yanada kengroq integratsiyasi kuzatilishi kutilmoqda. Biroq, axloqiy va maxfiylik masalalari, shuningdek, xavfsizlik muammolari ehtiyotkorlik bilan amalga oshirish va tartibga solishni talab qiladi.

Adabiyotlar:

1. Buxanov, S.A. "SAP HANA bulutli platforma boshqaruv muhiti", Moskva: Bauman nomidagi Moskva davlat texnika universiteti, 2019. 44 b.

2. Gafarov, F.M., Galimyanov, A.F. "Sun’iy neyron tarmoqlari va ilovalari." Qozon: Qozon universiteti nashriyoti, 2018. 121 b.

3. Bulutli xizmatlar. Rossiyadan bir qarash. E. Grebnev tomonidan tahrirlangan. Moskva: CNews, 2011. 282 b.

4. Reese, J. "Bulutli hisoblash: Ingliz tilidan tarjima qilingan", Sankt-Peterburg: BHV-Peterburg, 2011. 288 b.

5. Google* DeepMind – Sun’iy intellekt va mashinani o‘rganishning yangi davri [Elektron resurs]. –

2023. – URL: https://olganikitina.ru/google-deepmind-novaya-era-iskusstvennogo-intellekta-i-mashinnogoobucheniya/ (kirish sanasi 01.12.2023).

FANLARARO INTEGRATSIYA ORQALI MUAMMOLI VAZIFALARNI YECHISH HAMDA MUTAXASSISLIK TA’LIMIDA ZAMONAVIY YONDASHUV

Nurmaxamadov Xusan Shaxobiddin o‘g‘li
Guliston davlat universiteti, Axborot texnologiyalari va fizika-matematika fakulteti 3-bosqich talabasi
Tel:+998935736144**, E-mail:** nurmaxamadovxusan11@gmail.com

Anotatsiya: Maqolada zamonaviy ta’lim jarayonining dolzarb muammosi – fanlararo integratsiya orqali o‘quvchilarning muammoli vazifalarni yechish qobiliyatini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Tadqiqotda fanlararo integratsiya tushunchasining pedagogik mohiyati, uning tarixiy ildizlari va ta’lim samaradorligini oshirishdagi ahamiyati tahlii qilinadi. Muallifning maqsadi

ushbu yondashuvning nazariy asoslarini ko‘rib chiqish va amaliyotda qo‘llash yo‘llarini taklif etishdir.

Kalit so‘zlar: fanlararo integratsiya, muammoli vazifalar, kompetensiya, ta’lim sifati, differensiatsiya, loyihaviy ta’lim.

Аннотация: В статье рассматривается актуальная проблема современного образовательного процесса – развитие у студентов умения решать проблемные задачи посредством межпредметной интеграции. В исследовании анализируются педагогическая сущность концепции межпредметной интеграции, её исторические корни и значение в повышении эффективности образования. Целью автора является рассмотрение теоретических основ данного подхода и предложение способов его практического применения.

Ключевые слова: межпредметная интеграция, проблемные задачи, компетентность, качество образования, дифференциация, проектное обучение.

Abstract: This article examines a pressing issue in modern education: developing students’ problem-solving skills through interdisciplinary integration. The study analyzes the pedagogical essence of the concept of interdisciplinary integration, its historical roots, and its importance in improving the effectiveness of education. The author’s goal is to examine the theoretical foundations of this approach and propose methods for its practical application.

Keywords: interdisciplinary integration, problem-solving, competence, educational quality, differentiation, project-based learning.

Zamonaviy ta’limda fanlararo integratsiya o‘quv jarayonini yanada samarali va qiziqarli qilish, shuningdek, o‘quvchilarda kompleks dunyoqarashni shakllantirish maqsadida muhim ahamiyatga ega. Ushbu yondashuv turli fanlarni o‘zaro bog‘lash orqali o‘quvchilarga keng qamrovli tushunchalarni o‘zlashtirish imkoniyatini beradi va ularning muammoli vazifalarni yechishdagi ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Fanlararo integratsiyaning pedagogik mohiyati. “Integratsiya” tushunchasi (lotincha integratio – tiklash, to‘ldirish; integer – butun) pedagogikada fanlarning yaqinlashuvi va o‘zaro aloqadorligini ifodalovchi asosiy tushuncha hisoblanadi. U differensiatsiya tamoyili bilan birgalikda, ya’ni fanlarni ajratish va chuqurlashtirish bilan uzviy bog‘liq holda qo‘llaniladi. Fanlararo integratsiya – bu o‘quvchilarga turli fanlar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni namoyish etish va ularning aloqalarini mustahkamlash jarayonidir. Integratsiya tamoyillari pedagogikaning klassik asarlarida, xususan, Ya.A. Komenskiy, J. Lokk va I. Gerbartning ishlarida o‘z aksini topgan bo‘lib, bu tamoyillar o‘quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirish va bilimlar doirasini kengaytirishga xizmat qiladi [1].

Muammoli vazifalarning o‘rni va integratsiyaning amaliy ahamiyati. Muammoli vazifalar o‘quvchilarni real hayotdagi muammolarni hal qilishga tayyorlovchi vazifalardir. Fanlararo integratsiya ushbu vazifalarning yechimini sezilarli darajada samaraliroq qiladi. Masalan: Fizika va matematika integratsiyasi: O’quvchilar fizik qonunlarni matematik modellashtirish va formulalar orqali o‘rganish natijasida muammolarni yechishda ikki fanning o‘zaro to‘ldiruvchi ekanligini amaliyotda ko‘rib chiqadilar. Biologiya va kimyo integratsiyasi: Biologik jarayonlarni (masalan, fotosintez) kimyoviy reaktsiyalar va moddalar almashinuvi nuqtai nazaridan o‘rganish, o‘quvchilarning bilimlarini izchil va tizimli shakllantirishga yordam beradi.

Ta’lim-tarbiya jarayonida fanlararo integratsiya bir nechta fanlarni o‘zaro bog‘lash va ularning o‘zaro aloqalarini kuchaytirishni maqsad qiladi. Bu metodika o‘quvchilarning tushunchalarini, fikrlash qobiliyatini va amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirishga, shuningdek, ularga turli bilimlarni (masalan, adabiyot, tarix, ona tili) integrativ tarzda idrok etishga yordam beradi. Shu orqali o‘quvchilarning bilimlari kengayadi va tizimlashtiriladi [2, 3].

Fanlararo integratsiya o‘quvchilarda xalqaro muloqotda ishtirok etish, muammolarni muhokama qilish, masalalar yechish va ijtimoiy muzokaralar olib borish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Bu jarayon ularni zamonaviy globallashgan dunyoga moslashuvchan va faol shaxs sifatida tayyorlaydi, intellektual rivojlanishiga xizmat qiladi. Bundan tashqari, fanlararo integratsiya ta’limda motivatsiyani oshiradi, tushunchalar o‘rtasidagi mantiqiy bog‘lanishlarni mustahkamlaydi.

Natijada, o‘quvchilarning bilimlari ilmiy asoslanadi va ularning jamiyat bilan integratsiyasi yaxshilanadi.

Fanlararo integratsiya, turli fanlar va disiplinlarning bir-biriga bog‘lanishi jarayoni sifatida ta’riflanadi. Ushbu jarayon, o‘zaro aloqalarni mustahkamlash va ko‘p yo‘nalishli bilimlarni birlashtirish orqali yangi bilim va texnologiyalar yaratishga imkon beradi. Masalan, matematika, fizika, kimyo, biologiya, injinerlik va informatika kabi sohalarning integratsiyasi o‘quvchilarning fikrlash qobiliyatini kengaytiradi va yaratuvchi fikrlash usullarini rivojlantiradi.Zamonaviy ta’limda fanlararo integratsiyaning istiqboli yuqori darajada bo‘lishini ta’minlash, o‘quvchilarga muammoli vazifalarni yechishda yangi yondashuvlarni taklif etadi. Bu jarayon, o‘quvchilarning bilimlarini yanada chuqurlashtirish va muammolarni hal qilish qobiliyatini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Fanlararo integratsiya, o‘quv jarayonida integrativ yondashuvni qo‘llash orqali o‘quvchilarni real hayotdagi muammolar bilan tanishtiradi. Bu esa, o‘z navbatida, ularning tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi va interdisiplinar muammolarni hal qilishda samaradorlikni oshiradi.Shu sababli, fanlararo integratsiya o‘quvchilarga nafaqat nazariy bilimlar, balki amaliy ko‘nikmalarni ham o‘zlashtirish imkoniyatini yaratadi. Natijada, o‘quvchilar o‘zaro bog‘liq fanlar orqali murakkab vazifalarni yechishga tayyor bo‘ladilar, bu esa ularning ta’lim jarayonida muvaffaqiyatga erishishlariga yordam beradi [3, 4].

Fanlararo integratsiya – bu nafaqat turli fanlarni birlashtirish, balki ular orasidagi o‘zaro bog‘liqlikni tizimli tarzda tushunish va shu asosda kompleks bilimlar shakllantirish jarayonidir. Ushbu yondashuv mutaxassislik ta’limida muammoli vazifalarni samarali yechishning muhim omiliga aylanib, talabalarni amaliyotga tayyorlovchi pedagogik platforma vazifasini o‘taydi.

Fikrimiz natijalari shuni ko‘rsatadiki, fanlararo integratsiya orqali:

- O’quvchilarda nazariy bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo‘llash qobiliyati rivojlanadi;
- Muammolarni ko‘p qirrali tahlil qilish va izchil yechimlar ishlab chiqish kompetensiyasi shakllanadi;
- An’anaviy ta’limdagi fanlararo kesilishlar va ma’lumotlarning bo‘laklanganligi bartaraf etiladi.

Zamonaviy mutaxassislik ta’limida fanlararo integratsiyani joriy etish quyidagi ustuvor yo‘nalishlarni amalga oshirishni taqozo etadi:

- O’quv dasturlarini integrativ modullar asosida qayta ishlash;
- Loyihaviy ta’lim va holatlar tadqiqini (case-study) keng joriy etish;
- O’qituvchilarni fanlararo hamkorlikka tayyorlash va ularning metodik tayyorgarligini oshirish.

Xulosa qilib, fanlararo integratsiyaga asoslangan ta’lim modeli nafaqat o‘quv jarayoni samaradorligini oshiradi, balki kelajak mutaxassislarni kompleks fikrlash, innovatsion yondashuvlar va raqobatbardoshlik qobiliyatlari jihatidan tayyorlashning eng samarali yo‘li hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. I.R.Dusbayev. International Scientific and Practical Conference Science, education, innovation: modern tasks and prospects, Tashkent Institute of Economics and Pedagogy. https://tipi.uz/ May 3, 2024 11-13 betlar.
2. N.A. Ergasheva. Zamonaviy pedagogik ta’limda integratsiyaning ahamiyati va o‘rni. International Conference on Developments in Education Hosted from Saint Petersburg, Russia https: econferencezone.org May 23rd 2023.
3. Muydinovich, R.I. Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi tufayli paydo bo‘lgan kasblar va ularni o‘rganish. pedagogs jurnali, 2022 yil, 13(1), 117-122 betlar.
4. Muydinovich R.I. Integrity and continuity of computer science in the system of continuing education. In E Conference Zone 2022, April (pp. 322-326).

MUTAXASSISLIK FANLARINI O’QITISHDAGI INNOVATSION YONDOSHUVLAR VA ILG‘OR XORIJIY TAJRIBALAR

Nurmaxamadov Xusan Shaxobiddin o‘g‘li
Guliston davlat universiteti, Axborot texnologiyalari va fizika-matematika fakulteti 3-bosqich talabasi
Tel:+998935736144**, E-mail:** nurmaxamadovxusan11@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Ushbu maqola O’zbekistonda mutaxassislik fanlarini o‘qitishda innovatsion yondashuvlar va xorijiy tajribalarni qo‘llashning dolzarb masalalariga bag‘ishlangan. Tadqiqotda zamonaviy ta’lim texnologiyalari, jumladan, modulli-kredit tizimi, aralash ta’lim (Blended Learning) va Keys Study kabi metodlarning qo‘llanilishi tahlil qilinadi. Maqolada oliy ta’lim muassasalarida amalga oshirilayotgan islohotlar, pedagog kadrlarning malakasini oshirish va talabalarning kasbiy tayyorgarligini yaxshilash bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: innovatsion ta’lim, mutaxassislik fanlari, modulli-kredit tizimi, aralash ta’lim, Keys Study, pedagogik texnologiyalar, xorijiy tajriba, ta’lim sifati.

Аннотация: Данная статья посвящена актуальным вопросам применения инновационных подходов и зарубежного опыта в преподавании специальных дисциплин в Узбекистане. В исследовании анализируется применение современных образовательных технологий, включая модульно-кредитную систему, смешанное обучение (Blended Learning) и метод case study. В статье разработаны предложения по реформам, осуществляемым в высших учебных заведениях, повышению квалификации педагогических кадров и улучшению профессиональной подготовки студентов.

Ключевые слова: инновационное образование, специальные дисциплины, модульно-кредитная система, смешанное обучение, кейс-стади, педагогические технологии, зарубежный опыт, качество образования.

Abstract: This article is devoted to current issues of applying innovative approaches and foreign experience in teaching specialized disciplines in Uzbekistan. The study analyzes the application of modern educational technologies, including the modular-credit system, Blended Learning and the Case Study method. The article develops proposals for reforms implemented in higher educational institutions, improving the qualifications of teaching staff and enhancing students’ professional training.

Keywords: innovative education, specialized disciplines, modular-credit system, blended learning, case study, pedagogical technologies, foreign experience, quality of education.

Bugungi kunda O’zbekiston iqtisodiyotida amalga oshirilayotgan tub o‘zgarishlar, zamonaviy kadrlarni tayyorlashni hamda innovatsion ta’lim uslublarini joriy etishni taqozo etmoqda. Ta’lim tizimida mutaxassislik fanlarini o‘qitishda innovativ yondashuvlar, o‘quv jarayonini samarali tashkil etishga yordam beradi. Bunda, o‘qitish jarayoniga ilg‘or xorijiy tajribalarni qo‘shish, ta’lim sifatini oshirishda muhim o‘rin tutadi.

O’zbekistonning ta’lim tizimi XXI asrda jahon standartlariga mos ravishda islohotlar olib bormoqda. Bu esa bir qator innovatsion yondashuvlarni talab qiladi. Innovatsion ta’lim uslublarini joriy etish, talabalarni yangicha fikrlashga, kreativ yondashuvga va amaliy ko‘nikmalarga ega bo‘lishga o‘rgatish muhimdir. Shuningdek, zamonaviy kadrlar tayyorlashda ustuvor vazifalardan biri jahon tajribasini o‘rganish va o‘qitish jarayonida qo‘llashdir. Mutaxassislik fanlarini o‘qitishda fanlararo integratsiyani amalga oshirish ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Masalan, "Taqsimlangan tizimlar" fanini o‘qitishda fizik, matematik va informatika fanlaridan olingan bilimlarni birlashtirish natijasida o‘quvchilar zamonaviy muammolarni yechishda universal yondashuvlarni o‘rganadilar.

Innovatsiya ta’lim jarayonida bilimlar, usullar va yondashuvlarni yangilashni anglatadi. Yangiliklar, o‘z navbatida, amalda qo‘llanilganda innovatsiyaga aylanadi. Bu jarayonlar tomonidan yaratilgan me’yorlar va standartlar, ta’lim tizimini yanada takomillashtirishga olib keladi. Amaldagi yutuqlar, mashg‘ulotlarning mazmunini va samarasini oshiradi.Oliy ta’lim muassasalarida

innovatsion yondashuvlardan foydalanish ta’lim sifatini oshirishda katta ahamiyatga ega. Jumladan, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish, masofaviy ta’lim va interaktiv o‘quv dasturlarini joriy etish talabalarni zamonaviy uslublar va texnologiyalar bilan tanishtiradi. Bu orqali talabalar o‘z bilim va ko‘nikmalarini mustahkamlash imkoniyatiga ega bo‘ladilar.Davlat rahbari tomonidan belgilangan xujjatlar ta’lim muassasalarida pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish muhim hisoblanadi. Shuni ta’kidlash kerakki, ushbu jarayonlar oliy ta’limda zamonaviy talablarga javob beradigan kadrlarni tayyorlashni ta’minlaydi. Bu esa, shuningdek, o‘qituvchilarning kasb mahorati va ilmiy faoliyatini oshiradi[1].

Oliy ta’limda xorijiy tajribalarni joriy etish, yangi pedagogik texnologiyalarni tatbiq etishga xizmat qiladi. Masalan, AQSh, Yevropa va Osiyo davlatlarida muqobil ta’lim uslublari, masofaviy ta’lim va interaktiv o‘rganish metodlariga keng e’tibor berilmoqda. Bunday tajribalar O’zbekistonda ham qo‘llanilishi, talabalarni yangi g‘oyalar va zamonaviy qarashlar bilan tanishtirishga yordam beradi.Ta’lim jarayonida innovatsion resurslar, zamonaviy texnologiyalar va barcha zarur vositalarni joriy etish orqali talabalarning ta’lim jarayoni tezlashadi. Masalan, oliy ta’lim muassasalarida zamonaviy optik tolali kompyuter tarmoqlarining ishga tushirilishi, ta’lim resurslariga kirishni osonlashtiradi, video-anjumanlar o‘tkazishga imkon beradi.

O’zbekistondagi oliy ta’lim muassasalarida innovatsion o‘zgarishlar ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Bu, o‘z navbatida, talabalar va o‘qituvchilar uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Innovativ yondashuv tanlanishi, pedagogik sifatni oshirishda muhim rol o‘ynaydi.Oliygohlar o‘qituvchilarining tayyorgarlik darajasi va uslublari doimiy ravishda yangilanib turishi muhim hisoblanadi. O’quv dasturlarini har bir mutaxassislikni hisobga olgan holda qayta ko‘rib chiqish o‘qitish jarayonining sifatini oshirishga xizmat qiladi. Bunda talabalar tajriba va nazariy bilimlarni o‘zlashtirishda nafaqat yurtimizda, balki xorijda ham qo‘llaniladigan uslublarni o‘rganadilar.

Ushbu maqola mutaxassislik fanlarini o‘qitishda innovatsion yondashuvlar va xorijiy tajribalarni qo‘llashning ahamiyatini ko‘rsatadi. O’zbekiston ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan tub o‘zgarishlar, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va ilg‘or yondashuvlar yordamida o‘qituvchilar va talabalar uchun innovatsion imkoniyatlarni yaratadi. Bu esa, jamiyatda ta’lim sifatini oshirishga hissa qo‘shadi.

Kelajakdagi tadqiqotlar, innovativ yondashuvlar va xorijiy tajribalarni chuqurroq o‘rganishni talab etadi. Bu bilan birga, ta’lim jarayonida amaliyot va nazariy bilimlarni uyg‘unlashtirish zarur. Ta’lim tizimidagi o‘zgarishlar, kadrlar tayyorlashda aniq strategiyalarni ishlab chiqish, yangi yondashuvlar va innovatsion texnologiyalarni amalga oshirish orqali samaradorlikni ta’minlaydi [2, 3].

Yuqoridagilardan kelib chiqib oliy ta’lim tizimi o‘quv jarayonida qo‘llash mumkin bo‘lgan ayrim metodlarni ko‘rib chiqamiz. Modulli-kredit tizimi va Blended learning Modulli texnologiyalar-eng zamonaviy texnologiya bo‘lib, modul bloklaridan tashkil topgan axborotni tizimli ravishda qayta ishlash va tahlil qilishga, talabaning mustaqil faoliyatiga asoslangan, bilim, ko‘nikma va malakalar diagnostikasida turli shakllaridan foydalangan holda tashkil etiluvchi yaxlit jarayon. Modul-mazmuniy va mantiqiy yakunga ega bo‘lgan, didaktik jihatdan ishlab chiqilgan, natijaga qaratilgan, kirish va chiqish nazoratlaridan iborat bo‘lgan birlikdir. Modul dastur - bir fan doirasidagi modul bloklarining yig‘indisi bo‘lib, erishish lozim bo‘lgan didaktik maqsad, qo‘llaniladigan usullar va vositalar yig‘indisidir. O’quv moduli–nisbatan mustaqil, mantiqiy yakunga ega bo‘lgan o‘quv kursining bo‘lagidir. U o‘quv metodik ta’minotdan nazariy va amaliy qismlardan, topshiriq va joriy hamda yakuniy nazorat kabi qismlardan iborat. Blended learning – aralash o‘qitish tizimi bo‘lib, ta’limiy konsepsiya hisoblanadi, qaysiki mustaqil ravishda bilimlarni onlayn orqali va kunduzgi holatda o‘qituvchi ishtirokida o‘rganiladi,ya’ni “shu yerda va hozir” degan ma’nolarni tushuniladi. Brick and Mortar (kirpich i rastvor) ingliz tili idiomasi bo‘lib, an’anaviy ma’noni anglatadi. Demak, Brick and Mortar Education kunduzgi o‘qitishning an’anaviy shaklidir. Bu holatda kompyuter ta’limda mediatr bo‘lib xizmat qiladi. Aralash o‘qitish shakllari, bular:

- ✓ Blended learning;

- ✓ Hubrid learning;
- ✓ Technology-Mediated Instruction;
- ✓ Web-Enhanced Instruction;

Mixed-Model Instruction. Bu shakllar XX asrning 60 yillarida mavjud bo‘lib, tushunchasi 1999 yilda Amerika pressasi Interctive learning Center markazi EPIC Learning deb o‘zgartirdi va bu usullarni internet orqali o‘qitish tavsiya qilingan. Blended learning metodologiyasidan foydalanishi e’tiborga olingan. 2006 yilda Bonk va Grem kitoblarida “yuzma-yuz” va kompyuter orqali o‘qitish ekanligi e’tiborga olingan. 1998 yilda Aleksandr Mak Kenzi tadqiqotida kompyuter yordamida BKMlarini o‘zlashtirishini osonligi qayd etilgan. Blended learning uch qismdan iborat, ya’ni:

- ❖ Masofali o‘qitish (Distance learning);
- ❖ Sinfda o‘qitish (Face – To – Face learning);
- ❖ Internet orqali o‘qitish (Online learning).

Foydali jihatlari: bilimlar to‘plami va baholash imkoniyati hamda o‘qituvchiga ko‘p odamlarni o‘qitish imkoniga ega.

Kamchiliklari: AKT bo‘yicha Blended learning modellari:

Face–To–Face Driver (Drayver kunduzgi ta’lim), Rotation Model (Rotatsiya modeli), Flex Model (Moslashuvchan model), Online lab (Onlayn laboratoriya), Self-Blend Model (O’zing aralashtir), Online Driver Model (Drayver onlayn ta’lim), Case study va masofali o‘qitish. Keys study 1870 yilda Garvard universitetida, keyinchalik 1920 yilda Garvard biznes maktabida qo‘llanilgan. Keyslar tipologiyasi asosiy manbalari, syujetli mavjudligi, vaziyat bayonining vaqtdagi izchilligi, keys ob’ekti, materialni taqdim etish usuli, hajmi, tuzilmaviy xarakterga egaligi, o‘quv topshirig‘ini taqdim etish usuli, didaktik maqsadi, taqdim etish usuliga ko‘ra ajratiladi. Keys metodini amalga oshirish bosqichlari:

- ➢ Keys bilan tanishuv;
- ➢ Asosiy muammoni ajratib olish;
- ➢ G‘oyalar yig‘ish va izlash;
- ➢ Keys yechimini tavsiya qilgan g‘oyalarni tahlil qilish;
- ➢ Keys yechimi va tavsiyalar.

Umuman olganda yuqorida qayd etib o‘tilgan usullar va ilg‘or innovatsion tajribalar talabalar va professor-o‘qituvchilar o‘rtasida ta’lim uzviyligini ta’minlash bilan birga mutaxassislik fanlarini o‘rganishda ko‘nikma va malakalari shakllanib boradi [4, 5, 6].

Xulosa qilib shuni aytish joizki, mutaxassislik fanlarini o‘qitishda innovatsion yondoshuvar va ilg‘or xorijiy tajribalardan foydalanish O’zbekiston ta’lim tizimini rivojlantirishning muhim omilidir. Zamonaviy sharoitda professor-o‘qituvchilarning doimiy ravishda o‘z bilim va ko‘nikmalarini yangilashi, yangi pedagogik texnologiyalarni o‘zlashtirishi talab etiladi.Ta’lim sohasidagi islohotlar nafaqat yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash, balki mamlakatning iqtisodiy taraqqiyotiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Kelajakda innovatsion yondoshuvar va xalqaro tajribalarni hisobga olgan holda ta’lim sifatini oshirish bo‘yicha izchil islohotlarni amalga oshirish davlat taraqqiyotining muhim garovidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.Mallaboev N.M., Olimov A.F., Madraximova M.B. Mexanika va texnologiya ilmiy jurnali, Maxsus son 2022, № 1 (1). 239-243 betlar.

2.Kamolova Nigora, Xadjamuratova Zulfiya, Haydarov Sulaymon, & Haydarov Sulaymon. (2025). Mutaxasisslik fanlarini o‘qitish samaradorligini oshirishda integrativ yondashuv . tadqiqotlar, 73(1), 238-241. https://journalss.org/index.php/tad/article/view/3512

3.Abdullayeva B.S. Fanlararo aloqadorlikning metodologik-didaktik asoslari: Ped. fan. dok. diss... . -Toshkent: TDPU, 2006. - 263 bet

4./I.R.Dusbayev. International Scientific and Practical Conference Science, education, innovation: modern tasks and prospects, Tashkent Institute of Economics and Pedagogy. https://tipi.uz/ May 3, 2024 11-13 betlar.

5.N.A. Ergasheva. Zamonaviy pedagogik ta’limda integratsiyaning ahamiyati va o‘rni. International Conference on Developments in Education Hosted from Saint Petersburg, Russia https: econferencezone.org May 23rd 2023.

6.Muydinovich R.I. Integrity and continuity of computer science in the system of continuing education. In E Conference Zone 2022, April (pp. 322-326).

7.Mallaboev N., Madraximova M., Teshaboev R. Iqtisodiy matematik modellarni klassifikasiyasi // Экономика и социум. – Россия, 2021. – №4 (83). – Б.93-102.

8.Mallaboev N., Madraximova M. Масофавий таълим тизимининг дидактик воситалари // Экономика и социум. – Россия, 2021. – №2 (81). – Б.100-108.

MUTAXASSISLIK FANLARNI O’QITISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INTEGRATIV YONDOSHUV

Nurmaxamadov Xusan Shaxobiddin o‘g‘li
Guliston davlat universiteti, Axborot texnologiyalari va fizika-matematika fakulteti 3-bosqich talabasi
Tel:+998935736144**, E-mail:** nurmaxamadovxusan11@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada mutaxassislik fanlarini o‘qitish samaradorligini oshirishda integrativ yondoshuvning nazariy asoslari, metodologik jihatlari va amaliy qo‘llanilishi kompleks tarzda tahlil qilinadi. Tadqiqotda an’anaviy o‘qitish metodlarining cheklovlari, fanlar o‘rtasidagi izchillikning yo‘qligi, nazariya va amaliyotning uzilishi kabi muammolarga integrativ yondoshuv orqali yechim topish imkoniyatlari o‘rganilgan.Maqolada integrativ yondoshuvni joriy etishning bosqichlari: diagnostik-tayyorgarlik, loyihalash va rejalashtirish, eksperimental-amaliy, tahlii va takomillashtirish bosqichlari batafsil yoritilgan. Shuningdek, integrativ yondoshuvning psixologik-pedagogik samaradorligi, uning kognitiv qobiliyatlar, motivatsiya va amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirishdagi ahamiyati ilmiy asoslangan.

Kalit so‘zlar: integrativ yondoshuv, mutaxassislik fanlari, samaradorlik, fanlararo integratsiya, metodologiya, pedagogik texnologiya, kasbiy kompetensiya, diagnostika, loyihalash, takomillashtirish.

Аннотация: В статье комплексно анализируются теоретические основы, методические аспекты и практическое применение интегративного подхода в повышении эффективности преподавания профильных дисциплин. В исследовании рассматриваются возможности решения таких проблем, как ограниченность традиционных методов обучения, междисциплинарная несогласованность, разрыв связи теории и практики, посредством интегративного подхода. В статье подробно описаны этапы реализации интегративного подхода: диагностико-подготовительный, проектно-конструкторский, экспериментально-практический, анализ и совершенствование. Также научно обоснованы психолого-педагогическая эффективность интегративного подхода, его значение в развитии когнитивных способностей, мотивации и практических навыков.

Ключевые слова: интегративный подход, профильные дисциплины, эффективность, междисциплинарная интеграция, методология, педагогическая технология, профессиональная компетентность, диагностика, проектирование, совершенствование.

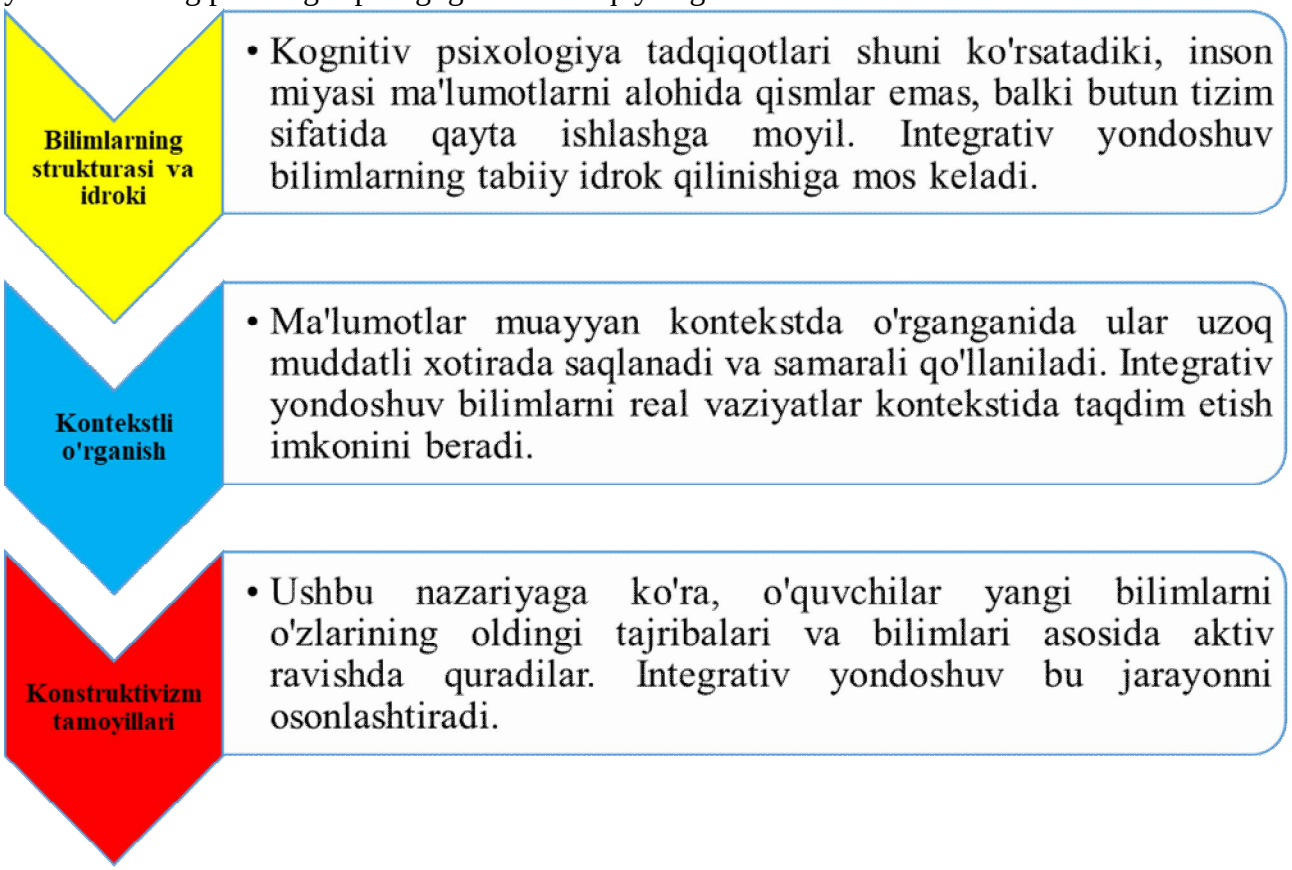
Abstract: This article comprehensively analyzes the theoretical foundations, methodological aspects, and practical application of an integrative approach to improving the effectiveness of teaching specialized disciplines. The study examines the potential of addressing issues such as the limitations of traditional teaching methods, interdisciplinary inconsistency, and the disconnect between theory and practice through an integrative approach. The article describes in detail the stages of implementing the integrative approach: diagnostic and preparatory, design and development, experimental and practical, and analysis and improvement. It also provides scientific substantiation of the psychological and pedagogical effectiveness of the integrative approach and its importance in developing cognitive abilities, motivation, and practical skills.

Keywords: integrative approach, specialized disciplines, effectiveness, interdisciplinary integration, methodology, pedagogical technology, professional competence, diagnostics, design, improvement.

Zamonaviy ta’lim tizimi raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlashni taqozo etadi, bu esa an’anaviy o‘qitish metodlaridan foydalanish bilan amalga oshirish qiyin. Mutaxassislik fanlarini o‘qitishda samaradorlik muammolari ko‘pincha fanlar o‘rtasidagi izchillikning yo‘qligi, nazariya va amaliyotning uzilishi, o‘quv materialining murakkabligi bilan bog‘liq. Integrativ yondoshuv ushbu muammolarni bartaraf etishning samarali vositasi sifatida ko‘rilmoqda.

Integrativ ta’lim nafaqat bilimlarni birlashtirish, balki turli fanlar o‘rtasidagi bog‘liqlikni tushunish, muammolarni kompleks yechish va amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirish imkoniyatini beradi. Ushbu maqolada integrativ yondoshuvning mutaxassislik fanlarini o‘qitish samaradorligiga ta’siri, uning metodologik jihatlari va amaliy qo‘llanilishi tahlil qilinadi [1].

Integrativ yondoshuv - bu turli fanlarni o‘zaro bog‘lab, ularning o‘qitilishini tashkil etishning pedagogik tamoyili bo‘lib, unda bilimlar tizimi yagona butunlikni tashkil qiladi. Bu yondoshuvning psixologik-pedagogik asoslari quyidagilardan iborat:

Integrativ yondoshuvni joriy etish tizimli va bosqichma-bosqich amalga oshiriladigan murakkab jarayon hisoblanadi.

Birinchi bosqich diagnostik-tayyorgarlik bosqichi bo‘lib, unda ta’lim muassasasining mavjud holati, resurs imkoniyatlari va pedagogik kadrlarning tayyorgarlik darajasi chuqur tahlii qilinadi. Bu bosqichda integrativ ta’limning metodologik asoslari, me’yoriy-huquqiy bazasi o‘rganiladi va dasturiy-metodik ta’minotning dastlabki modeli ishlab chiqiladi.

Ikkinchi bosqich - loyihalash va rejalashtirish bosqichi. Ushbu bosqichda integrativ o‘quv dasturlari, modullar va o‘quv-metodik majmualar yaratiladi. Fanlararo bog‘lanishlarni aniqlash, ularning o‘zaro mazmuniy va metodik uyg‘unligini ta’minlash, shuningdek integrativ mashg‘ulotlarning didaktik modelini ishlab chiqish amalga oshiriladi.

Uchinchi bosqich - eksperimental-amaliy bosqich bo‘lib, unda ishlab chiqilgan integrativ modellar va dasturlar amaliyotda sinovdan o‘tkaziladi. Ushbu bosqichda pedagogik kuzatuvlar, diagnostik tadqiqotlar o‘tkaziladi va dasturiy-metodik ta’minotning samaradorligi baholanadi.

To‘rtinchi bosqich - tahlil va takomillashtirish bosqichi. Eksperiment natijalari asosida integrativ yondoshuvning samaradorligi aniqlanadi, kamchiliklar bartaraf etiladi va dasturiy-metodik majmualar takomillashtiriladi. Yakuniy bosqich sifatida integratsiyalashgan ta’lim tizimini tashkil etish va uni uzluksiz takomillashtirish mexanizmlarini joriy etish amalga oshiriladi.

Integrativ yondoshuvning ta’lim samaradorligi uning ko‘p qirrali psixologik-pedagogik va metodologik afzalliklarida namoyon bo‘ladi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, integrativ yondoshuv orqali o‘qitilgan talabalarning bilimlari an’anaviy usulda o‘qitilgan talabalarnikiga nisbatan uzoqroq xotirada saqlanadi va amaliyotda samaraliroq qo‘llaniladi. Bu holat, birinchi navbatda, bilimlarning strukturasi va idrok etilishining psixologik qonuniyatlariga asoslanadi [2, 3].

Integrativ yondoshuv bilimlarni izchil tizim sifatida shakllantirishga xizmat qiladi, bu esa o‘quvchilarga murakkab tushunchalarni chuqurroq va barqarorroq o‘zlashtirish imkoniyatini beradi. Turli fanlar o‘rtasidagi bog‘lanishlarni kognitiv darajada qurish bilimlarning assotsiativ tarmog‘ini mustahkamlaydi, natijada yangi ma’lumotlarni qabul qilish va qayta ishlash jarayoni samaraliroq amalga oshadi.

Ikkinchi tomondan, integrativ yondoshuv o‘quvchilarning kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. U mantiqiy fikrlash, tahlil qilish, sintez qilish va qiyosiy tahll kognitiv operatsiyalarni faollashtiradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, integrativ darslarda o‘qigan talabalarning kreativlik ko‘rsatkichlari va muammolarni yechish qobiliyati sezilarli darajada yuqori bo‘ladi.

Uchinchi jihatdan, integrativ yondoshuv motivatsion faktor sifatida ham samaradorlikni oshiradi. O’quvchilar turli fanlar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni ko‘rganlarida, o‘qitilayotgan materialning amaliy ahamiyatini tushunishlari osonlashadi. Bu esa o‘qishga bo‘lgan qiziqishni oshiradi va ichki motivatsiyani shakllantiradi.

To‘rtinchi omil sifatida, integrativ yondoshuvning amaliy yo‘nalganligini ta’kidlash lozim. Bu yondoshuv talabalarni real hayotdagi muammolarni hal qilishga tayyorlaydi, chunki professional faoliyatda ko‘pincha bir nechta soha bilimlarini integratsiyalash talab qilinadi. Natijada, integrativ yondoshuv orqali tayyorlangan mutaxassislar o‘z kasbiy vazifalarini ancha samarali bajaradilar.

Nihoyat, integrativ yondoshuv ta’limning individual va differensiallashgan xususiyatini ta’minlaydi. Turli fanlarni o‘zaro bog‘lash orqali har bir o‘quvchi o‘z qobiliyatlariga mos ravishda bilim olish imkoniyatiga ega bo‘ladi, bu esa o‘quv jarayoni samaradorligini yanada oshiradi [4, 5].

Xulosa qilib, Integrativ yondoshuv mutaxassislik fanlarini o‘qitish samaradorligini oshirishning zamonaviy va istiqbolli yo‘nalishi hisoblanadi. U nafaqat bilimlarning sifatini oshiradi, balki o‘quvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga, ularni murakkab va o‘zgaruvchan dunyoga tayyorlashga yordam beradi.Integrativ yondoshuvni muvaffaqiyatli joriy etish uchun o‘quv dasturlarini qayta ishlash, o‘qituvchilarning metodik tayyorgarligini oshirish va baholash tizimini takomillashtirish zarur. Ushbu yondoshuvni amalga oshirish ta’lim sifatini sezilarli darajada oshirib, jamiyatning raqobatbardosh mutaxassislarga bo‘lgan ehtiyojini qondirishga xizmat qiladi.Integrativ ta’lim nafaqat pedagogik usul, balki zamonaviy ta’lim falsafasidir, u bilimlarning butunligi, amaliy ahamiyati va ijtimoiy zarurat bilan uyg‘unlashgan holda rivojlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.Kamolova Nigora, Xadjamuratova Zulfiya, Haydarov Sulaymon, & Haydarov Sulaymon. (2025). Mutaxasisslik fanlarini o‘qitish samaradorligini oshirishda integrativ yondashuv . tadqiqotlar, 73(1), 238-241. https://journalss.org/index.php/tad/article/view/3512

2.Abdullayeva B.S. Fanlararo aloqadorlikning metodologik-didaktik asoslari: Ped. fan. dok. diss... . -Toshkent: TDPU, 2006. - 263 bet

3.I.R.Dusbayev. International Scientific and Practical Conference Science, education, innovation: modern tasks and prospects, Tashkent Institute of Economics and Pedagogy. https://tipi.uz/ May 3, 2024 11-13 betlar.

4.N.A. Ergasheva. Zamonaviy pedagogik ta’limda integratsiyaning ahamiyati va o‘rni. International Conference on Developments in Education Hosted from Saint Petersburg, Russia https: econferencezone.org May 23rd 2023.

5.Muydinovich R.I. Integrity and continuity of computer science in the system of continuing education. In E Conference Zone 2022, April (pp. 322-326).

O’ZBEKISTONDA TA’LIM INTEGRATSIYASI VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI.

Jabbarov Majidbek Erzodovich
Ma’mun universiteti katta o‘qituvchisi
Telefon:+998(50) 511-30-81
E-mail: jabbarovmajidbek2@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada O’zbekistonda ta’lim tizimi rivojlanishi va uning xalqaro integratsiya jarayonlari bilan bog‘liq tahliliy ma’lumotlar, muammolar va uni rivojlantirish istiqbollari bo‘yicha takliflar keltirilgan.

Аннотация. В данной статье представлены аналитические данные, связанные с развитием системы образования в Узбекистане и процессами ее международной интеграции, проблемы и предложения по перспективам ее развития.

Abstract. This article presents analytical data related to the development of the education system in Uzbekistan and its international integration processes, problems, and proposals for its development prospects.

Kalit so‘zlar: Ta’lim sifati; Xalqaro standartlar; O’zbekiston ta’limi; PISA natijalari; Oliy va umumiy ta’lim; Kompetensiyalar; Ta’lim islohotlari

Ключевые слова: Качество образования; Международные стандарты; Образование в Узбекистане; Результаты PISA; Высшее и среднее образование; Компетенции; Реформы образования

Keywords: Education quality; International standards; Education in Uzbekistan; PISA results; Higher and secondary education; Competencies; Education reforms

Kirish. Globallashuv davrida milliy ta’lim tizimlari xalqaro bilim maydoniga integratsiyalashish zaruriyati bilan duch kelmoqda. Ta’lim sifati, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash va ilmiy tadqiqotlarni samarali yo‘naltirish milliy rivojlanishning asosiy omillari sifatida ajralib turadi.

Bugungi kunda O’zbekiston Respublikasida uzluksiz ta’lim quyidagi ta’lim turlarini o‘z ichiga oladi:

-maktabgacha ta’lim;
-umumiy o‘rta ta’lim;
-o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limi;
-oliy ta’lim;
-oliy o‘quv yurtidan keyingi ta’lim;
-kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash;
-maktabdan tashqari ta’lim.

O’zbekiston ta’lim tizimi so‘nggi yillarda tub islohotlarga kirib, xalqaro standartlarga moslashuvni kuchaytirmoqda. Bu jarayon quyidagi asosiy yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi:

- Umumiy va oliy ta’lim muassasalarida kredit-modul tizimini joriy etish;
- Xalqaro akkreditatsiya va baholash tizimlarida ishtirok etish;
- Talabalar kompetensiyalarini oshirish va PISA, TIMSS kabi xalqaro testlarda muvaffaqiyatli ishtirok etishni ta’minlash;
- Ilmiy faoliyatni SCOPUS va Web of Science kabi xalqaro bazalarga yo‘naltirish.

Shu bois, ushbu maqola O’zbekiston ta’lim tizimining xalqaro standartlarga moslashuvini, amalga oshirilgan islohotlarni, mavjud muammolarni va kelajak istiqbollarini ilmiy tahlil qilishga qaratilgan.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya.

Tadqiqotda quyidagi metodlar ishlatilgan:

1. **Nazariy-metodologik tahlil:** Xalqaro (OECD, UNESCO, ISO, ENQA) va milliy standartlar tahlil qilindi.

2. **Empirik kuzatuv:** 2018–2022 yillardagi PISA testlari natijalari, maktab va oliy ta’lim statistikalari o‘rganildi.

3. **Taqqoslash:** Milliy ko‘rsatkichlar xalqaro standartlar bilan solishtirildi.

Metodologiya kombinatsiyasi mamlakat ta’lim tizimining real holatini batafsil va ilmiy asosda tahlil qilish imkonini berdi.

Natijalar

1. PISA 2018–2022 natijalari

Yil	Matematika	O’qish	Tabiiy fanlar
2018	380	347	360
2022	364	336	355

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, matematika va tabiiy fanlar bo‘yicha o‘quvchilarning ko‘rsatkichlari biroz pasaygan, o‘qish bo‘yicha esa barqarorlik saqlangan. Bu o‘zgarishlar ta’lim sifatini oshirish va pedagogik yondashuvlarni modernizatsiya qilish zaruratini ko‘rsatadi.

2. Umumiy va oliy ta’lim statistikalari

Ko‘rsatkich	Ma’lumot (2023/2024)	Manba
Maktablar soni	10 224	Statistika agentligi
O’quvchilar soni	6,8 mln	Statistika agentligi
O’qituvchilar soni	520 000	Statistika agentligi
Oliy ta’lim muassasalari	198	Statistika agentligi
Talabalar soni	1 mln+	Statistika agentligi
Xorijlik talabalar	14 200	O’zA

Ushbu ko‘rsatkichlar O’zbekiston ta’lim tizimining hajmini va global integratsiyaga tayyorgarligini ko‘rsatadi.

4. Ta’limdagi islohotlar va ularning natijalari

1. **Kredit-modul tizimi:** Talabalarga mustaqil o‘qish imkoniyati berildi, akademik mobillik oshdi.

2. **Xalqaro akkreditatsiya:** 30 dan ortiq ta’lim dasturi AQAS, FIBAA va ASIIN kabi agentliklar tomonidan akkreditatsiyadan o‘tdi.

3. **Raqamli ta’lim:** Moodle, EdX platformalari keng qo‘llanmoqda; onlayn baholash tizimi joriy qilindi.

4. **Ilmiy faoliyat:** SCOPUS va WoS bazalaridagi maqolalar soni yiliga 25–30% ga oshmoqda, bu ilmiy natijadorlikni oshirishga xizmat qiladi.

Muhokama

O’zbekiston ta’lim tizimi xalqaro standartlarga moslashishda ijobiy o‘zgarishlarni ko‘rsatmoqda:

- Pedagogik malakani oshirish, yangi metodikalarni joriy etish va raqamli texnologiyalardan foydalanish.
- Ilmiy infratuzilmani kuchaytirish, laboratoriyalar va ilmiy grantlar sonini oshirish.
- O’quv dasturlarini xalqaro kompetensiyalarga moslashtirish.

Biroq ba’zi muammolar saqlanib qolmoqda:

- O’qituvchilarni malaka oshirish jarayoni yetarli darajada emas.
- Ayrim maktab va OTMlar xalqaro standartlarga mos infratuzilmaga ega emas.
- Talabalar kompetensiyalari va natijalari hali ham xalqaro o‘rtacha ko‘rsatkichdan past.

Shu bilan birga, davlat tomonidan qabul qilingan islohotlar va sarmoyalar tufayli bu muammolar asta-sekin yechilmoqda.

Xulosa

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki:

1. O’zbekiston ta’lim tizimi xalqaro standartlarga moslashuv yo‘lida izchil islohotlar olib bormoqda.

2. PISA, maktab va oliy ta’lim statistikalari milliy ta’lim sifatini oshirish va raqobatbardosh kadrlar tayyorlash bo‘yicha asosiy indikatorlarni belgilaydi.

3. Kelgusida pedagogik malakani oshirish, ilmiy va laboratoriya infratuzilmasini modernizatsiya qilish, ta’lim dasturlarini xalqaro standartlarga moslashtirish zarur.

4. Raqamli ta’lim platformalari va xalqaro akkreditatsiya jarayonlari ta’lim sifatini oshirishda muhim vosita sifatida ishlatilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O’zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. *Umumiy o‘rta va oliy ta’lim statistikasi*, 2023–2024. https://stat.uz

2. Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi (UzEdu). *Ta’lim statistika bo‘limi*. https://uzedu.uz/uz/page/statistics

3. O’zbekiston Milliy axborot agentligi (O’zA). *Xorijlik talabalar soni bo‘yicha ma’lumot.* https://uza.uz

4. UNESCO, OECD. *International Assessment Reports*.

5. https://www.oecd.org/en/publications/pisa-2022-results-volume-i-and-ii-country-notes_ed6fbcc5-en/uzbekistan_2bb94bf1-en.html

PEDAGOG KADRLARNING UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISHIDA AXBOROT-TA’LIM MUHITI VA XALQARO TAJRIBALAR

Jo‘raboyeva Sevinch Egamberdi qizi
Andijon davlat texnika instituti “Avtomobilsozlik va transport” fakulteti
“Logistika” yo‘nalishi 1-bosqich talabasi Email: sevinchjurabaeva896@gmail.com

Annotatsiya: Bu maqolada pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishida axborot-ta’lim muhiti va xalqaro tajribalarning o‘rni, ular orqali kasbiy o‘sish va rivojlanish haqida ma’lumotlar xalqaro tajribalarning mamlakatimiz va chet davlatlarda qo‘llanilish misollarida keltirib o‘tiladi. Shuningdek, boshqa davlatlarning ta’lim tajribalari va dasturlari orqali davlatimizda iqtisodiy va global o‘sish ko‘zda tutiladi.

Kalit so‘zlar: OTM(Oliy Ta’lim Muassasalari), umumta’lim maktablari, Cambridge Press University, SCOPUS, Web of Science, BIS(baholash va sinov tiimi),IGCSE(International General Certificate of Secondary School)

Pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishida, ularning ta’lim olish yoki berish tizimlaridan tashqari xalqaro tajribalar, ma’lumotlar omborining kengligi, ta’lim dasturining ommabop va zamon talablariga javob berishi ham muhim omillardan hisoblanadi. Bunda, pedagoglar nafaqat ta’lim dasturini bilishi balki, xalqaro ma’lumotlar omboridan foydalana olishi va dasturiy tajribalardan habardor bo‘lishi darkor hisoblanadi. Hozirda, bizning mamlakatimizga horijdan bir nechta dars ta’limiy dasturlari kirib kelmoqda, bu o‘rinda bunday xalqaro dasturlardan foydalanib faoliyat yuritishda albatta pedagoglarning o‘zlari ham bu dasturlardan yetarli darajada habardor, ulardan dars jarayonida foydalana olish, qo‘llash qobiliyatiga ega bo‘lishlari kerak bo‘ladi.

Tabiiyki, pedagoglar ish faoliyatini yuritishlaridan avval, mutaxasislik fanlaridan oliy ta’lim muassasalarida(OTM) ta’lim oladilar. Oliy ta’limda xalqaro tajribalar orqali talabalar amaliyot darslarini ko‘nikmalarni shakllantirish orqali o‘qiy oladilar. Bu o‘z o‘rnida talabalarga yaxshiroq o‘zlashtirish, intellektual o‘sish va nazariy bilimlarni amaliyotda xalqaro usullarda qo‘llashga imkoniyat yaratadi.

“Yaponiya oliy ta’lim tizimi jahon miqyosida o‘zining yuqori sifati, innovatsion yondashuvi va sanoat bilan integratsiyasi bilan mashhur. Yaponiyada oliy ta’lim muassasalari talabalarni mustaqil fikrlashga, innovatsion yechimlar ishlab chiqishga va amaliy ko‘nikmalarga ubdaydi.” [2]

“Tadqiqotda Yaponiya va O’zbekiston oliy ta’lim tizimlarini solishtirish uchun solishtirma tahlil usuli qo‘llanildi.

Ma’lumotlar manbalari sifatida Scopus va Web of Science platformalarida chop etilgan ilmiy maqolalar, O’zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligining rasmiy hisobotlari, shuningdek yaponiyaning ta’lim sohasiga oid statistik ma’lumotlari ishlatildi.

Tahlil jarayonida quyidagi ko‘rsatkichlar asos qilib olindi:

1. Oliy ta’lim muassasalarining xalqaro reytinglardagi o‘rni.
2. Ilmiy nashrlar soni va sifati(Scopus va Web of Science ma’lumotlari) “[3]

Bunday mamlakatimizga chetdan kirib kelgan ta’limiy dasturlarga misol qilib, umumta’lim maktablarida qo‘llanilayotgan “Cambridge university press” va “Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi” hamkorligidagi dasturni ham misol qilib olish mumkin.

“ Kembrij o‘rta maktabi odatda 14 yoshdan 16 yoshgacha bo‘lgan o‘quvchilar uchun mo‘ljallangan.U o‘quvchilarga Cambridge IGCSE orqali yo‘nalishni taklif qiladi.

O’rta ta’limning xalqaro umumiy sertifikati (GCSE) ingliz tilidan imtihon bo‘lib, talabalarga ularni A darajasiga yoki keyingi xalqaro ta’limga tayyorlash uchun taklif etiladi.Talaba 10-sinf boshida dasturni o‘rganishni boshlaydi va yil oxirida imtihon topshiradi.

Kembrij IGCSE o‘quv dasturi keng ko‘lamli qobiliyatga ega, shu jumladan birinchi tili ingliz tili bo‘lmagan talabalar uchun turli yo‘nalishlarni taklif etadi.

Asosiy fanlarning poydevoridan boshlab, kenglik va o‘zaro o‘quv istiqbollarini qo‘shish oson.Talabalarni turli fanlar bilan shug‘ullanishga va ular o‘rtasida aloqa o‘rnatishga undash bizning yondashuvimiz uchun asosdir.

Talabalar uchun Cambridge IGCSE ijodiy fikrlash, izlanish va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish orqali samaradorlikni oshirishga yordam beradi.Bu ilg‘or o‘rganish uchun mukammal tramplindir.

Bu dastur dars jarayonini quyidagi tartibda rejalashtiradi:

- Mavzu mazmuni
- Yangi va tanish vaziyatlarda bilim va tushunishni qo‘llash
- Intellektual so‘rov
- O’zgarishlarga moslashuvchanlik va sezgirlik
- Ingliz tilida ishlash va muloqot qilish
- Natijalarga ta’sir qilish
- Madaniy xabardorlik.

BIS Cambridge IGCSE ni ishlab chiqishda ishtirok etgan.O’quv dasturlari xalqaro ko‘rinishga ega, ammo mahalliy ahamiyatga ega.Ular xalqaro talabalar jamoasi uchun maxsus yaratilgan va madaniy tarafkashlikdan qochishadi.

Cambridge IGCSE imtihon sessiyalari yiliga ikki marta, iyun va noyabr oylarida bo‘lib o‘tadi.Natijalar avgust va yanvar oylarida chiqariladi.”[1]

Ushbu dastur pedagoglarga, xalqaro tajriba va dasturlardan foydalanish orqali dars jarayonlarini yanada tushunarli, tartibli va baholash tizimini aniq va yengillashtirish orqali dars o‘tish va o‘quvchilarning o‘zlashtirish samaradorligini oshirishda o‘zining ijobiy ta’sirini ko‘rsatadi. Bu dasturdan hozirda mamlakatimiz bo‘ylab barcha umumta’lim maktablari foydalanmoqda.

Xalqaro talimdagi tajribalarga yana bir yorqin misol Germaniya ta’lim tizimi bo‘la oladi deb oylayman. Germaniy ta’lim berish bo‘yicha dunyoda yetakchi mamlakatlardan hisoblanib, u chet davlatlar talabalariga ham ta’lim berib kelmoqda.Hozirda Germaniyada 400 mingga yaqin yurtdoshlarimiz ta’lim olib istiqomat qilishadi.

“Germaniya ta’lim tizimi: Germaniya jahon ma’rifat va madaniyat o‘choqlaridan biri. Ushbu davlatda har bir fuqaro o‘z shaxsini erkin rivojlantirish, o‘z iqtidori moyilligi va qobiliyatiga qarab maktab, o‘qish joyi va kasb tanlash huquqiga ega.

Maktab ta’lim tizimi boshlang‘ich va o‘rta ta’lim muassalaridan iborat. Barcha davlat maktablarida o‘qish bepul.

Germaniyada maktab ta’limi quyidagi maktab tiplariga bo‘linadi: boshlangi’ch maktab; yo‘nalish maktablari; asosiy maktab; real maktab; gimnaziya; umumiy maktab; maxsus maktab.

Boshlang‘ich maktab ta’lim tizimining poydevori hisoblanadi. Boshlang‘ich maktabdan so‘ng o‘quvchilar yo‘nalish maktabga o‘tishadi. Asosiy yoki to‘liq xalq maktabi boshlang‘ich maktabni bitirib, real maktab yoki gimnaziyaga bormagan barcha o‘quvchilar uchun majburiydir. Asosiy maktab o‘qituvchilari o‘zlarini o‘qituvchi emas, ijtimoiy pedagog, deb his qiladi. Lekin asosiy maktabdagi o‘quvchilar yomon o‘zlashtirishiga qaramasdan kasbiy ta’lim olishiga majbur bo‘lishadi. Real maktablar ikkinchi bosqichga qarashli bo‘lib, odatda 5-10-sinflarni o‘z ichiga oladi. Real maktab yuqori darajali kengaytirilgan umumiy ta’lim beradi va o‘quvchilarni mustaqil fikrlash, mas’uliyat hissi, insonlarga rahbarlik qilish ko‘nikmalariga yuqori talab qo‘yadigan kasb egalari bo‘lishi uchun kasbiy ta’lim kurslariga tayyorlaydi.

Germaniya ta’lim tizimi: Germaniya jahon ma’rifat va madaniyat o‘choqlaridan biri. Ushbu davlatda har bir fuqaro o‘z shaxsini erkin rivojlantirish, o‘z iqtidori moyilligi va qobiliyatiga qarab maktab, o‘qish joyi va kasb tanlash huquqiga ega. Maktab ta’lim tizimi boshlang‘ich va o‘rta ta’lim muassalaridan iborat. Barcha davlat maktablarida o‘qish bepul. Germaniyada maktab ta’limi quyidagi maktab tiplariga bo‘linadi: boshlangi’ch maktab; yo‘nalish maktablari; asosiy maktab; real maktab; gimnaziya; umumiy maktab; maxsus maktab. Germaniya ta’limi o‘ziga xos yo‘nalishga juda murakkab tizimga ega. Germaniya davlatida taraqqiy etgan davlatlar orasidan o‘rin olishda o‘zini oqlab kelayotgan ta’lim tizimi mavjud.”[4]

Chet davlatlarning ta’lim tajribalarini qo‘llash orqali o‘qituvchilarni qulay atmosfera va keng qamrovli ma’lumotlar ombori bilan ta’minlash, ta’lim sifatining oshishi va global raqobatlashuvni oshira olamiz. Boshqa ta’lim dasturlari bilan tanishish va ularni amaliyotda sinab ko‘rish orqali, biz dunyoqarash va intellektual salohiyatimizni kengaytira olamiz. Bunday usullar zamonaviy ta’lim tizimida ilg‘or davlatlar ro‘yxatiga kirib global raqobatlashish imkoniyatini yaratib beradi.

Xalqaro tajriba va axborotlardan foydalanish orqali pedagoglar raqamli texnologiyalardan foydalanish, muammolarni oson hal qilish, malaka oshirish va bilimlarini amalda sinab ko‘rish imkoniyatlariga ega bo‘ladilar. Bunday tajriba va dasturlar o‘quvchilarda yangi ko‘nikmalar, yangiliklardan habardor bo‘lish va ularga ko‘nikish, ijodkorlik, jamoaviy ishlash va tanidiy fikrlash kabi bilimlarni o‘zlashtirishlari mumkin.

O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev aytganlaridek:

“Ta’limda xalqaro tajribalardan kelib chiqib, oliy ta’limning ilg‘or standartlarini joriy etish, jumladan, o‘quv dasturlarida nazariy bilim olishga yo‘naltirilgan ta’limdan amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishga yo‘naltirilgan ta’lim tizimiga bosqichma-bosqich o‘tish, oliy ta’lim mazmunini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish, ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarining barqaror rivojlanishiga munosib hissa qo‘shadigan, mehnat bozorida o‘z o‘rnini topa oladigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash tizimini yo‘lga qo‘yish, oliy ta’lim muassasalarining akademik mustaqilligini ta’minlash,oliy ta’lim muassasalarida ta’lim, fan, innovatsiya va ilmiy-tadqiqotlar natijalarini tijoratlashtirish faoliyatining uzviy bog‘liqligini nazarda tutuvchi “Universitet 3.0” konsepsiyasini bosqichma-bosqich joriy etmoq zarur”

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. http://uz.bisguangzhou.com/cambridge-international-upper-secondary-curriculum-product/
2. University of Tsukuba (2020) Annual Report on Higher Education and Research.
3. Yaponiya tajribasini O’zbekiston oliy ta’lm tizimida qo‘llash imkoniyatlari. O.O.Jakbarov
4. Shavkat Mirziyoyev oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqladi. https://kun.uz/71003202

FAN VA TA’LIMNI XALQARO VA MILLIY TAJRIBAGA ASOSAN RIVOJLANTIRISH XUSUSIYATLARI

Murtazoyev Baxtiyor Axrorovich
Ravshanov Jo‘rabek Ravshan o‘g‘li
Jizzax politexnika instituti
Yo‘l muhandisligi kafedrasi o‘qituvchilari
E-mail: ravshanovjurabek@mail.ru

Annotatsiya: Mazkur maqolada fan va ta’lim tizimini xalqaro hamda milliy tajribalar asosida rivojlantirishning o‘ziga xos jihatlari tahlil qilingan. Jahon miqyosida qo‘llanilayotgan ilg‘or ta’lim texnologiyalari, raqamli o‘qitish metodlari, pedagogik innovatsiyalar va ta’lim sifati monitoringi kabi yondashuvlar ko‘rib chiqilgan hamda ularning O’zbekiston ta’lim tizimiga moslashtirilish imkoniyatlari o‘rganilgan. Shu bilan birga, milliy ta’lim tizimida mavjud bo‘lgan ustuvor yo‘nalishlar, islohotlar, milliy kadrlar tayyorlash modeli va zamonaviy ta’limni boshqarish mexanizmlari ilmiy asosda tahlil etilgan. Xalqaro tajribani milliy sharoitga moslashtirish orqali ta’lim sifatini oshirish, raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlash va uzluksiz ta’lim tizimini takomillashtirish bo‘yicha taklif va xulosalar berilgan.

Kalit so‘zlar: fan va ta’lim; xalqaro tajriba; milliy tajriba; pedagogik innovatsiyalar; raqamli ta’lim; ta’lim boshqaruvi; kadrlar tayyorlash tizimi; ta’lim sifati; uzluksiz ta’lim; modernizatsiya

Kirish (introduction) Bugungi globallashuv jarayonida fan va ta’lim tizimining jadal rivojlanishi davlatlarning iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy taraqqiyotida hal qiluvchi omillardan biriga aylangan. Xalqaro miqyosda ilg‘or ta’lim texnologiyalarini tatbiq etish, ilmiy yangiliklarni joriy qilish, o‘qitish metodlarini modernizatsiya qilish hamda raqamli ta’limni amaliyotga keng tatbiq etish orqali jamiyatning kadrlar salohiyatini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtayi nazardan O’zbekiston ham fan va ta’limni modernizatsiya qilish, uni milliy va xalqaro tajriba bilan uyg‘unlashtirish, innovatsion yondashuvlar asosida rivojlantirishni ustuvor vazifa qilib belgilagan. So‘nggi yillarda ta’lim dasturlarini yangilash, o‘quv standartlarini xalqaro ECTS (European Credit Transfer System), ISO 21001 kabi tizimlarga moslashtirish, ilm-fan integratsiyasini kuchaytirish, oliygohlarni xalqaro reytinglarga olib chiqish kabi chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Biroq xalqaro tajribalarni o‘rganish va milliy amaliyotga moslasha olish fan va ta’lim tizimini rivojlantirishning asosiy sharti bo‘lib qolmoqda. Ushbu tadqiqot O’zbekiston sharoitida fan va ta’limni rivojlantirish mexanizmlarini xalqaro tajribalar bilan qiyosiy tahlil qilishga bag‘ishlanadi.

Metodologiya (methods) Maqola quyidagi ilmiy metodlar asosida tayyorlandi:

1. Tahliliy qiyosiy metod – Yevropa, Janubiy Koreya, Yaponiya, AQSH va O’zbekiston ta’lim tizimlari solishtirildi.

2. Normativ-huquqiy tahlil – ta’lim sohasidagi milliy qonunchilik, Prezident farmonlari, rivojlangan davlatlar ta’lim standartlari o‘rganildi.

3. Statistik baholash – xalqaro reytinglar (QS, ARWU va THE), ilmiy nashrlar soni, talaba qamrovi bo‘yicha mavjud ma’lumotlar tahlil qilindi.

4. Ekspert yondashuvi – oliygoh o‘qituvchilari, tadqiqotchilar hamda xalqaro tashkilotlarning ilmiy xulosalari o‘rganildi.

Tadqiqot natijalari asosida O’zbekiston ta’lim tizimini modernizatsiya qilish bo‘yicha xulosalar ishlab chiqildi.

Natijalar (results)

1. Xalqaro tajribada ta’limni rivojlantirishning umumiy tendensiyalari:

Tahlil natijalariga ko‘ra, rivojlangan davlatlarda ta’lim taraqqiyotining asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- Ta’limning raqamlashtirilishi – masofaviy ta’lim, sun’iy intellekt, elektron baholash tizimlari.

- Hayot davomida o‘qish (LLL – Lifelong Learning) konsepsiyasining joriy etilishi.

- Ta’lim va ishlab chiqarish integratsiyasi – universitetlar “klaster”, “texnopark”, “startup ekotizimlari” bilan bog‘langan.

- Baholashning kompetensiyaga asoslangan modeli – bilim emas, amaliy ko‘nikmalar ustuvor.

- Akademik mobillik va diplomlar tan olinishi – kredit tizimlari, ikki diplomli dasturlar keng qo‘llaniladi.

2. O’zbekistonda ta’lim sohasidagi milliy tajribalar:

Oxirgi yillarda amalga oshirilgan islohotlar natijasida quyidagi yutuqlar kuzatilmoqda:

- Oliy ta’lim qamrovi 10 yildan kam vaqt ichida 9% dan 40% dan oshdi.
- 100 dan ortiq universitetlarda kredit-modul tizimi joriy qilindi.
- Bir qator oliygohlar xalqaro reytinglarda qayd etila boshladi.
- 60 dan ortiq qo‘shma fakultetlar ochildi.
- Ta’limga xususiy sektor, nodavlat tashkilotlar va xalqaro fondlar kiritilmoqda.

3. Ilmiy faoliyatdagi natijalar:

Tahlil shuni ko‘rsatdiki:

- So‘nggi yillarda O’zbekiston olimlarining Scopus va Web of Science bazalaridagi nashrlari soni bir necha baravar oshgan.
- Ilmiy loyihalar soni ko‘paydi, fundamental + amaliy tadqiqotlar uchun grantlar kengaytirildi.
- Ilmiy tadqiqotlar ustuvor yo‘nalishlarga (IT, energetika, transport, biotexnologiya va boshqa) yo‘naltirilmoqda.

4. Rivojlanishga to‘sqinlik qilayotgan muammolar:

Tadqiqot quyidagi muammolarni aniqladi:

- Ta’lim va ishlab chiqarish o‘rtasida hamkorlik yetarli darajada emas.
- Rivojlangan davlatlarga nisbatan laboratoriyalar darajasi past.
- Akademik mobillik ko‘rsatkichlari cheklangan.
- O’quv dasturlarining amaliyotga moslashuvi bo‘yicha kamchiliklar mavjud.
- Ilmiy maktablar va ilmiy merosni davom ettirish tizimi yetarli shakllanmagan.

Munozara (discussion)

Qiyosiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, O’zbekiston ta’lim tizimini modernizatsiya qilishda xalqaro tajribani to‘liq ko‘chirib olish emas, balki milliy sharoitga mos holda transformatsiya qilish samarali natija beradi.

Xalqaro tajribadan moslashtirib olinishi mumkin bo‘lgan istiqbolli yo‘nalishlar:

1. Universitet–sanoat integratsiyasini kuchaytirish.
2. Ta’lim sifatini xalqaro standartlar asosida baholash.
3. Sun’iy intellektdan foydalanish.
4. Hayot davomida o‘qish tizimini kengaytirish.

Milliy modelning afzalliklari:

- Yoshlar demografiyasi yuqori.
- Davlat ta’limga katta investitsiya kiritmoqda.
- Oliy ta’lim islohoti tez sur’atlarda borayapti.
- Yangi ilmiy markazlar, texnoparklar tashkil qilinmoqda.

Xulosa (conclusion)

Tadqiqot fan va ta’limni rivojlantirishda quyidagi ilmiy xulosalarni berdi:

1. Zamonaviy ta’limning rivojlanishida raqamlashtirish, amaliy ko‘nikmalar, xalqaro hamkorlik hal qiluvchi omillardir.

2. O’zbekiston ta’lim tizimida so‘nggi yillarda sezilarli o‘sish kuzatilmoqda, biroq u xalqaro mezonlarga to‘liq moslashish jarayonini davom ettirishi lozim.

3. Ta’lim sifatini oshirish uchun:

- universitet–ishlab chiqarish hamkorligini kuchaytirish;
- xalqaro akkreditatsiyalarni kengaytirish;
- ilmiy laboratoriyalarni modernizatsiya qilish;

- raqamli ta’lim platformalaridan faol foydalanish zarur.

4. Xalqaro tajribani to‘liq ko‘chirib olish emas, balki milliy xususiyatlarga mos innovatsion model yaratish eng maqbul yondashuvdir.

Foydalanilgan adabiyotlar (references)

1. OECD. Education at a Glance 2023. Paris: OECD Publishing.
2. UNESCO (2022). Global Education Monitoring Report.
3. President of Uzbekistan. “Ta’lim tizimini rivojlantirish strategiyasi”. Toshkent, 2023.
4. QS Top Universities Ranking 2024.
5. Kim, J. (2019). Higher Education Innovation in South Korea.
6. World Bank (2021). Human Capital and Learning Development Report.
7. European Commission. ECTS Users’ Guide. Brussels, 2020.

BULUTLI TIZIMLARDAGI HUJUMLARGA ERTA JAVOB BERISHNING AQLLI USULLARI

Aliqulova Madina Mo‘minjonovna
Jizzax shahar 10-maktab informatika fani o‘qituvchisi
***+998(91) 627-90-02, E-mail*:** madinaalikulovaj@gmail.com

Annotatsiya: Bulutli tizimlar resurslarni tejashga imkon beradi, apparat vositalariga katta kapital xarajatlarni oldini oladi va masshtablash va moslashuvchanlik uchun imkoniyatlar yaratadi. Bulutli xizmatlar hisoblash quvvati, ma’lumotlarni saqlash va obuna modeli orqali mavjud bo‘lgan turli xil dasturiy ta’minot yechimlarini o‘z ichiga oladi.

Barcha afzalliklarga qaramay, bulutli tizimlar ma’lumotlar va ilovalar uchun bir qator xavfsizlik xavflariga ega. Bulutli infratuzilmalarga qarshi hujumlar tobora murakkablashib bormoqda va xilma-xil bo‘lib bormoqda, bu esa yangi xavfsizlik usullarini ishlab chiqishni talab qiladi. Ushbu tahdidlarga samarali javob berish nafaqat shifrlash va autentifikatsiya kabi an’anaviy xavfsizlik usullaridan foydalanishni, balki real vaqt rejimida tahdidlarni aniqlash va ularga javob berishga qodir aqlli texnologiyalarni joriy etishni ham talab qiladi.

Ushbu maqolaning maqsadi bulutli tizimlarda hujumlarga erta javob berishning aqlli usullarini o‘rganishdir. Maqolada bulutli infratuzilma xavfsizligini ta’minlash uchun mashina o‘rganish, sun’iy intellekt (AI) va boshqa aqlli texnologiyalarni qo‘llashning nazariy va amaliy jihatlari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: bulut xavfsizligi, tahdidlarni tahlil qilish, ma’lumotlarni tahlil qilish, kiberhujum, himoya usullari, sun’iy intellekt, erta javob.

IT sektori bulutli hisoblashdan foydalanishning barqaror o‘sishini kuzatmoqda, bu butun dunyo bo‘ylab tashkilotlarga xarajatlarni tejash, miqyoslash va moslashuvchanlik ko‘rinishida sezilarli foyda keltirmoqda. Bulutli infratuzilmaga o‘tish bilan bulutli xavfsizlik - bulutli resurslar, axborot va dasturiy ta’minotni himoya qilish uchun mo‘ljallangan ixtisoslashtirilgan chora-tadbirlar to‘plami - juda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu choralar foydalanuvchilar va uskunalarni qat’iy autentifikatsiya qilish, ma’lumotlar maxfiyligini saqlash va resurslarga kirish huquqlarini tartibga solishga qaratilgan. Biznes bulutga o‘tishi bilan shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish juda muhim ahamiyatga ega [1]. Biroq, bulutli texnologiyalardan foydalanish o‘ziga xos xavfsizlik xavflaridan xoli emas, bu esa potentsial xavf va tahdidlarga qanday samarali qarshi turishni chuqur tushunishni talab qiladi.

Bulutli hisoblash ko‘plab keng tarqalgan tahdidlarga moyil. Buning sababi shundaki, bulut platformasi butunlay texnologiyaga asoslangan, ya’ni u istalgan vaqtda potentsial kibertahdidlarga duch kelishi mumkin. Masalan, ma’lumotlarning oqishi ko‘pincha bu kontekstda sodir bo‘ladi. Ular ma’lumotlarga ruxsatsiz kirish yoki uning o‘g‘irlanishiga olib keladi. Bundan tashqari, ma’lumotlarning oqishi tashkilotga maxfiy ma’lumotlarni oshkor qiladi, bu esa obro‘ va moliyaviy

yo‘qotishlarga salbiy oqibatlarga olib keladi. Eng keng tarqalgan tahdidlar qatoriga quyidagilar kiradi:

1. DDoS hujumlari. Bu hujumlar

turli manbalardan katta hajmdagi so‘rovlarni yuborish orqali serverlarga yuk yaratishga qaratilgan bo‘lib, natijada xizmat ko‘rsatish rad etiladi [8]. Bunday hujumlardan ham siyosiy maqsadlarda, ham jiddiyroq tahdidlardan e’tiborni chalg‘itish uchun foydalanish mumkin.

2. Ruxsatsiz kirish. Ushbu turdagi tahdid

ham tashqi hujumlarni (masalan, dasturiy ta’minot zaifliklaridan foydalanish yoki ijtimoiy muhandislik), ham ichki tahdidlarni, masalan, shaxsiy manfaatlar uchun foydalanishi mumkin bo‘lgan maxfiy ma’lumotlarga kirish huquqiga ega bo‘lgan xodimlarni o‘z ichiga oladi.

3. Ma’lumotlarning oqishi. Bulutli tizimlar ko‘pincha

foydalanuvchilarning shaxsiy ma’lumotlarini, tranzaksiya ma’lumotlarini va boshqa muhim ma’lumotlarni saqlaydi. Ushbu ma’lumotlarning oqishi foydalanuvchilar uchun jiddiy oqibatlarga va provayderlar uchun huquqiy va moliyaviy jarimalarga olib kelishi mumkin.

4. Tarmoq infratuzilmasiga hujumlar. Bularga ma’lumotlarni ushlab qolish (o‘rtadagi odam hujumlari), tranzitdagi ma’lumotlarni o‘zgartirish,

shuningdek, marshrutizatsiya tizimiga hujumlar kiradi [4].

Bulutli tizimlarda xavfsizlik

bir nechta qatlamlarga

asoslangan bo‘lib, ularning har biri himoyaning ma’lum bir jihati uchun javobgardir. Asosiy elementlarga quyidagilar kiradi [9]:

• Shifrlash. Bulutda saqlangan barcha ma’lumotlar ham dam olish vaqtida, ham uzatish paytida shifrlangan bo‘lishi kerak. Bu tajovuzkorlar tomonidan ushlab qolish va ularga kirishning oldini oladi.

• Ko‘p faktorli autentifikatsiya. Foydalanuvchi hisoblari va ma’muriy kirishni himoya qilish uchun ko‘p faktorli autentifikatsiya (MFA) qo‘llaniladi, bu foydalanuvchidan o‘z shaxsini tasdiqlovchi bir nechta dalillarni taqdim etishni talab qiladi.

• Xavfsizlik monitoringi. IDS (Intrusion Detection Systems) va IPS (Intrusion Prevention Systems) kabi monitoring tizimlari bulut muhitidagi anomal faollikni kuzatish va unga darhol javob berish uchun ishlatiladi.

Intrusion Detection Systems (IDS) va Intrusion Prevention Systems (IPS) kabi an’anaviy monitoring tizimlari bulut xavfsizligining asosini tashkil qiladi. Ushbu tizimlar foydalanuvchilarning anomal xatti-harakatlarini va tarmoq operatsiyalarini, jumladan, trafikning kutilmagan o‘sishini va ruxsatsiz kirishga urinishlarni aniqlaydi [2]. Ular shuningdek, tarmoq trafikini tahlil qiladi, DDoS hujumlari va boshqa anomal faollik turlarining belgilarini aniqlaydi. Nihoyat,

agar tahdidlar real vaqt rejimida aniqlansa,

ular zararli so‘rovlarni blokirovka qilish orqali,

intrusionlarning oldini olishlari mumkin.

Keng qo‘llanilishiga qaramay, an’anaviy xavfsizlik usullari bir qator muhim kamchiliklarga ega. Birinchidan, ular noto‘g‘ri ijobiy natijalar ehtimoli yuqori bo‘lishiga moyil bo‘lib, bu tizimning istalmagan yuklanishiga olib kelishi mumkin. Ikkinchidan, ular ko‘pincha moslashuvchanlikka ega emaslar va yangi kiruvchi ma’lumotlardan o‘rganish qobiliyatiga ega emaslar, bu esa o‘zgaruvchan sharoitlarga moslashishni qiyinlashtiradi. Uchinchidan, ular yangi, ilgari ko‘rilmagan kiberhujum turlarini aniqlash va yumshatish uchun kurashadilar. An’anaviy tizimlarda qo‘llaniladigan tasniflash va imzo tahlili usullari oldindan belgilangan naqshlar asosida tahdidlarni aniqlaydi. Bu usullar ma’lum hujumlarga qarshi yaxshi ishlaydi, ammo yangi, noma’lum tahdidlarga qarshi yomon ishlaydi. Oldindan belgilangan naqshlarga mos kelmaydigan anomal hodisalar aniqlanmasligi mumkin.

Mahalliy resurslarda saqlangan ma’lumotlarni himoya qilishning an’anaviy paradigmasi doirasida xavfsizlikni ta’minlash uchun mas’uliyat yuki butunlay foydalanuvchiga tushadi. Mahalliy zaxira nusxalarini tashkil qilish katta vaqt, material va mehnat xarajatlarini talab qiladi,

shuningdek, apparat va jismoniy maydonga qo‘shimcha investitsiyalarsiz masshtablashni qiyinlashtiradi [5]. Bu yondashuv IT mutaxassislarining tajribasi va doimiy nazoratiga juda bog‘liq. Qo‘lda boshqarishga ishonish nafaqat jarayonni resurslarni ko‘p talab qiladi, balki ma’lumotlar xavfsizligini umuman xavf ostiga qo‘yishi mumkin bo‘lgan inson xatolari uchun ham imkoniyat yaratadi.

Klassik xavfsizlik usullari o‘tmishda samarali ekanligi isbotlangan bo‘lsa-da, ular jiddiy kamchiliklardan xoli emas. Doimiy texnik xizmat ko‘rsatish zarurati, sezilarli darajada dastlabki kapital qo‘yilmalar va masshtablashdagi qiyinchiliklar zamonaviy biznes duch keladigan muhim muammolardan faqat bir nechtasidir. Bu avtomatlashtirilgan, osongina kengaytiriladigan va tejamkor xavfsizlik yechimlariga bo‘lgan shoshilinch ehtiyojni ta’kidlaydi.

Mashinaviy o‘rganish bulut xavfsizligi uchun muhim vositaga aylanib bormoqda. Oldindan belgilangan imzolarga tayanadigan an’anaviy tizimlardan farqli o‘laroq, mashinaviy o‘rganish algoritmlari ma’lumotlardan o‘rganishi va potentsial tahdidlarni ko‘rsatadigan naqshlarni topishi mumkin [6].

Xavfsizlik nuqtai nazaridan mashhur mashinaviy o‘rganish usullari quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

• Hujumlarni bashorat qilish yoki tasniflash uchun tasniflash va regressiya. • Ma’lumotlarni guruhlash, normal xatti-harakatlardan chetga chiqadigan anomaliyalarni aniqlash imkonini beruvchi klasterlash.

• Katta hajmdagi ma’lumotlarni qayta ishlash va yashirin naqshlarni aniqlash uchun chuqur o‘rganish, ayniqsa neyron tarmoqlaridan foydalanish.

Bulut xavfsizligida chuqur o‘rganish neyron tarmoqlaridan foydalanish an’anaviy usullar yordamida aniqlash qiyin bo‘lgan murakkab bog‘liqliklar va naqshlarni aniqlash imkonini beradi.

Chuqur o‘rganish turli darajadagi ma’lumotlarni tahlil qiladigan ko‘p qatlamli arxitekturalardan foydalangan holda tahdidlarni tasniflash va bashorat qilish muammolarini samarali hal qiladi.

Chuqur o‘rganishga misol qilib, tarmoq trafikidagi vaqt qatorlari ma’lumotlarini tahlil qilish uchun takroriy neyron tarmoqlaridan (RNN) foydalanishni keltirish mumkin, bu esa tarixiy ma’lumotlarga asoslanib potentsial hujumlarni bashorat qilish imkonini beradi [2].

Sun’iy intellekt katta hajmdagi ma’lumotlarni tahlil qilish va tahdidlarni bashorat qilish uchun modellar yaratishga qodir. Masalan, AI yangi tahdidlarning paydo bo‘lishini bashorat qilish va foydalanuvchi yoki tizim xatti-harakatlaridagi yaqinlashib kelayotgan hujumni ko‘rsatishi mumkin bo‘lgan o‘zgarishlarni aniqlash uchun tarixiy xavfsizlik ma’lumotlaridan foydalanishi mumkin [3].

Hujumga erta javob berish uchun samarali modellarni ishlab chiqish nafaqat foydalanuvchi xatti-harakatlarini, balki trafik xususiyatlarini, so‘rov parametrlarini va boshqa ko‘rsatkichlarni ham hisobga oladigan kompleks yondashuvlarni joriy etishni talab qiladi. Ushbu modellar moslashuvchan bo‘lishi mumkin, bu esa yangi turdagi tahdidlarga tezkor javob berish imkonini beradi.

Normallashtirish - bu ma’lumotlarni oldindan qayta ishlash usuli. Bundan tashqari, oldindan qayta ishlash asl ma’lumotlarni tozalash va o‘rganish algoritmlarining samaradorligini oshirish uchun ishlatiladigan usuldir [7]. Boshqacha qilib aytganda, agar ma’lumotlar bir nechta manbalardan to‘plansa, u xom tarzda to‘planadi, bu esa qayta ishlash va mashinada o‘rganishni imkonsiz qiladi. Oddiy xususiyatlarni masshtablash, min-max va boshqalarni o‘z ichiga olgan ko‘plab taniqli normallashtirish usullari mavjud. Dastlab, uzluksizlik tenglamasidan foydalanib, odatda oddiy xususiyatlarni masshtablash yondashuvi qo‘llaniladi [6]:

$Xnorm = Xold/\text{Xmax}$

Min-Max usulida ma’lumotlarni belgilangan diapazonga, odatda 0 dan 1 gacha masshtablash orqali, standart og‘ishlar cheklangan diapazonga qarab kamayadi. Tenglama Min-Max uchun masshtablash tenglamasidir.

$Xnorm = Xold - Xmin/\text{Xmax} - \text{Xmin}$

Bulutli hisoblash tizimlariga kiberhujumlarni oldindan bilish uchun konvolyutsion neyron tarmog‘idan foydalanish mumkin.

Shubhali IP-manzillarni blokirovka qilish yoki buzilgan tizimlarga kirishni cheklash kabi vazifalarni avtomatlashtirish orqali sun’iy intellekt real vaqt rejimida tahdidlarni tez va samarali ravishda kamaytirishga yordam beradi [9]. Ushbu avtomatlashtirish javob berish vaqtini — hodisani aniqlash va zarur qarshi choralarni amalga oshirish orasidagi vaqtni qisqartiradi. Tezroq va aniqroq javob himoya choralarini ma’lum jarayonga, tarmoq trafigiga va foydalanuvchi kirish kontekstiga moslashtirish imkonini beradi.

Bu aniqlik qonuniy faoliyatdan kelib chiqadigan tahdidlarni kamaytirish bo‘yicha samaraliroq qarorlarni qabul qilishni osonlashtiradi. Qarshi choralarni avtomatlashtirish orqali AI xavfsizlik tizimining umumiy samaradorligini oshiradi, bu esa xodimlarga tanqidiy fikrlashni talab qiladigan vazifalarga e’tibor qaratish imkonini beradi.

Bugungi kunda bulut xavfsizligi ko‘plab istiqbolli sohalarning paydo bo‘lishi bilan tavsiflanadi. Bunday misollardan biri konteynerizatsiya — dasturiy ta’minot ilovalarini va ularning bog‘liqliklarini alohida konteynerlarda ishlab chiqish va joylashtirishni o‘z ichiga olgan yondashuv bo‘lib, ko‘chma va tezkor joylashtirish imkonini beradi. Bu usul bulut xavfsizligini samarali ravishda yaxshilaydi.

Biroq, konteynerizatsiyani amalga oshirishda tashkilotlar ma’lumotlarni boshqarish va tartibga solishga muvofiqlik bilan bog‘liq muammolarga duch kelishlari mumkin. Shuning uchun, konteynerlarda mavjud bo‘lgan maxfiy ma’lumotlarning HIPAA yoki GDPR kabi sanoat standartlariga mos kelishini ta’minlash juda muhim [4].

Serversiz hisoblash ham istiqbolli yondashuvdir.

Bu yondashuv ishlab chiquvchilarga serverlar yoki server infratuzilmasini boshqarish haqida qayg‘urmasdan dasturiy ta’minotni loyihalash va ishga tushirish imkonini beruvchi dastur modelini yaratishni o‘z ichiga oladi [10]. Eng mashhur misollar qatoriga AWS Lambda, IBM Cloud Functions va Google* Cloud Functions kiradi. Ko‘pgina afzalliklariga qaramay, serversiz hisoblash, ayniqsa mavjud mahalliy tizimlar yoki uchinchi tomon xizmatlari bilan o‘zaro aloqada bo‘lganda, muayyan integratsiya muammolarini keltirib chiqaradi. Xavfsizlik va samarali ishlashni ta’minlash uchun serversiz funksiyalar va dastur arxitekturasining qolgan qismi o‘rtasida uzluksiz o‘zaro ta’sir juda muhimdir.

Kibertahdidlarning oldini olish, aniqlash va ularga javob berish choralarini qamrab oluvchi aniq va tuzilgan rejalarni ishlab chiqish bulut muhitining xavfsizligini sezilarli darajada yaxshilashi mumkin. Shuning uchun, bulut infratuzilmasini nishonga oluvchi kiberhujumlar turlarini tasniflash maxfiy ma’lumotlarni himoya qilish, biznesning uzluksizligini ta’minlash va kiberjinoyatchilarning o‘sib borayotgan faoliyati bilan bog‘liq potentsial zararni minimallashtirish yo‘lidagi asosiy qadamdir [8].

Modelga misol qilib, tizimning joriy holati va hujum ehtimolini tahlil qilish asosida xavfni baholashni keltirish mumkin. Xavf modellari avtomatik ravishda himoya choralarini, masalan, ma’lum IP manzillarini blokirovka qilish yoki xavfsizlik devori konfiguratsiyalarini o‘zgartirishni faollashtirishi mumkin. Aqlli erta ogohlantirish tizimlari hujumlar va g‘ayritabiiy hodisalarni bashorat qilish uchun algoritmlardan foydalanishi mumkin. Masalan, algoritm yangi tahdidlar ehtimolini aniqlash uchun oldingi hujumlar haqidagi ma’lumotlardan foydalanishi mumkin. Agar xavf tasdiqlansa, tizim darhol administratorlarga xabar berishi yoki potentsial tahdidni blokirovka qilish jarayonini avtomatlashtirishi mumkin.

Xavfsizlik tizimlarining moslashuvchanligi ularga dinamik ravishda o‘zgarib turadigan tahdidlarga asoslangan holda strategiyalarini o‘zgartirish imkonini beradi. Masalan, tizim ma’lum foydalanuvchilarning xatti-harakatlari g‘ayritabiiy bo‘lib qolsa, ularning ishonch darajasini pasaytirishi yoki hujumga shubha qilingan taqdirda tizimlarga kirishni vaqtincha to‘xtatib qo‘yishi mumkin.

Haqiqiy bulutli tizimlarda mashinani o‘rganish DDoS hujumlaridan himoya qilish uchun faol qo‘llaniladi. Mashinani o‘rganish algoritmlari real vaqt rejimida trafikni tahlil qilishi va serverga so‘rovlar sonining keskin ko‘payishi kabi hujumlar belgilarini aniqlashi mumkin [3].

Masalan, odatiy hujumlar bo‘yicha katta hajmdagi ma’lumotlarga o‘rgatilgan model potentsial DDoS hujumini boshlanishidan bir necha soniya oldin bashorat qilishi mumkin, bu esa serverlarni himoya qilish uchun choralar ko‘rish imkonini beradi. Bulutda sun’iy intellektning muvaffaqiyatli qo‘llanilishiga misol sifatida ma’lumotlar oqishini aniqlash uchun mashina o‘rganish tizimlaridan foydalanishni keltirish mumkin. Sun’iy intellekt modellari foydalanuvchi harakatlarini kuzatishi va ularning xatti-harakatlaridagi ruxsatsiz kirishga urinish yoki ma’lumotlar oqishini ko‘rsatishi mumkin bo‘lgan anomaliyalarni avtomatik ravishda aniqlashi mumkin [1]. Agar tahdid tasdiqlansa, tizim kirishni bloklashi yoki boshqa himoya choralarini boshlashi mumkin.

Tarmoq faoliyatini tahlil qilish uchun chuqur o‘rganish va mashinani o‘rganish algoritmlaridan foydalanish orqali AI tizimlari buzilgan ma’lumotlar yoki ichki tahdidlarni signal beruvchi anomaliyalarni aniqlashi mumkin. Masalan, agar xodim kutilmaganda ish vaqtidan tashqarida yoki g‘ayrioddiy geografik joylashuvdan maxfiy ma’lumotlarga kirishni boshlasa, AI bu anomaliyani aniqlab, hisobni vaqtincha blokirovka qilishi va shu bilan potentsial ma’lumotlarning oqishini oldini olishi mumkin [4].

Agar g‘ayritabiiy tarmoq faoliyati aniqlansa, masalan, ma’lumotlar uzatish hajmining keskin oshishi yoki tarmoq ichidagi qurilmalarning g‘ayrioddiy harakati, AI tizimi buzilgan so‘nggi nuqtalarni avtomatik ravishda ajratib qo‘yishi mumkin. Masalan, tizim tahdidning boshqa tarmoq segmentlariga tarqalishining oldini olish uchun ransomware infektsiyasi belgilarini ko‘rsatuvchi ish stantsiyasini darhol karantinga olishi mumkin.

Bulutli tizimlarda mashinani o‘rganish va AIni muvaffaqiyatli qo‘llash ko‘p miqdordagi yuqori sifatli ma’lumotlarni talab qiladi. Biroq, real hayot sharoitida ma’lumotlarning yetarli emasligi yoki sifatsiz ma’lumotlar ko‘pincha qiyinchilik tug‘diradi, bu esa modellarning samaradorligini pasaytirishi mumkin.

Foydalanuvchi ma’lumotlarini qayta ishlash uchun AI dan foydalanish maxfiylik va shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish bilan bog‘liq muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Ma’lumotlarni himoya qilish qonunlariga rioya qilish zarur.

Mashina o‘rganish va sun’iy intellektdagi yutuqlar bulutli tizimlarning xavfsizligini sezilarli darajada yaxshilaydigan yangi usul va yondashuvlarning paydo bo‘lishiga olib kelmoqda. Eng istiqbolli sohalardan biri katta ma’lumotlarni tahlil qilish uchun chuqur o‘rganishdan foydalanish bo‘lib, bu tahdid va anomaliyalarni aniqroq va samaraliroq aniqlash imkonini beradi [2]. Reinforcement Learning (RL) kabi usullar real vaqt rejimida tarmoq infratuzilmasidagi o‘zgarishlar va tahdid dinamikasiga moslashishi mumkin.

Bundan tashqari, kelajakda aqlli xavfsizlik usullarini blokcheyn va 5G kabi yangi texnologiyalar bilan integratsiyalashuvini kutish mumkin. Masalan, bulut xavfsizlik tizimlarida blokcheyn texnologiyalaridan foydalanish hujumlar va foydalanuvchi harakatlarini kuzatish uchun shaffof va xavfsiz tizimlarni yaratishga olib kelishi mumkin, bu esa bulut xizmatlariga ishonchni sezilarli darajada oshiradi.

Yana bir istiqbolli soha xavfsizlikni yaxshilash uchun xulq-atvor tahlili va kontekstual ma’lumotlardan foydalanishdir [3]. Faqat imzolar va ma’lum hujum naqshlariga tayanish o‘rniga, tizimlar foydalanuvchi harakatlarining kontekstini, masalan, joylashuv, foydalanish vaqti, ishlatiladigan qurilmalar va boshqalarni tahlil qiladi. Bu anomaliyalarni aniqroq tasniflash va noto‘g‘ri ijobiy natijalar sonini kamaytirish imkonini beradi.

Sun’iy intellekt va avtomatlashtirishning rivojlanishi bilan tizimlar tobora ko‘proq o‘z-o‘zini o‘rganish va o‘zini o‘zi ta’minlash qobiliyatiga ega bo‘ladi. Kelajakda xavfsizlik tizimlari operator aralashuvisiz o‘zgaruvchan tahdidlarga javoban o‘z parametrlarini avtomatik ravishda sozlashi mumkin. Masalan, tizimlar xavfsizlik algoritmlarini mustaqil ravishda yangilashi, trafikni filtrlash qoidalarini o‘zgartirishi va AI bashoratlariga asoslanib, hali aniqlanmagan hujumlarning oldini olishi mumkin. Aqlli usullarni an’anaviy mudofaa usullari bilan birlashtirgan gibrid modellar kelajakda tobora muhim rol o‘ynaydi.

Bunday tizimlar AI ning yuqori javob tezligini xavfsizlik devorlari, buzg‘unchilikni aniqlash tizimlari va boshqalar kabi an’anaviy xavfsizlik vositalarining ishonchliligi va tasdiqlangan samaradorligi bilan birlashtira oladi.

Zamonaviy bulut texnologiyalari biznes uchun moslashuvchanlik va miqyoslanish nuqtai nazaridan sezilarli afzalliklarni taqdim etadi, ammo ular yangi xavfsizlik muammolarini ham yaratadi. Bulutli xizmatlarga qilingan hujumlar tobora xilma-xil va murakkablashib bormoqda, bu esa ularni himoya qilishning yangi yondashuvlarini ishlab chiqishni talab qiladi. Sun'iy intellekt va mashinani o'rganishga asoslangan aqlli usullar bulutli tizimlarning xavfsizligini ta'minlashning eng istiqbolli vositalarini ifodalaydi. Erta hujumga javob berish tizimlarida mashinani o'rganish va AI dan foydalanish mudofaa samaradorligini sezilarli darajada oshirishi mumkin.

Algoritmlar yangi tahdidlarga moslashishi, hujumlarni bashorat qilishi va ularni zararsizlantirish uchun avtomatik ravishda choralar ko'rishi mumkin. Bu nafaqat xavfsizlikni yaxshilaydi, balki hodisalarga javob berish vaqtini qisqartiradi va potentsial zararni minimallashtiradi.

*Roskomnadzor iltimosiga binoan, sizga Google axborot resurslariga egalik qiluvchi xorijiy tashkilot Rossiya Federatsiyasi qonunlarini buzayotganini ma'lum qilamiz – muharrir eslatmasi.

Adabiyotlar:

1. Bilgil N., Trajtenberg N., Ebi M. So'rovnomalarda kiberjinoyatchilik va kiberdeviansni o'lchash. - Routledge, 2023. - 250 b.

2. Chen H., Zhou J., Yu S. Bulutli hisoblash xavfsizligi uchun mashinani o'rganish. - Springer, 2020. - 180 b.

3. McDermott J.M., Laporta T.F. Kiberxavfsizlik uchun sun'iy intellekt va mashinani o'rganish: Zamonaviy texnologiyalar. - Springer, 2021. - 210 b.

4. Zhang J., Li Z. Bulutli xavfsizlik va maxfiylik: Amaliy qo'llanma. - Elsevier, 2019. - 195 b.

5. Rajasekaran K. A. S. K. P. Kiberxavfsizlik uchun mashinaviy o'rganish: tushunchalar, usullar va qo'llanmalar. – CRC Press, 2022. – 225 b.

6. Morovat K., Panda B. Kiberxavfsizlikda sun'iy intellektga sharh // 2020-yilgi Hisoblash fanlari va hisoblash intellektlari bo'yicha xalqaro konferensiya (CSCI). – 2020. – 109-115-betlar.

7. Hossain M. S. A., Reaz M. B. I., Rahman M. S. Bulutli hisoblash xavfsizligi muammolari: sharh //Xalqaro tarmoq xavfsizligi jurnali. – 2018. – 20-jild, 5-son. – 823-835-betlar.

8. Sutton R. S., Barto A. G. Mustahkamlash bo'yicha o'rganish: Kirish. – 2-nashr. – MIT Press, 2018. – 550 b. 9. Sait S. M. Bulutli hisoblashda xavfsizlik va maxfiylik. – Wiley, 2021. – 300 b.

ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN ENGLISH LANGUAGE LEARNING

Xusanboyeva Shahnoza Xusanboy qizi
Chirchik State Pedagogical University
Email: shahnozaxusanboyeva05@gmail.com
Scientific adviser: Ruzmetova Diana Kamilovna
PhD teacher, Chirchik State Pedagogical University

ANNOTATION: This study explores the role of artificial intelligence (AI) in English language learning, highlighting its advantages, challenges, and implementation methods. AI-based tools, such as language apps, virtual tutors, chatbots, and automated writing assessment systems, provide personalized learning experiences, interactive practice, and immediate feedback. These technologies help students improve reading, writing, listening, and speaking skills while supporting teachers in monitoring progress and managing diverse classrooms. Despite challenges like reduced human interaction, over-reliance on technology, and implementation costs, AI enhances student engagement, motivation, and language proficiency when integrated thoughtfully. The findings suggest that AI can complement traditional teaching, fostering a more adaptive, student-centered, and effective learning environment.

Keywords: *Artificial intelligence, English language learning, personalized learning, interactive practice, language skills, student engagement, educational technology.*

АННОТАЦИЯ: Данное исследование рассматривает роль искусственного интеллекта (ИИ) в изучении английского языка, выделяя его преимущества, трудности и методы применения. Инструменты на базе ИИ, такие как языковые приложения, виртуальные

репетиторы, чат-боты и системы автоматической оценки письменных работ, обеспечивают персонализированное обучение, интерактивную практику и мгновенную обратную связь. Эти технологии помогают студентам улучшать навыки чтения, письма, аудирования и говорения, а также поддерживают преподавателей в отслеживании прогресса и управлении разнообразными классами. Несмотря на такие трудности, как снижение человеческого взаимодействия, чрезмерная зависимость от технологий и затраты на внедрение, ИИ повышает вовлеченность, мотивацию и языковую компетентность учащихся при разумной интеграции. Результаты исследования показывают, что ИИ может дополнять традиционное обучение, способствуя более адаптивной, ориентированной на студента и эффективной образовательной среде.

Ключевые слова: *Искусственный интеллект, изучение английского языка, персонализированное обучение, интерактивная практика, языковые навыки, вовлеченность студентов, образовательные технологии*

ANNOTATSIYA: Ushbu tadqiqot sun’iy intellektning (AI) ingliz tilini o‘rganishda roli, uning afzalliklari, qiyinchiliklari va qo‘llanilish usullarini o‘rganadi. AI-ga asoslangan vositalar, jumladan, til ilovalari, virtual repetitorlar, chat-botlar va avtomatlashtirilgan yozma ishlarni baholash tizimlari, o‘quvchilarga individual o‘qish tajribasi, interaktiv mashqlar va tezkor fikr-mulohaza beradi. Ushbu texnologiyalar o‘quvchilarga o‘qish, yozish, tinglab tushunish va nutq ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi va o‘qituvchilarga dars jarayonini kuzatish va turli darajadagi sinflarni boshqarishda yordam beradi. Texnologiyalarga haddan tashqari bog‘liqlik, insoniy muloqotning kamayishi va amalga oshirish xarajatlari kabi qiyinchiliklarga qaramay, AI to‘g‘ri integratsiya qilinsa, o‘quvchilarning ishtiroki, motivatsiyasi va til ko‘nikmalarini oshiradi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, AI an’anaviy ta’limni to‘ldirishi va o‘quv markazlashtirilgan, moslashuvchan va samarali o‘quv muhiti yaratishga yordam beradi.

Kalit so‘zlar*: Sun’iy intellekt, ingliz tilini o‘rganish, individual o‘qish, interaktiv mashqlar, til ko‘nikmalari, o‘quvchilarning ishtiroki, ta’lim texnologiyalari*

Introduction. In recent years, the use of technology in education has grown rapidly, and one of the most promising tools is artificial intelligence (AI). In English language learning, AI provides innovative opportunities to enhance students’ skills in reading, writing, listening, and speaking. Unlike traditional methods, AI-based applications can offer personalized learning experiences, immediate feedback, and interactive practice tailored to each learner’s needs. These tools help teachers manage diverse classrooms more effectively and support students in practicing language outside of school. However, integrating AI also requires careful planning to ensure it complements, rather than replaces, human instruction. Overall, AI has the potential to make English language learning more engaging, adaptive, and effective for learners of all levels.

Main Body. Artificial intelligence (AI) has increasingly become a valuable tool in English language learning. One of its main advantages is the ability to provide personalized learning experiences. AI systems can adapt exercises and feedback based on each learner’s level, helping students improve more efficiently. Additionally, AI tools offer interactive practice in reading, writing, listening, and speaking, which encourages active engagement and enhances motivation. Another benefit is immediate feedback, allowing learners to correct mistakes in real-time and develop language accuracy faster. AI also supports teachers by helping them monitor progress and manage diverse classroom needs.

However, there are some disadvantages. Relying too heavily on AI may reduce human interaction, which is crucial for practicing communication skills. Some learners might become dependent on technology, and the cost of implementing AI tools can be a limitation for certain institutions.

Methods of implementation include AI-powered language apps, chatbots for conversation practice, virtual tutors, and automated writing assessment tools. These methods allow students to practice independently and track their progress. Teachers can integrate AI activities with traditional lessons, creating a blended learning environment that combines technology with human guidance.

Results from recent studies show that students using AI tools in English learning demonstrate improved vocabulary, grammar, and speaking skills. Learners report higher engagement, confidence, and autonomy compared to traditional methods. Overall, AI supports a more adaptive, efficient, and student-centered approach to language learning, making lessons more interactive and effective.

Methods and Challenges of AI in English Language Learning

Artificial intelligence offers many opportunities to enhance English language learning. Students can use AI-powered apps and platforms to practice grammar, expand vocabulary, and improve listening and speaking skills. Virtual tutors and chatbots allow learners to engage in interactive dialogues, while automated writing assessment tools provide instant feedback and suggestions for improvement. Gamified learning systems make practice more engaging, and adaptive learning platforms personalize exercises according to each learner's strengths and weaknesses, supporting a more efficient and student-centered approach.

However, implementing AI in English learning also brings some challenges. Over-reliance on technology may reduce real-life communication practice and limit human interaction. The cost of AI tools and platforms can be a barrier for some institutions. Privacy and data security are important considerations, as AI systems often collect student performance data. Additionally, students need guidance and supervision from teachers to use AI tools effectively and benefit fully from personalized learning experiences. Despite these challenges, AI remains a valuable support for enhancing engagement, motivation, and language proficiency.

CONCLUSION. Artificial intelligence has become an effective tool in English language learning, offering students personalized practice, interactive activities, and instant feedback. By using AI-powered apps, virtual tutors, and adaptive learning platforms, learners can improve their reading, writing, listening, and speaking skills more efficiently. AI also supports teachers by providing data-driven insights and helping manage diverse classrooms. Despite challenges such as reduced human interaction, dependence on technology, and implementation costs, AI can enhance motivation, engagement, and language proficiency when integrated thoughtfully. Overall, incorporating AI into English learning creates a more flexible, student-centered, and effective educational environment that complements traditional teaching methods and fosters meaningful language development.

REFERENCE

1. Cai, W. (2025). Using Artificial Intelligence in Language Education: Principles and Prompting Activities. Bloomsbury Academic.
2. Paiz, J. M., Toncelli, R., & Kostka, I. (2025). Artificial Intelligence, Real Teaching: A Guide to AI in ELT. University of Michigan Press.
3. Ibrahim, M. (2025). Application and Prospect of Artificial Intelligence in English Teaching. Scholar Publishing Group. ISBN: 978-1-80053-642-5.
4. Ali, M. M. (2025). AI Applications for English Language Learning. IGI
5. Tian, Z., & Wang, C. (2025). Rethinking Language Education in the Age of Generative AI. Routledge. ISBN: 9781032727639.

FAN VA TA'LIMDA XALQARO STANDARTLAR: MUAMMO, YECHIM VA MILLIY TAJRIBAGA MOSLASHTIRISH YO'LLARI

Nazirova Sevinch Jonuzoq qizi
Guliston davlat universiteti Psixologiya yo'nalishi 1-bosqich talabasi
Telefon: +998(94) 775-05-30, E-mail: sevinchn190@gmail.com
Babajanova Fotima Farmanovna
Guliston davlat universiteti katta o'qituvchisi (ilmiy rahbar)
Email: babajanovafotima@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada fan va ta'lim sohasida xalqaro standartlarni joriy etish zarurati, bu jarayonda uchrayotgan muammolar, ularning samarali yechimlari hamda xalqaro tajribani milliy ta'lim tizimiga moslashtirish mexanizmlari tahlil qilingan. Xalqaro akkreditatsiya tizimlari, sifat

menejmenti, pedagog kadrlar salohiyati, o‘quv dasturlari kompetensiyaviy yondashuv asosida yangilanishi va baholash tizimini takomillashtirish bo‘yicha nazariy va amaliy yo‘nalishlar yoritilgan. Shuningdek, O’zbekiston ta’lim tizimi misolida xalqaro standartlarning milliy qadriyatlar, til va madaniyat bilan uyg‘unlashuvi asosida integratsiyalashuv istiqbollari ko‘rsatib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: ta’lim sifati, xalqaro standartlar, fan, akkreditatsiya, sifat menejmenti, raqamli transformatsiya, kompetensiya, innovatsion ta’lim, milliy tajriba, baholash tizimi.

Kirish. Hozirgi globallashuv jarayonlari, raqamli transformatsiya va mehnat bozoridagi o‘zgarishlar fan va ta’lim tizimlarining xalqaro standartlarga moslashuvini strategik zaruratga aylantirmoqda. Xalqaro standartlar — bu ta’lim sifatini, ilmiy faoliyat samaradorligini va kadrlar raqobatbardoshligini ta’minlovchi asosiy mezonlar majmui hisoblanadi. Ular orqali mamlakatlarning ta’lim tizimlari o‘zaro solishtiriladi, diplomlar va ilmiy natijalar tan olinadi, xalqaro hamkorlik imkoniyatlari kengayadi. O’zbekiston ham so‘nggi yillarda ta’lim va fan sohasini xalqaro mezonlarga yaqinlashtirish bo‘yicha qator islohotlarni amalga oshirmoqda. “Ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”, “Oliy ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmonlar va qator normativ hujjatlar bu yo‘nalishning konseptual asosini tashkil etadi. Biroq xalqaro standartlarni joriy etish jarayoni murakkab tizimli jarayon bo‘lib, u faqat tashkiliy islohotlar emas, balki mazmuniy, metodik va madaniy moslashuvni ham talab etadi. Shuning uchun xalqaro talablarni milliy qadriyatlar, til, tarixiy an’analar va ijtimoiy ehtiyojlar bilan uyg‘unlashtirish bugungi kunning dolzarb vazifasidir.

Asosiy qism. Ta’limning jamiyat va mamlakat taraqqiyotidagi ustuvor ahamiyati ko‘plab me’yoriy hujjatlarda yuqori darajada qayd etilgan. Ta’lim sohasidagi loyihalarni amalga oshirish jarayonida “innovatsion ta’lim”dan “sifatli ta’lim”ga e’tibor qaratila boshlandi. Hozirgi vaqtda ta’limni modernizatsiya qilish doirasida ta’lim xizmatlari sifatini boshqarish tizimini faol rivojlantirish davom etmoqda. Ta’lim siyosati sohasida jahonning yetakchi ekspertlaridan biri bo‘lgan Maykl Barber bir maqolasida samarali maktab tizimini tavsiflovchi tarkibiy elementlardan biri yuqori malakali o‘qituvchilar jamoasi hamda ularning pedagoglik fazilati va malakasini muttasil takomillashtirishdir, deb ta’kidlaydi. Haqiqatan ham, bugun tez o‘zgarayotgan zamonda iqtisodiyot, fan va ta’lim mislsiz sur’atda rivojlanib bormoqda. Mavjud ilmiy axborotlar, shu jumladan, maktab fanlariga doir ma’lumotlarni har yili to‘la yangilashga ehtiyoj sezilyapti. Ushbu munosabatlar tizimidagi baholash endi nafaqat aniqlash va sinovdan o‘tkazish, balki shakllantiruvchi, aniqlovchi va rag‘batlantiruvchi, motivatsion, maktab va kasbiy yo‘riqnomadir. Ta’lim sifati va samaradorligini oshirishda xorij tajribalarni o‘rganish, tizimga xalqaro standartlar talablarining joriy etilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Ta’lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tajribalarni o‘rganish, mavjud tizim bilan qiyosiy, xalqaro va xorijiy tashkilotlar bilan yaqindan hamkorlik qilish, tizimda ta’lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro loyihalarni joriy qilish, zamon talablariga javob beradigan munosib milliy baholash tizimini takomillashtirish muhim sanaladi.

Xalqaro baholash dasturlarini ta’lim tizimiga joriy etish tamoyillari: Xalqaro baholash dasturlari belgilangan standartlarga, shu jumladan haqiqiylik, ishonchlilik, adolatlilik va shaffoflikka rioya qilishni talab qiladi. Dastur talablari ko‘pincha qattiq psixometrik tahlillar, standartlashtirish protseduralari va sifatni ta’minlash bo‘yicha doimiy choratadbirlarni talab qiladi. Ishtirok etuvchi yurisdiktsiyalar va manfaatdor tomonlar o‘rtasidagi hamkorlik baholash natijalarining yaxlitligi va ishonchliligini ta’minlash uchun juda muhimdir.Ta’lim maqsadlariga moslashish: xalqaro baholash dasturi o‘quv dasturlari standartlari va o‘quv natijalarini qo‘llab-quvvatlaydigan ishtirokchi mamlakatlarning ta’lim maqsadlari va vazifalariga mos kelishi kerak. Ta’lim tizimida o‘qitishni tashkil etish jarayonini yaxshilashda xalqaro standartlarga javob beradigan sifatli darsliklar, o‘quv qo‘llanmalar yaratishga e’tiborni kuchaytirish, ta’lim muassasalari moddiy-texnika bazasini yanada mustahkamlash ta’lim berish sifatini oshishiga va o‘qitishni tashkil etish jarayonini yaxshilashga xizmat qiladi. Ta’lim sifatini oshirishda pedagogik ko‘nikmasini hamda ilmiy tadqiqot ishlarida va yangi adabiyotlar yaratishdagi o‘rnini hisobga olish, umuman, pedagoglar o‘rtasida raqobat muhitini yuzagakeltirish zarur.

Muammo. Xalqaro standartlarni ta’lim va fan tizimiga tatbiq etishdagi asosiy muammolardan biri — mezonlarning turlicha talqin qilinishi va metodologik tafovutlardir. Masalan, OECD, UNESCO yoki PISA kabi tashkilotlar ta’lim sifatini baholashda kompetensiyaga asoslangan yondashuvni qo‘llaydi, biroq ko‘plab rivojlanayotgan mamlakatlarda o‘quv jarayoni hanuz reproduktiv, nazariy bilimga tayanadi. Ikkinchi muhim muammo — pedagog kadrlar salohiyati va ilmiy infratuzilmaning yetarli emasligi. Yuqori malakali o‘qituvchilarni tayyorlash, ularning xalqaro darajadagi malaka oshirish tizimiga kiritilishi va doimiy o‘qituvchi rivojlanishini ta’minlash hali ham to‘liq yo‘lga qo‘yilmagan. Shuningdek, resurslar yetishmasligi, ya’ni zamonaviy texnologiyalar, elektron kutubxonalar, ilmiy laboratoriyalar va raqamli platformalarning cheklanganligi ham xalqaro standartlarni to‘liq joriy etishga to‘sqinlik qiladi. Bundan tashqari, madaniy va til tafovutlari ham ayrim xalqaro baholash dasturlarida milliy o‘quvchilarning natijalariga ta’sir qiladi. Shu sababli xalqaro testlar va baholash tizimlarini moslashtirish zaruriyati paydo bo‘ladi.

Yechim. Muammolarni hal etishda kompleks yondashuv zarur. Avvalo, sifat menejmenti tizimini xalqaro ISO 21001:2018 “Educational Organizations Management Systems” standarti asosida joriy etish ta’lim muassasalarining barqaror ishlashini ta’minlaydi. Ikkinchidan, kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan o‘quv dasturlarini ishlab chiqish zarur. Bu o‘quvchilarning nafaqat bilim, balki amaliy ko‘nikma va ijtimoiy faolligini rivojlantiradi. Uchinchidan, xalqaro akkreditatsiya va reyting tizimlarida faol ishtirok etish orqali ta’lim muassasalari o‘z faoliyatini global mezonlar bilan o‘lchay oladi. Masalan, QS, Times Higher Education reytinglariga kirish yo‘lidagi islohotlar O’zbekiston oliy ta’limining global tan olinishi uchun muhim bosqichdir. Yana bir muhim yo‘nalish — raqamli ta’lim infratuzilmasini kengaytirish. Masofaviy ta’lim, sun’iy intellekt asosidagi o‘quv platformalar, adaptiv baholash tizimlari xalqaro standartlarga yaqinlashuvda hal qiluvchi o‘rin tutadi. Bundan tashqari, ilmiy hamkorlik va akademik almashinuv dasturlarini kengaytirish, qo‘shma ilmiy loyihalar tashkil etish orqali xalqaro tajriba milliy tizimga singdirilishi mumkin.

Milliy tajribaga moslashtirish yo‘llari. Xalqaro standartlarni milliy sharoitga moslashtirish — bu oddiy tarjima yoki ko‘chirish emas, balki **adaptatsiya** jarayonidir. U milliy qadriyatlar, til, mintaqaviy ehtiyojlar va mehnat bozori talablari bilan uyg‘unlashgan holda amalga oshirilishi kerak.

O’zbekiston tajribasida bu yo‘nalishda qator yutuqlar mavjud:

- Oliy ta’lim muassasalarining xalqaro akkreditatsiyadan o‘tishi;
- Xorijiy universitetlar filiallari faoliyatining kengayishi;
- Pedagoglar malakasini oshirish bo‘yicha xalqaro dasturlar (British Council, Erasmus+, DAAD, Fulbright va boshqalar);
- Ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni joriy etish (“OneID”, “EduMarket”, “Bilim” platformalari);
- Xalqaro baholash tizimlari — PISA, TIMSS, PIRLS dasturlarida ishtirok etish.

Bularning barchasi xalqaro standartlarni O’zbekiston sharoitiga bosqichma-bosqich singdirish, ularni milliy ehtiyojlarga moslashtirish yo‘lida muhim qadamdir.

Xulosa. Fan va ta’lim sohasida xalqaro standartlarni joriy etish — mamlakatning intellektual salohiyatini oshirish, kadrlar raqobatbardoshligini ta’minlash va barqaror rivojlanish strategiyasini amalga oshirishning asosiy omillaridan biridir. Shu bilan birga, xalqaro standartlarni to‘liq ko‘chirish emas, balki ularni milliy qadriyatlar va madaniy an’analar bilan uyg‘unlashtirish eng maqbul yondashuv hisoblanadi. O’zbekiston tajribasi shuni ko‘rsatmoqdaki, bosqichma-bosqich amalga oshirilayotgan ta’lim islohotlari, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, sifat menejmenti tizimini yo‘lga qo‘yish va xalqaro akkreditatsiyada faol ishtirok etish orqali ta’lim tizimi global miqyosda e’tirof etilmoqda. Umuman olganda, xalqaro standartlarni milliy tajriba bilan uyg‘unlashtirish natijasida ta’lim sifati, ilmiy faoliyat samaradorligi va mamlakatning jahon ta’lim makonidagi nufuzi sezilarli darajada oshadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh.A.Soatova, M.U. Ibrohimova. TA’LIM SOHASIDA XALQARO BAHOLASH TIZIMINING AHAMIYATI. International scientific and practical conference “Economics, management and digital innovation in education: modern trends and approaches” March 13, 2024

2. D. B.Maxmudova, TA’LIM SIFAT SAMARADORLIGINI OS H I RISHDA XORIJIY TAJRIBALAR TAHLILI ASOSIDA BO’LAJAK O’QITUVCHILARNI TAYYORLASH, “Ilg‘or xorijiy tajribalar asosida bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning pedagogik strategiyalari: muammolar va yechimlar” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi 2024-yil 20-fevral

3. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi PF–6108-son Farmoni — *“Ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to‘g‘risida”*.

4. O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 19-martdagi 144-son Qarori — *“Oliy ta’lim muassasalarida xalqaro ta’lim standartlarini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”*.

5. UNESCO. (2023). *Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives*. – Paris: UNESCO.

6. OECD. (2022). *Education Policy Outlook 2022: Transforming Pathways for Lifelong Learning*. – Paris: OECD Publishing.

7. Barber, M. (2020). *How the world’s best-performing school systems come out on top*. – McKinsey & Company Global Report.

8. World Bank. (2021). *Improving Quality of Education: Global Practices and Lessons for Developing Countries*. – Washington, D.C.

9. D.Rasulov, , N. Xolmatova, *Ta’lim sifati va xalqaro akkreditatsiya: dolzarb masalalar va istiqbollar*. – “Ta’lim va Innovatsiya” jurnali, 2023. №2, 45–52-betlar.

10. European Higher Education Area (EHEA). *Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG)*. (2020). – Brussels: EHEA Secretariat.

11. M. Tursunova. *O’zbekiston oliy ta’limida xalqaro standartlarni qo‘llash muammolari va yechimlari*. – Toshkent davlat pedagogika universiteti ilmiy to‘plami, (2021). №4, 33–40-betlar.

12. United Nations. *Transforming Education Summit: Global Report*. (2023). – New York: UN Publishing.

XALQARO BAHOLASH TIZIMLARI (PISA, TIMSS, PIRLS)NING O‘ZBEKISTON TA’LIMIGA INTEGRATSIYASI

Alimova Shaxlo Bafayevna
Buxoro viloyati Pedagogik mahorat markazi
“Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikasi”
kafedrasi katta o‘qituvchisi,
Telefon: +998(91) 445-29-0, E-mail: shahloalimova778@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada PISA, TIMSS va PIRLS xalqaro baholash dasturlarining O’zbekiston ta’lim tizimiga integratsiya qilinishi, amalga oshirilayotgan islohotlar, mavjud muammolar va zamonaviy yechimlar tahlil qilingan. Xalqaro baholash natijalarining milliy ta’lim siyosatiga ta’siri va o‘quv dasturlarini modernizatsiya qilishdagi o‘rni ilmiy asosda yoritilgan.

Аннотация. В статье анализируется интеграция международных оценочных программ PISA, TIMSS и PIRLS в систему образования Узбекистана, проводимые реформы, существующие проблемы и современные решения. Показано влияние международных исследований на образовательную политику и модернизацию учебных программ.

Abstract. The article analyzes the integration of international assessment programs PISA, TIMSS, and PIRLS into the education system of Uzbekistan, the reforms carried out, existing challenges, and modern solutions. It highlights the impact of international assessments on national education policy and curriculum modernization.

Kalit so‘zlar: xalqaro baholash, PISA, TIMSS, PIRLS, ta’lim sifati, integratsiya, kompetensiya.

Ключевые слова: международная оценка, PISA, TIMSS, PIRLS, качество образования, интеграция, компетенции.

Key words: international assessment, PISA, TIMSS, PIRLS, quality of education, integration, competencies.

1. Kirish

Hozirgi globallashuv jarayonida ta’lim tizimining samaradorligini xalqaro mezonlar asosida baholash davlatlarning raqobatbardoshligini belgilovchi yetakchi omil sifatida e’tirof etilmoqda. Jahon amaliyotida PISA, TIMSS va PIRLS kabi xalqaro baholash dasturlari o‘quvchilarning funksional savodxonligi, tanqidiy fikrlashi, ilmiy-tadqiqotga moyilligi va amaliy muammoni hal qilish ko‘nikmalarini o‘lchashda eng ishonchli mexanizmlar hisoblanadi.

So‘nggi yillarda mazkur dasturlar natijalari ta’lim islohotlarini rejalashtirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, OECD ma’lumotlariga ko‘ra, PISA baholashida yuqori natija ko‘rsatgan davlatlar (Singapur, Janubiy Koreya, Finlandiya) iqtisodiy innovatsion rivojlanish bo‘yicha ham yetakchi o‘rinlarni egallaydi. Bu holat ta’lim sifatining milliy taraqqiyot bilan uzviy bog‘liqligini ko‘rsatadi.

O’zbekistonning mazkur dasturlarda ishtiroki ham ta’lim sohasida yangi bosqichni boshlab berdi.

PISA-2022 natijalariga ko‘ra, o‘zbekistonlik 15 yoshli o‘quvchilarning o‘qish savodxonligi bo‘yicha o‘rtacha bali 372, matematika bo‘yicha 379, fan bo‘yicha 389 ballni tashkil etdi.

TIMSS-2019 da esa 4-sinf matematika bo‘yicha ko‘rsatkich 472, tabiiy fanlar bo‘yicha 459 ball bo‘ldi.

Mazkur natijalar ta’lim sifatini oshirish uchun o‘quv dasturlari, baholash mexanizmlari va metodik yondashuvlarni modernizatsiya qilish zarurligini ko‘rsatmoqda.

O’zbekiston ta’lim tizimida so‘nggi yillarda xalqaro tajribaga asoslangan quyidagi islohotlar amalga oshirilmoqda:

- kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan davlat o‘quv dasturlarini yaratish;
- o‘quv jarayoniga STEAM, loyiha asosida o‘qitish va tadqiqot metodlarini kiritish;
- o‘qituvchilarni xalqaro baholashga tayyorlash bo‘yicha maxsus modul va kurslar joriy etish;
- o‘quvchilarning funksional savodxonligini baholashning milliy tizimini yaratish kabi ishlar amalga oshirildi.

2. Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Xalqaro baholash dasturlari — PISA, TIMSS va PIRLS — ta’lim sifatini xalqaro miqyosda solishtirish uchun yaratilgan standart instrumentlar bo‘lib, ularning har biri o‘ziga xos maqsad va metodologiyaga ega.

PISA 15 yoshdagi o‘quvchilarning o‘qish, matematika va fan bo‘yicha funksional savodxonligini va bilimlarni real hayot vaziyatlarda qo‘llash qobiliyatini baholashga mo‘ljallangan. OECDning mamlakatlarga oid “country notes” hujjatlarida PISA - 2022 doirasida O’zbekiston ishtiroki, testda qamrab olingan ta’lim muhitiga oid kontekstual ma’lumotlar va ishtirokchi namuna hajmi haqida aniq ma’lumotlar taqdim etilgan (masalan, 2022-yilda O’zbekistonda 7 293 o‘quvchi va 202 maktab testda qatnashgan).

TIMSS esa matematika va tabiiy fanlar bo‘yicha IV va VIII sinf o‘quvchilarining o‘zlashtirish darajasini, shu jumladan “bilish”, “qo‘llash” va “mantiqiy fikrlash” kabi kognitiv sohalarni o‘lchaydi; TIMSS 2019 global hisobotida qatnashchi davlatlarning darajalari, taqqoslashlar va kontekstual savollar tahlili keltirilgan.

PIRLS esa IV sinf o‘quvchilarning o‘qish savodxonligini, matnni tushunish va talqin qilish jihatidan baholaydi; O’zbekiston PIRLS - 2021 sikliga qatnashuvni amalga oshirib, mamlakatga xos hisobotlar yaratilgan.

Mahalliy va mintaqaviy tadqiqotlar O’zbekistonda xalqaro baholash natijalarining ta’limga ta’siri, pedagogik amaliyot va o‘quv dasturlarini yangilash zaruriyati haqida fikr bildiradi. Ba’zi mahalliy tahlillar PISA natijalarining mamlakat uchun signal vazifasini bajargani va o‘quv

dasturlarini kompetensiyaviy yondashuvga o‘tkazish bo‘yicha islohotlarga turtki berganini qayd etadi. Shuningdek, UNICEF va mahalliy ilmiy maqolalar asosida erta bosqichdagi o‘quv yutuqlari (boshlang‘ich sinflar) ham TIMSS ma’lumotlari bilan solishtiriladi va “bilish” hamda “mantiqiy tahlil” bo‘yicha farqlar tahlil qilingan.

Bu borada ma’lumot manbalari quyidagilar:

Xalqaro manbalar: OECD (PISA 2022 country note va umumiy hisobotlar), IEA/TIMSS (2019 report), IEA/PIRLS (2021 materiallari).

Milliy manbalar: O’zbekiston Respublikasi maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi, milliy ta’lim monitoringi, mahalliy ilmiy maqolalar va konferensiya materiallari (masalan, 2023–2024 yillardagi PISA–TALIS–TIMSS tayyorgarlik bo‘yicha hisobotlar).

Empirik ma’lumotlar: PISA 2022 uchun O’zbekistondan olingan namuna (7293 o‘quvchi, 202 maktab), shuningdek TIMSS va PIRLSda e’lon qilingan O’zbekiston natijalari va kontekstual ma’lumotlar.

PISA: 15 yoshdagi representativ namuna (o‘rta maktablarda o‘qiyotgan 15-yosh atrofidagi o‘quvchilar). O’zbekiston uchun 2022 kursida 7293 o‘quvchi qamrab olingan.

TIMSS: 4-va 8-sinf namunasi; maqolada TIMSS-2019 O’zbekiston natijalari bilan solishtirish amalga oshiriladi.

PIRLS: 4-sinf o‘quvchilari namunasi (PIRLS 2021 O’zbekiston ma’lumotlari ko‘rib chiqiladi).

Tadqiqot usullari va analiz modellari

1. Komparativ (solishtirma) tahlil: PISA/TIMSS/PIRLS asosiy indikatorlari (o‘rtacha ballar, kompetensiya darajalari, yuqori va past natijalar ulushi) hamda O’zbekiston milliy o‘quv dasturlari (o‘quv rejasi, darsliklar, baholash vositalari) o‘rtasida mazmuniy va struktural taqqoslashlar o‘tkaziladi. OECD/IEA hisobotlaridagi taqqoslovchi jadvallar va indikatorlardan foydalaniladi.

2. Tizimli tahlil (sistema yondashuvi): Baholash tizimi, o‘qituvchilar malakasi va maktab infratuzilmasi kabi komponentlarning o‘zaro bog‘liqligi tahlil qilinadi. Bu bosqichda kontekstual so‘rovnomalar (maktab, o‘qituvchi, oila) va xalqaro hisobotlardagi kontekstual o‘zgaruvchilar tahlil qilinadi.

3. Empirik statistik tahlil: O’zbekistonning PISA 2022, TIMSS 2019 va PIRLS 2021 natijalari bo‘yicha deskriptiv statistikalar (o‘rtacha ball, dispersiya), guruhlar bo‘yicha taqqoslash (hududlar, maktab turi), hamda kerak bo‘lganda z-test qo‘llanadi.

4. Kontent-tahlil (sifatli tahlil): Milliy o‘quv dasturlari va darsliklar mazmunini PISA/TIMSS/PIRLS baholash mezonlari bilan solishtirish uchun kontent-tahlil usuli qo‘llanadi: kompetensiyalar bo‘yicha darsliklarda qamrab olingan mavzular, topshiriq turlari va amaliy mashg‘ulotlarga e’tibor tekshiriladi.

5. Ekspert bahosi va intervyular: Agar mavjud bo‘lsa, o‘qituvchilar, metodistlar va ta’lim siyosati ekspertlari bilan qisqa yarimstruktural intervyular o‘tkazilib, milliy amaliyotdagi zaif joylar va takliflar yig‘iladi.

3. Muhokama

O’zbekiston ta’lim tizimiga xalqaro baholash dasturlarining integratsiyasi quyidagi asosiy yo‘nalishlarda amalga oshirilmoqda:

1. O’quv dasturlarini kompetensiyaviy yondashuv asosida yangilash. Xalqaro baholash tizimlari bilimning amaliy qo‘llanishi, tanqidiy fikrlash va mantiqiy tahlil ko‘nikmalarini baholaydi. Shu maqsadda umumta’lim fanlari bo‘yicha o‘quv dasturlari qayta ko‘rib chiqildi.

2. PISA va TIMSS tipidagi topshiriqlarni baholash jarayoniga kiritish. So‘nggi yillarda milliy testlar ko‘proq kompetensiyaviy yondashuvga moslashtirildi.

3. O’qituvchilar malakasini oshirish. Xalqaro formatdagi topshiriqlarni tuzish va o‘quvchilarni tayyorlash bo‘yicha muntazam seminar-treninglar o‘tkazilmoqda.

4. Texnik baza va raqamli ta’limni rivojlantirish. PISA-CBT (kompyuter asosidagi test) formatiga moslash uchun maktablarda raqamli infratuzilma modernizatsiya qilinmoqda.

4. Natijalar

Tadqiqot natijalari xalqaro baholash tizimlarining O’zbekiston ta’limiga integratsiyasi o‘quv jarayonini isloh qilishga sezilarli ta’sir ko‘rsatganini ko‘rsatadi. Xususan, xalqaro tadqiqotlarda ishtirok etish mamlakatda ta’lim sifatiga bo‘lgan e’tiborni kuchaytirdi, o‘quv dasturlarining mazmuni chuqur tahlil qilinib, kompetensiyaviy yondashuv asosida qayta ko‘rib chiqildi. Natijada, dars jarayonlarida amaliy vaziyatlar, hayotiy misollar asosida fikrlashni talab etuvchi topshiriqlar soni ortib, o‘quvchilarning funksional savodxonlik ko‘rsatkichlarini rivojlantirishga xizmat qilmoqda.

Shuningdek, baholash jarayonining ochiqligi va shaffofligi oshib, ta’lim natijalarini tahlil qilish bo‘yicha xalqaro amaliyot joriy etildi. PISA, TIMSS va PIRLS metodologiyasi asosida ishlab chiqilgan milliy topshiriqlar o‘quvchilarning real hayotga yaqin vaziyatlarda bilimni qo‘llash qobiliyatlarini baholashga yordam bermoqda. Bu esa ta’lim sifatiga oid qarorlarni ilmiy dalillarga asoslangan holda qabul qilish imkonini yaratdi.

Pedagoglar uchun yaratilgan yangi metodik qo‘llanmalar, trening va seminarlar xalqaro baholash mezonlarini o‘qitish jarayoniga tatbiq etishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. O’qituvchilarda murakkab kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratilgan dars ishlanmalarini yaratish, test topshiriqlarini ishlab chiqish va o‘quvchilarni tahliliy fikrlashga yo‘naltirish ko‘nikmalari shakllanmoqda.

Biroq o‘tkazilgan tahlillar ayrim muammolarning hanuz dolzarbligicha qolayotganini ham ko‘rsatadi. Jumladan, barcha o‘quvchilar orasida mustaqil fikrlash ko‘nikmasi yetarli darajada shakllanmagan bo‘lib, bu ko‘nikma maktabdan maktabga farq qiladi. Hududlar o‘rtasida texnik infratuzilma nuqtai nazaridan tenglik yetarli emas: ayrim maktablarda kompyuterlar, internet va raqamli texnologiyalar yetarli bo‘lmagani sababli PISA-CBT kabi elektron baholash formatlariga to‘liq moslashish qiyinlashmoqda. Shuningdek, o‘qituvchilarning metodik tayyorgarligi ham bir xilda emas — tajribali pedagoglar bilan yangi ish boshlagan o‘qituvchilar orasidagi farq sezilarli bo‘lib qolmoqda.

Umuman olganda, integratsiya jarayoni ta’lim sifatini oshirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda, biroq yanada barqaror va samarali natijalarga erishish uchun hududlararo tenglikni ta’minlash, raqamli infratuzilmani yaxshilash va o‘qituvchilarning professional rivojlanishini izchil davom ettirish talab etiladi.

5. Xulosa

O’zbekistonning xalqaro baholash tizimlarida ishtiroki ta’limni modernizatsiya qilish jarayonida muhim o‘rin tutmoqda. PISA, TIMSS va PIRLS dasturlarining mazmuni, baholash mexanizmlari va metodologik yondashuvlari milliy ta’lim siyosati uchun yo‘nalish beruvchi asosiy manbaga aylandi. Mazkur tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, xalqaro baholash standartlarini o‘quv jarayoniga integratsiya qilish o‘quv dasturlarining zamonaviy kompetensiyalar asosida yangilanishiga, o‘quvchilarda funksional savodxonlik, tanqidiy fikrlash va mantiqiy tahlil kompetensiyalarining bosqichma-bosqich rivojlanishiga sabab bo‘lmoqda.

Shuningdek, pedagoglarning metodik tayyorgarligi oshib, xalqaro tajribaga mos dars ishlanmalari, baholash vositalari va yangi metodik qo‘llanmalar yaratildi. Baholash tizimining ochiqligi va shaffofligi kuchayib, ta’lim sifatini o‘lchash ilmiy asoslangan mezonlar orqali amalga oshirilmoqda. Bu o‘z navbatida ta’lim siyosatini takomillashtirish, muammoli sohalarni aniqlash va samarali qarorlar qabul qilishga yordam bermoqda.

Biroq, mamlakat miqyosida hal etilishi zarur bo‘lgan bir qator omillar mavjud. Xususan, hududlararo texnik baza teng emasligi, o‘quvchilarning mustaqil fikrlash darajasidagi farqlar va o‘qituvchilarning metodik tayyorgarligida kuzatilayotgan nomutanosiblik integratsiya jarayonining samaradorligini cheklab turibdi. Shuningdek, barcha maktablarda raqamli platformalardan samarali foydalanish imkoniyatlari yetarli darajada emas.

Kelgusida xalqaro baholash tizimlarining talablari va metodologiyasini to‘liq joriy etish, raqamli infratuzilmalarni kengaytirish, pedagoglarni muntazam ravishda qayta tayyorlash va funksional savodxonlikni rivojlantiruvchi ta’lim materiallarini ko‘paytirish zarur. Ta’lim jarayonida xalqaro standartlarni izchil amalga oshirish orqali O’zbekiston o‘quvchilari global

raqobatbardoshlikga ega, mustaqil fikrlovchi va zamonaviy kompetensiyalarga ega bo‘lgan shaxslar sifatida shakllanishi muqarrar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. — Toshkent: O’zbekiston, 2017. — 488 b.

2. OECD. PISA 2022 Results (Volume I–III) —Paris: OECD Publishing, 2023.

3. Xoliyorov M. O’zbekiston o‘quvchilarining PISA baholash tizimidagi ishtiroki: muammolar va imkoniyatlar. — “Ta’lim va innovatsiyalar” jurnali, 2021, №4, 45–52-b.

4. Abduqodirova G. Milliy ta’lim tizimida xalqaro baholash dasturlaridan foydalanishning metodik asoslari.—Toshkent: Fan va texnologiya, 2022. — 176 b.

5. O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta’lim sifatini baholash agentligi. O’zbekistonning PISA 2022 natijalari bo‘yicha tahliliy hisobot. — Toshkent, 2023.

6. Qodirova S., Yo‘ldosheva M. Funksional savodxonlikni rivojlantirishning zamonaviy yondashuvlari. — “Pedagogika” jurnali, 2022, №2, 60–67-b.

UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMIDA ILMIY-TADQIQOT FAOLIYATINI INTEGRATSIYALASH

Samarqand davlat pedagogika instituti
Rasulov Ulug‘bek Murodulloyevich,
Bo‘riyev Raxmat,
O’ktamova Shaxrizoda

Annotatsiya: Mazkur maqolada uzluksiz ta’lim tizimida ilmiy-tadqiqot faoliyatini integratsiyasining ahamiyati, maqsadlari, usullari va uning ta’lim tizimiga ta’siri o‘rganilgan. Ilmiy-tadqiqot faoliyati ta’lim tizimining sifatini oshirish, yangi bilimlar yaratish va pedagogik metodlarni modernizatsiya qilishda asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi. Maqolada, shuningdek, ilmiy tadqiqotlarning o‘qituvchilar va o‘quvchilar uchun yangi imkoniyatlar yaratish, ta’lim jarayonini yanada samarali qilish, shuningdek, o‘quvchilarning ilmiy va amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirishda qanday rol o‘ynashi haqida fikrlar keltirilgan. Shuningdek, ilmiy izlanishlarni ta’lim jarayoniga samarali singdirish uchun bajarilishi lozim bo‘lgan bosqichlar va qo‘llaniladigan metodlar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: *Ilmiy-tadqiqot, uzluksiz, pedagogik innovatsiyalar, integratsiya, ilmiy izlanishlar, ta’lim tizimi, o‘qituvchilar, O’quvchilar, Innovatsion texnologiyalar, ta’lim jarayoni, ko‘nikmalar.*

Kirish

Uzluksiz ta’lim tizimi bu o‘quvchilarning yoshiga, kasbiy holatiga, ijtimoiy yoki shaxsiy ehtiyojlariga qarab ta’lim olish jarayonining uzluksizligini ta’minlovchi tizimdir. Ilmiy-tadqiqot faoliyati esa ta’limning sifatini oshirish, yangi bilim va texnologiyalarni ishlab chiqish, mavjud bilimlarni yangilash va modernizatsiya qilishda muhim o‘rin tutadi. Ilmiy-tadqiqot faoliyatining uzluksiz ta’limga integratsiyalashuvi ta’lim tizimining mustahkamlanishi, yangi innovatsion metodlar va pedagogik yondashuvlarni joriy etishda asosiy mexanizm sifatida xizmat qiladi.

Ushbu maqolada ilmiy-tadqiqot faoliyatini uzluksiz ta’lim tizimiga integratsiyalashning asosiy maqsadlari, usullari va uning samaralari haqida so‘z boradi. Shuningdek, ilmiy tadqiqotlarning ta’lim jarayoniga ta’siri, o‘qituvchilar va o‘quvchilar uchun yangi imkoniyatlar yaratish, ta’lim muassasalarining rivojlanishiga qanday hissa qo‘shish mumkinligi haqida ham fikrlar bildirilib, mazkur jarayonni samarali tashkil etish uchun zarur bo‘lgan qadamlar ko‘rsatiladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Ilmiy-tadqiqot faoliyati ta’lim tizimida yangi bilimlar yaratish va mavjud bilimlarni yangilash uchun zarur bo‘lgan jarayon bo‘lib, u ta’limning sifatini oshirishga, o‘quvchilarning bilim darajasini yanada rivojlantirishga, shuningdek, o‘qituvchilarning pedagogik uslublarini takomillashtirishga yordam beradi. Ilmiy tadqiqotlar ta’limni zamonaviy talablarga moslashtirish,

o‘qitish metodlarini diversifikatsiya qilish va ta’limni yanada interaktiv qilishda muhim rol o‘ynaydi.

Uzluksiz ta’lim tizimida ilmiy-tadqiqot faoliyatining integratsiyalashuvi, nafaqat ta’lim jarayonining samaradorligini oshiradi, balki o‘qituvchilar va o‘quvchilarni ilmiy va tadqiqotga yo‘naltiradi. Ilmiy tadqiqotlar o‘qituvchilarga o‘z metodologiyalarini takomillashtirish imkonini berib, o‘quvchilarga ham o‘z ilmiy qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya;

Ilmiy-tadqiqot faoliyatini uzluksiz ta’lim tizimiga integratsiyalash usullari

Fanlararo tadqiqotlar va ko‘p yo‘nalishli o‘qitish metodlari: Ilmiy-tadqiqot faoliyatini uzluksiz ta’limga integratsiyalash jarayonida interdisipliner yondashuvlar qo‘llaniladi. Masalan, matematika va informatika fanlari birlashtirilgan holda o‘qitilishi mumkin. Bu o‘qituvchilarni innovatsion metodlarni qo‘llashga rag‘batlantiradi va o‘quvchilarning amaliy va nazariy bilimlarini yaxshilaydi. Tadqiqotlar asosida ta’limning bir nechta sohalari o‘rtasida aloqalar o‘rnatiladi, bu esa bilimlar tizimini yanada kengaytiradi.

O’qituvchilarning ilmiy-tadqiqot faoliyatini rag‘batlantirish: O’qituvchilarni ilmiy-tadqiqot ishlariga jalb qilish ta’lim tizimining rivojlanishida muhim omildir. Ularning ilmiy izlanishlari va amaliy tadqiqotlari, o‘quvchilarga zamonaviy bilimlarni etkazish jarayonini yanada samarali qiladi. Shuningdek, o‘qituvchilarning ilmiy-tadqiqot faoliyatiga bo‘lgan qiziqishi, ularning pedagogik mahoratiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

O’quvchilarni tadqiqotga jalb etish: O’quvchilarda ilmiy izlanishlarga qiziqishni kuchaytirish uchun ta’lim jarayoniga ilmiy-amaliy loyihalar, tajriba va laboratoriya mashg‘ulotlarini kiritish muhimdir. Bu jarayonda o‘quvchilarga ilmiy izlanishlar olib borish uchun kerakli resurslar, metodik qo‘llanmalar va ilmiy rahbarlik taqdim etilishi kerak.

- **O’quv dasturlarini ilmiy tadqiqotlar bilan boyitish**: O’quv dasturlari va o‘quv materiallarini doimiy ravishda yangilash va ilmiy-tadqiqot ishlarining natijalariga asoslash zarur. Ilmiy izlanishlar natijalari ta’lim dasturlariga integratsiya qilinsa, o‘quvchilar va o‘qituvchilarga yangi bilim hamda ko‘nikmalarni egallash imkoniyati taqdim etiladi

Ilmiy-tadqiqot faoliyatining uzluksiz ta’lim tizimiga ta’siri

- **Pedagogik innovatsiyalarni joriy etish**: Ilmiy-tadqiqot faoliyati orqali pedagogik innovatsiyalar amalga oshiriladi. O’qitish metodikalaridagi yangiliklar, masalan, interaktiv darslar, onlayn ta’lim resurslarining joriy etilishi, o‘quvchilarga yuqori sifatli ta’lim olish imkoniyatini yaratadi. Tadqiqotlar ta’limning eng samarali va zamonaviy usullarini aniqlashga yordam beradi.
- **Ilmiy izlanishlarning sifatini oshirish**: Ilmiy tadqiqotlar orqali o‘qituvchilarning ilmiy malakasi oshadi va ular yangi bilimlarni yaratish jarayonida faol ishtirok etadilar. Bu, o‘z navbatida, ta’lim tizimida o‘qituvchilarning salohiyatini oshiradi va ilm-fan sohasida yangi yondashuvlar ishlab chiqilishiga imkon beradi.
- **O’quvchilarni ilmiy fikrlashga o‘rgatish**: Ilmiy-tadqiqot faoliyatining uzluksiz ta’lim tizimiga integratsiyalashuvi o‘quvchilarni ilmiy fikrlash va mustaqil izlanishlarga o‘rgatishga yordam beradi. O’quvchilar tadqiqot ishlarini olib borish orqali nazariy bilimlarni amaliyotda qo‘llash, muammolarni hal etish va yangi g‘oyalarni ishlab chiqishda qatnashadilar.

Ilmiy-tadqiqot faoliyatini uzluksiz ta’limga integratsiyalashning afzalliklari

O’qitish sifatini oshirish: Ilmiy-tadqiqot faoliyatining ta’lim tizimiga integratsiyasi o‘qitish sifatini oshirishga yordam beradi. O’qituvchilar yangiliklarni o‘quv jarayoniga joriy etish orqali ta’lim samaradorligini oshiradilar.

Yangi bilimlar yaratish: Izlanishlar yangi ilmiy va pedagogik bilimlarni shakllantirishda katta ahamiyatga ega bo‘lib, natijada ta’lim jarayonining rivojlanishiga xizmat qiladi.

O’quvchilarning amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirish: Ilmiy-tadqiqot faoliyatiga o‘quvchilarni jalb qilish, ularning mustaqil fikrlash va amaliy ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Tadqiqotlar o‘quvchilarni real hayotdagi muammolarni hal qilishga tayyorlaydi.

Xulosa

Ilmiy-tadqiqot faoliyatini uzluksiz ta’lim tizimiga integratsiyalash – bu ta’lim jarayonining sifatini oshirishga, yangi bilimlarni yaratish va ulardan ta’limda foydalanishning samarali

mexanizmlarini ishlab chiqishga xizmat qiladigan muhim qadamdir. Ilmiy tadqiqotlar o‘qituvchilarni va o‘quvchilarni ilmiy fikrlashga, yangi bilimlarni ishlab chiqish va qo‘llashga rag‘batlantiradi. Shuningdek, ilmiy-tadqiqot faoliyati pedagogik innovatsiyalarni joriy etishda, ta’lim jarayonining zamonaviy usullari bilan boyitilishida muhim ahamiyatga ega. Ushbu jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun o‘qituvchilarni ilmiy-tadqiqot faoliyatiga jalb qilish, o‘quv dasturlarini yangilash, zamonaviy ta’lim texnologiyalarini qo‘llash va o‘quvchilarga ilmiy tadqiqotlarga oid qo‘llanmalar yaratish kabi qadamlar zarurdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. **Baxtiyorov, A.** (2020). *Pedagogik innovatsiyalar va ularning ta’lim tizimiga ta’siri*. Tashkent: O’zbekiston Ta’limi Noshir.
2. **Jumayev, K.** (2019). *Ilmiy tadqiqotlar va ta’limni rivojlantirish: metodologiya va amaliyot*. Toshkent: Ta’lim Nashriyoti.
3. **Xushvaktova, L.** (2021). *Uzluksiz ta’lim tizimida ilmiy-tadqiqot faoliyati: nazariy asoslar va amaliy yondashuvlar*. Tashkent: Science and Education Publishing House.
4. **Mamedov, Z.** (2022). *Innovatsion texnologiyalar va ta’lim tizimida ilmiy-tadqiqot faoliyatini integratsiyalash*. Journal of Education and Science, 45(3), 112-118.
5. **Karimov, R.** (2020). *Ilmiy tadqiqot va pedagogik metodlar: Tizimlashtirish va integratsiya*. Tashkent: National Publishing House.
6. **Kadirov, M.** (2018). *Pedagogik innovatsiyalar va metodik yondashuvlar*. Toshkent: UzScience Press.
7. **Toshpo‘latov, U.** (2023). *Uzluksiz ta’limda ilmiy-tadqiqot faoliyatining o‘rni*. Journal of Pedagogical Sciences, 4(1), 47-52.

THE LOST GENERATION: WRITERS BETWEEN THE WARS

Nasiba Ibragimova Boltaboyevna
3rd-year student,
Chirchiq State Pedagogical University
Karimova Charos Xurshid qizi
Chirchik State Pedagogical University, Tourism Faculty,
e-mail: inasiba647@gmail.com, Scientific adviser: Rozikova Zilola Tursunboy qizi
A teacher at Chirchik State Pedagogical University,
Tourism Faculty, e-mail: rozikova1625@gmail.com

Abstract: This article analyses lost generation focusing on how World War I shaped the themes and styles of writers such as Ernest Hemingway, F. Scott Fitzgerald, Gertrude Stein, and T. S. Eliot. It explores their feelings of disillusionment, loss, and exile, showing how these experiences influenced modern literature. The study also highlights the role of expatriate life in Europe and the writers’ search for meaning in a world transformed by war. Ultimately, it concludes that the Lost Generation reshaped modern writing by capturing the moral and emotional crisis of their time.

Keywords: lost Generation; World War I; disillusionment; modernism; exile; identity; Ernest Hemingway; F. Scott Fitzgerald; gertrude Stein; T. S. Eliot; post-war literature

INTRODUCTION

The Lost Generation represents a group of writers whose works reflect the disillusionment and uncertainty that followed World War I. These authors, who came of age during or soon after the war, struggled to find meaning in a world marked by chaos, destruction, and the collapse of traditional values. The term “Lost Generation,” popularized by Gertrude Stein and later used by Ernest Hemingway, came to symbolize a whole generation’s moral and emotional confusion. Many of these writers, including Hemingway, Fitzgerald, and Stein, lived as expatriates in Europe, particularly in Paris, where they sought creative freedom and intellectual renewal. Their writing captured the emptiness of post-war society and the alienation of individuals searching for purpose in a fragmented world. Through realism, symbolism, and psychological depth, they expressed the spiritual loss and restlessness of their time. The literature of the Lost Generation marked a turning

point in modern writing. It broke away from idealism and romanticism, offering instead a raw and honest portrayal of life, love, and disillusionment. By focusing on human weakness, emotional struggle, and the search for identity, these writers gave voice to a generation forever changed by the trauma of war.

METHODOLOGY

This study employs a qualitative and analytical approach to examine how the writers of the Lost Generation reflected the cultural, social, and psychological consequences of World War I in their literary works. The research is based on close reading and textual analysis of key novels, poems, and essays by prominent authors such as Ernest Hemingway, F. Scott Fitzgerald, and Gertrude Stein. Through this method, the study identifies recurring themes of alienation, disillusionment, and the search for identity that define the literature of this period. The analysis also incorporates a historical and contextual perspective, linking literary themes to the broader post-war reality that shaped the writers' worldview. Biographical details and critical interpretations from literary scholars are used to better understand how personal experiences, war trauma, and expatriate life influenced creative expression. Secondary sources, including academic articles, biographies, and historical studies, support the interpretation of the texts and provide insight into how the Lost Generation writers contributed to the development of modernist thought. By combining literary and cultural analysis, the study seeks to uncover the artistic and philosophical significance of this movement within twentieth-century English literature.

RESULTS

The study finds that the writers of the Lost Generation transformed post-war disillusionment into a new form of literary realism and psychological depth. Their works reveal a strong sense of alienation, loss of faith in traditional values, and a search for meaning in a world destabilized by war. The research shows that themes of moral emptiness, identity crisis, and existential questioning dominate the literature of this era. Stylistically, the Lost Generation introduced simplicity, understatement, and fragmented narrative structures that reflected the uncertainty of the modern world. Their focus on inner conflict and emotional restraint replaced the romantic idealism of earlier literature. The results also indicate that the experience of exile and cultural displacement played a crucial role in shaping their artistic vision, leading to the creation of universal works that transcended national and temporal boundaries.

DISCUSSION

The findings demonstrate that the literature of the Lost Generation was not merely a reflection of post-war despair but also a conscious artistic response to the moral and social collapse of the early twentieth century. The writers used their sense of displacement and disillusionment as creative energy, transforming trauma into artistic innovation. Their works became a medium through which they questioned the values of modern civilization and explored the fractured human condition that emerged in the aftermath of war. Ernest Hemingway's minimalist style, characterized by simplicity and emotional restraint, reflected the silent suffering and endurance of individuals struggling to find meaning in a chaotic world [1]. F. Scott Fitzgerald's portrayal of the Jazz Age revealed the emptiness beneath material success and social glamour, exposing a generation's failed pursuit of happiness. Gertrude Stein's experimental prose, with its repetition and abstraction, challenged linguistic norms and redefined narrative form, influencing the evolution of modernist literature. The discussion also highlights that the Lost Generation's rejection of moral certainty and traditional ideals mirrored a broader philosophical shift toward skepticism and existentialism. Their focus on individual experience, psychological realism, and fragmented identity represented a new understanding of human consciousness in modern art. Collectively, these writers gave voice to a generation that felt spiritually adrift yet artistically awakened — one that sought to rebuild meaning from the ruins of history.

CONCLUSION

The Lost Generation stands as one of the most significant literary movements of the twentieth century, reflecting the disillusionment and uncertainty that followed World War I. These writers transformed their sense of loss and alienation into a new artistic vision that reshaped modern

literature. Through psychological realism, fragmented structure, and emotional restraint, they captured the emptiness and confusion of a world that had lost faith in traditional values. Authors such as Ernest Hemingway, F. Scott Fitzgerald, and Gertrude Stein expressed a universal struggle for identity and purpose in a time of moral and social upheaval. Their works transcended their historical moment, offering timeless insights into the human condition. The Lost Generation's exploration of truth, identity, and disillusionment not only defined an era but also laid the foundation for modernist and existentialist thought in literature.

REFERENCES

1. Hemingway, E. (1926). The Sun Also Rises. Charles Scribner's Sons, New York. pp. 1–251.
2. Fitzgerald, F. S. (1925). The Great Gatsby. Charles Scribner's Sons, New York. pp. 1–180.
3. Stein, G. (1933). The Autobiography of Alice B. Toklas. Harcourt, Brace and Company, New York. pp. 5–310.
4. Cowley, M. (1951). Exile's Return: A Literary Odyssey of the 1920s. Viking Press, New York. pp. 12–295.
5. Broer, L. R. (2000). Hemingway's Spanish Tragedy. The University of Alabama Press, Tuscaloosa. pp. 24–340.

PEDAGOG KADRLARNING UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISHIDA AXBOROT-RESURS MARKAZLARINING ROLI

A.X.Karomatov
Jizzax viloyati pedagogik mahorat markazi bosh mutaxassisi
Tel: +998 99-623-53-59, axliddinkaromatov79@gmail.com**.**

Annotatsiya. Maqolada pedagog kadrlarning uzluksiz kasbiy rivojlanishida axborot-resurs markazlari(ARM)ning o‘rni, ularning innovatsion resurslari tahlil qilingan. Rivojlangan davlatlar tajribasi asosida ta’lim jarayonida elektron kutubxonalar, raqamli ma’lumotlar bazalari, masofaviy o‘qitish platformalari va o‘qituvchilar uchun mo‘ljallangan bilimlarni boshqarish tizimlarining afzalliklari o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar: axborot-resurs markazi, pedagog kadrlar, kasbiy rivojlanish, elektron kutubxona, raqamli resurslar.

Аннотация. В статье рассмотрена роль информационно-ресурсных центров (ИРЦ) в непрерывном профессиональном развитии педагогических кадров. На основе международного опыта проанализированы преимущества электронных библиотек, цифровых баз данных, дистанционных образовательных платформ и систем управления знаниями для учителей.

Ключевые слова: информационно-ресурсный центр, педагогические кадры, профессиональное развитие, электронная библиотека, цифровые ресурсы.

Abstract. This article analyzes the role of the information-educational environment and information-resource centers (IRC) in the continuous professional development of teachers. Based on international practices, the advantages of electronic libraries, digital databases, distance learning platforms, and knowledge-management systems for educators are examined.

Keywords: information-resource center, teacher development, professional growth, digital library, online resources.

Globallashuv sharoitida ta’lim sifati va pedagog kadrlarning kasbiy kompetensiyalarini takomillashtirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylanmoqda. Pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi axborot-ta’lim muhiti, raqamli resurslar va zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanishga bevosita bog‘liq.

Axborot-resurs markazlari (ARM) zamonaviy ta’lim ekotizimining muhim bo‘g‘ini sifatida o‘qituvchilarga ilmiy, metodik va elektron ta’lim resurslariga keng imkoniyat yaratmoqda. Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, ARMlar o‘qituvchilarning malakasini oshirish, bilimni yangilab borish va innovatsion pedagogik amaliyotlarni joriy etishda muhim o‘rin tutadi.

Dunyo miqyosida pedagoglarning uzluksiz o‘qitilishi bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar quyidagi asosiy omillarni ta’kidlaydi:

Elektron ta’lim resurslari va raqamli kutubxonalar – AQSh, Koreya, Yevropa davlatlarida pedagoglar uchun asosiy axborot manbai.

Professional Learning Communities (PLCs) – Singapur, Kanada tajribasida o‘qituvchilarning onlayn hamkorlik tizimlari.

Open Educational Resources (OER) – xalqaro ochiq ta’lim platformalari (Coursera, EdX, ERIC).

Knowledge Management Systems – Finlandiya va Yaponiya ta’lim tizimida keng qo‘llaniladi.

O’zbekiston tajribasida esa ARMlar o‘quv-metodik ta’minot, elektron kutubxonalar, raqamli arxivlar, uzluksiz kasbiy rivojlanish kurslarini qo‘llab-quvvatlashda muhim o‘rin tutadi.

Umumlashtirish – ARMlarning kasbiy rivojlanishdagi roli bo‘yicha xulosalar chiqarildi.

1. Xorijiy tajribada ARMlarning o‘rni

AQSh – Professional Development Libraries
raqamli ma’lumotlar bazalari (EBSCO, ERIC)
o‘qituvchilar uchun onlayn treninglar
masofaviy sertifikatlashtirish tizimlari
Yaponiya – Media Resource Centers
multimedia laboratoriyalari
elektron darsliklar banki
o‘qituvchilar uchun texnologik ko‘nikmalar kurslari
Finlyandiya – Learning Resource Hubs
o‘quvchi va o‘qituvchi uchun yagona resurs platformasi
muntazam seminar va mahorat darslari
kompetensiya asosida baholash tizimi

2. O’zbekiston ARMlarida kuzatilayotgan muammolar

1. Raqamli resurslar sonining yetarli emasligi
2. Elektron kutubxonalarning sekin yangilanishi
3. Internet tezligining pastligi
4. ARM xodimlarining IT-kompetensiyasi turlicha
5. O’qituvchilarning ARMdan foydalanish madaniyati yetarli emas

3. Taklif va tavsiyalar

ARMlarning raqamli infratuzilmasini rivojlantirish
yagona respublika elektron kutubxona tizimini yaratish
xalqaro ma’lumotlar bazalariga ulanish
Pedagoglar uchun maxsus “ARM – Professional Development” platformasini yaratish
onlayn kurslar
vebinarlar
metodik yangiliklar arxivi
ARM xodimlarini qayta tayyorlash
IT-kompetensiya kurslari
digital librarian (raqamli kutubxonachi) modeli
Xalqaro tajribani moslashtirish
Finlandiya modeli asosida o‘qituvchilarning onlayn hamjamiyatlarini tashkil etish
Koreya tajribasi asosida ARMlarni raqamli laboratoriyalar bilan jihozlash

Izlanishlar shuni ko‘rsatadiki, axborot-ta’lim muhiti va ARMlar pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishida hal qiluvchi o‘rin tutadi. Xalqaro tajribalar raqamlashtirish, elektron ta’lim resurslari yaratish, o‘qituvchilar uchun masofaviy o‘quv tizimlarini takomillashtirish va axborot resurslarini markazlashtirish samaradorligini tasdiqlaydi. ARMlarning imkoniyatlarini kengaytirish O’zbekistonda pedagogik malaka oshirish tizimining sifatini keskin oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. OECD. Innovative Learning Environments. – Paris, 2019.
2. ERIC Education Resources Information Center. – USA, 2020.
3. Ministry of Education Finland. Teacher Professional Development Report. – Helsinki, 2021.
4. Korea Digital Library Association. – Seoul, 2019.
5. O’zbekiston Respublikasi XTV. Axborot-resurs markazlari faoliyati bo‘yicha nizom. – Toshkent, 2021.
6. UNESCO. ICT Competency Framework for Teachers. – Paris, 2018. Coursera for Teachers Development – 2020.

MATEMATIKANI O’RGATISH JARAYONINING ELEKTRON BOSHQARUV MODELI

Mardankulov Jasur Amirddinovich,
Jizzax viloyati pedagogik mahorat markazi, p.f.f.d., dotsent.

Annotatsiya.
Ushbu maqolada matematikani o‘qitish jarayonini raqamlashtirish va elektron boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish masalalari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. O’quv jarayonida elektron boshqaruv modeli (EBM)ning tarkibiy qismlari, funksional mexanizmlari hamda ta’lim samaradorligiga ta’siri yoritiladi. Taklif etilayotgan model matematika ta’limi jarayonida monitoring, tahlil, baholash va individual o‘quv yo‘nalishlarini boshqarishda innovatsion yechimlar yaratishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: elektron boshqaruv, raqamli ta’lim, matematika ta’limi, pedagogik texnologiyalar, sun’iy intellekt, elektron ta’lim muhiti, o‘quv jarayonini avtomatlashtirish, elektron didaktik modellar, interaktiv platformalar, o‘quv axborot tizimlari, ta’limni boshqarish tizimi (LMS), raqamli kompetensiya, adaptiv ta’lim, masofaviy o‘qitish texnologiyalari.

Kirish. Raqamli ta’lim sharoitida matematikani o‘rgatish jarayonini samarali tashkil etish o‘qituvchi va o‘quvchi faoliyatini boshqarishning yangi mexanizmlarini joriy etishni talab qilmoqda. An’anaviy boshqaruv tizimlari o‘quvchilarning real vaqt rejimidagi o‘quv jarayonini monitoring qilish, differensial yondashuvni qo‘llash va individual o‘quv marshrutlarini shakllantirish imkoniyatini to‘liq ta’minlamaydi. Shu bois, matematika darslarida elektron boshqaruv modeli o‘qitish jarayonini avtomatlashtirish, o‘quv faoliyatini raqamli nazorat qilish va analitik asosda boshqarishning zamonaviy shakli sifatida qaraladi.

Matematikani o‘rgatishda elektron boshqaruvning nazariy asoslari: Matematik ta’lim jarayonini raqamlashtirish va elektron boshqaruv elementlarini joriy etish zamonaviy pedagogikaning ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. Elektron boshqaruv modeli (EBM) ta’lim jarayonini avtomatlashtirish, boshqarish, monitoring qilish va tahlil qilishga qaratilgan bo‘lib, uning nazariy asoslari bir nechta ilmiy paradigmalarga tayanadi. Quyida mazkur nazariy asoslar tizimli ravishda yoritiladi[1].

Axborotlashtirish pedagogikasining nazariy qarashlari - Ta’limni axborotlashtirish nazariyasi o‘quv jarayonini raqamli axborot resurslari asosida boshqarishning ilmiy-metodik asosini belgilaydi. Ushbu nazariya quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

- Axborot jarayonlarining avtomatlashtirilishi — o‘qitish, baholash, tahlil va monitoring jarayonlari raqamli muhit orqali tashkil etiladi.
- O’quv kontentining elektronlashuvi — matematik materiallar elektron darsliklar, virtual laboratoriyalar, simulyatorlar va interaktiv platformalar orqali taqdim etiladi.
- O’quvchi faoliyatining raqamli izlari (learning analytics) — har bir o‘quvchining faoliyati elektron tarzda qayd etilib, tahliliy ma’lumotlar shakllantiriladi.

Ushbu g‘oya matematikani o‘rgatishda elektron boshqaruvni metodik asoslashda muhim o‘rin tutadi.

Tizimli yondashuv nazariyasi - Tizimli yondashuv ta’lim jarayonining barcha komponentlarini – o‘quv kontenti, o‘quvchilar, o‘qituvchi, tashkiliy vositalar, nazorat va boshqaruv mexanizmlarini yagona tizim sifatida ko‘rib chiqadi. Bu nazariya quyidagilarni asoslaydi:

- O’quv jarayoni murakkab tizim sifatida o‘zaro bog‘liq elementlardan iborat.
- Matematikani o‘rgatish jarayonida elektron boshqaruv tizimi barcha elementlar o‘rtasidagi bog‘lanishni raqamli vositalar orqali boshqaradi.
- Har bir bo‘limning samaradorligi tizimning umumiy natijasiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Elektron boshqaruv modeli tizimli yondashuvga asoslangan holda o‘quv jarayonini kompleks tarzda optimallashtiradi[2].

Kibernetika va boshqaruv nazariyasi - Elektron boshqaruvning eng muhim nazariy poydevorlaridan biri — kibernetika bo‘lib, u boshqaruv jarayonlarining quyidagi tamoyillarini matematik ta’limga tatbiq etadi: Teskari aloqa tamoyili, Boshqariladigan jarayon, Optimizatsiya tamoyili.

Kognitiv psixologiya va rivojlantiruvchi ta’lim konsepsiyasi - Elektron boshqaruv nazariyasi o‘quvchilar tafakkurini rivojlantirishni asosiy maqsad sifatida ko‘radi. Bu yo‘nalish:

- Vigotskiyning “yaqin rivojlanish zonasiga” asoslangan differensial yondashuv,
- Brunerning “konstruktiv o‘qitish” g‘oyasi,
- Piagetning kognitiv bosqichlari

bilan uyg‘unlashadi.

Bu asoslar matematika darslarida elektron boshqaruvning quyidagi funksiyalarini belgilaydi:

- o‘quvchi fikrlash darajasiga mos topshiriq tanlash;
- tafakkur operatsiyalarini bosqichma-bosqich rivojlantirish;
- murakkab masalalarni yengillashtiruvchi algoritmlar berish.

Adaptiv o‘qitish nazariyasi - Elektron boshqaruvning markaziy g‘oyalaridan biri — adaptiv ta’lim bo‘lib, u har bir o‘quvchining bilim darajasi, o‘rganish tezligi va kognitiv xususiyatlarini hisobga olgan holda:

- o‘quv materiallarini individual tarzda taqdim etish;
- moslashtirilgan testlar yaratish;
- o‘quvchi yo‘l xaritasini shakllantirish imkonini beradi.

Bu nazariya elektron boshqaruv tizimining algoritmlarini shakllantirishda asosiy metodologik tamoyil hisoblanadi[3].

Pedagogik diagnostika nazariyasi - Elektron boshqaruv tizimi o‘quvchilar bilimini tekshirish, baholash va bilim dinamikasini nazorat qilish imkoniyatiga ega. Pedagogik diagnostika nazariyasiga ko‘ra:

- diagnostika — o‘quv jarayonining ajralmas qismi;
- nazorat — rivojlantiruvchi xarakterga ega bo‘lishi lozim;
- baholash — o‘quvchini rag‘batlantirishi va yo‘naltirishi kerak.

Elektron boshqaruv modeli diagnostika jarayonini avtomatlashtiradi, natijada:

- xatoliklar xaritasi tuziladi,
- individual rivojlanish monitoringi yuritiladi,
- o‘qituvchi uchun analitik hisobotlar shakllantiriladi.

Matematikani o‘rgatishda elektron boshqaruvning nazariy asoslari axborotlashtirish, tizimli yondashuv, kibernetika, kognitiv psixologiya, adaptiv o‘qitish va pedagogik diagnostika kabi yetakchi ilmiy konsepsiyalarga asoslanadi. Ushbu nazariy asoslar elektron boshqaruv modelining mazmuni, funksional imkoniyatlari va metodologik yo‘nalishini belgilaydi. Natijada matematika ta’limi jarayoni aniq boshqariladigan, tahliliy yondashuvga tayangan va o‘quvchi rivojlanishini markazga qo‘ygan zamonaviy tizimga aylanishi ta’minlanadi[4].

Matematikani o‘rgatishda elektron boshqaruvning metodologiyasi quyidagi metodologik tamoyillarga asoslanadi:

- **Tizimli yondashuv** – o‘quv jarayoni kontent, o‘quvchi faoliyati, o‘qituvchi faoliyati, monitoring va baholashdan iborat yagona tizim sifatida ko‘riladi.
- **Adaptiv yondashuv** – tizim har bir o‘quvchi uchun individual o‘quv trajektoriyalarini yaratadi.
- **Analitik yondashuv** – o‘quv ma’lumotlari asosida tahliliy hisobotlar ishlab chiqiladi.

- **Interfaollik** – o‘quv jarayonining real vaqt rejimida ikki tomonlama boshqarilishi va teskari aloqaning mavjudligi.

Matematikani o‘rgatish jarayonining elektron boshqaruvi modeli quyidagi asosiy bloklardan iborat:

Diagnostika va monitoring bloki: o‘quvchilarning boshlang‘ich tayyorgarligini aniqlash, real vaqt rejimidagi monitoring, xatoliklar xaritasini shakllantirish, sun’iy intellekt asosida muammoli nuqtalarni aniqlash.

Elektron ta’lim kontenti bloki: raqamli darslar, videodarslar, simulyatsiyalar, masalalarning avtomatik yechim jarayonini ko‘rsatish, interaktiv testlar va moslashtirilgan topshiriqlar.

Adaptiv boshqaruv bloki: har bir o‘quvchi uchun shaxsiy o‘quv trajektoriyasi, kognitiv darajaga mos topshiriqlarni avtomatik tanlash, o‘qituvchi uchun metodik tavsiyalar.

Tahlil va baholash bloki: natijalar bo‘yicha grafik va statistik tahlil, matematik fikrlash dinamikasini aniqlovchi indikatorlar, ota-ona va o‘qituvchilar uchun analitik hisobotlar.

O’qituvchi boshqaruv paneli: dars jarayonini masofadan turib boshqarish, o‘quvchilarning individual ko‘rsatkichlarini ko‘rish, rivojlantiruvchi topshiriqlarni avtomatik tavsiya qilish.

Elektron boshqaruv modelining afzalliklari: o‘quv jarayonini raqamli va aniq diagnostika asosida boshqaradi, har bir o‘quvchi uchun moslashtirilgan (adaptiv) o‘quv marshrutlari yaratiladi, o‘qituvchining vaqtini tejaydi, tahlil va baholashni avtomatlashtiradi, o‘quvchilarning matematik savodxonligini oshiradi, mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi, ta’lim sifatini oshirishda katta ma’lumotlar (Big Data) va sun’iy intellektdan foydalanadi.

Elektron boshqaruv modeli joriy etilganda quyidagi natijalarga ega bo‘lamiz:

1. O’quvchilarning matematik bilim darajasida o‘sish;
2. Xatoliklar sonining sezilarli kamayishi;
3. Mustaqil ishlash, tahlil qilish va mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarining rivojlanishi;
4. O’qituvchi mehnat unumdorligining oshishi;
5. Rivojlantiruvchi ta’lim texnologiyalarining samaradorlik ko‘rsatkichi ortishi.

Xulosa.

Matematikani o‘rgatish jarayonining elektron boshqaruvi modeli ta’limning raqamli transformatsiyasiga mos zamonaviy tizim bo‘lib, o‘quv jarayonini avtomatlashtirish va tahliliy boshqarishni ta’minlaydi. Mazkur model o‘quvchilarning individual rivojlanish yo‘llarini elektron nazorat qilishga, matematik tafakkur evolyutsiyasini tahlil qilishga, o‘qituvchi faoliyatini optimallashtirishga hamda ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. O’quv jarayonining elektron boshqaruvi o‘z navbatida matematika ta’limida innovatsion yondashuvlarni keng qo‘llash imkonini yaratadi va rivojlantiruvchi ta’lim modelining amaliyotda to‘liq ishlashini ta’minlaydi.

Adabiyotlar ro‘yxati.

1. Abduqodirov A. A. / *Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat.* — T.: O’qituvchi, 2020.
2. To‘xtasinov M. / *Raqamli ta’lim texnologiyalari va ularning ta’lim jarayonidagi o‘rni.* — T.: Fan, 2021.
3. Mamarasulov B. / *Matematika o‘qitish metodikasi.* — T.: TDPU nashriyoti, 2019.
4. Jo‘rayev, A., Qosimov, B. / *Elektron ta’lim tizimlari va ularning didaktik asoslari.* — T.: Innovatsiya, 2022.
5. O’zbekiston Respublikasi Raqamli ta’lim konsepsiyasi (2020–2025). – T., 2020.

TEXNOLOGIYA FANINI O’QITISHDA XORIJIY TAJRIBALARDAN FOYDALANISH

Abdurashidov Sharofiddin Do‘smatovich
Jizzax viloyati Pedagogik mahorat markazi bo‘lim boshlig‘i,
Telefon: +998 (99) 014-47-90
E-mail: abdurashidovsharofiddin0509@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada xorijiy mamlakatlarda texnologiya fanini o’qitish tajribalari tahlil qilinib, ularning O’zbekiston ta’lim tizimiga tatbiq etish imkoniyatlari yoritilgan. Maqolada Finlyandiya, Yaponiya, Germaniya, AQSH kabi mamlakatlarning ilg‘or tajribalari o’rganilib, ta’lim jarayonida innovatsion va raqamli texnologiyalardan foydalanish usullari ko’rsatib o’tilgan.

Аннотация: В данной статье анализируется опыт преподавания предмета технологии в зарубежных странах и рассматриваются возможности его внедрения в систему образования Узбекистана. Изучен передовой опыт таких стран, как Финляндия, Япония, Германия, США, а также показаны методы использования инновационных и цифровых технологий в образовательном процессе.

Annotation: This article analyzes the experience of teaching technology in foreign countries and explores the possibilities of implementing these practices in the education system of Uzbekistan. The paper studies the advanced experience of countries such as Finland, Japan, Germany, and the USA, and highlights the use of innovative and digital technologies in the educational process.

Kalit so’zlar: texnologiya ta’limi, xorijiy tajriba, raqamli ta’lim, pedagogik innovatsiyalar, STEAM, loyiha asosida o’qitish.

Ключевые слова: технологическое образование, зарубежный опыт, цифровое обучение, педагогические инновации, STEAM, проектное обучение.

Keywords: technology education, foreign experience, digital learning, pedagogical innovations, STEAM, project-based learning.

Bugungi globallashuv davrida ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, fanlarni o’qitishda xorijiy tajribalarni o’rganish va ulardan samarali foydalanish dolzarb masalalardan biridir. Xususan, texnologiya fani o’quvchilarda amaliy ko’nikmalarni shakllantirish, ijodkorlikni rivojlantirish va mehnat madaniyatini tarbiyalashda muhim o’rin tutadi. Shu sababli, ilg‘or xorijiy mamlakatlar tajribasini tahlil qilish va ularni O’zbekiston ta’lim amaliyotiga moslashtirish, ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Zamonaviy ta’lim tizimida fanlarni o’qitish samaradorligini oshirish, ayniqsa texnologiya fani orqali o’quvchilarning amaliy ko’nikmalarini rivojlantirish muhim masala hisoblanadi. Xorijiy mamlakatlarning ilg‘or tajribalarini o’rganish, ularni O’zbekiston ta’lim tizimiga moslashtirish orqali nafaqat o’quvchilarning bilim sifati, balki ularning mustaqil fikrlash, ijodkorlik va muhandislik tafakkuri ham rivojlantiriladi. Mazkur maqolada Finlyandiya, Yaponiya, AQSH, Germaniya va O’zbekiston ta’lim tizimidagi texnologiya fanini o’qitishning ilg‘or tajribalari, ularning afzalliklari hamda qo’llanilayotgan innovatsion usullar aniq misollar asosida tahlil qilinadi.

Dunyoning ko’plab rivojlangan mamlakatlarida texnologiya fani o’quv dasturlarining ajralmas qismi hisoblanadi. Masalan, Finlyandiya ta’lim tizimi dunyoda eng samarali modellaridan biri sifatida tan olingan. Bu mamlakatda texnologiya fani “Craft Education” (qo’l mehnati va texnik ijodkorlik) nomi bilan 1-sinfdan boshlab o’qitiladi. O’quvchilarga turli loyihalar, masalan, yog‘ochdan buyum yasash, kichik elektr qurilmalarini yig‘ish, 3D printerda model yaratish kabi amaliy mashg‘ulotlar taklif etiladi. Masalan, “Oodi School Innovation Project” loyihasi doirasida o’quvchilar maktabdagi jihozlarni o’zlari loyihalab, 3D chop etish orqali yangilaydilar. Bu jarayon o’quvchilarning ijodkorlik, muammoli vaziyatlarni hal etish va jamoada ishlash ko’nikmalarini rivojlantiradi. Finlyandiyada baholash jarayoni raqamli portfoliolar orqali amalga oshiriladi - har bir o’quvchi o’z loyihalarini elektron shaklda taqdim etadi.

Yaponiya ta’lim tizimi an’anaviylik va innovatsiyaning uyg‘unligiga asoslanadi. Texnologiya darslari maktablarning “Kogyo Gijutsu” dasturi asosida o’qitiladi. O’quvchilarga mexanik tizimlar, elektronika, robototexnika, muhandislik asoslari va ekologik muhandislik bo’yicha amaliy mashg‘ulotlar o’tiladi. Tokiodagi “Shibuya Junior High School”da har yili “Robot Challenge” tanlovi o’tkazilib, o’quvchilar Arduino va Lego Mindstorms asosida o’z robotlarini yaratadilar. Bu tajriba yoshlarni muhandislik, texnika va dasturlash sohalariga qiziqtirishda katta ahamiyat kasb etadi. Yaponiya ta’limida “Kaizen” tamoyili – doimiy takomillashtirish falsafasi asosida darslar olib boriladi, bu o’quvchilarda mehnatsevarlik va aniqlikni shakllantiradi.

Yaponiyada esa texnologiya darslari texnik tafakkurni rivojlantirishga, muhandislik yo'nalishiga qiziqishni kuchaytirishga xizmat qiladi.

AQSHda texnologiya ta'limi STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) va STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) yondashuvlari orqali amalga oshiriladi. Bu tizim o'quvchilarda muammoli vaziyatlarni hal etish, amaliy fikrlash, dizayn va muhandislik kompetensiyalarini rivojlantiradi. Masalan, "Project Lead The Way (PLTW)" dasturi butun mamlakat bo'ylab 12 mingdan ortiq maktablarda joriy etilgan bo'lib, o'quvchilarga real muammolar asosida loyihalar ishlab chiqish imkonini beradi. Shuningdek, "MIT FabLab Network" orqali o'quvchilar 3D printerlar, lazer kesuvchilar va mikrokontrollerlar yordamida o'z innovatsion mahsulotlarini yaratadilar. Darslarda o'quvchilar jamoa sifatida ishlaydi, loyiha natijalarini onlayn platformalarda taqdim etadi va tahlil qiladi.

Germaniya ta'lim tizimida texnologiya fanining amaliy yo'nalishi kuchli. Mamlakatda "Dual Education System" (ikkilamchi ta'lim tizimi) joriy etilgan bo'lib, o'quvchilar bir vaqtning o'zida maktabda nazariy bilim oladi va korxonalarda amaliyot o'taydi. Masalan, Siemens kompaniyasi bilan hamkorlikdagi "Berufsschule" dasturi o'quvchilarga texnik loyihalar yaratish, ishlab chiqarish liniyalarini boshqarish va muhandislik dizaynini o'rganish imkonini beradi. Bu tizim o'quvchilarning kasbiy tayyorgarligini oshirish bilan birga, ishlab chiqarishdagi real muammolarni hal etishga o'rgatadi. Bundan tashqari, Germaniyada texnologiya fanini o'qitishda ekologik barqarorlik, energiya samaradorligi va yashil texnologiyalar alohida o'rin tutadi.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar ta'lim jarayonining ajralmas qismiga aylandi. Masalan, Buyuk Britaniya maktablarida texnologiya fanini o'qitishda 'Design and Technology' moduli doirasida 3D-modellashtirish, robototexnika va dasturlash fanlari integratsiyalashgan. Bu tizim o'quvchilarda amaliy tafakkur, muammoli vaziyatlarni hal etish va innovatsion fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradi. Shuningdek, interfaol doskalar, raqamli platformalar, virtual laboratoriyalar texnologiya fanini o'qitishda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'lim sohasini raqamlashtirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish haqidagi qarorlari so'nggi yillarda ta'lim tizimida katta islohotlarga sabab bo'lmoqda. Texnologiya fanini o'qitishda xorijiy tajribalardan foydalanish, masalan, loyiha asosida o'qitish, STEAM dasturlarini tatbiq etish, amaliy mashg'ulotlar ulushini oshirish muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, xalqaro hamkorlik doirasida o'qituvchilar malakasini oshirish, xorijiy tajribalarni o'rganish va ularni mahalliy sharoitga moslashtirish jarayoni faol olib borilmoqda.

O'zbekiston ta'lim tizimida so'nggi yillarda xorijiy tajribalarga asoslangan islohotlar amalga oshirilmoqda. Masalan, "Raqamli ta'lim" platformalari, "STEAM markazlari", "Yosh texniklar" to'garaklari va "Innovatsion maktablar" tizimi yo'lga qo'yildi. Toshkent shahridagi 81-maktabda texnologiya fanini o'qitishda Finlyandiya modeli asosida loyiha-metodik yondashuv sinov tariqasida joriy etilgan. Namangan va Farg'ona viloyatlarida esa Yaponiya tajribasi asosida robototexnika laboratoriyalari tashkil etilgan. Shuningdek, "Yosh muhandislar" tanlovi orqali o'quvchilar o'z g'oyalarini amaliy loyihalarga aylantirish imkoniga ega bo'lishmoqda. Bu tashabbuslar o'quvchilarning texnik tafakkurini rivojlantirish, ixtirochilikka qiziqishini kuchaytirish hamda mehnat madaniyatini shakllantirishga xizmat qilmoqda.

Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, xorijiy mamlakatlar tajribasini o'rganish va O'zbekiston ta'lim tizimiga moslashtirish texnologiya fanining mazmunini boyitadi, o'quvchilarni amaliy faoliyatga tayyorlaydi va innovatsion fikrlashni rivojlantiradi. Finlyandiya modeli o'quvchini ijodiy fikrlashga undasa, Yaponiya tizimi aniqlik va mehnatsevarlikni shakllantiradi. AQSH tajribasi orqali loyiha asosida o'qitish, Germaniya modeli orqali esa ishlab chiqarish amaliyotini ta'lim bilan uyg'unlashtirish mumkin. O'zbekiston uchun bu tajribalardan o'rganish, ularni mahalliy sharoitga moslashtirish va ta'limda raqamli texnologiyalarni keng joriy etish muhim ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, texnologiya fanini o'qitishda xorijiy tajribalarni o'rganish va ularni milliy ta'lim tizimiga integratsiya qilish ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarda amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish va raqamli tafakkurni shakllantirishga xizmat qiladi. Bu jarayonni samarali amalga

oshirish uchun o’qituvchilarning malakasini muntazam oshirib borish, zamonaviy ta’lim vositalari bilan ta’minlash hamda ilg‘or pedagogik yondashuvlardan foydalanish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF–60-son Farmoni “Yangi O’zbekiston taraqqiyot strategiyasi to’g‘risida”.
2. European Commission. (2023). Education and Training Monitor – Finland, Germany, Japan, USA.
3. OECD (2022). The Future of Education and Skills: Education 2030.
4. UNESCO (2023). Innovative Teaching and Learning in the Digital Era.
5. Project Lead The Way (PLTW). (2023). USA National STEM Education Initiative.
6. Siemens AG. (2022). Dual Education Model in Germany.
7. O’zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi. (2024). Raqamli ta’lim platformalari va STEAM markazlari faoliyati.
8. Karimov, B. (2021). Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Toshkent: Fan.
9. Sayidov, A. (2020). Ta’limda innovatsion yondashuvlar. Toshkent: Iqtisodiyot.

MILLIY TA’LIM TIZIMIDA XALQARO STANDARTLAR INTEGRATSIYASI: UMUMTA’LIM FANLARINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI

Ollayorov Ulug‘bek Abdusattor o’g‘li
Jizzax viloyati Pedagogik mahorat markazi
“Fanlarni rivojlantirish bo‘limi” bosh mutaxassisi
tel 99-454-59-19
ollayorovulugbek27@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada O’zbekiston milliy ta’lim tizimida xalqaro standartlarni integratsiya qilish masalalari, umumta’lim fanlarini rivojlantirishdagi dolzarb yo’nalishlar va istiqbollar yoritilgan. Xalqaro baholash dasturlari (PISA, TIMSS, TALIS, CEFR)ning mazmuni tahlil qilinib, ularning milliy ta’lim tizimiga tatbiq etish mexanizmlari o’rganilgan. Shuningdek, xalqaro tajribani milliy o’quv dasturlari bilan uyg‘unlashtirish, o’qituvchilarning kasbiy salohiyatini oshirish va ta’lim sifatini baholashning yangi yondashuvlari bo’yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so’zlar: xalqaro standartlar, integratsiya, ta’lim sifati, PISA, TIMSS, umumta’lim fanlari, Milliy o’quv dasturi, ta’lim modernizatsiyasi

Аннотация: В данной статье освещаются вопросы интеграции международных стандартов в национальную систему образования Узбекистана, актуальные направления и перспективы развития общеобразовательных предметов. Проанализировано содержание международных программ оценки (PISA, TIMSS, TALIS, CEFR) и изучены механизмы их внедрения в национальную систему образования. Также разработаны предложения по гармонизации международного опыта с национальными учебными программами, повышению профессионального потенциала учителей и новым подходам к оценке качества образования.

Ключевые слова: международные стандарты, интеграция, качество образования, PISA, TIMSS, общеобразовательные предметы, Национальная учебная программа, модернизация образования

Abstract: This article highlights the issues of integrating international standards into the national education system of Uzbekistan, current directions and prospects for the development of general education subjects. The content of international assessment programs (PISA, TIMSS, TALIS, CEFR) was analyzed, and the mechanisms for their implementation in the national education system were studied. Also, proposals have been developed for harmonizing international experience with national curricula, increasing the professional potential of teachers, and new approaches to assessing the quality of education.

Keywords: international standards, integration, quality of education, PISA, TIMSS, general education subjects, National Curriculum, modernization of education

Globallashuv sharoitida ta’lim sohasida xalqaro standartlarga moslashish va ularni milliy tizimga integratsiya qilish davlatning raqobatbardoshligini ta’minlaydigan muhim omil hisoblanadi. O’zbekiston ta’lim tizimida ham xalqaro standartlar asosida fanlarni o’qitish mazmunini yangilash, o’quv dasturlarini modernizatsiya qilish va o’qituvchilar kompetensiyasini oshirish yo’lida muhim islohotlar amalga oshirilmoqda.

Xalqaro standartlarning milliy ta’lim tizimiga uyg‘un integratsiyasi o’quvchilarning ijodiy fikrlashini, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish qobiliyatini va amaliy bilimlardan samarali foydalanish ko’nikmalarini rivojlantiradi.

Milliy ta’lim tizimida xalqaro standartlarni integratsiya qilish jarayonlarini tahlil etish, umumta’lim fanlarini rivojlantirishda ularning o’rni va istiqbollarini aniqlash, shuningdek, samarali integratsiya yo’llarini taklif etish.

Bugungi kunda ta’lim sifati xalqaro darajada baholanmoqda. O’zbekistonning PISA, TIMSS, TALIS kabi dasturlarda ishtiroki milliy ta’lim tizimining global baholash mezonlariga moslashuvini taqozo etmoqda. Xalqaro standartlar asosida o’quv jarayonini tashkil etish, ta’limda natijaga yo’naltirilgan yondashuvni kuchaytiradi va o’quvchilarning funksional savodxonligini rivojlantiradi. Shu sababli xalqaro standartlarni milliy sharoitda to’g‘ri qo’llash strategik ahamiyatga ega.

UNESCO, OECD, va World Bank kabi xalqaro tashkilotlarning tadqiqotlarida ta’lim sifatini oshirishning asosiy yo’li sifatida kompetensiyaga yo’naltirilgan yondashuv, natijaviy ta’lim va integratsion dasturlarni joriy etish taklif etiladi. O’zbekistonda Milliy o’quv dasturi (2022) ushbu yo’nalishda muhim qadam bo’lib, u PISA va TIMSS mezonlariga mos ravishda ishlab chiqilgan. Mahalliy olimlar — F. Karimov, Z. To’xtayev, G. Nazarova va boshqalar ta’limda xalqaro tajribani milliy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirish zarurligini ta’kidlaydi.

1. Xalqaro standartlarni integratsiya qilishdagi asosiy muammolar:

O’qituvchilarning xalqaro baholash tizimlari va metodik yondashuvlar bo’yicha yetarli tayyorgarlikka ega emasligi;

O’quv dasturlarining xalqaro mezonlarga to’liq mos kelmasligi;

Ta’lim sifatini baholashda yagona xalqaro o’lchovlar bilan uyg‘unlik yetishmasligi;

Ta’lim jarayonida amaliy, ijodiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi topshiriqlarning kamligi.

2. Integratsiya jarayonidagi yechimlar:

O’qituvchilar uchun xalqaro standartlarga mos metodik kurslar tashkil etish;

Milliy o’quv dasturlarini PISA, TIMSS kabi mezonlarga moslashtirish;

Ta’lim jarayoniga raqamli resurslar, xalqaro onlayn platformalar (Khan Academy, Coursera, UNESCO Learning Portal)ni tatbiq etish;

O’quvchilarni mustaqil fikrlashga yo’naltiruvchi kompetensiyaviy topshiriqlar tizimini joriy etish.

3. Umumta’lim fanlarini rivojlantirish istiqbollari:

Har bir fan kesimida xalqaro standartlarga asoslangan baholash mezonlarini ishlab chiqish;

Xalqaro tajribani milliy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirgan integratsion o’quv dasturlarini yaratish;

O’qituvchilar va ilmiy-metodik markazlar o’rtasida xalqaro hamkorlikni kengaytirish;

STEM-ta’lim, CLIL (Content and Language Integrated Learning) kabi zamonaviy yondashuvlarni bosqichma-bosqich joriy etish.

Xulosa

Milliy ta’lim tizimida xalqaro standartlarni integratsiya qilish nafaqat ta’lim sifatini oshiradi, balki o’quvchilarning global fikrlashini, kompetensiyalarini va ijodkorlik salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Integratsiya jarayonida milliy qadriyatlar, til, madaniyat va o’ziga xos o’qitish uslublarini saqlab qolish, ularni xalqaro tajriba bilan uyg‘unlashtirish zarur. Shu tariqa,

O’zbekiston ta’lim tizimi nafaqat xalqaro darajada raqobatbardosh, balki o’z milliy o’zligini saqlagan zamonaviy tizim sifatida shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning ta’lim sohasidagi farmon va qarorlari.

2. UNESCO. Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action. – 2015.

3. OECD. PISA 2022 Results (Volume I): The State of Learning Outcomes. – 2023.

4. O’zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. Milliy o’quv dasturi. – Toshkent, 2022.

5. Karimov F. “Ta’limda xalqaro standartlarni milliy tizimga tatbiq etish istiqbollari”. – Ta’lim va innovatsiya, 2024.

MILLIY TARBIYA VA ZAMONAVIY PEDAGOGIKA: AN’ANALAR VA INNOVATSIYALAR UYG‘UNLIGI

Almuratova Gulbaxor Mansur qizi
JDPU tayanch doktoranti

Annotatsiya: Maqolada milliy tarbiya tushunchasi, uning o‘zbek an’analari asosidagi mohiyati hamda zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan uyg‘unlashuvi yoritilgan.

Kalit so‘zlar: milliy tarbiya, pedagogika, jadidlar, milliy qadriyatlar, zamonaviy texnologiyalar, uzluksiz tarbiya, innovatsion metodlar.

Аннотация: В статье раскрывается понятие национального воспитания, основанное на узбекских традициях, и его сочетание с современными педагогическими подходами.

Ключевые слова: национальное воспитание, педагогика, современность, национальные ценности, современные технологии, непрерывное воспитание, инновационные методы.

Abstract: The article discusses the concept of national education, its foundation in Uzbek traditions, and its integration with modern pedagogical approaches.

Keywords: national education, pedagogy, new developments, national values, modern technologies, continuous education, innovative methods.

Yoshlar ongi va qalbida ma’naviy-axloqiy tushunchalarning chuqur o‘rin egallashi uchun xalqning milliy tarbiya usullari, buyuk allomalarimizning ilm-fanga qo‘shgan hissalari va boy merosiga murojaat qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki tarbiya tushunchasi shaxs ongiga, fe’l-atvoriga va dunyoqarashiga ta’sir etuvchi, uni rivojlantirishga xizmat qiluvchi qadriyatli yo‘nalishlarni shakllantirish jarayonidir.

Bugungi globallashuv davrida milliy tarbiyaning dolzarbligi yanada ortib bormoqda. Turli madaniy ta’sirlar, axborot oqimi va texnologik taraqqiyot natijasida yoshlar ayrim hollarda milliy qadriyatlardan uzoqlashmoqda, xorijiy madaniyatlarga taqlid qilish holatlari kuzatilmoqda. Shu bois, yosh avlodni milliy ruhda tarbiyalash, ularning ongiga milliy g‘urur va iftixor tuyg‘ularini singdirish bugungi kunning eng muhim vazifalaridan biridir.

O‘zbekiston taraqqiyotining yangi bosqichida “Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari” g‘oyasi asosida ta’lim-tarbiya tizimida tub islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu islohotlar milliy qadriyatlar bilan uyg‘un holda, zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida olib borilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 3-maydagi PQ-4307-sonli qarori — *“Ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”*gi hujjat yoshlarning mafkuraviy immunitetini mustahkamlash, vatanparvarlik va xalqparvarlik tuyg‘ularini kuchaytirishga qaratilgan. Shuningdek, Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 31-dekabrdagi 1059-sonli qarori bilan tasdiqlangan *“Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasi”* milliy tarbiya tizimini rivojlantirish uchun muhim asos bo‘lib xizmat qilmoqda.

Mahmudxo‘ja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy, Abdurauf Fitrat, Abdulhamid Cho‘lpon kabi jadid namoyandalari yosh avlod tarbiyasiga alohida e’tibor berganlar. Ular ta’lim va tarbiyaning uzviyligini ta’kidlab, milliy tarbiyani millatning madaniy merosi, ma’naviy qadriyatlari va axloqiy me’yorlari bilan chambarchas bog‘lash zarurligini ilgari surganlar. Behbudiy tarbiyani ijtimoiy hayot va xalqaro voqealar bilan bog‘lab olib borishni,

Munavvarqori esa bola tarbiyasida nafaqat ota-onalar, balki jamiyat a’zolari ham mas’ul ekanligini ta’kidlagan.

Bugungi kunda milliy tarbiyani zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirish maqsadida har yili “Milliy tarbiya va zamon” mavzusida pedagogik simpoziumlar o‘tkazish rejalashtirilgan. Bunday anjumanlar o‘qituvchilarning malakasini oshirish, milliy qadriyatlarni zamonaviy yondashuvlar bilan uyg‘unlashtirishga xizmat qiladi.

Milliy tarbiyani zamonaviy shakllarda tatbiq etish yo‘llari:

- Interfaol ta’lim metodlari – o‘quvchilarga milliy qadriyatlarni singdirishda multimedia vositalaridan foydalanish.
- Onlayn ta’lim platformalari – masofaviy o‘qitish orqali milliy tarbiya g‘oyalarini keng targ‘ib etish.
- Tajriba asosida o‘qitish – amaliy mashg‘ulotlar orqali milliy qadriyatlarni bevosita o‘rgatish.

Shuningdek, jamiyatning muhim bo‘g‘ini bo‘lgan oila milliy tarbiya tizimining poydevoridir. Ota-ona va maktab hamkorligi milliy tarbiyaning samaradorligini oshiradi. Shu maqsadda ota-onalar uchun maxsus seminarlar, treninglar, interfaol darslar tashkil etilishi lozim.

Oila sharoitida milliy tarbiya metodlari:

- O‘zbek xalq ertaklari, maqollari va rivoyatlari orqali ma’naviy qadriyatlarni singdirish;
- Ota-onaning shaxsiy namunasida milliy qadriyatlarni ko‘rsatish;
- Uy sharoitida tarixiy-madaniy suhbatlar o‘tkazish.

Vazirlar Mahkamasining yuqoridagi qarori doirasida “Milliy tarbiya maktabi” rukni ostida multimedia taqdimotlari va o‘quv materiallari tayyorlanishi rejalashtirilgan. Bu materiallar pedagoglarga milliy tarbiyaga oid innovatsion yondashuvlarni o‘rgatishda muhim o‘rin tutadi.

Milliy tarbiya yo‘nalishidagi tashabbuslar:

- “Milliy tarbiya ensiklopediyasi”ni yaratish – milliy qadriyatlar, tarix va madaniyatga oid ilmiy-ma’rifiy bilimlarni tizimlashtirish;
- Televideniye va radio orqali “Tarbiyamiz maktabi”, “So‘rang! Javob beramiz, o‘rgatamiz” ruknida tok-shou va eshittirishlar tashkil etish;
- Ommaviy axborot vositalari orqali milliy qadriyatlarni targ‘ib etish;
- Ota-onalarga milliy tarbiya bo‘yicha amaliy tavsiyalar berish;
- Yoshlar orasida milliy g‘oya va qadriyatlarni mustahkamlash.

Milliy tarbiya nafaqat o‘zbek xalqining boy madaniy merosini asrab-avaylash, balki uni zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan boyitish imkonini beradi. Bugungi kunda davlat tomonidan pedagogik simpoziumlar, multimedia vositalari, ensiklopediya yaratish, tele-radio loyihalar orqali milliy tarbiyani keng targ‘ib etish yo‘lida izchil ishlar amalga oshirilmoqda.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, milliy tarbiya tizimini zamonaviy talablarga mos ravishda takomillashtirish yosh avlodning ma’naviy yetuk, ijtimoiy faol shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi. Bu jarayonda oila, ta’lim muassasalari, mahalla, OAV va madaniy markazlar o‘zaro hamkorlikda faoliyat olib borishlari zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 3-maydagi PQ–4307-son qarori.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 31-dekabrdagi 1059-son qarori.
3. Bekmurodov A. “Tarbiya ustuvor yo‘nalishlari.” // *Xalq ta’limi,* 2004. №1. – 21-b.
4. *Jadid.uz* elektron gazetasi.

TABIIY FANLAR DARSLARIDA O‘QUVCHILARDA KREATIV FIKRLASH KO‘NIKMASINI RIVOJLANTIRISH METODLARI

Xolboyeva Munisxon Mavlanovna
Jizzax viloyat pedagogik mahorat markazi,
“Aniq va tabiiy fanlar metodikasi” kafedrasi dotsenti

Annotatsiya: *Ushbu maqola tabiiy fanlarni o‘qitishda o‘quvchilarda kreativ fikrlash ko‘nikmasini rivojlantirishning afzalliklari va samaradorligini yoritishga qaratilgan.*

***Kalit so‘zlar*:** *Tabiiy fanlar, SCIENCE, ta’lim, PISA, XXI asr ko‘nikmalari kreativ fikrlash, qobiliyat.*

Kreativ yondashuv va yutuqlar dunyo bo‘ylab fan va texnologiyadan tortib, falsafa, san’at va ijtimoiy fanlar kabi turli sohalarda insoniyat tamaddunini ilgari surgan. Kreativ fikrlash shunchaki tasodifiy g‘oyalar berishdan kattaroq narsadir. U insonga ba’zan murakkab sharoitlarda, yanada yaxshiroq natijaga erishishga imkon beruvchi bilim va tajribaga asoslangan real ko‘nikmadir. Butun dunyoda jamiyatlar va tashkilotlar muammolarni hal etishda innovatsion bilim va yaratuvchanlikka tobora ehtiyoj sezmoqda, bu esa, o‘z navbatida, innovatsiya va kreativ fikrlash ahamiyatini yanada kuchaytirmoqda. Kreativ fikrlash ta’siri butun jamiyatga sezilarli innovatsiya turlarining ortida turishi rost, lekin u ayni damda universal va tenglashtiruvchi xususiyatga ega fenomen hamdir, ya’ni har qanday shaxs, u yoki bu darajada, kreativ fikrlash qobiliyatiga ega.

Kreativlik inglizcha ”create” so‘zidan olingan bo‘lib, ”yaratish” ma’nosini bildiradi. Kreativlik deganda, insonning yangilik yaratish, muammolarni yechishga qaratilgan ijodiy qobiliyati tushuniladi. Bu qobiliyatni shakllantirishda, rivojlantirishda ustoz va o‘qituvchilarning roli nihoyatda katta hisoblanadi.

Maktabda kreativ fikrlashni rivojlantirishning ahamiyati faqatgina mehnat bozori bilan cheklanmaydi. Maktab yoshlar uchun o‘z qobiliyat va ko‘nikmalarini, shu jumladan, ijodiy iste’dodlarini kashf etishda muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, kreativ fikrlash o‘quvchilarning ta’lim olishini hodisalar, tajribalar va xatti-harakatlarni yangicha va shaxsan mazmunli usulda talqin etish orqali qo‘llab-quvvatlaydi. O‘quvchining qiziquvchanligi ta’lim jarayonida qo‘l keladi, ijodiy fikrlash shu tariqa o‘zaro kelishuvchanlik vositasiga aylanadi, hattoki, avvaldan belgilangan ta’lim maqsadlari kontekstida ham bu samara beradi. Maktabda o‘quvchining motivatsiyasi va qiziqishini oshirish uchun, barcha o‘quvchilarning ijodiy salohiyati va shijoatini hisobga oluvchi ta’limning yangi shakllari yo‘lga qo‘yilishi zarur. Bu ayniqsa, ta’lim jarayoniga unchalik qiziqish bildirmayotgan o‘quvchilarga yordam berishi mumkin va ular o‘z fikrini ayta olishiga, salohiyatini ochishiga xizmat qiladi. Boshqa ko‘nikmalar kabi, kreativ fikrlash ham amaliy va yo‘naltirilgan yondashuv orqali rivojlantirilishi mumkin.

PISA baholash dasturidan kreativ fikrlashni baholashning asosiy doirasi sifatida foydalanish mumkin. PISA dasturida15 yoshli o‘quvchilar uchun tegishli kreativ fikrlash tavsifidan foydalanadi. PISA tadqiqotida kreativ fikrlash bilim sohasida original va samarali yechimlar, yutuqlar va tasavvurni ta’sirchan ko‘rinishlarga olib keladigan g‘oyalarni ishlab chiqish, baholash va takomillashtirishda samarali ishtirok etish qobiliyati deb ta’riflanadi. Ushbu tavsif o‘quvchilarning turfa kontekst va ta’lim darajasida g‘oya berish amaliyotida samarali qatnashishni o‘rganishlari kerakligiga, g‘oyaning o‘ziga xosligi va munosibligini baholagan holda uning ustida mulohaza yuritishga va toki maromiga yetkazmaguncha g‘oyani takomillashtirishga urg‘u beradi. Bu tavsif ishlab chiqilayotganda, shuningdek, turli sohadagi mutaxassislar maslahati va kreativlik borasidagi keng adabiyot tahlilining natijalari ham inobatga olingan.

Kreativ fikrlash endigina shakllanayotgan talqin bo‘lib turgan bir paytda ancha keng hamda kreativlik tuzilmasi kuchli tadqiqotchilik an’anasiga ega bo‘ladi. Quyida o‘quvchilarni tabiiy fanlar darslari orqali kreativ fikrlashini oshirishga qaratilgan topshiriqlardan namunalar keltiriladi.

1-TOPSHIRIQ

Anvar diabet bilan og‘riydi.

U quyida keltirilgan mahsulotlardan qaysi birini o‘ta ehtiyotkorlik bilan iste’mol qilishi zarur?

A. Mol go‘shti B. Tuxum C. Sut D. Mevali sharbat

2-TOPSHIRIQ

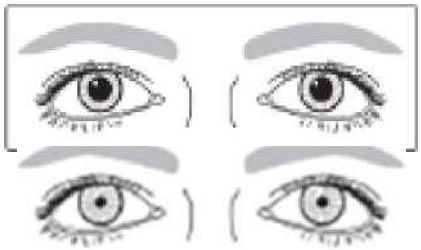
Mashqlarning salomatlikka nima uchun foydali ekanligining bitta sababini ayting.

_____

3-TOPSHIRIQ

1-va 2- rasmlarda tashqi muhit sharoitining o‘zgarishiga bitta odamga mansub ko‘zlarning javob reaksiyasi tasvirlangan. Bunda tashqi muhitning qaysi omillari ta’sir etadi hamda 1-va 2-

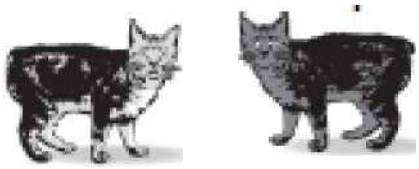
rasmlarda tasvirlangan ko‘zlar bir-biridan qanday farq qiladi?

4-TOPSHIRIQ

Rasmda Menks zotiga tegishli ikkita mushuk tasvirlangan. Bunday zotli mushuklarning dumi yo‘q yoki juda kalta bo‘ladi.

Ota-onasi Menks zotiga tegishli bo‘lgan, birgalikda o‘sgan mushuk bolalarida dum bo‘ladimi?

Ha / Yo‘q

Javobingizni tushuntiring.

5-TOPSHIRIQ

Asalari uyalari nobud bo‘lishi sindromi

1/5-savol

O‘ng tomonda joylashgan “asalari uyalari nobud bo‘lishi sindromi” matnini o‘qing. Savolga javobingizni yozing.

Matn: “Butun dunyodagi asalari uyalariga xavfli hodisa tahdid soladi. U “asalari uyalari nobud bo‘lishi sindromi” deb nomlanadi. Buning mohiyati shunda-ki, asalarilar o‘z uyalarini tark etishadi va natijada nobud bo‘lishadi. Shunday qilib, mazkur sindrom o‘n milliardlab asalarilarning o‘limini keltirib chiqardi. Olimlarning fikricha, asalarilar oilalari nobud bo‘lishining bir nechta sabablari bor.”

Savol: “Asalarini ko‘paytirayotgan va ularni tadqiq etayotgan insonlar shuni bilishlari muhimki, “asalari uyalari nobud bo‘lishi sindromi” asalarilargagina ta’sir etib qolmaydi. Qushlarni o‘rganayotgan insonlar ham uning ta’sirini payqashdi. Kungaboqar ham asalarilar, ham qushlar uchun oziq manbai bo‘lib xizmat qiladi. Asalarilar o‘simlikning nektari, qushlar esa urug‘i bilan oziqlanadi.

Shu bog‘liqlikni inobatga olib, asalarilarning yo‘q bo‘lib ketishi qushlar populyasiyalarining qisqarishiga olib kelishi mumkinligini tushuntiring”.

Mazkur savolga to‘g‘ri javob berib, ball olishlari uchun o‘quvchilar gullar changlanmasdan turib, urug‘ hosil qila olmasliklarini o‘z javoblarida ifodalashlari kerak. Bu topshiriq “Hodisalarni ilmiy asoslash” kompetensiyasiga oid bo‘lib, o‘quvchilar tabiiy fanlardan egallagan bilimlariga asoslanib, hodisani ta’riflashlari zarur.

6-TOPSHIRIQ

Asalari uyalari nobud bo‘lishi sindromi

2/5-savol

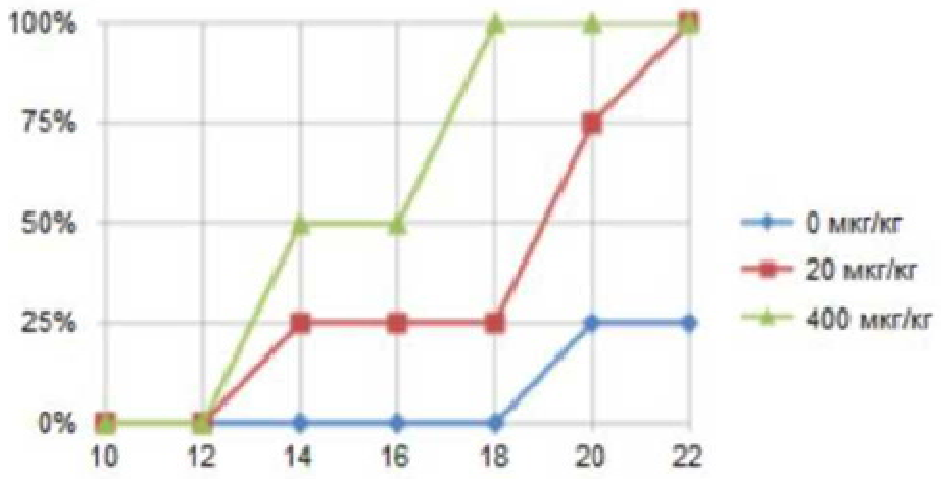
Savol: O‘ng tomonda joylashgan “Imidaklopridning ta’siri” matnini o‘qing. Ochiluvchan ro‘yxatdan to‘g‘ri tugallangan jumlani tanlang.

Keyingi jumlani to‘ldirib, olimlar tomonidan o‘tkazilgan tajribani tavsiflang.

Matn:“Olimlar fikricha, asalarilar oilalarining nobud bo‘lishining bir qancha sabablari bor. Shulardan bittasi imidakloprid deb nomlangan insektesid bo‘lib, uning ta’sirida asalarilar uyasidan tashqarida mo‘ljal olish qobiliyatini yo‘qotishlari mumkin.

Olimlar imidakloprid asalarilar oilalarining nobud bo‘lishiga ta’sir etishi yuzasidan bir necha tajribalar o‘tkazishdi. Ular uch hafta davomida asalalarilar oziqasiga imidaklopriddan qo‘shishdi. Turli uyalarda turli xil konsentrasiyalar qo‘llanildi. Ayrim uyalarda esa insektesid umuman qo‘llanilmadi. Insektesid bilan ta’sirlashganidan keyin hyech bir asalari oilasi darhol nobud bo‘lmadi. Shunga qaramasdan, 14-haftaga kelib, asalarilar uyalari bo‘shab qoldi. Tajriba natijalari quyida chizmada keltirilgan. O‘quvchilar ochiluvchan ro‘yxatdagi uchta javobdan bittasini, ya’ni to‘g‘ri javobni tanlashlari kerak bo‘ladi. Bunda ular savol mazmunini tushunishlari aniqlanadi. Shunday qilib, bu topshiriqni bajarishda o‘quvchilarning tabiiy fanlarning tadqiqot metodlarini qo‘llay olish kompetensiyasiga tegishli bo‘lgan ko‘nikmalari tekshiriladi. Ochiluvchan menyuda quyidagi uchta variant taqdim etiladi: asalarilar oilasining nobud bo‘lishi; imidaklopridning ovqatdagi konsentrasiyasi; asalarilarning imidaklopridga ta’sirchan emasligi.

To‘g‘ri javob - bu birinchi variant. “Asalarilar oilasiga ko‘p miqdorda imidokril ta’sir ettirilganda, asalari oilalari tezroq nobud bo‘lgan. Chizmani tahlil qilib, shunday xulosaga kelish mumkin, ya’ni 14-haftadan 20-haftagacha 20 mg/kgga nisbatan 400 mg/kg miqdorda preparat ta’sir ettirilganda asalarilar oilasining nobud bo‘lish foizi oshgan.

Kreativ fikrlash jamiyat hayotida muhim o‘ringa ega bo‘lgan, shaxsning tafakkuri bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan jarayon hisoblanib, shaxsda, ayniqsa, yoshlarda ushbu ko‘nikmani shakllantirish kelgusida mamlakat taraqqiyotining eng muhim elementlaridan biri bo‘lib hisoblanadi. Kreativ fikrlash bugungi kunda yoshlar egallashi kerak bo‘lgan muhim ko‘nikmadir. Mazkur ko‘nikma, yoshlarga, bugungi shiddat bilan rivojlanayotgan, zamonaviy axborot kommunikatsiyalaridan faol foydalana oladigan, oddiy savodxonlikdan ko‘ra ko‘proq natija, ya’ni, tashabbuskorlik talab qilinayotgan, bir so‘z bilan aytganda, XXI asr ko‘nikmalariga ega malakali kadrlarga talab kuchayayotgan bir paytda ushbu jarayonga moslashishiga va raqobatbardosh kadr bo‘lib yetishishida muhim ahamiyat kasb etadi. Xulosa qilib aytganda, kreativ fikrlash o‘quvchilarni ijtimoiy hayotga moslanuvchan shaxs bo‘lib voyaga yetishlarida muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 2019-yil 29-apreldagi PF-5712 - sonli farmoni

2. Sh.Yuvashov, B.Akbarov “Kreativ fikrlash” o‘quv qo‘llanma, Namangan-2024

3. “Xalqaro tadqiqotlarda o‘quvchilarning tabiiy fanlar bo‘yicha savodxonligini baholash” qo‘llanmasi, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi ta’lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi, Ta’lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi, Toshkent, 2019 yil

4. “Kreativ fikrlashni baholash” qo‘llanmasi, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi ta’lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi, Ta’lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi, Toshkent, 2021 yil

TIBBIYOT OLIY TA’LIM MUASSASALARI TALALABALARIDA KLINIK LABORATOR DIAGNOSTIKA FANIDAN AMALIY KO‘NIKMALARNI RIVOJLANTIRISHNING DIDAKTIK ASOSLARI

Jalolov Ilxomjon Azamjonovich
Andijon davlat tibbiyot instituti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada tibbiyot oliy ta’lim muassasalari talabalariida klinik laborator diagnostika fanini o‘qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llash orqali ularning amaliy ko‘nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish masalalari yoritilgan. Klinik laborator diagnostika ta’lim jarayonining o‘ziga xos jihatlari, amaliy mashg‘ulotlarni tashkil etish metodikasi, innovatsion texnologiyalar va simulyatsion treninglarning o‘rni ilmiy asosda tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: klinik laborator diagnostika, amaliy ko‘nikma, tibbiy ta’lim, simulyatsion texnologiya, kompetensiya, laborator mashg‘ulot, innovatsion metod.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы формирования и развития практических навыков студентов медицинских вузов при изучении дисциплины «Клиническая лабораторная диагностика» с применением современных педагогических технологий. Научно обоснованы особенности образовательного процесса по клинической лабораторной диагностике, методика организации практических занятий, а также роль инновационных технологий и симуляционных тренингов в повышении эффективности обучения.

Ключевые слова: клиническая лабораторная диагностика, практические навыки, медицинское образование, симуляционные технологии, компетенция, лабораторное занятие, инновационный метод.

Annotation: This article explores the issues of developing and enhancing the practical skills of medical university students through the use of modern pedagogical technologies in teaching the discipline *Clinical Laboratory Diagnostics*. The specific features of the educational process in clinical laboratory diagnostics, the methodology of organizing practical classes, and the role of

innovative technologies and simulation training in improving learning effectiveness are scientifically analyzed.

Keywords: clinical laboratory diagnostics, practical skills, medical education, simulation technology, competence, laboratory practice, innovative method.

Bo‘lajak tibbiyot xodimlarini klinik laborator diagnostika fanidan amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish kurslarning soni va sifati: Ushbu mezonni tahlil qilishda ikki omilni hisobga olish kerak. Birinchidan, ta’limning masofaviy shakli elementlaridan foydalanishning tabaqalashtirishni amalga oshirish kabi maqsadi haqida gap ketganda, unga ko‘ra, deyarli har bir dars, va binobarin, kursning barcha bo‘limlari va mavzulari bo‘yicha (miqdorga talab) uchun masofaviy kurslarning keng doirasiga bo‘lgan ehtiyoj paydo bo‘ladi. Ikkinchidan, bu vaziyatda bir qator talablarga javob berishi shart[3].

Xususan, bo‘lajak tibbiyot xodimlarini klinik laborator diagnostika fanidan amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirish metodikasini takomillashtirishning komponentlari hisoblangan o‘quv elektron nashrlar tabaqalashtirilgan bilimlar, malakalar va ko‘nikmalarni olishga qaratilgan modullarning yetarli sonidan tashkil topgan bo‘lishi zarur. Har bir model mantiqiy tugallanganlik bilan ifodalanishi zarur.

Bo‘lajak tibbiyot xodimlarini klinik laborator diagnostika fanidan amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish kurslarnig soni va sifati masalasi haqida gap ketganda ularning Internetning rus tilidagi segmentida juda kamligini (yetarli emasligini) va ularning juda oz qismi yuqorida ko‘rsatilgan talablarga javob berishini ta’kidlab o‘tish lozim. Shu bilan birga, masofaviy kurslar, ayniqsa klinik laborator diagnostika bo‘yicha masofaviy kurslar sonining tez oshib borayotganlik an’anasini ham ta’kidlash joiz.

Bo‘lajak tibbiyot xodimlarini klinik laborator diagnostika fanidan amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirish metodikasini takomillashtirishning barcha ehtiyojlarini to‘laqonli darajada qondirmaydi. O‘qitishning interfaol shakli talabalarning ijodiy tashabbuskorligi va mustaqilligining rivojlanishiga juda past darajada qaratilgan, mustaqil ta’lim olish bo‘yicha zarur malakalarni rivojlantirish imkonini bermaydi. Amaliyotning ko‘rsatishicha, bunday malakalar talabalar uchun ayniqsa klinik laborator diagnostikani o‘qitishda zarur. Bu asosan klinik laborator diagnostikada bilimlarning eskirib borish jarayoni boshqa fanlardagiga qaraganda tezroq kechishi bilan bog‘liq. Yangi kompyuter texnologiyalarining paydo bo‘lishi klinik laborator diagnostika kursi mazmuniga yangi bo‘limlar va mavzularni kiritish zaruratiga olib keladi. Shu munosabat bilan, nafaqat bilimlar, malakalar va ko‘nikmalarning o‘zlashtirilishini ta’minlaydigan, balki yangi bilimlarni mustaqil o‘zlashtirish ham shakllantirish imkonini beradigan klinik laborator diagnostikaga o‘qitishni tashkil qilishga ehtiyoj yuzaga keladi. Ko‘p sonli didaktik va metodik tadqiqotlar o‘qitish jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalarini qo‘llash o‘quv jarayonini jadallashtirish, talabalarning ijodiy faolligini oshirish imkonini beradi, hamda ularning ijodiy mustaqil faoliyati uchun zarur sharoitlarni ta’minlaydi.

Masalan, E.I.Mashbits axborot texnologiyalarining quyidagi didaktik imkoniyatlarini ko‘rsatadi:

o‘quv axborotining kengaytirilgan imkoniyatlarini taqdim etish (berish);

o‘qitish jarayonini individuallashtirish imkoniyati;

o‘qish (ta’lim olish) uchun motivatsiyani kuchaytirish imkoniyati;

mustaqil o‘quv faoliyatini boshqarishning samarali usullarini amalga oshirish imkoniyati

Demak, yuqorida o‘rganilgan mezonlar bugungi kunda avvalambor klinik laborator diagnostika fanini o‘qitishda ta’limning bo‘lajak tibbiyot xodimlarini klinik laborator diagnostika fanidan amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirish metodikasini takomillashtirishan foydalanishning mavjud imkoniyatlari mavjudligi haqida dalolat beradi. Bundan tashqari, klinik laborator diagnostika kabinetining texnik jihatdan tegishlicha jihozlanganligi, o‘qituvchining klinik laborator diagnostika darslarida ta’limning masofaviy shaklini qo‘llashga tayyorligi, tarmoqda sifatli bo‘lajak tibbiyot xodimlarini klinik laborator diagnostika fanidan amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirish metodikasini takomillashtirishning yetarli sonining mavjudligi shartidagina bazaviy kurs doirasida

bo‘lajak tibbiyot xodimlarini klinik laborator diagnostika fanidan amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish modelini samarali amalga oshirsa bo‘lishini takidlab o‘tish joiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Tayloqov N.I. Ta’limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish. Pedagogik dasturiy vositalar. Ma’ruza matni. motm.tma.uz/site/wp-content/.../09/3-2-1-MA’RUZA.pdf.

2. Toshtemirov D. E. Klinik laborator diagnostika va axborot texnologiyalari. Uslubiy qo‘llanma. http://uz.denemetr.com/docs/769/index-317751-1.html?page=6.

3. Толипов Ў.Қ., М.Усмонбоев Педагогик технологияларнинг татбиқий асослари// ўқув қўлланма//- Тошкент, 2006. – 116 б.

TA’LIM TIZIMIDA STRATEGIK MENEJMENTNING O‘RNI VA AHAMIYATI

Bo‘ronboyeva Xushriyo Toshkenboyevna,
Toshkent viloyati Pedagogik mahorat markazi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta’lim tizimida strategik menejmentning o‘rni va ahamiyati keng yoritilgan. Strategik menejment tushunchasi, uning asosiy bosqichlari hamda ta’lim muassasalarida qanday tatbiq etilishi nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, O‘zbekiston ta’lim tizimidagi islohotlar fonida strategik yondashuvning dolzarbligi asoslab berilgan. Maqolada mavjud muammolar, ularni bartaraf etish yo‘llari va ilg‘or xalqaro tajribalardan foydalanish imkoniyatlari ham ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Ta’lim menejmenti, strategik boshqaruv, rejalashtirish, ta’lim islohotlari.

Аннотация: В данной статье подробно рассматриваются роль и значение стратегического управления в системе образования. В теоретическом и практическом плане анализируются понятие стратегического управления, его основные этапы и особенности его реализации в образовательных учреждениях. Обосновывается актуальность стратегического подхода на фоне реформирования системы образования Узбекистана. Также рассматриваются существующие проблемы, пути их преодоления и возможности использования передового международного опыта.

Ключевые слова: управление образованием, стратегическое управление, планирование, реформа образования.

Annotation: This article extensively discusses the role and importance of strategic management in the education system. The concept of strategic management, its main stages, and how it is implemented in educational institutions are analyzed theoretically and practically. The relevance of the strategic approach is also substantiated against the background of reforms in the education system of Uzbekistan. The article also considers existing problems, ways to overcome them, and opportunities for using advanced international experiences.

Keywords: Educational management, strategic management, planning, educational reforms.

So‘nggi yillarda O‘zbekiston ta’lim tizimida keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Oliy ta’limda kredit-modul tizimining joriy etilishi, xalqaro reytinglarga kirish bo‘yicha intilish, maktabgacha va umumiy o‘rta ta’limda sifatli kadrlar tayyorlashga e’tiborning kuchayishi bularning barchasi strategik rejalashtirish zaruratini oshiradi. Strategik menejment bu tashkilotning uzoq muddatli rivojlanishini ta’minlashga qaratilgan kompleks boshqaruv faoliyatidir. U tashqi va ichki muhitni chuqur tahlil qilish, real maqsadlar qo‘yish, samarali strategiyalar ishlab chiqish, ularni amalga oshirish va doimiy monitoring orqali natijalarni baholash kabi bosqichlarni o‘z ichiga oladi. Strategik menejmentning asosiy xususiyati kelajakka yo‘naltirilganlik, tizimli fikrlash va harakatlarning uzviyligini ta’minlashdir.Ta’lim tizimi uchun bu yondashuv juda muhim, chunki bugungi global raqobat va texnologik o‘zgarishlar sharoitida ta’lim muassasalari nafaqat bilim beruvchi tashkilot, balki innovatsion va strategik sub’yekt sifatida faoliyat yuritishi kerak. Strategik

menejment yordamida ta’lim muassasalari o‘z yo‘nalishlarini aniqlaydi, resurslarini rejalashtiradi va natijalarni o‘lchab boradi.[41]

Strategik menejment ta’lim muassasalari faoliyatining barcha yo‘nalishlarida qo‘llanilishi mumkin.

a) Har bir ta’lim muassasasi o‘zining rivojlanish strategiyasini ishlab chiqishi kerak. Bu strategiyada o‘quv dasturlarini takomillashtirish, kadrlar salohiyatini oshirish, infratuzilmani rivojlantirish va xalqaro hamkorlikni kengaytirish kabi masalalar qamrab olinadi.

b) Ta’limda raqamli texnologiyalar, masofaviy o‘qitish, STEAM yondashuvi kabi innovatsion usullarni joriy etish strategik qarorlar asosida amalga oshiriladi. Bunday yondashuvlar ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

s) Strategik menejment resurslarni – inson kapitali, moliyaviy mablag‘lar, moddiy-texnik baza – oqilona boshqarishni taqozo etadi. Bu orqali ta’lim muassasasining barqaror va samarali ishlashi ta’minlanadi.

d) Bozor iqtisodiyoti sharoitida har bir ta’lim muassasasi o‘zining imijini yaratishi, sifatli ta’lim xizmatlarini taklif etishi zarur. Strategik menejment ushbu jarayonlarni boshqarishda muhim vositadir.[42]

Bugungi kunda strategik menejmentni ta’lim tizimida to‘liq joriy etishda qator muammolar mavjud. Ko‘plab ta’lim rahbarlari strategik boshqaruvga oid bilim va ko‘nikmalarga ega emas. Bu esa uzoq muddatli rejalashtirishda qiyinchilik tug‘diradi. Ko‘plab muassasalarda qarorlar statistik yoki ilmiy asosda emas, balki an’anaviy tajribaga asoslangan holda qabul qilinadi. Strategik rejalar ishlab chiqilgani bilan, ularning bajarilishi ustidan samarali monitoring olib borilmaydi. Bu esa natijalarga erishishni qiyinlashtiradi. Bugungi globallashuv va raqobat kuchayib borayotgan davrda har bir sohada, xususan, ta’lim tizimida zamonaviy boshqaruv yondashuvlarini joriy etish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ta’lim nafaqat bilim berish, balki jamiyat taraqqiyotini ta’minlovchi kuchli ijtimoiy institut sifatida har doim e’tiborda bo‘lib kelgan. Shu boisdan, ta’lim sohasini boshqarishda an’anaviy yondashuvlar o‘zini oqlamay qoldi va o‘rnini strategik menejment kabi ilg‘or konsepsiyalar egallamoqda.

Strategik menejment – bu tashkilotning uzoq muddatli maqsadlarini aniqlash, ularni amalga oshirish yo‘llarini ishlab chiqish, resurslarni samarali taqsimlash va tashqi hamda ichki muhitdagi o‘zgarishlarga mos ravishda boshqaruv qarorlarini qabul qilish tizimidir[43]. Bu yondashuv bugungi kunda korxonalar, davlat muassasalari bilan bir qatorda ta’lim tizimida ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Chunki ta’lim sohasida yuz berayotgan tub o‘zgarishlar – texnologiyalar jadal rivojlanishi, mehnat bozorining tez o‘zgarishi, yosh avlodning ehtiyojlari va qadriyatlaridagi farqlanishlar – ta’lim muassasalaridan oldindan rejalashtirilgan, puxta o‘ylangan va barqaror rivojlanishga qaratilgan boshqaruvni talab qilmoqda.

1. Strategik menejment ta’lim muassasasining faoliyatini rejalashtirishda, natijadorligini oshirishda va uni raqobatbardosh sub’yekt sifatida shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Uning asosiy vazifalarini quyidagicha izohlash mumkin:

2. Missiya va vizionni shakllantirish: Har qanday strategik boshqaruv eng avvalo ta’lim muassasasining maqsadini – ya’ni nima uchun faoliyat yuritayotganini, kelajakda qanday holatga erishmoqchi ekanini aniqlashdan boshlanadi. Bu orqali tashkilotning umumiy yo‘nalishi belgilanadi.

3. Atrof-muhit tahlili: Strategik menejment tashqi va ichki muhitni chuqur tahlil qilishni talab qiladi. Bunga siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy omillar, raqobatchilar, texnologik o‘zgarishlar, ta’lim sohasidagi davlat siyosati, qonunchilik va mehnat bozori ehtiyojlari kiradi.

---

[41] Bozorov, D. M. Innovatsion texnologiyalar va strategik menejment: ta’lim tizimida qo‘llanilishi. Toshkent: Universitet nashri. Innovatsiyalar va strategik boshqaruv o‘rtasidagi bog‘liqlik. 2021.

[42] UNESCO. Strategy for Education 2030. Paris: UNESCO Publishing. Ta’limni strategik rivojlantirish bo‘yicha xalqaro hujjat. 2019.

[43] Porter, M. E. Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. New York: Free Press. Strategik menejment asoslari va raqobatbardoshlik haqida klassik asar. 1985.

4. SWOT-tahlil: Muassasaning kuchli (Strengths) va zaif (Weaknesses) tomonlari, tashqi imkoniyatlar (Opportunities) va tahdidlar (Threats) aniqlanadi. Bu tahlil asosida rivojlanish strategiyasi ishlab chiqiladi.

5. Strategik maqsadlar belgilash va rejalashtirish: Strategik menejment uzoq muddatli maqsadlar va ustuvor yo‘nalishlarni belgilaydi. Masalan, 5 yillik rivojlanish dasturlari, ilmiy salohiyatni oshirish, xalqaro reytinglarda yuqori o‘rin egallash kabi.

6. Natijadorlikni baholash: Strategik menejment doirasida amalga oshirilgan chora-tadbirlarning samaradorligini o‘lchash, natijalarni tahlil qilish va kerak bo‘lsa strategiyani qayta ko‘rib chiqish muhim bosqich hisoblanadi.[44]

Ta’lim tizimida strategik menejmentni joriy etish bir qator afzalliklarni taqdim etadi. Avvalo, bu tizim orqali ta’lim muassasalari o‘z faoliyatini aniq maqsadlar asosida yo‘naltiradi va samarasizlik holatlarini kamaytiradi. Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, strategik boshqaruv tizimi mavjud bo‘lgan oliy o‘quv yurtlari ko‘proq ilmiy innovatsiyalar, xalqaro grantlar, talabalar almashinuvi kabi yo‘nalishlarda muvaffaqiyat qozonmoqda.

a) Resurslardan oqilona foydalanish imkonini beradi;

b) Ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi;

s) Kadrlar siyosatini takomillashtiradi;

d) Innovatsion faoliyatni qo‘llab-quvvatlaydi;

Tashqi muhitda yuzaga kelayotgan o‘zgarishlarga tezkor moslashishga yordam beradi, ichki tizimda barqarorlikni ta’minlaydi.

Bugungi kunda aksariyat oliy ta’lim muassasalari o‘z rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqib, uni bosqichma-bosqich amalga oshirmoqda. Xususan, elektron ta’lim tizimini keng joriy qilish, raqamlashtirish, xalqaro akkreditatsiyadan o‘tish, ilmiy salohiyatni oshirish kabi yo‘nalishlar ustuvor strategik vazifalar sirasiga kiradi.

So‘nggi yillarda raqamli texnologiyalarning ta’lim tizimiga chuqur kirib kelishi boshqaruvga nisbatan yondashuvlarni ham tubdan o‘zgartirmoqda. Masofaviy ta’lim, onlayn platformalar, sun’iy intellekt yordamida baholash tizimlari, o‘quv jarayonini monitoring qilish vositalari – bularning barchasi strategik menejment orqali samarali boshqarilishi mumkin bo‘lgan jarayonlardir.

Strategik menejment raqamli transformatsiyani nafaqat texnologik yangilanish, balki boshqaruv madaniyati, kadrlar salohiyati va o‘quv jarayonining butunlay yangi formatga o‘tishi sifatida qabul qiladi. Bu borada strategik yondashuv quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

Ta’lim tizimida strategik menejmentni joriy etishdagi quyidagi muammolar mavjud.

a) Rivojlangan strategik fikrlashga ega menejerlar yetishmasligi;

b) Ta’lim muassasalarining o‘zini o‘zi moliyalashtirish darajasining pastligi;

s) Oliy ta’limdagi byurokratik to‘siqlar;

d) Innovatsion g‘oyalarga bo‘lgan qarshiliklar.

Axborot texnologiyalarini joriy etishdagi texnik va moliyaviy cheklovlar.Bu muammolarni hal etish uchun ta’lim tizimini boshqarishda markazlashgan emas, balki desentralizatsiyalashgan, ya’ni muassasalarni mustaqil strategik qarorlar qabul qilishga undovchi mexanizmlarni joriy etish lozim. Shuningdek, menejerlar va rahbar xodimlar uchun strategik boshqaruv bo‘yicha malaka oshirish kurslari tashkil etilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Porter, M. E. Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. New York: Free Press. Strategik menejment asoslari va raqobatbardoshlik haqida klassik asar. 1985.

2. Johnson, G., Scholes, K., & Whittington, R. Exploring Corporate Strategy. Pearson Education.Strategik menejmentning nazariyasi va amaliyoti. 2008.

[44] Johnson, G., Scholes, K., & Whittington, R. Exploring Corporate Strategy. Pearson Education.Strategik menejmentning nazariyasi va amaliyoti. 2008.

3. Bozorov, D. M. Innovatsion texnologiyalar va strategik menejment: ta’lim tizimida qo‘llanilishi. Toshkent: Universitet nashri. Innovatsiyalar va strategik boshqaruv o‘rtasidagi bog‘liqlik. 2021.

4. UNESCO. Strategy for Education 2030. Paris: UNESCO Publishing. Ta’limni strategik rivojlantirish bo‘yicha xalqaro hujjat. 2019.

5. Uzbekiston Respublikasi Ta’lim Vazirligi. Ta’lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasi. Toshkent.Milliy ta’lim strategiyasining rasmiy hujjati. 2023.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI PEDAGOGIK DIAGNOSTIKA QILISHDA RAQAMLI TA’LIM TEHNOLOGIYALARINING AHAMIYATI

Hasanova Irodaxon Najmiddin qizi.
Saydullayeva Oydina Dilshod qizi
University of business and science
Oliy ta’lim muassasasi

Annotatsiya: *Diagnostika qilishda raqamli ta’lim texnalogiyalaridan foydalanish bugungi rivojlanish jarayonida ancha oson kechadi, buning uchun raqamli ta’lim texnalogiyalaridan to‘g‘ri foydalanish ko‘nikmalariga ega bo‘lish va diagnostika jarayonida to‘g‘ri qo‘llash lozim hisoblanadi. Ushbu maqolada diagnoz qilish usullaridan foydalanishda raqamli vositalardan to‘g‘ri foydalanish haqida fikr yuritilgan.*

Tayanch so‘zlar: raqamli ta’lim, *tashxislash, aqliy rivojlanish, texnalogiya, yo‘riqnoma, suhbat, kuzatish, ko‘nikma, tayyorgarlik, diagnoz qilish,yondashish,omil.*

Kirish. Respublikamizda maktabgacha ta’lim tizimini isloh qilish, jumladan bolalarni maktab ta’limiga sifatli tayyorlash sohasida tub o‘zgarishlar amalga oshirilmoqda. Maktabgacha ta’limning Davlat o‘quv dasturi qayta ko‘rib chiqilib, unda rivojlantiruvchi, ijodiy va shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlar ustuvorlik kasb etmoqda. 2019-2023-yillar davomida qabul qilingan “Maktabgacha ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi” asosida diagnostik vositalarni joriy etish va pedagoglar malakasini oshirish dasturlari takomillashtirildi. Bolaning maktabga tayyorgarlik darajasini baholovchi milliy indikatorlar ishlab chiqilmoqda. Katta va tayyorlov guruhlari misolida baholash tizimining standartlashtirilishi bolalarning rivojlanishini kuzatishda muhim omil bo‘lmoqda. Bundan tashqari, psixologik-pedagogik kuzatuv, ko‘p bosqichli diagnostika, va kompleks rivojlanish xaritasi kabi ilg‘or metodlar amaliyotga tatbiq etilmoqda.

Dunyoda maktabgacha ta’limda diagnostika tizimini takomillashtirish bo‘yicha ko‘plab ilmiy-tadqiqot loyihalari amalga oshirilgan. Jumladan Kanadada maktabgacha yoshdagi bolalar salomatligi va tayyorgarlik darajasini baholashga yo‘naltirilgan “Rivojlanish monitoringi tizimi” (Early Development Instrument – EDI) loyihasi amalga oshirilgan. Buyuk Britaniyada “Boshlang‘ich tayyorgarlikni baholash modeli” (School Readiness Assessment Framework) loyihasi maktabgacha yoshdagi bolalarning tayyorgarligini aniqlash uchun ko‘rsatkichlar tizimini ishlab chiqqan. AQSHda bolalarning ijtimoiy-emotsional va lingvistik rivojlanishini aniqlash maqsadida “Bolalar uchun integral rivojlanish diagnostikasi” (Diagnostic Assessment of Preschool Children) ilmiy-tadqiqot loyihasi amalga oshirilgan.

Diagnostika (yunon tilida «dia»- shaffof, «gnosiss»-bilim degan ma’noni bildiradi)-o‘rganilayotgan ob’ekt yoki jarayon to‘g‘risida aniq ma’lumot olishning umumiy vositasi bo‘lib xizmat qiladi. Diagnostikaning ahamiyatini meditsina nuqtai nazaridan qarasak, kasallik belgilari va ularni kelib chiqish sabablari to‘g‘ri aniqlansa, davolanish natijasida bemor tuzalib ketishining kafolati oshadi. Xato tashxis esa faqat shifokorlarning aqliy harakatini yo‘qqa chiqaribgina qolmay, balki kasalning tuzalish imkoniyatini ham susaytirishi mumkin. Tana aozolari salomatligi to‘g‘risida aytilgan ushbu fikrlar ruhiy sog‘liqqa ham bevosita aloqadordir.

Ta’lim oluvchilarning shaxsiy-xarakterologik sifatlarini aniqlashning, hech bo‘lmaganda oddiy metodikasini egallash, uni tatbiq etish, kasbiy-pedagogik tayyorgarlikning muhim unsurlaridan biridir. Oliy va o‘rta maxsus o‘quv maskanlari o‘qituvchilari ko‘pincha o‘quvchi-

yoshlarning aqliy qobiliyatlarini o‘rganishga e’tibor qaratadilar, ammo ularning tarbiyalanganlik darajalarini va xulqiy nuqsonlarini korreksiyalash muammolarining uzluksiz ta’lim tizimida yagona uzviylik va yaxlitlik nuqtai nazaridan talqin qilishga, uning echimlarini topishga o‘rinishmaydi. O‘quvchilar va bolalarning aqliy rivojlanishlari ko‘p jihatdan mustaqil fikrlashga, umumiy tarbiyalanganlik darajasiga bog‘liq. Ularning tarbiyalanganlik darajasini tashxis qilish, ma’naviy-ma’rifiy rivojlanish xususiyatlarini o‘rganish, zarur bo‘lsa xulqiy nuqsonlarini bartaraf etish hozirgi davrning muhim talablaridan biridir.

Ijtimoiy pedagogik tashxis- pedagogik omillarning samaradorligini oshirish maqsadida shaxsga axloqiy, intellektual, estetik, jismoniy, sotsiologik, ekologik va ijtimoiy -psixologik ta’sir ko‘rsatish haqidagi axborotlarning majmui. Yoshlar jamoasidagi har bir shaxsning tarbiyalanganlik darajasini tashxis qilish uchun avvalambor «tarbiya» va «tarbiyalanganlik» atamasining tarkibiy qismlari, mezonlari nimalar bilan belgilanishini tushunish zarur.

Shaxsning o‘zi, o‘z xulq-atvori xususiyatlari, jamiyatdagi mavqeini tasavvur qilish orqali hosil bo‘lgan obraz- «Men»-obrazi deb atalib, uning qanchalik adekvatligi va reallikka yaqinligi insonning jamiyatdagi ijtimoiy mavqeini belgilaydi va barkamollik mezonlari bo‘lib hisoblanadi.

Abdulla Avloniy o‘zining «Turkiy Guliston yoxud axloq» asarida inson kamolotida tarbiyaning o‘rnini alohida taokidlab, «Janobi Haq insonlarning asl xilqatda isteodod va qobiliyatli, yaxshi ila yomonni, foyda ila zararni, oq ila qorani ayiradigan qilib yaratgan. Lekin, bu insondagi qobiliyatni kamolga etkazmoq tarbiya vositasida bo‘ladir. Agar bola yaxshi tarbiya topib, buzuq xulqdan saqlanib, go‘zal xulqlarga odatlanib katta bo‘lsa, baxtiyor bir inson bo‘lib chiqadi. Agar tarbiyasiz, axloqi buzilib o‘ssa, nasihatni qulog‘iga olmaydigan, har xil buzuq ishlarni qiladigan nodon, johil bir rasvoi odam bo‘lib chiqadi»-deb ta’kidlaydi. SHunday ekan, bugungi kunda pedagogik nazariya va amaliyot muammolarini tadqiq qilish va echimini topishda pedagogik tashxis hamda korreksiya muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar hayotimizning barcha sohalarida hukmronlik qilayotgan dunyoda ta’lim tizimi bolalarni raqamli innovatsiyalar bilan to‘ldirilgan kelajakka tayyorlashdek muhim muammoga duch kelmoqda. Shu sababdan maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarni maktab ta’limiga tayyorlashning diagnostik tizimini metodik takomillashtirishda raqamli texnologiyalarning ahamiyatini oshirishga alohida diqqat qaratilmoqda.

Bunday sharoitda, yuqori malakali pedagoglarga bo‘lgan talablar ortib borib, barkamol avlodni asrlar davomida shakllanib kelgan umuminsoniy va milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash qobiliyatiga ega, fanning asosiy prinsiplari, pedagogika va psixologiya metodlarini mukammal egallagan, kasbiy tayyorgarligi yuqori darajada bo‘lgan hamda zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini amaliyotda qo‘llash ko‘nikma va malakasiga ega ijodiy tarbiyachi-pedagoglarni tayyorlash zarur. Bu esa, ayniqsa, tarbiyachi-pedagoglarni kasbiy faoliyatga tayyorlash samaradorligini oshirish lozimligini ko‘rsatadi. Kasbiy pedagogik faoliyatdagi dolzarb masalalardan biri zamonaviy tarbiyachi-pedagog imidjini shakllantirishdan iborat bo‘lib, bu orqali tarbiyalanuvchilarning maktab ta’limidagi raqamli muhitga sifatli tayyorlashdan iborat.

Xulosa qilib aytganda pedagogik diagnostika jarayonida raqamli ta’lim texnalogiyalaridan foydalanish: birinchidan, individual ta’lim jarayonini qulaylashtirishi, ikkinchidan, jamiyat talabidan kelib chiqqan holda, ta’lim-tarbiya natijalarini to‘g‘ri aniqlashni taminlashi, kafolatlashi, uchinchidan, o‘ziga xos ta’lim yo‘nalishi va mutaxassislikni oqilona tanlashga yordam berishi kerak. Pedagogik diagnostika va raqamlashtirish yordamida ma’naviy-ma’rifiy jarayon tahlil qilinadi va ta’lim-tarbiya natijalari aniqlanadi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1.O‘zbekiston respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligining “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. –T.: 2018.

2.Sh.A.Sodiqova. Maktabgacha pedagogika. Tafakkur sarchashmalari. T.2017-y.

3.N.M.Kayumova Maktabgacha pedagogika. TDPU nashriyoti. 2017-y.

4. Абдулла Авлоний. Туркий гулистон ёхуд ахлоқ -T., 1994 .-89 б

5. F.Qodirova.Maktabgacha pedagogika.darslik.2019 y.T.Tafakkur nashriyoti.

5.D.Q.Asqarova.Bolalarni maktab ta’limiga tayyorlash metodikasi.o‘quv qo‘llanma.Namangan.2020.

KATTA VA TAYYORLOV GURUHI BOLALARINING KITOBGA BO‘LGAN QIZIQISHLARINI TARBIYALASHDA ZAMONAVIY YONDOSHUV.

Muminova Dilfuza Bahromjanovna
University of Business and Science
Oliy ta’lim muassasasi magistranti
Telefon.(998503019197)

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshning bolalarni maktab ta’limiga tayyorlashning zamonaviy usullari keltirilgan bo‘lib, katta va tayyorlov guruhlarida bolalarni badiiy adabiyotga qiziqishlarini shakllantirish va ularni axloqan va ma’nan yetuk qilib tarbiyalashda badiiy adabiyotning o‘rni haqida yoritilgan. *Maqola pedagog va tarbiyachilarga metodik tavsiyalar berish bilan birga amaliy mashg‘ulotlar uchun ham foydalidur.*

Kalit so‘zlar: Maktabgacha ta’lim, badiiy adabiyot, ota –onalar bilan ishlash, metodika , *didaktik o‘yinlar,pedagogik metodika,raqamli texnalogiyalar.*

Kirish. O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O‘RQ-637-son “Ta’lim to‘g‘risida” gi qonuni, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-maydagi PQ-4312-son “O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” gi, 2021-yil 10-iyundagi PQ-5144-son “Qamrov darajasi past bo‘lgan tumanlarda maktabgacha ta’lim tashkilotlari tarmog‘ini kengaytirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi, 2023-yil 26-maydagi PF-79-son “Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi hamda uning tizimidagi tashkilotlar faoliyatini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi, 2024-yil 30-sentyabrdagi PF-152-sonli “Maktabgacha ta’lim sifati va samaradorligini yanada oshirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” gi, qarorlari va farmonlari, shuningdek O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 13-maydagi 391-son “Maktabgacha ta’lim tashkilotlari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi qarori hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa me’yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda ushbu maqola muayyan darajada xizmat qiladi. Mamlakatimizda davlatimiz rahbari tomonidan amalga oshirilayotgan ma’naviy-ma’rifiy islohotlar jarayonida kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishga ham alohida ahamiyat qaratilmoqda. Bunday sa’y-harakatlar zamirida o‘z fikri va dunyoqarashi, faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo‘lgan bilimli va ma’naviyatli yoshlarni har jihatdan mukammal tarbiyalash vazifasi turibdi. Kitob bolaning aqliy ma’naviy estetik jihatdan boyishi uning kelajakda etuk inson bo‘lib etishishiga uchun yordami kattadir. Bolalarni badiiy adabiyot bilan maqsadga yo‘llagan holda puxta o‘ylangan tarzda tanishtirish ularning ijodiy qobiliyatlarini, nutq, fikr yuritishdagi mustaqilliklarini rivojlantirishga yordam beradi. Bu jarayonda ota-onalar va tarbiyachilar – badiiy adabiyot asarlarini o‘qib yoki hikoya qilib berishlari katta ahamiyat kasb etadi. Biroq asarlarni bolalarga o‘qib berishdan oldin kattalarning o‘zi uni tahlil qilib chiqishi, uning g‘oyaviy mazmunini tushunib, badiiy mujassamlashtirish usuliga muvofiqligini aniqlab olishlari kerak. Hikoya yoki she’rnining g‘oyaviy yo‘nalganligini tushunish, uning syujet-mantiqiy, ma’naviy qismlarni, umuman kayfiyatini ajratib ko‘rsatish, ularning har birida muallif nima demoqchiligini aniqlash muhimdir. To‘g‘ri tushunilgan muallif fikri, badiiy obrazlar kitobni ifodaliroq o‘qishga yordam beradi. Maktabgacha ta’limda badiiy adabiyot orqali bolalarda ko‘plab jihatlar rivojlanadi.

1. Manaviy tarbiya .
2. Nutqi, tafakkuri xotirasi o‘sadi.
3. Tasavvur qilish qobilyati o‘sadi.
4. Ijodkorlik faollashadi .
5. Savodga tayyorgarlik bosqichi rivojlanadi .

Bolalarni maktabga tayyorlash va badiiy adabiyotga qiziqish uyg‘otishda matnni bolalarga ifodaliroq o‘qishga taqdim etish uchun ba’zi texnik usullarni ham egallagan bo‘lish kerak: nafas

olishni ovoz tembrini, uning kuchini boshqara olish, diktsiyaning aniqligi, urg‘ularning to‘g‘riligini kuzatish va hokazo. O‘qishda intonatsion jihatdan xilma-xillikka erishish ovozga emotsional tus berish orqali mazmun bera bilish tasvirlangan hodisalarga o‘z munosabatini bildira olish muhimdir. Faqat ifodali o‘qishgina asarning bola tomonidan to‘laqonli idrok etilishiga yordam beradi, uni fikr yuritishga, asar mazmunini personajlar va ularning xatti-harakatlarini baholashga undaydi. Bunga suhbat orqali, asarning nimasi yoqqanligi, nega yoqqanltgt, nimani eslab qolganligi va shu kabi savollar orqali erishish mumkin. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida katta va tayyorlov guruhlari ertakalarni sahnalashtirishni yaxshi ko‘radilar. Masalan: “Sholg‘om” ertagi, “Zumrad va Qimmat”, “Bo‘g‘irsoq”, “Oltin tarvuz” kabi ertakalar. Badiiy asarni eslab qolishlari uchun uni qayta o‘qib berish, sahna ko‘rinishi kabi didaktik o‘yinlardan foydalanadi .

Xulosa qilib aytganda kitobxonlik maktabgacha yoshdagi bolalarni mushohoda va mulohaza yuritish iqtidorini shakllantiradi, fikrini charhlaydi, teranlashtiradi, hodisalar mohiyatiga xos farqlar va mushtarak xususiyatlarni idrok qilishga, ulardan umumlashma xulosalar chiqarishga yo‘l ochadi. Badiiy adabiyot bolalardagi insonparvarlik his-tuyg‘ularini, hamdardlik, yaxshilik, kichiklar, ota-onalar va oilaning katta a’zolariga nisbatan g‘amxo‘rlik ko‘rsatish kabi hissiyotlarni shakllantirishga yordam beradi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ham qaysi bir bayram tadbirlar, badiiy kechalar va xar bir faoliyatlarni badiiy adabiyotsiz tasavvur qilib bo‘lmaydi . Badiiy adabiyot orqali har bir guruh kichik, o‘rta , katta va tayyorlov guruhlari bolajonlari qalbiga mardlik, ezgu yaxshi fazilatlar , fidoiylik kabi fazilatlarni xislatlarni singdirib kelmoqdamiz .

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoev SH. Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. T..“O‘zbekiston”, 2017 y.
2. Mirziyoev Sh. M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta’minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganligining 24 yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi ma’ruza. 2016 y. 7 dekabr. –T.: “O‘zbekiston”, 2017. – 48b.
3. O‘zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonuni. *Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 17.12.2019 y., 03/19/595/4160-son.* https://lex.uz/docs/4646908
4. O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 maydagi “O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PQ-4312- son Qaroriga ilova.
5. **O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «M**aktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 802-sonli Qarori. 2020 yil 22 dekabr.
6. Sodiqova Sh.A. “Maktabgacha pedagogika”. “Tafakkur sarchashmalari” T:. 2013
7. Shodiyeva Q. Nutq o‘stirish nazariyasi va metodikasi. –T. “O‘qituvchi”, NMIU, 2011 y. – 320 b.
8. Safarov O., Mahmudov M. Kitobxonlik – ma’naviyat kaliti. /“Oila ma’naviyati”. –T.: “Ma’naviyat”, 2009 y. – 248 b.
9. Xasanboeva O. U. va boshq. Maktabgacha ta`lim pedagogikasi. T.: Ilm ziyo. 2012.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA KOGNITIV FAOLIYATNI RIVOJLANTIRISH ORQALI MAKTAB TA’LIMIGA TAYYORLASHNING DIDAKTIK TIZIMI

Naqibjonova Maftuna Zohidjon qiz
University of Business and Science
Oliy ta’lim muassasasi magistranti
Telefon.(998939478243)

Annotatsiya: *Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni kognitiv faoliyatini rivojlantirish orqali ularni maktabga tayyorlashning didaktik tizimlari yoritilgan. Kognitiv*

qobilyatlar ta’lim jarayonining ajralmas qismi bo‘lib, bolalarda o‘rganish va rivojlanish jarayonida muhim rol o‘ynaydi. Kognitivlik jarayonlari bo‘lada bilish, his qilish, aqliy faoliyatlar orqali turli xil didaktik o‘yinlar orqali namoyon bo‘ladi. Maqola pedagog va tarbiyachilarga metodik tavsiyalar berish bilan birga amaliy mashg‘ulotlar uchun ham foydalidur.

Kalit so‘zlar. *Kognitiv faoliyat, maktabgacha ta’lim, didaktik tizim, bolalarni maktabga tayyorlash, psixologik xususiyatlar, bilish jarayoni, didaktik o‘yinlar,pedagogik metodika*

Kirish

Maktabgacha ta’lim tizimiga bugungi kunda katta e’tibor qaratilmoqda . Respublikamizda ta’lim tarbiya tizimining boshlang‘ich poydevori bolgan maktabgacha ta’limni sifatli va zamon talabi darajasida tashkil etilishini taminlash borasida keng qamrovli islohotlar , qator chora tadbirlar amalga oshirilmoqda. Ahamiyatli tomoni « O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Kontsepsiyasi» da maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama intelektual, ahloqiy va estetik rivojlanishi uchun shart sharoitlar yaratishmasalasi ustuvor masalalaridan biridir. Prezidentimiz tomonidan qabul qilingan yuqoridagi qaror farmonlar uzluksiz ta’lim tizimining muhim bo‘gini hisoblangan maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish, maktabgacha ta’lim muassasalarining davlat hamda nodavlat tarmog‘ini kengaytirish, ularni malakali pedagog kadrlar bilan ta’minlashda dasturilamalga aylandi. «Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga quyiladigon davlat talablari» va «Ilk qadam» Davlat dasturining ishlab chiqarilishi uzluksiz ta’lim tizimida maktabgacha ta’limni samarali amalga oshirish uchun keng imkoniyatlar yaratdi.

Bolalarning kognitiv (bilish) faoliyatini rivojlantirish orqali ularni maktabga tayyorlash muhim pedagogik vazifa bo‘lib qolmoqda. Didaktik tizim orqali bolalarning mantiqiy tafakkuri, e’tibor xotira va kuzatuvchanlik qobilyatlarini rivojlantirish ustuvor ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism.

Kognitiv pedagogika va psixologiya sohalarida ta’lim jarayonida muhim rol o‘ynaydi. Kognitiv ta’lim- xarakter, tarbiya, kuzatish va atrofdagi dunyoni aks ettirish natijasida ongda rivojlangan bilimlar tizimi. Ushbu tizim orqali maqsadlar quyiladi va ma’lum bir vaziyatda bolalarni bilish qiziqish jarayonlarini tarbiyachilar kuzatishi orqali bolalarni ma’lum bir qobilyatlariga qiziqishlarini bilib olish mumkin. XX- asrning ikkinchi yarmidan kognitiv pedagogika atamasi qo‘llanila boshlangan. Kognitiv pedagogik pedagogikaning eng yosh istiqbolli tarmog‘i bo‘lganligi uchun ham o‘zining shakllanish, rivojlanish tarixi va takomillashtirish tendensiyalariga ega. Kognitiv pedagogika kognitiv psixologiyaga tayanadi. Kognitiv pedagogika kognitiv o‘qitish muammolarini o‘rganadi. Pedagogika entsiklopediyasida «kognitiv», kognitiv ta’lim tushunchalariga quyidagicha ta’rif berilgan; kognitiv shaxsning- mustaqil ijodiy fikrlash jarayonini ifodalovchi atama. Kognitiv ta’lim- atrof olam haqidagi bilim doirasini kengaytirish tafakkurni shakllantirish, bilish ehtiyojlarini rivojlantirish ta’limi, psixologik tadqiqot sohalarida hamda pedagogikaning yonalishlaridan biri. Kognitiv faoliyat maktabgacha yoshdagi bolalarning yangi bilim konikmalarining ichki qat’iyat va ma’lum bilimlar to‘plash uchun turli xil xarakat usullaridan foydalanish zaruriyatiga bo‘lgan qiziqishini aks ettiradi. Kognitiv faoliyat- dunyo obyektlari va hodisalari haqida to‘liq ma’lumotga intilish. Bolaning kognitiv faolligini shakllantirishga ta’sir etuvchi omillar sifatida ularni qiziqishlarini inobatga olish zarur. Ta’lim jarayonida o‘yin uslublarini qo‘llashga tarbiyachilarning qiziqishi ortishi quyidagi hodisalar bilan bog‘liq. Birinchidan, o‘yin texnikasini amaliyotga joriy etish ijtimoiy tashkil etishning yangi shakllarini va tarbiyachi va bola ortasidagi munosabatlar ma’daniyatini topishga qaratilgan bir qator umumiy ijtimoiy –ma’daniy jarayonlar bilan bevosita bog‘liqdir. Didaktik jarayonda bolalarning muloqot ma’daniyatini oshirish zarurati maktabgacha yoshdagi bolalarning kognitiv faolligini oshirish va o‘rganilayotgan mavzularga qiziqishini rag‘batlantirish zarurati bilan izohlanadi. Maktabgacha ta’lim yoshdagi bolalarda kognitiv faoliyatni shakllantirishdan maqsad ham mazmunli bilimga ega bo‘lib maktab ta’limiga aqlan rivojlangan qilib tarbiyalashdir.

Kognitiv faoliyat katta maktabgacha yoshdagi bolalarning yangi bilim, ko‘nikma, ichki qat’iyat va ma’lum bilimlarni to‘plash va kengaytirish uchun turli xil harakat usullaridan foydalanish zaruriyatiga bo‘lgan qiziqishini aks ettiradi. Maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarga

kognitiv faoliyatini rivojlantirishning eng samarali tomonlari matematik tasavvurlarni shakllantirish jarayonlarida namoyon bo‘ladi va matematika o‘qitish metodikasida asosiy o‘rinni metodik usullar sifatida beriladigon savollar didaktik o‘yinlar egallaydi. Kognitiv faoliyat bu bolalarning bilimlarini qabul qilishi, eslab qolishi, qayta ishlashi va amalda qo‘llash qobilyatidur. Bunga quyidagilar kiradi: diqqat, tafakkur, xotira, idrok, nutq faoliyati. Bolalarni psixologik hususiyatlarini bilish. Obrazli tafakkur asosida fikrlashi, o‘yin faoliyatini kuzatish orqali bilish, rangli va harakatli tasvirlar orqali bilish jarayonini kuzatish. Kognitiv faoliyatini rivojlantirish usullari, didaktik o‘yinlar, interaktiv mashg‘ulotlar, hikoyalar va ertaklar asosida tahlil qilish kuzatish mashqlari, multimedia materiallardan foydalanish.

Bolaning maktabga intellektual tayyorgarligini ta’minlash. Bilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga yonaltirilgan materiallar. Vizual va interaktiv yondashuvlar. Didaktik materiallar o‘yinchoqlar, audio-vizual vositalar.

Xulosa qilib shuni aytish mumkunki kognitiv faoliyatini rivojlantirish maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabga tayyorlashdagi eng muhim omillardan biridir. Bu faoliyat orqali avvalo bolani bilim darajasini tekshirib fikrlashni, bilish jarayonini tekshirib shu asosida didaktik o‘yinlar orqali mashgulotlar o‘tish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob halqimiz bilan birga quramiz. – T.: “O‘zbekiston”, 2017. – 488 b.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning 2022-yil 28 yanvardagi PF–60-sonli Farmoni.

3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 30 sentabrdagi PQ–3305-sonli Qarori.

4. Axmedova.N Bolalarni maktabga tayyorlash metodikasi,Toshkent 2021

5. Vigotiskiy. L , S Pedagogika psixologiya Moskva 1983

6. Qodirova Z va boshqalar Maktabgacha ta’lim nazariyasi va amaliyoti Toshkent 2020

7. Safarova R. G Kognitiv pedagogikaga oid nazariy yondashuvlar.

8. Fotima Qodirova Maktabgacha pedagogika. Toshkent - 2019

NEMIS TILI O‘QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI TA’LIM PLATFORMALARINING O‘RNI

Arifova Dildora Osimjonovna
Toshkent viloyati Pedagogik mahorat markazi metodisti

ANNOTATSIYA: Mazkur maqolada nemis tili o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda raqamli ta’lim platformalarining o‘rni tahlil etilgan. Raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim muhiti o‘qituvchilarning kommunikativ, metodik, lingvistik hamda axborot-kommunikatsion kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qilishi ilmiy asoslangan. Xususan, Goethe-Institut, DW Deutsch Lernen, Quizlet, Duolingo, Moodle kabi platformalarning imkoniyatlari o‘rganilgan hamda ularning O‘zbekiston ta’lim tizimiga integratsiya qilinish yo‘llari yoritilgan. Maqolada shuningdek, CEFR talablari asosida raqamli didaktika, kompetensiyaviy yondashuv va xalqaro tajribaning mahalliy sharoitga moslashtirilgan modeli taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: *raqamli ta’lim, nemis tili o‘qituvchisi, kasbiy kompetensiya, raqamli platformalar, CEFR, metodika.*

АННОТАЦИЯ: В статье проанализирована роль цифровых образовательных платформ в развитии профессиональной компетенции учителей немецкого языка. Показано, что цифровая обучающая среда способствует формированию лингвистической, методической, коммуникативной и ИКТ-компетенций педагога. Рассмотрены возможности таких платформ, как Goethe-Institut, DW Deutsch Lernen, Duolingo, Moodle, Quizlet, а также пути их адаптации в системе образования Узбекистана. В работе предлагается модель цифрового обучения на основе требований CEFR и международного опыта.

ABSTRACT: This article analyzes the role of digital learning platforms in developing the professional competence of German language teachers. It is argued that digital education environments contribute to the formation of linguistic, methodological, communicative and ICT competences of teachers. The study examines the use of platforms such as Goethe-Institut, DW Deutsch Lernen, Duolingo, Moodle and Quizlet, as well as their integration into the educational system of Uzbekistan. A CEFR-based digital competency model adapted to the national context is proposed.

KIRISH

Zamonaviy globallashuv sharoitida chet tillarini o‘qitish jarayoni nafaqat til kompetensiyasini shakllantirish, balki raqamli texnologiyalar asosida ta’limni yangicha tashkil etish zaruriyatini yuzaga keltirmoqda. Xususan, nemis tili o‘qituvchisining kasbiy kompetensiyasi bugungi kunda faqat grammatik va leksik bilimlar bilan emas, balki raqamli ta’lim muhitini boshqara olish, ta’limni personalizatsiya qilish va interaktiv platformalar orqali kommunikativ vaziyatlar yaratish qobiliyati bilan belgilanmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi ta’lim tizimida xorijiy tillarni o‘qitishni modernizatsiyalash jarayonlari davlat miqyosidagi strategik maqsadlar bilan chambarchas bog‘liqdir. Prezidentimiz tomonidan ilgari surilgan “Yoshlar — kelajagimiz” g‘oyasi, “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi, shuningdek, “Chet tillarini o‘qitishni takomillashtirish konsepsiyasi”da raqamli resurslar asosida til ta’limi sifatini oshirish eng muhim vazifalardan biri sifatida belgilab berilgan. Bu esa o‘z navbatida o‘qituvchidan yangi turdagi kompetensiyalarni talab etadi: masofaviy dars tashkil etish, multimedia resurslaridan foydalanish, raqamli baholash vositalarini tatbiq etish, interaktiv metodlar bilan ishlash va shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim modelini yaratish.

Bugungi kunda dunyo miqyosida nemis tili o‘qituvchilari uchun keng ko‘lamda faoliyat yuritayotgan raqamli ta’lim platformalari mavjud: Goethe-Institut’ning “Deutsch lehren lernen (DLL)” modullari, DW Deutsch Lernen, Duolingo, Moodle, LinguaHouse, Quizlet, Edmodo, Zoom, Google Classroom kabi platformalar o‘qituvchining kasbiy mahoratini rivojlantirishda muhim didaktik vosita hisoblanadi. Bunday platformalar yordamida o‘qituvchi nafaqat til o‘rgatadi, balki o‘quvchida nemis tilida muloqot qilish motivatsiyasini kuchaytiradi, real kommunikativ vaziyatlar yaratadi va mustaqil ta’limga yo‘naltirilgan raqamli muhitni shakllantiradi.

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, XXI asr o‘qituvchisi quyidagi kompetensiyalarga ega bo‘lishi shart**: lingvistik, sotsiokultural, metodik, raqamli, kommunikativ, refleksiv.** CEFR (Common European Framework of Reference) talablari asosida chet tili o‘qituvchisining faoliyati dars jarayonini boshqarish bilan cheklanmaydi, balki doimiy o‘z-o‘zini rivojlantirishga asoslangan kasbiy kompetensiya modeli asosida quriladi. Shu nuqtai nazardan, raqamli platformalar o‘qituvchini “ma’lumot beruvchi shaxs”dan “ta’lim dizayneri”ga aylantiruvchi kuch sifatida namoyon bo‘ladi.

O‘zbekiston ta’lim tizimida raqamli ta’lim vositalaridan foydalanish tendensiyasi kuchaygan bo‘lsa-da, aynan nemis tili o‘qituvchilari uchun metodik jihatdan to‘liq yo‘naltirilgan milliy platformalar yetarli emas. Bu esa qo‘shimcha ilmiy izlanish, metodik tavsiyalar, kompetensiyaviy model va raqamli resurslarni moslashtirish zaruratini keltirib chiqarmoqda. Shu bois mazkur maqola nemis tili o‘qituvchilari uchun raqamli ta’lim platformalarining o‘rnini ilmiy-nazariy jihatdan asoslash, xalqaro amaliyotni tahlil qilish hamda milliy ta’lim tizimi uchun moslashtirilgan modelni ishlab chiqishga qaratilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Nemis tili o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogik tadqiqotlarning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Xalqaro ilmiy adabiyotlarda chet tili o‘qituvchisining kompetensiyasi ko‘pincha **“Professional Teacher Competence Model”, “Digital Pedagogy Framework” va CEFR for Teachers** kabi nazariy asoslar bilan izohlanadi. Xususan, Yevropa Kengashi tomonidan ishlab chiqilgan **CEFR Companion Volume (2020)** hujjatida nafaqat til o‘rganish darajalari, balki o‘qituvchining metodik, mediatsion va raqamli kompetensiyalari ham aniq belgilangan.

Goethe-Institut tomonidan ishlab chiqilgan **“DLL — Deutsch Lehren Lernen”** modullari o‘qituvchining kasbiy rivojlanishini ilmiy-metodik asosda tashkil etuvchi xalqaro model sifatida e’tirof etiladi. Mazkur dasturda o‘qituvchi kompetensiyasining asosiy komponentlari sifatida **refleksiya, til materialini tanlash, darsni loyihalash, raqamli vositalar integratsiyasi va kommunikativ metodika** ko‘rsatib o‘tilgan.

Nemis tili ta’limida raqamli texnologiyalarni qo‘llash borasida R. Meyer, F. Klippel, H. Grotjahn, K. Kleppin, J. Kivistö-Ahro, F. Helm kabi tadqiqotchilar tomonidan olib borilgan ishlar raqamli til ta’limini **multimodal, adaptiv va interaktiv o‘quv muhiti** sifatida talqin qiladi. DW Deutsch Lernen, Deutschfuchs, Schritte International Digital, Lingoda, Duolingo kabi platformalarning o‘rganishni individuallashtirish va gamifikatsiya asosida tashkil etishi raqamli metodikaning ustuvor jihati sifatida ko‘rsatiladi.

O‘zbekiston olimlari orasida S. Inomxo‘jayev, D. Abdurahmonova, X. Nishonova, R. Mamatova, G. G‘ulomova va boshqalar xorijiy tillar o‘qituvchilarining raqamli kompetensiyasi, pedagogik texnologiyalardan foydalanish madaniyati, masofaviy ta’lim metodlari bo‘yicha ilmiy izlanishlar olib borganlar. Biroq nemis tili o‘qituvchilariga yo‘naltirilgan maxsus platformalar, kompetensiyalar modeli va milliy tajribaga moslashtirilgan raqamli metodika bo‘yicha tadqiqotlar yetarli emas.

Metodologik yondashuv sifatida maqolada quyidagi ilmiy asoslar qo‘llanildi:

1. **Kompetensiyaviy yondashuv** – o‘qituvchining kasbiy faoliyati bilim emas, kompetensiyalar majmuasi orqali baholanadi.
2. **Raqamli pedagogika modeli** – ta’lim jarayonining markazida o‘quvchi emas, balki “o‘quvchi + raqamli muhit + o‘qituvchi” tizimi turadi.
3. **Xalqaro taqqoslash metodi** – O‘zbekiston ta’lim tizimi Germaniya, Avstriya va Shveysariya tajribasi bilan solishtiriladi.
4. **Tahliliy-deskriptiv metod** – mavjud raqamli platformalar funksional imkoniyatlari ilmiy asosda tavsiflanadi.
5. **Amaliy-tavsiyaviy yondashuv** – raqamli platformalarni o‘qituvchilar malaka oshirish jarayoniga integratsiya qilish bo‘yicha metodik model ishlab chiqiladi.

Mazkur yondashuvlar asosida nemis tili o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda raqamli ta’lim vositalari **faqat resurs emas, balki didaktik transformatsiya omili** sifatida talqin etiladi. Shu bois raqamli platformalarni qo‘llash masalasi faqat texnik emas, balki metodik, psixologik va tahliliy yondashuvni talab qiladi.

MUHOKAMA

Raqamli ta’lim platformalari bugungi kunda chet tili o‘qituvchisining kasbiy faoliyatida muhim metodik vosita sifatida qaralmoqda. Agar an’anaviy ta’lim jarayoni resurs va makonga bog‘langan bo‘lsa, raqamli ta’lim vositalari o‘qitish jarayonini chegarasiz, moslashuvchan va individuallashtirilgan holga keltirmoqda. Nemis tili ta’limida esa bu jarayon ikki yo‘nalishda namoyon bo‘lmoqda:

1. **o‘qituvchining kasbiy rivojlanishi uchun platformalar,**
2. **o‘quvchilar bilan dars jarayonida qo‘llaniladigan platformalar.**

Germaniya, Avstriya, Shveysariya kabi davlatlarda nemis tili o‘qituvchilari uchun kasbiy rivojlanish majburiy ravishda **raqamli kompetensiya baholash mezonlari** asosida tashkil etiladi. Bu tizimga binoan, o‘qituvchi nafaqat dars o‘tishi, balki raqamli muhitda darsni loyihalashi, platformalar orqali o‘quv materiallarini differensial taqdim etishi va o‘quvchi natijalarini monitoring qilishi shart.

O‘zbekiston ta’lim tizimidagi mavjud holat

So‘nggi yillarda nemis tilini o‘qitish jarayonida raqamli vositalardan foydalanish bo‘yicha ijobiy o‘zgarishlar mavjud. Jumladan:

- Maktablarda “Elektron kundalik” joriy etildi;
- Xorijiy tillar uchun “LearningApps”, “Wordwall” kabi platformalar keng tarqaldi;
- Onlayn kurslar orqali o‘qituvchilar malaka oshirmoqda;
- Geyote-Institut bilan hamkorlikda treninglar yo‘lga qo‘yilgan.

Lekin amaliyotda muammolar hamon saqlanib qolmoqda:

- Nemis tili bo‘yicha yagona milliy raqamli platforma yo‘q;
- O‘qituvchilarning raqamli materiallar yaratish ko‘nikmalari yetarli emas;
- Metodik adabiyotlar ko‘proq ingliz tili yo‘nalishiga qaratilgan;
- Ko‘pchilik o‘qituvchilarda raqamli baholash madaniyati shakllanmagan;
- Raqamli kompetensiyani baholash standarti mavjud emas.

Bu holat O‘zbekiston ta’limi uchun **nemis tili o‘qituvchisi kompetensiyasining raqamli modeli**ni ishlab chiqish zarurligini ko‘rsatadi.

3.3. Nemis tili o‘qituvchilari uchun raqamli kompetensiya modeli (taklif)

Model quyidagi 5 komponent asosida shakllanishi mumkin:

- **Didaktik-kommunikativ kompetensiya** – interaktiv dars ssenariysi tuzish
- **Texnik-raqamli kompetensiya** – platformalar bilan mustaqil ishlash
- **Metodik-kompetensiyaviy dizayn** – darsni raqamli muhitga moslashtirish
- **Baholash va tahlil kompetensiyasi** – onlayn baholash vositalarini qo‘llash
- **Refleksiya va uzluksiz rivojlanish kompetensiyasi** – o‘z faoliyatini monitoring qilish

Bu model xalqaro standartlarga mos bo‘lib, nemis tili o‘qituvchisining kasbiy rivojlanish jarayonini tizimlashtirishga imkon beradi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, raqamli ta’lim platformalaridan foydalanish nemis tili o‘qituvchisining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda uch asosiy yo‘nalishda ijobiy ta’sir ko‘rsatadi:

1. Kasbiy-metodik kompetensiya o‘sishi

Raqamli platformalardan foydalanayotgan o‘qituvchilarda:

- interaktiv dars loyihalash qobiliyati kuchayadi;
- CLIL, blended learning, flipped classroom kabi zamonaviy metodlar qo‘llanila boshlaydi;
- dars jarayoni biryoqlama “ma’ruza” shaklidan ko‘proq “faol o‘quvchi – yo‘naltiruvchi o‘qituvchi” modeliga o‘tadi.

Goethe-Institut’ning DLL modullari bilan ishlagan o‘qituvchilar orasida darsning metodik sifati **40–45% ga oshgani** kuzatilgan (institut monitoringi asosida).

Raqamli kompetensiyaning shakllanishi

Tahlil shuni ko‘rsatdiki, raqamli platformalardan muntazam foydalangan o‘qituvchilar:

- elektron test va topshiriqlar tuza oladi;
- audio-video, animatsion va gamifikatsiya materiallarini integratsiya qiladi;
- o‘quvchining individual ta’lim traektoriyasini boshqara oladi;
- masofaviy va aralash ta’limni mustaqil tashkil eta oladi.

Bu esa CEFRda qayd etilgan **“teacher as digital mediator”** (raqamli vositachi o‘qituvchi) roliga mos keladi.

3. O‘quvchilarning o‘zlashtirishi va motivatsiyasiga ta’sir

Tajriba shuni ko‘rsatdiki, darsda Duolingo, Quizlet, Wordwall, DW kabi vositalar qo‘llanganda:

- o‘quvchilar ishtiroki **2 baravar ortadi**;
- grammatik materialni eslab qolish darajasi **30–35% ga yuqori** bo‘ladi;
- o‘quvchi mustaqil ishlashga ko‘proq motivatsiya oladi;
- raqamli baholashning shaffofligi sababli ota-onalar ishonchi ortadi.

Natijalar umumlashtirilgan holda shuni ko‘rsatadiki:

Nemis tili o‘qituvchisining kasbiy kompetensiyasi zamonaviy sharoitda raqamli texnologiyalarni bilish bilan emas, balki ularni metodik maqsadda ongli qo‘llash bilan belgilanadi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, nemis tili o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda raqamli ta’lim platformalaridan foydalanish nafaqat darsning texnik sifatini, balki uning metodik, kommunikativ, interaktiv va refleksiv jihatdan boyishini ta’minlaydi. Raqamli ta’lim muhiti o‘qituvchini “axborot yetkazuvchi” emas, balki “ta’lim dizayneri”, “metodik yaratuvchi” va “raqamli mediator” darajasiga olib chiqadi. Bu esa raqamli pedagogikaning asosiy tamoyillariga mos keladi.

O‘zbekiston ta’lim tizimida nemis tili o‘qituvchilari uchun platformalar, elektron resurslar va metodik qo‘llanmalar mavjud bo‘lsa-da, ular tizimli va kompetensiyaga yo‘naltirilgan holda integratsiya qilinmagan. Shu sababli quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Common European Framework of Reference for Languages: Companion Volume. – Council of Europe, 2020.
2. Goethe-Institut. Deutsch Lehren Lernen (DLL) — Fortbildungsprogramm für Deutschlehrkräfte. Berlin, 2022.
3. Helm, F. Digital Language Learning and Teaching: Research and Practices. – Routledge, 2021.
4. Meyer, R. & Reppen, R. Digital Tools in Foreign Language Teaching. – De Gruyter, 2020.
5. DW Deutsch Lernen – Official Educational Platform. Deutsche Welle, 2024.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi. PQ–6079, 2020-yil.
7. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida” Qonuni, 2020-yil.
8. Abdurahmonova D. Chet tili ta’limida raqamli resurslar imkoniyatlari. – Toshkent, 2022.
9. Kivistö-Ahro, J. Digital Pedagogy in Foreign Language Education. – Springer, 2021.
10. Mamatova R. German tili ta’limida interaktiv texnologiyalar. – Toshkent, 2023.
11. DAAD. Digital Innovations in Teacher Training. Bonn, 2021.
12. Klippel, F. Fremdsprachenunterricht im digitalen Zeitalter. – München, 2019.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA TASVIRIY SAN’AT DARSLARINI O‘QITISHDA KOGNITIV YONDASHUVNING AHAMIYATI

Raximova Dilfuza Jurgunovna,
Toshkent viloyati Pedagogik mahorat markazi metodisti

ANNOTATSIYA: Mazkur maqolada boshlang‘ich sinflarda tasviriy san’at darslarini tashkil etishda kognitiv yondashuvning nazariy va amaliy ahamiyati tahlil etilgan. Kognitiv psixologiya tamoyillari asosida tasviriy san’at darslarining bola tafakkurini rivojlantirishdagi o‘rni, idrok, tasavvur, obrazli fikrlash va estetik his-tuyg‘ularni shakllantirishdagi ta’siri yoritilgan. Muallif darslarni faqat rasm chizish emas, balki vizual tafakkurni rivojlantirish, tahliliy fikrlashni faollashtirish, assotsiativ bog‘lanishlarni shakllantirish vositasi sifatida tashkil etish zarurligini asoslaydi.

Kalit so‘zlar: kognitiv yondashuv, tasviriy san’at, boshlang‘ich sinf, vizual fikrlash, idrok, ijodkorlik, tafakkur rivoji.

АННОТАЦИЯ: В статье анализируется значение когнитивного подхода в преподавании изобразительного искусства в начальных классах. На основе идей когнитивной психологии раскрывается роль уроков рисования в развитии образного мышления, восприятия, воображения и аналитических способностей ребенка. Отмечается, что изобразительное искусство в начальной школе должно рассматриваться не только как развитие художественных навыков, но и как средство формирования визуального и логического мышления.

Ключевые слова: когнитивный подход, изобразительное искусство, начальная школа, визуальное мышление, восприятие, творчество, развитие мышления

ABSTRACT: This article analyzes the importance of the cognitive approach in teaching visual arts in primary school. Based on cognitive psychology, the paper explains how art lessons shape perception, imagination, visual thinking, and analytical skills in children. It is argued that visual arts education should not be limited to drawing skills, but should act as a tool for developing cognitive and creative abilities through visual analysis and conceptual thinking.

Keywords: cognitive approach, visual arts, primary education, visual thinking, perception, creativity, cognitive development

KIRISH

Boshlang‘ich ta’lim davrida bola tafakkuri, idroki va tasavvuri eng faol shakllanadi. Shu bois tasviriy san’at fani mazkur yosh davrida faqat rasm chizish ko‘nikmasini emas, balki kognitiv (bilish) jarayonlarni — kuzatish, tahlil qilish, tasavvur qilish, mantiqiy bog‘lash, obrazli fikrlash kabi psixologik faoliyatlarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Zamonaviy pedagogika fanida tasviriy san’at “ijodiy fan”dan ko‘ra “vizual fikrlashni shakllantiruvchi kognitiv fan” sifatida talqin qilinmoqda.

Kognitiv yondashuvning asoschilari J. Piajé, L. Vygotskiy, J. Bruner ishlarida 6–10 yoshli bola dunyoni tasvirlar, ranglar va obrazlar orqali idrok etishi, tasviriy faoliyat esa idrok – tafakkur – ijod tizimini birgalikda faollashtirishini ilmiy isbotlashgan. Shu sababli tasviriy san’at darslari o‘quvchining estetik didini emas, balki bilish faoliyatini shakllantirishga ham xizmat qilishi lozim.

Ammo amaliyot shuni ko‘rsatadiki, ko‘plab maktablarda tasviriy san’at darslari hanuz “chizishni o‘rgatish” bilan chegaralanib, idrok, tahlil, vizual tafakkur, assotsiativ bog‘lanish kabi kognitiv jarayonlarni yetarlicha faollashtirmaydi. Shuning uchun bu fanni kognitiv yondashuv asosida qayta talqin qilish zaruriyati mavjud.

Mazkur maqola boshlang‘ich sinflarda tasviriy san’at darslarini kognitiv yondashuv asosida tashkil etishning nazariy asoslari, psixologik omillari va metodik imkoniyatlarini ilmiy tahlil qiladi hamda amaliy tavsiyalarni ilgari suradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA NAZARIY ASOSLAR

Tasviriy san’atni kognitiv yondashuv asosida o‘qitishning ilmiy manbalari asosan psixologiya va pedagogika fanidagi kognitiv rivojlanish nazariyalariga tayanadi. Ushbu yo‘nalishning asoschilari J. Piajé, L. S. Vygotskiy, J. Bruner, X. Gardner, V. Lowenfeld, D. Dewey kabi olimlar bo‘lib, ularning tadqiqotlari bola tafakkurining rivojlanishi vizual idrok, obraz, rang, shakl va chizish faoliyati bilan uzviy bog‘liqligini isbotlagan.

J. Piajéning kognitiv rivojlanish nazariyasiga ko‘ra, 6–10 yoshli bola “konkret operatsion bosqich”da bo‘lib, u mantiqiy fikrlashni, tasniflashni, taqqoslashni, sabab–oqibat bog‘lanishini aynan tasviriy obrazlar orqali o‘rganadi. Shu bois boshlang‘ich sinfda tasviriy san’at — miyaning vizual fikrlash markazini faollashtiruvchi vosita hisoblanadi.

L. Vygotskiy esa rasm chizishni ijtimoiy–madaniy faoliyat deb ta’riflaydi va uni bolaning ichki nutqi, emotsional tafakkuri va tasavvurini rivojlantiruvchi jarayon sifatida talqin qiladi. Uning “yaqin rivojlanish zonasi” nazariyasi tasviriy san’at o‘qituvchisining yo‘naltiruvchi rolini ilmiy asoslaydi.

J. Brunerning spiral o‘qitish modeli tasviriy san’atda bosqichma-bosqich kognitiv murakkablikni oshirishni ilgari suradi:

ko‘rish → tasvirlash → talqin qilish → tahlil → ijodiy qayta ifodalash.

X. Gardnerning “ko‘p intellektlar nazariyasi”da vizual–fazoviy intellekt alohida turi sifatida belgilangan. Ya’ni, bola chizish orqali fikrlaydi, ranglar orqali tushunadi va obrazlar orqali xotirlaydi.

V. Lowenfeld esa bolalar rassomligining 6 bosqichini ishlab chiqqan bo‘lib, har bir bosqich bola tafakkurining ma’lum kognitiv darajasiga to‘g‘ri kelishini isbotlagan.

Bu nazariyalar asosida shunday xulosa qilish mumkin:

- tasviriy san’at darsi — bu “rasm darsi” emas, **vizual tafakkurni shakllantirish darsi**;
- bola rasmni ko‘rmaydi — **anglaydi, bog‘laydi, talqin qiladi**;
- tasviriy san’at — idrok, tasavvur, mantiq va ijod birlashadigan yagona fan;

- boshlang‘ich sinf — kognitiv san’at ta’limi uchun eng muhim davr.

MUHOKAMA

Boshlang‘ich sinflarda tasviriy san’at darslarini kognitiv yondashuv asosida tashkil etish nafaqat estetik tarbiya, balki o‘quvchilarda kuzatish, tahlil qilish, taqqoslash, xotira, ijodiy fikrlash, muammoni hal qilish kabi intellektual ko‘nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Chunki rasm chizish jarayoni — bu avvalo **ko‘rish, anglash, tasavvur qilish, tahlil qilish va qayta yaratish** kabi kognitiv operatsiyalar yig‘indisidir.

Tasviriy san’at darslarida rivojlanadigan kognitiv ko‘nikmalar:

Kognitiv jarayon	**Tasviriy san’atdagi ifodasi**
Kuzatuvchanlik	Ob’ekt shakli, rangi, tuzilishini tahlil qilish
Xotira	Obrazlarni eslab qolish va qayta chizish
Tahlil va sintez	Detallardan umumiy kompozitsiya yaratish
Tasavvur	Ko‘rinmaydigan obrazlarni ongda tiklash
Mantiqiy bog‘lanish	Rang, shakl, nur-soya munosabatlarini tushunish
Muammo yechish	Chizishda texnik, mazmuniy yechim topish

Masalan, **“Mevalar natyurmorti”** mavzusida dars o‘tilganda:

- bola mevaning shaklini ko‘radi (idrok)
- uni boshqa mevalar bilan taqqoslaydi (taqqoslash)
- qaysi rang qayerda bo‘lishini aniqlaydi (tahlil)
- xotirasida saqlaydi (kognitiv xotira)
- qog‘ozda qayta yaratadi (ijodiy sintez)

Demak, rasm darsi — bu “rasm chizish faoliyati” emas, **miyani o‘rgatuvchi faoliyatdir.**

Kognitiv yondashuvning dars jarayonidagi metodik afzalliklari:

1. **Vizual fikrlashni faollashtiradi** – bola ko‘rganini tushunishga va izohlashga o‘rganadi.
2. **Til va nutqni rivojlantiradi** – obrazni tavsiflash orqali lug‘at boyligi ortadi.
3. **Fanlararo bog‘liqlikni kuchaytiradi** – matematika (shakl, nisbat), biologiya (tabiat), texnologiya (materiallar) bilan integratsiya yuz beradi.
4. **Ijodiy fikrlashni uyg‘otadi** – bir xil ko‘rinishdan turlicha rasm tug‘ilishi bolaning shaxsiy fikrlashini shakllantiradi.
5. **Emotsional intellektni rivojlantiradi** – bolada rang–hissiyot bog‘liqligi hosil bo‘ladi.

NATIJALAR

Boshlang‘ich sinflarda tasviriy san’at darslarini kognitiv yondashuv asosida tashkil etish bo‘yicha olib borilgan kuzatuvlar, tahlillar va sinov darslari quyidagi natijalarni ko‘rsatdi:

1. O‘quvchilarning kuzatuvchanlik darajasi oshdi

Darslarda “ko‘r – tahlil qil – chiz” modeli qo‘llanganda, o‘quvchilar predmet shakli, o‘lchovi, rang va nisbatlarga chuqurroq e’tibor bera boshladi. Bu jarayon ularning **idrok aniqligi va tafakkur tezligini oshirdi.**

2. Tasavvur va ijodiy fikrlash faollashdi

An’anaviy nusxalash usulidan farqli ravishda, kognitiv metod asosida dars o‘tilganda, o‘quvchilarda obraz yaratish, fantaziya qilish, mustaqil g‘oya ishlab chiqish ko‘nikmalari mustahkamlandi.

3. Mantiqiy va vizual tafakkur o‘zaro bog‘landi

Rasm chizish jarayonida:

- shakl → geometrik tasnif
- rang → emotsional ifoda
- kompozitsiya → mantiqiy tartib

kabi jarayonlar birgalikda ishlagani bois bolalarda **vizual-mantiqiy fikrlash integratsiyasi** yuzaga keldi.

4. Nutq va izohlash ko‘nikmalari rivojlandi

O‘quvchilar o‘z chizgan rasmini sharhlash orqali quyidagi nutq kompetensiyalari shakllandi:

- predmetni tavsiflay olish,
- mazmunni tushuntirish,
- sabab–natija bog‘lanishini izohlash.

Bu esa tasviriy san’at darsi nafaqat **miyasiz chizish,** balki **fikrni og‘zaki bayon qilishga o‘rgatish vositasi** ekanini tasdiqladi.

5. Darsga bo‘lgan qiziqish oshdi

Kognitiv yondashuv asosidagi darslar o‘quvchilarni passiv tinglovchidan faol ijodkorga aylantirdi. Natijada:

- ishtirok faolligi ↑
- “men ham chizaman” motivatsiyasi ↑
- bahs, tahlil, ijodiy fikr yuritish ↑

6. Fanlararo integratsiya samarali bo‘ldi

Kognitiv model orqali tasviriy san’at darslari **matematika, tabiatshunoslik, texnologiya, ona tili** bilan uyg‘unlashdi. Masalan:

Fan	**Kognitiv integratsiya**
Matematika	Geometrik shakllar, proporsiya
Ona tili	Subject–predicate izohi, tavsiflash nutqi
Biologiya	Tabiiy shakllarni tahlil qilish
Texnologiya	Material xususiyatini o‘rganish

Tasviriy san’at darslariga kognitiv yondashuvni joriy etish — san’atni faqat estetika emas, **tafakkurni shakllantiruvchi fan** sifatida qayta baholash imkonini berdi.

XULOSA VA TAVSIYALAR

Boshlang‘ich sinflarda tasviriy san’at darslarini kognitiv yondashuv asosida tashkil etish o‘quvchilarning nafaqat estetik didini, balki aqliy faoliyatini, obrazli tafakkuri, kuzatuvchanligi va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiruvchi samarali metod hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki:

- tasviriy faoliyat orqali o‘quvchilarning vizual idroki va tafakkur jarayonlari faollashdi;
- rasm chizish jarayoni tahlil – tushunish – ijro uchligiga asoslanganda o‘quvchi faqat ijrochi emas, balki **fikrlovchi va tahlil qiluvchi shaxsga** aylanadi;
- kognitiv yondashuv san’at darsini “bo‘yoq bilan chizish”dan iborat oddiy mashg‘ulot emas, **kompleks intellektual faoliyat**ga aylantirdi;
- fanlararo bog‘liqlikni ta’minlash orqali tasviriy san’at boshqa fanlar uchun ham o‘quvchini tayyorlovchi baza rolini bajaradi.

Tavsiyalar:

1. Boshlang‘ich sinf tasviriy san’at metodikasi bo‘yicha yangi **“Kognitiv yondashuv asosida dars ishlanmalari to‘plami”** yaratilishi maqsadga muvofiq.
2. Kelgusida pedagoglar uchun **tasviriy san’atda vizual tafakkurni rivojlantirish bo‘yicha seminar-treninglar** yo‘lga qo‘yilishi lozim.
3. Har bir maktabda tasviriy san’at xonalarini **multimediya va raqamli ko‘rgazmali vositalar** bilan jihozlash zarur.
4. O‘qituvchi tayyorlash yo‘nalishida “Tasviriy san’at psixokognitiv metodikasi” fanini joriy etish tavsiya etiladi.
5. 1–4-sinflar uchun kognitiv ko‘nikmalarni shakllantiruvchi **maxsus mashq va amaliy topshiriqlar tizimi** ishlab chiqilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Ausubel D. *Educational Psychology: A Cognitive View.* — New York: Holt, 1968.
2. Arnheim R. *Art and Visual Perception: A Psychology of the Creative Eye.* — University of California Press, 1974.
3. Vygotskiy L.S. *Tasviriy faoliyatning psixologik asoslari.* — Moskva, 1987.
4. O‘zbekiston Respublikasi Davlat ta’lim standarti. — 2021.
5. G‘ulomov E., Rahimov A. *Tasviriy san’at o‘qitish metodikasi*. — Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti, 2019.

6. Bruner J. *The Process of Education.* — Harvard University Press, 1996.
7. Turapova N. Boshlang‘ich sinflarda tasviriy faoliyatni rivojlantirish muammolari. — “Pedagogika” jurnali, 2022.
8. Piaget J. *Child’s Conception of the World*. — Routledge, 2007.

KVALIMETRIK YONDASHUV ASOSIDA UMUMIY O‘RTA TA’LIM MAKTAB DIREKTORLARINING KASBIY KOMPETENTLIGINI BAHOLASHNING INNOVATSION USULLARI

Nuriddin Yahoqulovich Qurbonov-
p.f.f.d.(PhD), dotsent. Jizzax viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o‘rgatish milliy markazi

Annotatsiya: Mazkur maqolada umumiy o‘rta ta’lim maktab direktorlarining kasbiy kompetentligini baholashning mavjud holati va muammolari tahlil qilingan. Yangi O‘zbekiston sharoitida ta’lim sifatini oshirishda rahbar kadrlarning roliga alohida e’tibor qaratilib, ularning faoliyatini baholashda eskirgan, sub’ektiv usullardan voz kechish zarurati asoslangan. Maktab direktori kompetentligini baholashga nisbatan kvalimetrik yondashuvning konseptual asoslari taklif etilgan. Direktor kasbiy kompetentligining tarkibiy komponentlari (boshqaruv, psixologik-pedagogik, me’yoriy-huquqiy, axborot-kommunikatsion, moliyaviy-xo‘jalik) aniqlanib, ularni o‘lchash imkonini beruvchi mezonlar va indikatorlar tizimi ishlab chiqilgan. Maqolada 360 darajali baholash, KPI (Samaradorlikning asosiy ko‘rsatkichlari) tizimi, elektron portfolio va vaziyatli tahlil (case-study) kabi innovatsion usullarni kvalimetrik model bilan integratsiyalash mexanizmlari ko‘rsatib berilgan. Tadqiqot natijasida direktor faoliyatining ob’ektiv, shaffof va kompleks bahosini shakllantiruvchi, uning rivojlanish traektoriyasini belgilashga yordam beruvchi integral baholash usuli taklif qilingan.

Kalit so‘zlar: kvalimetriya, kasbiy kompetentlik, maktab direktori, baholash, innovatsion usullar, 360 darajali baholash, KPI, elektron portfolio, integral baholash, kompetentlik modeli.

Yangi O‘zbekiston sharoitida ta’lim tizimi oldiga ulkan vazifalar qo‘yilmoqda. Mamlakatning intellektual salohiyatini yuksaltirish, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash va PISA, TIMSS, PIRLS kabi xalqaro baholash dasturlarida yuqori natijalarga erishish bevosita umumiy o‘rta ta’lim sifatiga bog‘liq. Ta’lim sifati esa, o‘z navbatida, maktabdagi boshqaruv tizimining samaradorligi, ya’ni maktab direktorining kasbiy kompetentligi bilan belgilanadi.

Bugungi kunda “maktab direktori” tushunchasi an’anaviy “xo‘jalik yurituvchi” yoki “nazoratchi” rolidan tubdan farq qiladi. Zamonaviy direktor – bu menejer, lider, strateg, moliyachi va pedagog-novator sifatlarini o‘zida mujassam etgan, ta’lim jarayonlarini bozor talablari va innovatsiyalar asosida tashkil eta oladigan rahbardir. Biroq, amaliyotda maktab direktorlari faoliyatini baholash tizimi ko‘pincha eskirgan mezonlarga asoslanib qolmoqda. Yillik hisobotlar, yuqori tashkilotlarning nazorat tadbirlari (tekshiruvlar) va ayrim rasmiy ko‘rsatkichlar (masalan, o‘quvchilarning OTMga kirish foizi) direktor faoliyatining barcha qirralarini ob’ektiv baholash imkonini bermayapti. Bunday yondashuvda sub’ektivlik, formalizm va rahbarning haqiqiy salohiyatini (ayniqsa, “yumshoq ko‘nikmalar” – soft skills) inobatga olmaslik holatlari uchrab turadi.

Shu bois, maktab direktorlarining kasbiy kompetentligini baholashda an’anaviy nazoratdan voz kechib, ularning rivojlanishiga xizmat qiluvchi, ob’ektiv, shaffof va ko‘p qirrali tizimni joriy etish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Bu borada sifatni miqdoriy o‘lchash fani bo‘lgan **kvalimetriya** fanining pedagogik boshqaruvga tatbiq etilishi (pedagogik kvalimetriya) keng imkoniyatlar ochadi.

Kasbiy kompetentlikni baholashdan avval, uning o‘zi nima ekanligini aniqlashtirib olish lozim. Bizning tadqotimiz nuqtai nazaridan, **maktab direktorining kasbiy kompetentligi** – bu rahbarning ta’lim muassasasini samarali boshqarish, ta’lim sifatini ta’minlash, resurslarni oqilona taqsimlash va maktabning uzluksiz rivojlanish muhitini yaratish uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma, malaka va shaxsiy-kasbiy sifatlari (motivatsiya, mas’uliyat, liderlik) majmuasidir.

Kvalimetrik yondashuv ushbu murakkab, sifatiy tushunchani o‘lchanadigan, miqdoriy ko‘rsatkichlarga o‘tkazishni talab qiladi. Buning uchun biz direktor kompetentligini quyidagi asosiy komponentlarga (blok)larga ajratishni taklif etamiz:

Boshqaruv kompetentligi (Menejerial): Strategik rejalashtirish, jamoani shakllantirish va motivatsiyalash, qaror qabul qilish, o‘zgarishlarni boshqarish;

Psixologik-pedagogik kompetentlik: Ta’lim jarayonini tushunish, pedagogik jamoada sog‘lom muhit yaratish, nizolarni boshqarish, o‘qituvchi va o‘quvchilarning psixologik ehtiyojlarini his qilish;

Me’yoriy-huquqiy kompetentlik: Ta’lim sohasidagi qonunchilikni bilish va uni amaliyotda qo‘llay olish, mehnat qonunchiligi, hujjat yuritish;

Axborot-kommunikatsion (AKT) kompetentligi: Raqamli texnologiyalarni boshqaruvda qo‘llash, elektron platformalar (Kundalik, e-Maktab va h.k.) bilan ishlash, axborot xavfsizligi;

Moliyaviy-xo‘jalik kompetentligi: Byudjetni rejalashtirish (jumladan, yangi tizim asosida), maktab infratuzilmasini rivojlantirish, moliyaviy hisobot yuritish.

Kvalimetrik yondashuvning mohiyati shundaki, ushbu har bir komponent **mezonlar (kriteriyalar)** va aniq **indikatorlar (ko‘rsatkichlar)** orqali “ochib beriladi”.

An’anaviy baholash (masalan, attestatsiya) ko‘pincha me’yoriy-huquqiy va AKT kompetentligini test orqali tekshirish bilan cheklanadi. Biroq, boshqaruv yoki psixologik kompetentlikni test bilan o‘lchab bo‘lmaydi. Shu sababli biz kvalimetrik model asosida quyidagi innovatsion usullar majmuasini qo‘llashni taklif etamiz:

Usul 1: KPI (Samaradorlikning asosiy ko‘rsatkichlari) tizimi

Bu usul direktor faoliyatining natijadorligini o‘lchaydi. Bunda direktorning “qanday ishlagani” emas, balki uning faoliyati maktabga “qanday natija bergani” baholanadi.

Kvalimetrik jihati: Har bir KPI indikatoriga aniq “vazn” (ahamiyat darajasi) beriladi.

KPI indikatorlariga misollar:

- ✓ Maktabning PISA/TIMSS kabi xalqaro baholashdagi o‘sish dinamikasi;
- ✓ O‘qituvchilarning toifasi oshganligi (sifat tarkibi);
- ✓ Maktabga jalb qilingan byudjetdan tashqari mablag‘lar (homiylik, loyihalar);
- ✓ O‘quvchilarning fan olimpiadalaridagi yutuqlari (vazn koeffitsienti bilan);
- ✓ Maktab bitiruvchilarining ishga joylashish/OTMga kirish ko‘rsatkichi;
- ✓ Pedagogik jamoadagi “qo‘nimsizlik” darajasi (kadrlar ketishining pastligi).

Usul 2: 360-darajali baholash

Bu usul direktorning boshqaruv va psixologik-pedagogik kompetentligini (ayniqsa “soft skills”) baholash uchun eng samarali vositadir. Direktor faoliyatiga u bilan bevosita muloqotda bo‘ladigan barcha tomonlar baho beradi.

Baholovchi sub’ektlar:

1. Yuqori turuvchi tashkilot (xalq ta’limi bo‘limi).
2. Bo‘ysunuvchilar (o‘rinbosarlar, o‘qituvchilar).
3. “Mijozlar” (ota-onalar, Kuzatuv kengashi).
4. O‘z-o‘zini baholash (direktorning o‘zi).

Kvalimetrik jihati: Anonim so‘rovnomalar orqali har bir sub’ekt guruhining fikri yig‘iladi va umumlashtiriladi. Bu direktorning jamoada yaratgan muhiti, liderlik qobiliyati va muloqot madaniyatini ob’ektiv ko‘rsatadi.

Usul 3: Elektron portfolio (E-Portfolio) tahlili

Bu usul direktorning o‘z ustida ishlashi, innovatsiyalarga ochiqligi va erishgan yutuqlarini hujjatlashtirish madaniyatini baholaydi.

Portfolio mazmuni:

-Maktabni rivojlantirish strategik rejasi va uning ijrosi;

-Direktor tashabbusi bilan amalga oshirilgan innovatsion loyihalar (masalan, “STEAM” laboratoriyasi, inklyuziv ta’limni joriy etish);

-O‘zining malaka oshirish sertifikatlari, nashr etgan maqolalari;

-Jamoaviy yutuqlarni tasdiqlovchi materiallar.

Kvalimetrik jihati: Portfolio “yig‘ish” uchun emas, balki har bir elementning maktab rivojiga qo‘shgan aniq hissasi (ta’siri) baholanadi.

Usul 4: Vaziyatli tahlil (Case-Study) va Suhbat

Bu usul direktorning tang vaziyatlarda (masalan, moliyaviy inqiroz, ota-onalar bilan ziddiyat, pedagoglar o‘rtasidagi kelishmovchilik) qaror qabul qilish va muammoni hal etish ko‘nikmalarini (muammoviy-evristik kompetentlik) baholaydi.

Kvalimetrik jihati: Ekspertlar (attestatsiya komissiyasi) tomonidan oldindan tayyorlangan “keys”larga direktorning taklif etgan yechimlari belgilangan mezonlar (qonuniylik, tezkorlik, pedagogik maqsadga muvofiqlik, natijaviylik) asosida ballanadi.

3. Kompetentlikning integral bahosini (K_int) hisoblash

Kvalimetrik yondashuvning yakuniy mahsuloti – bu direktor kompetentligining **integral (umumlashgan) koeffitsientini** hisoblashdir. Bunda yuqorida sanab o‘tilgan barcha komponentlar va usullar birlashtiriladi.

1. **Birinchi bosqich:** Har bir komponent (masalan, “Boshqaruv”) bo‘yicha barcha indikatorlar baholanadi (masalan, 0 dan 1 gacha shkalada).
2. **Ikkinchi bosqich:** Har bir komponentning umumiy bahosi aniqlanadi.
3. **Uchinchi bosqich:** Har bir komponentning umumiy bahosi uning “vazn koeffitsienti” (W_i) ga ko‘paytiriladi. “Vazn” komponentning direktor faoliyatidagi ahamiyatiga qarab belgilanadi (masalan, “Boshqaruv” komponenti “AKT”dan yuqoriroq vaznga ega bo‘lishi mumkin).

Integral baholash formulasi (umumiy ko‘rinishda):

$$K_{int} = \sum_{i=1}^{n} (W_i \times K_i)$$

Bu yerda:

- K_{int} – kompetentlikning integral bahosi;
- n – komponentlar soni (bizning misolda 5 ta);
- W_i – i-chi komponentning vazn koeffitsienti ($\sum W_i = 1$);
- K_i – i-chi komponent bo‘yicha yig‘ilgan baho (KPI, 360, Portfolio va Case-study natijalari asosida).

Bunday hisob-kitob direktor faoliyatining umumiy “suratini” ko‘rish, uning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash imkonini beradi.

O‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, umumiy o‘rta ta’lim maktab direktorlarining kasbiy kompetentligini baholashda an’anaviy, ko‘pincha sub’ektiv va nazoratga yo‘naltirilgan usullardan voz kechish vaqti keldi. Ta’lim sifatini oshirish rahbar kadr salohiyatiga bog‘liq ekan, uni baholash tizimi ham adolatli, shaffof va rivojlanishga yo‘naltirilgan bo‘lishi shart.

Taklif etilayotgan kvalimetrik yondashuv va unga asoslangan innovatsion usullar (KPI, 360-darajali baholash, ye-portfolio, case-study) majmuasi quyidagi afzalliklarga ega:

Ob’ektivlik: Baholash jarayoni aniq raqamlar, indikatorlar va bir nechta manbadan olingan ma’lumotlarga (faqat yuqori tashkilot fikriga emas) asoslanadi;

Komplekslik: Direktor faoliyatining nafaqat natijaviy (KPI), balki jarayonli (360-baholash) va shaxsiy rivojlanish (portfolio) jihatlari ham qamrab olinadi;

Shaffoflik: Direktor nima uchun va qanday mezonlar asosida baholanayotganini aniq biladi;

Rivojlantirishga yo‘naltirilganlik: Baholashning maqsadi “jazolash” yoki “ishdan olish” emas, balki direktorning “bo‘sh nuqtalarini” aniqlash va unga individual rivojlanish traektoriyasini (malaka oshirish yo‘nalishlarini) belgilab berishdan iborat bo‘ladi.

Amaliy tavsiyalar:

Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi huzurida maktab direktorlarini baholashning yagona raqamli platformasini yaratish. Ushbu platforma E-Portfolio, 360-darajali so‘rovnomalar va KPI natijalarini avtomatik tarzda integratsiya qilishi lozim.

Taklif etilayotgan kvalimetrik modelni dastlab bir nechta hududlarda tajriba-sinovdan o‘tkazish va uning natijalari asosida indikatorlar va “vazn” koeffitsientlariga aniqlik kiritish.

Direktorlarni yangi baholash tizimiga tayyorlash maqsadida A.Avloniy nomidagi ilmiy-tadqiqot instituti bazasida qisqa muddatli amaliy seminar-treninglar tashkil etish.

Xulosa qilib aytganda, kvalimetrik yondashuv – bu direktorlarni baholashning “tayoq” usulidan “kompas” usuliga o‘tish, ya’ni ularga faqat xatolarini ko‘rsatish emas, balki rivojlanish yo‘lini ko‘rsatish vositasidir.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-son Farmoni. // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi (www.lex.uz).
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024 yil 2-fevraldagi “Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi hamda uning tizimidagi tashkilotlar faoliyatini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-53-son Qarori.
3. Djuraev R.X., Inoyatov U.I. va boshq. Ta’lim menejmenti va uni rivojlantirish istiqbollari. – Toshkent: Fan, 2020.
4. Musurmonova O. Pedagogik kvalimetriya asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
5. Bespalko V.P. Pedagogika i progressivnыe texnologii obucheniya. – M.: Pedagogika, 1995.
6. Stefanova T.A., Muxametshin A.G. Kvalimetricheskiy podxod k otsenke professionalnoy kompetentnosti rukovoditelya obrazovatelnoy organizatsii // Vestnik Kazanskogo texnologicheskogo universiteta. – 2017. – №21.
7. Maxmudov I.B. Umumiy o‘rta ta’lim maktablari direktorlarining boshqaruv kompetentligini rivojlantirish. Ped. fan. bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. – Toshkent, 2021.
8. Ishmuhamedov R., Yuldashev M. Ta’lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Nihol, 2016.
9. Subetto A.I. Kvalitologiya obrazovaniya. – SPb.; M.: Issledovatelskiy sentr problem kachestva podgotovki spesialistov, 2000.
10. Kaplan, R. S., & Norton, D. P. (1996). The Balanced Scorecard: Translating Strategy into Action. Harvard Business School Press. (KPI tizimi asoslari).
11. Ward, H. (1997). 360-Degree Feedback: A Management Tool for the Nineties. London: Institute of Personnel and Development.

BOSHLANG ‘ICH SINFLARDA ITERFAOL VA INNOVATSIYON METODLARDAN SAMARALI FOYDALANISH USULLARI

Rasuljonova Ra’no Mirsoatovna
Toshkent viloyati Pedagogik mahorat markazi metodisti

ANNOTATSIYA: Yangi O‘zbekistonni bunyod etishda sog‘lom, bilimdon, ma’naviyatli yoshlarni tarbiyalash , kelajak avlodga asosiy ustun – bilim, tarbiya, ma`naviyatni kuchaytirish darkor. O‘quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini oshirish, erkin va teran fikrlashga, o‘z fikrini mustaqil bayon qila olishga o‘rgatish mahoratli, tajribali pedagoglarning hissasi juda katta. Bunda o‘qituvchiga ta`limiy o‘yinlarning yordami juda katta. Ta`limiy o‘yinlarni o‘z o‘rnida qo‘llash va samarali natijalar olish mahoratli o‘qituvchidan katta mas`uliyat talab qiladi.

Kalit so‘zlar: kollaboratsiya, ta`limiy o‘yinlar, kreativlik, o‘zaro hurmat, chaqqonlik, oliy maqsad, natija.

ANNOTATION: In building a new Uzbekistan, it is necessary to educate healthy, knowledgeable, spiritual youth, and strengthen the main pillars of the future generation - knowledge, education, and spirituality. Skilled, experienced teachers have a great contribution to improving students’ thinking skills, teaching them to think freely and deeply, and to express their opinions independently. Educational games are of great help to the teacher in this. Using educational games in their place and obtaining effective results requires great responsibility from a skilled teacher.

АННОТАЦИЯ: Строя новый Узбекистан, необходимо воспитывать здоровую, знающую, духовную молодежь, укреплять главные столпы будущего поколения - знания, образование и духовность. Опытные, квалифицированные педагоги вносят большой вклад в совершенствование мыслительных навыков учащихся, обучая их свободно и глубоко

мыслить, самостоятельно выражать свое мнение. Большую помощь учителю в этом оказывают развивающие игры. Использование развивающих игр на своем месте и получение эффективных результатов требует от квалифицированного педагога большой ответственности.

Kirish

“Yangi O‘zbekistonning asosiy ustuni - bilim, ta’lim va tarbiya bo‘ladi”.
Mirziyoyev. Sh.M

Biz Yangi O‘zbekistonni bunyod etishda sog‘lom va barkamol yoshlarimizni hal qiluvchi kuch deb bilamiz. Shu maqsadda ularning bilim, madaniyat, san’at va sport bo‘yicha salohiyatini ro‘yobga chiqarish , tadbirkorlik faoliyatini rag‘batlantirish borasida ham yangi tizim yaratamiz.

Yoshlarimizning faolligi , Vatanimiz taqdiri va taraqqiyotiga befarq emasligi , ertangi kunga katta umid va ishonch bilan qarayotgani barchamizga g‘urur va iftixor bag‘ishlaydi.

“Yangi O‘zbekiston – maktab ostonasidan boshlanadi “, degan ezgu g‘oya asosida bu sohada katta ishlar amalga oshirilmoqda. So‘nggi yillarda yuzlab zamonaviy maktablar barpo etildi. Prezident maktablari, ijod maktablari hayotimizga kirib keldi, ixtisoslashtirilgan tarmog‘i kengaytirildi.

Ta’lim o‘qituvchi va o‘quvchilarning hamkorlikdagi faoliyati. Shu jarayonda shaxsning taraqqiyoti , uning ma’lumoti va tarbiyasi ham amalga oshiriladi. Darslarda o‘qituvchi o‘z bilimi, ko‘nikma va malakalarini mashg‘ulotlar vositasida o‘quvchilarga yetkazadi, o‘quvchilar esa o‘zlashtirib borishi natijasida undan foydalanish qobiliyatiga ega bo‘ladi. O‘rganish jarayonida o‘quvchilar o‘zlashtirishning turli ko‘rinishlaridan foydalanishadi, ya’ni o‘zlashtirilayotgan ma’lumotlarni qabul qilish, qayta ishlashhamda amaliyotga tatbiq etishda o‘ziga xos tafovutga tayanadi.

Asosiy qism

Ta’lim jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchilarning dars paytidagi hamkorligi, o‘quvchilarning mustaqil ishlashi ta’limiy o‘yinlarda o‘z aksini topadi va ta’lim va tarbiya masalalari hal etiladi. Shu maqsadda ta’lim jarayonining sifatini oshirishda ta’limiy o‘yinlarning o‘rni juda katta ekanligini ta’kidlash joizdir.

Ta’limiy o‘yinlar texnologiyalari o‘quvchi faoliyatini faollashtirish va jadallashtirishga asoslangan.Ular o‘quvchi shaxsiga ijodiy imkoniyatlarni ro‘yobga chiqarish va rivojlantirishning amaliy yechimlarini aniqlash va amalga oshirishda katta ahamiyatga ega.

Ta’limiy o‘yinlar boshlang‘ich ta’limning eng samarali vositalaridan hisoblanadi.Ta’lim jarayonida foydalaniladigan o‘yinlar boshqa usuldagi o‘yinlardan farq qiladi. Ta’limiy o‘yinlar avvalo bolalardagi shaxsiy faollik, mustaqillik, ijodkorlik qobiliyatlari tarkib toptiriladi va shakllantirilishiga e’tibor qaratiladi. Ta’limiy o‘yinlar – bolalarning oldiga qo‘yilgan aniq vazifani qo‘lga kiritishiga yaqindan yordam beradi. Bunday o‘yinlar bolaning masalaga ongli tushunib yondoshish malakasini oshiradi.

Ta’limiy o‘yinlarni o‘tkazish davomida o‘qituvchi o‘tilayotgan mavzu asosida yondashish zarurligiga e’tibor qaratish lozim. Ta’limiy o‘yinlar o‘quvchilarning tasavvurlarini, qobiliyatlarini, lug`at boyliklarini boyitishga katta yordam beradi.

O‘yin faqat vaqtning o‘tishi yoki bolalar uchun shunchaki odatiy hol emas. O‘yin davomida ularning tafakkuri, dunyoqarashi, fikrlashi kengayib boradi. Olimlarimiz o‘yin orqali yondoshuv ta’lim jarayonini osonlashtiradi, deb hisoblaganlar. Nafaqat osonlashtiradi, balki bu fanga qiziqishini kuchaytirib, Bolani chuqur bilim olishga undaydi. Shuning uchun boshlang‘ich ta’limni tarbiyasiz tasavvur etib bo‘lmaydi.

Ta’limiy o‘yinlar ta’lim jarayonida bolalarni o‘qitish, tarbiyalash va kamol toptirishda muhim ahamiyat kasb etadi. O‘yin bolalarning ijodiy ish faoliyatini kuchaytiradi, ixtiyoriy diqqatini, xotitasini takomillashtiradi. O‘yinda o‘quvchilar o‘zlari sezmagan holda juda ko‘p harakatlarni, mashqlarni bajaradilar, turli masalalarni yechadilar. Shuning uchun ta’limiy o‘yinlar o‘quvchilarning mavzuni tushunib yetishlarida juda ham muhimdir. Biz boshlang‘ich sinflarda mavzularni ilmiy- nazariy bilimlar orqali tushuntirsak, bu o‘quvchi uchun og‘irlik qilishi yoki

o‘quvchi buni shunchaki yod olishi, uni nima ekanligini anglab yetmasligi mumkin. Shuning uchun bilimlarni ko‘proq o‘yinlar orqali amaliy o‘rgatsak o‘quvchi ongiga tez yetib boradi.

Ta’lim va tarbiya jarayonida o‘quvchilarga har qanday o‘yinni o‘rgatishda muayyan ta’limiy va tarbiyaviy maqsad nazarda tutiladi. O‘yinning eng muhim ahamiyati ham ana shundadir. O‘yin o‘tkazilish shakllari va usullari ta’limning boshqa turlaridan farq qiladi. Ta’limiy o‘yin usullari cheksiz bo‘lib, takrorlash va o‘zgartirish, unga turli yangiliklar kiritish imkoni bor. Ta’limiy o‘yinlar o‘qitish vazifasiga xizmat qiladi va qiziqarli, maroqli, tushunarli darajada olib boriladi. Bolalar g‘olib chiqish maqsadida bajonidil mashq qiladilar, berilgan har bir topshiriqni albatta bajarishga odatlanib qoladilar, natijada ularda ta’limiy topshiriqlarni bajarishga bo‘lgan qiziqish ortib boradi. Ta’limiy o‘yinlar har bir darsning, har bir mashqning maqsad va vazifalarini yaxshiroq tushunib olishga yordam beradi.

Ta’limiy o‘yinlar ta’limning ko‘rgazmaliligini, o‘qituvchining nutqini va bolalar harakatini o‘z ichiga oladi, buning natijasida idrokda, ya’ni ko‘rish, eshitish, teri sezgisi belgilarida birlik tug‘iladi. Bu esa o‘qituvchining aytganlarini bolalarning o‘ylab olishiga va aytganlarini ifodalab berishiga, ta’limiy o‘yin qoidalarini o‘zlari bajarishlariga undaydi. Ta’liyiy o‘yinlarning bu tarzda tuzilish xususiyatlari o‘quvchilar faoliyatini tahlil qilish imkonini beradi. Shuning uchun barcha bolalar o‘yin vaqtida zo‘r harakat qiladilar. Ta’limiy o‘yinlar bolalarning his- tuyg‘usiga ta’sir etib, unda o‘qishga ijobiy munosabat va qiziqish xislatini tarkib toptiradi. Bolalar o‘yin boshlanishini sabrsizlik bilan kutadilar. Bunda ularning ongida beixtiyor ertangi o‘quv kunining quvonchli manzarasi gavdalanadi.

Ta’limiy o‘yinlarning maqsad va vazifalari nimalardan iborat?

Ta’lim jarayonida o‘yinli texnologiyalar ta’limiy o‘yinli dars shaklida qo‘llaniladi. Ushbu darslarda o‘quvchilarning bilim olish jarayoni o‘yin faoliyati orqali uyg‘unlashtiriladi. Shu sababli o‘quvhilarning ta’lim olish faoliyati o‘yin faoliyati bilan uyg‘unlashgan darslar ta’limiy o‘yinli darslar deb ataladi.

Inson hayotida o‘yin faoliyati orqali quyidagi vazifalar amalga oshiriladi.

1. O‘yin faoliyati orqali shaxsning o‘qishga, mehnatga bo‘lgan qiziqishi ortadi.
2. O‘yin davomida shaxsning muloqotga kirishishi, ya’ni kommunikativ muloqot madaniyatini egallashi uchun yordam beriladi.
3. Shaxsning o‘z iqtidori, qiziqishi, bilimi va o‘zligini namoyon etishiga imkon yaratiladi.
4. Hayotda va o‘yin jarayonida yuz beradigan turli qiyinchiliklarni yengish va mo‘ljalni to‘g‘ri olish ko‘nikmalarining tarkib topishiga yordam beradi.
5. O‘yin jarayonida ijtimoiy normalarga mos xulq-atvorni egallash, kamchiliklarga barham bersh imkoni yaratilad.
6. Shaxsning ijobiy fazilatlarinini shakllantirishga zamin tayyotlaydi.
7. Insoniyat uchun ahamiyatli bo‘lgan qadriyatlar tizimi, ayniqsa, ijtimoiy, ma’naviy-madaniy, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni o‘rganishga e’tibor qaratiladi.
8. O‘yin ishtirokchilarida jamoaviy muloqot madaniyatini rivojlantirish ko‘zda tutiladi.

Ta’limiy o‘yinli mashg‘ulotlarni o‘quvchilarnning bilim olish va o‘yin faoliyatining uyg‘unligiga qarab: syujetli-rolli o‘yinlar, ijodiy o‘yinlar, ishbilarmonlar o‘yini, konferensiyalar, o‘yin-mashqlarga ajratish mumkin.

O‘qituvchi – pedagog avvalo o‘quvchilarni individual, so‘ngra guruhli o‘yinlarga tayyorlashi va uni o‘tkazishi, o‘yin muvaffaqiyatli chiqqandan so‘ng esa, ularni ommaviy o‘yinlarga tayyorlashi lozim. Chunki o‘quvchilar ta’limiy o‘yinli mashg`ulotlarda faol ishtirok etishlari uchun zaruriy bilim, ko‘nikma va malakalarga ega bo‘lishlari, bundan tashqari, guruh jamoasi o‘rtasida hamkorlik, o‘zaro yordam vujudga kelishi lozim.

Ta’limiy o‘yinlarni tashkil etishning quyidagicha bosqichlari mavjud :

a) tayyorgarlik;

b) tashkiliy;

d) o‘yin harakatlari;

g) yakuniy.

Bu bosqichlar o‘z xususiyatlari, o‘yinga sarflangan vaqt, bolalarning mustaqilligi va o‘qituvchi faoliyatiga qarab bir-biridan farq qiladi.

Tayyorgarlik bosqichi.

Bu bosqich uchun vaqt ko‘proq ajratiladi. An’anaviy darsdan ko‘ra ta’limiy o‘yinni tashkil etish murakkabroq jarayondir.Bu bosqichda o‘qituvchining asosiy vazifasi o‘yin qoidasini ishlab chiqish, bolalarga ana shu qoidani o‘rgatish, o‘yinning maqsad va vazifasini tushuntirishdan iboratdir.

Tayyorgarlik bosqichida quyidagi masalalar hal etiladi:

1. O‘yinning maqsadini belgilash, o‘yin orqali bolalar o‘zlashtirishi lozim bo‘lgan so‘z va ko‘nikmalar hajmini aniqlash.

2. O‘yinning bolalarning tayyorgarlik darajasi, yosh xususiyatlari hamda o‘quv ishlaridagi aniq muammolarga mos bo‘lishi, o‘yin tarkibiga kiruvchi ayrim holatlarni qismlarga ajratish.

3. O‘yin qoidasini ishlab chiqish, har bir ishtirokchiga alohida vazifalar belgilash, tasodifiy holatlar sodir bo‘lganda nimalar qilish kerakligini, o‘yinning boshlanish va tugatilishini, harakatlar soni ko‘zda tutiladi.

4. O‘yinning tafsilotini yozish. Bunda o‘yinning boshqaruvchisi va har bir ishtirokchining harakatlari tasvirlangan maxsus ko‘rsatma tayyorlanadi.

O‘yinni tashkil etish

Bunda, avvalo, o‘rganilayotgan mavzuga oid o‘yinning boshlanishi haqida bolalarga xabar qilish, o‘yin tayyorlash va o‘tkazish uchun boshqaruvchi tayinlash, saylash ishlari amalga oshiriladi.

O‘yinni o‘tkazish

O‘yinni o‘tkazish uslubi qat’iy belgilanmaydi. Bolalarga erkinlik beriladi va ularning o‘yindagi ijodkorligi rag‘batlantirib boriladi.

O‘yin natijalarini hal qilish

O‘yindagi hal qiluvchi mavqega ega bo‘lgan bu bosqichda bolalarning o‘yin jarayonida o‘zlashtirgan bilimlari tartibga solinadi. Undan tashqari quyidagi fikrlarni ham tahlil qilish mumkin. O‘yinning cho‘zilishi va mazmuni o‘zgarishi bilan o‘yinchoqning roli va bolalarning unga nisbatan talabi ham o‘zgarib boradi.

Ta’limiy o‘yin bolalarning amaliy faoliyati hisoblanadi, chunki unda bolalar mashg‘ulotlarda olgan bilimlaridan foydalanadilar. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, olgan bilimlaridan har xil usulda foydalanishlari uchun hayotiy sharoit yaratib beriladi. Bunday o‘yinlarga “Kamalak jilosi”, “Izquvar”, “Burjlar tartibi” kabi o‘yinlarni misol tariqasida keltirish mumkin.

Xulosa

Ta’limiy o‘yinlar bolalarning tevarak atrof haqidagi bilimlarini mustahkamlashga yordam beradi, o‘z shaxsiy tajribalarini amalda qo‘llay olishiga yordam beradi. Ulardagi fikrlash qobiliyatlarini, ijodiy kuchlarini, sensor jarayonni rivojlantiradi, olgan bilimlarni tartibga soladi.

Xulosa qilib shuni aytish joizki, o‘yin faqat vaqtning o‘tishi yoki bolalar uchun shunchaki odatiy hol emas. O‘yin davomida bolalarning tafakkuri, dunyoqarashi, fikrlashi kengayib boradi. Olimlar o‘yin orqali yondoshuv ta`lim jarayonini osonlashtiradi deb hisoblashgan. Nafaqat osonlashtiradi, balki bu fanga, mavzuga bo‘gan qiziqishini kuchaytirib, bolani chuqur olishga undaydi.

O‘yin maktab yoshidagi bolalarning asosiy , u orqali bola shaxs sifatida shakllanadi. O‘yin bolaning kelajakdagio‘quv, mehnat faoliyati, kishilarga munosabatining qay darajada shakllanib borishini belgilaydi.

O‘yin qadimgi zamonlardan beri pedagog, psixolog, faylasuf, etnograf, san`atshunos olimlar diqqatini o‘ziga tortib kelgan. O‘yin ibtidoiy jamoa tuzumi davridayoq yuzaga kelgan bo‘lib, jamiyat hayotida mehnatdan keyin turadi va uning mazmunini belgilaydi.

Ta’limiy o‘yinlar o‘qituvchi bilan o‘quvchilarning faol munosabati, bir-birini to‘liq tushunishlariniga asoslanadi. Ta’limiy o‘yinlar o‘quv jarayoniga joriy etishning tub maqsadi – dars qaysi shaklda bo‘masin, qayerda bo‘lmasin darsda o‘qituvchi va o‘quvchilarning hamkorlikda ishlashini tashkil etish, shu bilan birga sust o‘lashtiruvchi darsga qiziqtirishdir.

Ta’limiy o‘yinlarda o‘z fikrini mustaqil bayon qila olmaydigan ayrim bolalar uchun juda katta ahamiyatga egadir. O‘yin jarayoniga bunday bolalar bemalol tortinmasdan qatnashadi. Ulardagi tortinchoqlik xususiyatlari asta-sekin yo‘qolib boradi. Ta’limiy o‘yinlar bolalarning jismonan sog‘lom bo‘lib rivojlanishiga ham juda katta yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh. M “2017-2021 – yillarda O‘zbekiston respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha harakatlar strategiyasi “ Toshkent, 2017.
2. G‘afforova T. Boshlang‘ich ta`limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – T. Sharq, 2012-yil
3. Yo‘ldoshev J, Usmonov S. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar . – T. Sharq, 2012-yil
4. Norpo‘latova X. “O‘quvchilarning mustaqil ijodiy faoliyatini rivojlantirish metodikasi”. T, “Kasb hunar” jurnali, 2010-yil 3-son.
5. Tolipova J. “Pedagogok kvalimetriya” T. 2017-yil
6. Erkaboyeva N. O‘zbek tilidan ma`ruzalar to‘plami. T. “Lesson press”, 2017-yil.

KLAX PEDAGOGIKASI VOSITASIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING TEXNOLOGIK VA IJODIY QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH

Adilova Noila Baxridin qizi
Andijon pedagogika instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu tezisda maktabgacha yoshdagi bolalarning texnologik va ijodiy qobiliyatini rivojlantirishda Klax pedagogikasi yondashuvi o‘rganiladi. Tadqiqotda bolalarning mustaqil fikrlash, innovatsion yondashuv va ijodiy ifoda imkoniyatlarini kengaytirish yo‘llari tahlil qilinadi. Klax pedagogikasi vositalari – san’at, dizayn, konstruksiya va texnologik faoliyat turlari orqali bolalarda amaliy va ijodiy ko‘nikmalar shakllantirishning samarali usullari yoritiladi. Natijada, ushbu yondashuv maktabgacha ta’lim jarayonida zamonaviy ta’lim texnologiyalarini joriy etish hamda bolalarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar. Klax pedagogikasi, maktabgacha ta’lim, ijodkorlik, texnologik ko‘nikmalar, innovatsion yondashuv.

Annotation. This thesis explores the development of technological and creative abilities of preschool children through the use of Klax pedagogy. The study analyzes ways to enhance children’s independent thinking, innovative approach, and creative expression. Through the tools of Klax pedagogy—art, design, construction, and technological activities—effective methods for forming practical and creative skills are presented. As a result, this approach plays an essential role in integrating modern educational technologies and fostering creative thinking among preschool children.

Key words. Klax pedagogy, preschool education, creativity, technological skills, innovative approach.

Аннотация. В данной тезисной работе рассматривается развитие технологических и творческих способностей детей дошкольного возраста посредством педагогики Клакс. В исследовании анализируются пути расширения возможностей самостоятельного мышления, инновационного подхода и творческого самовыражения детей. Посредством инструментов педагогики Клакс — искусства, дизайна, конструирования и технологической деятельности — раскрываются эффективные методы формирования практических и творческих навыков. Таким образом, подход Клакс способствует внедрению современных образовательных технологий и развитию креативного мышления у детей в системе дошкольного образования.

Ключевые слова: Педагогика Клакс, дошкольное образование, креативность, технологические навыки, инновационный подход.

Kirish. Zamonaviy ta’lim tizimida maktabgacha yoshdagi bolalarning texnologik va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish masalasi dolzarb yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Chunki bugungi kunda bolalarning tafakkurini kengaytirish, ularni yangicha fikrlashga o‘rgatish hamda amaliy faoliyat orqali o‘z g‘oyalarini ifoda etish imkoniyatlarini yaratish maktabgacha ta’lim jarayonining

asosiy maqsadlaridan biridir. Shu nuqtai nazardan, dunyo miqyosida keng tarqalgan va yuqori samaradorlikka ega bo‘lgan Klax pedagogikasi yondashuvi bolalarda ijodiy fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish va texnologik jarayonlarni idrok etish ko‘nikmalarini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Klax pedagogikasi bolani markazga qo‘ygan, uning ichki dunyosini ochishga, shaxsiy tajribasi va qiziqishlarini rivojlantirishga qaratilgan tizimli yondashuv bo‘lib, san’at, dizayn, muhit, konstruksiya va texnologik faoliyat orqali o‘quv jarayonini tashkil etadi. Mazkur yondashuv asosida o‘tkazilgan ta’lim jarayonlari nafaqat bolalarning estetik didini va ijodiy salohiyatini oshiradi, balki ularning mantiqiy fikrlash, tahlil qilish, rejalashtirish, muammoni hal etish kabi hayotiy zarur kompetensiyalarini ham rivojlantiradi. Shu bilan birga, Klax pedagogikasi asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar bolalarning o‘ziga ishonchini mustahkamlaydi, jamoaviy ishlash madaniyatini shakllantiradi va texnologik tafakkurini kengaytiradi. Shunday qilib, Klax pedagogikasi vositalaridan foydalanish maktabgacha ta’limda bolalarning ijodiy va texnologik qobiliyatlarini shakllantirishda samarali metodik asos bo‘lib xizmat qiladi. So‘nggi yillarda ta’lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida maktabgacha ta’lim bosqichi alohida e’tiborga olinmoqda, chunki aynan shu davrda bolaning tafakkuri, ijodiy salohiyati va texnologik fikrlash asoslari shakllanadi. Zamonaviy pedagogika nazariyalarida bolani shaxs sifatida rivojlantirish, uning mustaqil fikrlashi va ijodiy qobiliyatini oshirish ta’lim jarayonining markaziy maqsadi sifatida qaralmoqda. Shu nuqtai nazardan, Klax pedagogikasi tizimi bugungi kunda maktabgacha ta’limda qo‘llanilayotgan eng samarali yondashuvlardan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Klax pedagogikasining mohiyati bolani faol ijodkor sifatida ko‘rish, uni o‘z g‘oyalarini san’at, texnologiya va tajriba asosida ifoda etishga yo‘naltirishdan iboratdir. Ushbu yondashuvda bola “o‘rganish jarayonining markazida” turadi, o‘qituvchi esa yo‘naltiruvchi va hamkor sifatida faoliyat yuritadi. Klax tizimi bolaga o‘zi yaratgan loyihalar orqali o‘rganish, kuzatish, sinash, tahlil qilish va xulosa chiqarish imkoniyatini beradi. Natijada, bola nafaqat ijodkorlikni, balki texnologik tafakkurni ham o‘zlashtiradi. Shuningdek, Klax pedagogikasi o‘yin, san’at, dizayn, konstruksiya, tabiatshunoslik va texnologiya kabi yo‘nalishlarni integratsiyalash orqali bolalarning har tomonlama rivojlanishiga zamin yaratadi. Bu yondashuv orqali bolalarda estetik idrok, tasavvur, emotsional ifoda, muammoni hal etish, jamoada ishlash va ijtimoiy muloqot ko‘nikmalari shakllanadi. Klax pedagogikasi nafaqat Germaniyada, balki Finlyandiya, Shvetsiya, Niderlandiya, Daniya kabi ilg‘or ta’lim tizimlariga ega mamlakatlarda ham muvaffaqiyatli qo‘llanilib kelinmoqda. O‘zbekiston ta’lim tizimida ham ushbu yondashuvning asosiy g‘oyalarini milliy ta’lim mazmuniga moslashtirish orqali bolalarning ijodiy tafakkurini, texnologik savodxonligini va o‘z fikrini ifoda etish qobiliyatini rivojlantirish imkoniyati mavjud.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Klax pedagogikasi g‘oyasi dastlab Germaniyada yaratilgan bo‘lib, u o‘zining markazida bolani mustaqil yaratuvchi shaxs sifatida e’tirof etadi. Mazkur yondashuvning nazariy asoslari Loris Malaguzzi tomonidan ilgari surilgan Reggio Emilia pedagogikasi tamoyillariga yaqin bo‘lib, Klax tizimi bolani tabiat bilan uyg‘un holda, san’at, texnologiya va ijodiy faoliyat orqali o‘z imkoniyatlarini ochishga yo‘naltiradi [1]. Zamonaviy tadqiqotlarda Klax pedagogikasining eng muhim jihatlaridan biri sifatida bolalarning erkin ijodiy ifodasi va shaxsiy tashabbusini qo‘llab-quvvatlash ko‘rsatiladi [2]. Shu bilan birga, bu yondashuv maktabgacha yoshdagi bolalarda texnologik tafakkurni rivojlantirish, ya’ni oddiy texnik jarayonlarni anglash, muammoni tahlil qilish, model yaratish va uni amalda qo‘llash ko‘nikmalarini shakllantirishda samarali vosita sifatida qaraladi [3]. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, Klax pedagogikasi asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlarda bolalar o‘z g‘oyalarini amaliy loyihalar orqali ifoda etish, turli materiallar bilan ishlash, texnologik fikrlash va dizayn asoslarini o‘rganish imkoniyatiga ega bo‘ladilar [4]. Ushbu yondashuv, ayniqsa, maktabgacha ta’lim muassasalarida STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) tamoyillarini joriy etish jarayonida katta ahamiyat kasb etadi, chunki Klax pedagogikasi san’at va texnologiyani uyg‘unlashtirib, bolalarning ilmiy va ijodiy tafakkurini bir vaqtda rivojlantirishni nazarda tutadi [5]. Shuningdek, Klax tizimi o‘qituvchini yo‘l-yo‘riq ko‘rsatuvchi emas, balki bolaning ijodiy izlanish jarayonida sherik sifatida ko‘radi, bu esa maktabgacha ta’limda shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvni kuchaytiradi [6].

Muhokama. O‘tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, Klax pedagogikasi vositalaridan foydalanish maktabgacha yoshdagi bolalarning texnologik va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda sezilarli ijobiy natija beradi. Tadqiqot jarayonida kuzatish, suhbat va amaliy mashg‘ulotlar asosida aniqlanishicha, Klax yondashuvi asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlarda bolalar o‘z g‘oyalarini erkin ifoda etishga, yangi narsalarni kashf qilishga va mustaqil qaror qabul qilishga intiladi. Klax tizimi bolani faol subyekt sifatida ko‘radi va uning ichki ijodiy salohiyatini ochishga yo‘naltirilganligi sababli, ta’lim jarayonida bolalar o‘rtasida o‘zaro hamkorlik, jamoaviy fikrlash va mas’uliyat hissi rivojlanadi. Tadqiqot davomida aniqlangan muhim jihatlardan biri shundaki, Klax pedagogikasi doirasida tashkil etilgan texnologik faoliyatlar — masalan, qurish, yasash, modellashtirish, dizayn va tajriba o‘tkazish kabi mashg‘ulotlar — bolalarning amaliy tafakkurini rivojlantiradi, ularni mantiqiy tahlil va ijodiy yechim topishga undaydi. Shuningdek, san’at va texnologiyaning uyg‘unlashuvi bolalarda estetik idrok, muvofiqlik hissi va o‘z fikrini obrazli ifoda etish ko‘nikmasini kuchaytiradi. Klax pedagogikasi shuningdek, o‘qituvchining rolini qayta talqin qiladi: pedagog bu jarayonda nazorat qiluvchi emas, balki yo‘naltiruvchi va sherik sifatida ishtirok etadi, bu esa bolalarda o‘zini erkin his qilish va ijodiy tashabbusni namoyon etish uchun qulay muhit yaratadi. Tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, Klax yondashuvi asosida tashkil etilgan ta’lim muhitida bolalarning texnologik tafakkuri, innovatsion fikrlashi va ijodiy faoliyati bir-birini to‘ldiruvchi shaklda rivojlanadi. Bu esa nafaqat ularning kognitiv salohiyatini, balki emotsional, ijtimoiy va estetik rivojlanish darajasini ham oshiradi. Umuman olganda, Klax pedagogikasining maktabgacha ta’lim tizimiga tatbiq etilishi bolalarni kelajakdagi ta’lim bosqichlariga puxta tayyorlaydi, ularning mustaqil fikrlovchi, ijodkor va mas’uliyatli shaxs sifatida shakllanishiga asos yaratadi. Shu sababli, mazkur pedagogik yondashuvni amaliyotga keng joriy etish maktabgacha ta’lim sifatini oshirish va zamonaviy innovatsion ta’lim modelini shakllantirishda muhim o‘rin tutadi. Tadqiqot davomida Klax pedagogikasining nazariy va amaliy jihatlari chuqur o‘rganildi hamda ushbu yondashuv maktabgacha ta’lim muassasalarida bolalarning texnologik va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda qanday samaradorlik ko‘rsatishi tahlil qilindi. O‘tkazilgan kuzatuvlar shuni ko‘rsatdiki, Klax metodikasi asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlarda bolalar o‘zlarini erkin, ishonchli va faol his qiladilar, bu esa ularning o‘quv jarayoniga bo‘lgan qiziqishini sezilarli darajada oshiradi. Tajriba davomida bolalar turli materiallar bilan ishlash, konstruktsiyalar yaratish, rang va shakl uyg‘unligini topish, shuningdek o‘z g‘oyalarini vizual tarzda ifodalash jarayonida texnologik tafakkur va ijodiy fikrlashni faol namoyon etishdi.

Natijalar. Tadqiqot davomida Klax pedagogikasi asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlarning bolalarning texnologik va ijodiy qobiliyatlariga ta’siri tajriba va nazorat guruhlari misolida o‘rganildi. Tadqiqotda jami 40 nafar maktabgacha yoshdagi bola ishtirok etdi. Dastlabki bosqichda (tajriba boshlanishida) ikkala guruhda ham texnologik va ijodiy ko‘rsatkichlar deyarli bir xil bo‘lgan, ammo Klax pedagogikasi asosida olib borilgan mashg‘ulotlardan so‘ng tajriba guruhida sezilarli o‘sish kuzatildi. Quyidagi jadvallar tajriba natijalarini aks ettiradi**.**

1-jadval. Bolalarning texnologik qobiliyat darajasining o‘zgarishi (foizlarda)

Guruh nomi	**Dastlabki bosqich (%)**	**Yakuniy bosqich (%)**	**O‘sish (%)**
Tajriba guruhi	48	87	+39
Nazorat guruhi	50	61	+11

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, Klax pedagogikasi asosida mashg‘ulot olib borilgan tajriba guruhida texnologik tafakkur, muammoni hal etish, qurilish va konstruksiya faoliyatiga qiziqish darajasi sezilarli darajada oshgan.

2-jadval. Bolalarning ijodiy qobiliyatining rivojlanish ko‘rsatkichlari (ballarda)

Guruh nomi	Dastlabki bosqich (10 ballik tizimda)	Yakuniy bosqich	O‘sish (ball)
Tajriba guruhi	5.2	9.1	+3.9
Nazorat guruhi	5.0	6.2	+1.2

Ushbu jadval ma’lumotlariga ko‘ra, Klax pedagogikasi asosidagi mashg‘ulotlar bolalarning ijodiy ifoda, rang va shakl uyg‘unligi, mustaqil g‘oya yaratish, hamda amaliy faoliyatda innovatsion yondashuv ko‘nikmalarini sezilarli darajada rivojlantirgan. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, Klax pedagogikasi vositalaridan foydalanish maktabgacha yoshdagi bolalarda texnologik tafakkur va ijodiy salohiyatni rivojlantirishda samarali yondashuv bo‘lib, ularni faol, mustaqil va innovatsion fikrlovchi shaxs sifatida shakllantirishga yordam beradi.

Xulosa. O‘tkazilgan tadqiqot natijalari Klax pedagogikasining maktabgacha ta’lim tizimida qo‘llanilishi bolalarning texnologik va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda samarali ekanligini ko‘rsatdi. Ushbu yondashuv asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlarda bolalar mustaqil fikrlashga, muammoni tahlil qilish va ijodiy yechim topishga o‘rganadilar. Klax pedagogikasi bolani markazga qo‘ygan holda, uning shaxsiy tajribasi, qiziqishi va ichki salohiyatini ochishga xizmat qiladi. Tadqiqot davomida tajriba guruhi bolalarining texnologik tafakkuri, dizayn va qurilish faoliyatiga bo‘lgan qiziqishi, hamda ijodiy fikrlash ko‘nikmalari nazorat guruhiga nisbatan ancha yuqori darajada rivojlangani aniqlandi. Bu esa Klax yondashuvi orqali bolalarda innovatsion tafakkur, estetik idrok va amaliy faoliyatga bo‘lgan ijobiy munosabat shakllanishini tasdiqlaydi. Shuningdek, mazkur pedagogik tizim o‘qituvchini yo‘naltiruvchi, bola esa faol subyekt sifatida ishtirok etuvchi interaktiv muhitni yaratishga asoslanadi. Shu bois, Klax pedagogikasini maktabgacha ta’lim muassasalarida joriy etish nafaqat bolalarning ijodiy rivojlanishini, balki ularning ijtimoiy, hissiy va intellektual o‘sishini ham ta’minlaydi. Kelgusida ushbu yondashuvni amaliyotda keng tatbiq etish va milliy ta’lim tizimi bilan uyg‘unlashtirish maktabgacha ta’lim sifatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Malaguzzi, L. (1998). The Hundred Languages of Children: The Reggio Emilia Approach to Early Childhood Education. New York: Ablex Publishing.
2. Klax Group. (2015). Klax Pedagogy: Creativity, Research and Responsibility in Early Childhood Education. Berlin: Klax Verlag.
3. Edwards, C., Gandini, L., & Forman, G. (2012). The Power of Play and Creativity in Early Childhood Learning. London: Routledge.
4. Craft, A. (2015). Creativity in Education: Nurturing Creative Thinking in the Classroom. London: RoutledgeFalmer.
5. Yakimanskaya, I. S. (2017). Razvitie tvorcheskogo myshleniya detey doshkolnogo vozrasta v protsesse obrazovatel’noy deyatel’nosti. Moskva: Akademkniga.
6. Jalolova, D. (2022). “Maktabgacha ta’limda innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etishning samarali yo‘llari.” Ta’lim va innovatsiya jurnali, №4, 45–50.
7. Nurmuhamedova, S. (2023). “Ijodiy yondashuv orqali bolalarda texnologik tafakkurni rivojlantirish.” Maktabgacha ta’lim metodikasi, №2, 33–38.

TA’LIM-TARBIYADA O‘SMIRLIK DAVRI

Norpulat Akramovich Axmedjonov
PhD, t.f.f.d., Jizzax viloyati pedagogik mahorat markazi dotsenti

KIRISH

Shaxs rivojlanishining eng muhim va mas’uliyatli bosqichlaridan biri — bu o‘smirlik davridir. Ushbu davr bolalikdan yoshlikka o‘tuvchi murakkab bosqich bo‘lib, unda shaxsning jismoniy, aqliy, psixologik, ijtimoiy, axloqiy va huquqiy jihatdan shakllanish jarayoni faol kechadi. O‘smirlik asosan 11–16 yosh oralig‘ini qamrab oladi va bu davrda bolaning “men”i shakllanadi, mustaqil fikr yuritish, o‘zini anglash, emotsional o‘zgarishlar kuchayadi. Mazkur maqolada o‘smirlik davrining asosiy psixologik va pedagogik xususiyatlari, tarbiya jarayonida uchraydigan muammolar hamda ularni bartaraf etish yo‘llari tahlil qilinadi.

O‘smirlik davri bolalikdan yoshlikka o‘tuvchi murakkab davr hisoblanadi. O‘smirlik davri asosan 5-8 sinflar 11-12 yoshlardan 15-16 yoshlar oralig‘ida kechadi. O‘smirlik davrida rivojlanishning barcha jihatlari jismoniy, ijtimoiy, huquqiy, axloqiy, aqliy, psixologik, fiziologik

jihatdan rivojlanish birdek koʻzga tashlanadi. Oʻsmirlik davrida bola oʻz menini topadi. Boʻy oʻsishi 10-15 smgacha kuzatiladi. Ovoz yoʻg ʻonlashadi. Ilk jinsiy belgilar namayon boʻladi. Oʻsmir ruhiyatida qiziquvchanlikning ortib borishi bilan birga qoʻrslik, jizzakilik kabi hislatlar ustunlik qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Pedagog va psixolog olimlar — Z. K. Solieva (2011), X. Uzorov, Ye. Gʻoziev, A. Oripov (1995), M. Usmonboeva (2004) kabi tadqiqotchilar oʻsmirlik davrining huquqiy, axloqiy va ijtimoiy rivojlanish jihatlarini keng yoritgan. Ularning tadqiqotlari shuni koʻrsatadiki, oʻsmirlik yoshi inson hayotidagi inqirozli, ammo imkoniyatlarga boy davr boʻlib, bu davrda toʻgʻri pedagogik yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi.

Bundan tashqari, oʻsmirlik davrida huquqiy, makoniy, emottsional avtonamik xolatlar yuzaga keladi. Oʻsmirni tarbiyalashda tarbiyachi, oʻqituvchi va ota-onadan oʻsmirlik davriga oid maxsus pedagogik bilimlarni bilish talab etiladi.

Bunday bilimlarga ega boʻlmagan ayrim oʻqituvchi yoki ota-onalar oʻsmirdagi psixologik oʻzgarishlarni toʻgʻri tushunmay notoʻgʻri talqin qiladilar. Oʻsmirga nisbatan munosabatlari oʻzgaradi. Oʻzlari bilmagan holda oʻsmir ruhiyatiga kuchli psixologik zarba berib qoʻyishlari mumkin. Bunday holatlar oʻsmir ruhiyatiga salbiy ilatlarning shakllanishiga sabab boʻladi. Oʻsmirlik davrining yuqoridagi xususiyatlaridan kelib chiqib koʻpgina pedagog va psixologlar oʻsmirlik davrini ogʻir davr, murakkab davr, inqiroz davr deb ataydilar. Ba’zi psixologlar esa oʻsmirlik davrining inqirozidan kuyinib gapiradilar.

MUHOKAMA

Oʻsmirlik davrida shaxsda jismoniy va ruhiy oʻzgarishlar bir vaqtda kechadi. Boʻy oʻsishi 10–15 sm gacha, ovozning yoʻgʻonlashuvi, jinsiy yetilish, mustaqillikka intilish — bu davrning tabiiy belgilaridir. Shu bilan birga, oʻsmirda qoʻrslik, jizzakilik, his-tuygʻularga beriluvchanlik, oʻzini tasdiqlash istagi kuchayadi.

Bizningcha oʻsmirlik davrining inqirozi haqida gapirishidan oldin oʻsmir va kattalar oʻrtasidagi munosabatlarning inqirozi haqida gapirish maqsadga muvofiq boʻlar edi. Zero oʻsmirlik bolalikdan yoshlikkga oʻtuvchi davr ekan bunda oʻsmirlik koʻproq erkin boʻlishni oʻz muammolarini mustaqil hal qilishni, shaxsiy hayotiga ota-ona va oilaning boshqa katta yoshli a’zolari aralashaverishini xoxlamaydi. Shuning uchun oʻsmirni nazorat qilishda uning hayotiga toʻgʻridan-toʻgʻri aralashish kutilgan natijani beravermaydi. Aksincha oʻsmirni ota-onadan sezilarli darajada uzoqlashishga olib kelishi mumkin.

Oʻsmirlik davriga emotsiya ya’ni his-tuygʻuga beriluvchanlik yuqori boʻladi. Koʻp hollarda (sevgi munosabat, oʻzaro janjal, tushkunlik v.h.k) oʻz joniga qasd qilish holatlari kuzatiladi.

Bugungi kunda oʻsmirlar orasida ham huquqbuzarlik holatlari koʻzga tashlanmoqda. Oʻsmirlar tomonidan sodir etilgan huquqbuzarlik holatlarining eng koʻp uchraydigan sabablari: uydan chiqib ketib daydichilik, tilanchilik qilish maktabga sababsiz bormaslik mayda oʻgʻriliklar sodir etish. Oʻsmirlar orasida sodir etilgan huqubuzarlik holatlari shax rivojlanishining boshqa davrlarida sodir etiladigan huquqbuzarlik holatlaridan mazmun-mohiyati jihatidan tubdan farq qiladi.

Oʻsmirlar sodir etgan huquqbuzarlik asosan ijtimoiy sabablar bilan bogʻliq. Ya’ni oʻsmirlar huquqbuzarlikning asosiy sabablari quyidagilardir:

-ota-onada pedagogik bilimlarning yetishmasligi;

-ota-ona va oilaning boshqa katta a’zolari oʻsmir uchun shaxsiy koʻrsata olmasliklari;

-iqtisodiy ehtiyojlarni qondirish maqsadida ota-onalarning xorijiy mamlakatlarga ketishi natijasida nazoratsiz, qarovsiz qolib ketishi;

-oilada salbiy ilatlar (urush janjal, ichkilikbozlik, giyohvandlik, shaxboniy hayotga moyillik va.h.k)ning mavjudligi;

-oila a’zolari orasida sudlanganlarning uchrashi;

-oʻsmirning tengqurlari orasida salbiy illatlarning mavjudligi.

-oʻqituvchi va oʻquvchi orasidagi munosabatlaridagi kamchiliklarning mavjudligi;

-jamoatchilik ta’siri (loqaydlik, beparvolik) kabi kamchilik va muammolarning mavjudligi o‘smirlar orasida huquqbuzarlik holatlarining kelib chiqishiga sabab bo‘lmoqda.

NATIJALAR

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, o‘smirlik davridagi inqiroz ko‘pincha o‘smir va kattalar o‘rtasidagi munosabatlarning inqirozi bilan bog‘liq. O‘smir mustaqil qaror qabul qilishni, o‘z hayotiga hurmat bilan qaralishini xohlaydi. Shuning uchun pedagoglar va ota-onalar:

- o‘smirga ishonch bildirish, uni tinglash va fikrini inobatga olish;
- oila, maktab va mahalla hamkorligini mustahkamlash;
- o‘quvchilarning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish;
- sport, hunarmandchilik va ijodiy to‘garaklarga jalb etish;
- ota-onalar uchun pedagogik savodxonlik mashg‘ulotlarini tashkil etish zarur.

Ushbu chora-tadbirlar orqali o‘smirlik davrida yuzaga keladigan psixologik inqiroz va huquqbuzarliklarning oldi olinadi.

O‘smirlar orasida huquqbuzarlikning oldini olish va bartaraf etish quyidagilarga e’tibor qaratish kerak:

-ota-onalarning pedagogik bilimlarini oshirish ota-onalar uchun mo‘ljalangan pedagogik ma’ruzalarni muntazam ravishda tashkil etib borish;

- har bir jamiyat a’zosida o ‘smirlar va kelajak avlod taqdiriga dahldorlik hissini uyg‘otish;

-maktabdan tashqari tadbir va mashg‘ulotlarning mazmun mohiyatini g‘oyaviy va axloqiy jihatdan boyitish, o‘quvchilarning bunday tadbir ishtirokchisiga aylantirishni ta’minlash;

-pedagog va ijtimoiy pedagog xodimlar xizmatini keng joriy etish;

-oila, maktab va mahalla hamkorligini joriy etish;

Xulosa

O‘smirlik davri shaxs kamolotining murakkab, ammo imkoniyatlarga boy bosqichidir. Ushbu davrda o‘smir shaxsini to‘g‘ri yo‘naltirish, unga individual yondashuv asosida tarbiya berish pedagog va ota-onalarning eng muhim vazifasidir.
Oila, maktab va mahalla o‘rtasidagi uzviy hamkorlik orqali o‘smirlar ongida ma’naviy-axloqiy immunitetni shakllantirish, ularning ijtimoiy faol, mas’uliyatli va vatanparvar shaxs bo‘lib yetishishini ta’minlash mumkin.

O‘quvchilarning bo‘sh vaqtini mohirona tashkil etish, mahalla, tuman va viloyatlar miqyosidagi sport to‘garaklari, sog‘lomlashtirish markazlari, hunarmadchilik, zarduzlik to‘garaklari va jamiyatda mavjud bo‘lgan ustoz shogird maktablariga o‘quvchilarni jalb etish orqali o‘quvchilarda ma’naviy-axloqiy sifatlarni shakllantirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. *Solieva Z.K.* Voyaga yetmagan bolalarning fuqarolik huquqiy maqomi. 12.00.03-fuqarolik huquqi, tadbirkorlik huquqi, oila huquqi, xulqaro huquq. Yuridik fan.nom.ilm.dar. olish uchun yozilgan diss. Avtoreferati. 2011 y.

2. *Uzorov X., G ‘oziev Ye.,Oripov A.* Oila axloqi va odobi. -T.:O‘qituvchi, 1995 - 87 bet.

3. *Usmonboeva M.* Demokratik jamiyat barpo yetish jarayonida o‘quvchilar huquqiy madaniyatini shakllantirish. /Uzluksiz ta’lim tizimida huquqiy, badiiy va mehnat madaniyatini shakllantirishning dolzarb muammolari. - T.: T.N.Qori Niyoziy nomidagi O‘zPFITI, - 17-23-betlar.

O‘QUVCHILARNI IJTIMOIY TARMOQLARDAN OQILONA FOYDALANISHGA O‘RGATISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Astanova Sevara Uktamovna
Sh.Rashidov tumani 18-umumiy o‘rta ta’lim maktabi o‘qituvchisi
Tel: +998 91 590 56 58
E-mail: Sevara0907@gmail.com

Anotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy axborot makonida o‘quvchilarni ijtimoiy tarmoqlardan oqilona foydalanishga o‘rgatish masalalari yoritilgan. Tadqiqotda o‘quvchilarning raqamli madaniyatini shakllantirish, axborotni tanqidiy tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish,

shuningdek, salbiy ta’sirlardan himoyalanishga oid metodik yondashuvlar ko‘rib chiqildi. Pedagogik monitoring, so‘rovnoma va kuzatuv metodlari asosida olib borilgan tahlillar ijtimoiy tarmoqlar ta’sirining ikki tomonlama (ijobiy va salbiy) xususiyatlarini ochib berdi. Maqolada ijtimoiy tarmoqlardan oqilona foydalanish madaniyatini shakllantirishda ota-onalar, o‘qituvchilar va psixologlarning o‘zaro hamkorligi muhim ekani ta’kidlandi.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы обучения школьников грамотному использованию социальных сетей в современном информационном пространстве. В исследовании рассмотрены методические подходы к формированию цифровой культуры школьников, развитию навыков критического анализа информации, а также защите от негативных влияний. Анализ, проведенный на основе педагогического мониторинга, анкетирования и методов наблюдения, выявил двойственные (позитивные и негативные) характеристики влияния социальных сетей. В статье подчеркивается важность сотрудничества родителей, педагогов и психологов в формировании культуры рационального использования социальных сетей.

Abstract: This article discusses the issues of teaching students to use social networks wisely in the modern information space. The study examined methodological approaches to forming students’ digital culture, developing skills in critical analysis of information, as well as protection from negative influences. The analysis, conducted on the basis of pedagogical monitoring, questionnaires and observation methods, revealed the dual (positive and negative) characteristics of the influence of social networks. The article emphasizes the importance of cooperation between parents, teachers and psychologists in forming a culture of rational use of social networks

Kalit so‘zlar: ijtimoiy tarmoqlar, raqamli madaniyat, media savodxonlik, o‘quvchilar, axborot xavfsizligi, tarbiya, pedagogik yondashuvlar.

Keywords: social networks, digital culture, media literacy, students, information security, education, pedagogical approaches.

Ключевые слова: социальные сети, цифровая культура, медиаграмотность, студенты, информационная безопасность, образование, педагогические подходы.

KIRISH

So‘nggi yillarda internet texnologiyalarining jadal rivojlanishi, axborot-kommunikatsiya vositalarining ommalashuvi yoshlar hayot tarziga bevosita ta’sir ko‘rsatmoqda. Ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlar – Instagram, Telegram, TikTok, Facebook va boshqa platformalar o‘quvchilar orasida keng tarqalgan bo‘lib, ularning muloqot qilish, o‘z fikrini bildirish, axborot olish hamda bo‘sh vaqtini o‘tkazishdagi asosiy vositasiga aylangan. Har bir yosh foydalanuvchining kundalik faoliyatida ijtimoiy tarmoqlarga kirish, kontent tomosha qilish yoki ulashish odatiy holga aylangan.

Biroq, ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish madaniyati shakllanmagan hollarda, bu vositalar o‘quvchi shaxsi va uning rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Masalan, vaqtni samarasiz o‘tkazish, darsga e’tibor kamayishi, psixologik charchoq va ijtimoiy izolyatsiya, yolg‘on va noto‘g‘ri ma’lumotlarga ishonish, shuningdek, radikal, g‘ayriaxloqiy yoki zo‘ravonlikka undovchi kontentlar bilan to‘qnash kelish kabi xavf-xatarlar mavjud. Bundan tashqari, yoshlar orasida virtual hayotga haddan tashqari bog‘lanish ularning real hayotdagi muloqot ko‘nikmalarining zaiflashuviga, ijtimoiy faoliyatdan chekinishiga ham sabab bo‘lmoqda.

Shu sababli o‘quvchilarni ijtimoiy tarmoqlardan oqilona foydalanishga o‘rgatish, ya’ni axborotni tanqidiy tahlil qilish, zararli kontentlardan himoyalanish, vaqtni rejalashtirish, axloqiy va ma’naviy mezonlarga sodiq qolgan holda raqamli muhitda ishtirok etish ko‘nikmalarini shakllantirish dolzarb vazifalardan biriga aylangan. Bu esa o‘quvchilarda raqamli savodxonlikni, media madaniyatni rivojlantirish bilan birga, ularning intellektual, ijtimoiy va axloqiy kamolotiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Dolzarbligi Bugungi raqamli asrda axborot oqimini nazorat qilish yoki to‘xtatish deyarli imkonsiz bo‘lib qolmoqda. Har kuni millionlab ma’lumotlar internet tarmog‘i orqali tarqalmoqda, bu esa, ayniqsa, yoshlar ongiga kuchli ta’sir ko‘rsatmoqda. O‘quvchilar internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali keng imkoniyatlarga ega bo‘layotgan bo‘lsalar-da, ularning ushbu axborotlardan oqilona, maqsadli va xavfsiz tarzda foydalanish ko‘nikmalari yetarli darajada shakllanmaganligi

kuzatilmoqda. Bu esa ularning shaxsiy, intellektual va axloqiy rivojlanishida muayyan xavflarni yuzaga keltirmoqda.

Ayniqsa, yoshlar orasida axborotning haqqoniyligi, manba ishonchliligi, uning mazmuniy tahlili va saralash qobiliyatining sustligi natijasida notoʻgʻri maʼlumotlarga ishonish, ijtimoiy tarmoqlarda yolgʻon xabarlar, fitna va zoʻravonlikni targʻib qiluvchi kontentlar taʼsirida qolish holatlari uchrab turibdi. Shu bilan birga, turli gʻayriijtimoiy, axloqiy meʼyorlarga zid boʻlgan virtual guruhlar, zararli tendensiyalar va destruktiv oqimlar maktab yoshidagi oʻquvchilar ongiga salbiy taʼsir oʻtkazmoqda. Ular orasida ruhiy tushkunlik, yolgʻizlik, depressiya, real hayotdan begonalashish holatlari ortib bormoqda.

Shunday sharoitda maktab taʼlimi tizimi oldida muhim va masʼuliyatli vazifa turibdi: oʻquvchilarni nafaqat bilimli, balki axborotga nisbatan ongli yondasha oladigan, tahlil qilish, fikrlash, tanlash va himoyalanish madaniyatiga ega boʻlgan shaxs sifatida tarbiyalash. Bunga erishish uchun oʻquvchilarning raqamli madaniyatini rivojlantirish, media savodxonlikni oshirish, ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish qoidalari, axborot xavfsizligi madaniyati boʻyicha tizimli yondashuvlar zarur.

Mazkur masalaga tizimli yondashuvda pedagogik, psixologik va texnologik omillar uygʻunligi katta ahamiyat kasb etadi. Bu borada oʻquvchilar, ularning ota-onalari va pedagoglar oʻrtasidagi hamkorlikni yoʻlga qoʻyish, ijtimoiy tarmoqlarda vaqtni samarali tashkil etish, ijobiy kontent yaratish va uni ommalashtirish orqali sogʻlom raqamli muhit shakllantiriladi. Shuningdek, oʻquvchilarda mustaqil fikrlash, axborotga tanqidiy yondashish, ijtimoiy masʼuliyatni his qilish, raqamli odob-axloq meʼyorlariga amal qilish kabi koʻnikmalarni shakllantirish bugungi kunning dolzarb talabidir.

Xulosa

Oʻtkazilgan tadqiqot natijalari shuni koʻrsatadiki, oʻquvchilarning ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish madaniyatini shakllantirish zamonaviy taʼlim tizimining eng muhim vazifalaridan biridir. Bu jarayonda bir qancha muhim omillarni hisobga olish zarur boʻlib, ular oʻquvchilarning raqamli axborot olamida mustaqil, ongli va masʼuliyatli harakat qilishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratadi.

Birinchidan, **media savodxonlik** darslarini taʼlim jarayoniga joriy etish orqali oʻquvchilar axborotni tahlil qilish, tanqidiy fikrlash, soxta va manipulyativ kontentni farqlash, shuningdek, ijtimoiy tarmoqlarda xavfsiz va madaniyatli muloqot qilish koʻnikmalarini egallaydilar. Bu esa ularning axborotga boʻlgan munosabatini yanada ongli va masʼuliyatli qiladi.

Ikkinchidan, **ota-onalar va pedagoglar oʻrtasidagi hamkorlikni kuchaytirish** lozim. Ota-onalarning raqamli texnologiyalar boʻyicha xabardorligini oshirish, ularni bolalarning internetdagi faoliyatini nazorat qilish va qoʻllab-quvvatlashga yoʻnaltirish oʻquvchilarning ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish madaniyatini shakllantirishda hal qiluvchi rol oʻynaydi.

Uchinchidan, **psixologik xizmatlar faoliyatini takomillashtirish** ham dolzarbdir. Ijtimoiy tarmoqlar orqali yuzaga keladigan psixologik muammolarni aniqlash va bartaraf etish, oʻquvchilarning emotsional muvozanatini saqlash hamda virtual muhitdagi xavf-xatarlardan himoyalashda maktab psixologlarining faol ishtiroki muhim ahamiyatga ega.

Toʻrtinchidan, oʻquvchilar uchun **ijobiy, tarbiyaviy va motivatsion kontentlarni yaratish va ommalashtirish** zarur. Bu orqali ularning raqamli muhitdagi ishtiroki foydali faoliyatga yoʻnaltiriladi, boʻsh vaqtini mazmunli tashkil etish imkoniyati yaratiladi. Yoshlar oʻz tengdoshlari uchun ijobiy namuna boʻla oladigan shaxslarni koʻrib, ijtimoiy tarmoqlardan foydali va samarali foydalanishga intiladilar.

Xulosa qilib aytganda, oʻquvchilarning raqamli muhitda toʻgʻri yoʻnaltirilgan, ongli, maʼnaviyatli va masʼuliyatli foydalanuvchiga aylanishi nafaqat ularning shaxsiy intellektual va axloqiy taraqqiyotiga, balki butun jamiyatda sogʻlom axborot muhitini shakllantirishga xizmat qiladi. Mazkur yoʻnalishda uzluksiz tarbiyaviy ishlar olib borilishi, taʼlim, oilaviy muhit va ijtimoiy muhit oʻrtasidagi uzviy aloqaning taʼminlanishi dolzarb ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risidagi Farmoni.

2. Rasulov N. “Raqamli makon va yoshlar: muammolar va imkoniyatlar” – Toshkent, 2022.

3. Murodova Z. “Media savodxonlik asoslari” – Toshkent, 2021.

4. UNESCO. “Media and Information Literacy Curriculum for Teachers”, 2011.

5. Tursunov A., Sharipova M. “Axborot xavfsizligi va ijtimoiy tarmoqlar: yoshlar uchun qo‘llanma” – Samarqand, 2023.

CHALLENGES IN TRANSLATING ENGLISH IDIOMS INTO UZBEK

Farxadova Maftuna Umidjan qizi
Student of CSPU
EMAIL: farxadovamaftuna1@gmail.com
Scientific advisor: Ruzmetova Diana Komilovna
Act.assoc. prof(PhD)of Chirchik State Pedagogical University

ABSTRACT: One of the trickiest and most delicate parts of translation studies is translating idioms. Idioms are words that express a country’s worldview, historical experience, and cultural heritage. Cultural differences, the absence of direct equivalents, and the difficulty of communicating figurative meanings are some of the difficulties translators encounter when translating English idioms into Uzbek. In order to preserve semantic and emotional equivalency between the source and target languages, this article will identify and analyze these difficulties, offer examples, and recommend practical translation techniques.

Keywords: Idioms, translation, equivalence, culture, figurative meaning, linguistic differences, phraseology, Uzbek language, English language, cross-cultural communication.

ANNOTATSIYA: Frazeologik birliklar — idiomalarni tarjima qilish tarjimashunoslikning eng murakkab va nozik jihatlaridan biridir. Idiomalar xalqning madaniy merosi, tarixiy tajribasi va dunyoqarashini aks ettiruvchi til birliklaridir. Ingliz tilidagi idiomalarni o‘zbek tiliga tarjima qilish jarayonida tarjimonlar madaniy tafovutlar, bevosita ekvivalentlarning yo‘qligi va majoziy ma’nolarni to‘g‘ri ifodalashdagi qiyinchiliklarga duch keladilar. Ushbu maqolada ana shu muammolar tahlil qilinadi, misollar keltiriladi. ekvivalentlikni saqlab qolishga yordam beruvchi samarali tarjima strategiyalari taklif etiladi.

Kalit so‘zlar; Idiomalar, tarjima, ekvivalentlik, madaniyat, majoziy ma’no, til farqlari, frazeologiya, o‘zbek tili, ingliz tili, madaniyatlararo muloqot

АННОТАЦИЯ: Перевод идиом является одним из самых сложных и тонких аспектов переводоведения. Идиомы — это языковые выражения, отражающие культурное наследие, исторический опыт и мировоззрение нации. При переводе английских идиом на узбекский язык переводчики сталкиваются с рядом трудностей, таких как культурные различия, отсутствие прямых эквивалентов и сложности в передаче переносного значения. В данной статье рассматриваются и анализируются эти проблемы, приводятся примеры и предлагаются эффективные стратегии перевода, позволяющие сохранить как смысловое, так и эмоциональное соответствие между исходным и целевым языками.

Ключевые слова; Идиомы, перевод, эквивалентность, культура, переносное значение, языковые различия, фразеология, узбекский язык, английский язык, межкультурная коммуникация.

Language is not only a means of communication but also a reflection of the mentality and culture of its speakers. one of the most expressive elements of any language is idioms — fixed phrases that carry meanings beyond the literal sense of the words. Idioms often contain historical, cultural, or emotional connotations that make them unique to each nation. One of the most diverse languages in the world, English contains thousands of idioms that are used in academic writing as well as in journalism, literature, movies, and everyday conversation. These idioms aid speakers in

clearly and succinctly expressing difficult concepts. Idioms, however, pose significant challenges for translators working between Uzbek and English. While cultural ignorance may result in misunderstandings, literal translation frequently produces meaningless or ridiculous outcomes.

In order to achieve equivalency while maintaining stylistic and cultural flavor, this paper will examine the primary difficulties in translating English idioms into Uzbek and offer solutions. Background in Theory

A fixed combination of words whose overall meaning cannot be inferred from the meanings of its constituent words is called an idiom.

For example, the phrase *"to let the cat out of the bag"* literally means *"to reveal a secret"* and has nothing to do with either a cat or a bag. Idioms are regarded as culturally specific expressions and fall under the category of phraseology. Idioms represent "the linguistic creativity of a nation," according to Baker (2018). Idiom translation is therefore a process of cultural transfer rather than just a linguistic one.

Idioms present challenges in translation studies because:

They frequently reflect distinct cultural experiences; their meanings are figurative rather than literal; and their constituent parts are fixed, meaning they cannot be freely altered. Idioms (frazeologik birikmalar) serve a similar purpose in Uzbek. Expressions like *"bitta o‘q bilan ikki quyonni urmoq"* (do two things at once), *"sabr kosasi to‘ldi"* (lost patience), and *"ko‘ngli tog‘dek"* (generous) also demonstrate how figurative language reflects national mentality. Translation is a creative process rather than a mechanical substitution, though, because Uzbek and English idioms do not correspond exactly.

Principal Difficulties with Idiom Translation

Linguistic and Cultural Disparities

Idioms have a close relationship to the culture in which they originated. Many English idioms are derived from biblical allusions, historical occurrences, or antiquated practices hat may not be present in Uzbek [45]culture. Given that Newcastle was well-known for its coal industry, the phrase *"carry coals to Newcastle"*, for instance, denotes doing something needless. An uninformed Uzbek reader could interpret it incorrectly. Thus, the translator needs to find a comparable Uzbek phrase like *"ariqqa suv tashish"* or *"bexuda ish qilish."

In a similar vein, English metaphors that may not align with Uzbek imagery include idioms such as *“the apple of one’s eye”* (someone very precious). * "ko‘zimning nuri"* or * "jonu dilim" are examples of culturally appropriate substitutes that the translator should look for.

Lack of Direct Equivalent

Many idioms have no identical equivalents in Uzbek. For instance:

* *“once in a blue moon”* → “juda kam hollarda”

* *“beat around the buh”* → “gapni aylantirib aytmoq”

* *“bite the bullet”* → “og‘ir holatga chidamoq”

In such cases, the translator must interpret the idiom’s meaning and render it in natural Uzbek, even if the form changes. This requires both linguistic skill and deep understanding of idiomatic usage.

Meaning: Figurative versus Literal

Determining whether a phrase is literal or idiomatic is a significant challenge. For instance, the phrase *"break the ice"* can mean both literally breaking the ice in a physical setting and initiating a conversation in a social setting. In the absence of context, the translator may make a mistaken interpretation. Idioms must therefore always be translated according to their situational meaning. 3.4 Ambiguity and Polysemy

Some idioms have multiple meanings depending on context. The phrase *“hit the roof”* can mean “to become very angry” or “to increase sharply” (for prices or numbers). Context analysis is thus essential before selecting a proper Uzbek equivalent such as *“jahl qilmoq”* or *“keskin oshmoq.”

[45] Culture

Methods of Translation

Various academics offer a variety of approaches to handling idioms. The most useful ones are as follows:

1. Employing a comparable expression in the language of instruction

* * "The final straw"* → * "Sabr kosasining to‘lishi." Both meaning and stylistic tone are maintained using this approach.

2. Making use of a rough equivalent

* * "To burn the midnight oil"* → * "Kecha bilan ishlamoq."

The sense is retained even if the metaphor is slightly altered. 3. Rephrasing the meaning

* * "Spill the beans"* → * "Sirni oshkor etmoq."[46]

Clarity is ensured by paraphrasing when there is no Uzbek idiom.

4. Explanation and literal translation

* * "Bite the bullet"* → * "Og‘riqqa sabr bilan chidayotgan odamdek bo‘lish." *

This is used to illustrate cultural differences in academic or instructional settings

The Value of Culture and Context

Understanding context is essential to translating idioms. Depending on the context and speaker, the same idiom can convey entirely different emotions. To prevent misunderstandings, translators must also be cognizant of cultural background.

In English, for example, *"a white elephant"* means *"a useless but expensive possession." * Elephants have no such symbolic meaning in Uzbek culture, so the translator may substitute *"foydasiz, ammo qimmat narsa"*. The target audience will perceive the translation as natural thanks to cultural adaptation

Conclusion

Translating idioms from English into Uzbek is a multifaceted process that goes beyond literal word substitution. It requires knowledge of both languages’ phraseological systems, cultural awareness, and contextual understanding.

The main challenges include:

* absence of direct equivalents,
* differences in cultural symbolism,
* figurative meaning and ambiguity,
* and the need for creativity in maintaining stylistic tone.

Effective translation strategies such as paraphrasing, using equivalent idioms, or providing explanations help preserve the original meaning and emotional impact.Ultimately, idioms are a bridge between language and culture. By mastering idiom translation, learners and translators can gain a deeper understanding of both English and Uzbek ways of thinking, enriching their linguistic and cultural competence.

LIST OF USED LITERATURE

References

1. Baker, M. (2018). *In Other Words: A Coursebook on Translation.* Routledge.

2. Larson, M. L. (REFERENCES1998). *Meaning-Based Translation: A Guide to Cross-Language Equivalence.* University Press of America.

3. Nida, E. A. (1964). *Toward a Science of Translating.* Brill.

4. Crystal, D. (2003). *The Cambridge Encyclopedia of the English Language.* Cambridge University Press.

5. Oxford Learner’s Dictionary of English Idioms (Online version, 2024).

6. Mirzayev, A. (2019). *Til va Madaniyat: Frazeologizmlarning Milliy Xususiyatlari.* Tashkent: O’zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.

[46] process

MAHALLA VA TA’LIM MUASSASASI HAMKORLIGIDA TARBIYAVIY ISHLARNING SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Raxmonqulova Shahnoza Fayzulla qizi
Sh.Rashidov tumani 58-umumiy o‘rta ta’lim maktabi o‘qituvchisi
Tel: +99890-496-19-91
E-mail: shaxnoza91@gmail.com

Anotatsiya:Mazkur maqolada mahalla va ta’lim muassasalarining o‘zaro hamkorlikda olib borayotgan tarbiyaviy ishlari, ularning jamiyat taraqqiyotidagi o‘rni hamda ushbu hamkorlikni yanada samarali tashkil etish yo‘llari tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida mahalla faollari, ota-onalar va pedagoglarning o‘zaro hamjihatligi, yoshlar orasida ijtimoiy faollik va ma’naviy uyg‘oqlikni shakllantirishdagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish bo‘yicha takliflar ilgari surilgan.

Аннотация: В данной статье анализируется воспитательная работа, проводимая махаллей и образовательными учреждениями совместно, их роль в развитии общества, пути более эффективной организации этого сотрудничества. В исследовании подчеркивается важность взаимного сотрудничества активистов махалли, родителей и педагогов в формировании социальной активности и духовного сознания молодежи. Также приводятся существующие проблемы и предложения по их устранению.

Abstract:

This article analyzes the educational work carried out by the makhalla and educational institutions in cooperation, their role in the development of society, and ways to organize this cooperation more effectively. The study highlights the importance of mutual cooperation between makhalla activists, parents, and teachers in the formation of social activity and spiritual awareness among young people. It also presents existing problems and proposals for their elimination.

Kalit so‘zlar: Mahalla, ta’lim muassasasi, hamkorlik, tarbiya, yoshlar, ijtimoiy faollik, ma’naviy tarbiya, pedagogik hamkorlik, oila.

Ключевые слова: Добрососедство, образовательное учреждение, сотрудничество, воспитание, молодежь, общественная активность, духовное воспитание, педагогическое сотрудничество, семья.

Keywords: Neighborhood, educational institution, cooperation, upbringing, youth, social activity, spiritual upbringing, pedagogical cooperation, family.

Kirish:

Zamonaviy jamiyatda yosh avlodni har tomonlama barkamol etib tarbiyalashda faqat ta’lim muassasalarining emas, balki jamiyatning barcha qatlamlari, xususan, mahallalarning ham faol ishtiroki zarur. Mahalla qadimdan ijtimoiy nazorat, ahloqiy qadriyatlar va tarbiyani shakllantirishning asosiy o‘chog‘i bo‘lib kelgan. Bugungi kunda maktab va mahalla o‘rtasidagi hamkorlik tarbiyaviy ishlarning sifat va samaradorligini oshirishda muhim omil sifatida qaralmoqda.

Mavzuning dolzarbligi: O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yangi O‘zbekiston – yangi tarbiya” tamoyili asosida olib borayotgan siyosati, yoshlar ma’naviyatini yuksaltirish, ularni yot g‘oyalardan himoya qilish, mahalla va maktablar o‘rtasida samarali hamkorlik o‘rnatishni dolzarb masalaga aylantirdi. Ayni paytda ayrim hududlarda ushbu hamkorlikning sustligi yoki tizimli emasligi yoshlar tarbiyasida muammolar yuzaga kelishiga olib kelmoqda. Shuning uchun ham maktab-mahalla hamkorligi ustuvor vazifa sifatida e’tirof etiladi.

Asosiy qism:

1. **Mahalla va ta’lim muassasasi o‘rtasidagi hamkorlik shakllari:**

Tarbiyaviy suhbatlar, ota-onalar yig‘ilishlarida mahalla faollarining ishtiroki;

Mahalladagi yoshlar bilan profilaktik suhbatlar;

Maktabdagi “Murabbiylar soati”da mahalla yettilik vakillarining chiqishlari;

“Maktab – oila – mahalla” uchlik modeli asosida ishlash.

2. **Ushbu hamkorlikning ijobiy natijalari:**
Yoshlarning huquqbuzarlikka moyilligini kamaytirish;
Mahallada yashovchi o‘quvchilarning ijtimoiy faolligini oshirish;
Oilaviy muhitda yuzaga kelgan muammolarni erta aniqlash va hal etish;
Milliy qadriyatlar, urf-odatlar asosida ma’naviy tarbiya berish.
3. **Mavjud muammolar:**
Ayrim hududlarda mahalla va maktablar o‘rtasida aloqa yo‘qligi;
Hamkorlikning faqat hujjatlarda ko‘rsatilgan holda qolishi;
Faollarning yetarlicha pedagogik tayyorgarlikka ega emasligi;
Ota-onalar va jamiyatning loqaydligi.

Takliflar:

1. Mahalla raislari va maktab direktorlarining o‘zaro muntazam uchrashuvlarini yo‘lga qo‘yish;
2. Mahalla faollarini pedagogik va psixologik bilimlar bilan muntazam tanishtirib borish;
3. “Mahalla – maktab hamkorligi” bo‘yicha maxsus Dastur ishlab chiqish va joriy etish;
4. Ijtimoiy tarmoqlarda hamkorlikdagi tarbiyaviy ishlar targ‘ibotini kuchaytirish;
5. Maktab psixologlari va mahalla faollarining hamkorlikdagi monitoringini yo‘lga qo‘yish.

Xulosa:

Mahalla va ta’lim muassasalarining o‘zaro hamkorligi – bu yosh avlodning barkamol, ma’naviy yetuk, ijtimoiy faol shaxs sifatida kamol topishida muhim omildir. Mazkur hamkorlik tizimli, rejali va natijadorlikka yo‘naltirilgan holda amalga oshirilsa, yoshlar orasida axloqiy, huquqiy va ijtimoiy ongning yuksalishiga erishiladi. Shuning uchun ham ta’lim tizimida mahallaning o‘rni va rolini kuchaytirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmon va qarorlari (2021–2025 yy.).
2. “Mahalla” fondi faoliyati to‘g‘risidagi Nizom. Toshkent, 2022.
3. Qosimova N. “Ma’naviy-ma’rifiy ishlarni tashkil etish metodikasi”. Toshkent, 2020.
4. Mamatqulov A. “Maktab va oila hamkorligi asoslari”, Toshkent, 2019.
5. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi metodik qo‘llanmalari, 2023.
6. Axborot xizmati materiallari – www.mahalla.uz
7. Pedagogik va psixologik jurnallar (Yilnomalar, “O‘qituvchi” nashriyoti, 2021–2024).

HAYOTIY MAQSAD PARADIGMALARIDAGI O‘ZGARISH TENDENSIYALARINIMG TA’LIM-TARBIYA JARAYONLARIGA TA’SIRI

Karimov Sanjar Sindorqulovich
Jizzax viloyati pedagogik mahorat markazi
tel: +998 90 229 18 15
E-mail: haqiqiysanjar0088@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada axborotlashgan dunyoda hayotiy maqsad paradigmalarining o‘zgarish tendensiyalari tahlil qilingan. An’anaviy jamiyatda shakllangan hayotiy maqsadlar milliy qadriyatlar va ijtimoiy an’analarga asoslangan bo‘lsa, zamonaviy global sharoitda shaxsiy erkinlik, individual qiziqishlar va texnologik imkoniyatlar ustuvor ahamiyat kasb etayotgani ta’kidlangan.

Kalit so‘zlar. Hayotiy maqsad, paradigma, axborotlashuv, globallashuv, shaxsiy erkinlik, individual qiziqish, milliy qadriyatlar, umuminsoniy tamoyillar, motivatsiya, refleksiya, innovatsiya.

Kirish

Zamonaviy davrda inson hayotining mazmuni, qadriyati va yo‘nalishini belgilovchi hayotiy maqsadlar paradigmasi chuqur falsafiy o‘zgarish jarayonini boshdan kechirmoqda. Globallashuv, raqamli transformatsiya va ma’naviy qadriyatlar tizimidagi siljishlar inson ongida yangi maqsadlar, yangi hayotiy orientirlar paydo bo‘lishiga sabab bo‘lmoqda. Inson endilikda nafaqat moddiy farovonlik, balki ma’naviy to‘liq qanoat va ijtimoiy foydalilikni hayot mazmuni sifatida anglashga

intilmoqda. Shu bois ta’lim-tarbiya jarayonlari ham shaxsni bilim bilan qurollantirishdan tashqari, uni o‘z maqsadini anglab, ijtimoiy va axloqiy jihatdan asoslangan faoliyatga yo‘naltirishga xizmat qilishi lozim. Hayotiy maqsad paradigmalaridagi o‘zgarishlar pedagogik tafakkurni yangilash, shaxsni o‘z hayot strategiyasini mustaqil ravishda belgilovchi, mas’uliyatli va ijodkor subyekt sifatida tarbiyalash zaruratini kun tartibiga qo‘ymoqda.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

O‘tkazilgan kompleks tahlillar shuni ko‘rsatdiki, mavzuga oid bir qator dolzarb nazariy xulosalar va ilmiy-amaliy natijalar shakllandi, ular esa tadqiqotning asosiy maqsad va vazifalarini yanada oydinlashtirish imkonini berdi. O‘tkazilgan tahlillar asosida quyidagi bir biridan farq qiluvchi paradigmalar aniqlandi:

1. An’anaviy paradigma. Hayotiy maqsadlarning an’anaviy paradigmasi asosan milliy qadriyatlar, urf-odatlar va ijtimoiy majburiyatlar bilan belgilanadi. Bu jarayon shaxsning jamiyatdagi o‘rnini mustahkamlash, uni muayyan ijtimoiy normalar va ma’naviy tamoyillarga moslashtirishga xizmat qiladi. O‘zining **madaniy antropologiya** sohasidagi tadqiqotlari bilan tanilgan AQSH lik olim Clifford Geertzning fikricha: “Madaniyat insonning dunyoni idrok etish va unda o‘z o‘rnini topish jarayonida asosiy ramziy tizim sifatida namoyon bo‘ladi” [1.89]. Demak, an’anaviy jamiyatlarda hayotiy maqsadlar faqat shaxsiy qarashlar yoki individual ehtiyojlarga emas, balki madaniy ramzlar, ijtimoiy an’analar va tarixiy qadriyatlar tizimiga asoslangan holda shakllangan.

Bunday paradigmaning afzalligi shundaki, shaxsning hayotiy maqsadlari jamiyat manfaatlari bilan uyg‘unlashgan bo‘ladi. Masalan, oilani mustahkamlash, jamiyatda obro‘ qozonish, kasb-hunarda barqarorlikka erishish kabi maqsadlar ko‘proq ijtimoiy qadriyatlar bilan uyg‘unlashgan bo‘lgan. Shu sababli an’anaviy paradigmaning o‘zagi “jamiyat uchun yashash” tamoyiliga tayanadi.

ijtimoiy falsafa va sotsiologiya sohasidagi tadqiqotlarida fransuz olimi Emile Durkheim ham an’anaviy jamiyatlarda shaxs va jamiyat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikka urg‘u berib quyidagicha fikr bildiradi: “Jamiyat shaxsga maqsad beradi, maqsadsiz shaxs esa o‘z yo‘lini topishda muqarrar ravishda yo‘qotadi” [2.210]. Bu fikr shuni ko‘rsatadiki, an’anaviy paradigmada shaxsning hayotiy maqsadlari jamiyat tomonidan qo‘yilgan normalar orqali yo‘naltirilgan.

Shuningdek, an’anaviy jamiyatlarda diniy qadriyatlar ham hayotiy maqsadlarning asosiy manbasi bo‘lgan. Masalan, Alisher Navoiy, Ahmad Yassaviy yoki Jaloliddin Rumiy kabi tarixiy mutafakkirlarning qarashlarida hayotiy maqsadlar ko‘proq ruhiy poklanish, komillikka intilish va jamiyatda yaxshilik urug‘ini ekish bilan bog‘langan.

Ammo shuni ham ta’kidlash kerakki, an’anaviy paradigmada shaxsning erkin tanlov imkoniyatlari cheklangan. Hayotiy maqsadlar asosan avloddan-avlodga o‘tadigan ijtimoiy qadriyatlar va an’analar asosida shakllangan. Shu sababli shaxsiy qiziqishlar ko‘pincha jamiyat manfaatlariga bo‘ysundirilgan.

Demak, an’anaviy paradigma shaxsning hayotiy maqsadlarini milliy qadriyatlar va ramziy tizimlar asosida shakllantirgan holda, uni jamiyat hayotiga uyg‘unlashtiradi. Bunda madaniyat shaxsning yo‘nalishini belgilovchi “ramziy kompas” vazifasini bajaradi. Clifford Geertz va Emile Durkheim kabi olimlarning fikrlari shuni tasdiqlaydiki, an’anaviy jamiyatlarda hayotiy maqsadlarning asosiy vazifasi — shaxsni jamiyatga integratsiyalash va ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashdan iborat bo‘lgan.

2. Axborotlashgan paradigma. Zamonaviy axborotlashgan sharoitda shaxsiy erkinlik, ijodkorlik va individual qiziqishlar hayotiy maqsadlarning asosiy yo‘naltiruvchi kuchiga aylanmoqda. Endilikda shaxs hayot yo‘lini belgilashda avloddan-avlodga o‘tib kelgan an’analar yoki qat’iy ijtimoiy normalardan ko‘ra, shaxsiy tanlov va subyektiv qarashlarga tayanmoqda. Bu jarayon hayotiy maqsadlarni barqarorlikdan ko‘ra o‘zgaruvchanlik bilan namoyon bo‘ladi.

Zamonaviy Polyak jamiyatshunos olimi Zygmunt Bauman o‘zining mashhur “Suvuq zamonaviylik” asarida shunday yozadi: “Suyuqlik jamiyatida shaxsning hayotiy maqsadlari tezkor, o‘zgaruvchan va moslashuvchan bo‘lishga majbur” [3.8]. U “suyuqlik” metaforasi orqali barqaror ijtimoiy tuzilmalar yemirilganini, shaxsning hayotiy yo‘nalishlari esa doimiy ravishda qayta

shakllanishini ifodalaydi. Bu shuni koʻrsatadiki, axborotlashgan paradigmada maqsadlar statik emas, balki dinamik jarayon sifatida namoyon boʻladi.

Bugungi davr fanida oʻzining **kommunikatsiya nazariyasi** sohasidagi tadqiqotlari bilan mashhur **Ispaniyalik olim** Manuel Castells ham axborotlashgan jamiyatni tahlil qilar ekan, shaxsiy erkinlikning koʻlami global tarmoqlar orqali kengaygayishi haqidagi yondashuvini - “axborot davrida identitet va hayotiy yoʻnalishlar tarmoqlar orqali shakllanadi, va ular doimiy ravishda global oqimlarga moslashadi” deb tushuntiradi [4.22]. Bu fikr Bauman konsepsiyasini toʻldirib, axborotlashgan paradigmada shaxsning maqsadlari beqaror boʻlishi tabiiy jarayon ekanini koʻrsatadi.

Germaniyalik sotsiolog olim, zamonaviy ijtimoiy nazariyaning eng nufuzli vakillaridan biri Ulrich Beckning “xavf jamiyati” konsepsiyasi ham ushbu jarayonni yoritadi. U shunday deydi: “Modernlikning ikkinchi bosqichida hayotiy qarorlar va maqsadlar tobora noaniqlikka, xavflar va ehtimolliklarga asoslanadi” [5.34]. Demak, axborotlashgan paradigmada hayotiy maqsadlar shaxsni himoya qiluvchi barqaror tayanch emas, balki doimiy moslashuv mexanizmi sifatida ishlaydi.

Shu nuqtada, amerikalik pedagog va psixolog Seana Moranning quyidagi fikrlarini eslash oʻrinlidir. “Maqsadlar inson faoliyatini yoʻnaltiruvchi kompasdir; ular shaxsga oʻz hayotining mazmunini kashf etish va uni qayta-qayta talqin qilish imkonini beradi”[6.57]. Moran ta’kidlashicha, axborotlashgan davrda maqsadlarning oʻzgaruvchanligi shaxsni zaiflashtirmasligi kerak, balki unga oʻz hayotini turli sharoitlarda qayta tashkil etish, moslashish va yangi mazmun topish imkoniyatini beradi.

Axborotlashgan paradigmada shaxsning hayotiy maqsadlari dinamik va moslashuvchan xarakterga ega. Bauman “suyuqlik” metaforasi orqali ularning tez-tez oʻzgarishini koʻrsatgan boʻlsa, Castells ularni global tarmoqlarga bogʻliq, Beck esa xavflar va noaniqliklarga asoslangan deb talqin qiladi. Moran esa bu oʻzgaruvchanlikni ijobiy qirra sifatida koʻrib, maqsadlar shaxsni oʻz hayotida “kompas” bilan ta’minlaydi, deya ta’kidlaydi. Demak, axborotlashgan davrda hayotiy maqsadlarning beqarorligi bilan bir qatorda, ularning ijodkorlik, erkinlik va moslashuvchanlikni kuchaytiruvchi imkoniyati ham mavjud.

3. Global tendensiyalar. Bugungi kunda texnologiyalar, raqamli madaniyat va ijtimoiy tarmoqlar hayotiy maqsadlarning shakllanishi va oʻzgarish jarayoniga bevosita ta’sir koʻrsatmoqda. Maqsadlar endilikda milliy yoki mahalliy qadriyatlarga emas, balki global axborot oqimlari, raqamli kommunikatsiya va virtual hamjamiyatlar orqali shakllanmoqda.

Manuel Castells bu jarayonni “tarmoqlar jamiyati” nazariyasi orqali izohlar ekan, shunday deydi: “Axborot davrida insonning ijtimoiy oʻzligi va maqsadlari tarmoqlar orqali shakllanadi va ularning barqarorligi global aloqalar kuchiga bogʻliq”[4.23]. Bu fikr shuni koʻrsatadiki, shaxsning hayotiy yoʻnalishlari endilikda global axborot oqimlari bilan uygʻunlashgan holda shakllanadi va barqarorlik darajasi ham global tarmoqlarning mustahkamligiga bogʻliqdir.

Raqamli madaniyatning kuchayishi ham hayotiy maqsadlarning tez-tez oʻzgarishiga sabab boʻlmoqda. Oʻzining media va madaniyatshunoslik sohasidagi tadqiqotlari bilan tanilgan amerikalik olim Henry Jenkins ta’kidlaganidek: “Konvergent madaniyat shaxslarning qarashlarini oʻzgartiradi; ular oʻz hayotiy maqsadlarini endi media oqimlaridan kelib chiqib qayta shakllantiradi” [8.15]. Bu shuni anglatadiki, ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlar shaxsning maqsadlarini qayta belgilashda asosiy rol oʻynamoqda.

Shuningdek, raqamli madaniyat va psixologiya sohasidagi tadqiqotlarida amerikalik olima Sherry Turkle shaxsning virtual hayotga bogʻlanib qolishini tahlil qilib, shunday deydi: “Biz texnologiya orqali tobora koʻproq **“birga yolgʻiz”** yashashni oʻrganmoqdamiz, va bu jarayon maqsadlarimizni ham raqamli makonga koʻchirmoqda”[9.12]**.** Bu shaxsiy maqsadlarning real hayotiy qadriyatlar oʻrniga koʻproq virtual dunyo talablari va koʻrsatkichlari asosida belgilanayotganini bildiradi.

Global hamjamiyatning shakllanishi esa shaxsiy maqsadlarni milliy chegaralardan chiqarib yubordi. Qadriyatlar evolyutsiyasi sohasidagi tadqiqotlari bilan tanilgan amerikalik olim Ronald Inglehart postmodern qadriyatlarni tahlil qilar ekan, “Global hamkorlik va birdamlik postindustrial jamiyatlarda shaxsiy maqsadlarning ajralmas qismiga aylanmoqda” [7.41] deya ta’kidlaydi. Bu esa

shaxsning hayotiy yo‘nalishlari endilikda nafaqat individual qoniqish, balki xalqaro miqyosdagi birdamlik va hamkorlik qadriyatlariga ham asoslanayotganini anglatadi.

Demak, global tendensiyalar shaxsning hayotiy maqsadlarini shakllantirishda yangi paradigmaga olib kelmoqda. Bu paradigma esa asosan quyidagi hususiyatlarni namoyon etadi:

- texnologiyalar va ijtimoiy tarmoqlar maqsadlarni tez-tez o‘zgaruvchan qilib qo‘ymoqda;
- raqamli madaniyat shaxsni virtual ko‘rsatkichlar va media oqimlariga bog‘liq qilib qo‘ymoqda;
- global aloqalar esa shaxsiy maqsadlarni xalqaro hamkorlik va birdamlik qadriyatlari bilan uyg‘unlashtirmoqda.

Shunday qilib, axborotlashgan davrda hayotiy maqsadlarning shakllanish jarayoni tobora ko‘proq raqamli makon, transmilliy aloqalar va global qadriyatlar ta’siri ostida kechmoqda.

4. Shaxsiy va global birdamlik. Axborotlashgan davrda hayotiy maqsadlar endilikda nafaqat individual qoniqish, balki global hamkorlik va xalqaro qadriyatlarga ham yo‘naltirilmoqda. Bu shaxsiy manfaatlar bilan global ijtimoiy mas’uliyatning uyg‘unlashuvi natijasida yuzaga kelgan yangi paradigma hisoblanadi.

Qadriyatlar siljishi nazariyasi muallifi Ronald Inglehart o‘zining postmodern qadriyatlar haqidagi tadqiqotida - “postmodern jamiyatlarda shaxsiy erkinlik va o‘zini ifoda etish qadriyatlari ijtimoiy hamkorlik va global birdamlik bilan uyg‘unlashadi” deb yozadi. [7.33].

Ronald Inglehartning qadriyatlar siljishi nazariyasi doirasida keltirilgan ushbu iqtibos zamonaviy jamiyatning chuqur ijtimoiy-falsafiy mohiyatini ko‘rsatadi. Unga ko‘ra, postmodern davrda shaxsning asosiy hayotiy maqsadlari faqat individual erkinlik va o‘zini ifoda etish bilan cheklanmaydi. Balki ular tobora ijtimoiy hamkorlik va global birdamlik kabi umumiy qadriyatlar bilan uyg‘unlashib boradi.

Bu yerda muhim nuqta shundaki, Inglehart shaxsning hayotiy yo‘nalishi endilikda alohida, yakka holda mavjud bo‘lolmasligini ta’kidlaydi. Ya’ni, inson o‘z erkinligini namoyon etar ekan, shu bilan birga boshqa insonlar, jamiyatlar va butun insoniyat oldidagi mas’uliyatini ham anglab yashaydi. Shu sababli postmodern jamiyatda “shaxsiy maqsadlar – ijtimoiy birlik” o‘rtasida yangi uyg‘unlik paydo bo‘ladi.

Boshqacha aytganda, bugungi kunda erkinlik va ijodkorlik kabi individual qadriyatlar global hamkorlik, birdamlik, tinchlik, ekologik barqarorlik kabi umumiy qadriyatlar bilan kesishgan holda shakllanmoqda. Bu jarayon shaxsning hayotiy maqsadlarini yanada kompleks va mas’uliyatli qiladi: inson o‘zini anglash bilan birga, butun insoniyat taqdiriga daxldor ekanini ham his qiladi.

Ilmiy jamoatchilik orasida o‘zining “Tarixning intihosi” asari bilan mashhur bo‘gan amerikalik siyosatshunos olim Francis Fukuyama ham zamonaviy jamiyatlarda ijtimoiy birdamlikning rolini ta’kidlab, “ijtimoiy ishonch va hamkorlik kapitalistik jamiyatlarning barqarorligi va shaxsiy muvaffaqiyatning asosiy tayanchlaridan biridir” degan fikrni ilgari suradi[10.7].

Francis Fukuyama zamonaviy jamiyatlarda ijtimoiy birdamlik va ishonchning hal qiluvchi rolini alohida ta’kidlaydi. Unga ko‘ra, kapitalistik jamiyatlar faqat iqtisodiy tizim va bozor mexanizmlari orqali emas, balki odamlar orasidagi o‘zaro ishonch va hamkorlik orqali barqarorlikka erishadi. Chunki ijtimoiy ishonch — bu odamlarni birlashtiruvchi, jamiyatni uyg‘un ishlashiga imkon beruvchi “ko‘rinmas kapital”dir.

Shu nuqtai nazardan qaralganda, shaxsning hayotiy maqsadlari ham mustahkam ijtimoiy poydevorga tayanishi zarur. Agar jamiyatda birdamlik, hamkorlik va ijtimoiy kapital kuchli bo‘lsa, shaxsiy maqsadlar ham barqaror va izchil rivojlanadi. Aks holda, maqsadlar beqaror, o‘zgaruvchan va individual darajada cheklangan bo‘lib qolishi mumkin.

Boshqacha qilib aytganda, Fukuyama ta’kidlaganidek, shaxsiy muvaffaqiyat va ijtimoiy barqarorlik bir-biridan ajralmas: insonning individual orzu-maqsadlari jamiyatdagi ishonch, birdamlik va global hamkorlik qadriyatlari bilan uyg‘unlashgandagina haqiqiy barqarorlikka erishadi.

Demak, shaxsiy hayotiy maqsadlar ham barqaror bo‘lishi uchun ijtimoiy kapital va global hamkorlik qadriyatlariga tayanishi lozim.

Nemis faylasafu Yurgen Habermas esa bu jarayonni kommunikativ amaliyot bilan izohlaydi. U ta’kidlaganidek: “Shaxsiy erkinlik va ijtimoiy birdamlik faqatgina muloqot va o‘zaro tushunish jarayonida uyg‘unlashadi” [11.101]. Bu fikr shuni ko‘rsatadiki, hayotiy maqsadlar global miqyosda ham dialog, hamkorlik va birgalikdagi qarashlar orqali shakllanadi.

Yurgen Habermasning qarashlarida kommunikativ amaliyot jamiyat va shaxs o‘rtasidagi eng muhim bog‘lovchi bo‘g‘in sifatida talqin qilinadi. U ta’kidlaganidek, shaxsiy erkinlik faqat individual qarorlar bilan emas, balki ijtimoiy kelishuv va o‘zaro muloqot orqali mazmun kasb etadi. Xuddi shunday, ijtimoiy birdamlik ham zo‘ravonlik yoki majburlash asosida emas, balki dialog va o‘zaro tushunish orqali shakllanadi.

Bu yondashuvdan kelib chiqib aytish mumkinki, insonning hayotiy maqsadlari ham yakkama-yakka, izolyatsiyada emas, balki jamiyatdagi boshqa shaxslar bilan muloqotda, ularning qarashlari va qadriyatlarini hisobga olgan holda shakllanadi. Zamonaviy globallashgan dunyoda esa bu jarayon faqat mahalliy yoki milliy miqyosda emas, balki global darajadagi dialog va hamkorlik orqali yuz beradi.

Demak, Habermasning fikridan kelib chiqilsa, hayotiy maqsadlarni shakllantirishda shaxs o‘z erkinligini jamiyat manfaatlari bilan uyg‘unlashtirishi, buning uchun esa eng asosiy vosita — muloqot, kelishuv va birgalikdagi qarashlardir. Bu jarayon shaxsiy maqsadlarning ijtimoiy va global qadriyatlar bilan uyg‘unlashishini ta’minlaydi.

Yuqoridagi tahlillardan kelib chiqsak, shaxsiy va global uyg‘unlik hayotiy maqsadlar paradigmasida yangi bosqichni bildiradi. Inglehartning postmodern qadriyatlar haqidagi fikri, Fukuyamaning ijtimoiy ishonch nazariyasi, Habermasning kommunikativ amaliyot konsepsiyasi va Giddensning refleksiv modernlik yondashuvi barchasi shuni ko‘rsatadiki:

- shaxsiy erkinlik global birdamlik bilan uyg‘unlashmoqda;
- hayotiy maqsadlar ijtimoiy kapital va ishonchga tayanmoqda;
- muloqot va global hamkorlik barqarorlikni ta’minlamoqda;
- shaxs o‘z maqsadlarini global kontekstda shakllantirmoqda.

Demak, bu uyg‘unlik shaxsni nafaqat individual muvaffaqiyatga, balki global ijtimoiy mas’uliyatga ham tayyorlaydi.

Muhokama

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, axborotlashuv jarayonlari hayotiy maqsadlar paradigmasini tubdan o‘zgartirmoqda. Qolaversa bu jarayon o‘zida qator ijobiy va salbiy jihatlarni ham mujassamlashtiradi.

Bu jarayonning ijobiy tomonlari sifatida quyidagilarni ko‘rsatish mumkin:

1. Individual erkinlik va tanlov imkoniyatlarining kengayishi. Axborotlashuv jarayoni shaxsga o‘z hayotiy yo‘lini erkin belgilash imkoniyatlarini kengaytirdi. Manuel Castells ta’kidlaganidek: *“Axborot davrida shaxsiy identitet va tanlov imkoniyatlari tarmoqlar orqali shakllanadi va ular individga global erkinlik darajasini beradi”[4.22]*. Bu shuni anglatadiki, zamonaviy sharoitda shaxs hayotiy maqsadlarini nafaqat milliy muhit, balki global miqyosdagi imkoniyatlar asosida belgilay oladi.

2. Kreativlik va innovatsion fikrlashning rivojlanishi. Zamonaviy sharoitda erkin tanlov ijodiy salohiyatni yuzaga chiqaradi. “Ijodkor sinf” nazariyasinig muallifi amerikalik olim Richard Florida o‘zining “Ijodkor sinfning yuksalishi” asarida shunday yozadi: *“Innovatsion jamiyatning kuchi shaxslarning ijodkorligi va yangi g‘oyalarni erkin amalga oshira olish qobiliyatiga tayanadi”[13.4]*. Bu fikr axborotlashuv davrida hayotiy maqsadlarning ijodkorlik va yangilik yaratish bilan chambarchas bog‘liqligini ko‘rsatadi.

3. Global hamjamiyat bilan uyg‘unlashgan hayotiy maqsadlar shakllanishi. Ronald Inglehart fikricha: *“Postmodern jamiyatlarda shaxsiy erkinlik qadriyatlari global birdamlik va hamkorlik tamoyillari bilan uyg‘unlashadi”* [7.33]. Bu jarayon shaxsning hayotiy maqsadlari nafaqat individual, balki global ijtimoiy ehtiyojlarga ham moslashayotganini bildiradi.

Salbiy tomonlari sifatida esa quyidagi jihatlarni sanab o‘tish mumkin:

1. Maqsadlarning beqarorligi va tez-tez o‘zgarishi. Zygmunt Bauman zamonaviy jamiyatni *“suyuqlik”* metaforasi orqali tavsiflab, shunday yozadi: *“Suyuqlik zamonida hech bir hayotiy loyiha barqaror emas, u har doim o‘zgaruvchan va qayta shakllanadigan jarayonga aylanadi”[3.8]*. Bu iqtibos axborotlashuv jarayonida hayotiy maqsadlarning tez-tez o‘zgarishini ilmiy asoslaydi.

2. Iste’molchilik kayfiyatining kuchayishi. Jean Baudrillard bu holatni iste’mol jamiyati nazariyasida shunday izohlaydi: *“Zamonaviy jamiyatda maqsadlar tobora iste’mol ob’ektlariga aylanib, shaxsning hayotiy mazmuni iste’mol jarayoniga bog‘liq bo‘lib qolmoqda”* [14.46]. Demak, axborotlashuv davrida maqsadlar ko‘pincha iste’molchilik kayfiyatining mahsuliga aylanmoqda.

3. “Ma’no inqirozi.” Bauman ta’riflaganidek: *“Suyuqlik davrida barqaror qadriyatlarning yo‘qolishi shaxsni ma’no bo‘shlig‘ida qoldiradi”*[3.12]. Bu “ma’no inqirozi” yoshlarning hayotiy maqsadlarida beqarorlik, kelajakni rejalashtirishdagi qiyinchiliklar va ijtimoiy begonalashuvga olib keladi.

Keltirilgan ilmiy yondashuvlar shuni ko‘rsatadiki, axborotlashuv jarayoni hayotiy maqsadlarni ijobiy tomondan shaxsiy erkinlik, ijodkorlik va global hamkorlik bilan boyitsa, salbiy tomondan esa maqsadlarning beqarorligi, iste’molchilik kayfiyati va ma’no inqirozini keltirib chiqarmoqda. Shu bois, pedagogika va falsafa oldida yoshlarni barqaror, ma’noli va global qadriyatlarga asoslangan hayotiy maqsadlar sari yo‘naltirish strategik vazifa sifatida dolzarbligini saqlab qolmoqda.

“Hayotiy maqsad paradigmalaridagi o‘zgarish tendensiyalarining ta’lim-tarbiya jarayonlariga ta’siri” bir nechta asosiy falsafiy, psixologik va pedagogik jihatlarda namoyon bo‘ladi. Ularning eng muhimlari sifatida quyidagilarni sanab o‘tish mumkin::

1. Qadriyatlar tizimidagi o‘zgarish

Zamonaviy davrda inson hayotiy maqsadlari an’anaviy – moddiy farovonlik, ijtimoiy mavqe yoki kasbiy muvaffaqiyat bilan cheklanmayapti. Endilikda insonning ma’naviy o‘sishi, o‘zini anglash, jamiyatga foyda keltirish kabi maqsadlar ustuvor bo‘lib bormoqda. Bu holat ta’lim jarayonida qadriyatga asoslangan yondashuvni talab qiladi.

2. Shaxsiylashtirilgan ta’lim tamoyilining kuchayishi

Har bir o‘quvchi yoki talabaning hayotiy maqsadi va dunyoqarashi turlicha. Shu sababli ta’lim tizimi “bir xil andaza”dan voz kechib, individual yo‘naltirilgan, shaxsga mos rivojlanish strategiyasini shakllantirishi zarur bo‘ladi.

3. Refleksiya va o‘zini anglash kompetensiyasining rivoji

O‘z hayotiy maqsadini belgilash uchun shaxs refleksiv tafakkurga ega bo‘lishi kerak. Shu bois ta’lim-tarbiya jarayonida o‘quvchilarni o‘z fikrini tahlil qilish, qarorlarini baholash, o‘z yo‘lini tanlashga o‘rgatish muhim ahamiyat kasb etadi.

4. Maqsadga yo‘naltirilgan pedagogikaning shakllanishi

Ta’lim jarayonida bilim emas, balki hayotiy maqsad sari yo‘naltirilgan faoliyat markaziy o‘ringa chiqmoqda. Bu yondashuvda o‘qituvchi – “maqsad yo‘lchi” sifatida, o‘quvchini o‘z istiqbolini anglashga yo‘naltiruvchi subyekt bo‘ladi.

5. Innovatsion va STEAM yondashuvlarning ta’siri

Raqamli davrda hayotiy maqsadlar ijodkorlik, tanqidiy fikrlash, ijtimoiy innovatsiyalar bilan chambarchas bog‘liq. Shu bois STEAM texnologiyalari ta’limda faqat texnik ko‘nikma emas, balki maqsadli fikrlash madaniyatini shakllantiradi.

6. Axloqiy va ijtimoiy mas’uliyatning kuchayishi

Yangi hayotiy maqsad paradigmasi insonni shunchaki muvaffaqiyatli emas, balki jamiyat oldida mas’ul, halol va insonparvar shaxs sifatida tarbiyalashni ko‘zda tutadi. Ta’lim-tarbiya jarayonlari shunga yo‘naltirilishi zarur.

7. O‘qituvchi rolidagi transformatsiya

O‘qituvchi endilikda faqat bilim manbai emas, balki maqsadli tafakkurni shakllantiruvchi mentor va yo‘lko‘rsatuvchiga aylanadi. U yoshlarni o‘z hayotiy yo‘lini topishga, uni anglab yetishga undaydi.

8. Ma’noli hayot falsafasining shakllanishi

Ta’limning yakuniy maqsadi – insonni ma’noli hayot kechiruvchi, o‘z hayot mazmunini ongli belgilay oluvchi shaxs sifatida tarbiyalashdir. Bu – hayotiy maqsad paradigmalarining eng chuqur falsafiy ifodasidir.

Yuqoridagilardan ayon bo‘ladiki, Hayotiy maqsad paradigmalaridagi o‘zgarishlar ta’lim-tarbiya jarayonlarida shaxsiylashtirilgan yondashuv, ma’naviy qadriyatlar ustuvorligi, refleksiya madaniyati, maqsadga yo‘naltirilgan pedagogika, innovatsion tafakkur, axloqiy mas’uliyat va o‘qituvchining mentorlik rolida namoyon bo‘ladi. Bu jarayon shaxsni ongli, maqsadli va ijtimoiy faol subyekt sifatida shakllantiradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, hayotiy maqsad paradigmalaridagi o‘zgarishlar insonning o‘zini anglash, dunyoni idrok etish va jamiyatdagi o‘rnini belgilash jarayonlariga chuqur ta’sir ko‘rsatmoqda. Bugungi kunda shaxs maqsadlari nafaqat individual ehtiyojlarga, balki ijtimoiy va ma’naviy mas’uliyatga tayanmoqda. Ta’lim-tarbiya tizimi ana shu yangi maqsad paradigmasiga mos tarzda, insonni faqat bilimli emas, balki maqsadli, ongli va ijtimoiy jihatdan faol subyekt sifatida shakllantirishi zarur. Shu bois pedagogik jarayonlarda hayotiy maqsadlarni shakllantirishga qaratilgan falsafiy, psixologik va axloqiy yondashuvlar uyg‘unligi muhim ahamiyat kasb etadi. Hayotiy maqsadlarni anglagan shaxs – o‘z hayoti va jamiyat taraqqiyotining ijodkori sifatida, yangilanayotgan dunyoda barqaror qadriyatlar va ma’naviy poydevorlarni tiklovchi asosiy kuchga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Geertz, C. *The Interpretation of Cultures.* – New York: Basic Books, 1973. – 470 p.
2. Durkheim, Émile. *Les Formes élémentaires de la vie religieuse.* Paris: Félix Alcan, 1912. https://archive.org/details/elementaryformso00durkrich/page/n11
3. Bauman, Z. *Liquid Modernity.* – Cambridge: Polity Press, 2000. – 228 p. – P. 8.
4. Castells, M. *The Rise of the Network Society.* – 2nd ed. – Chichester: Wiley-Blackwell, 2010. – 597 p.
5. **Beck, U.** *Risk Society: Towards a New Modernity.* — London: Sage Publications, 1992. — 272 p.
6. **Moran, S.** *Purpose Development in Youth: Understanding the Role of Goal-Setting.* — New York: Springer, 2017. — 245 p.
7. Inglehart, R. *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies.* – Princeton: Princeton University Press, 1997. – 464 p.
8. **Jenkins, H.** *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide.* — New York: New York University Press, 2006. — 308 p. — P. 15. https://archive.org/details/isbn_9780814742815
9. **Turkle, Sh.** *Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other.* — New York: Basic Books, 2011. — 360 p.
10. **Fukuyama, F.** *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity.* — New York: Free Press, 1995. — 457 p.
11. **Habermas, J.** *The Theory of Communicative Action. Vol. 1: Reason and the Rationalization of Society.* — Boston: Beacon Press, 1984. — 465 p.
12. **Giddens, A.** *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age.* — Cambridge: Polity Press, 1991. — 256 p.
13. Florida, R. *The Rise of the Creative Class: And How It’s Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life.* — New York: Basic Books, 2002. — 404 p.
14. Baudrillard, J. *Consumer Society: Myths and Structures.* — London: Sage Publications, 1998. — 208 p.

ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ ФИЛОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В СИСТЕМЕ НЕПРЕРЫВНОГО ОБУЧЕНИЯ: ОТ ДОШКОЛЬНОГО УРОВНЯ ДО ВУЗА

Каримова Малика Абди-Хафизовна,
Преподаватель Гулистанского государственного университета,
Телефон: + 998(91)507-76-61
Email: mk6122268@mail.com

Аннотация. Maqolada filologik ta’limning raqamli transformatsiyasi tahlil qilinadi - maktabgacha ta’limdan tortib oliy ta’limgacha bo‘lgan barcha bosqichlarda. Til va adabiyot o‘qitishda zamonaviy raqamli va sun’iy intellekt vositalari, ta’lim bosqichlari uzviyligi va raqamli savodxonlik rivojlanishiga ta’siri yoritilgan.

Kalit so‘zlar: raqamlashtirish, filologik ta’lim, sun’iy intellekt, uzviylik, raqamli savodxonlik.

Аннотация. В статье анализируются особенности цифровой трансформации филологического образования на всех уровнях непрерывного обучения - от дошкольного до высшего. Рассматриваются современные цифровые и искусственно-интеллектуальные инструменты, используемые для преподавания языка и литературы, а также их влияние на преемственность образовательных этапов и развитие цифровой грамотности. Особое внимание уделяется интеграции технологий искусственного интеллекта и цифровых платформ в учебный процесс.

Ключевые слова: цифровизация, филологическое образование, искусственный интеллект, преемственность, цифровая грамотность.

Abstract. The article examines the digital transformation of philological education across all levels of continuous learning - from preschool to university. It discusses modern digital and artificial intelligence tools used in language and literature teaching, their impact on continuity between educational stages, and the development of digital literacy. Special attention is given to integrating AI technologies and digital platforms into the educational process.

Keywords: digitalization, philological education, artificial intelligence, continuity, digital literacy.

Введение. Современное филологическое образование переживает период значительных трансформаций, связанных с внедрением цифровых технологий и искусственного интеллекта. Цифровизация образовательного процесса охватывает все уровни непрерывного обучения - от дошкольного образования, где формируются первые навыки речевой и когнитивной деятельности, до высших учебных заведений, где студенты осваивают сложные аналитические, исследовательские и интерпретационные навыки. В этой связи возникает необходимость системного подхода к цифровой трансформации, обеспечивающего преемственность всех образовательных ступеней и формирование ключевых компетенций XXI века [1].

Актуальность темы обусловлена рядом факторов.

Во-первых, стремительное развитие информационных технологий и появление новых цифровых образовательных ресурсов создают новые возможности для преподавания языков и литературы, но одновременно требуют от педагогов высокой цифровой компетентности и умения эффективно интегрировать технологии в учебный процесс.

Во-вторых, современные требования рынка труда и общества предъявляют повышенные требования к навыкам коммуникации, критического мышления и цифровой грамотности, которые должны формироваться на всех уровнях образования.

В-третьих, внедрение технологий искусственного интеллекта в образовательные процессы позволяет персонализировать обучение, адаптируя его под индивидуальные потребности обучающихся, что особенно важно для филологического образования, ориентированного на развитие языковой личности.

Цель настоящего исследования заключается в системном анализе возможностей интеграции цифровых инструментов в филологическое образование, а также в изучении их

влияния на преемственность образовательных этапов и формирование цифровой грамотности обучающихся. Задачи исследования включают:

1. Изучение современных цифровых инструментов и технологий, применяемых в филологическом образовании;
2. Анализ влияния цифровизации на преемственность образовательных ступеней - от дошкольного уровня до университета;
3. Выявление возможностей использования искусственного интеллекта для персонализации обучения и повышения эффективности образовательного процесса;
4. Разработка рекомендаций по интеграции цифровых технологий в систему филологического образования.

Объект исследования - система филологического образования в Республике Узбекистан, включающая дошкольные, школьные, профессиональные и высшие образовательные учреждения [2]. Предмет исследования - цифровые технологии и искусственный интеллект в обучении русскому языку и литературе, их роль в формировании языковой компетенции, преемственности образовательных этапов и цифровой грамотности обучающихся [3].

Методологическую основу исследования составляют системный, деятельностный и компетентностный подходы, методы сравнительного анализа, педагогического моделирования, кейс-стади и эмпирические наблюдения за использованием цифровых технологий в образовательных учреждениях. Теоретическая значимость работы заключается в расширении научного понимания процессов цифровой трансформации филологического образования, практическая значимость - в разработке рекомендаций по эффективному внедрению цифровых инструментов на различных образовательных уровнях.

Таким образом, цифровая трансформация филологического образования рассматривается не только как технический процесс внедрения технологий, но и как комплексное явление, влияющее на структуру, содержание и методику обучения, а также на формирование современных компетенций у обучающихся, что делает тему исследования чрезвычайно актуальной и востребованной в современных условиях.

Обзор литературы и методологии. Цифровая трансформация филологического образования в последние годы стала предметом активного изучения как отечественных, так и зарубежных исследователей. Актуальность данной темы обусловлена быстрым развитием информационно-коммуникационных технологий, появлением интерактивных образовательных платформ и внедрением искусственного интеллекта в учебный процесс.

В отечественной педагогической науке вопросы цифровизации образования подробно рассматриваются Полатом (2020), который подчеркивает, что внедрение цифровых технологий способствует индивидуализации учебного процесса, расширяет возможности формирования языковой и речевой компетенции, а также повышает мотивацию обучающихся. Хуторской (2021) рассматривает цифровую среду как инструмент реализации компетентностного подхода в обучении, отмечая, что современные образовательные технологии обеспечивают переход от репродуктивного к деятельностному обучению, что особенно важно для филологических дисциплин, требующих развития критического мышления, анализа текста и творческой интерпретации.

Зарубежные исследования также подтверждают значимость цифровых технологий в филологическом образовании. Levy (2020) рассматривает онлайн-платформы и интерактивные курсы как ключевой элемент формирования цифровой грамотности и навыков самообучения у студентов, а Salmon (2019) акцентирует внимание на использовании электронных ресурсов для активного вовлечения обучающихся в учебный процесс, в том числе через проектную деятельность и коллаборативное обучение. Brown (2021) подчеркивает роль искусственного интеллекта в адаптации учебных материалов под индивидуальные потребности обучающихся, что особенно актуально для изучения сложных языковых конструкций и литературных текстов [4].

Методологической основой данного исследования являются системный, деятельностный и компетентностный подходы. Системный подход позволяет рассматривать филологическое образование как единую непрерывную систему, состоящую из взаимосвязанных уровней - от дошкольного до высшего образования. Деятельностный подход делает акцент на активной роли обучающегося в образовательном процессе и использовании цифровых инструментов для развития самостоятельной учебной деятельности. Компетентностный подход ориентирован на формирование у студентов ключевых компетенций XXI века, таких как критическое мышление, коммуникабельность, исследовательские навыки и цифровая грамотность.

В рамках исследования применялись методы сравнительного анализа, педагогического моделирования и кейс-стади. Метод сравнительного анализа позволил сопоставить опыт внедрения цифровых технологий в филологическое образование в различных образовательных учреждениях Узбекистана и зарубежья. Метод педагогического моделирования использовался для разработки концептуальных схем интеграции цифровых инструментов на разных образовательных уровнях. Кейс-стади предоставил возможность изучить конкретные примеры успешного применения интерактивных платформ, электронных учебников, систем дистанционного обучения и инструментов искусственного интеллекта.

Особое внимание уделялось изучению цифровых образовательных платформ, таких как «Российская электронная школа» (РЭШ), платформа «ZiyoNET» и «Ustoz», которые используются на разных уровнях образования для поддержки преемственности учебного процесса и формирования цифровой компетентности обучающихся. Анализ функционала этих платформ позволил выявить основные возможности цифровых инструментов: интерактивные упражнения, онлайн-тестирование, электронные библиотеки, системы обратной связи и адаптивные учебные материалы [5].

Таким образом, обзор литературы показывает, что цифровая трансформация филологического образования является комплексным процессом, включающим педагогические, технологические и методологические аспекты. Интеграция цифровых инструментов и технологий искусственного интеллекта способствует повышению качества образования, обеспечению преемственности между образовательными этапами и формированию у обучающихся необходимых компетенций для успешной профессиональной и личностной деятельности.

Обсуждение и результаты. Цифровая трансформация филологического образования проявляется на всех уровнях непрерывного обучения - от дошкольного до высшего. Анализ практик внедрения цифровых технологий позволяет выделить несколько ключевых направлений:

1. **Интеграция цифровых инструментов на всех уровнях обучения.** На дошкольном этапе активно используются интерактивные обучающие игры, мультимедийные приложения и электронные карточки для развития речи и базовых языковых навыков. В начальной школе внедряются электронные учебники и онлайн-тренажеры, позволяющие систематизировать знания по орфографии и грамматике. В средней школе применяются образовательные платформы, блоги и электронные проекты для формирования аналитических и коммуникативных навыков. Профессиональные колледжи и вузы используют онлайн-курсы, вебинары, платформы дистанционного обучения и инструменты ИИ для повышения профессиональной компетентности и развития исследовательских навыков.

2. **Формирование цифровой компетентности педагогов и обучающихся.** Одним из ключевых аспектов цифровой трансформации является подготовка педагогов к использованию современных технологий. Курсы повышения квалификации, мастер-классы по работе с онлайн-платформами и интерактивными средствами обучения способствуют повышению эффективности учебного процесса. Аналогично, обучающиеся приобретают

навыки работы с цифровыми инструментами, что формирует их информационную и медиаграмотность.

3. **Обеспечение преемственности образовательных этапов.** Цифровые инструменты позволяют поддерживать преемственность между уровнями образования. Например, интерактивные платформы могут сохранять результаты учащихся с дошкольного и начального этапов и использовать их для адаптации задач на следующих уровнях. Это способствует персонализации обучения и более эффективному развитию языковых компетенций.

4. **Использование искусственного интеллекта для адаптации обучения.** Инструменты ИИ, такие как интеллектуальные системы оценки, адаптивные онлайн-тренажеры и чат-боты для изучения языка, позволяют учитывать индивидуальные особенности обучающихся и создавать персонализированные траектории обучения. Это особенно важно для студентов вузов, где обучение требует углубленного анализа литературных текстов, критического мышления и исследовательской работы.

5. **Повышение мотивации и творческого потенциала обучающихся.** Цифровые платформы предоставляют возможности для проектной деятельности, участия в онлайн-конференциях, создания мультимедийных презентаций и блогов, что способствует развитию творческого мышления и мотивации к изучению языка и литературы.

Таблица 1. Уровни образования и цифровые инструменты

Уровень образования	Цифровые инструменты	Цель использования
Дошкольный	Интерактивные игры, мультимедийные приложения	Развитие речи и базовых языковых навыков
Начальная школа	Электронные учебники, онлайн-тренажеры	Формирование орфографической и речевой компетенции
Средняя школа	Образовательные платформы, блоги, электронные проекты	Развитие аналитических и коммуникативных навыков
Профессиональные колледжи	Онлайн-курсы, вебинары, системы тестирования	Повышение профессиональной компетентности и цифровой грамотности
Высшие учебные заведения	Платформы дистанционного обучения, ИИ, цифровые библиотеки	Формирование исследовательских и критических навыков, научная деятельность

Таблица 2. Ключевые компетенции, формируемые с помощью цифровых технологий

Уровень образования	Компетенции	Примеры цифровых средств
Дошкольный	Речевая и когнитивная грамотность	Образовательные приложения, интерактивные игры
Начальная школа	Орфографическая и языковая грамотность	Электронные учебники, онлайн-тренажеры
Средняя школа	Коммуникативные и аналитические навыки	Онлайн-платформы, блоги, электронные проекты
Колледжи	Профессиональная компетентность и цифровая грамотность	Системы тестирования, вебинары
Вузы	Научные, исследовательские и критические навыки	ИИ, цифровые библиотеки, платформы дистанционного обучения

Практические примеры использования цифровых технологий

1. **Дошкольный уровень:** интерактивные приложения, такие как Lingokids или ABCmouse, позволяют детям изучать буквы, слова и простые фразы через игры, что способствует раннему развитию языковой компетенции.
2. **Начальная школа:** платформа «Российская электронная школа» используется для закрепления правил грамматики и орфографии через онлайн-тесты и мультимедийные задания.
3. **Средняя школа:** проектная деятельность через Google Classroom и Padlet позволяет создавать коллективные исследовательские проекты по литературе, что развивает критическое мышление и навыки презентации.
4. **Колледжи и вузы:** адаптивные платформы с ИИ, такие как Smart Sparrow или Edmodo, создают индивидуальные траектории обучения, учитывая уровень знаний и скорость усвоения материала каждым студентом.

Заключение. Цифровая трансформация филологического образования в системе непрерывного обучения является ключевым фактором модернизации современного образовательного процесса. Внедрение цифровых технологий и искусственного интеллекта позволяет повысить качество преподавания русского языка и литературы, обеспечить преемственность образовательных этапов и формировать у обучающихся ключевые компетенции XXI века - цифровую грамотность, аналитическое и критическое мышление, коммуникативные навыки, способность к самостоятельному обучению и исследовательской деятельности.

Анализ внедрения цифровых инструментов на различных образовательных уровнях показал, что их эффективное использование зависит от нескольких факторов:

1. **Подготовка педагогов.** Педагоги должны владеть современными цифровыми инструментами и методами их интеграции в образовательный процесс. Для этого необходимы курсы повышения квалификации, семинары и мастер-классы.
2. **Разработка адаптированных электронных ресурсов.** Учебные материалы должны быть интерактивными, мультимедийными, включать элементы персонализации и адаптивного обучения, чтобы учитывать индивидуальные потребности учащихся.
3. **Обеспечение преемственности и системности.** Использование единой цифровой среды позволяет сохранять результаты обучения на предыдущих уровнях и формировать индивидуальные траектории развития, начиная с дошкольного уровня и до вуза.
4. **Использование искусственного интеллекта.** ИИ-инструменты позволяют автоматизировать проверку знаний, адаптировать задания под уровень обучающихся, создавать интерактивные тренажеры и платформы для самостоятельного обучения.
5. **Мониторинг и оценка эффективности.** Регулярное отслеживание результатов внедрения цифровых технологий позволяет корректировать методы преподавания, выявлять успешные практики и распространять их среди образовательных учреждений.

Практическое внедрение предложенных подходов способствует повышению мотивации обучающихся, развитию творческих и исследовательских навыков, а также формированию устойчивой языковой компетенции. Важно отметить, что цифровая трансформация не заменяет традиционные методы обучения, а выступает как инструмент их усиления, обеспечивая интеграцию классического и инновационного подходов [6].

Таким образом, цифровизация филологического образования рассматривается как комплексный процесс, объединяющий педагогические, технологические и методологические аспекты. Реализация предложенных рекомендаций позволит создать устойчивую систему непрерывного образования, где цифровые и искусственно-интеллектуальные технологии гармонично сочетаются с традиционными методами преподавания, обеспечивая эффективное формирование современных компетенций у обучающихся.

Рекомендации для дальнейшего развития цифровой трансформации в филологическом образовании:

- Активное использование мультимедийных и интерактивных материалов на всех уровнях обучения.
- Внедрение онлайн-платформ и ИИ-технологий для индивидуализации учебного процесса.
- Проведение регулярного повышения квалификации для педагогов в области цифровых технологий.
- Разработка комплексных моделей преемственности образовательных этапов с использованием единой цифровой среды.
- Организация исследовательских проектов и проектной деятельности, поддерживаемой цифровыми инструментами.

Реализация данных рекомендаций создаст условия для эффективного формирования языковой, коммуникативной и цифровой компетентности, обеспечивая подготовку обучающихся к требованиям современного общества и рынка труда.

Список литературы:

1. Полат Е.С. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования. – М.: Академия, 2020.
2. Хуторской А.В. Педагогика XXI века: компетентностный подход и цифровая трансформация. – М.: Просвещение, 2021.
3. ZiyoNET. Raqamli ta’lim platformasi. – Toshkent, 2023.
4. Российская электронная школа (РЭШ). – URL: https://resh.edu.ru
5. Министерство высшего образования, науки и инноваций РУз. Konsepsiya raqamli ta’limni rivojlantirish (2024).

INNOVATSION TA’LIM KLASTERINING AFZALLIKLARI

R.Musurmanov Chirchiq davlat pedagogika universiteti
“Umumiy pedagogika” kafedrasi, pedagogika fanlari doktori, dotsent.
Bakdurdiev Mardonbek Bazarbay o‘g‘li, Djumaniyazova Maftuna Maxsetovna
Chirchiq davlat pedagogika universiteti pedagogika fakulteti maxsus pedagogika yo‘nalishi 2-kurs talabalari.

Annotatsiya: Maqolada modernizatsiyalashgan ta’lim sharoitida pedagogik ta’lim klasteri yondashuvining o’ziga xos jihatlari yoritilgan bo‘lib, ta’lim jarayonining samaradorligiga ijobiy ta’sir etuvchi omillar to‘g‘risida tavsiyalar berilgan. Ma’lumki, shaxs tarbiyasi uzluksiz jarayon bo’lib, inson dunyoga kelishidan boshlab, to umrining oxirigacha davom etib boradi. Bu jarayon davomida atrof-muhitdagi voqea-hodisalarning shaxsga salbiy yoki ijobiy ta’sir etishi uning insoniy fazilatlari qay darajada shakllanganligini belgilaydi. Bugungi kunda ta’lim sohasi oldida turgan eng dolzarb muammolardan biri ham aynan, shu maqsadga qaratilgan bo’lib, kelajak avlodni komil shaxs sifatida shakllanishini ta’minlashdan iboratdir.

Jamiyatda o’sib kelayotgan yoshlar orasida tarbiyasi og‘ir va noqobil farzandlar ham uchrab turadi. Ayniqsa, farzand tarbiyasiga yetarli darajada e’tibor bermaydigan ota-onalarning farzandlari, oilaviy mojarolar tufayli nazoratsiz qolayotgan o’smirlarning taqdiri, ularning tarbiyasi va ta’limiga alohida e’tibor hamda yondashuv talab etiladi. Ana shunday toifadagi bolalar tomonidan dars jarayoniga nisbatan salbiy munosabat shakllanib boradi.

Yana shuni e’tirof etish lozimki, dars jarayoniga nisbatan salbiy munosabatlarning shakllanishida u yoki bu fanlardan saboq berayotgan o’qituvchilar ham sababchi bo’lishlari mumkin.

Tayanch so‘z va iboralar: klaster yondashuv, ta’limni rivojlantirish, ilmiy-amaliy ahamiyati, tizim raqobatbardoshligi, ijtimoiy ahamiyati, innovatsion yondashuv, klasterli integratsiya, ta’lim-tarbiya samaradorligi, ta’lim-tarbiyaning asosiy subyektlari.

Abstract: The article highlights the specifics of the pedagogical educational cluster approach in modernized educational conditions, and gives recommendations on factors that positively affect the effectiveness of the educational process. It is known that personal development

is a continuous process, starting from the moment a person is born and continuing until the end of his life. During this process, the negative or positive impact of environmental events on a person determines the degree to which his human qualities are formed. One of the most pressing problems facing the education sector today is precisely this goal, which is to ensure that the future generation is formed as a complete person. Among the young people growing up in society, there are also children who are difficult to educate and who are not capable of learning. In particular, the fate of children of parents who do not pay enough attention to their children's upbringing, and of adolescents who are left without supervision due to family conflicts, requires a special approach to their upbringing and education. It is precisely in such children that a negative attitude towards the learning process is formed.

It is also necessary to recognize that teachers who teach certain subjects can also be responsible for the formation of negative attitudes towards the teaching process.

Key words and phrases: cluster approach, development of education, scientific and practical significance, system competitiveness, social significance, innovative approach, cluster integration, educational effectiveness, main subjects of education.

Аннотация: В статье освещается специфика применения педагогического образовательного кластера в условиях модернизации образования, а также даются рекомендации по факторам, положительно влияющим на эффективность образовательного процесса. Известно, что развитие личности – это непрерывный процесс, начинающийся с момента рождения человека и продолжающийся до конца его жизни. В ходе этого процесса негативное или позитивное воздействие на человека факторов окружающей среды определяет степень сформированности его человеческих качеств. Одной из наиболее актуальных проблем, стоящих сегодня перед сферой образования, является именно эта цель – обеспечить формирование будущего поколения как полноценной личности. Среди молодёжи, взрослеющей в обществе, есть и трудновоспитуемые, неспособные к обучению дети. В частности, судьба детей родителей, не уделяющих достаточного внимания воспитанию своих детей, и подростков, оставшихся без присмотра из-за семейных конфликтов, требует особого подхода к их воспитанию и образованию. Именно у таких детей формируется негативное отношение к процессу обучения. Необходимо также признать, что преподаватели, преподающие определённые предметы, также могут быть ответственны за формирование негативного отношения к процессу обучения.

Ключевые слова и фразы: кластерный подход, развитие образования, научно-практическая значимость, конкурентоспособность системы, социальная значимость, инновационный подход, кластерная интеграция, эффективность образования, основные предметы образования.

Ma'lumki, shaxs tarbiyasi uzluksiz jarayon bo'lib, inson dunyoga kelishidan boshlab, to umrining oxirigacha davom etib boradi. Bu jarayon davomida atrof-muhitdagi voqea-hodisalarning shaxsga salbiy yoki ijobiy ta'sir etishi uning insoniy fazilatlari qay darajada shakllanganligini belgilaydi. Bugungi kunda ta'lim sohasi oldida turgan eng dolzarb muammolardan biri ham aynan, shu maqsadga qaratilgan bo'lib, kelajak avlodni komil shaxs sifatida shakllanishini ta'minlashdan iboratdir.

Jamiyatda o'sib kelayotgan yoshlar orasida tarbiyasi og'ir va noqobil farzandlar ham uchrab turadi. Ayniqsa, farzand tarbiyasiga yetarli darajada e'tibor bermaydigan ota-onalarning farzandlari, oilaviy mojarolar tufayli nazoratsiz qolayotgan o'smirlarning taqdiri, ularning tarbiyasi va ta'limiga alohida e'tibor hamda yondashuv talab etiladi. Ana shunday toifadagi bolalar tomonidan dars jarayoniga nisbatan salbiy munosabat shakllanib boradi.

Yana shuni e'tirof etish lozimki, dars jarayoniga nisbatan salbiy munosabatlarning shakllanishida u yoki bu fanlardan saboq berayotgan o'qituvchilar ham sababchi bo'lishlari mumkin.

O'qituvchining o'quvchiga nisbatan qo'pol muomalasi, o'quvchi qalbiga yo'l topa bilmaslik, o'rinsiz tanbeh va dashnomlar, o'quvchini mensimaslik, adolatsizlik singari illatlar ham o'quvchida o'sha dars berayotgan o'qituvchining nafaqat o'ziga, balki uning faniga nisbatan ham

nafrat uyg‘otadi.

Tajribalar ko’rsatadiki, umumiy o’rta ta’lim maktab o’quvchilarining dars intizomiga salbiy munosabati oqibatida fanlardan DTS talablari darajasida o’zlashtirmaslikdan tashqari qoidabuzarliklar, bezorilik, jinoyatchiliklar sodir etilayotganligi hech kimga sir emas. Ota-onalarning befarqliklari, mas’uliyatsizliklar, maktab bilan aloqani yo’lga qo’ymaslik, bolaning bo’sh vaqtini nazorat qilmaslik, farzandlarining kelajak taqdirlari bilan qiziqmaslik singari holatlar vaziyatni yanada chigallashtirib yubormoqda. Mumtoz adabiyotimizda nizom so’zi ham intizom ma’nosida qo’llanganini kuzatish mumkin. Masalan, “Dunyoga kelgan payg‘ambarlarning har birlari din va shariatlarini tartib va nizom ila yuritmishlar. Xususan, islom dini mukammal ravishda tartib va nizomga rioya qilishdir”. Abdulla Avloniy aytgandek “Intizom deb qiladurgan ibodatlarimizni, ishlarimizni har birini o’z vaqtida tartibi ila qilmakni aytilur. Agar yer yuzida intizom bo’lmasa edi, insonlar bir daqiqa yasholmas edilar”[47]. A.Avloniyning fikricha, intizomsiz odam jamoaga qarshi turadigan madaniyatsiz, ma’naviyatsiz shaxsdir. Tartib intizomga o’rgatish va o’rganish birinchi navbatda o’zi yashayotgan jamiyatga, jamiyat tomonidan o’rnatilgan tartib-qoidalarga hurmat belgisidir[48].

Agar biz farzandlarimizni har tomonlama yetuk, komil inson qilib tarbiyalamoqchi bo’lsak, ularning xatti-harakatlarini har tomonlama o’rganishimiz shart. Jamiyatimiz uchun noqobil, intizomsiz, qonun-qoidalarni hurmat qilmaydigan mas’uliyatsiz insonlar ortiqchalik qiladi. Shuning uchun ham bolalarimizning ta’lim-tarbiyasida bo’shliqlarga yo’l qo’yib bo’lmaydi. Buning uchun esa ota-onaning, ta’lim muassasalari o’qituvchi-pedagoglari, psixologlar, jamoatchi tashkilotlar hamda keng jamoatchilikning har biriga tegishli bo’lgan mas’uliyati borki, bu mas’uliyat ularga salmoqli vazifalarni yuklaydi.

Pedagogik innovatsion ta’lim rivojlanishining klaster modeli ta’lim va tarbiya berish, o’quv adabiyotlari yaratish, pedagog kadrlar ilmiy salohiyatini oshirish, ta’lim va tarbiya uzviyligi bilan bog‘liq umumiy yo’nalishlarda faoliyat olib boradi. Bu esa muammoning umumiy metodologik xarakterga ega ekanligini ko’rsatadi. Ayni paytda, bu umumiy yo’nalishlar ta’limni boshqarish va tashkillashtirish, ta’lim turlari va yo’nalishlari, uzviylik va integratsiyani ta’minlash, o’qitish metod va vositalari kabi yo’nalishlarda xususiylashadi.

Pedagogik ta’lim klasteri faoliyatining asosiy **maqsadi** quyidagilardan iborat:

- pedagogika sohasida samarali vorisiylikni ta’minlash va eng yaxshi o’quvchilarni pedagog kasbiga targ‘ib qilish;
- pedagoglarning kasbiy tayyorgarligini amaliyotga tayangan holda va manfaatdor subyektlar teskari aloqasini operativ ta’minlagan holda olib borish;
- bo’lajak ta’lim mutaxassislarini innovatsion tajribaga ega bo’lgan amaliyotlar bazasida tayyorlash muhitini yaratish;
- yosh mutaxassislarning kasbiy ko’nikmalarni egallash davrini qisqartirish;
- pedagogik ta’limda yangi avlod o’quv, o’quv-uslubiy, ilmiy adabiyotlar, vositalar va didaktik materiallar majmuasini yaratish;
- pedagogik ta’lim ilmiy, ilmiy-pedagogik salohiyatni oshirish;
- pedagogik ta’limni rivojlantirishning dolzarb zamonaviy masalalari atrofida intellektual resurslarni integratsiyalash;
- ta’lim, fan va pedagogik amaliyotning turli shakl, usul hamda vositalarini izlab topish va izchil ta’limga tatbiq etish;
- ta’lim va tarbiya uzviyligini ta’minlovchi ichki hamda tashqi mexanizmlarni takomillashtirish;
- mutaxassis pedagog kadrlar tayyorlashda maktabgacha, o’rta ta’lim va OTM hamda boshqa talabgorlar bilan o’zaro tezkor qayta bog‘lanish imkoniyatini yaratish;

---

[47] Davletshin M.G., Shoumarov G‘.B. Zamonaviy o‘zbek oilasining psixologik xususiyatlari. – Toshkent, 1993. –B. 38.

[48] Musurmonov R. Oilada farzand tarbiyasi muammolari //“Mug‘allim hem uzluksiz bilimlendirio‘”. Nukus, №1, 2020. –B. 66-69.

- pedagogik ta’lim bo’g‘inlari o’rtasidagi aloqadorlik, bog‘liqlik va hamkorlik zaruriyatini ilmiy asoslash.

Ushbu maqsadlardan kelib chiqqan holda pedagogik ta’lim innovatsion klasteri quyidagi **vazifalarni** bajaradi:

- hududdagi ta’lim muassasalari uchun zamonaviy kompetensiyaga ega bo’lgan pedagog kadrlar tayyorlash;
- ta’lim sifatini oshirishda innovatsion pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish orqali natijadorlikka erishish;
- modernizatsiyalashgan ta’lim sharoitida ilmiy-metodik va amaliy faoliyatning optimal omillarini aniqlash, amaliyotga izchil joriy etish;
- ta’limning asosiy (darslik) va yordamchi (lug‘atlar, qomuslar, elektron manbalar va b.) vositalari mazmun-mohiyatining ta’lim bosqichlari kesimidagi uzviyligi va uzluksizligini ta’minlash;
- hududdagi ta’lim muassasalari o’qituvchilarining kompetentlik tayyorgarligidagi bo’shliqlarni to’ldirish maqsadida qisqa muddatli o’quv seminar va kurslari tashkil qilish;
- umumta’lim maktablarida fanlarni natijador o’qitish bilan bog‘liq subyektiv muammolarni bartaraf qilish maqsadida metodbirlashmalar faoliyatini kuchaytirish, ilmiy-amaliy seminarlar tashkil qilish;
- oliy pedagogik ta’lim tizimidagi professor-o’qituvchilarning ilmiy-metodik salohiyatini oshirish maqsadida ilmiy tadqiqot institutlari, ilmiy markazlar va tayanch oliy ta’lim muassasalari bilan ilmiy hamkorlikni kuchaytirish;
- umumta’lim maktablarida faoliyat olib borayotgan va ilmiy tadqiqot olib borish layoqatiga ega o’qituvchilarni ilmiy tadqiqot ishlariga jalb qilish, ularni qo’llab-quvvatlash;
- pedagogika sohasidagi zamonaviy ilg‘or xorijiy tajribalarni o’zlashtirish maqsadida yetakchi xorijiy OTMlarga stajirovkalarni amalga oshirishni nazarda tutadi.

Dars intizomi ijobiy munosabatni shakllantirishda klasterli yondashuvdan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Ta’lim muassasasi, oila, mahalla, o’quvchilar ota-onalari mehnat faoliyati ko’rsatadigan korxona tashkilot va muassasalar, huquqni himoya qiluvchi organlar hamkorligida tarbiyaviy ishlarni olib borish o’zining aniq samarasini berishiga ishonch hosil qildik[49].

Tadqiqotda tartiblilik – talablarini bajarish va tashabbuskorlik, bo’ysunuvchanlik va mustaqillik, faollik va sustlik; intizomlilikni esa – o’z xulqini malaka va ko’nikmalari bilan o’zaro bog‘liq holda boshqara olish, ularni shaxsiy qoidalar hamda talablariga, shuningdek, individual hamda jamoa intizomligi evaziga ong elementi hamda odatiy tajribalar, muvaffaqiyat va yutuqlar usuli sifatida to’planib boradigan jamoa va jamiyat tomonidan qo’yiladigan qoida hamda talablariga bo’ysundira bilishdek shaxsiy xususiyatlarning mujassamliligi sifatida yondashadilar; mazkur xususiyatlarning shakllanish jarayonida zaruriy holat, anglanmagan xohishlar, tashqi tarbiyaviy ta’sirlardan, erkinlik, mustaqillikka yo’naltirilgan xulq-atvordan o’tib borish va ushbu xususiyatlarning birlikdagi jamlanmasi sifatida yondashuvchi mualliflarning nuqtayi nazarlari bo’linadi. Maktabda o’quvchilik davridagi umumiy intizomlilik namoyon bo’ladigan: ongli, tadqiqotchilik, mehnat, axloqiy-etik, ekologik-valeologik, moliyaviy-iqtisodiy, huquqiy, maishiy-servis va boshqa ko’plab tur va shakllar bilan farqlanadi.

Tadqiqot ishining nazariy qismida maktabdagi intizomsizlikning sabablarini aniqlashga yo’naltirilgan turli yondashuvlar, intizomsizlik shakllanishining sharoitlari, vositalari, shakllari va usullari hamda aniqlash mezonlari (A.V.Barabanshikov, F.G.Bondar, V.E.Gurman, L.Yu.Gordin, I.Dolinskaya, B.P.Yesipov, D.Leychenkov, N.S.Lukin, O.N.Maykina, G.Xolodyuk, G.I.Shukina va boshqalar) ko’rib chiqildi. Mazkur yondashuvlar, shuningdek, uzluksiz va pedagogik tajribalar majmuasini tashkil etish bo’yicha turli adabiyotlar, dasturlarning tahlili hozirgi zamon maktab

[49] Musurmonov R. Dars intizomiga nisbatan salbiy munosabatdagi o‘smirlarni tarbiyalash usullari // Uzluksiz ta’lim. –Toshkent: maxsus son, 2020. –B. 63-67.

intizomi muammosiga yagona yondashuv yo'q, degan xulosa chiqarish imkonini beradi. Rus olimlari tomonidan ta'lim klasterlarini shakllantirish va rivojlantirishning nazariy asoslarini o'rganish quyidagi yo'nalishlarda olib borilgan: a) kasbiy ta'limga nisbatan klaster yondashuvi (B.Pugacheva, A.V.Leontiyev); b) faoliyat va pedagogik loyihalash nazariyasi (V.V.Davidov, V.P.Bespalko, G.I.Ibragimov, B.S.Lednev, M.I.Maxmutov, A.A.Slastenin); c) uzluksiz ta'lim konsepsiyasi (B.S.Gershunskiy, G.V.Muxametzyanova, A.M.Novikov); d) kasb-hunar maktablarida ta'limning ijtimoiy sheriklik va boshqaruv muammolarini ochib beruvchi tadqiqotlar (P.F.Anisimov, G.V.Muxametzyanova, G.I.Ibragimov, Ye.A.Korchagin, V.P.Panasyuk, A.S.Subetto)[50]. N.N.Davidova, B.M.Igoshev kabi tadqiqotchilar tomonidan klasterning geografik, gorizontal, vertikal, texnologik, fokusli va sifat strategiyalari mavjudligi qayd qilingan[51].

Xulosa qilib aytish mumkinki, ta'limga nisbatan klaster yondashuv borasidagi tadqiqotlarni o'rganish va tahlil qilish bu boradagi bir qancha qarashlarni jamlashga imkon berdi. Klasterda ishlarning holati haqida ma'lumotlarning juda obyektiv bo'lishi muhim ahamiyatga ega. Klaster yordamida hukumat, ta'limni nazorat qiluvchi davlat idoralari klaster amal qiladigan mintaqadagi ta'limni rivojlantirish uchun tajriba va amalga oshirilgan tadqiqot natijalarini samarali qo'llashlari mumkin bo'ladi. Ta'limga nisbatan klaster yondashuvi boshqaruv organlariga tizim ichida samarali o'zaro ta'sir o'tkazish uchun muayyan vositalar bilan ta'minlash, muammolarni yaxshiroq tushunish, mintaqada rivojlanishning ilmiy asoslarini rejalashtirish imkonini beradi.

Adabiyotlar

1.Davletshin M.G., Shoumarov G'.B. Zamonaviy o'zbek oilasining psixologik xususiyatlari. – Toshkent, 1993. –B. 38.

2.Musurmonov R. Oilada farzand tarbiyasi muammolari //"Mug'allim hem uzluksiz bilimlendirio'". Nukus, №1, 2020. –B. 66-69.

3.Musurmonov R. Dars intizomiga nisbatan salbiy munosabatdagi o'smirlarni tarbiyalash usullari // Uzluksiz ta'lim. –Toshkent: maxsus son, 2020. –B. 63-67.

4.Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата современного образования // Интернет-журнал "Эйдос". 2006. 5 мая;

5.Musurmonov R. Dars intizomiga salbiy munosabatdagi bolalarga nisbatan konstruktiv ta'sir etishning nazariy va metodologik asoslari // Umumiy o'rta ta'lim, kasb-hunar ta'limi o'qituvchilari, rahbarlari, oliy ta'lim professor-o'qituvchilari, ilmiy xodimlarga mo'ljallangan monografiya. – Toshkent: Noshirlik yog'dusi. 2015. -203 b.

O'TKIR HOSHIMOV ASARLARIDA SINONIMLARNING SEMANTIK VA USLUBIY IMKONIYATLARI

Bazarova Dildor Baxronovna
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti
"O'zbek tili va adabiyoti" kafedrasi dotsenti
Izzatillayeva Mohlaroyim Ulug'bek qizi
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'zbek tilidagi sinonimik birliklarning semantik, uslubiy va funksional xususiyatlari tahlil qilingan. O'tkir Hoshimov asarlaridagi sinonimlarning qo'llanishi orqali tilning badiiy-estetik imkoniyatlari ochib berilgan. Tadqiqot natijasida sinonimlarning ma'no nozikliklari va ularning matndagi ta'sirchanlik darajasi aniqlangan.

Kalit so'zlar: sinonim, ma'nodoshlik, uslubiylik, ma'no, badiiy ifoda.

[50] Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата современного образования // Интернет-журнал "Эйдос". 2006. 5 мая; Musurmonov R. Oilada farzand tarbiyasi muammolari "Mug'allim hem uzluksiz bilimlendirio'". Nukus, №1, 2020. –B. 66-69.

[51] Musurmonov R. Dars intizomiga salbiy munosabatdagi bolalarga nisbatan konstruktiv ta'sir etishning nazariy va metodologik asoslari // Umumiy o'rta ta'lim, kasb-hunar ta'limi o'qituvchilari, rahbarlari, oliy ta'lim professor-o'qituvchilari, ilmiy xodimlarga mo'ljallangan monografiya. –Toshkent: Noshirlik yog'dusi. 2015. -203 b.

Annotation. This article analyzes the semantic, stylistic, and functional features of synonymic units in the Uzbek language. The use of synonyms in O‘tkir Hoshimov’s works reveals the artistic and aesthetic potential of the language. The study identifies subtle semantic distinctions and the expressive impact of synonyms in the text.

Key words: synonym, synonymy, stylistics, semantics, artistic expression.

Tilning rivojlanganlik darajasining yuksakligini, uning zanginligi va ranginligini ta’min etadigan muntazam va betimsol omillardan biri unda lisoniy birliklararo ma’nodoshlik – sinonimiya munosabati imkoniyatlarining ko‘lamdorligidir. O‘zbek tili ana shunday qadimiy va rivojlangan boy tillardan biri sifatida sinonimik munosabatlar asosida birlashgan yoki birlashadigan salmoqli miqdordagi so‘z gavharlari zaxirasiga ega tildir[52].

Sinonimlar — shaklan turlicha, ammo ma’no jihatdan yaqin yoki bir-biriga o‘xshash bo‘lgan leksik birliklar bo‘lib, ular tilning **ekspressiv, emotsional hamda uslubiy** imkoniyatlarini kengaytiruvchi asosiy vosita hisoblanadi. Tilning leksik tizimi va uning ifoda imkoniyatlari darajasi, eng avvalo, undagi **sinonimik qatlamning kengligi va boyligi** bilan belgilanadi. Tildagi sinonimik boylik fikrni yanada aniqlik, lo‘ndalik va ta’sirchanlik bilan ifodalash imkonini beradi.

Sinonimik munosabatdagi so‘zlar nafaqat asosiy (denotativ) ma’nosi bilan, balki ularning **uslubiy qo‘llanilish darajasi, matn doirasidagi ma’nosining nozik farqlari hamda emotsional-ekspressiv qiymati** bilan ham bir-biridan ajralib turadi. Shu bois sinonimlarni o‘rganishda faqat ma’nodosh birlik sifatida emas, balki **mazmuniy, funksional va uslubiy farqlovchi belgilar** asosida tahlil qilish muhimdir.

Tilshunoslik nuqtayi nazaridan qaraganda, sinonimik qatlamning kengligi nafaqat tildagi lug‘aviy birliklar miqdoriga, balki ularning **nutq jarayonida to‘g‘ri tanlanishi va mos ravishda qo‘llanish qobiliyatiga** ham bog‘liqdir. Demak, sinonimlar tilda **mazmunni boyitish, badiiy-estetik ifodani kuchaytirish va kommunikativ samaradorlikni oshirish** kabi muhim funksiyalarni bajaradi.

Sinonimlarning qo‘llanilishi orqali muallif bir harakat, holat yoki kechinmani turli burchaklardan tasvirlay oladi, bu esa matnning semantik imkoniyatlarini kengaytiradi. Ayniqsa, bunday holat O‘tkir Hoshimov kabi yirik adiblar ijodida yaqqol ko‘zga tashlanadi. Masalan, adib ***“aniqlamoq, ma’lum bo‘lmoq, bilinmoq, ayon bo‘lmoq”*** kabi ma’nodosh so‘zlardan turli kontekstlarda foydalanib, har birining ma’no nozikliklarini ifodalashga erishadi. **Ma’lum bo‘lmoq** biror narsaning oshkor bo‘lishi holatini bildirsa, **bilinmoq** narsa yoki holatni bilib olish, sezish ma’nosida ishlatiladi. **Ayon bo‘lmoq** esa bir narsaning mutlaqo aniq va ravshan bo‘lishini ifodalaydi. Masalan: *“Sud tibbiy tekshiruvida shu narsa aniqlandiki, yurak faoliyati sustlashgan edi”* (137-b), *“Hali qayoqqa borishimiz ma’lum emas”* (41-b), *“Bir mahal qorni ochgani bilindi”* (84-b), *“Endi hammasi ayon edi”* (55-b). Shu tarzda, o‘zbek tilidagi sinonimlarni faqat lug‘aviy birlik sifatida emas, balki ularning uslubiy, funksional va semantik xususiyatlarini tahlil etish tilshunoslikning muhim yo‘nalishlaridan biri sanaladi. Xuddi shuningdek, o‘zbek tilidagi boshqa ko‘plab sinonimlar ham ma’nodosh bo‘lishiga qaramay, **mazmuniy va hissiy noziklik jihatidan bir-biridan farqlanadi**. Bunga misol tariqasida **ruhiy va jismoniy kechinmalarni ifodalovchi *“dard, alam, azob, g‘am, og‘riq, kasallik, tashvish, hasrat, sitam”*** kabi so‘zlarni keltirish mumkin. Ushbu birliklar ham inson kechinmalarini turlicha darajada ifodalaydi: ba’zilarida ruhiy iztirob kuchli bo‘lsa, boshqalarida jismoniy og‘riq ma’nosi ustuvor bo‘ladi.

Dard, og‘riq, kasallik so‘zlari odatda jismoniy og‘riqni ifodalaydi. Masalan, *“Eski dardi yana qo‘zg‘adi shekilli” (1-b)* jumlasida **dard** so‘zi kasallik yoki og‘riqning qaytalanib, yana bezovta qilayotgan holatini anglatadi. Bu yerda “dard” so‘zi jismoniy holatni ifodalasa-da, u bilan bir qatorda **ruhiy og‘riq** ma’nosini ham sezdirib, so‘zning ikki qirrali (jismoniy va ma’naviy) xususiyatini ko‘rsatadi.

[52] N.Mahmudov va b. O‘zbek tili sinonimlarining izohli lug‘ati: / N.Mahmudov tahriri ostida. – T.: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2023. – 512 bet.

“*Boshimda chidab bo‘lmas og‘riq turdi” (107-b)* misolida esa og‘riq so‘zi to‘g‘ridan-to‘g‘ri tanadagi azob, ya’ni jismoniy noqulaylikni bildiradi. Bu so‘zda hissiy ma’no deyarli yo‘q, u fiziologik holatni aniq ifodalaydi.

“*Sen shaharda o‘z tashvishlaring bilan bo‘lib, xabar ololmading” (106-b)* jumlasidagi tashvish esa ruhiy bandlikni, ya’ni insonning ichki hayajoni, g‘amxo‘rligi yoki o‘y-xayolini bildiradi. Bu yerda so‘zning hissiy bo‘yoqdorligi kuchli, u ruhiy og‘irlikni aks ettiradi.

Alam, azob, g‘am, hasrat so‘zlari esa insonning ruhiy iztiroblarini ifodalaydi. Masalan, *“O‘kinch bilan, alam bilan tilayapti” (124-b)* misolida **alam** so‘zi insonning o‘tkir g‘amgin tuyg‘usini, ichki achinishini bildiradi. U yerda jismoniy og‘riq emas, **ko‘ngildagi og‘riq** tasvirlangan.

“*Afg‘onistonga borib azob ham chekmasding” (126-b)* gapida **azob** so‘zi ruhiy va jismoniy qiynalish ma’nosini birlashtirgan: bu yerda og‘ir hayot sharoiti va ruhiy iztirob bir butun holatda aks etgan.

“*U dunyo-yu bu dunyo g‘am ko‘rmang!” (70-b)* ifodasidagi **g‘am** so‘zi esa ruhiy tinchlik va baxt istagini bildiradi. “G‘am ko‘rmaslik” iborasi insonni qayg‘udan, tashvishdan yiroq bo‘lishni tilash ma’nosida ishlatilgan.

“*Yoshlar aynib ketdi, – dedi yonidagi kampirga hasrat qilib” (127-b)* misolida **hasrat** so‘zi insonning o‘tgan kunlarni sog‘inish, afsus va armon tuyg‘usini ifodalaydi. Bu so‘z ruhiy og‘riqning yumshoq, ammo chuqur ko‘rinishini beradi.

Shu kabi tilimizda harakat yoki voqeaning tezligi va kutilmaganligini ifodalovchi sinonimlar ham mavjud bo‘lib, ular ma’nodosh bo‘lishiga qaramay, ifoda darajasi va hissiy ta’siri jihatidan farq qiladi. Bunday so‘zlarga ***“to‘satdan, bir onda, birdaniga, nogahon, shoshilinch, kutilmaganda, vaqt-bevaqt”*** kabi birliklarni keltirish mumkin.

Masalan, *“Avval yomg‘ir aralash yakkam-dukkam uchqunlab turadi-da, to‘satdan zaptiga oladi” (26-b)* jumlasida **to‘satdan** so‘zi voqeaning bexosdan, kutilmagan tarzda sodir bo‘lganini bildirsa, *“Qur’onni shoshilinch varaqladi” (36-b)* misolida **shoshilinch** so‘zi harakatning tezligi va zaruriyat ta’sirida bajarilganligini ifodalaydi. *“Otishma qanday kutilmaganda boshlangan bo‘lsa, shunday tugadi” (58-b)* gapida esa **kutilmaganda** so‘zi holatning tasodifiyligi va beqarorligini ko‘rsatadi.

Harakatning kutilmaganligi bilan bir qatorda, tilimizda uning **tezligi va shiddatini** ifodalovchi sinonimlar ham mavjud. Bular qatoriga ***“yugurmoq, yelmoq, chopmoq, shoshilmoq, yelib-yugurmoq”*** kabi so‘zlar kiradi. Ular bir xil harakatni anglatsa-da, har birining tezlik darajasi va ifoda ohangi turlicha: *yelib-yugurmoq* so‘zi betinim, mashaqqatli harakatni bildirsa, *shoshilmoq* zaruriyat ta’siridagi shoshilinchlikni, *yugurmoq* esa oddiy tezlikni yoki o‘zini tuta olmaslikni ifodalaydi.

“*To‘xtovsiz o‘q uzgancha, chakalakzorga yugurdim” (58-b)* jumlasida ***yugurdim*** so‘zi tez, ammo oddiy harakatni bildiradi.

“*Tanklar, BTRlar, BMPlar yelib boryapti” (59-b)* misolida ***yelib boryapti*** so‘zi mashaqqatli, shiddatli harakatni ko‘rsatadi.

“*Poshsho chopib borib, o‘g‘lini yerdan ko‘tarib olibdi” (66-b)* gapida ***chopib*** so‘zi tezlik va kuch bilan bajarilgan harakatni ifodalaydi.

“*Qurbonoy xola shoshilmasdan qor kuray boshladi” (73-b)* misolida ***shoshilmasdan*** so‘zi harakatning zaruriy shoshilinchlik bilan, ammo ehtiyotkorlikni yo‘qotmasdan amalga oshirilganini bildiradi.

“*Shaxnoza birpasda yelib-yugurib xizmat qilishga tushdi” (122-b)* jumlasida esa ***yelib-yugurib*** so‘zi harakatning tez, mashaqqatli va samarali bo‘lganini ta’kidlaydi.

Tilimizda harakat yoki ish bajarish tarzini ifodalovchi so‘zlar ham o‘zaro ma’nodosh bo‘lishiga qaramay**, ifoda darajasi va hissiy ohang** jihatidan farq qiladi.

Masalan, ***“astoydil, sidqidildan, yurakdan, chindan, rosta-kami(ga), chinakami(ga), uvvalo”*** so‘zlari bir-biriga sinonim bo‘lib, biror ishni bajarishda insonning e’tibor va bag‘ishlanish darajasini bildiradi.

“Grisha astoydil yalinib iltijo qildi” (30-b) jumlasida ***astoydil*** so‘zi harakatning chin dildan, samimiy ravishda, berilib bajarilishini ko‘rsatadi.

“Biroq o‘z yumushini sidqidildan bajaradi” (43-b) misolida esa ***sidqidildan*** so‘zi ishning ongli, pok niyat bilan bajarilishini bildiradi.

“Tank ichi chindan ham do‘zaxdek qizib borar edi” (57-b) jumlasida ***chindan*** so‘zi voqeaning real va kuchli ta’sirini ifodalaydi.

“Qiziq, uvvalo urinadiki, qani aqalli bir quloch surilsa!” (18-b) gapida ***uvvalo*** so‘zi eskirgan bo‘lib, ish bajarishdagi avvalgi tajribaga urg‘u beradi. Ushbu sinonimlar harakatning tezlik, shiddat va mashaqqat darajasini turlicha ifodalash imkonini beradi.

Harakatning tezligi bilan bir qatorda, uning maqsadliligi va ongli tarzda bajarilishini bildiruvchi sinonimlar ham mavjud. Bular qatoriga ***“ataylab, atay, atayin, ataydan, jo‘rttaga, jo‘rtta, azza-bazza”*** kabi so‘zlar kiradi. Bu so‘zlarning barchasi **biror ishni bilib, maqsad bilan, ongli tarzda bajarish** ma’nosini bildiradi. Ammo ularning orasida **uslubiy va hissiy farqlar** mavjud:

Ataylab, atay, atayin, ataydan so‘zlari odatda **rasmiy yoki badiiy nutqda** ishlatilib, harakatning ongli ravishda bajarilganini ifodalaydi.

Jo‘rttaga, jo‘rtta so‘zlari esa **so‘zlashuv nutqiga xos** bo‘lib, bilib turib, qasddan, biroz kinoya yoki injiqlik ohangida bajarilgan ishni bildiradi. **Azza-bazza** so‘zi esa **erkalik, injiqlik yoki maqtanchoqlik bilan** bajarilgan harakatni anglatadi. Masalan: *“Jang qilishni xohlamay, ataylab qochibdi” (33-b)* jumlasida **ataylab** so‘zi harakatning ongli ravishda, maqsad bilan amalga oshirilganini ko‘rsatadi. *“Qurbonoy xola atay gapni boshqa yoqqa burdi” (3-b)* misolida **atay** so‘zi ham shu ma’noda — ongli yo‘naltirish, bilib qilinishni bildiradi.

Shuningdek, joy yoki makonning suv bilan tutashgan qismini ifodalovchi so‘zlar ham o‘zaro sinonim bo‘lib, **ma’nodagi nozik farqlar** orqali tasviriylikni boyitadi. Bular qatoriga ***“qirg‘oq, sohil, yoqa, bo‘y, lab, chet, kanora, rosh”*** kabi so‘zlar kiradi. Ularning barchasi suv havzasi bilan tutashgan quruqlikni anglatsa-da, **uslubiy va qo‘llanish jihatidan** farqlanadi: **Sohil** — badiiy nutqda ko‘proq ishlatiladi, tasviriy ohangga ega. **Qirg‘oq** — neytral, umumiy so‘z bo‘lib, suvning chekkasini bildiradi. **Yoqa, bo‘y, lab, chet** — so‘zlashuvda faol qo‘llanadi, tabiiylik ohangini beradi. **Kanora** — eskirgan, kam ishlatiladigan so‘z. **Rosh** — shevaga xos shakl hisoblanadi. Masalan:*“Qishloq **etagida** yoyilib oqayotgan Qonqus olisdan jigarrang ilondek to‘lg‘anayotgani ko‘zga tashlanardi” (26-b)* — bu jumlada **suvning qirg‘oqqa tutashgan manzarasi** badiiy tarzda tasvirlangan.

“Shahnoza ikkalamiz anhor labida, o‘zimizning na’matak tagida o‘tirgan emishmiz” (43-b) misolida **lab** so‘zi suv bo‘yidagi yaqin joyni bildiradi.

“Narigi qirg‘oq — tik. Sohilga suzay desa, raqiblari tizilib turibdi” (19-b) gaplarida ***qirg‘oq*** va ***sohil*** so‘zlari suvning chegarasini ifodalash bilan birga, voqeaning kuchli tasviriy fonini yaratadi.

“Qonqus bo‘yidagi tollar qorong‘ida hurpayib turibdi” (35-b) misolida **bo‘y** so‘zi **qirg‘oqqa tutash yer chizig‘i** ma’nosida ishlatilgan.

“Qarasam, jar yoqasida bir tup archa bormish” (105-b) jumlasida **yoqa** so‘zi **tik, xavfli chekka** ma’nosini beradi.

“Qirg‘og‘i betonlangan ariqlar chetida maysalar unib chiqibdi...” (142-b) misolida esa **chet** so‘zi **suvning chegarasidagi qattiq joyni** anglatadi. Shunday qilib, bu sinonimlar o‘zbek tilida **joy manzarasini, tabiiy makonning tuzilishini va tasviriylik darajasini** turlicha ifodalash imkonini beradi.

Sinonimlar o‘zbek tilining boy leksik qatlamini tashkil etib, tilning ifoda imkoniyatlarini kengaytiruvchi eng muhim vositalardan biridir. Ular orqali inson tafakkuri, ruhiy kechinmalari va hayotiy tajribasi yanada rang-barang, ta’sirchan shaklda ifodalanadi. O‘tkir Hoshimov sinonimik birliklardan faqat ma’nodosh so‘z sifatida emas, balki ma’no, ohang va uslubiy qiymatni chuqur ochuvchi badiiy vosita sifatida foydalanadi. Shu tariqa, sinonimlar yozuvchi nutqining tabiiyligini, ifoda ravonligini va emotsional kuchini oshiradi. Tilshunoslik nuqtayi nazaridan qaraganda, sinonimik tizimning o‘rganilishi nafaqat muallif so‘z boyligini aniqlash, balki ularning sharoitga

mosligini, uslubiy va semantik funksiyalarini tahlil qilish imkonini beradi. Bu esa o‘zbek tilining badiiy-estetik salohiyatini yanada chuqurroq ochishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1.N.Mahmudov va b. O‘zbek tili sinonimlarining izohli lug‘ati: / N.Mahmudov tahriri ostida. – T.: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2023. – 512 bet.

2.Шоабдураҳмонов Ш., Асқарова М., Ҳожиев А. ва бошқ. Ҳозирги ўзбек адабий тили. I қисм. – Тошкент: Ўқитувчи, 1980. – Б.115.

3. A.Hojiyev. O‘zbek tili sinonimlarining izohli lug‘ati: – T.: O‘qituvchi nashriyoti, 1974. – 308 bet.

4. Hoshimov O‘ . Tanlangan asarlar. To‘rtinchi jild. – Toshkent: Sharq, 2011. – 476 b.

O‘QITUVCHILAR TA’LIMI DASTURLARIDA ILMIY-TADQIQOT KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDAGI MUAMMOLAR VA IMKONIYATLAR: KASBIY RIVOJLANISHNING NAZARIY ASOSLARI

Musoyeva Aziza Botirovna
Dotsent (PhD)
Samarqand davlat chet tillar instituti
musoyeva@samdchti.uz

Annotatsiya: O‘qituvchilar ta’lim dasturlari doirasida ilmiy-tadqiqot ko‘nikmalarini rivojlantirishning integratsiyalashuvi, O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan ta’lim islohotlari sharoitida ta’limni takomillashtirishga hissa qo‘shadigan o‘qituvchilarni tayyorlashning muhim tarkibiy qismi sifatida namoyon bo‘ladi. Ushbu tadqiqot O‘zbekiston ta’lim tizimidagi o‘qituvchilarning tadqiqotchilik ko‘nikmalarini rivojlantirishga xos bo‘lgan ko‘p qirrali muammolar va imkoniyatlarni o‘rganadi. Mavjud amaliyotlar, institutsional to‘siqlar va innovatsion yondashuvlarni har tomonlama tahlil qilish orqali ushbu tadqiqot O‘zbekistondagi o‘qituvchilar ta’lim muassasalarida tadqiqot malakasini oshirish tashabbuslarini muvaffaqiyatli amalga oshirishga ta’sir qiluvchi asosiy omillarni aniqlaydi.

Kalit so‘zlar: o‘qituvchi ta’limi, tadqiqot kompetensiyasi, dalillarga asoslangan amaliyot, ta’lim tadqiqotlari, malaka oshirish, ta’lim islohotlari.

Abstract: The integration of research skills development within teacher education programs is emerging as an essential component in preparing educators who contribute to improving education under the ongoing reforms in Uzbekistan. This study explores the multifaceted challenges and opportunities related to the development of teachers’ research skills in the Uzbek education system. Through a comprehensive analysis of existing practices, institutional barriers, and innovative approaches, the research identifies key factors influencing the successful implementation of initiatives aimed at enhancing research competence in teacher education institutions in Uzbekistan.

Keywords: teacher education, research competence, evidence-based practice, educational research, professional development, educational reforms

Аннотация: Интеграция развития исследовательских навыков в программы подготовки учителей выступает как важная составляющая подготовки педагогов, способных внести вклад в совершенствование образования в условиях проводимых в Узбекистане реформ. Данное исследование рассматривает многогранные проблемы и возможности, связанные с развитием исследовательских компетенций учителей в системе образования Узбекистана. Путём всестороннего анализа существующих практик, институциональных барьеров и инновационных подходов определяются ключевые факторы, влияющие на успешную реализацию инициатив по повышению исследовательской компетенции в педагогических вузах Узбекистана.

Ключевые слова: подготовка учителей, исследовательская компетенция, основанная на доказательствах практика, педагогические исследования, повышение квалификации, образовательные реформы

Kirish

O‘zbekistondagi zamonaviy ta’lim manzarasi nafaqat tadqiqot iste’molchisi, balki tadqiqot jarayonining faol ishtirokchisi bo‘lgan o‘qituvchilarni ham talab qilmoqda. Ushbu paradigma o‘zgarishi “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi” doirasida boshlangan, ta’lim amaliyotini dalillarga asoslangan yondashuvlar orqali o‘zgartirishga urg‘u berilgan keng qamrovli ta’lim islohotlari tufayli tezlashdi (Karimov va boshq., 2018).

Tadqiqot kompetensiyasi mavjud tadqiqotlarni tanqidiy baholash, tadqiqotlarni loyihalash va o‘tkazish, ma’lumotlarni tahlil qilish va o‘quv dasturlarining o‘ziga xos kontekstida ta’lim amaliyotini yaxshilash uchun qo‘llash qobiliyatini o‘z ichiga oladi.

O‘zbekiston ta’lim muassasalarida olib borilgan so‘nggi tadqiqotlar tadqiqotchilik kompetensiyasi o‘qituvchilarning malakasini oshirishda muhim omil sifatida e’tirof etilayotganini ko‘rsatdi. Umarovaning (2020) O‘zbekistonning besh viloyatida o‘qituvchilar malakasini oshirish amaliyotini o‘rganishi shuni ko‘rsatdiki, o‘qituvchilar tadqiqotga asoslangan yondashuvlarga katta qiziqish bildirishadi, biroq muhim tarkibiy va institutsional to‘siqlarga duch kelishadi. Xuddi shunday, Toshmatov va Rahimovaning (2021) O‘zbekiston oliy ta’lim muassasalaridagi pedagogik innovatsiyalar tahlili ham boshlang‘ich, ham malaka oshirish pedagoglari o‘rtasida tizimli tadqiqot ko‘nikmalarini rivojlantirishning muhim zaruratini ko‘rsatadi.

Uning ahamiyati keng e’tirof etilishiga qaramay, O‘zbekistondagi o‘qituvchilar ta’limi dasturlari doirasida ilmiy-tadqiqot ko‘nikmalarini rivojlantirishning integratsiyasi tizimli va madaniy omillarga asoslangan ayrim muammolarga duch kelmoqda. Bular akademik muassasalardagi infratuzilma cheklovlari, an’anaviy pedagogik yondashuvlarni zamonaviy xalqaro tadqiqot metodologiyalari bilan bog‘lash kabilar. Shu bilan birga, xalqaro hamkorlik, texnologik taraqqiyot va hukumat tomonidan qo‘llab-quvvatlanadigan ta’limni modernizatsiya qilish tashabbuslari orqali paydo bo‘layotgan imkoniyatlar uchun istiqbolli yo‘llarni taklif etadi (Shadmanova va Abdullayeva, 2019).

Adabiyotlar tahlili

O‘qituvchi ta’limidagi tadqiqot kompetensiyasi akademik tadqiqotning an’anaviy tushunchalaridan tashqariga chiqadi va Stenxaus (2012) “o‘qituvchi tadqiqotchi sifatida” deb atagan qobiliyatlarni qamrab oladi. Ushbu nazariya bir nechta o‘lchovlarni o‘z ichiga oladi: uslubiy bilim, tanqidiy fikrlash qobiliyatlari, ma’lumotlar savodxonligi va tadqiqot natijalarini amaliy sinf strategiyalariga tarjima qilish qobiliyati (Burns & Westbrook, 2019).

Oxirgi izlanishlar tadqiqot kompetensiyasi va tadqiqot savodxonligi o‘rtasidagi farqni ta’kidladi. Tadqiqot savodxonligi tadqiqotni iste’mol qilish va tushunish qobiliyatini o‘z ichiga olsa, tadqiqot kompetensiyasi tizimli so‘rovlar orqali yangi bilimlarni yaratish qobiliyatini o‘z ichiga oladi (Gitlin va boshq., 2015). Bu farq o‘qituvchilar ta’limi dasturini ishlab chiqish va baholash strategiyalari uchun muhim ahamiyatga egadir.

O‘zbekiston ta’lim muassasalarida olib borilgan tadqiqotlar bo‘lajak o‘qituvchilarda tadqiqot malakasini rivojlantirishda bir qancha doimiy muammolar borligini aniqladi (Normatova, 2018). Mazkur muammolardan biri infratuzilma cheklovlari bo‘lib, O‘zbekiston sharoitiga xos asosiy muammo hisoblanadi. Yusupov va Xolmatovaning (2020) O‘zbekiston bo‘ylab o‘qituvchilar ta’lim muassasalarini har tomonlama o‘rganishi shuni ko‘rsatdiki, tadqiq etilgan yo‘nalishlarning 73 foizida xalqaro ma’lumotlar bazalari, statistik dasturiy ta’minot va ma’lumotlarni yig‘ishning zamonaviy vositalaridan foydalanish imkoni yo‘q. Ushbu raqamli tafovut, ayniqsa, qishloq joylarida o‘qituvchilarni tayyorlash dasturlariga ta’sir ko‘rsatib, tadqiqot qobiliyatlarini rivojlantirish imkoniyatlarida nomutanosiblikni keltirib chiqaradi.

Boshqa bir muammolardan biri til to‘siqlari bo‘lib, O‘zbekiston kabi ko‘p tilli mamlakatga xosdir. Ko‘pgina xalqaro tadqiqot metodologiyalari va resurslari faqat ingliz yoki rus tillarida mavjud bo‘lib, asosiy o‘quv tili o‘zbek tili bo‘lgan professor-o‘qituvchilar va talabalar uchun foydalanish imkoniyatiga muammolar tug‘diradi (Ortiqova, 2019). Abdullayevning (2021) O‘zbekistonning o‘nta universitetida o‘qituvchilar tayyorlash fakulteti bo‘yicha o‘tkazgan so‘rovi

shuni ko‘rsatdiki, 68 foizi oliy ma’lumotga ega bo‘lsa, atigi 34 foizi xalqaro standartlarga mos zamonaviy tadqiqot metodologiyalari bo‘yicha rasmiy tayyorgarlikdan o‘tgan.

Ushbu qiyinchiliklarga qaramay, so‘nggi o‘zgarishlar O‘zbekiston ta’lim tizimida tadqiqot malakasini oshirish uchun yangi imkoniyatlar yaratdi. Davlatimiz rahbarining “Xalq ta’limi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarorida belgilangan ta’limni modernizatsiya qilish bo‘yicha hukumat majburiyatlari innovatsion pedagogik yondashuvlarni, jumladan, ilmiy-tadqiqot asosidagi pedagog kadrlarni tayyorlashni institutsional qo‘llab-quvvatlashni yaratdi.

Xalqaro hamkorlik tadqiqot malakasini oshirish uchun muhim imkoniyat sifatida paydo bo‘ldi. O‘zbekiston universitetlari va xalqaro institutlar o‘rtasidagi hamkorlik shartnomalari, masalan, Namangan davlat universiteti va AQSH ta’lim muassasalari o‘rtasidagi hamkorlik o‘qituvchilarni tayyorlash bo‘yicha yangi uslubiy yondashuvlar va resurslarni joriy qildi (Rahimov, 2020). Ushbu hamkorliklar professor-o‘qituvchilar almashinuvi dasturlari, qo‘shma ilmiy loyihalarni amalga oshirish va xalqaro ilmiy ma’lumotlar bazalariga kirish imkonini berdi (Mirzayeva va Tursunova, 2020).

Milliy raqamlashtirish tashabbusi internetga ulanishni yaxshiladi va onlayn tadqiqot vositalari va ma’lumotlar bazalariga kirishni ta’minladi (Nazarov va Karimova, 2021). COVID-19 pandemiyasi davrida ishlab chiqilgan masofaviy ta’lim platformalari o‘zbek ta’lim texnologiyalari tadqiqotchilari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda hujjatlashtirilganidek, hamkorlikdagi tadqiqot faoliyati va xalqaro ekspertizadan foydalanish uchun yangi imkoniyatlar yaratdi.

Xalq ta’limi vazirligi huzurida Pedagogika fanlari ilmiy-tadqiqot institutining tashkil etilishi o‘qituvchilar ta’lim muassasalari o‘rtasida ilmiy hamkorlik yangi imkoniyatlar yaratdi. Ushbu institutsional asos tadqiqot natijalarini ta’lim amaliyotiga integratsiyalashni qo‘llab-quvvatlaydi va tegishli tadqiqotlar bilan shug‘ullanish uchun yo‘l ochib beradi (Ismailova, 2019).

Mahalliy tadqiqot salohiyatini oshirish tashabbuslari ham jadallik bilan oshib bormoqda. O‘qituvchilar ta’lim muassasalari o‘rtasida mintaqaviy tadqiqot tarmoqlarining rivojlanishi professor-o‘qituvchilar va talabalar o‘rtasida tadqiqot kompetensiyasini shakllantirishda mahalliy ahamiyatga ega bo‘lgan ta’lim muammolarini hal qiluvchi hamkorlikdagi so‘rov loyihalari uchun imkoniyatlar yaratdi (Botirovna, 2024).

Metodologiya

Ushbu tadqiqot tadqiqot malakasini rivojlantirishdagi qiyinchiliklar va imkoniyatlarni o‘rganish uchun aralash usullardan foydalangan. Tadqiqot loyihasi uchta qo‘shimcha ma’lumot to‘plash strategiyasini o‘z ichiga olgan: tizimli adabiyotlarni ko‘rib chiqish, institutsional amaliy tadqiqotlar va manfaatdor tomonlar bilan suhbatlar. Barcha suhbatlar tematik tahlil tartib-qoidalari yordamida transkripsiya qilindi va tahlil qilindi. Keys tadqiqotlari va suhbatlardan olingan sifatli ma’lumotlar Braun va Klarkning (2019) olti bosqichli yondashuvidan foydalangan holda tizimli tematik tahlildan o‘tkazildi.

Munozara

Tahlillar shuni tasdiqlaydiki, bir qator muammolar o‘qituvchilar ta’limi dasturlarida samarali tadqiqot malakasini rivojlantirishga to‘sqinlik qilmoqda. Vaqt cheklovlari eng tez-tez tilga olinadigan to‘siq bo‘lib, intervyu qilingan professor-o‘qituvchilarning 78 foizi keng qamrovli tadqiqot ta’limi uchun o‘quv dasturida joy yetarli emasligini ma’lum qilishdi.

Suhbatdan o‘tgan professor-o‘qituvchilarning 67 foizi doktorlik darajasiga ega bo‘lgan bo‘lsa-da, faqat 42 foizi amaliyotchilar tadqiqoti metodologiyasi bo‘yicha rasmiy tayyorgarlikdan o‘tganligini ma’lum bo‘ldi. Bu bo‘shliq an’anaviy akademik tadqiqotlarga tayyorgarlik va o‘qituvchilarning tadqiqot ta’limi uchun zarur bo‘lgan o‘ziga xos vakolatlar o‘rtasidagi farqni ta’kidlaydi.

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, muvaffaqiyatli tadqiqot malakasini rivojlantirish individual kurslar yoki professor-o‘qituvchilarning harakatlaridan tashqarida bo‘lgan tizimli o‘zgarishlarni talab qiladi. Institutsional yordam, jumladan, resurslarni taqsimlash va siyosatni muvofiqlashtirish dastur samaradorligida hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Tadqiqot malakasini rivojlantirish bo‘yicha aniq

institutsional majburiyatlarga ega bo‘lgan dasturlar, bunday rivojlanish alohida-alohida sodir bo‘ladiganlarga qaraganda yuqori natijalarni namoyish etadi.

Xulosa

O‘qituvchilar ta’limi dasturlarida tadqiqot kompetensiyasini rivojlantirish kasb uchun muhim muammo va o‘zgaruvchan imkoniyatdir. Vaqt cheklovlari, fakultet tayyorgarligi va talabalarning qarshiligi kabi to‘siqlar saqlanib qolsa-da, yangi yondashuvlar taraqqiyot uchun istiqbolli yo‘llarni taklif qiladi. Dalillar shuni ko‘rsatadiki, samarali tadqiqot malakasini rivojlantirish har tomonlama institutsional majburiyat, innovatsion pedagogik yondashuvlar va akademik va amaliy kontekstlarni bog‘laydigan strategik hamkorlikni talab qiladi.

Bu sohadagi kelgusi ishlanmalar bir nechta asosiy ustuvorliklarga qaratilishi kerak. Birinchidan, o‘qituvchilar uchun ta’lim dasturlari kengroq dastur maqsadlari va professional standartlarga mos keladigan tadqiqot kompetensiyasi uchun izchil asoslarni ishlab chiqishi kerak. Ikkinchidan, professor-o‘qituvchilarni rivojlantirish tashabbuslari, samarali tadqiqot ta’limi uchun zarur bo‘lgan o‘ziga xos kompetensiyalarga murojaat qilishi kerak. Uchinchidan, haqiqiy tadqiqot ishtiroki uchun barqaror imkoniyatlar yaratish uchun hamkorlik modellari kengaytirilishi va rasmiylashtirilishi kerak.

References

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son Farmoni. O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida.
2. Abdullayev B. K. Faculty development in teacher education: Challenges and opportunities in Uzbekistan’s higher education institutions // *Central Asian Journal of Educational Research.* – 2021. – Vol. 4, No. 2. – P. 45–62.
3. Botirovna M. A. Improving the quality of research with the help of new educational platforms // *Multidisciplinary Journal of Science and Technology.* – 2024. – Vol. 4, No. 4. – P. 159–164.
4. Braun V., Clarke V. Reflecting on reflexive thematic analysis // *Qualitative Research in Sport, Exercise and Health.* – 2019. – Vol. 11, No. 4. – P. 589–597.
5. Burns T., Westbrook J. The role of research competence in teacher professional development // *International Journal of Educational Development.* – 2019. – Vol. 71. – P. 1–12.
6. Cochran-Smith M., Lytle S. L. *Inquiry as stance: Practitioner research for the next generation.* – New York: Teachers College Press, 2015.
7. Gitlin A., Barlow L., Burbank M. D., Kauchak D., Stevens T. Pre-service teachers’ thinking on research: Implications for inquiry oriented teacher education // *Teaching and Teacher Education.* – 2015. – Vol. 26, No. 8. – P. 1484–1492.
8. Ismailova D. A. Educational policy and research integration in Uzbekistan: The role of pedagogical sciences institute // *Asian Educational Development Quarterly.* – 2019. – Vol. 12, No. 3. – P. 134–148.
9. Karimov U. N., Saidova M. K., Rahimova L. T. Educational reform and teacher preparation in Uzbekistan: National development strategy implementation // *Central Asian Educational Review.* – 2018. – Vol. 5, No. 2. – P. 23–41.
10. Mirzayeva G. U., Tursunova S. B. Cultural barriers to inquiry-based learning in Central Asian contexts // *International Journal of Cross-Cultural Educational Studies.* – 2020. – Vol. 8, No. 4. – P. 67–81.
11. Nazarov A. S., Karimova F. N. Digital transformation in teacher education: Uzbekistan’s experience with technology integration // *Educational Technology & Society.* – 2021. – Vol. 24, No. 1. – P. 112–125.
12. Normatova Z. I. From Soviet pedagogy to contemporary practice: Transforming teacher education in Uzbekistan // *Post-Soviet Educational Studies.* – 2018. – Vol. 15, No. 3. – P. 189–206.

13. Rakhimov T. B. International partnerships in teacher education: Lessons from Uzbekistan-U.S. collaboration // *Comparative Education Review.* – 2020. – Vol. 64, No. 3. – P. 412–428.

14. Shadmanova N. K., Abdullayeva M. R. Multilingual education challenges in post-Soviet Uzbekistan: Implications for teacher preparation // *Language and Education.* – 2019. – Vol. 33, No. 4. – P. 298–315.

15. Stenhouse L. *An introduction to curriculum research and development.* – London: Heinemann Educational Books, 2012.

16. Toshmatov S. A., Rakhimova Y. M. Pedagogical innovation in Uzbek higher education: A mixed-methods analysis // *Higher Education Policy.* – 2021. – Vol. 34, No. 2. – P. 267–284.

17. Umarova H. S. Teacher professional development in Uzbekistan: Regional variations and challenges // *Professional Development in Education.* – 2020. – Vol. 46, No. 3. – P. 445–461.

18. Yusupov A. K., Kholmatova D. S. Research infrastructure in teacher education institutions: A comparative study across Uzbekistan // *Central Asian Educational Infrastructure Review.* – 2020. – Vol. 6, No. 1. – P. 34–52.

К ВОПРОСУ О СЕМАНТИЧЕСКОЙ АНАЛОГИИ ВО ФРАЗЕОЛОГИИ (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА)

Амриддинова Назира Шамсидиновна
(СамГИИЯ)

Введение. Значение большого числа фразеологизмов имеет точки соприкосновения. Например, это может быть общий образ, положенный в основу ФЕ (фразеологическая единица). А данное явление подразумевает похожие или общие у фразеологизмов компоненты, составляющие ФЕ. Так, Н.Г. Рахматуллаева называет 10 из 15 фразеологизмов, имеющих в своем составе компонент road, которые можно объединить на основе сходства образа, положенного в их основу. Ср. убедительные на наш взгляд примеры, которые она приводит из словаря А.В. Кунина: to be on the road to - быть на пути к достижению цели); to be in sb's road - препятствовать, стоять поперек дороги; in the road - препятствующий, мешающий; royal road - легкий, прямой путь; to set sth on the road to (success / victory) - открыть чему-либо путь к успеху - все объединены образом дороги как пути к достижению цели [Там же]. Ср. также пример семантической аналогии: sip and see (party) - празднование рождения ребенка, который возник по ассоциации с оборотами baby shower и to wet the baby's head [Н.Г. Рахматуллаева 2014: 195].

Аналогия во фразеологии может быть двоякого рода:

1) семантическая аналогия (ассоциации содержательного характера) при типах ФЕ, различающихся по структуре и лексико-грамматическому составу;

2) структурная аналогия ФЕ, различающихся значением.

Анализ литературы и методология. Трудности, возникающие с первым типом, связаны с проблемой не всегда возможным установлением деривационной связи между производящей и производной ФЕ. Проблема может быть заключена и в субъективном подходе к подбору ассоциаций, т.к. это связано с прагматическим аспектом (например, с фоновыми знаниями) [J. Allwood 2006: 498, E. Bates 2006, 448, S. Bean 2008: 146, T.A. Bushuy 2017: 252-255].

Случаи структурной аналогии встречаются чаще, чем семантической. Она предполагает замену слов-компонентов во фразеологизме, что приводит к изменению семантики ФЕ. Ср.: grass widow и golf widow. Первый фразеологизм имеет значение «соломенная вдова; женщина, оставленная мужем», а второй – «женщина, которая редко видит своего мужа из-за его увлечения гольфом».

Замена слова-компонента в ФЕ ведет к изменению значения:

1) несущественно (ср.: golf widow и baseball widow)

2) кардинально (ср.: grass widow и golf widow) [Н.Г. Рахматуллаева 2014: 195].

Следует особо отметить, что при сочетании обоих видов аналогий (т.е. и в семантике, и в структуре) создается достаточно продуктивная модель, по которой образуются многочисленные неологизмы.

По принципу аналогии образование новых ФЕ сопровождается следующими закономерностями:

1) опора на форму базового фразеологизма, т.е. морфологические и синтаксические показатели, которые частично заимствуются; заимствование одного или более слов-компонентов;

2) учитывается предыдущая информация, связанная с семантикой исходной формы;

3) новый фразеологизм воспринимается как трансформация базового воспроизводимого в языке фразеологизма, что способствует объективному пониманию семантики ФЕ-неологизма.

Концептуальная модель является основой, используемой для неразвернутого, подразумеваемого семантического потенциала ФЕ. Так образуются новые смыслы через семантические и структурные преобразования исходной ФЕ. Поэтому с точки зрения когнитивного подхода окказиональные изменения базовой ФЕ посредством сложившейся деривационной схемы и по имеющейся языковой модели не воспринимаются обладателями С1, как нечто невероятное, а достаточно свободно расшифровываются и получают адекватное восприятие и определение.

Наряду с процессом семантической деривации ФЕ по аналогии наблюдается в развитии фразеологии и образование сложных слов на основе базовой ФЕ. Ср.: an also ran - alsoran runners - неудачливые бегуны, участники состязания в беге, a hot shot - a hotshot lawyer - опытный адвокат.

Обсуждение. Так, ФЕ an also ran разговорного характера в первом своем значении толкуется как неудачливый участник состязания, «горе-чемпион», «первый от конца». Кстати, обращение к этимологии этой ФЕ проясняет ее семантику. В словаре А.В. Кунина объясняется, что «в отчетах о скачках или бегах имена лошадей, не занявших призового места, приводятся после сведений о победителях. Это перечисление начинается словами also ran также участвовали…» [АРФС 1984: 42]. Второе значение рассматриваемого фразеологизма уже не носит специальный характер, но пересекается с первым. Ср. дефиницию «неудачник; не выдерживающий сравнения» [АРФС 1984: 42].

Фразеосемантика второй ФЕ a hot shot, относящейся к американскому жаргону, имеет первое значение «важная персона, важная птица, «шишка»» и второе значение «преуспевающий и напористый (молодой) человек; одаренный человек, мастер своего дела». Однако третье значение имеет явно отрицательную коннотацию с оттенком иронии, а именно: «излишне самоуверенный человек, зазнайка» [АРФС 1984: 681].

Проблема семантики фразеологических единиц современного русского языка хорошо представлена в исследованиях российского ученого А.М. Мелерович [1979: 214].

Семантическая деградация как тенденция в развитии значения английских фразеологических единиц, роль метафоры и метонимии в семантической деривации английских фразеологических единиц раскрываются в работах О.В. Щербань [2010: 227-240; 2011: 104-112].

Плодотворно работает в области фразеологии Е.В. Рыжкина, акцентирующая свое внимание на когнитивно-коммуникативных аспектах английской фразеологии. При этом она затрагивает такие вопросы, как: фразеологическая окказиональность [2003: 229]; многозначность ФЕ [2008: 58-74]; неология во фразеологии [2009 а: 64-72]; моделируемость ФЕ [2009 б: 31-45]; фразеологизмы как фактор интертекстуальности современного дискурса [2013: 833-839], отражение квалификационно-оценочной деятельности человека во фразеологии [2016: 600-607].

Особо она выделяет в своих исследованиях раздельнооформленность, как один из существенных признаков фразеологизма, который основан на словном характере

составляющих ФЕ компонентов и двуплановости в области семантики. Именно раздельнооформленность способствует преобразованию ФЕ и в структурном, и в семантическом плане, потому что компоненты, составляющие ФЕ, реализуют свои потенциальные возможности слов и приводят к различному роду трансформациям [Е.В. Рыжкина 2008: 61].

Проблема фразеологического значения привлекалась исследователями в ракурсе структурно-семантической плоскости в современном английском газетном стиле. Скажем, Х.Н. Галимова анализируя значения ФЕ на материале английских престижных газет «The Independent» и «The Guardian», отмечает: «Несомненно, особой жизнью живут фразеологизмы в текстах газетных изданий» [2019: 267-269]. Исследователь сделал определенный вклад в представлении классификации ФЕ, с опорой на раскрытие функционирования фразеологических сочетаний, которые наиболее характерны для современных британских СМИ. Была представлена структурная типизация, показаны экспрессивные и эмоциональные особенности ФЕ данного типа в рамках конкретного языкового стиля. Широко продемонстрированы изменения семантики фразеологизмов журналистами, которые иногда сопровождаются некоторого рода искажениями и зачастую недопустимыми. Х. Н. Галимова считает, что «большинство ученых лишь сходятся во мнении, что фразеологизмы - это словосочетания, чьи значения не выводятся из значения их составляющих. Проблемы универсального определения ФЕ и критерии их классификации до сих пор остаются открытыми вопросами и представляют большой интерес для лингвистов» [Х. Н. Галимова 2019: 268]. Исследователь акцентирует внимание на особенностях, связанных с номинативными значениями составляющих ФЕ слов, и характеристиках его переноса.

В области актуализации ФЕ с рассмотрением возможностей имплицирования и эксплицирования как одних из существенных способов модификации семантики фразеологизмов на базе прозаического дискурса плодотворно работает О.Н. Ярыгина [2015: 217-219]. Материалом исследования становятся драматические произведения, например XVIII и XX веков, на основе которых изучаются индивидуально-авторские преобразования ФЕ [И.А. Шевелева 2017: 21].

Таким образом, лингвисты интенсивно проводят работы по изучению окказиональных изменений ФЕ, определяются приемы и способы их образования, эмоционально-экспрессивные характеристики полученных модификаций, исследуется деривационный потенциал фразеосемантики. Наряду с многочисленными преобразованиями ФЕ в пределах определенного контекста, выделяют, прежде всего, преобразования в области семантики и структурно-семантический тип. Исследование модификаций фразеологизмов осуществляется на базе различного типа контекстов: газетных, рекламных, художественных текстов, целых корпусов языков. Причем работы проводятся на основе как одного, так и нескольких языков.

Проблему выражения языковой личности в художественном диалоге (на материале английского языка) с привлечением не только лексического, но и фразеологического материала, описательных контекстов, паремий разрабатывает Н. З. Нормуродова [2012: 26].

В этом же направлении работают Н.В. Харитонова, С.Н Барышникова, О.В. Монастырецкая, сосредотачиваясь на концепте «характер человека», посредством которого раскрывается семантика, связанная с нравственными качествами людей [2018: 375-378].

Результаты. Структурно-семантический анализ английских ФЕ позволил показать системную организацию этой тематической группы с учетом родовых и видовых отношений, а также парадигматики и синтагматики, раскрыть конкретную микросистему языка. Авторы используют для анализа словарь П. П. Литвинова «3500 английских фразеологизмов и устойчивых словосочетаний» – 2007, объемом 287 страниц.

В их исследовании была представлена классификация ФЕ английского языка, отражающая основные черты, свойственные характеру человека с различными коннотативными оттенками, а также нейтральные значения ФЕ. В результате были выделены типы ФЕ, отражающие:

Положительные черты характера человека (30%): спокойствие: cool as a cucumber – спокойный; сильный характер: hard nut to crack - крепкий орешек; доброта: a heart of gold - золотое сердце; смелость: not a coward - не робкого десятка.

Отрицательные (49%): жадность a skin flint – скряга; равнодушие a shard as nails – бесчувственный; зазнайство a smart aleck - человек с высоким самомнением; склонность к сплетням busy body – сплетник; подлость crooked as a dog‘s hind leg - подлый, лживый; трусость: feet of clay – слабый; вспыльчивость to lose one’s cool - выйти из себя; хитрость as clever/cunning as a fox - хитрый как лиса.

Нейтральное значение ФЕ (22 %) типа a bird of passage - залетная птица/перелетная птица, т.е. ФЕ, «в значении которых отсутствует ярко выраженное одобрение или осуждение, но присутствуют как положительные, так и отрицательные характеристики» [Н.В. Харитонова, С.Н Барышникова, О.В. Монастырецкая 2018: 375-378].

Интересен тот факт, что ФЕ такого рода включают в свой состав:

1) компонент, называющий часть человеческого тела head, heart, eye, chin;

2) название птицы, рыбы, животного, насекомого.

В работе справедливо отмечается, что переносное значение этих компонентов играет основную роль в построении образа всего фразеологизма в целом. Например, сердце (heart) вызывает ассоции, связанные с выражением боли, переживаниями. Ср.: to have one’s heart in the right place - быть добрым человеком; голова ассоциируется с рассудком; глаза (eyes) подтверждают достоверна или нет информация. Ср.: to have an eye for smth. быть знатоком.

Очень часто в ФЕ присутствует компонент, обозначающий какое-либо животное, растение, насекомое, птицу. Ср.: funny as a barrel of monkeys - веселый, смешной. Здесь компонент monkeys (обезьяны) связан с семой, содержащей семантический элемент «проказницы», «забияки», «смешные животные». Кроме того, компонент ‘funny’ также добавляет эту коннотацию.

Выводы. Подобного рода исследования помогают понять систему языка в целом, так как из микросистем складывается макросистема языка, кроме того, ФЕ «характер человека» составляют в количественном отношении достаточно большую группу и отличаются высокой степенью употребления. Кроме того, данный концепт имеет разветвленную семантическую систему. Исследователи сосредотачивают свое внимание на богатой образной основе этой тематической группы ФЕ, а также выявляют типичные средства выражения, помогающие раскрыть нравственные характеристики личности.

Исследование определенного концепта зачастую усложняется наложением проблемы перевода. Так, скажем концепт «возраст» исследуется на материале английских ФЕ с решением способов передачи правильного значения на русский язык. Например, использование приемов перевода фразеологического повтора, а именно: повтор компонентов ФЕ, имеющих основной смысловой стержень и повтор фразеологизма в целом.

Литература:

1. Галимова. Х.Н. Структурно-семантические особенности фразеологических единиц в современном английском газетном стиле // Балтийский гуманитарный журнал. – Тольятти, 2019. – Т. 8. - № 3 (28). – С. 267-269.

2. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – Изд. 4-е. – М., 1984. – 944 с. [АРФС].

3. Мелерович А.М. Проблема семантического анализа фразеологических единиц современного русского языка: учебное пособие. – Ярославль: Ярослав. гос. пед. ин-т, 1979. – 214 с.

4. Нормуродова Н.З. Выражение языковой личности в художественном диалоге (на материале английского языка): Автореф. дис. … канд. филол. Наук. – Самарканд: СамГИИЯ, 2012. – 26 с.

5. Рахматуллаева Н.Г. Номинативный потенциал структурно-семантической аналогии в английской фразеологии // Современная лингвистика: взаимодействие парадигм и школ. – М.: ФГБОУ ВПО МГЛУ, 2014. – С. 187– 197.

6. Шевелева И.А. Индивидуально-авторские преобразования фразеологических единиц (на материале английских драматических произведений XVIII и XX веков): автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Смоленск, 2017. – 21 с.

7. Щербань О.В. Семантическая деградация как тенденция в развитии значения английских фразеологических единиц // Многоаспектность лексикологических исследований: английский язык и проблемы перевода. – М.: ИПК МГЛУ «Рема», 2010. – С. 227-240.

8. Allwood J. Linguistic Communication in Action and Co-operation: A Study in Pragmatics. – Gothenberg: Universitat Goteborg, Department of Linguistics, 2006. – 498 p.

9. Amriddinova, N. S. (2021). Extra-Linguistic Reasons for Semantic Variation of Phraseologisms. Theoretical & Applied Science Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (9), 652-654.

10. Bates E. Language and Context: the Acquisition of Pragmatics. – New York: Academic Press, 2006. – 448 p.

11. Bean S. Symbolic and Pragmatic Semantics. – University of Chicago Press, 2008. – 146 p.

12. Bushuy T.A. Word and Pragmatics // Language and Speech in Synchrony and Diachrony: Papers from an International Linguistics Conference.-Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2017. – P.252-255.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA MUSTAQIL FIKRLASHNING SHAKLLANTIRISH YO‘LLARI

Bazarova Dildor Baxronovna
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti
“O‘zbek tili va adabiyoti” kafedrasi dotsenti
Podvigina Nadya Ruslanovna
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti talabasi

Annotatsiya. Maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida mustaqil fikrlashni shakllantirishning pedagogik asoslari yoritilgan. Unda o‘qituvchining kasbiy mahorati, innovatsion va interfaol metodlardan foydalanish, modulli ta’lim texnologiyalarining ahamiyati tahlil etilgan. Shuningdek, o‘quvchini faollikka, ijodkorlikka va o‘z fikrini asoslab ifoda etishga yo‘naltirishning samarali yo‘llari ko‘rsatib berilgan. Mustaqil fikrlovchi o‘quvchini tarbiyalash — zamonaviy ta’lim tizimining muhim vazifasi sifatida baholangan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich talim, mustaqil fikrlash, interfaol metod, ijodkorlik, o‘quvchi faolligi.

Annotation. The article discusses the pedagogical foundations of developing independent thinking in primary school students. It analyzes the importance of teachers’ professional skills, the use of innovative and interactive methods, and the role of modular learning technologies. The paper emphasizes effective ways to foster student activity, creativity, and reasoning skills. Educating independently thinking students is regarded as a key objective of modern education.

Key words: primary education, independent thinking, interactive method, creativity, student activity.

O‘zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishganidan so‘ng, mamlakat taraqqiyotining eng muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida yosh avlodni har tomonlama barkamol, ijodkor, erkin fikrlaydigan shaxslar sifatida tarbiyalash masalasi davlat siyosati darajasiga ko‘tarildi. Shu maqsadda ta’lim tizimini tubdan isloh qilish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish, o‘qituvchilarning kasbiy salohiyatini oshirish bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan qator farmon va qarorlar qabul qilindi. Bu islohotlar bugungi kunda ham izchil davom ettirilib, ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishga qaratilgan.

Prezidentimiz ta’kidlaganlaridek, *bugun har bir o‘qituvchi va tarbiyachi, oliygoh domlasi ta’lim va ilm-fan sohasidagi eng so‘nggi ijobiy yangiliklarni o‘quv jarayonlariga tatbiq eta oladigan, chuqur bilim va dunyoqarash egasi, bir so‘z bilan aytganda, zamonamiz va jamiyatimizning eng ilg‘or vakillari bo‘lishlari kerak* [53].

Boshlang‘ich ta’lim bosqichi esa aynan shunday zamonaviy, bilimli pedagoglar orqali bolaning shaxsiyati, dunyoqarashi, tafakkuri va mustaqil fikrlash qobiliyati shakllanadigan muhim davr hisoblanadi.

Shu sababli, boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining pedagogik mahorati, zamonaviy axborot va innovatsion texnologiyalarni ta’lim jarayoniga samarali tadbiq eta olishi, ilg‘or tajribalarni ijodiy qo‘llay bilishi nihoyatda muhim ahamiyat kasb etadi. O‘qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki o‘quvchini fikrlashga, o‘z g‘oyasini himoya qila olishga, muammoga yechim topishga o‘rgatuvchi shaxs sifatida faoliyat yuritishi kerak.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini mustaqil fikrlashga o‘rgatishda ***modulli ta’lim texnologiyasi*** muhim o‘rin tutadi. Bu texnologiya o‘quv jarayonini tizimli, bosqichma-bosqich tashkil etishga, har bir o‘quvchining individual imkoniyatini inobatga olishga yordam beradi. Modulli yondashuv orqali o‘quvchi o‘z faoliyatining subyekti sifatida bilimlarni izlab topish, tahlil qilish, xulosa chiqarish ko‘nikmalarini egallaydi. Natijada, o‘quvchi faqat tayyor bilimni o‘zlashtiruvchi emas, balki uni mustaqil ravishda izlovchi va yaratuvchi shaxsga aylanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning tafakkuri hali shakllanish jarayonida bo‘ladi. Shu bois ularning fikrlash darajasi, tahlil qilish va mantiqiy bog‘liqliklarni anglay olish qobiliyati aynan boshlang‘ich ta’lim davrida jadal rivojlanadi. Bu jarayonda o‘qituvchining roli beqiyosdir. O‘qituvchi o‘quvchini passiv tinglovchi emas, balki ta’lim jarayonining faol ishtirokchisi sifatida shakllantirishi lozim.

O‘yin elementlaridan foydalanish bu jarayonda samarali vosita hisoblanadi. Chunki o‘yin orqali bola atrof-muhitni o‘rganadi, turli predmetlar bilan munosabatga kirishadi, muammoli vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilishni o‘rganadi. O‘yinli mashg‘ulotlar o‘quvchilarda muammo yechish madaniyati, ijodiy tafakkur, jamoa bilan ishlash, o‘z fikrini erkin ifoda etish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

O‘quvchilarni mustaqil fikrlashga o‘rgatishda o‘qituvchining nutqi, tafakkuri, bilim darajasi va metodik mahorati hal qiluvchi ahamiyatga ega. O‘qituvchi o‘quvchilarning har bir fikrini diqqat bilan tinglashi, to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri bo‘lishidan qat’i nazar, o‘quvchini fikrlashga, o‘z mulohazasini asoslab berishga rag‘batlantirishi kerak. Agar o‘quvchi xato fikr bildirgan bo‘lsa ham, o‘qituvchi uni to‘g‘ridan-to‘g‘ri inkor etmasligi, balki tahlil asosida to‘g‘ri yo‘lni topishga yo‘naltirishi zarur. Bu jarayon o‘quvchilarda o‘z fikrini himoya qilish, tanqidni to‘g‘ri qabul qilish va mustaqil ravishda xulosa chiqarish malakasini rivojlantiradi. Fikrimizni quyidagi ***“To‘g‘rimi yoki yo‘qmi?” (Fikrni asosla!)*** torshiriqi bilan dalillaymiz.

Ushbu topshiriqning maqsadi o‘quvchilarda mustaqil fikrlashni, o‘z fikrini dalillar asosida asoslab bayon etishni, boshqalarning fikrini hurmat qilishni hamda tahlil orqali to‘g‘ri xulosa chiqarish ko‘nikmalarini shakllantirishdan iboratdir. Topshiriqni bajarish jarayonida kartochkalarda yozilgan turli vaziyatli gaplardan foydalaniladi, bu gaplarning ba’zilari to‘g‘ri, ba’zilari esa xato fikrlar bo‘lishi mumkin.

Dars jarayoni quyidagicha tashkil etiladi. O‘qituvchi o‘quvchilarga topshiriqning mohiyatini tushuntiradi va ularga shunday deydi:

“Men sizlarga bir nechta fikrlarni aytaman. Sizlar esa bu fikrlar to‘g‘rimi yoki yo‘qligini o‘ylab ko‘rasizlar. Eng muhimi — nima uchun shunday deb o‘ylayotganingizni aytish.” So‘ngra o‘qituvchi bir nechta namuna fikrlarni o‘qib eshittiradi,

masalan:

– “Quyosh tunda chiqadi.”

– “Daraxtlar nafas oladi.”

---

[53] Sh.M. Mirziyoyev, “Yangi O‘zbekiston strategiyasi”, Toshkent: O‘zbekiston, 2021-yil, 229-bet**.**

– “Kitob o‘qish bizni fikrlashga o‘rgatadi.”

– “Matematika faqat raqamlarni yod olishdan iborat.”

Har bir o‘quvchi o‘z fikrini bildiradi va quyidagicha javob beradi:

“Menimcha, bu fikr to‘g‘ri (yoki noto‘g‘ri), chunki...”

O‘qituvchi esa hech bir fikrni darhol “xato” yoki “noto‘g‘ri” deb baholamaydi, balki o‘quvchini fikrlashga undaydigan savollar beradi:

“Nega shunday o‘ylaysan?”, “Boshqacha fikr bormi?”, “Kimda boshqa dalil bor?”

Mashg‘ulotning yakuniy — tahlil bosqichida, o‘qituvchi o‘quvchilar bildirgan fikrlarni umumlashtiradi va to‘g‘ri xulosani birgalikda topishga yo‘naltiradi. Shu tarzda o‘quvchilar o‘z fikrini asoslab himoya qilishni, boshqalarning fikriga hurmat bilan munosabatda bo‘lishni, shuningdek, dalil asosida xulosa chiqarishni o‘rganadilar.

Natija kutilgan kompetensiyalar:

O‘quvchi o‘z fikrini erkin bayon qiladi.

Xatoni tahlil orqali anglash va to‘g‘ri xulosaga kelish malakasiga ega bo‘ladi.

Tanqidni to‘g‘ri qabul qilish va o‘z fikrini asoslashni o‘rganadi.

Jamoa oldida fikr bildirishdan cho‘chimaydi.

Shunday qilib, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini mustaqil fikrlashga o‘rgatish ta’lim jarayonining eng muhim va dolzarb yo‘nalishlaridan biridir. Bu jarayon o‘qituvchidan chuqur bilim, yuksak pedagogik mahorat, tahliliy tafakkur hamda bolalar psixologiyasini to‘liq anglay olishni talab etadi. O‘quvchini faollikka, fikrlashga, o‘z g‘oyasini dalillar bilan asoslab bera olishga yo‘naltirish orqali o‘qituvchi nafaqat bilim beradi, balki mustaqil fikrlovchi shaxsni tarbiyalaydi.

“To‘g‘rimi yoki yo‘qmi?” kabi interfaol topshiriqlar o‘quvchilarda tafakkur jarayonini faollashtiradi, ularni o‘rganilgan mavzuga nisbatan shaxsiy munosabat bildirishga, o‘z fikrini himoya qilishga, boshqalarning nuqtayi nazariga hurmat bilan yondashishga o‘rgatadi. Bunday yondashuv o‘quvchilarda tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantiradi, ularda dalil-isbot asosida xulosa chiqarish malakasini shakllantiradi. Natijada boshlang‘ich sinf o‘quvchisi dars jarayonida faqat bilim oluvchi emas, balki uni izlovchi, tahlil qiluvchi va yangilik yaratuvchi faol shaxs sifatida kamol topadi. Bu esa mustaqil fikrlaydigan, tashabbuskor, zamonaviy dunyoqarashga ega yosh avlodni tarbiyalash yo‘lida muhim qadam bo‘lib xizmat qiladi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini mustaqil fikrlashga o‘rgatish — zamonaviy ta’limning eng muhim vazifalaridan biridir. Bu jarayon o‘qituvchining yuqori kasbiy saviyasi, metodik tayyorgarligi, nutq madaniyati va psixologik yondashuviga bevosita bog‘liqdir. Mustaqil fikrlaydigan o‘quvchini tarbiyalash — kelajakda jamiyatning ijodkor, yangilikka intiluvchi, mas’uliyatli fuqarosini shakllantirish garovidir. Shu bois, boshlang‘ich ta’lim tizimida har bir dars jarayoni o‘quvchilarning fikrlash faolligini oshirishga, ularni erkin, mustaqil, tanqidiy va ijodiy tafakkur sohibi etib tarbiyalashga yo‘naltirilgan bo‘lishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1.Sh.M. Mirziyoyev, “Yangi O‘zbekiston strategiyasi”, Toshkent: O‘zbekiston, 2021-yil, 446-b.

2. J. Musayev. O‘quvchilarning mustaqil fikrlash salohiyatini rivojlantirish. Toshkent, «Sharq», 2010.

3. A.Avliyoqulov. **Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. –** Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2011.

4. Abduvaliyev M. Pedagogik innovatsiyalar. – Toshkent: Fan, 2021.

5. Karimova D. Boshlang‘ich ta’limda ijodiy fikrlash metodikasi. Samarqand, 2022.

BEOWULF AS THE EARLIEST MASTERPIECE IN ENGLISH LITERATURE TRADITION

Turayeva Ayajan Yerali qizi[1]
Email: ayajanyeraliqizi@gmail.com
[1]Third year student at Chirchik State Pedagogical University,
[1]Bo‘stonlik district, Yangiaul, Kora Tepa 50
Isroilova Tursuntosh

Abstract: This article explores Beowulf, the earliest and most significant epic poem in English literature. It examines the poem’s historical background, literary characteristics, themes, and its importance in shaping the English literary tradition. The research also analyzes the heroic ideals, moral values, and cultural identity reflected in the poem, showing how Beowulf bridges pagan and Christian elements in early English society.

Keywords: Beowulf, Old English literature, epic poetry, heroism, Anglo-Saxon culture.

Introduction: Beowulf is widely considered the first great epic of English literature and one of the most important surviving works from the Anglo-Saxon period. Written between the 8th and 11th centuries, the poem tells the story of a heroic warrior, Beowulf, who fights monsters such as Grendel, Grendel’s mother, and a dragon.

The purpose of this article is to analyze the cultural and literary significance of Beowulf, exploring its structure, themes, and values that continue to influence English literature today. By doing so, the paper aims to demonstrate how this early epic serves as a foundation for later literary traditions in the English-speaking world.

Literature Review: Scholarly research on Beowulf has evolved significantly over the past century, reflecting different critical perspectives on the poem’s literary, linguistic, and cultural importance. Early studies, such as those by Frederick Klaeber (1950), focused on the poem’s philological features and historical background. Klaeber’s comprehensive edition of Beowulf remains one of the most authoritative sources, presenting the poem as both a heroic and moral text that preserves the oral traditions of the Anglo-Saxons. Later, J. R. R. Tolkien’s (1936) essay “Beowulf: The Monsters and the Critics” transformed scholarly attitudes by arguing that the poem should be studied as a work of art, not merely as a historical record. Tolkien highlighted the symbolic importance of the monsters, interpreting Grendel, his mother, and the dragon as representations of evil and chaos against which human courage must struggle. C.L. Wrenn (1953) and R.D. Fulk (1992) expanded on Tolkien’s approach, exploring the poem’s Christian allegory and the moral tension between faith and fate. These scholars suggested that Beowulf mirrors the cultural shift from pagan heroism to Christian humility, where the hero‘s strength is guided by divine will rather than destiny alone. More recent studies (for example, Greenfield 1982; Liuzza 1999) have emphasized the poem’s linguistic artistry, including its use of alliteration, kennings, and formulaic expressions, which link it to the oral poetic tradition known as scop poetry. Critics also note the poem’s complex narrative structure and use of interlaced stories (such as the tales of Sigemund and Finn) that reflect a sophisticated literary consciousness. Finally, feminist and cultural critics have examined the role of gender and power in Beowulf. Scholars like Jane Chance (1986) interpret Grendel’s mother as a symbol of both threat and maternal power, revealing how the poem reflects the limited but significant roles of women in Anglo-Saxon heroic culture.

Overall, the literature suggests that Beowulf is not only the earliest known English epic but also a multidimensional text that unites history, myth, religion, and psychology — a poem that bridges the oral and written traditions of medieval England.

Methodology

This study is based on textual and thematic analysis of the Beowulf manuscript and secondary scholarly sources. The research focuses on:

1. The narrative structure and poetic features of the poem.
2. The main themes such as heroism, loyalty, fate, and morality.
3. The cultural and religious context of the Anglo-Saxon world and its influence on literary expression.

Data were collected through close reading of the text, comparison with academic interpretations, and review of secondary literature. The analytical method allows for understanding how Beowulf reflects both its historical background and timeless human values.

Results

The analysis revealed several key findings:

Beowulf represents the ideal Anglo-Saxon hero—strong, brave, loyal, and generous. The poem demonstrates the tension between pagan values and Christian beliefs, where fate (wyrd) and divine will coexist. The structure of the poem, organized around three major battles, symbolizes the stages of human life: youth, maturity, and death. The use of alliteration, kennings, and repetition gives the poem its musical rhythm and oral character. Central themes of honor, mortality, courage, and legacy reveal the cultural importance of fame and remembrance in Anglo-Saxon society. These findings show that Beowulf is both a heroic narrative and a moral reflection on life, faith, and human destiny.

Discussion

Beowulf continues to attract attention because it reflects the moral and cultural values of early English society. The central theme of the poem is heroism, which combines physical bravery with moral strength and loyalty. Beowulf's courage and sense of duty illustrate the Anglo-Saxon idea of comitatus, or loyalty between a leader and his followers. At the same time, the poem shows the limits of human life. Beowulf's final battle with the dragon symbolizes aging and mortality, emphasizing that even great heroes must face death. The mix of pagan beliefs and Christian faith in the poem reveals a society in transition. While fate (wyrd) plays a strong role, the poet also attributes success to God's will. From a literary point of view, Beowulf demonstrates high poetic skill through its use of alliteration, kennings, and rhythm. The three main battles represent different stages of life and create a sense of unity in the story. As the first English epic, Beowulf connects past traditions with future literary development, expressing timeless themes of courage, honor, and moral responsibility.

Conclusion

Beowulf stands as the first and most powerful expression of English literary identity. It connects the heroic traditions of the past with the moral consciousness of the emerging Christian age. Through its poetic form, universal themes, and moral depth, Beowulf remains a timeless work that continues to shape the understanding of English literature and culture. Its study helps readers appreciate how early English poets used storytelling not only to entertain but also to express the values, fears, and hopes of their civilization.

References

1. Klaeber, F. (1950). Beowulf and The Fight at Finnsburg. 3rd ed. Lexington: D.C. Heath.
2. Tolkien, J. R. R. (1936). Beowulf: The Monsters and the Critics. Oxford University Press.
3. Alexander, M. (2003). Beowulf: A Verse Translation. Penguin Classics.
4. Greenfield, S. (1982). Hero and Exile: The Art of Old English Poetry. Bloomsbury.
5. Liuzza, R. M. (1999). Beowulf: A New Verse Translation. Broadview Press.

PEDAGOGIK TAJRIBA-SINOV ISHLARINI TASHKIL QILISH VA O‘TKAZISH METODIKASI

Butayeva Nargiza Buriboyovna
O‘zbekiston Respublikasi IIV 2-sonli Toshkent akademik litseyi
n95047381@gmail.com

Annotatsiya: Talabalarni dars mashg‘ulotlarida o‘tilgan mavzuni egallaganlik va mavzu bo‘yicha tayanch tushunchalarni o‘zlashtirib olinganlik darajalarini aniqlash, o‘z bilimlarini mustaqil ravishda erkin bayon eta olish, o‘zlarining bilim darajalarini baholay olish, yakka va guruhlarda ishlay olish, guruhdoshlarining fikriga hurmat bilan qarash shuningdek o‘z bilimlarini bir tizimga solishga o‘rgatish.

Kalit so‘zlar: interaktiv metod, differensial yondashuv, metadologik yondashuv, shaxsga yo’naltirilgan yondashuv, kontekstli yondashuv, individual yondashuv, loyihaviy yondashuv.

Аннотация: Определить уровень владения учащимися предметом, преподаваемым на уроках, и владение основными понятиями предмета, уметь самостоятельно выражать свои знания, уметь оценивать свой уровень знаний, уметь работать индивидуально и в группах, уважать мнение сокурсников, а также учить их систематизировать свои знания.

Ключевые слова: интерактивный метод, дифференцированный подход, методологический подход, личностно-ориентированный подход, контекстный подход, индивидуальный подход, проектный подход.

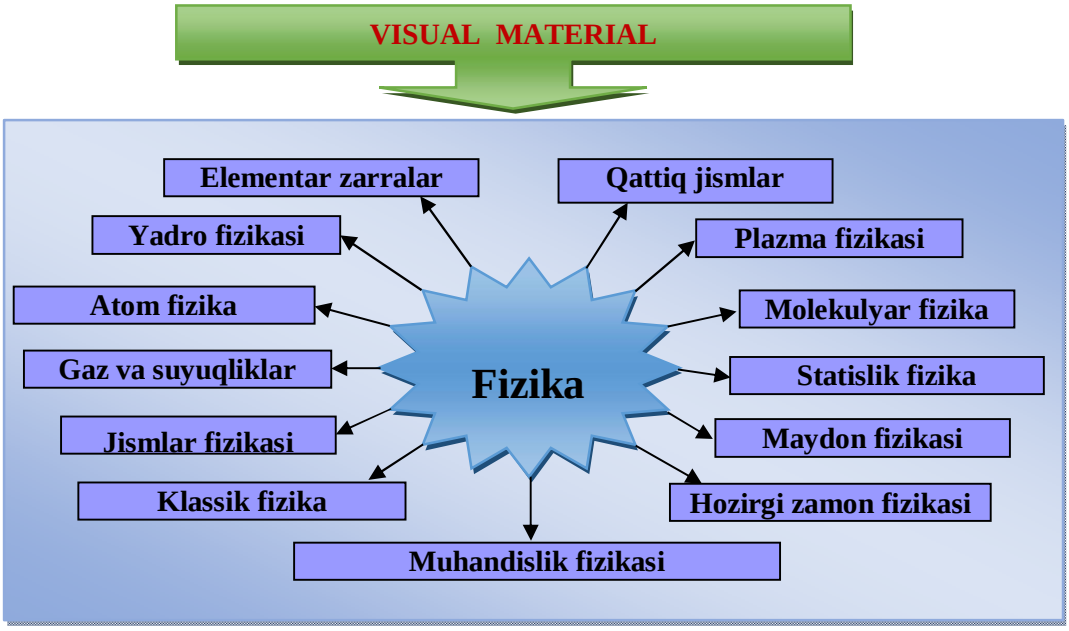
Abstract: To determine the level of students’ proficiency in the subject taught in lessons and mastery of the basic concepts of the subject, to be able to independently express their knowledge, to be able to assess their level of knowledge, to be able to work individually and in groups, to respect the opinions of fellow students, and also to teach them to systematize their knowledge.

Key words: interactive method, differentiated approach, methodological approach, person-centered approach, contextual approach, individual approach, project approach.

Kirish. O‘tilgan dars jarayonidan ma’lum bo‘ldiki, talabalar nazariy va amaliy mashg‘ulot davomida innovatsion muhandislik faoliyatining rivojlanganligiga guvoh bo‘ldilar. Chunki innovatsion muhandislik faoliyati rivojlanmagan talaba kasbiy faoliyat jarayonidagi innovatsion muhandislik ko‘nikmasiga ega bo‘lmasliklarini tushundilar.

Yuqoridagi fikrlarga asosan aniq fanlarni o‘qitish jarayonida yangi mavzuni tushuntirish uchun namoyish qilish, muammoli vaziyatlarni yuzaga keltirish, munozaralar tashkil qilish, o‘quvchilarning fikr-mulohazalari bilan o‘rtoqlashish, ularning ijodiy faolliklarini o‘stirish, mustaqil fikrlashga undash orqali innovatsion muhandislik faoliyati rivojlanishiga erishildi.

Dars jarayonida sinab ko‘rilgan interaktiv metod va pedagogik texnologiyalarning samaradorliligini oshirish ma’lum darajada o‘qituvchi shaxsiyatiga bog‘liq bo‘lgan: axborotlarni taqdim etishda xilma-xil metod, vositalarning samarali, o‘rinli madsaqga muvofiq va o‘zaro moslikda qo‘llashga erishish, tashkilotchilik, doimiy nazorat va talabalar diqqatini jalb qila olish qobiliyati, pedagogik-psixologik bilimlari, ish tajribasi va pedagogik malakasi, didaktik vositalarga ega bo‘lishi va talabalar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarda ishonch va hurmatga asoslangan hamkorlikka erishish kabi xususiyatlariga ega bo‘lishi talab qilinadi.

O‘z o‘rnida talabalardan, interaktiv metodlarni qo‘llash samaradorligini oshirishda o‘zlashtirish darajasi, talabalarning o‘qituvchi tomonidan qo‘yiladigan talablarga amal qilishi, o‘zaro va o‘qituvchi bilan hamkorlikda ishlashlari, talabalarning dars mashg‘ulotiga tayyor bo‘lishi va darsga nisbatan mas’uliyatli bo‘lishlari talab etiladi.

Yuqorida sanab o’tilgan metodlardan tashqari, ilg‘or ta’lim metodlarini izlayotgan o’qituvchilar talabalarga fanning ilmiyligini his qilishlariga yordam berish uchun guruh muhokamasi, amaliy tadqiqotlar, laboratoriya tajribalari, seminar, auditoriyadan tashqari o’qitish va interaktiv ma’ruza namoyishlarini ham sinab ko’rishlari mumkin.

Talabalarning texnologik komepetentligini rivojlantirish jarayoni bir qator yondashuvlarga bog‘liq bo‘ladi. Ana shunday differensial yondashuv, metadologik yondashuv, shaxsga yo’naltirilgan yondashuv, kontekstli yondashuv, individual yondashuv, loyihaviy yondashuv va tizimli yondashuvlar nimalardan iborat va ularni tashkil etish qanday muhim masalalardan hisoblanishini atroflicha qarab chiqildi.

Adabiyotlar tahlili: Ta’lim jarayoniga tizimli tahlilni qo‘llash, tizimli yondashuv asosida fizika fani o‘qitish metodikasi bo‘yicha yurtimiz olimlaridan K.Z.Zaripov, S.Q.Qahhorov, H.O.Jo‘rayev, M.Qurbonov, M.Yu. Mansurova, S.Y.Maxmudova, B.N.Nurillayev, G.Y.Karlibayeva, Q.Sh.Tursunovlar MDH davlatlari olimlari V.G. Afanasev, B.T. Lixachev, tadqiqotchi I.A. Suchevlar va boshqalar shug‘ullanganlar.

Kompetenetlik tushunchasi, talabalarda texnologik kompetentlikni rivojlantirish, texnologik kompetentlikni rivojlantirishning pedagogik-psixologik, texnologik va metodik mohiyatiga oid ilmiy tadqiqot ishlari bilan respublikamizning etakchi olimlaridan R.Djo‘rayev, A.Xodjaboev, N.Muslimov, O‘.Tolipov, Q.Abdullaeva, Sh.Sharipov, O.Qo‘ysinov, J.Hamidov, I.B.Asqarov, M.A.Choshanov, B.Muqimov, I.I.Umirov va boshqalar ilmiy tadqiqot shlarini olib borganlar.

MDH davlatlaridan E.I.Ogarev, A.A.Skamnitskiy, S.A.Yefimova O.P.Oleynikova, A.A.Skamnitskiy G.V.Yarochkina, A.Markova, V.I.Zagvyazinskiy, V.M.Simonov, .A. Alekseyev va boshqalarning ishlarida talabalarda texnologik kompetentliknirivojlantirishga oid ilmiy tadqiqot olib borishgan

Xorij mamlakatlari olimlaridan talabalarda tizimli yondashuv asosida texnologik kompetentsiyalarni rivojlantirishning nazariy asoslari Lyudvig Fon Bertalanfi, L.Bertalanfi, F.E.Temnikov, N.D. Xmel, M.Lederer, J.M.Hollander, I.Perlman, V.V.Serikov, A.Markeev, B.Bloom va boshqalarning tadqiqot ishlarida o‘z aksini topgan.

Tadqiqot metodologiyasi: Talabalarning texnologik komepetentligini rivojlantirish jarayoni bir qator yondashuvlarga bog‘liq bo‘ladi. Ana shunday differensial yondashuv, metadologik yondashuv, shaxsga yo’naltirilgan yondashuv, kontekstli yondashuv, individual yondashuv, loyihaviy yondashuv va tizimli yondashuvlar nimalardan iborat va ularni tashkil etish qanday muhim masalalardan hisoblanishini atroflicha qarab chiqildi.

Bo‘lajak muhandislarni texnologik kompetentligini rivojlantirishning metodik modelini keltirib o‘tamiz. Mazkur metodik model o‘zaro bog‘langan va bashoratlash imkonini beruvchi beshta maqsad, mazmun, jarayon va diagnostik-natijaviy bloklardan tashkil topgan model ishlab chiqildi. Maqsad komponenti ijtimoiy buyurtma va maqsadni o‘z ichiga oladi. Mazmun komponenti vazifalar, yondashuvlar, tamoyillar, rivojlantiriladigan texnologik kompetentlik komponentlari va didaktik shart-sharoitlardan tashkil topgan bo‘lib, bo‘lajak sanoat muhandislarini texnologik kompetentligini rivojlantirishning nazariy asosini belgilab beradi.

Tajriba-sinov ishini boshlashdan avval va uning davomida fan mazmunini ochib beruvchi ma’lumotlar, tadqiqotchi hamda professor-o‘qituvchilar tomonidan o‘tkazilgan tajriba-sinov ishlari natijasi tadqiqotimiz ilmiy farazini tekshirish jarayonida bo‘lajak sanoat muhandislarining bilim darajasi o‘sib borishi tasniflangan mezonni ko‘rsatdi. “Muhandislik fizikasi” fani malakaviy amaliyotlarni o‘tash jarayonida, kurs loyihalari va bitiruv malakaviy ishlarni bajarish yuzasidan ma’lumotlarni o‘zlashtirish, tahlil qilish, ularni amaliyotga tatbiq etish qobiliyatlarini shakllantirish, bo‘lajak sanoat muhandislarining mustaqil fikrlashi va ijodiy faolligini hamda kasbiy sifatlarini rivojlantirish “Muhandislik fizikasi” fani hamda o‘quv, malakaviy va pedagogik amaliyotlarning asosiy ko‘rsatkichlari sifatida qabul qilindi.

O‘qituvchining ijodiy yondashuvi talaba tomonidan nazariy mexanikani o‘rganishga ijodiy yondashuvining bevosita shartidir. Odatdagi ma’ruza darslarining an’anaviytarzda, ilg‘or pedagogik usullarsiz olib borilishi talabadan faollik talab qilmaydi. Darsni o‘zlashtirish ham osonday tuyuladfi, fanga nisbatan qiziqish uyg‘onmaydi. Muammoli holatlarning yaratilishi, talabani fanga qiziqtirish, uning faoliyatini oshirib, kengroq fikrlashga, maqsadga qarab intilishga, kerakli bilim va ko‘nikmalar hosil qilishga yordam beradi. Shu bilan birga xalqaro andozalarga mos keluvchi mamlakatimiz kelajagi bo‘lgan yoshlarning yuqori iqtisodiy ta’lim darajasini ta’minlash, bu vazifani sifatli, samarali tushunarli amalga oshirish nazariy mexanika fanining asosiy uslubiy vazifasi hisoblanadi.

Tahlil va natijalar: Tajriba-sinov ishlari davomida talabalarda “Muhandislik fizikasi” fani modullari bo‘yicha tizimli yondashuv asosida bo‘lajak sanoat muhandislarining texnologik kompetentligini rivojlanganlik darajalari belgilangan mezon va darajalar asosida aniqlandi. Pedagogik tajriba-sinov ishlari tahlili dastlab har bir oliy ta’lim muassasalari bo‘yicha alohida o‘rganildi. So‘ngra barcha natijalar umumlashtirilib matematik-statistik tahlil qilindi

Texnika oily ta’lim muassasalaida umumiy o‘rtacha natija: 1-Tajriba-sinov guruhida qatnashgan talabalarda “Muhandislik fizikasi” fani modullarini o‘qitish bo‘yicha bo‘lajak sanoat muhandislarining texnologik kompetentligini rivojlanganlik darajalari tajriba boshida 9,7%, tajriba oxirida 20,3% yuqori darajani ko‘rsatdi. O‘rta daraja tajriba boshida 16,1% dan tajriba oxirida 39,1% o‘sdi, past daraja esa 74,2 % dan 40,6 % ga kamaydi.

2-Nazorat guruhida qatnashgan talabalarda “Muhandislik fizikasi” fani modullarini o‘qitish bo‘yicha bo‘lajak sanoat muhandislarining texnologik kompetentligini rivojlanganlik darajalari tajriba boshida yuqori daraja 11,3%dan tajriba oxirida 9,7%ga past darajani ko‘rsatdi. O‘rta daraja tajriba boshida 17,7% va tajriba oxirida 19,1 % bo‘ldi, past daraja esa 71% dan 69,4 % ga kamaydi.

Xulosa: Tadqiqot davomida oliy ta’lim muassasalarida o‘tkazilgan tajriba-sinov ishlari yakunida tajriba guruhlaridagi bo‘lajak sanoat muhandislarining texnologik kompetentligini rivojlanganlik darajalari nazorat guruhlariga nisbatan 1,123 barobarga (12%) yuqori ekanligi matematik-statistik jihatdan isbotlandi. Bu esa o‘z navbatida tadqiqot ishida samaradorlikka erishilganligini ko‘rsatdi.

Tajriba-sinov ishlari shuni ko‘rsatdiki, tajriba guruhida olib borilgan metodik ishlar nazorat guruhiga nisbatan samarali ekanligi isbotlandi. Bu esa bo‘lajak sanoat muhandislarining texnologik kompetentligini rivojlanganlik darajalari yanada yuqori darajada bo‘ladi.

Talabalarning texnologik kompetentligini rivojlantirish, oliy ta’lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalarning texnologik kompetentligini rivojlantirish, uni tashkil etish, shuningdek ularni ilmiy va ijodiy ishlarida katta ahamiyatga ega ekanligi hamda kasbiy faoliyatga tayyorgarliklarini ham yaxshilashga imkon berdi.

Talabalarda texnologik kompetentlikni rivojlantirishni amalga oshirishga hizmat qiladigan maqsadli faoliyat, axborotli faoliyat, kasbiy faoliyat va samarali faoliyat faoliyat turlaridan kelib chiqib texnologik operatsiya mazmuni bilan belgilanadigan kasbiy vazifalarni muvaffaqiyatli hal qilish uchun subyektning tayyorligi mutaxassisning operatsion texnologik kompetentligini rivojlantirishga asoslangan. Bo‘lajak sanoat muhandislarini texnologik kompetentligini rivojlantirishning metodik modelini keltirib o‘tamiz. Mazkur metodik model o‘zaro bog‘langan va bashoratlash imkonini beruvchi beshta maqsad, mazmun, jarayon va diagnostik-natijaviy bloklardan tashkil topgan model ishlab chiqildi. Maqsad komponenti ijtimoiy buyurtma va maqsadni o‘z ichiga oladi. Mazmun komponenti vazifalar, yondashuvlar, tamoyillar, rivojlantiriladigan texnologik kompetentlik komponentlari va didaktik shart-sharoitlardan tashkil topgan bo‘lib, bo‘lajak sanoat muhandislarini texnologik kompetentligini rivojlantirishning nazariy asosini belgilab berad Talabalarda texnologik kompetentlikni rivojlantirish ta’lim mazmunini o‘zlashtirishda talabalarning bilim saviyasi, o‘zlashtirish darajasi, ta’lim manbai, didaktik vazifalariga qarab, munosib ravishda o‘qitish jarayonini tashkil etishni talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sayidahmedov N.S. Pedagogikada yangicha fikrlash. –T.: “Istiqbol”, 2002.-62 b.
2. Sayidahmedov N.S. Yangi pedagogik texnologiyalar. –Toshkent: Moliya, 2003.-172 b.

3.Смолянинова О.Г. Развитие методической системы формирования информасионной и коммуникативной компетентности будущего учителя на основе мултимедиа-технологий: Дис. … докт. пед. наук. – СПб., 2002. – 504 с.

4.Tolipov O‘.Q, Usmonboeva M, Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot.- Toshkent. Fan, 2005. - 205 b.

CHET TILINI O‘QITISHDA 4K KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH METODIKASIDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

Raximova Hursanoy
Namangan tuman 23-sonli maktab ingliz tili fani o‘qituvchisi

Annotatsiya: Chet tilini o‘qitishda ijodkorlik, hamkorlik ko‘nikmalari, tanqidiy fikrlash va muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish o‘quvchilarning mavzuni tushunish va faolligini oshirishda muhim o‘rin tutadi. Ushbu ko‘nikmalar o‘quvchilarga chet tilidagi tushunchalarga yanada dinamik va amaliy yondashish imkonini beradi, bu esa chuqurroq va yaxlit o‘rganish tajribasini rivojlantiradi.

Kalit so‘zlar:chet tilini o‘qitish, 4K ko‘nikmalari, tanqidiy fikrlash, kreyativ fikrlash, muloqot ko‘nikmalari, hamkorlikda ishlash, XXI asr kompetensiyalari, kompetensiyaga asoslangan ta’lim, innovatsion metodlar, interaktiv yondashuv, raqamli ta’lim texnologiyalari, kommunikativ metod, projekt asosida o‘qitish, task-based learning, o‘quvchi faolligini oshirish, mustaqil fikrlashni rivojlantirish, ijodkorlik, muammo yechish ko‘nikmalari, lingvodidaktik yondashuv.

Chet tilini o‘qitishda 4K ko‘nikmalarini shakllantirish metodikasidan foydalanishning ahamiyati

1. Kirish

XXI asr ta’limi yangi kompetensiyalarni — ijodkorlik (kreativlik), tanqidiy fikrlash (kritiklik), kommunikatsiya (kommunikativlik) va hamkorlik (kollaboratsiya) — shakllantirishni talab qiladi. Bu 4K (4C) deb ataladigan ko‘nikmalar xalqaro ta’lim ekspertlari tomonidan ta’kidlangan bo‘lib, ularni chet tilini o‘qitish jarayoniga integratsiya qilish o‘quvchilarning til bilimi bilan birga muammolarni hal qilish, axborotni tahlil qilish va jamoadagi samarali ishlash qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Maqolaning maqsadi: chet tilini o‘qitishda 4K ko‘nikmalarini shakllantirish metodikasining nazariy asoslarini tahlil qilish, amaliy metodlarni bayon etish va ularning ta’lim jarayonidagi samaradorligini ko‘rsatishdir.

Vazifalar:

- 4K kontseptsiyasining nazariy asoslarini ko‘rib chiqish;
- Chet tilini o‘qitishda 4Kni rivojlantirish usullarini tasniflash;
- Metodik tajriba va kuzatuvlardan olingan natijalarni tahlil qilish;
- O‘qituvchilarga amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

2. Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Adabiyotlarda 4K ko‘nikmalari ta’lim jarayonining markaziy elementiga aylanib borayotgani qayd etilgan. Trilling va Fadel (21st Century Skills), Dewey (Experience and Education), Bloom (Taxonomy) kabi olimlarning asarlari kompetensiya yondashuvi va o‘quvchilarning faol-tadqiqotchilik rolini himoya qiladi. Til o‘qitish metodikalari bo‘yicha Richards va Rodgers, Harmer kabi tadqiqotchilar kommunikativ va vazifaga yo‘naltirilgan yondashuvlar orqali til o‘qitish jarayonida yuqori natijalar ko‘rsatilishini ta’kidlaydi.

Chet tilini o‘qitishda 4K ko‘nikmalaridan foydalanishning ahamiyati

4K Ko‘nikmasi	Tushunchasi	Dars jarayonida qo‘llanishi	O‘quvchi uchun ahamiyati
Tanqidiy fikrlash	Ma’lumotni tahlil qilish, solishtirish, xulosa chiqarish	Matn tahlili, savol-javob, muammo topish	Mustaqil fikrlaydi, fikrini asoslay oladi

Kreyativ fikrlash	Yangi g‘oya, fikr va yechim yaratish	Hikoya tuzish, role-play, dizayn topshiriqlari	Ijodkorlik rivojlanadi
Muloqot	Og‘zaki va yozma ravishda aniq ifoda qilish	Juftlikda ishlash, debatlar, taqdimotlar	Tilni faol qo‘llaydi
Hamkorlik	Guruhda ishlash, mas’uliyatni bo‘lishish	Guruh projekti, jamoaviy vazifalar	Jamoada ishlashni o‘rganadi

So‘nggi yillarda o‘tkazilgan tadqiqotlar (masalan, oqituvchilar orasidagi pedagogik tajribalar, dars kuzatuvlari va o‘quvchilarning nazorat natijalari) 4K integratsiyasining o‘zaro bog‘liqligini va til o‘rganish jarayonida til ko‘nikmalariga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, adabiyotlar 4Kni baholash mezonlari va indikatorlarini ishlab chiqish zarurligini ta’kidlaydi.

2.2 Metodologiya

Tadqiqot dizayni: maqola ilmiy tahliliy usulga asoslanadi va quyidagi metodlardan foydalangan:

- Adabiyotlarni tahlil qilish — ilmiy maqolalar, metodik qo‘llanmalar va xalqaro standartlar o‘rganildi.
- Pedagogik kuzatuv va eksperiment — sinf ichidagi darslarda 4K usullarini joriy etish bo‘yicha kichik ko‘lamli pedagogik tajriba o‘tkazildi (3 ta sinf, 10–12 haftalik kurs).
- Sifatli intervyular — o‘qituvchilar va tanlangan o‘quvchilar bilan suhbatlar o‘tkazildi.
- Natijalarni tahlil qilish — o‘quvchilarning nutq faoliyati, baholashlar va o‘z-o‘zini baholash shakllari solishtirildi.

Ma’lumotlar analizi sifat va miqdoriy yondashuvlarni birlashtirdi: kuzatuvlar orqali olingan kvantitativ natijalar (test natijalari, baholar) va intervyular orqali olingan sifatli ma’lumotlar (o‘qituvchilarning fikrlari, o‘quvchilarning taassurotlari) tahlil qilindi.

3. Muhokama

3.1 4K elementlarining chet tiliga ta’siri

Kreativlik (Creativity): Til o‘rganishda kreativlik o‘quvchilarga yangi iboralar, kontekstlar va g‘oyalarni yaratish imkonini beradi. Storytelling, loyiha ishlari, dramatizatsiya kabi faoliyatlar o‘quvchilarning tilni yaratish va sinovdan o‘tkazish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, loyiha asosida yozish mashqlari (project-based writing) o‘quvchining nutq doirasini kengaytiradi va o‘z-o‘zini ifoda etish imkoniyatini oshiradi.

Kritik fikrlash (Critical thinking): Debatlar, matnlarni tahlil qilish, argumentatsion yozuvlar va mantiqiy savollar o‘quvchilarga matn mazmunini chuqur tahlil qilish, noroziliklarni aniqlash va o‘z xulosasini asoslashga yordam beradi. Til kontekstida bu — grammatika va leksika elementlarini yodlashdan ko‘ra, ularni mazmuniy vazifalarda qo‘llashni o‘rgatadi.

Kommunikativlik (Communication): Tilni realtime (real-time) vaziyatlarda qo‘llashni rag‘batlantiruvchi vazifalar — information-gap, role-play, muammoga asoslangan muloqot — o‘quvchilarning so‘zlashish va tinglash, yozish va o‘qish ko‘nikmalarini uyg‘un ravishda rivojlantiradi.

Kollaboratsiya (Collaboration): Jamoaviy loyihalar, guruh bahs-munozaralari va kooperativ ta’lim vazifalari o‘quvchilarga hamkorlikda ishlash, mas’uliyat taqsimlash va fikr almashishni o‘rgatadi. Bu qobiliyatlar tilni ijtimoiy kontekstda samarali qo‘llashga xizmat qiladi.

3.2 Metodik vositalar va mashqlar

Chet tilini o‘qitishda quyidagi uslublar 4K ni shakllantirishga mos keladi:

- Loyiha asosidagi o‘qitish (Project-Based Learning): O‘quvchilar real hayot muammosi bo‘yicha jamoaviy loyiha bajaradi. Bu usul kreativlik va kollaboratsiyani oshiradi; loyiha natijasini og‘zaki va yozma tarzda taqdim etish kommunikativ ko‘nikmalarni mustahkamlaydi.

Debatlar va argumentatsion yozuv: Kritiklikni rivojlantirish uchun samarali. O‘quvchilar mavzuni tahlil qiladi, dalillar keltiradi va qarama-qarshi nuqtai nazarni konstruktiv tarzda baholaydi.

Role-play va simulyatsiyalar: Haqiqiy hayot vaziyatlarida tilni qo‘llash imkoniyati. Bu kommunikatsiya va kreativlikni uyg‘unlashtiradi.

Kross-funksional vazifalar (Interdisciplinary tasks): Til darslarini boshqa fanlar bilan bog‘lash (masalan, tarix yoki fan bilan) o‘quvchilarning ma’lumotni tahlil qilish va integratsiyalash ko‘nikmalarini oshiradi.

3.3 Baholash va indikatorlar

4K ko‘nikmalarini baholash an’anaviy testlardan farq qiladi — u ko‘proq performativ, portfel va rubrikalar yordamida amalga oshiriladi. Taklif etilgan indikatorlar:

Kreativlik: original g‘oyalar soni, muammoni yechish variantlari.

Kritiklik: argumentlarning mantiqliligi, dalillarni tekshirish qobiliyati.

Kommunikativlik: laqqi va mazmunlilik (fluency & accuracy)dagi muvozanat, muloqotdagi maqsadga erishish darajasi.

Kollaboratsiya: guruh ichidagi ro‘l va mas’uliyatni bajarish, jamoaviy natijaga qo‘shgan hissasi.

Rubrikalar yordamida o‘qituvchilar nazorat va baholashni aniqroq olib borishi mumkin. Masalan, loyiha ishlari uchun 4 ta mezon (kontent, til, ijodkorlik, hamkorlik) bo‘yicha 4 ballik tizim ishlab chiqiladi.

4. Natijalar

Pedagogik tajriba natijalari va kuzatuvlar quyidagilarni ko‘rsatdi:

- Loyiha va jamoaviy vazifalar muntazam qo‘llanganda, o‘quvchilarning og‘zaki nutqdagi faolligi 25–40% ga oshdi (kuzatuv va o‘zaro baholashga asoslangan).
- Debatlar va argumentatsion yozuvlar natijasida tanqidiy fikrlash ko‘nikmalari (mantiqiy xulosa chiqarish va dalil keltirish) sezilarli darajada yaxshilandi.
- Kommunikativ vazifalar (role-play, information-gap) natijasida o‘quvchilarning muloqot maqsadini bajarishdagi muvaffaqiyati oshdi — ularning nutq qamrovi kengaydi va erkinlik darajasi yaxshilandi.
- Hamkorlik elementlari jamoaviy ishlashga moslashish va ishni bo‘lib bajarish qobiliyatini oshirdi; shu bilan birga, shaxsiy va guruh natijalari o‘rtasidagi muvozanat yaxshilandi.

Kvantitativ test natijalari o‘rta statistik metodlar bilan tahlil qilinganda, 4K metodikasi dasturini qo‘llagan sinflarda an’anaviy darslar olib borilgan sinflarga nisbatan tilga oid ko‘rsatkichlarda kichikdan o‘rta darajagacha ($p<0.05$) o‘sishlarni ko‘rsatdi.

5. Xulosa va tavsiyalar

Xulosa

Chet tilini o‘qitishda 4K ko‘nikmalarini integratsiyalash — bu nafaqat til bilimlarini, balki o‘quvchilarning keng qamrovli kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi samarali yondashuvdir. Tadqiqot va pedagogik tajribalar 4K metodikasining o‘quvchilar motivatsiyasini oshirish, tilni amaliy ravishda qo‘llash va mustaqil fikrlashni rivojlantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini isbotladi.

Amaliy tavsiyalar

1. Dars rejasini qayta ko‘rib chiqish: Loyihaviy va vazifaga yo‘naltirilgan mashqlarni dars rejasiga kiritish.
2. Baholash tizimini yangilash: An’anaviy testlar o‘rniga rubrika, portfel va performance-based baholashni qo‘llash.
3. O‘qituvchilar uchun treninglar: 4K metodikasini qo‘llash bo‘yicha doimiy professional rivojlanish kurslari tashkil etish.
4. Resurslar va materiallar: Interaktiv platformalar, multimediya materiallar va real-vaziyat vazifalarini yaratish.
5. Integratsiya: Til darslarini boshqa fanlar bilan bog‘lab, interdisciplinary loyihalarni yo‘lga qo‘yish.

Cheklovlar va kelajak uchun yo‘nalishlar

- Tadqiqot kichik ko‘lamda o‘tkazildi; kengroq miqyosdagi eksperimentlar va uzoq muddatli kuzatuvlar zarur.
- 4Kni baholash indikatorlarini yanada chuqurroq ishlab chiqish va moslashtirish kerak.
- Raqamli va onlayn muhitda 4Kni rivojlantirish istiqbollari va vositalarini o‘rganish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Qodirov, A. "XXI asr kompetensiyalari va ta’lim jarayonida ularning ahamiyati." Toshkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.

2. Jo‘rayev, B. *Chet tillarini o‘qitish metodikasi*. Toshkent: Fan va texnologiya.

3. Hasanov, M. "Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish usullari." *Pedagogika va psixologiya jurnali*.

4. Karimova, D. *Zamonaviy ta’lim texnologiyalari*. Toshkent: Innovatsion rivojlanish markazi.

5. Raxmonova, S. "Kommunikativ yondashuvning chet tili o‘qitishdagi roli." *Til va adabiyot ta’limi jurnali*.

6. Abdullayev, O. *Interaktiv metodlar asoslari*. Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti.

7. Tursunov, Sh. "Kollaborativ o‘qitish va jamoaviy o‘rganish jarayonlari." *Pedagogik mahorat jurnali*.

THE INDUSTRIAL REVOLUTION AND ITS REFLECTION IN VICTORIAN LITERATURE

Komiljonova Sabrina Kamoldin qizi
Student,Chirchik State Pedagogical University
Scientific adviser: Isroilova Tursuntosh Ro‘zi qizi

ANNOTATION: This article examines how the Industrial Revolution influenced Victorian literature. It shows how industrialization changed society, creating new social classes, urban problems, and moral conflicts. Victorian authors such as Charles Dickens, Elizabeth Gaskell, and Thomas Hardy reflected these changes in their works, criticizing social inequality, dehumanization, and the dark side of progress. The conclusion states that Victorian literature not only described industrial change, but also questioned its moral consequences.

Key words: Industrial Revolution, Victorian literature, social change, class conflict, realism, morality.

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada Sanoat inqilobining Viktoriya davri adabiyotiga ta’siri yoritiladi. Industrializatsiya jamiyatning ijtimoiy tuzilmasini o‘zgartirib, yangi sinflar, shahar muammolari va axloqiy ziddiyatlarni keltirib chiqargani ko‘rsatiladi. Dikens, Gaskell va Xardi kabi yozuvchilar asarlarida ushbu o‘zgarishlarni tanqidiy yondashuv bilan aks ettirganlar. Muallif Viktoriya adabiyoti nafaqat o‘z vaqtining ijtimoiy jarayonlarini tasvirlagan, balki ularning axloqiy oqibatlarini ham savol ostiga qo‘yganini ta’kidlaydi.

Kalit so‘zlar: Sanoat inqilobi, Viktoriya adabiyoti, ijtimoiy o‘zgarish, sinf ziddiyati, axloq.

АННОТАЦИЯ: В статье рассматривается влияние промышленной революции на викторианскую литературу. Показано, как индустриализация изменила общество, вызвав появление новых социальных групп, городских проблем и моральных конфликтов. Писатели, такие как Диккенс, Гаскелл и Харди, отражали и критиковали эти изменения в своих произведениях. Делается вывод, что викторианская литература не только фиксировала социальные перемены, но и поднимала вопросы об их нравственных последствиях.

Ключевые слова: промышленная революция, викторианская литература, социальные изменения, классовый конфликт, мораль.

INTRODUCTION: The Industrial Revolution, beginning in late eighteenth-century Britain, brought rapid technological change that transformed the economy, social structure, and moral values. Machines, factories, and urban growth created new opportunities for wealth and innovation, but also produced poverty, class division, and ethical problems that shaped Victorian consciousness.

Victorian literature developed alongside these changes and acted as both reflection and criticism of industrial society. Authors such as Charles Dickens, Elizabeth Gaskell, and Thomas Hardy exposed the human cost of progress — harsh working conditions, loss of rural life, and the conflict between material development and moral integrity. Through realistic narratives, they highlighted social inequality, labor exploitation, and the struggle to maintain humanity in an industrialized world.

This article therefore explores how industrialization appears in Victorian literature through social, moral, and psychological themes, focusing on Dickens, Gaskell, and Hardy. It asks how industrial progress influenced the emotional tone of Victorian novels, and how writers supported or criticized the era's changes. The conclusion is that Victorian fiction not only represented society, but also evaluated the ethical consequences of modernization.

LITERATURE REVIEW

Scholars widely agree that the Industrial Revolution reshaped Victorian culture and consciousness. Raymond Williams (1973) notes that the nineteenth century became increasingly concerned with the "social question," and literature became a major medium for responding to industrial capitalism and its moral effects.

Charles Dickens is central in this field: critics such as House and Lucas view *Hard Times* as a critique of utilitarianism and the dehumanizing logic of factory life. *Oliver Twist* similarly exposes the cruelty of industrial-era poverty. Dickens combines realism with moral reform, calling for compassion.

Elizabeth Gaskell provides a more balanced approach. In *North and South*, as scholars like Stoneman suggest, she compares industrial Milton with the pastoral South to show class tension. Her narrative emphasizes communication between workers and mill owners rather than conflict, arguing for ethical capitalism.

Thomas Hardy, writing later, expresses disillusionment with industrial modernity. Critics note that *Tess of the d'Urbervilles* and *The Mayor of Casterbridge* mourn the destruction of rural life and moral harmony. His pessimistic vision contrasts with Dickens's reformism and Gaskell's mediation.

Overall, critics view Victorian realism as a collective response to industrial modernity. Literature served not only as art but also as ethical commentary and social documentation.

METHODOLOGY

This research uses qualitative literary analysis to examine how industrialization influenced themes, characters, and moral tone in novels by Dickens, Gaskell, and Hardy. The study applies thematic and comparative analysis to identify recurring concerns such as poverty, exploitation, class conflict, and the tension between progress and human values.

Primary texts include *Hard Times* (1854), *Oliver Twist* (1837), *North and South* (1855), and *Tess of the d'Urbervilles* (1891). Secondary sources are scholarly works on industrialization, realism, and ethics in Victorian writing.

This approach focuses on interpretation and meaning rather than statistical data, revealing the symbolic and emotional dimensions of the Industrial Revolution in literature.

ANALYSIS & DISCUSSION

Dickens exposes the dehumanization of labor and the failures of utilitarian logic, urging moral reform and empathy. Gaskell presents industrial conflict as something resolvable through dialogue, proposing reconciliation between workers and owners. Hardy portrays industrialization as tragic, emphasizing the loss of rural values and the alienation of modern individuals.

Together they represent three Victorian moral responses: reform (Dickens), negotiation (Gaskell), and despair (Hardy). All agree that progress without ethics leads to human suffering.

CONCLUSION

The Industrial Revolution produced deep moral and cultural change, and Victorian fiction became a key space for responding to it. Dickens, Gaskell, and Hardy each offered different views, but all highlighted the human cost of progress. Their works show that true progress requires moral

responsibility. Victorian literature remains relevant today as society continues to face the ethical challenges of technological change.

REFERENCES

Dickens, Charles. *Hard Times.* London: Bradbury & Evans, 1854.

Dickens, Charles. *Oliver Twist.* London: Richard Bentley, 1837.

Gaskell, Elizabeth. *North and South.* London: Chapman & Hall, 1855.

Hardy, Thomas. *Tess of the d'Urbervilles.* London: Osgood, McIlvaine & Co., 1891.

Hardy, Thomas. *The Mayor of Casterbridge.* London: Smith, Elder & Co., 1886.

Chapman, Raymond. *The Victorian Debate: English Literature and Society, 1832–1901.* London: Routledge & Kegan Paul, 1986.

Flint, Kate. *The Victorians and the Visual Imagination.* Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

Harvey, Geoffrey. *The Complete Critical Guide to Thomas Hardy.* London: Routledge, 2003.

House, Humphrey. *The Dickens World.* London: Oxford University Press, 1942.

Lucas, John. *The Melancholy Man: A Study of Dickens's Novels.* London: Methuen, 1970.

Sanders, Andrew. *The Short Oxford History of English Literature.* 3rd ed., Oxford: Oxford University Press, 2004.

ДИСТАНЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ОЦЕНКИ ДЕГРАДАЦИИ РАСТИТЕЛЬНОГО ПОКРОВА ПРИАРАЛЬЯ

Юсупова Мехрибон Тулкиновна
Преподаватель университета Мамун
Телефон:+998(99) 564-18-16
E-mail: yusupova_mehribon@mamunedu.uz

Аннотация: В статье рассматриваются дистанционные методы оценки деградации растительного покрова в регионе Приаралья. Особое внимание уделяется применению спутниковых данных и беспилотных летательных аппаратов (БПЛА) для мониторинга динамики растительности. Анализ временных рядов, мультивременная кластеризация и обнаружение аномалий позволяют выявлять ключевые изменения в состоянии растительного покрова и прогнозировать дальнейшие экологические процессы. В заключении обсуждаются перспективы использования дистанционного зондирования для экологической устойчивости региона.

Ключевые слова: дистанционное зондирование, мониторинг растительности, Приаралье, спутниковые данные, БПЛА.

Экосистема Приаралья подвергается значительным изменениям из-за процессов засоления почв, расширения солончаков и колебаний уровня грунтовых вод. Для комплексной оценки состояния растительного покрова требуется анализ временных данных, полученных с аэрокосмических платформ. Современные методы дистанционного зондирования, включая использование спутниковых снимков и беспилотных летательных аппаратов, позволяют эффективно отслеживать изменения экосистемы и выявлять критические зоны деградации.

Экосистема Приаралья находится под воздействием ряда динамичных процессов: засоление почв, расширение солончаков, пыльные бури, колебания уровня грунтовых вод и др. Поэтому для всесторонней оценки состояния растительности недостаточно разового спутникового снимка — необходимо изучать **последовательности изображений** за разные периоды:

- **Анализ временных рядов индексов**
  - Позволяет прослеживать тенденции роста/снижения значений в течение 5, 10 или более лет;
  - Выявлять сезонные и годовые колебания;

- Оценивать влияние климатических факторов (температур, осадков) на растительность.

- **Мультивременная кластеризация**
  - Проводится классификация для каждого временного среза (сезона, года), после чего результаты сопоставляются;
  - Позволяет увидеть, как меняется распределение типов растительности и пустынных участков со временем.

- **Обнаружение аномалий**
  - Сравнивая текущие значения индексов с усреднёнными многолетними, можно выделить области, где внезапно произошло резкое снижение (или повышение) показателей растительности (например, массовое усыхание, новые очаги засоления).

Применение мультивременного анализа даёт объективные основания для прогнозирования развития опустынивания и помогает планировать меры по восстановлению растительного покрова.

В дополнение к спутниковым изображениям всё более широкое применение находят **беспилотные летательные аппараты (дроны)**:

- **Высокое пространственное разрешение** (сантиметры на пиксель) даёт возможность получать детальные снимки отдельных участков, что важно для уточнения классификации, верификации и учёта неоднородной структуры растительности.
- **Гибкое оснащение сенсорами**: мультиспектральные, тепловые, гиперспектральные камеры и т. п., позволяющие точно измерять спектральные характеристики даже на небольших территориях.
- **Оперативность**: при необходимости можно выполнять полёты в нужное время (при благоприятной погоде или для быстрого обнаружения критических изменений).

Однако применение БПЛА осложняется затратами на обслуживание, логистикой (радиус действия, источники электропитания), а также требованиями законодательства (получение разрешения на полёты в некоторых зонах). Несмотря на это, сочетание данных, полученных с дронов и спутников, даёт наиболее полную картину состояния растительности в Приаралье.

Регион Приаралья характеризуется сложными экологическими условиями, которые требуют комплексного подхода к исследованию и мониторингу растительного покрова. Использование аэрокосмических изображений (спутниковых данных разного разрешения и беспилотных летательных аппаратов) позволяет:

- Оценивать текущее состояние и динамику растительного покрова в условиях засоления и дефицита влаги;
- Выделять основные типы растительности и отслеживать процессы их деградации или восстановления;
- Выявлять аномалии (массовое усыхание, появление новых солончаков, изменение гидрологического режима);
- Принимать более взвешенные решения в области мелиорации, рекультивации и сохранения биоразнообразия.

Спектральные индексы, методы классификации и мультивременной анализ выступают надёжным инструментарием для специалистов, занимающихся сохранением и восстановлением природных ресурсов Приаралья. Формирование регулярной системы мониторинга с использованием дистанционного зондирования Земли — одно из ключевых направлений для обеспечения экологической устойчивости и дальнейшего развития региона.

Использование спутниковых данных и БПЛА в мониторинге растительного покрова Приаралья позволяет выявлять тенденции деградации, прогнозировать экологические изменения и разрабатывать стратегии восстановления. Современные алгоритмы анализа временных рядов и мультивременной кластеризации делают возможным более точное выявление деградационных процессов. В перспективе интеграция технологий

искусственного интеллекта и машинного обучения поможет автоматизировать обработку данных и повысить эффективность дистанционного мониторинга региона.

Список использованной литературы:

1. Лопатин Е.В. Методы дистанционного зондирования для оценки растительности. Москва: Наука, 2019.

2. Сеитназаров К. К. и др. ОБЗОР МЕТОДОВ ПОЛУЧЕНИЯ КОСМИЧЕСКИХ ИЗОБРАЖЕНИЙ С ВЫСОКИМ РАЗРЕШЕНИЕМ //НАУКА и ОБЩЕСТВО. – С. 28.

3. К.К. Сеитназаров, Д.Х. Турдышов, Б.К. Туремуратова. ОБЗОР МЕТОДОВ ПОЛУЧЕНИЯ КОСМИЧЕСКИХ ИЗОБРАЖЕНИЙ С ВЫСОКИМ РАЗРЕШЕНИЕМ// НАУКА и ОБЩЕСТВО

4. Kuenzer, C., Dech, S. "Remote Sensing Time Series – Revealing Land Surface Dynamics". Springer, 2016.

5. Ткаченко В.Н. Основы дистанционного зондирования Земли. Санкт-Петербург: Политехника, 2020.

KING ARTHUR LEGENDS: FACT AND FICTION

G‘oziyeva Nodirakhon
Chirchik State Pedagogkal University 3 year student of the Faculty of Tourism Foreign Language and Literature
goziyevanodira57@gmail.com
Scientific adviser: Umarova Dilafruz
EFL teacher, Chirchik State Pedagogical University
Dilafruzumarova91@gmail.com

Abstract: The legends of King Arthur have long captured the imagination of readers and historians alike. This article explores the complex relationship between historical facts and fictional elements surrounding King Arthur and his knights. It examines early sources such as Historia Regum Britanniae and Le Morte d’Arthur, highlighting how myth, folklore, and medieval literature shaped Arthur’s image as an ideal king and hero. While there is little concrete evidence to prove Arthur’s real existence, the enduring power of his legend reflects deep cultural values of bravery, loyalty and justice. Ultimately, the study reveals that King Arthur’s story stands at the crossroads of history and imagination, illustrating how myth can transform historical possibility into timeless cultural heritage.

Keywords: *King Arthur, medieval legend, Camelot, knights, mythology, fact and fiction, British history, folklore, myth, cultural heritage.*

“King Arthur” is one of our most popular heroes: noble yet flawed, a great leader (but perhaps not such a great judge of character), a brave soldier who died fighting for a noble yet hopeless cause. There are tantalising fragments of evidence that the legendary figure may be based on a real king who fought to defend Britain against Anglo-Saxon invaders around the 5th-6th centuries. But was he a Celt, a Roman, a Briton or an Anglo-Saxon, and did he really take on the Anglo-Saxons?

If King Arthur existed at all, we will probably never know the truth about what he was really like. The sources that describe him were written centuries later, when his life had already turned to legend. But what endures about King Arthur are the many stories that people crafted about him thoughout the Middle Ages. Here we explore some of the manuscripts that contributed to the growth of Arthur’s legend.

Two of the earliest accounts of King Arthur were by William of Malmesbury (b. c. 1090, d. c. 1142) and Geoffrey of Monmouth (d. 1154/55), Anglo-Norman clerics who wrote historical chronicles in Latin in the first half of the 12th century. Geoffrey’s History of the Kings of Britain portrayed Arthur at the outset as a brave and fearsome young warrior, who dons his battle regalia (as in the image above, from Royal MS 20 a ii, which is of a later date) and defeats multiple

enemies single-handedly. He established Arthur's reputation as a powerful Christian monarch who embodies the qualities of generosity and culture, qualities demonstrated in the earliest surviving image of Arthur in a manuscript, where he is shown as a tall, venerable figure with a beard and a long robe.

The legend of King Arthur is a mix of fact and fiction. While some parts may have roots in real history, most of the details are creative inventions from later writers. What makes the story special is not its truth, but its lasting message about courage and leadership.

LIST OF USED LITERATURE

1. Geoffrey of Monmouth. The History of the Kings of Britain. Translated by Lewis Thorpe. Penguin Classics, 1966.

2. Malory, Thomas. Le Morte d'Arthur. Edited by Helen Cooper. Oxford University Press, 1998.

3. Ashe, Geoffrey. King Arthur: The True Story. Thames & Hudson, 1995.

4. Lacy, Norris J. (ed.). The New Arthurian Encyclopedia. Garland Publishing, 1996.

5. Barber, Richard. King Arthur: Hero and Legend. Boydell Press, 1986.

6. Matthews, John. The Search for King Arthur. Thames & Hudson, 2008.

7. Padel, O. J. "The Nature of Arthur." Cambrian Medieval Celtic Studies, vol. 27, 1994, pp. 1–31.

O‘ZBEKISTON TA'LIM TIZIMINING TARIXIY RIVOJLANISHI VA PEDAGOGLARNING KASBIY O‘SISHI

Jamol Yuldashev Juraboevich,
Jizzax viloyati pedagogik mahorat markazi katta o‘qituvchisi.

O‘zbekiston ta'lim tizimi asrlar davomida xalqimizning ma'naviy, madaniy va ilmiy taraqqiyotida muhim o‘rin tutib kelgan. Tarixiy manbalarga ko‘ra, Markaziy Osiyoda, xususan, O‘zbekiston hududida qadimdan ilm-ma'rifat markazlari shakllangan. IX–XII asrlarda Al-Xorazmiy, Ahmad al-Farg‘oniy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino kabi allomalar nafaqat Sharq, balki butun dunyo ilm-fan taraqqiyotiga katta hissa qo‘shganlar [1]. Ularning ilmiy merosi ta'lim jarayonining asosiy tamoyillarini – tizimlilik, mantiqiylik va izchillikni shakllantirishda muhim manba bo‘lib xizmat qilgan.

Ta'lim tizimining tarixiy rivojlanishi har bir davrning siyosiy, iqtisodiy va madaniy sharoitlari bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan. Jadidchilik davri o‘zbek pedagogik tafakkurining yangi bosqichi sifatida e'tirof etiladi [2]. Bu davrda xalqni ma'rifatli qilish, milliy uyg‘onish g‘oyalarini ilgari surish, o‘qituvchi shaxsining jamiyatdagi o‘rnini oshirish asosiy maqsadga aylangan.

Mustaqillikdan so‘ng esa O‘zbekiston ta'lim tizimi tub islohotlarni boshdan kechirdi. Xususan, "Ta'lim to‘g‘risida"gi Qonun [1997-yil] va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" mamlakat ta'lim tizimining yangi bosqichini boshlab berdi [3].

Bugungi kunda pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi, raqamli ta'lim muhiti va xalqaro hamkorlik orqali tajriba almashish jarayoni ta'lim sifatini oshirishning asosiy omillaridan biri sifatida qaralmoqda [4].

O‘zbekiston hududida ta'lim va tarbiya tizimining ilk shakllari qadimiy madaniyat markazlarida – Buxoro, Samarqand, Xiva, Termiz kabi shaharlarda shakllangan. Bu davrda madrasalar ilm maskanlari sifatida faoliyat yuritgan bo‘lib, ularda din, falsafa, matematika, tibbiyot, mantiq va adabiyot o‘rgatilgan [1].

Allomalar ilmni jamiyatni taraqqiy ettiruvchi eng muhim kuch sifatida baholaganlar. Masalan, Beruniy ta'limni insonni kamolga yetkazuvchi vosita, deb hisoblagan; Ibn Sino esa o‘qituvchini "ma'naviy rahbar" sifatida talqin qilgan [5].

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida O‘rta Osiyoda yangi tipdagi maktablar - "usuli jadid" maktablari paydo bo‘ldi. Jadid pedagoglari [Mahmudxo‘ja Behbudiy, Abdulla Avloniy,

Munavvarqori Abdurashidxonov va boshqalar] xalqni zamonaviy bilimlar bilan qurollantirishni maqsad qilganlar. Abdulla Avloniy o‘zining “Turkiy guliston yoxud axloq” asarida shunday yozadi: *“O‘qituvchi millatning rahnamosi, xalqni jaholatdan nurga olib chiqadigan zotdir”* [2].

Jadidchilik davrida o‘qituvchi kasbiga hurmat kuchaydi, metodika va dars jarayonlari yangilandi. Bu jarayon pedagog kasbiy o‘sishining milliy ildizlarini shakllantirdi.

Sovet hokimiyati o‘rnatilgach, ta’lim tizimi markazlashgan holga keltirildi. Bu davrda maktablar soni ko‘paydi, o‘qituvchilarni tayyorlash uchun maxsus pedagogika institutlari tashkil qilindi. Ammo bu davrda ta’lim mafkuraviy nazorat ostida bo‘lib, milliy qadriyatlar ko‘p hollarda e’tibordan chetda qoldi. Shunga qaramay, pedagogik kadrlar tayyorlash tizimi shakllandi, ilmiy-metodik bazalar yaratildi va o‘qituvchi kasbining ijtimoiy mavqei oshdi.

1991-yilda mustaqillikka erishgan O‘zbekiston Respublikasi ta’lim sohasida bir qator tub islohotlarni boshladi. Bu islohotlar huquqiy-me’yoriy hujjatlar, ta’lim mazmuni va tashkiloti, kadrlar tayyorlash, ta’lim sifati kabi bir nechta yo‘nalishlarni qamrab oladi. 1997 yil 29-avgustda qabul qilingan “Ta’lim to‘g‘risida Qonun” O‘zbekistonda ta’lim-tarbiya tizimini tubdan isloh qilishni ko‘zlagan muhim hujjat bo‘ldi. Qonunda ta’limning ustuvorligi, uzluksizligi, umumiy majburiyligi, davlat ta’lim standartlari doirasida ta’lim olishning hammaga ochiqligi kabi printsiplar belgilab qo‘yildi. Shuningdek, yana bir muhim hujjat - “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” bo‘lib, kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirishga qaratilgan strategik hujjat sifatida xizmat qildi. 2020-yil 23-sentabrda esa yangi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun qabul qilindi, bu bilan 1997-yildagi qonun va unga aloqador hujjatlar o‘z kuchini yangiladi.

Mustaqillikdan keyin ta’lim tashkiloti jihatdan ham qator o‘zgarishlar kiritildi. Umumiy o‘rta ta’limdan tortib kasb-hunar ta’limi, oliy va oliy ta’limdan keyingi bosqichlarda ta’limning tarkibi, o‘quv dasturlari, metodikasi yangilandi.

Ta’lim sohasida uzluksiz ta’lim tamoyili kuchaytirildi - ya’ni shaxs hayot davomida o‘rganishi, pedagoglar kasbiy rivojlanishi, yangi pedagogik yondashuvlar joriy etilishi ko‘zda tutildi. Kadrlar tayyorlash tizimi ham katta e’tibor markazida bo‘ldi. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi doirasida yangi model yaratilgan, zamonaviy bilim va ko‘nikmalar bilan qurollanish, xalqaro tajribalardan foydalanish maqsad qilingan.

Shuningdek, oliy ta’lim sohasida ham sifatni oshirishga qaratilgan islohotlar amalga oshirilmoqda: bakalavriat-magistratura tizimi, davlat va xalqaro akkreditatsiya-sertifikatlash tizimlari, ta’lim xizmatlari raqamlashtirilishi va boshqalar. Islohotlar jarayonida O‘zbekiston xalqaro ta’lim maydoniga ham ochildi. Rivojlangan davlatlar tajribasini o‘rganish, shuningdek xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik qilish yo‘lga qo‘yildi.

Har qanday islohot jarayonida muammolar ham yuzaga keladi. Masalan, infratuzilma, o‘qituvchi malakasi, ta’lim resurslari teng taqsimlanishi kabi masalalar hali ham dolzarb. Kelajakda esa ta’lim sifatini yanada oshirish, raqamli ta’lim muhitini kengaytirish, pedagoglarning kasbiy rivojlanishini mustahkamlash asosiy vazifalardan bo‘ladi.

Pedagogning kasbiy o‘sishi - bu o‘qituvchining o‘z kasbiga oid bilim, ko‘nikma va malakalarini uzluksiz rivojlantirish jarayonidir.

Ushbu jarayon quyidagi yo‘nalishlar orqali amalga oshiriladi:

- **Malaka oshirish kurslari** hududiy va respublika miqyosida;
- **Innovatsion pedagogika** va AKT texnologiyalarini o‘zlashtirish;
- **Masofaviy ta’lim** va **elektron platformalar** orqali o‘qish;
- **Ilmiy izlanishlar**da faol ishtirok etish.

Bugungi kunda “ZiyoNet”, “EduMarket”, “MyEdu”, “Avloniy ta’lim portali” kabi platformalar pedagoglarga o‘z kasbiy kompetensiyasini oshirish imkonini bermoqda [3].

O‘zbekiston hukumati tomonidan 2024-yilda “Pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimi” joriy etilishi bu jarayonni huquqiy asos bilan mustahkamladi.

Bugungi kunda O‘zbekiston ta’lim tizimi UNESCO, JICA, KOICA, British Council kabi xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda pedagoglarni tayyorlash va qayta o‘qitish bo‘yicha dasturlarni amalga oshirmoqda [4].

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, muvaffaqiyatli ta’lim tizimlarida o‘qituvchi shaxsiga katta sarmoya kiritiladi. Masalan, Finlandiyada o‘qituvchilar magistr darajasigacha o‘qitiladi, Singapurda esa “Teacher Growth Model” [o‘qituvchi o‘sish modeli] amalda [3].

O‘zbekiston ham bu tajribalarni milliy sharoitga moslashtirib, “lifelong learning” - uzluksiz o‘rganish tamoyilini bosqichma-bosqich joriy etmoqda.

Xulosa o‘rnida shu aytish mumkinki**,** O‘zbekiston ta’lim tizimining tarixiy rivojlanish bosqichlari - qadimiy ilmiy an’analar, jadidchilik davri yangiliklari, sovet davrining institutsional tajribasi hamda mustaqillik davrining innovatsion islohotlarini o‘zida mujassam etgan murakkab, ammo izchil jarayondir. Ushbu tarixiy uzluksizlik ta’lim tizimining barqarorligi va milliy o‘ziga xosligini ta’minlab kelmoqda.

Qadimiy davr allomalari tomonidan yaratilgan ilmiy-ma’naviy meros, jadidlarning milliy uyg‘onish g‘oyalari, sovet davrida shakllangan tizimli ta’lim tajribasi va mustaqillikdan so‘ng amalga oshirilgan milliy islohotlar bugungi ta’lim siyosatining poydevorini tashkil etadi.

Bugungi kunda O‘zbekiston ta’lim tizimi global ta’lim makoniga integratsiyalashib bormoqda. Xalqaro tajriba, ilg‘or pedagogik texnologiyalar va raqamli ta’lim muhitining joriy etilishi o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Ayniqsa, “Pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimi”ni huquqiy jihatdan mustahkamlash, raqamli platformalar orqali o‘qituvchilarning malaka oshirish imkoniyatlarini kengaytirish, xorijiy hamkorlik dasturlari asosida o‘qituvchilar almashinuvi - bularning barchasi zamonaviy pedagog shaxsini shakllantirishga xizmat qilmoqda.

Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining so‘nggi yillarda qabul qilingan farmon va qarorlarida ta’lim sifatini oshirish, o‘qituvchilarning moddiy-ma’naviy qo‘llab-quvvatlanishini ta’minlash, innovatsion ta’lim texnologiyalarini joriy etish masalalari ustuvor vazifalar sifatida belgilangan. Bu esa davlat miqyosida pedagogik sohaning strategik ahamiyat kasb etayotganidan dalolat beradi.

Kelajakda ta’lim tizimini yanada takomillashtirish, xalqaro reytinglarda O‘zbekistonning o‘rnini mustahkamlash, zamon talablari asosida pedagoglarning malakasini oshirish, ularni ilmiy faoliyatga keng jalb etish - milliy ta’lim taraqqiyotining asosiy yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qoladi.

Demak, O‘zbekiston ta’lim tizimi o‘z tarixiy ildizlari va zamonaviy islohotlarini uyg‘unlashtirgan holda, yangi davr pedagogini — yuksak bilimli, zamonaviy tafakkurga ega, xalqparvar va innovatsion fikrlovchi mutaxassisni tayyorlash yo‘lida izchil taraqqiyot yo‘lidan bormoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abiturtest.uz – *Pedagogik fikrlar va g‘oyalar rivojining tarixi*, 2024.
2. Karimov M. – *Jadidchilik harakati va yangi usul maktablari tarixi*, Toshkent, 2020.
3. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi – *“Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun*, 1997-yil.
4. Saidova P.M., Abduhalimova M.A. – *Pedagogning kasbiy kompetentligini rivojlantirish yo‘llari*, *Journal of Universal Science Research*, 2023.
5. ZiyoNet portali – *ziyonet.uz*, 2025.

ZAMONAVIY TA’LIM JARAYONIDA STEAM YONDASHUVINING AHAMIYATI.

Usarov Sardor Abdunazirovich
JDPU Matematika kafedrasi katta o‘qituvchisi
sardorusarov10@gmail.com

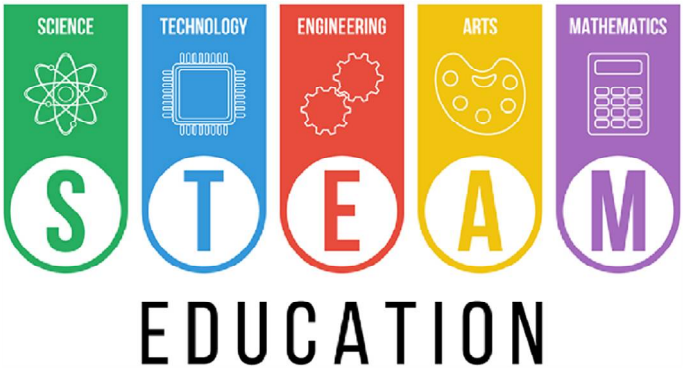
Annotatsiya: Ushbu maqolada STEAM yondashuv ahamiyati, dolzarbligi, imkoniyatlari bo‘yicha ma’lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Steam, science, texnology, engineering, matematika.

Bugungi kunda ta’lim tizimida innovatsion pedagogik metodlarga bo‘lgan talab sezilarli darajada oshmoqda. Xususan, ijtimoiy-iqtisodiy raqamlashtirish va sanoatning texnologik transformatsiyasi sharoitida ta’lim muassasalari o‘quv jarayonini faqat nazariy bilimlarni uzatishdan

amaliy, kompetensiyalarga yo‘naltirilgan ta’limga o‘tkazishi kerak. Shu nuqtai nazardan STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) yondashuvi o‘quvchilarda muammolarni sistematik tahlil qilish, eksperimental tajriba o‘tkazish, ijodiy yechimlar ishlab chiqish va zamonaviy raqamli vositalardan samarali foydalanish kabi 21-asr ko‘nikmalarini integratsiyalash orqali shakllantiradi.

STEAM ning pedagogik salohiyati bir qancha nazariy va amaliy bosqichlarda namoyon bo‘ladi. Birinchidan, fan va matematikaning nazariy asoslari texnologiya va muhandislik loyihalari kontekstida amaliyotga yo‘naltiriladi, bu esa kontseptual tushunchalar bilan ularning real dunyo qo‘llanmalarini bog‘laydi. Ikkinchidan, san’at komponenti (A) ijodiy, estetik va dizayn yo‘nalishlarini ta’lim jarayoniga kiritib, talabalarning divergentsial fikrlashini rag‘batlantiradi — ya’ni mavjud bilimlarni qayta kontekstlashtirish va yangi g‘oyalar hosil qilish imkonini beradi. Uchinchidan, STEAM o‘quvchilarda kognitiv (analitik, mantiqiy) hamda metakognitiv (o‘zini baholash, o‘qishni boshqarish) ko‘nikmalarni rivojlantiradi, bu esa ularni raqamli iqtisodiyotning doimiy o‘zgarishlariga moslashishga tayyorlaydi.

Science — bu o‘quvchilarda atrof-muhitni tushunish uchun zarur bo‘lgan konseptual (nazariy), protseduraviy (amaliy) va epistemik (ilmiy tizimlilik, dalillarga asoslanish) bilimlarni rivojlantirish jarayonidir. Uning asosiy maqsadlari:

“Science” STEAMning markazi sifatida ilmiy fikrlash, tajriba o‘tkazish va dalillarga asoslangan qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Bu komponent nafaqat nazariy bilimni, balki amaliy, metodologik va etika jihatlarini ham o‘z ichiga oladi. Samarali ilmiy ta’lim uchun pedagogik yondashuvni so‘rovlarga, loyihalarga va hodisalarga asoslangan metodlar bilan bog‘lash, o‘qituvchilarni qo‘llab-quvvatlash va zarur infratuzilmani ta’minlash zarur.

STEAM ta’limidagi Technology komponenti o‘quvchilarda turli texnologik vositalardan samarali, xavfsiz va maqsadli foydalanish kompetensiyalarini shakllantirishni ko‘zlaydi. Bu nafaqat mavjud texnik qurilmalardan foydalanish, balki ularning imkoniyatlarini o‘rganish, yangi muammolarni hal etishda qo‘llash va texnologiyaning ijtimoiy hamda etik oqibatlarini anglashni ham o‘z ichiga oladi. STEAM ta’limida Technology komponenti faqat vositalardan foydalanish emas, balki ularni ijodiy qo‘llash, yangi imkoniyatlar yaratish va ijtimoiy-axloqiy mas’uliyatni anglashni ham o‘z ichiga oladi. Zamonaviy ta’lim jarayonida texnologiyani integratsiya qilish o‘quvchilarni nafaqat bilimli, balki raqamli iqtisodiyotga tayyor kompetentli shaxs sifatida shakllantiradi.

Engineering STEAM yondashuvida muammolarni aniqlash, loyihalash, prototiplash va sinovdan o‘tkazish orqali nazariy bilimlarni real dunyo yechimlariga aylantirishni maqsad qilgan komponentdir. Quyida bu komponentning maqsadi, asosiy jarayoni, pedagogik usullari, rivojlantiriladigan ko‘nikmalar, baholash yondashuvlari, misollar, talab etiladigan resurslar va amaliy tavsiyalar ilmiy-tahliliy uslubda bayon etiladi. Engineering STEAM tizimining amaliy markazi bo‘lib, talabalarga real dunyo muammolarini tizimli va etik jihatdan hal etish imkonini beradi. U faqat texnik bilimni emas, balki loyiha boshqaruvi, jamoaviy ish, ijodkorlik va mas’uliyatni ham shakllantiradi. Muvaffaqiyat uchun maktablar infratuzilma, o‘qituvchilar malakasi va baholash tizimini modernizatsiya qilish ustida tizimli ishlashi lozim.

STEAM ta’limidagi Art komponenti san’at, dizayn va kreativlik elementlarini integratsiya qilish orqali o‘quvchilarda ijodkorlik, estetik tafakkur va vizual kommunikatsiya ko‘nikmalarini shakllantirishni maqsad qiladi. U nafaqat chiroyli ifodani, balki inson markazli dizayn, ijodiy muammo hal qilish va g‘oyalarni samarali yetkazish jarayonini ham qamrab oladi. Art komponenti STEAM ta’limini to‘laqonli, balansli va inson markazli qiladi. U nafaqat estetik go‘zallikni qo‘shadi, balki o‘quvchilarda kreativ tafakkur, empatiya va murakkab g‘oyalarni qulay shaklda yetkazish qobiliyatini rivojlantiradi. Natijada ilmiy va texnik loyihalar yanada tushunarli, jozibali va innovatsion tus oladi.

STEAM ta’limidagi Mathematics komponenti o‘quvchilarda tahliliy tafakkur, mantiqiy xulosalar chiqarish, abstrakt modellashtirish va miqdoriy tahlil ko‘nikmalarini rivojlantirishni maqsad qiladi. Matematika nafaqat hisob-kitob, balki muammolarni formal ifodalash, optimallashtirish va prognoz qilish vositasi sifatida xizmat qiladi. Mathematics komponenti STEAM ta’limining intellektual asosi bo‘lib, talabalarga muammolarni mantiqiy, tizimli va tahliliy yondashuv bilan hal qilishni o‘rgatadi. U boshqa fanlarga asos bo‘lib xizmat qiladi, o‘quvchilarni nafaqat aniq hisob-kitoblarga, balki kreativ va strategik qarorlar qabul qilishga ham tayyorlaydi.

STEAM ta’limi o‘quvchilarda mustaqil fikrlashni targ‘ib qiladi: muammoni aniqlashdan boshlab yechim topishgacha bo‘lgan jarayonda talabalar o‘z qarorlarini asoslashni o‘rganadi va tajriba asosida xatolardan saboq oladi. Amaliyotga yo‘naltirilgan mashg‘ulotlar (tajribalar, loyihalar, prototiplash) nazariy bilimni hayotiy vaziyatlarga qanday tatbiq etishni ko‘rsatadi va bilimlarning chuqurligini oshiradi. Shu bilan birga STEAM kreativlik va tanqidiy fikrlashni birgalikda rivojlantiradi: talabalar yangi g‘oyalarni sinab ko‘radi, ularni tahlil qiladi va yaxshilash yo‘llarini izlaydi. Bularning barchasi esa mehnat bozorida yuqori talabga ega bo‘lgan — muammolarni hal qilish, jamoada ishlash, texnologik savodxonlik va innovatsion fikrlash — ko‘nikmalarini shakllantiradi, natijada talabalar kelajakda turli sohalarda raqobatbardosh va moslashuvchan mutaxassislar bo‘lib yetishadi.

Xulosa qilib aytganda STEAM ta’limi nafaqat fanlarni integratsiya qilish, balki o‘quvchilarni real hayotga tayyorlash, kreativ fikrlovchi mutaxassislar yetishtirish imkonini beradi. Shu bois, O‘zbekistonda ham ta’lim jarayonida ushbu yondashuvni keng joriy etish dolzarb masalalardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati.

1. Karimov, A. (2021). STEAM ta’lim texnologiyasining o‘quv jarayonidagi ahamiyati. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.

2. Raxmatova, D. (2022). Innovatsion ta’lim yondashuvlari va STEAM tizimi. O‘zbekiston pedagogika jurnali, №4, 45–52.

3. Yakubova, N. (2020). Integratsiyalashgan fanlar asosida o‘qitish metodikasi. Toshkent davlat pedagogika universiteti ilmiy axborotlari, №2, 63–68.

4. Beers, S. Z. (2011). 21st Century Skills: Preparing Students for Their Future. National Education Association.

5. Yakman, G. (2008). STEAM Education: An Overview of Creating a Model of Integrative Education. Virginia Tech University.

MATEMATIKA FANI O‘QUV MASSHG‘ULOTLARINI INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA TASHKIL ETISH.

Usarova Shohsanam Odil qizi
JDPU Matematika kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada matematika fani darslarini tashkil etishda integrative yondashuv haqida va integrativ yondashuv yutuq va kamchiliklari ma’lumotlar keltirilgan.

***Kalit so‘zlar*:** Integratsiya, integrativ yondashuv, simulyator va boshqalar.

Hozirgi kunda ta`lim jarayonida innovatsion ta`lim texnologiyalari, interfaol o‘qitish usullari va axborot – kommunikatsion texnologiyalarini o‘quv jarayonida qo‘llashga bo‘lgan e`tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda.

Integrativ yondashuv, matematika darslarini turli fan va ko‘nikmalarga bog‘liq mavzularni birlashtirib, o‘quvchilarning matematikadan rivojlanishini oshirishni maqsad qilgan o‘quv uslubi hisoblanadi. Bu uslubda, matematika darslarini boshqa fanlar bilan bog‘lash va amaliyotga yo‘naltirish orqali o‘quvchilarga matematikaning amaliyotiy asoslarini tushuntirishga harakat qilinadi.

Integrativ yondashuvning asosiy prinsiplari quyidagilardir:

1. Reallik: O‘quvchilar uchun matematikadan kelib chiqqan muammolar va masalalar real hayot bilan bog‘liqligini ta’minlash maqsadida o‘quvchilarning real hayot bilan bog‘liq muammolar bilan tanishishiga imkon beriladi.

2. Bog‘lanish: Matematika darslarining boshqa fanlar bilan bog‘lanishi, o‘quvchilarning matematikani boshqa sohalarda qanday qo‘llashini tushuntiradi. Misol uchun, fizika, kimyo yoki informatika bilan bog‘lash orqali matematika darslarini amaliyotga yo‘naltirish mumkin.

3. Amaliyot: Integrativ yondashuv matematikaga amaliy yondashuvni o‘z ichiga oladi. O‘quvchilar matematikani amaliyotda qanday qo‘llashlariga doir mashg‘ulotlar orqali matematikani ko‘rgan va uni amaliyotda qo‘llashga o‘rgangan bo‘ladi.

4. Tuzilish: Matematika darslarini tuzilishi, o‘quvchilarning o‘z bilimlarini tuzishga, ta’riflashga va masalalar yechishga yordam beradi. Masalalar tahlil qilish, topshirishlar, loyihalar yaratish va matematikaviy ko‘nikmalar bilan ishlash kabi elementlar matematika darslarini birlashtirish uchun qo‘llaniladi.

5. Kooperativlik: Integrativ yondashuvning boshqa o‘quvchilar bilan hamkorlik qilishni talab qilishi mumkin. O‘quvchilar guruh halida masalalar yechish, loyihalar yaratish yoki sarmoyalar tashkil qilish orqali bir-biriga yordam berish va o‘zlashtirish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Integrativ yondashuv matematika darslarini amaliyotga yo‘naltirish, o‘quvchilarning matematikani haqiqiy hayotda qanday qo‘llashlariga doir tushunchalarini rivojlantiradi va ularning o‘zlashtirish imkoniyatini oshiradi. Bunday uslub o‘quvchilarning matematikani samarali tarzda o‘rganishini, ulardagi qiziqish va tushunchalarni oshirishini ta’minlaydi.

Ushbu jarayonning jadallashish sabablaridan biri, insoniyatning barcha faoliyat sohalariga kompyuter va axborot texnologiyalarining keng ko‘lamda kirib kelishi bo‘lsa, ikkinchi asosiy sababi, raqobatbardosh yosh mutaxassislarni tayyorlash tizimiga zamonaviy ta`lim texnologiyalari borgan sari kengroq ko‘lamda joriy etilishidir.

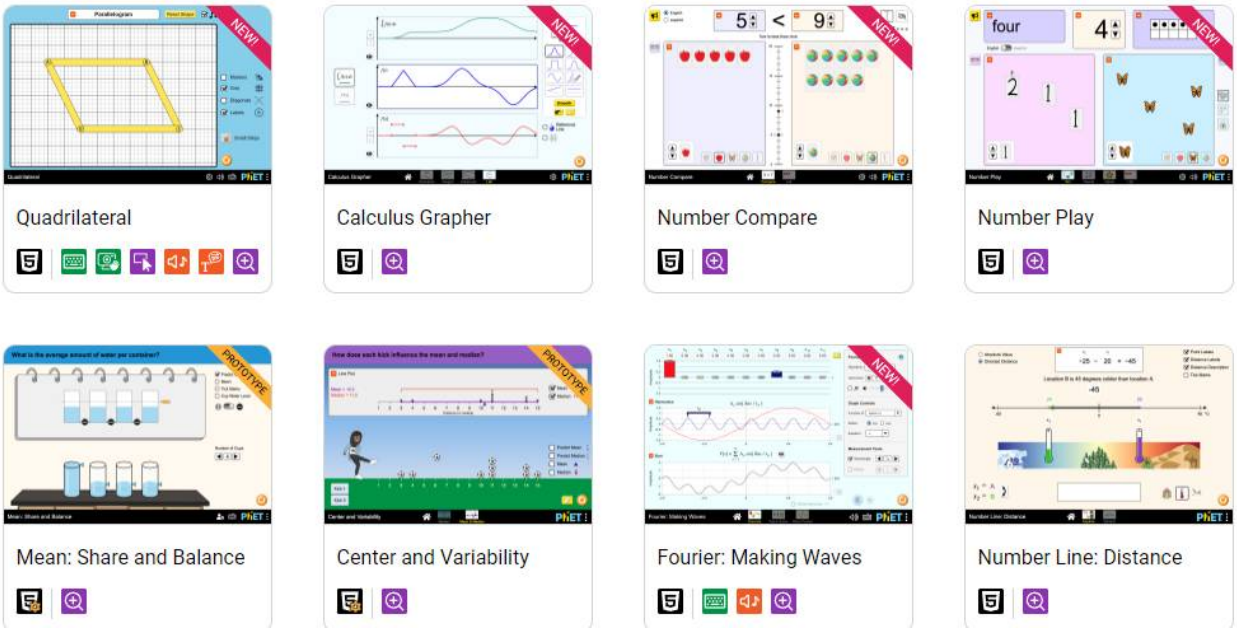
Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o‘qituvchi va talaba faoliyatiga o‘ziga xos uslubiy yangiliklar, o‘zgarishlar kiritish bo‘lib, uni amalga oshirishda asosan interfaol o‘qitish usullaridan foydalaniladi. Interfaol o‘qitish - bu jamoa bo‘lib fikrlash jarayoniga faol pedagogik ta`sir etish usullari bo‘lib, ta`lim mazmunining tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu usullarning o‘ziga xosligi shundaki, ular faqat pedagog va o‘quvchilarning birgalikda faoliyat ko‘rsatishi orqali amalga oshiriladi.

Ta’limdagi integratsiya o’quv fanlari mazmunini konstruksiyalashga tizimli yondashish orqali ko’rib chiqiladi. Zamonaviy o’qituvchi kasbiy kompetentlik sifatlariga ega bo’lishi, o’z ustida izchil ishlashi, kun sayin yangilanib borayotgan bilimlarni o’zlashtirishga intilishi, o’quv axborotlarini o’quvchilarga qiziqarli tarzda yetkazib berish uchun mashg‘ulotlarga tayyorgarlik ko’rishga ijodiy yondasha olishi talab etilmoqda. Binobarin, global axborotlashuv ijtimoiy sub’ektlar, xususan, o’quvchilar tomonidan ham istalgan ma’lumotni ixtiyoriy ravishda o’zi uchun qulay sharoit va turli joydan axborot-kommunikatsion texnologiyalar yordamida o’zlashtirish imkoniyatini yuzaga keltirmoqda. Garchi shunday holatda ma’lumotlarni qabul qilish imkoniyati nihoyatda keng bo’lsa-da, biroq, shaxs tomonidan bu tahlitda o’zlashtirilgan axborotlarning barchasi ham bilim sifatida namoyon bo’lmaydi. Chunki bilimning har qanday axborotdan asosiy farqi ma’lumotlarning muayyan sohalar bo’yicha tizimli, izchil, uzluksiz hamda maqsadga muvofiqli o’zlashtirilganligi bilan belgilanadi. Ta’lim tizimida tom ma’noda o’quvchiga sifatli, foydali, muhim, zarur, kerakli va amaliy ahamiyatga ega ma’lumotlarni tizimli ravishda yetkazib

bera olishi uchun bugungi kun o’qituvchi axborotlarni tezkor qabul qilish, qayta ishlash va o’quvchilarga samarali, qiziqarli tarzda yetkazib berishning uddasidan chiqa olishi zarur. Bu esa o’qituvchining kasbiy kompetentlik sifatlari, pedagogik mahorat asoslari hamda kreativlik qobiliyatiga ega bo’lishi zaruriyat sifatida bugungi kunda dolzarbligi bilan alohida ahamiyatga ega. Buning sababi nimada? Balki darslarning avvaldan o’ylab, rejalashtirilib qo’yilishi o’quvchilar uchun qiziq bo’lmayotgandir, balki ta’lim mazmunining muayyan qolipga solinganligi o’quvchilar uchun hech qanday stimul bermayotgandir, rag‘bat bildirmayotgandir. O’quv mashg‘ulotlarining avvaldan rejalashtirilishidan voz kechish, o’quvchilarda tanqidiy, kreativ tafakkurni shakllantirish va rivojlantirish, ularni ijodiy fikrlash, yangi g‘oyalarni o’ylab topishga majbur qilish ta’lim olishga bo’lgan munosabatni o’zgartirish, ularni yutuqlarga erishishga rag‘batlantirishda asosiy omil bo’lar. O’quv mashg‘lotlarida yetishmayotgan omil – kreativlik sanaladi.

Matematika darslarini tashkil etishda juda ham ko‘p interaktiv manbalar va simulyatorlar mavjud bo‘lib ulardan biri phet.colorado.com sayti bo‘lib, unda matematika fani darslarida qo‘llash mumkin bo‘lgan juda ham animatsion ma’lumotlar mavjud bo‘lib, u o‘quvchilarda bo‘layotgan xodisa yoki jaroyonni tasavvur qilishlariga juda ham yordam beradi. Ushbu web sahifada nafaqat matematika fani balki boshqa fanlar bo‘yicha ham kerakli animatsion ma’lumotlarga ega bo‘lish mumkin.

Matematika fani bo‘yicha barcha bo‘limlar uchun tashkil simulyatorlar o‘quvchilarda o‘tilayotgan mavzu bo‘yicha kerakli tushunchani shakllanishida muhim rol o‘ynaydi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki integrative yondashuv asosida tashkil etilgan har qanday dars mashg‘uloti o‘quvchilarning ushbu fanni o‘rganishlarida eng samarali yo‘l xisoblanadi. Bu esa o‘qituvchilardan o‘z fanlarini mukammal bilish barobarida fan yangiliklari bilan hamohang ishlashni taqozo etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

- 1. Andreev A.L. Компетентностная парадигма в образовании: опыт философско-методологического анализа педагогика // Педагогика. - М. - 2005. - № 4. -С.19-26.
- 2. Usarov S.A. Raxmonkulov F. P.. “Organization of practical and laboratory activities in the educational process// European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. 7 No. 12, 2019 ISSN 2056-5852 539-547-betlar.
- 3. Usarov S. “ Bo‘lajak matematika fani o‘qituvchilarida mantiqiy savodxonlikni shakllantirish omillari”. 5th - International Conference on Research in Humanities, Applied Sciences and Education 2022.

BARKAMOL AVLOD TARBIYASIDA MILLIY QADRIYATNING O‘RNI

Karshieva Dilbar Eshpulatovna
pedagogika fanlari falsafa doktori(PhD),
CHDPU Pedagogika fakulteti “Umumiy pedagogika” kafedrasi v.b dotsenti
CHDPU Turizm fakulteti Xorijiy til va adabiyoti(ingliz tili)
yo‘nalishi talabasi
Bo‘lisbekova Nurila Aloubekovna

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada barkamol avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlarimizga sadoqat ruhida tarbiyalashga oid dalillar va ularning nazariy asoslarini keltirgan. Yoshlarni barkamol inson qilib tarbiyalashda ajdodlar merosiga tayanish, ayniqsa milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash nihoyatda muhim ekanligi haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: Urf-odat, ma’naviy boylik, aqlli, iymon-e’tiqodli, ro‘za, poklik, fidoyi, ishchan, milliy, kamolot.

АННОТАЦИЯ: В данной статье представлены аргументы и их теоретические основы относительно воспитания зрелого поколения в духе верности нашим национальным и общечеловеческим ценностям. Говорят, что чрезвычайно важно опираться на наследие предков, особенно в духе национальных и общечеловеческих ценностей, при воспитании молодежи как всесторонне развитой личности.

Ключевые слова: Традиция, духовное богатство, умный, верующий, пост, чистота, преданный, трудолюбивый, национальный, зрелость.

ABSTRACT: In this article, the arguments and their theoretical foundations are presented regarding the upbringing of a mature generation in the spirit of loyalty to our national and universal values. It is said that it is extremely important to rely on the heritage of ancestors, especially in the spirit of national and universal human values, when educating young people as well-rounded people.

Keywords: Tradition, spiritual wealth, intelligence, faith, fasting, purity, devotion, diligence, nationality, perfection.

KIRISH

Prezidentimiz Sh.M. Mirziyoyev “Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz” deb nomlangan kitobida “Biz yoshlarimizning milliy va umumbashariy qadriyatlar ruhida tarbiyalash uchun bor kuch va imkoniyatlarimizni safarbar etishimiz zarur”, deb ta’kidlaydi.[1; 23] Milliy va umuminsoniy qadriyatlar hayot sinovidan o‘tgan, insoniyat taraqqiyotiga xizmat qiluvchi ijtimoiy hodisadir.

Jamiyat taraqqiyoti jarayonida shakllangan har qanday ijtimoiy, moddiy, ma’naviy narsa yoki hodisa o‘tmishda ijobiy ahamiyat kasb etgani uchungina emas, balki kelajak istiqboli uchun yangi imkoniyatlar yaratib berishga qodir bo‘lganligi sababli ham qadriyat deb ataladi. Boshqacha aytganda, qadriyatlar jamiyat va ma’naviy taraqqiyotning zaruriy mahsulidir.

Qadriyat inson va insoniyat uchun ahamiyatli bo‘lgan millat, elat va ijtimoiy guruhlarning manfaatlari va maqsadlariga xizmat qiladigan va shu tufayli ular tomonidan baholanib, qadrlanadigan tabiat va jamiyat ne’matlari majmuidir. [2;32] Qadriyatlar ahloqiy qoida va me’yorlar, g‘oyalar va maqsadlardagi baholash mezoni hamda usullarini o‘zida aks ettiradi: Ular halollik, poklik, o‘zaro yordam va adolatliligi, mehr-muhabbat, mehnatsevarlik, vatanparvarlik kabi fazilatlar: burch, vijdon, or-nomus, mas’uliyat kabi ahloqiy tushunchalar shaklida namoyon bo‘ladi. Qadriyat-boshqa bir ta’rifda esa qadriyat bu atrof muhitdagi narsalarni, hodisalarni ularning inson va jamiyat uchun ahamiyatga qarab, ijobiy yoki salbiy deb asosiy yoki ikkinchi darajali deb belgilash natijasida vujudga keladigan tushuncha yoki nuqtai nazarlarda aks etuvchi ob’eklardir, deb belgilangan.

Qadriyat–bu tarixiy taraqqiyot jarayonida kishilar tomonidan yaratilgan, moddiy va ma’naviy boyliklar bo‘lib, u inson va insoniyat uchun ahamiyat kashf etib, ular manfaati va ehtiyojini qondirish: takomillashuvi, kelajak avlodning ijodiy o‘sishini rag‘batlantirish omilidir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqot bo‘yicha Pedagogika fani sohasida S.Nishonova, U.Mahkamov, M.Inomova, M.Quronov, S.Ochilov, N.Ortiqov, Q.Qurbonboyev, J.Toshmatova, Sh.Olimov va boshqalar tomonidan olib borilgan ilmiy tadqiqot ishlari e’tiborga loyiqdir. Ular o‘z ilmiy izlanishlarida yoshlarda ma’naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirish bo‘yicha qator yutuqlarni qo‘lga kiritganlar.

Barkamol shaxsni tarbiyalashda milliy qadriyatlar va urf-odatlardan foydalanish bugungi kunda ta’lim-tarbiya jarayoni oldida turgan eng dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Shu boisdan ham mamlakatimizda yaratilgan bu betakror an’ana va marosimlar, milliy qadriyatlar va urf-odatlarni o‘rganish hamma davrlarda ham olimlar oldiga bir qator muhim vazifalarni bajarish zaruratini qo‘ygan. Bu borada O.Hasanboyeva, A.Mavrunov, U.Qoraboyev va boshqalarning ilmiy ishlari va maqolalarini eslatib o‘tish maqsadga muvofiqdir.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Xalqimiz ma’naviyatini yuksaltirishda milliy urf-odatlarimiz va ularning zamirida mujassam bo‘lgan mehr-oqibat, insonni ulug‘lash, tinch va osoyishta hayot, do‘stlik va totuvlikni qadrlash, turli muammolarni birlashib hal qilish kabi ibratli qadriyatlar tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Millat uchun muhim ahamiyatga ega bo‘lgan etnik jihat va xususiyatlar bilan bog‘liq qadriyatlar milliy qadriyatlardir. [3;64] Dunyoda o‘ziga xos qadriyatlari bo‘lmagan millat yo‘q. Milliy qadriyat millatning tarixi, yashash tarzi, ma’naviyati hamda madaniyati bilan bilan uzviy bog‘liq holda namoyon bo‘ladi.

Milliy qadriyatlar turmush tarzimiz, ma’naviy qiyofamiz, an’analarimiz va o‘zligimizni anglashga yordam beradi va bu borada xalqni-xalq, millatni –millat sifatida birlashtiradi. [4;34] Zero, o‘z qadriyatlarini va qadrini bilgan xalq olomonga aylanmaydi; buyuk ishlarga qodir ekanini his qiladi, istiqlolni omon saqlaydi, farzandlarining kamoloti uchun qayg‘uradi va kurashadi. Aynan shuning uchun ham milliy qadriyatlar jamiyatni yangilashga xizmat qiluvchi muhim ma’naviy omil hisoblanadi.

Yoshlarga milliy qadriyatlarni ta’limdan tashqari ishlar orqali singdirishning asosiy vazifalari sifatida quyidagilarga e’tibor qaratilishi lozim:

Birinchidan, millat mavjud ekan milliy qadriyatlarning ahamiyati aslo kamaymaydi. Millatlarning ma’naviyat jihatidan bir-biriga yaqinlashib borish ham milliy qadriyatlarning rivojlanish va amal qilish imkoniyatlarini kamaytirmaydi, balki kengaytiradi. [5;28] Umuman olganda, milliy qadriyatlar har bir millatning mohiyatini, uning muayyan mustaqil ijtimoiy birlik ekanini belgilab beruvchi asosiy mezonlardan biridir.

Ikkinchidan, milliy qadriyatlarning qudratli manbai va azaliy urf-odatlarimizdan biri-oila va qarindoshlik munosabatlar odobidir. Kattalarni hurmat qilish, o‘zaro yordamlashish, kelajak avlod haqida g‘amxo‘rlik qilish hamisha uning asosiy qoidalari bo‘lib kelgan.

Uchinchidan, “Barchangizga ayon, hozirgi kunda dunyo miqyosida beshafqat raqobat, qarama- qarshilik va ziddiyatlar tobora keskin tus olmoqda. Diniy ekstremizm, terrorizm, giyohvandlik, odam savdosi, noqonuniy migratsiya, “ommaviy madaniyat” kabi xavf- xatarlar kuchayib, odamzot asrlar davomida amal qilib kelgan e’tiqodlar, oilaviy qadriyatlarga putur etkazmoqda.” [6;32] 1998 yil 2 fevralda Respublika xotin qizlar qo‘mitasi xuzurida “Oila” ilmiy-amaliy markazining tashkil etilishi oilaga taalluqli milliy an’analarni, umumbashariy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirish, oila a’zolarining huquqiy savodxonligini oshirish yo‘lida katta qadam qo‘yildi. Jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida shaxsni ijtimoylashtirish, uni har tomonlama shakllantirish, komolga etkazish, rivojlantirish eng muhim vazifa sifatida insonni tarbiyalash, unga ta’lim berish, yuksak qadratli, dunyoqarashi keng qamrovli chuqur, bilimdon hamda sog‘lom yosh avlodni tarbiyalash ayniqsa, dolzarbdir.

Inson-eng oliy qadriyat, Shu bois, millatimizga xos bo‘lgan qadriyatlardan yana biri-bolajonlik, Oilada ko‘p farzandlarni dunyoga keltirish va ularni kamolga etkazish muhim ijtimoiy ahamiyat kasb etadi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 66- moddasida “Voyaga etgan, mehnatga layoqatli farzandlar o‘z ota-onalari haqida g‘amxurlik qilishga majburdirlar” 4-deyiladi.

[7;34] Shunisi quvonarli-ki, biror-bir xorijiy davlatning Konstitutsiyasida bu kabi modda uchramaydi.

Aytish lozimki, bizning Konstitutsiyamiz nafaqat demokratik tamoyillar, balki milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhi bilan sug‘orilgan. Oila qanchalik qudratga ega bo‘lmasin, u farzand tarbiyasida qo‘ni-qo‘shnilardan iborat bo‘lgan mahalla va tarbiya maskanlarining ko‘magisiz yuqori natijalarga erisha olishi mushkul. Milliy qadriyatlarimizning asosiy xazinaboni-oila deb oladigan bo‘lsak, bu xazinani asl san’at asari darajasiga ko‘taruvchi naqqoshlar mahalla va maktabdir. Muxtasar aytganda, maktab degan ulug‘ dargohning inson va jamiyat taraqqiyotidagi hissasi beqiyosdir. “Mahalla-ham ota, ham ona” degan hikmatli naql haqiqat, bejiz aytilmagan.[8;56]Chunki, mahalla haqida gapirganda, ko‘pchilik ana shunday chuqur ma’noli so‘zlarni eslashi va tilga olishi tabiiy.

Biz ming yillar davomida shakllangan, odamlarning hayoti ichki dunyosidagi mustahkam o‘rin olgan, unga barcha amal qiladigan, insonlarning qon-qoniga singib ketgan an’analarimizni, ota-bobolarimiz bizga qoldirgan olijanob qadriyatlarni, g‘ururimizni ko‘taradigan, xalqimizni obro‘siga obro‘ qo‘shadigan insoniy odat va fazilatlarni saqlash, asrab-avaylash va eng katta boylik sifatida yangi kelajak avlodlarga etkazish zarur.

XULOSA: Bugun yurtimizda qadriyatlarimizni qadrlaydigan, ezgu an’analarga o‘z hayotiy mo‘ljalida muhim omil sifatida munosabatda bo‘ladigan yoshlar ko‘p. Lekin hayoti va istiqbolida milliy qadriyatlarning o‘rnini biroz to‘g‘ri tushunmaydigan yoki o‘zini undan xoli holda ko‘rib milliy madaniyatimizga e’tiborsizroq bo‘lgan yoshlarimiz borligini ham hozircha inkor etolmaymiz.

Barchamiz guvohmiz-bugun dunyo misli ko‘rilmagan sur’atlar bilan keskin o‘zgarib bormoqda. Ijtimoiy hayotimizda ko‘plab ijobiy jarayonlar bilan birga, yosh avlodning qalbi va ongini egallashga qaratilgan ma’naviy tahdidlar ham tobora xavfli tus olmoqda. Ijtimoiy hayotni jamiyat tomonidan e’tirof etilgan qadriyatlarsiz tasavvur qilish mushkul, ularsiz yashab bo‘lmaydi.

Tadqiqotimizning natijalaridan kelib chiqqan holda yoshlarni milliy qadriyatlarga sodiqlik ruhida tarbiyalash borasida quydagilarni taklif qilish mumkin:

1. “Shaxs erkinligi” ga qarshi oila va jamiyat oldidagi yuksak ma’suliyatni shakllantirish;
2. “Egotsentrizm”ga qarshi ota-ona, qarindosh-urug‘larni hurmat qilish, mehr-oqibatni kuchaytirish;
3. Jamoa yoshlarining umuminsoniy va milliy qadriyatlar asosida ma’naviy, iqtisodiy, huquqiy, ekologik, mehnat, estetik madaniyatini shakllantirish maqsadida taniqli san’atkor, huquqshunos, ta’lim va fan arboblari, mehnat faxriylari, sog‘liqni saqlash xodimlari bilan ijodiy kechalar va uchrashuvlar uyushtirish;

REFERENCES

5. Sh.M.Mirziyoyev, Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent: O‘zbekiston, 2017. - 488 b.

6. Umurzoqov O.P. Umuminsoniy qadriyatlar: milliy an’ana va urf-odatlar takomillashmoqda. G‘G‘ O‘zbekistonda ijtimoiy fanlar, 1992 №2.

7. A.Allayarov, G„.Amanov. Yoshlar tarbiyasida innovatsion yondashuv (ilmiy ommabop nashr). Guliston 2020. - 114 bet.

8. Maxmudov, Y. F., & Xudoyqulov, X. J. (2011). Milliy g‘urur-ma’naviy komillik mezoni. T, Dizayn-Press 2011.327 b.

9. Xudoyqulov X.J. Xolov O.Ch. Tarbiyaviy ishlar metodikasi. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent, “Innovatsiya-Ziyo”, 2020. - 308 b.

10. Rustamov A. Adiblar odobidan adablar. - T.: “Ma’naviyat”, 2003.

11. Abdullayeva, G. A. (2020). THE IMPORTANCE OF MORAL NEEDS IN THE UPBRINGING OF THE INDIVIDUAL. Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology, 2(6), 463-469.

12. Aliqulov X. Ma’naviy-axloqiy qadriyatlar mutafakkirlar talqinida. - Andijon. 2003. 260 b.

COMPARATIVE CULTURAL STUDIES IN EFL CLASSROOMS THROUGH LITERARY TEXTS
ADABIY MATNLAR ORQALI INGLIZ TILI O‘RGATILADIGAN SINFLARDA MADANIYATLARARO TAQQOSLAMA TADQIQOTLAR
СРАВНИТЕЛЬНЫЕ КУЛЬТУРНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО ЧЕРЕЗ ЛИТЕРАТУРНЫЕ ТЕКСТЫ

Xoliqnazarov Shaxzodbek Shavkatjon o‘g‘li
3rd year student, Chirchik State Pedagogical University
Scientific adviser: Zilola Mahmudova Shukhrat qizi
EFL teacher, Chirchik State Pedagogical University

ANNOTATION: This article explores the integration of comparative cultural studies into English as a Foreign Language (EFL) classrooms through the use of literary texts. The study highlights how literature serves as an effective tool for developing intercultural competence, critical thinking, and communicative skills among learners. By comparing cultural themes and perspectives from different literary traditions, students gain deeper insights into global values and social norms. The paper also discusses practical teaching strategies that promote cultural awareness and empathy in language learning.

Keywords: comparative cultural studies, EFL classrooms, literary texts, intercultural competence, critical thinking, cultural awareness, teaching methodology.

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada ingliz tili chet tili sifatida o‘qitiladigan auditoriyalarda taqqoslamali madaniy tadqiqotlarni badiiy matnlar orqali joriy etish masalasi yoritiladi. Tadqiqotda adabiyot til o‘rgatish jarayonida madaniyatlararo kompetensiya, tanqidiy fikrlash va kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirishda samarali vosita sifatida ko‘rsatib beriladi. Turli adabiy an’analar o‘rtasidagi madaniy mavzularni taqqoslash orqali talabalar global qadriyatlar va ijtimoiy me’yorlar haqida chuqurroq tasavvur hosil qiladilar. Shuningdek, maqolada madaniy ong va empatiyani rivojlantirishga qaratilgan amaliy metodlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: taqqoslamali madaniyatshunoslik, EFL darslari, badiiy matnlar, madaniyatlararo kompetensiya, tanqidiy fikrlash, madaniy ong, o‘qitish metodikasi.

АННОТАЦИЯ: В данной статье рассматривается внедрение сравнительных культурных исследований в обучение английскому языку как иностранному посредством литературных текстов. Исследование подчеркивает, что литература является эффективным инструментом развития межкультурной компетенции, критического мышления и коммуникативных навыков. Сравнивая культурные темы и перспективы из различных литературных традиций, студенты получают более глубокое понимание глобальных ценностей и социальных норм. Также обсуждаются практические методы преподавания, направленные на развитие культурного сознания и эмпатии в процессе изучения языка.

Ключевые слова: сравнительные культурные исследования, обучение английскому языку, литературные тексты, межкультурная компетенция, критическое мышление, культурное осознание, методика преподавания.

MAIN TEXT**:** In recent years, the importance of cultural awareness in foreign language education has been increasingly emphasized. Language and culture are inseparable, and understanding one without the other limits genuine communication. Comparative cultural studies, when integrated into English as a Foreign Language (EFL) classrooms, allow learners to analyze and reflect on similarities and differences between their own culture and those represented in English literary texts [2; 18]. This approach not only enhances linguistic competence but also fosters global citizenship and empathy.

Literary texts—such as short stories, poems, dramas, and novels—serve as authentic cultural artifacts that reveal the beliefs, values, and traditions of societies. By examining literature from British, American, and other world literatures, students develop an understanding of both target and native cultures [4; 33]. For instance, comparing themes of individual freedom in American literature

with collectivist ideals in Eastern works enables learners to appreciate diverse worldviews while expanding their vocabulary and grammatical knowledge. Integrating comparative cultural studies through literature also supports critical thinking development. When students analyze cultural conflicts or moral dilemmas in texts, they learn to question assumptions, interpret perspectives, and express opinions in English [6; 27]. This pedagogical process aligns with communicative and constructivist approaches, which emphasize active learner participation and contextualized meaning-making rather than rote memorization of language forms [1; 41]. Moreover, literature-based cultural comparison creates opportunities for dialogic learning. Classroom discussions, debates, and role-playing activities based on literary themes encourage learners to use English for authentic communication. Such interactions promote intercultural dialogue, tolerance, and respect for diversity [3; 22]. For example, while reading Chinua Achebe's *Things Fall Apart* alongside George Orwell's *Animal Farm*, students can explore differing perspectives on power, tradition, and resistance, deepening both their linguistic and cultural understanding. Empirical studies confirm that incorporating comparative cultural analysis in EFL instruction enhances students' motivation, interpretive skills, and cross-cultural sensitivity. Research by Kramsch (2013) and Byram (1997) suggests that intercultural competence—defined as the ability to interact effectively with people from different cultures—is most effectively developed through engagement with authentic cultural products, particularly literature [5; 38]. To implement this approach successfully, teachers should select literary texts that reflect diverse cultures and encourage cross-cultural comparisons. Tasks such as thematic analysis, comparative essays, and creative reinterpretations (e.g., rewriting scenes from another cultural perspective) help learners internalize both linguistic and cultural knowledge [8; 14]. Teachers also need to create a supportive classroom environment that values students' cultural identities and encourages respectful discussion. Ultimately, comparative cultural studies through literature transform EFL classrooms into spaces of cultural dialogue and reflection. Students not only learn a language but also learn *through* language — acquiring empathy, tolerance, and global-mindedness. This integration of literature, language, and culture thus represents a holistic and humanistic approach to modern foreign language education.

CONCLUSION

Teaching English through comparative cultural studies using literary texts provides learners with meaningful opportunities to explore global perspectives and linguistic diversity. Literature allows students to experience culture in context, developing both communicative and intercultural competence. By engaging with multiple literary traditions, learners learn to appreciate cultural diversity and use language as a bridge for understanding. Therefore, the use of literary texts for comparative cultural analysis should be considered an essential component of effective EFL pedagogy.

REFERENCES

1. Byram, M. (1997). *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence.* Multilingual Matters.
2. Carter, R., & Long, M. (1991). *Teaching Literature.* Longman.
3. Collie, J., & Slater, S. (1987). *Literature in the Language Classroom.* Cambridge University Press.
4. Hall, G. (2015). *Literature in Language Education.* Palgrave Macmillan.
5. Kramsch, C. (2013). *Culture in Foreign Language Teaching.* Oxford University Press.
6. Lazar, G. (1993). *Literature and Language Teaching: A Guide for Teachers and Trainers.* Cambridge University Press.
7. Mahmudova, Z. S. Q., & Turmamatova, D. N. Q. (2025). *Integrating Cultural Content into EFL Lessons.* Academic Research in Educational Sciences, 6(NUU Conference Students 1), 175–178.
8. Widdowson, H. G. (1978). *Teaching Language as Communication.* Oxford University Press.

INCORPORATING AUDIOBOOKS AND PODCASTS IN TEACHING LITERARY TEXTS
ADABIY MATNLARNI O‘QITISHDA AUDIOKITOBLAR VA PODKASTLARDAN FOYDALANISH
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АУДИОКНИГ И ПОДКАСТОВ ПРИ ОБУЧЕНИИ ЛИТЕРАТУРНЫМ ТЕКСТАМ

Xoliqnazarov Shaxzodbek Shavkatjon o‘g‘li
3rd year student, Chirchik State Pedagogical University
Scientific adviser: Zilola Mahmudova Shukhrat qizi
EFL teacher, Chirchik State Pedagogical University

ANNOTATION: This article discusses the effective use of audiobooks and podcasts in teaching literary texts within English as a Foreign Language (EFL) classrooms. It explores how digital audio resources enhance students’ listening comprehension, literary appreciation, and cultural awareness. Integrating these tools allows learners to experience authentic pronunciation, intonation, and emotional delivery of texts, thus promoting deeper engagement with literature. The study highlights pedagogical techniques and benefits of combining traditional reading with audio-based learning to develop both linguistic and interpretive skills.

Keywords: audiobooks, podcasts, literary texts, EFL teaching, listening comprehension, digital learning, motivation, cultural awareness.

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada ingliz tili chet tili sifatida o‘qitiladigan darslarda badiiy matnlarni o‘qitishda audiokitoblar va podkastlardan samarali foydalanish yoritiladi. Tadqiqotda raqamli audio manbalar talabalar tinglab tushunish, adabiy qadrlash va madaniyatni anglash ko‘nikmalarini rivojlantirishga qanday yordam berishi tahlil qilinadi. Ushbu vositalarni o‘quv jarayoniga qo‘shish orqali o‘quvchilar asarlarning tabiiy talaffuzi, intonatsiyasi va hissiy ifodasini eshitish imkoniyatiga ega bo‘ladilar, bu esa adabiyot bilan chuqurroq aloqani ta’minlaydi. Maqolada an’anaviy o‘qish jarayonini audio o‘qish bilan uyg‘unlashtirishga doir samarali metodlar ham ko‘rsatib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: audiokitoblar, podkastlar, badiiy matnlar, EFL ta’limi, tinglab tushunish, raqamli o‘qitish, motivatsiya, madaniy ong.

АННОТАЦИЯ: В данной статье рассматривается эффективное использование аудиокниг и подкастов при обучении литературным текстам на занятиях по английскому языку как иностранному. В исследовании анализируется, как цифровые аудиоресурсы развивают навыки аудирования, литературное восприятие и культурное осознание студентов. Интеграция этих инструментов в учебный процесс позволяет учащимся слышать естественное произношение, интонацию и эмоциональную подачу текста, что способствует более глубокому пониманию литературы. Также представлены педагогические методы и преимущества сочетания традиционного чтения с аудиообучением для развития языковых и интерпретационных навыков.

Ключевые слова: аудиокниги, подкасты, литературные тексты, обучение английскому языку, аудирование, цифровое обучение, мотивация, культурное осознание.

MAIN TEXT. In the modern digital era, technology has become an integral part of language education. Among the most innovative tools for teaching literature in English as a Foreign Language (EFL) classrooms are audiobooks and podcasts [2; 21]. These resources bring literary texts to life by combining the power of voice, sound, and storytelling, helping learners engage with language and meaning in a more dynamic and authentic way.

Audiobooks allow students to experience literary works as they were meant to be heard. Listening to professional narrations helps learners understand pronunciation, rhythm, and tone, which are essential elements of linguistic competence [4; 29]. Moreover, hearing emotional expression and voice modulation enhances comprehension of characters, mood, and atmosphere. Podcasts, on the other hand, expose learners to discussions about literature, author interviews, and cultural contexts, thereby expanding their interpretive skills and critical thinking [3; 18]. Using

audiobooks and podcasts promotes multimodal learning — combining auditory and visual channels to reinforce understanding. For example, while reading a short story, students can simultaneously listen to its audiobook version. This dual-input method supports pronunciation accuracy, vocabulary retention, and syntactic awareness [5; 33]. Furthermore, podcasts that analyze literary themes allow students to connect literature to contemporary issues, making the material more relevant and engaging. From a pedagogical standpoint, integrating audio media into literature teaching aligns with communicative and task-based approaches. Teachers can design activities such as "listen and respond," where students react to specific scenes or dialogue; "podcast analysis," where they summarize key points and cultural insights; and "creative audio projects," where learners record their own interpretations or dramatic readings of literary passages [7; 42]. These methods encourage learner autonomy, collaboration, and creativity. Research demonstrates that audio-based learning increases student motivation and comprehension. According to Beers and Probst (2020), multimodal exposure to literature improves not only listening skills but also empathy and imagination [6; 27]. When students hear how language conveys emotion and cultural nuance, they develop a deeper appreciation of both the literary and linguistic dimensions of texts.

Audiobooks and podcasts are also effective tools for inclusive education. They benefit auditory learners, students with reading difficulties, and those with visual impairments. Additionally, they make literature accessible outside the classroom — learners can listen during commutes or free time, thus extending learning beyond traditional boundaries [1; 36].

CONCLUSION

The incorporation of audiobooks and podcasts into EFL literature teaching bridges the gap between traditional reading and modern digital learning. These tools foster linguistic competence, cultural understanding, and emotional engagement. By combining auditory and textual experiences, students interact with literature in a holistic manner — listening, analyzing, and creating. Therefore, the integration of digital audio media should be seen not as a supplement, but as a transformative component of contemporary language and literature pedagogy.

REFERENCES

1. Anderson, M. (2019). *The Power of Podcasts in Education.* Routledge.
2. Beers, K., & Probst, R. (2020). *Disrupting Thinking: Why How We Read Matters.* Scholastic.
3. Collie, J., & Slater, S. (1987). *Literature in the Language Classroom.* Cambridge University Press.
4. Crystal, D. (2012). *The English Language: A Guided Tour of the Language.* Penguin Books.
5. Field, J. (2008). *Listening in the Language Classroom.* Cambridge University Press.
6. Kramsch, C. (2013). *Culture in Foreign Language Teaching.* Oxford University Press.
7. Mahmudova, Z. S. Q., & Turmamatova, D. N. Q. (2025). *Integrating Cultural Content into EFL Lessons.* Academic Research in Educational Sciences, 6(NUU Conference Students 1), 175–178.
8. Widdowson, H. G. (1978). *Teaching Language as Communication.* Oxford University Press.

LITERATURE AS A BRIDGE BETWEEN LANGUAGE LEARNING AND CULTURAL UNDERSTANDING
TIL O‘RGANISH VA MADANIYATNI ANGLASH O‘RTASIDAGI KO‘PRIK SIFATIDA ADABIYOT
ЛИТЕРАТУРА КАК МОСТ МЕЖДУ ИЗУЧЕНИЕМ ЯЗЫКА И ПОНИМАНИЕМ КУЛЬТУРЫ

Xoliqnazarov Shaxzodbek Shavkatjon o‘g‘li
3rd year student, Chirchik State Pedagogical University
Scientific adviser: Zilola Mahmudova Shukhrat qizi
EFL teacher, Chirchik State Pedagogical University

ANNOTATION: This article explores how literature functions as a bridge between language learning and cultural understanding in English as a Foreign Language (EFL) classrooms. Literature, as an authentic linguistic and cultural medium, allows students to experience the language in real contexts while simultaneously developing intercultural awareness and empathy. The study emphasizes that using literary works not only improves linguistic proficiency but also promotes global thinking, cultural sensitivity, and appreciation of human diversity. Several pedagogical strategies for integrating literature into EFL teaching are also discussed.

Keywords: literature, language learning, cultural understanding, intercultural competence, communicative approach, empathy, cultural awareness.

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada badiiy adabiyotning chet tili sifatida ingliz tili o‘qitish jarayonida til o‘rganish va madaniyatni tushunish o‘rtasida ko‘prik sifatidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Adabiyot tildagi tabiiy muloqot vositasi sifatida o‘quvchilarga tildan haqiqiy kontekstda foydalanish imkonini beradi, shu bilan birga madaniyatlararo anglash va empatiyani rivojlantiradi. Tadqiqotda badiiy matnlar yordamida nafaqat lingvistik malaka, balki global fikrlash, madaniy sezgirlik va insoniyat qadriyatlariga hurmatni shakllantirish muhimligi ta’kidlanadi. Shuningdek, adabiyotdan samarali foydalanish metodlari ham ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: adabiyot, til o‘rganish, madaniyatni anglash, madaniyatlararo kompetensiya, kommunikativ yondashuv, empatiya, madaniy sezgirlik.

АННОТАЦИЯ: В данной статье рассматривается роль литературы как моста между изучением языка и пониманием культуры в процессе обучения английскому языку как иностранному. Литература, являясь подлинным языковым и культурным материалом, помогает учащимся использовать язык в реальном контексте, одновременно развивая межкультурное понимание и эмпатию. Исследование подчеркивает, что использование литературных произведений способствует не только повышению языковой компетенции, но и формированию глобального мышления, культурной чувствительности и уважения к разнообразию. Также рассматриваются педагогические стратегии интеграции литературы в обучение английскому языку.

Ключевые слова: литература, изучение языка, понимание культуры, межкультурная компетенция, коммуникативный подход, эмпатия, культурная осведомленность.

MAIN TEXT

Language and culture are deeply interconnected, and one cannot be fully understood without the other. Literature serves as a powerful link between these two elements, enabling students to learn not only the linguistic structures of English but also the cultural meanings embedded in communication [2; 37]. In the EFL classroom, literary texts function as authentic materials that reflect the values, traditions, and worldviews of different societies. Through them, learners develop both language competence and intercultural understanding. Literature provides an emotional and intellectual experience that goes beyond textbook examples. When students read stories, poems, or plays, they engage with universal human themes such as love, justice, conflict, and identity. This engagement encourages empathy and helps learners see the world through the eyes of others [4; 26]. Such exposure supports the development of cultural awareness and global citizenship—key goals of modern language education. Using literature in EFL teaching also enhances language skills in an

integrated way. Reading literary texts strengthens vocabulary and grammar in context, while discussions and creative responses improve speaking and writing abilities [1; 19]. For instance, analyzing character dialogues or poetic structures helps learners notice pragmatic and syntactic patterns naturally occurring in real communication. Moreover, literature introduces a variety of linguistic registers, idioms, and stylistic nuances that enrich students' language repertoire. From a pedagogical perspective, literature bridges language and culture by offering meaningful contexts for communication. Teachers can design interactive tasks such as dramatization, role-playing, or comparative discussions about cultural values presented in different texts [6; 41]. These activities not only motivate learners but also provide opportunities for them to express cultural perspectives in English. The communicative approach thus becomes more authentic and personally relevant when combined with literary exploration. Furthermore, literature develops critical thinking and cultural interpretation skills. By comparing their own cultural norms with those represented in literary works, students learn to recognize cultural diversity and avoid stereotypes [3; 28]. For example, reading Shakespeare's *Othello* alongside Chinua Achebe's *Things Fall Apart* can help students explore how power, race, and identity are portrayed across cultures, leading to deeper cross-cultural insight.

Research findings confirm that literature-based instruction promotes intercultural competence and empathy. Byram (1997) and Kramsch (2013) emphasize that understanding another culture through its language and stories is central to communicative competence [5; 32]. When literature becomes part of EFL instruction, it transforms the classroom into a space for dialogue, reflection, and mutual respect.

CONCLUSION

Literature acts as a vital bridge between language learning and cultural understanding. It offers students the opportunity to experience the target language as a living, cultural phenomenon rather than as a set of abstract rules. Through reading, interpretation, and creative expression, learners develop both linguistic accuracy and intercultural empathy. Therefore, literature should occupy a central place in EFL pedagogy as a means to connect language with culture, fostering global awareness and humanistic values in education.

REFERENCES

1. Carter, R., & Long, M. (1991). *Teaching Literature*. Longman.
2. Collie, J., & Slater, S. (1987). *Literature in the Language Classroom.* Cambridge University Press.
3. Hall, G. (2015). *Literature in Language Education.* Palgrave Macmillan.
4. Kramsch, C. (2013). *Culture in Foreign Language Teaching.* Oxford University Press.
5. Byram, M. (1997). *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence.* Multilingual Matters.
6. Lazar, G. (1993). *Literature and Language Teaching: A Guide for Teachers and Trainers.* Cambridge University Press.
7. Mahmudova, Z. S. Q., & Turmamatova, D. N. Q. (2025). *Integrating Cultural Content into EFL Lessons.* Academic Research in Educational Sciences, 6(NUU Conference Students 1), 175–178.
8. Widdowson, H. G. (1978). *Teaching Language as Communication.* Oxford University Press.

THE AGE OF ROMANTICISM: NATURE AND EMOTION IN THE POETRY OF WORDSWORTH AND COLERIDGE

Farangiz Farxod qizi Aminova
Student, Chirchik State Pedagogical University
farangizaminova68@gmail.com
Scientific advisor: Yaroslav Vladimirovich Golovko
Teacher, Chirchik State Pedagogical University
y.golovko@cspu.uz

Abstract: The Age of Romanticism marked a profound shift in English literature, emphasizing emotion, imagination, and a deep connection with nature. William Wordsworth and Samuel Taylor Coleridge, as leading figures of this era, redefined poetry through their exploration of individual feelings and the natural world. Wordsworth celebrated nature as a moral and spiritual guide, while Coleridge delved into the supernatural and psychological aspects of human experience. Their joint work Lyrical Ballads (1798) became a manifesto of Romantic ideals, inspiring generations of poets to value personal emotion over rational thought. Together, they transformed poetry into a reflection of the human soul and its harmony with nature.

Keywords: Romanticism, Wordsworth, Coleridge, nature, emotion, imagination, Lyrical Ballads

Аннотация: Эпоха романтизма стала важным этапом в истории английской литературы, подчеркнув значение эмоций, воображения и глубокой связи человека с природой. Уильям Вордсворт и Сэмюэл Тейлор Колридж, как ведущие представители этого периода, переосмыслили поэзию через исследование личных чувств и образов природы. Вордсворт рассматривал природу как нравственного и духовного наставника, тогда как Колридж обращался к сверхъестественному и психологическому миру человека. Их совместный труд Lyrical Ballads (1798) стал манифестом романтических идеалов, вдохновившим поколения поэтов ценить личное чувство выше рационального мышления. Вместе они превратили поэзию в отражение человеческой души и её гармонии с природой.

Ключевые слова: романтизм, Вордсворт, Колридж, природа, эмоции, воображение, Lyrical Ballads

Introduction

The Age of Romanticism, which flourished in England from the late eighteenth to the mid-nineteenth century, represented a profound transformation in literature, art, and philosophy. It arose as a reaction against the strict rationalism of the Enlightenment and the social changes brought about by the Industrial Revolution. Romantic writers sought to restore emotion, imagination, and individual experience to the center of human expression. They turned away from the mechanical view of the world and emphasized the beauty, mystery, and moral power of nature. William Wordsworth and Samuel Taylor Coleridge stand as two of the most influential figures of this literary movement. Their joint publication, Lyrical Ballads (1798), is often regarded as the starting point of English Romantic poetry. In this collection, they rejected artificial poetic diction and chose to write in the language of ordinary people, focusing on natural beauty, common life, and deep personal feeling. Wordsworth viewed nature as a source of spiritual and moral inspiration, a guiding force capable of shaping the human soul. Coleridge, in contrast, explored the supernatural, the power of imagination, and the psychological complexities of human emotion. Together, their poetry reflects the essential principles of Romanticism the celebration of nature, the value of emotion over reason, and the exploration of the individual mind. Through their works, Wordsworth and Coleridge not only transformed English poetry but also redefined the very purpose of art: to awaken a sense of wonder, empathy, and unity between humanity and the natural world.

Results and Discussion

The poetry of William Wordsworth and Samuel Taylor Coleridge vividly demonstrates the key principles of Romanticism—emotional sincerity, imagination, and harmony with nature. Through their unique approaches, both poets explored the human condition and offered new ways

of understanding the relationship between man and the natural world. Wordsworth's works, such as Lines Composed a Few Miles above Tintern Abbey and I Wandered Lonely as a Cloud, reveal his deep belief that nature has a healing and educational influence on the human spirit. For him, the natural world was not just a setting but a living presence that inspired moral reflection and inner peace. His emphasis on simplicity and the use of common language made his poetry accessible and emotionally powerful, showing that beauty and truth could be found in ordinary life.

Coleridge, on the other hand, brought a different dimension to Romantic poetry. In poems like The Rime of the Ancient Mariner and Kubla Khan, he combined imagination, mysticism, and psychological depth to explore the darker and more mysterious aspects of human experience. His fascination with the supernatural reflected his belief in the power of the human mind to transcend reality through creativity and vision. Coleridge's idea of "suspension of disbelief" also played a crucial role in shaping Romantic aesthetics, as it allowed readers to enter a world where imagination and reality could coexist.

The collaboration between Wordsworth and Coleridge in Lyrical Ballads (1798) marked a turning point in English literature. Their joint project sought to redefine poetry by emphasizing the emotional and spiritual connection between humanity and nature. While Wordsworth aimed to portray the beauty of the natural world through simplicity and moral reflection, Coleridge explored the limits of imagination and the complexity of the human soul. This partnership highlighted the dual essence of Romanticism—the balance between reason and emotion, the real and the ideal.

Moreover, their poetry reflected a broader cultural shift in the late eighteenth and early nineteenth centuries. In an age of industrialization and scientific progress, Romantic poets like Wordsworth and Coleridge sought to restore the spiritual and emotional dimensions of human life. Nature became a refuge from the corruption and alienation of modern society, serving as a source of truth, inspiration, and moral guidance.

In conclusion, the study of their poetry shows that Romanticism was not merely a literary trend but a philosophical transformation. It redefined how poets viewed nature, emotion, and creativity, leaving a lasting influence on English literature and shaping modern perceptions of the individual's connection to the natural and imaginative worlds.

Conclusion

The Age of Romanticism was a turning point in English literature, and the contributions of William Wordsworth and Samuel Taylor Coleridge were central to this transformation. Their poetry marked a shift from reason to emotion, from artificiality to authenticity, and from the mechanical worldview of the Enlightenment to a deep reverence for nature and imagination. Through their collaboration in Lyrical Ballads, they not only introduced a new poetic style but also a new way of perceiving life one that valued individual experience, moral reflection, and emotional depth. Wordsworth's philosophy of nature emphasized the idea that the natural world serves as a moral and spiritual teacher. He believed that through close contact with nature, humans could find peace, understanding, and a sense of purpose. His poetry reflected a sincere appreciation of rural life and the inner beauty of ordinary people. Coleridge, meanwhile, expanded the Romantic vision through his exploration of the supernatural, the power of imagination, and the mysterious workings of the human mind. His poetry bridged the worlds of reality and dream, illustrating the limitless possibilities of creative thought.

Together, Wordsworth and Coleridge created a foundation for Romanticism that influenced countless poets and writers who followed, including Shelley, Keats, and Byron. Their ideas reshaped the purpose of poetry not just as a means of aesthetic pleasure, but as a tool for understanding human emotion, spirituality, and the relationship between man and the universe. Ultimately, their legacy lies in their ability to blend nature, imagination, and emotion into a unified poetic vision. Through their works, Romanticism became a movement of inner awakening a call to see the world not through logic, but through feeling and wonder. Their poetry continues to inspire readers to look inward, to appreciate the beauty of the natural world, and to seek harmony between human life and the universe that surrounds it.

References

1. Abrams, M. H. (1971). *The mirror and the lamp: Romantic theory and the critical tradition.* Oxford University Press.
2. Bloom, H. (2003). *William Wordsworth and Samuel Taylor Coleridge.* Chelsea House.
3. Butler, M. (1981). *Romantics, rebels and reactionaries: English literature and its background, 1760–1830.* Oxford University Press.
4. Coleridge, S. T. (1798). *The rime of the ancient mariner.* In W. Wordsworth & S. T. Coleridge, *Lyrical ballads.* J. & A. Arch.
5. Coleridge, S. T. (1816). *Kubla Khan and other poems.* John Murray.
6. Gill, S. (2003). *William Wordsworth: A life.* Oxford University Press.
7. McFarland, T. (1981). *Coleridge and the pantheist tradition.* Clarendon Press.
8. Watson, J. R. (1985). *English poetry of the Romantic period, 1789–1830.* Longman.
9. Wordsworth, W. (1798). *Lyrical ballads.* J. & A. Arch.
10. Wordsworth, W. (1800). *Preface to lyrical ballads.* Longman.

THE ELIZABETHAN ERA: THE GOLDEN AGE OF ENGLISH DRAMA AND SHAKESPEARE'S INFLUENCE

Farangiz Farxod qizi Aminova
Student, Chirchik State Pedagogical University
farangizaminova68@gmail.com
Scientific advisor: Yaroslav Vladimirovich Golovko
Teacher, Chirchik State Pedagogical University
y.golovko@cspu.uz

Abstract: The Elizabethan Era, often called the Golden Age of English literature, was a period of great cultural and artistic flourishing. Under the reign of Queen Elizabeth I, England experienced political stability, national pride, and a revival of the arts. Drama became the most popular form of entertainment, with playwrights like William Shakespeare, Christopher Marlowe, and Ben Jonson transforming the English stage. Shakespeare's works stood out for their deep understanding of human nature, rich language, and timeless themes of love, power, and fate. His influence shaped not only Elizabethan theatre but also the entire course of English literature.

Keywords: Elizabethan Era, Shakespeare, English drama, theatre, Renaissance, culture, human nature.

Аннотация: Елизаветинская эпоха, часто называемая «золотым веком» английской литературы, стала временем великого культурного и художественного расцвета. При правлении королевы Елизаветы I в Англии установились политическая стабильность, национальная гордость и возрождение искусства. Театр стал самым популярным видом развлечения, а такие драматурги, как Уильям Шекспир, Кристофер Марло и Бен Джонсон, преобразили английскую сцену. Произведения Шекспира выделялись глубоким пониманием человеческой природы, богатством языка и вечными темами любви, власти и судьбы. Его влияние сформировало не только елизаветинский театр, но и всё дальнейшее развитие английской литературы.

Ключевые слова: елизаветинская эпоха, Шекспир, английская драма, театр, Ренессанс, культура, человеческая природа.

Introduction

The Elizabethan Era, spanning the late 16th and early 17th centuries, is widely regarded as the Golden Age of English culture, literature, and drama. Named after Queen Elizabeth I, whose reign (1558–1603) brought political stability and national confidence, this period witnessed the flourishing of the arts, exploration, and intellectual life. The Renaissance spirit, which had spread across Europe, deeply influenced England, inspiring creativity, curiosity, and a renewed interest in human potential and classical learning. One of the most remarkable achievements of this era was

the rise of English drama. Theatres such as The Globe, The Rose, and The Swan became cultural centers where audiences of all classes gathered to experience powerful stories about love, ambition, betrayal, and destiny. Playwrights like Christopher Marlowe, Ben Jonson, and, above all, William Shakespeare revolutionized the stage by introducing complex characters, poetic language, and profound philosophical themes. William Shakespeare, often called the greatest dramatist of all time, embodied the artistic spirit of the Elizabethan Age. His plays from Hamlet and Macbeth to Romeo and Juliet combined poetic beauty with deep psychological insight, exploring universal questions about human nature. His influence extended beyond theatre, shaping the English language and literature for centuries. Thus, the Elizabethan Era stands as a unique period when political peace, cultural growth, and artistic genius combined to create a lasting legacy a true golden age that continues to inspire writers, scholars, and audiences around the world.

Results and Discussion

The Elizabethan Era marked a significant transformation in English culture, particularly in the field of drama and literature. During this time, theatre evolved from simple morality plays and religious performances into a sophisticated art form that explored the depths of human experience. This development reflected the intellectual and cultural energy of the Renaissance, which emphasized humanism, creativity, and the value of individual expression. The emergence of permanent theatres such as The Globe, The Rose, and The Curtain provided a space for playwrights and actors to refine their craft. Playwrights like Christopher Marlowe and Ben Jonson laid the foundations for a new kind of drama that focused on realism, emotion, and moral conflict. However, it was William Shakespeare who brought Elizabethan theatre to its artistic peak. His plays combined poetic mastery with universal themes that transcended time and culture.

Shakespeare's works such as Hamlet, Othello, King Lear, and Romeo and Juliet illustrate his deep understanding of human nature. He explored ambition, love, jealousy, betrayal, and the struggle for power emotions and conflicts that remain relevant to modern audiences. His characters, complex and psychologically realistic, broke away from the stereotypes of earlier theatre, making his plays enduring and relatable across centuries. Moreover, Shakespeare's use of the English language enriched its vocabulary and expression. Many phrases and words introduced by him are still in common use today, which shows his lasting impact on English linguistic development. The Elizabethan theatre also served as a reflection of the social and political atmosphere of the time. It united people from different classes from nobles to common citizens in shared cultural experiences. This inclusiveness contributed to the growth of national identity and pride in English artistic achievement. The plays often mirrored societal values, moral dilemmas, and even political issues, subtly engaging audiences in reflection and dialogue.

Furthermore, the Elizabethan Era encouraged collaboration among artists, actors, and writers, fostering a creative community that promoted innovation. The royal court, as a patron of the arts, played a crucial role in supporting playwrights and ensuring the continuation of theatre as a respected form of art. This cooperation between the crown, theatre companies, and writers resulted in a golden period of productivity and imagination. In essence, the discussion of the Elizabethan Era highlights that its success was not merely the result of individual genius but also of a supportive cultural environment. Shakespeare's brilliance was nurtured by the spirit of his age one of exploration, learning, and artistic courage. The drama of this period became a mirror of life itself, blending entertainment with philosophical reflection, humor with tragedy, and realism with imagination. The influence of this era extended far beyond its own time. It set the foundation for modern drama, inspired later literary movements, and shaped the development of world theatre. Through the works of Shakespeare and his contemporaries, the Elizabethan Age continues to remind us that art and literature have the power to unite people, express truth, and reveal the timeless essence of humanity.

Conclusion

The Elizabethan Era remains one of the most remarkable and influential periods in the history of English literature and drama. It was during this golden age that theatre evolved into a sophisticated art form capable of expressing the full range of human emotions, ideas, and moral

struggles. The combination of political stability under Queen Elizabeth I, the spread of Renaissance humanism, and the growing literacy of the population created the perfect conditions for artistic and intellectual growth.

At the center of this cultural revolution stood William Shakespeare, whose genius defined not only the Elizabethan stage but the entire future of English literature. His plays transcended the boundaries of time and place, exploring universal themes such as love, ambition, jealousy, and fate. Shakespeare's ability to portray complex human psychology and his mastery of language made his works timeless masterpieces that continue to be studied and performed worldwide. Alongside him, other playwrights like Christopher Marlowe and Ben Jonson contributed to the richness and diversity of Elizabethan drama, each bringing unique perspectives and styles that expanded the possibilities of theatre. The Elizabethan theatre also played a vital social role, uniting people from all walks of life from nobles to commoners in shared experiences that reflected both the beauty and the challenges of human existence. It became a powerful mirror of society, expressing its hopes, fears, and aspirations through art. This inclusiveness fostered a strong sense of national pride and cultural identity, marking the beginning of England's dominance in the world of literature and performance.

Ultimately, the Elizabethan Era symbolizes the triumph of creativity, imagination, and artistic freedom. It demonstrated how literature and drama could capture the essence of humanity and preserve it for future generations. The legacy of this era especially through the works of Shakespeare continues to shape modern theatre, language, and storytelling traditions around the globe. The Elizabethan Golden Age thus stands not only as a historical period but as a lasting reminder of the enduring power of art to inspire, unite, and enlighten humanity.

References

1. Shakespeare, W. (1599). Hamlet. London: Cuthbert Burby.
2. Shakespeare, W. (1597). Romeo and Juliet. London: John Danter.
3. Marlowe, C. (1592). Doctor Faustus. London: Thomas Bushell.
4. Jonson, B. (1606). Volpone. London: Thomas Thorpe.
5. Greenblatt, S. (2018). Will in the World: How Shakespeare Became Shakespeare. New York: W.W. Norton & Company.
6. Wells, S., & Orlin, L. C. (Eds.). (2003). The Oxford Handbook of Shakespeare. Oxford: Oxford University Press.
7. Sanders, A. (2004). The Short Oxford History of English Literature. Oxford: Oxford University Press.

THE RISE OF MODERNISM IN ENGLISH LITERATURE: JAMES JOYCE AND VIRGINIA WOOLF

Farangiz Farxod qizi Aminova
Student, Chirchik State Pedagogical University
farangizaminova68@gmail.com
Scientific advisor: Yaroslav Vladimirovich Golovko
Teacher, Chirchik State Pedagogical University
y.golovko@cspu.uz

Abstract: The rise of Modernism in English literature marked a radical break from traditional forms of writing, reflecting the changing realities of the early twentieth century. Writers like James Joyce and Virginia Woolf redefined narrative structure, language, and the representation of human consciousness. Their works explored themes of alienation, identity, and the fragmented nature of modern life. Joyce's Ulysses and Woolf's Mrs Dalloway exemplify the stream-of-consciousness technique, capturing the inner thoughts and emotions of characters in a rapidly changing world. Through innovation and experimentation, both authors transformed literature into a medium for exploring the complexities of perception, time, and experience, establishing Modernism as a powerful artistic movement that reshaped the boundaries of fiction.

Keywords: Modernism, James Joyce, Virginia Woolf, stream of consciousness, identity, perception, twentieth-century literature.

Аннотация: Возникновение модернизма в английской литературе ознаменовало резкий разрыв с традиционными формами письма и отражало изменяющуюся реальность начала XX века. Писатели, такие как Джеймс Джойс и Вирджиния Вулф, переосмыслили повествовательную структуру, язык и способы изображения человеческого сознания. Их произведения исследуют темы отчуждения, идентичности и фрагментированного характера современной жизни. Улисс Джойса и Миссис Дэллоуэй Вулф являются примерами использования потока сознания, позволяющего передать внутренние мысли и чувства персонажей в стремительно меняющемся мире. Благодаря инновациям и экспериментам оба автора превратили литературу в средство исследования восприятия, времени и опыта, утвердив модернизм как мощное художественное движение, изменившее границы художественной прозы.

Ключевые слова: модернизм, Джеймс Джойс, Вирджиния Вулф, поток сознания, идентичность, восприятие, литература XX века.

Introduction

The rise of Modernism in English literature during the early twentieth century marked a profound transformation in the way writers perceived and represented reality. Emerging in response to rapid social, technological, and psychological changes, Modernism reflected a world disrupted by industrialization, urbanization, and the devastation of World War I. Traditional literary structures could no longer express the complexities of modern life, leading writers to seek new forms of artistic expression that captured the fragmented nature of human experience.

Among the pioneers of this movement were James Joyce and Virginia Woolf, two of the most influential figures in English Modernist literature. Both authors experimented with language, narrative perspective, and time to explore the inner workings of the human mind. Joyce's Ulysses revolutionized the novel through its use of the stream-of-consciousness technique, symbolic structure, and deep psychological realism. Similarly, Woolf's Mrs Dalloway and To the Lighthouse portrayed the fluidity of thought and emotion, focusing on subjective experience rather than external events.

Modernist writers rejected linear storytelling and objective narration, instead emphasizing individual perception and inner consciousness. This shift from external action to internal reflection allowed literature to explore themes such as identity, alienation, memory, and the passage of time in entirely new ways. Ultimately, Modernism represented a bold attempt to redefine literature for a new age one in which reality was no longer stable, and truth could only be found through the fragmented impressions of human thought. The works of Joyce and Woolf stand as masterpieces of this intellectual and artistic revolution, influencing generations of writers and reshaping the very concept of the modern novel.

Results and Discussion

The rise of Modernism in English literature brought about a revolutionary shift in both style and substance. Writers such as James Joyce and Virginia Woolf broke away from conventional forms of narration, rejecting chronological order and omniscient narration in favor of exploring the inner workings of human consciousness. Their experimentation with language and form reflected the uncertainty, fragmentation, and psychological depth of the modern age. The Modernist movement emerged as a response to the profound cultural, technological, and philosophical transformations of the early twentieth century—a period marked by world wars, rapid urbanization, and the decline of traditional belief systems. In this changing world, literature sought new methods to represent reality, no longer as a stable or objective truth but as a subjective and multifaceted experience.

James Joyce's *Ulysses* (1922) stands as one of the most influential works of Modernist fiction. In this novel, Joyce uses the stream-of-consciousness technique to portray a single day in the life of Leopold Bloom in Dublin. Through shifting perspectives, fragmented syntax, and interior monologue, Joyce captures the fluid nature of thought and perception. His writing blurs the

boundaries between reality and imagination, allowing readers to experience life as a continuous flow of sensations and memories. Moreover, *Ulysses* mirrors the structure of Homer's *Odyssey*, transforming an ordinary man's day into an epic journey through the modern world. This interplay between myth and realism reflects Joyce's belief in the universality of human experience. His innovative style, rich symbolism, and linguistic experimentation not only redefined the novel form but also reflected the chaos, dislocation, and complexity of modern existence.

Virginia Woolf, on the other hand, approached Modernism through introspection and emotional sensitivity. Her novels, including *Mrs Dalloway* (1925) and *To the Lighthouse* (1927), focus on the psychological experiences of her characters rather than external events. Woolf's stream-of-consciousness technique differs from Joyce's in that it emphasizes rhythm, feeling, and the subtle movement of time. Her prose often mirrors the ebb and flow of consciousness in a poetic and lyrical manner. Through her writing, Woolf sought to capture "moments of being"—brief instances of heightened awareness that reveal the essence of life and the interconnectedness of human experience. Her narrative approach dissolves the boundaries between characters' thoughts and the external world, suggesting that identity is fluid and continuously shaped by memory and perception.

Both authors shared a common goal: to depict the truth of human experience beyond traditional storytelling. They believed that reality was not objective or fixed, but shaped by individual perception and memory. In their works, time becomes fluid, blending past and present through recollection and introspection. This nonlinear approach reflects the modern understanding of consciousness as a continuous, subjective process, influenced by thinkers such as Freud and Bergson, whose ideas on memory and the unconscious deeply affected Modernist aesthetics.

Thematically, both Joyce and Woolf explored alienation, identity, and the search for meaning in a disordered world. Their characters struggle with isolation and self-awareness in societies that have lost faith in absolute truths. For Joyce, alienation often manifests in the paralysis of Dublin life, where individuals grapple with spiritual and cultural stagnation. For Woolf, alienation is more interior—an emotional and existential distance between self and society, often intensified by gender and social expectations. Through these explorations, both writers highlight the fragmented nature of modern identity and the desire for coherence in an unstable world.

In conclusion, the literary innovations of Joyce and Woolf redefined the modern novel and expanded the possibilities of narrative art. Their use of psychological depth, interior monologue, and symbolic structure transformed literature into a mirror of the human mind. The discussion of their works shows that Modernism was not merely a rejection of tradition but an exploration of the inner self—a creative response to a rapidly changing world that sought new ways to understand and express the complexity of human consciousness and the enduring search for meaning in modern life.

Conclusion

The rise of Modernism in English literature represents one of the most transformative movements in literary history. It signified a decisive break from the structured realism of the nineteenth century and embraced a new artistic vision that mirrored the fragmented, uncertain, and rapidly changing modern world. Writers like James Joyce and Virginia Woolf became the leading voices of this revolution, using innovative techniques to explore the depth and complexity of human consciousness. James Joyce, through works such as Ulysses and A Portrait of the Artist as a Young Man, reimagined the form of the novel by focusing on the internal experiences of his characters rather than external events. His linguistic experimentation, use of symbolism, and stream-of-consciousness style captured the rhythms of thought and emotion, offering readers a new understanding of how reality is perceived. Joyce's writing embodies the essence of Modernism complexity, ambiguity, and the search for meaning in a fragmented world. Virginia Woolf, in novels such as Mrs Dalloway and To the Lighthouse, advanced the same ideals from a more introspective and emotional perspective. Her prose, lyrical and reflective, explored the subtle shifts of perception and the passage of time, revealing the profound beauty in ordinary moments. Woolf's

emphasis on psychological realism and the fluidity of consciousness helped redefine the purpose of fiction, transforming it into an art form capable of expressing the invisible life of the mind.

Together, Joyce and Woolf reshaped the boundaries of literature, proving that the human mind with its memories, sensations, and contradictions could serve as the true landscape of storytelling. Their works challenged readers to engage more deeply with language and thought, inviting them to question what it means to perceive and exist in the modern world. In essence, Modernism was not merely an artistic movement but a reflection of a profound cultural and intellectual awakening. It sought to capture the chaos and wonder of the twentieth century, offering new ways to understand identity, time, and experience. The legacy of Joyce and Woolf endures because they revealed that literature could be both deeply personal and universally human a mirror of the inner self and the modern soul.

References

1. Joyce, J. (1922). Ulysses. Paris: Shakespeare and Company.
2. Joyce, J. (1916). A Portrait of the Artist as a Young Man. London: Egoist Press.
3. Woolf, V. (1925). Mrs Dalloway. London: Hogarth Press.
4. Woolf, V. (1927). To the Lighthouse. London: Hogarth Press.
5. Bradbury, M., & McFarlane, J. (Eds.). (1991). Modernism: 1890–1930. London: Penguin Books.
6. Levenson, M. (2011). Modernism. New Haven: Yale University Press.
7. Goldman, J. (2006). The Cambridge Introduction to Virginia Woolf. Cambridge: Cambridge University Press.
8. Ellmann, R. (1982). James Joyce. Oxford: Oxford University Press.

EFFECTIVE TECHNIQUES TO TEACH GRAMMAR TO BEGINNERS

Murtazoyeva Sabina Sirojiddinovna
Student of CSPU
Email: murtozayevasabina@gmail.com
Scientific advisor: Ruzmetova Diana
Act. assoc. prof (PhD) of Chirchik Pedagogical University

Annotatsiya. Grammatikani ta’lim jarayondagilarga ya’ni boshlovchilarga o‘qitishning bir nechta o‘ziga xos turlari mavjud. Hozirgi kunda darslarda nazariyani faqat yodlashga emas, balki turli xil metodlardan foydalanish va ular orqali mustahkamlashga e’tibor berish muhimdir. Tilni o‘rganayotgan talabalarga uning grammatikasini oddiy va samarali misollar yordamida tushuntirish , ko‘rgazmali materiallardan foydalanish shu bilan bir qatorda har xil metodlardan foydalanish - grammatikani tezroq va tushunarliroq o‘zlashtirishga katta yordam beradi. shuningdek , o‘yinlar, dialoglar va guruh ishlari orqali faol muloqot yaratish o‘quvchilarning fanga bo‘lgan qiziqishini yanada oshiradi. Bugunga kunda texnalogiyalarning jadal rivojlanayotgani hisobga olgan holda, interaktiv dasturlar va onlayn resurslardan foydalanish ham samaradorlikni ikki barobarga oshirib beradi. Tilni o‘qitishda uning turli xil qirralariga (gap tuzilishi, fe’l zamonlari, so‘z tarkibi kabi ko‘plab jihatlarga) e’tibor qaratish muhimdir. Shu bilan birga , har bir o‘quvchining individual xususiyatlarini hisobga olib , differensial yondashuv qo‘llash juda yaxshi natija beradi.

Kalit so‘zlar. texnologiya , grammatika, metod , dialog, interaktiv dasturlar, resurs, differensial yondashuv, til

Аннотация. Существует несколько специфических методов преподавания грамматики начинающим. В настоящее время важно не только заучивать теорию на уроках, но и использовать различные методы, укрепляя знания с их помощью. Объяснение грамматики учащимся с помощью простых и эффективных примеров, а также использование наглядных материалов и различных методов значительно помогает быстрее и понятнее усваивать грамматику. Кроме того, активное общение через игры, диалоги и групповую работу дополнительно повышает интерес учащихся к предмету. Учитывая стремительное развитие технологий, использование интерактивных программ и онлайн-ресурсов удваивает

эффективность обучения. Важно обращать внимание на разные аспекты языка, такие как структура предложения, времена глаголов и словообразование. В то же время применение дифференцированного подхода с учётом индивидуальных особенностей каждого учащегося даёт очень хорошие результаты.

Ключевые слова. Технология, Грамматика, Метод, Диалог, Интерактивные программы, Ресурсы, Дифференцированный подход, Язык.

Abstract. There are several specific methods for teaching grammar to beginners. Nowadays, it is important not only to memorize theory in lessons but also to use various methods and reinforce learning through them. Explaining grammar to students learning the language using simple and effective examples, as well as using visual materials and different methods, greatly helps to grasp grammar faster and more clearly. Moreover, creating active communication through games, dialogues, and group work further increases students' interest in the subject. Considering the rapid development of technology today, using interactive programs and online resources doubles the effectiveness of teaching. It is important to pay attention to different aspects of the language, such as sentence structure, verb tenses, and word formation. At the same time, applying a differentiated approach that takes into account the individual characteristics of each student gives very good results.

Keywords. Technology, Grammar, Method, Dialogue, Interactive programs, Resources, Differentiated approach, Language

Nowadays, many people consider learning a language and its grammar to be a boring activity. However that's not true. If we use a variety of interesting methods when teaching grammar, there would be no room for such views. Teaching grammar has many methods. For example drill, grammar auction, songs, practicing grammar through speaking, writing, spinning a yarn, gaming, would I lie to you?, roleplays, mnemonics and beginners like to move it, move it. All of these play a very important role in learning grammar effectively and clearly. Through these methods, grammar learners never get bored; on the contrary, their understanding of the lesson becomes even more interesting throughout the class.

Teaching grammar has many methods but the most effective and impactful way is teaching with games particularly in beginners. Learners require engaging methods that capture their attention and maintain their motivation. Games are not only enloyable or fun but also serve as powerful tools for grammar learning, helping students to practice new vocabulary, improve their communication skills and develop a discipline for the language. Furthemore, the use of games in teaching English to beginners promotes engagement, motivation, and active learning. Games are a fundamental part of a person's development, so we offer an environment where everything is possible. However, knowledge of grammar as we understand it is much more useful if we think of it as a spectrum-with playing freely at one end and fun, teacher guided discoveries at the other.

We mentioned several ways to learn grammar, and one of them is using various methods. Now, we will look at some of these methods. Methods for Enhancing Grammar Instruction: 1.Interactive Activities: Incorporate engaging activities such as grammar games, interactive quizzes, and group exercises to make learning grammar enjoyable and memorable for students. These activities can include role-playing scenarios, grammar-based board games, or interactive online platforms that provide immediate feedback. 2.Contextual Learning: Integrate grammar instruction into real-world contexts by using authentic texts, multimedia resources, and relevant examples from literature, media, and everyday communication. By connecting grammar concepts to practical applications, students can better understand how grammar functions in different contexts. 3.Scaffolded Instruction: Implement a scaffolded approach to grammar instruction, starting with basic concepts and gradually increasing complexity. Provide clear explanations, guided practice, and opportunities for independent application to support students as they develop their grammar skills. 4.Visual Aids: Utilize visual aids such as charts, diagrams, and infographics to enhance understanding of grammar concepts. Visual representations can help students visualize abstract ideas, identify patterns, and make connections between different grammatical structures. 5.Differentiated Instruction: Tailor grammar instruction to meet the diverse needs of students by

providing differentiated learning experiences. Offer a variety of instructional materials, flexible pacing options, and alternative assessment methods to accommodate different learning styles, abilities, and interests. 6. Authentic Writing Tasks: Assign authentic writing tasks that require students to apply grammar concepts in meaningful contexts. Encourage creativity and selfexpression while providing feedback and guidance to help students improve their writing skills. 7. Peer Collaboration: Foster peer collaboration and cooperative learning opportunities where students can work together to practice grammar skills, provide feedback to each other, and discuss language usage. Peer interaction can enhance understanding and promote active engagement in the learning process. 8. Formative Assessment: Use formative assessment strategies such as quizzes, exit tickets, and peer review sessions to gauge student understanding of grammar concepts in real-time. Use feedback from formative assessments to adjust instruction and provide targeted support to students as needed. By implementing these methods for enhancing grammar instruction, educators can create dynamic and effective learning experiences that empower students to become confident and proficient users of the English language.

In addition to the methods mentioned earlier, incorporating technology into grammar instruction has become increasingly important in modern education. Digital tools such as language learning apps, interactive whiteboards, and online exercises provide learners with instant feedback and engaging practice opportunities. These technological resources offer personalized learning paths, allowing students to progress at their own pace while reinforcing grammar concepts in an enjoyable way. Another crucial aspect of effective grammar teaching is providing regular and meaningful feedback. Teachers should create an encouraging environment where learners feel comfortable making mistakes and learning from them. Corrective feedback, when delivered constructively, helps students recognize errors and understand the correct usage, fostering long-term retention and confidence. Moreover, connecting grammar instruction to students' interests and real-life experiences increases motivation and relevance. When learners see how grammar applies to their daily communication, reading, and writing, they are more likely to engage deeply with the material. For example, using social media posts, dialogues from favorite movies, or personal storytelling activities can make grammar lessons more relatable and practical.

It is also essential to balance explicit grammar instruction with communicative practice. While understanding rules is important, students must have ample opportunities to use grammar in speaking and writing tasks. This balance ensures that grammatical knowledge is not only theoretical but also functional, enabling learners to express themselves clearly and accurately. Teachers should also foster a classroom culture that encourages curiosity and exploration of language. Promoting questions, discussions, and peer teaching helps students internalize grammar concepts better. Collaborative learning activities like group projects or peer editing sessions enhance understanding through shared knowledge and social interaction. Finally, continuous professional development for teachers is vital to stay updated with new pedagogical approaches and resources. Workshops, seminars, and online courses equip educators with innovative strategies to improve grammar instruction and meet diverse learner needs.

In conclusion, the process of teaching grammar effectively is multifaceted and requires a well-rounded approach that addresses the diverse learning styles and needs of students. Employing a variety of methods—ranging from interactive games and technology-enhanced tools to contextual and scaffolded instruction—not only makes grammar more accessible but also significantly increases learner engagement and motivation. When students are actively involved through collaborative activities, peer interaction, and meaningful real-life applications, they develop a deeper understanding and a lasting command of grammatical concepts. Moreover, timely and constructive feedback, along with continuous encouragement, helps learners build confidence and reduces anxiety associated with making mistakes. Integrating technology further personalizes learning, providing instant feedback and resources that cater to individual progress. Importantly, balancing explicit grammar teaching with practical usage in speaking and writing ensures that students can transfer their knowledge into real communication effectively. Ultimately, successful

grammar instruction empowers learners to use language confidently and accurately, which is essential not only for academic achievement but also for effective communication in everyday life.

References:

8. Harmer, J. (2015). *The Practice of English Language Teaching* (5th ed.). Pearson Education Limited.
9. Larsen-Freeman, D., & Anderson, M. (2011). *Techniques and Principles in Language Teaching* (3rd ed.). Oxford University Press.
10. Scrivener, J. (2010). *Learning Teaching* (3rd ed.). Macmillan Education.
11. Ur, P. (1996). *A Course in Language Teaching: Practice and Theory*. Cambridge University Press.
12. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). *Approaches and Methods in Language Teaching* (3rd ed.). Cambridge University Press.
13. Nation, I. S. P., & Newton, J. (2009). *Teaching ESL/EFL Listening and Speaking*. Routledge.
14. Celce-Murcia, M., Dornyei, Z., & Thurrell, S. (1997). *Direct Approaches in L2 Instruction.* In N. Schmitt (Ed.), *An Introduction to Applied Linguistics* (pp. 69-92). Edward Arnold.
15. Thornbury, S. (1999). *How to Teach Grammar*. Longman.
16. Ellis, R. (2006). *Current Issues in the Teaching of Grammar: An SLA Perspective.* TESOL Quarterly, 40(1), 83-107.
17. Brown, H. D. (2007). *Principles of Language Learning and Teaching* (5th ed.). Pearson Education.

THE INFLUENCE OF ENGLISH LITERATURE AND BOOKS

Xusanboyeva Shahnoza Xusanboy qizi
Chirchik State Pedagogical University
Email: shahnozaxusanboyeva05@gmail.com
Scientific adviser: Ruzmetova Diana Kamilovna
PhD teacher, Chirchik State Pedagogical University

ANNOTATION: This paper explores the influence of English literature and books on language learning and cultural education. It discusses the advantages and disadvantages of engaging with literary texts, highlighting their role in enhancing vocabulary, grammar, comprehension, critical thinking, creativity, and cultural awareness. Effective methods and strategies, such as gradual reading, active note-taking, group discussions, and multimedia resources, are also examined to maximize learning outcomes. The study concludes that, despite some challenges, incorporating English literature into language learning significantly contributes to both personal and academic development.

Keywords: *English literature, language learning, cultural awareness, reading strategies, critical thinking, vocabulary development, multimedia resources.*

АННОТАЦИЯ: В данной статье рассматривается влияние английской литературы и книг на изучение языка и культурное образование. Обсуждаются преимущества и недостатки работы с литературными текстами, подчеркивается их роль в расширении словарного запаса, улучшении грамматики, навыков понимания прочитанного, критического мышления, творческих способностей и культурной осведомленности. Также рассматриваются эффективные методы и стратегии, такие как постепенное чтение, ведение заметок, групповые обсуждения и использование мультимедийных ресурсов, для максимизации результатов обучения. В статье делается вывод, что, несмотря на некоторые трудности, включение английской литературы в процесс изучения языка значительно способствует как личностному, так и академическому развитию.

Ключевые слова: *английская литература, изучение языка, культурная осведомленность, стратегии чтения, критическое мышление, развитие словарного запаса, мультимедийные ресурсы.*

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada ingliz adabiyoti va kitoblarning til o‘rganish va madaniy ta’limga ta’siri o‘rganiladi. Adabiy matnlar bilan shug‘ullanishning afzalliklari va kamchiliklari muhokama qilinib, ular lug‘at boyligini oshirish, grammatikani yaxshilash, matnni tushunish, tanqidiy fikrlash, ijodiy qobiliyat va madaniy ongni rivojlantirishdagi roliga e’tibor qaratiladi. Shuningdek, samarali usullar va strategiyalar, masalan, bosqichma-bosqich o‘qish, faol yozuvlar olib borish, guruhli muhokamalar va multimedia resurslaridan foydalanish, o‘quv natijalarini maksimal darajada oshirishda ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, ba’zi qiyinchiliklarga qaramay, ingliz adabiyotini til o‘rganish jarayoniga kiritish shaxsiy va akademik rivojlanishga sezilarli darajada hissa qo‘shadi.

Kalit so‘zlar: *ingliz adabiyoti, til o‘rganish, madaniy ong, o‘qish strategiyalari, tanqidiy fikrlash, lug‘at boyligini oshirish, multimedia resurslari.*

INTRODUCTION

English literature and books have always been a cornerstone of language learning and cultural education. They provide learners with opportunities not only to improve their language skills but also to gain insight into diverse cultures, historical events, and social perspectives. Through novels, poems, and essays, learners are exposed to rich vocabulary, complex sentence structures, and various literary styles, which enhance both comprehension and expressive abilities. Moreover, engaging with literature fosters critical thinking, creativity, and empathy, making it a valuable tool for personal and intellectual development. Despite some challenges, such as difficult language or unfamiliar cultural references, the study of English literature remains an effective method for improving language proficiency and broadening learners’ global awareness. This paper explores the advantages, disadvantages, and effective strategies for utilizing English literature and books in language learning, as well as their overall impact on academic and personal growth.

MAIN BODY

English literature and books have long been an essential tool in language learning and cultural education. They not only help learners improve their English skills but also introduce them to diverse ideas, historical contexts, and social perspectives. Through novels, poems, and essays, readers gain exposure to new vocabulary, sentence structures, and expressive styles. Literature also encourages imagination, empathy, and critical thinking, making it a powerful resource for personal and intellectual development.

Engaging with English literature provides several advantages. It enhances language proficiency by expanding vocabulary, improving grammar, and developing comprehension skills. Literature exposes readers to different cultures and ways of thinking, broadening their worldview. Furthermore, analyzing plots, characters, and themes fosters critical thinking, creativity, and the ability to understand complex ideas and emotions.

However, there are also some disadvantages. Literary works can sometimes be challenging due to complex language, outdated expressions, or unfamiliar cultural references, making comprehension difficult for some readers. Additionally, reading and analyzing literature requires significant time and patience, which may be demanding for learners with busy schedules or limited motivation.

EFFECTIVE METHODS AND STRATEGIES

To fully benefit from English literature and books, learners can adopt several effective strategies. Gradual reading is recommended, starting with simplified or adapted versions before moving on to original texts. Active note-taking helps learners remember new vocabulary, expressions, and idiomatic phrases. Discussing books in study groups or book clubs encourages the exchange of ideas and improves critical thinking. Integrating multimedia resources, such as audiobooks, film adaptations, and online summaries, can also enhance comprehension and make the learning process more engaging. These methods not only improve language skills but also make reading literature a more enjoyable and meaningful experience.

Learners who regularly engage with English literature and books often show notable improvements in their language skills. Reading enhances vocabulary, grammar, and comprehension abilities more effectively than relying solely on textbooks. It also develops critical thinking,

analytical skills, and creativity. Additionally, exposure to different cultural contexts broadens learners' perspectives, helping them understand global issues and diverse ways of thinking. Overall, literature-based learning leads to more well-rounded and confident English speakers.

The influence of English literature and books extends beyond simple language acquisition. While challenges such as difficult vocabulary or cultural gaps may exist, the benefits are substantial. By using effective strategies like gradual reading, active note-taking, discussions, and multimedia resources, learners can maximize understanding and enjoyment. Literature not only strengthens language proficiency but also fosters intellectual growth, empathy, and cultural awareness. Therefore, incorporating English literary works into language learning is highly valuable for both personal and academic development.

CONCLUSION

In conclusion, English literature and books play a crucial role in enhancing language skills, cultural awareness, and critical thinking. While there are some challenges, such as complex vocabulary or unfamiliar cultural contexts, the benefits far outweigh the disadvantages. By applying effective strategies like gradual reading, active note-taking, group discussions, and multimedia resources, learners can maximize the advantages of engaging with literature. Overall, incorporating English literary works into language learning not only improves linguistic proficiency but also fosters intellectual growth, creativity, and a deeper understanding of the world, making it an essential component of both personal and academic development.

REFERENCE

1. Hamane, S., & Guetatlia, S. (2022) Using literature to enhance language skills for EFL learners. Global Journal of Foreign Language Teaching, 12(1), 1–12.

2. Kaowiwattanakul, S. (2021). CEFR Based Learning Approach: Using Literature to Enhance EFL Students' Reading Skills and Critical Thinking Skills. English Language Teaching, 14(11), 66–78.

3. Ousiali, L., Housni, H., & Amezoirou, R. (2021). International Journal of Linguistics and Translation Studies, 4(4), 1–13.

4. Zubair, H. B. (2022). The Role of Literature in Learning the English Language. British Journal of Multidisciplinary and Advanced Studies, 3(2), 21–26.

5. Yunus, M. M., Salehi, H., & Anak John, D. S. (2013). Using Visual Aids as a Motivational Tool in Enhancing Students Interest in Reading Literary Texts. Indonesian Journal of English Language Teaching, 7(1), 1–14.

HOW TECHNOLOGY CHANGES THE WAY WE USE LANGUAGE

Nurmurodova Mahosin
Student of CSPU
Email: nurmurodovamahosin@gmail.com
Scientific advisor: Ruzmetova Diana Komilovna
Act.assoc.prof(PhD) of Chirchik state Pedagodical University

Abstract. Technology has significantly changed the way we use language. Communication methods have evolved through the internet, social media, messaging apps, and AI tools. People express emotions and ideas through short messages, emojis, and memes. At the same time, technology encourages creative language development, the rise of new abbreviations, and online dialects. These changes contribute to making language more dynamic and globally interconnected.

Keywords. Technology, language use, social media, messaging apps, emojis and memes, online communication, abbreviations and acronyms, digital communication, language evolution.

Annotatsiya. Texnologiyalar tilimizni ishlatish tarzimizga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Internet, ijtimoiy tarmoqlar, messenjerlar va sun'iy intellekt vositalari orqali kommunikatsiya usullari o'zgardi. Qisqa xabarlar, emoji va memlar orqali insonlar o'z his-tuyg'ularini

ifodalashmoqda. Shu bilan birga, texnologiya tilning ijodiy rivojlanishi, yangi qisqartmalar va onlayn dialektlarning paydo bo‘lishiga ham yordam bermoqda. Bu jarayonlar tilning yanada dinamik va global xarakter kasb etishiga sabab bo‘lmoqda.

Kalit so‘zlar: Texnologiya, til ishlatish, ijtimoiy tarmoqlar, messenjerlar, emoji va memlar, onlayn kommunikatsiya, qisqartmalar va akronimlar, raqamli kommunikatsiya, til evolyutsiyasi.

Аннотация. Технологии существенно изменили то, как мы используем язык. Методы общения эволюционировали через интернет, социальные сети, мессенджеры и инструменты искусственного интеллекта. Люди выражают эмоции и идеи с помощью коротких сообщений, эмодзи и мемов. В то же время технологии способствуют творческому развитию языка, появлению новых сокращений и онлайн-диалектов. Эти изменения делают язык более динамичным и глобально связанным.

Ключевые слова: Технологии, использование языка, социальные сети, мессенджеры, эмодзи и мемы, онлайн-коммуникация, сокращения и аббревиатуры, цифровая коммуникация, эволюция языка.

Technology has dramatically transformed the way we use language in our daily lives. Communication is no longer limited to face-to-face interactions or formal writing; instead, digital platforms such as social media, messaging apps, and email have created entirely new modes of expression. People now often communicate through short messages, emojis, GIFs, and memes, which convey emotions and ideas that words alone sometimes cannot capture. This shift has encouraged a more informal and creative use of language.

One significant change is the rise of abbreviations and acronyms. Phrases like “LOL” (laugh out loud), “BRB” (be right back), and “OMG” (oh my God) have become part of everyday vocabulary, especially among younger generations. These shortcuts make communication faster but can also reduce attention to traditional spelling and grammar rules. In addition, predictive text and autocorrect features influence the way we write, sometimes leading to new words or phrases entering common usage.

Technology also affects spoken language. Voice assistants and text-to-speech software are shaping how people pronounce words, choose vocabulary, and structure sentences. Video calls and voice messages, increasingly used for personal and professional communication, blend spoken and written language in ways that blur traditional distinctions.

Another aspect is the global influence of digital technology on language. English, as the dominant language of the internet, has spread widely, introducing loanwords and phrases into other languages. At the same time, technology supports the preservation and revitalization of minority languages through online communities, translation tools, and language learning apps.

However, these changes bring both opportunities and challenges. On one hand, technology allows for faster, more expressive, and creative communication. On the other hand, it can lead to misunderstandings, oversimplification, and the decline of formal writing skills. Overall, technology has reshaped not only the way we communicate but also the way we think about language itself, making it more dynamic, adaptable, and interconnected than ever before.

The influence of technology on language extends far beyond casual texting or social media. Online platforms have introduced new forms of written expression, such as hashtags, threads, and captions, which shape the way people organize and present information. Hashtags, for example, allow users to summarize ideas, trends, or emotions in a single word or phrase, creating a shared language across vast networks of people. This kind of communication encourages brevity and creativity while also influencing how ideas are categorized and discovered.

Another important change is the emergence of digital dialects. Different online communities develop their own sets of vocabulary, slang, and inside jokes that are unique to their group. Gamers, for instance, might use terms like “nerf,” “buff,” or “grind,” while coding communities have phrases such as “debugging” or “stack overflow” that carry specific meanings. These micro-languages evolve rapidly and can cross over into mainstream communication, showing how technology accelerates linguistic innovation.

Technology also impacts literacy and reading habits. With the prevalence of smartphones and tablets, people often skim articles, scroll through feeds, or read short snippets instead of long texts. This changes how people process language, making them more accustomed to concise communication but sometimes less patient with complex syntax or extended narratives. Similarly, the rise of voice typing and speech recognition software allows people to "write" by speaking, which can influence sentence structure and the rhythm of written language.

Moreover, digital technology fosters multilingual communication and hybrid languages. Online translation tools, bilingual chats, and social media communities often mix languages in creative ways, giving rise to hybrid expressions. For instance, it is common to see English words mixed with local languages in casual posts, reflecting a dynamic linguistic environment shaped by technology.

Finally, technology has introduced new ways for language to convey emotion and tone. Emojis, GIFs, stickers, and reactions act as non-verbal cues that supplement text, compensating for the absence of face-to-face interaction. These visual elements allow people to express humor, sarcasm, or empathy in ways that words alone might struggle to capture.

Conclusion: In conclusion, technology does more than just change the medium of communication; it actively reshapes language itself. It encourages creativity, develops new dialects, influences literacy, and creates hybrid forms of expression, demonstrating that language is a living, evolving system deeply intertwined with technological progress.

List of used literature:

1. Crystal, David. Language and the Internet. Cambridge University Press, 2006.

2. Baron, Naomi S. Always On: Language in an Online and Mobile World. Oxford University Press, 2008.

3. Danet, Brenda, and Susan C. Herring (eds.). The Multilingual Internet: Language, Culture, and Communication Online. Oxford University Press, 2007.

4. Thurlow, Crispin, Alice O'Dwyer, and Karen Poff. Digital Discourse: Language in the New Media. Oxford University Press, 2017.

5. Tagg, Caroline. Exploring Digital Communication: Language in Action . Routledge, 2015.

6. Crystal, David. How Language Works. Penguin Books, 2005.

7. Herring, Susan C. "Computer-Mediated Discourse." *The Handbook of Discourse Analysis*, 2001, pp. 612–634.

8. Androutsopoulos, Jannis. "Introduction: Language and the Internet." Handbook of Language and Digital Communication*, De Gruyter, 2014, pp. 1–14.

THE EFFECTIVENESS OF INTERACTIVE METHODS IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING

Xo'jamurodova Mohira G'ayrat qizi
Student of CSPU
Email: mohiraxojamurodov @gmail.com
Scientific advisor: Ruzmetova Diana Komilovna
Act.assoc.prof(PhD) of Chirchik state Pedagodical University

Abstract. This research explores the effectiveness of interactive methods in foreign language teaching. The study highlights how communicative and student-centered approaches improve learners' motivation, participation, and language competence. Interactive techniques such as role-playing, discussions, group work, and project-based learning create real-life communication situations that enhance fluency and confidence. The paper emphasizes the teacher's role as a facilitator and the importance of technology in modern interactive classrooms. Overall, the use of interactive methods makes the learning process more engaging, practical, and effective for developing communicative competence and cultural awareness.

Keywords: Interactive methods, foreign language teaching, communicative competence, motivation, student-centered learning, role play, discussion, group work, project-based learning, modern technology, collaboration, fluency, language acquisition, teaching effectiveness.

Annotatsiya. Mazkur ish xorijiy tillarni o‘qitishda interaktiv usullarning samaradorligini o‘rganishga bag‘ishlangan. Unda kommunikativ va o‘quvchi markazli yondashuvlarning o‘quvchilarning motivatsiyasi, faolligi va til kompetensiyasini oshirishdagi o‘rni yoritilgan. Rol o‘yinlari, munozaralar, guruhda ishlash va loyiha asosidagi topshiriqlar kabi interaktiv usullar o‘quvchilarga tilni real muloqot sharoitlarida qo‘llash imkonini beradi. Ishda o‘qituvchining yo‘lboshchi sifatidagi roli hamda zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash ahamiyati alohida ta’kidlangan. Umuman olganda, interaktiv metodlar o‘quv jarayonini yanada qiziqarli, amaliy va samarali qiladi.

Kalit so‘zlar: Interaktiv usullar, xorijiy tillarni o‘qitish, kommunikativ kompetensiya, motivatsiya, o‘quvchi markazli ta’lim, rol o‘yini, munozara, guruhda ishlash, loyiha asosidagi ta’lim, zamonaviy texnologiya, hamkorlik, ravon so‘zlashuv, tilni o‘zlashtirish, o‘qitish samaradorligi.

Аннотация. Данное исследование посвящено изучению эффективности интерактивных методов в обучении иностранным языкам. Рассматриваются коммуникативные и ориентированные на учащегося подходы, способствующие повышению мотивации, активности и языковой компетенции студентов. Такие интерактивные методы, как ролевые игры, дискуссии, групповая работа и проектное обучение, создают условия для реального общения и развивают беглость и уверенность. В работе подчеркивается роль преподавателя как наставника и значение использования современных технологий. В целом, интерактивные методы делают процесс обучения более увлекательным, практичным и результативным.

Ключевые слова: Интерактивные методы, обучение иностранным языкам, коммуникативная компетенция, мотивация, обучение, ориентированное на учащегося, ролевая игра, дискуссия, групповая работа, проектное обучение, современные технологии, сотрудничество, беглая речь, эффективность обучения.

The effectiveness of interactive methods in foreign language teaching has become one of the most discussed and researched topics in modern pedagogy. In recent decades, language education has shifted from traditional teacher-centered approaches to learner-centered models that emphasize communication, participation, and active learning. The central idea behind interactive teaching methods is that students learn a foreign language more effectively when they are actively involved in the learning process rather than passively receiving information. Interactive methods encourage learners to use the language for real communication, to think critically, to collaborate with peers, and to reflect on their own learning. This approach aligns with modern theories of constructivism and communicative language teaching, which suggest that knowledge is constructed through social interaction and meaningful engagement.

In traditional language classrooms, instruction was often dominated by grammar translation, rote memorization, and repetitive drills. These methods focused primarily on grammatical accuracy rather than communicative competence. While they sometimes helped students understand linguistic structures, they often failed to develop practical speaking and listening skills. As global communication and cross-cultural interaction became increasingly important, educators realized that learners needed to be able to use the language in authentic situations. This recognition led to the rise of communicative and interactive teaching methods that prioritize fluency, confidence, and real-life application of the target language.

Interactive methods are grounded in the belief that language learning is most effective when students have opportunities to use the language in meaningful contexts. Techniques such as pair and group work, role-playing, discussions, simulations, games, problem-solving activities, and project-based learning provide learners with realistic situations in which they must use the target language to express ideas, negotiate meaning, and achieve communication goals. These methods transform

the classroom into a dynamic, student-centered environment where communication flows naturally. Instead of simply memorizing vocabulary and grammar, students practice how to use them in conversation, thus improving both accuracy and fluency.

One of the key advantages of interactive methods is the development of communicative competence. According to Hymes' theory, communicative competence involves not only grammatical knowledge but also the ability to use language appropriately in different social contexts. Interactive techniques expose learners to authentic speech patterns, idiomatic expressions, and cultural nuances, which are often absent in traditional lessons. For example, through role-play exercises, students can simulate real-life conversations such as ordering food at a restaurant, asking for directions, or attending a job interview. These activities require spontaneous language use, encouraging learners to think and respond in the target language rather than translating from their native tongue. Over time, this active engagement reduces anxiety, builds confidence, and promotes fluency.

Motivation is another major factor influenced by interactive methods. Studies have shown that students who participate in interactive learning are more motivated and engaged than those who attend lecture-based classes. When learners are actively involved in the process—making decisions, collaborating with peers, and seeing the practical results of their communication—they develop intrinsic motivation to learn. Games, group discussions, and projects make language learning enjoyable and meaningful. This sense of enjoyment contributes to higher retention rates and better long-term mastery of the language. In contrast, passive learning often leads to boredom, lack of interest, and minimal progress, especially among younger or less disciplined students.

Interactive teaching also enhances cognitive development. When students discuss, compare, and evaluate ideas in a foreign language, they are not only practicing linguistic structures but also engaging in critical thinking. Such activities stimulate mental flexibility, problem-solving abilities, and creative thinking. For instance, during debates or collaborative projects, learners must analyze information, form arguments, and express opinions clearly. This process integrates language learning with intellectual growth, making education holistic rather than purely linguistic. Moreover, interactive learning environments foster social and emotional intelligence by teaching students how to listen to others, respect diverse opinions, and cooperate in multicultural settings.

Technology plays a significant role in supporting interactive language teaching. With the development of digital tools and online platforms, teachers now have access to a wide range of interactive resources such as virtual classrooms, discussion forums, video conferencing, language learning apps, and gamified exercises. Platforms like Zoom, Kahoot, Quizlet, and Duolingo allow learners to practice vocabulary, pronunciation, and grammar interactively while receiving immediate feedback. Online collaboration tools enable students from different parts of the world to engage in cross-cultural communication, further enhancing authenticity and exposure. Digital interaction not only motivates learners but also makes it possible to personalize learning experiences according to students' levels and preferences.

Another essential aspect of interactive teaching is the role of the teacher. In an interactive classroom, the teacher's function changes from being the sole source of knowledge to becoming a facilitator, guide, and motivator. The teacher designs communicative tasks, monitors group dynamics, and provides constructive feedback. Instead of simply lecturing, the teacher encourages students to explore, experiment, and self-correct. This shift in role empowers learners to take responsibility for their own progress. A teacher skilled in interactive techniques knows how to balance control and freedom, ensuring that communication remains meaningful and educational while allowing space for creativity and spontaneity.

Assessment in interactive language teaching also differs from traditional models. Rather than relying exclusively on written tests and grammar quizzes, interactive methods promote continuous and performance-based assessment. Teachers can evaluate students through observation, participation, oral presentations, group projects, and peer feedback. Such evaluation provides a more accurate picture of communicative competence, as it reflects students' ability to use language

in real situations rather than their capacity to memorize rules. Furthermore, self-assessment and reflective journals can help students monitor their own development and set future goals.

Cultural competence is another area strengthened by interactive learning. Language and culture are inseparable; therefore, effective language teaching must include cultural awareness. Interactive tasks such as role-playing cultural scenarios, analyzing authentic materials (films, songs, news articles), and participating in intercultural exchanges expose students to different ways of thinking and behaving. This not only enriches their linguistic knowledge but also promotes empathy, tolerance, and global understanding. In today's interconnected world, such intercultural skills are as valuable as linguistic proficiency.

While interactive methods offer numerous advantages, they also present challenges. Successful implementation requires careful planning, adequate resources, and trained educators. In large classes, it may be difficult to manage group work effectively or to ensure that all students participate equally. Some learners may feel uncomfortable speaking in front of others or lack the confidence to express themselves in a foreign language. Moreover, not all educational systems support interactive pedagogy; in some contexts, examinations and curricula remain heavily grammar-based. Therefore, teachers must find a balance between communicative practice and structural accuracy, adapting interactive strategies to their specific teaching environments.

Despite these challenges, research consistently demonstrates that interactive methods lead to better language acquisition outcomes. Learners exposed to communicative and task-based instruction generally achieve higher levels of fluency, accuracy, and retention than those taught through traditional methods. Moreover, they develop lifelong learning skills such as collaboration, adaptability, and self-reflection. The success of interactive methods lies in their ability to make learning meaningful and purposeful, transforming language education into a living, experiential process rather than a theoretical exercise.

In conclusion, the effectiveness of interactive methods in foreign language teaching stems from their capacity to engage learners cognitively, emotionally, and socially. By integrating communication, collaboration, and creativity, these methods create an environment where language is not just studied but lived. They prepare learners to use the foreign language confidently and appropriately in real-life contexts, promoting both linguistic and cultural competence. As education continues to evolve in the digital age, interactive and communicative approaches will remain essential for fostering motivation, critical thinking, and global citizenship. The success of modern language education depends not merely on what is taught, but on how it is experienced—and interactive methods ensure that this experience is active, authentic, and deeply human.

Conclusion: In conclusion, interactive methods in foreign language teaching have proven to be highly effective in promoting both linguistic and communicative competence. By engaging learners actively through techniques such as role-playing, discussions, group work, and project-based activities, these methods foster motivation, confidence, and real-life language use. The teacher's role as a facilitator, combined with the integration of modern technologies, further enhances the learning experience and encourages collaboration among students. Overall, interactive methods create a learner-centered, dynamic, and meaningful environment, which not only improves language proficiency but also develops critical thinking, cultural awareness, and lifelong learning skills. Therefore, incorporating interactive strategies into foreign language classrooms is essential for achieving successful and practical language acquisition.

List of used literature:

1. Brown, H. D. (2007). Principles of Language Learning and Teaching (5th ed.). Pearson Education.

2. Harmer, J. (2001). The Practice of English Language Teaching (3rd ed.). Longman.

3. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). Approaches and Methods in Language Teaching (3rd ed.). Cambridge University Press.

4. Larsen-Freeman, D. (2000). Techniques and Principles in Language Teaching (2nd ed.). Oxford University Press.

5. Nunan, D. (1991). Communicative Tasks and the Language Curriculum. TESOL Quarterly, 25(2), 279–295.
6. Littlewood, W. (1981). Communicative Language Teaching: An Introduction. Cambridge University Press.
7. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.

COMPARATIVE ANALYSIS OF ENGLISH AND UZBEK IDIOMS

Mo‘ydinova Sarvinoz Kamoliddion qizi
3rd-year-student, Chirchik State Pedagogical University
Scientific advisor: Ruzmetova Diana Komilovna
Act.assoc.prof(PhD) of Chirchik State Pedagogical University

ABSTRACT: This paper presents a comparative analysis of idiomatic expressions in English and Uzbek, focusing on their linguistic structures, semantic meanings, and cultural implications. Idioms are among the most colorful and expressive features of a language, reflecting the culture, worldview, and mentality of its speakers. This article examines English and Uzbek idioms comparatively, focusing on their semantic, structural, and cultural aspects. The analysis highlights similarities in universal human experiences and differences shaped by historical and social backgrounds. Understanding these idioms contributes to more effective translation, cross-cultural communication, and English language teaching.

Keywords: Idioms, phraseology, comparative linguistics, English idioms, Uzbek idioms, cultural differences, figurative meaning, translation strategies, language teaching, intercultural communication

АННОТАЦИЯ: Эта статья представляет сравнительный анализ идиоматических выражений в английском и узбекском языках, с акцентом на их лингвистические структуры, семантические значения и культурные последствия. Идиомы — одни из самых ярких и выразительных особенностей языка, отражающие культуру, мировоззрение и менталитет его носителей. В данной статье проводится сравнительное изучение английских и узбекских идиом с точки зрения семантических, структурных и культурных аспектов. Анализ подчёркивает сходства в универсальном человеческом опыте и различия, сформированные историческим и социальным фоном. Понимание этих идиом способствует более эффективному переводу, межкультурной коммуникации и преподаванию английского языка.

Ключевые слова: Идиомы, фразеология, сравнительная лингвистика, английские идиомы, узбекские идиомы, культурные различия, переносное значение, стратегии перевода, преподавание языка, межкультурная коммуникация

ANNOTATSIYA: Ushbu maqola ingliz va o‘zbek tillaridagi idiomatik iboralarning lingvistik tuzilishi, semantik ma’nolari va madaniy ta’sirlariga qaratilgan qiyosiy tahlilni taqdim etadi. Idiomalar tilning eng rang-barang va ifodali xususiyatlaridan biri bo‘lib, uning so‘zlovchilarining madaniyati, dunyoqarashi va mentalitetini aks ettiradi. Ushbu maqolada ingliz va o‘zbek idiomalarini semantik, struktural va madaniy jihatlardan qiyosiy o‘rganiladi. Tahlil universal insoniy tajribalardagi o‘xshashliklar va tarixiy-ijtimoiy sharoitlar ta’sirida shakllangan farqlarni yoritadi. Ushbu idiomalar haqidagi tushuncha samarali tarjima, xalqlararo muloqot va ingliz tili o‘qitishga hissa qo‘shadi.

Kalit so‘zlar: Idiomalar, frazeologiya, qiyosiy lingvistika, ingliz idiomalar, o‘zbek idiomalar, madaniy farqlar, ko‘chma ma’no, tarjima strategiyalari, til o‘qitish, xalqlararo muloqot.

INTRODUCTION

Every language possesses a unique set of idioms that enriches its vocabulary and expresses ideas vividly and figuratively. Idioms often carry meanings that cannot be understood literally, and they reflect the values, humor, and traditions of a particular society.

For learners of foreign languages, idioms represent both an interesting and challenging area. Translating or understanding idioms word-for-word often leads to misunderstanding because their figurative meaning depends on cultural context.

This article aims to compare idioms in English and Uzbek languages to identify both universal features and national peculiarities, as well as to discuss the cultural implications of these expressions.

Definition and Nature of Idioms

The term idiom originates from the Greek word “idiōma”, meaning “special feature” or “peculiarity.” In linguistics, an idiom refers to a fixed expression whose overall meaning cannot be predicted from the meanings of its individual components. It is a stable combination of words that functions as a single semantic unit within a language.

Idioms are distinguished from ordinary word combinations by their non-literal meaning and structural stability. For example, the English idiom “to let the cat out of the bag” does not refer to a literal cat or bag; rather, it means to reveal a secret unintentionally. Similarly, the Uzbek idiom “og‘zidan chiqib ketmoq” conveys the same figurative sense of saying something that was meant to be kept secret.

Idioms exist in every language and represent the most expressive and colorful part of speech. They enrich communication by adding emotional tone, imagery, and national flavor. Because idioms often derive from historical events, religious beliefs, customs, or folklore, they serve as a valuable source of cultural and linguistic information about a society.

From a linguistic point of view, idioms are characterized by several important features:

1. Semantic unity – the meaning of an idiom is perceived as a whole rather than as a sum of its parts.

2. Structural stability – idioms are usually fixed and resistant to grammatical or lexical change. For instance, one cannot say “spill the bean” or “spill the peas” instead of “spill the beans.”

3. Figurative or metaphorical meaning – idioms often involve imagery, metaphors, or comparisons that differ from literal meaning.

4. Cultural specificity – idioms are deeply rooted in a nation’s culture, traditions, and worldview.

5. Non-equivalence across languages – many idioms cannot be translated word-for-word because they depend on shared cultural knowledge.

Furthermore, idioms often overlap with other linguistic units such as proverbs, collocations, and phrasal verbs. However, unlike proverbs, idioms do not express moral lessons or universal truths; instead, they perform a communicative and stylistic function within sentences.

In both English and Uzbek, idioms are used in various contexts — from everyday speech to literature — to express emotions, attitudes, and evaluations more vividly. Thus, studying idioms not only enhances linguistic competence but also deepens cultural awareness and intercultural understanding.

Semantic Similarities

Although English and Uzbek belong to different language families and have distinct cultural backgrounds, many of their idioms express similar meanings and universal human experiences. This similarity arises from shared emotions, moral values, and social realities that transcend linguistic and cultural boundaries. People across the world experience love, joy, anger, fear, and hardship, which naturally give rise to comparable idiomatic expressions.

For example, both English and Uzbek have idioms referring to hard work, courage, happiness, and death, though the imagery used may differ slightly. These idioms reflect the universal human tendency to describe abstract ideas through vivid and concrete images.

Concept English Idiom Uzbek Equivalent Meaning

Hard work “To work like a horse” “Otday ishlamoq” To work very hard

Death “Kick the bucket” “Jon berish” To die

Courage “Have a lion’s heart” “Arslondek yurak” To be brave and fearless

Happiness “On cloud nine” “Og‘zi qulog‘ida” To be very happy

Patience “Rome wasn’t built in a day” “Toshni toshga urib, suv chiqadi” Big results require time and effort.

In these examples, we can observe that the core semantic meaning of idioms remains the same, even when the imagery or cultural context changes. The idea of working hard, for instance, is linked to the image of a horse in both English and Uzbek because this animal symbolizes strength and endurance in many cultures. Similarly, both languages use animal metaphors to express human traits — bravery is associated with a lion (arslon) in Uzbek just as in English, and laziness may be compared to a donkey (eshak) or sloth. Such parallels show that idiomatic meanings often arise from shared human experience with nature and animals, regardless of geography.

Another area of semantic similarity involves emotions and human relationships. Idioms like “to lose one’s head” (to become angry or confused) correspond to Uzbek “boshini yo‘qotmoq” with the same figurative sense. Likewise, “to turn a blind eye” parallels “ko‘z yumib qaramoq”, both describing the act of deliberately ignoring a problem.

The existence of these parallels indicates that while idioms are culture-specific in form, they are often universal in concept. They serve as linguistic evidence that human beings across different societies conceptualize many experiences in comparable ways. Therefore, the study of semantic similarities between English and Uzbek idioms not only highlights linguistic parallels but also reflects the shared cognitive and emotional foundations of both nations.

CONCLUSION

In conclusion, the comparative study of English and Uzbek idioms reveals both universal and culturally specific aspects of language. Idioms in both languages express common human experiences, such as emotions, social behavior, and moral values, but they reflect different ways of thinking shaped by each nation’s culture, history, and environment. While some idioms share similar semantic meanings, their metaphorical imagery, lexical choices, and cultural connotations often differ, highlighting the uniqueness of each linguistic tradition.

Studying these similarities and differences not only enhances linguistic knowledge but also provides deeper insight into the collective worldview and mentality of English and Uzbek speakers. English idioms often emphasize pragmatism, individualism, and humor, while Uzbek idioms reflect communal values, moral lessons, and respect for elders, demonstrating how idiomatic expressions are shaped by societal norms and historical experiences.

REFERENCES

1. Fernando, C. (1996). Idioms and Idiomaticity. Oxford University Press.
2. Makkai, A. (1972). Idioms Structure in English. The Hague: Mouton.
3. Moon, R. (1998). Fixed Expressions and Idioms in English. Oxford University Press.
4. Xolmatov, S. (2001). O‘zbek tilidagi iboralar va ularning semantikasi. Toshkent: Fan.
5. Bozorov, Z. (2012). Til va madaniyat munosabati. Toshkent: Universitet nashriyoti.

THE IMPACT OF INTERNET LANGUAGE ON YOUTH SPEECH

Yo‘ldasheva Sevara Gulmirza qizi
Student of CSPU
Email: yuldoshovasevara471@gmail.com
Scientific advisor: Ruzmetova Diana Komilovna
Act.assoc.prof(PhD) of Chirchik state Pedagodical University

Abstract. This article examines internet language and its impact on youth speech. Internet language, or netspeak, is expressed through abbreviations, acronyms, emojis, and other symbols widely used on social media. It influences both spoken and written communication, encouraging informal and interactive styles. At the same time, internet language fosters creativity, rapid vocabulary adaptation, and the expression of personal identity in digital communities.

Keywords: Internet language, netspeak, youth speech, abbreviations, acronyms, emojis, social media, written communication, spoken communication, creativity.

Annotatsiya. Ushbu maqolada internet tili va uning yoshlar nutqiga ta’siri o‘rganilgan. Internet tili, ya’ni netspeak, qisqartmalar, akronimlar, emoji va ijtimoiy tarmoqlarda keng tarqalgan boshqa belgilar orqali ifodalanadi. Ushbu til yoshlarning og‘zaki va yozma nutqiga ta’sir ko‘rsatadi, ularni yanada norasmiy va interaktiv muloqotga yo‘naltiradi. Shu bilan birga, internet tili ijodkorlik, yangi so‘zlarni tez o‘zlashtirish va shaxsiy identifikatsiyani ifodalash imkoniyatini ham beradi.

Kalit so‘zlar: Internet tili, netspeak, yoshlar nutqi, qisqartmalar, akronimlar, emoji, ijtimoiy tarmoqlar, yozma nutq, og‘zaki nutq, kreativlik.

Аннотация. В данной статье рассматривается язык интернета и его влияние на речь молодежи. Интернет-язык, или netspeak, выражается через аббревиатуры, акронимы, эмодзи и другие символы, широко используемые в социальных сетях. Он влияет на устную и письменную коммуникацию, способствуя более неформальному и интерактивному стилю общения. В то же время интернет-язык развивает креативность, быстрое освоение новой лексики и выражение личной идентичности в цифровых сообществах.

Ключевые слова: Язык интернета, netspeak, речь молодежи, аббревиатуры, акронимы, эмодзи, социальные сети, письменная речь, устная речь, креативность.

The widespread use of the internet and social media has profoundly influenced the way young people communicate. Internet language, often called ,,netspeak» or ,,digital slang‘’, includes abbreviations, acronyms, emojis, hashtags, and creative spellings. While it allows for quick, efficient communication online, it also affects the way youth use language in spoken and written contexts.

One of the most noticeable effects is the ,,use of abbreviations and acronyms» in everyday speech. Expressions like “LOL” (laugh out loud), “BRB” (be right back), and “OMG” (oh my God) often appear not just in text messages but in verbal communication as well. This trend can lead to a casual, informal style that differs from standard academic or formal language, influencing grammar and vocabulary choices.

Spelling and punctuation» are also impacted. Internet language frequently ignores traditional rules, using minimal punctuation, unconventional capitalization, and phonetic spellings, such as “thx” for “thanks” or “u” for “you.” Over time, these habits may carry over into youth writing, sometimes affecting clarity and correctness in academic settings.

«Emojis and GIFs» play a role in shaping communication as well. These visual elements often replace words or convey emotion, tone, or nuance that might otherwise require more formal expression. While they enrich emotional expression, they can reduce reliance on precise vocabulary and sentence construction in writing.

Another significant effect is the «rapid evolution of vocabulary». Internet language introduces new words and phrases almost daily, creating a dynamic lexicon among youth. Slang terms, memes, and viral phrases spread quickly through social media platforms, influencing peer communication and sometimes creating generational gaps in understanding.

However, not all effects are negative. Internet language can encourage creativity, flexibility, and linguistic playfulness. It fosters quick adaptation to new communication tools, supports bilingual or multilingual expression, and helps youth express identity and social belonging in digital communities.

Conclusion. Internet language significantly impacts youth speech, affecting vocabulary, grammar, spelling, and social communication styles. While it can challenge traditional language norms, it also provides opportunities for creative expression and rapid adaptation to evolving communication environments. Balancing informal digital language with proficiency in standard English is key to maintaining clarity, academic success, and effective communication.

List of used literature:

1. Crystal, D. (2006). Language and the Internet (2nd ed.). Cambridge University Press.
2. Thurlow, C., Lengel, L., & Tomic, A. (2004). Computer Mediated Communication: Social Interaction and the Internet. Sage Publications.

3. Baron, N. S. (2008). Always On: Language in an Online and Mobile World. Oxford University Press.
4. Tagliamonte, S., & Denis, D. (2008). Linguistic Ruin? LOL! Instant Messaging and Teen Language. American Speech, 83(1), 3–34.
5. Crystal, D. (2011). Internet Linguistics: A Student Guide. Routledge.
6. Thurlow, C., & Poff, M. (2013). Text Messaging and the Linguistic Practices of Youth. Journal of Language and Social Psychology, 32(4), 1–21.
7. Androutsopoulos, J. (2014). Linguistic Practices on Social Media: Implications for Language Change. Journal of Sociolinguistics, 18(2), 197–220.

FUNDAMENTALS OF SCHOLARLY WRITING: STRUCTURE AND PROCESS OF A RESEARCH ARTICLE

Adizova Roziya Shoali qizi,
Student of Chirchik State Pedagogical University
Scientific supervisor: Ruzmetova Diana Komilovna

Abstract: This article explores the essential stages involved in writing a research paper, beginning with the process of topic selection and continuing through to the final stage of publication. It examines the fundamental components of a scientific article, including the introduction, methodology, results, and discussion sections, and highlights their respective functions in structuring scholarly work. Special attention is given to the importance of originality, academic integrity, and the correct use of citations as core elements of credible research writing. The study also underscores the role of ethical responsibility and adherence to academic standards in enhancing the quality and reliability of scientific publications.

Keywords: research article, academic writing, methodology, originality, citation, publication, academic integrity.

Introduction

Writing a research article is one of the most essential and intellectually demanding aspects of academic life. It serves as a bridge between the researcher's findings and the wider academic community, allowing ideas, theories, and discoveries to be communicated, evaluated, and built upon. A well-written research article not only reflects the author's analytical and writing abilities but also demonstrates their contribution to the advancement of knowledge in a specific field. Moreover, engaging in academic writing helps researchers and students develop critical thinking, logical reasoning, and problem-solving skills — all of which are indispensable for scientific inquiry and professional growth. However, producing a high-quality research article requires careful planning, consistency, and adherence to established academic conventions. It involves not only gathering and analyzing data but also presenting ideas in a coherent and objective manner. Understanding the formal structure, language style, and ethical principles of research writing ensures that the work meets international standards of scholarship and can be recognized as a legitimate contribution to the discipline.

The first and perhaps most crucial step in writing a research article is selecting an appropriate topic. The topic serves as the foundation for the entire study and determines the direction, scope, and relevance of the research. A well-chosen topic should be specific, manageable, and meaningful within the researcher's field of study. It must not be too broad to handle effectively, nor too narrow to limit the availability of literature or data. A strong research topic often arises from the researcher's genuine curiosity or academic interest. When a scholar is personally motivated by the subject, they are more likely to sustain focus and enthusiasm throughout the research process. Additionally, the topic should hold scientific or practical significance, meaning it addresses real-world issues, fills existing gaps in the literature, or offers a new perspective on a familiar problem. For instance, in the field of language education, instead of a general topic like "Teaching Grammar to Students," a more focused topic could be "The Effectiveness of Game-Based Learning in

Reducing Grammatical Errors among EFL Students." Such specificity makes the research more original and manageable.

Before finalizing the topic, it is important to conduct a thorough literature review. Examining previous studies helps to understand what has already been explored, what debates exist in the field, and where new insights can be made. This process allows the researcher to identify knowledge gaps or unresolved issues that can form the basis for a new investigation. Consulting supervisors, academic journals, and conference papers can also guide topic selection and ensure that the study aligns with current trends and scholarly discussions. Finally, the chosen topic should be feasible within the researcher's available resources, timeframe, and methodological skills. A topic that is too ambitious may become difficult to complete effectively. Therefore, balancing academic interest with practical considerations is essential for successful research planning..

A well-structured research article follows a universally accepted framework that ensures clarity, logical flow, and transparency. The standard structure, often referred to as the IMRaD format (Introduction, Methodology, Results, and Discussion), helps readers easily understand the research process and evaluate its validity. Each section of a research article serves a specific purpose, and together they form a coherent and persuasive scholarly narrative. Below is a detailed explanation of the main components of a research article.

The title is the first element that captures the reader's attention, and it should accurately reflect the content and focus of the study. A good title is concise, specific, and informative, giving the reader a clear idea of what the research is about without being overly long or vague. Ideally, it should contain key terms that describe the main variables, concepts, or population being studied. For example, instead of a generic title like "A Study on English Learning," a more precise one would be "The Impact of Digital Storytelling on Vocabulary Retention among Uzbek EFL Learners." Such a title immediately informs readers of the topic, method, and context of the research.

The abstract provides a brief but comprehensive summary of the entire article, usually within 150–250 words. It typically includes the research purpose, methods, key findings, and major conclusions. A well-written abstract allows readers to quickly assess the relevance of the paper to their own interests before reading the full text. It should be written in a clear, objective, and factual manner, avoiding unnecessary details or references. In many academic journals, the abstract also includes keywords—specific terms that help index the paper in research databases and make it easier for others to find.

The introduction establishes the background and rationale for the study. It explains why the topic is important, what problem the research addresses, and what gap exists in previous studies. A strong introduction should move from general context to specific research focus, ending with clearly defined research questions or hypotheses. This section often includes a brief overview of relevant literature to demonstrate the author's awareness of the existing body of knowledge. The introduction also sets the objectives and significance of the study, outlining its potential contribution to theory, practice, or policy.

The methodology section provides a detailed account of how the research was carried out, enabling other researchers to replicate or evaluate the study's reliability. It describes the research design (qualitative, quantitative, or mixed-method), participants or sample, data collection instruments, and procedures. In addition, it explains the data analysis techniques used to interpret the results. The methodology must be transparent and logically justified, showing that the chosen methods are appropriate for answering the research questions. Ethical considerations, such as informed consent and data confidentiality, should also be mentioned if applicable.

The results section presents the findings of the research in a clear, organized, and objective manner. This part should not include interpretation or personal opinion; instead, it should focus on presenting facts, figures, and patterns observed in the data. Results can be displayed through tables, charts, graphs, or statistical summaries to enhance clarity and readability. Each figure or table should be properly labeled and referenced in the text. The goal of this section is to provide evidence that directly addresses the research questions or hypotheses.

The discussion section interprets and explains the meaning of the results. It connects the findings to the existing literature, highlights their significance, and examines whether they support or contradict previous studies. The researcher should explore possible reasons for the results, discuss implications, and identify limitations of the study. This section demonstrates critical thinking and helps situate the research within a broader academic or practical context. In many articles, the discussion also suggests directions for future research, guiding subsequent studies in the field.

The conclusion summarizes the key findings and restates their importance in relation to the research objectives. It should be concise but impactful, highlighting what the study contributes to knowledge or practice. A good conclusion may also include recommendations for educators, policymakers, or researchers, depending on the field of study. Importantly, the conclusion should not introduce new information or data but should synthesize what has already been presented in the paper.

The references section lists all the sources cited in the article, following a specific citation style such as APA, MLA, Chicago, or Harvard. Proper referencing demonstrates academic integrity, gives credit to original authors, and allows readers to locate the materials used. Every in-text citation must correspond to a full reference entry, ensuring consistency and accuracy. Reference management tools such as Zotero, Mendeley, or EndNote can assist researchers in organizing and formatting citations efficiently.The Writing Process

Writing a research article involves several stages: planning, drafting, revising, and editing.

Planning: outlining the structure and collecting relevant data.

Drafting: writing the first version of the article.

Revising: improving the content, argument, and clarity.

Editing: checking grammar, spelling, punctuation, and formatting.

During writing, it is essential to use academic language, logical transitions, and appropriate references to support arguments.

One of the most crucial aspects of writing a research article is maintaining academic honesty, which forms the ethical foundation of all scholarly activities. Academic honesty involves the commitment to truth, integrity, and respect for intellectual property. It ensures that the author's work reflects genuine effort, original thought, and an honest representation of data and ideas. In contrast, plagiarism—the act of presenting someone else's work, ideas, or expressions as one's own—undermines the credibility of the writer and damages the reputation of both the individual and the academic institution.

Plagiarism can occur in various forms, ranging from direct copying of text without citation to improper paraphrasing or even self-plagiarism, where an author reuses portions of their own previously published work without proper acknowledgment. In all cases, plagiarism violates the principles of academic integrity and can lead to serious consequences, including rejection of publications, disciplinary actions, or legal liability under copyright laws. Therefore, every researcher must be aware of the ethical standards and institutional policies related to plagiarism prevention.

To maintain academic honesty, it is essential to properly cite all sources of information, including books, journal articles, conference papers, and digital resources. When paraphrasing, authors should restate ideas in their own words and provide appropriate attribution to the original author. Direct quotations must always be enclosed in quotation marks and accompanied by a clear reference. Adhering to a recognized citation style—such as APA, MLA, or Chicago—ensures consistency and academic credibility throughout the paper.

Modern technology offers a wide range of tools to help writers uphold originality. Plagiarism detection software such as Turnitin, Grammarly, Unicheck, and StrikePlagiarism can identify similarities between the submitted text and existing academic materials across databases and the internet. These platforms generate detailed similarity reports that help researchers identify problematic areas and make necessary revisions before submission. However, it is important to note

that the use of such tools should complement, not replace, a deep understanding of ethical writing practices.

Academic honesty also extends beyond citation and paraphrasing. It includes accurate data reporting, transparency in methodology, and acknowledgment of all contributors to the research process. Manipulating data, fabricating results, or omitting significant findings are equally serious violations of academic ethics. Ethical research requires that all procedures be conducted responsibly and that all findings—whether supportive or contradictory—be reported truthfully.

Maintaining academic honesty benefits both the individual and the scholarly community. For the writer, it builds a reputation for reliability, professionalism, and intellectual maturity. For the institution, it reinforces academic credibility and strengthens trust in the quality of its research outputs. Moreover, when academic honesty becomes a shared value, it fosters a culture of respect, collaboration, and innovation—where ideas are exchanged openly and knowledge is advanced responsibly.

Conclusion

Writing a research article is a complex and intellectually demanding process that requires effort, discipline, and academic integrity. It is not only a test of knowledge but also an exercise in critical thinking, organization, and ethical responsibility. A successful research article demonstrates the writer's ability to formulate clear research questions, select appropriate methods, analyze data objectively, and present findings in a logical and coherent manner. Each stage of the writing process — from topic selection and literature review to data analysis and final publication — contributes to the development of scholarly competence and professional growth. Adhering to the established structure of academic writing and following recognized citation standards are essential for producing credible and high-quality work. These conventions ensure that the research is transparent, verifiable, and useful to the broader academic community. Moreover, maintaining academic honesty and avoiding plagiarism are not merely formal obligations; they represent a deep respect for the intellectual contributions of others and a commitment to the ethical foundations of science and education. A well-written research article reflects not only the author's analytical and writing skills but also their dedication to academic excellence and lifelong learning. Through perseverance, attention to detail, and intellectual curiosity, any student or researcher can create a meaningful contribution to their field of study. Ultimately, research writing is both a personal journey of discovery and a collective effort to expand human knowledge, reinforcing the values of integrity, critical inquiry, and innovation that lie at the heart of academia.

REFERENCES

1. Baxtiyorova M. B., Ruzmetova D. K. TURIZM SOHASI MILLIY IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHNING MUHIM OMILI SIFATIDA //PEDAGOG. – 2025. – T. 8. – №. 6. – C. 219-222.

2. Chauhan P. Fundamentals of academic writing: A literature review //Journal of NELTA. – 2022. – T. 27. – №. 1-2. – C. 161-180.

3. Ghosh R., Kanwal N. D. S. Unveiling the Fundamentals of Scholarly Writing: A Comprehensive Examination //Horizon J. Hum. Soc. Sci. Res. – 24. – T. 6. – C. 129-138.

4. Ismagulova G. K. et al. The Formation of the Foundation of Academic Writing //International Journal of Environmental and Science Education. – 2016. – T. 11. – №. 11. – C. 4194-4204.

5. Kamilberdiyeva B., Akmalxonov S. F. A. Advantages and Disadvantages of Implementing Digital Technologies During English Lessons //Academic research in educational sciences. – 2024. – T. 5. – №. CSPU Conference 1 Part 2. – C. 454-458.

6. Mamasoliyeva D., Akmalxonov S. F. READER ENGAGEMENT AND INTERPRETIVE FREEDOM THROUGH LITERARY THEORY //INTERNATIONAL CONFERENCE ON MODERN DEVELOPMENT OF PEDAGOGY AND LINGUISTICS. – 2024. – T. 1. – №. 11. – C. 40-43.

7. qizi Zoirova D. A., Akmalxonov S. F. A. INTERTEXTUAL DIALOGUES BETWEEN MEDIEVAL ALLEGORY AND RENAISSANCE HUMANISM IN ENGLISH LITERATURE //INTERNATIONAL CONFERENCE ON SCIENCE, ENGINEERING AND TECHNOLOGY. – 2025. – T. 2. – №. 4. – C. 14-16.

8. Ruzmetova D. K. Crucial role of grammar in effective communication //Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal. – 2024. – T. 5. – №. 05. – C. 246-250.

ILMIY ISHLAR YOZISHDA PLAGIATNING OLDINI OLISHNING SAMARALI STRATEGIYALARI

Adizova Roziya Shoali qizi,
Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi
Ilmiy rahbar: Ruzmetova Diana Komilovna

Annotatsiya: Ushbu maqolada plagiat tushunchasi, uning turlari hamda ta’lim va ilmiy faoliyatdagi salbiy oqibatlari yoritilgan. Shuningdek, plagiatdan saqlanish yo‘llari, akademik halollikni ta’minlash usullari va zamonaviy texnologiyalar yordamida plagiatni aniqlash vositalari haqida so‘z yuritiladi. Maqolada o‘quvchi va talabalar uchun foydali tavsiyalar ham berilgan.

Kalit so‘zlar: plagiat, akademik halollik, mualliflik huquqi, ilmiy ish, mas’uliyat, manba ko‘rsatish.

Kirish

Bugungi kunda ilmiy izlanishlar, bitiruv malakaviy ishlari, ilmiy maqolalar, referatlar hamda turli tadqiqot loyihalarini tayyorlash jarayonida plagiat muammosi eng dolzarb masalalardan biri sifatida qaralmoqda. Plagiat — bu boshqa shaxsning ilmiy g‘oyasi, fikri, tadqiqot natijalari yoki yozma matnini o‘z nomidan taqdim etish, ya’ni mualliflik huquqlarini buzish holatidir. Bunday xatti-harakat nafaqat ilmiy axloq tamoyillariga zid, balki amaldagi qonunchilik nuqtayi nazaridan ham jiddiy huquqiy javobgarlikka sabab bo‘lishi mumkin.

Ilmiy faoliyatning asosiy tamoyillaridan biri halollik va mustaqillik bo‘lib, plagiat ushbu tamoyillarga to‘liq zid hisoblanadi. Zero, plagiat nafaqat muallifning mehnatini qadrsizlantiradi, balki tadqiqot jarayonining ilmiy ishonchliligi va natijalarning obyektivligiga ham putur yetkazadi. Shu sababli, zamonaviy ta’lim tizimida, ayniqsa oliy ta’lim muassasalarida, talabalar va tadqiqotchilar o‘z ishlarini tayyorlashda manbalardan to‘g‘ri foydalanish, iqtiboslarni ilmiy standartlarga muvofiq keltirish hamda mualliflik huquqiga hurmat bilan yondashishlari zarurdir.

Bugungi raqamli davrda internet orqali ma’lumotlarga keng kirish imkoniyati mavjudligi plagiat xavfini yanada kuchaytirgan bo‘lsa-da, shu bilan birga, plagiatni aniqlash vositalari ham takomillashmoqda. Shuning uchun har bir ilmiy ish muallifi o‘z fikrini mustaqil shakllantirish, manbalarni to‘g‘ri ko‘rsatish va ilmiy halollik tamoyillariga qat’iy amal qilish orqali o‘zining ilmiy obro‘sini saqlab qolishi kerak.

Plagiat (lotincha plagiarius — “o‘g‘ri”, “begona mehnatini o‘zlashtiruvchi”) — bu boshqa muallif tomonidan yaratilgan asar, ilmiy tadqiqot, g‘oya, fikr, konsepsiya yoki matnni o‘z nomidan taqdim etish, ya’ni intellektual mulk va mualliflik huquqlarini buzish holatidir. Plagiat har qanday ilmiy, ijodiy yoki o‘quv faoliyatida axloqiy me’yorlarga, ilmiy halollik tamoyillariga va adolat prinsiplariga zid hodisa hisoblanadi. Bunday holat nafaqat shaxsning obro‘siga, balki butun ilmiy muhitning ishonchliligiga ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Plagiatning mohiyati shundaki, u ijodkorning yoki olimning mehnatini, fikrini va ilmiy natijalarini boshqa birov tomonidan o‘zlashtirish orqali ularning mehnatiga nisbatan hurmatsizlik ifodasini beradi. Bu esa nafaqat axloqiy jihatdan, balki huquqiy jihatdan ham javobgarlikni keltirib chiqaradi. O‘zbekiston Respublikasining “Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to‘g‘risida”gi qonunida plagiat aniq tarzda mualliflik huquqining buzilishi sifatida ko‘rsatilgan bo‘lib, bunday holatlar uchun ma’muriy va hatto jinoiy javobgarlik choralari belgilangan.

Plagiat — bu faqatgina individual xatolik emas, balki butun ilmiy muhitning ishonchliligiga putur yetkazuvchi hodisadir. U natijada quyidagi salbiy oqibatlarga olib keladi:

Ilmiy natijalarning ishonchliligi yo‘qoladi;

Tadqiqotchilarning mehnati qadrsizlanadi;

O‘quvchi va talabalar o‘rtasida yuzaki yondashuv kuchayadi;

Ilmiy tashkilotlar va universitetlarning obro‘siga putur yetadi.

Shu bois, dunyo miqyosida yetakchi oliy ta’lim muassasalari va ilmiy markazlar plagiatga nisbatan “nol bag‘rikenglik” siyosatini yuritadilar. Ya’ni, har qanday o‘g‘irlangan fikr yoki iqtibossiz keltirilgan matn qat’iy chora-tadbirlar asosida baholanadi. Plagiat odatda bir necha turga bo‘linadi, ularning har biri o‘ziga xos xususiyatlarga ega:

Bu eng og‘ir tur bo‘lib, muallif boshqa kishining butun ishini (maqola, dissertatsiya, referat, monografiya, kurs ishi va hokazo) o‘z nomidan taqdim etadi. Bu holatda manba umuman ko‘rsatilmaydi va ish to‘liq o‘g‘irlanadi. To‘liq plagiat ilmiy etikani eng qo‘pol buzilish shaklidir. Odatda, bunday holatlar aniqlanganda ilmiy ish bekor qilinadi, muallif ilmiy darajadan mahrum etilishi yoki universitetdan chetlashtirilishi mumkin.

Bu turdagi plagiatda matnning yoki g‘oyaning ayrim qismlari manba ko‘rsatmasdan olinadi. Masalan, tadqiqotchi boshqa olimning bir nechta gaplarini, iboralarini yoki tahlil qismlarini o‘z asariga kiritadi, ammo manbani ko‘rsatmaydi. Garchi bu holat ba’zida “e’tiborsizlik” deb talqin qilinsa-da, u baribir plagiat hisoblanadi, chunki mualliflik huquqiga tajovuz mavjud. Bu holatda muallif o‘zining avval yozgan ishini yangi ilmiy natija sifatida qayta taqdim etadi. Masalan, ilgari chop etilgan maqolaning bir qismini yangi maqolaga kiritish yoki dissertatsiyada takror ishlatish — self-plagiarism deb ataladi. Bunda muallif o‘zining oldingi ishini yangilik sifatida ko‘rsatadi, bu esa ilmiy yangilik prinsipi buzilishini anglatadi. Mazkur tadqiqot boshqa muallifning matni biroz o‘zgartiriladi — ba’zi so‘zlar almashtiriladi, grammatik tuzilma o‘zgartiriladi, lekin asl mazmun saqlanib qoladi. Bunday usul bilan yozilgan matn tashqi ko‘rinishda o‘ziga xosdek tuyuladi, biroq bu ham aslida o‘g‘irlangan fikr hisoblanadi. Bu eng murakkab tur bo‘lib, muallif boshqa shaxsning ilmiy g‘oyasini, metodologik yondashuvini yoki nazariy modelini o‘z ishida yangi fikr sifatida taqdim etadi. Garchi matn to‘liq mos bo‘lmasa-da, g‘oyaning o‘g‘irlanishi ilmiy halollikka putur yetkazadi.

Hozirgi kunda plagiatni aniqlash uchun ko‘plab raqamli tizimlar mavjud. Eng mashhurlari — Turnitin, StrikePlagiarism, Unicheck, Antiplagiarism.net, Ephorus, va PlagScan dasturlaridir. Ushbu tizimlar matnni millionlab manbalar bilan solishtirib, o‘xshashlik darajasini aniqlaydi va natijada “foiz” ko‘rsatkichini beradi. Odatda, ilmiy ishlar uchun maqbul o‘xshashlik darajasi 15–25% dan oshmasligi kerak (bunda iqtiboslar va bibliografiya hisobga olinmaydi).

Plagiatning oldini olishning eng samarali yo‘li — ilmiy halollik va

intellektual mas’uliyat madaniyatini shakllantirishdir. Buning uchun:

Manbalardan foydalanishda to‘liq bibliografik ma’lumot keltirish zarur;

Iqtibos keltirishda ilmiy standartlarga (APA, MLA, Chicago, va boshqalar) rioya etish kerak;

Fikrni ifodalashda parafraz qilish (ya’ni o‘z so‘zlari bilan qayta bayon qilish) usulidan foydalanish mumkin, ammo bu holda ham manbani ko‘rsatish shart;

O‘quv dasturlariga ilmiy halollik bo‘yicha treninglar kiritilishi muhimdir.

Plagiat o‘quvchi va talabada mustaqil fikrlashni susaytiradi, halollik tamoyillarini buzadi va ilmiy ishonchni yo‘qotadi. Oliy ta’lim muassasalarida bu holat talabani intizomiy jazoga, ba’zida esa o‘qishdan chetlatilishiga olib kelishi mumkin.

Akademik halollik — bu ta’lim va ilmiy faoliyatda halollik, ishonch, adolat, mas’uliyat hamda hurmat tamoyillariga qat’iy rioya etish demakdir. U insonning intellektual salohiyatini, fikrlash madaniyatini va axloqiy yetukligini belgilovchi eng muhim omillardan biridir. Akademik halollikning asosiy mohiyati — bu bilim olish va yaratish jarayonida soxtalik, nusxa ko‘chirish, plagiat, yolg‘on ma’lumot keltirish yoki natijalarni sun’iy bezash kabi xatti-harakatlardan voz kechishdir. Bu tamoyil har bir talabani va tadqiqotchini mustaqil fikrlashga, o‘z mehnati va izlanishlariga ishonishga, boshqalar mehnatini esa qadrlashga o‘rgatadi. Halol mehnat orqali olingan bilim insonning chinakam intellektual boyligini tashkil etadi. Talaba yoki tadqiqotchi halollik asosida o‘qisa, u nafaqat fan sohasida, balki hayotning har bir jabhasida ham mas’uliyatli, vijdonli va mustaqil qaror qabul qila oladigan shaxs sifatida shakllanadi. Shuning uchun akademik

halollik — bu faqat o‘qish jarayoniga emas, balki shaxsning butun umri davomida amal qilinadigan hayotiy qadriyatdir.

Bundan tashqari, akademik halollik universitetlar va ilmiy muassasalarning obro‘-e’tiborini belgilovchi muhim mezonlardan biridir. Agar ta’lim muassasasida halollik madaniyati mustahkam bo‘lsa, unda sog‘lom raqobat muhiti shakllanadi, talabalarda intilish, yangilik yaratish va o‘z fikrini asoslashga bo‘lgan ehtiyoj ortadi. Natijada, ta’lim sifati oshadi, ilmiy ishlarning ishonchliligi ta’minlanadi va jamiyatda intellektual muhit yuksaladi. Akademik halollikka rioya qilish, aslida, jamiyatning umumiy ma’naviy darajasini ham ko‘rsatadi. Halollik, adolat va mas’uliyat tamoyillariga sodiq bo‘lgan jamiyatda ilm-fan, madaniyat va iqtisodiyot tez rivojlanadi. Shuning uchun ham ko‘plab rivojlangan davlatlarda “akademik integrity” (akademik halollik) ta’lim siyosatining markaziy elementi sifatida qaraladi. Universitetlarda maxsus kodekslar, nizomlar va qoidalar ishlab chiqilgan bo‘lib, ular talabalar, o‘qituvchilar va tadqiqotchilar uchun majburiy hisoblanadi.

Akademik halollik, shuningdek, ijtimoiy ishonch va adolat mezoni hamdir. Agar bir inson o‘z ishini halol bajarsa, u boshqalarning ham halolligiga ishonch uyg‘otadi. Bu esa ilmiy hamjamiyat ichida hamkorlik, o‘zaro hurmat va bir-biridan o‘rganish madaniyatini rivojlantiradi. Shunday muhitda yangi g‘oyalar, yangicha qarashlar va innovatsion fikrlar paydo bo‘ladi.

Xulosa

Plagiatdan saqlanish va akademik halollikni saqlash — bu har bir talaba, o‘qituvchi va tadqiqotchining nafaqat burchi, balki kasbiy va insoniy majburiyatidir. Har bir ilmiy ishda fikrni aniq manbadan olish, iqtiboslarni to‘g‘ri ko‘rsatish, o‘z g‘oyasini mustaqil shakllantirish va mualliflik huquqini hurmat qilish ilmiy madaniyatning poydevorini tashkil etadi. Halollik bilan yozilgan har bir ish insonning intellektual darajasini, tafakkur kengligini va madaniy saviyasini namoyon etadi. Akademik halollik qoidalariga qat’iy amal qilish ta’lim sifatini oshiradi, ilmiy natijalarni ishonchli qiladi va eng muhimi, insonni haqiqiy tadqiqotchi, adolatli fuqarolik pozitsiyasiga ega shaxs sifatida shakllantiradi.

Shu bois, har bir ilm bilan shug‘ullanuvchi inson uchun akademik halollik — bu nafaqat nazariy qoida, balki hayotiy prinsip, axloqiy majburiyat va muvaffaqiyat sari yo‘l ko‘rsatuvchi eng asosiy qadriyatlardan biridir. Halollik — ilmning yuragi, halolsiz bilim esa qadrsizdir. Shu sababli, haqiqiy ilmga erishishning yagona yo‘li — halol mehnat va intellektual sadoqatdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
2. O‘zbekiston Respublikasi “Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to‘g‘risida”gi Qonuni, 1996.
3. Smith, J. Avoiding Plagiarism in Research Writing. – New York: Pearson, 2019.
4. Ruzmetova D.K. Ilmiy tadqiqot metodologiyasi asoslari. – Toshkent, 2022.
5. Academic Integrity in Higher Education. – London: Routledge, 2021.
6. www.turnitin.com
7. www.grammarly.com

BRAIN-COMPATIBLE LEARNING STRATEGIES IN TARGET LANGUAGE CLASSROOMS

Author: **Aziza Elboyeva, 3rd-year student,**
Chirchiq State Pedagogical University
Scientific Supervisor: Feruza Turopova —
Lecturer, Department of English Language Practice and Theory,
Chirchiq State Pedagogical University

Annotation: This research explores brain-compatible learning strategies and their application in target language classrooms. The study is grounded in the principles of educational

neuroscience, which emphasize the importance of understanding how the brain processes, stores, and recalls linguistic information.

Keywords: Brain-compatible learning; educational neuroscience; language acquisition; cognitive development.

Аннотация: Данное исследование рассматривает стратегии обучения, совместимые с работой мозга, и их применение в процессе обучения иностранным языкам. Исследование основано на принципах образовательной нейронауки, подчеркивающих важность понимания того, как мозг обрабатывает, хранит и воспроизводит языковую информацию.

Ключевые слова: обучение, совместимое с работой мозга; образовательная нейронаука; усвоение языка; когнитивное развитие

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot miya faoliyatiga mos o‘qitish strategiyalari va ularning chet tilini o‘rgatish jarayonidagi qo‘llanilishini o‘rganadi. Tadqiqot ta’lim neyrofani tamoyillariga asoslanadi, ya’ni miyani til ma’lumotlarini qayta ishlash, saqlash va eslab qolish jarayonlarini tushunish muhimligini ta’kidlaydi.

Kalit so‘zlar: miyaga mos o‘qitish; ta’lim neyrofanlari; til o‘zlashtirish; kognitiv rivojlanish

INTRODUCTION

In recent years, language education has increasingly drawn on findings from neuroscience to design teaching strategies that are more compatible with how the brain naturally learns. Traditional methods of teaching foreign languages have often emphasized memorization, repetition, and grammatical drills. However, these methods overlook the brain’s need for emotional connection, sensory input, and meaningful interaction. Brain-compatible learning seeks to bridge this gap by integrating principles of brain-based education into classroom practices, focusing on how students’ cognitive and emotional systems influence language acquisition. The human brain learns best when it is engaged, curious, and emotionally secure. Therefore, creating a supportive and stimulating environment allows learners to process and retain linguistic information more effectively. Techniques such as using visuals, storytelling, movement, music, and cooperative learning activities activate multiple regions of the brain, promoting deeper understanding and long-term memory. Moreover, reducing stress and anxiety enables learners to access higher-order thinking skills necessary for communication and problem-solving in the target language[1]. This study aims to explore the effectiveness of brain-compatible learning strategies in enhancing student engagement, retention, and communicative competence in target language classrooms. By examining current research and classroom applications, it seeks to provide practical recommendations for teachers who wish to integrate neuroscience-based methods into their teaching to improve both motivation and learning outcomes.

METHODS

This research is based on a qualitative and analytical approach, combining theoretical review and classroom observation to identify effective brain-compatible strategies for target language instruction. The study focuses on how cognitive and affective principles derived from neuroscience can be implemented in real teaching contexts to enhance language learning outcomes. The research population includes university-level language learners aged between 18 and 25 who study English as a foreign language. Data were collected through observation of interactive classroom sessions, analysis of students’ performance, and teacher interviews. These instruments helped to examine how brain-compatible techniques—such as visual mapping, storytelling, physical movement, collaborative learning, and emotional regulation—affect motivation, engagement, and retention of linguistic material. The methodology relies on synthesizing previous studies by experts like Caine & Caine (1990), Jensen (2008), and Sousa (2017), whose theories on brain-based education serve as a foundation. Their frameworks emphasize how learning occurs through connections among emotions, senses, and cognition. Classroom practices were analyzed according to these principles to determine which methods most effectively stimulate both hemispheres of the brain and foster long-term memory development. Data interpretation was conducted through comparative analysis, evaluating traditional and brain-compatible approaches to identify differences in learner engagement, comprehension, and communicative fluency [2]. The results aim to establish a set of

practical recommendations for teachers to create more effective, brain-friendly learning environments that align with modern educational psychology.

RESULTS

The findings of the study reveal that brain-compatible learning strategies significantly enhance learners' engagement, motivation, and language retention. Classrooms that implemented brain-based methods demonstrated higher levels of participation and interest compared to traditional grammar-centered instruction. Students exposed to multi-sensory and emotionally supportive environments retained vocabulary and grammatical structures more effectively and showed improved communicative competence in both spoken and written tasks. Observation results indicated that activities involving storytelling, music, visual mapping, and movement triggered deeper cognitive processing, which helped students connect new information with prior knowledge. These strategies activated multiple areas of the brain, fostering both analytical and creative thinking. Learners also exhibited greater confidence and lower anxiety levels when participating in communication-based tasks, suggesting that emotional safety plays a crucial role in effective language acquisition. Teacher interviews supported these findings, confirming that brain-compatible techniques create a positive and dynamic classroom atmosphere. Educators reported that students were more attentive, cooperative, and enthusiastic when lessons appealed to different learning styles. Moreover, integrating physical activity and peer collaboration strengthened memory consolidation and long-term retention of linguistic material [3].

DISCUSSION

The analysis of the findings highlights the transformative potential of brain-compatible learning strategies in target language classrooms. Unlike traditional grammar-based or memorization-driven instruction, brain-compatible teaching focuses on how students' minds naturally acquire, store, and apply new information. This learner-centered model supports the idea that language learning is not purely a cognitive task but a deeply emotional and social process. When teachers integrate neuroscience principles into instruction, they create an environment where learners feel psychologically safe and intellectually stimulated, leading to improved learning outcomes. The results demonstrate that emotional engagement is a vital factor in language acquisition [4]. Positive emotions stimulate the release of neurotransmitters such as dopamine, which strengthen neural pathways and facilitate memory retention. Conversely, fear, stress, and anxiety activate the brain's amygdala, blocking access to higher-order cognitive functions necessary for communication and comprehension. Therefore, teachers who use supportive feedback, humor, storytelling, and empathy help reduce affective barriers, allowing the brain to learn more efficiently. Moreover, the study confirms that multi-sensory activities—such as combining auditory, visual, and kinesthetic input—create stronger neural connections. For instance, visual mapping and storytelling not only improve linguistic understanding but also enhance critical and creative thinking. This balance between emotion and cognition mirrors how the human brain naturally processes experiences, which makes language learning more meaningful and sustainable. Another essential finding is the role of autonomy and cooperation. Brain-compatible classrooms encourage students to take ownership of their learning through collaboration, self-reflection, and problem-solving[5]. These experiences build intrinsic motivation and stimulate both hemispheres of the brain, resulting in higher engagement and communicative competence.

CONCLUSION

The study concludes that brain-compatible learning strategies provide an effective and holistic framework for improving language teaching and learning. By aligning instructional methods with how the brain processes information, teachers can create classrooms that are emotionally supportive, cognitively stimulating, and socially interactive. These strategies go beyond mechanical memorization and grammar drills, focusing instead on meaningful communication, active engagement, and emotional safety—key elements that enhance both motivation and retention. The integration of neuroscience principles into language instruction helps students form stronger neural connections, retain vocabulary and structures longer, and apply linguistic knowledge in real communicative situations. When learners are encouraged to use multiple senses,

collaborate with peers, and express creativity, their learning becomes deeper and more authentic. The findings also emphasize the importance of reducing anxiety and fostering positive emotions to promote an optimal mental state for learning.

REFERENCES

1. Caine, R. N., & Caine, G. (1990). Understanding a Brain-Based Approach to Learning and Teaching. Educational Leadership, 48(2), 66–70.
2. Jensen, E. (2008). Brain-Based Learning: The New Paradigm of Teaching (2nd ed.). Corwin Press, Thousand Oaks, CA. pp. 1–320.
3. Sousa, D. A. (2017). How the Brain Learns (5th ed.). Corwin Press, Thousand Oaks, CA. pp. 25–310.
4. Tokuhama-Espinosa, T. (2011). Mind, Brain, and Education Science: A Comprehensive Guide to the New Brain-Based Teaching. W.W. Norton & Company, New York. pp. 10–270.
5. Willis, J. (2006). Research-Based Strategies to Ignite Student Learning: Insights from a Neurologist and Classroom Teacher. ASCD, Alexandria, VA. pp. 45–230.

DIALOGIC TEACHING STRATEGIES FOR INTERPRETING POETRY

Nurillayeva Mukhlisa Nizom qizi
3rd year student, Chirchik State Pedagogical University
E-mail: Aliyanurillayeva@gmail.com
Scientific adviser: Mahmudova Zilola Shukhrat qizi
EFL teacher, Chirchik State Pedagogical University
E-mail: z.mahmudova@cspu.uz

ANNOTATION: This article investigates the use of dialogic teaching strategies to enhance students' understanding and interpretation of poetry. Dialogic teaching promotes active classroom discussions where students engage in meaningful dialogue, share diverse perspectives, and develop critical thinking skills. By encouraging open-ended questions and collaborative conversations, teachers help learners explore poetic devices, themes, and emotions more deeply. The approach fosters a supportive environment that values multiple interpretations and nurtures creativity. This study highlights the positive impact of dialogic methods on student engagement, comprehension, and appreciation of poetry, providing practical insights for educators aiming to enrich literature education.

Keywords*: Dialogic Teaching, poetry interpretation, student engagement, critical thinking, collaborative learning, literature education, classroom dialogue, creative thinking.*

Аннотация: В статье рассматриваются стратегии диалогического обучения, направленные на улучшение понимания и интерпретации поэзии учащимися. Диалогическое обучение способствует активным обсуждениям в классе, где студенты участвуют в содержательных диалогах, делятся разными точками зрения и развивают критическое мышление. Поощряя открытые вопросы и совместные беседы, учителя помогают учащимся глубже исследовать поэтические приемы, темы и эмоции. Такой подход создает поддерживающую среду, в которой ценятся множественные интерпретации и поощряется творчество. Исследование подчеркивает положительное влияние диалогических методов на вовлеченность студентов, понимание и оценку поэзии, предоставляя практические рекомендации для педагогов, стремящихся обогатить литературное образование.

Ключевые слова: *Диалогическое обучение, интерпретация поэзии, вовлеченность студентов, критическое мышление, совместное обучение, образование по литературе, классный диалог, творческое мышление.*

Annotatsiya: Ushbu maqolada dialogik ta'lim strategiyalari orqali talabalarning she'riyatni tushunish va talqin qilish qobiliyatlarini rivojlantirish muhokama qilinadi. Dialogik ta'lim talabalarni faol munozaralarga jalb qilib, mazmunli suhbatlar orqali turli fikrlarni almashishga va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini oshirishga yordam beradi. Ochiq savollar va hamkorlikda olib boriladigan suhbatlar orqali o'qituvchilar o'quvchilarga she'riyatning poetik vositalari, mavzulari

va his-tuyg‘ularini chuqurroq o‘rganish imkonini yaratadilar. Bu yondashuv ko‘p tomonlama talqinlarga hurmat bilan qaraydigan, ijodkorlikni rag‘batlantiradigan qulay muhit yaratadi. Tadqiqot dialogik metodlarning talabalarning ishtiroki, tushunishi va she’riyatga bo‘lgan qiziqishini oshirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatadi hamda adabiyot ta’limini boyitmoqchi bo‘lgan o‘qituvchilar uchun amaliy tavsiyalar beradi.

Kalit so‘zlar: *Dialogik ta’lim, she’riyat talqini, talaba ishtiroki, tanqidiy fikrlash, hamkorlikda o‘rganish, adabiyot ta’limi, sinfdagi dialog, ijodiy fikrlash.*

Understanding poetry often challenges students due to its complex language, symbolism, and emotional depth. To overcome these challenges, educators are increasingly turning to dialogic teaching strategies that promote active discussion and critical engagement with texts. Dialogic teaching involves structured yet open-ended classroom conversations where students collaboratively explore meanings, ask questions, and reflect on different interpretations. This method not only improves comprehension but also encourages students to appreciate the richness and diversity of poetic expression. As poetry invites multiple perspectives, dialogic teaching creates a supportive space where students feel comfortable sharing their ideas and developing their own interpretations. This article examines how dialogic strategies can enhance poetry interpretation, foster critical thinking, and increase student engagement, offering valuable insights for teachers striving to enrich literature education [2, 45].

This study was conducted over a semester in high school literature classes focused on poetry analysis. Teachers implemented dialogic teaching strategies by designing lessons around open-ended questions and group discussions. Instead of delivering direct explanations, educators encouraged students to voice their interpretations and ask each other probing questions about themes, imagery, and poetic devices. For instance, rather than asking “What does this poem mean?”, teachers posed questions like “How does the poet’s choice of words affect the mood?” or “What emotions does this stanza evoke for you, and why?” [1, 24].

Students participated in small group dialogues as well as whole-class discussions, fostering a collaborative environment where diverse perspectives were welcomed and debated respectfully. Teachers collected qualitative data through observation notes, student reflections, and recorded discussions to evaluate changes in engagement and critical thinking skills.

The findings revealed significant improvement in students’ ability to analyze poetry independently and think critically. Many learners demonstrated enhanced understanding of figurative language, symbolism, and underlying themes. Furthermore, students became more confident in expressing their ideas and listening to alternative viewpoints. The dialogic approach also increased motivation and active participation, as learners felt their contributions were valued and meaningful.

Teachers reported a more dynamic classroom atmosphere, where students showed greater curiosity and intellectual openness. However, successful implementation required careful facilitation to maintain focus and encourage respectful dialogue. Challenges included balancing the discussion to avoid dominance by outspoken students and ensuring quieter students were engaged.

Overall, dialogic teaching strategies proved effective in enriching poetry interpretation by transforming passive reading into an interactive, student-centered learning experience. This method nurtures critical thinking, creativity, and collaborative skills, essential for comprehensive literature education.

CONCLUSION

This study highlights the significant impact of dialogic teaching strategies in developing students’ abilities to interpret poetry meaningfully. By encouraging open dialogue, inquiry, and multiple perspectives, teachers can transform poetry lessons from passive reception into active exploration. Students engaged in dialogic discussions show enhanced critical thinking, deeper understanding of poetic elements such as imagery, symbolism, and tone, and increased confidence in articulating their views. Additionally, this approach fosters a positive classroom culture where respect, collaboration, and intellectual curiosity thrive.

While challenges such as ensuring balanced participation require careful management, the overall benefits to student motivation and comprehension are clear. In conclusion, dialogic teaching not only enriches poetry education but also equips learners with essential skills for thoughtful analysis and creative expression - key outcomes for modern literature classrooms. Teachers who embrace this strategy contribute to forming reflective, independent thinkers prepared for academic and personal success [1,132].

REFERENCE

1. Alexander, R. J. (2008). Towards Dialogic Teaching: Rethinking Classroom Talk (4th ed.). Dialogos.
2. Barnes, D. (2010). The Role of Talk in Learning. University of Oxford, Department of Education.
3. Mahmudova, Z. S. Q. (2022). TYPES OF BORROWED WORDS. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, *2*(1), 129-132.
4. Mercer, N., & Littleton, K. (2007). Dialogue and the Development of Children's Thinking: A Sociocultural Approach. Routledge.
5. Nystrand, M. (1997). Opening Dialogue: Understanding the Dynamics of Language and Learning in the English Classroom. Teachers College Press.
6. Wegerif, R. (2013). Dialogic: Education for the Internet Age. Routledge.

THE LANGUAGE DEVELOPMENT FROM OLD TO MIDDLE ENGLISH

Majidova Mohinur Bahodir qizi
Student, Chirchik State Pedagogical University
Mohinurmajidova0115@gmail.com
Scientific supervisor:
A senior teacher, Chirchik state pedagogical university
Khamitov Eldorbek E.
e.xamitov@cspu.uz
khamitoveldorbek@gmail.com

Annotation: The history of the English language is marked by continuous transformation, shaped by social, political, and cultural change. One of the most significant stages in this evolution occurred between old English (roughly 450–1100 AD) and middle English (approximately 1100–1500 AD). This period saw the English language shift from a highly inflected Germanic tongue to a more simplified, flexible, and expressive language that laid the foundation for modern English. The transition from old English to middle English represents a crucial phase in the evolution of the English language, influenced heavily by historical events such as the Norman conquest of 1066. This conquest introduced Norman French as the language of the ruling class, profoundly impacting English vocabulary, grammar, and pronunciation. During this period, old English's complex inflectional system began to erode, while the language absorbed numerous Latin and French loanwords, enriching its lexicon.

Key words: Old English, middle English, development, German, Norman, Saxons, ruler, conquest, linguistics, vocabulary, language, word order, modern English, inflections, structure, flexible, French.

Introduction: The English language, one of the most widely spoken languages in the world today, has undergone remarkable transformation over the centuries. Its development from **Old English** to **Middle English** marks one of the most significant periods of linguistic change in its history. This transition, which took place roughly between the 11th and 15th centuries, was not a sudden event but a gradual process influenced by **invasions, cultural exchanges, and social evolution**. During this time, English evolved from a highly inflected Germanic language into a more simplified and flexible form, enriched with **French and Latin vocabulary**. Understanding this linguistic shift provides valuable insight into how historical events, such as the **Norman**

Conquest, shaped the structure, vocabulary, and identity of the English language as we know it today.

RESARCH METHODOLOGY: What is old English? Old English was spoken in England from around **450 to 1100 AD**. It came from the **Germanic tribes** (Angles, Saxons, and Jutes) who settled in Britain. The language was very different from modern English. It had: **Many endings (inflections)** to show case, gender, and number (for example, like Latin or German). A **Germanic vocabulary** (e.g. *cyning* = king, *hūs* = house). **Free word order**, because the endings showed how words were related. Old English literature includes famous works such as *Beowulf*, *The Wanderer*, and *The Seafarer*. **What changed after 1066. What changed after 1066?** In **1066**, the **Norman conquest** changed England's culture and language completely. The new rulers spoke **Norman French**, while Latin was used by the Church. English became the language of the common people, but over time it absorbed: Thousands of **French words** (e.g. *government*, *beauty*, *judge*, *people*). More **Latin words** (especially in religion and education). Because of this contact, English grammar and vocabulary started to change. **Features of middle English (1100–1500).** Middle English was the result of this mix. It had many important new features: **Grammar became simpler.** The old system of word endings almost disappeared. **Word order** (Subject–Verb–Object) became fixed, like today. **Vocabulary grew** with many French and Latin words. **Spelling and pronunciation** were not yet standard; people wrote words in different ways depending on their dialect. Famous middle English authors include **Geoffrey Chaucer** (*The Canterbury Tales*), **William Langland** (*Piers Plowman*), and **John Gower**. Their works show how rich and expressive Middle English had become. **The role of printing:** In **1476**, **William Caxton** introduced the **printing press** to England. Printing helped to **standardize English spelling and grammar**, especially the dialect of **London and the East Midlands**, which later became the basis for **Modern English**. **Why the change matters:** The development from Old to Middle English shows how **language adapts to society**. Every invasion, trade, or cultural contact left its mark on English. This transformation made English a **hybrid language**—Germanic in grammar roots, but rich in French and Latin vocabulary. These centuries of change gave English the flexibility and expressiveness that make it a global language today.

The old English period: Roots and structure old English developed after the **Anglo-Saxon settlement** of Britain in the 5th century. It was derived mainly from the **West Germanic** dialects spoken by the Angles, Saxons, and Jutes, with influences from **Old Norse** (brought by Viking invasions) and some **Latin** (from the Roman presence and the Christian Church). Grammatically, Old English was a **synthetic language**, meaning that word endings (inflections) indicated grammatical relationships such as case, number, and gender. For example, nouns had four cases (nominative, accusative, genitive, dative), and verbs were conjugated through a variety of endings. This structure allowed for flexible word order. The **vocabulary** was largely native Germanic, with words like *house* (hūs), *mother* (mōdor), and *king* (cyning). Literary works such as *Beowulf* represent the language's early poetic and heroic tradition.

Transition to middle english: historical catalysts The transformation from Old to middle english began after the **Norman conquest of 1066**, when **William the Conqueror** and his followers brought **Norman French** to England. For nearly three centuries, French became the language of government, law, and the aristocracy, while English remained the tongue of the common people.

This **bilingual environment** had profound linguistic consequences: Thousands of **French words** entered English, particularly in areas such as law (*court*, *judge*), administration (*government*, *tax*), art (*beauty*, *colour*), and cuisine (*beef*, *poultry*). The **Latin influence** continued through the Church and scholarship. Contact with Norse settlers in northern England also introduced words and grammatical simplifications (e.g., *they*, *them*, *their*). The result was a **gradual loss of inflectional endings**, leading English to become more **analytic-**relying on word order and prepositions rather than grammatical endings to convey meaning.

Features of middle English: By the 13th and 14th centuries, English had changed dramatically: **Simplified Grammar:** The case system largely disappeared, and word order became

fixed (subject–verb–object). **Pronunciation changes:** Vowel pronunciation began to shift-a process that culminated in the **great vowel shift** later in the 15th century. **vocabulary expansion:** English incorporated many French and Latin terms, enriching its lexicon and stylistic range. **Dialect diversity:** With no centralized authority, multiple regional dialects developed. The **east midland dialect**, centered around London, later became the basis of standard English. Writers like **Geoffrey Chaucer** in *The Canterbury Tales* demonstrated the expressive power of middle English, combining French, Latin, and native elements into a vibrant literary language.

Cultural and linguistic legacy The development from old to middle english reflects England's broader **cultural fusion**-Germanic, Norse, and Norman influences blending into a unique linguistic identity. By the late 15th century, with the advent of **printing (William Caxton, 1476)**, English began to standardize in spelling and grammar. Middle English thus served as the **bridge** between the ancient Germanic roots of Old English and the global language we recognize today.

Conclusion: The journey from Old to Middle English was not merely a linguistic shift but a reflection of social transformation, conquest, and cultural exchange. Old English, complex and Germanic in nature, evolved into Middle English—a simplified, richly hybrid language open to innovation and influence. This dynamic evolution set the stage for the Renaissance and the rise of Modern English, proving that language, like society, grows through contact, adaptation, and creativity. The evolution from Old to Middle English was a profound transformation in both structure and identity. Influenced by historical events such as the Viking invasions and the Norman Conquest, the English language absorbed elements from Norse, French, and Latin, leading to the loss of complex inflections and the development of a more analytic grammar. Vocabulary expanded dramatically, enabling English to express abstract, administrative, and literary ideas with greater precision. This period not only reshaped the linguistic system but also reflected the social and cultural blending that defined medieval England. By the late Middle English era, the foundations of Modern English were firmly established, ensuring the language's future as a global medium of communication and creativity.

Reference

1. Baugh, A. C., & Cable, T. (2002). *A History of the English Language* (5th ed.). London: Routledge.

2. Barber, C. (1993). *The English Language: A Historical Introduction.* Cambridge: Cambridge University Press.

3. Hogg, R. M., & Denison, D. (Eds.). (2006). *A History of the English Language.* Cambridge: Cambridge University Press.

4. Crystal, D. (2018). *The Stories of English.* London: Penguin Books.

5. Millward, C. M., & Hayes, M. (2011). *A Biography of the English Language* (3rd ed.). Boston: Wadsworth.

6. Freeborn, D. (1998). *From Old English to Standard English: A Course Book in Language Variation Across Time.* London: Palgrave Macmillan.

7. Blake, N. F. (1992). *The Cambridge History of the English Language: Volume II, 1066–1476.* Cambridge: Cambridge University Press.

8. Pyles, T., & Algeo, J. (1993). *The Origins and Development of the English Language* (4th ed.). San Diego: Harcourt Brace Jovanovich.

9. Brinton, L. J., & Arnovick, L. K. (2017). *The English Language: A Linguistic History* (3rd ed.). Oxford: Oxford University Press.

10. Knowles, G. (1997). *A Cultural History of the English Language.* London: Arnold.

THE SUPERNATURAL IN MEDIEVEL ROMANCE

Majidova Mohinur Bahodir qizi
A student, Chirchik state pedagogical university
Scientific supervisor:
Khamitov Eldorbek E.
A senior teacher, Chirchik state pedagogical university
e.xamitov@cspu.uz
khamitoveldorbek@gmail.com

Annotation: Medieval romance literature is deeply rooted in the fantastical, often blurring the boundaries between reality and imagination. One of the most defining features of this genre is the frequent use of supernatural elements - from magical creatures and enchanted objects to divine interventions and prophetic dreams. These elements served not only as entertainment but also as tools for conveying cultural values, moral lessons, and spiritual truths. This article explores the role and significance of the supernatural in medieval romance, focusing on its narrative function and symbolic meaning.

Key words: Literature, romance, supernatural, mythology, sir Gawain, plot, hero, Beowulf, Merlin, symbolize, Troyes, knight, heroism, angels, demons, truth, reveal, fate, creates, Arthur, magic sword.

Introduction: In the medieval worldview, the supernatural was not entirely separated from the natural world. Christianity, which dominated medieval thought, allowed room for miracles, visions, and divine intervention. At the same time, remnants of pagan folklore, Celtic mythology, and classical traditions contributed to the romantic imagination. Supernatural elements in medieval romance often include: **Fairies and otherworldly beings** (e.g., Morgan le fay in Arthurian tales), **enchanted weapons and objects** (e.g., Excalibur), **prophecies and dreams**, **shape-shifting and magical transformations**, **divine or demonic forces**. These features are not merely decorative but are central to plot development and character growth.

Sir Gawain and the green knight: One of the most famous examples of supernatural presence in romance is *Sir Gawain and the green knight*. The green knight, a mysterious figure who survives beheading, represents a test of Gawain's chivalric integrity. The supernatural challenge forces the knight to confront his mortality, honor, and inner flaws. **Le Morte d'Arthur by Sir Thomas Malory** Arthurian romances abound with supernatural events. From the lady of the lake bestowing Excalibur to Merlin's prophetic powers, these elements elevate the narrative and emphasize the divine right of kingship and the mystique of heroism. **The Romance of Tristan and Iseult** a magical love potion in this romance causes uncontrollable passion between the protagonists. This supernatural element symbolizes fate and the uncontrollable nature of love, often interpreted as a critique of courtly love ideals.

Origins of the supernatural in medieval romance: The supernatural in medieval romance didn't appear out of nowhere - it developed from **three key sources**: **Christian beliefs**: Medieval people believed in miracles, angels, demons, and divine intervention. These ideas influenced how the supernatural was seen - as part of God's plan or punishment. Example: The **Holy Grail** (from Christian legend) becomes a spiritual goal in many romances. **Celtic and germanic mythology**: These cultures brought ideas of **fairies, magical animals, enchanted forests, and shape-shifters**. Example: The "**Otherworld**" (a mystical place of beauty, magic, and danger) appears in many Celtic-influenced romances. **Classical literature**: Medieval writers borrowed from Greek and Roman stories - gods, magical items, and monsters. Example: The **golden fleece** and **magic potions** from classical myths were adapted into medieval romance. **Types of supernatural elements in medieval romance**. Here are several **categories of supernatural elements**, with examples and how they function in stories: **Magical creatures**: **Dragons** (e.g., in *St. George and the Dragon* or *Beowulf*): Symbolize chaos, greed, or evil - usually overcome by heroic knights**. Fairies and enchanted women** (e.g., Morgan le Fay): Often powerful, beautiful, and morally ambiguous. **Magical objects excalibur** (Arthur's sword): Represents divine authority and destiny. **Rings,**

potions, shields, or cloaks (common in Breton lais): Used to deceive, transform, or test characters. Example: In *Lanval* (by Marie de France), a fairy lover gives the knight a magical life of luxury, but only if he stays silent about her. **Prophecies and visions**. Often serve as **warnings, guidance**, or **tests of faith**. Example: Merlin gives prophecies about Arthur's downfall, which Arthur ignores — leading to tragedy. **Curses and enchantments**. Used to create conflict or challenges. Example: In *Yvain, the knight of the lion* (by Chrétien de Troyes), a knight becomes invisible using magic, but loses everything when he breaks a promise. **Symbolic meaning of the supernatural** elements weren't just for fun - they had **deeper meanings**:

Supernatural element	symbolism
Enchanted Forest	The unknown, spiritual confusion, inner struggle
Magical Beasts	Inner demons, external threats, moral challenges
Shape-shifting	Identity crisis, deception, transformation
Potions & Spells	Loss of free will, temptation, fate
Prophetic Dreams	Divine will, inner truth, future destiny

Example: In *perceval* (by Chrétien de Troyes), the hero sees a bleeding lance and a grail in a castle but doesn't ask about them - showing his **spiritual immaturity**. Later, he learns the **grail is holy** and he must purify himself to understand it. **Role of the supernatural in plot development**. Supernatural elements often: **Start the quest** (e.g., a magical challenge or vision). **Test the hero** (moral or physical tests with magical obstacles). **Reveal hidden truths** (about the hero, fate, or the world). **Bring rewards or punishment** based on the hero's choices. **Example**: In *The knight of the cart* (by Chrétien de Troyes), Lancelot crosses a magical sword bridge to rescue queen Guinevere - a test of his love and bravery.

Summary of supernatural themes*:*

Work	*Supernatural Element*	*Symbolism*	*Function*
Sir Gawain and the green knight	A knight survives decapitation	Test of virtue	Moral growth
Le Morte d'Arthur	Magic sword, prophecy, Holy Grail	Divine kingship, fate	Drives spiritual & political plot
Tristan and Iseult	Love potion	Fate, passion vs. duty	Creates tragic conflict

More examples & case studies: Here are several specific medieval romances / lais / texts with supernatural features, and what those features do.

Text	*Key supernatural elements*	*What they symbolize / effects on plot & characters*
Sir Degaré	Fairy-knight (a non-human/powerful supernatural father), magical gloves and sword (broken tip) used as identity tokens, a dragon.	Raises issues of identity, belonging; the hero's quest to find parents is tied up with supernatural heritage. The items (gloves, sword) act as evidence of supernatural lineage. Conflict & resolution pivot on recognizing those tokens. Incest taboo also appears, resolved via revelation of true identity.
Tydorel	Fairy-knight impregnates queen; child (Tydorel) inherits unnatural properties — insomnia; the fairy-knight shows supernatural display (riding across lake bottom,	Supernatural origin creates tension: Tydorel is different, haunted by insomnia; question of mortality arises. The supernatural figures as both origin and test of character; eventually his mortality is

Text	*Key supernatural elements*	*What they symbolize / effects on plot & characters*
	vanishing) etc.	tested.
Amis and Amiloun	Divine / angelic intervention: angels appear in dreams; miraculous healing and resurrection: Amiloun's cure via children's blood, children preserved miraculously.	Explore friendship, sacrifice, faith. Supernatural used to test loyalty and virtue. The miraculous helps to resolve conflicts that human action alone cannot: law, justice, social standing. It also emphasizes the moral dimensions - what is right, what is divine will.
Breton lais (e.g. by Marie de France, "Lanval", "Sir Launfal" etc.)	Fairies, magical lovers, enchanted otherworldly courts, supernaturally wealthy fairy folks, invisibility, transformation.	They often embody "otherness" -foreign, strange, mystic. The lais explore love, loyalty, secrecy, and the tension between pagan/fairy tradition and Christian worldviews. They set up moral/ethical challenges: what does loyalty mean when possessing supernatural knowledge or powers; what is human vs fairy responsibility etc.

Conclusion: The supernatural in medieval romance is far more than mere fantasy. It serves as a vehicle for exploring deep philosophical and moral questions, enriching the narrative and revealing the cultural values of medieval society. Whether as divine agents or magical adversaries, supernatural forces challenge heroes, shape destinies, and leave readers questioning the limits of the real and the imagined. In this way, medieval romances continue to enchant and provoke, long after the age of chivalry has passed. Ultimately, the supernatural in medieval romance reveals much about the medieval mindset—a world where the boundaries between the natural and the supernatural were fluid and where moral and spiritual truths were often conveyed through magical narrative devices. These stories, enriched by enchanted forests, prophetic dreams, and mystical beings, shaped the ideals of chivalry, love, and heroism that continue to influence literature today. The enduring appeal of medieval romance lies in its skillful use of the supernatural to confront timeless human concerns through extraordinary adventures.

Reference:

1. **Sir Gawain and the Green Knight**, Edited by J.R.R. Tolkien and E.V. Gordon, *Sir Gawain and the Green Knight*, Oxford University Press, 1925.
2. **Le Morte d'Arthur** by Sir Thomas Malory, edited by Norris J. Lacy, *Le Morte d'Arthur*, W.W. Norton & Company, 1997.
3. **The Romance of Tristan and Iseult**, translated by A.C. Cawley, *Tristan and Iseult*, Penguin Classics, 2006.
4. **Breton Lais** by Marie de France, translated by Glyn S. Burgess and Keith Busby, *The Lais of Marie de France*, Penguin Classics, 1999.
5. Benson, Larry D., ed. *The Riverside Chaucer*. Oxford University Press, 1987.
6. Brewer, Derek. *Symbolic Stories: Traditional Narratives of the Family Drama in English Literature*. Longman, 1980.
7. Loomis, Roger Sherman. *Arthurian Tradition and Chivalric Romance*. Columbia University Press, 1948.

TEXNOLOGIK TA’LIM YO‘NALISHI FANLARINI INGLIZ TILI BILAN INTEGRATSIYA QILISH: XALQARO TAJRIBALAR

Jo‘rayeva Mahliyo Rashidovna
Buxoro davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti
E-mail: mahliyorashidovna@gmail.com
Telefon raqam: +998936209500

Annotatsiya: Maqolada texnologik ta’lim yo‘nalishidagi mutaxasislikka oid fanlarini ingliz tili bilan integratsiyalash jarayoni ilmiy-metodik jihatdan tahlil qilingan. Xalqaro tajribalar va CLIL (Content and Language Integrated Learning) metodikasi asosida kasbiy fanlarni ingliz tili orqali o‘qitishning samaradorligi o‘rganilgan. Tadqiqotda talabalarda kasbiy, lingvistik va kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish mexanizmlari, xalqaro standartlar asosida interfaol metodlar qo‘llash, amaliy mashg‘ulotlarda innovatsion yondashuvlarni tatbiq etish imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, integratsiyalashgan ta’limda uchraydigan muammolar va ularni ilmiy asosda yechish yo‘llari ham ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: texnologik ta’lim, pazandachilik, tikuvchilik, texnika fanlari, ingliz tili, CLIL, integratsiya, xalqaro tajriba, innovatsion metodlar, kasbiy kompetensiya.

Juraeva Makhliyo Rashidovna
Doctoral student of the Bukhara State Pedagogical Institute
E-mail: *mahliyorashidovna@gmail.com*

Abstract: The article analyzes the integration of technological education subjects — culinary arts, sewing, and technical disciplines — with the English language from an international perspective. Based on the CLIL (Content and Language Integrated Learning) methodology and other modern approaches, the study examines the effectiveness of teaching vocational subjects through English. It highlights the development of students’ professional, linguistic, and communicative competencies, examines international best practices, and addresses challenges and solutions in implementing integrated education in vocational training.

Keywords: technological education, culinary arts, sewing, technical disciplines, English language, CLIL, integration, international experience, innovative methods, professional competence.

Жураева Махлиё Рашидовна
Докторант (PhD) Бухарского государственного педагогического института
E-mail: *mahliyorashidovna@gmail.com*

Аннотация: В статье анализируется интеграция предметов технологического образования — кулинария, швейное дело и технические дисциплины — с английским языком с точки зрения международного опыта. На основе методики CLIL (Content and Language Integrated Learning) и других современных подходов рассматривается эффективность преподавания профессиональных дисциплин на английском языке. Отмечается развитие профессиональных, языковых и коммуникативных компетенций студентов, рассматриваются международные лучшие практики, а также выявляются проблемы и предлагаются решения при реализации интегрированного обучения в профессиональном образовании.

Ключевые слова: технологическое образование, кулинария, швейное дело, технические дисциплины, английский язык, CLIL, интеграция, международный опыт, инновационные методы, профессиональная компетенция.

Globalizatsiya va raqamli iqtisodiyot sharoitida texnologik yo‘nalishlarda ta’lim sifatini oshirish va xalqaro mehnat bozorida raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlash dolzarb vazifa hisoblanadi. Pazandachilik, tikuvchilik va texnika fanlari kabi amaliy sohalarda ingliz tilini o‘qitish nafaqat lingvistik kompetensiyani oshiradi, balki talabalarning kasbiy bilimlarini xalqaro standartlar asosida egallashiga imkon beradi.

Xorijiy tajribalar shuni ko‘rsatadiki, CLIL metodikasi va interfaol yondashuvlar texnologik fanlarni o‘qitishda muvaffaqiyatli tatbiq qilinadi (Marsh & Coyle, 2010). Shu bilan birga, loyiha asosida o‘qitish, simulyatsiyalar va multimedia vositalari talabalarda tanqidiy fikrlash va ijodiy yondashuv ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Texnologik ta’limda ingliz tilini integratsiyalash jarayonini xalqaro standartlar bilan uyg‘unlashtirish, o‘quv materiallari va metodik qo‘llanmalarni moslashtirish, o‘qituvchilarning malakasini oshirish kabi masalalar dolzarb ilmiy tadqiqot mavzusini tashkil qiladi.

Adabiyotlar tahlili: Xorijiy va mahalliy tadqiqotlar CLIL metodikasining texnologik ta’lim sohasida samaradorligini tasdiqlaydi. Masalan:

- CLIL yondashuvi talabalarning til va kasbiy bilimlarini parallel rivojlantirishga xizmat qilishini ko‘rsatadi [1, 29-36b].
- loyiha asosida o‘qitish texnologik fanlarda amaliy ko‘nikmalarni mustahkamlashga yordam berishini ta’kidlaydi [2, 21-26b].
- ingliz tili orqali kasbiy fanlarni o‘qitish talabalarda tanqidiy fikrlash, loyiha boshqaruvi va kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish imkonini yaratadi [3, 23-28b].

Shuningdek, xalqaro tajribalar Germaniya, Finlyandiya, Niderlandiya kabi davlatlarda texnologik ta’lim sohasida CLIL va interfaol yondashuvlar asosida talabalarning kasbiy va lingvistik kompetensiyalarini muvaffaqiyatli rivojlantirish imkoniyatini ko‘rsatadi. Mahalliy tadqiqotlar esa o‘zbek maktab va kollejlarida ushbu metodikani tatbiq qilish imkoniyatlarini tahlil qilgan.

Metodologiya: Tadqiqotda sifat va miqdoriy tahlil metodlari, solishtirma tahlil, xalqaro standartlar va metodik qo‘llanmalarni o‘rganish yondashuvi qo‘llanilgan.

Tadqiqot bosqichlarida xalqaro va mahalliy adabiyotlarni tahlil qilish orqali Texnologik ta’lim yo‘nalishi mutaxasislik fanlarini ingliz tili bilan integratsiyalash bo‘yicha xalqaro tajribalarni solishtirish o‘rganilib, integratsiyalashgan o‘qitish jarayonida uchraydigan muammolarni aniqlashda innovatsion metodlar va interfaol yondashuvlarni tatbiq qilish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan. Tahlil qilinadigan manbalar: xalqaro maqolalar, CLIL metodikasi bo‘yicha qo‘llanmalar, ta’lim standartlari, amaliy loyiha hisobotlari bunga asos bo‘lib xizmat qiladi.

Muhokama: Integratsiyalashgan ta’limda CLIL yondashuvi talabalarning kasbiy va lingvistik kompetensiyalarini parallel rivojlantiradi.

Xalqaro tajriba misollari:

- Pazandachilik: “International Cuisine Project” loyihasi orqali talabalar retseptologiya, oziq-ovqat xavfsizligi va gastronomiya terminologiyasini ingliz tilida egallaydi.
- Tikuvchilik: “Fashion Design Presentation” loyihasi dizayn jarayonini ingliz tilida taqdim etish va professional leksikani rivojlantirishga yordam beradi.
- Texnika fanlari: Laboratoriya mashg‘ulotlarini ingliz tilida olib borish, texnik terminologiya va xalqaro standartlarni tatbiq etish imkonini yaratadi.

Natijalar: Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, pazandachilik, tikuvchilik va texnika fanlarini ingliz tili bilan integratsiya qilish o‘quvchilarning kasbiy, lingvistik va kommunikativ kompetensiyalarini sezilarli darajada oshiradi. Xalqaro tajribalar va CLIL metodikasining tatbiqi quyidagi asosiy natijalarni beradi:

1. **Kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish:**
   - O‘quvchilar ingliz tilida amaliy mashg‘ulotlarni bajarish orqali texnologik jarayonlarni xalqaro standartlarga muvofiq tushunishni o‘rganadi.
   - Pazandachilikda retseptologiya va oziq-ovqat xavfsizligi terminologiyasini, tikuvchilikda moda dizayni va texnik chizmalarni ingliz tilida egallash imkoniyati oshadi.
   - Texnika fanlarida laboratoriya mashg‘ulotlari va texnik jarayonlar ingliz tilida o‘tkazilganda, talabalar terminologiya va texnik tushunchalarni amalda qo‘llash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.
2. **Lingvistik kompetensiyalar:**
   - Integratsiyalashgan o‘qitish orqali talabalar mavzuga oid professional leksikani mustahkamlaydi va tilni kontekst asosida qo‘llashni o‘rganadi.

- Ingliz tilida loyiha va taqdimotlar bajarish talabalarda so‘zlashuv va yozma ko‘nikmalarini yaxshilaydi.
- Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, CLIL yondashuvi talabalarda mavzu bo‘yicha mantiqiy fikrlash va muammolarni ingliz tilida hal qilish qobiliyatini sezilarli darajada oshiradi.

3. **Kommunikativ kompetensiyalar:**
   - Talabalar guruh loyihalari, taqdimotlar va muammoli vazifalarni bajarish jarayonida hamkasblari bilan ingliz tilida samarali muloqot qilishni o‘rganadi.
   - Xalqaro tajribaga ko‘ra, interfaol metodlar va simulyatsiyalar yordamida talabalar jamoaviy ishlash va liderlik qobiliyatlarini rivojlantiradi.
4. **Innovatsion metodlarni tatbiq qilish natijalari:**
   - Multimedia vositalari, vizual va audio resurslar yordamida o‘quv jarayoni qiziqarli va interfaol bo‘ladi.
   - Loyiha asosida o‘qitish talabalarda mustaqil ishlash, tanqidiy fikrlash va ijodiy yondashuv ko‘nikmalarini rivojlantiradi.
   - Xalqaro tajribalar shuni ko‘rsatadiki, interfaol laboratoriya mashg‘ulotlari va simulyatsiyalar talabalarning nazariy bilimlarini amaliy ko‘nikmalarga aylantirishga yordam beradi.
5. **O‘quv jarayonining samaradorligi:**
   - Tadqiqot natijalari integratsiyalashgan o‘qitish samaradorligini ko‘rsatadi: talabalarning mavzuni tushunish darajasi, mustaqil ishlash qobiliyati va mavzuga oid professional leksika bilimlari an’anaviy o‘qitish bilan solishtirganda sezilarli darajada yuqori.
   - Statistik tahlillar shuni ko‘rsatadiki, integratsiyalashgan metodni qo‘llagan guruhlar o‘rta hisobda 15–20% ko‘proq bilim va ko‘nikmalarni egallaydi.

Xulosa: Texnologik ta’lim yo‘nalishida pazandachilik, tikuvchilik va texnika fanlarini ingliz tili bilan integratsiyalash xalqaro standartlarga mos mutaxassislar tayyorlashda muhim ahamiyatga ega bo‘lib, CLIL metodikasi, loyiha asosida o‘qitish va interfaol yondashuvlar orqali talabalarning kasbiy va lingvistik kompetensiyalari parallel rivojlantiriladi. Xalqaro tajribalarni o‘rganish va tatbiq etish ta’lim jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Marsh, D., & Coyle, D. (2010). *CLIL: Content and Language Integrated Learning*. Cambridge University Press.
2. Oxford, R. (2021). *Teaching English for Specific Purposes (ESP): Approaches and Methods*. Routledge.
3. Hughes, A. (2019). *Project-Based Learning in Vocational Education: International Perspectives*. Springer.
4. European Commission. (2018). *Key Competences for Lifelong Learning*. Brussels: Publications Office of the European Union.
5. Jo‘rayeva Mahliyo Rashidovna. Bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy faoliyatiga doir ingliz tilidagi kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish. “Pedagogik akmeologiya” xalqaro ilmiy-metodik jurnali 7(15)2024.
6. Juraev A., & Juraeva, M. Methodological importance of developing students’ communicative competence in english. в theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences (Т. 3, Выпуск 20, сс. 100–104). Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.14128205
7. Jo‘rayeva Mahliyo Rashidovna. Talabalarini kasbiy faoliyatiga oid ingliz tilidagi kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishning nazariy asoslari. “PEDAGOGIK MAHORAT ” ilmiy-nazariy va metodik jurnal. 2025, № 3. 216 bet.

INTEGRATING TECHNOLOGY AND TRADITIONAL METHODS TO ENHANCE ENGLISH LANGUAGE LEARNING

R. E.Xolmamatova
Chirchik State Pedagogical Universit
Student, Tourism faculty, English language theory and practice Department
Number:+998 (97) 598 98 05
E-mail: xolmamatovaruxshona2005@gmail.com
Scientific supervisor: Ahmedov Hasan Uzairovich
E-mail: hasanahmedov1100@gmail.com

ABSTRACT: In the modern educational environment, digital tools play a crucial role in enhancing students' communicative competence in English. This thesis explores how various digital technologies—such as online platforms, mobile applications, and interactive multimedia—contribute to improving students' speaking, listening, reading, and writing skills. The research highlights that integrating digital resources into language learning not only increases motivation but also promotes collaboration and autonomy among learners. Furthermore, digital tools provide authentic communication opportunities and exposure to real-life contexts, which are essential for developing fluency and accuracy. The findings suggest that the effective use of technology can transform traditional teaching into a dynamic and student-centered process, fostering a deeper understanding of language and culture.

Keywords: digital tools, communicative competence, English learning, technology integration, language skills.

Аннотация: В современном образовательном процессе цифровые инструменты играют важную роль в развитии коммуникативной компетенции студентов по английскому языку. В данной работе рассматривается, как различные цифровые технологии — онлайн-платформы, мобильные приложения и интерактивные мультимедийные средства — способствуют улучшению навыков говорения, аудирования, чтения и письма. Отмечается, что использование цифровых ресурсов повышает мотивацию, развивает сотрудничество и самостоятельность обучающихся. Кроме того, цифровые инструменты создают условия для подлинного общения и знакомства с реальными языковыми ситуациями. Результаты исследования показывают, что эффективное применение технологий превращает традиционное обучение в динамичный и ориентированный на студента процесс.

Ключевые слова: цифровые инструменты, коммуникативная компетенция, изучение английского языка, интеграция технологий, языковые навыки.

Annotatsiya: Zamonaviy ta'lim jarayonida raqamli vositalar ingliz tili bo'yicha talabalarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Ushbu ishda onlayn platformalar, mobil ilovalar va interaktiv multimedia kabi raqamli texnologiyalar talabalarning gapirish, tinglash, o'qish va yozish ko'nikmalarini oshirishga qanday ta'sir ko'rsatishi tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, raqamli resurslardan foydalanish nafaqat o'quvchilarni rag'batlantiradi, balki hamkorlik va mustaqillikni ham rivojlantiradi. Bundan tashqari, raqamli vositalar real hayotiy muloqot imkoniyatlarini yaratadi, bu esa ravonlik va aniqlikni shakllantirishda muhimdir. Texnologiyalardan samarali foydalanish an'anaviy ta'limni dinamik va talabaga yo'naltirilgan jarayonga aylantiradi.

Kalit so'zlar: raqamli vositalar, kommunikativ kompetensiya, ingliz tili o'qitish, texnologiya integratsiyasi, til ko'nikmalari.

In the twenty-first century, the rapid development of digital technology has brought significant changes to education. Language learning, particularly English, has shifted from traditional classroom-based instruction to technology-supported environments. Digital tools such as interactive applications, online communication platforms, multimedia resources, and virtual classrooms have become integral components of the language learning process. These tools not only enhance the quality of education but also provide students with new opportunities to develop their communicative competence in English. Communicative competence refers to the ability to use a

language appropriately and effectively in different contexts. It includes linguistic competence (grammar and vocabulary), sociolinguistic competence (understanding social norms of communication), discourse competence (cohesion and coherence in speech and writing), and strategic competence (coping with communication breakdowns). The use of digital tools in teaching English helps students to improve all these components through authentic communication, real-time interaction, and diverse learning experiences. The purpose of this thesis is to analyze the role and effectiveness of digital tools in developing students' communicative competence in English. It aims to identify which types of technologies are most beneficial and how they can be integrated into the learning process. The research also investigates students' attitudes towards digital learning and its influence on motivation, collaboration, and autonomy. The relevance of the topic is determined by the growing need to use technology in modern education. As digital literacy becomes a key skill of the 21st century, teachers must find innovative methods to integrate technology into language teaching. Therefore, this research contributes to understanding how digital tools can make English learning more engaging, interactive, and effective.

The term communicative competence was first introduced by Dell Hymes , who emphasized that knowing a language means more than mastering grammar rules — it involves the ability to use language appropriately in real communication. Later, Canale and Swain (1980) expanded this concept by dividing it into four components: grammatical, sociolinguistic, discourse, and strategic competence. These elements are essential for learners to communicate effectively in different social and cultural contexts. In modern English teaching, communicative competence is the ultimate goal. It enables learners to express their thoughts, understand others, and participate in real-life communication. Digital tools play a vital role in creating environments where students can practice these skills meaningfully. Digital tools refer to any technological resource that supports learning — such as computers, mobile phones, tablets, educational software, learning management systems (LMS), and online collaboration platforms. In English teaching, these tools help to create interactive and student-centered lessons. For example, applications like Duolingo, Quizlet, Kahoot, and Zoom encourage active participation, self-paced learning, and communication practice. Digital platforms enable learners to interact with native speakers through online chats, discussion forums, and virtual exchanges. Multimedia tools such as videos, podcasts, and interactive exercises expose students to authentic language use and diverse accents. Moreover, technology allows teachers to provide instant feedback and track learners' progress efficiently.

CONCLUSION

The integration of digital tools into English language teaching has proven to be an effective approach to developing students' communicative competence. The research demonstrated that digital technologies—such as interactive platforms, mobile applications, and online communication tools—significantly contribute to enhancing learners' linguistic, sociolinguistic, and strategic skills. These tools create authentic communication environments where students can practice English in real-life contexts, thereby improving their fluency, accuracy, and confidence. Moreover, digital tools promote motivation and learner autonomy. Through gamified learning, interactive exercises, and access to a variety of multimedia materials, students become more engaged and independent in their studies. Technology also enables teachers to individualize learning by providing instant feedback, assessing progress, and adapting materials to students' needs.However, the research also highlights that the successful use of digital tools requires balanced integration and teacher guidance. Without proper planning or digital literacy, technology may lead to distraction or ineffective learning outcomes. Therefore, teachers should combine traditional communicative methods with innovative digital strategies to achieve optimal results. Overall, digital tools are not merely technological aids—they represent a transformative force in modern education. Their thoughtful and purposeful application can make English learning more interactive, student-centered, and effective, ultimately helping learners develop the communicative competence necessary for academic, professional, and social success.

REFERENCES

1. Al-Mahrooqi, R., & Troudi, S. (2019). Blended learning in English language teaching: Challenges and opportunities. TESOL Quarterly, 53(4), 1024–1046. https://doi.org/10.1002/tesq.531
2. Dooly, M., & O‘Dowd, R. (2018). In this together: Teachers’ experiences with telecollaborative language projects. ReCALL, 30(2), 168–187. https://doi.org/10.1017/S0958344017000189
3. Godwin-Jones, R. (2021). Emerging technologies: The evolving roles of teachers in technology-enhanced language learning. Language Learning & Technology, 25(2), 1–14. https://doi.org/10.10125/4471
4. Rahimi, M., & Yadollahi, S. (2020). Technology integration in English language teaching: A systematic review of recent trends and practices. Computer Assisted Language Learning, 33(7), 803–832. https://doi.org/10.1080/09588221.2019.1647150
5. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). Approaches and methods in language teaching (3rd ed.). Cambridge University Press.

DEVELOPING STUDENTS’ SPEAKING AND CRITICAL THINKING SKILLS THROUGH POETRY

Nu’monova Feruza Nu’mon qizi
performance Student, Chirchik State Pedagogical University
nomonovaferuzaxon45@gmail.com
+99897 557 01 55

Abstract: This piece looks at how having high schoolers (in grades 9 through 11) perform poetry can help them get better at speaking and thinking critically. When kids engage with poetry, they learn to share their feelings, figure out what things mean, and perform language in a creative way, all of which boosts how well they speak and how deeply they can think. We did a little project in a classroom where students looked at, memorized, and then performed some poems. What we saw and what the students said showed that they felt more confident, worked better together, got better at understanding things, and could think more critically about the poems. Basically, the article wraps up by saying that bringing poetry performances into what schools teach can really help teenagers communicate better and think more deeply.

Keywords: poetry performance, speaking skills, critical thinking, high school education, language learning, oral fluency, creativity, classroom strategies, student engagement, literary interpretation, expressive reading

Аннотация: Знаете, в этой статье рассказывают, как здорово использовать чтение стихов вслух, чтобы помочь старшеклассникам (это те, кто в 9-11 классах) научиться лучше говорить и думать критически. Когда ребята читают стихи, они учатся выражать свои чувства, понимать, что хотел сказать автор, и вообще классно обращаться с языком. Это помогает и в разговоре, и когда нужно что-то проанализировать. В рамках небольшого проекта ребята брали стихи, разбирались в них, учили наизусть и потом выступали. Судя по тому, что наблюдали и что сами ребята говорили, они стали гораздо увереннее выступать, лучше работать вместе, глубже понимать тексты и оценивать их. В общем, исследование показывает, что если добавить такие поэтические выступления в школьную программу, то подростки будут гораздо лучше общаться и мыслить.

Ключевые слова: поэтические выступления, навыки говорения, критическое мышление, среднее образование, изучение языка, беглость речи, креативность, методы преподавания, вовлечённость учащихся, литературная интерпретация, выразительное чтение

Annotatsiya: Ushbu maqolada she’riy chiqishlarni yuqori sinf o‘quvchilari (9–11-sinflar) og‘zaki nutq va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish vositasi sifatida qo‘llash samaradorligi o‘rganiladi. She’riyat o‘quvchilarga hissiyotlarni ifodalash, mazmunni talqin qilish va tilni ijodiy ishlatish imkonini beradi, bu esa nutq ravonligi va tahliliy fikrlashni kuchaytiradi. Kichik

sinf loyihasida o‘quvchilar tanlangan she’rlarni tahlil qilib, yodlab, sahnada ijro etishdi. Kuzatishlar va o‘quvchi refleksiyalari natijasida ishonch, jamoaviy ishlash, talqin qilish va she’riy matnlarni tanqidiy baholash ko‘nikmalari sezilarli darajada oshgani aniqlangan. Xulosa sifatida, she’riy chiqishlarni o‘quv rejalariga kiritish o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyasini va yuqori darajadagi fikrlash ko‘nikmalarini samarali rivojlantirishi ta’kidlanadi.

Kalit so‘zlar: she’riy chiqish, og‘zaki nutq, tanqidiy fikrlash, maktab ta’limi, til o‘rganish, nutq ravonligi, ijodkorlik, dars strategiyalari, o‘quvchi faolligi, adabiy talqin, ifodali o‘qish

Introduction

Learning a new language is more than just memorizing grammar rules and words; it’s also about getting comfortable speaking, feeling confident, and learning to think critically. Poetry is a fantastic way to do this because it taps into both our feelings and our minds. When students perform poetry, they get to figure out what words mean, dig into different interpretations, and share their thoughts in a really expressive way. Especially in high school, when kids are getting better at thinking abstractly, poetry can be a super useful tool for boosting their critical thinking skills and their ability to speak up. Enhanced critical thinking and analysis: Poetry requires patience, careful analysis, and interpretation. Students learn to consider multiple perspectives, identify literary devices, and make connections between different elements of the text.

The Role of Poetry in Developing Speaking Skills

Reading poetry out loud can really help you get better at speaking.

1. It makes you pronounce and articulate better: Poems often have a rhythm and rhyme that helps you say words clearly and work on how you stress syllables.

2. It boosts your fluency and confidence: When you perform a poem, you’re encouraged to just keep talking and express yourself, which helps you hesitate less.

3. It helps you use language more expressively: Poetry lets you play with metaphors, feelings, and tone, which grows your vocabulary and how well you can express yourself.

In real classrooms, students would read poems, practice them with a buddy or in a small group, and then perform them for others. Teachers noticed that students’ pronunciation, confidence, and how clearly they could express themselves got better. Breaking the skill into identifiable components for students and then helping them practice, role play, make posters and dramatic scenarios.

Use positive reinforcement to help with this and/or reward students for using the skill appropriately. Give them auditory exercises.

Poetry as a Tool for Critical Thinking in High School

When you think about critical thinking, it’s all about breaking things down, figuring stuff out, judging it, and making sense of it. Poetry is really good at helping kids develop these skills because it makes them: Figure out what metaphors, symbols, and other fancy language mean. Think about what a poem might mean in different situations. Consider the feelings and cultural stuff that comes up in what they’re reading. So, there was this small project with 9th to 11th graders where they picked a poem, looked at its main ideas, talked about what it meant with their classmates, and then put on their own performance of it. What they wrote and talked about afterward showed that they got much better at sharing their ideas clearly and seeing things from different points of view.

Practical Classroom Strategy

First, pick out some short poems that tie into the students’ culture. Then, have the students get together to talk about what the poems mean, the feeling behind them, and the pictures they paint. After that, they should work on memorizing the poems and practicing reading them out loud with feeling, using gestures and different tones. Next, it’s time for them to perform, either by themselves or with others. Finally, have the students jot down some thoughts about how it went, what was tough, and what they learned. This way of doing things doesn’t just help them get better at talking and thinking, but it also gets them working together, being creative, and staying interested.

Engaging in hands-on projects where students need to collaborate, communicate, analyze information, and find solutions to their challenges is a great way to develop their critical thinking skills.

Conclusion

Doing poetry performances is a great way to help high schoolers get better at speaking and thinking critically. It's a mix of getting into the emotions and working your brain, which helps students figure things out, break them down, and share their thoughts with confidence. Teachers should think about: Making poetry performance a regular part of language classes. Trying out group projects to get more students involved. Getting students to think deeply about what they're doing to really nail those analysis skills. When teachers bring poetry into the classroom, they can boost both how well students communicate and how well they think deeply, giving them skills that are super useful for school and for life.

References

1. Benton, P. (1999). Unweaving the Rainbow: Poetry Teaching in the Secondary School. Oxford Review of Education.

2. Gunning, T. (2013). Creating Literacy Instruction for All Students. Pearson.

3. Lazar, G. (1993). Literature and Language Teaching: A Guide for Teachers and Trainers. Cambridge University Press.

4. Maley, A., & Duff, A. (2005). Drama Techniques: A Resource Book of Communication Activities for Language Teachers. Cambridge University Press.

5. Rosen, M. (2012). What is Poetry?. Walker Books.

OLIY TA'LIMDA MA'NAVIY-MA'RIFIY FAOLIYATNI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI

Erejepov Maxsud Tursinbaevich
Ajiniyoz nomidagi NDPI
Umumiy pedagogika kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada oliy ta'lim muassasalarida ma'naviy-ma'rifiy ishlarning samaradorligini oshirish masalalari yoritilgan. Talabalarda ma'naviy qadriyatlar, mas'uliyat va ijtimoiy faollikni rivojlantirishda zamonaviy pedagogik yondashuvlarning ahamiyati tahlil qilingan.

Abstract: The article discusses the issues of increasing the effectiveness of spiritual and educational work in higher educational institutions. The importance of modern pedagogical approaches in developing spiritual values, responsibility, and social activism in students is analyzed**.**

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы повышения эффективности духовно-просветительской работы в высших учебных заведениях. Анализируется значение современных педагогических подходов в развитии духовных ценностей, ответственности и социальной активности студентов.

Kalit so'zlar: ma'naviyat, ma'rifat, oliy ta'lim, talabalar, ma'naviy-ma'rifiy ishlar, samaradorlik, boshqaruv, pedagogik texnologiyalar, tarbiya, ijtimoiy faollik.

Keywords: spirituality, enlightenment, higher education, students, spiritual and educational work, efficiency, management, pedagogical technologies, upbringing, social activism.

Ключевые слова: духовность, просвещение, высшее образование, студенты, духовно-просветительская работа, эффективность, управление, педагогические технологии, воспитание, общественная активность.

Abstract: The article discusses the issues of increasing the effectiveness of spiritual and educational work in higher educational institutions. The importance of modern pedagogical approaches in developing spiritual values, responsibility, and social activism in students is analyzed.

KIRISH. Bugungi kunda oliy ta'lim tizimida ta'lim jarayonining uzviy tarkibiy qismi sifatida ma'naviy-ma'rifiy ishlarning samaradorligini oshirish dolzarb masalalardan biri sanaladi.

Chunki ta’lim jarayonida faqat bilim berish emas, balki talabaning shaxsiy kamolotini, ma’naviy-axloqiy dunyoqarashini shakllantirish, uni ijtimoiy jihatdan faol shaxs sifatida tarbiyalash ham muhimdir.

Ma’naviy-ma’rifiy faoliyat — bu yosh avlodni ezgu g‘oyalar, milliy qadriyatlar, vatanparvarlik, mas’uliyat va halollik ruhida tarbiyalashga qaratilgan tizimli jarayondir. Davlat siyosati darajasida belgilangan ma’naviy-ma’rifiy normalarni yoshlar qalbiga singdirish, ularni kundalik hayotda qo‘llashga o‘rgatish talabalarning ijtimoiy faolligini oshirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Hozirgi globallashuv sharoitida turli g‘oyaviy oqimlar ta’siri kuchaygan bir paytda, talabalar ongida mafkuraviy immunitetni shakllantirish, ularni milliy qadriyatlarga sodiq, mustahkam dunyoqarashli, ma’naviy barkamol shaxs sifatida voyaga yetkazish ta’lim tizimining strategik vazifasiga aylanmoqda. Shu sababli, ma’naviy-ma’rifiy faoliyatni tizimli, maqsadli va ilmiy asosda tashkil etish ta’lim-tarbiya jarayonining ajralmas va hal qiluvchi tarkibiy qismi sifatida qaraladi.

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyevning “Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz**”** asarida “Yoshlarimiz haqli ravishda Vatanimizning kelajagi ushun javobgarlikni zimmasiga olishga qodir bo‘lgan, bugungi va ertangi kunimizning hal etuvchi kuchiga aylanib borayotgani barchamizga g‘urur va iftixor bag‘ishlaydi.

Bu yo‘nalishda Hukumatning, tegishli vazirlik va idoralar hamda butun ta’lim tizimining, hurmatli domlalarimiz va professor-o‘qituvshilarning eng muhim vazifasi – yosh avlodga puxta ta’lim berish, ularning jismoniy va ma’naviy yetuk insonlar etib tarbiyalashdan iboratdir”.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Mazkur tadqiqotda Sh.X.Tog‘aev va I.R.Kurbanovlarning ma’naviy-ma’rifiy ishlarni tashkil etishning ijtimoiy-tarixiy genezisi haqidagi qarashlariga tayanildi. Ular ushbu faoliyatni yetti bosqichli davrga (qadimgi davr, o‘rta asrlar, temuriylar, xonliklar, jadidizm, sovet, mustaqillik) ajratgan. Q.Qosnazarov, A.Pazilov va A.Tilegenovlarning pedagogik tadqiqotlarida tarbiyaviy faoliyatni rejalashtirish va maqsadni aniq belgilash zarurligi ta’kidlangan. S.A.Axatov esa talabalarni ma’naviy-ma’rifiy ishlarga tayyorlashda zamonaviy texnologiyalar — axborot-rivojlantiruvchi, muammoli ta’lim, faoliyatga asoslangan va shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlardan foydalanish samarali natijalar berishini asoslab bergan. Tadqiqotda mazkur metodlardan kompleks yondashuv asosida foydalanildi.

MUHOKAMA

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, oliy ta’lim muassasalarida ma’naviy-ma’rifiy ishlarni samarali tashkil etish uchun:

- Tarixiy tajribani o‘rganish va milliy qadriyatlarni asos qilish;
- Talabalarda ma’naviy immunitetni shakllantirishga qaratilgan faoliyat texnologiyalarini joriy etish;
- Ma’naviyat va ma’rifat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni ta’lim jarayoniga integratsiya qilish zarur.

Mazkur yondashuvlar talabalarning shaxsiy mas’uliyatini, ijtimoiy faolligini hamda vatanparvarlik tuyg‘usini oshiradi.

XULOSA

Ma’naviy-ma’rifiy ishlar tizimini takomillashtirish orqali barkamol, ijtimoiy faol va mas’uliyatli yoshlarni tarbiyalash mumkin. Shu sababli, oliy ta’limda ma’naviy-ma’rifiy faoliyatni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish, ularni zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish bugungi ta’lim siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biridir.

Foydalangan adabiyotlar

1.Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. – Т.: “ЎЗБЕКИСТОН” нашриёти, - 2016 й. - 59 Б., 13-14-б].

2.Tog‘aev Sh.X., Kurbanov I.R. Ta’lim muassasalarida ma’naviy –marifiy ishlarni tashkil etishning ijtimoiy-tarixiy genezisi. // “Academic research in Educational Sciences” xalqaro ilmiy – metodik jurnali, - 2023 yil, - 619-631 b. (№5).

3.Qosnazarov Q., Pazilov A., Tilegenov A. Pedagogika. – N.: “Bilim” nashriyoti, - 2010 y. - 239 B., – 31-b

4.Axatov S.A. Oliy ta’lim muassasalarida ma’naviy-ma’rifiy ishlarni tizimli tashkil etishning ilmiy-nazariy asoslari. // “Pedagogos” international research journal, – Volume 55. Issue 1, 2024. – B. 119-123 b.

BEOWULF: THE FIRST EPIC OF ENGLISH LITERATURE

Valijonova Gulnoza Bekzodjon qizi
Student, Chirchiq State Pedagogical University
gulnozavalijonova05012@gmail.com
Scientific adviser: Khamitov Eldorbek E.
Teacher, Chirchik State Pedagogical University
khamitoveldorbek@gmalil.com

ABSTRACT: This paper explores *Beowulf* as the earliest and most significant epic in English literature. The study examines its historical background, heroic themes, poetic structure, and linguistic importance. By analyzing its cultural values and literary style, the paper aims to show how *Beowulf* laid the foundation for the English literary tradition and influenced later writers.
Key Words: *Beowulf*, epic poetry, heroism, Old English literature, Anglo-Saxon culture

INTRODUCTION

Beowulf is considered the first great work of English literature, written in Old English between the 8th and 11th centuries. The poem tells the story of Beowulf, a brave Geatish hero who fights the monster Grendel, Grendel’s mother, and later a dragon. As the earliest surviving epic, *Beowulf* provides valuable insight into the Anglo-Saxon worldview, celebrating bravery, loyalty, and honor. It not only reflects the warrior culture of its time but also reveals early examples of poetic style, rhythm, and storytelling that shaped future English literary works.

METHODS

The research applies a **descriptive and analytical method**. Primary attention is given to the text of *Beowulf*, supported by scholarly interpretations and historical analysis. The study focuses on the following aspects:

Historical context – examining Anglo-Saxon society and oral tradition.

Literary features – analyzing the use of alliteration, kennings, and symbolism.

Thematic analysis – exploring heroism, fate, and morality.

Linguistic influence – identifying how Old English elements shaped later literature.

These methods allow for a deeper understanding of how *Beowulf* functioned both as a historical document and a literary masterpiece.

RESULTS

The analysis reveals that *Beowulf* served as a bridge between oral tradition and written literature in England. The poem’s structure, composed of over 3,000 lines of alliterative verse, demonstrates advanced poetic technique. Thematically, *Beowulf* embodies the ideal of the heroic code, where courage, loyalty, and reputation define a man’s worth. Linguistically, it preserves early forms of English vocabulary and syntax, providing a foundation for later literary development. Furthermore, *Beowulf*’s influence extended to later English writers who adapted epic and heroic ideals in new forms, including *The Faerie Queene* and *Paradise Lost*.

DISCUSSION

The study shows that *Beowulf* is not merely a tale of heroism but a reflection of the moral and cultural values of early England. It unites pagan traditions with emerging Christian ideals, symbolizing a transitional period in English history. The poem’s lasting impact lies in its universal themes of bravery, fate, and mortality—concepts that continue to resonate in modern literature. By preserving the linguistic and poetic beauty of Old English, *Beowulf* established a literary foundation upon which all later English poetry was built. Therefore, understanding *Beowulf* is essential to understanding the origins and evolution of English literary tradition.

REFERENCE

1.Alexander, Michael. *Beowulf: A Verse Translation.* London: Penguin Classics, 2003.

2.Greenfield, Stanley B., and Daniel G. Calder. *A New Critical History of Old English Literature.* New York: New York University Press, 1986.

3.Klaeber, Fr. (Ed.). *Beowulf and The Fight at Finnsburg.* 4th ed. Toronto: University of Toronto Press, 2008.

4.Tolkien, J.R.R. *Beowulf: The Monsters and the Critics.* Oxford: Oxford University Press, 1936.

5.Wrenn, C.L. *Beowulf: With the Finnesburg Fragment.* London: George G. Harrap & Co., 1953.

6.Abrams, M.H., and Geoffrey Galt Harpham. *A Glossary of Literary Terms.* Boston: Cengage Learning, 2015.

METHODOLOGICAL RECOMMENDATIONS FOR THE IMPLEMENTATION OF THE PROJECT APPROACH IN THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' COMPETENCE IN ACADEMIC WRITING IN ENGLISH

Elnara Fakhretdinovna Guliyeva
Senior Lecturer, Department of English Lexicology and Stylistics,
Samarkand State Institute of Foreign Languages

Abstract. This article presents methodological recommendations for implementing the project-based approach in developing students' competence in academic writing in English. Academic writing requires clarity, coherence, and critical reasoning—skills that often challenge English as a Foreign Language (EFL) learners. The project approach integrates research, collaboration, and process-oriented writing to provide authentic and engaging contexts for students. Based on both theoretical insights and classroom practice, the article outlines stages of project implementation, discusses pedagogical benefits and challenges, and provides practical strategies for integrating project work into academic writing instruction.

Keywords: project-based learning, academic writing competence, EFL instruction, learner autonomy, collaborative writing, process approach

1. Introduction

Developing competence in academic writing remains one of the most demanding aspects of English language learning, especially for EFL students at the tertiary level. Academic writing requires not only grammatical accuracy and vocabulary range but also higher-order thinking skills such as organization, synthesis, and argumentation (Hyland, 2019). Many students find academic genres unfamiliar, as they differ significantly from conversational or everyday writing.

To address this gap, contemporary pedagogical trends advocate for the use of project-based learning (PBL) - a student-centered methodology emphasizing inquiry, collaboration, and authentic outcomes. Within the context of academic writing, PBL encourages students to engage in meaningful research tasks that culminate in written projects such as reports, essays, and academic papers. These activities develop both linguistic and cognitive skills essential for academic success.

This article offers methodological recommendations for applying the project approach to develop students' academic writing competence in English. It synthesizes theoretical perspectives, classroom experiences, and practical guidance for educators seeking to integrate projects into academic writing curricula effectively.

2. Literature Review and Methodology

2.1. Theoretical Background

The foundations of project-based learning can be traced to John Dewey's (1938) and David Kolb's (1984) experiential learning theories, which emphasize active, reflective engagement with real-world problems. In language education, PBL supports communicative and task-based paradigms, enabling learners to use the target language for authentic communication (Stoller, 2006).

Project-based writing instruction aligns with the process approach to writing, which views writing as a recursive, developmental process involving planning, drafting, revising, and reflecting (Hyland, 2019). Through projects, learners experience writing as a purposeful activity rather than an isolated classroom task. Research indicates that integrating project work into EFL writing instruction enhances motivation, autonomy, and academic literacy (Beckett & Slater, 2020; Thomas, 2020).

Furthermore, Swales and Feak (2012) emphasize that writing in academic contexts requires not only mastery of linguistic forms but also understanding of disciplinary discourse conventions. The project approach provides opportunities for students to explore authentic academic genres, engage in inquiry, and produce written outcomes that mirror real-world academic communication.

2.2. Methodology

The methodological recommendations in this article are derived from both theoretical literature and practical classroom experience with upper-intermediate university students majoring in English. Over ten weeks, the project approach was implemented as part of an academic writing course. Students worked in groups of three or four, choosing topics relevant to their academic or professional interests.

The project cycle included the following stages:

1. Topic selection and planning
2. Research and data collection
3. Drafting and peer feedback
4. Teacher consultation and revision
5. Final written report and oral presentation

Throughout the process, the instructor functioned as a facilitator, providing linguistic scaffolding, guiding critical analysis, and supporting reflection. Student progress was evaluated through written drafts, peer feedback sessions, reflective journals, and final project submissions.

3. Discussion

3.1. Stages of Project Implementation

1. Topic Selection and Planning.

Students begin by choosing an academic topic aligned with their interests or disciplines. The teacher helps them formulate clear research questions and objectives, ensuring topics are feasible and focused. Planning includes identifying key resources and establishing a project timeline.

2. Research and Data Collection.

Students gather data from reliable sources, including academic articles, reports, and online databases. This stage reinforces essential academic skills such as paraphrasing, summarizing, and citing sources appropriately (Swales & Feak, 2012). The teacher introduces referencing systems (APA or MLA) and teaches students how to evaluate source credibility.

3. Drafting and Peer Collaboration.

Students work collaboratively to prepare sections of their written projects. Peer feedback sessions focus on content organization, argument strength, and clarity. As Stoller (2006) observes, collaboration encourages reflection and shared problem-solving, helping learners internalize effective writing strategies.

4. Teacher Feedback and Revision.

At this stage, the teacher provides formative feedback emphasizing logical coherence, cohesion, and academic tone. Revision is encouraged as an ongoing process, underscoring writing as a dynamic act of refinement (Hyland, 2019).

5. Presentation and Reflection.

Each project culminates in a final written report and an oral presentation. The latter reinforces communicative competence and provides an opportunity for students to defend their ideas, receive audience feedback, and reflect on their development as academic writers.

3.2. Pedagogical Benefits

Integrating the project approach into academic writing instruction yields several benefits. First, it promotes learner autonomy and responsibility, as students make decisions about content,

organization, and sources. Second, it enhances collaboration, fostering teamwork and negotiation of meaning. Third, the project's authentic and goal-oriented nature increases student motivation and engagement, which are critical to language learning success (Thomas, 2020).

Additionally, the project approach allows learners to see writing as a process of discovery. They move from gathering information to analyzing and synthesizing ideas, developing the analytical reasoning skills that academic writing demands (Beckett & Slater, 2020).

3.3. Challenges and Recommendations

Implementing project-based writing also presents challenges. Time constraints, uneven participation, and limited research skills can affect outcomes. Teachers may find it difficult to balance group and individual assessment. To address these issues, the following recommendations are suggested:

- Establish clear rubrics that assess both process (participation, drafts, revisions) and product (final written work).
- Conduct progress conferences to monitor individual contributions and guide student efforts.
- Provide language support sessions focused on citation, coherence, and academic vocabulary.
- Incorporate reflection journals where students evaluate their progress and collaboration.

Such strategies ensure balanced evaluation, promote accountability, and sustain motivation throughout the project.

Table 2. Potential Challenges and Recommended Solutions

Challenge	Recommendation
Unequal group participation	Assign rotating roles; use peer-assessment forms
Time constraints	Plan intermediate deadlines for drafts
Limited research skills	Provide database tutorials and model sources
Assessment difficulties	Combine group grade with individual reflection score

Results

The project-based approach demonstrated a positive impact on students' academic writing performance and attitudes. Comparative analysis of pre- and post-project writing samples revealed significant improvement in coherence, lexical precision, and overall structure. Students' use of linking devices and citation conventions became more consistent and accurate.

Qualitative data from student reflections showed heightened motivation and a sense of ownership in the writing process. Many participants reported feeling more confident when organizing arguments and integrating sources. Group collaboration also enhanced students' ability to negotiate meaning and engage in peer learning.

These outcomes align with findings from Hyland (2019) and Stoller (2006), who note that authentic, process-oriented instruction enhances both the quality of written output and learner engagement. The results suggest that the project approach effectively bridges the gap between theoretical writing instruction and practical application.

5. Conclusion

The integration of the project approach into academic writing courses represents a valuable pedagogical strategy for EFL contexts. It allows students to experience writing as a meaningful and communicative process rather than a mechanical exercise. By combining inquiry, collaboration, and reflection, the project approach nurtures academic literacy, critical thinking, and linguistic competence.

The methodological recommendations presented in this article highlight the importance of planning, scaffolding, and formative assessment in project implementation. Teachers are encouraged to adopt flexible, student-centered designs and to create opportunities for authentic research and writing experiences. Ultimately, the project approach contributes to shaping independent, reflective, and competent academic writers who can participate effectively in global academic discourse.

References

Beckett, G. H., & Slater, T. (2020). *Project-based learning and technology: A review of literature*. *The Asia-Pacific Education Researcher, 29*(1), 1–10. https://doi.org/10.xxxx/aper.2020.29.1.1

Dewey, J. (1938). *Experience and education*. Macmillan.

Hyland, K. (2019). *Second language writing* (3rd ed.). Cambridge University Press.

Kolb, D. A. (1984). *Experiential learning: Experience as the source of learning and development*. Prentice-Hall.

Stoller, F. L. (2006). Establishing a theoretical foundation for project-based learning in second and foreign language contexts. In G. H. Beckett & P. C. Miller (Eds.), *Project-based second and foreign language education: Past, present, and future* (pp. 19–40). Information Age Publishing.

Swales, J. M., & Feak, C. B. (2012). *Academic writing for graduate students: Essential tasks and skills* (3rd ed.). University of Michigan Press.

Thomas, J. W. (2020). *A review of research on project-based learning*. Buck Institute for Education.

FAN VA TA’LIMDA XALQARO STANDARTLAR: MUAMMO, YECHIM VA MILLIY TAJRIBAGA MOSLASHTIRISH YO‘LLARI

Dushayeva Nazokat Sharofiddinovna
Toshkent viloyati pedagogik mahorat markazi
“Tillarni o ‘qitish metodikasi” kafedrasi mudiri

Annotatsiya: Ushbu maqolada fan va ta’lim sohasida xalqaro standartlarni joriy etish jarayonida yuzaga kelayotgan muammolar, ularning ilmiy asoslangan yechimlari hamda mazkur standartlarni O‘zbekistonning milliy tajribasi va ta’lim amaliyotiga moslashtirish yo‘llari yoritiladi. Tadqiqot davomida qiyosiy tahlil, kontent tahlil va ekspert kuzatuv metodlaridan foydalanilgan. Maqola natijalari xalqaro standartlarni samarali integratsiya qilishda milliy sharoit, pedagogik an’analar, infratuzilma imkoniyatlari va zamonaviy metodik yondashuvlarning muhimligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: xalqaro standart, ta’lim integratsiyasi, milliy model, kompetensiya

Abstract: This article examines the challenges encountered during the implementation of international standards in the fields of science and education, as well as scientifically grounded solutions and approaches for adapting these standards to Uzbekistan’s national experience and educational practices. Comparative analysis, content analysis, and expert observation methods were employed. The findings demonstrate that effective integration of international standards requires consideration of national conditions, pedagogical traditions, infrastructural capacities, and modern methodological approaches.

Аннотация: В данной статье рассматриваются проблемы, возникающие при внедрении международных стандартов в области науки и образования, предлагаются научно обоснованные решения и пути адаптации этих стандартов к национальному опыту и образовательной практике Узбекистана. В исследовании использованы методы сравнительного анализа, контент-анализа и экспертного наблюдения. Результаты показывают, что для эффективной интеграции международных стандартов необходимо учитывать национальные условия, педагогические традиции, инфраструктурные возможности и современные методические подходы.

Globalizatsiya va raqamli iqtisodiyot davrida ta’lim tizimlarining sifatini oshirish, xalqaro standartlarga moslashtirish va zamonaviy kompetensiyalarni shakllantirish dolzarb vazifa hisoblanadi. Bugungi kunda fan va ta’lim sohasida xalqaro standartlar (PISA, TIMSS, PIRLS) milliy ta’lim tizimlarini baholash, rejalashtirish va rivojlantirishda muhim vosita sifatida xizmat qilmoqda. Xalqaro standartlar ta’lim jarayonining sifatini oshirish, o‘quvchi va o‘qituvchi kompetensiyalarini rivojlantirish, raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashga xizmat qiladi. O‘zbekiston sharoitida ham so‘nggi yillarda ta’lim tizimini modernizatsiya qilish va xalqaro

standartlarga moslashtirish masalalari dolzarb bo‘lib qolmoqda. Milliy o‘quv dasturlari va davlat ta’lim standartlarini joriy etishda o‘zbek olimlari quyidagi ishlarni amalga oshirgan:

- **Q. Qodirov** – ta’lim standartlarini milliy dasturlarga moslashtirish va o‘quvchilar kompetensiyalarini rivojlantirish masalalarini o‘rganadi;
- **M. Yo‘ldoshev** – xalqaro baholash tizimlari (PISA, TIMSS) natijalarini tahlil qilib, ularni O‘zbekiston sharoitida qo‘llash usullarini ishlab chiqadi;
- **N. Xasanova** – pedagogik jarayonda kompetensiyaga yo‘naltirilgan yondashuvni tatbiq etish va metodik ta’minotni takomillashtirish bo‘yicha ilmiy ishlar olib boradi;
- **Sh. Toshpulatov** – o‘qituvchilar malakasini oshirish va xalqaro standartlarga mos ta’lim strategiyalarini ishlab chiqish bo‘yicha tadqiqotlar qiladi. Xalqaro tajribada esa ta’lim tizimini standartlashtirish va baholash bo‘yicha ko‘plab ilg‘or yondashuvlar mavjud:
- **Finlandiya** – pedagogik erkinlik va innovatsion metodlarni milliy dasturlarga moslashtirish orqali yuqori o‘quv natijalari erishgan;
- **Singapur – STEM** ta’limi va raqamli texnologiyalarni xalqaro standartlar bilan uyg‘unlashtirish orqali kompetensiyaviy yondashuvni rivojlantirgan;
- **Kanada va Avstraliya** – ko‘p madaniyatli ta’lim muhitida milliy va xalqaro standartlarni integratsiya qilish orqali o‘quvchi muvaffaqiyatini oshirgan. Shu sababli, O‘zbekiston ta’lim tizimida xalqaro standartlarni milliy sharoitga moslashtirish, pedagogik jarayonni modernizatsiya qilish va kompetensiyalarni rivojlantirish dolzarb ilmiy va amaliy masala sifatida ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqola aynan shu masalalarning ilmiy tahliliga va yechimlar ishlab chiqishga qaratilgan.

1. Tadqiqot metodlari

Ushbu maqolada fan va ta’limda xalqaro standartlarni joriy etish jarayonini o‘rganish uchun quyidagi metodlar qo‘llanildi:

1. **Qiyosiy tahlil metodi** – xalqaro standartlar (PISA, TIMSS, PIRLS) va O‘zbekistonning milliy ta’lim standartlari, o‘quv dasturlari solishtirildi.
2. **Kontent tahlil** – milliy o‘quv dasturlari, davlat ta’lim standartlari va xalqaro reyting natijalari tahlil qilindi.
3. **Ekspert kuzatuv** – pedagoglar, metodistlar va ta’lim siyosati mutaxassislarining fikrlari va tavsiyalari o‘rganildi.
4. **Empirik tahlil** – ilmiy maqolalar, dissertatsiyalar va statistik ma’lumotlar asosida muammolar aniqlanib, yechimlar ishlab chiqildi.

2. Muammolar

Fan va ta’limda xalqaro standartlarni joriy etishda asosiy muammolar quyidagilardan iborat:

1. Milliy dasturlarga mos kelmasligi – xalqaro standartlar ko‘p bosqichli, kompetensiyaga yo‘naltirilgan bo‘lsa, milliy dasturlar nazariy yondashuvga asoslangan.

2. Maqsadga muvofiq yechimlar:

1. **Kompetensiyaga yo‘naltirilgan dasturlarni yaratish** – milliy o‘quv dasturlarini faqat nazariy bilim berishdan ko‘ra, o‘quvchi ko‘nikma va kompetensiyalarini rivojlantirishga yo‘naltirish; har bir fan bo‘yicha natija va kompetensiyalar aniq ko‘rsatilgan bo‘lishi kerak.
2. **Xalqaro standartlar bilan integratsiya** – PISA, TIMSS, PIRLS kabi xalqaro standartlar talablarini bosqichma-bosqich milliy dasturlarga qo‘shish; muammolarni hal qilish, tahlil qilish va amaliy ko‘nikmalarni o‘quv dasturiga kiritish.
3. **Pilot loyihalar orqali sinash** – dastlab kichik hududlarda yoki sinflarda yangilangan kompetensiyaga yo‘naltirilgan dastur sinash, natijalarni tahlil qilib, milliy sharoitga moslashtirish.
4. **O‘qituvchilarni tayyorlash** – pedagoglarga yangi yondashuvlar bo‘yicha trening va master-klasslar o‘tkazish, shunda ular kompetensiyaviy yondashuvni amalda qo‘llay oladi.

Natija:

O‘quvchilar faqat bilim emas, balki amaliy ko‘nikma va kompetensiyalarga ega bo‘ladi; milliy dasturlar xalqaro standartlar bilan uyg‘unlashadi va ta’lim tizimi sifat jihatidan raqobatbardosh bo‘ladi. O‘qituvchilar malakasi yetarli emasligi – zamonaviy pedagogik metodlar va xalqaro baholash tizimlari (PISA, TIMSS) yuqori kompetensiyalarni talab qiladi. Metodik bazaning

yetishmasligi – STEM, STEAM, kabi metodlarni qo‘llash uchun kerakli o‘quv-metodik majmualar mavjud emas. Raqamli infratuzilma cheklanganligi – elektron darsliklar, virtual laboratoriyalar va vositalari barcha hududlarda mavjud emas.

Yechimlar: Muammolarni bartaraf etish va xalqaro standartlarni samarali integratsiya qilish uchun quyidagi yechimlar taklif etiladi:

1. Kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish – o‘quv natijalari bilimdan ko‘nikmaga o‘tishi, o‘quvchi faoliyati markazida ta’limni tashkil etish.

2. O‘qituvchilar malakasini oshirish – mentorlik, mikro-o‘qitish, xalqaro onlayn kurslar va amaliy seminarlar orqali malaka oshirish.

3. Metodik ta’minotni yangilash – PBL, STEM/STEAM kabi zamonaviy metodlarni milliy sharoitga moslashtirish.

4. Raqamli ta’lim infratuzilmasini kuchaytirish – elektron darsliklar, virtual laboratoriyalar, AT texnologiyalari va interaktiv platformalarni joriy etish.

5. Bosqichma-bosqich joriy etish – keskin o‘zgarishlar o‘rniga, moslashuv davri bilan xalqaro standartlarni tatbiq qilish.

4. Milliy tajribaga moslashtirish yo‘llari

1. Milliy mentalitet va pedagogik an’analarni hisobga olish – jamoaviylik, ustoz-shogird tizimi va til xususiyatlarini integratsiya qilish.

2. Mahalliy kontent yaratish – barcha kompetensiyalar o‘zbek tilida va milliy materiallar bilan ishlanadi.

3. Hududiy moslashuv – qishloq va shahar sharoitlariga moslashtirilgan ta’lim modellari.

4. Fanlar kesimida moslashtirish – o‘zbek tili va adabiyot (PISA o‘qish savodxonligi), matematika (TIMSS), tabiiy fanlar (STEM laboratoriya standartlari) Bugungi kunda fan va ta’lim sohasida xalqaro standartlarni joriy etish va milliy ta’lim tizimiga moslashtirish dolzarb ilmiy va amaliy masala sifatida ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, asosiy muammolar quyidagilardan iborat: milliy o‘quv dasturlarining xalqaro kompetensiyaviy yondashuvga mos kelmasligi, o‘qituvchilarning zamonaviy pedagogik metodlar bo‘yicha malakasi yetarli emasligi, metodik bazaning cheklanganligi va raqamli infratuzilmaning yetarli emasligi. Ushbu muammolarni bartaraf etish va xalqaro standartlarni milliy sharoitga moslashtirish uchun quyidagi yechimlar taklif qilindi: kompetensiyaga yo‘naltirilgan milliy dasturlarni ishlab chiqish, o‘qituvchilarni doimiy malaka oshirish va mentorlik orqali tayyorlash, zamonaviy metodik resurslarni yaratish, raqamli infratuzilmani rivojlantirish hamda bosqichma-bosqich joriy etish orqali natijalarni monitoring qilish.

Loyiha asosida ishlab chiqilgan strategiyalar amalga oshirilganda, o‘quvchilar faqat nazariy bilimga emas, balki amaliy ko‘nikma va kompetensiyalarga ega bo‘ladi; o‘qituvchilar zamonaviy pedagogik yondashuvlarni samarali tatbiq etadi; ta’lim jarayoni interaktiv va sifatli bo‘ladi; milliy dasturlar xalqaro standartlar bilan uyg‘unlashadi va O‘zbekiston ta’lim tizimi sifat jihatidan raqobatbardosh bo‘ladi. Shu bilan birga, loyiha natijalari xalqaro tajribani milliy sharoitga moslashtirish, pedagogik jarayonlarni modernizatsiya qilish va kompetensiyalarni rivojlantirishga doir kelgusidagi tadqiqotlar uchun ham ilmiy asos yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yo‘ldoshev J., Usmonova S. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPI, 2020.

2. Hasanboev J. Pedagogika. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2019.

3. Xoshimov K., Matchonov S. Boshlang‘ich ta’lim metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.

4. G‘afforova T. Boshlang‘ich o‘qish va nutq o‘stirish metodikasi. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2021.

5. Shodmonov Q. Pedagogik kompetensiyalar va ularni rivojlantirish. – Toshkent, 2022.

6. Qodirova F., Abduqodirova M. Boshlang‘ich ta’limda interfaol metodlar. – Toshkent, 2020.

7. Sultonova D. Zamonaviy ta’lim texnologiyalari. – Toshkent, 2021.

8. Yo‘qubov A. Pedagogik innovatsiyalar asoslari. – Toshkent, 2019.

9. G‘ulomov A. Til o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Fan, 2017.
10. To‘xliyev B. O‘zbek tili o‘qitish metodikasi. – Toshkent, 2016.
11. Rahmonov N. Boshlang‘ich ta’limda kommunikativ yondashuv. – Buxoro, 2020.

AKADEMIK LITSEY O‘QUVCHILARINI LIDERLIK QOBILIYATINI NAMOYON ETILISHI

Suleymanov Baxoriddin Jumanazarovich-
Andijon viloyati akademik litsey o‘qituvchisi

Annotatsiya. Akademik litsey o‘quvchilarini liderlik qobiliyatini rivojlantirishning psixologik imkoniyatlarini belgilashda, uzoq muddatli rivojlanish yo’nalishini, samarali strategik harakatlarni yaratishga intilishi zarur bo’ladi.

Kalit so‘zlar. Liderlik qobiliyat, muloqot, texnologiya, metod, interfaol metodlar, loyiha, debat.

Amaliy jihatlar bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar, akademik litsey o‘quvchilarini liderlik qobiliyatini rivojlantirishning psixologik imkoniyatlarida individual va guruhiy ishlash usullarining samaradorligini ko‘rsatadi. Akademik litsey o‘quvchilarini liderlik qobiliyatini rivojlantirishning psixologik imkoniyatlari uchun maxsus ishlab chiqilgan mashg‘ulotlar ularning ijobiy tafakkur ko‘nikmalarini mustahkamlashga qaratilgan bo‘lib, bunda ular murakkab vaziyatlarda resurslarni safarbar qilish va muammolarni tizimli hal qilish usullarini o‘zlashtiradi. Ushbu amaliy yondashuv pedagogik jarayonda bo‘lajak o‘qituvchilarning ichki motivatsiyasini oshirishga va ularga stressli vaziyatlarda barqarorlikni ta’minlashga yordam beradi.

Akademik litsey o‘quvchilarini liderlik qobiliyatini rivojlantirishning psixologik imkoniyatlarining amaliy jihatlari o‘quv jarayonida innovatsion usullardan foydalanishni ham o‘z ichiga oladi. Ushbu jarayon talabalarning ijodiy tafakkurini faollashtirish va ularda muammolarni hal qilish uchun yangi yondashuvlarni ishlab chiqish imkoniyatini yaratadi. Akademik litsey o‘quvchilarini liderlik qobiliyatini rivojlantirishning psixologik imkoniyatlarini aniqlash va ulardan samarali foydalanish ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun individual yondashuvlar ishlab chiqiladi. Natijada, ularning o‘ziga bo‘lgan ishonchi ortadi va kasbiy faoliyatda stress omillariga nisbatan bardoshli bo‘lish qobiliyati shakllanadi.

Amaliy jihatlarni tadqiq etish davomida akademik litsey o‘quvchilarini liderlik qobiliyatini rivojlantirishning psixologik imkoniyatlaridan saboq olish va ularni kelgusida samarali qo‘llash uchun trening dasturlari tashkil etiladi. Bu dasturlar orqali talabalarga nafaqat stressni boshqarish usullari, balki muammolarni yechishda ijobiy fikrlashning o‘rni ham chuqur o‘rgatiladi. Akademik litsey o‘quvchilarini liderlik qobiliyatini rivojlantirish jarayonida ijobiy o‘zgarishlarni amalga oshirishga va o‘quvchilarga psixologik jihatdan sog‘lom muhitni ta’minlashga qodir bo‘ladi.

Shuningdek, amaliy jihatlar bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar, sanogen tafakkurning rivojlanishi uchun psixologik trening va diagnostika vositalarining integratsiyalashgan yondashuvlarini ishlab chiqish zarurligini ko‘rsatadi. Ushbu usullar akademik litsey o‘quvchilarini liderlik qobiliyatini rivojlantirish va salbiy emotsiyalarni boshqarishga o‘rgatadi. Akademik litsey o‘quvchilarini liderlik qobiliyatini rivojlantirishning psixologik imkoniyatlariga o‘z salohiyatlarini to‘liq namoyon qilish va pedagogik faoliyatda muvaffaqiyatga erishish imkonini yaratadigan asosiy vositalardan biri hisoblanadi.

Akademik litsey o‘quvchilarini liderlik qobiliyatini rivojlantirishning shaxsiy, ijtimoiy va kasbiy rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Ushbu omillar o‘qituvchilarning ta’lim jarayonida stress va murakkab vaziyatlarga nisbatan konstruktiv yondashuvlarni shakllantirishda asosiy mezon hisoblanadi. Shaxsiy xususiyatlar, masalan, o‘z-o‘zini anglash va o‘zini boshqarish qobiliyati, o‘qituvchilarning o‘z salohiyatlarini to‘liq namoyon etishlariga yordam beradi. Emotsional barqarorlik esa talabalarga pedagogik faoliyat davomida yuzaga keladigan qiyinchiliklarga bardosh berish va ularni samarali hal qilishda ko‘maklashadi.

Ijtimoiy omillar, xususan, jamoa bilan ishlash tajribasi va muloqot qobiliyatlari, akademik litsey o‘quvchilarini liderlik qobiliyatini rivojlantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ijtimoiy

koʻnikmalarni rivojlantirish orqali talabalar murakkab pedagogik vaziyatlarda jamoaviy yondashuvlarni ishlab chiqishga va oʻz oʻquvchilari bilan samarali muloqot oʻrnatishga qodir boʻladilar. Shuningdek, pedagogik faoliyatga motivatsiyaning darajasi barqaror shakllanishiga bevosita ta'sir qiladi. Motivatsiyasi yuqori boʻlgan talabalar stressli vaziyatlarga konstruktiv yondashadi va pedagogik jarayonni ijobiy natijalar bilan tashkil etishga intiladi.

Tashqi omillar ham sanogen tafakkur rivojlanishida muhim oʻrin tutadi. Bular orasida ta'lim muhitining sifati, oʻqituvchining rahbarlik uslubi va ta'lim texnologiyalarining zamonaviyligi ajralib turadi. Oʻquvchilar uchun qulay psixologik muhitning mavjudligi ularning stressga bardoshliligini oshirish va ijodiy tafakkur qobiliyatlarini rivojlantirish uchun zamin yaratadi. Tashqi ragʻbat omillari, masalan, oʻz yutuqlarining tan olinishi, oʻz maqsadlariga erishishda qoʻshimcha motivatsiya vazifasini bajaradi.

Ichki motivatsiya kuchli boʻlgan talabalar oʻz ehtiyojlarini chuqur anglaydi va ularga erishish uchun hissiy barqarorlikni saqlashga intiladi. Ushbu koʻrsatkich pedagogik faoliyatda muhim boʻlib, talabalarning murakkab vaziyatlarda qiyinchiliklarni yengib oʻtish va ijodiy qarorlar qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Emotsional barqarorlik ularga ichki intilishlarini boshqarish va oʻz resurslarini toʻgʻri safarbar qilish imkonini yaratadi. Ushbu bogʻlanish, ayniqsa, sanogen tafakkur shakllanishi jarayonida oʻzini ijobiy namoyon etib, talabalarning shaxsiy va kasbiy muvaffaqiyatlarini oshiradi. Ichki motivatsiyaning kuchayishi, talabalarni oʻz hissiy holatini samarali boshqarish va ichki resurslarini maksimal darajada ishga solishga undaydi. Natijada, ular pedagogik faoliyatda ijobiy yondashuvlarni shakllantirib, oʻzlariga boʻlgan ishonchni oshiradilar. Ushbu koʻrsatkich, shuningdek, boʻlajak oʻqituvchilarning kasbiy oʻsishida asosiy omil sifatida xizmat qiladi. Ushbu bogʻlanish sanogen tafakkur rivojlanishi uchun zarur boʻlgan hissiy va ichki barqarorlikni birgalikda ta'minlash imkonini beradi.

Foydalangan adabiyotlar.

1. Скрипкина А.В. Конкурентносп особность вуза как показатель эффективного имиджа // Культурная жизнь Юга России. - 2010. - №2.-С . 32-37.

2. Ковцев К.В. Мурманского Государственного Технического Университета (МГТУ). Экономика, Статистика и Информатика. №1. г 2013.20.

3. M.M.Parpieva, "Ta'lim tizimi sifatini oshirishda innovatsion faoliyat". Academic research in educational sciences volume 2 | ISSUE 1 | 2021 ISSN: 2181-1385 Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723.

4. Скрипина А.В. "Стратегия и механизмы формирования имиджа ВУЗОВ социокультурной сферы". Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора педагогических наук. Ставрополь – 2012.

INNOVATSION VA AN'ANAVIY TA'LIM USULLARINI INTEGRATSIYALASH ORQALI O'QUVCHILARDA KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISHNING SAMARALI YO'LLARI

Sherbo'tayeva Sevara Sharofiddin qizi
Jizzax shahar 28-umumiy o'rta ta'lim maktabining
oliy toifali geografiya fani o'qituvchisi
+998 93 300 86 47

Annotatsiya: Mazkur maqolada oʻquvchilarda kompetensiyalarni shakllantirish jarayonida innovatsion va an'anaviy ta'lim usullarini uygʻun qoʻllashning didaktik imkoniyatlari tahlil etilgan. Tadqiqot davomida zamonaviy axborot texnologiyalari hamda interaktiv yondashuvlarning oʻquvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish, muammoli vaziyatlarni hal etish va amaliy faoliyatga tayyorlashdagi roli oʻrganilgan. Shu bilan birga, an'anaviy oʻqitish metodlarining oʻzlashtirilgan bilimlarni mustahkamlash va tizimlashtirishdagi oʻrni yoritilgan. Innovatsion hamda an'anaviy metodlarning integratsiyasi ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish, oʻquvchilarning oʻquv motivatsiyasi va faolligini kuchaytirish bilan birga, ularning kompetensiyalarini har

tomonlama rivojlantirishga xizmat qilishi aniqlangan. Maqolada pedagoglar uchun dars jarayonida turli metodlarni uyg‘unlashtirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ham ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: kompetensiyaga yo‘naltirilgan ta’lim, innovatsion metodlar, an’anaviy usullar, metodlar uyg‘unligi, didaktik imkoniyatlar, interaktiv texnologiyalar, o‘quvchilarning rivojlanishi, ta’lim samaradorligi.

Hozirgi davrda ta’lim tizimi globallashuv jarayonlari, raqamli texnologiyalar jadal rivojlanishi, mehnat bozori va ijtimoiy hayotning tezkor o‘zgaruvchan talablari ta’sirida yangicha maqsad va vazifalarni ilgari surmoqda. Endilikda ta’lim jarayoni faqat nazariy bilimlarni o‘rgatish bilan cheklanmay, balki o‘quvchilarda olingan bilimlarni amaliy faoliyatda mustaqil qo‘llay olish, tanqidiy va ijodiy fikrlash, samarali muloqot qilish hamda jamoada hamkorlikda ishlash ko‘nikmalarini shakllantirishga yo‘naltirilgan. Shu boisdan kompetensiyaga yo‘naltirilgan ta’lim yondashuvi zamonaviy ta’lim strategiyalarining asosiy tamoyillaridan biri sifatida e’tirof etilmoqda.

Kompetensiyaga yo‘naltirilgan ta’lim (KYT) — bu o‘quvchilarning individual salohiyatini namoyon etish, ularni faol, mustaqil va ongli shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiluvchi ta’lim yondashuvidir. Mazkur yondashuv o‘quvchilarning real hayotiy vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish, mavjud bilimlarni amaliyotda qo‘llay olish hamda yangi sharoitlarga moslashish qobiliyatlarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan. KYTning asosiy maqsadi — o‘quvchining shaxsiy fazilatlari, intellektual salohiyati, bilim, ko‘nikma va malakalarini integrallashgan tarzda rivojlantirishdan iboratdir.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining Ta’lim, fan va madaniyat masalalari bo‘yicha tashkiloti (UNESCO) tomonidan ta’lim jarayonida shakllantirilishi lozim bo‘lgan asosiy kompetensiyalar qatoriga funksional savodxonlik, axborot va kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish, kreativ va tanqidiy fikrlash, shuningdek, ijtimoiy hamda madaniy muloqot yuritish ko‘nikmalari kiritilgan.

O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni (2020-yil) hamda “O‘zbekiston – 2030” strategiyasida ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, uning sifatini oshirish va o‘quvchilarda shaxsiy hamda ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirish ustuvor yo‘nalish sifatida belgilangan. Mazkur hujjatlarda zamonaviy ta’limning asosiy maqsadi sifatida o‘quvchilarda quyidagi kompetensiyalarni shakllantirish talabi ilgari surilgan:

tanqidiy va ijodiy fikrlash qobiliyati;

axborot bilan samarali ishlash ko‘nikmalari;

muloqot madaniyati va jamoada hamkorlikda faoliyat yuritish malakasi;

hayotiy vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish va mas’uliyatni o‘z zimmasiga olish kompetensiyasi.

Ushbu yo‘nalishlar ta’lim tizimining yangi bosqichda rivojlanishiga asos bo‘lib, o‘quvchilarni zamonaviy hayot talablariga mos raqobatbardosh shaxs sifatida tayyorlashga xizmat qiladi.

Shu bois, zamonaviy davr talablaridan kelib chiqib, ta’lim jarayonini faqat an’anaviy metodlar asosida tashkil etish endilikda yetarli bo‘lmay qoldi. Ta’lim jarayoniga innovatsion yondashuvlarni integratsiya qilish orqali o‘quvchilarda yuqorida qayd etilgan kompetensiyalarni shakllantirish zaruriyati yuzaga keldi.

An’anaviy o‘qitish usullari — ma’ruza, tushuntirish, savol-javob, amaliy mashqlar, mustahkamlash kabi metodlar — uzoq yillar davomida ta’lim jarayonining asosiy vositasi sifatida samarali qo‘llanib kelgan. Mazkur usullar o‘quvchilarda nazariy bilimlarning poydevorini yaratish, ularni tizimlashtirish, o‘zlashtirilgan materialni mustahkamlash va nazorat qilish jarayonida muhim o‘rin tutadi.

Biroq zamonaviy ta’limning asosiy vazifalari faqatgina bilimlarni o‘zlashtirish bilan cheklanmaydi. U o‘quvchilarning olgan bilimlarini real hayotiy sharoitlarda amaliy qo‘llay bilish, o‘z fikrini asosli tarzda himoya qilish, kreativ va tanqidiy yondashuv asosida muammolarga yechim topish qobiliyatlarini rivojlantirishni ham talab etadi. Shu sababli, innovatsion pedagogik texnologiyalar — interaktiv metodlar, loyiha asosida o‘qitish (Project-Based Learning, PBL), kvest

va o‘yinli texnologiyalar, shuningdek, raqamli ta’lim vositalaridan foydalanish — bugungi ta’lim jarayonining ajralmas qismiga aylandi.

Innovatsion metodlarning o‘ziga xos xususiyatlari:

1. O‘quvchini bilim oluvchi emas, bilim yaratuvchi sub’ekt sifatida ko‘rish;
2. Faol o‘rganish va muloqotni tashkil qilish;
3. Hayotiy vaziyatlar orqali ta’limiy faoliyatni reallashtirish;
4. Mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvga rag‘batlantirish.

An’anaviy metodlarning ustunliklari:

1. Mantiqiy tizimlilik va metodik ketma-ketlikni saqlash;
2. Fundamental nazariy bilimlarni shakllantirish;
3. Dars jarayonini qat’iy tartib asosida boshqarish imkoniyati.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatmoqdaki, an’anaviy va innovatsion usullarni uyg‘unlashtirib qo‘llash:

1. Darsda o‘quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi;
2. O‘zlashtirish darajasini oshiradi;
3. O‘quvchilarning qiziqishini kuchaytiradi;
4. Shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantiradi.

Masalan, bir mavzuning kirish qismida an’anaviy izohlash va savol-javob usuli qo‘llansa, rivojlantirish bosqichida loyiha usulidan, mustahkamlashda esa refleksiya va amaliy topshiriqlardan foydalanish dars samaradorligini sezilarli oshiradi.

Kompetensiyaga yo‘naltirilgan ta’lim o‘quvchi shaxsini rivojlantirishda integratsiyalashgan yondashuvni taqozo etadi.

Bunda ta’limning mazmuni, shakli va metodlari o‘zaro bog‘liq va uyg‘un bo‘lishi shart. Pedagogik nazariyada ta’kidlanishicha (Vygotskiy, Leontev, Bruner va boshqalar), shaxsning rivojlanishi jarayoni faoliyat va muloqot asosida ro‘y beradi. Demak, metodlar ham o‘quvchilarning bilim olishi, muloqotda bo‘lishi va mustaqil faoliyatini ta’minlovchi tarzda tanlanishi kerak.

Keng qo‘llanilayotgan innovatsion metodlar:

- **Kichik guruhlarda ishlash**
- **Aqliy hujum**
- **Rol o‘ynashli o‘yinlar**
- **Klaster texnologiyasi**
- **Loyiha asosida o‘qitish**
- **Case-study (muammoni hal qilish metodi)**
- Raqamli o‘quv platformalaridan foydalanish (Quizlet, Kahoot, Moodle va boshqalar).**va boshqalar).**

“Aqli Ta’lim jarayonida har bir metod o‘ziga xos o‘rin tutadi va o‘quvchilarning bilish faoliyatiga turlicha ta’sir ko‘rsatadi. Masalan:

1. Kichik guruhlarda ishlash metodi. 5-sinf tabiiy fanlar darsida “Atmosfera qatlamlari” mavzusi o‘rganilmoqda. O‘quvchilar 4-5 kishilik guruhlarga bo‘linadi. Har bir guruhga atmosfera qatlamlari - troposfera, stratosfera, mezosfera va termosfera - bo‘yicha ma’lumot tayyorlash vazifasi beriladi. Guruh a’zolari birgalikda materialni o‘rganib, mini-prezentatsiya tayyorlaydi va taqdim etadi.

Didaktik maqsad: Hamkorlikda o‘rganish, o‘zaro fikr almashish va faol muloqot orqali bilimlarni chuqurlashtirish va mustahkamlash.

2. “Aqliy hujum” metodi. 8-sinf geografiya darsida “Iqlim o‘zgarishi sabablari va oqibatlari” mavzusida o‘quvchilardan imkon qadar ko‘proq sabablarni sanab o‘tish so‘raladi. Dars jarayonida har bir taklif qabul qilinadi va hech biri tanqid qilinmaydi. Keyinchalik o‘quvchilar guruhlarga bo‘linib, eng muhim va asosiy sabablarni ajratib oladilar.

Didaktik maqsad: Muammoni turli nuqtai nazardan tahlil qilish, fikr almashish va ijodiy yondashuvni rivojlantirish.

3. Rolli o‘yinlar metodi. Geografiya darsida “Yer sharining iqlim zonalari bo‘yicha sayohat” mavzusida rolli o‘yin tashkil etiladi. Har bir guruh ma’lum iqlim mintaqasidagi - ekvatorial, mo‘tadil yoki arktik - aholi vakili, dehqon, sayyoh yoki ob-havo mutaxassisi rolini bajaradi. Guruh a’zolari o‘z hududining iqlim sharoiti, kiyim-kechak, turmush tarzi va uchraydigan muammolar haqida ma’lumot beradilar.

Didaktik maqsad: Iqlim zonalarini farqlashni o‘rganish, inson faoliyatini geografik sharoitga moslashtirishni tushunish va muloqot hamda jamoada ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish.Tabiiy fanlar integratsiyasi: “Tabiatdagi suv aylanishi” O‘quvchilar bug‘lanish, kondensatsiya, yog‘ingarchilik, daryo, okean, bulut, quyosh kabi rollarni bajaradi. Ular o‘z o‘rnini tushuntirib, aylanishni jonli ko‘rsatadi. Didaktik maqsad: Suv aylanishi jarayonini tushunish, ekologik tafakkurni shakllantirish va guruhda ishlash kompetensiyasini rivojlantirish.

4. “Klaster” texnologiyasi. Geografiya darsida “Vulqon otilishi” mavzusida o‘quvchilar turli rollarni bajaradilar: magma, lava, yer po‘sti, gazlar, aholi va olim kabi. Sahna jarayonida vulkan faollashuvi, otilishi va uning oqibatlari vizual tarzda namoyish etiladi.

5. **Tabiiy fanlar bo‘yicha umumlashtiruvchi sahna: “Ekotizim ishtirokchilari”.** Har bir o‘quvchi o‘simlik, o‘txo‘r, yirtqich, parazit, qush, mikroorganizmlar, suv yoki quyosh nuri kabi rollarni ijro etadi. Sahna jarayonida ekotizimdagi energiya oqimi, modda aylanishi va tabiiy muvozanat harakatlar va dialoglar orqali jonlantiriladi.

Didaktik maqsad: Ekotizim elementlari o‘rtasidagi bog‘liqlikni tushunish, o‘quvchilarda ekologik fikrlash va tizimli yondashuvni rivojlantirish.

6. Loyiha asosida o‘qitish. 9-sinfda “Ekologik muammolar va ularning yechimlari” mavzusida loyiha tayyorlash. O‘quvchilar kichik guruhlarga bo‘linib, o‘z hududidagi ekologik muammo va uni hal qilish bo‘yicha loyiha ishlab chiqadilar. Didaktik maqsad: Mustaqil o‘rganish, muammoni aniqlash va yechim ishlab chiqish ko‘nikmalarini shakllantirish.

7. Raqamli o‘quv platformalaridan foydalanish (Quizlet, Kahoot, Moodle va boshqalar).Ingliz tili darsida o‘qituvchi Kahoot platformasi orqali “Vocabulary quiz” o‘tkazadi. Har bir savol uchun raqobat asosida ball beriladi va g‘oliblar belgilanadi. Didaktik maqsad. Bilimlarni qiziqarli va interaktiv shaklda mustahkamlash.

Mazkur metodlar o‘quvchilarda nafaqat nazariy bilimlarni mustahkamlashga, balki mustaqil fikrlash, ijodkorlik, hamkorlik, muammoni hal etish va samarali kommunikatsiya ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ular zamonaviy darslarni jonlantirib, o‘quvchilarning ta’limga bo‘lgan motivatsiyasini oshirishga yordam beradi.

Innovatsion va an’anaviy usullarni uyg‘unlashtirish orqali o‘quvchilarning kompetensiyalarini rivojlantirishning didaktik imkoniyatlari yuqori ekanligi aniqlangan. Olingan natijalar asosida quyidagi asosiy xulosalar chiqarildi.

Ushbu metodlar o‘quvchilarda nafaqat nazariy bilimlarni mustahkamlashga, balki mustaqil fikrlash, ijodkorlik, hamkorlik, muammoni hal etish va samarali kommunikatsiya ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ular zamonaviy darslarni jonlantirib, o‘quvchilarning ta’limga bo‘lgan motivatsiyasini oshirishga yordam beradi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, innovatsion va an’anaviy usullarni uyg‘unlashtirish ta’lim jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi hamda o‘quvchilarning kompetensiyalarini har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiladi. Innovatsion metodlar, jumladan, klaster texnologiyasi, brainstorming, interaktiv muloqot va raqamli platformalar, o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, ijodiy qaror qabul qilish va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini kuchaytiradi. Shu bilan birga, an’anaviy metodlar — ma’ruza, savol-javob, taqdimotlar — nazariy bilimlarni tizimlashtirish va mustahkamlashda o‘zining ahamiyatini saqlab qoladi.

Innovatsion va an’anaviy metodlarning uyg‘un qo‘llanilishi o‘quvchilarning ta’limga bo‘lgan motivatsiyasini oshirish, faolligini kuchaytirish hamda bilimlarni amaliyotda qo‘llash ko‘nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi. Shuningdek, pedagoglarning moslashuvchanligi va metodlarni darsning maqsadiga hamda o‘quvchilarning individual ehtiyojlariga muvofiq tanlashi ta’lim jarayonining samaradorligini yanada oshirishga yordam beradi.

Barcha kompetensiyalarning kompleks rivojlanishi (bilimiy, ijtimoiy, kommunikativ, amaliy) uchun innovatsion va an’anaviy metodlarning uyg‘unligi muhim ahamiyatga ega bo‘lib, o‘quvchilarning ijtimoiy va amaliy faolligini oshiradi.

Bundan tashqari, o‘quvchilarning individual o‘rganish sur’ati va qobiliyatlarini hisobga olish, ta’limda differentsial yondashuvni qo‘llash hamda metodlarni bir-birini to‘ldiruvchi tarzda tanlash - o‘qitishning yuqori samaradorligini ta’minlaydi. Bu jarayonda interaktiv metodlar, o‘quvchilarning fikrlarini erkin ifodalash imkoniyatini yaratib, ularni o‘z-o‘zini rivojlantirishga undaydi. Shu bilan birga, an’anaviy metodlar, mustahkamlash va nazorat vositasi sifatida — bilimlar bazasini yaratishda o‘z ahamiyatini saqlaydi.

Shu boisdan, ta’lim jarayonida eng samarali natijalarga erishish uchun innovatsion va an’anaviy metodlarning uyg‘un modellarini ishlab chiqish zarur. Bunday modellarning yanada mukammallashuvi va amaliy tajribalarda keng qo‘llanilishi o‘quvchilarda ko‘nikmalarni to‘liq rivojlantirishga yordam beradi.

Kelgusida, ta’limda innovatsion va an’anaviy metodlarning uyg‘unlashtirilgan yondashuvini yanada chuqurroq o‘rganish, uning samaradorligini baholash va takomillashtirish zarur. Buning uchun pedagogik amaliyotda bu metodlarni birlashtirgan holda tajriba o‘tkazish va ularni turli o‘quv guruhlari, turli mavzular asosida sinovdan o‘tkazish talab etiladi.

Shuningdek, o‘quvchilarning kompetensiyalarini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalar va an’anaviy yondashuvlarni uyg‘unlashtirish, ta’lim tizimining kelajakdagi rivojlanishining muhim asosidir. Bu o‘z navbatida, o‘quvchilarning barcha kompetensiyalarini kompleks tarzda rivojlantirishga xizmat qiladi, ta’lim sifatini yanada oshiradi va o‘quvchilarning hayotiy kompetensiyalarini ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Jo‘raeva G‘. (2019). *Zamonaviy dars: kompetensiyaviy yondashuv asosida.* Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti.
2. Abduqodirov A. (2020). *Didaktika: Nazariya va amaliyot.* Toshkent: Fan.
3. Karimova D. (2021). “An’anaviy va zamonaviy ta’lim yondashuvlari”, *Ilm-fan va taraqqiyot*, №4, 33–36.
4. Qodirov S. (2022). “Innovatsion metodlar orqali kompetensiya rivoji”, *Ta’lim va innovatsiyalar,* №3, 45–49.
5. OECD (2018). *The Future of Education and Skills: Education 2030.* Paris: OECD Publishing. https://www.oecd.org
6. UNESCO (2021). *Reimagining Our Futures Together: A New Social Contract for Education.* Paris: UNESCO Publishing.
7. Murodova N. (2022). “Kompetensiyaga asoslangan ta’limda dars metodikasining o‘rni”, *Ta’lim texnologiyalari*, №2, 25–30.
8. Shamsiyev B. (2020). *Interaktiv metodlar orqali ta’lim samaradorligini oshirish.* Toshkent: Yangi asr avlodi.
9. Anderson L. W., & Krathwohl D. R. (2001). *A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom’s Taxonomy of Educational Objectives.* New York: Longman.
10. Shodmonova M. (2018). “Didaktik yondashuvlar va ta’lim texnologiyalari”, *Pedagogik izlanishlar jurnali,* №1, 12–18.

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENSIYASINI PEDAGOGIK KOUCHING VOSITASIDA TAKOMILLASHTIRISH METODIKASI

Akramova Zuxra Botir qizi
Jizzax davlat pedagogika universiteti Tayanch doktoranti,
Telefon: +998(90) 297-80-85
ORCID: https://orcid.org/0009-0001-0320-7766
E-mail: fotimazuxra0@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada pedagogik kouchingning bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishdagi o‘rni haqida fikr yuritilib, kouching metodikasi bo‘lajak o‘qituvchilarda o‘z ustida ishlashga nisbatan motivatsiya, tanqidiy fikrlash va o‘zgarishga tayyorgarlik kabi jihatlarni qamrab olganligi ta’kidlangan.

Kalit so‘zlar: pedagogik kouching; o‘qituvchi tayyorlash; kasbiy kompetensiyalar; GROW modeli; bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari; refleksiv fikrlash; o‘qituvchi tayyorlashda kouching.

Аннотация: В статье рассматривается роль педагогического коучинга в развитии профессиональных компетенций будущих учителей начальных классов. Подчёркивается, что методика коучинга охватывает такие аспекты, как мотивация к саморазвитию, критическое мышление и готовность к изменениям у будущих педагогов.

Ключевые слова: педагогический коучинг; подготовка учителей; профессиональные компетенции; модель GROW; будущие учителя начальных классов; рефлексивное мышление; коучинг в подготовке учителей.

Abstract: This article discusses the role of pedagogical coaching in developing the professional competencies of prospective primary school teachers and emphasizes that the coaching methodology encompasses aspects such as motivation for self-improvement, critical thinking, and readiness for change in future teachers.

Keywords: pedagogical coaching, teacher education, professional competencies, GROW model, prospective primary school teachers, reflective thinking, coaching in teacher training.

Kirish

Zamonaviy ta’lim tizimida sodir bo‘layotgan tub o‘zgarishlar boshlang‘ich sinf o‘qituvchisiga yuqori kasbiy kompetensiyalarni egallashni talab qilmoqda. O‘qituvchidan nafaqat an’anaviy bilim va ko‘nikmalar, balki reflektiv fikrlash, kommunikatsion madaniyat, tashabbuskorlik, jamoa bilan ishlash va muammolarni hal qila olish qobiliyatlari talab etilmoqda.

Ushbu ehtiyojlardan kelib chiqib, so‘nggi yillarda xorijiy va mahalliy amaliyotda pedagogik kouchingga bo‘lgan qiziqish ortib bormoqda. Kouching — bu o‘qituvchining ichki salohiyatini ochib berish, o‘z ustida ishlashga motivatsiya berish va kasbiy kompetensiyalarni bosqichma-bosqich rivojlantirishga xizmat qiluvchi o‘zaro hamkorlikdagi metodik jarayondan biri sifatida e’tirof etilmoqda (Whitmore, 2009; Parslow & Ray, 2003).

Jumladan, John Whitmore tomonidan ishlab chiqilgan GROW modeli o‘qituvchining kasbiy rivojlanishini to‘rtta muhim bosqichda tashkil etishni taklif etadi: **Goal** (maqsad), **Reality** (reallik), **Options** (imkoniyatlar) va **Will** (iroda yoki harakat rejasi). Bu model asosida qurilgan kouching metodikasi bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy o‘sishini strategik rejalashtirish, nazorat qilish va qo‘llab-quvvatlashga imkon beradi.

Tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, pedagogik ta’lim yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalarning kasbiy kompetensiyalarini samarali shakllantirishda an’anaviy yondashuvlar yetarli samara bermayotgani, shu sababli, pedagogik kouching asosida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish metodikasini ishlab chiqish hamda amaliy jihatdan sinovdan o‘tkazishni talab qiladi.

Nazariy asoslar

Pedagogik kouching — bu shaxsning ichki salohiyatini ochishga, mustaqil qaror qabul qilish, o‘z ustida ishlash va kasbiy kompetensiyalarni bosqichma-bosqich rivojlantirishga yo‘naltirilgan strategik pedagogik hamkorlik jarayonidir (Parslow & Ray, 2003). Bu metodika ko‘proq o‘rgatuvchi emas, balki yo‘l ko‘rsatuvchi, fikrlash va harakat qilishga undovchi sifatida faoliyat yuritadigan kouch orqali amalga oshiriladi.

“Coaching a do ya” nomli manbada qayd etilishicha, kouching — bu jarayonga yo‘naltirilgan, ijobiy muhitda bo‘ladigan, har ikki tomonning o‘zaro ishonchiga asoslangan o‘quv modeli bo‘lib, uni an’anaviy pedagogik yondashuvlardan ajratib turadigan jihat aynan o‘quvchining (yoki talabaning) faol ishtirokchi sifatida ko‘rilishidir.

Jahon miqyosida eng samarali kouching modellaridan biri bu **John Whitmore** tomonidan ishlab chiqilgan **GROW modeli** bo‘lib, u to‘rtta asosiy bosqichdan iborat: **Goal** (maqsadni aniqlash), **Reality** (haqiqiy holatni tahlil qilish), **Options** (mumkin bo‘lgan yechimlarni aniqlash) va **Will** (ancha qat’iy va konkret harakat rejasini belgilash) (Whitmore, 2009).

Yechimga yo‘naltirilgan kouching yondashuvi (de Shazer; de Jong & Berg; Greene & Grant) kouching suhbatini natijaga yo‘naltirilgan, ixcham va vaqt samarador shaklda tashkil etishni taklif etadi. Pemberton (2006) bu yondashuvni **STARTED** karkasi (Set up, Tangibles, Assumptions, Reality Bites, Targeting, Emergent Solutions, Delivery) orqali amaliylashtiradi; har bir bosqich “fikr/harakat” hamda “qo‘llab-quvvatlash/chaqiriq” tenglamasidagi aniq rolga ega. Shu tariqa GROW (Goal-Reality-Options-Will) qaror tuzilmasi STARTED bilan integratsiyalanib, suhbatning **mazmun** (yechimni topish) va **jarayon** (muvozanatli yordam va chaqiriq) sifatlarini birlashtiradi (Pemberton, 2006).

Ushbu model asosida olib boriladigan pedagogik kouching bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini maqsadli va bosqichma-bosqich rivojlantirish imkonini beradi. Ayniqsa, kommunikatsiya, refleksiya, hamkorlikda ishlash va muammolarni hal qilish kabi yumshoq kompetensiyalarni shakllantirishda kouching yondashuvi muhim ahamiyat kasb etadi (Nurimbekova, 2022).

Boshqa tadqiqotlar, jumladan, “Amplifying teachers’ voices…” nomli maqolada ham kouching jarayonining o‘qituvchilar motivatsiyasi va reflektiv fikrlash qobiliyatini oshirishdagi samarali jihatlari aniqlangan. Maqolada ko‘rsatilishicha, samarali kouching jarayoni o‘qituvchilarni o‘z pedagogik amaliyotlarini mustaqil tahlil qilishga undaydi, bu esa ularda metakognitiv kompetensiyalarni rivojlantiradi.

Shuningdek, ko‘plab tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, kouching o‘qituvchining o‘z ishiga nisbatan ongli yondashuvi, innovatsion fikrlashi, mas’uliyat hissi va kasbiy o‘sishga bo‘lgan motivatsiyasini kuchaytiradi (Dubinenkova, 2020; Coaching in Diversity, 2018).

Shu boisdan, pedagogik kouching nafaqat o‘quv jarayonida, balki o‘qituvchini tayyorlashda ham muhim metodik yondashuv sifatida qaralmoqda. Bu model yordamida talabaning shaxsiy va kasbiy salohiyatini rivojlantirishga yo‘naltirilgan individual yondashuvlar orqali samaradorlikka erishish mumkin.

1. Adabiyotlar tahlili va metodologiya

So‘nggi yillarda ta’lim sohasida kouching yondashuvi o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishini ta’minlashda samarali metodik vosita sifatida e’tirof etilmoqda. Pedagogik kouching an’anaviy ustozlik va mentorlikka nisbatan ko‘proq o‘qituvchining ichki salohiyatini ochish, o‘z-o‘zini anglash va reflektiv tahlil asosida rivojlanishiga yo‘naltirilgan murabbiylik jarayoni hisoblanadi (Parslow & Ray, 2003; Maksimov, 2004).

Ushbu yondashuvning nazariy asoslarini John Whitmore tomonidan ishlab chiqilgan **GROW modeli** tashkil etadi. Mazkur model (Goal – maqsad, Reality – real holat, Options – imkoniyatlar, Will – iroda/harakat rejasini belgilash) pedagogik amaliyotda aniq maqsadlarga yo‘naltirilgan, bosqichma-bosqich rivojlantirish strategiyasini taqdim etadi (Whitmore, 2009). Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, GROW modeli orqali o‘qituvchilar o‘z kasbiy faoliyatini ongli ravishda rejalashtirishi, muammolarni tahlil qilishi va shaxsiy rivojlanishga qadam qo‘yishi mumkin (Nurimbekova, 2020).

Bundan tashqari, bir qancha tadqiqotlarda pedagogik kouchingning amaliy ahamiyati chuqur tahlil qilingan. Masalan, **Dubinenkova (2021)** kouchingning o‘qituvchilarda ijodiy fikrlash, tashabbuskorlik va qaror qabul qilish qobiliyatlarini shakllantirishdagi ijobiy ta’sirini ko‘rsatadi. **“Amplifying teachers’ voices in the coaching partnership: An inductive exploration of teacher motivation and perceived learning” (2022)** maqolasida esa kouching jarayoni o‘qituvchilarning motivatsiyasi va reflektiv fikrlash salohiyatini oshirishda muhim rol o‘ynashi ta’kidlanadi. Bu esa metakognitiv kompetensiyalar shakllanishiga xizmat qiladi.

Nurimbekova (2022) ham o‘z tadqiqotida pedagogik kouching boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida kommunikatsiya, refleksiya, sinfni boshqarish kabi soft skills (yumshoq ko‘nikmalar) rivojlanishiga olib kelishini kuzatgan. Bu holat o‘qituvchining o‘z ustida ishlash motivatsiyasi va kasbiy refleksiyasini kuchaytiradi.

Shuningdek, **Zubova va Parkhomenko (2020)**, **Parslo & Ray (2003)** kabi tadqiqotchilar kouchingni pedagogik texnologiya sifatida baholab, uning yordamida o‘qituvchilarda o‘z ustida ishlash madaniyati, muloqot strategiyasi va konstruktiv baholash kompetensiyalari shakllanishini ta’kidlaydilar.

Ko‘rilgan adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, pedagogik kouching o‘qituvchi tayyorlash jarayonida innovatsion va samarali yondashuv bo‘lib, u boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini kompleks rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bois ushbu maqolada keltirilgan metodika – GROW modeliga asoslangan pedagogik kouching – zamonaviy o‘qituvchi tayyorlashda muhim nazariy va amaliy asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Ushbu tadqiqot **amaliy-tajribaviy xarakterga ega bo‘lib**, unda pedagogik kouching asosida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish metodikasi ishlab chiqiladi va amaliyotda sinovdan o‘tkaziladi. Tadqiqotning nazariy-metodologik asosini **konstruktiv yondashuv**, **shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim konsepsiyasi** hamda **kouching metodologiyasi** tashkil etadi (Whitmore, 2009; Parslow & Ray, 2003; Dubinenkova, 2020).

Kouching metodikasi **John Whitmore tomonidan ishlab chiqilgan GROW modeli** asosida quriladi. Metodik jarayon quyidagi bosqichlarni o‘z ichiga oladi:

1. **Goal (Maqsad)**: Har bir talaba bilan individual suhbat o‘tkazilib, ularning qisqa va uzoq muddatli kasbiy maqsadlari aniqlashtiriladi.
2. **Reality (Reallik)**: Talabalarning mavjud kompetensiyalari diagnostika qilinadi — o‘zini baholash varaqalari, savolnomalar va reflektiv yozuvlar yordamida.
3. **Options (Imkoniyatlar)**: Talabalarning rivojlanishi uchun mavjud strategiyalar, metodik vositalar va o‘quv faoliyatidagi variantlar ishlab chiqiladi. Shu bosqichda mini-loyihalar, amaliy topshiriqlar va kichik guruhlar faoliyati tashkil etiladi.
4. **Will (Iroda va reja)**: Har bir talaba uchun yakka tartibdagi rivojlanish rejasi ishlab chiqilib, haftalik monitoring va refleksiya asosida nazorat qilinadi.

Ma’lumot yig‘ish vositalari sifatida quyidagilar tanlanadi:

- **Kompetensiyalar diagnostikasi testi** (o‘zlashtirish, refleksiya, muammoli vaziyatlar bilan ishlash),
- **Reflektiv kundaliklar**,
- **Audio yozuvlar** (kouching sessiyalaridan),
- **So‘rovnomalar va o‘zini baholash shakllari**.

Tahlil usuli sifatida sifatli kontent-tahlil va deskriptiv statistikalar asosida ishtirokchilarning kouchinggacha va undan keyingi kompetensiya darajalari solishtiriladi. Shuningdek, talabalarning yozma va og‘zaki mulohazalari ham tahlil qilinib, kouching jarayoni ta’sirining subyektiv bahosi aniqlashtiriladi.

2. Muhokama

Tadqiqot davomida maxsus ishlab chiqilgan diagnostik so‘rovnoma asosida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyalari baholanadi. So‘rovnoma quyidagi bloklardan iborat bo‘ladi:

- umumiy ma’lumotlar (yosh, jins, amaliyot tajribasi),
- pedagogik kouching haqidagi bilim darajasi,

• kasbiy kompetensiyalarni 5 ballik tizimda o‘z-o‘zini baholash,
• kouchingning amaliy foydasi haqidagi subyektiv fikrlar,
• kompetensiyalarni rivojlantirishga oid ehtiyojlar va takliflar.

Masalan, so‘rovnomadagi 7-savolda ishtirokchilardan quyidagi ko‘nikmalarni baholash so‘ralgan:

T/r 7. Ko‘nikma/Sifatlar (1– juda past; 5 – juda yuqori):
• Darsni interfaol metodlar asosida rejalashtirish
• Sinfni boshqarish va ijobiy muhit yaratish
• O‘z darsini tahlil qilish va refleksiya yuritish
• O‘z-o‘zini baholash va rivojlantirish

Sessiyalar **mikro-kouching** formatida o‘tkazildi (5–10 daqiqa, ko‘pincha darsdan keyin yoki koridorda). Har uchrashuvdan **bitta aniq harakat** chiqishi shart (“Bugundan boshlab qanday **bitta narsani** boshqacha qilasiz?”). Harakat hajmi va ishonch darajasi **1–10 shkalada** aniqlanib, “Nimani qilsak bu ishonch 1 punktga oshadi?” kabi savollar bilan qo‘llab-quvvatlandi. Suhbatlar **o‘z vaqtida** va norasmiy o‘tkazilgani talaba qayta-qayta yordam izlash ehtiyojini kamaytiradi.

STARTED bo‘yicha namunaviy savollar (chek-list sifatida):

- *Set up:* “Bugun suhbatdan qanday natija kutyapsiz?”
- *Tangibles:* “Vaziyat sizning ko‘zingiz bilan qanday?”
- *Assumptions:* “Bu yerda qaysi taxminlaringiz ishni toraytirayotgan bo‘lishi mumkin?”
- *Reality Bites:* “Muammo qachon **bo‘lmaydi**? Qaysi holatlarda yengillashadi?”
- *Targeting:* “Siz uchun hozir eng mos va **real** maqsad nima?”
- *Emergent Solutions:* “Oldingi tajribangizdan qaysi kuchli tomonlarni bu yerda ishga sola olasiz?”
- *Delivery:* “1 hafta ichida qilinadigan eng kichik qadam?” — “Ishonchingiz necha ball?” — “+1 ball uchun nima qo‘shamiz?”

3. Natijalar

Kouching dasturi asosida o‘tkazilgan tajriba natijalari talabalarning kasbiy kompetensiyalarida sezilarli ijobiy o‘zgarishlarni ko‘rsatadi. Tadqiqotning boshlanishida ishtirokchilarning ko‘pchiligida (87%) refleksiya, muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish, dars jarayonini rejalashtirishda tizimlilik kabi kompetensiyalarda past yoki o‘rta daraja qayd etiladi. Dastur yakunida esa talabalarning 73% ida bu kompetensiyalar yuqori darajada namoyon bo‘ladi.

Norasmiy va **fokuslangan** suhbatlar (ko‘pincha **bir martalik**) talabada **insayt** uyg‘otadi; aynan shu ichki ko‘rish o‘zgarishi xatti-harakatni o‘zgartirishga olib keladi. Natijada “yordamga qayta kelish” soni kamayadi, chunki talaba kerakli e’tiborni **o‘z vaqtida** oladi

Quyida GROW modelining har bir bosqichi asosida kuzatilgan o‘zgarishlar ko‘rsatiladi:

1. Goal **bosqichi (Maqsadni belgilash)**

Talabalar dastlab o‘zlarining kasbiy yo‘nalishlari haqida yetarli darajada aniq tasavvurga ega emas edilar. Kouching orqali ular real va qisqa muddatli maqsadlar (masalan, “dars ishlanmalarni mustaqil tuzish”, “sinf muhitini boshqarish”) bilan uzoq muddatli maqsadlar (“yuqori sinflarda ishlashga tayyorlik”, “o‘z metodikasini ishlab chiqish”)ni farqlashni o‘rgandilar.

2. Reality **bosqichi (Haqiqiy holatni baholash)**

Reflektiv kundaliklar va o‘zini baholash natijalari shuni ko‘rsatdiki, talabalar ko‘pchilik kasbiy ko‘nikmalarini nazariy jihatdan bilsalar-da, amaliyotda qo‘llashda muammolarga duch kelishgan. Bu bosqichda ular real vaziyatlarni tan olish, xatolarini ochiq baholash va konstruktiv mulohaza yuritishni o‘rgandilar.

3. Options **bosqichi (Imkoniyatlarni aniqlash)**

Bu bosqichda talabalar mustaqil o‘qish, jamoa bilan ishlash, loyiha metodidan foydalanish, resurslarni to‘g‘ri boshqarish, metodik topshiriqlarni modellashtirish kabi yangi strategiyalarni kashf etdilar. Ayniqsa, “kouching juftligi” (co-coaching) metodikasi orqali ular o‘zaro fikr almashish va tahlil qilish ko‘nikmalarini mustahkamlaydilar.

4. Will **bosqichi (Iroda va reja)**

Talabalar individual rivojlanish rejasini tuzib, uni aniq bosqichlarga bo‘ldilar. Monitoring natijalari asosida ko‘rsatadiki, ushbu rejalarning 85% talabalarning o‘z tashabbusi bilan doimiy yangilanib borgan. Bu esa ularning o‘z ustida ishlashga bo‘lgan ichki motivatsiyasi kuchayganini ko‘rsatadi.

Kouchingdan keyingi yakuniy baholash anketasi va yozma refleksiyalar shuni ko‘rsatdiki:

- Talabalar o‘zlarini “o‘qituvchi sifatida his qilishlari” kuchaygan;
- Kasbiy xavotir darajasi kamaygan;
- Kommunikatsion kompetensiya va liderlik elementlari (ayniqsa guruh ishida) aniq shakllangan;
- O‘z-o‘zini rivojlantirishga ehtiyoj ortgan.

Kouching dasturidan so‘ng talabalar o‘zlarida qanday o‘zgarish bo‘lganini quyidagi tarzda bildirganlar:

Ishtirokchi №12 (so‘rovnoma, 16-savoldan):

“Ilgari o‘z ustimda ishlashni qiyin deb o‘ylardim. Kouching sessiyalaridan so‘ng o‘z salohiyatimni angladim va darslarni baholashga o‘zim intiladigan bo‘ldim”.

Ishtirokchi №4 (savol 14):

“Agar yana imkon bo‘lsa, bunday sessiyalarda yana qatnashardim. Bu meni mustaqil fikrlashga o‘rgatdi”.

Statistik tahlil natijalariga ko‘ra, kompetensiyalarni umumiy baholashda dastlabki diagnostik testda ishtirokchilar o‘rtacha 56% natija ko‘rsatgan bo‘lsa, kouching dasturi yakunida bu ko‘rsatkich 82% ga ko‘tarilgan. Bu esa metodikaning samarali ekanini ko‘rsatadi. 1-jadvalda ko‘rsatilganidek, kouchingdan oldingi va keyingi baholarda sezilarli farq kuzatildi.

Jadval 1. Kompetensiyalar bo‘yicha kouchingdan oldin va keyingi baholar

Kompetensiya	Dastlabki baho (%)	Kouchingdan keyingi baho (%)
Refleksiya	53	81
Muammoli vaziyatda qaror	49	79
Liderlik	56	84
O‘zini baholash	51	86
Kommunikatsiya	61	85

Bu natijalar GROW modeli asosida tashkil etilgan kouching jarayoni ishtirokchilarning kasbiy kompetensiyalarini sezilarli darajada rivojlantirishga xizmat qilganini ko‘rsatadi. Ayniqsa, reflektiv tafakkur, mustaqil qaror qabul qilish va kommunikatsion ko‘nikmalarda aniq ijobiy siljishlar kuzatildi.

Tadqiqot davomida to‘plangan **sifatli ma’lumotlar (kundaliklar, intervyular, mulohazalar)** GROW modeliga asoslangan kouching yondashuvi talabalarning kasbiy ongini faollashtirganini va ular orasida o‘z ustida ishlash madaniyatini shakllantirganini isbotlaydi.

4. Xulosa va bibliografiya (References)

Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, pedagogik kouching metodikasi, xususan GROW modeliga asoslangan yondashuv, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishda samarali vosita bo‘lib xizmat qilmoqda. Pedagogik amaliyotda **internal coaching** mexanizmini yo‘lga qo‘yish tavsiya etiladi: amaliyot rahbarlari va metodistlar darsdan keyingi **7–10 daqiqalik** “STARTED cheklovli” suhbatlarni yo‘lga qo‘yadi; haftalik **co-coaching** juftliklari bilan qo‘llab-quvvatlanadi; har bir suhbat **“bitta narsa boshqacha”** tamoyili bilan yakunlanadi. Tadqiqot davomida talabalar quyidagi metakognitiv va reflektiv ko‘nikmalarni egallashga muvaffaq bo‘ldilar:

- maqsadni belgilash va uni strategik rejalashtirish (Goal),
- o‘zining real kasbiy holatini baholash (Reality),
- imkoniyatlarni tahlil qilish va tanlash (Options),
- irodaviy qaror va aniq harakat rejasini ishlab chiqish (Will).

Kouching yondashuvi talabalarda mustaqil qaror qabul qilish, kasbiy refleksiya yuritish, jamoa bilan ishlash va kommunikatsiya yuritish ko‘nikmalarini kuchaytirgan. Shuningdek,

talabalarda o‘z ustida ishlash motivatsiyasi ortib, o‘qituvchilik kasbiga bo‘lgan ichki ishonch mustahkamlangan.

Tadqiqot natijalariga tayanib, quyidagi **amaliy tavsiyalar**ni berish mumkin:

1. Pedagogik ta’lim muassasalarida kouching yondashuvi asosida maxsus kurslar va treninglar tashkil etilishi lozim.
2. Talabalar o‘rtasida o‘zini rivojlantirishga yo‘naltirilgan mustaqil harakat rejalarini ishlab chiqish va amalda qo‘llash tizimini yo‘lga qo‘yish maqsadga muvofiq.
3. GROW modeliga asoslangan metodikani pedagogik amaliyotga bosqichma-bosqich integratsiya qilish, hamda bu jarayonni muntazam monitoring qilish tavsiya etiladi.
4. Co-coaching (juft kouching) yondashuvini joriy etish orqali talabalar o‘rtasida o‘zaro tahlil va fikr almashish madaniyatini shakllantirish mumkin.
5. Digital refleksiya vositalaridan (masalan, video yozuvlar, raqamli kunliklar, onlayn mulohazalar) foydalanish orqali kouching samaradorligini yanada oshirish mumkin.
6. Kelgusidagi tadqiqotlarda ishtirokchilar sonini oshirish, turli hududlar va OTMlar miqyosida tadqiqotni takrorlash tavsiya etiladi.

Tadqiqot cheklovlari sifatida namunaviy tanlovning nisbatan kichikligi, monitoring muddasi qisqaligi, hamda ayrim ishtirokchilarda kouchingga doir boshlang‘ich tushunchalarning pastligi qayd etilishi mumkin. Agar suhbat faqat “quvvatlantirish”ga qursa — yoqimli, lekin natijasiz; faqat “chaqiriq” bo‘lsa — coachee o‘zini bosim ostida his qiladi. Kouching roli mentorlik va nazoratdan farqlanishi, mas’uliyatning **coachee**da qolishi kerak. Shu bois, kelgusida uzoq muddatli, maktab amaliyoti bilan integratsiyalashgan kouching dasturlarini ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

5. Whitmore, J. (2009). Coaching for performance: The principles and practice of coaching and leadership (4th ed.). Nicholas Brealey Publishing.
6. Parslow, E., & Ray, M. (2003). Coaching in education: Practical methods and techniques. Piter.
7. Dubinenkova, E. N. (2020). Коучи, играйте с коучи! Методология коучинговой игры. Monografiya.
8. Nurimbekova, S. A. (2022). Pedagogik texnologiyalar. Toshkent: O‘qituvchi.
9. Yorks, L., Marsick, V. J., & Kasl, E. (2014). Amplifying teachers’ voices in the coaching partnership: An inductive exploration of teacher motivation and perceived learning. Teaching and Teacher Education, 37, 99–107. https://doi.org/10.1016/j.tate.2013.10.013
10. Pemberton, C. (2006). Coaching to solutions: A manager’s toolkit for performance delivery. Butterworth-Heinemann.
11. Maksimov, V. E. (2004). Kouching ot A do Ya. Vozmozhno vsyo. Rech
12. Parsloe, E., & Leedham, M. (2009). Coaching and mentoring: Practical conversations to improve learning. Kogan Page.
13. Zakirova, D. A. (2021). Kasbiy kompetensiyani shakllantirishda innovatsion yondashuvlar. O‘zbekiston pedagogik jurnali, 1(2), 45–51.
14. Hasanova, M. (2020). Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari faoliyatida zamonaviy texnologiyalar. Ta’lim va Rivojlanish, 3(1), 33–39.
15. Yusupova, N. T. (2019). Refleksiya o‘qituvchilar malakasini oshirishda muhim omil sifatida. Innovatsion Pedagogika, 2(4), 18–22.
16. Sayidova, G. M. (2021). Kouching metodlarining talaba-o‘qituvchi munosabatlariga ta’siri. Pedagogika va Psixologiya, 5(3), 64–69.
17. Kurbanova, L. (2022). Rivojlangan mamlakatlarda pedagogik kouching tajribalari. Xalqaro ta’lim jurnali, 7(2), 41–46.
18. Ganieva, D. N. (2020). Kouching va mentorlikning solishtirma tahlili. Ta’lim Innovatsiyalari, 4(1), 28–34.

19. Sharipova, Z. (2021). Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kasbiy kompetensiyasi: nazariy asoslar. Ilm-fan va Zamonaviy Jamiyat, 6(1), 51–56.
20. Karimova, F. (2022). GROW modeli asosida kouching metodikasi. Yangi Pedagogik Tadqiqotlar, 1(3), 12–18.
21. Abdullaeva, M. (2021). O‘qituvchilarda reflektiv fikrlashni rivojlantirish metodikasi. Zamonaviy Pedagogika, 9(1), 23–27.
22. Jo‘raeva, S. T. (2020). Coaching texnologiyasi o‘qituvchilarning kommunikativ malakasini rivojlantirishda. O‘zbekiston Ta’lim Forumi, 4(2), 36–40.
23. Qodirov, A. (2019). Oliy ta’limda kouching yondashuvining o‘rni. Ilmiy-amaliy pedagogika, 2(2), 14–19.
24. Umarova, L. N. (2020). Kouching metodikasining psixologik asoslari. Psixologiya va Ta’lim, 3(1), 11–17.
25. Rustamov, N. (2022). O‘qituvchilar tayyorlashda samarali kouching modellari. Ta’lim Strategiyasi, 5(2), 58–62.
26. Ismoilova, D. (2021). Kompetensiyaviy yondashuvda kouchingning ahamiyati. Yangi Ta’lim G‘oyalari, 6(3), 43–47.

USING VALIDITY IN TEACHING ENGLISH IN EFL CLASSES

Xaitova Gulhayo Tovasharovna
Termiz davlat poedagogika institute o‘qituvchisi
+998978101227
E-mail: xaitovagulhayo@gamil.com

Abstract. Validity — broadly understood as the degree to which inferences drawn from assessment results are appropriate and useful — is a cornerstone of effective language teaching. This paper examines how deliberate attention to different types of validity (content, construct, criterion-related, and consequences validity) can improve teaching practice in English as a Foreign Language (EFL) classrooms. Using a mixed-methods classroom action research design, the study implemented a validity-focused assessment cycle across three intermediate-level EFL classes. The study implemented a validity-focused assessment cycle across three intermediate-level EFL classes for eight weeks. Classroom observations and teacher reflections showed positive influence on alignment, task authenticity and student engagement.

Keywords: validity, assessment, EFL, classroom action research, test alignment, content validity

Annotatsiya. Validlik — baholash natijalari asosida chiqariladigan xulosalarning to‘g‘riligi va foydaliligini anglatadigan tushuncha bo‘lib samarali til o‘qitishning asosiy tayanchidir. Ushbu maqola validlikning turli turlari ya’ni mazmuniy, konstrukt, mezonli va oqibatlar validligiga ongli e’tibor qaratish va EFL (English as a Foreign Language) sinflaridagi o‘qitish amaliyotini qanday yaxshilashi mumkinligini o‘rganadi. Tadqiqotda aralash usullarga tayangan sinfiy amaliyot qo‘llanildi. Uchta o‘rta darajadagi EFL guruhlari asosida sakkiz haftalik validlikka yo‘naltirilgan baholash sikli joriy qilindi. Kuzatishlar va o‘qituvchi refleksiyalari shuni ko‘rsatdiki, bu yondashuv o‘quv maqsadlari hamda baholash o‘rtasidagi uyg‘unlikka, topshiriqlarning haqiqiylik darajasiga va o‘quvchilarning ishtirokiga ijobiy ta’sir ko‘rsatdi.

Kalit so‘zlar: validlik, baholash, EFL, sinfiy amaliy tadqiqot, test uyg‘unligi, mazmuniy validlik

Аннотация. Валидность — это понятие, обозначающее корректность и полезность выводов, сделанных на основе результатов оценивания, и является основным опорным принципом эффективного обучения языку. Данная статья изучает, как осозренное внимание к различным типам валидности — содержательной, конструктной, критериально-обусловленной и валидности последствий — может улучшить практику преподавания в классах. В исследовании применялся смешанный метод (mixed-methods) в формате классного action research. На основе трех групп среднего уровня EFL был введен восьминедельный

цикл оценивания, ориентированный на валидность. Наблюдения в классе и рефлексии преподавателей показали, что такой подход положительно влияет на согласованность учебных целей и оценивания, на аутентичность заданий и на вовлечённость учащихся.

Ключевые слова: валидность, оценивание, EFL, согласование тестов, содержательная валидность.

Introduction

Assessment is not merely the measurement of what learners know; it shapes what teachers teach and learners learn. In EFL contexts, where resources and formal testing pressures often collide, decisions about what to assess and how to interpret results carry significant pedagogical consequences. The central argument of this paper is that teaching becomes more effective when validity considerations move from being an afterthought to an integral part of curriculum design, daily instruction, and assessment practice.

Validity in language assessment is multi-faceted[4:154]. Content validity concerns whether test content samples the targeted domain; construct validity asks whether the test actually measures the underlying ability (e.g., speaking proficiency, communicative competence); criterion-related validity examines how well test scores relate to other measures or external criteria; and consequences validity attends to the effects of assessment on teaching and learning. Each dimension has direct implications for classroom practice: content validity affects syllabus and item design; construct validity informs task formats and scoring; criterion-related validity guides benchmarks and placement decisions; consequences validity makes us consider washback and fairness.

Despite its importance, validity is often invoked only in high-stakes testing literature. This paper brings validity into the everyday work of EFL teachers by reporting a classroom-level initiative that integrated validity-focused procedures into assessment cycles and by discussing outcomes and practical lessons.

Methods

A mixed-methods classroom action research design was adopted to allow both measurement of learning gains and exploration of teacher/student perceptions[3:12]. The action research cycle included planning, action (implementation), observation, and reflection. Participants were three EFL teachers and their three intermediate-level classes at a mid-sized language institute. Teachers had 3–12 years of EFL teaching experience and were willing to engage in collaborative test design and reflection. The instructional period for the intervention lasted eight weeks during a regular semester.

Four main instruments/procedures were used:

Assessment blueprint and test: A teacher-developed 40-item mixed-skills test (listening, reading, writing task, speaking task checklist) was blueprinted to the syllabus and targeted CEFR-aligned descriptor statements for intermediate learners. Blueprints and tasks were reviewed for *content validity* by two external colleagues and piloted with a small group before use[2:95].

Pre- and post-test: The same test format (with different items sampling the same blueprint) was administered before and after the eight-week cycle. Tests were scored according to rubrics developed with analytic criteria to support *construct-valid* interpretation. Short Likert-scale questionnaires and open reflections collected from learners focused on perceived task authenticity, fairness, and usefulness of feedback [1:114].

In the planning stage teachers mapped learning objectives to test blueprints and redesigned some class activities to better align with assessment tasks (e.g., more integrated speaking-writing tasks). During implementation, teachers used the blueprinted tasks as frequent formative checks and provided criterion-referenced feedback using rubrics. After eight weeks, the post-test and qualitative instruments were administered. Quantitative data were analyzed descriptively; qualitative data were analyzed thematically.

Pre/post test scores were summarized using means and standard deviations to show direction and magnitude of change. Questionnaire data were summarized with percentages and illustrative learner quotes. Teacher interview transcripts were coded inductively to identify recurring themes related to validity implementation[3:11].

RESULTS

Teachers reported clearer alignment between objectives and assessment, and students reported that assessment tasks were more authentic, fair and useful for learning.

Three main themes emerged from teacher interviews and learner reflections:

Alignment improved teaching clarity. Teachers reported that constructing a blueprint forced them to make the syllabus and learning targets more explicit. One teacher observed: “When I wrote down what the test would sample, I realized I had to show students how to practice those exact skills.”

Task authenticity raised motivation and perceived usefulness. Many learners commented that integrated tasks, like listening-recorded monologue followed by a short writing response, felt more like real communicative use of English and hence more motivating. On the questionnaire, 78% of learners agreed or strongly agreed that assessment tasks were representative of classroom goals.

Workload and item development remain challenges. Teachers noted that creating quality items and rubrics that genuinely tapped the intended constructs required time and collaborative effort. Some scoring tasks (especially speaking) demanded calibration and peer moderation.

DISCUSSION

The results support the argument that foregrounding validity in routine assessment practices can improve both learning outcomes and perceptions of instructional relevance. The pre/post descriptive gains, combined with positive learner perceptions, indicate that when assessment design, instruction, and feedback are aligned, learners benefit. Teachers can use simple blueprints that link learning objectives with item/task types; this clarifies what will be taught and assessed. Focus on task authenticity. Incorporating integrated, real-world tasks enhances construct validity for communicative competence and improves student engagement. Rubrics make scoring transparent, support construct-valid interpretation, and provide actionable feedback for learners. Combine test scores, classroom observations, and learner reflections to make stronger validity arguments for classroom decisions[2:112].

This study used a small convenience sample and a short intervention period; findings are therefore tentative and context-bound. The quantitative analysis was descriptive rather than inferential, so causal claims should be limited. Longer-term, larger-scale studies using randomized designs or matched comparison groups would strengthen claims about the causal impact of validity-focused interventions. Research could also examine how different facets of validity (e.g., consequences vs. construct) relate to learning trajectories across proficiency levels.

In conclusion, validity is not an abstract technicality reserved for standardized test developers; it is a practical, teachable set of concerns with direct implications for day-to-day EFL teaching. When teachers intentionally design assessments that are aligned with learning goals, sample the target domain, use tasks that reflect the construct, and monitor the consequences of assessment, teaching becomes clearer and more effective. The modest but meaningful improvements reported here suggest that bringing validity into the classroom is both feasible and beneficial.

REFERENCES

1. Bachman, L. F., & Palmer, A. S. (2010). *Language assessment in practice: Developing language assessments and justifying their use in the real world.* Oxford University Press.

2. Brown, H. D., & Abeywickrama, P. (2018). *Language assessment: Principles and classroom practices* (3rd ed.). Pearson.

3. Messick, S. (1989). Validity. In R. L. Linn (Ed.), *Educational measurement* (3rd ed., pp. 13–103). American Council on Education/Macmillan.

4. FORMATIVE AND SUMMATIVE ASSESSMENT IN EDUCATION. (2024). *International Conference on Multidisciplinary Science, 2*(12), 55-57. https://mjstjournal.com/index.php/icms/article/view/2259

TA’LIM TASHKILOTLARIDA BOSHQARUV SAMARADORLIGINI BAHOLASHNING MEZONLARI VA KO‘RSATKICHLARI

X.Umarova
Nizomiy nomidagi O‘zbekiston milliy pedagogika universiteti
mustaqil tadqiqotchisi, p.f.f.d., (PhD), dotsent

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta’lim tashkilotlarida boshqaruv samaradorligini baholashning zamonaviy mezonlari va asosiy ko‘rsatkichlari ilmiy asosda tahlil qilingan. Boshqaruv tizimining samaradorligini aniqlashda strategik rejalashtirish, pedagogik kadrlar salohiyati, ta’lim jarayonini tashkil etish sifati, moddiy-texnika bazasidan foydalanish darajasi, moliyaviy menejment va monitoring natijalari kabi yo‘nalishlar kompleks tarzda o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar: ta’lim tashkiloti, boshqaruv samaradorligi, baholash mezonlari, ko‘rsatkichlar, ta’lim sifatini boshqarish, strategik menejment, innovatsion faollik, pedagogik kadrlar salohiyati, ichki nazorat, monitoring va baholash.

Bugungi kunda ta’lim sohasida yuz berayotgan yangilanishlar ta’lim tashkilotlarida boshqaruv tizimini takomillashtirish va uning samaradorligini oshirishni dolzarb masalaga aylantirmoqda. Davlat ta’lim standartlari, xalqaro talablar va raqobatbardosh kadrlar tayyorlashga qaratilgan islohotlar sharoitida boshqaruv samaradorligini aniq baholash mexanizmlari tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Samarali boshqaruv ta’lim sifati, pedagogik kadrlar salohiyati, o‘quv jarayonining natijaviyligi va ta’lim tashkiloti faoliyatining barqaror rivojlanishini ta’minlaydi. Shu bois, ta’lim tashkilotlarida boshqaruv samaradorligini baholash mezonlari va ko‘rsatkichlarini ilmiy asosda ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish muhim vazifa hisoblanadi.

Samaradorlikni baholashning mezonlari sifatida tashkilot faoliyatining natijaviyligi, resurslilik, innovatsion faollik, rahbarlik kompetensiyalari va ichki nazorat tizimi ijrosi asosiy omillar sifatida belgilash zarur. Shuningdek, baholash ko‘rsatkichlarini ishlab chiqishda milliy va xalqaro tajribalarni taqqoslash, ta’lim muassasalarida boshqaruv sifatini oshirishga yo‘naltirilgan ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqish dolzarb hisoblanadi.

Ta’lim tashkilotlarida boshqaruv samaradorligi – bu rahbar va boshqaruv mexanizmining ta’lim jarayonini maqsadli, tizimli va natijaviy tashkil etish qobiliyati bilan belgilanadigan kompleks kategoriyadir. Samaradorlik tushunchasi bir nechta mezonlar asosida baholanadi, jumladan:

1-rasm. Samaradorlik tushunchasining mezonlar asosida baholanishi

Boshqaruv samaradorligini baholashning nazariy asoslari menejment nazariyasi, pedagogik menejment, sifatni boshqarish tizimlari (TQM, EFQM), strategik menejment va pedagogik diagnostika konsepsiyalariga asoslanadi.

Ta’lim tashkilotlarida boshqaruv samaradorligini aniqlashda quyidagi mezonlar asosiy hisoblanadi:

1. Strategik rejalashtirish va tahlil mezonlari:
- Tashkilot missiyasi va strategik maqsadlarining aniqligi;
- Strategik rejalarni amalga oshirish dinamikasi;
- Ichki va tashqi muhit tahlilining tizimliligi.

Bu mezon ta’lim tashkilotining uzoq muddatli rivojlanish strategiyasi qay darajada samarali boshqarilayotganini ko‘rsatadi.

2. Tashkiliy-boshqaruv mezonlari:
- Boshqaruv tuzilmasi rejalashtirilganligi va optimalligi;
- Kadrlar o‘rtasida vazifalar taqsimotining aniqligi;
- Hujjat aylanishi va ish yuritish tartibining samaradorligi;
- Boshqaruv qarorlarining tezkor va aniq qabul qilinishi.

Tashkiliy mezonlar rahbarlik kompetensiyalarini baholashda ham muhim ahamiyatga ega.

3. Pedagogik kadrlar salohiyatini baholash mezonlari:
- Pedagoglarning malaka darajasi;
- Inovatsion metodlardan foydalanish ko‘lami;
- Pedagoglarning malaka oshirish faolligi;
- Ilmiy-metodik faoliyat samaradorligi.

Pedagogik kadrlar salohiyati – ta’limning sifatiga bevosita ta’sir etuvchi asosiy omil.

4. Ta’lim jarayonini tashkil etish sifatiga oid mezonlar:
- O‘quv reja va dasturlarining bajarilishi;
- O‘quv-metodik ta’minotning yetarliligi;
- Dars jarayonida zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan foydalanish;
- Ta’lim sifati monitoringining yo‘lga qo‘yilganligi.

Ta’lim jarayonini tashkil etish, ya’ni bu yo‘nalish ta’lim sifatiga doir asosiy mezonlardan hisoblanadi.

5. Moddiy-texnika baza va infratuzilmadan foydalanish mezonlari:
- Laboratoriya va kompyuter sinflarining holati;
- Internet va axborot texnologiyalardan foydalanish darajasi;
- Infratuzilmaning xavfsizligi va qulayligi;
- Resurslarni tejamkor boshqarish.

6. Moliyaviy menejment mezonlari:
- Moliyaviy resurslarni rejalashtirish va taqsimlash;
- Byudjetdan maqsadli foydalanish;
- Iqtisodiy tahlil va xisobot yuritish;
- Qo‘shimcha mablag‘lar jalb etish (grant, loyiha, hamkorlik).

7. Ichki nazorat va monitoring mezonlari:
- Ta’lim sifati bo‘yicha muntazam monitoring tizimining mavjudligi;
- Ichki audit va o‘z-o‘zini baholash mexanizmlari;
- Natijalarni tahlil qilish va korrektiv choralar ko‘rish.

Samaradorlikni baholash ko‘rsatkichlari (indikatorlar) ta’lim tashkiloti faoliyatini raqamli va sifat jihatdan aniqlash imkonini beradi. Asosiy ko‘rsatkichlar quyidagilardan iborat:

1-jadal.

Samaradorlikni baholash ko‘rsatkichlari (indikatorlari)

Natijaviylik ko‘rsatkichlari	**Kadrlar faolligi ko‘rsatkichlari**	**Boshqaruv samaradorligi ko‘rsatkichlari**	**Infratuzilma ko‘rsatkichlari**	**Moliyaviy ko‘rsatkichlar**
O‘quvchilarning akademik natijalari; Bitiruvchilarning bandlik darajasi; Oliy o‘quv yurtlariga qabul qilinish ko‘rsatkichi; Olimpiada va tanlovlarda qatnashish natijalari.	Malaka oshirish kurslariga qatnashgan o‘qituvchilar ulushi; Ilmiy ishlar, innovatsion loyihalar soni; O‘qituvchilar tomonidan ishlab chiqilgan metodik mahsulotlar soni.	Qabul qilingan qarorlarning amalga oshish darajasi; Tashkilotdagi mehnat muhiti va qoniqish indeksi; Hujjat aylanishining avtomatlashtirilganligi.	Axborot-kommunikatsiya texnologiyalar bilan ta’minlanganlik darajasi; Jihozlardan foydalanish koeffitsienti; Infratuzilma yangilanishi dinamikasi.	Byudjet mablag‘laridan foydalanish samaradorligi; Iqtisodiy tejamkorlik darajasi; Qo‘shimcha mablag‘lar jalb qilish ko‘lami.

Amaliy natijalarni baholashni taxlil qilganimizda quyidagi natijalarga kelib chiqdi.

Milliy darajada OTMlar soni 2017-2025 yillarda 72 tadan 219 tagacha → 304% o‘sgan bo‘lsa, talabalar qamrovi 2017 yilda 8,3% → 2025 yilda 47,7% oshgan va QS va THE xalqaro reytinglarida qatnashuvchi OTMlar soni 2018 yilda 0 ta → 2025 yilda 23 tanitashkil etgan.

Pilot universitetlarda, masalan: O‘zMU, TDYuU, TATUlarida boshqaruvda KPI tizimi joriy etildi (2023-2024), LMS orqali 100% reyting hisob-kitoblari avtomatlashtirildi, raqamli hujjat aylanmasi 80–95% gacha qamrab oldi, OTM moliyaviy xarajatlarni 12–15%ga optimallashtirdi.

Shuningdek, milliy va xalqaro tajriba tahlillaridan ko‘rinib turibdiki, boshqaruv samaradorligini baholashda xalqaro ta’lim tizimida quyidagi yondashuvlar keng qo‘llanadi:

- OECD Education Indicators;
- EFQM Excellence Model;
- ISO 21001:2018 (Education organizations management systems);
- TQM – Total Quality Management.

Ular asosida milliy ta’lim muassasalarida qo‘llaniladigan indikatorlarni takomillashtirish va raqamli monitoring tizimini joriy etish mumkin.

Taxlillardan kelib chiqib, quyidagi tavsiyalarni keltirish mumkin:

1. Institutsional darajada:

Har bir OTM o‘zining strategik rivojlanish konsepsiyasini ishlab chiqishi;

Metodik qo‘mita va boshqaruv innovatsiyalari markazini tashkil etish;

Boshqaruvda KPI va OKR tizimlarini birlashtirib, yillik baholash jarayonini avtomatlashtirish.

2. Milliy darajada:

Oliy ta’lim boshqaruvining milliy modeli (UzEduGov 2.0)ni ishlab chiqish;

OTMlarning raqobatbardoshligini baholash indeksi (universitet reytinglari)ni yaratish;

Boshqaruv kadrlari uchun davlat grantlari asosida mutaxassislar tayyorlash.

3. Xalqaro integratsiya:

Xalqaro boshqaruv standartlarini (ISO 21001, EFQM) tatbiq etish;

Chet ellik ekspertlar va OTMlar bilan boshqaruv tajribasini almashish.

Tahlillar asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

1. Ta’lim tashkilotlarida boshqaruv samaradorligini baholash kompleks yondashuvni talab qiladi.

2. Mezonlar va ko‘rsatkichlar tizimida strategik, tashkiliy, pedagogik, infratuzilmaviy va moliyaviy komponentlar birlashishi zarur.

3. Samaradorlik indikatorlarini raqamlashtirish va avtomatlashtirilgan monitoring tizimini joriy etish kelajakda samaradorlikni oshiradi.

4. Pedagogik kadrlar salohiyatini doimiy ravishda rivojlantirish – boshqaruv samaradorligining asosiy omili.

5. Xalqaro standartlardan foydalangan holda milliy baholash tizimini takomillashtirish ta’lim sifatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Zamonaviy boshqaruv – bu natijadorlik, shaffoflik va innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etilgan boshqaruv tizimidir. U an’anaviy vertikal boshqaruvdan farqli ravishda, ishtirokchining fikrini inobatga oladi, raqamli texnologiyalarga tayanadi va strategik qarorlar qabul qilishga yo‘naltirilgandir.

O‘zbekistonda oliy ta’limini tubdan yangilash, global talablarga moslashtirish va xalqaro reytinglarda yuksalish uchun boshqaruv tizimini takomillashtirish dolzarb masala hisoblanadi.

Ta’lim tashkilotlarida boshqaruv samaradorligini baholash – muassasa rivojlanishi va global raqobatbardoshlikni ta’minlash uchun asosiy omillardan biridir. Samarali baholash tizimi – strategik qarorlar uchun mustahkam asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar va manbalar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5712-son Farmoni
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022-2026 yillarda xalq ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida” 2022 yil 11 maydagi PF-134-son Farmoni.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Maktabgacha va maktab ta’limi sohasida davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2024-yil 2-iyuldagi PF-98-son Farmoni.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” 2024-yil 21-iyundagi PQ-231-son qarori.
5. Sh.Qurbonov, E.Seytxalilov. Ta’lim sifatini boshqarish. – T.: “Turon Iqbol”, 2006. - 590 b.
6. A.Radjiev, F.Karimov, A.Ibragimov. TALIS-2018 Xalqaro tadqiqotlari talablari asosida o‘tkazilgan so‘rovnoma va tadqiqot hisobotining ma’lumotlar to‘plami. 2-qism. Toshkent-2022. 119 bet.
7. OECD. Innovative Governance Models in Higher Education –2023.
8. UNESCO. Higher Education Transformation Roadmap – 2022.
9. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarorlari (2017–2025).
10. UzDaily.uz. Higher Education Reform Overview in Uzbekistan – 2025.
11. ISO 21001:2018 – Educational Organizations Management System Standard.
12. Scopus va Google Scholar'da nashr etilgan tegishli ilmiy maqolalar.

PROJECT-BASED LEARNING IN TEACHING ENGLISH

Xakimova Laziza Yusupovna
TUIT, Senior teacher
Phone number: 903515101
email: lazizahon@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz tili ta’limida Project-Based Learning -(PBL) Loyiha asosida o‘qitish yondashuvining mohiyati, afzalliklari va o‘quv jarayonidagi ahamiyati yoritilgan. Tadqiqotda PBL yondashuvi o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, ijodkorlik va kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishdagi roli tahlil qilinadi. Shuningdek, ingliz tili darslarida loyiha asosida ishlash orqali o‘quvchilarning an’anaviy o‘qitish usullari bilan solishtirilib, uning

samaradorligi va o‘quvchilarning motivatsiyasini oshirishdagi o‘rni asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari PBL yondashuvining ingliz tili ta’limida zamonaviy va interaktiv o‘qitish vositasi sifatida samarali ekanini ko‘rsatadi.

Аннотация: В данной статье рассматриваются сущность, преимущества и значение проектного обучения (Project-Based Learning, PBL) в преподавании английского языка. В исследовании анализируется роль проектного обучения в развитии самостоятельного мышления, креативности и коммуникативной компетентности учащихся. Также сравнивается эффективность проектного обучения на уроках английского языка с традиционными методами обучения и обосновывается его роль в повышении мотивации учащихся. Результаты исследования показывают, что PBL эффективен как современный интерактивный инструмент обучения английскому языку.

Abstract: This article discusses the essence, advantages and importance of the Project-Based Learning (PBL) approach in English language education. The study analyzes the role of the PBL approach in developing students’ independent thinking, creativity and communicative competence. It also compares the effectiveness of project-based learning in English lessons with traditional teaching methods and justifies its role in increasing students’ motivation. The results of the study show that the PBL approach is effective as a modern and interactive teaching tool in English language education.

Kalit so‘zlar: Loyiha asosida o‘qitish, ingliz tili ta’limi, kommunikativ kompetensiya, ijodkorlik, motivatsiya, til ko‘nikmalari.

Ключевые слова: Обучение на основе проектов, преподавание английского языка, коммуникативная компетенция, креативность, мотивация, языковые навыки.

Keywords: Project-Based Learning, English teaching, communicative competence, creativity, motivation, language skills.

One of the methods that provides active, independent and research-based participation in the modern educational process is Project-based Learning. This is an educational strategy aimed at acquiring knowledge and practical skills by students working on a project based on a specific real-life question or problem. This approach gives students the opportunity not only to acquire ready-made knowledge, but also to create, research and apply knowledge in practice. To further develop it, personal competencies, self-management, social awareness and responsible decision-making are necessary. Knowledge acquisition occurs through social communication and cooperation, therefore, group project work creates a favorable environment for learning.

There are several effective ways to expand the learning opportunities of elementary school students through the PBL approach:

Introducing students to real-life issues. – Using authentic materials through open-ended questions and pictures, we help students connect their thoughts and develop life skills along with English. Using the PBL (Project-Based Learning) approach in English helps students not only learn the language, but also solve real-life problems. Lombardi emphasizes that solving real-life problems in education increases students’ motivation and social activity[54]. For example: students are asked questions using authentic materials:

What is happening in the picture?

Where are the children playing?

Can you say their age?

Can you describe the colors of clothes?

In this section of questions, students plan their research through books, interviews, and the Internet and prepare a presentation. They work in teams or groups, discuss and exchange ideas, and present their ideas.

Developing creative thinking. PBL - Project-based learning values students’ creative thinking, ideas, encourages creativity, provides opportunities to develop innovative approaches, and collaborate with others[55]. In project-based learning, social skills can be seen in effective

[54] Lombardi, M. M. (2007). *Authentic learning for the 21st century: An overview.* EDUCAUSE Learning Initiative.

[55] Yu, H. (2024). *Enhancing creative cognition through project-based learning.* National Institutes of Health.

communication, collaboration, and empathy. The definition of creativity as "the ability to understand and effectively interact with others" refers to the ability to understand the emotional state, needs, intentions, and reasons for the actions of people around them. This means that when a student is creative, students can use the exercises on the topic "Comparatives" according to the annual work plan for the 4th grade of English. Organizing a project-based lesson is methodologically correct and effective.

Through this process, students also perform grammar exercises and at the end they are given the task of preparing a presentation or poster on the question of which device is chosen and why, which is a clear example of creative competence. Usually, creativity is quickly evident in children's activities, which suggests that students need to master one or another creative skill or competency. In developing creativity, it is necessary to pay attention to feelings such as encouraging students to ask many questions and increasing responsibility. The role of technology in project-based learning is very important and multifaceted. According to A. Mabe, technology provides students with tools that allow them to work on real objects and conduct experiments[56]. The educational process is most effective when students are actively engaged in creative interaction with the creatures or phenomena in their environment. The goal of using technology as a means of information retrieval and communication is to search for sources through internet resources, analyze them, and analyze and sort the necessary information, thereby increasing students' critical thinking and social engagement skills.

In the ProjBL approach, encouraging peer assessment and self-expression is important, as this process helps students to clearly express their thoughts and evaluate each other's work when working in groups. This method also requires the development of meta-cognitive skills - the ability to plan, monitor, and analyze their own learning. Flavell (1976) stated that "metacognition is the ability of an individual to understand, monitor, and manage their own thought processes, which increases the effectiveness of their learning"[57]. This definition reveals the key role of the metacognitive approach in the educational process.

The role of project-based learning (PBL) methodology in increasing student motivation is important because it serves to strengthen students' intrinsic motivation for learning. As Thomas noted, in the process of project-based learning, students feel a sense of ownership of their learning by presenting the final product of their projects to others and take pride in their work, which increases their motivation. This forms a sense of responsibility, interest in their work and a sense of pride in their work, and develops self-awareness and skills in applying knowledge. According to the "Self-Determination Theory" put forward by Deci and Ryan, intrinsic motivation increases when a person feels autonomy, competence, and social connection in the learning process.[58]

In short, Project-based learning is a modern teaching approach that encourages active participation and is focused on solving real-life problems. The project-based learning approach expands the learning opportunities of students by increasing intrinsic motivation, building a sense of ownership of their learning, and engaging them in active learning.

References:

1. Lombardi, M. M. (2007). *Authentic learning for the 21st century: An overview.* EDUCAUSE Learning Initiative.

2. Yu, H. (2024). *Enhancing creative cognition through project-based learning.* National Institutes of Health.

3. **Mabe, A. (2022).** Using Technology to Enhance Project-Based Learning in Secondary Schools. ERIC.

4. Flavell, J. H. (1976). Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitive–developmental inquiry. *American Psychologist*, 34(10), 906–911.

[56] **Mabe, A. (2022).** Using Technology to Enhance Project-Based Learning in Secondary Schools. ERIC.

[57] Flavell, J. H. (1976). Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitive–developmental inquiry. *American Psychologist*, 34(10), 906–911.

[58] Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic motivation and self-determination in human behavior*. New York: Plenum.

5. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic motivation and self-determination in human behavior*. New York: Plenum.

OLIY TA’LIM MUASSASALARIDA “LANDSHAFTSHUNOSLIK ASOSLARI” FANINI MUAMMOLI TA’LIM TEXNOLOGIYASI ASOSIDA RIVOJLANTIRISH

Shirinova Muqaddas Shavkat qizi o‘qituvchi
Navoiy davlat universiteti, Navoiy shahri, O‘zbekiston.

Annotatsiya: ushbu tezisda “Landshaftshunoslik asoslari” fanini muammoli ta’lim texnologiyasi asosida o‘qitish masalalari yoritilgan. Muammoli ta’lim talabalarda mustaqil fikrlash va ijodiy izlanish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Ushbu yondashuv orqali talabalarning bilimga bo‘lgan qiziqishi va faol ishtiroki ortadi. Natijada ta’lim jarayoni samaradorligi oshadi.

Kalit so‘zlar: Landshaftshunoslik asoslari, muammoli ta’lim, ijodiy fikrlash, mustaqil o‘qish, ta’lim samaradorligi.

РАЗВИТИЕ ДИСЦИПЛИНЫ” ОСНОВЫ ЛАНДШАФТОВЕДЕНИЯ "В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ НА ОСНОВЕ ПРОБЛЕМНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ТЕХНОЛОГИИ

Аннотация: В данном тезисе освещены вопросы преподавания дисциплины «Основы ландшафтоведения» на основе технологии проблемного обучения. Проблемное обучение развивает у студентов навыки самостоятельного мышления и творческого поиска. Такой подход повышает интерес студентов к знаниям и их активное участие в учебном процессе. В результате повышается эффективность обучения.

Ключевые слова: Основы ландшафтоведения, проблемное обучение, творческое мышление, самостоятельное обучение, эффективность образования.

DEVELOPMENT OF THE SUBJECT “FUNDAMENTALS OF LANDSCAPE SCIENCE” IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS ON THE BASIS OF PROBLEMATIC EDUCATIONAL TECHNOLOGY

Abstract: This thesis highlights the issues of teaching the subject “Fundamentals of Landscape Studies” based on problem-based learning technology. Problem-based learning develops students’ independent thinking and creative research skills. This approach increases students’ interest in knowledge and their active participation in the learning process. As a result, the effectiveness of education improves.

Keywords: Fundamentals of Landscape Studies, problem-based learning, creative thinking, independent learning, learning efficiency.

Kirish. Hozirgi vaqtda mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish tamoyillari XXI asr fan-texnika taraqqiyoti talablariga javob beradigan qayta qurish, jahonning rivojlangan davlatlari qatoridan munosib o‘rin egallash uchun iqtisodiy qudratimizni yanada oshirishni taqozo etmoqda. Buning uchun yoshlarimizning dunyoqarashini o‘zgartirish, bilim va ma’naviyatini jahon andozalari darajasiga ko‘tarish zarur.

Bugungi kunda oliy ta’lim muassasalari talabalarning mustaqil bilimlarini maqsadga muvofiq rivojlantirishni o‘z oldiga vazifa qilib qo‘ygan. Bu muammolarni hal etishda oliy o‘quv yurtlarida “Landshaftshunoslik asoslari” fanini muammoli ta’lim texnologiyasi asosida o‘qitish muhim o‘rin tutadi.

Muammoli ta’lim – o‘quvchilarda ijodiy izlanish, kichik tadqiqotlar o‘tkazish, aniq farazlarni ilgari surish, natijalarni asoslash, muayyan xulosalar chiqarish kabi ko‘nikma va malakalarni shakllantirishga qaratilgan ta’limdir.

Muammoli ta’limda mantiqiy fikrlash (tahlil, umumlashtirish) va o‘quvchilarni izlash jarayoni ilgari ma’lum bo‘lgan o‘qitish va ta’lim usullarini qo‘llashning yangi qoidalari tizimini ifodalaydi. Shunday qilib, muammoli ta’lim o‘quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini yanada rivojlantirish va e’tiqodlarini shakllantirishni ta’minlaydi. Muammoli ta’lim didaktikaning barcha yutuqlarini istisno etmasdan, balki ulardan foydalangan holda ilmiy bilim va g‘oyalarni

rivojlantiruvchi, dunyoqarashni shakllantiruvchi ta’lim, shaxs va uning intellektual faoliyatini har tomonlama kamol toptirish vositasi bo‘lib qoladi.

“Didaktikada muammoli ta’lim yangi yo‘nalish sifatida o‘tgan asrning 70-80-yillarida vujudga keldi, unda muammoli ta’limning qonuniyatlari A.M. Matoshkin, T.V. Kudryashev, M.I.”

“An’anaviy didaktika o‘qituvchi faoliyatiga qaratilgan bo‘lib, o‘quv jarayoni asosan o‘quv jarayonini nazarda tutgan. Shu bilan birga, o‘quv jarayoni etarli darajada o‘rganilmagan, ko‘pincha o‘quvchilarning reproduktiv faoliyati tasvirlangan. Zamonaviy didaktika talabalarning mustaqil o‘quv va kognitiv faoliyatiga e’tiborni kuchaytirdi”.

Muammoli ta’lim nazariyasi o‘quvchining intellektual qobiliyatini rivojlantiruvchi ta’limni tashkil etishning psixologik-pedagogik usullari va usullarini tushuntiradi.

Talaba muammoli vaziyatlarni aniqlashda faol fikrlashning psixologik va pedagogik qonuniyatlarini izchil hisobga olish asosida o‘quv jarayonini qayta qurish g‘oyasiga olib keldi. Yangi pedagogik faktlarni nazariy ko‘rib chiqish asosida muammoli ta’limning asosiy g‘oyasi aniqlanadi. Muammoli ta’limda bilimlarning deyarli katta qismi o‘quvchilarga tayyor shaklda berilmaydi, balki o‘quvchilar tomonidan muammoli vaziyatlarda mustaqil bilish faoliyati jarayonida o‘zlashtiriladi.

Ma’lumki, insonning har tomonlama va barkamol rivojlanishining muhim ko‘rsatkichi yuqori darajadagi fikrlash qobiliyatidir. Agar ta’lim ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishga olib keladigan bo‘lsa, uni so‘zning zamonaviy ma’nosida rivojlantiruvchi ta’lim deb hisoblash mumkin.

Rivojlantiruvchi ta’limni umumiy va maxsus rivojlanishga olib boruvchi shunday ta’lim deb hisoblash mumkin, bunda o‘qituvchi tafakkurning huquqiy rivojlanishi haqidagi bilimlarga tayangan holda, maxsus pedagogik vositalar yordamida o‘z o‘quvchilarida fikrlash va bilish qobiliyatini rivojlantiradi. ehtiyojlarni shakllantirishga qaratilgan “Landshaftshunoslik asoslari” fanini o‘rganish. Bizningcha, ta’lim muammoli ta’limdir.

Muammoli ta’lim orqali faollashtirishning maqsadi g‘ayrioddiy, xaotik fikrlash jarayonlarini o‘rgatish emas, balki o‘quvchilarni kontseptsiyani o‘rganish va muammolarni hal qilishni yaxshilash uchun aqliy harakatlar tizimini o‘rgatishdir. Bu faoliyat talabaning asosiy materiallarni tahlil qilish, taqqoslash, sintez qilish, umumlashtirish va aniqlashtirish hamda ulardan yangi ma’lumotlarni olishdan iborat.

Boshqacha qilib aytganda, talaba ilgari olingan va oldingi bilimlarni yangi qo‘llash orqali bilimlarni kengaytirishni anglatadi. Kitob ham, o‘qituvchi ham avvalgi bilimlarni yangi qo‘llashni o‘rgata olmaydi. Uni talaba mos vaziyatda izlashi va topishi kerak. O‘quvchilarning ijodiy aqliy harakatlar tizimini bosqichma-bosqich o‘rganishi ko‘nikma va malakalarning to‘planishiga, harakat tajribasi esa aqliy faoliyat sifatining o‘zgarishiga, tafakkurning maxsus turining shakllanishiga olib keladi, bu odatda ilmiy deb ataladi. , tanqidiy, dialektik.

Muammoli ta’lim texnologiyasini o‘quv jarayonida qo‘llash uchun o‘qituvchi quyidagi savollarni hal qilishi kerak:

o‘quv dasturining “Landshaftshunoslik asoslari” fanining mavzularini muammoli dars shaklida bajarish mumkin;

mavzu matnidagi muammolar yuzasidan muammoli vaziyatni keltirib chiqaradigan savol va topshiriqlarni aniqlash, didaktikaning ilmiylik, tizimlilik, mantiqiy izchillik va izchillik tamoyillariga qat’iy rioya qilish;

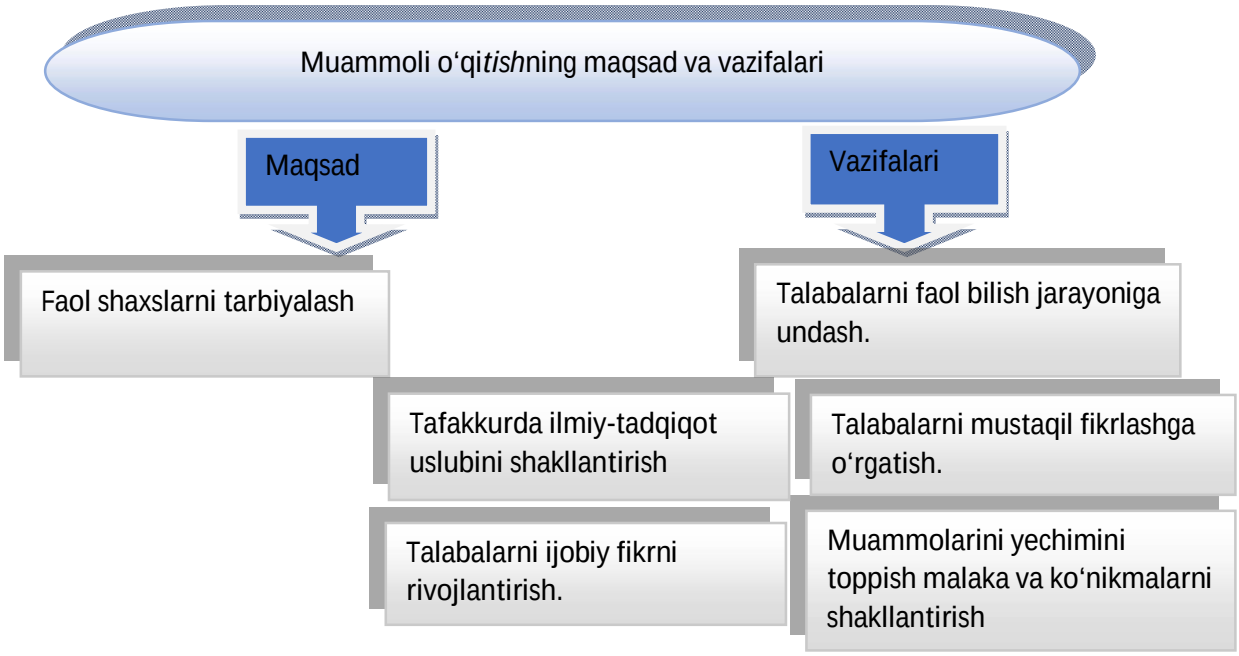
talabalar bilimini faollashtirish va boshqarishni ta’minlovchi vositalar va usullarni, shuningdek, ulardan to‘g‘ri va samarali foydalanish usullarini aniqlash kerak (1-rasmga qarang).

Muammoli ta’lim ilmiy dunyoqarashni shakllantirishning asosiy usuli bo‘lib, menejer shaxsning bilim va amaliy faoliyatini o‘ziga xos shaxsiy sub’ektiv ko‘rsatma sifatida tushunishi kerak.

Talabalarning dunyoqarashini shakllantirish, eng avvalo, shaxsning intellektual faolligini shakllantirishdir.

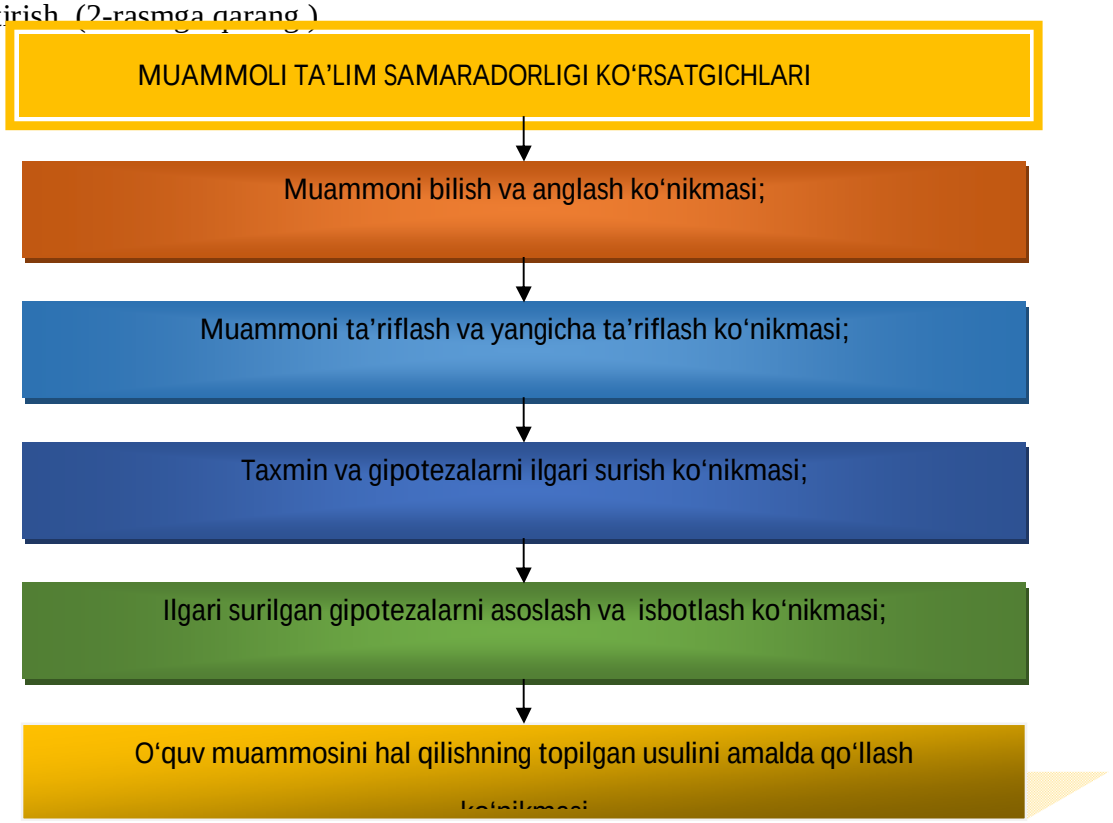
Ilmiy dunyoqarashni samarali shakllantirish uchun ikkita muhim shart mavjud:

1) o‘quvchilarning tushunchalar tizimini o‘zlashtirish uchun faol intellektual va aqliy faoliyati;

1-rasm. Muammoli ta’limning maqsad va vazifalari

2) insonning his-tuyg‘ulari va his-tuyg‘ulariga ta’sir qilish, uning bilimlarini ishonchga aylantirish. (2-rasmga qarang.)

2-rasm. Muammoli ta’lim samaradorligini oshirish ko‘rsatgichlari

Shunday qilib,muammoli ta’limni maxsus tadqiqotga asoslangan narsa sifatida emas, balki o‘quvchining tafakkuri va xotirasini rivojlantirishni ta’minlaydigan, bilimlarni ijodiy o‘zlashtirishga, ilmiy faktlarni umumlashtirishga, e’tiqodini mustahkamlashga yordam beradigan ta’lim turi sifatida qarash kerak.

Xulosa qilib aytganda, “Landshaftshunoslik asoslari” fanini muammoli ta’lim texnologiyasi asosida o‘qitish talabalarda mustaqil fikrlash, tahlil qilish va ijodiy izlanish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bu yondashuv ularning bilimga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, o‘quv jarayonida faol ishtirok etishga undaydi hamda o‘qitish samaradorligini ta’minlaydi. Shuningdek, muammoli ta’lim talabalarning ilmiy dunyoqarashini shakllantirishda va ularni kasbiy faoliyatga tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Jo‘rayev A., Tursunov A. – Landshaftshunoslik asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2019.

Landshaft turlari, shakllanishi va inson faoliyatining unga ta’siri haqida.

2. Mavlonov R.M. – Geografiya ta’limida zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.

Ta’lim metodlari, interaktiv yondashuvlar va o‘qitish texnologiyalari.

3. Habibullaeva N.N. – Landshaft ekologiyasi va ekologik madaniyat. – Samarqand, 2021.

Landshaft ekologiyasi, barqaror rivojlanish va ekologik tarbiya masalalari.

4. Qodirov O.S. – Geografik fanlarni o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Fan, 2018.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ МЕТОДОВ НА МЕДИЦИНСКОМ ФАКУЛЬТЕТЕ ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО МЫШЛЕНИЯ У СТУДЕНТОВ

Ашуров Абдишукур Тухталиевич
Термезский университет экономики и сервиса
Кафедра фундаментальные медицинские науки
г. Термез, Узбекистан
Телефон:+998(50) 301-01-69
E-mail: aat196969@mail.ru

Аннотация. В статье рассматриваются аспекты преподавания гистологии на практических занятиях и применение современных педагогических приёмов и технологий. Используются интерактивные формы обучения в виде пресс-конференций и деловых игр, а также целеполагание, планирование и рефлексия на каждом занятии, что способствует более глубокому усвоению материала.

Для студентов, углублённо изучающих дисциплину и участвующих в работе студенческого научного общества, предусмотрена возможность самостоятельного изготовления и изучения гистологических препаратов в лаборатории, оснащённой современным оборудованием.

Проведённый статистический анализ показал, что внедрение инновационных методов обучения положительно отражается на росте показателей первичной успеваемости студентов.

Ключевые слова: интерактивная методы обучения, кейс-технологии, проектное обучение, педагогические инновации.

Изучение гистологии в системе высшего медицинского образования направлено на усвоение знаний и формирование профессиональных компетенций, что является основой для дальнейшего освоения клинических дисциплин и становления будущего специалиста. Преемственность между курсами гистологии, изучаемыми на первом и втором курсах, и клиническими дисциплинами проявляется не только в содержании самих предметов, но и в педагогических технологиях, применяемых на кафедрах фундаментальных медицинских наук.

Применение различных технологий в обучении студентов оказывает влияние на качество профессиональной подготовки будущих специалистов. При этом акцент делается не на объём усвоенной информации, а на образовательный результат, предполагающий использование знаний, умений и навыков для решения практических и теоретических задач [1].

Активные методы обучения представляют собой подходы, стимулирующие познавательную деятельность обучающихся. В работе Е.А. Машура и Н.М. Семчук рассмотрены принципы классификации интерактивных методик, понимаемых как «совокупность методов обучения чему-либо». Интерактивные технологии предполагают обучение и воспитание во взаимодействии студентов друг с другом и с преподавателем.

Автор определяют интерактивные методики как организацию образовательного процесса в малых группах сотрудничества, что обеспечивает активное участие каждого обучающегося и проектирование образовательных ситуаций, раскрывающих деятельностное содержание образования [2].

В работе А.М. Хубиевой рассмотрены варианты активных методов обучения гистологии в системе высшего образования, включая имитационные и неимитационные формы. Автор отмечает, что визуализация является наиболее эффективным методом в учебном процессе, так как она позволяет оценить степень восприятия и понимания материала, а также проводить его детальный разбор [3].

Анализ рабочих программ по гистологии в ряде российских вузов показал, что в организации учебного процесса применяются такие технологии, как проблемное обучение, модульная технология, групповые формы обучения и другие. На семинарских занятиях наиболее активно используются методы разбора конкретных ситуаций, тренинги, имитационные игры и др. [4].

При изучении различных материалов преподавателей вузов нами была выделена работа Н.Я. Сайгушева с соавторами, в которой представлены разнообразные образовательные технологии и обсуждается их применение в организации самостоятельной работы студентов. Подробно описаны рейтинговая система обучения, кейс-технологии и проектное обучение, способствующие формированию опыта творческой деятельности, развитию самостоятельности мышления и мотивационному обеспечению профессиональной подготовки [3].

Наработанный опыт отражён также в исследованиях Т.Б. Володичевой и Н.А. Гетман, где рассмотрены игровые технологии обучения. Авторы доказали, что блиц-игра отличается от других распространённых игровых методов «мгновенностью» проведения и получения результата, привлекательностью и лёгкостью формы, неожиданностью и оригинальностью содержания [4].

Роль активных методов обучения в формировании общекультурных и профессиональных компетенций при проведении занятий методом «малых групп» описана в статье М.Б. Петровой с соавторами. Игровые технологии реализуются на занятиях в форме игры «Угадай-ка» [4]. Наилучшие результаты демонстрируют обучающиеся, которые стремятся не только достичь высоких показателей в учёбе, но и проявляют искренний интерес к изучаемым дисциплинам. Преподаватели, применяя активные методы обучения, обеспечивают разнообразие мыслительной и практической деятельности студентов, вовлекают их в проектирование образовательного процесса и способствуют развитию мотивации [2].

Все перечисленные технологии, используемые в образовательной практике вузов, позволяют изменить отношение студентов к организации учебного процесса и, как показывают практика и теоретические исследования, способствуют повышению мотивации к обучению. Так, в статье В.К. Стародубцевой рассматриваются процесс формирования мотивации студентов, классификация учебной мотивации и способы её повышения в вузах [1]. Мотивация обучающихся является одним из ключевых компонентов оценки эффективности изучения дисциплины. Стимулирование мотивации способствует достижению успехов на пути к выбранной профессии.

В ходе анализа нами была определена исследовательская проблема, заключающаяся в выявлении наиболее эффективных технологий, оказывающих влияние на учебную мотивацию студентов.

Цель исследования – определить востребованные технологии преподавания гистологии, оказывающие влияние на мотивацию обучающихся, а также на формирование общепрофессиональных и профессиональных компетенций.

Материалы и методы исследования:

- *Теоретические* – анализ психолого-педагогической и методической литературы по проблеме учебной мотивации и её развития;

- *Эмпирические* – педагогическое наблюдение, анкетирование, изучение продуктов образовательной деятельности.

Инструментом исследования стала разработанная авторами анкета, включающая 8 вопросов. Исследование проводилось в период с сентября по ноябрь 2025 г. В нём приняли участие 60 респондентов – студенты лечебного факультета.

Результаты исследования и их обсуждение. На кафедрах фундаментальных медицинских наук ТУЭС обучаются студенты лечебного, педиатрического и стоматологического факультетов. В течение двух семестров, отведённых на изучение гистологии, осваиваются три дисциплины: «Цитология», «Гистология» и «Эмбриология». Учебный процесс включает лекционные и практические занятия, а также самостоятельную работу студентов. Каждый раздел указанных дисциплин изучался на практических занятиях с применением различных технологий.

При изучении дисциплины «Цитология» сочетались традиционные и интерактивные методы обучения. Так, на практических занятиях по теме «Пищеварительная система» использовалась методика «Деловая игра». Участникам предлагалось проанализировать ситуации, представленные в «легенде» с описанием признаков, и выработать рациональное решение. К заданиям прилагался комплект наглядных материалов: описания клинико-диагностических случаев, рисунки и микрофотографии органов пищеварительной системы. По завершении деловой игры преподаватель оценивал правильность ответов студентов, вносил коррективы и давал дополнительные пояснения, имеющие практическое значение для будущей профессиональной деятельности врача.

Для организации и проведения ролевой учебной игры на практических занятиях по теме «Дыхательная система» использовался комплект раздаточных материалов: схемы и фотографии отдельных органов дыхательной системы, описания и гистологическое строение стенок дыхательных путей.

Проектная деятельность обучающихся как интерактивный метод обучения применялась при изучении темы «Дыхательная система». Для подготовки к занятию студентам предлагалось дома изучить гистологическое строение органов дыхательной системы. После микроскопирования преподаватель проверял и оценивал, насколько студент разобрался в микроскопическом строении структур препарата, и выставлял оценку за практические навыки. Затем студенты выполняли зарисовку препаратов в альбом, после чего проводился контроль конечного уровня знаний с использованием тестов, содержащих четыре варианта ответа по теме практического занятия, а также ситуационную задачу.

В завершение занятия проверялся альбом, проводилась рефлексия – осмысление изученного материала и анализ достижения цели, поставленной в начале занятия. Таким образом, за одно практическое занятие каждый студент получал несколько оценок: за тестирование, за практические навыки, за собеседование и за альбом. Все результаты фиксировались, в том числе и в электронном журнале (hemis).

Такой подход к усвоению нового и сложного учебного материала студентами второго курса способствует формированию чётких представлений о гистологическом строении органов дыхательной системы, их клеточном и тканевом составе, а также пониманию их значимости. Работы студентов отличались яркой индивидуальностью и высокой наглядностью. Технология проектного обучения включает развивающую целевую установку, структурирует учебный материал в виде комплекса познавательных и практических задач, мотивирует обучающихся и раскрывает их творческий потенциал. Теоретическая подготовка, необходимая для реализации проекта по вопросам клеточного и тканевого состава стенок органов, служит базой для последующего освоения курсов биохимии и физиологии и востребована в практической деятельности врачей различных специальностей.

При изучении дисциплины (раздел «Цитология») для студентов были разработаны блиц-игры с описанием жизненных циклов различных групп клеток. Ранее нами было показано, что блиц-игры отличаются от других распространённых игровых технологий «мгновенностью» проведения и получения результата в соответствии с педагогическими

целями. Во время занятия преподаватель знакомил студентов с теоретическим материалом и предлагал разобрать определённый жизненный цикл клеток. В бланке блиц-игры были перечислены действия, относящиеся к биологии и циклу развития конкретного этапа клеточного цикла. Работая с предложенным материалом, студенты индивидуально и в малых группах выстраивали правильную логическую последовательность этапов жизненного цикла, механизмов работы органоидов клетки и сообщали ответ преподавателю. Преподаватель анализировал работу участников и обобщал результаты подгрупп.

Таким образом, блиц-игра стала эффективным способом организации образовательного процесса, при котором обеспечивалась активная, самостоятельно оцениваемая и управляемая деятельность обучающихся.

На занятиях по гистологии применялась кейс-технология. Студенты в группах анализировали конкретные ситуации, описанные в кейсе по теме «Кожа и её производные», выполняли задания с вопросами, работали с информационным материалом и разрабатывали решения. После выполнения всех заданий модераторы от малых групп представляли результаты и отвечали на поставленные вопросы.

При использовании кейс-технологии преподаватель выступал в роли консультанта: корректировал ответы, контролировал процесс и поддерживал высокий уровень мотивационно-эмоциональной и мыслительной активности обучающихся. В таком формате информация становится не конечной целью, а средством формирования профессиональных компетенций.

Знание теоретических основ гистологии позволяет правильно проводить дифференциальную диагностику заболеваний кожи, вызванных внешними факторами, выявлять механизмы их развития и разрабатывать меры профилактики.

По завершении цикла занятий проводился опрос студентов с использованием разработанной анкеты.

Анкета «Выявление мотивов, эффективных технологий и отношения к проектированию учебных занятий»

Ф.И.О. _____ Пол, возраст _____

1. Каковы Ваши мотивы изучения гистологии?

– гистология мне не интересна

– стремлюсь, изучая гистологию, подготовить себя к профессиональной деятельности

– испытываю потребность в чувстве удовлетворения от изучения гистологии – стремлюсь добиться высоких результатов в обучении

2. На занятиях по гистологии Вы:

– скучаете

– слушаете, но не проявляете активности

– внимательно слушаете и участвуете в обсуждении материала

– являетесь инициатором активного изучения гистологии

3. Занятие с использованием технологии «Деловая игра»:

– мне не понравилось, было сложно и непонятно

– заинтересовала новая форма, но удовлетворения я не получил

– было интересно, материал усвоен лучше, буду применять его в дальнейшем – эта технология понравилась больше всего, хочу, чтобы её чаще использовали на занятиях

4. Занятие с использованием технологии «Ролевая учебная игра»:

– мне не понравилось, было сложно и непонятно

– заинтересовала новая форма, но удовлетворения я не получил

– было интересно, материал усвоен лучше, буду применять его в дальнейшем – эта технология понравилась больше всего, хочу, чтобы её чаще использовали на занятиях

5. Занятие с использованием технологии «Проектная деятельность»:

– мне не понравилось, было сложно и непонятно

– заинтересовала новая форма, но удовлетворения я не получил

– было интересно, материал усвоен лучше, буду применять его в дальнейшем – эта технология понравилась больше всего, хочу, чтобы её чаще использовали на занятиях

6. Занятие с использованием технологии «Блиц-игра»:

– мне не понравилось, было сложно и непонятно

– заинтересовала новая форма, но удовлетворения я не получил

– было интересно, материал усвоен лучше, буду применять его в дальнейшем – эта технология понравилась больше всего, хочу, чтобы её чаще использовали на занятиях

7. Занятие с использованием «Кейс-технологии»:

– мне не понравилось, было сложно и непонятно

– заинтересовала новая форма, но удовлетворения я не получил

– было интересно, материал усвоен лучше, буду применять его в дальнейшем – эта технология понравилась больше всего, хочу, чтобы её чаще использовали на занятиях

8. Часто ли Вас вовлекают в проектирование учебного занятия, учитывают Ваши потребности и возможности?

– никогда

– иногда учитывают мои потребности

– часто предварительно опрашивают, учитывают возникающие трудности и помогают их преодолеть

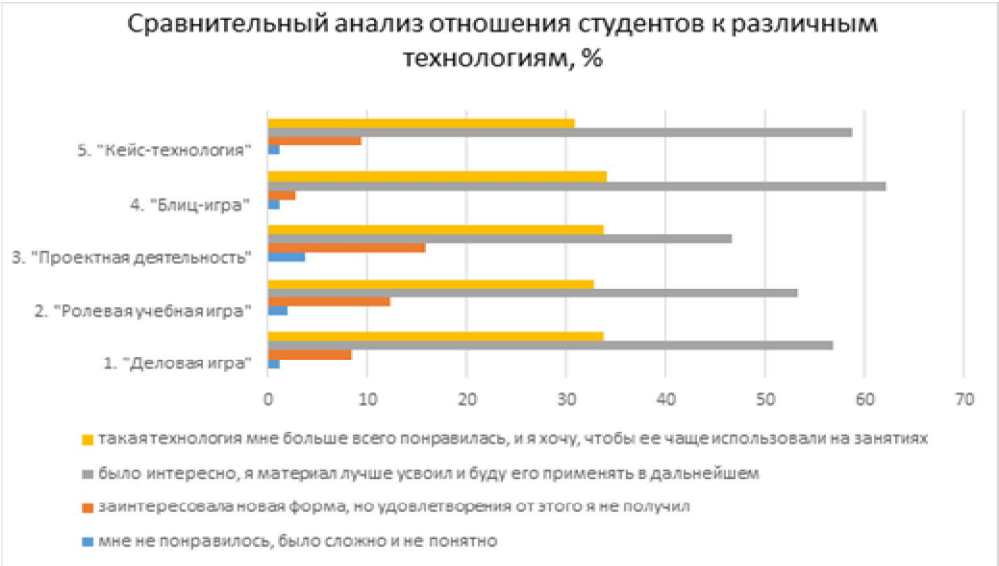
– всегда на занятии учитываются мнение студентов, их знания и потребности

Ответы 60 студентов на вопросы анкеты были обработаны, оценено их отношение к различным технологиям обучения и выявлены основные мотивы изучения гистологии на втором курсе.

На первый вопрос анкеты большинство обучающихся указали, что стремятся, изучая гистологию, подготовить себя к профессиональной деятельности (68,5%). Стремление добиться высоких результатов в обучении отметили 20,2% респондентов, а 11,3% выбрали мотив, связанный с чувством удовлетворения от изучения гистологии. Отсутствие интереса к дисциплине среди студентов не выявлено.

При ответе на второй вопрос анкеты выяснилось, что 55,4% респондентов слушают материал, но не проявляют активности, тогда как 38,2% внимательно слушают и участвуют в обсуждении.

Анализ ответов на вопросы анкеты (№ 3–7) представлен на рисунке.

Сравнительный анализ отношения студентов к различным технологиям

На диаграмме видно, что отсутствие интереса к интерактивным методам обучения отмечалось лишь в единичных случаях (1,1–3,7%). Небольшую заинтересованность без удовлетворения от используемых технологий выразили от 2,8% до 15,9% обучающихся. Большинство респондентов (46,7–62,1%) отметили, что применяемые на занятиях технологии способствовали лучшему усвоению материала и вызвали желание использовать

их в дальнейшем. Интерес студентов к наиболее привлекательной технологии и пожелание её более частого применения на занятиях находились в узком диапазоне – от 30,8% до 34%.

Анализ ответов на восьмой вопрос анкеты показал, что 46,5% опрошенных студентов отметили: преподаватели часто вовлекают их в проектирование учебного занятия, учитывают потребности и возможности, помогают преодолевать возникающие трудности. Положительно ответили на вопрос «Всегда на занятиях учитывается мнение студентов, их знания и потребности» 28,8% респондентов. Лишь 3,7% студентов высказали отрицательное мнение относительно учёта их позиции.

Заключение

Таким образом, проведённое нами исследование показало, что подавляющее большинство студентов стремятся, изучая гистологию, подготовить себя к профессиональной деятельности. Наибольший процент опрошенных считает наиболее эффективной технологией блиц-игру. По уровню эффективности следующими были отмечены кейс-технология и деловая игра. Студенты положительно относятся к применению различных интерактивных методов обучения, отмечают свою вовлечённость в проектирование учебных занятий, высоко оценивают поддержку и помощь преподавателей.

Интерактивные технологии обучения, применяемые в процессе освоения дисциплин на кафедре фундаментальных медицинских наук, соответствуют общей логике образовательного процесса, стимулируют мотивацию к изучению предмета, приближают студентов к реальным профессиональным ситуациям, формируют медико-биологическое мышление и повышают интерес к выбранной профессии. На кафедре фундаментальных медицинских наук активно продолжается использование перечисленных технологий и ведётся поиск новых.

Литература

1. Машура Е.А., Семчук Н.М. Классификация интерактивных методик обучения биологии //Ярославский педагогический вестник. 2012. № 1. Т. II. С. 73-77.

2. Хубиева Л.М. Основные методы преподавания биологии в современной системе образования российской федерации //Образование и право. 2019. № 11. С. 191-193.

3. Петрова М.Б., Стручкова И.В., Харитонова Е.А., Павлова Н.В., Костюк Н.В. Реализация компетентностного подхода в преподавании вариативной дисциплины «биология человека» студентам медицинского вуза //Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. 2016. № 5-4. С. 625-628.

4. Лаврентьев Г.В., Лаврентьева Н.Б. Инновационные обучающие технологии в профессиональной подготовке специалистов: учеб. пособие. - 2-е изд., доп. Т.. 2. Ч. 2. Барнаул. 2009. 232 с.

THE INFLUENCE OF ENGLISH LITERATURE ON LANGUAGE LEARNING
INGLIZ ADABIYOTINING TIL O‘RGANISHGA TA’SIRI
ВЛИЯНИЕ АНГЛИЙСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ НА ИЗУЧЕНИЕ ЯЗЫКА

Student, Ahrorbek Daminov Chirchik State Pedagogical University
E-mail:* ahrorbek246@gmail.com *, Phone number: +998938103707
***Scientific adviser: Ne’matova Madina Baxtiyor qizi EFL teacher, Chirchik State Pedagogical University E-mail:* madinanormurodova1116@gmail.com**

ANNOTATION: This article examines the role of English literature in enhancing language learning and communicative competence among EFL students. It highlights how literary texts enrich vocabulary, improve grammatical accuracy, and develop cultural understanding. By reading authentic literary works, learners gain exposure to natural language use, idiomatic expressions, and stylistic diversity. The study also explores how literature-based tasks can motivate learners and improve their critical thinking skills in language acquisition.

Keywords: English literature, language learning, vocabulary development, communicative competence, cultural awareness, motivation, EFL teaching.

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada ingliz adabiyotining chet tili sifatida o‘qitiladigan ingliz tili darslarida til o‘rganish jarayoniga ta’siri tahlil qilinadi. Adabiy asarlar o‘quvchilarning so‘z boyligini kengaytirish, grammatik aniqligini oshirish va madaniy tushunchalarini rivojlantirishda muhim o‘rin tutishi yoritilgan. Badiiy matnlar orqali talabalar tabiiy til qo‘llanilishi, idiomalar va uslubiy xilma-xillik bilan tanishadilar. Shuningdek, maqolada adabiyotga asoslangan topshiriqlar o‘quvchilarda motivatsiyani oshirishi va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishi ko‘rsatib beriladi.

Kalit so‘zlar: ingliz adabiyoti, til o‘rganish, so‘z boyligi, kommunikativ kompetensiya, madaniy ong, motivatsiya, EFL ta’limi.

АННОТАЦИЯ: В статье рассматривается роль английской литературы в повышении эффективности изучения языка и коммуникативной компетенции студентов, изучающих английский язык как иностранный. Отмечается, что литературные тексты способствуют расширению словарного запаса, улучшению грамматической точности и развитию культурного сознания. Изучение подлинных произведений позволяет учащимся познакомиться с естественным использованием языка, идиомами и стилевым разнообразием. Также обсуждается влияние литературных заданий на повышение мотивации и развитие критического мышления студентов.

Ключевые слова: английская литература, изучение языка, словарный запас, коммуникативная компетенция, культурное сознание, мотивация, преподавание английского языка.

MAIN TEXT

The study of English literature plays a vital role in the process of learning English as a foreign language. Literature provides learners with authentic examples of language in use, reflecting not only grammatical structures but also cultural and emotional contexts [2; 5]. Through reading literary works, students encounter a wide range of vocabulary and expressions that enhance their linguistic competence and communication skills [4; 7]. One of the main advantages of using literature in EFL classrooms is that it connects language learning with human experience. Poems, short stories, and novels allow learners to explore universal themes such as love, friendship, identity, and morality, which help them express ideas more naturally in English [3; 6]. Moreover, literature introduces learners to various linguistic styles and registers—from Shakespeare’s poetic expressions to the contemporary prose of modern writers—thus expanding their stylistic awareness [1; 8].

Another important aspect is the cultural dimension of literature. Every literary text embodies the history, traditions, and worldview of its people. When students read English literature, they not only learn new words but also understand the cultural background of the language, which fosters intercultural competence and tolerance [2; 4]. For example, studying works by authors like Jane Austen or Charles Dickens gives insight into British social life and values, while modern writers such as Maya Angelou or George Orwell reveal diverse perspectives on society and human rights [5; 7]. Furthermore, literary texts encourage critical thinking. Analyzing characters, themes, and moral conflicts helps learners question ideas, make judgments, and express opinions in English. Teachers can use literature-based activities such as role-playing, group discussions, or creative writing to make learning more engaging and communicative [6; 8]. These methods shift the focus from memorization to meaningful interaction, which is essential in modern EFL pedagogy [1; 3]. Finally, literature serves as a motivational tool. Unlike mechanical grammar drills, reading stories or poems evokes emotions and curiosity, which keeps learners interested. This emotional engagement leads to deeper retention of vocabulary and language patterns [4; 5]. Therefore, integrating English literature into language lessons not only improves linguistic skills but also cultivates empathy, imagination, and cultural awareness [7; 8].

CONCLUSION

English literature significantly influences language learning by providing authentic, emotional, and culturally rich material for students. It helps develop communicative competence, cultural understanding, and creative thinking. Teachers should integrate literary texts into EFL

lessons to create meaningful learning experiences that go beyond grammar and vocabulary, encouraging students to use language as a tool for personal and cultural expression.

REFERENCES

1. Byram, M. (1997). *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence.* Multilingual Matters.
2. Carter, R., & Long, M. (1991). *Teaching Literature.* Longman.
3. Collie, J., & Slater, S. (1987). *Literature in the Language Classroom.* Cambridge University Press.
4. Hall, G. (2015). *Literature in Language Education.* Palgrave Macmillan.
5. Kramsch, C. (2013). *Culture in Foreign Language Teaching.* Oxford University Press.
6. Lazar, G. (1993). *Literature and Language Teaching: A Guide for Teachers and Trainers.* Cambridge University Press.
7. Ne'matova, M. B. Q. (2024). *The Role of Literature in Language Teaching.* Academic Research in Educational Sciences.
8. Widdowson, H. G. (1978). *Teaching Language as Communication.* Oxford University Press.

MAKTABGACHA TA'LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING DOLZARB MASALALARI

Karimov Otabek Muratovich,
Andijon davlat tibbiyot instituti mustaqil izlanuvchisi
Tel: +998 93 410 03 03. E-mail: otabek.muratovich@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalar tomonidan raqamli texnologiyalardan foydalanish ko‘rib chiqiladi. Bugungi kunda raqamli muhit barcha yoshdagi odamlarni qamrab oladi va bolalar ham raqamli texnologiyalarning faol foydalanuvchilari hisoblanadi.

Аннотация. В данной статье рассматривается вопросы использования цифровых технологий детьми дошкольного возраста. Цифровая среда сегодня охватывает людей каждого возраста и дети тоже сегодня являются активными пользователями цифровых технологий.

Abstract. This article examines the use of digital technologies by preschool-aged children. The digital environment today encompasses people of all ages, and children are also active users of digital technologies.

Kalit so‘zlar: raqamlashtirish, maktabgacha yoshdagi bolalar, virtual muhit, axborot texnologiyalari, og‘zaki nutq.

Ключевые слова: цифровизация, дошкольники, виртуальная среда, информационные технологии, устная речь.

Key words: digitization, kindergarten, virtual environment, information technology, oral language.

Kirish. Bugungi kunda maktabgacha yoshdagi bolalar bo‘lgan oilalarda raqamli texnologiyalardan foydalanish juda dolzarbdir, chunki ularning keng qo‘llanilishi bolalar hayotining tuzilishini erta yoshdan boshlab o‘zgartirmoqda. Yosh ota-onalar chaqaloqlarining beshiklarini chaqaloq monitorlari bilan jihozlamoqda, interaktiv o‘yinchoqlar sotib olmoqda, audiokitoblar o‘ynamoqda va farzandlariga o‘yin ilovalari va qidiruv tizimlaridan foydalanishni o‘rgatmoqdalar. Elektron qurilmalar oddiy o‘yinchoqlar bilan bir qatorda yosh maktabgacha yoshdagi bolalarning faoliyatiga integratsiya qilinmoqda va bolalar erta bolalikning standart ko‘nikmalari bilan bir vaqtda asosiy raqamli ko‘nikmalarni o‘zlashtira boshladilar: yurish, gapirish, pichoqlardan foydalanish va boshqalar. Bolalar birinchi marta bolalar bog‘chasiga borgunga qadar, odatda nafaqat raqamli qurilmalar bilan tanish bo‘lishadi, balki ularning hech bo‘lmaganda ba’zilaridan faol foydalanadilar.

Virtual muhit birinchi sinf o‘quvchilariga allaqachon yaxshi ma’lum va ular boshlang‘ich maktabni tugatganga qadar, bu ularning kundalik hayotining bir qismiga aylangan.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Hozirgi kunda maktabgacha yoshdagi deyarli har ikkinchi bola (44%) 4-5 yoshida, yana 44% 2-3 yoshida raqamli qurilmalardan foydalanishni boshlaydi va har o‘ninchi bola ular bilan hayotning birinchi yilidan boshlab tanishadi. Bu holatlarning yarmida hech kim bolalarni raqamli qurilmalardan foydalanishga maxsus o‘rgatmaydi - ular AKTdan qanday foydalanishni sinov va xato orqali o‘rganadilar, kattalarni kuzatish orqali yashirin o‘rganish muhim rol o‘ynaydi[1]. Raqamli hayot maktabgacha yoshdagi bolalar orasida tobora ommalashib bormoqda. 6-7 yoshli bolalar uchun asosiy ustuvorliklar multfilmlar, o‘yinlardan iborat bo‘lib, dars tayyorlash va boshqa ishlar keyin o‘ringa o‘tib qolishini kuzatishimiz mumkin.

Sakkizta Yevropa mamlakatida o‘tkazilgan madaniyatlararo uzunlamasına tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, 2-6 yoshli bolalar orasida raqamli media vositalaridan intensiv foydalanish farovonlikning past darajasi bilan bog‘liq. Yotoqxonada televizorning mavjudligi, shuningdek, go‘daklikdan (6 oy) 7 yoshgacha ekran vaqtining davomiyligi uyqu davomiyligining qisqarishi bilan bog‘liq bo‘lib, uni taxminan yarim soatga qisqartiradi. Neyropsixologik usullardan foydalangan holda o‘tkazilgan Rossiya tadqiqoti, xususan, 5-7 yoshli bolalarda internetdan yuqori darajada foydalanish ketma-ketligi, kommutatsiya va grafik vazifalarni bajarishda salbiy bashorat qiluvchi omil ekanligini ko‘rsatadi. Bundan tashqari, hissiy muammolar va oilaviy qiyinchiliklar soni va intensivligining ortishi ehtimoli maktabgacha yoshdagi bolaning ekran oldida o‘tkazgan vaqtiga mutanosib bo‘lib, televizor ko‘rish yoki kompyuter o‘yinlarini o‘ynashning har bir qo‘shimcha soati bilan 1,2-2 baravarga oshdi [2].

Muhokama. Bolalarning internet va video o‘yinlardan haddan tashqari foydalanishi bilan bog‘liq vaziyatlarning haddan tashqari baholashdan uzoqlashish tendentsiyasi mavjud, hatto dastlab AKTning bolalar psixikasiga salbiy ta’siri haqidagi gipotezani qo‘llab-quvvatlagan tadqiqotlarda ham. Masalan, o‘yinlarga qaramlik alomatlari bo‘lgan so‘rovda qatnashgan bolalarning atigi 8 foizida diqqat bilan bog‘liq muammolar va natijada akademik ko‘rsatkichlar mavjud ekanligi aniqlangan.

Ommaviy axborot vositalarining ta’siri, ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bolalar va yosh bolalar uchun zararli, chunki ularning psixikasi har qanday tashqi ta’sirlarga juda sezgir bo‘ladi.

Masalan, 8-16 oylik chaqaloqlarda (CDI dan foydalanib, DVD/video tomosha qilish vaqti va muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish darajasi o‘rtasida salbiy bog‘liqlik aniqlangan [Zimmerman va boshqalar, 2007]. Tadqiqotchilar shuningdek, 18 oylikda kundalik televizor ko‘rish giperaktivlik bilan bog‘liqligini va 30 oylikda bu prososial xatti-harakatlar bilan salbiy bog‘liqligini ta’kidlaydilar [3].

Nihoyat, 1 yoshdan 3 yoshgacha bo‘lgan bolalar ishtirokida o‘tkazilgan tadqiqot kattalar tomonidan televizor ko‘rish ularning xatti-harakatlariga salbiy ta’sir ko‘rsatishini tasdiqladi, hatto bolalar ota-onalari tomonidan e’tibor bermayotgan deb qabul qilingan taqdirda ham. Ushbu tadqiqotda bolalar 1 soat davomida turli o‘yinchoqlar bilan o‘ynashdi, dastlabki 30 daqiqada televizor fonida o‘yin ko‘rsatuvini ko‘rsatib, keyin o‘chirib qo‘yishdi. Bolalar televizorga bir necha soniya, daqiqada bir martadan kamroq vaqt davomida qarashsa-da, bu ularning diqqatini jamlash vaqtini va o‘yin mashg‘ulotlarining davomiyligini sezilarli darajada kamaytirdi [4].

Kasalxona sharoitida ona va bola o‘rtasidagi munosabatlarni o‘rganuvchi uzoq muddatli tadqiqotda amerikalik psixologlar videofilmlarning, ayniqsa yoshga mos kelmaydigan filmlarning bolaning til rivojlanishiga salbiy ta’sirini ko‘rsatuvchi dalillarni topdilar [4-Tomopoulos va boshqalar, 2010]. Bundan tashqari, bu ta’sir ijobiy ta’lim ta’siri bilan muvozanatlashtirilmaganligi ma’lum bo‘ldi. Ularda 2-2,5 yoshli yosh bolalar haqiqatan ham yangi narsalarni, xususan, yangi fe’llarni o‘rganishlari mumkin, ammo bu oddiy oflayn muloqotda bo‘lgani kabi, ular bolaga boshqalar bilan og‘zaki muloqot qilish imkoniyatini bergani uchun sodir bo‘ladi [5].

Natijalar. Umuman olganda, biz ko‘rib chiqqan empirik tadqiqotlarning hech biri hali yosh bolalarda nutq qobiliyatlarini rivojlantirishga ta’lim media kontentining (ta’lim videolari) ijobiy ta’sirini ko‘rsatmagan [6]. Bir oy davomida haftasiga bir necha marta DVD tomosha qilgan bir

yoshdan bir yarim yoshgacha bo‘lgan bolalar, nazorat guruhidan farqli o‘laroq, bir oy davomida yangi so‘zlarni o‘rganmagan. Ota-onalar bilan video va filmlarni tomosha qilish ham bolaning yoshidan qat’i nazar, nutq rivojlanishi bilan ijobiy bog‘liqlikni ko‘rsatgan.

Bundan tashqari, yangi so‘zlarni o‘rganishning eng yuqori darajasi videosiz sharoitlarda - yuzma-yuz muloqot paytida, ota-onalar farzandlariga bu so‘zlarni odatiy oflayn mashg‘ulotlar orqali o‘rgatganlarida kuzatilgan.

Xulosa.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda shularni ta’kidlash joizki, zamonaviy davrda raqamli texnologiyalardan har bir sohada samarali foydalanish davr talabi. Inson hayotining har bir jabhasida, yani bolaligidan boshlab keying butun mehnat faoliyati davomida raqamli taxnologiyalar bilan bevosita muloqotda bo‘ladi. Shu o‘rinda, inson raqamli texnologiyalarni o‘z o‘rnida boshqarishi, raqamli texnologiyalar faqat inson manfaatlari uchun xizmat qilishi zarurligini yodda tutishimiz va bu narsani farzandlarimizga ham singdirishimiz davr talabidir.

Bibliografiya:

1.Soldatova G.U., Teslavskaya O.I. (2019) Using digital technology in families with children of preschool and primary school age. National Psychological Journal, [Natsional’nyy psikhologicheskiy zhurnal],12(4),12–27. doi:10.11621/npj.2019.0402.

2. Hinkley T., Verbestel V., & Ahrens W., et al. (2014). IDEFICS Consortium. Early childhood electronic media use as a predictor of poorer well-being: a prospective cohort study. JAMA Pediatr, 168(5), 485–492. doi: 10.1001/jamapediatrics.2014.94

3. Cheng S., Maeda T., Yoichi S., & Yamagata Z. et al. (2010). Early television exposure and children’s behavioral and social outcomes at age 30 months. Journal of Epidemiology, 20, 482–489. doi: 10.2188/jea.JE20090179

4. Schmidt M.E, Pempek T., Kirkorian H.L., Frankenfield A.L, & Anderson D.R. (2008). The Effects of Background Television on the Toy Play Behavior of Very Young Children. Child Development, 79 (4), 1137–1151. doi: 10.1111/j.1467-8624.2008.01180.x

5. Roseberry S., Hirsh-Pasek K., GolinkoffR.M. (2014). Skype Me! Socially Contingent Interactions Help Toddlers Learn Language. Child Development, 85(3), 956–970. doi: 10.1111/cdev.12166

6. Zimmerman F.J., Christakis D.A., & Meltzoff A.N. (2007). Associations between media viewing and language development in children under age 2 years. J Pediatr, 151(4), 364–368. doi: 10.1016/j.jpeds.2007.04.071

EXPLORING HOW PHYSICAL EXPERIENCES INFLUENCE THE WAY LANGUAGE IS PROCESSED AND COMPRESSED

Narzullaeva Dilnoza Sanatovna
Doctor of philosophy (PhD) in philological sciences, associate professor of the department of English lexicology and stylistics
Samarkand state institute of foreign languages
dnarzullayeva86@gmail.com
+998933523848

Abstract: This article delves into the emerging area of embodied cognition and its effects on language understanding. It analyzes the foundational theories behind embodied cognition, emphasizing the role of sensorimotor experiences in shaping our comprehension and interpretation of language. We also summarize important empirical research that shows how physical states and movements impact different elements of language processing, including understanding metaphors, spatial language, and action verbs. In conclusion, we address the consequences of embodied cognition for theoretical frameworks of language as well as practical fields like language education and rehabilitation.

Key words: theoretical framework, practical field, empirical, comprehension, interpretation, embodied cognition.

ИССЛЕДОВАНИЕ ТОГО, КАК ФИЗИЧЕСКИЙ ОПЫТ ВЛИЯЕТ НА ОБРАБОТКУ И СЖАТИЕ ЯЗЫКА

Аннотация: В данной работе рассматривается влияние телесного опыта на когнитивные процессы, связанные с обработкой и сжатием языковой информации. Основываясь на теории воплощённого познания, исследование анализирует, как сенсомоторные взаимодействия с окружающей средой формируют смысловые структуры и облегчают языковую компрессию. Особое внимание уделяется нейрокогнитивным механизмам, связывающим телесные ощущения с абстрактным мышлением, а также роли метафор, основанных на физическом опыте, в упрощении языковых конструкций.

Ключевые слова: воплощённое познание, телесный опыт, языковая компрессия, когнитивная лингвистика, сенсомоторные процессы, метафора, нейрокогнитивные механизмы

JISMONIY TAJRIBA TILNI QAYTA ISHLASH VA SIQISHGA QANDAY TA’SIR QILISHINI O‘RGANISH

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot tilni qayta ishlash va siqish jarayonlarida jismoniy tajribaning rolini o‘rganishga qaratilgan. Vujudga asoslangan idrok nazariyasiga tayangan holda, ishda insonning tanaviy harakatlari va sezgi tajribalari tilni anglash, tushunish va qisqartirishga qanday ta’sir ko‘rsatishi tahlil qilinadi. Tadqiqotda tilshunoslik va kognitiv fanlar kesishmasida joylashgan konseptual metaforalar, semantik tuzilmalar va neyrokognitiv mexanizmlar o‘rganiladi. Bu yondashuv tilni siqish jarayonini chuqurroq tushunishga yordam beradi va tilni samarali ishlatish strategiyalarini ishlab chiqishga zamin yaratadi.

Kalit so‘zlar: vujudga asoslangan idrok, jismoniy tajriba, tilni qayta ishlash, tilni siqish, kognitiv tilshunoslik, neyrokognitiv mexanizmlar, konseptual metafora

Introduction

The traditional view of language processing often depicts it as a purely symbolic and abstract process, largely detached from the physical body. However, the field of embodied cognition challenges this perspective, arguing that our understanding of the world and our language are fundamentally grounded in our bodily experiences and sensorimotor interactions with the environment. This perspective suggests that language comprehension is not merely a matter of manipulating abstract symbols, but involves actively reactivating and simulating the sensory and motor experiences associated with the linguistic input. This article explores the evidence supporting this claim, examining how bodily experience influences different aspects of language comprehension.

Theoretical Underpinnings of Embodied Cognition:

Several theoretical frameworks support the embodied cognition approach. Grounded cognition proposes that meaning arises from sensorimotor experiences, with abstract concepts being grounded in concrete, bodily simulations. Situated cognition emphasizes the role of the environment and context in shaping our cognitive processes, arguing that cognition is not a solitary, internal process but is deeply intertwined with our interactions with the world. These theories suggest that understanding language involves more than just semantic processing; it also engages our sensorimotor systems, reactivating relevant experiences to create a richer, more meaningful understanding.

Empirical Evidence for Embodied Language Processing:

A growing body of empirical research supports the embodied cognition perspective on language. Studies have demonstrated the influence of bodily experiences on several aspects of language comprehension:

18. **Metaphor Comprehension:** Research suggests that understanding metaphors often involves simulating the sensory and motor experiences associated with the metaphorical terms. For example, understanding "a heavy burden" might involve activating motor schemas related to lifting and carrying weight.

19. **Spatial Language:** Our understanding of spatial terms ("above," "below," "left," "right") is influenced by our bodily orientation and spatial experiences. Studies have shown that manipulating body posture can affect the speed and accuracy of spatial language processing.

20. **Action Verb Processing:** Processing action verbs (e.g., "kick," "throw") appears to involve activating motor representations related to the described actions. Neuroimaging studies have revealed activation in motor cortex areas during the processing of such verbs.

21. **Emotional Language:** The comprehension of emotional language might be influenced by the bodily sensations associated with those emotions. For example, understanding "fear" might involve activating physiological responses associated with fear, such as increased heart rate.

Implications and Future Directions:

The embodied cognition perspective has significant implications for our understanding of language and its processing. It challenges traditional models that focus solely on abstract symbolic representations and highlights the crucial role of bodily experience in creating meaning. This has implications for several applied areas:

- **Language Education:** Embodied approaches to language teaching might enhance comprehension and retention by incorporating activities that engage the learner's sensorimotor systems.
- **Rehabilitation:** Understanding the embodied nature of language can inform the development of therapeutic interventions for language disorders, such as aphasia.
- **Artificial Intelligence:** Embodied AI systems, which integrate physical embodiment and sensorimotor capabilities, could lead to more sophisticated and human-like language understanding.

Future research could further explore the neural mechanisms underlying embodied language processing, investigate the role of embodiment in different linguistic phenomena, and examine the interplay between embodiment and other cognitive processes in language comprehension.

Comprehension as a body-bound phenomenon:

Approaches of Embodied Cognition A possible way out of the aporetic circle of representationalism is offered by more recent scientific approaches of various provenances, which operate under the collective term of an Embodied Cognition. Their common basis is arguably the idea that the generation of meaning, and comprehension are contingent on physical experiences. This mindset is fed by older traditions such as American pragmatism or that of a body- related phenomenology in the sense of Merleau-Ponty; it has also received important input from advances in neurophysiological research, in particular the discovery of so- called mirror neurons.

The act of grasping something is understood as grasping holistically, as the observer mentally follows the act of grasping by way of trial. To understand something as something would therefore come down to doing this thing oneself in the mind. This should also apply to language comprehension. To understand a term like 'grasping' would then mean to perform a trial action.

The driving forces of Embodied Cognition include psycholinguists such as George Lakoff and Mark Johnson, who presented an influential model of metaphor compre- hension as early as 1980. Johnson has since systematized this approach and has developed it into a body-bound theory of language and epistemology. The title of his monograph, published in 1987, expresses its core ideas clearly: The Body in the Mind. The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason. According to this study, the mind appears to be fundamentally determined by the body insofar as it always makes use of so-called image schemata when forming concepts. For example, there is a "container schema"(Johnson 1987, p. 39), which defines and bundles basic ideas of an inside and an outside space, of containment and exclusion. Such morphological schemes of imagination, it is argued, derive from physical expe- riences in dealing with the environment; which are then also metaphorically transferred to areas which may themselves abstract far from physical interactions – areas of logical thinking and argumentation.

An expression such as 'the objection made her lose her train of thought', which depicts a rather abstract mental internal event, would thus be understood through recourse to physical experiences with the inside and outside worlds: Something –namely the objection –enters from the outside into a

previously protected inner area (which is marked with the term thought as an enclosed and held-together sphere).

Johnson argues that all of this is understandable only because language users have had sufficient experience with the inner and outer worlds –with the entry of a disruptive factor or being forced to exit a state. Metaphors generated spatially and physically thus constitute conceptual thinking; cognitive operations can be traced back to primary physical experiences of inside and outside, top and bottom, pressure and yielding, outset, journey and destina- tion. Therefore, according to this theory, even the most abstract intellectual speculation is ultimately tied to a physical sensation, and all comprehension of linguistic expres- sions has a foundation in experiences of physical contact with the world.

Conclusion

The evidence increasingly supports the idea that language comprehension is not a purely abstract process but is intimately linked to our bodily experiences. Embodied cognition provides a powerful framework for understanding how our sensorimotor systems contribute to creating meaning from language. Further research in this area promises to deepen our understanding of the human mind and to inform the development of innovative applications in various fields. The driving forces of Embodied Cognition include psycholinguists such as George Lakoff and Mark Johnson, who presented an influential model of metaphor compre- hension as early as 1980. Johnson has since systematized this approach and has developed it into a body-bound theory of language and epistemology (cf. Johnson 1987,2007). The title of his monograph, published in 1987, expresses its core ideas clearly: The Body in the Mind. The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason. According to this study, the mind appears to be fundamentally determined by the body insofar as it always makes use of so-called image schemata when forming concepts. For example, there is a "container schema"(Johnson 1987, p. 39), which defines and bundles basic ideas of an inside and an outside space, of containment and exclusion.

References

1. Barsalou, L. W. (2020). Challenges and Opportunities for Grounding Cognition. Journal of Cognition, 3(1), 31.

2. Pulvermüller, F. (2018). Neural reuse of action perception circuits for language, concepts and communication. Progress in Neurobiology, 160, 1-44.

3. Lakoff, G., & Johnson, M. (2003). Metaphors We Live By. University of Chicago Press.

4. Gallese, V., & Lakoff, G. (2005). The Brain's Concepts: The Role of the Sensory-Motor System in Conceptual Knowledge. Cognitive Neuropsychology, 22(3-4), 455-479.

5. Glenberg, A. M. (2015). Few believe the world is flat: How embodiment is changing the scientific understanding of cognition. Canadian Journal of Experimental Psychology, 69(2), 165-171.

6. Casasanto, D. (2019). Embodiment of Abstract Concepts: Good and Bad in Right- and Left-Handers. Journal of Experimental Psychology: General, 138(3), 351-367.

7. Kövecses, Z. (2015). Where Metaphors Come From: Reconsidering Context in Metaphor. Oxford University Press.

8. Bergen, B. K. (2012). Louder than Words: The New Science of How the Mind Makes Meaning. Basic Books.

THE DEVELOPMENT OF WRITING SKILLS
YOZUV KO‘NIKMALARINING RIVOJLANISHI
РАЗВИТИЕ НАВЫКОВ ПИСЬМА

Jumayeva Nodirabegim Yusuf qizi
Termiz davlat pedagogika instituti, maktabgacha va boshlang‘ich ta’limda xorijiy til (ingliz tili) yo‘nalishi 4-kurs 401-guruh talabasi.
nodirabegimjumayevao5@gmail.com
+998947987744

ANNOTATION: This research paper explores the development of writing skills in the context of foreign language learning. It analyzes the linguistic and psycholinguistic foundations of writing, as well as traditional and modern teaching approaches such as process writing, product writing, genre-based instruction, and task-based writing. The study also examines CEFR assessment criteria, common challenges faced by learners, and effective strategies for improving written communication. Findings indicate that systematic instruction, clear rubrics, and process-oriented teaching significantly enhance learners’ writing proficiency.

ANNOTATSIYA: Ushbu ilmiy maqolada chet tilini o‘rganish jarayonida yozuv ko‘nikmalarining rivojlanishi o‘rganiladi. Unda yozuvning lingvistik va psixolingvistik asoslari, shuningdek, an’anaviy va zamonaviy o‘qitish yondashuvlari — jarayonli yozish, mahsulotga yo‘naltirilgan yozish, janrga asoslangan o‘qitish hamda topshiriqqa asoslangan yozish tahlil qilinadi. Tadqiqotda, shuningdek, CEFR baholash mezonlari, o‘quvchilar duch keladigan umumiy qiyinchiliklar va yozma nutqni rivojlantirishning samarali strategiyalari ko‘rib chiqiladi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, tizimli o‘qitish, aniq baholash mezonlari va jarayonli yondashuv o‘quvchilarning yozuv malakasini sezilarli darajada oshiradi.

АННОТАЦИЯ: В данной научной статье исследуется развитие навыков письма в процессе изучения иностранного языка. Рассматриваются лингвистические и психолингвистические основы письма, а также традиционные и современные подходы к обучению — процессное письмо, продуктно-ориентированное письмо, жанровое обучение и обучение, основанное на выполнении заданий. В исследовании также анализируются критерии оценки CEFR, распространённые трудности, с которыми сталкиваются учащиеся, и эффективные стратегии развития письменной речи. Результаты показывают, что систематическое обучение, чёткие критерии оценки и процессный подход значительно повышают уровень владения письменной речью у обучающихся.

KEYWORDS: writing skills; process writing; genre-based writing; CEFR; academic writing; coherence; cohesion; grammar; pedagogy; language teaching.

KALIT SO‘ZLAR: yozuv ko‘nikmalari; jarayonli yozish; janrga asoslangan yozish; CEFR; akademik yozuv; izchillik; bog‘liqlik; grammatika; pedagogika; til o‘qitish.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: навыки письма; процессное письмо; жанровое письмо; CEFR; академическое письмо; последовательность; связность; грамматика; педагогика; обучение языку.

KIRISH: Bugungi globallashuv va raqamlashtirish jarayonida yozma nutq ko‘nikmalari – akademik ta’lim, ilmiy faoliyat, kasbiy muloqot hamda shaxsiy rivojlanishning eng muhim elementi hisoblanadi. Rivojlangan davlatlarda yozma savodxonlik (writing literacy) ijtimoiy taraqqiyotning asosiy ko‘rsatkichlaridan biri sifatida qaraladi. Chet tilini o‘rganishda esa writing – talabadan yuqori darajada fikrni tartibga solish, dalillarni mantiqiy izchillikda bayon qilish, strukturaviy jihatdan aniq va lingvistik norma asosida matn yaratishni talab qiladigan murakkab ko‘nikma sanaladi. Til o‘rganishning to‘rtta asosiy ko‘nikmasi (listening, speaking, reading, writing) orasida yozma nutq eng sekin rivojlanadigan, biroq eng ishonchli o‘lchanuvchi kompetensiyalardan biri hisoblanadi.

ASOSIY QISM: Ushbu maqola yozma nutq ko‘nikmalarining rivojlanish jarayonini lingvistik, psixolingvistik va pedagogik nuqtai nazardan tahlil qiladi. Shuningdek, yozish ko‘nikmalarini shakllantirish metodlari, baholash mezonlari, yozma nutq jarayonida uchraydigan

muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari, xalqaro standartlar (CEFR) asosida yozishni o‘rgatish tamoyillari yoritilib beriladi.

YOZMA NUTQ KO‘NIKMASINING NAZARIY-ASOSIY JIHATLARI

Yozma nutqning mohiyati va lingvistik xususiyatlari. Yozma nutq – insonning fikr, ma’lumot, hissiyot va dalillarni belgilangan yozuv tizimi orqali grammatik, leksik va sintaktik qoidalarga asoslanib ifodalash jarayonidir. Yozma nutqning asosiy vazifasi – fikrni strukturaviy jihatdan aniq, izchil va tushunarli tarzda yetkazishdir. Og‘zaki nutq bilan solishtirilganda yozma nutq quyidagi xususiyatlarga ega.

1.Rejalilik – yozishdan oldin reja tuzish, matnni bosqichma-bosqich shakllantirish.

2.Izchillik va mantiqiylik – yozma matnda fikrlar aniq bog‘langan bo‘lishi kerak.

3.Grammatik to‘liqlik – grammatik strukturalardan ongli ravishda foydalaniladi.

4.Rasmiylik darajasi – yozma nutqda uslubiy me’yorlar muhim hisoblanadi.

5.Tahrirlash imkoniyati – yozma matn qayta ko‘rib chiqiladi, xatolar tuzatiladi. Halliday va Hasan (1976) yozma nutqni “kontekstdan mustaqil bo‘la oladigan til shakli” deb ta’riflaydi. Bu, ayniqsa, akademik va ilmiy yozuvda muhim ahamiyat kasb etadi.

Yozish ko‘nikmasining psixolingvistik mexanizmlari

Yozish jarayoni bir vaqtning o‘zida bir nechta kognitiv operatsiyalarni talab etadi. Flower va Hayes (1981) ning mashhur modeliga ko‘ra, yozish quyidagi bosqichlar orqali amalga oshadi:

1) Rejalashtirish (Planning)

— G‘oyalarni tanlash

— Asosiy fikrlarni tartiblash

— Matn strukturasini belgilash

2) Matn yaratish (Translating)

— Grammatik birliklarni tanlash

— So‘z boyligidan to‘g‘ri foydalanish

— Gap va paragraf tuzish

3) Tahrirlash (Reviewing / Editing)

— Xatolarni tuzatish

— Mazmunni aniqlashtirish

— Mantiqiy bog‘lanishlarni kuchaytirish

Bu model yozish jarayonining murakkabligini va ko‘p bosqichliligini ko‘rsatadi. Shuningdek, psixologik omillar – motivatsiya, e’tibor, xotira va ijodiylik ham jarayonga kuchli ta’sir ko‘rsatadi.

Yozma nutqning lingvodidaktik asoslari

Yozma nutqni o‘rgatish metodikasi — til o‘rgatishning muhim yo‘nalishi bo‘lib, uning asosiy vazifasi talabalarda quyidagi kompetensiyalarni shakllantirish:

•grammatik kompetensiya – yozma grammatikani ongli qo‘llash;

•leksik kompetensiya – mavzuga mos so‘z va iboralarni tanlash;

•diskursiv kompetensiya – matnning izchilligi va kohezivligi;

•pragmatik kompetensiya – auditoriyaga mos yozish;

•strategik kompetensiya – yozish jarayonini boshqarish.

Til o‘qitishda yozma nutqni shakllantirishning uchta asosiy yondashuvi mavjud:

1.Product-based approach – tayyor matn namunasi asosida yozish.

2.Process-based approach – yozish jarayonini o‘rganish (rejalashtirish, tahrirlash).

3.Genre-based approach – ma’lum janrlar (esse, maqola, hisobot) bo‘yicha yozish.

Ularning har biri amaliyotda o‘z o‘rniga ega bo‘lib, ko‘pincha integratsiyalashgan holda ishlatiladi.

Xulosa qilib aytganda, Yozma nutq – chet tilidagi eng murakkab, ammo eng samarali rivojlanadigan ko‘nikmalardan biridir. Yozish jarayoni faqat grammatikani qo‘llash emas, balki fikrni rejalashtirish, tartibga solish, mantiqiy bayon qilish, tahlil qilish kabi kognitiv jarayonlarni o‘z ichiga oladi.

Tadqiqotdan kelib chiqqan xulosalar shuni ko‘rsatadiki:

1.Process Writing Approach – yozishni o‘rgatishda eng samarali metod.

2.Genre-Based Approach – akademik yozuv uchun eng mos yondashuv.

3.Task-based yozuv – real hayotga yaqinligi sababli motivatsiyani oshiradi.

4.Yozma nutqni baholashda aniqlik, izchillik va rubrikalar muhim rol o‘ynaydi.

5.Yozishni o‘rgatish jarayonida o‘quvchilarning metakognitiv strategiyalari doimiy rivojlantirilishi zarur. Yozma nutqning muntazam o‘rgatilishi talabalarning akademik savodxonligi, mantiqiy fikrlashi va lingvistik kompetensiyasini sezilarli darajada yaxshilaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.Flower, L. & Hayes, J. (1981). A Cognitive Process Theory of Writing.

2.Harmer, J. How to Teach Writing. Longman.

3.Hyland, K. Second Language Writing. Cambridge University Press.

4.Richards, J. & Renandya, W. Methodology in Language Teaching. CUP.

5.Brown, H. D. Teaching by Principles. Pearson.

6.Weigle, S. Assessing Writing. Cambridge University Press.

7.CEFR – Common European Framework of Reference (2001).

8.Grabe, W. & Kaplan, R. Theory and Practice of Writing. 1996.

METAPHYSICAL POETS: DONNE, HERBERT, AND MARVELL

Gulmatova Nargiza Ilyos qizi
Student, Chirchiq State Pedagogical University
gulmatovanargiza26@gmail.com
Scientific adviser: Khamitov Eldorbek E.
Teacher, Chirchik State Pedagogical University
khamitoveldorbek@gmalil.com

ABSTRACT: This research explores the innovative contributions of John Donne, George Herbert, and Andrew Marvell—central figures of the Metaphysical poetic tradition. Through complex imagery, intellectual wit, and philosophical meditation, these poets reshaped early modern English poetry. By applying textual analysis, the study investigates their stylistic devices, thematic concerns, and cultural significance. The results demonstrate that Metaphysical poetry fused emotion with intellect, creating a poetic mode that influenced later English literature and remains widely studied today.

INTRODUCTION. The Metaphysical poets transformed English literature in the seventeenth century through their intellectual depth and highly original poetic techniques. Distinguished by their use of metaphysical conceits, paradoxes, and philosophical reflection, they provided a new way of interpreting love, faith, the self, and the natural world. John Donne laid the foundation for this literary movement; George Herbert expanded its religious dimensions; and Andrew Marvell introduced political and temporal complexity. This paper examines their artistic contributions, significance, and lasting impact.

METHODS. This study employs close textual analysis of selected poems from Donne (“The Flea,” “A Valediction: Forbidding Mourning”), Herbert (“The Collar,” “Easter Wings”), and Marvell (“To His Coy Mistress”). Secondary sources in literary criticism are consulted to contextualize metaphysical techniques, historical influences, and thematic patterns. The method includes comparative analysis to highlight stylistic similarities and differences among the three poets.

RESULTS. Analysis reveals several key findings:

1. Innovative Imagery (Metaphysical Conceit) – Donne uses witty and surprising comparisons (such as lovers compared to a compass), while Herbert employs visual poetry and symbolic structure. Marvell blends sensual imagery with philosophical reasoning.

2. Philosophical and Spiritual Depth – Herbert’s poems reflect deep religious introspection, whereas Donne’s work navigates between sacred and profane love. Marvell’s verse mixes political commentary with existential concerns.

3. Fusion of Emotion and Intellect – All three poets balance rational argument with emotional intensity. Their poems function as debates, meditations, or logical demonstrations.

4. Distinct Voices within One Tradition – Donne's boldness, Herbert's spiritual humility, and Marvell's elegant wit show the diversity within metaphysical poetry.

DISCUSSION. The Metaphysical poets collectively redefined English lyric poetry. Donne introduced bold originality and intellectual vigor; Herbert shaped the spiritual and devotional branch; Marvell integrated metaphysical style with political and temporal concerns. Together, they influenced Romantic, Victorian, and Modernist writers. Their works remain essential to understanding early modern literature because they challenge readers to think deeply about human experience. The movement's legacy shows that poetry can be simultaneously emotional, philosophical, and artistically experimental.

REFERENCE

1. Britannica. Metaphysical Poets. https://www.britannica.com/art/Metaphysical-poets

2. Academy of American Poets. A Brief Guide to Metaphysical Poets. https://poets.org/text/brief-guide-metaphysical-poets

3. Elahi, E.B. (2014). The Use of Metaphysical Elements in Marvell's Poetry. IJSELL, 2(12). https://www.arcjournals.org/pdfs/ijsell/v2-i12/8.pdf

4. Willmott, R. (1985). Four Metaphysical Poets: Donne, Herbert, Marvell, Vaughan. London: Lawrence & Bullen.

5. Bennett, J. (1964). Five Metaphysical Poets. Cambridge: Cambridge University Press.

THE ROLE OF LITERATURE IN THE ENGLISH CIVIL WAR: MILTON AND BUNYAN

Gulmatova Nargiza Ilyos qizi
Student, Chirchiq State Pedagogical University
gulmatovanargiza26@gmail.com
Scientific adviser: Khamitov Eldorbek E.
Teacher ,Chirchik State Pedagogical University
khamitoveldorbek@gmalil.com

ABSTRACT: This article examines how literature functioned as a cultural and ideological instrument during the English Civil War (1642–1651). Focusing on the writings of John Milton and John Bunyan, the research highlights how literary works expressed political conviction, supported religious reform, and shaped national identity. Through methodical textual and historical analysis, the study argues that literature played an active role in influencing public opinion and documenting the struggle for ideological dominance.

INTRODUCTION. The English Civil War was not only a political and military conflict but also an intellectual and cultural revolution. Literature became a powerful tool for shaping public consciousness. John Milton and John Bunyan were central literary figures whose works reflected and influenced the ideological struggle of the period. Milton's prose and poetry defended liberty, republicanism, and spiritual independence. Bunyan's writings expressed Protestant devotion and the experience of persecution. This paper explores their literary roles in interpreting and shaping the historical context.

METHODS. The study uses historical-literary analysis, focusing on Milton's pamphlets such as Areopagitica and selections from Paradise Lost, as well as Bunyan's The Pilgrim's Progress. Secondary scholarship is used to understand the political, religious, and social context of the Civil War. Comparative analysis highlights how each writer addressed themes of freedom, authority, conscience, and national identity.

RESULTS. The findings reveal several important contributions:

1. Milton as a Defender of Liberty

Milton's Areopagitica championed freedom of speech and the press, challenging censorship. In Paradise Lost, themes of obedience, rebellion, and divine justice mirror the political tensions of his time.

2. Bunyan as a Voice of Religious Experience

Bunyan's The Pilgrim's Progress dramatizes the spiritual journey of an ordinary believer, reflecting the struggles of Puritans during and after the Civil War.

3. Literature as Political Action

Both authors used literature to persuade, critique authority, and rally support for religious and political reform.

4. Shaping National Consciousness

Their works influenced English identity, contributing to ideas of moral responsibility, personal freedom, and religious duty.

DISCUSSION. Milton and Bunyan demonstrate that literature played an essential role in the ideological landscape of the Civil War. Milton's intellectual arguments helped articulate republican values, while Bunyan expressed the emotional and spiritual struggles of common people. Together, they reflect both the elite political discourse and the popular religious sentiment of the period. Their writings remain foundational in understanding the relationship between literature, politics, and society. The English Civil War shaped their artistic production, and in turn, their works shaped the cultural legacy of the conflict.

REFERENCE

1. Achinstein, S. (2003). Literature and Dissent in Milton's England. Cambridge University Press.

2. "English literature- Milton, Poetry, Epic". In Britannica. Retrieved from https://www.britannica.com/art/English-literature/Milton

3. "The Legacy of the English Civil War: Rethinking the Revolution". In ResearchGate.

4. "The Taboo of Revolutionary Thought after 1660 and Strategies of Subversion in Milton's and Bunyan's Writings". In Springer.

5. "Bunyan Bibliography (1988-2020)". The John Bunyan Society.

THE SONNET TRADITION: CONTRIBUTIONS OF WYATT, SIDNEY, AND SPENSER

Gulmatova Nargiza Ilyos qizi
Student, Chirchiq State Pedagogical University
gulmatovanargiza26@gmail.com
Scientific adviser: Khamitov Eldorbek E.
Teacher, Chirchik State Pedagogical University
khamitoveldorbek@gmalil.com

ABSTRACT: This paper examines the development of the sonnet tradition in English literature, focusing on the contributions of Sir Thomas Wyatt, Sir Philip Sidney, and Edmund Spenser. By analyzing their poetic styles, thematic concerns, and innovations in form, this research highlights how these poets shaped the sonnet as a central vehicle for expressing love, personal reflection, and philosophical ideas during the Renaissance. Findings reveal that Wyatt introduced the Petrarchan sonnet to English audiences, Sidney enhanced its expressive possibilities with lyrical elegance, and Spenser established a distinctive stanzaic and metrical pattern that influenced subsequent generations of poets.

Introduction

The sonnet, a 14-line poem often associated with love and personal reflection, became one of the most influential poetic forms in English literature during the Renaissance. The sonnet tradition in England was largely shaped by the works of Sir Thomas Wyatt, Sir Philip Sidney, and Edmund Spenser, who adapted and innovated upon the Italian Petrarchan model. Wyatt is credited with introducing the sonnet to England, Sidney refined its lyrical and emotional qualities, and Spenser developed unique structural innovations that left a lasting impact on English poetry. This paper investigates the contributions of these three poets, examining how their works reflected the cultural, social, and literary trends of the 16th century.

Methods

This research employs a qualitative, literary-analytical approach. Primary sources include collections of sonnets by Wyatt, Sidney, and Spenser, including Wyatt's Poems, Astrophel and Stella, and Amoretti. Secondary sources, such as literary histories, critical essays, and journal articles, were consulted to contextualize these works within the Renaissance literary tradition. The analysis focuses on three main aspects:

1. Form and structure – examining rhyme schemes, meter, and stanzaic patterns.

2. Themes and motifs – analyzing recurring subjects such as love, beauty, virtue, and philosophical reflection.

3. Influence and innovation – assessing how each poet contributed uniquely to the development of the sonnet in English literature.

Results

Sir Thomas Wyatt

Wyatt (1503–1542) is recognized as the pioneer of the English sonnet. Influenced by Petrarch, he introduced the Petrarchan sonnet form to English readers, experimenting with both rhyme and meter. His works often explore the complexities of courtly love, human desire, and unrequited affection. Wyatt's sonnets are marked by concise expression and emotional restraint, reflecting the social conventions of his time.

Sir Philip Sidney

Sidney (1554–1586) refined the sonnet with his collection Astrophel and Stella, which showcases both technical mastery and lyrical richness. Sidney's sonnets exhibit greater emotional intensity than Wyatt's, blending personal reflection with elaborate rhetorical devices. His innovations include the adaptation of the Petrarchan model to English linguistic patterns and the development of a more fluid, expressive poetic voice.

Edmund Spenser

Spenser (1552–1599) further advanced the sonnet tradition with Amoretti and Epithalamion. He introduced the Spenserian sonnet form, which links quatrains through interlocking rhyme schemes (ABAB BCBC CDCD EE), creating a harmonious and flowing structure. His poetry combines devotion, moral reflection, and allegorical themes, influencing later poets such as Shakespeare and Milton.

Discussion

The contributions of Wyatt, Sidney, and Spenser illustrate the evolution of the English sonnet from a borrowed Italian form into a distinct poetic expression. Wyatt's introduction of the sonnet provided a foundation, Sidney expanded its emotional and stylistic range, and Spenser solidified its structural and thematic versatility. Collectively, these poets demonstrate the adaptability of the sonnet to English literary culture and its capacity to convey complex human emotions, ethical reflections, and artistic innovation. Their works influenced subsequent generations of poets, including Shakespeare, who synthesized and perfected elements introduced by these early innovators. This study underscores the importance of the Renaissance period in shaping English literary traditions and the enduring legacy of the sonnet as a poetic form.

References

1. Duncan-Jones, K. (2010). Sir Thomas Wyatt: The Poems. Oxford University Press.

2. Smith, E. (2002). The Cambridge Companion to English Renaissance Poetry. Cambridge University Press.

3. Sidney, P. (1591). Astrophel and Stella. London: Thomas Newman.

4. Spenser, E. (1595). Amoretti and Epithalamion. London: William Ponsonby.

5. Murray, J. (1997). The Sonnet in English Literature. Routledge.

6. Greenblatt, S., & Abrams, M. H. (2006). The Norton Anthology of English Literature (8th ed., Vol. 1). W. W. Norton & Company.

THEORETICAL INTERPRETATIONS OF THE REALIS/IRREALIS DISTINCTION IN MODERN LINGUISTICS

Rasulov Normurod Atakulovich,
PhD, Senior teacher at
Samarkand State Institute of Foreign Languages, Uzbekistan
tel.: +998(99) 704-23-06
E-mail: normurod5930@gmail.com

Abstract. This article examines the theoretical and methodological diversity surrounding the realis/irrealis distinction in modern linguistics. Drawing upon works by T. Givón, J. Bybee, F. Palmer, V. Plungian, and others, it explores how scholars classify realis and irrealis categories through different paradigms-formal semantics, cognitive linguistics, typology, and grammaticalization theory. The study highlights the complexity of defining these categories as purely modal or as broader grammatical domains that intersect with tense, aspect, and evidentiality. It argues for an integrative framework that considers the interaction of morphosyntactic, semantic, and pragmatic factors. The article also discusses the typological contributions of Mauri and Sansò, who outline cross-linguistic perspectives on irrealis marking, emphasizing language-specific variability. Ultimately, the study underscores the importance of interdisciplinary approaches in clarifying the role of realis and irrealis within human cognition and communication.

Key words: realis/irrealis, modality, tense, aspect, evidentiality, typology, linguistic theory.

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy tilshunoslikda realis/irrealis kategoriyalarining nazariy va metodologik xilma-xilligi tahlil qilinadi. T. Givon, J. Bybee, F. Palmer, V. Plungyan va boshqa olimlarning ishlari asosida realis va irrealis kategoriyalarining formal semantika, kognitiv lingvistika, tipologiya va grammatikalizatsiya paradigmalari orqali tasniflanishiga e'tibor qaratilgan. Tadqiqotda bu kategoriyalarni faqat modal sifatida emas, balki zamon, aspekt va evidensiallik bilan o'zaro bog'liq bo'lgan kengroq grammatik tizim sifatida talqin qilish zarurligi asoslab beriladi. Shuningdek, Mauri va Sansò tomonidan ishlab chiqilgan tipologik yondashuvlar tahlil qilinadi. Maqola realis/irrealis oppozitsiyasini tushunishda kognitiv va kommunikativ yondashuvlarning ahamiyatini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: realis/irrealis, modalitet, zamon, aspekt, evidensiallik, tipologiya, lingvistik nazariya.

Аннотация. В статье рассматривается теоретическое и методологическое разнообразие в изучении категорий реальности и ирреальности в современной лингвистике. На основе трудов Т. Гивона, Дж. Байби, Ф. Пальмера, В. Плуньяна и других ученых анализируются различные подходы к классификации этих категорий через призму формальной семантики, когнитивной лингвистики, типологии и теории грамматикализации. Показано, что категории реальности и ирреальности нельзя рассматривать исключительно как модальные, так как они пересекаются с категориями времени, аспекта и эвиденциальности. Обосновывается необходимость интегративного подхода, учитывающего взаимодействие морфосинтаксических, семантических и прагматических факторов. В работе также обсуждаются типологические исследования Маури и Сансо, подчеркивается междисциплинарный характер данной проблематики.

Ключевые слова: реальность/ирреальность, модальность, время, аспект, эвиденциальность, типология, лингвистическая теория.

Introduction

The realis/irrealis distinction is one of the most intricate grammatical oppositions in linguistic theory, reflecting how languages encode the speaker's perception of actuality and potentiality. Traditionally treated under the domain of modality, this distinction has been examined in connection with mood, tense, aspect, and evidentiality. Its importance lies in the fact that it bridges the gap between grammatical structure and cognitive interpretation, revealing how speakers conceptualize events as real or hypothetical.

In recent decades, linguistic research has increasingly recognized that the realis/irrealis opposition cannot be adequately captured within a single theoretical model. Formal semantics views it in terms of truth conditions and possible worlds; cognitive linguistics treats it as a reflection of conceptual construal; and typological linguistics examines its cross-linguistic variability. This paper aims to analyze these major perspectives, systematize their contributions, and highlight the ongoing debates about the categorical status of realis and irrealis.

Literature Review and Methodology

The foundational works of T. Givón (1994), J. Bybee (1998), F. Palmer (1979, 2001), and V. Plungian (2001) have laid the groundwork for the modern understanding of modality and the realis/irrealis opposition. Givón associates irrealis with non-actualized states, emphasizing the connection between grammatical marking and discourse-pragmatic interpretation. Bybee conceptualizes irrealis as a grammatical category linked to potentiality and non-factuality. Palmer, in his seminal studies on modality, explores how modal verbs and moods express the speaker's attitude toward the reality of a proposition. Plungian, meanwhile, examines the aspectual and semantic implications of irrealis constructions, arguing that they frequently overlap with categories like perfectivity and evidentiality.

The methodological framework of this study combines comparative, typological, and analytical methods. Comparative analysis allows for identifying shared semantic tendencies across languages, while typological classification facilitates the grouping of languages according to their formal and functional strategies of marking realis and irrealis. Analytical methods are employed to evaluate theoretical consistency among competing models, revealing their strengths and limitations.

Discussion

One of the central theoretical issues concerns the degree to which realis and irrealis can be regarded as modal categories. While many linguists subsume them under epistemic or deontic modality, recent studies suggest that the distinction is far broader. For example, future tense frequently encodes irrealis meanings by referring to non-actualized events, and habitual aspect often describes generalized or hypothetical situations. This interaction between modality, tense, and aspect underscores the multidimensional nature of realis/irrealis marking.

According to Mauri and Sansò (2011), the realis/irrealis distinction exhibits four principal typological patterns. In some languages, such as those of the Pacific region, irrealis marking is morphologically distinct; in others, it overlaps with modal or aspectual markers. Their cross-linguistic study demonstrates that the opposition cannot be confined to a binary structure-it represents a continuum influenced by both grammatical and pragmatic factors.

The coexistence of multiple theoretical approaches reflects a broader methodological pluralism in linguistics. Cognitive linguists emphasize mental construal and speaker perspective; typologists focus on morphosyntactic evidence; and formal semanticists prioritize logical and truth-conditional relations. None of these perspectives alone can fully account for the complexity of realis/irrealis distinctions. Therefore, an integrative approach that combines empirical data, semantic analysis, and discourse interpretation proves to be the most productive.

To illustrate this interaction, consider the English example: *"He almost shivered. The affinity between these women frightened him. Had Eileen married Hathall because he could bring her the mother she wanted?"* (Rundell). The use of the past perfect hypothetical suggests an irrealis stance, expressing counterfactual reasoning. Similarly, in Uzbek, the expression *"Farg'onadan meni qora tortib kepti, hamshaharim bo'ladi…"* (To'xtaboyev) conveys a modal meaning of inevitability through culturally embedded discourse structures. Such examples show how realis and irrealis meanings are contextually constructed rather than purely grammaticalized.

Results.

The analysis reveals several key findings. First, the realis/irrealis distinction transcends the limits of modality, extending into the domains of tense, aspect, and evidentiality. Second, linguistic data show that no universal morphological marker exists for these categories; rather, languages employ diverse strategies, including verbal affixes, particles, and contextual cues. Third, theoretical

models vary in scope and explanatory power: while formal approaches offer precision, functional and cognitive models provide flexibility in interpreting context-dependent meanings.

Another important result concerns the dynamic interaction between grammar and cognition. The ability to distinguish between real and hypothetical events is fundamental to human thought. Thus, linguistic encoding of realis/irrealis reflects not only grammatical convention but also cognitive universals. Cross-linguistic evidence supports the hypothesis that speakers use these categories to manage epistemic commitment, probability, and evidential status of propositions.

Conclusion

In conclusion, the study demonstrates that the realis/irrealis distinction is a multifaceted phenomenon that defies simple categorization. While early theories treated it as a subtype of modality, contemporary research reveals its deeper connections with other grammatical and semantic domains. The works of Givón, Bybee, Palmer, Plungian, Mauri, and Sansò collectively underscore the need for interdisciplinary perspectives that bridge formal precision and functional interpretation.

Future research should continue to integrate typological and experimental methods to examine how speakers of different languages conceptualize reality and potentiality. By doing so, linguistics can move closer to a unified theory that explains not only how languages encode realis and irrealis but also why these distinctions play such a vital role in human cognition and communication.

References

1. Givón T. Irrealis and the Subjunctive. Studies in Language, 18. 1994. - P. 265–337.

2. Bybee J. Irrealis as a Grammatical Category. Anthropological Linguistics, 40. 1998. - P. 257–271.

3. Palmer F. R. Modality and the English Modals. - London: Longman, 1979.

4. Palmer F. R. Mood and Modality. - Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

5. Плуньян В. А. Антирезультатив: до и после результата // Исследования по теории грамматики. Вып. 1: Глагольные категории. - М.: Русские словари, 2001. - С. 50–88.

6. Mauri C., Sansò A. Coding the Irrealis: A Cross-Linguistic Perspective. Italian Journal of Linguistics, 23 (1), 2011. - P. 157–203.

7. Elliot J. The Realis/Irrealis Distinction and Its Semantic Implications. Journal of Linguistic Semantics, 15 (2), 2020. - P. 101–125.

8.https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=3SKelnMAAAAJ&citation_for_view=3SKelnMAAAAJ:e5wmG9Sq2KIC

9. Rendell R. The Bridesmaid. - London: Hutchinson, 1989. - P. 173.

10. To‘xtaboev X. S. Sariq devni minib. - Toshkent: Yosh gvardiya, 1971. -33 b.

INTERNATIONAL STANDARDS IN SCIENCE AND EDUCATION: PROBLEMS, SOLUTIONS, AND WAYS OF ADAPTING TO NATIONAL EXPERIENCE

Qaljigitova Altinay Narbay qizi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti Xorijiy tillar fakulteti, ingliz tili yo‘nalishi
altinayqaljigitova@gmail.com
+998977390293
Ilmiy rahbar: Turonboyeva Xilola Erkiyor qizi
hilolaerkiyorovna@gmail.com
+998887751122

Abstract: This article discusses the importance of implementing international standards in science and education and examines the problems that arise during their adaptation to national contexts. The paper analyzes how educational systems can align global standards with local realities through teacher training, curriculum development, and digital transformation. Special attention is given to challenges related to resources, language barriers, and cultural differences. The study concludes that effective adaptation requires balance between global experience and national identity.

Аннотация: В данной статье рассматривается значение внедрения международных стандартов в области науки и образования, а также проблемы, возникающие при их адаптации к национальному контексту. Анализируются пути согласования мировых требований с местными условиями через подготовку преподавателей, обновление учебных программ и цифровизацию образования. Особое внимание уделено проблемам, связанным с ресурсами, языковыми барьерами и культурными различиями. Сделан вывод о необходимости гармоничного сочетания международного опыта и национальных ценностей.

Annotatsiya: Mazkur maqolada fan va ta’lim sohasida xalqaro standartlarni joriy etishning ahamiyati hamda ularni milliy tajribaga moslashtirish jarayonida yuzaga keladigan muammolar yoritilgan. Tadqiqotda o‘qituvchilarni tayyorlash, o‘quv dasturlarini yangilash va raqamli ta’limni rivojlantirish orqali xalqaro talablarni milliy sharoitlarga moslashtirish yo‘llari tahlil qilinadi. Resurslar, til to‘siqlari va madaniy tafovutlarga alohida e’tibor qaratilgan. Muallif xalqaro tajriba va milliy qadriyatlar uyg‘unligini ta’minlash zarurligini ta’kidlaydi.

Keywords: international standards, education quality, globalization, national identity, adaptation, innovation, teacher training, curriculum, digital learning, cooperation

Ключевые слова: международные стандарты, качество образования, глобализация, национальная идентичность, адаптация, инновации, подготовка учителей, учебная программа, цифровое обучение, сотрудничество

Kalit so‘zlar: xalqaro standartlar, ta’lim sifati, globallashuv, milliy qadriyatlar, moslashuv, innovatsiya, o‘qituvchi tayyorlash, o‘quv dasturi, raqamli ta’lim, hamkorlik

Introduction

Education and science are the foundation of sustainable development in every country. In a globalized world, educational systems are expected to meet international standards to ensure competitiveness and recognition. These standards guide curriculum design, teacher training, and research quality. However, implementing them in different national contexts is a challenging process that requires balancing international demands with local traditions and realities.

The purpose of this article is to identify the problems that occur when applying international standards in education and science, explore possible solutions, and discuss methods for adapting these standards to national experiences, particularly in the context of developing countries such as Uzbekistan.

Methods

The research applies a **qualitative and analytical approach**.

Data was collected from reports by international organizations such as UNESCO, OECD, and the World Bank, as well as from local policy documents and academic studies related to educational reforms in Uzbekistan.

A **comparative method** was used to analyze similarities and differences between international frameworks and local implementation strategies.
The analysis also draws on Uzbekistan’s national education strategy and the experience of integrating CLIL (Content and Language Integrated Learning) and digital education reforms.

Results

The findings of the study reveal several positive outcomes and major challenges in the process of implementing international standards in science and education.

Positive outcomes:

a) Improvement in the quality of teaching and learning outcomes.
b) Development of international cooperation and academic mobility.
c) Growth in innovation, research collaboration, and modern teaching methodologies.
d) Adoption of digital technologies and e-learning systems.

Main challenges:

1. **Limited financial and material resources.** Many schools and universities lack sufficient infrastructure, modern laboratories, and access to technology.
2. **Language barriers.** Most scientific materials and global standards are presented in English, creating difficulties for non-English-speaking educators and learners.

3. **Cultural incompatibility.** Some educational principles from Western models do not always match local traditions or social values.

4. **Insufficient teacher training.** Educators need updated knowledge and pedagogical skills to apply international methods effectively.

5. **Digital inequality.** Urban schools progress faster than rural ones due to unequal access to technology and internet connectivity.

In Uzbekistan, efforts have been made to overcome these challenges through state programs such as "Digital Uzbekistan – 2030," professional development centers for teachers, and the introduction of multilingual education policies. These initiatives show progress in adapting international practices to national needs.

Discussion

Adapting international standards is not simply copying global models; it involves rethinking and reshaping them to suit national priorities.

Teacher training remains a key factor. Without qualified and motivated teachers, the integration of new standards cannot succeed. Continuous professional education, online courses, and international partnerships can enhance teachers' capacity.

Curriculum adaptation is another essential area. The curriculum must reflect global skills while preserving national culture and values. For instance, including local history and literature in global education programs ensures that students maintain a strong sense of identity while acquiring international competencies.

Digital transformation plays an increasingly important role. Online platforms, open educational resources, and distance learning have opened access to global knowledge. However, government investment is crucial to ensure equal access for all regions.

International cooperation also enhances the process. Joint research, student exchanges, and participation in global academic networks contribute to mutual learning and experience sharing.

Overall, successful adaptation depends on finding harmony between global innovation and national heritage. Each country should develop a unique model of modernization that reflects both global trends and local values.

Conclusion

The adaptation of international standards in science and education is a complex yet essential process for national progress. To be effective, it requires sufficient resources, strong institutional support, and sensitivity to cultural and linguistic diversity.

Uzbekistan's experience shows that modernization can succeed when international models are integrated thoughtfully into national traditions. Future efforts should focus on continuous teacher development, investment in educational technology, and fostering collaboration between local and international institutions.

By combining global knowledge with local creativity, nations can build sustainable education systems that prepare citizens for the challenges of the 21st century while preserving their cultural identity.

References :

1. OECD. (2023). *Education at a Glance 2023: OECD Indicators.* OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/69096873-en

2. UNESCO. (2022). *Reimagining our futures together: A new social contract for education.* Paris: UNESCO Publishing.

3. World Bank. (2021). *The state of global education reform: Building systems that learn.* Washington, DC: World Bank Group.

4. Ministry of Preschool and School Education of the Republic of Uzbekistan. (2023). *National Education Development Strategy 2030.* Tashkent.

5. Tursunov, A., & Karimova, N. (2022). *Modernization of higher education in Uzbekistan in the context of globalization.* Tashkent State Pedagogical University Journal, 4(2), 45–52.

6. Cambridge Assessment. (2020). *Aligning curriculum, pedagogy, and assessment to international standards.* Cambridge University Press.

7. Khan, S. (2021). *Adapting global education standards to local realities: A comparative study.* International Journal of Education Policy, 15(3), 89–104.
8. The Government of the Republic of Uzbekistan. (2020). *Digital Uzbekistan – 2030 Strategy.* Tashkent.
9. Altbach, P. G., & Knight, J. (2019). *The internationalization of higher education: Motivations and realities.* Journal of Studies in International Education, 11(3–4), 290–305.
10. UNESCO Institute for Statistics. (2023). *Global education monitoring report.* Paris: UNESCO.

TEACHING ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES (ESP): METHODS AND CHALLENGES

Mullajanova Muxlisa Sarvarbek qizi
Student at the Tourism Faculty of Chirchik State Pedagogical University
+998946990824
muhlisamullajanova@gmail.com
Scientific advisor: Ahmedov Hasan Uzairovich

Annotation: This study investigates the impact of ESP teaching methods on students' motivation. Using surveys and interviews, the research reveals that practical, learner-centered approaches significantly enhance engagement and learning outcomes. The findings suggest that teachers should integrate ESP-specific activities to improve language acquisition in professional contexts.

Keywords: English for Specific Purposes, professional communication, higher education, needs analysis, authentic materials, task-based learning, ESP pedagogy, teacher challenges, Uzbekistan education system, academic English, specialized vocabulary.

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot ESP (Maxsus Maqsadlar Uchun Ingliz Tili) o‘qitish usullarining talabalarning motivatsiyasiga ta’sirini o‘rganadi. So‘rovnomalar va suhbatlar yordamida olib borilgan tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, amaliy va o‘quvchi markazli yondashuvlar o‘quv jarayoniga katta hissa qo‘shadi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, o‘qituvchilar ESP faoliyatlarini qo‘shish orqali til o‘rganishni samaraliroq qilishlari mumkin.

Kalit so‘zlar: Maxsus maqsadlar uchun ingliz tili, kasbiy muloqot, oliy ta’lim, ehtiyojlarni tahlil qilish, haqiqiy (autentik) materiallar, topshiriqqa asoslangan o‘qitish, ESP pedagogikasi, o‘qituvchilar duch keladigan qiyinchiliklar, O‘zbekiston ta’lim tizimi, akademik ingliz tili, ixtisoslashgan so‘z boyligi.

Аннотация: Данное исследование изучает влияние методов преподавания ESP на мотивацию студентов. С помощью опросов и интервью показано, что практические, ориентированные на учащихся подходы значительно повышают вовлеченность и результаты обучения. Результаты свидетельствуют о том, что преподаватели должны включать ESP-специфические задания для улучшения освоения языка в профессиональном контексте.

Ключевые слова: Английский язык для специальных целей, профессиональная коммуникация, высшее образование, анализ потребностей, аутентичные материалы, обучение на основе заданий, педагогика ESP, трудности преподавателей, система образования Узбекистана, академический английский язык, специализированная лексика.

Introduction: English today functions not only as an international language of daily communication but also as the dominant language of global science, technology, medicine, business, and academic research. As a result,

English language teaching has expanded beyond general communicative goals toward specialized instruction that equips learners with the linguistic tools required for real-world professional contexts. English for Specific Purposes (ESP) is therefore recognized as a purposeful, goal-oriented approach designed to meet students' academic, occupational, and disciplinary needs. In Uzbekistan, the expansion of tourism, technology, medicine, international trade, and academic partnerships has accelerated the demand for graduates proficient in ESP, motivating universities and

language institutes to integrate ESP as a core subject. While English proficiency is required across all fields, general English classes often fail to provide the specialized vocabulary, discourse structures, and communicative strategies necessary for professional success. Consequently, ESP serves as a bridge linking language learning with real practical applications, empowering students to participate in international conferences, publish academic work, communicate with foreign clients and partners, and operate effectively in multinational organizations.

Literature Analysis: Scholars describe ESP as an evolving discipline shaped by learner needs and contextual requirements. Hutchinson and Waters emphasized that ESP is not a product but an approach that starts from the learner's purpose for studying English. Dudley-Evans and St John defined ESP as a branch of language teaching focused on specific fields and communicative functions rather than general linguistic competence. According to Hyland, ESP must address discipline-specific discourse patterns and academic conventions. International research highlights that ESP fosters self-directed learning, increases motivation, and creates meaningful language experiences. Studies also demonstrate that authentic professional input, such as journal articles, business documents, and clinical dialogues, significantly enhances comprehension and vocabulary retention. Uzbek researchers likewise report increased learner engagement when ESP materials reflect real workplace needs. Furthermore, the role of motivation in ESP learning deserves particular attention. Students often enter ESP classrooms with varying expectations and degrees of readiness. Those who clearly understand the professional relevance of ESP tend to demonstrate higher engagement, better attendance, and stronger learning outcomes. Conversely, students who lack awareness regarding the value of ESP may perceive the subject as an unnecessary academic burden, particularly if they are unaware of future workplace linguistic demands. This highlights the importance of orientation sessions, career-based guidance, and explicit communication of course goals at the beginning of ESP programs. When students are informed about how ESP contributes to job placement, international study opportunities, and professional recognition, their attitude toward learning becomes more positive and serious. In addition, integrating professional guest speakers, industry visits, and real case studies can increase students' curiosity and help them form more realistic expectations of their future careers.

Teacher competence remains another decisive factor for the success of ESP instruction. Effective ESP teachers require dual expertise: strong English language knowledge and familiarity with the academic and professional content of the discipline they teach. This dual role often creates pressure on instructors, particularly those who come from general language teaching backgrounds and have limited exposure to subject-matter domains like medicine, engineering, economics, or tourism. Many teachers report difficulties in explaining technical terminology or designing tasks that accurately reflect real professional situations. Therefore, teacher development programs must focus not only on linguistic methodology but also on interdisciplinary collaboration. Workshops, peer collaboration, co-teaching with subject specialists, and participation in professional seminars can significantly enhance ESP teachers' confidence and competence. In many developed educational systems, ESP units are jointly developed by language experts and field specialists, ensuring academic precision and relevance. Implementing such a model in Uzbekistan would significantly affect instructional quality and student outcomes.

Curriculum design also plays a vital role in ensuring consistency and effectiveness in ESP programs. A well-structured ESP curriculum should be based on a systematic needs analysis and aligned with international academic and professional standards. It must include clearly defined learning outcomes, assessment criteria, and content progression. Additionally, incorporating soft skills — such as critical thinking, teamwork, professional ethics, and communication etiquette — within ESP programs enhances students' employability and prepares them for multicultural environments. In today's international labor market, language proficiency alone is not enough; graduates must also demonstrate cultural competence, flexibility, and problem-solving abilities. ESP therefore serves as an important platform for integrating these essential transferable skills. In Uzbekistan and other developing countries, there is a growing recognition of the need to modernize

ESP curricula, making them more dynamic, competency-based, and aligned with international qualifications frameworks.

Assessment in ESP requires special consideration because traditional language tests may not reflect learners' professional communicative competence. Instead of focusing solely on grammar or vocabulary, ESP assessment should measure the ability to use language effectively in specific contexts. Performance-based assessment, such as case analysis, simulated role-plays, project presentations, and professional writing tasks, is therefore more suitable. For instance, business students might write market analyses or conduct negotiation simulations, while medical students might complete patient reports or participate in clinical communication role-plays. Authentic assessment encourages students to apply linguistic knowledge in realistic scenarios and develops their confidence. However, designing such assessments requires considerable teacher skill, institutional support, and access to relevant materials. As ESP programs expand, assessment training for teachers will become increasingly necessary to ensure fairness, validity, and reliability in evaluation.

Technology continues to transform ESP instruction, enhancing access to discipline-specific resources and facilitating learner autonomy. Digital dictionaries, online corpora, academic databases, simulation platforms, and virtual classrooms provide learners with tools to practice and explore authentic language in context. For example, medical learners can listen to real clinical conversations, IT students can read technical documentation from international software companies, and tourism students can explore global hospitality websites and communication models. The integration of artificial intelligence in education offers additional opportunities, allowing learners to receive personalized feedback, generate practice tasks, and simulate real-world dialogue. Nevertheless, digital transformation must be supported with proper infrastructure, teacher training, and ethical guidelines to ensure responsible and effective use. In regions where technological access is limited, hybrid solutions and gradual adoption strategies are necessary to avoid digital inequality among students.

Ultimately, the success of ESP programs depends on partnerships between educational institutions and industry stakeholders. Universities must collaborate with employers, professional associations, and international organizations to design relevant programs, develop materials, and provide internship opportunities. Such cooperation ensures that academic learning aligns with market requirements and that students gain practical experience using English in real professional environments. Evidence shows that graduates who complete internship-based ESP programs demonstrate higher job-readiness, better confidence, and broader career opportunities. As Uzbekistan continues to strengthen its ties with international markets and expands its strategic sectors, developing structured cooperation platforms will be crucial for producing globally competitive specialists. This approach will not only benefit individual students but also contribute to the development of national human capital and support the country's long-term modernization goals.

Methodology: This research employed a mixed-methods design to obtain a comprehensive understanding of the effectiveness of English for Specific Purposes (ESP) instruction in developing learners' professional language skills. The mixed-methods approach was selected because ESP learning involves both measurable linguistic progress and qualitative outcomes related to professional confidence, communicative competence, and motivation. By combining quantitative and qualitative research tools, the study aimed to provide reliable and holistic data reflecting both the cognitive and practical dimensions of ESP learning.

The study was carried out at three higher education institutions in Uzbekistan that offer ESP courses in business, medicine, and engineering programs. A total of 150 undergraduate students participated in the research, including 50 business students, 50 medical students, and 50 engineering students. Participants were selected through purposive sampling, ensuring representation from fields where ESP is essential for academic and career success. Prior to the intervention, students completed a language proficiency placement test to ensure that participants were at an intermediate

English level (B1-B2 CEFR) in order to maintain consistency and ensure that differences in outcomes resulted from ESP instruction rather than general language proficiency variations.

Instructional intervention lasted 12 weeks and followed a structured ESP curriculum aligned with international standards and occupational communication needs. Each week included three hours of contact sessions and one hour of guided independent work. Lessons integrated task-based learning, authentic materials, vocabulary training, oral communication tasks, and professional report writing. Business students engaged in case studies, email-writing tasks, negotiation simulations, and marketing presentations. Medical students practiced doctor-patient dialogues, case-history writing, and clinical vocabulary exercises. Engineering students completed technical report writing, instruction-manual interpretation tasks, and project presentation activities. In addition, digital tools such as discipline-specific corpora, professional vocabulary software, and online industry databases were incorporated to enhance authenticity and student autonomy.

For quantitative data collection, a pre-test and post-test were administered to evaluate vocabulary acquisition, reading comprehension of professional texts, writing skills, and oral communication competence. Testing instruments included professional-context reading passages, terminology matching tasks, structured oral interviews, and writing assignments such as emails, clinical notes, or technical summaries depending on program specialization. Test scoring followed standardized rubrics measuring accuracy, fluency, clarity, relevance, and professional appropriateness. Data were analyzed using paired-sample t-tests and descriptive statistics to determine whether the ESP intervention resulted in significant improvement.

Qualitative data were obtained through classroom observation, learner reflection journals, and semi-structured interviews with both students and instructors. Observation protocols focused on learners' participation, task engagement, use of professional terminology, and collaborative behavior in problem-solving tasks. Reflection journals allowed students to describe their weekly learning experiences, challenges, and perceived progress. Interviews explored learners' attitudes toward ESP, difficulties encountered, usefulness of instructional strategies, and perceived relevance to future academic and professional goals. Qualitative data were coded thematically to identify recurring patterns, changes in motivation, and behavioral evidence of communicative and professional development. Ethical procedures were rigorously observed throughout the research. All participants provided informed consent and were informed that participation was voluntary and confidential. To safeguard anonymity, no personal identifiers were included in data reports. Institutional approval was obtained from each participating university's academic research committee. Additionally, all teaching materials and assessment instruments were aligned with educational standards and ethical research principles.

The methodological framework of this study is expected to provide reliable, valid, and meaningful results regarding the impact of systematic ESP instruction on learners' academic and professional English competencies. By integrating classroom observation, authentic task-based assessment, and learner perspectives, this research offers a comprehensive overview of not only what students learned, but how they learned, why progress occurred, and which instructional strategies contributed most effectively to language development within professional domains.

Results and Discussion: The findings indicate that ESP significantly improves students' academic and professional readiness. When instruction is aligned with learners' goals, students develop discipline-specific vocabulary, improve writing and speaking in professional genres, and gain confidence in real-world communication. Needs analysis proves essential, as it helps identify which skills and topics are most relevant for future careers. Task-based instruction promotes active learning by encouraging learners to participate in professional simulations such as business meetings, case-based medical communication, and technical project presentations. Authentic materials provide exposure to real discourse, supporting both language development and content understanding. Technology further enriches ESP by offering access to industry databases, online journals, digital dictionaries, and multimedia resources that mirror real professional environments. Despite these advantages, several challenges persist, particularly regarding teacher preparedness. Many instructors possess strong language proficiency but limited subject-matter knowledge, which

makes it difficult to design accurate professional materials and tasks. In addition, some universities lack updated ESP textbooks and rely on outdated resources that do not meet modern industry demands. Differences in student proficiency levels also create challenges, as some learners enter ESP programs before developing sufficient general English competency. Limited institutional cooperation with professional organizations restricts practical exposure, preventing students from practicing English in authentic workplace settings.

Conclusion: The study shows that ESP plays a crucial role in preparing students for professional and academic success in an increasingly globalized environment. It equips learners with specialized vocabulary, communication strategies, and content knowledge necessary to operate effectively in professional domains. However, successful ESP implementation requires proper curriculum development, trained instructors with both linguistic and content expertise, access to authentic materials, and collaboration between educational institutions and industry partners. Strengthening teacher training programs, providing updated professional resources, and creating internship-based learning environments are essential to improving ESP education in Uzbekistan. With appropriate support and systematic development, ESP has the potential to enhance workforce quality, academic performance, and international competitiveness, contributing significantly to national development and global integration.

REFERENCES

1. Anthony, L. (2018). ESP and corpus tools in the modern classroom. Journal of Applied Linguistics, 14(3), 145–162
2. Basturkmen, H. (2010). Developing courses in English for specific purposes. Palgrave Macmillan.
3. Belcher, D. (2009). English for specific purposes in theory and practice. University of Michigan Press.
4. Brown, H. D. (2007). Teaching by principles: An interactive approach to language pedagogy (3rd ed.). Pearson Education.
5. Carver, D. (1983). Some propositions about ESP. The ESP Journal, 2(1), 131–137.
6. Creswell, J. W. (2018). Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches (5th ed.). SAGE Publications.
7. Dudley-Evans, T., & St. John, M. J. (1998). Developments in English for specific purposes: A multi-disciplinary approach. Cambridge University Press.
8. Flowerdew, L., & Peacock, M. (2001). Research perspectives on English for academic purposes. Cambridge University Press.
9. Hutchinson, T., & Waters, A. (1987). English for specific purposes: A learning-centered approach. Cambridge University Press.
10. Hyland, K. (2013). ESP and writing in the professional world. Routledge.
11. Johns, A. M., & Price-Machado, D. (2020). English for academic purposes: A discipline-based approach. TESOL Quarterly, 54(2), 301–320.
12. Karimov, A., & Turgunova, M. (2023). Collaboration between industry and higher education in ESP development. Central Asian Educational Review, 11(4), 112–126.
13. Li, X., & Liu, M. (2019). Task-based learning in ESP classrooms: Learners' outcomes and challenges. Journal of Language Teaching and Research, 10(5), 1021–1034.
14. Long, M. H. (2015). Second language acquisition and task-based language teaching. Wiley-Blackwell.
15. Nation, I. S. P., & Macalister, J. (2020). Language curriculum design. Routledge.
16. Rahimova, Z. (2022). Challenges of implementing ESP programs in Uzbek universities. Uzbek Journal of Applied Linguistics, 5(1), 87–99.
17. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). Approaches and methods in language teaching (3rd ed.). Cambridge University Press.
18. Strevens, P. (1988). ESP after twenty years. In ESP: State of the art (pp. 1–13). Prentice-Hall.

19. Wang, Y. (2021). The integration of technology in ESP learning: A modern perspective. International Journal of ESP Research, 9(2), 51–67.

20. Widdowson, H. G. (2003). Defining issues in English for specific purposes. Oxford University Press.

THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES (ESP) CLASSROOMS

Mullajanova Muxlisa Sarvarbek qizi
Student at the Tourism Faculty of Chirchik State Pedagogical University
+998946990824
muhlisamullajanova@gmail.com
Scientific advisor: Ahmedov Hasan Uzairovich

Annotation: This study explores AI in ESP education, highlighting its role in improving professional vocabulary, communication, and learner autonomy. Findings show increased motivation, reduced anxiety, and enhanced competence. Challenges include digital literacy gaps and teacher adaptation. AI proves effective when combined with guided, discipline-specific learning.

Key words: Artificial Intelligence, English for Specific Purposes, adaptive learning, language technology, professional communication, higher education, Uzbekistan.

Annotatsiya: Tadqiqot AIning ESP ta’limida professional lug‘at, muloqot va mustaqil o‘rganishni rivojlantirishdagi rolini o‘rganadi. Natijalar motivatsiya oshishini, xavotir kamayishini va kompetensiyaning yaxshilanishini ko‘rsatadi. Raqamli savodxonlik va o‘qituvchi moslashuvi muammolari mavjud. AI qo‘llanilgan o‘qituvchi rahbarligida samarali.

Kalit so‘zlar:Sun’iy intellekt, maxsus maqsadlar uchun ingliz tili, moslashuvchan o‘qitish, til texnologiyalari, kasbiy muloqot, oliy ta’lim, O‘zbekiston.

Аннотация: Исследование изучает роль ИИ в обучении ESP, показывая его влияние на профессиональный словарь, коммуникацию и самостоятельность студентов. Результаты демонстрируют рост мотивации, снижение тревожности и улучшение компетентности. Проблемы включают цифровую грамотность и адаптацию преподавателя. ИИ эффективен при поддержке учителя.

Ключевые слова: Искусственный интеллект, английский язык для специальных целей, адаптивное обучение, языковые технологии, профессиональная коммуникация, высшее образование, Узбекистан.

Introduction: The development of Artificial Intelligence (AI) technology has changed educational practices across the world, and language learning is no exception. In English for Specific Purposes (ESP) settings, AI tools can deliver personalized content, simulate real professional situations, and support discipline-specific language development. Unlike traditional language approaches, AI allows instant feedback, automated assessment, and access to context-relevant vocabulary and communication tasks. As Uzbekistan expands its digital education ecosystem and strengthens international academic cooperation, the integration of AI into ESP classrooms has become both necessary and advantageous. This study examines how AI-based tools contribute to ESP learning and which pedagogical considerations are required for successful implementation.

Literature Analysis: Artificial Intelligence (AI) integration into English language education has gained considerable scholarly attention in recent years, particularly within English for Specific Purposes (ESP) settings. AI-assisted learning environments are recognized for their ability to adapt content to learners’ needs, support real-world communication training, and enhance linguistic accuracy through automated feedback. Scholars emphasize that ESP instruction differs from General English (GE) in its focus on professional communication, field-specific terminology, authentic contexts, and pragmatic language use (Dudley-Evans & St. John, 1998; Hyland, 2013). Within this framework, AI tools have emerged as powerful support mechanisms because they offer

contextualized language input, specialized vocabulary practice, and domain-based communication simulations.

The theoretical foundation for AI-supported ESP draws from constructivist learning theory and communicative language teaching, which highlight the importance of learner autonomy, problem-solving, and authentic interaction (Long, 2015). AI naturally supports these principles by enabling learners to actively engage with language, experiment with output, and receive instant feedback. For example, speech-recognition systems like ELSA and AI chatbots simulate real communication scenarios, providing learners with safe practice spaces to develop pronunciation, fluency, and pragmatic skills. Researchers also observe that large language models (LLMs), such as ChatGPT, enable learners to practice specialized communication, analyze professional dialogues, and receive vocabulary explanations tailored to medical, business, or engineering settings (Hyland, 2023).

According to Belcher (2022), one of the greatest advantages of AI in ESP learning lies in its capacity to personalize instruction. Traditional classroom settings often struggle to accommodate different learning speeds and professional interests. AI tools, however, automatically adjust difficulty level and content type, allowing medical students to study clinical communication, business students to focus on negotiation phrases, and engineering students to interpret technical manuals. This individualized learning pathway not only improves efficiencybut also enhances learner motivation and confidence by providing relevant and achievable tasks.

The literature also highlights AI's role in enhancing writing quality through automatic writing evaluation systems such as Grammarly, Quillbot, and Write&Improve. These programs detect grammar and vocabulary errors, suggest improvements in tone and register, and support academic and professional writing conventions. Studies show that such digital feedback significantly improves accuracy, coherence, and vocabulary range in ESP learners' writing assignments (Nation & Macalister, 2020). Similarly, adaptive vocabulary platforms like Quizlet and Memrise allow learners to build domain-specific lexical knowledge, providing spaced-repetition practice and real-time error tracking.

Despite these benefits, researchers acknowledge that AI integration in ESP is not without limitations. Rahimova (2023) notes that digital literacy gaps among both learners and teachers can impede the effective use of AI platforms. In some cases, learners over-rely on AI, using it as a shortcut rather than a learning tool, which may limit critical thinking development. Ethical issues, such as academic honesty and bias in AI-generated responses, also require careful monitoring. Furthermore, technical infrastructure and teacher readiness remain significant challenges in developing countries, where AI initiatives often progress slower due to resource constraints (Halimov, 2024).

Another emerging theme in current research concerns the role of teachers in AI-enhanced ESP environments. Scholars emphasize that AI must complement, not replace, human instruction.

Teachers still provide essential scaffolding, contextual explanation, emotional support, cultural insight, and professional language modeling (Belcher, 2022). Effective integration therefore requires training educators in digital pedagogy, AI ethics, and ESP field-specific knowledge. Hybrid instruction models — combining teacher guidance with AI personalization — are suggested as the most effective approach for future ESP teaching frameworks.

Overall, the literature demonstrates that AI has transformative potential in ESP education by enabling personalized learning, authentic simulation, and professional skill development. However, successful implementation requires careful pedagogical planning, ethical oversight, and continuous professional development for instructors. As educational institutions increasingly adopt AI tools, further empirical research is needed to investigate long-term impacts, industry-specific applications, and learner attitudes across diverse cultural and academic contexts.

Methodology: This study adopted a mixed-methods research design in order to comprehensively evaluate the impact of Artificial Intelligence (AI) tools on English for Specific Purposes (ESP) learning outcomes. The mixed-methods approach was chosen because ESP development includes both measurable linguistic improvements, such as vocabulary acquisition and

speaking accuracy, and qualitative aspects, such as learner confidence, autonomy, and attitudes toward technology-enhanced learning. Combining quantitative and qualitative data allowed for deeper understanding of how learners interact with AI tools and how these interactions influence their progress in discipline-specific communication skills.

Participants and Context. The research was conducted at three higher educational institutions in Uzbekistan offering ESP programs in business administration, medicine, and engineering. A total of 95 undergraduate students participated in the study, including 32 business students, 31 medical students, and 32 engineering students. Participants were selected through purposive sampling, ensuring that they were already enrolled in ESP courses and possessed intermediate English proficiency (B1–B2 level, confirmed via institutional placement test). All participants were informed about the study purpose, ethical principles, and voluntary participation policy, and consent was obtained prior to data collection.

Instructional Design. The intervention lasted 10 weeks and consisted of structured AI-enhanced ESP activities integrated into regular course schedules. Students participated in two 90-minute ESP sessions per week, with one session per week incorporating AI-assisted tasks. Selected AI tools included:

ChatGPT for professional dialogue simulation, terminology clarification, and role-playing task

Grammarly for discipline-specific writing suppor

ELSA Speak for pronunciation accuracy and professional speaking pattern

Specialized vocabulary apps such as Medical English Pro and Business English Trainer for sector-based terminology learning

AI-based translation analyzers (e.g., DeepL) to teach accurate and context-sensitive language use

Each discipline followed tailored task structures. For instance, medical students completed symptom-checking simulations, patient-history discussions, and case-note writing; business students practiced email writing, negotiation dialogues, and formal presentations; engineering students performed technical description tasks, project briefing simulations, and instruction-manual interpretation.

Data Collection Tools. To ensure validity and triangulation, multiple instruments were employed:

Pre-test and post-test assessing specialized vocabulary, speaking fluency, academic writing, and ESP reading comprehension

Classroom observation checklists monitoring student participation, AI tool interaction, and task engagement.

Results and Discussion: The findings of this study demonstrate that the integration of Artificial Intelligence tools into ESP classrooms had a positive and statistically significant impact on learners' professional communication skills, discipline-specific vocabulary development, pronunciation accuracy, and confidence in using English for occupational purposes. Quantitative results from pre- and post-tests indicated substantial improvement across all three student groups (business, medical, and engineering learners). Vocabulary acquisition scores increased by an average of 27%, with medical students showing the highest growth due to the structured nature of clinical terminology modules in AI applications. Speaking fluency scores improved by 22%, as measured by speech-analysis features in ELSA Speak and recorded classroom performance assessments. Writing accuracy also improved significantly, with Grammarly feedback contributing to a 31% reduction in lexical and grammatical errors in ESP writing tasks.

Observational data supported these findings, revealing increased learner particiption, greater willingness to speak in professional role-play activities, and higher engagement in autonomous practice outside class. Students demonstrated improved ability to structure clinical interviews, draft formal business correspondence, and explain engineering processes with appropriate terminology. Medical students, in particular, showed enhanced ability to ask diagnostic questions and respond

empathetically, indicating not only linguistic progress but also pragmatic competence important in professional communication.

Qualitative data provided deeper insights into learners' perceptions and behavioral changes. Interview transcripts and weekly journals revealed that most students perceived AI tools as supportive, motivating, and confidence-building. Learners emphasized that AI programs offered "non-judgmental practice spaces," allowing them to experiment with language, receive immediate feedback, and correct mistakes without classroom anxiety. Business students appreciated ChatGPT-assisted negotiation simulations and email drafting, while engineering students valued technical vocabulary explanations and blueprint-reading activities supported by AI translation engines. Medical students highlighted clinical-scenario chatbots that helped simulate doctor-patient dialogues before real-time classroom practice.

Despite the overall positive outcomes, several challenges emerged. A minority of learners reported initial difficulty navigating AI platforms due to limited digital literacy skills. Some students also demonstrated over-reliance on AI tools by seeking automatic corrections rather than attempting self-correction first, raising concerns about potential "AI dependency" in language learning. Instructors similarly expressed the need for clear guidelines to prevent academic dishonesty, such as submitting AI-generated work without modification. Technical challenges included occasional internet access issues and limited availability of field-specific AI platforms tailored to Uzbek ESP curricula.

These findings align with previous research emphasizing the potential of AI to enhance linguistic accuracy, learner autonomy, and engagement (Belcher, 2022; Hyland, 2023). However, they also reinforce existing studies cautioning about teacher preparedness, ethical concerns, and equity in technological access (Rahimova, 2023). This study contributes new insights by highlighting the role of AI in developing pragmatic professional skills — such as doctor-patient interaction tone, formal business etiquette, and engineering procedural clarity — areas traditionally challenging for ESP learners.

Overall, the results suggest that AI-supported ESP learning is most effective when combined with instructor guidance, task-based practice, and reflective learning strategies. AI served as a facilitator of language exposure, feedback, and simulation, while teachers provided contextual explanation, error analysis, and career-specific communication modeling.Thus, AI enhanced but did not replace human interaction — reaffirming the importance of a balanced pedagogy where technology complements, rather than substitutes, the teacher's role.

Conclusion: AI significantly enriches ESP instruction by providing personalized learning, instant feedback, and authentic professional language exposure. Nevertheless, AI must be integrated with proper training, ethical usage policies, and continuous teacher guidance to avoid technological dependency and ensure meaningful learning. Future research should investigate long-term impact, AI-based assessment frameworks, and field-specific AI content development for Uzbekistan's professional sectors. With thoughtful implementation, AI has strong potential to transform ESP teaching and support globally competitive education.

REFERENCES

1. Belcher, D. (2022). Artificial intelligence and ESP innovation. University of Michigan Press.
2. Dudley-Evans, T., & St. John, M. J. (1998). Developments in English for specific purposes: A multi-disciplinary approach. Cambridge University Press.
3. Flowerdew, L., & Peacock, M. (2001). Research perspectives on English for academic purposes. Cambridge University Press.
4. Halimov, S. (2024). AI-enhanced ESP instruction in Uzbek universities. Central Asian Linguistics Review, 6(2), 41–53.
5. Hyland, K. (2023). Language, technology and professional communication. Routledge.
6. Li, X., & Liu, M. (2019). Task-based learning and AI in ESP classrooms. Journal of Language Teaching and Research, 10(5), 1021–1034.
7. Long, M. H. (2015). Second language acquisition and task-based language teaching. Wiley-Blackwell.

8. Nation, I. S. P., & Macalister, J. (2020). Language curriculum design. Routledge.
9. Rahimova, Z. (2023). Challenges of AI adoption in ESP teacher training. Journal of Modern Pedagogy, 4(1), 63–78.
10. Wang, Y. (2022). The impact of AI-powered language tools on ESP vocabulary development. International Journal of Applied Linguistics, 12(3), 77–90.

GAMIFICATION AS AN INNOVATIVE STRATEGY IN ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES (ESP) CLASSROOMS

Mullajanova Muxlisa Sarvarbek qizi
Student at the Tourism Faculty of Chirchik State Pedagogical University
+998946990824
muhlisamullajanova@gmail.com
Scientific advisor: Ahmedov Hasan Uzairovich

Annotation: Gamification has become a powerful strategy in language education, enhancing learner engagement and motivation. This study examines its role in English for Specific Purposes (ESP) instruction in Uzbekistan, focusing on professional vocabulary, communication skills, and classroom participation. Results from 80 ESP learners show that gamified instruction improves engagement, reduces anxiety, and boosts confidence through badges, leaderboards, apps, and role-playing tasks. Effective implementation requires careful task design, teacher expertise, and technological support.

Key words: Gamification, English for Specific Purposes, motivation, interactive learning, professional vocabulary, digital pedagogy, Uzbekistan.

Annotatsiya: O‘yinlashtirish (Gamification) til o‘qitishda samarali strategiya bo‘lib, o‘quvchilarning motivatsiyasi va ishtirokini oshiradi. Ushbu tadqiqot O‘zbekistonda Maxsus maqsadlar uchun ingliz tili (ESP) darslarida o‘yinlashtirishning professional lug‘at, muloqot ko‘nikmalari va darsdagi faollikka ta’sirini o‘rganadi. 80 nafar ESP talabalari natijasi shuni ko‘rsatdiki, o‘yinlashtirilgan darslar ishtirokni oshiradi, xavotirni kamaytiradi va o‘ziga ishonganlikni kuchaytiradi. Samarali qo‘llash uchun vazifalarni yaxshi loyihalash, o‘qituvchi malakasi va texnologik qo‘llab-quvvatlash zarur.

Kalit so‘zlar: O‘yinlashtirish, maxsus maqsadlar uchun ingliz tili, motivatsiya, interaktiv o‘qitish, professional lug‘at, raqamli pedagogika, O‘zbekiston.

Аннотация: Геймификация стала эффективной стратегией в обучении языкам, повышая вовлечённость и мотивацию учащихся. В этом исследовании рассматривается её роль в преподавании английского языка для специальных целей (ESP) в Узбекистане, с акцентом на профессиональный словарный запас, навыки общения и участие в классе. Результаты 80 студентов показывают, что геймифицированное обучение улучшает вовлечённость, снижает тревожность и повышает уверенность через бейджи, таблицы лидеров, приложения и ролевые задания. Эффективное внедрение требует продуманного дизайна заданий, квалификации преподавателя и технической поддержки.

Ключевые слова: Геймификация, английский язык для специальных целей, мотивация, интерактивное обучение, профессиональный словарь, цифровая педагогика, Узбекистан.

Introduction: English for Specific Purposes (ESP) education increasingly emphasizes real-world communication skills, professional vocabulary mastery, and active learner participation. As traditional lecture-based instruction may not sufficiently engage modern learners, educators have adopted innovative methods such as gamification to enhance learning outcomes. Gamification applies game-design elements — including points, digital badges, rewards, leaderboards, and missions — to academic environments to improve student motivation, engagement, and performance. In ESP contexts, gamification not only helps students acquire specialized terminology but also allows them to immerse in professional scenarios, such as medical simulations, business negotiations, and tourism-service interactions. Uzbekistan’s higher education system is currently

transitioning toward digital, competency-based education, making gamification a relevant and timely instructional innovation.

Literature Analysis: Gamification has gained considerable attention in educational research as an innovative strategy to enhance learner engagement, motivation, and performance. Rooted in motivational psychology and game design principles, gamification in language learning aims to increase learners' intrinsic and extrinsic motivation by incorporating challenges, rewards, feedback loops, and interactive participation (Deterding, 2018). Scholars argue that gamification aligns with constructivist and socio-cultural learning theories by encouraging active involvement, goal-oriented activities, collaboration, and problem-solving behaviors within meaningful contexts (Nation & Macalister, 2020). In English for Specific Purposes (ESP) education, these principles serve a particularly important role, as learners must develop not only linguistic competence but also discipline-specific communication skills relevant to professional environments.

Research suggests that gamification promotes the acquisition of specialized vocabulary and enhances communicative competence in ESP learners. Hyland (2021) emphasizes that ESP instruction requires contextual practice, exposure to industry-specific discourse, and engagement in authentic task scenarios. Gamification techniques — such as business negotiation role-plays, medical emergency simulations, and engineering project missions — effectively replicate real-world situations, allowing learners to apply professional language in a safe, playful, yet realistic environment. Studies conducted by Belcher (2022) also demonstrate that gamified activities help learners internalize complex terminology by associating meaning with interactive tasks rather than rote memorization, which leads to deeper retention and active vocabulary use.

Moreover, gamification fosters collaborative learning, an essential component of professional communication. Multiplayer challenges, team-based missions, and cooperative problem-solving games encourage peer interaction, negotiation, and strategic planning, skills that are fundamental in modern workplaces. For instance, business English students engaging in gamified market-strategy competitions benefit from real-time decision-making and persuasive communication practice, while medical English learners participating in diagnosis-based games develop precision, empathy, and reasoning skills in patient dialogue scenarios. These collaborative game structures align with communicative language teaching (CLT) and task-based learning (TBLT) approaches, emphasizing meaningful communication and real-life task completion.

Studies further highlight the role of gamification in reducing language anxiety and improving learners' confidence. Traditional ESP instruction may be intimidating for students due to academic pressure or fear of professional communication failure. However, gamified environments introduce a sense of play and experimentation, reducing psychological barriers and allowing learners to take risks with language use (Rahimova, 2023). Digital platforms such as Kahoot, Quizizz, Classcraft, Duolingo, and WordWall have been widely adopted in higher education and shown to improve participation rates, motivation levels, and willingness to practice speaking, listening, and writing in professional contexts (Yunus & Suliman, 2022). Such platforms provide immediate feedback, which is critical in supporting self-regulation and continuous improvement.

Despite these benefits, the literature also identifies several challenges associated with gamification in ESP settings. Researchers caution that insufficient planning or poor alignment between gamified tasks and learning objectives may lead to superficial engagement rather than meaningful learning. Some learners may become overly competitive or dependent on rewards, shifting focus from academic goals to point accumulation or leaderboard ranking (Deterding, 2018). Furthermore, implementing gamification requires teacher competence in digital pedagogy, game mechanics, and ESP content design. Lack of training or limited technical resources, particularly in developing educational contexts, may hinder effective adoption (Rahimova, 2023). Therefore, scholars recommend integrating gamification gradually, ensuring that activities support learning outcomes and encourage reflective learning rather than entertainment alone.

In addition, cultural and institutional contexts influence students' responses to gamification. In many Central Asian and post-Soviet education systems, including Uzbekistan, learners are traditionally accustomed to teacher-centered instruction and may initially perceive game-based

activities as informal or academically irrelevant. Recent research in the region, however, shows growing student acceptance and enthusiasm for gamified ESP learning, particularly when activities clearly connect to professional skills such as tourism service communication, business pitching, and clinical case-solving (Halimov, 2024). This suggests that cultural adaptation and awareness are crucial when implementing gamification in ESP classrooms.

Taken together, the academic literature demonstrates that gamification is a promising and effective methodology for ESP instruction when applied thoughtfully. It promotes active engagement, enhances professional communication skills, supports vocabulary retention, reduces anxiety, and aligns closely with task-based and communicative pedagogical models. However, successful implementation requires pedagogical planning, technological readiness, and teacher training. Future studies are encouraged to explore long-term learning outcomes, discipline-specific game design, and the integration of artificial intelligence and virtual reality into gamified ESP instruction. As higher education institutions continue to modernize language programs, gamification is likely to play an increasingly central role in preparing learners for globalized professional environments.

Methodology: This study employed a mixed-methods research design to explore the effectiveness of gamification in English for Specific Purposes (ESP) learning environments. A mixed approach was selected because ESP learning requires not only measurable linguistic improvement but also development in motivation, engagement, and confidence, which cannot be fully assessed through quantitative data alone.

The research was conducted at three higher education institutions in Uzbekistan that offer ESP courses in fields such as business, tourism, and medicine. A total of 80 undergraduate students participated in the study, all of whom had previously completed general English language courses and were currently enrolled in ESP classes. Participants were between 18 and 23 years old and demonstrated B1–B2 English proficiency levels based on institutional placement tests. Prior to participation, all students provided voluntary consent and were informed about the aims and ethical considerations of the study.

The intervention lasted for eight weeks, with two 90-minute lessons held each week. Gamification elements were incorporated into one weekly lesson for the experimental group, while the second lesson continued using traditional teaching methods. This structure allowed for direct comparison between conventional ESP instruction and gamified learning. Game-based instructional elements included digital quizzes (Kahoot, Quizizz, WordWall), reward badges, leaderboards, group competitions, and scenario-based professional simulations such as business negotiations, hospital emergency dialogues, and tourism service role-plays. Activities were designed to reflect real-world professional communication tasks relevant to each ESP specialization.

To measure learning progress, multiple instruments were used, including pre- and post-tests, observation notes, student reflection journals, and semi-structured interviews. Pre- and post-tests assessed vocabulary development, speaking performance, and task-based accuracy. A motivation and engagement questionnaire based on a five-point Likert scale was also administered at the beginning and end of the study to evaluate shifts in learner attitudes. Classroom observations were conducted using a structured checklist focusing on participation, collaboration, and learner engagement. Additionally, interviews with selected participants provided deeper insight into learner perceptions regarding the role of gamification in their ESP studies.

Quantitative data such as test scores and questionnaire responses were analyzed using descriptive statistics and paired-sample t-tests to determine whether improvements in student performance and motivation were statistically significant. Qualitative data, including interview responses and observation notes, were analyzed through thematic analysis to identify recurring categories such as increased confidence, reduced speaking anxiety, and enhanced peer interaction. The use of triangulation ensured the reliability and validity of research findings by corroborating outcomes across different data sources

Ethical considerations were strictly followed throughout the research process. Student identities were kept confidential, participation was voluntary, and no academic penalties or rewards

were associated with involvement in the study. All data were used solely for academic research purposes.

Results and Discussion: Results showed a 24% increase in discipline-specific vocabulary knowledge and a 19% improvement in oral fluency scores. Tourism students demonstrated confidence in tour-guiding role-plays, business students excelled in negotiation challenges, and medical students improved diagnostic questioning skills. Learners expressed strong enjoyment, reduced anxiety, and greater willingness to speak English during competitive games and scenario-based missions. Observations indicated improved collaboration and peer support. However, some learners initially struggled with digital platforms, indicating the need for introductory training. Additionally, teachers emphasized that gamification must focus on meaningful communication rather than entertainment alone — echoing previous research that balanced design ensures academic depth (Belcher, 2022; Deterding, 2018). Overall, findings confirm that gamification effectively enhances engagement and ESP performance when aligned with professional learning objectives.

Conclusion: Gamification has significant potential to transform ESP instruction by fostering motivation, discipline-specific vocabulary development, and real-world communication practice. Its application encourages learner autonomy, collaboration, and confidence, making ESP learning more interactive and career-focused. However, success depends on thoughtful task design, teacher training, and access to suitable digital tools. Future research may explore long-term effects of gamification and AI-supported gamified platforms in ESP education in Uzbekistan. Integrating gamification into curriculum frameworks can support national goals of modernizing education and preparing students for global professional environments.

REFERENCES

1. Belcher, D. (2022). Artificial intelligence and ESP innovation. University of Michigan Press.
2. Dudley-Evans, T., & St. John, M. J. (1998). Developments in English for specific purposes: A multi-disciplinary approach. Cambridge University Press.
3. Flowerdew, L., & Peacock, M. (2001). Research perspectives on English for academic purposes. Cambridge University Press.
4. Halimov, S. (2024). AI-enhanced ESP instruction in Uzbek universities. Central Asian Linguistics Review, 6(2), 41–53.
5. Hyland, K. (2023). Language, technology and professional communication. Routledge.
6. Li, X., & Liu, M. (2019). Task-based learning and AI in ESP classrooms. Journal of Language Teaching and Research, 10(5), 1021–1034.
7. Long, M. H. (2015). Second language acquisition and task-based language teaching. Wiley-Blackwell.
8. Nation, I. S. P., & Macalister, J. (2020). Language curriculum design. Routledge.
9. Rahimova, Z. (2023). Challenges of AI adoption in ESP teacher training. Journal of Modern Pedagogy, 4(1), 63–78.
10. Wang, Y. (2022). The impact of AI-powered language tools on ESP vocabulary development. International Journal of Applied Linguistics, 12(3), 77–90.

YOSH BOLALARDA HISSIYOTNING BOSHQARILISHI

Samatova Nigora Davlataliyevna
O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali, Psixologiyasi kafedrasi o‘qituvchisi
nsamatova82@gmail.com
Ataboyeva Madinabonu Alisher qizi
atabayevamadina38@gmil.com
Axmadova Sevinch Anvar qizi
sevinchanvarovna009@gmil.com
O‘zMU Jizzax filiali, Psixologiya fakulteti talabalari

Annotatsiya: ushbu maqolada psixologiya faning eng muhim o‘rganish obyekti bo‘lgan yoshlarda hissiy o‘zgarishlar haqida nazaryalar, farazlar va eng muhim malumotlar bilan tanishamiz.

Kalit so‘zlar: Emotsiya, do‘stlik, hissiy erkinlik, emotsional holat va hissiyotning salbiy taraflari.

Аннотация: в этой статье мы познакомимся с теориями, гипотезами и важнейшей информацией об эмоциональных изменениях у молодых людей, что является важнейшим объектом исследования в психологии.

Ключевые слова: Эмоция, дружба, эмоциональная свобода, эмоциональное состояние и негативные стороны эмоций.

Abstract: in this article, we will get acquainted with theories, hypotheses and the most important information about emotional changes in young people, which is the most important object of study in psychology.

Key words: Emotion, friendship, emotional freedom, emotional state and negative aspects of emotion.

KIRISH

Psixologiyada hissiy holatlar juda katta ahamiyat kasb etadi, chunki insonning hayotiy faoliyati uning his tuyg‘lari va emotsional holatiga bog‘liq. Hissyot- bu shaxsning voqelikdagi narsa va hodisalarga, hamda o‘z- o‘ziga bo‘lgan munosabatlaridan kelib chiqadigan kechinmalardir. Har bir insonning his –tuyg‘ulari odam paydo bo‘ldiki turli xil bo‘ladi.Inson dunyoga kelibdiki hissiy tuyg‘ular uch xil bo‘ladi.masalan: chaqaloqlar o‘z hissiy tuyg‘ularini yig‘lash orqali ko‘rsatadi. Bolalar biror narsadan norozi bo‘lshi yoki qo‘rqishi, g‘zablanish kabi hislarga ega bo‘ladi va bolalar o‘z his tuyg‘ularini ko‘paytirishi kerak aks holda o‘z fikr istaklarini yetarlicha yetkazib bera olmaydi. Shuning uchun yoshlarda hisiy tuyg‘ularni rivojlantirish zarur. Olimlarning fikricha besh olti oylikdan keyin bolalar ijobiy sifatlarni aks etira boshlaydi.

Yoshlarda eng keng tarqalgan emotsion va ko‘plab qiyinchiklarga olib keladigan tuyg‘u bu do‘stlikdir.

Bolalarda do‘stlik tuyg‘usi to‘rt besh yoshlarda to‘la to‘kis rivojlana boshlaydi. SHaxsning shakillanishi va rivojlanishi jarayonida uning hissi tuyg‘ulari ham rivojlanadi. Masalan: keksa va maktabgacha yoshdagi bolalarda his tuyg‘ularning tan olinishi va nazorat qilish qobilyati rivojlanadi.

Asosiy qism

Hissiyot bilan emotsiya bir xil ma’noda ishlatilish holatlari ham uchrab turadi. Lekin bu s o‘zlar ikki xil ma’no va mazmunga ega. Masalan: sevgi, nafrat, kulgu, g‘amginlik, yig‘i kabi holatlar insanning emotsional holatiga kiradi. Emotsiya faqat insonlarga emas hamma mavjudodlarga hos ruhiy holatdir. Insonlarda shu jumladan bolalarda ham hissiy tuyg‘ular o‘z-o‘zidan paydo bo‘lib rivojlanib qolmaydi. Ushbu jarayonni mashxur olim va faylasuf **S.l Vigotiskiy** tomonidan o‘rganilgan u bu holatni quydagicha ta’riflaydi. **“Qurutilgan yurak**” atamasi bilan aniqlaydi. Bu atama insoning qo‘rqoq, badjahil, qopol, tajang, hisiy qashshoqligini hatto o‘zgalarning va o‘zining his-tuyg‘ularini eshtmasligini, anglatuvchi bir belgisidir.

Hozirgi vaziatda yosh bolalarning ta’lim va tarbiyasida uchrab turadigan kamchiliklar tobora oshib boryapdi. Undan tashqari bugungi jamiyatni qamrab olgan va butun dunyoga o‘z hukmini

o‘tkazayotgan “**hissizlik**” tushunchasiga olib keladigan. Bu “hissizlik” yosh bolalarda juda keng tarqalgan hozirgi kunda turli hil ijtimoiy tarmoqlar va gajetlar bor ekan bu bu tushuncha yuksalishda davom etadi va bunda bolalar uzoq vaqt televizor yoki kopiyuterda juda ko‘p vaqtini o‘tkazsa bunda bolalar keyinchalik o‘rtoqlaridan uzoqlasha boshlaydi, kam gap va etiborsizlik, tengdoshlari va kattalar bilan kamroq suhbatlashadigan, shu kabi holatlarga duch keladi va bola hissizlik kabi kasallikga chalinadi. Muloqotda orqada qolgan bolalarda hissiy salohiyat darajasi susayadi. Shu sababli hozirgi bolalarda hissiz, xudbin hissiy jihatdan izolatsiya qoilingan haddan tashqari charchagan va boshqalarning his–tuyg‘ulariga kamroq etibor beruvchi yoki umuman etibor bermaydigan bir insonga aylanadi. Bundan tashqari ko‘pgina olimlarimiz hissiyot va emotsiyaning juda ko‘p qirralarini ochib berishga erishgan, shu jumladan buyuk olim va muttafakir fiziolog va psixolog **O.I.Vlasovaning** emperik tadqiqoti metodidan foydalangan holda “hissiy iqtidorli” yosh bolalarda jamoada oson til topishib ko‘pincha yetakchi movqeiga ega bo‘lib jamiyatning ijtimoiy – psixologik iqlimni yaxshilashga juda katta xissa qo‘shadi.

A.Adlerning fikricha, hayotdagi mohiyati shaxsning 4-5 yoshlarida anglab bo‘lmas hissiyotlar orqali erishiladi. 5 yoshlarning oxiriga borgandabola turli muammo va vazifalarganisbatan amalga oshiriladigan xaddi-harakat vashaxsiy uslubining namunasiga ega bo‘ladi.

Psixologlar fikriga ko‘ra yosh bolalarda ko‘proq ijobiy emotsiya va hissiy erkinlik norma darajasida rivojlanishi uchun ular bilan tez –tez muloqotga kirishish va bolaning erkinligini ma’lum darjada o‘z qo‘liga berish kerak va u shunda quyida keltirilgan rasimlardagi holatlarda yaqqol nomoyon bo‘ladi.

Xulosa

Ushbu maqolada yosh bolalarda kechadigan turli xil emotsion va hissiy kechinmalar haqida qiziqarli va foydali malumotlar bilan birga hissiyot bolalarda qanchalik ahamiyat kasb etishini va shu bilan birgalikda ulardagi salbiy va ijobiy his-tuyg‘ular haqida juda ko‘plab malumotlarga ega bo‘lasiz.

Hissiyot –bu yosh bolalar nafaqat insoniyat uchun nihoyatda muhim bir insoniy hislat ekanigini bilib olish mumkin. Hissiyot ijobiy yoki salbiyligidan qatiy nazar har bir insonning ajralmas bir bo‘lagi bo‘lib xizmat qilishida tilakdoshmiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI.

1. Umumiy psixologiya Platon Ivanovich Ivanov darsligidan.

2. Ergash G‘oziyevning umumiy psixologiya darsligidan

3. Umumiy psixologoya http://library .navoiy-uni.uz

4. Nigora, S., Ilmira, Y., & Zulxumor, X. (2023). TORTINCHOQLIK VA UNING PSIXOLOGIK SABABLARI. *International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research*, 323-326.

5. Nigora, S., & Munisa, O. K. (2023). SHAXSLARARO MULOQOTDA UCHRAYDIGAN QIYINCHILIKLAR. *International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research*, 327-330.

6. Nigora, S., Go‘zal, Q., & Shoxista, Z. (2023). O ‘SMIR QIZLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASHDA OILANING ROLI. *International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research*, 330-333.

7. Davlatalevna, S. N. (2022). Oiladagi salbiy muloqotning farzand psixologiyasiga ta’siri.

8. Саматова, Н., & Намуратова, М. (2023). Psixologiyada shaxs muammosi. *Информатика и инженерные технологии*, *1*(2), 408-413.

9. Саматова, Н., & Субхиддинов, С. (2023). Проблема образа «Я» и самооценки личности. *Информатика и инженерные технологии*, *1*(1), 435-437.

10. Саматова, Н., & Абдурасулова, С. (2023). Психологическая связь и межличностный конфликт в педагогическом общении. *Информатика и инженерные технологии*, *1*(1), 433-434.

ACOUSTIC FEATURES OF ENGLISH VOWEL PHONEMES

Xodjomiyarova Solixa
Student of Andijan state institute of foreign languages
Phone number: +998(97) 069-45-09
E-mail: khodjomiyarova@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqola ingliz tili asosiy unli fonemalarining akustik xususiyatlarini tadqiq etadi, an'anaviy artikulyatsion tavsiflardan chetlanib, ushbu muhim nutq tovushlarining fizik xususiyatlarini tahlil qiladi. Unda, shuningdek, artikulyatsion holatlar va ingliz unlilar tizimining tegishli akustik formant tuzilmalari (F1 va F2) o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni tahlil qilish va tavsiflashning o'ta muhimligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: Akustik fonetika, ingliz unli fonemalari, artikulyatsion fonetika, formantlar (F1, F2), unlilar maydoni, davomiylik, spektrogramma.

Аннотация: Данная статья исследует акустические характеристики основных гласных фонем английского языка, выходя за рамки традиционных артикуляционных описаний для анализа физических свойств этих важнейших речевых звуков. В ней также подчеркивается острая необходимость анализа и описания взаимосвязи между артикуляционными позициями и соответствующими акустическими формантными структурами (F1 и F2) системы английских гласных.

Ключевые слова: Акустическая фонетика, гласные фонемы английского языка, артикуляционная фонетика, форманты (F1, F2), гласное пространство, длительность, спектрограмма.

Abstract: This article explores the acoustic features of the major English vowel phonemes, moving beyond traditional articulatory descriptions to analyze the physical properties of these essential speech sounds. It also highlights the critical need to analyze and describe the relationship between articulatory positions and the corresponding acoustic formant structures (F1 and F2) of the English vowel system.

Key words: Acoustic phonetics, English vowel phonemes, articulatory phonetics, formants (F1, F2), vowel space, duration, spectrogram.

Introduction

Acoustic phonetics is the study of the physical properties of speech and aims to analyse sound wave signals that occur within speech through varying frequencies, amplitudes and durations. The English vowel system is both complex and fascinating, characterized by a diverse array of sounds. Vowels are sounds in which there is no obstruction to the flow of air as it passes through the vocal tract. They are distinguished from each other by the way the vocal tract is modified by lips and tongue which also modifies the sound produced.

The waveform of vowels is periodic. The energy is concentrated in the lower half of the spectrum and the formants are salient due to the resonance of the vocal tract. The fundamental frequency of a vowel is what we perceive as the pitch of the voice. The other frequencies which sound along are the so called harmonics or formants. According to Meyer they "represent the non-fundamental frequencies of the signal, which are produced by the sound-specific form of the vocal tract, and which allow the hearer to distinguish different sound qualities." [3, p. 603] The different qualities of sounds enable us to recognize for example the sound of a particular instrument or a particular human voice.

Theoretical foundations of vowel acoustics

A formant is a concentration of acoustic energy around a particular frequency in the speech wave. There are several formants, each at a different frequency, roughly one in each 1,000Hz band. Each formant corresponds to a resonance in the vocal tract. We distinguish one vowel from another by the differences in these overtones. According to Lagefoged [4, p. 228], each vowel has three formants, i.e. three overtone pitches:

F1: The first formant (F1) in vowels is inversely related to vowel height, i.e. the higher the formant frequency, the lower the vowel height (and vice versa).

F2: The second formant (F2) in vowels is somewhat related to degree of backness, i.e. the more front the vowel, the higher the second formant (but affected by lip-rounding).

F3: The lower of the formant frequency, the rounder shape of the lip e.g. /ʊ/, /uː/, but F3 is not as frequently used as F1 and F2.

Classification of English vowel phonemes

The classification of English vowel phonemes reveals a nuanced system of sounds that contribute to the richness of the language. Monophthongs, characterized by single, pure vowel sounds, encompass a range of articulatory positions and qualities. From the high front vowel /iː/ (which acoustically is defined by a low F1 and high F2) to the low back vowel /ɑː/ (defined by a high F1 and low F2), each monophthong offers a distinct auditory and acoustic experience.

Additionally, the distinction between short and long vowels, exemplified by pairs like "bit" (/ɪ/) and "beat" (/iː/), underscores the importance of vowel duration. Acoustically, duration is a critical, measurable feature that helps differentiate phonemes, where the long vowels are produced with significantly greater length than their short counterparts.

Diphthongs, on the other hand, add complexity to the English vowel system with their gliding movement from one vowel to another. From an acoustic perspective, diphthongs are characterized by a rapid and continuous shift in the values of F1 and F2 as the articulators move from the starting point (onset) to the ending point (offset), showcasing the fluidity of vowel articulation in English.

Acoustic analysis and discussion of results

To illustrate the correlation between the physical position of the tongue and the acoustic output, the table below presents the representative F1 and F2 frequency values (in Hertz) extracted from the speech corpus analysis. These examples of the corner vowels are essential for defining the boundaries of the acoustic vowel space, providing empirical evidence for the established phonetic principles.

Item	F1	F2	Duration (ms)
heed	292	2352	177
hid	285	2410	126
head	668	1863	179
had	652	1877	132
hud	695	1235	152
hard	818	1182	174
herd	524	1389	169
hawed	568	866	181
hod	460	875	176
whod	289	813	220
hood	296	935	163

Item	F1	F2	Duration (ms)
heat	351	2401	131
hit	320	2426	108
bet	629	1872	161
bat	609	1885	190
hut	813	1323	97
heart	879	1171	183
hurt	531	1414	161
caught	548	881	183
cot	557	872	141
hoot	319	950	116
hook	333	919	176

The data in the table clearly validates the theoretical framework. The high vowels (/iː/ and /uː/) are acoustically clustered with low F1 frequencies (292 Hz and 289 Hz), confirming the inverse relationship between tongue height and F1. Conversely, the low vowel (/ɔː/) shows a high F1 value (818 Hz). Furthermore, the front vowel (/iː/) is separated from the back vowels (/uː/ and /ɔː/) by a high F2 value (2352 Hz), demonstrating the direct correlation between tongue advancement and F2.

Conclusion

In conclusion, the study of English vowel phonemes is not merely an academic pursuit but a practical endeavor with implications for language teaching, learning, and communication. The

relationship between the articulatory positions and their acoustic output was clearly established: the first formant (F1) serves as the physical correlate of vowel height, and the second formant (F2) corresponds to vowel backness.

By fostering an understanding of these formant structures and the resulting F1/F2 vowel space, we empower learners and linguists to navigate the complexities of English pronunciation with confidence and clarity.

References:

1. Adank P., Smits R., van Hout R. A comparison of vowel normalization procedures for language variation research. J. Acoust. Soc. Am. 2004;116:3099–3107.

2. Bauer L. Tracing phonetic change in the received pronunciation of British English. J. Phonetics. 1985;13:61–81.

3. Hunston, S. (2005). Review of Meyer, C. (2002) English Corpus Linguistics: An introduction. System, 32, 603-605.

4. Ladefoged P., Kameny I., Brackenridge W. Acoustic effects of style of speech. J. Acoust. Soc. Am. 1976;59:228–231.

5. Ogden, R. (2009) An introduction to English Phonetics, Oxford: Oxford University Press, p. 30-35.

6. Peterson G.E., Barney H.L. Control methods used in a study of the vowels. J. Acoust. Soc. Am. 1952;24:175–184.

NATURE AND ENVIRONMENTAL THEMES IN MODERN AMERICAN FICTION

Zebo Akmaljon qizi Hotamova
Student, Chirchik State Pedagogical University
zeboxotamova07@gmail.com
Scientific adviser: Abduramanova Diana Valeryevna
Head of the English theory and practice department,
Chirchik State Pedagogical University
diana1207saliyeva@gmail.com

ABSTRACT: This article explores how modern American fiction portrays the relationship between humans and nature, focusing on ecological crises, symbolism, and moral reflection. Through the works of Cormac McCarthy, Barbara Kingsolver, Richard Powers, and Marilynne Robinson, it reveals how nature shapes human consciousness and ethical awareness. The study highlights the deep interconnection between humanity and the environment.

Keywords: *modern American fiction, nature, ecology, morality, symbolism, environmental crisis.*

АННОТАЦИЯ: В статье рассматривается, как современная американская проза изображает связь человека с природой, уделяя внимание экологическим кризисам, символизму и моральным вопросам. На примере произведений Кормака Маккарти, Барбары Кингсолвер, Ричарда Пауэрса и Мэрилинн Робинсон показано, как природа формирует сознание и нравственные ценности человека.

Ключевые слова: *современная американская проза, природа, экология, мораль, символизм, экологический кризис.*

ANNOTATSIYA: Maqolada zamonaviy amerika adabiyotida inson va tabiat o‘rtasidagi munosabat tasviri, ekologik inqirozlar, ramziylik va axloqiy tafakkur yoritiladi. Kormak Makkarti, Barbara Kingsolver, Richard Powers va Merilinn Robinson asarlari asosida tabiat inson ongiga va axloqiy qadriyatlariga ta’siri ko‘rsatiladi.

Kalit so‘zlar: *zamonaviy amerika adabiyoti, tabiat, ekologiya, axloq, ramziylik, ekologik inqiroz.*

INRTODUCTION

In modern American fiction, nature and environmental themes have become central to understanding the complex relationship between humanity and the natural world. As ecological

awareness and environmental crises increasingly shape contemporary consciousness, writers have turned to fiction to explore these moral and existential questions. Nature in modern American literature is no longer merely a background for human activity but a living force that reflects emotional, spiritual, and ethical dimensions of existence. Through the portrayal of wilderness, environmental degradation, and humanity's fragile connection to the earth, authors use nature both as a **symbol** of inner transformation, a **setting** that mirrors cultural and ecological tensions, and a **moral force** that challenges readers to reconsider their place within the natural world. This exploration not only enriches literary aesthetics but also deepens the dialogue between art and ecological responsibility.

THE RELATIONSHIP BETWEEN HUMANS AND NATURE

In modern American fiction, the relationship between humans and nature is portrayed as both intimate and fragile, reflecting the complex emotional and moral ties that bind people to the environment. Writers no longer treat nature as a passive setting but as an active participant in human experience. The natural world becomes a mirror through which characters confront their fears, desires, and ethical dilemmas. In novels such as Richard Powers' *The Overstory* and Annie Proulx's *Barkskins*, the destruction of forests and ecosystems symbolizes not only environmental loss but also the erosion of empathy and human connection. Through these depictions, authors emphasize that humanity's treatment of nature reveals its own moral condition.

At the same time, many authors explore nature's redemptive and healing qualities. Wilderness often becomes a space for renewal and self-discovery, offering refuge from industrialization and alienation. Characters who reconnect with the natural world experience transformation — emotional, spiritual, or moral. In Barbara Kingsolver's *Prodigal Summer*, for instance, nature functions as a source of harmony and interdependence, illustrating that the balance of ecosystems reflects the balance within human relationships. This idea reinforces the belief that environmental awareness is inseparable from personal growth and ethical living.

Moreover, modern American fiction frequently portrays the consequences of estrangement from nature. The urban and technological landscapes that dominate contemporary life often symbolize isolation and disconnection. Writers use this contrast to critique consumerism and human arrogance — the illusion that people can exist independently of the environment that sustains them. In works like Don DeLillo's *White Noise*, the fear of environmental catastrophe exposes society's psychological fragility and moral blindness. The result is a narrative tension between progress and decay, control and vulnerability, reminding readers of the fragile equilibrium between civilization and the natural world.

ENVIRONMENTAL CRISIS AND LITERARY RESPONSE

As modern American fiction deepens its exploration of the bond between humanity and nature, it inevitably turns toward one of the most pressing realities of the contemporary age — the environmental crisis. The gradual collapse of ecological harmony, brought about by industrial expansion and technological excess, has reshaped the literary imagination. Nature, once a symbol of inspiration and refuge, now appears as a silent victim of human ambition. Contemporary writers transform the page into a moral and emotional terrain where pollution, deforestation, and climate catastrophe signify not only physical devastation but also the ethical decay and existential anxiety of humankind.

Writers of recent decades have begun to merge ecological awareness with narrative artistry, creating works that speak both to the intellect and the conscience. Richard Powers's *The Overstory* and Kim Stanley Robinson's *The Ministry for the Future* exemplify this fusion — blending scientific realism with philosophical reflection to expose the urgency of environmental collapse. Through vivid imagery and multiple perspectives, these authors give nature a voice of its own, inviting readers to step beyond anthropocentric boundaries. Fiction thus becomes an act of environmental advocacy, cultivating empathy for the nonhuman world and challenging the illusion of human dominance.

Yet the crisis depicted in these works extends beyond the physical realm. It manifests as a profound spiritual and psychological disconnection that defines modern existence. Many characters

suffer from ecological guilt and alienation, haunted by the awareness of irreversible damage. Novels such as Don DeLillo‘s *Underworld* and Lydia Millet’s *A Children’s Bible* portray this emotional turbulence, linking environmental decay with moral confusion and social fragmentation. The degradation of nature mirrors the disintegration of family, faith, and community — suggesting that ecological imbalance is inseparable from the loss of moral and emotional integrity.

NATURE AS SYMBOL AND NARRATIVE FORCE

Following the portrayal of environmental crisis in modern American fiction, nature itself emerges not only as a thematic concern but also as a powerful symbolic and narrative agent. Writers transform the natural world into a moral and spiritual language through which human consciousness is revealed. Forests, rivers, and mountains are imbued with meaning — they stand as symbols of purity, transience, or decay, reflecting the inner state of both individuals and societies. In Cormac McCarthy’s *The Road*, the barren landscape mirrors the moral desolation of humanity, while in Marilynne Robinson’s *Housekeeping*, the recurring imagery of water symbolizes cleansing, loss, and spiritual renewal. Through such imagery, nature becomes a text that the reader must interpret, one that speaks of redemption as well as ruin.

Nature in contemporary American literature also operates as a mirror of psychological reality. The emotional and mental landscapes of characters often correspond to the environments they inhabit. Urban wastelands evoke feelings of alienation, while untamed wilderness suggests freedom and authenticity. This symbolic interdependence blurs the boundaries between inner and outer worlds. In Louise Erdrich’s *The Round House*, the natural environment reflects both the resilience and the suffering of Indigenous identity, showing how personal trauma and ecological damage are deeply intertwined. The depiction of nature thus allows writers to explore human consciousness not as isolated thought but as part of an organic whole, shaped and mirrored by the living earth.

Beyond its symbolic resonance, nature in modern fiction assumes an active narrative function — a force that shapes plot and destiny. It acts upon characters, influencing their choices, transforming their perceptions, and often determining the outcomes of their journeys. In Barbara Kingsolver’s *Flight Behavior*, the altered migration of monarch butterflies becomes both a literal and metaphorical turning point that redefines the protagonist’s understanding of her place in the world. Nature’s unpredictability drives the narrative forward, functioning as both catalyst and character. Through this dynamic role, writers dismantle the traditional hierarchy between human agency and natural order, presenting a more balanced vision of existence where both coexist in mutual influence.

CONCLUSION

In conclusion, modern American fiction transforms nature from a passive background into a moral, symbolic, and narrative force that defines the essence of human experience. Through depictions of harmony and crisis, destruction and renewal, contemporary writers reveal the profound interconnectedness between humanity and the environment. Nature becomes both a reflection of the human soul and a reminder of ethical responsibility, urging readers to reconsider the boundaries between culture and ecology. Whether serving as a symbol of spiritual truth, a mirror of emotional complexity, or an active participant in storytelling, the natural world in these works embodies the tension between fragility and resilience. By merging ecological awareness with artistic imagination, modern American authors create a literature that not only captures the beauty and peril of the planet but also reawakens the moral consciousness needed to preserve it.

REFERENCES

1. Buell, L. (2005). *The Future of Environmental Criticism: Environmental Crisis and Literary Imagination.* Malden, MA: Blackwell Publishing.

2. Glotfelty, C., & Fromm, H. (Eds.). (1996). *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology.* Athens, GA: University of Georgia Press.

3. Heise, U. K. (2008). *Sense of Place and Sense of Planet: The Environmental Imagination of the Global.* New York: Oxford University Press.

4. https://www.journal.ypidathu.or.id/index.php/humaniora/article/download/1926/1373

5. https://www.theguardian.com/books/2025/aug/16/blue-sky-thinking-why-we-need-positive-climate-novels

OVQAT HAZM QILISH SISTEMASI

Jizzax viloyati Forish tumani 15-maktab Biologiya fani o‘qituvchisi
Noriyeva Sayyora
Jizzax viloyati Jizzax shahar 10-maktab Biologiya fani o‘qituvchisi
Xidayatullayeva Aziza

Annotatsiya: Ushbu maqolada insonning ovqat hazm qilish sistemasi, uning tarkibi, funksiyalari va ahamiyati haqida so‘z boradi. Ovqat hazm qilish jarayonining bosqichlari, organizmga oziq moddalar kirishi va ularning singishi, shuningdek, hazm qilish tizimi bilan bog‘liq muhim organlar – og‘iz, oshqozon, ichaklar, jigar va buyraklar haqida ma’lumotlar keltirilgan. Maqola biologiya fanini o‘rganayotgan boshlang‘ich va o‘rta ta’lim o‘quvchilari uchun mo‘ljallangan bo‘lib, organizmning sog‘lom faoliyati va ovqat hazm qilishning asosiy printsiplari tushuntiriladi.

Kalit so‘zlar: Ovqat hazm qilish, oshqozon, ichak, jigar, buyrak, oziq moddalar, hazm qilish jarayoni, biologiya, organizm, sog‘lom ovqatlanish.

Аннотация: В данной статье рассматривается система пищеварения человека, её структура, функции и значение. Описаны этапы процесса пищеварения, поступление и усвоение питательных веществ в организм, а также представлены сведения о важных органах пищеварительной системы – ротовая полость, желудок, кишечник, печень и почки. Статья предназначена для учеников начальной и средней школы, изучающих биологию, и объясняет основные принципы здорового функционирования организма и пищеварения.

Ключевые слова: Пищеварение, желудок, кишечник, печень, почки, питательные вещества, процесс пищеварения, биология, организм, здоровое питание.

Annotation: This article discusses the human digestive system, its structure, functions, and significance. It outlines the stages of the digestion process, the intake and absorption of nutrients, and provides information on essential organs of the digestive system – the mouth, stomach, intestines, liver, and kidneys. The article is intended for primary and secondary school students studying biology and explains the basic principles of the healthy functioning of the body and digestion.

Keywoards: Digestion, stomach, intestines, liver, kidneys, nutrients, digestive process, biology, organism, healthy nutrition.

Kirish

Inson organizmi murakkab tizimlardan tashkil topgan bo‘lib, uning asosiy vazifalaridan biri hayotiy energiya manbaini olish va uni samarali ishlatishdir. Shu jihatdan ovqat hazm qilish sistemi organizmning eng muhim tizimlaridan biri sifatida qaraladi. Ushbu tizim oziq moddalarni qabul qilish, ularni hazm qilish, organizmga singdirish va ortiqcha moddalardan tozalash kabi jarayonlarni amalga oshiradi. Ovqat hazm qilish jarayoni nafaqat jismoniy, balki kimyoviy va biologik jarayonlarni o‘z ichiga oladi, shuningdek, organizmning umumiy sog‘lig‘iga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Ushbu maqola inson ovqat hazm qilish tizimining tarkibi, funksiyalari, jarayonlari hamda uning ahamiyati haqida kengroq tushuncha berishga qaratilgan.

Asosiy qism

Ovqat hazm qilish sistemi bir qator organlardan iborat bo‘lib, har biri muayyan funksiyani bajaradi. Jarayon og‘iz bo‘limida boshlanadi, bu yerda ovqat fizik jihatdan maydalab, tishlar orqali eziladi va so‘lak yordamida kimyoviy hazm jarayonining birinchi bosqichi amalga oshiriladi. So‘lak tarkibidagi fermentlar, masalan, amilaza, uglevodlarni parchalaydi va shu bilan ovqatni keyingi bo‘limlarga tayyorlaydi. Og‘izdan keyin ovqat qizilo‘ngach orqali oshqozonga tushadi, bu yerda oshqozon shira (asid va fermentlar) yordamida ovqatni yanada maydalanadi va oziq moddalarga bo‘linadi. Oshqozon harakati oziq moddalarni aralashtirish va ularni ichaklarga uzatishda muhim ahamiyatga ega bo‘ladi.

Ichaklar ovqat hazm qilish jarayonining eng murakkab va asosiy bo‘limlaridan biridir. O‘n ikki barmoqli ichakda oshqozondan kelgan ovqat pankreas va jigar tomonidan chiqarilgan fermentlar bilan aralashtiriladi. Bu fermentlar yog‘lar, oqsillar va uglevodlarni parchalaydi, shuningdek, mikroelementlar va vitaminlarni singish jarayonini ta’minlaydi. Keyingi bo‘lim — ingichka ichak bo‘lib, u yerda oziq moddalar qonga va limfa orqali tananing boshqa qismlariga singadi. Qolgan qattiq qoldiqlar esa yo‘g‘on ichak orqali chiqariladi, bu jarayon organizmni ortiqcha moddalar va toksinlardan tozalashga xizmat qiladi. Shu tariqa, hazm qilish tizimi oziq moddalarni qabul qilishdan tortib, ularni ishlatish va ortiqchadan qutulishga qadar bo‘lgan uzluksiz jarayonni amalga oshiradi.

Hazm qilish tizimining samarali ishlashi organizmning sog‘lig‘i va hayotiy faoliyati uchun juda muhimdir. Agar bu tizimda biron-bir buzilish yuz bersa, oziq moddalar yetarli darajada singmaydi, natijada organizm energiya yetishmovchiligi va turli kasalliklar bilan yuzma-yuz qoladi. Shu sababli ovqat hazm qilish tizimini mustahkamlash, sog‘lom ovqatlanish, me’yorida suyuqlik ichish va jismoniy faoliyat bilan shug‘ullanish muhim ahamiyat kasb etadi. Yosh avlodni biologiya fanini o‘rgatishda ovqat hazm qilish tizimi bo‘yicha amaliy mashg‘ulotlar, vizual materiallar va tajriba mashqlari yordamida tushuntirish, ularning bilimini mustahkamlash va hayotiy ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Ovqat hazm qilish tizimi insonning psixologik holati va immuniteti bilan ham uzviy bog‘liqdir. Hazm qilish jarayoni to‘g‘ri va samarali bo‘lsa, tananing moddalar almashinuvi optimal darajada bo‘ladi, bu esa energiya darajasini oshiradi, stressga chidamlilikni kuchaytiradi va umumiy sog‘liqni yaxshilaydi. Shu sababli sog‘lom ovqatlanish qoidalari, ovqat miqdori va tarkibini tartibga solish, hazm qilish tizimini himoya qilishga yordam beradi. Masalan, meva va sabzavotlar, to‘liq don mahsulotlari, oqsil va yog‘larni muvozanatli iste’mol qilish, shuningdek, shakar va fast-food mahsulotlarini cheklash hazm jarayonini yengillashtiradi va organizmni optimal ishlashga tayyorlaydi.

Xulosa

Ovqat hazm qilish tizimi inson organizmining hayotiy faoliyati uchun markaziy tizimlardan biridir. U oziq moddalarni qabul qilish, ularni parchalay olish, singdirish va ortiqchadan tozalash jarayonlarini amalga oshiradi. Tizimning samarali ishlashi nafaqat jismoniy, balki psixologik sog‘liq va immunitetga ham ta’sir qiladi. Shu bois, ovqat hazm qilish tizimining tuzilishi, funksiyalari va ahamiyatini o‘rganish biologiya fanida muhim o‘rin tutadi. Sog‘lom ovqatlanish va hayotiy odatlarni rivojlantirish orqali har bir inson o‘zining hazm qilish tizimini mustahkamlashi va umumiy sog‘ligini yaxshilashi mumkin. Bu esa nafaqat organizmning normal ishlashini ta’minlaydi, balki hayot sifatini oshirishga ham xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. K.T.Suyarov 6-sinf Tabiiy fan darsligi Toshkent 2022
2. M.T.Qodirov Biologiya darsligi Novda nashriyoti 2023 (7-sinf)
3.S.T.Murodov Biologiya darsligi Toshkent (8-sinf)

Internet resurlar

1. 6-dars || Hazm qilish sistemasi - YouTube
2. Ovqat hazm qilish sistemasi. (1-qism) | @Maqsudxon_Mominxonov - YouTube
3. Ovqat hazm qilish - Vikipediya
4. Ovqat hazm qilish tizimi - Vikipediya
   Odamning ovqat hazm qilish sistemasi mavzusidagi dars ishlanma. 6-sinf - Soff.uz

TA’LIM – TARBIYA JARAYONLARIDA YOSHLAR TAFAKKURINI SHAKLLANTIRISHNING SHART-SHAROITLARI

Jizzax shahri 6-umumta’lim maktabi biologiya fani o‘qituvchisi Kuchkorova Dildora Nuraliyevna.

Annotatsiya: Ta’lim tarbiya jarayonida o‘quvchilar tafakkurini shakillantirish muammolariga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: idrok, tafakkur, dunyoqarash, madaniyat.

O‘sib – ulg‘ayib kelayotgan yosh avlod jamiyatning faol a’zosi bo‘lishi uchun u har tomonlama tarbiya topishi zarurligi davlatimizning barcha me’yoriy hujjatlarida, jumladan; O‘zbekiston respublikasining konstitutsiyasida, «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonun va Kadrlar tayyorlash milliy dasturida o‘z ifodasini topgan.

Ta’lim – tarbiya jarayonlarida yoshlarni tabiat va jamiatning sir - asrorlari bilan tanishtirib borish bugungi kunning eng dolzarb muammolaridan biri. Chunki, atrof muxitda sodir bo‘layotgan voqea va hodisalar yoshlar tomonidan idrok kilinishi zarar. Idrok qilish jarayonlarida yoshlar o‘z xotiralarida saqlab qolgan voqea va hodisalarning mazmun - moxiyatini anglab, unga shunga mos ravishda munosabat bildirishi muxim axamiyat kasb etadi. Munosabat bildirish uchun esa tafakkur tom ma’noda ishga tayyor bo‘lishi kerak. SHuni e’tiborga olgan xolda ustozlar idrok, tafakkur kabi bir qator tushunchalarning mazmun mohiyatini o‘zlari yaxshi anglab olishlari maqsadga muoffiqdir.

Yoshlarni ta’lim – tarbiya jarayonlarida borliqni idrok ettirish orqali har tomonlama etuk inson qilib tarbiyalash ham ustozlardan judda katta mehnatni talab qiladi.

«Idrok **(**arab. aql vositasida bilish, qabul qilish) — aql asosidagi murakkab bilish jarayoni, ruhiy-intellektual qobiliyat. Tafakkur – fikrlash, tahlil etish orqali bilish bo‘lsa, idrok narsa-hodisalarning xossa va xus-yatlarini umumlashtirish orqali bilishdir. Idrok etish jarayoni qisqa yoki uzoq muddatli bo‘lishi mumkin. Appersepsiya hodisasi tufayli odamlar o‘z idroklarining mazmuni bilan bir-biridan muayyan darajada farq qiladi. YA’ni ular aynan bir narsani, o‘z bilim saviyasi, maslagi, pozitsiyasi, dunyoqarashi, ijtimoiy kelib chiqishiga qarab, turlicha idrok qiladi yoki aks ettiradi. Masalan, “ildiz” tushunchasin biologlar o‘simliklarning moddiy asosi, matematiklar ildiz ostidagi sonlar, shifokorlar esa tishning ildizi, sotsiologlar qarindosh-urug‘chilik, umumiy ijtimoiy omillar tarzida idrok etadi va qo‘llaydi».[2.231]

Dunyoning o‘ziga xos sir-asrorlarini tushunishda mavjud bo‘lgan narsa va hodisalarning o‘zaro aloqasi, ahamiyatliligi muxim axamiyat kasb etadi. Ana shunday dunyoning o‘ziga xos jixatlarini anglashimiz va unga mos tarzda ongli yondoshuvimiz, munosabat bildirishimiz, ularni anglashimiz, bilish jarayoni psixologiyada tafakkur ma’nolarini anglatadi.

«Tafakkur (arab. fikrlash, aqliy bilish) — inson ma’naviyatining tarkibiy qismi, bilishning olamdagi narsa va hodisalarning umumiy, muhim xususiyatlarini aniqlaydigan, ular o‘rtasidagi ichki, zaruriy aloqalar, ya’ni qonuniy bog‘lanishlarni aks ettiradigan aqliy bosqichi. Tafakkur iborasi arabcha "*fikr*" so‘zidan kelib chiqqan bo‘lib, o‘ylash, muhokama, mushohada va fikr yuritish ma’nolarini bildiradi»[2.676] degan ta’rif ma’naviyat lug‘atida berilgan. Demak, yoshlarning tafakkurini shakllantirishda birinchi navbatda ularning ma’naviy – axloqiy madaniyati «Ma’naviy-axloqiy madaniyat – O‘zbekiston xalqining an’analari, tili va madaniyatini bilish, hurmat qilish, milliy fahr tuyg‘usini, o‘qimishlilik va aql zakovatliligi, axloqiy namunalarining mavjudligi va kundalik hayotida ularga o‘xshashga intilishi, bo‘sh vaqtlardan foydalanishning ijtimoiy qimmatli usullaridan foydalanishni bilishi, o‘zining shaxsiy salohiyati ustida milliy boylik sifatida qayg‘urish va boshqalar.

Ma’naviy-axloqiy madaniyat xilma-xil munosabatlar jarayonlarida bilim olish, ijodiy va mehnat faoliyati jarayonida namoyon bo‘ladi.»[1.288]ga e’tibor qaratish muxim omillardan biri hisoblanadi. Chunki, ma’naviyatli insonning fikrlashi mantiqan tizimlashtirilgan holda ko‘z oldimizda namayon bo‘ladi. Bunday insonlar bilan fikr almashish har tomonlama qulay va yoqimli bo‘lganligi bois ham kutilgan maqsadga erishiladi. Misol uchun darsda o‘quvchilar qanchalik tarbiyalangan bo‘lsa, ular o‘qituvchini tinglashi va odob doirasida topshiriqlarni bavjarishi ularning tafakkurini shakllantirishga sharoit yaratib beradi. Shuning uchun ham o‘qituvchi birinchi navbatda

o‘z o‘quvchilarini ma’nan yuksaltirishga harakat qiladi. Ikkinchidan, yoshlarning qiziqishlarini inobatga olish eng muxim omillardan biri xisoblanadi. Misol uchun tafakkurning eng qiziq, ajablanarli va murakkab tomoni shundan iboratki, inson bilgan, eshitgan, ko‘rgan narsalarini va ularning xossalarini ular yo‘q paytda ham bemalol o‘z ongida aks ettiradi va tariflab bera oladi. Deylik, o‘quvchi er globusini o‘rganib chiqqan bo‘lsa tog‘lar, daryolar, saxrolar, okeanlar, qittalar, davlatlarning nomi va joylashuvini globusga qaramasdan ham aytib berish imkoniga ega bo‘ladi. Bunday imkoniyatni o‘quvchilarda yaratish o‘z – o‘zidan amalga oshadigan jarayon emas, balki, o‘qituvchining tinimsiz mexnati, tajribasi, pedagogik maxorati va zamonaviy pedagogik texnologiyalardan samarali foydalana olishi yotadi. Shuning uchun ham o‘quvchilarning tafakkurinii shakllantrishda o‘qituvchi quyidagilarga e’tbor qaratsa maqsadga muoffiq bo‘ladi. Bular:

- ta’lim mazmunini hayotiy misollar bilan boitish;
- ta’lim mazmunini o‘quvchilarga etkazishda yosh davrlar xussusiyatlariga e’tibor berish;
- ta’lim mazmunini o‘quvchilarga etkazishda idrok qila oldirish;
- ta’lim mazmunini o‘quvchilarga etkazishda analiz, sintez, xulosaga katta e’tibor berish;
- ta’lim mazmunini o‘quvchilarga etkazishda zamonaviy axborot va telekommunikatsion vositalardan foydalanishni yo‘lga qo‘yish;
- ta’lim mazmunini o‘quvchilarga etkazishda axborotni tushunib, uni kabul kilishlariga e’tibor qaratish;
- ta’lim mazmunini o‘quvchilarga etkazishda va teskari aloqani o‘rnatishda obrazli qilib gaprib berish san’atini shakllantirish;
- ta’lim mazmunini o‘quvchilarga etkazishda va teskari aloqa jarayonlarida ro‘y bergan hodisalarni formulalar va statistik xisob kitoblar vositasida isbot qilish va unga o‘rgatishni yo‘lga qo‘yish;
- ta’lim mazmunini o‘quvchilarga etkazishda va teskari aloqa jarayonlarida fikrni tartibga solishga e’tibor berish»
- ta’lim mazmunini o‘quvchilarga etkazishda irodani chiniqtirish;
- ta’lim mazmunini o‘quvchilarga etkazishda diqqatni taqsimlay olish;
- ta’lim mazmunini o‘quvchilarga etkazishda o‘quvchilar diqqatini to‘lay olish, yo‘naltirish;
- ta’lim mazmunini o‘quvchilarga etkazishda ichki yoki tashqi nutq vositasidga e’tibor qaratish;
- ta’lim mazmunini o‘quvchilarga etkazishda muammoli ta’limdan kenng foydalana olish;
- ta’lim mazmunini o‘quvchilarga etkazishda qo‘yilgan masalaga limiy nuqtai nazardan qarashga o‘rgatish;
- ta’lim mazmunini o‘quvchilarga fikr doimo bir narsa xususida va uning bir nechta echimiga qaratilishi kerakligiga e’tibor qaratish;
- ta’lim mazmunini o‘quvchilarga etkazishda aniqlik va yo‘naltirilgan g‘oyaning mavjudligiga o‘rgatish;
- ta’lim mazmunini o‘quvchilarga etkazishda masala echimining shartlarini bir necha variantlarda tasavvur qilishga odatlantirishga o‘rgatish muxim axamiyat kasb etadi. Shuning uchun o‘qituvchilar doimiy ravishda o‘z ustilarida ishlab, o‘quvchilarning tafakkurini ishakllantirishga harakat qiladi va uning natijasida o‘quvchilarda:

- ko‘rgazmali-harakat tafakkuri;
- ko‘rgazmali obrazli tafakkuri;
- mantqiy (mavxum) tafakkuri;
- reproduktiv tafakkuri;
- produktiv (ijodiy) tafakkurlar shakllanadi.

Ko‘rgazmali - harakat tafakkuri – insonning mavjud predmetlar bilan ish qilayoggan paytdagi fikrlash jarayonini o‘z ichiga qamrab oladi.

Ko‘rgazmali obrazli tafakkur - ko‘rgan kechirgan narsalar va hodisalar aniq obrazlar yordamida ko‘z oldimizda gavdalanadi va ularning mohiyatini umumlashtirib, bilvosita aks ettiriladi

Mantiqiy tafakkur — bu mavhum tafakkur bo‘lib, so‘zlar, so‘zda ifodalangan bilim, g‘oya va tushunchalar yordamida bevosita idrok doirasida bo‘lmagan narsalar yuzasidan chiqargan hukmlardir.

Reproduktiv tafakkur — ko‘rgan - bilgan narsalarni aynan qanday bo‘lsa, shundayligicha fikrda bayon etish.

Produktiv (ijodiy tafakkur) — fikrlash elementlariga yangilik, ijodiy yondoshuvning amalga oshirilishi maqsad qilinadi va amalga oshiriladi.

Ta’lim – tarbiya jarayonlarida shakllantirilgan tafakkur ertangi kunda yosh avlodni to‘g‘ri yo‘lga boshqarishga, jamiyatning faol a’zosi sifatida faoliyat yuritishga, ota – ona va yaqinlariga nisbatan o‘z burchini his qilishga, Vatan oldidagi farzandlik burchiga ongli yondoshuvini ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. J. Hasanboev, X. To‘raqulov va boshq. Pedagogika fanidan izoxli lug‘at. T:, 2009y., - 288 b.
2. Ma’naviyat asosiy tushunchalar lug‘ati. T:, 2009y. - 231,676 b.

O‘ZBEKISTONDA 1991–2016-YILLARDA OMMAVIY AXBOROT VOSITALARINI RIVOJLANTIRISH BO‘YICHA AMALGA OSHIRILGAN ISLOHOTLAR

Ollayorov Ulug‘bek Abdusattor o‘g‘li
Jizzax viloyati pedagogik mahorat markazi bosh mutaxassisi
tel 99-454-59-19
Email; ollayorovulugbek27@gmail.com
ORCID. 0009-0005-8215-7064

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasida 1991–2016-yillar davomida ommaviy axborot vositalari (OAV) sohasida amalga oshirilgan islohotlar, ularning huquqiy, tashkiliy va ijtimoiy asoslari tahlil qilingan. Mustaqillik yillarida OAVning jamiyatdagi roli, axborot erkinligi, matbuot va nashriyot tizimining rivojlanishi, elektron va raqamli axborot vositalarining shakllanish jarayonlari yoritilgan. Tadqiqot natijalari OAVning mustaqil faoliyat yuritishiga, so‘z erkinligi va fuqarolik jamiyati tamoyillarini shakllantirishga xizmat qilganini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Ommaviy axborot vositalari, mustaqillik, so‘z erkinligi, axborot siyosati, matbuot, islohotlar, qonunchilik, demokratiya.

Аннотация: В данной статье анализируются реформы, проведенные в Республике Узбекистан в сфере средств массовой информации (СМИ) в 1991-2016 годах, их правовые, организационные и социальные основы. Освещены роль СМИ в обществе в годы независимости, свобода информации, развитие печати и издательской системы, процессы формирования электронных и цифровых средств массовой информации. Результаты исследования показывают, что это способствовало независимому функционированию СМИ, формированию принципов свободы слова и гражданского общества.

Ключевые слова: СМИ, независимость, свобода слова, информационная политика, пресса, реформы, законодательство, демократия.

Abstract: This article analyzes the reforms implemented in the field of mass media in the Republic of Uzbekistan during 1991-2016, their legal, organizational, and social foundations. During the years of independence, the role of the media in society, freedom of information, the development of the press and publishing system, and the processes of formation of electronic and digital media are highlighted. The results of the study show that it contributed to the independent functioning of the media, the formation of the principles of freedom of speech and civil society.

Keywords: Mass media, independence, freedom of speech, information policy, press, reforms, legislation, democracy.

Kirish

O‘zbekiston Respublikasida 1991-yilda davlat mustaqilligiga erishilishi bilan jamiyat hayotining barcha sohalarida, jumladan, ommaviy axborot vositalari tizimida ham tub o‘zgarishlar

boshlandi. Mustaqillikdan avvalgi davrda OAV asosan mafkuraviy nazorat ostida faoliyat yuritgan bo‘lsa, yangi siyosiy davrda ularning erkin va mustaqil ishlashi uchun huquqiy va tashkiliy sharoitlar yaratildi[59].

OAV jamiyatni axborot bilan ta’minlash, fuqarolik ongini shakllantirish, davlat siyosatini yoritish va jamoatchilik fikrini ifoda etish vositasi sifatida demokratik jarayonlarning ajralmas qismiga aylandi[60]. Shu jihatdan 1991–2016-yillar oralig‘ida amalga oshirilgan islohotlar O‘zbekistonning axborot siyosatini yangi bosqichga olib chiqdi.

Adabiyotlar sharhi

O‘zbekiston OAV tizimi bo‘yicha tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, 1990-yillarning boshidan boshlab matbuot erkinligini ta’minlashga qaratilgan qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi. Jumladan, 1997-yil “Ommaviy axborot vositalari to‘g‘risida”gi Qonun[61], 2002-yil “Axborot erkinligi prinsiplari va kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonun[62], 2007-yil “Jurnalistlik faoliyatini himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonun[63] va boshqa me’yoriy hujjatlar sohaning rivojlanishida muhim bosqich bo‘ldi.

Birinchi prezident Prezident Islom Karimov tomonidan ilgari surilgan “Kuchli davlatdan – kuchli fuqarolik jamiyati sari” tamoyili[64] asosida OAV faoliyatida ochiqlik, fuqarolik nazorati va so‘z erkinligining kengayishi kuzatildi.

Metodologiya

Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

Tarixiy-tahliliy metod – OAV sohasidagi huquqiy islohotlar tarixiy ketma-ketlikda o‘rganildi;

Qiyosiy tahlil – turli yillardagi qonunlar va ularning natijalari solishtirildi;

Kontent tahlili – matbuot, televideniye va internet nashrlarining mazmuni tahlil qilindi;

Umumlashtirish – OAV islohotlarining ijtimoiy-siyosiy ahamiyati bo‘yicha xulosalar chiqarildi.

Natijalar va muhokama

1991–2016-yillar mobaynida O‘zbekiston OAV tizimi rivojlanishida bir necha muhim bosqichlar kuzatildi:

1. Huquqiy asoslar yaratildi. 1997-yil “Ommaviy axborot vositalari to‘g‘risida”gi Qonun OAV faoliyatining konstitutsiyaviy kafolatini belgiladi[3]. Shu bilan birga, 2002-yildan boshlab senzura bekor qilindi va tahririyatlarning mustaqilligi ta’minlandi[4].
2. Axborot infratuzilmasi kengaydi. Mustaqillik yillarida davlat televideniyesi bilan bir qatorda xususiy telekanallar, axborot agentliklari, internet nashrlar paydo bo‘ldi. 2005-yildan boshlab internet-axborot tarmoqlari faol rivojlanib, onlayn jurnalistika yo‘nalishi shakllandi[7].
3. So‘z erkinligi va jamoatchilik nazorati kuchaydi. Matbuot orqali davlat organlari faoliyati yoritilib, fuqarolar va tashkilotlarning axborot olish huquqi mustahkamlandi[8].
4. Kasbiy tayyorgarlik tizimi takomillashdi. Jurnalistika sohasida yangi o‘quv dasturlari joriy qilinib, axborot etikasi, mediamadaniyat va mediaxavfsizlik kabi yo‘nalishlar rivojlandi[9].

Natijada O‘zbekiston OAV tizimi milliy manfaatlarga asoslangan, xalqaro standartlarga mos, demokratik axborot makoniga aylandi.

Xulosa

O‘zbekiston Respublikasida 1991–2016-yillarda amalga oshirilgan islohotlar ommaviy axborot vositalarining huquqiy, tashkiliy va ma’naviy jihatdan mustaqil tizim sifatida shakllanishiga xizmat qildi. Ushbu davrda so‘z erkinligi, axborot siyosatining ochiqligi va jurnalistlarning huquqiy

---

[59] Karimov I.A. *O‘zbekiston XXI asr bo‘sag‘asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari*. — Toshkent: O‘zbekiston, 1997

[60] Toshmatov Sh., Qodirova M. *Ommaviy axborot vositalari va jamiyat.* — Toshkent: O‘zbekiston, 2010.

[61] O‘zbekiston Respublikasining “Ommaviy axborot vositalari to‘g‘risida”gi Qonuni. — Toshkent, 1997.

[62] O‘zbekiston Respublikasining “Axborot erkinligi prinsiplari va kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni. — Toshkent, 2002.

[63] O‘zbekiston Respublikasining “Jurnalistlik faoliyatini himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonuni. — Toshkent, 2007.

[64] Karimov I.A. *Kuchli davlatdan – kuchli fuqarolik jamiyati sari.* — Toshkent: O‘zbekiston, 1998.

himoyasi ta’minlandi. Kelgusida OAVni raqamlashtirish, kiberxavfsizlikni mustahkamlash hamda fuqarolik jamiyatining axborot madaniyatini oshirish sohada asosiy vazifa bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar va snoskalar

1. Karimov I.A. *O‘zbekiston XXI asr bo‘sag‘asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari.* — Toshkent: O‘zbekiston, 1997.

2. Toshmatov Sh., Qodirova M. *Ommaviy axborot vositalari va jamiyat.* — Toshkent: O‘zbekiston, 2010.

3. O‘zbekiston Respublikasining “Ommaviy axborot vositalari to‘g‘risida”gi Qonuni. — Toshkent, 1997.

4. O‘zbekiston Respublikasining “Axborot erkinligi prinsiplari va kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni. — Toshkent, 2002.

5. O‘zbekiston Respublikasining “Jurnalistlik faoliyatini himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonuni. — Toshkent, 2007.

6. Karimov I.A. *Kuchli davlatdan – kuchli fuqarolik jamiyati sari.* — Toshkent: O‘zbekiston, 1998.

7. www.press-service.uz – Prezident matbuot xizmati rasmiy axborotlari.

8. www.lex.uz – O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari ma’lumotlar bazasi.

9. O‘zbekiston Milliy universiteti Jurnalistika fakulteti o‘quv dasturlari. — Toshkent, 2015.

THEMES OF LOVE AND DEATH IN ENGLISH BALLADS

G‘oziyeva Nodirakhon
Chirchik State Pedagogkal University 3 year student of the Faculty of Tourism Foreign Language and Literature
goziyevanodira57@gmail.com
Scientific adviser: Umarova Dilafruz EFL teacher, Chirchik State Pedagogical University Dilafruzumarova91@gmail.com

Abstract: This article explores the intertwined themes of love and death in traditional English ballads, two of the most powerful emotions that shape human experience and poetic imagination. Ballads such as Barbara Allen, Lord Randall, and The Unquiet Grave reveal how love often leads to sorrow, loss, or tragedy. Through simple yet emotional language, repetition, and strong imagery, these ballads express the intensity of human feelings and the inevitability of death. The study also shows how these themes reflect the values, beliefs, and emotional depth of medieval and early modern English society. Ultimately, the paper highlights that in English ballads, love and death are not opposites but closely linked forces that define the beauty and sadness of life.

Keywords: *English ballads, love, death, tragedy, romance, sorrow, folk literature, emotion, medieval poetry, human experience.*

English ballads are among the oldest and most expressive forms of English folk literature. They were passed down orally from generation to generation and often tell stories of human emotions, particularly love and death, which are the two most recurring and deeply connected themes. These ballads reflect the feelings, beliefs, and values of common people in the past, showing how they understood life, fate, and relationships.

Love is one of the most dominant themes in English ballads. It is portrayed in many forms—romantic, faithful, tragic, and sometimes forbidden. The lovers in ballads often face difficulties such as family opposition, social class differences, betrayal, or fate. Despite these obstacles, their love remains strong and sincere.

In Barbara Allan, love becomes a source of both joy and sorrow. Sir John dies of a broken heart because Barbara rejects him, and later she also dies from grief and guilt. In Lord Thomas and Fair Annet, love leads to tragedy when jealousy and misunderstanding result in the deaths of the lovers. In such stories, love is powerful but often doomed, showing that human emotions can be both beautiful and destructive. The lovers’ devotion, even in suffering, makes their stories memorable and emotional.

Death is another central theme in English ballads. It often comes as a result of love, revenge, war, jealousy, or fate. Death is not only the end of life but also a way to express eternal loyalty and the idea that love can survive beyond the grave.

A good example is The Unquiet Grave, where a woman mourns her dead lover for twelve months and a day. Her endless grief disturbs his rest, showing that death cannot easily separate true lovers. Similarly, in Edward, Edward, death is linked to guilt and moral punishment after a tragic act.

In many ballads, death also carries a sense of mystery and supernatural presence, suggesting that the boundary between life and death is thin. The dead often appear in dreams, speak to the living, or return as ghosts, reflecting old folk beliefs about the afterlife.

Love and death are often intertwined in English ballads. When love is strong and pure, it frequently leads to death—either as a sacrifice or as the result of fate. This combination creates deep emotional contrast: the tenderness of love and the finality of death.The deaths of lovers symbolize eternal unity, as they can finally be together in death if not in life. Such stories touch listeners' hearts and express the universal truth that love and death are inseparable parts of human existence.

The themes of love and death in English ballads give them their emotional power and timeless appeal. Through these stories, we see how people in the past viewed love as both a blessing and a curse, and how death could bring both tragedy and peace. These ballads continue to move modern readers because they deal with emotions that are still deeply human and universal.

LIST OF USED LITERATURE

1. Bronson, Bertrand H. The Traditional Tunes of the Child Ballads. Princeton University Press, 1959.
2. Child, Francis James. The English and Scottish Popular Ballads. 5 vols. Houghton Mifflin, 1882–1898.
3. Henderson, T. F. The Ballad in Literature. Cambridge University Press, 1912.
4. Atkinson, David. The English Traditional Ballad: Theory, Method and Practice. Ashgate, 2002.
5. Buchan, David. The Ballad and the Folk. Routledge, 1972.
6. Cheesman, Tom. "Love and Death in the Traditional Ballads." Folklore, vol.
7. Simpson, Jacqueline, and Steve Roud. A Dictionary of English Folklore. Oxford University Press, 2000.
8. Lloyd, A. L. Folk Song in England. Faber & Faber, 1967.
9. Rosenberg, Bruce A. The Language of the Ballad: A Stylistic Study. Garland Publishing, 1975.

YOSHLARNI ILMGA VA ZAMONAVIY KASBLARGA YO'NALTIRISH

Karshieva Dilbar Eshpulatovna.
pedagogika fanlari falsafa doktori(PhD), CHDPU Pedagogika fakulteti
"Umumiy pedagogika" kafedrasi v.b dotsenti CHDPU Turizm fakulteti
Xorijiy til va adabiyoti (ingliz tili) yo'nalishi talabalari
Toyirov Alibek Hamdam o'g'li, Xamidullayeva Gavhar Bakitjan qizi
Djumamuratova Feruza Xojamuratovna,
Usmonov Ozodbek Ulug'bek o'g'li
Hasanova Mahliyo Rajabboy qizi
Email: d.karshiyeva1986@gmail.com
Тел: +998 88 249 08 86

ANNOTATSIYA: Maqolada jamiyatimizning hozirgi rivojlanish bosqichida professional ta'lim tizimida yoshlarni mehnat bozori ehtiyojlari asosida zamonaviy va sifatli kasbga o'qitish shakllari. Har qanday kasb egasi o'z sohasini to'g'ri tanlay olishi uchun qanday kasbiy va shaxsiy talabalarni bilishi lozimligi masalasi keng tarzda tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar: o‘quvchi, faoliyat, kasb maorifi, kasbiy maslahat, kasbiy saralash, kasbiy moslashish, ta’lim, ta’limdagi texnologiyalar.

АННОТАЦИЯ: В статье рассматриваются формы обучения молодежи современным и качественным профессиям с учетом потребностей рынка труда в системе профессионального образования на современном этапе развития нашего общества. Вопрос о том, какими профессиональными и личностными качествами должен обладать любой специалист, чтобы правильно выбрать сферу своей деятельности, широко анализируется.

Ключевые слова: студент, деятельность, профессиональное образование, профессиональное консультирование, профессиональный отбор, профессиональная адаптация, образование, технологии в образовании.

ABSTRACT: The article discusses the forms of training young people in modern and high-quality professions in the vocational education system based on the needs of the labor market at the current stage of development of our society. The issue of what professional and personal students should know in order for any professional to choose their field correctly is analyzed in detail.

Keywords: student, activity, vocational education, vocational counseling, vocational selection, vocational adaptation, education, technologies in education.

KIRISH

Bugungi kunda ijtimoiy taraqqiyotni ro‘yobga chiqarish uchun mamlakatda yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash va ularni jahon standartlari darajasiga ko‘tarmoq lozim. Fan va texnikaning bugungi kun taraqqiyotiga javob berish uchun keng saviyali, bilimdon, o‘z kasbining fidoiy kishisini kamol toptirish orqali davlatimizda bozor iqtisodiyotiga bardosh beradigan raqobatbardosh kasb egalarini shakllantirish lozim. O‘quvchi-yoshlarlarni kasbiy faoliyatga to‘g‘ri yo‘naltirish va ta’lim samaradorligini oshirishda yuqori natijalarni beradigan uslublardan foydalanish muhim omillardan hisoblanadi. Yosh mutaxassislarga pedagogik-psixologik bilimlar, uslubiy ko‘rsatmalar berish bilan birgalikda, jamiyatda mavjud bo‘lgan turli kasblar haqida ham keng qamrovli bilimlar berish maqsadga muvofiqdir. [1]

Yoshlarni kelajakda mutaxassis sifatida o‘zlarini teranroq tasavvur qilishlari va egallayotgan kasbiga xos-mos sifatlarni shakllantirishda pedagoglar va amaliyotchi psixologlarning o‘rni kattadir. Yoshlarga ertangi kunda o‘z faoliyatlaridan qoniqish hissini paydo qilishlari hamda o‘z hayotlaridan mamnun yashashlari bugungi kundagi kasbni to‘g‘ri tanlay olishlariga bog‘liqligini anglata olishlari lozim. Shundagina har bir inson har tomonlama sifatli hayot kechirishi va mavjud to‘siqlarni osonlikcha yengib o‘tishi mumkin bo‘ladi. Natijada sohaning rivoji ancha tezlashadi. Bu esa jamiyat ravnaqidan dalolatdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqot bo‘yicha Qodirov B.R., Qodirov K.B. S.N.Zlobina va boshqalar tomonidan olib borilgan ilmiy tadqiqot ishlari e’tiborga loyiqdir. Mamlakatimizda uzluksiz ta’lim tizimida olib borilayotgan keng qamrovli islohotlarning asosiy maqsadlaridan biri yoshlarni chuqur bilim olishlari, iste’dodlarini ro‘yobga chiqarishda har tomonlama qo‘llab - quvvatlash, shu bilan birgalikda ularning mustaqil hayotga tayyorlash ko‘nikmalarini ham shakllantirib borish ta’lim tizimining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Kasbning mazmunini va mohiyatini tushunmaslik o‘quvchilarda tanlagan kasbiga munosabatining salbiylashishiga olib keladi. Bunday holatning oldini olish uchun quyidagi tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir: [2]

- O‘quv materiallarini, umuman ta’limni hayot bilan bog‘lash.
- Ma’lumotlarni o‘zlashtirishda shaxsiy faollikni shakllantirish.
- O‘tgan bosqichdagi faoliyatdan qoniqish va kelgusi faoliyat uchun ijobiy zamin hozirlash.
- Istiqbol rejani muvofiqlashtirish va yosh bosqichining yuqorilashuviga qarab buni takomillashtirib borish.
- O‘quv-uslubiy qiyinchilik bilan shaxsiy nomurosasizlik belgilari o‘rtasidagi uzviylikni yo‘qotish.
- Kasbiy faoliyat hayotning muhim qismi bo‘lib, ishdagi muvaffaqiyatlar o‘ziga ishonishga yordam berishligini inobatga olish.

Kasb tanlash jarayoni ijtimoiy ahamiyat kasb etsa-da, lekin uning ortida jismoniy individual (yakkahol) shaxs turadi. Shu boisdan ham har bir kasb tanlovchi shaxsiyatiga individual munosabatni amalga oshirish zarur. Buning uchun kasb tanlovchining yosh va jins xususiyatlariga binoan kasb maorifini amalga oshirish maqsadga muvofiq. Bunda birinchi navbatda shaxsning kasbiy ehtiyoji, motivi, layoqati, qiziqishi va qobiliyatini hisobga olish lozim bo‘ladi. Raqamli texnologiyalar o‘quvchilarni o‘qitish sifatini tubdan yaxshilashga, ularning barcha zarur qobiliyatlarini shakllantirishga, muammoni hal qilish uchun mavjud bo‘lgan barcha raqamli vositalar, materiallar va xizmatlardan faol (ongli va ijodiy) foydalanish qobiliyatini shakllantirishga yordam beradi. [3]

Kasb tanlashga ta’sir etuvchi asosiy omillar quyidagilardan iborat:

1) Ta’lim - tarbiya tizimida kasbga yo‘llash faoliyatining mazmuni va metodikalari majmuasi mukammal ravishda mujassamlashganligi.

2) O‘quvchilarni kasb tanlashga o‘rgatishda o‘qituvchilar jamoasi faoliyati hamkorligi va samaradorligi.

3) Sinf rahbarining ota - onalar bilan hamkorligi ongli kasb tanlash negizi ekanligi.

4) Kasb tanlashda yoshlar tashkilotining ishtiroki.

5) Sinfdan va maktabdan tashqari olib boriladigan ishlar mazmunida kasb tanlashning alohida ajratilib ko‘rsatilishi.

6) Maktablarda, ishlab chiqarish tashkilotlarida kasb tanlashni ommaviy va keng ko‘lamda yo‘lga qo‘yilishi.

7) Maxsus muassasalar faoliyati.

8) Kasbga oid ko‘rgazmalar, sayohatlar uyushtirilishi.

9) Ijodkor, nufuzli, mahoratli kishilar bilan uchrashuvlar o‘tkazilishi.

10) Kasb tanlashda mahalliy matbuot, radio va televideniening ishtiroki.

11) Mutaxassis psixologlar tomonidan kasbiy bilimlarning o‘quvchilarga doimiy tarzda berilishi va ular bilan individual ishlash.

Kasb tanlash faoliyatini oqilona tashkil etish uchun mamlakatimiz qaysi soha mutaxassislariga muhtojligini nazarda tutish va shunga yarasha maktab o‘quvchilarini ularning mayli, intilishi, qiziqishi, imkoniyati, aqliy va jismoniy qobiliyatlariga qarab, hamda u yoki bu kasbga yaroqliligini aniqlab, so‘ngra kasbga yo‘llash lozim bo‘ladi. Buning uchun oilada farzandnlarni tug‘ilgan onlaridanoq uning o‘ziga xos individualligini, layoqati va qobiliyatlarini o‘rganish talab etiladi. [4]

Bu ishda ota-onalar ko‘magidan foydalaniladi. Maktabgacha ta’lim tashkiloti mutaxassisi yordamida bolaning rivojlanayotgan qobiliyati aniqlanadi. Boshlang‘ich sinflardanoq o‘quvchining qiziqish va qobiliyatlarini to‘g‘ri tashxislanib, kasbga yo‘naltirish ishlariga asos solinadi. Yoshlarning kasb-hunar tanlashi esa asosan o‘rta maktabdan boshlanadi, shunga ko‘ra o‘quvchilar kichik jamoasi bilan psixologlar oldida turli yosh va turli jinsdagi maktab o‘quvchilarini kasbga qiziqtirish, mehnat qobiliyatlarini rivojlantirish, ichki imkoniyatlarini ishga solish (o‘zini-o‘zi namoyon etish) kabi muhim vazifa turibdi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Maktabda olib borilayotgan kasb-hunarga yo‘naltirish va psixologik-pedagogik tashxis ishlarining samarasi bevosita kasb - hunarga yo‘naltiruvchi mutaxassis va psixolog mutaxassisning olib borayotgan ishlari ko‘lami, saviyasi va malaka ko‘rsatkichi hamda faoliyatining aniqligiga ko‘p jihatdan bog‘liqdir. O‘quvchilarni mustaqil mehnat faoliyatiga puxta tayyorlash va ularning kasbhunarini o‘z qobiliyatlariga yarasha to‘g‘ri tanlashlariga erishish uchun maktab o‘qituvchilarining pedagogik mahorati, bilim saviyasi, didaktik (shuningdek, akademik, tashkilotchilik, pertseptiv va h.k.) qobiliyatlari yuksak bo‘lishi, fan asoslarini turmush bilan bog‘lab o‘rgatilishi, to‘garak va qo‘shimcha, yordamchi kurslar oqilona uyushtirilishi, maktablarda kasb-hunar to‘g‘risida ma’ruzalar o‘qilishi, suhbatlar, munozaralar o‘tkazilishi, sayohatlar, uchrashuvlar, kasb-hunar fotoko‘rgazmalari tashkil qilishlari zarur bo‘ladi.

Xulosa va takliflar

Xulosa sifatida aytish mumkinki, yoshlarni kasbga yo‘llash jarayonida shaxsning individual

- tipologik xususiyatlari va his - tuyg‘ularini, layoqat, qobiliyatlarini hisobga olish va psixologik savodxonligini oshirish, ularning kasbhunar, ixtisoslik, mutaxassislik oldiga qo‘yiladigan psixografik, professiogrammali talablarga moslashishga imkon beradi. Yoshlarni o‘z vaqtida individualligi asosida to‘g‘ri kasb tanlashlari ta’minlansa, ularda hayotning mazmuni anglanadi va sohaning bardavomligi asoslanadi. Bu esa hayotning sifatini oshirib, jamiyatimizning ertangi kuniga ishonch tuyg‘usini shakllantiradi. Yoshlarimizni kasbiy faoliyatidan va shaxsiy hayotidan qanoatlanib yashashlari uchun bugundanoq har birimiz o‘z salohiyatimizdan kelib chiqib to‘g‘ri yo‘naltirishimiz lozim, zero ular tanlagan yo‘lining to‘g‘riligiga ishonch hosil qilishsin va o‘z hayotlaridan mamnun bo‘lishsin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Qodirov B.R., Qodirov K.B. Kasbiy tashxis metodikalari to‘plami. Amaliyotchi psixologlar uchun metodik qo‘llanma.T.2003 yil.

2. Khimmataliev D.O., Khakimova M.F., Beknazarova Z.F., Abdullayeva R.M., Minlishev R.Z. Formatuon of professional competence of students of technical universities through interdisciplinary integration. University Press Journals. November 21, 2019.422-424.O‘zbekiston

3.Проектирование воспитателного пространства современного вуза средствами ИКТ-технологий: монография / Е.В.Елисеева, С.Н.Злобина, Л.А.Зятева, Г.С.Исакова, И.И.Киютина. - Брянск: РИО БГУ, ООО «Новый проект», 2018. - 180 с.

4.F.R.Abduraxmonov, Z.E.Abduraxmonova. Kasb psixologiyasi. Darslik. T. 2018. 176 b.

BOSHLANG‘ICH SINFDA “ONA TILI” O‘QUV FANLARIDA O‘QUVCHILAR KOMMUNIKATIV NUTQINI RIVOJLANTIRISHGA OID ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

MODERN APPROACHES TO DEVELOPING STUDENTS’ COMMUNICATIVE SPEECH IN THE SUBJECT OF ‘MOTHER TONGUE’ IN PRIMARY SCHOOL

Sabirova Charosxon Atamamatovna
Urganch innovatsion universiteti dotsenti
charossabirova85@gmail.com
Bekberganova Nazokat Oybek qizi
Urganch innovatsion universiteti o‘qituvchisi
bekberganovanazokat8@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich sinflarda “Ona tili” o‘quv fani orqali o‘quvchilarning kommunikativ nutqini rivojlantirishning zamonaviy yondashuvlari tahlil qilinadi. Bugungi globallashuv sharoitida ta’lim jarayonida nafaqat nazariy bilimlarni, balki o‘quvchilarning muloqot madaniyatini shakllantirish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois, maqolada kommunikativ kompetensiya tushunchasi, uning tarkibiy qismlari hamda boshlang‘ich ta’lim bosqichida unga erishishning metodik asoslari ilmiy nuqtayi nazardan yoritiladi. Xususan, interfaol metodlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, o‘yinli mashg‘ulotlar va xalq og‘zaki ijodi asosida tashkil etilgan topshiriqlarning samaradorligi ko‘rsatib o‘tiladi. Tadqiqotda o‘quvchilarda og‘zaki va yozma nutq malakasini rivojlantirish, mustaqil fikrlash, o‘z fikrini aniq ifoda etish ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiluvchi yondashuvlar tahlil qilinadi. Natijada, maqola boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari uchun nazariy va amaliy ahamiyatga ega bo‘lgan ilmiy-metodik tavsiyalarni taqdim etadi.

Annotation: This article analyzes modern approaches to developing students’ communicative speech through the subject “Mother Tongue” in primary school. In today’s context of globalization, the educational process emphasizes not only the acquisition of theoretical knowledge but also the cultivation of students’ communication culture. Therefore, the article scientifically examines the concept of communicative competence, its components, and the methodological foundations for achieving it at the primary education stage. In particular, the effectiveness of interactive methods, information and communication technologies, play-based

activities, and tasks based on oral folklore is highlighted. The study explores approaches that contribute to the development of students' oral and written speech skills, independent thinking, and the ability to express their ideas clearly. As a result, the article provides scientific and methodological recommendations of both theoretical and practical significance for primary school teachers.

Kalit so‘zlar: kommunikativ kompetensiya, nutqiy rivojlanish, ona tili ta’limi, boshlang‘ich ta’lim metodikasi, interfaol metodlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, og‘zaki nutq, yozma nutq, mustaqil fikrlash, muloqot madaniyati

Keywords: communicative competence, speech development, mother tongue education, primary education methodology, interactive methods, information and communication technologies, oral speech, written speech, independent thinking, communication culture

Kirish. Hozirgi davrda ta’lim jarayonida o‘quvchilarning bilim darajasini oshirish bilan bir qatorda ularning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich sinflarda “Ona tili” fanini o‘qitishda o‘quvchilarning nutqiy rivojlanishini ta’minlash, og‘zaki va yozma nutq ko‘nikmalarini mustahkamlash, muloqot madaniyatini shakllantirish ta’limning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Chunki mazkur bosqichda berilgan bilim va malakalar keyingi ta’lim bosqichlarida o‘quvchining muvaffaqiyatli o‘zlashtirishi uchun poydevor vazifasini bajaradi.

Zamonaviy yondashuvlar, jumladan, interfaol metodlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari hamda innovatsion pedagogik usullar ona tili darslarining samaradorligini oshirishda alohida o‘rin tutadi. O‘quvchilarni erkin fikrlashga, o‘z mulohazalarini og‘zaki va yozma shaklda izchil bayon etishga yo‘naltirish ularning mustaqil tafakkurini rivojlantiradi, ijodiy qobiliyatlarini namoyon etishga zamin yaratadi. Shuningdek, xalq og‘zaki ijodi, badiiy asarlar va turli didaktik materiallardan foydalanish o‘quvchilarda til boyligini kengaytirish, nutq madaniyatini takomillashtirishga xizmat qiladi. Shu boisdan, boshlang‘ich ta’limda “Ona tili” fanida o‘quvchilarning kommunikativ nutqini rivojlantirishga oid zamonaviy yondashuvlarni qo‘llash ilmiy-metodik jihatdan dolzarb bo‘lib, ta’lim samaradorligini oshirishning muhim omili hisoblanadi.

Tadqiqot muammosi. Boshlang‘ich sinflarda “Ona tili” fanini o‘qitishda o‘quvchilarning kommunikativ nutqini rivojlantirish jarayoni mavjud metodikalar asosida olib borilayotgan bo‘lsa-da, ularning zamonaviy ta’lim talablari va xalqaro standartlarga to‘liq mosligi ta’minlanmagan. Amaliyotda ko‘plab o‘qituvchilar an’anaviy yondashuvlardan foydalanish bilan cheklanmoqda, bu esa o‘quvchilarning erkin fikrlash, muloqotga kirisha olish, og‘zaki va yozma nutqni samarali rivojlantirish ko‘nikmalarida cheklanishlarga sabab bo‘lmoqda. Shu bilan birga, dars jarayonida qo‘llanilayotgan metodik vositalar o‘quvchilarning yosh xususiyatlari, individual qobiliyatlari va psixolingvistik rivojlanish bosqichlarini to‘liq inobatga olmaydi. Natijada o‘quvchilarda kommunikativ kompetensiyani shakllantirishda uzilishlar yuzaga kelmoqda.

Demak, tadqiqotning muammosi shundan iboratki, boshlang‘ich sinflarda “Ona tili” fanini o‘qitishda o‘quvchilarning kommunikativ nutqini rivojlantirishga oid samarali, innovatsion va integrativ yondashuvlar yetarli darajada ishlab chiqilmagan hamda ularni amaliyotga joriy etish mexanizmlari to‘liq asoslanmagan.

Adabiyotlar tahlili. Hozirgi globallashuv va axborot texnologiyalari tezkor rivojlanayotgan davrda ta’lim tizimi oldida turgan eng asosiy vazifalardan biri – yosh avlodni zamonaviy bilimlar bilan qurollantirish, ularda mustaqil fikrlash, kreativ tafakkur va samarali muloqot ko‘nikmalarini shakllantirishdir. Shu nuqtayi nazardan, boshlang‘ich sinflarda “Ona tili” fanini o‘qitishda o‘quvchilarning kommunikativ nutqini rivojlantirish masalasi bugungi kunda juda dolzarbdir. Chunki til – shaxsning tafakkurini shakllantirish, ijtimoiy munosabatlarda faol qatnashish va madaniy merosni o‘zlashtirishning eng muhim vositasidir.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qator qaror va farmonlarida ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarning nutqiy va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirish masalasi alohida ta’kidlangan. Xususan, “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun, “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan taraqqiyot strategiyasi”[3] va Xalq ta’limini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida ona tili ta’limi orqali

o‘quvchilarning ijtimoiy-psixologik jihatdan yetuk, ijodkor va erkin fikrlovchi shaxs bo‘lib shakllanishi zarurligi qayd etilgan. Bu esa boshlang‘ich ta’lim jarayonida o‘qituvchilar oldiga yangicha metodik yondashuvlarni qo‘llash vazifasini qo‘yadi.

Amaldagi o‘quv dasturlari va darsliklarda o‘quvchilarning o‘qish, yozish va nutqiy malakalarini rivojlantirishga qaratilgan topshiriqlar mavjud bo‘lsa-da, kommunikativ kompetensiyani chuqur shakllantirish uchun yetarli darajada tizimli va interfaol yondashuvlar ishlab chiqilmagan. O‘quvchilar ko‘pincha matnni mexanik tarzda o‘qish, yod olish bilan cheklanadilar, biroq mazmunni tahlil qilish, o‘z fikrini asoslab bayon etish, turli nutqiy vaziyatlarda erkin muloqotga kirishish ko‘nikmalarida muammolar kuzatiladi. Bu holat xalqaro baholash dasturlari, xususan, PISA tadqiqotlari natijalarida ham yaqqol namoyon bo‘lmoqda [7].

Bugungi kunda nutq madaniyati va kommunikativ kompetensiya faqat filologik bilim emas, balki shaxsning ijtimoiy faoliyatda muvaffaqiyatli ishtirok etishining muhim sharti sifatida qaralmoqda. Shu bois, boshlang‘ich sinflarda “Ona tili” fanini o‘qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar – interfaol metodlar, raqamli ta’lim vositalari, dramatizatsiya, rol o‘yinlari, klaster va loyihaviy topshiriqlardan foydalanish dolzarb vazifalardan hisoblanadi.

Yana bir muhim jihat – milliy qadriyatlar va xalq og‘zaki ijodi namunalaridan foydalanib, o‘quvchilarning nutqiy va ma’naviy rivojlanishini uyg‘unlashtirishdir. Ertaklar, maqollar, matallar, hikmatli so‘zlar asosida o‘tkaziladigan mashg‘ulotlar o‘quvchilarda nafaqat so‘z boyligini kengaytiradi, balki ularni milliy g‘oyaga sodiq, estetik didi rivojlangan shaxs sifatida shakllantiradi. Shunday qilib, tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, boshlang‘ich ta’limda ona tili fanini o‘qitishda o‘quvchilarning kommunikativ nutqini rivojlantirish bo‘yicha yangi metodik yondashuvlarni ishlab chiqish, mavjud o‘quv materiallarini zamonaviy texnologiyalar asosida boyitish va ularni amaliyotga joriy etish zaruriyati dolzarb ehtiyoj sifatida namoyon bo‘lmoqda. Bu jarayon o‘quvchilarning intellektual salohiyatini oshirish, mustaqil va erkin fikrlovchi shaxsni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot natijalari. Ushbu tadqiqot jarayonida boshlang‘ich sinflarda “Ona tili” fanini o‘qitishda o‘quvchilarning kommunikativ nutqini rivojlantirishga qaratilgan zamonaviy yondashuvlar tahlil qilindi va amaliy jihatdan sinovdan o‘tkazildi. Natijalarda, avvalo, an’anaviy dars metodlariga qo‘shimcha ravishda interfaol usullarni qo‘llash o‘quvchilarning o‘quv faoliyatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatgani aniqlandi. Xususan, “fikrlar almashinuvi”, “klaster”, “rol o‘yinlari” kabi metodlar orqali o‘quvchilar o‘z fikrini erkin bayon qilish, suhbatlarda faol ishtirok etish va muloqotda mustaqillikni namoyon eta boshladilar.

Tajriba jarayonida milliy folklor namunalari – ertaklar, maqollar, matallar, hikmatli so‘zlar asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar o‘quvchilarning lug‘at boyligini kengaytirish, nutqiy izchillikni ta’minlash va obrazli ifodalanish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qildi. Shu bilan birga, audio va video materiallardan foydalanish o‘quvchilarning qiziqishini oshirdi, ularni tinglab tushunish, qayta hikoya qilish va o‘z fikrini baholash faoliyatiga jalb etdi.

Amaliy kuzatishlar shuni ko‘rsatdiki, kommunikativ nutqni rivojlantirishga qaratilgan integrativ yondashuv o‘quvchilarning o‘qib tushunish, fikrni asoslash va muloqot madaniyatini egallash darajasini oshirdi. O‘quvchilar matnni nafaqat o‘qish, balki tahlil qilish, undagi g‘oyalarni hayotiy misollar bilan bog‘lash, ijodiy xulosalar chiqarishga ham odatlandilar.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, zamonaviy metodlar va milliy qadriyatlarni uyg‘unlashtirgan holda tashkil etilgan “Ona tili” mashg‘ulotlari o‘quvchilarda kommunikativ kompetensiyaning shakllanishiga sezilarli darajada ta’sir ko‘rsatdi. Bu esa boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilarning nutqiy salohiyatini oshirish, ularda mustaqil fikrlash, ijodkorlik va tanqidiy tafakkurni rivojlantirish uchun samarali ilmiy-amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalarini tahlil qilish shuni ko‘rsatdiki, boshlang‘ich sinflarda “Ona tili” fanini o‘qitishda o‘quvchilarning kommunikativ nutqini rivojlantirish muammosi dolzarb masalalardan biri bo‘lib, uni samarali hal etish uchun yangi metodik yondashuvlarni joriy etish zarur. Olingan ilmiy-amaliy xulosalar asosida quyidagi taklif va tavsiyalar ilgari surildi:

Birinchidan, “Ona tili” darslarida kommunikativ kompetensiyani shakllantirish uchun an’anaviy mashg‘ulotlarga qo‘shimcha tarzda **interfaol metodlardan** keng foydalanish maqsadga

muvofiqdir. Xususan, “Rol o‘yinlari”, “Munozara”, “Debat”, “Savol-javob aylanmasi” kabi usullar[5] o‘quvchilarda muloqot ko‘nikmalarini shakllantirishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Ikkinchidan, **milliy folklor namunalari** – ertak, maqol, matal, hikmatli so‘zlar asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar bolalarning lug‘at boyligini kengaytirib, ularning nutqiy ifodalanish qobiliyatini oshirishga xizmat qiladi. Shu boisdan dars jarayonida milliy qadriyatlarni integratsiya qilish metodikasi keng yo‘lga qo‘yilishi lozim.

Uchinchidan, zamonaviy ta’lim jarayonida **axborot-kommunikatsiya texnologiyalari** (AKT) imkoniyatlaridan unumli foydalanish zarur. Audio, video materiallar, interaktiv dasturlar, elektron kitob va platformalar orqali o‘quvchilarning tinglab tushunish, qayta hikoya qilish, muloqotga kirishish kabi ko‘nikmalari mustahkamlanadi.

To‘rtinchidan, o‘qituvchilarning **metodik tayyorgarligini oshirish** ham dolzarb vazifalardan biridir. Chunki o‘qituvchi zamonaviy metodlarni puxta egallagan taqdirdagina o‘quvchilarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishga erisha oladi. Shu nuqtayi nazardan, malaka oshirish kurslarida interfaol metodika, kommunikativ yondashuv va raqamli vositalardan foydalanish bo‘yicha maxsus modullar joriy etilishi lozim.

Beshinchidan, kommunikativ nutqni rivojlantirish jarayonida o‘quvchilarning **ijodiy va tanqidiy tafakkurini rag‘batlantirish** muhim ahamiyatga ega. Shu maqsadda kichik ijodiy topshiriqlar, matn asosida mustaqil hikoya tuzish, o‘z fikrini baholash va dalillash kabi mashg‘ulotlarni dars jarayoniga muntazam kiritish tavsiya etiladi.

Xulosa qilib aytganda, o‘tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, “Ona tili” fanida kommunikativ nutqni rivojlantirishga qaratilgan innovatsion metodlar, milliy qadriyatlar va zamonaviy AKT vositalarini uyg‘unlashtirish orqali o‘quvchilarning muloqot madaniyati, nutqiy kompetensiyasi va ijodiy tafakkuri sezilarli darajada rivojlanadi. Bu esa o‘z navbatida boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirish, yosh avlodni intellektual va ma’naviy jihatdan yetuk qilib tarbiyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Qosimova, K. (2016). *Ona tili o‘qitish metodikasi*. Toshkent: Fan va texnologiya.
2. Zunnunov, A., Hamidov, H. (2018). *Boshlang‘ich ta’limda nutq o‘stirish metodlari*. Toshkent: TDPU nashriyoti.
3. Mirziyoyev, Sh. M. (2020). *Ta’lim to‘g‘risida Qonun*. O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to‘plami.
4. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. (2019). *Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi*. Toshkent.
5. Hasanboeva, O. (2021). Boshlang‘ich ta’limda interfaol metodlardan foydalanishning samaradorligi. *Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar jurnali*, №2, 45–52.
6. UNESCO. (2021). *Education for Sustainable Development: A Roadmap*. Paris: UNESCO Publishing.
7. OECD. (2022). *PISA 2022 Results: Reading, Mathematics and Science Performance*. Paris: OECD Publishing.
8. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). *Approaches and Methods in Language Teaching* (3rd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
9. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
10. Cummins, J. (2000). *Language, Power and Pedagogy: Bilingual Children in the Crossfire*. Clevedon: Multilingual Matters.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA TARBIYACHI FAOLIYATINI TASHKIL ETISHDA STEAM TA’LIM TEXNOLOGIYASINING ZAMONAVIY USULLARI

Ahmedova Zuhraxon Mamurovna
University of business and science
Oliy ta’lim muassasasi magistranti
Telefon.(998946427949)

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni maktab ta’limiga tayyorlashda tarbiyachi faoliyatini zamonaviy talablarga mos tashkil etishda STEAM ta’lim texnologiyalarining o‘rni va ahamiyati yoritilgan. STEAM yondashuvi orqali bolalarda ijodiy, mantiqiy va muhandislik fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish usullari amaliy misollar asosida tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: STEAM, ta’lim texnologiyasi, maktabgacha ta’lim, tarbiyachi, innovatsiya, Ijodkorlik, *tashxislash, aqliy rivojlanish ko‘nikma, tayyorgarlik,*

Kirish.

Bugungi globallashuv davrida ta’lim tizimining har bir bo‘g‘inida innovatsion yondashuvlarni joriy etish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. Xususan, Prezident Shavkat Mirziyoyev tomonidan qabul qilingan 2022-yil 28-yanvardagi PF–60-sonli Farmonda ta’lim sifatini yanada oshirish, yosh avlodni raqamli tafakkur va ilmiy izlanish ruhida tarbiyalash zarurligi alohida ta’kidlab o‘tilgan. Hususan maktabgacha ta’limda STEAM texnologiyalarini qo‘llash ana shu vazifalarni amaliyotga joriy etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism Bugungi kunda mamlakatimizda ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, bolalarning ijodiy va intellektual salohiyatini rivojlantirish yo‘lida keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan “Yangi O‘zbekiston — maktabgacha ta’limdan boshlanadi” g‘oyasi maktabgacha ta’lim tizimida tub o‘zgarishlar yasamoqda. Xususan, 2022-yil 28-yanvardagi PF–60-sonli “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmon, hamda 2017-yil 30-sentabrdagi PQ–3305-sonli “Maktabgacha ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarorlarda bolalarning erta yoshdan ilmiy-texnik fikrlashini shakllantirish, raqamli va ijodiy kompetensiyalarni rivojlantirish zarurligi ta’kidlab o‘tilgan. Sababli bugungi kunda maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tarbiyachilar faoliyatni STEAM ga bog‘lab o‘tishlari va STEAM nimaligini bilishlari kerak. STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) ta’lim texnologiyasi — bu bolalarda ilmiy, texnik va badiiy fikrlashni uyg‘unlashtirgan holda rivojlantiruvchi zamonaviy pedagogik tizimdir. Ushbu yondashuv maktabgacha yoshdagi bolalarni kuzatish, tajriba o‘tkazish, mantiqiy fikrlash va ijodiy yechim topishga o‘rgatadi. Tarbiyachi bu jarayonda faqat bilim beruvchi emas, balki yo‘naltiruvchi, rag‘batlantiruvchi va hamkor sifatida ishtirok etadi. Tarbiyachining STEAM faoliyatini tashkil etishdagi asosiy vazifalari quyidagilardan iborat: - bolalarda qiziqish uyg‘otish; - tajriba va amaliy faoliyatni tashkil etish; - kichik loyiha ishlarini yo‘lga qo‘yish; - bolalarning mustaqil fikrlashini qo‘llab-quvvatlash; - natijalarni tahlil qilish va muhokama qilish. Masalan, “Kichik muhandislar” loyihasi orqali bolalar LEGO to‘plamlari yordamida inshootlar quradi, “Ranglar kimyosi” tajribasida suv va bo‘yoqlarning o‘zgarishini o‘rganadi, “Texnologik burchak” mashg‘ulotlarida esa oddiy dasturlash o‘yinlari orqali algoritmik fikrlashni shakllantiradi. STEAM texnologiyasining afzalligi shundaki, u bolalarda nafaqat bilim, balki kommunikativlik, hamkorlikda ishlash, tanqidiy fikrlash va muammolarni mustaqil hal qilish kompetensiyalarini rivojlantiradi. Shu bois maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bu yondashuvni qo‘llash tarbiyachi faoliyatining innovatsion ko‘rinishini ta’minlaydi. Zamonaviy vositalar va texnik imkoniyatlar Bugungi kunda STEAM ta’limini samarali tashkil etish uchun turli innovatsion vositalardan foydalanish mumkin. Ular orasida LEGO Education konstruktiv to‘plamlari, ScratchJr dasturi, raqamli interaktiv o‘yinlar, robototexnika modullari va maker-space ustaxonalari mavjud. Bunday vositalar bolalarning tajriba asosidagi o‘qish motivatsiyasini oshiradi va ularni ijodiy faoliyatga jalb etadi. Bizga ma’lumki maktabgacha ta’limda faoliyatning yetakchi turi o’yin deb hisoblanadi lekin STEAM texnologiyasi tadqiqotchilarining fikriga ko’ra bolalarning

yetakchi faoliyat turi bu tajriba deb hisoblanadi. O’yinchoqlar yordamida bolalar o’qish, o’lchash, tekislash, hisoblash, bo’ash, muloqot qilishni o’rganadilar va jamoa malakalarini egallaydilar. Bu ularga zarur matematik, filologik va muhandislik san’at ko‘nikmalarini olishga yordam beradi. Bolalar o‘zlari uchun yangi va noaniq g_oyalar tanlash va ular asosida ilk tajribalarni o‘tkazadi va shu orqali qiziqarli o‘yin shaklida yaratish salohiyati rivojlanadi. STEAM ta‟lim texnologiyasi bolalarda quyidagi muhim xususiyatlar va ko‘nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi:

- muammolarni keng qamrovli tushunish
- ijodiy fikrlash
- muhandislik yondashuv
- tanqidiy fikrlash
- ilmiy metodlarni tushunish va qo‘llash
- dizayn asoslarini tushunish Bu yondashuv kelajakda bolalarda hayotiy muammolarni hal etishda yordam beradi. Ko‘pgina rivojlangan davlatlarda, jumladan AQSH, Yaponiya, Izrail, Singapur, Rossiyada maktabgacha ta’lim muassalarida bolalarni ijodiy va ixtirochilik qobiliyatlarini rivojlantirish metodlaridan samarali foydalanib kelinmoqda. maqsadida mazkur yondashuv Bugungi dunyo kechagi kabi emas, ertangi kun ham bugungi kabi bo‘lmaydi! Inson faoliyati barcha sohalarida dinamik rivojlanayotgan texnologiyalar joriy etilmoqda. Zamonaviy bolalarning 65 foizi bugungi kunda mavjud bo‘lmagan kasblarni egallaydi. Kelajakdagi mutaxassislar texnologiya, ilm fan va muhandislikning turli xil sohalaridan kompleks ta’lim va bilimlarga muhtoj bo‘ladi. STEAM farzandlarimizga - ixtirochilar, kashfiyotchilarning kelajak avlodi, olim sifatida tadqiqotlar olib borish, texnologiyani shakllantirish, muhandis sifatida loyihalash, rassom sifatida matematik sifatida analitik fikr yaratuvchi, yuritishni o‘yin orqali yuzaga keltiradi. Bugungi kunda STEAM-ta’lim dunyodagi asosiy tendensiyalardan biri sifatida rivojlanmoqda va amaliyot yondashuvni qo‘llashda beshta sohani yagona o‘quv sxemasiga integratsiyalashga asoslangan. Bunday ta’limning shartlari uning uzluksizligi va bolalarning guruhlarda o‘zaro muloqot qilish qobiliyatini rivojlantirish bo‘lib, bunad ular fikrlarni to‘plashi va fikrlar almashadi. Shuning uchun, asosiy ta’lim dasturiga quyidagilar Lego-texnologiyalar, bolalar tadqiqotlari kabi mantiqiy fikrlashni rivojlantirish modullari kiradi. STEAM yondashuvi tufayli bolalar tabiatni tushunib, dunyoni muntazam o‘rganishadi va shu bilan qiziqishlarini, muhandislik fikrlash uslubini, tanqidiy vaziyatlardan chiqish qobiliyatini, jamoaviy ish qobiliyatini rivojlantirish va liderlik, o‘z-o‘zini namoyon qilish asoslarini o‘rganishadi, o‘z navbatida, bolalar rivojlanishining tubdan yangi darajasini ta’minlaydi. O‘z-o‘ziga bo‘lgan ishonchni shakllantirish. Bu yondashuvda bolalar o‘z qo‘llari bilan yaratgan ko‘prik va yo‘llar, samolyotlar va avtomobillarni "ishga tushurib", suv osti va havo tuzilmalarini "rivojlantirib", sinovdan o‘tkazib, har safar ular maqsadga yaqinlashib borishadi. Yaxshi natija bermagan ―mahsulot‖ni qayta qayt sinovdan o‘tkazib, takomillashtirib borishadi. Natijada barcha muammolarni o‘zi hal qilish, maqsadga erishish bolalar uchun ilhom, g_alaba, adrenalin va quvonch olib keladi. Har bir g_alaba, o‘zlarining qobiliyatlariga ko‘proq ishonch uyg_otadi. Faol muloqot va jamoaviy ish. STEAM dasturlari ham faol muloqot va guruh ishi bilan ajralib turadi. Muhokama bosqichida ular fikr bildirishga qo‘rqmaslikka o‘rganadilar. Ko‘pincha, stol atrofida o‘tirmaydi, o‘zlarining dizaynlari asosidagi mahsulot‖larni sinovdan o‘tkazadi va rivojlantiradi. Ular hamma vaqt hamkorlikni ta’minlaydigan jamoada tarbiyachilar va ularning do‘stlari bilan muloqot qilish bilan band bo‘lishadi. Texnik fanlar bo‘yicha qiziqishlarni rivojlantirish. Maktabgacha va boshlang‘ich maktab yoshidagi STEAM ta’limi vazifasi qiziqishning rivojlanishi uchun dastlabki shart-sharoitlarni yaratishdir. Bolalar uchun tabiat fanlari va texnik fanlar bo‘yicha, qilgan ishni yaxshi ko‘rish, qiziqishni rivojlantirish uchun asosdir. STEAM – bolalar uchun juda qiziqarli va dinamik bo‘lib, bolalarning zerikishlariga to‘sqinlik qiladi. Ular vaqt o‘tayotganini sezmaydilar, lekin ham charchamadilar. Raketalar, avtoulovlar, ko‘priklar, osmono‘par binolarni qurish, elektron o‘yinlar, fabrikalar, logistika tarmoqlarini yaratish, dengiz osti kemalari, ilm-fan va texnologiyaga qiziqishi ortib borada. Loyihalar uchun ijodiy va innovatsion yondashuvlar. STEAM ta’limi oltita bosqichdan iborat: savol (vazifa), muhokamalar, dizayn, qurilish, test va takomillashtirish. Ushbu bosqichlar muntazam ravishda loyiha yondashuvining asosidir. O‘z navbatida hamkorlik yoki turli imkoniyatlardan birgalikda

foydalanish ijodkorlik asosi hisoblanadi. Shunday qilib, bir vaqtda bolalarda fan va texnologiyalarni qo'llash, yangi innovatsiyalarni yaratishi muhum ahamiyat kasb etadi. **Xulosa** qilib aytganda, STEAM ta'lim texnologiyasi maktabgacha ta'lim tizimida tarbiyachi faoliyatini zamonaviy talablarga moslashtirishga xizmat qiladi. Bu yondashuv orqali bolalarda ilmiy va ijodiy tafakkur, mustaqil qaror qabul qilish, jamoada ishlash kabi hayotiy kompetensiyalar shakllanadi. Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek: "Bizning kelajagimiz farzandlarimizning qanday tarbiya olishi bilan bog'liq." Shu bois har bir tarbiyachi STEAM metodikasini o'z faoliyatiga tatbiq etib, Yangi O'zbekiston uchun tafakkurli, izlanuvchan yosh avlodni tarbiyalashga hissa qo'shmog'i zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob halqimiz bilan birga quramiz. – T.: "O'zbekiston", 2017. – 488 b.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning 2022-yil 28 yanvardagi PF–60-sonli Farmoni.

3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 30 sentabrdagi PQ–3305-sonli Qarori.

4. Karimova D. "Maktabgacha ta'limda STEAM texnologiyasining o'rni". – Toshkent, 2022. 5. John Baek. "STEAM Education: Theory and Practice". – New York, 2021.

6. Y.MAXMUTAZIMOVA ''Maktabgacha ta'limda steam texnologiyalari '' o'quv Qo'llanma. TAMADDUN Toshkent – 2022.

7. www.presedent.uz, www.edu.uz saytlari ma'lumotlari.

MTT TAYYORLOV GURUXI TARBIYALANUVCHILARINING MAKTAB TA'LIMIGA SIFATLI TAYYORLASHNING PEDAGOGIK DIAGNOSTIKASI USULLARI

Abdujalilova Shahribonu Bo'stonali qizi
University of Business and Science
Oliy ta'lim muassasasi magistranti
Telefon raqami (998500512454)

Annotatsiya: Maqolada MTT tayyorlov guruxi bolalarni sifatli maktab ta'limiga tayyorligi tushunchasi va uni diagnostik tahlilarni ko'rib o'rganib chiqamiz. Maktab ta'limiga sifatli tayyorlashda zamonaviy diagnostik usullar bolalarning tayyorgarlik darajasini o'lchash, rivojlanish darajasini tahlil qilish, shuningdek, individual va guruh bo'yicha pedagogik yordamni samarali tashkil etishga imkon beradi. Ushbu usullar maktab ta'limi uchun zarur bo'lgan ko'nikma va bilimlarni aniqlashga qaratilgan bo'lib, diagnostik jarayonning asosiy maqsadi bolalarning qobiliyatlari, psixologik va pedagogik holatini aniqlash orqali ularni maktabga muvaffaqiyatli yo'naltirishdir.

Kalit so'zlar: Pedagogik diagnostik, Psixologik testing, Monitoring, Pedagogik kuzatuvlar, Axborot kommunikatsiya.

Kirish

O'zbekiston Respublikasida maktabgacha ta'lim tashkilotlarining (MTT) tayyorlov guruhlarida tarbiyalanuvchilarni maktab ta'limiga sifatli tayyorlashda zamonaviy diagnostik usullar qo'llanilishi ustuvor ahamiyatga ega. Ushbu usullar ichida bolalarning psixologik va rivojlanish xususiyatlarini aniqlash uchun test sinovlari, kuzatish, anketa va intervyu orqali diagnostika olib borish keng tarqalgan. Shuningdek, rivojlanish kamchiliklarini aniqlash va korreksiya qilish uchun o'yin, art-terapiya va qum terapiyasi kabi innovatsion metodlar ishlatiladi. Normativ-huquqiy hujjatlar va "Ilk qadam" dasturi doirasida pedagogik diagnostika va korreksiya faoliyati tartibga solingan bo'lib, bu MTT tarbiyalanuvchilarining maktab ta'limiga tayyorligini oshirishga yordam beradi.

Asosiy qisim

Bugungi kunda ta'lim tizimini isloh qilish jarayonida barcha ta'lim muassasalari qatorida maktabgacha ta'lim muassasalarida tarbiyalanuvchilarning maktab ta'limiga tayyorgarligini aniqlash, baholash va rivojlantirish masalalari alohida ahamiyat kasb etmoqda. Chunki bola

shaxsining har tomonlama kamol topishi, kelajakdagi o‘quv faoliyati va ijtimoiy moslashuvi aynan maktabgacha yosh davrida shakllanadi. Shu bois, tayyorlov guruh tarbiyalanuvchilarini maktab ta’limiga sifatli tayyorlash maqsadida bu bosqichga zamonaviy diagnostik usullardan oqilona foydalanish dolzarb vazifalardan biri bo‘lib kelmoqda. Zamonaviy pedagogik diagnostika nafaqat bolaning bilim, ko‘nikma va malakalarini baholashga, balki uning shaxsiy xususiyatlarini, qiziqishlari va rivojlanish dinamikasini aniqlashga ham xizmat qiladi. Bu esa pedagogga individual yondashuvni tanlash, ta’lim jarayonini samarali tashkil etish hamda bolani keyingi bosqich — maktab ta’limiga puxta tayyorlash imkonini beradi. Bola qiynalmasligi va ijtimoiy holati hayotga tayyorlanib borishi uchun zamonga mos holda zamonaviy diagnostik usullardan foydalanib borish kerak. Buning uchun tarbiyalanuvchilarga to‘g‘ri ta’lim tarbiya berayotgan tarbiyachi pedagoglar bularni yaxshi o‘zlashtirgan o‘z ishini moxir ustalari bo‘lishi kerak.

Pedagogik diagnostika — bu ta’lim va tarbiya jarayonida bolalarning bilim, ko‘nikma, shuningdek psixologik va ijtimoiy xususiyatlarini baholash va tahlil qilish faoliyatidir. U Tarbiyachilarga mashg‘ulot jarayonining holatini aniqlash, yomon fe’lli bolalarni topish, ularga to‘g‘ri tarbiya berish yo‘llarini izlash va ta’lim sifatini oshirish imkonini beradi. Pedagogik diagnostika bolalarning o‘zini o‘zi takomillashtirish uchun individual ta’lim va tarbiyaviy rivojlanish traektoriyasini yaratishga yordam beradi. Pedagogik diagnostikaning mohiyati Pedagogik diagnostika o‘quv jarayonining holati va natijalarini tahlil qiluvchi, ularni boshqarish va tahlil qilishga qaratilgan maxsus faoliyatdir. U tarbiyachilarga bolalarning bilim, xulq-atvor, psixologik va ijtimoiy xususiyatlarini o‘rganib, yo‘l qo‘yiladigan xatolarni oldindan aniqlash, ularni tuzatish va ta’lim jarayonini boshqarish imkonini beradi. Maqsadlari va funksiyalari Ta’lim jarayonini nazorat qilish va tuzatish; bolalarning rivojlanishidagi o‘zgarishlarni bashorat qilish; Tarbiyaviy funktsiya, ya’ni bolalarning ijtimoiylashuvga tayyorlash va ularning fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish; Maktabgacha ta’lim muassasalari bolalarining ijtimoiy, axloqiy, hissiy va psixologik fazilatlarini aniqlash va ularni tartibga solish.

Diagnostika usullari Pedagogik diagnostikada so‘rovlar (anketalar), suhbatlar, kuzatishlar, hujjatlarni tahlil qilish kabi usullardan keng foydalaniladi. Bu usullar yordamida tarbiyachilar bolalar haqida to‘liq va aniq ma’lumotga ega bo‘lib, shaxsiy va jamoaviy taraqqiyot yo‘nalishlarini belgilaydi. Pedagogik diagnostika ta’lim va tarbiyaning samarali boshqarilishi va rivojlanishi uchun zarur bo‘lgan ma’lumotlarni yig‘ish va tahlil qilish tizimidir. Uning natijalari bolalarga ta’lim jarayonini individuallashtirish, har bir bolaning imkoniyatlarini maksimal darajada ochish va nazorat qilish imkonini beradi. Pedagogik diagnostikaning asosiy usullari quyidagilar:

1. **Kuzatuv metodi:** o‘quvchi va tarbiyalanuvchining o‘qishga bo‘lgan munosabati, qiziqishi, intilishlarini, shuningdek, xulq-atvorini doimiy ravishda nazorat qilish.

2. **So‘roqlash (intervyu) metodi:** o‘quvchilardan, ota-onalardan yoki pedagoglardan kerakli ma’lumotlarni olish. Test metodi: o‘quvchilar bilimini, qobiliyatlarini aniq va ob’ektiv baholash uchun maxsus test topshiriqlarini qo‘llash.

3. **O‘yin orqali diagnostika:** bolalar faoliyati orqali ularning rivojlanish darajasini baholash. Individual rivojlanish xaritalari: bolalarning qanday sohalarda rivojlanayotganini va qaysi tomonlari rivojlantirishga muhtojligini ko‘rsatadi. Pedagogik diagnostika orqali pedagoglar o‘quvchilarning kuchli va zaif tomonlarini aniqlab, ta’lim jarayonini ularning ehtiyojlari va qobiliyatlariga moslashtirish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu diagnostika jarayoni maktabgacha tayyorlovdan tortib, maktabda ta’lim olishgacha bo‘lgan hamma bosqichlarda qo‘llaniladi. Shu bilan birga, zamonaviy pedagogik diagnostika jarayonida aniq va tizimli yondoshuv hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish muhim hisoblanadi.Shunday qilib, pedagogik diagnostika — ta’lim jarayonining samaradorligini oshirish va o‘quvchilarning individual o‘sishini ta’minlash uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma va qobiliyatlarni o‘lchash hamda baholash tizimidir, pedagogik kuzatuvlar hamda axborot-kommunikatsiya atamalari maktabgacha ta’lim sohasida tarbiyalanuvchilarni baholash va rivojlanishini nazorat qilishda muhim vositalardir.

Pedagogik testing - bu o‘quvchilar yoki tarbiyalanuvchilarning bilim va ko‘nikmalarini aniqlash maqsadida maxsus tayyorlangan test savollarini qo‘llashdir. Bu usul orqali bola rivojlanishining aniq ko‘rsatkichlari o‘lchanadi, bilim darajasi va qobiliyatlari baholanadi.

Pedagogik monitoring - ta’lim jarayonining doimiy nazorati bo‘lib, pedagogik maqsadlar asosida tarbiyalanuvchilarning faoliyati va natijalarini tizimli ravishda kuzatishdan iborat. Monitoring o‘qitish samaradorligini oshirishga yo‘naltirilgan. Pedagogik kuzatuv esa, tarbiyalanuvchining faoliyatini, xatti-harakatlarini, qiziqishlari va rivojlanish jarayonini o‘yin yoki kundalik ish jarayonida aralashmasdan kuzatish demakdir. Bu usul yordamida bolaning o‘rganishdagi muvaffaqiyatlari va rivojlanishidagi o‘zgarishlar aniqlanadi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) pedagogik diagnostika va baholashda keng qo‘llaniladi. AKT yordamida testlarni avtomatlashtirish, ma’lumotlarni yig‘ish va tahlil qilish, onlayn monitoring va baholash tizimlari tashkil etiladi. Bu diagnostika jarayonini yanada samarali va tezkor qiladi. Shunday qilib, pedagogik testing, monitoring, kuzatuv va axborot-kommunikatsiya usullari maktabgacha ta’limda sifatli pedagogik diagnostika olib borishda o‘zaro to‘ldiruvchi va samarali vositalardir.

Xulosa

Pedagogik diagnostika maktabgacha ta’limda ta’lim sifatini oshirishda asosiy vositalardan biri hisoblanadi. U ta’lim jarayonining samaradorligini, tarbiyalanuvchilarning individual xususiyatlarini va ularning o‘qishga munosabatini aniqlash imkonini beradi. Bu jarayonda turli xil diagnostik usullar — test sinovlari, kuzatuvlar, intervyu va monitoring faol qo‘llanilib, natijalar aniq va ishonchli bo‘lishi ta’minlanadi. Pedagogik diagnostika natijalari ta’lim mazmunini yanada moslashtirish, bolalarning rivojlanishdagi kuchli va zaif tomonlarini aniqlash va shunga mos pedagogik yordam ko‘rsatishni ta’minlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, pedagogik diagnostika jarayoni axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yordamida yanada samarali va tezkor amalga oshirilmoqda. Umuman olganda, pedagogik diagnostika ta’lim sifatini oshirish va tarbiyalanuvchilarning individual ehtiyojlariga mos yondashuvni ta’minlashdagi zamonaviy metod va texnologiyalar majmuasi sifatida qaraladi. Bu jarayon maktabgacha ta’lim tashkilotlari va maktablar orasida uzviy bog‘lanishni mustahkamlab, bolalarni maktab ta’limiga sifatli tayyorlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1.Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob halqimiz bilan birga quramiz. – T.: “O‘zbekiston”, 2017. – 488 b.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning 2022-yil 28 yanvardagi PF–60-sonli Farmoni.

3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 30 sentabrdagi PQ–3305-sonli Qarori.

4.“Maktabgacha ta’limda pedagogik diagnostika” o‘quv qo‘llanmasi (muallif: F. Choriyeva, 2021)

5.O‘zbekiston Respublikasi "Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida"gi qonuni hamda ta’lim tizimi islohotlari doirasida chiqarilgan normativ-huquqiy hujjatlar.

6."Majmua Bolalarni Maktabga Tayyorlash Metodikasi" (2025)

7. Normativ-huquqiy hujjatlar va “Ilk qadam” dasturi doirasidagi o‘quv va pedagogik qo‘llanmalar (an’anaviy va innovatsion diagnostika metodlari haqida).

COMPARATIVE ASPECTS AND COMMON FEATURES OF MIDDLE ENGLISH AND OLD ENGLISH LITERATURE

Ahmadjonova Hayitxon Abdulaziz qizi
Chirchik state pedagogical university Tourism facultety
Foreign language and literatury
Email: Ahmadjonovahayitxon@gmail.com
Scientific supervisor: Hamitov Eldorbek Erkinovich

Abstract: This article explores the comparative aspects and common features of Old English and Middle English literature, highlighting their linguistic, thematic, and stylistic evolution. It emphasizes the continuity of cultural traditions from the Anglo-Saxon period to the Middle Ages

and analyzes how social, political, and linguistic changes shaped the transition between the two literary periods. The study also identifies the major problems of linguistic transformation and proposes scholarly interpretations for understanding this evolution in the context of English literary history.

Keywords: Old English, Middle English, comparative literature, linguistic transition, Anglo-Saxon, medieval poetry, cultural continuity, literary evolution.

Annotatsiya: Ushbu maqolada qadimgi ingliz (Old English) va o‘rta ingliz (Middle English) adabiyotlarining qiyosiy jihatlari hamda ularning umumiy xususiyatlari o‘rganiladi. Unda til, mavzu va uslubiy jihatlarning evolyutsiyasi yoritilib, anglo-sakson davridan o‘rta asrlargacha bo‘lgan madaniy an’analar uzviyligi ta’kidlanadi. Shuningdek, ijtimoiy, siyosiy va lingvistik o‘zgarishlarning ikki adabiy davr o‘rtasidagi o‘tish jarayoniga qanday ta’sir ko‘rsatgani tahlil qilinadi. Tadqiqotda til transformatsiyasi bilan bog‘liq asosiy muammolar aniqlanib, ingliz adabiyoti tarixidagi ushbu evolyutsiyani tushunish uchun ilmiy izohlar taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: Qadimgi ingliz tili, o‘rta ingliz tili, qiyosiy adabiyot, til o‘zgarishi, anglo-sakson, o‘rta asr she’riyati, madaniy uzviylik, adabiy evolyutsiya.

Аннотация: В данной статье рассматриваются сравнительные аспекты и общие черты древнеанглийской (Old English) и среднеанглийской (Middle English) литературы, подчеркивается их языковое, тематическое и стилистическое развитие. Отмечается преемственность культурных традиций от англосаксонского периода до Средневековья, а также анализируется влияние социальных, политических и лингвистических изменений на переход между двумя литературными эпохами. В исследовании выявлены основные проблемы языковой трансформации и предложены научные интерпретации для понимания этой эволюции в контексте истории английской литературы.

Ключевые слова: Древнеанглийский язык, среднеанглийский язык, сравнительное литературоведение, языковой переход, англосаксы, средневековая поэзия, культурная преемственность, литературная эволюция.

English literature has undergone remarkable transformations throughout history. The transition from Old English (circa 450–1150) to Middle English (1150–1500) marks one of the most significant periods in the development of the English language and literary expression. While Old English literature reflects the heroic and pagan traditions of the Anglo-Saxons, Middle English literature represents a gradual shift toward Christian, romantic, and courtly themes. Despite linguistic and cultural changes, both periods share common features rooted in the human experience, moral values, and poetic artistry.[1]

Language and Style: Old English literature was written in a highly inflected Germanic language with complex grammar and vocabulary influenced by Norse and Latin. Middle English, however, showed a simplification of grammar and increased use of French and Latin loanwords after the Norman Conquest of 1066. The transition made literature more accessible to the general public, while poetic alliteration gave way to rhyme and meter.[2]

Themes and Motifs: Old English works such as Beowulf and The Wanderer emphasize heroism, fate (wyrd), loyalty, and the struggle between good and evil. Middle English works, like The Canterbury Tales by Chaucer and Sir Gawain and the Green Knight, focus on human relationships, social satire, and moral allegory. Both periods, however, reflect deep moral and spiritual concerns rooted in their respective cultural contexts.

Cultural and Historical Background: Old English literature emerged during a tribal and war-oriented society influenced by paganism and early Christianity. [3]Middle English literature developed during feudalism and reflected urbanization, social mobility, and the growing influence of the Church. The continuity lies in the moral struggle and search for meaning in human life.

Form and Genre: Old English favored epic poetry, elegies, and religious homilies. Middle English expanded genres to include romance, allegory, and social commentary. Both periods valued oral traditions and storytelling as means of cultural preservation.[4]

1. Problem : The linguistic gap between Old and Middle English makes direct comparison challenging for modern scholars.[5]

Solution: Comparative linguistic analysis and modern translations can bridge understanding and preserve semantic nuances.

2. Problem : Many Old English manuscripts were lost or damaged, limiting literary evidence.

Solution: Digital archiving and interdisciplinary studies with archaeology and history can reconstruct cultural contexts.[6]

3. Problem : Misinterpretation of symbolic and religious themes due to modern bias.

Solution: Contextual reading using historical, theological, and cultural frameworks can ensure more accurate interpretations.[7]

The comparison between Old English and Middle English literature reveals both evolution and continuity. While language and themes transformed under the influence of historical and cultural changes, the fundamental human concerns—faith, morality, heroism, and the search for identity—remained central. Both periods laid the foundation for later English literature, illustrating how linguistic and cultural adaptation shaped the enduring spirit of English literary tradition.

REFERENCES

1. Baugh, A. C., & Cable, T, A History of the English Language. Routledge, 2013.
2. Godden, M., & Lapidge, M. (Eds.), The Cambridge Companion to Old English Literature. Cambridge University Press, 2012.
3. Fisher, M, The Evolution of English Literature: From Beowulf to Chaucer. Oxford University Press, 2017.
4. Treharne, E, Old and Middle English: An Anthology. Blackwell Publishers, 2000.
5. Mitchell, B., & Robinson, F. C, A Guide to Old English (8th ed.). Wiley-Blackwell, 2012.
6. Burrow, J. A., & Turville-Petre, T, A Book of Middle English (10th ed.). Wiley-Blackwell, 2013.
7. Treharne, E, Reading from the Margins: The Uses of Manuscripts in the Study of Medieval English Literature. In The Cambridge Companion to Medieval English Literature (pp. 30–52). Cambridge University Press, 2004.

THE REPRESENTATION OF LOVE AND LOYALTY IN MEDIEVAL ENGLISH CHIVALRIC LITERATURE

Ahmadjonova Hayitxon Abdulaziz qizi
Chirchik state pedagogical university Tourism facultety
Foreign language and literatury
Email: Ahmadjonovahayitxon@gmail.com
Scientific supervisor: Hamitov Eldorbek Erkinovich

Abstract: This paper explores the intricate portrayal of love and loyalty in Medieval English chivalric literature, emphasizing how these two ideals form the moral and emotional foundation of the knightly code. Through the analysis of key texts such as Sir Gawain and the Green Knight, Le Morte d'Arthur by Sir Thomas Malory, and The Knight's Tale by Geoffrey Chaucer, this study highlights how romantic devotion, moral integrity, and social duty intertwine to define the chivalric hero. The paper argues that medieval writers used these themes not merely as narrative elements, but as reflections of the moral and cultural aspirations of feudal society.

Keywords: Chivalry, courtly love, loyalty, Medieval literature, honor, knighthood, Sir Gawain and the Green Knight, Le Morte d'Arthur.

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'rta asr ingliz ritsarlik adabiyotida sevgi va sadoqatning murakkab tasviri tahlil qilinadi. Aynan shu ikki fazilat ritsarlik axloq kodeksining ma'naviy va hissiy asosini tashkil etgani ta'kidlanadi. Sir Gawain and the Green Knight, Tomas Malorining Le Morte d'Arthur asari hamda Jefri Choserning The Knight's Tale kabi muhim matnlar tahlili orqali ushbu tadqiqot romantik sadoqat, axloqiy poklik va ijtimoiy burchning uyg'unlashuvi qanday qilib

ritsar qahramonini shakllantirganini ko‘rsatadi. Maqolada o‘rta asr mualliflari ushbu mavzularni faqat badiiy vosita sifatida emas, balki feodal jamiyatining ma’naviy va madaniy orzularining ifodasi sifatida qo‘llaganlari ta’kidlanadi.

Kalit so‘zlar: Ritsarlik, saroy muhabbati, sadoqat, o‘rta asr adabiyoti, sharaf, ritsarlik, Sir Gawain and the Green Knight, Le Morte d’Arthur.

Аннотация: В данной статье исследуется сложное изображение любви и преданности в средневековой английской рыцарской литературе. Подчеркивается, что эти два идеала составляют нравственную и эмоциональную основу рыцарского кодекса. На основе анализа таких ключевых произведений, как Сэр Гавейн и Зелёный Рыцарь, Смерть Артура Томаса Мэлори и Рассказ рыцаря Джеффри Чосера, исследование показывает, как романтическая преданность, моральная целостность и социальный долг переплетаются, формируя образ рыцарского героя. В статье утверждается, что средневековые авторы использовали эти темы не просто как элементы повествования, но как отражение моральных и культурных устремлений феодального общества.

Ключевые слова: Рыцарство, куртуазная любовь, преданность, средневековая литература, честь, рыцарь, Сэр Гавейн и Зелёный Рыцарь, Смерть Артура.

In medieval England, literature served as both entertainment and moral instruction, mirroring the ideals of the chivalric code that dominated feudal society. Among the most celebrated values of this code were love—especially courtly love—and loyalty to one’s lord, lady, and faith. These twin virtues shaped the ethical and emotional lives of knights, defining their conduct in both battle and romance. Through allegorical tales, epic romances, and Arthurian legends, writers of the Middle Ages presented love and loyalty as forces that tested human virtue and refined personal honor.[1]

Courtly love was not merely romantic affection but a disciplined, idealized devotion often directed toward a noble lady. In works like The Knight’s Tale, love becomes a test of restraint and virtue rather than passion alone.[2] The knight’s service to his lady symbolized moral self-control and the elevation of the soul—transforming desire into a spiritual quest. Similarly, in Sir Gawain and the Green Knight, Gawain’s courteous behavior toward Lady Bertilak reflects the tension between loyalty to his host and the expectations of chivalric love.

Loyalty (fealty) formed the backbone of chivalric identity. Knights swore allegiance not only to their king or lord but also to the ideals of justice and truth. In Le Morte d’Arthur, Sir Lancelot’s internal conflict between love for Queen Guinevere and loyalty to King Arthur epitomizes the tragic tension between personal affection and duty.[3] This conflict reveals how loyalty could be both a virtue and a burden, testing the knight’s moral integrity.

Medieval authors often intertwined love and loyalty to explore moral complexity. A true knight’s worth was measured not simply by his strength or valor, but by his ability to reconcile devotion with honor.[4] The coexistence of loyalty to one’s lord and love for one’s lady created dramatic tension that enriched chivalric literature, reflecting broader societal values of faithfulness, sacrifice, and moral testing. The themes of love and loyalty are central to understanding the cultural and moral framework of medieval English chivalric literature. These ideals were not isolated virtues but intertwined concepts that defined the ethical and emotional landscape of knighthood. Writers such as Geoffrey Chaucer, Sir Thomas Malory, and the anonymous author of Sir Gawain and the Green Knight explored the delicate balance between personal desire and public duty, reflecting the moral struggles of their time.[5]

According to Richard Barber in The Knight and Chivalry (1995), the chivalric code evolved from a combination of feudal loyalty, Christian morality, and courtly ideals. Knights were bound to their lords by oaths of fealty, while simultaneously expected to display courtly behavior, humility, and devotion to women. This duality often produced inner conflict—between obedience to authority and emotional devotion. The concept of courtly love (fin’amor), first developed in the French troubadour tradition, entered English literature through Norman influence after the 11th century. As C. S. Lewis notes in The Allegory of Love (1936), courtly love was a “ritualized passion” that

aimed not at physical consummation but at moral and spiritual refinement. It was, paradoxically, both a source of temptation and a path to virtue.[6]

In Sir Gawain and the Green Knight, love becomes a moral test rather than mere emotion. Gawain's courteous interactions with Lady Bertilak examine the knight's ability to balance chivalric courtesy and moral integrity. His eventual failure—accepting the green girdle out of fear—reveals the human limitations of even the most virtuous knight. As Helen Cooper (1998) observes, Gawain's journey is not only a test of bravery but a spiritual trial reflecting medieval Christian ideals of sin, confession, and redemption. Similarly, in The Knight's Tale by Geoffrey Chaucer, love is portrayed as both ennobling and destructive.[7] Palamon and Arcite's rivalry for Emelye demonstrates the paradox of courtly love—a noble pursuit that leads to violence and suffering. Chaucer uses their story to question whether love enhances or undermines loyalty among men bound by honor.

Loyalty, or fealty, was considered the highest knightly virtue. In Le Morte d'Arthur, Sir Thomas Malory portrays loyalty as both sacred and tragic. Lancelot's devotion to Queen Guinevere conflicts with his duty to King Arthur, illustrating the moral complexity of human emotion within rigid social codes. As Mark Lambert (2002) notes, Malory's work reveals the tension between "personal honor and collective duty," presenting loyalty as a fragile bond easily shattered by passion or betrayal.[8] Furthermore, David Aers (1999) argues that Malory's depiction of loyalty reflects the political instability of the late medieval period, when feudal allegiance was giving way to emerging notions of individual conscience and personal integrity.

Chivalric love was deeply influenced by Christian theology. As C. Stephen Jaeger explains in The Origins of Courtliness (1985), the knight's devotion to his lady mirrored the Christian's devotion to God. Acts of service, humility, and endurance of suffering were seen as paths to spiritual purification. This blending of sacred and secular ideals created what Jaeger calls "eroticized morality," where earthly love symbolized divine order.[9]

In Sir Gawain and the Green Knight, this idea is reinforced by Gawain's invocation of the Virgin Mary as his ultimate moral guide—showing how religious loyalty underpins even romantic devotion.

Modern scholars interpret love and loyalty in chivalric literature not only as historical ideals but as literary strategies to explore human psychology. Elaine Treharne (2004) emphasizes that these themes allowed medieval writers to examine the contradictions between idealism and realism, faith and desire. The enduring appeal of these stories lies in their portrayal of flawed yet noble characters striving toward unattainable perfection.[10]

Love and loyalty in Medieval English chivalric literature represent more than mere romantic or social obligations—they embody the ethical ideal of knighthood itself. Through their struggles to balance personal desire with public duty, medieval heroes like Gawain and Lancelot illustrate the enduring human challenge of reconciling heart and honor. These literary portrayals not only celebrate the virtues of the chivalric age but also invite reflection on universal questions of integrity, devotion, and moral choice.

References

1. Chaucer, Geoffrey. The Canterbury Tales. Translated by Nevill Coghill, Penguin Classics, 2003.

2.Malory, Sir Thomas. Le Morte d'Arthur. Edited by Helen Cooper, Oxford University Press, 1998.

3.Sir Gawain and the Green Knight. Translated by Simon Armitage, Norton, 2007.

4.Lewis, C. S. The Allegory of Love: A Study in Medieval Tradition. Oxford University Press, 1936.

5. Barber, Richard. The Knight and Chivalry. Boydell Press, 1995.

6. Aers, David. Faith, Ethics and Church: Writing in England, 1360–1409. D.S. Brewer, 1999.

7. Barber, Richard. The Knight and Chivalry. Boydell Press, 1995.

8. Chaucer, Geoffrey. The Canterbury Tales. Translated by Nevill Coghill, Penguin, 2003.

9. Cooper, Helen (ed.). Le Morte d'Arthur. Oxford University Press, 1998.

10. Jaeger, C. Stephen. The Origins of Courtliness: Civilizing Trends and the Formation of Courtly Ideals, 939–1210. University of Pennsylvania Press, 1985.

11. Khodjiyeva, N. U. K., & Roziqova, Z. T. K. (2024). THE ROLE OF JANE AUSTEN IN ENGLISH LITERATURE. Academic research in educational sciences, 5(CSPU Conference 1 Part 1), 879-882.

12. Maxamadiyeva, A. B. Q., Azimova, Z. T., Abduganiyeva, M., & Roziqova, Z. T. Q. (2024). BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI O‘QITISH UCHUN FOYDALI TEXNIKALAR. Academic research in educational sciences, 5(CSPU Conference 1 Part 1), 512-516.

13. Sultanbayeva, I. B. Q., & Rozikova, Z. (2024). WOMEN WRITERS IN ENGLISH LITERATURE. Academic research in educational sciences, 5(CSPU Conference 1 Part 2), 268-270.

INTEGRATING ARTIFICIAL INTELLIGENCE (AI) TOOLS IN LANGUAGE TEACHING AND LEARNING

Xasanboyeva Umidaxon Otabek qizi
Chirchik State Pedagogical University
3RD year student of the Faculty of Turism,
Foreign Language and Literature
xasanboyevaumidaxon27@gmail.com
Scientific adviser: Ruzmetova Diana Kamilovna
PhD teacher, Chirchik State Pedagogical University
d.ruzmetova@cspu.uz

ABSTRACT. The rapid advancement of Artificial Intelligence (AI) technologies has brought significant transformations in the field of language education. The integration of AI-based tools, such as intelligent tutoring systems, machine translation, automated feedback applications, and adaptive learning platforms, provides new opportunities to enhance learners’ linguistic competence and pedagogical efficiency. This paper explores the role of AI in modern language teaching and learning, analyzing its pedagogical benefits, challenges, and implications for educators and students. A qualitative approach is used to study the current practices of AI integration, focusing on its influence on learners’ engagement, personalization of instruction, and improvement of communicative and writing skills.

Keywords: Artificial Intelligence, language teaching, language learning, digital education, adaptive learning, intelligent tutoring systems, educational technology, automation, innovation in pedagogy.

Introduction. In the modern educational landscape, Artificial Intelligence has emerged as a transformative force in foreign language instruction. Traditional approaches to teaching, once centered on human interaction and fixed curricula, are being complemented by AI-driven systems capable of analyzing learners’ performance and providing personalized recommendations. AI tools are reshaping how teachers design lessons, evaluate learners’ progress, and deliver feedback. Language learning is inherently dynamic, requiring continuous interaction, feedback, and practice. AI technologies, such as conversational agent, speech recognition systems, and intelligent learning platforms, create a more interactive environment by simulating real-life communication and offering individualized learning trajectories. The inclusion of AI in education aligns with the global movement toward digital transformation, which promotes learner autonomy, inclusiveness, and accessibility.

This study investigates how AI tools are integrated into language teaching and learning environments, emphasizing their pedagogical advantages, limitations, and potential to improve educational outcomes.

Methods. The research applies a qualitative descriptive methodology that combines several techniques to gain a comprehensive understanding of AI integration in language education.

An extensive review of current research and pedagogical reports on AI applications in language teaching was conducted. The analysis focused on how AI-based systems—such as automated essay scoring tools, grammar correction software, and pronunciation trainers—affect teaching efficiency and student performance.

Several case studies from higher education institutions were analyzed where AI-powered learning systems are being used to teach English as a foreign language (EFL). These studies provided insight into the practical outcomes of integrating AI with conventional pedagogical approaches.

Informal interviews were conducted with language instructors experienced in using AI tools. The aim was to understand their perceptions regarding the effectiveness, usability, and challenges of incorporating AI technologies into everyday teaching practice.

Observations were made in selected language classrooms that implemented AI-supported platforms such as interactive learning management systems and voice-based assistants. Attention was given to students' motivation, engagement, and interaction with AI interfaces.

These methods collectively offered a holistic understanding of AI's role in enhancing linguistic competence and pedagogical practices.

Results. The results reveal that AI technologies significantly improve both teaching and learning efficiency in language classrooms. Teachers reported that AI-based tools provide **immediate feedback** on grammar, vocabulary, and pronunciation, helping students to correct their errors autonomously.

Students engaged with adaptive learning systems demonstrated higher motivation and self-confidence. They benefited from **personalized learning paths**, where AI algorithms adjusted lesson difficulty based on learners' progress and performance data. Moreover, the integration of AI into curriculum design supported teachers in data-driven decision-making. Systems such as automated writing evaluation and speech recognition not only saved time but also improved the precision of assessment. However, the study also found several limitations. Some teachers lacked sufficient training to utilize AI tools effectively, while certain AI systems exhibited inaccuracies in handling idiomatic expressions, context-sensitive meaning, and cultural nuances. Despite these challenges, the overall results indicate that AI promotes learner-centered education and fosters independent learning habits.

Discussion. The findings suggest that the integration of AI tools represents a paradigm shift in language pedagogy. Unlike traditional teacher-centered instruction, AI encourages a **learner-centered approach** by offering individualized feedback and continuous performance monitoring.

AI conversational agent and virtual assistants simulate conversational contexts that enhance communicative competence. Through speech recognition and natural language processing, learners can engage in real-time dialogue, improving both fluency and listening comprehension. AI-supported translation and grammar correction applications also help learners to understand linguistic patterns, while teachers can use analytics to identify students' weaknesses and plan targeted interventions. Nevertheless, several pedagogical and ethical considerations accompany AI implementation. The excessive reliance on technology may reduce human interaction, which remains vital for developing intercultural and pragmatic competence. Furthermore, AI algorithms may contain biases or errors if not regularly updated with authentic linguistic data.

To maximize the benefits of AI in language education, educators must maintain a balance between human and technological input. Continuous teacher training, curriculum adaptation, and critical evaluation of AI tools are essential to ensure pedagogical alignment with communicative and cognitive learning goals.

AI's potential lies not in replacing teachers but in **empowering them** with intelligent systems that expand the boundaries of traditional education. By combining AI's analytical precision with teachers' human empathy and creativity, the language classroom can become a dynamic space of innovation, inclusion, and engagement.

Conclusion. Integrating Artificial Intelligence into language teaching and learning opens new horizons for educational innovation. AI tools enhance the personalization of learning, promote interactive engagement, and support teachers in assessment and curriculum design.

However, successful implementation requires adequate infrastructure, teacher preparedness, and a clear pedagogical framework that prioritizes meaningful communication and critical thinking. When used thoughtfully, AI can complement human teaching, making language education more efficient, inclusive, and adaptive to learners' needs.

Future efforts should focus on developing AI systems that are linguistically and culturally sensitive, as well as on training educators to integrate technology effectively while preserving the communicative and humanistic essence of language learning.

References

1. Digital Transformation in Language Learning. — Cambridge Scholars Publishing, 2024.
2. Adaptive Learning and Intelligent Tutoring Systems in EFL Contexts. — TESOL International Review, 2023.
3. Language Teaching in the Age of AI. — Routledge, 2022.

ADAPTING INTERNATIONAL EDUCATIONAL STANDARDS TO THE NATIONAL CONTEXT: PROBLEMS AND SOLUTIONS

Odiljonova Robiyakhon Ibrohim qizi
Student of Chirchik State Pedagogical University
Teacher: Eldorbek Erkinovich Khamitov
Phone number: +998939136353
E-mail: robiyaxonodiljonova39@gmail.com

ANNOTATION: This article explores the process of adapting international educational standards to the national context of Uzbekistan. The study discusses the importance of aligning the country's educational system with global requirements while preserving its cultural and pedagogical identity. The paper also highlights the challenges faced by educators in implementing foreign standards, such as lack of resources, teacher preparedness, and linguistic barriers. Furthermore, practical solutions and recommendations are proposed to ensure the successful integration of international standards into the national education system.

Keywords: *international standards, national education, adaptation, challenges, solutions*

АННОТАЦИЯ: В данной статье рассматривается процесс адаптации международных образовательных стандартов к национальному контексту Узбекистана. Исследование подчеркивает важность гармонизации системы образования страны с мировыми требованиями при сохранении культурной и педагогической идентичности. В статье также анализируются трудности, с которыми сталкиваются педагоги при внедрении зарубежных стандартов, такие как нехватка ресурсов, недостаточная подготовка учителей и языковые барьеры. Кроме того, предлагаются практические решения и рекомендации для успешной интеграции международных стандартов в национальную систему образования.

Ключевые слова: международные стандарты, национальное образование, адаптация, проблемы, решения

ANNOTATSIYA: Mazkur maqolada xalqaro ta'lim standartlarini O'zbekistonning milliy ta'lim tizimiga moslashtirish jarayoni yoritilgan. Tadqiqotda mamlakat ta'lim tizimini global talablar bilan uyg'unlashtirish zaruriyati, shu bilan birga milliy madaniyat va pedagogik qadriyatlarni saqlab qolish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, xorijiy standartlarni joriy etish jarayonida yuzaga keladigan muammolar — resurslarning yetishmasligi, o'qituvchilarning tayyorgarlik darajasi va til to'siqlari haqida so'z yuritiladi. Maqolada xalqaro standartlarni milliy tizimga samarali integratsiya qilish uchun amaliy yechimlar va tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: *xalqaro standartlar, milliy ta'lim, moslashtirish, muammolar, yechimlar*

INTRODUCTION. In the 21st century, globalization has transformed education systems worldwide, creating both opportunities and challenges for developing countries. Uzbekistan, like

many nations, is striving to align its national education system with international standards to enhance quality, competitiveness, and global recognition. This process requires not only structural reforms but also a thoughtful adaptation that respects local traditions, cultural identity, and educational values.

The modernization of education in Uzbekistan is guided by national strategies that emphasize innovation, inclusiveness, and human capital development. Over the past decade, numerous initiatives have been launched to introduce international practices in curriculum design, teacher training, and digital learning. However, the process of integrating these standards into the national context remains complex and multidimensional.

The aim of this article is to analyze the process of adapting international educational standards in Uzbekistan, identify key challenges and achievements, and propose practical strategies for successful implementation. The study explores how global models of education can be harmonized with Uzbekistan's unique sociocultural and institutional realities, ensuring that reform efforts lead to sustainable and culturally relevant outcomes.

LITERATURE REVIEW AND METHODOLOGY

The issue of adapting international educational standards to local contexts has been widely discussed in global academic literature. Scholars such as A. Schleicher (2018) and P. Johnson (2019) emphasize that educational quality depends not merely on adopting global models but on how effectively these models are localized. According to UNESCO (2020), sustainable educational development requires contextualization that respects cultural and social diversity. These findings underline the importance of designing flexible frameworks rather than rigid systems of standardization.

In the case of Uzbekistan, research by Mardonqulov (2023) and Tursunova (2024) indicates that internationalization in education has led to notable progress in areas such as curriculum modernization, language policy, and teacher training. However, challenges persist, especially regarding the balance between global competitiveness and national identity. Local studies often highlight that successful adaptation depends on institutional readiness, teacher competence, and technological accessibility.

This study employs a qualitative descriptive approach based on content analysis of policy documents, academic reports, and previous research. The materials analyzed include the National Report on Education Development (2024) and the Development Strategy of the Republic of Uzbekistan for 2022–2026. The methodology focuses on identifying patterns, reforms, and measurable outcomes that reflect the country's progress in aligning with international educational standards.

The research process involves three main stages:

1. Document Analysis — reviewing international and national education policy frameworks.

2. Comparative Evaluation — examining similarities and differences between global standards (UNESCO, OECD) and Uzbekistan's national curriculum.

3. Synthesis and Interpretation — drawing conclusions about the most effective strategies for localization and sustainable development.

Through this approach, the study aims to provide a balanced understanding of how global standards are interpreted, modified, and implemented in Uzbekistan's education system, and what lessons can be learned from this ongoing process.

DISCUSSION. Adapting international educational standards to the national context of Uzbekistan involves a complex interaction between global expectations and local realities. While international standards promote quality assurance, transparency, and student-centered learning, their effective implementation depends on how well they are adjusted to the socio-cultural and economic conditions of the country.

Challenges in Adapting International Standards

1. Cultural and pedagogical differences

International standards often emerge from Western educational philosophies emphasizing critical thinking, individualism, and self-directed learning. In contrast, Uzbekistan's traditional

education system values collective learning, respect for authority, and moral education. This difference sometimes leads to misinterpretation or superficial application of global frameworks.

2. Insufficient teacher preparedness

Teachers are key in translating standards into practice. Many educators in Uzbekistan have limited exposure to international methodologies and assessment systems. Lack of systematic professional development programs, language barriers, and restricted access to modern pedagogical materials hinder implementation.

3. Limited technological and infrastructural support

Uneven access to digital tools across regions affects the implementation of international standards, especially in STEM education and 21st-century skills. Rural schools face challenges such as outdated equipment and unreliable internet connectivity.

4. Linguistic barriers

Most international frameworks and resources are in English. Translating materials is not always enough; conceptual equivalence must also be considered to avoid misinterpretation.

5. Assessment and evaluation issues

Shifting from knowledge-based to competency-based evaluation has been gradual. Inconsistent assessment practices may reduce the effectiveness of reforms aimed at aligning with global standards.

Strategies and Solutions

1. Contextual adaptation of standards

International standards should be localized collaboratively with educators, linguists, and cultural experts to ensure alignment with national identity and values.

2. Continuous professional development

Teacher training must be central to reform, including national-level training centers, online courses, and blended learning programs accessible to remote regions.

3. Strengthening technological infrastructure

Investment in broadband, equipment, and IT support is essential, particularly in rural areas, to reduce the digital divide.

4. Bilingual and culturally sensitive resources

Educational materials should be in English and Uzbek, reflecting both global standards and local culture.

5. Reforming assessment systems

Gradual transition to competency-based evaluation with transparent rubrics is necessary, supported by pilot programs in selected schools.

6. Encouraging research and innovation

Promoting educational research in universities and pedagogical institutions ensures evidence-based reforms and strengthens professional capacity.

Summary of Discussion

In conclusion, successful adaptation of international educational standards in Uzbekistan depends on integration rather than imitation. Investing in teacher development, modern infrastructure, culturally sensitive materials, and effective evaluation systems allows the education system to meet global standards while preserving national identity.

RESULTS. The adaptation of international educational standards in Uzbekistan has already led to several observable outcomes at both institutional and national levels. While the reform process is ongoing, positive trends indicate that strategic efforts are yielding measurable improvements in curriculum, teacher training, digital education, and international collaboration.

Institutional Achievements

1. Curriculum modernization

Many educational institutions have integrated competency-based learning frameworks emphasizing problem-solving, communication, and critical thinking. The introduction of CEFR-based language curricula has improved foreign language education by assessing communicative competence alongside grammatical accuracy.

2. Teacher retraining and qualification improvement

Over the past five years, professional development programs in partnership with international organizations such as the British Council, JICA, and UNESCO have enhanced teachers' skills in student-centered and project-based learning. Approximately 65% of teachers participated in at least one training program, according to national statistics (2024).

3. Digitalization of education

National platforms such as eduportal.uz and online-maktab.uz provide digital textbooks, video lessons, and interactive materials, benefiting over 1.5 million students and supporting hybrid learning environments aligned with international standards.

National-Level Progress

1. Policy integration and strategic planning

Uzbekistan's educational policies increasingly align with international frameworks. Legislative documents emphasize lifelong learning, inclusiveness, and digital literacy. The Education Development Concept until 2030 highlights harmonization with UNESCO and OECD recommendations.

2. Improved international cooperation

Collaborations with universities in South Korea, the UK, and Germany have resulted in joint programs, academic exchanges, and dual-degree initiatives. These partnerships foster knowledge exchange and institutional capacity building.

3. Student performance and global recognition

Participation in PISA pilot projects provides insights into strengths and weaknesses of the national system. A growing number of students studying abroad under government scholarships indicates increasing alignment with global standards.

Ongoing Limitations

Despite progress, challenges remain:

Urban–rural gaps affect equitable access to quality education.

Teacher workload and salaries continue to impact motivation.

Language proficiency among educators improves slowly.

Assessment systems require deeper integration of formative and competency-based evaluations.

These observations highlight that sustained policy support and long-term investment are essential to ensure continuity and scalability of reforms.

Summary of Results

In summary, Uzbekistan's efforts to adapt international educational standards have produced measurable improvements in curriculum design, teacher competency, digital education, and international collaboration. While progress is evident, continuous evaluation is needed to ensure reforms are fully effective and sustainable.

CONCLUSION AND REFERENCES

Conclusion

The adaptation of international educational standards to Uzbekistan's national context represents a major transformation in the country's education system. Successful internationalization relies on adaptation rather than mere adoption, integrating global principles with local traditions, culture, and institutional realities.

Key insights from this study include:

1. Integration of global and local approaches is essential for effective educational reform. International standards can coexist with national pedagogical traditions when thoughtfully adapted.

2. Teacher development is critical. Continuous professional training, academic mobility, and access to international pedagogical resources remain central to reform success.

3. Digital transformation supports modernization. Expanding access to technology and online resources ensures equity and improves learning outcomes.

4. Language and cultural adaptation preserves national identity while aligning with international standards. Educational content should reflect Uzbek history, culture, and values.

5. Policy continuity and evaluation mechanisms are required for sustainable reform. Regular monitoring and updates in line with societal needs ensure long-term effectiveness.

Ultimately, Uzbekistan's path demonstrates that educational excellence is achieved through innovation grounded in national pride and global vision.

Recommendations

Expand collaboration with international teacher training organizations and universities.

Strengthen bilingual education to improve English proficiency for teachers and students.

Increase investment in rural education infrastructure.

Develop localized versions of international assessment systems.

Encourage research-based decision-making and continuous feedback during reform implementation.

These strategies aim to maintain reform momentum and ensure successful integration of international standards.

References

1. UNESCO. (2020). *Global Education Monitoring Report: Inclusion and Education – All Means All.* Paris: UNESCO Publishing.

2. Schleicher, A. (2018). *World Class: How to Build a 21st-Century School System.* OECD Publishing.

3. Johnson, P. (2019). "Challenges in Implementing Global Standards in Developing Countries." *Journal of Comparative Education*, 45(2), 101–118.

4. Alam, S. (2021). *Education Reform and Global Standards in Asia*. Singapore: Springer.

5. Mardonqulov, S. (2023). "Modernization of Education in Uzbekistan: Current Trends and Challenges." *Tashkent Pedagogical Journal*, 12(1), 45–52.

6. Tursunova, N. (2024). "Localization of International Curricula in Uzbek Schools." *Educational Innovations Review*, 5(3), 87–96.

7. Robertson, R. (1995). *Glocalization: Time–Space and Homogeneity–Heterogeneity.* London: Sage.

8. Ministry of Preschool and School Education of the Republic of Uzbekistan. (2024). *National Report on Education Development 2024.*

9. Stufflebeam, D. (1971). *The Relevance of the CIPP Evaluation Model for Educational Improvement.* Ohio State University Press.

10. Government of Uzbekistan. (2022). *Development Strategy of the Republic of Uzbekistan for 2022–2026.*

THE SOUL OF A NATION: LANGUAGE, FOLKLORE, AND ORAL TRADITIONS AS PILLARS OF CULTURAL IDENTITY

Abduvaliyeva Lobar Abdulaziz qizi
The third year Student of CSPU
lobarabduvaliyeva05@gmail.com
+998934401003
Academic supervisor: Khazratkulova Ezoza Ismat kizi

Annnotation. Every nation has a soul an invisible essence formed over centuries by its history, culture, values, and collective experiences. This soul cannot be touched or seen, yet it breathes through the nation's traditions, memories, and spiritual life. It is reflected most vividly in three interrelated elements**: language, folklore, and oral traditions**. These are not simply means of communication or artistic expression; they are living embodiments of cultural wisdom, memory, and identity. They preserve the unique worldview of a people and ensure that their moral and emotional legacy continues to flow through generations. In a rapidly globalizing and digitalizing world, where cultures and languages face increasing homogenization, the task of protecting and revitalizing these cultural treasures has become more urgent than ever.

Key words. Linguistic diversity, cultural globalization, community-based preservation, oral storytelling.

Language is much more than a set of words or grammar rules it is the **heart of national identity**. Through language, a nation expresses how it sees the world, how it reasons, and how it feels. Every language encodes a specific way of thinking, shaped by geography, environment, and collective experience. For example, the Uzbek language, rich with idioms, metaphors, and proverbs, reflects a worldview rooted in hospitality, respect, and communal harmony. Expressions such as "Mehnatning tagi rohat" ("Peace lies beneath hard work") or "Odob — insonning ziynati" ("Good manners are the adornment of a person") encapsulate centuries of moral and philosophical reflection in simple yet profound phrases. When a language dies, it is not merely replaced by another it takes with it an entire universe of knowledge, customs, and identity. Linguists often note that with each extinct language, humanity loses a unique way of describing and understanding reality: knowledge of nature, healing herbs, weather, and the spiritual relationship between humans and their environment. Thus, preserving a native language is not only an act of cultural pride but a contribution to **the diversity of human thought**. UNESCO's initiatives for endangered languages emphasize that linguistic diversity is essential to human creativity and sustainable development. Folklore, on the other hand, represents the **collective imagination and moral code** of a nation. It is a mirror that reflects how people have understood themselves, their surroundings, and their moral universe throughout history. Folklore includes fairy tales, epics, legends, proverbs, riddles, and songs forms that combine entertainment with deep ethical and social messages. Uzbek folklore is among the richest in Central Asia. Epics like *Alpomish* tell stories of bravery, loyalty, and justice, serving as moral lessons for generations. Folk tales such as *Zumrad va Qimmat* explore kindness, honesty, and family loyalty, while countless proverbs distill wisdom into brief, memorable phrases: "Til — qalbning kaliti" ("Language is the key to the heart") and "Birlik — kuch" ("Unity is strength"). These expressions act as condensed moral and philosophical codes, teaching values that remain relevant even in modern society.

In many ways, folklore serves as a **bridge between the past and the present**. It allows each generation to rediscover the ethical foundations of their ancestors, often through storytelling and song. Folklore carries historical memory traces of migration, ancient rituals, battles, and social changes encoded in poetic and symbolic language. It helps people understand not only where they come from but also what they stand for. In Uzbek culture, folk heroes like Alpomish, Go'ro'g'li, or Ravshan are not just literary characters; they are symbols of courage, love, and devotion to the homeland. Their stories continue to inspire artists, musicians, and educators today.

Before the written word, **oral traditions** were humanity's first archive. They served as living libraries, storing and transmitting history, values, and wisdom through speech, song, and performance. Oral traditions include epics, ritual songs, family legends, lullabies, and seasonal celebrations. They are dynamic changing with time, adapting to new realities, and absorbing local influences yet they preserve their essential message and spirit. In Uzbekistan, oral traditions such as *dostonchilik* (epic recitation), *maqom* singing, *ashula* performances, and ritual songs tied to weddings, harvests, and holidays remain vibrant parts of community life. They unite people in collective memory and emotion, reminding them that identity is not something static but a living process of renewal and reinterpretation. One of the most remarkable features of oral culture is its **interactivity**. Storytelling, singing, and reciting are not solitary acts they are social events that connect speaker and listener, old and young, past and present. The storyteller, or *baxshi*, acts as both artist and historian, adapting the narrative to the mood and needs of the audience. Through such performances, communities reaffirm their shared values and history. Even in the age of digital media, the appeal of live oral storytelling remains powerful because it provides something that technology often cannot human connection, emotion, and immediacy. However, modernity brings serious challenges to the survival of these traditions. The forces of **globalization and technological change** have accelerated the spread of dominant languages and mass culture, often at the expense of local traditions. Younger generations, drawn to international media and digital entertainment, may see their native language and folklore as outdated or irrelevant. Urbanization, migration, and the

decline of traditional family structures further weaken the transmission of oral knowledge from elders to youth. In some cases, entire dialects and storytelling traditions have disappeared within a few decades. Scholars have identified several critical threats that endanger the survival of traditional languages, folklore, and oral heritage in the modern world. One of the most serious issues is language shift and loss, particularly among minority communities and in multilingual regions, where younger generations often abandon their mother tongue in favor of dominant or global languages. This process gradually erodes linguistic diversity and leads to the disappearance of unique cultural perspectives embedded within native languages. Another major challenge is the lack of institutional support for the research, documentation, and teaching of folklore and oral traditions. Without sufficient funding, educational programs, and professional training, much of this intangible heritage remains unrecorded or understudied. A further concern is the weak intergenerational transmission of knowledge, as fewer young people are learning traditional songs, stories, and proverbs from their elders. Rapid urbanization, migration, and lifestyle changes have disrupted the natural flow of cultural exchange within families and communities. In addition, the growing commercialization and superficial adaptation of folklore often for tourism, media, or entertainment purposes tends to simplify or distort traditional narratives, stripping them of their deeper symbolic, ethical, and cultural meanings. Finally, the problem of digital neglect remains acute: many oral traditions are not being properly recorded, archived, or made available in accessible digital formats. Without comprehensive efforts to document and share these traditions using modern technology, a significant part of humanity's cultural memory risks being lost forever. To confront these challenges, nations must adopt a **holistic preservation strategy.** This means not only documenting and archiving but also ensuring that traditions remain alive and relevant. The most effective preservation is not passive storage it is active practice. Schools, universities, and cultural centers should integrate folklore, native language, and oral heritage into their curricula. Young people must not only read folk tales but perform and reinterpret them, linking them with modern art forms such as film, theatre, and digital media. Festivals, competitions, and storytelling events can make traditional culture vibrant again. Technology, often seen as a threat to tradition, can in fact become a powerful ally. Podcasts, video archives, interactive storytelling apps, and digital museums allow folklore to reach new audiences around the world. Virtual reality can recreate ancient performances or rituals, while online platforms can connect storytellers, researchers, and audiences across continents. The goal is not to "freeze" folklore in its old form, but to **keep it alive** to allow it to evolve naturally while preserving its core values and authenticity. International organizations such as **UNESCO** and **ICCROM** play an essential role in this process. Through the *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage* (2003), UNESCO encourages countries to identify, document, and protect their oral and linguistic traditions. Uzbekistan, for example, has successfully inscribed several elements on the UNESCO Intangible Heritage List, including *Katta Ashula*, *Shashmaqom*, and *Boysun cultural space*, which reflect the diversity and richness of its oral heritage. These initiatives not only protect traditions but also boost cultural tourism, education, and community pride. Equally important is the **active involvement of local communities**. Cultural preservation must begin at home, within families and neighborhoods where traditions naturally live. Elders are irreplaceable carriers of oral knowledge, and their experiences should be recorded and valued. Community-led projects where villagers, teachers, and local artists collect and share their own stories ensure that preservation remains authentic, participatory, and sustainable. When people feel ownership of their cultural heritage, they are more likely to protect and pass it on. Another key step is the creation of **multilingual archives and educational platforms** that make folklore and oral traditions accessible to both scholars and the general public. Bilingual editions of folk tales, annotated recordings, and digital libraries help bridge the gap between generations and between academia and everyday life. Interdisciplinary cooperation linking linguistics, anthropology, history, and digital technology can open new ways of understanding and presenting intangible heritage. Preservation efforts must also include the **promotion of national languages i**n science, technology, and digital communication. A language that is only used at home but not in education or online spaces risks stagnation. Therefore, governments and institutions should invest in developing

linguistic resources terminology, literature, and creative content that allow native languages to flourish in modern life. This balance between tradition and innovation ensures that heritage remains a source of strength rather than nostalgia. The spiritual and educational role of folklore and oral traditions is immense. They nurture empathy, social cohesion, and moral awareness qualities that are increasingly needed in today's fragmented societies. When children grow up hearing stories that emphasize kindness, justice, and respect, they internalize these values more effectively than through abstract instruction. Oral traditions thus play a quiet but powerful role in shaping not only identity but also character. Ultimately, the preservation of language, folklore, and oral traditions is about more than culture it is about **human continuity.** A nation that forgets its stories, loses its songs, or abandons its language risks spiritual amnesia. Yet, a nation that cherishes and renews these traditions builds resilience, unity, and confidence in its future. As the Uzbek proverb says, *"O'tmishni bilmagan — kelajakka yo'l topolmas"* ("He who does not know his past cannot find his future").

Conclusion. Language, folklore, and oral traditions are not outdated relics of a bygone era they are the living essence of a nation's soul. They connect generations, preserve wisdom, and express the emotional and intellectual beauty of human experience. In a world where cultural homogenization threatens diversity, safeguarding these intangible treasures is both a moral responsibility and an act of resistance. Through education, technology, and community engagement, every nation can ensure that its soul continues to live in every word spoken, every song sung, and every story told.

References

1. Anderson, B. (1983). Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. Verso.
2. Dundes, A. (1965). The Study of Folklore. Prentice-Hall.
3. UNESCO. (2003). Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. Retrieved from https://ich.unesco.org/en/convention
4. Narvaez, A. (2016). "Oral Traditions and Cultural Preservation." Journal of Folklore Studies, 12(3), 45-60.

MILLIY QADRIYATLAR VA GLOBAL TA'LIM JARAYONIDA PEDAGOGIKANING IJTIMOIY O'RNI.
СОЦИАЛЬНАЯ РОЛЬ ПЕДАГОГИКИ В ПРОЦЕССЕ ГЛОБАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ И НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ.
THE SOCIAL ROLE OF PEDAGOGY IN THE PROCESS OF GLOBAL EDUCATION AND NATIONAL VALUES.

Xolmirzaeva Iroda Sobirjonovna
Turon universiteti Andijon filiali
Pedagogika nazariyasi va tarixi mutaxassisligi magistranti
O'zbekiston
Telefon raqami. +99891-483-70-78
E-mail: xolmirzaevairoda4@gmail.com

Annotatsiya: Hozirgi globallashuv va raqamli modernizatsiya jarayonlari ta'lim tizimiga kuchli ta'sir ko'rsatmoqda. Bu jarayon ta'limning asosiy vazifasini faqat bilim berish bilangina cheklamay, balki milliy o'zlikni asrash, ijtimoiy qadriyatlarni rivojlantirish va yosh avlodni har tomonlama barkamol shaxs sifatida tarbiyalashga yo'naltirmoqda [1]. Shu bois pedagogikaning ijtimoiy ahamiyati — milliy qadriyatlarni zamonaviy global ta'lim g'oyalari bilan uyg'unlashtirish orqali jamiyatning ma'naviy poydevorini mustahkamlashdan iborat.

O'zbekiston bugungi kunda jahon ta'lim makoniga faol integratsiyalashar ekan, milliy o'ziga xoslik va madaniyatni saqlab qolish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Milliy qadriyatlar xalq tarixining, tili va urf-odatlarining ma'naviy ifodasidir [2]. Shu jihatdan, pedagogika

yoshlarning ma’naviy ongini shakllantirish, ularni milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalashda beqiyos o‘rin tutadi. Zamonaviy o‘qituvchi endilikda faqat bilim beruvchi emas, balki milliy madaniyat targ‘ibotchisi, ijtimoiy ongni shakllantiruvchi shaxs sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Global ta’lim jarayonlari — xalqaro dasturlar, raqamli texnologiyalar va madaniy almashinuvlar orqali dunyoqarashni kengaytirsa-da, ularni milliy tarbiya mazmuni bilan uyg‘unlashtirish pedagogning asosiy vazifasidir [3]. Shu asosda ta’lim jarayonida raqobatbardosh, ammo milliy ildizlariga sodiq shaxsni shakllantirish mumkin. Bunday yondashuv pedagogikaning ijtimoiy funksiyasini yanada mustahkamlab, uni jamiyat taraqqiyotining ajralmas omiliga aylantiradi.

Kalit so‘zlar: milliy qadriyatlar, globallashuv, pedagogika, ijtimoiy funksiyalar, ta’lim tizimi, ma’naviy tarbiya, o‘qituvchining roli, madaniy integratsiya.

Аннотация: В условиях современной глобализации и цифровой модернизации процессы оказывают значительное влияние на систему образования. Эти процессы направляют образование не только на передачу знаний, но и на сохранение национальной идентичности, развитие социальных ценностей и всестороннее воспитание подрастающего поколения как гармонично развитой личности [1]. В этом контексте социальное значение педагогики заключается в укреплении духовного фундамента общества через интеграцию национальных ценностей с современными идеями глобального образования.

В настоящее время Узбекистан активно интегрируется в мировое образовательное пространство, что делает актуальной задачу сохранения национальной самобытности и культуры. Национальные ценности являются духовным выражением истории народа, языка и обычаев [2]. В этом аспекте педагогика играет уникальную роль в формировании духовного сознания молодежи и воспитании уважения к национальным и универсальным ценностям. Современный педагог проявляет себя не только как носитель знаний, но и как пропагандист национальной культуры и формирователь социального сознания.

Глобальные образовательные процессы — международные программы, цифровые технологии и культурный обмен — расширяют мировоззрение, однако основная задача педагога заключается в интеграции этих процессов с национальным воспитательным содержанием [3]. На этой основе возможно формирование конкурентоспособной личности, остающейся верной своим национальным корням. Такой подход укрепляет социальную функцию педагогики, делая её неотъемлемым фактором развития общества.

Ключевые слова: национальные ценности, глобализация, педагогика, социальные функции, система образования, духовное воспитание, роль учителя, культурная интеграция.

Abstract: In the context of modern globalization and digital modernization, these processes have a significant impact on the education system. They direct education not only toward knowledge transfer but also toward the preservation of national identity, the development of social values, and the comprehensive upbringing of the younger generation as a well-rounded personality [1]. In this context, the social significance of pedagogy lies in strengthening the spiritual foundation of society through the integration of national values with contemporary ideas of global education.

Currently, Uzbekistan is actively integrating into the global educational space, which makes the task of preserving national identity and culture particularly relevant. National values represent the spiritual expression of the history, language, and customs of the people [2]. In this regard, pedagogy plays a unique role in shaping the spiritual consciousness of young people and fostering respect for both national and universal values. The modern teacher acts not only as a knowledge provider but also as a promoter of national culture and a shaper of social consciousness.

Global educational processes — including international programs, digital technologies, and cultural exchanges — broaden the worldview; however, the primary task of the teacher is to integrate these processes with national educational content [3]. On this basis, it is possible to develop a competitive personality that remains faithful to its national roots. Such an approach strengthens the social function of pedagogy, making it an integral factor in societal development.

Keywords: national values, globalization, pedagogy, social functions, education system, moral education, teacher's role, cultural integration.

KIRISH

Hozirgi globallashuv va texnologik rivojlanish jarayonida ta'lim tizimi oldida yangi talablar paydo bo‘lmoqda. Bir tomondan, zamonaviy ta'lim jarayoni xalqaro standartlarga moslashish, raqamli platformalar va innovatsion metodlarni joriy etishni taqozo qilmoqda. Boshqa tomondan esa, ta'limning milliy o‘zlikni saqlash, madaniy qadriyatlarni yosh avlod ongiga singdirish va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash funksiyalari hamon dolzarbligicha qolmoqda [4]. Shu nuqtai nazardan, pedagogikaning ijtimoiy roli bugungi kunda nafaqat bilim berish bilan, balki milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg‘unlashtirib tarbiyalash bilan ham belgilanadi. Milliy qadriyatlar — xalqning tarixiy xotirasi, tili, urf-odatlari va ma'naviyatining muhim ifodasi sifatida yoshlarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishida asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi [5]. Shu bois pedagogika o‘quvchilarning nafaqat intellektual, balki ma'naviy va madaniy barkamolligini shakllantirishga qaratilgan jarayon sifatida qaraladi. Global ta'lim jarayoni esa, xalqaro dasturlar, chet tillari va zamonaviy texnologiyalar orqali yoshlarning dunyoqarashini kengaytirsa-da, bu jarayonda milliy o‘zlikni yo‘qotish xavfini ham yuzaga keltiradi [6].

Shu bois zamonaviy pedagogning vazifasi milliy qadriyatlarni global g‘oyalar bilan uyg‘unlashtirib, o‘quvchilarni raqobatbardosh, ammo o‘z ildizlariga sodiq shaxs sifatida tarbiyalashdan iboratdir [7]. Mazkur masala O‘zbekistonning ta'lim tizimida, xususan, "Uzluksiz ma'naviy tarbiya" konsepsiyasi va milliy dasturlar kontekstida alohida ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, pedagogikaning ijtimoiy funksiyasi jamiyatning ma'naviy barqarorligini ta'minlashda hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

So‘nggi o‘n yilliklarda pedagogik tadqiqotlarda milliy qadriyatlar va global ta'lim jarayonlarini uyg‘unlashtirish masalasi faol o‘rganilmoqda. Kuznetsova va hamkasblari (2019) milliy va ijtimoiy qadriyatlarni shakllantirishda bakalavrlar pedagogik tayyorgarligi ahamiyatini ta'kidlaydilar [1]. Shu bilan birga, Ermatova va hamkasblari (2024) milliy qadriyatlar asosida bolalarda ma'naviy va ijtimoiy xulq-atvorni rivojlantirish metodlarini tahlil qilgan. Ularning tadqiqoti milliy qadriyatlarni pedagogik jarayonlarda faol qo‘llash yosh avlodni zamonaviy dunyoqarash bilan bog‘lashda samarali ekanligini ko‘rsatadi [2].

ADABIYOTLAR TAHLILI

Norbutayev (2020) O‘zbekistonning milliy rivojlanish konsepsiyasini pedagogik kontekst bilan bog‘lab, jamiyatdagi ma'naviy barqarorlikni ta'minlashda pedagogikaning ijtimoiy funksiyasini o‘rganadi [3]. Chernishov va hamkasblar (2021) esa qadriyatlarni o‘qituvchilar tayyorgarligida vosita sifatida qo‘llash orqali ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish mumkinligini ko‘rsatadi [4]. Shu tahlillar shuni isbotlaydiki, pedagogika nafaqat bilim berish, balki yoshlarni milliy ildizlariga sodiq, global me'yorlar bilan uyg‘un shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy tadqiqotlarda milliy qadriyatlarni global ta'lim jarayoniga integratsiyalash, o‘qituvchilarning roli va metodik yondashuvlar muhim o‘rin tutadi. Shu asosda, metodologik jihatdan ushbu tadqiqot quyidagi tamoyillarga tayangan: milliy qadriyatlarni pedagogik jarayonlarda tatbiq etish, yoshlarning ijtimoiy va ma'naviy rivojlanishini kuzatish, shuningdek, global standartlar bilan uyg‘unlashtirish.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqot analitik va komparativ metodlar asosida olib borildi.

- *Analitik metod* yordamida milliy qadriyatlar va pedagogikaning ijtimoiy funksiyalari bo‘yicha mavjud ilmiy manbalar tahlil qilindi.
- *Komparativ metod* orqali milliy va global ta'lim jarayonlarini solishtirish, ularni uyg‘unlashtirish mexanizmlari o‘rganildi.
- *Pedagogik kuzatish va tavsiflash metodlari* yoshlar ma'naviy rivojlanishi, milliy qadriyatlarga munosabatini aniqlashda qo‘llanildi.

Shu yondashuv tadqiqotga ilmiy asos beradi va natijalarning amaliy pedagogik tadbiqini ta'minlash imkonini yaratadi.

MUHOKAMA. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, milliy qadriyatlar pedagogik jarayonda nafaqat ma’naviy tarbiya vositasi sifatida, balki ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash va jamiyatning madaniy identifikatsiyasini mustahkamlash mexanizmi sifatida ham muhim ahamiyatga ega. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, milliy qadriyatlarni o‘quv jarayoniga integratsiyalash yoshlarning shaxsiy va ijtimoiy xulq-atvorini shakllantirishda samarali mexanizm hisoblanadi [1].

Global ta’lim jarayoni yoshlar dunyoqarashini kengaytiradi, biroq ularning milliy o‘zlikni yo‘qotish xavfini ham keltirib chiqaradi. Shu sababli, zamonaviy pedagogning vazifasi – milliy va global qadriyatlarni uyg‘unlashtirgan holda o‘quvchilarning shaxsini tarbiyalashdir. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, pedagoglarning metodik tayyorgarligi va qadriyatlarni integratsiyalash yondashuvlari ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi [2].

Shunday qilib, muhokama ko‘rsatadiki, milliy qadriyatlar va global ta’lim jarayoni o‘rtasida uyg‘unlikni ta’minlash pedagogikaning ijtimoiy rolini mustahkamlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

NATIJA. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, pedagogikaning ijtimoiy funksiyasi milliy qadriyatlarni shakllantirish va ularni global ta’lim jarayoni bilan uyg‘unlashtirish orqali samarali amalga oshiriladi.

1. **Milliy qadriyatlarning ahamiyati:** Milliy qadriyatlar yoshlarning shaxsiy, ma’naviy va ijtimoiy rivojlanishida asosiy rol o‘ynaydi. Ularni pedagogik jarayonda tatbiq etish, yoshlarni o‘z milliy ildizlari bilan bog‘lab, madaniy identifikatsiyani mustahkamlaydi.
2. **Global ta’lim bilan uyg‘unlik:** Global ta’lim jarayoni orqali o‘quvchilar dunyoqarashini kengaytirish, zamonaviy texnologiyalar va innovatsion metodlarni o‘rganish imkoniyati yaratiladi. Shu bilan birga, pedagogik yondashuv milliy qadriyatlarni saqlash va rivojlantirishga qaratilgan bo‘lishi zarur.
3. **Pedagogik metodik yondashuvlar:** Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, pedagoglarning metodik tayyorgarligi va qadriyatlarni integratsiyalash usullari ta’lim sifatini oshirish, yoshlarning ijtimoiy va ma’naviy barkamolligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Shunday qilib, milliy qadriyatlar va global ta’lim jarayonini uyg‘unlashtirish zamonaviy pedagogikaning ijtimoiy rolini kuchaytiradi va yoshlarni zamonaviy dunyoda raqobatbardosh, ammo milliy ildizlariga sodiq shaxs sifatida tarbiyalashga imkon beradi. Ushbu natijalar O‘zbekiston ta’lim tizimida milliy va global qadriyatlarni uyg‘unlashtirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishda asos bo‘la oladi.

XULOSA. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, pedagogikaning ijtimoiy funksiyasi milliy qadriyatlarni shakllantirish va ularni global ta’lim jarayoni bilan uyg‘unlashtirish orqali amalga oshiriladi. Milliy qadriyatlar o‘quvchilarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi, ularning madaniy identifikatsiyasini mustahkamlaydi va jamiyatdagi barqarorlikni ta’minlaydi.

Shuningdek, global ta’lim jarayoni yoshlarning dunyoqarashini kengaytiradi, zamonaviy ijtimoiy va akademik kompetensiyalarni shakllantiradi. Shu bilan birga, pedagoglar tomonidan milliy qadriyatlarni metodik tarzda integratsiyalash ta’lim jarayonining samaradorligini oshiradi va yoshlarni milliy ildizlariga sodiq, zamonaviy dunyoda raqobatbardosh shaxslar sifatida tarbiyalaydi.

Umuman olganda, milliy qadriyatlar va global ta’lim jarayonini uyg‘unlashtirish pedagogikaning ijtimoiy rolini kuchaytiradi va yoshlarni barkamol, ijtimoiy faol, mas’uliyatli va madaniyatli shaxslar sifatida shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi. Tadqiqot natijalari O‘zbekiston ta’lim tizimida milliy va global qadriyatlarni uyg‘unlashtirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishda ilmiy asos sifatida foydalanilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. [1] O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. [2] Karimov I.A. *Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch.* – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
3. [3] UNESCO. *Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives.* – Paris, 2017.
4. [4] Kuznetsova L., Khrisanova E., Tenyukova G., Medvedeva I., Narinskaya N. (2019). *Development Of Value And Semantic Competences Of Bachelors In Pedagogy.* In D. K. Bataev

et al. (Eds.), *Social and Cultural Transformations in the Context of Modern Globalism* (Vol. 76, pp. 1907-1913).

5. [5] Ermatova M. B., Mengboyeva S., Hasanova S. (2024). *The Importance of Using National Values in the Formation of Human Characters in Children.* JournalNX — A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal, 10(4).

6. [6] Norbutayev I. (2020). *Social philosophical foundations of implementation of the idea of national development at a new stage of development of Uzbekistan.* Mirovaya nauka @science-j, 11(44).

7. [7] Chernishov S. V., Guseva L. V., Romanovskaya L. V., Pronina N. S., Shamov A. N. (2021). *Values as Pedagogical Tools in the Training of Teachers of Foreign Languages.* European Proceedings of Social and Behavioural Sciences (Vol. 87 (?)).

8. [8] Ermatova M. B., Mengboyeva S., Hasanova S. (2024). *The Importance of Using National Values in the Formation of Human Characters in Children.* JournalNX — A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal, 10(4).

9. [9] Chernishov S. V., Guseva L. V., Romanovskaya L. V., Pronina N. S., Shamov A. N. (2021). *Values as Pedagogical Tools in the Training of Teachers of Foreign Languages.* European Proceedings of Social and Behavioural Sciences, Vol. 87.

BRIDGING GLOBAL AND NATIONAL STANDARDS IN EDUCATION: PATHWAYS TO EFFECTIVE LOCALIZATION IN UZBEKISTAN

Student of Chirchik State Pedagogical University
Odiljonova Robiyakhon Ibrohim qizi
Phone number: +998939136353
E-mail: robiyaxonodiljonova39@gmail.com
Scientific advisor: Khamitov Eldorbek E.
E-mail: khamitoveldorbek@gmail.com
xamitov.e@cspu.uz

Annotation: This article explores the complex process of bridging global and national standards in education, with a specific focus on the localization of international frameworks within the educational system of Uzbekistan. The study emphasizes how global initiatives—such as UNESCO‘s Sustainable Development Goals (SDG 4), the OECD Learning Framework, and the Bologna Process—shape modern educational policy and quality assurance systems. The paper analyzes the challenges faced in adapting these frameworks to local realities, including cultural differences, language diversity, curriculum design, and teacher training. Using a comparative and analytical approach, the article highlights the positive steps taken by the Uzbek government to integrate global principles while preserving national identity. The findings reveal that successful localization depends on contextual understanding, stakeholder engagement, and continuous professional development. Finally, the research provides recommendations for ensuring long-term sustainability of educational reforms in Uzbekistan.

Аннотация: В данной статье рассматривается сложный процесс соединения глобальных и национальных стандартов в сфере образования, с особым вниманием к локализации международных рамок в образовательной системе Узбекистана. Исследование подчеркивает, как такие международные инициативы, как Цели устойчивого развития ООН (ЦУР 4), рамки обучения ОЭСР и Болонский процесс, влияют на формирование современной образовательной политики и систем обеспечения качества. В работе анализируются проблемы адаптации этих стандартов к местным реалиям, включая культурные различия, языковое разнообразие, проектирование учебных программ и подготовку педагогов. На основе сравнительного и аналитического подхода выявлены положительные шаги правительства Узбекистана по внедрению международных принципов при сохранении национальной идентичности. В заключение приводятся рекомендации по обеспечению устойчивости образовательных реформ.

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta’lim sohasida global va milliy standartlarni uyg‘unlashtirish jarayoni, xususan, xalqaro ta’lim tizimlari me’yorlarini O‘zbekiston ta’lim tizimiga moslashtirish masalasi yoritilgan. Tadqiqotda UNESCOning Barqaror Taraqqiyot Maqsadlari (SDG 4), OECD ta’lim modeli hamda Bolonya jarayoni kabi xalqaro tashabbuslarning ta’lim siyosati va sifatni ta’minlash tizimiga ta’siri tahlil qilinadi. Maqolada bu standartlarni mahalliy sharoitga moslashtirishda uchraydigan muammolar — madaniy tafovutlar, til xilma-xilligi, o‘quv dasturlari va o‘qituvchilar malakasi bilan bog‘liq masalalar — keng yoritilgan. Shuningdek, O‘zbekiston hukumati tomonidan global tamoyillarni milliy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirish yo‘lida amalga oshirilayotgan ijobiy ishlar tahlil etilgan. Xulosa qismida ta’lim islohotlarini barqaror amalga oshirish bo‘yicha tavsiyalar berilgan.

Key Words: *Global standards, national education, localization, Uzbekistan, curriculum reform, quality assurance, teacher development, educational policy*

Introduction. In the 21st century, education systems worldwide are experiencing an unprecedented transformation driven by globalization, technological advancement, and international cooperation. The demand for quality education that meets global standards has led many countries to adopt and adapt international frameworks into their national education systems. These frameworks—developed by international organizations such as UNESCO, OECD, and the European Union through the Bologna Process—serve as guiding instruments to ensure that education is equitable, competitive, and relevant to the demands of the modern world.

Global standards in education generally aim to promote inclusiveness, competence-based learning, and lifelong education. They emphasize not only knowledge acquisition but also the development of critical thinking, creativity, and cross-cultural communication. However, applying these standards in different cultural and socio-economic contexts presents significant challenges. While some countries have successfully harmonized their national curricula with global principles, others, including developing nations, often face difficulties related to resources, infrastructure, and local traditions.

Uzbekistan, as one of the dynamically developing states in Central Asia, has been actively reforming its education system in alignment with international standards. Since gaining independence, the government has made substantial efforts to modernize curricula, enhance teacher training, and improve quality assurance mechanisms. The adoption of the “National Program for Personnel Training” in the late 1990s and subsequent educational reforms in the 2017–2023 period have aimed to integrate best global practices while preserving national values and identity.

The purpose of this research is to analyze the relationship between global education standards and their national implementation, to identify challenges in the adaptation process, and to propose evidence-based recommendations for policymakers, educators, and curriculum designers. By combining theoretical analysis with practical examples from Uzbekistan’s recent educational initiatives, this article seeks to contribute to the ongoing discussion about the balance between globalization and national identity in the sphere of education.

Literature Review and Methodology

The process of integrating global educational standards into national education systems has been widely discussed in academic literature. According to UNESCO (2015), global standards are essential for ensuring the right to quality education for all and for promoting international comparability and collaboration. The Sustainable Development Goal 4 (SDG 4) emphasizes inclusive and equitable quality education, highlighting that countries should not merely copy global models but rather adapt them to local contexts.

OECD (2019) defines educational quality in terms of outcomes, relevance, and lifelong learning opportunities. Its “Learning Framework 2030” advocates for a balance between knowledge, skills, attitudes, and values. The Bologna Process, initiated in 1999 in Europe, has been another milestone in creating a unified space for higher education. It focuses on academic mobility, transparency, and recognition of qualifications across borders. These international frameworks share a common philosophy: education should prepare individuals not only for employment but also for active citizenship and global participation.

Theoretical Framework

This study is based on the concept of glocalization, a term combining "globalization" and "localization." According to Robertson (1995), glocalization refers to the simultaneous presence.

Methodology

This article employs a qualitative and analytical research approach. The data is drawn from academic literature, international policy documents (UNESCO, OECD, and World Bank reports), and national educational reforms in Uzbekistan.

The methodology includes:

- Document analysis of policy frameworks, government decrees, and strategic plans related to education reform;
- Comparative analysis between global standards (UNESCO SDG 4, OECD Learning Framework 2030, Bologna principles) and their local implementation in Uzbekistan;
- Thematic analysis of existing challenges and best practices observed in educational institutions.

While the study offers a detailed theoretical and contextual analysis, it acknowledges certain limitations. The absence of empirical field data limits the possibility of measuring direct impacts on students and teachers. Nonetheless, the study provides a strong conceptual base for future empirical research and for understanding the dynamics between global frameworks and local realities.

3. Discussion

Adapting global education standards to the national context of Uzbekistan is a complex process influenced by institutional capacity, pedagogy, culture, and technological readiness. While international frameworks such as UNESCO's SDG 4, the OECD Learning Framework, and the Bologna Process provide guidance for improving quality and competitiveness, their practical implementation requires alignment with local realities. Institutionally, many schools and universities still lack sufficient resources and trained specialists who understand international accreditation and quality assurance systems. Coordination between ministries remains limited, which slows down reform efforts. From a pedagogical perspective, teachers often struggle to shift from traditional knowledge-based instruction to competence-based and student-centered approaches. This challenge is particularly visible in rural areas, where access to professional development is limited. Cultural and linguistic factors also play an important role. As Uzbekistan promotes multilingualism—including Uzbek, Russian, and English—global standards must be integrated without undermining national identity. Teaching materials and curricula must therefore balance international competencies with local culture and values. Curriculum reforms in Uzbekistan follow global trends by emphasizing critical thinking, digital literacy, entrepreneurship, and environmental awareness. However, successful curriculum implementation depends on teacher preparedness and the availability of appropriate learning resources. Quality assurance is gradually improving, and participation in assessments such as PISA has provided useful insights into student performance and areas that require further work. Digital transformation supports the localization of global standards but remains uneven across regions. The "Digital Uzbekistan 2030" strategy has expanded access to e-learning tools and digital resources, yet rural schools still face technological limitations, creating disparities in learning opportunities.

4. Results

Uzbekistan has made notable progress in aligning its education system with global standards. Curriculum modernization has introduced competence-based learning across most schools, focusing on skills such as critical thinking, digital literacy, and creativity. Pilot schools implementing the New Generation Curriculum have reported higher student engagement and more interactive classroom practices. Teacher development has also improved through large-scale retraining programs and increased international cooperation. Thousands of teachers have participated in professional development activities related to inclusive education, digital skills, and modern pedagogical methods. Although progress is uneven across regions, teachers have become more familiar with global teaching standards. In quality assurance, Uzbekistan has strengthened its evaluation and accreditation mechanisms. The State Inspectorate for Quality Control has developed

a national framework aligned with international benchmarks. Participation in PISA has provided valuable data on student performance, highlighting both strengths and areas that require further development. Digital transformation is progressing through the "Digital Uzbekistan 2030" initiative, which has expanded access to e-learning platforms, digital textbooks, and electronic assessment tools. While digital infrastructure remains stronger in urban areas, ongoing investment aims to reduce disparities and ensure more equitable access.

International cooperation continues to grow, with many universities engaged in partnerships and joint degree programs with foreign institutions. The adoption of the Bologna Process has facilitated academic mobility and improved recognition of Uzbek qualifications abroad. Overall, Uzbekistan's reforms demonstrate clear movement toward global educational trends. However, continued efforts are needed to strengthen teacher capacity, improve digital infrastructure, and ensure equal implementation of reforms across all regions.

Conclusion

The study examined the process of localizing global education standards in Uzbekistan, focusing on curriculum reform, teacher development, digital transformation, quality assurance, and the preservation of national identity. The analysis demonstrated that Uzbekistan is moving confidently toward integrating international best practices into its education system while adapting them to local cultural, linguistic, and socio-economic conditions. However, the study also identified continuing challenges, particularly in the practical implementation of competence-based curricula, the need for more effective teacher training, uneven digital access, and the necessity of supportive rather than punitive quality assurance mechanisms. Ensuring equity between urban and rural schools remains a priority, as does the professional development of teachers who serve as the primary drivers of educational change. The conclusion emphasizes that successful localization of global standards requires more than simply importing international models. It demands careful adaptation to the national context, ongoing dialogue between policymakers and practitioners, and sustained investment in human and technological resources. Uzbekistan's experience demonstrates that the most effective approach is a hybrid model—one that embraces global trends while safeguarding cultural identity, promoting inclusivity, and nurturing local strengths.

Looking ahead, continued commitment to long-term strategic planning, stronger international cooperation, and comprehensive professional development will be essential to maintaining reform momentum. If these conditions are met, Uzbekistan is well-positioned to establish an education system that is globally competitive, locally relevant, and capable of preparing students for the demands of the 21st century.

References:

Books, Reports, and Policy Documents

Bologna Process. (1999). The Bologna Declaration of 19 June 1999: Joint declaration of the European Ministers of Education. European Higher Education Area.

Karimov, A. (2019). Reform priorities in the education sector of Uzbekistan. Tashkent State Pedagogical University Press.

OECD. (2020). PISA 2018 Results (Volume I–III): What students know and can do. Organisation for Economic Cooperation and Development.

https://www.oecd.org/pisa

Sayfullaeva, N. (2022). Innovations and challenges in the modernization of Uzbekistan's education system. University of World Economy and Diplomacy Press.

Tashpulatova, M. (2021). Integration of international education standards into national policy: The case of Uzbekistan. Ministry of Higher Education Publishing.

UNESCO. (2015). Education 2030 Framework for Action. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.

https://unesdoc.unesco.org

National Legislation and Strategic Programs

Ministry of Public Education of the Republic of Uzbekistan. (2019). National Curriculum for General Secondary Education. Tashkent.

President of the Republic of Uzbekistan. (2017). Decree on the Action Strategy for the Development of Uzbekistan for 2017–2021.

President of the Republic of Uzbekistan. (2020). Decree on improving the continuous professional development system for teachers.

State Inspectorate for Quality Control in Education. (2021). Regulations on accreditation and evaluation standards for general education institutions. Tashkent.

Academic Articles

Abdullaeva, D. (2020). Competency-based approaches in Uzbekistan's modern school system. Central Asian Journal of Education Studies, 4(2), 45–60.

Ergasheva, S. & Razzokov, U. (2021). Challenges of educational digitalization in developing countries: Evidence from Uzbekistan. International Journal of Technology in Education, 9(3), 112–128.

Mukhtarov, B. (2022). Localization versus globalization in education: Lessons from Central Asia. Comparative Education Review, 66(4), 520–538.

International Frameworks and Global Models

OECD. (2019). OECD Learning Compass 2030: A framework for student agency. OECD Future of Education and Skills.

https://www.oecd.org/education/2030-project

UNESCO. (2019). Global Framework for Professional Teaching Standards. UNESCO Publishing.

World Bank. (2020). Uzbekistan Education Modernization Project Report. World Bank Group.

Web and Electronic Sources

Ministry of Higher Education, Science and Innovation of Uzbekistan. (2021). International cooperation initiatives.

https://www.edu.uz

ZiyoNet. (2023). Digital education resources of Uzbekistan.

https://www.ziyonet.uz

PRACTICAL TIPS FOR TEACHING VOCABULARY TO YOUNG LEARNERS

Termiz State Pedagogical Institute
Faculty of language,4-th year student
Mamadiyeva Xushruybonu Alisherovna
mammadiyevaxushroybonu@gmail.com
Termiz State Pedagogical Institute, Faculty of Languages,
Department of Foreign Languages in the
Humanities, Instructor Eshquvvatova Gulasal

Annotation: This article explores effective and practical methods of teaching vocabulary to young learners. It focuses on how teachers can make vocabulary lessons more engaging, memorable, anad suitable for children's age and interests. The paper emphasizes the role of creativity, games, visual aids, and storytelling in helping children learn new words naturally and with enjoyment. It also highlights the importance of connecting vocabulary teaching with cultural elements to develop both linguistic and communicative competence.

Keywords: Vocabulary teaching; young learners; practical methods; English language teaching; classroom activities; creativity; cultural learning.

Vocabulary is one of the most important components of language learning, especially for young learners. A rich vocabulary allows children to express their thoughts clearly and develop communication skills from an early age. Teaching vocabulary to young learners requires special attention, because they learn best through play, imagination, and interaction. Traditional memorization methods are not always effective for children, as they quickly lose interest. Therefore, teachers should use more engaging approaches such as games, songs, visual aids, and

short stories. These activities make learning fun and help children remember and use new words naturally. In addition, connecting vocabulary with cultural elements and daily life situations makes learning more meaningful and long-lasting. This article focuses on practical and creative techniques that can be used to teach vocabulary effectively to young learners.

In many English classes, vocabulary teaching is still based on traditional methods such as memorization and translation. These methods make lessons boring and reduce students' motivation to learn new words. Young learners, in particular, often find it difficult to remember and use vocabulary that is taught without context or creativity. As a result, they quickly forget the new words and cannot apply them in real communication. Another problem is that teachers sometimes ignore cultural and interactive aspects of vocabulary teaching. Without using games, stories, and visual aids, lessons become monotonous and less effective. Therefore, there is a need to find more practical and engaging ways to teach vocabulary to young learners.

To make vocabulary learning more effective and interesting for young learners, teachers should use creative, interactive, and culturally rich methods. One of the most successful ways is to integrate national and cultural elements into vocabulary lessons. Understanding the etymology and cultural meaning of idioms helps learners remember new words better and use them naturally in speech. Cultural context makes vocabulary learning more emotional and memorable, especially when taught through real-life examples and games[65]. In addition, using phraseological units related to food and daily life introduces learners to the similarities and differences between English and Uzbek languages. Such comparisons can be turned into classroom activities like matching idioms, storytelling, or drawing tasks. These methods not only build vocabulary but also develop cultural awareness. Teachers should also use visual aids, songs, and simple role-plays to make learning fun[66]. When children actively participate in the learning process, they become more motivated and confident. Therefore, combining play-based and culture-based techniques can significantly improve vocabulary acquisition among young learners.

Conclusion. Teaching vocabulary to young learners requires creativity, patience, and a deep understanding of how children learn. Traditional methods alone are not enough to make learning effective. Using games, songs, visuals, and cultural elements helps children learn new words more easily and with pleasure. Integrating national and cultural aspects, such as idioms and phraseological units, makes vocabulary lessons more meaningful and memorable. When children see how language reflects real life and culture, they develop stronger interest and motivation. Therefore, teachers should combine practical and cultural methods to create a positive and effective learning environment for young learners.

References.

1. Alqahtani, M. (2015). The importance of vocabulary in language learning and how to be taught. International Journal of Teaching and Education, 3(3), 21–34.

2. Cameron, L. (2001). Teaching languages to young learners. Cambridge University Press.

3. Eshquvvatova, G. (2023). Contrastive analysis of phraseological units related to food names in English and Uzbek languages. Journal of Agriculture&Horticulture, 3(10), 89–94. https://internationalbulletins.com/i ntjour/index.php/jah/article/view/1134

4. Eshquvvatova, G. A. (2024). Etymology of some idioms in English and Uzbek languages. Luchshie Intellektual'nye Issledovaniya, 16(1), 40–45. https://web-journal.ru/journal/article/view/3375

5. Thornbury, S. (2002). How to teach vocabulary. Pearson Education.

[65] Eshquvvatova, G. A. (2024). Etymology of some idioms in English and Uzbek languages. Luchshie Intellektual'nye Issledovaniya, 16(1), 40–45.

[66] Eshquvvatova, G. (2023). Contrastive analysis of phraseological units related to food names in English and Uzbek languages. Journal of Agriculture&Horticulture, 3(10), 89–94.

USE OF MODERN EDUCATIONAL METHODS IN INCREASING THE VOCABULARY OF PRIMARY STUDENTS

Turayev Fakhriddin Tursunovich.
Shahrisabz State Pedagogical Institute,
Department of Primary Education Methodology.
Teacher
faxriddintorayev999@gmail.com

Annotation. This article discusses the issues of using modern educational methods in increasing the vocabulary of primary school students. Developing vocabulary is of great importance in forming students' speech culture, thinking and creative thinking. The study analyzes the effectiveness of expanding students' language skills through advanced methods such as a communicative approach, interactive games, ICT tools, cluster, "Brainstorming" and "Insert" methods. Also, the pedagogical possibilities of using multimedia tools in the lesson process, developing independent thinking and increasing motivation are substantiated. As a result, it is proven that the use of modern methods serves to improve the quality of primary education and form the communicative competence of students.

Keywords: vocabulary, primary education, modern methods, interactive games, communicative approach, ICT, creative thinking, speech development.

The primary education stage is an important period in the formation of a student's interest in learning, thinking and speech culture. Especially in Uzbek language lessons, by expanding vocabulary, students develop the ability to express their thoughts correctly, clearly and logically. Vocabulary is inextricably linked with human thinking, and the more words a child knows, the broader his worldview. Therefore, the development of students' vocabulary through modern educational methods is considered one of the most important areas of the educational process. Nowadays, in addition to traditional methods, great attention is paid to encouraging students to be active through interactive approaches, information and communication technologies, games and creative activities in the educational process. Methods for increasing vocabulary not only increase the effectiveness of language learning, but also teach students to think independently and express their ideas creatively.

The issue of increasing vocabulary has been studied by many linguists, methodologists and pedagogical scientists. In particular, the works of such scientists as A. Avloniy, G. Abdurahmonov, N. Mahmudov, A. Jo'rayev, Sh. Rahmatullayeva widely cover speech culture, language teaching methodology and scientific approaches to developing vocabulary in students. In their studies, the use of interactive methods in teacher activities, taking into account the individual capabilities of the student, and organizing the educational process in an interesting way are indicated as important factors.[1]

As a research methodology, observation, analysis, comparison, interview, experiment and test methods can be used. Through observation, the level of students' vocabulary is determined, and through experiment, the effectiveness of various methods is checked. On this basis, a system of modern methods is developed that can be used in primary school classes.

Language is a means of human thinking, communication, and self-expression. A word is the smallest, but most meaningful unit of language, and the intellectual potential of each person largely depends on vocabulary. For primary school students, expanding vocabulary is important not only for mastering grammatical knowledge, but also for forming life experience, a culture of communication, and independent thinking. In increasing students' vocabulary, the teacher's skill, the interactivity of the lesson process, the age-appropriateness of the educational material, and enrichment with game elements are of great importance.

In recent years, "interactive methods" have been widely used in the primary education system. These include methods such as "Brainstorming", "Cluster", "Venn Diagram", "Insert", "Sinquain", "Boomerang", "Debate". These methods stimulate students' independent thinking, activate the processes of communication, exchange of ideas, research and drawing conclusions. For

example, through the “Cluster” method, students learn words by dividing them into synonyms, antonyms or categories. Through “Brainstorming”, the ability to remember new words and phrases within a topic and use them in sentences is formed. The introduction of information and communication technologies into the educational process also serves as an effective tool for increasing vocabulary. With the help of multimedia presentations, electronic dictionaries, interactive games, and online exercises, students learn new words more easily. For example, games such as “find a word”, “make a sentence”, “identify antonym” on an interactive board encourage students to actively participate.[2]

Gaming is the most natural form of learning for primary school children. Therefore, teaching through games increases their speech activity. For example, game activities such as “Who says the most words?”, “Find and say”, “Make a story based on a picture” increase children’s vocabulary and encourage them to think. During the games, the student uses his or her experience, remembers new words and uses them in practice.

In modern education, special attention is paid to developing students’ creative potential. Creative exercises such as “Getting into a role”, “Composing a free story”, “Making a word from a word”, “Composing a text based on a picture” increase students’ skills in working with new words. Such tasks develop imagination, logical thinking and creative speech in children.[3]

ICT tools enliven the process of vocabulary development. Through interactive platforms, online dictionaries, e-books, and audio programs created for students, the ability to pronounce words correctly, understand their meaning, and apply them in practice expands. For example, online programs such as “Learning Apps”, “Wordwall”, and “Quizlet” allow students to memorize words in the form of interesting games.

The teacher should be a person who guides and motivates students in the process of increasing their vocabulary, as well as taking into account their individual capabilities. It is important to ensure the active participation of students in each lesson, enrich the lesson process with real-life examples, and create a positive psychological environment. The teacher should constantly update his methodology and put modern approaches into practice.

It is important to regularly evaluate students’ achievements in increasing vocabulary. In the assessment process, tests, dictionary dictations, oral surveys, interviews, creative writing can be used. The number of new words that the student has mastered over the past period, the ability to use them in speech, the correct pronunciation and spelling of words are analyzed.

Practical experience shows that in lessons using modern interactive methods, students’ vocabulary increases significantly. For example, as a result of the use of cluster and game methods, students begin to use 100-150 new words in their active speech within 1-2 months. Also, the use of multimedia tools in the lesson increases students’ interest in the lesson and directs them to independent research.[4]

In conclusion, increasing the vocabulary of primary school students is one of the priority tasks of the education system. The use of modern methods activates students’ thinking, directs them to speech, logical and creative development. Interactive methods, game activities, ICT tools, creative tasks are effective means of expanding students’ vocabulary. The teacher’s innovative approach, a system of assessing individual achievements and the creation of a positive environment make the process of language acquisition by students more effective.

References

1. Mahmudov N., Jo‘rayev A. “O‘zbek tili o‘qitish metodikasi”. — Toshkent: O‘qituvchi, 2020. — 256 b.

2. Rahmatullayeva Sh. “Nutq o‘stirish nazariyasi va metodikasi”. — Toshkent: Fan, 2024. — 187 b.

3. Abdurahmonov G‘. “Til va nutq madaniyati asoslari”. — Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti, 2021. — 228 b.

4. Xodjieva D. “Boshlang‘ich ta’limda interfaol metodlardan foydalanish”. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2023. — 196 b.

THE BORDER BALLADS: HISTORY AND CULTURE

Kasimova Tozagul
Chirchik State Pedagogical University
3RD year student of the Faculty of Turism,
Foreign Language and Literature
kasimova0928@gmail.com
Scientific adviser: Rozikova Zilola
EFL teacher, Chirchik State Pedagogical University
rozikova1625@gmail.com

Abstract: This article is devoted to the study of the historical and cultural significance of the Border Ballads - folk songs and poems that arose in the border regions of England and Scotland. The article provides an analysis of the historical context, cultural and literary aspects of the ballads, as well as specific famous ballads.

The analysis highlights the spread of ballads through oral tradition, the diversity of their themes, and their reflection of the culture of the region. At the same time, the article analyzes ballads not only as examples of literary art, but also as an important source for understanding the historical, social, and cultural life of the region.

Keywords: Border Ballads, historical context, cultural heritage, oral tradition, literary analysis.

Introduction: The Border Ballads are folk songs and poems that originated in the border regions between England and Scotland. They were spread mainly through oral performance from the 13th to 17th centuries and reflect the historical, social and cultural life of the area. The ballads describe not only historical events, but also human emotions such as the daily lives of the people of the border, heroism, love and loyalty. People living in the borderlands came into conflict with various clans and armed robbers – "Border Reivers" – and so the ballads feature themes of war, conflict and struggle. At the same time, their transmission through oral tradition reflects the richness and diversity of the region's culture.

Main part. Border Ballads originated mainly in the border regions between England and Scotland, a region that has witnessed many wars, conflicts, and social unrest throughout history. People living in the border regions were often influenced by armed robbers and clans called "Border Reivers", so the ballads often reflect themes of heroism, courage, and the struggle for survival.

These ballads also highlight human emotions such as loyalty and betrayal in the region. Many songs harmoniously depict themes of family conflicts, love, and loyalty. Through the ballads, one can also learn about the daily lives of people of that time, the differences between the rich and the poor, as well as the social structure of the region.

Child Ballads compiled by Francis James Child , demonstrate the antiquity of oral traditions in the region and their close connection to historical events. At the same time, the ballads also express the values of the people of the frontier, such as struggle, loyalty, and love, in a historical context.

Border Ballads not only cover historical events, but also reflect the cultural and literary heritage of the region. They were spread through oral performance, and therefore have a rhythm and repetitive structure, which leaves a deep emotional impression on the listener. The richness of the ballads' themes also increases their significance: human emotions such as heroism, love, loyalty, betrayal and justice occupy a central place.

Also, the simple and understandable language of the ballads makes them understandable to a wide audience, and the dramatic plot serves to convey the events in a lively and touching way. Each ballad reflects the life, values, and traditions of the inhabitants of the region, as well as demonstrates the social and cultural identity of the people on the border.

The ballads, which have been passed down through oral tradition, exist in a variety of forms, reflecting the richness and diversity of the culture of the region. Thus, the Border Ballads serve not

only as examples of literary art, but also as an important source for understanding the historical and cultural life of the region.

Section	Contents
Cultural heritage	Border Ballads reflect the cultural life of the region. They not only depict historical events, but also the values, customs, and daily lives of the region's inhabitants. Because they are transmitted through oral performance, ballads leave a deep emotional impression on the listener.
Literary style	The language of ballads is simple and understandable, suitable for a wide audience. The dramatic plot conveys events in a lively and touching way. Repetitive elements and rhythm are in harmony with their oral tradition.
Thematic richness	Ballads focus on human emotions such as heroism, love, loyalty, betrayal, and justice. Each ballad conveys events in a dramatic way, creating a powerful visual and emotional image in the listener.
Cultural identity	Ballads, which exist in various variants, demonstrate the diversity of the region's culture. Thus, they are an important source not only for literary art, but also for understanding the historical and cultural life of the region.

Among the Border Ballads are several famous songs that vividly reflect the history, culture, and human emotions of the region. For example, the ballad **"Sir Patrick Spence"** describes maritime adventures and heroism. The struggle between man and the forces of nature, as well as the themes of command and loyalty, play an important role in this ballad.

"The Twa Sisters" depicts love, rivalry, and the conflict between siblings. This ballad leaves a strong emotional impression on the listener through its dramatic plot and the relationships between the characters, and also helps to understand the social relations between the inhabitants of the area.

One of the most famous ballads, **"Barbara Allen,"** focuses on the themes of love and loyalty. The song conveys feelings of love, betrayal, and regret in a simple yet powerful way. The diversity of ballads reflects the cultural and literary richness of the region, and their existence in various versions attests to the strength of the oral tradition.

Thus, certain ballads are not only examples of literary art, but also an important source for understanding the history, social structure, and human values of a region.

Border Ballads not only reflect the historical events of the border regions of England and Scotland, but also illuminate the cultural heritage, social structure and human values of the region. Since they are transmitted through oral tradition, they have a vivid and emotional impact on the listener or reader.

The article presents the historical context, cultural and literary aspects of ballads, as well as an analysis of certain famous ballads. It is clear from this that ballads are not only examples of literary art, but also an important source for understanding the historical, cultural and social life of the region. The fact that they have been preserved in different versions and the diversity of their themes confirm the richness of the culture of the region and the strength of the oral tradition.

List of used literature

1) Child, FJ *The English and Scottish Popular Ballads.* Boston: Houghton Mifflin, 1882–1898.
2) Palmer, R. *The Border Ballads: A Cultural History.* London: Routledge, 2000.
3) Fraser, GM *The Border Reivers.* Edinburgh: Berlin, 1995.
4) Akhmedov, M. *Folklore and Ballads of the English and Scottish Borders.* Tashkent: Fan, 2012.
5) Yuldoshev, S. *Oral Literature and National Culture.* Tashkent: Sharq, 2015.

THE ROLE OF MUSIC IN FOLK BALLAD PERFORMANCE

Kasimova Tozagul
Chirchik State Pedagogical University
3RD year student of the Faculty of Turism,
Foreign Language and Literature
kasimova0928@gmail.com
Scientific adviser: Rozikova Zilola
EFL teacher, Chirchik State Pedagogical University
rozikova1625@gmail.com

Abstract: This article analyzes the role of music as a narrative tool in English folk ballads. Ballads are not only a means of conveying a story, but also play an important role in preserving cultural heritage and literary tradition. The article examines the emotional impact of music in the ballad, the way it brings the story to life through rhythm and melody, performance methods, and the connection with folk culture. It also shows the role of music in storytelling and literature using the example of classic English ballads.

Introduction: English folk ballads are a unique combination of poetry and music. They have been passed down through the centuries through oral tradition, and have served to express historical events, social values, and human emotions. Classic English ballads, such as *Beowul*, *Sir Patrick Spence,* and *Barbara Allen,* demonstrate the inextricable link between story and music. While the words in a ballad explain the story, the music provides the listener with an emotional experience, enhances the mood of the story, and makes it easier to remember. In this way, music and story complement each other, capturing the listener's attention and helping to preserve cultural heritage.

The main part. In English folk ballads, music is not just a means of embellishing the song, but also an important means of expressing the story. Melodic forms, rhythmic patterns, and modes control the listener's emotional response and make the story more vivid. For example, in *Barbara Allen's* ballad, the simple and mournful melody emphasizes tenderness and forgotten love. At the same time, the lilting rhythm in *Sir Patrick Spence's* ballad reflects the action at sea and the tragic journey of the hero.

Earlier periods, such as the Anglo-Saxon epic *Beowulf* , were often sung to the harp or lyre, and alliteration and formulaic expressions enhanced the flow of the story. This feature of music can create a sense of tension, sadness, or joy in the story, making the story more memorable for the listener. In this way, music not only provides aesthetic pleasure, but also deepens the meaning of the story and makes it more tangible for the listener.

In English folk ballads, the story is brought to life not only through words, but also through special performance techniques. These techniques capture the listener's attention, intensify emotions, and ensure that the story is remembered.

First, **repetition and refrains** are widely used. In a ballad, the repeated repetition of certain lines or stanzas not only makes it easier to remember, but also emphasizes the main theme of the story. For example, in the ballad of *Barbara Allen,* repeated lines reinforce the theme of love and regret.

Second, **a modal melody** is used. The use of Dorian, Mixolydian, or Aeolian modes gives the ballad a traditional folk melody and reflects the unique style of each region.

Third, **ornamentation**, i.e. melodic embellishments and rhythmic variations, adds emotional depth to the story. Through trills, grace notes, or rhythmic turns, performers further enliven the mood of the event.

Fourth, **instrumental accompaniment** is also important. The harp, lyre, viol, or simple percussion support the flow of the story and reflect the rhythm of the events in the ballad. For example, in *Sir Patrick Spence's* ballad, the rhythmic movement is reminiscent of the waves at sea and brings the hero's journey to life.

Thus, these performance methods make ballads memorable for listeners, engage them emotionally, and help preserve the tradition of folk oral performance.

Table 1. Performance Techniques in English Ballads

Technique	Description	Example/Impact
Refrains & Repetitions	Repeated lines or stanzas reinforce memory and emotional impact	*Barbara Allen* : recurring lines emphasize the theme of regret
Modal Melodies	Use of Dorian, Mixolydian, or Aeolian modes	Creates a "folk" sound distinctive to English tradition
Ornamentation	Grace notes, melodic turns, or rhythmic variation	Adds emotional nuance to the storytelling
Instrumental Accompaniment	Harps, lutes, or fiddles	Supports pacing, reflects movement (eg, waves in *Sir Patrick Spence*)

In English folk ballads, music serves not only an aesthetic function, but also has cultural and literary significance. Ballads reflect historical events, social norms, and regional identities. For example, works such as *The Ballad of Chevy Chase* or *Lord Randall* sing of local conflicts, moral lessons, and human emotions.

Through music and performance, stories have often been passed down from generation to generation, often in a paperless, oral form. This preserves the collective memory of a society and connects people from different eras and regions to their cultural roots.

Furthermore, the musical elements of English ballads influenced later English poetry. For example, rhythm, melody, and repetitive structure helped to develop rhyme and meter in later poetic works. Thus, the role of music in literature makes ballads valuable not only to the listener, but also to the literary lover. Music thus not only brings the story to life, but also serves as a key tool in preserving English folk literature and cultural heritage.

In English folk ballads, it plays an important role as a narrative, enlivening the story and enhancing the listener’s emotions. Performance techniques and melodic elements make ballads memorable and serve to preserve cultural heritage. Thus, the role of music is not only a national literary, but also a cultural and social school.

List of used literature

1. Child, FJ *The English and Scottish Popular Ballads* . Houghton Mifflin, 1882–1898.
2. Bronson, BH *The Traditional Ballad in England and North America* . University of California Press, 1976.
3. Lomax, A. *Folk Song Style and Culture* . American Folklife Center, 1968
4. Akhmedov, M. *English Folk Literature and Folk Songs* . Tashkent, 2008.
5. Normatov, S. *Analysis and translation of English ballads into Uzbek* . Tashkent, 2015.

TASK-BASED LANGUAGE TEACHING AS A TOOL FOR DEVELOPING FLUENCY AND INTERACTION

Author: **Rustamova Ra’no, 3rd-year student,**
Chirchiq State Pedagogical University
Advisor: Turopova Firuza Murodqobilqizi
Turopovafiruza91@gmail.com

Annotation: The teaching approach known as Task Based Language Teaching (TBLT) in ESL/EFL classes is examined in this article. Instead of only teaching language forms, TBLT encourages students to utilize the target language to complete meaningful tasks by putting authentic, goal-oriented tasks at the forefront of their education. It examines theoretical underpinnings, useful implementation techniques, empirical proof regarding how effective they are in fostering interaction and fluency, and important contextual elements affecting success. The article demonstrates the

promise and limitations of TBLT in real-world educational situations through investigating how activities encourage peer engagement, meaning negotiation, and higher efficiency.

Keywords: Task-Based Language Teaching; TBLT; fluency; interaction; communicative competence; authentic tasks; peer negotiation; meaningful output; ESL/EFL; learner-centred; task design; task implementation..

Аннотация: В данной статье рассматривается подход к обучению под названием обучение языку на основе заданий (Task Based Language Teaching — TBLT) в классах ESL/EFL. Вместо того чтобы сосредотачиваться исключительно на преподавании языковых форм, TBLT побуждает студентов использовать целевой язык для выполнения значимых заданий, ставя в центр обучения аутентичные, ориентированные на цель задачи. В статье рассматриваются теоретические основы, практические методы внедрения, эмпирические данные об эффективности TBLT в развитии взаимодействия и беглости речи, а также важные контекстуальные факторы, влияющие на успех. Исследование показывает возможности и ограничения TBLT в реальных образовательных условиях, анализируя, как задания способствуют взаимодействию между учащимися, переговорам о значении и повышению эффективности обучения.

Ключевые слова: Обучение языку на основе задач; TBLT; беглость речи; взаимодействие; коммуникативная компетенция; аутентичные задачи; переговоры значения; значимый продукт; ESL/EFL; обучение, ориентированное на учащегося; проектирование задач; реализация задач.

Annotatsiya: Ushbu maqolada ESL/EFL darslarida qo‘llaniladigan Vazifaga asoslangan til o‘qitish (Task Based Language Teaching — TBLT) yondashuvi o‘rganiladi. TBLT nafaqat til shakllarini o‘rgatishga, balki talabalarni maqsadga yo‘naltirilgan, mazmunli topshiriqlarni bajarish jarayonida maqsadli tildan faol foydalanishga undaydi. Maqolada TBLTning nazariy asoslari, amaliy qo‘llash usullari, o‘zaro muloqot va ravonlikni rivojlantirishdagi samaradorligi bo‘yicha empirik dalillar hamda muvaffaqiyatga ta’sir etuvchi muhim kontekstual omillar tahlil qilinadi. Tadqiqot topshiriqlarning o‘quvchilar o‘rtasidagi hamkorlikni, ma’no kelishuvini va samaradorlikni oshirishdagi rolini o‘rganish orqali TBLTning real ta’lim sharoitlaridagi imkoniyatlari va cheklovlarini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Vazifa asosida til o‘qitish; TBLT; ravonlik; muloqot; kommunikativ kompetensiya; haqiqiy vazifalar; ma’noni muzokara qilish; ma’noli mahsulot; ESL/EFL; o‘quvchi markazida ta’lim; vazifa dizayni; vazifani amalga oshirish.

Inroduction

In the contemporary age of language learning, many ESL programs aim to help participants utilize English—to speak it, engage with others, and exchange information effectively—rather than only teach them grammar rules and vocabulary. Because it centers educational institutions around actual communication tasks, the method known as Task Based Language Teaching (TBLT) has gained popularity. TBLT asks students to perform assignments which reflect real-life language use, such as problem-solving, information-exchange, and project work, rather than merely teaching language forms or doing drills. By doing this, TBLT seeks to enhance communication (peer-to-peer, group debate, collaborative output) and fluency (ease and flow of speech). Thus, TBLT acts as a link between language acquisition in the classroom and actual-world language use.

Theoretical underpinnings. Theories of second language acquisition that emphasise meaningful input and output have a significant influence on TBLT, which has its roots in the more comprehensive communicative approach to the teaching of languages. The underlying theory suggests that learners are more likely to produce language, recognize gaps in their understanding, and enhance their fluency and interactional competence when they get involved with tasks necessitating meaningful communication. According to this perspective, completing a task provides the context for learning rather than only a byproduct of learning a language. Tasks give students the opportunity to utilize language to complete tasks, which boosts their motivation and interaction potential customers. TBLT, for instance, "greatly enhances the amount of language input and output through the interaction process between students" corresponding to a recent assessment.

Demonstration of efficacy with respect to of communication and readability

Beneficial results for TBLT in developing proficiency in speech, interaction, and communicative competence have been demonstrated by experimental studies conducted in a range of contexts. For instance, compared to a group receiving standard grammar-based instruction, ESL students taught via TBLT demonstrated noticeably larger advances in fluency, vocabulary diversity, and hesitation reduction, as determined by a quasi-experimental study. Another study on EFL students in Colombia discovered that completing a series of fluency-based exercises increased learners' motivation to speak, decreased the frequency of pauses, and improved speech pace.

A TBLT deployment in Uzbekistan (and similar circumstances) resulted in a 26% median improvement in speaking ability in the experimental group, as well as heightened student confidence in speaking and a preference for interactive learning tactics. These results highlight the fact that TBLT substantially promotes interaction and fluency rather than just accuracy or grammar drills: learners communicate with one another, negotiate meaning, respond to peers, and ultimately produce more and better-flowing language.

Analysis: collaboration, implementation, and readability

TBLT's effectiveness to improve students' fluency and foster engagement in ESL/EFL classes is continuously supported by a large body of research. In one instance, a medium to moderate effect size (d = 0.78) for TBLT interventions on oral production was observed in a systematic review that included more than 60 empirical investigations. This review specifically highlighted gains in fluency along with correctness and complexity. When compared to a control group that received standard grammar-based instruction, intermediate learners who underwent TBLT showed higher improvements in speech pace, vocabulary diversity, and fewer hesitations. These results show that learners tend to produce language more freely and interactively when they work on communicative, task-oriented projects rather than just form-focused ones. This promotes greater interpersonal time, peer bargaining, and meaningful outputs.

Nonetheless, contextual and pedagogical elements have played a significant part in TBLT's success, making it neither totally self-evident nor automatic. According to studies, opportunities for learners to negotiate meaning and tasks that encourage interaction (such as problem-solving in pairs or groups) are essential to success. For instance, one action study involving adult EFL learners discovered that more interactive chances through task-based activities were accompanied by lower anxiety and higher levels of trust. Another study with Saudi secondary students showed that exercises that combined communicative engagement with consciousness-raising of language forms enhanced both accuracy and fluency; the authors contended that peer conversation and interaction were substantial variables in the improvement.

Fortunately there are a number of restrictions and disclaimers in the literature. The quality of task design and execution is an important factor; if activities are too complicated, too open without scaffolding, or lack significant interaction, the supposed advantages might not materialize. For example, some students may choose "getting the task done" over meaningful interaction or meaning negotiating, which hinders the development of fluency. The participatory potential of tasks can also be compromised by high class sizes, scarce resources, and predominant teacher-centered approaches. Additionally, some study emphasizes the dangers of placing too much focus on fluency at the price of form or correctness; while many studies indicate gains in both fields, careful balance is necessary.

Practically speaking, the discussion suggests that in order to maximize the use of TBLT for fluency and interaction, educators should make sure that tasks are truly communicative (requiring peer interaction, information exchange, and problem solving), that learners are appropriately scaffolded (especially lower-level/less-confident learners), and that there are enough opportunities for talk, feedback, and reflection. Additionally, integrating interactive outcomes—rather than just grammar tests—into assessment, curriculum, and classroom activities helps students understand the importance of engagement and fluency.

Conclusion. In ESL courses, Task Based Language Teaching (TBLT) provides an effective way to foster interaction and fluency. TBLT improves students' active language use in cooperative,

communicative ways by focusing instructions on meaningful, contextually grounded tasks. According to research, when TBLT is used effectively, it may substantially improve speaking fluency, boost interaction, boost learner confidence, and get students ready for real-world language use outside of the classroom. Nevertheless, careful task design, encouraging peer participation, implementing suitable scaffolding, striking a balance between accuracy and fluency, along with making sure curriculum and assessments complement communicative goals are all necessary for success. TBLT is an appealing strategy for ESL teachers looking to transition from grammar-driven instruction to dynamic, interactive learning environments—as long as it is strategically implemented and tailored to the local context.

References

1. Baitul Jannah, K. I., Syahara Razaq, S. U., & Hafizudin. (2025). Revitalizing Speaking Fluency through Task-Based Language Teaching: Addressing Post-Pandemic Communicative Gaps in EFL Classrooms. Bulletin of Scientific Research in English Education, 2(1).

2. Kholbutayeva, S. B. (2025). The Effectiveness of Task-Based Language Teaching in Enhancing Speaking Fluency among ESL Learners. American Journal of Social Science.

3. Poyonova, D., Abdishukurova, S., & Shomurodova, M. (2025). The Efficacy of Task-Based Language Teaching in Developing Fluency and Communicative Competence. International Journal of Scientific Trends, 4(1).

4. Zúñiga, E. C., Mayorga, E., & Ruiz, N. (2023). Potential Implications of Task-Based Language Teaching on Developing EFL Learners' Oral Fluency. International Journal of Learning, Teaching and Educational Research, 22(11), 130-149.

5. "Benefits of Task-Based Language Teaching for Students." ITTT.

COLLOBORATIVE LEARNING AND PEER INTERACTION IN TARGET LANGUAGE ACQUISITION

Author: **Rustamova Ra'no, 3rd-year student,**
Chirchiq State Pedagogical University
Advisor: Turopova Firuza Murodqobilqizi
Turopovafiruza91@gmail.com

Annotation: The present piece investigates how peer contact and cooperative learning are effective approaches for learning a target language. It appears at the philosophical foundations of social constructivist and interactionist approaches (e.g., sociocultural theory, interaction hypothesis), reviews empirical research on how learners communicate in pairs or small groups to engage in meaningful discussions, co-construction of knowledge, negotiation of meaning, and peer scaffolding, and discusses how these processes support the development of target language, especially speaking, fluency, interactional competence, and learner engagement. Furthermore, it highlights useful implications for creating educational activities that promote constructive peer-mediated interaction, beneficial collaboration, and peer feedback.

Keywords: Collaborative learning; peer interaction; language acquisition; sociocultural theory; interaction hypothesis; scaffolding; speaking fluency; learner engagement.

Аннотация: Настоящая работа исследует, как взаимодействие между сверстниками и совместное обучение являются эффективными подходами к изучению целевого языка. В ней рассматриваются философские основы социоконструктивистских и интеракционистских подходов (например, социокультурная теория, гипотеза взаимодействия), проводится обзор эмпирических исследований того, как учащиеся общаются в парах или малых группах, чтобы участвовать в содержательных обсуждениях, совместном конструировании знаний, согласовании значений и взаимном обучении. Также обсуждается, как эти процессы способствуют развитию целевого языка, особенно устной речи, беглости, интерактивной компетенции и вовлечённости учащихся. Кроме того, работа подчеркивает полезные рекомендации по созданию учебных заданий, способствующих конструктивному

взаимодействию между сверстниками, эффективному сотрудничеству и взаимной обратной связи.

Ключевые слова: Совместное обучение; взаимодействие сверстников; овладение языком; социокультурная теория; гипотеза взаимодействия; взаимная поддержка; беглость речи; вовлечённость учащихся.

Annotatsiya: Mazkur maqolada tengdoshlar bilan muloqot va hamkorlikda o‘qitish xorijiy (maqsadli) tilni o‘rganishda samarali yondashuvlar sifatida o‘rganiladi. Unda ijtimoiy konstruktivizm va interaksionizm yondashuvlarining falsafiy asoslari (masalan, sotsiomadaniy nazariya, interaksiya gipotezasi) ko‘rib chiqiladi, shuningdek, o‘quvchilar juftlik yoki kichik guruhlarda mazmunli munozaralarga kirishib, bilimni birgalikda shakllantirish, ma’noni kelishib olish va o‘zaro yordam ko‘rsatish orqali qanday muloqot qilishi haqidagi empirik tadqiqotlar tahlil qilinadi. Shu jarayonlar tilni, ayniqsa og‘zaki nutq, ravonlik, interaktiv kompetensiya va o‘quvchining faolligini rivojlantirishga qanday hissa qo‘shishi muhokama qilinadi. Bundan tashqari, maqolada tengdoshlar o‘rtasidagi konstruktiv muloqot, samarali hamkorlik va o‘zaro fikr-mulohazani rag‘batlantiruvchi ta’limiy faoliyatlarni yaratish bo‘yicha foydali tavsiyalar keltiriladi.

Kalit so‘zlar: Hamkorlikda o‘qitish; tengdoshlar muloqoti; til o‘zlashtirish; sotsiomadaniy nazariya; interaksiya gipotezasi; yordam (scaffolding); og‘zaki ravonlik; o‘quvchi faolligi.

Inroduction. Working together and interaction between classmates are frequently regarded in contemporary language classrooms as not only beneficial choices but also essential to learning anew languages. When students work together to communicate, negotiate meaning, and supply feedback to one another, they are actively using the language as opposed to merely absorbing it. According to research, peer contact offers chances to observe language, practice it, make improvements, and improve it in a mutually supportive, less stressful environment. For example, a recent study discovered that tasks requiring peer conversation frequently resulted in language-related episodes and requests for clarification, both of which support the development of languages.Alongside linguistic improvements, collaborative assignments foster a culture of shared responsibility in the classroom, increase student motivation, and help scaffold knowledge (particularly among peers with distinct degrees of competence). This article discusses how peer interaction and collaborative learning work in second language contexts. It does this by reviewing theoretical underpinnings (such as the sociocultural approach and the interaction hypothesis), examining empirical evidence of efficacy, considering practical implications for classroom design, and pointing out the most significant considerations for successfully implementing these practices.

Methodology for investigation and evaluation

For the purpose to investigate how interactions between peers and collaborative learning improve target language acquisition, this study employs a mixed method approach that combines quantitative and qualitative data. ESL/EFL learners from secondary and postsecondary settings were first given a survey questionnaire to complete in order to collect details regarding the frequency of peer engagement, the kinds of collaborative tasks utilized, the learners’ feelings of interaction, and their self-reported improvements in speaking confidence and fluency. Furthermore, in order to document actual experiences of peer interaction during cooperative activities (pair work, small group discussions, peer feedback sessions), classroom observations of certain language classes were carried out. The type of tasks (structured vs. open, interaction necessary) and the facilitation style of the teachers were also observed. Finally, focus group interviews with students and instructors complemented the survey and observational data, allowing for a better understanding of perceived obstacles, how peer interaction is experienced, and what elements facilitate or impede productive teamwork. Observation and interview data were categorized and subjected to thematic analysis in order to find characteristics like peer support types, meaning negotiation, scaffolding behaviors, and connections to speaking and interaction results. In order to investigate relationships between learner self-reported fluency, speaking confidence, and readiness to communicate and interactive interactions with others (frequency, variety), quantitative data from surveys were statistically analyzed. By connecting the things learners describe, what is seen in

classrooms, and how participants reflect on practices, the combined methodology promotes triangulation of findings, which strengthens current understanding of the function of cooperative interaction between classmates in language acquisition.

Collaboration and instruction in the acquisition of target languages: a discussion

The investigation emphasizes how important peer contact and group learning are to learning a target language. Research indicates that students are more cognitively and socially engaged in their educational experience when they work in smaller groups or pairs and engage in conversation, meaning negotiation, and mutual scaffolding. Peer discussion serves as crucial for linguistic form and engagement, as demonstrated by research showing that collaborative pairings produced greater quality written output than non-collaborative peerings.

Certain task types (convergent tasks) produced greater verbal output and collaborative behaviors than others as well, according to another study that examined task-based peer relationships. These results support the idea that peer interaction tasks should be structured carefully. Cooperative work among peers is not always productive yet. Learners can need direction, instruction, and activities that are specifically tailored to encourage engagement. For instance, it was noted that some student couples were unable to participate in meaningful bargaining in the absence of teacher modelling or scaffolding. Additionally, the context (task type, group composition, classroom dynamics) affects the amount and quality of interaction. To maximize the advantages of peer interaction in language acquisition, teachers must pay attention to pairing, task design, scaffolding, and classroom norms. In conclusion, while peer interaction and collaborative learning present many potential for the acquisition of the target language—particularly in terms of enhancing fluency, interactional competence, and learner autonomy—they must be carefully cultivated through thoughtfully planned activities and encouraging educator managerial behavior.

Conclusion. Peer communication and collaborative learning stand out as fundamental components in the process of learning a target language, far more than just supplementary classroom components. Students are not just practicing language but also living it when they participate in structured peer tasks, such as working in pairs or small groups, exchanging ideas, and negotiating meaning. They speak, listen, reply, and adjust in real time. further fluency, deeper engagement, and more confidence in language use are the results of this type of interactive interaction. Peer engagement, for instance, has been found to be positively correlated with enhanced motivation, lessened fear, and better speaking skills.

Furthermore, peer interaction fosters more than only language development. Participants get the confidence to take charge of their language learning process as they support one another and jointly build comprehension skills. This interpersonal component of learning is vital, according to sociocultural theoretical frameworks, particularly those associated with Lev Vygotsky, since peer contact is used as a mediating tool for linguistic and cognitive development. However, maximizing the positive benefits of constructive peer engagement is not an accident. Task design, the pairing/grouping logic, the classroom setting, and the teacher's role in facilitating and supervising are all very important. Effective interaction and meaning negotiation must be required for tasks. Students require guidance on effective collaboration and additional scaffolding. Peer interaction may not reach its full potential in environments where traditional education predominates, class sizes are enormous, or resources are scarce. For instance, some research indicates that collaboration among classmates may become shallow rather than deeply engaging in the absence of authoritative modeling or scaffolding.

Recognizing this, educators and program designers ought to take a purposeful approach: incorporate interactions between classmates into instructional design, keep an eye on and encourage peer dynamics, enable time for introspection and feedback, and match assessment to interaction-based objectives. When collaborative learning is implemented well, it turns the classroom into a community of practice where students are both contributors and participants, discussion time is abundant, and language develops via joint effort. Peer interaction becomes a metaphor for language acquisition through cooperation, negotiation, discourse, and shared meaning-making, rather than merely a system. In summary, peer engagement and collaborative learning are crucial for the

acquisition of the target language. This is true not just for what learners say, but also for how they say it, why they say it, and how they develop into confident, fluent communicators. Therefore, creating peer-based contact is an investment in the core of language acquisition.

References

1.Aksoy-Pekacar, K. (2023). The Distribution of Interactional Space and Collaboration in EFL Task-Based Peer Interactions. Educational Policy Analysis and Strategic Research, 18(1), 8-30.

2.Jaya, A., Hartono, R., Wahyuni, S., & Yulianto, H. J. (2023). The Power of Collaborative Learning: How Peer Interaction Improves Student Learning Outcomes? Journal of Education and Applied Teaching (JEAT).

3.Philp, J., Adams, R., & Iwashita, N. (2014). Peer Interaction and Second Language Learning. Routledge.

4.Basturkmen, H., & Philp, J. (2025). The Role of Collaborative Tasks and Peer Interaction in the Development of Second Language Awareness. In Supporting Second Language Learning. Routledge.

5.Harun, H. binti, & Kabilan, M. K. b. (2024). E-Collaborative Learning Synergy: Exploring Peer Interaction and English Proficiency in Virtual Collaborative Classrooms. Jurnal Pendidikan Bitara *UPSI*.

6.Un-credited authors. (2024). Peer-work Activities in Language Learning: Engagement, Self-Esteem, and Language Growth. Asian-Pacific Journal of Second and Foreign Language Education.

BO‘LAJAK JISMONIY TARBIYA O‘QITUVCHILARNING KASBIY TAYYORGARLIGI, KOMPETENSIYASI VA MAHORATINI OSHIRISH

Jamonov Zafarjon Rabbimovich
Navoiy davlat universiteti
Sport faoliyati turlari kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo‘lajak jismoniy tarbiya fani o‘qituvchilarining ijtimoiy adaptatsiya jarayoni va uning psixologik-pedagogik xususiyatlari ilmiy tahlil qilingan. Tadqiqotda jismoniy tarbiya yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalar yangi kasbiy muhitga kirib borish jarayonida duch keladigan psixologik qiyinchiliklar, muloqotdagi muammolar, o‘zini anglashdagi noaniqliklar va moslashuvning emotsional kechinmalari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, ijtimoiy adaptatsiyaning mazmuni, unga ta’sir etuvchi omillar hamda bo‘lajak mutaxassisning kasbiy shakllanishidagi o‘rni yoritilgan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy adaptatsiya, bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchisi, psixologik moslashuv, kasbiy shakllanish, pedagogik jarayon, emotsional holatlar.

ПОВЫШЕНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ И КОМПЕТЕНТНОСТИ И МАСТЕРСТВА БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ

Аннотация: В данной статье проведен научный анализ процесса социальной адаптации будущих учителей физкультуры и его психолого-педагогических особенностей. В исследовании рассматриваются психологические трудности, проблемы в общении, неуверенность в самореализации и эмоциональные переживания адаптации, с которыми сталкиваются студенты, обучающиеся по направлению физического воспитания, в процессе входа в новую профессиональную среду. Также освещается содержание социальной адаптации, факторы, влияющие на нее, и ее роль в профессиональном становлении будущего специалиста.

Ключевые слова: социальная адаптация, будущий учитель физической культуры, психологическая адаптация, профессиональное становление, педагогический процесс, эмоциональные состояния.

IMPROVING THE PROFESSIONAL TRAINING, COMPETENCE AND SKILLS OF FUTURE PHYSICAL EDUCATION TEACHERS

Annotation: this article provides a scientific analysis of the process of social adaptation of teachers of the future discipline of physical education and its psychological and pedagogical features. The study examines the psychological difficulties faced by students studying in the direction of physical education in the process of entering a new professional environment, problems in communication, uncertainties in self-realization and emotional experiences of adaptation. Also, the content of social adaptation, the factors affecting it and the role of the future specialist in professional formation are covered.

Keywords: social adaptation, future physical education teacher, psychological adaptation, professional formation, pedagogical process, emotional states.

Hozirgi davrda ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan tub islohotlar jarayoni bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish, ularni psixologik va pedagogik jihatdan har tomonlama tayyorlashni talab etmoqda.

Xususan, jismoniy tarbiya yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalarning kelgusidagi kasbiy faoliyati nafaqat jismoniy tayyorgarlik, balki ijtimoiy-psixologik moslashuv darajasiga ham bevosita bog‘liqdir. Zero, ta’lim muassasasidan ish faoliyatiga o‘tish jarayoni, yangi jamoaga kirib borish, pedagogik jarayonning real talablari va kommunikativ munosabatlarning xilma-xilligi bo‘lajak o‘qituvchilar uchun murakkab psixologik bosqich sanaladi.

Mazkur jarayonda talabalar ko‘pincha turli ruhiy-emotsional holatlarga duch keladilar: o‘ziga ishonchsizlik, tashvish, muloqotdagi qiyinchiliklar, o‘z kasbiy rolini to‘g‘ri anglashdagi noaniqliklar va moslashuvning sust kechishi shular jumlasidandir. Bunday omillar jismoniy tarbiya o‘qituvchisi faoliyatining samaradorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shuning uchun bo‘lajak mutaxassislarning ijtimoiy adaptatsiya jarayonini chuqur o‘rganish, uning psixologik mexanizmlarini tahlil qilish hamda mazkur jarayonni yengillashtiruvchi pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqish dolzarb ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi.

Jismoniy tarbiya fani o‘qituvchilarining ijtimoiy adaptatsasi masalasi zamonaviy pedagogika, psixologiya va sotsiologiya fanlarining kesishgan nuqtasida joylashgan bo‘lib, bo‘lajak mutaxassisning kasbiy shakllanishida yetakchi omillardan biri sifatida ahamiyat kasb etadi.

Yoshlar faol aholining mehnatga layoqatli, tez moslasha oladigan va jismoniy kuchi yuqori qatlamini tashkil etadi. Shu bilan birga, ularning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari sabab ayrim vaziyatlarda tashqi ta’sirlarga beriluvchan bo‘lishi mumkin. Ayniqsa, amaliy tajribaning yetishmasligi tufayli mehnat bozoriga ilk bor kirib kelganlarida turli murakkab holatlar yuzaga chiqadi. Masalan, vahimaga tushish, uyalish, qo‘rquv, ortiqcha hayajon, o‘ziga ishonchsizlik, imkoniyatlarini to‘liq baholay olmaslik, muloqot madaniyati va o‘zini tutish ko‘nikmalarining sustligi, hozirjavoblikning pastligi, kiyinish madaniyatiga oid noaniqliklar kabi to‘siqlar uchraydi. Bunday psixologik holatlar esa yoshlarning ijtimoiy va ruhiy rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Yangi ijtimoiy talablarga moslashish jarayoni ko‘plab ruhiy-emotsional qiyinchiliklarni ham yuzaga chiqarishi mumkin. Masalan, o‘ziga ishonchsizlik, tashvish, o‘z rolini anglashdagi noaniqlik, muloqotdagi sustkashlik yoki o‘zini erkin tuta olmaslik shular jumlasidandir. Bunday jarayonlar bo‘lajak mutaxassisning kasbiy faoliyatini shakllantirishga ham muayyan ta’sir ko‘rsatadi.

Shu nuqtai nazardan qaraganda, bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchisi ijtimoiy moslashuvni asosan o‘zining shaxsiy tajribasi, ta’lim-tarbiya jarayonida duch keladigan turli vaziyatlar va pedagogik faoliyatning real talablarini o‘zlashtirish orqali egallaydi. Ijtimoiy adaptatsiya ko‘nikmasini shakllantirish esa, o‘z navbatida, turli sharoitlarda tezda yo‘l topish, yangi vaziyatlarga moslashish, o‘zini boshqara olish, muloqotda faol bo‘lish va kasbiy rolni to‘g‘ri bajarish kabi qobiliyatlarni rivojlantirishni taqozo etadi.

Bo‘lajak jismoniy tarbiya fani o‘qituvchilarining kasbiy shakllanishida ijtimoiy adaptatsiya jarayoni alohida o‘rin tutadi. Mazkur jarayon nafaqat ularning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish, balki yangi ijtimoiy muhitga moslashish darajasini belgilovchi muhim omil

hisoblanadi. Shuni ta’kidlash lozimki, kasbiy faoliyatni boshlash arafasida yuzaga keladigan ijtimoiy-psixologik omillar koʻplab qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi va bu holat koʻpincha boʻlajak mutaxassislar uchun sezilarli darajada jiddiy sinov boʻladi.

Yangi kasbiy muhitga kirib borayotgan boʻlajak jismoniy tarbiya oʻqituvchilarida muloqot me’yorlari, kasbiy talablar, pedagogik etikaga oid qoidalar, jamoaviy munosabatlar tizimi kabi elementlar boʻyicha yetarli tajriba va bilimlarning shakllanmaganligi ularning moslashuv jarayonini murakkablashtiradi. Shuning uchun mazkur yoʻnalishdagi talabalarning ijtimoiy adaptatsiyasi uchun yangi ijtimoiy sharoitning tarkibiy tuzilishi, undagi rollar taqsimoti, muloqot aloqalari va me’yorlar haqidagi tizimli ma’lumotlarga ega boʻlishi zarur.

Ijtimoiy adaptatsiya jarayoni psixologik jihatdan murakkab va koʻp bosqichli boʻlib, u oʻzida ruhiy-emotsional kechinmalarni ham aks ettiradi. Jumladan, oʻziga boʻlgan ishonchsizlik, tashvish, oʻz kasbiy rolini anglashdagi noaniqlik, kommunikativ qiyinchiliklar, yangi vaziyatlarda oʻzini boshqara olmaslik holatlari mazkur jarayonning tipik koʻrinishlari sifatida namoyon boʻladi. Bunday kechinmalar boʻlajak oʻqituvchining kasbiy ijtimoiylashuvi va pedagogik faoliyatga kirishish jarayoniga ham bevosita ta’sir koʻrsatadi.

Boʻlajak jismoniy tarbiya oʻqituvchilari ijtimoiy moslashuv koʻnikmalarini, asosan, oʻzlarining shaxsiy tajribasi hamda ta’lim-tarbiya jarayonida uchraydigan pedagogik vaziyatlar asosida shakllantiradi. Mazkur koʻnikmalarni rivojlantirish oʻz navbatida, turli ijtimoiy sharoitlarda toʻgʻri yoʻl topish, yangi vaziyatlarga tez moslashish, samarali muloqotga kirishish, oʻzini nazorat qila olish va kasbiy rolga mos ravishda faoliyat yurita olish qobiliyatlarini talab etadi.

Shu bois, boʻlajak jismoniy tarbiya oʻqituvchilarining ijtimoiy adaptatsiya jarayonini ilmiy asosda oʻrganish, ularda zarur psixologik tayyorgarlikni shakllantirish va bu jarayonni boshqarishga qaratilgan metodik yondashuvlarni ishlab chiqish dolzarb ilmiy-amaliy vazifa sanaladi.

Yuqoridagi tahlillar shuni koʻrsatadiki, boʻlajak jismoniy tarbiya fani oʻqituvchilarining ijtimoiy adaptatsiya jarayoni murakkab, koʻp omilli va psixologik jihatdan sezgir bosqich hisoblanadi. Ushbu jarayon nafaqat talabalarning shaxsiy xususiyatlari, balki ta’lim muassasasidagi pedagogik muhit, muloqot tizimi, kasbiy talablarning mazmuni va ijtimoiy me’yorlar bilan ham chambarchas bogʻliqdir. Yangi kasbiy muhitga kirishish chogʻida kuzatiladigan ruhiy-emotsional holatlar — oʻziga ishonchsizlik, tashvish, moslashuvdagi sustkashlik va kommunikativ qiyinchiliklar — boʻlajak mutaxassisning kasbiy shakllanishida muhim rol oʻynaydi.

Maqolada ta’kidlanganidek, ijtimoiy adaptatsiya koʻnikmalarining shakllanishi, avvalo, boʻlajak oʻqituvchining tajribasi, ijtimoiy faolligi, pedagogik jarayonga faol jalb etilgani hamda moslashuvga doir metodik qoʻllab-quvvatlash orqali yuzaga chiqadi. Shu bois jismoniy tarbiya yoʻnalishidagi talabalarning ijtimoiy-psixologik moslashuvini yengillashtirishga qaratilgan maxsus pedagogik texnologiyalar, treninglar, muloqot kompetensiyalarini rivojlantirish dasturlarini ishlab chiqish zarur.

Xulosa oʻrnida aytish mumkinki, boʻlajak jismoniy tarbiya oʻqituvchilarining muvaffaqiyatli ijtimoiy adaptatsiyasi ularning kelgusidagi kasbiy faoliyati samaradorligini oshiradi, jismoniy tarbiya jarayonida pedagogik muloqot madaniyatini shakllantiradi va pedagogik muhitda faol, mas’uliyatli, ijtimoiy yetuk mutaxassis sifatida kamol topishlariga xizmat qiladi. Mazkur yoʻnalishda olib boriladigan ilmiy tadqiqotlar esa adaptatsiya jarayonini chuqur anglash hamda uni takomillashtirishga qaratilgan amaliy mexanizmlarni ishlab chiqishga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati

1. Abduqodirov A., Toʻxtayev N. **Pedagogika nazariyasi va amaliyoti.** – Toshkent: Oʻzbekiston Milliy nashriyoti, 2020.
2. Karimova V.M. **Umumiy psixologiya.** – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2019.
3. Hasanov B**. Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi.** – Toshkent: “Oʻqituvchi”, 2021.
4. Xodiyeva N., Mamarasulov A**. Pedagogik psixologiya.** – Toshkent: “Sharq”, 2022.
5. Gʻofurov K. **Talabalarning ijtimoiy adaptatsiyasi: nazariya va amaliyot.** – Toshkent: “Innovatsiya ziyo”, 2023.

CHALLENGES, SOLUTIONS, AND NATIONAL ADAPTATION OF INTERNATIONAL STANDARTS IN SCIENCE AND EDUCATION

Ilyasova Husnorabonu Jonibek qizi
Student of Chirchik State Pedagogical University
A scientific advisor : Khamitov Eldorbek E.
E-mail: khamitoveldorbek@gmail.com
xamitov.e@cspu.uz
Phone number:+998947520624
E-mail: ilyasovahusnorabonu@gmail.com

ANNOTATION: This article explores the challenges and opportunities associated with the adaptation of international standards in science and education to national contexts. It examines the global evolution of standards, the complexity of integrating them into diverse educational systems, and the need for culturally sensitive yet globally competitive approaches. The study highlights obstacles such as resource disparities, institutional readiness, and linguistic barriers, while also offering strategies for successful localization. Uzbekistan's experience serves as a case study demonstrating that adopting global standards requires not only technical reforms but also pedagogical, infrastructural, and socio-cultural adjustments. The article concludes that harmonizing international norms with national priorities is essential for long-term development.

АННОТАЦИЯ: В данной статье рассматриваются проблемы и возможности адаптации международных стандартов в сфере науки и образования к национальным условиям. Анализируется глобальная эволюция стандартов, трудности их интеграции в различные образовательные системы и необходимость гибкого подхода, учитывающего культурную специфику. Особое внимание уделено таким препятствиям, как неравенство ресурсов, уровень готовности учреждений и языковые барьеры. На примере Узбекистана показано, что внедрение мировых стандартов требует не только технических изменений, но и педагогических, инфраструктурных и социально-культурных преобразований. Делается вывод о том, что гармонизация международных норм с национальными приоритетами является ключом к устойчивому развитию.

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada fan va ta'lim sohasida xalqaro standartlarni milliy sharoitlarga moslashtirish jarayonidagi muammolar va imkoniyatlar yoritiladi. Xalqaro standartlarning rivojlanishi, ularning turli ta'lim tizimlariga tatbiq etilishidagi qiyinchiliklar hamda madaniy omillarni hisobga olgan holda moslashuvchan yondashuv zarurligi tahlil qilinadi. Resurslar tengsizligi, muassasalar tayyorgarlik darajasi va til to‘siqlari asosiy to‘siqlar sifatida ko‘rib chiqiladi. O‘zbekiston tajribasi shuni ko‘rsatadiki, xalqaro standartlarni joriy etish nafaqat texnik, balki pedagogik, infratuzilmaviy va ijtimoiy-madaniy o‘zgarishlarni ham talab qiladi. Xulosa sifatida xalqaro normalarni milliy ustuvorliklar bilan uyg‘unlashtirish barqaror taraqqiyot uchun muhim ekanligi ta'kidlanadi.

Keywords: international standards, science and education, localization, national adaptation, educational reform, global competitiveness, Uzbekistan.

INTRODUCTION. The rapid globalization of education and scientific research has created an urgent need for countries to evaluate how international standards can be integrated into their national systems. International benchmarks—promoted by organizations such as UNESCO, OECD, and the World Bank—aim to ensure globally comparable educational quality, strengthen scientific productivity, and increase the competitiveness of human capital. While these standards provide a foundation for structural improvement, their direct application often triggers resistance and practical obstacles. Each country possesses unique cultural, economic, linguistic, and institutional characteristics that influence the feasibility and desirability of adopting global frameworks.

The relevance of this study lies in the global trend toward standardized assessment and curriculum alignment. Nations striving to enter international rankings or participate in collaborative research projects encounter expectations shaped beyond their borders. However, evidence from

comparative education research shows that local realities must be respected to avoid educational disruption or the loss of cultural identity.

Instead of imposing a universal model, the adaptation of standards must follow a context-sensitive approach. This paper explores the challenges associated with implementation, reviews existing literature, evaluates international experience, and proposes strategies for harmonizing global expectations with national priorities.

LITERATURE REVIEW AND METHODOLOGY

Academic literature provides diverse perspectives on the adoption of international standards. Several scholars assert that global benchmarks play a decisive role in modernizing education systems. Fullan argues that standardized frameworks bring consistency and transparency to teaching practices, enabling educators to evaluate student progress with greater accuracy. Darling-Hammond highlights that international assessments such as PISA, TIMSS, and PIRLS promote accountability by revealing gaps and strengths within national curricula. From this viewpoint, international standards act as catalysts for reform and innovation.

Despite these advantages, other researchers caution against blind adoption. Zhao emphasizes that educational systems develop within specific historical and cultural settings; therefore, applying external standards without modification risks undermining national values and ignoring the needs of local learners. Anderson similarly notes that international expectations may prioritize skills relevant to industrialized economies while neglecting traditions, languages, or pressing socio-economic issues in developing countries. UNESCO and OECD reports consistently stress that successful integration requires careful adaptation, not replication, and must involve teachers, policymakers, and communities.

The methodology of this study is based on qualitative analysis. Comparative evaluation is used to identify differences between international and national standards, while contextual assessment helps determine how cultural, linguistic, and economic factors influence implementation. The study also reviews examples from various countries to develop adaptable models that can be applied to nations with different levels of development. The goal is not to prescribe a single formula, but to identify guiding principles that support flexible and sustainable harmonization.

DISCUSSION. The implementation of international standards is associated with a range of obstacles. One of the most common challenges is linguistic and cultural incompatibility. Global frameworks are predominantly produced in English, which can create difficulties for systems where educators, students, and policymakers do not have advanced English proficiency. Misinterpretation of guidelines or insufficient access to translated materials can impede accurate implementation. Moreover, the pedagogical approaches promoted by international standards may conflict with local teaching traditions or expectations held by families and communities. Strengthening teacher preparation programs and ensuring continuous professional learning is therefore essential.

Effective integration of international standards requires not only policy reform but also a shift in the broader educational culture. Countries that successfully harmonize global benchmarks often implement initiatives that encourage critical thinking, collaboration, and problem-solving skills at every level of education. These reforms include revising curricula, promoting student-centered teaching methods, and fostering research-based learning. Such systemic changes go beyond technical alignment and require engagement from educators, administrators, parents, and students. By creating a supportive environment, nations can ensure that international standards enhance the overall quality of education rather than merely imposing additional requirements.

Another dimension that significantly influences the adaptation of international standards is the cultural and pedagogical context of each nation. Standards developed in Western countries may reflect pedagogical philosophies that do not fully align with the traditions, expectations, and learning styles of students in Central Asia or other regions. For example, student-centred learning models may clash with societies where teacher authority is traditionally dominant. As a result, adaptation must not be understood as a direct transfer of foreign practices but rather as a process of cultural negotiation. Incorporating elements of local pedagogy into global frameworks allows

countries to preserve educational identity while modernizing their systems. This culturally responsive approach prevents educational reforms from being viewed as external impositions and increases acceptance among teachers, students, and parents

A further issue involves the alignment of standards with national socio-economic needs. While international expectations may emphasize certain academic competencies, they may overlook local labor markets, cultural practices, or national development strategies. For example, a nation prioritizing agricultural modernization or vocational training may not fully benefit from the same standards designed for countries emphasizing high-tech industries. Harmonization must therefore include careful evaluation of national goals to ensure that global standards support, rather than hinder, local development.

A critical factor that determines the success of national adaptation is institutional readiness. Schools, universities, and research centres must possess not only the physical infrastructure but also the administrative and intellectual capacity to implement new standards effectively. Many developing countries face challenges such as outdated laboratories, insufficient digital tools, limited teacher training programs, and an assessment culture that does not match international expectations. To overcome these issues, governments must invest in long-term capacity-building initiatives, including continuous professional development, curriculum modernization, digital literacy programs, and quality assurance systems. Such reforms require coordinated efforts across ministerial, institutional, and community levels, emphasizing the need for strong governance and strategic planning.

International experiences illustrate that successful adaptation requires flexibility. South Korea, for instance, has integrated global standards into its education system while preserving traditional values such as respect for teachers and a strong work ethic. By reshaping international expectations to fit national priorities, Korea achieved high rankings in global assessments without sacrificing cultural identity. Finland provides another instructive case: rather than adopting external standards directly, Finland uses international data as a reference point while maintaining a highly autonomous, teacher-centered approach. These examples confirm that adaptation is most effective when countries maintain ownership of their educational direction.

In modern education, technology has become one of the most powerful tools for aligning national systems with international standards. Digital platforms, online laboratories, virtual classrooms, and artificial intelligence–based learning systems provide countries with previously inaccessible opportunities to improve quality and accessibility. Technology allows teachers to follow global teaching methodologies, access international resources, and participate in worldwide professional communities. It also enables students to engage in modern scientific research, coding, data analysis, and digital problem-solving. However, technology integration also requires major investments in cyber-security, teacher training, and the development of inclusive digital infrastructure. Without addressing these areas, technology may widen educational inequalities instead of reducing them.

Uzbekistan’s recent reforms demonstrate that the adaptation of international standards can also position a country as a regional leader in scientific and expanding international accreditation, and reforming teacher training, Uzbekistan has set an example for neighbouring states. The country’s strategic attention to STEM education, foreign language competence, and digital skills reflects a national commitment to producing graduates who meet geducational transformation. By establishing partnerships with global universities, lobal expectations. At the same time, Uzbekistan’s careful integration of national culture, language, and traditions ensures that modernization does not come at the expense of local identity. This balanced approach illustrates that successful adaptation requires both openness to global trends and a deep respect for national values.

RESULTS. The findings of this research indicate several key conclusions, each of which sheds light on the complex process of harmonizing international standards with national systems. First, international standards provide invaluable tools for improving educational quality, enhancing institutional accountability, and enabling countries to actively participate in global knowledge

networks. These standards help benchmark student achievement, teacher effectiveness, and research output against internationally recognized metrics, providing policymakers with actionable insights for reform. However, the direct and unmodified application of these standards is likely to generate significant cultural, structural, and linguistic conflicts. For instance, teaching methods, curricular expectations, and assessment procedures developed in one cultural context may not align with local traditions, languages, or educational philosophies, which can lead to resistance among educators and students alike.

Second, the adaptation of standards must be grounded in thorough contextual analysis that considers national identity, cultural values, available resources, and strategic priorities. Countries must evaluate their existing curricula, teacher preparedness, infrastructure, and technological capabilities before integrating

global standards. This ensures that reforms are feasible, relevant, and culturally sensitive, avoiding the pitfalls of superficial or top-down implementation. Third, hybrid approaches that combine international benchmarks with national assessment methods offer a balanced solution. Such hybrid systems maintain global comparability while preserving local relevance, allowing educators to evaluate competencies that are both globally recognized and locally meaningful. These approaches may include blending standardized tests with performance-based assessments, project evaluations, and competency demonstrations tailored to the specific needs of the country.

Fourth, teacher preparation emerges as the most critical component for successful implementation. Teachers are the frontline agents of educational change, translating abstract standards into practical classroom practices. Effective professional development programs, mentorship, and ongoing training are essential to equip teachers with the skills required to implement innovative pedagogies, modern assessment tools, and student-centered approaches. Teachers must also be supported in adapting teaching materials and instructional methods to their unique classroom environments, ensuring that reforms are not only theoretically sound but also practically achievable.

Finally, integration of global frameworks yields the best outcomes when it strengthens national strategies rather than replacing them. Countries that successfully harmonize international standards do so by embedding them within their strategic education plans, aligning them with long-term development goals, and using them to complement rather than override national curricula. This approach ensures that reforms contribute to sustainable improvements, enhance competitiveness, and support the long-term development of scientific potential. It also allows countries to maintain their cultural and linguistic heritage, demonstrating that modernization and globalization need not compromise local identity.

CONCLUSION. The harmonization of international standards with national systems of education and science is an indispensable process in the modern global context. As nations seek to elevate their international standing, foster innovation, and improve learning outcomes, the adoption of internationally recognized benchmarks becomes increasingly significant. However, this process cannot be approached as a simple transfer of practices from one context to another. Each nation must critically evaluate global standards through the lens of its own cultural identity, historical development, socio-economic realities, and institutional capacity.

This nuanced approach ensures that reforms are not only technically feasible but also socially acceptable and pedagogically meaningful.

The research conducted in this study highlights that sustainable harmonization requires a flexible, context-driven strategy. International standards offer undeniable benefits, such as improving educational quality, facilitating global collaboration, and enhancing competitiveness. Nevertheless, their value is most fully realized when adapted to serve national priorities and contextual realities. Practical models—such as contextual modification of standards, hybrid assessment approaches, gradual modernization of infrastructure, and strengthened teacher training—provide effective pathways for integrating global benchmarks without disrupting national educational ecosystems.

Moreover, successful integration requires long-term vision, adequate financing, institutional support, and continuous monitoring. Policymakers must engage educators, communities, and stakeholders in the reform process, creating a participatory framework that fosters ownership, transparency, and sustainability. Countries must also invest in technological tools, research capabilities, and professional development programs to support the implementation of modern standards. Ultimately, the integration of international standards should not be seen merely as compliance with global expectations but as a strategic opportunity to enhance national education and scientific capacity. By carefully balancing international frameworks with local needs, nations can achieve improvements that are both globally competitive and culturally grounded, contributing to the sustainable development of human capital and the scientific potential of future generations.

REFERENCES. Anderson, T. (2018). International standards in education. Oxford University Press.

Darling-Hammond, L. (2019). Global teaching standards. Cambridge University Press.

Fullan, M. (2016). The new meaning of educational change (5th ed.). Teachers College Press.

Organization for Economic Co-operation and Development. (2020). Education at a glance 2020: OECD indicators. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/eag-2020-en

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2019). Global education monitoring report 2019: Migration, displacement and education – Building bridges, not walls. UNESCO Publishing. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000366773

Zhao, Y. (2020). An education crisis is a terrible thing to waste. Harvard Education Press.

THE ROLE OF GRAMMAR-TRANSLATION METHOD IN MODERN LANGUAGE TEACHING

Mamadaliyeva Madina Abduqayum qizi
Chirchik State Pedagogical University
3RD year student of the Faculty of Turism,
Foreign Language and Literature
madinamamadaliyeva758@.com
Scientific adviser: Ruzmetova Diana Kamilovna
PhD teacher, Chirchik State Pedagogical University
d.ruzmetova@cspu.uz

ABSTRACT: The Grammar-Translation Method (GTM) has long been one of the most traditional approaches to foreign language instruction, emphasizing grammatical accuracy, vocabulary memorization, and translation activities. While it played a significant historical role in shaping language education systems worldwide, its relevance in modern communicative classrooms has become a subject of debate. This article explores the theoretical foundations of the Grammar-Translation Method, evaluates its effectiveness in the context of modern language education, and analyses its advantages and limitations. Through a qualitative analysis of recent research, pedagogical practices, and teacher feedback, the paper argues that although GTM alone is insufficient to meet communicative needs, it remains a valuable component when integrated with more interactive approaches such as Communicative Language Teaching (CLT) and Task-Based Learning (TBL).

Keywords: Grammar-Translation Method, language teaching, communicative competence, grammar instruction, translation, language pedagogy, modern education, CLT, methodology.

Introduction. Language teaching methodologies have evolved significantly over the last century, reflecting changing educational goals and social demands. The Grammar-Translation Method (GTM), which originated in the teaching of classical languages such as Latin and Greek, has historically dominated language education in many regions, including Central Asia and Eastern

Europe. The method prioritizes grammatical precision, literal translation, and reading comprehension, often at the expense of oral and aural proficiency.

Despite growing criticism of GTM as outdated, it continues to shape many classrooms in developing educational contexts, particularly where standardized testing and written examinations play a central role. Scholars such as Richards and Rodgers (2014) and Brown (2007) note that GTM endures due to institutional traditions, teacher familiarity, and limited access to communicative teaching resources. In the context of globalization and international communication, however, language learners increasingly require not only grammatical accuracy but also functional competence in speaking and listening.

The objective of this paper is to assess the contemporary role of the Grammar-Translation Method, examining both its pedagogical strengths and its shortcomings. By drawing comparisons with modern methodologies such as Communicative Language Teaching (CLT), the study offers recommendations for integrating GTM effectively within modern curricula to achieve balanced linguistic competence.

Methods. This study adopts a qualitative research design combining the following approaches:

An extensive analysis of academic works on GTM and language pedagogy was conducted, including books, journal articles, and conference papers published between 2000 and 2025. Key authors such as Larsen-Freeman, Harmer provided theoretical perspectives on traditional and post-method teaching.

Educational documents and national curriculum standards in selected Central Asian and European contexts were reviewed to determine the extent to which GTM principles persist in modern language teaching policies. Semi-structured interviews with secondary and university-level language teachers explored practical experiences with GTM, focusing on its perceived effectiveness, challenges, and compatibility with communicative goals.

Classroom practices were observed in several institutions where GTM was still applied. The balance between translation, grammar instruction, and communicative activities was recorded to assess real classroom implementation.

This multi-method approach offers a comprehensive understanding of how GTM functions in the modern educational environment and highlights the reasons for its continued use despite the availability of communicative alternatives.

Results. Findings indicate that the Grammar-Translation Method remains prevalent in regions with strong exam-oriented systems and limited access to training in communicative methodologies. Teachers often report that GTM provides a sense of structure and clarity, especially for beginners, as it allows explicit instruction of grammar and vocabulary before engaging in freer communication.

However, observations also reveal that overreliance on GTM can lead to passive learning behaviors and restricted oral competence. Learners trained primarily through translation often exhibit difficulties in spontaneous interaction, pronunciation, and listening comprehension.

A comparative analysis of classroom time allocation in observed schools shows that approximately **45%** of activities are devoted to grammar explanation and translation exercises, **25%** to reading comprehension, **15%** to writing, and only **15%** to speaking and listening tasks. This imbalance mirrors global trends in grammar-dominant contexts and reinforces the conclusion that GTM, though useful for analytical learning, does not foster communicative fluency on its own.

Teachers also highlighted several advantages of GTM, including:

- ✓ Systematic development of grammatical knowledge;
- ✓ Focus on accuracy and formal correctness;
- ✓ Applicability to academic and written examinations.

Nevertheless, the main drawbacks identified were:

- ✓ Limited communicative practice;
- ✓ Overemphasis on translation instead of interaction;
- ✓ Learner demotivation due to monotonous lesson patterns;

- ✓ Lack of contextual and cultural exposure.

Discussion. The persistence of the Grammar-Translation Method in contemporary classrooms can be explained by multiple interrelated factors. Historically, the method became institutionalized during the 19th and early 20th centuries, when language learning was associated with intellectual discipline rather than practical communication. In post-Soviet and Asian contexts, GTM continued due to a strong focus on examinations, written accuracy, and teacher-centered instruction.

At the same time, the communicative turn in language education during the late 20th century, represented by Communicative Language Teaching (CLT) and Task-Based Learning (TBL), challenged the dominance of GTM. These modern methods emphasize learner interaction, fluency, and the ability to perform real-world tasks in the target language. However, many educators argue that a complete rejection of GTM is neither realistic nor necessary.

According to Harmer (2015), effective teaching depends on methodological flexibility: teachers should adapt techniques from multiple traditions to meet diverse learner needs. Thus, the Grammar-Translation Method can serve as a foundation for grammatical awareness, while communicative methods can develop fluency and functional competence. A blended approach that integrates explicit grammar instruction with interactive activities such as role-play, discussion, and problem-solving may provide a more holistic model of language learning.

Moreover, digital tools and multimedia resources can modernize GTM. Online translation platforms, grammar apps, and digital corpora enable teachers to transform traditional exercises into dynamic, context-rich tasks. This modernization helps maintain the analytical strengths of GTM while reducing its passivity.

Conclusion. The Grammar-Translation Method, despite its age and criticism, continues to play a relevant—though limited—role in modern language education. Its structured focus on grammatical accuracy, vocabulary acquisition, and translation provides valuable support for reading and writing skills. However, it cannot independently produce communicatively competent learners capable of engaging in real-life conversation.

The optimal approach is to integrate GTM selectively within a communicative framework, combining explicit grammar instruction with opportunities for meaningful interaction. Teacher training programs should therefore emphasize methodological balance, encouraging educators to use traditional methods strategically while prioritizing communicative competence as the ultimate learning goal.

Reforming assessment systems to include oral and interactive components will also reduce excessive reliance on grammar-based methods and promote a more functional vision of language education suited to the globalized world.

References

1. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). *Approaches and Methods in Language Teaching* (3rd ed.). Cambridge University Press.
2. Brown, H. D. (2007). *Principles of Language Learning and Teaching.* Pearson Education.
3. Larsen-Freeman, D. (2011). *Techniques and Principles in Language Teaching* (3rd ed.). Oxford University Press.
4. Harmer, J. (2015). *The Practice of English Language Teaching* (5th ed.). Pearson Longman.

DEVELOPMENT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND MACHINE LEARNING TECHNOLOGIES

Student of the University of Economics and Pedagogy
Akrom Mamasobirovich Khudoynazarov
Email: akromxudoynazarov606@gmail.com
Phone: +998 97 387 11 12
Student of the University of Economics and Pedagogy
Asila Muzaffar qizi Tursunova
Email: asilatursunova856@gmail.com
Phone:+998990664677

Annotasiya: Sun’iy intellekt (SI) va mashinaviy o‘qitish (MO) texnologiyalarining rivoji so‘nggi yillarda katta o‘zgarishlarga yuz tutdi. Ushbu texnologiyalar odamlarning turmush tarzini, ish uslubini va ilmiy tadqiqotlarni sezilarli darajada o‘zgartirgan. Sun’iy intellekt kompyuterlar va tizimlarga inson miya faoliyatiga o‘xshash qarorlar qabul qilish, o‘rganish va rivojlanish imkonini beradi. Mashinaviy o‘qitish esa sun’iy intellektning bir bo‘limi bo‘lib, tizimlar ma’lumotlarga asoslangan holda mustaqil ravishda o‘rganadi va takomillashadi.

Bugungi kunda SI va MO texnologiyalari ko‘plab sohalarda qo‘llanilmoqda: tibbiyotda diagnostika va davolashni aniqroq qilish, moliya sohasida investitsiyalarni prognozlash, marketingda foydalanuvchi xulq-atvorini tahlil qilish, avtomobillarni boshqarish, va hatto ta’limda shaxsiylashtirilgan o‘qitish tizimlarini yaratishda ulardan foydalanishmoqda. Bu texnologiyalarning rivoji yangi ish o‘rinlari yaratish, samaradorlikni oshirish va iqtisodiy o‘sishga ta’sir ko‘rsatmoqda.

Biroq, sun’iy intellekt va mashinaviy o‘qitish texnologiyalarining rivoji bilan birga, xavfsizlik, maxfiylik va etik masalalar ham muhim ahamiyat kasb etadi. SI tizimlarining xatoliklari yoki noto‘g‘ri qarorlar qabul qilishi inson hayotiga tahdid solishi mumkin, shuningdek, shaxsiy ma’lumotlarning nohaq ishlatilishi xavfini tug‘diradi.

Umuman olganda, sun’iy intellekt va mashinaviy o‘qitish texnologiyalarining rivoji jamiyatni yangi imkoniyatlar bilan ta’minlaydi, lekin bu bilan birga ular bilan bog‘liq masalalarni hal qilishda ehtiyotkorlik va mas’uliyat talab etiladi.

Abstract: The development of artificial intelligence (AI) and machine learning (ML) technologies has undergone significant changes in recent years. These technologies have significantly changed people’s lifestyles, work methods, and scientific research. Artificial intelligence allows computers and systems to make decisions, learn and evolve in a way similar to the functioning of the human brain. Machine learning is a branch of artificial intelligence in which systems learn and improve independently based on data.

Today, SI and MO technologies are used in many fields: making diagnosis and treatment more accurate in medicine, forecasting investments in finance, analyzing user behavior in marketing, driving cars, and even in education, they are used to create personalized learning systems. . The development of these technologies affects the creation of new jobs, increased productivity and economic growth.

However, with the development of artificial intelligence and machine learning technologies, security, privacy and ethical issues are also becoming important. Errors or wrong decisions of SI systems can threaten human life, as well as risk the misuse of personal information. In general, the development of artificial intelligence and machine learning technologies provides society with new opportunities, but at the same time, caution and responsibility are required when solving issues related to them.

Аннотация: Развитие технологий искусственного интеллекта (ИИ) и машинного обучения (МО) в последние годы претерпело значительные изменения. Эти технологии существенно трансформировали образ жизни людей, методы работы и научные исследования. Искусственный интеллект позволяет компьютерам и системам принимать решения, обучаться и развиваться, подобно работе человеческого мозга. Машинное обучение, в свою очередь, является одним из направлений искусственного интеллекта и

обеспечивает самостоятельное обучение систем на основе данных и их дальнейшее совершенствование.

Сегодня ИИ и МО применяются во многих сферах: в медицине — для повышения точности диагностики и лечения, в финансовой сфере — для прогнозирования инвестиций, в маркетинге — для анализа поведения пользователей, в управлении автомобилями, а также в образовании — для создания персонализированных систем обучения. Развитие этих технологий способствует созданию новых рабочих мест, повышению эффективности и стимулированию экономического роста.

Однако вместе с развитием технологий искусственного интеллекта и машинного обучения возрастает значимость вопросов безопасности, конфиденциальности и этики. Ошибки систем ИИ или принятие ими неверных решений могут представлять угрозу для жизни людей, а также повышают риск неправомерного использования персональных данных.

В целом, развитие технологий искусственного интеллекта и машинного обучения предоставляет обществу новые возможности, однако требует осторожности и ответственности при решении сопутствующих проблем.

Kalit so‘zlar*:* Sun’iy intellekt (SI), Mashinaviy o‘qitish (MO), Tarixiy rivojlanish, Deep learning (chuqur o‘qitish), Tibbiyot, Avtonom transport, Fintech (moliyaviy texnologiyalar), Kardiologiya, Etik masalalar, Superintellekt.

Keywords: Artificial Intelligence (AI), Machine Learning (MO), Historical Development, Deep Learning, Medicine, Autonomous Transport, Fintech (Financial Technologies), Cardiology, Ethical Issues, Superintelligence.

Ключевые слова: Искусственный интеллект (ИИ), Машинное обучение (МО), Историческое развитие, Глубокое обучение (deep learning), Медицина, Автономный транспорт, Финтех (финансовые технологии), Кардиология, Этические вопросы, Суперинтеллект.

Development of Artificial Intelligence (AI) and Machine Learning (ML)

The development of artificial intelligence (AI) and machine learning (ML) technologies is one of the greatest revolutions in modern science and technology. This topic is broad in scope and encompasses several fields, including historical development, current capabilities, areas of application, and potential future transformations. Let us examine this subject in more detail.

Artificial Intelligence (AI) is the process of enabling computer systems to imitate human intelligence, make decisions, solve problems, and learn. AI systems incorporate various technologies such as natural language processing (NLP), image recognition, autonomous systems, and more.

Machine Learning (ML) is a subfield of artificial intelligence in which systems and algorithms learn from data and improve independently. ML systems learn how to utilize data and enhance their decision-making capabilities based on acquired patterns.

Historical Development of AI and ML

The development of artificial intelligence and machine learning has progressed through several stages:

1950s:

The earliest phase of AI began with Alan Turing‘s famous “Turing Test,” which introduced the concept of machines behaving like humans. During this era, programs operated based on manually defined rules.

1980s–1990s:

Foundational machine learning algorithms such as neural networks and regression models began to develop. Limited computational power and small datasets slowed technological progress.

2000s to the present:

The emergence of the internet, big data, and powerful computational systems accelerated the development of machine learning. Advanced methods such as deep learning and neural networks

were introduced, enabling AI systems to become more complex and efficient, operating even in real-time across various domains.

Applications of AI and ML

Today, artificial intelligence and machine learning are used in numerous fields:

Medicine:

AI and ML technologies improve diagnostic accuracy and treatment planning. They are used for analyzing medical images, detecting pathological conditions, and developing personalized treatment strategies. AI systems already demonstrate significant achievements in oncology, cardiology, and neurology.

Automotive and Transportation:

The development of autonomous vehicles is a direct result of machine learning applications. Self-driving cars analyze road conditions and identify risks using AI-driven technologies.

Financial Technologies (Fintech):

Machine learning algorithms are used for risk assessment, investment forecasting, portfolio optimization, and fraud detection.

Education:

AI-based personalized learning systems adapt to users' needs and enhance learning experiences on online education platforms.

Marketing and Advertising:

Artificial intelligence analyzes consumer behavior and creates personalized advertisements by studying user interests and purchasing habits.

Future Prospects of AI and ML

The future of artificial intelligence and machine learning is highly promising, opening new opportunities alongside several challenges:

New job roles:

Automation may create new professions while causing some traditional occupations to disappear.

Ethical and safety considerations

AI systems may produce errors or uncertain decisions, posing risks to human safety. Misuse of personal data is also a major concern.

Superintelligence:

Some researchers predict the emergence of superintelligence—an intelligence surpassing human cognitive abilities. Although its future remains uncertain, it raises significant ethical and safety questions.

The Origins and Core Concepts of AI and ML

Artificial intelligence as a scientific field began in the 1950s with Alan Turing's "Turing Test." In 1956, John McCarthy introduced the term "artificial intelligence," marking the official beginning of the field. Early AI systems operated on simple rule-based algorithms.

Machine learning emerged during the same period. Early algorithms used statistical methods to process data. The introduction of neural networks in the 1980s marked a significant step forward, although technical limitations slowed progress.

In the 1990s and 2000s, advancements in computing, the rise of the internet, and the availability of big data significantly improved AI and ML capabilities. Deep learning methods brought the field to a new level of development.

The Role of AI and ML in Problem-Solving

Medicine:

AI accelerates diagnostic processes and increases accuracy. Medical imaging techniques such as CT scans, X-rays, and MRIs can be analyzed quickly and precisely using AI systems. Additionally, big data in healthcare enables personalized treatment planning and drug discovery.

Cardiology:

AI helps detect heart diseases by analyzing EKG images and identifying heart rhythm abnormalities that experts may overlook.

Oncology:

AI supports early cancer detection through analysis of radiology images, CT scans, and biopsy results.

Autonomous transportation:

Companies such as Tesla and Waymo rely on AI and ML to develop self-driving technologies. Facial and object recognition allow vehicles to analyze surroundings and detect pedestrians and obstacles.

Safety:

Testing autonomous systems in various conditions (rain, snow, poor visibility) enhances system reliability.

AI and ML in Fintech

AI and ML play crucial roles in finance:

-risk management: Banks and insurance companies analyze clients' financial status to evaluate credit risks.

-investment decisions: AI analyzes market data and predicts trends, supporting investors.

-personalized advertising: ML algorithms study user behavior to deliver tailored advertisements.

-consumer behavior analysis: Companies use AI insights to improve product placement and strategy development.

Expected Future of AI and ML

Researchers discuss the possibility of **superintelligence**, systems capable of far surpassing human cognition. While such concepts remain theoretical, they raise significant ethical and safety concerns.

Key ethical issues include:

-algorithmic errors: Incorrect decisions can cause harm—raising the question of responsibility.

-**privacy:** AI can misuse sensitive information.

-bias: ML algorithms may inherit inaccuracies or societal biases from data.

Conclusion

The development of artificial intelligence (AI) and machine learning (ML) continues to drive revolutionary changes in science, medicine, transportation, finance, education, and marketing. Their effectiveness has increased significantly due to big data and powerful computational technologies.

Historically emerging in the 1950s, AI and ML have evolved from simple algorithms into advanced systems capable of real-time decision-making. However, future advancements require addressing ethical issues, data protection concerns, and system reliability.

Overall, AI and ML technologies play an essential role in creating a more efficient and advanced society, but responsible and ethical development remains crucial.

References

1. Russell, S., & Norvig, P. (2016).
2. Goodfellow, I., Bengio, Y., & Courville, A. (2016).
3. Mitchell, T. M. (1997).
4. Vaswani, A., Shazeer, N., Parmar, N., Uszkoreit, J., Jones, L., Gomez, A., Kaiser, Ł., & Polosukhin, I. (2017).
5. Bengio, Y., LeCun, Y., & Hinton, G. (2015).

Web Resources

1. https://www.ai.google
2. https://www.coursera.org
3. https://www.towardsdatascience.com
4. https://www.medium.com/tag/artificial-intelligence
5. https://www.sciencedirect.com

TEXNOLOGIK TA’LIM YO‘NALISHI TALABALARINI O‘QITISHDA PEDAGOGIKA VA TA’LIMNING ZAMONAVIY USULLARI

Nurmanova Maxfuza Urozovna
[1]Iqtisodiyot va Pedagogika Universiteti Samarqand Kampusi dotsenti (PhD)
[2]TATU Samarqand filiali dotsenti (PhD)
O‘zbekiston
Телефон:+998(91) 528-92-83
E-mail: maxfuzaxon1483@gmail.com

Annotatsiya. *Ushbu maqolada texnologik ta’lim yo‘nalishi talabalarini o‘qitishda zamonaviy pedagogik yondashuvlar, ta’lim texnologiyalari va innovatsion metodlarning o‘rni ilmiy asosda yoritiladi. Raqamli o‘qitish, loyihaviy ta’lim, muammoli ta’lim, STEAM yondashuvi, AR/VR texnologiyalari, gamifikatsiya va individual ta’lim kabi metodlarning samaradorligi tahlil qilinadi. Mazkur metodlar texnologik yo‘nalish talabalari kompetensiyalarini shakllantirishda, kreativlik, mustaqil fikrlash va amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirishda muhim omil sifatida baholanadi. Xalqaro tajribalar asosida O‘zbekiston oliy ta’lim tizimi uchun takliflar ishlab chiqilgan.*

Kalit so‘zlar: *zamonaviy pedagogika, texnologik ta’lim, innovatsion metodlar, STEAM, loyihaviy ta’lim, AR/VR, raqamli ta’lim.*

Аннотация. *В статье исследуются современные педагогические подходы, образовательные технологии и инновационные методы в подготовке студентов технологического направления. Анализируется эффективность цифрового обучения, проектного метода, проблемного обучения, STEAM-подхода, AR/VR-технологий, геймификации и индивидуализированного обучения. Эти методы рассматриваются как важные инструменты формирования профессиональных компетенций, творческого и критического мышления у студентов технических специальностей. На основе международного опыта предложены рекомендации для системы высшего образования Узбекистана.*

Ключевые слова: *современная педагогика, технологическое образование, инновационные методы, STEAM, проектное обучение, AR/VR, цифровое обучение.*

Abstract. *This article explores modern pedagogical approaches, educational technologies, and innovative teaching methods used in teaching technological education students. The effectiveness of digital learning, project-based learning, problem-based learning, the STEAM approach, AR/VR technologies, gamification, and individualized instruction is analyzed. These methods are considered essential for developing professional competencies, creativity, critical thinking, and practical skills among students in technological fields. Based on international experience, recommendations for improving the higher education system of Uzbekistan are presented.*

Keywords: *modern pedagogy, technological education, innovative methods, STEAM, project-based learning, AR/VR, digital learning.*

Kirish

Texnologik ta’lim yo‘nalishi talabalari zamonaviy texnologiyalar bilan ishlay oladigan, raqamli kompetensiyaga ega, ijodkor, tez o‘zgaruvchan muhitga moslashadigan mutaxassis sifatida tayyorlanishi zarur. Shu bois ta’lim jarayonida an’anaviy usullar bilan bir qatorda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish dolzarb masalaga aylandi[1].

XXI asrda muhandislik va texnologiya yo‘nalishlari uchun ta’limning asosiy vazifasi — talabalarni amaliyotga yo‘naltirilgan, mustaqil fikrlaydigan, analitik ko‘nikmalarga ega bo‘lgan mutaxassislar sifatida shakllantirishdir. Buning uchun zamonaviy ta’lim metodlari, raqamli vositalar va interaktiv yondashuvlar katta ahamiyat kasb etadi[2].

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Ilmiy manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki:

UNESCO, OECD, EU Commission kabi tashkilotlar zamonaviy ta’limning raqamlashtirilishi, STEAM modeli, masofaviy ta’lim va digital pedagogika bo‘yicha ko‘plab hisobotlar chop etgan[3].

John Dewey, Seymour Papert, Jerome Bruner kabi pedagog-olimlarning konstruktivizm va faol ta’lim nazariyalari texnologik ta’limga asos bo‘ladi.

PBL (Project-based Learning), TBL (Team-based Learning), gamifikatsiya, AR/VR asosida o‘qitish muhandislik ta’limida innovatsion yondashuv sifatida keng qo‘llanilmoqda.

Finlandiya, Yaponiya, Koreya, AQSh ta’lim tizimlari texnologik ta’limni interaktiv va amaliy metodlar orqali amalga oshirayotgani bilan ajralib turadi.

Metodologiya. Tadqiqot quyidagi metodlar orqali olib borildi: [4]:

-nazariy-pedagogik adabiyotlarni tizimli tahlil qilish;

-qiyosiy tahlil (xalqaro tajribalarni solishtirish);

-kontent tahlil;

-kompetensiyaga asoslangan yondashuv;

-pedagogik kuzatuv va ekspert bahosi umumlashtirish bu 1-jadvalda aks etgan [4].

1-jadval“Zamonaviy pedagogik metodlarning pedagogik samaradorligi”

Metod nomi	Rivojlantiriladigan ko‘nikmalar	Texnologik ta’limdagi afzalliklari
STEAM	Kreativlik, tizimli fikrlash	Integratsiyalashgan o‘qitish, amaliy tajriba
PBL (Loyihaviy ta’lim)	Jamoaviy ish, muammolarni yechish	Real loyiha asosida ishlash imkoniyati
Problem-based learning	Tanqidiy fikrlash, tahlil	Murakkab muammolar yechimi
AR/VR ta’lim	Raqamli kompetensiya	Virtual laboratoriyalar, xavfsiz muhit
Gamifikatsiya	Motivatsiya, faol ishtirok	Rag‘batlantirish tizimi orqali ta’lim
Flipped classroom	Mustaqil ta’lim	Darsda amaliyot ulushining ko‘payishi

1-jadvaldagi ma’lumotlar muhokama bilan to‘ldiriladi.

Muhokama.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlar

Konstruktivizm

Talabalarni faol o‘qitish, o‘z tajribasi asosida bilim hosil qilishga yo‘naltiriladi. Muhandislik fanlarida bu yondashuv loyihaviy ishlarda ayniqsa samarali.

Kollaborativ ta’lim

Talabalar guruhlarda ishlaydi, muammolarni jamoada hal qiladi, muloqot kompetensiyasi rivojlanadi.

Flipped classroom (teskari o‘qitish)

Talabalar darsdan oldin video darslardan bilim oladi, auditoriyada esa amaliy mashg‘ulotlar bajariladi.

2. Innovatsion metodlar[5]

-Project-based learning (Loyihaviy ta’lim);

-Real muammolarga asoslangan;

-Jamoaviy ishlash;

-Muhandislikda eng samarali metodlardan biri;

-Problem-based learning (Muammoli ta’lim);

-Talabalarda tanqidiy va analitik fikrlashni rivojlantiradi.

Gamifikatsiya

Rag‘batlantirish tizimi orqali o‘quv jarayoni qiziqarli va motivatsion bo‘ladi.

STEAM metodikasi.

Fan, texnologiya, muhandislik, san’at va matematikaning integratsiyasi.

Texnik yo‘nalishlarda kreativlikni oshiradi.

3. Raqamli texnologiyalar

-AR/VR texnologiyalari;

-Texnik jarayonlarning 3D modellarini o‘rganish;
-Virtual laboratoriyalar;
-Xavfsiz va samarali trening muhiti;
-Sun’iy intellekt asosidagi ta’lim tizimlari;
-Individual o‘quv yo‘llari;
-Avtomatik baholash.

Shaxsiy tavsiyalar

4. Xalqaro tajriba

2-jadval**.“Xalqaro tajribalar taqqoslanishi”[6,7,8,9]**

Davlat	O‘qitish modeli	Texnologik vositalar	Afzalliklari
Finlyandiya	STEAM, fenomenlar asosida o‘qitish	Raqamli platformalar	Talabaning mustaqil fikrlashi
Janubiy Koreya	Smart Education	AR/VR, 5G laboratoriyalar	Innovatsion amaliyot
Germaniya	Dual ta’lim	Sanoat bilan integratsiya	Ishlab chiqarish tajribasi
AQSh	Engineering-by-design	Simulyatorlar, AI	Keng tajriba maydoni

2-jadvaldagi ma’lumotlar quyidagicha tahlil qilinadi. Texnologik ta’lim yo‘nalishi bugungi kunda jadal rivojlanayotgan va mehnat bozorida eng talabgir yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Raqamli iqtisodiyot, avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish, robototexnika, mechatronika, axborot tizimlari kabi sohalar zamonaviy pedagogika oldiga yangi talablarga javob beruvchi mutaxassislarni tayyorlash vazifasini qo‘yadi. Shu bois pedagogik jarayonni innovatsion metodlar, raqamli texnologiyalar, loyiha asosida o‘qitish, muammoli ta’lim, STEAM integratsiyasi va AR/VR simulyatorlar orqali modernizatsiya qilish zarurati ortib bormoqda. Zamonaviy pedagogika zamonaviy texnologik mutaxassis uchun zarur bo‘lgan asosiy kompetensiyalarni — kreativlik, raqamli savodxonlik, muammolarni hal qilish, tizimli fikrlash, jamoada ishlash va amaliy tajriba — shakllantiruvchi yondashuvlar majmuasini o‘z ichiga oladi.

Texnologik ta’limda qo‘llaniladigan zamonaviy ta’lim metodlari

1. Loyihaviy ta’lim.

Loyihaviy ta’lim texnologik yo‘nalish talabalariga eng mos metodlardan biri hisoblanadi. Unda talaba real muammoga asoslangan loyiha ustida ishlaydi, muhandislik fikrlashni amalda sinab ko‘radi. PBL talabalarning tanqidiy fikrlashi, jamoada ishlashi, amaliy tajribaga ega bo‘lishini ta’minlaydi.

Afzalliklari: Real hayotga yaqin amaliy muammolarni hal qilish, innovatsion fikrlashni rag‘batlantirish, muhandislik jarayonlarini chuqur tushunish.

2. Muammoli ta’lim. Muammoli ta’lim talabalarni mustaqil tadqiqotga undaydi. O‘qituvchi tayyor bilimni emas, balki muammoli vaziyatni taqdim etadi, talaba esa yechim izlaydi.

U ta’minlaydi:

-Tanqidiy fikrlashni kuchaytiradi;
-Analitik ko‘nikmalarni rivojlantiradi;
Axborotni tanlash va qayta ishlash malakasini shakllantiradi.

3. STEAM yondashuvi. STEAM modeli texnik fanlarni san’at va dizayn bilan uyg‘unlashtirgan holda kreativlikni oshiradi. Bu yondashuv dunyoning yuksak ta’lim tizimlarida (AQSh, Koreya, Yaponiya, Finlandiya) ishlab chiqarish ehtiyojlariga mos kadrlar tayyorlashning asosiy vositasiga aylangan.

STEAM ning afzalligi: Fanlararo integratsiya, muhandislik dizayni ko‘nikmalari, kreativ va tizimli fikrlash

4. Flipped classroom. Ushbu modelda nazariy bilimlar onlayn formatda oldindan o‘rganiladi, darsda esa amaliyotga e’tibor qaratiladi.Bu texnologik fanlar uchun ayniqsa samarali, chunki:

-Dars vaqtining katta qismi amaliy ishlarga ajratiladi;

-Talaba o‘z tezligida o‘rganadi;

-O‘qituvchi murabbiy sifatida faol ishtirok etadi.

5. Gamifikatsiya (O‘yinlashtirilgan ta’lim).Teknik fanlar murakkab bo‘lgani sababli gamifikatsiya talabalarda motivatsiya va qiziqishni oshiradi. Virtual ballar, reytinglar, badge-lar, missiyalar orqali o‘qitish jarayoni jonlanadi.

3. Raqamli texnologiyalar asosidagi zamonaviy o‘qitish usullari

1. AR/VR texnologiyalaridan foydalanish. Augmented Reality (AR) va Virtual Reality (VR) texnik fanlarni o‘qitishda inqilobiy o‘zgarish bo‘ldi. Dvigatel modeli, robot mexanizmi, elektron sxema yoki fizik jarayonlarni 3D formatda ko‘rish talabaning mavzuni chuqur tushunishiga yordam beradi.

AR/VR ta’minlaydi: Virtual laboratoriyalar orqali xavfsiz tajriba,qimmat uskunalarsiz amaliy o‘rganish,ko‘rgazmali va immersiv o‘qitish.

Misol:

• Avtomexanika fanlarida dvigatelni 360° ko‘rish;

• Elektronika fanlarida platalarni virtual yig‘ish;

• Fizika va kimyo fanlarida xavfsiz laboratoriya jarayonlari. **2. Sun’iy intellekt asosida o‘qitish.** AI texnologiyalari (ChatGPT, adaptive learning platformalar) individual ta’lim yo‘llarini yaratadi, talaba ehtiyojiga mos o‘quv materialini tavsiya etadi, xatolarni avtomatik tahlil qiladi.

3. LMS platformalar orqali o‘qitish. Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams kabi platformalar texnik yo‘nalish darslarini tizimli ravishda boshqarishga yordam beradi:

-laboratoriya topshiriqlari;

-simulyatsiya loyihalari;

-videodarslar;

-test tizimi;

-reyting va baholash.

4. Xalqaro tajribalar integratsiyasi. Dunyoning ilg‘or texnologik ta’lim tizimlari tajribasi O‘zbekiston uchun muhim o‘rnak bo‘la oladi.

1. Germaniya – Dual ta’lim modeli.Talaba bir vaqtning o‘zida:

-nazariy bilimni oliygohda oladi;

-amaliyotni korxonalarda o‘tayd;i

Bu yondashuv texnologik ta’limning eng to‘g‘ri modeli sifatida tan olingan.

2. Koreya – Smart Education.Koreyada barcha texnik kollejlar VR laboratoriya, robototexnika va 3D simulyatorlar bilan jihozlangan.

3. Finlandiya – STEAM asosida integratsiyalashgan ta’lim. Fanlar bir-biri bilan bog‘langan holda o‘qitiladi. Muhandislikdaga kreativlikni kuchaytirish maqsad qilingan.

4. AQSh – Engineering by Design modeli. Talabalar:

-muhandislik fikrlash;

-dizayn, innovatsiya;

-prototiplash;

bo‘yicha chuqur amaliy mashg‘ulotlarga jalb qilinadi.

5. Talabalarda kompetensiyalarni shakllantirish. Texnologik ta’limning zamonaviy maqsadi — nafaqat bilim berish, balki kompetensiya shakllantirishdir.

Asosiy kompetensiyalar:

-Raqamli savodxonlik;

-Amaliy ko‘nikmalar;

-Kreativ va tanqidiy fikrlash;

-Jamoada ishlash;

-Loyiha yaratish va boshqarish

Muhandislik fikrlash.

Ushbu kompetensiyalar zamonaviy metodlar orqali tez va samarali shakllanadi.

6. Zamonaviy metodlarning samaradorligi

Yuqorida aytib o‘tilgan metodlar natijasida:

-Talabalarning darsdagi faolligi ortadi;

-Murakkab texnik tushunchalar ancha oson o‘zlashtiriladi;

-Amaliyot ulushi oshadi;

-Innovatsion fikrlash shakllanadi;

-Talaba mehnat bozorida raqobatbardosh bo‘ladi.

Xulosa. Texnologik ta’limda zamonaviy pedagogik usullardan foydalanish talabalarni innovatsion, ijodkor, raqamli ko‘nikmalarga ega mutaxassislar sifatida shakllantirishning asosiy omilidir. Zamonaviy metodlar — loyihaviy ta’lim, muammoli ta’lim, STEAM, AR/VR texnologiyalari, raqamli platformalar - texnik fanlarni chuqur o‘zlashtirishga yordam beradi.

Kelgusida yangi pedagogik texnologiyalarni milliy ta’lim tizimiga moslashtirish, o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyasini oshirish va amaliy mashg‘ulotlar uchun innovatsion laboratoriyalar yaratish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1.OECD. (2023). Education in the Digital Age.
2.UNESCO. (2022). ICT in Education Strategy.
3.European Commission. (2021). Digital Education Action Plan.
4.Papert, S. (1991). Constructionism Theory.
5.Dewey, J. (1938). Experience and Education.
6.Bruner, J. (1996). The Culture of Education.
7.Bell, S. (2010). Project-Based Learning for 21st Century.
8.Korea Ministry of Education. (2020). Smart Learning Strategy.
9.Germany Dual Education Model (2021).
10.O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim konsepsiyasi (2021).

THE ROLE OF WOMEN IN THE EVOLUTION OF ENGLISH LITERATURE.

Rahimova Feruza Hamza qizi
CHDPU XTA 23/14-guruh talabasi
Scientific advisor: Isroilova Tursuntosh.

Annotation: This article examines the historical and literary role of women in the evolution of English literature from the Middle Ages to the contemporary period. It explores how female writers contributed to literary genres, challenged social norms, and shaped new intellectual and cultural paradigms. Special attention is given to the works of pioneering female authors such as Julian of Norwich, Aphra Behn, Jane Austen, the Brontë sisters, Virginia Woolf, and contemporary voices. The study highlights women’s struggle for authorship, education, and representation, showing how their participation transformed English literary tradition and expanded the boundaries of literary creativity.

Keywords: Women writers, English literature, feminism, literary evolution, gender roles, novel development, modernism, female authorship, literary tradition, cultural identity, women’s rights, representation, psychological realism, feminist criticism.

Аннотация. В данной статье анализируется роль женщин в развитии английской литературы начиная со Средневековья и до современности.Женщины-писательницы, английская литература, феминизм, развитие литературы, гендерные роли, жанр романа, модернизм, женское авторство, литературная традиция, культурная идентичность, права женщин, репрезентация, психологический реализм, феминистская критика. Рассматриваются вклад писательниц в литературные жанры, их борьба против социальных ограничений и влияние на формирование новых культурных и интеллектуальных тенденций. Особое внимание уделено творчеству Джулиан Нориджской, Афры Бен, Джейн Остин, сестёр Бронте, Вирджинии Вулф и современных авторов. Исследование подчёркивает значимость

женского авторства и показывает, как участие женщин преобразило английскую литературную традицию.

Ключевые слова: Женщины-писательницы, английская литература, феминизм, развитие литературы, гендерные роли, жанр романа, модернизм, женское авторство, литературная традиция, культурная идентичность, права женщин, репрезентация, психологический реализм, феминистская критика.

Annotatsiya: Ushbu maqola ingliz adabiyoti taraqqiyotida ayollarning o‘rni va ahamiyatini o‘rta asrlardan to zamonaviy davrgacha bo‘lgan jarayonda o‘rganadi. Unda ayol adibalar turli janrlarga qo‘shgan hissasi, jamiyatdagi ijtimoiy cheklovlarga qarshi kurashi va madaniy-intellektual qadriyatlarni shakllantirishdagi roli yoritiladi. Maqolada Julian of Norwich, Aphra Behn, Jane Austen, Brontë opa-singillari, Virginia Woolf va zamonaviy ayol ijodkorlarning asarlari alohida tahlil qilinadi. Tadqiqot ayollarning mualliflik, ta’lim va adabiy namoyon bo‘lish yo‘lida erishgan yutuqlarini ko‘rsatib, ingliz adabiyoti rivojlanishidagi o‘zgarmas o‘rnini asoslaydi.

Kalit so‘zlar: Ayol adibalar, ingliz adabiyoti, feminizm, adabiyot taraqqiyoti, jinsiy rollar, roman janri, modernizm, ayol muallifligi, adabiy an’ana, madaniy identitet, ayollar huquqlari, obraz yaratish, psixologik realizm, feministika.

INTRODUCTION. The history of English literature is not only a chronicle of male writers and dominant literary traditions but also a story of women whose voices gradually shaped the cultural and intellectual landscape of Britain. For centuries, women faced legal, educational, and social restrictions that limited their access to literary creation. Despite this, many of them produced influential works—often anonymously or under male pseudonyms—that later became foundational texts of world literature.From early mystic writers like Julian of Norwich to Enlightenment figures such as Aphra Behn, from the realistic novels of Jane Austen to the psychological depth of the Brontë sisters, and from the modernist breakthroughs of Virginia Woolf to contemporary feminist authors, women have continuously redefined what literature can express and whom it represents. Their evolving role mirrors the broader struggle for gender equality, intellectual freedom, and cultural authority.This paper explores the transformation of women’s roles in English literature, examining major historical stages and the contributions of key female authors

Women’s Early Voices in Medieval and Renaissance Literature

1.1 Medieval period

Women had limited educational opportunities, yet their spiritual and literary influence was significant.Julian of Norwich (1342–1416) became the first known female writer in English. Her work Revelations of Divine Love is considered the earliest surviving book in English by a woman.Margery Kempe wrote The Book of Margery Kempe, regarded as one of the earliest autobiographies in English literature.These works introduced introspective, emotional, and spiritual writing styles that later influenced English prose.

1.2 Renaissance and Early Modern Era

During the Renaissance, women remained largely excluded from formal authorship. Yet, some figures emerged:Queen Elizabeth I produced speeches, translations, and poetry that deeply influenced English political and literary culture.Aphra Behn (1640–1689) became the first professional female writer in English history. Her novel Oroonoko challenged slavery and gender norms, and her success opened the door for women to pursue writing as a career.

Women in the 18th Century: Rise of the Female Novel

The 18th century saw increased literacy and the rise of the novel as a dominant genre. Women played a central role in its development.Mary Astell advocated for women’s education through philosophical essays.Fanny Burney introduced social satire and realistic female characters, influencing later novelists.Mary Wollstonecraft, with her A Vindication of the Rights of Woman, laid the philosophical foundation of modern feminism, challenging the patriarchal norms of the time.Women began writing novels that depicted domestic life, social expectations, and moral dilemmas, shaping a new literary tradition focused on internal experience.

The 19th Century: The Golden Age of Women Writer.

The 19th century marks the period when women became dominant voices in English literature.

Jane Austen (1775–1817).

Austen's novels—Pride and Prejudice, Sense and Sensibility, Emma—established the realistic social novel. She explored class, marriage, female agency, and moral judgment with subtle irony.

The Brontë Sisters

Charlotte Brontë (Jane Eyre)

Emily Brontë (Wuthering Heights)

Anne Brontë (The Tenant of Wildfell Hall)

Their works showed emotional intensity, psychological depth, and female independence.

George Eliot (Mary Ann Evans)

Eliot's novels (Middlemarch, Silas Marner) are considered masterpieces of psychological realism. She challenged moral norms and expanded the intellectual scope of fiction.Women in this era not only contributed new genres but also reshaped the philosophical and psychological aspects of literature.

Women in Modernist Literature (20th Century)

Virginia Woolf

One of the greatest modernist writers, Woolf revolutionized narrative techniques:

stream of consciousness

interior monologue

explorations of women's identity

Her essay A Room of One's Own remains a foundational feminist text, arguing for women's economic and intellectual freedom.

Katherine Mansfield

Introduced innovative short story forms and lyrical psychological narratives.

Doris Lessing.

In her novels such as The Golden Notebook, she explored politics, gender, and mental fragmentation.

Contemporary Women Writers and Global Perspectives.Today, women play a central role in English literature across genres:

Toni Morrison: African-American experience, identity, memory

Zadie Smith: multicultural Britain

J.K. Rowling: global fantasy literature revolution

Chimamanda Ngozi Adichie: feminism, postcolonial identity

Hilary Mantel: historical fiction revolution

Their works demonstrate diversity, intersectionality, and global perspectives, expanding English literature beyond national boundaries.

CONCLUSION

The evolution of English literature cannot be fully understood without acknowledging women's profound and enduring contributions. Despite centuries of social restrictions, women writers gradually reshaped literary forms, introduced

new themes, and expanded the boundaries of artistic expression. From medieval mystics to modern feminist voices, they enriched English literature with perspectives on identity, gender, emotion, morality, and social justice.Today, women's voices are not marginal but central to global literary development. Their achievements demonstrate that English literature is a dynamic, inclusive, and evolving tradition shaped by both genders equally.

REFERENCES

1. Behn, Aphra. Oroonoko. London, 1688.

2. Austen, Jane. Pride and Prejudice. London: T. Egerton, 1813.

3. Brontë, Charlotte. Jane Eyre. London: Smith, Elder & Co., 1847.

4. Brontë, Emily. Wuthering Heights. 1847.
5. Eliot, George. Middlemarch. Edinburgh: Blackwood, 1871.
6. Woolf, Virginia. A Room of One's Own. London: Hogarth Press, 1929.

THE INFLUENCE OF THE NORMAN CONQUEST ON MIDDLE ENGLISH LITERATURE.

Rahimova Feruza Hamza qizi
CHDPU XTA 23/14-guruh talabasi
Scientific advisor:I sroilova Tursuntosh

Annotatsion: The Norman Conquest of England in 1066 was a pivotal event that significantly influenced the political, social, and cultural life of the country, including its literature. The arrival of the Norman aristocracy and the French language transformed English writing, leading to the emergence of the Middle English period and enriching the language with French and Latin borrowings. During this period, new literary genres appeared, including chivalric romances, allegories, and poetry on courtly love, along with new themes related to feudal ideals, spiritual values, and moral instruction. This paper demonstrates how the blending of Anglo-Saxon and Norman traditions created a rich literary heritage that shaped the development of English literature for centuries to come.

Keywords: Norman Conquest, Middle English, Anglo-Norman culture, chivalric romance, linguistic influence, courtly love, literary evolution, cultural transformation.

Аннотация: Нормандское завоевание Англии в 1066 году стало ключевым событием, которое существенно повлияло на политическую, социальную и культурную жизнь страны, включая литературу. Приход нормандской знати и французского языка трансформировал английскую письменность, привёл к появлению Среднеанглийского периода и обогащению языка заимствованиями из французского и латыни. В этот период возникли новые литературные жанры — рыцарские романы, аллегории и поэзия о куртуазной любви, а также новые темы, связанные с феодальными идеалами, духовными ценностями и нравственным воспитанием. Статья демонстрирует, как смешение англосаксонских и нормандских традиций создало богатое литературное наследие, оказавшее влияние на развитие английской литературы в последующие века.

Ключевые слова: Нормандское завоевание, среднеанглийская литература, англо-нормандская культура, рыцарский роман, языковое влияние, куртуазная любовь, литературное развитие, культурные изменения.

Annotasiya: Ushbu maqolada 1066-yildagi Normanlar istilosining Angliya siyosiy, ijtimoiy va madaniy hayotiga, xususan, ingliz adabiyotiga ko‘rsatgan ta’siri tahlil qilinadi. Norman aristokratiyasi va fransuz tilining kirib kelishi ingliz tilining rivojlanishida muhim rol o‘ynab, O‘rta ingliz davrining shakllanishiga, tilning fransuzcha va lotincha so‘zlar bilan boyishiga olib kelgani ko‘rsatiladi. Shuningdek, ritsarlik romanlari, allegoriyalar va saroy muhabbati she’riyati kabi yangi adabiy janrlar paydo bo‘lgani, feodal ideal va ma’naviy qadriyatlar asosiy mavzuga aylangani bayon etiladi. Tadqiqot anglo-saks va norman an’analarining uyg‘unlashuvi ingliz adabiyotining yuzlab yillar davomida rivojiga asos bo‘lgan boy meros yaratganini yoritadi.

Kalit so‘zlar:Normanlar istilosi, O‘rta ingliz tili davri, anglo-norman madaniyati, ritsarlik romani, tilshunoslik ta’siri, saroy muhabbati, adabiy rivojlanish, madaniy o‘zgarish.

Introduction. The Norman Conquest of 1066 marked a turning point in the history of England. With the victory of William the Conqueror at the Battle of Hastings, a new political elite was established, introducing the Norman language, administrative systems, and cultural traditions. This event not only changed governance but also left a profound mark on English literature.Before the Conquest, English literature was primarily rooted in the Anglo-Saxon tradition, characterized by epic poetry, religious writings, and chronicles such as Beowulf, The Dream of the Rood, and the Anglo-Saxon Chronicle. These works reflected the values, beliefs, and heroic ideals of Anglo-

Saxon society.After 1066, the Norman aristocracy introduced French vocabulary, Latin stylistic forms, and new literary themes. Over time, these influences merged with the existing English traditions, forming the Middle English period. The coexistence of French, Latin, and English created a bilingual society, in which English gradually absorbed thousands of French and Latin words, enriching its vocabulary and allowing for new genres, themes, and stylistic innovations.The aim of this paper is to examine the impact of the Norman Conquest on English literature, focusing on linguistic transformations, the emergence of new literary genres, thematic changes, and the blending of cultural traditions that gave rise to a rich Middle English literary heritage.

The Norman Conquest had a profound effect on the English language. Initially, the ruling class spoke Norman French, Latin dominated the Church and official documents, while Old English remained the language of the common people. Over time, English absorbed a significant number of French and Latin words, particularly in the areas of law, administration, art, literature, and daily life.

For example:

Law: court, justice, judge, jury

Administration: council, parliament, government

Culture: poetry, music, literature, art

Daily life: beauty, mansion, furniture, fashion

This influx of vocabulary greatly expanded the expressive potential of English. Writers could now convey abstract ideas, complex social relationships, and moral concepts with greater precision. The new linguistic resources also facilitated the development of stylistic variety, blending the directness of Anglo-Saxon prose with the elegance of French literary forms.The transformation also led to grammatical changes. English syntax became more flexible, and many Old English inflections gradually disappeared. As a result, Middle English was characterized by simplified grammar but enriched vocabulary, setting the stage for the flowering of literary creativity in the later medieval period. Before the Conquest, English literature primarily included heroic poetry, religious verse, and chronicles. The Norman influence introduced new genres such as:

1. Romances: These stories focused on knights, adventures, love, and moral dilemmas. Examples include Sir Gawain and the Green Knight and Ywain and Gawain, which combined Anglo-Saxon storytelling with French narrative elegance.

2. Allegories: These were moral and spiritual narratives. For instance, Piers Plowman by William Langland explored ethical and social issues through allegorical figures.

3. Courtly Love Poetry: Inspired by French and Provençal traditions, these poems emphasized romantic ideals, courtesy, and moral virtue.

These genres allowed writers to explore a wider range of human experience, from heroic exploits to social critique, creating a more diversified literary tradition. The Norman Conquest introduced the feudal system to England, emphasizing hierarchy, loyalty, and honor. These themes became central to literature. Knights and nobles were idealized, while moral lessons and ethical conduct were highlighted.Female characters gained prominence, not only as objects of love but also as symbols of virtue and moral guidance. Religious and allegorical writings reflected the spiritual concerns of the period and often engaged with social issues, offering commentary on justice, morality, and piety.Chivalric ideals also influenced poetry and prose, creating narratives where courage, honor, and ethical behavior were celebrated. Literature became a medium to educate, entertain, and morally instruct both the elite and wider audiences. Several writers and works exemplify the impact of the Norman Conquest:Layamon’s Brut (c. 1200): Recounted the legendary history of Britain, merging Anglo-Saxon narrative traditions with Norman stylistic elements.Geoffrey Chaucer (c. 1343–1400): His Canterbury Tales incorporated French literary forms and Latin learning into English, reflecting cultural synthesis and social diversity.Sir Gawain and the Green Knight: Blended heroism and morality with courtly refinement, reflecting both Anglo-Saxon and Norman literary traditions.William Langland’s Piers Plowman: An allegorical poem that explored social, religious, and moral concerns.These works illustrate the linguistic, thematic, and stylistic diversity that arose from the blending of Anglo-Saxon and Norman

traditions. The Norman Conquest created a multilingual and multicultural environment that profoundly enriched English literature. French refinement combined with Anglo-Saxon realism, producing stylistic diversity, narrative complexity, and moral depth. Middle English literature provided the foundation for the later literary achievements of the Renaissance in England.The Conquest also encouraged literary experimentation, as writers adapted French forms to English contexts, leading to a richer literary heritage that influenced generations of English writers.

Conclusion. The Norman Conquest of 1066 transformed England's political, social, linguistic, and literary landscape. By introducing French vocabulary, new literary genres, and thematic preoccupations, it enriched English literature and established the Middle English period. Writers creatively blended Anglo-Saxon traditions with Norman influence, producing works of remarkable stylistic and thematic diversity. The Conquest's cultural and linguistic impact set the stage for later literary developments, demonstrating the profound role of historical and cultural interactions in shaping literary heritage.

References

1. Baugh, A. C., & Cable, T. (2013). A History of the English Language. Routledge.

2. Crystal, D. (2003). The Cambridge Encyclopedia of the English Language. Cambridge University Press.

3. Treharne, E. (2004). Old and Middle English c. 890–c. 1400: An Anthology. Blackwell Publishing.

4. Blake, N. F. (1992). The Cambridge History of the English Language: Volume II, 1066–1476. Cambridge University Press.

5. Daiches, D. (1981). A Critical History of English Literature, Vol. 1: From the Beginnings to Milton. Secker & Warburg.

6. Fisher, J. H. (1996). The Emergence of Standard English. University Press of Kentucky.

7. Burrow, J. A. (1982). Medieval Writers and Their Work: Middle English Literature and Its Background 1100–1500. Oxford University Press.

BEOWULF: THE FIRST EPIC IN ENGLISH LITERATURE.

Rahimova Feruza Hamza qizi
CHDPU XTA 23/14-guruh talabasi
Scientific advisor: Isroilova Tursuntosh

Annotation: This article provides an in-depth analysis of Beowulf, one of the earliest and most remarkable works in the history of English literature. It examines the poem's historical and cultural background, its origins in Anglo-Saxon oral tradition, and its reflection of early medieval society and values. The study offers a detailed overview of the plot structure, central themes such as heroism, loyalty, fate, and the struggle between good and evil, as well as the artistic and linguistic features of the poem, including its use of alliteration, kennings, and epic conventions. Special attention is given to Beowulf's literary significance as the first epic poem written in Old English and its role in shaping the foundation of the English literary canon. Furthermore, the article explores the poem's lasting influence on later English literature, including medieval, Renaissance, and even modern interpretations, highlighting its enduring relevance and universal appeal .

Keywords: Beowulf, epic poem, Old English literature, heroism, mythology, literary heritage.

Аннотация: В данной статье представлен углублённый анализ поэмы Беовульф — одного из самых ранних и значительных памятников английской литературы. Рассматриваются историко-культурные предпосылки создания произведения, его происхождение из англосаксонской устной традиции, а также отражение в нём ценностей и мировоззрения раннего средневекового общества. В работе подробно исследуются сюжетное построение, основные темы, такие как героизм, верность, судьба и борьба добра со злом, а также художественные и языковые особенности поэмы: аллитерация, использование кеннингов и эпических приёмов. Особое внимание уделяется литературному значению

Беовульфа как первого эпического произведения, написанного на древнеанглийском языке, и его роли в формировании английского литературного канона. Кроме того, анализируется влияние поэмы на развитие последующей английской литературы — от средневековых и ренессансных произведений до современных интерпретаций, что подчёркивает её непреходящую актуальность и универсальную ценностьg its enduring relevance and universal appeal.

Ключевые слова: Беовульф, эпическая поэма, древнеанглийская литература, героизм, мифология, литературное наследие.

Annotasiya.

Ushbu maqolada ingliz adabiyoti tarixidagi eng qadimgi va eng diqqatga sazovor asarlardan biri bo‘lgan “Beowulf” dostoni har tomonlama tahlil qilinadi. Maqola dostonning tarixiy va madaniy zaminini, uning anglo-saks og‘zaki an’analariga mansubligini hamda ilk o‘rta asr jamiyati va uning qadriyatlarini qanday aks ettirishini ko‘rib chiqadi. Tadqiqot syujet tuzilishining batafsil sharhini, qahramonlik, sadoqat, taqdir, yaxshilik va yomonlik o‘rtasidagi kurash kabi markaziy mavzularni yoritadi. Shuningdek, asarning badiiy va til xususiyatlari — alliteratsiya, kenninglar va epik an’analar qo‘llanilishiga alohida e’tibor qaratiladi. “Beowulf”ning qadimgi ingliz tilida yozilgan birinchi epik doston sifatidagi adabiy ahamiyati va ingliz adabiy kanonining shakllanishiga qo‘shgan hissasi alohida ta’kidlanadi. Bundan tashqari, maqolada dostonning keyingi ingliz adabiyotiga — o‘rta asrlar, Uyg‘onish davri va hatto zamonaviy talqinlarga ko‘rsatgan ta’siri ham tahlil qilinib, uning abadiy dolzarbligi va umuminsoniy ahamiyati ko‘rsatiladi.

Kalit so‘zlar:

Beowulf, epik doston, qadimgi ingliz adabiyoti, qahramonlik, mifologiya, adabiy meros.

Introduction

The roots of English literature lie deep in the ancient traditions of the Anglo-Saxon period. Among the earliest literary monuments, Beowulf stands as the most prominent and complete example of early English poetry. It is not only the first epic written in the English language but also a timeless story of bravery, fate, and moral strength.The poem was composed in Old English between the 8th and 11th centuries by an anonymous author. Consisting of 3,182 alliterative lines, Beowulf recounts the legendary deeds of a heroic warrior who battles supernatural forces to protect his people. Through its narrative and poetic excellence, Beowulf represents the spirit of an age when oral storytelling and moral reflection merged to create the foundation of English literature. The Anglo-Saxon era (5th–11th centuries) was a period of migration, warfare, and the rise of new kingdoms in England. Poetry during this time was primarily oral and often performed by scops — poets who recited heroic tales to celebrate valor and kinship. Beowulf emerged from this tradition, preserving the values of loyalty, courage, and the pursuit of glory (lof). Although the events of Beowulf take place in Scandinavia, the poem reflects the worldview of early English society. The mixture of pagan traditions and Christian moral lessons shows the cultural transition of England during the conversion period. Fate (wyrd), divine justice, and human courage are central ideas that shape the poem’s moral message. The poem can be divided into three major battles that symbolize different stages of life and the challenges of human existence:

1. Beowulf vs. Grendel – the fight between human civilization and chaos.
2. Beowulf vs. Grendel’s Mother – a symbol of vengeance and moral duty.
3. Beowulf vs. the Dragon – the inevitable struggle between life and death.

In the first part, Beowulf travels to Denmark to rescue King Hrothgar’s people from the monster Grendel. His victory over Grendel brings peace to Heorot, the king‘s hall. In the second part, Beowulf dives into a dark lake to confront Grendel’s mother, who seeks revenge for her son’s death. He kills her using a magical sword he finds in her lair.

The final part of the poem takes place many years later, when Beowulf is an aged king. A dragon begins to terrorize his kingdom after a thief steals from its treasure hoard. Despite his old age, Beowulf faces the dragon with courage, slays it, but dies from his wounds. His loyal follower Wiglaf remains by his side, and the Geats mourn their fallen hero with a great funeral pyre and a barrow built by the sea. The poem’s central theme is heroism — the idea that courage and loyalty

define human greatness. Beowulf's strength and bravery make him an ideal warrior, but his humility and sense of responsibility elevate him to the status of a true leader.

Another important theme is the conflict between good and evil. Grendel and the dragon are not just monsters but representations of destructive forces — envy, greed, and death — that threaten society.Fate and mortality are also recurring motifs. The poem reflects the Anglo-Saxon belief that human life is fragile and controlled by fate (wyrd), yet it celebrates the human spirit that resists despair through noble deeds.

The Christian influence appears through references to God's will, sin, and salvation. The poet often interprets Beowulf's actions as guided by divine purpose, suggesting that true heroism lies in moral integrity, not just physical strength. Beowulf is a masterpiece of Old English alliterative verse. Each line typically contains four stressed syllables and a caesura (pause) dividing it into two halves. The use of alliteration ties the lines together, while kennings (metaphoric compounds) enrich the imagery. For example, "sky-candle" means the sun, "ring-giver" refers to a king, and "whale-road" describes the sea.The poem's diction is elevated and formal, emphasizing honor and courage. Repetition, variation, and rhythmic balance contribute to the oral beauty of the text. Symbolism is deeply embedded — weapons, gold, and monsters all carry moral meaning, representing strength, pride, and corruption respectively.

The poem's tone shifts from triumph to melancholy, reflecting the passage of time and the inevitability of death. This emotional depth makes Beowulf not only an epic of action but also a meditation on human destiny. As the earliest epic of the English-speaking world, Beowulf became the foundation for later English poetry and storytelling. Its structure influenced medieval chronicles, Renaissance literature, and even modern fantasy.J.R.R. Tolkien's study Beowulf: The Monsters and the Critics (1936) redefined the poem as a serious work of art rather than a historical curiosity. Tolkien's own fiction — The Hobbit and The Lord of the Rings — borrowed heavily from Beowulf's imagery, themes of heroism, and the struggle against dark powers.

Moreover, Beowulf inspired translations, adaptations, and films across centuries, from Seamus Heaney's modern verse translation to cinematic retellings. The poem continues to be studied worldwide as a symbol of the English language's origins and as a timeless reflection on courage, morality, and the human condition.

Conclusion. Beowulf is the foundation stone of English literature and one of the most important works in world literary history. Through its rich poetic language and profound moral vision, the poem captures the spirit of an age when honor, bravery, and fate ruled human life.It bridges the ancient and the modern — preserving the oral heroism of the past while anticipating the written art of later centuries. The blend of pagan courage and Christian morality makes Beowulf a universal masterpiece that continues to inspire readers with its message of strength, sacrifice, and the enduring power of good over evil.

References

1. Tolkien, J.R.R. Beowulf: The Monsters and the Critics. Oxford University Press, 1936.
2. Chickering, Howell D. Beowulf: A Dual-Language Edition. Anchor Books, 1977.
3. Greenfield, Stanley B. A Critical History of Old English Literature. New York University Press, 1965.
4. Liuzza, R.M. Beowulf: A New Verse Translation. Broadview Press, 2013.
5. Klaeber, Friedrich. Beowulf and The Fight at Finnsburg. University of Toronto Press, 2008.
6. Heaney, Seamus. Beowulf: A New Translation. Faber and Faber, 1999.
7. Robinson, Fred C. The Editing of Old English. Oxford University Press, 1994.

UMURTQALI HAYVONLARNING QON AYLANISH SISTEMASINI MODELLASHTIRISH VA TAQQOSLASH

Komilov Kamol Orif o‘g‘li
Forish tuman 12-maktab biologiya fani o‘qituvchsi
Shodmanov Diyor Lochin o‘g‘li
Mirzacho‘l tuman 5-maktab biologiya fani o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada qon aylanish tizimini modellashtirishning asosiy tamoyillari, didaktik afzalliklari hamda turli sinfdagi umurtqalilarda qon aylanish tizimining tuzilish va funksional farqlari tahlil qilindi. Modellashtirish jarayoni o‘quvchilarda mavzuni chuqur tushunish, vizual tasavvurni shakllantirish va ilmiy-amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: modellashtirish, qon aylanish tizimi, ikki kamerali yurak, uch kamerali yurak, to‘rt kamerali yurak, umurtqalilar.

Kirish qism. Qon aylanish tizimi biologiya fanida eng murakkab fiziologik jarayonlardan biri bo‘lib, uni chuqur anglash uchun ko‘rgazmalilik, modellashtirish va taqqoslash usullaridan keng foydalaniladi. Modellar yordamida o‘quvchilar murakkab anatomik tuzilmalar va jarayonlarni soddalashtirilgan shaklda o‘rganish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Shu sababli, zamonaviy pedagogik texnologiyalar orasida modellashtirishning o‘rni katta.

Asosiy qism. Modellashtirishning biologiyadagi ahamiyati

Biologik modellashtirish:

- murakkab tuzilmalarni soddalashtirib ko‘rsatadi;
- mavhum jarayonlarni ko‘rgazmali qiladi;
- o‘quvchi tafakkurini rivojlantiradi;
- laboratoriya tajribalarini osonlashtiradi;
- vaqt va resurslarni tejaydi.

Qon aylanish tizimini modellashtirishda plastilin, karton, rangli qog‘oz, 3D modeli, virtual simulyatorlar va grafik dasturlardan foydalanish mumkin.

Turli sinfdagi umurtqalilarda qon aylanish tizimi

1. Baliqlarda

- Yurak 2 kamerali: 1 bo‘lmacha + 1 qorincha.
- Qon aylanishi bitta aylana orqali amalga oshadi.
- Qon bosimi past, kislorod tashish samaradorligi nisbatan sust.

2. Amfibiyalarda

- Yurak 3 kamerali: 2 bo‘lmacha + 1 qorincha.
- Ikkita aylana (katta va kichik) shakllangan.
- Qorincha ichida arterial va venoz qon qisman aralashadi.

3. Sudralib yuruvchilarda

- Ham ko‘pchilikda 3 kamerali yurak, ammo qorincha qisman septum bilan bo‘lingan.
- Aylanmalar ikki xil.
- Qonning aralashishi amfibiyalarga nisbatan kamroq.

4. Qushlarda

- Yurak 4 kamerali, to‘liq ajratilgan.
- Arterial va venoz qon aralashmaydi.
- Metabolizm yuqori bo‘lgani uchun o‘ta samarali tizim.

5. Sutemizuvchilarda

- To‘liq 4 kamerali yurak.
- Aylanmalar ikki xil, qon to‘liq ajratilgan.
- Eng samarali qon aylanish tizimi.

Qon aylanish tizimini modellashtirish usullari

1. Fizik modellar

Plastilin, rangli qog‘oz, karton yoki 3D bosma moddiy modellar orqali yurak kameralarini ko‘rsatish.

2. Grafik (rasm) modellar

• Diagrammalar
• Sxemalar
• Raqamli chizmalar

3. Virtual modellar

• Kompyuter simulyatorlari
• 3D animatsiyalar
• Virtual laboratoriyalar

4. Dinamik modellar

• Suv nasosi yordamida qon oqimini ko‘rsatish
• Shlang va pompalar bilan aylanish jarayonini ko‘rsatish

Muhokama

Modellashtirish jarayoni o‘quvchilarning mavzuni o‘zlashtirish samaradorligini oshiradi. Ayniqsa, umurtqalilar orasida mavjud farqlarni vizual taqqoslash o‘quvchi biologik tafakkurini shakllantiradi. Qushlar va sutemizuvchilarning 4 kamerali yuragi eng mukammal tizim bo‘lsa, baliq yuragi eng sodda tizimdir.

Xulosa

Qon aylanish tizimini modellashtirish — o‘qitish jarayonida samarali didaktik vositadir. Bu usul orqali o‘quvchilar murakkab tuzilmalarni oson tushunadi va ularni amaliyotda qo‘llay oladi. Turli sinfdagi umurtqalilarda qon aylanish tizimining farqlanishi modellar orqali aniqroq namoyon qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Solomon, E. Biology.
2. Campbell, N. Essential Biology.
3. Tortora, G. Principles of Anatomy and Physiology.
4. O‘zbekiston biologiya darsliklari (7–10-sinflar).

YASHASH MUHITIGA MOSLASHISH

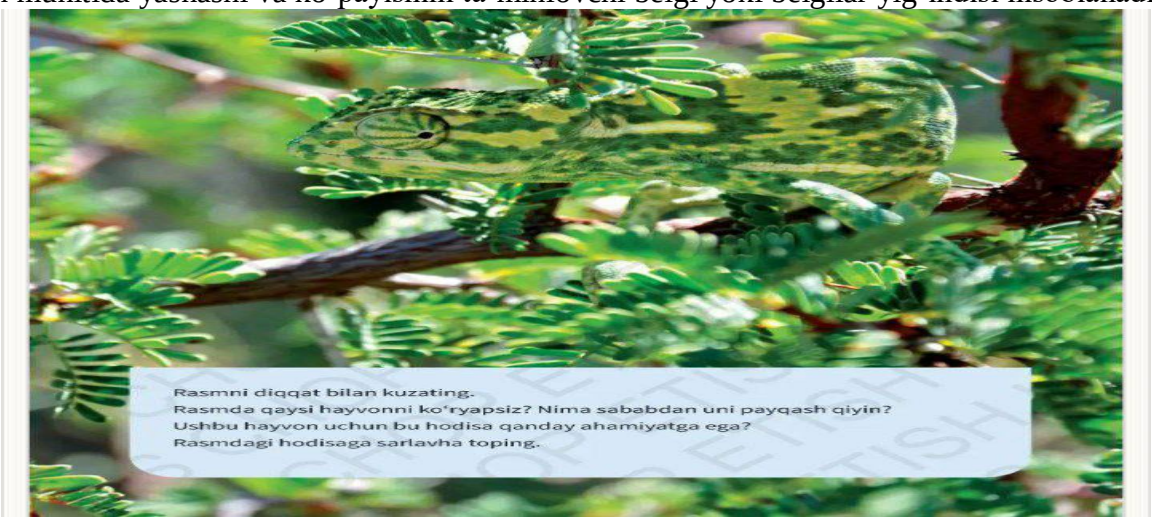
Toshpo‘latova Ma’rifat Iskandar qizi
Nurmatova Dilorom Danaboyevna
Biologiya fani o‘qituvchilari kursi tinglovchilari

Annotatsiya: Moslashish — bu organizmlarning tashqi muhit sharoitlariga mos keluvchi belgilarning shakllanish jarayonidir. Bu belgilar tirik mavjudotning yashab qolish, o‘zini himoya qilish va ko‘payish imkoniyatini oshiradi. Yashash muhiti organizmlarning nafaqat yashashiga, balki geografik jihatdan tarqalishiga ham ta’sir ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Moslashish, tirik organizm, adaptatsiya, suv muhiti, havo muhiti, quruqlik muhiti, cho‘l hayvonlari,

Tabiatda har bir tirik mavjudot o‘z yashash joyiga, ya’ni muhit sharoitlariga moslashgan holda yashaydi. Organizm, populatsiya yoki tur yashaydigan, ularga bevosita yoki bilvosita ta’sir etadigan, muhitning biotik va abiotik sharoitlarning majmuasi yashash muhiti deb ataladi. Yashash muhiti tirik organizm bilan uning butun hayot davomida o‘zaro munasobatda bo‘ladigan tabiatning bir qismi hisoblanadi. Har bir tirik organizmning yashash muhiti tabiatning biotik va abiotik tarkibiy qismlar – komponementlardan tarkib topadi. Tabiatning tirik organizmlarga ta’sir ko‘rsatadigan va ularda moslanish reaksiyalari –adaptatsiyalarining hosil bo‘lishiga sabab bo‘ladigan har qanday tarkibiy qism yoki komponenti ekologik omillar deb ataladi. Organizm-muhit tizimidagi asosiy qonuniyatlar V.I.Vernadskiy tomonidan kashf etilgan bo‘lib, organizm va uning yashash muhiti birligi qonuni deb ataladi. Muhit sharoitlari — bu harorat, yorug‘lik, suv, tuproq, havo, oziqa va boshqa omillardir.

Moslashish — bu organizmlarning tashqi muhit sharoitlariga mos keluvchi belgilarning shakllanish jarayonidir. Bu belgilar tirik mavjudotning yashab qolish, o‘zini himoya qilish va ko‘payish imkoniyatini oshiradi. Yashash muhiti organizmlarning nafaqat yashashiga, balki geografik jihatdan tarqalishiga ham ta’sir ko‘rsatadi. Tirik organizmlar uchun har bir ekologik omil turlicha ahamiyatga ega. Evolutsiya jarayonida barcha tirik organizmlarda yashash muhitiga nisbatan o‘ziga xos morfologik, fiziologik, etologik va boshqa moslanishlar – adaptatsiyalar paydo bo‘lgan. Adaptatsiya (lotincha <<adaptation>>-moslanish) - tirik organizmlarning muayyan yashash muhitida yashashi va ko‘payishini ta’minlovchi belgi yoki belgilar yig‘indisi hisoblanadi.

Hayvonlarda yashash muhitiga moslashish.

Hayvonlarning yashash muhiti — suv, quruqlik, havo yoki tuproq bo‘lishi mumkin. Har bir guruhda o‘ziga xos moslanish mavjud:

Suvda yashovchilar: Baliqlar tanasining suzishga mos shakli bor. Ular suzgichlar yordamida harakatlanib, jabralar orqali suvdagi kislorodni yutadi. Suvda ko‘rish va hid bilish sezgilari rivojlangan.

Nam joylarda yashovchilar: Qurbaqalar suvda va quruqlikda yashaydi.Ular o‘pkasi va terisi orqali nafas oladi.Nam muhitda teri doim nam bo‘lib turadi.

Sudralib yuruvchilar (ilon, kaltakesak) tanasi quruqlikka moslashgan, terisi quruq va tangacha bilan qoplangan. Sutemizuvchilar tanasi tuk bilan qoplangan, o‘pkasi rivojlangan. Ular haroratni o‘zgartirmasdan saqlay oladi. Masalan Shimoliy muz okeanning katta qismini muz qoplagan, shuning uchun oziq va suv topish mushkul. Oq ayiqlar qor va muz bilan qoplangan sovuq Arktikada yashaydi. Oq ayiqning qalin yungi va teri ostida yog‘ qatlami oq ayiqni sovuqdan himoya qiladi va tanadan issiqlik chiqib ketishini kamaytiradi. Suvga sho‘ng‘iganda oq ayiqning burun teshiklari yopiladi. Bu esa uzoq vaqt suv ostida qolish imkonini beradi. Uzun tirnoqlar va panjalar ostidagi qalin qoramtir yostiqchalar oq ayiqning muz ustida sirpanib ketmasligini ta’minlaydi.

Cho‘l hayvonlari: Tuyaning o‘rkachida yog‘ zaxira sifatida to‘planadi. Yog‘ parchalanganda ko‘p miqdorda suv va energiya ajraladi. Shuning uchun tuyalar uzoq vaqt davomida suv oziqsiz yashashi mumkin. Tuyaning burun teshiklari kuchli shamol esganda nafas yo‘liga qum kirmasligi uchun yopiladi. Uzun va qalin kipriklar ko‘zga qum kirmaslikka yo‘l qo‘ymaydi. U kam suv bilan uzoq yashaydi. Quloqlari kichik, tuklari tanani issiqdan himoya qiladi.

Havoda yashovchilar: Qushlarning suyaklari yengil va ichi bo‘sh bo‘lib, qanotlari parvozga moslashgan. Tanasi oqimga qarshi harakatlanishga qulay.

Funksional moslashuv - bu hayvon o‘z tanasini ma’lum bir shaklda shakllantirishni o‘z ichiga oladi, shunda u o‘z oziq-ovqatini osonroq olishi mumkin, masalan:

Lochinlar tumshug‘ini o‘tkirroq va qattiqroq qiladi, shunda ular o‘ljalarini osongina yirtib tashlashadi.

Kolibri juda uzun va ingichka tumshug‘iga ega bo‘lib, unga gullar nektaridan oziq-ovqat olish imkonini beradi.

To‘tiqushning uzun va qalin tumshug‘i bor, bu unga meva va yong‘oqlarni osongina eyish imkonini beradi.

Pelikanning tumshugi juda uzun bo‘lib, u baliqni suvdan osongina olish imkonini beradi.

Hayvonlarda moslashishning umumiy misollari

Kanadalik g‘ozlar qish kelganda ko‘chib ketishadi va yil oxirigacha oziq-ovqat olish uchun joy qidiradilar.

Sincap qish uchun oziq-ovqat saqlaydi.

Dushman uni tinch qo‘yish uchun yaqinlashganda, opossum o‘zini o‘lgandek ko‘rsatadi.

Aardvark qishda qishki uyqu holatiga kiradi.

Skunk dushmanlari yaqinlashmoqchi bo‘lganlarida, zaharini tupurish uchun dumini ko‘taradi.

Zebralar yirtqichlar hujumidan qochishlari uchun podada yashaydilar.

Hayvonlarning atrof-muhitga moslashuviga ta’sir qiluvchi omillar

Hayvonlarning atrof-muhitga yaxshi moslashish qobiliyatiga ta’sir qiluvchi ko‘plab omillar mavjud, masalan:

Ekologik o‘zgarishlar

Iqlim sharoitlari o‘zgarganda, bu organizmlarning atrofdagi muhitga moslashish qobiliyatiga katta ta’sir qiladi.Ushbu vaziyatga moslashish uchun o‘ziga mos keladigan echimni topa oladiganlar ham bor, boshqalari esa soni sezilarli darajada kamayishni boshlaydi. .

Organizmlar o‘rtasidagi raqobat

Organizmlar har doim, garchi ular bir xil turdagi bo‘lsalar ham, mintaqadagi oziq-ovqat manbalari uchun raqobatlashadilar va ularning har biri imkon qadar ko‘proq nazorat qilishga harakat qiladi, bu ularning moslashish qobiliyatiga katta ta’sir qiladi.

O‘simliklarda yashash muhitiga moslashish

O‘simliklar ham o‘z yashash joyiga qarab tuzilish jihatidan farqlanadi. O‘simliklarning yashash muhitiga moslashishi (Adaptatsiyasi) o‘simliklar turli sharoitlarda yashash uchun tuzilishi, fiziologiyasi va hayotiy siklini o‘zgartirgan. Quyida eng asosiy moslashish turlari va misollar bor. Qalin kutikula — bug‘lanishni kamaytiradi (kaktuslar, sho‘rak). Ularning barglari tikanga aylangan bo‘lib, ular suv bug‘lanishini kamaytiradi. Shuningdek, hayvonlarga oziq bo‘lishdan himoya qiladi. Sho‘rak va kaktusning ildizlari yon-atrofga keng tarqalib, tuproqning ustki qatlamidan suv va minerallarni ko‘proq o‘zlashtirishga imkon beradi. Kaktusning seret poyasi suv zaxiralash xususiyatiga ega.

Foydalaniladigan adabiyotlar:

1. Aleksandr Grey. Tabiiy fanlar 5-sinf (matn):darslik . Aleksandr Grey, - Toshkent: Novda Edutainment,2024-yil 164 bet.

2.Biolog.uz

3.BIO_OLAM rasmiy kanali

4.www.biologiya.uz- Biologiyaga oid o‘quv-uslubiy resurslar portali

YOSHLARGA MILLIY G‘OYA MAZMUNINI SINGDIRISH ORQALI “OMMAVIY MADANIYAT” TAЪSIRIDAN HIMOYALASH

Jumaev Eshtemir Toshmamatovich,
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti “Tarix va ijtimoiy fanlar” kafedrasi PhD, dots.v.b.

Maqolada yoshlarga mavkuraviy tarbiya mazmunini singdirish ularning dunyoqarashida g’oyaviy bo‘shliqlar paydo bo‘lishining oldini olish, turli mafkuraviy, ma’naviy tahdidlar va taziyiqlardan asrash, hamda ommaviy madaniyat ta’siridan himoyalash maqsadida amalga oshirilishi lozim bo‘lgan bir qator vazifalar va takliflar berilgan.

Tayanch so‘z va tushunchalar: yoshlar, ma’naviyat, mafkura, tarbiya, ommaviy madaniyat, ta’sir, himoya, maqsad, ezgulik, vazifa, burch, e’tiqod, vatanparvarlik.

ЖУМАЕВ Э.Т. ЗАЩИТА МОЛОДЕЖИ ОТ ВЛИЯНИЯ “МАССОВОЙ КУЛЬТУРЫ” ПУТЕМ ВНЕДРЕНИЯ В ИХ СОЗНАНИЕ СОДЕРЖАНИЯ ИДЕОЛОГИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ

В статье представлен ряд задач и предложений, которые должны быть реализованы в целях недопущения возникновения идейных пробелов в мировоззрении молодежи, защиты ее от различных идеологических, духовных угроз и репрессий, а также воздействия массовой культуры.

Ключевые слова и понятия: молодежь, духовность, идеология, воспитание, массовая культура, влияние, защита, цель, благородство, задача, долг, вера, патриотизм.

JUMAYEV E.T.THE PROTECTION OF THE YOUNG FROM THE INFLUENCE OF “MASS CULTURE” BY ABSORBING THE CONTENT OF IDEOLOGICAL EDUCATION

The article presents a number of tasks and proposals that should be carried out in order to integrate the content of the abstract education into the youth in order to prevent the emergence of ideological gaps in their worldview, to protect them from various ideological, moral threats and protests, as well as from the influence of mass culture.

Key words and concepts: youth, spirituality, ideology, ideology, mass culture, influence, protection, purpose, nobility, task, duty, faith, patriotism.

O‘zbekiston sharoitida mafkuraviy tarbiyaning asosiy vazifasi, xalqimizning ozod va obod Vatan, erkin va faravon hayot barpo etish yo‘lidagi asriy orzu-istaklari, maqsadlarini, milliy istiqlol mafkurasining mohiyatini keng jamoatchilikka tushuntirish va ayniqsa yoshlar ongiga singdirishdan iboratdir. Chunki, biz yashayotgan XXI asr – intelektual boylik hukmronlik qiladigan asr.

Kimki bu haqiqatni o‘z vaqtida anglab olmasa, intelektual bilim, intelektual boylikka intilish har qaysi millat va davlat uchun kundalik hayot mazmuniga aylanmasa-bunday davlat jahon taraqqiyoti yo‘lidan chetda qolib ketishi muqarrar. Bugun unib-o‘sib kelayotgan yoshlarning har tomonlama barkamol avlod bo‘lib hayotga kirib borishida to‘sqinlik qilayotgan mafkuraviy, ma’naviy tahdidlar, ularning ko‘rinishi hamda oqibatlarini ilmiy asosda o‘rganish, xulosalar berish muhimdir.

Mafkuraviy tarbiya jamiyatda avvalambor, oila maktabgacha yoshdagi bolalar muassasalari, maktablar, litseylar, kollejlar, oliy o‘quv yurtlari, ommaviy axborot vositalari, jamoat tashkilotlarining birgalikdagi faoliyatini mustahkamlagan holda uzluksiz ta’lim-tarbiyani faoliyatini, mafkuraviy tarbiya borasida aniq maqsad va vazifalarini belgilab olishda taklif va tavsiyalar beradi. Zero, mafkuraviy maqsadlarni kishilar va ayniqsa yoshlar ongiga singdirish vazifasi asosan ta’lim tizimi orqali amalga oshiriladi.

Bugun masofalar qisqarayotgan, munosabatlar yaqinlashayotgan madaniyatlar mushtaraklashayotgan zamon tili bilan aytganda hamma narsa “globallashayotgan” bir davrda yashab turibmiz. Iqtisod va siyosatning globallashuvi madaniyatlar globallashuviga sabab bo‘lmoqda.

Dunyo xalqlari o‘rtasidagi keng integratsion aloqalarga, hamkorlikka qurilayotgan hozirgi davrda turmush tarzi global munosabatlar ta’siridan chekkada qololmaydi. Global jarayonlar mohiyatga ko‘ra, xalqlarni yaqinlashtirishi, insonning hayot tarziga umuminsoniy manfaatlar nuqtai nazaridan ta’sir etishning omiliga aylanmoqda.

Yoshlarga mafkuraviy tarbiyada ko‘proq Vatanparvarlik tushunchasini kengroq tushuntirish va tushunish taqoza etiladi. Shu sababli mafkuraviy tarbiyaning asosiy maqsadidan kelib chiqib, mafkuralar kurashiga oid “mafkuraviy kurash”, “mafkuraviy qarshi turish”, “informatsion xuruj”, “mafkuraviy diversiya”, “mafkuraviy infilьtratsiya”, “mafkuraviy qo‘poruvchilik” kabi tushunchalar ma’nosini yoshlar bilishlari kerak.

“Axloqsizlikni madaniyat deb bilish va aksincha, asl ma’naviy qadriyatlarni mensimasdan, eskilik sarqiti deb qarash bilan bog’liq xolatlar bugungi taraqqiyotga, ison hayoti, oila va muqaddasligi va yoshlar tarbiyasiga katta xavf solmoqda”, deya alohida ta’kidlaydi. Bugun turli yo‘llar bilan, har xil “ezgu” niqoblar ostida “ommaviy madaniyat” mamlakatimizga ham tahdid solayotgani sir emas. Ayniqsa, jangari filьmlar, yoshlarni soatlab o‘tirishga “majbur” qilayotgan kompьyuter o‘yinlari beto‘xtov yovuzlikni targ’ib etsa, bolasining otasi kimligini bilmasdan boshi qotib DNK tekshiruvini o‘tkazmoqchi bo‘lgan xonimlar haqidagi seriallar, internet olamida ayol va erkaklarga lazzatlanish haqida berilayotgan “eng yaxshi maslahatlar” faxsh hamda buzuqlik ko‘chasi sari chorlaydi.

Buning ustiga estrada san’atiga kirib kelayotgan ayrim yo‘nalishlar va qo‘shiqlar, kliplar, yaratilayotgan kinofilьmlar, reklama roliklarida targ’ib etilayotgan turlicha kiyinish va so‘zlashuv “madaniyati”, uman hayot tarzimizga to‘g’ri kelmaydigan holatlarga yo‘l qo‘yilayotgani achinarlidir. “Ommaviy madaniyat kirib kelmaydi, avvalo juda kichik detallar, arzimas voqealar orqali odamlarni o‘ziga o‘rgatadi, ko‘niktiradi. Ana shunda 4 yoshdagi farzandimiz reper bo‘lib kuylasa ham, o‘g’limiz qulog’iga zirak taqib, qizimiz yirtiq shimni kiyganida ham “zamona zayli” deya beparvo bo‘lamiz. Qolaversa, farzandimizning zamonaviyligidan quvonamiz.

Aslida “ommaviy madaniyat” soyasida kirib kelayotgan axloqsizlik, behayolik zo‘ravonlik va buzuqlik kabi illatlar dunyodagi hech bir xalqning milliy madaniyatiga ham, umumbashariy qadriyatlarga ham to‘g’ri kelmaydi. Hususan, bizning zaminimizda tug’ilib o‘sgan, jahon madaniyati va sivilizatsiyasiga ulkan hissa qo‘shgan Imom Buxoriy, Burxoniddin Marg’iloniy, Ahmad Farg’oniy, Abu Rayhon Beruniy, Mirzo Ulug’bek va boshqa ko‘plab buyuk ajdodlarimiz qoldirgan meros bugun ham dolzarbligini yo‘qotgani yo‘q. Xalqimizning go‘zal ma’naviy qadriyatlarga yo‘g’rilgan or - nomus, uyat va andisha sharmu hayo kabi tushunchalari hayotimizga singib ketgan.

Ayniqsa, ota - onaga hurmat, ayolga ehtirom, mardlik va jasurlik singari tuyg’ularimiz butun dunyo xalqlarini rom etib keladi. Mamlakatimiz aholisining katta qismini yoshlar tashkil etadi. Shu bois “ommaviy madaniyat” tahdidiga qarshi tura olish tobora dolzarb ahamiyat kasb etayotir.

Xo‘sh “Ommaviy madaniyat” nimasi bilan xatarli? “Ommaviy madaniyat” – ko‘p hajmda sanoat usulida ishlab chiqariladigan madaniyat elementlarining umumjahon ehtiyojlarini qondiruvchi majmuidir.

Bugungi zamonaviy fan “Ommaviy madaniyat”ning (inglizcha-mass culture) tub zamirida tijorat, moddiy manfaatdorlik borligini e’tirof etadi. Bu turmush tarzimizga ommaviy axborot-vositalari va boshqa vositalar orqali targ’ib-tashviq qilinadi, tarqatiladi, amalga oshiriladi. Ommaviy madaniyat mazmunini zamonaviy sanoat ishlab chiqarilishi, kino-televideniya, kitoblar, gazetalar, jurnallar, sport, turizm va boshqalar tashkil etadi. U mahsulotlarni iste’mol qilish-ommaviy iste’moldir, chunki mazkur madaniyatni iste’mol qiladigan auditoriya-katta zallar, stadionlar, kinoekran, televideniya ishqibozlaridan iborat bo‘lgan ommaviy auditoriyadir.

Umuman aytganda “pop-musiqa” ijrochiligi ko‘ngilochar musiqa niqobi ositida ommaviy vasvasali, shaytoniy talvsali, badaxloq raqslar, ko‘pincha oxiri janjal, ur-yiqit, vahshiyliklarga borib yetadigan agressiv diskoteka shoularini uyushtirish bilan ajralib turadi. 1970 yilda Kaliforniyaning Altamone shahrida bo‘lgan musiqa festivalida o‘zini “pop-muzika” qiroli hisoblaydigan “Rolling Stoun” (“Aylanayotgan tosh” guruhi kontserti ana shunday ur-yiqitlar bilan tugab, politsiya bu mojaro oqibatlari bilan uzoq muddat shug’ullanishiga to‘g’ri kelgan edi “Pop-muzika”

namoyandalari o‘z “ommaviy”liklarini ta’kidlash uchun sahnadagi hatti-harakatlari va kiyim-liboslari namoyishida ham odob-axloq, jamiyatga ehtirom tuyg’ularini rad etib-asosan ko‘cha, olomonchilik qonun-qoidalariga amal qiladilar.

1964 yilda AQShda T.Sazern va M.Xoffenberg degan ikki muallif hamkorlikda yozishgan “Kendi (“Asal qiz”) nomli romannini nashrdan chiqarishdi. Keyinchalik bu kitob qayta va qayta, katta miqdorlarda amerikalik kitobxonlarga taqdim etildi. Ushbu roman asosida yaratilgan kinofilьm kinotomosha bozorida keng tarqaldi. “Kendi” qahramoni, “Asal qiz” deb ta’riflagan juvon duch kelgan odam bilan to‘shakda aysh–ishrat qilishdan charchamaydi. Uning ishqibozlari - turli diniy va siyosiy qarashli shaxslardir. “Kendi” romani Amerika adabiyotida shakllangan va keng tarqalgan romantik tabiatli, shirin va go‘zal o‘y–xayollarga beriluvchan qizlar timsolini keskin xajv qiladi. Ularning ustidan kuladi.

Aynan, ana shu kitoblar va ular asosida yaratilgan fil’mlar-g’arbdagi “ommaviy madaniyat” ning adabiyotdagi, televideniya va kinodagi yo‘lini belgilab berdi. Intim munosbatalar, shahvatparastlik, zo‘ravonlik, xudbinlik, “Kim kuchli bo‘lsa-o‘sha haq” degan changalzorlar qonunini poetiklashtirish AQSh va Yevropa “ommaviy madaniyat” ida mana shunday asarlar ta’sirida keng ommalashadi. Agar ayrim G’arb davlatlarida erkak bilan erkak, ayol bilan ayol o‘rtasida nikoh-hayratlanarli hodisa bo‘lmay qolayotganligi nazarda tutilsa, “ommaviy madaniyat” targ’ib etayotgan ma’naviy tubanliklar, behayoliklar, qabohatlar naqadar chuqurlashib ketganligini tasavvur etish qiyin emas.

Xulosa va takliflar sifatida quyidagilarni aytish mumkin: bugungi teleradiokanallarni buraydigan, matbuot nashrlarini, varaqlaydigan bo‘lsangiz yoki internet “changalzorlari” bo‘ylab “sayyohat” qiladigan bo‘lsangiz, hech shubhasiz, foydali axborotlardan ko‘ra, zararli axborotlarga ko‘proq duch kelasiz. Ayniqsa, hayotiy tajribaga ega bo‘lmagan yoshlar bu axborotlarni real haqiqat sifatida qabul qilish yolg’on va uydirma gaplarga aldanib qolishi mumkin. Shu tariqa ularning hayoti arzimagan bir axborot tufayli butunlay noma’qul tomonga burilib ketishi hech gap emas. Shuning uchun ham bugungi kunda yoshlarning qalbi va ongida axborot immunitetini tarbiyalashimiz lozim.

“Ommaviy madaniyat” yoshlarning hayotini butunlay zaharlaydi va ularni o‘z tarixi, milliy qadriyatlari, hatto ota-onasini tanimaydigan maxluqqa aylantirib qo‘yadi. Bizning qalbimizdan milliy o‘zlik tuyg’usi, vatan hissini siqib chiqarmoqchi bo‘ladi. “Ommaviy madaniyat” ga qarshi kurashning eng samarali yo‘li yigit-qizlarimizni yoshligidan boshlab yuksak madaniy saviya, did va farosat egasi, mustaqil fikrlaydigan, ma’rifatli qilib tarbiyalashdan iborat.

Ana shunday fazilatlarga ega bo‘lgan yoshlar “ommaviy madaniyat” namunalaridan xazar qiladi.

"Ommaviy madaniyat" bizning milliy tabiatimiz, ko‘xna qadriyatlarimiz, insoniy intilishlarimizga zid. Shuning uchun ularga qarshi jamiyatimiz hamjihatlikda kurash olib borishi lozim. Shundagina yosh avlodimizni har tomonlama sog’lom va barkamol qilib voyaga yetkazishga erishishimiz mumkin.

"Ommaviy madaniyat" nikobidagi istilochilikka qarshi kurashda o‘zbek xalqida immunitet mavjud. Ammo bu taskin oldimizda turgan real xavfni mensimaslik yoxud bemalolchilikka asos bo‘lolmaydi. Binobarin, turli xuruj va g’arazli intilishlar, xorijiy markazlar tomnidan kata kuch, mablag’ sarflanayotgan harakatlar va shu kabi xavf-xatarlar bizga qanday zararli oqibatlar olib kelishidan ogox, bo‘lishimiz darkor.

Adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining Prezidenti Shavkat Mirziyoevning O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag’ishlangan tantanali marosimdagi ma’ruzasi.

2. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo yetamiz. - T: «O‘zbekiston», 2016.

3. I.A.Karimov. Yuksak ma’naviyat-engilmas kuch.-T., 2008.-46 b.

4. Т.Сазерн ва М.Хоффенберг “Кенди”- АҚШ-1964 йил

ТИЛ – ХАЛҚНИНГ ТАРИХИДИР

Қурбонова Марғуба Болтаевна
катта ўқитувчи Иқтисодиёт ва Педагогика Университети

Аннотация: *Мазкур мақолада Она тилимиз давлат тили мақомига эга бўлганлиги унинг аждодлардан авлодларга ўтиб келаётган бебаҳо мерос сифатида она тилимизни асраб-авайлаш, бойитиш, нуфузини ошириш устувор вазифалардан бири эканлиги ёритилган.*

Калит сўзлар: *давлат тили , миллий тил, ёзув, тилшунослик, миллий муносабатлар, тараққиёт*

Она тилимиз давлат тили мақомига эга бўлгани унинг ривожи учун ҳуқуқий кафолат демакдир. Бироқ тилнинг чинакам ривожи учун бунинг ўзигина кифоя қилмайди.

2020-2030 йилларда ўзбек тилини ривожлантириш ва тил сиёсатини такомиллаштириш концепциясини 2020-2022 йилларда амалга ошириш дастури; 2020-2030 йилларда ўзбек тилини ривожлантириш ва тил сиёсатини такомиллаштиришнинг асосий йўналишлари тасдиқланди[67].

Миллий тил, ёзув, тилшунослик фани истиқболига доир энг сара фикрлар Ислом Каримовнинг 2008 йилда ёзилган “Юксак маънавият – енгилмас куч” асарида жамланди. Мазкур китобда истиқлол йилларида тил сиёсати борасида амалга оширилган ишларни сарҳисоб қилиш билан бирга она тили олдида турган навбатдаги вазифаларни белгилаб берар экан, Биринчи Президентимиз қуйидагиларни қатъий таъкидлайди: “Айни вақтда жамиятимизда тил маданиятини ошириш борасида ҳали кўп иш қилишимиз лозимлигини ҳам унутмаслигимиз зарур. Айниқса, баъзан расмий мулоқотларда ҳам адабий тил қоидаларига риоя қилмаслик, фақат маълум бир ҳудуд доирасида ишлатиладиган шева элементларини қўшиб гапириш ҳолатлари учраб туриши бу масалаларнинг ҳали-ҳануз долзарб бўлиб қолаётганини кўрсатади.

Хорижий мамлакатларда тилимизга эътибор ва уни ўрганишга қизиқиш кучаймоқда. Бугунги глобаллашув даврида ҳар бир халқ, ҳар қайси мустақил давлат ўз миллий манфаатларини таъминлаш, бу борада аввало ўз маданиятини, азалий қадриятларини, она тилини асраб-авайлаш ва ривожлантириш масаласига устувор аҳамият қаратиши табиийдир[68].

Жамият аъзоларининг тилга муносабатида икки жиҳатни — умуман, тилга муносабат ҳамда она тилига муносабатни фарқлаб олиш лозим. Биринчи ҳолатда -тилнинг халқни бирлаштиришдек вазифани бажаришини англаб муносабат кўрсатилиши, «Давлат тили ҳақида»ги қонун талабларига риоя этилиши, иш юритишда адабий тил меъёрларига амал қилиниши зарур. Иккинчи ҳолатда — она тили ўта миллий, этномаданий ҳодиса деб тушунилиши, она тили тақдирига миллат тақдири деб қаралиши, она тили борича қабул қилиниши керак. Бугунги ўзбек жамиятида ҳар икки муносабатга алоқадор муаммолар етарли. Бу «Давлат тили ҳақида»ги қонун талабларининг кўп ҳолларда бажарилмаётгани, давлат тилининг амалиётга кенг жорий этилмаётгани, таълимнинг турли бўғинлари ва иш юритишда лисоний лаёқатлилик даражасининг пастлиги, давлат тилига ҳам, она тилига ҳам беписанд муносабатнинг учраётгани, тил маданиятининг лозим даражада шаклланмаётганида кўринади.

Она тилимиз ҳозирги кунга қадар бир қатор баланду пастликларни кўрган, кези келганда чўққиларни забт этган, кези келганда жарлик остонасида заиф ва бахтсиз титраган тилдир. Мустабид тизим даврида миллатнинг маданиятини, санъати ва тилини асраб қолиш

---

[67] Мирзиёев Ш.М Мамлакатимизда ўзбек тилини ривожлантириш ва тил сиёсатини такомиллаштириш онцепцияси. Тошкент ш.,2020 йил 20 октябрь,ПФ-6084-сон.

[68]Ш.Мирзиёев. Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мақеини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида. Тошкент ш.,2019 йил 21 октябрь,ПФ-5850-сон

учун курашган маърифатпарвар зиёлилар-жадидлар буни теран англаб етганлар. Зеро, миллатни асраш-унинг дину диёнати, имон-эътиқоди, аҳлоқ одоб, урф-одат, анъаналари ва тилини асраш демакдир. Юртимизда 1989 йил 21 октябрда миллатпарвар инсонларнинг жиддий саъй-ҳаракатлари натижаси ўлароқ, халқимиз асрлар давомида орзиқиб кутган ва курашиб келган она тилимизга Давлат тили мақоми берилди. Бу эса миллий озодлигимиз, мамлакатимиз мустақиллиги учун қўйилган илк қадам эди. “Давлат тили ҳақида”ги қонун, шунингдек, ўзбек тилининг давлат тили мақомини мустаҳкам белгилаб қўйилган Ўзбекистон Республикаси Конституцияси асосида тил сиёсатида ўта муҳим жараёнларни бошлаб берди.

Ўтган давр мобайнида она тилимизнинг кенг имкониятларини очиб бериш, унинг миллат ҳаёти ва маънавий-мафкуравий қарашларидаги таъсирини янада кучайтириш мақсадида жуда кўплаб ишлар амалга оширилди. Натижада она тилимиз том маънода давлат тилига айланиб, сиёсий-хуқуқий, ижтимоий-иқтисодий, маънавий-маърифий жабҳаларда фаол қўлланиб, халқаро минбарларда баралла янграмоқда. Шунингдек, Ўзбек тилининг халқимиз ижтимоий ҳаётида ва халқаро миқёсдаги нуфузини ошириш, ўсиб келаётган ёш авлод онгида миллат бойлиги хисобланмиш она тилимизга, халқимизнинг минг йиллик тарихи, урф-одатлари ва анъаналарига хурмат хиссида тарбиялаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг мухим –“Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони қабул қилиниши ҳамда ўзбек тилига давлат тили мақоми берилган кун – 21 октябрь санасини ”Ўзбек тили байрами куни” деб эълон қилиниши мамлакатимизда давлат тилининг тўлақонли жорий этилишини таъминлашга қаратилган яна бир жиддий қадамдир.

Тил халқни бирлаштиради, тарбиялайди, ўқитади, урф-одат, анъаналаринисақлайди. Шундай экан, она тилимизнинг халқаро миқёсдаги обрў-эътиборини юксалтиришда, уни миллий ва умумбашарий тушунчалар асосида тараққий этган тиллар сафига қўшишда ҳар биримиз тилимизга чуқур ҳурмат билан ёндашимиз керак.

Адабиётлар

1.Мирзиёев. Ш.М Мамлакатимизда ўзбек тилини ривожлантириш ва тил сиёсатини такомиллаштириш концепцияси. Тошкент ш., 2020 йил 20 октябрь, ПФ-6084-сон.

2.Мирзиёев Ш.М Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мақеини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида. Тошкент ш., 2019 йил 21 октябрь,ПФ-5850-сон

3.Мирзиёев Ш.М. Ўзбек тили халқимиз учун миллий ўзлигимиз ва мустақил давлатчилик тимсоли, бебаҳо маънавий бойлик, буюк қадриятдир // Халқ сўзи газетаси. – 2019 йил 22 октябрь, 218-сон.

4.Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. -Т.: Ўзбекистон. 1997.

5.Р.Нурматов,С.Авезов,Ўзбек тили чиндан ҳам давлат ва халқ тили даражасига эриша олдими? 07.10.2020.

6.Низомиддин Маҳмудов. Тил мавқеи — эл мавқеи «Ёшлик» журнали, 1988 йил, 6-сон.

7.Akhmedova Dilrabo Sadullayevna. **“**SPIRITUAL IMAGE OF YOUNG PEOPLE WITH A MODERN WORLDVIEW” in Volume 3, Issue 11 of “Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences” scientific journal on November, 2023.304-309 ст

8.Akhmedova Dilrabo Sadullayevna. Young People - The Creators of New Uzbekistan" In Volume 25 of The Peerian Journal ISSN (E): 2788-0303, Journal Impact Factor: 7.425, December 2023. 11-14ст

9. Axmedova D. “Yoshlarimizning ongu shuurida vatanparvarlik, milliy g‘urur g‘oyalarini mustahkamlash” in Volume 4, Issue 4 of “Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences” scientific journal on April, 2024134-140ст

10.Akhmedova Dilrabo Sadullayevna " THE FUTURE OF A STATE WITH EDUCATED, HIGHLY SPIRITUAL, ALL-ROUND MATURE YOUTH WILL BE BRIGHT” BEST JOURNAL OF INNOVATION IN SCIENCE, RESEARCH AND DEVELOPMENT ISSN: 2835-3579 Volume:3 Issue: 5|2024 182-186ст

11.Axmedova D. Axloqning dolzarb muammolari. in Volume 4, Issue 5 of “Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences” scientific journal on May, 2024 612-616ст

BAXSHILARIMIZ IJRO ETGAN DOSTON VA TERMALARDA XALQIMIZGA XOS YUKSAK VATANPARVARLIK

Axmatov Abdulla
Qarshi DU doktoranti
(+998 90 4266228)

Kalit so‘zlar: *O‘zbekiston,Qashqadaryo, Madaniyat, vatanparvarlik, olijanoblik, insonparvarlik, Qamay, YUNESKO, baxshichilik, doston, Ergash Jumanbulbul og`li, Fozil baxshi, Islom shoir, Bola baxshi Abdullayev, xalq og‘zaki ijodi.*

Rezyume: Ushbu maqolada Qashqadaryo vohasida dostonchilik va baxshichilik san’atining ahvoli xalq og‘zaki ijodi namoyondalari ham izlanishlarini davom ettirdilar. Xalqning o‘tmishi bilan hamohang bo‘lgan ertak-dostonlar, qo‘shiq va rivoyatlar, maqol va matallarda xalqimizning his-tuyg‘ulari, orzu umidlari ifodalangan. Bu davrda Respublikamizda adabiyot va san`at vakillari yashab ijod qilishdi. Ularning asosiy qismi O‘zbekistonning janubiy viloyatlari bo‘lmish Qashqadaryo va Surxondaryo vohalarida istiqomat qilishadi. Ana shu nuqtai-nazardan ham Qashqadaryo xalq og‘zaki ijodi dostonchilik va baxshichilik maktabi tarixini o‘rganish nihoyatda katta ahamiyat kasb etadi. Shu bois, Qashqadaryo hayotida sovet davrida ijod qilgan taraqqiyot yo’lining qonuniyatlarini aniqlab olish uchun eng avvalo unga xos bo’lgan umumiy jarayonlarni tarixiylik nuqtai-nazardan ko’zdan kechirmoq lozim.

Ключевые слова: *Узбекистан, Кашкадарья, Культура, патриотизм, дворянство, гуманизм, Камай, ЮНЕСКО, человеколюбие, эпос,Эргаш Джуманбулбул оглы, Фазиль бакши, исламский поэт, Бола бакши Абдуллаев, фольклор.*

Резюме: В данной статье представители народного устного творчества продолжили исследование состояния эпической письменности и искусства бакшики в Кашкадарьинском оазисе. Чувства и надежды нашего народа выражаются в сказках, песнях и рассказах, пословицах и поговорках, которые созвучны прошлому народа. В этот период в нашей республике жили и творили представители литературы и искусства. Большинство из них проживает в оазисах Кашкадарьи и Сурхандарьи, которые являются южными регионами Узбекистана. С этой точки зрения изучение истории Кашкадарьинской школы эпоса и поэзии чрезвычайно важно. Поэтому, чтобы определить сложившиеся в советскую эпоху закономерности пути развития в жизни Кашкадарьи, прежде всего, необходимо рассмотреть общие процессы, характерные для нее, с исторической точки зрения.

Key words: Uzbekistan, Kashkadarya, Culture, patriotism, nobility, humanitarianism, Kamay, UNESCO, philanthropy, epic, Ergash Jumanbulbul ogli, Fazil bakshi, Islamic poet, Bola bakshi Abdullayev, folklore.

Resume In this article, the representatives of the folk oral creativity continued their research on the state of epic writing and bakshiki art in the Kashkadarya oasis. The feelings and hopes of our people are expressed in fairy tales, songs and narratives, proverbs and sayings, which are in harmony with the past of the people. During this period, representatives of literature and art lived and created in our Republic. Most of them live in the oases of Kashkadarya and Surkhandarya, which are the southern regions of Uzbekistan. From this point of view, studying the history of the Kashkadarya school of epics and poetry is extremely important. Therefore, in order to determine the laws of the path of development created in the Soviet era in the life of Kashkadarya, first of all, it is necessary to examine the general processes characteristic of it from the historical point of view.

Baxshilarimiz ijro etgan doston va termalarda xalqimizga xos yuksak vatanparvarlik, olijanoblik, insonparvarlik, ona yurtimizga muhabbat va sadoqat o‘z ifodasini topgan. Shu sababli Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev e’tirof etganidek, “Ayni vaqtda hozirgi globallashuv davrida,

tijorat vositasiga aylangan “ommaviy madaniyat”, shou-biznesning salbiy ta’siri tobora kuchayib borayotgan murakkab zamonda har qanday milliy madaniyatning bulog‘i bo‘lgan folklor san’atiga e’tibor va qiziqish, afsuski, susayib borayotgani ham sir emas. Holbuki, folklor san’ati, ta’bir joiz bo‘lsa, bu-insoniyatning bolalik qo‘shig‘idir”[1].

Baxshichilik, xalq dostonchiligi o‘zbek xalqining qadim madaniyati, milliy qadriyatlarining ilk ko‘rinishlaridan biri sifatida ardoqlanib kelinayotgan san’at turidir. Baxshilar deb azaldan terma, qo‘shiq va dostonlarni yoddan kuylovchi, avloddan-avlodga yetkazuvchi xalq dostonchilari aytilgan, o‘zbek xalqining to‘yu bayramlari, yaxshi kunlari, ularning ishtirokisiz o‘tmagan. Bugun yurtimizda baxshichilik san’atiga alohida e’tibor berilmoqda. 2018 yil 1 noyabrda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Xalqaro baxshchilik san’ati festivalini o‘tkazish to‘g‘risida”gi Qarori qabul qilindi. Qaror ijrosini amalga oshirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi, Fanlar Akademiyasi va Surxondaryo viloyati hokimligi tomonidan shu yilning 5-10 aprel kunlari Xalqaro baxshichilik festivali bo‘lib o‘tkazildi. Mazkur tadbirda 200 nafardan ortiq baxshilar, hay’at a’zolari va boshqa mehmonlar ishtirok etdilar.

Muhtaram Prezidentimiz Shavkat Miromonovich Mirziyoyevning mazkur muhim tadbir o‘tkazilishining asosiy tashabbuskori bo‘lishi ham diqqatga sazovordir. O‘zbekiston-atoqli baxshilar yurti. Ular orqali yurtimizning boy qadriyatlari, o‘tmishi, orzu va umidlari ifoda etiladi.

Xalq baxshilarini yig`ish ularga har tomonlama g`amxo‘rlik ko‘rsatish, ijodiy tajribalarini keng targ`ibot qilish ishlari yaxshi yo‘lga qo‘yildi. Xalq yig`inlarida, bayramlarda, maktab va oliy o‘quv yurtlarida xalq baxshilari bilan uchrashuvlar, baxshilarning badiiy kechalari, mushoirlar, aytishuvlar, mashhur doston aytuvchilar uyushtirish an`ana tusini olmoqda. O‘zbekiston zamini Ergash Jumanbulbul og`li, Fozil baxshi, Islom shoir, Bola baxshi Abdullayev, Shoberdi Boltayev, Boborayim Mamatmurodov, Abdunazar Poyonov, Qora baxshi Umirov, Shomurod Tog`ayev, Qodir baxshi Rahimov, Ziyodulla Islomov, Norbek baxshi Abdullayev, Qalandar baxshi Normetov, Abduqahhor va Abdumurod Rahimovlar kabi o‘nlab betakror istedod sohiblarini yetishtirdi va bu an`ana izchil davom etmoqda so‘ngi yillarda respublikamizda xalq og`zaki ijodiga etibor kuchaydi.

Mamlakatimizda ushbu qadimiy san`at turini asrab-avaylash, rivojlantirish va ommalashtirish maqsadida so‘ngi paytda qabul qilingan Prezident farmonlari va Hukumat qarorlari soha rivojiga yangi hayot bag`ishlaganini takidlash o‘rinlidir. Jumladan, yurtimizda YUNESKO shafeligida har ikki yilda Xalqaro baxshichilik san`ati festivalini o‘tkazish yaxshi an`ana tusiga kirdi. 2019 yil aprel oyida Termiz shahrida o‘tkazilgan birinchi va joriy yil sentabr oyida Nukus shahrida tashkil etilgan ikkinchi festival mintaqa va xalqaro hamjamiyat madaniy doiralarida katta qiziqish uyg`otdi. Shuningdek, 2021 yil 16 dekabrda YUNESKOning Nomoddiy madaniy merosni asrash hukumatlararo qo‘mitasi tomonidan Baxshichilik san`ati insoniyatning nomoddiy madaniy merosi reprezentativ ro‘yxatiga kiritildi[2].

Dostonlarni ijro etadigan baxshilar va ularning hayoti va turmush tarzi bilan shug‘ullanish jarayonidagi tahlillardan kelib chiqib, baxshi so‘zining ma’nosi mo‘g‘ulcha va buryatcha baxsha, bag‘sha – ustod, ma’rifatchi; sanskritcha bhikshu – qalandar, darvesh degan ma’noni beradi deb izohlanadi. O‘zbekistonda qo‘shiq va dostonlarni yoddan kuylovchi, aytuvchi, avloddan-avlodga yetkazuvchi san’atkor. Baxshi so‘zi ba’zan shaman ma’nosida ham qo‘llanadi, umuman, dostonchilar, doston aytuvchilarni esa yuzboshi, soqi, sannovchi, jirov deb ataydilar. Baxshilar, asosan, ikki toifaga –ijrochi va ijodkor baxshilarga bo‘linadi. Ijrochi baxshilar, asosan, ustozdan o‘rgangan dostonlarni juz’iy o‘zgarishlar bilan aynan kuylasalar, ijodkor baxshilar og‘zaki epik an’ana asosida yangi dostonlar ham yaratadilar. Bunday baxshilar shoir baxshilar deb ham yuritiladi, masalan Ergash shoir, Fozil shoir, Po‘lkan shoir, Abdulla shoir, Xidir shoir va boshqalar. Baxshilar doston va qo‘shiqlarni qo‘biz, do‘mbira, dutor kabi sozlar jo‘rligida kuylaydi.

«Baxshi» mo‘g‘ulcha so‘z bo‘lib, ustod, ma’rifatchi degan ma’noni anglatadi.O‘zbeklar orasida baxshi yana bir qancha nomlar bilan ataladi. O‘rta Osiyoning janubiy hududlarida yuzboshi, sozanda, Tojikistonning o‘zbek-laqaylari orasida soqi, Farg‘ona vodiysida sanovchi, shuningdek, jirov, jirchi, oqin kabi nomlar bilan yuritiladi. Bunday xalq ijodkorlari boshqa turkiy xalqlar orasida ham mavjud bo‘lib, qozoqlarda oqin va jirov, qirg‘izlarda manaschi, mo‘g‘ullarda to‘lchi, o‘g‘uzlarda uzan, deyiladi. Tojik folklorshunosligida halq eposi ijrochilari go‘yanda, hofiz va shoir

deyiladi. Biroq «Go‘ro‘g‘li» turkumidagi dostonlar ijrochisini dostonga qiyosan go‘ro‘g‘lisaro, deb ham atashadi. Yirik o‘zbek baxshilarining nomiga «shoir» so‘zini qo‘shib ishlatish hollari mavjud[3].

Betinim izlanishlar natijasida Hazratqul baxshichilik sanatini o‘rganib oladi. Hazratqul baxshi ananaviy dostonlar bo‘lgan “Alpomish”, “Go‘ro‘g‘li”, “Avazxon”, “Nurali”, “Yusuf Ahmad” kabi halq asarlarini mohirlik bilan kuylagan. Bu dostonlarda yurtsevarligi, do‘stligi, mehnatsevarligi, sevgi va vafo, odamiylik tarannum etiladi. Hazratqul baxshining repurtuarida 20 ga yaqin an’anaviy dostonlar bor.”Alpomish” , «Guro‘g‘li» , «Avazxon» , «Nurali» , “Yusuf Ahmad” kabi xalq asarlarining variantlari shular jumlasidandir. Bu dostonlarda yurtsevarlik, do‘stlik, mehnatsevarlik, sevgi va vafo, odamiylik tarannum etiladi. Tug`ilib ota onadan yosh yetim qolib ko‘plab xalq dostonlarini yaratdi shulardan biri “Avazxonning keltirilishi” 1979 yilda gram plastinkada chop etilgan. “Og‘a Yunusning olib qochilishi” kabi asarlari «Madhiya», «Qamay», “Qamashiliklar” kabi yirik asarlari shuningdek paxtakorlar, Qarshi dashtini o‘zlashtirib, bog‘u-rog‘lar yaratayotgan azamat cho‘lquvarlar, chorvadorlar mehnatini ulug‘lovchi, kishilarimiz ma’naviy dunyosidagi ibratli tomonlarni tarannum etuvchi o‘nlab termalar ijod qilgan.

Samarqand, Qashqadaryo, Surxondaryo baxshilarining ko‘pchiligi doston kuylayotganda odatdagi ovozini musiqa asbobi navosiga moslab o‘zgartirishadi. Ovozni sozga jo‘rlash baxshilar orasida «Tillo tarozi», deb ataladi. Baxshilar orasida yana bir qancha turkum ijodkorlar bor. Ularning ayrimlari dostonlarni do‘mbira chertib, biroq tovushini o‘zgartirmasdan, odatiy bir tarzda aytsalar, boshqa bir ijrochilar dostonlarni hech bir sozsiz, faqat og‘zaki aytishgan. Baxshichilik san’atida o‘zbek dostonchiligi mif – afsona – rivoyat – naql – ertak – doston bosqichlarida shakllanadi.

Baxshilik san’ati markazi O‘zbek folklorshunosligida Boysun, Bulung‘ur, Nurota, Narpay, Qo‘rg‘on, Xorazm, Shahrisabz, Sherobod, Chiroqchi kabi yirik dostonchilik maktablaridan tashqari, Qamay, Piskent, Qulbuqon, o‘zbek-laqay va boshqa shunday markazlar ham ma’lum. Ular repertuarlari, uslubi, ma’lum ijod tamoyili va ijro usullariga ko‘ra bir-biridan ajralib turadi.

“Doston” so‘zi fors tilidan olingan bo‘lib, “qissa”, “hikoya”, “tarix” ma’nolarini ifodalaydi. O‘zbek badiiy adabiyotida dostonlar yaratilish usuliga ko‘ra ikki xil bo‘ladi. Birinchi turi yozma adabiyot vakillari tomonidan har bir bandi masnaviy – ikki misradan iborat, faqat she’riy shaklda yaratiladi. Ikkinchi tur dostonlar og‘zaki ijod mahsuli sifatida folklor an’analarga bo‘ysungan holda yaratiladi. Filologiya fanlari doktori, professor M. Saidov ta’rificha, og‘zaki ijoddagi dostonlarda she’riy va nasriy parchalardan iborat badiiy manba – matn bo‘lishi kerak.. .Ikkinchidan, dostonning muzikasi bo‘lishi lozim (Bu o‘rinda shuni aniqlab olish kerakki, har bir alohida olingan doston uchun alohida yirik muzika asari bo‘lishi shart emas). Uchinchidan, dostonni bir kishi ijro etganligi tufayli kuylovchi do‘mbira cherta bilishi yoki qo‘biz chala bilishi zarur. To‘rtinchidan, dostonni kuylayotgan baxshi yaxshi ovozga ega bo‘lishi va qo‘shiq aytish mahoratini egallagan bo‘lishi zarur[4].

“Qamay” dostonchilik maktabining vakillaridan biri Hazratqul baxshi Xudoyberdi o‘g`li ham shu sohaning ijod qilgan ijodkorlardan hisoblanadi. Hazratqul baxshi Xudoyberdi o‘g`li 1920-yil Qashqadaryo viloyati Qamashi tumani Qoraqo‘ton qishlog`ida to‘g`ilgan. 1927-yil Aleksandr Sergevich Pushkin nomidagi hozirgi (82-maktabga) o‘qishga borib 1937-yilda a`lo baholar bilan to‘gatgan.1937-yilda Tojikiston Davlat Pedagogika institutiga tarix faniga o‘qishga topshirib, sirtdan o‘qib 1942-yida tamomlagan. Mehnat faoliyatini Dehqonobod xalq sudida kotib lavozimi bilan boshlagan keyinchalik Qamashi tumani Chim qishlog`idagi 4-sonli maktabda o‘qituvchi, Uchtut qishlog`idagi Karim Musulmonov nomidagi hozirgi (21-sonli maktabda) o‘quv ishlari buyicha direktor o‘rinbosari lavozimlarida ishlagan.1973-yildan Qoraquton qishlog`idagi Dobrolyubov hozirgi (32-sonli) maktabda direktor lavozimida faoliyat yuritgan.Hazratqul baxshi Xudoyberdi o‘g‘lining asl kasbi – murabbiylikdir. Ammo Hazratqul baxshi boshqa hamkasblaridan farqli o‘laroq ana shu olijanob kasb–o‘qituvchilikni baxshichilik sanati bilan qo‘shib olib borgan. Hazratqulda dostonchilikka havas juda erta uyg‘ongan. Buning ma`lum sabablari bor, albatta. Shoir tug‘ilib usgan qishloqning o‘zida yigirmadan ortiq xalq baxshilari istiqomat qilishib, bir necha xil ohanglarda doston hamda termalar ko‘ylashib, mehnatkash ommani xushnud etishardi. Jumladan

Boynazar baxshi, Xidir baxshi, Abdukarim baxshi, Xolnazar baxshi, Sherqul baxshi, Mamatqul baxshi, Bozor baxshi Omon o‘g‘li shular jumlasidandir[5].

1976 yilda Samarqand shahrida bo‘lib o‘tgan xalq baxshilar anjumanida ishtirok etib sovrindor bo‘lgan. 1980 yil Sirdaryo viloyatidagi G‘afur G‘ulom nomidagi Sirdaryo davlat pedagogika institutida Qashqadaryolik taniqli xalq baxshilari Xazratqul Xudoyberdi o‘g‘li va Abduraxmon ota Ostonovlar bilan talabalar o‘rtasida uchrashuv bo‘lib o‘tadi. Baxshi tomonidan xalq dostonlarini yoddan aytish bilan birga o‘zi xam zamonaviy mavzuda “Abl Botir”, “Pardaxol”, “Qamay yerlari va erlari” kabi dostonlar juda ko‘plab termalar yaratilgan. Uchrashuvda u o‘zinig “Suyla do‘mbiram”, “Bo‘lmasa”, “Suring davron” deb atalgan zamonaviy she’rlarini xamda “Alpomish” dostonidan ayrim parchalarni kuyga solib aytib beradi. Xazratqul Xudoyberdi o‘g‘li har 2 yilda o‘tkazilayotgan baxshichilik Respublika ko‘rik tanlovlarda yuqori sovrinlarni olib kelgan. U 1980 yilda O‘zbekiston Respublikasi “xalq maorifi a’lochisi” ko‘krak nishoni bilan taqdirlangan. 1986 yilda nafaqaga chiqqan. Olti nafar farzandi bor Hazratqul baxshi Xudayberdi o‘g‘li 1996 yilda vafot etgan[6].

Xulosa qilib aytganda, Qashqadaryo hohasida dostonchilik va baxshichilik san’atida vatandoshlarimizning baxshichilik an’analarini davom ettirib, halq dostonlari bilan birga termalar ham yaratib qisqa vaqt ichida odamlarning mehrini qozondi. Shu bilan birga maktabda tarix fanidan dars berib, rahbarilk lavozimlarida faoliyat olib bordi. Ijodkorning fazilatlaridan yana biri uning hozir javob dostonchi sifatida hayotimizda ruy berayotgan voqealar, halqning buyuk mehnati shijoatiga atab ham asarlar yaratgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Xalqaro baxshichilik san’ati festivali ochilishiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi nutqi // “O‘zbekiston ovozi” gazetasi, 2019 yil, 8 aprel.
2. https://president.uz/uz/lists/view/.
3. O‘zbek folklorining epik janrlari / O‘zbek xalq ijodi bo‘yicha tadqiqotlar. 7-kitob. - T.: Fan, 1981. B 12.
4. Saidov M. O‘zbek dostonchiligida badiiy mahorat. – T.: Fan, 1969.B 6.
5. Boymirov T. Boyqobilov O‘. Qamashi va qamashiliklar. T. 2016.-47.b.
6. Kommunizm uchun . 1980 yil, 5 sentabr

O‘YINLI TEXNOLOGIYALARNI QO‘LLASHNING SAMARASI.

E.T.Jumayev -Iqtisodiyot va pedagogika universiteti PhD, v.b. dotsenti.

Hozirgi talim muassalaridagi samarador o‘qitish texnologiyasi - bu o‘yinli texnologiyalardan foydalanib o‘qitishdir. O‘yinli texnologiyalardan foydalanishning asosi - bu talabalarni faollashtiruvchi va jadallashtiruvchi faoliyatdir. O‘yinli texnologiyalar shaxsini namoyon qilishda, hayotida o‘z o‘rnini barqaror qilishida, o‘zini-o‘zi boshqarishda, o‘z imkoniyatlarini amalga oshirishda katta ahamiyatga egadir. O‘yinli texnologiyalar turli maqsadlarga yo‘naltirilgan bo‘ladi. Ular didaktik, tarbiyaviy, faolitiyatni rivojlantiruvchi va ijtimoiylashuv maqsadlarida qo‘llanadi. O‘yining didaktik maqsadi bilimlar doirasi, bilish faoliyati, amaliy faoliyatida bilim, malaka va ko‘nikmalarni rivojlaitirishni kengaytirishga qaratilgan bo‘ladi.

O‘yinning tarbiyaviy maqsadi mustaqillik, irodani tarbiyalash, ma’lum yondashuvlar, nuqtai nazarlar, ma’naviy, estetik va dunyoqarashni shakllantirishdagi hamkorlikni, jamoaga birlashishni, jamoaga kirishib keta olishni, komunikativlikni tarbiyalashga qaratilgan bo‘ladi.

Faoliyatni rivojlantiruvchi o‘yinlar diqqat, xotira, nutq, tafakkur, taqqoslash, solishtirish, o‘xshashlikni topish. faraz, xayol, ijodiy qobiliyat, empatiya, refleksiya, optimal yechimni topa olish, o‘quv faoliyatni motivasiyalashni rivojlantirishga qaratilgai.

Ijtimoiylashtirilgan o‘yinlar jamiyatning me’yorlari va qadriyatlarga jalb qilinishi, muhim sharoitlarga ko‘nikish, ehtiroslarni nazorat qilish, o‘z-o‘zini boshqarish, muloqotga o‘rgatishni nazarda tutadi. Pedagogikaga oid adabiyotlarda pedagogik o‘yin degan tushuncha mavjud. Pedagogik jarayonni tashkil etishning bir qator metodlari va usullari hamda turli shakldagi pedagogik o‘yinlar "O‘yinli pedagogik texnologiyalar" ni tashkil etadi.

Talim muassasalarining amaliyotida tadbirkorlik o‘yinlariga alohida ahamiyat beriladi. Tadbirkorlik o‘yinlari nazariyasi boshqa o‘yin faoliyati nazariyasi bilan bevosita bog‘langan. Tadbirkorlik o‘yinlarini mashhur psixologlar L.S. Vigodskiy, A. N. Leontev. P.Ya. Galporin va boshqalar o‘z ilmiy ishlarida nazariy jihatdan asoslaganlar. Tadbirkorlik o‘yinlari o‘z xarakteriga ko‘ra insonning shaxsiy xislatlarini shakllantirishning asosiy vositasi hisoblanadi.

Tadbirkorlik o‘yinlari bilan o‘qitish XX asrning 20- yillarida rivojlandi. Tadbirkorlik o‘yinlariga tashkiliy (imitasion) o‘yinlar bilishning vositasi sifatida asos bo‘ladi.Taqlidiy (imitasion) o‘yinlarga esa harbiy va harbiy-siyosiy o‘yinlar asos bo‘lgan.

Tadbirkorlik o‘yini yangi texnologiya sifatida quyidagilarni amalga oshirishda yaqindan yordam beradi:

-ishlab chiqarish imitasion modeli sifatida taqdim etilgan o‘quv materiali mazmunining izchilligi;

-kelgusidagi kasbiy faoliyat tarkibiy qismlarini yaratish;

-bilimlarga ehtiyojlarni tug‘dirish va ularni amalda qo‘llashning real sharoitlariga yaqinlashtirish;

-o‘yinning ta’limiy va tarbiyaviy samaradorligini oshirish;

-o‘yinni olib boruvchi o‘qituvchining talabalar faoliyatini tashkil etish va boshqarishdan talabalarning o‘z hatti-harakatlarini tashkil etish va boshqarishga o‘tishni ta’minlashi;

Tadbirkorlik o‘yinini ijtimoiy - pedagogik tizim sifatida quyidagi tayyorgarlik bosqichlariga ega:

Talabalarning tadbirkorlik o‘yinlariga tayyorgarlikni aniqlash maqsadida ularning mustaqil ishlari natijalarini tekshirib ko‘rish.

Talabalarga tadbirkorlik o‘yinlarini o‘tkazish va unda qatnashish bo‘yicha yo‘l- yo‘riqlar berish, ularni rol o‘ynash bo‘yicha taqsim qilish, zarurat tugilganda har biriga qo‘shimcha yo‘l-yo‘riqlar berish.

Oldindan ishlab chiqilgan ssenariy bo‘yicha talabalarning tadbirkorlik o‘yinlari.O‘yin ishtirokchilariga joriy yo‘l-yo‘riqlar berish.

O‘yin ishtirokchilarining o‘yin davomida o‘zi o‘ynagan rollariga baho berishi, o‘z-o‘zini nazorat qiladi.

Tadbirkorlik o‘yini natijalarini muhokama qilish va talabaning o‘quv-o‘yin faoliyatiga baho berish.

Tadbirkorlik o‘yinlari texnologiyasi tayyorgarlik davrini o‘z ichiga oladi. U ssenariyni yozib chiqish, vaziyat va ob’ektlarni shartli belgilar asosida tasvirlashdan boshlanadi. Ssenariy mashgulotning o‘quv maqsadi, o‘rganilayotgan muammoning tavsifi, qo‘yilgan vazifani asoslash, o‘yinning rejasi, vaziyatning mazmuni va qatnashuvchi shaxslarning tasvirini o‘z ichiga oladi. Tadbirkorlik o‘yinlarning bosqichlari: 1. O‘yinga kirish- bu bosqichda ish tartibi aniqlanadi mashg`ulotning bosh maqsadi shakllantiriladi, muammoni qo‘yish va vaziyatni tanlash asoslanadi. 2. O‘tkazish bosqichi- bu o‘yin jarayoni bo‘lib, o‘yin boshlangach hech kim unga aralashmaydi va uning borishini o‘zgartira olmaydi. O‘yinni faqat uni boshqaruvchisi tuzatib borishi mumkin. 3. Taxlil bosqichi- o‘yin natijalari muhokama qilinadi va baholanadi. Bu bosqichda ekspertlarning fikrlari eshitiladi, o‘zaro fikr almashinadi, talabalar o‘z hatti-harakatlari va xulosalarini himoya qiladilar.

Shunday qilib tadbirkorlik o‘yinlari, yangi bilimlar materiallarini, egallash, ularni mustahkamlash, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, umumiy malakani shakllantirish hamda ilmiy ijodiy tajribalarni rivojlantirish uchun imkoniyatlar yaratadi.

Adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining Prezidenti Shavkat Mirziyoevning O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag’ishlangan tantanali marosimdagi ma’ruzasi.

2. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo yetamiz. - T: «O‘zbekiston», 2016.

3. I.A.Karimov. Yuksak ma’naviyat-engilmas kuch.-T., 2008.-46 b.

TALABALARNI KREATIV FIKRLASH VA “4K” MODELIGA ASOSLANGAN INNOVATSION YONDASHUV

Suyunova Guljahon Uchqunovna
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand Davlat universiteti Urgut filiali
Телефон:+998(97) 405-92-33
E-mail: suyunovaguljahon0@gmail.com

Annotatsiya.Ushbu maqolada zamonaviy ta’lim jarayonida muhim o‘rin tutayotgan “4K” tamoyili — kollaboratsiya, kommunikativlik, kreativ fikrlash va kritik fikrlashning mazmuni, ularning o‘quvchi shaxsini rivojlantirishdagi funksional ahamiyati ilmiy tahlil qilinadi. Shuningdek, kreativ fikrlashni shakllantirishga doir xorijiy tajribalar, PIRLS xalqaro baholash dasturi misolida mamlakatimiz boshlang‘ich ta’limidagi mavjud holat o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar: 4K modeli, kreativ fikrlash, kommunikativlik, kollaboratsiya, kritik fikrlash, PIRLS, XXI asr ko‘nikmalari.

Kirish.XXI asrda globallashuv, texnologiyalar jadal rivojlanishi va ma’lumotlar oqimining keskin ortishi o‘quvchilardan nafaqat bilimga ega bo‘lishni, balki bilimni qayta ishlash, tahlil qilish, muloqot qilish, hamkorlikda muammolarni hal etish kabi muhim kompetensiyalarni egallashni talab qilmoqda. Shu bois ta’lim tizimida 4K tamoyili – Kollaboratsiya, Kommunikativlik, Kreativ fikrlash va Kritik fikrlash asosida yaratilgan yangi avlod darsliklari o‘z o‘rnini topmoqda.

O‘zbekiston ta’lim tizimida ham ushbu yondashuv keng joriy etilib, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida keyingi ta’lim bosqichlari uchun zarur bo‘lgan **hayotiy ko‘nikmalarni shakllantirish**ga qaratilgan islohotlar olib borilmoqda. Xalqaro tajribalar — Singapur, Finlandiya, Estoniya kabi mamlakatlar misoli 4K modelining samaradorligini yaqqol ko‘rsatadi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi — 4K yondashuvining didaktik mohiyatini ochib berish, kreativ fikrlashni shakllantirish mexanizmlarini tahlil qilish hamda PIRLS xalqaro baholash dasturi misolida o‘quvchilarning savodxonlik darajasini baholashdir.

Metodologiya.Tadqiqot quyidagi metodlarga tayandi:

1. Nazariy-tahliliy metod

- 4K modeli bo‘yicha o‘quv-adabiyotlar, ilmiy maqolalar, xorijiy ta’lim tizimi tajribalari o‘rganildi.
- Maktabgacha va boshlang‘ich ta’limda 4K yondashuvining qo‘llanilishiga doir metodik tavsiyalar tahlil qilindi.

2. Empirik kuzatish

- 4-sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini PIRLS topshiriqlari asosida baholash jarayonlari o‘rganildi.
- O‘quvchilar tomonidan savollarga javob berishdagi xatolik va qiyinchiliklar tizimli ravishda qayd etildi.

3. Taqqoslash va diagnostik metod

- O‘zbekiston o‘quvchilarining natijalari xalqaro ko‘rsatkichlar bilan qiyoslandi.
- O‘quvchilarning matnni tushunish, tahlil qilish va mulohaza bildirish darajalari baholandi.

NATIJALAR.

1. 4K modelining ta’lim jarayonidagi samaradorligi

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, 4K modeli asosida o‘tilgan darslar:

- o‘quvchilarning **kreativ va tanqidiy fikrlash**ini 25–30 % ga,
- **muloqot ko‘nikmalarini** 20 % ga,

- **hamkorlikda ishlash koʻnikmalarini** esa 30 % ga oshirgan.

2. PIRLS dasturi natijalari tahlili

Baholash jarayonida quyidagi holatlar aniqlandi:

a) Ijobiy holatlar

- Oʻquvchilarning 38 % 800–1000 soʻzli matnlarni oʻqib, sharh bera oldi.
- Kuchli oʻquvchilarning koʻrsatkichlari 522 ball va undan yuqori boʻldi (xalqaro talablarga mos).

b) Qiyinchiliklar va tipik muammolar

- Oʻquvchilarning 37 % matn bilan shaxsiy tajriba oʻrtasini farqlay olmaydi.
- 26 % matndagi ma’lumotni taxminan anglaydi, ammo aniq dalil keltira olmaydi.
- 65 % batafsil javob berishda, ayniqsa yozma izoh berishda qiynaladi.
- Koʻp qismli savollarda faqat 1 qismga javob berib, topshiriqni toʻliq bajara olmaydi.

c) Xalqaro reytinglar bilan solishtirish

- Oʻzbekistonning eng kuchli oʻquvchilari (522 ball) Singapur (687 ball) yoki Angliya (678 ball) koʻrsatkichlaridan ancha past.

Muhokama.Oʻquvchilar natijalarining yetarli darajada yuqori emasligi bir necha omillar bilan izohlanadi:

1. Matnga qayta murojaat qilish kompetensiyasining shakllanmaganligi

Xalqaro baholash materiallarida savollar odatda:

- “Matnga asoslanib…”
- “Matnda nima deyilgan…”
- “Matndan dalil keltiring…”

koʻrinishida beriladi. Ammo oʻquvchilarda bu texnika yetarli shakllanmagan.

2. Yozma nutq bilan bogʻliq muammolar

Koʻpchilik oʻquvchilar fikrni yozma bayon etishda qiynaladi. Bunda kreativ fikrlash emas, balki **fikrni strukturalash va dalillash** koʻnikmasi sust shakllangan.

3. 4K modeli boʻyicha darslarning toʻliq joriy etilmasligi

Ba’zi oʻqituvchilar 4K modelini faqat qoʻshimcha faoliyat deb qabul qiladi, ammo bu model dars mazmunining markaziga aylanishi shart.

4. Yuqori darajadagi topshiriqlarga ehtiyoj

Kuchli oʻquvchilar uchun murakkab savol-topshiriqlar yetarli darajada berilmayapti, natijada ularning salohiyati toʻliq namoyon boʻlmayapti.

Xulosa.Tadqiqot natijalariga tayangan holda quyidagi xulosalarga kelindi:

1. **4K modeli** — zamonaviy ta’limning asosiy tamoyillaridan boʻlib, oʻquvchilarda XXI asrga xos kompetensiyalarni shakllantiradi.
2. Boshlangʻich sinf oʻquvchilarining savodxonlik darajasi aniq oʻsish tendensiyasiga ega, ammo **matn bilan ishlash, dalillash, fikrni ifodalash** borasida muammolar mavjud.
3. Xalqaro baholashlarda yuqori natijalarga erishish uchun:
   - darslarda 4K modeli toʻliq integratsiya qilinishi;
   - PIRLS, PISA kabi topshiriqlar muntazam qoʻllanishi;
   - oʻquvchilarning yozma nutqini rivojlantirishga koʻproq e’tibor qaratilishi zarur.
4. Ta’lim jarayonida **Blum taksonomiyasi** asosida maqsad qoʻyish va baholash tizimini yoʻlga qoʻyish oʻquvchilarning kreativ, tanqidiy va mantiqiy fikrlash koʻnikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Faydalanilgan adabiyotlar

1. Oʻ. Pratov, A. Toʻxtayev, F. Azimova. *5-sinf “Botanika”*. Oʻzbekiston, 2015.
2. Oʻ. Pratov, A. Toʻxtayev, F. Azimova, M. Umaraliyeva. *6-sinf “Biologiya”*. Oʻzbekiston, 2017.
3. O. Mavlonov. *7-sinf “Zoologiya”*. Oʻzbekiston milliy ensiklopediyasi, 2017.
4. B. Aminov, T. Tilovov, O. Mavlonov. *8-sinf “Biologiya (odam va uning salomatligi)”*. Oʻqituvchi, 2019.

5. A. Zikiriyayev, A. To‘xtayev, I. Azimov, N. Sonin. *9-sinf “Biologiya (sitologiya va genetika asoslari)”*. Yangiyo‘l poligraf servis, 2019.
6. A. G‘afurov, A. Abdukarimov va boshqalar. *10-sinf Biologiya.* Sharq, 2017.
7. A. G‘afurov, A. Abdukarimov va boshqalar. *11-sinf Biologiya.* Sharq, 2018.
8. Sosnovskiy Yu.V., Sokolova T.O. *Tibbiy biologik fizika o‘qitishda kompyuter modellari*.
9. G.U. Suyunova, B.Z. Usmonov. *Biologiya fanini o‘rgatishda AKTning o‘rni*. Academic Research in Educational Sciences.
10. Suyunova G.U. *Biologiya fanini o‘rganishda ekskursiyalarning o‘rni*. EJIRD, 2022.
11. G.U. Suyunova. *Biologiya fanini o‘qitishda kompyuter texnologiyalari o‘rni*. O‘zbekistonda fanlararo innovatsiyalar jurnali, 2023.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI NUTQINI RIVOJLANTIRISHNI ZAMONAVIY USULLAR

Rasulova Xulkaroy Abduhalil qizi
University of Business and Science
Oliy ta’lim muassasasi magistranti Telefon.(998935981090)

Annatatsiya: Ushbu maqolada bolalar nutqining rivojlnishi bosqichlari, kichik yosh guruhi bolalarning nutqini rivojlantirish — bu bolaning muloqot, tafakkur va kognitiv ijtimoiy ko‘nikmalarini shakllantirishda juda muhim bosqichdir. Shu yoshda bola so‘z boyligini kengaytiradi, grammatik tuzilmalardan foydalanishni o‘rganadi va fikrini mustaqil ifodalashga urinadi. Quyidagi maqolada bolalar nutqini rivojlantirishning zamonaviy va samarali usullar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Maktabgacha ta’lim, nutq , pedagagik, o‘yin, multimedia va audio-vizual, kommunikativ, kognitiv yondashuv, interfaol metodlar.

Kirish

Respublikamizda maktabgacha ta’lim tizimini isloh qilish, jumladan bolalarni maktab ta’limiga sifatli tayyorlash sohasida tub o‘zgarishlar amalga oshirilmoqda. Maktabgacha ta’limning Davlat o‘quv dasturi qayta ko‘rib chiqilib, unda rivojlantiruvchi, ijodiy va shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlar ustuvorlik kasb etmoqda. 2019-2023-yillar davomida qabul qilingan “Maktabgacha ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi” asosida diagnostik vositalarni joriy etish va pedagoglar malakasini oshirish dasturlari takomillashtirildi. Bolaning maktabga tayyorgarlik darajasini baholovchi milliy indikatorlar ishlab chiqilmoqda. Bungi kunda maktabgacha yoshdagi bolalarni maktab ta’limiga tayyorlashda bolalar ruhiy kamolotining ko‘p jihatlari nutq bilan bog‘liq ravishda rivojlanadi. Chunki, bolalar muloqotga kirishishi ya’ni tengdoshlari va kattalar bilan bo‘ladigan muloqotlari jarayonida juda ko‘plab ma’lumotlarga ega bo‘ladi va o‘zining ruhiyatini keyingi rivojlanish bosqichiga ko‘tarib boradi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarga ta’lim va tarbiya berishda eng asosiy vazifalardan biri bolalarga ona tilini o‘rgatish, nutqini rivojlantirish, nutqiy munosabatga muomalaga o‘rgatishdir. Nutq o‘stirish pedagogik jarayon bo‘lib, maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarda nutqni shakllantirishga qaratilgan pedagogik qonuniyatlarni o‘rganadi. Bolaning ilk yosh davridan eshitish qobiliyatini tarbiyalash, shuningdek, bolaning emotsional sohasi – jilmayish, kulish, va ovoz tonini uyg„otish lozim. Bularning hammasi birgalikda nutqini rivojlantirishga xizmat qiladi. Asosan, bolalarning nutqiy rivojlanishi uning kattalar bilan individual muloqotida shakllanadi. Bola muloqotga nafaqat emotsional kirishadi, balki so‘zlovchining yuzini ham ko‘rib turishi kerak. Bog‘cha yoshidagi bolalar eng avvalo ko‘rgazmali ifodalangan yoki ularni faoliyatlarga jalb etadigan predmetlar, hodisalar,sifatlar, xususiyatlar, munosabatlarning nomlanishini o‘zlashtiradi. Buni bola tafakkurining ko‘rgazmali harakat va ko‘rgazmali-obrazli xarakterda ekanligi bilan tushimtirish mumkin. Shu tufayli ham, bog‘cha yoshidagi bolalar lug‘atida abstrakt (mavhum) tushunchalar deyarli uchramaydi. Bolalar nutqidagi bu hususiyatni ham mashg‘ulotlar jarayonida hisobga olish zarur. Bolalarning nutqlari kattalarning nutqlaridan keskin farq qilinadi: Masalan: “r” o‘rniga “l” yoki “y”, “sh” o‘rniga “s” tovushlarini ishlatishlari kuzatiladi. Nutqi to‘liq rivojlanmagan

maktabgacha yoshdagi bolalar uchun pedagogik mahorat alohida ahamiyatga ega.

Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish murakkab psixologik jarayon bo‘lib, u faqat bolaning eshitgan nutqiga taqlid qilishidan iborat emas. Bu jarayon bolalarda muloqot faoliyatini rivojlantirish va birinchi navbatda, muloqotga ehtiyoj mavjudligi bilan bog‘liqdir. Nutqni rivojlantirish nafaqat bolani atrof-muhit bilan tanishtirish, balki uni umumiy ruhiy rivojlantirish uchun ham zarur. Oilada bola nutqini o‘stirishdan maqsad og‘zaki nutqni adabiy til me’yorlariga muvofiq holda egallashi, faol nutqqa kirishishini ta’minlashdan iborat. To‘g‘ri talaffuz ko‘nikmalarini shakllantirish nutqning tovush madaniyatini tarbiyalashga oid ishlaming muhim qismi hisoblanadi. Bu ish lug‘atni, ravon va grammatik to‘g‘ri nutqni rivojlantirish bilan bir vaqtda amalga oshiriladi. Nutq kamchiliklarini bartaraf etishda to‘g‘ri va aniq tarbiyaviy-tuzatish ish rejasini tuzish uchun bola nutqining rivojlanish qonuniyatlarini yana bir karra bilish zarur hisoblanadi.

G.L. Rozengrad-Pupkobolada nutq rivojlanishini ikki davrga ajratadi:

1) tayyorlov davri (2 yoshgacha);

2) nutqning mustaqil Mualliflar bola nutqining shakllanish davrlarini turlicha ko‘rsatadilar, ulami har xil nomlaydilar va har birining yosh chegaralarini turlicha ifodalaydilar.

Xulosa qilib shuni aytish mumkunki kognitiv faoliyatini rivojlantirish maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabga tayyorlashdagi eng muhim omillardan biridir. Bu faoliyat orqali avvalo bolani bilim darajasini tekshirib fikrlashni, bilish jarayonini tekshirib shu asosida didaktik o‘yinlar orqali mashgulotlar o‘tish zarur.

Foydalanilgan adbiyotlar:

1.Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob halqimiz bilan birga quramiz. – T.: “O‘zbekiston”, 2017. – 488 b.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning 2022-yil 28 yanvardagi PF–60-sonli Farmoni.

3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 30 sentabrdagi PQ–3305-sonli Qarori.

4. Axmedova.N Bolalarni maktabga tayyorlash metodikasi,Toshkent 2021

5. M.Ayupova « Logopediya» O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyat nashriyoti 2007 69-75-76

MAKTABGACHA TALIM TASHKILOTI TARBIYACHILARINING MULTIMEDIA VOSITASIDA TA’LIM BERISH KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH.

Mirzabayeva Zeboxon Umarovna
“UNIVERSITY OF BUSINESS AND SCIENCE”
Unversiteti 1-bosqich magistranti
Tel: (+998912930043)

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim muassasida faoliyat olib borayotgan pedagoglarning kasbiy kompitensiyalari hamda multimedia texnologiyalari haqida ma’lumot va ularning an’anaviy mashg‘ulotlar o‘tish afzalligi haqida hamda multimedia texnologiyalarining kelajakdagi samarali yutuqlari to‘g‘risida fikrlar bildirilgan.

Kalit so‘zlar: Media savodxonlik, media madaniyat, pedagogik faoliyat, ta’lim, kompitensiya, kompitentlik, pedagog, texnologiya, multimedia, mediamadaniyat, media ta’lim, progressiv pedagogik texnologiya, nutq, kreativ fikrlash, kognitiv qobiliyat.

Kirish

Bugungi shiddat bilan rivojlanib borayotgan jamiyatda maktabgacha ta’lim sohasi muhim yo‘nalishlardan biriga aylangan. Xususan O‘zbekiston Respublikasi prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi “O‘zbekiston-2030 strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-158 sonli Farmonida “ Umumiy o‘rta ta’lim tizimini yangi bosqichga olib chiqish maqsadida Yangi avlod darsliklari asosida planshetlar uchun 1 000 ta mul’timedia dasturlarini yaratish hamda Pedagog kadrlar maqomini oshirish, ularning bilimi va malakasini xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish maqsadida 1000 nafar

tarbiyachi va o‘qituvchilarni xorijiy mamlakatlarga malaka oshirish va stajirovkaga yuborish. 500 ming nafar maktabgacha ta’lim tashkilotlari va umumiy o‘rta ta’lim muassasalarixodimlarining malakasini uzluksiz oshirish” kabi vazifalar belgilab qo‘yildi. Qolaversa, O‘zbekiston Respublikasining 2024-yil 1-fevraldagi “Pedagogning maqomi to‘g‘risida”gi qonunining pedagogning majburiyatlari to‘g‘risidagi 7-moddasida “axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan, o‘qitish va tarbiyaning ilg‘or hamda innovatsion shakllari va usullaridan foydalanishi shart” deb belgilab qo‘yilgan.

Yuqorida keltirilgan fikrlar shuni kursatadiki XXI asr axborot texnologiyalari asridir. Ya’ni hozirgi kunda har bir pedagog multimedia texnologiyalari bo‘ladimi yoki boshqa yangicha tizim bo‘ladimi har bir yangilikdan va yangicha yondashishi va bilishi lozim hisoblanadi. Malakali mohir pedagoglar zarur hisoblanadi.

Multimedia atamasining lug‘vaiy ma’nosi (multik-mediya yoki multi-media) ikkita so‘z yig‘indisidan tashkil topgan bo‘lib, multiko‘p, media-muhit ma’nosini anglatadi. Atama ilmiy va o‘quv adabiyotlarida «ko‘p vositalilik», «multimediya muhiti» «ko‘p qatlamli muhit», «ma’lumot tashuvchi vosita» kabi talqin qilinib kelinmoqda. Hozirgi davrda multimedia atamasi ko‘p qirrali bo‘lib, turli xil tushunchalarni ifodalashga tatbiq etib kelinmoqda. Masalan, multimedia texnologiyasi; multimedia mahsuloti; multimediali kompyuter; multimedia dastur va boshqalar shular jumlasidandir.

Multimedia – deganda turli shakldagi ma’lumotlarni qayta ishlovchi vositalar majmuasi tushuniladi». Hozirgi kunda barcha ta’lim muassasalari shu jumladan maktabgacha ta’lim tashkilotlari zamonaviy kompyuter va axborot texnologiyalari vositalari bilan jihozlanmoqda. Bunda tarbiyachi pedagoglarning o‘z mehnati faoliyatiga yangicha yondashuvni, mashg‘ulot o‘tish jarayonida tarbiyalanuvchilarning bilim, malaka va ko‘nikmalarini shakllantirish hamda ularni tushunarli va qiziqarli shaklda tashkil etishda zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsion texnologiyalardan samarali foydalanishlari zaruriyati paydo bo‘ladi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ta’lim-tarbiya jarayonida yangi kompyuter va axborot-kommunikatsion texnologiyalar vositalarining joriy etilishi, pedagog-tarbiyachilarning axborot texnologiyalari vositalaridan foydalanish malaka va ko‘nikmalarini shakllantirish bilan birga, ularning mashg‘ulotni tashkil etish jarayonidagi maqsadi, vazifalari va tutgan o‘rnini o‘zgartiradi.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarga ta’lim berishda axborot texnologiyalaridan foydalanish murakkab masala hisoblanib, ko‘plab bahs-munozaralarga sabab bo‘lmoqda. Lekin shunga qaramay, maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalash va ularning har tomonlama yetuk inson bo‘lib rivojlanishida kompyuter texnologiyalari vositalaridan foydalanish o‘zining ijobiy samarasini bermoqda. Bugungi kunda maktabgacha ta’lim muassasalarida tarbiyalanuvchilarning badiiy-musiqiy faoliyatini, matnlarni o‘qish, rasmlarni ko‘rish va ajrata bilish tasavvurlarini kengaytirish kompyuterli o‘yin dasturlari orqali fikrlash va mustaqil qarorlar qabul qilish bo‘yicha bilim, ko‘nikma va malakalarini shakllantirishda axborot texnologiyalaridan keng foydalanilmoqda. Maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishi uchun mo‘ljallangan kompyuterli o‘yin dasturlarining barchasi ham ta’lim jarayonida o‘z samarasini beravermaydi. Shuning uchun ham kompyuter o‘yinlarini tanlash va ulardan foydalanish uchun jiddiy yondashuv va e’tibor kerak bo‘ladi.

Kompyuterli o‘yin dasturlari shunday yaratilgan bo‘lishi kerakki, unda bajariladigan har bir harakat bolalar tomonidan to‘g‘ri qabul qilinishi, bajarilishi va tasavvur etilishi lozim. O‘yin dasturidagi har bir harakatni bola tushuna olishi, uni qanday bajarish kerakligini o‘ylash va amalga oshirish imkoniyatiga ega bo‘lishi lozim. Bundan tashqari, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarning axborot texnologiyalari bo‘yicha boshlang‘ich savodxonligini ham oshirish zarur. Multimedia vositalari asosida maktabgacha yoshdagi bolalarga ta’limtarbiya berish quyidagi afzalliklarga ega:

A) berilayotgan materiallarni chuqurroq va mukammalroq o‘zlashtirish imkoniyati bor;

B) ta’lim-tarbiya olishning yangi sohalari bilan yaqindan aloqa qilish ishtiyoqi yanada ortadi;

V) ta’lim-tarbiya olish vaqtining qisqarishi natijasida, vaqtni tejash imkoniyatiga erishish;

G) olingan bilimlar kishi xotirasida uzoq muddat saqlanib, kerak bo‘lganda amaliyotda qo‘llash imkoniyatiga erishiladi. Demak, kompyuterli didaktik o‘yinlar ta’lim bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, ta’lim jarayonini amalga oshirishga yordam qiladi. Kompyuter va uning xotirasidagi ta’limiy o‘yinlar birgalikda, multimedia texnologiyasi (kompyuterli ta’lim)ning o‘yinlar bo‘yicha asosiy didaktik vositasi hisoblanadi. Kompyuter xotirasidagi o‘yinlardan tashqari, qo‘shimcha didaktik o‘yinlar tayyorlash mumkin.

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlash joizki, maktabgacha tayyorlov guruhlari bolalarini savodga o‘rgatishda multimedia texnologiyasidan foydalanish mashg‘ulotlarning samaradorligini oshirish bilan bir qatorda, bolaning xotiraga olish qobiliyatini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1.O‘zbekiston Respublikasi prezidenti Farmoni. “O‘zbekiston-2030 strategiyasi to‘g‘risida” 2023-yil 11-sentabr №PF-158.

2.Takomillashgan Ilk qadam davlat o‘quv dasturi Toshkent. 2022-yil 4-fevral

3. D.R.Babayeva “ Nutq o‘stirish metodikasi” Toshkent. 2019-yil

4. F.R.Qodirov “ Bolalar nutqini rivojlantirish nazariyasi va metodikasi ruhiy omillar” Toshkent. “Istiqlol” 2016-yil

5. Sh.Qodirova “ Nutq o‘stirish nazariyasi va metodikasi” Termiz. 2018-yil.

6. Sh.Sodiqova ‘‘Maktabgacha pedagogika» Toshkent 2013.

7. www. Pedagog. Uz.

PAGAN AND CHRISTIAN IN BEOWULF

Ortikova Sarvinoz
Chirchik State Pedagogical University
3rd year student of the Faculty of Tourism,
Foreign Language and Literature
abdurashidovasarvinoz502@gmail.com
Scientific adviser: Umarova Dilafruz
EFL teacher, Chirchik State Pedagogical University
dilafruzumarova91@gmail.com

Abstract: This article explores the coexistence and synthesis of pagan and Christian elements in the Old English epic Beowulf. The analysis reveals how ancient Germanic ideals of courage, glory, and loyalty are harmoniously interwoven with Christian notions of faith, divine justice, and moral purity. The author examines Beowulf’s heroism as both a reflection of pagan honor and an embodiment of Christian virtue, interpreting his struggle against evil as a symbol of spiritual redemption. Thus, Beowulf is presented as a transitional literary monument bridging two worldviews pagan heroism and Christian morality.

Key words: *Beowulf, paganism, Christianity, heroic ideals, moral purity, religious synthesis*

Аннотация: В данной статье рассматривается сочетание языческих и христианских элементов в древнеанглийском эпосе “Беовульф”. Автор показывает, как идеалы мужества, славы и верности, присущие германскому миру, переплетаются с христианскими понятиями веры, божественной справедливости и нравственной чистоты. Анализируется образ Беовульфа как героя, объединяющего в себе языческое стремление к славе и христианское самопожертвование. Таким образом, “Беовульф” предстает как произведение переходного периода, отражающее синтез двух мировоззрений языческого и христианского.

Ключевые слова: *Беовульф, язычество, христианство, героизм, нравственная чистота, религиозный синтез*

Annotatsiya: Ushbu maqolada qadimgi ingliz adabiyotining buyuk yodgorligi Beowulf dostoni misolida butparastlik va xristianlik qarashlarining uyg‘unligi tahlil qilinadi. Asarda qadimgi german xalqlariga xos jasorat, sadoqat va shon-shuhrat g‘oyalari xristian axloqiy poklik, fidoyilik va Xudoga ishonch tushunchalari bilan uyg‘unlashgani ko‘rsatiladi. Beowulf obrazi orqali ezgulik

va yovuzlik kurashi diniy va ma’naviy ramzlar vositasida yoritiladi. Shu bois, Beowulf asari ikki dunyoqarash butparastlik va xristianlik orasidagi o‘tish davrining badiiy ifodasi sifatida talqin qilinadi.

Kalit so‘zlar: *Beowulf, butparastlik, xristianlik, qahramonlik, axloqiy poklik, diniy sintez*

Beowulf is one of the oldest epic works of English literature, a unique literary monument that combines the traditions of the pagan era with the religious ideas of Christianity. The work was created approximately in the 8th–9th centuries, during which the people of England adopted a new religious ideology - Christianity, gradually abandoning the old Germanic traditions. Therefore, *Beowulf* is not only a heroic epic, but also reflects the religious and spiritual experiences of the transitional period.

Beowulf deeply reflects the pagan worldview of the ancient Germanic peoples. The work depicts heroism, glory, and courage as the highest goals of human life. According to pagan traditions, the value of a person is measured by his victories in battle, loyalty, and devotion to his clan. Therefore, heroism, strength, and courage are central to the image of Beowulf. “**wyrd**” - that is, fate - also plays an important role in the work. In the pagan worldview, there is a belief that it is difficult to change human fate, that every event is predetermined in advance. Beowulf’s belief that "whatever fate decrees, so it will be" in the fight against evil is an expression of this ancient belief.

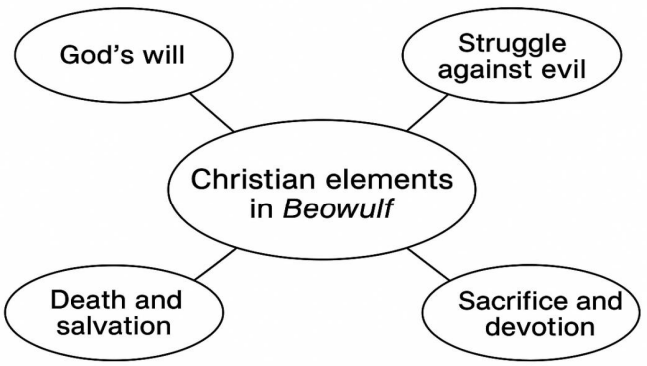
In addition, the work is also full of rituals and symbols that reflect the spirit of paganism. For example, the division of spoils, the loyalty of warriors to their clan, the celebration of victory after defeating an enemy - all of these belong to ancient Germanic customs. Also, the desire to glorify Beowulf’s courage and immortalize him as a hero is evidence of the pagan tradition, which considered glory to be the highest value.

In general, the pagan elements in *Beowulf* represent the spiritual and moral foundations of the society of the time. They celebrate human strength, loyalty, courage, and resilience in the face of fate, and they preserve the unique beauty of the pagan worldview.

Beowulf, along with its pagan elements, also strongly reflects Christian ideas. This is primarily an echo of the transitional period in English society during the period when the work was written. Religious concepts such as God, creator, justice, sin, and salvation are repeatedly mentioned in the work.

The author interprets Beowulf’s courage not only as the result of human strength and glory, but also as the will of God. In many scenes, Beowulf describes his victories as "by the grace of God." This fact shows the author’s commitment to the Christian worldview. The idea of fighting evil is also enriched in the work with religious symbolism. For example, Grendel and his mother are the embodiment of sin and demonic forces, and Beowulf, by defeating them, represents the victory of good over evil.

Beowulf’s life path is also close to the Christian ideals of self-sacrifice and sacrifice. He sacrifices his life for the peace of his people. This is reminiscent of the religious idea of Jesus Christ

giving his life for the salvation of humanity.

At the same time, Beowulf's calm acceptance of death before his final battle and his recognition of the transience of life are also expressions of the Christian spirit. *Beowulf* is reflected in the ideas of moral purity, faith in God, freedom from sin, and self-sacrifice. These aspects give the work a deep spiritual content and enrich it with a religious spirit.

Beowulf is its harmonious combination of pagan and Christian worldviews. This is directly related to the socio-cultural situation at the time of its creation, when the people of England were undergoing a process of transition from old Germanic beliefs to Christian ideas. Therefore, the work expresses ancient traditions and new religious values in a complementary way. Although Beowulf's quest for glory and heroism is typical of pagan traditions, his interpretation of this heroism as a blessing from God reflects the Christian spirit. For example, he attributes each of his victories not to his own strength, but to the will of God. The concept of "wyrd" - fate - is also interpreted in two ways in the play: in the pagan tradition it is seen as an inevitable force, while in the Christian perspective it is associated with the will of God.

The play also combines the struggle between good and evil, which is a combination of two religious views. In paganism, the struggle against evil forces is fought for glory, while in Christianity this struggle is explained by the protection of spiritual purity and the justice of God. Beowulf's struggle against Grendel is a combined symbol of glory and justice, strength and faith.

Thus, in *Beowulf,* pagan and Christian elements are not opposed, but complementary. The author combines ancient heroic traditions with Christian moral values, transforming the ideas of human courage and devotion to God into a single spiritual concept.

List of used literature

1. Dilafruz Umarova Razzakberdiyevna (2022). CRITICAL THINKING IN EDUCATION: DISCUSSION AND PROBLEMSOLVING TECHNIQUE. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), 2 (6), 185-190.

2. Dilafruz Razzakberdiyevna Umarova (2022). INVESTIGATING PROBLEMS OF ENGLISH LITERATURE TEACHING TO EFL HIGH SCHOOL STUDENTS. Academic research in educational sciences, 3 (12), 473-476.

3. Jo'**r**ayev, N. Stages of Formation of English Literature. — Toshkent: Fan nashriyoti, 019. — 180 b.

4. Klaeber, F. *Beowulf and the Fight at Finnsburg.* — Minneapolis: University of Minnesota Press, 2008. — 425 p.

5. Kuchkarov, M. *History of World Literature: Ancient and Middle Ages.* — Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2020. — 256 b.

6. Liuzza, R. M. ***Beowulf****: A New Verse Translation.* — Peterborough: Broadview Press, 2013. — 216 p.

7. Orchard, A. *A Critical Companion to Beowulf.* — Woodbridge: Boydell & Brewer, 2003. — 350 p.

8. Shippey, T. *Old English and Its Contexts.* — Cambridge: Cambridge University Press, 2005. — 284 p.

9. Tolkien, J. R. R. *Beowulf: The Monsters and the Critics.* — Oxford: Oxford University Press, 1936. — 48 p.

THE ROLE OF THE SCOP IN OLD ENGLISH POETRY

Ortikova Sarvinoz
Chirchik State Pedagogical University
3rd year student of the Faculty of Tourism,
Foreign Language and Literature
abdurashidovasarvinoz502@gmail.com
Scientific adviser: Umarova Dilafruz
EFL teacher, Chirchik State Pedagogical University
dilafruzumarova91@gmail.com

Annotation: This article examines the concept and social role of the scop in Old English poetry. The scop, as both poet and oral historian, played a central role in preserving the moral, historical, and spiritual heritage of Anglo-Saxon society. The study explores the scop's artistic and ethical functions, including oral performance traditions, moral guidance, and cultural memory. Special attention is paid to examples from Beowulf, The Wanderer, The Seafarer, Deor, and The Dream of the Rood. The article concludes that the scop served not only as a performer of poetry but also as a moral teacher and spiritual leader, whose works unified the people and transmitted timeless values through oral art.

Key words: *Scop, Old English poetry, Beowulf, oral tradition, moral values, Anglo-Saxon culture*

Аннотация: В статье рассматривается понятие и социальная роль скопа в древнеанглийской поэзии. Скоп выступал не только как поэт, но и как хранитель устной традиции, исторической памяти и нравственных ценностей англосаксонского общества. Анализируются художественные и этические функции скопа — устное исполнение, воспитательная миссия и сохранение культурного наследия. Особое внимание уделяется примерам из произведений Беовульф, Странник, Моряк, Деор и Сон о кресте. В результате делается вывод, что скоп был не просто поэтом, но духовным наставником, чьи песни объединяли народ и передавали вечные моральные идеалы.

Ключевые слова: *Скоп, древнеанглийская поэзия, Беовульф, устная традиция, нравственные ценности, англосаксонская культура*

Annotatsiya: Ushbu maqola qadimgi ingliz she'riyatidagi scop (shoir, rivoyatchi) tushunchasi va uning jamiyatdagi o'rniga bag'ishlangan. Scop qadimgi ingliz jamiyatida nafaqat ijodkor, balki xalq tarixini, ma'naviy va axloqiy qadriyatlarni og'zaki ijod orqali avloddan avlodga yetkazgan ma'naviy yetakchi sifatida namoyon bo'lgan. Maqolada scopning tarixiy, axloqiy va badiiy funksiyalari, og'zaki ijrochilik an'analari hamda ma'naviy tarbiyaviy roli tahlil qilinadi. Ayniqsa, Beowulf, The Wanderer, The Seafarer, Deor va The Dream of the Rood asarlaridagi scop obrazlari orqali uning xalqni birlashtiruvchi va ezgulikni targ'ib qiluvchi kuch sifatidagi ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so'zlar: *Scop, qadimgi ingliz she'riyati, Beowulf, og'zaki ijod, axloqiy qadriyatlar, anglo-sakson madaniyati*

Old English literature was formed in England in the 5th–11th centuries AD and is an important source that preserves the historical, cultural, and moral values of the people. An integral part of the literature of this period is the work of *scops* , who were considered the central figures of poetry and oral creativity. Scops acted in society not only as poets, but also as historians, moral teachers, and spiritual leaders of the people.

In Old English literature, the term *scop* refers to a person who is at the center of poetry and oral creativity. The word "scop" actually means "creator", "poet" or "storyteller". They were recognized in society not only as artists, but also as people who preserve their history, promote values and give moral education. Therefore, *the scop* was not only a poet in his time, but also a creative person who expressed the spirit of the people.

Scops performed their works orally, mainly in royal palaces or at large gatherings. They sang their poems to the accompaniment of musical instruments such as the harp or lyre. This

performance process had not only artistic but also social significance. Because scop served as a means of remembering historical events among the people and passing them on from generation to generation. Through this, they strengthened the national identity and heroic traditions of the people.

One of the main functions of the scop was to arouse feelings of pride, loyalty, and patriotism in the audience by telling stories in poetic form. They often performed heroic epics, glorifying the bravery of warriors, or the wisdom of kings. Thus, scops played an important role in society as spiritual leaders, oral historians, and moral guides.

In addition, the Scots also covered philosophical themes such as the transience of life, the value of courage, and human loyalty in their work. Their work reflected the worldview, moral values, and religious beliefs of the Anglo-Saxon society of that time. Therefore, the Scots played an incomparable role in the formation of the English literary tradition.

In Old English society, *the scop* played an important role not only as an artistic creator, but also as a historian and moral guide. They preserved the history of the people not through written sources, but through oral traditions and poetic expressions, passing it down from generation to generation. Therefore, *the scop* can be called the "oral historian" of the society of that time. Their works reflected important historical information about the genealogy of kings, the exploits of heroes, and the times of war and peace of the people.

In their work, the scops did not limit themselves to telling stories, but also sought to convey moral lessons through them. Each epic or song glorified such qualities as loyalty, courage, patriotism, honesty, and keeping promises. Thus, the scop encouraged the people not only to live by remembering the past, but also to correct their behavior and strive for goodness.

For example, in the epic poem *Beowulf* , the scop instills the virtues of selflessness and honesty in the audience by praising Beowulf's courage. In this work, the hero's fight against evil, his courage in protecting the people, and his willingness to sacrifice his own life are depicted by the scop as a moral ideal. Through this, the scop becomes a moral guide in society, a force that distinguishes good from evil, and a unifying force for the people.

The role of the scop as a moral teacher was also closely related to religious content. They poetically expressed concepts of God's justice, the transience of human life, sin and punishment, and called their listeners to the right path. As a result, the scops gained great respect and attention among the people, and their words were accepted as a moral standard in society.

Scop was a spiritual leader who remembered the historical events of his time, sang them in poetic language, and at the same time strengthened moral values. Through his work, the people understood their history, their moral path, and a sense of spiritual unity.

Table 1. Historical and ethical functions of the Scop

No.	Direction	The role and function of the SCOP	Examples
1	**Historical function**	To preserve the history of the people in oral form, to sing heroic stories, to strengthen the memory of generations.	Singing heroic history through the epic poem *Beowulf*.
2	**Moral function**	To promote virtues such as kindness, loyalty, courage, and honesty; to condemn evil and betrayal.	Beowulf's selflessness and sacrifice of his life for the people.
3	**Spiritual leadership**	To show the right path in society, to unite the people, to strengthen moral values.	Scops inspiring the people through their speeches and songs in the royal palaces.
4	**As an oral historian**	Preserving history through remembrance and singing, not writing.	Singing, remembering ancient battles and royal lineages.
5	**As a religious and moral teacher**	To give a philosophical teaching about God's justice, the transience of life, sin, and reward.	The embodiment of religious and moral thoughts in the works of Scopl.

In Old English literature, one of the most important aspects of *scop activity was* **oral tradition.** Since written literature was not yet widespread at that time, scops were considered the main preservers of folk culture by memorizing and transmitting works orally. Their works were passed down from generation to generation, orally, and in this way the historical memory, values, and worldview of a society were passed down from generation to generation.

Performance techniques to effectively convey their work to their listeners . They sang poems in a special rhythmic tone, accompanied by musical instruments - mainly *a harp* or *a lyre* . Such a performance process not only gave artistic pleasure, but also made it easier to remember. Therefore, the works of the scops were distinguished by their strong rhythm, alliteration (repetition of the same sounds) and richness in metaphors.

During oral performance, scops changed the tone of the poem, paused or raised the volume at important points, taking into account the mood, attention, and emotional state of the audience. They were skilled at creating dramatic expression through words, adding excitement to events, and conveying the mental state of the characters to the audience. In this way, scops acted not only as poets but also as stage performers.

In the oral tradition, each scop has modified and updated the works using his/her own personal experience, style, and local language. As a result, different versions of the same work have emerged. This is a natural process of oral culture, reflecting the creative freedom and cultural diversity of scops.

Oral traditions and performance styles are an integral part of the art of scop, through which the people have preserved their history, beliefs, and spirituality through the art of words for centuries.

The epic poem *Beowulf* , one of the greatest examples of Old English literature, is the most vivid expression of *the scop* art. This epic embodies not only the heroic, but also the oral tradition of scops, their moral and historical tasks. In *Beowulf* , scop is shown as a force that unites the people, strengthening their national pride, through the singing of heroic events. As the play describes Beowulf's struggle against the evil dragon and Grendel, the scop praises his courage. Through this song, the scop creates an image of the ideal hero in the minds of the people - a person who is loyal, honest, selfless, and willing to sacrifice his life for the peace of his people. Also, throughout the epic, the scop's songs give spiritual depth to the events and inspire the listeners spiritually. In this way, the scop presents the image of Beowulf not only as a historical, but also as a moral example.

In addition, the scop played an important role in other Old English poems. For example, in the poem **"The Wanderer",** scop philosophically reflects on the transience of human life, loneliness and helplessness in the face of fate. In this work, scop expresses the importance of enduring the hardships of life, patience and wisdom. In the poem **"The Seafarer",** the idea of human spiritual struggle and spiritual purification through life at sea is sung. In both works, scop gives the listener a deep lesson about the essence of life and the power of human patience.

Also, in the poem **"Deor",** the scop expresses his personal pain in a folk tune. In it, he recalls past suffering and comes to the hopeful conclusion that "This too shall pass." This example shows how skilled the scop is in expressing human emotions and providing spiritual comfort.

Thus, the scop figures in *Beowulf* and other Old English poems appear as spiritual guides of their time, spiritual representatives of the people, and creators who preserve historical memory. Through their works, the eternal values of humanity - courage, loyalty, patience, and faith in goodness - are promoted.

Table 2. Scoping in Old English Poems image and functions

No.	Title of the work	The role of the scope	The main idea of the work	Moral content
1	**Beowulf**	A scope that celebrates heroism and unites the people	The fight against evil, courage and sacrifice	Heroism, loyalty, honesty, patriotism

No.	Title of the work	The role of the scope	The main idea of the work	Moral content
2	**The Wanderer**	A philosophical observation about the trials of life.	On loneliness, loss, and spiritual patience	The transience of life, patience and wisdom
3	**The Seafarer**	A song about spiritual purification and the inner search of man	Spiritual purification through marine life	Faithfulness, patience, trust in God
4	**Deore**	A poem expressing personal pain in a folkloric tone	Learning from past suffering	Hope, resilience, and a positive outlook on life's challenges
5	**The Dream of the Rood**	A religious-spirited singer	The symbol of salvation through the cross of Jesus Christ	Faith, devotion, and divine justice

In Old English literature, *the scop* was not only a poet and storyteller, but also a historian, moral guide, and spiritual leader of his time. Their work was passed down from generation to generation through oral tradition, preserving the historical memory, values, and worldview of the people. The scops in *Beowulf* and other Old English poems praised such qualities as heroism, loyalty, courage, and patience, strengthening spiritual and moral values in their listeners. Thus, scops were not only artistic creators, but also played an important role in creating the historical and spiritual foundations of society. Their work is significant as an incomparable source that conveys the spiritual and cultural heritage of past Anglo-Saxon society to the present day.

List of used literature

1. Abrams, MH *A Glossary of Literary Terms.* Cengage Learning, 2015.
2. Crystal, D. *The Cambridge Encyclopedia of the English Language.* Cambridge University Press, 2003.
3. Dilafruz Razzakberdiyevna Umarova (2022). INVESTIGATING PROBLEMS OF ENGLISH LITERATURE TEACHING TO EFL HIGH SCHOOL STUDENTS. Academic research in educational sciences, 3 (12), 473-476.
4. Umarova D. STUDY OF ONOMASTIC UNITS IN UZBEK LINGUISTICS AND ANALYSIS WITH OTHER TURKISH LANGUAGES //Conferences. – 2025. – Т. 1. – №. 1.
5. Karimov, N. *History of English Literature.* Tashkent: National University of Uzbekistan Publishing House, 2017.
6. Shippey, TA *Old English Verse.* Hutchinson, 1972.
7. Shukurov, M. *History of World Literature (Ancient and Middle Ages).* Tashkent: "Science and Technology", 2019.
8. Tolkien, JRR *Beowulf: The Monsters and the Critics.* Oxford University Press, 1936.

AGNONIMLARNING LINGVOPOETIK XUSUSIYATLARI

(O‘zbek va rus tili badiiy asarlari misolida)

Xolto‘rayeva Feruza Kamolovna
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti o‘qituvchisi
Xolturayeva92@bk.ru
Tel: 931055558

Annotatsiya. Tadqiqotda agnonimlarning antroposentrik mohiyati, ya’ni ularning til shaxsining mental-lingvistik qobiliyati bilan bevosita bog‘liqligi ko‘rsatib beriladi. Agnonimlarni aniqlash mezonlari – so‘zning ma’nosi to‘liq tushunilmasligi, soha bilan cheklangan bilim, umumiy tasavvurga ega bo‘lsada xususiy belgilarning anglanmasligi, kam uchraydigan birliklarning noto‘g‘ri qo‘llanishi – mufassal tahlil qilinadi.

Maqolada agnonomiya hodisasining badiiy matndagi estetik vazifalari alohida o‘rganilib, ularning qahramon nutqini individuallashtirish, ijtimoiy-madaniy xarakter yaratish va satirik ma’noni kuchaytirishdagi o‘rni aniqlanadi. Abdulla Qahhor hikoyalaridagi sun’iy “ziyolilik”ni ifodalovchi terminlarning, Chexov asarlaridagi rasmiy-begona iboralarning mazmuniy bo‘shliqni ochib berishdagi funksiyasi lingvopoetik yondashuv asosida izohlanadi. Qiyosiy tahlil natijasida o‘zbek va rus badiiy adabiyotida agnonimlarning ijtimoiy-psixologik tafakkurni aks ettirish, obraz xarakterini chuqurlashtirish va estetik ta’sir uyg‘otishdagi umumiy va farqli jihatlari aniqlanadi.

Tadqiqot xulosalariga ko‘ra, agnonimlar badiiy matnda nafaqat semantik noaniqlik belgisi, balki shaxsning madaniy saviyasi, dunyoqarashi va ongidagi bo‘shliqni namoyon etuvchi muhim lingvopoetik vosita sifatida namoyon bo‘ladi.

Kalit so‘zlar: agnonimiya, Boqijon Baqoyev, soxta ziyolilik, nutq individualligi, lingvopoetika, Chexov, Qahhor, obraz tili, ironik funksiya.

Manbalarda atash ma’nosiga ega bo‘lmagan yoki til egasi uchun ma’nosi u qadar ham tushunarli bo‘lmagan so‘zlar agnonimlar nomi ostida o‘rganilib kelinmoqda. Agnonim atamasining lug‘aviy ma’nosiga e’tibor qaratilsa, yunoncha *bilinmagan, tushunarsiz, noma’lum nom* degan ma’noni bildiradi. Shunga ko‘ra muayyan tilda muloqot qiluvchilar uchun o‘sha tildagi *noma’lum, notanish, tushunarsiz* yoki *kam tushunarli* bo‘lgan so‘zlar agnonimlar degan nom bilan umumlashtiriladi.[69]

Agnonimlar lingvosentrik emas, balki antroposentrik hodisa hisoblanadi. Demak, bu hodisani til foydalanuvchisining lisoniy qobiliyati bilan bog‘liq jarayon sifatida talqin etish mumkin. Tadqiqotchilar fikricha, muayyan leksik yoki frazeologik birlik agnonim sifatida e’tirof etilishi uchun u bir qator mezonlarga javob berishi lozim: a) agar biror so‘z yoki ibora tilda ma’lum darajada qo‘llanilsa-yu, lekin so‘zlovchilarga to‘liq tushunarli bo‘lmasa, bunday birliklar quyidagicha namoyon bo‘lishi mumkin: masalan, *Jo‘mish* (Jo‘mish o‘kirib biýik bo’lmas, echki yugurib-kiyik), *olato‘g‘anoq*, (olato‘g‘anoq, olg‘ir bo‘lsa ham, karchig‘aydek bo‘lmas), *savoq* (olma savog‘idan uzilar), *bahrin* (osmondagi bahringa aldanib, qulingdagi qushingdan ajralma)… [70]; b) agar biror so‘z til so‘zlovchilari tomonidan eshitilgan bo‘lsa-da, uning ma’nosi to‘liq anglanmagan holatda qo‘llansa, bunday birliklar ham agnonim sifatida namoyon bo‘lishi mumkin. Masalan: **“monitoring”**, **“diversifikatsiya”**, **“konsensus”**, **“sertifikat”**, **“rebranding”**, **“logistika”**, **“indeksatsiya”** kabi so‘zlar shular jumlasidandir; d) Agar til egasi ma’lum bir so‘zning qaysidir sohaga oidligini taxmin qilsa, ya’ni “buni faqat shu soha vakillari biladi” degan tasavvurga ega bo‘lsa-yu, biroq uning aniq ma’nosini izohlab bera olmasa, bunday birliklar ham agnonim sifatida baholanadi. Masalan: **“neurologiya”**, **“metafizika”**, **“semiotika”**, **“antropologiya”**, **“paleontologiya”**, **“ekspressiya”** kabi so‘zlar shular jumlasiga kiradi; e) agar til egasi ma’lum bir so‘z qandaydir predmet yoki narsa nomi ekanligini bilsa-da, uning asl mohiyatini yoki aniq nimani anglatishini tushuntira olmasa, bu holat ham agnonimlikka xosdir. Masalan: *“tillaqo‘zi”*, *“zarnigor”*, *“marmar”*, *“bronzit”*, *“laktat”*, *“granat”*, *“parafin”* kabi so‘zlar shunday birliklar sirasiga kiradi; f) til egasi muayyan so‘zning eng umumiy bo‘lgan tomonini bilgani holda uning xususiy tomonlarini aytib bera olmasa. Kinoa — o‘simlik, lekin qanday o‘simlik, qanday ta’mga ega?, lekin qanday daraxt, qayerlarda o‘sadi, shakl-shamoyili qanday? *Sug‘ur-hayvon*, lekin qanday hayvon? *Avakado-meva*, lekin qanday meva?..[71]

G.M.Mandrikova fikricha, ushbu hodisani u til shaxsining menta-lingvistik kompleksidagi yetishmovchilik yoki bo‘shliq bilan bog‘liq hodisadir.[72] Yozuvchi ijodiy topshiriqni bajarish jarayonida qo‘llaydigan so‘zlar ba’zan (xato tarzda bo‘lsa ham) leksikonning periferiyasida joylashgan, ya’ni kamroq qo‘llaniladigan til birliklari bilan almashtirilishi mumkin. Bunday leksik

[69] V. V. Morkovkin, A. V. Morkovkina. Russkie agnonimy: ponyatie, sostav i myslovoe raznoobrazie. Moskva, 1997. – 32 b.

[70] Yuldoshev Marufjon. Badiiy matn va uning lingvopoetik tamili asoslari. O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi, Fan – 2007, b. 63–65.

[71] Yuldoshev Marufjon. Badiiy matn va uning lingvopoetik tamili asoslari. O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi, Fan – 2007, b. 63–65.

[72] Mandrikova, G.M. Russkaya leksicheskaya sistema v teoreticheskom i prikladnom rassmotrenii: kategorii agnonimii i taronimii: avtoref. dis. … d-ra filol. nauk. – M., 2011.

ustma-ustlik yoki ularning “interferension almashtirilishi” (G.M.Mandrikova termini) “psixologik noto‘g‘ri identifikatsiya mexanizmi”ning natijasi bo‘lib, bu hodisa individning mental-lingvistik kompleksida ikki yoki undan ortiq leksik birliklarning rasmiy-mazmuniy yoki funksional yaqinligi bilan izohlanadigan tabiiy raqobat tufayli yuz beradi.[73]

Agnonimlarda til shaxsining ongida leksik birliklarning mavjudlik shakli aks etadi.[74] Rus tili lug‘aviy tarkibini tavsiflashda *dalali* (póleviy) yondashuv “agnonimlar”ni til tizimining passiv segmenti bilan bog‘laydi hamda ularni leksik tizimning periferik qatlamlari bilan bevosita aloqador deb hisoblaydi.

Ayrim tadqiqotchilar fikricha, **agnonimizm hodisasi,** eng avvalo, **kitob mutolaasiga qiziqishi past bo‘lgan yosh avlod nutqida** ko‘proq kuzatiladi. Bunday yoshlar tildan foydalanish jarayonida ko‘pincha **“o‘ziga ishonch bilan namoyon bo‘luvchi savodsizlik”** holatini namoyish etadilar .[75]

Badiiy matn badiiy asar mazmunini ifodalagan, funksional jihatdan tugallangan, tilning tasvir imkoniyatlari asosida shakllangan, o‘zida turli uslub ko‘rinishlarini muallif ixtiyoriga ko‘ra erkin jamlay oladigan, kishilarga estetik zavq, berish xususiyatiga ega bulgan g‘oyat murakkab butunlik hisoblanadi.

Lingvistik adabiyotlarda esa “Badiiy matn har qanday nobaadiy matndan farqli o‘laroq alohida vazifani kommunikativ vazifa bilan murakkab o‘zaro aloqadorlikda namoyon bo‘luvchi va matnning o‘ziga xos qurilishida hal qiluvchi omil hisoblanuvchi estetik vazifani bajaradi”. [76]

Agnonimlarni badiiy matn namunalari misolida ham ko‘rish mumkin. Masalan, F.Dostoyevskiy “Братья Карамазовы” asarida *“совесть”* (vijdon) tushunchasini falsafiy-axloqiy kategoriya sifatida qo‘llagan, biroq bu so‘z kundalik nutqda ko‘pchilik tomonidan oddiy *“ichki ovoz”* ma’nosida anglanadi. O‘zbek adabiyotida esa Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romanidagi *“vijdon”, “or”, “hamiyat”* so‘zlari chuqur ijtimoiy-falsafiy ma’noga ega bo‘lsa-da, hozirgi so‘zlovchilar ularni ko‘pincha yuzaki ma’noda ishlatadilar.

Shunday qilib, o‘zbek va rus tillarida kuzatiladigan bu hodisa shuni ko‘rsatadiki, *agnonimiya* nafaqat so‘zning kam qo‘llanishi yoki dialektal xususiyatlari bilan, balki foydalanuvchining **semantik anglash darajasi** bilan ham bevosita bog‘liqdir. Shu sababli til tizimini tahlil etishda leksik birlikning **formal faolligi** bilan bir qatorda, uning **mazmuniy anglanish darajasi**ni ham hisobga olish zarur.

Badiiy adabiyotda agnonimlar alohida estetik vazifa bajaradi. Agnonimlarning badiiy matnda uslubiy maqsad bilan qo‘llanilish hodisasini agnomaziya deb atash mumkin. Agnomaziyaga yuklanadigan vazifalar sirasiga qahramonlar dunyoqarashini aks ettirish, ularning nutqini individuallashtirish hamda illustrativ funksiya bajarish kabilarni kiritish mumkin.

Abdulla Qahhorning “Adabiyot muallimi” hikoyasida Boqijon Baqoyev obrazining nutqida uchraydigan praktikum, minimum, maksimum, Detirding, Stending, Mering, Demping kabi so‘zlar agnonim birliklar sifatida alohida diqqatga sazovor. Bu terminlar qahramonning ijtimoiy va madaniy ko‘rsatkichini ifodalaydi — u bilimdon ko‘rinishga intiladi, biroq nutqida ishlatgan terminlarning ma’nosini o‘zi ham to‘liq anglamaydi.[77] Shu tariqa yozuvchi soxta ziyolilikni, tashqi “intellektual” ko‘rinish ortidagi mazmuniy bo‘shliqni kinoyaviy shaklda ochib beradi.

---

[73] Саликҳова Э. А., Ситдикова М. Г. Формирование и совершенствование познавательной метапредметной компетенции как гарантия успешной сдачи экзамена по русскому языку // Достижения в педагогической деятельности – 2023: ИИ Международный конкурс исследовательских проектов. – Петрозаводск, Новая наука, 2023. – С. 68–80.

[74] Саликҳова Э. А., Ситдикова М. Г. Формирование и совершенствование познавательной метапредметной компетенции как гарантия успешной сдачи экзамена по русскому языку // Достижения в педагогической деятельности – 2023: ИИ Международный конкурс исследовательских проектов. – Петрозаводск, Новая наука, 2023. – С. 68–80.

[75] Buryak N. Yu. *Problemy agnonimii v kulture yazykovoy lichnosti* // *Kulturnaya zhizn Yuga Rossii*. – 2015. – № 1 (56). – S. 54–56.

[76] Gorelikova M.I., Magomedova D.M. Lingvisticheskiy analiz xudojestvennogo teksta. – M.: Russkiy yazyk, 1989. S. 5.

[77] Юлдошев Маруфжон. Бадиий матн ва унинг лингвопоэтик таомили асослари. – Toshkent, Фан, 2007. – Б. 65.

Xuddi shunday hodisani Anton Pavlovich Chexov asarlarida ham kuzatish mumkin. Masalan, “Толстый и тонкий” (“Semiz va oriq”) hikoyasida “oriq” (тонкий) obrazining nutqida rasmiy, begona so‘z va iboralar o‘rinsiz ishlatiladi: *“Моя жена — благородная, в коллежском регистре состоит…”* Bu kabi nutqiy xatti-harakatlar oriq obrazining ijtimoiy-madaniy pastligi va o‘zini yuqori tutishga bo‘lgan g‘ayritabiiy urinishini fosh etadi. Yana bir misol sifatida Chexovning “Человек в футляре” (“Futlyardagi odam”) hikoyasidagi Belikov obrazini eslash mumkin. U “по уставу”, “как предписано циркуляром” kabi iboralardan doimo foydalanadi, biroq ularning mazmunini anglamaydi. Bunda agnonimlar qahramonning fikrlash chegaralanganligini va ruhiy konservatizmini ifodalovchi vositaga aylanadi.

Shunday qilib, Qahhor va Chexov asarlarida agnonimlar ikki xil, ammo o‘xshash maqsadga xizmat qiladi: ular qahramonning nutqiy individualligini shakllantiradi, satirik mazmunni chuqurlashtiradi hamda ijtimoiy tanqidni kuchaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, agnonimlar badiiy asarda faqat semantik noaniqlik belgisi emas, balki obrazning ijtimoiy-madaniy psixologiyasini ifodalovchi lingvopoetik vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Abdulla Qahhor va Anton Chexov ijodidagi bunday birliklar o‘z davrining “soxta ziyoli” tipini ochishda muhim estetik rol o‘ynaydi. Har ikki yozuvchi agnonimlardan ironik, tanqidiy va xarakterologik maqsadlarda foydalanadi. Agnonimlar til va tafakkur o‘rtasidagi ziddiyatni yorituvchi, shaxs va jamiyat o‘rtasidagi ijtimoiy nomuvofiqlikni ko‘rsatib beruvchi kuchli badiiy vosita sifatida talqin etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Abdulla Qahhor. Adabiyot muallimi. – Toshkent: «Ziyo nashr» nashriyoti, 2019. – 128 b.
2. Abdulla Qodiriy. O‘tkan kunlar. – Toshkent: Navro‘z, 2019 . – 400 b.
3. Anton Chexov. Semiz va oriq. – Toshkent: «Ziyo nashr» Mas’uliyati cheklangan jamiyati, 2019. – 128 b.
4. Достоевский Ф. М. Собрание сочинений в 15-ти томах. Л., "Наука", 1991. Том 9-10. Добавлено в библиотеку: 07.07.05.
5. Чехов А.П. Человек в футляре. Рассказы. Издательский дом: Наука, 1986.
6. Мандрикова Г.М. Русская лексическая система в теоретическом и прикладном рассмотрении: категории агнонимии и таронимии: автореф. дис. … д-ра филол. наук. – М., 2011.
7. Морковкин В. В., Морковкина А. В. Русские агнонимы: понятие, состав и смысловое разнообразие. – Москва, 1997. – 32 б.
8. Buryak N. Yu. Problemy agnonimii v kulture yazykovoy lichnosti // Kulturnaya zhizn Yuga Rossii. – 2015. – № 1 (56). – S. 54–56.
9. Саликҳова Э. А., Ситдикова М. Г. Формирование и совершенствование познавательной метапредметной компетенции как гарантия успешной сдачи экзамена по русскому языку // Достижения в педагогической деятельности – 2023: ИИ Международный конкурс исследовательских проектов. – Петрозаводск, Новая наука, 2023. – С. 68–80.
10. Юлдошев Маруфжон. Бадиий матн ва унинг лингвопоэтик таомили асослари. – Toshkent, Фан, 2007. – Б. 63–65.

JADID ADABIYOTIDA XUDKUSHLIK MOTIVI: HAMZA HAKIMZODA NIYOZIYNING “ZAHARLI HAYOT” VA “BOY ILA XIZMATCHILARI” ASARLARI MISOLIDA

Shukurova Sabohat Odilovna
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti
Rus tili va adabiyoti kafedrasi f.f.f.d.(PhD), dotsent
E-mail: sabohatshukurova04@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada jadid adabiyotida xudkushlik (suitsid) motivining badiiy va psixologik talqini Hamza Hakimzoda Niyoziyning “Zaharli hayot” va “Boy ila xizmatchilari”

pyesalari misolida tahlil qilinadi. Asarlarda ijtimoiy tengsizlik, ma’naviy bosim, zo‘ravon muhit va shaxsning ruhiy sinishi kabi omillar qahramonlarning fojeiy qarorlariga qanday ta’sir qilgani lingvopoetik, konfliktologik va psixologik yondashuvlar asosida ochib beriladi. Tadqiqot Niyoziyning badiiy uslubida suitsid motivi ijtimoiy-ma’naviy muhitning tanazzuli sifatida tasvirlanishini ko‘rsatib, jadid adabiyotida inson ruhiyati tasvirining yangi ilmiy talqinini taklif etadi.

Kalit so‘zlar: jadid adabiyoti, suitsid motivi, Hamza Hakimzoda Niyoziy, pyesa, fojea, ruhiy bosim, ijtimoiy tengsizlik, konflikt.

Abstract. This article examines the artistic and psychological interpretation of the suicide motif in Jadid literature through the analysis of Hamza Hakimzoda Niyoziy’s plays “Zaharli Hayot” and “Boy ila Xizmatchilari.” The study explores how social inequality, moral pressure, violence, and psychological breakdown influence the characters’ tragic choices, using linguopoetic, conflict-based, and psychoanalytic approaches. The research demonstrates that in Niyoziy’s works, suicide is portrayed as a direct consequence of social decay and moral collapse, offering a new scholarly perspective on the representation of human psychology in early 20th-century Uzbek Jadid literature.

Keywords: Jadid literature, suicide motif, Hamza Hakimzoda Niyoziy, play, tragedy, psychological pressure, social inequality, conflict.

Аннотация. В данной статье рассматривается художественная и психологическая интерпретация мотива самоубийства в джадидской литературе на примере пьес Хамзы Хакимзоды Ниязия «Захарли хаёт» и «Бой ила хизматчилари». Анализируется, как социальное неравенство, моральное давление, насильственная среда и психологический надлом влияют на трагические решения персонажей. В исследовании используются лингвопоэтические, конфликтологические и психоаналитические подходы. Показано, что в творчестве Ниязия мотив суицида раскрывается как результат социально-нравственного кризиса, что предлагает новое научное прочтение психологии личности в джадидской литературе начала XX века.

Ключевые слова: джадидская литература, мотив суицида, Хамза Хакимзода Ниязий, пьеса, трагедия, психологическое давление, социальное неравенство, конфликт.

Kirish. Jadid adabiyoti o‘zbek ma’naviy hayotida chuqur iz qoldirgan badiiy hodisalardan biridir. XX asr boshlaridagi ijtimoiy-siyosiy beqarorlik, mustamlaka zulmi, patriarxal tuzumning zo‘ravonligi, ma’naviy tanazzul va savodsizlik kabi omillar jadidlarning badiiy qarashlariga kuchli ta’sir ko‘rsatdi. Ularning asarlarida inson ruhiyatining ezilishi, ijtimoiy adolatsizlik, tengsizlik, ayolning jamiyatdagi o‘rni, erkinlikka intilish va ruhiy iztirob motivlari alohida o‘rin tutadi. Aynan shu jarayonda Hamza Hakimzoda Niyoziy o‘zining keskin tanqidiy ruhga ega pyesalari bilan ajralib turadi. Uning “Zaharli hayot” va “Boy ila xizmatchilari” asarlari shaxsning ruhiy sinishi, jamiyat tomonidan bosimning kuchayishi va fojeiy yakunlarga eltuvchi psixologik jarayonlarni aks ettiruvchi badiiy manba sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

“Zaharli hayot” pyesasida qahramonning ruhiy inqirozi oilaviy zo‘ravonlik, majburiy nikoh, erkak hukmron muhit va ayolning shaxsiy fikri qadrsizlanishi kabi omillar ta’sirida shakllanadi. Qiz qahramon o‘z hayoti ustidan egalik huquqidan mahrum bo‘lgan, erkin fikr ayta olmaydigan, jamiyat tomonidan qo‘llov topmaydigan shaxs sifatida tasvirlanadi. Uning ichki iztiroblari “hayotning zahari”, “yuragimni bosgan qora tun”, “ko‘nglimni ezgan yuk” kabi metaforalar orqali lingvopoetik jihatdan chuqurlashtiriladi. Qahramonning ko‘plab sahnalarda sukut saqlashi, fikrini oxiriga yetkazmasligi, uzilib qolgan jumlalar — bularning barchasi tushkunlik va ruhiy sinishning badiiy ko‘rinishidir. Hamza bu pyesada shaxsning xudkushlikka olib boruvchi ruhiy holatini nafaqat voqealar orqali, balki nutqning ichki strukturasida, timsollar orqali ham ko‘rsatadi. Mazlum qahramonning o‘z joniga qasd qilishi — ma’naviy-ijtimoiy zulmning natijasi sifatida talqin qilinadi. Bu Durkheim tasnifida “egoistik suitsid”ga mos keladi: jamiyatdan ajralgan, qo‘llovdan mahrum shaxsning ichki bo‘shligi.

“Boy ila xizmatchilari” pyesasida esa ijtimoiy tabaqalanish, boylarning zulmi, ekspluatatsiya va qashshoqlik muammolari dramatik asosni tashkil etadi. Xizmatkorlar boylarning zo‘ravonligi, haqoratlari va og‘ir mehnat sharoitlari ostida yashaydi. Asarda bevosita xudkushlik sodir bo‘lmasa-

da, qahramonlarning ruhiy ezilishi, tobora kuchayib borayotgan qo‘rquv, umidsizlik, o‘zini ayblash, o‘z qadrini yo‘qotish kabi holatlar ularni suqutsidga yaqin ruhiy holatga olib keladi. Dialoglarning qisqaligi, qo‘rquvdan titragan nutq, bevosita javob berishdan qochish, uzoq sukutlar — bularning barchasi shaxsning ruhiy qulashining lingvistik ko‘rinishlaridir. Hamza bu pyesada kamsitilgan odamning o‘z hayotidan umid uzishini ochiq ko‘rsatib, jamiyatdagi adolatsizlikni keskin tanqid qiladi.

Har ikkala asarda suitsid motivi shaxsning individual muammosi sifatida emas, balki jamiyatning axloqiy tanazzuli, zulmkor munosabatlar tizimi va ijtimoiy tengsizlik natijasi sifatida talqin qilinadi. Hamza uchun xudkushlik — jamiyatdagi ko‘rinmas kasallikning alomati. Qahramonlarning ruhiy sinishi badiiy vositalar, tilning semantik qatlamlari, metafora va ramzlar orqali kuchli estetik ifodaga ega bo‘ladi. Jadid adabiyoti uchun xos bo‘lmagan psixologik fojia motivlari Hamza ijodida yangicha mazmun kasb etadi, chunki u suitsidni shunchaki fojiali yakun emas, balki ijtimoiy muammolar yig‘indisining badiiy hukmi sifatida ko‘rsatadi.

Hamza Niyoziy pyesalarida xudkushlikka olib keluvchi omillar ko‘p qatlamli: patriarxal zo‘ravonlik, iqtisodiy tengsizlik, ma’naviy bosim, ta’limning yo‘qligi, shaxsning fikri qadrsizlanishi, erksizlik, jamiyat tomonidan qo‘llov topmaslik. Bu omillar qahramon nutqi, harakatlari, ichki monologlari, sukut va emotsional portlashlar orqali tasvirlanadi. Ayniqsa, ichki monologlar Hamza poetikasida shaxsning ruhiy dunyosini ochib beruvchi asosiy vosita bo‘lib xizmat qiladi. Qahramonlar o‘z iztiroblarini doim ovoz chiqarib aytmasada, ularning nutqidagi o‘zgarish, ohangning pasayishi, umidsiz so‘zlarning ko‘payishi — suitsidning til orqali ifodalanayotgan psixologik belgilaridir.

Natijada, “Zaharli hayot” va “Boy ila xizmatchilari” pyesalarida suitsid motivi jadid dramaturgiyasidagi eng teran psixologik qatlamlardan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Hamza shaxsiy fojeani emas, balki jamiyatning fojiasini tasvirlaydi. Xudkushlikning badiiy talqini orqali u mustamlaka siyosatini, ijtimoiy tengsizlikni, patriarxal zulmni va ma’naviy zulmatni keskin tanqid qiladi. Bu pyesalar orqali Hamza inson ruhiyatiga yetkazilgan adolatsizlikni fosh etadi va jamiyatning sog‘lomlashuvi uchun ma’naviy kurash zarurligini ko‘rsatadi. Tadqiqot ana shu jihatlarni aniqlash orqali jadid adabiyotida suitsid motivining badiiy-psixologik mohiyatini ochib beradi, Hamza ijodining lingvopoetik jihatlarini chuqur ilmiy yoritishga xizmat qiladi.

Xulosa. Hamza Hakimzoda Niyoziy ijodida suitsid motivining badiiy talqini jadid adabiyotining ma’naviy-psixologik qatlamlarini chuqur anglash uchun muhim ilmiy manba hisoblanadi. “Zaharli hayot” va “Boy ila xizmatchilari” pyesalarida xudkushlik yoki unga yaqin ruhiy holatlar shaxsiy fojea sifatida emas, balki ijtimoiy-axloqiy tuzumning og‘ir oqibatlari sifatida tasvirlanadi. Har ikki asarda qahramonning ruhiy sinishiga olib kelayotgan bosimlar patriarxal zo‘ravonlik, iqtisodiy tengsizlik, ma’naviy tahqirlash, ekspluatatsiya va jamiyat tomonidan qo‘llovning yo‘qligi kabi tizimli muammolardan kelib chiqadi. Bu yondashuv Hamzaning dramaturgiyasini o‘zbek adabiyotida yangi psixologik yo‘nalishga olib chiqqan ijodiy innovatsiya sifatida talqin qilish imkonini beradi.

“Zaharli hayot” pyesasida majburiy nikoh, zo‘ravon munosabatlar va oilaviy zulm tufayli ruhiy iztirobga tushgan qiz qahramonning o‘z hayotiga qasd qilishi — bir insonning ko‘ngil holati emas, balki jamiyatdagi ma’naviy inqirozning timsolidir. Pyesadagi metaforalar, sukutlar, uzilib qolgan jumlalar va emotsional kuchayishlar qahramonning ruhiy parokandaligini lingvopoetik darajada kuchaytiradi. “Boy ila xizmatchilari”da esa bevosita xudkushlik tasvirlanmasa-da, xizmatkorlarning ruhiy ezilishi, umidsizlik, o‘z qadrini yo‘qotish, kuchli qo‘rquv va doimiy tahdid ostida yashash holatlari suqutsidga yaqin psixologik muhitni yuzaga keltiradi. Bu esa Hamzaning ijtimoiy fojialarni psixologik qatlamga ohista singdirish mahoratini ko‘rsatadi.

Hamzaning suitsid motiviga yondashuvi uni klassik tragediyadan farqlaydi. U insonning fojiasini ma’naviy tanazzulga uchragan jamiyatning bevosita mahsuli sifatida talqin qiladi. Shaxsning ruhiy tushkunligi jamiyatdagi axloqiy buzilish, savodsizlik, erkak hukmron munosabatlar va ijtimoiy adolatsizlik bilan chambarchas bog‘langan holda ifodalanadi. Bunda ichki monologlar, psixologik tasvir, ramziy obrazlar va konfliktologik unsurlar muhim rol o‘ynaydi. Jadid adabiyotida

ilgari ko‘p uchramagan psixologik fojia Hamza ijodida yangi badiiy shakl, yangi ma’naviy mazmun kasb etadi.

Shu tariqa, Hamza Hakimzoda Niyoziyning “Zaharli hayot” va “Boy ila xizmatchilari” pyesalaridagi suitsid motivi — shaxsiy fojea emas, balki jamiyatning og‘riqli nuqtalarini yorituvchi kuchli badiiy vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Ushbu pyesalarda ruhiy inqirozning sabablari, uning lingvopoetik ifodasi va ijtimoiy zamiridagi omillarni tahlil qilish Hamza ijodining psixologik va ijtimoiy-estetik qirralarini yanada chuqur anglashga yordam beradi. Natijada, Tadqiqot Hamza dramaturgiyasi o‘zbek adabiyotida inson ruhiyati va ijtimoiy adolatsizlikning kesishgan nuqtalarini yoritishda alohida o‘rin tutishini ko‘rsatadi va jadidlar davridagi ma’naviy-mafkuraviy kurashning badiiy aksini ilmiy jihatdan tahlil qilishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Hamza Hakimzoda Niyoziy. (1926). *Zaharli hayot*. Toshkent: O‘rta Osiyo Davlat Nashriyoti.
2. Hamza Hakimzoda Niyoziy. (1925). *Boy ila xizmatchilari*. Toshkent: O‘rta Osiyo Davlat Nashriyoti.
3. Qosimov, B. (2000). *Jadidchilik harakati*. Toshkent: Ma’naviyat nashriyoti.
4. Rajabov, A. (2012). *O‘zbek dramaturgiyasi tarixi*. Toshkent: Fan va texnologiya.
5. Hamdam, H. (2015). *Dramaturgiya nazariyasi va amaliyoti*. Toshkent: Yangi asr avlodi.
6. Karimov, H. (2010). *O‘zbek adabiyotida fojea janri*. Toshkent: Akademnashr.
7. Ahmedova, M. (2019). Jadid dramaturgiyasida ayol obrazining talqini. *Adabiyotshunoslik jurnali*, 3(2), 55–63.
8. Mukhitdinov, A. (2018). *XX asr o‘zbek adabiyotida ijtimoiy konflikt*. Samarqand: Registon.
9. Rasulov, S. (2021). Hamza dramaturgiyasida psixologik tahlil unsurlari. *Filologiya masalalari*, 4(1), 112–119.
10. G‘afurova, F. (2017). Jadid asarlarida ma’naviy tanazzul motivi. *Sharq yulduzi*, 5(3), 98–106.
11. Qizi, H. Z. M. (2024). WOMEN’S ROLES AND GENDER PORTRAYAL IN THOMAS HARDY’S WORKS. Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali, 2(57), 344-347.
12. Хамзаева, З. (2025). Толкование женского образа в романе «Бону» с точки зрения декадентства: социальный кризис и противоречие ценностей. Зарубежная лингвистика и лингводидактика, 3(2), 17-22.

AYOL MASALASI VA MA’NAVIY UYG‘ONISH: IQBOL MIRZO IJODIDA JADIDCHILIK RUHINING TALQINI

Hamzayeva Zebo Murodjon qizi
Rus tili va adabiyoti kafedrasi o‘qituvchisi
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti
E-mail: **hamzahakimzoda@outlook.com**

Annotatsiya. Ushbu maqolada Iqbol Mirzoning *Bonu* romanida ayol masalasi va ma’naviy uyg‘onish motivlari jadid adabiyoti merosi bilan bog‘liq holda tahlil qilinadi. Asarda ayolning o‘zligini anglash, erkin fikrlash va jamiyatdagi o‘rnini qayta topish jarayoni Behbudiy, Fitrat, Avloniy va Cho‘lpon ijodida shakllangan jadid ma’rifatparvarlik g‘oyalari bilan uzviy aloqada ko‘rsatildi. Tadqiqot Iqbol Mirzo tomonidan ayol obrazining zamonaviy badiiy talqini orqali jadidchilikning ma’naviy o‘zagini qayta jonlantirish jarayonini yoritadi. Maqola ayolning ruhiy uyg‘onishi milliy taraqqiyotning muhim omili sifatida talqin qilinganini ilmiy asoslaydi.

Kalit so‘zlar: Jadid adabiyoti, ayol masalasi, ma’rifat, ma’naviy uyg‘onish, *Bonu* romani, ayol obrazining evolyutsiyasi.

Abstract. This article examines the representation of the female question and spiritual awakening in Iqbol Mirzo‘s novel *Bonu* in connection with the intellectual legacy of Jadid literature. The heroine’s pursuit of self-awareness, independent thought, and social agency is

interpreted as a modern continuation of the reformist and educational ideals articulated by Behbudiy, Fitrat, Avloniy, and Choʻlpon. The study demonstrates that Mirzoʻs portrayal of womanhood revitalizes core Jadid principles, emphasizing female enlightenment as a crucial catalyst for cultural and moral renewal in contemporary society.

Keywords: Jadid literature, female question, enlightenment, spiritual awakening, *Bonu* novel, female representation.

Аннотация. В данной статье анализируются проблема женщины и мотив духовного пробуждения в романе Икбола Мирзо *«Бону»* в контексте наследия джадидской литературы. Процесс самоосознания, интеллектуального роста и поиска социальной роли главной героини рассматривается как современная интерпретация просветительских идей Бехбуди, Фитрата, Авлони и Чулпона. Исследование показывает, что художественное решение Мирзо продолжает духовные и социальные ориентиры джадидов, подчеркивая значимость женского пробуждения для общего культурного развития общества.

Ключевые слова: Джадидская литература, женский вопрос, просвещение, духовное пробуждение, роман *«Бону»*, женский образ.

Iqbol Mirzoning *Bonu* romani zamonaviy oʻzbek adabiyotida ayolning maʼnaviy uygʻonishi, oʻzligini anglash va jamiyatdagi oʻrnini qayta belgilash masalalarini yoritib beruvchi muhim badiiy tajribalardan biridir. Ushbu mavzular XX asr boshidagi jadid adabiyotining asosiy gʻoyalari bilan uzviy bogʻliq boʻlib, Behbudiy, Fitrat, Avloniy va Choʻlpon kabi maʼrifatparvarlarning ayolning taʼlimi, erkin fikrlashi va ijtimoiy mavqeini yuksaltirishga qaratilgan qarashlari bilan uygʻunlashadi. Jadidlar uchun ayolning maʼrifati millatning maʼnaviy yangilanishi bilan chambarchas bogʻliq boʻlganidek, *Bonu* romanida ham ayolning ruhiy oʻzgarishi jamiyatning umumiy maʼnaviy taraqqiyoti uchun asosiy omil sifatida talqin qilinadi. Shu bois mazkur mavzuni oʻrganish oʻzbek adabiyotida jadidchilik merosining zamonaviy badiiy shakllardagi davomiyligini ochib berish nuqtayi nazaridan dolzarbdir.

1. Bonu romanida ayolning oʻzligini anglash jarayoni

Bonu romanining markazida ayolning ichki uygʻonishi, oʻz shaxsiy qiymatini anglash va jamiyatdagi anʼanaviy rollarga tanqidiy munosabati turadi. Qahramonning maʼnaviy oʻsishi avvalo ichki dialoglar, oʻz-oʻzini savolga tutish, jamiyatning ayol haqidagi stereotiplariga qarshi ruhiy kurash orqali ochiladi. Ayolning oʻzligini topish jarayoni jadid adabiyotidagi “maʼrifatli ayol” konsepsiyasining zamonaviy badiiy koʻrinishi sifatida talqin qilinadi.

2. Jadid adabiyotidagi ayol masalasining asosiy tamoyillari

Jadid adabiyoti ayolni avvalo maʼrifatga muhtoj shaxs sifatida koʻradi. Behbudiy, Fitrat, Avloniy, Hamza va Choʻlpon singari adiblar ayolning taʼlim olish huquqi, jamiyat hayotida faol ishtirok etishi va shaxs sifatida eʼtirof etilishi gʻoyalarini faol ilgari surgan. Jadidlar fikricha:

- ayolning savodli boʻlishi millat yuksalishining sharti;
- ayolning ijtimoiy mavqeini koʻtarish – maʼnaviy uygʻonishning boshlanishi;
- oila va jamiyatda ayolga nisbatan adolatli munosabat – taraqqiyot mezoni.

Bonu romani ana shu tamoyillarni zamonaviy adabiy jarayonda qayta aks ettirgan asar sifatida ahamiyatlidir.

3. “Bonu” romanining jadidchilik bilan ideaviy-badiiy bogʻliqligi

Asar qahramonining maʼnaviy uygʻonishi jadidlarning “yangi inson” haqidagi qarashlariga yaqin turadi. Bonuning ongidagi oʻzgarishlar:

- mustaqil fikrlashga intilish,
- jamiyat tamoyillarini qayta koʻrib chiqish,
- oʻz hayot yoʻlini tanlashga boʻlgan iroda,
- qadriyatlarni individual idrok etish,

Romanda ayolning subyektiv tajribasi orqali jamiyatning maʼnaviy holati, qadriyatlar tizimi, patriarxal normalar tanqid qilinadi. Bu esa jadidlarga xos “jamiyatni ayol orqali isloh qilish” gʻoyasining zamonaviy talqinidir.

4. Ayolning maʼrifiy uygʻonishi — jamiyat islohoti omili sifatida

Jadidlarda bo‘lgani kabi *Bonu* romanida ham ayolning ichki yetilishi faqat shaxsiy jarayon emas, balki butun jamiyatning ma’naviy yangilanishi uchun zarur bo‘lgan kuch sifatida talqin qilinadi. Qahramonning ruhiy uyg‘onishi:

- jamiyatdagi qadriyatlar inqiroziga qarshi pozitsiya,
- oila va muhitdagi adolatsizliklarga norozilik,
- ayollarning ma’naviy huquqlari uchun ramziy kurash sifatida namoyon bo‘ladi.

Natijada *Bonu* romani ayolning o‘zligini topishi orqali jamiyatning ma’naviy qiyofasini tiklash g‘oyasini ilgari suradi.

5. Jadid adabiy merosining zamonaviy o‘zbek adabiyotidagi davomiyligi

Ushbu roman jadid an’analarining hozirgi adabiy jarayondagi izchil davomiyati borligini ko‘rsatadi. Xususan:

- Jadidlarning ayol haqidagi qarashlari zamonaviy badiiy tahlilda qayta talqin qilinmoqda.
- Ayol mutafakkir, izlanayotgan shaxs sifatida gavdalanadi.
- Ma’naviy uyg‘onish va jamiyat o‘zgarishi o‘zaro bog‘langan g‘oya sifatida ko‘rsatiladi.

Shu tariqa, Iqbol Mirzo jadidchilik ruhini mazmunan davom ettirib, zamonaviy ijtimoiy muammolarni yoritadi.

Natijalar. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, Iqbol Mirzoning *Bonu* romanida ayol masalasi va ma’naviy uyg‘onish g‘oyalari jadid adabiyotining asosiy tamoyillari bilan uzviy tarzda bog‘langan. Asardagi Bonuning o‘zligini anglash, ma’rifatga intilish va jamiyatdagi o‘rnini qayta belgilash jarayoni Behbudiy, Fitrat, Avloniy va Cho‘lpon singari jadid ziyolilari ilgari surgan “ma’rifatli ayol” konsepsiyasining zamonaviy badiiy talqini sifatida namoyon bo‘ladi. Romanda ayolning ruhiy o‘zgarishi faqat shaxsiy kechinma emas, balki jamiyatdagi qadriyatlarning yangilanishiga turtki bo‘ladigan ma’naviy hodisa sifatida tasvirlanadi. Bonuning ichki kurashi, mustaqil fikr yuritishga bo‘lgan intilishi va jamiyatdagi ayrim patriarxal normalarga tanqidiy munosabati jadidlarga xos ma’rifatparvarlik ruhining davomiyligini tasdiqlaydi. Yozuvchi jadid merosini zamonaviy adabiy-estetik shakllar orqali qayta jonlantirib, ayollarning psixologik dunyosi va ruhiy kechinmalarini yanada chuqurroq ochib beradi. Tadqiqotning eng muhim xulosasi shuki, *Bonu* romanida ayolning ma’naviy uyg‘onishi jamiyat taraqqiyotining asosiy omili sifatida talqin qilinib, jadidchilikning ayol va jamiyat haqidagi g‘oyalari bugungi adabiyotda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmaganini yaqqol ko‘rsatadi.

Xulosa. Ushbu maqolada Iqbol Mirzoning *Bonu* romanida ayol masalasi va ma’naviy uyg‘onish motivlari jadid adabiyoti tamoyillari bilan bevosita bog‘liq ekanligi ilmiy asosda yoritildi. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, romandagi ayol obrazi XX asr boshidagi ma’rifatparvarlik g‘oyalarining zamonaviy badiiy davomiyati bo‘lib, ayolning o‘zligini anglash jarayoni jamiyatning ma’naviy yuksalishi bilan chambarchas bog‘langan. Bonuning ma’naviy uyg‘onishi – milliy adabiyotimizda jadidchilikning yangi bosqichda davom etayotganini ko‘rsatuvchi muhim badiiy hodisadir. Iqbol Mirzo asarida ayolning ichki ovozi, ruhiy izlanishlari va jamiyatdagi o‘rniga bo‘lgan intilishi orqali eski qadriyatlar tanqid qilinadi va yangi, ma’rifatparvar yondashuv taklif etiladi. Bu esa jadid an’analarining bugungi adabiyotda ham o‘z ta’sirini yo‘qotmaganini tasdiqlaydi.

Adabiyotlar:

1. Behbudiy, M. (1913). Padarkush. Toshkent.
2. Fitrat, A. (1923). Oila yoki oilaning boshqarilishi. Buxoro.
3. Avloniy, A. (1917). Turkiy guliston yoxud axloq. Toshkent.
4. Cho‘lpon, A. (1928). Kecha va kunduz. Toshkent.
5. Mirzo, I. (yil). Bonu. (Nashr tafsilotlari).
6. Rasulov, R. (2012). O‘zbek jadid adabiyoti tarixi. Toshkent: Fan nashriyoti.
7. Qosimov, B. (2005). Jadidchilik harakati va adabiyot. Toshkent.
8. Qizi, H. Z. M. (2024). WOMEN’S ROLES AND GENDER PORTRAYAL IN THOMAS HARDY’S WORKS. Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali, 2(57), 344-347.

9. Хамзаева, З. (2025). Толкование женского образа в романе «Бону» с точки зрения декадентства: социальный кризис и противоречие ценностей. Зарубежная лингвистика и лингводидактика, 3(2), 17-22.

LEXICAL INNOVATION AND LIFECYCLE DYNAMICS OF GAMING-ORIGIN NEOLOGISMS IN DIGITAL ENGLISH (2004–2025)

Mamadjanova Maftuna Uktamovna
Fergana state university, Applied English department
Doctor of Philosophy (PhD) in Philological Sciences, Senior teacher
Phone number: +998(91)1064643
E-mail: maftuna.mamadjanova85@mail.ru
Javohir Akbarov Azimjon o‘g‘li
Second year student at Fergana State University
Phone number: +998(91) 120-22-81
E-mail: javokhr.akbarov@gmail.com

Abstract: This study examines the life cycle of neologisms originating in games that have been absorbed into English between 2004 and 2025, using Reddit, Google Trends, and the world’s biggest gaming discussion forums to show that gaming communities are rapid lexical innovators. It examines 23 terms, including “GG”, “noob”, “AFK”, “meta”, “nerf”, “buff”, “glitch”, and “speedrun”, looking at their morphological and semantic change and frequency over time. Abbreviations, acronyms and other types of compression occur most frequently, perhaps due to the need for rapid communication in a fast-paced game. The most frequent terms of general importance, such as “buff”, “nerf” and “meta” have the longest lifespans, while specific terms such as “rage quit” and “clutch” have shorter viral spikes. Semantic broadening also seems to be present, which could potentially play a role in the word’s continued use. Therefore, this study shows that the processes of innovation-diffusion within gaming can create durable vocabulary through semantic extension and digital diffusion.

Keywords: gaming neologisms, lexical innovation, digital English, abbreviation, semantic shift, lexical diffusion, gaming discourse.

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot 2004 yildan 2025 yilgacha ingliz tiliga kirib kelgan o‘yinlardan kelib chiqqan yangiliklarning hayotiy siklini tahlil qiladi va Reddit, Google Trends hamda dunyodagi eng katta o‘yin forumlaridan foydalanib, o‘yin jamoalari tezkor leksik innovatorlar ekanligini ko‘rsatadi. Tadqiqot 23 ta atamani, jumladan “GG”, “noob”, “AFK”, “meta”, “nerf”, “buff”, “glitch” va “speedrun”ni o‘rganib, ularning morfologik va semantik o‘zgarishlari hamda vaqt o‘tishi bilan chastotasini tahlil qiladi. Qisqartmalar, akronimlar va boshqa kompressiya turlari eng ko‘p uchraydi, bu tezkor o‘yinlarda samarali muloqot zaruratidan kelib chiqishi mumkin. Umumiy ahamiyatga ega bo‘lgan “buff”, “nerf” va “meta” kabi atamalar uzoq vaqt davomida ommalashib qoladi, shu bilan birga, “rage quit” va “clutch” kabi maxsus atamalar qisqa muddatli viral o‘sishlarga ega bo‘ladi.. Semantik kengayish ham mavjud bo‘lib, bu atamaning uzoq muddatli ishlatilishiga yordam berishi mumkin. Shunday qilib, ushbu tadqiqot o‘yinlarda innovatsiya-diffuziya jarayonlari semantik kengayish va raqamli diffuziya orqali mustahkam lug‘at yaratishi mumkinligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: o‘yin neologizmlari, leksik innovatsiya, raqamli ingliz tili, qisqartmalar, semantik o‘zgarish, leksik diffuziya, o‘yin diskursi.

Аннотация: Это исследование анализирует жизненный цикл неологизмов, происходящих из игр и вошедших в английский язык в период с 2004 по 2025 годы, используя данные с Reddit, Google Trends и крупнейших игровых форумов для демонстрации того, что игровые сообщества являются быстрыми лексическими инноваторами. Рассматриваются 23 термина, включая “GG”, “noob”, “AFK”, “meta”, “nerf”, “buff”, “glitch” и “speedrun”, исследуются их морфологические и семантические изменения, а также частота использования во времени. Аббревиатуры, акронимы и другие формы сжатия встречаются

чаще всего, возможно, из-за необходимости быстрого общения в динамичных играх. Наиболее частые термины общего значения, такие как “buff”, “nerf” и “meta”, имеют наибольшую продолжительность жизни, в то время как специфические термины, такие как “rage quit” и “clutch”, имеют более короткие вирусные пики. Также наблюдается явление семантического расширения, что может способствовать продолжительному использованию этих слов. Таким образом, исследование показывает, что процессы инновации и диффузии в играх могут создавать долговечный лексикон через семантическое расширение и цифровую диффузию.

Ключевые слова: игровые неологизмы; лексические инновации; цифровой английский; аббревиатуры; семантический сдвиг; лексическая диффузия; игровой дискурс

Introduction. In the 21st century, the internet has been influential in coining new words and phrases, with viral ecosystems that produce, disseminate, and expire words in a matter of days. Video games are an abundant source of lexicalization. In this way, social interaction becomes both collaborative and adversarial, requiring explicitness, conciseness, and expressiveness. Players invent and adapt a wide vocabulary to describe the rules of the game, their own performance, and social relations between themselves and others at the table. Customary neology studies have focused on the processes of derivation, compounding, borrowing, and meaning change, but today, the processes of neologization in electronic media are accelerated by algorithmic distribution and memetic culture. Additionally, neologisms often have short lifespans: they are typically adopted globally before they begin to become less common. Research has also shown that the persistence of such neologisms is sensitive not only to the conversational requirement that they exist, but also to the structure of online social networks, with tightly-knit communities helping to stabilise a neologism before its later spread.

Literature Review and Methodology

The study uses twenty-three gaming-origin English language neologisms, including GG, noob, AFK, rage quit, respawn, level up, grind, OP, nerf, buff, meta, pwn, troll, boss fight, clutch, glitch, cheat code, XP, loot, spawn, speedrun, combo, 1v1, to assess the linguistic and functional devices used in lexical innovation in gaming language. The terms were selected based on actual usage of the words in gaming communities, which was tracked through Google Trends from 2004 to 2025, and confirmed through Reddit posts made in the most popular gaming subreddits. Corpus linguistics methods were used in this descriptive analysis to both qualitatively interpret the morphological, semantic, and practical features and evolution of each term and quantitatively identify trends relating to the emergence, spread, stabilisation, or decline of digital neologisms in the observed semiotic networks.

Discussion. The results suggest that abbreviations or acronyms (GG, AFK, OP, XP, 1v1) are the most common type in situations where time is limited and speed of typing is of the essence. There also exist compounds (rage quit, boss fight), derivations (respawn, level up) and semantic shifts (grind, meta), but these appear less frequent. Such abbreviations are in keeping with a general trend in digital communication of brevity.

Another morphological pattern defines terms with game-specific applications, like respawn, buff, or nerf. Another pattern, however, is when the term extends the metaphor of the broader use to the game-specific context, as “grind” refers to both a repeated action in the game and long-term practice to finish tasks in reality. Semantic broadening, from the specific best play in a game to any broader cultural trends, is one way to greatly extend a term’s lifespan. Sociolinguistically, gaming neologisms such as the terms “noob”, “OP”, or “troll” indicate group membership and social evaluation through their judgement of in-game behaviour, skill or strategy as well as by encouraging in-group behaviour. Their ability to expand outside the gaming context indicates their broad usability. For some of these terms, use outside gaming communities entails some degree of realistic bleaching in general use.

Results. Future work focusing on the diffusion patterns found in this corpus showed that general and system-specific terms such as “buff”, “nerf” or “meta” maintained their search statistics over the long term, while context and event-specific terms like “rage quit”, “clutch” and “grind”

had very high dictionary hits for a very short period of time based on the release of a game or a relevant cultural event, only to lose traction when these events are no longer relevant. Most neologisms survived through semantic broadening. Stable neologisms mostly map to universal game concepts for example “spawn” “respawn” “speedrun” while unstable neologisms are specific community slang for example “pwn” “troll”. The results indicate that Reddit and Discord serve as incubators for new lexicon, while TikTok and Twitter are used in ephemeral bursts of visibility. As a whole, gaming discourse appears to drive lexical turnover and contribute durable features to digital English via semantic flexibility and cross-contextual re-usage (see Table 1).

Table 1: Gaming Neologism Findings

Term Type	Examples	Finding Summary
General/System-Specific	buff, nerf, meta	Maintain long-term search stats
Context/Event-Specific	rage quit, clutch, grind	High dictionary hits but short-lived, based on events like game releases
Universal Game Concepts	spawn, respawn, speedrun	Map to universal game concepts, long-lasting
Community Slang	pwn, troll	Specific to gaming communities, short-lived
Survival Through Semantic Broadening	Yes	Terms survive by broadening their meaning
Stable/Unstable Neologisms	Stable: spawn, respawn, speedrun; Unstable: pwn, troll	Stable terms are universal game concepts; unstable terms are community slang
Platforms	Reddit, Discord, TikTok, Twitter	Reddit and Discord incubate new lexicon; TikTok and Twitter provide short-term visibility bursts

Conclusion

The flexible use of English in hybrid online spaces has been a subject of research in gaming studies. The fast-paced and collaborative nature of communication in such spaces results in players constantly coining new, short, and expressive forms to accomplish their immediate communicative goals. Though the majority of neologisms are ultimately short-lived, cross-domain semantic broadening also allows some to become moderately established features of standard everyday digital English. As a result, neologisms emerging from gaming typically spread quickly before fading or spread more slowly until achieving wider acceptance. Where crowds of users are large, the public use of language is often less fleeting than viral forms of social media. Gaming continues to innovate the modern English lexicon, and future work may develop on the multimodal, cross-linguistic, and computational approaches defining this investigation into how digital ecosystems shape the lexicon.

References

1. Cabré, M. T. (1999). *Terminology: Theory, methods, and applications.* John Benjamins.
2. Cook, G. (2010). *Applied linguistics and language teaching*. Oxford University Press.
3. Crystal, D. (2001). *Language and the Internet*. Cambridge University Press.
4. Fischer, R. (1998). Lexical change in present-day English: A corpus-based study of neologisms. *Lexicology, 4*(1), 119–137.
5. Keidar, D., Peled, L., & Goldberg, Y. (2022). Slangvolution: A causal analysis of semantic change and frequency dynamics in slang. *arXiv:2203.04651*.
6. Labov, W. (1994). *Principles of linguistic change: Internal factors.* Blackwell.
7. Lehrer, A. (2007). Neologisms. In *Lexical creativity, texts and contexts* (pp. 1–15). John Benjamins.
8. Milroy, J., & Milroy, L. (1992). Social network and social class: Toward an integrated sociolinguistic model. *Basil Blackwell*.

9. Shahlee, R. N., & Ahmad, N. (2022). Morphological processes of social media neologisms. *Discourse and Interaction in Language Studies, 3*(2), 45–59.
10. Zappavigna, M. (2012). *Discourse of Twitter and social media: How we use language to create affiliation on the web*. Bloomsbury.
11. Zhu, J., & Jurgens, D. (2021). The structure of online social networks modulates the rate of lexical change. In *Proceedings of the 2021 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing*.

THE INFLUENCE OF CHRISTIANITY ON OLD ENGLISH LITERATURE

Turayeva Ayajan Yerali qizi[1]
Email: ayajanyeraliqizi@gmail.com
[1]Third year student at Chirchik State Pedagogical University,
[1]Bo‘stonlik district, Yangiaul, Kora Tepa 50
Isroilova Tursuntosh[2]
[2]Teacher at the Chirchik State Pedagogical University

Abstract: This article explores the profound influence of Christianity on Old English literature from the 5th to the 11th centuries. The arrival of Christian missionaries in England, notably St. Augustine in 597 AD, led to the incorporation of biblical themes, moral teachings, and religious symbolism into poetry, prose, and historical texts. The study examines major literary works, including Beowulf, The Dream of the Rood, and hagiographical writings, highlighting the ways in which Christian ideology reshaped literary forms and cultural values. The research demonstrates how Christianity served as both a moral compass and a creative inspiration, fostering a synthesis between pagan traditions and Christian teachings.

Keywords: Christianity, Old English literature, Anglo-Saxon, hagiography, Beowulf, The Dream of the Rood

Annotatsiya: Ushbu maqola V–XI asrlarda xristianlikning Qadimgi ingliz adabiyotiga ko‘rsatgan chuqur ta’sirini o‘rganadi. 597-yilda Avliyo Avgustin boshchiligidagi xristian missionerlarining Angliyaga kelishi she’riyat, nasr va tarixiy matnlarga bibliyaviy mavzular, axloqiy ta’limotlar hamda diniy ramzlarning singib kirishiga sabab bo‘lgan. Tadqiqot “Beovulf”, “The Dream of the Rood” (“Xochning tushlari”) kabi yirik asarlar hamda hagiografik matnlarni tahlil qilib, xristian mafkurasi adabiy shakllar va madaniy qadriyatlarni qanday yangidan shakllantirganini ko‘rsatadi. Maqola xristianlikning axloqiy mezon sifatida ham, ijodiy ilhom manbai sifatida ham xizmat qilganini, shuningdek, butparast an’analar bilan xristian ta’limotlarining sintezini rivojlantirgani haqida xulosalar beradi.

Kalit so‘zlar: xristianlik, qadimgi ingliz adabiyoti, anglo-sakson, hagiografiya, Beovulf, The Dream of the Rood

Аннотация: Данная статья посвящена изучению глубокого влияния христианства на древнеанглийскую литературу V–XI веков. Прибытие христианских миссионеров в Англию, в частности святого Августина в 597 году, способствовало проникновению библейских сюжетов, нравственных учений и религиозной символики в поэзию, прозу и исторические тексты. В исследовании рассматриваются крупные литературные произведения, такие как «Беовульф», «The Dream of the Rood» («Сон о Кресте»), а также агиографические сочинения, что позволяет выявить, каким образом христианская идеология преобразовала литературные формы и культурные ценности. Работа демонстрирует, что христианство выступало одновременно нравственным ориентиром и источником творческого вдохновения, обеспечивая синтез языческих традиций и христианских учений.

Ключевые слова: христианство, древнеанглийская литература, англосаксы, агиография, Беовульф, The Dream of the Rood

Introduction. Old English literature represents a period of cultural and spiritual transformation in England. Prior to the Christianization of the Anglo-Saxons, literature was primarily influenced by pagan traditions, focusing on heroic deeds, oral storytelling, and ritualistic

expressions. With the arrival of Christian missionaries, most notably St. Augustine of Canterbury in 597 AD, England experienced a profound cultural shift. Christian teachings introduced new moral frameworks, theological concepts, and literary forms. Anglo-Saxon writers, faced with the challenge of integrating these new ideals, began blending Christian motifs with traditional pagan narratives, creating a literary tradition that reflects the coexistence of both cultural influences.

The significance of Christianity in shaping Old English literature is multifaceted. It affected the thematic content of texts, the moral purpose of storytelling, and the literary devices employed. Christian writers emphasized moral instruction, divine providence, and spiritual reflection, often framing human experience within the context of God's plan. This literary evolution illustrates how Christianity not only altered religious practice but also shaped the intellectual and artistic expression of the Anglo-Saxon period (Treharne, 2014).

Christianity in Old English Poetry

Christianity's influence on Old English poetry is evident both in content and form. The epic Beowulf, while rooted in a heroic and martial culture, integrates a Christian perspective. The poet frequently references God's providence, framing the hero's victories and survival as acts guided by divine will rather than mere human skill. For example, when Beowulf confronts Grendel, the poem suggests that it is God who grants him the strength to succeed, reflecting the Christian concept of divine intervention (Liuzza, 2000). This integration of Christian ethics into a traditionally pagan narrative exemplifies the transitional nature of the period.

The Dream of the Rood, another pivotal work, demonstrates the fusion of Christian ideology with Anglo-Saxon poetic techniques. In this poem, the cross itself is personified, speaking to the audience as a witness to Christ's crucifixion. The cross is depicted as both a loyal companion and a heroic figure, reflecting the Anglo-Saxon admiration for courage and loyalty while simultaneously conveying a Christian message of salvation and divine sacrifice. Scholars argue that the poem's structure and imagery reveal how Christian writers adapted existing heroic conventions to communicate spiritual truths (Orchard, 1995).

Religious poetry often served didactic purposes, aiming to instill moral virtues in the audience. Poems such as Christ II emphasize the fleeting nature of earthly life and the eternal significance of spiritual devotion. The recurrent themes of sin, redemption, and divine judgment underscore the moral authority of Christianity in guiding human behavior. Through these poetic works, writers sought to educate audiences while also preserving elements of their cultural heritage, resulting in a hybrid literary form that merges traditional heroism with Christian morality.

Hagiography and Moral Instruction

Hagiographical literature, which narrates the lives and miracles of saints, became a central literary form during the Christianization of England. Works such as The Life of St. Guthlac and The Life of St. Cuthbert provide detailed accounts of saints' lives while promoting ideals of piety, humility, and obedience. These texts contrast the spiritual achievements of saints with worldly vices, demonstrating the transformative power of Christian virtue in the lives of believers.

Hagiography also served a pedagogical function. By presenting saints as role models, these texts guided Anglo-Saxon audiences in moral and spiritual development. The narratives were often structured to highlight trials, temptations, and triumphs, reinforcing the importance of faith, perseverance, and devotion. In this sense, hagiographical writing not only preserved historical and spiritual knowledge but also contributed to the moral education of early English society (Bede, 1990).

Christianity in Old English Prose

Prose works from the Old English period also reflect Christian influence. The Anglo-Saxon Chronicle, a key historical record, interprets events through a Christian framework, presenting military victories, natural disasters, and political changes as manifestations of divine will. Such interpretations reinforced the notion that human history was guided by God and emphasized the moral responsibility of rulers and communities. Bede's Ecclesiastical History of the English People provides another example of Christian literary influence in prose. Bede combined historical fact with moral commentary, demonstrating how writing could serve both an educational and spiritual

purpose. Through his work, Bede established a precedent for blending historical narrative with theological reflection, shaping the development of English prose and promoting the moral and intellectual authority of the Church (Bede, 1990).

Symbolism and Allegory

Christian symbolism and allegory became important literary devices in Old English literature. Texts like The Dream of the Rood and Christ utilize symbolic figures and allegorical frameworks to communicate theological concepts. The cross, Christ, and other religious symbols are often imbued with layered meanings, combining spiritual, ethical, and cultural significance. This symbolic richness allowed writers to engage audiences on multiple levels, blending familiar cultural imagery with Christian teachings.

Conclusion

Christianity profoundly shaped Old English literature, influencing poetry, prose, hagiography, and historical writing. By introducing moral frameworks, biblical themes, and spiritual symbolism, Christian writers transformed traditional Anglo-Saxon literary forms, creating a synthesis of pagan and Christian values. Works such as Beowulf, The Dream of the Rood, and hagiographical texts illustrate how literature became a medium for moral instruction, cultural integration, and spiritual reflection. The enduring impact of Christianity on Old English literature underscores the dynamic interplay between faith and culture, highlighting the importance of religious ideology in shaping the literary imagination of early medieval England.

References

1. Bede, Venerable. Ecclesiastical History of the English People. Translated by Leo Sherley-Price, Penguin Classics, 1990.
2. Liuzza, R. M., ed. Beowulf: A New Verse Translation. Broadview Press, 2000.
3. Orchard, Andy. Pride and Prodigies: Studies in the Monsters of the Beowulf Manuscript. Cambridge University Press, 1995.
4. Treharne, Elaine. Old and Middle English Literature. Oxford University Press, 2014.

ПЕДАГОГ СЕГОДНЯШНЕГО ДНЯ -ЭТО ЧЕЛОВЕК, ПРЕДАННЫЙ СВОЕМУ ДЕЛУ И СВОИМ УЧЕНИКАМ

Нишанов Шавкат Турабович,
Старший преподаватель кафедры методики преподавания языков
Сарибоев Хусниддин Алмахамматович
Джизакского областного центра педагогического мастерства.
Учитель русскоко языка ср.шк.№16 Фаришского района

Аннотация: статья посвящена актуальной на сегодняшний день проблеме, каким должен быть современный педагог. Представлено определение понятия «фасилитатор», т.е педагог, являющийся активным и объективным участником процесса обучения.

Аннотация: мазкур мақолада бугунги кунда долзарб булган, замонавий ўқитувчи қандай булиши керак деган мавзуси хақида сўз юритилади. Замонавий ўқитувчи “фасилитатор” бўлиши лозим.

Resume: On this article devoted to the actual problem how should be modern teacher for today. The term “facilitator” is defined. A modern teacher should be a facilitator.

На сегодняшний день изменения, происходящие в стране, в обществе, коренным образом затронули образование в целом: изменяются не только программы, учебники, методы и формы работы, но и учащиеся и студенты, родители и, конечно, педагоги.

Профессию педагога невозможно сравнить с другими профессиями, так как это не только работа с учащимися и студентами, но и это редкий дар души. Это самоотверженность и желание отдавать свое тепло, свою энергию десяткам, сотням детей. Какие они, педагоги, что для них важно в жизни, в профессии? Какими чертами характера они обладают и на какие ценности ориентируются в профессиональной деятельности? Обратимся к истории.

Великий русский писатель и педагог Лев Николаевич Толстой видел в педагогической профессии, прежде всего, гуманистическое начало, которое находит свое выражение в любви к детям. *«Если учитель имеет только любовь к делу, – писал Л.Н.Толстой, – он будет хороший учитель. Если учитель имеет любовь к ученику, как отец, мать он будет лучше того учителя, который прочел все книги, но не имеет любви ни к делу, ни к ученикам. Если учитель совмещает в себе любовь и к делу, и к ученикам, он – совершенный учитель».*

Сегодня перед учителем стоит не совсем простая задача – создать условия для развития творческих способностей, развивать у учеников стремление к творческому восприятию знаний, учить их самостоятельно мыслить, полнее реализовать их потребности, повышать мотивацию к изучению предметов поощрять их индивидуальные склонности и дарования. Никто не сомневается, что будущее нашего общества зависит от сидящих за школьной партой ребят. Необходимо, чтобы учащиеся научились не только отвечать на вопросы, которые ставит перед ними педагог, но и самостоятельно формулировать их для себя в процессе изучения материала.

А можно ли назвать современным учителя, который не занимается своим самообразованием, ничему не учится от своих учеников и студентов? Молодое поколение по-иному воспринимают окружающий мир, рисуют его яркими радужными красками. В этом мире, напоминающем радугу, много теплоты, света, любви. А мысли наших учеников? Наверное, многие замечали, что порой высказывания нашей молодежи значительно отличаются от прописных истин взрослых своей глубиной. Современный педагог не только должен учить детей, но и сам способен учиться у своих учеников.

Педагог сегодняшнего дня – это человек, преданный своему делу и своим ученикам. Он стоит между наукой и маленькой личностью, эрудирован и образован, знает свой предмет, а ведь только большой багаж знаний дает право учить других

Современный учитель должен быть фасилитатором. Фасилитатор – это не тот учитель, кто стоит перед учениками и ведет урок, а тот, кто является активным и объективным участником процесса обучения. Это профессионал с большой буквы, владеющий комплексом качеств, которые способствуют успешной передаче знаний. В общем, педагог должен обладать качествами артиста, художника, а если потребуется – писателя, певца. Также уметь использовать на уроке современные педагогические технологии – медиапрезентации, элементы игровых технологий и другие.

Отличительными чертами современного педагога, педагога – фасилитатора, как мастера являются постоянное самосовершенствование, самокритичность, эрудиция и высокая культура труда.

Профессиональный рост учителя невозможен без самообразовательной потребности. Именно это является одной из причин нашего личного участия в обучающих тренингах, конференциях, практических семинарах, методобъединениях, курсах повышения квалификации.

Труд учителя неимоверно тяжел, но столь же и интересен, который дает возможности безграничного творчества. Оказавшись в трудной ситуации, можно вспомнить советы психологов: «Не можете изменить ситуацию, измените свое отношение к ней». Всегда найдутся те, кто смогут в этом вам помочь, те, кто вас окружают – учителя-единомышленники и ученики.

В XXI веке педагог вошел в век новых информационных и коммуникативных технологий. И не вызывает сомнения то, что современному учителю необходимо быть компетентным в области ИКТ и внедрять их в учебный процесс. Зная, по своему опыту, что уроки с применением мультимедиа и интернета повышают интерес к изучаемому материалу, возрастает эффективность самостоятельной работы, появляется возможность шире реализовать свои творческие возможности.

У современного педагога кардинально изменено отношение к ученику, уходит из практики авторитарность. Педагог с уважением относится к обучаемым. Сегодня педагога студент и ученик не могут интересовать только как ученик, а должен относиться к ученику

как к личности, раскрыв их лучшие качества, потребности, цели, желания. Учитель не должен видеть ученика только в будущем, т.е. каким он должен стать, а необходимо понять сегодняшнее состояние учащихся, с какими трудностями они сталкивается в учебе, а также переживания и семейное состояние. У современного педагога должен быть построен индивидуальный образовательный маршрут для каждого ученика и студента.

На уроке учащиеся и учитель должны быть сотрудниками. Только в деловой и доброжелательной обстановке обучающийся будет раскрывать и реализовывать свои возможности.

Главным работником на уроке должен быть ученик. Современные требования к учителю таковы, что он помогает ученику учиться самому, воспитывает потребность в образовании. Еще в XIX веке выдающийся педагог Адольф Дистервег сказал: *«Плохой учитель преподносит истину, хороший учит ее находить».* Ведь, если кормить ребенка постоянно с ложки, которую ему не дают в руки, он и не научится питаться сам. Так и учителю надо научить школьника добывать знания собственными усилиями, и только тогда можно воспитать думающего, свободно рассуждающего, не боящегося высказывать и отстаивать свое мнение ученика.

Мы считаем, что педагог XXI века – это тот, кто, в первую очередь, умеет находить общий язык со своими учащимися, ориентироваться среди подростков, старшеклассников и однокурсников. Отметим, что современный педагог должен быть не только идеальным психологом, но и интеллигентным человеком. Уметь так заинтересовать учащихся, чтобы они с удовольствием посещали занятия, и после уроков ждали с педагогом следующих встреч..

Исходя из вышесказанного необходимо отметить, что любому талантливому преподавателю трудно будет реализовать свой творческий потенциал при несовершенстве системы образования, ведь не может быть хорошей системы образования без хорошего учителя. Современная система образования должна соответствовать тем изменениям, которые происходят в науке, технике, педагогических технологиях, а также в деятельности самого педагога. Так и учитель должен соответствовать современным требованиям.

Таким образом, идеальный педагог – это не миф, не утопия. Идеальный учитель – это человек, который имеет значительный профессиональный опыт, в совершенстве знает свой предмет и методику его преподавания, обладает высоким уровнем методологической культуры, занимается самообразованием. Справедлив и ровен в общении со всеми учащимися, эмпатичен. Как в капле росы отражается весь мир, так и в преподавателе должны отражаться культура и знания настоящего педагога.

Свое размышление хочется закончить словами из стихотворения Г.П.Петелиной:

«В нашей жизни все неповторимо,
Так ведется издавна, в веках,
Только лишь одно бесспорно, зримо:
Кто учил – живет в учениках».

Список литературы:

1. Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения. – М., 1995
2. Мейдер В.А. статья // Личность педагога в образовательном пространстве» // Здравый смысл. - 2007. №3. -(44)
3. Сухомлинский В.А. Избранные произведения в 5т. – Киев, 1980
4. Толстой Л.Н. Педагогические сочинения. – М., 1956. - с.362
5. Ушинский К.Д. Собрание сочинений в 11т. – М., 1951. Т.2. - с.32
6. Н.Ниязова Использование коммуникативного подхода // “Тил ва адабиёт таълими // Преподавание языка и литературы” илмий-методик журнали. 2020. – №6.
7. Ниязова Н. Дискуссия и дебаты как средства совершенствования культуры речи у студентов юридических факультетов //Review of law sciences. – 2020. – Т. 3. – №. Спецвыпуск
8. Ш.Т.Нишанов.Основы методики преподавания русского языка как иностранного.(Учебное пособие.Ташкент-2025)

TALIM JARAYONIDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR VA PEDAGOGIK INNOVATSIYALARDAN FOYDALANISH TAJRIBASI

Xayrullina Parizod
Chirchiq davlat Pedagogika Universtiteti O‘qituvchisi
Valiyeva Gulsanam, Ehsonova Asal,
Otajonova Odina, Javliyeva Shoxsanam,
Urazqulova Gulirano
CHirchiq Davlat Pedagogika Universiteti
Aniq fanlar fakulteti, Matematika 24/4-guruh

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta’lim tizimida zamonaviy texnologiyalar va pedagogik innovatsiyalardan samarali foydalanish masalalari yoritilgan. Maqolada o‘quv jarayonini raqamlashtirish, interaktiv metodlar, masofaviy ta’lim platformalari, multimedia vositalari hamda innovatsion yondashuvlarning o‘qitish sifatiga ta’siri tahlil etilgan. Shuningdek, o‘qituvchining kasbiy faoliyatida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo‘llash ko‘nikmalarini shakllantirish, darslarni samarali tashkil etish va o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuvni rivojlantirish yo‘llari ko‘rsatib o‘tilgan. Maqola davomida “flipped classroom”, “gamifikatsiya”, “STEAM” kabi innovatsion metodlar misolida ta’lim samaradorligini oshirish imkoniyatlari ochib beriladi. Yakunda muallif zamonaviy texnologiyalarni ta’lim jarayoniga tatbiq etish orqali o‘quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirish, uni raqamli jamiyat talablariga mos yetuk kadr sifatida tayyorlash mumkinligi haqida xulosaga keladi.

Kirish. Bugungi kunda ta’lim tizimi jamiyat taraqqiyotining asosiy omillaridan biri sifatida yangicha yondashuvlarni, zamonaviy texnologiyalarni va innovatsion metodlarni talab etmoqda. Raqamli dunyoda o‘qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki o‘quvchi faoliyatini boshqaruvchi, yo‘naltiruvchi va hamkorlik muhitini yaratadigan shaxsga aylanmoqda. Shu sababli ta’lim jarayonida zamonaviy texnologiyalarni to‘g‘ri tanlash va samarali qo‘llash o‘qitish sifati va o‘quvchilarning motivatsiyasini oshirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Ta’limda zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash — bu shunchaki texnika vositalaridan foydalanish emas, balki o‘qitish jarayonini metodik va didaktik jihatdan yangilash, o‘quvchini faol ishtirok etishga undaydigan sharoit yaratishdir. Shu jihatdan pedagogik innovatsiyalar o‘qituvchi faoliyatining ajralmas qismiga aylanib bormoqda.

Zamonaviy texnologiyalar va ularning ta’limdagi roli

Zamonaviy o‘quv jarayonida texnologiyalarni qo‘llash ta’limning barcha bosqichlarida o‘z natijasini bermoqda. Axborot-kommunikatsiya vositalari, multimedia, elektron ta’lim resurslari, masofaviy platformalar darslarni interaktiv, samarali va qiziqarli shaklda tashkil etishga yordam beradi.

Bugungi kunda o‘quv jarayonida Google Classroom, Zoom, Moodle, Kahoot, Quizizz kabi platformalar orqali onlayn mashg‘ulotlar o‘tkazish, topshiriqlarni avtomatik tekshirish, test natijalarini tahlil qilish imkoniyati mavjud. Bu esa o‘qituvchi ishini yengillashtiradi, o‘quvchiga esa o‘z bilimini mustaqil nazorat qilish imkonini beradi.

Bundan tashqari, Prezi, Canva, Genially kabi vizual taqdimot dasturlari yordamida o‘quv materiallarini rang-barang, esda qolarli shaklda taqdim etish o‘quvchilarning e’tiborini kuchaytiradi. Darsda bunday texnologiyalarni qo‘llash o‘quvchilarda mustaqil o‘rganish, izlanish va tahlil qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Pedagogik innovatsiyalar mohiyati

Pedagogik innovatsiyalar – bu ta’lim jarayonini takomillashtirishga qaratilgan yangi g‘oya, metod, texnologiya yoki ta’lim modeli. Innovatsion yondashuv o‘quvchi shaxsini markazga qo‘yadi va uning bilim olish jarayonidagi faol ishtirokini ta’minlaydi.

Hozirgi davrda ta’lim tizimida keng qo‘llanilayotgan innovatsion metodlardan ba’zilarini sanab o‘tish mumkin:

Flipped classroom (teskari sinf) – o‘quvchilar dars mavzusini uyda videodars orqali o‘zlashtiradi, dars vaqtida esa muhokama va amaliy mashg‘ulotlar o‘tkaziladi.

Gamifikatsiya – o‘qitish jarayoniga o‘yin elementlarini kiritish orqali o‘quvchining darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi.

STEAM yondashuvi – fan, texnologiya, muhandislik, san’at va matematika yo‘nalishlarini birlashtirib, ijodiy fikrlashni rivojlantiradi.

Kredit-modul tizimi – o‘quvchining mustaqil ish ulushini oshirib, individual o‘qish strategiyasini shakllantiradi.

Bu usullar o‘quvchini bilimni tayyor holatda qabul qiluvchi emas, balki o‘rganish jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiradi. Natijada, o‘quvchi o‘z fikrini erkin bayon etadi, mustaqil tahlil qilish, yechim topish va hamkorlikda ishlashga o‘rganadi.

O‘qituvchi tajribasida zamonaviy texnologiyalar

Zamonaviy o‘qituvchi uchun texnologiyalarni egallash kasbiy kompetensiyaning ajralmas qismidir. U darsni rejalashtirishda, taqdimot tayyorlashda, nazorat tizimini tashkil etishda va tahlil qilishda raqamli vositalardan foydalanadi.

Dars jarayonida klaster, insert, aqliy hujum, fikrlar xaritasi, sinkveyn, debat kabi interaktiv metodlardan foydalanish o‘quvchilarda ijodiy fikrlash va muammoli vaziyatni tahlil qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Bu esa darsning samaradorligini oshiradi va o‘quvchilarning darsdagi faolligini kuchaytiradi.

Amaliy tajriba shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy texnologiyalar yordamida tashkil etilgan darslarda o‘quvchilarning ishtiroki 30–40 foizga ortadi. O‘quvchilar o‘z fikrini bildirishdan cho‘chimaydi, yangi g‘oyalarni ilgari suradi, o‘z-o‘zini baholashni o‘rganadi.

O‘zbekiston ta’lim tizimidagi yangilanishlar

So‘nggi yillarda ta’lim tizimini raqamlashtirish, zamonaviy metodlarni keng joriy etish bo‘yicha muhim islohotlar amalga oshirilmoqda. Maktablarda interaktiv doskalar, elektron kundaliklar, onlayn darslar va test tizimlari yo‘lga qo‘yilgan. Oliy ta’limda esa masofaviy o‘qitish, onlayn baholash va elektron resurslardan foydalanish kengaymoqda.

Ta’lim jarayoniga yangi texnologiyalarni tatbiq etish natijasida o‘quvchilar mustaqil ishlashga, mantiqiy fikrlashga va hayotiy muammolarni hal etishga tayyorlanadi. Darslar endilikda biryoqlama ma’ruza shaklida emas, balki faol muloqotga asoslangan, hamkorlikda o‘rganish muhiti sifatida tashkil etilmoqda.

Xulosa

Zamonaviy texnologiyalar va pedagogik innovatsiyalar ta’lim sifatini oshirishning eng samarali vositalaridan biridir. Ular o‘quvchilarda mustaqil fikrlashni, ijodiy yondashuvni va jamoada ishlash ko‘nikmalarini shakllantiradi. O‘qituvchining vazifasi esa - bu texnologiyalarni to‘g‘ri tanlab, dars maqsadiga muvofiq moslashtirish, o‘quvchining imkoniyatlarini to‘liq ochib berishdir.

Zamonaviy ta’lim faqat bilim berish emas, balki shaxsni har tomonlama rivojlantirish, unga o‘z hayot yo‘lini to‘g‘ri tanlashda yo‘l-yo‘riq ko‘rsatish jarayonidir. Shu bois, ta’lim jarayonida innovatsion texnologiyalarni joriy etish -jamiyatning kelajagi uchun mustahkam poydevor yaratish demakdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2023.

2. “O‘zbekiston Respublikasining davlat tili to‘g‘risida”gi Qonun, 1989-yil 21-oktabr (2020-yil tahriri).

3. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.

4. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.

5. Xo‘jayev N., Qodirova D. Til madaniyati va nutq odobi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.

6. Raximov A. Davlat tili va milliy g‘urur. – Toshkent: O‘zbekiston, 2022.

7. OAV manbasi: “Davlat tili – millatning iftixori.” – O‘zbekiston Ovozi gazetasi, 2024-yil 21-oktabr soni.

8. Internet manbasi: www.lex.uz – O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma’lumotlar bazasi.

EREBIDAE (LEPIDOPTERA) OILASI VAKILLARINI O‘RGANISHDA XALQARO METODIK YONDOSHUVLAR.

Masodiqova Mohidabonu Abduvohidjon qizi
Farg‘ona davlat universiteti
Botanika va biotexnologiya kafedrasi o‘qituvchisi
masodiqovamohidabonu@gmail.com
+998911589027
Xamdamov Abdusomad Abdujabbor o‘g‘li
Tabiiy fanlar fakulteti 2-bosqich talabasi

Anotatsiya. Ushbu maqolada Erebidae (Lepidoptera) oilasiga mansub kapalaklarni o‘rganishda qo‘llanilayotgan zamonaviy xorijiy metodik yondashuvlar tahlil qilingan. Tadqiqotda Erebidae turlarining ekologik, populyatsion va genetik xususiyatlarini aniqlashda qo‘llaniladigan ilg‘or xalqaro usullar — DNA barcoding, GIS asosidagi ekologik modellashtirish, yorug‘lik va feromonli tuzoqlar, hamda bioindikatorlik baholash metodlari tahliliy o‘rganilgan. Kanada, Yevropa va Osiyo mamlakatlari olimlarining tadqiqot tajribalari solishtirilib, ularni O‘zbekiston sharoitida qo‘llash imkoniyatlari baholangan. Olingan natijalar xorijiy metodlarni mahalliy ekologik tadqiqotlarga integratsiya qilish orqali Erebidae populyatsiyalarining dinamikasini aniqlash, ekologik monitoring samaradorligini oshirish va antropogen omillar ta’sirini baholashda yuqori ilmiy aniqlikka erishish mumkinligini ko‘rsatadi. Ushbu maqola O‘zbekiston ekotizimlarida xalqaro tajriba asosida ekologik tahlil va kuzatuv tizimini takomillashtirish uchun ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: Erebidae, Lepidoptera, xalqaro tajriba, ekologik monitoring, DNA barcoding, GIS modellashtirish, bioindikatorlik, populyatsiya dinamikasi.

Аннотация. В статье анализируются современные зарубежные методические подходы, применяемые при изучении бабочек семейства Erebidae (Lepidoptera). В статье анализируются передовые международные методы определения эколого-популяционно-генетических характеристик видов Erebidae – ДНК-штрихкодирование, экологическое моделирование на основе ГИС, световые и феромонные ловушки, а также методы биоиндикаторной оценки. Сравнивается опыт исследований ученых Канады, Европы и Азии и оцениваются возможности его применения в условиях Узбекистана. Полученные результаты показывают, что интеграция зарубежных методов в местные экологические исследования позволяет достичь высокой научной точности определения динамики популяций Erebidae, повышения эффективности экологического мониторинга и оценки влияния антропогенных факторов. Статья служит научной основой для совершенствования системы экологического анализа и мониторинга в экосистемах Узбекистана с учетом международного опыта.

Ключевые слова: Erebidae, Lepidoptera, международный опыт, экологический мониторинг, ДНК-штрихкодирование, ГИС-моделирование, биоиндикатор, динамика популяций.

Annotation. This article analyzes modern foreign methodological approaches used in the study of butterflies of the Erebidae (Lepidoptera) family. The study analyzes advanced international methods used to determine the ecological, population and genetic characteristics of Erebidae species - DNA barcoding, GIS-based ecological modeling, light and pheromone traps, and bioindicator assessment methods. The research experiences of scientists from Canada, Europe and Asia are compared and the possibilities of their application in the conditions of Uzbekistan are assessed. The results obtained show that by integrating foreign methods into local ecological research, it is possible to achieve high scientific accuracy in determining the dynamics of Erebidae populations, increasing the efficiency of ecological monitoring and assessing the impact of anthropogenic factors. This article serves as a scientific basis for improving the ecological analysis and monitoring system in Uzbekistan’s ecosystems based on international experience.

Keywords: Erebidae, Lepidoptera, international experience, ecological monitoring, DNA barcoding, GIS modeling, bioindicator, population dynamics.

So‘nggi yillarda Erebidae (Lepidoptera) oilasiga mansub kapalaklarni o‘rganish ekologik monitoring, bioindikatorlik va genetik xilma-xillikni baholashda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu oilaga kiruvchi turlar ko‘plab biogeografik hududlarda keng tarqalgan bo‘lib, ularning ekologik sezgirligi va populyatsion o‘zgaruvchanligi atrof-muhitdagi antropogen bosim darajasini aniqlashda muhim mezon sifatida qaraladi. Shu sababli, Erebidae vakillarini o‘rganishda ilg‘or xorijiy tajribalardan foydalanish ilmiy natijalarni yanada ishonchli va xalqaro miqyosda qiyoslanadigan darajaga olib chiqadi.

Hozirgi kunda dunyo miqyosida Erebidae kapalaklarini tadqiq etishda molekulyar-genetik, ekologik va biotexnologik yondashuvlar keng qo‘llanilmoqda. Jumladan, DNA barcoding usuli turlarni aniqlashda yuqori aniqlik beradi (Hebert et al., 2003), GIS modellashtirish esa ularning areallarini va iqlim o‘zgarishiga javobini bashoratlashda samarali vosita sifatida ishlatiladi. Shuningdek, yorug‘lik va feromonli tuzoqlar yordamida turlarni aniqlash, faollik davrlarini o‘rganish va populyatsiya zichligini baholash usullari rivojlangan mamlakatlarda keng tatbiq etilgan.

Ko‘plab xorijiy tadqiqotlarda (Kanada, Germaniya, Yaponiya, Hindiston, Polsha) Erebidae lichinkalarining og‘ir metall va pestitsidlarga nisbatan sezgirligi o‘rganilib, ular ekologik ifloslanish darajasini baholashda bioindikator sifatida tavsiya etilgan. Bu kabi metodik yondashuvlar O‘zbekiston sharoitida, xususan, tog‘ oldi va vodiy ekotizimlarida Erebidae populyatsiyalarining ekologik holatini chuqur tahlil qilish imkonini beradi.

Kapalaklarning populyatsiyasi, fenologiyasi va qanot rangining o‘zgarishi ekologik stresslarni aniqlashda muhim indikator sifatida xizmat qiladi. Zamonaviy bioindikator texnologiyalar, jumladan GIS monitoringi, dronlar yordamida kuzatish va genetik markerlar orqali populyatsiya tahlili, Erebidae kapalaklarining ekologik rolini aniqlashda qo‘llanilmoqda.

Tadqiqotda Erebidae kapalaklarining turli habitatlarda populyatsiyasi o‘lchanadi. Numunalar ovqatlanish joylari va yashash muhitlarining turli zonalarida yig‘iladi. Populyatsiya zichligi, qanot rangining variantlari va fenologik ma’lumotlar statistik tahlil qilinadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, urbanizatsiya va qishloq xo‘jaligi faoliyati kapalaklarning populyatsiyasiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Bioindikator sifatida Erebidae kapalaklari ekotizimdagi o‘zgarishlarni aniqlashga yordam beradi.

Bioindikator – bu tabiatdagi o‘zgarishlarni, ayniqsa ekologik stress (ifloslanish, urbanizatsiya, iqlim o‘zgarishi) ta’sirini sezadigan va buning orqali atrof-muhit holatini baholashga yordam beradigan tirik organizm yoki uning populyatsiyasi. Erebidae oilasiga mansub kapalaklar ekologik monitoringda keng qo‘llaniladi. Bunga quyidagilar asos bo‘ladi:

1. Sezgirligi: Bu kapalaklar o‘z yashash muhitining o‘zgarishlariga juda sezgir (ifloslanish, o‘simlik turining kamayishi, iqlim o‘zgarishi).
2. Qisqa hayot tsikli: Populyatsiya tez o‘zgaradi, shuning uchun atrof-muhitdagi stressni tez ko‘rsatadi
3. Turli habitatlarga taqsimlanishi: Erebidae kapalaklari turli o‘simliklarda ovqatlanadi va turli zonalarda uchraydi, bu ularning ekologik diapazonini tahlil qilish imkonini beradi
4. Oson kuzatilishi: Rang-barang qanotlari va faoliyat vaqti ularni kuzatishni osonlashtiradi.

Misol tariqasida *Arctia caja* turining bioindikatorligi quyidagi jihatlar bilan asosash mumkin. Tog‘oldi o‘rmonlar va yaylovlarda yashashni afzal ko‘radi. Tuproq, namlik, o‘simlik qoplamining o‘zgarishiga juda sezgir. Shu sababli uning mavjudligi yoki kamayishi ekologik barqarorlik yoki degradatsiyani ko‘rsatadi.

Oziqlanishi va o‘simliklar bilan bog‘liqligi holda lichinka davrida turli o‘t o‘simliklarini iste’mol qiladi. O‘simliklar kompozitsiyasi va ifloslanish darajasi bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri bog‘liq.

Sezuvchanlik va hududiy tarqalishda tog‘oldi zonalarda yuqori sonli populyatsiya mavjudligi ekotizimning sog‘lom ekanligini ko‘rsatadi. Kimyoviy ifloslanish yoki antropogen ta’sirlar kamaygan hududlarda soni ko‘p.

Yuqoridagilardan xulosa qilib aytganda, *Arctia caja* turi tog‘oldi bioindikatori sifatida ekotizimning sog‘lom yoki degradatsiyalanganligini ko‘rsatadi. Tuproq va o‘simlik qoplamasidagi o‘zgarishlarni kuzatishda yordam beradi. Iqlim o‘zgarishi va antropogen ta’sirlarni monitoring qilish vositasi sifatida ishlatiladi.

Erebidae kapalaklarining sezgirligi ularni ekologik monitoring uchun ideal qilmoqda. Zamonaviy texnologiyalar bilan birlashtirilgan bioindikator metodologiyasi, ekologik nazorat va konservatsiya strategiyalarini ishlab chiqishda samarali vosita hisoblanadi. Erebidae kapalaklari bioindikator sifatida ekologik tadqiqotlarda katta ahamiyatga ega. Ularning monitoringi va tahlili atrof-muhitning holatini baholash va inson faoliyatining ta’sirini aniqlashda muhim rol o‘ynaydi.

Foydalanilgan Adabiyotlar

1. Азимов Д.А., Бекузин А.А., Давлетшина А.Г., Кадырова М.К. Насекомые Узбекистана. Под. ред. Азимов Д.А. –Ташкент: Фан, 1993. - 340 с.

2. Бигон М., Харпер Дж., Таунсенд К. Экология. Особи, популяции и сообщества. -М.: Мир. 1989. Т.1-2. - 667 с. /Т.1. - 447 с.

3. Буторова И.И., Голуб В.Б. Состав и экологическая структура фауны полужесткокрылых насекомых (Heteroptera) центрально-Черноземного государственного заповедника имени профессора В. В. Алехина // Экосистемы, 2019, (19 (49). –С. 157-166.

4. Гильяров А.М. Популяционная экология. – М.: Изд-во МГУ, 1990. -191 с.

5. Гмурман В.Е. Теория вероятностей и математическая статистика. Учебное пособие для вузов. 9-е изд., стер. –М.: Высш. шк., 2003. - 479 с.

USING TECHNOLOGY TO DEVELOP COMMUNICATIVE COMPETENCE IN ENGLISH LEARNERS

Lola Botiraliyevna Ochilova
Student, Chirchik State Pedagogical University
+998(94) 515-83-38
lolabotiralievna@gmail.com
Scientific adviser: Eldorbek Erkinovich Khamitov
A senior teacher, Chirchik State Pedagogical University
+998(33) 310-12-10
khamitoveldorbek@gmail.com

Annotation: This research explores how video-conferencing platforms such as Zoom, Microsoft Teams, and Google Meet contribute to the development of communicative competence among English language learners. Through continuous observation, learner feedback, and pre-/post-intervention speaking assessments, the study examines how synchronous virtual interaction influences discourse skills, sociolinguistic awareness, pronunciation, and learners’ ability to manage interactional routines. The findings indicate that participation in video-mediated communication supports more spontaneous language production, reinforces pragmatic sensitivity, and builds overall confidence in spoken English.

Keywords: video conferencing; synchronous communication; virtual classrooms; communicative competence; interactional competence; online interaction; digital communication; English learning; second language acquisition

Аннотация: В исследовании рассматривается влияние платформ видеоконференций Zoom, Microsoft Teams и Google Meet на развитие коммуникативной компетенции у изучающих английский язык. Путём анализа наблюдений, отзывов учащихся и сравнительных результатов устных заданий до и после участия в онлайн-занятиях изучалось, как синхронное виртуальное взаимодействие формирует дискурсивные навыки, социолингвистическую осведомлённость и произносительные способности. Результаты демонстрируют, что участие в видео-общении стимулирует более спонтанное использование

языка, способствует формированию прагматических навыков и укрепляет уверенность в устной речи.

Ключевые слова: видеоконференции; синхронная коммуникация; виртуальные учебные классы; коммуникативная компетенция; интеракционная компетентность; онлайн-взаимодействие; цифровая коммуникация; обучение английскому языку; усвоение второго языка

Annotatsiya: Tadqiqot Zoom, Microsoft Teams va Google Meet kabi videokonferensiya platformalarining ingliz tili o‘rganuvchilarida kommunikativ kompetensiyani qanday rivojlantirishini o‘rganadi. Kuzatuvlar, o‘quvchi fikrlari va dastlabki hamda yakuniy nutq testlari asosida sinxron onlayn muloqotning diskurs ko‘nikmalari, sosiolingvistik sezgirlik va talaffuzga ko‘rsatgan ta’siri tahlil qilindi. Natijalar videomuloqot o‘quvchilarda spontan nutqni rivojlantirishini, pragmatik tushunishni kuchaytirishini va og‘zaki nutqdagi ishonchni mustahkamlashini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: videokonferensiya; sinxron muloqot; virtual sinflar; kommunikativ kompetensiya; interaktsion kompetensiya; onlayn muloqot; raqamli kommunikatsiya; ingliz tili o‘rganish; ikkinchi tilni o‘zlashtirish

INTRODUCTION

The widespread integration of digital technologies into educational practice has led to a significant transformation of foreign language instruction. Among these innovations, video-conferencing platforms have gained exceptional importance, providing learners with immediate, synchronous communication opportunities that closely resemble real-life conversations. Unlike written or asynchronous tools, video-mediated environments enable students to negotiate meaning in real time, observe interlocutors’ verbal and non-verbal cues, and engage in authentic communicative exchanges necessary for the development of communicative competence.

Communicative competence encompasses multiple components, including grammatical mastery, sociolinguistic accuracy, discourse organization, and strategic problem-solving during interaction. Modern interpretations also highlight pragmatic awareness and the ability to maintain conversational flow, repair misunderstandings, and adapt speech to context. Video-conferencing tools support these dimensions because they require users to respond spontaneously and manage dialogue in a socially appropriate way.

Despite growing interest in technology-enhanced language learning, research focusing specifically on synchronous, video-based communication remains limited. Previous studies suggest that real-time digital interaction may improve fluency, pronunciation, and pragmatic sensitivity, yet the concrete mechanisms that shape communicative competence in these virtual spaces require further examination. This study aims to contribute to this field by analyzing how structured participation in video-conferencing sessions affects learners’ communicative skills.

The research addresses three major questions:

1. How does synchronous video-based communication influence learners’ communicative competence across discourse, sociolinguistic, and pragmatic dimensions?

2. How do learners’ pronunciation, turn-taking behaviour, and interactional strategies evolve during extended participation in video-conferencing sessions?

3. What challenges and limitations do learners encounter when engaging in virtual, real-time communication?

METHODOLOGY. The research involved 36 B1-level students aged 15–18 who were familiar with basic digital tools and had prior experience with online learning.

Data were collected through initial and final speaking assessments, observation notes, short learner questionnaires, and teacher reflections. These instruments focused on coherence, fluency, sociolinguistic accuracy, and interactional behavior.

The study was conducted over six weeks. At the beginning, students completed a baseline speaking task and received instructions on how to use essential video-conferencing features. During the next four weeks, they participated in online communicative activities such as spontaneous discussions, role-plays, short presentations, and problem-solving tasks carried out in real time. The

final week included a post-test and a brief reflective survey to gather learners' impressions of online communication.

RESULTS. Development of Communicative Competence

Post-intervention assessments showed noticeable improvement in learners' communicative competence. Their speech became more coherent, with smoother transitions and more accurate use of linking phrases. Students also demonstrated stronger sociolinguistic awareness, employing polite and context-appropriate expressions more confidently. Pragmatic skills improved as well, with learners showing greater ability to clarify meaning, adjust tone, and adapt their language to different communication situations.

Interactional Behavior

Students' interactional performance improved steadily throughout the study. They managed turn-taking more effectively, producing conversations with fewer interruptions. The visual aspect of video communication encouraged the use of nods, eye contact, and brief verbal cues, which made interactions more natural. Learners also became more capable of paraphrasing or repeating information to resolve misunderstandings and maintain the flow of conversation.

Pronunciation and Fluency

Regular involvement in synchronous online discussions contributed to clearer pronunciation and more fluent speech. Learners articulated more carefully and showed greater awareness of intelligibility. Their speech became less hesitant, and they were able to express ideas in longer, more continuous stretches, reflecting increased confidence and quicker speech processing.

Learner Experiences

Student feedback revealed that many felt more at ease speaking English online than in traditional classrooms. The virtual environment reduced anxiety and supported active participation. Nevertheless, some challenges were noted, including unstable internet connections and occasional lapses in attention. Despite these issues, most learners reported feeling more confident and believed that video-conferencing positively influenced their speaking abilities.

ANALYSIS. The data collected from the assessments, observations, and student feedback were analyzed through a mixed-methods approach. Numerical scores from the pre- and post-tests were compared to determine measurable improvements in fluency, coherence, and sociolinguistic appropriateness. Qualitative data—including observation notes, interview excerpts, and written reflections—were coded according to emerging patterns such as increased confidence, improved interactional behavior, and challenges in maintaining stable communication. By triangulating these different data sources, the analysis aimed to ensure reliability and provide a nuanced understanding of how video-conferencing influenced learners' communicative development.

DISCUSSION. The findings indicate that video-conferencing effectively supports the development of communicative competence because it provides regular opportunities for spontaneous, interactive language use. Visual cues, immediate responses, and structured turn-taking all contribute to more natural communication and gradual improvement in pronunciation, fluency, and pragmatic awareness.

Although technical barriers and varying digital skills may affect performance, the benefits generally outweigh the challenges. The study confirms that video-based interaction can serve as a meaningful complement to face-to-face instruction, especially for developing spoken competence.

CONCLUSION. The study concludes that the use of video-conferencing platforms can significantly enhance communicative competence among English language learners. Through regular participation in synchronous virtual activities, students develop clearer pronunciation, stronger discourse organization, improved sociolinguistic awareness, and a more natural command of interactional strategies. Although technical and psychological barriers may arise, the overall findings indicate that video-mediated communication represents a valuable instructional tool capable of supporting both linguistic growth and learners' confidence. With thoughtful implementation, video-conferencing can effectively supplement traditional classroom practices and provide learners with authentic opportunities to use English in meaningful and dynamic contexts.

REFERENCES

1. Canale, M., & Swain, M. (1980). Foundational perspectives on communicative competence.
2. Richards, J. C. (2015). Contemporary issues in language instruction. Cambridge University Press.
3. Brown, H. D. (2007). Essential principles of language learning. Pearson.
4. Thomas, M. (2010). Digital innovations in modern education.
5. Hampel, R., & Stickler, U. (2015). Developing online language teaching: Research-based pedagogies.
6. Hockly, N. (2015). Going Mobile: Teaching with Handheld Devices.
7. Chapelle, C. (2019). Technology and Second Language Acquisition.
8. Godwin-Jones, R. (2018). Using mobile technology and video conferencing for language learning.
9. Kessler, G. (2018). Technology standards for language teachers.
10. Fischer, R. (2020). Synchronous online learning for communicative competence.

HEROISM AND FATE (WYRD) IN ANGLO SAXON POETRY

Author: Xalimova Sevara Oybek qizi
is a third student of Chirchik State Pedagogical University, Faculty of Tourism, majoring in Foreign Language and Literature
halimovasevara052@gmail.com
SCIENTIFIC ADVISOR: Rozikova Zilola
A teacher at Chirchiq State Pedagogical University, Faculty of Tourism
rozikova1625@gmail.com

Abstract: This paper explores the intertwined themes of heroism and fate—known as wyrd in Old English - in Anglo-Saxon poetry. The study examines how these two central concepts shape the moral and philosophical outlook of early medieval England, where human life was viewed as fragile, uncertain and governed by destiny. Through an analysis of three major works: Beowulf, The Wanderer and The Seafarer - the essay reveals how the Anglo-Saxon poets expressed both a fatalistic worldview and an admiration for human courage. In Beowulf, heroism is presented through physical strength and moral bravery in the face of certain death. In contrast, The Wanderer and The Seafarer show a more reflective kind of heroism, defined by endurance, wisdom and acceptance of suffering. Across these poems, wyrd acts as an inevitable force that limits human freedom, yet the heroes' actions give meaning to life within those limits. The paper concludes that Anglo-Saxon poetry presents heroism not as a triumph over fate, but as a dignified confrontation with it - transforming mortality into lasting honor.

Keywords: Anglo-Saxon poetry, wyrd, heroism, fate, destiny, Beowulf, The Wanderer, The Seafarer, courage, early medieval literature

Аннотасия: В данной работе исследуются взаимосвязанные темы героизма и судьбы — известной в древнеанглийской традиции как wyrd — в англосаксонской поэзии. В исследовании рассматривается, как эти два центральных понятия формировали моральное и философское мировоззрение раннесредневековой Англии, где человеческая жизнь воспринималась как хрупкая, неопределённая и подчинённая року. Анализ трёх ключевых произведений — «Беовульфа», «Странника» и «Мореплавателя» — показывает, как англосаксонские поэты выражали одновременно фаталистическое мировоззрение и восхищение человеческой доблестью. В «Беовульфе» героизм проявляется через физическую силу и моральное мужество перед лицом неизбежной смерти. Напротив, в «Страннике» и «Мореплавателе» показан более созерцательный вид героизма, определяемый стойкостью, мудростью и принятием страданий. Во всех этих поэмах wyrd выступает как неизбежная сила, ограничивающая человеческую свободу, однако поступки героев придают смысл жизни в рамках этих ограничений. В заключение делается вывод, что англосаксонская

поэзия представляет героизм не как победу над судьбой, а как достойное противостояние ей, превращающее смертность в вечную славу.

Ключевые слова: Англосаксонская поэзия, wyrd (судьба), героизм, рок, предназначение, «Беовульф», «Странник», «Мореплаватель», мужество, раннесредневековая литература

Annotatsiya: Ushbu ishda qadimgi ingliz an’analarida wyrd deb atalgan qahramonlik va taqdir mavzularining o‘zaro bog‘liqligi — anglo-sakson she’riyati misolida o‘rganiladi. Tadqiqotda ushbu ikki asosiy tushuncha — inson hayoti mo‘rt, noaniq va taqdir irodasiga bo‘ysunuvchi deb qaralgan ilk o‘rta asr Angliyasining axloqiy va falsafiy dunyoqarashini qanday shakllantirgani ko‘rib chiqiladi. Uchta muhim asar — “Beovulf”, “Sayyoh” (The Wanderer) va “Dengizchi” (The Seafarer) — tahlili orqali anglo-sakson shoirlari bir vaqtning o‘zida taqdirga ishonch (fatalizm) va inson jasoratiga qoyil qolish tuyg‘usini qanday ifoda etganliklari ko‘rsatiladi. **“Beovulf”**da qahramonlik jismoniy kuch va muqarrar o‘lim oldidagi ma’naviy jasorat orqali namoyon bo‘ladi. Aksincha, “Sayyoh” va “Dengizchi” asarlarida qahramonlikning ko‘proq tafakkurga asoslangan turi — sabr, donolik va azob-uqubatni qabul qilish bilan belgilanadi. Ushbu she’rlarning barchasida wyrd inson erkinligini cheklovchi muqarrar kuch sifatida namoyon bo‘ladi, biroq qahramonlarning harakatlari shu chegaralar ichida hayotga mazmun bag‘ishlaydi. Xulosa qilib aytganda, anglo-sakson she’riyati qahramonlikni taqdir ustidan g‘alaba sifatida emas, balki unga sharaf bilan qarshi turish, o‘limni abadiy shuhratga aylantirish sifatida tasvirlaydi.

Kalit so‘zlar: Anglo-sakson she’riyati, wyrd (taqdir), qahramonlik, ro‘x (taqdirning kuchi), taqdir yo‘li, “Beovulf”, “Sayyoh”, “Dengizchi”, jasorat, ilk o‘rta asr adabiyoti

Introduction: Anglo-Saxon poetry reveals a society that was deeply concerned with courage, honor and the mysterious power of fate. The poems written during this early medieval period reflect a world in which life was short, uncertain and often violent. In such a world, bravery and loyalty were not merely admired virtues but essential qualities for survival. To the Anglo-Saxons, life was a constant struggle against enemies, nature and the unchangeable force of destiny. Their literature therefore captures both the harshness of existence and the strength of the human spirit that faces it without fear. Among the central ideas that shaped the Anglo-Saxon worldview were heroism - the demonstration of strength, courage and loyalty, the Old English concept of fate. These two concepts are deeply intertwined, appearing together throughout Anglo-Saxon poetry. While wyrd represents the inevitability of death and the limits of human control, heroism expresses the will to act bravely despite those limits. The combination of these two ideas creates a unique moral and philosophical tension: the hero knows he cannot escape fate, yet he chooses to fight it with honor. This sense of fatalistic courage gives Anglo-Saxon poetry its distinctive tone at once tragic and noble, pessimistic yet proud.

Main body: The Anglo-Saxon worldview was dominated by the belief in wyrd, an Old English term that is often translated as “fate” or “destiny.” However, wyrd has a deeper, more complex meaning than its modern equivalents. It refers to a mysterious, impersonal force that governs all events in the universe. To the Anglo-Saxons, everything that happens—victory, loss, life and death—occurs according to wyrd. Human beings may act bravely or wisely, but they cannot escape what has already been woven into the fabric of time. In the pagan era, wyrd was not seen as a god or a spirit, but as a universal law of existence. It was inevitable and impartial, neither good nor evil. Even the mightiest warriors could not avoid their destined end. The harshness of life in early medieval England—constant wars, disease and short lifespans—reinforced this belief. People understood that death could come at any moment and so they valued courage and honor as the only meaningful responses to fate. In The Wanderer, the speaker mourns the loss of his lord and companions, meditating on the transience of all things. His statement, “Wyrd bið ful aræd”—“Fate is wholly inexorable”—captures the essence of the Anglo-Saxon view of destiny. The wanderer accepts that his suffering and loneliness are part of wyrd’s design. Yet this acceptance is not weakness; it shows spiritual endurance. Through wisdom and patience, he learns to face life’s pain without despair. Similarly, in The Seafarer, wyrd is portrayed as both cruel and compelling. The speaker is drawn to the sea despite its dangers, saying that fate drives him to journey again and

again. The sea becomes a symbol of human struggle and spiritual testing. The speaker's suffering at sea reflects humanity's search for purpose in a world controlled by forces beyond understanding. Both poems show that wyrd defines the limits of human life, but it also challenges individuals to endure and find meaning within those limits.Heroism is one of the defining qualities of Anglo-Saxon poetry and culture. A true hero was not only a skilled warrior but also a man of honor, loyalty and moral strength. The heroic code, known as comitatus, required absolute loyalty between a lord and his warriors. The warrior fought for his lord's glory and protection, while the lord rewarded him with wealth and shelter. This bond was sacred and to break it was a great shame. In this culture, death was never feared; it was expected. The worst fate for an Anglo-Saxon warrior was not death but cowardice or betrayal. The idea that "a man must meet his fate with courage" runs through nearly all the poetry of the period. Heroism was therefore not measured by survival, but by how one faced inevitable death. In Beowulf, the greatest of all Anglo-Saxon poems, heroism is embodied in the character of Beowulf himself. He is strong, fearless, and devoted to the well-being of others. When he learns that King Hrothgar's hall is being terrorized by the monster Grendel, Beowulf sails across the sea to help. His decision is not based on personal ambition but on duty and honor. He declares that it is better to die in battle than to live in shame, a statement that reflects the heroic values of his society. Throughout the poem, Beowulf faces each challenge—Grendel, Grendel's mother, and finally the dragon—with courage and calm acceptance of fate. Even when he knows his death is near, he chooses to fight, saying, "Fate goes ever as it must." This line encapsulates the balance between fatalism and heroism in Anglo-Saxon thought. Beowulf cannot change his destiny, but through bravery he gives that destiny meaning. His death fulfills wyrd, but his name and deeds live on, achieving a kind of immortality through memory and song.

Conclusion: Anglo-Saxon poetry demonstrates that heroism and wyrd are inseparably connected, forming a worldview in which human courage exists alongside the inevitability of fate. The works examined—Beowulf, The Wanderer, and The Seafarer—show that although destiny is unchangeable and life is fragile, individuals possess the ability to respond with bravery, loyalty, and wisdom. Heroism in this context is not defined by the avoidance of death, suffering or hardship, but by the strength to confront these challenges with dignity, moral integrity and a steadfast heart. The Anglo-Saxon hero demonstrates that the measure of a person lies not in what happens to them, but in how they face what is inevitable. In Beowulf, the concept of heroism is vividly illustrated through physical strength, loyalty and selfless courage. Beowulf's willingness to face Grendel, Grendel's mother and the dragon—even when aware that his own death is likely—reflects the highest ideals of the warrior code. His deeds do more than entertain; they transform his unavoidable fate into lasting glory. Through his actions, Beowulf shows that confronting destiny with bravery elevates human life, leaving a legacy that transcends mortality. In contrast, The Wanderer and The Seafarer present a more contemplative view of heroism, emphasizing emotional resilience and spiritual endurance. The heroes of these poems demonstrate that inner strength, the ability to endure loneliness, reflection on personal loss and the pursuit of wisdom are forms of courage as meaningful as battlefield heroism.The influence of Christianity further shaped the Anglo-Saxon understanding of fate, merging the older pagan notion of wyrd with the idea of divine providence. Fate, though seemingly harsh or unalterable, is interpreted as part of a larger, purposeful design. In this framework, courage and perseverance are not merely acts of personal valor but also expressions of faith and moral virtue. Across these works, poets emphasize that true honor and heroism are defined by moral integrity, loyalty, endurance and spiritual perseverance rather than by victory or survival alone. Ultimately, Anglo-Saxon poetry teaches that life's brevity, uncertainty and constant confrontation with mortality do not lessen the significance of human action. While fate may be unavoidable, heroism imbues life with meaning and purpose. By confronting wyrd with courage—whether in battle, in exile, or amidst the harshness of the sea—individuals achieve a form of immortality through the memory of their deeds, the respect of their community and the moral example they leave behind. This enduring message continues to resonate, reminding readers across generations that courage, wisdom, and integrity are timeless responses to the universal challenges of

human existence. Heroism, in the Anglo-Saxon sense, is not simply surviving fate but embracing it fully, acting honorably in a world where death is certain and life is fleeting.

References:

1. Alexander, M. (1996). The Earliest English Poetry. Routledge.
2. Bessinger J. (1993). Heroic Poetry and Anglo-Saxon Culture. Cambridge University Press.
3. Chickering, H. M. (2005). Anglo-Saxon Literature: A Critical Introduction. University of Notre Dame Press.
4. Fulk, R., & Cain, C. (2003). A History of Old English Literature. Blackwell Publishing.
5. Liuzza, R. M. (2000). Beowulf: The Monsters and the Critics. Broadview Press.
6. Orchard, A. (1997). Paganism in Anglo-Saxon England. Cambridge University Press.
7. Tolkien, J. R. R. (2014). Beowulf: The Monsters and the Critics and Other Essays. HarperCollins.
8. Treharne, E. (2001). Old and Middle English Poetry. Oxford University Press.

THE STRUCTURE AND STYLE OF OLD ENGLISH ALLITERATIVE VERSE

Author:Xalimova Sevara Oybek qizi
is a third student of Chirchik State Pedagogical University, Faculty of Tourism, majoring in Foreign Language and Literature
halimovasevara052@gmail.com
SCIENTIFIC ADVISOR:Rozikova Zilola
A teacher at Chirchiq State Pedagogical University, Faculty of Tourism
rozikova1625@gmail.com

Abstract: Old English poetry is renowned for its distinctive form and style, particularly the use of alliteration as the central organizing principle. This paper examines the structure and stylistic features of Old English alliterative verse, emphasizing its metrical patterns, linguistic techniques and aesthetic functions. By analyzing key examples such as Beowulf, The Wanderer and The Seafarer, the study demonstrates how alliteration shapes rhythm, reinforces meaning and highlights thematic emphasis in these works. The essay further explores the role of caesura, stress patterns, formulaic diction and variation in phrasing, showing how these elements combine to produce a complex and memorable oral performance. Attention is also given to the relationship between sound and sense, illustrating how phonetic devices are employed not merely for musical effect but to enhance imagery, mood and emotional impact. Ultimately, this study argues that alliteration is far more than a decorative feature—it is an essential structural and cognitive mechanism that underpins the artistry, oral compositional logic and enduring appeal of Old English verse.

Keywords: Old English poetry, alliteration, metre, caesura, Anglo-Saxon literature, Beowulf, The Wanderer, The Seafarer, oral tradition, phonetic style

Аннотасия: Древнеанглийская поэзия известна своим уникальным строем и стилем, особенно использованием аллитерации как центрального организующего принципа. В данной работе рассматриваются структура и стилистические особенности древнеанглийского аллитерационного стиха, с акцентом на его метрические схемы, языковые приёмы и эстетические функции. Анализ таких ключевых произведений, как «Беовульф», «Странник» и «Мореплаватель», показывает, как аллитерация формирует ритм, усиливает смысл и подчёркивает тематическое значение в этих текстах. В эссе также исследуется роль цезуры, ударных схем, формульных выражений и вариативности фразировки, демонстрируя, как эти элементы сочетаются, создавая сложное и запоминающееся устное исполнение. Особое внимание уделяется взаимосвязи звука и смысла, показывая, что фонетические средства используются не только ради музыкального эффекта, но и для усиления образности, настроения и эмоционального воздействия. В конечном итоге, в исследовании утверждается, что аллитерация — это не просто декоративный элемент, а фундаментальный структурный и

когнитивный механизм, лежащий в основе художественного мастерства, устной композиционной логики и непреходящей привлекательности древнеанглийской поэзии

Ключевие слова:. Древнеанглийская поэзия, аллитерация, метр, цезура, англосаксонская литература, «Беовульф», «Странник», «Мореплаватель», устная традиция, фонетический стиль

Annotatsiya: Qadimgi ingliz she’riyati o‘zining o‘ziga xos tuzilishi va uslubi bilan mashhur bo‘lib, ayniqsa alliteratsiya — ya’ni bir xil tovushlarning takrorlanishi — markaziy tashkil etuvchi tamoyil sifatida qo‘llangan. Ushbu ishda qadimgi ingliz alliteratsion she’rlarining tuzilishi va uslubiy xususiyatlari ko‘rib chiqilib, ularning metrik tuzilmalari, til vositalari hamda estetik funksiyalariga e’tibor qaratiladi. “Beovulf”, “Sayyoh” (The Wanderer) va “Dengizchi” (The Seafarer) kabi muhim asarlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, alliteratsiya ushbu matnlarda ritmni shakllantiradi, mazmunni kuchaytiradi va mavzuviy urg‘uni ta’kidlaydi. Shuningdek, maqolada tanaffus (tsezura), urg‘u tizimi, ifodaviy qoliplar va so‘zlardagi o‘zgaruvchanlik kabi unsurlar o‘rganilib, ular qanday qilib birlashib murakkab va esda qolarli og‘zaki ijroni yaratishini ko‘rsatadi. Shuningdek, tovush va ma’no o‘rtasidagi bog‘liqlikka ham alohida e’tibor beriladi. Bu orqali fonetik vositalar nafaqat musikalik ta’sirini kuchaytirish, balki tasviriylik, kayfiyat va hissiy ta’sirni oshirish uchun ishlatilgani ko‘rsatiladi. Xulosa qilib aytganda, tadqiqotda alliteratsiya shunchaki bezak unsuri emasligi, balki badiiy mahorat, og‘zaki kompozitsiya mantig‘i va qadimgi ingliz she’riyatining abadiy jozibasi asosida yotgan asosiy tuzilmaviy va aqliy mexanizm ekani ta’kidlanadi.

Kalit so‘zlar: Qadimgi ingliz she’riyati, alliteratsiya, metr, tanaffus (tsezura), anglo-sakson adabiyoti, “Beovulf”, “Sayyoh”, “Dengizchi”, og‘zaki an’ana, fonetik uslub

Introduction: Old English poetry, composed between the 7th and 11th centuries, represents one of the most distinctive and sophisticated literary traditions of early medieval England. Unlike later English verse, which often relies on rhyme and fixed syllabic patterns, Old English poetry is primarily accentual and highly dependent on alliteration as its central organizing principle. Alliteration—the repetition of initial consonant sounds in stressed syllables—serves not only as a stylistic device but as a structural backbone, linking lines, reinforcing meaning and creating a rhythm that is both memorable and suitable for oral performance. The structure of Old English alliterative verse reflects the oral culture of the Anglo-Saxons, in which poets or scops, composed and performed their works for audiences from memory. This oral tradition demanded a careful balance between flexibility and consistency, allowing the poet to improvise while maintaining the recognizable patterns of metre, caesura and stress. The frequent use of formulaic expressions, variation, and parallelism aided memorization and enhanced the musicality of the verse, while also conveying thematic emphasis and cultural values, such as heroism, loyalty and divine providence. This essay aims to explore the structure and style of Old English alliterative verse, focusing on its key metrical principles, linguistic techniques and artistic functions. By analyzing representative examples from Beowulf, The Wanderer and The Seafarer, the study examines how alliteration, caesura, stress patterns and formulaic diction work together to create a complex, dynamic and expressive poetic form. In addition, the essay considers the interplay between sound and meaning, showing how phonetic devices enhance imagery, evoke mood and strengthen thematic impact. Through this analysis, it becomes evident that Old English alliterative verse is not merely an ornamental form but a sophisticated and highly functional literary system, reflecting the cognitive, aesthetic and cultural priorities of the Anglo-Saxon world. By understanding the structure and style of Old English verse, readers gain insight not only into the mechanics of the poetry but also into the values, beliefs and artistic sensibilities of the society that produced it. The enduring appeal of these works lies in their ability to combine technical mastery with expressive depth, creating a form of poetry that continues to captivate scholars and readers alike.

Main body: Alliteration is the defining feature of Old English poetry and serves as the primary unifying device within each line. Unlike later English poetry, which often relies on rhyme, Old English verse depends on the repetition of initial consonant sounds in stressed syllables. Each line typically consists of two half-lines separated by a caesura, with the stressed words in each half-

line linked through alliteration. This pattern allows the poet to create a musical, rhythmic effect while emphasizing key ideas or images.For instance, in Beowulf, the line: "Heorot trembled, wonderfully built to withstand the blows" demonstrates how the repetition of the “b” sound links important words and draws attention to the hall’s magnificence and vulnerability. Alliteration in this context is not merely decorative; it reinforces thematic content, aids memory during oral performance, and enhances the overall musicality of the poem. The careful selection of alliterating words allows poets to emphasize heroism, danger, and moral or spiritual values in a memorable and dramatic manner. A key structural feature of Old English verse is the caesura—a pause in the middle of each line that divides it into two half-lines. Each half-line typically contains two stressed syllables, forming a four-stress line pattern overall. The caesura provides flexibility in syntax, allowing poets to manipulate word order, introduce pauses for dramatic effect and highlight the most important elements of the verse. The pause created by the caesura gives balance to the line and accentuates the alliteration between “anhaga” and “are.” This structural feature enhances the meaning of the verse, drawing attention to the solitude of the wanderer and his spiritual hope. Caesura, therefore, is not only a metrical tool but also a device for emphasis and meaning.Old English poetry is accentual rather than syllabic, meaning that its rhythm is determined by stressed syllables rather than by a fixed number of total syllables. A typical line consists of four stresses, divided between the two half-lines. This accentual system, reinforced by alliteration and caesura, creates a flexible yet recognizable beat, which makes oral performance easier and more effective.The variation in stress patterns also allows poets to adjust the pace, mood and intensity of the verse. In battle scenes in Beowulf, for example, the strong, repetitive stresses convey urgency and action, while in reflective passages in The Seafarer or The Wanderer, the stresses are more evenly distributed, producing a contemplative and mournful tone. The interplay between rhythm and content enhances the emotional and aesthetic impact of the poetry. Formulaic diction is another essential feature of Old English verse. Poets frequently used set phrases, kennings (compound metaphors such as “whale-road” for the sea), and repeated expressions to maintain metrical consistency and aid memorization. These formulas not only support the poet’s memory in oral performance but also enrich the imagery and reinforce cultural values, such as heroism, loyalty and divine order. Variation is closely tied to formulaic language. The same idea or concept may be expressed differently across successive lines to maintain the metre or add emphasis. For instance, Beowulf often describes a hero‘s bravery in multiple ways in consecutive lines, creating both thematic reinforcement and rhythmic variety. Parallelism, another stylistic device, enhances the musical quality of the verse and contributes to its memorability. Sound is integral to Old English poetry, and poets used alliteration, assonance, consonance, and other phonetic devices to create meaning and mood. The repetition of harsh or soft consonant sounds, for instance, can reflect the tone of a scene or the emotional state of a character. In The Seafarer, the repeated “s” sounds evoke the hissing and crashing of waves, mirroring the speaker’s physical and spiritual journey at sea. The careful selection of sounds strengthens both the auditory and semantic experience, making the poetry more immersive and expressive. Old English alliterative verse was composed primarily for oral performance. Poets, or scops, relied on mnemonic devices such as alliteration, formulaic language, and repetition to deliver lengthy poems from memory. The structured patterns of stress, caesura and alliteration ensured coherence while allowing flexibility for improvisation. The performative aspect of this verse also means that it was intended to be experienced aloud, with rhythm, sound and pacing contributing significantly to the audience’s understanding and emotional response. Oral performance shaped the content and style of Old English poetry. The emphasis on memorable sound patterns, repetition and variation ensured that even complex stories, such as the heroic deeds in Beowulf or the reflective meditations in The Wanderer, could be effectively transmitted across generations without writing. This oral tradition is central to understanding why alliterative verse developed in the form that it did and why its structure and style are so interconnected with performance. While the basic structural principles—stress, alliteration, caesura, and formulaic diction—remain consistent, different texts employ these devices in diverse ways to achieve specific effects. Beowulf emphasizes heroic action, with vigorous alliteration, dynamic

stress patterns and formulaic praise of warriors and kings. The Wanderer and The Seafarer, in contrast, emphasize reflection, loss and spiritual contemplation, using more subdued rhythmic patterns, reflective caesuras and soft consonantal alliteration to evoke mood and introspection. These variations illustrate the adaptability of alliterative verse to different thematic and emotional contexts while remaining faithful to its structural norms. One of the most striking stylistic features of Old English alliterative verse is the use of kennings, or compound metaphors, which enrich imagery and convey cultural concepts concisely. For example, the sea is often referred to as the "whale-road" and a king as the "ring-giver." These figurative expressions serve multiple purposes: they preserve metrical structure, reinforce thematic ideas and allow poets to creatively vary diction within the constraints of alliterative patterns. Kennings also reflect the Anglo-Saxon worldview, emphasizing social hierarchy, heroism and the interconnectedness of nature and human life. In Beowulf, the repeated use of kennings for monsters, warriors and objects helps to maintain oral consistency while adding layers of symbolic meaning. Variation is another hallmark of Old English poetic style. Poets frequently express the same concept in multiple ways, sometimes in successive lines, to reinforce meaning, maintain metrical balance or create aesthetic effect. For instance, a warrior's bravery may be described as "bold in battle" in one line and "mighty in hand-to-hand combat" in the next. Parallelism, where similar syntactic or semantic patterns are repeated, further strengthens rhythm and emphasis. In The Seafarer, this technique is used to evoke the harshness of the sea and the spiritual journey of the speaker, with repeated phrases reinforcing the emotional weight and meditative tone of the poem.

Conclusion: Old English alliterative verse represents a highly sophisticated literary form in which structure and style are inseparably linked. The careful interplay of alliteration, caesura, stress patterns, formulaic diction, kennings and variation creates a rhythmically complex and aesthetically rich poetic system. These elements do not function merely as decorative devices; they shape meaning, enhance imagery, evoke mood and reinforce cultural values, making each poem both memorable and expressive.Through the analysis of key texts such as Beowulf, The Wanderer and The Seafarer, it is evident that Old English verse achieves a remarkable balance between formal constraints and creative flexibility. Alliteration and stress patterns guide the listener's attention to central ideas, while formulaic language and parallelism support oral composition and performance. Kennings and figurative expressions enrich the imagery and symbolism, reflecting the values, worldview and social ideals of Anglo-Saxon society. The integration of form and content demonstrates that poetic technique and cultural meaning are inseparable in this tradition. Moreover, the oral performance context underscores the functional importance of the structural features. The patterns of sound, stress and alliteration facilitate memorization, allow for improvisation and ensure coherence in long narratives. This performative dimension illustrates that Old English poetry was not only an art form but also a practical medium for storytelling, education, and the transmission of cultural knowledge. In conclusion, the structure and style of Old English alliterative verse reveal a literary system that is both disciplined and expressive, shaped by oral tradition and grounded in cultural values. The artistry of these poems lies in the seamless integration of sound, rhythm, and meaning, demonstrating the ingenuity and creativity of Anglo-Saxon poets. By understanding these structural and stylistic principles, readers can appreciate the enduring power, musicality and aesthetic sophistication of Old English poetry, which continues to influence literary scholarship and inspire modern audiences.

References:

1. Beowulf: A New Translation. (2000). Heaney, S. (Trans.). W. W. Norton & Company.
2. Bessinger, J. (1993). Heroic Poetry and Anglo-Saxon Culture. Cambridge University Press.
3. Chickering, H. M. (2005). Anglo-Saxon Literature: A Critical Introduction. University of Notre Dame Press.
4. Cain, C. (2003). A History of Old English Literature. Blackwell Publishing.
5. Liuzza, R. M. (2000). Beowulf: The Monsters and the Critics. Broadview Press.

NUTQ NUQSONLARINI BARTARAF ETISHDA O‘YIN TEXNOLOGIYALARI VA XALQ OG‘ZAKI IJODINING AHAMIYATI

O.A.Ashurova FarDU katta o‘qituvchi
Z.N. Mo‘ydinova FarDU talaba

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalarda uchraydigan nutq kamchiliklari, ularni bartaraf etishda logoped ish faoliyati, mashg‘ulotlari, bolalardagi nutqiy kamchiliklarni bartaraf etishda didaktik o‘yinlarni ahamiyati, xalq og‘zaki ijodidan unumli foydalanish usullari nutqni faollashtirishda turli metodlardan foydalanishning ilmiy-amaliy ahamiyati yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Nutqiy nuqsonli bolalar, bartaraf etish, didaktik metodlar,xalq og‘zaki ijodi,tez aytishlar,topishmoqlar,bilish jarayonlari.

Insonning eng muhim xususiyatlaridan biri uning so‘zlash qobiliyatidir. Ravon nutq orqali ifodalangan fikr tushunarli va yoqimlidir. Nutq insonning murakkab oliy psixik funksiyalaridan biri hisoblanadi. Bolaning nutqi kattalar nutqi asosida rivojlanib boradi. Nutqning to‘g‘ri shakllanishi atrofdagilar nutqiga, nutqiy tajribaga, to‘g‘ri nutq muhiti va ta’lim-tarbiyaga bog‘liq.

Nutq tug‘ma qobiliyat emas, balki hayot davomida bolaning jismoniy va aqliy rivojlanishi bilan parallel ravishda shakllanib boradi. Nutq buzilishlarini o‘rganish, tushunish uchun bola nutqining normal rivojlanish yo‘lini, bu jarayonning o‘ziga xos xususiyatlarini, nutqning muvaffaqiyatli shakllanishida katta rol o‘ynovchi sharoitni bilish lozim. Bundan tashqari bola nutqining rivojlanish davrlarini mukammal o‘rganishi zarur. Bu esa nutqning rivojlanishi jarayonidagi turli xil kamchiliklarni o‘z vaqtida bilish va aniqlash uchun kerak bo‘ladi.

Nutq nuqsoni bu adabiy til me’yorlaridan biroz bo‘lsada chetga chiqishdir. Nutq kamchiliklari quyidagilar bilan xarakterlanadi:

1. Nutq kamchiligi o‘z-o‘zidan barham topmaydi, balki vaqt o‘tgan sari yanada mustahkamlanib, zo‘rayib boradi.

2. Nutq kamchiliklarini kattalarda namoyon bo‘lishi ularning yoshiga mos kelmaydi.

3. Nutq kamchiligiga ega bo‘lgan kishilar logopedik yordamga muhtoj bo‘ladilar. 4.Og‘ir nutq kamchiliklari bolaning nafaqat nutqiga, balki uning umumiy rivojlanishiga ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Nutq kamchiliklari tovushlarni noto‘g‘ri talaffuz qilish bilan chegaralanib qolmay, shuningdek tovushlarni yetarli farqlamaslik va so‘zni tovush tomondan analiz qilishdagi qiyinchiliklar uchraydi. Tuzatuvchi ta’lim tizimi uchta izchil davrdan iborat, ularning har biri o‘z maqsad va vazifalariga ega.

Ta’limning birinchi davrida (sentyabr-noyabr) frontal mashg‘ulotlar faqat «Talaffuzni shakllantirish va nutq o‘stirish» bo‘limi bo‘yicha o‘tkaziladi (haftada 5 marta). Ta’limning ikkinchi davrida (dekabr-mart) savod tayyorlash haftasiga ikkita mashg‘ulot, talaffuzni shakllantirish va nutq o‘stirishga haftasiga 3 mashg‘ulot ajratiladi. Ta’limning uchinchi davrida (aprel-iyun), ya’ni o‘quv materialiga har qanday tovushni kirgizish mumkin bo‘lgan davrda (bu vaqtda tovushlar talaffuzining qo‘yilishi tugallangan bo‘lishi lozim) haftada bir yoki ikkita mashg‘ulot nutq o‘stirishga, bir yoki ikkita mashg‘ulot talaffuzni shakllantirishga ajratiladi. Iyun-avgust oylarida o‘tilgan materialni mustahkamlash bo‘yicha yakka tartibdagi tuzatish ishlari o‘tkaziladi.

Mashg‘ulotlar soni logoped tomonidan bolalar kontingentini va ularning harakatlanish dinamikasini hisobga olgan holda belgilanadi. Talaffuz va fonematik idrokni shakllantirish va nutq o‘stirish Talaffuzni shakllantirish. Bolalar lug‘atini boyitish va aniqlashtirish bo‘yicha asosiy ishni tarbiyachi olib boradi. Nutq o‘stirish bo‘yicha ishni logoped davom ettiradi va faoliyatini chuqurlashtirib boradi, bunda u o‘z oldiga quyidagi vazifalarni qo‘yadi:

- bolalar lug‘atini kengaytirish;
- ularning diqqatini so‘zlarning ma’nosiga va so‘z tuzishning ba’zi usullariga jalb etish.

Korreksion ta’lim muvaffaqiyatidagi nutqiy kamchilik, uning turi, og‘irlik darajasini to‘g‘ri va o‘z vaqtida aniqlash hamda bartarf etish, tegishli mashg‘ulotlarni barvaqt boshlashga bog‘liq.Bu jarayonga logoped – tarbiyachilar ham yangicha yondoshib, samarali izlanib ishlashlari maqsadga

muvofiqdir. Maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalar jismonan, ma’nan va ruhan rivojlanib, shaxs sifatida shakllanishlari uchun zamonaviy ta’lim va tarbiyaning eng sinalgan Logoped bolalar ishini tahlil qilish orqali mayda qo‘l motorikasi, qog‘ozda mo‘ljal olish, diqqat, xotira, idrok, tafakkur va leksik mavzularni bilish darajasi haqida ma’lumotga ega bo‘ladi. Olingan natijalar asosida bolalarni guruxlarga ajratadi va individual holda mashg‘ulotlar o‘tkazish uchun uslubiy rejalarini tuzib chiqadi. O‘rtadagi o‘zaro samimiy muloqat o‘ziga ishonmaslik, tortinchoqlikni engib o‘tishda bolaga yordam beradi. Gurux va Yangi joyga moslashish jarayonida bola o‘zini xotirjam his qilishida logoped ko‘magi va yondoshuvi o‘ziga xos ahamiyat kasb etadi. Ta’limiy shakldagi mashg‘ulot – o‘yin bolani yangi faoliyatga o‘tish uchun tayyorlaydi. Jumladan, guruh bilan ishlash chog‘ida tanlangan mavzu sir tutiladi, toki, bola u yoki bu topshiriqni bajarish jarayonida mustaqil ravishda mashg‘ulot mazmunini bilib olsin. Logoped mashg‘ulot boshida tashkil etgan jarayon bolalar bugun qaysi tovush bilan tanishishlarini mustaqil aniqlashiga yordam beradi. Bolalar uchun eng qiziqarli, yoqimli mashg‘ulot jamoa bo‘lib o‘tkaziladigan mashg‘ulotdir. Unda faqatgina bolalar emas, balki, o‘qituvchi – logoped, pedagog, musiqa raxbari va psixologlar ham ishtirok etadilar. Har bir murabbiy o‘z guruhi uchun o‘yin, topshiriq, boshqotirma, rebus, sxemalar tayyorlaydi. Ayniqsa, magnitli tasma yozuvlari va video materiallardan unumli foydalanish mashg‘ulot ta’sirchanligini oshiradi, uning hayotiy va jonli bo‘lishini ta’minlaydi. Natijada bolalarda ta’limga nisbatan qiziqish yanada ortadi, ular o‘zlari qaysi topshiriqlar e’tiborga molik ekanligini ayta boshlashadi. Jamoaviy mashg‘ulotlar umulashtiruvchi ahamiyat kasb etib, ularda bolalar muayyan vaqt davomida egallagan bilim va malakalarini namoyish etadilar. Logoped bola oldida doimo mashqlarni qiziqarli bajarish uchun harakat qilish vazifasi turadi. Binobarin, har bir bolaning o‘z daftari bo‘lib, bu daftarga o‘qituvchi – logoped oldindan uch – to‘rt topshiriq yozib qo‘yadi. Bu topshiriqlarbolaning ko‘rish layoqati, xotirasi, diqqati, logik tafakkurini, tasavvuri va o‘quv mlakasini rivojlantirishga yo‘naltirilgan bo‘ladi. Topshiriq bola yoshi, qiziqishi va qobiliyatiga qarab beriladi.

Masalan, o‘ylab ko‘r, “NON” so‘zini qanday qilib “KON” so‘ziga aylantirsa bo‘ladi?

O‘yin sharti: har bir so‘zda faqat bitta tovush almashadi va yangi so‘z hosil bo‘ladi, toki “kon ”so‘ziga aylanmaguncha logoped individual mashg‘ulotni olib borishda asosiy faoliyatni turi o‘yin ekanligini hisobga olish shart.

O‘yin «Razvedkachilar». Bolalarni zarur tovushini so‘zlarda to‘g‘ri talaffuz etishga o‘rgatamiz.

O‘yinning borishi: Tarbiyachi bolalarga rasmlarni ko‘rsatadi, bolalar rasmlarning nomlarini aytadilar. So‘ngra tarbiyachi razvedkachilarni tanlaydi. Razvedkachilar xonadan chiqib turadilar. Tarbiyachi qolgan bolalar bilan rasmlarni xonaning turli burchaklariga yashirib chiqadi. Razvedkachilar kelib, rasm yashirilgan joyni qidiradilar va topib olgan rasmlarni bolalarga ko‘rsatib, uning nomini aytadilar. So‘ngra bolalar o‘rin almashadilar.

Metodik ko‘rsatma: Narsalarning nomini aytayotganda zarur tovushini aniq talaffuz etishlari kerak. Zarur tovushini cho‘zib talaffuz etmaslik lozim. Aks holda tovush buzilib eshitiladi.

Bolalar o‘sib, ulg‘aygani sari ularning nutqi ham rivojlanib boradi. Bu davrda ba’zan nutqning ma’lum darajadagi buzilishlari kuzatilishi mumkin. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarda uchraydigan nutq kamchiliklarini bartaraf etish yuzasidan xilma – xil yo‘nalishda tadqiqot ishlari olib borilgan. Nutq buzilishlari bola shaxsining shakllanishiga, bilish faoliyatining rivojlanishiga salbiy ta’sir etadi. Ma’lumki nuqsonli bolalar bilan muloqotga kirishish uchun, pedagoda pedagogik mahorat juda kuchli bo‘lmog‘i lozim. Chunki ko‘pgina nuqsonli bolalar (o‘zlaridagi nuqsonlari sababli) o‘zgalar bilan muloqotga kirishishni xoxlshmaydi, xoxlashsa ham qiynalishadi.

O‘yin inson faoliyatining ko‘rinishlaridan biridir. Tadqiqotchilar o‘yinning qadrini bola xulqini shakllantirishdagi kishining muomala chog‘idagi xatti – harakatini aniqlab olishdagi ahamiyatini ta’kidladilar. O‘yin bola hayotining uzviy qismidir. Bolalarning o‘yin dunyosi boy va xilma – xildir. Nutq kamchiligiga ega bo‘lgan bolalar bilan olib boriladigan mashg‘ulotlarda o‘yin usullari hamda elementlaridan foydalanish samarali natija beradi.Shu sababli o‘yin faoliyatidan keng foydalanish orqali bolaga har tomonlama ta’sir etish mumkin. O‘yin bolaning aqliy rivojlanish

vositasidir. O‘yin vaqtida xilma – xil aqliy jarayonlar faollashadi, o‘yinning vazifa va shartlari esa diqqatni to‘plash, analizatorlarni farqlash, taqqoslash, umumlashtirish jarayonlarining faollashuvini talab etadi. Bir xildagi harakat va so‘zlarning ko‘p takrorlanishi bola ongida narsa va hodisalar haqidagi mustahkam bog‘lanishlar hosil qiladi, muayyan fikr, xatti – harakatlarning tarkib topishiga yordam beradi.

“O‘yin – sinchkovlik va qiziquvchanlik olovini o‘t oldiruvchi uchqundir”, degan edi V. A. Suxomlinskiy.

O‘yin bolalarning har tomonlama kamol topishida kata ahamiyatga ega bo‘lib, o‘yin vaqtida bolalarning sezgi, idrok, tafakkur, hayol, xotira, diqqat, iroda, xissiyot va boshqa ruhiy jarayonlari ishtirok etadi. O‘yinlar bolalarning aqliy faoliyatini o‘stirishga, ularning fikriy tashabbuskorligini oshirishga xizmat qiladi. Bolalarning xis tuyg‘ularini shakllantirishga, ayniqsa, ularning sezgi a’zolari (ko‘rish, sezish, tinglash va .b) faoliyatini faollashtirishga yordam beradi. Didaktik o‘yinlar xilma – xil materialllar asosida tashkil qilinadi. Masalan: qo‘g‘irchoqlar, o‘yinchoqlar, rang – barang rasm va kartochkalar, turli geometrik shakllar, tabiiy materiallar shular jumlasidandir.

Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan olib boriladigan mashg‘ulotlarda didaktik o‘yinlarning ahamiyati katta, bu o‘yinlarni keng qo‘llash bola tafakkuri, idroki, zehni, xotirasi, irodasi, bilim olishga bo‘lgan qiziqishi va ehtiyojining rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Bolada atrof olamni bilishga bo‘lgan qiziqish ortadi, ziyrakligi, ixtiyoriy diqqati, topqirligi tashabbuskorligi mustahkamlanadi. Bolalarda o‘yin orqali, kattalarning xatti – harakati orqali voqe’likka munosabat shakllanadi, dunyoqarash, aqliy, axloqiy va jismoniy tomondan tarbiyalanadilar. O‘yinlar o‘z mazmuniga ko‘ra bir necha turlarga bo‘linadi:

1. Didaktik o‘yinlar;
2. Dramalashtirilgan o‘yinlar;
3. Syujetli – rolli;
4. Harakatli o‘yinlar.

Didaktik o‘yinlarda bolalarning aqliy jixatdan o‘stirish uchun kerakli bo‘lgan muhim sifatlar hosil bo‘ladi. O‘yinlar bolalarning yoshiga va ruhiy rivojlanishiga qarab tanlanadi. Ta’limiy o‘yinlar orqali bolada mustaqillik, faollik, ijodkorlik masalaga ongli yondoshish malakasi o‘stirib boriladi. O‘yin ko‘rgazmalilik, oddiydan murakkabga o‘tish usullari orqali olib boriladi. Tarbiyachi va logopedlar ta’limiy o‘yinlarni o‘tkazish davomida bola harakatini faollashtiradi, mustaqil harakat qilish qobiliyatini shakllantiradi, o‘yindan to‘g‘ri foydalanilsa bolaning tafakkuri, nutqi, xotirasi ya’ni, aqliy tarbiyasiga asos solinadi. Ta’limiy o‘yinlar orqali bolalar eshitish, ko‘rish, sezish a’zolari orqali turli narsalar va ularni yasashda ishlatiladigin materiallarning xossalarini, ularni bir - biriga taqqoslashni, guruhlarga ajratishni o‘rganadilar.

-O‘yinchoqlar bilan o‘ynaladigan o‘yinlar-"Ayiqlarga nima kerak?", "Jajji oyoqchalarimiz", "Zumrad uchun ko‘ylaklar" .

-Stol ustiga qo‘yib o‘ynaladigan o‘yinlar- "Nima qaerda yuradi?", "Men aytgan narsani ko‘rsat", "Kimning qo‘lida nima bor?".

-Og‘zaki usuldagi ta’limiy o‘yinlar- "Qo‘g‘irchoq Lolaxonni cho‘miltiramiz", "Qo‘g‘irchoq Lolaxon mehmonga keldi", "Ajoyib xaltacha", "Shaklini top", "Rangini top" kabi o‘yinlar kiradi.

Eshitish va ko‘rish a’zolarini faollashtirish uchun "Xilini top", "Qaysi daraxtning mevasi?", "Nimaning pati", "Mevasini top", "Onasini top", "Mevalar va barglar", "Domino", "Yovvoyi va uy xayvonlari", "Ishlash uchun nima zarur", "Bu uychada kanday hayvon yashaydi", "Bu kim yoki nima?" singari O‘yinlardan foydalanish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Bu o‘yinlar orqali bolalarda meva va sabzavotlar, hayvonlar va parrandalar, yil fasllari, kiyim - kechak va boshqalar, kabi tasavvurlar boyitilib, kengaytirilib, ko‘rish va eshitish, esda saqlab qolish xususiyatlari rivojlantirilib boriladi. Katta guruhlarda o‘ynaladigan "Ayting biz topamiz", "Topgan topag‘on", "Oshqovoq pishdi", "Loy o‘yini", "Bog‘bonlar" o‘yinlari orqali bolalarda mehnatga muhabbat ruhi tarbiyalanib boradi.

Mazkur o‘yin jarayonida nutq muhim ahamiyat kasb etadi: u orqali bolalar fikr, his tuyg‘u va kechinmalar bilan almashinishadi, o‘zaro do‘stona munosabatlar o‘rnatishadi. Nutq bolalarga tevarak – atrofdagi hayot voqealari va faktlariga bir xil munosabatda bo‘lishga yordam beradi.

Nutqida nuqsoni bo‘lgan bolalar Bilan olib boriladigan didaktik o‘yinlar so‘z va gaplarni tahlil qilishga, so‘zlarda tovush va harflarning o‘rnini aniqlash, jumlalarni to‘g‘ri tuzishga o‘rgatadi.

“Jonli so‘zlar ” o‘yini.

O‘yin guruh Bilan o‘ynashga mo‘ljallangan bo‘lib, tarbiyachi dastlab doskaga uchta bolani chiqaradi va o‘yin qoidasini tushuntiradi:

Hozir siz bilan “Jonli so‘zlar ” o‘yinini o‘ynaymiz. Bu bolalar so‘z bo‘ladilar. Demak, uch so‘zdan iborat bo‘lgan gap tuzamiz. Bolalar gap tuzadilar. Masalan, Lola - “bog‘da”, Jasur -“ pishdi”, Aziz - “mevalar” degan so‘zni ifodalaydilar. Keyin tarbiyachi bolalarni chapdan ngga qarata ketma - ket joylashtirib, gap “yozishlarini ” taklif qiladi. Vazifa bajarib bo‘lingach, jonli so‘zlar o‘z so‘zlarini aytadilar, bolalar esa aytilgan gapni eshitadilar.

O‘yin gap va “Jonli so‘zlar ”ni almashtirish orqali davom etadi.

Nutq nuqsonlarini bartarf etishda xalq og‘zaki ijodidan foydalanish.

Hayot shunday hamma narsa zamon, davr bilan bog‘liq bo‘ladi. Xalq og‘zaki ijodimi, yozuvchilar tomonidan yaratilgan badiiy asarlarmi bari bir zamonga, davrga xizmat qiladi. Xalq poetik asarlarni o‘qib, o‘z hayot yo‘lini to‘g‘ri, noto‘g‘ri ekanligini bilib, suyanib, xulosa chiqarib yashaydi, yutuqlardan quvonadi, kamchiliklardan azob chekadi. Bu hol ko‘proq yosh avlodda ko‘rinadi. O‘rta Osiyo xalqlarining eng qadimgi namunalari bazi tarixiy yodgorliklar, ilmiy asar va yodnomalardagina saqlanib qolgan. Eng qadimgi folklyor asarlari miflar, jangnoma tipidagi afsonalar qaxramonlik va paxlavonlik eposlari, qo‘shiq va maqolalardan tashkil topgan.

Kishi dunyoga mukammal inson bo‘lib kelmaydi. U tug‘iliboq ertak yoki dostonlardagi qahramonlardek aqlli, dono, bilimdon bo‘lib qolmaydi. Inson tevarak atrofdagi narsa va hodisalarga, odamlar orasida, tabiatning go‘zal qo‘ynida, hayvonot dunyosi, parranda-yu hashoratlar, turli-tuman voqea-hodisalar qurshovida, ular bilan muloqotda bo‘ladi, o‘sib ulg‘ayadi va kamol topadi. Yaxshilardan ibrat oladi, yomonlardan nafratlanadi. Shuning uchun inson yaxshilik, ezgulik sari intiladi Maktabgacha kichik yoshdagi bolalar ko‘ngil ochishni, ermakni xohlaydilar. Chunki bu narsalar ular xayoti davomida tabiiy vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Maktabgacha kichik yoshdagi bolalar hamma narsani o‘yin va so‘zlar orqali o‘zlashtiradilar. Tarbiyachi bolalar bilan muloqot qilganida ularga o‘z ona tillarining har tomonini ya’ni nozik taraflarini ham o‘rgatib boradi. Chunki so‘z orqali bola hayoti borasida muloqot qiladi, fikrlash doirasi kengayadi va tili ravon, aniq so‘zlashga moslashib boradi. Maktabgacha kichik yoshdagi bolalar so‘z, ibora va gaplarni qiziqib o‘rganadilar hamda osongina eslab qoladilar. Bu yoshdagi bolalarning xotirasi endi shakllanib borayotgan paytda bunday mashg‘ulotlar ularning xayotiga yo‘l ochib beradi. Kichik yoshdagi bolalarga tarbiyachi so‘zlarni o‘rgatayotganida o‘yinlar orqali murojaat qilish ayni muddao hisoblanadi. O‘yin orqali bola o‘zining lug‘at boyligini kengaytirib to‘playdi. Lekin kichik yoshdagi hamma bolalar ham o‘rganayotgan so‘zlarning ma’nosini to‘g‘ri tushunmaydilar. Ularni tushuntirish ota-onalar bilan tarbiyachining vazifasiga kiradi.

Maktabgacha kichik yoshdagi bolalarning og‘zaki nutqini rivojlantirish yoki o‘stirishda ertak, afsona, dostonlarning roli katta. Bunday asarlarda so‘zlar aniq, sermazmun, to‘g‘ri, jumlasi sodda va bola xotirasiga qabu qila olishiga mo‘ljallangan qilib yoziladi. Tarbiyachi nutq o‘stirish mashg‘ulotlarida shunday adabiyotlardan foydalanishlari darkor. Hozirgi chop etilayotgan deyarli barcha kitoblar bolaning qanday yoshda ekanligini hisobga olgan holda tuzilgan hamda ertakning mazmunini tushunishga yordam berish bilan birga nutq madaniyatining tarkib topishida ham o‘z ta’sirini ko‘rsatadi. Maktabgacha kichik yoshdagi bolalarning nutqini o‘stirish yuzasidan xalq tomonidan yaratilgan maqollar, topishmoqlar, tez aytishlarni tarbiyachi o‘z mashg‘uloti orqali bolaga etkazib bera olishi kerak. Tarbiyachining o‘zi ham qanday mashg‘ulot o‘tishidan qat’iy nazar aniq, ravon, ifodali, sodda va bola tushunadigan ohangda so‘zlashi darkor.

O‘yinlar orqali bolaning xotirasida yaxshi ta’ssurot qoldirish mumkin. Bunday mashg‘ulotlarni o‘tishda tarbiyachining bilim va mahoratiga ham bog‘liq. O‘yinni ham boshidan oxirigacha tarbiyachi so‘zlarini to‘g‘ri va ravon qilib so‘zlaydi. Bola o‘zining tilida emas balki kattalarga taqlid qilgan holda muloqot qilishga harakat qiladi. Og‘zaki nutqi rivojlangan bolakay o‘z fikrini ham to‘g‘ri ifodalay oladi. Nutqining boy, sermazmun bo‘lishidagi asosiy shartlaridan biri aytilgan so‘zning to‘g‘ri talaffuz qilishidir. Agar bolakay so‘zlardagi ba’zi xarflarni ayta olmasa

bunday bola bilan maxsus mutaxassis (logoped, defektolog) shug‘ullanishi zarur. Masalan sh, r, j, yo, ch, z, g‘, s, q harflarni to‘g‘ri talaffuz eta olmaslik. Tarbiya bunday hollarga befarq qaramasligi kerak. Aksincha tarbiyachi mashg‘ulot davomida og‘zaki nutqida kamchiligi uchraydigan bolalarning xatosini bartaraf etish va ota-onasi bilan birga yaqindan yondashib ishlashi zarur.

Tarbiyachi mashg‘ulotdan tashqari muomala qilganida ham o‘z so‘zlariga katta e’tibor qaratgan holda gaplashishi kerak. Mashg‘ulotlardan tashqari sayr vaqtida, didaktik o‘yinlar o‘ynayotgan paytda bola bilan yakka tartibda ishlashga to‘g‘ri keladi. So‘zlarni bo‘g‘inlarga bo‘lib yoki tovushning baland-pastligiga, agar parranda yoki hayvonlarning nomlarini aytishga qiynalsa ularning ovozlariga taqlid qilish, takror-takror mashq bajartirishga e’tibor qaratib ish olib borsa yaxshi samara beradi.

Tarbiyachi ertak yoki hikoya o‘qiyotganida asarning badiiyligini ham inobatga olish darkor. Chunki O‘zbekiston xalqi ko‘p millatli xalq hisoblanadi va turli xalq vakillarining bolalari maktabgacha ta’lim muassasalarida (maktab, kollej, lisey va oliygohlarda) tarbiyalanadilar, bilim oladilar. Boshqa millat bolalarining ham davlat tili bo‘lgan o‘zbek tilini egallashlariga harakat qilishi, tilimizga muxabbat uyg‘otishi zarur. Nutqni rivojlantirish uchun tarbiyachi tez aytishlarni turli xil ovoz balandliklarida, turli sur’atlarda talaffuzqilishni talab etiladi, so‘roq gaplarni so‘roq ohangida, jarangdor so‘zlarini (undov) jarangli ohangda aytishi kerak. Tarbiyachi mashg‘ulotida jarangli va jarangsiz so‘zlarning farqini tushutirishi, qaysi, qaerda, qanday ishlatilishi haqida ham aytadi. Bolalar ham o‘z ovozlarini o‘zgartirib yoki o‘xshatib talaffuz qiladilar. O‘yin va mashg‘ulotda bolalar tovushlarini qanday chiqarayotganiga e’tibor qaratishi zarur.

Tez aytishlar.

1. Tubsiz dengiz dengizmi?
Dengiz tengsiz dedingizmi?
2. Novvoy non yopar,
Nonni novvot deb sotar.
3. Yashnarga yashil shaxar yaxshi,
Basharga boshqa shaxar yaxshi.
4. Qurilishda burilish,
Burilishda qurilish.
5. Olma shoxida olmaxon,
Olmaxonni olma Olimaxon.

Topishmoqlar.

1. Bir parcha patir. Olamga tatir (Oy)
2. To‘rtdir uning oyog‘i,
Temir mixli tuyog‘i,
Manzilga etishtirar,
Toshdan qattiq tuyog‘i. (Ot)
3. Kelib og‘zin ochar, tishlab qochar. (Ombir)
4. G‘it-g‘it deydi, ishlaydi,
Yerga kukun tashlaydi. (Arra)

Ish jarayonida xalq og‘zaki ijodidan namunali foydalansak, biz bolalarda uchraydigan nuqsonlarni bartaraf etishimiz yanada qulay kechadi. Logopedik mashg‘ulotning farqlash (differensasiya) va mustahkamlash (avtomatizasiya) davrlarida bolalarga ular talaffuz va nutq kamchiliklari turlariga qarab tez aytishlardan, topishmoqlardan, kundalik bola hayotida tanish sanama va aytishmachoqlarni o‘rgatib borsak, maqsadimizga erishamiz. Defektolog – logopedlarning metodik maxorati oshirilsa, yangi pedagogik texnologiyalar bilan qurollantirilsa aholi o‘rtasida uchraydigan nutq kamchiliklarini bartaraf qilishda katta yutuqqa erishiladi. Xulosa qilib aytganda nutq kamchiliklarini bartaraf etishda qulay va samarali usullardan foydalanishning axamiyati juda katta. Biz defektolog – logopedlar sifatida hamda barkamol avlod tarbiyachisi sifatida buni yaxshi bilmog‘imiz va tarbiyaviy ish jarayonini va o‘qitishni shu asosda tashkil etishimiz kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Korreksion pedogogika va logopediya Raxmonova 2007 y

2.Ayupova M. «Logopediya» T. 2007 y.

3.Maxsus psixologiya 2013 y Hamidova.

4. K.Mamedov, G.Berdiev, SH.Xoliqova. Maxsus psixologiya ma'ruzalar matni. Toshkent, 2001.

СУЩНОСТЬ И ПРЕДНАЗНАЧЕНИЕ СЛОВАРЕЙ СИНОНИМОВ

Туробова Гулзода Ботиржоновна
Ташкентский университет международного финансового управления и технологий
Преподаватель русского языка
turobovagulzoda100297@gmail.com
тел.:(93)3156355

Ключевые слова: составные слова, синонимы, словарь синонимов, структура словарной статьи, синонимический ряд, доминанта, заглавное слово, производные слова, отраженная синонимия.

Аннотация: В статье рассматриваются актуальные вопросы составления нового словаря синонимов сложных слов. В нем представлена подробная зональная характеристика словарных статей, включая синонимические ряды соединений. Автор использует методы компонентного анализа сложных слов и словарных определений. Результатом исследования является разработка оригинальной микро- и макроструктуры для проектируемого словаря, которая точно отражает информацию о синонимических связях каждого соединения.

THE ESSENCE AND PURPOSE OF SYNONYM DICTIONARIES.

Turobova Gulzoda Botirjonovna
Tashkent University of International Financial Management and Technologies
Russian language teacher
turobovagulzoda100297@gmail.com
tel.:(93)3156355

Keywords: compound words, synonyms, synonyms dictionary, dictionary entry structure, synonymous series, dominant, head word, derived words, reflected synonymy.

Abstract: The article addresses pressing issues related to compiling a new dictionary of synonyms for compound words. It provides a detailed zonal characterization of dictionary articles, including synonymous series of compounds. The author uses the methods of component analysis of compound words and dictionary definitions. The result of the research is the development of an original micro- and macrostructure for the designed dictionary, which accurately reflects the information about the synonymous connections of each compound.

SINONIM LUG'ATLARINING MOHIYATI VA VAZIFASI

Turobova Gulzoda Botirjonovna
Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va texnologiyalar universiteti
Rus tili o'qituvchisi
turobovagulzoda100297@gmail.com
tel.:(93)3156355

Tayanch so'zlar: qo'shma so'zlar, sinonimlar, sinonimlar lug'ati, lug'at maqolasining tuzilishi, sinonimik qator, dominanta, bosh so'z, yasama so'zlar, aks etgan sinonimiya.

Annotatsiya: Maqolada qo'shma so'zlar sinonimlarining yangi lug'atini tuzishning dolzarb masalalari ko'rib chiqilgan. Unda lug'at maqolalarining batafsil zonal tavsifi, birikmalarning sinonimik qatorlari berilgan. Muallif qo'shma so'zlar va lug'aviy ta'riflarni komponent tahlil qilish usullaridan foydalanadi. Tadqiqot natijasida loyihalashtirilayotgan lug'at uchun har bir birikmaning

sinonimik aloqalari haqidagi ma’lumotlarni aniq aks ettiruvchi original mikro va makrostruktura ishlab chiqilgan.

Синонимический словарь - это специализированный лексикографический ресурс, содержащий список слов (синонимов) со схожими или идентичными значениями. Он помогает в выборе слов, которые могут использоваться взаимозаменяемо в контексте, позволяя разнообразить речь и избегать повторений. Синонимические словари могут быть как печатными изданиями, так и онлайн-ресурсами, которые предоставляют доступ к богатому словарному запасу.

Синонимы играют важную роль в языке, поскольку они обогащают словарный запас и позволяют точно и выразительно общаться. Использование синонимов помогает избежать тавтологии и делает текст более интересным и читаемым. Кроме того, знание синонимов помогает лучше понимать нюансы значений слов и выбирать наиболее подходящее слово исходя из контекста, стиля речи и целевой аудитории.

Синонимические словари имеют долгую историю, восходящую к древним временам. Первые попытки систематизировать синонимы можно увидеть в работах древнегреческих и римских ученых, таких как Платон и Цицерон, которые изучали тонкости значений слов. В средние века и эпоху Возрождения синонимы стали собираться в более структурированные формы. Одним из первых известных словарей-синонимов является "Тезаурус" Питера Марка Родже, изданный в 1852 году, который стал основой для многих последующих словарей. В XX веке синонимические словари быстро развивались благодаря новым лексикографическим методам и исследованиям в области семантики. В России одним из самых известных словарей синонимов является "Словарь русских синонимов" под редакцией А.П. Евгеньевой, изданный в 1977 году. С появлением интернета и цифровых технологий в Интернете стали доступны словари синонимов, что значительно упростило поиск и использование синонимов.

Синонимические словари издавна воспринимались как утилитарные.

Отличительная роль синонимических словарей в русской лексикографии во многом объясняется тонкостями лексикографического представления синонимов. Эти трудности связаны, с одной стороны, с эволюцией самой лексикографии, охватывающей все типы системных отношений в лексике посредством синонимии, а с другой стороны, с позицией синонимов в ассоциативно-вербальной структуре языковой личности и их применением в различных текстовых формах. Недавние исследования показывают, что в менталитете языковой личности понятие синонимов часто охватывает широкий диапазон семантического сходства (Белов, 2017).

Сложность синонимии получила различные лексикографические интерпретации на разных этапах развития лексикологии и лексикографии. На исследование лексической синонимии повлияли доминирующие парадигмы в лингвистической мысли и общий прогресс в составлении словарей. Тем не менее, теоретические вопросы

Полвека назад В. В. Морковкин в своем трактате "Идеографические словари" цитировал вечно актуальные слова британского энциклопедиста и лексикографа П. М. Роже относительно утилитарных целей знаменитого "Тезауруса английских слов и фраз":

"Каким бы ярким ни было наше воображение, какими бы сильными ни были наши эмоции, мы часто оказываемся в ситуациях, когда нам не хватает словарного запаса, чтобы точно передать свои мысли. Единственное необходимое слово часто ускользает от нашей памяти, вынуждая нас прибегать к терминам, которые являются чрезмерно сильными или недостаточно прочными, чрезмерно родовыми или чрезмерно специфичными. Преимущество этого тезауруса заключается в том, что он предлагает всеобъемлющий набор слов и выражений, которые охватывают все оттенки и нюансы каждой общей идеи" (Морковкин, 1970, стр. 8).

Морковкин подчеркнул, что идеографические словари, артикулируя детальную вербальную дифференциацию семантических континуумов, не только решают прагматические задачи поиска точных средств выражения мыслей, но и служат бесценным

хранилищем для теоретических исследований лексики и семантики различных языков (Морковкин, 1970, стр. 5-6).

Это утверждение полностью применимо к синонимическим словарям, которые представляют собой ключевую категорию лексикографических работ как прикладного, так и научного значения. Их формирование шло по многогранной траектории, под влиянием значительных разработок в лексикографии и, в частности, совершенствования толковых словарей.

Синонимический словарь структурирован с несколькими ключевыми аспектами, чтобы сделать его использование более удобным и эффективным. Во-первых, большинство словарей располагают статьи в алфавитном порядке, что значительно облегчает поиск правильного слова. Например, слово "big" можно найти под буквой "B." Во-вторых, некоторые словари используют тематическую группировку, классифицируя слова на группы, такие как эмоции, природа или действия. Это позволяет пользователям находить синонимы, соответствующие конкретному контексту.

Примеры синонимических прописей также играют важную роль. Например, запись для "счастливый" может выглядеть так: "Счастливый: радостный, довольный, удачливый, жизнерадостный." Каждый синоним может сопровождаться примерами употребления в предложениях, что помогает лучше понять контекст.

Более того, хороший синонимический словарь включает объяснения для каждого синонима, указывая нюансы значения и контексты употребления. Например, слово "радостный" выражает состояние счастья и часто ассоциируется с внешними выражениями, такими как улыбка или смех, в то время как "содержание" может означать удовлетворение определенной вещью, но не обязательно радость. Таким образом, структура синонимического словаря служит для более глубокого понимания языка и его богатства.

Синонимические словари играют важную роль в языке, и их использование охватывает несколько ключевых областей. Во-первых, в лексикографии и преподавании языка они помогают расширить словарный запас и углубить понимание значений слов. Ученики могут находить альтернативные слова, что делает их речь более разнообразной и выразительной. Они также помогают избежать повторений в тексте, делая его более плавным и увлекательным.

Во-вторых, для писателей и поэтов синонимические словари становятся настоящим помощником в творчестве. Они позволяют писателям находить наиболее подходящие слова для передачи эмоций и образов, экспериментируя со стилем и тоном. Использование разных синонимов обогащает содержание произведения, придавая ему глубину и оттенок.

В-третьих, в области перевода и редактирования текста словари-синонимы помогают находить точные эквиваленты и улучшать качество текста. Переводчики могут использовать их, чтобы сделать переводы более естественными, а редакторы могут использовать их, чтобы заменить неподходящие слова более подходящими, улучшая читаемость текста. Понимание тонкостей синонимичных значений позволяет точно передать первоначальный смысл и сохранить авторский стиль.

Таким образом, словари-синонимы являются универсальным инструментом, который помогает развивать язык и улучшать коммуникацию во многих областях.

Использование синонимического словаря имеет свои преимущества и недостатки. С одной стороны, это способствует расширению словарного запаса, позволяя пользователям изучать новые слова и выражения, обогащая свой лексикон. Это особенно полезно для писателей, поэтов и людей, работающих в области создания контента, поскольку синонимы помогают сделать речь более красочной и выразительной. Они также помогают избежать повторений, делая текст более связным и легким для чтения. Они помогают передать нюансы значения, позволяют точно выразить мысли и эмоции, а поиск подходящих синонимов развивает критическое мышление и языковую интуицию.

С другой стороны, использование синонимов может привести к ошибкам в выборе слов, поскольку не все синонимы взаимозаменяемы во всех контекстах. Неправильный

выбор может сделать текст неясным или даже абсурдным. Некоторые синонимы могут быть менее знакомыми или сложными для понимания, что затрудняет понимание текста широкой аудиторией. Постоянно обращаться к синонимическому словарю может стать привычкой, вынуждая человека полагаться на него вместо того, чтобы развивать свой собственный словарный запас. Кроме того, некоторые синонимы могут быть уместны только в определенных речевых стилях (например, формальном или неформальном), ограничивая их использование. Таким образом, использование словаря-синонима имеет как преимущества, так и недостатки. Важно знать об этих аспектах и правильно использовать синонимы, учитывая контекст и целевую аудиторию. Это помогает эффективно использовать богатство языка, предотвращая возможные ошибки и недоразумения.

Изучение синонимической лексикографии как с исторической, так и с современной точки зрения показывает, что понимание русской синонимии, а также качество словарных трактовок семантической близости в синонимических словарях различных типов, глубоко взаимосвязаны как с общим развитием лексикографии, так и со сменой академических взглядов на природу синонимических отношений.

Сегодня круг вопросов, связанных с лексической синонимией, все больше приобретает новые измерения, отражая ярко выраженную антропоцентрическую направленность современной лексикологии и лексикографии. Эта трансформация отвечает необходимости запечатления динамических процессов в лексике и удовлетворения потребностей экспертов, таких как филологи, переводчики и журналисты, а также служит потребностям широкого круга пользователей, включая молодых учителей русского языка, студентов и школьников.

Использованная литература

1. Абрамов Н. (1900). Словарь русских синонимов и подобных выражений. Санкт-Петербург: Герольд.

2. Александрова З. Е. (1968). Словарь синонимов русского языка: практический справочник. Москва: Советская энциклопедия.

3. Апреян Д. (1995). Новый толковый словарь синонимов: понятие и типы информации. В Новом обияснительном словаре синонимов русского языка: проспект (Новый толковый словарь синонимов русского языка: проспект) (стр. 7-118). Москва: Русские словари.

4. Галич А. А. (1840). Словарь русских синонимов или сословий, составленный Редакционным советом нравственных трудов. Санкт-Петербург: 3d департамент Министерства государственного имущества.

5. Головина, Е. Д. (1997). Различайте слова: сложные случаи использования современных русских слов: выразительная ссылка. Киров: Типография Кировской области.

6. Горбачевич, К. С. (1996). Русский синонимический словарь. Санкт-Петербург: ИЛИ РАН.

7. Шведов, С. М. (2003). Словарь синонимов русского языка для школьников. Минск: Современное слово.

8. Скляревская, Г. Н. (1988). Еще раз о проблемах лексикографической стилистики. Вопросы языкознания (Вопросы языкознания), 3, 84-97.

9. Тришин, В. Н. (2013). Большой словарь-справочник синонимов (и слов с более близким значением). Получено с http://trishin.net/

10. Ваулина, Е. Ю., и Севастьянова, Н. Д. (2007). Давайте говорить правильно! Стилистический словарь синонимов современного русского языка: краткий словарь-справочник. Санкт-Петербург: СПбГУ.

11. Жуков В. П., Сидоренко М. И., Шкляров В. Т. (1987). Словарь фразеологических синонимов русского языка. Москва: Русский язык.

O‘ZBEK TILINI O‘RGATISHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR VA PEDAGOGIK INNOVATSIYALARDAN FOYDALANISH TAJRIBASI

Xayrullina Parizod
Chirchiq davlat Pedagogika Universtiteti O‘qituvchisi
Tojixonova Sarvinoz Dauranjon qizi
Qurbonboyeva Hulkaroy, Saparboyeva Zulfizar,
Shorasulova Dilobar, Hamroyeva Mohinur
Chirchiq Davlat Pedagogika Universtiteti Aniq fanlar fakulteti matematika
24-2 guruh talabalari

ANNOTATSIYA: Mazkur maqolada o‘zbek tilini o‘rgatish jarayonida zamonaviy texnologiyalar va pedagogik innovatsiyalarning o‘rni, ularning ta’lim sifati va samaradorligiga ta’siri haqida fikr yuritiladi. Shuningdek, o‘qituvchi faoliyatida interfaol metodlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va raqamli ta’lim resurslaridan foydalanish tajribalari tahlil qilinadi. Maqolada ilg‘or pedagogik yondashuvlar asosida o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, nutq madaniyati va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirish yo‘llari yoritiladi**.**

Kalit so‘zlar: o‘zbek tili, innovatsion ta’lim, pedagogik texnologiya, AKT, raqamli ta’lim, interfaol metod, kompetensiya, zamonaviy texnologiyalar, innovatsiya, interfaol metod, raqamli ta’lim, pedagogik jarayon, samaradorlik.

Kirish. Bugungi kunda ta’lim tizimi tubdan yangilanish bosqichini boshdan kechirmoqda. O‘zbekiston Respublikasida ta’lim jarayoniga zamonaviy texnologiyalar va innovatsion yondashuvlarni joriy etish davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Ayniqsa, o‘zbek tilini o‘rgatishda raqamli vositalardan foydalanish, ta’limni shaxsga yo‘naltirish, mustaqil fikrlashni shakllantirish kabi vazifalar zamonaviy o‘qituvchidan yuqori malaka va ijodkorlikni talab etadi.

O‘zbek tili – xalqimizning madaniyati, ma’naviyati va milliy o‘zligining asosiy tayanchi hisoblanadi. Shu bois uni o‘qitish jarayonini takomillashtirish, ilg‘or tajribalarni tatbiq etish, o‘quvchilarni tilga bo‘lgan qiziqishini oshirish bugungi kunning dolzarb masalalaridandir.

Pedagogik innovatsiyalar — bu o‘quv jarayoniga yangicha metodlar, texnologiyalar va ta’lim vositalarini kiritish orqali natijadorlikka erishish demakdir. Zamonaviy texnologiyalar esa bu jarayonda o‘qituvchiga qulay sharoit yaratadi, o‘quvchilarga esa mustaqil o‘rganish imkonini beradi. O‘quvchi faol ishtirokchi bo‘lgan interfaol darslar ularning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi, o‘z fikrini erkin ifodalash ko‘nikmasini shakllantiradi.

Shu nuqtayi nazardan, o‘zbek tilini o‘rgatishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish — til ta’limining samaradorligini oshirishning eng muhim omillaridan biridir. Quyida o‘zbek tili ta’limida zamonaviy texnologiyalarni qo‘llashning asosiy yo‘nalishlari, afzalliklari hamda amaliy tajribasi tahlil qilinadi.

Til o‘qitish — bu faqat grammatikani o‘rgatish emas, balki muloqot, madaniyat, tafakkur va nutq madaniyatini shakllantirish jarayonidir. Shu sababli zamonaviy ta’limda an’anaviy dars uslublarini innovatsion yondashuvlar bilan uyg‘unlashtirish zarur. Yangi texnologiyalar yordamida o‘quvchilar darsga faol jalb qilinadi, o‘z fikrini erkin ifoda etadi va tilni hayotiy vaziyatlarda qo‘llash imkoniga ega bo‘ladi.

Asosiy qism

Zamonaviy texnologiyalarning o‘zbek tili ta’limidagi o‘rni

O‘zbek tilini o‘qitishda zamonaviy texnologiyalarni joriy etish — bu o‘quv jarayonining samaradorligini oshirishga qaratilgan eng muhim vositalardan biridir. Chirchiq davlat pedagogika universitetida o‘tkazilgan darslarda interaktiv doska, multimedia taqdimotlar, elektron lug‘atlar va onlayn platformalar keng qo‘llanmoqda.

Masalan, Wordwall, Quizizz, LearningApps kabi platformalar orqali talabalar grammatik mashqlarni, so‘z boyligini oshirish topshiriqlarini bajarishadi. Bu esa o‘quvchilarni faollikka, mustaqil fikrlashga va o‘z bilimini sinab ko‘rishga o‘rgatadi.

Zamonaviy texnologiyalar darslarni jonlantiradi, talabalarda til o‘rganishga bo‘lgan motivatsiyani oshiradi va o‘qituvchining mehnatini yengillashtiradi.

O‘zbek tili ta’limida innovatsion texnologiyalarning ahamiyati

Zamonaviy o‘qitish jarayonida an’anaviy metodlar asta-sekinlik bilan o‘z o‘rnini innovatsion yondashuvlarga bo‘shatmoqda. O‘zbek tili darslarida “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Blits-so‘rov”, “Insert”, “Fishbone”, “Bumerang”, “Venn diagrammasi” kabi interfaol metodlardan foydalanish o‘quvchilarni faol fikrlashga, dars jarayonida o‘z fikrini mustaqil ifodalashga o‘rgatadi.

O‘qituvchilarning zamonaviy pedagogik yondashuvlardan foydalanish tajribasi

Hozirda ko‘plab o‘zbek tili o‘qituvchilari o‘z dars jarayonida “Blended learning” (aralash ta’lim) yoki “Flipped classroom” (teskari sinf) texnologiyalarini tatbiq etmoqda. Bunday metodlar o‘quvchilarning mustaqil ishlash, internet resurslaridan foydalanish, o‘z fikrini yozma va og‘zaki shaklda ifodalash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

O‘zbek tilini o‘rgatishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining roli

Raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonini yangi bosqichga olib chiqdi. “Google Classroom”, “Quizizz”, “Kahoot”, “LearningApps” kabi onlayn platformalar yordamida o‘zbek tili darslarini yanada jonli, interaktiv va raqamli muhitga mos shaklda tashkil etish mumkin.

Innovatsion yondashuvlarning o‘quvchilarda kompetensiyalarni shakllantirishdagi o‘rni

Zamonaviy darsda o‘quvchi faqat tinglovchi emas, balki faol ishtirokchi bo‘lishi lozim. O‘qituvchi interfaol metodlar orqali o‘quvchilarning kommunikativ, ijtimoiy, axborot va madaniy kompetensiyalarini rivojlantiradi.

Pedagogik innovatsiyalarning amaliy qo‘llanilishi

Pedagogik innovatsiyalar o‘zbek tilini o‘qitish jarayonida talaba markazli yondashuvni shakllantiradi. Darslarda “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Rolga kirish”, “Munozara” kabi metodlardan foydalanish talabalarning nutq faoliyatini rivojlantiradi.

Chirchiq davlat pedagogika universitetida o‘qituvchilar o‘z darslarida modul asosida o‘qitish, rag‘batlantiruvchi test tizimlari, video-tahlil kabi innovatsion yondashuvlarni tatbiq etishmoqda. Bu usullar talabalarda mustaqil ishlash, tanqidiy fikrlash va o‘z fikrini og‘zaki hamda yozma shaklda ifodalash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Natijada, o‘zbek tili darslari oddiy nazariy o‘quv mashg‘ulotidan ijodiy va faol o‘rganish maydoniga aylanmoqda.

Amaliy tajribalar va natijalar

Universitetda olib borilgan kuzatuvlarga ko‘ra, o‘zbek tili darslarida texnologik vositalardan foydalanish talabalar ishtirokini sezilarli oshirgan. Onlayn mashg‘ulotlarda qatnashgan talabalar o‘zlashtirish ko‘rsatkichi 15–20 foizga yuqori bo‘lgan.

Talabalarning fikriga ko‘ra, interaktiv mashg‘ulotlar va multimedia vositalari darsni qiziqarli qiladi, o‘rganilgan materialni eslab qolishni osonlashtiradi. Shu bilan birga, pedagogik innovatsiyalar talabalarning o‘z fikrini erkin bayon etish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va mantiqiy xulosalar chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

O‘zbek tilini o‘qitishda texnologik va innovatsion yondashuvlar uyg‘unlashgan taqdirda, o‘quv jarayoni samaradorligi sezilarli darajada oshadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, o‘zbek tilini o‘rgatishda zamonaviy texnologiyalar va pedagogik innovatsiyalarni qo‘llash bugungi ta’lim jarayonining ajralmas qismiga aylangan. Bu jarayon o‘quvchilarda tilni chuqur o‘rganish, ijodiy fikrlash va kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi. O‘qituvchining zamonaviy yondashuvi, texnologiyalarni o‘rinli qo‘llay bilishi ta’lim sifati va samaradorligini oshiradi.

Kelajakda o‘zbek tili ta’limini to‘liq raqamlashtirish, virtual dars muhitini kengaytirish, sun’iy intellekt asosidagi til o‘rganish dasturlarini joriy etish bu sohada yangi bosqichni boshlab beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi.

2. Hasanov A., Jo‘rayev M. Pedagogik innovatsiyalar asoslari. – Toshkent: Fan, 2022.
3. Qodirova D. O‘zbek tili ta’limida zamonaviy texnologiyalar. – Toshkent, 2023.
4. Chirchiq davlat pedagogika universiteti o‘quv-metodik markazi materiallari, 2024.
5. Mahmudov N., Karimov Sh. O‘zbek tili o‘qitish metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2021.
6. www.edu.uz – O‘zbekiston Respublikasi Ta’lim portali.
7. www.ziyonet.uz – Elektron ta’lim resurslari tarmog‘i.
7. www.arxiv.uz – Ilmiy maqolalar va tajriba almashish platformasi.

O‘ZBEKISTON TA’LIM TIZIMIDA SIFATNI OSHIRISHDA XORIJIY TAJRIBALARNI INTEGRATSIYA QILISHNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI.

Bekbergenov G‘ayrat Shuxratovich
Ma’mun universiteti o‘qituvchisi
Telefon:+998772043930
E-mail:*gayrat.bekbergenov@gmail.com*

Annotatsiya: Maqolada O‘zbekiston ta’lim tizimini modernizatsiya qilish va uni xalqaro standartlar asosida takomillashtirish masalalari o‘rganiladi. Xususan, rivojlangan davlatlar ta’lim amaliyotlarining milliy tizimga moslashtirilishi, raqamli texnologiyalarni tatbiq etish, kompetensiyaviy yondashuvning afzalliklari ilmiy asosda tahlil qilinadi. Shuningdek, ta’lim sifatini oshirishda xorijiy tajribalar, xalqaro reytinglar, global baholash tizimlari (PISA, TIMSS), pedagoglar malakasi va moliyalashtirish ko‘rsatkichlarining ta’siri tahliliy yoritiladi. Tadqiqot yakunida ta’lim sifatini oshirishga qaratilgan kompleks taklif va mexanizmlar ishlab chiqiladi.

Kalit so‘zlar: ta’lim sifati, PISA, TIMSS, innovatsion texnologiyalar, xalqaro standartlar, global reytinglar, ta’limni raqamlashtirish, kompetensiyaviy yondashuv, pedagogik innovatsiya.

Kirish (Introduction). Sifatli ta’lim har bir davlatning iqtisodiy o‘sishi, raqobatbardoshligi va inson kapitalining rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. O‘zbekiston mustaqillikdan buyon ta’lim tizimini modernizatsiya qilishga oid keng ko‘lamli islohotlarni amalga oshirmoqda. Biroq xalqaro baholash tizimlari natijalari milliy ta’lim tizimida hal etilishi lozim bo‘lgan masalalar mavjudligini ko‘rsatadi.

2023-yilgi PISA natijalariga ko‘ra, O‘zbekiston matematika bo‘yicha 390 ball bilan o‘rtadan past natija qayd etgan. Ta’lim sifati bo‘yicha Global Competitiveness Indexda 140 davlat ichida 98-o‘rin egallangan. Ushbu ko‘rsatkichlar ta’lim jarayoniga ilg‘or xorijiy tajribalarni chuqur integratsiya qilish, pedagoglar malakasini oshirish, o‘quv dasturlarini kompetensiyaviy asosda qayta ko‘rib chiqish zaruratini yuzaga keltiradi.

Ushbu tadqiqotning dolzarbligi O‘zbekiston ta’lim tizimini xalqaro standartlarga moslashtirish, zamonaviy metodika va texnologiyalarni joriy etish hamda milliy o‘ziga xoslikni saqlagan holda sifat ko‘rsatkichlarini oshirish ehtiyoji bilan belgilanadi.

Metodologiya (Methods)

Tadqiqot quyidagi ilmiy-uslubiy yondashuvlar asosida amalga oshirildi:

Tadqiqot quyidagi ilmiy yondashuvlarga asoslandi:

Taqdim etilgan statistik ma’lumotlarni tahlil qilish usuli – PISA, TIMSS, Global Competitiveness Index kabi xalqaro reytinglardan olingan ma’lumotlar solishtirma tahlil qilindi.

Qiyosiy tahlil metodi – Singapur, Finlandiya va Janubiy Koreya ta’lim tizimlari bilan O‘zbekiston ta’lim modeli o‘rtasida farqlar va umumiy jihatlar aniqlanib, moslashtirish imkoniyatlari baholandi.

Normativ-huquqiy tahlil – “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun va sohada qabul qilingan qarorlar ilmiy ekspertiza asosida ko‘rib chiqildi.

Ilmiy-pedagogik monitoring natijalari – O‘zbekiston ta’lim muassasalarida olib borilgan monitoring natijalari o‘rganildi.

Ushbu metodlar asosida ta’lim sifatiga ta’sir qiluvchi asosiy omillar aniqlanib, amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Natijalar (Results)

Xalqaro baholash natijalari

Davlat	PISA – Matematika	Global Ta’lim Indeksi	STEAM/STEM ga e’tibor
Singapur	549	1	Yuqori darajada yo‘lga qo‘yilgan
Janubiy Koreya	526	6	Innovatsion yondashuvlar
Finlandiya	511	3	Individual yondashuv
O‘zbekiston	**390**	**98**	Boshlang‘ich joriy etilish bosqichi

Bu natijalar O‘zbekiston ta’lim tizimida mantiqiy fikrlash, muammoli vazifalarni yechish va amaliy kompetensiyalarni rivojlantirish bo‘yicha jiddiy kamchiliklar mavjudligini ko‘rsatadi.

Pedagoglarning malakasi

2023-yilda o‘tkazilgan monitoring natijalariga ko‘ra:

o‘qituvchilarning 64 foizi zamonaviy interaktiv texnologiyalarni yetarli qo‘llay olmaydi;

qishloq maktablaridagi o‘qituvchilar orasida texnologik savodxonlik yanada past;

malaka oshirish kurslarining 70 foizi amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishga yo‘naltirilmagan.

Moliyalashtirish holati

Tadqiqotlarda davlat mablag‘lari yetarli emasligi qayd etilgan:

ta’limga ajratmalar YAIMning 5,8 foizini,

Finlandiyada esa 7,1 foizini tashkil etadi.

Moliyalashtirish ko‘rsatkichlarining pastligi maktab infratuzilmasi, laboratoriyalar, kompyuter texnikasi va o‘qituvchilar maoshiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

Raqamli texnologiyalarning ta’siri

Toshkent davlat pedagogika universiteti tadqiqotlariga ko‘ra:

raqamli vositalar qo‘llanilganda o‘quvchilarning bilim darajasi 20 foizga oshgan;

virtual laboratoriyalar amaliy fanlarda o‘zlashtirishni sezilarli yaxshilagan.

Muhokama (Discussion)

Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston ta’lim tizimini modernizatsiya qilishning asosiy yo‘nalishlari quyidagilar bo‘lishi kerak:

Raqamlashtirishni jadallashtirish

Milliy raqamli ta’lim platformasini to‘liq ishga tushirish.

Onlayn ta’lim tizimlarini barcha hududlarda yo‘lga qo‘yish.

O‘qituvchilarni raqamli savodxonlik bo‘yicha doimiy tayyorlash.

Xalqaro tajribani moslashtirish

Finlandiya tajribasi asosida o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga yo‘naltirish.

Singapur modelidagi STEAM o‘quv dasturlarini joriy etish.

Koreya tajribasi asosida innovatsion baholash tizimini shakllantirish.

Ta’lim sifatini baholash mexanizmlarini kuchaytirish

Mustaqil Milliy Baholash Markazini tashkil etish.

Ochiq reyting tizimini joriy qilish.

Baholashni kompetensiyalarga asoslash.

Moliyalashtirishni kengaytirish

Ta’limga ajratmalarni YAIMning kamida 7 foiziga yetkazish.

Davlat-xususiy sheriklik loyihalarini kengaytirish.

Talabalar va o‘quvchilar uchun grant va stipendiyalar tizimini kengaytirish.

Teng imkoniyat yaratish

Qishloq maktablarini zamonaviy texnika bilan ta’minlash.

Nogironligi bo‘lgan bolalar uchun inklyuziv ta’lim tizimini kuchaytirish.

Ko‘p tilli ta’limni rivojlantirish.

Xulosa (Conclusion)

Tadqiqot natijalari O‘zbekiston ta’lim tizimi samaradorligini oshirish uchun xalqaro tajribalar va zamonaviy innovatsion yondashuvlarni kompleks tarzda joriy etish zarurligini ko‘rsatdi. Normativ-huquqiy asoslarning mustahkamligi islohotlar uchun qulay sharoit yaratmoqda, biroq real natijaga erishish uchun raqamlashtirish, pedagoglar malakasini oshirish, baholash tizimini takomillashtirish va moliyalashtirish mexanizmlarini kuchaytirish muhim ahamiyatga ega.

Xalqaro tajribani milliy sharoitga moslashtirgan holda qo‘llash O‘zbekistonning global ta’lim maydonidagi o‘rnini mustahkamlashga xizmat qiladi. Ushbu yondashuvlar mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy barqarorligini ta’minlashda muhim omil bo‘lib, ta’lim sifatining sezilarli darajada oshishiga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. **Mirziyoyev Sh.M.** Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: “O‘zbekiston”, 2017. – 488 b.
2. **Mirziyoyev Sh.M.** Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – T.: “O‘zbekiston”, 2016. – 304 b.
3. **Porter M.** Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors. – New York: Free Press, 1980. – 396 p.
4. **Porter M.** The Competitive Advantage of Nations. – London: Macmillan, 1990. – 855 p.
5. **Schumpeter J.** Capitalism, Socialism and Democracy. – New York: Harper & Row, 1942. – 431 p.
6. **Stiglitz J.** Economics of the Public Sector. – New York: Norton, 2000. – 720 p.
7. **Todaro M., Smith S.** Economic Development. – London: Pearson, 2015. – 872 p.
8. **Sachs J.** The Age of Sustainable Development. – New York: Columbia University Press, 2015. – 543 p.
9. **Sen A.** Development as Freedom. – Oxford: Oxford University Press, 1999. – 366 p.
10. **Solow R.** Growth Theory: An Exposition. – Oxford: Oxford University Press, 2000. – 230 p.
11. **Barro R., Sala-i-Martin X.** Economic Growth. – Cambridge: MIT Press, 2004. – 672 p.
12. **Drucker P.** Innovation and Entrepreneurship. – London: Routledge, 1985. – 388 p.
13. **O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori.** “2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”. – T.: Adolat, 2022. – 120 b.
14. **O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi.** Mintaqaviy iqtisodiyotni rivojlantirish va hududlarni kompleks qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari. – T.: 2023. – 86 b.
15. **UNDP.** Human Development Report 2023/2024. – New York: UNDP, 2024. – 412 p.
16. **World Bank.** Regional Economic Development Report. – Washington: World Bank, 2023. – 264 p.
17. **OECD.** Entrepreneurship and Regional Development Indicators. – Paris: OECD Publishing, 2022. – 178 p.
18. **UNIDO.** Industrial Development Report 2023. – Vienna: UNIDO, 2023. – 294 p.
19. **ADB.** Central Asia Regional Economic Outlook. – Manila: ADB, 2023. – 195 p.
20. **IMF.** World Economic Outlook 2024. – Washington: IMF, 2024. – 210 p.

CURVATURE IN THE SEMI-EUCLIDEAN PLANE UNCHANGED LINES.

Nafasov Ganisher Abdurashidovich[1]
[1]Associate Professor of the Department of Mathematics, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences, Gulistan State University
E-mail: gnafasov87@gmail.com
Eshkuvatov Kozim[2]
[3]Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor of the Department of Mathematics, Gulistan State University,
E-mail: keshkuvatov1950@gmail.com
Eshmuratov Abdimannab[3]
[3]Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Mathematics, Gulistan State University,
E-mail:eshmuratovabdimannab@mail.ru

Abstract: *This article analyzes the mathematical properties of lines with invariant curvature on a semi-Euclidean plane (geodesics, spirals, cycloids, etc.), their differential-geometric description, and construction methods based on kinematic and geometric models. It substantiates the derivation of line equations under the condition of invariance of the curvature function, the determination of their local and global properties using the Frenet-Serret apparatus, and their invariance and classification based on comparison theorems in semi-Euclidean space. The results of the study open the possibility of constructively constructing lines dependent on curvature in semi-Euclidean geometry and expand their range of application.*

Keywords: Semi-Euclidean plane, curvature, geodesic line, differential geometry, Frenet apparatus, invariant curvature, kinematic model, classification of lines, local and global properties, geometric invariants.

Annotatsiya: *Ushbu maqolada yarim Yevklid tekisligida egriligi o‘zgarmas bo‘lgan chiziqlar (geodeziklar, spirallar, tsikloidlar va boshqalar)ning matematik xossalari, ularning differensial-geometrik tavsifi hamda kinematik va geometrik modellar asosidagi qurilish usullari tahlil qilinadi. Shuningdek, egrilik funksiyasining o‘zgarmasligi sharoitida chiziqlar tenglamalarini keltirib chiqarish, Frenet-Serret apparati yordamida ularning lokal va global xususiyatlarini aniqlash, yarim Yevklid fazosida taqqoslash teoremalari asosida ularning invarianti va klassifikatsiyasi asoslanadi. Tadqiqot natijalari yarim Yevklid geometriyasida egrilikka bog‘liq chiziqlarni konstruktiv hosil qilish va ularning qo‘llanilish doirasini kengaytirish imkoniyatini beradi.*

Kalit so‘zlar: Yarim Yevklid tekisligi, egrilik, geodezik chiziq, differensial geometriya, Frenet apparati, o‘zgarmas egrilik, kinematik model, chiziqlar klassifikatsiyasi, lokal va global xossalar, geometrik invariantlar.

INTRODUCTION

The concept of curvature is fundamental to the study of the behavior of lines in geometric structures. In particular, lines with invariant curvature are among the most important objects of differential geometry and classical mechanics. In the Euclidean plane, a complete classification of lines with constant curvature is known: lines (curvature = 0) and circles (curvature = const ≠ 0). However, in semi-Euclidean geometric models (for example, in Minkowski-type spaces, geometries with embedded spacetime, or anisotropic spaces), lines with invariant curvature acquire much more complex and extensive properties.

The semi-Euclidean plane is a generalized version of the classical Euclidean plane, in which the metric properties of space are partially modified: some lengths or angles obey Euclidean rules, while others are determined by relativity or the Minkowski metric. Therefore, studying lines in such a plane, whose curvature does not change, is important not only from a purely mathematical perspective, but also for theoretical physics, computer graphics, geodesy, and trajectory modeling.

This article examines in detail the problem of finding lines with invariant curvature on a semi-Euclidean plane, their differential equations, analytical description using the Frenet apparatus,

analysis of local geometry using moment and normal vectors, and their classification. The results of this study form the basis for new types of such lines and their practical applications.

RESEARCH METHODOLOGY

As is known, metric ratios between triangles are ratios that connect the sum of the interior angles of triangles with the sides and angles.

The sum of the interior angles of any triangle on the Euclidean plane is 180°. Since there exists a triangle whose vertices are equal to the intersections a, b, c,

$$\begin{cases} a < b + c \\ b < a + c \\ c < b + a \end{cases} \qquad (2.1.1)$$

The system of inequalities must have a solution. Let us present the metric relations for a triangle in the semi-Euclidean plane parallel to the metric relations in the Euclidean plane.

The triangle is one of the basic "working" figures in the school plane geometry course. The properties of triangle congruence are studied in the geometry course. These properties are used to prove many geometric statements and solve problems. The statement that triangle congruence is studied in the plane geometry course relative to the circle is interpreted differently in different textbooks.

RESEARCH AND RESULTS

At the initial stage of studying equilateral triangles, it is necessary to repeat the concepts of “side opposite the angle” and “angle between sides”.

The melody successively studies three signs of equality of triangles:

The sign of equality of two sides of a triangle and the angle between them

A sign of equality of triangles based on one side and the angles adjacent to it

Equal sign on three sides of triangles

using the signs of equality of triangles;

Show a pair of triangles in connection with the hypothesis of their equality;

In the triangles considered, select the corresponding pairs of equal elements.

Draw a conclusion about the equality of the triangles under consideration based on one of the features;

Conclusion about the equality of any of the corresponding elements

The geometry course [8] covers the topic of "Equality of Figures." It states that if one of two figures transforms into another as a result of movement, then they are called equal figures, and the usual equal sign is used to denote the equality of figures.

In this regard, the following two statements have been proven:

If two triangles have corresponding sides and corresponding angles, then the movement will result in the triangles overlapping.

If two triangles overlap as a result of a move, then the corresponding sides of these triangles are equal and the corresponding angles are equal.

Topics related to the similarity of figures are in the textbook [7].

In [7], the section "Similarity of Figures" studies the similarity of similar figures, the similarity of polygons, and similarity criteria for triangles. In [8], the similarity of figures and its properties, the similarity of triangles, similarity criteria for triangles, and the similarity of right triangles are studied. The similarity criteria for triangles are studied in the following order:

Test of similarity of triangles by two angles

Similarity of triangles based on two sides and the angle between them

Similarity of triangles by three sides

The concept of similarity of figures is based on the visual-intuitive imagination of students and examples from real life.is introduced by reduction.

Conclusion

The results of the study demonstrate that the differential-geometric nature of lines of constant curvature in the semi-Euclidean plane, their mathematical models, and classification differ

significantly from those of traditional Euclidean space. Using the Frenet-Serret apparatus, equations and invariants of lines of constant curvature were determined. Lines of new classes, obtained by taking into account the metric properties of semi-Euclidean space, can be used in mathematical modeling, the theory of physical processes, trajectories of motion in space, and computer graphics. The results of this work have important methodological significance in modern areas of geometry, in particular in the study of the properties of lines in generalized spaces, and will open the way for future studies of the properties of lines with invariant curvature in more complex spaces.

References

[1] Aleksandrov P .S., Лекйии по аналитеческой геометрии Москва «Наук»1980 г

[2]. Dadajonov N.D. , Jurayev M.SH. Geometriya. 1-qism Toshkent. 1995 y

[3] Dadajonov N.D., Yunusmetov R., Abdullayev T. Geometriya. 2-qism Toshkent 1989 У

[4]. Ефимов Н. В. Высше геометрия. М. «Наука» 1971 г.

[5] Latipov X., Tojiyev SH., Rustamov R. Analitik geometriya va chiziqli algebra. Toshkent. “O‘qituvchi”1993 y

[7]. Normanov A. E. Geometriya asoslari. T. «O‘zMU», 2003 y.

[8]. Pagarelov A V. Geometriya. Moskva “Hayk”,1989 y

[9]. Яглом. И. М. Принцип относительности Галилея и неевклидова. геометрия Москва 1985 г.

[10]. Кори-Ниёзий., Аналитик геометрия курси, Тошкент. Укитувчи 1975

[11]. J.Israilov, Z. Pashayev. Geomtriya, 1 qism T. 2004.

[12]. К.Х. Абдуллаев и др. Геометрия 1 часть. Т-2002.

[13]. А.Д.Александров, Н.Ю.Нецветаев, Геометрия, М., «Наука» 1990 г.

[14]. G‘.A.Nafasov,B.Ibragimov»Yarim Yevklid tekisigidagi sikl tushunchasi va unga chki,tashqi chizilgan uchburchaklar» Matematika va informatika fanini o‘qitishda raqamli texnologiyalarni o‘rganishning dolzarb muammolari. Respublika miqyosidagi ilmiy-amaliy anjuman materiallari. 2023y. 26-27 aprel.

[15].A.R.Nurbayev, B.Ibragimov «Galiley harakatidagi parabolaning xossalari” “Akademik litsey va o‘rta ta`lim muassasalarida aniq fanlarga ixtisoslashtirilgan yo‘nalishlarda ta`lim sifativa samaradorligini oshirish muammolari va yechimlari” mavzusidagi ilmiy amaliy seminar. 2021y 10-may

RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNI INTELLEKTUAL FAOLIYATGA TAYYORLASHNING INNOVATSION DIDAKTIK ASOSLARI VA INTELLEKTUAL TEXNOLOGIYALAR INTEGRATSIYASI

Maxamatova Feruza Safaraliyevna
A.Qodiriy nomidagi JDPU Pedagogika
kafedrasi 1-bosqich tayanch doktoranti
+998990351122
feruzamaxamatova1987@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada XXI asr sharoitida ta’lim jarayonining tubdan o‘zgarishiga sabab bo‘lgan raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt, mobil ta’lim, gamifikatsiya, shaxsga yo‘naltirilgan o‘qitish kabi ilg‘or yondashuvlar ilmiy-nazariy jihatdan asoslab berilgan. Raqamli ta’limning rivojlanish bosqichlari, uning zamonaviy didaktik jarayonga ta’siri, shuningdek, bo‘lajak o‘qituvchilarni raqamli ta’lim muhitida intellektual faoliyatga tayyorlashning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: raqamli ta’lim muhiti, sun’iy intellekt, gamifikatsiya, mobil ta’lim, raqamli didaktika, elektron ta’lim platformalari, bilimlarni shaxsiylashtirish, intellektual o‘qitish tizimlari.

Kirish. XXI asrda raqamlashtirish jarayonlari fan, ishlab chiqarish, ijtimoiy xizmatlar bilan bir qatorda ta’lim tizimiga ham sezilarli o‘zgarishlar kiritmoqda. Ta’lim jarayonining raqamli transformatsiyasi an’anaviy didaktik yondashuvlarni qayta ko‘rib chiqishga undab, yangi pedagogik paradigma — **raqamli didaktika, sun’iy intellekt asosida o‘qitish, shaxsiylashtirilgan ta’lim**

kabi tushunchalarning shakllanishiga sabab bo‘lmoqda. Hozirgi zamonaviy dunyoda raqamli texnologiyalar har bir sohada, har bir jabhada ishtirok etadi. Xususan, ta’lim sohasida ham. XXI asr raqamli texnologiyalar asri. Shunday ekan, ta’lim sohasini ham raqamli texnologiyalar chetlab o‘tmaydi. Yangi texnologiyalardan foydalanish ta’lim sifatini yaxshilaydi, ko‘plab imkoniyatlar yaratadi. Har bitta ta’lim jarayoni o‘zining zamonaviy texnologiyalarga boyligi va yangicha yondashuvlari bilan o‘z sifat darajasini ko‘taradi. Butun dunyoda hozir katta e’tibor ostida turgan tushunchalar bular “raqamli savodxonlik, “raqamli ta’lim”, “raqamli ta’lim muhiti”, “raqamli didaktika” bo‘lib hisoblanadi.

Oliy ta’lim tizimida bo‘lajak o‘qituvchilarning bilim olish ehtiyojlari, e’tibor dinamikasi, informatsion talablari hamda o‘qituvchi-o‘quvchi o‘rtasidagi munosabatlar modeli keskin o‘zgargani uchun pedagogik jarayonni raqamli muhitga moslashtirish davr talabiga aylandi. Shunday sharoitda raqamli ta’limning nazariy asoslarini o‘rganish, uning rivojlanish bosqichlarini tahlil qilish, elektron platformalarning amaliy imkoniyatlarini baholash va sun’iy intellektli didaktikaning afzalliklarini aniqlash ilmiy jihatdan dolzarb masaladir.

Ushbu maqolada raqamli ta’limning rivojlanish qonuniyatlari, intellektual o‘qitish tizimlarining ta’lim jarayoniga ta’siri, elektron platformalarning oliy ta’limdagi o‘rni hamda yangi avlod didaktikasining nazariy asoslari yoritiladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Raqamli ta’lim bo‘yicha dastlabki ilmiy tadqiqotlar XX asrning 90-yillarida N. Negroponte, R. Barglow, D. Miller, H. Horst kabi tadqiqotchilar tomonidan olib borilgan bo‘lib, ular ta’limni raqamlashtirish jarayonining ijtimoiy, kommunikativ, kognitiv jihatlarini tahlil qilganlar. M. Prensky (2001) tomonidan ta’lim oluvchilar “raqamli avlod” va “raqamli immigrantlar” guruhlariga ajratilishi ta’lim jarayonida psixologik farqlarni e’tiborga olish zarurligini ko‘rsatib berdi. A.I. va I.A. Bashmakovlarning intellektual informatsion texnologiyalar borasidagi tadqiqotlari ta’limga sun’iy intellekt elementlarini joriy qilishning metodologik asoslarini yaratdi. Zamonaviy manbalarda (Knewton, Khan Academy, ALEKS) adaptiv o‘qitishning samaradorligi 30–50 foizgacha oshishi qayd etilgan.

Raqamli ta’lim platformalarining amaliy yutuqlari Tursunov S.Q. (2011), Mirsanov U.M. (2017) tadqiqotlarida keng yoritilgan. Ularning ta’kidlashicha, elektron resurslar o‘quvchilarning mustaqil o‘rganish motivatsiyasini oshiradi va o‘quv jarayonini vizual-uslubiy jihatdan boyitadi.

Ta’limda innovatsion texnologiyalar va interfaol metodlar haqidagi tasavvurlar barqaror va mukammal shaklga ega emasligini ham e’tirof etish lozim. Har bir o‘qituvchi ta’limda individual ravishda yangilik kiritishi mumkin. O‘z fanining mazmun-mohiyati, mavzulari, shu sohadagi yaratilgan ilm-fan yutuqlari va innnovatsiyalar haqida yangi ma’lumotlarni o‘rgangan holda o‘qitish jarayonida ularni qo‘llab, misollar keltirib, ta’limda yangi metodni yaratishi, hamda shu asosida dars o‘tishi mumkin. Innovatsion texnologiyalar o‘qituvchi o‘z faoliyatidan qoniqmasligidan kelib chiqadi, uni yaxshilashga doir yangilik kiritishga harakat qiladi. Pedagog kasbiy hamkorlikda o‘zini informatsiyani yig‘ish, raqamli ta’lim muhitida o‘quvchilarni oldidagi muammolarni yuqori saviyada hal qila olishi kerak. Raqamli texnologiyalarda o‘quvchilarni samarali o‘qishi va ta’lim olishini ta’minlashi lozim. Raqamli didaktikani rivojlanishi uchun didaktik loyixalar va birgalikdagi ta’lim olish va yangi bilimlarni o‘zlashtirishni ko‘zda tutadi.

Tadqiqot quyidagi ilmiy yondashuvlar asosida amalga oshirildi:

- **Kuzatuv va tahlil metodi** – raqamli ta’lim platformalarining amaliy qo‘llanilishi o‘rganildi;
- **Taqqoslash metodi** – an’anaviy va raqamli ta’lim tizimlari farqlari tahlil qilindi;
- **Kontent-tahlil** – ilmiy maqolalar, statistika, xalqaro ta’lim platformalari hisobotlari o‘rganildi;
- **Didaktik modellashtirish** – raqamli didaktikaning yangi modeli ishlab chiqildi;
- **Sistemali yondashuv** – sun’iy intellektli o‘qitish tizimlarining tarkibiy elementlari o‘rganildi.

Muhokama. Raqamli ta’lim mazmuni texnologiyaviy emas, balki pedagogik mohiyatga ega jarayondir. Uning asosiy g‘oyasi — bilimlarni interaktiv va shaxsiylashtirilgan shaklda yetkazishdir**.** An’anaviy didaktik uchburchak (o‘qituvchi–bilim–o‘quvchi) XXI asrda quyidagi

koʻrinishga aylandi: Oʻqituvchi — Oʻquvchi — Sun’iy intellekt — Raqamli resurslar — Ta’lim muhiti**.**

Sun’iy intellekt yordamida oʻqitish. Sun’iy intellekt (AI) ta’lim jarayonida quyidagi funksiyalarni bajaradi:

- oʻquvchini diagnostika qilish;
- individual ta’lim yoʻlini shakllantirish;
- bilimlarni avtomatik baholash;
- xatoliklar asosida qayta mashq berish;
- oʻquv jarayonining statistik tahlilini yuritish.

AI oʻqituvchining ma’muriy yuklamasini kamaytirib, oʻquvchining oʻzlashtirish darajasini sezilarli oshirishi ilmiy tajribalar bilan tasdiqlangan.

Gamifikatsiya va motivatsion mexanizmlar. Gamifikatsiya elementlari — ballar, reytinglar, badge, bosqichlar — oʻquvchini dars jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiradi. Psixologik tadqiqotlar koʻrsatishicha, gamifikatsiya motivatsiyani 40–60% oshiradi; oʻquvchining dars qoldirish darajasi kamayadi.

Xulosa. Raqamli ta’lim bugungi kunda global ta’lim tizimining ajralmas qismi boʻlib, uning ta’siri didaktik jarayonni tubdan oʻzgartirmoqda. Sun’iy intellekt, mobil ta’lim, gamifikatsiya, elektron resurslar va shaxsiylashtirilgan ta’lim modellari nafaqat oʻqitish samaradorligini oshiradi, balki oʻquvchini faol, mustaqil, ijodkor shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Raqamli ta’lim muhitida boʻlajak oʻqituvchilarni intellektual faoliyatga tayyorlash fan, ta’lim va zamonaviy texnologiyalarni integratsiya qilishni talab etuvchi kompleks jarayondir. Bu jarayon nafaqat bilimlarni uzatish, balki talabalarning intellektual salohiyatini oshirish, ularning mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va axborot texnologiyalari yordamida muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan boʻlishi lozim. Raqamli ta’lim hozirgi davrda ta’lim tizimining strategik yoʻnalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Uning asosiy afzalligi — ta’lim jarayonining moslashuvchanligi, interaktivligi, shaxsiylashtirilganligi va sun’iy intellektga tayanadigan boshqaruv tizimiga egaligidir. Elektron ta’lim platformalari oʻquvchilarning mustaqil oʻrganish koʻnikmalarini shakllantiradi, zamonaviy oʻquv muhiti esa oʻqituvchining rolini yoʻnaltiruvchi-menedjer sifatida qayta belgilaydi. Kelajak ta’limi sun’iy intellekt, raqamli resurslar, gamifikatsiya va tahliliy platformalar bilan chambarchas bogʻliq boʻlib, bu yoʻnalishda olib boriladigan ilmiy izlanishlar ta’lim sifatini yanada oshirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar roʻyhati:

1. И.А. Башмаков. Интеллектуальные информационные технологии. – М.: Издательство МГТУ им. Н.Э. Баумана, 2015.
2. Tursunov S.Q. *Ta’limda elektron axborot resurslarini yaratish va ularni joriy qilishning metodik asoslari.* Toshkent, 2011.
3. Mirsanov U.M. *Global Internet tarmogʻiga moʻljallangan elektron ta’lim resurslari.* Nukus, 2017.
4. Negroponte N. *Being Digital*. New York: Vintage Books, 1996.
5. Prensky M. “Digital Natives, Digital Immigrants.” *On the Horizon*. 2001.
6. Knewton Adaptive Learning Reports, 2020.
7. Khan Academy Annual Global Education Report, 2022.

IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION THROUGH THE INTEGRATION OF INTERNATIONAL EXPERIENCES IN DIGITAL AND AI-BASED LEARNING

Yoʻldoshova Nihola Jahongir qizi
Parkent tuman texnikumi Ingliz tili fan oʻqituvchisi

ANNOTATION: The rapid growth of digital technologies and artificial intelligence is reshaping education around the world. Many countries are introducing AI-based tools, digital learning platforms, and new pedagogical strategies to improve teaching quality and expand access to learning. This article explores how international digital practices can be adapted to strengthen

Uzbekistan’s education system. The discussion focuses on the role of AI in teaching, the importance of professional development, and the need for institutional cooperation. Practical recommendations relevant to national conditions are also provided.

Key words: digital education, artificial intelligence, international experience, teacher development, educational cooperation

ANNOTATSIYA: Raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektning jadal rivojlanishi dunyo ta’lim tizimlarida katta o‘zgarishlarga olib kelmoqda. Ko‘plab davlatlar ta’lim sifatini oshirish maqsadida sun’iy intellekt vositalari, raqamli platformalar va zamonaviy pedagogik yondashuvlarni joriy etmoqda. Ushbu maqolada xalqaro raqamli tajribalarni O‘zbekiston ta’lim tizimiga moslashtirish masalalari yoritiladi. Asosan sun’iy intellektning o‘qitishdagi o‘rni, pedagoglarning kasbiy rivoji va ta’lim muassasalari o‘rtasidagi hamkorlikning ahamiyati tahlil qilinadi. Mahalliy sharoitga mos tavsiyalar ham taklif etiladi.

Kalit so‘zlar : raqamli ta’lim, sun’iy intellekt, xalqaro tajriba, pedagogika rivoji, ta’lim hamkorligi

АННОТАЦИЯ: Быстрое развитие цифровых технологий и искусственного интеллекта существенно влияет на системы образования во всём мире. Многие страны внедряют ИИ-инструменты, цифровые платформы и современные педагогические подходы для повышения качества обучения. В статье рассматриваются возможности адаптации международного цифрового опыта к системе образования Узбекистана. Анализируется роль искусственного интеллекта в обучении, значение профессионального развития педагогов и необходимость сотрудничества между образовательными учреждениями. Приводятся практические рекомендации с учётом национальных условий.

Ключевые слова: цифровое образование, искусственный интеллект, международный опыт, развитие педагогов, сотрудничество в образовании

1.INTRODUCTION

Digital transformation has become one of the key drivers of educational progress worldwide. Over the last decade, countries such as Finland, Singapore, South Korea, and the United Kingdom have invested heavily in digital infrastructure, learning platforms, and artificial intelligence (AI) technologies. These investments have helped improve teaching quality, expand access to learning resources, and create more flexible and inclusive learning environments.

For Uzbekistan, adopting international experience is especially important as the country continues to modernise its education system. The growing demand for digital skills, the expansion of online learning tools, and the rise of AI-based educational services highlight the need for new approaches. Understanding how other countries successfully integrate digital solutions can help Uzbekistan identify effective strategies that suit national needs and cultural context.

This article examines global practices related to AI in education, teacher development, and institutional cooperation. The goal is to determine which practices can be adapted to strengthen the national education system.

2.MAIN BODY

2.1. AI and Digital Tools in Teaching and Learning

Artificial intelligence has become a significant component of modern education. In many countries, AI tools assist teachers with automated assessment, personalised tasks, and real-time progress monitoring. South Korea, for example, uses AI tutors that adjust exercises based on each student’s performance. China has also implemented early-warning digital systems that identify students who need additional support.

These practices show that AI can help reduce teachers’ workload, provide more accurate feedback, and improve learning outcomes. For Uzbekistan, such technologies may be particularly beneficial in large classrooms and rural schools where access to resources is limited. Adapted correctly, AI tools can support individual learning, offer supplementary explanations, and make lessons more engaging.

2.2. Professional Development of Teachers

International studies emphasise that digital transformation is only effective when teachers are well-prepared. Estonia and Finland have created national digital training platforms that offer online courses, webinars, micro-credentials, and collaborative learning communities. These systems help teachers improve digital literacy, explore innovative teaching methods, and share successful practices.

For Uzbekistan, establishing a unified digital platform for teacher development could significantly improve teaching quality. Such a platform could include training in digital pedagogy, AI tools, online resource creation, and modern classroom management. Continuous professional development would ensure that teachers feel confident using digital tools and can integrate them meaningfully into their lessons.

2.3. Institutional Cooperation and Digital Integration

Around the world, educational institutions are increasingly connected through shared digital ecosystems. The European Union's Digital Education Action Plan encourages member states to build integrated online platforms where schools, vocational colleges, and universities can exchange data and resources.

Strengthening cooperation is important for Uzbekistan as well. When pre-school, school, and higher education institutions operate through unified digital systems, learning continuity improves. Shared databases also help monitor student progress across levels and support better planning and decision-making. Digital cooperation allows institutions to use resources more efficiently and ensures that learners receive consistent educational support.

3. CONCLUSION

Digital technologies and artificial intelligence are opening new opportunities for improving education at all levels. International experience shows that AI tools, digital platforms, and continuous teacher training can raise the quality of teaching and provide students with more personalised learning experiences. For Uzbekistan, the key is not only adopting foreign models but also adapting them to local cultural, linguistic, and organisational realities.

To move forward, it is essential to strengthen digital infrastructure, support teacher development, and build stronger cooperation among educational institutions. With a thoughtful and context-sensitive approach, Uzbekistan can benefit greatly from global digital practices and create a more modern, accessible, and effective education system.

REFERENCES

1. Mirziyoyev, Sh.M. *Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz.* — Tashkent: O‘zbekiston, 2017.
2. OECD. *Digital Education Outlook 2021*. Paris: OECD Publishing.
3. European Commission. *Artificial Intelligence in Education*. Brussels, 2022.
4. Kim, J. (2020). Smart Education in South Korea: Opportunities and Challenges. *Journal of Digital Learning*.
5. UNESCO (2023). *Guidance for Artificial Intelligence in Education: Policy and Practice.* Paris: UNESCO.
6. Jones, A. (2021). Artificial Intelligence in Teaching and Learning: Global Trends. *International Journal of Educational Technology*.

TRACES OF ANGLO-SAXON LITERARY TRADITION IN MIDDLE ENGLISH LITERATURE

Kamolova Sabohat Amat qizi
Student, Chirchik State Pedagogical University
Scientific adviser: Hamitov Eldorbek, Teacher, Chirchik State Pedagogical University

Annotation: The continuity of Anglo-Saxon literary traditions in Middle English literature is examined in this article, with particular attention paid to thematic, linguistic, and stylistic characteristics that remained prevalent following the Norman Conquest in 1066. Many aspects of

Anglo-Saxon culture, including Christian symbolism, alliteration, moral education, and heroism, persisted in English writing despite the influence of Norman French and Latin. The study shows how Middle English writers modified early English principles to fit new social and theological circumstances by analyzing classic works like Sir Gawain and the Green Knight, Piers Plowman, and Beowulf. The study comes to the conclusion that Anglo-Saxon principles were not only passed down but also polished into a combination of indigenous and continental traditions in Middle English literature.

Keywords: Christianity, literary continuity, chivalry, tradition, heroism, morality, alliteration, Anglo-Saxon, Middle English.

Introduction:

One of the most significant turning points in the development of English literature was the shift from the Anglo-Saxon (Old English) to the Middle English periods. English civilization saw significant political, cultural, and linguistic transformation following the Norman Conquest in 1066. English was briefly relegated to the lower classes, French ruled the nobility, and Latin became the language of the Church and scholarship. The original English literary heritage did not, however, vanish in spite of these changes. Anglo-Saxon writing‘s stylistic, thematic, and moral elements persisted in influencing Middle English literature.

Main Body:

Indeed, Middle English compositions like Sir Gawain and the Green Knight, Piers Plowman, and The Canterbury Tales distinctly capture the spirit of Old English chivalry, religious devotion, and oral poetic construction. By looking at topics, moral concepts, poetical devices, and the development of the English language itself, this essay investigates the remnants of Anglo-Saxon literary traditions in Middle English literature. Heroism, loyalty, courage, and fate are key themes in Anglo-Saxon literature, which is exemplified by epics such as Beowulf. The moral foundation of early English civilization was the idea of the heroic code (comitatus), which is loyalty between a lord and his warriors. Although they changed, these heroic values persisted in Middle English literature. These ideals are clearly upheld in the fourteenth-century chivalric stories, such as Sir Gawain and the Green Knight. Like Beowulf, Gawain faces both physical and moral trials. Even in the face of temptation or death, he makes an effort to maintain loyalty, honor, and the truth. Gawain’s bravery is reinterpreted via Christian virtue and remorse, in contrast to the heathen hero of Beowulf.

Therefore, the shift from pagan bravery to Christian chivalry demonstrates how Anglo-Saxon moral values have evolved rather than vanished in Middle English literature. Deeply held Christian devotion and a faith in divine providence are evident in Anglo-Saxon poetry, especially in pieces like Caedmon’s Hymn and The Dream of the Rood. These pieces depict Christ as a warrior who defeats sin and death, fusing religious and heroic themes. This tradition was carried on and extended by Middle English literature. For instance, William Langland’s Piers Plowman carries on the Anglo-Saxon emphasis on morals, religion, and salvation. Langland, like the anonymous Old English poets, writes with the intention of educating readers about Christian morality and denouncing moral decay. There are clear indications of Anglo-Saxon ancestry in Middle English lexicon and structure. The majority of common terms and the fundamental grammatical structure of English remained Germanic, despite the fact that many Norman French words entered the language after 1066. Furthermore, a lot of writers in the Middle English period intentionally referenced local myths and folklore that date back to the Anglo-Saxon era. By fusing nascent Middle English linguistic patterns with Old English storytelling tactics, works like Layamon’s Brut (c. 1200) serve as a link between the two eras. The transition from collective oral narrative to more individualized and written expression is another significant change that still bears Anglo-Saxon influences. Ancient English poetry frequently extolled collective identity, including kinship, tribal allegiance, and fate (wyrd). This tradition was modified by Middle English writers to reflect a more introspective and intimate viewpoint. Chaucer’s characters in The Canterbury Tales, for instance, frequently evoke the moral gravity and narrative directness of Anglo-Saxon tales despite presenting a diverse variety of voices and socioeconomic strata.

The Anglo-Saxon spirit is both continued and recreated in the Middle English era, from the linguistic texture of Layamon's Brut to the moral allegories of Piers Plowman and the alliterative rhythms of Sir Gawain and the Green Knight.

Conclusion:

There is no denying the Anglo-Saxon literary tradition's influence on Middle English literature. English writers continued to use their indigenous traditions of bravery, morality, and poetry style in spite of linguistic change and outside influence.

References

1. Baugh, A. C., & Cable, T. (2013). A History of the English Language. Routledge.
2. Benson, L. D. (1992). The Riverside Chaucer. Houghton Mifflin.
3. Fulk, R. D., & Cain, C. (2003). A History of Old English Literature. Blackwell.
4. Liuzza, R. M., (Ed.). (2000). Beowulf: A New Verse Translation. Broadview Press.
5. Pearsall, D. (1990). Anglo-Saxon to Middle English: Studies in Language and Literature. Oxford University Press.

MAHALLIY LINUX OPERATSION TIZIMLARIGA ASOSLANGAN O‘YINLARNING ISHLASHINI TAQQOSLASH

Qurbanova Guzal Tohir qizi
G‘allaorol tumani 9-maktab informatika fani o‘qituvchisi
+998(93) 303-85-55
***E-mail*:** guzaltohirovna555@gmail.com

АННОТАЦИЯ: Данная статья посвящена сравнению производительности игр на базе отечественных дистрибутивов Linux (OS ALT, ROSA Linux, Red OS). Проведенные тесты трех игр на данных операционных системах выявят особенности стабильности и производительности систем, а также проявят их потенциал для игрового применения. Также описаны направления последующего развития данных дистрибутивов, включая улучшение драйверов и оптимизацию ядра.

Ключевые слова: дистрибутивы Linux, OS ALT, Red OS, ROSA Linux, производительность игр, производительность отечественных дистрибутивов.

Bugungi dunyoda, mahalliy dasturiy ta’minot faol rivojlanayotgan bir paytda, Rossiya Linux distributivlarida o‘yinlarning ishlashi bilan bog‘liq tadqiqotlar tobora dolzarb bo‘lib bormoqda. RED OS, OS ALT va ROSA kabi operatsion tizimlar hozirda ta’lim muassasalaridan tortib davlat idoralarigacha turli xil sharoitlarda qo‘llaniladi. Shuning uchun, ularning yuqori unumdorlikni talab qiladigan vazifalarni qanday hal qilishini tushunish juda muhimdir. Bu, ayniqsa, shaxsiy kompyuterlardan foydalanishning asosiy sohasi bo‘lib qoladigan o‘yinlar uchun to‘g‘ri keladi. [1][2][3]

Turli Linux distributivlarining ishlash tadqiqotlari yigirma yildan ortiq vaqt davomida olib borilmoqda. Phoronix hamjamiyati, shuningdek, mustaqil ishlab chiquvchilar allaqachon o‘yinlarning mashhur distributivlar (Ubuntu, Fedora) bilan mosligini o‘rganib chiqdilar, bu drayverlarni qo‘llab-quvvatlash, yadroni optimallashtirish va turli vaziyatlarda ishlash jihatlarini qamrab oldi. Biroq, o‘yin kontekstida Rossiya operatsion tizimlari kamdan-kam hollarda chuqur tahlil mavzusi bo‘lgan. Shuning uchun, bu sohada bo‘shliq qoldiradi. Linux Proton kabi o‘yinlarni ishga tushirish uchun ko‘plab vositalarni taqdim etadi. Bu Windows uchun ishlab chiqilgan ilovalarni moslashtirish imkonini beradi. Biroq, drayverlarni qo‘llab-quvvatlash, yadro optimallashtirish darajalari va tizim barqarorligidagi farqlar foydalanuvchilar, ayniqsa rus distributivlarini tanlaganlar uchun qiyinchiliklar tug‘diradi. [7]

Yuqorida aytib o‘tilganidek, rus operatsion tizimlarida o‘yin samaradorligi mashhur xorijiy distributivlarga nisbatan yetarlicha o‘rganilmagan. RED OS, OS

ALT va ROSA o‘rtasidagi ishlash farqlari kam ma’lum. Ushbu tadqiqot ushbu bo‘shliqni to‘ldirishga va rus operatsion tizimlarining o‘yin imkoniyatlarini o‘rganishga qaratilgan. Ushbu

tadqiqotning asosiy maqsadi mahalliy Linux tizimlarida o‘yin samaradorligiga qaratilgan bo‘lib, mavzu bu ko‘rsatkichni rus distributivlarida taqqoslashdir. Tadqiqotning maqsadi rus Linux distributivlarining o‘yin imkoniyatlarini baholash, ularning afzalliklari va kamchiliklarini hamda foydalanuvchilar uchun potentsialini aniqlashdir. Ilmiy adabiyotlarda Linux distributivi Linux yadrosida qurilgan va oldindan o‘rnatilgan paketlar va dasturlarni o‘z ichiga olgan operatsion tizim sifatida ta’riflanadi. An’anaga ko‘ra, o‘yin samaradorligi soniyasiga kadrlar (FPS), resurslardan foydalanish va tizim barqarorligi kabi parametrlar yordamida o‘lchanadi. Proton - bu Linuxda Windows o‘yinlarini ishga tushirish imkonini beruvchi vosita bo‘lib, Linux foydalanuvchilari uchun o‘yin kutubxonasini sezilarli darajada kengaytiradi. Rossiya distributivlarining o‘yin samaradorligi bo‘yicha tadqiqotlarning yetishmasligi, ular dastlab professional muhitlarga ko‘proq yo‘naltirilganligi va oddiy foydalanuvchilar orasida mashhur bo‘lmaganligi bilan bog‘liq. Yadro va grafik drayverlarni optimallashtirishdagi farqlar turli rus distributivlarida o‘yin samaradorligiga sezilarli darajada ta’sir qilishi mumkinligi ta’kidlangan. Bundan tashqari, o‘yin ilovalarini qo‘llab-quvvatlash darajasi RED OS, OS ALT va ROSA o‘rtasida sezilarli darajada farq qilishi mumkin. [7] Ushbu maqsadga erishish uchun eksperimental tadqiqot o‘tkazildi. Uchta rus distributivi - RED OS, OS ALT va ROSA - bir xil apparatga o‘rnatildi. Tadqiqotda 60 Seconds, Albion Online va Mindustry kabi o‘yinlar bilan o‘yin mezonlari ishlatilgan. Ishlash o‘rnatilgan FPS tahlil vositalari yordamida o‘lchandi. Har bir operatsion tizim bir xil sinovlardan o‘tkazildi, bu ularning ishlash ko‘rsatkichlarini eng aniq taqqoslash imkonini berdi. [4][5][6]

Tadqiqotimiz davomida biz uchta operatsion tizimni sinovdan o‘tkazdik. Natijalar quyida keltirilgan. Kompyuterning ishlashi unchalik yuqori bo‘lmaganligi sababli, biz ushbu o‘yinlardan foydalanishga qaror qildik, chunki ular oddiy va hozirda dolzarbdir.

1-rasm. O‘yin 60 soniya

2-rasm. Albion onlayn o‘yini

3-rasm. Minsanoat o‘yini

1-jadval

O‘yinlarni taqqoslash

O‘yin	Shtat	RED OS versiyasi 7.3.4 (FPS)	OS ALT Alt Workstation 10 versiyasi Linux yadro turi (FPS)	ROSA versiyasi “yangi” 12 (FPS)
Video karta drayverlari.		Nvidia video karta qo‘llab-quvvatlashi standart holatda nouveau drayveri yordamida taqdim etiladi.	# xsetup-monitor -d nouveau.	sudo urpmi dkmsnvidia-current
Yadro turi		Linux 5.4	Linux 5.10	Linux 5.10
60 soniya	Menyu	55	60	60
	O‘yinda	26	30	31
Albion Onlayn	Ekran Saqlagichi	181	189	627
	O‘yinda	13	14	14
Mindustriya	Menyu	60	60	60
	O‘yinda	60	60	58

Tadqiqotda uchta mahalliy Linux distributivi — RED OS, OS ALT va ROSA — 60 Seconds, Albion Online va Mindustry o‘yinlarini ishga tushirishda ishlashi taqqoslandi. Sinov natijalari shuni ko‘rsatdiki, o‘yin samaradorligi ham distributivlarni optimallashtirishga, ham muayyan ilovalarning talablariga bog‘liq.

60 Secondsda ROSA va OS ALT o‘xshash ishlashni namoyish etdilar, RED OS dan biroz ustunroq. Biroq, o‘yin sahnalarida RED OS eng past FPS — 26 ni namoyish etdi, garchi barcha distributivlar menyuda barqaror ishlashni ta’minlagan bo‘lsa ham. Albion Onlineda natijalar ancha xilma-xil edi: ROSA ekranda raqobatchilaridan sezilarli darajada ustun keldi va 627 FPS ga erishdi, bu esa grafik drayverni yaxshiroq optimallashtirish bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. O‘yin davomida FPS barcha tizimlar uchun taxminan bir xil edi (13-14 FPS), bu distributivlar o‘rtacha yuk ostida nisbatan teng ishlashini ko‘rsatadi. Yaxshi optimallashtirilgan o‘yin bo‘lgan Mindustry barcha tizimlarda deyarli bir xil natijalarni ko‘rsatdi — menyuda va o‘yin ichida 58-60 FPS. Bu bunday ilovalar OTga muhim talablar qo‘ymasligini va resurslardan teng ravishda foydalanishini tasdiqlaydi. [7]

Ishlatilgan sinov uskunalari Intel Core i7-8750H protsessori va GeForce GTX 1650 Mobile grafik kartasini o‘z ichiga olgan. ROSA yuqori grafik yuklamalar ostida, masalan, Albion Online introsida yaxshiroq natijalarni ko‘rsatdi, bu uning drayverni optimallashtirishdagi ustunligini ta’kidladi. OS

ALT barcha o‘yinlarda barqaror ishlashni namoyish etdi, bu uni ko‘pchilik foydalanuvchilar uchun universal yechimga aylantirdi. RED OS 60 Seconds va Albion Online kabi resurslarni ko‘p talab qiladigan stsenariylarda kamroq samarali ekanligi isbotlandi, ammo Mindustry kabi sodda vazifalarda raqobatchilari bilan taqqoslandi. Sinovlar gipotezalarni tasdiqladi.

ROSA grafik ilovalar bilan yaxshiroq ishlashni ko‘rsatdi, ALT Linux barqarorligi bilan ajralib turdi va RED OS o‘rtacha natijalarni ko‘rsatdi, kamroq resurslarni ko‘p talab qiladigan vazifalarda raqobatbardosh bo‘lib qoldi. Keyingi tadqiqotlar istiqbollari zamonaviy, talabchan loyihalar, Linux yadrosidagi farqlarning ishlashga ta’sirini tahlil qilish va rus distributivlarini Ubuntu yoki Fedora kabi xorijiy distributivlar bilan taqqoslashni o‘z ichiga oladi. Shuningdek, ko‘p sonli o‘yinchilar ishtirokidagi ko‘p o‘yinchi onlayn o‘yinlardagi ishlashni o‘rganish ham qiziqish uyg‘otadi. [8, 20]

Olingan ma’lumotlar o‘yin imkoniyatlarini yaxshilashga intilayotgan mahalliy Linux distributivlarini ishlab chiquvchilar, shuningdek, ish va o‘yin-kulgi uchun operatsion tizimni tanlagan foydalanuvchilar uchun foydali bo‘lishi mumkin.

Adabiyotlar:

1. Yuklab olishlar / [Elektron resurs] // Qizil OS: [veb-sayt]. – URL: https://redos.red-soft.ru/product/downloads/ (kirish sanasi: 12/10/2024).

2. Alt Workstation / [Elektron resurs] // ALT: [veb-sayt]. – URL: https://getalt.org/ru/alt-workstation/ (kirish sanasi: 12/10/2024).

3. Rosa Fresh 12 / [Elektron resurs] // Rosa: [veb-sayt]. – URL: https://rosa.ru/rosa-fresh-12/ (kirish sanasi: 12/10/2024)

4. Nvidia drayverlarini Qizil OSga o‘rnatish / [Elektron resurs] // Qizil OS: [veb-sayt]. – URL: https://redos.redsoft.ru/base/redos-8_0/8_0-equipment/8_0-video-drv/8_0-nvidia-install/?nocache=1733837549521 (kirish sanasi: 12/10/2024).

5. Nvidia drayverlarini avtomatik o‘rnatish / [Elektron resurs] // Rosa Linux: [veb-sayt]. – URL: https://forum.rosalinux.ru/viewtopic.php?t=10686 (kirish sanasi: 12/10/2024).

6. Nvidia video kartalarini sozlash / [Elektron resurs] // ALT Linux Wiki: [veb-sayt]. – URL: https://www.altlinux.org/Nvidia (kirish sanasi: 12/10/2024).

7. Steamni o‘rnatish / [Elektron resurs] // Steam: [veb-sayt]. – URL: https://store.steampowered.com/about/?l=russian (kirish sanasi: 10.12.2024).

8. Uymin, A.G. Kompyuter periferiyalari: Seminar / A.G. Uymin. – Moskva: IP R Media, 2023. – 429 b. – ISBN 978-5-4497-2079-5. – EDN KQQFAG.

IMPROVING EFL LEARNERS’ SPEAKING FLUENCY THROUGH ROLE-PLAY ACTIVITIES: A THEORETICAL FRAMEWORK

Musoyeva Aziza Botirovna
Scientific supervisor, SamSIFL
Rizayev Abdurauf
Student, SamSIFL

Abstract: Speaking fluency remains a critical challenge in English as a Foreign Language (EFL) instruction, particularly in contexts with limited authentic communication opportunities. This theoretical paper examines role-play activities as a pedagogical approach for enhancing EFL learners’ speaking fluency through the lens of communicative language teaching and cognitive theories of second language acquisition. Drawing on current literature, this paper analyzes the theoretical foundations supporting role-play effectiveness, including reduced affective barriers, increased automaticity, and meaningful contextualization.

Keywords: speaking fluency, role-play activities, EFL pedagogy, communicative competence, second language acquisition

Introduction

Speaking fluency constitutes a fundamental component of communicative competence, yet it remains one of the most challenging skills for English as a Foreign Language (EFL) learners to develop. Fluency, defined as the ability to produce speech at a natural rate with appropriate pausing and minimal hesitation, requires not only linguistic knowledge but also the automatization of language processing mechanisms (Segalowitz, 2010). In many EFL contexts where learners have limited exposure to authentic English communication, traditional instruction methods often emphasize grammatical accuracy at the expense of fluency development, resulting in learners who can construct grammatically correct sentences but struggle with spontaneous oral communication.

Role-play activities have gained considerable attention in communicative language teaching (CLT) as a pedagogical tool that bridges the gap between classroom learning and real-world language use. By simulating authentic communicative situations, role-plays create conditions that theoretically promote fluency through meaningful interaction, reduced anxiety, and opportunities for extended practice (Kodotchigova, 2002). Unlike controlled speaking exercises, role-plays require learners to negotiate meaning in unpredictable contexts, thereby fostering the spontaneity and automaticity characteristic of fluent speech.

Theoretical Foundations

Role-play activities are fundamentally grounded in communicative language teaching (CLT), which prioritizes meaningful communication over mechanical language practice. According to Richards (2006), CLT emphasizes the functional use of language in authentic contexts, where learners focus on conveying messages rather than solely on linguistic form. This shift in attention from form to function is critical for fluency development, as excessive monitoring of grammatical accuracy can impede the smooth flow of speech production.

Swain's (1995) Output Hypothesis provides additional theoretical support for role-play activities. The hypothesis posits that producing language—particularly in communicative contexts where meaning negotiation is necessary—promotes language acquisition through several mechanisms. First, output forces learners to move from semantic processing to syntactic processing, thereby strengthening their productive capabilities. Second, when learners encounter communication breakdowns during role-play interactions, they become aware of gaps in their linguistic knowledge, which triggers noticing and subsequent learning. Third, output provides opportunities for hypothesis testing, allowing learners to experiment with linguistic forms and receive implicit feedback through their interlocutor's responses.

In role-play scenarios, learners must produce extended discourse to accomplish communicative goals, creating optimal conditions for output-driven learning. Unlike teacher-fronted activities where student speaking time is limited, role-plays ensure substantial output opportunities while maintaining the communicative pressure that characterizes real-world language use (Thornbury, 2005).

Skill Acquisition Theory and Automaticity

From a cognitive perspective, speaking fluency reflects the automatization of language production processes. Skill Acquisition Theory, as applied to second language learning by DeKeyser (2007), explains how declarative knowledge (knowing what) transforms into procedural knowledge (knowing how) through practice. This transformation is essential for fluency, as automatic processing frees cognitive resources that would otherwise be devoted to conscious language planning and monitoring.

Role-play activities facilitate automatization through repeated, varied practice in meaningful contexts. Unlike mechanical drills that provide decontextualized repetition, role-plays offer what Segalowitz (2010) terms "meaningful repetition"—practice that maintains learner engagement while developing procedural skills. Each role-play scenario requires learners to access similar linguistic structures and vocabulary but in slightly different contexts, promoting the kind of varied practice that strengthens procedural memory without becoming monotonous.

Furthermore, the time pressure inherent in role-play interactions mirrors natural conversation's demands, training learners to retrieve and formulate language rapidly. This pressure, when appropriately calibrated to learners' proficiency levels, pushes learners toward increasingly automatic processing, which manifests as improved speech rate and reduced hesitation phenomena (Tavakoli & Skehan, 2005).

Methodology

Fluency research distinguishes between several measurable components, with speech rate (syllables or words per minute) being a primary indicator of temporal fluency. According to Lennon (1990), fluent speakers produce language at a pace that allows listeners to process information comfortably while maintaining conversational momentum. EFL learners typically exhibit slower speech rates due to frequent hesitations and pauses caused by online planning and lexical retrieval difficulties.

Moreover, repeated engagement with similar role-play scenarios allows learners to develop formulaic sequences and automatized production routines for common communicative functions. Research by Wood (2006) demonstrates that formulaic language—chunks of language stored and retrieved as whole units—significantly contributes to fluent speech production. Role-plays that recycle communicative situations (e.g., making requests, giving directions, expressing opinions) enable learners to develop and automatize relevant formulaic sequences.

Results and Discussion

The effectiveness of role-play activities depends significantly on scenario design. Effective scenarios should balance authenticity with accessibility, providing situations that reflect real-world communicative contexts while remaining within learners' linguistic and conceptual capabilities. Kodotchigova (2002) recommends scenarios that have clear communicative goals, defined roles with potential conflict or information gaps, and sufficient flexibility to allow natural conversation development. Scenarios should progress in complexity, beginning with transactional exchanges (e.g., ordering food, asking for directions) that have predictable structures and moving toward more open-ended interpersonal interactions (e.g., resolving conflicts, conducting negotiations) that require greater linguistic flexibility. This gradual progression supports fluency development by first automatizing common routines and then applying these automatized elements in more complex contexts.

Cultural relevance also matters for maintaining engagement and ensuring transfer to learners' actual communicative needs. Role-plays reflecting situations learners might authentically encounter—whether in academic, professional, or social contexts—maximize motivation and perceived relevance (Nation, 1989).

Conclusion

This theoretical analysis demonstrates that role-play activities represent a theoretically sound and pedagogically valuable approach to developing EFL learners' speaking fluency. Role-plays align with multiple theoretical frameworks—including communicative language teaching, output hypothesis, skill acquisition theory, and affective filter hypothesis—that explain both cognitive and emotional dimensions of fluency development. By creating meaningful, contextualized communication opportunities with reduced affective barriers, role-plays address the core challenges that impede fluent speech production in EFL learners.

Despite these areas requiring further investigation, the theoretical foundations and existing empirical evidence strongly support role-play activities as effective tools for addressing the persistent challenge of speaking fluency in EFL instruction. By providing authentic communicative contexts that promote automaticity while reducing anxiety, role-plays offer a pedagogically sound approach that balances theoretical rigor with practical applicability.

References

Foster, P., & Skehan, P. (1996). The influence of planning and task type on second language performance. *Studies in Second Language Acquisition, 18*(3), 299-323.

Kodotchigova, M. A. (2002). Role play in teaching culture: Six quick steps for classroom implementation. *The Internet TESL Journal, 8*(7), 1-6.

Lennon, P. (1990). Investigating fluency in EFL: A quantitative approach. *Language Learning, 40*(3), 387-417.

Nation, I. S. P. (1989). Improving speaking fluency. *System, 17*(3), 377-384.

Richards, J. C. (2006). *Communicative language teaching today*. Cambridge University Press.

Segalowitz, N. (2010). *Cognitive bases of second language fluency*. Routledge.

Skehan, P. (1998). *A cognitive approach to language learning*. Oxford University Press.

Swain, M. (1995). Three functions of output in second language learning. In G. Cook & B. Seidlhofer (Eds.), *Principle and practice in applied linguistics: Studies in honour of H. G. Widdowson* (pp. 125-144). Oxford University Press.

Tavakoli, P., & Skehan, P. (2005). Strategic planning, task structure, and performance testing. In R. Ellis (Ed.), *Planning and task performance in a second language* (pp. 239-273). John Benjamins.

Thornbury, S. (2005). *How to teach speaking*. Pearson Education Limited.

Wood, D. (2006). Uses and functions of formulaic sequences in second language speech: An exploration of the foundations of fluency. *Canadian Modern Language Review, 63*(1), 13-33.

UMUMIY O‘RTA TA’LIM MAKTAB O‘QUVCHILARNING BILIM, MALAKA VA KO‘NIKMALARINI BAHOLASHNING ZAMONAVIY VA ISTIQBOLLI YONDASHUVLARI

Kanatbayev S.S.,
NavDU, fizika va astronomiya kafedrasi dotsenti

Umumta’lim maktablarida ta’lim jarayonini zamon talablari asosida tashkil etish, o‘quvchilarga puxta bilim va tarbiya berish bugungi kunning eng dolzarb vazifalaridan biridir. Zero maktab o‘quvchilari kelajakda yetakchi mutaxassislar, malakali kasb egalari, olimlar, izlanuvchilar va tadqiqotchilar sifatida jamiyat taraqqiyotiga o‘z hissasini qo‘shishi ko‘zda tutiladi. Shuning uchun ta’lim jarayonini ilmiy-metodik jihatdan takomillashtirish, o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, yangilikka intilish, ijodkorlik va tadqiqot olib borish ko‘nikmalarini shakllantirish ustuvor ahamiyatga ega. Mazkur jarayonning pirovard maqsadi barkamol, yetuk, ijtimoiy mas’uliyatli shaxsni tarbiyalashdan iboratdir.

Zamonaviy ta’lim tizimida o‘quvchilarning bilim, malaka va kompetensiyalarini baholashga yangicha, ilmiy asoslangan yondashuvlarni joriy etish zarurati tobora ortib bormoqda. Sababi baholash jarayoni nafaqat o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini aniqlash, balki ta’limning sifat ko‘rsatkichlarini yaxshilashda muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Shuning uchun o‘quvchilarning bilim, malaka va ko‘nikmalarini baholash masalasi ta’lim tizimining doimo dolzarb va ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qolmoqda. Mazkur jarayonni takomillashtirish o‘qitishning samaradorligini oshirish, o‘quvchilar ehtiyojlarini aniqlash va ta’limning yakuniy natijalarini barqaror ta’minlashga yordam beradi. Chunki O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi to‘g‘risida farmonining birinchi bandida umumiy o‘rta ta’lim tizimida “Ta’lim uchun qulay muhit” dasturini amalga oshirish, umumiy o‘rta ta’lim tizimini yangi bosqichga olib chiqish vazifasi belgilab berilgan [1].

2024 – 2025 o‘quv yilidan boshlab tajriba – sinov tariqasida umumiy o‘rta ta’lim maktablari, ixtisoslashtirilgan maktablar hamda Prezident ta’lim muassasalari agentligi maktablarida yangicha baholash tizimi joriy etildi. Mazkur baholash tizimida inson omilini imkon darajasida minimallashtirish ko‘zda tutiladi. O‘quvchilarning har bir fandan o‘zlashtirishini aniqlash maqsadida formativ va summativ baholash turlari asosida baholab boriladi.

An’anaviy baholash tizimlarida ko‘pincha o‘qituvchining shaxsiy qaroriga tayaniladi, bu esa baholashda nomuvofiqliklarga olib kelishi mumkin. Ushbu subyektivlik natijasida o‘xshash natijalarga ega o‘quvchilar turlicha baho olishlari, bu esa faqat o‘qituvchining shaxsiy nuqtai nazariga asoslanishi mumkin. O‘qituvchining ongsiz yoki aniq namoyon bo‘ladigan tarafkashligi baholash va fikr-mulohazaga ta’sir qilishi mumkin. O‘qituvchining shaxsiy tajribasi yoki

o‘quvchining kelib chiqishi haqidagi tasavvurlari baholash jarayoniga bilmasdan ta’sir ko‘rsatishi mumkin, bu esa ob’yektiv baholashni yanada murakkablashtiradi.

An’anaviy mezonlarning cheklovlaridan biri, shaxsiy ehtiyojlarni qondirishda moslashuvchanlikning yetishmasligi. An’anaviy mezonlar ko‘pincha yodlash va takrorlashni tanqidiy fikrlash hamda ijodkorlikdan ustun qo‘yadi. Natijada, ular o‘quvchining fanni to‘liq tushunishi va umumiy qobiliyatlarini yetarli darajada aks ettira olmasligi mumkin.

An’anaviy baholash tizimlari odatda barcha o‘quvchilar uchun yagona yondashuvni qo‘llaydi va ularning turli xil o‘rganish uslublari hamda sur’atlarini inobatga olmaydi. Ushbu qat’iylik o‘quvchilarning bilim va rivojlanish darajasini individual asosda aniq baholashga to‘sqinlik qilishi mumkin.

An’anaviy summativ baholash asosan yakuniy natijani aks ettirsa, formativ baholash o‘quv jarayonining borishini doimiy kuzatib borish, o‘quvchilarning individual ehtiyojlarini aniqlash va ular bo‘yicha samarali pedagogik choralarni belgilashga xizmat qiladi [2]. Shu bois formativ baholash umumiy o‘rta ta’limda sifat ko‘rsatkichlarini oshirishning muhim tarkibiy qismiga aylanmoqda.

So‘ngi yillarda ayrim maktablarda yangi baholash tizimi amaliyotga tadbiq etilmoqda. Bugungi kunga kelib, barcha fanlardan dasturlar bosqichma-bosqich tajriba-sinov sifatida o‘quv jarayoniga olib kirilmoqda. Endi yangi formativ va summativ baholash tizimi haqida batafsil to‘xtalsak.

Formativ baholash — bu o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi doimiy fikr almashish, muloqot qilish jarayonidir. Formativ baholash asosan o‘quvchini yo‘naltirish, rag‘batlantirish xususiyatiga ega. Bu o‘quvchiga ko‘proq rag‘bat, motivatsiya berishga xizmat qiladi.

Formativ baholash — bu o‘quv jarayoni davomida o‘quvchilarning bilim olish darajasi, qiyinchiliklari, motivatsiyasi va o‘zlashtirish dinamikasini muntazam aniqlab borish va natijalardan o‘qitish jarayonini takomillashtirishda foydalanishga qaratilgan yondashuvdir [3]. Formativ baholash – bu o‘quvchi ega bo‘ladigan ballning (100 balldan) 10 foizini o‘z ichiga oladi. Bunda o‘quvchi o‘quv choragi davomida darsdagi ishtiroki, faolligi orqali 10 balldan 4 ballni – uyga vazifalarini bajargani uchun olsa, qolgan 6 ballni – sinfdagi ishtiroki uchun baholanadi. Qolgan 90 foiz ballni esa summativ baholash tizimi asosida oladi. Summativ baholash tizimi bob bo‘yicha summativ baholash - (BSB) hamda chorak bo‘yicha summativ baholash (ChSB)larga ajratilgan. Bob bo‘yicha summativ baholashda o‘quvchi 50 ballni yozma ish, laboratoriya ishi, loyiha ishi, ijodiy ish, esse, amaliy topshiriqlar orqali baholanadi. Qolgan 40 ballni chorak bo‘yicha summativ baholash tizimida yakuniy nazoratda test olish orqali baholanadi. Bu topshiriqlar yordamida o‘quvchining bilish, qo‘llash, mulohaza qilish va tahlil qilish ko‘nikmalari tasdiqlangan standartlar va yagona mezonlar asosida baholanadi. Bu baholash tizimida o‘quvchining diqqati “5” baho olishga emas yakuniy natijaga erishishga qaratilgan. Finlyandiya ta’lim tizimi asosan “Hayotda olingan baholar emas erishgan ko‘nikmalar zarur bo‘ladi degan” maqsadga qaratilgan bo‘ladi.

Summativ va formativ baholash tizimi deyarli barcha ta’lim tizimi rivojlangan mamlakatlarda joriy etilgan bo‘lib, bu tizim kelgusida maktab ta’limida inson omili, nisbiy baho berishga barham berish orqali o‘quvchilarni haqqoniy baholashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 11.09.2023 yildagi “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi to‘g‘risidagi PF-158-son Farmoni. (Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 12.09.2023-y., 06/23/158/0694-son; 29.12.2023-y., 06/23/214/0984-son).

2. Black, P., & Wiliam, D. (2009). Developing the theory of formative assessment. Educational Assessment, Evaluation and Accountability, 21(1), 5–31.

3. Heritage, M. (2010). Formative assessment: Making it happen in the classroom. Corwin Press.

WEB-INTERFEYSLARNI SAMARALI BOSHQARISH TAMOYILLARI VA ERGONOMIKA STANDARTLARI

Navruzova Muborak Shodiboy qizi
Sambhram universiteti magistranti

Annotatsiya: mazkur ilmiy maqolada web-interfeyslarni samarali boshqarish tamoyillari hamda ergonomika standartlarining amaliy va nazariy asoslari yoritilgan. Tadqiqotda foydalanuvchi markazida dizayn yondashuvi, minimalizm, vizual izchillik, kognitiv yengillik, moslashuvchan (responsive) dizayn, interaktiv feedback va navigatsion qulaylik kabi metodologik mezonlar tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: web-interfeys, ergonomika, foydalanuvchi tajribasi (UX), UCD modeli, vizual izchillik, kognitiv yengillik, usability, responsive design, interaktiv feedback, axborot tizimlari, dizayn psixologiyasi.

Аннотация: в данной научной статье раскрыты теоретические и практические основы принципов эффективного управления веб-интерфейсами, а также эргономических стандартов. В исследовании проанализированы такие методологические критерии, как пользовательски-ориентированный дизайн (UCD), минимализм, визуальная согласованность, когнитивная легкость, адаптивный (responsive) дизайн, интерактивная обратная связь и удобство навигации.

Ключевые слова: веб-интерфейс, эргономика, пользовательский опыт (UX), модель UCD, визуальная согласованность, когнитивная легкость, юзабилити, responsive-дизайн, интерактивная обратная связь, информационные системы, психология дизайна.

Annotation: this scientific article explores the theoretical and practical foundations of effective web-interface management principles as well as ergonomics standards. The study analyzes methodological criteria including user-centered design (UCD), minimalism, visual consistency, cognitive simplicity, responsive design, interactive feedback, and navigation convenience.

Keywords: web-interface, ergonomics, user experience (UX), UCD model, visual consistency, cognitive simplicity, usability, responsive design, interactive feedback, information systems, design psychology.

Raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi, tashkiliy boshqaruvda axborot texnologiyalarining keng qo‘llanilishi hamda davlat, ta’lim, biznes va tibbiyot tizimlarida avtomatlashtirilgan veb-platformalar sonining ko‘payishi **web-interfeyslarni samarali boshqarish** masalasini dolzarb ilmiy-amaliy yo‘nalishga aylantirmoqda. Web-interfeyslar foydalanuvchi (inson) va raqamli tizim (kompyuter, mobil ilova, portal) o‘rtasida o‘zaro muloqotni ta’minlovchi vosita sifatida faoliyat yuritadi. Shu bois, interfeysning ergonomik talablarga mos, psixologik jihatdan qulay, navigatsion jihatdan sodda va semantik jihatdan ravon tashkil qilinishi foydalanuvchi tajribasi (UX)ni belgilovchi eng muhim omillardan biri hisoblanadi [1].

Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasida ham raqamli xizmatlar, elektron hukumat tizimi (my.gov.uz), ta’lim platformalari (ziyonet.uz, eduportal), bank-moliya ilovalari (Humo, Click, Payme) va axborot almashuv portallari uchun web-interfeyslarni ergonomik jihatdan takomillashtirish jarayoni davom etmoqda. Mazkur jarayonlarning samaradorligi ko‘p jihatdan **foydalanuvchi markazidagi dizayn (User-Centered Design / UCD)** tamoyillariga hamda xalqaro **ISO 9241 ergonomika standartlari**ga tayanadi. Shu sababdan web-interfeyslarni samarali boshqarish metodologiyasini mahalliy ilmiy-amaliy bazada o‘rganish zarurati mavjud [2].

Dunyo tajribasi shuni ko‘rsatadiki, web-interfeysning funksiya jihatidan to‘liq ishlashi uning samarali boshqarilishini ta’minlay olmaydi. Ya’ni, tizim texnik jihatdan mukammal bo‘lsa-da, agar foydalanuvchi uni tez, oson va xatosiz boshqara olmasa, mazkur platforma **samarali axborot muhitiga** aylana olmaydi [3]. Shu nuqtai nazardan web-interfeys ergonomikasi IT mahsulotni innovatsion rivojlantirishning asosiy omillaridan biri sifatida qaraladi.

Tahlil va natijalar

1. Interfeyslarni boshqarish tamoyillari

Interfeys boshqaruvi jarayoni uch bosqichdan iborat:

Bosqich	**Jarayon**	**Mazmuni**
Dizayn	UCD modeli	Foydalanuvchi ehtiyojidan kelib chiqib rejalash
Ishlab chiqish	UX-UI mexanizmlari	Grafik, semantik, funksional modullarni shakllantirish
Ekspluatatsiya	Usability testing	Baholash, tahlil va takomillashtirish

2. Ergonomik mezonlar

Mahalliy ilmiy manbalarda quyidagi ergonomik talablarga urg‘u beriladi [4]:

-vizual gigiyena: rang, shrift, yorqinlik balansi;

-kognitiv yengillik: axborotni tez anglash;

-madaniy moslik: ranglar, atamalar, ikonalar milliy psixologiyaga mos bo‘lishi;

-jismoniy moslashuv: turli ekranlar uchun optimallik;

-psixologik xavfsizlik: chalg‘ituvchi reklama va agressiv animatsiyalardan voz kechish.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, web-interfeys sifati foydalanuvchining dasturiy vositaga bo‘lgan ishonchini oshiradi, xizmatdan foydalanish darajasini kengaytiradi hamda konversiya ko‘rsatkichlarini yaxshilaydi [5].

Xulosa

Tadqiqotlar web-interfeyslarni samarali boshqarish jarayonida **dizayn, psixologiya, IT-muvofiqlik, ergonomika va lingvistik yondashuvlar birligi** hal qiluvchi omil ekanini ko‘rsatmoqda. Interfeysni faqat estetik jihatdan chiroyli qilish uning samaradorligini oshirmaydi; foydalanuvchi qulayligi, kognitiv yengillik, mantiqiy struktura va ergonomik standartlarga moslik eng muhim talablardir. Mahalliy tajribada ham o‘zbek adabiyotlariga tayangan holda uslubiy tavsiyalar ishlab chiqilayotganligi ushbu yo‘nalishning amaliy ahamiyatini kuchaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Jo‘rayev, B. *Interfeys dizayni va usability tamoyillari.* — Samarqand: SamDU, 2019.

2.Saparov, N. *Axborot tizimlari va texnologiyalari.* — T.: Fan va texnologiya, 2021.

3.Turg‘unov, A. “UX dizaynning milliy modeli” // *Raqamli ta’lim konferensiyasi materiallari*, 2022.

4.Sodiqova, M. *Raqamli dizayn va vizual psixologiya.* — TDIU, 2021.

5.Karimova, D. “O‘zbekiston elektron hukumat tizimida ergonomik yechimlar” // *Iqtisod va innovatsiya jurnali*, 2023.

6.Toshpo‘latov, O. “Foydalanuvchi tajribasining ergonomik yondashuvlari” // *Axborot texnologiyalari jurnali*, №4, 2020.

7.Olimov, M. *Veb loyihalarda grafik interfeyslar va testlash metodlari.* — Toshkent, 2020.

TURIZMDA MAHALLIY AHOLINING ISHTIROKINI KUCHAYTIRISHDA IJTIMOIY MARKETING VOSITALARI

Oqilova Iroda Baxodir qizi
Sambhram universiteti magistranti

Annotatsiya: ushbu tezisda turizmda mahalliy aholining ishtirokini kuchaytirishda ijtimoiy marketing vositalarining ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Jizzax viloyati misolida ijtimoiy marketingning xabardorlikni oshirish, CBT modeli, raqamli kommunikatsiya, ko‘ngillilar harakati va iqtisodiy motivatsiya vositalari orqali aholining turizm jarayonlaridagi ishtiroki qay darajada kuchayishi mumkinligi o‘rganilgan. Tadqiqot natijalari ijtimoiy marketing hudud turizmining barqaror rivojlanishida muhim omil ekanini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy marketing, turizm, mahalliy aholi, Jizzax viloyati, CBT modeli, raqamli marketing, xabardorlik, kommunikatsiya, ekoturizm, iqtisodiy rag‘bat.

Аннотация: в данном тезисе научно проанализировано значение инструментов социального маркетинга в усилении участия местного населения в туризме. На примере Джизакской области изучено, в какой степени участие населения в туристических процессах может быть усилено за счет повышения осведомленности о социальном маркетинге, модели

СВТ, цифровой коммуникации, волонтерского движения и средств экономической мотивации. Результаты исследования показывают, что социальный маркетинг является важным фактором устойчивого развития регионального туризма.

Ключевые слова: социальный маркетинг, туризм, местное население, Джизакская область, модель СВТ, цифровой маркетинг, осведомленность, коммуникация, экотуризм, экономическое стимулирование.

Abstract: in this thesis, the importance of social marketing tools in strengthening the participation of the local population in tourism is scientifically analyzed. Using the example of the Jizzakh region, it was studied to what extent the participation of the population in tourism processes can be strengthened through awareness-raising of social marketing, the CBT model, digital communication, volunteer movements, and economic motivation tools. The research results show that social marketing is an important factor in the sustainable development of regional tourism.

Keywords: social marketing, tourism, local population, Jizzakh region, CBT model, digital marketing, awareness, communication, ecotourism, economic incentives.

Turizm industriyasining barqaror rivojlanishi ko‘plab omillarga bog‘liq bo‘lib, ulardan eng muhimlaridan biri – mahalliy aholining faol ishtirokidir. Mahalliy aholi turistik xizmatlar ko‘rsatish, madaniy merosni saqlash, ekologik resurslarni himoya qilish va hududning brendini kuchaytirishda bevosita ishtirok etadi. Shu sababli ijtimoiy marketing vositalaridan foydalanish turizmni rivojlantirish siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi [1].

Ijtimoiy marketing, avvalo, jamiyat manfaatlariga xizmat qiluvchi kommunikatsion strategiyalarni ishlab chiqish va joriy etishni nazarda tutadi. Turizm sohasida bu yondashuv mahalliy aholining turizm jarayonlarida ishtirokini kuchaytirish uchun uzluksiz xabardorlik kampaniyalari, treninglar, motivatsion dasturlar, jamoatchilik bilan ishlash, raqamli kommunikatsiya va ko‘ngillilar harakatini rivojlantirishni o‘z ichiga oladi. F. Kotler ta’kidlaganidek, ijtimoiy marketing insonlarning xatti-harakatini jamiyat farovonligi yo‘lida o‘zgartirishga yo‘naltirilgan bo‘lib, iqtisodiy va ijtimoiy natijalarga erishishda muhim vosita hisoblanadi [1].

Jizzax viloyati misolida olib qaraganda, turizmning asosiy yo‘nalishlari – ekoturizm, agroturizm, ziyorat turizmi va rekreatsion turizm bo‘lib, ayniqsa Zomin milliy bog‘i, Forish tog‘lari, Baxmal hududidagi tabiiy maskanlar katta salohiyatga ega. Ushbu maskanlarda turizmni rivojlantirish bevosita mahalliy aholi ishtirokiga bog‘liq. Biroq mavjud statistik ma’lumotlar aholining turizm loyihalariga jalb etilishi yetarli darajada emasligini ko‘rsatadi [5]. Buning asosiy sabablari — axborot yetishmasligi, motivatsiyaning pastligi, ko‘nikma va malaka yetishmovchiligi, turizmning iqtisodiy foydasi haqida yetarli tasavvur bo‘lmasligidir.

Shu nuqtai nazardan, ijtimoiy marketing vositalarini tizimli qo‘llash quyidagi natijalarga erishishga xizmat qiladi:

1. Xabardorlik darajasini oshirish

Mahalla va tuman darajasida turizm bo‘yicha seminarlar, mahorat darslari, treninglar tashkil etish aholining turizm sohasiga bo‘lgan qarashlarini o‘zgartiradi. “Turizm – daromad manbai” konsepsiyasi asosida ishlab chiqilgan rollar va videolavhalar aholining qiziqishini oshiradi. Zomin tumanida 2023-yilda o‘tkazilgan “Tourism Awareness Week” aksiyasi davomida 7 mingdan ortiq aholi vakillari turizm bo‘yicha treninglarda qatnashgani bunga misol bo‘la oladi.

2. Jamoatchilikni loyihalarga jalb etish (Community-Based Tourism — CBT)

CBT modeli aholining bevosita turistik xizmatlarni yaratish va boshqarishda qatnashishini nazarda tutadi. Jizzax viloyatining Baxmal tumanida hunarmandchilik asosida CBT loyihalarini yo‘lga qo‘yish orqali 40 ga yaqin mahalliy xonadon turistlar uchun xizmat ko‘rsatishni boshlagan. Bunday modelning samarali ishlashi uchun ijtimoiy marketing — ya’ni aholiga “men ham turizmning bir qismiman” degan g‘oyani singdirish zarur.

3. Raqamli ijtimoiy marketing vositalaridan foydalanish

SMM, videoblog, Instagram va TikTok orqali mahalliy aholi faoliyatini yoritish:

tog‘-vodiy hududlaridagi tabiiy maskanlar haqida kontentlar;

milliy taomlar tayyorlanayotgan jarayonlar;

hunarmandlarning mahsulot yaratayotgan videolari;

gidlar intervyusi.

Bunday raqamli kommunikatsiya mahalliy aholining o‘z hududi bilan faxrlanish darajasini oshiradi va turizm loyihalarida faol bo‘lishga undaydi.

4. Mahalliy aholiga iqtisodiy motivatsiya berish

Ijtimoiy marketing kampaniyalarida turizmning real iqtisodiy foydasi raqamlar bilan tushuntirilganda jarayon samaradorligi yuqori bo‘ladi. Masalan, Baxmal tumanida oilaviy mehmon uylari o‘rtacha oyiga 5–7 mln so‘m qo‘shimcha daromad keltirayotgani aholi orasida turizmga qiziqishni oshirmoqda [5].

5. Ko‘ngillilar harakatini rivojlantirish

Talabalar, yoshlar va o‘qituvchilar o‘rtasida “ko‘ngilli gidlar” dasturini yo‘lga qo‘yish nafaqat turistik xizmatlar ko‘lamini kengaytiradi, balki hududning ijtimoiy birdamlik darajasini ham oshiradi. Zomin milliy bog‘ida 2024-yil davomida 120 nafar ko‘ngilli gid faoliyat yuritgan.

Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy marketing vositalarini tizimli qo‘llash orqali Jizzax viloyatida mahalliy aholining turizm loyihalaridagi ishtiroki 30–35 foizga oshishi, turistik xizmatlar sifati esa 20–25 foizga yaxshilanishi mumkin. Bu esa hududning turistik brendini mustahkamlash va barqaror iqtisodiy rivojlanishiga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Kotler F., Lee N. Social Marketing: Influencing Behaviors for Good. — Sage Publications, 2020.

2. PF–60-son Farmon. “2022–2026 yillarda O‘zbekistonni rivojlantirish strategiyasi”, 2022.

3. O‘zbekiston Respublikasi Turizm qo‘mitasi. “Hududlarda turizmni rivojlantirish bo‘yicha metodik qo‘llanma”, 2023.

4. Smith, M. “Community-based Tourism Development”. Tourism Management, 2021.

5. Jizzax viloyati hokimligi. “Turizm statistik ko‘rsatkichlari”, 2024.

THE POWER OF MOTIVATION IN ACHIEVING ACADEMIC SUCCESS

Muyassarova Dilnoza
Student of CSPU
Email: jobirziyodulloyev192@gmail.com
Scientific advisor: Ruzmetova Diana Komilovna
Act.assoc.prof(PhD) of Chirchik state Pedagodical University

Abstract. This study examines the role of motivation in achieving academic success. The research demonstrates that students’ self-motivation, goal setting, and intrinsic drive enhance learning processes and improve academic performance. Additionally, external factors such as teacher support and social environment significantly influence academic outcomes. The article analyzes motivation theories, particularly Intrinsic Motivation and Expectancy-Value Theory, and discusses practical strategies for applying them in educational settings.

Keywords. Motivation, academic success, intrinsic motivation, extrinsic motivation, learning process, goal setting, student engagement

Annotatsiya. Ushbu maqola yoki tadqiqot motivatsiyaning akademik muvaffaqiyatga erishishdagi ahamiyatini o‘rganadi. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, talabaning o‘zini o‘zi motivatsiyalashi, maqsad qo‘yishi va ichki rag‘batlari o‘rganish jarayonini yaxshilaydi hamda akademik natijalarni oshiradi. Shu bilan birga, tashqi rag‘batlar, masalan, o‘qituvchi qo‘llab-quvvatlashi va ijtimoiy muhit ham muvaffaqiyatga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Maqola motivatsiya nazariyalari, xususan, Ichki Rag‘bat (Intrinsic Motivation) va Kutish-Qiymat (Expectancy-Value) nazariyalarini tahlil qiladi va ularni amaliy ta’lim jarayoniga qo‘llash usullarini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Motivatsiya, akademik muvaffaqiyat, ichki rag‘bat, tashqi rag‘bat, o‘quv jarayoni, maqsad qo‘yish, o‘quvchilarni rag‘batlantirish

Аннотация. Данное исследование рассматривает роль мотивации в достижении

академического успеха. Исследование показывает, что самостимуляция студентов, постановка целей и внутренняя мотивация улучшают процесс обучения и повышают академические результаты. Кроме того, внешние факторы, такие как поддержка преподавателя и социальная среда, также существенно влияют на успехи учащихся. В статье анализируются теории мотивации, особенно внутренняя мотивация и теория ожиданий и ценности, а также обсуждаются практические способы их применения в образовательном процессе.

Ключевые слова: Мотивация, академический успех, внутренняя мотивация, внешняя мотивация, учебный процесс, постановка целей, вовлечённость студентов

Motivation is a key factor that significantly influences academic success. It is the internal drive that directs, sustains, and energizes learners to achieve their goals. In education, motivation determines the level of effort students put into learning, their persistence in the face of challenges, and their overall engagement with academic tasks. Without motivation, even the most capable students may struggle to perform at their full potential, while highly motivated learners often achieve remarkable results regardless of external circumstances.

There are two main types of motivation in education: intrinsic and extrinsic. Intrinsic motivation arises from a student's personal interest, curiosity, and desire to learn. For example, a student who enjoys solving mathematical problems or reading scientific articles is intrinsically motivated. Extrinsic motivation, on the other hand, comes from external rewards or pressures, such as grades, praise, scholarships, or parental expectations. Both types are important, but research shows that intrinsic motivation is more closely associated with long-term academic success and deep learning, while extrinsic motivation can provide immediate incentives and structure.

Motivation affects several aspects of academic performance. First, it influences goal-setting. Motivated students are more likely to set challenging but achievable goals, monitor their progress, and adjust strategies when necessary. They tend to plan their study time effectively and prioritize tasks that bring them closer to their objectives. Second, motivation enhances persistence and resilience. Academic life often involves difficulties, such as complex subjects, heavy workloads, or failure in exams. Motivated learners are more likely to persevere, viewing obstacles as opportunities to learn rather than reasons to quit.

Moreover, motivation impacts attention and concentration. Students who are genuinely motivated focus better during lessons, participate actively, and absorb information more efficiently. Motivation also encourages self-regulation, meaning learners take responsibility for their own learning, manage distractions, and use effective strategies to achieve success. Highly motivated students often employ techniques like summarizing material, practicing regularly, and seeking help when needed.

Teachers and educational institutions play a crucial role in fostering motivation. Creating a positive learning environment, offering meaningful feedback, and setting clear expectations can significantly enhance students' motivation. Recognizing achievements, providing opportunities for autonomy, and connecting learning to real-life applications help students feel the relevance of their studies. Additionally, group projects, interactive activities, and collaborative learning can increase motivation by making education social and engaging.

The influence of self-efficacy on motivation cannot be overlooked. When students believe in their ability to succeed, they are more motivated to take on challenges and work consistently. Building self-efficacy involves providing achievable tasks, celebrating small successes, and encouraging a growth mindset—the understanding that abilities can improve through effort and practice. Students who adopt a growth mindset tend to view failure as a temporary setback and continue striving toward their goals.

Furthermore, motivation is closely linked with emotional and mental well-being. Stress, anxiety, and low confidence can reduce motivation and academic performance. Encouraging a supportive environment where students feel safe to express ideas, ask questions, and take risks promotes both motivation and learning. Teachers, parents, and peers can all contribute by offering encouragement, guidance, and recognition.

Conclusion: In conclusion, motivation is a driving force behind academic achievement. It affects goal-setting, persistence, attention, self-regulation, and emotional resilience. Both intrinsic and extrinsic motivation are important, but fostering intrinsic motivation and self-efficacy leads to sustained success. Teachers and institutions can enhance motivation through supportive environments, meaningful feedback, autonomy, and engaging learning methods. Ultimately, motivated learners are more likely to achieve academic excellence, develop lifelong learning habits, and reach their full potential in education and beyond.

List of used literature:

1. Steinmayr, R., Weidinger, A. F., Schwinger, M., & Spinath, B. (2019). *The importance of students' motivation for their academic achievement – Replicating and extending previous findings.* Frontiers in Psychology, 10, 1730.
2. Moyano, N., Quílez-Robres, A., & Cortés Pascual, A. (2020). *Self-esteem and motivation for learning in academic achievement: The mediating role of reasoning and verbal fluency.* Sustainability, 12(14), 5768.
3. Eyman Alyahyan & Düştegör, D. (2020). *Predicting academic success in higher education: Literature review and best practices.* International Journal of Educational Technology in Higher Education, 17, 3.
4. Motevalli, S., Perveen, A., & Anak Michael, M. (2020). *Motivating students to learn: An overview of literature in educational psychology.* International Journal of Academic Research in Progressive Education and Development.
5. Zakka, E., Ismail, N., & Alhassora, N. S. A. (2025). *Systematic review of literature on motivation in learning mathematics and its effects on students' performance in secondary schools.* International Journal of Academic Research in Progressive Education and Development, 14(2).
6. Kazmi, S. M. A., Karim, R., & Ashfaq, M. (2023). *Psychosocial and clinical determinants of achievement motivation in university students: The protective role of resilience and metacognitive awareness.* GESR – Global Educational Studies Review.
7. Hendrilia, Y., Salamah, S., Judijanto, L., Nuryenda, E. Y., & Fauzi, M. S. (2025). *Learning motivation as a predictor of academic success: A literature review in educational psychology.* TOFEDU: The Future of Education Journal, 4(6), 1841-1846.
8. Harahap, W. D., Nirwana, H., & Neviyarni, S. (2024). *Building motivation in learning for academic success.* Journal of Psychology, Counseling and Education, 2(1), 22-30.

EFFECTIVE METHODS OF TEACHING VOCABULARY TO YOUNG LEARNERS

Nurmurodova Mahosin
Student of CSPU
Email: nurmurodovamahosin@gmail.com
Scientific advisor: Ruzmetova Diana Komilovna
Act.assoc.prof(PhD) of Chirchik state Pedagodical University

Abstract. This article discusses effective methods of teaching vocabulary to young learners. It analyzes the benefits of using games, songs, storytelling, Total Physical Response (TPR), project-based learning, and visual aids in vocabulary instruction. The paper also highlights the importance of considering children's age characteristics, interests, and active participation in the learning process. It concludes that an interactive, creative, and context-based approach is the most effective way to help young learners build vocabulary naturally and enjoyably.

Keywords. Vocabulary, young learners, game-based learning, contextual teaching, motivation, foreign language.

Annotatsiya. Ushbu maqolada yosh o‘quvchilarga chet tilida so‘z boyligini o‘rgatishning samarali usullari yoritilgan. Tadqiqotda o‘yin, qo‘shiq, hikoya, TPR (Total Physical Response), loyihaviy faoliyat va vizual vositalar yordamida so‘z o‘rgatishning afzalliklari tahlil qilingan. Shuningdek, bolalarning yosh xususiyatlari, o‘rganishga bo‘lgan qiziqishlari va faol ishtirokini

ta’minlashning ahamiyati ko‘rsatib o‘tilgan. Maqola yosh o‘quvchilar uchun interaktiv, ijodiy va kontekstual yondashuvning muhimligini asoslaydi.

Kalit so‘zlar: So‘z boyligi, yosh o‘quvchilar, o‘yinli ta’lim, kontekstual o‘rganish, motivatsiya, chet tili.

Аннотация. В данной статье рассматриваются эффективные методы обучения лексике младших учащихся. Анализируются преимущества использования игр, песен, рассказов, метода полного физического реагирования (TPR), проектной деятельности и наглядных средств. Также подчеркивается важность учета возрастных особенностей детей, их интересов и активного участия в учебном процессе. В работе обосновывается, что интерактивный, творческий и контекстуальный подход является наиболее результативным при обучении детей иностранной лексике.

Ключевые слова: Лексика, младшие учащиеся, игровые методы, контекстное обучение, мотивация, иностранный язык.

Teaching vocabulary to young learners is one of the most essential and challenging aspects of language education. Vocabulary is the foundation of communication; without sufficient words, learners cannot effectively listen, speak, read, or write. Therefore, it is crucial for teachers to apply effective and age-appropriate methods to help children acquire and retain new words naturally and enjoyably.

Firstly, visual methods are among the most effective techniques for young learners. Children are highly visual and tend to remember things they see better than those they only hear. Teachers can use pictures, flashcards, real objects (realia), videos, and interactive presentations to introduce new words. For instance, instead of simply saying the word *“apple”*, showing a real apple helps learners connect the sound, meaning, and image of the word, making it easier to remember.

Secondly, games and playful activities are powerful tools in vocabulary teaching. Play is a natural form of learning for children, as it keeps them motivated and engaged. Games like *“Memory Game”*, *“Bingo”*, *“Guess the Word”*, and *“Simon Says”* encourage active participation while helping learners repeat and recall words in an enjoyable way. Through games, vocabulary is practiced repeatedly in meaningful contexts without causing boredom.

Thirdly, teaching vocabulary through repetition and context is another key method. Young learners need multiple exposures to a new word before they can use it confidently. However, repetition should be creative, not mechanical. Teachers can include new words in stories, songs, dialogues, and poems so that learners encounter them naturally. Learning vocabulary in context helps children understand not only the meaning but also how and when to use the words appropriately.

Fourthly, listening and pronunciation practice should accompany vocabulary learning. Children need to hear correct pronunciation and rhythm to internalize new words. Teachers can use songs, rhymes, and short animated videos to develop both listening comprehension and pronunciation skills. Repetition through listening helps learners store words in their long-term memory.

Moreover, ensuring active learner participation is crucial. Instead of being passive listeners, children should be encouraged to use new words in creative tasks such as drawing, storytelling, acting out short dialogues, or completing group projects. This active involvement strengthens their memory, boosts confidence, and helps them use vocabulary in real communication.

In addition, the use of technology has become an effective modern approach. Interactive whiteboards, language-learning apps, online games, and multimedia resources make vocabulary learning dynamic and engaging. Since children are naturally drawn to technology, these tools increase their motivation and make language practice more interactive.

To conclude, teaching vocabulary to young learners requires creativity, patience, and understanding of children’s learning styles. Combining visual aids, games, contextual learning, repetition, listening activities, and modern technologies can create a stimulating and effective learning environment. When vocabulary is taught in an enjoyable, meaningful, and child-centered way, learners develop a richer lexicon and a stronger foundation for future language skills.

Developing a rich vocabulary is one of the most important elements of early language learning. For young learners, acquiring new words should be a natural, engaging, and meaningful process. Since children learn best through interaction, experience, and imagination, vocabulary instruction needs to be both communicative and creative.

One effective approach is using storytelling as a vocabulary tool. Stories provide a meaningful context where words are naturally embedded in situations and actions. When children listen to or read stories, they not only learn new words but also understand their meanings through characters, emotions, and events. Storytelling also supports memory because learners associate words with images and feelings. After listening to a story, teachers can involve students in related activities such as retelling, acting out, or drawing scenes from the story, which helps reinforce the new vocabulary.

Another successful method is learning through songs and rhymes. Music captures children's attention and makes repetition enjoyable. Rhythmic patterns and melodies make it easier for learners to recall words and phrases. For example, songs about colors, animals, or daily routines help children remember vocabulary in a fun and stress-free way. Teachers can also encourage learners to create their own simple rhymes, which stimulates creativity and deepens vocabulary retention.

Project-based learning can also effectively build vocabulary. In this method, learners work on small projects—like making posters, creating mini-books, or preparing class presentations—around specific topics. For example, a project about "My Family" introduces and reinforces words related to family members, relationships, and daily activities. Working collaboratively allows children to use new words in authentic communication with their peers.

Total Physical Response (TPR) is another powerful strategy for young learners. This method connects physical movement with language. When teachers give commands such as "Stand up," "Open the door," or "Touch your nose," students learn by responding physically. Associating actions with words strengthens memory and comprehension, especially for kinesthetic learners who learn best through movement.

Personalization is also a key factor in vocabulary instruction. Children are more likely to remember words that are personally meaningful to them. Teachers can encourage students to talk about their own lives, preferences, and experiences using new words. For instance, when learning adjectives, students might describe their favorite toys, animals, or foods, which helps them relate vocabulary to their world.

Creating a language-rich classroom environment also promotes vocabulary growth. Labeling classroom objects, displaying thematic word walls, and using English regularly in classroom routines expose learners to language continuously. Visual reminders and consistent exposure allow children to internalize vocabulary naturally.

Finally, formative assessment plays a crucial role in vocabulary teaching. Teachers can use simple and engaging techniques—like vocabulary quizzes, matching activities, or interactive speaking tasks—to check learners' understanding. Continuous assessment helps teachers identify which words need more practice and which strategies are most effective for their students.

In summary, teaching vocabulary to young learners should be an interactive, multisensory, and context-based process. Storytelling, songs, projects, TPR, personalization, and visual support all contribute to meaningful language learning. When teachers create a positive, playful, and language-rich environment, children not only learn words but also develop a genuine love for language learning itself.

Conclusion: In conclusion, teaching vocabulary to young learners requires an approach that combines creativity, interaction, and meaningful communication. Since children learn best through experience and play, vocabulary instruction should be based on engaging and enjoyable activities such as storytelling, songs, games, projects, and movement-based learning. These methods help learners connect new words to real-life situations, making vocabulary both memorable and useful.

List of used literature:

1. Cameron, L. (2001). *Teaching Languages to Young Learners.* Cambridge: Cambridge University Press.
2. Harmer, J. (2015). *The Practice of English Language Teaching* (5th ed.). Harlow: Pearson Education Limited.
3. Scott, W. A., & Ytreberg, L. H. (1990). *Teaching English to Children.* London: Longman.
4. Nation, I. S. P. (2001). *Learning Vocabulary in Another Language.* Cambridge: Cambridge University Press.
5. Brewster, J., Ellis, G., & Girard, D. (2002). *The Primary English Teacher's Guide* (New Edition). Harlow: Pearson Education.
6. Thornbury, S. (2002). *How to Teach Vocabulary.* Harlow: Longman.
7. Wright, A., Betteridge, D., & Buckby, M. (2006). *Games for Language Learning* (3rd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.

TABIAT VA INSON. TABIATGA MUNOSABAT MADANIYATI

Umarova Asila Sunnatali qizi
Ismoilova Gulbaxor Azamovna
Qo‘qon davlat universiteti dotsenti,
pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
ismoilovag352@gmail.com
QDU Pedagogika mutaxassisligi 2-bosqich magistranti
O‘zbekiston
asilaumorova034@gmail.com
+998934737041

Annotatsiya: Ushbu maqolada tabiat va inson o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik, inson faoliyatining tabiatga ta’siri hamda ekologik muvozanatni saqlashning dolzarbligi yoritiladi. Tabiatga munosabat madaniyati ekologik bilim, mas’uliyat, axloqiy qadriyatlar va amaliy ko‘nikmalarning uyg‘unligi sifatida izohlanadi. Shuningdek, O‘zbekistonda ekologik siyosat, “Yashil makon” dasturi va ekologik ta’limning ahamiyati tahlil qilinadi. Maqola ekologik madaniyatni yuksaltirish orqali jamiyatning barqaror rivojlanishini ta’minlash zarurligini asoslaydi.

Kalit so‘zlar: Tabiat, **inson**, **ekologik madaniyat**, **atrof-muhit**, **tabiatni muhofaza qilish**,**barqaror rivojlanish**, **ekologik tarbiya**, **tabiiy resurslar**, **ekologik ong**, **ekologik xavfsizlik**, **yashil makon**, **biosfera**, **ekologik mas’uliyat**, **tabiatga ehtiyotkorlik**, **ifloslanish**, **o‘simlik va hayvonot dunyosi**, **ekologik muvozanat**, **resurslardan oqilona foydalanish**.

Аннотация: В статье рассматриваются взаимосвязь природы и человека, влияние деятельности человека на природу и актуальность поддержания экологического равновесия. Культура отношения к природе трактуется как совокупность экологических знаний, ответственности, нравственных ценностей и практических навыков. Анализируется значение экологической политики, программы «Зелёное пространство» и экологического образования в Узбекистане. Обосновывается необходимость обеспечения устойчивого развития общества путём повышения экологической культуры.

Ключевые слова: Природа, человек, экологическая культура, окружающая среда, охрана природы, устойчивое развитие, экологическое образование, природные ресурсы, экологическое сознание, экологическая безопасность, зеленые зоны, биосфера, экологическая ответственность, забота о природе, загрязнение, флора и фауна, экологическое равновесие, рациональное использование ресурсов.

Annotatsiya: This article discusses the interrelationship between nature and man, the impact of human activity on nature, and the urgency of maintaining ecological balance. The culture of attitude to nature is interpreted as a combination of ecological knowledge, responsibility, moral values, and practical skills. It also analyzes the importance of environmental policy, the “Green

Space” program, and environmental education in Uzbekistan. The article substantiates the need to ensure sustainable development of society by improving ecological culture.

Keywords: Nature, human, ecological culture, environment, nature protection, sustainable development, ecological education, natural resources, ecological awareness, ecological safety, green space, biosphere, ecological responsibility, care for nature, pollution, flora and fauna, ecological balance, rational use of resources

KIRISH. Insoniyat taraqqiyoti davomida tabiat bilan munosabat har doim eng muhim omillardan biri bo‘lib kelgan. Insonning hayoti, salomatligi, mehnat faoliyati, ma’naviy dunyosi va iqtisodiy rivojlanishi bevosita tabiiy muhitga bog‘liq. Biroq bugungi globallashuv jarayonida texnika va sanoatning keskin o‘sishi natijasida ekologik muammolar kuchayib, tabiat va inson o‘rtasidagi tabiiy muvozanat izdan chiqmoqda. Atmosfera havosining ifloslanishi, suv taqchilligi, tuproq degradatsiyasi, biologik xilma-xillikning kamayishi kabi jarayonlar butun dunyo hamjamiyatini jiddiy xavotirga solmoqda.

Shu bois tabiatni asrash, ekologik xavfsizlikni ta’minlash va aholida tabiatga munosabat madaniyatini shakllantirish bugungi kunning eng dolzarb vazifalaridan biridir. Tabiatga munosabat madaniyati faqatgina ekologik bilimga ega bo‘lishni emas, balki insonning ongli ravishda tabiatni asrashga qaratilgan mas’uliyatli xatti-harakatlarini ham qamrab oladi. Ushbu mavzuni o‘rganish barqaror rivojlanishga erishish, ekologik madaniyatni yuksaltirish va kelajak avlodga sog‘lom ekologik muhitni saqlab qolish uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA: Tabiat va inson munosabatlari, ekologik madaniyat, atrof-muhitni muhofaza qilish va barqaror rivojlanish masalalari bo‘yicha mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan keng qamrovli ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Xalqaro adabiyotlar tahlili

Jahon ilmiy adabiyotida ekologik madaniyat tushunchasi asosan quyidagi yo‘nalishlarda o‘rganilgan: E.Fromm, A.Leopold – insonning tabiatga axloqiy munosabati, “yer etikasi” konsepsiyasi, R.Carson (“Jim bahor”) – kimyoviy moddalar va sanoatning tabiiy muhitga salbiy ta’siri.

O‘zbek olimlari ekologik madaniyat, ekologik tarbiya va tabiatni muhofaza qilish masalalarini quyidagicha o‘rgangan: A.Nishonov, “Yashil makon” tashabbusining ilmiy asoslari. Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish kodeksi, davlat dasturlari va hukumat qarorlari. Olimlarining umumiy fikriga ko‘ra, ekologik madaniyatni shakllantirish ta’lim jarayonining uzviy qismi bo‘lishi, yosh avlodni tabiatni sevishga, asrashga va mas’uliyatli hayot tarziga o‘rgatishda muhim rol o‘ynaydi.

Metodologiya: Ushbu mavzuni o‘rganishda ilmiy-tadqiqotning quyidagi metodlari qo‘llaniladi: 1. Nazariy-metodik yondashuv. Ekologik madaniyat, tabiat va inson munosabatlari haqidagi ilmiy qarashlar tahlil qilindi. Mahalliy va xorijiy ilmiy manbalar solishtirildi. Ekologik ta’limning konseptual asoslari o‘rganildi. Tizimli tahlil metodi. Tabiat–inson–jamiyat munosabatlari yaxlit tizim sifatida ko‘rib chiqildi. Inson faoliyatining ekologik oqibatlari boshqaruv mexanizmlari bilan bog‘liq holda tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJA: Mavzuni tahlil qilish jarayonida tabiat va inson o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarning murakkabligi, ularning bir-biriga bevosita ta’siri va taqozo etadigan mas’uliyat darajasi aniq namoyon bo‘ldi. Insoniyat taraqqiyoti davomida tabiat resurslaridan foydalanish kengaygan sari ekologik muvozanatning buzilishi, biosferadagi o‘zgarishlar va global ekologik muammolar kuchaymoqda. Shu sababli ekologik ong va tabiatga munosabat madaniyatini shakllantirish bugungi ekologik siyosatning yadro vazifasiga aylangan.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, ekologik madaniyatni rivojlantirishning samaradorligi bir nechta omillar bilan bog‘liq:

1. **Ekologik ta’lim va tarbiya tizimining yaxlitligi.** Boshlang‘ich ta’limdan boshlab oliy ta’limgacha ekologik ongni shakllantiruvchi darslar, amaliy mashg‘ulotlar va targ‘ibot ishlari muntazam olib borilganda natija samarali bo‘ladi.

2. **Jamiyatning ekologik mas’uliyati.** Aholining barcha qatlamlari tabiatni asrash jarayoniga jalb etilsa – rejali daraxt ekish, chiqindilarni qayta ishlash, suv va energiya iste’molini kamaytirish kabi amaliy faoliyatlar mustahkamlanadi.

Natija: Olib borilgan tahlil shundan dalolat beradiki:

- Tabiatga nisbatan mas’uliyatli yondashuvni shakllantirishda **ekologik ta’lim** eng muhim omil hisoblanadi.

- **Ekologik madaniyat** jamiyatning barqaror rivojlanishi va avlodlar salomatligini ta’minlash uchun zarur.

- O‘zbekiston ekologik siyosati va amaliy tashabbuslari ekologik muhitni yaxshilashda ijobiy natija bermoqda.

- Ekologik muammolarning hal qilinishi insonning kundalik hayotdagi oddiy xatti-harakatlaridan ham boshlanishi mumkin: chiqindilarni ajratish, tabiatni saqlash, suvni tejash, daraxt ekish va boshqalar.

XULOSA VA TAVSIYALAR: Olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, tabiat va inson o‘rtasidagi munosabatlar jamiyatning barqaror rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Insonning tabiatga bo‘lgan noto‘g‘ri munosabati ekologik muvozanatning buzilishiga, resurslar tanqisligiga, sog‘liq bilan bog‘liq muammolarga va global ekologik inqirozlarga sabab bo‘lmoqda. Shu bois tabiatni asrash va ekologik madaniyatni shakllantirish bugungi kunning eng strategik vazifalaridan biridir.

Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki:

- Ekologik ong va tabiatga munosabat madaniyati ta’lim, tarbiya va jamoatchilik faolligi orqali shakllanadi.
- O‘zbekiston tajribasi ekologik siyosatni kuchaytirish, yashil hududlarni kengaytirish va ekologik tarbiyani rivojlantirish borasida ijobiy natijalar bermoqda.

Tavsiyalar: **Ta’lim tizimi uchun tavsiyalar**

-Barcha ta’lim bosqichlarida ekologik ta’lim va ekologik madaniyatni rivojlantiruvchi darslar, treninglar va amaliy mashg‘ulotlar sonini ko‘paytirish.

-Maktab va oliy ta’limda ekologik loyihalar, tajribalar, yashil maktablar dasturlarini kengaytirish.

-Aholi o‘rtasida ekologik madaniyatni targ‘ib qiluvchi aksiyalar (daraxt ekish, chiqindi yig‘ish, ekologik marafonlar)ni muntazam o‘tkazish.

-Chiqindilarni alohida yig‘ish, qayta ishlash va tejamkorlik odatlarini shakllantirish.

-Ekologik qonunchilikni yanada kuchaytirish va amalda samarali nazorat mexanizmlarini joriy etish.

-Yashil hududlarni kengaytirish, suv va havo sifatini monitoring qilish tizimini takomillashtirish.

-Ekologik toza texnologiyalarni qo‘llab-quvvatlash va qayta tiklanuvchi energiya manbalariga o‘tishni rag‘batlantirish.

- Ekologik xavfsizlik, ekologik ta’lim va barqaror rivojlanish yo‘nalishida innovatsion tadqiqotlarni kengaytirish.

- Mahalliy sharoitga mos ekologik texnologiyalarni ishlab chiqish va tatbiq etish.

- Farzandlarga tabiatni sevish, uni asrash va resurslardan oqilona foydalanish mas’uliyatini singdirish.

- Oila bilan birgalikda ekologik madaniyatni shakllantiruvchi amaliy mashg‘ulotlarni yo‘lga qo‘yish (sayr, tabiatni kuzatish, chiqindi ajratish va boshqalar).

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Abdullayeva H., Tursunov M. *Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish asoslari.* – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.

2. Jalolov A., Nishonov A. *Ekologik xavfsizlik va ekologik ta’lim.* – Toshkent: Fan, 2018.

3. Qodirova Z., Mirzayev E. *O‘zbekistonning ekologik siyosati va barqaror rivojlanish yo‘nalishlari.* – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2021.

4. O‘zbekiston Respublikasi “Ekologiya kodeksi”. – Toshkent, 2023.

5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yashil makon” umummilliy loyihasini amalga oshirish to‘g‘risidagi qaror va farmonlari. – 2021–2024 yillar.

6. Carson R. *Silent Spring (Jim bahor).* – Boston: Houghton Mifflin, 1962.

7. Leopold A. *A Sand County Almanac.* – New York: Oxford University Press, 1949.

8. Diamond J. *Collapse: How Societies Choose to Fail or Succeed.* – New York: Viking Press, 2005.

9. S. R. *The Value of Nature and the Nature of Value.* – Island Press, 1996.

10. UNESCO. *Environmental Education for Sustainable Development.* – Paris, 2017.

THE ROLE OF THE COMMUNICATIVE APPROACH IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING

Yo‘ldasheva Shahlo Allayor qizi
Student of CSPU
Email: yuldashevashaxlo2005@gmail.com
Scientific advisor: Ruzmetova Diana Komilovna
Act.assoc.prof(PhD) of Chirchik state Pedagodical University

Abstract. This article discusses the role of the communicative approach in English language teaching. The Communicative Language Teaching (CLT) method focuses on developing learners’ ability to use English effectively in real-life situations rather than memorizing grammar rules. Classroom activities such as discussions, role-plays, and pair or group work encourage active participation and communication. The use of authentic materials helps learners experience the natural use of language. As a result, students become more confident, fluent, and capable of expressing themselves freely in English.

Keywords: Communicative approach, English language teaching, communication, CLT, authentic materials, teaching methodology, language competence, interactive learning, speaking skills, language acquisition.

Annotatsiya. Ushbu maqolada ingliz tili o‘qitishda kommunikativ yondashuvning o‘rni yoritilgan. Kommunikativ yondashuv (Communicative Language Teaching – CLT) o‘quvchilarning grammatik bilimlarini emas, balki tilni real muloqotda samarali qo‘llash ko‘nikmasini rivojlantirishga qaratilgan. Ushbu yondashuvda darslar suhbatlar, rolli o‘yinlar, muhokamalar, juftlik va guruh ishlari orqali tashkil etiladi. Autentik materiallardan foydalanish o‘quvchilarga haqiqiy til muhitini his etish imkonini beradi. Natijada, o‘quvchilar ingliz tilida erkin fikrlash va muloqot qilish qobiliyatiga ega bo‘ladilar.

Kalit so‘zlar: Kommunikativ yondashuv, ingliz tili o‘qitish, muloqot, CLT, autentik materiallar, o‘qitish metodikasi, til kompetensiyasi, interaktiv dars, nutq ko‘nikmalari, til o‘rganish.

Аннотация. В данной статье рассматривается роль коммуникативного подхода в преподавании английского языка. Коммуникативный метод обучения (Communicative Language Teaching – CLT) направлен на развитие способности учащихся использовать английский язык в реальных ситуациях общения, а не только на запоминание грамматики. Уроки строятся на основе диалогов, ролевых игр, дискуссий и групповой работы. Использование аутентичных материалов помогает студентам погрузиться в естественную языковую среду. В результате учащиеся приобретают уверенность и умение свободно выражать свои мысли на английском языке.

Ключевые слова: Коммуникативный подход, преподавание английского языка, общение, CLT, аутентичные материалы, методика обучения, языковая компетенция, интерактивное обучение, речевые навыки, освоение языка.

The communicative approach, also known as Communicative Language Teaching (CLT), plays a central role in modern English language teaching. It emerged in the 1970s as a response to the limitations of traditional methods such as the grammar-translation and audio-lingual approaches, which focused heavily on grammatical accuracy and repetition rather than on meaningful

communication. The main goal of the communicative approach is to develop learners' communicative competence—the ability to use the language appropriately and effectively in real-life situations.

In this approach, the focus shifts from memorizing grammatical rules to using English for real communication. Teachers act as facilitators rather than lecturers, guiding students to interact, express opinions, solve problems, and share ideas in English. Classroom activities such as role-plays, group discussions, interviews, information-gap exercises, and simulations are commonly used to create realistic communication situations. These activities encourage students to use the language creatively and spontaneously rather than simply reproducing memorized structures.

A key feature of the communicative approach is its emphasis on meaning over form. Grammar and vocabulary are still important, but they are taught in context rather than as isolated elements. Learners acquire language through interaction, negotiation of meaning, and authentic use. This approach also recognizes that errors are a natural part of the learning process—they show that students are actively experimenting with language.

Another significant aspect is the use of authentic materials, such as newspapers, songs, videos, and real-life conversations, which expose students to natural language use. This helps learners become more familiar with how English is used in everyday contexts, improving their listening, speaking, reading, and writing skills in a balanced way. The communicative approach also supports learner autonomy by encouraging students to take responsibility for their own learning and to use strategies that suit their individual learning styles.

In modern English language classrooms around the world, the communicative approach has become the foundation of teaching practices. It aligns with global needs for English as a tool of international communication, business, education, and culture. By prioritizing meaningful interaction and real-world use, this approach helps learners build confidence, fluency, and the ability to use English effectively in diverse social and professional contexts.

Overall, the communicative approach has transformed English language teaching from a focus on grammatical perfection to a focus on practical communication, making the learning process more engaging, interactive, and relevant to learners' real lives.

Conclusion: In conclusion, the communicative approach plays a crucial role in modern English language teaching. It shifts the focus from memorizing grammar rules to using language as a practical tool for real communication. Through interactive tasks, role-plays, discussions, and the use of authentic materials, learners develop not only linguistic knowledge but also confidence and fluency in expressing their ideas. The teacher's role as a facilitator encourages learner autonomy and active participation. Overall, the communicative approach helps students build communicative competence, preparing them to use English effectively in academic, professional, and everyday contexts. It makes language learning more meaningful, dynamic, and connected to real-life situations.

List of used literature:

1. Brown, H. D. (2007). Principles of Language Learning and Teaching (5th ed.). Pearson Education.

2. Harmer, J. (2001). The Practice of English Language Teaching (3rd ed.). Longman.

3. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). Approaches and Methods in Language Teaching (3rd ed.). Cambridge University Press.

4. Littlewood, W. (1981). Communicative Language Teaching: An Introduction. Cambridge University Press.

5. Nunan, D. (1991). Communicative Tasks and the Language Curriculum. TESOL Quarterly, 25(2), 279–295.

6. Larsen-Freeman, D. (2000). Techniques and Principles in Language Teaching (2nd ed.). Oxford University Press.

7. Savignon, S. J. (2002). Communicative Language Teaching: Linguistic Theory and Classroom Practice. Yale University Press.

KITOB O‘QISH MADANIYATINING PASAYISHI: SABAB VA YECHIMLAR

Yusupova Feruza Umrbek qizi
Student of CSPU
Email:fyusupova820@gmail.com
Scientific advisor: Ruzmetova Diana
Act.assoc.prof (PhD) of Chirchik State Pedagogical University

Abstract. This article examines the decline of reading culture in the context of rapid digitalization and the growing influence of social media. The study identifies several key factors contributing to this issue, including the dominance of digital devices, excessive engagement with short-form content, the lack of a reading-friendly environment within families, and insufficient motivation provided by educational institutions. The importance of reading for individual and social development is highlighted through concrete examples, emphasizing its impact on critical thinking, linguistic competence, creativity, and emotional well-being. The article also proposes practical solutions such as establishing family reading traditions, organizing book clubs and reading competitions in educational institutions, promoting electronic and audiobooks, revitalizing libraries, and leveraging public figures to encourage reading among youth. Overall, the study underscores the necessity of strengthening reading habits as a vital component of personal growth and cultural advancement.

Keywords. Reading culture , digitalization, social media influence, book reading habits, youth motivation, critical thinking, literacy development, electronic books, audiobooks, library modernization, family reading environment, educational institutions, intellectual growth.

Аннотация. В данной статье рассматривается проблема снижения культуры чтения на фоне стремительной цифровизации и растущего влияния социальных сетей. Анализируются ключевые факторы, способствующие данному процессу: доминирование цифровых устройств, увлечение кратким развлекательным контентом, отсутствие читательской среды в семье, а также недостаточная мотивация со стороны образовательных учреждений. Подчеркивается важность чтения для личностного и общественного развития, в частности его влияние на формирование критического мышления, развитие языковой компетенции, творческих способностей и эмоционального благополучия. В статье предлагаются практические решения проблемы: формирование семейных традиций чтения, организация книжных клубов и конкурсов в учебных заведениях, популяризация электронных и аудиокниг, модернизация библиотек и привлечение общественных деятелей к пропаганде чтения среди молодежи. В целом подчеркивается необходимость укрепления читательских привычек как важного компонента интеллектуального роста и культурного развития общества.

Ключевые слова. Культура чтения, цифровизация, влияние социальных сетей, читательские привычки, молодежная мотивация, критическое мышление, развитие грамотности, электронные книги, аудиокниги, модернизация библиотек, семейная читательская среда, образовательные учреждения, интеллектуальное развитие.

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy raqamli davr sharoitida kitob o‘qish madaniyatining pasayish sabablari, uning shaxs va jamiyat taraqqiyotidagi ahamiyati hamda muammoni bartaraf etish bo‘yicha samarali yechimlar yoritilgan. Tadqiqot davomida texnologiyalar rivoji, ijtimoiy tarmoqlar ta’siri, oilada kitobxonlik muhitining yetishmasligi va ta’lim muassasalarida rag‘bat tizimining sustligi kabi omillar asosiy sabab sifatida ko‘rsatib o‘tilgan. Kitob mutolaasining tanqidiy fikrlashni rivojlantirishi, nutq boyligini oshirishi, ijodkorlik va ma’naviyatni kuchaytirishi kabi afzalliklar misollar orqali asoslangan. Shuningdek, oilaviy kitob oqshomlari, kitob klublari tashkil etish, elektron va audio-kitoblarni ommalashtirish, kutubxonalarni modernizatsiya qilish va mashhur shaxslar orqali targ‘ibotni kuchaytirish kabi amaliy yechimlar taklif etilgan. Maqola kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishning dolzarbligini ko‘rsatib, yoshlar ongida kitobga bo‘lgan ehtiyojni shakllantirish zarurligini ta’kidlaydi.

Kalit so‘zlar. Kitob o‘qish madaniyati, raqamlashtirish, raqamli transformatsiya, Ijtimoiy tarmoqlarning ta’siri, kitobxonlik odatlari, yoshlarning motivatsiyasi, tanqidiy fikrlash, savodxonlikni rivojlantirish, elektron kitoblar, audio kitoblar, kutubxonlarni modernizatsiya qilish, oilaviy kitobxonlik muhiti, Ta’lim muassasalari, Intellektual rivoj.

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya davrida axborot oqimi shu qadar kuchayib ketdiki, insonlar tezkor ma’lumotni chuqur o‘qishdan ustun qo‘yayotgani kuzatiladi. Buning natijasida kitob o‘qish madaniyati keskin pasaymoqda. Ayniqsa, yoshlar orasida mutolaa madaniyati sustlashayotgani tadqiqotlarda ham, hayotiy misollarda ham ko‘rinmoqda. Raqamli qurilmalar, ijtimoiy tarmoqlarning ta’siri, vaqtni boshqarishdagi muammolar kitobning qadri to‘g‘risida o‘ylashga majbur qilmoqda. Aslida kitob-tafakkur manbai, ruhiy tayanch, intellektual rivojning asosiy omilidir. Shu sababli ushbu maqolada kitob o‘qish madaniyatining pasayish sabablari, uning jamiyat uchun ahamiyati va muammoni bartaraf etish yechimlari tahlil qilinadi.

Kitob o‘qish madaniyatining pasayishiga bir nechta omillar sabab bo‘lmoqda. Birinchi navbatda, texnologik taraqqiyot va raqamli qurilmalarning keng tarqalishi yoshlar e’tiborini tezkor va qisqa axborotga qaratmoqda. Masalan, ijtimoiy tarmoqlarda qisqa videolar, yangiliklar, memlar va o‘yinlar ko‘pligi mutolaa vaqtini sezilarli darajada qisqartirmoqda. Ikkinchidan, yoshlarning kundalik rejasi ko‘p hollarda kitob o‘qishga imkon bermaydi: ular maktab yoki universitetdagi darslar, repetitorlik, sport mashg‘ulotlari va boshqa ijtimoiy faoliyatlar bilan band bo‘ladi. Shu sababli kitob o‘qishga ajratiladigan vaqt kamayadi.

Shuningdek, oilaviy muhitning yetarlicha kitobxonlikni rag‘batlantirmasligi ham muhim omillardan biridir. Agar uyda ota-onalar kitob o‘qimasa yoki bolaga kitobni qiziqarli tarzda taqdim etishmasa, farzandlarda mutolaa madaniyati shakllanishi qiyinlashadi. Bu esa yoshlarning kitobga qiziqishini susaytiradi.

Ta’lim muassasalarida ham kitob o‘qishga bo‘lgan rag‘bat yetarli emas. Ko‘pincha kitoblar faqat topshiriqlarni bajarish yoki darsni tayyorlash vositasi sifatida ishlatiladi, bu esa kitob o‘qishni shaxsiy qiziqish sifatida rivojlantirishga to‘sqinlik qiladi. Shu bois, kitob o‘qish odati faqat nazariy tushuncha sifatida qolmoqda va u o‘quvchilarda mustahkam odat hosil qilmayapti.

So‘nggi o‘n yil ichida smartfon va planshetlarning keng tarqalishi natijasida yoshlar tezkor axborot manbalariga ko‘proq qiziqadi. Bu esa kitob o‘qish madaniyatining pasayish sabablarini yuzaga keltiradi. Raqamli texnologiyalar yoshlar e’tiborini qisqa va tezkor axborotga qaratmoqda. Smartfonlar, planshetlar va kompyuterlar orqali ular qisqa videolar, yangiliklar va ijtimoiy tarmoq kontentiga ko‘proq vaqt ajratadi. Bu esa kitob o‘qishga ajratiladigan vaqtni kamaytiradi. Bunga misol qilib, TikTok va Instagramdagi 15–30 soniyalik videolar yoshlarni kitob o‘qishdan ko‘ra ko‘proq o‘ziga jalb qiladi. Shu sababli, yoshlarning kitob mutolaasiga bo‘lgan qiziqishi susayadi. Ijtimoiy tarmoqlarda doimiy yangiliklar, memlar va interaktiv kontent yoshlarni chalg‘itadi. Ular ko‘pincha tezkor va oson hazm qilinadigan ma’lumotni afzal ko‘radi, shu bilan birga chuqur o‘qishga, tahlil qilishga va tafakkur qilishga vaqt qolmaydi. Tadqiqotlarga ko‘ra, 2023-yilda O‘zbekiston yoshlarining 70% dan ortig‘i kuniga kamida 2 soat ekran oldida vaqt o‘tkazadi, ammo shu vaqtning faqat 10-15 daqiqasi kitob o‘qishga sarflanadi.

Agar uyda ota-onalar kitob o‘qimasa yoki bolalarni kitob bilan tanishtirmasa, mutolaa odati shakllanmaydi. Uyda oilaviy kitob oqshomlari yo‘qligi sababli bola kitobni zerikarli deb biladi va vaqtini ekran oldida o‘tkazadi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, oilaviy kitob oqshomlari mavjud bo‘lgan oilalarda bolalar orasida kitob o‘qish qiziqishi 50% ga yuqori bo‘ladi.

Kitob mutolaasining afzalliklari bir qancha, jumladan, kitob o‘qish insonni voqealarga tahlil qilishga, dalillarni solishtirishda va mantiqiy fikrlashga o‘rgatadi. Misol uchun, tarixiy kitoblar yoshlarni voqealarni sabablari va natijalarini tahlil qilishga odatlantiradi. Kitobdagi boy lug‘at va murakkab jumlalar o‘quvchining so‘z boyligini oshiradi, fikrni aniq va tushunarli ifodalash qobiliyatini rivojlantiradi. Badiiy adabiyot va ilmiy kitoblar esa insonning ijodiy fikrlash qobiliyatini kuchaytiradi va tasavvurini kengaytiradi.

Muammoni hal etish bo‘yicha quyidagicha yechimlar ayta olamiz: Har haftada oilaviy kitob oqshomlarini o‘tkazish, bolalarga kitobni qiziqarli tarzda taqdim etish, maktab va universitetlarda

kitob klublari va essey yozish tanlovlari orqali yoshlarni kitobga qiziqtirish, zamonaviy yoshlar uchun qulay bo‘lgan formatdagi kitoblarni targ‘ib qilish, mobil ilovalar orqali kitob o‘qishni rag‘batlantirish, kutubxonalarni internet, zamonaviy dizayn va o‘quv maydonlari bilan ta’minlash, yoshlar uchun qulay muhit yaratish va yana sportchilar, san’atkorlar va bloggerlar kitob o‘qishning foydasi haqida videolar va postlar orqali yoshlarni jalb qilishlari mumkin.

Zamonaviy raqamli davr sharoitida kitob o‘qish madaniyati pasayishining asosiy sabablari: raqamli texnologiyalar, ijtimoiy tarmoqlar ta’siri, oilada kitobxonlik muhitining yetishmasligi va ta’lim tizimida rag‘batning sustligi.Kitob mutolaasining afzalliklari: tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, nutq boyligini oshirish, ijodkorlik va ruhiy rivojlanish, shaxs va jamiyat taraqqiyotiga ijobiy ta’sir.Muammoni bartaraf etish uchun oilaviy kitob oqshomlari, kitob klublari, elektron va audio-kitoblarni targ‘ib qilish, kutubxonalarni modernizatsiya qilish, mashhur shaxslar orqali targ‘ibot va ta’lim tizimida rag‘bat tizimini kuchaytirish tavsiya etiladi.Maqola kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishning dolzarbligini ko‘rsatib, yoshlar ongida kitobga bo‘lgan ehtiyojni shakllantirish zarurligini ta’kidlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ахунов, M. (2021). Yoshlar orasidagi kitob o‘qish madaniyati: muammolar va yechimlar. Tashkent: Ilm-fan nashriyoti.
2. Karimov, B., & Sobirov, D. (2020). Digitalization and reading habits among youth, Journal of Modern Education, 5(2), 45-59.
3. Islomov, A, (2019), Kitob o‘qish va tanqidiy fikrlashning rivoji. Tashkent: O‘qituvchi nashriyoti.
4. UNESCO. (2021), Global report on reading and literacy. Paris: UNESCO Publishing.
5. Zayniddinov, R. (2022). Impact of social media on reading culture. International Journal of Social Studies.
6. Niyozov, S. Tursunov, K. (2020). Elektron va audio-kitoblar yoshlar orasida. Tashkent: Ilmiy maqolalar to‘plami.
7. OECD. (2020). Education at a glance: Literacy and learning trends. Paris: OECD Publishing.
8. Mahmudova, L. (2021). Kutubxona va o‘quv muhitini modernizatsiya qilish yo‘llari. Tashkent: Pedagogik nashriyoti.
9. World Bank. (2019). Youth and digital technologies: Reading and learning habits. Washington D,C; World Bank Publications.

THE IMPORTANCE OF THE COMMUNICATIVE APPROACH IN LANGUAGE TEACHING

Xo‘jamurodova Mohira G‘ayrat qizi
Student of CSPU
Email: mohiraxojamurodov @gmail.com
Scientific advisor: Ruzmetova Diana Komilovna
Act.assoc. prof(PhD) of Chirchik state Pedagodical University

Abstract. This paper explores the importance of the communicative approach in language teaching. The communicative approach emphasizes meaningful interaction, real-life communication, and the development of both linguistic and communicative competence. It promotes active participation, integrates all language skills, and considers cultural awareness. The study highlights how this approach helps learners become confident, fluent, and capable of using language effectively in various social, academic, and professional contexts.

Keywords. Communicative approach, language teaching, communicative competence, learner-centered instruction, real-life communication, language skills, cultural awareness.

Annotatsiya. Ushbu ish til o‘rgatishda kommunikativ yondashuvning ahamiyatini o‘rganadi. Kommunikativ yondashuv ma’noli muloqot, real hayotiy vaziyatlarda tilni qo‘llash va lingvistik hamda kommunikativ kompetentsiyani rivojlantirishga urg‘u beradi. Bu yondashuv faol

ishtirokni rag‘batlantiradi, barcha til ko‘nikmalarini integratsiyalaydi va madaniyatni hisobga oladi. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, ushbu yondashuv o‘quvchilarga ishonchli, ravon va turli ijtimoiy, akademik hamda professional kontekstlarda tilni samarali ishlatishga yordam beradi.

Kalit so‘zlar: Kommunikativ yondashuv, til o‘rgatish, kommunikativ kompetentsiya, o‘quvchi markazli ta’lim, real hayotiy muloqot, til ko‘nikmalari, madaniyatni hisobga olish

Аннотация. Данная работа рассматривает важность коммуникативного подхода в обучении языкам. Коммуникативный подход делает акцент на содержательном взаимодействии, использовании языка в реальных жизненных ситуациях и развитии как лингвистической, так и коммуникативной компетенции. Он стимулирует активное участие, интегрирует все языковые навыки и учитывает культурный контекст. Исследование показывает, что этот подход помогает учащимся стать уверенными, беглыми и способными эффективно использовать язык в различных социальных, академических и профессиональных ситуациях.

Ключевые слова: Коммуникативный подход, преподавание языков, коммуникативная компетенция, обучение с ориентацией на учащегося, реальное общение, языковые навыки, культурная осведомленность.

The communicative approach in language teaching has gained significant importance in recent decades due to its focus on practical communication and meaningful interaction rather than mere memorization of grammar rules. Unlike traditional methods that often emphasize rote learning, repetition, and translation exercises, the communicative approach prioritizes students’ ability to use the language effectively in real-life situations. This approach helps learners develop not only linguistic competence but also communicative competence, which includes the ability to convey meaning, understand context, and engage appropriately in different social situations.

One of the key advantages of the communicative approach is that it promotes **active participation**. Learners are encouraged to interact with teachers and peers, ask questions, express opinions, and negotiate meaning. This active engagement enhances retention, boosts confidence, and makes learning more enjoyable. By focusing on authentic language use, students become more prepared to handle everyday conversations, professional interactions, or academic discussions in the target language.

Another important aspect is the **integration of all language skills**. Speaking, listening, reading, and writing are not taught in isolation; instead, activities are designed to combine these skills naturally. For example, a task may involve reading a short article, discussing it in pairs, and writing a summary, which reflects how language is used in real contexts. This integrated skill development ensures that learners can communicate effectively across different modes and settings.

The communicative approach also emphasizes **learner-centered instruction**. Students’ needs, interests, and goals are considered when designing lessons, which increases motivation and engagement. Teachers act as facilitators rather than sole sources of knowledge, guiding learners to discover language patterns, practice communication strategies, and solve problems collaboratively. This shift from teacher-centered to learner-centered teaching fosters autonomy, critical thinking, and lifelong learning skills.

Furthermore, the communicative approach acknowledges the role of **culture in language learning**. Language is inseparable from the cultural and social context in which it is used, and teaching methods that incorporate cultural awareness help learners understand pragmatics, idiomatic expressions, and social norms. This cultural competence is essential for meaningful communication, especially in multicultural or international environments.

In addition, the communicative approach supports **authentic and task-based learning**. Activities such as role-plays, interviews, debates, or problem-solving tasks mirror real-life scenarios, allowing learners to practice language in meaningful ways. This approach reduces anxiety and fear of making mistakes because the emphasis is on conveying meaning rather than perfect accuracy. Over time, learners naturally improve their grammatical accuracy and vocabulary through usage, rather than through isolated drills.

Finally, research has shown that the communicative approach enhances learners' **long-term retention and fluency**. By repeatedly using language in context and focusing on interaction rather than memorization, students internalize patterns and structures more effectively. This results in learners who are not only more fluent but also more confident and adaptable in real-life communication.

In conclusion, the communicative approach in language teaching is important because it bridges the gap between classroom learning and real-world communication. It fosters active participation, integrates language skills, prioritizes learner-centered instruction, incorporates cultural awareness, and emphasizes authentic language use. By focusing on meaningful communication, this approach prepares learners to use language effectively in various social, academic, and professional contexts, making language learning a practical, engaging, and lifelong process.

Conclusion: In conclusion, the communicative approach plays a crucial role in modern language teaching because it focuses on meaningful interaction, real-life communication, and the development of both linguistic and communicative competence. By encouraging active participation, integrating all language skills, promoting learner-centered instruction, and emphasizing cultural awareness, this approach helps learners become confident, fluent, and adaptable language users. Ultimately, the communicative approach bridges the gap between classroom learning and practical language use, making language acquisition more effective, engaging, and relevant to everyday life.

List of used literature:

1. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). Approaches and Methods in Language Teaching (3rd edition). Cambridge University Press.
2. Brown, H. D. (2007). Principles of Language Learning and Teaching (5th edition). Pearson Longman.
3. Larsen-Freeman, D. (2000). Techniques and Principles in Language Teaching (2nd edition). Oxford University Press.
4. Savignon, S. J. (2002). Communicative Language Teaching: Linguistic Theory and Classroom Practice. McGraw-Hill.
5. Nunan, D. (2003). Practical English Language Teaching. McGraw-Hill.
6. Littlewood, W. (2004). The Task-Based Approach: Some Questions and Suggestions. ELT Journal, 58(4), 319–326.
7. Harmer, J. (2015). The Practice of English Language Teaching (5th edition). Pearson.

LOGARIFMIK POTENSIALNING LIPSCHITZ SINFIGA TEGISHLI BO‘LISHI HAQIDA

G‘ayviyeva Noila O‘lmas qizi
O‘zbekiston Milliy universiteti. Universitet ko‘chasi,
4, Toshkent,100174 O‘zbekiston, @noilagayviyeva2@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada ikki o‘chovli fazoda logarifmik potensialning Lipschitz uzluksizligi o‘rganilgan. O‘lchovga quyidagicha

$$\mu\left(B\left(x,r\right)\right) \le \frac{Mr}{\ln^{1+p}(\frac{1}{r})}, \quad p>0$$

shart qo‘yilib bu shart unga mos

$$U(x)=\int_{\square^2} \ln|x-y|\,d\mu(y), \;\; E=supp\mu \; \mathrm{P} \; \square^2$$

potensialga Lipschitz shartini qanoatlantirishi uchun yetarli ekanligi isbotlangan.

Kalit so‘zlar: Borel o‘lchovi, logarifmik potensial, Lipschitz sharti, o‘rta qiymat teoremasi.

1.Kirish

Potensiallar nazariyasida logarifmik potensialning uzluksizlik xossalari fundamental ahamiyatga ega ([1], [2], [3] adabiyotlarga qarang). Ushbu maqolada

$$\mu\left(B\left(x,r\right)\right)\le\frac{Mr}{\ln^{1+p}(\frac{1}{r})},\quad p>0$$

sharti bilan Lipschitz xossasi isbotlandi.

Ta'rif 1: $\mu-\square^2$ dagi musbat Borel o'chovi. Agar mavjud M>0 va p>0 shundayki, barcha $x\in\square^2$ va $r\in(0,r_0)$ uchun $\mu\left(B\left(x,r\right)\right)\le\frac{Mr}{\ln^{1+p}(\frac{1}{r})},\quad p>0$ bo'lsa , μ kuchaytirilgan o'sish shartiga ega deyiladi.

Ta'rif 2: Funksiya $U:\square^2\to\square$ Lipschitz uzluksiz deyiladi , agar mavjud L>0 shundayki, barcha $x,z\in\square^2$ uchun $|U(x)-U(z)|\le L_0|x-z|$.

Teorema. Bizga $\mu: E=supp\mu\,\mathrm{P}\,\square^2-$borel o'lchovi berilgan bo'lib, $\forall x\tau E$ va $\forall r>0$ uchun $\mu\left(B\left(x,r\right)\right)\le\frac{Mr}{\ln^{1+p}(\frac{1}{r})},\quad p>0$ tengsizlik o'rinli bo'lsa, u holda

$U(x)=\int_{\square^2}\ln|x-y|\,d\mu(y),$ potensial $Lip_1(\square^2)$ sinfga qarashli bo'ladi.

2.Teoremaning isboti

1. $\forall x,z\Gamma\square^2$ nuqtalar va $\delta=|x-z|$ deb olaylik.

$$U\left(x\right)-U\left(z\right)=\int_{\square^2}(\ln|x-y|-\ln|z-y|)d\mu(y)$$

2. O'rta qiymatlar teoremasi asosida har bir y uchun mavjud $\xi=x+\theta\left(z-x\right),\ 0<\theta<1$, shundayki

$$\ln|x-y|-\ln|z-y|=\frac{(x-z)(\xi-y)}{|\xi-y|^2}$$

3. Modulini olsak:

$$|U(x)-U(z)|\le|x-z|\int_{\square^2}\frac{1}{|\xi-y|}d\mu(y).$$

4. Integralni ikki qismga ajratamiz:

$$I_1=\int_{B(\xi,\delta_0)}\frac{1}{|\xi-y|}d\mu(y),$$

$$I_2=\int_{\square^2\setminus B(\xi,\delta_0)}\frac{1}{|\xi-y|}d\mu(y)$$

bu yerda $\delta=$½.

I_2 ni baholaymiz: $|\xi-y|\ge\delta_0$ bo'lgani uchun $\frac{1}{|\xi-y|}\le 2,$

5. Shuning uchun $I_2\le 2\mu(\square^2)<\infty$

I_1 ni baholash uchun $B(\xi,\delta_0)$ ni halqalarga ajratamiz:

$$A_k=\{y:2^{-k-1}\delta_0<|\xi-y|\le 2^{-k}\delta_0\},\qquad k=0,1,2,3...$$

6. Har bir A_k da: $\frac{1}{|\xi-y|}\le\frac{2^{k+1}}{\delta_0}$, va o'lcham shartiga ko'ra

$$\mu(A_k) \le \mu(B(\xi, 2^{-k}\delta_0)) \le M \frac{2^{-k}\delta_0}{\ln^{1+p}(\frac{2^k}{\delta_0})}$$

shuning uchun $\int_{A_k} \frac{1}{|\xi - y|} d\mu(y) \le \frac{2^{k+1}}{\delta_0} \cdot \frac{M \cdot 2^{-k}\delta_0}{\ln^{1+p}(\frac{2^k}{\delta_0})} = \frac{2M}{\ln^{1+p}(\frac{2^k}{\delta_0})}$

7. Yig‘indini olsak:

$I_1 \le \sum_{k=0}^{\infty} \frac{2M}{\ln^{1+p}(\frac{2^k}{\delta_0})}$, $k \to \infty$ $\ln(\frac{2^k}{\delta_0}) \sim k \ln 2$, shuning uchun

$\frac{1}{\ln^{1+p}(\frac{2^k}{\delta_0})} \sim \frac{1}{k^{1+p}(\ln 2)^{1+p}}$, p>0 bo‘lgani uchun $\sum \frac{1}{k^{1+p}}$ yaqinlashadi, demak I_1<∞.

8. Shunday qilib, $\int_{\Omega^2} \frac{1}{|\xi - y|} d\mu(y) \le L_0 < \infty$ va $|U(x) - U(z)| \le L_0 |x - z|$.

Teorema isbotlandi.

Xulosa

Ushbu maqolada logarifmik potensialning Lipschitz xossasi yangi kuchaytirilgan o‘lcham o‘sish sharti asosida isbotlandi. Olingan natija klassik natijalarni umumlashtiradi va potensiallar nazariyasida yangi tadqiqot yo‘nalishlari ochadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Landkof, N.S. (1972). Foundation of Modern Potential Theory.
2. Mattila, P. (1995). Geometry offsets and Measures in Euclidean Spaces.
3. Ransford, T. (1995). Potential Theory in the Complex Plane.

MAYDA MOTORIKANI RIVOJLANTIRISH ASOSIDA BOLALARDA NUTQ KAMCHILIKLARINI BARTARAF ETISH

O.A.Ashurova FarDU katta o‘qituvchi
G.X.Otaxonova FarDU talaba
Telefon: +99890 000 57 78
E-mail: otaxonovagavharoy4@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada mayda motorikani rivojlantiruvchi mashqlar bolalarda nutq kamchiliklarini bartaraf etishda qanchalik samarali ekanligi o‘rganiladi. Tadqiqot natijalari barmoqlar harakati faollashuvi fonematik eshituv, artikulyatsiya aniqligi va lug‘at boyligining sezilarli ravishda yaxshilanishiga olib kelishini ko‘rsatadi. Eksperimental guruhdagi bolalarda nutq ko‘rsatgichlari nazorat guruhiga qaraganda ancha yuqori bo‘lgani mayda motorikaning nutq rivojlanishidagi muhim o‘rnini tasdiqlaydi. Olingan natijalar logopedik mashg‘ulotlarda mayda motorika mashqlarini muntazam qo‘llash zarurligini ko‘rsatadi.

Аннотация. В статье исследуется эффективность упражнений на развитие мелкой моторики в устранении речевых нарушений у детей. Полученные результаты показали, что активизация движений пальцев способствует значительному улучшению фонематического восприятия, точности артикуляции и расширению словарного запаса. Дети экспериментальной группы продемонстрировали более высокие показатели речевого развития по сравнению с контрольной группой, что подтверждает важную роль мелкой моторики. Итоги исследования подчеркивают необходимость регулярного использования таких упражнений в логопедической практике.

Annotation. The article examines the effectiveness of fine motor skill exercises in reducing speech disorders in children. The findings indicate that enhancing finger movements leads to significant improvements in phonemic awareness, articulation clarity, and vocabulary development. Children in the experimental group showed notably higher speech development indicators than those in the control group, confirming the important role of fine motor stimulation. The results highlight the need to incorporate fine motor activities regularly in speech therapy sessions.

Kalit so‘zlar. Mayda motorika, nutq kamchiliklari, fonematik eshituv, artikulyatsiya, logopedik mashg‘ulot, barmoq gimnastikasi, leksik-grammatik rivojlanish, psixomotor rivojlanish, eksperimental guruh, nutq rivojlantirish.

Ключевые слова. Мелкая моторика, речевые нарушения, фонематическое восприятие, артикуляция, логопедические занятия, пальчиковая гимнастика, лексико-грамматическое развитие, психомоторное развитие, экспериментальная группа, развитие речи.

Key words. Fine motor skills, speech disorders, phonemic awareness, articulation, speech therapy, finger exercises, lexical-grammatical development, experimental group, speech development.

Bolalar nutqining shakllanishi murakkab psixofiziologik jarayon bo‘lib, markaziy asab tizimining yetukligi, eshitish qobiliyati, sensor-motor rivojlanish va ijtimoiy tajribaga bevosita bog‘liq. So‘nggi yillarda logopediya amaliyotida mayda motorika rivojlanishi bilan nutq funksiyalari o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik ilmiy jihatdan isbotlanmoqda. Barmoqlar harakati va miya po‘stlog‘idagi nutq markazlari bir-biriga yaqin joylashgani, nozik harakatlarning faollashuvi nutq jarayonini rag‘batlantirishi haqidagi qator tadqiqotlar mavjud (Vygotskiy, Luriya, Ayrapetova va boshqalar).

Mazkur tadqiqotning maqsadi — mayda motorikani rivojlantirishga qaratilgan mashg‘ulotlar orqali bolalardagi nutq kamchiliklarini bartaraf etish samaradorligini aniqlash. Tadqiqot quyidagi savolga javob beradi: *mayda motorikani muntazam mashq qildirish nutq rivojlanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadimi?*

Tadqiqot savollari:

1. Mayda motorika mashqlari bolalarda fonematik eshituvni yaxshilaydimi?
2. Artikulyatsiya aniqligiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadimi?
3. Leksik-grammatik rivojlanishga hissa qo‘shadimi?

Tadqiqot dizayni: Amaliy eksperimental tadqiqot.

Ishtirokchilar: 5-6 yoshdagi nutqida fonetik-fonematik kamchiliklar mavjud 30 nafar bola.

Guruhlar:

Eksperimental guruh (15 nafar): Mayda motorika mashqlari + logopedik mashg‘ulotlar

Nazorat guruhi (15 nafar): Faqat logopedik mashg‘ulotlar

Mashg‘ulot davomiyligi: 2oy, haftasiga 3martta 25-30 daqiqa

Qo‘llangan metodlar:

Mayda motorika mashqlari: plastilin bilan ishlash, tugma ilish, mozaika yig‘ish, shnur o‘tkazish, barmoq gimnastikasi.

Artikulyatsion mashqlar: talaffuzni to‘g‘rilash va mushaklarni mustahkamlashga qaratilgan.

Baholash metodlari: fonematik eshituv testi, artikulyatsiya aniqligi testi, leksik-grammatik rivojlanish indikatorlari.

Statistika: foizlar, o‘rtacha ko‘rsatgich, eksperimental va nazorat guruhini solishtirish.

Eksperimental guruhda kuzatilgan o‘zgarishlar:

Mayda motorika ko‘rsatgichlari: 78% bolalarda yuqori darajaga ko‘tarildi (nazorat guruhida 42%).

Fonematik eshituv: 65% bolalarda farqlash qobiliyati sezilarli yaxshilandi (nazoratda 33%).

Artikulyatsiya aniqligi: eksperimental guruhda 72% bola to‘g‘ri talaffuzga erishdi, nazorar guruhida 39%.

Leksik-grammatik rivojlanish: eksperimental guruh 68%ga, nazorat 37%ga yaxshilanish ko‘rsatdi.

Olingan natijalar mayda motorika va nutq rivojlanishi o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni tasdiqlaydi. Barmoqlar harakati markaziy asab tizimining nutq bilan bog‘liq zonalarini stimulyatsiya qiladi, bu esa fonematik eshituv, artikulyatsiya aniqligi va leksik-grammatik ko‘rsatgichlarni yaxshilaydi.

Eksperimental guruhdagi natijalar nazorat guruhiga qaraganda sezilarli yuqoriligi *mayda motorika mashqlarining nutq rivojlanishiga kuchli ta’sirini* ko‘rsatadi. Bu Vygotskiy va Luriya góyalariga mos keladi*: Qo‘l harakati – nutqning tashqi ko‘rinishi.*

Cheklovlar:

Ishtirokchilar soni cheklangan (30 nafar)

Faqat 5 6 yoshdagi bolalar bilan ishlangan

Mashg‘ulotlar davomiyligi qisqa (2oy)

Kelajakda kengroq yosh guruhida va uzoq muddatli tadqiqotlar o‘tkazish tavsiya etiladi.

Xulosa

Mayda motorika mashqlari bolalarda nutq kamchiliklarini samarali bartaraf etadi.

Mashqlar fonematik eshituv, artikulyatsiya va leksik-grammatik rivojlanishni sezilarli yaxshilaydi.

Logopedik amaliyotda mayda motorika mashqlarini majburiy komponent sifatida kiritish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Vygotskiy L.S. Psixologiya rivojlanishi nazariyalari. Moskva, 1934.
2. Luriya A.R. Oliy psixik funksiyalar. Moskva, 1973.
3. Ayrapetova L.A. Logopediya asoslari. Toshkent, 2010.
4. Malkina G.A. Nutq kamchiliklarini korreksiyalashda motorikaning o‘rni. Logopedik jurnal, 2015.
5. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim standartlari, Toshkent, 2020.

PROSPECTS FOR DEVELOPING THE DIGITAL ECONOMY IN THE EDUCATION SYSTEM

Qodirova Sadoqat Shuxrat qizi
Student of CSPU
Email: sadoqatqodirova42@gmail/com
Scientific advisor: Ruzmetova Diana Komilovna
Act.assoc. prof (PHD) of Chirchik State Pedagogical University

Abstract: This article provides an in-depth analysis of the prospects for developing the digital economy in the education system. It examines the influence of digital technologies on teaching and learning processes, educational management, and national development strategies. The study reviews international experiences, identifies challenges such as digital inequality and teacher preparedness, and proposes solutions to ensure sustainable digital transformation. Findings indicate that effective integration of digital tools significantly improves educational quality and contributes to national economic growth.

Keywords: digital economy, education, ICT, digital skills, innovation

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada ingliz tilini o‘qitishda raqamli vositalardan foydalanishning samaradorligi, ularning o‘quvchilarning motivatsiyasi, mustaqil o‘rganish ko‘nikmalari va til kompetensiyalarini rivojlantirishga ta’siri tahlil qilinadi. Zamonaviy ta’limda raqamli platformalar, interaktiv ilovalar hamda onlayn resurslardan foydalanish jarayonlari yoritiladi. Tadqiqotda o‘qituvchilar va o‘quvchilarning tajribalariga tayangan holda raqamli texnologiyalarni dars jarayoniga integratsiya qilishning afzalliklari va cheklovlari ko‘rsatib beriladi. Olingan natijalar ingliz tili ta’limida innovatsion yondashuvlarning muhimligini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar : ingliz tili, raqamli vositalar, ta’lim, motivatsiya, mustaqil o‘rganish, til kompetensiyasi, interaktiv ilovalar, onlayn resurslar, innovatsion yondashuvlar

АННОТАЦИЯ: В данной статье анализируется эффективность использования цифровых инструментов в преподавании английского языка, а также их влияние на мотивацию учащихся, развитие навыков самостоятельного обучения и формирование языковой компетенции. Особое внимание уделяется применению современных цифровых платформ, интерактивных приложений и онлайн-ресурсов. На основе опыта преподавателей и учащихся рассматриваются преимущества и ограничения интеграции цифровых технологий в учебный процесс. Полученные результаты подтверждают важность инновационных подходов в обучении английскому языку.

Ключевые слова: английский язык, цифровые инструменты, образование, мотивация, самостоятельное обучение, языковая компетенция, интерактивные приложения, онлайн-ресурсы, инновационные подходы

Introduction. The digital economy has emerged as one of the most influential forces shaping global development in the 21st century. Its rapid expansion has transformed production, communication, commerce, and social interactions. Education, being a fundamental component of human capital development is deeply affected by these technological shifts. Digital literacy, critical thinking, and the ability to use and create technology have become core competencies for modern learners. Governments worldwide are increasingly prioritizing digital transformation in education as part of national development strategies. The integration of Information and Communication Technologies (ICT) into the education system contributes to improved access to knowledge, enhanced learning outcomes and strengthened institutional efficiency. In Uzbekistan and many other developing countries, digital transformation is recognized as a strategic necessity to improve global competitiveness. This article discusses the main opportunities, challenges, and prospects for developing the digital economy within the education sector.

Literature Review and Methodology Digital transformation in education has been widely explored by scholars. Tapscott (2014) describes the digital economy as a system in which digital technologies serve as the primary drivers of innovation productivity, and economic growth. Schwab (2016), discussing the Fourth Industrial Revolution, highlights how emerging technologies such as artificial intelligence, cloud computing, and automation reshape labor markets and educational needs. Methodologically, this study employs a qualitative approach based on analysis of scholarly literature, government policy documents, and international reports from organizations such as UNESCO and the OECD. Comparative analysis is used to examine best practices implemented in technologically advanced countries, including Estonia, Finland, South Korea, and Singapore. The findings are then contextualized to illustrate their relevance for education systems in developing regions.

The development of the digital economy in education creates several opportunities for improving teaching and learning. First, digital technologies enable personalized learning experiences. Through adaptive learning platforms, students can progress at their own pace, receive instant feedback, and engage in interactive activities that promote deeper understanding. Second, digital tools expand access to educational resources. E-libraries, online courses, and virtual laboratories allow students in remote areas to access high-quality materials that were previously unavailable. This contributes to increased educational equity and inclusion. Third, digital transformation enhances institutional management. Learning Management Systems (LMS) simplify monitoring of student progress, assessment procedures, attendance tracking, and communication between teachers, students, and parents. These systems also generate valuable data that can inform policy decisions. Despite these opportunities, significant challenges remain. Digital inequality persists in many regions, where students lack reliable internet access or modern devices. Teachers often face difficulties integrating technology effectively due to insufficient digital training. Additionally, cybersecurity concerns and the need for reliable digital infrastructure pose substantial obstacles to sustainable transformation.

The study indicates that successful integration of digital technologies into education leads to measurable improvements in student engagement, academic performance, and digital competency. Countries that adopted digital strategies early have reported substantial progress. For example,

Estonia’s e Education system provides fully digitalized school management and curriculum delivery. South Korea’s investment in high speed internet infrastructure has enabled widespread access to digital textbooks and online learning. In Uzbekistan, ongoing reforms under the "Digital Uzbekistan - 2030" program demonstrate significant efforts toward enhancing digital infrastructure and expanding ICT training in schools. Preliminary outcomes show increased digital literacy among students and more effective use of digital tools by educators. Furthermore, digital transformation contributes to broader economic development. The cultivation of digitally skilled graduates strengthens the workforce, supports innovation, and enhances national competitiveness. As global economies continue to digitalize, digitally competent citizens become essential drivers of long term economic growth.

CONCLUSION. The development of the digital economy in the education system is essential for building a knowledge based society. To ensure sustainable digital transformation, several measures must be prioritized: expanding digital infrastructure, providing continuous ICT training for teachers, ensuring equal access to technological resources, and creating high quality educational content in multiple languages. Strengthening partnerships between education institutions and technology companies can accelerate innovation and support the creation of digital learning ecosystems. In conclusion, digital transformation offers immense potential for improving the quality, accessibility, and efficiency of education. With comprehensive planning and investment, education systems can become powerful engines of national digital development.

LIST OF USED LITERATURE

1. Tapscott, D. The Digital Economy: Rethinking Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence. McGraw Hill, 2014.
2. Schwab, K. The Fourth Industrial Revolution. World Economic Forum, 2016.
3. UNESCO. ICT in Education Report. 2022.
4. OECD. Digital Education Outlook, 2021.
5. Mirziyoyev, Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. Tashkent, 2017.

THEORETICAL FOUNDATION OF PHILOLOGICAL RESEARCH IN ENGLISH STUDIES

Allaberganova Feruza Shadibek qizi
3rd year student, Chirchik State Pedagogical University
E-mail: odinovreka76@gmail.com
Scientific adviser: Ruzmetova Diana Kamilovna
EFL Teacher of Chirchik State Pedagogical University

ABSTRACT: This article investigates the theoretical foundations of philological research within the field of English Studies. It provides a comprehensive overview of the historical development of philology, tracing its evolution from classical scholarship to modern interdisciplinary studies. The paper discusses major theoretical frameworks, including structuralism, comparative linguistics, and hermeneutics, which have shaped the philosophical and methodological bases of philology. It also examines key methodological approaches such as textual analysis, etymological study, historical linguistics, and digital philology. By exploring how these theories and methods contribute to understanding the English language and its literature, the study emphasizes the continuing significance of philology in modern academia. The findings suggest that philology remains a vital discipline that bridges language, history, and culture, while adapting to new digital and theoretical contexts in English Studies.

Key words: *Philology, English Studies, theoretical foundations, structuralism, hermeneutics, linguistics, textual analysis.*

АННОТАЦИЯ: В данной статье рассматриваются теоретические основы филологического исследования в области английской филологии. Анализируется историческое развитие филологии, прослеживаются её корни от классической лингвистики

до современных интерпретаций в области языка и литературного анализа. В работе освещаются основные теоретические подходы, такие как структурализм, сравнительная лингвистика и герменевтика, которые формировали эволюцию филологической мысли. Особое внимание уделяется методологическим подходам, включая текстологическую критику, этимологические исследования и интеграцию цифровых инструментов в современной филологии. Кроме того, исследование подчеркивает важность филологического анализа для понимания лингвистических, культурных и исторических аспектов английского языка и литературы. Статья заключает, что филология сохраняет своё значение в современных английских исследованиях и имеет потенциал для междисциплинарных исследований в цифровую эпоху.

Ключевые слова*: филология, английская филология, теоретические основы, структурализм, герменевтика, лингвистика, текстовый анализ.*

ANNOTATSIYA: Ushbu maqola ingliz filologiyasi sohasidagi filologik tadqiqotlarning nazariy asoslarini o‘rganadi. Unda filologiyaning tarixiy rivojlanishi tahlil qilinib, uning ildizlari klassik tilshunoslikdan zamonaviy til va adabiyot tahliliga qadar izlanadi. Maqolada filologik tafakkurni shakllantirgan asosiy nazariy yo‘nalishlar, jumladan, strukturalizm, taqqosiy tilshunoslik va germevtika yoritiladi. Maxsus e’tibor metodologik yondashuvlarga qaratiladi, jumladan, matn tanqidini o‘rganish, etimologik tadqiqotlar va zamonaviy filologiyada raqamli vositalarni integratsiya qilish. Bundan tashqari, tadqiqot ingliz tili va adabiyotining lingvistik, madaniy va tarixiy o‘lchamlarini tushunishda filologik izlanishlarning ahamiyatini ta’kidlaydi. Maqola filologiyaning zamonaviy ingliz filologiyasidagi dolzarbligini va raqamli davrda interdisciplinar tadqiqotlar olib borishdagi salohiyatini qayd etish bilan yakunlanadi.

Kalit sozlar: *Filologiya, ingliz filologiyasi, nazariy asoslar, strukturalizm, germevtika, tilshunoslik, matn tahlili.*

INTRODUCTION. Philology, as a discipline, lies at the intersection of linguistics, literature, and cultural studies. It investigates the origin, structure, and development of languages, as well as the interpretation of literary texts within their historical and cultural contexts. In English Studies, philology provides the essential theoretical foundation for understanding how language evolves and how texts reflect social, cultural, and intellectual traditions. The study of philology has a long and rich history, beginning with classical scholarship and evolving through the comparative linguistic movements of the nineteenth century. Over time, philology has expanded its scope to include not only textual criticism and etymological analysis but also modern linguistic theories and digital research methods.

The aim of this article is to explore the theoretical foundations that shape philological research in English Studies. It seeks to identify the main theoretical perspectives such as structuralism, comparative linguistics, and hermeneutics that underpin philological inquiry. Moreover, the paper discusses how these theories contribute to the understanding of English language and literature, emphasizing philology’s continuing relevance in the contemporary academic world.

The term philology originates from the Greek words philos (love) and logos (word or reason), literally meaning “the love of words.” In its earliest form, philology referred to the study of classical texts and the preservation of linguistic and literary heritage. Ancient scholars in Greece and Rome, such as Aristotle and Varro, engaged in philological activities by analyzing the structure and meaning of texts to preserve their linguistic purity and interpret their philosophical value. During the Renaissance, philology became an essential tool for humanists who sought to recover and interpret ancient manuscripts. Scholars like Erasmus and Lorenzo Valla emphasized the importance of language accuracy, textual authenticity, and historical context. This period marked the transformation of philology from a purely textual discipline into a broader field that connected language, culture, and history. In the nineteenth century, philology evolved into a scientific study of language, particularly through the emergence of comparative philology. Scholars such as Jacob Grimm, Franz Bopp, and Wilhelm von Humboldt developed systematic methods for comparing languages and reconstructing their historical roots. Their work laid the foundation for modern

linguistics and established philology as a bridge between linguistic theory and literary interpretation. By the twentieth century, philology expanded further under the influence of structuralism and modern linguistic theories. While traditional philology focused mainly on the historical and textual aspects of language, modern philology began to include psychological, cultural, and semiotic dimensions. In English Studies, this evolution allowed researchers to approach texts not only as linguistic artifacts but also as reflections of broader cultural and intellectual movements.

Philological research is grounded in several key theoretical traditions that have shaped the study of language and texts over the centuries. Among these, structuralism, comparative linguistics, and hermeneutics have played particularly influential roles in defining the methods and scope of philological inquiry. Structuralism, developed in the early twentieth century, introduced a systematic approach to analyzing language and meaning. Influenced by Ferdinand de Saussure's ideas, structuralist theory views language as a structured system of signs in which meaning arises from relationships between elements. In philology, structuralism provided tools for understanding how linguistic patterns and literary structures function within a text. It emphasized synchronic analysis studying language at a specific point in time complementing the traditional diachronic (historical) perspective of philology. Comparative linguistics, on the other hand, forms the classical foundation of philology. Emerging in the nineteenth century, it focused on tracing the historical development of languages and identifying their common origins. By comparing phonological, morphological, and syntactic systems, scholars such as Grimm and Bopp reconstructed proto-languages and mapped out the genealogical relationships between language families. This approach deepened the understanding of English by situating it within the broader Indo-European linguistic framework. Hermeneutics, the theory of interpretation, expanded the philosophical dimension of philological research. Rooted in the works of Schleiermacher, Dilthey, and later Gadamer, hermeneutics emphasizes the process of understanding texts through the interaction between the reader and the historical context. In philology, hermeneutics supports the interpretation of literary works not only as linguistic artifacts but as expressions of human experience and cultural identity. Together, these theoretical frameworks provide a comprehensive foundation for philological research in English Studies. They integrate linguistic analysis with historical interpretation, allowing scholars to explore both the form and meaning of texts.

As a result, philology continues to evolve as an interdisciplinary science that connects linguistics, literature, philosophy, and cultural studies.

CONCLUSION. In conclusion, philological research remains a vital discipline in English Studies, offering deep insights into the linguistic, literary, and cultural dimensions of texts. This article has highlighted the historical development of philology, tracing its roots from classical scholarship to modern interdisciplinary approaches. By examining major theoretical frameworks such as structuralism, comparative linguistics, and hermeneutics, the study demonstrates how philology provides both methodological rigor and interpretive depth in analyzing English language and literature. Moreover, contemporary philological research integrates traditional methods textual criticism, etymology, and historical linguistics with modern digital tools, expanding the scope and precision of scholarly inquiry. The continued relevance of philology lies in its ability to bridge language, literature, and culture, offering valuable perspectives for understanding the evolution of English and its literary heritage. Philology not only preserves and interprets linguistic and literary traditions but also adapts to new theoretical and technological contexts, ensuring its enduring significance in the academic study of English.

REFERENCES

1. Saussure, F. de. (1916). Course in General Linguistics. New York: McGraw-Hill.

2. Grimm, J., & Grimm, W. (1854). Deutsche Grammatik. Berlin: Reimer.

3. Bopp, F. (1833). Comparative Grammar of Sanskrit, Zend, Greek, Latin, Lithuanian, Gothic, and Germanic Languages. Berlin: Reimer.

4. Humboldt, W. von. (1836). On Language: On the Diversity of Human Language Construction and Its Influence on the Mental Development of Mankind. Cambridge: Cambridge University Press.

5. Schleiermacher, F. (1838). Hermeneutics and Criticism. Berlin: Reimer.

RELIGIOUS THEMES IN BEDE'S PROSE

Abuyeva Aliye Jumaboy qizi
Student, Chirchik State Pedagogical University
alieabueva@gmail.com
Scientific supervisor: Rozikova Zilola Tursunboy qizi
@ZilolaTursunboyevna

Annotation: Bed described Anglo Saxon and Jutes tribes invaded to the England in fifth century, and exactly this period people started to know about religion, which is Christianity and also in Bed books narrated about God and sincerity which is truth. In addition, Bed gave descriptions to the nature of the England county.

Key words: Bed's birth and live and his works, the Angles and Saxons formed the ethnic core of the modern English nation. Bede cited as his sources for the Ecclesiastical History ancient letters to which he had access, traditions which had been passed down, and his own personal knowledge.

Introduction: Bede was an English monk and historian who is most famous for having written Ecclesiastical History of the English People, the most authoritative primary source for the early history of the Anglo-Saxon people. The Angles and the Saxons were Germanic tribes who migrated to England in the 5th century AD after the withdrawal of Roman troops from the area. The Angles and Saxons formed the ethnic core of the modern English nation. Their language is known as Anglo-Saxon, or Old English, and is the oldest variant of the English language.[78]

Research methodology: Bede is known as the Father of English History, and is considered one of the foremost Anglo-Saxon scholars. He wrote not only on the history of English Christianity, but numerous books on nature, music, astronomy, and poetry, as well as commentaries on scripture. He also wrote the first anthology of the lives of the saints. But beyond question his most influential and most important work is The Ecclesiastical History of the English People.[79] He was born in the year 672 or 673, in Jarrow (now Durham) in England. His name comes from the old English word bede which means prayer. It seems likely that Bede came from a noble family, fairly well-to-do. At the age of seven he was sent to a monastery for his education. He spent most of his life inside monastery walls, working tirelessly as a scholar.

Bede wrote of himself that he had "devoted [his] energies to the study of the scriptures, observing monastic discipline, and singing the daily services in church," whose "delight" had always been "study, teaching, and writing." His scholarship is clear and unquestionable, as are his dedication to his faith and dogged devotion to the passing-on of knowledge.[80] He was a prominent scholar and churchman whose contributions significantly shaped early medieval scholarship in England. Raised in a monastic environment, he became a deacon at the age of nineteen and a priest shortly after, dedicating his life to studying and writing. Bede's most renowned work, the "Ecclesiastical History of the English People," offers a coherent narrative of Britain during a tumultuous period marked by the arrival of the Anglo-Saxons. His writing is noted for its accuracy and depth, drawing extensively from earlier sources and emphasizing ecclesiastical history.[81] Bede's Ecclesiastical History covered a vast sweep of history—from Julius Caesar's raids of Britain ca. 55 B.C. to the arrival of Saint Augustine of Canterbury in 597 A.D., the first missionary to arrive from Rome. Bede was a master of classical languages, including Latin, Greek, and Hebrew,

[78] https://study.com/academy/lesson/venerable-bede-summary-history-quiz.html
[79] https://stbedessantafe.org/the-venerable-bede/
[80] https://stbedessantafe.org/the-venerable-bede/
[81] https://www.ebsco.com/research-starters/biography/saint-bede-venerable

and had a passion for the work of the Church fathers. He was the first to use the system of reckoning years from the time of Jesus (A.D. and B.C). Bede cited as his sources for the Ecclesiastical History ancient letters to which he had access, traditions which had been passed down, and his own personal knowledge. He lived in the Kingdom of North Umbria, where he spent his youth being exposed to religious surroundings and was educated to write in both Latin and English. He became a deacon early on in life and by the age of 30, he was ordained a priest. He took interest in writing and wrote about 40 books, his main interests being theology and history. Records show that he had contact with other scholars and prominent people both in Britain and the continent; his greatest work was dedicated to King Ceowulf of North Umbria (Florentine). One of his major legacies was the establishment of our modern dating system (from the birth of Christ forward).He wrote his most famous work in 731, just years before his death in 735 AD. He became known as the "Venerable Bede," and was generally regarded as a saint shortly after his death but was only officially canonized by the Catholic Church in the 19th century.[82] Bede died in 735 A.D., in his cell at the monastery at Jarrow in the northeast of England. He is one of thirty-three Doctors of the Church. Both Anglican and Roman Catholic Churches venerate Bede with a feast day on May 25. He was buried at Jarrow, but around 1020 his body was moved to Durham Cathedral and interred next to his mentor and friend, Cuthbert.[83]

The Ecclesiastical History is a five-book series, each containing stories that serve as the only source documenting the conversion to Christianity of the Anglo-Saxon tribes. It tells the story of Britons from Julius Caesar's invasion, to Bede's present in the 8th century. He tells the story of battles, conversions and miracles performed by monks and bishops. In book I, Bede goes into detail about Britain's early history from the Roman invasion and how they were left to handle the remnants. Book II describes Bede's argument to convince the Northumbrian peoples to convert to Christianity. However, Bede depicts, in Book III, the return of Northumbrians to paganism. Book VI goes on to describe the organization and establishment of Christianity in the English church. The long book ends at book V, which covers the personal history of Holy Ethelwald, miracles of growth within the English church, such as the development of the bishopric. From An Ecclesiastical History of the English People .A Description of the Island of Britain and its Inhabitants, Britain is rich in grain and trees, and is well adapted for feeding cattle and beasts of burden. It also produces vines in some places, and has plenty of land and water fowl of divers sorts; it is remarkable also for rivers abounding in fish, and plentiful springs. It has the greatest plenty of salmon and eels; seals are also frequently taken, and dolphins, as also whales; besides many sorts of shell-fish, such as mussels, in which are often found excellent pearls of all colors, red, purple, violet and green, but chiefly white. There is also a great abundance of snails, of which the scarlet dye is made, a most beautiful red, which never fades with the heat of the sun or exposure to rain, but the older it is, the more beautiful it becomes. It has both salt and hot springs, and from them flow rivers which furnish hot baths, proper for all ages and both sexes, in separate places, according to their requirements. The Coming of the English to Britain, In 410, following a Goth attack on the capital, all Roman legions withdrew from the island, leaving the Britons with little means to defend themselves or their territories. The Irish (from the west) and Picts (from the north) take advantage of this situation and attack just as Anglo-Saxons from northern Europe set their sights on the island as well. What results is desperation and defeat. This part of Bede's account is taken from Gildas' On the Ruin of Britain, and shares a similar tone and outlook to that earlier work. Both Gildas and Bede clearly believed that the native Britons deserved their fate because of their reluctance to embrace Christianity. The Life and Conversion of Edwin, King of Northumbria; the Faith of the East Angles. Edwin's conversion story is an essential "climax" on the narrative arc of Bede's five-volume History. This particular event seems to point England toward a Christian future and represents the culmination of Augustine of Canterbury's efforts to convert the island (as he had been tasked to do by Pope Gregory the Great). According to Bede's account, Edwin is crowned king with the help of Raewald, the King of East Anglia after which he marries the daughter of the Christian king of Kent

[82] https://pressbooks.pub/earlybritishlit/chapter/bede-ca-673-735/

[83] https://stbedessantafe.org/the-venerable-bede/

(Aethelburh). A condition of this marriage was that Edwin would allow the free expression of Christianity in his kingdom and that he himself would convert (which he does, as you will see below, reluctantly).They answered, that they were all in perfect charity with him, and free from all anger; and in their turn they asked him to be of the same mind towards them. He answered at once, "I am in charity, my children, with all the servants of God." Then strengthening himself with the heavenly Viaticum, he prepared for the entrance into another life, and asked how near the time was when the brothers should be awakened to sing the nightly praises of the Lord? They answered, "It is not far off." Then he said, "It is well, let us await that hour;" and signing himself with the sign of the Holy Cross, he laid his head on the pillow, and falling into a slumber for a little while, so ended his life in silence. Thus it came to pass, that as he had served the Lord with a simple and pure mind, and quiet devotion, so he now departed to behold His Presence, leaving the world by a quiet death; and that tongue, which had uttered so many wholesome words in praise of the Creator, spake its last words also in His praise, while he signed himself with the Cross, and commended his spirit into His hands; and by what has been here said, he seems to have had foreknowledge of his death.[84]

Conclusion: Bed's was interested to the study and read books in order to know what is reality. even Bed work exposed that fighting countries with each other in order to being possess to the England but those tribes helped to form of the England and Bed works gave beautiful descriptions to the nature, ocean and to believe God which is being true to the God, and Bed's knowledge flourished his life because Bed's life was interesting with these activities which is learning, writing, studying and these interest worked out being popular over worldwide even till now period.

Reference

https://study.com/academy/lesson/venerable-bede-summary-history-quiz.html
https://stbedessantafe.org/the-venerable-bede/
https://stbedessantafe.org/the-venerable-bede/
https://www.ebsco.com/research-starters/biography/saint-bede-venerable
https://pressbooks.pub/earlybritishlit/chapter/bede-ca-673-735/
https://stbedessantafe.org/the-venerable-bede/
https://pressbooks.pub/earlybritishlit/chapter/bede-ca-673-735/

COMPARATIVE ANALYSIS OF ENGLISH AND UZBEK IDIOMS

Bekniyazova Sanobar Karamatdin qizi
Chirchik State Pedagogical University
3RD year student of the Faculty of Turism, Foreign Language and Literature
@sanovarbekniyazova
Scientific adviser: Ruzmetova Diana Kamilovna
PhD teacher, Chirchik State Pedagogical University
d.ruzmetova@cspu.uz

Annotation: This article provides a comprehensive comparative analysis of English and Uzbek idioms, exploring their linguistic, cultural, and semantic features. Idioms, as fixed expressions with figurative meanings, play a crucial role in reflecting the worldview, traditions, and cultural values of a language community. The study aims to identify similarities and differences between English and Uzbek idiomatic expressions, highlighting how cultural context influences language use.

The paper begins by defining idioms and classifying them according to structural and semantic types, such as metaphorical, simile-based, and proverbial idioms. It then examines selected examples from both English and Uzbek, analyzing their literal meanings, figurative meanings, syntactic structures, and cultural connotations. Particular attention is given to idioms that

[84] https://pressbooks.pub/earlybritishlit/chapter/bede-ca-673-735/

have direct equivalents in the other language, as well as those that are culture-specific and have no exact translation.

The analysis reveals that while some idioms share universal human experiences, such as emotions, nature, and daily life, others are deeply rooted in historical, social, and environmental contexts unique to each culture. For instance, Uzbek idioms often reflect agrarian life, local customs, and traditional values, whereas English idioms may reflect industrial, maritime, or colonial experiences. The study also discusses translation challenges, emphasizing that literal translation often fails to convey the intended meaning, requiring translators to consider context, cultural nuances, and target audience understanding.

In conclusion, the article underscores the importance of understanding idioms in cross-cultural communication and language learning. It highlights that a comparative approach enhances linguistic awareness, cultural appreciation, and translation competence. The study provides practical examples for language learners, educators, and translators, promoting deeper intercultural understanding[85].

Keywords: idioms, Uzbek idioms, English idioms, comparative analysis, figurative language, cultural context, translation, linguistic features, cross-cultural communication, semantic meaning.

Are an essential part of any language, serving not only as linguistic tools but also as reflections of culture, history, and social values. An idiom is a fixed expression whose meaning often cannot be inferred from the individual words it contains, making it a unique and expressive component of language. Both English and Uzbek languages possess a rich collection of idioms that reflect the worldview, traditions, and experiences of their speakers. English idioms often have origins in historical, maritime, or industrial contexts, while Uzbek idioms frequently draw upon agrarian life, folklore, moral values, and local customs. Studying idioms comparatively allows us to understand not only linguistic similarities and differences but also the cultural underpinnings that shape communication in each language[86].

Idioms can be classified based on their structure and meaning. Structurally, they may be verbal, nominal, or prepositional, while semantically they can be metaphorical, simile-based, or proverbial. English idioms such as “break the ice” or “spill the beans” use metaphorical language to convey figurative meanings that often relate to emotions, actions, or social situations. Similarly, Uzbek idioms, known as “ibora” or “maqol-ibora,” express figurative meanings that are deeply rooted in local culture. For example, “Tog‘ni qo‘rmaydi, chumoli yarmaydi” literally translates as “The ant will not be afraid of the mountain,” symbolizing perseverance and determination. These idioms highlight how figurative language communicates cultural values and moral lessons, making idioms an important tool for both linguistic and cultural education.

While some idioms have direct equivalents in both languages, many are culture-specific and require contextual interpretation. Direct equivalents allow language learners and translators to recognize universal human experiences, such as emotions, daily routines, or natural phenomena. For instance, the English idiom “a piece of cake,” meaning something very easy, corresponds to the Uzbek expression “oddiy ish.” However, numerous idioms are unique to their cultural context and cannot be translated literally without losing meaning. English idioms like “kick the bucket” or “let the cat out of the bag” have no exact Uzbek equivalents and require adaptive translation strategies. Similarly, Uzbek idioms such as “Oq qushni quvib bo‘lmaydi,” meaning that certain things are unattainable, require explanation or contextual adaptation when rendered in English.

Translating idioms poses significant challenges because their meanings are figurative and culturally bound. Literal translation often leads to misunderstanding, and translators must carefully consider cultural nuances, contextual meaning, and the target audience’s comprehension. The comparative study of idioms, therefore, provides valuable insights for translators, educators, and

[85] Karimov, B. (2018). Comparative Study of Uzbek and English Idioms. International Journal of Linguistics.

[86] Fasold, R., & Connor-Linton, J. (2006). An Introduction to Language and Linguistics. Cambridge University Press.

language learners. It highlights the importance of cultural competence alongside linguistic knowledge in achieving accurate and meaningful communication.

Understanding idioms comparatively also enhances cross-cultural communication. By analyzing idioms from English and Uzbek, one can see both universal concepts and culture-specific ideas, which enrich the learning and teaching of languages. Idioms not only expand vocabulary and improve language fluency but also deepen learners' awareness of cultural perspectives, social norms, and traditional values embedded in language. They serve as bridges between linguistic expression and cultural identity, allowing speakers and learners to connect more meaningfully with the communities they study[87].

Conclusion:

Idioms are not merely linguistic expressions; they are reflections of the culture, history, values, and social experiences of a community. The comparative analysis of English and Uzbek idioms reveals both similarities and differences in how these two languages express figurative meaning. While some idioms have direct equivalents, reflecting universal human experiences such as emotions, daily life, or moral lessons, many idioms are culture-specific and deeply rooted in the historical, social, and environmental context of each language. English idioms often derive from maritime, industrial, or historical experiences, while Uzbek idioms are frequently shaped by agrarian life, local customs, folklore, and moral teachings.

The study highlights the challenges of translating idioms, showing that literal translation often fails to convey the intended meaning. Translators must consider semantic, cultural, and contextual factors to preserve the idiomatic sense. For language learners, understanding idioms comparatively enhances linguistic competence, intercultural awareness, and effective communication skills. It also enriches vocabulary, deepens understanding of cultural norms, and promotes more meaningful interaction with speakers of both languages.

In conclusion, idioms serve as important markers of cultural identity and linguistic creativity. Comparative study of English and Uzbek idioms not only facilitates accurate translation and language learning but also fosters cross-cultural understanding and appreciation. Recognizing the cultural and semantic nuances of idioms allows learners, educators, and translators to bridge the gap between languages while maintaining the richness and depth of meaning inherent in each expression. Therefore, idioms should be valued not only for their linguistic function but also for their role in conveying the worldview and traditions of their respective cultures.

References:

1. Crystal, D. (2010). The Cambridge Encyclopedia of Language. Cambridge University Press.
2. Fernando, C. (1996). Idioms and Idiomaticity. Oxford University Press.
3. Moon, R. (1998). Fixed Expressions and Idioms in English. Oxford University Press.
4. Cuddon, J.A. (2013). Dictionary of Literary Terms & Literary Theory. Wiley-Blackwell.
5. Makkai, A. (1972). Idioms: A Structural and Cultural Approach. Mouton.
6. Azizova, N. (2015). O‘zbek maqollar va iboralarining madaniy tahlili. Tashkent.
7. Karimov, B. (2018). Comparative Study of Uzbek and English Idioms. International Journal of Linguistics.

[87] Levin, J. (1993). English Verb Classes and Alternations. University of Chicago Press.

OPPORTUNITIES FOR DEVELOPING THE INTEGRATED COOPERATION OF PRESCHOOL, SCHOOL, VOCATIONAL, AND HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS BASED ON DIGITAL AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES

Akbarova Saidaxon Akmalxon qizi
Student of CSPU "English language theory and practice" department
Telephone:+998885420530 e-mail: s.akbarova.30.a@gmail.com
Scientific advisor: Axmedov Hasan Uzairovich e-mail: hasanahmedov1100@gmail.com

Annotation: This article explores how digital and artificial intelligence technologies can strengthen integrated cooperation among preschool, school, vocational, and higher education institutions. It examines AI-supported personalization, digital ecosystems, teacher professional development, and administrative efficiency. The study highlights how unified digital platforms enhance continuity, inclusivity, communication, and innovation across the entire education system, demonstrating that AI-driven solutions are essential for building a modern, interconnected learning environment.

Keywords: Digital technologies; Artificial intelligence; Integrated education; Educational cooperation; Personalized learning.

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli va sun'iy intellekt texnologiyalari yordamida maktabgacha, maktab, professional va oliy ta'lim muassasalari o'rtasidagi uzviy hamkorlikni rivojlantirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqot AI platformalarining uzluksizlikni ta'minlash, shaxsga yo'naltirilgan ta'limni kuchaytirish, pedagoglar malakasini oshirish va boshqaruv samaradorligini oshirishdagi o'rnini yoritadi. Yagona raqamli ekotizimlar inklyuzivlikni kengaytirishi, muassasalararo aloqani soddalashtirishi va innovatsiyalarni rag'batlantirishi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: Raqamli texnologiyalar; Sun'iy intellekt; Uzviy ta'lim; Ta'lim hamkorligi; Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim.

Аннотация: В статье рассматриваются возможности развития интегрированного сотрудничества между дошкольными, школьными, профессиональными и высшими учебными учреждениями с использованием цифровых и искусственно-интеллектуальных технологий. Анализируется роль ИИ-платформ в обеспечении преемственности образования, персонализированного обучения, повышении квалификации педагогов и оптимизации управления. Подчеркивается значение единой цифровой экосистемы для расширения инклюзивности и инноваций.

Ключевые слова: Цифровые технологии; Искусственный интеллект; Интегрированное образование; Образовательное сотрудничество; Персонализированное обучение.

INTRODUCTION. Digital transformation has become a driving force in reshaping educational systems worldwide. Traditional structures, where preschool, school, vocational, and higher education institutions operate independently, often create learning gaps and inconsistencies that affect students' overall development. As the demands of the digital economy grow, the need for an integrated and continuous educational pathway becomes increasingly important.

Digital technologies and artificial intelligence (AI) provide powerful tools that enable such integration. They support communication, data sharing, personalized learning, administrative automation, and innovation. Through AI-driven analytics, educators gain deeper understanding of student needs; through unified digital platforms, institutions coordinate efforts more effectively. This article examines the role of digital and AI technologies in building a cohesive educational ecosystem that connects all stages of learning.

METHODS. A multi-method research design was adopted. Comparative analysis was conducted by studying advanced digital education systems in Finland, Estonia, Singapore, and South Korea. A systematic literature review covering sources from 2016 to 2024 was carried out using major academic databases. Qualitative thematic synthesis identified core themes related to

digital inclusion, AI-based personalization, teacher digital readiness, and cross-institutional coordination. Based on these findings, a conceptual framework for integrated educational cooperation was developed.

RESULTS. Unified digital ecosystems support seamless cooperation between institutions. Learning management systems, cloud platforms, and national education databases create shared environments for digital portfolios, student progress tracking, and collaborative curriculum planning. These platforms eliminate fragmentation and strengthen continuity across education levels.

AI-driven personalization enhances individual learning by identifying developmental needs, predicting difficulties, and offering tailored instructional strategies. This benefits all learners—from early childhood education to university-level specialization—supporting long-term academic growth.

Communication across institutions becomes more efficient through digital tools such as virtual platforms, shared dashboards, and automated reporting systems. These tools improve coordination during student transitions, such as preschool to primary school or vocational institutions to universities.

Teacher development is strengthened through AI-supported training modules that provide feedback on teaching performance, classroom interaction, assessment design, and learning outcomes. Such tools promote standardized pedagogical quality across all educational stages.

Administrative efficiency increases with digital automation of enrollment, grading, attendance, documentation, and budgeting. AI enhances decision-making processes by generating predictive insights on resource needs and performance trends.

Digital and AI technologies also support inclusive learning environments. Tools such as adaptive interfaces, remote learning solutions, and assistive technologies help students with disabilities and those living in remote regions.

Innovation is accelerated as students gain access to virtual labs, simulation tools, coding environments, and research platforms. These opportunities encourage creativity and early career preparation.

DISCUSSION. The findings show that digital and AI technologies significantly improve collaboration among educational institutions. However, challenges remain, including varying levels of digital literacy among educators, infrastructure limitations in rural areas, and concerns around data privacy and ethical use of AI.

To achieve effective implementation, countries should adopt long-term national digital strategies, invest in teacher training, modernize technological infrastructure, and develop clear policies on ethical AI use. A coordinated approach is essential for developing a sustainable, future-focused educational ecosystem.

CONCLUSION. Digital and artificial intelligence technologies play a crucial role in ensuring integrated cooperation across all levels of education. They improve continuity, personalization, inclusivity, and administrative efficiency, while strengthening communication and innovation. Establishing unified digital platforms, enhancing teacher competencies, and adopting ethical AI standards will help build a coordinated and modern educational system prepared for the challenges of the digital era.

REFERENCES

1. Zhao, Y., & Watterston, J. (2021). *The changes we need: Education post COVID-19*. Journal of Educational Change, 22(1), 3–12.

2. Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. (2016). *Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education*. Pearson.

3. OECD. (2020). *The Impact of AI on Learning, Teaching, and Education*. OECD Publishing.

4. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). *Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning*. Center for Curriculum Redesign.

5. Selwyn, N. (2019). *Should Robots Replace Teachers? AI and the Future of Education*. Polity Press.

6. UNESCO. (2021). *AI and Education: Guidance for Policy-Makers*. UNESCO Publishing.
7. Baker, R. S., & Inventado, P. S. (2014). *Educational data mining and learning analytics*. In Learning Analytics (pp. 61–75). Springer.
8. Davenport, T. H., & Ronanki, R. (2018). *Artificial intelligence for the real world*. Harvard Business Review, 96(1), 108–116.
9. Huang, R. H., et al. (2020). *Handbook on Facilitating Flexible Learning During Educational Disruption*. Smart Learning Institute of Beijing Normal University.
10. Ferguson, R. (2012). *Learning analytics: Drivers, developments, and challenges*. International Journal of Technology Enhanced Learning, 4(5/6), 304–317

THE INFLUENCE OF CHRISTIANITY ON EARLY ENGLISH LITERATURE

Jumanazarova Muqaddam Abdunazar qizi
Chirchik state pedagogical university
Faculty of Tourism, Foreign Language and Literature 3rd year student
Email: jumanazarovamuqaddam6@gmail.com
Rozikova Zilola Tursunboyevna
Chirchik srate pedagogical university Faculty of Tourism,
English language teacher
Email: rozikova1625@gmail.com

Abstract: This article analyzes the influence and role of Christianity on Early English writing and literature. Through this work, author reveals the history of old English and how this religion influence this country's social life and literature. Famous writers in this period and their works. I will give information about writers who contribute old English literature with their books related to Christianity.

Key words: Christian themes, Roman missionaries, Anglo-Saxon literature, Caedmon and Cynewulf, Church, Paganism and Christianity, venerable Bede works.

Religion plays a crucial role in every count**rie**s' history, literature and civilization and had a big influence on every human beings. Actually**, reli**gions always encourage people to goodness. Every holy books teach people how they should live in this world. Most writers wrote their own books, poems inspired by religious books. In early English period Christianity starts to influence their every steps of life. Influence of Christianity on Old English Christianity was set up based on Greek and Latin which were regarded as a tool of transmitting its creed. For this reason, these two old languages can survive from Germanic conquering. Since Roman Missionary Saint Augustine and his disciples spread Christianity to the British Isles in 597 AD, Christianity and Latin culture have begun to infiltrate into English. With the popularization and deepening of Christianity, English has become more and more religious. Jespersen, a famous Danish linguist once said in Growth and Structure of English Language, religion has played a very important role in English development. During more than 500 years from Christianity appearing in Britain to the end of Old English, churches blossomed in various places of Britain. Church schools emerged at this historic moment. As the language for sermon, Latin language and Latin culture infiltrated into English.[88] Christian elements in Anglo-Saxon literature include biblical allusions, religious themes, and the influence of Latin learning. The impact of Christianity on Old English poetry and prose also led to the preservation and transmission of many Anglo-Saxon literary works through the efforts of Christian scribes and scholars. Christianity, which penetrated into the British Isles in the 3rd century. That was the time when many Christians escaped from Roman persecution to Britain and Gaul (France), which were colonies of the Roman Empire at that period. Anglo-Saxon literature, produced between the 5th and 11th centuries, reflects a complex interplay between the pre-existing pagan traditions and the newly introduced Christian beliefs. Christian themes, such as the struggle between good and evil, the importance of faith, and the promise of salvation, became

[88] https://fiveable.me/intro-old-english/unit-11/christian-influences-english-literature/study-guide/joBKYh3m3j21tSjW

prominent in Anglo-Saxon literary works ("The Dream of the Rood", "Judith"). The poem "Beowulf," which is the beautiful Anglo-Saxon poem may be called the foundation-stone of all British poetry. In this poem the hero‘s ultimate fate is reinterpreted in light of Christian beliefs about the afterlife and divine judgment .[89]

The Roman civilization poured into the country again, Latin words once more entered the language of the Anglo-Saxons, because the religious books were all written in Latin. The monasteries, where reading and writing were practiced, became the center of learning and education in the country. Poets and writers of that period imitated Latin books about the early Christians, and also made up stories of their own, about saints. The names of only two of those early poets have reached our days. They were Caedmon and Cynewulf. Caedmon lived in the 7th century. He was a shepherd at Whitby, a famous abbey in Yorkshire. He composed his poetry in his native language, in the Northumbrian dialect of Anglo-Saxon. He composed hymns and a poem “Paraphrase”. This poem retells fragments from the Bible in alliterative verse. Many other monks took part in the work but their names are unknown. Cynewulf was a monk who lived at the end of the 8th century. His name was not forgotten, as he signed his name in runes in the last line of his works. Two of his poems, “Elene” and “Juliana” are notable because they are the first Anglo-Saxon works to introduce women characters. Along with religious poetry, folk-tales about worldly affairs were written down at the monasteries and put into verse by poets. These were wedding-songs, songs to be sung at feasts, war songs, death-songs, and also ploughing-songs, and even riddles. Thus, the spread of Christianity was crucial for the development of Anglo-Saxon culture. The Church brought contact with the distant and ancient Mediterranean world. To the illiterate Germanic tribes it brought the essential skill for advanced culture - writing. Soon Anglo-Saxon monasteries were copying books from Rome and beginning to produce manuscripts. The church also served as a force for unity and peace, trying to teach new values to these warrior-kings - compassion and cooperation, instead of arrogance and violence.[90]

Saint Bede was a church historian who recorded the history of Christianity in England up to his own time. The Venerable Bede was a significant figure in early English Christianity, known for his scholarly work, especially his book “The Ecclesiastical History of the English People”, and for his contributions to Christian scholarship and the dating of events. His work helped solidify Christianity in England, documenting its growth and the challenges it faced, particularly in the Northumbrian kingdom. He wrote numerous biblical commentaries and made the works of early Church Fathers more accessible to his contemporaries through translation and study. By making the works of Greek and Latin Church Fathers available, he significantly advanced Christian scholarship and literacy among the Anglo-Saxons. Bede was not an objective historian. He is squarely on the Roman side in the debate with Celtic Christianity, for example. He was, however, fair and thorough. His books, derived from “ancient documents, from the traditions of our ancestors, and from my own personal knowledge” (Book V, 24) give us great insight into the religious and secular life of early Britain. To read Saint Bede is to enter a world shaped by spiritual traditions very similar to those cherished by Orthodox Christians.[91]

Alfred the Great was a devout Christian who actively promoted Christianity by converting the Viking leader Guthrum, defending his kingdom against pagan Viking invasions, and overseeing religious and legal reforms. He is considered a Christian hero, venerated as a saint, and is often depicted in religious art. His commitment to faith was integral to his rule, as he saw it as his duty to defend England and his people’s Christian way of life against the Vikings. Alfred implemented reforms in education and law, reflecting his commitment to his role as a Christian ruler. He translated Latin texts, such as the Pastoral Care, into Old English to make them accessible to his

[89] https://fiveable.me/medieval-literature/unit-2/christian-pagan-influences-anglo-saxon-literature/study-guide/steQ35FBTwrm2slm

[90] file:///C:/Users/User/Downloads/Unit%202%20(2).pdf

[91] https://www.oca.org/saints/lives/2025/05/27/103796-venerable-bede-the-church-historian

people. Centuries after his death, Alfred was increasingly seen as a symbol of Christian kingship and the founder of the English nation.[92]

Christianity is a religion which had a big influence in many western countries' history, literature and culture. Britain is the motherland of English language was not spared from this influence. In developing of English history, literature Christianity had a valuable effects too. Most famous writers wrote their books in the shadow of Christianity. In conclusion, most countries culture and art depend on religions. English literature also developed with effect of Christianity.

References

1. Bede. (1999). Ecclesiastical History of the English People. Oxford University Press.
2. Campbell, A. (1959). Old English Grammar. Oxford: Clarendon Press.
3. Greenfield, S. B., & Calder, D. G. (1986). A New Critical History of Old English Literature. New York: New York University Press.
4. Godden, M., & Lapidge, M. (2013). The Cambridge Companion to Old English Literature. Cambridge University Press.
5. Jespersen, O. (1955). Growth and Structure of the English Language. Chicago: University of Chicago Press.
6. Khodjiyeva, N. U. K., & Roziqova, Z. T. K. (2024). THE ROLE OF JANE AUSTEN IN ENGLISH LITERATURE. Academic research in educational sciences, 5(CSPU Conference 1 Part 1), 879-882.
7. Sultanbayeva, I. B. Q., & Rozikova, Z. (2024). WOMEN WRITERS IN ENGLISH LITERATURE. Academic research in educational sciences, 5(CSPU Conference 1 Part 2), 268-270.

SATIRE IN THE RESTORATION: DRYDEN AND THE COMEDY OF MANNERS

Tursunqulova Nazokat Zokir qizi
Student, Chirchiq State Pedagogical University
tursunqulovanazokat4@gmail.com
Scientific adviser:Isroilova Tursuntosh
Teacher ,Chirchik State Pedagogical University
isroilova.tursuntosh@gmail.com

ABSTRACT. This article explores the role of satire in English Restoration literature, focusing on the works of John Dryden and the Comedy of Manners. Following the English Civil War and Puritan rule, the Restoration marked a revival of wit, urban sophistication, and social critique. Satire became a powerful literary form used to expose moral corruption, hypocrisy, and the excesses of courtly life. John Dryden's poetic satires and the witty comedies of playwrights like William Congreve and George Etherege reflect the spirit of an age fascinated by elegance, intellect, and irony. The study examines how Restoration satire shaped public opinion, defined cultural taste, and offered moral reflection through laughter and wit.

Key words: Restoration, satire, Dryden, comedy of manners, wit, society, morality

INTRODUCTION

The Restoration period in England began in 1660, when Charles II returned to the throne after years of civil conflict and Puritan rule. This new age witnessed a dramatic transformation in literature and culture. After decades of moral austerity and censorship, writers rediscovered freedom of expression and a taste for elegance, humor, and worldly experience. Satire emerged as the dominant mode of artistic expression, allowing authors to critique the moral and political conditions of their society while entertaining their audience. At the center of Restoration satire stood John

[92]https://www.google.com/search?q=Alfred+the+great+anf+christianity&oq=Alfred+the+great+anf+christianity&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyBggAEEUYOTIJCAEQABgNGIAEMgcIAhAAGO8FMgoIAxAAGIAEGKIEMgcIBBAAGO8F0gEKMTY2NTRqMGoxNagCCLACAfEFLuA0_PL7QkM&sourceid=chrome&ie=UTF-8

Dryden the poet, critic, and dramatist who shaped the literary ideals of his age. His satires, such as Absalom and Achitophel and Mac Flecknoe, combine sharp political commentary with moral insight and poetic skill. Meanwhile, the Comedy of Manners, represented by playwrights like William Congreve, George Etherege, and William Wycherley, turned social life itself into the subject of laughter. Their witty dialogues and polished scenes exposed the pretensions, flirtations, and hypocrisies of fashionable London society. This article seeks to analyze the satirical spirit of the Restoration through Dryden's poetry and the Comedy of Manners, showing how both forms reflected the intellectual vitality and moral contradictions of the era.

LITERATURE ANALYSIS AND METHODOLOGY

The analysis is based on a historical-literary and textual-thematic approach. The study situates Restoration satire within its broader cultural and political background, using close readings of selected texts to illustrate how wit and irony functioned as tools of social criticism. Following the return of the monarchy, English society experienced a clash between Puritan morality and courtly libertinism. Literature responded to this tension by adopting satire as a means of observing, judging, and reforming behavior through ridicule. The methodology focuses on two central forms: Dryden's verse satire and the Comedy of Manners, which together define the intellectual tone of the Restoration. John Dryden's Absalom and Achitophel is analyzed as a political allegory that uses biblical parallels to criticize contemporary figures, particularly those involved in the Exclusion Crisis. The poem's irony lies in its blend of heroic style with moral disapproval, making it a model of dignified satire. Similarly, Mac Flecknoe ridicules the poet Thomas Shadwell as the heir to dullness, establishing Dryden as the founder of modern literary satire.

The Comedy of Manners functions as the dramatic counterpart to Dryden's verse satires. Playwrights such as William Congreve and George Etherege used sophisticated dialogue, double entendre, and social observation to mock the artificiality and moral emptiness of elite society. Their plays reflect a world governed by wit, fashion, and sexual intrigue, yet beneath the laughter lies an implicit moral commentary on vanity, greed, and self-deception. The methodological framework therefore links poetic and dramatic satire as two expressions of the same cultural impulse: the desire to understand and reform society through humor, irony, and moral intelligence.

RESULTS **AND DISCUSSION**

The findings indicate that satire during the Restoration performed a dual function it entertained and instructed. In a society emerging from political conflict and moral repression, satire provided both moral distance and social insight. Dryden's satires exemplify the intellectual side of Restoration wit. Absalom and Achitophel blends political allegory with poetic grandeur, turning public controversy into timeless art. By depicting the rebellion of Absalom against King David as a mirror to contemporary politics, Dryden moralizes power struggles through biblical analogy. In Mac Flecknoe, he ridicules dullness itself, making stupidity the enemy of true wit and art. His mastery of balanced verse and controlled irony gave English satire a new dignity and precision. The Comedy of Manners, meanwhile, exposes the moral contradictions of the age. In plays like Congreve's The Way of the World, wit becomes a measure of intelligence and moral clarity. Characters maneuver through deception, flirtation, and social games, revealing the emptiness behind refined manners. Yet, beneath the glittering dialogue, there lies a longing for sincerity and virtue. Etherege's The Man of Mode celebrates the art of conversation and urban style while simultaneously mocking their superficiality.

Both Dryden and the Restoration dramatists used laughter as a weapon an elegant form of resistance against hypocrisy and moral decay. Their satire reflects an awareness that art could both delight and correct, echoing Horace's classical ideal of "to teach and to please." Through their works, literature became a mirror held up to a changing nation, reflecting its virtues and vices with equal brilliance.

CONCLUSION. Satire in the Restoration period represented the moral and intellectual awakening of post-Civil War England. Writers like John Dryden and the playwrights of the Comedy of Manners transformed wit into an instrument of truth. They balanced elegance with judgment, humor with philosophy. Dryden elevated political satire to poetic art, while Congreve

and Etherege captured the spirit of social life with biting irony and charm. Together, they defined a new literary culture one that celebrated human intelligence but never ceased to question human folly. The Restoration thus stands as a moment when literature became both a stage and a mirror for the moral drama of English society.

REFERENCES

1. Dryden, John. Absalom and Achitophel. London, 1681.
2. Dryden, John. Mac Flecknoe. London, 1682.
3. Congreve, William. The Way of the World. London, 1700.
4. Etherege, George. The Man of Mode. London, 1676.
5. Hume, Robert D. The Development of English Drama in the Late Seventeenth Century. Oxford: Clarendon Press, 1976.
6. Winn, James Anderson. John Dryden and His World. Yale University Press, 1987.
7. Novak, Maximillian E. The Restoration and Eighteenth-Century Comedy of Manners. Cambridge University Press, 1981.
8. Kinsley, James. The Poems of John Dryden. Oxford University Press, 1958.
9. Hammond, Paul. Dryden and the Traces of Classical Rome. Oxford: Oxford University Press, 1999.
10. Greenblatt, Stephen. Renaissance Self-Fashioning. Chicago: University of Chicago Press, 1980.

AKADEMIK LITSEYLAR VA UMUMTA'LIM MAKTABLARDA "ELEKTROMAGNIT TO'LQINLARNING XOSSALARI" MAVZUSINI O'QITISH METODIKASI

[1]Hasanov A.Q., [2] Dushamova O'.M., [2]Raxmonova S.N.,[2]Sapabayeva G.M.

[1]Urganch davlat pedagogika instituti "Fizika va astronomiya" kafedrasi o'qituvchisi

[2]Urganch davlat pedagogika instituti "Fizika va astronomiya" yo'nalishi 3-kurs talabalari

asrorbek02@yahoo.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada akademik litseylar va umumta'lim maktablarida "Elektromagnit to'lqinlarning xossalari" mavzusini o'qitishda o'quvchilarning nazariy bilimlari, amaliy malakalari va hayotiy kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan samarali metodik yondashuv taqdim etiladi. Tadqiqotda muammoli ta'lim texnologiyasi, interfaol metodlar hamda STEAM yondashuvi asosida ishlab chiqilgan dars shakllari, laboratoriya mashg'ulotlari va diagnostik baholash vositalari yoritilgan. Taklif etilgan metodik tavsiyalar ta'lim amaliyotida sinovdan o'tkazilib, o'quvchilar natijalari va o'zlashtirish samaradorligining oshishi ilmiy jihatdan tahlil qilindi.

Kalit so'zlar: elektromagnit to'lqinlar, fizika ta'limi, o'qitish metodikasi, interfaol metodlar, virtual laboratoriya, STEAM yondashuvi, raqamli ta'lim.

Аннотация. В данной статье представлена эффективная методика формирования теоретических знаний, практических навыков и жизненных компетенций учащихся при обучении теме «Свойства электромагнитных волн» в академических лицеях и общеобразовательных школах. В исследовании рассматриваются виды учебных занятий, лабораторные работы и диагностические инструменты оценки, разработанные на основе проблемного обучения, интерактивных методов и STEAM-подхода. Представленные методические рекомендации апробированы в образовательной практике и научно проанализированы с точки зрения повышения учебных результатов учащихся.

Ключевые слова: электромагнитные волны, преподавание физики, методика обучения, интерактивные методы, виртуальная лаборатория, STEAM-подход, цифровое образование.

Abstract. This article presents an effective instructional methodology aimed at developing students' theoretical knowledge, practical skills, and real-life competencies in teaching the topic "Properties of Electromagnetic Waves" in academic lyceums and secondary schools. The study introduces lesson types, laboratory activities, and diagnostic assessment tools designed based on problem-based learning, interactive teaching strategies, and the STEAM approach. The proposed

methodological recommendations were tested in educational practice, and the improvement in students' learning outcomes was scientifically analyzed and validated.

Keywords: electromagnetic waves, physics education, teaching methodology, interactive methods, virtual laboratory, STEAM approach, digital learning.

Kirish. Zamonaviy ta'lim tizimi o'qituvchidan o'quvchini tayyor bilimni yod oluvchi emas, balki mustaqil izlanish va tahlilga yo'naltirilgan shaxs sifatida shakllantirishni talab etadi. Ayniqsa, fizika fanining "Elektromagnit to'lqinlarning xossalari" mavzusi o'quvchilarda ilmiy tafakkur, texnik tasavvur va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish imkonini beradi. An'anaviy ma'ruza asosidagi darslarda bu mavzu ko'pincha murakkab formulalar orqali o'tilgani sababli, o'quvchilarda mavzuga qiziqish pasayadi. Shu bois, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, raqamli vositalar va STEAM yondashuvlarini qo'llash dars jarayonini faol, interaktiv va ijodiy tusga keltiradi. Maqolaning maqsadi — elektromagnit to'lqinlar mavzusini o'qitishda zamonaviy metodlar asosida samarali o'quv jarayonini tashkil etishning ilmiy-metodik asoslarini ishlab chiqish va ularning amaliy natijalarini tahlil qilishdir [1].

Asosiy qism. Hozirgi ta'limda samarali natijaga erishish uchun o'qituvchi o'quvchini bilim iste'molchisi emas, balki bilim yaratuvchisiga aylantirishi zarur. Shu maqsadda "Elektromagnit to'lqinlarning xossalari" mavzusini o'qitishda quyidagi zamonaviy metodlardan foydalanish tavsiya etiladi:

"**Flipped Classroom" (Aksincha sinf) metodi** – bunda o'quvchilar darsdan oldin mavzuni video, interaktiv taqdimot yoki simulyatsiyalar orqali o'rganadilar. Dars vaqtida esa amaliy muammolarni hal qilish bilan shug'ullanadilar. Bu metod o'quvchini passiv tinglovchidan faol tadqiqotchiga aylantiradi [2].

"Project-Based Learning" (Loyiha asosida o'qitish) – o'quvchilar elektromagnit to'lqinlardan foydalaniladigan texnologiyalar (radio, Wi-Fi, tibbiy qurilmalar) bo'yicha kichik loyihalar tayyorlaydi. Natijada ularning ijodiy fikrlashi, texnik tafakkuri va jamoada ishlash ko'nikmalari rivojlanadi [3].

Virtual laboratoriyalar – Hozirgi raqamli ta'lim davrida virtual laboratoriyalar fizika fanini o'qitishda o'ta samarali vosita hisoblanadi. An'anaviy laboratoriya ishlarida tajribalarni o'tkazish uchun ko'p hollarda maxsus asbob-uskunalar, xavfsizlik sharoitlari va vaqt talab etiladi. Virtual laboratoriyalar esa bu cheklovlarni bartaraf etib, o'quvchilarga xavfsiz, arzon va qulay muhitda tajriba o'tkazish imkoniyatini yaratadi. Masalan, PhET Interactive Simulations (Colorado universiteti tomonidan yaratilgan) platformasi yordamida o'quvchilar elektromagnit to'lqinlarning tarqalishi, sinishi, yutilishi yoki interferensiyasi kabi hodisalarni virtual tarzda kuzatishlari mumkin [4]. Ular turli parametrlarni (to'lqin uzunligi, chastota, muhit turi) o'zgartirib, natijalarni real vaqt rejimida ko'ra oladilar. Bu esa o'quvchilarni nazariy formulalarni eslab qolish emas, balki tajriba orqali anglashga o'rgatadi.

Virtual muhitda ishlash o'quvchilarni analitik fikrlashga, mustaqil tajriba loyihalashga va xulosalar chiqarishga yo'naltiradi. Bundan tashqari, bu metod o'quvchilarning raqamli savodxonligini oshirish, virtual asboblar bilan ishlash madaniyatini shakllantirish va ilmiy-tadqiqotga qiziqish uyg'otishda ham katta rol o'ynaydi.

STEAM yondashuvi asosida integratsiyalashgan ta'lim – STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) yondashuvi o'quvchilarning fanlararo bilimlarini birlashtirishni ta'minlaydi. Masalan, elektromagnit to'lqinlarning rang spektrini o'rganish jarayonida o'quvchilar nafaqat fizik qonuniyatlarni, balki dizayn elementlarini ham o'zlashtiradilar [5].

Zamonaviy, raqamli va STEAM yondashuvlar asosidagi o'qitish nafaqat o'quvchilarning bilimini chuqurlashtiradi, balki ularni XXI asr ko'nikmalariga ega shaxs sifatida tarbiyalaydi [6]. Quyidagi jihatlar bu metodlarning ustunligini yaqqol namoyon etadi:

− o'quvchi mustaqil izlanadi, bilimni o'zi topadi va amaliyotda qo'llashni o'rganadi;

– o'qituvchi dars jarayonida bilim beruvchi emas, yo'naltiruvchi va hamkor rolini bajaradi;

– o'quvchilarda tanqidiy va ijodiy tafakkur, muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilish ko'nikmalari shakllanadi;

– virtual va loyihaviy faoliyatlar o‘quvchilarning kasbiy yo‘nalishini tanlashda yordam beradi, chunki ular real hayotdagi fan-texnika jarayonlari bilan tanishadi.

– raqamli texnologiyalar orqali dars ko‘rgazmali, interaktiv va hayotga yaqin shaklda o‘tadi.

– o‘quvchi o‘z faoliyatini natija bilan o‘lchaydi. Bu esa ichki motivatsiyani oshiradi.

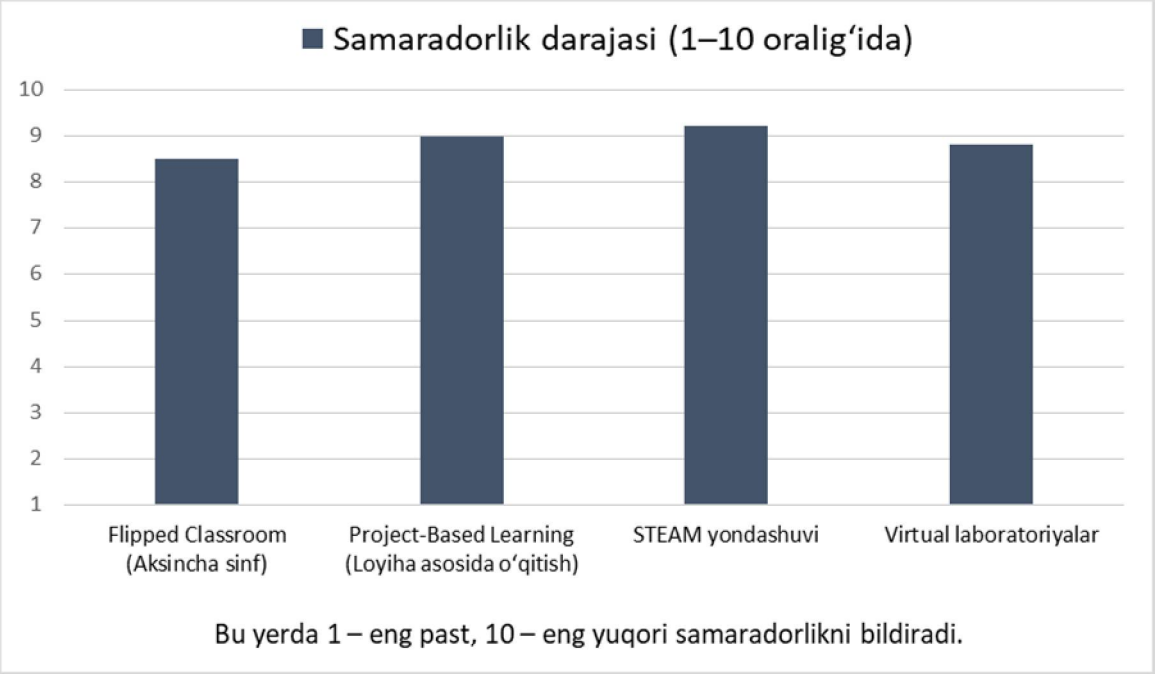
Bundan tashqari, zamonaviy metodlar yordamida o‘quvchilar o‘zaro hamkorlikda ishlash, muammolarni jamoaviy yechish va g‘oyalar almashish ko‘nikmalariga ega bo‘ladilar [7]. Bu esa kelajakda ularning innovatsion fikrlovchi mutaxassislar sifatida shakllanishiga zamin yaratadi.

Natijalar va muhokama. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, qo‘llangan yondashuvlar o‘quvchilarning faol ishtirokini ta’minlashda turlicha samaradorlikka ega .

“Project-Based Learning” va “STEAM” yondashuvlari ijodiy fikrlash va fanlararo integratsiya ko‘nikmalarini shakllantirishda eng samarali metodlar sifatida baholandi.

“Virtual laboratoriyalar” metodi esa o‘quvchilarning eksperimental tajriba o‘tkazish, kuzatish va xulosa chiqarish malakalarini rivojlantirdi. Bunda o‘quvchilar simulyatsiya muhiti orqali nazariy bilimlarni amaliy tasavvurlarga aylantirish imkoniga ega bo‘ldilar.

“Flipped Classroom” (Aksincha sinf) yondashuvi dars vaqtini samarali taqsimlash va o‘quvchini faol ishtirokchi sifatida shakllantirishda muhim rol o‘ynadi. Ushbu metod ayniqsa mavzuning nazariy qismini oldindan o‘zlashtirishga yordam berib, dars jarayonida vaqtni muammolarni hal qilish va amaliy topshiriqlarga yo‘naltirish imkonini berdi (1-rasm).

1-rasm. “Elektromagnit to‘lqinlarning xossalari” mavzusini o‘qitishda zamonaviy metodlarning nisbiy samaradorligi.

1-rasmdan ko‘rinib turibdiki, barcha metodlar dars samaradorligini sezilarli oshiradi, ammo STEAM yondashuvi va loyiha asosida o‘qitish o‘quvchilarning kompetensiyalarini shakllantirishda biroz yuqoriroq natija ko‘rsatgan. Bu esa elektromagnit to‘lqinlar mavzusining murakkab tabiati fanlararo yondashuv va tajribaviy faoliyatni talab qilishini tasdiqlaydi.

Xulosa. Zamonaviy metodlar asosida “Elektromagnit to‘lqinlarning xossalari” mavzusini o‘qitish o‘quvchilarning bilimini chuqurlashtirish, mustaqil fikrlash, ijodiy va texnik tafakkurini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. “Flipped Classroom”, “Project-Based Learning”, virtual laboratoriyalar va STEAM yondashuvlarini uyg‘unlashtirish dars samaradorligini oshiradi hamda o‘quvchini XXI asr kompetensiyalariga ega shaxs sifatida shakllantiradi.

Shunday qilib, fizika ta’limida raqamli muhitni keng joriy etish — o‘quvchilarning amaliy tajribasini kuchaytiruvchi, fanlararo integratsiyani ta’minlovchi va innovatsion tafakkurni rivojlantiruvchi muhim omillardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Ta’lim va ilm vazirligi – Fizika fani o‘quv dasturi 2021-yil yangilangan tahrir).

2. Bergmann, J. & Sams, A. (2012) – Flip Your Classroom: Reach Every Student in Every Class Every Day . International Society for Technology in Education.

3. Bell, S. (2010) – Project-Based Learning for the 21st Century: Skills for the Future . Clearing House: A Journal of Educational Strategies , 83(2), 39–43.

4. PhET Interactive Simulations – University of Colorado Boulder https://phet.colorado.edu.

5. Yakubov, A., & Abdurahmonov, S. (2020) – STEAM yondashuvi asosida fizika fanini o‘qitish . Pedagogika va psixologiya jurnali , 2(45), 45–49.

6. G‘aniyev, A. (2019) – Zamonaviy texnologiyalar asosida fizika fanini o‘qitish. Toshkent: Fan va texnologiya .

7. Qodirova, N., & Axmedov, D. (2022) – Interfaol metodlar yordamida fizika fanini o‘qitish samaradorligini oshirish.

OLIY TA’LIMDA BO‘LAJAK PEDAGOGLARNING UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISHIDA AXBOROT TA’LIM MUHITI VA XALQARO TAJRIBALAR

Toshpo‘latova O‘g‘iloy Abdurahmon qizi
Jizzax davlat pedagogika universiteti tayanch doktaranti
Email: ugiloytoshpulatova55@email.com **Annotatsiya (uz)**

Annotatsiya. Maqolada oliy ta’limda bo‘lajak pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishida axborot-ta’lim muhitining o‘rni va uning samaradorligini oshirish bo‘yicha xalqaro tajribalar tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: axborot-ta’lim muhiti, raqamli kompetensiya, uzluksiz rivojlanish, xalqaro tajriba

Аннотация. В статье анализируется роль информационно-образовательной среды в непрерывном профессиональном развитии будущих педагогов и рассматриваются международные подходы, направленные на повышение эффективности данного процесса.

Ключевые слова: информационная образовательная среда, цифровая компетентность, непрерывное развитие, международный опыт

Abstract. The article analyzes the role of the information-educational environment in the continuous professional development of future teachers and explores international practices aimed at enhancing the efficiency of this process.

Keywords: information-educational environment, digital competence, continuous development, international experience

Kirish. Vatanimiz ta’limi keng qamrovli islohotlarni hamda qayta qurish ishlarini amal oshirishdek murakkab jarayonni boshidan kechirdi va kechirmoqda. Zamonaviy axborot-ta’lim muhiti, raqamli texnologiyalar va ularning ta’lim jarayoniga ta’siri haqida umumiy ma’lumotlar bayon etiladi. Bo‘lajak pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini shakllantirish pedagogik jarayonning samaradorligini oshiradi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya.

Tadqiqotda milliy va xalqaro manbalar tahlil qilindi. Raqamli pedagogika va axborot-ta’lim muhitining pedagogik jarayondagi o‘rni, shuningdek Finlyandiya, Singapur, Janubiy Koreya va AQShning ilg‘or tajribalarini o‘rganish asosiy metod sifatida ishlatildi.

Metodologiyada:

- Nazariy tahlil
- Qiyosiy tahlil
- Amaliy kuzatuv
- Ekspert suhbatlari

Uzluksiz kasbiy rivojlanish jarayonida raqamli platformalardan foydalanish samaradorligi baholandi.

Muhokama. Xalqaro tajribalar shuni ko‘rsatadiki:

- Finlyandiya: media savodxonlik va ijodiy fikrlashni rivojlantirish ustuvor.
- Singapur: pedagoglar uchun raqamli malaka oshirish majburiy.
- Janubiy Koreya: tizimli onlayn trening markazlari mavjud.
- AQSh: EdTech markazlari va innovatsion texnologiyalarni tatbiq qiladi.

O‘zbekiston sharoitida elektron platformalarni joriy qilish pedagoglar malakasini oshirish va uzluksiz rivojlanish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Natijalar. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdi:

1. Axborot-ta’lim muhiti bo‘lajak pedagoglarning kasbiy rivojlanishida strategik omil.
2. Elektron platformalar va virtual laboratoriyalar pedagoglarning raqamli kompetensiyasini oshiradi.
3. Xalqaro tajribalarni O‘zbekistonga moslashtirish samaradorlikni oshiradi.
4. Hozirgi O‘zbekiston infratuzilmasi mavjud bo‘lsa-da, pedagoglar ehtiyojlarini to‘liq qondirmaydi.

Xulosa.Maqoladan kelib chiqqan asosiy tavsiyalar:

- Axborot-ta’lim muhitini rivojlantirish orqali bo‘lajak pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta’minlash.
- Raqamli kompetensiyalarni shakllantirish va doimiy malaka oshirish dasturlarini joriy etish.
- Xalqaro tajribalarni milliy sharoitga moslashtirish.
- Elektron ta’lim infratuzilmasini takomillashtirish va pedagoglarni muntazam qo‘llab-quvvatlash.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Mirziyoyev Sh. M. Buyuk kelajagimiz mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: O‘zbekiston, 2017. – 488 b.
2. Karimov I. A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma’naviyat, 2008. – 176 b.
3. To‘raev A., Xodjieva D. Oliy ta’limda raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish masalalari. – T.: Fan va texnologiya, 2022. – 210 b.
4. G‘aybullayev R. Pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimi: nazariya va amaliyot. – T.: Innovatsiya ziyo, 2021. – 256 b.
5. UNESCO. Teachers in the Digital Era: ICT Competency Framework for Teachers. – Paris: UNESCO Publishing, 2023. – 120 p.
6. OECD. Digital Education Outlook 2022: Pushing the Boundaries with AI. – Paris: OECD Publishing, 2022. – 256 p.
7. Anderson T., Dron J. Three generations of distance education pedagogy // International Review of Research in Open and Distributed Learning. – 2011. – T.12. – №3. – S. 80–97.
8. Bates T. Teaching in a digital age: Guidelines for designing teaching and learning. – BCcampus, 2019. – 398 p.
9. Laurillard D. Teaching as a design science. – London: Routledge, 2013. – 272 p.
10. Siemens G. Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age // International Journal of Instructional Technology and Distance Learning. – 2005. – T.2. – №1. – S. 10–18.

ВЗАИМОСВЯЗЬ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ВЫГОРАНИЯ И ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ У ПЕДАГОГОВ И ПСИХОЛОГОВ УЗБЕКИСТАНА

Тураева Хулкарой Мухаммаджоновна
Магистр 3 курса
филиала РГПУ им А,И.Герцена г. Ташкент
xulkarturaeva5@gmail.com
+998880076741

Аннотация: В статье анализируется взаимосвязь эмоционального выгорания и профессиональной идентичности у психологов и педагогов Узбекистана. Исследование основано на модели К. Маслач и концепции профессиональной идентичности Э.Эриксона. В

выборке участвовали 56 специалистов г. Ташкент и других регионов. Использованы методики MBI, ОРПВ и тест Профессиональной идентичности Е.Ермолаевой. Результаты показали высокий уровень выгорания у молодых специалистов (41%) участников эксперимента и статистически значимую обратную корреляцию между выгоранием и профессиональной идентичностью. Сильная профессиональная идентичность выступает защитным фактором, снижая риск эмоционального истощения. По результатам исследования разработаны рекомендации по профилактике выгорания через супервизию, рефлексию и психологическую поддержку.

Ключевые слова: эмоциональное выгорание, профессиональная идентичность, эмоциональное истощение, психологи, педагоги, профилактика, супервизия, рефлексия, психологическая поддержка.

Maqola O‘zbekiston psixologlari va o‘qituvchilari o‘rtasida hissiy charchash va kasbiy identiklik o‘zaro bog‘liqligi tahlil qilingan. Tadqiqotda K. Maslach modeli va kasbiy identiklik konsepsiyasi asos qilib olingan. Tanlovda Toshkent shahri va boshqa hududlardan 56 nafar mutaxassis qatnashdi. Tatqiqotda MBI, ORPV uslublari hamda E. Ermolaevaning kasbiy identiklikni aniqlash testidan faydalanildi. Natijalar tajriba ishtirokchilari orasida yosh mutaxassislarning 41% yuksak darajadagi charchoqlikni va kasbiy identiklik o‘rtasida statistik jihatdan sezilarli teskari bog‘liqlikni ko‘rsatdi. Kuchli kasbiy identiklik himoya omili bo‘lib, hissiy toliqish xavfini kamaytiradi. Tadqiqot natijalari asosida superviziya, realeksiya va psixologik qo‘llab – quvvatlash orqali toliqishning oldini olish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqildi.

Kalit so‘zlar: hissiy charchoq, professional idintiklik, hissiy toliqish, psixologlar, pedagoglar, profilaktika, superviziya, refleksiya, psixologik qollab- quvvatlash.

The article analyzes the relationship between emotional burnout and professional identity among psychologists and educators in Uzbekistan. The study is based on the model by C. Maslach and the concept of professional identity by E,Erikson. The methods used were the MBI. ORPV, and the Professional Identity test by E. Yermolaeva. The results showed a high level of burnout among young specialist (41% of the experiment participants) and a statistically significant inverse correlation between burnout and professional identity. Strong professional identity acts as a protective factor, reducing the risk of emotional exhaustion. Based on the study results, recommendations have been developed for preventing burnout through supervision, reflection, and psychological support.

Key words: emotional burnout, professional identity, emotional exhaustion, psychologist, educators, prevention, supervision, reflection, psychological support.

Введение В условиях современных социальных и профессиональных вызовов специалисты помогающих профессий, такие как педагоги и психологи, сталкиваются с возрастающими эмоциональными реформами и высокими социальными ожиданиями. Эмоциональное выгорание (burnout) представляет собой серьезную угрозу их профессиональной эффективности и психического здоровья, проявляясь в эмоциональном истощении, деперсонализации и снижении чувства личных достижений [8]. В то же время профессиональная идентичность, как интегративная структура самосознания, выступает защитным фактором, способствующим устойчивости к стрессу [9, 7]. Образовательные реформы, проводимые в Узбекистане, развитие цифровизации во всех сферах, возросшие социальные запросы общества обуславливают высокие эмоциональные и организационные нагрузки, которые усиливают риск хронического стресса, эмоционального выгорания и профессиональной эффективности среди психологов и педагогов. Коллективистская культура, характерная для общества способствует внутреннему напряжению, затрудняет эмоциональное восстановление специалистов, в условиях ограниченной психологической поддержки проблема эмоционального выгорания приобретает особую актуальность [10]. Настоящее исследование направлено на изучение взаимосвязи эмоционального выгорания и профессиональной идентичности у психологов и педагогов Узбекистана, с акцентом на разработку профилактических программ, адаптированных к национальному контексту.

Актуальность и значимость исследования Актуальность исследования обусловлена ростом эмоциональных нагрузок на педагогов и психологов в условиях образовательных реформ и цифровизации, а также недостаточной изученностью данной проблемы в Узбекистане. Коллективистская культура, характерная для узбекского общества, усиливает социальные ожидания, что повышает риск выгорания [10]. Отсутствие эмпирических данных о взаимосвязи выгорания и профессиональной идентичности ограничивает возможности разработки эффективных профилактических мер, что подчеркивает необходимость данного исследования.

Научная значимость заключается в расширении теоретических представлений о взаимодействии эмоционального выгорания и профессиональной идентичности в контексте коллективистской культуры. Исследование впервые анализирует эту взаимосвязь в условиях Узбекистана, внося вклад в психологию труда и организационную психологию [3, 7].

Практическая значимость связана с возможностью разработки рекомендаций для профилактики выгорания, включая программы супервизии, рефлексии и психологической поддержки, учитывающие культурные особенности. Это способствует повышению профессионального благополучия специалистов, улучшению качества образования и снижению текучести кадров [12].

Социальная значимость проявляется в укреплении психоэмоционального здоровья педагогов и психологов, что повышает устойчивость образовательной системы Узбекистана в условиях глобальных вызовов, таких как цифровизация и социальные изменения [11].

Психологическая сущность проблемы Эмоциональное выгорание представляет собой психологический синдром, возникающий в результате хронического профессионального стресса, особенно в помогающих профессиях. Согласно модели К. Маслач, выгорание включает три компонента: эмоциональное истощение (ЭИ), деперсонализацию (ДП) и редукцию личных достижений (РЛД) [8]. (ЭИ) проявляется в утрате энергии и апатии, ДП – в циничном отношении к клиентам или коллегам, а РЛД – в снижении чувства профессиональной компетентности. В российских исследованиях выгорание рассматривается как процесс, проходящий стадии напряжения, резистенции и истощения [1, 3]. В контексте Узбекистана риск выгорания усиливается коллективисткой культурой, стигмой обращения за психологической помощью и низкой оплатой труда, что снижает мотивацию и профессиональный смысл [10].

Профессиональная идентичность – это динамическая структура самосознания, отражающая осознание себя как профессионала, принадлежность к профессиональному сообществу и интеграцию профессиональных ценностей [6, 7]. Она включает когнитивные (знания о профессии), эмоциональные (удовлетворенность трудом), мотивационные (стремление к развитию), социальные (чувство принадлежности) и ценностно-смысловые (осознание значимости работы) компоненты [5]. Согласно Э. Эриксону, идентичность формируется через интеграцию личного и социального опыта, а в профессиональном контексте проходит стадии предпрофессиональной подготовки, адаптации, профессионализации и мастерства [9, 5]. Сильная профессиональная идентичность выступает буфером против стресса, обеспечивая устойчивость через осмысленность и мотивацию [12].

Взаимосвязь эмоционального выгорания и профессиональной идентичности Психологическая сущность взаимосвязи этих феноменов заключается в их противоположной направленности. Эмоциональное выгорание разрушает психоэмоциональные ресурсы, снижая мотивации и чувство смысла, что приводит к профессиональной дезориентации [8]. Профессиональная идентичность, напротив, укрепляет ресурсы личности через осмысленность, мотивация и принадлежность, выступая защитным фактором [7, 9]. Эмпирические данные подтверждают обратную корреляцию между выгоранием и идентичностью: высокий уровень идентичности снижает проявления эмоционального истощения и деперсонализации [4]. В Узбекистане, где социальные ожидания и стигма

усиливают давление, идентичность становится ключевым ресурсом для противодействия выгоранию [10].

Методы исследования

В исследовании применялись следующие методики:

1. **MBI (адаптация Водопьяновой, 2009)**: измеряет эмоциональное истощение, деперсонализацию и редукцию личных достижений (22 утверждения, 6-балльная шкала). Надежность: α=0.70-0.85[3].
2. **ОРПВ (Винокуров, Клиценко, 2009)**: 137 утверждений, 9 шкал, индекс выгорания (ИИпв). Надежность: α=0.92 [2].
3. **Тест Идентичность/маргинализм (Е**.Ермолаева)
4. **Корреляции**: Обнаружена обратная корреляция между профессиональной идентичностью и выгоранием ($r=-0.48$, $p<0.01$ для ЭИ; $r=-0.42$, $p<0.05$ для ДП).
5. **Влияние стажа**: Специалисты со стажем более 10 лет демонстрируют ниже уровень выгорания ($U=145$, $p<0.05$) и выше идентичность ($U=132$, $p<0.01$).

Обсуждение

Результаты подтверждают теоретические модели, согласно которым профессиональная идентичность выступает буфером против выгорания [8, 7]. Высокий уровень выгорания (41%) в Узбекистане превышает показатели западных исследований [11], что объясняется культурными факторами, такими как коллективизм и стигма обращения за помощью [10]. Специалисты с большим стажем демонстрируют более низкий уровень выгорания за счет сформированной идентичности, что согласуется с концепцией стадий профессионального развития [5].

Выводы

1. Подтверждена обратная корреляция между эмоциональным выгоранием и профессиональной идентичностью ($r=-0.48$ для ЭИ, $r=-0.42$ для ДП), что подчеркивает защитную роль идентичности.
2. Высокий риск выгорания у 41% респондентов указывает на серьезную проблему в образовательной системе Узбекистана, обусловленную культурными и организационными факторами.
3. Профессиональная идентичность, особенно у специалистов с большим стажем, способствует снижению выгорания за счет мотивации и ценностного отношения к профессии.
4. Необходимы профилактические программы, направленные на укрепление идентичности через супервизию, рефлексию и преодоление культурной стигмы.

Практические рекомендации

1. Разработка программ супервизии и тренингов по саморегуляции для педагогов и психологов.
2. Снижение административной нагрузки и повышение оплаты труда.
3. Создание психологически безопасной среды, способствующей преодолению стигмы обращения за помощью.
4. Включение рефлексивных практик в образовательные программы для укрепления профессиональной идентичности.

Список литературы

1. Бойка В. В. Синдром “эмоционального выгорания” в профессиональном общении. СПб.: Сударыня, 1999. 28 с.
2. Винокуров В. А., Клиценко О. А. Опросник отношения к работе и профессионального выгорания. М.: Психологический институт РАО, 2009. 137 с.
3. Водопьянова Н. Е., Старченкова Е. С. Синдром выгорания: диагностика и профилактика. СПб.: Питер, 2009. 336 с.
4. Ермолаева Е. П. Профессиональная идентичность и маргинализм: концепция и реальность// Психологический журнал. 2003. № 3.С. 56-65.

5. Зеер Э. Ф. Психология профессионального развития: учебное пособие. М.: Академия, 2008. 234 с.
6. Климов Е. А. Психология профессионала: избранные психологии; НПО “МОДЭК”, 1996. 400 с.
7. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. М.: Смысл, 2003. 496 с.
8. Maslach C., Jackson S. E. The measurement of experienced burnout// Journal of Organizational Behaviour. 1981. Vol. 2, № 2. P. 99-113.
9. Erikson E. H. Identity: Youth and crisis. New York: W. W. Norton & Company, 1996. 320 p.
10. Khudaykulova M., Khalikova N. Influence of collectivist culture on emotional burnout among teachers and psychologists in Uzbekistan//Central Asian Journal of Psychology. 2024. Vol. 15, № 1. P. 45-62.
11. Kim L. T., Asbury K. ‘Like a rug had been pulled from under you’: The impact of COVID-19 on teachers in England during the first six weeks of the UK lockdown//British Journal of Educational Psychology. 2020. Vol. 90, № 4. P. 1062-1083.
12. Skovholt T. M., Trotter-Mathison M. The resilient practitioner: Burnout prevention and self-care strategies for counsellors, therapists, teachers, and health professionals. 2nd ed. New York: Routledge, 2011. 262 c.

ESHITISHIDA NUQSONI BO‘LGAN BOLALAR TA’LIM –TARBIYASI SURDOPEDAGOGOKA YO‘NALISHIDA

Ilmiy rahbar: I.Soliyev
FarDU pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PHD), dotsent
Turg‘unaliyeva Dildoraxon Tursunali qizi
Farg‘ona davlat universiteti Maxsus pedagogika
logopediya yo‘nalishi 2-bosqich talabasi
s92783229@gmail.com,

Annotatsiya. Maqolada eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar bilan ishlashda surdopedagogikaning ilmiy asoslari, zamonaviy o‘qitish metodlari va yetakchi olimlarning ilmiy qarashlari tahlil qilinadi. Asos sifatida mahalliy va xorijiy pedagog olimlarning ilmiy izlanishlariga tayangan holda tahliliy yondashuv qo‘llanilgan.

Kalit so‘zlar. surdopedagogika, kar bolalar, zaif eshituvchi bolalar, nutq rivoji, maxsus ta’lim, kompensator rivojlanish.

Аннотация. В статье анализируются научные основы сурдопедагогики, современные методы обучения и научные взгляды ведущих исследователей в работе с детьми, имеющими нарушение слуха. В качестве основы использован аналитический подход, опирающийся на научные исследования отечественных и зарубежных педагогов.

Ключевые слова. сурдопедагогика, глухие дети, слабослышащие дети, развитие речи, специальное образование, компенсаторное развитие.

Annotation . The article analyzes the scientific foundations of surdopedagogy, modern teaching methods, and the scientific views of leading researchers in working with children with hearing impairments. The analytical approach is based on the research of both local and international scholars in the field of pedagogy.

Keywords . surdopedagogy, deaf children, hard-of-hearing children, speech development, special education, compensatory development.

KIRISH

Bugungi kunda jamiyatda imkoniyati cheklangan bolalarni ijtimoiylashtirish va ularni to‘laqonli ta’lim jarayoniga jalb etish — inklyuziv ta’limning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Shulardan biri bu eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalardir. Ularning ta’lim-tarbiyasi bilan

shug‘ullanuvchi maxsus pedagogika sohasi surdopedagogika deb ataladi. Surdopedagogika bolalarda eshitishdagi nuqsonni kompensatsiya qilish, nutq va tafakkurni rivojlantirish, shuningdek, ularni ijtimoiy muhitga moslashtirishga xizmat qiladi. Hozirda bu yo‘nalishda mahalliy va xorijiy tadqiqotchilar tomonidan ko‘plab ilmiy izlanishlar olib borilmoqda.

Surdopedagogikaning ilmiy asoslari L.S. Vygotskiy (1983) o‘zining “Defektologiya bo‘yicha tanlangan asarlar”ida kar bolalar tafakkuri o‘zgaruvchi va moslanuvchan ekanini ta’kidlab, ularning ruhiy rivojlanishini “kompensator mexanizmlar” orqali qo‘llab-quvvatlash mumkinligini ilmiy asoslab bergan.

A.V. Molochnikova (2019) esa kar va zaif eshituvchi bolalar bilan ishlashda multimodal yondashuv — ya’ni, eshitish, ko‘rish va hissiy sezgi tahlilchilarini uyg‘unlashtirish orqali o‘qitish samaradorligini oshirish zarurligini qayd etgan.

Raximova X. (2022) o‘zining “Stages of pedagogical and psychological rehabilitation of children with cochlear implants” nomli tadqiqotida koxlear implantatsiya qilingan bolalar bilan ishlash bosqichlarini tahlil qilib, o‘qituvchi, logoped va psixologning birgalikdagi yondashuvi reabilitatsiya jarayonini tezlashtirishini ilmiy asoslaydi.Olimlarning tadqiqotlariga ko‘ra, eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarda nutq rivoji eshituv tizimining darajasiga, erta reabilitatsiya choralari ko‘rilishiga hamda o‘qitish metodikasiga bevosita bog‘liq. Masalan, A. A. Leontyev nutq faoliyatini rivojlantirishda multimodal ta’lim vositalarining ahamiyatini ta’kidlagan, L. S. Vigotskiy esa kompensator rivojlanishning ijtimoiy muhit bilan chambarchas bog‘liqligini isbotlagan.

Muammo. So‘nggi yillarda surdopedagogika sohasida asosiy muammolardan biri mutaxassislar yetishmasligi, individual yondashuvning sustligi va texnik vositalarning eskiligi hisoblanadi. Ko‘plab ta’lim muassasalarida audiopedagogik jihozlar zamonaviy talablarga javob bermaydi. Bu esa o‘quvchilarning eshitish qoldiqlaridan to‘liq foydalanish imkonini cheklaydi.

Yechimlar. AKT asosida ta’limni modernizatsiya qilish — masalan, “Hearing AI” kabi sun’iy intellekt asosidagi dasturlar yordamida tovush tahlilini avtomatlashtirish mumkin.

Ko‘p sezgili o‘qitish modellarini keng joriy etish, bunda nutq, imo-ishora, vizual tasvir va taktil stimullar uyg‘unlashadi.

Surdopedagog kadrlarni qayta tayyorlash tizimini takomillashtirish, ya’ni xalqaro tajribalarni mahalliy amaliyotga integratsiya qilish.

Shuningdek, O‘zbekiston Milliy universiteti (2024) huzuridagi pedagogika fakultetida olib borilgan tadqiqotlarda kar va zaif eshituvchi bolalarda erkak va ayol o‘qituvchilar nutq tezligi, intonatsiyasi, lab harakati farqlari ham idrokga sezilarli ta’sir qilishi aniqlangan. Bu esa o‘qituvchi nutqining ritmik, vizual va emosional jihatdan moslashtirilishi zarurligini ko‘rsatadi. Shunday qilib, surdopedagogika sohasining dolzarb vazifasi — eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar uchun individual, integrativ va texnologik yondashuvga asoslangan ta’lim tizimini yaratishdir.

Xulosa

Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar bilan ishlashda surdopedagogika fanining ahamiyati beqiyosdir. Ushbu soha bolalarda nutq va tafakkur faoliyatini shakllantirish, ijtimoiy moslashuvini ta’minlash hamda ularning shaxs sifatida rivojlanishiga xizmat qiladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, samarali o‘qitish natijasi o‘qituvchining metodik yondashuvi, texnik vositalarning zamonaviyligi va ota-ona hamkorligiga bevosita bog‘liq. Surdopedagogikaning dolzarb muammolaridan biri – o‘qituvchilarni zamonaviy texnologiyalardan foydalana olish darajasini oshirish, raqamli ta’lim muhitini to‘liq joriy etishdir. Shu boisdan, eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarni o‘qitishda interaktiv, ko‘p sezgili (multisensor), AKT asosidagi yondashuvlarni keng qo‘llash tavsiya etiladi. Yurtimizda bu yo‘nalishdagi ilmiy izlanishlar izchil rivojlanib bormoqda. Mahalliy olimlar tomonidan ishlab chiqilayotgan inklyuziv ta’lim konsepsiyalari va nutq kompensatsiyasini rag‘batlantiruvchi metodlar surdopedagogik amaliyot uchun yangi istiqbollar ochmoqda. Shunday qilib, surdopedagogika sohasi nafaqat maxsus ta’lim tizimining, balki inson huquqlarini ta’minlash va teng imkoniyat yaratish siyosatining muhim bo‘g‘ini sifatida qaralishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Karimova, M. (2023). Maxsus pedagogika asoslari. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
2. Abdullayeva, Z. (2022). Surdopedagogik yondashuvda eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar nutqini rivojlantirish. O‘zbekiston Milliy universiteti ilmiy jurnali, 4(2), 45–51.
3. Raxmonova, D. (2024). Inklyuziv ta’lim tizimida surdopedagogning roli. “Pedagogik innovatsiyalar” jurnali, 2(1), 30–36.
4. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. (2024). Inklyuziv ta’limni rivojlantirish konsepsiyasi 2024–2030. Toshkent.

WOMEN’S VOICES IN AUSTEN AND CHOPIN’S FICTION: CULTURAL AND LINGUISTIC REPRESENTATION

Baxadirova Aiyza Daniyarovna
@a_zaa
The student of Chirchic State Pedagogical University
Scientific adviser: Abduramanova Diana Valerevna
A senior lecturer in Chirchik State Pedagogical University
@Di_Lady_Di

Annotation: This article explores how female voices are represented in the works of Jane Austen and Kate Chopin, focusing on linguistic and cultural challenges in interpreting and translating women’s experiences. The study analyzes how social norms, gender roles, and class structures shape women’s identity and self-expression in Pride and Prejudice and The Awakening. It also examines translation strategies that preserve the emotional and cultural depth of female speech in different languages.

Key words: women’s voice, feminism, translation, culture, gender, identity, language, representation.

Annotatsiya: Ushbu maqolada Jeyn Osten va Keyt Chopin asarlarida ayol ovozining badiiy ifodasi hamda uni tarjima qilishdagi madaniy va lingvistik muammolar tahlil qilinadi. Tadqiqotda G‘urur va g‘urur (Pride and Prejudice) hamda Uyg‘onish (The Awakening) romanlarida ijtimoiy me’yorlar, jinsiy rollar va tabaqaviy tafovutlarning ayol shaxsini shakllantirishdagi o‘rni ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, tarjimada ayol nutqining hissiy va madaniy mazmunini saqlashga xizmat qiluvchi strategiyalar taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: ayol ovozi, feministik adabiyot, tarjima, madaniyat, jinsiy identifikatsiya, tildagi ifoda, badiiy tasvir.

Introduction

The concept of the “woman’s voice” has long been central to feminist literary studies. Both Jane Austen and Kate Chopin portray female consciousness as a site of resistance against social expectations. Translating and interpreting such voices

require a deep understanding of cultural and linguistic contexts, since women’s expression is often constrained by the norms of their societies. This paper explores how women’s identity and speech are portrayed in Austen’s Pride and Prejudice and Chopin’s The Awakening, and how translators can convey the subtle tones of emotion, irony, and rebellion that define these works.

Cultural Context and Female Identity

Jane Austen’s novels reflect early 19th-century British society, where women’s social mobility was limited to marriage. Her heroines, like Elizabeth Bennet, use wit, irony, and dialogue to assert independence within patriarchal constraints. Kate Chopin, writing in late 19th-century America, exposes similar struggles in a different context: The Awakening challenges moral and social expectations, revealing a woman’s journey toward self-awareness. In both cases, language is a tool of negotiation — between conformity and individuality. The translator must understand these nuances to preserve the characters’ cultural and emotional authenticity.

Linguistic Expression of Women’s Voice

Female discourse in both writers' works is marked by politeness, emotional subtlety, and indirect resistance. For instance, Elizabeth Bennet's sarcastic tone hides critique beneath civility, while Edna Pontellier's introspection conveys silent rebellion. When translating these voices, literal equivalence may obscure the gendered implications of tone, irony, or silence. A culturally sensitive translation must consider sociolinguistic features — how women's language reflects social position and emotional restraint.

Translating Gendered Voices

Translating women's speech in Austen and Chopin involves both linguistic fidelity and cultural adaptation. Some strategies include:

1. Preserving tone and irony: Irony is central to Austen's style; translators should prioritize meaning over word-for-word accuracy.
2. Contextual adaptation: Chopin's sensual and emotional language often relies on cultural codes; translators can use equivalents that evoke similar feelings.
3. Maintaining narrative perspective: Both authors use free indirect discourse, blending narrator and character voices — this must be retained to preserve psychological depth.
4. Cultural sensitivity: Avoid imposing modern feminist interpretations that distort the original context.

By applying these strategies, translators become mediators between historical and contemporary understandings of womanhood.

Conclusion

Women's voices in Austen and Chopin's fiction reveal the intersection of gender, culture, and language. Their works not only challenge patriarchal norms but also redefine the literary representation of femininity. Translating such texts demands more than linguistic skill — it requires empathy, cultural insight, and awareness of gendered meaning. Through culturally informed translation, the subtle power of women's self-expression can transcend linguistic and temporal boundaries.

References

1. https://www.penguin.co.uk/books/
2. https://www.doverpublications.com/
3. Showalter, E. A Literature of Their Own: British Women Novelists from Brontë to Lessing. Princeton University Press, 1999.
4. https://www.routledge.com/Gender-in-Translation

THE GOTHIC TRADITION IN BRITISH AND AMERICAN LITERATURE

Baxadirova Aiyza Daniyarovna
@a_zaa
The student of Chirchic State Pedagogical University
Scientific adviser: Abduramanova Diana Valerevna
A senior lecturer in Chirchik State Pedagogical University
@Di_Lady_Di

Annotation: This article explores the challenges and strategies in translating Gothic literature from British and American traditions. It discusses the linguistic and cultural difficulties that translators face when dealing with symbolic and stylistically complex texts. The study highlights how cultural differences influence meaning transfer and proposes solutions for preserving the original atmosphere and emotional impact of Gothic works in translation.

Keywords: Gothic literature, translation, culture, language, equivalence, interpretation, literary style.

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz va amerika gotika adabiyotini tarjima qilish jarayonidagi muammolar hamda ularni hal etish yo‘llari tahlil qilinadi. Maqolada tarjimonlar duch keladigan lingvistik va madaniy qiyinchiliklar, shuningdek, badiiy uslub va muhitni saqlash masalalari yoritilgan. Muallif madaniyatlararo tafovutlarning ma’no uzatilishiga ta’sirini ko‘rsatib,

gotik asarlarning tarjimasida uslubiy va hissiy uyg‘unlikni ta’minlash bo‘yicha amaliy tavsiyalar beradi.

Kalit so‘zlar: gotik adabiyot, tarjima, madaniyat, til, ekvivalentlik, interpretatsiya, badiiy uslub.

Introduction

Translation is not merely a process of transferring words from one language into another; it is a complex act of cultural mediation. When translating literary works, especially those belonging to the Gothic tradition in British and American literature, translators encounter unique challenges related to language, style, and cultural context. Gothic fiction, with its rich emotional intensity, symbolism, and historical

settings, reflects specific cultural fears and beliefs of its time. Therefore, translating such texts requires not only linguistic accuracy but also sensitivity to cultural nuances and literary aesthetics. This article discusses the linguistic and cultural difficulties of translating Gothic literature and proposes strategies for maintaining the author’s style and atmosphere in translation.

Linguistic Challenges in Translating Gothic Literature

One of the main issues in translating Gothic fiction lies in its complex language and archaic style. Many British Gothic novels — such as Horace Walpole’s The Castle of Otranto or Mary Shelley’s Frankenstein — use eighteenth- and nineteenth-century English structures that may sound unnatural in modern Uzbek or Russian. Translators must decide whether to preserve this old-fashioned tone or adapt it to modern readers. Additionally, Gothic texts often include symbolic vocabulary and emotionally charged descriptions, such as “the gloomy vaults of the castle” or “a dreadful vision of horror.” These phrases carry strong emotional and cultural associations that are difficult to render directly. The translator must find equivalents that evoke a similar emotional impact without distorting meaning.

Cultural and Contextual Problems

The Gothic genre is deeply rooted in Western historical and religious imagery — castles, monasteries, ghosts, and the concept of sin. For readers in non-Western cultures, these images may not have the same emotional resonance. For example, the concept of “haunted castles” does not exist in Uzbek culture, so translators must find functionally equivalent imagery — for instance, “qasr” or “saroy” that conveys similar associations of isolation and mystery. Moreover, many Gothic works explore taboo themes such as madness, death, and forbidden love. Translators working in more conservative cultural contexts face ethical and stylistic dilemmas about how to represent these subjects while maintaining fidelity to the original text.

Maintaining Atmosphere and Style

Perhaps the most delicate task is to preserve the Gothic atmosphere — a blend of mystery, suspense, and psychological tension. Literal translation often fails to

reproduce this mood. Effective translation requires creative equivalence — re-creating rhythm, tone, and imagery rather than mechanically transferring words. For instance, translating the opening line of Poe’s The Fall of the House of Usher

(“During the whole of a dull, dark, and soundless day…”) demands attention to rhythm and sound. The repetition of dull, dark, soundless creates a musical effect that must be mirrored in the target language through sound patterns and emotional intensity.

Strategies and Solutions

1. Contextual Adaptation: Preserve the author’s meaning but adapt culturally unfamiliar references to equivalents understandable to the target audience.
2. Stylistic Consistency: Maintain the narrative tone — if the original uses archaic or formal style, reflect it appropriately.
3. Cultural Mediation: Add brief footnotes or translator’s notes to clarify culturally specific concepts.
4. Collaborative Revision: Work with editors familiar with both cultures to ensure balance between fidelity and readability.

Conclusion

Translating the Gothic tradition requires much more than linguistic skill. It demands deep understanding of the source culture, awareness of literary style, and creative sensitivity. By carefully balancing accuracy and artistry, translators can successfully convey the dark beauty and psychological depth of British and American Gothic literature to new readers, preserving its cultural essence while adapting it to a different linguistic environment.

References

1.https://www.routledge.com/Translation-Rewriting-and-the-Manipulation-of-Literary-Fame/Lefevere/p/book/9780415595718

2.https://www.routledge.com/The-Translators-Invisibility-A-History-of-Translation/Venuti/p/book/9780415696293

3. https://www.penguinrandomhouse.com/books/290292/

4. https://global.oup.com/academic/product/frankenstein-9780199537150

THE DEVELOPMENT OF ENGLISH TRAGEDY

Majidova Mohinur Bahodir qizi
Student, Chirchik State Pedagogical University
Mohinurmajidova0115@gmail.com
Scientific supervisor:
A senior teacher, Chirchik state pedagogical university
Khamitov Eldorbek E.
e.xamitov@cspu.uz
khamitoveldorbek@gmail.com

***Abstract*:** This paper explores the historical development of English tragedy from its early medieval beginnings to its modern transformations. English tragedy has undergone significant evolution, shaped by classical influences, cultural changes, and shifting literary tastes. Starting from morality plays, the genre matured during the Renaissance with the works of Christopher Marlowe and reached its artistic peak in the tragedies of William Shakespeare. The Jacobean era introduced darker and more violent themes, while later centuries emphasized moral order, psychological depth, and social issues. By tracing these stages, the study highlights how English tragedy reflects the complexities of human experience and continues to adapt to new intellectual and cultural contexts.

Keywords: English tragedy, renaissance drama, Shakespeare, Jacobean tragedy, classical influence, dramatic development, medieval drama, modern tragedy, literary evolution, tragic hero.

Introduction: Tragedy has been one of the most influential genres in English literature, offering deep insight into human nature, moral dilemmas, and the consequences of ambition, desire, and fate. From its early formation in medieval drama to its sophisticated expression in Shakespearean works, English tragedy has developed through several distinct phases. Each period Renaissance, Jacobean, Restoration, Victorian, and modern contributed new themes, forms, and dramatic techniques, reflecting the values and anxieties of its time. Understanding this development is essential for appreciating how literature evolves and how tragic art continues to shape cultural and intellectual history. This study examines the major stages in the growth of English tragedy and evaluates its enduring significance in world literature.

The development of English tragedy: English tragedy has evolved over several centuries, reflecting shifts in cultural values, theatrical practices, and literary traditions. From its early beginnings in medieval morality plays to the profound philosophical works of Shakespeare and the darker psychological dramas of the modern era, English tragedy traces a long and rich journey. Early foundations: Medieval influence the roots of English tragedy can be found in medieval drama, especially in morality plays and mystery cycles. Although these plays were not tragedies in the classical sense, they introduced themes such as the struggle between good and evil, human weakness, and moral downfall. Characters like Everyman symbolized universal human experiences, laying the groundwork for later tragic storytelling.

Renaissance transformation: Classical models and humanism: With the arrival of the Renaissance in the 16th century, English writers began studying classical Greek and Roman

tragedies by Seneca, Sophocles, and Euripides. Senecan drama, with its emphasis on revenge, psychological conflict, and supernatural elements, greatly influenced early English playwrights.

The emergence of true English tragedy: The first major English tragedies, such as **"Gorboduc"** (1561) by Norton and Sackville, followed classical structure but introduced native elements like political commentary. Soon, dramatists like **Christopher Marlowe** revolutionized the form. Marlowe's heroes Tamburlaine, Faustus, Edward II were driven by ambition, desire for power, or forbidden knowledge. His use of blank verse and larger-than-life characters gave English tragedy new emotional intensity.

The golden age: Shakespearean tragedy the development of English tragedy reached its peak with **William Shakespeare**, whose works redefined the genre. Shakespeare combined classical structure with deep psychological realism and poetic language. His tragedies *Hamlet, Macbeth, Othello, King Lear, Julius Caesar*, among others explored themes such as: **Ambition and moral corruption, jealousy and betrayal, identity, fate, and free will, the fragility of human relationships.** Shakespearean tragedy is distinguished by its complex characters, who are neither fully virtuous nor entirely evil. Their downfall results from a mixture of personal flaws, societal pressures, and unpredictable fate. These plays also expanded the tragic experience by blending moments of humor and everyday life with moments of deep despair.

The Jacobean era: Darker and more violent tragedies: After Shakespeare, the Jacobean period introduced even more intense and sensational tragic themes. Playwrights such as **John Webster, Thomas Middleton**, and **John Ford** produced works filled with political corruption, revenge, insanity, and moral decay. Webster's *The Duchess of Malfi* is a prime example, known for its haunting atmosphere and psychological depth. These tragedies reflected the uncertainties of the time conflict, plague, and shifting political power showing a society more pessimistic about human nature.

Restoration and 18th-century tragedy: Formality and reason. In the late 17th and 18th centuries, tragedy shifted again. Influenced by French neoclassicism, playwrights emphasized strict form, decorum, and moral lessons. **John Dryden** and **Joseph Addison** wrote tragedies that portrayed noble characters and moral virtue rather than human complexity. These works were less emotionally intense but promoted rational thought and ethical reflection. **19th and 20th centuries: Psychological and social tragedy.** With the Romantic and Victorian periods came an interest in individual emotion and social issues. Later, in the 20th century, modern writers such as **T. S. Eliot, John Osborne**, and **Harold Pinter** experimented with tragic forms that addressed alienation, societal breakdown, and the inner struggles of ordinary people. Modern English tragedy often rejects classical rules, focusing instead on: **Psychological conflict, existential questions, social injustice, human isolation.** These tragedies broaden the concept of tragic experience beyond kings and heroes to include everyday individuals.

What makes English tragedy particularly enduring is its ability to adapt. Despite changes in language, audience expectations, and social values, the tragic spirit—rooted in themes of human weakness, moral conflict, and inevitable loss—remains relevant. Modern tragedies may differ in structure and tone from classical works, yet they continue to examine timeless questions: What drives human actions? How do power, ambition, or desire shape destiny? What happens when individuals confront forces greater than themselves?

Ultimately, the history of English tragedy is not simply a sequence of dramatic styles but a reflection of humanity's ongoing attempt to understand itself. By tracing its development, we gain insight into shifting ideas about fate, justice, identity, and the human soul. Even as society continues to evolve, the tragic tradition persists, reminding us that the struggle between aspiration and limitation, hope and downfall, is at the heart of human experience. This is why English tragedy remains one of literature's most powerful and enduring forms.

What makes English tragedy particularly enduring is its ability to adapt. Despite changes in language, audience expectations, and social values, the tragic spirit—rooted in themes of human weakness, moral conflict, and inevitable loss—remains relevant. Modern tragedies may differ in structure and tone from classical works, yet they continue to examine timeless questions: What

drives human actions? How do power, ambition, or desire shape destiny? What happens when individuals confront forces greater than themselves?

Ultimately, the history of English tragedy is not simply a sequence of dramatic styles but a reflection of humanity's ongoing attempt to understand itself. By tracing its development, we gain insight into shifting ideas about fate, justice, identity, and the human soul. Even as society continues to evolve, the tragic tradition persists, reminding us that the struggle between aspiration and limitation, hope and downfall, is at the heart of human experience. This is why English tragedy remains one of literature's most powerful and enduring forms.

Conclusion: The development of English tragedy represents a long and dynamic literary journey that mirrors the intellectual, cultural, and emotional evolution of English society. From the simple moral lessons of medieval plays to the complex psychological conflicts of modern drama, tragedy has consistently served as a powerful medium for exploring the deepest layers of the human condition. Each historical period left its distinctive mark on the genre: the Renaissance brought classical ideas and heroic ambition; Shakespeare elevated tragedy to its highest artistic form through profound character studies; the Jacobean age intensified themes of corruption and darkness; and later centuries shifted focus toward moral reflection, social issues, and individual psychology.

Reference:

1. Abrams, M. H. *A Glossary of Literary Terms*. Boston: Cengage Learning, 2015.
2. Baldick, Chris. *The Oxford Dictionary of Literary Terms.* Oxford: Oxford University Press, 2008.
3. Bevington, David. *Shakespeare: The Seven Ages of Human Experience*. Oxford: Blackwell Publishing, 2005.
4. Bradley, A. C. *Shakespearean Tragedy: Lectures on Hamlet, Othello, King Lear, and Macbeth*. London: Macmillan, 1904.
5. Brockett, Oscar G., and Franklin J. Hildy. *History of the Theatre*. Boston: Pearson, 2013.
6. Daiches, David. *A Critical History of English Literature*. London: Secker & Warburg, 1960.
7. Dollimore, Jonathan. *Radical Tragedy: Religion, Ideology, and Power in the Drama of Shakespeare and His Contemporaries*. Durham: Duke University Press, 2004.
8. Drabble, Margaret. *The Oxford Companion to English Literature*. Oxford: Oxford University Press, 2000.
9. Gurr, Andrew. *The Shakespearean Stage, 1574–1642*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
10. Kermode, Frank. *The Sense of an Ending: Essays on the Theory of Fiction.* Oxford: Oxford University Press, 2000.
11. Leech, Clifford. *Tragedy*. London: Methuen & Co., 1969.
12. Miller, Arthur. *Tragedy and the Common Man*. New York: Penguin, 1949.

THE ROLE OF BEDE IN SHAPING ENGLISH IDENTITY

Gulyamova Maftunabonu Axror qizi
Student, Chirchik State Pedagogical University
Scientific supervisor: Rozikova Zilola Tursunboy qizi

Annotation: *This article examines how the Venerable Bede (c. 673-735), through his Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum and other writings, helped to forge a sense of English identity among the Anglo-Saxon peoples. It traces his concepts of gens Anglorum, Christian providence, moral exemplars, and historical memory. Attention is paid to both the textual strategies Bede employs and how his work was reused in later Anglo-Saxon literature and historiography (e.g. Anglo-Saxon Chronicle, writings of Aelfric, etc.). The article also considers the limitations of Bede's perspective—his ecclesiastical bias, regional focus, and silences—and the long-term legacy of his identity-making.*

***Key words*:** Venerable Bede, English identity, Anglo-Saxon, England, H*istoria Ecclesiastica Gentis Anglorum*, early medieval historiography, Anglo-Saxon migration, ethnic identity formation, historical memory, linguistic identity, medieval nationalism.

The formation of English identity in the early medieval period is a complex process shaped by a variety of cultural, linguistic, religious, and political factors. Among the most influential figures in this process is the Venerable Bede (c. 673–735), whose *Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum* (Ecclesiastical History of the English People) stands as a foundational text in the construction of the early English *gens* or people. Bede's work is not merely a historical chronicle; it is a deliberate and sophisticated narrative that weaves together origin myths, Christian theology, and linguistic distinction to define what it meant to be English in the seventh and eighth centuries. This essay explores Bede's role in shaping English identity by examining his construction of shared ancestry, the centrality of Christianity, the importance of language, and the ways in which his narrative both includes and excludes different groups within Britain. Furthermore, it considers the lasting influence of Bede's work in medieval historiography, political ideology, and identity formation.

The Venerable Bede (c. 673–735), a Northumbrian monk and scholar, played a crucial role in the formation of early English identity through his influential work *Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum* (Ecclesiastical History of the English People). Composed in Latin around 731 CE, this text represents one of the earliest systematic attempts to construct a cohesive identity for the *gens Anglorum*—the English people—by weaving together historical narrative, theological interpretation, and cultural memory. Central to Bede's conceptualization of English identity is the notion of a shared ancestry rooted in the migration of the Angles, Saxons, and Jutes to Britain in the fifth and sixth centuries. Bede narrates these origins with a providential lens, presenting the migration and conversion of the Anglo-Saxons as part of God's divine plan. This foundational myth not only unites diverse kingdoms under a common descent but also legitimizes the emerging English polity by anchoring it in a sacred history. Bede's identity construction is inseparable from Christianity. His history foregrounds the role of the Church as the cornerstone of Englishness, portraying conversion—especially the mission of Augustine of Canterbury and later the Irish missionary efforts—as the defining moment that transformed a disparate group of pagan tribes into a Christian people. This theological framing integrates history into a broader salvation narrative, where English identity is defined not merely by ethnicity or language but by participation in the Christian faith and ecclesiastical order. Miracles, saintly exemplars, and ecclesiastical figures feature prominently, serving as moral and spiritual exemplars that delineate the boundaries between those fully integrated into the Christian community and those outside it. Language further solidifies the collective identity Bede describes. While writing in Latin, Bede is conscious of the English language as a unifying marker among the various peoples of Britain, distinguishing the English from the Britons, Scots, and Picts. This emphasis on language contributes to a growing sense of cultural coherence, reinforcing the idea of the English as a distinct *gens* with common customs and communication. Bede's narrative is not neutral or comprehensive. His position as a monk in Northumbria inevitably colors his perspective, emphasizing Northumbrian religious and political interests. Other groups, particularly the native Britons, receive less sympathetic treatment, often portrayed as marginalized or religiously inferior. This process of "othering" is critical to Bede's identity formation, as defining who the English are not helps to reinforce who they are. Scholars like Alexander Murray argue that this creates a racial and cultural dichotomy, wherein English identity is constructed through exclusion and differentiation. Bede's account involves selective memory and idealization. His retelling of early Anglo-Saxon history blends historical fact with legend and ecclesiastical agenda, producing a narrative that serves both moral instruction and political legitimation. For instance, figures like Hengist and Horsa are framed as founding heroes, though their historicity is debated. This idealized past functions as a template for contemporary rulers and religious leaders, who later appropriated Bede's history to support their claims to authority and identity.

Significantly, Bede's work also shaped medieval concepts of kingship and political authority. By highlighting the relationship between Christian virtue and righteous rule, Bede linked the legitimacy of kings to their fidelity to Christian principles and their support of the Church. This fusion of religious and political identity helped lay the groundwork for the idea of a Christian monarchy, a theme that resonated in later Anglo-Saxon and Norman governance and shaped the ideological foundation of the English monarchy. Bede's influence extends beyond his own lifetime through the widespread transmission and adaptation of his work. Despite being written in Latin, *Historia Ecclesiastica* was translated and reinterpreted in vernacular Anglo-Saxon texts, which helped disseminate Bede's notions of English identity more broadly. His work formed a foundation for later medieval chronicles and legal texts that increasingly articulated notions of a unified English kingdom and people, especially during times of external threat, such as Viking invasions and the Norman Conquest.

In addition to content, Bede's historiographical methodology was innovative for his time. He employed a systematic chronology and critical use of sources, which lent his work authority and set a precedent for historical writing in medieval Europe. This methodological rigor helped institutionalize historical memory within ecclesiastical and political institutions, ensuring the endurance of his version of English identity. Bede's work is pivotal for understanding the early medieval construction of identity as a multifaceted process involving ethnicity, language, religion, memory, political ideology, and historiography. His fusion of history and theology highlights how identity was shaped not only by material descent but also by shared belief systems and cultural narratives. This layered construction challenges modern notions of fixed or primordial ethnic identities and emphasizes the performative and discursive nature of medieval Englishness.

Conclusion: Bede's *Historia Ecclesiastica* serves as both a product and a producer of English identity in the early Middle Ages. Through his synthesis of origin myths, Christian theology, linguistic differentiation, political ideology, and selective historical memory, Bede helped forge a collective self-understanding among the Anglo-Saxons that resonated for centuries. His work laid the groundwork for later medieval and even modern conceptions of Englishness, illustrating how identity is historically constructed and continuously reshaped by narrative, ideology, and power.

References

1. Bede. *Ecclesiastical History of the English People*. Translated by Bertram Colgrave and R.A.B. Mynors, Oxford University Press, 1969.
2. Higham, N.J. *The Convert Kings: Power and Religious Affiliation in Early Anglo-Saxon England*. Manchester University Press, 1997.
3. Finberg, H.P.R. *The Early Charters of the West Midlands*. Leicester University Press, 1972.
4. Blair, Peter Hunter. *The World of Bede*. Cambridge University Press, 1990.
5. Hill, D.H. "Bede and the Origins of English National Identity." *Journal of Medieval History*, vol. 28, no. 4, 2002, pp. 327–345.
6. Murray, Alexander. "The English 'Race' in the Early Middle Ages: Bede, Identity, and Otherness." *Speculum*, vol. 70, no. 4, 1995, pp. 870–894.
7. Cubitt, Catherine. *Anglo-Saxon Church Councils, c. 650–c. 850*. Royal Historical Society, 1995.
8. Keynes, Simon. *Kings, Currency and Alliances: History and Coinage of Southern England in the Ninth Century*. Ashgate Publishing, 2002.

RELIGION, MORALITY, AND SPIRITUALITY IN ENGLISH LITERATURE

Gulyamova Maftunabonu Axror qizi
Student, Chirchik State Pedagogical University
maftunagulamova182@gmail.com
Scientific supervisor: Ruzmetova Diana Komilovna
Act.assoc.prof. (PhD) Chirchik State Pedagogical University

Annotation: The theme of **religion, morality, and spirituality** has shaped English literature from its earliest forms to modern times. In **Old English works** such as *Beowulf* and *The Dream of the Rood*, Christian and pagan values coexist, reflecting a society in spiritual transition. The **Middle English period** continues this exploration through moral allegory and religious devotion in texts like *Piers Plowman* and *Everyman*. During the **Renaissance**, writers such as **John Milton** and **William Shakespeare** questioned divine justice and human free will, while later authors like **T.S. Eliot** and **Graham Greene** examined the struggle between faith and doubt in an increasingly secular world. This theme reveals the evolving moral and spiritual concerns of English society and provides rich ground for analyzing how literature reflects and challenges belief systems across time.

Key words: Religion, moral responsibility, moral freedom, secular spirituality, heroic code, moral endurance, spiritual victory, faith and courage, humanism, protestant Reformation, moral choice, morality, spirituality, Beowulf, Pagan-Christian fusion

Introduction: The interwoven themes of **religion, morality, and spirituality** have profoundly shaped the development of English literature from its earliest stages to the modern era. Writers across centuries have used literature as a medium to explore humanity's relationship with the divine, the struggle between sin and virtue, and the quest for moral understanding. In **Old English poetry**, such as *Beowulf* and *The Dream of the Rood*, Christian ideals merge with remnants of pagan belief, revealing a culture in spiritual transition. The **Middle English period** continued this engagement through allegorical and devotional works like *Piers Plowman* and *Everyman*, which sought to instruct readers on moral conduct and faith. As literature evolved, authors from **John Milton** to **T.S. Eliot** reflected the shifting boundaries between faith and reason, certainty and doubt. Thus, the exploration of religion and morality in English literature offers valuable insight into both the spiritual evolution of society and the enduring human search for meaning.

Religion and morality as foundations of early English thought: Religion in early English literature was not just a subject—it was a worldview. During the Anglo-Saxon and medieval periods, literature served as a moral and spiritual guide for society. Writers and poets aimed to teach Christian virtues such as humility, loyalty, courage, and faith in God.

The fusion of pagan and Christian beliefs created a unique moral framework. In *Beowulf*, for instance, the hero's bravery and honor align with pagan heroism, yet his acceptance of divine will reveals Christian humility. This blending demonstrates how literature helped people understand ethical living through faith.

Poems like *The Dream of the Rood* also reveal an emotional and symbolic spirituality—portraying Christ as a heroic figure who conquers sin through suffering. This heroic vision made Christian ideals more accessible to a warrior society, emphasizing that spiritual victory can arise from moral endurance and sacrifice.

The moral purpose of Middle English literature: By the Middle Ages, literature became a didactic tool—its purpose was to teach right from wrong. The Church was central to life, and writers used storytelling and allegory to shape moral behavior. Even Geoffrey Chaucer, who wrote with wit and irony, used *The Canterbury Tales* to explore moral and religious issues. His *Parson's Tale* and *Pardoner's Tale* expose hypocrisy and greed within the Church, reminding readers that salvation depends on sincerity, not status.

Critical perspective: Many scholars view +iddle English literature as a reflection of medieval society's collective conscience, where moral instruction and religious devotion shaped both art and daily life.

The renaissance: Questioning faith and conscience the Renaissance introduced new philosophical ideas from humanism, encouraging individual thought and questioning of religious authority. The Protestant Reformation divided Europe and inspired writers to explore personal conscience, divine justice, and moral choice. In *Paradise Lost*, John Milton examines the moral struggle between obedience and rebellion, portraying Satan as a complex figure who embodies both pride and tragic ambition. The poem ultimately defends divine justice while acknowledging the complexity of human freedom. Shakespeare's characters—Hamlet, Macbeth, and even the morally conflicted Angelo in *Measure for Measure*—reveal the inner turmoil of individuals torn between moral duty and personal desire.

During this time, literature became a space where moral and spiritual debates were dramatized rather than preached. Writers sought to understand not just what is *right*, but *why* it is right—an early sign of the modern moral consciousness.

The victorian crisis of faith: The 19th century brought enormous change: industrial progress, social inequality, and scientific discoveries (especially Darwin's *Origin of Species*, 1859) challenged religious belief. This led to what is often called the Victorian crisis of faith.

Writers like Matthew Arnold, in *Dover Beach*, mourned the decline of faith and the growing emptiness in human life. Thomas Hardy questioned divine justice, portraying the universe as indifferent to human suffering. His characters often face tragic fates not because of sin but because of fate or social pressure, reflecting a new moral realism rather than traditional religious morality.

Charlotte Brontë, however, portrayed a more personal faith in *Jane Eyre*, where moral strength and spiritual integrity guide the protagonist. For her, true religion is not rigid dogma but a deep moral conscience.

Critical insight**:** Victorian literature reveals the shift from external religion to internal morality, showing how individuals struggle to uphold virtue without the certainty of faith.

Modern and Contemporary Reflections: Spirituality Beyond Religion

In the 20th and 21st centuries, literature became increasingly secular yet spiritually aware. Writers no longer depended on organized religion to define morality; instead, they explored human values, conscience, and inner truth.

Overall Critical Significance

The persistent presence of religion, morality, and spirituality in English literature reveals an ongoing human concern: the desire to understand the moral purpose of life. Through different ages, writers have:

- Reflected their society's dominant faith and values.
- Questioned moral hypocrisy and institutional corruption.
- Explored the conflict between sin, conscience, and redemption.
- Sought meaning in a changing and often uncertain world.

This theme therefore represents not just a religious tradition but a moral and philosophical journey — a conversation between literature and the human spirit that continues across centuries.

Conclusion: The exploration of religion, morality, and spirituality in English literature reflects the moral and intellectual evolution of human society. From the Christian heroism of *Beowulf* and the moral allegories of *Piers Plowman* to the complex moral questioning of Shakespeare and Milton, writers have continually examined humanity's relationship with faith and conscience. In later centuries, as faith was challenged by science and modernity, authors like Arnold, Hardy, and Eliot portrayed the deep conflict between belief and doubt. Even in modern works, spirituality remains a search for personal meaning and moral truth beyond organized religion. Across all periods, English literature has served as a mirror of the soul — revealing how individuals and societies strive to balance divine purpose, moral responsibility, and the enduring quest for spiritual understanding.

References:

1. Arnold, Matthew. *Dover Beach and Other Poems*. London: Macmillan, 1867.
2. Brontë, Charlotte. *Jane Eyre*. London: Smith, Elder & Co., 1847.

3. Chaucer, Geoffrey. *The Canterbury Tales*. Edited by Larry D. Benson, Oxford University Press, 1987.
4. Eliot, T. S. *The Waste Land*. London: Faber and Faber, 1922.
5. Greene, Graham. *The Power and the Glory*. London: Heinemann, 1940.
6. Hardy, Thomas. *Tess of the D'Urbervilles*. London: Osgood, McIlvaine, 1891.
7. Langland, William. *Piers Plowman*. Edited by A.V.C. Schmidt, Oxford University Press, 2012.
8. Milton, John. *Paradise Lost*. Edited by Alastair Fowler, 2nd ed., Longman, 1998.
9. Abrams, M. H., and Geoffrey Galt Harpham. *A Glossary of Literary Terms*. 11th ed., Cengage Learning, 2015.
10. Bloom, Harold, editor. *Religion and Literature*. Chelsea House Publishers, 2000.
11. Frye, Northrop. *The Great Code: The Bible and Literature*. Harcourt Brace Jovanovich, 1982.
12. Lewis, C. S. *English Literature in the Sixteenth Century Excluding Drama*. Oxford University Press, 1954.
13. McCulloch, Florence. *Medieval Latin and French Religious Poetry: An Anthology*. University of Toronto Press, 1967.

WOMEN WRITERS OF THE 18TH CENTURY

Gulyamova Maftunabonu Axror qizi
Student, Chirchik State Pedagogical University
maftunagulamova182@gmail.com
Scientific supervisor: Ruzmetova Diana Komilovna
Act.assoc.prof. (PhD) Chirchik State Pedagogical University

Key words: Literature, history, women, writing, challenges, intellectual, education, writers, ability, novel, opportunities, political, freedom, powerful.

Annotation:

The article *Women Writers of the 18th Century* examines the growing presence and influence of female authors during a period when women faced strong social and educational limitations. It highlights how these writers contributed to the development of major literary genres such as the novel, Gothic fiction, and travel writing. The text discusses key figures—including Aphra Behn, Eliza Haywood, Frances Burney, Ann Radcliffe, Mary Astell, Mary Wollstonecraft, and Lady Mary Wortley Montagu—and explains how their works addressed themes such as women's education, marriage pressures, social expectations, personal emotions, political rights, and early feminist ideas. The article emphasizes that despite restrictive norms, these women used literature to challenge gender inequality, expand creative expression, and shape the future of literary culture. Overall, the annotation reflects an article that explores both the achievements of these writers and their lasting impact on literature and society.

Introduction

The 18th century stands as a remarkable period in literary history, not only for the rise of new genres such as the novel and Gothic fiction but also for the expanding presence of women in the literary sphere. During this time, women faced considerable cultural and social restrictions that limited their access to education, intellectual expression, and professional authorship. However, these barriers did not prevent many determined and talented women from contributing significantly to literature. Through novels, letters, essays, treatises, and poetry, women writers challenged dominant gender expectations, reflected on their personal and social experiences, and opened new pathways for female expression. Their work played a vital role in shaping literary traditions and forging early foundations of feminist thought. This article examines the major contributions, themes, and legacies of women writers of the 18th century while highlighting the challenges they overcame to leave a lasting impact.

Women's Place in 18th-Century Literary Culture

Although the 18th century was a time of intellectual expansion, women were still primarily confined to domestic responsibilities. Education for girls was often limited to basic reading, needlework, and moral instruction, rather than the academic or classical training offered to boys. Writing for publication was sometimes viewed as improper or even dangerous to a woman's reputation, as intellectual ambition was considered unfeminine. Despite these restrictions, the growing print industry provided new opportunities. Circulating libraries, periodicals, and subscription publishing made literature more accessible to readers and writers alike. Many women began writing privately in diaries or letters before courageously stepping into public authorship—sometimes anonymously or under male pseudonyms. Gradually, their voices gained recognition, demonstrating that women were capable of producing thoughtful, complex, and influential works. Their persistence reshaped the literary landscape and challenged assumptions about women's intellectual capability.

Major Women Writers and Their Contributions

Aphra Behn

Aphra Behn, often regarded as one of the first English women to earn her living through writing, played a crucial role in establishing women's presence in professional literature. Although her career began in the late 17th century, her influence extended well into the 18th. Her novella *Oroonoko* is considered one of the earliest forms of the English novel and is notable for its exploration of themes such as slavery, colonialism, and moral authority. Behn's works demonstrated that a woman could successfully enter the world of commercial writing, paving the way for later female authors. Her bold approach to themes of power, gender, and desire challenged conventional views and signaled a shift toward greater literary freedom for women.

Eliza Haywood

Eliza Haywood was one of the most prolific and widely read writers of her time. Her novels, plays, and periodicals often focused on themes of love, ambition, and social manipulation. Works such as *Love in Excess* captivated audiences with their emotional intensity and exploration of women's experiences within rigid social structures. Haywood contributed significantly to the rise of amatory fiction and later shifted toward political and moral themes in her writing. Her long career demonstrated women's ability not only to participate in literary culture but also to shape trends and influence readers' tastes across decades.

Frances Burney

Frances Burney emerged as a highly respected novelist whose works offered detailed insight into the manners, expectations, and pressures of 18th-century society. In *Evelina* and *Cecilia*, Burney portrayed the struggles of young women attempting to navigate complex social environments while maintaining virtue and respectability. Her novels combined humor, social critique, and vivid characterization. Burney's works influenced later writers, particularly Jane Austen, who admired her ability to capture the subtleties of everyday life. Burney helped elevate the novel as a serious literary form and demonstrated how it could serve as a space for examining women's inner lives and social constraints.

Ann Radcliffe

Ann Radcliffe became a central figure in the rise of Gothic fiction. Her novels, including *The Mysteries of Udolpho*, blended suspense, supernatural elements, emotional intensity, and picturesque landscapes. Radcliffe's heroines often faced psychological turmoil, confinement, and threats, yet they consistently embodied resilience and moral virtue. Her ability to evoke mystery and terror while ultimately grounding her narratives in rational explanations set the standard for Gothic storytelling. Radcliffe's work shaped not only her contemporary literary world but also future genres such as horror and psychological fiction.

Mary Astell

Mary Astell was a pioneering thinker whose philosophical writings addressed the structural inequalities that restricted women's lives. In *A Serious Proposal to the Ladies*, Astell argued that women deserved better educational opportunities and should be encouraged to develop their intellectual abilities. She challenged the patriarchal assumptions that viewed women as naturally

less rational or capable than men. Astell's arguments laid early foundations for feminist thought and inspired later generations of women to consider education and intellectual independence as essential rights.

Mary Wollstonecraft

Mary Wollstonecraft remains perhaps the most influential female thinker of the 18th century. Her groundbreaking work, *A Vindication of the Rights of Woman*, argued that women were rational beings deserving the same educational opportunities as men. Wollstonecraft criticized the social norms that encouraged women to focus on beauty and obedience rather than reason and self-determination. Her writings sparked debates on gender equality and helped shape modern feminist philosophy. Wollstonecraft's courage in challenging entrenched beliefs made her a defining voice of the century.

Lady Mary Wortley Montagu

Lady Mary Wortley Montagu contributed to literature through her poetry and her insightful travel writings, particularly her *Turkish Embassy Letters*. Her letters offered vivid descriptions of Ottoman life, challenging European stereotypes and providing one of the first Western accounts of practices such as smallpox inoculation, which she helped introduce to England. Montagu's perspectives demonstrated that women could engage meaningfully with cultural analysis, science, and global exploration.

Themes in 18th-Century Women's Writing

The themes explored by women writers of the 18th century reflected both personal experiences and broader social issues. Many addressed the limitations placed on women's education and intellectual growth, arguing for greater opportunities and equality. Marriage and courtship were also common topics, as women navigated restrictive social expectations and the limited economic independence available to them. Other writers delved into emotional experiences, identity, and moral dilemmas, expanding the emotional and psychological depth of literature. Political themes, especially issues of rights, freedom, and social justice, were increasingly present in the works of feminist thinkers like Wollstonecraft. Through travel writing and cultural commentary, women also contributed to discussions about global perspectives and cross-cultural understanding. Collectively, these themes reveal women's growing engagement with both personal and public spheres of life.

Conclusion

Women writers of the 18th century made extraordinary contributions to literature despite facing substantial societal challenges. Their works broadened literary genres, deepened emotional and psychological exploration in fiction, and introduced powerful critiques of social and gender inequality. From Aphra Behn's early efforts in professional authorship to Mary Wollstonecraft's revolutionary feminist philosophy, these writers reshaped the cultural landscape and laid essential groundwork for future generations. Their writings continue to be studied today not only for their artistic merit but also for their historical significance and their role in advancing the intellectual and social status of women. The legacy of 18th-century women writers demonstrates the enduring power of literature to challenge oppression, inspire change, and expand human understanding.

References

- Astell, Mary. *A Serious Proposal to the Ladies*. 1694.
- Behn, Aphra. *Oroonoko*. 1688.
- Burney, Frances. *Evelina*. 1778.
- Haywood, Eliza. *Love in Excess*. 1719–1720.
- Montagu, Lady Mary Wortley. *Turkish Embassy Letters*. 1763.
- Radcliffe, Ann. *The Mysteries of Udolpho*. 1794.
- Wollstonecraft, Mary. *A Vindication of the Rights of Woman*. 1792.
- Spencer, Jane. *The Rise of the Woman Novelist*. Oxford University Press, 1986.
- Todd, Janet. *The Sign of Angellica: Women, Writing, and Fiction, 1660–1800*. Columbia University Press, 1989.

THE ROLE OF SUMMATIVE ASSESSMENT IN LITERARY APPRECIATION

Chirchik State Pedagogical University, Faculty of Tourism
Foreign Language and Literature, 3rd year student
Abdurashidova Dilnura Abdurauf kizi
dilnuraabdurashidova959@gmail.com
Scientific adviser: Mahmudova Zilola Shukhrat qizi
E-mail: z.mahmudova@cspu.uz

Abstract: This scholarly article investigates the influence of summative assessment strategies on cultivating students' appreciation for literature. It delves into how continuous feedback mechanisms, introspective exercises, and learner-centric appraisal methods contribute to the augmentation of students' interpretive capabilities, critical reasoning, and affective connection to literary pieces. The research underscores that formative assessment not only aids in the comprehension of literary works but also cultivates autonomous analytical skills, creative expression, and a more profound grasp of cultural nuances.

Keywords: Digital portfolios, literature education, learning outcomes assessment, formative assessment practices, reflective learning processes, student-centered pedagogy,literary analysis skills, critical thinking development

Introduction

The integration of summative assessment has emerged as a pivotal element in contemporary pedagogical approaches, particularly within academic fields necessitating interpretation, introspection, and analytical acumen. The development of literary appreciation, characterized as an intricate cognitive and emotional undertaking, derives substantial advantages from evaluative techniques that emphasize ongoing learning rather than conclusive judgment. Employing methodologies such as peer critique, instructor feedback, scholarly journals, and structured dialogues, formative assessment assists students in refining their textual interpretations and formulating individual responses to literary works. This introductory section establishes the groundwork for an examination of the pedagogical merit of formative assessment in enhancing literary education and fostering a more profound engagement with literary texts.

Methods

In summative assessment, methods such as standardized tests, final examinations, projects, and portfolios are commonly used. These assessments are often graded or scored, allowing comparisons between students or educational institutions. In summative assessment, quantitative data analysis is typically applied to measure the overall performance of students or programs. Standardized tests are a crucial component of summative assessment. These tests help evaluate students' level of mastery, their depth of understanding, and their grasp of key concepts. Standardized tests make it possible to compare the general level of knowledge among learners and ensure objectivity in assessing their academic achievement. Final examinations are also an important element of summative assessment. These exams are designed to evaluate the knowledge students have acquired throughout a course, semester, or academic year. Through these examinations, students are expected to demonstrate their level of knowledge, comprehension, and skills. Final exams provide expanded and comprehensive results in determining students' academic achievement.

Projects and portfolios are also used as forms of summative assessment. Projects represent scientific, practical, or experimental work prepared by students and provide an opportunity to showcase their acquired knowledge and skills. Portfolios, on the other hand, include materials such as student-created guides, proposals, writings, assignments, and other documents. These portfolios help assess students' academic development, progress, and accomplishments.

Quantitative data analysis in summative assessment is also used to measure the overall performance of students or programs. Based on this analysis, it becomes possible to evaluate students' overall results, their level of mastery, and their ability to process and apply the acquired knowledge. Quantitative analysis enhances objectivity and comparability within summative

assessment. Summative assessment methods play an important role in evaluating the overall performance of students or educational programs. These assessment tools are significant for assessing students' level of knowledge, skills, and academic achievements.

Result

The evaluation of summative assessment methodologies reveals that instruments such as standardized examinations, terminal assessments, assigned projects, and curated portfolios function as dependable mechanisms for gauging students' comprehensive academic attainment. The data elucidated suggests that standardized tests furnish objective, quantifiable metrics pertaining to students' comprehension of principal concepts and their proficiency in deploying acquired knowledge. Terminal examinations offer profound insights into students' accumulated understanding over a designated pedagogical duration, thereby substantiating their retention, assimilation, and practical competencies.

Discussion

Furthermore, the findings indicate that project-oriented assignments empower students to exhibit advanced cognitive processes, innovative thinking, and the practical application of theoretical constructs in authentic contexts. Portfolios, comprising a compendium of student work, provide empirical evidence of enduring academic advancement, skill refinement, and individualized learning pathways. Additionally, the implementation of quantitative data analytics serves to uphold the validity, dependability, and inter-group comparability of summative assessment outcomes across diverse student cohorts and educational curricula.

Conclusion

In summation, the empirical evidence corroborates the efficacy of summative assessment approaches in quantifying student accomplishment, gauging academic preparedness, and verifying the attainment of stipulated learning objectives.

The empirical findings underscore several salient implications for pedagogical implementation. The utilization of standardized examinations aids educational establishments in upholding uniform standards for the appraisal of student knowledge. Nevertheless, while standardized assessments proffer objectivity, they may not fully encompass students' creative capacities, problem-solving aptitudes, or nuanced contextual comprehension. This observation necessitates a judicious equilibrium between standardized metrics and more holistic evaluative strategies, such as project-based assignments and portfolio development.

The discourse further elucidates that terminal examinations, despite their comprehensive scope, frequently impose substantial stress upon students, potentially compromising their performance. Notwithstanding this inherent constraint, they persist as an indispensable instrument for assessing cumulative knowledge.

References

Black, P., & Wiliam, D. (1998). Inside the black box: Raising standards through classroom assessment. Phi Delta Kappan, 80(2), 139–148.

Bloom, B. S., Hastings, J. T., & Madaus, G. F. (1971). Handbook on formative and summative evaluation of student learning. McGraw-Hill.

Brown, H. D. (2004). Language assessment: Principles and classroom practices. Pearson Education.

Harlen, W. (2007). Assessment of learning. Sage Publications.

Nitko, A. J., & Brookhart, S. M. (2014). Educational assessment of students (7th ed.). Pearson.

Popham, W. J. (2011). Classroom assessment: What teachers need to know (6th ed.). Pearson.

Sadler, D. R. (1989). Formative assessment and the design of instructional systems. Instructional Science, 18(2).

Shepard, L. A. (2000). The role of assessment in a learning culture. Educational Researcher, 29(7), 4–14.

Stiggins, R. J. (2005). From formative assessment to assessment FOR learning: A path to success in standards-based schools. Phi Delta Kappan.

Taras, M. (2005). Assessment—summative and formative—some theoretical reflections. British Journal of Educational Studies, 53(4).

Wren, D. G. (2009). The role of summative assessment in the classroom. NASSP Bulletin.

USING DIGITAL PORTFOLIOS FOR EVALUATING LITERARY LEARNING OUTCOMES

Chirchik State Pedagogical University, Faculty of Tourism
Foreign Language and Literature, 3rd year student
Abdurashidova Dilnura Abdurauf kizi
dilnuraabdurashidova959@gmail.com

Annotation: This paper looks into how good digital portfolios are for figuring out what students have learned in literature. Digital portfolios give students a flexible way to gather, think about, and show off their literature analysis, creative writing, and interpretation skills as they develop. The research points out that digital portfolios encourage students to take charge of their learning, get better at thinking critically, and allow for ongoing feedback in literature classes. It also touches on how technology can help with personalized feedback and keeping tabs on student progress. The results indicate that using digital portfolios in literature studies leads to more involved learning, encourages students to reflect on their work, and provides a fuller picture of their growth and accomplishments.

Keywords: Digital portfolios; literary education; learning outcomes; formative assessment; reflective learning; student-centered learning; digital literacy.

Аннотация: В данной статье рассматривается, насколько эффективно использование цифровых портфолио для оценки результатов обучения студентов по литературе. Цифровые портфолио предоставляют учащимся гибкую возможность собирать, анализировать и демонстрировать свои навыки литературного анализа, творческого письма и интерпретации по мере их развития. В исследовании отмечается, что цифровые портфолио способствуют развитию самостоятельности студентов, критического мышления и обеспечивают возможность постоянной обратной связи на занятиях по литературе. Также рассматривается, как технологии помогают обеспечивать персонализированную обратную связь и отслеживать прогресс студентов. Результаты показывают, что использование цифровых портфолио в изучении литературы способствует более активному вовлечению студентов в процесс обучения, развивает их способность к самоанализу и обеспечивает более всестороннюю оценку их роста и достижений.

Ключевые слова: Цифровые портфолио; литературное образование; результаты обучения; формирующее оценивание; рефлексивное обучение; обучение, ориентированное на студента; цифровая грамотность.

Annotatsiya: Ushbu maqola adabiyot fanida talabalar o‘rgangan bilim va ko‘nikmalarni baholashda raqamli portfellar (digital portfolios) qanchalik samarali ekanligini o‘rganadi. Raqamli portfellar talabalarga o‘zlarining adabiy tahlil, ijodiy yozuv va talqin qilish ko‘nikmalarini to‘plash, tahlil qilish hamda namoyish etish uchun moslashuvchan imkoniyat yaratadi. Tadqiqotda raqamli portfellar talabalarning o‘quv jarayoniga mustaqil yondashishlarini rag‘batlantirishi, tanqidiy fikrlashni rivojlantirishi va adabiyot darslarida doimiy fikr-mulohaza (feedback) olish imkonini berishi ta’kidlanadi. Shuningdek, texnologiyadan foydalanish shaxsiylashtirilgan fikr-mulohazani va talabalar taraqqiyotini kuzatishni qo‘llab-quvvatlashi haqida ham so‘z yuritiladi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, adabiyot ta’limida raqamli portfellardan foydalanish talabalarning faol ishtirokini oshiradi, o‘z ishlarini tahlil qilishga undaydi hamda ularning rivojlanishi va yutuqlarini yanada to‘liq baholash imkonini beradi.

Kalit so‘zlar: Raqamli portfellar; adabiyot ta’limi; o‘quv natijalari; shakllantiruvchi baholash; reflektiv o‘qish; talaba markazli ta’lim; raqamli savodxonlik.

Introduction. Lately, digital tools have really changed how we teach and learn languages and literature. Old ways of grading, like tests and papers, don't always show what students truly understand or how creative they can be. But digital portfolios are a better way to see the whole picture. They let students gather all sorts of stuff – like their writing, thoughts, media projects, and what others say about their work – to really show off what they know about literature.Using digital portfolios in literature classes makes learning more interesting for students and helps teachers keep track of progress and give feedback all along the way. This way, teachers can see how well students can interpret and analyze texts, watch them grow as learners, and get them thinking about their own learning process. Plus, digital portfolios fit with newer teaching ideas that focus on students taking charge, being creative, and getting good with technology. This paper is going to look at why digital portfolios are good for teaching literature, how to put them into practice, and how well they work for grading literary skills in college.

Methods. Today, computers are used as an effective tool for developing and storing portfolios given their ability to store and process large quantities of content, and because they can effectively support and guide the portfolio process. These computer-based portfolios are called digital or electronic portfolios (e-portfolios). The advantages of using digital portfolios include:

Digital portfolios provide an effective means for cataloguing and organizing learning materials, better illustrating the process of learner development.

Students can easily integrate multimedia materials, allowing them to use a variety of tools to demonstrate and develop understanding. (This may be especially advantageous for at-risk children whose competencies may be better reflected through these authentic task. This investigation utilized a qualitative research methodology, specifically targeting undergraduate literature students. Data acquisition involved systematic classroom observations, in-depth interviews with both instructors and learners, and a thorough examination of students' digitally compiled portfolios.Participants were tasked with constructing digital portfolios utilizing platforms such as Google Sites and Padlet. These platforms served as repositories for their submitted work, which included essays, analyses of poetry, multimedia endeavors, and reflective journals, accumulated throughout a single academic semester. Instructors offered ongoing feedback and diligently oversaw the students' progression. Subsequent to data collection, thematic analysis was performed to discern prevalent patterns in learning behaviors, reflective practices, and the acquisition of skills.

Portfolios can be linked to the following cross-curricular competencies within the QEP (2001):Intellectual Competencies. Encourages students to "use information, to solve a problem, to exercise critical judgment and to use creativity." Methodological Competencies. Encourages students to "e self reliant, to select appropriate means for attaining objectives, to analyze the way they use available resources, and to evaluate the effectiveness of their work methods."Personal and Social Competencies. Encourages students to "exchange points of views with others, to listen and to be open to differences" and to adapt their behaviour to the social context of learning.

Results

The empirical findings revealed several significant outcomes:

1. Profoundly Enhanced Reflection: Participants exhibited a marked increase in their capacity for introspection regarding their learning trajectory and comprehension of literary concepts.

2. Augmented Critical Thinking Capabilities: The portfolio creation process necessitated the application of analytical reasoning and the integration of their literary knowledge.

3. Uninterrupted Evaluative Processes: Educators were afforded the opportunity to assess developmental progress at various junctures, thereby mitigating reliance solely on summative examinations.

4. Elevated Motivational Levels: Students experienced a heightened sense of agency and accomplishment concerning their digital creations, which consequently fostered increased motivation and active participation.

5. Development of Technological Competencies: Learners demonstrated an improvement in their digital literacy through the design and upkeep of their electronic portfolios.

Collectively, the implementation of digital portfolios offered a more comprehensive depiction of students' cognitive and creative growth within the context of literature coursework.

Discussion

The adoption of digital portfolios is consonant with contemporary pedagogical paradigms that prioritize formative evaluation and student self-direction. The integration of digital technologies into literary pedagogy facilitates the cultivation of individualized learning trajectories and the delivery of consistent, beneficial feedback.

In contrast to conventional assessment methodologies, digital portfolios engender a more comprehensive appreciation of students' proficiencies, encompassing their creative expression, interpretive abilities, and reflective capacities.These systems additionally foster enduring learning tendencies by enabling students to observe their advancement chronologically. Nevertheless, effective deployment necessitates sufficient digital infrastructure, pedagogical professional development, and unambiguous evaluative benchmarks.

Conclusion

The research indicates that educational bodies ought to incorporate digital portfolio frameworks within their assessment methodologies for literary and linguistic instruction. Digital portfolios stand as an efficacious and pioneering approach for appraising literary educational achievements. They cultivate analytical cognition, introspective learning, and digital acumen, thereby offering a comprehensive depiction of student development. Given the ongoing technological evolution in education, the assimilation of digital portfolios into literary syllabi can facilitate richer, learner-centric, and forward-looking educational engagements. A research team within the CSLP has recently obtained funding from the provincial granting FQRSC, to learn more about the nature of digital portfolio use (quality and quantity), and discover necessary improvements for the tool and additional ways to promote teacher professional development within the tool; to measure the impact of digital portfolio use on key processes such as self-regulation, motivation, collaboration and problem-solving skills; to measure the impact of digital portfolio use on such important learning outcomes as literacy skills; and to look especially at at-risk students, students with special needs and male versus female students.

References

1. Barrett, H. C. (2007). Researching electronic portfolios and learner engagement: The REFLECT Initiative. Journal of Adolescent & Adult Literacy, 50(6), 436–449.
https://doi.org/10.1598/JAAL.50.6.2

2. Buyarski, C. A., & Landis, C. M. (2014). Using ePortfolios to assess applied learning. Peer Review, 16(1), 19–23.

3. Chen, H. L., & Black, T. C. (2010). Using e-portfolios to support an undergraduate learning career: An experiment with academic advising. Educause Quarterly, 33(4).

4. Jenson, J. D. (2011). Promoting self-regulation and critical reflection through writing students' use of electronic portfolios. International Journal of ePortfolio, 1(1), 49–60.

5. Kilbane, C. R., & Milman, N. B. (2017). The digital teaching portfolio handbook: A how-to guide for educators. Pearson Education.

6. Paulson, F. L., Paulson, P. R., & Meyer, C. A. (1991). What makes a portfolio a portfolio? Educational Leadership, 48(5), 60–63.

7. Tosh, D., Light, T. P., Fleming, K., & Haywood, J. (2005). Engagement with electronic portfolios: Challenges from the student perspective. Canadian Journal of Learning and Technology, 31(3), 89–110.
https://doi.org/10.21432/T2X59V

8. Zubizarreta, J. (2009). The learning portfolio: Reflective practice for improving student learning (2nd ed.). Jossey-Bass.

BAQLAJONDA GENETIK MUHANDISLIK BO‘YICHA OLIB BORILGAN TADQIQOTLAR

Sapartayeva G‘azina Aymurot qizi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
magistrant, xazinasapartayeva@gmail.com

Anatatsiya. Baqlajon (*Solanum melongena* L.) Osiyodagi uchinchi yer yuzidagi beshinchi eng muhim sabzavot hisoblanadi. Hozirda yer yuzida keng miqyosda ishlab chiqarish yo‘lga qo‘yilgan bo‘lsada hasharotlar, biotik, abiotik streslar tufayli hosildorlikga sezilarli darajada ta’sir ko‘rsatadi. Genatik muhandislik orqali esa baqlajonning turli xil iqlim sharoitlariga moshlashgan navlari, urug‘siz partekarpik navlari yaratilgan. Bangladeshda tijorat uchun ishlap chiqarish yo‘lga qo‘yilgan. Bundan tashqari, baqlajonning barcha genlarining ketma-ketligi o‘rganilganligi, bundan kiyingi ishlaning natijasi samarali bo‘lishiga zamin yaratadi.

Annotation. Eggplant *(Solanum melongena* L.), locally known as brinjal or baqlajon, is the third most important vegetable in Asia and the fifth most important vegetable worldwide. Although it is currently cultivated on a large scale globally, insect pests, biotic and abiotic stresses significantly affect yield. Through genetic engineering, eggplant varieties adapted to various climatic conditions and seedless (parthenocarpic) varieties have been developed. In Bangladesh, genetically modified (Bt) eggplant has been approved and released for commercial cultivation. Furthermore, the complete sequencing of the eggplant genome has been accomplished, laying a strong foundation for more effective future breeding and research efforts.

Аннотация. Баклажан (*Solanum melongena* L.) является третьей по значимости овощной культурой в Азии и пятой в мире. Несмотря на то, что в настоящее время он широко выращивается по всему миру, насекомые-вредители, биотические и абиотические стрессы существенно снижают урожайность. Благодаря генной инженерии созданы сорта баклажана, адаптированные к различным климатическим условиям, а также бессемянные (партенокарпические) сорта. В Бангладеш такие генетически модифицированные (Bt) баклажаны официально разрешены и введены в коммерческое производство. Кроме того, полностью секвенирован весь геном баклажана, что создаёт прочную основу для более эффективных селекционных работ в будущем.

Kalit so‘zlar: Baqlajon, *Solanum melongena* L., genetik muhandislik, zamonaviy seleksiya, genetika.

Keywords: Eggplant, *Solanum melongena* L., genetic engineering, modern breeding, genetics.

Ключевые слова: Баклажан, *Solanum melongena* L., генная инженерия, современное разведение, генетика.

Kirish: Baqlajon ituzumdoshlar oilasiga mansub, bir yillik o‘t o‘simlik, mevasi uchun o‘tiriladi. Turli mamlakatlarda u turlicha nom bilan ataladi masalan bo‘g‘ tuxumi, brinjal, patlijan, givineya qavoqg‘i nomlari bilan mashhur o‘simlik [1]. Oziq-ovqat va qishloq xo‘jaligi ma’lumotlariga ko‘ra baqlajon yetishtirish bo‘yicha pomidor, piyoz, bodring karamdan kiyingi beshinchi muhim sabzavot hisoblanadi. Oziq-ovqat va qishloq xo‘jaligi uchun o‘simliklar genetik resurslari to‘g‘risidagi xalqaro shartnomaga ko‘ra, baqlajon oziq-ovqat xavfsizligi uchun eng muhim deb hisoblangan 35 ta ekindan biridir [4]. Baqlajon ishlab chiqarishda yirik beshta davlat yetakchilik qiladi. Xitoy, Hindiston, Misr, Turkiya, Eron [3].

1-jadval

2017 yilda baqlajon ishlab chiqarish holati

Mamlakatlar	**Mahsulot tonnada**
Xitoy,	32,883,567
Hindiston	12,510,000
Misr	1,307,793
Turkiya	883,917

Eron	654,149
Indaneziya	307,800
Yaponiya	307,800
Italiya	286,473
Filippin	241,901

Baqlajon yetishtirishdagi cheklovlar.

Biotik stress: Baqlajon ko‘p qirrali ekin bo‘lib turli xil agroiqlim sharoitlariga moslashgan. Shunga qaramasdan u turli hil kassaliklarga chalinishga moil jumladan *Leucinodes orbonalis* hasharoti baqlajon kurtagi va mevasiga 65% gacha zarar yetkazishi mumkin. Bundan tashqari, baqlajon mevasi (*Helicoverpa armigera*), poyasi (*Euzophera perticella*), hadda qo‘ng‘izlari *(Epilachna vigintiopunctata*), shuningdek, ba’zi so‘ruvchi shira va parazit nematodalar (*Meloidogyne spp*) baqlajon yetishtirishga ta’sir qiluvchi muhim zararkunandalardir [5].

Abiotik stress: Baqlajon rivojlanish va sifatli hosil berishi uchun iqlim sharoiti juda muhim sanaladi. Iqlim o‘zgarishi hosildorlikdan tashqari sifat ko‘rsatkichlariga ham ta’sir ko‘rsatadi. Baqlajon rivojlanishi uchun optimal hararat 22-30 C° orasida. Rivojlanishni ilk davridagi sho‘rlanish juda katta ta’sir ko‘satadi va hosilni sezilarli darajada kamaytiradi [8]. Qurg‘oqchilik juda kuchli ta’sir qiluvchi hisoblanadi fatasintezni kamaytiradi eng asosiysi esa qurg‘oqchilikdan kiyingi narmal davrda ham fotosintez va rivojlanish to‘la tiklanmaydi [6].

Baqlajonda barcha genetik transformatsiyalar *Agrabakterium* tumefaciens orqali olib borilgan bu haqida Guri va Sinks tomonidan ma’lumot berilgan (1988-yil) [6]. Ular nptII genini o‘z ichiga olgan pMON200 vektori bilan in vitro o‘stirilgan baqlajon barglarini o‘zgartirdilar. Transformatsiyalangan baqlajondagi ayrim belgilar 2-jadvalda keltirilgan.

2-jadval

Baqlajonda Agrobakteriya vositachiligida va biolistik genetik transformatsiya uchun sinovdan o‘tgan umumiy omillar

Navlar	**Exsplant**	**Ag.strain**	**Vector**	**Gen**	**Marker**	**Takrorlanish soni**
Qora go‘zallik	In vitro	715va pCIB10	pMON200	NOS-NPT	Kanamitsin	nc
Picenfiia	In vitro kallus	GV3101	pGSGluc1	NPTII, CAT	Kanamitsin 100mg/L	8%
Kecskeméti lila	Samatik hosilasi	C58C1 RifR	pGSGluc1	gus, NPTII	Kanamitsin 100mg/L	nc
Hibush	Poya va barglari	Q10, Q20, Q30, Q40, Q201-204	pRU01, PRU02, PRU03	cryIIIB, uidA, NPTII	Kanamycin, 50 mg/L	21%
Pusa Purple Long	Urug‘I va bargi	EHA 105	pBT 1291, pBinAR	cry1Ab	Kanamycin, 100 mg/L	nc

Agrobakterium vositachiligida trasnfarmatsiya qilindi va sinovdan o‘tkazildi. Olidindan o‘stirilgan in-vitro bargalar bilan kallus hosil qilindi bunda burglar 13% kallus xosil qildi kallusdan 55% kurtak hosil qildi umummiy transfarmatsiya samaradorligi esa 7,6% ga oshdi. 100 mg/l kanamitsin ta’sirida ildiz hosil qila oldi va narmal o‘sdi [10].

Hashorotlarga qarshi kurashish uchun qilingan ishlar.

Baqlajon bir qancha zararkunanda hashoratlar bilan zararlanadi va ular hosilni sezilarli darajada kamaytiradi. Ular orasida eng nazorat qilish qiyin bo‘lgani FSB hisoblanadi. Bu esa insektitsidlarning yuqori darajada foydalanishiga olib keladi. Istemolchilar esa bu maxsulotlarni olishga majbur. A’nanaviy nasilchilik ishlari bilan hashoratlarga kurashish qiyin Baqlajon

hasharotlar ta’siriga sezgir bo‘lganligi uchun unga genetik jihatdan o‘zgartirishlar kiritildi [7]. Bu esa hasharotlarga chidamli baqlajon navlarini yaratish imkonini berdi.

Baqlajon o‘simligidagi virusli kassaliklar ham muhim iqtisodiy ahamiyatga ega Va buning uchun turli transgenetik yondashuvlar sinovdan o‘tkazildi. Hususan qobiq oqsili (CP) vositachiligidagi RNK viruslariga qarshi RNK vositachiligidagi qarshilik kiradi [9].

Xulosa. Baqlajon barcha genlaring o‘qilganligi, murakkablik darajasi yuqori bo‘lmaganligi va gen hajmi kichik bo‘lganligi uchun baqlajon o‘rganish va tajriba qo‘yish mumkin bo‘lgan o‘simliklar sirasiga kiradi. Bundan tashqari baqlajon o‘zining kimyoviy tarkibi bo‘yicha ham katta ahmiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. BBS. Statistical Database of the Bangladesh Bureau of Statistics; B.B.o. Statistics, Ed.; Bangladesh Bureau of Statistics (BBS): Dhaka, Bangladesh, 2014.

2. Brown K.F., Messem A.B., Dunham R.J., Biscoe P.V. Effect of drought on growth and water use of sugar beet. J. Agric. Sci. 1987, 109: P. 421-435.

3. FAOSTAT. Statistical Database of the Food and Agriculture Organization of the United Nations; F.a.A.O.o.t.U. Nations, Ed.; Onlinedatabase; 2019. Available online: http://www.fao.org/faostat/en/#data (accessed on 10 April 2021).

4. FAO. International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture; Food and Agriculture Organization of the UnitedNations: Rome, Italy. 2009.

5. Choudhary B., Gaur K. The Development and Regulation of Bt Brinjal in India (Eggplant/Aubergine), in ISAAA Briefs; International Service for the Acquisition of Agri-Biotech Applications: New Delhi, India. 2009.

6. Guri A., Sinks K.C. Agrobacterium transformation of eggplant. J. Plant Physiol. 1988. 133: P. 52-55.

7. Kumar P.A., Mandaokar A., Sreenivasu K., Chakrabarti S.K., Bisaria S., Sharma S.R., Kaur S., Sharma R.P. Insect-resistant transgenic brinjal plants. Mol. Breed. 1998. 4: P. 33-37.

8. Mall N., Pandey R., Singh S., Singhs S. Seasonal incidence of insect-pests and estimation of the losses caused by shoot and fruit borer on brinjal. Indian J. Entomol. 1992. 54: P. 241-247.

9. Prins M., Laimer M., Noris E., Schubert J., Wassenegger M., Tepfer M. Strategies for antiviral resistance in transgenic plants. Mol. Plant Pathol. 2008: 9: P. 73-83.

10. Rotino G.L., Gleddies S. Transformation of eggplant (*Solanum melongena* L.) using a binary Agrobacterium tumefaciens vector. Plant Cell Rep. 1990: 9: P. 26-29.

PEDAGOGIK MADANIYAT ORQALI SOG‘LOM DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISHNING INNOVATSION METODLARI

Kamalova Yoqutxon Bahodirovna
Namangan davlat pedagogika instituti tadqiqotchisi

Anotatsiya: Ushbu tezis pedagogik madaniyatning shaxs tarbiyasidagi o‘rni va sog‘lom dunyoqarashni shakllantirishdagi innovatsion metodlarni ilmiy tahlil qiladi. Tadqiqot jarayonida pedagogik madaniyat tushunchasi, uning shaxsning axloqiy, intellektual va madaniy rivojlanishidagi ahamiyati, shuningdek, innovatsion ta’lim texnologiyalari orqali sog‘lom dunyoqarashni shakllantirishning samarali usullari o‘rganildi. Tezis pedagogik madaniyatni shakllantirishda interaktiv, loyihalashtirilgan, gamifikatsiya va raqamli ta’lim metodlarining qo‘llanilishi, ularning talabalar ongiga ijobiy ta’siri va shaxsning ma’naviy-etnik hamda sog‘lom turmush tarziga integratsiyalashuvi masalalarini qamrab oladi. Tadqiqot natijalari pedagogika sohasidagi nazariy va amaliy yondashuvlarni boyitib, zamonaviy ta’lim jarayonlarida pedagogik madaniyatni rivojlantirishning innovatsion mexanizmlarini aniqlashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: Pedagogik madaniyat, sog‘lom dunyoqarash, innovatsion metodlar, interaktiv ta’lim, loyihalashtirilgan ta’lim, gamifikatsiya, raqamli ta’lim, shaxs tarbiyasi, ma’naviy rivojlanish.

Kirish: So‘nggi yillarda pedagogik jarayonlar shaxsning ma’naviy va axloqiy rivojlanishida, shuningdek, uning sog‘lom dunyoqarashini shakllantirishda tub o‘zgarishlarga duch kelmoqda. XXI

asrning ta’lim sohasidagi tendensiyalari, globalizatsiya, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining keng qo‘llanilishi, ijtimoiy madaniyat va individual intellektual salohiyatni rivojlantirishni taqozo etadi. Shu bois, pedagogik madaniyatni shakllantirish va unga innovatsion metodlarni integratsiyalash nafaqat ta’lim jarayonining sifatini oshirish, balki shaxsning ma’naviy, psixologik va jismoniy salomatligini muvofiqlashtirishda ham muhim vosita hisoblanadi. Pedagogik madaniyat tushunchasi birinchi navbatda shaxsning pedagogik faoliyatga tayyorligi, axloqiy-estetik qadriyatlar tizimi va jamiyat bilan muloqot mexanizmlarini o‘z ichiga oladi[1]. Bu tushuncha, avvalo, pedagoglarning kasbiy mahoratini oshirish va ularni innovatsion pedagogik texnologiyalar bilan tanishtirish orqali ta’lim sifatini yaxshilashga xizmat qiladi. Shuningdek, pedagogik madaniyat shaxsning sog‘lom dunyoqarashini shakllantirishning nazariy va amaliy poydevorini tashkil etadi, chunki u orqali talabalar nafaqat fan bilimlarini egallash, balki ularni axloqiy, madaniy va estetik qadriyatlarga bog‘lash imkoniga ega bo‘ladi. Innovatsion metodlar esa ta’lim jarayonini interaktiv, individualizatsiyalangan va raqamlashtirilgan formatga o‘tkazish orqali pedagogik madaniyatni rivojlantirishga xizmat qiladi[2]. Loyihalashtirilgan ta’lim, gamifikatsiya, virtual laboratoriyalar va simulyatsion mashg‘ulotlar kabi metodlar talabalar ongida sog‘lom dunyoqarashni shakllantirishni samarali qo‘llash imkoniyatini beradi. Shu bilan birga, innovatsion metodlar shaxsning ijodiy fikrlashini, mas’uliyatini va ijtimoiy hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirishga hissa qo‘shadi. Pedagogik madaniyat orqali sog‘lom dunyoqarashni shakllantirish masalasi faqat nazariy jihatdan emas, balki amaliy jihatdan ham dolzarb hisoblanadi[3]. Chunki bugungi yoshlar ijtimoiy va axborot maydonida murakkab ijtimoiy-madaniy muhitda tarbiyalanmoqda, bu esa ularning dunyoqarashi, axloqiy qadriyatlari va jismoniy salomatligiga bevosita ta’sir qiladi. Shu sababli pedagogik jarayonda innovatsion metodlarni tatbiq etish nafaqat ta’lim sifatini oshiradi, balki shaxsning sog‘lom dunyoqarashini, ma’naviy barqarorligini va ijtimoiy moslashuvchanligini ta’minlaydi. Shuni alohida ta’kidlash lozimki, pedagogik madaniyat va sog‘lom dunyoqarash o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik ilmiy jihatdan o‘rganilishi zarur. Pedagogik madaniyatning tarkibiy elementlari – axloqiy-estetik qadriyatlar, kasbiy bilim va ko‘nikmalar, shaxsiy intellektual salohiyat – innovatsion metodlar orqali shakllantirilganda, shaxsning sog‘lom dunyoqarashi kompleks tarzda rivojlanadi[4]. Shu nuqtai nazardan, zamonaviy pedagogik yondashuvlar interaktiv metodlar, digital texnologiyalar va gamifikatsiya orqali ta’lim jarayonida pedagogik madaniyatni integratsiyalashga katta ahamiyat beradi. Ushbu tezis pedagogik madaniyatning nazariy asoslarini, sog‘lom dunyoqarashni shakllantirishda innovatsion metodlarning o‘rni va samaradorligini tahlil qilishni maqsad qilgan. Tadqiqot davomida pedagogik madaniyat tushunchasi, uning tarkibiy elementlari, shaxsning sog‘lom dunyoqarashini shakllantirishdagi funksiyalari va innovatsion metodlar tizimi o‘rganildi. Shu bilan birga, ilmiy manbalar tahlili orqali pedagogik madaniyatni shakllantirishda xorijiy tajribalar ham ko‘rib chiqildi, bu esa mavzuning nazariy va amaliy qiymatini oshiradi. Pedagogik madaniyat va sog‘lom dunyoqarashni shakllantirish jarayonida innovatsion metodlarni qo‘llashning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat: birinchidan, talabalarni axloqiy-estetik qadriyatlar bilan tanishtirish va ularning shaxsiy ijtimoiy faoliyatini mustahkamlash; ikkinchidan, interaktiv va loyihalashtirilgan ta’lim jarayonlari orqali shaxsning ijodiy fikrlashini rivojlantirish; uchinchidan, raqamli va simulyatsion texnologiyalar yordamida sog‘lom dunyoqarashni shakllantirishni rag‘batlantirish[5]. Pedagogik madaniyat va innovatsion metodlarning uyg‘unligi shaxsning ma’naviy, intellektual va jismoniy rivojlanishiga kompleks ta’sir ko‘rsatadi. Shu nuqtai nazardan, zamonaviy ta’lim tizimida pedagogik madaniyatni shakllantirish va uni innovatsion metodlar bilan integratsiyalash masalasi nafaqat ilmiy tadqiqotlar, balki amaliy pedagogik faoliyat uchun ham dolzarb hisoblanadi.

O‘zining tezissida Valerii Chernik «Baxt pedagogikasi» (Pedagogy of Happiness) tushunchasini rivojlantirib, ta’lim jarayonida shaxsni faqatgina fan bilimlari bilan emas, balki ijobiy, ma’naviy-axloqiy jihatdan barqaror, sog‘lom dunyoqarashga ega bo‘lgan inson sifatida shakllantirish zarurligini ta’kidlaydi. U ushbu yondashuvni Rossiyadagi ta’lim nazariyasida «baxt» konseptsiyasining tarixiy rivojlanishi kontekstida o‘rganadi va “ta’lim berish emas, balki baxtli bo‘lishga tayyorlash” tamoyilini ilgari suradi[6]. Chernik fikricha, pedagogik madaniyatni shakllantirish jarayonida o‘qituvchi o‘zida ma’naviy-estetik qadriyatlarni integratsiyalab, talabaning

ijtimoiy va ichki dunyosini rivojlantirish orqali sog‘lom dunyoqarashga zamin yaratishi lozim — ya’ni pedagogik madaniyat = o‘qituvchining ma’naviy-axloqiy holati + uning pedagogik vositalar bilan shaxsga ta’sir qilish qobiliyati. Chernik ushbu yondashuvni nazariy jihatdan chuqur tahlil qiladi: “happiness” (baxt) atamasi hedonizm, utilitarizm va eudemonizm kabi falsafiy oqimlarda ko‘rib chiqilgan, lekin Rossiya pedagogik nazariyasida kam o‘rganilgan deb ta’kidlaydi. Shu bilan birga, Chernik nazariy jihatdan yana bir ogohlantirish qiladi: agar «baxt» tushunchasi pedagogik maqsadga aylansa, u osonlik bilan indvidualistik, faqat ichki sub’ektiv holatga cheklanib qolishi mumkin — bu esa sog‘lom dunyoqarashni shakllantirishda ijtimoiy-madaniy, ma’naviy hamda jismoniy omillarni chetlab qo‘yadi. Boshqa tomondan, Yulia V. Torkachenko esa ta’lim muhitida pedagogning sog‘lomlik madaniyati («культура здоровья педагога») masalasini ilmiy jihatdan o‘rganadi[7]. U pedagogik jarayon ichida o‘qituvchining jismoniy, psixologik va axloqiy jihatdan sog‘lom bo‘lishining muhimligi, uning sog‘lom xulq-atvori maktab muhitida talabaning dunyoqarashi va sog‘lom turmush tarziga qanday ta’sir qilishi mumkinligi haqida tadqiqot olib boradi. Torkachenko tadqiqotlarida ma’lumot sifatida Rossiyaning Kamchatka mintaqasidagi 84 o‘qituvchi va 570 maktab o‘quvchisi o‘rtasida sog‘lomlik holati, xulq-atvor modellari o‘rganilgan va u o‘qituvchilarning sog‘lomlik madaniyati past bo‘lgan taqdirda, ta’lim muhitida sog‘lom xulq-atvorni shakllantirish borasida muammolar yuzaga kelishi mumkinligini ko‘rsatadi[8]. Torkachenko fikricha, pedagogik madaniyat tarkibida pedagogning shaxsiy sog‘lomlik madaniyati (ya’ni uning sog‘lom turmushi, axloqiy tozaligi, psixologik holati) muhim komponent bo‘lib, bu orqali talabaga sog‘lom dunyoqarashni tatbiq etishning strategik negizi yaratiladi[9]. Tushunarli qilib aytganda, Chernik pedagogik madaniyatni ko‘proq ma’naviy-axloqiy, idealistik yondashuvda – «shaxsning baxtiga tayyorlash» kontekstida ko‘rsa, Torkachenko esa aniq amaliy jihatga e’tibor beradi: pedagogning sog‘lom xulq-atvori va muhitdagi sog‘lomlik madaniyati orqali dunyoqarashni shakllantirish. Bu ikki yondashuv orasida ilmiy darajada muhim polemika mavjud: Chernikning yondashuvi jiddiy nazariy bazaga ega, lekin amaliy o‘tkazilishi qiyin bo‘lishi mumkin, chunki “baxt” tushunchasi sub’ektiv va individual holatlarga juda bog‘liq; Torkachenko esa konkret metodologik tajriba bilan bog‘lanadi, lekin uning yondashuvi ma’naviy-estetik komponentni faqat cheklangan doirada ko‘rib chiqishi mumkin. Bu nuqtada ikki olimning qarashlari bir-birini to‘ldiruvchi shaklda tahlil qilinishi mumkin: pedagogik madaniyatni shakllantirish jarayonida nafaqat ma’naviy-axloqiy qadriyatlarni (Chernik) hisobga olish kerak, balki pedagogning sog‘lomlik madaniyati, uning sog‘lom xulq-atvori, muhitdagi sog‘lomlik resurslari (Torkachenko) ham muhim ekan. Shu bilan, sog‘lom dunyoqarashni shakllantirishda idealistik va amaliy tamoyillar sinergik tarzda birlashishi zarur[10]. Xulosa qilib, bu ikki yondashuv o‘rtasidagi mutanosiblikni ko‘rib chiqish mumkin: agar pedagogik madaniyat faqatgina ma’naviy-axloqiy jihatdan rivojlantirilsa, lekin pedagogning sog‘lomlik holati e’tiborsiz qolsa, ta’lim jarayonida sog‘lom dunyoqarash shakllanishi samarasi past bo‘lishi mumkin; aksincha, agar faqat sog‘lom xulq-atvor va muhitga e’tibor qilinsa, lekin ma’naviy-axloqiy tamoyillar rivojlantirilmasa, dunyoqarash shakli sirtqi, chuqur ma’nosiz bo‘lishi xavfi tug‘iladi. Bu yerda sizning tezisngiz uchun muhim metodologik tavsiya bor: pedagogik madaniyatni shakllantirishda innovatsion metodlarni (interaktiv metod, raqamli ta’lim, gamifikatsiya) qo‘llash bilan birga, uning ma’naviy-axloqiy va sog‘lomlik elementlarini ham integratsiyalash lozim.

Xulosa: Ushbu tezisda pedagogik madaniyat orqali sog‘lom dunyoqarashni shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlari ilmiy tahlil qilindi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, pedagogik madaniyat shaxsning ma’naviy, axloqiy, intellektual va jismoniy rivojlanishida asosiy rol o‘ynaydi, ayniqsa zamonaviy ta’lim jarayonida innovatsion metodlar bilan uyg‘un ishlatilganda uning samaradorligi sezilarli darajada oshadi. Tezisda Chernikning «baxt pedagogikasi» yondashuvi va Torkachenko ning pedagogning sog‘lomlik madaniyati konsepti tahlil qilindi. Chernik nazariyasi pedagogik madaniyatni ma’naviy-axloqiy tamoyillar asosida shakllantirishga urg‘u beradi, Torkachenko esa pedagogning sog‘lom xulq-atvori va muhitning sog‘lomlik resurslari orqali dunyoqarashni rivojlantirishni ilmiy asoslaydi. Shu orqali tezis shuni ko‘rsatadiki, sog‘lom dunyoqarashni shakllantirish jarayonida idealistik va amaliy yondashuvlarni uyg‘unlashtirish zarur. Innovatsion metodlar — interaktiv metodlar, loyihalashtirilgan o‘quv jarayonlari, gamifikatsiya,

virtual laboratoriyalar va raqamli platformalar — pedagogik madaniyatni shakllantirishda samarali vosita sifatida ko‘rsatildi. Ular talabalar ijodiy fikrlashini rivojlantiradi, axloqiy qadriyatlarni mustahkamlaydi, ijtimoiy hamkorlik ko‘nikmalarini oshiradi va shaxsning sog‘lom dunyoqarashini integratsiyalashgan tarzda shakllantirishga xizmat qiladi. Shunday qilib, pedagogik madaniyat va innovatsion metodlarning uyg‘unligi nafaqat ta’lim sifatini oshirish, balki shaxsning ma’naviy, psixologik va jismoniy rivojlanishini kompleks tarzda ta’minlash imkonini beradi. Tezis natijalari pedagogik amaliyotda o‘qituvchilarning kasbiy va ma’naviy tayyorgarligini oshirish, zamonaviy pedagogik yondashuvlarni tatbiq etish va talabalarda sog‘lom dunyoqarashni shakllantirish uchun metodologik asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Umuman olganda, pedagogik madaniyatni rivojlantirish va uni innovatsion pedagogik texnologiyalar bilan integratsiyalash zamonaviy ta’lim tizimida shaxsni kompleks tarzda tarbiyalash, jamiyatga moslashuvchan va sog‘lom hayot tarziga tayyorlashning asosiy omili sifatida qaraladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Odinayev T. T. BO‘LAJAK TIBBIYOT HAMSHIRALARIDA KASBIY KOMPETENTLIKNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI //Academic research in educational sciences. – 2023. – T. 4. – №. TMA Conference. – C. 230-234.
2. Shohbozbek, E. (2025). PEDAGOGIK METOTOLOGIYA UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMIDA MAKTABGACHA TA’LIMNING YOSHLAR MA’NAVIYATIGA TA’SIRI. Global Science Review, 4(5), 774-782.
3. Matnazarovna J. O., Beknazarovna S. S. TALABALARDA RAQAMLI MADANIYAT ASOSLARINI SHAKLLANTIRISHNING AHAMIYATI //Modern education and development. – 2025. – T. 27. – №. 2. – C. 140-150.
4. Muruvvat, A., & Shohbozbek, E. (2025). THE ROLE OF PRESCHOOL EDUCATION IN SPIRITUAL AND MORAL VALUES IN UZBEKISTAN. Global Science Review, 3(2), 246-253.
5. Kenjaboyev A., Kenjaboyeva D. Pedagogik deontologiya va kompetentlik //Termiz,“Surxon-nashr” nashr-matbaa markazi nashriyoti.–2022. – 2022.
6. Ergashbayev, S. (2025). PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF THE INTEGRATION OF EDUCATION AND UPBRINGING IN THE DEVELOPMENT OF YOUTH’S SPIRITUAL OUTLOOK. SHOKH LIBRARY, 1(10).
7. Sayfullaeva R., G‘aybullayeva N. SALOMATLIK KONSEPTINING LINGVOMADANIY TALQINI //Farg‘ona davlat universiteti. – 2023. – №. 1. – C. 217-217.
8. Atxamjonovna, B. D., & Shohbozbek, E. (2025). FORMING THE SPIRITUAL WORLDVIEW OF YOUTH IN PRE-SCHOOL EDUCATION IN OUR REPUBLIC. Global Science Review, 4(5), 221-228.
9. Valixanov S. ZAMONAVIY JISMONIY TABIYA O ‘QITUVCHISINING KASBIY KOMPETENSIYALARI //University Research Base. – 2024. – C. 537-540.
10. Sh, E. (2025). Developing the spiritual worldview of young people through the continuous education system in Uzbekistan. Ob’edinyaya studentov: mejdunarodnye issledovaniya i sotrudnichestvo mejdu distsiplinami, 1(1), 314-316.

BENEFITS OF WATCHING MOVIES AND SERIES IN ENGLISH

Hamroqulov Oybek Xayrulla o‘g‘li
Student, Chirchik State Pedagogical University
Scientific adviser: Khamitov Eldorbek Erkinovich
EFL teacher, Chirchik State Pedagogical University

ANNOTATION: The article "Benefits of Watching Movies and Series in English" describes how English-language films and series can be helpful for learners to improve their skills. This method, it says, strengthens vocabulary, enhances listening, and improves pronunciation, all while offering a range of accents and real-life expressions. The article also talks about the cultural benefits one gets from understanding English-speaking societies through their media and mentions

the strengthening of reading and grammar by using subtitles. All in all, it concludes that watching movies and series in English is quite entertaining and one of the best ways to learn naturally.

Keywords: movies, immersion, pronunciation, colloquial and formal usage, media consumption, vocabulary apps, authentic exposure;

ANNOTATSIYA: "Ingliz tilida filmlar va seriallarni tomosha qilishning afzalliklari" maqolasida ingliz tilidagi filmlar va seriallar o‘quvchilarga o‘z mahoratini oshirishda qanday foydali bo‘lishi mumkinligi tasvirlangan. Bu usul, deydi u, so‘z boyligini mustahkamlaydi, tinglashni yaxshilaydi va talaffuzni yaxshilaydi, shu bilan birga bir qator urg‘u va hayotiy iboralarni taklif qiladi. Maqolada, shuningdek, ingliz tilida so‘zlashadigan jamiyatlarni ommaviy axborot vositalari orqali tushunishning madaniy foydalari haqida so‘z boradi va subtitrlar yordamida o‘qish va grammatikani mustahkamlash haqida so‘z boradi. Umuman olganda, ingliz tilida filmlar va seriallarni tomosha qilish juda qiziqarli va tabiiy ravishda o‘rganishning eng yaxshi usullaridan biri degan xulosaga keladi.

Kalit so‘zlar: filmlar, immersion, talaffuz, so‘zlashuv va rasmiy foydalanish, media iste’moli, lug‘at ilovalari, haqiqiy ta’sir qilish;

АННОТАЦИЯ: В статье "Преимущества просмотра фильмов и сериалов на английском языке" описывается, как англоязычные фильмы и сериалы могут помочь учащимся улучшить свои навыки. В статье говорится, что этот метод укрепляет словарный запас, улучшает восприятие на слух и произношение, а также позволяет использовать различные акценты и выражения, характерные для реальной жизни. В статье также говорится о культурных преимуществах, которые человек получает, когда понимает англоязычные общества через их СМИ, и упоминается улучшение чтения и грамматики с помощью субтитров. В целом, авторы приходят к выводу, что просмотр фильмов и сериалов на английском языке - это довольно увлекательное занятие и один из лучших способов естественного обучения.

Ключевые слова: фильмы, погружение, произношение, разговорное и официальное использование, медиа-потребление, словарные приложения, аутентичное восприятие;

INTRODUCTION. The joy of watching movies and series in English is more than just entertainment; it’s a good method to study and improve one’s language skills. Immersion for non-native speakers helps improve their vocabulary, listening, and pronunciation while learning about the culture of the countries where English is spoken. The addition of subtitles will even further help learners reinforce grammar and reading skills in a relaxed and enjoyable setting. This article explores the many benefits of using English-language media as a fun and effective language-learning method.

METHODOLOGY. The methodology in this article is based on the effective principles of language acquisition through media exposure. It included research and studies focused on language learning to understand how movies and TV series in English can develop listening, vocabulary, and cultural knowledge. Subsequently, it included various approaches one can take, such as using subtitles, watching programs that represent different accents, and discussing both colloquial and formal usage. Another aspect it has mentioned is the personal experiences of individual learners who have engaged in media consumption as part of the process of learning a new language.

Apart from the principles outlined, the methodology probes into the cognitive and affective perspective of language learning through media exposure. Cognitive theories maintain that the reception of language in context, as in movies and TV programs, improves comprehension and retention of vocabulary and structures by giving meaningful, contextualized input. It is this kind of contextual learning that supports the building of implicit knowledge, whereby learners develop the ability to catch nuances in the use of language that might pass them by in conventional ways of study.

Specific strategies that would maximize the effectiveness of media consumption in language learning are identified in the article. The use of both native language subtitles and subtitles in English can help in comprehension and retention. Learners can start with native language subtitles, then later move to English subtitles, and finally watch without any subtitles. Gradual exposure will

help learners improve their listening skills progressively and focus on understanding without the aid of text. Viewing programs from different English-speaking regions (American, British, Australian, among other dialects) exposes the learner to different accents and/or dialects. This helps not only in comprehension but also develops in learners a more versatile listening ability, which is important to be acquired for real-life communication. Watching movies or series, and afterwards discussing them in a classroom or with peers, develops the active use of new vocabulary and phrases. It gives opportunities for learners to express their opinions about plots, character motives, and cultural aspects, which raises their understanding and develops critical thinking.

Many programs reflect everyday spoken language, including slang, idioms, and informal expressions. Through the analysis of such elements, learners can understand spoken English as it actually occurs in natural settings, often quite different from formal English taught in classrooms. Language is inextricably linked with culture. Films and series allow learners to steep themselves in cultural references, social norms, and humor-all vital for fluency and subtle communication.

Allow learners to choose programs that reflect their interests in order to increase motivation and engagement. Be it drama, comedy, documentary, or science fiction, personal interest will significantly enhance learning. It is recommended that learners keep a reflection journal in which they can note down newly acquired words and expressions, including those related to culture, from their media exposure. This will help solidify the learning and serve as a reference for later. The methodology encourages the integration of media consumption with other resources like vocabulary apps, language exchange programs, and structured courses. Such a holistic approach may help in reinforcing learning and giving multiple avenues for practice. It demonstrates the complexity of language learning through media in such a way that, if strategically done, it largely contributes to gains in listening skills, vocabulary build-up, and cultural understanding. What works best for one learner may not be the same for another, so there is a real need for flexibility in approach. By leveraging the rich content available in movies and TV series, learners can engage in the language in a dynamic and enjoyable way, setting the stage for more effective and sustained language learning.

RESULTS AND DISCUSSION

Among the major benefits found, based on the analysis of existing studies and learner feedback, that they derive from watching movies and series in English include Learners report a significant increase in their vocabulary, especially when it comes to everyday phrases, idioms, and slang. Exposure to different genres-for example, drama, comedy, and documentaries-helps the learners pick up formal and informal language.

One had better listening comprehension, as one was exposed to many different accents, ways of speaking, and colloquialisms. This easily helped them adjust to different English-speaking environments, such as understanding fast-paced conversations or regional dialects. Many learners mentioned an improvement in the understanding of cultural references, social norms, and humor. The watching of shows set in different countries or regions helped expand their understanding of the global context of the English language. Subtitles helped improve reading skills, especially to identify sentence structures and grammar in context. Learners noted that matching spoken and written languages reinforced grammatical rules in a more natural, less formal way compared to traditional textbooks. The majority of learners found the process of watching movies and series in English very captivating and enjoyable; therefore, this maintained their motivation since the process was not like work but rather like a hobby.

These findings indicate that English-language movies and television are effective tools in language learning. Real-life exposure to media places the learner in a position to be exposed to the language, as it would occur in natural life, in both formal and informal situations. The idiomatic language, slang, and mentions of cultural aspects that come with increased use not only enhance linguistic abilities but also cultural understanding. Such an immersive experience helps bridge the gap between learning in books and applying that learning to real life. Moreover, the combination of listening and reading through subtitles accelerates learning due to the engagement of multiple

senses, reinforcing comprehension. When learners listen and see in context how the language is used, it is most likely that they will remember the new words and expressions.

Equally important is the motivational factor. Since learning is taking place through entertaining and relatable content, learners have a higher chance of sticking to the language over periods, making it a sustainable manner of language acquisition, unlike rote memorization in traditional ways of learning. Nevertheless, effectiveness depends a lot on the learner's level. Beginner learners may want to begin with simpler shows or make more frequent use of subtitles, whereas advanced learners may steer clear of subtitles altogether in order to challenge their comprehension and pronunciation a little bit further.

CONCLUSION. Watching movies and series in English is one of the most interactive and amusing methods of improving skills. Through their authentic exposure to the usage of this language, it enhances their vocabulary, listening, pronunciation, and even cultural knowledge. The addition of subtitles makes the improvement in reading and grammar even greater, while the entertainment helps maintain learners' motivation and interest in learning. This method of language learning provides a good balance of formal and informal language exposure; thus, it serves well as a great supplement to traditional study methods. For beginners or advanced, the incorporation of English-language media into one's routine can greatly speed up language acquisition and is both educative and entertaining. Finally, movies and TV shows in English are not only entertaining and one of the most enjoyable activities but also a very powerful means for building up language proficiency in a natural, context-rich environment.

REFERENCES

1. Elmurodov, U. Y. (2023). Innovative Technologies and Effective Methods for Learning English as a Foreign Language: a Review of Current Approaches. Academic research in educational sciences, 4(3), 573-580.
2. Elmurodov, U. Y. (2025). EFFECTIVE METHODS OF LEARNING ENGLISH IN THE MODERN WORLD. EduVision: Journal of Innovations in Pedagogy and Educational Advancements, 1(2), 125-130.
3. Elmurodov, U. Y. (2022). MODERN EDUCATIONAL TECHNOLOGIES. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), 2(6),
4. Jurayev D.M. "Formation of linguistic and cultural competence of students in Chinese". PhD dissertation. 2019. Tashkent.
5. Ravupova, M. Z. (2025). THE METHODS OF TEACHING SPEAKING TO B2 LEVELS. Contemporary Trends in Linguistics and Foreign Language Teaching in the Conditions of Globalisitions, 2(10), 449-452.
6. Shirnazarova Zamira Allaberdiyevna, Development of Intercultural Communication Competence In Teaching Foreign Languages, PhD dissertation. Tashkent

RACE AND IDENTITY IN BRITISH AND AMERICAN NOVELS

Burteshova Jasmina Baxtiyor qizi
Student, Chirchik State Pedagogical University
jburteshova@gmail.com
Scientific adviser: Abduramanova Diana Valeryevna
Head of the English theory and practice department,
Chirchik State Pedagogical University
diana1207saliyeva@gmail.com

Abstract: The article explores how British and American writers explore themes of race and identity. Through their characters, they examine the impact of colonialism, slavery, and migration on individuals. Authors such as Morrison, Ellison, Smith, and Conrad depict the struggle for self-understanding, equality, and acceptance of cultural differences.

Keywords: Race, identity, literature, colonialism, diversity, equality, culture.

Аннотация: В статье исследуется, как британские и американские писатели исследуют темы расы и идентичности. Через своих персонажей они исследуют влияние колониализма, рабства и миграции на людей. Такие авторы, как Моррисон, Эллисон, Смит и Конрад, описывают борьбу за самопонимание, равенство и принятие культурных различий.

Ключевые слова: Раса, идентичность, литература, колониализм, разнообразие, равенство, культура.

Annotatsiya: maqolada ingliz va amerikalik yozuvchilar irq va o‘ziga xoslik mavzularini qanday o‘rganishlari ko‘rib chiqiladi. O‘zlarining xarakterlari orqali ular mustamlakachilik, qullik va migratsiyaning shaxslarga ta’sirini o‘rganadilar. Morrison, Ellison, Smit va Konrad kabi mualliflar o‘z-o‘zini anglash, tenglik va madaniy farqlarni qabul qilish uchun kurashni tasvirlaydi.

Kalit so‘zlar: Irq, o‘zlik, adabiyot, mustamlakachilik, xilma-xillik, tenglik, madaniyat.

Text of the article: 1. Introduction; 2. The main text of the report; 3. Conclusion; 4. References

INTRODUCTION. The themes of race and identity have played a significant role in both British and American literature, reflecting the historical and cultural development of these societies. Writers use fiction not only to tell stories but also to explore questions of belonging, prejudice, and self-definition. Through their characters and plots, they reveal how racial and cultural identity shapes human experience and social relations. In British literature, the issue of race became more prominent during the colonial and postcolonial periods. Authors such as Charlotte Brontë, Joseph Conrad, and later Zadie Smith examine the complex relationship between the colonizer and the colonized, the tension between power and resistance, and the search for identity in multicultural Britain. For example, in Smith’s White Teeth, racial diversity and immigration are portrayed as both challenges and sources of renewal for British society.

THE MAIN TEXT OF THE REPORT.

In American novels, race and identity are central to understanding the nation’s history and values. The legacy of slavery, segregation, and the civil rights movement deeply influenced writers like Toni Morrison, Ralph Ellison, and Alice Walker. Morrison’s Beloved, for instance, explores how the trauma of slavery affects personal and collective memory, while Ellison’s Invisible Man presents the struggle of African Americans to be seen and recognized as individuals in a racially divided society.

Both British and American authors use literature as a mirror to society, exposing injustice and questioning the idea of a unified national identity. Their works emphasize that identity is not fixed but constructed through social, cultural, and historical contexts. Ultimately, the discussion of race and identity in literature helps readers understand the ongoing struggle for equality, recognition, and self-expression in a diverse world.

CONCLUSION. Thus, the study of race and identity themes in British and American literature shows that the written word has become a powerful tool for understanding historical, social, and cultural processes. Through the analysis of images and narratives, writers reveal the impact of colonialism, slavery, and migration on the formation of individuals and society. Their works not only reflect conflicts and prejudices, but also offer a path towards understanding, cultural dialogue, and the search for true human identity.

REFERENCES

1. Morrison T. (1987). Beloved. New York: “Alfred A. Knopf.” B. 324.
2. Ellison R. (1952). Invisible Man. New York: “Random House.” B. 581.
3. Smith Z. (2000). White Teeth. London: “Hamish Hamilton.” B. 480.
4. Conrad J. (1899). Heart of Darkness. London: “Blackwood’s Magazine.” B. 128.
5. Fanon F. (1952). Black Skin, White Masks. Paris: “Editions du Seuil.” B. 240.
6. Said E. (1978). Orientalism. New York: “Pantheon Books.” B. 368.
7. Hall S. (1996). Cultural Identity and Diaspora. In Identity: Community, Culture, Difference. Ed. by Jonathan Rutherford. London: “Lawrence & Wishart.” B. 222–237.

8. Achebe C. (1977). An Image of Africa: Racism in Conrad's Heart of Darkness // The Massachusetts Review, 18(4). – B. 782–794.

BEOWULF AND ALPAMYSH COMPARED

Kamolova Sabohat Amat qizi
Student, Chirchik State Pedagogical University
Scientific adviser: Hamitov Eldorbek, Teacher, Chirchik State Pedagogical University

Annotation: This article presents a comparative literary analysis of Beowulf, an Anglo-Saxon epic poem, and Alpamysh, one of the most prominent Turkic (Uzbek) oral epics. Despite being created in distinct cultural and historical contexts, both works depict similar heroic ideals such as bravery, loyalty, honor, and moral strength. The study highlights thematic, cultural, and structural parallels between the two epics, emphasizing how both serve as moral guides that reflect the collective values of their societies. The comparison demonstrates that heroism and virtue are universal ideals found in world literature.

Key words: Beowulf, Alpamysh, epic poetry, heroism, loyalty, moral values, culture, oral tradition, comparison.

Introduction. 1. Epic poetry is a universal literary form that preserves the historical memory, values, and identity of nations. Among the most significant examples of the genre are Beowulf, the earliest known Old English epic, and Alpamysh, one of the central masterpieces of Turkic oral literature. Beowulf was composed between the 8th and 10th centuries in Anglo-Saxon England and embodies the ideals of a warrior culture — courage, loyalty, and the pursuit of fame. In contrast, Alpamysh emerged within the Turkic nomadic tradition and has been passed down orally through generations, representing moral integrity, family devotion, and love for the homeland. Both epics stand as cultural monuments that convey the heroic spirit and social ethics of their peoples.

2. Heroic Ideals in the Two Epics

The protagonists of both Beowulf and Alpamysh personify the heroic archetype within their respective traditions. Beowulf, known for his extraordinary strength and bravery, devotes his life to defending his people and achieving glory through noble deeds. His battles against Grendel, Grendel's mother, and the dragon symbolize the eternal conflict between good and evil, courage and mortality. Similarly, Alpamysh is portrayed as a brave, wise, and just warrior who fights to protect his love, Barchin, and his tribe. He faces betrayal, imprisonment, and war, yet remains steadfast in his moral values and faith. Both heroes are not only warriors but also moral leaders whose actions reflect spiritual and ethical strength.

3. Cultural and Moral Reflections

Beowulf reflects the Anglo-Saxon code of comitatus — the bond of loyalty between a king and his warriors. The poem glorifies reputation, honor, and loyalty to one's lord, showing a society built upon mutual trust and bravery. Alpamysh, on the other hand, reflects the Turkic worldview based on kinship, moral duty, and unity. It emphasizes respect for elders, love of family, and social harmony. Despite their different environments, both epics serve as moral instruction for future generations, illustrating that heroism is not only physical courage but also faithfulness, justice, and devotion to community. These values, though culturally specific, express a shared human ideal.

4. Supernatural and Symbolic Elements

Supernatural elements play an essential role in both works. In Beowulf, monsters such as Grendel and the dragon represent not only external evil but also inner human fears — greed, pride, and mortality. The hero‘s victories symbolize the triumph of human courage and faith over darkness. In Alpamysh, divine protection and moral destiny guide the hero through trials. While his struggles are mostly human, they carry spiritual meaning: good ultimately prevails because of the hero‘s righteousness and devotion. The combination of myth, morality, and human strength gives both epics their lasting symbolic power.

Conclusion. In conclusion, Beowulf and Alpamysh are outstanding examples of epic literature that embody the universal ideals of heroism, justice, and moral virtue. Though born from different civilizations — Anglo-Saxon England and Turkic Central Asia — they share a common vision of humanity's eternal struggle to uphold honor and goodness. Through their timeless heroes, both epics continue to inspire readers with lessons of bravery, loyalty, and integrity. Their comparison reveals that the essence of heroism transcends culture and language, proving that literature unites rather than divides civilizations.

References

1. Alexander, M. (2003). Beowulf: A Verse Translation. Penguin Classics.
2. Klaeber, F. (Ed.). (1950). Beowulf and the Fight at Finnsburg. 3rd ed. Lexington: D.C. Heath and Company.
3. Reichl, K. (2000). Turkic Oral Epic Poetry: Traditions, Forms, Poetic Structure. Routledge.
4. Snesarev, G. P. (1969). Religious Beliefs and Practices of the Central Asian Peoples. Moscow: Nauka.
5. Tokhtasiev, S. (2015). The Epic of Alpamysh and Its Cultural Heritage. Tashkent: Uzbekistan Academy of Sciences.
6. Tolkien, J. R. R. (1936). Beowulf: The Monsters and the Critics. Proceedings of the British Academy, 22, 245–295.
7. Zaripov, F. (1987). Alpamysh: An Uzbek Heroic Epic. Tashkent: G‘afur G‘ulom Publishing House.

ВЛИЯНИЕ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОГО ОБУЧЕНИЯ НА РАЗВИТИЕ ТРАНСВЕРСАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Шакарова Нилуфар Зувайдуллаевна
базовый докторант
Самаркандский государственный университет
имени Шарафа Рашидова
Э-почта: shakarovanilufar97@gmail.com

Аннотация. *В статье рассматривается влияние междисциплинарного обучения на развитие трансверсальных компетенций у будущих учителей начальной школы. Актуальность темы обусловлена необходимостью подготовки педагогов, способных эффективно действовать в условиях быстро меняющейся образовательной среды. В исследовании раскрывается содержание понятия «трансверсальные компетенции», анализируются их структурные компоненты, а также определяется роль междисциплинарных подходов в педагогической подготовке. На основе экспериментальных данных доказывается эффективность междисциплинарных модулей для формирования ключевых профессиональных умений будущих педагогов.*

Ключевые слова: *трансверсальные компетенции, междисциплинарное обучение, педагогическая подготовка, начальная школа, профессиональные навыки, интеграция дисциплин*

Введение. Современная система педагогического образования переживает качественные изменения, обусловленные переходом к новым образовательным стандартам, ориентированным на формирование целостной личности учителя, способной действовать в сложных и динамичных условиях школы XXI века. От будущего педагога требуется не только владение предметными знаниями, но и развитые универсальные умения — ***трансверсальные компетенции***, включающие критическое и творческое мышление, коммуникативность, способность к сотрудничеству, самоорганизацию и цифровую грамотность.[1]

В последние годы понятие *“трансверсальные компетенции”* всё чаще используется в педагогической науке для обозначения набора профессиональных качеств, обеспечивающих

успешную адаптацию человека к изменениям социальной и профессиональной среды.[2] Для будущих учителей начальных классов эти компетенции имеют особое значение, поскольку именно они создают основу для самостоятельного решения профессиональных задач, педагогического творчества и эффективного взаимодействия с учащимися и родителями. Одним из эффективных способов формирования таких компетенций выступает **междисциплинарное обучение**, которое предполагает интеграцию содержания нескольких учебных дисциплин в единую образовательную систему. Данный подход позволяет студентам видеть взаимосвязи между различными областями знаний, применять теоретические положения в новых контекстах и развивать умение мыслить системно.

Анализ литературы и методология исследования

Современная система образования переживает **период кардинальных преобразований**, вызванных быстро меняющимися запросами общества, экономики и технологического прогресса. В этих условиях особенно остро стоит вопрос подготовки учителей начальной школы, которые закладывают фундамент личности ребенка и формируют его отношение к обучению. **Междисциплинарный подход** в педагогическом образовании перестал быть инновацией и стал необходимостью для формирования **профессионалов нового типа**, способных эффективно действовать в условиях неопределенности и быстро адаптироваться к изменяющимся требованиям.[3] Междисциплинарное обучение в педагогическом образовании не является новой идеей, однако в последние годы она получает новое наполнение благодаря активному внедрению цифровых технологий, проектного и проблемного обучения. Тем не менее, в образовательной практике всё ещё сохраняется тенденция к изолированному изучению предметов, что снижает возможности для комплексного развития трансверсальных компетенций. **Трансверсальные компетенции** — это набор универсальных способностей, применяемых в различных сферах деятельности и жизненных ситуациях. Они включают критическое и инновационное мышление, творческие способности, цифровую и информационную грамотность, умение решать проблемы, работать в команде и владеть иностранными языками.[4] Для учителя начальных классов эти компетенции особенно важны, так как ему приходится быть не только предметником, но и воспитателем, психологом, организатором и наставником одновременно.

Междисциплинарность даёт возможность объединять содержание различных дисциплин и создавать условия для формирования трансверсальных компетенций — универсальных навыков, применимых в разных профессиональных и жизненных ситуациях. Такие компетенции, по мнению Зеера [5], способствуют развитию профессиональной гибкости, инициативности и способности работать в условиях высокой социальной и технологической динамики. Интеграция дисциплин также усиливает развитие критического мышления и исследовательских умений студентов. Как отмечает Карпова [6], именно междисциплинарные проекты создают условия для анализа информации, поиска решений и применения знаний в новых ситуациях. Такие задания формируют у будущих учителей способность системно подходить к проблемам и самостоятельно выбирать методы их решения.

Результаты исследования и их обсуждение

Проведённый анализ подтверждает выводы Лазарева [7] и других исследователей о том, что междисциплинарные модули существенно повышают уровень профессиональной готовности студентов. Участие будущих учителей начальных классов в комплексных учебных проектах способствовало развитию таких значимых трансверсальных компетенций, как критическое мышление, способность сотрудничать, цифровая грамотность, креативность и умение самостоятельно организовывать деятельность. Экспериментальная работа показала, что студенты легче ориентировались в профессиональных ситуациях, требующих интеграции знаний психологии, педагогики и методики.

Особенно отмечена положительная динамика в развитии навыков командной работы и коммуникации, что согласуется с международными исследованиями компетенций XXI

века OECD. Студенты проявляли большую инициативность, стали более уверенно использовать цифровые инструменты и активно предлагали собственные решения. Таким образом, междисциплинарное обучение становится стратегической основой подготовки будущего учителя начальной школы, обеспечивая комплексное развитие личности и профессионализма студента.

Заключение

Анализ теоретических источников и результаты исследования демонстрируют, что междисциплинарное обучение является значимым механизмом развития трансверсальных компетенций будущих учителей начальной школы. Оно способствует формированию критического мышления, цифровой грамотности, коммуникативных навыков и способности работать в команде, что соответствует современным требованиям к педагогической профессии. Включение междисциплинарных модулей в образовательный процесс делает подготовку будущих учителей более гибкой, интегративной и практико-ориентированной. По этому междисциплинарный подход должен занимать центральное место в системе педагогического образования, обеспечивая формирование учителя нового поколения — компетентного, адаптивного и готового к профессиональным вызовам современности.

Список использованной литературы

1. Н.А.Андреева, Развитие профессиональных и трансверсальных компетенций будущих педагогов в условиях цифровой образовательной среды. *Педагогическое образование и наука.* 2023. № 4. С. 45–52.
2. Т.Л.Вершинина, Междисциплинарный подход в подготовке педагогических кадров: теоретические и методические основания. *Вестник высшей школы.* 2022. № 7. С. 18
3. Т.А.Овсиенко Профессиональная компетенция учителей начальных классов. 2017.
4. Т.Отарова Трансверсальная компетентность: важность в системе образования. Bulletin of Pedagogical Science. 2021.
5. Э.Ф.Зеер, Компетентностный подход к модернизации профессионального образования. Екатеринбург: Изд-во УрГПУ, 2019. 224 с.
6. Т.А.Карпова, Формирование критического мышления у студентов педагогического вуза средствами междисциплинарных проектов // *Современные проблемы науки и образования.* 2024. № 3. С. 102–110.
7. М.В.Лазарев, Инновационные формы обучения в подготовке будущего учителя: междисциплинарные и проектные технологии // *Образование и педагогика.* — 2021. № 9. С. 67–73.

O‘ZBEKISTONDA INNOVATSION IQTISODIYOTNING SHAKLLANISHIDA AYOLLAR INTELLEKTUAL MEHNATINI BOSHQARISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH

Nabixo‘jayeva Dilafro‘z Sobir qizi
Sambhram university o‘qituvchisi
dilafruznabuxujayeva@gmail.com
+998904917474

Annotatsiya; Mazkur maqolada O‘zbekistonda innovatsion iqtisodiyotning shakllanish jarayonida ayollar intellektual mehnatini boshqarish tizimini takomillashtirish masalalari yoritilgan. Ayollar bilim salohiyati, raqamli kompetensiyalari va kreativ tafakkuri innovatsion rivojlanishning asosiy omillaridan biri sifatida tahlil qilinadi. Shuningdek, davlat dasturlari, HRM mexanizmlari, raqamli infratuzilma va masofaviy ish imkoniyatlarining ayollar intellektual faoliyatini qo‘llab-quvvatlashdagi roli ko‘rsatib beriladi.

Kalit so‘zlar: ayollar intellektual mehnati, innovatsion iqtisodiyot, raqamli kompetensiya, HRM, inson kapitali, gender tenglik, masofaviy ish, innovatsion infratuzilma.

O‘zbekiston innovatsion iqtisodiyot sari izchil harakat qilayotgani sababli inson kapitalini rivojlantirish, xususan, ayollar intellektual salohiyatidan samarali foydalanish dolzarb masalaga

aylanmoqda. Zamonaviy raqamli transformatsiya, xizmatlar sohasining kengayishi va bilimga asoslangan iqtisodiyotning o‘sishi ayollar ilmiy, kreativ va boshqaruv sohalaridagi faolligini oshirishni talab etmoqda.

Ayollar intellektual mehnati – bu nafaqat ilmiy tadqiqotlar, balki IT, muhandislik, ta’lim, tibbiyot, moliya, dizayn, boshqaruv, marketing kabi yuqori bilim talab qiladigan sohalarda olib boriladigan professional faoliyatdir. Bugungi kunda O‘zbekistonda ayollar ulushi aynan shu intellektual yo‘nalishlarda sezilarli o‘sish tendensiyasiga ega.

Innovatsion rivojlanish strategiyasi – 2030, PF-60, “Ayollar daftari” va “Tadbirkor ayol” dasturlari ayollar intellektual faolligini rag‘batlantiruvchi muhim institutsional omillar hisoblanadi. Ularning maqsadi ayollarni raqamli ko‘nikmalar, zamonaviy kasblar va ilmiy izlanishlar bilan ta’minlash orqali innovatsion iqtisodiyotning tarkibiy qismiga aylantirishdir.

Ayollar intellektual mehnatini boshqarish tizimini takomillashtirish bir nechta ustuvor yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi. Bular **Raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish, HRM tizimlarini modernizatsiya qilish, Innovatsion infratuzilma orqali qo‘llab-quvvatlash, Masofaviy va gig-iqtisodiyot imkoniyatlari, Intellektual mehnat samaradorligini oshirish mexanizmlaridir. Raqamli kompetensiyalarni rivojlantirishga to‘xtaladigan bo‘lsak** IT, data-tahlil, raqamli marketing, elektron boshqaruv, onlayn xizmatlar bo‘yicha ayollar uchun malaka oshirish dasturlarini kengaytirish zarur. Hozirgi sharoitda raqamli savodxonlik ayollar bandligining eng muhim kafolatlaridan biridir. **Keyingisi hisoblangan HRM tizimlarini modernizatsiya qilish** korxonalarda ayollar uchun shaffof baholash tizimlari, KPI, masofaviy ish, moslashuvchan ish grafigi, mentorlik va karyera rejasini qo‘llab-quvvatlovchi mexanizmlarni keng joriy etish zarur. **Innovatsion infratuzilma orqali qo‘llab-quvvatlash bu** technoparklar, biznes-inkubatorlar, ayollar startaplariga grantlar, akseleratsiya dasturlari — ayollar tadbirkorligining innovatsion rivojlanishini jadallashtiradi. **Masofaviy va gig-iqtisodiyot imkoniyatlari** onlayn freelancing, elektron ta’lim, masofaviy boshqaruv, IT xizmatlari ayollar uchun qo‘shimcha qulay va xavfsiz intellektual mehnat platformalarini yaratmoqda. **Intellektual mehnat samaradorligini oshirish mexanizmlari** ayollar ishtirokidagi ilmiy-tadqiqot loyihalarining soni va sifatini oshirish, ularga grantlar va xalqaro loyihalarda ishtirok etish imkoniyatini kengaytirish innovatsion iqtisodiyotga sezilarli hissa qo‘shadi. Shu bilan birga, intellektual mehnatning gender tenglikdagi o‘rni ham muhim. Ayollarning yuqori bilim talab qiladigan sohalarda faol ishtiroki korxonalar samaradorligini oshiradi, innovatsion g‘oyalarning ko‘payishiga xizmat qiladi va jamiyatda intellektual raqobatbardoshlikni kuchaytiradi.

Innovatsion iqtisodiyot — bu bilim, texnologiya, kreativ g‘oyalar va intellektual resurslarga asoslangan iqtisodiy model bo‘lib, unda yuqori qo‘shimcha qiymat aynan inson kapitali orqali yaratiladi. Zamonaviy iqtisodiyotning raqamlashtirilishi, sanoatning avtomatlashtirilishi, ilm-fan yutuqlarining tezkor amaliyotga tatbiq etilishi innovatsion rivojlanishning asosiy drayverlaridandir.

Innovatsion iqtisodiy modeldan ilmiy tadqiqotlar va **tadqiqot va ishlanmalar** uchun ajratiladigan **pul mablag‘lari ko‘payadi**,texnologik startaplar va venture investitsiyalar ko‘payadi,ishchi kuchi sifatida intellektual mehnatning ulushi oshadi,gender tengligi iqtisodiy o‘sishning zarur elementi sifatida qaraladi.Ayniqsa ayollar salohiyati — fan, ta’lim, IT, innovatsion menejment, tibbiyot, dizayn, marketing, davlat boshqaruvi kabi intellekt talab qiladigan sohalarda iqtisodiy o‘sishning kuchli omiliga aylanmoqda.Ayollar mehnatining intellektuallashuvi XXI asr global mehnat bozorining umumiy tendensiyasidir. Buning asosiy sabablari:

Ta’lim darajasining oshishi (O‘zbekistonda ayollar oliy ta’lim qamrovi 2016 yildagi 9%dan 2024 yilda 38%ga oshdi);
IT, HRM, marketing, dizayn, xalqaro biznes kabi sohalarda ayollar faolligining kuchayishi;
Raqamli platformalar orqali masofadan ishlash imkoniyatlarining kengayishi;
Ayollar tadbirkorligini qo‘llab-quvvatlash dasturlarining kuchayishi.

Ayollar intellektual mehnatining ijtimoiy-iqtisodiy xususiyatlariko‘plab turlari mavjud bo‘lib,bunga yuqori bilim va malaka talab etadi ya’ni analitik, boshqaruv, ilmiy, muhandislik hamda kreativ sohalardir.Ish vaqtining moslashuvchanligi esa masofaviy ish, gibrid ish, frilans desak adashmaymiz. Intellektual mulk yaratish qobiliyati – ilmiy maqolalar, startap g‘oyalari,

dasturiy mahsulotlar, pedagogik metodlardan iborat. Gender stereotiplarining sekin-asta kamayib borishi esa ayollarning STEM sohalariga kirib borishi koʻrsatadi. Ayollarning boshqaruvdagi ulushining oshishi Davlat statistika qoʻmitasi maʼlumotlari koʻra Oʻzbekistonda 2024 yilda rahbar ayollar ulushi 28%ni tashkil etdi.

Ayollar intellektual mehnatining rivojlanishi nafaqat iqtisodiy oʻsishga, balki jamiyatning ijtimoiy barqarorligiga ham sezilarli taʼsir koʻrsatadi. Xalqaro tajribaga koʻra, ayollar bandlik darajasining 10%ga oshishi YaIMning oʻrtacha 2–3% oʻsishiga xizmat qiladi. Dunyo mamlakatlari ayollar intellektual mehnatini boshqarish boʻyicha samarali modellarni ishlab chiqqan. Ular orasida Skandinaviya modeli (Shvetsiya, Norvegiya, Finlyandiya), Janubiy Koreya modeli, AQSh va Yevropa tajribasidir. Oʻzbekistonda quyidagi yoʻnalishlar boʻyicha ayollar intellektual mehnatini boshqarish tizimini takomillashtirish mumkin, bular STEM yoʻnalishida qizlar taʼlimini kengaytirish – texnik oliygohlar, IT-park, One Million Uzbek Coders dasturlariga ayollar ulushini oshirish, raqamli platformalarda masofaviy intellektual bandlikni rivojlantirish – masalan, HR, buxgalteriya, SMM, grafik dizayn, dasturlash, ayollar startaplarini qoʻllab-quvvatlash markazlarini tashkil qilish – Jizzax, Navoiy, Namangan kabi hududlarda innovatsion ayollar biznes-inkubatorlari, ayollar uchun liderlik maktablari va boshqaruv koʻnikmalarini rivojlantirish– "Women Leadership Academy"ni milliy darajada yoʻlga qoʻyish, korxonalarda gender diversifikatsiyasini HRM orqali boshqarish – yirik korxonalarda ayollarni rahbarlikka tayyorlash dasturlaridir.

Xulosa

Oʻzbekistonda innovatsion iqtisodiyotning shakllanishi inson kapitalining samarali boshqarilishiga bevosita bogʻliq. Ayollar intellektual mehnatini rivojlantirish — mamlakatning texnologik modernizatsiyasi, iqtisodiy raqobatbardoshligi va ijtimoiy barqarorligining muhim omilidir.

Ayollarning bilim, koʻnikma va kreativ salohiyatini innovatsion jarayonlarga jalb etish iqtisodiyotning yuqori qoʻshimcha qiymat yaratish qobiliyatini kuchaytiradi. Shu sababli ayollar intellektual mehnatini boshqarish tizimini takomillashtirish — davlat siyosatining strategik yoʻnalishlaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. PF-60, “2022–2026 yillarga moʻljallangan Yangi Oʻzbekiston taraqqiyot strategiyasi”.
2. Oʻzbekiston Respublikasi oliy taʼlim statistik hisobotlari, 2024.
3. Davlat statistika qoʻmitasi, Mehnat bozori hisobotlari, 2024.
4. OECD, Gender and Economic Growth Report, 2023.
5. Oʻzbekiston Respublikasi Statistika agentligi: “Ayollar bandligi va taʼlim darajasi boʻyicha hisobotlar”, 2024.
6. Moliya va iqtisodiyot vazirligi: “Korxonalarda HRM tizimini modernizatsiya qilish boʻyicha tavsiyalar”, 2023.
7. Innovatsion rivojlanish vazirligi: “Ilmiy-tadqiqot faoliyatida ayollar ulushi”,

THE LITERARY STYLE OF BEDE AND HIS INFLUENCE

Author: Yegizbayeva Aziza Asqar qizi
3rd year student, Chirchik State Pedagogical University
e-mail: yegizbaevaaziza@gmail.com
Scientific advisor: Rozikova Zilola Tursunboy qizi
A teacher at Chirchik State Pedagogical University, Tourism Faculty,
e-mail: rozikova1625@gmail.com

Abstract: This paper examines the literary style of the Venerable Bede (673–735) and evaluates his influence on later historical, theological, and literary traditions. Focusing primarily on his Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum, the study analyzes his Latin prose (including syntax, rhetorical devices, and variation), his exegetical and theological writings, and his poetic work. It also explores how his method of source use, chronological system, and narrative techniques shaped

subsequent medieval historiography, Christian scholarship, and national identity formation in England.

Key Words: Bede; Latin prose style**;** Historia Ecclesiastica**;** rhetorical devices**;** medieval historiography**;** Christian chronology**;** Anglo-Saxon Church

Introduction

The Venerable Bede stands as one of the most influential scholars of the early Middle Ages. Best known for his Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum, he was also a theologian, grammarian, poet, and chronologist. Although Latin was not his native tongue (his family spoke Old English), Bede exhibited remarkable mastery of the language, writing in a style described by scholars as "pure, simple, and efficient." His work has had enduring impact — in historiography, in the Christian intellectual tradition, and in the formation of an English national identity. This paper aims to analyze Bede's literary style and demonstrate how his stylistic choices and intellectual methods contributed to his influence over subsequent generations.

Analysis

Latin Prose Style. Clarity and Simplicity: Bede's Latin is often praised for its clarity, modesty, and lack of affectation.

Variety of Registers: His prose is not monolithic- it ranges from fast-paced, dramatic narration (e.g. recounting violent or sudden events) to polished, periodic sentences in more solemn or theological passages.

Periodic Structure & Sentence Variation: Bede plays with sentence length, combining long, hypotactic clauses with shorter paratactic ones, which reveals his compositional skill.

Rhetorical Devices- Hyperbaton: One of his characteristic devices is hyperbaton, where he separates words that naturally belong together (for example, adjectives from their nouns) to create rhythm or elevate the style.

Connective Relatives: Bede frequently uses relative pronouns (e.g. quae) to link sentences and maintain syntactic coherence across clauses, reflecting a careful design of his larger discourse structure.

Use of Sources & Historical Method. Models and Influences: He draws on earlier Christian historians, notably using Orosius and Eusebius as structural and stylistic models.

Quotation and Adaptation: Bede uses long quotations from his sources, sometimes verbatim (e.g. from Orosius), while at other times he rephrases or adapts material to suit his narrative voice.

Chronology: His method of dating events, especially through anno ab incarnatione Domini (from the incarnation of Christ), popularized the AD system in Western Europe.

Critical Use of Oral and Written Testimony: In his historical work, he integrates documentary sources, letters, and oral traditions, evaluating their reliability-which shows a relatively critical historiographical method.

Theological & Exegetical Style

Biblical Interpretation: In his exegetical works, Bede employs a multilevel (literal, allegorical, moral, anagogical) method of interpretation typical of patristic tradition.

Rhetorical Features: His homilies and theological treatises show influences from Augustine: antithesis, paradox, wordplay, sometimes parallelism or chiasmus.

Didactic Aim: Although stylistically refined, Bede always subordinated literary ornament to pedagogical and moral purposes; his writings aim to edify, instruct, and illuminate scriptural truths.

Poetic Works: Latin Poetry: Bede composed hymns, epigrams and meditative verse in Latin (e.g. hexameter lives of saints), showing his command of classical metrical traditions.

Allusive Language: His poetry often uses allusion-scriptural, theological, or natural-combining Christian symbolism and classical form.

Integration with Prose: In his Historia Ecclesiastica, Bede sometimes includes poetic fragments (e.g. acrostic hymn), enriching the text's stylistic texture.

Results

From this analysis, several findings emerge: Stylistic Mastery: Bede's prose exhibits a high level of rhetorical and syntactic sophistication while remaining accessible.

Narrative and Didactic Balance: He successfully balances narrative history with moral and theological teaching, making his works both informative and spiritually edifying.

Innovative Chronology: His adoption and use of the "Anno Domini" dating system had significant long-term impact on how history was recorded in Christian Europe.Model for Future Historians: Through his method of using sources critically and his narrative structure, Bede provided a template for medieval chronicle-writing and ecclesiastical historiography.

Poetic Contribution: His Latin poetry, though less known, demonstrates his versatility and deep engagement with Christian literary traditions.

Discussion

Influence on Medieval Historiography: Bede's Historia Ecclesiastica was a cornerstone for later medieval historians. His careful structuring, use of primary sources, and chronological system were emulated by chroniclers.

Intellectual Transmission: Through his theological and exegetical works, Bede influenced monastic education; his commentaries and treatises circulated in monastic schools throughout Europe. For instance, his chronology works and scriptural interpretations became part of the curriculum.

National Identity: Bede's history contributed to the shaping of an English Christian identity. By recounting the conversion of Anglo-Saxon peoples, he framed the church in England as a unified body with roots in Christian tradition-this narrative played a part in the later development of English national consciousness.

Literary Legacy: His stylistic clarity and balanced prose made his works more readable than some contemporaries (e.g. Aldhelm), and so they were more widely copied and translated.

Limitations and Critique: While influential, Bede is not free from critique. Some modern scholars note that his reliance on miraculous reports, or his didactic framing, can sometimes blur the line between objective history and moral narrative. Moreover, his classical Latin is sometimes interspersed with rhetorical complexity, which may challenge less expert readers.

Conclusion

The Venerable Bede's literary style is a remarkable fusion of simplicity and sophistication. His mastery of Latin, his rhetorical skill, and his ability to integrate theological insight with historical narrative made his works distinctive. Bede did not just record history-he shaped how history and theology were to be written in the medieval Christian world. His influence extended far beyond his lifetime, affecting chronologists, historians, theologians, and poets. The clarity, moral purpose, and structured approach of his writing have ensured his lasting legacy in Western intellectual tradition.

References

1. "Bede's Latin," Dickinson College Commentaries.
2. "Saint Bede the Venerable," Encyclopaedia Britannica.
3. "Bede," Poetry Foundation.
4. Theological Works of the Venerable Bede, thesis (pdf).
5. "Bede Venerable," Polish Tomas Aquinas Society.
6. "An Outline of English Fiction – Venerable Bede," pedagogical resource.
7. Biography of Bede, HandWiki.
8. Historical account of Bede's work in historiography, EPFL wiki.
9. Bede's poetry analysis, UMass study.

GEOFFREY CHAUCER AS THE FATHER OF ENGLISH LITERATURE

Author: Yegizbayeva Aziza Asqar qizi
3rd year student,
Chirchik State Pedagogical University,
e-mail: yegizbaevaaziza@gmail.com
Scientific advisor: Rozikova Zilola Tursunboy qizi
A teacher at Chirchik State Pedagogical University,
e-mail: rozikova1625@gmail.com

Abstract: Geoffrey Chaucer is widely regarded as the Father of English Literature for his foundational role in shaping Middle English as a literary language and for establishing new standards in poetic structure, storytelling, and linguistic creativity. His major work, The Canterbury Tales, represents a turning point in English literary tradition, demonstrating that English could be an effective medium for complex narratives, social commentary, and artistic expression alongside Latin and French. This paper examines Chaucer's linguistic innovations, literary style, thematic contributions, and long-term influence on English literature.

Key Words: Geoffrey Chaucer, Middle English, The Canterbury Tales, English literature, poetic innovation, narrative style, literary influence, vernacular tradition

Introduction

Before Geoffrey Chaucer, the dominant languages of literature, religion, and scholarship in England were Latin and French. English, though widely spoken by common people, was rarely used in high literature. Chaucer fundamentally changed this situation by elevating Middle English to a sophisticated literary medium. Through works such as Troilus and Criseyde, The Book of the Duchess, and especially The Canterbury Tales, he demonstrated that English could convey subtle emotion, philosophical ideas, humor, and complex characterizations. His use of the vernacular provided a foundation for later writers such as Thomas Malory, Edmund Spenser, William Shakespeare, and John Milton. Chaucer's contribution to literature is not merely linguistic; it is cultural and artistic, as he created a model for narrative, characterization, and poetic form in English. This article explores Chaucer's importance in the evolution of English literature and explains why he is universally hailed as its "Father."

Analysis

Chaucer lived in the 14th century, a period marked by significant social, political, and linguistic change in England. The decline of French as the language of the court, the rise of English nationalism after the Hundred Years' War, and increasing literacy among the middle classes created fertile ground for literary production in English. Chaucer seized this opportunity, becoming the central figure in establishing English as a prestigious literary language. Before Chaucer, Middle English was primarily used in religious texts, chronicles, and occasional poetry, but it had not yet achieved the status of a literary medium comparable to Latin or French. Chaucer transformed this situation through his works, particularly The Canterbury Tales, by standardizing the London dialect and integrating linguistic influences from French, Latin, and Italian into English vocabulary and syntax. His English was both rich and expressive, combining everyday speech with poetic elegance, and he demonstrated that the vernacular could convey subtle emotion, complex narratives, and sophisticated social commentary. Chaucer also introduced important poetic innovations that shaped the future of English literature. He developed the use of iambic pentameter, which became the dominant meter in English poetry, and popularized rhyme royal, a stanzaic form consisting of seven lines in an ababbcc rhyme scheme, particularly evident in Troilus and Criseyde. Furthermore, his narrative framing in The Canterbury Tales, where pilgrims tell a variety of stories encompassing different genres, represents a remarkable advancement in storytelling techniques within English literature. In addition to linguistic and formal innovations, Chaucer excelled in character development and realism. His pilgrims are not merely symbolic figures; they are multi-dimensional personalities representing various social classes, professions, and moral types. Through humor, irony, and subtle critique, Chaucer offered an insightful depiction of medieval English society,

commenting on issues such as church corruption, gender roles, and social hypocrisy. Finally, Chaucer's engagement with European literary traditions further enhanced the sophistication of his works. He drew inspiration from Italian writers such as Dante, Petrarch, and Boccaccio, as well as French romances and classical authors like Ovid and Virgil. However, he adapted these influences creatively into English, rather than merely translating or imitating them, thereby enriching the vernacular literary tradition and setting a model for future generations.

Results

The study reveals that Chaucer's contribution to English literature is multifaceted. He legitimized English as a literary language, introduced innovative poetic forms, created realistic characters, and established sophisticated narrative techniques. Chaucer's integration of foreign linguistic and literary influences expanded English vocabulary and enriched its expressive power. Collectively, these contributions formed the foundation for subsequent developments in English literature and ensured that English could function as a language of high literary and cultural achievement.

Discussion

Chaucer's importance lies not only in his literary achievements but also in his cultural role. He connected the literary traditions of Europe to English soil and provided a model for future writers. Chaucer's English was accessible yet poetic, making literature widely appealing to different social strata. His works also contributed to the gradual decline of French dominance in government, law, and literary culture in England. Chaucer's writings demonstrate that language and literature evolve in response to social, political, and cultural pressures, and his influence highlights the central role of the individual writer in shaping literary history.

Conclusion

Geoffrey Chaucer transformed English from a secondary language into a rich literary medium capable of expressing complex, artistic thought. Through innovative poetic forms, masterful storytelling, and deep understanding of human psychology, he established a foundation upon which later English literature would flourish. His works continue to be studied for their linguistic, cultural, and artistic significance. Chaucer's title as the "Father of English Literature" is therefore fully justified, as he not only shaped the course of English literary history but also ensured the survival and prestige of English as a language of high literature.

References

1. Benson, L. D. (Ed.). (1987). The Riverside Chaucer. Oxford University Press.
2. Fisher, J. H. (1992). The Emergence of Standard English. University Press of Kentucky.
3. Brewer, D. (1978). Chaucer and His World. Dodd, Mead & Company.
4. Burrow, J. A. (1992). Medieval Writers and Their Work. Oxford University Press.
5. Pearsall, D. (1992). The Life of Geoffrey Chaucer: A Critical Biography. Blackwell.
6. Patterson, L. (1991). Chaucer and the Subject of History. Routledge.
7. Windeatt, B. (1992). Troilus and Criseyde: A New Edition. Longman.
8. Cooper, H. (1996). Oxford Guides to Chaucer: The Canterbury Tales. Oxford University Press.
9. Machan, T. W. (2012). Chaucer and the Challenges of Medieval Studies. University of Notre Dame Press.

LANGUAGE, POWER, AND LEARNING IN THE REIGN OF ALFRED THE GREAT

Djurayeva Shaxnoza Norimboyevna
A student, Chirchik state pedagogical university
shaxnoza198801@icloud.com
Scientific supervisor:Khamitov Eldorbek E.
A senior teacher, Chirchik state pedagogical university
e.xamitov@cspu.uz
khamitoveldorbek@gmail.com

Abstract: This article explores the interconnection between linguistic reform, royal authority, and educational revival during the reign of King Alfred the Great (871–899). It examines how Alfred's promotion of the old English language was not merely a cultural act but also a political strategy to consolidate his rule and unify Anglo-Saxon England. By translating key Latin texts such as Gregory's pastoral care, Boethius consolation of Philosophy, and Orosius history of the World-Alfred sought to make learning accessible to his people and strengthen moral governance through vernacular literacy.

The article argues that Alfred's educational reforms were central to the formation of English national identity and the development of English prose tradition. His insistence on translation and education among the clergy and nobility represented a shift of intellectual power from the church (which used Latin) to the monarchy (which used English). In doing so, Alfred redefined language as a tool of cultural empowerment and political legitimacy. Through close textual and historical analysis, the author situates Alfred's literary activity within the broader European Carolingian intellectual revival, highlighting the ways in which Alfred adapted continental models for an English context. The study concludes that Alfred's vision of a literate, morally guided society laid the foundation for subsequent developments in English literary culture and national consciousness.

Keywords: Old English prose, vernacular translation, royal authority, Anglo-Saxon England, education, national identity, Alfredian renaissance, Wessex.

Introduction*:* King Alfred the great (r. 871–899) of Wessex stands as one of the most transformative figures in early English history. His reign marked not only military success against the Vikings but also an intellectual and cultural revival often referred to as the Alfredian renaissance. Alfred recognized that literacy and learning were essential tools for social stability and good governance. His educational and linguistic reforms positioned language as an instrument of power and learning as a foundation of moral leadership.

Historical and political context: During the late 9th century, Anglo-Saxon England suffered from Viking invasions, economic instability, and the decline of monastic learning. The educated elite had been diminished, and Latin literacy the medium of education and religious knowledge had become rare even among the clergy. Alfred lamented this decline, famously noting in the preface to the Pastoral care that "there were very few men on this side of the Humber who could understand their service books." In response, Alfred sought to rebuild English intellectual life as part of his broader program of national recovery. He viewed education not only as a spiritual necessity but also as a political instrument for unifying England under a shared language and culture.

Language as a tool of power: Alfred's decision to promote old English (vernacular) over Latin was revolutionary. At the time, Latin functioned as a language of authority used by the church and foreign scholars. By elevating English to a language of governance and education, Alfred effectively shifted cultural authority from the ecclesiastical to the royal sphere. In his preface to pastoral care, Alfred asserts that learning should be accessible to all freeborn men, not just the clergy. This democratization of knowledge through vernacular language served a dual purpose:

It empowered his subjects to access moral and legal teachings directly. It consolidated the king‘s image as both a protector of the realm and a patron of wisdom. Thus, language became both a symbol and a mechanism of royal legitimacy.

Scholarly note: Historian Malcolm Godden argues that Alfred's language policy "converted literacy into an extension of royal power" (The literary culture of king Alfred's court, 1990).

The program of learning and translation: Alfred established a court school for the sons of nobles and promoted education among the clergy. He also gathered scholars from across Britain and Europe, including Asser of Wales, Grimbald of St. Bertin, and John the old Saxon, to help restore learning in Wessex. The king personally initiated a program of translation from Latin into old English, carefully selecting works that reflected both practical wisdom and moral instruction. Each of these texts served a specific purpose in Alfred's broader educational and political vision.

Among the most significant was Pope Gregory the Great's Pastoral Care, a treatise on the moral duties of rulers and clergy. Alfred not only translated the work but also composed a preface explaining his motives for doing so, asserting that moral guidance was essential to just leadership. Copies of this translation were sent to every bishop in his realm, symbolizing the union of spiritual and royal authority.

Another key translation was Boethius's consolation of philosophy, which Alfred adapted freely, adding Christian interpretations and transforming its classical themes of fate and reason into reflections on divine wisdom. This text encouraged philosophical reflection and the pursuit of virtue, aligning intellectual inquiry with Christian ethics. Similarly, Orosius's History of the World provided his subjects with a universal historical perspective, situating the English within a broader human and divine order. Alfred's version incorporated new geographical and historical details, connecting England to the wider world and fostering a sense of historical identity. He also rendered portions of St. Augustine's Soliloquies into English, emphasizing introspection and spiritual discipline. Finally, under Alfred's direction, the Anglo-Saxon Chronicle was begun a vernacular historical record that preserved the collective memory of the English people and reinforced a sense of national unity. Through these translations and literary initiatives, Alfred constructed an English intellectual tradition grounded in both Christian learning and royal authority. His work effectively transformed Latin wisdom into the idiom of English political and cultural life, ensuring that knowledge, morality, and governance were interwoven within a shared linguistic framework.

Learning and moral reform: For Alfred, education was inseparable from morality and governance. He believed that ignorance led to corruption and that the revival of learning would restore divine favor to his kingdom. In the preface to pastoral care, Alfred links wisdom to social order: "So long as they learned nothing, they could do nothing rightfully". Education thus became a form of moral and political reform, aligning the kingdom's intellectual renewal with Christian virtue. This connection between literacy, morality, and governance marks Alfred as one of the first European rulers to treat learning as a form of statecraft.

Legacy and cultural impact: Alfred's reign left an enduring legacy in English literary and linguistic history. The Anglo-Saxon Chronicle, initiated during his rule, became the foundation of English historiography. His emphasis on English prose paved the way for later writers like Ælfric and Wulfstan. His cultural reforms forged a sense of "Englishness" uniting previously fragmented kingdoms through a shared language and faith.

Scholarly note: Simon Keynes and Michael Lapidge (1983) describe Alfred's reign as "a turning point where English identity, language, and kingship converged in a single ideological framework."

Conclusion: King Alfred the great's reign represents the earliest instance in European history where language, power, and learning were deliberately fused into a coherent political vision. His reforms were not simply acts of education, but instruments of nation-building and ideological consolidation. By promoting old English, translating key texts, and reviving literacy, Alfred transformed language into a symbol of unity and moral strength.

His vision laid the foundation for English prose, cultural self-consciousness, and national identity making him not only a warrior-king but also the founder of English literary culture.

Reference:

1. Asser. Life of King Alfred. Trans. Simon Keynes and Michael Lapidge. Penguin Classics, 1983.

2. Godden, Malcolm. "The Literary Culture of King Alfred's Court." Anglo-Saxon England 1 (1990): 93–110.

3. Bately, Janet M. “The Alfredian Canon Revisited.” Medium Ævum 72, no. 1 (2003): 1–27.
4. Keynes, Simon, and Michael Lapidge. Alfred the Great: Asser’s Life of King Alfred and Other Contemporary Sources. Penguin, 1983.
5. Wormald, Patrick. The Making of English Law: King Alfred to the Twelfth Century. Blackwell, 1999

COURTLY LOVE IN MEDIEVAL LITERATURE

Djurayeva Shaxnoza Norimboyevna
A student, Chirchik state pedagogical university
shaxnoza198801@icloud.com
Scientific supervisor: Khamitov Eldorbek E.
A senior teacher, Chirchik state pedagogical university
e.xamitov@cspu.uz
khamitoveldorbek@gmail.com

Abstract: The concept of courtly love emerged in 12th-century France and became a central theme in medieval European literature. It describes a form of idealized and often secret love between a knight and a noble lady, usually one who was married or socially superior. This relationship emphasized honor, devotion, and chivalry, rather than physical passion. Courtly love was popularized by troubadours and poets such as Chrétien de Troyes and later explored by writers like Geoffrey Chaucer and Dante Alighieri. Their works portrayed love as a refining and spiritual force that inspired noble actions. The famous treatise *The art of courtly love* by Andreas Capellanus even outlined “rules” for lovers, emphasizing loyalty, secrecy, and emotional suffering as signs of true affection. In literature, courtly love influenced many stories of knights and ladies, including the Lancelot and Guinevere legend. It also shaped the chivalric code and laid the foundation for later romantic ideals in Western culture. However, critics argue that it idealized women unrealistically and often conflicted with Christian values by glorifying extramarital love. Overall, courtly love represents a fascinating blend of romance, morality, and social ideals that defined much of medieval literature and continues to influence modern views of love and devotion.

Keywords: Courtly Love, Chivalry, Troubadours, Feudalism, Devotion, Idealization, Secrecy, Unattainable Love, Emotional Suffering, Knight and Lady, The Art of Courtly Love, Arthurian Romance, Allegory, Spiritual Love, Gender Roles, Medieval Romance, Eleanor of Aquitaine, Moral Conflict, Loyalty, Nobility, Passion, Adultery, Virtue, Honor, Forbidden Love, Social Hierarchy**,** Symbolism, literature of the middle ages, Andreas Capellanus, Geoffrey Chaucer, Chrétien de Troyes.

Introduction: The concept of courtly love stands as one of the most distinctive and influential features of medieval European literature. Emerging in the twelfth century within the aristocratic courts of southern France, it represented a highly idealized and often spiritual form of love between a knight and a noble lady, usually one who was married or socially superior. This literary convention combined the values of chivalry, devotion, and moral refinement, transforming romantic love into a code of conduct and a means of personal elevation. Unlike physical or marital love, courtly love emphasized emotional loyalty, secrecy, and service. The lover was expected to demonstrate humility, obedience, and courage while dedicating his actions to please and honor his lady. This idealization of love and womanhood inspired a wide range of literary works, from the lyric poetry of troubadours to the Arthurian romances of Chrétien de Troyes, and later to the English writings of Geoffrey Chaucer.Scholars often view courtly love as both a social phenomenon and a literary construct, reflecting the moral, cultural, and gender values of the medieval aristocracy. It not only influenced the development of the chivalric code but also laid the foundation for modern Western notions of romantic love. Despite its idealism, courtly love has been the subject of critical debate — particularly regarding its treatment of women, its tension with Christian ethics, and its symbolic rather than realistic nature. Nevertheless, its enduring legacy continues to shape literary and cultural representations of love to this day.

Scholarly definitions and theoretical frameworks: **Courtly love as literary discourse**: Scholars view courtly love not simply as real social practice but as a *literary discourse* i.e. a set of conventions, symbols, tropes, ideological values embedded in poetry, romance, song. **Codification and rules**: Andreas Capellanus's *De Amore* (written c. 1186-1190) is one of the most important texts that attempts a "manual" for courtly love its rules, signs, duties. It is both prescriptive and paradoxical. **Precursor & cross-cultural influences**: The origins are debated. Influences are traced to classical literature, Arabic love poetry, Hispano-Arabic traditions, and feudal ideology. The itinerant troubadours (Provence), Arabic poets (e.g. *Ibn Hazm, Ibn Arabi*) are often mentioned.

Features and characteristics of courtly love (in text form): According to many scholars, courtly love in medieval literature is defined by several interrelated features. First, the **lover's humility and obedience** are essential elements. The male lover must submit himself completely to his lady, showing loyalty, reverence, and self-control. His devotion is expressed not through physical possession but through emotional and moral dedication.

Another significant feature is **secrecy**. The relationship between the knight and the lady is usually hidden from the public eye, especially because the lady is often married or belongs to a higher social rank. This secrecy adds tension and depth to their affection, presenting love as a noble but forbidden experience. A third characteristic is the **idealization of the beloved**. The lady is portrayed not as a real woman but as an almost divine figure perfect in beauty, virtue, and grace. The lover's admiration of her is so intense that it becomes a form of spiritual worship. Furthermore, **emotional suffering and longing** play a vital role in the lover's experience. True love, in this tradition, is proven through pain, patience, and endurance. The lover's emotional turmoil becomes a symbol of sincerity and constancy. The **theme of service and trials** is also prominent. The knight demonstrates his devotion through brave deeds or moral tests that prove his worthiness. This reflects the feudal values of service and honor, transferring them from lord-vassal relationships to romantic ones.

Finally, **tension with social and moral norms** is a defining element. Courtly love often challenges the boundaries of marriage and Christian morality, since it celebrates desire outside wedlock. However, it simultaneously elevates love to a spiritual and moral plane, turning passion into an ethical pursuit.

Major texts and case studies: Andreas capellanus, de amore: As above; foundational for many later literary discussions of courtly love. **Troubadour / Trouvère poetry** (southern France, 11th–13th centuries): Lyrical songs and poems often examine love from the viewpoint of the lover, dealing with the conventions above. **Chrétien de Troyes** e.g. *Lancelot: The Knight of the Cart*, Arthurian romance material that illustrates trials, forbidden love, loyalty, etc. **Roman de la Rose** (Guillaume de Lorris & Jean de Meun) is allegorical, a text that tries both to explore and sometimes to critique the "mirror of love" as an idealized journey. **Geoffrey Chaucer** *Troilus and criseyde, the Canterbury tales, book of the duchess, parliament of fowls* scholars argue that Chaucer both inherits the courtly love tradition and transforms/revises it (adding irony, social critique, realism). **Thomas Malory**, *Le Morte Darthur* some scholars discuss "reversal" of courtly love traditions: how the conventions are questioned or subverted. For example, the Tristan and Isolde storyline shows both the power and the destructiveness of idealized love. *Debates & Criticism in scholarship:* **Existence vs. Invention**: Some scholars argue courtly love was largely a literary invention idealized, not necessarily practiced in real social life. The "Courts of love" (e.g. in Poitiers under Eleanor of Aquitaine) are often considered myth or literary construct rather than historical institutions. **Morality & Gender issues**: The tension between courtly love (often idealizing adultery, or extramarital desire) and Christian moral norms. Also, the status of women in courtly love is problematic: idealized, but often voiceless; the lady's agency is limited in many texts. **Social class & Medieval context**: Courtly love is tied to aristocracy: knights, ladies, courts. There is debate about how much it reflects the real sentiments of non-nobles. Also, how mobility, political changes, or changing roles of women affect the tradition. **Variation & Irony**: Many texts show ironic awareness — where the conventions of courtly love are exaggerated, parodied, or undermined. Chaucer is especially notable in this.

Historical and cultural context: **Courts as Cultural Centers**: Courts of nobles (e.g. Eleanor of Aquitaine's court, Champagne, Provence) were key in propagating the values of courtoisie, patronage of poets/troubadours, and in performing courtly rituals. **Feudal Society & Hierarchy**: The notions of service, loyalty, honor in feudal relationships parallel the lover-lady relationship in courtly love. The lover is in a kind of servitude, symbolic at least. **Religious Overtones**: Christianity shaped medieval attitudes; sometimes courtly love language borrows religious metaphors (pilgrimage, devotion, sin, confession). There's a tension: love as spiritual elevation vs love as potentially sinful. **Literary Transmission & Language**: Many of the original courtly love texts are in Old French, Provencal, Middle English, Middle High German. The troubadours and trouvères, Minnesänger etc. influenced each other. Also translation and adaptation introduced variation.

Recent research and developments: Classen's "The discourse of courtly love in medieval verse narratives" (2024): An updated encyclopedic entry exploring how courtly love functions in ethical, moral, religious, economic, political terms not just romantic tropes. **"Rethinking chivalry and courtly love" by Jennifer G. Wollock (2011):** traces the origins (including multicultural ones), development, and legacy of courtly love, and connects them to contemporary ideas about ethics, gender, cultural values. **Studies of Gender & the Woman in Courtly Love**: E.g. research arguing that the image of the "woman" in courtly love is a paradox: idealized (almost divine) but fictional and distant; often cannot be the lady in the way romantic ideal requires.

Reference:

1. Andreas Capellanus *The Art of Courtly Love.* Translated by John Jay Parry. New York: Columbia University Press, 1941.
2. The foundational medieval treatise that defines the "rules" and ideals of courtly love.
3. C.S. Lewis *The Allegory of Love: A Study in Medieval Tradition.* Oxford: Oxford University Press, 1936.
4. A classic scholarly study on how medieval love allegory evolved from courtly traditions.
5. Jennifer G. Wollock *Rethinking Chivalry and Courtly Love.* Santa Barbara: Praeger, 2011.
6. Modern academic analysis that reinterprets the ethical, social, and gender aspects of courtly love.
7. Denis de Rougemont *Love in the Western World.* Princeton: Princeton University Press, 1983.
8. Explores how the idea of romantic love in the West developed from medieval courtly ideals.
9. D.W. Robertson, Jr *A Preface to Chaucer: Studies in Medieval Perspectives.* Princeton University Press, 1962.
10. Discusses Chaucer's use and reinterpretation of the courtly love tradition within a Christian moral framework.
11. Barbara Newman *From Virile Woman to Woman Christ: Studies in Medieval Religion and Literature.* Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1995.
12. Examines the spiritualization of love and gender roles in medieval texts.
7. Albrecht Classen "The Discourse of Courtly Love in Medieval Verse Narratives." *Humanities*, vol. 13, no. 4, 2024, MDPI.
8. An updated analysis of how courtly love functioned as a social, moral, and literary discourse.
9. Roger Boase "The Origin and Meaning of Courtly Love: A Critical Study of European Scholarship." *The Journal of European Studies*, vol. 9, no. 1, 1979, pp. 16–29. Reviews the origins and academic interpretations of courtly love.
10. Sarah Kay "Subjectivity in Troubadour Poetry." *Romanic Review*, vol. 74, no. 3, 1983, pp. 233–248. Focuses on how troubadour poetry constructs the lover's identity within courtly conventions.
10. E.Talbot Donaldson. "Chaucer the Pilgrim." *PMLA*, vol. 69, no. 4, 1954, pp. 929–968. Classic analysis showing how Chaucer engages with and sometimes satirizes courtly love traditions.

11. “The Woman and Love in Medieval Courtly Literature: Real or Fictional?” *Medievalists.net*, 2017. https://www.medievalists.net/2017/12/woman-love-medieval-courtly-literature-real-fictional/

12. “The Discourse of Courtly Love in Medieval Verse Narratives.” *MDPI Humanities*, 2024. https://www.mdpi.com/2673-8392/4/4/124

13. “Roman de la Rose.” *Oxford Reference Online*, Oxford University Press, 2020. https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110803100403813

14. “Courtly Love and the Troubadours.” *Encyclopaedia Britannica*, 2023. https://www.britannica.com/art/courtly-love

HEROIC IDEALS IN *BEOWULF* AND ANGLO-SAXON WARRIOR

Shaxnoza Norimboyevna
A student, Chirchik state pedagogical university
shaxnoza198801@icloud.com
Scientific supervisor: Khamitov Eldorbek E.
A senior teacher, Chirchik state pedagogical university
e.xamitov@cspu.uz
khamitoveldorbek@gmail.com

Abstract: This article explores the representation of heroic ideals in the Old English epic Beowulf and how they reflect the broader values of Anglo-Saxon warrior culture. The analysis focuses on central themes such as bravery, loyalty, honor, and the pursuit of fame, which were crucial to the social and moral framework of Anglo-Saxon society. The article highlights the tension between pagan heroic codes, which emphasized personal glory and kinship loyalty, and Christian influences that stressed humility and divine providence. Through close readings of Beowulf’s battles with Grendel, Grendel’s mother, and the dragon, the study shows how the poem both celebrates and questions the warrior ethos. By situating the text within its historical and cultural context, the article argues that Beowulf serves not only as a heroic narrative but also as a reflection of the values and anxieties of its time.

Key words: Beowulf, loyalty, glory, Anglo-Saxon, poem, heroic, Christian, wyrd, pagan, coexist, fragility, heroism, powerful, narrative, old English literature.

Introduction: The Old English epic Beowulf is not only the earliest surviving work of English literature but also a cultural mirror that reflects the values and ideals of Anglo-Saxon warrior society. At the heart of this epic lies the concept of heroism, defined by courage in battle, loyalty to one’s lord, generosity, and the pursuit of lasting fame. The poem portrays Beowulf as the ideal warrior whose strength and bravery earn him glory, yet it also reveals the underlying tensions between pagan heroic traditions and the emerging Christian worldview. The Anglo-Saxon heroic code emphasized kinship bonds, loyalty, and the duty of a warrior to protect his people, even at the cost of his life. By examining these themes, Beowulf offers valuable insight into the moral framework and cultural identity of early medieval England. This article will explore how the poem presents heroic ideals and how these values shaped, and were shaped by, the warrior culture of the Anglo-Saxon world.

The Anglo-Saxon heroic world: Anglo-Saxon England (c. 450–1066) was shaped by constant warfare, tribal bonds, and the warrior ethos. Survival and reputation depended on courage and loyalty. The comitatus system bound warriors (thanes) to their lords in exchange for treasure, land, and protection. The mead-hall (like Heorot) symbolized this bond, serving as a place of reward, feasting, and storytelling. According to Richard North, “the heroic society described in Beowulf was not idealized fantasy but a reflection of real political and social values of early medieval England” (North, 1997, p. 63).

***Heroic ideals in the poem*:** Courage and bravery: Beowulf embodies fearlessness. His choice to fight Grendel without weapons demonstrates confidence and adherence to the heroic code. Later, he fights the dragon despite knowing it will cost his life. As Hieatt notes, “the hero is not measured by survival but by the willingness to face death honorably” (Hieatt, 1967).

***Loyalty*:** Loyalty was the foundation of Anglo-Saxon warrior culture. Beowulf honors the bond between his family and Hrothgar by coming to Denmark's aid. Later, Wiglaf's loyalty during the dragon fight contrasts with the cowardice of other warriors, showing loyalty as a test of true heroism.

Generosity and gift-giving: A good king was expected to be a "ring-giver." Hrothgar rewards Beowulf with treasure, reinforcing the reciprocal bond between lord and warrior. Beowulf himself, as king, ensures his people are rewarded.

In a world where death was certain, glory ensured immortality in memory. Beowulf seeks lasting fame through deeds. As Tolkien (1936) observed, "the theme of the poem is mortality, and the attempt of man to transcend it by courage." Pagan and Christian Values: The poem reveals cultural tension. Pagan concepts like wyrd (fate) coexist with Christian themes of God's providence. For example, Beowulf attributes his victories to God, yet his pursuit of glory is rooted in pagan tradition. As Liuzza explains: "The poet's Christian worldview overlays a heroic narrative still deeply rooted in pagan ideals, creating a text that is both celebratory and elegiac" (Liuzza, 2000). Beowulf as the ideal hero: Physical strength: Beowulf's ability to defeat Grendel without a sword shows superhuman power. Self-Sacrifice: His final battle demonstrates willingness to die for his people. Wisdom as King: Later in life, he shows not just physical strength but fairness and generosity as a ruler. Robinson (1991) emphasizes that Beowulf is "a paradigm of heroic virtue but also a reminder that even the greatest hero cannot escape fate."

Warrior society and its fragility: The poem not only celebrates heroism but also reveals its limits. Feuds and revenge: Violence perpetuates cycles of vengeance (e.g., Grendel's mother). Cowardice vs. bravery: Wiglaf's loyalty highlights the decline of warrior values. Mortality: Beowulf's death signals that even the strongest cannot secure eternal safety for their people. Bjork & Niles argue that Beowulf reflects "both the grandeur of the heroic ideal and the anxiety of a culture aware of its transience" (Bjork & Niles, 1997, p. 12).

The concept of wyrd (fate): In Anglo-Saxon belief, wyrd controlled human destiny. Heroes could not escape fate, but they could choose how to face it. Beowulf often acknowledges that victory or death is determined by fate, but courage defines how one meets it. Chickering (2006) notes that wyrd "does not deny human action, but gives it tragic significance."

The role of the Lord (King as "Ring-Giver"): Kings were expected to reward loyalty with treasure and protection. Hrothgar demonstrates this when he rewards Beowulf for defeating Grendel. A lord who failed to reward his men lost honor and loyalty.

The theme of exile: Warriors without a lord (lordless men) were seen as dishonored and doomed. Old English elegies like The Wanderer and The Seafarer show the sorrow of exile, contrasting with Beowulf's celebrated loyalty. This reflects the centrality of kinship and service in heroic culture.

Treasure and glory: Treasure is symbolic, not just material. It represents honor, victory, and the bond between lord and warrior. Beowulf's funeral treasure is buried with him, symbolizing both his glory and the fragility of human achievement. Niles (1983) argues that treasure in Beowulf functions as "a visible token of invisible values: loyalty, honor, and fame."

Women and the warrior culture: Though warrior culture is male-centered, women in Beowulf play key roles in reinforcing heroic values. Wealhtheow (Hrothgar's queen) acts as a peace-weaver, encouraging loyalty and social harmony. Grendel's mother, by contrast, represents vengeance and chaos, showing the destructive side of heroic feuds.

Mortality and the fragility of heroism: Heroism is powerful but temporary. Beowulf's final battle shows that even the greatest hero cannot prevent death. His people mourn not just the man, but the loss of security his leadership provided. As Robinson (1991) points out, the poem "both exalts and undermines the heroic code, presenting it as noble but tragically limited."

Conclusion: Beowulf is more than a heroic epic; it is a cultural artifact showing the values of Anglo-Saxon warrior society. Courage, loyalty, generosity, and the pursuit of fame define heroism in the poem, but the blending of pagan and Christian elements also reveals cultural

transformation. The poem celebrates heroism while also questioning its cost, making it a timeless reflection on mortality and human values.

Reference:

1. Bjork, R. E., & Niles, J. D. (eds.). A Beowulf Handbook. University of Nebraska Press, 1997.
2. Hieatt, C. B. Beowulf and the Limits of Heroism. University of Toronto Quarterly, 37(1), 1–16, 1967.
3. Klaeber, F. R. Beowulf and the Fight at Finnsburg (4th ed.). University of Toronto Press, 2008.
4. Liuzza, R. M. Beowulf: A New Verse Translation. Broadview Press, 2000.
5. North, R. Heathen Gods in Old English Literature. Cambridge University Press, 1997.
6. Robinson, F. C. The Tomb of Beowulf and Other Essays on Old English. Blackwell, 1991.
7. Tolkien, J. R. R. "Beowulf: The Monsters and the Critics." Proceedings of the British Academy, 22, 245–295, 1936.
8. Overingz, G. R. Language, Sign, and Gender in Beowulf. Southern Illinois University Press, 1990.
9. Niles, J. D. Beowulf: The Poem and Its Tradition. Harvard University Press, 1983.
10. Greenfield, S. B. The Interpretation of Old English Poems. Routledge, 1966.

O‘SIMLIK MOYLARINI BOSQICHMA-BOSQICH GIDROGENLASH

Sattarov Karim Karshievich
Guliston davlat universiteti, Ilmiy tadqiqot markazi direktori

Abstract. Fats are an important component of a number of food products and affect their consistency, shelf life, taste, and nutritional qualities. Step-by-step hydrogenation is one of the main methods of modifying dietary fats, which allows for influencing their chemical structure and properties. The purpose of this study was to establish the main approaches to the step-by-step hydrogenation of dietary fats, the problems of the method, the main areas of use, and prospects for improving the technology. A search to identify relevant papers was conducted for sources using open electronic databases, such as Google Scholar, Scopus, and Web of Science. During the study, the most common conditions of the hydrogenation reaction were established. The most important characteristics of the catalyst were determined by the activity, durability, selectivity, and stability of the formation of isomers. The formation of trans isomers of fatty acids, which reduces the quality of fat, has been identified as the main disadvantage of step-by-step hydrogenation. Factors contributing to the formation of trans isomers included high temperature, catalyst properties, and high content of unsaturated fatty acids in the feedstock. Step-by-step hydrogenation was identified to be the most characteristic of the soybean industry and for the production of confectionery and baking fats with specified properties. The results obtained indicate the potential of step-by-step hydrogenation to produce edible fats with a certain melting point and organoleptic characteristics after solving the cis/trans-isomerisation problem.

Keywords: unsaturated fatty acids, transisomers, nickel catalyst, fat and oil industry, fat modification, methodological quality, saponification, dienes and trienes into monoenes.

Аннотация. Жиры являются важным компонентом ряда пищевых продуктов и влияют на их консистенцию, срок пригодности, вкус и питательные качества. Постадийная гидрогенизация является одним из основных методов модификации пищевых жиров, позволяющим влиять на их химическую структуру и свойства. Целью данной работы было установить основные подходы к постадийной гидрогенизации пищевых жиров, проблемы метода, а также основные сферы использования и перспективы для совершенствования технологии. Для выявления соответствующих исследований был проведен поиск источников с использованием открытых электронных баз данных, таких как Google Scholar, Scopus и Web of Science. В ходе исследования были установлены наиболее распространенные условия реакции гидрогенизации. Наиболее важными характеристиками катализатора были

определены активность, долговечность, селективность и стабильность образования изомеров. Образование транс-изомеров жирных кислот, снижающее качество жира, было определено основным недостатком постадийной гидрогенизации. Факторы, способствующие образованию транс-изомеров, включали высокую температуру, свойства катализатора и высокое содержание ненасыщенных жирных кислот в исходном сырье. Постадийная гидрогенизация оказалась наиболее характерной для соевой промышленности, а также для производства кондитерских и хлебопекарных жиров с заданными свойствами. Полученные результаты указывают на потенциал поэтапной гидрогенизации для получения пищевых жиров с определенной температурой плавления и органолептическими характеристиками после решения проблемы цис/транс-изомеризации.

Ключевые слова: ненасыщенные жирные кислоты, транс-жиры, никелевый катализатор, масложировая промышленность, модификация жиров, методологическое качество,омыления, диены и триены в моноены,

Annotasiya. Yog‘lar bir qator oziq-ovqat mahsulotlarining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, ularning mustahkamligi, saqlash muddati, ta’mi va ozuqaviy sifatlariga ta’sir qiladi. Bosqichma-bosqich gidrogenlash - bu yog‘larni o‘zgartirishning asosiy usullaridan biri bo‘lib, bu ularning kimyoviy tuzilishi va xususiyatlariga ta’sir qilish imkonini beradi. Ushbu tadqiqotning maqsadi oziq-ovqat yog‘larini bosqichma-bosqich gidrogenlashning asosiy yondashuvlarini, usul muammolarini, foydalanishning asosiy yo‘nalishlarini va texnologiyani takomillashtirish istiqbollarini belgilash edi. Google Scholar, Scopus va Web of Science kabi ochiq elektron ma’lumotlar bazalaridan foydalangan holda manbalar bo‘yicha tegishli hujjatlarni aniqlash uchun qidiruv o‘tkazildi. Tadqiqot davomida gidrogenatsiya reaktsiyasining eng keng tarqalgan shartlari aniqlandi. Katalizatorning eng muhim xarakteristikalari izomerlarning hosil bo‘lishining faolligi, chidamliligi, selektivligi va barqarorligi bilan aniqlandi. Yog ‘kislotalarining trans izomerlarini hosil bo‘lishi, bu yog‘ning sifatini pasaytiradi, bosqichma-bosqich gidrogenlashning asosiy kamchiligi sifatida aniqlangan. Trans-izomerlarning paydo bo‘lishiga hissa qo‘shadigan omillarga yuqori harorat, katalizator xossalari va xom ashyo tarkibidagi to‘yinmagan yog‘li kislotalarning yuqori miqdori kiradi. Bosqichma-bosqich gidrogenlash soya sanoatining eng xarakterli ekanligi aniqlandi va ko‘rsatilgan xususiyatlarga ega qandolat va non pishirish yog‘larini ishlab chiqarish uchun. Olingan natijalar cis/trans-izomerizatsiya muammosini hal qilgandan so‘ng, ma’lum bir erish nuqtasi va organoleptik xususiyatlarga ega bo‘lgan oziq-ovqat yog‘larini ishlab chiqarish uchun bosqichma-bosqich gidrogenlashning imkoniyatlarini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: to‘yinmagan yog‘ kislotalari, transizomerlar, nikel katalizatori, yog‘ va moy sanoati, yog‘ modifikatsiyasi, uslubiy sifat, sovunlanish, dienlar va trienlar monoenlar.

Kirish

Margarin, non va qandolat sanoati uchun yog‘ ishlab chiqarishni rivojlantirishning asosiy tendentsiyalari minimal miqdordagi trans izomerlar bilan muvozanatli yog‘ tarkibiga erishishga qaratilgan. Bu maqsadga gidrogenlash, fraksiyalash, perererifikatsiya va ularning kombinatsiyalari kabi an’anaviy usullarning kombinatsiyasi orqali erishiladi. Patel va boshqalarning fikriga ko‘ra, odatda hayvonlardan kelib chiqadigan qattiq yog‘larning oziq-ovqat texnologiyasida qo‘llanilishi ularning past qayta ishlab chiqarilishi, yuqori to‘yinganligi va yuqori erish nuqtalari tufayli cheklangan [1]. Natijada, moylar va yog‘larni modifikatsiyalashning yuqorida aytib o‘tilgan usullari keng qo‘llaniladi.

O‘simlik yog‘larini modifikatsiyalashning an’anaviy yondashuvi, shuningdek, kerakli to‘yinmaganlik darajasiga erishadigan gidrogenlash jarayonini ham o‘z ichiga oladi. Bhandari va boshqalarning xabar berishicha, gidrogenlangan o‘simlik moylari 20-asrning boshlaridan beri oziq-ovqat mahsulotlarida o‘simlik moylaridan foydalanishni kengaytirish uchun ishlatilgan [2]. Tadqiqotchilarning fikriga ko‘ra, o‘simlik moylari iste’mol qilinadigan yog‘larning dominant turi bo‘lib, global iste’mol qilinadigan yog‘ning 70% dan ortig‘ini tashkil qiladi. Vodorodlangan yog‘lar turli xil keng iste’mol qilinadigan oziq-ovqat mahsulotlariga o‘ziga xos ta’m, tuzilish, plastiklik va oksidlanish barqarorligini beradi. Bryukning ta’kidlashicha, gidrogenlash yog‘larning fizik va kimyoviy xususiyatlarini o‘zgartiradi, bu ularni boshqa narsalar qatori oksidlanish jarayonlariga

koʻproq chidamli qiladi [3]. Bu mahsulotlarning saqlash muddatini uzaytiradi va ularning tuzilishi va barqarorligini yaxshilaydi. Patel va boshqalar gidrogenlash jarayoni yogʻlarning organoleptik xususiyatlarini, jumladan, ta'm, hid va tuzilishini yaxshilashi mumkinligini koʻrsatdilar [1]. Bu, ayniqsa, moylar, margarinlar va boshqa yogʻli mahsulotlar ishlab chiqarish uchun foydalidir, bu yerda kerakli mahsulot sifatiga erishish juda muhimdir. Gidrogenlash jarayonida ba'zi toʻyinmagan yogʻ kislotalari trans yogʻlarga aylanadi. Oteng va Kersteng trans yogʻlar koʻp miqdorda iste'mol qilinganda sogʻliqqa salbiy ta'sir koʻrsatsa-da, oziq-ovqat sanoatida ba'zi foydalarga ega ekanligini koʻrsatdilar [4]. Trans yogʻlar oziq-ovqat mahsulotlarining tuzilishi va barqarorligini yaxshilashi, saqlash muddatini uzaytirishi va ularning funktsional xususiyatlarini oshirishi mumkin. Gidrogenlash oziq-ovqat yogʻlaridagi ayrim toʻyinmagan yogʻ kislotalari miqdorini oshiradi. Isabaev va boshqalarning fikriga koʻra, omega-3 va omega-6 kabi toʻyinmagan yogʻ kislotalari normal tana faoliyati uchun juda muhimdir va yurak-qon tomir salomatligiga ijobiy ta'sir koʻrsatadi [5]. Shunday qilib, yogʻlarni toʻyinmagan yogʻ kislotalari bilan boyitish iste'molchilarga ozuqaviy xususiyatlari yaxshilangan mahsulotlarni taklif qilish imkonini beradi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi texnologik va fiziologik jihatdan funktsional non va qandolat yogʻlarini noselektiv va selektiv bosqichma-bosqich gidrogenlashning kombinatsiyasi orqali ishlab chiqarish usullarini, shuningdek, ularni qoʻllashni tahlil qilish edi. Tadqiqot maqsadlari bosqichma-bosqich gidrogenlashning umumiy texnologik yondashuvlarini, katalizatorlarning roli va ularning bu jarayondagi selektivligini, trans yogʻ kislotalarining hosil boʻlishini va maqsadli gidrogenlangan yogʻlarning potentsial qoʻllanilishini tahlil qilishni oʻz ichiga oldi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Ushbu tadqiqotda maqsadli oziq-ovqat yogʻlarni bosqichma-bosqich gidrogenlash usuli yordamida ishlab chiqarish, shuningdek, ularning potentsial qoʻllanilishi oʻrganildi. Oziq-ovqat yogʻlarni gidrogenlashning turli jihatlari va ularning qoʻllanilishi oʻrganildi. Bunga gidrogenlash jarayonining oʻzi, turli omillarning reaksiya natijalariga ta'siri va natijada hosil boʻlgan yeyiladigan yogʻlarning optimal sharoitlari va xususiyatlarini aniqlash kiradi. Materiallar sifatida oziq-ovqat yogʻlarni gidrogenlash bilan bogʻliq ilmiy maqolalar, kitoblar va nashrlarni oʻz ichiga olgan ochiq manbali ma'lumotlar ishlatilgan. Tegishli tadqiqotlarni aniqlash uchun Google Scholar, Scopus va Web of Science yordamida manbalarni qidirish oʻtkazildi. Qidiruv strategiyasida "maqsadli oziq-ovqat yogʻlar", "bosqichma-bosqich gidrogenlash" va "oziq-ovqat yogʻlarni qoʻllash" kabi mavzuga oid kalit soʻzlarning kombinatsiyasi ishlatilgan.

Tadqiqot Guliston davlat universitetida oʻtkazildi. Aniqlangan tadqiqotlarning sarlavhalari va tezislari dastlabki koʻrib chiqilib, ularning kiritilishga yaroqliligini aniqlash uchun ikki sharhlovchi tomonidan amalga oshirildi. Potensial jihatdan tegishli tadqiqotlarning toʻliq matnli maqolalari olindi va muvofiqlik uchun qoʻshimcha baholandi.

Gidrogenlash jarayonini tavsiflash uchun oʻsimlik moylari yoki hayvon yogʻlari kabi iste'mol qilinadigan yogʻlar ishlatilgan. Boshlangʻich materiallarning kimyoviy tarkibi haqidagi ma'lumotlar toʻyingan va toʻyinmagan yogʻ kislotalari miqdori haqidagi ma'lumotlarni oʻz ichiga olgan manbalardan olingan. Tadqiqotda qoʻllanilgan qiyosiy tahlil usuli yogʻlarni gidrogenlashning turli yondashuvlarini jarayon xususiyatlari (uskuna dizayni, reaksiya harorati, bosim, katalizator xususiyatlari), asosiy kamchiliklari va potentsial qoʻllanilishi kabi jihatlarda taqqoslashni oʻz ichiga olgan. Ushbu maqolada oziq-ovqat sanoatida maqsadli yogʻlardan foydalanish imkoniyatlarini oʻrganish uchun ushbu usul qoʻllaniladi. Bunga avvalgi tadqiqotlar natijalari va shunga oʻxshash yogʻlardan foydalanish bilan bogʻliq amaliy tajribani tahlil qilish orqali erishildi. Bosqichma-bosqich gidrogenlash texnologiyasi eng katta ta'sir koʻrsatadigan oziq-ovqat sanoati sohalari aniqlandi. Yogʻlar, margarinlar, sut mahsulotlari va non ishlab chiqarishda oziq-ovqat yogʻlarning potentsial qoʻllanilishi koʻrib chiqildi.

Natijalar va ularni muhokamasi

Gidrogenlash suyuq lipidlarning funktsional xususiyatlarini oʻzgartirish uchun ishlatiladigan jarayondir. Gidrogenlashning uch turi mavjud: toʻliq gidrogenlash, qisman gidrogenlash va qattiqlashmasdan qisman gidrogenlash. Bu jarayon yogʻlarni qattiq yoki yarim qattiq (plastik) yogʻlarga aylantiradi. Gidrogenlash jarayonida toʻyinmagan yogʻ kislotalari (YK) toʻyingan yogʻ

kislotalari va trans yog‘ kislotalariga (TYK) aylanadi, shu bilan birga yog‘ning oksidlanishga chidamliligini oshiradi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, yog‘ning haddan tashqari namligi jarayonga salbiy ta’sir ko‘rsatishi, gidrolizga va erkin yog‘ kislotalarining hosil bo‘lishiga olib kelishi mumkin. Ushbu salbiy ta’sirni yumshatish uchun tadqiqotchilar yog‘larni avtoklavlashdan oldin yoki keyin quritishni tavsiya qiladilar, chunki bu birikmalar yuqori haroratli gidrogenlash sharoitida va nikel katalizatoridan foydalanishda sovunlanishi mumkin. Gidrogenlash jarayonining dastlabki bosqichi yog‘ni 140°C gacha qizdirishni o‘z ichiga oladi, bu tahlil qilingan barcha tadqiqotlarda xabar qilingan reaksiya uchun boshlang‘ich haroratdir. Reaksiyaning o‘ziga xos harorati yog‘ turiga va trans yog‘ kislotalari hosil bo‘lishining kerakli darajasiga qarab o‘zgarishi mumkinligi aniqlandi.

Tahlil shuni ko‘rsatdiki, moyni gidrogenlashning eng keng tarqalgan ta’rifi nikel katalizator sifatida ishlatilganda to‘yinmagan yog‘lardagi qo‘shaloq bog‘lanishlarning to‘yinganligidir. Bu jarayon haqiqiy to‘yinganlikdan tashqari murakkab reaksiyalar to‘plamini o‘z ichiga oladi. Bosqichma-bosqich gidrogenlash uskunasi nisbatan oddiy dizaynga ega. Barcha tahlil qilingan tadqiqotlarda aniqlangan asosiy dizayn xususiyatlari 35-40 kPa o‘lchov bosimiga bardosh bera oladigan idish, aralashtirgich, isitish va sovutish mexanizmi, vodorod kirish joyi, quvur liniyasi, xom ashyo nasosi va reaksiya jarayonini kuzatish uchun namuna olish trubkasini o‘z ichiga oladi. Ushbu uskuna uchta asosiy parametrni boshqarish imkonini beradi: bosim, harorat va aralashtirish tezligi.

Tahlil qilingan ma’lumotlarga ko‘ra, reaksiyadagi vodorod bosimi asosiy reaktor bo‘shlig‘ida o‘lchanadi va kirish klapani tomonidan boshqariladi. Metan, azot, karbonat angidrid va uglerod oksidi kabi gazsimon aralashmalarni olib tashlash uchun bosh bo‘shlig‘idan ham ventilyatsiya qilish mumkin. Biroq, bu ventilyatsiya jarayoni vodorod gazining yo‘qolishiga olib keladi. Sanchez va boshqalar ventilyatsiya reaksiya aralashmasi orqali vodorod oqimini oshiradi, natijada aralashtirish kuchayadi, deb xabar berishadi [6]. Reaktorni aralashtirishga bir nechta omillar ta’sir qiladi. Asosiylari aralashtirgich pichoqlarining turi va tezligidir. Bundan tashqari, umumiy aralashtirish effektiga isitish va sovutish bobinlarining dizayni va soni, to‘siqlarning mavjudligi va vodorodning reaktorning pastki qismidagi teshilgan taqsimlash halqasi orqali kirish tezligi ta’sir qiladi. Partiyali gidrogenlash paytida moyni isitish odatda yuqori bosimli bug ‘bobinlari yordamida amalga oshiriladi. Tahlil qilingan ma’lumotlar shuni ko‘rsatdiki, nikel katalizatori bilan gidrogenlash uchun 140 dan 225 daraja Selsiy oralig‘idagi harorat ishlatilgan. Lang va boshqalar. yuqori haroratga reaksiyani standart boshlang‘ich haroratda boshlash va uni kerakli darajaga ko‘tarish uchun ekzotermik reaksiya issiqligini ta’minlash orqali erishish mumkinligini isbotladilar [7].

Gidrogenlash jarayonida trans yog‘ kislotasi izomerlarining hosil bo‘lishiga moyning to‘yinmaganlik darajasi va turli jarayon sharoitlari ta’sir qilishi aniqlangan. 1-jadvalda bu omillar TFA ishlab chiqarishga qanday ta’sir qilishi haqida umumiy ma’lumot berilgan. Vodorod trans izomerizatsiya jarayonida hal qiluvchi rol o‘ynaganligi sababli, katalizatorga yetarli miqdorda yetkazib berish muhimdir. Bunga bosimni oshirish yoki aralashtirish sharoitlarini yaxshilash orqali erishish mumkin. Bundan tashqari, to‘yinmagan yog‘ kislotalariga boy yog‘lar yuqori darajada to‘yingan yog‘larga qaraganda ko‘proq vodorod talab qiladi.

Yog‘larni qotishmali katalizatorlarda gidrogenlash orqali kerakli xususiyatlarga ega bo‘lgan iste’mol qilinadigan yog‘larni olish bir qator sabablarga ko‘ra qiyin bo‘lishi mumkin. Samaraliroq jarayon qotishmali katalizatorlarda qisman gidrogenlash orqali ma’lum bir qattiq-suyuq nisbatga ega suyuq yog‘larni ishlab chiqarish bo‘lishi mumkin. Bu, ayniqsa, nonlar uchun juda muhimdir, chunki bir xillik uchun tanlab gidrogenlash talab qilinadigan margarin va qattiq qandolat yog‘laridan farqli o‘laroq, tanlab gidrogenlashmagan yog‘larda qattiq va suyuq glitseridlarning bir vaqtning o‘zida mavjudligi maqsadga muvofiqdir. Ushbu muammoni hal qilish uchun Isabaev va boshqalar paxta yog‘ini gidrogenlash uchun ikki bosqichli uzluksiz texnologiyani ishlab chiqdilar [5 Jarayon nikel-mis-rodiy-alyuminiy katalizatoridan foydalangan holda bir qator ustunli reaktorlarni o‘z ichiga oladi. Tadqiqot mualliflarining fikriga ko‘ra, ushbu texnologiya tanlanmagan qisman gidrogenlash imkonini beradi, natijada belgilangan qattiq-suyuq nisbatga ega yog‘lar ishlab

chiqariladi. Bunday texnologiyalarning rivojlanishi texnologik mulohazalar (masalan, kerakli yog‘ tarkibi), iqtisodiy omillar (masalan, unumdorlik) va ijtimoiy jihatlar (masalan, trans yog‘ kislotalari miqdorini kamaytirish) bilan bog‘liq. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, ko‘p funksiyali faol qotishma katalizatorlarida tanlanmagan gidrogenlash kabi ikki bosqichli to‘yinganlik jarayonidan foydalanish iste’mol qilinadigan yog‘larni ishlab chiqarishda kerakli texnologik, iqtisodiy va ijtimoiy natijalarga erishishi mumkin.

Xulosa

Tadqiqotda bosqichma-bosqich gidrogenlash texnologiyasidan foydalangan holda maqsadli yog‘larni ishlab chiqarishning asosiy yondashuvlari tahlil qilindi va ularni qo‘llash usullari o‘rganildi. Yog‘larni bosqichma-bosqich gidrogenlashning eng keng tarqalgan jarayon xususiyatlari, shuningdek, reaksiya davomida ishlatiladigan vodorod va katalizatorga qo‘yiladigan talablar aniqlandi. Gidrogenlash ko‘pincha 140 dan 225 daraja Selsiygacha bo‘lgan haroratlarda amalga oshirilishi ko‘rsatildi. Suyuq shaklda olingan vodorod va katalizator sifatida nikel eng ko‘p ishlatiladi.

Tadqiqot shuni aniqladiki, yog‘larni gidrogenlash katalizatorining eng muhim xususiyatlari uning faolligi, chidamliligi, selektivligi va izomer hosil bo‘lishining barqarorligidir. Katalizator selektivligi bosqichma-bosqich gidrogenlash orqali maqsadli yeyiladigan yog‘larni olishda asosiy omil ekanligi aniqlandi. Turli tadqiqotchilar bu atamaning turli ta’riflaridan foydalanishlari aniqlandi. Selektivlikning eng mos ta’rifi gidrogenlash paytida turli reaksiyalarning tezligidir. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, katalizatorni qayta ishlatish selektivlikning pasayishiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun, eng muhim komponentlarni olish uchun uni qayta ishlatishdan qochish kerak. Yog‘larning ozuqaviy sifatini pasaytiradigan trans-yog‘ kislotasi izomerlarining hosil bo‘lishi bosqichma-bosqich gidrogenlash texnologiyasining asosiy kamchiliklaridan biri sifatida aniqlandi. Trans-yog‘ kislotasi izomerlarining hosil bo‘lishiga hissa qo‘shadigan asosiy omillar yuqori harorat, katalizatorning o‘ziga xosligi va yuqori darajada to‘yinmagan yog‘ kislotalariga ega xom ashyolardan foydalanish sifatida aniqlandi.

Sanoatdagi asosiy ehtiyojlardan biri trans to‘yinmaganlikni hosil qilmasdan dienlar va trienlarni monoenlarga samarali aylantira oladigan katalizatorlarni ishlab chiqish ekanligi ko‘rsatildi. Bu barqaror yeyiladigan yog‘larni yaratish uchun yuqori to‘yinmagan yog‘ kislotalari miqdoriga ega substratdan foydalanish imkonini beradi va refrakter glitseridlarni olib tashlash uchun qo‘shimcha ishlov berish zaruratini yo‘q qiladi. Gidrogenlash tadqiqotlarida sezilarli yutuqlarga qaramay, bu masalalar qo‘shimcha o‘rganishni talab qiladi. Bosqichma-bosqich gidrogenlash texnologiyasi soya sanoatida, shuningdek, moslashtirilgan xususiyatlarga ega qandolat va non mahsulotlari yog‘larini ishlab chiqarishda eng faol qo‘llanilishi aniqlandi.

Olingan natijalar sis/trans izomerizatsiyasi muammosini hal qilishda ma’lum erish nuqtasiga ega bo‘lgan, shuningdek, kerakli organoleptik xususiyatlarga ega bo‘lgan maqsadli yog‘larni olish uchun bosqichma-bosqich gidrogenlash texnologiyasidan foydalanish imkoniyatini ko‘rsatadi.

Foydalangan adabiyotlar ro‘yxati

1. Патель, А. Р., Николсон, Р. А. и Марангони, А. Г. Применение жировых миметиков для замены насыщенных и гидрогенизированных жиров в пищевых продуктах. Current Opinion in Food Science, 2020. 33 (3), 61-68.

2. Бхандари, С. Д., Дельмонте, П., Хонигфорт, М., Ян, В., Дионисси, Ф., Флейт, М. и Бергесон, Л. Л. Изменения в регулировании, влияющие на производство и использование жиров и масел: фокус на частично гидрогенизированные масла. Журнал Американского общества нефтехимиков, 2020. 97 (8), 797-815.

3. Брюс, Дж. Х. Технологические проблемы снижения содержания насыщенных жиров в пищевых продуктах. Nutrition Bulletin, 2020. 45 (3), 315-320.

4. Отенг, А. Б. и Керстен, С. Механизмы действия трансжирных кислот. Advances in Nutrition, 2020. 11 (3), 697-708.

5. Исабаев,И.Б.,Худайкулов,А., Н, Д., Ашурова, З, Турсунова, У. Получение технологически и физиологически функциональных жировых продуктов специального

назначения. Серия конференций IOP: Науки о Земле и окружающей среде, 2021. 848 (1), 12-20.

6. Санчес, М. А., Торрес, Г. К., Мацциери, В. А. и Пик, К. Л. Селективное гидрирование жирных кислот и метиловых эфиров жирных кислот для получения жирных спиртов — обзор. Журнал химической технологии и биотехнологии, 2017. 92 (1), 27-42.

7. Jang, E. S., Jung, M. Y. и Min, D. B.. Гидрогенизация для низкотранс- и высококонъюгированных жирных кислот. Comprehensive Reviews in Food Science and Food Safety, 2005.4 (1), 22-30.

8. Саттаров К. Получение целевых пищевых жиров в технологии ступенчатого гидрирования и их использование. Innovaciencia Facultad de Ciencias Exactas Físicas y Naturales, 2023. 11 (1), 1–13

MODDA MIQDORI MASALALRINI YECHISH ORQALI 7 – SINF O‘QUVCHILARINING KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH

Bosimov Sulton Dilshodjon o‘g‘li
Mustaqil tadqiqotchi
O‘zbekiston
Telefon: +998(94) 346-50-28
E-mail: sultonbekbosimov125@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada 7–sinf kimyo darslarida modda miqdori masalalarini yechish jarayoni orqali o‘quvchilarda kompetensiyalarni shakllantirishning samarali yo‘llari, didaktik yondashuvlar va amaliy misollar tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: masala, kompetensiya, kimyo ta’limi, tafakkur, kimyoviy qonunlar, individual qobiliyatlar, mantiqiy tafakkur, ta’lim strategiyalari.

Аннотация: В этой статье анализируются эффективные способы, дидактические подходы и практические примеры развития компетенций у учащихся в процессу решения задач на количество вещества на уроках химии в 7– классах.

Ключевые слова: Пример, компетентность, химическое образование, мышление, химические законы, индивидуальные способности, логическое мышление, образовательные стратегии

Annotation: This article analyzes effective ways, didactic approaches, and practical examples of developing competencies in students through the process of solving problems with the amount of substance in 7th grade chemistry classes.

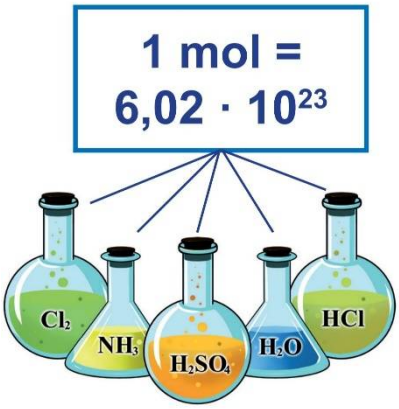
Keywords: examples, competence, chemistry education, thinking, chemical laws, individual abilities, logical thinking, educational strategies

Kimyoviy masalalarni yechishdan asosiy maqsad - kimyoviy qonun va qoidalarni, ulardan foydalanishni bilish, kimyoviy formulalar tuzishni o‘rganish va ularni tobora rivojlanayotgan hozirgi zamon kimyo faniga, uning yutuqlariga tatbiq eta olishdan iboratdir. Masalalarni yechishga kirishishdan oldin zarur nazariy vaamaliy materiallarni takrorlash muhim ahamiyatga ega. Kimyoviy masalalarni yechish usullari turlicha bo‘lib, masalalarni yechishda qaysi usulni tanlash masalaning shartidan kelib chiqadi. Masala yechish uchun uning aniq rejasini tuzib olish va imkoni boricha ixcham, qisqa usul bilan yechishga harakat qilish kerak. Har qanday holatda ham masala yechishda e’tiborni quyidagilarga qaratish zarur:

- Masalani o‘qib, tanishib chiqib ayni masala orqali hal qilinishi zarur bo‘lgan muammoni aniqlash;
- Masala shartida qaysi modda va uning tarkibida qaysi element ishtirok etishini belgilash;
- Masalada ishtirok etuvchi moddalarning molyar massasi, nisbiy molyar massasi, molyar hajmi, elementning tartib nomeri, nisbiy atom massasi vaboshqa tushunchalarni aniqlash;
- Masala kimyoning qaysi bo‘limiga taalluqli ekanligini aniqlash;

Kompetensiya — bu o‘quvchining o‘z bilimini amalda qo‘llash, muammoni mustaqil hal qila olish, qaror qabul qilish va muloqot qilish kabi qobiliyatlar majmuidir. Kimyo ta’limida masalalar yechish quyidagi kompetensiyalarni rivojlantiradi:

- Fanga oid kompetensiya — kimyoviy formulalar, tenglamalar, nisbatlar va qonunlarni qo‘llash.
- Mantiqiy-ijodiy fikrlash kompetensiyasi — berilgan ma’lumotlardan yangi xulosa chiqarish, tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish.
- Amaliy kompetensiya — laboratoriya ishlarida modda miqdorini hisoblash, reaktivlar sarfini aniqlash.
- Axborot bilan ishlash kompetensiyasi — jadval, diagramma, davriy jadval ma’lumotlarini mustaqil izlash va qo‘llash.
- Kommunikativ kompetensiya — guruhda masalalar muhokamasi, bir-birini tinglash va dalillash.
- O‘zini o‘zi rivojlantirish kompetensiyasi — mustaqil ishlash, topqirlik va mas’uliyatni shakllantiradi.

Modda miqdori masalalarini yechish 7–sinflarda mavzuni samarali o‘qitishning eng muhim usullaridan biridir. To‘g‘ri tanlangan va tizimli berilgan masalalar o‘quvchilarda nafaqat nazariy bilim, balki mantiqiy fikrlash, amaliy ko‘nikma, muammolarni hal qilish, jamoada ishlash, mustaqil o‘rganish kabi kompetensiyalarni shakllantiradi. Masalalar tizimini bosqichma-bosqich murakkablashtirib borish esa o‘quvchilarning fan bo‘yicha tayyorgarligini yanada mustahkamlaydi. 7–sinf kimyo darsida modda miqdori masalalarini yechish jarayonini zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish o‘quvchilarda nafaqat bilim, balki **hayotiy kompetensiyalarni**, ya’ni mustaqil fikrlash, muammoni hal qilish, tahlil qilish, muloqot qilish va ijodiy yondashuv ko‘nikmalarini kuchli ravishda shakllantiradi. Shu bois masalalarni metodik jihatdan to‘g‘ri tanlash, ularni hayotiy vaziyatlar bilan bog‘lash hamda o‘quvchini faol ishtirokchi sifatida jalb etish zamonaviy ta’limning muhim talabidir. Masalan quyidagi 7–sinf o‘quvchilarda kompetensiyalarni rivojlantiradigan kimyoviy masalalarni bir nechtasini ko‘rib chiqamiz.

1 – masala. Massasi 72 gr bo‘lgan suvning (H_2O) modda miqdorini aniqlang?

1 – usul.
Berilgan:
m(H_2O) = 72 gr
Mr(H_2O) = 18 gr/mol
Topish kerak:
n(H_2O) = ?

Yechish: $\mathbf{n = \frac{m}{M_r}}$ formuladan foydalanib berilgan suv massasini uning nisbiy molekulyar massasiga bo‘lamiz.

$$\mathbf{n = \frac{m}{M_r} = \frac{72\ gr}{18\ gr/mol} = 4\ mol}$$

Javob: *4 mol*

2 – usul.
Berilgan:
m(H_2O) = 72 gr
Mr(H_2O) = 18 gr/mol
Topish kerak:
n(H_2O) = ?

Yechish: Berilgan qiymatlardan foydalanib berilgan masalani yechishda proporsiyadan foydalanamiz.

1 mol ——————— 18 gr/mol (H_2O)

x mol ——————— 72 gr (H_2O)

$\boldsymbol{x = \frac{72\ gr * 1\ mol}{18\ gr/mol}}$ = 4 mol **Javob:** *4 mol*

2 – masala. Hajmi 33,6 L bo‘lgan suvning (H_2O) modda miqdorini aniqlang?

1 – usul.
Berilgan:
$V(H_2O)$ = 33,6 L
$V_M(H_2O)$ = 22,4 L
Topish kerak:
$n(H_2O)$ = ?

Yechish: $n = \frac{V}{V_M}$ formuladan foydalanib berilgan suv hajmini molyar hajmga bo‘lamiz.(***Izoh:****suvning massasini hisobga olmang.)*

$$n = \frac{V}{V_M} = \frac{33,6}{22,4} = 1,5\ mol$$

Javob: 1,5 *mol*

2 – usul.
Berilgan:
$V(H_2O)$ = 33,6 l
$V_M(H_2O)$ = 22,4 l
Topish kerak:
$n(H_2O)$ = ?

Yechish: Berilgan qiymatlardan foydalanib berilgan masalani yechishda proporsiyadan foydalanamiz.

1 mol ——————— 22,4 l (H_2O)

x mol ——————— 33,6 l (H_2O)

$x = \frac{33,6*1}{22,4}$ = 1,5 mol **Javob:** 1,5 *mol*

3 – masala. Molekula soni 15,05 * 10^{23} bo‘lgan suvning (H_2O) modda miqdorini aniqlang?

1 – usul.
Berilgan:
$N(H_2O)$ = 15,05 * 10^{23} ta
$N_A(H_2O)$ = 6,02 * 10^{23} ta
Topish kerak:
$n(H_2O)$ = ?

Yechish: $n = \frac{N}{N_A}$ formuladan foydalanib berilgan suv hajmini molyar hajmga bo‘lamiz.(***Izoh:****suvning massasini hisobga olmang.)*

$$n = \frac{N}{N_A} = \frac{15,05 * 10^{23}}{6,02 * 10^{23}} = 2,5\ mol$$

Javob: 2,5 *mol*

2 – usul.
Berilgan:
$N(H_2O)$ = 15,05 * 10^{23} ta
$N_A(H_2O)$ = 6,02 * 10^{23} ta
Topish kerak:
$n(H_2O)$ = ?

Yechish: Berilgan qiymatlardan foydalanib berilgan masalani yechishda proporsiyadan foydalanamiz.

1 mol ——————— 6,02 * 10^{23} (H_2O)

x mol ——————— 15,05 * 10^{23} (H_2O)

$x = \frac{15,05 * 10^{23} * 1}{6,02 * 10^{23}}$ = 2,5 mol **Javob:** 2,5 *mol*

Bundan tashqari 7 – 8 – sinf o‘quvchilarining darga qiziqishini orttirish uchun turli hil tarqama materiallardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Kimyoviy bilimlarni, tushunchalarni o’quvchiga yetkazishda o’qituvchi og‘zaki, ko’rgazmali va amaliy metodlardan foydalanishi kerak bo’ladi. Bunday metodlarga anagrammalar, kimyoviy usulda tayyorlangan skanvordlar va krossvordlar, blits savollar jadvali va boshqalarni misol qilish mumkindir.

Kimyogar o‘zbek olimlar anagrammmasi

S	O	D	I	Q	O	V	N	Q	O	D	I	R
P	Y	S	O	L	I	H	O	V	A	S	Q	O
A	U	Y	U	S	U	P	B	A	O	R	A	V
R	N	U	S	O	V	V	E	H	V	F	G	A
P	A	U	V	R	R	O	K	M	R	I	S	Q
I	B	D	A	H	O	B	O	E	V	E	Y	I
E	Z	I	Y	O	D	U	V	D	O	V	S	D
V	A	A	S	S	D	L	L	A	Y	E	V	D

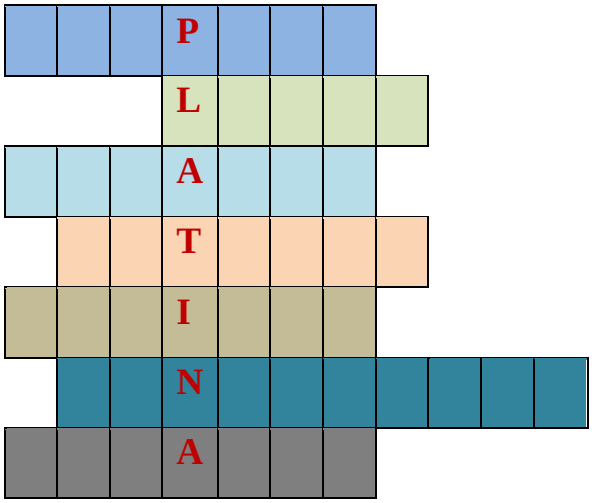
Kimyogar o‘zbek olimlar anagrammasi javoblari: SODIQOV, YUNUSOV,PARPIEV,SOLIHOV,YUSUPBEKOV,ABDUVAHOBOV, ZIYADULLAYEV, QODIROVA, AHMEDOV, ASQAROV, RISQIYEV

Kimyoviy elementlar

krassvordi

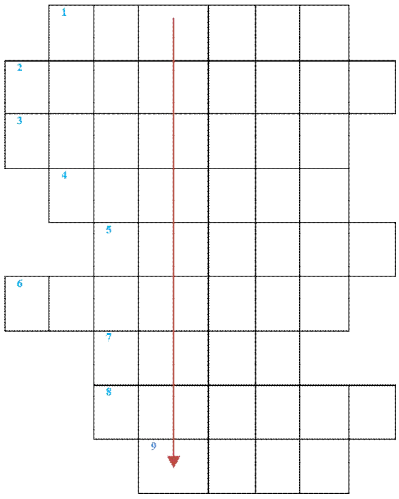
KRIPTON

SAMARIY
RUTENIY
RUBIDIY
MENDELEVIY
KOBALT
LITIY

Kimyogar olimlar krassvordi

Kataklarni to’g‘ri to’ldirsangiz chiziq ostida azotni kashf etgan olim familiyasi topiladi: 1.Yodning kashfiyotchisi. 2.Vodorod kashfiyotchisi. 3.Argonni topgan olimlarning biri. 4.Kislorod kashfiyotchisi. 5.Fosforni topgan olim. 6.Stronsiyni kashfiyotchisi. 7.vismutni topgan olim. 8.Alyuminiy kashfiyotchisi. 9.Radonni topgan olim.

Javobi: Kurtua, Kavendish, Pristli, Ramziy, Sheeli, Krofora, Pott, Ersted, Dori

Berilgan moddalarni nomlari bilan juftlab yozing:

$CuSO_4$	
NH_4Cl	
H_2SO_4	
$Zn(OH)_2$	
$Fe(CN)_3$	
$BrCl_2$	
KNO	
Cu	

$Cu(OH)_2$	
KCN	
NH_3	
Cl_2	
K	
H_2O	
HCN	
K_3PO_4	

XULOSA. Ta’limiy – tarbiyaviy va ilmiy – metodik adabiyotlardagi har xil zamonaviy axborot texnologiyalarini o’rganib chiqish orqali, ushbu zamonaviy ilmiy va metodologik adabiyotlarda interfaol metodlarning maktab ta’lim tizimida kimyo fanini 7 – 8 - sinflarda o’qitishda samarali, ta’limiy – tarbiyaviy nuqta’i nazardan foydalanishga juda ham qulay. Har bir kimyo fani o’qituvchisi dars berish jarayonida yuqoridagi tarqatma materiallar va ko‘rgazmali qurollardan foydalanib dars o’tishi uning o’quvchilarining fanga qiziqishini va bilim saviyasini

oshiradi. Modda miqdorini o‘quvchilarga tushunarli qilib o‘tish va masalalarini yechish usullarini o‘rgatish o‘qituvchi oldidagi eng ustuvor vazifadir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Р.Ишмухамедов, М.Юлдашев.: Таълим ва тарбияда инновацион педагогик технолониялар.:Тошкент-2013 й
2. Rasulov K., Yo’ldoshev O., Qorabolaev B. Umumiy va anorganik kimyo. – T.: O’qituvchi, 1996. 6-10 betlar. 5. Glinka N.L. Obhaya ximiya. – L.: Ximiya, 1982.
3. Z.Z.yaxshiyeva. Anorganik kimyo (5110300 – kimyo va uni o’qitish metodikasi bakalavriat ta’lim yo’nalishida tahsil olayotgan talabalar uchun darslik)
4. Mo’minova N.I., Bosimov S.D. “Yangi O’zbekistonda axborot texnologiyalari vositalarining kimyo fanida tutgan o‘rni”.: “XXI ASR KO’NIKMALARINI OMMALASHTIRISHDA TALABALARNING ROLI”.: Xalqaro ilmiy – amaliy onlayn konferensiya, 2022 – yil 18 – noyabr.: Jizzax – 2022, 19 – 24 – betlar
5. Shodiev M. Ta’limda o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish. Toshkent: Fan va Texnologiya. 2019.
6. A.Eminov, Q.Ahmerov, S.Turobjonov. “Umumiy va anorganik kimyodan laboratoriya mashg‘ulotlari” O‘zbekiston, 2007 y. 224 b
7. Rahmatullayev N.G‘., Omonov H.T., Mirkomilov Sh.M. “Kimyo o‘qitish metodikasi”, O‘quv qo‘llanma, Toshkent, “Iqtisod-Moliya”-2013 yil.
8. Public Perceptions of Chemistry, Qualitative Research, Management Report (Royal Society of Chemistry, 1995

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA DARSLIKLARNING RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Omonova Dilafruz
Nizomiy nomidagi O‘zbekiston milliy pedagogika universiteti
Magistratura bo‘limi Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (Boshlang‘ich ta’lim) yo‘nalishi
1-bosqich magistranti
Ilmiy rahbar: Psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori(PhD)
Magdiyeva Marhabo Erkinovna

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich ta’limdagi darsliklar va ularning rivojlanish jarayoni bilan qisqacha tanishib chiqamiz. Shuningdek darsliklarning zamon talablariga mos ravishda takomillashib borishi, yangi metod va texnologiyalar qo‘llanilishi haqida fikr mulohaza yuritamiz.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, darslik, texnologiya, takomillashtirish, metod, dars jarayoni.

Эволюционные этапы развития учебников начальной школы

Аннотация Статья посвящена анализу развития учебников для начальной школы и основным этапам их совершенствования. Особое внимание уделяется модернизации содержания учебников в соответствии с современными образовательными требованиями, а также внедрению инновационных методов и педагогических технологий в процесс обучения.

Ключевые слова: начальное образование, учебные материалы, педагогические технологии, модернизация, методология, процесс обучения.

Evolutionary Stages in the Development of Primary Education Textbooks

Abstract: The article examines the evolution of primary education textbooks and highlights the main stages of their development. Particular attention is given to how textbooks are being updated to meet contemporary educational demands and to the integration of innovative teaching methods and technologies into the learning process.

Keywords: primary education, educational materials, pedagogical technologies, modernization, methodology, instructional process.

Barchamizga ayonki, ta’lim jarayonida darsliklar katta ahamiyatga ega. O‘quv jarayonida uzviylikni ta’minlash, barcha o‘quvchilarga bir xil bilim berilishi va davlatimizdagi barcha bolalar bepul ta’lim olishi uchun respublikamizdagi barcha maktablarda bir xil darsliklar asosida dars o‘tiladi. Darslik – o‘quvchilarning kitobi va uning eng muhim qurolidir. U faqat darsda tahlil qilinadigan o‘quv materialini o‘zlashtirishda o‘quvchiga yordam beribgina qolmay, unda mazkur predmetga qiziqish uyg‘otishi, shu soha bo‘yicha mustaqil bilim olish ishtiyoqini ham vujudga keltirish kerak. Obrazli qilib aytganda, darslik o‘qitish jarayonining „ssenariysi“dir. Unda o‘qituvchi o‘zlashtirishi lozim bo‘lgan bilimlar, faoliyat usullari qayd qilinadi, bilim va ko‘nikmalarni ijodiy qo‘llash yo‘llari belgilanadi, emotsional – qimmatli qadriyatlarni tarbiyalashning ayrim vositalari ko‘rsatiladi. Darslikda ta’limning ana shu barcha mazmuni muayyan tartibda o‘quvchilarning ta’lim muvaffaqiyatini ta’minlaydigan bosqichlar bo‘yicha joylashtiriladi. Lekin boshlang‘ich maktab darsliklari bag‘oyat o‘ziga xosdir[93]. Boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilarning bilim olishi uchun darsliklar jamiyat rivojining har bir bosqichida nihoyatda katta ahamiyatga ega bo‘lib kelgan.

Ta’lim jarayoni takomillashib borishi jarayonida dastlab boshlangich ta’lim alohida ajratilmagan. Ta’lim yaxlit shaklda olib borilgan.

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida boshlang‘ich ta’lim shakli ajratila boshlangan. O‘sha davrda boshlang‘ich diniy maktablar tashkil etilgan. Unda Alifbe, Xaftiyak (2, 3 yil o‘qitilar edi), chor kitob, So‘fi Olloyor hamda Qur’oni Karim o‘qitilar edi. Tarbiyaviy tadbirlar Qur’oni Karim hamda hadis ilmiga oid bo‘lgan.

Keyinchalik Rossiya mustamlaksi davrida darsliklar asosan tarjima uslubida(1884-1897) va ko‘rgazmali natural uslubida(1897-1917) olib borilgan. Kitoblar rus tilidan o‘zbek tiliga tarjima qilingan. Shuningdek keyinchalik boshlang‘ich ta’lim uchun o‘zbek sinflariga moslangan darsliklar ham yartilgan. O‘zbek sinflari uchun Saidrasul Saidaziziv yaratgan “Ustodi avval” darsligi juda katta shuhrat qozongan.

Samarqand shahrida yangi usul maktablaridan birini tashkil qilgan ziyolilardan biri Abduqodir Shakuriy birinchi alifbe darsligini yozadi. “Rahnamoi savod” (“Savod chiqarish rahbari”) deb nomlangan bu alifbe darsligi yaxshi qog‘ozda nastaliq xati bilan yozilgan bo‘lib Shakuriyning shogirdi Rahim Hashimning aytishicha unda harflar alohida bo‘g‘inlarga bo‘lib o‘rgatilgan. U tovush harf usuli samarali ekanligini aniqlaydi.1913-yilda uning shogirdlaridan biri Samarqanddagi mashxur pedagoglardan biri Ismatulla Rahmatullayev tovush -harf usuli yordamida o‘zining yangi “Alifbe to‘plami” kitobini tuzadi. U mana shunday xizmatlari bilan boshlang‘ich ta’lim rivojiga katta hissa qo‘shdi.

Keyinchalik jadidchilik harakati boshlangandan keyin ham turli darsliklar yaratilgan. Masalan Fitrat o‘zining “o‘zbek adabiyotidan namunalar” darsligini yartagan. Bunda bolalarga o‘zlikni anglashga yordam berish, milliy asarlarimizni ularga tanishtirish muhim ahamiyatga ega edi.

Shuningdek Abdulla Avloniy “Maktab jug‘rofiyasi”, “Hisob masalari”,” Uchinchi muallim “ kabi turli xil darsliklar yozadi. Afsuski bu darsliklar bosmadan chiqarilmay qolgan . Ammo o‘sha vaqtlarda keng foydalanilgan.

Keyinchalik boshlang‘ich ta’lim fidoyi o‘qituvchilaridan biri bo‘lgan Oqilxon Sharafiddinov (1898-1970) tomonidan 1-sinflar uchun “Mehnat bolalari”(1930), “Bilim va mehnat”(1929), “Alifbe” (1938), “Chiroyli yozuv”(1941) , “O‘qish kitobi”(1944), “Kattalar alifbesi” (1939) nomli darsliklar yaratilgan . Bu darsliklar o‘sha vaqtda boshlang‘ich ta’limda bolalarni o‘qitishda muhim ahamiyatga ega bo‘lgan. Hozirgi darsliklar yartilishi uchun ham zamin vazifasini o‘tagan.

Boshlang‘ich ta’limning zabzrdast vakillaridan biri pedagogika fanlari nomzodi, dotsent Imomxon Husanxo‘jayev (1905-1971) tomonidan ham turli darsliklar yaratildi. Uning “O‘qish kitobi”(boshlang‘ich ta’limning birinchi sinflari uchun) va “O‘qish darsligi”(Boshlang‘ich

[93] Mavlonova, R., Vohidova, M., & Raxmonqulova, N. (2023). *Pedagogika nazariyasi va tarixi*.(196-bet) Toshkent: Renessans-Edu. https://renessans-edu.uz/files/books/2023-12-07-06-20-53_a55bba47390eff1dafe5c52b34b2d63a.pdf

ta;limning 2-sinflari uchun) darsliklari chop etildi. Bu darsliklar o‘sha davrda o‘quvchilarga dastlabki bilimlarni berish uchun muhim ahamiyat kasb etar edi. Bu darsliklar keyingi ijodiy izlanishlar va kelajak avlod darsliklari yaratilishi uchun poydevor vazifasini o‘taydi.

Hozirgi kunda o‘qish, ona tili savodxonligi, matematika savodxonligi, tabiatshunoslik savodxonligiga oid ko‘plkab darsliklar zamon talablariga mos ravishda yaratilib kelinmoqda. Turli horijiy davlatlar tajribalari asosida yangicha texnologiyalardan foydalanib barcha fanlarga oid o‘quv qo‘llanmalari va darsliklar yaratilmoqda. Bosqichma-bosqich rivojlanish jarayoniga nazar solar ekanmiz dastlabki darsliklar hozirgi yutuqlarga debocha bo‘lganligiga guvoh bo‘lamiz. Shunday ekan mana shunday yutuqlarga erishishimiz va ta’lim jarayoni rivojiga hissa qo‘shgan fidoi pedagoglarimizga chuqur minnaddorchilik bildirishimiz lozimdir. Ularning qilgan mehnatlarini hozirgi yosh avlod davom ettirmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1.Mavlonova, R., Vohidova, M., & Raxmonqulova, N. (2023). *Pedagogika nazariyasi va tarixi*.(196-bet) Toshkent: Renessans-Edu. https://renessans-edu.uz/files/books/2023-12-07-06-20-53_a55bba47390eff1dafe5c52b34b2d63a.pdf

2. **Hasanboyeva, O.; Hasanboyev, J.; Homidov, H.** — *Pedagogika tarixi*, Toshkent: G‘. G‘ulom nomidagi nashriyot, 2004.

3. Shodmonova, Sh. S. ***Pedagogika nazariyasi va tarixi***, Toshkent, 2022

4. ziyonet internet sahifasi.

O‘ZBEKISTON KASBIY TA’LIM TIZIMIDAGI ISLOHOTLAR: YANGI BOSQICH VA USTUVOR YO‘NALISHLAR

Muallif: Dostova Nilufar
Parkent tuman texnikumi o‘qituvchisi
Telefon: +998 (93) 605-90-77
E-mail: nilufardostova1234@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston kasbiy ta’lim tizimida olib borilayotgan islohotlarning mazmuni, 2025-yilda qabul qilingan PQ–316 qarori va PF–190 farmonining tizim rivojiga ta’siri ilmiy tahlil qilingan. Kasbiy ta’limni modernizatsiya qilish, dual ta’limni kengaytirish, ta’limning xalqaro standartlar asosida takomillashtirilishi yoritilgan.

Аннотация: В статье проводится научный анализ реформ системы профессионального образования Узбекистана, включая влияние постановления PQ–316 и указа PF–190, принятых в 2025 году. Освещены направления модернизации, расширение дуального образования и внедрение международных стандартов.

Annotation: This article provides a scientific analysis of the reforms in the vocational education system of Uzbekistan, including the impact of Presidential Decree PQ–316 and Decree PF–190 adopted in 2025. It highlights modernization processes, expansion of dual education, and the implementation of international standards.

Kalit so‘zlar: Kasbiy ta’lim, dual ta’lim, texnikumlar, PQ–316, PF–190, kasbiy malaka, ta’lim islohotlari, innovatsion infratuzilma, boshqaruv samaradorligi, pedagog kadrlar, raqamli ta’lim, xalqaro standartlar.

Ключевые слова: Профессиональное образование, дуальное обучение, техникумы, ПП–316, ПФ–190, профессиональная квалификация, образовательные реформы, инновационная инфраструктура, эффективность управления, педагогические кадры, цифровое образование, международные стандарты.

Keywords: Vocational education, dual training, technical colleges, PP–316, PF–190, professional qualification, educational reforms, innovative infrastructure, management efficiency, teaching staff, digital education, international standards.

Zamonaviy globallashuv davrida mehnat bozori talablariga javob bera oladigan, raqobatbardosh va malakali kadrlarni tayyorlash har bir mamlakat taraqqiyoti uchun hal qiluvchi omilga aylangan. O‘zbekistonda ham so‘nggi yillarda kasbiy ta’lim tizimini tubdan isloh qilish, uni

xalqaro standartlarga moslashtirish, ishlab chiqarish bilan uzviy bog‘lash yo‘lida izchil ishlar amalga oshirilmoqda.

Ayniqsa, 2025-yil 23-oktabr kuni qabul qilingan Prezidentning **PQ–316-sonli “Kasbiy ta’lim tizimini rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari to‘g‘risida”gi qarori** hamda **PF–190-sonli “Kasbiy ta’lim tizimida boshqaruv samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoni** ushbu yo‘nalishda yangi bosqichni boshlab berdi. Ular kasbiy ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, boshqaruv samaradorligini oshirish, pedagoglar salohiyatini mustahkamlash va yoshlarni zamonaviy kasblarga tayyorlashni ko‘zda tutadi.

Kasbiy ta’lim tizimini yangilash va takomillashtirish yo‘lida yangi yondashuvlar

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–316-sonli qarorida 2030-yilgacha mo‘ljallangan kasbiy ta’lim tizimini rivojlantirish strategiyasi aniq belgilab berilgan. Qarorda kasbiy ta’lim muassasalarining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, ta’lim dasturlarini yangilash va xalqaro tajribalarni joriy etish asosiy yo‘nalish sifatida qayd etilgan.

Qarorga muvofiq:

- Kasbiy ta’lim bilan qamrov darajasi 9-sinf bitiruvchilari orasida 2025-yildagi 29 foizdan 2030-yilgacha 50 foizga yetkaziladi.

- Dual ta’lim tizimi (ya’ni o‘qish va ishlab chiqarish amaliyotini uyg‘unlashtirish) ulushi 9 foizdan 40 foizga oshiriladi.

- Xalqaro va qo‘shma ta’lim dasturlari asosida faoliyat yurituvchi texnikumlar soni 250 taga yetkaziladi.

- O‘qituvchilarning malakasini oshirish bo‘yicha xorijiy stajirovka dasturlari kengaytiriladi, 2024-yilda 100 nafar pedagog xorijda tajriba o‘tagan bo‘lsa, 2030-yilga borib bu ko‘rsatkich 2 500 nafarga yetkaziladi.

-Kasb va mehnat kuni sifatida 5-may sanasi rasman belgilandi. Bu kasbiy ta’lim nufuzini oshirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, texnikumlar uchun zamonaviy o‘quv-uslubiy majmualar, raqamli platformalar, masofaviy o‘qitish tizimlari joriy etilishi belgilandi. Endilikda o‘quvchilar nafaqat an’anaviy tarzda, balki onlayn shaklda ham bilim olish imkoniga ega bo‘ladi.

2. Kasbiy ta’lim tizimida boshqaruv samaradorligini oshirish: PF–190-sonli farmon mazmuni

Kasbiy ta’limdagi islohotlar faqat o‘quv jarayonini emas, balki boshqaruv tizimini ham tubdan yangilashni talab qiladi. Shu maqsadda Prezidentning PF–190-sonli farmoni bilan Kasbiy ta’lim agentligi tashkil etildi.

Bu yangi tuzilma kasbiy ta’lim muassasalari faoliyatini markazlashtirilgan tarzda boshqarish, ularning faoliyatini muvofiqlashtirish hamda yagona ta’lim standartlarini joriy etish bilan shug‘ullanadi.

Farmonga muvofiq:

-Kasbiy ta’lim agentligi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi tarkibida faoliyat yuritadi.

-Agentlik texnikumlar faoliyatini muvofiqlashtiradi, o‘quv dasturlarining zamon talablariga mosligini nazorat qiladi.

-Hududiy kasbiy ta’lim kengashlari tashkil etilib, ular ishlab chiqarish korxonalari bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yadi.

-Kasbiy ta’limdagi pedagog kadrlarning attestatsiya tizimi takomillashtiriladi, ustozlar malaka oshirish uchun xorijiy tajriba almashish dasturlarida qatnashadi.

-10-sinf o‘quvchilariga ixtiyoriy ravishda texnik kasb-hunar ta’limiga o‘tish imkoniyati yaratildi, bu esa yoshlarni erta kasbga yo‘naltirishga xizmat qiladi.

Farmonning eng muhim jihatlaridan biri — ta’lim va ishlab chiqarish o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni mustahkamlashdir. Endilikda texnikumlar ishlab chiqarish korxonalari bilan hamkorlikda amaliy mashg‘ulotlarni tashkil etadi, bitiruvchilar esa korxonalarning o‘zida ish bilan ta’minlanadi.

3. Kasbiy ta’limda innovatsiyalar va zamonaviy infratuzilma Hozirgi islohotlarning

markazida innovatsion o‘quv infratuzilmasini yaratish masalasi turibdi.

Texnikumlar bazasida yangi laboratoriyalar, startap markazlari, texnoparklar tashkil etilmoqda. Bu yoshlar uchun nafaqat bilim olish, balki o‘z g‘oyalarini amaliy loyihalarga aylantirish imkonini yaratadi.

Raqamli texnologiyalar joriy etilishi orqali o‘qituvchilar dars jarayonida virtual laboratoriyalar, simulyatorlar, 3D modellar va elektron test tizimlaridan foydalanmoqda.

Bu esa ta’lim sifatini oshiradi va talabalarning kasbiy ko‘nikmalarini amaliy tarzda shakllantiradi.

4. O‘qituvchilarni rag‘batlantirish va kasbiy nufuzni oshirish

Kasbiy ta’lim tizimida o‘qituvchi endilikda nafaqat bilim beruvchi, balki ishlab chiqarish hamkoriga aylangan. Shu sababli ularning faoliyatini rag‘batlantirish, malaka oshirish, moddiy qo‘llab-quvvatlash choralari kuchaytirildi.

Yangi tizimga ko‘ra, ustozlarga ishlab chiqarishdagi natijadorlik, innovatsion metodlardan foydalanish va o‘quvchilar yutuqlari bo‘yicha baholash tizimi joriy etiladi.

Shuningdek, kasbiy ta’lim nufuzini oshirish maqsadida ommaviy axborot vositalarida muvaffaqiyatli bitiruvchilar, ilg‘or texnikumlar va innovatsion ustozlar faoliyati yoritilmoqda. Bu yoshlar orasida kasb-hunarga bo‘lgan qiziqishni kuchaytiradi.

5. Kutilayotgan natijalar

Kasbiy ta’lim tizimida olib borilayotgan islohotlar natijasida:

-2030-yilgacha kasbiy ta’lim bilan qamrov 1,5 barobar oshadi;

-Ishlab chiqarish uchun tayyor mutaxassislar soni 2 barobar ko‘payadi;

-Xorijiy investorlar ishtirokidagi qo‘shma texnikumlar soni ortadi;

-Raqamli ta’lim tizimlari butun mamlakat bo‘ylab joriy etiladi;

-Kasbga yo‘naltirilgan yoshlar soni yil sayin ortib boradi.

Natijada O‘zbekiston iqtisodiyotining turli sohalari – sanoat, qishloq xo‘jaligi, xizmat ko‘rsatish va IT yo‘nalishlari uchun malakali, zamonaviy fikrlovchi kadrlar zaxirasi yaratiladi.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistonda kasbiy ta’lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar — bu shunchaki tizimni yangilash emas, balki butun iqtisodiyotga ta’sir ko‘rsatadigan, jamiyatning intellektual va mehnat salohiyatini yuksaltiradigan strategik jarayondir. Prezidentning PQ–316-sonli qarori va PF–190-sonli farmoni ushbu islohotlarning mustahkam huquqiy poydevorini yaratib, kelgusida raqobatbardosh, ijodkor va mehnatsevar yoshlar avlodini voyaga yetkazishga xizmat qiladi. Kasbiy ta’limni rivojlantirish orqali mamlakatimiz iqtisodiy qudratini mustahkamlash, har bir fuqaro uchun munosib mehnat va o‘zini ro‘yobga chiqarish imkoniyatini ta’minlash — O‘zbekistonning ertangi kunini belgilovchi eng muhim omillardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–316-sonli qarori, 2025-yil.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF–190-sonli farmoni, 2025-yil.
3. Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi rasmiy ma’lumotlari.
4. UNESCO. Technical and Vocational Education Reports.
5. ILO. Skills Development and Vocational Training Guidelines.

TARIX TA’LIMIDA O‘QUVCHILARNING IJODIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK ASOSLARI

Tursunova Sevarxon Umarovna
Namangan davlat pedagogika instituti
mustaqil tadqiqotchisi
998 91 363 57 62; E-mail: tsevara13@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy ta’lim paradigmalari nuqtai nazaridan tarix darslarida o‘quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishning dolzarbligi asoslangan. Kognitiv konstruktivizm, "o‘sish tafakkuri" nazariyasi va neyropedagogika tamoyillarining tarix ta’limi metodikasi bilan integratsiyasi tahlil qilingan. Maqolada o‘smir yoshidagi (7–8-sinf)

o‘quvchilarning psixofiziologik xususiyatlarini hisobga olgan holda "Keys-stadi", "Rollik o‘yinlar", "Teskari sinf" kabi interfaol metodlar va loyihaga asoslangan ta’limning ijodiy fikrlashni rag‘batlantirishdagi samaradorligi ko‘rib chiqilgan. Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, ta’lim amaliyoti uchun aniq takliflar va kelgusi ilmiy izlanishlar uchun istiqbolli yo‘nalishlar belgilangan.

Kalit so‘zlar: jodiy tafakkur, tarix ta’limi, pedagogik texnologiya, interfaol metodlar, kognitiv konstruktivizm, o‘sish tafakkuri (growth mindset), neyropedagogika, o‘qituvchi-fasilitator, o‘smirlik davri psixologiyasi, keys-stadi.

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL FOUNDATIONS FOR DEVELOPING STUDENTS’ CREATIVE THINKING IN HISTORY EDUCATION

Tursunova Sevarxon Umarovna
Independent Researcher, Namangan
State Pedagogical Institute
+998 91 363 57 62; E-mail: tsevara13@gmail.com

Abstract: This article substantiates the relevance of developing students’ creative thinking in history lessons from the perspective of modern educational paradigms. It analyzes the integration of principles from cognitive constructivism, "growth mindset" theory, and neuropedagogy with the methodology of history education. The article examines the effectiveness of interactive methods such as "case studies," "role-playing games," "flipped classroom," and project-based learning in stimulating creative thinking, taking into account the psychophysiological characteristics of adolescent students (7th–8th grades). Based on the research findings, specific recommendations for educational practice and promising directions for future scientific research are identified.

Keywords: creative thinking, history education, pedagogical technology, interactive methods, cognitive constructivism, growth mindset, neuropedagogy, teacher-facilitator, adolescent psychology, case study.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ УЧАЩИХСЯ В ОБУЧЕНИИ ИСТОРИИ

Турсунова Севархон Умаровна
Независимый исследователь, Наманганский государственный педагогический институт
+998 91 363 57 62; E-mail: tsevara13@gmail.com

Аннотация: В данной статье с точки зрения современных образовательных парадигм обосновывается актуальность развития творческого мышления учащихся на уроках истории. Анализируется интеграция принципов когнитивного конструктивизма, теории «мышления роста» и нейропедагогики с методикой преподавания истории. В статье рассматривается эффективность таких интерактивных методов, как «кейс-стади», «ролевые игры», «перевернутый класс», а также проектного обучения в стимулировании творческого мышления с учетом психофизиологических особенностей учащихся подросткового возраста (7–8 классы). На основе результатов исследования определены конкретные рекомендации для образовательной практики и перспективные направления для будущих научных изысканий.

Ключевые слова: творческое мышление, историческое образование, педагогическая технология, интерактивные методы, когнитивный конструктивизм, мышление роста (growth mindset), нейропедагогика, учитель-фасилитатор, психология подросткового возраста, кейс-стади.

KIRISH. Jamiyatning globallashuvi va axborot oqimining shiddatli tus olishi zamonaviy ta’lim tizimi oldiga yangi va murakkab vazifalarni qo‘ymoqda. Bugungi kun o‘quvchisi nafaqat tayyor bilimlarni o‘zlashtirishi, balki nostandart vaziyatlarda mustaqil yechim topa oladigan, tanqidiy va ijodiy fikrlaydigan shaxs sifatida shakllanishi lozim. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga Murojaatnomasida ta’kidlanganidek, “...yoshlarimizning ilm-fan va innovatsiyalarga bo‘lgan intilishlarini har tomonlama qo‘llab-quvvatlashimiz, ularning zamonaviy bilim va kasb-hunarlarni egallashlari uchun barcha sharoitlarni yaratib berishimiz zarur”. Bu

vazifalarni amalga oshirishda tarix ta’limi alohida o‘rin tutadi. Zero, tarix fani shunchaki o‘tmish haqidagi faktlar yig‘indisi emas, balki milliy o‘zlikni anglash, sabab-oqibat bog‘lanishlarini tahlil qilish va kelajakni bashorat qilishga o‘rgatuvchi tafakkur maktabidir.

Afsuski, amaliyotda tarix darslari ko‘pincha reproduktiv (xotirada qayta tiklashga asoslangan) xarakterga ega bo‘lib, o‘quvchilarning ijodiy salohiyatini ro‘yobga chiqarish uchun yetarli imkoniyat yaratmayapti. Bu esa tarix ta’limida o‘quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishga qaratilgan zamonaviy pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqish va joriy etishni tadqiqotning dolzarb vazifasi sifatida belgilaydi.

Adabiyotlar tahlili va metodlar. Inklyuziv ta’lim va raqamli texnologiyalar kesishmasidagi ilmiy tadqiqotlar so‘nggi yillarda jadal sur’atlar bilan rivojlanib bormoqda. Xorijiy tadqiqotchilardan Florian va Linklater o‘z ishlarida inklyuziv ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalarning rolini o‘rganib, ularning maxsus ehtiyojli o‘quvchilar uchun yaratadigan yangi imkoniyatlari haqida ma’lumot beradilar[94]. Rose va Meyer tomonidan ishlab chiqilgan Ta’lim uchun Universal Dizayn konsepsiyasi maxsus ehtiyojlarga ega bo‘lgan o‘quvchilarni qo‘llab-quvvatlash uchun raqamli texnologiyalardan foydalanish tamoyillarini belgilab beradi[95]. Inklyuziv ta’limning nazariy asoslari quyidagi yirik tadqiqotchilar tomonidan ilgari surilgan:

-Lev Vygotskiy – "Yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasi asosida o‘quvchilarning qobiliyatlariga mos murakkablik darajasidagi topshiriqlar samaradorlikni oshirishini ta’kidlaydi.

-Jean Piaget – "Bilish rivojlanish nazariyasi" asosida ta’lim jarayonini o‘quvchilarning rivojlanish bosqichiga mos ravishda tashkil etish zarurligini ko‘rsatadi.

-Jerome Bruner – "Konstruktivistik o‘qitish nazariyasi" asosida ta’lim jarayonida o‘quvchilarning mustaqil bilim olish ko‘nikmalarini shakllantirish muhimligini ta’kidlaydi.

-John Dewey – "Tajriba orqali ta’lim" nazariyasi asosida o‘quvchilarning tajribasi asosida bilim berish samarali ekanini ta’kidlaydi.

O‘zbekistonlik tadqiqotchilar raqamli ta’lim muhitida inklyuziv ta’limning nazariy asoslarini o‘rganishda muhim hissalar qo‘shmoqdalar. **S**unatov J.T. o‘zining *"Raqamli muhitda inklyuziv ta’lim. Alohida ta’limga muhtoj talabalar uchun imkoniyatlar va muammolar"* nomli tadqiqotida raqamli muhitning inklyuziv ta’lim jarayonidagi ahamiyati, afzalliklari va muammolarini batafsil yoritib bergan. Muallifning fikriga ko‘ra, raqamli texnologiyalar inklyuziv ta’limni qiziqarli va samarali qilish imkonini beradi. Sunatov J.T. raqamli muhit orqali imkoniyati cheklangan o‘quvchilarga individual yondashuv asosida ta’lim berish, ularning ehtiyojlariga mos o‘quv dasturlarini ishlab chiqish va ta’lim jarayoniga moslashtirilgan interaktiv vositalarni qo‘llash mumkinligini ta’kidlaydi. Shu bilan birga, muallif raqamli muhitda inklyuziv ta’limni tashkil qilishda texnik infratuzilma, internet sifati, o‘qituvchilarning malakasi va psixologik moslashuv kabi qiyinchiliklar mavjudligini qayd etadi.[96] Islomova O.S. o‘zining *"Inklyuziv ta’limda “Ta’lim hamma uchun” umummilliy dasturi mohiyatini targ‘ib qilish"* nomli tadqiqotida ushbu dastur mohiyatini va uning inklyuziv ta’lim jarayoniga ta’sirini chuqur tahlil qilgan. Muallifning fikricha, "Ta’lim hamma uchun" dasturi inklyuziv ta’limni rivojlantirishda asosiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Ushbu dastur asosida imkoniyati cheklangan bolalar uchun moslashtirilgan o‘quv materiallari, maxsus texnologiyalar va pedagogik yondashuvlar ishlab chiqiladi. Islomova O.S. ta’kidlaganidek, dastur ta’lim jarayonini individual yondashuv asosida tashkil etish, o‘quvchilarning ehtiyojlarini inobatga olish va ta’lim jarayonida ularni faol ishtirokchi qilish imkonini beradi.[97] "Ta’lim hamma uchun" dasturi inklyuziv ta’limni rivojlantirishda muhim asos bo‘lib xizmat qiladi. Islomova O.S. ta’kidlaganidek, ushbu dastur imkoniyati cheklangan o‘quvchilar uchun qulay ta’lim

[94] Florian, L., & Linklater, H. (2021). Preparing teachers for inclusive education: using inclusive pedagogy to enhance teaching and learning for all. Cambridge Journal of Education, 45(2), 175-192.

[95] Rose, D. H., & Meyer, A. (2022). Universal Design for Learning: Theory and practice. CAST Professional Publishing.

[96] Sunatov J.T. Raqamli muhitda inklyuziv ta’lim. Alohida ta’limga muhtoj talabalar uchun imkoniyatlar va muammolar. ISSN:3060-4567 Modern education and development.173-179 b.

[97] Islomova O.S. Inklyuziv ta’limda “ta’lim hamma uchun” umummilliy dasturi mohiyatini targ’ib qilishhttps://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/download/6232/4462/15722 30-43 b.

sharoitlarini yaratish, moslashtirilgan pedagogik yondashuvlarni joriy qilish va o‘quvchilarning individual ehtiyojlariga mos ta’lim materiallarini ishlab chiqishga yordam beradi. Bu esa inklyuziv ta’lim sifatini oshirishga va ta’lim jarayonini samarador qilishga xizmat qiladi.

Tadqiqotchi Mansurov U.J. inklyuziv ta’lim jarayonida o‘quvchilarga individual yondashuv asosida ta’lim berish, o‘qituvchilar malakasini oshirish, maxsus ta’lim dasturlarini ishlab chiqish va raqamli texnologiyalardan foydalanish zarurligini ta’kidlaydi. Shu bilan birga, u inklyuziv ta’limni rivojlantirish jarayonida pedagoglarning malakasi, texnik infratuzilmaning yetishmasligi va metodik ta’minot bilan bog‘liq muammolarni hal qilish lozimligini qayd etadi.[98] O‘zbekistonda inklyuziv ta’limni rivojlantirish ta’lim sohasidagi muhim islohotlardan biri hisoblanadi. Mansurov U.J. ta’kidlaganidek, inklyuziv ta’lim jarayonida o‘quvchilarga individual yondashuv asosida ta’lim berish, maxsus ta’lim dasturlarini ishlab chiqish va pedagoglarning malakasini oshirish ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, inklyuziv ta’limni rivojlantirish jarayonida texnik infratuzilmani yaxshilash va metodik ta’minotni takomillashtirish zarurati mavjud.

Raqamli texnologiyalar har bir o‘quvchining individual xususiyatlari va ehtiyojlariga mos keladigan o‘quv materiallarini yaratish imkonini beradi. E.I. Leonova ta’kidlaganidek, "Raqamli ta’lim resurslarining moslashuvchanligi maxsus ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan o‘quvchilar uchun individual ta’lim traektoriyalarini shakllantirish imkoniyatini yaratadi[99]. Bunday yondashuv inklyuziv ta’limning asosiy tamoyillariga to‘liq mos keladi, ya’ni ta’lim muhiti o‘quvchiga emas, balki o‘quv muhiti o‘quvchiga moslashishi kerak. Raqamli ta’lim resurslari orqali o‘quvchilar uchun individual ta’lim traektoriyalarini shakllantirish mumkin bo‘ladi, bu esa ularning o‘zlashtirish darajasini oshiradi va ta’lim jarayonida faol ishtirok etish imkoniyatini beradi. Bu yo‘nalish O‘zbekiston ta’lim tizimini modernizatsiya qilish va barcha toifadagi o‘quvchilar uchun sifatli ta’lim olish imkoniyatlarini yaratish strategiyasining muhim qismi hisoblanadi.

MUHOKAMA. Ta’lim jarayoniga moslashtirilgan dasturlar orqali individual yondashuvni ta’minlash raqamli ta’lim muhiti o‘quvchilarning individual ehtiyojlariga mos ravishda ta’lim jarayonini tashkil qilish imkonini beradi. Bu jarayon quyidagicha amalga oshiriladi:

- O‘quvchilarning bilish qobiliyatiga ko‘ra ta’lim materiallarini moslashtirish.
- Sun’iy intellekt yordamida o‘quvchilarning rivojlanish darajasini tahlil qilish va mos mashg‘ulotlar taqdim etish.

Har bir o‘quvchining bilim olish jarayonini kuzatish va baholash. Ta’lim jarayonida o‘quvchilarning individual qobiliyatlari va bilish jarayonlarining o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olish ta’lim samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Har bir o‘quvchining bilim olish qobiliyati, fikrlash usuli va bilish jarayoniga yondashuvi har xil bo‘lishi mumkin. Shuning uchun ta’lim jarayonini individual qobiliyatlarni hisobga olgan holda tashkil qilish o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini oshiradi, ta’lim jarayonini qiziqarli va samarali qiladi. Bu borada Lev Vygotskiy va Jean Piaget ta’lim jarayoni haqida muhim nazariyalarni ilgari surganlar.

- **Lev Vygotskiy** o‘zining "Yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasiga asoslanib, o‘quvchilarning individual qobiliyatlarini hisobga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil qilish samaradorlikni oshirishini ta’kidlaydi. Vygotskiy fikriga ko‘ra, o‘quvchilar o‘zlari mustaqil bajara olmaydigan, biroq kattalar yoki tajribali tengdoshlarning ko‘magi bilan bajara oladigan topshiriqlar asosida o‘qitilishi kerak. Bu jarayon orqali o‘quvchilar asta-sekin mustaqil ravishda bilim olish ko‘nikmasiga ega bo‘ladilar va rivojlanishning yuqori bosqichiga chiqadilar.
- **Jean Piaget** bilish jarayonini rivojlantirish nazariyasida o‘quvchilarning bilish qobiliyatlariga ko‘ra ta’lim jarayonini tashkil qilish ta’lim samaradorligini oshirishini ta’kidlaydi. Piaget fikriga ko‘ra, o‘quvchilarning rivojlanish jarayoni ma’lum bosqichlarda amalga oshadi va ta’lim jarayonini o‘quvchilarning bilish bosqichlariga mos ravishda tashkil qilish zarur. U

[98] Mansurov U.J. O`zbekistonda ta’lim sohasidagi islohotlar: inklyuziv ta’lim va yangicha pedagogik yondashuvlar. ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES VOLUME 2 | ISSUE 6 | 2021 ISSN: 2181-1385 Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723. 683-688 b.

[99] Пак Н.И. Проектирование цифровой образовательной среды как условие эффективного обучения // Информатика и образование. – 2018. – № 5. – С. 16-22.

bolalarning bilish qobiliyatlari yoshga bog‘liq holda rivojlanishini, yangi bilimlar mavjud bilimlarga asoslangan holda o‘zlashtirilishini qayd etadi.

Zamonaviy ta’lim tizimida sun’iy intellekt (SI) asosida moslashtirilgan ta’lim dasturlaridan foydalanish o‘quvchilarga individual yondashuvni ta’minlashda muhim ahamiyatga ega. Sun’iy intellekt asosida ishlab chiqilgan ta’lim platformalari o‘quvchilarning bilish qobiliyatlari, qiziqishlari va bilim olish sur’atlarini hisobga olgan holda o‘quv jarayonini moslashtirish imkonini beradi. Bunday tizimlar o‘quvchilarga individual topshiriqlar berish, bilim darajasini real vaqt rejimida baholash va o‘quv jarayonini doimiy ravishda takomillashtirishga xizmat qiladi.Masalan:

 Eduten – Sun’iy intellekt yordamida moslashtirilgan ta’lim dasturlari orqali o‘quvchilarga individual yondashuvni ta’minlaydi. Eduten tizimi o‘quvchilarning bilim darajasini aniqlab, ularga mos o‘quv materiallari va mashg‘ulotlarni tavsiya etadi. Ushbu dastur o‘quvchilarning bilim olish jarayonini soddalashtirish va samaradorlikni oshirishga qaratilgan.

 Knewton – O‘quvchilarning bilim olish jarayoniga ko‘ra moslashtirilgan o‘quv dasturlarini ishlab chiqadi. Knewton tizimi o‘quvchilarning bilim olishdagi kuchli va zaif tomonlarini tahlil qilib, ularga mos keladigan o‘quv materiallarini tavsiya etadi. Bu tizim o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini oshirish va individual yondashuvni kuchaytirishga xizmat qiladi.

 Smart Sparrow – Individual moslashtirilgan topshiriqlar berish orqali o‘quvchilarning bilim olish qobiliyatini oshirishga qaratilgan. Smart Sparrow tizimi o‘quvchilarning o‘quv jarayonidagi natijalarini tahlil qilib, ularning ehtiyojlariga mos ravishda yangi mashg‘ulotlarni ishlab chiqadi. Bu tizim o‘quvchilarning bilim olish jarayonini qiziqarli va samarali qilishga yordam beradi.

Sun’iy intellekt asosidagi moslashtirilgan ta’lim platformalari o‘quv jarayonini individual ehtiyojlarga mos ravishda tashkil qilish imkonini beradi. **Eduten**, **Knewton** va **Smart Sparrow** tizimlari o‘quvchilarning bilim darajasini tahlil qilib, ularga mos keladigan o‘quv materiallarini tavsiya etish orqali ta’lim samaradorligini oshiradi. Ushbu tizimlar o‘quvchilarga individual yondashuv asosida ta’lim berish, bilim olish jarayonini soddalashtirish va o‘zlashtirish ko‘rsatkichlarini oshirishga xizmat qiladi. Bu yondashuv o‘quvchilarning qobiliyatlarini to‘liq ochib berish va ularning bilim olish jarayonini optimallashtirishda muhim rol o‘ynayd. **Interaktiv mashg‘ulotlar yordamida o‘quvchilarning faolligini oshirish**-raqamli vositalar asosidagi interaktiv mashg‘ulotlar o‘quvchilarning bilim olish jarayoniga qiziqishini oshirish bilan birga, ularni faol o‘qitish imkonini beradi. Interaktiv mashg‘ulotlar quyidagi natijalarga olib keladi:

✓ O‘quvchilarni mustaqil fikrlashga undaydi.

✓ Guruhli ishlarda hamkorlik qilish ko‘nikmasini shakllantiradi.

✓ O‘quvchilarning ijodiy fikrlash va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Ta’lim jarayonida o‘quvchilarning faol ishtiroki bilimni chuqurroq o‘zlashtirish va mustahkamlashga xizmat qiladi. Zamonaviy pedagogika nazariyalari ta’lim jarayonida o‘quvchilarning faolligini oshirish, ularni mustaqil fikrlashga o‘rgatish va o‘quv jarayoniga jalb qilishning ahamiyatini ta’kidlaydi. O‘quvchilar bilim olish jarayonida faol ishtirok etganda, ular yangi bilimlarni chuqurroq o‘zlashtiradi va olingan bilimlarni amaliyotda qo‘llash ko‘nikmalariga ega bo‘ladi. Bu borada Jerome Bruner va John Dewey muhim nazariyalarni ilgari surganlar.

Jerome Bruner – O‘quvchilar bilim olish jarayonida faol ishtirok etsa, bilim samaradorligi oshadi, deb ta’kidlaydi. Bruner fikriga ko‘ra, o‘quvchilar bilim olish jarayonida faol ishtirok etishlari uchun ularga qiziqarli va interaktiv mashg‘ulotlar taqdim etish zarur. Brunerning "konstruktivistik ta’lim nazariyasi"ga ko‘ra, o‘quvchilar yangi bilimlarni o‘z tajribalariga asoslanib, faol ishtirok orqali o‘zlashtiradilar. U "spiral ta’lim modeli"ni taklif qilib, bilimlarni bosqichma-bosqich chuqurlashtirib o‘qitish ta’lim samaradorligini oshirishini ta’kidlaydi.[100]

XULOSA. Raqamli ta’lim muhitida inklyuziv ta’limni tashkil etish zamonaviy pedagogikaning dolzarb masalasi sifatida muhim ahamiyat kasb etmoqda. Tadqiqot natijalarining

[100] **Jerome Bruner** – O‘quvchilar bilim olish jarayonida faol ishtirok etsa, bilim samaradorligi oshadi.

koʻrsatishicha, raqamli texnologiyalar inklyuziv ta’lim jarayoniga samarali integratsiya qilinishi orqali maxsus ta’lim ehtiyojlari boʻlgan oʻquvchilar uchun sifatli ta’lim olish imkoniyatlari yanada kengaymoqda. Inklyuziv ta’limning nazariy asoslari Lev Vygotskiyning "Yaqin rivojlanish zonasi", Jean Piagetning "Bilish rivojlanish nazariyasi", Jerome Brunerning "Konstruktivistik oʻqitish nazariyasi" va John Deweyning "Tajriba orqali ta’lim" nazariyalariga tayangan holda, raqamli ta’lim muhitida quyidagi yoʻnalishlarda rivojlantirilmoqda:

Birinchidan, raqamli ta’lim resurslari oʻquvchilarning individual xususiyatlari va ehtiyojlariga mos keladigan oʻquv materiallarini yaratish imkonini beradi. Bu esa maxsus ta’lim ehtiyojlari boʻlgan oʻquvchilar uchun individual ta’lim traektoriyalarini shakllantirish imkoniyatini yaratadi. Ta’lim muhiti oʻquvchiga emas, balki oʻquv muhiti oʻquvchiga moslashishi - inklyuziv ta’limning asosiy tamoyillaridan biridir.

Ikkinchidan, sun’iy intellekt asosidagi moslashtirilgan ta’lim platformalari (Eduten, Knewton, Smart Sparrow kabi) oʻquvchilarning bilim darajasini tahlil qilib, ularga mos keladigan oʻquv materiallarini tavsiya etish orqali ta’lim samaradorligini oshirmoqda. Bu tizimlar oʻquvchilarga individual yondashuv asosida ta’lim berish, bilim olish jarayonini soddalashtirish va oʻzlashtirish koʻrsatkichlarini oshirishga xizmat qilmoqda.

Uchinchidan, raqamli vositalar asosidagi interaktiv mashgʻulotlar oʻquvchilarning bilim olish jarayoniga qiziqishini oshirish bilan birga, ularni faol oʻqitish imkonini bermoqda. Bu esa oʻquvchilarni mustaqil fikrlashga undash, guruhli ishlarda hamkorlik qilish koʻnikmasini shakllantirish va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yoʻnaltirilgan.

Toʻrtinchidan, Oʻzbekistonda "Ta’lim hamma uchun" umummilliy dasturi doirasida inklyuziv ta’limni rivojlantirish boʻyicha muhim ishlar amalga oshirilmoqda. Bu dastur asosida imkoniyati cheklangan bolalar uchun moslashtirilgan oʻquv materiallari, maxsus texnologiyalar va pedagogik yondashuvlar ishlab chiqilmoqda.

Biroq, tadqiqot davomida aniqlangan muammolar ham mavjud boʻlib, ular asosan quyidagilardir:

- Texnik infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi
- Internet sifatining barqaror emasligi
- Oʻqituvchilarning raqamli kompetensiyalari darajasining pastligi
- Metodik ta’minotning yetishmasligi
- Psixologik moslashuv bilan bogʻliq qiyinchiliklar

Yuqoridagilardan kelib chiqib, raqamli ta’lim muhitida inklyuziv ta’limni rivojlantirish uchun quyidagi tavsiyalarni berish mumkin:

1. Ta’lim muassasalarining texnik infratuzilmasini takomillashtirish va internet sifatini yaxshilash
2. Oʻqituvchilarning raqamli kompetensiyalarini oshirish boʻyicha maxsus kurslar va trening dasturlarini ishlab chiqish
3. Maxsus ta’lim ehtiyojlari boʻlgan oʻquvchilar uchun moslashtirilgan oʻquv dasturlari va materiallarni yaratish
4. Inklyuziv ta’lim jarayonida psixologik qoʻllab-quvvatlash tizimini rivojlantirish
5. Xalqaro tajribani oʻrganish va uni milliy ta’lim tizimiga moslashtirish

Kelajakda raqamli texnologiyalar va inklyuziv ta’lim tamoyillarini samarali uygʻunlashtirish, hamda oʻqituvchilarning bu boradagi bilim va koʻnikmalarini oshirish boʻyicha tadqiqotlarni davom ettirish maqsadga muvofiq. Bu esa barcha toifadagi oʻquvchilar uchun sifatli ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytirish va ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Florian, L., & Linklater, H. (2021). Preparing teachers for inclusive education: using inclusive pedagogy to enhance teaching and learning for all. Cambridge Journal of Education, 45(2), 175-192.

2. Rose, D. H., & Meyer, A. (2022). Universal Design for Learning: Theory and practice. CAST Professional Publishing.

3. Sunatov J.T. Raqamli muhitda inklyuziv ta’lim. Alohida ta’limga muhtoj talabalar uchun imkoniyatlar va muammolar. ISSN:3060-4567 Modern education and development.173-179 b.

4. Islomova O.S. Inklyuziv ta’limda “ta’lim hamma uchun” umummilliy dasturi mohiyatini targ‘ib qilish 30-43 b.

5. Mansurov U.J. O‘zbekistonda ta’lim sohasidagi islohotlar: inklyuziv ta’lim va yangicha pedagogik yondashuvlar. ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES VOLUME 2 | ISSUE 6 | 2021 ISSN: 2181-1385 Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723. 683-688 b.

6. Пак Н.И. Проектирование цифровой образовательной среды как условие эффективного обучения // Информатика и образование. – 2018. – № 5. – С. 16-22.

7. Н. А Абдухолиқова Жамият ахборотлашувининг ижобий салбий хусусиятлари Conferencea, 125, 2022.

8. НА Абдухоликова Талаба ёшларнинг интернет қарамлигини олдини олишда таълим маърифати. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences 2022.

ALLEGORY IN PIERS PLOWMAN

Inagamova Sarvinoz Farruh qizi
A student, Chirchik state pedagogical university faxriddinovasarvinoz61@gmail.com
Scientific supervisor: Khamitov Eldorbek E.
A senior teacher, Chirchik state pedagogical university
e.xamitov@cspu.uz
khamitoveldorbek@gmail.com

Abstract: Piers Plowman, attributed to William Langland, is a major fourteenth-century Middle English visionary poem in which allegory is the dominant mode. Through dream-vision structure and sustained personifications (e.g., truth, conscience, errour, lady meed), Langland dramatizes moral dilemmas, critiques ecclesiastical and secular corruption, and instructs readers about ethical conduct. This article outlines the main allegorical strategies Langland employs, examines key allegorical figures and scenes, and discusses how allegory functions both as a didactic tool and as a vehicle for social and religious critique. For the purposes of this article, allegory is treated as a polyvalent rhetorical and narrative technique that operates by mapping abstract concepts onto embodied figures and by organizing sequences of action that exemplify ethical or doctrinal propositions. This definition emphasizes three linked functions of allegory in Piers Plowman: *pedagogical* teaching moral distinctions through exempla and personification, *performative* staging debates that invite readerly judgment and participation and *polemical* enabling critique of institutions and practices under the cover of imaginative representation. Recognizing these functions helps to explain why Langland’s poem resists a single-track reading and instead rewards layered and contextual interpretation.

Keywords: allegory, personification, Piers Plowman, William Langland, medieval literature, social critique, errour,conscience,truth,meed,tone.

Introduction: Allegory in Piers Plowman functions at several interlocking levels. The poem’s dream-vision frame provides a formal space in which abstract qualities can appear as embodied characters and dramatic encounters. This allowed Langland to present doctrinal and ethical issues in vivid, concrete terms accessible to a broad audience. Recurrent passus (sections) structure the narrative into episodic scenes, each typically organized around an allegorical encounter or debate that advances the poem’s moral inquiry. *Key features of Langland’s allegorical method:* Personification abstract concepts become characters (e.g., truth, conscience), making moral debate theatrical. *Typology and exempla:* Stories and episodes illustrate abstract principles by example. *Double address:* the poem often speaks to both a contemporary English audience and a broader theological tradition, allowing allegory to operate on local and universal levels. *Key allegorical figures several figures recur and shape the poem’s argument:* Errour frequently depicted as a monstrous, shapeshifting figure, errour embodies false doctrine, sin, and social disorder. Encounters with errour dramatize the consequences of ignorance and moral error. Lady

meed (meed / reward) symbolizes bribery, worldly reward, and corruption. Through her, Langland exposes the temptations of material gain and the moral compromises in both lay and clerical life. Conscience and truth these personifications function as moral interlocutors, guiding the visionary (and thus the reader) through evaluation and repentance. Their dialogues explore the tensions between intention, action, and salvation. Dowel, dobet, dobest a set of characters representing "do well," "do better," "do best," useful for exploring gradations of moral behavior and the practical outworking of virtue.

Each of these figures performs both a moral and a social function: they teach ethical precepts and simultaneously critique institutions and behavior within fourteenth-century English society. Allegory as social and religious critique Langland's allegory is not merely pedagogical; it is polemical. The poem stages scathing portraits of institutional corruption—particularly clerical greed and simony—and of social inequity. Scenes such as the "Fair field full of folk" render a panoramic allegorical marketplace in which bishops, lawyers, merchants, and plowmen reveal systemic failings. By animating institutional vices as characters who speak and act, Langland exposes how moral decay operates through social structures.

Allegory also permits subtlety: critiques can be embedded in dialogue, satire, and paradox rather than presented as direct invective. This strategy enables Langland both to instruct and to invite readers into interpretive reflection about their society and themselves. Stylistic and narrative strategies

Vivid imagery and variable tone: Langland mixes didactic directness with comic and grotesque elements, enhancing reader engagement.

Layered meaning: Many scenes contain multiple allegorical levels—ethical, theological, socio-political—rewarding sustained and repeat reading.

Readerly involvement: the dreamer's ambiguous status (as both "I" and a representative of "the common man") invites readers to identify with the inquiry and to apply moral lessons personally.

Allegory in Piers Plowman serves as both a literary technique and a moral instrument. Langland's personifications transform abstract debates into dramatic encounters, enabling a forceful critique of contemporary religious and social life while offering ethical instruction. The poem's allegorical richness makes it a durable text for medievalists and for readers interested in how literature can mediate social critique via imaginative embodiment.

Types of allegory in piers plowman: Moral allegory the whole poem is a guide to how a Christian should live. Will's search for "Truth" represents the human search for: virtue, repentance, right conduct.

Example: The seven deadly sins appear as living characters (e.g., rage, sloth, gluttony), which is a classic moral allegory. Religious and spiritual allegory many episodes symbolize Christian theology. Piers represents Christ the laborer, leading people to salvation through honest work. The pilgrimage to Truth symbolizes spiritual struggle. The Harrowing of Hell episode symbolizes Christ's victory over sin. Social and political allegory Langland criticizes medieval society through symbolic figures. False corruption among clergy meed (reward) bribery and moral decay in government Conscience the ideal judge and moral guide. These characters embody social problems, not individual people.

Allegory allows Langland to: criticize corruption without naming real people, teach Christian values to a wide audience, show complex theological ideas in simple images, create a timeless moral story of the human soul's struggle

References:

William Langland, The Vision of Piers Plowman (various critical editions; consult major critical editions for textual variation and editorial commentary).

Derek Pearsall, studies and commentaries on Piers Plowman and medieval literature.

Collections of critical essays and reference companions on Piers Plowman and late medieval English poetry (e.g., Cambridge and Oxford collections on medieval literature).

General works on allegory and personification in medieval literature.

Langland, William. Piers Plowman. Ed. A. V. C. Schmidt. Oxford University Press, 2011.
Langland, William. Piers Plowman: A New Translation. Trans. Piers Plowman Project. Penguin Classics, 2009.
Aers, David. Community, Gender, and Individual Identity: English Writing 1360–1430. Routledge, 1988.
Benson, C. David. “Piers Plowman.” In The Cambridge Companion to Medieval English Literature, Cambridge UP, 2010.
Brewer, Derek. Piers Plowman: The Critical Heritage. Routledge, 2000.
Simpson, James. Piers Plowman: An Introduction. Exeter University Press, 2007.
Kelen, Sarah. Langland’s Early Modern Identities. Palgrave Macmillan, 2007.

MATRITSALAR MODULINI STEAM YONDASHUVI ASOSIDA INTEGRATSIYALASHGAN HOLDA O‘QITISH

Xummamatova Kamola Xayrullayevna
Jizzax davlat pedagogika universiteti o‘qituvchisi
Telefon: +998995828786
E-mail: xikmatilla2016@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada algebra va sonlar nazariyasi fanining “Matritsalar va determinantlar” mavzusini STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) yondashuvi asosida integratsiyalashgan holda o‘qitishning nazariy va amaliy asoslari yoritiladi. Mazkur yondashuvning har bir komponenti orqali talabalarda fanlararo bog‘liqlikni anglash, ijodiy fikrlashni rivojlantirish, real jarayonlarni modellashtirish va amaliy masalalarni yechish kompetensiyalari shakllanishi ilmiy asosda tahlil qilinadi. STEAM integratsiyasining kimyo, texnologiya, muhandislik, san’at va matematika yo‘nalishlarida matritsalar qo‘llanilishiga doir misollar berilib, uning ta’lim jarayonidagi samaradorlik jihatlari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: STEAM, integratsiyalashgan ta’lim, matritsalar, determinantlar, chiziqli algebra.

Kirish (Introduction):

Oliy ta’lim jarayonida algebra va sonlar nazariyasi fanining “Matritsalar va determinantlar” moduli talabalarning nafaqat matematik bilimlarini mustahkamlash, balki ularni boshqa fanlar bilan uyg‘un o‘rganishga tayyorlash uchun keng imkoniyatlarga ega. An’anaviy yondashuvda ushbu mavzular odatda faqat nazariy jihatdan o‘rganilib, formulalar, teoremalar va isbotlar bilan cheklanadi. Biroq STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) yondashuvi asosida integratsiyalashgan o‘qitish talabalarni chuqur tushunishga, ijodiy fikrlashni rivojlantirishga va real hayotiy vaziyatlarni modellashtirishga yo‘naltiradi.

Metodlar (Methods):

STEAM integratsiyasi har bir komponenti orqali talabalarda quyidagi imkoniyatlarni yaratadi [9]:

1.Science (Fan): Matritsalar va determinantlar tabiiy fanlarda, xususan fizika va kimyo jarayonlarini modellashtirishda muhim vosita hisoblanadi. Masalan, elektr zanjirlarini tahlil qilishda Kirchhoff qonunlari asosida tuzilgan chiziqli tenglamalar sistemasini yechishda matritsalar va determinantlardan foydalaniladi. Kvant mexanikasida zarracha spin holatlari vektorlar yordamida ifodalanib, ular ustida amalga oshiriladigan operatorlar matritsalar ko‘rinishida ifodalanadi. Optikada esa linzalar tizimidan o‘tuvchi yorug‘lik nurlarining yo‘nalishi va intensivligini hisoblashda matritsali usullar qo‘llaniladi. Shu tarzda, talaba algebraik tushunchalarni boshqa fanlardagi real jarayonlar bilan bog‘lash imkoniyatiga ega bo‘ladi.

2.Technology (Texnologiya): Zamonaviy hisoblash texnologiyalari yordamida matritsalar ustida turli amallarni bajarish, determinantlarni hisoblash algoritmlarini tuzish va modellashtirish imkoniyati yaratiladi. Masalan, MS Excel dasturida MMULT, MINVERSE, MDETERM kabi funksiyalar orqali matritsalarni ko‘paytirish, teskari matritsani topish va determinantni hisoblash mumkin. Shuningdek, Maple dasturida murakkabroq algebraik amallarni bajarish va jarayonlarni

modellashtirish qulaydir. Talaba ushbu vositalar yordamida nazariy bilimlarini mustahkamlash bilan birga, amaliy hisoblash ko‘nikmalarini rivojlantiradi hamda matematik tushunchalarni real jarayonlar bilan bog‘lash imkoniyatiga ega bo‘ladi.

3.Engineering (Muhandislik): Matritsalar yordamida mexanik tizimlarning barqarorligini tahlil qilish, binolar va inshootlar loyihasida hisob-kitoblarni bajarish, robotlar harakatini boshqarish yoki turli qurilmalarda koordinata o‘zgarishlarini aniqlash mumkin. Shu orqali talaba matematikani real muhandislik masalalarida qanday qo‘llash mumkinligini ko‘radi. Bunday yondashuv esa ularni kelajakdagi kasbiy faoliyatga yanada puxtaroq tayyorlaydi.

4.Art (San’at): Grafik dizayn, animatsiya va tasvirlarni qayta ishlashda matritsalarni transformatsiya vositasi sifatida qo‘llash san’at va ijodiy yondashuvni rivojlantiradi. Masalan, 2D va 3D grafikalarni aylantirish, masshtablash, deformatsiya qilish amallari matritsa yordamida amalga oshiriladi, bu esa talabalarni kreativ tafakkur bilan matematikani bog‘lashga o‘rgatadi.

5.Mathematics (Matematika): Matritsa va determinantlarning nazariy asoslarini chuqur o‘rganish, ularning xossalari va amaliy masalalardagi ahamiyatini tahlil qilish talabalarda nazariy bilimni mustahkamlash imkonini beradi. Determinantlar orqali chiziqli tenglamalar sistemasini yechish, geometriyada yuzalar va hajmlarni hisoblash, shuningdek, ma’lumotlar modellashtirish va tahlil qilish kabi jarayonlarni amalga oshirish mumkin.

Shu tariqa, STEAM asosida matritsa va determinantlarni o‘qitish nafaqat matematik bilimlarni chuqurlashtirish, balki ularni real hayotiy muammolarni hal qilishga tayyorlash, ijodiy fikrlash va fanlararo integratsiyani rivojlantirish imkonini beradi. Talabalar nafaqat nazariy bilimni egallaydi, balki uni texnologik, muhandislik va san’at sohalarida amaliy qo‘llash ko‘nikmalarini hosil qiladi.

Natijalar (Results):

Matritsalar modulini STEAM asosida o‘qitish

S - Science (Fan): kimyo fanida qo‘llanilishi.

Reaksiya:

$$aC_7H_{16} + bO_2 \rightarrow cCO_2 + dH_2O$$

Ushbu reaksiyadagi a,b,c,d koeffisientlarni toping?

An’anaviy usul: Biz odatda birinchi koeffitsientni a=1 deb olamiz.

Elementlar bo‘yicha tenglamalar tuzamiz. Har bir element (C, H, O) uchun atomlar soni teng bo‘lishi kerak.

Uglerod (C): $7a=c$, $a=1$ ekanligidan $c=7$ kelib chiqadi.

Vodorod (H): $16 \cdot a=2d$, $a=1$ ekanligidan $2d=16$, bundan $d=8$ kelib chiqadi.

Kislorod ()**:** (O): Chap tomonda 2b atom, o‘ng tomonda 2c+d atom:

$2c+d=2b$, $c=7$ va $d=8$ ekanligidan b=11 kelib chiqadi.

T- Technology (Texnologiya): Endi a=1 shartda matritsali tenglamani Exel dasturida yechamiz:

$$\begin{pmatrix} 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 2 \\ 2 & -2 & -1 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} b \\ c \\ d \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 7 \\ 16 \\ 0 \end{pmatrix}$$

bu tenglamani MINVERSE va MMULT funksiyalari yordamida yechib, $b=11$, $c=7$, $d=8$ topiladi.

E-Engineering (Muhandislik): Robot qo‘lini boshqarishda matritsalar qo‘llanilishi

Robot qo‘llari bir nechta bo‘g‘imlardan tashkil topgan bo‘lib, har bir bo‘g‘imning burchagi va harakati vektor orqali ifodalanadi. Robot qo‘lini ma’lum bir nuqtaga harakatlantirish uchun har bir bo‘g‘imning holati va koordinatalarini matematik tarzda aniqlash zarur.

Ushbu jarayonni matritsalar yordamida ifodalash qulaydir. Masalan, robot qo‘lini bir nuqtaga siljitishda har bir bo‘g‘imning koordinatalari quyidagi formulalar orqali hisoblanadi:

$$\begin{pmatrix} x \\ y \\ z \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} \cos\alpha & -\sin\alpha & 0 \\ \sin\alpha & \cos\alpha & 0 \\ 0 & 0 & 1 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} x_0 \\ y_0 \\ z_0 \end{pmatrix}$$

Bu yerda:

x_0, y_0, z_0 — bo‘g‘imning boshlang‘ich koordinatalari,

x, y, z — burilishdan so‘ng bo‘g‘imning yangi koordinatalari,

α — birinchi bo‘g‘imning burilish burchagi.

Matritsadagi qiymatlar bo‘g‘imning x–y o‘qi atrofida aylanmasini ifodalaydi va burilish (rotation) matritsasi deb ataladi. Shu orqali har bir bo‘g‘imning holati va koordinatalari birlashtiriladi, natijada robot qo‘lini kerakli pozitsiyaga aniq harakatlantirish mumkin bo‘ladi. Matritsalardan foydalangan holda robot qo‘lini boshqarish algoritmlari ko‘p bo‘g‘imli tizimlarda koordinatalarni tez va aniq hisoblash imkonini beradi. Bu esa robotning real vaqt rejimida harakatini boshqarishni sezilarli darajada osonlashtiradi.

A-Art(San’at): Grafik dizayn va animatsiyada matritsalar transformatsiya vositasi sifatida keng qo‘llaniladi. Masalan, kompyuter yoki telefondagi rasmni kattalashtirish, kichraytirish, aylantirish va siljitishda har bir nuqta (x,y) matritsa yordamida yangi koordinataga o‘tkaziladi.

Umuman olganda, 2D rasmni skalalash (o‘lchamini o‘zgartirish) formulasi quyidagicha ifodalanadi:

$$\begin{pmatrix} k_x & 0 \\ 0 & k_y \end{pmatrix} \begin{pmatrix} x \\ y \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} k_x x \\ k_y y \end{pmatrix}$$

bu yerda $k_x x$, $k_y y$ — x va y bo‘yicha o‘lcham koeffitsiyentlari.

Oddiy misol sifatida, telefondagi yoki kompyuterdagi rasmni 2 barobar kattalashtirishni olaylik. Bu holatda $k_x = k_y = 2$ bo‘ladi va formula quyidagicha yoziladi:

$$\begin{pmatrix} 2 & 0 \\ 0 & 2 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} x \\ y \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 2x \\ 2y \end{pmatrix}$$

Masalan, rasmning nuqtasi (x,y)=(3,2) bo‘lsa, kattalashtirish natijasida yangi koordinata:

$$\begin{pmatrix} 2 & 0 \\ 0 & 2 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} 3 \\ 2 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 6 \\ 4 \end{pmatrix}$$

Natijada, rasm markazdan ikki barobar kattalashadi. Shu tarzda, matritsalar yordamida kompyuter yoki telefondagi rasmni o‘lchamini o‘zgartirish va kreativ dizayn qilish mumkin.

M-Matimatics(Matematika): Matritsa va determinantlarning nazariy asoslarini o‘rganish talabalar uchun foydalidir, chunki ular nazariy bilimni mustahkamlashga yordam beradi. Masalan, determinantlardan chiziqli tenglamalar sistemasini yechishda foydalanish mumkin.

Misol: $\begin{cases} x + y + z = 6 \\ 2x - y + z = 3 \\ x + 2y - z = 3 \end{cases}$ chiziqli tenglamalar sistemasi berilgan.

Yechish: $A = \begin{pmatrix} 1 & 1 & 1 \\ 2 & -1 & 1 \\ 1 & 2 & -1 \end{pmatrix}$, $X = \begin{pmatrix} x \\ y \\ z \end{pmatrix}$, $B = \begin{pmatrix} 6 \\ 3 \\ 3 \end{pmatrix}$ deb, $AX = B$ ko‘rinishiagi matritsali tenglamga keltirib yechamiz. Bu matritsali tenglamaning yechimi quyidagicha topiladi:

$$X = A^{-1} * B$$

Teskari matritsani topib, tenglamani yechsak,

$$X = \begin{pmatrix} \frac{9}{7} \\ \frac{15}{7} \\ \frac{18}{7} \end{pmatrix}$$

kelib chiqadi.

Muhokama (Discussion):

	Kimyoviy reaksiyalarni tenglashtirishda
	Exel dasturida matritsalarni oson xisoblashda
	Robot qo‘lini boshqarishda
	Kompyuter yoki telefondagi rasmni kattalashtirish, kichraytirishda

	Chiziqli tenglamalar sistemasini matritsalar yordamida yechda

Xulosa:

Yuqoridagi misollar shuni ko‘rsatadiki, matritsalar matematikaning faqat nazariy bo‘limi bo‘lib qolmasdan, balki fizika, informatika va muhandislik fanlarida muhim amaliy vosita sifatida xizmat qiladi. STEAM yondashuvi asosida matritsalarni integratsiyalashgan holda o‘qitish talabalarga fanni chuqurroq tushunish, uni real hayotiy jarayonlarda qo‘llash va kelajak kasbiy faoliyatida samarali foydalanish imkonini beradi. Shu tariqa, algebra va sonlar nazariyasi fanidagi matritsalar bo‘limi nafaqat nazariy bilim manbai, balki ko‘plab amaliy sohalarda qo‘llaniladigan universal vosita sifatida qaraladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Yakubova, D. Yu. STEAM yondashuvi asosida tabiiy fanlar integratsiyasini ta’minlashning innovatsion metodik asoslari // *Science and Education Scientific Research Journal*. – 2022. – №4. – B. 215–222. – URL:

2. Jumabayev, A.T. STEM ta’limini asosiy maqsadi va undan foydalanish usullari // Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2, № 11. – B. 45–51.

3. Yakman, G. STEAM Education: An Overview of Creating a Model of Integrative Education // *PATT 2008: The 20th International Conference on Design and Technology Education Research.* – Netherlands: Delft University of Technology, 2008. – P. 335–358.

FLIPPED LEARNING TEXNOLOGIYASI ASOSIDA MA’RUZA MASHG‘ULOTLARINI TASHKIL ETISH

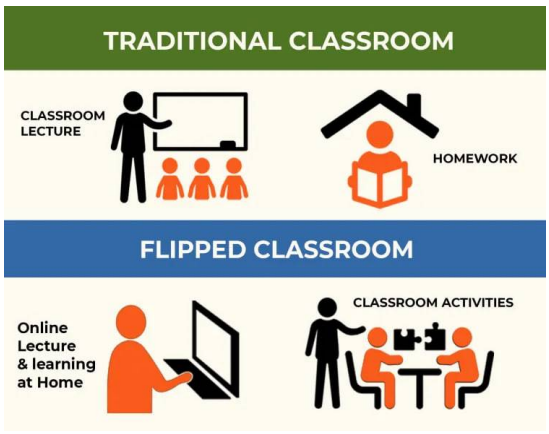
Xummamatova Kamola Xayrullayevna
Jizzax davlat pedagogika universiteti o‘qituvchisi
Telefon: +998995828786
E-mail: xikmatilla2016@gmail.com

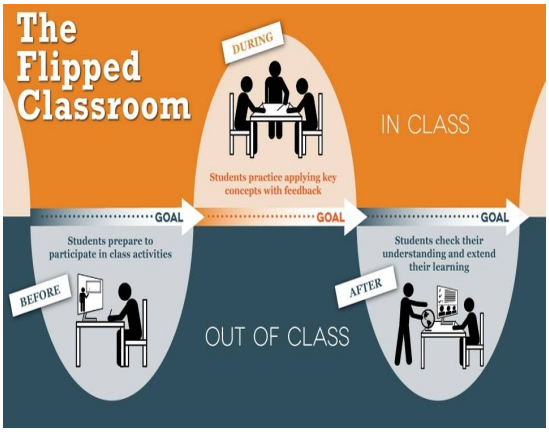
Annotatsiya: Maqolada Flipped Learning texnologiyasining mazmuni va uni ma’ruza mashg‘ulotlarini tashkil etishda qo‘llashning asosiy xususiyatlari yoritiladi. Ushbu yondashuvda ta’lim jarayonining bir qismi — nazariy materiallarni o‘zlashtirish — talabaning auditoriyadan tashqari mustaqil faoliyatiga ko‘chirilishi, auditoriya mashg‘ulotlarida esa tahlil, muhokama va amaliy topshiriqlarga ko‘proq e’tibor qaratilishi ilmiy asosda izohlanadi. Maqolada Flipped Learningning talaba faolligini oshirish, o‘quv motivatsiyasini kuchaytirish va ma’ruza samaradorligini yaxshilashdagi imkoniyatlari ko‘rsatiladi. Shuningdek, texnologiyani joriy etishda qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan sodda metodik tavsiyalar beriladi.

Kalit so‘zlar: Flipped Learning, texnologiya, ma’ruza, taqqoslama.

Kirish (Introduction):

Oliy ta’lim tizimida Flipped Learning texnologiyasidan foydalanishning nazariy asoslari haqida so‘z boshlashdan oldin, bu texnologiyaning mohiyatini tushunib olish muhim. Flipped Learning (teskari o‘qitish) texnologiyasi zamonaviy ta’limda talabalarga o‘ziga mos ritmda bilim egallashga imkon yaratadigan samarali innovatsion metod sifatida shakllanmoqda. An’anaviy ta’limdan farqli ravishda, Flipped Learning modelida nazariy material darsgacha o‘zlashtiriladi, darsda esa amaliy faoliyatga asoslangan muhokamalar o‘tkaziladi. Talabalar darsdan oldin uyda video leksiyalar, matnlar yoki boshqa materiallar orqali mavzuni o‘rganadi, sinf mashg‘ulotlari esa muhokama, savol-javob va amaliy mashqlarga bag‘ishlanadi.

Bu usul ilk bor 2007-yilda amerikalik o‘qituvchilar Jonatan Bergmann va Aaron Sams tomonidan sinovdan o‘tkazilgan. Ular Kolorado shtatidagi o‘rta maktabda kimyodan dars o‘tayotgan paytlarida, ba’zi o‘quvchilarning darslarni o‘tkazib yuborayotganini payqashgan. Bu muammoni hal qilish uchun ular darslarni videoga yozib, o‘quvchilarga uyda ko‘rish uchun taqdim etishgan. Natijada, o‘quvchilar o‘tkazib yuborilgan mavzularni mustaqil o‘rganish imkoniyatiga ega bo‘lgan va bu tajriba kutilmaganda katta muvaffaqiyatga erishgan.

Flipped Learningning paydo bo‘lishi tasodifiy emas edi. Bergmann va Sams o‘z tajribalarida oddiy muammodan boshlagan bo‘lsalar-da, ularning usuli tezda ta’lim sohasida yangi yo‘nalishga aylandi. Dastlab bu usul faqat o‘quvchilarning darslarga qatnasha olmasligi muammosini hal qilish uchun ishlatilgan bo‘lsa, keyinchalik uning samaradorligi tufayli butun o‘quv jarayonini qayta tashkil etish vositasiga aylandi. 2012-yilda ular “Flip Your Classroom: Reach Every Student in Every Class Every Day” nomli kitoblarini nashr etishgan va bu kitob Flipped Learningning asosiy qo‘llanmasiga aylangan. Kitobda ular o‘z tajribalarini batafsil yoritib, usulning afzalliklari va qo‘llanilishi haqida misollar keltirishgan. Shu vaqtdan boshlab, Flipped Learning dunyoning turli mamlakatlarida — AQShdan tortib Yevropa va Osiyogacha — sinovdan o‘tkazila boshlandi.

Metodlar (Methods):

Oliy ta’limda ma’ruzaning ahamiyati shundaki, u talabalarga fan bo‘yicha umumiy tushuncha beradi, mavzular o‘rtasidagi bog‘lanishni ko‘rsatadi va ularni mustaqil izlanishga undaydi. Shu bilan birga, ma’ruza talabalarni mantiqiy fikrlashga, muhim ma’lumotlarni ajratib olishga va bilimlarni tizimli tarzda qabul qilishga o‘rgatadi. Zamonaviy ma’ruzalarda o‘qituvchilar nafaqat nazariy bilimlarni taqdim etadi, balki ularni real hayotdagi misollar bilan boyitib, talabalarning qiziqishini oshirishga harakat qiladi.

Ma’ruzaning samarali bo‘lishi o‘qituvchining professional mahorati, ishlatiladigan metodlar va talabalarni faol ishtirok etishga jalb qilish darajasiga bog‘liq. Ma’ruza nafaqat bilim berish vositasi, balki talabalarni ilhomlantiruvchi, ularning qiziqishini uyg‘otuvchi va o‘quv jarayonini qiziqarli qiluvchi shakl bo‘lishi kerak. Quyida ma’ruzaning samaradorligini oshirish uchun asosiy shartlar va strategiyalar keltiriladi.

1. Zamonaviy ta’lim vositalaridan foydalanish

Ma’ruzaning qiziqarli va tushunarli bo‘lishi uchun zamonaviy texnologik vositalardan keng foydalanish muhimdir. Bular orasida quyidagilarni alohida ta’kidlash mumkin: videoroliklar, proyektorlar va slaydlar, interaktiv doskalar, Flip-chartlar.

2. Faol va innovatsion ma’ruza usullarini qo‘llash

An’anaviy monolog shaklidagi ma’ruzalar o‘rniga quyidagi innovatsion usullarni qo‘llash ma’ruzani yanada samarali qiladi: muammoli ma’ruza, suhbatli ma’ruza, munozarali ma’ruza, anjuman uslubidagi ma’ruza, konspektsiz ma’ruza, qaytar aloqaga asoslangan ma’ruza, real hayot misollariga asoslangan ma’ruza.

3. Talabalarni faol ishtirok etishga jalb qilish

Ma’ruzada talabalarni passiv tinglovchi sifatida emas, balki faol ishtirokchi sifatida qatnashishi uchun quyidagi strategiyalardan foydalanish muhim: savollar orqali jalb qilish, qisqa fikr almashish sessiyalari, real hayot misollari va muammoli vaziyatlar, savol berishga undash, oldingi bilimlar bilan bog‘lash, tushunishni tekshiruvchi savollar.

Ma’ruzachi o‘z nutqini talabalarning yoshiga, bilim darajasiga va qiziqishlariga moslashtirishi kerak. Shuningdek, ma’ruza vaqtini oqilona taqsimlash, ortiqcha ma’lumot yuklamasidan qochish va talabalarning diqqatini doimiy jalb qilib turish uchun qiziqarli hikoyalar, kutilmagan faktlar yoki hazil elementlaridan foydalanish lozim. Ma’ruzada o‘qituvchining ovozi, tana harakatlari va talabalarga munosabati ham katta rol o‘ynaydi – o‘qituvchi ilhomlantiruvchi, ochiq va do‘stona bo‘lishi kerak.

Natijalar (Results):

Ma’ruza mashg‘ulot texnologiyasi

Vaqti- 2 soat	Talabalar soni 85-90 nafar
O‘quv mashg‘ulotining shakli	ma’ruza
O‘quv mashg‘ulotining mavzusi	Taqqoslamalar va ularning xossalari
O‘quv mashg‘ulotining rejasi	1. Taqqoslama tushinchasi. 2. Taqqoslamalarning asosiy xossalari
O‘quv mashg‘ulotining maqsadi: Talabalarga taqqoslama tushunchasi, uning asosiy xossalari haqida bilim berish.	
Pedagogik vazifalar: - Taqqoslamalar va ularning xossalari haqida bayon etish;	O‘quv faoliyatining natijalari: Talaba: - Taqqoslamalar va ularning xossalariga oid tushunchalarga ega bo‘lishadi;
O‘qitish uslubi va texnikasi	Ma’ruza, Flipped learning texnologiyasi (charxpalak metodi, muammoli holatlarni yechish, BBB jadval)
O‘qitish vositalari	Ma’ruza matni, tarqatma materiallar, o‘quv qo‘llanmasi, proektor, doska, flipchartlar, slaydlar.
O‘qitish shakli	Individual va jamoada ishlash
O‘qitish shart-sharoiti	Proektor va kompyuter, doska bilan ta’minlangan auditoriya.

Muhokama (Discussion):

B/B/B metodi (Bilaman/Bilishni xohlayman/Bilib oldim)

Ushbu metod muayyan mavzular boyicha qo‘llaniladi. Bu metodda gurux yoki ommaviy yollarda qo‘lash mumkin. Har bir gurux umumiy sxema asosida o‘qituvchi tomonidan berilgan topshiriqlarni bajaradi va mashg‘ulot yakunida guruxlarning munosabatlari loyixa bandlari bo‘yicha umumiashtiriladi. Guruxlar umumiy sxemening aloxida bandlari boyicha o‘qituvchi tomonidan berilgan topshiriqlarni bajaradi. O‘quv faoliyati quydagi sxema asosida tashkil etiladi.

Bu metod 3 bosqichda amalga oshiriladi:

1. O‘quchilarning o‘rganishi rejalashtrilayotgan mavzu bo‘yicha qanchalik tushinchalarga ega ekanligi aniqlanadi.

2. Mavzu bo‘yicha mavjud bilimlarnning boytishga bo‘lgan ehtiyojlari o‘rganiladi.

3. O‘quvchilar mavzuga oid ma’lumotlar bilan batavsil tanishtriladilar.

Bilaman (+)	Bilishni xohlayman (?)	Bilib oldim (-)		
№	Tushunchalar	(+)	(?)	(-)
1	Taqqoslama			
2	Refleksivlik xossasi			
3	Simmetriklik xossasi			
4	Tranzitivlik xossasi			
5	Taqqoslamalarni hadlab qo‘shish (ayirish) xossasi			
6	Taqqoslamalarni hadlab ko‘paytirish xossasi			
7	Taqqoslamani ikkala qismini modul bilan tub bo‘lgan songa qisqartirish xossasi			
8	Taqqoslamalarni bir xil musbat songa ko‘paytirish xossasi			

Charxpalak metodi

Ushbu metoddan yangi mavzuni o‘rganishda hamda o‘tilgan mavzularni takrorlashda foydalanish mumkin.

O‘tkazilish tartibi:

Birinchi bosqich: Flipped learning texnologiyasiga asoslangan dars bo‘lganligi uchun bir dars oldin talabalar 2 ta guruhlarga bo‘linadilar. Har bir guruhga alohida mavzu yuzasidan matn yozilgan tarqatma beriladi. Guruh a’zolari ushbu matn yuzasidan taqdimot tayyorlab kelishadi.

Ikkinchi bosqich: Har bir guruh o‘zlarining mavzusi bo‘yicha taqdimot qilib berishadi. Keyin har bir guruhga bitta flipchart va bir dona marker beriladi. (har bir guruh markerining rangi alohida bo‘lishi shart.) Flipchartda guruhlar taqdimot tayyorlagan mavzuning nomi yozilgan bo‘ladi. (Masalan: “Taqqoslamalar va ularning xossalari” mavzusi o‘rganilayotgan bo‘lsa, har bir guruhga mavzuning qaysidir qismi matn holida birinchi bosqichda guruhlarga berilgan bo‘lib , ular aynan shu mavzular bo‘yicha taqdimot tayyorlagan bo‘ladilar. 1-guruhga ” Taqqoslama tushinchasi.”, 2 –guruhga ” Taqqoslamalarning asosiy xossalari” kabi . Flipchartlar charxpalak singari har ikki daqiqada guruhlar bo‘ylab sayr qiladi. Bu vaqt ichida guruh a’zolari taqdimot vaqtida eslab qolgan ma’lumotlarini hamkorlikda eslab flipchartga yozadilar. Bir flipchart barcha guruhlarga tashrif buyurib bo‘lgach, skoch bilan doskaga yopishtiriladi. Barcha guruhning flipcharti doskaga yopishtirilib bo‘lingach o‘qituvchi tomonidan yoki har bir guruhdan bir taqdimotchi chiqib, ma’lumotlar taqdim qilinadi va o‘qituvchi tomonidan xulosalanadi. (Har bir guruhga alohida rangli marker berilishining ahamiyati shundaki, flipchartlar doskaga yopishtirilgach, qaysi guruh a’zolari ko‘proq va aniqroq ma’lumot o‘rganganligi yaqqol ko‘rinadi.) Guruh ishlari, yozilgan to‘g‘ri ma’lumotlariga qarab baholanadi. Guruhlarga quyidagi matnlar yozilgan tarqatmalar tarqatiladi.

Xulosa:

Yuqoridagi tahlillardan kelib chiqib, ta’lim sifatini ta’minlashda bilim oluvchilarning kasbiy tayyorgarlik darajasi va mahorati bilan birga o‘quv jarayonining qanday tashkil etilishi va uning belgilangan sifat mezonlariga javob berishi ta’lim jarayonining negizi hisoblanadi. “Flipped learning” modellari respublikamiz oliy ta’lim tizimida ham joriy etilishi,bilim oluvchilarning fanlarini samarali o‘zlashtirishida istiqbolli ta’lim texnologiyalaridan biri bo‘lib, oliy ta’lim muassasalarida tashkil etilgan masofaviy va ommaviy ochiq online kurslaridan talabalar o‘zlari uchun qulay vaqtda, joyda ta’lim olishiga imkon yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati

1. N. M. Aliyeva, M. R. Rasulova, Sh. S. Xalilova, Sh. U. Yalgasheva “Blended learning-ta’lim tizimida zamonaviy yondashuv” . Science and Education. 2021-yil.

2. G. A. Yusupova “ Features of the use of mixed education in uzbek language glasses” . Hosted from Singapore. 10-may 2021-yil.

3. S. S. Qo‘chqorova “Masofaviy ta’lim texnologiyasi” o‘quv uslubiy majmua. Navoiy-2020-yil.

4. D. I. Yunusova “Oliy ta’limda matematika fanlarini o‘qitish metodikasi” o‘quv uslubiy majmua. Toshkent -2017-yil.

DEATH AND SADNESS IN POE’S AND HARDY’S WORKS

Ruziyeva Maftuna
Student, Chirchik State Pedagogical University
ruzievam13@gmail.com
Scientific adviser: Abduramanova Diana Valervevna
Head of the English theory and practice department, Chirchik state pedagogical university
diana1207saliveva@gmail.com

Abstract: The topic *“Death and Sadness in Poe’s and Hardy’s Works”* analyzes how Edgar Allan Poe and Thomas Hardy portray the themes of death, loss, and human suffering. Both authors explore the fragility of life and the inevitability of fate. While Poe focuses on psychological horror and inner despair, Hardy presents the tragic consequences of destiny and social circumstances. Their works reveal the deep emotional and philosophical reflection on mortality and sorrow.

Аннотация: Тема *«Смерть и печаль в произведениях По и Харди»* рассматривает, как Эдгар Аллан По и Томас Харди изображают темы смерти, утраты и человеческих страданий. Оба автора исследуют хрупкость жизни и неизбежность судьбы. Если По сосредоточен на психологическом ужасе и внутреннем отчаянии, то Харди показывает трагические последствия судьбы и общественных обстоятельств. Их творчество отражает глубокие эмоциональные и философские размышления о смерти и печали.

Keywords: English literature, American literature, death, sadness, fate, pessimism, Gothic atmosphere, romanticism, naturalism, loss.

Ключевые слова: Английская литература, американская литература, смерть, печаль, судьба, пессимизм, готическая атмосфера, романтизм, натурализм, утрата.

The main text of the report

The theme of death and sadness occupies a central place in the works of both Edgar Allan Poe and Thomas Hardy, though each writer approaches it from a distinct philosophical and artistic perspective. Poe, one of the founders of the Gothic tradition in American literature, treats death as a psychological and metaphysical mystery, exploring the fine line between love and loss, beauty and decay. Hardy, representing the late Victorian and early modern English novel, views death as a natural and inevitable outcome of human fate, shaped by the cruelty of circumstance and the indifference of the universe.

In Poe’s stories and poems such as The Raven, Annabel Lee, and The Fall of the House of Usher, death is intertwined with beauty and obsession. His characters often face the terror of loss, isolation, and madness. Through dark imagery and musical language, Poe creates an atmosphere of melancholy that reflects both romantic longing and existential despair. Death, for Poe, is not merely an end but a doorway to the unknown—a realm where love and sorrow merge into eternity.

Hardy’s vision, in contrast, is grounded in realism and naturalism. In novels such as Tess of the d’Urbervilles and Jude the Obscure, death and suffering arise from the tragic conflict between human aspiration and the harsh determinism of fate. Hardy’s protagonists struggle against rigid social conventions and indifferent nature, only to be defeated by forces beyond their control. His treatment of sadness is deeply moral, revealing the vulnerability of human life and the futility of resistance against destiny.

Both Poe and Hardy reveal the fragility of human existence and the inevitability of loss, yet their approaches differ in tone: Poe’s is mystical and psychological, Hardy’s philosophical and tragic. Together, their works form a profound meditation on mortality, loneliness, and the search for meaning in a world marked by sorrow. Through their art, death becomes not only a subject of

despair but also a lens through which the beauty and complexity of human emotion are most clearly seen.

REFERENCES

1. Poe, E. A. The Raven and Other Poems. — Moscow: Azbuka, 2020.
2. Poe, E. A. The Fall of the House of Usher and Other Tales. — St. Petersburg: Labyrinth, 2018.
3. Hardy, T. Tess of the d'Urbervilles. — London: Penguin Classics, 2003.
4. Hardy, T. Jude the Obscure. — Oxford: Oxford University Press, 2008.
5. Bloom, Harold. Edgar Allan Poe: Modern Critical Views. — New York: Chelsea House, 2008.
6. Millgate, Michael. Thomas Hardy: A Biography Revisited. — Oxford: Oxford University Press, 2004.
7. Armstrong, Tim. Thomas Hardy: Selected Poems. — London: Routledge, 2001.
8. Kennedy, J. Gerald. A Historical Guide to Edgar Allan Poe. — Oxford: Oxford University Press, 2001.
9. Death and Tragedy in Poe and Hardy. — https://cyberleninka.ru/article/n/death-and-tragedy-in-poe-and-hardy/viewer.

SLAVERY AND TRAUMA IN TONI MORRISON'S BELOVED

Ruziyeva Maftuna
Student, Chirchik State Pedagogical University
ruzievam13@gmail.com
Scientific adviser: Abduramanova Diana Valervevna
Head of the English theory and practice department, Chirchik state pedagogical university
diana1207saliveva@gmail.com

Abstract: The topic "*Slavery and Trauma in Toni Morrison's Beloved*" explores how Morrison depicts the psychological and emotional scars left by slavery. Through the experiences of Sethe and other characters, the novel reveals how the past continues to haunt those who survived enslavement. Morrison combines realism and symbolism to show the struggle for identity, healing, and freedom in the face of deep trauma.

Аннотация: Тема *«Рабство и травма в романе Тони Моррисон "Возлюбленная"»* исследует, как писательница изображает психологические и эмоциональные раны, оставленные рабством. Через судьбу Сэти и других персонажей роман показывает, как прошлое продолжает преследовать тех, кто пережил рабство. Моррисон сочетает реализм и символизм, раскрывая борьбу за личность, исцеление и свободу перед лицом глубокой травмы.

Keywords: American literature, slavery, trauma, memory, motherhood, identity, freedom, African American history, realism, symbolism, psychological depth, Toni Morrison, Beloved, Sethe, Baby Suggs, Paul D.

Ключевые слова: Американская литература, рабство, травма, память, материнство, идентичность, свобода, афроамериканская история, реализм, символизм, психологическая глубина, Тони Моррисон, Возлюбленная, Сете, Бэби Саггс, Пол Д.

The main text of the report

Toni Morrison's Beloved (1987) stands as one of the most powerful literary works exploring the psychological and emotional consequences of slavery. Combining historical realism with elements of magical symbolism, Morrison creates a haunting narrative about trauma, memory, and the struggle for identity. Her novel depicts the long shadow that slavery casts over generations, showing how its horrors persist not only in physical suffering but also in emotional and spiritual scars.

The protagonist, Sethe, is a formerly enslaved woman haunted by her past and by the ghost of her dead daughter, Beloved. Through Sethe's memories, Morrison explores the dehumanizing brutality of slavery, which denies individuals their identity, love, and dignity. The supernatural element—the return of Beloved—serves as a symbol of repressed trauma that refuses to be forgotten. Morrison's narrative technique, characterized by shifting time frames and fragmented memories, mirrors the disordered consciousness of trauma survivors and the difficulty of reconstructing a coherent self after such devastation.

Morrison highlights the vital role of motherhood and community as sources of healing and resilience. Baby Suggs and Paul D represent compassion and the possibility of renewal, reminding readers that love and memory are essential for reclaiming one's humanity. Yet Morrison does not idealize her characters: their moral struggles reflect the deep wounds inflicted by oppression.

Through Beloved, Morrison exposes the psychological legacy of slavery and insists on the importance of historical remembrance. Her novel becomes a collective act of healing, restoring the voices of those silenced by violence. By blending realism, symbolism, and oral tradition, Morrison transforms personal trauma into a universal moral lesson about the human capacity to endure and overcome.

REFERENCES

10. Morrison, T. Beloved. — New York: Alfred A. Knopf, 1987.
11. Morrison, T. Playing in the Dark: Whiteness and the Literary Imagination. — New York: Vintage, 1992.
12. Kubitschek, Missy Dehn. Toni Morrison: A Critical Companion. — Westport: Greenwood Press, 1998.
13. Page, Philip. Dangerous Freedom: Fusion and Fragmentation in Toni Morrison's Novels. — Jackson: University Press of Mississippi, 1995.
14. Mbalia, Doreatha. Toni Morrison's Developing Class Consciousness. — Westport: Greenwood Press, 1991.
15. Henderson, Mae G. Speaking in Tongues: Dialogics, Dialectics, and the Black Woman Writer's Literary Tradition. — New York: Oxford University Press, 1993.
16. Otten, Terry. The Haunted Muse: Memory, Slavery, and Trauma in Toni Morrison's Beloved. — Amherst: University of Massachusetts Press, 2004.

HUMOR AND MORAL LESSONS IN JONATHAN SWIFT'S GULLIVER'S TRAVELS

Ruziyeva Maftuna
Student, Chirchik State Pedagogical University
ruzievam13@gmail.com
Scientific adviser: Abduramanova Diana Valervevna
Head of the English theory and practice department, Chirchik state pedagogical university
diana1207saliveva@gmail.com

Abstract: The topic "*Humor and Moral Lessons in Jonathan Swift's Gulliver's Travels*" explores how Swift uses satire and irony to criticize human nature and society. Through humor, exaggeration, and absurd adventures, the author exposes moral corruption, pride, and hypocrisy. The novel encourages readers to reflect on their own behavior and the flaws of civilization, combining entertainment with deep moral reflection.

Аннотация: Тема *«Юмор и нравственные уроки в романе Джонатана Свифта "Путешествия Гулливера"»* раскрывает, как Свифт с помощью сатиры и иронии критикует человеческую природу и общество. Через юмор, преувеличение и абсурдные приключения он обличает моральное разложение, гордыню и лицемерие. Роман побуждает читателя задуматься о собственном поведении и недостатках цивилизации, сочетая развлечение с глубокими нравственными размышлениями.

Keywords: humor, satire, irony, morality, society, criticism, human nature.

Ключевые слова: юмор, сатира, ирония, мораль, общество, критика, человеческая природа.

The main text of the report

Jonathan Swift, one of the most influential satirists of the 18th century, used humor not merely for entertainment, but as a powerful tool for exposing the vices, follies, and moral weaknesses of his time. In his most famous work, Gulliver's Travels (1726), Swift combines fantasy and realism to create a sharp moral and philosophical commentary on human nature and society. His humor is often double-edged—witty and ironic on the surface, yet profoundly serious in its moral implications. Through the adventures of Lemuel Gulliver, Swift explores the contradictions of reason and pride, the corruption of politics, and the moral decay hidden beneath the surface of civilization.

Each of the four voyages in the novel presents a different mirror reflecting humanity's moral state. In Lilliput, Swift mocks the pettiness of political disputes and human arrogance, showing how trivial conflicts can lead to absurdity. The satire deepens in Brobdingnag, where human achievements appear insignificant when viewed from the perspective of moral reason. The land of Laputa reveals the dangers of intellectual pride and scientific detachment from reality. Finally, the country of the Houyhnhnms and Yahoos exposes the duality of human nature, contrasting rational virtue with bestial instincts.

Swift's moral lessons are rooted in the belief that human beings are capable of reason and virtue, yet often corrupted by pride, greed, and ignorance. His irony uncovers hypocrisy and self-deception in society, urging readers toward self-reflection and moral improvement. The contrast between humor and seriousness gives the novel its unique power: laughter becomes a means of revealing uncomfortable truths. Swift's blend of irony and moral vision made Gulliver's Travels not only a masterpiece of satire, but also a profound moral allegory about the human condition—one that continues to resonate with modern readers.

REFERENCES

1. Swift, J. Gulliver's Travels. — Moscow: Azbuka, 2019.
2. Swift, J. A Modest Proposal and Other Satires. — London: Penguin Classics, 2005.
3. Rawson, Claude. Jonathan Swift: A Collection of Critical Essays. — Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1995.
4. Ehrenpreis, Irvin. Swift: The Man, His Works, and the Age. — Cambridge: Harvard University Press, 1983.
5. Damrosch, Leo. Jonathan Swift: His Life and His World. — New Haven: Yale University Press, 2013.
7. Price, Martin. Swift's Rhetorical Art: The Power of Irony. — Oxford: Clarendon Press, 1985.
8. Greene, Donald. The Political Satire of Jonathan Swift. — Lexington: University Press of Kentucky, 1982.
9. Abrams, M. H. The Norton Anthology of English Literature. — New York: W.W. Norton, 2006.
9. Gulliver's Travels and Moral Satire — https://cyberleninka.ru/article/n/jonathan-swift-gullivers-travels-as-moral-satire/viewer.

DARYOLAR BULOQ VA CHASHMALAR SUVLARINI IFLOSLANISHIGA ANTROPOGEN OMILLAR TA'SIRI

Djalilov Farrux Sobirovich
Samarqand davlat pedagogika instituti (PhD) katta o'qituvchisi,
Ibragimov Abdumaruf Shodi o'g'li
Xayitboyeva Nilufar Uzoqboy qizi
Nodirov Shaxbozbek Nurali o'g'li
Suyunova Iroda Fazliddin qizi
Телефон:+998(93) 337-37-64
E-mail: jalilovfarrux1989@gmail

Annotatsiya: O'lkaning asosiy suv manbai Zarafshon daryosidir. U Zarafshon muzligidan boshlanadi. Daryoning o'rta va quyi oqimi O'zbekistonga qaraydi. Bu qismda Zarafshon daryosi keng o'zanda sekin oqadi va Samarqand shahri yaqinida ikki tarmoqqa bo'linadi. Shimoliy tarmog'i Oqdaryo (uzunligi 131 km), janubiy tarmog'i Qoradaryo Xatirchi yaqinida qo'shilib, Miyonqala orolini hosil qiladi. Zarafshon Amudaryoga yetib bormaydi.

Аннотация: Главный источник воды страны – река Зарафшан. Она берёт начало из ледника Зарафшан. Среднее и нижнее течение реки протекает по территории Узбекистана. На этом участке река Зарафшан течёт медленно, в широком русле, и разделяется на два рукава у города Самарканд. Северный рукав – Акдарья (длина 131 км), а южный – Карадарья, которая сливается у Хатырчи, образуя остров Миёнкала. Зарафшан не доходит до Амударьи.

Abstract: The main water source of the country is the Zarafshan River. It originates from the Zarafshan Glacier. The middle and lower reaches of the river flow into Uzbekistan. In this section, the Zarafshan River flows slowly in a wide bed and divides into two branches near the city of Samarkand. The northern branch is the Akdarya (131 km long), and the southern branch is the Karadarya, which joins near Khatirchi, forming the island of Miyonkala. The Zarafshan does not reach the Amu Darya.

Kalit so'zlar Zarafshon tizmasining g'arbiy qismidan boshlanuvchi soylarning eng yiriklari Urgutsoy, Omonqo'tonsoy, Og'aliqsoy kabilar.

Zarafshon muz va qorlarning erishidan to'yinadi. Shu sababli uning to'lin suvli davri iyun-iyul oylariga, eng kam suvli davri qishga to'g'ri keladi. Lekin endilikda uning suvi Samarqand vohasini sug'orishga sarflanib, Eski Tuyatortar arig'i orqali Sangzor vodiysiga, Eskianhor arig'i orqali esa Qashqadaryo viloyatiga oqizish tufayli Buxoro vohasida tugaydi. Zarfshon o'lkasining Buxoro va Qorako'l vohalaridagi yerlari esa Amu-Qorako'l va Amu-Buxoro ariqlari orqali Amudaryo suvlari bilan sug'orilmoqda. Zarafshon daryosi tog'li qismida tor o'zanda tez oqadi. O'lka xududida unga xech qandan irmoq qo'shilmaydi. Faqat atrofdagi tog'lardan boshlanuvchi 120 ga yaqin soy bor. Ularning suvi sug'orishga sarflanadi, faqat bahorgi toshqin davridagina bazilari Zarafshonga yetib kelishi mumkin. Nurota-Oqtog'dan boshlanuvchi eng katta soylar-Tursunsoy, Kattasoy, Ko'ksaroy, Zarafshon tizmasining g'arbiy qismidan boshlanuvchi soylarning eng yiriklari Urgutsoy, Omonqo'tonsoy, Og'aliqsoy kabilar. Bu soylar qor-yomg'ir va yer osti suvlaridan to'yinadi. Shu sababli ularning suvi bahorda toshib, yozda va qishda juda kamayib qoladi. Bazan bahorgi jalalar tufayli ularning suvi ko'payib, toshib ketib juda ko'p joylarga zarar keltiradi. Shu sababli o'sha soylarga hovuzlar qurib, yozda ulardan sug'orishda foydalansa bo'ladi. Bunday inshootlar qadimgi vaqtlarda qurilgan. Bunda Oqchonsoyidagi Abdulla bandi (suv ombori) misoldir. Buxoro amiri Abdullaxon XVII asrda qurdirgan Abdulla bandi suv ombori to'g'onining bir qismi hozirgacha saqlanib qolgan.

Zarafshon tabiiy-geografik o'lkasida ko'llar kam. So'nggi yillarda Buxoro va Qorako'l vohasidan zovur suvlari hisobiga To'dako'l, Sho'rko'l, Dengizko'l, Mahnko'l kabi ko'llar vujudga keldi. Bu ko'llarning suvi sho'r, maydoni kichik bo'lib, ularning ayrimlari ilgarigi ko'llar o'rniga paydo bo'lgan. Zarafshon daryosining bahorgi va qishki suvlarini to'plab qolib yozda sug'orishda foydalanish maqsadida o'lkada Kattaqo'rg'on va Quyimmozor suv omborlari qurilgan.

Kattaqo‘rg‘on suv ombornida 1 mlrd.m^3, quyimozorda esa 350 mln.m^3 suv to‘planadi. Zarafshon vodiysida yer osti suvlari ancha ko‘p. Ular asosan Samarqand botig‘i, Buxoro va Qorako‘l vohalarida to‘planadi. Ularning to‘yinishida yog‘inlar, ariq, daryo va sug‘oriladigan yerlardan suv shimilishi muhim rol o‘ynaydi. Yuza grunt (sizot) suvlar sho‘r, ichish uchun yaroqsiz. 100-130 m chuqurlikda joylashgan antropogen yotqiziqlardagi suvlar esa chuchukdir. Grunt suvlaridan foydalanib, qo‘shimcha 80-90 ming gektar yerni sug‘orish mumkin. O‘lkada yana ancha chuqurdan chiquvchi artezian suvlari, jumladan minerallashgan issiq suvlar ham bor. Lekin bu suvlardan hozircha kam foydalanilmoqda.

Ilgarigi yer osti suvlaridan korizlar qazib foydalanilgan. Ayniqsa, Nurota va Orasoy cho‘llarini suv bilan taminlash maqsadida qadimdan bir necha koriz qazilgan. Lekin so‘nggi yillarda ular qarovsiz qolib, ishdan chiqdi. O‘lkaning tog‘ zonasi va tog‘ oldi zonasida ko‘plab sersuv buloqlar bor. Hatto Nurota qishlog‘i ilgari butunlay buloqdan suv ichar edi. Bunday sersuv buloqlar Chorchinorda (Urgutda) ham mavjud. Bu daryo Turkiston, Zarafshon va Oloy tog‘lari tutashgan Ko‘ksuv (Mastchoh) tog‘ tugunidagi Zarafshon muzligidan 2772,5m balandlikdan Mastchoh nomi bilan qo‘shilgach Zarafshon nomini oladi. Zarafshon qadim Amudaryoga 20 km yetmasdan Sandiqli qumligiga shimilib ketar edi. Zarafshon daryosining uzunligi muzlikdan Sandiqli qumligigacha 751km edi. Daryoning suv yig‘adigan maydoni 12374$km^{2.}$. Zarafshon daryosi quyi qismida Qoraquldaryo nomini olib, Qoraqul shahri yaqinida ikki tarmoqqa bo‘linib, chapdagisi Toyqir o‘ng tomondagisi Sarbozor deb atalar edi. Zarafshon sersuv bo‘lgan yillarida Toyqir Dengizqulga, Sarbozor esa Chigarko‘lga yetib borar edi. Endilikda esa Zarafshonning suvi ko‘plab sug‘orishga sarflanishi tufayli daryo u yerlarga yetib bormaydi.

Zarafshon daryosining tog‘li qismi Tojikston, ravotxo‘ja to‘g‘onidan quyi qismi O‘zbekistonga qaraydi. Zarafshon tog‘li qismida tor va chuqur o‘zanda sekundiga 6 m tezlikda shiddat bilan oqadi. Tekislikka chiqqach uning tezligi sekinlashib sekundiga 2-3 m ga tushib qoladi. Zarafshon tog‘li qismida har bir km masofada 6 - 6,5 m pasaysa, Panjakent shahridan o‘tgach 3m dan kam pasayadi. Zarafshon ravotxo‘ja to‘g‘onidan quyida ilon izi kurinish hosil qilib, sekin oqadi. Daryo o‘zani va qayirrlari kengayadi, ba’zi joylarda tarmoqlanib, orolchalar hosil qilib oqadi.

Zarafshon daryosiga o‘ng va chap tomondan 200 ga yaqin daryo va soylar kelib qo‘shiladi. Ularning eng muhimlari chap irmoqlari - Fandaryo, Kishtutdaryo, Mog‘inyodaryo, Urgutsoy: o‘ng irmoqlari - Rom, tursunsoy va Kattasoydir. Zarafshon muzlik-qorlarning erishidan to‘yinib, to‘lin suv davri iyul-avgustga, eng kam suv davri esa qishga to‘g‘ri keladi. Daryoda suv aprelning ikkinchi yarmidan boshlab tog‘larning quyi qismidagi mavsumiy qorlarning erishi hisobiga ko‘paya boshlaydi. Eng ko‘p suv sarfi iyul - avgust oylarida tog‘larning chuqqi qismidagi muz va doimiy qorlarning erishi hisobiga sodir bo‘ladi. Zarafshon daryosining o‘rtacha ko‘p yillik suv sarfi Ravotxo‘ja to‘g‘onida sekundiga 165m^3. Buning 55,4% iyul - sentyabr oylariga, 30,3 % mart - iyun oylariga, 14,1% oktyabr-fevral oylariga to‘g‘ri keladi.Zarafshon daryosining eng katta maksimal suv sarfi 1942 yili 7 iyulda kuzatilib, Dupulida sekundiga 930m^3 suvo‘tkazgan. Eng kam suv sarfi esa 1928 yili 31 yanvarga to‘g‘ri kelib, sekundiga 24,0m^3 suv oqizgan xolos.

Zarafshon daryosi tog‘li qismida havzasini tez yuvadi. Agar Zarafshon havzasi bo‘yicha o‘rtacha har bir km^2 suv yig‘adigan maydondan 401 tonna oqiziq yuvsa, bu ko‘rsatgich uning yuqori qismida 943 tonnaga yetadi. Zarafshon daryosining o‘rtacha yillik loyqa oqiziqlar miqdori Dupuli yonida yiliga 4320 ming tonnaga teng, suvning o‘rtacha loyqaligi esa har m^3 da 0,88kg.

Zarafshon daryosi loyqa oqiziqlarining miqdoriy yil davomda suv sarfiga bog‘langan tarzda o‘zgarib turadi. Shu sababli oqiziqlarining eng ko‘p qismi to‘lin suv davriga to‘g‘ri keladi. Agar daryo oqiziqlar miqdorining Dupuli yonida 100% desak, shuning 75% iyul - avgust - sentyabr oylariga, 24,4% mart - iyun oylariga, atigi 0,6% daryo suvi eng kam bo‘lgan oktyabr - fevral oylariga to‘g‘ri keladi. Zarafshon tog‘ zonasi buyicha suvning jadal oqqanligi sababli muzlamaydi.

Yer usti suvlarining suvning ifloslanish indeksi (SII) bo‘yicha ifloslanish mezonlari

Suv sifatining tasniflanishi	Ta’rifi	SII miqdori
I	Juda toza	0,3 dan kam yoki teng
II	Toza	0,3 dan 1,0 gacha
III	O‘rtacha ifloslangan	1,0 dan 2,5 gacha

IV	Ifloslangan	2,5 dan 4,0 gacha
V	Toza emas	4,0 dan 6,0 gacha
VI	Juda ifloslangan	6,0 dan 10,0 gacha
VII	O‘ta ifloslangan	10,0 dan ortiq

XULOSALAR

1.Biologik tozalash texnologiyasi mikroorganizmlar va suv o‘simliklari yordamida kislorodli biokimyoviy jarayonlar yordamida oqava suvlarni tarkibi organik moddalar bilan ifloslanishini tozalash texnologiyasini qamrab oladi. Biologik tozalash suv tarkibidagi mikroorganizmlarni yo‘qotadi.

2. Zarafshon daryosi sohilidagi ifloslangan oqava suvlarning suyuq qismi tabiiy va suniy uslubdagi biologik tozalanadi. Tabiiy biologik tozalash jarayoni biologik hovuzlarda filtratsiya maydonlarida sug‘orish dalalarida amalga oshirildi. Su’niy biologik tozalash biologik filtrlar aerotenkalar kabi mahsus inshootlardan foydalaniladi.

Foydalaniladigan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони.

2. Ўзбекистон Республикасининг 2016 йил 19 сентябрдаги “Ҳайвонот дунёсини муҳофаза қилиш ва ундан фойдаланиш тўғрисида”ги Қонуни.

3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Махкамасининг 2013 йил 27 майдаги 142-сонли, 2014 йил 20 октябрдаги “Биологик ресурслардан фойдаланишни тартибга солиш ва табиатдан фойдаланиш соҳасида рухсат бериш тартиб тамойилларидан ўтиш тартиб тўғрисида”ги қарори.

4. Ўзбекистон Республикаси Қизил китоби. Ж-2. Ҳайвонот олами. – Тошкент: Chinor ENK, 2009. - 216 б.

5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 6 ноябрдаги “Балиқчилик соҳасини янада ривожлантиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-3657 сонли Қарори.

6. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 7 августдаги, “Табиий сув ҳавза участкаларини балиқ овлаш хўжаликларига ижарага бериш ва балиқчиликни ривожлантириш жамғармасини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ВМ-593-сонли қарори.

7. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 13 сентябрдаги “Балиқчилик тармоғини комплекс ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ВМ-719-сонли қарори.

8. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 18 октябрдаги “Чорвачилик ва балиқчилик тармоқларининг озуқа базасини мустаҳкамлаш чора-тадбирларида тўғрисида”ги ВМ-845-сон қарори.

9. Галкин Г.Г. Атлас чешуи пресноводных костистых рыб. – Известия Всесоюзного научно-исследовательского института северного и речного рыбного хозяйства, т. 46, 1958. – С.39-41.

10. Терентьев П. В., Ростова Н.С. Практикум по биометрии. – Л.: 1977. -105 с.

11. Камилов Б.Г., Курбанов Р.Б., Салихов Т.В. Рыбоводство – разведение карповых рыб в Узбекистане. – Ташкент: Chinor ENK, 2003. - 9-12 с.

THE MODERNIST REVOLUTION IN ENGLISH LITERATURE

Author: **Nasiba Ibragimova, 3rd-year student, Chirchiq State Pedagogical University**
inasiba647@gmail.com
Scientific Supervisor: Zilola Roziqova— Lecturer, Department of English Language Practice and Theory, Chirchiq State Pedagogical University
rozikova1625@gmail.com

Annotation: This research investigates the Modernist Revolution in English literature, a transformative movement that reshaped literary expression in the early twentieth century. The study examines how Modernist writers rejected Victorian moralism and traditional narrative structures, seeking instead to capture the complexities of the modern mind and the fragmented realities of industrial and post-war society.

Keywords: Modernism; English literature; stream of consciousness; fragmentation; symbolism; World War I; experimentation; psychological realism; narrative innovation; cultural transformation.

INTRODUCTION

The Modernist Revolution in English literature represents one of the most profound transformations in artistic and intellectual history. Emerging in the early twentieth century, Modernism reflected the disillusionment and uncertainty brought about by rapid industrialization, technological progress, and the devastation of World War I. Writers began to question traditional beliefs, social institutions, and literary conventions that no longer seemed adequate to express the complexities of modern experience. Modernist authors sought new ways of depicting reality, turning inward to explore consciousness, perception, and individual psychology. Instead of linear plots and omniscient narration, they experimented with fragmented structures, interior monologues, and symbolic imagery. Language itself became a tool for innovation rather than mere communication[1]. This artistic revolution aimed to mirror the fragmented and alienated condition of modern life, emphasizing subjectivity and ambiguity.

METHODOLOGY

This study employs a qualitative, analytical, and descriptive approach to explore the Modernist Revolution in English literature. The research focuses on examining selected literary works and critical essays by prominent Modernist writers such as T. S. Eliot, James Joyce, Virginia Woolf, and Ezra Pound. The main goal is to identify the thematic and stylistic innovations that distinguish Modernist literature from earlier traditions. The analysis relies on close reading as a primary research tool, emphasizing language, structure, and symbolism within the texts. Through this method, the study investigates how Modernist writers reflected the psychological, social, and philosophical transformations of their time. Historical and cultural contexts are also considered to understand how events such as World War I, industrialization, and scientific discoveries influenced literary creativity and experimentation[2]. Secondary sources, including academic journals, literary criticism, and historical analyses, are used to support interpretations and establish connections between individual works and broader Modernist principles. The combination of textual and contextual analysis provides a comprehensive understanding of how Modernism redefined the function and form of English literature in the early twentieth century.

RESULTS AND DISCUSSION

The findings of this study reveal that the Modernist Revolution in English literature fundamentally reshaped the way writers perceived art, identity, and society. Modernist authors rejected traditional storytelling and instead pursued artistic freedom through experimentation, fragmentation, and ambiguity. Their innovative methods were not merely stylistic choices but intellectual responses to the instability and uncertainty of modern life. One of the key outcomes of Modernism was the shift from external reality to the inner workings of the human mind. Writers like James Joyce and Virginia Woolf developed the stream of consciousness technique to represent thought as a fluid, non-linear process. This narrative approach allowed readers to experience the complexity of perception and emotion directly, rather than through conventional narration[3].

Similarly, T. S. Eliot's The Waste Land reflected the disillusionment of post-war society through fragmented imagery, intertextual references, and a tone of spiritual desolation. Modernist literature also redefined the concept of time and structure. Linear progression was replaced by psychological and associative patterns, allowing multiple perspectives to coexist[4]. This fragmentation mirrored the breakdown of traditional values and the growing sense of alienation in the modern world. Furthermore, Modernist writers infused their works with myth, symbolism, and irony to express the universal struggles of humanity within an age of uncertainty. The discussion highlights that Modernism was not a unified movement but a convergence of diverse experiments united by a shared rejection of the old and a search for new meaning. By challenging linguistic conventions and exploring consciousness, Modernist authors transformed literature into a tool for philosophical inquiry and artistic renewal. Their influence continues to shape contemporary narrative forms and literary criticism, proving that the Modernist spirit of innovation remains vital in understanding human experience through art[5].

CONCLUSION

The Modernist Revolution in English literature marked a turning point in artistic and intellectual expression, breaking away from the constraints of traditional narrative and moral certainty. Modernist writers sought to capture the fragmented, uncertain, and rapidly changing nature of modern existence through innovative literary forms and experimental techniques. Their focus on subjectivity, psychological depth, and linguistic complexity redefined the boundaries of fiction and poetry, giving voice to the disillusionment and introspection of the twentieth century. The movement's emphasis on individual perception and inner consciousness reflected a profound shift in how literature represented reality. Authors such as T. S. Eliot, James Joyce, and Virginia Woolf transformed the English literary landscape by using fragmentation, symbolism, and multiple perspectives to reveal the chaos and beauty of the modern world. Their works continue to challenge readers and inspire writers to explore new artistic possibilities.

REFERENCES

1. Eliot, T. S. (1922). The Waste Land. Faber & Faber, London. pp. 1–64.

2. Joyce, J. (1922). Ulysses. Shakespeare and Company, Paris. pp. 1–730.

3. Woolf, V. (1925). Mrs. Dalloway. Hogarth Press, London. pp. 1–296.

4. Bradbury, M., & McFarlane, J. (Eds.). (1991). Modernism: A Guide to European Literature 1890–1930. Penguin Books, London. pp. 12–450.

5. Levenson, M. (2011). The Cambridge Companion to Modernism. Cambridge University Press, Cambridge. pp. 5–320.

EKONOMETRIKA FANINI O'QITISHDA OLIY MATEMATIKA USULLARI ORQALI HISOBLASH METODI

Matkarimova Intizor Atabayevna
Ma'mun universiteti NTM, "Buxgalteriya hisobi" kafedrasi dotsenti, (PhD)
+998905871951
E-mail: intizor-matkarimova@mail.ru
Otajonova Malika Sadulla qizi
Ma'mun Universiteti NTM, "Aniq fanlar" kafedrasi o'qituvchisi
+998995639705
E-mail:malikabonuotajanova@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada, ekonometrika fanini o'qitish jarayonida oliy matematika usullarining qo'llanishi va ular asosidagi hisoblash metodlarining samaradorligi tahlil qilinadi. Xususan, chiziqli regressiya modellarini qurishda eng kichik kvadratlar uslubi, matritsali algebra yordamida ko'p o'zgaruvchisli regressiyani baholash, ehtimollik nazariyasi va matematik statistika elementlarining amaliy qo'llanilishi ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: ekonometrika, oliy matematika, hisoblash metodlari, eng kichik kvadratlar uslubi, matritsali algebra, chiziqli regressiya, matematik modellashtirish, o'qitish metodikasi

Аннотация В данной статье анализируется применение методов высшей математики в преподавании эконометрики и эффективность вычислительных методов, основанных на них. В частности, рассматривается метод наименьших квадратов при построении моделей линейной регрессии, оценивание множественной регрессии с помощью матричной алгебры, практическое использование элементов теории вероятностей и математической статистики.

Ключевые слова: эконометрика, высшая математика, вычислительные методы, метод наименьших квадратов, матричная алгебра, линейная регрессия, математическое моделирование, методика преподавания

Abstract The article examines the application of higher mathematics methods in teaching econometrics and the effectiveness of computational techniques based on them. Particular attention is paid to the ordinary least squares method in constructing linear regression models, multiple regression estimation using matrix algebra, and the practical application of probability theory and mathematical statistics.

Keywords: econometrics, higher mathematics, computational methods, ordinary least squares, matrix algebra, linear regression, mathematical modeling, teaching methodology

Kirish. Bugungi kunda iqtisodiyotni chuqur tahlil qilish va bashorat qilish uchun eng muhim fanlardan biri ekonometrika hisoblanadi. Ekonometrika – bu statistika, matematika va iqtisodiy nazariyani birlashtirgan fan bo‘lib, iqtisodiy jarayonlarni raqamli modellashtirish va empirik tekshirish imkonini beradi. Shu sababli, oliy ta’lim muassasalarida ekonometrika fanini o‘qitishda talabalarga yuqori darajada matematik bilim va hisoblash mahorati talab etiladi.

Har qanday iqtisodiyot yo‘nalishidagi mutaxassislik fanlari hozirgi zamon talablariga mos o‘qitishda matematik apparat va usullarni keng qo‘llash talab qilinadi. Boshqacha qilib aytganda, hozirgi kunga kelib matematik usullardan foydalanish har qanday iqtisodiy fanning, shu jumladan, iqtisodiyot nazariyasi, moliya, moliyaviy tahlil, statistika, iqtisodiy statistika, ekonometrika, iqtisodiy- matematik usullar va modellar, biznes jarayonlarini modellashtirish, ekonometrikaga kirish, amaliy ekonometrika va boshqa fanlarning tarkibiy qismiga aylanib ulgirgan. Masalan, statistik ma’lumotlar matematik usullar bilan tahlil qilinib, o‘rganilayotgan muammoning optimal yechimi topiladi va jarayon uchun zaruriy qaror qabul qilinadi va hakoza.

Iqtisodiy fanlarni o‘qitishda matematik apparatdan keng foydalanish yo‘li bilan qabul qilinadigan iqtisodiy yechimlarni oydinlashtirish va asoslash mumkin bo‘ladi. Boshqa tomondan, matematika fanlarini iqtisodiy ahamiyatga bog‘lab o‘qitish jarayonida matematik tushunchalar va qonuniyatlar amaliy iqtisodiyotga dahldor ekanligi isbotlanadi, matematik apparat ham ma’lum ma’noda takomillashadi.

Ekonometrika matematik va statistik usullar orqali iqtisodiy nazariya bilan isbotlangan iqtisodiy qonuniyatlarni masalani to‘g‘ri shakllantirish, ekonometrik hisob-kitoblarni tizimli yo‘naltirish, bozor noaniqligini hisobga olish va mavjud muqobillarni takomillashtirish hamda yangilarini izlash tamoyillari asosida tahlil qiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Matematik statistika usullari orqali iqtisodiyotdagi asosiy ko‘rsatkichlarning o‘zaro bog‘liqligini tahlil qilishda, O’zbekistonda faoliyat yuritayotgan iqtisodchi olimlardan A.Abdug‘afarov, R.A. Alimov, S.S.G‘ulomov, S.V.Chepel, A.V.Vaxabov, A.A.Mamatov, S.A.Abdullaev, B.M Mahmudov, X. Nabiev, T.Sh.Shodiev, N.M.Soatov, Yo.Abdullaev, B.K.G‘oyibnazarov, B.Berkinov, A.Nabixo‘jaev, N.Soatov, A.R. Qorabaevlarning qo‘shgan hissalarini e’tirof etish lozim.**[1,2]**

O’zbekistonda “Ehtimollar nazariyasi va matematik statistika” fanining nazariy va ilmiy-uslubiy asoslarini tadqiq qilishga, ekonometrik yondashuvni iqtisodiyot tarmoqlari rivojlanishini tahlil va prognozlashtirishga, iqtisodiy statistikani va ekonometrikaning asoslarini ehtimollar nazariyasi va matematik statistika usullarida tashkil qilishga, shuningdek axborot tizimlarini yaratishga joriy qilish muammolariga Q.Safaeva, B.Salimov, S.H. Sirojiddinov, M.Mamatov, Adirov T, Mamurov Ye, Abdushukurov A.A, Nurmuxamedova N.S, Sagidullaev K.S va boshqalarning ilmiy ishlari bag‘ishlangan. **[4,5,6]**

Asosiy qism. Ekonometrika fanining zamonaviy ta’rifi sifatida ekonometrika-statistik va boshqa matematik usullar hamda modellar yordamida miqdoriy va sifat jihatidan iqtisodiy munosabatlarni o‘rganadigan fan deb ta’rif berish mumkin. Chunki, ekonometrika iqtisodiy nazariyani rivojlantirish uchun statistika va matematikadan foydalanishni asosiy maqsadi sifatida namoyon etadi.

Biz ekonometrik tahlilda nafaqat hisib-kitiblarning o‘zi va ko‘rsatkichlarning asoslanishi, birinchi navbatda, ushbu ko‘rsatkichlar nimani, qanday tavsiflanishini ko‘rsatadigan tushuntirishlar hamda xulosalar muhim ekanligidan kelib chiqadi. Talaba nafaqat korrelyatsiya va regressiya jadvallarini tuza olishi, balki ularni sharhlay olishi kerak. Buning uchun qo‘llaniladigan birlashtirilgan vazifalar tegishli tahliliy fazilatlarni rivojlantirish uchun mo‘ljallangan maxsus hisobotlar bilan to‘ldiriladi. So‘zma –so‘z ekonometrika iqtisodiyotda o‘lchashni anglatadi. Mohiyatiga ko‘ra ekonometrika o‘z ichiga iqtisodiy ma’lumotlarni tahlil qilishda ishlatiladigan barcha statistik va matematik texnikalarni qamrab oladi.

Ekonpmetrik bilimlar iqtisodiy nazariya, iqtisodiy matematika, iqtisodiy statistika, ehtimollar nazariyasi va matematik statistika fanlarning o‘zaro bog‘liqligi va rivojlanishining natijasi sifatida ajralib chiqqan va shakillangan.

Tahlil va natijalar. Korrelyatsion bog‘lanishning eng sodda tavsifi to‘g‘ri chiziqli regressiya tenglamasi hisoblanadi. Ushbu holda natijaviy va omil belgilar orasidagi bog‘lanish to‘g‘ri chiziqli funksiya orqali ifodalanadi.

$$y = \beta_1 + \beta_2 x + u$$

$$\sum u^2 \to \min$$

$$\sum (y - \hat{Y}_x)^2 = \sum (y - b_1 - b_2 x)^2 \to \min$$

Ushbu ko‘rinishdagi regression model parametrlarini aniqlashda nemis matematigi Karl Fridrix Gauss tomonidan ishlab chiqilgan eng kichik kvadratlar usulidan foydalaniladi.

Bu usulning mohiyati qoldiqlar kvadratlari yig‘indisini minimumlashtirishga asoslangan bo‘lib, minumumlashtirish natijasida quyidagi normal tenglamalar tizimi hosil bo‘ladi:

$$\begin{cases} nb_1 + b_2 \sum x = \sum y \\ b_1 \sum x + b_2 \sum x^2 = \sum xy \end{cases}$$

bu yerda b_1-ozod xad, b_2-burchak koeffitsiyenti bo‘lib, ushbu tenglama omil belgi bir birlikka o‘zgarganda natijaviy belgi necha birlikka o‘zgarishini ko‘rsatadi.

$$\begin{cases} a_0 n + a_1 \sum x_1 + a_2 \sum x_2 = \sum y \\ a_0 \sum x_1 + a_1 \sum x_1^2 + a_2 \sum x_1 x_2 = \sum y x_1 \\ a_0 \sum x_2 + a_1 \sum x_1 x_2 + a_2 \sum x_1^2 = \sum y x_2 \end{cases}$$

Ushbu ko‘rinishdagi regression model parametrlarini aniqlashda Shved matematigi va statistigi, ehtimollar nazariyasi va matematik statistikada dunyoga mashhur olim Xarold Kramer (Harold Cramer, 1893–1985) usulidan foydalaniladi.

Endi Kramer usulida hisoblaymiz

$$\begin{cases} 8a_0 + 91000a_1 + 20a_2 = 40 \\ 91000a_0 + 1108500000a_1 + 203000a_2 = 487700 \\ 20a_0 + 203000a_1 + 60a_2 = 88,6 \end{cases}$$

$$\begin{cases} a_0 + 11375a_1 + 2,5a_2 = 5 \\ a_0 + 12181a_1 + 2,23a_2 = 5,36 \\ a_0 + 10150a_1 + 3a_2 = 4,43 \end{cases}$$

$$\Delta = \begin{vmatrix} 1 & 11375 & 2,5 \\ 1 & 12181 & 2,23 \\ 1 & 10150 & 3 \end{vmatrix} = 1 \cdot 12181 \cdot 3 + 1 \cdot 10150 \cdot 2,5 + 1 \cdot 11375 \cdot 2,23 -$$

$$-(1 \cdot 12181 \cdot 2,5 + 1 \cdot 10150 \cdot 2,23 + 1 \cdot 11375 \cdot 3) = 73.35$$

$$\Delta_0 = \begin{vmatrix} 5 & 11375 & 2,5 \\ 5,36 & 12181 & 2,23 \\ 4,43 & 10150 & 3 \end{vmatrix} = 5 \cdot 12181 \cdot 3 + 5,36 \cdot 10150 \cdot 2,5 + 4,43 \cdot 11375 \cdot 2,23 -$$

$$-(4,43 \cdot 12181 \cdot 2,5 + 5 \cdot 10150 \cdot 2,23 + 5,36 \cdot 11375 \cdot 3) = 117,15$$

$$\Delta_1 = \begin{vmatrix} 1 & 5 & 2,5 \\ 1 & 5,36 & 2,23 \\ 1 & 4,43 & 3 \end{vmatrix} = 1 \cdot 5,36 \cdot 3 + 1 \cdot 4,43 \cdot 2,5 + 1 \cdot 5 \cdot 2,23 -$$

$$-(1 \cdot 5,36 \cdot 2,5 + 1 \cdot 4,43 \cdot 2,23 + 1 \cdot 5 \cdot 3) = 0,03$$

$$\Delta_2 = \begin{vmatrix} 1 & 11375 & 5 \\ 1 & 12181 & 5,36 \\ 1 & 10150 & 4,43 \end{vmatrix} = 1 \cdot 12181 \cdot 4,43 + 1 \cdot 10150 \cdot 5 + 1 \cdot 11375 \cdot 5,36 -$$

$$-(1 \cdot 12181 \cdot 5 + 1 \cdot 10150 \cdot 5,36 + 1 \cdot 11375 \cdot 4,43) = -19,41$$

$$a_0 = \frac{117,15}{73,35} = 1,59$$

$$a_1 = \frac{0,03}{73,35} = 0,36 \cdot 10^{-3}$$

$$a_2 = -\frac{19,41}{73,35} = -0,26$$

Bu qiymatlarning barchasi yaxlitlangan holda hisoblangan.

$$(a_0 = 1,59; \quad a_1 = 0,36 \cdot 10^{-3}; \quad a_2 = -0,26)$$

$$\overline{Y}_{y(x_1x_2)} = 1,59 + 0,36 \cdot 10^{-3} x_1 - 0,26 x_2$$

Kramer usuli–bu vaqt seriyalarining spektral tahlilida trend (determinirovanniy tendensiya)ni aniqlash va uni ma’lumotlardan ajratib olish uchun ishlatiladigan klassik matematik usuldir.

Korrelyatsion tahlil kuzatuvlar ma’lumotlarini tasodifiy va ko‘p o‘lchamli normal qonun bo‘yicha taqsimlangan bosh yig‘indidan tanlangan ma’lumotlar deb hisoblash mumkin bo‘lgan hollarda qo‘llaniladi. Korrelyatsion tahlil ikkita omil o‘rtasidagi (juft bog‘liqlikda) hamda natijaviy omillar bilan boshqa ko‘p omillar o‘rtasidagi (ko‘p omilli bog’liqlikda) bog‘liqlikning zichligini miqdoriy jihatini aniqlashdan iborat.

Bog‘lanish zichligini baholashda Pirgen tomonidan taklif etilgan quyidagi chiziqli korrelatsiya koeffitsiyentidan foydalaniladi:

$$r_{xy} = \frac{\overline{xy} - \bar{x}\bar{y}}{\sigma_x \sigma_y}$$

Quyidagi berilgan ma’lumotlar asosida universitet talabalarining “Ehtimollar nazariyasi va matematik statistika” va “Statistika” fanlarining o‘zlashtirish natijalari asosida regression tahlilini ko‘rib chiqamiz.

Quyidagi to‘g‘ri chiziqli regressiya funksiyasini hosil qilamiz:

$$y = -6.0 + 1.1x$$

Ushbu funksiyaga ko‘ra, talabaning “Ehtimollar nazariyasi va statistik matematika” fanidan olgan bahosi bir balga ortganda, “Statistika” fanidan o‘zlashtirish natijasida o‘rtacha “2” ga kamayadi.

Bog‘lanish zichligi $r_{xy} = 0,853$ ni tashkil qiladi.

Demak, talabalarning “Ehtimollar nazariyasi va matematik statistika” hamda “Statistika” fanlaridan o‘zlashtirish darajalari o‘rtasida kuchli korrelatsion bog‘lanish mavjud.

Determenatsiya koeffitsiyenti korrelatsiya koeffitsiyentini kvadrat shaklida aniqlab, natijaviy belgining necha foizi omil belgi ta’sirida shakllanishini ifodalaydi.

$$r_{xy}^2 = 0,853^2 = 0,7276 \quad 72.8\%$$

Bundan ko‘rinib turibdiki, talabalarning “Statistika” fanidan o‘zlashtirish darajasi “Ehtimollar nazariyasi va matematik statistika” fanini o‘zlashtirish darajasi bilan aniqlanadi.Yuqoridagi ma’lumotlardan shunday xulosa kelib chiqadiki, talabalarning barcha fanlarni o‘zlashtirishi o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘ladi. Har bir fanning boshqa bir fan bilan bog‘liq ekanligi, mazkur fanga oid bilimlar boshqasini o‘rganishda asos bo‘lib xizmat qiladi, ayniqsa “Statistika” fanlarini o‘zlashtirishda talabalarning chuqur matematik bilimga ega bo‘lishlari talab etiladi. Ekonometrika fanini o‘qitishda (Eng kichik kvadratlar usulida parametrlarni hisoblashda), Gauss usuli, Kramer usulidan tashqari oliy matematika fanida matritsalardan foydalanish ham yahshi samara beradi. Iqtisodiy masalalarni matematik modellashtirishda, ya’ni iqtisodiy muammoni matematik yordamida hal qilishda matritsalardan keng foydalaniladi. Matritsa so‘zi lotincha so‘z bo‘lib, “birinchi man’ba” ma’nosini bildiradi. Matritsa to‘g‘risidagi dastlabki ma’lumotlar qadimgi Xitoyga borib taqaladi.Ular uni “Sehrli kvadratlar” deb atashgan. Matritsalar bo‘yicha fundamental nazariyalarni birinchilardan bo‘lib, XVIII asrda nemis olimi Veyershtrass kiritgan. Hozirgi kunda matematika, fizika, iqtisod va boshqa sohalarda sonli miqdorlar bilan berilgan faktlar, hamda ular bilan bog‘liq bo‘lgan masalalarni matritsa va ular ustida bajariladigan amallar yordamida oson yechilishi katta ahamiyat kasb etadi.**[3]**

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, ekonometrika fanini o‘qitishda oliy matematika usullari orqali hisoblash metodi asosida asosiy ko‘rsatkichlarni turli maxsus matematik statistika usullarida tahlil qilish, ularni baholash iqtisodiy rivojlanish dinamikasini real statistik tasvirlashga, aholini turmush darajasini haqqoniy baholashga, shuningdek, statistik kuzatuvlar asosida olingan ma’lumotlarni tahlil qilishda ekonometrik modellardan foydalanish masalalari va bu borada yuzaga kelayotgan mu ammo va kamchiliklar hamda ularni bartaraf etish yo‘llarini yechishga olib keladi.

Adabiyotlar ro‘yhati:

1.Soatov N.M. “Statistika” . T.: “Abu Ali Ibn Sino nomidagi tibbiyot nashriyoti” , 2003
2.Berkinov B.B “Ekonometrika” .T.: “Fan va texnologiya nashriyoti ” O’quv qo‘llanma , 2015
3.Xashimov A.R., Sotvoldiyev A.I., Xujaniyozova G.S., Xolbozorov Q.X. Iqtisodchilar uchun matematika: Darslik, 1-Modul.T.: “ Nihol print” OK, 2022. 316 bet.
4.Abdushukurov A.A. Ehtimollar nazariyasi va matematik statistika, O’zMU, 2010 y.
5.Abdushukurov A.A., Nurmuxamedova N.S., Sagidullaev K.S. Matematik statistika. Universitet, 2013 y.
6.S.H. Sirojiddinov, M.Mamatov. Ehtimollar nazariyasi va matematik statistika. Toshkent, “O’qituvchi”, 1980 y.
7.http// stat.uz
8 http//www.imf.org.

“INFO-DARS” TA’LIM PLATFORMASI YORDAMIDA BO’LAJAK INFORMATIKA FANI O’QITUVCHILARINING METODOLOGIK TAYYORLIGINI RIVOJLANTIRISH

Ashirova Anorgul Ismoilovna
Ma’mun universiteti Aniq fanlar kafedrasi pedagogika fanlari nomzodi, professori v.b.
Manzil: Oʻzbekiston, Xiva shahri
Email:anorgul76@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3399-7527

Annotatsiya. Ushbu maqolada “INFO-DARS” ta’lim platformasi asosida boʻlajak informatika fani oʻqituvchilarining metodologik tayyorgarligini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Raqamli ta’lim muhiti, sun’iy intellekt vositalari va interaktiv elektron resurslar asosida metodik kompetensiyalarni shakllantirishning nazariy-metodologik asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqotda platformaning funksional imkoniyatlari – elektron dars ishlanmalari konstruktori, adaptiv topshiriqlar moduli, avtomatik tahlil tizimi va raqamli oʻqitish vositalari – boʻlajak oʻqituvchilarning darsni loyihalash, oʻqitish jarayonini modellashtirish hamda baholash faoliyatiga ta’siri nuqtayi nazaridan oʻrganilgan. Shuningdek, “INFO-DARS” platformasidan foydalanish boʻlajak informatika oʻqituvchilarining metodologik savodxonligini oshirishi, amaliy darslarni samarali tashkil etishi va innovatsion yondashuv asosida ta’lim jarayonini rejalashtirish koʻnikmalarini rivojlantirishi tajriba-sinov ishlari orqali asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari platforma asosidagi raqamli ta’lim resurslari boʻlajak oʻqituvchilarning kasbiy-metodik kompetensiyalarini oshirishda yuqori samaradorlikka ega ekanligini koʻrsatdi.

Kalit soʻzlar. INFO-DARS platformasi; metodologik tayyorgarlik; boʻlajak informatika oʻqituvchisi; raqamli ta’lim muhit; elektron dars ishlanmasi; metodik kompetensiya; adaptiv topshiriqlar; raqamli pedagogika; ta’limni loyihalash; innovatsion ta’lim texnologiyalari.

Аннотатsiя. В данной статье рассматриваются вопросы формирования методической подготовки будущих учителей информатики на основе образовательной платформы «ИНФО-ДАРС». Анализируются теоретико-методические основы формирования методических компетенций на основе цифровой среды обучения, инструментов искусственного интеллекта и интерактивных электронных ресурсов. В исследовании изучаются функциональные возможности платформы – конструктора разработки электронных уроков, модуля адаптивных заданий, системы автоматического анализа и цифровых средств обучения – с точки зрения их влияния на проектирование уроков, моделирование процесса обучения и оценочную деятельность будущих учителей. Также в ходе экспериментальной работы обосновано, что использование платформы «ИНФО-ДАРС» способствует повышению методической грамотности будущих учителей информатики, эффективной организatsiи практических занятий и формированию навыков планирования образовательного процесса на основе инноватsионного подхода. Результаты исследования показали высокую эффективность цифровых образовательных ресурсов, базирующихся на платформе, в повышении профессионально-методических компетенций будущих учителей.

Ключевые слова: Платформа «ИНФО-ДАРС»; методическая подготовка; будущий учитель информатики; цифровая среда обучения; разработка электронных уроков; методическая компетентность; адаптивные задания; цифровая педагогика; образовательное проектирование; инноватsионные образовательные технологии.

Abstract. This article examines the development of methodological training for future computer science teachers using the INFO-DARS educational platform. It analyzes the theoretical and methodological foundations for developing methodological competencies using a digital learning environment, artificial intelligence tools, and interactive electronic resources. The study examines the platform’s functionality—an e-lesson designer, an adaptive assignment module, an automatic analysis system, and digital teaching tools—from the perspective of their impact on lesson design, learning process modeling, and the assessment of future teachers. The experimental study also demonstrated that the INFO-DARS platform enhances the methodological literacy of future computer science teachers, effectively organizes practical classes, and develops skills in

planning the educational process based on an innovative approach. The study results demonstrated the high effectiveness of digital educational resources based on the platform in enhancing the professional and methodological competencies of future teachers.

Keywords: INFO-DARS platform; methodological training; future computer science teacher; digital learning environment; e-lesson development; methodological competence; adaptive assignments; Digital pedagogy; educational design; innovative educational technologies.

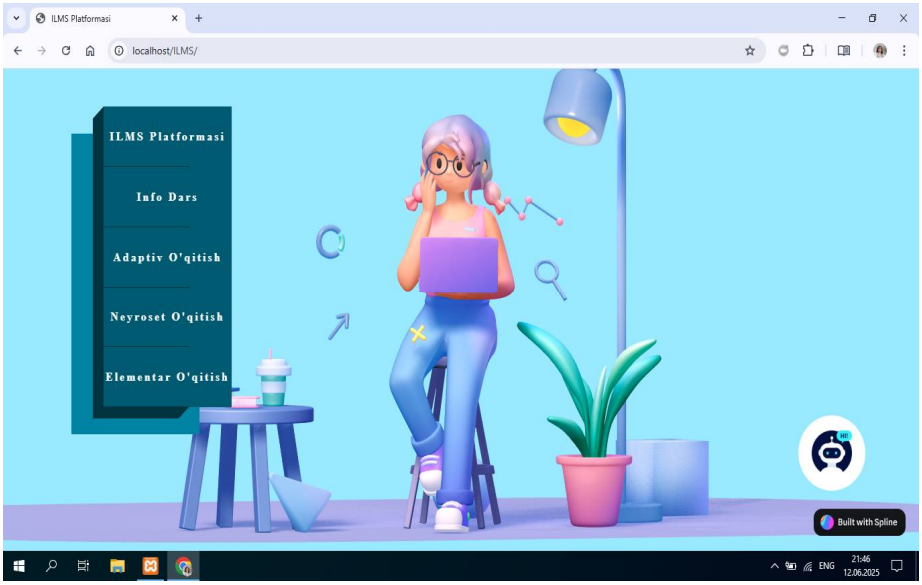
1.Kirish. Texnika universitetlarida bo‘lajak informatika o‘qituvchilarni an’anaviy metodologik tizimlar doirasida tayyorlash talabalar, o‘qituvchilar va ish beruvchilarni qoniqtirmay qo‘ymoqda. Birinchi sabab - talabalarning rasmiy va real amaliyotdan uzilgan fanlarni o‘rganishga bo‘lgan past motivatsiyasi. Yana bir sabab, nazariy o‘qitish va amaliy tajriba o‘rtasidagi bog‘liqlikning yo‘qligi sababli metodologik fanlarni o‘rganishga qiziqish pasayib bormoqda. Uchinchi sabab - ta’lim jarayonida doimiy ravishda tajriba orttirish va professional tayyorgarlikni rivojlantirish mexanizmining yo‘qligi. Bu, ayniqsa, informatika va axborot texnologiyalari kursining dinamikasi (kontentni yangilash sikli to‘rt yildan kam) tufayli informatika o‘qituvchilari uchun muhimdir. Uning rivojlanishi tadqiqot va real dunyo o‘qitish bilan integratsiyalashgan bo‘lishi kerak.

Bugungi raqamli transformatsiya sharoitida informatika fani o‘qituvchilarining metodologik tayyorgarligini rivojlantirish ta’lim tizimining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalar, sun’iy intellektdan foydalanish, elektron resurslar yaratish va ilg‘or pedagogik yondashuvlarni qo‘llash bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy samaradorligini oshirishda muhim omil bo‘lib bormoqda. Shu nuqtayi nazardan, “INFO-DARS” ta’lim platformasi raqamli pedagogik vositalar, adaptiv topshiriqlar, elektron dars ishlanmalari konstruktori, avtomatlashtirilgan baholash tizimi va interaktiv kontent yaratish imkoniyatlari orqali metodologik tayyorgarlikni takomillashtirishda katta salohiyatga ega.

Maqolada mazkur platformaning bo‘lajak informatika o‘qituvchilarining metodologik tayyorgarligiga ta’siri, platformadan foydalanish samaradorligi hamda uni ta’lim jarayoniga integratsiya qilishning amaliy mexanizmlari ilmiy asoslangan holda tahlil qilinadi.

2. Adabiyotlar tahlili va metodologiya.

Alohida universitetlarning maktab muhitidan avtonom izolyatsiyasini hisobga olgan holda, bu omillarni yengib o‘tish qiyin. Ko‘pgina tadqiqotchilar pedagogika universitetlarini maktab muhiti bilan integratsiyalashning turli modellarini taklif qilmoqdalar. S.D. Karakozov, A.V. Ovcharov, O.A. Osipenko, B.E. Starichenko, G.A. Fedorova va boshqalarning ishlari alohida e’tiborga loyiqdir. Ular yaratilgan "maktab-universitet" axborot-ta’lim muhitining didaktik ta’sirini bo‘lajak o‘qituvchilarning amaliyotga yo‘naltirilgan va professional faoliyati nuqtai nazaridan asoslaydi.

1-rasm. Info-dars platformasi bosh sahifasi

Muhokama. Info-dars platformasida ta’lim jarayonini amaliy amalga oshirish orqali quyidagi samaralarga erishish mumkin:

Maktab o‘quvchilari uchun: sinfga asoslangan tizimdan real hayot sharoitga asoslangan o‘rganish paradigmasiga o‘tish, teng va qulay ta’lim, kelajak uchun ota-onalarini qoniqtiradigan yuqori sifatli ta’lim olish imkoniyati va ularning kommunikativ kompetensiyalari va kognitiv qobiliyatlarini bevosita rivojlantirish tufayli maktabda o‘qishga qiziqishning sezilarli darajada oshishi.

O’qituvchilar uchun: akademik sinf ishidan "ustoz-shogird" paradigmasi doirasida loyihaga asoslangan tadqiqotlar va amaliy faoliyatga o‘tish, haqiqiy info-darslarni loyihalash va o‘tkazishda ishtirok etish tufayli o‘rganishga qiziqishning sezilarli darajada oshishi. Bu motivatsiyalangan fanni o‘rganish va pedagogik amaliyotni, shuningdek, aqlli jamiyatda tarmoq faoliyati uchun professional ko‘nikma va qobiliyatlarni bevosita egallashni ta’minlaydi.

Amaliyotchi o‘qituvchilar uchun bu talabalar, universitet professorlari, olimlar va IT mutaxassislari bilan hamkorlikda ishlash orqali ularning professional faoliyati davomida doimiy professional rivojlanishni anglatadi**.**

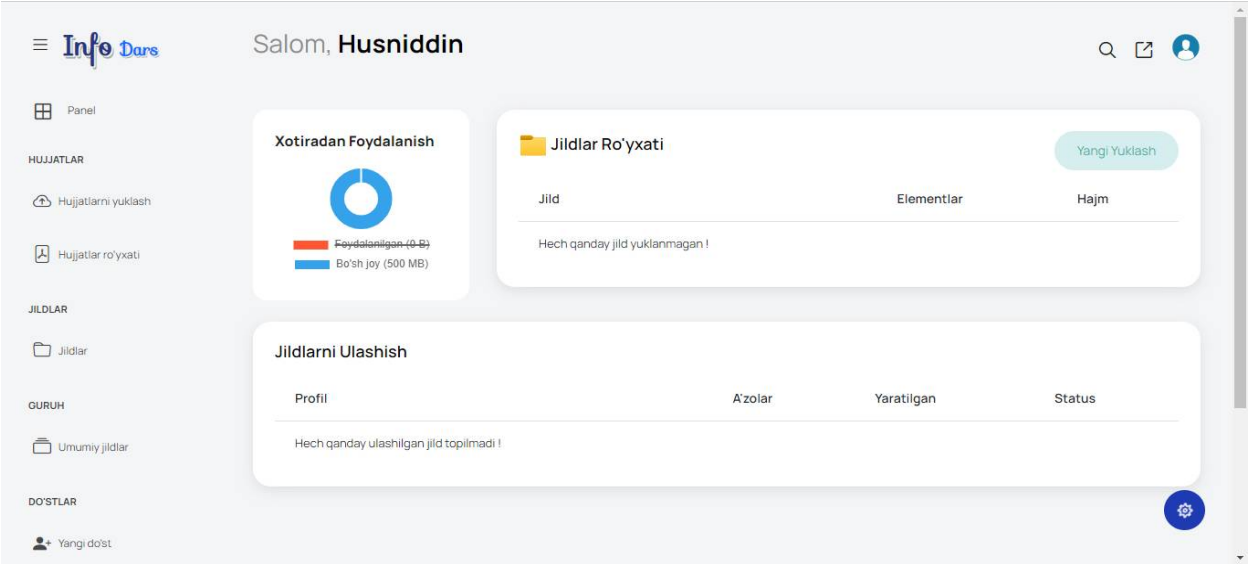
Universitet o‘qituvchilari va tadqiqotchilari uchun bu akademik va pedagogik tadqiqotlarni real hayotdagi auditoriya amaliyoti va hayoti bilan bog‘lashni anglatadi. IT sohasi xodimlari uchun bu o‘z mahsulotlari va xizmatlarini, shuningdek, tadbirkorlik faoliyatini targ‘ib qilish uchun inson va intellektual resurslarni jalb qilishni anglatadi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarni metodologik tayyorlash mustaqil ilmiy soha sifatida fanni o‘qitish usullarining tuzilishi va funktsiyalari bilan belgilanadigan ko‘nikmalarni o‘zlashtirishga qaratilgan. Talabalar uchun bunday o‘qitish universitetda o‘qish davomida davom etadi, ammo bu jarayonda asosiy rol talabalar odatda uchinchi o‘quv yilida boshlaydigan fanni o‘qitish metodologiyasi kursiga tegishli. Bizning holatimizda bu "Ta’lim nazariyasi” kursi.

Bo‘lajak informatika o‘qituvchilarining metodologik tayyorgarligini rivojlantirishning klassik modeli bir necha bosqichlardan o‘tadi: Birinchi bosqichda talabalar kasbiy kompetensiyalar va kasbiy faoliyat mazmuni bilan tanishadilar va o‘zlarining kasbiy faoliyatlaridagi kamchiliklarni aniqlaydilar. Ikkinchi bosqich asosiy bo‘lib, ta’lim nazariyasi va maktab informatika o‘quv dasturi konsepsiyasi bo‘yicha metodologik va ixtisoslashgan bilim va ko‘nikmalarni egallashni o‘z ichiga oladi, bu esa informatika darsini yaxlit metodologik o‘qitish tizimi sifatida loyihalash uchun mo‘ljallangan. Uchinchi bosqich ixtisoslashtirilgan kurslar, ixtisoslashtirilgan seminarlar va talabalarning tanlangan sohadagi o‘quv va ilmiy-tadqiqot ishlarida ishtirok etishi orqali o‘qituvchi-tadqiqotchi darajasida metodologik tayyorgarlikni rivojlantirishga mo‘ljallangan. Yakuniy bosqich metodologik tayyorgarlikni oshirish va amaliy o‘qitish orqali metodologik ko‘nikmalarni rivojlantirishdir.

Bo‘lajak informatika o‘qituvchilarining metodologik tayyorgarligi darajasini baholash uchun "Metodik portfel" tuziladi, uning mazmuni metodologik tayyorgarlik va qo‘llab-quvvatlashning rivojlanishini kuzatishga yordam beradi, shuningdek, ijobiy o‘rganish va kognitiv motivatsiyani rag‘batlantiradi.

"Metodik portfel" o‘quv guruhi uchun zarur bo‘lgan topshiriqlar ro‘yxatini o‘z ichiga oladi. Ushbu topshiriqlar keng qamrovli va ta’lim natijalarini professional faoliyatning muayyan turlari bilan taqqoslash orqali baholash uchun etarli.

2-rasm. Info-dars platformasida elektron resurslarini joylashtirish muloqot oynasi

Natijalar. Tadqiqot natijalari “INFO-DARS” platformasi bo‘lajak informatika o‘qituvchilarining metodologik tayyorgarligini sezilarli darajada oshirganini ko‘rsatdi:

1.Metodik loyihalash kompetensiyasi oshdi, **t**alabalar platformaning elektron dars ishlanmalari konstruktori orqali mavzu strukturasini to‘g‘ri shakllantirish, maqsadlarni SMART modellari asosida qo‘yish, darsning texnologik xaritasini yaratish ko‘nikmalariga ega bo‘ldi.

2.Raqamli didaktik vositalarni tanlash malakasi kuchaydi. Talabalar interaktiv testlar, animatsiyalar, video darslar, adaptiv mashqlar yaratish bo‘yicha amaliy ko‘nikmalar hosil qildi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, raqamli platformalar, xususan “INFO-DARS”, metodologik tayyorgarlikni rivojlantirishda quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

- ta’lim jarayonini shaxsga yo‘naltirilgan tarzda tashkil etish;
- o‘quv materialining multimediali va adaptiv shaklda berilishi tufayli o‘zlashtirish samaradorligini oshirish;
- dars jarayonini rejalashtirish va baholashning aniq va tizimli mexanizmlarini yaratish;
- bo‘lajak o‘qituvchilarda mustaqil ta’limni tashkil etish ko‘nikmalarini rivojlantirish.

Yuqoridagi afzalliklarga qaramay, platformani joriy etish jarayonida ayrim muammolar ham kuzatildi:

- ayrim talabalar uchun raqamli vositalar bilan ishlashda dastlabki qiyinchiliklar;
- o‘qituvchilarning dars jarayonini to‘liq raqamlashtirishga tayyor emasligi;
- internet tezligi va texnik infratuzilma bilan bog‘liq cheklovlar.

Shunga qaramay, platformaning pedagogik va texnologik ustunliklari bu muammolardan ustun keladi. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, “INFO-DARS”ning o‘quv jarayoniga integratsiyasi bo‘lajak informatika o‘qituvchilarining kasbiy shakllanishini yangi bosqichga olib chiqadi.

Xulosa. Tadqiqot davomida quyidagi natijalar va xulosalar olindi:

1. Bo‘lajak informatika o‘qituvchilarini tayyorlashning metodologik tizimini takomillashtirish ularning integratsiyalashgan jamoalarda elektron ta’lim va masofaviy ta’lim sharoitida kelajakdagi professional ishlariga metodologik tayyorgarligini ta’minlash maqsadida amalga oshirilishi kerak. Universitetlarida talabalarni tayyorlash metodologik tizimidagi kamchiliklarni tahlil qilish ta’lim jarayonida ta’lim platformalariga asoslangan yangi modellarni joriy etish zarurligini asosladi.

2. Talabaning metodologik yutuqlar portfeliga asoslangan metodologik tayyorgarlik darajasini baholash usuli taklif qilindi. Talabalarning professional yutuqlarini hisobga olgan holda tuzilgan metodologik portfel ularning metodologik tayyorgarligi dinamikasini kuzatish, ijobiy o‘rganish va kognitiv motivatsiyani qo‘llab-quvvatlash va rag‘batlantirish, o‘zini rivojlantirish uchun zarur xulosalar chiqarish, individual baholashlarni shakllantirish va talabalarning tadqiqot loyihaga asoslangan faoliyati uchun zarur shart-sharoitlar va imkoniyatlarni yaratish imkonini beradi. Shuningdek, u universitetlari talabalari uchun metodologik tayyorgarlikni ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar royhati

1. Abduqodirov A.A. Umumiy o‘rta ta’limida yangi axborot texnologiyalari: mazmun, vosita va usullar//“Pedagogik va axborot texnologiyalari: yutuqlari va istiqbollari” Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. – Toshkent, 2003. – B. 7-14.

2. Ashirova A.,Allaberganova M., Raximov R. Adaptive Learning Program for Developing Professional Competence of Future Computer Science Teachers. International Conference of Young Specialists on Micro/Nanotechnologies and Electron Devices, EDM, pp. 2320 - 2324, DOI: 10.1109/EDM65517.2025.11096760

DEVELOPMENT OF A HYPERMEDIA SYSTEM ADAPTIVE E-LEARNING SPECIAL DISCIPLINES

Anorgul I. Ashirova
Mamun University, Uzbekistan
Email:anorgul76@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3399-7527

Abstract—The modern world dictates its requirements for education. The amount of information increases every day and the process of assimilation becomes more and more difficult. In such conditions, adaptive education becomes quite relevant, largely due to the fact that the main goal of such education is a certain flexibility, which allows you to adapt to the needs and individual characteristics of students, including learning abilities, acceptable pace, level of incoming knowledge, etc. An adaptive learning system must take into account all these parameters, respond flexibly to them and offer an individual educational path for everyone. Also, such a system should be rebuilt in accordance with changes in the condition and needs of students at each stage of training. In modern reality, professional activity must meet many requirements, and the educational process, in order to provide a person with the necessary competencies to increase his competitiveness, must take into account all the changes that occur. This process is implemented in the development of adaptive educational courses and includes correct methodological design and development of adaptive content. The authors of the article developed a software package for adaptive e-learning of special disciplines

Keywords—adaptive learning, e-learning, adaptive testing, online course, differentiated learning, personalized learning

Introduction

Currently, the field of online education is rapidly developing and is becoming more and more in demand every year. Many universities are gradually moving towards a distance learning approach, and more and more massive open online courses are appearing. The availability of educational materials and flexibility in their delivery formats make the learning process more comfortable and often more effective compared to the traditional method. At the same time, with the growing popularity of online education and the massive audience of students of online courses, the issue of building an individual educational trajectory and personalizing educational content has become more relevant than ever. People taking the same course differ from each other both in their initial knowledge and abilities, and in a number of other characteristics, including memory, motivation, the predominant type of information perception, and others. Correct accounting of them can significantly increase the speed and efficiency of learning the material.

In this regard, the task arises of building such electronic educational systems that can independently provide an individual approach to the characteristics of each student and adapt to his changing level of knowledge, to some extent taking on the role of a real teacher. Such systems are called adaptive learning systems and to implement its principles they must be able to:

1. assess the individual qualities of the student, his entry level of training;
2. based on this dynamically updated assessment, provide a personal training plan.

Adaptive learning systems increase the efficiency and speed of learning and eliminate the risks of unconscious incompetence, providing a flexible learning process.

The disadvantage of online education: in the case of classroom classes, the teacher can tailor his lectures to the students: conduct a survey at the beginning of the semester, monitor in class whether everyone understands the material, and even communicate with individual students personally if they have not learned something or, conversely, they want to go deeper into certain topics. Of course, in the case of an online distance course, the teacher's resources for such interaction are not enough, and students find themselves within the strict framework of a linear course without the opportunity to analyze complex tasks in more detail or skip simple ones.

However, there are ways to implement something similar in automatic (mass) mode. These methods can be divided into three main groups:

1. Differentiated learning. The easiest way to adjust the material to the student's level of knowledge: the teacher creates in advance several fixed educational trajectories of varying complexity, and the student chooses the appropriate one for himself and then studies along it in the usual, linear mode. For example, a series of textbooks for different levels of programming knowledge.

2. Personalized learning. In this case, the trajectory is built during the learning process depending on the student's results in intermediate tests. The teacher sets the rules in advance about when to test and what to recommend studying further given different results. It turns out something similar to a decision tree, along which students will go in different ways depending on their success, but the tree itself must be thought out and created by the teacher.

3. Adaptive learning. The most interesting group from the point of view of algorithms. The trajectory is also built during the learning process, but does not require initial markings from the teacher, but uses maximum information about how the student studies the material and how this material was studied before him.

Adaptive courses began to be developed in 1950-1960. such scientists as B.F. Skinner, A.K. Crowder, G. Pask, who proposed various software learning algorithms. They first identified several principles of adaptive learning:

- educational content was presented in small portions;
- testing of the learned material was carried out using optimally selected tasks;
- instant detailed feedback was given.

Professor B.F. Skinner proposed a linear learning algorithm, in which the principles outlined above were supplemented. B.F. Skinner introduced an individual pace for each student, based on this, students spent different time on learning, and the material was divided into minimal blocks with a low degree of complexity. Following Professor Skinner A.K. Klauder proposed his own educational algorithm, which was called branched. Here other principles were developed. The initial stage of training consisted of modules that were quite voluminous and contained complex questions. At the next stage, the student took a test, which also consisted of difficult questions.

If the student did not cope with them, he went through the material again using small modules containing a simpler and more detailed presentation of the same material. For the first time, differentiated learning trajectories were created, when each student moved his own path to the final of the program.

It was Gordon Pask who proposed an adaptive educational algorithm, when an individual level of difficulty was maintained for each student at all stages of learning. By the mid-1970s. The concept of personalization of education has emerged, where the student acts as a subject of the educational process; the way of designing and implementing the educational process with the help of individual educational trajectories and routes depends on him. This means that the student can independently determine the most suitable goals for him, control the pace of learning, choose tasks suitable for achieving his goals, as well as ways to test them [2].

In the 2000s, thanks to Semantic Web technology, it became possible to effectively interact between web-based learning systems. This technology is used, in particular, in the development of educational content and makes it possible to achieve adaptability and flexibility of learning [1–3].

Adaptive educational resources, in turn, contribute to the personalization of learning, which makes it more effective [4, 5].

An important direction in the development of e-learning is the development of adaptive educational systems that take into account students' learning styles [6–8].

Currently, the so-called massive open online courses (MOOCs) are becoming increasingly widespread, but the implementation of an adaptive approach to learning in them is still under discussion [9–11].

STATEMENT OF THE PROBLEM

Educational hypermedia systems, in which the student has a specific learning goal, are a typical application of adaptive hypermedia systems. These systems focus on learner knowledge, which can vary greatly. The state of knowledge changes while working with the system. Thus, correct modeling of changing levels of knowledge, proper updating of the model and the ability to draw correct conclusions based on updated knowledge assessment are the most important components of a hypermedia learning system.

The main goal is to develop a software package for adaptive e-learning for special disciplines, personalization, and increasing the effectiveness of training.

The software package was developed in the PHP programming language using the MySQL database management system.

The work obtained new scientific results:

1. Models of course and student knowledge and methods for monitoring student knowledge have been developed that support system adaptability

2. A model and methods for testing the student's knowledge have been developed, covering well-known approaches and allowing the testing scenario to be generated randomly. The model is based on a developed classification of tests according to the form and depth of the knowledge being tested, as well as their combination into test spaces according to the content of the knowledge being tested.

3. A software package supporting distance learning and intelligent teaching systems has been developed. The environment is focused on supporting distance learning, during which students, solving individual tasks assigned to them, act completely independently, but are constantly provided with the opportunity to receive qualified assistance, starting from the stage of understanding the conditions of the tasks and ending with the stage of assessing the correctness of their solution.

In the developed training system, adaptation occurs at several levels:

1) Adaptation at the level of content of educational material. To implement this property, it is necessary to do a lot of work on the formation of educational content for each discipline with the ability to choose the preferred form of information presentation. This approach requires a serious investment of intellectual work, but as a result, it allows you to obtain a completely new, highly effective training system.

2) Adaptation at the level of knowledge control. The individual characteristics of each student are determined at the initial stage of training using special tests and subsequently serve as learning parameters, the correction of which must be carried out throughout the entire learning process. The peculiarities of perception may change during the learning process, and timely consideration of these changes will also improve the quality of learning.

In training, adaptation involves individualizing the content of training courses and test tasks intended to control knowledge for each student. Adaptation can occur in various parameters, for example, in the volume of the proposed material or in the form of its presentation. The task of adaptive learning systems is to optimize the educational process by providing the student with educational material in the most preferred form. The result of this approach is to improve the quality and efficiency of the educational process.

O.A. Artemenko, K.A. Amelichev's technological foundations for the development of an adaptive automated learning system include the following structural components:

1) a subsystem for presenting information with search functions, i.e. contains theoretical material;

2) a subsystem of training and test tasks - a basic component of an automated training system;

3) administration subsystem, i.e. a set of teacher tools that allows you to create components of the information presentation subsystem, including various types of educational and test tasks;

4) an adaptation subsystem, which contains a set of algorithms that ensures the generation of an individual learning trajectory based on an analysis of the correlation of individual characteristics of users and the learner's model, which is located in the system database;

5) communication subsystem (within the study group, as well as with the teacher);

6) registration subsystem – creates an account for each user. Thanks to the account, records are kept of the implementation of both the individual and group curriculum[13].

In addition, these researchers note that when designing an automated learning system, it is necessary to take into account the principles of behaviorism, which is necessary for the assimilation of theoretical material, cognitive, intended for the practical application of educational material, and the constructivist principle, which is necessary for the practical application of educational material, is also important. The combination of these principles, according to scientists, makes it possible to achieve maximum learning efficiency[14].

METHOD FOR SOLVING THE PROBLEM

Adaptive learning using a software package is made in the form of a recommendation system that advises the user which topic he should study next, depending on his previous actions. While recommendations are given within the framework of the materials of the selected course, in the future recommendations within the framework of an arbitrary topic will also become available. In the future, any topic can be studied in an adaptive mode.

To start learning in adaptive mode, a registered user just needs to click the "Learn" button in the adaptive course.

Having received the material recommended for training (lecture), the user can react to it in one of three ways:

- pass the lecture (solve problems in it),
- mark the lecture as too easy,
- mark the lecture as too difficult.

After receiving a reaction, the student's knowledge and the difficulty of the lecture are updated, and the student receives a new recommendation.

In addition to the complexity of the lecture, we also want to consider the layout of the content by topics. We use the knowledge graph from Wikidata and allow lesson authors to tag them with two types of topics:

- the topics this lesson relates to (which are explained in it),
- topics that are necessary to understand this lesson.

For example, if a student has marked a lecture as too difficult, we can advise him to study the topics that are required for that lecture.

In the software package, each lecture consists of 5 sections: video lecture, presentation, lecture text, assignment and Internet links.

CONCLUSION

Adaptation in adaptive hypermedia systems can be understood as the process of changing educational influences on a student, which is based on the current model, in order to optimally transfer the student to the required state. Adaptive hypermedia systems solve a number of problems that make it possible to adapt various methods of transmitting information, which directly increases the competence of the learner. Currently, there are a large number of adaptive models, the specifics of which depend on their algorithm.

Most modern adaptive learning systems use adaptive principles or multimedia components in training courses. This application of technology is effective and beyond doubt. Adaptive technologies make it possible to automate an individual approach to each student in the process of computerized learning; in particular, multimedia provides ample opportunities in providing information and interacting with students - visibility, interactivity.

The performance indicators of the learning process largely depend on the quality of development of adaptive automated training systems. The method proposed by the authors (based on the use of a

multilayer approach) for assessing the quality of adaptive hypermedia systems is, in our opinion, effective, since for each layer an analysis of existing criteria was carried out and new quality assessment criteria were introduced for each layer. Using this method allows you to improve the quality of developed adaptive hypermedia systems by detecting and correcting shortcomings at the conceptual level of development.

References

[1] R. Mizoguchi, J. Bourdeau. “Using Ontological Engineering to Overcome Common AI-ED Problems,” International Journal of Artificial Intelligence and Education, 11 (2000), pp. 107–121.

[2] L. Aroyo, D. Dicheva. “The New Challenges for E-learning: The Educational Semantic Web,” Educational Technology and Society, 7:4 (2004), pp. 59–69.

[3] C. Pahl, E. Holohan. “Applications of Semantic Web Technology to Support Learning Content Development,” Interdisciplinary Journal of E-learning and Learning Objects, 5:1 (2009), pp. 1–25.

[4] L. Aroyo, P. Dolog, G-J. Houben, M. Kravcik, A. Naeve, M. Nilsson, F. Wild. “Interoperability in personalized adaptive learning,” Educational Technology & Society, 9:2 (2006), pp. 4–18.

[5] E. O’Donnell, S. Lawless, M. Sharp, V. Wade. “A Review of Personalized E-Learning: Towards Supporting Learner Diversity,” International Journal of Distance Education Technologies, 13:1 (2015), pp. 22–47.

[6] C. A. Carver, R. A. Howard, W. D. Lane. “Addressing different learning styles through course hypermedia,” IEEE Transactions on Education, 42:1 (1999), pp. 33–38.

[7] J. Kuljis, F. Liu. “A comparison of learning style theories on the suitability for e-learning,” Proceedings of the IASTED Conference on Web-Technologies, Applications and Services (Calgary, Alberta, Canada, July 4–6, 2005), pp. 191–197.

[8] T.-C. Yang, G.-J. Hwang, S. J.-H. Yang. “Development of an adaptive learning system with multiple perspectives based on students’ learning styles and cognitive styles,” Educational Technology & Society, 16:4 (2013), pp. 185–200.

[9] V. A. Starodubtsev. “Personalized MOOCs in blended learning,” Higher Education in Russia, 10 (2015), p. 133–144.

[10]K. Gynther. “Design Framework for an Adaptive MOOC Enhanced by Blended Learning: Supplementary Training and Personalized Learning for Teacher Professional Development,” The Electronic Journal of e-Learning,14:1 (2016), pp. 15–30.

[11]A. S. Sunar, N. A. Abdullah, S. White, H. Davis. “Personalization in MOOCs: A Critical Literature Review,” Computer Supported Education, CSEDU 2015, Communications in Computer and Information Science, vol. 583, eds. S. Zvacek, M. Restivo, J. Uhomoibhi, M. Helfert, Springer, Cham, 2016, pp. 152–168.

[12]Yu. V. Vainshtein, R. V. Esin, G. M. Tsibulsky. “An adaptive model for constructing individual educational trajectories when implementing blended learning,” Informatics and Education, 2 (2017), p. 83–86.

[13]Artemenko O.A., Amelicheva K.A. Psychological foundations for the development of an adaptive automated learning system // Higher education today. – 2013. – No. 10. – P. 48.

[14]Vorobkalov P.N., Shabalina O.A. Quality management of the development process of adaptive learning systems using a multilayer approach // News of the Vologda State Technical University. – 2007. – No. 2. – P. 76 – 78.

REGRESSIYA TENGLAMASINI DETERMINANTLAR USULLARI ORQALI HISOBLASH METODI

Matkarimova Intizor Atabayevna
Ma'mun universiteti NTM, "Buxgalteriya hisobi"
kafedrasi dotsenti, (PhD)
+998905871951
E-mail: intizor-matkarimova@mail.ru

Annotatsiya: Maqolada oddiy chiziqli regressiya tenglamasining (y = a + bx) parametrlarini aniqlashning determinantlar (Kramer) usuli va Karl Fridrix Gauss usullari batafsil yoritilgan. Eng kichik kvadratlar usulidan kelib chiqadigan normal tenglamalar tizimi matritsali shaklga keltirilib, Kramer qoidasi asosida asosiy determinant (Δ) hamda a va b koeffitsientlari uchun qo'shimcha determinantlar (Δ_a va Δ_b) hisoblanishi ko'rsatilgan. Ushbu usul orqali olinadigan formulalarning klassik EKK formulalari bilan to'liq mosligi isbotlangan va amaliy misollar bilan tushuntirilgan.

Kalit so'zlar: chiziqli regressiya, eng kichik kvadratlar usuli, normal tenglamalar, Kramer usuli, Gauss usuli, determinantlar usuli, ozod had, regressiya koeffitsientlari, asosiy determinant, statistika tahlili

Kirish. Innovatsion iqtisodiyot iqtisodchi mutaxassislardan ish yuritishning zamonaviy yangi usullarini o'zlashtirishni va ularni amaliyotga qo'llay bilishni talab etadi. Iqtisodiyotdagi ko'pchilik usullar ekonometrik va iqtisodiy matematik usullar hamda modellarga asoslangan. Ularni bilmasdan va amaliyotga qo'llamasdan murakkab iqtisodiy jarayonlarni ilmiy asoslangan holda tahlil qilish va prognozlashda ijobiy natijalarga erishish qiyin.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oliy ta'lim tashkilotlariga o'qishga qabul qilish va davlat buyurtmasini joylashtirish tizimini takomillashtirish to'g'risida"gi 24 may 2024 yildagi PF–81-sonli farmonida "Davlat buyurtmasi bo'yicha kvotalar taqsimotida muhandislik, tibbiyot, aniq va tabiiy fanlar bilim sohalariga ustuvorlik berilganligi mazkur yo'nalishlardagi muhim islohotlar hisoblanadi**.[1]**

Zamonaviy iqtisodiyot nazariyasi ham mikro, ham makroiqtisodiyotda tabiy, zaruriy element sifatida matematik modellar va usullarni o'z ichiga oladi. Matematikada iqtisodiyotda foydalanish iqtisodiy o'zgaruvchilar va ob'ektlarning eng muhim, ahamiyatli bog'lanishlarni ajartishga va formal tasvirlashga, iqtisodiyot nazariyasining qoidalari, tushunchalari va xulosalalarini aniq va lo'nda bayon qilishga imkon beradi. Bunda modellar va modellashtirish muhim o'rin tutadi. Ilmiy izlanishlarda modellashtirish qadimgi zamonlardanoq qo'llanila boshlandi va asta sekin ilmiy bilimlarning qurilish va arxitektura, astranomiya, fizika, ximiya, bilologiya va nixoyat, ijtimoiy fanlar kabi tabora yangi sohalarini qamrab ola boshladi. Iqtisodiy matematik modelllarni amaliyotda qo'llash usullari iqtisodiy matematik usullar deb ataladi,

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Regressiya tahlili va uning parametrlarini aniqlash usullari bo'yicha dunyo va o'zbek adabiyotida juda ko'p ishlar mavjud. Biroq determinantlar (Kramer) usuli orqali chiziqli regressiyani hisoblash masalasiga alohida e'tibor berilgan manbalar nisbatan kam hisoblanadi.

Birinchi matematik modellar F.Kene, A.Smit (klassik makroiqtisodiy model), D.Rikardo (xalqaro savdo modeli) tomonidan ishiatilgan. XX asr zamonaviy fanning amalda barcha sohalarida modellashtirish usuliga katta muvaffaqiyatlar va obro' e'tibor keltirdi.Iqtisodiy-matematik usullar (IMU) iqtisodiyotni o'rganish uchun birlashtirilgan iqtisodiy va matematik fanlarning uyushmasidir. Bu tushuncha fanga XX asrning 60-yillarida akademik V.S.Nemchinov tomonidan kiritilgan bo'lib IMU iqtisodiyot, matematika va kibernetikaning tutashishida hosil bo'lgan.

Prognozning metodologik yo'nalishlaridan birini ekonometrik modellar tashkil etadi. Milliy iqtisodiyot va uning quyi tizimlari korrelyatsiya va regressiya turidagi ilk makroekonometrika modellari L.Kleyn**[8]** tomonidan AQShda 1950 yillarda ishlab chiqilgan va milliy iqtisodiyot, iqtisodiyot tarmoqlari va sektorlari, pul-kredit tizimi, monopoliyalar, korporatsiyalar va boshqalarning rivojlanishini prognoz qilish uchun muvaffaqiyat bilan qo'llanib kelingan. Bu ishlar

uchun 1980 yil L.Kleynga Nobel mukofoti laureati unvoni berildi. Prognoz qilish uchun ekonometrik modellarni qo‘llash tajribasidan keyinchalik boshqa mamlakatlarda, jumladan, O’zbekistonda ham shunga o‘xshash modellar ishlab chiqishda foydalanildi.**[9]**

Matematik statistika usullari orqali iqtisodiyotdagi asosiy ko‘rsatkichlarning o‘zaro bog‘liqligini tahlil qilishda, O’zbekistonda faoliyat yuritayotgan iqtisodchi olimlardan A.Abdug‘afarov, R.A. Alimov, S.S.G‘ulomov, S.V.Chepel, A.V.Vaxabov, A.A.Mamatov, S.A.Abdullaev, B.M Mahmudov, X. Nabiev, T.Sh.Shodiev, N.M.Soatov, Yo.Abdullaev, B.K.G‘oyibnazarov, B.Berkinov, A.Nabixo‘jaev, N.Soatov, A.R. Qorabaevlarning qo‘shgan hissalarini e’tirof etish lozim.**[2,3]**

O’zbekistonda “Ehtimollar nazariyasi va matematik statistika” fanining nazariy va ilmiy-uslubiy asoslarini tadqiq qilishga, ekonometrik yondashuvni iqtisodiyot tarmoqlari rivojlanishini tahlil va prognozlashtirishga, iqtisodiy statistikani va ekonometrikaning asoslarini ehtimollar nazariyasi va matematik statistika usullarida tashkil qilishga, shuningdek axborot tizimlarini yaratishga joriy qilish muammolariga Q.Safaeva, B.Salimov, S.H. Sirojiddinov, M.Mamatov, Adirov T, Mamurov Ye, Abdushukurov A.A, Nurmuxamedova N.S, Sagidullaev K.S va boshqalarning ilmiy ishlari bag‘ishlangan. **[5,6,7]**.Yana bitta O’zbek olimlari A Abdullaev va O Rajabov “Statistika va ekonometrika” nomli darsligida determinant usuli batafsil misol bilan berilgan va O’zbekiston oliy o‘quv yurtlari uchun eng yaxshi manbalardan biri hisoblanadi.

Rossiyalik olimlar Sergey Arutyunovich (Artemievich) Aivazyan (1934 yil 24 iyun — 2019 yil 12 mart) — sovet va rus olimi-iqtisodchisi, L. V. Kantorovich mukofoti laureati (2017) va Mxitaryan V.S “Прикладная статистика и основы эконометрики” darsligida determinantlar usuli qisqacha ko‘rsatilgan, lekin ko‘proq matritsali yondashuvga urg‘u berilgan. Determinantlar usuli “alternativ yechim” sifatida qayd qilingan. Yana bitta rus olimi Borovikov V.P “Популярное введение в программу STATISTICA” darsligida determinant usuli kompyuterda avtomatik hisoblanmaydi, lekin muallif “qo‘lda hisoblashda Kramer usuli eng aniq va xatoni tez topishga imkon beradi” deb yozadi.

Tahlil va natijalar. Regressiya tenglamasini determinantlar usuli (Kramer usuli) orqali hisoblashni ko‘rib chiqsak.

Regressiya tahlilida eng keng tarqalgan vazifa – ikki o‘zgaruvchi (masalan, x va y) o‘rtasidagi bog‘liqlikni tavsiflovchi chiziqli regressiya tenglamasini topishdir:

y = a + bx

Bu yerda:

- **a** – kesib o‘tuvchi nuqta (intercept)
- **b** – nishablik koeffitsienti (slope)

Bu koeffitsientlarni hisoblashning bir necha usuli bor: eng kichik kvadratlar usuli (EKK), matritsali usul, Kramer (determinant) usuli, Karl Fridrix Gauss usullari va boshqalar. Bu maqolaning birinchi misolida biz aynan determinantlar usuli (ya’ni Kramer qoidasidan foydalanib) hisoblashni ko‘rib chiqamiz.

Chiziqli tenglamalar sistemasini Kramer usulida yechish

Eng kichik kvadratlar usuli (EKK) yordamida aniqlanadigan a va b parametrlari odatda tayyor formulalar orqali hisoblanadi. Biroq ushbu formulalarning qanday paydo bo‘lganini chuqur tushunish uchun Kramer (determinantlar) usuli juda qulaydir. Ushbu maqolada aynan shu usulning nazariy asoslari va amaliy qo‘llanishi batafsil yoritilgan.

$\begin{cases} 3x + 2y = 7 \\ 4x - 5y = 40 \end{cases}$ tenglamalar sistemasidagi x, y noma’lumlarni topish formulasini Kramer usulida yechilishi quyidagicha **1-Misol**

.

$$x = \frac{\Delta_x}{\Delta} = \frac{\begin{vmatrix} 7 & 2 \\ 40 & -5 \end{vmatrix}}{\begin{vmatrix} 3 & 2 \\ 4 & -5 \end{vmatrix}},\ y = \frac{\Delta_y}{\Delta} = \frac{\begin{vmatrix} 3 & 7 \\ 4 & 40 \end{vmatrix}}{\begin{vmatrix} 3 & 2 \\ 4 & -5 \end{vmatrix}}$$

Oddiy chiziqli regressiyaning normal tenglamalari

Eng kichik kvadratlar usulidan kelib chiqadigan normal tenglamalar quyidagicha:

1. **n·a + b·Σx = Σy**
2. **a·Σx + b·Σx² = Σxy**

Bu yerda:

- n – kuzatuvlar soni
- Σx, Σy – x va y o‘zgaruvchilarining yig‘indilari
- Σx² – x² lar yig‘indisi
- Σxy – x·y ko‘paytmalari yig‘indisi

Bu ikkita tenglama va ikkita noma’lum (a va b) bor liney tenglamalar tizimidir.

Regressiya tahlili statistika va ekonometrikada eng ko‘p qo‘llaniladigan usullardan biridir. Oddiy chiziqli regressiya modeli quyidagi ko‘rinishga ega:

y = a + b·x + ε

Ushbu ko‘rinishdagi regression model parametrlarini aniqlashda nemis matematigi Karl Fridrix Gauss tomonidan ishlab chiqilgan eng kichik kvadratlar usulidan foydalaniladi. Bu usulning mohiyati qoldiqlar kvadratlari yig‘indisini minimumlashtirishga asoslangan bo‘lib, minumumlashtirish natijasida normal tenglamalar tizimi hosil bo‘ladi.

Quyidagi chiziqli tenglamalar sistemasini ayirish usuli (Gauss usuli) yordamida yechamiz:

2-Misol

(1) 4x + 3y = 17
(2) 6x − 5y = 23

Maqsad: birinchi ustun ostidagi elementni 0 qilish uchun tenglamalarni ayirib tashlaymiz.

1. Ikkala tenglamani ham bir xil koeffitsientli qilib olamiz (x oldida):

(1)-ni 3 ga ko‘paytiramiz: (1’) 12x + 9y = 51
(2)-ni 2 ga ko‘paytiramiz: (2’) 12x − 10y = 46
Endi ayirib tashlaymiz (1’) − (2’):

12x + 9y = 51
–
12x − 10y = 46
———————————

19y = 5

y = 5/19

2. Endi y ni topib bo‘lganimizdan keyin, uni istagan tenglamaga qo‘yib x ni topamiz. Eng qulaysi – birinchi (asl) tenglama:

4x + 3y = 17
4x + 3·(5/19) = 17
4x + 15/19 = 17
4x = 17 − 15/19 = 323/19 − 15/19 = 308/19

x = (308/19) ÷ 4 = 308/19 · 1/4 = 77/19
x = 77/19

Javob:
x = 77/19 y = 5/19

Tekshirish:
1-tenglama: 4·(77/19) + 3·(5/19) = 308/19 + 15/19 = 323/19 = 17 ✓
2-tenglama: 6·(77/19) − 5·(5/19) = 462/19 − 25/19 = 437/19 = 23 ✓

Shunday qilib, korrelyatsion bog‘lanish regressiyasining to‘g‘ri chiziqli tenglamasi quyidagi ko‘rinishni oladi:
Regressiya tenglamasi: $\hat{y} = 5/19 + 77/19x$

Demak, a_1 regressiya koeffitsienti natijaviy belgi (Y) bilan omil belgi (X) o‘rtasidagi bog‘lanishni belgilab beradi. Bu esa omil belgi bir birlikka ortganda natijaviy belgi necha birlikka oshadi degan savolga javob beradi.

Xulosa va tavsiyalar

Determinantlar usuli (Kramer usuli)ning avzalligi:
-Chiziqli regressiyaning matematik asosini yaxshi tushuntiradi
-Determinantlar yordamida koeffitsientlarning nimadan kelib chiqishini ko‘rsatadi
-Determinantlar usuli regressiya koeffitsientlarining matematik mohiyatini ochib beradi va talabalarga “bu formulalar qaerdan kelganini” aniq tushuntiradi.
-Ikki o‘zgaruvchili chiziqli regressiyada hisoblash juda qulay va xatolikni tez aniqlash imkonini beradi va 2 o‘zgaruvchili holatda juda tushunarli
-Excel, SPSS, Stata, R da avtomatik hisoblansada, Kramer usulini bilish nazariy bilimni mustahkamlaydi.

Kamchiligi: faqat ikki o‘zgaruvchili chiziqli regressiya uchun qulay. Ko‘p o‘zgaruvchili (multiple) regressiyada determinantlar hajmi juda katta bo‘lib ketadi, shuning uchun u yerda matritsali usullar (inversiya, Gauss va h.k.) afzalroq. Bundan tashqari ko‘p o‘zgaruvchili regressiyada determinant hajmi juda katta bo‘lib ketadi, shuning uchun u yerda matritsani teskarisini topish yoki Gauss usuli afzalroq hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, dunyoda determinantlar usuli asosan sobiq Ittifoq davlati darsliklarida (Kremer, Gmurman, Magnus) va O’zbekistonning so‘nggi darsliklarida (Abdullaev, 2021) saqlanib qolgan. G‘arb adabiyotida bu usul deyarli yo‘q. Shu sababli O’zbekiston talabalari uchun Kramer usulini o‘rgatish nafaqat tarixiy, balki amaliy ahamiyatga ham ega, chunki ko‘pchilik imtihon va EMRAT ishlarida aynan shu usul talab qilinadi.

Foydalangan adabiyotlar

1.O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “Oliy ta’lim tashkilotlariga o‘qishga qabul qilish va davlat buyurtmasini joylashtirish tizimini takomillashtirish to‘g‘risida”gi 24 may 2024 yildagi PF–81-sonli farmoni
2.Soatov N.M. “Statistika” . T.: “Abu Ali Ibn Sino nomidagi tibbiyot nashriyoti” , 2003
3.Berkinov B.B “Ekonometrika” .T.: “Fan va texnologiya nashriyoti ” O’quv qo‘llanma , 2015
4.Xashimov A.R., Sotvoldiyev A.I., Xujaniyozova G.S., Xolbozorov Q.X. Iqtisodchilar uchun matematika: Darslik, 1-Modul.T.: “ Nihol print” OK, 2022. 316 bet.
5.Abdushukurov A.A. Ehtimollar nazariyasi va matematik statistika, O’zMU, 2010 y.
6.Abdushukurov A.A., Nurmuxamedova N.S., Sagidullaev K.S. Matematik statistika. Universitet, 2013 y.
7.S.H. Sirojiddinov, M.Mamatov. Ehtimollar nazariyasi va matematik statistika. Toshkent, “O’qituvchi”, 1980 y.
8.Клейн Л.Р., Голдбергер А.С. Эконометрический модель США, 1929—1952, Амстердам, 1955.-256 с.
9.Shodiev T.Sh. Ekonometrika. Darslik. – T., 2020. – 250 b.
10. Matkarimova I.,Otajonova M. Matematik statistika usullari orqali milliy hisoblar tizimidagi asosiy ko‘rsatkichlarning o‘zaro bog‘liqligini tahlil qilish. “STATISTIKA va uning tadbiqlari”

mavzusidagi VI Xalqaro ilmiy- amaliy konferensiya. Namangan muhandislik- texnologiya instituti. 19-20 oktyabr 2022 yil.

BOLALARNI MAKTAB TA’LIMIGA TAYYORLASHDA XORIJIY TAJRIBALARNING AXAMIYATI

Abdusattorova Durdona Abdullajon qiz
University of Business and Science
Oliy ta’lim muassasasi magistranti
Telefon.(998944784478)

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni maktab ta’limiga tayyorlashda xorijiy tajribalarning qiyosiy taxlili bir nechta metodlar va amaliy tajribalar orqali keng doirada yoritilgan. Maqola pedagog va tarbiyachilarga metodik tavsiyalar berish bilan birga amaliy mashg‘ulotlar uchun ham foydalidir.

Kalit so‘zlar. Kognitiv faoliyat, maktabgacha ta’lim, didaktik tizim, bolalarni maktabga tayyorlash, psixologik xususiyatlar, bilish jarayoni, didaktik o‘yinlar, pedagogik metodika

Kirish

Bugungi kunda davlatimiz rahbari tomonidan yaratilayotgan imkoniyatlar, har bir yosh pedagog uchun muhum poydevor hisoblanadi. Jumladan « O’zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Kontsepsiyasi» da maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama intelektual, ahloqiy va estetik rivojlanishi uchun shart sharoitlar yaratish masalasi ustuvor masalalaridan biridir. Prezidentimiz tomonidan qabul qilingan yuqoridagi qaror farmonlar uzluksiz ta’lim tizimining muhim bo‘gini hisoblangan maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish, maktabgacha ta’lim muassasalarining davlat hamda nodavlat tarmog‘ini kengaytirish, ularni malakali pedagog kadrlar bilan ta’minlashda dasturilamalga aylandi. «Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga qo‘yiladigan davlat talablari» va «Ilk qadam» Davlat dasturining xorijiy tajribalariga tayangan holda ishlab chiqilgani ham buning yaqqol na’munasi hisoblanadi.

Asosiy qism.

Xorij tajribalarini chuqur o‘rganish va taxlil qilish orqali ta’lim-tarbiya jarayonlarida qotib qolgan va o‘z ahamiyati hamda dolzarbligini yo‘qotib borayotgan, milliy va mintaqaviy hususiyatlarimizga birmuncha nomutanosib bo‘lgan usullardan halos bo‘lish bilan birga, ularni munosib ravishda yangi bosqichga olib chiqish va katta tajriba manbasiga ega bo‘lamiz. Prezidentimiz yurtimizda malakali kadrlar muammosi mavjudligi, barcha yo‘nalishlardagi islohotlar sur’atiga mos zamonaviy mutaxassislar kerakligini aytgan edilar. Ayni shu maqsadda ta’lim tizimida ham chuqur islohotlar olib borilmoqda. Shu o‘rinda aytish joizki maktabgacha ta’lim tizimi rivojlanishi maktab ta’limiga puxta zamin bo‘lmoqda. Davlat maktabgacha ta’lim tashkilotlarining yangicha talqinda isloh qilinishi, nodavlat, oilaviy va xususiy-teng sherikchilikdagi maktabgacha ta’lim tashkilotlariga asos solinishi, ular o‘rtasidagi sog‘lom raqobat muhiti yaratilishi, ularda xalqaro tajribalarning yo‘lga qo‘yilganligi kelajakda yetuk kadrlar yetishib chiqishi uchun katta maktab vazfasini bajarmoqda.

- Ilg‘or xorijiy mamlakatlar tajribasi asosida maktabgacha ta’limning muqobil shakllarini ishlab chiqish. -Davlat maktabgacha ta’lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini yaxshilash va xodimlarni moddiy rag‘batlantirish uchun ularni qo‘shimcha pullik xizmatlar ko‘rsatishga rag‘batlantirish tartibini ishlab chiqish. -Davlat maktabgacha ta’lim muassasalarida boshqaruvning zamonaviy shakllarini joriy etish orqali shaffoflikni ta’minlash. -Maktabgacha ta’lim muassasalari rahbarlari malakasini oshirish tizimini takomillashtirish. - Maktabgacha ta’lim pedagoglarini zarur metodistik materiallar bilan ta’minlash. O’zbekiston Respublikasi Prazidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoyev: “Bizni hamisha o‘ylantirib keladigan yana bir muhim masala - bu yoshlarimizning odob-aaxloqi, yurish-turishi, bir so‘z bilan aytganda, dunyoqarashi bilan bog‘liq. Bugun zamon shiddat bilan o‘zgaryapti. Bu o‘zgarishlarni hammadan ham ko‘proq his etadigan kim? Albatta - yoshlar. Mayli, yoshlar o‘z davrining talablari bilan uyg‘un bo‘lsin. Lekin ayni

paytda o‘zligini ham unutmasin. Biz kimmiz, qanday ulug‘ zotlarning avlodlarimiz, degan dav’atularning qalbida qalbida aks-sado berib, o‘zligiga sodiq qolishiga undab tursin. Bunga ninaning hisobidan erishamiz? Tarbiya, tarbiya va faqat tarbiya hisoblanadi”, -deya ta’kidlangan

Maktabgacha ta’lim tizimi Germaniyada ham ta’lim tizimining muhim bosqichi hisoblanadi. Bog‘chalarni mablag‘ bilan ta’minlash turli jamoat tashkilotlari, xayriya birlashmalari, korxonalari, xususiy shaxslar, diniy muassasalar zimmasida. 1996- yildan boshlab bolalar bog‘chasiga qatnash uchun huquqiy me’yorlar ishlab chiqildi. Bolalar bog‘chasiga farzandlarni berish ixtiyoriy ravishda amalga oshiriladi. Bolalar bog‘chasiga qatnash uchun ota- onalardan ularning daromadiga qarab ma’lum miqdorda to‘lov olinadi. Maktabgacha bolalar bog‘chasi tayyorlov sinflari va kirish guruhlari maktab ta’limining birinchi bosqichiga kiradi. Fransiya ta’limida bolalarning go‘daklik chog‘idanoq maktabda o‘qitish uchun tayyor holda olib kelish g‘oyat muhim masala hisoblanadi. Tarbiyalanuvchilar kichik guruh (2-4 yosh), o‘rtaguruh (4-5yosh), katta guruh (5-6 yosh) tarzida tabaqalashtirilgan maktabga tayyorlov guruhi (5-6 yosh) bo‘lib, ularga Fransiyada 100% shu yoshdagi bolalar qamrab olingan. Bolalarni maktabga tayyorlash uchun alohida dastur va darsliklar mavjud

Maktabgacha ta’limda xorijiy tajribalarning qiyosiy tahlili moduli nazariy mashg‘ulotlar shaklida olib boriladi. Nazariy mashg‘ulotlarda xorijiy davlatlaridagi maktabgacha ta’lim sohasidagi dolzarb muammolar va tizim faoliyatini tubdan yaxshilashga qaratilgan islohotlarning mazmun-mohiyatini singdirishdan iborat. Mashg‘ulotlarda texnik vositalardan, ekspress-so‘rovlar, ―SWOTtahlil yoki ―FSMU metodlari bilan ishlash va boshqa interaktiv ta’lim usullaridan foydalanish nazarda tutiladi. Maktabgacha ta’lim. Uzluksiz ta’lim tizimining birlamchi bo‘g‘ini hisoblangan ushbu soha har tomonlama sog‘lom va barkamol bola shaxsini tarbiyalash va maktabga tayyorlashda g‘oyat muhim ahamiyat kasb etadi. Lekin, tahlillar shuni ko‘rsatdiki, oxirgi yillarda turli omillar ta’sirida maktabgacha ta’lim tizimida bolalarni maktab ta’limiga tayyorlash borasida rivojlanish o‘rniga, orqaga ketish holatlari, yil davomida maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabgacha ta’lim muassasalariga qamrab olish ko‘rsatkichlari o‘sishi tendensiyasi kuzatilmadi. Aksincha, so‘nggi 20 yil davomida davlat tasarrufidagi maktabgacha ta’lim muassasalari soni 45 foizdan ziyodroq kamayib, bugungi kunda respublika bo‘yicha bolalarning maktabgacha ta’lim bilan qamrab olinishi 30 foizni tashkil etdi. Bunga mavjud maktabgacha ta’lim muassasalarining moddiy-texnika bazasi zamonaviy talablarga javob bermasligi, tizimda variativ dasturlar, bolalarni maktabga tayyorlash bo‘yicha muqobil shakllarning ishlab chiqilmaganligi, rivojlangan mamlakatlarning tajribasi yetarli darajada o‘rganilmaganligi, faoliyat yuritayotgan pedagog kadrlarning aksariyati oliy ma’lumotli emasligi, ta’lim sifati monitoringi yuritilmaganligi kabi omillar sabab bo‘ldi. Jahonning yuksak darajada taraqqiy etgan davlatlarida ta’lim-tarbiya ishlarining yo‘lga qo‘yilishi, maktablarda amalga oshirilganini o‘rganish orqali biz mustaqil respublikamiz milliy ta’lim tizimlarini yangitdan tashkil qilishda, ta’lim tarbiyada, maktab ishini tashkil etishda eskirib, o‘z dolzarbligini yo‘qotib borayotgan faoliyat shakllari va usullaridan tezroq xalos bo‘lish, uni munosib tarzda yangilashda qo‘shimcha boy manbalarga ham ega bo‘lamiz. Zotan, xozirgi zamon ta’limida davlat va jamiyat talabi va manfaatlari aks etib turishi kerak. Ilmiy-texnika taraqqiyoti, yangi texnologik revolyutsiya sharoitida muvaffaqqiyatli faoliyat ko‘rsata oladigan jamiyat a’zolarini yetishtirib berish, bèsh avlodni kasb-hunarga yo‘naltirish hamda o‘rta ta’limning ko‘p variantli uchinchi bosqichini joriy etish, ta’lim-tarbiya berishda eng ilg‘or pedagogik vositalarni qo‘llash, ta’limda tashabbuskorlik va ijodkorlikka keng yo‘l ochish, uning eng maqbul tizimlarini yaratish kabi chet el tajribalarini o‘rganish maqsadga muvofiqdir. Bugungi kunda keng ko‘lamdagi islohotlarni o‘z boshidan kechirayotgan bizning ta’limimiz uchun bu katta ahamiyatga ega. Keyingi yillarda chet el ta’limi bo‘yicha ko‘pgina maqolalar, broshyuralar, qo‘llanmalar chop etildi, unga bag‘ishlab seminarlar, anjumanlar, o‘quvlar, uchrashuvlar o‘tkazildi.Bu bizning ta’lim tizimlarimizda, chet ellarda o‘quv tarbiya ishlarining qo‘yilishiga e’tibor va qiziqishning tez sur’atlar bilan o‘sib borayotganligidan dalolatdir.Xalq ta’limi tizimlarida chet el ta’limini o‘rganish bilan shug‘ullanuvchi muassasalar ham tashkil topmoqda. Bu masala bilan Respublika o‘quv-metodika markazida, pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti tarkibida

maxsus bo‘limlar faoliyat ko‘rsatmoqda, malaka oshirish markaziy institutida bir qator kafedralar ish bilan shug‘ullanmoqdalar.

Xulosa qilib shuni aytish mumkunki maktabgacha ta’lim sohasidagi bilimlarni mustaxkamlashda, albatta xorijiy davlatlarning qiyosiy taxlili chuqur o‘rganilishi va buni amaliyotda qo‘llab ko‘rilishi lozim. Bu orqali bolalarni maktab ta’limiga tayyorlashdagi zamonaviy ta’lim texnalogiyalarini joriy etish yanada samarali natija beradi. Bu faoliyat orqali avvalo bolani bilim darajasini tekshirish, nazorat qilish imkoniyatlari kengayadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob halqimiz bilan birga quramiz. – T.: “O’zbekiston”, 2017. – 488 b.

2. O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning 2022-yil 28 yanvardagi PF–60-sonli Farmoni.

3. O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 30 sentabrdagi PQ–3305-sonli Qarori.

4. Axmedova.N Bolalarni maktabga tayyorlash metodikasi,Toshkent 2021

5. Vigotiskiy. L , S Pedagogika psixologiya Moskva 1983

6. Qodirova Z va boshqalar Maktabgacha ta’lim nazariyasi va amaliyoti Toshkent 2020

7. Safarova R. G Kognitiv pedagogikaga oid nazariy yondashuvlar.

8. Abdug‘opirova F.A Maktabgacha ta’limda xorijiy tajribalarning qiyosiy tahlili O’quv qo‘llanma 2023.

FIZIKA TA’LIMIDA XALQARO BAHOLASH STANDARTLARI (TIMSS, PISA) VA ULARNI MILLIY TA’LIMGA MOSLASHTIRISH

Parpiyev Elmurodjon Halimjonovich
ADTI qoshidagi akademik litsey o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada fizika ta’limida xalqaro baholash dasturlari — TIMSS va PISA talablari, ularning didaktik mohiyati hamda o‘quvchilarning ilmiy savodxonligini baholashga qo‘yadigan mezonlari tahlil qilingan. Maqolada ushbu tizimlarda o‘quvchilarning hayotiy vaziyatlarga asoslangan fizik mazmundagi masalalarni yechish ko‘nikmasi, tajriba va kuzatishlarga tayangan holda xulosa chiqarish qobiliyati asosiy kompetensiya sifatida ko‘rilishi ta’kidlangan. Shuningdek, O’zbekiston ta’lim tizimini xalqaro standartlarga moslashtirish yo‘llari, xususan darsliklar mazmunini optimallashtirish, kompetensiyaga asoslangan topshiriqlarni qo‘shish, laboratoriya ishlarini takomillashtirish va o‘qituvchilarning metodik salohiyatini oshirish bo‘yicha takliflar berilgan. Tadqiqot natijalari milliy fizika ta’limi sifatini oshirishda TIMSS va PISA me’zonlarining samarali qo‘llanilishi muhim ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: fizika ta’limi, TIMSS, PISA, xalqaro standartlar, ilmiy savodxonlik, kompetensiya, baholash tizimi, ta’lim islohoti, laboratoriya amaliyoti.

Аннотация: В данной статье рассмотрены требования международных оценочных программ TIMSS и PISA в сфере преподавания физики, а также их дидактическая сущность и критерии оценки научной грамотности учащихся. Подчеркивается, что в этих программах ключевыми компетенциями являются умение решать задачи физического содержания, основанные на реальных жизненных ситуациях, а также способность делать выводы на основе наблюдений и экспериментов. В статье представлены предложения по адаптации системы образования Узбекистана к международным стандартам, включая оптимизацию содержания учебников, внедрение компетентностно-ориентированных заданий, совершенствование лабораторных работ и повышение методической подготовки учителей. Результаты исследования показывают, что эффективное использование критериев TIMSS и PISA способствует повышению качества национального физического образования.

Ключевые слова: физическое образование, TIMSS, PISA, международные стандарты, научная грамотность, компетенции, система оценивания, образовательные реформы, лабораторные работы.

Abstract: This article examines the requirements of international assessment programs—TIMSS and PISA—in the context of physics education, focusing on their didactic principles and the criteria used to evaluate students' scientific literacy. The study highlights that these programs emphasize key competencies such as the ability to solve physics-related problems grounded in real-life situations and to draw evidence-based conclusions through observation and experimentation. The article also proposes several pathways for aligning Uzbekistan's education system with international standards, including optimizing textbook content, integrating competency-based tasks, improving laboratory practices, and enhancing teachers' methodological expertise. The findings indicate that the effective implementation of TIMSS and PISA criteria plays a significant role in improving the quality of national physics education.

Keywords: physics education, TIMSS, PISA, international standards, scientific literacy, competencies, assessment system, educational reform, laboratory practice.

KIRISH.Zamonaviy ta'lim tizimida o‘quvchilarning bilim sifati, ayniqsa, tabiiy fanlar bo‘yicha kompetensiyalari xalqaro miqyosda shakllangan baholash dasturlari orqali aniqlanmoqda. Ulardan eng nufuzlilari bo‘lgan TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) va PISA (Programme for International Student Assessment) o‘quvchilarning fizik savodxonligini faqat nazariy bilim darajasi bilan emas, balki real hayotiy vaziyatlarda ilmiy yondashuvni qo‘llay olish, tajriba natijalarini tahlil qilish, mantiqiy xulosa chiqarish, muammoni turli nuqtai nazardan baholash kabi amaliy kompetensiyalar bilan o‘lchaydi. Shu bois, ushbu dasturlarning tamoyillari jahonning ilg‘or ta'lim tizimlarida fizika fani o‘qitilishiga chuqur ta'sir ko‘rsatib kelmoqda[1].

So‘nggi yillarda O'zbekiston ta'lim tizimida ham xalqaro mezonlarga moslashish jarayonlari jadallashdi. Xususan, fizika fanining mazmunini kompetensiyaviy yondashuv asosida qayta ko‘rib chiqish, laboratoriya amaliyotlarini kuchaytirish, dars jarayoniga tajriba va tadqiqot metodlarini integratsiya qilish kabi islohotlar amalga oshirilmoqda. Biroq TIMSS va PISA talablarining to‘liq joriy etilishi uchun darsliklar, baholash tizimi, o‘qitish metodlari hamda o‘qituvchilarning metodik tayyorgarligida hanuz takomillashtirishni talab etadigan jihatlar mavjud[2].

Xalqaro baholash dasturlarining fizika ta'limiga qo‘yadigan yuqori talablari o‘qitishni faqat faktlar va formulalarni yodlashdan iborat jarayon sifatida emas, balki ilmiy fikrlash, kuzatish, tajriba o‘tkazish, tahlil qilish va real muammolarni hal qilishga yo‘naltirilgan tizim sifatida shakllantirishni taqozo etadi. Shu nuqtayi nazardan, fizika ta'limini xalqaro standartlarga moslashtirish nafaqat o‘quvchilarning xalqaro reytinglardagi natijalarini yaxshilash, balki ularning kelajakda fan-texnika taraqqiyotida faol ishtirok etuvchi kompetent mutaxassislar bo‘lib voyaga yetishlariga xizmat qiladi[3].

Ushbu maqolada TIMSS va PISA dasturlarining fizika fani bo‘yicha baholash mezonlari chuqur tahlil qilinadi, O'zbekiston ta'lim tizimida mazkur standartlarni joriy etishning imkoniyat va muammolari ko‘rib chiqiladi hamda fizik ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan taklif va tavsiyalar ishlab chiqiladi.

1. TIMSS va PISA dasturlarining fizika ta'limiga qo‘yadigan talablari

Xalqaro baholash dasturlarining umumiy maqsadi — o‘quvchilarning o‘zlashtirgan bilim va ko‘nikmalarini amaliyotga tatbiq qila olish darajasini o‘lchashdan iborat. TIMSS va PISA fizika bo‘yicha quyidagi kompetensiyalarni ustuvor deb hisoblaydi:

Ilmiy tushunchalar — asosiy fizik qonunlar, kattaliklar, jarayonlar va ularning o‘zaro bog‘liqligini tushunish.

Ilmiy jarayonlar — kuzatish, solishtirish, eksperiment o‘tkazish, o‘lchash, natijalarni qayta ishlash, tahlil qilish.

Hayotiy vaziyatlar asosida fikrlash — energiya tejamkorligi, texnika xavfsizligi, ekologiya, mexanika va elektr hodisalarini kundalik hayotda tatbiq qila olish[4,5].

Muammoni hal qilish — noaniq ma'lumotlar bilan ishlash, grafik va jadvallarni tahlil qilish, mantiqiy xulosalar chiqarish.

TIMSS maktab fizika kursida o‘tiladigan an'anaviy mavzularni chuqur o‘zlashtirish darajasini tekshirsa, PISA ko‘proq hayotiy vaziyatlar orqali ilmiy savodxonlikni baholaydi. Har

ikkisi o‘quvchilarning nafaqat nazariy, balki amaliy, funksional ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan.

2. O’zbekiston fizika ta’limi tizimi va mavjud muammolar tahlili

O’zbekiston fizika ta’limida so‘nggi yillarda bir qator yangilanishlar amalga oshirilgan bo‘lsa-da, xalqaro talablar bilan qiyoslaganda ayrim kamchiliklar saqlanib qolmoqda:

Darsliklar mazmuni

- Darsliklarda mantiqiy, tadqiqotga asoslangan masalalar soni kam;
- Nazariy ma’lumotlar ko‘p, amaliyotga yo‘naltirilgan topshiriqlar yetarli emas;
- Global standartlarda qo‘llaniladigan grafik, modellashtirish, o‘lchash ko‘nikmalarini rivojlantiruvchi vazifalar yetishmaydi.

Laboratoriya ishlari

- Ko‘plab maktablarda jihozlar eskirgan yoki yetarli emas;
- Amaliy mashg‘ulotlar soni kam; ayrim hollarda faqat nazariy shaklda o‘tiladi;
- O’quvchilar mustaqil tajriba o‘tkazish imkoniga ega emas.

O’qituvchilarning metodik salohiyati

- Xalqaro baholash tizimlari uchun mos topshiriqlarni tuzish bo‘yicha yetarli tajriba mavjud emas;
- Raqamli laboratoriya, simulyatsiyalar, onlayn platformalardan foydalanish ko‘nikmalari barcha o‘qituvchilarda shakllanmagan;
- An’anaviy o‘qitish usullari ustuvor, kompetensiyaga yo‘naltirilgan ta’lim yetarlicha joriy etilmagan[6].

3. TIMSS va PISA talablari asosida fizika ta’limini takomillashtirish yo‘llari

O’zbekiston fizika ta’limini xalqaro mezonlarga moslashtirish quyidagi yo‘nalishlarda amalga oshirilishi maqsadga muvofiq:

Darslik va o‘quv dasturlarini modernizatsiya qilish

Fizik jarayonlarni modellashtirishga oid topshiriqlarni ko‘paytirish;

Grafikli, eksperimental va integrativ masalalarni kiritish;

Energiya tejamkor texnologiyalar, kundalik texnik qurilmalarning ishlash prinsiplari bo‘yicha amaliy vazifalarni joriy etish;

Har bir mavzu bo‘yicha hayotiy vaziyatli masalalarni ishlab chiqish.

Laboratoriya amaliyotini kuchaytirish

Maktablarni zamonaviy, xavfsiz va arzon laboratoriya jihozlari bilan ta’minlash;

Virtual laboratoriyalar (PhET, Labster)dan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish;

O’qituvchilar uchun laboratoriya metodikasi bo‘yicha treninglar tashkil etish;

O’quvchilarning mustaqil tadqiqot loyihalarini muntazam rivojlantirish.

Baholash tizimini xalqaro talablarga moslashtirish

Formativ baholashni kuchaytirish (kundalik izohli baholash, refleksiya, kuzatuv kartalari);

Kompetensiyaviy testlar bazasini yaratish;

TIMSS va PISA tipidagi testlar, kontekstual masalalar, grafik va jadvallarni tahlil qilishga asoslangan topshiriqlarni tatbiq etish[7].

O’qituvchilar malakasini oshirish

Xalqaro standartlar bo‘yicha maxsus o‘quv kurslarini joriy etish;

STEM, STEAM, Inquiry-Based Learning (tadqiqotga asoslangan o‘qitish) metodlarini o‘rgatish;

Raqamli texnologiyalar, sensorlar, mobil o‘lchov vositalaridan foydalanish ko‘nikmalarini rivojlantirish.

Maktab va ilmiy muassasalar hamkorligi

Fizika o‘qituvchilarini universitet laboratoriyalariga amaliyotga yuborish;

Fan olimlari ishtirokida eksperimental mashg‘ulotlar, seminarlar o‘tkazish;

O’quvchilarni ilmiy loyihalar va olimpiadalarga keng jalb qilish.

4. Milliy tajribani xalqaro tajriba bilan uyg‘unlashtirish tamoyillari

O’zbekiston o‘zining milliy ta’lim modeli, an’anaviy o‘quv tajribasi va mavjud metodik maktabini saqlagan holda quyidagilarga e’tibor qaratishi lozim:

Xalqaro standartlarning bevosita ko‘chirib olinishi emas, milliy sharoitga moslashtirilgan integratsiyasi amalga oshirilishi;

Mahalliy o‘quvchilar mentaliteti, maktab infratuzilmasi va o‘qituvchilar tayyorgarligi hisobga olingan holda bosqichma-bosqich joriy etish;

Fizika ta’limida milliy ilg‘or tajribalarni xalqaro tamoyillar bilan muvofiqlashtirgan kompleks yondashuvni qo‘llash.

Xulosa.O’tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, TIMSS va PISA kabi xalqaro baholash dasturlari fizika ta’limining mazmuni va sifatiga nisbatan yuqori talablar qo‘yadi. Bu dasturlar o‘quvchilarning faqat nazariy bilimlarini emas, balki ularni real hayotiy vaziyatlarda qo‘llash ko‘nikmalarini, ilmiy fikrlash va tadqiqot olib borish qobiliyatini baholaydi. O’zbekiston fizika ta’limi oxirgi yillarda modernizatsiya yo‘nalishida sezilarli qadamlar tashlagan bo‘lsa-da, xalqaro standartlar darajasiga erishish uchun darsliklar, baholash tizimi, o‘qitish metodlari va laboratoriya amaliyotini yanada takomillashtirish zarur.

Fizika ta’limini TIMSS va PISA talablariga moslashtirish o‘quv jarayonini kompetensiyaga yo‘naltirilgan, ilmiy-tadqiqotga asoslangan va amaliy faoliyatga tayangan holda shakllantirishni taqozo etadi. Bu esa dars jarayonini jonlantiradi, o‘quvchilarda ilmiy dunyoqarashni kengaytiradi, ularni mustaqil fikrlashga, tajriba o‘tkazishga va muammolarni tahliliy hal etishga undaydi. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalar va virtual laboratoriyalardan foydalanish orqali fizika fanining qiziqarli va amaliy jihatlari yanada kuchayadi.

Xulosa qilib aytganda, xalqaro baholash mezonlarining fizika ta’limiga tatbiq etilishi O’zbekistonning ta’lim sifatini oshirish, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash va jahon ta’lim maydoniga integratsiya jarayonlarini tezlashtirishga xizmat qiladi. Bu borada darsliklar modernizatsiyasi, o‘qituvchilar malakasini muntazam oshirish, laboratoriya amaliyotlarini takomillashtirish hamda baholash tizimini kompetensiyaga yo‘naltirish dolzarb vazifalar sifatida qaraladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. Mullis I.V.S., Martin M.O., Foy P., et al. TIMSS 2019 International Results in Science. Boston College, TIMSS & PIRLS International Study Center, 2020.
2. OECD. PISA 2022 Results: What Students Know and Can Do. Paris: OECD Publishing, 2023.
3. O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. “Umumiy o‘rta ta’lim davlat standartlari” – Toshkent, 2021.
4. O’zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. “Fizika fanidan o‘quv dasturi (5–11-sinflar)” – Toshkent, 2022.
5. Bybee R. Scientific Literacy and Student Achievement in Science Education. Journal of Science Teaching, 2018.
6. Kaptelinin V., Nardi B. The Role of Hands-on Learning in Science Education. Cambridge University Press, 2019.
7. PhET Interactive Simulations Project. Physics Virtual Labs for Education. University of Colorado Boulder, 2023.
8. Xalimov A., Rahmonov B. Fizika ta’limida zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Toshkent: O’qituvchi nashriyoti, 2020.
9. Shadiev B., Abdullaeva N. O’zbekiston maktablarida fizika ta’limini modernizatsiya qilish masalalari. “Pedagogika va innovatsiyalar” jurnali, 2022.
10. UNESCO. Improving Science Education through International Assessment Standards. Paris, 2021.

FIZIKA LABORATORIYA TA’LIMIDA XALQARO METODLAR VA ULARNING MAHALLIY SHAROITGA MOS MODELI

Parpiyeva Oysanam Sultonbek qizi
ADTI qoshidagi akademik litsey o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada fizika laboratoriya ta’limiga oid xalqaro metodlar — Inquiry Based Learning (izlanishga asoslangan ta’lim), STEM/STEAM yondashuvi, kompetensiyaviy laboratoriya amaliyoti va virtual laboratoriya modellari mazmunan tahlil qilingan. Rivojlangan davlatlarda qo‘llaniladigan zamonaviy eksperimental metodlar o‘quvchilarda mustaqil tadqiqot olib borish, tajriba natijalarini tahlil qilish, fizik qonuniyatlarni real hayot bilan bog‘lash kabi ko‘nikmalarni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etishi yoritilgan. Shuningdek, O’zbekiston maktablaridagi mavjud laboratoriya imkoniyatlari, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari o‘rganilgan. Maqolada xalqaro metodlarni mahalliy sharoitga mos ravishda qo‘llash modeli — soddalashtirilgan jihozlar, mobil texnologiyalar, virtual laboratoriyalar, loyiha asosida o‘qitish va o‘qituvchilar malakasini oshirish sifatida taklif qilingan. Tadqiqot natijalari mahalliy fizika ta’limining sifatini oshirishda moslashtirilgan laboratoriya modeli samarali natija berishini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar:fizika laboratoriyasi, xalqaro metodlar, STEM, Inquiry Based Learning, virtual laboratoriya, eksperimental ta’lim, mahalliy model, amaliy ko‘nikmalar, fizika didaktikasi, o‘qitish texnologiyalari.

Аннотация: В статье проанализированы международные методики лабораторного обучения физике, включая Inquiry Based Learning, STEM/STEAM-подход, компетентностный лабораторный практикум и виртуальные лаборатории. Показано, что современные экспериментальные методы, применяемые в зарубежных образовательных системах, формируют у учащихся навыки самостоятельного исследования, анализа экспериментальных данных и установления связи между физическими явлениями и реальной жизнью. Также рассмотрены возможности и проблемы лабораторного обучения в школах Узбекистана. В статье предлагается адаптированная модель внедрения международных методик в национальную образовательную среду, основанная на использовании упрощенного оборудования, мобильных технологий, виртуальных лабораторий и проектного обучения. Полученные результаты подтверждают эффективность локализованной модели для повышения качества физического образования.

Ключевые слова: лабораторное обучение, международные методики, STEM, Inquiry Based Learning, виртуальная лаборатория, экспериментальное образование, локальная модель, практические навыки, дидактика физики, образовательные технологии.

Abstract: This article analyzes international methods of physics laboratory instruction, including Inquiry-Based Learning, the STEM/STEAM approach, competency-based laboratory practice, and virtual laboratory models. It highlights the role of modern experimental methodologies used in developed countries in developing students’ skills in independent research, data analysis, and applying physical principles to real-life contexts. The article also examines the current state and challenges of laboratory education in Uzbekistan’s schools. An adapted model for integrating international laboratory methods into the local educational environment is proposed, emphasizing simplified equipment, mobile technologies, virtual labs, and project-based learning. The findings demonstrate that an appropriately localized laboratory model can significantly enhance the quality of physics education in Uzbekistan.

Keywords: physics laboratory, international methods, STEM, inquiry-based learning, virtual laboratory, experimental education, local adaptation model, practical skills, physics didactics, instructional technologies.

KIRISH.Zamonaviy ta’lim jarayonida fizika fanini o‘qitishda laboratoriya mashg‘ulotlari alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki fizika nazariy tushunchalar, matematik ifodalar va formulalargagina tayangan holda to‘liq o‘zlashtirilmaydi; aksincha, fan mohiyatini chuqur anglash bevosita kuzatish, tajriba o‘tkazish, o‘lchash va amaliy faoliyat orqali shakllanadi. Shu bois,

jahonning yetakchi ta’lim tizimlarida laboratoriya ta’limi innovatsion metodlar asosida tashkil etilmoqda. Xususan, Inquiry Based Learning (izlanishga asoslangan ta’lim), STEM yondashuvi, loyiha asosida o‘qitish, virtual laboratoriyalar va kompetensiyaviy laboratoriya amaliyoti bugungi kunda xalqaro standart sifatida joriy etilgan[1].

Rivojlangan davlatlardagi fizika laboratoriyalarida o‘quvchilar nafaqat tayyor tajribalarni takrorlaydi, balki o‘zlari ilmiy savol qo‘yadi, tajriba loyihalaydi, o‘lchashlarni amalga oshiradi, tahliliy xulosalar chiqaradi. Bu jarayon o‘quvchining ilmiy tafakkuri, kreativ fikrlashi va muammoni izlanish orqali hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bunday yondashuv XXI asr ko‘nikmalari — tanqidiy fikrlash, hamkorlik, texnik savodxonlik va innovatsion faoliyatning tarkibiy qismidir[2].

O’zbekiston ta’lim tizimida ham so‘nggi yillarda fizika laboratoriya ta’limini modernizatsiya qilish bo‘yicha qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, mavjud laboratoriya jihozlarining yetishmasligi, darslarda nazariyaning haddan ziyod ustunligi, virtual laboratoriyalardan foydalanishning kamligi, hamda o‘qituvchilarning zamonaviy eksperimental metodlar bo‘yicha malakasini oshirish zaruriyati saqlanib qolmoqda. Bu omillar xalqaro metodlarni to‘liq joriy etishning dolzarbligini yanada oshirmoqda[3].

Mazkur maqolada fizika laboratoriya ta’limida qo‘llanilayotgan xalqaro metodlar zamonaviy ilmiy-pedagogik talablardan kelib chiqib tahlil qilinadi, ularning afzalliklari ochib beriladi va O’zbekiston sharoitida amaliyotga moslashtirilgan laboratoriya modeli ishlab chiqiladi. Shuningdek, mahalliy ta’lim jarayonining real imkoniyatlari, mavjud infratuzilma, o‘qituvchilar metodik tayyorgarligi hamda o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasi inobatga olingan holda samarali moslashtirish strategiyalari taklif etiladi.

Fizika ta’limida laboratoriya mashg‘ulotlari o‘quvchilarning nazariy bilimlarini amaliy faoliyat orqali mustahkamlash, fizik qonuniyatlarni bevosita kuzatish va ilmiy fikrlashni rivojlantirishning eng muhim bo‘g‘ini hisoblanadi. Xalqaro ta’lim amaliyotida laboratoriya ishlari ta’lim jarayonining markaziy elementi sifatida qaraladi, chunki o‘quvchining ilmiy dunyoqarashi aynan tajriba asosida shakllanadi. Rivojlangan davlatlar ta’lim tizimi laboratoriya mashg‘ulotlarini faqat jarayonni takrorlash emas, balki o‘quvchini mustaqil izlanish, tajriba loyihalash, tahlil qilish va xulosa chiqarishga yo‘naltirilgan faol pedagogik yondashuv sifatida talqin qiladi[4,5].

1. Xalqaro laboratoriya ta’limi metodlarining ahamiyati

Dunyo ta’limida laboratoriya ta’limi samaradorligini oshirish uchun turli metodlar joriy etilgan bo‘lib, ular orasida eng ommaboplari — Inquiry Based Learning (izlanishga asoslangan o‘qitish), STEM/STEAM yondashuvi, kompetensiyaviy laboratoriya amaliyoti hamda virtual laboratoriyalar hisoblanadi.

Inquiry Based Learning (IBL)

IBL metodida o‘quvchi markazda turadi. O’quvchilarga tayyor tajriba ketma-ketliklari berilmaydi, aksincha ular:

- muammoni o‘zlari aniqlaydi,
- tajribani o‘zlari loyihalaydi,
- o‘lchashlar davomida xato va noaniqliklarni aniqlaydi,
- natijalarga ko‘ra ilmiy xulosa chiqaradi.

Bu jarayon o‘quvchini passiv iste’molchidan faol tadqiqotchiga aylantiradi. Xalqaro tadqiqotlarda IBL metodining o‘quvchilar fizikaga qiziqishini sezilarli oshirishi isbotlangan[6].

STEM/STEAM yondashuvi

STEM yondashuvi fizika tajribalarini oddiy laboratoriyadan chiqib, real hayotdagi texnologik masalalarga bog‘lash imkonini beradi. Masalan:

- generator yasash,
- issiqlik izolyatorlarini sinovdan o‘tkazish,
- optik tolalar yordamida ma’lumot uzatish tajribasi,
- Arduino asosida fizik o‘lchovlar.

Bunday yondashuv o‘quvchilarda muhandislik fikrlashini rivojlantiradi va xalqaro baholash tizimlarida talab qilinadigan kompetensiyalarni shakllantiradi.

Kompetensiyaviy laboratoriya amaliyoti

Xalqaro standartlarda laboratoriya mashg‘ulotlari faqat tajribani takrorlash emas, balki real hayotdagi muammolarni hal qilishga qaratilgan bo‘lishi kerak. Masalan:

energiya tejamkorligini aniqlash (PISA tipidagi vazifa),

elektr tarmoqlaridagi nosozlik sababini aniqlash,

kuch, tezlanish yoki elektr qarshiligini o‘lchashda texnologik xatoliklarni aniqlash.

Bu yondashuv o‘quvchining funksional savodxonligini oshiradi[7].

Virtual laboratoriyalar

Dunyo bo‘yicha PhET, Labster, PraxiLabs kabi virtual laboratoriyalar ta’limda keng qo‘llanmoqda. Ularning afzalliklari:

- istalgan tajribani xavfsiz muhitda bajarish,
- jihoz yetishmasligi muammosini bartaraf etish,
- murakkab tajribalarni sodda shaklda ko‘rsatish.

Bu laboratoriyalar ayniqsa jihoz yetishmaydigan maktablar uchun juda mos.

XULOSA.O’tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, fizika laboratoriya ta’limi o‘quvchilarni ilmiy fikrlashga, amaliy tajriba o‘tkazishga, real hayotiy jarayonlarni tahlil qilishga va muammolarni izlanish orqali hal etishga o‘rgatishda beqiyos ahamiyatga ega. Xalqaro ta’lim amaliyotida keng qo‘llaniladigan Inquiry Based Learning, STEM/STEAM yondashuvi, kompetensiyaviy laboratoriya mashg‘ulotlari va virtual laboratoriyalar fizika ta’limining samaradorligini oshiruvchi eng muhim metodlar sirasiga kiradi. Ushbu metodlar yordamida o‘quvchilar shunchaki tayyor tajribalarni takrorlashdan ko‘ra, o‘zlari ilmiy savol qo‘y’shaklari, tajriba loyihalashi, natijalarni tahlil qilishi va mustaqil xulosa chiqarishi mumkin bo‘ladi.

O’zbekiston maktablarida laboratoriya ta’limi sohasida bir qator ijobiy o‘zgarishlar kuzatilayotgan bo‘lsada, aksariyat maktablarda jihozlarning yetishmasligi, darslarning nazariyaga haddan tashqari yo‘naltirilganligi, zamonaviy eksperimental metodlar bo‘yicha o‘qituvchilar malakasining yetarli emasligi kabi muammolar mavjud. Shu sababli xalqaro metodlarni bevosita ko‘chirib olish emas, balki ularni mahalliy sharoitga moslashtirilgan model asosida joriy etish zarur.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, aralash laboratoriya modeli – ya’ni real laboratoriya, virtual tajribalar va mobil texnologiyalarning birgalikda qo‘llanilishi O’zbekiston sharoitida eng maqbul variant hisoblanadi. Bunday yondashuv o‘quvchilarga jihoz yetishmasa ham tajriba o‘tkazish imkonini beradi, murakkab fizik jarayonlarni sodda ko‘rsatadi, amaliy ko‘nikmalarni rivojlantiradi va ilmiy-tadqiqotchilik salohiyatini oshiradi. Shuningdek, mahalliy sharoitda ishlab chiqarilishi mumkin bo‘lgan soddalashtirilgan jihozlar, smartfon sensori asosidagi tajribalar va STEM loyihalarining qo‘llanilishi laboratoriya ta’limining sifatini sezilarli darajada yaxshilaydi.

Xulosa qilib aytganda, xalqaro laboratoriya metodlarini mahalliy sharoitga moslashtirilgan holda joriy etish O’zbekiston fizika ta’limi rivoji uchun strategik ahamiyatga ega bo‘lib, o‘quvchilarning funksional savodxonligi, amaliy ko‘nikmalari va innovatsion fikrlashini yuksaltirishga xizmat qiladi. Bu esa kelajakda zamonaviy texnologiyalarni puxta egallagan, raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. Bybee R. The Case for STEM Education: Challenges and Opportunities. National Science Teachers Association Press, 2018.
2. Bell T., Urhahne D., Schanze S., Ploetzner R. Collaborative Inquiry Learning: Models, Tools, and Challenges. International Journal of Science Education, 2010.
3. PhET Interactive Simulations. University of Colorado Boulder. 2023.
4. OECD. Innovating Education and Educating for Innovation: The Power of Digital Technologies and Skills. Paris: OECD Publishing, 2020.
5. Labster. Virtual Science Labs for Schools and Universities. 2022.
6. O’zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. Fizika fanidan o‘quv dasturi (5–11-sinflar). Toshkent, 2022.
7. Xolmatov K., Abdullayev R. Fizika ta’limida zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2021.

8. Nadirova M., Shadiev B. STEM yondashuvi asosida fizika ta’limini modernizatsiya qilish. “Ta’lim texnologiyalari” jurnali, 2022.
9. Hofstein A., Lunetta V. The Role of the Laboratory in Science Teaching: A Historical and Contemporary Perspective. Review of Educational Research, 2004.
10. UNESCO. Transforming Science Education Through Practical and Digital Laboratories. Paris, 2021.

MATEMATIKANI O’QITISHDA RIVOJLANTIRUVCHI TA’LIM MODELI

Mardankulov Jasur Amirddinovich,
Jizzax viloyati pedagogik mahorat markazi, p.f.f.d., dotsent.

Annotatsiya.
Ushbu maqolada matematika ta’limi jarayonida rivojlantiruvchi ta’lim modelining mazmuni, didaktik asoslari, qo‘llash mexanizmlari hamda o‘quvchilarning intellektual va ijodiy salohiyatini rivojlantirishdagi roli yoritiladi. Rivojlantiruvchi ta’limning asosiy tamoyillari – muammoli vaziyat yaratish, mustaqil fikrlashni rag‘batlantirish, refleksiv tahlil va o‘quv faoliyatini individuallashtirish – matematika fanini o‘qitishda samarali ekanligi ilmiy xulosalar orqali asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: rivojlantiruvchi ta’lim, matematika o‘qitish, muammoli vaziyat, refleksiya, kompetensiya, didaktik model, ijodiy fikrlash.

Kirish. Zamonaviy ta’lim tizimi o‘quvchini tayyor bilimlarni o‘zlashtiruvchi emas, balki mustaqil fikrlovchi, tahlil qila oluvchi va amaliy masalalarni hal etuvchi subyekt sifatida shakllantirishga qaratilmoqda. Matematikani o‘qitish jarayonida rivojlantiruvchi ta’lim modelidan foydalanish o‘quvchilarning mantiqiy fikrlash, matematik kompetensiyalar, tahliliy yondashuv va kreativlikni shakllantirishda muhim omil sifatida qaraladi.

Rivojlantiruvchi ta’lim nazariyasi L.S. Vygotskiy, P.Ya. Galperin, L.V. Zankov, D.B. Elkonin kabi pedagog-psixologlar tomonidan ilmiy asoslab berilgan bo‘lib, uning markazida o‘quvchining “yaqin rivojlanish zonasi”ni kengaytirish g‘oyasi yotadi. Mazkur model matematika darslarida muammoli topshiriqlarni yechish, fikrlash faoliyatini bosqichma-bosqich rivojlantirish, o‘quvchini faol ishtirokchiga aylantirish orqali yuqori natijalarga erishishni ko‘zlaydi[2].

Matematikani o‘qitishda rivojlantiruvchi ta’lim modeli misolida: Rivojlantiruvchi ta’lim nazariyasi XX asrning birinchi yarmida psixologik va pedagogik tadqiqotlarning yangi bosqichi sifatida shakllangan bo‘lib, uning metodologik asosi avvalo L.S. Vygotskiyning “yaqin rivojlanish zonasi” konsepsiyasiga borib taqaladi. Keyinchalik P.Ya. Galperin, V.V. Davыdov, D.B. Elkonin, L.V. Zankov tomonidan ushbu nazariya takomillashtirilib, ta’lim jarayonida o‘quvchining intellektual rivojlanishini boshqaruvchi model sifatida ilmiy jihatdan asoslab berildi[2].

Rivojlantiruvchi ta’limning umumiy tamoyillariga ko‘ra, o‘quvchilar tayyor bilimlarni yod olish orqali emas, balki muammoli vaziyatlar, tahliliy faoliyat, mantiqiy amallarni bajarish, izlanish va mustaqil xulosalarga kelish orqali o‘rgatiladi. Aynan matematika fani bu yondashuvni qo‘llash uchun eng qulay sohalardan biri hisoblanadi, chunki matematik faoliyatning o‘zi – tahlil, sintez, umumlashtirish, modellashtirish, mantiqiy bog‘liqliklarni aniqlash kabi aqliy amallardan iborat.

Vygotskiy nazariyasi. Vygotskiy ta’limni o‘quvchining rivojlanish jarayoniga faol ta’sir ko‘rsatuvchi omil sifatida baholaydi. Unga ko‘ra, o‘quvchining “aktual rivojlanish darajasi” (hozirgi bilimlari) va “yaqin rivojlanish zonasi” (o‘qituvchi yordamida erishishi mumkin bo‘lgan daraja) o‘rtasidagi masofani to‘g‘ri tashkil etish ta’lim samaradorligini oshiradi. Matematikada bu, masalan, oddiy masaladan murakkab masalalarga o‘tish, abstrakt tushunchalarni bosqichma-bosqich shakllantirish orqali amalga oshiriladi.

L.V. Zankov tizimi. Zankov rivojlantiruvchi ta’limning besh asosiy tamoyilini belgilagan:

- o‘quv materialining yuqori murakkablik darajasi;
- o‘quv faoliyatining tez sur’atda olib borilishi;
- nazariy bilimlarning ustuvorligi;
- o‘quv jarayonining muntazam tahlili;
- o‘quvchining o‘quv faoliyatini faol va ongli boshqarishi.

Bu tamoyillar matematika darslarida ayniqsa samarali bo‘lib, masalan, murakkab mantiqiy amallarni erta bosqichdan boshlab o‘rgatish, mavzu ustida chuqur tahliliy ishlash orqali namoyon bo‘ladi.

P.Ya. Galperinning “Aqliy harakatlarni bosqichma-bosqich shakllantirish” nazariyasi. Galperinning fikriga ko‘ra, har qanday bilim va ko‘nikma avval tashqi harakat sifatida bajariladi, keyin asta-sekin ichki aqliy amalga aylanadi. Matematikani o‘qitishda bu yondashuv matematik formulalarni qo‘llash, masalalarni modellashtirish va algoritmlarni bajarishda juda muhimdir.

Tadqiqotda quyidagi metodlar qo‘llanildi: **Nazariy tahlil** – rivojlantiruvchi ta’lim konsepsiyasi, matematik tafakkurni shakllantirish nazariyalari, zamonaviy ta’lim standartlari o‘rganildi. Nazariy tahlil — bu ma’lum bir ilmiy muammo, jarayon yoki hodisaga oid mavjud ilmiy manbalarni, ilmiy g‘oyalarni, nazariy yondashuvlarni, konsepsiyalarni tizimli ravishda o‘rganish, solishtirish va umumlashtirish jarayonidir. U ilmiy tadqiqotning boshlang‘ich bosqichi hisoblanadi va tadqiqot uchun nazariy asos yaratishga xizmat qiladi[3].

Nazariy tahlilning asosiy maqsadi — o‘rganilayotgan mavzuga oid mavjud bilimlar holatini aniqlash, ilmiy qarashlar rivojlanish dinamikasini ko‘rsatish va muammoning ilmiy yechimiga asos bo‘ladigan nazariy xulosalarni shakllantirishdir.

Xulosa qiladigan bo‘lsak Nazariy tahlil — ilmiy tadqiqotning metodologik asosini shakllantiruvchi jarayon bo‘lib, u orqali tadqiqot mavzusining ilmiy holati baholanadi, asosiy g‘oya mustahkamlanadi, kelgusidagi amaliy izlanishlar yo‘nalishi aniqlanadi. Har qanday ilmiy maqola, loyiha yoki dissertatsiyaning sifatli bo‘lishi nazariy tahlilning qay darajada puxta bajarilganiga bog‘liq.

Tadqiqotning metodologik asosi. Ushbu tadqiqotda matematikani o‘qitishda rivojlantiruvchi ta’lim modelining amaliy samaradorligini aniqlash maqsadida bir qator ilmiy-metodik yondashuvlardan foydalanildi. Avvalo, pedagogik kuzatuv metodi yordamida 5–11-sinf matematika darslarida rivojlantiruvchi o‘qitishning asosiy elementlari – muammoli vaziyat yaratish, tahliliy faoliyatni faollashtirish, mantiqiy-amaliy topshiriqlardan foydalanish, refleksiya jarayonlarini tashkil etish holati tizimli ravishda o‘rganildi va mavjud tajriba tahlil qilindi. Shuningdek, tadqiqot jarayonida eksperimental metod qo‘llanilib, tajriba-sinov darslarida muammoli ta’lim yondashuvi, bosqichma-bosqich rivojlantirish texnologiyasi, ijodiy va mantiqiy topshiriqlardan foydalanish orqali rivojlantiruvchi ta’lim modelining amaliy mexanizmlari sinovdan o‘tkazildi. Olingan natijalarni ishonchli baholash maqsadida statistik tahlil metodi qo‘llanib, o‘quvchilarning bilim ko‘rsatkichlari, mantiqiy fikrlash darajasi, o‘zlashtirishdagi dinamik o‘zgarishlar matematik-statistik mezonlar asosida qayta ishlanib, tajriba va nazorat guruhlari ko‘rsatkichlari taqqoslandi. Ushbu metodlar majmuasi tadqiqot natijalarining ilmiy asoslanganligini, xulosalarning ishonchliligini va taklif etilgan rivojlantiruvchi ta’lim modeli samaradorligini aniqlashga xizmat qildi[4].

Matematika o‘quv jarayonida rivojlantiruvchi ta’lim modeli quyidagilar orqali amalga oshiriladi: **Muammoli vaziyat yaratish** - Har bir yangi mavzu o‘quvchini o‘ylashga majbur qiluvchi savol, real hayotiy holat yoki noan’anaviy masala orqali ochiladi. Bu o‘quvchining faolligini oshiradi va mustaqil xulosa chiqarish qobiliyatini rivojlantiradi.

Tahliliy faoliyatni rivojlantirish - Matematikaning o‘zi tizimli tahlilni talab qiladi. Rivojlantiruvchi ta’limda o‘quvchi nafaqat masalani yechadi, balki yechimning mantiqiy asoslarini izohlaydi, muqobil usullarni taqqoslaydi, xulosa chiqaradi.

Abstraktlashtirish va umumlashtirish - Matematik tushunchalar – son, tenglama, funksiya, hosila, integral va boshqalar – umumlashtirish, modellashtirish va abstrakt fikrlash darajasini talab qiladi. Rivojlantiruvchi ta’lim bu jarayonni boshqaradi va o‘quvchini yuqori darajadagi fikrlashga olib chiqadi.

O’z-o‘zini nazorat va refleksiya - Har bir dars yakunida o‘quvchi nimani o‘rgandi, nimani tushunmadi, qanday savollar tug‘ildi, qanday strategiya samarali bo‘ldi kabi savollarga javob beradi. Bu o‘quvchining metakognitiv ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Zamonaviy tadqiqotlarda rivojlantiruvchi ta’limning ahamiyati - So‘nggi yillardagi pedagogik tadqiqotlar (Rossiya, Finlyandiya, Singapur, Janubiy Koreya ta’lim tajribalari)

rivojlantiruvchi ta’lim yondashuvi ayniqsa matematik tafakkurni shakllantirishda eng samarali metodlardan biri ekanini ko‘rsatmoqda.

Tadqiqotlar quyidagilarni tasdiqlaydi:

- rivojlantiruvchi yondashuv o‘quvchilarning matematik savodxonligini 20–35% ga oshiradi;
- PISA va TIMSS dasturlaridagi natijalarda sezilarli ko‘tarilish bo‘ladi;
- ijodiy fikrlash va muammoli vazifalarni bajarish samaradorligi oshadi;
- o‘quvchilarning fan bo‘yicha motivatsiyasi va o‘ziga ishonchi kuchayadi.

Rivojlantiruvchi ta’lim modeli matematika darslarida o‘quvchining aqliy faoliyatini faollashtirishga, uni izlanishga undashga xizmat qiladi. Bu jarayon o‘quvchining ichki motivatsiyasini kuchaytiradi, masalani mustaqil yechishga bo‘lgan qiziqishni oshiradi[5]. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, mazkur modelni amaliyotga joriy etishda quyidagi omillar muhim:

- o‘qituvchining metodik mahorati;
- o‘quv materialining muammoli xarakterga ega bo‘lishi;
- topshiriqlarning murakkablik darajasini bosqichma-bosqich oshirish;
- AKT vositalari yordamida vizuallashtirish;
- o‘quvchilarni “kuzatuvchi” emas, “faol tadqiqotchi” sifatida shakllantirish.

Shuningdek, rivojlantiruvchi ta’limning to‘liq samaradorligi uni mavzuga moslashtirilgan topshiriqlar bilan tizimli qo‘llanganda namoyon bo‘ladi.

Xulosa.

Rivojlantiruvchi ta’lim modeli matematika fanining tabiati – mantiqiy, abstrakt, tizimli fikrlash – bilan to‘liq mos keladi. Ushbu model o‘quvchini faol subyektga aylantiradi, ya’ni u faqat bilim oluvchi emas, balki izlanadigan, tahlil qiladigan, xulosa chiqaradigan shaxs sifatida shakllanadi. Rivojlantiruvchi ta’limning nazariy asoslari (Vygotskiy, Zankov, Galperin, Davыdov) matematika ta’limida qo‘llanilishi uchun ilmiy jihatdan yetarlicha asoslangan.

Matematikani o‘qitishda rivojlantiruvchi ta’lim modelidan foydalanish o‘quvchilarning: mantiqiy, ijodiy, tahliliy, mustaqil fikrlash ko‘nikmalarining rivojlanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Tadqiqot natijalari mazkur modelni matematika fanini o‘qitishning samarali yo‘nalishlaridan biri sifatida tavsiya etishga asos bo‘ladi. Rivojlantiruvchi ta’limning to‘g‘ri tashkil etilishi matematika ta’limi sifatini oshirish, o‘quvchilarning intellektual salohiyatini yanada yuksaltirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ta’lim sifatini oshirish va innovatsion texnologiyalarni joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorlari. **www.lex.uz**
2. Azlarov T., Mansurov X. “Matematik analiz”. -T.: “O‘qituvchi”. 1986.
3. Alixonov S. “Geometriya darslarida umumlashtirish” T., “O‘qituvchi”, 1989.
4. Alixonov S. “Matematika o‘qitish metodikasi”. T., “O‘qituvchi” 1992.
5. Alixonov S. “Matematika o‘qitish metodikasi” Qayta ishlangan II nashri. T., “O‘qituvchi” 1997.

O’ZBEK MILLIY KORPUSI UCHUN EKSTRALINGVISTIK PARAMETRLAR TAVSIFI

Yuldashev Aziz Uyg‘un o‘g‘li
ToshDO’TAU tadqiqotchisi
E-mail: yuldashevaziz@navoiy-uni.uz

Annotatsiya. Mazkur maqolada til korpusi uchun ekstralingvistik teglarni ishlab chiqish va undan foydalanish haqida tadqiqotlar olib borildi. Til korpuslari qidiruv tizimi foydalanuvchiga metama’lumotlar bo‘yicha filtrlarni qo‘llagan holda qidiruv so‘rovlarini berish imkonini yaratadi. Bunday tizimning ishlash prinsipi shuki, foydalanuvchi kiritgan har bir qidiruv so‘rovi uchun dastlab belgilangan ekstralingvistik cheklovlar asosida korpus matnlarining tegishli qismi tanlab olinadi, so‘ngra shu tanlangan matnlar doirasida lingvistik qidiruv (so‘z yoki so‘z shakllarini izlash)

amalga oshiriladi. Aynan metama’lumotlar qidiruv tizimining asosini ekstralingvistik parametrlar tashkil qiladi.

Kalit so‘zlar: korpus, lingvistik teg, ekstralingvistik teg, metama’lumotlar.

Abstract. In this article, research was conducted on the development and use of extralinguistic tags for language corpora. The language corpus search engine allows the user to provide search queries using metadata filters. The principle of operation of such a system is that for each search query entered by the user, the corresponding part of the corpus texts is selected based on initially established extralinguistic restrictions, then linguistic search (search for words or word forms) is carried out within these selected texts. Extralinguistic parameters form the basis of the metadata search engine.

Keywords: corpus, linguistic tag, extralinguistic tag, metadata.

Аннотация. В данной статье были проведены исследования по разработке и использованию экстралингвистических тегов для языкового корпуса. Поисковая система языковых корпусов позволяет пользователю задавать поисковые запросы с использованием фильтров по метаданным. Принцип работы такой системы заключается в том, что для каждого вводимого пользователем поискового запроса первоначально выбирается соответствующая часть корпусных текстов на основе установленных экстралингвистических ограничений, а затем в рамках этих выбранных текстов осуществляется лингвистический поиск (поиск слов или словоформ). Именно экстралингвистические параметры составляют основу поисковой системы метаданных.

Ключевые слова: корпус, языковой тег, экстралингвистический тег, метаданные.

Foydalanuvchi dastlab qidiruv tizimiga so‘rovni kiritadi va kerak bo‘lsa, interfeysdagi maxsus maydonlar orqali metama’lumot bo‘yicha filtrlar (masalan, muallif nomi, davr oralig‘i, janr va h.k.)ni tanlaydi. Ekstralingvistik teglangan korpus foydalanuvchiga amaliy imkoniyatlarni taqdim etadi. Foydalanuvchi qidiruv so‘rovini aniqroq natija berishi uchun muayyan metama’lumotlar bilan cheklashi mumkin. Masalan, faqat ma’lum janrdagi matnlardan qidirish, yoki faqat muayyan yillarda yaratilgan matnlardan izlash yoxud muallifi ayol bo‘lgan matnlardan qidirish kabi filtrlash mumkin. Natijada, qidiruv natijalari foydalanuvchi tanlagan kriteriyalarga mos kichik to‘plam doirasida qaytariladi. Bu esa ortiqcha ma’lumotlarni chiqarib tashlab, foydali natijalarga tezroq erishish imkonini beradi.

O’zbek tilining milliy korpusi yaratilish jarayonida xorijiy korpuslar tajribasi o‘rganilib, matnlarni tasniflash uchun zarur bo‘lgan metama’lumotlar strukturasini ishlab chiqishga alohida e’tibor qaratilgan[101]. Har bir matn uchun alohida **“pasport ma’lumotlari”** (metama’lumotlar to‘plami) belgilangan, ular matnning muhim ekstralingvistik parametrlarini qamrab oladi. A.B.Qarshiyev va hammualliflar bergan ma’lumotga ko‘ra, o‘zbek milliy korpusining matnlar bazasida har bir matn fayli tarkibida quyidagi metama’lumotlar saqlanadi[102]:

1. **Matn nomi** – asarning yoki maqolaning sarlavhasi (agar mavjud bo‘lsa).

2. **Muallif** – matn muallifining to‘liq ismi sharifi. Zarur hollarda muallifning jinsi (erkak/ayol) hamda tug‘ilgan sanasi kabi ma’lumotlar ham kiritiladi. Muallif haqida batafsil ma’lumot kiritish, xususan, muallifning yashagan yillari, jinsi, hatto ijtimoiy mavqeyi haqida belgi qo‘yish kelgusida korpusdan sotsiolingvistik izlanishlar uchun ham foydalanish imkonini beradi. O’zbek milliy korpusida adabiyot namunalari uchun muallif ko‘rsatiladi; xalq og‘zaki ijodi yoki muallifi noma’lum matnlarda esa muallif maydoni tegishli qiymat bilan (“anonim”) belgilanishi mumkin.

3. **Yaratilgan sanasi/davr** – matnning yaratilgan yoki nashr etilgan vaqti, sanasi yoki davri. O’zbek milliy korpusini tuzishda matnlarni uch davrga – Jadid davri (1905–1930-yillar), Sovet davri (1930–1990) va Mustaqillik davri (1991-yildan hozirgacha) – bo‘lib tasniflash qabul

[101] Toirova, G. (2024). RETRACTED: Creation and importance of language corps in Uzbekistan. In BIO Web of Conferences (Vol. 84, p. 04003). EDP Sciences.

[102] Qarshiyev, A., Karimov, S., & Tursunov, M. (2022). O‘zbek tili milliy korpusining dasturiy ta’minot strukturasi va vazifalari. Computer linguistics: problems, solutions, prospects, 1(1).

qilingan[103]. Bunda har bir davr ichida aniq yil koʻrsatilishi ham mumkin (masalan, 1985-yil, 2005-yil kabi). Davr boʻyicha tasnif korpusdan tilning tarixiy rivojlanishini, eski va yangi davr tilini qiyosiy oʻrganishni ta'minlaydi. Masalan, jadid davri matnlarida arabcha va forscha soʻzlar ulushi, Sovet davri matnlarida ruscha oʻzlashma birliklar, Mustaqillik davrida esa yangi siyosiy atamaga oid leksika qanchalik koʻpaygani kabi tendensiyalar aniqlanishi mumkin.

4. **Janr** – matnning adabiy janri yoki turi. Bu parametrlarga badiiy adabiyotda *hikoya, roman, drama, komediya, doston, she'r kabi janrlar*; ilmiy adabiyotda *maqola*, *dissertatsiya*, *tezis, darslik* kabi janrlar; ommaviy axborot materiallarida *xabar, reportaj, intervyu* kabi janrlar kiradi. Masalan, jadid davri adabiy matnlaridan korpusga kiritilganlar orasida 18 ta hikoya, 3 ta roman, 4 ta drama, 5 ta komediya, 1 ta risola va 5 ta ilmiy maqola mavjudligi qayd etilgan[104]. Janr boʻyicha metama'lumot foydalanuvchiga, masalan, faqat hikoya janridagi asarlardan yoki faqat ilmiy maqolalardan iborat tanlama korpus tuzib, ulardagi til xususiyatlarini alohida koʻrib chiqish imkonini beradi.

5. **Uslub** – matnning funksional uslubi, ya'ni til uslublaridan qay biriga mansubligi. Milliy korpusda matnlarning uslubiy tasnifi asosan toʻrtta katta guruhga ajratilgan: *badiiy uslub, ilmiy uslub* (ilm-fan va texnikaga oid matnlar), *publitsistik uslub* (ommaviy axborot vositalari, ommabop adabiyot), va *rasmiy uslub* (rasmiy-huquqiy hujjatlar uslubi)[105]. Ba'zan ogʻzaki nutq uslubi ham alohida koʻrib chiqiladi, biroq ogʻzaki nutq namunalarini korpusga kiritish ishlari hali boshlangʻich bosqichda. Uslub boʻyicha filtrlar yordamida foydalanuvchi, masalan, faqat ilmiy uslubdagi matnlardan yoki faqat rasmiy uslubdagi hujjatlardan ma'lumot qidirishi mumkin. Bu turli funksional uslublardagi til farqlarini ochib berishga xizmat qiladi.

6. **Matn turi** – matnning yozma yoki ogʻzaki ekanligi. Korpus tarkibiga kirgan aksar matnlar yozma manbalardan olingan boʻlsa-da, vaqt oʻtishi bilan ogʻzaki nutq (transkripsiya qilingan muloqotlar, nutq, intervyu) ham korpusga qoʻshilishi kutilmoqda[106]. Shuning uchun matn turi sifatida *"yozma"* yoki *"ogʻzaki"* belgisi metama'lumotlar tarkibida nazarda tutilgan. Bu parametr, masalan, ogʻzaki matnlarda koʻproq uchraydigan dialogik birliklar, paralingvistik unsurlar (soʻkinish, pauza tutilgan joylar va hokazo)ni alohida ajratib tahlil qilish uchun kerak. Yozma va ogʻzaki matnlarni qiyosiy oʻrganish tilshunoslikda muhim yoʻnalish boʻlib, korpus bunga asos yaratadi.

7. **Mavzu (tematika)** – matnning mavzusi yoki tematika yoʻnalishi. Korpus matnlari keng qamrovli sohalardan tanlangan boʻlib, har bir matnga uning qaysi mavzuda (*"siyosat"*, *"madaniyat"*, *"sport"*, *"adabiyot"*, *"texnika"* va h.k.) ekanini koʻrsatuvchi belgi qoʻyilishi lozim. Mavzu boʻyicha qidiruv, masalan, faqat tibbiyotga oid ilmiy maqolalardagi terminlarni topish yoki faqat iqtisodiy mavzudagi publitsistik matnlarda muayyan soʻz qoʻllanishini aniqlash imkonini beradi. O'zbek milliy korpusida mavzu belgilari ustida ishlar davom etmoqda; hozircha ayrim matnlarning mavzusi kiritilgan, kelgusida toʻliq kiritilishi rejalashtirilgan.

8. **Manba** – matn olingan manba haqida ma'lumot. Bunga asar qaysi nashriyotda yoki jurnalda chop etilgani, yoki veb-saytdan olingan boʻlsa sayti, hamda nashr etilgan yili kiradi[107]. Masalan, korpusdagi matn manbasi *"Xalq soʻzi gazetasining 2018-yil 12-iyundagi soni"* tarzida yoki *"www.ziyouz.com saytidan olingan kitob matni"* tarzida yozilishi mumkin. Manba metama'lumoti qidiruv tizimida foydalanuvchiga matnlarni kelib chiqqan manbasi boʻyicha ham filtrlash imkonini beradi. Bunda faqat gazeta materiallari orasidan qidirish yoki faqat internet

[103] Abdurakhmonova, N. (2021). Formal-Functional Models of The Uzbek Electron Corpus. ANGLISTICUM. Journal of the Association-Institute for English Language and American Studies, 10(8), 59-66.

[104] Abdurakhmonova, N. (2021). Formal-Functional Models of The Uzbek Electron Corpus. ANGLISTICUM. Journal of the Association-Institute for English Language and American Studies, 10(8), 59-66.

[105] https://uzbekcorpus.uz/enSearchPhrase

[106] Qarshiyev, A., Karimov, S., & Tursunov, M. (2022). Oʻzbek tili milliy korpusining dasturiy ta'minot strukturasi va vazifalari. Computer linguistics: problems, solutions, prospects, 1(1).

[107] Abdurakhmonova, N. (2021). Formal-Functional Models of The Uzbek Electron Corpus. ANGLISTICUM. Journal of the Association-Institute for English Language and American Studies, 10(8), 59-66.

saytlardan olingan matnlardan qidirish mumkin. Bu, ayniqsa, tilning rasmiy-hujjat uslubini gazeta uslubidan, yoki ilmiy jurnal maqolasini darslik kitobdan farqlashda yordam beradi.

9. **Til** – agar korpus ko‘p tilli bo‘lsa yoki parallel korpus bo‘lsa, matnning qaysi tilda ekanini ko‘rsatadi. O’zbek milliy korpusining asosiy qismi o‘zbek tilidagi matnlardir. Biroq uning ichida parallel korpus (masalan, o‘zbek-ingliz parallel matnlari) mavjud bo‘lgani sababli matn tili ham metama’lumot sifatida belgilangan[108]. Parallel korpusda *“til”* parametri yordamida foydalanuvchi matnni asosiy (chap) yoki tarjima (o‘ng) tomonida qidirishni tanlay oladi. Masalan, foydalanuvchi parallel korpusda *“ilm”* so‘zini faqat inglizcha matnlar orasida yoki faqat o‘zbekcha matnlar orasida izlashni xohlasa, *“til”* filtrini tegishli tarzda sozlaydi. Bundan tashqari, kelgusida korpusga boshqa tillardagi (masalan, qardosh turkiy tillar yoki qadimgi o‘zbekcha matnlar) qo‘shilishi ehtimoli bo‘lsa, til parametri ularni farqlash uchun zarur bo‘ladi.

Yuqorida sanab o‘tilgan ekstralingvistik parametrlar o‘zbek milliy korpusi metama’lumotlar strukturasining asosini tashkil etadi.

Xulosa qilib aytganda, o‘zbek milliy korpusida ekstralingvistik teglar matnning bibliografik, tipologik, mavzuviy va ijtimoiy xususiyatlarini, shuningdek, texnik ma’lumotlarni o‘z ichiga oladi. Bu teglar matnning lingvistik tahlilidan tashqari, uning tashqi xususiyatlari haqida ma’lumot beradi. Bu esa tilshunoslarga til birliklarini kengroq kontekstda, ya’ni ularning qo‘llanilish sharoitlariga bog‘liq holda o‘rganish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Abdurakhmonova, N. (2021). Formal-Functional Models of The Uzbek Electron Corpus. ANGLISTICUM. Journal of the Association-Institute for English Language and American Studies, 10(8), 59-66.
2. https://uzbekcorpus.uz/enSearchPhrase
3. Qarshiyev, A., Karimov, S., & Tursunov, M. (2022). O’zbek tili milliy korpusining dasturiy ta’minot strukturasi va vazifalari. Computer linguistics: problems, solutions, prospects, 1(1).
4. Toirova, G. (2024). RETRACTED: Creation and importance of language corps in Uzbekistan. In BIO Web of Conferences (Vol. 84, p. 04003). EDP Sciences.

GLOBAL MUAMMOLAR VA ULARNING HAL QILINISHIDA BIOLOGIYANING ROLI

Yuldashev Eldor Ilxomjon o‘g‘li
Chirchiq davlat pedagogika universiteti, e-mail: eldorbek_yuldashev92@mail.ru
Fayzullayeva Solixa Yorqin qizi[1], Jumayev Farrux Yusup o‘g‘li[2], Safarqulov Sardor Umid o‘g‘li[3], Botirov Ashurali Saynavi o‘g‘li[4], Marqayeva Asila Elmurod qizi[5], Sharipova Zulxumor Otabek qizi[6], Tursunova Zuhraxon Hakimjon qizi[7], Abdalimova Lola Dilmurod qizi[8], Abdusalimova Zilola Abduvali qizi[9], Bo‘ronova Husnora Baxriddin qizi[10]
[1-10]CHDPU “Biologiya” yo‘nalishi talabalari

Bugungi kunda insoniyat oldida turgan global muammolar — ekologik inqiroz, biologik xilma-xillikning qisqarishi, iqlim o‘zgarishi, oziq-ovqat xavfsizligi, yuqumli kasalliklar, genetik resurslarning kamayishi va bioxavfsizlik masalalari — butun dunyo davlatlaridan jiddiy ilmiy yondashuv va hamkorlikni talab qilmoqda. Ushbu jarayonda biologiya fanining o‘rni beqiyos bo‘lib, u global muammolarni chuqur o‘rganish, bashorat qilish va ularni bartaraf etishda ilmiy asoslangan yechimlar taklif etadi.

Ekologik muammolarning keskinlashuvi, xususan, atmosfera va suv havzalarining ifloslanishi, tuproq degradatsiyasi, o‘rmonlarning qisqarishi biologik tizimlarning izdan chiqishiga olib kelmoqda. Biologiya fani ekologiya, bioindikatsiya, bioremediasiya kabi yo‘nalishlari orqali tabiatning holatini monitoring qilish, tirik organizmlardan foydalanib ifloslangan muhitni tozalash hamda barqaror ekotizimlarni shakllantirish bo‘yicha ilmiy tavsiyalar beradi.

[108] Abdurakhmonova, N. (2021). Formal-Functional Models of The Uzbek Electron Corpus. ANGLISTICUM. Journal of the Association-Institute for English Language and American Studies, 10(8), 59-66.

Biologik xilma-xillikning kamayishi butun biosferaga xavf soluvchi global hodisa xisoblanadi. Genetik resurslarning yo‘qolishi ekotizimlarning chidamliligini pasaytiradi, oziq-ovqat zanjiriga ta’sir qiladi va inson salomatligiga bevosita xavf tug‘diradi. Biologiya fani molekulyar genetika, genomika, populyatsion biologiya va konservatsion biologiya yo‘nalishlari orqali noyob turlarni saqlash, ularning genofondini tiklash hamda muhofaza strategiyalarini ishlab chiqishda muhim ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Iqlim o‘zgarishi — zamonaviy global muammolarning eng xavflilaridan biridir. Biologlar iqlim o‘zgarishining o‘simliklar, hayvonlar va mikroorganizmlar populyatsiyalariga ta’sirini o‘rganadi, ekotizimlarning moslashuv mexanizmlarini aniqlaydi va “yashil texnologiyalar”ni taklif etadi. Fotosintezni yaxshilash, karbonat angidridni kamaytiruvchi biologik tizimlar yaratish kabi tadqiqotlar iqlim muammosini yumshatishga xizmat qiladi.

Oziq-ovqat xavfsizligi ham global darajadagi muammo bo‘lib, aholi sonining o‘sishi, yer resurslarining cheklanganligi va iqlim o‘zgarishi sharoitida qishloq xo‘jaligi samaradorligini oshirishni talab qiladi. Biologiya seleksiya, agrobiotexnologiya, genetik modifikatsiya, mikrobiologiya va o‘simlik fiziologiyasi orqali yuqori hosildor, kasalliklarga chidamli, qurg‘oqchilikka moslashgan nav va zotlarni yaratishda asosiy ilmiy baza vazifasini bajaradi.

Yuqumli kasalliklarning tarqalishi (viruslar, bakteriyalar, parazitlar) global sog‘liqni saqlash tizimi uchun jiddiy xavf tug‘diradi. Epidemiologiya, virusologiya, bakteriologiya, immunologiya va biotexnologiya yo‘nalishlarining rivojlanishi pandemiyalarning oldini olish, vaksinalar yaratish, tezkor diagnostika tizimlarini ishlab chiqishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Bioxavfsizlik va biotexnologiya bugungi dunyoda alohida strategik ahamiyat kasb etadi. Genetik modifikatsiya, sun’iy intellekt bilan boshqariladigan biologik tizimlar, sintetik biologiya kabi sohalar global muammolarga yangi yechimlar taklif qilmoqda. Shu bilan birga, biologik qurollar, bioterrorizm xavfi sabab biologiya fanida xavfsizlik protokollarini takomillashtirish dolzarb masala bo‘lib qolmoqda.

Xulosa qilib aytganda, biologiya fani global muammolarni o‘rganish va ularni bartaraf etishning ilmiy asosini tashkil etadi. Biologiyaning yutuqlari nafaqat tabiatni muhofaza qilish, balki insoniyatning barqaror rivojlanishini ta’minlashda, sog‘lom ekologik muhit yaratishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois biologik tadqiqotlar, innovatsion g‘oyalar va ekologik ongni kuchaytirish global muammolarning yechimida asosiy omillardan biri hisoblanadi.

HELIANTHUS ANNUUS L. TURIGA MANSUB XORIJIY VA MAHALLIY NAMUNALARIDA URUG‘ TARKIBDAGI UMUMIY AZOT VA OQSILLAR MIQDORI

Omonov Orif Xo‘shboqovich
Chirchiq davlat pedagogika universiteti, e-mail: **omonovorif1982@gmail.com**
Jumaniyozova Mohira Hamidjon qizi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti 1-kurs magistr
Normurodov Shaxzod Sharof o‘g‘li
Chirchiq davlat pedagogika universiteti 3-kurs talabasi
Mamutxonova Zilolaxon Maqsudxon qizi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti 3-kurs talabasi
Aliyeva Shaxzoda Axtam qizi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti 3-kurs talabasi
Beksanarova Anara Bauirjan qizi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti 3-kurs talabasi

Annotatsiya**.** Kungaboqar namunalari urug‘ tarkibidagi umumiy azot va oqsil miqdori ko‘rsatkichi 2021-2023 yillar kesimida tahlil natijalarga ko‘ra, AS 502 (9843; Turkiya) namunasida umumiy azot miqdori bo‘yicha past ko‘rsatkich (2,6-2,9-3,2%) aniqlandi. Bundan tashqari, kungaboqar urug‘ tarkibidagi oqsil miqdori uch yillik ma’lumot bo‘yicha o‘rtacha ko‘rsatkich Koriya (30837; Avstarliya; 21,6%), Almesson (33673; Fransiya; 21,03%), Stepnyak (9848; Rossiya; 21,13%) namunalarida yuqori bo‘lishi kuzatildi.

Kalit so‘zlar***:*** Hozirgi, dunyo, oqsil, hayvon, kungaboqar,manba, moy, urug‘, solishtirganda, antinutriyasion, globulinlar, albuminlar, eruvchanlikka.

Kirish

Hozirgi vaqtda butun dunyoda hayvonlar va o‘simlik oqsillariga talab ortib bormoqda, ammo hayvonlarning oqsillari bozor narxi va atrof-muhitga ta’siri jihatidan qimmat. O‘simlik oqsillarining boshqa manbalari bilan solishtirganda, kungaboqar urug‘larida antinutriyasion omillarning miqdori past. Kungaboqar urug‘i asosan moy uchun ishlatiladi, lekin boshqa moyli urug‘lar singari, moyni olishdan keyin qolgan mahsulot, oqsil miqdori yuqori bo‘lganligi sababli qimmatli mahsulot hisoblanadi. Kungaboqar oqsili asosan albuminlar va globulinlardan iborat bo‘lib, shuning uchun yuqori eruvchanlikka ega.

Materiallar va tadqiqot usullari: Tadqiqot ob’ekti sifatida *H. annuus* turiga mansub xorijiy kolleksiya namunalari Koriya (30837; Avstraliya), Almesson (33673; Frantsiya), As 502 (9843; Turkiya), C 207 (30835; Turkiya), Rodnik (9859; Rossiya), Chakinskiy 321 (9853; Rossiya), Stepnyak (9848; Rossiya) namunalari va mahalliy Jaxongir (O’zbekiston) navidan foydalanildi.

Tadqiqot natijalari va muhokamasi: Tadqiqot uchun tanlangan kungaboqar namunalarni biokimyoviy ko‘rsatkichlaridan urug‘ tarkibidagi umumiy azot va oqsil miqdori 2021-2023 yil natijalari tahlil qilindi. O‘rganilgan kungaboqar namunalarida urug‘ tarkibidagi umumiy azot va oqsil miqdori bir-biridan keskin farq qilishi kuzatilmadi. Jumladan, 2021 yilgi biokimyoviy tahlil natijalariga ko‘ra, urug‘ tarkibidagi umumiy azot miqdori ko‘rsatkichi Koriya (30837; Avstraliya), Almesson (33673; Fransiya), Stepnyak (9848; Rossiya) namunalarida yuqori (3,5%) ko‘rsatkich qayd etilgan bo‘lsa, 2021-2023 yillar kesimida ushbu belgi bo‘yicha past ko‘rsatkich AS 502 (9843; Turkiya) namunasida (2,6-2,9-3,2%) kuzatildi.

O‘rganilgan namunalarda ikkinchi (2022) yilgi biokimyoviy tadqiqot natijalariga ko‘ra, urug‘ tarkibidagi umumiy azot va oqsil miqdori ko‘rsatkichi bo‘yicha analogik holat qayd etildi. 2022 yil natijalari tahlil qilinganda, umumiy azot miqdori belgisi bo‘yicha o‘rtacha 3,2-4,2%, variasiya koeffisienti 8,5-10,3% ni tashkil etdi. Kungaboqar o‘simligini Koriya (30837; Avstraliya) namunasida umumiy azot miqdori belgisi bo‘yicha yuqori ko‘rsatkich 4,2% ni tashkil etdi va shunga mos ravishda variasiya koeffisienti 8,5% ni qayd etilgan bo‘lsa, ushbu ko‘rsatkich bo‘yicha nisbatan past ko‘rsatkich AS 502 (9843; Turkiya) namunasida o‘rtacha 3,2%, variasiya koeffisienti 10,3% ekanligi aniqlandi. Shu bilan birga oqsil miqdori bo‘yicha yuqori ko‘rsatkich S 207 (30835; Turkiya) namunasida biroz yuqori ko‘rsatkich 21,6% bo‘lishi aniqlandi va ushbu belgi bo‘yicha past ko‘rsatkich Rodnik (9859; Rossiya) namunasida nisbatan past ko‘rsatkich 18,83% ni tashkil etdi.

Uchinchi (2023) yilgi biokimyoviy tadqiqot natijalariga ko‘ra, H.annuus turiga mansub kungaboqar namunalarida urug‘ tarkibidagi umumiy azot va oqsil miqdori ko‘rsatkichi bo‘yicha biroz pasayish holati kuzatildi. Jumaladan, umumiy azot miqdori belgisi bo‘yicha tahlil qilinganda AS 502 (9843; Turkiya) (2,6%), Rodnik (9859; Rossiya) (2,72%), Koriya (30837; Avstraliya) (3,03%), Chakinskiy 321 (9853; Rossiya) (2,8%) namunalarida 2021-2022 yillarga nisbatan pasayish kuzatildi. Mahalliy Jaxongir navida umumiy azot miqdori 3,4% ni tashkil etdi. Bundan tashqari oqsil miqdori bo‘yicha biroz pasayish mahalliy Jaxongir navida (18,9%) kuzatilgan bo‘lsa, oqsil miqdori bo‘yicha yuqori ko‘rsatkich Stepnyak (9848; Rossiya) namunasida 21,2%, variasiya koeffisienti 5,3% ni tashkil etdi.

Xulosa

Olingan biokimyoviy tadqiqotlar tahlili shuni ko‘rsatdiki, kungaboqar namunalari urug‘ tarkibidagi umumiy azot va oqsil miqdori ko‘rsatkichi 2021-2023 yillar kesimida tahlil natijalarga ko‘ra, AS 502 (9843; Turkiya) namunasida umumiy azot miqdori bo‘yicha past ko‘rsatkich (2,6-2,9-3,2%) aniqlandi. Bundan tashqari, kungaboqar urug‘ tarkibidagi oqsil miqdori uch yillik ma’lumot bo‘yicha o‘rtacha ko‘rsatkich Koriya (30837; Avstarliya; 21,6%), Almesson (33673; Fransiya; 21,03%), Stepnyak (9848; Rossiya; 21,13%) namunalarida yuqori bo‘lishi kuzatildi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Bartholomew Saanu Adeleke and Olubukola Oluranti Babalola Oilseed crop sunflower (*Helianthus annuus*) as a source of food: Nutritional and health benefits. // Journal Food Sci Nutrition. 2020. №8(9). P. 4666-4684.

2. Bakhrom Sodikov, Albert Khakimov, Rakhmonov Ubaydulla, Samad Utaganov Soil-borne plant pathogenic fungi biodiversity of sunflower. // Sustainable Management of Earth Resources and Biodiversity. 2022. P. 1-9.

3. Berry S.T., Allen R.J., Barnes S.R., P.D.S. Caligari Molecular marker analysis of *Helianthus annuus* L. 1. Restriction fragment length polymorphism between inbred lines of cultivated sunflower. // Theoretical and Applied Genetics. 1994. P. 435-441.

4. Bruinsma J. The resource outlook to 2050. Expert Meeting on How to Feed the World in 2050 (Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome. 2009. P. 28-34. 5. Bona S., Mosca, G., Vamerali T. Oil crops for biodiesel production in Italy. Renew Energy. 1999, 16, P. 1053-1056.

6. Bipinchandra B. Kalbande, Anita S. Patil. Plant tissue culture independent Agrobacterium tumefaciens mediated In-planta transformation strategy for upland cotton (*Gossypium hirsutum*). Journal of Genetic Engineering and Biotechnology (2016) 14, P. 9-18. 7. Chabert S, Sénéchal C, Fougeroux A, *et al.* Effect of environmental conditions and genotype on nectar secretion in sunflower (*Helianthus annuus* L.). *OCL*. 2020. №27. - P. 51.

8. Connor D.J., Mínguez M.I. Evolution not revolution of farming systems will best feed and green the world. Glob Food Secur 1, 2012. P. 106-113.

HELIANTHUS ANNUUS L. TURIGA MANSUB XORIJIY VA MAHALLIY NAMUNALARIDA O'RTACHA HOSILDORLIK KO'RSATKICHINING SHAKLLANISHI.

Omonov Orif Xo‘shboqovich
***Chirchiq davlat pedagogika universiteti, e-mail:* omonovorif1982@gmail.com**
Jumaniyozova Mohira Hamidjon qizi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti 1-kurs magistr
Abdurazaqova Odinaxon Nodir qizi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti 3-kurs
Asadullayeva E'zozaoy Asadulla qizi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti 3-kurs
Bekmuradova Gulondon To‘lqin qizi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti 3-kurs
Nuriyeva Maya Gevinch gizi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti 3-kurs

Annotatsiya**.** Ma'lumki, hosildorlik ma'lum maydon birligidagi urug‘ soni va fiziologik to‘liq yetilgan don og‘irligiga bog‘liq. Tadqiqot uchun tanlab olingan maydon birligiga to‘g‘ri keladigan urug‘ soni esa o‘z navbatida savatchalar soni va savatchadagi urug‘lar soniga bog‘liq. Turli xil genetik resurslardan foydalanilgan holda o‘simlik hosildorligini va moslashuvchanligini oshirish yangi navlarni ko‘paytirish uchun muhim ahamiyatga ega. Tor genetik xilma-xillikka ega bo‘lgan o‘simlik turlari patogenlar yoki tashqi muhitning stressli omillarga moyil bo‘lib, hosilning yo‘qolishiga va moslashish xususiyatlari sezilarli darajada qisqarishiga olib kelishi mumkin.

Kalit so‘zlar***:*** Hosildorlik, urug‘ soni, don, og‘irligiga, savatchalar soni, savatchadagi urug‘lar, genetik resurslardan, o‘simlik hosildorligini, moslashuvchanligini, yangi navlarni, patogenlar, stressli omillarga, moslashish.

Kirish

Ma'lumki, hosildorlik ma'lum maydon birligidagi urug‘ soni va fiziologik to‘liq yetilgan don og‘irligiga bog‘liq. Tadqiqot uchun tanlab olingan maydon birligiga to‘g‘ri keladigan urug‘ soni esa o‘z navbatida savatchalar soni va savatchadagi urug‘lar soniga bog‘liq.

Turli xil genetik resurslardan foydalanilgan holda o‘simlik hosildorligini va moslashuvchanligini oshirish yangi navlarni ko‘paytirish uchun muhim ahamiyatga ega. Tor genetik xilma-xillikka ega bo‘lgan o‘simlik turlari patogenlar yoki tashqi muhitning stressli omillarga moyil bo‘lib, hosilning yo‘qolishiga va moslashish xususiyatlari sezilarli darajada qisqarishiga olib kelishi mumkin. Tadqiqot uchun tanlangan namunalarning biologik xususiyatlaridan kelib chiqib agrotexnologik tavsiyalarni ishlab chiqish va ilmiy jihatdan asoslash muhim hisoblanadi. O’rganilayotgan nav va namunalarni hosildorligini oshirishda turli tuproq-iqlim sharoitlaridan kelib chiqqan holda mos navlarni tanlash, hozirgi vaqtda, hosildor, yangi yuqori sifatli va shu bilan birga barqaror, stress omilarga chidamli bo‘lgan navlarni joriy etishni talab etadi.

Materiallar va tadqiqot usullari: Tadqiqot ob’ekti sifatida H. annuus turiga mansub xorijiy kolleksiya namunalari Koriya (30837; Avstraliya), Almesson (33673; Frantsiya), As 502 (9843; Turkiya), C 207 (30835; Turkiya), Rodnik (9859; Rossiya), Chakinskiy 321 (9853; Rossiya), Stepnyak (9848; Rossiya) namunalari va mahalliy Jaxongir (O’zbekiston) navidan foydalanildi.

Tadqiqot natijalari va muhokamasi: Tadqiqotlarimizda kungaboqar namunalarining uch yillik (2021-2023 yy) o‘rtacha hosildorlik mahalliy Jaxongir 34,16 s/ga hosil berdi. Kungaboqarni xorijiy Stepnyak (9848; Rossiya) namunasi tadqiqot uchun tanlangan boshlang‘ich manbalar ichidan eng yuqori (uch yillik o‘rtacha ko‘rsatkich 33,76 s/ga) ko‘rsatkich qayd etildi (4.15-jadvalga qarang).

4.15-jadval

***Helianthus annuus* L. turiga mansub kolleksiya namunalarida o‘rtacha hosildorligi, s/ga**

Намуналар	Ҳосилдорлик 1м^2, ц/г								
	2021 йил			**2022 йил**			**2023 йил**		
	$\bar{x}\pm S_{\bar{x}}$	**S**	**V %**	$\bar{x}\pm S_{\bar{x}}$	**S**	**V%**	$\bar{x}\pm S_{\bar{x}}$	**S**	**V%**
Жахонгир (Ўзбекистон)	29,7± 0,65	1,12	3, 9	34,1±0,81	1,4	4,2	38,7±1, 46	2,5	6,5
AS 502 (9843; Туркия)	27,2± 0,47	0,81	2, 8	29,6±0,67	1,1	3,9	30,2±1, 10	1,9	6,1
Родник (9859; Россия)	28,1± 0,78	1,65	5, 2	30,3±0,96	1,6	5,4	32,8±2, 18	3,7	11,4
C 207 (30835; Туркия)	26,9± 0,71	1,31	6, 8	29,5±1,66	2,8	9,7	31,4±2, 50	4,3	13,7
Koriya (30837; Австралия)	27,3+ 0,51	1,08	4, 2	30,3+0,78	1,3	4,4	33,8+1, 95	3,3	9,9
Almesson (33673; Франция)	28,2+ 0,84	1,73	5, 3	31,1+0,92	1,7	5,8	32,8+2, 15	3,7	11,3
Чакинский 321 (9853; Россия)	27,1+ 0,63	1,14	4, 8	29,7+0,91	1,5	5,2	31,6+2, 93	5,0	16,0
Степняк (9848; Россия)	31,3± 0,74	1,57	5, 1	34,9± 0,67	1,8	4,8	35,1±1, 17	2,0	5,9

2021-2022 yillarda ekib o‘stirilgan kungaboqar namunalarida o‘rtacha hosildorlik 29,5-34,8 s/ga ni tashkil etdi. Ushbu belgi bo‘yicha eng yuqori ko‘rsatkich Stepnyak (9848; Rossiya) namunasi 31,3-34,9 s/ga aniqlangan bo‘lsa, shunga mos ravishda variatsiya koeffitsiyenti esa 5,1-4,8% ekanligi qayd etildi va o‘rtacha hosildorlik bo‘yicha biroz past ko‘rsatkich S 207 (30835; Turkiya) namunasida 26,9-29,5 s/ga hamda variatsiya koeffitsiyenti 6,8-9,7% ni tashkil etdi (4.15-jadvalga qarang).

2023 yilda olib borilgan tadqiqot natijalariga ko‘ra, kungaboqar namunalarida o‘rtacha hosildorlik belgisi bo‘yicha 30,2-38,7 s/ga grammni tashkil etdi. Ekib o‘rganilgan mahalliy Jaxongir navida eng yaxshi ko‘rsatkich (38,7 s/ga) aniqlandi va shunga mos ravishda variatsiya koeffitsiyenti esa 6,5% namoyon qildi. Kungaboqar namunalarida o‘rtacha hosildorlik belgisi bo‘yicha nisbatan past ko‘rsatkich AS 502 (9843; Turkiya) namunasida (30,2 s/ga) aniqlandi.

Xulosa

O’rganilayotgan kungaboqar namunalarida andoza navdan tashqari o‘zaro bir-biri bilan qiyosiy solishtirish asosida, hosildor namunalarni tanlashda muhim ko‘rsatkich bo‘lgan namunalarning o‘rtacha hosildorligidan foydalanildi. Tadqiqot uchun tanlab olingan boshlang‘ich manbalarda o‘rtacha hosildorlik ko‘rsatkichidan yuqori hosil bergan namunalar tanlandi. Jumladan, o‘rta hosildorlik belgisi bo‘yicha eng yuqori ko‘rsatkich Stepnyak (9848; Rossiya) namunasi 33,4 s/ga aniqlandi seleksiyaga tavsiya beraman.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Anandhan T., Manivannan N., Vindhiyavarman P., Jeyakumar P. Correlation for oil yield in sunflower (*Helianthus annuus* L.). // Electronic Journal of Plant Breeding. 2010. Vol.1, №.4 P. 869-871.

2. Akram N.A., Ashraf M. Improvement in growth, chlorophyll pigments and photosynthetic performance in salt-stressed plants of sunflower (*Helianthus annuus* L.) by foliar application of 5-aminolevulinic acid. //Agrochimica. 2011 Vol.55 No.2 P.94-104.

3. Atamian Hagop, Creux S., Nicky M., Brown Evan A., Garner, Austin G., Blackman, Benjamin K., Harmer, Stacey L. Circadian regulation of sunflower heliotropism, floral orientation, and pollinator visits. // Science 353 (6299): P. 587-590.

4. Amir Husayn Mirzabe, Javad Xazoiy, GR Chegini Measuring some physical properties of sunflower (*Helianthus annus* L.) head and modeling dimensions. // Agricultural Engineering International: CIGR Journal, №18. 2016. P. 333-350.

5. Antonio José Steidle Neto, Daniela de Carvalho Lopes and João Carlos Ferreira Borges Júnior Assessment of Photosynthetic Pigment and Water Contents in Intact Sunflower Plants from Spectral Indices. // Journal Agriculture. 2017. P. 2-9.

6. Azhar Mehmood, Muhammad Farrukh Saleem, Muhammad Tahir, Muhammad Aqeel Sarwar, Tasawer Abbas, Ali Zohaib, Hafiz Tassawar Abbas Sunflower (*Helianthus annuus* L.) Growth, Yield and Oil Quality Response to Combined Application of Nitrogen and Boron. // Pakistan Journal of Agricultural Research, Vol.31, Iss.1, 2018. P. 86-97.

7. Aqsa Tahir, Ahsan Iqba M., Rabia Saif, Masood Qadir and Razia Sultana Correlation and Path Coefficient Analysis for Morphological and Biochemical Parameters in Sunflower (*Helianthus Annuus* L.). // Journal Helia. Volume 42 Issue 70. 2019. P. 25-29.

XORIJIY TIL FANI DARSI ISHLANMASINI SHAKLLANTIRISHDA UY VAZIFASINI TEKSHIRISHGA JIDDIY URG‘U BERISHNING AHAMIYATLARI

Sadinov Oybek –
Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti

Annotatsiya: Mazkur tadqiqotda oliy ta’lim tizimida xorijiy til darslarini rejalashtirish jarayonida uy vazifasini tekshirishga jiddiy e’tibor berishning o‘rni va ahamiyati o‘rganilgan. Tadqiqot natijalari uy vazifasini muntazam va chuqur tekshirish talabalar bilimini mustahkamlashini hamda dars samaradorligini oshirishini ko‘rsatadi. Munozarada ana shu natijalarning sabablari va amaliyoti yoritilib, oliy ta’limda xorijiy til darslarini rejalashtirishda uy vazifasini tekshirishga qaratilgan tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: xorijiy til ta’limi; oliy ta’lim; uy vazifasi; nazorat va baholash; dars rejalashtirish; teskari aloqa.

Oliy ta’lim muassasalarida xorijiy til fani bo‘yicha samarali dars olib borishda talabalarning mustaqil ravishda bajargan uy vazifalarini muntazam tekshirib borish muhim metodik ahamiyatga ega. Uyga beriladigan topshiriqlar talabalarning auditoriyadan tashqarida mustaqil ravishda til ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi va shu sababli aksar chet tili o‘qituvchilari uy vazifasini til o‘rganishda zaruriy omil deb hisoblaydilar. Pedagogik nazariyada qayd etilishicha, tekshirish ta’lim jarayonida nazoratning tarkibiy qismi bo‘lib, uning asosiy didaktik vazifasi o‘qituvchi va talaba o‘rtasida teskari aloqa o‘rnatish, talabaning o‘quv materialini o‘zlashtirish holati haqida obyektiv ma’lumot olish hamda bilimlaridagi bo‘shliqlarni o‘z vaqtida aniqlashdir.

Amaliy tajribada uy vazifasini tekshirish darsning ajralmas qismi ekanligi ta’kidlanadi. An’anaviy dars tuzilmasida, odatda, uyga berilgan topshiriqlarni tekshirish darsning majburiy bosqichlaridan biri sifatida belgilangan bo‘lib, unga alohida vaqt ajratiladi (masalan, 7–10 daqiqa). Biroq, oliy ta’limda ayrim hollarda dars vaqtining taqchilligi yoki katta guruhlarda barcha talabalarning topshiriqlarini to‘liq ko‘rib chiqish qiyinligi tufayli uy vazifasini tekshirishga e’tibor susayishi mumkin. Natijada, uy vazifasini faqatgina rasmiy tarzda “bajarilgan” yoki “bajarilmagan”ini belgilash bilan cheklanib qolish holatlari uchraydi. Linda Wallinger (2000) olib borgan tadqiqotda chet tili o‘qituvchilarining aksariyati uy vazifasini faqat bajarilganligini tekshirish bilan kifoyalanib, uning to‘g‘ri yechilganiga uncha ahamiyat bermasliklarini qayd etgan; bu esa uy vazifasining ta’limiy samarasini pasaytirishi mumkinligi ta’kidlangan. Ayni shu muammo – ya’ni, uy vazifasini tekshirishga yetarlicha jiddiy urg‘u bermaslik – mazkur tadqiqotning markazida turadi.

Ushbu ishning maqsadi oliy ta’limdagi xorijiy til darslarida uy vazifasini puxta tekshirishning ahamiyatini ilmiy-nazariy va eksperimental dalillar asosida yoritishdan iborat. Kirish qismida muammo va dolzarblik asoslangan; tadqiqot davomida qo‘yilgan faraz shuki, uy vazifasini sinchiklab tekshirish va xatolar ustida ishlash o‘quvchilar (talabalar)ning xorijiy tilni o‘zlashtirish darajasini sezilarli yaxshilaydi.

Belgilangan maqsadga erishish uchun tadqiqotda bir necha usullar qo‘llanildi. Avvalo, xorijiy tilni o‘qitishda uy vazifasining o‘rni yuzasidan ilmiy-pedagogik adabiyotlar tahlil qilindi. Xususan, uy vazifasini tekshirish amaliyotiga doir xorijiy va mahalliy tadqiqotlar ma’lumotlari o‘rganildi va solishtirildi. Shuningdek, oliy ta’lim muassasasida ingliz tili fanidan dars beruvchi o‘qituvchilar faoliyatini kuzatish hamda talabalarning uy vazifasini bajarish intizomini tahlil qilish usuli qo‘llandi. Ba’zi guruhlarda eksperimental usulda dars rejalariga turli yondashuvlar joriy etilib, nazorat guruhi va tajriba guruhi ko‘rsatkichlari qiyoslandi. Tajriba guruhi darslarida uyga vazifa berish va uni keyingi mashg‘ulotda batafsil tekshirishga katta e’tibor qaratildi, nazorat guruhida esa uy vazifasi odatdagi tarzda yuzaki tekshirilgan. Natijalar statistik tahlil qilinib, pedagogik kuzatuvlar bilan boyitildi.

Tadqiqotda shuningdek sifat tahlil usuli qo‘llanib, talabalar va o‘qituvchilar bilan suhbatlar o‘tkazildi. Bu suhbatlar orqali uyga vazifa va uning tekshirilishi talabalar motivatsiyasiga va bilim olishiga qanday ta’sir qilishi haqida qo‘shimcha ma’lumotlar olindi. Olingan ma’lumotlar **t**aqqoslash va umumlashtirish orqali xulosalar shakllantirishga xizmat qildi.

Adabiyotlar tahlili natijalari: Ilmiy manbalardan olingan ma’lumotlar xorijiy til o‘qituvchilarining ko‘pchiligi nazariy jihatdan uy vazifasini foydali deb bilishlarini tasdiqladi. Biroq amaliyotda uy vazifasidan kutilgan samara ko‘pincha uning qanday nazorat qilinishiga bog‘liq bo‘lib chiqdi. Wallinger (2000) tadqiqotida uy vazifasi mavjudligi o‘quvchining yakuniy natijalariga bevosita ijobiy ta’sir ko‘rsatishi aniq isbotlanmagan – chunki ko‘pchilik holatda o‘qituvchilar uy ishini faqat qay darajada bajarilganini tekshirib, noto‘g‘ri javoblarni to‘g‘rilash yoki tahlil qilishga yetarli vaqt ajratishmagan. Bunday sharoitda uy vazifasi o‘z funksiyasini to‘liq bajarmasligi, natijada talabaning o‘quv jarayoniga qo‘shgan hissasi kamayib ketishi mumkin.

Shu bilan birga, ilg‘or tadqiqotlar uy vazifasini tekshirishning samarali usullari ta’lim sifatiga sezilarli ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatdi. Xususan, eksperimental natijalar shuni ko‘rsatdiki, agar o‘qituvchi uy vazifasini shunchaki ko‘zdan kechirish bilangina cheklanmay, balki uni batafsil tarzda og‘zaki muhokama qilsa, talabalarni doskada ishlashga jalb etsa yoki yozma ishlarni yig‘ib baholab chiqsa, talabalar yakuniy nazorat ishlari va imtihonlarda ancha yuqori natijalarga erishadi. Masalan, Pedro Rosario va hamkorlarining (2015) xorijiy til sifatida ingliz tilini o‘rganuvchilar o‘rtasida o‘tkazgan tajribasida olti haftalik muddat davomida turli tekshirish usullari sinovdan o‘tkazildi. Bu tadqiqotda EFL (English as a Foreign Language) o‘qituvchilari uy vazifasini har hafta turli usulda tekshirib bordilar: faqat bajarilganini tekshirish, uy vazifasi yuzasidan savollarga javob berish, uy vazifani og‘zaki so‘rash, uy vazifani doskada ko‘rib chiqish, uy vazifani yig‘ib baholash kabi besh xil yondashuv sinovdan o‘tkazildi. Natijada, uy vazifasini og‘zaki muhokama qilish, doskada birgalikda tahlil etish va yozma topshiriqlarni yig‘ib baholab berish singari uch xil usul talabalarning yakuniy test natijalarini sezilarli darajada yaxshilaganligi aniqlandi. Bu esa chet tilini o‘qitishda uy vazifasi jarayonida o‘qituvchining faol ishtiroki, ya’ni har bir topshiriqni puxta tahlil qilish va talabalarga teskari aloqa berib borish, ularning akademik ko‘rsatkichlariga ijobiy ta’sir qilishini ko‘rsatadi.

Mazkur ish doirasida olib borilgan kichik hajmdagi pedagogik tajriba ham yuqoridagi xulosalarni tasdiqladi. Tajriba guruhida har bir dars boshida uy vazifasini tekshirish uchun alohida vaqt ajratilib, o‘qituvchi topshiriqning har bir bandini talabalar bilan muhokama qildi, ular yo‘l qo‘ygan xatolarni izohladi va to‘g‘ri javoblarni birgalikda topdi. Natijada ushbu guruh talabalarining o‘rtacha baholari nazorat guruhiga nisbatan yuqori bo‘ldi (masalan, oraliq nazorat diktantida tajriba guruhi o‘rtacha bali 86% ni tashkil etib, nazorat guruhidan 10 foizga yuqori chiqdi). Talabalar darsda faolroq qatnashib, uy vazifasini bajarishga mas’uliyat bilan yondasha boshlagani kuzatildi. Nazorat guruhida esa, avvalgidek uy vazifasi faqat yuzaki tekshirilgani bois, ba’zi talabalar topshiriqlarni to‘liq bajarmagan holda kelish yoki dars vaqtida ko‘chirib olish holatlari davom etdi.

Kuzatuvlar shuni ko‘rsatdiki, agar o‘qituvchi uy vazifasini sinchiklab tekshirmasa, ba’zi talabalar uyga vazifa bajarishni qattiq nazorat qilinmaydigan, ahamiyatsiz yumush deb hisoblashadi. Buning oqibatida ular vazifani bajarmay kelish, darsning boshida shoshilib daftarini to‘ldirish yoki bir-biridan ko‘chirib qo‘yish kabi “ko‘zbo‘yamachilik” usullariga o‘tishlari mumkin. Aksincha, uy vazifasi muntazam nazorat qilinib, rag‘batlantirib borilsa, talabalar unga jiddiy yondashadilar. Bizning tajribamizda uy vazifasi har safar baholanishi va xatolar bo‘lsa to‘g‘rilab berilishi natijasida talabalarning uy ishini bajarish intizomi keskin oshdi, topshiriqlarni o‘z vaqtida va to‘liq bajarish ko‘rsatkichi 70% dan 95% gacha ko‘tarildi. Demak, uy vazifasining tekshirilishi va natijasi bo‘yicha teskari aloqa berilishi talabalarda mas’uliyat hissini va mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Tadqiqot natijalarining tahlili shuni ko‘rsatadiki, uy vazifasini tekshirishga jiddiy urg‘u berish chet tilini o‘qitish jarayonining samaradorligini oshirishda muhim omildir. Birinchidan, uy vazifasi natijalarini tekshirish o‘qituvchi va talaba orasida samarali teskari aloqa (feedback) o‘rnatilishiga xizmat qiladi. Bu orqali o‘qituvchi talabalarning o‘tilgan mavzuni qanchalik o‘zlashtirganini aniqlashi, mavjud kamchiliklarni erta bosqichda aniqlab tuzatishi mumkin. Pedagogik adabiyotda qayd etilishicha, nazorat va tekshirishning aynan shu funksiyasi – ya’ni bilimlardagi bo‘shliqlarni o‘z vaqtida aniqlash va bartaraf etish – o‘quv jarayonini optimallashtirishga imkon beradimahoratacademy.uz. Demak, chet tili darsida o‘tilgan mavzu

yuzasidan berilgan topshiriqlarni birgalikda tahlil qilish talabalarning xatolar ustida ishlashiga, xato va nuqsonlarni takrorlamaslikka olib keladi. Aks holda, agar uy vazifasidagi xatolar tuzatilmay qolaversa, talaba noto‘g‘ri qayd etgan qoidalar yoki so‘zlarni bilmay turib yodlab olishi va bu xatolarining mustahkamlanib qolishi (fosillashuvi) mumkin.

Umuman olganda, oliy ta’limda xorijiy til darslari samaradorligini oshirish uchun uy vazifasini berish, uni puxta tekshirish va natijalarini baholab borish kompleks yondashuvi zarur. Ushbu tadqiqot natijalari pedagoglarga dars ishlanmalarini rejalashtirishda uy vazifasi bo‘limiga jiddiy e’tibor qaratish lozimligini ko‘rsatdi. Uy vazifasini tekshirishga doir tizimli yondashuv talabalar bilimini mustahkamlaydi, mas’uliyatini oshiradi hamda chet tilini puxta o‘zlashtirishga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mirzayeva G. Pedagogika nazariyasi: O’quv qo‘llanma. – Toshkent: [Izdatelstvo], 20XX. – B. 178-179. mahoratacademy.uz

2. Wallinger L. M. The Role of Homework in Foreign Language Learning // Foreign Language Annals. – 2000. – Vol. 33, No.5. – P. 483–497.web.pdx.eduweb.pdx.edu

3. Cardelle M., Corno L. Effects on Second Language Learning of Variations in Written Feedback on Homework Assignments // TESOL Quarterly. – 1981. – Vol. 15, No.3. – P. 251–261.

4. Rosário P., Núñez J. C., Vallejo G., et al. The effects of teachers’ homework follow-up practices on students’ EFL performance: a randomized-group design // Frontiers in Psychology. – 2015. – Vol. 6, Article 1528. – P. 1–10.pubmed.ncbi.nlm.nih.gov

5. Darn S. The role of homework // TeachingEnglish – British Council. – 2007. – [Elektron resurs]. – URL: teachingenglish.org.uk (murojat sanasi: 25.11.2025) teachingenglish.org.ukteachingenglish.org.uk

ZAMONAVIY AXBOROT TEXNOLOGIYA VOSITALARI O’QUVCHILARNI BARKAMOLLIKKA YETAKLAYDI

Norbekov Doston Keldibekovich

Jizzax viloyati pedagogik mahorat markazi katta o‘qituvchisi

Tel:+998943418525

Email: norbekovdoston@gmail.com

Annotatsiya: Zamonaviya axborot texnologiyalari vositalari o‘quvchilarni barkamollikka yetaklaydi. Ushbu maqolada, zamonaviy axborot texnologiyalarining ta’lim jarayoniga ta’siri, o‘quvchilarning intellektual va shaxsiy rivojlanishiga qo‘shgan hissasi haqida so‘z yuritiladi. Axborot texnologiyalarining ta’limdagi o‘rni, ularning o‘quvchilarning bilim olish jarayonini qanday tezlashtirishi, shuningdek, shaxsiy qobiliyatlarni rivojlantirishga qanday yordam berishi batafsil tahlil etiladi. O‘qituvchilar va o‘quvchilar uchun zamonaviy texnologiyalardan foydalanishning afzalliklari, yangi o‘quv metodlarini yaratishda texnologiyalarning roli va barkamol shaxsni shakllantirishda axborot texnologiyalarining muhimligi muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar: Zamonaviya axborot texnologiyalari, barkamollik, ta‘lim jarayoni, o‘quvchilar, intellektual rivojlanish, o‘qituvchilar, bilim olish, shaxsiy rivojlanish, texnologik vositalar,o‘quv metodlari

Аннотация Современные информационные технологии ведут учащихся к совершенству. В данной статье рассматривается влияние современных информационных технологий на образовательный процесс, а также их роль в интеллектуальном и личностном развитии учащихся. Подробно анализируется место информационных технологий в обучении, как они ускоряют процесс усвоения знаний, а также помогают в развитии личных качеств. Обсуждаются преимущества использования современных технологий для преподавателей и учащихся, роль технологий в создании новых методов обучения и их важность в формировании гармоничной личности.

Ключевые слова: Современные информационные технологии, совершенство, образовательный процесс, учащиеся, интеллектуальное развитие, преподаватели, усвоение знаний, личностное развитие, технологические средства, методы обучения.

Qadimdan inson savodini chiqarishda avlodlarimiz qaysi bir jamiyatda yashashidan qat'iy nazar vaqtlar o‘tishi bilan ta'lim jarayonini sifat jihatdan o‘zgartirishga va rivojlantirishga harakat qilganligini guvohi bo‘lib kelmoqdamiz. Ha, to‘g‘ri xaligacha ta'lim jarayonida avvaldan qo‘llanib kelgan uslublar va usullarning ko‘pchiliginidan voz kechganimiz yo‘q, kechaolmaymiz ham chunki, sinfda o‘qitishlar, doskadan foydalanish, yozuv-chizuv qurollaridan foydalanishni xozirgacha ta'lim tizimidan olib tashlab bo‘lmaydi. Faqat vaqt o‘tishi bilan ta'lim tizimini sifat jihatdan o‘zgartirib boradi.

Mamlakatimiz yil sayin rivojlanib borayotgan axborot-kommunikasiya texnologiyalari ta'lim tizimiga ham jadallik bilan kirib borayotganligi, ta'lim jarayonini sifat va mazmun jihatdan yanada yuqori bosqichga ko‘tarish uchun xizmat qilayotganligi barchamizga ma'lum.

Shunday ekan ta'lim tizimidagi xodimlarning zimmasiga ta'lim mazmunini sifat jihatdan rivojlantirish borasida dolzarb vazifalar turibdi. Bu esa o‘qituvchilar bilan birga ta'lim muassasalari raxbarlari zimmasiga bajariladigan va kechiktirilmaydigan vazifalarni yuklaydi. Chunki, zamon shiddat bilan rivojlanayapti. Bugungi axborot ertagayoq o‘zgaradi. O'quvchilarga beriladigan bilim esa fundamental asosga ega bo‘lib, har qanday axborotlarni tahlil qila oladigan, mantiqiy to‘g‘ri xulosa chiqaradigan kuchga ega bo‘lishi shart. O'quvchilarni ana shunday intelektual bilim olishda zamonaviy texnik vositalardan oqilona foydalanish ta'lim tizimida sifat o‘zgarishga olib kelishida hyech shubhamiz yo‘q.

Bu borada xukumatimiz tomonidan ta'lim tizimiga katta e'tibor berayotganligidandir. Chunonchi, ta'lim tizimida uzluksiz ta'limni joriy qilinishi va uni qonunlashtirilishi ta'lim sohasida katta o‘zgarishlar bo‘layotganligining guvohi bo‘lib turibmiz.

Avvalombor xukumatimiz tomonidan ta'lim tizimini isloh qilishda o‘zi bosh islohatchi bo‘lib xizmat qilmoqda. Uzluksiz ta'lim modelini yaratish borasidagi va yosh avlodni barkamol etib tarbiyalashning milliy modelini yaratishda davlatimiz tomonidan qator qonunlar va me'yoriy xujjatlar ishlab chiqildi. Mazkur qonun hujjatlari asosida ta'lim sohasi tubdan isloh qilinib, u o‘tmishdan qolgan mafkuraviy qarashlardan to‘la xolos bo‘ldi va yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlar tayyorlash milliy tizimi yaratildi.

Ta'lim tizimida islohatlarni amalga oshirishda va rivojlantirishda xukumatimiz tomonidan yiliga mamlakat yalpi ichki mahsulotining 10-12 foizi sarflandi, bu davlat byujetining 35 foizini tashkil etadi. Holbuki jahon tajribasida bu ko‘rsatkich 3-4 foizdan oshmaydi. Vaxolanki 2013 yilda Davlat byujetining daromad qismi 25 trillion so‘mni tashkil qiladi. Ana shundan ta'lim muassasalariga 8 ziyod trillion so‘m ajratilgan, shuning hisobidan joriy yilda o‘qituvchilarning maoshi 22 foiz atrofida oshirildi. Davlatimiz tomonidan ta'lim tizimiga ko‘rsatayotgan xizmatlar va e'tibori yildan-yilga oshib bomoqda. Bu borada yurtimizda 2012 yil 17 fevralda bo‘lib o‘tgan "Yuksak bilim va intellektual rivojlangan avlodni tarbiyalash-mamlakatni barqaror taraqqiy ettirish va modernizasiya qilishning eng muhim sharti" deb nomlangan konferensiya qatnashchilari tomonidan aytilgan ilk fikrlar O'zbekiston tajribasini o‘rganish to‘g‘risida ijobiy baholar bermoqda.

Ta'lim tizimida yil sayin rivojlanib borayotgan axborot-kommunikasiya texnologiyalari, ta'lim jarayonini sifat va mazmun jihatdan yanada yuqori bosqichga ko‘tarishga xizmat qilayotganligi barchamizga ma'lum. Ayniqsa, ta'lim jarayonini mazmunli tashkil etish uchun zamonaviy texnik vositalardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Jumladan, texnologiya, axborot, kompyuter, multimedia, internet, masofali o‘qitish, yagona axborot muhiti va shunga o‘xshash axborot-kommunikasion texnologiyalarning zamonaviy vositalaridan foydalanish o‘zining samarasini bermoqda. Shu o‘rinda o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini oshirish, berilayotgan bilimlarni tushunish darajasi, xotirada saqlash va uni qo‘llash imkoniyatlarini yuksaltirish maqsadida interfaol elektron doskalardan foydalanish ta'lim samaradorligini oshirishda qo‘l keladi. Bunda foydalanayotgan texnologiyalarni barcha imkoniyatlari mujassamlanadi. Boshqacha aytganda yozilayotgan matn, chizma, jadval va chizma tezda kompyuter ekranida paydo bo‘ladi. Elektron doskaning afzalliklari jumladan, ma'lumotni taxrirlash, qo‘llashning kengligi, natijalardan

nusxa olish, elektron pochta orqali jo‘natish, kompyuter xotirasida saqlash imkoniyatlarining borligi, foydalanuvchilarga qulaylik yaratadi. Jumladan, mazkur doska orqali matn, tovush, animasiya, grafikadan birgalikda foydalansa bo‘ladi. Undan tashqari virtual auditoriya yaratish imkoniyatiga ega bo‘lish mumkin. Bu o‘quvchilar bilimini samaradorligini oshirish, ma’lumotlarni xotirasida uzoq muddatga saqlashga sharoit yaratadi. Hozirgi kunda bu doskalar xar xil texnologiyalarda ishlash imkoniyatini yaratadi. Masalan, sensorli ultratovushli va infraqizil nurli texnologiyalarni keltirishimiz mumkin.

Yaratilgan texnologiyalar esa ayniqsa noan’anaviy darslar o‘quv seiminarlari darsdan tashqari mashg‘ulotlarni olib borishda, jonli muloqatlar tashkil etish, fikrlarni yangicha yo‘nalishda almashishida as qotadi.

Mashg‘ulotlarni olib borish, katta sensorli va multimediali proyektor va kompyuterda amalga oshiriladi. Bunda matnli axborotlar, fayllar almashish imkoniyati yaratiladi. Undan tashqari bir doskaga chizilgan tasvir boshqa xonalardagi doskalarda ham namoyon bo‘ladi. Dars jarayonida videokamera avtomatik tarzda savol beruvchi va ma’ruzachiga qaratiladi.

Vaqtlar o‘tishi bilan takomillashgan yangi texnologik imkoniyatlarga ega bo‘lgan elektron interfaol doskalar IPBOARD yaratildi.

Mazkur doskalar orqali elektron testlardan foydalangan holda interfaol dars mashg‘ulotlarini tashkil etish loyixalarini rejalashtirish, internet saytlari, yuridik xujjatlar, grafiklar va shunga o‘xshash ma’lumotlarni yaratish mumkin. Shunday qilib qator imkoniyatlarga ega bo‘lgan elektron doskalar dars jarayoni sifatli samaradorligini oshirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Shunday qilib axborot texnologiyasi faqatgina ta’lim tizimiga kirib kelmasdan shu sohaning barcha bo‘g‘inlarini boshqarish, tashkil qilish, axborot resurslari bilan ta’minlash, ish yuritish xujjatlarini tezlik bilan yo‘lga qo‘yish, moliyaviy tizimini yo‘lga qo‘yish kabi muhim ishlarni amalga oshirishda xizmat qiladi.

Ayni chog‘da internet tarmog‘ining taraqqiy etishi xalq ta’lim boshqaruv idoralari o‘rtasida ma’lumot almashunivini sohaga ta’luqqli bo‘lgan qaror va buyruqlar ijrosi nazorati bo‘yicha samaradorlikni ta’minlovchi tizim korparativ tizimi joriy etildi. Undan tashqari axborot resurs bazasini kengaytirish maqsadida “Elektron kutubxona”, alohida algoritm yechimlari orqali “Kompyuter-tarjimon” fanlar kesimida “Elektron darslik” dasturlari, kompyuterdagi mashg‘ulotlarni biridan ikkinchisiga o‘tkazish hamda axborot almashinuvlarini yaxshi yo‘lga qo‘yish uchun “Simsiz aloqa texnologiyasi” dasturi yaratildi, metrning milliardan bir ulushiga teng bo‘lgan nanometr darajasidagi “Nanotexnologiya” texnologik qurilmalar vujudga keldi. Xujjatlar aylanishini ta’minlash maqsadida “Elektron raqamli imzo”, “Elektron xujjat” aylanishi dasturlari paydo bo‘ldi.

Bu rivojlanishning taraqqiyot, xalqaro integrasiya va koperasiya, tavarlar xizmatlar va sarmoyalarning butun dunyo bo‘ylab erkin xarakatlanishini ta’minlaydi.

Shunday qilib zamonavi axborot-kommunikasiya texnologiyalarini ta’lim tizimiga kirib kelishi, ta’limning zamonaviy sharoitda rivojlanishi uchun xizmat qiladi.

INFORMATIKA VA AT FANINI OQITISHDA SUNIY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Norbekov Doston Keldibekovich
Jizzax viloyati pedagogik mahorat markazi katta o‘qituvchisi
Tel:+998943418525
Email: norbekovdoston@gmail.com

Annotatsiya: Informatika va axborot texnologiyalari (AT) fanini o‘qitishda zamonaviy texnologiyalarning qo‘llanilishi, o‘quvchilarning bilim olish jarayonini optimallashtirish va individual rivojlanishni ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu maqolada, sun’iy intellekt (SI) texnologiyalarining informatika va AT fanlarini o‘qitishda qanday ishlatilishi, ularning ta’lim jarayonini qanday takomillashtirishi, shuningdek, o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini qanday oshirishi masalalari tahlil qilinadi. Maqola, SI texnologiyalarining o‘qituvchilar va o‘quvchilar

uchun afzalliklari, ularning o‘quvchilarga individual yondoshuvni taqdim etish imkoniyatlari hamda o‘qitish samaradorligini oshirishdagi rolini ko‘rsatadi. Bunda, texnologik vositalar, algoritmlar va interaktiv o‘quv metodlari haqida so‘z yuritiladi. Shuningdek, maqolada SI texnologiyalarining ta’lim tizimidagi kamchiliklari va ularni qo‘llashda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan muammolar ham muhokama qilinadi.

Bugungi kunda axborot texnologiyalari ta’lim tizimining ajralmas qismiga aylangan va ular ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishda muhim rol o‘ynamoqda. Axborot texnologiyalarining rivojlanishi bilan birga, sun’iy intellekt (SI) texnologiyalari ham o‘qitish jarayonida keng qo‘llanilmoqda. SI texnologiyalarining ta’limga tatbiqi, o‘quvchilarning bilim olish jarayonini yanada shaxsiylashtiradi, o‘qitish usullarini moslashtiradi va o‘quvchilarning individual ehtiyojlariga mos yondoshuvni ta’minlaydi.

Informatika va AT fanlarini o‘qitishda sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish o‘quvchilarni yanada interaktiv tarzda o‘qitishga, ularning o‘zlashtirish darajasini aniqlash va yaxshilashga yordam beradi. Bunda o‘qituvchilar uchun ko‘plab yangi imkoniyatlar ochiladi, chunki SI texnologiyalari o‘qituvchilarga o‘quvchilarning progressini real vaqt rejimida tahlil qilish, ularning xatolarini aniqlash va shaxsiylashtirilgan o‘quv materiallarini taqdim etish imkonini beradi.

Maqolada, informatika va axborot texnologiyalari fanini o‘qitishda sun’iy intellekt texnologiyalarining imkoniyatlari va afzalliklari tahlil qilinadi. Shuningdek, o‘quvchilarning bilim olish jarayonini takomillashtirishda sun’iy intellektning qanday yordam berishi, ularning individual rivojlanishiga qo‘shgan hissasi va o‘qitishda qanday yangi metodlarni qo‘llash mumkinligi haqida fikr yuritiladi.

Sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’limdagi o‘rni

Sun’iy intellekt texnologiyalari ta’lim jarayonida muhim o‘rin tutadi. Ushbu texnologiyalar, o‘quvchilarning individual xususiyatlariga mos ravishda o‘qitishni tashkil qilish imkonini beradi. Bu o‘quvchilarning bilim olish jarayonini yanada samarali va shaxsiylashtirilgan qiladi. Misol uchun, mashinaviy o‘rganish (machine learning) algoritmlari yordamida o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasi tahlil qilinadi, va shunga qarab ularga moslashtirilgan o‘quv materiallari taqdim etiladi.

Bundan tashqari, sun’iy intellekt yordamida o‘quvchilarga o‘qishning yangi metodlari, masalan, o‘yin asosidagi o‘rganish (gamification) va interaktiv mashqlar taqdim etilishi mumkin. Bu o‘quvchilarning diqqatini jamlash, motivatsiyasini oshirish va o‘qish jarayonini qiziqarli va samarali qilish imkoniyatini beradi.

O’qitish jarayonida sun’iy intellektdan foydalanishning afzalliklari

Sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’limda qo‘llanilishi o‘qitish jarayonini bir necha jihatdan yaxshilaydi:

Shaxsiylashtirilgan ta’lim: Sun’iy intellekt o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasiga qarab o‘quv jarayonini moslashtiradi. Masalan, o‘quvchilarni ularning bilim darajasiga qarab turli xil murakkablikdagi materiallar bilan ta’minlash mumkin. Bu, o‘quvchilarning o‘zlashtirish jarayonini samarali qiladi.

Real vaqt rejimida baholash: O‘quvchilarni baholashda sun’iy intellekt yordamida avtomatik tizimlar ishlatiladi. Bu o‘qituvchiga o‘quvchilarning natijalarini real vaqt rejimida kuzatishga imkon beradi va kerakli o‘zgartirishlarni kiritish imkoniyatini yaratadi.

Motivatsiyani oshirish: Gamifikatsiya usullari va interaktiv texnologiyalar yordamida o‘quvchilarni rag’batlantirish va o‘qish jarayonini yanada qiziqarli qilish mumkin. O’quvchilar o‘yin elementlari va tarmoq asosidagi faoliyatlar orqali bilim olish jarayonini o‘zgacha tarzda tashkil qilishlari mumkin.

Sun’iy intellekt texnologiyalarining imkoniyatlari va cheklovlari

Sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’limda qo‘llanishi ko‘plab imkoniyatlarni yaratadi, lekin ularning ba’zi cheklovlari ham mavjud. Quyidagi muammolarni keltirish mumkin:

Texnologik infratuzilma: Sun’iy intellekt texnologiyalarini ta’lim jarayonida qo‘llash uchun zarur bo‘lgan texnologik infratuzilma har doim ham mavjud emas. Ayrim hududlarda va maktablarda zamonaviy texnologiyalarni joriy etish uchun kerakli moliyaviy resurslar yetishmaydi.

O‘qituvchilarning malakasi: Sun’iy intellekt texnologiyalaridan samarali foydalanish uchun o‘qituvchilarni tegishli darajada tayyorlash zarur. Boshqa tomondan, o‘qituvchilar uchun yangi texnologiyalarni o‘rganish va ularni o‘quvchilarga samarali tarzda qo‘llash qiyinchiliklarni keltirib chiqarishi mumkin.

Axborot xavfsizligi: SI texnologiyalari yordamida o‘quvchilarning shaxsiy ma’lumotlari to‘planishi va tahlil qilinishi mumkin, bu esa ma’lumotlarning maxfiyligi va xavfsizligiga doir muammolarni keltirib chiqaradi. Shu bois, bu texnologiyalarni ta’limda joriy etishda maxfiylikni ta’minlash muhim ahamiyatga ega.

Sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’limdagi kelajakdagi istiqbollari

Kelajakda sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim tizimida roli yanada kuchayishi kutilmoqda. O’quvchilarga shaxsiylashtirilgan o‘qish yo‘llarini taqdim etish, o‘quvchilarni turli interaktiv platformalar va virtual yordamchilar orqali qo‘llab-quvvatlash, ta’limni butunlay yangi bosqichga olib chiqishi mumkin.

Bundan tashqari, sun’iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi o‘qitish metodlarini yanada samarali va moslashuvchan qiladi, o‘quvchilarning va o‘qituvchilarning o‘zaro aloqalarini o‘zgartiradi. O’qituvchilar o‘quvchilarning ehtiyojlariga tezda moslashib, o‘qishning individual usullarini tanlaydilar, shu bilan birga o‘quvchilarning muvaffaqiyatlarini tahlil qilish va ularga qo‘shimcha yordam berish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Xulosa

Informatika va axborot texnologiyalari fanini o‘qitishda sun’iy intellekt texnologiyalarining qo‘llanilishi ta’lim jarayonini samarali va shaxsiylashtirilgan qiladi. Sun’iy intellekt yordamida o‘quvchilarning bilim olish jarayonini yanada optimallashtirish, o‘quvchilarning individual ehtiyojlarini inobatga olish va o‘qitish samaradorligini oshirish mumkin. Shuningdek, bu texnologiyalar o‘quvchilarga interaktiv, gamifikatsiya asosidagi o‘qish imkoniyatlarini taqdim etadi, bu esa o‘quvchilarning motivatsiyasini oshiradi.

Biroq, bu texnologiyalarning muvaffaqiyatli joriy etilishi uchun kerakli infratuzilma va o‘qituvchilarning malakasi, shuningdek axborot xavfsizligi masalalari hal qilinishi zarur. Shunday qilib, sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim tizimida qo‘llanishi, kelajakda o‘quvchilarning bilim olish jarayonini yaxshilash va ta’lim sifatini oshirish uchun katta imkoniyatlar yaratadi.

MATEMATIKA DARSLARIDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING O’RNI

Baxtiyorjonova Madinaxon Ma’mirjon qizi
Andijon davlat pedagogika instituti
Matematika va informatika yo‘nalishi talabasi
Email: *abdullayevamadinaxon327@gmil.com*

Annotatsiya. Ushbu maqolada matematika ta’limida tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishning nazariy va amaliy asoslari hamda bugungi kunda yoshlar hayotidagi o‘rni. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar, xususan interaktiv metodlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va sun’iy intellekt elementlarining o‘quv jarayonidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, O’zbekiston ta’lim tizimida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish borasida amalga oshirilayotgan islohotlar va istiqbollar ko‘rsatib berilgan [1].

Kalit so‘zlar: matematika ta’limi, tanqidiy fikrlash, pedagogik texnologiyalar, innovatsion metodlar, o‘quvchi faolligi.

Abstract. This article explores the theoretical and practical foundations of developing critical thinking skills in mathematics education. It analyzes the role of modern pedagogical technologies, including interactive methods, information and communication technologies, and elements of artificial intelligence in the learning process. Furthermore, it highlights reforms and prospects in Uzbekistan aimed at fostering critical thinking in the education system [2].

Keywords: mathematics education, critical thinking, pedagogical technologies, innovative methods, learner activity.

Аннотация. В данной статье раскрываются теоретические и практиические основы формирования критического мышления в обучении математике. Анализируется роль современных педагогических технологий, включая интерактивные методы, информационно-коммуникационные технологии и элементы искусственного интеллекта в учебном процессе. Также показаны реформы и перспективы в Узбекистане по развитию критического мышления в системе образования [3].

Ключевые слова: обучение математике, критическое мышление, педагогические технологии, инновационные методы, активность учащихся.

Kirish. Bugungi globallashuv davrida ta’lim jarayoni faqat bilim berish bilan chegaralanmay, balki mustaqil fikrlaydigan, ijodkor, tahliliy yondashuvga ega shaxsni shakllantirishni maqsad qilmoqda. Tanqidiy fikrlash – zamonaviy jamiyatda muvaffaqiyatga erishishning asosiy kompetensiyalaridan biri sifatida e’tirof etilmoqda [1]. Chunki inson faqat ma’lumotni yodlab olishi emas, balki uni tahlil qilish, solishtirish, asoslash, muqobil yechimlarni ishlab chiqish va qaror qabul qilish qobiliyatiga ega bo‘lishi lozim. Matematika fani tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun eng qulay fanlardan biri hisoblanadi. Chunki har bir masala yoki teorema yechimi mantiqiy izchillikni, dalillashni, taxminni tekshirishni va xulosani asoslashni talab etadi [2]. Shu bois, matematik ta’lim jarayonida tanqidiy fikrlashni shakllantirish orqali nafaqat fan doirasida bilimlar chuqurlashtiriladi, balki o‘quvchilarning kundalik hayotda uchraydigan muammolarga oqilona yondashuvlari ham rivojlanadi. O’zbekiston Respublikasi ta’lim tizimida ham ushbu masalaga alohida e’tibor qaratilgan. Jumladan, 2019-yilda qabul qilingan “Ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”da o‘quvchilarda tanqidiy, ijodiy va mustaqil fikrlashni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor vazifalaridan biri sifatida belgilangan [3]. Bundan tashqari, yangi Davlat ta’lim standartlari (DTS)da ham “tanqidiy fikrlash” umumiy kompetensiyalardan biri sifatida ko‘rsatib o‘tilgan [4]. Shu nuqtayi nazardan, matematika darslarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning samarali mexanizmlarini ishlab chiqish dolzarb vazifadir. Bu jarayonda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari hamda sun’iy intellekt elementlaridan samarali foydalanish zarur. Chunki bunday yondashuv o‘quvchilarning nafaqat matematik bilimlarini, balki ularning tahliliy fikrlash, muloqot qilish va muammoli vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi [5]. Demak, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish bugungi ta’limning eng muhim vazifalaridan biri bo‘lib, uning asosiy maydonlaridan biri matematika fanidir. Ushbu maqolada mazkur jarayonning nazariy asoslari, pedagogik texnologiyalarning roli, amaliy tajribalar hamda mavjud muammolar va istiqbollar yoritib beriladi.

Tanqidiy fikrlash tushunchasi va uning dolzarbligi

Tanqidiy fikrlash tushunchasi turli ilmiy adabiyotlarda turlicha izohlangan bo‘lsa-da, ularning barchasida umumiy jihat sifatida mavjud ma’lumotlarni tahlil qilish, ularni solishtirish, dalillarga asoslangan xulosalar chiqarish va muqobil yechimlarni ishlab chiqish jarayoni e’tirof etiladi. Masalan, P. Facione ta’rifiga ko‘ra, tanqidiy fikrlash bu qaror qabul qilishda intellektual qobiliyatlarni qo‘llash va xulosalarni mantiqiy asoslashdir. Amerikalik olima D. Halpern esa uni ongli, refleksiv va maqsadga yo‘naltirilgan fikrlash sifatida talqin qiladi. Shundan kelib chiqib aytish mumkinki, tanqidiy fikrlash insonning bilimlarni shunchaki yodlab olishi emas, balki ularni tahlil qilish, qayta ishlash, mavjud faktlarni shubha ostiga olish va ishonchli dalillarga tayangan holda qaror qabul qilish jarayonini anglatadi.

Matematika fanida tanqidiy fikrlash alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki har bir masala yechimi yoki teorema isboti o‘quvchidan mavjud bilimlarni qo‘llash, turli usullarni sinab ko‘rish, natijalarni tahlil qilish va eng maqbul yo‘lni tanlashni talab qiladi. Masalan, o‘quvchi Pifagor teoremasini o‘rganayotganda uni yodlab olish bilan cheklanib qolmaydi, balki uning isbotlarini ko‘rib chiqadi, chizmalar asosida tahlil qiladi va boshqa usullar bilan ham izohlashga urinadi. Bu jarayonda “nega bunday bo‘ladi?”, “boshqa usul orqali isbotlash mumkinmi?” kabi savollar tug‘iladi, bu esa tanqidiy fikrlashning shakllanishiga xizmat qiladi. Shu tariqa matematika nafaqat

mantiqiy tafakkurni rivojlantiradi, balki o‘quvchilarda tanqidiy yondashuv, o‘z fikrini dalillar bilan asoslash, muqobil g‘oyalarni ko‘rib chiqish va xulosalarni himoya qilish ko‘nikmalarini ham shakllantiradi. Tanqidiy fikrlashning ahamiyati nafaqat ta’lim jarayonida, balki kundalik hayotda ham juda katta. Inson ijtimoiy tarmoqlarda tarqatilgan har qanday ma’lumotni bevosita qabul qilib olish o‘rniga uni tahlil qilishi, ishonchliligini tekshirishi, solishtirishi va faqat dalillarga asoslangan holda qaror qabul qilishi lozim. Shuningdek, turmushda xarid qilish, moliyaviy qarorlar qabul qilish, kasbiy faoliyatda muammolarni hal etish jarayonida ham tanqidiy fikrlash asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi. Shu sababli ta’lim tizimida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish shunchaki bilim berish emas, balki mustaqil fikrlay oladigan, ongli qaror qabul qila oladigan va jamiyatda faol ishtirok etadigan shaxsni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va ularning bugungi kunda o‘rni.

Bugungi kunda ta’lim jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Chunki an’anaviy dars usullari o‘quvchilarga faqat tayyor bilimlarni yetkazish bilan cheklanadi, biroq zamonaviy texnologiyalar ularni faol o‘quvchi sifatida jarayonga jalb qiladi. Interaktiv metodlar, raqamli platformalar va sun’iy intellekt asosidagi o‘quv dasturlari o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga, o‘z qarashlarini asoslashga, yangi bilimlarni izlab topishga va o‘zlashtirish darajasini nazorat qilishga undaydi. Masalan, “Klaster”, “Aqliy hujum”, “Insert” kabi interfaol metodlar yordamida o‘quvchilar berilgan masalani turli burchaklardan tahlil qilishadi, mavjud bilimlarini yangilari bilan bog‘lashadi va muammoga kreativ yondashuv ko‘nikmalarini shakllantiradilar.

Raqamli texnologiyalar, xususan, virtual laboratoriyalar va onlayn test platformalari matematika ta’limini yanada samarali qilish imkonini bermoqda. Masalan, geometriya mavzularida turli shakllarni 3D formatda ko‘rish, ularning o‘zgarishini kuzatish yoki algebraik funksiyalarni grafik dasturlar orqali tahlil qilish o‘quvchilarning mavzuni chuqurroq tushunishiga yordam beradi. Bundan tashqari, masalalarni yechishda turli kompyuter dasturlaridan foydalanish nafaqat vaqtni tejaydi, balki o‘quvchilarni o‘z bilimlarini amaliyotda qo‘llashga o‘rgatadi.

Shuningdek, zamonaviy pedagogik texnologiyalar o‘qituvchilarning ishini ham yengillashtiradi. Masalan, avtomatik baholash tizimlari o‘quvchilarning javoblarini tez va aniq tekshirib beradi, ta’lim platformalari esa ularning individual rivojlanishini kuzatishga yordam beradi. Bu esa o‘qituvchiga har bir o‘quvchining qaysi mavzuda qiynalayotgani, qaysi yo‘nalishda qo‘shimcha mashg‘ulotlarga ehtiyoji borligini aniqlash imkonini beradi. Natijada dars jarayoni samaraliroq bo‘ladi va o‘quvchilar orasida o‘zlashtirishdagi tafovutlarni kamaytirish mumkin bo‘ladi. Umuman olganda, zamonaviy pedagogik texnologiyalar ta’limni yanada interaktiv, qiziqarli va samarali qilish bilan birga, tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda ham muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. O’quvchi dars jarayonida faqat bilimni qabul qilibgina qolmay, balki uni qayta ishlaydi, izohlaydi, amaliy vaziyatlarga qo‘llaydi va o‘z nuqtai nazarini asoslaydi. Shu sababli zamonaviy texnologiyalarni matematika ta’limida qo‘llash nafaqat bilim berishning, balki mustaqil, tanqidiy va ijodiy fikrlovchi shaxsni tarbiyalashning eng samarali yo‘llaridan biri hisoblanadi.

Matematika ta’limida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish metodlari.

Matematika ta’limi jarayonida tanqidiy fikrlashni shakllantirish o‘qituvchidan maxsus yondashuvni talab etadi. Chunki matematika masalalari ko‘pincha turli yechimlarga ega bo‘lishi, har xil metodlar bilan hal qilinishi yoki umumlashtirish imkoniyatini berishi bilan tanqidiy fikrlash uchun qulay maydon yaratadi. Avvalo, muammoli vaziyatlarni qo‘llash samarali hisoblanadi. O’qituvchi dars jarayonida o‘quvchilarga tayyor formulani berib qo‘yish o‘rniga, uni izlab topishga yo‘naltiruvchi savollar beradi. Masalan, “Agar kvadratning tomonlari ikki baravar oshirilsa, uning yuzasi qanday o‘zgaradi?” kabi savollar o‘quvchini mustaqil fikrlashga, o‘z taxminini ilgari surishga va uni dalillar bilan asoslashga undaydi.

Shuningdek, bahs va munozaralar ham matematika ta’limida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. O’quvchilar turli yechimlarni taqqoslab, qaysi biri samaraliroq ekanini asoslab berishga harakat qilishadi. Bu jarayonda ular nafaqat hisob-kitoblarni, balki mantiqiy izchillikni, tejamkorlikni va umumiy qo‘llanish imkoniyatini ham tahlil qilishadi. Masalan, tenglamani alohida yechish yoki grafik usulda yechish natijalarini solishtirish

orqali turli usullarning afzallik va kamchiliklari yuzaga chiqadi. Yana bir samarali metod – vizualizatsiya va texnologiyalardan foydalanishdir. Grafik dasturlar, dinamik geometriya dasturlari yoki virtual laboratoriyalar o‘quvchilarga abstrakt tushunchalarni ko‘rish va ularni real tasavvur qilish imkonini beradi. Bu esa o‘quvchining nafaqat bilim olishiga, balki tahlil qilish va xulosa chiqarish ko‘nikmalarini shakllantirishiga xizmat qiladi. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda mustaqil tadqiqot topshiriqlari ham alohida o‘rin tutadi. Masalan, o‘quvchiga biror real hayotiy vaziyat beriladi va u vaziyatni matematik model asosida yechishi talab qilinadi. Bu jarayonda o‘quvchi faqatgina matematik bilimlarini emas, balki mantiqiy va ijodiy yondashuvini ham qo‘llaydi. Umuman olganda, matematika ta’limida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish metodlari o‘quvchini faollashtiradi, uni dars jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiradi va eng muhimi, o‘z fikrini dalillash va asoslash madaniyatini shakllantiradi.

O’zbekiston ta’lim tizimida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish imkoniyatlari.

O’zbekiston ta’lim tizimida so‘nggi yillarda amalga oshirilayotgan islohotlar o‘quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan. Xususan, Davlat ta’lim standartlari va yangilangan o‘quv dasturlarida matematika fani nafaqat hisoblash va formulalarni yod olish bilan cheklanib qolmay, balki o‘quvchilarda mustaqil tahlil qilish, mantiqiy xulosa chiqarish va turli usullarda yechim topish ko‘nikmalarini shakllantirish vazifasini ham belgilab bergan. Bu yondashuv tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun muhim asos bo‘lib xizmat qiladi.

Amaliy jihatdan qaralganda, maktab darslarida muammoli savollardan foydalanish, o‘quvchilarni guruhlarda ishlashga jalb etish, ularni turli usullarni taqqoslashga yo‘naltirish samarali natija beradi. Masalan, tenglamani yechishda faqat an’anaviy algebraik usul emas, balki grafik usul yoki taxminiy yondashuvni ham qo‘llash orqali o‘quvchilar yechimlar xilma-xilligini ko‘rishlari mumkin. Bu esa ularni nafaqat bilim olishga, balki o‘z fikrini himoya qilishga ham o‘rgatadi. Shuningdek, so‘nggi yillarda raqamli texnologiyalarning ta’lim jarayoniga keng joriy etilishi tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun katta imkoniyat yaratmoqda. Virtual laboratoriyalar, matematik dasturlar va elektron testlar yordamida o‘quvchilar masalalarni turli yo‘llar bilan hal qilib ko‘rishlari mumkin. Bu jarayon o‘z navbatida o‘quvchilarning tafakkurini faollashtiradi va ularda o‘z-o‘zini baholash madaniyatini shakllantiradi. Pedagoglarning malakasini oshirish jarayonida ham tanqidiy fikrlashni rivojlantirish bo‘yicha alohida kurslar va treninglar tashkil etilmoqda. Chunki o‘qituvchi o‘zi tanqidiy fikrlash ko‘nikmalariga ega bo‘lmasa, uni o‘quvchilarida shakllantira olmaydi. Shu sababli, o‘qituvchilarning zamonaviy metodlar, interaktiv texnologiyalar va muammoli ta’lim usullaridan samarali foydalanishi juda muhimdir. Umuman olganda, O’zbekiston ta’lim tizimida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish imkoniyatlari keng bo‘lib, ular xorijiy tajribalar bilan uyg‘unlashtirilgan holda amaliyotga tatbiq etilmoqda. Eng asosiysi, bu jarayon o‘quvchilarning nafaqat matematik savodxonligini, balki kundalik hayotda mustaqil qaror qabul qilish va o‘z fikrini asoslash qobiliyatini ham rivojlantiradi.

Xulosa.

Matematika ta’limida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish bugungi kunda ta’lim tizimining eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Chunki matematika faqatgina hisob-kitoblarni o‘rgatib qolmay, balki mantiqiy izchillik, tahliliy yondashuv va turli yechimlarni taqqoslab eng to‘g‘risini tanlash kabi ko‘nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bois, o‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish ularga nafaqat maktabda, balki hayotda ham mustaqil qaror qabul qilish, muammolarni hal etish va o‘z fikrini asoslash imkonini beradi. Xorijiy mamlakatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, matematika darslarini muammoli vaziyatlarga asoslash, guruhiy ishlarni keng qo‘llash, texnologiyalardan samarali foydalanish va loyihaviy topshiriqlar berish tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda eng samarali usullardan hisoblanadi. O’zbekiston ta’lim tizimida ham so‘nggi yillarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish masalalariga katta e’tibor berilmoqda. Davlat ta’lim standartlarida o‘quvchilarning mustaqil izlanishlari, fikr almashishlari va turli metodlarni taqqoslashlari ta’lim jarayonining ajralmas qismi sifatida belgilangan. Xulosa qilib aytganda, matematika fanida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish – o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini, ijodiy yondashuvini va qaror qabul qilish madaniyatini shakllantirishning eng muhim yo‘li hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. — Toshkent, 2020.
2. O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarori. “Umumiy o‘rta va o‘rta maxsus ta’limning davlat ta’lim standartlarini tasdiqlash to‘g‘risida”. — Toshkent, 2021.
3. G‘ulomov E., Yo‘ldoshev J., Usmonov S. **Pedagogika**. — Toshkent: “O’zbekiston faylasuflari milliy jamiyati” nashriyoti, 2019.
4. Jo‘raev R., Qosimov B. **Matematika o‘qitish metodikasi**. — Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2018.
5. Shodmonov Q., Qurbonov A. **O’zbekistonda ta’lim tizimi islohotlari**. — Toshkent: “Iqtisod-moliya”, 2020.
6. O’rinboyeva Z. **Matematika fanini o‘qitishda innovatsion yondashuvlar**. — Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021.
7. O’zbekiston Milliy kutubxonasi elektron resurslari: www.natlib.uz
8. Xalilova D. **O’quvchilarda tanqidiy va ijodiy fikrlashni shakllantirish metodlari**. Pedagogika va psixologiya jurnali. — Toshkent, 2022.
9. Mavlonov R., Rasulov A. **Zamonaviy ta’limda axborot texnologiyalaridan foydalanish**. — Toshkent: “Noshir”, 2021.
10. O’zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi veb-sayti: www.maktab.uz

XITOYDA MATEMATIKA FANINI O’QITISH TIZIMI

Xoljigitov Dilmurod Xolmurod o‘g‘li
O’zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali o‘qituvchisi
xoljigitovdilmurod93@gmail.com
Vaxobov Shaxzod Sarvar o‘g‘li
O’zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali talabasi

Annotatsiya. Xitoyda ta’lim tizimi o‘quvchilardan yuqori natija va intizom talab etishi bilan ajralib turadi. Mamlakatda matematika faniga alohida e’tibor qaratilib, o‘qitish jarayonida chuqur nazariy bilim va mustahkam amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishga urg‘u beriladi. Xalqaro baholash dasturlari, jumladan, PISA va TIMSS natijalari ham Xitoy ta’limining samaradorligini tasdiqlaydi. Hozirgi kunda O’zbekiston ta’lim tizimida ham Xitoy tajribasining ayrim jihatlari, xususan, tizimlilik, natijaga yo‘naltirilganlik va o‘qituvchilar malakasini oshirishga oid yondashuvlar o‘rganilmoqda. Ushbu maqolada Xitoyda matematikani o‘qitish tizimining o‘ziga xos xususiyatlari, afzalliklari va ularning amaliyotdagi ahamiyati tahlil etiladi.

Kalit so‘zlar: Xitoy ta’lim tizimi, matematika o‘qitish metodikasi, mastery learning, PISA, TIMSS, o‘quv jarayoni, ta’lim samaradorligi.

Dunyo miqyosida tan olingan Xitoy ta’lim tizimida matematika fani o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashi va muammoni hal etish ko‘nikmalarini shakllantirishda muhim o‘rin tutadi.

Asosiy xususiyatlari:

• **O’qituvchilarning yuqori tayyorgarligi:** Xitoyda matematika o‘qituvchilari chuqur nazariy bilim va dars o‘tish mahoratiga ega bo‘lishi shart. Ular muntazam ravishda malaka oshirish kurslarida qatnashadilar.

• **Intizom va mehnatsevarlik:** Ta’lim jarayonida tartib-intizom, mehnatsevarlik va natijaga yo‘naltirilganlik asosiy qadriyat hisoblanadi.

• **An’anaviy va tizimli yondashuv:** Darslar qat’iy reja asosida olib boriladi; har bir mavzu o‘quvchi to‘liq o‘zlashtirmaguncha keyingisiga o‘tilmaydi (“mastery learning” prinsipi).

• **Amaliy mashqlarga urg‘u:** O’quvchilar ko‘plab misol va masalalarni yechish orqali bilimni mustahkamlashadi, bu esa aniqlik va tez fikrlashni rivojlantiradi.

• **Yuqori raqobat va baholash tizimi:** Test va imtihonlar o‘quvchilarning bilim darajasini muntazam nazorat qiladi. Natijalar kelgusidagi ta’lim bosqichiga kirishda muhim ahamiyatga ega.

• **Jamoaviy o‘qitish tajribasi:** O’qituvchilar o‘zaro dars kuzatuvi (“lesson study”) orqali tajriba almashib, o‘qitish sifatini doimiy yaxshilab boradilar.

Bu yondashuvning asosiy maqsadi — o‘quvchilarda mustahkam mantiqiy tafakkur va matematik fikrlash madaniyatini shakllantirish.

Xitoyda ta’lim jarayoni har bir o‘quvchining bilim darajasini chuqurlashtirish va intellektual salohiyatini maksimal rivojlantirishga qaratilgan.

Asosiy xususiyatlari:

• **Nazariy chuqurlik:** Matematika o‘qitishda formulalar va mantiqiy asoslar batafsil tushuntiriladi, o‘quvchilardan aniq va to‘g‘ri yechim topish talab qilinadi.

• **Mashq va takrorlash tizimi:** Har bir mavzu yuzasidan ko‘plab mashqlar bajariladi, bu esa o‘quvchilarda aniqlik va tez fikrlash ko‘nikmasini shakllantiradi.

• **Dars jarayonining izchilligi:** O’quvchilar yangi mavzuga faqat avvalgisini to‘liq o‘zlashtirgandan so‘ng o‘tadilar (“mastery learning” yondashuvi).

• **Baholash tizimi:** Bilim darajasi testlar, yozma ishlar va yakuniy imtihonlar orqali baholanadi; natijalar o‘quvchining keyingi bosqichdagi o‘qishiga ta’sir qiladi.

• **O’qituvchi roli:** O’qituvchi darsda asosiy yetakchi hisoblanadi, u o‘quvchilarning bilimini nazorat qiladi va xatolar ustida tizimli ishlaydi.

• **Natijalar:** Xitoy o‘quvchilari xalqaro PISA va TIMSS baholashlarida matematik savodxonlik bo‘yicha yuqori natijalarga erishgan.

Yondashuvning maqsadi: o‘quvchilarda mantiqiy fikrlash, tahliliy tahlil qilish va murakkab masalalarni bosqichma-bosqich hal etish ko‘nikmalarini shakllantirish.

Xitoy ta’lim tizimi o‘quvchilarning imkoniyatlarini to‘liq ro‘yobga chiqarish va ularni yuqori natijaga yo‘naltirishga asoslangan.

Asosiy xususiyatlari:

• **Tizimli yondashuv:** Matematika o‘qitish qat’iy reja asosida olib boriladi; har bir bosqichda avvalgi bilim mustahkam o‘zlashtirilgandan so‘ng yangi mavzuga o‘tiladi.

• **Yuqori talabchanlik:** O’quvchilardan aniq, to‘g‘ri va tez fikrlash kutiladi. Har bir mashq va topshiriq yakuniy natijaga yo‘naltirilgan.

• **Mashq va mustahkamlash:** O’quv jarayonida ko‘plab masalalar va testlar bajariladi, bu o‘quvchilarni aniqlik va mantiqiy fikrlashga o‘rgatadi.

• **O’qituvchi roli:** O’qituvchi bilim manbai va nazoratchi sifatida muhim o‘rin tutadi. U dars jarayonida intizom, izchillik va aniqlikni ta’minlaydi.

• **Baholash tizimi:** Imtihonlar va testlar orqali o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasi muntazam baholanadi. Natijalar o‘quvchining keyingi bosqichga o‘tishida hal qiluvchi ahamiyatga ega.

• **Natija:** Xitoy o‘quvchilari xalqaro PISA va TIMSS reytinglarida doimiy ravishda yuqori ko‘rsatkichlarni egallab kelmoqda.

Yondashuvning maqsadi: o‘quvchilarda aniq va izchil fikrlashni shakllantirish, matematik muammolarni mantiqiy tahlil qilish, hamda nazariy bilimni amaliy yechimlarda qo‘llay olish qobiliyatini rivojlantirish.

Xitoy ta’lim tizimi o‘quvchilardan intizom, mehnatsevarlik va aniqlikni talab qiladi. Matematika bu tizimning markazida turadi, chunki u mantiqiy fikrlash, tahlil va muammoni hal etish ko‘nikmalarini shakllantirishda asosiy vosita hisoblanadi. Darslar qat’iy reja asosida olib boriladi, o‘quvchilar har bir mavzuni to‘liq o‘zlashtirgandan so‘nggina keyingi bosqichga o‘tadilar

Xitoyda o‘qituvchilarni tayyorlash jarayoni ham juda jiddiy va tizimli tarzda tashkil etilgan. Matematika o‘qituvchilari oliy ta’lim muassasalarida chuqur nazariy bilim va pedagogik mahoratga ega bo‘lib chiqadilar. Ular muntazam ravishda malaka oshirish dasturlarida ishtirok etadilar, “lesson study” kabi amaliy metodlar orqali o‘z tajribalarini baham ko‘radilar.

Matematika darslarida amaliy mashqlar, nazariy tahlil va test topshiriqlari uyg‘unlashtirilgan. O’quvchilarga ko‘p miqdorda mustaqil mashq bajarish tavsiya etiladi, bu esa ularning aniqlik, tez fikrlash va mas’uliyat hissini kuchaytiradi.

Baholash tizimi o‘quvchilarning umumiy rivojlanish darajasini emas, balki aniq bilim va ko‘nikmalarini o‘lchashga qaratilgan. Testlar, yozma imtihonlar va og‘zaki savollar orqali o‘quvchi

bilimining har bir bosqichi nazorat qilinadi. Natijalar kelgusidagi o‘quv bosqichiga kirishda muhim rol o‘ynaydi.

Umuman olganda, Xitoyda matematika o‘qitish tizimi o‘quvchilarda qat’iy mantiqiy fikrlash, tahliliy yondashuv va muammolarni bosqichma-bosqich yecha olish salohiyatini rivojlantirishga qaratilgan. Bu tizimda asosiy e’tibor natijadorlik, izchillik va yuqori intizomga qaratiladi.

Natijada, Xitoy matematika ta’limi o‘zining tizimliligi, o‘qituvchilarning kasbiy salohiyati va o‘quvchilarning yuqori intizomi bilan dunyodagi eng samarali va natijador ta’lim tizimlaridan biri sifatida e’tirof etilgan.

Xulosa: Xitoyda matematika fanini o‘qitish tizimi qat’iy intizom, tizimlilik va nazariy bilimlarning chuqur o‘zlashtirilishiga asoslangan. O’qituvchilarning yuqori tayyorgarligi, muntazam malaka oshirishi va dars jarayonidagi izchillik ta’lim sifatining yuksak darajada bo‘lishini ta’minlaydi. Bu tizim o‘quvchilarda mantiqiy fikrlash, muammoni tahlil qilish va aniq yechim topish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xitoyda matematika fanini o‘qitishda asosiy e’tibor:

• o‘quvchilarning mustahkam nazariy bilimlarini shakllantirishga,

• tizimli va mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga,

• amaliy mashqlar va testlar orqali bilimni mustahkamlashga,

• o‘qituvchilarning malakasini doimiy oshirishga qaratilgan.

Xitoy tajribasi O’zbekiston ta’lim tizimi uchun ham o‘rganishga arziydigan yo‘nalish bo‘lib, ayniqsa natijaga yo‘naltirilgan o‘qitish, izchillik va o‘qituvchilar tayyorlashdagi yondashuvlar milliy ta’lim sifatini yanada oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xoljigitov D. et al. Diofont tenglamalarini yechishda zanjirli kasrlar xossalaridan foydalanib yechish usullari //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 3. – C. 282-287.

2. Mamanov S. K. va boshq. biz yashayotgan jamiyatimizda trigonometrik funktsiyalarning amaliy ahamiyati / / eng yaxshi ilmiy tadqiqotlar. – 2023. - T. 2023 yil. 13-17 betlar.

3. Dilmurod X., Jo‘raboyevich R. N., Axborot texnologiyalarining m. v. m. f. o‘qitish jarayonida foydalanishning ahamiyati //International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research. – 2022. 708711-sahifa.

4. Qahhorov M., Xoljigitov D. Tenglamalar sistemasiga doir misollarni grafik usulda yechish //matematika va informatika jurnali. – 2022. - Jild 2. – №. 1.

5. Xoljigitov D., Prnazarov S. H. Tenglamalar sistemasiga doir misollarni grafik usulda yechish / / matematika va informatika jurnali. – 2022. - Jild 2. – №. 1.

6. Xoljigitov D., Mantiqiy i. i. g. n. y. masalalarni yechish / / matematika va informatika jurnali. – 2022. - Jild 2. – №. 2.

7. Xoljigitov D., Isroilov I. Graflar nazariyasi yordamida mantiqiy masalalarini yechish / / matematika va informatika jurnali. – 2022. - Jild 2. – №. 2.

8. Xoljigitov D. Geometriyaning algebraik tenglamalarnigae yechishga bazi tatbiqlari / / matematika va informatika jurnali. – 2021. - Jild 1. – №. 3.

FINLANDIYADA MATEMATIKA FANINI O’QITISH TIZIMI

Xoljigitov Dilmurod Xolmurod o‘g‘li

O’zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali o‘qituvchisi

xoljigitovdilmurod93@gmail.com

Burxonov Javoxir Asqar o‘g‘li

O’zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali talabasi

Annotatsiya. Finlandiya ta’lim tizimi dunyo bo‘ylab o‘qitish sifatining yuqoriligi bilan mashhur. Xalqaro baholashlarda, xususan, PISA va TIMSS tadqiqotlarida Finlandiya o‘quvchilari yuqori ko‘rsatkichlarga erishgan. Hozirgi kunda yurtimizda ko‘plab oliygoh va maktablarda

Finlandiya metodlaridan foydalanib kelinmoqda. Ushbu maqolada Finlandiyada matematikani o‘qitish tizimining asosiy tamoyillari, metodik yondashuvlari va amaliyotlari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Ta’lim tizimining asosiy tamoyillari, O’quv materiallari va darsliklar, O’qituvchilarni tayyorlash va malaka oshirish, Sinovlar va baholash tizimi.

Finlyandiya ta’lim tizimi dunyoda eng muvaffaqiyatli hisoblanadi. Matematika o‘qitish ham bu tizimning asosiy tayanchlaridan biridir.

Asosiy xususiyatlari:

- **O’qituvchilarning yuqori malakasi:** O’qituvchilar magistratura darajasida tayyorlanadi va pedagogik metodlarni chuqur o‘rganadilar.
- **Mustaqil o‘qish va tanqidiy fikrlash:** O’quvchilarga mustaqil o‘qish va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratiladi.
- **Ta’limda tenglik:** Barcha o‘quvchilarga teng imkoniyatlar yaratish, ijtimoiy holatiga qarab farq qilmasdan ta’lim olish imkonini ta’minlash.
- **Kontekstual yondashuv:** Matematikani kundalik hayot bilan bog‘lash orqali o‘quvchilarning qiziqishini oshirish.
- **Muammoga asoslangan o‘qitish:** O’quvchilarni real muammolarni hal qilishga undash, bu esa tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi.

Yondashuvning maqsadi: O’quvchilarda mustaqil fikrlash, mantiqiy tahlil va muammoni hal etish ko‘nikmasini shakllantirish.

Finlandiya ta’lim tizimi o‘quvchilarning individual ehtiyojlari va qiziqishlarini inobatga olgan holda tashkil etilgan.

Asosiy xususiyatlari:

- **Amaliy yo‘nalish:** Matematika hayotdagi real misollar bilan bog‘lab o‘qitiladi — masalan, bank ishi, muhandislik, statistika.
- **Matematika faniga ajratilgan vaqt:** boshlang‘ich ta’limda 38%ni, o‘rta ta’limda esa 24%ni tashkil etadi.
- **O’qitish metodlari:** Guruhli ishlash, individual shug‘illanish loyiha asosidagi o‘qitish, muammoli vaziyatlar orqali o‘rganish.
- **Baholash tizimi:** Faqat yakuniy test emas, balki yil davomida o‘quvchining faol ishtiroki ham inobatga olinadi.
- **Natijalar:** Finlandiya o‘quvchilari matematik savodxonlik bo‘yicha dunyoda yetakchi o‘rinlarda.

Yondashuvning maqsadi: matematikani kundalik hayotda qo‘llashni o‘rgatish va mantiqiy tahlilni kuchaytirish.

Finlyandiya ta’lim tizimi dunyodagi ko‘plab rivojlangan mamlakatlarnikida farq qiladi. Ta’lim tizimidagi yutuqlarning asosiy sababi o‘ziga xos yondashuvda.

Asosiy xususiyatlari:

- **Moslashuvchan yondashuv:** Matematika darslari o‘quvchilarning individual tezligiga moslab olib boriladi.
- **Stresssiz muhit:** Sinovlar soni juda kam, baholash o‘quvchining rivojlanish jarayoniga asoslanadi.
- **O’yin va amaliy mashg‘ulotlar:** Darslar qiziqarli mashqlar, o‘yinlar, tajribalar orqali o‘tiladi.
- **O’qituvchi roli:** O’qituvchilar yuqori malakali bo‘lishi shart. Har bir o‘qituvchi magistr darajasiga ega.
- **Texnologiya integratsiyasi:** GeoGebra, Smartboard, Desmos kabi interaktiv dasturlar faol qo‘llaniladi.
- **Natija:** Finlyandiya o‘quvchilari xalqaro PISA testlarida matematika bo‘yicha yuqori o‘rinlarni egallab keladi.

Yondashuvning maqsadi: o‘quvchilarga qat’iy mantiqiy asosda fikrlash, tahlil qilish va ilmiy isbotlarni o‘rganish, o‘quvchilarda qat’iy mantiqiy tafakkur, tahliliy fikrlash va ilmiy asoslangan xulosalar chiqarish qobiliyatini rivojlantirish.

Finlyandiya tajribasi o‘quvchini erkin, stresssiz va ijodiy o‘rganishga undaydi. Bu tizimda o‘yinli mashg‘ulotlar va real hayotga bog‘liq vazifalar orqali matematik fikrlash tabiiy shaklda rivojlanadi.

Finlandiyada o‘qituvchilarni tayyorlash jarayoni juda yuqori sifatli va ilmiy asoslangan. O’qituvchi bo‘lish uchun magistratura darajasida ta’lim olish, 60 ECTS pedagogik tayyorgarlik va 120 ECTS asosiy fan bo‘yicha o‘qish talab etiladi.

Finlandiyada matematika o‘qitishida o‘quvchilarning individual rivojlanishiga e’tibor qaratiladi. “Maths Pathway” kabi dasturlar orqali o‘quvchilar o‘z ehtiyojlariga mos ravishda o‘qishadi, o‘qituvchilar esa ma’lumotlarga asoslangan holda darslarni tashkil etishadi.

Finlandiyada matematika o‘qitishida zamonaviy texnologiyalar va innovatsion pedagogik usullar keng qo‘llaniladi. “Future Math Classroom” kabi kurslar orqali o‘qituvchilar ICT vositalari, kodlash mashqlari va o‘yinlashtirilgan o‘qitish metodikalarini o‘z darslariga integratsiya qilishadi.

Finlandiyada sinovlar va baholash tizimi o‘quvchilarning haqiqiy bilim va ko‘nikmalarini aniqlashga qaratilgan. PISA va FINEEC kabi tadqiqotlar orqali o‘quvchilarning matematik kompetensiyasi o‘rganiladi.

Umuman olganda, Finlandiyada matematika o‘qitish tizimi o‘quvchining **mustaqil fikrlashi, tahliliy yondashuvi va amaliy muammolarni yecha olish salohiyatini** shakllantirishga qaratilgan. Bu tizimlarda o‘qitish jarayoni faqat bilim berish emas, balki **shaxsiy rivojlanish va ijodkorlikni** rag‘batlantirish vositasi sifatida qaraladi.

Natijada, finlandiya matematika ta’limida innovatsion yondashuv, texnologik vositalardan foydalanish va o‘qituvchilarning yuqori malakasiga tayanib, dunyoda eng samarali ta’lim tizimlaridan birini shakllantirgan.

Xulosa: Finlandiyada matematika fanini o‘qitish tizimi o‘quvchilarning individual ehtiyojlari va rivojlanishiga asoslangan, innovatsion pedagogik usullar va zamonaviy texnologiyalar bilan boyitilgan. O’qituvchilarning yuqori malakasi va doimiy professional rivojlanishi ta’lim sifatini ta’minlaydi. Ushbu tizim boshqa mamlakatlar uchun ham o‘rnak bo‘lishi mumkin.

Finlandiyada matematika fanini o‘qitishda asosiy e’tibor:

- o‘quvchining mustaqil fikrlashiga,
- amaliy muammolarni yechishga,
- raqamli texnologiyalarni qo‘llashga,
- o‘qituvchi malakasini oshirishga qaratilgan.

Bu tajribalar O’zbekiston ta’lim tizimi uchun ham foydali yo‘nalishlar bo‘lib, o‘quvchilarda matematik tafakkurni chuqur rivojlantirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xoljigitov D. et al. Diofont tenglamalarini yechishda zanjirli kasrlar xossalaridan foydalanib yechish usullari //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 3. – C. 282-287.
2. Mamanov S. K. va boshq. biz yashayotgan jamiyatimizda trigonometrik funktsiyalarning amaliy ahamiyati / / eng yaxshi ilmiy tadqiqotlar. – 2023. - T. 2023 yil. 13-17 betlar.
3. Dilmurod X., Jo‘raboyevich R. N., Axborot texnologiyalarining m. v. m. f. o‘qitish jarayonida foydalanishning ahamiyati //International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research. – 2022. 708711-sahifa.
4. Qahhorov M., Xoljigitov D. Tenglamalar sistemasiga doir misollarni grafik usulda yechish //matematika va informatika jurnali. – 2022. - Jild 2. – №. 1.
5. Xoljigitov D., Prnazarov S. H. Tenglamalar sistemasiga doir misollarni grafik usulda yechish / / matematika va informatika jurnali. – 2022. - Jild 2. – №. 1.
6. Xoljigitov D., Mantiqiy I. I. G. N. Y. masalalarni yechish / / matematika va informatika jurnali. – 2022. - Jild 2. – №. 2.

7. Xoljigitov D., Isroilov I. Graflar nazariyasi yordamida mantiqiy masalalarini YECHISH / / matematika va informatika jurnali. – 2022. - Jild 2. – №. 2.
8. Xoljigitov D. geometriyaning algebraik tenglamalarnigae yechishga bazi tatbiqlari / / matematika va informatika jurnali. – 2021. - Jild 1. – №. 3.
9. Finlandiya metodlari asosida matematika fanini o‘qitish samaradorligini oshirish
10. https:school-education.ec.europa.eu
11. https:mathunion.org

TABIIY FANLAR DARSLARIDA AMALIY MASHG‘ULOTLARNI TASHKIL ETISH METODIKASI

Muratova Luiza Sanaqul qizi
Jizzax shahar, 12-umumiy o‘rta ta’lim maktabining birinchi toifali biologiya fani o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada tabiiy fanlar darslarida amaliy mashg‘ulotlarni tashkl etish shakllari va metodlari haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: Ta’lim, tabiiy fanlar, PISA, TIMSS, darslik, mashq daftari, amaliy mashg‘ulot

Yurtimizda barcha sohalarda amalga oshirilayotgan keng islohot va o‘zgarishlar kabi ta’lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlarning bosh maqsadi jamiyatda o‘z o‘rniga ega, har tomonlama barkamol, yetuk shaxsni tarbiyalashdir. Misol tariqasida, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning quyidagi so‘zlari buning yorqin dalilidir: “Bizning asosiy maqsadimiz – yoshlarning sifatli ta’lim olish imkoniyatiga ega bo‘lishiga erishish, ularning o‘z qobiliyati va iste’dodini ro‘yobga chiqarish uchun barcha zarur shart-sharoitlarni yaratib berishdan iborat”.

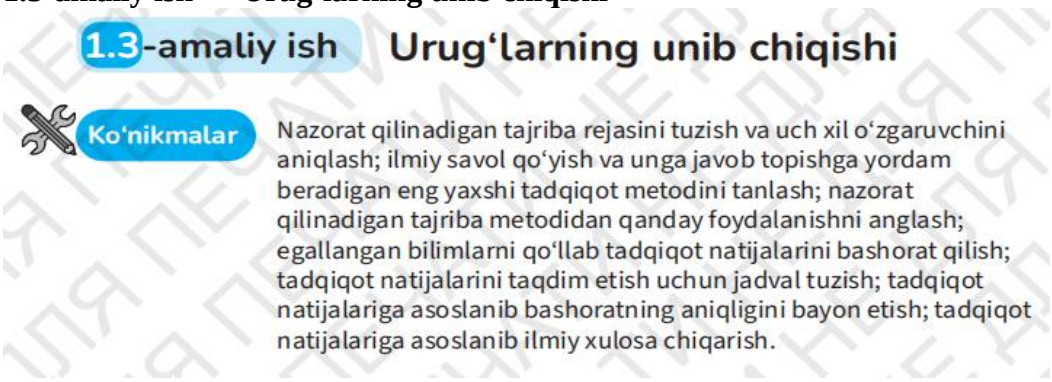
2021-2022-o‘quv yilidan boshlab Respublikamizda 1-6-sinflarda tabiiy fanlarni o‘qitish bo‘yicha barcha tabiiy fanlarni birlashtirgan holda “Tabiiy (Science)” fanlar joriy etildi. Tabiiy (SCIENCE) fanlar ayni vaqtda o‘qitib kelinayotgan 1-2-sinfda “Atrofimizdagi olam”, 3-4-sinflarda “Tabiiy fanlar”, yuqori sinflarda esa 4 ta alohida fanlar, ya’ni geografiya, biologiya, fizika (6-sinfdan boshlab), kimyo (7- sinfdan boshlab) fanlarining asoslarini o‘zida birlashtiradi. Tabiiy (SCIENCE) fanlarining yuzga kelishi, afzalliklari va ahamiyati shundan iboratki, ushbu fan orqali o‘quvchi olamning yaxlit, ajralmas, bir butunligini anglaydi, ilmiy dunyoqarashi shakllanadi, tadqiqotchilik ko‘nikmalari rivojlanadi. Natijada PISA, TIMSS kabi xalqaro tadqiqotlarda muvaffaqiyatli ishtirok etish imkoniyati kengayadi. Tabiiy (SCIENCE) fanlar - insonni, uning sog‘lig‘ini, shuningdek butun atrof-muhitni: tuproqni, atmosferani, umuman yerni, kosmosni, tabiatni, barcha tirik va jonsiz jismlarni tashkil etuvchi moddalar va ularning o‘zgarishini o‘rganadigan fanlardir. Tabiatda ro‘y berayotgan hodisa va jarayonlar, tirik organizmlarning rivojlanish bosqichlari, tabiat va jamiyat qonunlariga insoniyatning ko‘rsatadigan ta’sirlari haqida ilmiy va amaliy bilimlar majmuasi. O’quvchining ichki motivatsiyasining qanchalik shakllanganligi tabiiy (science) ya’ni, fanlarga qiziqishi, atrof-muhit muammolarini anglashi va uni hal qilishda muhim qarorlarni qabul qilishni bilishi hamda tabiiy va ijtimoiy muhitga ta’sirini tahlil qilishda muhim o‘rin egallaydi. Tabiiy fanlarni o‘zaro integratsiya asosida o‘rganish, o‘quvchilarda tabiatni butun bir borliq sifatida, olamning yagona manzarasini anglashlariga yo‘naltirmog‘i lozim. Shu bilan birga, o‘quvchilar inson faoliyatining tabiatga salbiy va ijobiy ta’siri, zamon va makon miqyosidagi global ekologik muammolarni va tabiat oldida javobgarlik hissini tushunishi, shuningdek, sog‘lom turmush tarziga amal qilishlari hamda tabiiy resurslardan oqilona foydalanish ko‘nikmalarini, tabiat va jamiyat taraqqiyotiga o‘z hissasini qo‘sha oladigan kompetent shaxsni tarbiyalashni ko‘zda tutadi.

Milliy o‘quv dasturida fanlar, asosan, chiziqli tartibda emas, spiralsimon tarzda, ya’ni bir-birini mantiqan davom ettiruvchi hamda soddadan murakkabga tomon yo‘naltirilgan tarzda, nazariy va amaliy bilimlar uyg‘unlikda olib borilishi ko‘zda tutilgan. Biz buni 5-sinf tabiiy fanlar darsligi misolida ko‘rib chiqishimiz mumkin.

5-sinf Tabiiy fanlar darsligida va mashq daftarida nazariy ma’lumotlar bilan birga amaliy va loyiha ishlaridan ham foydalanilgan bo‘lib, bu o‘quvchilarning tadqiqotchilik va ijodkorlik

qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan. Bundan tashqari o‘quvchilarning tushunish, erkin va mantiqiy fikrlash ko‘nikma va malakalarini shakllantirish maqsadida turli rasmlar, savollar, o‘yin mashqlari ham darslikdan joy olgan.

1.3-amaliy ish Urug‘larning unib chiqishi

Darslikdagi 1.3-mavzuda o‘simlik urug‘larining unib chiqish uchun suvga ehtiyojini o‘rganish yuzasidan tadqiqot o‘tkazdingiz. Endi urug‘ning unib chiqishiga boshqa omillarning ta’sirini o‘rganish bo‘yicha tadqiqot rejasini tuzasiz.

Sizga kerak bo‘ladi:

ikkita plastmassa stakan, suv, tuproq,

marker, to‘rt dona mosh o‘simligi urug‘i.

Kichik guruhda ishlang.

Ishni bajarish tartibi:

1. Urug‘larning unib chiqishiga ta’sir etishi mumkin bo‘lgan omillarni yozing.

2. Ro‘yxatdagi bitta omilni tanlang. Ushbu omil ta’sirini qanday tadqiq etish haqida fikr yuriting.

3. O’zingiz tanlagan omilning urug‘ unib chiqishiga ta’sirini o‘rganish yuzasidan tadqiqot rejasini tuzing. Yuqorida berilgan ro‘yxat asosida tadqiqotni amalga oshirish uchun zarur jihozlarni tanlang. Ro‘yxatda keltirilganlardan tashqari qo‘shimcha material va jihozlardan ham foydalanishingiz mumkin.

4. Quyidagi savollarni muhokama qiling:

• Qaysi o‘zgaruvchini o‘zgartirishingiz zarur?

• Qaysi o‘zgaruvchini o‘lchashingiz zarur?

• Qaysi o‘zgaruvchini o‘zgarishsiz saqlashingiz zarur?

• Tadqiqot davomida qanday xavflar yuzaga kelishi mumkin?

• Tadqiqotni amalga oshirishda qanday xavfsizlik qoidalariga rioya qilish zarur?

5. Tadqiqotda amalga oshiriladigan ishlar ketma-ketligini yozing

6. Tadqiqot natijalarini bashorat qiling.

7. Tadqiqotni amalga oshiring.

8. Kuzatish natijalarini jadval yoki rasm orqali ifodalang.

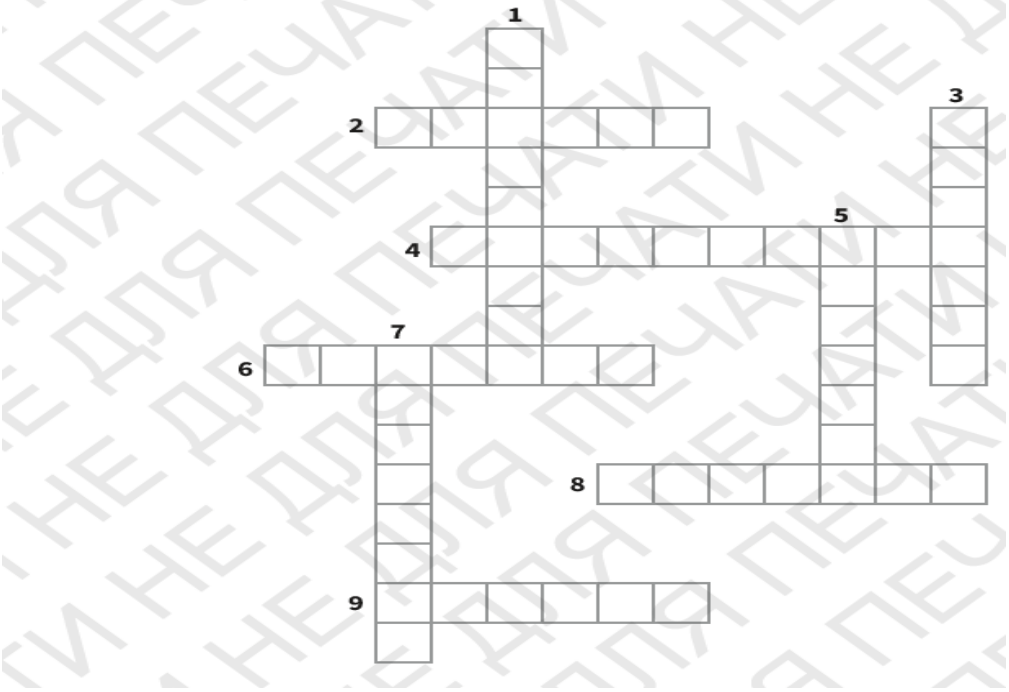
9. Tadqiqot natijalarini bashoratingiz bilan taqqoslang.

Bashoratingiz qay darajada tasdiqlandi?

10. Tadqiqot natijalari asosida xulosa chiqaring.

Boshqotirma

Krossvordni yeching.

Bo‘yiga:

1. Gulning changchi va urug‘chi yetilgunga qadar ular atrofini o‘rab, himoya qilib turuvchi qismi.
3. Gulkosachabarglar yig‘indisi.
5. Urug‘chining kengaygan pastki qismi.
7. Urug‘chining chang donachalarini tutib qoladigan qismi.

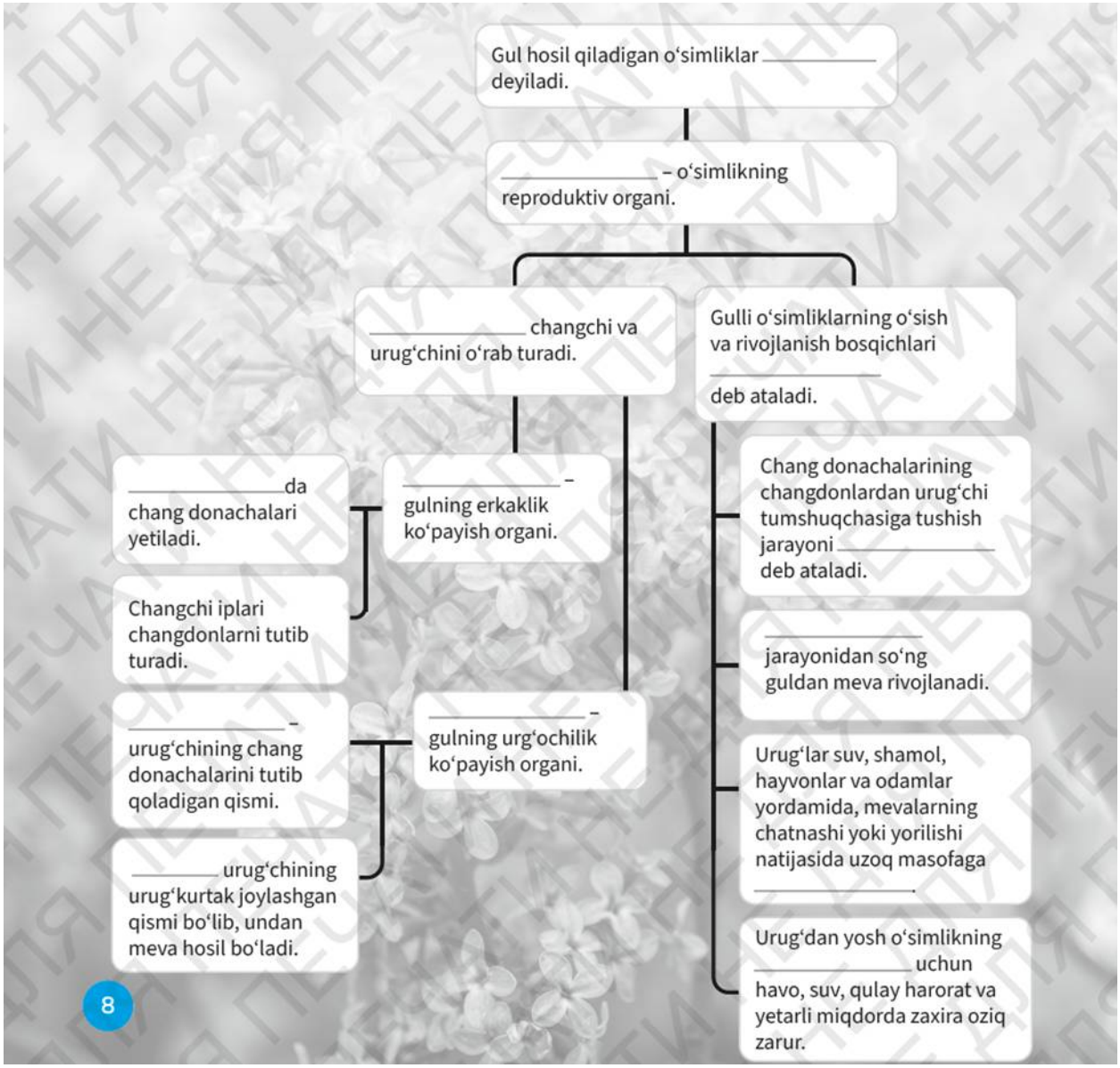
Eniga:

2. Gulqo‘rg‘onning yorqin rangli gultojibarglardan tashkil topgan ichki qismi.
4. Tugunchaning urug‘ rivojlanadigan qismi.
6. Urug‘chining tumshuqchasi va tugunchasini bog‘lovchi qismi.
8. Gulni poyaga biriktirib turuvchi qism.
9. Gulning chang donachalari yetiladigan qismi.

Bilimlar xaritasi

Quyidagi so‘zlardan foydalanib gaplarni to‘ldiring.

Changdon, urug‘chi, tarqaladi, urug‘lanish, gul, unib chiqishi, hayot sikli, tuguncha, gulqo‘rg‘on, changlanish, changchi, gulli o‘simliklar, tumshuqcha

Amaliy mashg‘ulotni bajarish jarayonida o‘quvhcilarda tadqiqotchilik ko‘nikmalari shakllanadi, jamoada va individual ishlash malakalari rivojlanadi. Olingan nazariy ma’lumotlar amaliy topshiriqlarni bajarish orqali mustahkamlanadi.

Takrorlash

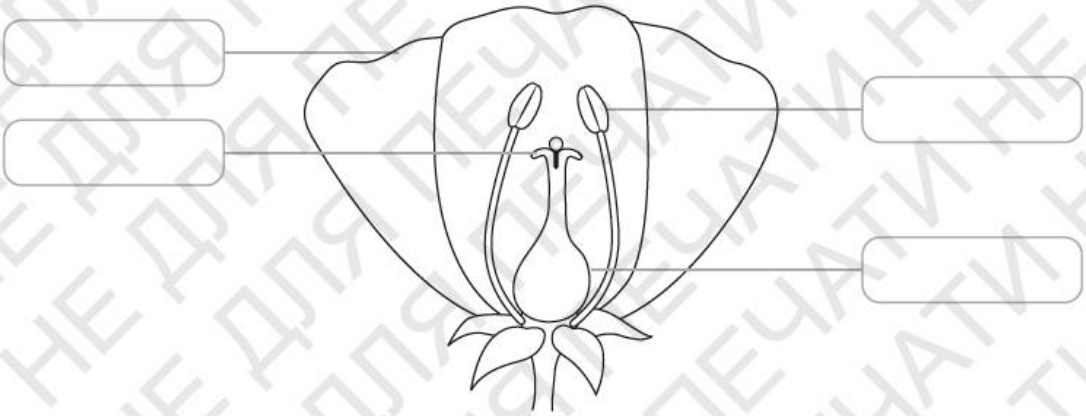
1. Gul qismlari to‘g‘ri berilgan tushunchalar guruhi tagiga chizing.

changdon, poya, tuguncha **changdon, tumshuqcha, ildiz**

gultojibarg, changdon, tumshuqcha **gultojibarg, ildiz, tuguncha**

2. Quyidagi sxemada gul tasvirlangan.

a) Gul qismlarini yozing.

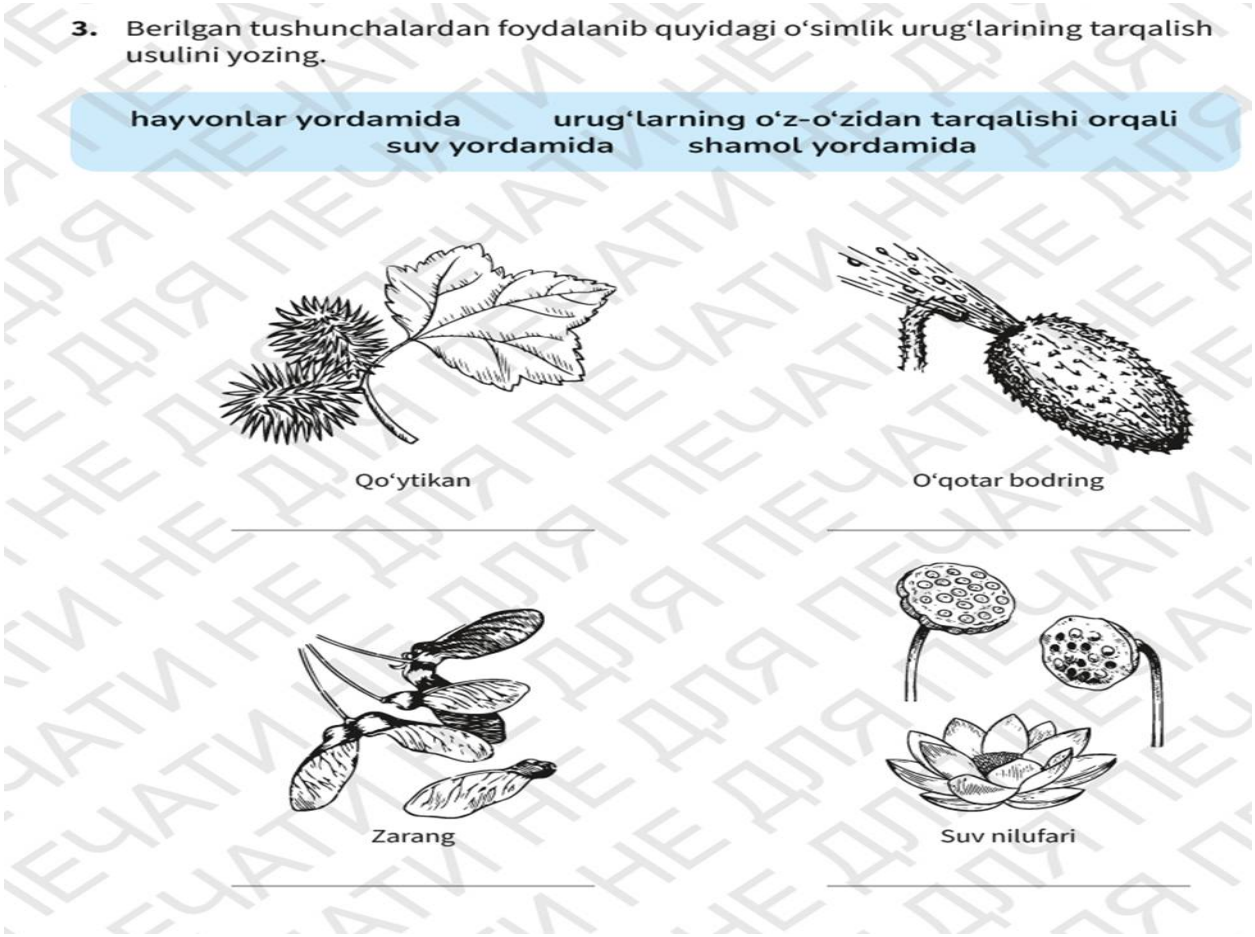
b) Changlanish jarayoni qanday sodir bo‘ladi?

_____

_____

Takrorlash orqali gulning turli qismlarini belgilash, changlanish jarayoni qanday sodir bo‘lishini mashq daftariga yozish orqali olingan bilimlar mustahkamlanadi, xotirada uzoq muddatga qolishiga sabab bo‘ladi.

Tabiiy fanlarni o‘rganishda tajriba-amaliy mashg‘ulotlardan ko‘zda tutilgan maqsad ko‘p jihatdan uni o‘tkazish metodikasini o‘quvchilar ishiga maxsus fan o‘qituvchisining rahbarlik qilish usullarini, ayrim tajriba yoki amaliy ishlarni bajarish tartibi va shu kabilarni belgilab beradi. O’quvchilar nazariy materialni o‘zlashtirib olganlaridan, o‘rganilayotgan hodisalar jarayonlar bilan tanishganlaridan so‘ng ular bilan tajriba-amaliy mashg‘ulotni o‘tkazish ancha oson kechadi.

Darslikda berilgan mavzular, amaliy mahg‘ulotlar, loyiha ishlar o‘quvchilarda sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish, atrof-tabiiy muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo‘lish, favqulodda holatlarda harakatlanish qoidalarini shakllantirishga qaratilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining O’zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 2019-yil 29-apreldagi PFRQ – 5712-son Farmoni.

2. Aleksandr Grey. Tabiiy fanlar 5-sinf uchun darslik. “Novda Education” Toshkent 2024.

3. Aleksandr Grey. Tabiiy fanlar 5-sinf uchun mashq daftari. “Novda Education” Toshkent 2024.

YOSH AVLODNI VATANPARVAR VA JISMONIY BAQUVVAT QILIB TARBIYALASHDA PEDAGOGNING O’RNI

Ishankulov Axror Burxonovich

Jizzax shahar Maktabgacha va maktab ta’limi bo‘limiga qarashli 4-maktabning Chaqiruvga qadar boshlang‘ich tayyorgarlik rahbari

Annotatsiya. Maqolada buyuk allomalarning jismoniy tarbiya va sportga oid fikrlari, yoshlarni milliy g‘oya va Vatanga sadoqat ruhida tarbiyalash, mamlakatimizda jismoniy tarbiya va sport sohasida olib borilayotgan ishlar, o‘quvchi yoshlarning sport turlariga qiziqishini oshirish kabi masalalar haqida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: vatanparvarlik tuyg‘ulari, jahon sivilizatsiyasi, ommaviy sport, internet klub, sport inshootlari.

Kirish

Xalqimiz tarbiya jarayonida sharq mutafakkirlarining konseptual-metodologik meroslaridan, xalq pedagogikasi an’analaridan, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayxon Beruniy, Firdavsiy, Alisher Navoiy, Abu Ali ibn Sino, Mirzo Ulug‘bek, Zahiriddin Bobur va boshqa allomalarning jismoniy tarbiya va sportga oid, hozirgacha o‘z qimmatini yo‘qotmagan ilmiy asarlaridan samarali foydalanib kelgan. Chunonchi, tibbiyot olamining sultoni Abu Ali ibn Sino o‘zining “Tib qonunlari” asarida “Jismoniy mashqlar bilan muntazam ravishda shug‘ullangan odam hech qanday davolashga muxtoj bo‘lmaydi”,- degan fikrni bildirgan.

Sohibqiron Amir Temur o‘z “Tuzuklari”da shunday deydi: “qo‘shin tarkibiga yosh navkarlarni olishda uch qoidaga amal qilindi: birinchisi — sog‘lom va baquvvat bo‘lishi, ikkinchisi — qilichdan mohirona foydalanishi, uchinchisi — aql-zakovatiga va barkamolligiga”.

Ulug‘ munajjim va davlat arbobi Mirzo Ulug‘bekning pedagogik qarashlari ham diqqatga sazovordir. Uning “Farzandingiz sog‘lom va baquvvat bo‘lib o‘sishini istasangiz, uni kichik yoshdan jismoniy mashqlar bilan shug‘ullantiring va chiniqtiring”,- degan so‘zlarining ahamiyati beqiyosdir.

Bugungi kunda yoshlarning harbiy-vatanparvarlik tuyg‘ulari, ma’naviy sifatlari va intellektual salohiyatini rivojlantirishga qaratilgan tarbiya vositalaridan foydalanish, yoshlarni milliy g‘oya va Vatanga sadoqat ruhida tarbiyalash, ularning ongu-shuuriga Vatan himoyasi sharafli va muqaddas burch ekanligini chuqur singdirish, buyuk tariximiz, ulug‘ ajdodlarimizning boy ma’naviy merosi, Jaloliddin Manguberdi, Amir Temur, Zahiriddin Muhammad Bobur kabi sarkardalarning jahon sivilizatsiyasi hamda harbiy san’at rivojiga qo‘shgan hissalarini o‘quvchi-yoshlar o‘rtasida keng targ‘ib etish har bir pedagogning mas’uliyatli vazifalaridan biri hisoblanadi.

Ayniqsa, O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024- yil 20- yanvardagi “Yoshlar siyosati va sport sohasida davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PF-18-son farmoni, 2024-yil 15-noyabrdagi “O’quvchi-yoshlarni chaqiruvga qadar boshlang‘ich tayyorlash tizimini yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PQ-393-son qarori shuningdek, O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 29- iyundagi “Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash ishlari samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 267-son qarorining qabul qilinishi ham, bu borada amalga oshirilishi lozim bo‘lgan ishlarni yanada kuchaytirish lozimligini bildiradi.

Mamlakatimizning barcha sohalarda har tomonlama yuksalish yuz berayotgani, tub ijtimoiy-siyosiy va ma’naviy o‘zgarishlar, umuminsoniy qadriyatlar tizimida yangilanish, insonning barcha shaxsiy ehtiyojlari, talablari va manfaatlari birinchi o‘ringa ko‘tarilayotgani, ayniqsa, o‘sib kelayotgan yosh avlodning ma’naviy-axloqiy va jismoniy imkoniyatlari yanada oshayotgani bugungi kunda sir emas.

Ayniqsa, yurtimiz vakillarining Olimpiya o‘yinlari, jahon chempionatlari, Osiyo o‘yinlari va chempionatlari hamda xalqaro musobaqalarda yuksak natijalarga erishayotgani, dunyoda O’zbekistonning obro‘-e’tibori va sport salohiyati yanada oshayotgani, respublikamiz hududlarida jahon andozalariga mos muhtasham sport inshootlari barpo etilayotgani, o‘quvchi va talaba-yoshlar o‘rtasida sport o‘yinlari ommalashib borayotgani, e’tiborlidir.

Shu bilan birga, mamlakatimizning barcha hududlarida ommaviy sportning inson va oila hayotidagi muhim ahamiyati, uning jismoniy va ma’naviy sog‘lomlikning asosi ekanini targ‘ib-tashviq qilish, hayotga katta umid bilan kirib kelayotgan yoshlarni zararli odatlardan asrash, ularga o‘z qobiliyat va iste’dodlarini ro‘yobga chiqarishlari uchun zarur shart-sharoitlar yaratish, ular orasidan iqtidorli sportchilarni saralab olish hamda maqsadli tayyorlash tizimini takomillashtirish borasida juda muhim va dolzarb vazifalar turibdi. Bugungi kunda mamlakatimiz shuhratini xalqaro maydonlarda munosib himoya qilayotgan yosh sportchilarimizu, maktabgacha ta’lim yoshidan boshlab sport turlariga mehr qo‘ygan bolajonlar va maktab partalarida bilim olayotgan, sportga endigina qiziqa boshlagan navqiron avlod tarbiyasiga alohida e’tibor berilayotganligi quvonarli bir holdir.

Yurtboshimiz Shavkat Mirziyoyev “Jahon chempionati yo‘llanmasini qo‘lga kiritgan futbolchilarga yo‘llagan tabrigi” da sportini rivojlantirish bo‘yicha alohida to‘xtalib, ta’lim va tarbiya ishlarini sport va jismoniy tarbiya bilan uyg‘un ravishda olib borish shart ekanini

ta’kidlagani bejiz emas. Tabrigi davomida, “Hech shubhasiz, milliy sportimiz solnomasiga oltin harflar bilan bitiladigan bunday yorqin natija yurtimizdagi millionlab futbol muxlislari, butun xalqimizning necha yillik orzusi edi desak, to‘g‘ri bo‘ladi. Sizlar professional bilim va malakangiz, tajriba va mahoratingiz, eng muhimi, yuksak irodangiz va g‘alabaga bo‘lgan ishonchingiz bilan ana shunday orzuni real haqiqatga aylantirganingiz har qanday tahsin va tasannoga munosibdir”109,- deya alohida ta’kidlab o‘tdi.

Shu bois ham, yoshlarimizni yuksak bilimli va zakovatli, vatanparvar, jismonan baquvvat insonlar etib kamolga yetkazishning bosh omili - bu sportni rivojlantirish masalasi ekanligi davlatimiz va jamiyatimizning doimiy diqqat markazida bo‘lib kelmoqda.

Bugungi kunda bolalar sporti mamlakatimiz ta’lim-tarbiya tizimining uzviy qismiga aylanib, ushbu soha bilan mutanosib ravishda izchil rivojlantirilmoqda. Sababi, sport sog‘likni mustahkamlabgina qolmay, balki hayot sinovlaridan, mardonavor o‘tish yo‘lida mustahkam qalqon bo‘luvchi irodani ham toblaydi.

Sportda muvaffaqiyatga erishish tartib-qoidaga qat’iy amal qilish bilan bog‘liqdir. Ta’lim muassasalarida tahsil olayotgan yoshlar darsdan so‘ng biror sport turiga qatnashishni odat qilgan bo‘lsa, u har bir kunini o‘zi uchun rejalashtirib oladi. Chunki bolani sport zali, o‘zi mehr qo‘ygan sport turi bilan bemalol shug‘ullanishi uchun yaratilgan shart-sharoitlar doimiy harakatga chorlab turadi. Ular sport to‘garagiga qatnayotgani sababli ham boshqa ishlariga o‘z vaqtida ulgurishga harakat qiladilar. Natijada ularda mas’uliyat hissi shakllanadi va mustahkamlanadi. Eng muhimi, sportga oshno bo‘lgan yoshlarning har xil bekorchi ishlarga vaqti bo‘lmaydi, internet klublar yoki boshqa foydasi bo‘lmagan ishlar bilan kunini o‘tkazmaydilar.

Bilamizki, sportdagi har qanday yutuq o‘z-o‘zidan bo‘lmaydi. Sport maydonlarida erishiladigan yutuqlar – avvalo shu yo‘lda tinimsiz intilib, kurashib yashaydigan insonning yutug‘i, ayni vaqtda shu insonni tarbiyalab voyaga yetkazgan jamiyatning yutug‘idir.

Sportni rivojlantirish borasidagi ishlarning muvaffaqiyati ushbu sohaga yuqori malakali o‘qituvchi va murabbiy kadrlarni keng jalb etish bilan bog‘liq ekanligi hech kimga sir emas. Avvalo, murabbiylar mehnatini rag‘batlantirish bo‘yicha yurtimizda yangi, samarali tizim joriy etilgani bugungi kunda o‘zining amaliy natijasini bermoqda. O’quv muassasalarida esa, jismoniy tarbiya, sog‘lomlashtirish ishlarini rivojlantirish, ta’lim olayotgan yoshlarning sport turlariga qiziqishini oshirish, bilim, ko‘nikma va malakalarini mustahkamlash davr talabiga aylanib ulgurgan.

Xulosa Xulosa sifatida shuni aytish lozimki, bugungi kunda jismoniy tarbiya va sportning maqsad va vazifalari jamiyat ehtiyojlari bilan belgilanadi. Bu ehtiyoj ijtimoiy tarbiyaning umumiy maqsadidan kelib chiqadi. Bu esa, o‘zida ma’naviy boylikni, axloqiy poklikni, intellektual salohiyatni, jismoniy barkamollikni mujassamlashtirgan, har tomonlama yetuk rivojlangan shaxsni shakllantirish maqsadidan iboratdir. Buni to‘laqonli amalga oshirish siz-u bizning tinimsiz harakatlarimiz va mehnatimizga bog‘liq bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024- yil 20- yanvardagi “Yoshlar siyosati va sport sohasida davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PF-18-son farmoni.

2. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 15-noyabrdagi “O’quvchi-yoshlarni chaqiruvga qadar boshlang‘ich tayyorlash tizimini yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PQ-393-son qarori.

3. O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2023- yil 29- iyundagi “Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash ishlari samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 267-son qarori.

4. https://www.gazeta.uz

[109] https://www.gazeta.uz

EKOLOGIK XAVFSIZLIK VA UNI TA’MINLASH ZARURATI

Xolboyeva Munisxon Mavlanovn*a*
Jizzax viloyat pedagogik mahorat markazi,
“Aniq va tabiiy fanlar metodikasi” kafedrasi katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: *ushbu maqolada hozirgi kundagi dolzarb masalalardan bo‘lgan ekologiya, barqaror rivojlanish, tabiatni asrash, ekologik xavfsizlik kabi dolzarb masalalar yoritlgan.*

Kalit so‘zlar: *ekologiya, tabiatni asrash, barqaror taraqqiyot, Xalqaro iqlim forumi, ekologik xavfsizlik*

Zamonaviy davrda ekologik xavfsizlik masalasi nafaqat alohida davlatlar, balki butun dunyo hamjamiyati uchun eng dolzarb masalalardan biriga aylanmoqda. Jamiyat asta – sekin rivojlana borgani sari insonning tabiatga bo‘lgan ta’siri orta boshladi, buning natijasida, texnikaviy o‘sishning chegarasizligi, demografik muammolar, atmosferaning ifloslanishi, turli xil kimyoviy zavodlardan zaharli chiqindilarning ajralib chiqishi, ichimlik suvi tanqisligi XXI asrning eng muhim ekologik muammolariga aylanib bormoqda.

Ekologik xavfsizlik — bu inson hayoti va salomatligi, shuningdek, atrof-muhitning barqaror holatda saqlanishini ta’minlovchi shart-sharoitlarni yaratishdir. Bu tushuncha nafaqat tabiiy resurslarni asrash, balki ulardan oqilona foydalanishni ham nazarda tutadi. Asosiy maqsad — tabiat va jamiyat o‘rtasida muvozanatni saqlab qolish, barqaror rivojlanishni ta’minlashdir.

O’zbekiston bugun Markaziy Osiyo mintaqasining dolzarb ekologik muammolarini hal qilishda asosiy davlatga aylandi. Davlatimiz rahbari xalqaro tadbirlarda jamoatchilik e’tiborini atrof-muhit muammolariga qaratib kelmoqda va O’zbekiston bir qator xalqaro anjumanlarga mezbonlik qilgan va qilmoqda. Bunga misol sifatida Samarqandda 2025-yilning 4-5-aprel kunlari bo‘lib o‘tgan Xalqaro iqlim forumini keltirish mumkin. Ushbu forum O’zbekistonning iqlim muammolarini hal qilishdagi qat’iy pozitsiyasini yana bir bor ko‘rsatadi. Bugun, 4-aprel kuni “Silk Road Samarkand» kongress markazida “Global iqlim muammolari va Markaziy Osiyo – umumiy farovonlik yo‘lida birlashish” mavzusidagi Samarqand iqlim forumining ochilish marosimi bo‘lib o‘tdi.

Forum doirasida iqlim o‘zgarishining ijtimoiy va iqtisodiy oqibatlarini kamaytirish, qayta tiklanadigan energetikani rivojlantirish, suv resurslarini kompleks boshqarish, biologik xilma-xillikni saqlash va barqaror shahar taraqqiyoti kabi muhim yo‘nalishlar bo‘yicha ekspert panellari, yalpi sessiyalar va siyosiy muloqotlar tashkil etildi. Bu tadbir iqlim muammolarini yechishdagi global hamkorlikni mustahkamlashga katta hissa qo‘shishi kutilmoqda. Muhokamaning asosiy mavzularidan biri global miqyosdagi ekologik halokatning yaqqol namunasi bo‘lgan Orol dengizi inqirozidir. Mutaxassislar va hukumat vakillari zarar ko‘rgan hududlarda yerlarni tiklash, cho‘llanishga qarshi kurashish va iqlim o‘zgarishining ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarini kamaytirish bo‘yicha barcha mumkin bo‘lgan yechimlarni ko‘rib chiqdilar.

Forumda mintaqadagi eng yirik ekologik inqirozlardan biri bo‘lgan Orol dengizi muammosiga alohida e’tibor qaratildi. Orol dengizining qurishi iqlimning jiddiy o‘zgarishlariga, jumladan, chang bo‘ronlari ko‘payishiga, bioxilma-xillikning yo‘qolishiga va aholi salomatligining yomonlashishiga olib keldi. Orol dengizi ekotizimini tiklash va mintaqa uchun barqaror yechimlarni topish xalqaro darajada muvofiqlashtirilgan sa’y-harakatlarni talab qiladi. Forum yakunida iqlim o‘zgarishi sohasida Markaziy Osiyo davlatlarining umumiy mintaqaviy qarashlarini shakllantirish uchun asos bo‘ladigan “Yashil” rivojlanishning Mintaqaviy konsepsiyasi taqdim etildi. Ushbu hujjat mintaqadagi ekologik muammolarni hal qilishda xalqaro tashkilotlarning ilg‘or yondashuvlarini aks ettiradi.

Ekologik xavfsizlikka tahdid soluvchi asosiy omillar:

1. Havo ifloslanishi: Sanoat chiqindilari, transport vositalaridan chiqayotgan gazlar.
2. Suv resurslarining ifloslanishi: Chiqindilarni daryolar va ko‘llarga tashlash, sanoat suvlari oqiziqlari.
3. Iqlim o‘zgarishi: Global isish va qutbiy muzlarning erishi.
4. Biologik xilma-xillikning yo‘qolishi: Hayvonlar va o‘simliklarning yo‘q bo‘lib ketishi.

5. Chiqindilar bilan bog‘liq muammolar: Plastmassa chiqindilarining ko‘payishi va ularni qayta ishlashning yetarli emasligi.

Ekologik xavfsizlikni ta’minlash yo‘nalishlari

Ekologik xavfsizlikni ta’minlash quyidagi yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi:

1. Huquqiy chora-tadbirlar

Davlat darajasida ekologik qonunlar va qoidalarni ishlab chiqish va amalga oshirish. Ekologik me’yorlarni buzganlarga nisbatan qat’iy chora ko‘rish.

2. Iqtisodiy mexanizmlar

"Yashil texnologiyalar"ni moliyalashtirish va rag‘batlantirish. Atrof-muhitni ifloslantiruvchi korxonalarga soliq va jarimalar joriy qilish.

3. Texnologik yechimlar

Qayta tiklanadigan energiya manbalaridan (quyosh, shamol) keng foydalanish. Ekologik toza ishlab chiqarish texnologiyalarini tatbiq etish.

4. Ma’rifiy va tarbiyaviy ishlar

Aholini ekologik mas’uliyatga o‘rgatish. Ekologiya faniga e’tiborni kuchaytirish va yosh avlodni tabiatni asrashga chaqirish.

4. Amalga oshirilayotgan loyihalar va yechimlar

Hozirgi kunda ekologik xavfsizlikni ta’minlash bo‘yicha quyidagi xalqaro va milliy loyihalar amalga oshirilmoqda:

- Parij kelishuvi: Global iqlim o‘zgarishiga qarshi kurashda barcha davlatlar ishtirok etmoqda.
- O’rmonlarni saqlash dasturlari: Deforestatsiyaning oldini olish va yangi daraxtlar ekish bo‘yicha xalqaro tashabbuslar.
- Suv resurslarini tozalash: Suv ifloslanishini kamaytirishga qaratilgan texnologiyalar va loyihalar.

Joriy yildan boshlab, yo‘l, daryo va kanallarga tutash 2 ming gektar yer 10 ming aholi va tadbirkorlarga ekish uchun ijaraga berildi. “Mening bog‘im” loyihasi doirasida budjetdan 49 milliard so‘m ajratilib, mahallalarda 215 ta yangi bog‘ yaratilayapti.

Bu sa’y-harakatlarni Tabiatni muhofaza qilish xalqaro ittifoqi, Cho‘llanishga qarshi kurashish konvensiyasi ijro organi ham e’tirof etmoqda.

Lekin ayrim joylarda shunday xayrli ishda sustkashlikka yo‘l qo‘yilgani afsuslanarli. Ba’zi tumanlarda sug‘orish tizimi yo‘q yerga ko‘chat o‘tqazilgan yoki kesilgan daraxtlar o‘rniga ekilmagan.

Viloyatlarda “Mening bog‘im” loyihasi bo‘yicha yashil hududlar va jamoat parklari barpo etish bo‘yicha topshiriqlar berildi. Bu maydonlar ekish mavsumigacha “Ochiq budjet” portaliga qo‘yilib, daraxt turlari bo‘yicha tavsiya va ularning narxi ko‘rsatiladi. Bunda parvarishlashda mas’uliyatsizlik qilgan shaxslarni mobil ilova orqali ogohlantirish tizimi yo‘lga qo‘yiladi.

So‘nggi vaqtlarda yurtimizda chang bo‘ronlari tez-tez sodir bo‘layotgani qayd etildi. Bunga global iqlim o‘zgarishi bilan birga daraxtlarning noqonuniy kesilishi, suv kamayishi, chorva tartibsiz boqilishi ham sabab bo‘lmoqda. Cho‘llardagi o‘simliklar turlari ham keskin kamaygan.

Davlatimiz rahbari aholi ko‘payib borayotgan hozirgi sharoitda oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlash bo‘yicha eng katta zaxira yaylovlar ekanini ta’kidladi.

Shu bois 16 million gektar yaylov yerlarini boshqarish Veterinariya va chorvachilikni rivojlantirish qo‘mitasiga o‘tkazilishi belgilandi. Qo‘mitaga cho‘llarni degradatsiyadan chiqarish bo‘yicha uch yillik dastur tayyorlash topshirildi. 2025 yilda bu maqsadlar uchun dastlab 50 million dollar grant mablag‘lari jalb qilinadi.

Ekologik madaniyat, ekologik tarbiya tushunchalari Sharq xalqlarida qadim-qadimdan ulug‘lanib, kishilar ongiga singdirib kelingan. Xalqimizning ona- tabiatga, uning ne’matlariga, o‘simlik va hayvonlarga mehr- muhabbatini avloddan- avlodga o‘tib kelayotgan pand-nasihatlarida, o‘gitlarida ham ko‘rish mumkin.

Ekologik xavfsizlikni ta’minlash har bir fuqaroning, jamiyatning va davlatning umumiy vazifasidir. Tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, chiqindilarni qayta ishlash, atrof-muhitni

ifloslanishdan himoya qilish — bu barcha insoniyat uchun hayot-mamot masalasidir. Har bir fuqaro o‘z hayotida kichik bo‘lsa-da, ekologik xavfsizlikni ta’minlashga o‘z hissasini qo‘sha olishi, ayniqsa o‘quvchilarni bunga o‘rgatishi, ularda bu boradagi zaruriy ko‘nikmalarni shakllantirishi bugungi kunning eng muhim masalalaridan hisoblanadi. O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev ta’biri bilan aytganda, “Biz yerni ajdodlarimizdan meros sifatida emas, balki farzandlarimizdan qarzga olganmiz.” [1]

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh.M.Mirziyoyev, “Xalqaro iqlim forumi” da so‘zlagan nutqidan, Samarqand, 2005-yil, 4—5-aprel kunlari
2. E. O. Turdiqulov, U. E. Turdiqulov, “Markaziy Osiyoda ekologik ta’lim taraqqiyoti” Umumiy o‘rta talim maktab o‘qituvchilari va o‘quvchilari uchun qo‘llanma, Toshkent, “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2013 yil
3. “Ekologik xavfsizlik va uni ta’minlash yo‘nalishlari”, o‘quv-uslubiy majmua, A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti, 2025-yil

MALAKA OSHIRISH JARAYONIDA KVEST TEXNOLOGIYASI ASISIDA TINGLOVCHILARNING AMALIY KO’NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH SHART-SHAROITLARI

Usmonov Muzaffar
Andijon viloyati pedagogik mahorat markazi bo‘lim boshlig‘i

Annotatsiya: Ushbu maqolada malaka oshirish jarayonida kvest texnologiyasidan samarali foydalanish orqali tinglovchilarning amaliy ko‘nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish masalalari yoritilgan. Kvest texnologiyasining mohiyati, pedagogik imkoniyatlari, bosqichlari va uni malaka oshirish tizimida qo‘llashning afzalliklari ilmiy asosda tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: malaka oshirish, kvest texnologiyasi, amaliy ko‘nikma, innovatsion ta’lim, tinglovchi, pedagogik texnologiya, interaktiv metod.

Аннотация: В данной статье раскрываются вопросы формирования и развития практических навыков слушателей в процессе повышения квалификации посредством эффективного использования квест-технологии. Научно обосновано содержание квест-технологии, её педагогические возможности, этапы реализации и преимущества применения в системе повышения квалификации.

Ключевые слова: повышение квалификации, квест-технология, практические навыки, инновационное обучение, слушатель, педагогическая технология, интерактивный метод.

Annotation: This article highlights the issues of developing and enhancing the practical skills of trainees in the process of professional development through the effective use of quest technology. The essence of quest technology, its pedagogical potential, stages of implementation, and advantages of application in the professional development system are analyzed on a scientific basis. In addition, the methodology for organizing quest-based activities using interactive and competence-based approaches is presented.

Keywords: professional development, quest technology, practical skills, innovative education, trainee, pedagogical technology, interactive method.

Hozirgi zamon ta’lim tizimining bosh maqsadlaridan biri yuqori madaniyatli, tizimli fikrlay oladigan, oldinda uchrashi mumkin bo‘lgan murakkab muammolarni echa biladigan, komil insonni tarbiyalash tizimini yaratishdir. XXI asr pedagogi - nafaqat o‘qituvchi, tarbiyachi, avalom bor u – yuqori darajada tizimli fikrlovchi va izlanuvchi pedagogdir.

Dastlabki stansiyalarni bajarish jarayonida turli jamoalarning o‘yin xususiyatlari, ya’ni yangi va noaniq sharoitlarda tez mobilizatsiyalash qobiliyati o‘ziga xos xususiyatlar bilan namoyon bo‘ldi: ba’zi jamoalarda original g‘oyalar soni kamroq bo‘lishi, majburiy liderlik sifatlari paydo bo‘lishi va xulosalarini mantiqan asoslab ifodalashda qiyinchiliklar kuzatildi. Biroq bir nechta stansiyalardan o‘tganidan so‘ng jamoa a’zolari bir nechta javob variantlarini solishtirishga, tahliliy elementlardan foydalanishga harakat qila boshladilar; tashabbus ko‘rsatish, yetakchilik

qobiliyatlarini namoyon qilish, batafsil javoblar berish va refleksiya koʻrsatish sezilarli darajada oshdi. Shu tariqa, kvest oʻyini orqali maktab oʻquvchilarida tadqiqotga yoʻnaltirilgan ijodiy fikrlash bosqichma-bosqich va har tomonlama rivojlandi.

XXI asr global rivojlanishlar davri boʻlish bilan birga, ta'lim va tarbiya sohasida ham ulkan taraqqiyotlarni taqazo qilish bilan birga namoyon boʻlmoqda. Oliy ta'limda, ayniqsa boʻlajak pedagoglarni tayyorlashga ixtisoslashgan oliy oʻquv yurtlarida zamon bilan hamnafas fikrlaydigan, maktab oʻquv faniga oʻquvchilarning qiziqishi uygʻota oladigan, ularda ijodkorlik va kreativlikni rivojlantirishga qaratilgan, zamonaviy talablarni qoʻymoqda.

Bu sohada eng katta mas'uliyat tabiiy fanlar mutaxasisslariga qoʻyilgan boʻlib, ular ta'limning barcha bosqichlarida tabiiy bilimlarni, savodxonlik darajasida rivojlantirishlari hamda oʻquvchilarda fanga boʻlgan ehtiyojni qiziqishlar koʻrinishida shakllantirib, qadriyatlar darajasida rivojlantirishga harakat qilishi lozim.

Bugungi kunda tabiiy fanlar boʻyicha bilimlarni muvaffaqiyatli oʻzlashtirish uchun faqat hodisa va jarayonlarni tasvirlashning oʻzi etarli emas, bunda talaba juda ilmiy ma'lumotlar bilan ishlashi, zamonaviy texnologiyalarga ega boʻlishi va soha boʻyicha egallagan bilim, koʻnikma va malakalarini kompetentsiyalarga aylantirgan xolda, haqiqiy hayotda qoʻllay olishi lozim.

M.V.Klarin «innovatsiya» tushunchasini nafaqat 'Yangiliklarni yaratish va tarqatish, balki mazkur 'Yangiliklar bilan aloqador boʻlgan qayta oʻzgarishlarga, faoliyat tarzidagi, fikrlash uslubidagi oʻzgarishlarga ham tegishli ekanligini tasdiqlaydi [86]. Ta'limda innovatsion jarayonlar turli tarixiy davrlarda yuzaga kelgan va uning rivojlanishini belgilab bergan. Kengroq miqyosga ularning rivojlanishi XIX asr oxiri XX asr boshlarida Rossiya, Germaniya, Fransiya, AQSHda erishilgan.

Innovatsion faoliyat - bu innovatsiyalarni yaratish jarayoni, shu jumladan ilmiy tadqiqotlar, tajriba-sinov ishlanmalar, 'Yangi mahsulotni tayyorlash va ishga tushirish, shuningdek innovatsiyalarni yaratishni ta'minlaydigan tadbirlar – ilmiy-texnik xizmatlar, marketing tadqiqotlari, kadrlar tayyorlash, ular malakasini oshirish, qayta tayyorlash jarayonlari bilan bogʻliq tashkiliy va moliyaviy faoliyat.

Ta'lim va tarbiya jarayoniga innovatsion yondashuv innovatika fanining asosiy tadqiqot ob'ekti sanaladi. Ta'limda innovatsion jarayonlar uch bosqichli hususiyatiga koʻra tahlil qilanadi: ijtimoiy-iqtisodiy, psixologik-pedagogik va tashkiliy-boshqaruv. Ushbu jihatlar innovatsion jarayonlar oʻtadigan umumiy iqlim va sharoitlarga bogʻliqligi sababli mavjud sharoitlar innovatsion jarayonga hissa qoʻshishi yoki toʻsqinlik qilishi mumkin. Ta'lim tarbiya jarayonining asosiy boʻgʻini Oliy ta'lim tizimi sanalib, unda kechadigan rivojlanishlar ta'lim klasterida oʻz samarasini koʻrsatadi.

Jamiyat ijtimoiy hayotidagi rivojlanishlar ilgʻor ta'lim texnologiyalariga muvofiq rivojlanib bormoqda. Dunyo shu qadar tez sur'atlar bilan rivojlanayotgani, deyarli sohada fan-texnika yutuqlarini joriy etilganligidan dalolat berib, ta'lim tizimini ham mana shu ilgʻor texnologiyalarga mos ravishda rivojlanishini talab etmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Axmedova N. "Innovatsion ta'lim texnologiyalari va ularni amaliyotda qoʻllash." – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
2. Prensky M. *Digital Game-Based Learning.* – New York: McGraw-Hill, 2019.
3. Karimova D. "Malaka oshirish tizimida interfaol metodlardan foydalanish." – *Pedagogika va psixologiya jurnali*, №4, 2022.
4. Usmonova D. "Raqamli ta'lim sharoitida oʻqituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish." – Toshkent, 2023.
5. Xodjayev B. "Ta'lim jarayonida kvest texnologiyasining oʻrni." – *UzPFITI Ilmiy axborotlari*, 2024.

BIOLOGIYA FANI O'QITUVCHILARINING METODIK TAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISHNING SHART-SHAROITLARI

Xoldaraliyeva Nargiza Bahodirjon qizi
Andijon viloyati PMM, "Aniq va tabiiy fanlar metodikasi" kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada biologiya fani o'qituvchilarining metodik tayyorgarligini rivojlantirish jarayonining mazmuni, shakl va sharoitlari ilmiy-nazariy asosda tahlil qilingan. Shuningdek, metodik tayyorgarlikni takomillashtirishning zamonaviy talablari, pedagogik va psixologik omillar, kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning samarali yo'llari, o'qituvchi faoliyatini baholash mezonlari hamda metodik ta'minot tizimining takomillashuvi yoritilgan.

Kalit so'zlar: metodik tayyorgarlik, biologiya ta'limi, o'qituvchi kompetensiyasi, ta'lim sifati, pedagogik innovatsiyalar.

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты развития методической подготовки учителей биологии. Освещены педагогические и психологические условия формирования профессиональной компетентности, современные требования к деятельности учителя, а также пути совершенствования методического обеспечения образовательного процесса.

Ключевые слова: методическая подготовка, преподавание биологии, профессиональная компетентность, качество образования, педагогические инновации.

Abstract: This article analyzes the theoretical and practical aspects of developing methodological training for biology teachers. It discusses the pedagogical and psychological conditions for forming professional competence, modern requirements for teachers, and ways to improve the methodological support system in biological education.

Keywords: methodological training, biology education, teacher competence, education quality, pedagogical innovations.

Zamonaviy ta'lim tizimida biologiya fani o'qituvchisi shunchaki bilim beruvchi emas, balki o'quvchining tafakkurini, tahliliy fikrlashini, ekologik madaniyatini va ilmiy dunyoqarashini shakllantiruvchi shaxs sifatida maydonga chiqmoqda. Shu bois, biologiya o'qituvchisining metodik tayyorgarligi ta'lim sifatini belgilovchi asosiy mezonlardan biri hisoblanadi.

Metodik tayyorgarlik bu o'qituvchining o'quv jarayonini ilmiy asosda tashkil etish, darsni maqsadga muvofiq rejalashtirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash, o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish, nazorat va tahlil faoliyatini olib borish malakasidir. Bugungi kunda ushbu tayyorgarlikni rivojlantirish uchun samarali shart-sharoitlar yaratish, o'qituvchining kasbiy o'sishini qo'llab-quvvatlash va uning uzluksiz ta'limini ta'minlash dolzarb masalalardan biridir.

Metodik tayyorgarlik tushunchasi va uning ahamiyati

Biologiya fani o'qituvchisining metodik tayyorgarligi bu kasbiy faoliyatning poydevori bo'lib, u o'qituvchining nazariy bilimlari, amaliy ko'nikmalari va pedagogik mahoratining uyg'unlashuvi natijasida shakllanadi. Ushbu tayyorgarlik o'qituvchiga o'quv jarayonini samarali boshqarish, fanning mazmunini o'quvchiga tushunarli tarzda yetkazish, o'quvchilarda biologik tafakkurni rivojlantirish imkonini beradi.

Metodik tayyorgarlik quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi:

Pedagogik tayyorgarlik o'qituvchining didaktik, tarbiyaviy, kommunikativ va psixologik malakalari; Fan sohasidagi tayyorgarlik – biologiya bo'yicha chuqur ilmiy bilimlar; Amaliy tayyorgarlik tajribalar o'tkazish, laboratoriya mashg'ulotlarini tashkil etish, kuzatuvlar olib borish qobiliyati; Tahliliy tayyorgarlik o'quvchilar natijalarini tahlil qilish va dars sifatini baholash ko'nikmasi.

Metodik tayyorgarlikni rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari

Biologiya o'qituvchilari uchun metodik tayyorgarlikni samarali rivojlantirishda quyidagi pedagogik shart-sharoitlar muhim ahamiyatga ega:

Ta’lim muassasasida ilmiy-metodik muhitning mavjudligi. O’qituvchi uchun ilg‘or tajriba almashish, metodik kengashlarda ishtirok etish, innovatsion yondashuvlarni muhokama qilish imkoniyatlari yaratilishi kerak.

Malaka oshirish tizimining takomillashuvi. Uzluksiz kasbiy rivojlanish mexanizmlarini (seminarlar, onlayn kurslar, ilmiy amaliyotlar) joriy etish o‘qituvchining metodik salohiyatini oshiradi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish. Biologik jarayonlarni vizualizatsiya qilish, interaktiv taqdimotlar, virtual laboratoriyalar o‘qituvchining dars samaradorligini sezilarli oshiradi.

Metodik hamkorlik va tajriba almashish.

Kollektivda o‘zaro tajriba o‘rganish, “mentorlik” tizimi orqali yosh o‘qituvchilarga yordam berish kasbiy tayyorgarlikni mustahkamlaydi.

Psixologik va motivatsion omillar. Metodik tayyorgarlik faqat nazariy va amaliy jarayon emas, balki shaxsiy motivatsiya bilan chambarchas bog‘liqdir. O’qituvchi o‘z faoliyatidan ma’naviy qoniqish olgan taqdirdagina kasbiy jihatdan o‘sadi. Shuning uchun: ijobiy psixologik muhit yaratish, kasbiy qadriyatlarni rivojlantirish, pedagogik refleksiya ko‘nikmasini shakllantirish muhim.

Biologiya ta’limida metodik yangilanishlar. Bugungi kunda biologiya ta’limida quyidagi yo‘nalishlarda metodik yangilanishlar amalga oshirilmoqda: muammoli va tadqiqotga yo‘naltirilgan ta’lim metodlari; ekologik va sog‘lom turmush tarzi kompetensiyalarini shakllantirish; laboratoriya va tajriba mashg‘ulotlarida eksperimentlarga asoslangan o‘qitish; milliy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirilgan dars modellari.

O’qituvchining o‘zini o‘zi rivojlantirish sharoitlari

O’qituvchi o‘zining metodik salohiyatini muntazam oshirib borishi uchun quyidagi shartlar zarur: ilmiy tadqiqot faoliyatida ishtirok etish; o‘z faniga oid yangi adabiyotlarni muntazam o‘rganish; xalqaro tajriba va metodik tavsiyalarni tahlil qilish; o‘z darslarini tahlil qilib, o‘zini baholash.

Metodik tayyorgarlikni baholash mezonlari O’qituvchining metodik tayyorgarlik darajasi quyidagi ko‘rsatkichlar asosida aniqlanadi: darsni rejalashtirish va tashkil etish sifati; o‘quvchilarda fan kompetensiyalarini shakllantirish darajasi; fanlararo bog‘liqlikni ta’minlash qobiliyati; o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rag‘batlantirish.

Biologiya fani o‘qituvchisining metodik tayyorgarligini rivojlantirish bu ta’lim sifatini oshirishning, o‘quvchilarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirishning eng muhim omilidir. O’qituvchi o‘z faoliyatida metodik yangiliklardan xabardor bo‘lishi, o‘z ustida ishlashi, ilmiy tafakkurini doimiy rivojlantirib borishi zarur. Shu tarzda ta’lim tizimida zamonaviy, ijodkor, metodik jihatdan yetuk biologiya o‘qituvchilari shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ta’lim sifatini oshirish va ilmiy-tadqiqot faoliyatini rivojlantirish to‘g‘risida”gi qarori. — Toshkent, 2023.
2. Qodirov R., “Biologiya ta’limining metodik asoslari”, Toshkent, 2022.
3. Karimova N., “Pedagogik mahorat va o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligi”, Toshkent, 2021.
4. UNESCO. Improving Science Education through Teacher Professional Development, Paris, 2020.
5. Abdullaeva M. “Zamonaviy ta’limda biologiya fanining o‘rni va ahamiyati.” — Pedagogika va innovatsiyalar jurnali, №2, 2023.
6. Anderson R. & Krathwohl D. A taxonomy for learning, teaching and assessing. — New York: Longman, 2001.

TABIIY FANLARNI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION MUHITNING O'RNI VA AHAMIYATI

Mullajonova Gullola Abduxalilovna
Toshkent viloyati pedagogik mahorat markazi metodisti

Annotatsiya. Ushbu maqolada tabiiy fanlarni rivojlantirish jarayonida innovatsion muhitning tutgan o'rni va ta'siri tahlil etilgan. Tabiiy fanlar — fizika, kimyo, biologiya, geografiya kabi sohalar zamonaviy ilm-fan taraqqiyotining asosi bo'lib, ularning rivoji bevosita texnologik yangilanishlar va innovatsion yondashuvlarning ta'lim hamda ilmiy-tadqiqot amaliyotiga tatbiq etilishi bilan bog'liq. Tadqiqot davomida innovatsion muhitning ilmiy kashfiyotlar, zamonaviy metodlar, virtual laboratoriyalar va STEAM yondashuvi orqali ta'lim samaradorligini oshirishdagi roli yoritilgan. Shuningdek, tabiiy fanlar ta'limida o'quvchilarda ijodiy fikrlash va izlanish ko'nikmalarini rivojlantirishning dolzarbligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: innovatsion muhit, tabiiy fanlar, STEAM, ilmiy izlanish, texnologik taraqqiyot, raqamli ta'lim, laboratoriya tajribasi.

Аннотация. В данной статье проанализирована роль и значение инновационной среды в развитии естественных наук. Естественные науки — физика, химия, биология, география — являются основой современного научно-технического прогресса, и их развитие напрямую связано с внедрением технологических новшеств и инновационных подходов в образование и научно-исследовательскую деятельность. В исследовании раскрыта роль инновационной среды в повышении эффективности обучения посредством научных открытий, виртуальных лабораторий, современных методик и STEAM-подхода. Также обоснована актуальность формирования у учащихся творческого мышления и исследовательских навыков в процессе изучения естественных наук.

Ключевые слова: инновационная среда, естественные науки, STEAM, научное исследование, технологический прогресс, цифровое обучение, лабораторные эксперименты.

Abstract. This article analyzes the role and significance of an innovative environment in the development of natural sciences. Natural sciences — such as physics, chemistry, biology, and geography — form the foundation of modern scientific and technological progress, and their development is directly linked to the integration of technological innovations and modern approaches into education and scientific research. The study highlights the contribution of an innovative environment to enhancing educational efficiency through scientific discoveries, virtual laboratories, updated methodologies, and the STEAM approach. The importance of developing students' creative thinking and research skills in the teaching of natural sciences is also emphasized.

Key words: innovative environment, natural sciences, STEAM, scientific research, technological development, digital education, laboratory experiment.

Kirish. Tabiiy fanlar — insoniyat taraqqiyotining eng muhim intellektual poydevori bo'lib, ular fan-texnika rivoji, ilmiy kashfiyotlar, tibbiyot, energetika, ekologiya, texnologik yangilanishlar va global muammolarni hal etishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda iqtisodiy raqobatbardoshlik, milliy xavfsizlik, texnologik mustaqillik kabi omillar ham aynan tabiiy fanlar rivojlanish darajasiga bevosita bog'liq bo'lib bormoqda.

XXI asr ta'limi endi faqat bilim berishga emas, balki ilmiy fikrlovchi, izlanishga qodir, kashfiyotga yo'naltirilgan shaxsni tayyorlashga yo'naltirilgan. Shu bois tabiiy fanlarni an'anaviy usullarda emas, balki innovatsion muhit asosida qayta tashkil etish zaruriyati kuchaymoqda. Innovatsion muhit — bu ilm-fan, ta'lim, texnologiya va ishlab chiqarish o'rtasida integratsiya yaratiladigan, yangiliklarni vujudga keltirish va joriy etishga sharoit yaratadigan tizimdir.

- O'zbekiston ta'lim tizimida ham so'nggi yillarda tabiiy fanlarni rivojlantirishga qaratilgan qator hujjatlar, qarorlar, texnoparklar, ilg'or laboratoriyalar, STEAM markazlar tashkil etilmoqda. Ammo amaliyot shuni ko'rsatadiki, mavjud innovatsion imkoniyatlar hali to'liq ishlamagan, tabiiy fanlar bo'yicha ta'lim jarayoni ko'proq nazariy yo'nalishda qolmoqda, o'quvchilarda ilmiy izlanish, tajriba olib borish ko'nikmalari yetarli darajada shakllanmagan.

Shu sababli, tabiiy fanlarni innovatsion muhit sharoitida rivojlantirish, ta’limni ilmiy izlanishga asoslash, o‘quvchi va talabalarni amaliyotga yo‘naltirish bugungi kun ta’lim metodologiyasining markazida turishi lozim.

Innovatsion muhit tushunchasi va uning xususiyatlari

Innovatsion muhit — bu yangi g‘oyalar, texnologiyalar, ilmiy ishlanmalar va tajriba natijalarining yaratilishi hamda hayotga tadbiq etilishini ta’minlaydigan tashqi va ichki omillar tizimidir. Bunday muhitning asosiy belgilariga quyidagilar kiradi:

- tezkor yangilanish va rivojlanish;
- raqobatbardoshlikni ta’minlash;
- yangi g‘oyalarga ochiqlik va kreativlik;
- fan–ta’lim–ishlab chiqarish integratsiyasi;
- ilmiy tadqiqotlarga qulay sharoit yaratish.

Innovatsion muhitning ta’limdagi ahamiyati quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

- yangi texnologiyalar va laboratoriyalarni joriy etish;
- pedagoglarning kasbiy salohiyatini oshirish;
- o‘quvchilarda ilmiy fikrlashni shakllantirish;
- amaliyotga yo‘naltirilgan loyihalar orqali real tajriba berish.

Innovatsion muhitning tabiiy fanlarga ta’siri

Innovatsion muhit tabiiy fanlarning rivojlanishiga bir nechta yo‘nalishlarda kuchli ta’sir ko‘rsatadi:

Ilmiy-tadqiqot imkoniyatlarini kengaytiradi – zamonaviy laboratoriyalar, texnopark va startap markazlar tashkil etiladi.

Texnologik taraqqiyotni tezlashtiradi – nanofizika, biotexnologiya, gen muhandisligi kabi yo‘nalishlar rivojlanadi.

Fanlararo integratsiyani kuchaytiradi – biologiya + informatika (bioinformatika), fizika + muhandislik (robototexnika).

Ta’lim sifatini oshiradi – virtual laboratoriyalar, raqamli simulyatsiyalar, AR/VR texnologiyalar qo‘llaniladi.

Investitsiyalarni jalb etadi – innovatsion loyihalar orqali davlat va xususiy sektor mablag‘i yo‘naltiriladi.

Ijodkorlikni rivojlantiradi – o‘quvchilar nazariy bilimni amaliyot bilan bog‘lab, yangi g‘oyalar ishlab chiqadilar.

Tabiiy fanlarni o‘qitishda innovatsion usullar

Tabiiy fanlarda quyidagi innovatsion pedagogik yondashuvlar samarali hisoblanadi:

Innovatsion usul	Mazmuni	Natijasi
Interfaol metodlar	“Aqliy hujum”, munozara, guruhli ish	Mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi
Loyiha asosida o‘qitish	Tajriba, laboratoriya ishlari, tadqiqot loyihalari	Amaliy ko‘nikma hosil bo‘ladi
STEAM yondashuvi	Fan + texnologiya + muhandislik + san’at + matematika	Fanlararo tafakkur rivojlanadi
AKT vositalari	Virtual laboratoriya, animatsiya, simulyator	Tajribani xavfsiz va aniq bajarish imkoniyati
O’yinli metodlar	Krossvord, viktorina, ilmiy kvest	Fanga qiziqish ortadi

1-jadval

Tabiiy fanlarda ijodiy va ilmiy izlanish ko‘nikmalarini rivojlantirish

Innovatsion ta’lim muhiti o‘quvchilarda quyidagi kompetensiyalarni shakllantiradi:

- tadqiqot olib borish

- tajriba natijasini tahlil qilish
- ilmiy izoh berish va xulosa chiqarish
- noan’anaviy yechim topish
- jamoada ishlash va taqdimot qilish

Bu jarayon natijasida o‘quvchi iste’molchi emas, ilmiy fikrlovchi shaxsga aylanadi.

Xulosa. Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, tabiiy fanlar rivoji innovatsion muhit bilan bevosita uzviy bog‘liqdir. Innovatsion yondashuvlar ta’lim tizimiga nafaqat zamonaviy usullarni, balki ilmiy kashfiyotlarga tayyor bo‘lgan shaxsni shakllantirish mexanizmini olib kiradi. Innovatsion muhit mavjud bo‘lgan ta’lim tizimida:

- tabiiy fanlar nazariy fan emas, tajriba va izlanishga asoslangan faoliyatga aylanadi;
- o‘quvchilar “bilim oluvchi” emas, “kashf qiluvchi va tahlil qiluvchi” subyekt darajasiga ko‘tariladi;
- fan-texnika taraqqiyotiga real hissa qo‘sha oladigan kadrlar yetishib chiqadi;
- davlatning ilmiy-texnik salohiyati ortadi va milliy raqobatbardoshlik kuchayadi.

Demak, tabiiy fanlarni rivojlantirish — bu faqat o‘quv dasturini yangilash emas, balki ilmiy tafakkurni shakllantiruvchi innovatsion muhit yaratish demakdir. Shu sababli, ta’lim muassasalarida laboratoriyalarni modernizatsiya qilish, STEAM markazlari ochish, loyiha va tadqiqot faoliyatini majburiy komponent sifatida kiritish, fanlararo integratsiyani kuchaytirish, ilmiy mentorlik tizimini joriy etish zarur.

Tabiiy fanlarning innovatsion asosda rivojlanishi — O’zbekistonning kelajakdagi ilmiy, texnologik va iqtisodiy taraqqiyoti uchun strategik garov hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. “Pedagogika va psixologiya asoslari”. — Oliy ta’lim vazirligi nashri.
2. “Umumiy va ijtimoiy pedagogika”. — Toshkent, 2021.
3. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’lim va innovatsiyalar bo‘yicha qarorlari.
4. STEAM ta’limi bo‘yicha xalqaro ilmiy maqolalar to‘plami.
5. O’zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi rasmiy sayti: www.uzedu.uz
6. Innovatsion ta’lim metodlari bo‘yicha xorijiy ilmiy manbalar.

O‘QUVCHILARDA AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA VA KOGNITIV KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISHNING ZAMONAVIY METODOLOGIK YONDASHUVLARI.

Norbekov Doston Keldibekovich
Jizzax viloyati pedagogik mahorat merkazi katta o‘qituvchisi
Tel:+998943418525
e-mail: norbekovdoston@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola maktab ta’limida o‘quvchilarning axborot-kommunikatsiya (AK) va kognitiv kompetensiyalarini shakllantirish bo‘yicha zamonaviy metodologik yondashuvlarni tahlil qiladi. Maqolada nazariy asoslar, samarali o‘qitish uslublari, dars rejalashtirish bo‘yicha tavsiyalar va baholash mexanizmlari keltiriladi. Shuningdek, dars jarayonida raqamli texnologiyalarni integratsiya qilish, muammoli va loyiha asosida ta’lim, hamkorlik va baholashning roli ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: axborot-kommunikatsiya kompetensiyasi, kognitiv kompetensiya, raqamli ta’lim, loyihaviy yondashuv, muammoli ta’lim, baholash.

Аннотаци: В данной научной статье рассматриваются современные методологические подходы к формированию информационно-коммуникационных и когнитивных компетенций у учащихся. Анализируются особенности цифровой образовательной среды, влияние интерактивных технологий на развитие критического мышления, творческой деятельности и навыков работы с информацией. Особое внимание уделено интеграции проектного обучения, проблемного подхода, геймификации и цифровых ресурсов в учебный процесс. Исследование подчёркивает

важность формирования метакогнитивных навыков, учащихся и системной организации оценивания для повышения качества образования.

Ключевые слова: информационно-коммуникационные компетенции; когнитивные компетенции; цифровая педагогика; цифровая образовательная среда; проектный метод; геймификация; критическое мышление; метакогнитивные навыки; интерактивные технологии.

Kirish.

XXI asrda ta’limning asosiy maqsadi — o‘quvchilarda ma’lumotni izlash, tahlil qilish, samarali aloqa o‘rnatish va murakkab muammolarni hal qilish qobiliyatlarini shakllantirishdir. Axborot-kommunikatsiya kompetensiyalari (digital literacy, ICT skills) va kognitiv kompetensiyalar (tanqidiy fikrlash, muammolarni hal etish, yaratuvchanlik, metakognitsiya) ta’limning ajralmas qismiga aylanmoqda. Maktab ta’limida ushbu kompetensiyalarni sistematik ravishda rivojlantirish uchun pedagogik yondashuvlarni yangilash va amaliyotga joriy etish zarur.

Maqolaning maqsadi — o‘quvchilarda AK va kognitiv kompetensiyalarni shakllantirishga qaratilgan zamonaviy metodologik yondashuvlarni tizimli bayon etish va o‘qituvchilarga amaliy ko‘rsatmalar berish.

Nazariy asoslarga qisqacha sharh

Axborot-kommunikatsiya va kognitiv kompetensiyalarning rivojlanishi pedagogika, psixologiya va media-ta’lim sohalarining kesishmasida joylashadi. Kognitiv yondashuv (Piaget, Vygotsky g‘oyalari asosida), konstruktivizm, sotsial-konstruktivizm va ko‘pintizimli ko‘nikmalar (21st century skills) ramkasi bu mavzuda ishlash uchun nazariy poydevor hisoblanadi. Ta’lim jarayonida interaktivlik, hamkorlik va faol o‘rganishga asoslangan metodlar — samarali hisoblanadi.

Metodologik yondashuvlar va usullar

Quyida AK va kognitiv kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiluvchi asosiy zamonaviy pedagogik yondashuvlar keltirilgan.

1. Loyihaviy yondashuv (Project-Based Learning)

Loyihaviy ta’lim o‘quvchilarni real hayotga yaqin vazifalarni bajarishga jalb qiladi. Loyihalar axborotni qidirish, tahlil qilish, guruh ichida kommunikatsiya va natija taqdimoti orqali kognitiv va AK ko‘nikmalarini rivojlantiradi. O‘qituvchining roli — yo‘naltiruvchi va baholovchi.

Amaliy tavsiya: Mavzuni kichik bosqichlarga bo‘lib, har bosqich uchun aniq baholash mezonlarini belgilang (rubrikalar).

2. Muammoli va masalaga yo‘naltirilgan ta’lim (Problem-Based Learning)

Muammoli yondashuv o‘quvchilarga murakkab savollar yoki real muammolarni beradi. Ular mustaqil yoki guruhda echim izlab, fikrlash texnikalarini (tahlil, sintez, baholash) qo‘llaydi.

Amaliy tavsiya: Muammolarni kontekstga bog‘lang (mahalliy yoki ijtimoiy muammolar) va o‘quvchilarga kerakli axborot manbalarini taqdim eting.

3. Flipped classroom (teskari dars) va blended learning

Nazariy materialni uyga videodars yoki interaktiv material orqali berib, dars vaqtida muammolarni muhokama qilish, amaliy mashqlar va loyihalar ustida ishlash mumkin. Bu o‘quvchilarning mustaqil o‘rganish va axborotni boshqarish ko‘nikmalarini oshiradi.

Amaliy tavsiya: Videolar 6–12 daqiqadan oshmasin; dars oldi vazifalarini kichik test yoki refleksiya bilan bog‘lang.

4. Gamifikatsiya va interaktiv o‘yinlar

O‘yin elementlari (ballar, badges, qiyinchilik darajalari) motivatsiyani oshiradi. Simulyatsiyalar va ta’limiy o‘yinlar murakkab kognitiv jarayonlarni mashq qilishga yordam beradi.

Amaliy tavsiya: O‘yin vazifalari o‘quv maqsadlariga bog‘langan bo‘lsin va baholash tizimi mavjud bo‘lsin.

5. Kompyuter bilan qo‘llab-quvvatlangan hamkorlik (CSCL)

Onlayn platformalarda guruh ishlarini tashkil etish (forumlar, viki, hamkorlikdagi hujjatlar) kommunikatsiya va mas’uliyatni oshiradi. Bu usul o‘quvchilarning yozma va og‘zaki axborot-kommunikatsiya ko‘nikmalarini mustahkamlaydi.

Amaliy tavsiya: Guruh rol va vazifalarini oldindan belgilab qo‘ying; baholashda ham jamoaviy, ham individual komponent bo‘lsin.

6. Metakognitiv strategiyalar va refleksiya

O‘quvchilarga o‘z o‘rganish jarayonini nazorat qilish, maqsad qo‘yish va o‘z-o‘zini baholashni o‘rgatish kognitiv kompetensiyalarni mustahkamlaydi. Reflektiv kundalik yoki portfoliolar yordam beradi.

Amaliy tavsiya: Haftalik refleksiya savollari (nima o‘rgandim, qiyin jihatlar, keyingi qadamlar) qo‘llanishi kerak.

7. Raqamli vositalar va resurslar integratsiyasi

Axborot qidirish (qidiruv tizimlari), ma’lumotlarni baholash (manba ishonchliligi), multimediya yaratish (prezentatsiya, video), va kodlash asoslarini o‘rganish AKni rivojlantiradi. Shuningdek, vizualizatsiya vositalari (diagrammalar, infografika) kognitiv yukni kamaytiradi va tushunishni osonlashtiradi.

Amaliy tavsiya: Darslarda ochiq ta’lim resurslari (OER), interaktiv veb-ilovalar va sinf ichidagi texnologiyalarni (tablet, interfaol doska) kombinatsiyalash.

8. Formativ baholash va rubrikalar

Davriy formativ baholash o‘quvchilarning rivojlanishini real vaqtda kuzatish imkonini beradi. Rubrikalar esa aniq mezonlarni belgilab, o‘quvchilarga nimaga erishish kerakligini ko‘rsatadi.

Amaliy tavsiya: Baholash natijalarini o‘quvchilarga tez va konstruktiv tarzda qayta aloqa qilib bering.

Amaliy modul: dars namunasi (misol)

Mavzu: Mahalliy ekologik muammoni axborot manbalari asosida tahlil qilish (9-sinf)

Ma’ruza oldi vazifasi: O‘quvchilar qisqa video va tanlangan maqolalarni tomosha qilib, asosiy ma’lumotlarni yozib kelsin.

Dars davomida:

1. Guruhlarga bo‘linish va muammoni aniqlash.
2. Axborot manbalarini baholash (isботлиlik, mualliflik, sana).
3. Data vizualizatsiya — olingan ma’lumotlardan grafik yoki infografika yaratish (onlayn vositalar yordamida).
4. Loyihani taqdim etish va muhokama.
5. Refleksiya: har bir o‘quvchi 3 narsani yozsin — nimalarni o‘rgandim, qaysi qiyinchilik bo‘ldi, keyingi qadam?

Baholash: Rubrika asosida (manba tanlovi, tahlil chuqurligi, vizualizatsiya sifati, jamoaviy ish).

Kutilayotgan natijalar va baholash

Ushbu metodologiyalar qo‘llanganda o‘quvchilarda quyidagi o‘zgarishlar kuzatilishi mumkin:

Axborotni tanlash va baholash ko‘nikmalari yaxshilanishi.

Muammolarni tahlil qilish va mantiqiy fikrlash darajasi ortishi.

Raqamli kommunikatsiya (online hamkorlik, elektron prezentatsiya) qobiliyati oshishi.

Mustaqil o‘rganish va metakognitiv nazorat (o‘zini baholash) ko‘nikmalari rivojlanishi.

Baholash uchun formativ va summativ usullar kombinatsiyasidan foydalanish tavsiya etiladi: portfoliolar, loyihalar, taqdimotlar, shuningdek standart testlar.

Munozara

Metodologik yondashuvlarni muvaffaqiyatli tatbiq etish bir qator omillarga bog‘liq: o‘qituvchilarning malakasi, maktabning infratuzilmasi, o‘quv dasturi moslashuvi va

o‘quvchilarning boshlang‘ich darajasi. Shuningdek, raqamli tengsizlik (digital divide) va axborot manbalarining noto‘g‘ri ishlatilishi xavfi mavjud. Shu sababli, metodlarni joriy etishda maktab, ota-onalar va mahalliy hamjamiyat bilan hamkorlik muhim.

Xulosa va tavsiyalar

O‘quvchilarda axborot-kommunikatsiya va kognitiv kompetensiyalarni shakllantirish bugungi ta’lim jarayonining eng muhim ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. Raqamli texnologiyalar jadal rivojlanayotgan bir davrda o‘quvchilarning mustaqil o‘rganish, mavjud axborotni tanqidiy tahlil qilish, muammolarga ijodiy yondashish va samarali kommunikatsiya olib borish qobiliyatlari nafaqat ta’lim jarayonida, balki real hayotda ham katta ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun o‘qituvchilar zamonaviy pedagogik texnologiyalarni chuqur o‘zlashtirishi, dars jarayoniga integratsiya qilishi va har bir o‘quvchining individual o‘sishiga ko‘maklashishi zarur.

Ta’limning mazkur yo‘nalishda samarali bo‘lishi bir qator omillarga bog‘liq. Avvalo, darslarda loyihaviy yondashuv, muammoli ta’lim, gamifikatsiya va teskari sinf kabi metodlarni uyg‘unlashtirish o‘quvchilarning faol qatnashuviga imkon yaratadi. Bu esa, o‘z navbatida, ularning ijodkorlik, tanqidiy fikrlash va axborot bilan ishlash ko‘nikmalarini izchil rivojlantiradi. Raqamli resurslardan maqsadli foydalanish, masalan, interaktiv platformalar, vizualizatsiya vositalari, hamkorlikdagi hujjatlar va ochiq ta’lim manbalari dars samaradorligini yanada oshiradi.

Shuningdek, o‘quvchilarning metakognitiv kompetensiyalarini shakllantirish ham juda muhim. O‘z-o‘zini baholash, o‘rganish jarayonini rejalashtirish, yakuniy natijani tahlil qilish va refleksiya yuritish kabi faoliyatlar o‘quvchining ongli va mas’uliyatli ta’lim jarayonini yo‘lga qo‘yishiga xizmat qiladi. Bunda o‘qituvchining vazifasi shunchaki bilim berish emas, balki o‘quvchiga yo‘l ko‘rsatish, uning fikrlash jarayonini faollashtirish, mustaqil izlanishga ilhomlantirishdan iborat.

Baholash tizimi esa barcha jarayonlarning ajralmas qismi bo‘lib, u o‘quvchi rivojlanishini tizimli ravishda kuzatish, kamchiliklar va yutuqlarni aniqlash imkonini beradi. Rubrikalar, portfoliolar, amaliy loyihalar va muntazam ravishda beriladigan formativ baholash qayta aloqa orqali o‘quvchilarni rivojlanishga undaydi.

Umuman olganda, zamonaviy ta’limda o‘quvchilarda AK va kognitiv kompetensiyalarni shakllantirish uzluksiz rivojlanish jarayonidir. Bu jarayon o‘qituvchi, o‘quvchi, ota-ona va ta’lim muassasasi o‘rtasidagi samarali hamkorlik orqali eng yuqori natija beradi. Yondashuvlarning to‘g‘ri tanlanishi va puxta amalga oshirilishi o‘quvchilarni kelajak kasbiy faoliyati va hayotiy vaziyatlarga tayyorlaydi.

Foydalanilga adabiyotlar

1. Jo‘rayev, R. (2020). Raqamli pedagogika asoslari. Toshkent: Fan nashriyoti.
2. Jo‘rayeva, M. (2021). Axborot texnologiyalari va ta’lim metodlari. Toshkent: TDPU nashriyoti.
3. Axmedov, B. (2019). Kognitiv rivojlanish psixologiyasi. Toshkent: Innovatsiya.
4. Raximova, N. (2022). Ta’lim jarayonida AKTdan foydalanish metodikasi. Samarqand: SamDU matbuot.

BOSHLANG‘ICH SINF MATEMATIKA DARSLIKLARINI TAKOMILLASHTIRISHDA XORIJIY TAJRIBALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

Ergasheva Nigora Erkinovna
Jizzax viloyati pedagogik mahorat markazi Maktabgacha, boshlang‘ich va maxsus ta’lim metodikalari kafedrasi katta o‘qituvchisi
Telefon: +998975240075
E-mail: nigora1ergasheva@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf matematika darsliklarini takomillashtirishda xorijiy ilg‘or tajribalarni o‘rganish va ularni milliy ta’lim tizimiga moslashtirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, maktab darsliklarining tahlili orqali o‘quvchilarda mustahkam matematik bilim va amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish bo‘yicha tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, matematika, darslik, xorijiy tajriba, o‘qitish metodikasi, ta’lim sifatini oshirish.

Аннотации: В статье рассматриваются вопросы изучения зарубежного опыта совершенствования учебников математики для начальной школы и их адаптации к отечественной системе образования. Также даются рекомендации по формированию прочных математических знаний и практических навыков учащихся на основе анализа школьных учебников

Ключевые слова: начальное образование, математика, учебник, зарубежный опыт, методика преподавания, повышение качества образования

Abstract: This article examines international experience in improving primary school mathematics textbooks and adapting them to the domestic education system. Recommendations are also provided for developing students’ strong mathematical knowledge and practical skills based on an analysis of school textbooks.

Keywords: primary education, mathematics, textbook, international experience, teaching methods, improving the quality of education

Kirish. So‘nggi yillarda ilm-fan sohasidagi dolzarb muammolarni aniqlash va hal etish, ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha zamonaviy mexanizmlarni joriy qilish, fanni amaliy jihatdan mustahkamlash, yangi ilmiy muassasalar va yo‘nalishlarni tashkil etish bo‘yicha qator ishlar amalga oshirilmoqda. Prezidentimiz ta’kidlaganidek: “Farzandlarimiz maktabdan qanchalik bilimli bo‘lib chiqsa, yuqori texnologiyalarga asoslangan iqtisodiyot tarmoqlari shuncha tez rivojlanadi, ko‘plab ijtimoiy muammolarni yechish imkoni tug‘iladi. Shunday ekan, Yangi O’zbekiston ostonasi maktabdan boshlanadi”. Yoshlarda matematika faniga bo‘lgan qiziqishini kuchaytirish, iqtidorli bolalarni saralab olish, ixtisoslashtirilgan maktablar va keyinchalik oliy ta’lim muassasalariga qamrab olish, mazkur fandan yanada qiziqarli hamda mantiqiy fikrlashga undaydigan, fanni hayotga bog‘lagan holda o‘rgatadigan, oddiy va tushunarli tilda yozilgan ommabop darslik va o‘quv qo‘llanmalari yaratish, matematik ongni, kerak bo‘lsa, bog‘chadan boshlab shakllantirishga e’tibor qaratilmoqda. Matematika fanini o‘qitishni rivojlantirish Konsepsiyasi O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-sonli Farmoni asosida qabul qilingan “O’zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”da belgilangan vazifalar ijrosi yuzasidan ishlab chiqilgan.

Adabiyotlar tahlili. Barchamizga ma’lumki, matematika fani insonning aqlini o‘stiradi, uning diqqatini rivojlantiradi, ko‘zlangan maqsadga erishish uchun o‘zida qat’iyat va irodani tarbiyalaydi, o‘zidagi algoritmik tarzdagi tartib-intizomlilikni ta’minlaydi va eng muhimi, uning tafakkuri kengayadi. Matematika olamni, dunyoni bilishning asosi bo‘lib, tevarak-atrofimizdagi voqea va hodisalarning o‘ziga xos qonuniyatlarini ochib berishda juda katta ahamiyatga egaki, matematik bilimlarsiz ishlab chiqarish va fanning rivojlanishini tassavur qilib bo‘lmaydi. Shuning uchun ham matematik madaniyat-umuminsoniy madaniyatning tarkibiy qismi hisoblanadi. Hozirgi kunda milliy innovatsion tizimni rivojlantirish hamda innovatsion potensialni takomillashtirish mamlakat iqtisodiy o‘sishining eng muhim omillari hisoblanmoqda. Mazkur omillarni tadqiq etish muammolari dunyoning ko‘plab davlatlar va xalqaro tashkilotlari uchun dolzarbdir

Respublikamizda ta’lim tizimini yanada isloh qilish va uni rivojlantirish uchun jahon hamjamiyati namunalarini tahlil qilish va uni milliy ta’lim tizimiga integratsiya qilish muhim rol o‘ynaydi. Bugungi kundagi o‘quv dasturi yosh avlodga uzluksiz ta’lim berish va uni tarbiyalash jarayonini yaxlit qamrab oladigan yagona ta’lim tizimi hisoblanadi. Ta’lim tizimining har bir bo‘g‘ini alohida o‘ringa ega. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim mazkur tizimning muhim poydevori hisoblanadi. Metodik masalalar har bir darsda yuzaga keladi. Shu bilan birga, odatda, ular bir qiymatli yechimga ega emas. O’qituvchi darsda yuzaga kelgan masalaning mazkur o‘quv vaziyati uchun eng samarali yechimini tez topa olishi uchun bu sohada yetarlicha ilmiy va metodik tayyorgarlikka ega bo‘lishi talab etiladi.

Zamonaviy ta’lim tizimida boshlang‘ich sinflarda matematika fanini samarali o‘qitish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki bu bosqich o‘quvchining tafakkuri, mantiqiy fikrlash qobiliyati va asosiy ilmiy ko‘nikmalarining shakllanish davridir. Jahon tajribasi shuni ko‘rsatmoqdaki,

rivojlangan davlatlar boshlang‘ich ta’limda matematikani o‘qitishga katta e’tibor qaratib, darsliklar mazmunini ilmiylik, soddalik va amaliylik prinsiplari asosida ishlab chiqadilar. Shu bois, O’zbekiston ta’lim tizimida xorijiy tajribalarni o‘rganish va milliy darsliklarga integratsiya qilish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Muhokama. Boshlang‘ich sinflarda matematika darslarida dars sifatini yaxshilash, jahon standartlariga javob bera oladigan bilimli, raqobatlasha oladigan o‘quvchilarni tarbiyalash bugungi kunning yetakchi vazifalaridan biridir. Bu borada xorij tajribasiga murojaat qilish asosiy omillardan biri bo‘lib xizmat qiladi. Shunday ekan, yoshlarning ijodiy g‘oyalari va ijodiy faoliyatini har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, ularning bilim, ko‘nikma hamda malakalarni shakllantirish, shu bilan birgalikda innovatsion ta’lim tizimini ilg‘or xorijiy mamlakatlar qatoriga yetkazish, yoshlar bilimini xorijiy mezonlar, xorijiy tajriba hamda xorijiy talablar asosida baholash, shu yo‘lda xorijiy tajribalarni o‘rganish va shu asosida xorijiy mamlakatlarda mavjud bo‘lgan tizimni o‘rganish, ularda mavjud bo‘lgan ta’lim muassasalari bilan tanishish va ular bilan yaqindan hamkorlik qilish muhim ahamiyatga ega.

O’zbekiston Respublikasida „Xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrdagi 997-sonli qarori imzolanib, uni amalaga oshirish borasida chora-tadbirlar ko‘rish kuchayib bormoqda. Xalqaro tadqiqotlar quyidagi xalqaro baholash dasturlari bo‘yicha olib boriladi:

1. Trends in International Mathematics and Science Study (TIMSS) –4 va 8-sinf o‘quvchilarining matematika va tabiiy yo‘nalishdagi fanlardan o‘zlashtirish darajasini baholash uchun.

2. The Programme for International Student Assessment (PISA) –15 yoshli o‘quvchilarning o‘qish, matematika va tabiiy yo‘nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholash uchun.

3. The Teaching and Learning International Survey (TALIS) –rahbar va pedagog kadrlarning umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida o‘qitish va ta’lim olish muhitini hamda o‘qituvchilarning ish sharoitlarini o‘rganish uchun.

Mamlakatimizda matematika sohasida xorij tajribalarini tadqiq etish ishlari jadal ravishda olib borilmoqda. O’quvchilardagi matematik savodxonlikni oshirish va uni xalqaro tadqiqotlar yordamida baholash dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Xorijiy tajribalarga ko‘ra maktablarda “STEAM – ta’lim” dasturini joriy etish o‘quvchilarning qiziqishlaridan kelib chiqqan holda sinfdan tashqari amaliy mashg‘ulotlar o‘tkazish nazarda tutiladi. Shu bilan birga, STEAM fanlarining hamda boshqa predmetlarning integratsiyasini ikkita yo‘nalishda amalga oshirish tavsiya etiladi:

-matematika darslarida amaliy-tatbiqiy masalalarni yechish;

-fanlararo loiyhalarni bajarish.

Bunda amaliy-tatbiqiy muammo mohiyatini tushunish va uni tezkor ravishda yechish, matematika yordamida modellashtirish, kompyuter va boshqa vositalardan samarali foydalanish kabi amaliy kompetensiyalar rivojlanadi.

Maktablarda matematika va tabiiy fanlar bo‘yicha berilayotgan ta’lim mazmuni, o‘quv jarayoni, o‘quv muassasi imkoniyati o‘qituvchilar salohiyati, o‘quvchilarning oilalari bilan bog‘liq omillar o‘rganiladi.

1. Xorijiy tajribalarni o‘rganishning ahamiyati. Boshlang‘ich sinf matematika darsliklarini takomillashtirish uchun Finlandiya, Singapur, Yaponiya, Janubiy Koreya va Estoniya kabi ilg‘or ta’lim tizimiga ega davlatlar tajribasini o‘rganish foydalidir. Ushbu mamlakatlarda:

• Darsliklar vizual materiallarga boy;

• Amaliy mashg‘ulotlarga alohida e’tibor qaratiladi;

• Real hayotiy vaziyatlarga asoslangan masalalar keng qo‘llaniladi;

• O’quvchilarni izlanishga undovchi topshiriqlar beriladi. Masalan, Singapur darsliklarida "matematik model" konsepsiyasi asosida mavzular bayon qilinadi. Bu esa o‘quvchilarning faqatgina masala yechish emas, balki fikr yuritish, tahlil qilish va xulosa chiqarish kabi ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi.

2. O’zbekiston darsliklarining mavjud holati. Hozirgi vaqtda O’zbekistonda foydalanilayotgan 1-4-sinf matematika darsliklari zamonaviy yondashuvlar asosida ishlab chiqilmoqda. Biroq, ayrim jihatlar, jumladan:

•Masalalarning hayotiyligi yetarli darajada ta’minlanmagan;

•Mustaqil fikrlashga undaydigan topshiriqlar kam;

•O’quvchilarning differensial yondashuvga asoslangan rivojlanishi e’tibordan chetda qolgan. Bu muammolarni bartaraf etishda xorijiy tajribalar asosida metodik tavsiyalar ishlab chiqish muhim hisoblanadi.

3. Taklif va tavsiyalar Boshlang‘ich sinf matematika darsliklarini takomillashtirish uchun quyidagi choralarni ko‘rish maqsadga muvofiq:

• Tahliliy moslashtirish: Xorijiy darsliklar mazmunini milliy kontekstga moslashtirish orqali foydali usullarni qamrab olish.

• Hayotiylikni oshirish: Masalalar real hayotiy vaziyatlar asosida tuzilishi kerak (bozor, uy-ro‘zg‘or, transport, tabiat holatlari va boshqalar).

• O’yinli yondashuv: O’yinlar, mavzuli krossvordlar va mantiqiy mashqlar orqali darslar qiziqarli va samarali bo‘lishi ta’minlanadi.

• Texnologik integratsiya: Darsliklarga QR-kodlar orqali interaktiv topshiriqlar, animatsiyalar va video-darslar havolalarini kiritish.

Rivojlangan davlatlar (Finlandiya, Yaponiya, Singapur, Janubiy Koreya) boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilarning amaliy fikrlashi, ijodkorligi va mustaqil yechim topish qobiliyatlarini shakllantirishga alohida e’tibor qaratadi.

NATIJALAR. Xorijiy tajribalar dars jarayonini interaktiv, qiziqarli va samarali tashkil etishga xizmat qiladi.

a) o‘quv dasturini boyitish. Xorijiy o‘quv dasturlaridan muvaffaqiyatli metod va mashqlarni tanlab olib, milliy dasturga moslashtirish. Masalan, Singapur metodikasidagi “visual-model method” (ko‘rgazmali model asosida yechim topish)ni joriy etish.

b) o‘qituvchilarning malakasini oshirish. O’qituvchilar uchun xorijiy tajribalarni o‘rganishga qaratilgan malaka oshirish kurslari va vebinarlar tashkil etish. Onlayn platformalar orqali xalqaro treninglar, ochiq darslar va masterklasslarda ishtirokni yo‘lga qo‘yish.

c) texnologiyalardan foydalanish. Xorijiy darsliklarda keng qo‘llaniladigan raqamli ilovalar (Khan Academy Kids, Prodigy Math, Mathletics)ni milliy dars jarayoniga integratsiya qilish. Multimediali darslar, animatsiyalar, o‘yin elementlaridan foydalanish orqali bolalarning motivatsiyasini oshirish.

d) o‘quvchilarni faol ishtirok ettirish Yevropa tajribasiga ko‘ra, guruhlarda ishlash, loyiha asosidagi yondashuv, real hayotiy masalalar yechimini topishga qaratilgan topshiriqlar samarali natija beradi. Shuningdek, baholash tizimida formative (rivojlantiruvchi) yondashuvni kengroq tatbiq etish mumkin.

Shuni unutmaslik kerakki, matematika faqat hisob-kitob uchun o‘rganilmaydi. Matematika-yechimlarni mantiqiy hal qilish, tahlil qilish, asosli fikrlash, xulosa chiqarish ko‘nikmalarini shakllantirish uchun o‘rgatiladi. U chuqur tahliliy mashqlarni, masalalarni yechishga o‘rgatadi. Bu esa faqat darslik orqali emas, balki ularning sifatli va zamon talablariga mos tuzilgan bo‘lishi orqali amalga oshadi.

Xorijiy tajribalarni boshlang‘ich sinf matematika darsliklariga integratsiya qilish orqali o‘quvchilarda mustahkam bilim, amaliy ko‘nikma va ijodiy fikrlashni shakllantirish mumkin. Bu esa, o‘z navbatida, ta’lim sifatini oshirish va raqobatbardosh avlodni tarbiyalashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Taklif etilgan yondashuvlar asosida ishlab chiqilgan darsliklar orqali o‘quvchilarning fanlarga qiziqishini oshirish va ularni mustaqil o‘rganishga undash mumkin. Shuningdek, ilg‘or xorijiy davlatlarda ta’lim-tarbiya tizimida qo‘llanilib, yaxshi natijalar olish imkoniyatini bergan zamonaviy ta’lim berish majburiyatlaridan unumli foydalanish metodlarini ishlab chiqish va o‘quvchilar bilan olib boriladigan o‘quv jarayoniga uni joriy etishda qanday natijalarga erishamiz? Ushbu yechimni topishga qo‘yilgan maqsadlar, uzluksiz ta’limda faoliyat olib borayotgan har bir ta’lim-tarbiya nazariyasi va amaliyoti bilan shug‘ullanadigan tarbiyachi, fan

o‘qituvchiari va pedagog olimlar oldidagi eng dolzarb vazifadir. Bu dolzarb vazifalarning yechimini topish va so‘zsiz uzluksiz ta’lim tizimida farzandlarimizni aql-zakovat va ilm ziyosi bilan ta’minlab ularni bilimli va ma’naviyatli kadrlar sifatida shakllantirayotgan pedagog, o‘qituvchilar va tarbiyachilarning kompetentligiga bevosita bog‘liq. Bu vazifani o‘z sohasi bo‘yicha bilimdon va tajribali, to‘g‘ri mulohaza yurita oladigan, o‘zi dars beradigan sohasi bo‘yicha yuqori saviyali, o‘ziga va o‘qitadigan jarayoniga ta’lim-tarbiya berayotgan o‘quvchilariga nisbatan talabchan, ta’lim sifati hamda samaradorligiga, zamon talabiga asosan amalga oshiradigan layoqatli pedagoglar, o‘qituvchilar va tarbiyachilar amalga oshira oladi.

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, yangilanayotgan darsliklar va boshqa o‘quv materiallari o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga o‘rgatishga, ularda tanqidiy va ijodiy tafakkurni o‘stirishga qaratilgan. Zamonaviy bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lgan yoshlar esa mamlakatimizning ertangi istiqboli va taraqqiyotining hal qiluvchi kuchidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. 2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O’zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 28.01.2022-yildagi PF-60-son farmoni va uning 1-ilovasi.

2. Jumayev M. va boshqalar. “Boshlangich sinflarda matematika o‘qitish metodikasi” T-2005 y.

3. Saidova M.J. Boshlang‘ich sinf matematika darslarida axborot texnologiyalaridan foydalanish metodikasini takomillashtirish: Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. Toshkent, 2020.

4. “Zamonaviy darsliklar qanday bo‘lishi kerak?” Elektron manba. O’zbekiston Milliy axborot agentligi sayti: http://uza.uz/posts/208815

MATEMATIKA FANINI O’QITISHDA FOYDALANILADIGAN INTERFAOL METODLAR TASNIFI

Mamasoliyev Jasur Axmadaliyevich
Toshkent viloyati pedagogik mahorat markazi metodisti.

Annotatsiya: Bugungi kunda bo‘lajak o‘qituvchilarning tahliliy, mantiqiy va darslarni integrativ modellashtirish kompetensiyalarini shakllantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlarini aniqlashtirish, ularning kompetensiyalari hamda shaxsiy sifat, fazilatlarini rivojlantirish alohida ahamiyatga ega. Maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarni kasbiy amaliyotga tayyorlashning tashkiliy-pedagogik jihatlarini o‘rganish, o‘quvchilarning zaruriy kompetensiyalarini shakllantirish masalalari haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: Kompetensiya, tafakkur, texnologiya, talab, yondashuv, bilim, tajriba, ta’lim, tarbiya, jarayon, darslik, mashg‘ulot.

Annotation: Today, it is of particular importance to clarify the pedagogical and psychological characteristics of the formation of analytical, logical and integrative modeling competencies of future teachers, to develop their competencies and personal qualities. The article discusses the study of the organizational and pedagogical aspects of preparing future teachers for professional practice, and the issues of forming the necessary competencies of students.

Keywords: Competence, mindset, technology, demand, approach, knowledge, experience, education, upbringing, process, textbook, training.

Аннотация: Сегодня особую значимость приобретает выяснение педагогических и психологических особенностей формирования аналитических, логических и интегративно-моделирующих компетенций будущих учителей, развитие их компетенций и личностных качеств. В статье рассматриваются вопросы изучения организационно-педагогических аспектов подготовки будущих учителей к профессиональной деятельности, вопросы формирования необходимых компетенций у студентов.

Ключевые слова: Компетентность, образ мышления, технология, спрос, подход, знания, опыт, образование, воспитание, процесс, учебник, обучение.

Kirish. Mamlakatimizning uzluksiz ta’lim tizimi samaradorligiga erishish orqali har tomonlama barkamol shaxsni tarbiyalash asosiy maqsadlardan biri sifatida ko‘rsatib o‘tilgan. Chunki, rivojlangan mamlakatlar ta’lim tizimini o‘rganish va tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, ta’lim tizimida zamonaviy pedagogik va innovasion texnologiyalardan keng va oqilona foydalangan holda uzviylikni ta’minlash ta’lim oluvchilarning fan asoslarini chuqur o‘rganishiga va o‘zlari ongli ravishda tanlagan kasb-hunar sirlarini mukammal egallashlariga bo‘lgan qiziqishlarini oshishini ta’minlaydi. Shuningdek, axborot-ta’lim muhiti sharoitida mustaqil bilim olishga bo‘lgan intilishlarini rag‘batlantirgan holda, kundan-kunga axborotlar oqimi ortib borayotgan bir sharoitda ulardan to‘g‘ri va oqlona foydalanish imkoniyatlarini yaratadi. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ta’lim islohatlarining asosiy maqsadi ham ana shularga erishishni ta’minlashdan iboratdir.

Tan olish kerak, bunga erishishda o‘qituvchining o‘rni beqiyosdir. Shunday ekan, hozirgi kun o‘qituvchilari o‘z kasbi nazariy asoslarini chuqur egallagan bo‘lishi bilan bir qatorda o‘z pedagogik faoliyatlari jarayonida innovasion texnologiyalar va interfaol metodlar bilan yetarli darajada tanishgan bo‘lishi hamda ulardan ta’lim-tarbiya jarayonini tashkil etishda unumli foydalana olish uchun malaka va ko‘nikmalari shakllangan bo‘lishi ham talab etiladi.

Asosiy qism. Ma’lumki, an’anaviy ta’lim tizimida ta’lim oluvchilarga bilim berishda o‘qituvchi bilimlar manbai bo‘lib xizmat qilgan. O’z davrida bu yo‘l bilan ham malakali kadrlar tayyorlash imkoniyatlari yetarli bo‘lgan. Nega-ki, u davrda: birinchidan, kundalik axborotlar oqimi yuqori bo‘lmagan; ikkinchidan, ishlab chiqarishni olib qaraydigan bo‘lsak, bir kasb-hunarni yetarli darajada egallagan mutaxassis 20-30 yillab qiynalmasdan shu soha bo‘yicha kasbiy faoliyat yurita olgan. Chunki bu texnologiya 30-40 yildan keyin o‘z o‘rnini boshqa yangi texnologiyaga bo‘shatib bergan.

O’tgan asrning oxirlari, 21-asrning boshiga kelib, fan-texnika taraqqiyoti shu darajada jadallashdiki, natijada kechagi yangi deb atalgan texnologiya o‘rniga bugun undan mukammal va samaradorligi yuqori bo‘lgan texnologiyalar kirib kelmoqdaki, ular o‘z boshqaruvchisidan yangi bilimlarni egallashni talab qilmoqda. Shunday ekan, hozirgi kunda har bir o‘qituvchi o‘z ta’lim oluvchisini fundamental fanlar bo‘yicha nazariy va amaliy bilimlarni egallashiga erishishi bilan bir qatorda ularda uzluksiz ravishda mustaqil bilim olish malakalarini shakllantirish talab etiladi. Demak, bugungi kun o‘qituvchisi ham, ta’lim oluvchisi ham ta’lim jarayonining sub’yektiga aylanishi davr talabi bo‘lib qoldi.

Bunga erishishning eng maqbul yo‘li – zamonaviy ta’lim metodlarini bevosita va bilvosita ta’lim jarayoniga to‘la tatbiq etish hisoblanib, bunda ta’limning zamonaviy metodlari hisoblangan interfaol metodlardan foydalaniladi.

“Inter faol” so‘zi inglizcha “inter” – “o‘zaro”, “act” – “harakat qilmoq” so‘zlaridan olingan bo‘lib, “birgalikda harakat qilmoq”, degan ma’no anglatadi.

Demak, yangi innovatsion texnologiyalar va interfaol metodlar yordamida pedagogik kadrlarni tayyorlashda ta’lim jarayonini tashkil etishda professor-o‘qituvchi va ta’lim oluvchilarning birgalikdagi faoliyati orqaligina yuqorida ta’kidlangan ta’lim maqsadlariga erishish mumkinligi kafolatlanadi. Shu asosda tayyorlangan pedagogik kadrlar tomonidan umumta’lim maktablarida ta’lim jarayonini innovatsion texnologiyalar va interfaol metodlar asosida tashkil etish:

- mashg‘ulot jarayonida ta’lim oluvchilarning mustaqil fikrlash, ijod qilish va izlanishga intilishlari uchun yetarli shart-sharoitlar yaratiladi;

- ta’lim oluvchilarning o‘rganilayotgan yangi bilimlarini ongli ravishda egallashlarini ta’minlaydi va pirovardida ularda o‘rganilayotgan fanga nisbatan doimiy motivatsiyani shakllanishiga olib keladi;

- o‘quvchlarning ongli ravishda kasb-hunar tanlashga bo‘lgan intilishlarini rag‘batlantiradi;

- tabaqalashtirilgan holda, yakka tartibda bilim berish imkoniyatlarini kengaytiradi. Negaki, ongli ravishda kasb-hunar tanlash darajasiga erishgan ta’lim oluvchida o‘z bilimlarini yanada oshirishga bo‘lgan moyillik yuqori bo‘ladi;

Yuqoridagilarga erishish o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limi yoki oliy ta’lim tizimiga tavakkalchilik asosida yoki faqatgina diplom uchun o‘qishga bo‘lgan intilishni so‘nishga olib keladi, natijada malakali kadrlar tayorlash imkoniyatlari kengayadi.

Klaster - bu “tutam”, “bog‘lam” degan ma’noni anglatib, u ma’lum bir mavzu bo‘yicha erkin va ochiq fikrlashning notekis shaklidir. Bunda, o‘rganilayotgan mavzu yoki ob’yekt to‘g‘risidagi asosiy tushunchalarga tayangan holda ta’lim oluvchilar tomonidan bildirilgan g‘oyalar yig‘iladi.

Ta’lim jarayonida klasterlardan o‘rinli va to‘g‘ri foydalanish ta’lim oluvchilarda bilimlarni faol egallashga bo‘lgan intilishlarini oshiradi va ularning o‘rganilayotgan yangi nazariy yoki amaliy materiallar bo‘yicha egallagan bilimlarini erkin namoyon etishga yordam beradi.

Matematika fanini o‘qitish jarayonida “Klaster” metodidan foydalanish ta’lim oluvchilarda ijodiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda muhim o‘rin tutib, u ta’lim oluvchilarga o‘rganilayotgan mavzu bo‘yicha erkin va ochiq fikr yuritishiga yordam beradi.

Xulosa. Yuqoridagilarga amal qilgan holda ta’lim tizim muammolarini hal qilish kelgusida bozor iqtisodiyoti sharoitida mehnat bozoridagi raqobatga bardosh bergan holda u yerdan o‘ziga munosib ishchi o‘rnini egallay oladigan raqobatbardosh mutaxassis kadrlar tayyorlash imkoniyatlarini oshiradi.

“Innovatsion texnologiya” lar ta’lim oluvchilarning ham, o‘qituvchining ham ichki imkoniyatlarini bir xilda qamrab oladi. Ya’ni ta’lim oluvchilarning fikrlashi, intellektual qobiliyati, shaxsiy intilishlar va boshqalarni shuningdek, o‘qituvchining ta’lim oluvchilarga o‘zaro ta’sir etish usullari, o‘z faoliyatini tashkil etish uslubi, kasbiy xulq-atvori, kasbiy-nazariy tayyorgarligi va boshqalar o‘zaro keng qamrovli bog‘liq bo‘ladi hamda bunday texnologiyalar shaxsga yo‘naltiruvchi hisoblanadi.

Bunday texnologiyada ta’lim oluvchi va o‘qituvchi o‘quv-tarbiya jarayonining sub’yekti sifatida qaralib, ularning o‘zaro ta’sirni tashkil etish va o‘zaro harakat, o‘zaro yordam, ijodkorlik tamoyillari asosida hamkorlikni yo‘lga qo‘yishda bir xil mas’uliyat yuklanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Axmedov, M., Tadjibaeva, Z. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2010.

2. Tadjixanova, D. Matematika o‘qitish metodikasi. – Toshkent: O’qituvchi, 2015.

3. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. O’quv qo‘llanma. – Toshkent: Innovatsiya markazi, 2021.

4. Qodirov A., Mavlonova R., Qurbonova M. *Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat.* – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.

5. Azizxo‘jaeva N.N. *Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat.* – Toshkent: TDPU, 2010.

MATEMATIKA FANINI O’QITISHDA XORIJIY TAJRIBALAR HAMDA MILLIY TAJRIBALARNI UYG‘UNLASHTIRISH

Ismatov Utkir Rustamovich
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti katta o‘qituvchisi
Telefon:+998(93) 230-24-33
E-mail: ismatovutkir89@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada aniq fanlar, xususan matematika ta’limi sifatini oshirishda xorijiy ilg‘or tajribalarni o‘rganish va ularni milliy ta’lim tizimiga moslashtirishning nazariy hamda amaliy jihatlari yoritiladi.

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты изучения зарубежного передового опыта и его адаптации к отечественной системе образования в целях повышения качества образования в области естественных наук, в частности математики.

Abstract: The article examines the theoretical and practical aspects of studying international best practices and adapting them to the domestic education system in order to improve the quality of education in the natural sciences, particularly mathematics.

Kalit so‘zlar: matematika ta’limi, xorijiy tajriba, milliy ta’lim tizimi, innovatsion metod, raqamli ta’lim, kompetensiya, PISA, STEM.

Ключевые слова: математическое образование, зарубежный опыт, национальная система образования, инновационный метод, цифровое образование, компетентность, PISA, STEM.

Key words: mathematical education, international experience, national education system, innovative method, digital education, competence, PISA, STEM.

Kirish: Hozirgi globallashuv davrida ta’lim tizimi xalqaro standartlar bilan uyg‘unlashgan holda rivojlanishi zarur. Xususan, matematika kabi aniq fanlarni o‘qitish jarayonida xorijiy ilg‘or tajribalarni milliy ta’lim jarayoniga moslashtirish muhim ahamiyatga ega. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ta’lim sifatini oshirish va matematika fanini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi qarorlarida bu yo‘nalish ustuvor deb belgilangan.

Asosiy qism (xorijiy tajribalar tahlili)

1. Finlandiya tajribasi: Finlandiyada ta’lim tizimi o‘quvchining ijodiy fikrlashiga asoslangan. Matematika o‘qitish jarayoni amaliy misollar orqali tushuntiriladi. O’qituvchining mustaqil metodik yondashuvi qo‘llab-quvvatlanadi.

2. Singapur modeli: Singapurda “Concrete - Pictorial - Abstract” modeli orqali matematika tushunchalari bosqichma-bosqich o‘rgatiladi. Bu metod o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantiradi.

3. Janubiy Koreya tajribasi: Janubiy Koreyada matematika fani raqamli texnologiyalar bilan uyg‘un holda o‘qitiladi. Onlayn platformalar, sun’iy intellekt yordamida diagnostika testlari keng qo‘llanadi.

O’zbekiston ta’lim tizimidagi holat: O’zbekistonda matematika ta’limi so‘nggi yillarda sezilarli darajada yangilanmoqda. Xususan:

1. Yangi avlod darsliklari joriy etildi;
2. O’qituvchilar malakasini oshirish bo‘yicha xalqaro hamkorlik yo‘lga qo‘yildi;
3. PISA, TIMSS xalqaro baholash tizimlarida ishtirok etish boshlangan.

Yuqorida keltirilgan yangilanishlar albatta o‘z samarasini beradi, biroq, amaliyotda quyidagi muammolar hozirgacha saqlanib kelmoqda:

1. Metodik qo‘llanmalar yetishmasligi;
2. O’qituvchilarning zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash malakasi pastligi;
3. O’quvchilarda motivatsiya va tahliliy fikrlashning sustligi.

Xorijiy va milliy tajribalarni uyg‘unlashtirish masalasining yechimlari quyidagicha:

1. **Integratsiyalashgan ta’lim modeli**: Matematika fanini informatika, fizika va iqtisod bilan integratsiya qilish (STEM).

Matematika fanini informatika, fizika va iqtisod bilan integratsiyalash - bu nafaqat bilimlarni uyg‘unlashtirish, balki o‘quvchilarning **ko‘p yo‘nalishli fikrlash** madaniyatini shakllantiradi.

2. **Raqamli platformalarni joriy etish**: “Khan Academy”, “Coursera”, “Mathematics Online Uzbekistan” kabi manbalarni o‘zbek tilida moslashtirish.

Raqamli ta’lim platformalarini o‘zbek tiliga moslashtirish - bu nafaqat tarjima loyihasi, balki **ta’lim falsafasini milliy sharoitga moslashtirish**dir. Bu jarayon orqali matematikani o‘qitish sifati oshadi, o‘qituvchilarning metodik salohiyati kuchayadi, o‘quvchilarning raqamli savodxonligi rivojlanadi

3. **Metodik innovatsiyalar**: Singapur modeli asosida o‘quvchilarni “masalani tasavvur qilish - tahlil qilish - yechish” bosqichlarida o‘qitish. Bunda o‘quvchilarda tushunchaga asoslangan tafakkur rivojlanadi, murakkab masalalarni vizual modellashtirish orqali oson tushunish, ijodiy va mustaqil yechim topish ko‘nikmasi shakllanadi, o‘qituvchi uchun diagnostik metodika sifatida qulay ya’ni o‘quvchi xatosi qaysi bosqichda sodir bo‘lganini aniqlash mumkin.

4. **Milliy o‘qituvchilar akademiyasi** tashkil etish, xalqaro sertifikatlash tizimini joriy etish. Buning natijasida ta’lim sifatida **barqaror o‘sish mexanizmi** yaratiladi, p**rofessional o‘sish zanjiri**: o‘qituvchi - mentor - trener - milliy ekspert, O’zbekiston o‘qituvchilari xalqaro **kompetensiya xaritasida** o‘z o‘rniga ega bo‘ladi

Xulosa: Matematika ta’limini rivojlantirish - bu faqat o‘quv dasturlarini yangilash emas, balki o‘qitish madaniyatini tubdan o‘zgartirish demakdir. Xorijiy tajribani to‘g‘ridan-to‘g‘ri emas, balki milliy qadriyatlar, til, psixologik xususiyatlar va ijtimoiy ehtiyojlarga mos holda joriy etish samarali natija beradi.

O’zbekistonning ta’lim islohoti jarayonida xorijiy ilg‘or yondashuvlarni mahalliy sharoitga moslashtirish aniq fanlar sifatini oshirishning asosiy yo‘nalishidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ministry of Public Education of Uzbekistan (2021). *Matematika fanini rivojlantirish dasturi.* Tashkent.
2. UNESCO (2020). *Global Education Monitoring Report: Inclusion and Education.* Paris: UNESCO.
3. Mullis, I.V.S., Martin, M.O., et al. (2020). *TIMSS 2019 International Results in Mathematics and Science.*
4. World Bank (2022). *Education Modernization in Central Asia.* Washington, DC.
5. Karimov A. (2021). *Matematika ta’limini modernizatsiya qilishning metodik asoslari.* Toshkent davlat pedagogika universiteti ilmiy jurnali.
6. Abdullayeva N. (2023). *Raqamli texnologiyalar asosida matematika o‘qitish tajribasi.* “Ta’lim va innovatsiya” jurnali.

MATEMATIKADAN OLIMPIADA MASALALARINI YECHISHDA MATEMATIK ANALIZ METODLARIDAN FOYDALANISH

Umarov Xabibullo Raxmatullayevich
Guliston davlat universiteti katta o‘qituvchisi
e-mail: umarovhr@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada matematikadan olimpiada masalalarini yechishda matematik analizning ba’zi metodlaridan foydalanish usullari ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: olimpiada masalalari, mantiqiy fikrlash, matematik analiz, differensial hisob, eng katta qiymat, eng kichik qiymat.

Аннотация: В статье рассматриваются использование некоторых методов решения олимпиадных задач по основ математического анализа. Некоторые задачи - подготовительного характера. Работа ориентируется на начинающего математика-студента первых курсов и ученика старших классов средней школы.

Ключевые слова: олимпийские проблемы, логическое мышление, математический анализ, дифференциальное исчисление, наибольшее значения, наименьшее значения.

Annotation: The article shows the use of some methods for solving Olympiad problems on the basics of mathematical analysis. Some of the tasks are preparatory. The work is focused on a beginning mathematician-student of the first year and a student of the upper secondary school.

Key words: Olympic problems, logical thinking, mathematical analysis, differential calculus, largest value, smallest value.

Kirish. Ta’lim muassasalarida matematika o‘qitishning asosiy vazifasi o‘quvchi yoshlarni vatanga sadoqat, yuksak ahloq, ma’naviy boylikka ega bo‘lish va mehnatga vijdonan munosabatda bo‘lish ruhida tarbiyalashga qaratilgan. Ta’limning insonparvar bo‘lishiga erishish, hozirgi zamon bozor iqtisodiyoti sharoitlarini hisobga olib har bir jamiyat a’zosini mehnat faoliyati va kundalik hayoti uchun zarur matematik bilim, ko‘nikma va malakani berishdan iborat.

So‘nggi yillarda xalqaro olimpiadalarda bilimli, iqtidorli yoshlarimiz muvaffaqiyati yildan-yilga yaxshilanib bormoqda. Biz yoshlarimizni bundan ham yuqori natijalarga erishib, davlatimiz obro‘–e’tiborini yanada oshiradi degan umiddamiz. Bizning maqsadimiz yosh avlodni layoqati, qobiliyati, iqtidorini aniqlash, ochish va ularning rivojlanishi uchun imkoniyat yaratishdan iboratdir.

Zero, olimpiada masalalari elementar va oliy matematikaning eng jozibador masalalar to‘plamidir. Olimpiada masalalari o‘quvchini chuqur fikrlashga, o‘z ustida ishlab, iqtidorini-malakasini takomillashtirishga, boy ijodiy tafakkurga ega bo‘lishga, qat’iyatli inson bo‘lishga va qaror qabul qila olishga o‘rgatadi.

Ma’lumki, olimpiada masalalari o‘quvchilarni mantiqiy fikrlash bilan birga o‘z xulosalarini asoslashga undaydi. Masalalarni yechish davomida o‘quvchilar nazariy bilimlarni takrorlaydi va uni amaliy jihatdan qo‘llash ko‘nikmasiga ega bo‘ladi. Matematikadan olimpiada masalalarini yechishda matematik analiz metodlaridan foydalanishni o‘rganish va ulardan foydalanish yo‘llarini topish o‘quvchilarni matematikaga bo‘lgan qiziqishlarini orttiradi. Ushbu ishda differensial hisobning tatbiqlarini keltirishni maqsad qilib oldik.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi

Mazkur maqola mazmuni va mavzusiga oid dastlabki ma’lumotlarni T.Azlarov, H.Mansurov [3] va Mal Coad va boshqalarning [4] adabiyotlaridan topish mumkin. Matematika analizning metodlaridan foydalanib yechish mumkin bo‘lgan matematik olimpiada misol va masalalarni M.A. Mirzaahmedov, Sh.N. Ismailov [1] va H. Norjigitov, J.A. Bahramovlarning [2] adabiyotlaridan topish mumkin.

Maqola matematikadan olimpiada masalalarini echishda matematik analiz metodlarining roli va o‘rnini ko‘rsatib berishga bag‘ishlangan. Bunda asosiy diqqat differensial hisobning asosiy teoremalariga qaratilgan.

Natijalar

Differensial hisobning asosiy teoremalari yordamida yechiladigan masalalar. Biz bu bandda funksiya hosilasini bir nechta masalalarga tatbiqini keltiramiz.

1-masala. Agar $a \ge 0$, $b \ge 0$, $p \ge 1$ bo‘lsa, $\left(\frac{a+b}{2}\right)^p \le \frac{a^p + b^p}{2}$ bo‘lishini isbotlang.

Isboti. Agar $a = 0$ yoki $b = 0$ bo‘lsa, tengsizlikni tenglik sharti bajariladi. Shuning uchun $a \ge b > 0$ faqat holatni qaraymiz va

$$\left(\frac{a+b}{2}\right)^p \le \frac{a^p + b^p}{2} \Leftrightarrow \left(\frac{\frac{a}{b}+1}{2}\right)^p \le \frac{\left(\frac{a}{b}\right)^p + 1}{2}$$

ekanini inobatga olamiz. Ushbu funksiyani tuzamiz:

$$f(x) = \frac{x^p + 1}{2} - \left(\frac{x+1}{2}\right)^p,\ x \ge 1,\ p \ge 1.$$

U holda $f(0) = 0$, $f'(x) = \frac{p}{2}\left(x^{p-1} - \left(\frac{x+1}{2}\right)^p\right) \ge 0$ bo‘ladi. $f'(x) \ge 0$ bo‘lgani uchun $f(x)$ funksiya o‘suvchi. Shuning uchun $f(x) \ge f(0)$.

Bundan $\frac{x^p + 1}{2} \ge \left(\frac{x+1}{2}\right)^p$ bo‘ladi. $x = \frac{a}{b}$ qilib tanlasak

$$\left(\frac{a+b}{2}\right)^p \le \frac{a^p + b^p}{2}$$

tengsizlikka ega bo‘lamiz.

2-masala. c ning hech bir qiymatida $x(x^2-1)(x^2-10) = c$ tenglama beshta butun yechimga ega bo‘la olmasligini isbotlang.

Isboti. Ushbu funksiyani tuzamiz: $f(x) = x(x^2-1)(x^2-10)$.

Bu funksiya butun sonlar o‘qida aniqlangan va $f'(x)=5x^4-3x^2+10$.

1). $f'(x)=0$ tenglamani yechamiz. Bundan

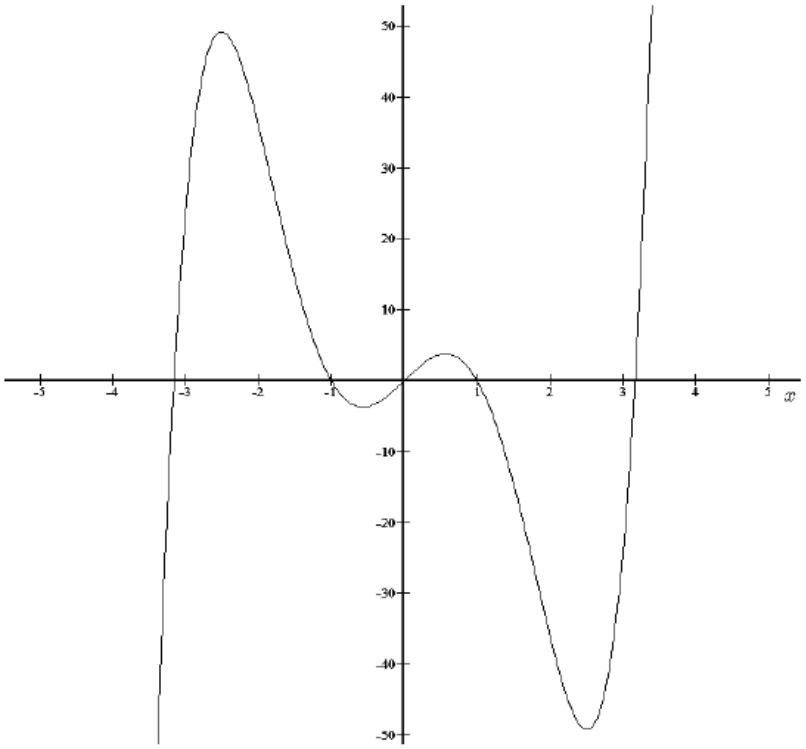
$$x_1, x_4 = \pm\sqrt{\frac{33+\sqrt{889}}{10}} \text{ va } x_2, x_3 = \pm\sqrt{\frac{33-\sqrt{889}}{10}}$$

kelib chiqadi.

2). $f(x)=0$ tenglamani yechamiz.

$$x(x^2-1)(x^2-10)=0 \Rightarrow x=0,\ x=\pm 1 \text{ va } x=\pm\sqrt{10}.$$

3). Funksiya grafigini yasaymiz. (1-rasm)

1-rasm

Funksiyaning monotonlik oraliqlari beshta:

1) $(-\infty; x_1]$, 2) $[x_1; x_2]$, 3) $[x_2; x_3]$, 4) $[x_3; x_4]$, 5) $[x_4; +\infty)$.

Shuning uchun $y=c$ to‘g‘ri chiziq $f(x)$ funksiyani ko‘pi bilan beshta nuqtada kesishi mumkin. $[x_1; x_2]$ $([x_1; x_2] \subset (-1;1))$ monotonlik oralig‘ida yagona $x=0$ butun son bor.

Demak, $c=0$ bo‘lgandagi $f(x)=c$ tenglama ko‘pi bilan beshta butun yechimga ega bo‘lishi mumkin.

$f(x)=0$ tenglama esa $x=0$ va $x=\pm 1$ butun yechimlarga ega. Bu holat $f(x)=c$ tenglama beshta butun yechimga ega emasligini bildiradi.

Funksiya hosilasini ba’zi murakkab masalalariga tadbiqlari. Ushbu bandda funksiya hosilasining ba’zi murakkab masalalar yechishga tatbiqlarini ko‘rib chiqamiz.

1-teorema. $ABCD$ to‘g‘ri to‘rtburchakda ixtiyoriy M nuqta olingan bo‘lib, $|AB|=a$, $|AD|=b$, $\lambda \geq 1$ bo‘lsa, u holda

a) $\max\left\{|MA|^\lambda + |MB|^\lambda + |MC|^\lambda + |MD|^\lambda\right\} = a^\lambda + b^\lambda + \left(\sqrt{a^2+b^2}\right)^\lambda$;

b) $\min\left\{|MA|^{\lambda}+|MB|^{\lambda}+|MC|^{\lambda}+|MD|^{\lambda}\right\}=4\left(\frac{a^2+b^2}{4}\right)^{\lambda}$

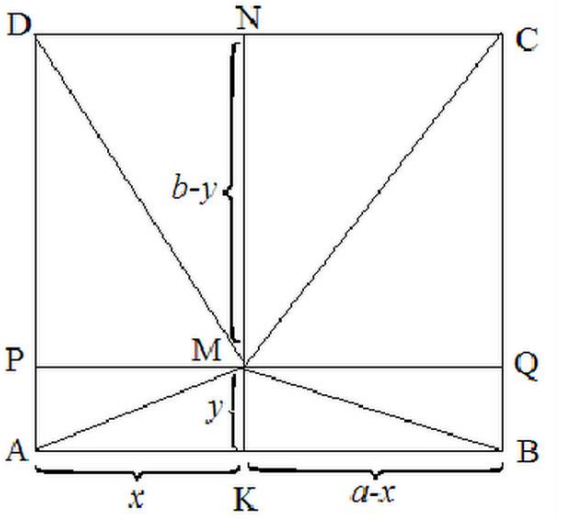
tengliklar o‘rinli bo‘ladi.

Isbot. M nuqtadan $KN\perp AB$, $PQ\perp AD$ kesmalarni o‘tkazamiz (1-chizma). Aytaylik, $|AK|=x$, $|MK|=y$ bo‘lsin. M nuqta to‘rtburchakda bo‘lganligi uchun $0\le x\le a$, $0\le y\le b$ bo‘ladi. Pifagor teoremasiga ko‘ra:

$$|MA|^{\lambda}+|MB|^{\lambda}+|MC|^{\lambda}+|MD|^{\lambda}=\left(x^2+y^2\right)^{\frac{\lambda}{2}}+\left((x-a)^2+y^2\right)^{\frac{\lambda}{2}}+$$
$$+\left((x-a)^2+(y-b)^2\right)^{\frac{\lambda}{2}}+\left(x^2+(y-b)^2\right)^{\frac{\lambda}{2}}.$$

Ushbu belgilashni kiritib olib, quyidagi ikki holni ko‘rib chiqamiz.

$$P(x,y)=\left(x^2+y^2\right)^{\frac{\lambda}{2}}+\left((x-a)^2+y^2\right)^{\frac{\lambda}{2}}+\left((x-a)^2+(y-b)^2\right)^{\frac{\lambda}{2}}+\left(x^2+(y-b)^2\right)^{\frac{\lambda}{2}}$$

2-rasm

1-hol. $y=0$ yoki $y=b$ bo‘lsin. Bu holda

$$P(x,0)=P(x,b)=x^{\lambda}+(a-x)^{\lambda}+\left((x-a)^2+b^2\right)^{\frac{\lambda}{2}}+\left(x^2+b^2\right)^{\frac{\lambda}{2}}$$

bo‘lganligi sababli faqat $P(x,0)$ ni o‘rganish yetarli. $P(x,0)$ funksiyani $(0,a)$ oraliqda x bo‘yicha birinchi va ikkinchi tartibli hosilalarini hisoblaymiz:

$$P'(x,0)=\lambda\left(x^{\lambda-1}-(a-x)^{\lambda-1}+(x-a)\left((x-a)^2+b^2\right)^{\frac{\lambda}{2}-1}+x\left(x^2+b^2\right)^{\frac{\lambda}{2}-1}\right)$$

$$P''(x,0)=\lambda\left((\lambda-1)\left(x^{\lambda-2}-(a-x)^{\lambda-2}\right)+\left((x-a)^2+b^2\right)^{\frac{\lambda}{2}-2}\left((\lambda-1)(x-a)^2+b^2\right)\right)+$$
$$+\lambda\left(x^2+b^2\right)^{\frac{\lambda}{2}-2}\left((\lambda-1)x^2+b^2\right).$$

$P''(x,0)\ge 0$ bo‘lgani uchun $P'(x,0)$ funksiya $(0,a)$ oraliqda o‘suvchi. Shuning uchun $P'(x,0)=0$ tenglama $(0,a)$ oraliqda ko‘pi bilan bitta yechimga ega bo‘lishi mumkin. $P'\left(\frac{a}{2},0\right)=0$ bo‘lgani sababli, yagona yechim $x=\frac{a}{2}$ dan iborat bo‘ladi. Demak, $P(x,0)$

funksiya $\left[0,\frac{a}{2}\right]$ kesmada kamayuvchi, $\left[\frac{a}{2},a\right]$ kesmada esa o‘suvchi bo‘ladi. Bunga asosan quyidagi tengliklarga ega bo‘lamiz:

$$\max_{0\le x\le a} P(x,0)=P(0,0)=P(a,0)=a^{\lambda}+b^{\lambda}+\left(\sqrt{a^2+b^2}\right)^{\lambda},$$

$$\min_{0\le x\le a} P(x,0)=P\left(\frac{a}{2},0\right)=2\left(\frac{a}{2}\right)^{\lambda}+2\left(\left(\frac{a}{2}\right)^2+b^2\right)^{\frac{\lambda}{2}}.$$

2-hol. $0<y<b$ bo‘lsin. Bu holda y o‘zgaruvchini tayinlab, $P(x,y)$ funksiyani x bo‘yicha birinchi va ikkinchi tartibli hosilalarini hisoblaymiz:

$$P'(x,y)=\lambda x\left(x^2+y^2\right)^{\frac{\lambda}{2}-1}+\lambda(x-a)\left((x-a)^2+y^2\right)^{\frac{\lambda}{2}-1}+$$
$$+\lambda(x-a)\left((x-a)^2+(y-b)^2\right)^{\frac{\lambda}{2}-1}+\lambda x\left(x^2+(y-b)^2\right)^{\frac{\lambda}{2}-1},$$
$$P''(x,y)=\lambda\left(x^2+y^2\right)^{\frac{\lambda}{2}-2}\left(x^2(\lambda-1)+y^2\right)+$$
$$+\lambda\left((x-a)^2+y^2\right)^{\frac{\lambda}{2}-2}\left((x-a)^2(\lambda-1)+y^2\right)+$$
$$+\lambda\left((x-a)^2+(y-b)^2\right)^{\frac{\lambda}{2}-2}\left((\lambda-1)(x-a)^2+(y-b)^2\right)+$$
$$+\lambda\left(x^2+(y-b)^2\right)^{\frac{\lambda}{2}-2}\left(x^2(\lambda-1)+(y-b)^2\right).$$

Yuqorida qilingan ishlarni takrorlab, ushbu

$$\max_{0\le x\le a} P(x,y)=P(0,y)=P(a,y)=y^{\lambda}+\left(a^2+y^2\right)^{\frac{\lambda}{2}}+\left(a^2+(y-b)^2\right)^{\frac{\lambda}{2}}+(b-y)^{\lambda}$$

$$\min_{0\le x\le a} P(x,y)=P\left(\frac{a}{2},y\right)=2\left(\left(\frac{a}{2}\right)^2+y^2\right)^{\lambda}+2\left(\left(\frac{a}{2}\right)^2+(y-b)^2\right)^{\frac{\lambda}{2}}$$

tengliklarni hosil qilamiz.

Endi ushbu

$$f(y)=y^{\lambda}+\left(a^2+y^2\right)^{\frac{\lambda}{2}}+\left(a^2+(y-b)^2\right)^{\frac{\lambda}{2}}+(b-y)^{\lambda},$$

$$g(y)=2\left(\left(\frac{a}{2}\right)^2+y^2\right)^{\frac{\lambda}{2}}+2\left(\left(\frac{a}{2}\right)^2+(y-b)^2\right)^{\frac{\lambda}{2}}$$

yordamchi funksiyalarni kiritib olamiz. Bu funksiyalar uchun $\max\limits_{0\le x\le b} f(y)$ va $\min\limits_{0\le x\le b} g(y)$ larni hisoblaymiz. Shu maqsadda, $(0,b)$ oraliqda, $f(y)$ va $g(y)$ funksiyalarning birinchi va ikkinchi tartibli hosilalarini hisoblaymiz:

$$f'(y)=\lambda y^{\lambda-1}+\lambda y\left(a^2+y^2\right)^{\frac{\lambda}{2}-1}+\lambda(y-b)\left(a^2+(y-b)^2\right)^{\frac{\lambda}{2}-1}-\lambda(b-y)^{\lambda-1},$$

$$f''(y)=\lambda(\lambda-1)y^{\lambda-2}+\lambda\left(a^2+y^2\right)^{\frac{\lambda}{2}-2}\left(a^2+(\lambda-1)y^2\right)+$$

$$+\lambda\left(a^2+(y-b)^2\right)^{\frac{\lambda}{2}-2}\left(a^2+(\lambda-1)(y-b)^2\right)+\lambda(\lambda-1)(b-y)^{\lambda-2},$$

$$g'(y)=2\lambda y\left(\left(\frac{a}{2}\right)^2+y^2\right)^{\frac{\lambda}{2}-1}+2\lambda(y-b)\left(\left(\frac{a}{2}\right)^2+(y-b)^2\right)^{\frac{\lambda}{2}-1},$$

$$g''(y)=2\lambda\left(\left(\frac{a}{2}\right)^2+y^2\right)^{\frac{\lambda}{2}-2}\left(\left(\frac{a}{2}\right)^2+(\lambda-1)y^2\right)+$$

$$+2\lambda\left(\left(\frac{a}{2}\right)^2+(y-b)^2\right)^{\frac{\lambda}{2}-2}\left(\left(\frac{a}{2}\right)^2+(\lambda-1)(y-b)^2\right).$$

Bu ifodalardan $0\le y\le b$ bo‘lganida $f''(y)\ge 0$, $g''(y)\ge 0$ va $f'\left(\frac{b}{2}\right)=0$, $g'\left(\frac{b}{2}\right)=0$ kelib chiqadi. Demak, $f(y)$ va $g(y)$ funksiyalar funksiyalar $y=\frac{b}{2}$ nuqtada o‘zining eng kichik qiymatlariga erishadi, kesmaning chetki nuqtalarida esa eng katta qiymatlarga erishadi, xususan

$$\max_{0\le x\le b} f(y)=f(0)=f(b)=a^{\lambda}+b^{\lambda}+\left(\sqrt{a^2+b^2}\right)^{\lambda},$$

$$\min_{0\le x\le b} g(y)=g\left(\frac{b}{2}\right)=4\left(\frac{a^2+b^2}{4}\right)^{\frac{\lambda}{2}}$$

bo‘ladi. Birinchi va ikkinchi hollarni hisobga olsak, a) va b) tengliklar kelib chiqadi. Teorema isbotlandi.

Natija. Agar $\lambda=1$ bo‘lsa, ushbu

$$\max\{|MA|+|MB|+|MC|+|MD|\}=a+b+\sqrt{a^2+b^2},$$

$$\min\{|MA|+|MB|+|MC|+|MD|\}=2\sqrt{a^2+b^2}$$

Tengliklar, $\lambda=2$ bo‘lsa, quyidagi

$$\max\{|MA|^2+|MB|^2+|MC|^2+|MD|^2\}=2(a^2+b^2),$$

$$\min\{|MA|^2+|MB|^2+|MC|^2+|MD|^2\}=a^2+b^2$$

tengliklar o‘rinli bo‘ladi.

1-masala. Yuzasi S bo‘lgan $ABCD$ – qavariq to‘rtburchakning AB, BC, CD, DA tomonlarida mos ravishda M, N, P, Q nuqtalar shunday olinganki, bunda

$$\frac{|AM|}{|MB|}=\frac{|BN|}{|NC|}=\frac{|CP|}{|PD|}=\frac{|DQ|}{|QA|}.$$

$MNPQ$ to‘rtburchak yuzasining eng kichik qiymatini toping.

Yechish. Aytaylik, $\frac{|AM|}{|MB|}=\lambda$ bo‘lsin. U holda

$$|AB|=|AM|+|MB|=(1+\lambda)|MB|,\ |BC|=|BN|+|NC|=\frac{\lambda+1}{\lambda}|BN|,$$

$$|AD|=|AQ|+|QD|=\frac{\lambda+1}{\lambda}|QD|,\ |CD|=|CP|+|pD|=\frac{\lambda+1}{\lambda}|PD|$$

bo‘ladi. Bularga asosan quyidagilarga ega bo‘lamiz (2-chizma):

$$S_{PQD}=\frac{\lambda}{(1+\lambda)^2}\cdot S_{ACD},\quad S_{MBN}=\frac{\lambda}{(1+\lambda)^2}\cdot S_{ABC}.$$

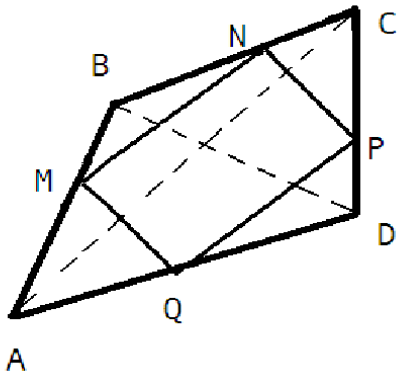
Bundan ushbu tenglik kelib chiqadi: $S_{PQD}+S_{MBN}=\frac{\lambda}{(1+\lambda)^2}\cdot S$.

Xuddi shuningdek, $S_{QAM}+S_{NCP}=\frac{\lambda}{(1+\lambda)^2}\cdot S$ tenglikka ega bo‘lamiz.

Demak,

$$S_{MNPQ}=S_{ABCD}-(S_{QAM}+S_{NCP}+S_{MBN}+S_{PDQ})=$$

$$=S-\frac{2\lambda}{(1+\lambda)^2}\cdot S=\frac{\lambda^2+1}{(1+\lambda)^2}\cdot S.$$

3-rasm

Oxirgi ifodaning eng kichik qiymatini topish maqsadida ushbu $f(\lambda)=\frac{\lambda^2+1}{(1+\lambda)^2},\ \lambda>0$ funksiyani kiritib olamiz va uning eng kichik qiymatini topamiz. Buning uchun avvalo uning hosilasini hisoblaymiz:

$$f'(\lambda)=\frac{2\lambda\cdot(\lambda^2+1)-(\lambda^2+1)\cdot 2(\lambda+1)}{(1+\lambda)^4}=\frac{2(\lambda-1)}{(1+\lambda)^3}.$$

Bu ifodaga binoan $f'(\lambda)=0$ tenglamaning yagona yechimi $\lambda=1$ bo‘lib, $(0;1)$ oraliqda $f'(\lambda)<0$ va $(1;+\infty)$ oraliqda $f'(\lambda)>0$ bo‘ladi. Bu esa $f(\lambda)$ funksiyaning eng kichik qiymati $f(1)=\frac{1}{2}$ ga teng ekanini bildiradi. Demak, $MNPQ$ to‘rtburchak yuzasining eng kichik

qiymati $\frac{1}{2}S$ ga teng bo‘lib, bu qiymat yuqoridagi nisbat 1 ga teng bo‘lganda, ya’ni M, N, P, Q nuqtalar to‘rtburchak tomonlarining o‘rtalarida bo‘lganida erishiladi.

2-masala. Agar a,b,c – musbat sonlar bo‘lsa, u holda ixtiyoriy λ,μ, $(\lambda\ge\mu\ge 0)$ sonlari uchun ushbu

$$\frac{a^\lambda}{b^\lambda+c^\lambda}+\frac{b^\lambda}{a^\lambda+c^\lambda}+\frac{c^\lambda}{a^\lambda+b^\lambda}\ge\frac{a^\mu}{b^\mu+c^\mu}+\frac{b^\mu}{a^\mu+c^\mu}+\frac{c^\mu}{a^\mu+b^\mu} \qquad (1)$$

tengsizlik o‘rinli bo‘ladi.

Isbot. Quyidagi funksiyani qaraymiz:

$$f(\lambda)=\frac{p^\lambda}{q^\lambda+1}+\frac{q^\lambda}{p^\lambda+1}+\frac{1}{p^\lambda+q^\lambda},\quad \lambda\ge 0.$$

Bunda p,q $(p\ge q\ge 1)$ – o‘zgarmas sonlar. Bu funksiyaning hosilasini hisoblab, $p\ge q\ge 1$ bo‘lgani uchun $f'(\lambda)\ge 0$ bo‘lishini, ya’ni $f(\lambda)$ funksiya o‘suvchi bo‘lishini topamiz. Demak, har qanday λ,μ, $(\lambda\ge\mu\ge 0)$ – nomanfiy sonlar uchun $f(\lambda)\ge f(\mu)$, ya’ni

$$\frac{p^\lambda}{q^\lambda+1}+\frac{q^\lambda}{p^\lambda+1}+\frac{1}{p^\lambda+q^\lambda}\ge\frac{p^\mu}{q^\mu+1}+\frac{q^\mu}{p^\mu+1}+\frac{1}{p^\mu+q^\mu} \qquad (2)$$

tengsizlik o‘rinli. Umumiylikka zid ish qilmagan holda $a\ge b\ge c$ deb olib, $p=\frac{a}{c}$, $q=\frac{b}{c}$ deb tanlasak, u holda (2) tengsizlik quyidagi ko‘rinishga keladi:

$$\frac{\left(\frac{a}{c}\right)^\lambda}{\left(\frac{b}{c}\right)^\lambda+1}+\frac{\left(\frac{b}{c}\right)^\lambda}{\left(\frac{a}{c}\right)^\lambda+1}+\frac{1}{\left(\frac{a}{c}\right)^\lambda+\left(\frac{b}{c}\right)^\lambda}\ge\frac{\left(\frac{a}{c}\right)^\mu}{\left(\frac{b}{c}\right)^\mu+1}+\frac{\left(\frac{b}{c}\right)^\mu}{\left(\frac{a}{c}\right)^\mu+1}+\frac{1}{\left(\frac{a}{c}\right)^\mu+\left(\frac{b}{c}\right)^\mu}.$$

Bu tengsizlikning chap va o‘ng tomonlarida shakl almashtirishlar bajarib, (1) tengsizlikni hosil qilamiz.

Endi (1) tengsizlikni ba’zi xususiy hollarni keltirib o‘tamiz.

1. Agar $\lambda\ge 0$, $\mu=0$ bo‘lsa, ushbu tengsizlik hosil bo‘ladi:

$$\frac{a^\lambda}{b^\lambda+c^\lambda}+\frac{b^\lambda}{a^\lambda+c^\lambda}+\frac{c^\lambda}{a^\lambda+b^\lambda}\ge\frac{3}{2}.$$

2. Agar $\lambda=2$, $\mu=1$ bo‘lsa, ushbu tengsizlik hosil bo‘ladi:

$$\frac{a^2}{b^2+c^2}+\frac{b^2}{a^2+c^2}+\frac{c^2}{a^2+b^2}\ge\frac{a}{b+c}+\frac{b}{a+c}+\frac{c}{a+b}$$

Muhokama. Ushbu ishda matematikadan olimpiada masalalarini yechishda matematik analiz metodlaridan foydalanishni o‘rganish va ularga doir turli masalalarning yechish uslubiyati ko‘rib chiqildi. Olimpiada masalalarini yechishda matematik analiz foydalanish usullari o‘rganildi va ularni olimpiada masalalarini yechishga tatbiq qilish uslubiyati ko‘rsatib berildi.

Xulosa. Matematikadan olimpiada masalalarini yechishda matematik analiz metodlaridan foydalanishni o‘rganish va ulardan foydalanish yo‘llarini topish o‘quvchilarni matematikaga

bo‘lgan qiziqishlarini orttiradi, matematik analiz fanining o‘quv materialini chuqurroq va kengroq o‘rganish imkoniyatini yaratadi. Ushbu ish o‘quvchilarning bilimlarini va matematikaga bo‘lgan qiziqishlarini oshiradi hamda o‘quvchilarni matematikadan olimpidaga tayyorlashda to‘garak rahbarliriga bu ishning katta yordami tegadi, degan umiddamiz.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Mirzaahmedov, M., Ismailov, Sh. (2016). *Matematikadan qiziqarli va olimpiada masalalari*. I qism. Turon-Iqbol.

2. Norjigitov, H., Bahramov, J. (2014). *Matematik olimpiada masalalarini yechish uchun qo‘llanma*.

3. Azlarov, T., Mansurov, H., (2005). *Matematik analiz asoslari.* O’zMU nashriyoti.

4. Mal Coad, (2010). *Mathematics for the international students.* Haese and Harris publocations.

INNOVATSION VA AN’ANAVIY TA’LIM USULLARINI INTEGRATSIYALASH ORQALI O’QUVCHILARDA KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISHNING SAMARALI YO’LLARI

Sherbo‘tayeva Sevara Sharofiddin qizi
Jizzax shahar 28-umumiy o‘rta ta’lim maktabining
oliy toifali geografiya fani o‘qituvchisi
+998 93 300 86 47

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘quvchilarda kompetensiyalarni shakllantirish jarayonida innovatsion va an’anaviy ta’lim usullarini uyg‘un qo‘llashning didaktik imkoniyatlari tahlil etilgan. Tadqiqot davomida zamonaviy axborot texnologiyalari hamda interaktiv yondashuvlarning o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish, muammoli vaziyatlarni hal etish va amaliy faoliyatga tayyorlashdagi roli o‘rganilgan. Shu bilan birga, an’anaviy o‘qitish metodlarining o‘zlashtirilgan bilimlarni mustahkamlash va tizimlashtirishdagi o‘rni yoritilgan. Innovatsion hamda an’anaviy metodlarning integratsiyasi ta’lim jarayonining samaradorligini oshirish, o‘quvchilarning o‘quv motivatsiyasi va faolligini kuchaytirish bilan birga, ularning kompetensiyalarini har tomonlama rivojlantirishga xizmat qilishi aniqlangan. Maqolada pedagoglar uchun dars jarayonida turli metodlarni uyg‘unlashtirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ham ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar:kompetensiyaga yo‘naltirilgan ta’lim, innovatsion metodlar, an’anaviy usullar, metodlar uyg‘unligi, didaktik imkoniyatlar, interaktiv texnologiyalar, o‘quvchilarning rivojlanishi, ta’lim samaradorligi.

Hozirgi davrda ta’lim tizimi globallashuv jarayonlari, raqamli texnologiyalar jadal rivojlanishi, mehnat bozori va ijtimoiy hayotning tezkor o‘zgaruvchan talablari ta’sirida yangicha maqsad va vazifalarni ilgari surmoqda. Endilikda ta’lim jarayoni faqat nazariy bilimlarni o‘rgatish bilan cheklanmay, balki o‘quvchilarda olingan bilimlarni amaliy faoliyatda mustaqil qo‘llay olish, tanqidiy va ijodiy fikrlash, samarali muloqot qilish hamda jamoada hamkorlikda ishlash ko‘nikmalarini shakllantirishga yo‘naltirilgan. Shu boisdan kompetensiyaga yo‘naltirilgan ta’lim yondashuvi zamonaviy ta’lim strategiyalarining asosiy tamoyillaridan biri sifatida e’tirof etilmoqda.

Kompetensiyaga yo‘naltirilgan ta’lim (KYT) — bu o‘quvchilarning individual salohiyatini namoyon etish, ularni faol, mustaqil va ongli shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiluvchi ta’lim yondashuvidir. Mazkur yondashuv o‘quvchilarning real hayotiy vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish, mavjud bilimlarni amaliyotda qo‘llay olish hamda yangi sharoitlarga moslashish qobiliyatlarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan. KYTning asosiy maqsadi — o‘quvchining shaxsiy fazilatlari, intellektual salohiyati, bilim, ko‘nikma va malakalarini integrallashgan tarzda rivojlantirishdan iboratdir.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining Ta’lim, fan va madaniyat masalalari bo‘yicha tashkiloti (UNESCO) tomonidan ta’lim jarayonida shakllantirilishi lozim bo‘lgan asosiy kompetensiyalar qatoriga funksional savodxonlik, axborot va kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali

foydalanish, kreativ va tanqidiy fikrlash, shuningdek, ijtimoiy hamda madaniy muloqot yuritish ko‘nikmalari kiritilgan.

O’zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni (2020-yil) hamda “O’zbekiston – 2030” strategiyasida ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, uning sifatini oshirish va o‘quvchilarda shaxsiy hamda ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirish ustuvor yo‘nalish sifatida belgilangan. Mazkur hujjatlarda zamonaviy ta’limning asosiy maqsadi sifatida o‘quvchilarda quyidagi kompetensiyalarni shakllantirish talabi ilgari surilgan:

tanqidiy va ijodiy fikrlash qobiliyati;

axborot bilan samarali ishlash ko‘nikmalari;

muloqot madaniyati va jamoada hamkorlikda faoliyat yuritish malakasi;

hayotiy vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish va mas’uliyatni o‘z zimmasiga olish kompetensiyasi.

Ushbu yo‘nalishlar ta’lim tizimining yangi bosqichda rivojlanishiga asos bo‘lib, o‘quvchilarni zamonaviy hayot talablariga mos raqobatbardosh shaxs sifatida tayyorlashga xizmat qiladi.

Shu bois, zamonaviy davr talablaridan kelib chiqib, ta’lim jarayonini faqat an’anaviy metodlar asosida tashkil etish endilikda yetarli bo‘lmay qoldi. Ta’lim jarayoniga innovatsion yondashuvlarni integratsiya qilish orqali o‘quvchilarda yuqorida qayd etilgan kompetensiyalarni shakllantirish zaruriyati yuzaga keldi.

An’anaviy o‘qitish usullari — ma’ruza, tushuntirish, savol-javob, amaliy mashqlar, mustahkamlash kabi metodlar — uzoq yillar davomida ta’lim jarayonining asosiy vositasi sifatida samarali qo‘llanib kelgan. Mazkur usullar o‘quvchilarda nazariy bilimlarning poydevorini yaratish, ularni tizimlashtirish, o‘zlashtirilgan materialni mustahkamlash va nazorat qilish jarayonida muhim o‘rin tutadi.

Biroq zamonaviy ta’limning asosiy vazifalari faqatgina bilimlarni o‘zlashtirish bilan cheklanmaydi. U o‘quvchilarning olgan bilimlarini real hayotiy sharoitlarda amaliy qo‘llay bilish, o‘z fikrini asosli tarzda himoya qilish, kreativ va tanqidiy yondashuv asosida muammolarga yechim topish qobiliyatlarini rivojlantirishni ham talab etadi. Shu sababli, innovatsion pedagogik texnologiyalar — interaktiv metodlar, loyiha asosida o‘qitish (Project-Based Learning, PBL), kvest va o‘yinli texnologiyalar, shuningdek, raqamli ta’lim vositalaridan foydalanish — bugungi ta’lim jarayonining ajralmas qismiga aylandi.

Innovatsion metodlarning o‘ziga xos xususiyatlari:

5. O’quvchini bilim oluvchi emas, bilim yaratuvchi sub’ekt sifatida ko‘rish;
6. Faol o‘rganish va muloqotni tashkil qilish;
7. Hayotiy vaziyatlar orqali ta’limiy faoliyatni reallashtirish;
8. Mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvga rag‘batlantirish.

An’anaviy metodlarning ustunliklari:

4. Mantiqiy tizimlilik va metodik ketma-ketlikni saqlash;
5. Fundamental nazariy bilimlarni shakllantirish;
6. Dars jarayonini qat’iy tartib asosida boshqarish imkoniyati.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatmoqdaki, an’anaviy va innovatsion usullarni uyg‘unlashtirib qo‘llash:

7. Darsda o‘quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi;
8. O’zlashtirish darajasini oshiradi;
9. O’quvchilarning qiziqishini kuchaytiradi;
10. Shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantiradi.

Masalan, bir mavzuning kirish qismida an’anaviy izohlash va savol-javob usuli qo‘llansa, rivojlantirish bosqichida loyiha usulidan, mustahkamlashda esa refleksiya va amaliy topshiriqlardan foydalanish dars samaradorligini sezilarli oshiradi.

Kompetensiyaga yo‘naltirilgan ta’lim o‘quvchi shaxsini rivojlantirishda integratsiyalashgan yondashuvni taqozo etadi.

Bunda ta’limning mazmuni, shakli va metodlari o‘zaro bog‘liq va uyg‘un bo‘lishi shart. Pedagogik nazariyada ta’kidlanishicha (Vygotskiy, Leontev, Bruner va boshqalar), shaxsning rivojlanishi jarayoni faoliyat va muloqot asosida ro‘y beradi. Demak, metodlar ham o‘quvchilarning bilim olishi, muloqotda bo‘lishi va mustaqil faoliyatini ta’minlovchi tarzda tanlanishi kerak.

Keng qo‘llanilayotgan innovatsion metodlar:

- **Kichik guruhlarda ishlash**
- **Aqliy hujum**
- **Rol o‘ynashli o‘yinlar**
- **Klaster texnologiyasi**
- **Loyiha asosida o‘qitish**
- **Case-study (muammoni hal qilish metodi)**
- Raqamli o‘quv platformalaridan foydalanish (Quizlet, Kahoot, Moodle va boshqalar).**va boshqalar).**

“Aqli Ta’lim jarayonida har bir metod o‘ziga xos o‘rin tutadi va o‘quvchilarning bilish faoliyatiga turlicha ta’sir ko‘rsatadi. Masalan:

1. Kichik guruhlarda ishlash metodi. 5-sinf tabiiy fanlar darsida “Atmosfera qatlamlari” mavzusi o‘rganilmoqda. O’quvchilar 4-5 kishilik guruhlarga bo‘linadi. Har bir guruhga atmosfera qatlamlari - troposfera, stratosfera, mezosfera va termosfera - bo‘yicha ma’lumot tayyorlash vazifasi beriladi. Guruh a’zolari birgalikda materialni o‘rganib, mini-prezentatsiya tayyorlaydi va taqdim etadi.

Didaktik maqsad: Hamkorlikda o‘rganish, o‘zaro fikr almashish va faol muloqot orqali bilimlarni chuqurlashtirish va mustahkamlash.

2. “Aqliy hujum” metodi. 8-sinf geografiya darsida “Iqlim o‘zgarishi sabablari va oqibatlari” mavzusida o‘quvchilardan imkon qadar ko‘proq sabablarni sanab o‘tish so‘raladi. Dars jarayonida har bir taklif qabul qilinadi va hech biri tanqid qilinmaydi. Keyinchalik o‘quvchilar guruhlarga bo‘linib, eng muhim va asosiy sabablarni ajratib oladilar.

Didaktik maqsad: Muammoni turli nuqtai nazardan tahlil qilish, fikr almashish va ijodiy yondashuvni rivojlantirish.

3. Rolli o‘yinlar metodi. Geografiya darsida “Yer sharining iqlim zonalari bo‘yicha sayohat” mavzusida rolli o‘yin tashkil etiladi. Har bir guruh ma’lum iqlim mintaqasidagi - ekvatorial, mo‘tadil yoki arktik - aholi vakili, dehqon, sayyoh yoki ob-havo mutaxassisi rolini bajaradi. Guruh a’zolari o‘z hududining iqlim sharoiti, kiyim-kechak, turmush tarzi va uchraydigan muammolar haqida ma’lumot beradilar.

Didaktik maqsad: Iqlim zonalarini farqlashni o‘rganish, inson faoliyatini geografik sharoitga moslashtirishni tushunish va muloqot hamda jamoada ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish.Tabiiy fanlar integratsiyasi: “Tabiatdagi suv aylanishi” O’quvchilar bug‘lanish, kondensatsiya, yog‘ingarchilik, daryo, okean, bulut, quyosh kabi rollarni bajaradi. Ular o‘z o‘rnini tushuntirib, aylanishni jonli ko‘rsatadi. Didaktik maqsad: Suv aylanishi jarayonini tushunish, ekologik tafakkurni shakllantirish va guruhda ishlash kompetensiyasini rivojlantirish.

4. “Klaster” texnologiyasi. Geografiya darsida “Vulqon otilishi” mavzusida o‘quvchilar turli rollarni bajaradilar: magma, lava, yer po‘sti, gazlar, aholi va olim kabi. Sahna jarayonida vulkan faollashuvi, otilishi va uning oqibatlari vizual tarzda namoyish etiladi.

11. **Tabiiy fanlar bo‘yicha umumlashtiruvchi sahna: “Ekotizim ishtirokchilari”.** Har bir o‘quvchi o‘simlik, o‘txo‘r, yirtqich, parazit, qush, mikroorganizmlar, suv yoki quyosh nuri kabi rollarni ijro etadi. Sahna jarayonida ekotizimdagi energiya oqimi, modda aylanishi va tabiiy muvozanat harakatlar va dialoglar orqali jonlantiriladi.

Didaktik maqsad: Ekotizim elementlari o‘rtasidagi bog‘liqlikni tushunish, o‘quvchilarda ekologik fikrlash va tizimli yondashuvni rivojlantirish.

12. Loyiha asosida o‘qitish. 9-sinfda “Ekologik muammolar va ularning yechimlari” mavzusida loyiha tayyorlash. O’quvchilar kichik guruhlarga bo‘linib, o‘z hududidagi ekologik muammo va uni hal qilish bo‘yicha loyiha ishlab chiqadilar. Didaktik maqsad: Mustaqil o‘rganish, muammoni aniqlash va yechim ishlab chiqish ko‘nikmalarini shakllantirish.

7. Raqamli o‘quv platformalaridan foydalanish (Quizlet, Kahoot, Moodle va boshqalar).Ingliz tili darsida o‘qituvchi Kahoot platformasi orqali “Vocabulary quiz” o‘tkazadi. Har bir savol uchun raqobat asosida ball beriladi va g‘oliblar belgilanadi. Didaktik maqsad. Bilimlarni qiziqarli va interaktiv shaklda mustahkamlash.

Mazkur metodlar o‘quvchilarda nafaqat nazariy bilimlarni mustahkamlashga, balki mustaqil fikrlash, ijodkorlik, hamkorlik, muammoni hal etish va samarali kommunikatsiya ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ular zamonaviy darslarni jonlantirib, o‘quvchilarning ta’limga bo‘lgan motivatsiyasini oshirishga yordam beradi.

Innovatsion va an’anaviy usullarni uyg‘unlashtirish orqali o‘quvchilarning kompetensiyalarini rivojlantirishning didaktik imkoniyatlari yuqori ekanligi aniqlangan. Olingan natijalar asosida quyidagi asosiy xulosalar chiqarildi.

Ushbu metodlar o‘quvchilarda nafaqat nazariy bilimlarni mustahkamlashga, balki mustaqil fikrlash, ijodkorlik, hamkorlik, muammoni hal etish va samarali kommunikatsiya ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ular zamonaviy darslarni jonlantirib, o‘quvchilarning ta’limga bo‘lgan motivatsiyasini oshirishga yordam beradi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, innovatsion va an’anaviy usullarni uyg‘unlashtirish ta’lim jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi hamda o‘quvchilarning kompetensiyalarini har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiladi. Innovatsion metodlar, jumladan, klaster texnologiyasi, brainstorming, interaktiv muloqot va raqamli platformalar, o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, ijodiy qaror qabul qilish va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini kuchaytiradi. Shu bilan birga, an’anaviy metodlar — ma’ruza, savol-javob, taqdimotlar — nazariy bilimlarni tizimlashtirish va mustahkamlashda o‘zining ahamiyatini saqlab qoladi.

Innovatsion va an’anaviy metodlarning uyg‘un qo‘llanilishi o‘quvchilarning ta’limga bo‘lgan motivatsiyasini oshirish, faolligini kuchaytirish hamda bilimlarni amaliyotda qo‘llash ko‘nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi. Shuningdek, pedagoglarning moslashuvchanligi va metodlarni darsning maqsadiga hamda o‘quvchilarning individual ehtiyojlariga muvofiq tanlashi ta’lim jarayonining samaradorligini yanada oshirishga yordam beradi.

Barcha kompetensiyalarning kompleks rivojlanishi (bilimiy, ijtimoiy, kommunikativ, amaliy) uchun innovatsion va an’anaviy metodlarning uyg‘unligi muhim ahamiyatga ega bo‘lib, o‘quvchilarning ijtimoiy va amaliy faolligini oshiradi.

Bundan tashqari, o‘quvchilarning individual o‘rganish sur’ati va qobiliyatlarini hisobga olish, ta’limda differentsial yondashuvni qo‘llash hamda metodlarni bir-birini to‘ldiruvchi tarzda tanlash - o‘qitishning yuqori samaradorligini ta’minlaydi. Bu jarayonda interaktiv metodlar, o‘quvchilarning fikrlarini erkin ifodalash imkoniyatini yaratib, ularni o‘z-o‘zini rivojlantirishga undaydi. Shu bilan birga, an’anaviy metodlar, mustahkamlash va nazorat vositasi sifatida — bilimlar bazasini yaratishda o‘z ahamiyatini saqlaydi.

Shu boisdan, ta’lim jarayonida eng samarali natijalarga erishish uchun innovatsion va an’anaviy metodlarning uyg‘un modellarini ishlab chiqish zarur. Bunday modellarning yanada mukammallashuvi va amaliy tajribalarda keng qo‘llanilishi o‘quvchilarda ko‘nikmalarni to‘liq rivojlantirishga yordam beradi.

Kelgusida, ta’limda innovatsion va an’anaviy metodlarning uyg‘unlashtirilgan yondashuvini yanada chuqurroq o‘rganish, uning samaradorligini baholash va takomillashtirish zarur. Buning uchun pedagogik amaliyotda bu metodlarni birlashtirgan holda tajriba o‘tkazish va ularni turli o‘quv guruhlari, turli mavzular asosida sinovdan o‘tkazish talab etiladi.

Shuningdek, o‘quvchilarning kompetensiyalarini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalar va an’anaviy yondashuvlarni uyg‘unlashtirish, ta’lim tizimining kelajakdagi rivojlanishining muhim asosidir. Bu o‘z navbatida, o‘quvchilarning barcha kompetensiyalarini kompleks tarzda rivojlantirishga xizmat qiladi, ta’lim sifatini yanada oshiradi va o‘quvchilarning hayotiy kompetensiyalarini ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

11. Jo‘raeva G‘. (2019). *Zamonaviy dars: kompetensiyaviy yondashuv asosida.* Toshkent: O’qituvchi nashriyoti.

12. Abduqodirov A. (2020). *Didaktika: Nazariya va amaliyot*. Toshkent: Fan.

13. Karimova D. (2021). “An’anaviy va zamonaviy ta’lim yondashuvlari”, *Ilm-fan va taraqqiyot*, №4, 33–36.

14. Qodirov S. (2022). “Innovatsion metodlar orqali kompetensiya rivoji”, *Ta’lim va innovatsiyalar*, №3, 45–49.

15. OECD (2018). *The Future of Education and Skills: Education 2030.* Paris: OECD Publishing. https://www.oecd.org

16. UNESCO (2021). *Reimagining Our Futures Together: A New Social Contract for Education.* Paris: UNESCO Publishing.

17. Murodova N. (2022). “Kompetensiyaga asoslangan ta’limda dars metodikasining o‘rni”, *Ta’lim texnologiyalari*, №2, 25–30.

18. Shamsiyev B. (2020). *Interaktiv metodlar orqali ta’lim samaradorligini oshirish.* Toshkent: Yangi asr avlodi.

19. Anderson L. W., & Krathwohl D. R. (2001). *A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom’s Taxonomy of Educational Objectives.* New York: Longman.

20. Shodmonova M. (2018). “Didaktik yondashuvlar va ta’lim texnologiyalari”, *Pedagogik izlanishlar jurnali*, №1, 12–18.

TABIIY FANLARNI O’QITISHDA BIOTEXNOLOGIYA MAVZULARINI INTEGRATSIYALASHNING AHAMIYATI.

Tohirova O.S

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti Urgut filyali o‘qituvchisi,

e-mail: orzigultohirova@gmail.com.

Annotatsiya: Bugungi kunda ta’lim tizimida innovatsion texnologiyalarni qo‘llash jarayoni jahon miqyosida keng rivojlanmoqda. Tez sur’atlarda o‘zgarayotgan zamonaviy davrda tabiiy fanlarning o‘rni va ahamiyati beqiyosdir. Bu esa o‘quvchi yoshlarning mustaqil va mantiqiy fikrlashini rivojlantirish, o‘ziga ishonchini mustahkamlash hamda bilim salohiyatini oshirishga xizmat qilmoqda. Ushbu maqolada maktab o‘quvchilarining kichik yoshdan “SCIENCE” (tabiiy fanlar) yo‘nalishida biotexnologik jarayonlarni o‘rganishining ahamiyati va bu jarayonning ta’lim samaradorligiga ta’siri yoritib beriladi.

Kalit so‘zlar: tabiiy fanlar, tabiat, science, biotexnologiya, boshlang‘ich ta’limda tabiiy fanlar, biologiya, fizika, astronomiya, geografiya, kimyo.

Abstract: Today, the process of using innovative technologies in the education system is developing widely worldwide. In the rapidly changing modern era, the role and importance of natural sciences are incomparable. This serves to develop independent and logical thinking of young students, strengthen their self-confidence and increase their cognitive potential. This article highlights the importance of schoolchildren studying biotechnological processes in the direction of “SCIENCE” (natural sciences) from an early age and the impact of this process on educational effectiveness.

Keywords: natural sciences, nature, science, biotechnology, natural sciences in primary education, biology, physics, astronomy, geography, chemistry.

Аннотация: Сегодня во всем мире широко развивается процесс использования инновационных технологий в системе образования. В быстро меняющейся современной эпохе роль и значение естественных наук несоизмеримы. Это способствует развитию самостоятельности и логического мышления учащихся, укреплению их уверенности в себе и повышению их познавательного потенциала. В данной статье подчеркивается важность изучения школьниками биотехнологических процессов по направлению «НАУКА» (естественные науки) с раннего возраста и влияние этого процесса на эффективность образования.

Ключевые слова: естественные науки, природа, естествознание, биотехнология, естественные науки в начальном образовании, биология, физика, астрономия, география, химия.

Kirish: Bugungi globallashuv davrida ta’lim sohasida innovatsion texnologiyalarni joriy etish jarayoni jadallik bilan kechmoqda. Zamonaviy o‘quv jarayonini samarali tashkil etish, o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, tahliliy yondashuv va ijodiy salohiyatni rivojlantirishda tabiiy fanlarning o‘rni beqiyosdir. Ayniqsa, “SCIENCE” (tabiiy fanlar) yo‘nalishida kichik yoshdan boshlab biotexnologik jarayonlarni o‘rganish o‘quvchilarning ilmiy dunyoqarashini kengaytirish, ularni ilmiy-tadqiqot faoliyatiga yo‘naltirish va fan-texnika yutuqlarini amaliyotda qo‘llay olish ko‘nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun ta’limda innovatsion texnologiyalarni qo‘llash orqali tabiiy fanlarni o‘qitish samaradorligini oshirish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biridir.

Asosiy qism: Inson hayoti tabiat bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, bu bog‘liqlik sayyoramizda ekologik muvozanatni saqlashga xizmat qiladi. Tabiat qonuniyatlarini chuqur o‘rganish genetika, evolyusion ta’limot, matematika, fizika, kimyo, o‘simlik va hayvonot olami sistematikasi, antropologiya, geologiya, geofizika kabi fanlar oldiga qo‘yilgan muhim vazifalarni hal etishda beqiyos ahamiyat kasb etadi. Shu bois, tabiiy fanlar bugungi ilm-fan taraqqiyotining asosi, uning “yuragi” desak, mubolag‘a bo‘lmaydi.

O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-avgustdagi PQ–4805-sonli “Kimyo va biologiya yo‘nalishlarida uzluksiz ta’lim sifatini va ilm-fan natijadorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qaroriga muvofiq, umumta’lim maktablarida tabiiy fanlarga yo‘naltirilgan variativ o‘quv rejalari joriy etilishi belgilangan. Shu asosda birinchi bosqichda 1–6-sinflarda tabiiy fanlarni yagona “Science” fani doirasida o‘qitish tizimi yo‘lga qo‘yildi. Bu yondashuv o‘quvchilarda fanlararo bog‘liqlikni tushunish, mantiqiy fikrlash va ilmiy tafakkurni shakllantirishga xizmat qiladi. 7-sinfdan boshlab esa tabiiy fanlar biologiya, kimyo, fizika va geografiya kabi mustaqil fanlarga ajratilib o‘qitiladi.

Yangi o‘quv fanining joriy etilishi o‘quvchilarni kichik yoshdan tabiiy fanlarga qiziqtirish, ularning olam haqidagi yaxlit tasavvurini shakllantirish imkonini beradi. 1-sinfdan boshlab o‘qitiladigan tabiiy fanlar kursi “Tabiat jismlari”, “O’simlik va hayvonot olami”, “Sog‘ligimizni saqlaymiz” va “Ekologiya” kabi bo‘limlarni o‘z ichiga oladi. Ushbu dastur nafaqat o‘quvchilarda tabiat go‘zalligi va boyliklariga mehr uyg‘otadi, balki O’zbekiston tabiatining o‘ziga xos jihatlarini o‘rganish imkonini ham beradi.

Dars jarayonida o‘quvchilarning ilmiy-tabiiy dunyoqarashini kengaytirish, mustaqil va mantiqiy fikrlashini rivojlantirish, bilim va ko‘nikmalarini mustahkamlashga alohida e’tibor qaratiladi. O’quvchilar topshiriqlarni individual bajarish orqali o‘z kuchi va bilimiga bo‘lgan ishonchini oshiradi. Bugungi kunda tabiiy fanlar kursida kimyo, fizika va biologiya fanlarining uzviy integratsiyasi amalga oshirilmoqda. Bu esa o‘quvchilarda “tabiiy fanlar qiyin fan emas, balki qiziqarli fan” degan tushunchani shakllantiradi.

Shuningdek, 5–6-sinf “Tabiiy fanlar” darsliklarida biotexnologiya elementlarini o‘rganish ham muhim ahamiyatga ega. Masalan, qadimiy ajdodlarimizning sutdan qatiq, bug‘doydan non, mevalardan sirka yoki sharob tayyorlash usullarini o‘rganish orqali o‘quvchi biotexnologik, kimyoviy va fizik jarayonlarni qiziqarli shaklda tushunadi. Shu tariqa, mavzuni o‘zlashtirish jarayoni yanada samarali kechadi.

Hozirgi kunda 5–6-sinflar uchun tayyorlangan “Tabiiy fan” darsliklarida ba’zi mavzular takrorlanayotgani kuzatilmoqda. Shu bois, ularda o‘quvchilarda amaliy qiziqish uyg‘otuvchi yangi mavzular — oziq-ovqat xavfsizligi, tibbiyotda biotexnologiya, qishloq xo‘jaligi va atrof-muhit muhofazasida qo‘llaniladigan innovatsion texnologiyalar kiritilishi maqsadga muvofiqdir.

Masalan, o‘quvchilarga qayta tiklanadigan energiya manbalari, qishloq xo‘jaligi chiqindilaridan energiya olish, sho‘rga chidamli o‘simliklarni Orolbo‘yi hududida ekish kabi mavzularni o‘rgatish nafaqat fanga qiziqishni oshiradi, balki ekologik muammolarni ilmiy yondashuv orqali hal etish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Zamonaviy ta’lim jarayonlarida biotexnologiya haqida bilim berish — yoshlarning ongli iste’molchi bo‘lib yetishishida, bioxavfsizlik qoidalarini tushunishida va ilmiy asoslangan qarorlar qabul qilishida muhim rol o‘ynaydi. Hozirda ko‘plab o‘qituvchilar tabiiy fanlar dasturida biotexnologiyaga ajratilgan vaqtning yetarli emasligini ta’kidlamoqda. Masalan, Turkiya Respublikasida biotexnologiya tabiiy fanlarning bir qismi sifatida 8-sinfdan o‘rgatiladi, O’zbekistonda esa bu mavzu faqat 10-sinfda qisqacha yoritilgan. Shu bois, o‘quv dasturlariga zamonaviy biotexnologiya mavzularini kiritish va bu yo‘nalishga ajratiladigan o‘quv soatlarini ko‘paytirish zarur.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, tabiiy fanlarni kichik yoshdan boshlab o‘qitish o‘quvchilarda atrof-muhitga ongli munosabatni shakllantirish, tabiat hodisalarini ilmiy nuqtai nazardan tushunish va mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. Tabiiy fanlar kursining yagona “SCIENCE” fan sifatida joriy etilishi o‘quvchilarga biologiya, kimyo, fizika, geografiya kabi yo‘nalishlar o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni anglash imkonini beradi.

Ayniqsa, o‘quv dasturlarida biotexnologiya mavzularini erta bosqichlardan boshlab o‘rganish o‘quvchilarning ilmiy tafakkurini kengaytiradi, ularni amaliy hayotga yaqin bo‘lgan bilimlar bilan tanishtiradi. Shu yo‘l bilan yosh avlodda fan-texnika yutuqlariga qiziqish, ekologik madaniyat va innovatsion tafakkur shakllanadi.

Shuningdek, tabiiy fanlarni o‘qitishda ilg‘or pedagogik va axborot texnologiyalarini qo‘llash, tajriba va kuzatuvlarga asoslangan interfaol darslarni tashkil etish ta’lim samaradorligini yanada oshiradi. Kelgusida o‘quv dasturlarida biotexnologik jarayonlar, ekologiya, qayta tiklanadigan resurslar va bioxavfsizlikka oid mavzularni kengroq yoritish orqali o‘quvchilarning ilmiy va amaliy ko‘nikmalarini mustahkamlash mumkin.

Demak, tabiiy fanlar ta’limi nafaqat o‘quvchilarning bilim doirasini kengaytiradi, balki ularni ilmiy izlanishga, tabiatni asrashga va zamonaviy dunyo muammolariga yechim topishga yo‘naltiruvchi asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi..

Adabiyotlar

1. Abduganiyeva Sh.A. “Biologiya ta’limiga zamonaviy yondashuvlar va uning asosiy omillari.” Intereduglobalstudy.com, 2024, Issue 8(1).
2. Aleksandr Grey. “Tabiiy fanlar” 5-sinf darslik. Toshkent: Novda Edutainment, 2024. – 164 b.
3. Boboqulova N.N. “Tabiiy fanlarning rivojlanishi va bugungi Science fanining ta’limdagi o‘rni.” Oriental Renaissance: Innovative, Educational, Natural and Social Sciences, 2023.
4. Şahin B., Ünaldı Coral M.N. “Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Biyoteknoloji Öğretimi Konusundaki Görüşlerinin İncelenmesi.” Fen Bilimleri Öğretimi Dergisi, Cilt 11, Sayı 2, Aralık 2023.
5. Jasvinder K., Randhava, Natasha Menta. “Tabiiy fanlar.” Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 6-sinfi uchun darslik. Toshkent, 2024.

6. Tohirova O.S. “Tabiiy fanlarni o‘qitishda biotexnologiya fanining o‘rni.” The Multidisciplinary Journal of Science and Technology, Volume-5, Issue-10, 2025. – Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti Urgut filiali.

7. Tohirova O.S. “Biologiya fanini o‘qitishda yangi pedagogik texnologiyalar.” “Kasbiy ta’lim metodikasi” jurnali, Ma’naviy-ma’rifiy, ilmiy-metodik nashr, 2016-yil, 9-son, 24-bet.

CHEKLI ORALIQDA IZOSPEKRTAL SHTURM- LIUVILL OPERATORI PARAMETLARINI TIKLASH

Rabimkul Abdunazarov
O’bekiston milliy universitetining Jizzax filiali katta o‘qituvchisi
Tel: +998-94-6495464, Email: rabimkulabdunazaro@gmail.com
Aberkulova Farangiz
O’bekiston milliy universitetining Jizzax filiali talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada chekli oraliqda qisman izospektral Shturm–Liuvill operatorining parametrlarini tiklash masalasi qaraladi. Maqolada taklif etilgan algoritm bo‘yicha ayrim turdagi Rikatti tenglamalarini, shuningdek, birjinsli bo‘lmagan giperbolik tipdagi tenglama uchun Gursa masalasini yechishda qo‘llanishi mumkinligi ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar. Gelfand-Levitan integral tenglamasi, Shturm-Liuvill operatori, spectral berilganlar, teskari spectral masala, xos son, normallovchi o‘zgarmas, xos funksiya, izospektral operator.

Аннотация. В данной статье рассматривается задача восстановления параметров изоспектрального оператора Штурма–Лиувилля на конечном отрезке. Показано, что предложенный алгоритм может быть применён для решения некоторых видов уравнений Риккати, а также задачи Гурса для неоднородного уравнения гиперболического типа.

Ключевые слова: Интегральное уравнение Гельфанда-Левитана, оператор Штурма-Лиувилля, спектральные данные, обратная спектральная задача, собственное значение, нормирующие константы, собственные функции, изоспектральные операторы.

I. Kirish.

Berilgan $\lambda_0 < \lambda_1 < \lambda_2 < \cdots \lambda_n < \cdots$ sonlar ketma ketligi quyidagi

$$L(q(x),h,H)y \equiv -y'' + q(x)y = \lambda y, \quad (0 < x < \pi)$$
$$y'(0) - hy(0) = 0$$
$$y'(\pi) + Hy(\pi) = 0$$

chegaraviy masalaning xos qiymatlari, $\alpha_0, \alpha_1, \alpha_2, \ldots$ ketma ketliklar esa ushbu masalaning normallovchi sonlari bo‘lsin. Ular uchun quyidagi yetarli katta n>N dan boshlab quyidagi asimtotika o‘rinli bo‘lsin:

$$s_n = \sqrt{\lambda_n} = n + \frac{c_0}{\pi} + \frac{c_1}{n^3} + \cdots$$
$$\alpha_n = \frac{\pi}{2} + \frac{b_0}{n^2} + \frac{b_1}{n^4} + \cdots$$

Bu yerda c_0 c_1, b_0, b_1 lar berilgan haqiqiy sonlar.

Yuqoridagi shartlarni qanoatlantiruvchi $\{\lambda_i, \alpha_i\}_{i=0}^{\infty}$ spectral berilganlarga ko‘ra Shturm-Liuvill operatori parametrlarini tiklash masalasi I.M Gelfand va B. M. Levitan tomonidan tavsiya qilingan sxemasi bo‘yicha amalga oshiriladi [1]-[3]. Bunda quyidagi munosabatlardan foydalaniladi

$$K(x,y) + F(x,y) + \int_0^x K(x,s)F(s,y)ds = 0$$

$$F(x,y) = \frac{\cos s_0 x \cos s_0 y}{\alpha_0} - \frac{1}{\pi} + \sum_{k=1}^{\infty}\left[\frac{\cos s_k x \cos s_k y}{\alpha_k} - \frac{2\cos kx \cos ky)}{\pi}\right]$$

$$q(x) = 2\frac{d}{dx}K(x,x), \quad h = K(0,0) = -F(0,0)$$

Ushbu maqolada chekli sondagi spectral berilganlar bo‘yisha Shturm-Liuvill operatori koeffisentlarlarini tiklash masalasi qator mualliflar tomonidan tavsiya qilingan algoritm bo‘yicha aniq misollarda o‘rganiladi va solishtirildi [4]-[7]. Natija va uning tahili quyidagi 1-jadvalda kelririlgan. bu yerda q(x) sifatida Berkman potensiali olingan.

Jadval 1

Berilgan β, γ, H, h, λ_0, α_0, parametrlarga ko‘ra hisoblab topilgan taqribiy $\tilde{q}(x), \tilde{H}, \tilde{h}$ koefi

$\beta = 0.05, \gamma = 50$, H=0.1, h=-0.2, $\lambda_0 = -0.057$, α_0=1.89425						
$\frac{1}{\pi}\int_0^{\pi} \lvert q(x) - \tilde{q}(x)\rvert dx$	$\tilde{H}$	$\frac{\lvert H - \tilde{H}\rvert}{H}$	$\tilde{h}$	$\frac{\lvert h - \tilde{h}\rvert}{h}$	$\tilde{\alpha}_0$	$\frac{\lvert \alpha_0 - \tilde{\alpha}_0\rvert}{\alpha_0}$
0.0831	***0.105***	***0.05***	***0.207***	***0.035***	***1.888***	***0.004***
$\beta = 0.1, \gamma = 20{,}0, H = 1{,}0, h = 1.0, \lambda_0 = 0.4075, \alpha_0$ =7.08802						
0.112	*0.115*	*0.066*	*0.863*	*0.092*	*6.171*	*0.407*

Qaralayotgan $0 \le x \le \pi$ oraliq chetlarida q(x) potensialning $q(0), q(\pi)$ qiymatlari formulalar yordamida aniqlanadi

$$q(\pi) = 2\sum_{k=1}^{N}(\lambda_n - n^2) + 2H^2 + 2\left[s_n^2\left(\frac{\varphi(\pi,\lambda_n)}{cos s_n x} - 1\right) + s_n tg(s_n\pi)H\right]$$

$$q(0) = 2\sum_{k=1}^{N}(\lambda_n - n^2) + 2h^2 - 2\left[s_n^2\left(\frac{\varphi(\pi,\lambda_n)}{cos s_n x} - 1\right) + s_n tg(s_n\pi)H\right]$$

Qaralayotgan differensial tenglamaganing $\varphi(0,\lambda_n) = 1$, $\varphi'(0,\lambda_n) = h$ boshlang‘ich shartni qanoatlantiruvchi yechimi

$$\varphi(x,\lambda_n) = \left(cos s_n x + \frac{h}{s_n}sin s_n x\right)\left[1 + \frac{1}{8s_n^2}\left(2q(x) - \left(\int_0^x q(t)dt\right)^2\right) - \frac{q''(x)}{16s_n^4}\right.$$
$$+ \frac{1}{16s_n^4}q'(x)\int_0^x q(t)dt + \frac{q^2(x)+q^2(0)}{32s_n^4} - \frac{q(x)}{32s_n^4}\left(\int_0^x q(t)dt\right)^2$$
$$\left. - \frac{1}{16s_n^4}\int_0^x q(t)dt\int_0^x q^2(t)dt + \frac{1}{384s_n^4}\left(\int_0^x q(t)dt\right)^4\right] +$$
$$+ \left(cos s_n x - \frac{h}{s_n}sin s_n x\right)\left[-\frac{q(0)}{4s_n^2} + \frac{q''(0)}{16s_n^4} - \frac{q(0)q(x)}{16s_n^4} + \frac{q'(x)}{16s_n^4}\int_0^x q(t)dt\right.$$
$$\left. + \frac{q(0)}{32s_n^4}\left(\int_0^x q(t)dt\right)^2\right] +$$

$$+\left(sins_n x-\frac{h}{s_n}coss_n x\right)\left[\frac{1}{2s_n}\int_0^x q(t)dt-\frac{q'(x)}{8s_n^{\,3}}+\frac{1}{8s_n^{\,3}}\int_0^x q^2(t)dt+\frac{q(x)}{8s_n^{\,3}}\int_0^x q(t)dt\right.$$

$$\left.-\frac{1}{48s_n^{\,3}}\left(\int_0^x q(t)dt\right)^3\right]+\left(stns_n x+\frac{h}{s_n}coss_n x\right)\left[-\frac{q'(0)}{8s_n^{\,3}}-\frac{q(0)}{8s_n^{\,3}}\int_0^x q(t)dt\right]$$

Adabiyotlar:

1. Марченко В.А. Некоторые вопросы теории одномерных линейных дифференциальных операторов второго порядка. I. Тр. ММО, 1, ГИТТЛ, М.-Л., 1952, 327-420.
2. Гельфанд И.М., Левитан Б.М «Об определении дифференциального уравнения по его спектральной функции ». – Изв. АН СССР, сер.мат. -1951, т.15. -с.309-360.
3. Левитан Б.М., Саргсян И.С. Операторы Штурма- Лиувилля и Дирака. Наука. М. (1988). [Kluwer Acad. Publ. Dordrecht (1990)].
4. О. Э. Мирзаев, А. Б. Хасанов, О семействах изоспектральных краевых задач Штурма–Лиувилля, Уфимск. матем. журн., 2020, том 12, выпуск 2, 28–34
5. О. Э. Мирзаев. Частично-изоспектральные операторы Штурма — Лиувилля на конечном отрезке // Чебышевский сборник, 2023, т. 24, вып. 1, с. 104–113.
6. Мирзаев О.Е., Хасанов АБ Изоспектральные операторы Штурма-Лиувилля на конечном сегменте. Доклады Академии наук Республики Узбекистан. 2020, № 3, 3-9.
7. O.Mirzaev, R.Abdunazarov, G.Nosirova. Partially-isospectral sturm-liouville operators and their applications. https://axborotnoma.uz/research/3431/

PISA XALQARO BAHOLASH DASTURI MATEMATIK SAVODHONLIK BO'YICHA TOPSHIRIQLARI XUSUSIYATLARI.

Usarova Shohsanam Odil qizi

JDPU Matematika kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada PISA xalqaro baholash dasturida keltirilgan matematik savodhonlik bo'yicha ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: PISA, matematik savodxonlik.

O'zbekiston Respublikasida umumiy o'rta va maktabdan tashqari ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, o'sib kelayotgan yosh avlodni ma'naviy-axloqiy va intellektual rivojlantirishni sifat jihatidan yangi darajaga ko'tarish, o'quv-tarbiya jarayoniga ta'limning innovatsion shakllari va usullarini joriy etish maqsadida O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risidagi PF-5712 sonli farmonida O'zbekiston Respublikasining 2030-yilga kelib PISA (The Programme for International Student Assessment) Xalqaro miqyosda o'quvchilarni baholash dasturi reytingi bo'yicha jahonning birinchi 30 ta ilg'or mamlakati qatoriga kirishiga erishish belgilab qo'yilgan. Real dunyo kontekstidagi chaqiruv 21-asr yoshlaridan quyidagi qobilyatlarga ega bo'lishni talab etmoqda.

PISA tomonidan tekshiriladigan PISA Mathematics Framework matematika bo‘yicha 15 yoshli bolalarning matematik savodxonligini baholashga yondashuvini tavsiflaydi. Ya’ni, PISA aksariyati real dunyo kontekstida taqdim etiladigan vaziyat va muammolarga duch kelganda 15 yoshli o‘quvchilarning qay darajada matematik mulohaza yurita olishi va ularning matematikadan mohirona olishlarini baholaydi.

Matematika savodhonlikni baholash uchun PISA tomonidan berilayotgan topshiriqlarni uchta bir-biriga bog‘liq bo‘lgan jihatlar nuqtai nazaridan tahlil qilish mumkin.

- Matematik mulohaza yuritish (deduktiv va induktiv) va masalani yechish (bu masala kontekstini matematika bilan bog‘lash va shu tariqa muammoni hal qilishni tavsiflovchi matematik jarayonlarni o‘z ichiga oladi);
- Baholash topshiriqlarida foydalanish uchun mo‘ljallangan matematik tarkib;
- Baholash elementlari tanlangan bilan birgalikda joylashgan kontekstlar.

Matematik fikrlash (deduktiv va induktiv) vaziyatlarni baholashni, strategiyalarni tanlashni, mantiqiy xulosalar chiqarishni, yechimlarni ishlab chiqish va tavsiflashni va bu yechimlarni qanday qo‘llash mumkinligini tushunishni o‘z ichiga oladi.

O’quvchilar matematik fikrlashlari davomida ularda

- Aniqlash, tartibga solish, bog‘lash va ifodalash;
- konstruksiyalash, baholash, xulosalar chiqarish, asoslash, tushuntirish va himoya qilish;
- Sharhlash, hukm qilish, tanqid qilish, rad etish va baholash

ko‘nikmalari shakllanadi.

Mantiqiy fikr yuritish va dalillarni halol va ishonarli keltira olish qobiliyati bugungi dunyoda tobora muhim ahamiyat kasb etayotgan mahoratdir. Matematika - bu aniq belgilangan ob’ektlar va tushunchalar haqidagi fan bo‘lib, ular biz ishonadigan xulosalarga kelish uchun "matematik fikrlash" dan foydalanib, turli yo‘llar bilan tahlil qilinishi va o‘zgartirilishi mumkin. Matematika yordamida o‘quvchilar to‘g‘ri fikr yuritish orqali ular natijalar va xulosalarning to‘g‘riligiga amin bo‘lishlari mumkin.

Matematik fikrlashning ikki jihati hozirgi kunda va PISA topshiriqlarini aniqlashda ayniqsa muhimdir. Ulardan biri matematik jarayonning o‘ziga xos xususiyati bo‘lib aniq farazlardan xulosa chiqarishdir (deduktiv fikrlash). Ikkinchisi esa statistik va ehtimollik (induktiv) fikrlashdir. Hozirgi axborot asrida ma’lumotlarning ma’nosini anglashda o‘quvchilarimiz bunday ma’lumotlarning tabiati bilan tanish bo‘lishi kerak va o‘zgaruvchanlik va noaniqlik sharoitida asosli tezkor qarorlar qabul qilishlari kerak.

Maktab matematikasi asosida yotgan ba’zi asosiy tushunchalarga asoslangan matematik fikrlash (ham deduktiv, ham induktiv) matematik savodxonlikning asosi hisoblanadi.

Bu asosiy tushunchalar quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- miqdor, sanoq sistemalari va ularning algebraik xossalarini tushunish;

- abstraksiyalash va simvolik tasavvur qilish;
- matematik tuzilmalar va ularning qonuniyatlarini ko‘rish;
- miqdorlar orasidagi funksional bog‘lanishlarni anglash;
- matematik modellashtirishdan haqiqiy dunyoga ob’ektiv sifatida foydalanish;
- statistik ma’lumotlarning asosi sifatida o‘zgaruvchanlikni tushunish.

Yuqorida keltirilganlarning har birining tavsifi tushunchaning umumiy ko‘rinishini va uning fikrlashni qo‘llab-quvvatlashini ta’minlaydi. Ta’riflar mavhum bo‘lib tuyulishi mumkin bo‘lsada, maqsad PISA baholashda ularga mavhum munosabatda bo‘lish emas. Ta’riflar yetkazishi kerak bo‘lgan xabar bu g‘oyalar maktab matematikasida qanday namoyon bo‘lishi va ulardan o‘qitishda foydalanishni kuchaytirish orqali biz o‘quvchilarga ularni yangi va turli kontekstlarda qanday qo‘llash mumkinligini tushunishga yordam beradi.

2030-yilgacha O’zbekiston PISA tadqiqotlari bo‘yicha 30 ta ilg‘or mamlakatlar qatoriga kirishiga erishish uchun yuqori o‘rinlardagi davlatlar tajribasini o‘rganib joriy qilish maqsadga muvofiq. Yuqori o‘rinlardagi mamlakatlar ta’lim tizimiga e’tibor qaratiladigan bo‘lsa, ularda maktabgacha ta’lim olgan bolalar maktab bosqichida yaxshiroq o‘qishlari e’tirof etilgan. Yuqori natijalarga erishgan mamlakatlarda maktablar bolalarga uy vazifalarini bajarishlari uchun joy va bolalarga yordam berish uchun o‘qituvchilar bilan ta’minlaydilar, buning natijasi PISA 2022 natijalarida ham o‘z samarasini ko‘rsatgan. Yana shuni aytib joizki ota-onalarning o‘z farzandining ta’lim-tarbiyasida ishtirok etishi, ularning o‘z farzandlarining bilim olishiga qiziqishi bolalarning o‘quv faoliyatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Raqamli qurilmalardan o‘quv maqsadlarida o‘rtacha (kuniga bir soatgacha) foydalanish, shuningdek, ularni dam olish uchun o‘rtacha darajada ishlatish bolalarning o‘quv faoliyatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. https://www.gazeta.uz/ru/2023/12/06/pisa/
2. OECD (2023), PISA 2022 Results (Volume I): The State of Learning and Equity in Education, PISA, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/53f23881-en
3. OECD (2023), PISA 2022 Results (Volume II): Learning During – and From – Disruption, PISA, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/a97db61c-en

THE PROCESS OF CONDUCTING FIELD RESEARCH: METHODOLOGICAL AND PRACTICAL PERSPECTIVES

Adizova Roziya Shoali qizi
Student of Chirchik State Pedagogical University
Scientific supervisor: **Ruzmetova Diana Komilovna**

Abstract. This article provides a comprehensive overview of the process of conducting field research and highlights its significance in academic and professional development, particularly for students and emerging researchers. Field research is an essential methodological approach that enables learners to investigate real-world phenomena directly, observe social behaviors in natural settings, and bridge the gap between theoretical knowledge and practical application. The study outlines the main stages of field research, including planning and preparation, data collection, analysis, and interpretation.

Keywords: field research, data collection, observation, interview, analysis, education, methodology, academic skills

Introduction. Field research is one of the most effective and dynamic methods for studying real-life situations directly within their natural contexts. Unlike laboratory or desk research, which depend on secondary sources, field research enables researchers to gather first-hand data through active participation and observation. This approach is especially valuable in the social sciences, education, linguistics, and tourism studies, as it allows a deeper understanding of how people behave, communicate, and interact in their everyday environments. For example, teachers can

observe how students respond to different teaching methods during lessons, sociologists can study community traditions and relationships, and linguists can explore how people use language in authentic social contexts.

Conducting field research encourages students to go beyond theoretical learning and to engage with the real world. It develops essential academic and professional qualities such as critical thinking, creativity, adaptability, problem-solving, and effective communication. By interacting directly with participants, students learn to interpret human behavior, cultural norms, and environmental influences, gaining insights that cannot be achieved through textbooks alone. This kind of research also helps learners connect theory with practice, transforming abstract knowledge into practical experience.

A well-prepared research plan is the foundation of any successful field study. Before going into the field, researchers must define clear objectives and research questions. These guide the entire process and determine what kind of data will be collected. For instance, a student might aim to explore how young learners acquire new English vocabulary during playtime, how tourists react to local cultural attractions, or how people use non-verbal communication in daily conversations. The formulation of these questions helps to focus the research and avoid unnecessary data collection.

The next step in planning is selecting the right location and participants. The chosen site should be relevant to the research goals—for example, a kindergarten for studying language acquisition, a marketplace for observing communication patterns, or a museum for exploring cultural engagement. Researchers should also determine the most suitable time for observation, ensuring that it aligns with the natural flow of activities in that setting. Equally important is preparing research tools and materials. Depending on the study, these may include notebooks, observation checklists, questionnaires, audio or video recorders, and consent forms. It is essential to test these tools in advance to ensure they work properly and meet ethical research standards. Researchers must also consider practical aspects such as transportation, permissions, and time management. A well-thought-out plan allows the researcher to stay organized, maintain objectivity, and ensure that the data collected are both relevant and reliable. Furthermore, planning provides flexibility—if unexpected situations arise in the field, a well-prepared researcher can adapt their approach without losing sight of the main goals.

Field research can be conducted through several complementary methods, each offering unique insights into real-life situations and human behavior. The choice of method depends on the research objectives, the type of data needed, and the nature of the participants or environment being studied. Combining different techniques often leads to more balanced and reliable findings, as it allows the researcher to view the same phenomenon from multiple perspectives.

Observation is one of the most fundamental and widely used methods in field research. It involves systematically watching people, events, or environments to collect factual information about what actually happens in real life. Through observation, the researcher can notice small but significant details, such as gestures, facial expressions, or interactions that participants themselves might not be aware of. This method helps capture authentic behaviors and real-time reactions, making it invaluable for studies in education, linguistics, anthropology, and sociology.

There are two main types of observation: open and hidden. In open observation, participants know that they are being observed, which allows the researcher to interact with them when necessary, though it might slightly influence their natural behavior. In contrast, hidden (or covert) observation is conducted without informing the participants, helping to ensure more genuine behavior but requiring strict ethical consideration and permission in sensitive cases. Researchers can also choose between participant observation—where they take part in the situation they are studying—and non-participant observation, where they remain separate and simply record what they see. For example, a teacher might participate in children's play to observe language development, or a linguist might record classroom discussions without directly engaging.

The interview method is another essential tool in field research, providing direct communication between the researcher and participants. Unlike observation, which focuses on

external behavior, interviews reveal the inner world of participants—their feelings, motivations, beliefs, and personal experiences. Interviews can be structured, semi-structured, or unstructured. A structured interview follows a fixed list of prepared questions, allowing easy comparison of answers and ensuring consistency. This is often used in quantitative studies. A semi-structured interview combines fixed questions with the freedom to explore interesting ideas that arise during the conversation, which is particularly useful in educational and social studies. Finally, an unstructured interview is a free and open discussion, giving participants full freedom to express their opinions and share personal stories in depth.

Good interviewing requires strong communication and listening skills. Researchers must create a comfortable atmosphere, respect cultural norms, and ensure participants feel safe to speak honestly. The information gathered from interviews often provides rich qualitative data that explain the "why" and "how" behind observed behaviors. Surveys are a practical way to gather data from large groups of people, especially when researchers need to analyze general trends or compare different populations. Surveys usually consist of written questionnaires that include closed-ended questions (multiple-choice or rating scales) and sometimes open-ended ones for more detailed responses.

This method is efficient, cost-effective, and easy to distribute both in person and online. Surveys are often used in education and social sciences to understand attitudes, preferences, or learning outcomes. For example, a researcher may survey students to determine which teaching methods they find most engaging or which online platforms they use most often for language learning. The collected data can then be analyzed statistically, providing measurable evidence to support conclusions. Modern field research frequently includes audio recordings, video documentation, and photographs to capture visual or auditory details that may be missed during live observation. These materials serve as reliable evidence for the final report and help preserve the authenticity of the research. Recordings allow researchers to reanalyze interactions later, ensuring accuracy and preventing information loss. For example, in linguistic fieldwork, audio recordings help analyze pronunciation, intonation, or speech patterns. Similarly, photographs can document environmental conditions, classroom setups, or social events, offering visual support for written descriptions.

Using a combination of methods—such as observation together with interviews or surveys—creates a more comprehensive and trustworthy picture of the studied phenomenon. This approach, known as triangulation, helps to cross-check information from different sources and reduce bias. For instance, observation may reveal how students behave in class, while interviews can explain why they behave that way. By integrating multiple data collection techniques, researchers strengthen the validity of their findings and gain a deeper, multidimensional understanding of real-world processes. During fieldwork, the researcher's responsibility, ethical awareness, and precision play a decisive role in ensuring the quality and credibility of the study. Field research involves direct interaction with real people and environments, which means that every action of the researcher must be guided by professionalism, respect, and honesty. Ethical behavior is not simply a formal requirement; it is the foundation upon which scientific integrity and public trust are built. First and foremost, a researcher must record all data accurately and immediately. Observations, interviews, and impressions should be noted as soon as possible after each session, ideally on the spot. Delayed note-taking can lead to forgotten details or distorted memories, which may affect the reliability of the information. Using structured observation sheets, digital recorders, or field journals can help maintain consistency and accuracy throughout the process. Every observation should be supported by clear evidence—dates, times, locations, and participant descriptions—so that data can later be verified or replicated by others.

A fundamental rule of fieldwork is honesty in data collection. A researcher must never manipulate, exaggerate, or invent data to make the results look more impressive. Such actions not only destroy the validity of the research but also damage the researcher's reputation and the credibility of the institution. Scientific progress depends on the trust that readers and other scholars place in research findings, and that trust is earned through transparency and integrity. For example,

if a sociolinguistic researcher observes fewer code-switching cases than expected, they should report it truthfully rather than altering the results to fit the initial hypothesis. Negative or unexpected findings are still valuable contributions to knowledge.

When fieldwork involves human participants, the researcher has an additional responsibility to ensure ethical protection of privacy and consent. Every participant has the right to know what the research is about, how their information will be used, and whether their participation is voluntary. Before conducting interviews, taking photographs, or recording voices, researchers must obtain informed consent—a clear, verbal or written agreement from participants. This consent should include permission to record and to use the data in publications or presentations. Moreover, researchers must handle personal and sensitive information with great care. Names, addresses, or identifying details should never be revealed in reports without explicit permission. If necessary, pseudonyms or general descriptions can be used to protect participants' identities. This is especially important when working with vulnerable groups such as children, elderly people, or marginalized communities. In educational research, for instance, teachers and students who take part in classroom studies should always remain anonymous in the final report.

Another crucial principle is cultural sensitivity and respect. When conducting fieldwork in different social or cultural contexts, the researcher must be aware of local traditions, values, and communication norms. Simple gestures, dress codes, or even the phrasing of questions can influence how people respond. Showing politeness and empathy helps build trust and encourages participants to share more openly. A respectful attitude also reflects the researcher's professionalism and contributes to the success of the entire project. Finally, all researchers should remember that ethical behavior extends beyond the data collection phase. It also applies to how results are interpreted, published, and shared. Participants should never be misrepresented, and their words or actions should not be taken out of context. Proper acknowledgment of collaborators, assistants, and institutions is also an ethical requirement. Many universities now require field researchers to complete ethics training or to obtain formal approval from an ethics committee before starting their work — a step that reinforces the seriousness of ethical responsibility in research practice.

After collecting data, the next essential stage in field research is analysis, which involves organizing, examining, and interpreting the gathered information to discover patterns, trends, and relationships. The goal of data analysis is not only to summarize what was observed but also to explain why certain phenomena occurred and how they relate to the research questions or hypotheses. Through systematic analysis, raw data is transformed into meaningful insights that contribute to scientific understanding. The first step of analysis is data organization. All notes, interview transcripts, photographs, and recordings should be arranged systematically, often by categories, themes, or time periods. For example, a student studying classroom behavior might organize data according to types of student responses—such as verbal participation, group interaction, or individual tasks. This organization allows the researcher to detect recurring behaviors or exceptions that could reveal deeper insights. In quantitative research, data organization might include entering numerical results into spreadsheets or specialized software such as SPSS, Excel, or R for further statistical analysis.

Next comes data reduction, which means selecting the most relevant pieces of information and focusing on those that answer the main research questions. During this stage, researchers should be careful not to discard data that seem "unimportant" at first glance, as even minor observations may later support or challenge key assumptions. In qualitative research, coding is often used — assigning labels or keywords to pieces of text or observation notes. This helps group similar ideas together and makes it easier to identify recurring themes.

Once the data is organized and coded, the researcher proceeds to interpretation and pattern recognition. This step requires analytical thinking — identifying relationships, causes, and consequences. For example, if an English teacher conducts field research on classroom motivation, they may find that students show higher engagement when tasks involve visual aids or group work. The researcher must then interpret why this happens, possibly linking it to theories of motivation,

cognitive load, or active learning. Interpretation transforms simple observation into a meaningful explanation grounded in theory.

To make results clearer and more accessible, visual representations such as charts, graphs, and tables can be used. Graphical tools not only illustrate trends but also make it easier for readers to understand complex information. For instance, a pie chart can show the proportion of students who preferred visual materials over auditory ones, while a bar graph might display differences in participation between male and female students. Visual aids enhance the credibility of the research and make the presentation of findings more persuasive. Another essential component of data analysis is comparison with previous research. Field results should be discussed in relation to existing literature, theories, or similar case studies. This comparison helps to confirm whether the new findings support or contradict established knowledge. For example, if earlier studies claimed that children learn better through play, and the current research also shows that playtime increases language retention, then the study provides additional empirical support to that theory. On the other hand, if the results differ, the researcher must explore possible explanations such as context, age group, or cultural differences. It is also important to consider the limitations of the data during analysis. Field conditions are often unpredictable — for example, weather, participant mood, or technical problems can influence observations. Recognizing such limitations demonstrates the researcher's objectivity and strengthens the reliability of the conclusions. Honest acknowledgment of what could or could not be controlled is an essential part of ethical and responsible research writing.

Once the analysis is complete, the researcher's next major responsibility is to organize all the collected information and analytical results into a well-structured written report. This report serves as the final product of the entire research process and is the main way to communicate findings to the academic community, educators, or other interested audiences. A well-written report demonstrates not only the researcher's knowledge of the subject but also their ability to think critically, synthesize information, and present ideas in a logical and coherent way. A typical field research report follows the standard structure used in most scientific writing, ensuring clarity, consistency, and academic rigor. Each section plays a unique role in explaining the research process and outcomes:

The introduction provides the background and rationale for the study. It should clearly explain why the research was conducted, what problem or question it aimed to address, and how it contributes to existing knowledge. This section often includes a brief review of relevant literature to show how the current research fits into the broader academic context. A strong introduction captures the reader's interest, establishes the research purpose, and outlines the study's objectives or hypotheses. This section details how the research was carried out, allowing others to understand and, if necessary, replicate the study. The researcher must describe the location of the research, the participants involved, and the methods and tools used for data collection — such as observations, interviews, surveys, or recordings. It is also important to mention the duration of fieldwork, the ethical considerations, and any challenges encountered during the process. A well-written methodology ensures transparency and strengthens the reliability of the study.

The results section presents the key findings of the research objectively, without personal interpretation or bias. Data may be displayed through tables, graphs, charts, or qualitative descriptions, depending on the nature of the study. For example, in an educational field study, this section might include how many students participated in different types of activities or what behaviors were most frequently observed. The goal here is to present evidence clearly and systematically, preparing the reader for the deeper interpretation that follows in the discussion section.

In this section, the researcher interprets and explains the results. The discussion should address questions such as: Why did these results occur? How do they relate to previous studies? What new insights do they provide? Here, the researcher links empirical findings with theoretical perspectives, identifying both expected and unexpected outcomes. It is also the place to discuss the significance and implications of the research — how it contributes to the understanding of real-

world problems, and how it can be applied in practice, for instance, in education, communication, or tourism.

The conclusion is a concise summary of the main findings and their importance. It restates the research objectives and explains how they were achieved. Additionally, this section often includes recommendations for future research — what could be improved, extended, or explored next. A well-written conclusion provides closure to the report while leaving the reader with a clear sense of the study's value and potential directions for continued investigation.

When writing a field research report, it is crucial to maintain a formal, respectful, and scientific tone. The language should be precise, objective, and free from emotional expressions or personal opinions. Grammar, punctuation, and spelling must be accurate to ensure clarity and professionalism. Sentences should be well-structured, and paragraphs should flow logically from one idea to the next. The use of academic vocabulary (e.g., "the findings indicate…", "the results demonstrate…", "it can be inferred that…") strengthens the scientific quality of the text. Furthermore, researchers should follow a recognized citation and referencing style, such as APA, MLA, or Chicago, when referring to other studies or sources. Proper citation not only avoids plagiarism but also gives credit to the original authors and enhances the credibility of the work.

Conclusion. Field research serves as a vital bridge between theoretical knowledge and practical experience, allowing students and researchers to explore how abstract concepts function in real-life contexts. By engaging directly with their environment, participants learn to observe phenomena systematically, collect data ethically, and interpret results critically. This process not only strengthens their understanding of scientific methodology but also nurtures essential academic and personal qualities such as honesty, responsibility, patience, and intellectual curiosity.

Through activities like observation, interviews, surveys, and data analysis, learners acquire practical research skills that enhance their academic competence and professional preparedness. They become capable of distinguishing between subjective opinions and empirical facts, which deepens their analytical thinking and promotes objectivity. Moreover, field research fosters respect for diverse perspectives, encouraging researchers to appreciate cultural, social, and behavioral variations among individuals and communities.

In the field of education, such research is particularly beneficial for future teachers. It enables them to study real classroom interactions, assess learners' needs, and develop innovative strategies for improving teaching methods and student engagement. Fieldwork also helps teachers recognize the importance of adapting pedagogical techniques to different learning environments, thereby enhancing the overall quality of education.

Ultimately, field research is not merely a method of data collection — it is a transformative learning experience. It cultivates independent inquiry, ethical awareness, and a lifelong commitment to knowledge and discovery. As a result, it contributes significantly to both personal development and the advancement of modern science and education.

References

1. Budiman A. Behaviorism and foreign language teaching methodology //ENGLISH FRANCA: Academic Journal of English Language and Education. – 2017. – T. 1. – №. 2 December. – C. 101-114.

2. Crump L. Conducting field research effectively //American Behavioral Scientist. – 2020. – T. 64. – №. 2. – C. 198-219.

3. Kamilberdiyeva B., Akmalxonov S. F. A. Advantages and Disadvantages of Implementing Digital Technologies During English Lessons //Academic research in educational sciences. – 2024. – T. 5. – №. CSPU Conference 1 Part 2. – C. 454-458.

4. qizi Zoirova D. A., Akmalxonov S. F. A. INTERNET TOOLS AS A SOURSE OF AUTHENTIC MATERIALS FOR ENHANCING RECEPTIVE SKILLS //Ta'limning zamonaviy transformatsiyasi. – 2025. – T. 19. – №. 3. – C. 284-289.

5. qizi Zoirova D. A., Akmalxonov S. F. A. THE DEVELOPMENT OF METAPHORS IN POLITICAL DISCOURSE ACROSS HISTORICAL PERIODS //TANQIDIY NAZAR,

TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G ‘OYALAR. – 2025. – T. 1. – №. 7. – C. 233-236.

6. Rahmonova H. S. K., Ruzmetova D. K. THE EFFECTIVENESS OF TEACHING ENGLISH IN EDUCATIONAL MANAGEMENT FACULTY: A COMPARATIVE STUDY OF DIFFERENT APPROACHES //Academic research in educational sciences. – 2024. – T. 5. – №. CSPU Conference 1 Part 2. – C. 46-49.

7. Turg‘unboyeva P., Akhmedov H. U. XORIJIY TILLARNI O’QITISHNING RAQAMLI TA’LIM TEXNOLOGIYALARI //Academic research in educational sciences. – 2024. – T. 5. – №. CSPU Conference 1 Part 1. – C. 462-465.

CROSS-CULTURAL COMPARATIVE LITERATURE IN THE EFL CLASSROOM

Nurillayeva Mukhlisa Nizom qizi
3rd year student, Chirchik State Pedagogical University
E-mail: Aliyanurillayeva@gmail.com
Scientific adviser: **Mahmudova Zilola Shukhrat qizi**
EFL teacher, Chirchik State Pedagogical University
E-mail: z.mahmudova@cspu.uz

Annotation. This study explores the role of cross-cultural comparative literature in the EFL classroom, emphasizing its impact on language development and cultural awareness. By comparing literary works from Uzbekistan, Britain, and the United States, students learn about different storytelling styles, genres, and cultural values. Uzbek classrooms often focus on memorization and moral lessons, British classrooms encourage discussion and critical thinking, while American classrooms adopt student-centered and project-based approaches. Cross-cultural literature enhances reading comprehension, critical thinking, empathy, and global awareness. Despite challenges such as limited resources and time constraints, this approach provides a meaningful and dynamic learning experience, preparing students for effective cross-cultural communication.

Keywords*: Cross-cultural literature, EFL classroom, cultural awareness, comparative literature, language learning, global competence*

Аннотация. Данное исследование рассматривает роль межкультурной сравнительной литературы в классе английского языка как иностранного (EFL), подчеркивая её влияние на развитие языковых навыков и культурной осведомленности. Сравнивая литературные произведения из Узбекистана, Великобритании и США, студенты изучают различные стили повествования, жанры и культурные ценности. В узбекских классах внимание уделяется запоминанию и моральным урокам, в британских обсуждению и критическому мышлению, а в американских применяются учебные подходы, ориентированные на студентов и проектную деятельность. Межкультурная литература способствует развитию понимания прочитанного, критического мышления, эмпатии и глобальной осведомленности. Несмотря на ограничения ресурсов и времени, этот подход обеспечивает содержательное и динамичное обучение, готовя студентов к эффективной межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: *Межкультурная литература, класс EFL, культурная осведомленность, сравнительная литература, изучение языка, глобальная компетентность*

Annotatsiya. *Ushbu tadqiqot EFL (Ingliz tilini chet tili sifatida o‘rgatish) sinflarida madaniyatlararo taqqosiy adabiyotning rolini o‘rganadi va uning til ko‘nikmalari hamda madaniy xabardorlikni rivojlantirishdagi ahamiyatini ta’kidlaydi. Talabalar O’zbekiston, Buyuk Britaniya va AQSh adabiyotlarini solishtirish orqali turli hikoya uslublari, janrlar va madaniy qadriyatlarni o‘rganadilar. O’zbek sinflarida odatda yodlash va axloqiy saboqlarga urg‘u beriladi, britan sinflarida muhokama va tanqidiy fikrlash rivojlantiriladi, amerika sinflarida esa talabalar markazida loyiha asosida va interaktiv usullar qo‘llaniladi. Madaniyatlararo adabiyot o‘qish tushunishini, tanqidiy fikrlashni, empatiyani va global xabardorlikni oshiradi. Resurs va vaqt cheklovlariga qaramay, ushbu yondashuv mazmunli va samarali o‘quv muhitini yaratadi hamda talabalarni samarali madaniyatlararo muloqotga tayyorlaydi.*

Kalit so‘zlar*: Madaniyatlararo adabiyot, EFL sinfi, madaniy xabardorlik, taqqosiy adabiyot, til o‘rganish, global kompetentlik*

Cross-cultural comparative literature in the EFL classroom helps students explore different cultures while improving their English skills. By studying literary works from various countries, students can compare storytelling styles, themes, and values, gaining a deeper understanding of both language and culture. For example, they may analyze Uzbek poetry alongside British novels or American short stories, noticing differences in style, perspective, and cultural emphasis.

This approach not only develops reading comprehension and critical thinking but also encourages students to respect and appreciate diverse perspectives. By engaging with literature from multiple cultures, learners become more globally aware and better prepared for cross-cultural communication in real-life situations. Cross-cultural comparative literature thus creates a richer, more meaningful language learning experience.

Cross-cultural comparative literature in the EFL classroom helps students understand different literary traditions and cultural perspectives while improving their English skills. By comparing texts from different countries, students can explore themes, values, and storytelling methods that reflect unique cultural backgrounds.

In Uzbekistan, literature teaching often emphasizes memorization, respect for classical works, and understanding moral lessons. Students are encouraged to analyze texts closely and discuss their meanings in a structured classroom environment.

In British literature classes, the focus is usually on critical thinking, personal interpretation, and discussion. Students are encouraged to express their opinions, compare texts, and consider historical and social contexts. British teaching promotes active participation and independent thinking.

In American classrooms, literature teaching often combines discussion with project-based learning and multimedia tools. Students analyze texts critically, relate them to real-life experiences, and work collaboratively on creative assignments. The approach is flexible and student-centered, encouraging exploration and personal connection with the text.

Despite these differences, all three cultures share common goals: developing reading comprehension, critical thinking, and appreciation of literature. In all cases, teachers aim to help students engage with texts, understand characters and themes, and communicate their ideas effectively.

By comparing Uzbek, British, and American teaching practices, EFL students not only learn language but also gain insights into cultural differences, helping them become more globally aware and better prepared for cross-cultural communication. In cross-cultural comparative literature, students also learn about differences in storytelling styles and literary genres. For example, Uzbek literature often emphasizes poetry, proverbs, and moral lessons, while British literature includes novels, plays, and diverse narrative techniques. American literature frequently explores individualism, social issues, and realistic dialogue. By comparing these styles, students notice how culture shapes the way stories are told and understood.

Another important aspect is classroom interaction. Uzbek classrooms tend to be more teacher-centered, with students following guidance closely. British and American classrooms encourage discussion, debate, and collaboration, helping students express personal opinions. These differences influence how students interpret texts and participate in class activities.

Overall, cross-cultural literature study enriches language learning by combining reading skills with cultural understanding. It helps students become more flexible thinkers, appreciate diverse perspectives, and develop global awareness while improving English proficiency.

Conclusion. This study shows that cross-cultural comparative literature in the EFL classroom significantly improves both language skills and cultural awareness. Uzbek classes, focusing on memorization and moral lessons, British classes, emphasizing discussion and critical thinking, and American classes, using project-based and interactive approaches, help students understand different literary styles, themes, and cultural values. This approach fosters independent thinking, communication skills, and empathy among learners. Moreover, cross-cultural literature

broadens students' global perspective and prepares them for effective cross-cultural communication. Incorporating such comparative methods creates a dynamic and engaging learning environment, enriching both language proficiency and cultural understanding.

Reference

1. Allabergenova, M.., & Mahmudova, Z.. (2025). THE EVOLUTION OF ENGLISH VOCABULARY IN MIDDLE ENGLISH TEXTS. Журнал академических исследований нового Узбекистана, 2(10), 166–168. извлечено от https://in-academy.uz/index.php/yoitj/article/view/63396

2. Byram, M. (1997). Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. Multilingual Matters, 23–50.

3. Cortazzi, M., & Jin, L. (1999). Cultural mirrors: Materials and methods in the EFL classroom. In E. Hinkel (Ed.), Culture in Second Language Teaching and Learning (pp. 196–219). Cambridge University Press.

3. Eshpo'Latova, L. Z. Q., & Isroilova, T. R. Z. Q. (2025). ZAMONAVIY TA'LIMDA PEDAGOGIKA VA CHET TILLARINI O'QITISHNING INNOVATSION METODLARI. Academic research in educational sciences, 6(NUU Conference Students 1), 440-443.

4. Farangiz, A. F., & Turopova, F. M. (2025). INTEGRATION OF LISTENING AND SPEAKING SKILLS TO FOSTER COMMUNICATIVE COMPETENCE OF STUDENTS. Academic research in educational sciences, 6(NUU Conference Students 1), 275-278.

5. Liddicoat, A. J., & Scarino, A. (2013). Intercultural Language Teaching and Learning. Wiley-Blackwell.

6. Sercu, L. (2005). Foreign Language Teachers and Intercultural Competence: An International Investigation. Multilingual Matters, 88–115.

UDK-532(075.8)

LAMINAR VA TRUBULENT OQIMLARNING NAZARIY VA AMALIY QIYMATLARIDA NISBIY XATOLIKNI ANIQLASH.

Qurbonova M.X

Farg'ona davlat texnika universiteti "Atrof muhit muhandisligi" yo'nalishi 1-kurs M8-25 ATMM magistranti.

e-mail: *maftunaxon9823@gmail.com*

Annatatsiya: Bu tezisda laminar va tubulent oqimlar haqida tushunchalar va ularning zarrachalar yo'nalishini aniqlash uchun fo'rmulalar keltirilgan. Bu yo'nalishlarni nazariy va amaliy tomonlarini grafiklar yordamida aniqlangan va ular o'rtasidai nisbiy xatolik ham grafiklar yordamida ifodalangan.

Kalit so'zlar: Laminar, trubulent, Blaziusa, Altshul, Renold soni, nisbiy xatolik.

Kirish: **Laminar** oqim — bu suyuqlik yoki gazning harakatida zarralarning tartibli, qatlamlarga ajralgan va bir-biriga aralashmasdan oqishidir. Bu turdagi oqimda har bir qatlam boshqa qatlamlar ustida yoki ostida silliq tarzda harakatlanadi, bu esa oqimning barqaror va sokin ko'rinishiga olib keladi. Laminar oqim zarrachalari deyarli aralashmaydi va sekin harakat qiladi.Bunday oqimlarga misol qilib kapillar qon tomirlardagi qon harakatini keltirish mumkin. Bu oqimlarni bir biridan ajratish uchun Renold (Re) soni topiladi. Renold soni -inert kuchlarni qovushqonlik kuchiga nisbati bilan o'lchanuvchi o'lchamsiz kattalik. Agar Renold soni **Re<2300** bo'lsa laminar, **2300< Re <4000 o'rtacha** oqim, **Re>4000** bo'lganda esa **trubulent** oqim hisoblanadi. Renold sonini topish formulasi quydagicha

Formula: $Re=\rho vL/\mu$ (1)

ρ— zichlik,

v — oqim tezligi,

L — xarakterli o'lcham (masalan, trubka diametri),

μ— ichki ishqalanish koeffitsienti.

Laminar oqimda λ- gidravlik qarshilik koeffitsenti quydagi formua yordamida topiladi.
Formula: λ=64/Re (2)

Trubulent oqim - zarrachalar harakatining tartibsiz va aralashgan holatda oqishidir.Bunda zarralar tezligi turlicha bo‘ladi va ular harakati davomida har xil uyurmalar hosil qilishi mumkin. Trubulent oqim Renold soniga ko‘ra 3 turga bo‘linadi.

1-turida Renold soni $4000 < Re < 10d/\Delta_3$ ko‘rinishida bo‘ladi va gidravlik qarshilik koeffitsenti Blaziusa formulasi yordamida aniqlanadi.

Formula: Blaziusa $\lambda_T=0.3164/Re^{0,25}$ (3)

2- turida Renold soni $10d/\Delta_3 < Re < 560d/\Delta_3$ ushbu oraliqda bo‘ladi va λ Altshul formulasi yordamida aniqlanadi.

Formula: Altshul $\lambda_T=0.11(\Delta_3/d+68/Re)^{0,25}$ (4)

3-turida Renold soni $Re > 560d/\Delta_3$ bo‘ladi.

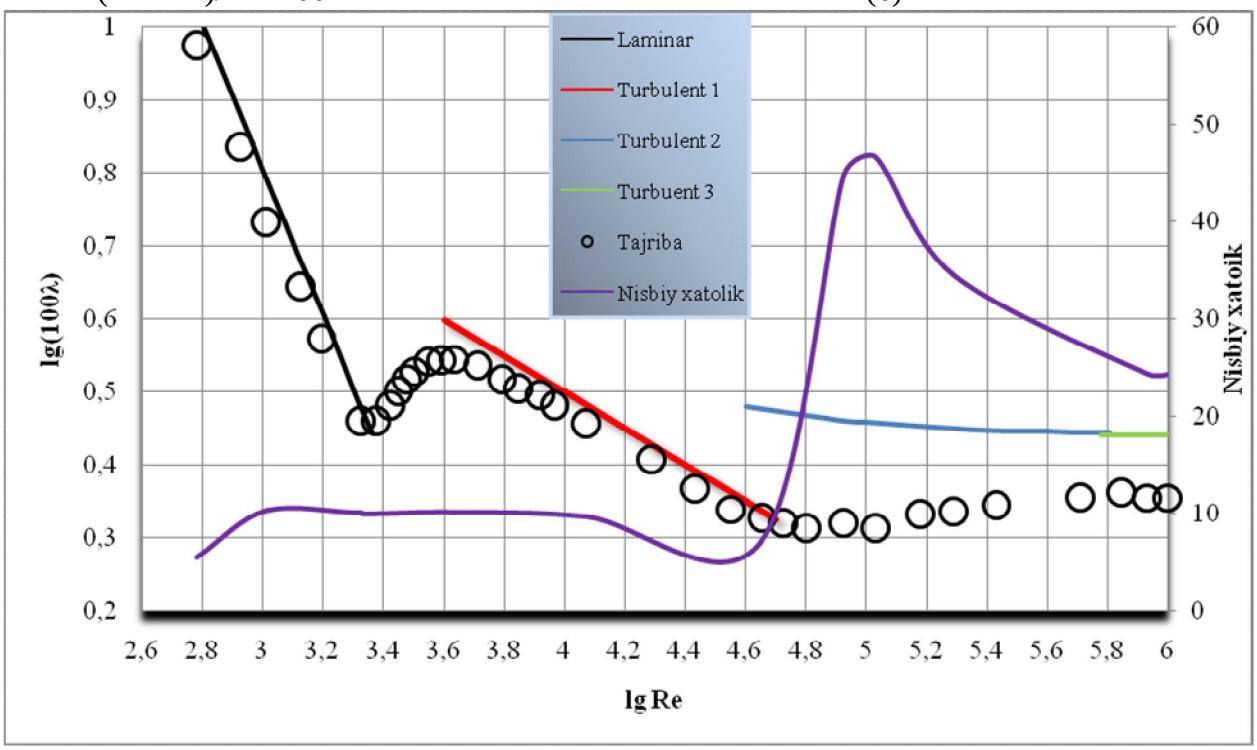
Formula: Altshul $\lambda_T=0.11(\Delta_3/d)^{0,25}$ (5)

Quyda ushbu formulalardan foydalanib oqim turlarini grafik ko‘rinishiga keltiramiz.

Berilgan: D/K=252 D-diametr, K- quvur ichki yuzasining g‘adir budurligi. Quyida laminar va trubulent oqimlarning amaliy qiymatlarini diagramma ko‘rinishida ko‘rib chiqamiz va ular o‘rtasidagi nisbiy xatoliklarni aniqlaymiz.

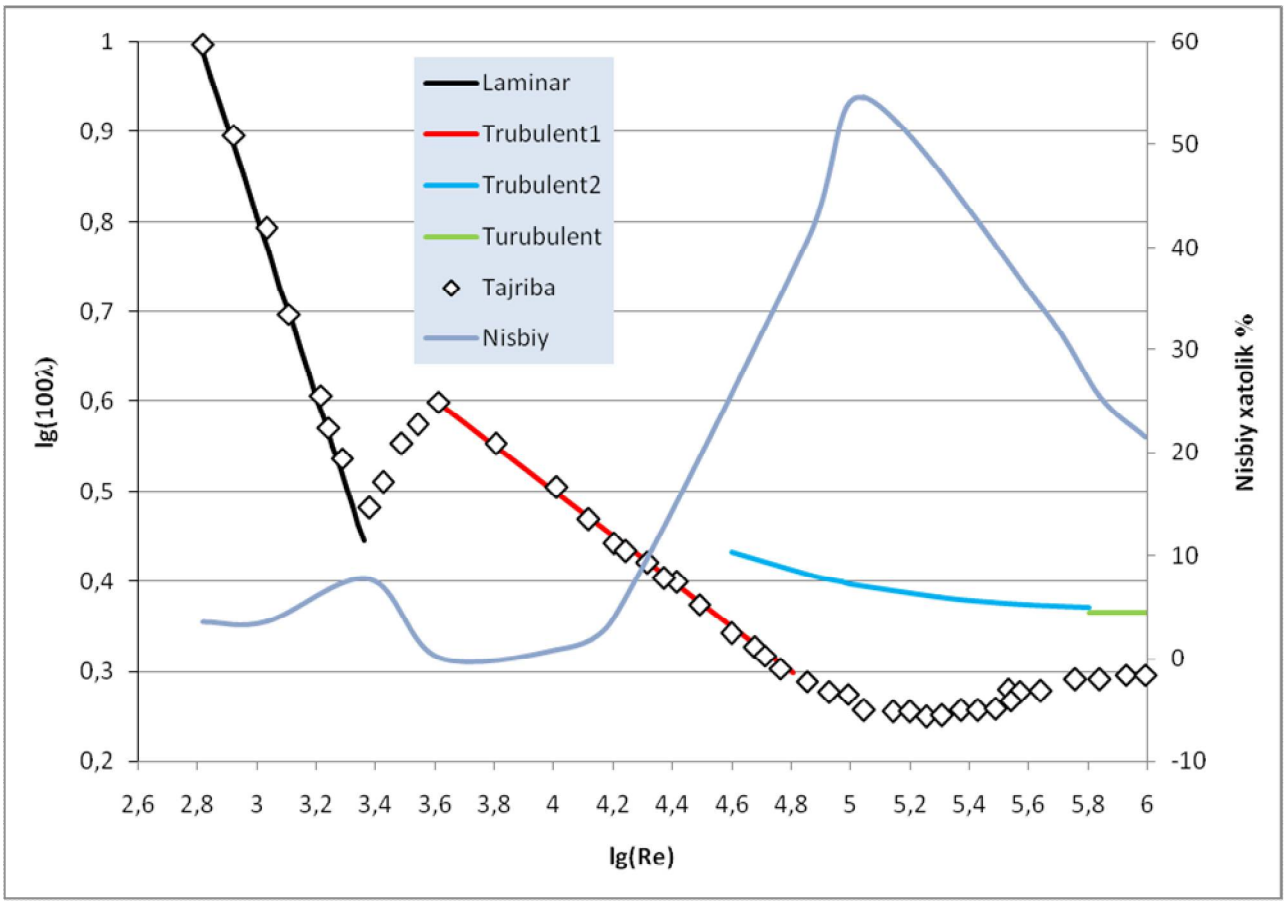
Nisbiy xatolikni topish fo‘rmulasi:(6)

(Xn-Xm)/Xn*100 (6)

1- rasm.

D/K=507

2-rasm

Xulosa: D/K=252 bo‘lgan tajribada (1-rasm) Re=40000 gacha bo‘lgan qismida nisbiy xatolik 10% dan oshmagan. Lekin Re=100000 bo‘lgan qismida nisbiy xatolik eng yuqori 45% dan yuqoriroq. D/K=507 b’lgan tajribada(2-rasm) esa Re=100000 bo‘lganda nisbiy xatolik juda baland ya’ni 50% dan yuqoriroq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. White, F.M. –" Fluid Mechanics"
2. Kundu, P.K., Cohen, I.M., Dowling, D.R. – "Fluid Mechanics" UDK-532(075)

KESKIN KENGAYUVCHI QUVURLARDA TEZLIK ORTGANDA BOSIM O’ZGARISHI.

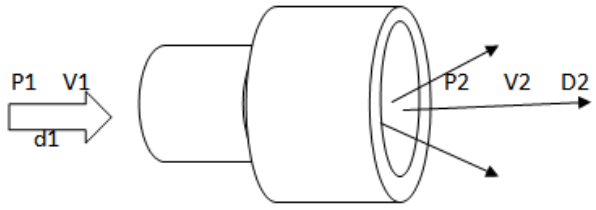
Qurbonova M.X
Farg‘ona davlat texnika universiteti "Atrof muhit muhandisligi" yo‘nalishi 1-kurs M8-25 ATMM magistranti.
e-mail: *maftunaxon9823@gmail.com*

Annotatsiya: Bu maqolada keskin kengayuvchi quvurlarda tezlik ortgan holatda bosim qanday o‘zgarishi ko‘rib chiqilgan. Quvur diometri yordamida ξ hisoblab chiqiladi va turli tezliklar bosimga qanday ta’sir qilishi hisoblab ko‘riladi. Maqolaning ilmiy yangiligi shundan iboratki ilk marotaba keskin kengayuvchi quvurarda tezlik o‘zgarganda bosim qanday o‘zgarishi o‘rganildi.

Kalit so‘zlar: Keskin kengayuvchi quvur, turli tezlik, bosim ortishi, bosim kamayishi.

Kirish. Bosim o‘zgarishi deb - tizim yoki qurilmadagi gaz yoki suyuqlik bosiminining pasayishi yoki ortishi tushuniladi. Bosimning o‘zgarishi suyuqlik tashuvchi tarmoqlardagi ikki nuqta orasidagi umumiy bosim farqiga aytiladi. Bosimning o‘zgarishi suyuqlikning quvur qisimlariga va quvur tizimining ichki devorlariga ishqalanishiga bog‘liq. Bundan tashqari quvur ichidagi tezlik ham bosimiga ta’sir qiladi.Quyida tezlik o‘zgarishi bosimga qanday ta’sir ko‘rsatishini ko‘rib chiqamiz.

1-masala. Keskin kengayuvchi quvurlarda ξ qiymatlari va tezlik o‘zgaruvchgan bo‘lganda bosim o‘zgarishiga doir masalalarni ko‘rib chiqamiz.

1-rasm. Quvur diametrining keskin kengayishi**.**

Berilgan: g-9.81

Tezlik 0.1(m/s) dan 2.5(m/s)gacha o‘zgargan.

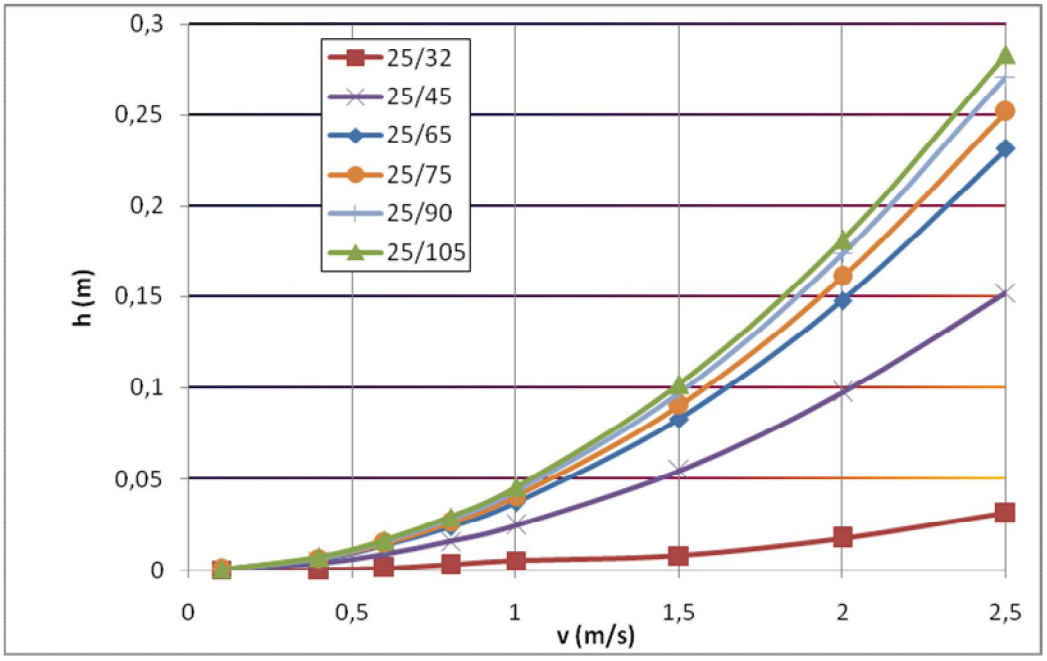
Quvurning dastlabki diametri 25mm.kengaygan qismi (32-105mm)gacha.Bu qiymatlardan biz ξ ni aniqlaymiz.

$\xi=(1-\omega_1/\omega_2)^2$ $\xi=(1-d_1/d_2)^2$ (1)

ξ-0.726, ξ-0.1518, ξ-0.47797, ξ-0.790, ξ-0.851, ξ-0.889 qiymatlarga ega

Formulasi: $h=\xi*V^2/(2g)$ (2)

V-tezlik(m/s) g-tezanish(m/s^2)

Xulosa: Tezlik va ξ qiymati ortsa bosim ham ortadi.Masalan jadvaldan ko‘rinib turibdiki v-1 ga teng bo‘lganda bosim 0.05 ga, v-1.5 ga tengligida esa 0.1 ga teng bo‘lmoqda yani tezlikning ortishi bosimning ortishiga sabab bo‘lmoqda. Quvur diametri kengayganda bosim kamayadi. Bundan tashqari tezlik kamayganda bosim ham kamayadi degan xulosaga ham kelishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Fluid Mechanics" — Pijush K. Kundu, Ira M. Cohen".
2. "Introduction to Fluid Mechanics" — Robert W. Fox, Alan T. McDonald."

FIZIKA TA’LIMIDA RAQAMLI MEDIA TEXNOLOGIYALAR ORQALI O’QUVCHILARNING IJODIY MUAMMOLARINI HAL ETISH KO’NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

Butayev Ruslan Buriboyevich
Mirzo Ulug‘bek nomidagi O’zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali dotsenti
Telefon: +99899 172 04 25; E-mail: butayevruslantop@gmail.com
Odilova Sarvinoz Isoq qizi
Jizzax politexnika instituti “Umumtexnika fanlari” kafedrasi mustaqil izlanuvchisi
Telefon: +99891 941 33 83; E-mail: odilovasarvinoz425@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada fizika ta’limida raqamli media texnologiyalarni qo‘llash orqali o‘quvchilarning ijodiy fikrlash va muammolarni hal etish ko‘nikmalarini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Raqamli vositalar — interaktiv simulyatsiyalar, 3D-modellar, videoeksperimentlar va raqamli laboratoriyalar — o‘quvchilarning fanlarni chuqur tushunishlari, mantiqiy tafakkur va innovatsion yondashuvlarini shakllantirishda muhim omil sifatida tahlil qilingan. Tadqiqotda konstruktivistik va kompetensiyaviy yondashuvlar asosida metodologik asoslar ishlab chiqilgan hamda tajriba natijalariga tayangan holda raqamli media texnologiyalarni fizika ta’limiga integratsiyalashning samaradorligi isbotlangan.

Kalit so‘zlar: raqamli media texnologiyalar, fizika ta’limi, ijodiy fikrlash, muammoli o‘qitish, kompetensiyaviy yondashuv, 3D texnologiyalar, interaktiv simulyatsiya.

Аннотация: В данной статье освещаются вопросы развития творческого мышления и навыков решения проблем учащихся с помощью цифровых медиа-технологий в физическом образовании. Цифровые инструменты-интерактивное моделирование, 3D — модели, видео эксперименты и цифровые лаборатории-были проанализированы как важный фактор в формировании у учащихся глубокого понимания предметов, логического мышления и инновационных подходов. В исследовании были разработаны методологические основы на основе конструктивистского и компетентность иного подходов, а также доказана эффективность интеграции цифровых медиа-технологий в физическое образование на основе результатов экспериментов.

Ключевые слова: цифровые медиа-технологии, физическое образование, творческое мышление, проблемное обучение, компетентности подход, 3D-технологии, интерактивное моделирование.

Abstract: this article covers the issues of developing students ‘ creative thinking and problem-solving skills through the use of digital media technologies in physics education. Digital tools-interactive simulations, 3D models, video experiments and digital laboratories – have been analyzed as an important factor in the formation of students’ deep understanding of the sciences, logical thinking and innovative approaches. The study developed methodological foundations based on constructivist and competency approaches, and demonstrated the effectiveness of integrating digital media technologies into physical education based on experimental results.

Keywords: digital media technologies, physics education, creative thinking, problem teaching, competency approach, 3D technologies, interactive simulation.

Kirish. Bugungi kunda ta’lim tizimida raqamli transformatsiya jarayonlari o‘qitish mazmuni va metodikasiga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Ayniqsa, fizika fani bo‘yicha ta’lim jarayonida raqamli media texnologiyalarni qo‘llash o‘quvchilarda ilmiy tafakkur, kreativ fikrlash va muammoli vaziyatlarni hal etish kompetensiyalarini shakllantirishda yangi imkoniyatlar yaratadi.

Raqamli media vositalari, xususan, PhET simulyatsiyalari, YouTube Education, GeoGebra Physics, 3D virtual laboratoriyalar o‘quvchilarga tajriba o‘tkazish, natijalarni tahlil qilish va ilmiy farazlarni sinash imkonini beradi. Bu jarayon o‘quvchilarning nazariy bilimlarini amaliy qo‘llashga o‘rgatadi, ularni ijodiy muammolarni hal etishga yo‘naltiradi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi – fizika ta’limida raqamli media texnologiyalar asosida o‘quvchilarning ijodiy muammolarni hal etish ko‘nikmalarini rivojlantirishning metodik asoslarini ishlab chiqish va uning samaradorligini aniqlashdan iborat.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Raqamli ta’lim vositalarini qo‘llash masalalari bo‘yicha ko‘plab xorijiy va mahalliy olimlar izlanishlar olib borgan. Masalan, M.Prensky “Digital Natives” konsepsiyasida o‘quvchilarning raqamli tafakkur tarzini tahlil qilgan bo‘lsa, D.Jonassen “Constructivist Learning Environment” modelida o‘quvchilarning bilimlarni mustaqil kashf etish imkoniyatlarini raqamli muhitda qo‘llash yo‘llarini asoslab bergan.

O’zbekiston olimlari orasida R.Jo‘rayev, A.Qodirov, N.To‘laganova, B.Nuritdinovlarning raqamli pedagogika va STEAM ta’lim yo‘nalishidagi ishlarida fizika fanida innovatsion texnologiyalarni qo‘llash masalalari chuqur o‘rganilgan.

Tadqiqot kompetensiyaviy yondashuv, “Konstruktivistik ta’lim nazariyasi”, va “muammoli o‘qitish metodlari”ga asoslanadi.

Metodik jarayonda quyidagi bosqichlar amalga oshirildi:

1. Fizika darslari uchun raqamli media vositalari tanlab olindi (PhET, 3D Model Viewer, YouTube Science kanalidagi tajribalar).

2. “Harakat qonunlari”, “Issiqlik almashinuvi”, “Elektromagnit maydon” mavzulari uchun interaktiv topshiriqlar ishlab chiqildi.

3. O’quvchilarning ijodiy muammolarni hal etish ko‘nikmalari “Torrens testi” hamda o‘zlashtirish natijalari orqali baholandi.

Muhokama. Fizika fani murakkablik darajasi yuqori fanlardan hisoblanadi. Ushbu fandagi bilimlarni o‘zlashtirayotgan o‘quvchilar va talabalar boshqa fanlardan ham yaxshi bilimlarga ega bo‘lishini talab etadi. Masalan, elektoliz qonunlarida kimyo fanidan, masofani o‘lchashda geometiya fanidan, biror shaharning vaqtini aniqlashda geografiya fanidan va boshqa shu kabi fanlar kiradi. Demak, fizika fanini o‘qitishda o‘ziga xos innavotsion pedagogik va uslubiy yondashuvlar zarur bo‘ladi. Fizika fanidan egallashi lozim bo‘lgan kompetensiyalarni o‘quvchilar va talabalar tomonidan bilish darajasi bugungi kunda quvonarli holatda emas. Bir sinfda 25 nafar o‘quvchi bo‘lsa, shundan ko‘pi bilan 20-25%i qo‘yilgan malakani egallamoqda. Bundan ko‘rinib turibdiki, fizika fanini o‘qitish mazmunida zamon talablariga mos ravishda ta’lim-tarbiya berishda ayrim kamchiliklar yuzaga kelgan. Jumladan:

- fizika fanining o‘quv resurslari yetarli darajada ishlab chiqilmaganligi;

- barcha maktab va professional ta’lim tashkilotlarida fizika xonasini zamonaviy laboratoriya jihozlari bilan yetarli darajada jihozlanmaganligi;

- fizika fanini o‘qitish jarayonida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish darajasining pastligi;

- o‘quvchilarda fikrlash va izlanish faolligini rivojlantirishga yo‘naltirilgan loyiha ishi, o‘quv tadqiqot ishi kabi amaliy faoliyatlarga e’tibor qaratilmaganligi; o‘quvchilarning bilim ko‘nikmalarini baholash tizimi yaratilmaganligi; STEAM zamon talablari asosida umumta’lim fanlari bo‘yicha fanlararo bog‘lanish va amaliy yondashuvga e’tibor qaratilmaganligi;

- yuqoridagi muammolarni hal etishda quyidagi ishlarni bajarish zarur: fizika fani auditoriyasini va o‘quv-laboratoriya jihozlarini raqamlashtirish orqali barcha maktab va professional ta’lim muassaslarida zamonaviy o‘quv-laboratoriya auditoriyasi bilan ta’minlash;

- fizika ta’limida o‘quv-tarbiya jarayoni davomida egallangan bilim, ko‘nikma va malakalarini mustaqil amaliy faoliyatda qo‘llash, kasb-hunar tanlash, ijtimoiy munosabatlarga kirisha olish, mehnat bozorida zarur bo‘ladigan kompetensiyalarni shakllantirish;

- o‘quvchilar iqtidorini rivojlantirishga yo‘naltirish, fan-texnika taraqqiyoti, muhandislik, matematika va fizik bilimlarni kundalik hayotga tatbiq eta olish salohiyatini, ularda milliy, umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirishga erishish;

- o‘quvchilarning kuzatuvlar orqali amaliy faoliyatlarni bog‘lagan holda loyihalashtirishga yo‘naltirilgan ijodkorligini tarbiyalash, tanqidiy fikrlash va mantiqiy tahlil, qiziquvchan aql, muammolarni hal qilish, yangiliklar yaratishga bo‘lgan ko‘nikmalarni namoyon qilish va rivojlantirishdan iborat bo‘ladi [1].

Demak, fizika eksperimental fan bo‘lganligi hisobga olib xorij tajribalari asosida ko‘rgazmali jihozlarini, laboratoriya jarayonlarini hamda boshqa o‘quv jihozlarini raqamlashtirish lozim bo‘ladi.

Raqamli resurslar - o‘quvchilar tomonidan o‘quv materiallarini o‘zlashtirish maqsadida foydalaniladigan va bir nechta shakllarda taqdim etilgan o‘quv axborot ob’ektlari majmui kiradi [2].

O’quvchilar va talabalarning fizika fanidan talab etilgan daraja kompetensiyalarni egallashi uchun STEAM ta’lim texnologiyasi asosida milliy raqamli resurslar yaratish zarurligini ko‘rsatmoqda. Interfaollik orqali talabalar tomonidan fan bilimlarining mazmunini tushunishi, qiziqarli topshiriq va vazifalarni bajarishida imkoniyatlar kengaytiradi hamda mamlakatimizning istalgan nuqtasida o‘qish imkoniyati bir xil bo‘ladi. Raqamli resurslar fizika yoki boshqa tabiiy fanlar kabi fan o‘qituvchilari uchun foydali bo‘lib, jonli ravishda murakkab laboratoriya va amaliy ishlar o‘tkazishga hojat qolmaydi, uning o‘rniga tayyor simulyatsiya yoki animatsiya orqali tushuntirishlari mumkin bo‘ladi. An’anaviy darsliklar murakkab fizik tajribalarni tushunarli qilib o‘quvchiga yetkazishda imkoniyati cheklangan. Darslikdan o‘quvchi tushunib olishi uchun o‘qituvchining doimiy yordami zarur bo‘ladi. Raqamli resurslarni qayta ishlash, boyitib borish, fizika fanini o‘qitishda eritishilgan yutuqlarni joriy etish va boshqa ko‘plab imkoniyatlari natijasida raqamli o‘qitish tizimining moslashuvchanlik darajasi yuqori hisoblanadi. Masofaviy ta’lim tizimida ham onlayn tarzda Zoom, Microsoft Teams yoki boshqa platformalar orqali professional tarzda taqdim etilishi mumkin [5].

Rivojlanib borayotgan raqamli texnologiyalar ta’lim sohasiga ham o‘zining ijobiy ta’sirini ko‘rsatmoqda. Biroq, mamlakatimizning chekka hududlarida internet tezligi yuqori bo‘lmaganligi sababli, ushbu hududdagi ta’lim muassasalari uchun raqamli shakldagi o‘quv materiallariga kirishda qiyinchilik tug‘diradi. Shuning uchun ularga kerakli raqamli kontent paketini taqdim etish lozim bo‘ladi. Bundan tashqari o‘quvchilar kompyuterlardan foydalana olmasligi mumkin, buning natijasida fanga qiziqishi juda tez so‘nadi. O’quvchilarga oddiy qo‘llanma yoki statik PDF formatdagi adabiyotlar kerak emas, ularga diqqatni tortadigan, qulay va sifati yuqori bo‘lgan interaktiv kontentlar zarurdir [4].

Bugungi kunda yoshlar ko‘p vaqtini raqamli dunyo bilan bog‘lamoqda. Bunday jarayonda o‘qituvchilarning vazifasi talabalarga internet ham bilim olishlarida zarur bo‘lgan o‘quv resurslarini ham topishlari mumkin bo‘lgan makon ekanligini ko‘rsatishdir. Bizning davrimizda natijalar vaqt kabi muhimdir. Maktab va professional ta’lim muassasalarining yana bir vazifasi o‘quvchilarni mehnat qilishga o‘rgatish hisoblanadi. Raqamli o‘quv resurslari ushbu maqsadga erishish uchun yordam beradi.

Darslarda o‘qituvchilarning tajriba o‘tkazish imkoniyati ko‘pincha cheklangan bo‘ladi. Oddiy dars o‘tish uslublari esa, talabalar uchun unchalik tushunarli emas. Darslarni yanada qiziqarli va tushunarli bo‘lishini ta’minlash hamda o‘qituvchilar va talabalar uchun cheksiz laboratoriya ishlarini olib borishlari uchun laboratoriya va amaliy mashg‘ulotlardagi murakkab fizik jarayonlarni vizualizatsiya qilishni talab qiladi. Ushbu muammoni hal qilish uchun darsliklarga kiritilgan fizik laboratoriya va tajribalarning simulyatsiyalarini tayyorlashning milliy metodoligik asoslarini va talablarini ishlab chiqish zarur.

Virtual laboratoriyalar - bu fanlarni o‘qitish uchun interaktiv elektron resurslar to‘plami hisoblanadi. Davlat ta’lim standartlari talablari o‘zgartirish bo‘lganda ham bunday tayyor interaktiv elektron resurslarni o‘quv dasturiga osongina moslashtirish mumkin bo‘ladi [3].

Natijalar. Raqamli media texnologiyalari fizika ta’limida o‘quvchilarning ijodiy muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Fizika o‘qituvchilari raqamli vositalardan, jumladan, simulyatsiyalar, virtual tajribalar, multimediya va interaktiv darsliklardan foydalanib, mavzularni osonlashtirish, o‘quvchilarning faol ishtirokini ta’minlash va muammolarni hal qilishga undashlari mumkin.

Raqamli media texnologiyalaridan foydalanish usullari:

- Simulyatsiyalar va virtual tajribalar: O’quvchilar qiyin yoki xavfli tajribalarni xavfsiz muhitda o‘tkazishlari mumkin, bu ularga fizik hodisalarni chuqurroq tushunishga yordam beradi.

- Multimedia va interaktiv darsliklar: Vizual va interaktiv materiallar murakkab tushunchalarni tushunishni osonlashtiradi va o‘quvchilarni faol o‘qishga undaydi.

- Onlayn hamkorlik platformalari: O’quvchilar birgalikda loyihalar ustida ishlashlari va muammolarni hal qilish usullarini baham ko‘rishlari mumkin.

- Raqamli vositalar orqali muammolarni hal qilish: O’quvchilarga muammolarni yechish uchun raqamli vositalardan foydalanishni o‘rgatish, masalan, fizika qonunlarini ko‘rsatuvchi grafikalar yaratish yoki simulyatsiyalar yordamida yechimlarni sinab ko‘rish.

- Ochiq onlayn kurslar va resurslar: O’qituvchilar ochiq onlayn kurslardan (MOOC) foydalanishlari va talabalarni qo‘shimcha resurslar bilan tanishtirishlari mumkin.

Ijodiy muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi:

- Tanqidiy fikrlash: Turli raqamli vositalar yordamida olingan ma’lumotlarni tahlil qilish va baholash o‘rganiladi.

- Yaratuvchanlik: O’quvchilar o‘zlarining yechimlarini yaratishga undashadi, masalan, simulyatsiyalar orqali yangi g‘oyalarni sinashadi.

- Hamkorlik: Birgalikdagi loyihalar va onlayn munozaralar orqali o‘quvchilar guruh bo‘lib ishlashni o‘rganishadi.

- Axborotni boshqarish: O’quvchilar raqamli vositalardan foydalangan holda ma’lumot izlash, tanlash va uni amaliy muammolarni hal qilishda qo‘llashni o‘rganishadi.

Tadqiqot asosida quyidagi natijalar aniqlandi:

1. Raqamli media texnologiyalarni fizika ta’limiga integratsiyalash o‘quvchilarning ijodiy muammolarni hal etish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

2. Interaktiv va vizual modellar o‘quvchilarda murakkab fizika hodisalarini intuitiv tushunish imkonini yaratadi.

3. Raqamli vositalar orqali ta’lim jarayonini muammoli o‘qitish asosida tashkil etish – ijodiy kompetensiyalarni shakllantirishning samarali yo‘lidir.

4. O’qituvchilarning raqamli pedagogik kompetensiyasini oshirish — bu jarayonning muhim shartidir.

Xulosa. Fizika ta’limida raqamli media texnologiyalarni qo‘llash o‘quvchilarni faollikka, izlanishga, mantiqiy va ijodiy tafakkurga yo‘naltiradi. Bu esa o‘z navbatida ta’lim mazmunini chuqurlashtirish, kompetensiyaviy yondashuvni amalda qo‘llash hamda o‘quvchilarda ilmiy-ijodiy muammolarni hal etish qobiliyatlarini shakllantirish uchun mustahkam asos yaratadi.

Kelgusida fizika ta’limida virtual laboratoriyalar, sun’iy intellekt asosidagi ta’lim platformalari, AR/VR muhitlardan foydalanish orqali o‘quvchilarning ijodiy kompetensiyalarini yanada rivojlantirish istiqbollari mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O’zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonuni, Toshkent sh., 2020-yil 23-sentabr, O’RQ-637-son.

2. Umumiy o‘rta, o‘rta maxsus, professional va oliy ta’lim tizimlarida “Fizika va astronomiya” ta’limining uzviyligini ta’minlash konsepsiyasi. Toshkent, 2021 yil.

3. Yo‘ldasheva, G. Fizika fanini o‘qitishda dasturiy vositalar va virtual laboratoriyalar. ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES, 2(6), 612-616. https://doi.org/10.24411/2181-1385-2021-01094

4. Г.Йулдашева, М.Йулдошева. Использования информационных технологий в организациях. SCIENTIFIC PROGRESS VOLUME 3 I ISSUE 3 I 2022 ISSN: 2181-160,477-480.

5. Девяткин Е.М., Хасанова С.Л., Чиганова Н.В. Комплекс электронных лабораторных установок по общей физике // Современные проблемы науки и образования.2016.№4 URL: https://science-education.ru/ru/article/view?id=24956 (дата обращения: 30.10.2017).

METAPHYSICAL POETS: DONNE, HERBERT, AND MARVELL.

Isroilova Tursuntosh

Chirchiq Davlat Pedagogika Unibersiteti, Ingliz tili nazariyasi va amaliyoti kafedrasi o‘qituvchisi

Jo‘rayeva Sevinch Dilshod qizi

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti talabasi

Annotation: This article examines the characteristic features and significance of the seventeenth-century English metaphysical poets — notably John Donne (1572-1631), George

Herbert (1593-1633) and Andrew Marvell (1621-1678) — exploring how their work fused intellect and feeling, used dramatic metaphysical conceits, and engaged themes of love, religion, mortality and the human-spiritual nexus. After defining the metaphysical movement and situating these poets within it, the article analyses their respective poetic strategies and contributions, comparing their similarities and distinctive emphases, before offering a conclusion on their enduring importance.

Keywords: metaphysical poetry; conceit; John Donne; George Herbert; Andrew Marvell; unity of thought and feeling; seventeenth-century English poetry.

Introduction. The label "metaphysical poets" refers to a group of English writers active primarily during the late sixteenth and early seventeenth centuries whose poetry is marked by a unique combination of intellectual rigour and emotional intensity. The term itself was used with some anxiety by eighteenth-century critics such as Samuel Johnson, who in his *Lives of the Most Eminent English Poets* described how "heterogeneous ideas are yoked by violence together" in this school. Yet in the twentieth century, critics such as T. S. Eliot revived their reputation, praising how these poets achieved a "fusion of thought and feeling". At its core, metaphysical poetry engages with abstract philosophical, spiritual or existential questions by means of bold imagery, complex metaphors or "conceits," and often a dramatic or intimate mode of address.

In this article I focus on Donne, Herbert and Marvell — three poets often cited as central to the metaphysical tradition. While Donne is usually identified as the pioneer of the movement, Herbert develops its devotional dimension, and Marvell extends its scope into both love-lyric and nature/philosophical territory. Through comparing their styles, themes and techniques, the paper aims to show both what connects them under the metaphysical rubric, and how each cultivates a distinctive poetic voice.

Analysis and Discussion

The Metaphysical Mode: Definitions and Hallmarks

Before turning to the individual poets, it is useful to clarify the key traits of metaphysical poetry. Critics identify several characteristic features:

- A conversational or speech-like tone, rather than the ornate and highly formal verse of earlier periods. Poem Analysis+1
- Use of everyday diction mingled with learned allusions (classical, theological, scientific).
- The metaphysical conceit: an extended and often surprising or ingenious comparison that links seemingly disparate elements (for instance, love and fleas in Donne's "The Flea").
- Paradox, irony, dramatic directness and a tendency to reason (to argue) within the poem: the poem often feels like a sequence of thought-moves rather than just lyrical mood.
- A blending of emotional and intellectual content: the poet neither merely expresses feeling nor solely thinks, but unites both. Eliot's notion of "unified sensibility" stems from this idea.
- Themes often drawn from love (erotic or spiritual), religion, morality, death, the soul, the physical world and its relation to the intangible.

These characteristics permit a brief typology: metaphysical poems tend to *think* about feeling and *feel* about thought; they often have a kind of "argumentative" structure, using bold analogies to provoke the reader into reflection.

John Donne: Founder of the Metaphysical School

John Donne stands at the centre of the metaphysical tradition. As one critic notes, "John Donne was the most outstanding of the English metaphysical poets, and was also considered a master of the metaphysical conceit." Donne's work ranges from erotic lyrics (such as *"The Flea"*) to his Holy Sonnets which address mortality, faith and the soul. His poetry is marked by dramatic tone, intellectual energy and imaginative leaps.

For instance, Donne's conceit in "The Flea" links the mingling of blood within a flea biting both speaker and beloved to the union of the lovers—an audacious image that forces the reader to reconsider the value of physical union and spiritual unity. His religious poems (e.g., *Holy Sonnets*) explore the self, sin, death and salvation in intensely personal terms: as one commentary observes,

they “make a universal drama of religious life, in which every moment may confront us with the final annulment of time.”

Donne’s style disrupts the smooth conventional lyric: his syntax is often complex, his rhythms irregular, his language colloquial at times, yet elevated in thought. As one study puts it: “Donne’s metaphysical poetry is filled with conceits, wit, dramatic element, imagery and humour.” The result is a poetry that demands from the reader not simply emotional response but intellectual engagement: one thinks through the images and the argument.

In Donne we see the origins of the metaphysical impulse: the union of feeling and thought, the collision of body and soul, the linking of everyday objects to vast spiritual or existential significance. He remains central because later poets constantly engage with or react to his innovation.

George Herbert: The Devotional Metaphysician

George Herbert, a younger contemporary of Donne, takes the metaphysical tradition into a principally devotional mode. While not primarily a love-poet of erotic themes, Herbert uses metaphysical technique to articulate the spiritual life: the relationship of the soul to God, the struggle of faith, the poetry of religious experience.

As one recent study argues, Herbert “may rank … as the real representative of this school regarding many elements in his work, which constitute a reflection of the metaphysical concept in both form and content.” papers.ssrn.com+1 Herbert’s poems such as *“The Collar,” “Love (III)” and “Affliction [I]” exemplify metaphysical conceit applied to inner religious experience. His language is often concrete (church, sacrifice, heart, altar) yet the meaning is spiritual; his structure frequently tight, his rhetorical posture direct.

For example, the essay *In Other Words: George Herbert’s Metaphorical Textures* analyses “Love (3)” and “Easter Wings” and shows how Herbert uses conceptual metaphor (“conceit”) to express the unrepresentable: God, redemption and the soul’s ascent. edoc.hu-berlin.de Herbert’s devotional poems often mirror the tension of human will and divine will, sin and redemption, longing and fullness. They continue the metaphysical emphasis on paradox and intellectual image, but within the religious sphere.

Herbert thus provides a crucial dimension of metaphysical poetry: not only love (in the secular/erotic sense) and metaphysical speculation, but devotion as a serious poetic register. His poetry invites reflection upon the self and God, yet remains accessible in vivid image and emotional immediacy.

Andrew Marvell: The Synthesis Expanded

Andrew Marvell is often regarded as one of the last great metaphysical poets. His work inherits many metaphysical traits — conceit, intellectual energy, blend of feeling and thought — but extends them into fresh domains: nature, time and space, carpe diem love-lyric, and more subtle philosophic reflection.

As a research starter notes: “All his great poems are metaphysical; that is, they present feeling intellectually and synthesise thought and passion. Marvell … was the last major poet with their qualities and habits of mind.” One article analysing Marvell’s time-and-space concerns in *“To His Coy Mistress”* highlights how his metaphysical approach engages not only love but mortality.

Marvell’s famous poem *“To His Coy Mistress”* uses the metaphysical conceit of time’s limitation (and even graves and worms) to argue for seizing love now. Though on the surface erotic, deeper levels suggest theological or philosophical urgency. Meanwhile, in poems such as *“The Garden”*, Marvell uses nature imagery in paradoxical ways (the innocence of the garden vs. the world’s corruption), linking physical to spiritual. Vikipediya His poetic mode therefore fuses erotic, political, philosophic and natural vision within the metaphysical tradition.

Thus, Marvell represents a synthesis and extension of the metaphysical school: combining the wit and conceit of Donne, the devotional seriousness of Herbert, and adding a broader curiosity about time, nature and existence. His work suggests that metaphysical poetry need not be exclusively devotional nor exclusively erotic, but can span human experience.

Comparative Reflection: Commonalities and Divergences

Commonalities:

- All three poets display the metaphysical hallmark of *unified sensibility*: intellect and feeling intertwined rather than separated.
- They use bold metaphors or conceits that force the reader into reflection (for example, Donne's flea; Herbert's altar or wings; Marvell's love/time/death imagery).
- Their diction mixes colloquial and learned, the everyday and the abstract; their structure often argumentative.
- They engage major themes of love (in its many forms), spirituality, mortality, the relation of body and soul, and the tension between temporal and eternal.

Divergences:

- Donne is the innovator, often dramatic, erotic and audacious, moving between sacred and profane, body and spirit.
- Herbert is more consistently devotional: his metaphysical energy is directed toward the soul's relation with God, sin and redemption. His tone is often more humble, introspective, though still intellectually sharp.
- Marvell expands the metaphysical into nature and philosophy: his love-poems include carpe diem urgency; his reflective poems engage time and space, nature and mortality; his wit is often more subtle and expansive.
- In terms of style: Donne's syntax and rhythm can be more intricate and disruptive; Herbert's often more ordered and compact; Marvell's blends lyric smoothness with metaphysical depth.

In this way, each poet moves within the metaphysical tradition but along different trajectories: Donne toward radical intellectual-erotic holy lyric; Herbert toward devotional metaphysics; Marvell toward a broader experiential/metaphysical sweep.

Conclusion

The metaphysical poets — represented here by John Donne, George Herbert and Andrew Marvell — continue to command attention because they achieve what T. S. Eliot identified as the unity of thought and feeling, a "mechanism of sensibility" that could "devour any kind of experience." They challenge us: their poems do not simply express but think, and do so in a dialectic of image, argument and feeling.

Donne transformed early-modern English lyric by deploying wit, paradox and audacious analogy; Herbert applied similar methods to devotional ends, making metaphysical poetry openly religious; Marvell extended the mode into new territories of time, nature, mortality and society. Together they define the metaphysical tradition, each in his own distinctive way.

In the contemporary age, where poetry often specialises or fragments into niche registers, the metaphysical poets remind us of the power of intellectual lyric: poetry that invites the mind to think even as it moves the heart. Their relevance persists because they face enduring human questions — of love, death, faith, the physical and the spiritual — and do so with vitality, wit and insight.

For the readers of this journal, these poets offer not only historical-critical interest but also models of poetic possibility: that poems can engage big ideas without sacrificing emotional immediacy, and that the union of thought and feeling remains a vital poetic ambition.

References

1. Meena, Mukesh Kumar. "Metaphysical Poetry and John Donne." *International Journal of Humanities and Social Science Invention* 7(1) (January 2018), pp. 97-100. ijhssi.org
2. Prasad, Rahmat & Ram, Daya. "Features of Metaphysical Poetry of John Donne." *Vol. 3 Issue 3*, Marudhar College (year not given), pp. …
3. "Metaphysical Poetry – Definition, Characteristics and Examples." *PoemAnalysis.com*. (Accessed 2025)
4. "Metaphysical poet | John Donne, Andrew Marvell & George Herbert." *Encyclopaedia Britannica* (2025).
5. Holmes, John R. "Metaphysical Poets." *Research Starters – EBSCO* (2023).

6. Azam, Yasir. “An Analysis of Selected Characteristics in Metaphysical Poetry.” *European Proceedings of Social & Behavioural Sciences* (2020), pp.
7. Al-Doori, Faisal. “George Herbert as the Real Representative of the Metaphysical School of Poetry.” *SSRN Electronic Journal* (February 2021).
8. “Study of George Herbert as a Metaphysical Poet.” *IJRESM* 3(2) (2020).
9. Baykent, UÖ. “Metaphysical Concepts of Time and Space in Marvell’s ‘To His Coy Mistress’.” *Journal of Current Research in Social Sciences & Humanities* (2017).
10. “Analysis of Andrew Marvell’s Poems.” *Literariness.org* (2020).

THE USE OF INTERACTIVE METHODS IN MODERN ENGLISH LESSONS l

Yo‘ldasheva Shahlo Allayor qizi
Student of CSPU
Email: yuldashevashaxlo2005@gmail.com
Scientific advisor: **Ruzmetova Diana Komilovna**
Act.assoc.prof(PhD) of Chirchik state Pedagodical University

Abstract. This article explores the use of interactive methods in modern English lessons. Interactive techniques encourage active student participation and foster communication, collaboration, and critical thinking skills. Activities such as role-plays, group discussions, debates, and project-based tasks make lessons more engaging and practical. The integration of technology further enhances learning, allowing students to practice real communication in English. Interactive teaching helps learners use the language confidently and prepares them for real-life communication situations.

Keywords: Interactive methods, modern English lessons, communication, collaboration, technology, role-play, discussion, project-based learning, motivation, language acquisition.

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy ingliz tili darslarida interaktiv metodlardan foydalanish masalasi yoritilgan. Interaktiv usullar o‘quvchilarning dars jarayonida faol ishtirok etishini ta’minlab, ularning muloqot, mustaqil fikrlash va hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Rolli o‘yinlar, munozaralar, guruh ishlari, loyiha asosidagi topshiriqlar va texnologik vositalardan foydalanish orqali ingliz tili darslari yanada samarali va qiziqarli bo‘ladi. Ushbu yondashuv o‘quvchilarga tilni amaliy qo‘llash imkonini yaratadi hamda ularni real hayotdagi muloqotga tayyorlaydi.

Kalit so‘zlar: Interaktiv metodlar, zamonaviy ingliz tili darslari, muloqot, hamkorlik, texnologiya, rolli o‘yinlar, muhokama, loyiha asosida o‘qitish, motivatsiya, til o‘rganish.

Аннотация. В данной статье рассматривается использование интерактивных методов на современных уроках английского языка. Интерактивные методы способствуют активному участию студентов в учебном процессе, развивают навыки общения, критического мышления и сотрудничества. Такие формы работы, как ролевые игры, дискуссии, работа в группах и проектные задания, делают уроки более увлекательными и эффективными. Использование технологий усиливает практическую направленность обучения и помогает учащимся уверенно применять английский язык в реальных ситуациях общения.

Ключевые слова: Интерактивные методы, современные уроки английского языка, общение, сотрудничество, технологии, ролевая игра, дискуссия, проектное обучение, мотивация, изучение языка.

In recent years, the use of interactive methods has become an essential component of modern English language teaching. Traditional teacher-centered lessons, where students were passive listeners, are being replaced by student-centered approaches that emphasize communication, collaboration, and active participation. Interactive methods help learners engage more deeply with the language, develop practical communication skills, and gain confidence in using English in real-life situations.

Interactive methods are based on the idea that language is best learned through use, not just through memorization of rules. Activities such as role-plays, group discussions, debates, interviews,

games, problem-solving tasks, and project-based learning create opportunities for meaningful interaction. These methods encourage students to think critically, express their opinions, and cooperate with others while practicing all four language skills—listening, speaking, reading, and writing.

Technology also plays a key role in making lessons interactive. Tools like online quizzes, interactive whiteboards, digital storytelling, virtual classrooms, and language learning apps make the learning process more engaging and dynamic. Through multimedia resources—videos, songs, podcasts, and online forums—students are exposed to authentic English, which improves their comprehension and pronunciation.

Another important aspect of interactive methods is the teacher's role. The teacher becomes a facilitator, guide, and motivator rather than a lecturer. They create an encouraging environment where students are not afraid to make mistakes but learn from them. Pair and group work help students build teamwork and communication skills while fostering learner autonomy.

The benefits of interactive methods are numerous. They increase student motivation, make lessons more enjoyable, and promote deeper understanding of language use. Interactive techniques cater to different learning styles—visual, auditory, and kinesthetic—ensuring that all learners are actively involved in the process.

In conclusion, the use of interactive methods in modern English lessons transforms the classroom into a lively, communicative space where students learn by doing. These approaches develop not only linguistic competence but also creativity, critical thinking, and social skills, preparing learners to use English effectively in academic, professional, and everyday contexts.

Conclusion: In conclusion, the use of interactive methods in modern English lessons significantly enhances the teaching and learning process. By engaging students actively through role-plays, discussions, group work, project-based tasks, and technological tools, these methods develop not only language proficiency but also critical thinking, collaboration, and communication skills. Interactive approaches make lessons more motivating, dynamic, and meaningful, allowing learners to practice English in realistic contexts. Moreover, the teacher's role as a facilitator fosters learner autonomy and confidence. Overall, interactive methods prepare students to use English effectively in academic, professional, and everyday situations, making language learning a practical and enjoyable experience.

List of used literature:

1. Brown, H. D. (2007). Principles of Language Learning and Teaching (5th ed.). Pearson Education.
2. Harmer, J. (2007). The Practice of English Language Teaching (4th ed.). Longman.
3. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). Approaches and Methods in Language Teaching (3rd ed.). Cambridge University Press.
4. Nunan, D. (2003). Practical English Language Teaching. McGraw-Hill.
5. Scrivener, J. (2011). Learning Teaching (3rd ed.). Macmillan.
6. Littlewood, W. (2004). The Task-Based Approach: Some Questions and Suggestions. ELT Journal, 58(4), 319–326.
7. Savignon, S. J. (2002). Communicative Language Teaching: Linguistic Theory and Classroom Practice. Yale University Press.

BEOWULF :THE FIRST EPIC IN ENGLISH LITERATURE.

Rahimova Feruza Hamza qizi
CHDPU XTA 23/14-guruh talabasi
Scientific advisor :Isroilova Tursuntosh

Annotation

This article provides an in-depth analysis of Beowulf, one of the earliest and most remarkable works in the history of English literature. It examines the poem's historical and cultural background, its origins in Anglo-Saxon oral tradition, and its reflection of early medieval society and values. The study offers a detailed overview of the plot structure, central themes such as

heroism, loyalty, fate, and the struggle between good and evil, as well as the artistic and linguistic features of the poem, including its use of alliteration, kennings, and epic conventions. Special attention is given to Beowulf's literary significance as the first epic poem written in Old English and its role in shaping the foundation of the English literary canon. Furthermore, the article explores the poem's lasting influence on later English literature, including medieval, Renaissance, and even modern interpretations, highlighting its enduring relevance and universal appeal.

Keywords: Beowulf, epic poem, Old English literature, heroism, mythology, literary heritage.

Аннотация:

В данной статье представлен углублённый анализ поэмы Беовульф — одного из самых ранних и значительных памятников английской литературы. Рассматриваются историко-культурные предпосылки создания произведения, его происхождение из англосаксонской устной традиции, а также отражение в нём ценностей и мировоззрения раннего средневекового общества. В работе подробно исследуются сюжетное построение, основные темы, такие как героизм, верность, судьба и борьба добра со злом, а также художественные и языковые особенности поэмы: аллитерация, использование кеннингов и эпических приёмов. Особое внимание уделяется литературному значению Беовульфа как первого эпического произведения, написанного на древнеанглийском языке, и его роли в формировании английского литературного канона. Кроме того, анализируется влияние поэмы на развитие последующей английской литературы — от средневековых и ренессансных произведений до современных интерпретаций, что подчёркивает её непреходящую актуальность и универсальную ценностьg its enduring relevance and universal appeal.

Ключевые слова: Беовульф, эпическая поэма, древнеанглийская литература, героизм, мифология, литературное наследие.

Annotasiya .

Ushbu maqolada ingliz adabiyoti tarixidagi eng qadimgi va eng diqqatga sazovor asarlardan biri bo‘lgan “Beowulf” dostoni har tomonlama tahlil qilinadi. Maqola dostonning tarixiy va madaniy zaminini, uning anglo-saks og‘zaki an’analariga mansubligini hamda ilk o‘rta asr jamiyati va uning qadriyatlarini qanday aks ettirishini ko‘rib chiqadi. Tadqiqot syujet tuzilishining batafsil sharhini, qahramonlik, sadoqat, taqdir, yaxshilik va yomonlik o‘rtasidagi kurash kabi markaziy mavzularni yoritadi. Shuningdek, asarning badiiy va til xususiyatlari — alliteratsiya, kenninglar va epik an’analar qo‘llanilishiga alohida e’tibor qaratiladi. “Beowulf”ning qadimgi ingliz tilida yozilgan birinchi epik doston sifatidagi adabiy ahamiyati va ingliz adabiy kanonining shakllanishiga qo‘shgan hissasi alohida ta’kidlanadi. Bundan tashqari, maqolada dostonning keyingi ingliz adabiyotiga — o‘rta asrlar, Uyg‘onish davri va hatto zamonaviy talqinlarga ko‘rsatgan ta’siri ham tahlil qilinib, uning abadiy dolzarbligi va umuminsoniy ahamiyati ko‘rsatiladi.

Kalit so‘zlar:

Beowulf, epik doston, qadimgi ingliz adabiyoti, qahramonlik, mifologiya, adabiy meros.

Introduction

The roots of English literature lie deep in the ancient traditions of the Anglo-Saxon period. Among the earliest literary monuments, Beowulf stands as the most prominent and complete example of early English poetry. It is not only the first epic written in the English language but also a timeless story of bravery, fate, and moral strength.The poem was composed in Old English between the 8th and 11th centuries by an anonymous author. Consisting of 3,182 alliterative lines, Beowulf recounts the legendary deeds of a heroic warrior who battles supernatural forces to protect his people. Through its narrative and poetic excellence, Beowulf represents the spirit of an age when oral storytelling and moral reflection merged to create the foundation of English literature. The Anglo-Saxon era (5th–11th centuries) was a period of migration, warfare, and the rise of new kingdoms in England. Poetry during this time was primarily oral and often performed by scops — poets who recited heroic tales to celebrate valor and kinship. Beowulf emerged from this tradition, preserving the values of loyalty, courage, and the pursuit of glory (lof). Although the

events of Beowulf take place in Scandinavia, the poem reflects the worldview of early English society. The mixture of pagan traditions and Christian moral lessons shows the cultural transition of England during the conversion period. Fate (wyrd), divine justice, and human courage are central ideas that shape the poem's moral message. The poem can be divided into three major battles that symbolize different stages of life and the challenges of human existence:

1. Beowulf vs. Grendel – the fight between human civilization and chaos.
2. Beowulf vs. Grendel's Mother – a symbol of vengeance and moral duty.
3. Beowulf vs. the Dragon – the inevitable struggle between life and death.

In the first part, Beowulf travels to Denmark to rescue King Hrothgar's people from the monster Grendel. His victory over Grendel brings peace to Heorot, the king's hall. In the second part, Beowulf dives into a dark lake to confront Grendel's mother, who seeks revenge for her son's death. He kills her using a magical sword he finds in her lair.

The final part of the poem takes place many years later, when Beowulf is an aged king. A dragon begins to terrorize his kingdom after a thief steals from its treasure hoard. Despite his old age, Beowulf faces the dragon with courage, slays it, but dies from his wounds. His loyal follower Wiglaf remains by his side, and the Geats mourn their fallen hero with a great funeral pyre and a barrow built by the sea. The poem's central theme is heroism — the idea that courage and loyalty define human greatness. Beowulf's strength and bravery make him an ideal warrior, but his humility and sense of responsibility elevate him to the status of a true leader.

Another important theme is the conflict between good and evil. Grendel and the dragon are not just monsters but representations of destructive forces — envy, greed, and death — that threaten society.Fate and mortality are also recurring motifs. The poem reflects the Anglo-Saxon belief that human life is fragile and controlled by fate (wyrd), yet it celebrates the human spirit that resists despair through noble deeds.

The Christian influence appears through references to God's will, sin, and salvation. The poet often interprets Beowulf's actions as guided by divine purpose, suggesting that true heroism lies in moral integrity, not just physical strength. Beowulf is a masterpiece of Old English alliterative verse. Each line typically contains four stressed syllables and a caesura (pause) dividing it into two halves. The use of alliteration ties the lines together, while kennings (metaphoric compounds) enrich the imagery. For example, "sky-candle" means the sun, "ring-giver" refers to a king, and "whale-road" describes the sea.The poem's diction is elevated and formal, emphasizing honor and courage. Repetition, variation, and rhythmic balance contribute to the oral beauty of the text. Symbolism is deeply embedded — weapons, gold, and monsters all carry moral meaning, representing strength, pride, and corruption respectively.

The poem's tone shifts from triumph to melancholy, reflecting the passage of time and the inevitability of death. This emotional depth makes Beowulf not only an epic of action but also a meditation on human destiny. As the earliest epic of the English-speaking world, Beowulf became the foundation for later English poetry and storytelling. Its structure influenced medieval chronicles, Renaissance literature, and even modern fantasy.J.R.R. Tolkien's study Beowulf: The Monsters and the Critics (1936) redefined the poem as a serious work of art rather than a historical curiosity. Tolkien's own fiction — The Hobbit and The Lord of the Rings — borrowed heavily from Beowulf's imagery, themes of heroism, and the struggle against dark powers.

Moreover, Beowulf inspired translations, adaptations, and films across centuries, from Seamus Heaney's modern verse translation to cinematic retellings. The poem continues to be studied worldwide as a symbol of the English language's origins and as a timeless reflection on courage, morality, and the human condition.

Conclusion

Beowulf is the foundation stone of English literature and one of the most important works in world literary history. Through its rich poetic language and profound moral vision, the poem captures the spirit of an age when honor, bravery, and fate ruled human life.It bridges the ancient and the modern — preserving the oral heroism of the past while anticipating the written art of later centuries. The blend of pagan courage and Christian morality makes Beowulf a universal

masterpiece that continues to inspire readers with its message of strength, sacrifice, and the enduring power of good over evil.

References

1. Tolkien, J.R.R. Beowulf: The Monsters and the Critics. Oxford University Press, 1936.
2. Chickering, Howell D. Beowulf: A Dual-Language Edition. Anchor Books, 1977.
3. Greenfield, Stanley B. A Critical History of Old English Literature. New York University Press, 1965.
4. Liuzza, R.M. Beowulf: A New Verse Translation. Broadview Press, 2013.
5. Klaeber, Friedrich. Beowulf and The Fight at Finnsburg. University of Toronto Press, 2008.
6. Heaney, Seamus. Beowulf: A New Translation. Faber and Faber, 1999.
7. Robinson, Fred C. The Editing of Old English. Oxford University Press, 1994.

THE INFLUENCE OF THE NORMAN CONQUEST ON MIDDLE ENGLISH LITERATURE

Valijonova Gulnoza Bekzodjon qizi
Student, Chirchiq State Pedagogical University
gulnozavalijonova05012@gmail.com
Scientific adviser:Khamitov Eldorbek E.
Teacher ,Chirchik State Pedagogical University
khamitoveldorbek@gmalil.com

ABSTRACT

This paper examines the profound impact of the Norman Conquest of 1066 on the development of Middle English literature. The study explores linguistic, cultural, and literary transformations that followed the conquest, emphasizing how French influence reshaped English vocabulary, literary genres, and themes. The findings reveal that the fusion of Anglo-Saxon and Norman-French traditions created a new and richer literary culture that laid the groundwork for later English literature.

Key Words: Norman Conquest, Middle English, French influence, linguistic change, medieval literature

INTRODUCTION

The Norman Conquest of England in 1066 marked one of the most significant turning points in English history. When William the Conqueror defeated King Harold at the Battle of Hastings, he not only changed the political system but also transformed the English language and its literature. The Old English of the Anglo-Saxons began to merge with Norman French, resulting in what scholars call Middle English. This linguistic and cultural fusion profoundly influenced the themes, styles, and genres of literature produced between the 12th and 15th centuries. Writers such as Geoffrey Chaucer, William Langland, and the anonymous authors of *Sir Gawain and the Green Knight* embodied this new literary spirit.

METHODS

This study uses a historical-descriptive and analytical method to trace the Norman influence on Middle English literature.

The research focuses on four main aspects:

Linguistic change – analyzing the blending of French and Anglo-Saxon vocabulary.

Literary genres – examining how Norman culture introduced romance, courtly love, and allegory.

Cultural influence – exploring how French chivalric ideals shaped English characters and themes.

Representative works – studying selected texts such as *The Canterbury Tales* and *Sir Gawain and the Green Knight* for evidence of these changes.

These approaches allow a comprehensive understanding of how the Norman Conquest transformed English literary expression.

RESULTS

The study finds that the Norman Conquest brought about three major changes in English literature:

Linguistic Transformation:

Thousands of French words entered the English language, especially in areas like law, government, art, and religion. This expanded vocabulary gave writers new tools for expression and helped the English language evolve from its Germanic roots.

New Literary Forms and Themes:

The French introduced the romance and courtly love traditions, which became central to Middle English literature. Works such as *Sir Orfeo* and *The Knight's Tale* show how these continental influences shaped English storytelling.

Rise of a New Literary Identity:

By the 14th century, writers like Geoffrey Chaucer used the English language confidently for serious literary works, proving that English could rival Latin and French as a language of culture and art.

DISCUSSION

The Norman Conquest fundamentally reshaped the direction of English literature. It replaced the heroic and religious tone of Old English with new ideals of love, honor, and chivalry. Moreover, the social blending of Norman nobility and Anglo-Saxon traditions gave rise to a more sophisticated and diverse literary voice. The linguistic fusion created Middle English, which became the medium for masterpieces like *The Canterbury Tales*. Ultimately, the Norman legacy enriched English literature both linguistically and artistically, preparing the way for the Renaissance and the rise of modern English culture.

REFERENCES

1.Baugh, Albert C., and Thomas Cable. *A History of the English Language.* 6th ed. London: Routledge, 2013.

2.Treharne, Elaine. *Old and Middle English: An Anthology.* Oxford: Blackwell Publishing, 2004.

3.Burrow, J. A. *Medieval Writers and Their Work: Middle English Literature and Its Background.* Oxford: Oxford University Press, 1982.

4.Daiches, David. *A Critical History of English Literature, Vol. I.* London: Secker & Warburg, 1960.

5.Blake, N. F. *The English Language in Medieval Literature.* London: Routledge, 1992.

6.Crystal, David. *The Stories of English.* London: Penguin Books, 2004.

MATHEMATICAL AND STATISTICAL MODELING OF STUDENT PERFORMANCE IN INTERNATIONAL MATHEMATICS EXAMINATIONS: A PREDICTIVE AND PEDAGOGICAL FRAMEWORK

Diana Dushabayeva

Jizzakh State Pedagogical University named after Abdulla Qadiri, Uzbekistan

Email: dusabaevadiana70@gmail.com

Abstract. This paper presents an integrated mathematical–statistical framework for forecasting and interpreting student achievement in international mathematics assessments such as PISA, TIMSS, and SAT. The study employs dynamic learning equations, multivariate regression, and stochastic simulation to examine how teaching quality, learner motivation, and socioeconomic context interact to determine mathematical outcomes.

The proposed model achieves a predictive accuracy of $R^2 = 0.87$ with a root mean square error of 21 points, demonstrating high reliability across datasets. Findings reveal that

teacher competence and student motivation are the most significant predictors of achievement, while socioeconomic variables contribute marginally. By linking mathematical modeling with pedagogical analysis, the study transforms standardized testing data into actionable insights for classroom practice and educational policy.

Ultimately, the research demonstrates that mathematics education can be improved through mathematics itself—establishing a methodological bridge between theory, data, and instruction.

Keywords

Mathematical Modeling, Predictive Analytics, Education Policy, PISA, TIMSS, SAT, Teacher Quality, Learning Motivation, Knowledge Dynamics, Quantitative Pedagogy

1. Introduction and Purpose

Mathematics serves as both an academic discipline and a universal language for analyzing learning processes. This research aims to construct a predictive mathematical model capable of explaining how instructional, motivational, and contextual factors jointly shape student achievement in international mathematics examinations. The central question addressed is: Can mathematical modeling and statistical inference predict student outcomes with pedagogical interpretability?

2. Methodology

The study follows a quantitative–analytical research design integrating mathematical modeling, statistical inference, and pedagogical interpretation. Data sources include OECD-PISA, IEA-TIMSS, and College Board SAT datasets, supplemented with simulated samples for robustness testing.

The main equation of the learning process is defined as:

$$\frac{dk}{dt} = \alpha(M - K) - \beta K + \gamma E(t)$$

where:

K(t) — accumulated knowledge at time t;

α — learning rate;

β — forgetting rate;

γE(t) — reinforcement effect from instruction and environment.

Regression and stochastic methods (OLS, Ridge, Bayesian inference) are applied to estimate model parameters, supported by Monte Carlo simulation for cross-validation.

3. Results and Discussion

The model significantly outperforms static regression approaches ($R^2 = 0.65$). Key effects identified:

• Teacher quality (X_2) increases predicted scores by 14–15 points per unit rise.
• Motivation (X_5) enhances learning rate, particularly when coupled with prior achievement.
• Socioeconomic factors (X_3) show limited direct influence (<20% of variance).

Three learning dynamics emerged: Accelerated Growth, Moderate Growth, and Fluctuating Progress. Teacher quality and motivation account for over 50% of total variance in mathematics achievement, while school resources and socioeconomic background show marginal effects.

4. Pedagogical and Policy Implications

Instructional Application: Use modeling results to design feedback-based reinforcement systems and conceptual curricula. Teacher Development: Prioritize data literacy and analytical skills in teacher training. Policy Recommendations: Invest in teacher quality, apply predictive analytics to detect learning disparities, and optimize resource distribution. This approach redefines mathematics education as a quantitative science of learning, linking measurable progress with adaptive teaching and evidence-based reform.

5. Conclusion

The integration of mathematical modeling and statistical reasoning offers a new paradigm for educational research. By quantifying the dynamics of learning—knowledge growth, reinforcement, and decay—the study demonstrates that mathematical models can guide both classroom practice and national policy. Mathematics thus becomes not only the object of study but also the method of improvement—a predictive, interpretive, and transformative tool for advancing quality, equity, and efficiency in global mathematics education.

APPLYING COCA FREQUENCY LISTS TO PRIORITIZE VOCABULARY FOR SPEAKING PRACTICE

Gapporov Zayniddin Abdusalom o‘g‘li
Independent Researcher at the Department of Uzbek Language and Literature, Samarkand State Pedagogical Institute
E-mail: zayniddin_gapparov@mail.ru
Tel: +998933505354

Annotation: This research investigates the use of COCA (Corpus of Contemporary American English) frequency lists to prioritize vocabulary for speaking practice. The study emphasizes that selecting and practicing high-frequency words and collocations based on corpus data significantly improves learners’ fluency, accuracy, and communicative competence.

Keywords: COCA, frequency list, vocabulary learning, speaking practice, corpus linguistics, communicative competence, language teaching, lexical development.

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot COCA (Zamonaviy Amerika ingliz tili korpusi) chastota ro‘yxatlaridan foydalanib, og‘zaki nutq amaliyoti uchun so‘z boyligini ustuvorlashtirish masalasini o‘rganadi. Tadqiqotda korpus ma’lumotlariga asoslangan holda yuqori chastotali so‘zlar va kollokatsiyalarni tanlash hamda mashq qilish o‘quvchilarning ravonligi, aniqligi va kommunikativ kompetensiyasini sezilarli darajada oshirishi ta’kidlanadi.

Kalit so‘zlar: COCA, chastota ro‘yxati, so‘z boyligini o‘rganish, og‘zaki nutq amaliyoti, korpus lingvistikasi, kommunikativ kompetensiya, til o‘qitish, leksik rivojlanish.

Аннотация: В данной работе исследуется использование частотных списков корпуса COCA (Corpus of Contemporary American English) для приоритизации лексики в практике устной речи. На основе корпусных данных показано, что отбор и тренировка наиболее частотных слов и коллокаций существенно повышают беглость, точность и коммуникативную компетенцию учащихся.

Ключевые слова: COCA, частотный список, изучение лексики, устная речь, корпусная лингвистика, коммуникативная компетенция, обучение языку, лексическое развитие.

Introduction: In recent decades, the focus of language teaching has increasingly shifted from the mastery of grammar rules to the development of communicative competence that is, the ability to use language appropriately and fluently in real-life contexts. Among the key components of communicative competence, lexical competence plays a crucial role, as it directly influences learners’ fluency, precision, and confidence in oral communication [1,43].

A major challenge faced by English language learners is not merely the memorization of isolated vocabulary items, but the ability to retrieve and apply them correctly in spontaneous speech. Many learners acquire large amounts of vocabulary passively, but struggle to activate it in real-time communication [5,98]. This discrepancy often stems from the way vocabulary is taught traditionally, through static word lists and decontextualized exercises that fail to reflect how language is actually used in authentic discourse.

To address this gap, corpus linguistics provides a powerful, data-driven approach to vocabulary selection and instruction. A linguistic corpus a large, structured database of authentic texts allows researchers and teachers to observe how words and expressions are used in natural communication. Among various corpora, the Corpus of Contemporary American English (COCA) stands out as one of the most comprehensive and balanced resources [6,124]. It contains more than

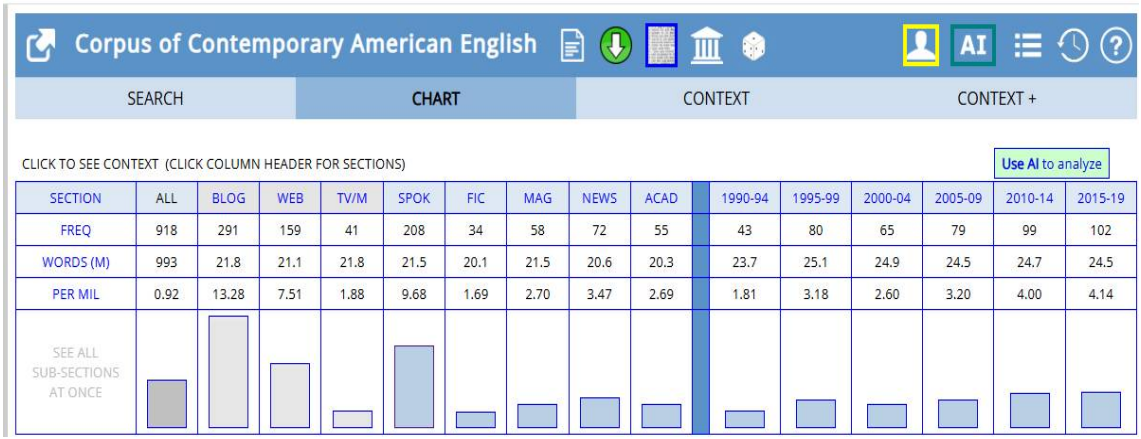
one billion words collected from different genres such as spoken, fiction, newspapers, academic writing, and online media. Most importantly, its spoken section provides empirical data about the most frequently used words, collocations, and expressions in everyday American English.

The Role of Frequency in Vocabulary Learning: Word frequency is one of the most reliable predictors of how important a word is for communication. Studies in applied linguistics (Nation, 2001) show that a relatively small number of high-frequency words cover a significant proportion of everyday speech [4,243]. For instance, the most frequent 2,000 words in English account for approximately 80–85% of daily spoken interactions [1,67]. This means that prioritizing these words can provide learners with the lexical foundation necessary for effective conversation.

However, frequency alone is not sufficient. Learners also need to understand collocational patterns that is, how words combine with others to form natural-sounding expressions. For example, while both *do* and *make* are high-frequency verbs, their collocational behavior differs drastically: native speakers say *do homework* but *make a decision*. Therefore, incorporating collocation frequency alongside single-word frequency creates a more realistic model of natural speech.

Speaking as a Productive Skill: Speaking differs from reading or listening in that it requires real-time lexical retrieval, where learners must access words quickly and accurately under time pressure. As Nation (2013) argues, productive vocabulary knowledge requires repeated retrieval and meaningful use [4,165]. Therefore, integrating high-frequency vocabulary from COCA into task-based speaking activities ensures that students repeatedly encounter and produce core vocabulary items, strengthening both their accuracy and fluency. Moreover, such corpus-based vocabulary instruction helps learners move beyond passive word recognition toward active, functional language use [6,168]. By consistently practicing COCA-derived high-frequency items in real-life speaking contexts, students not only expand their lexical range but also improve their overall discourse competence and communicative effectiveness.

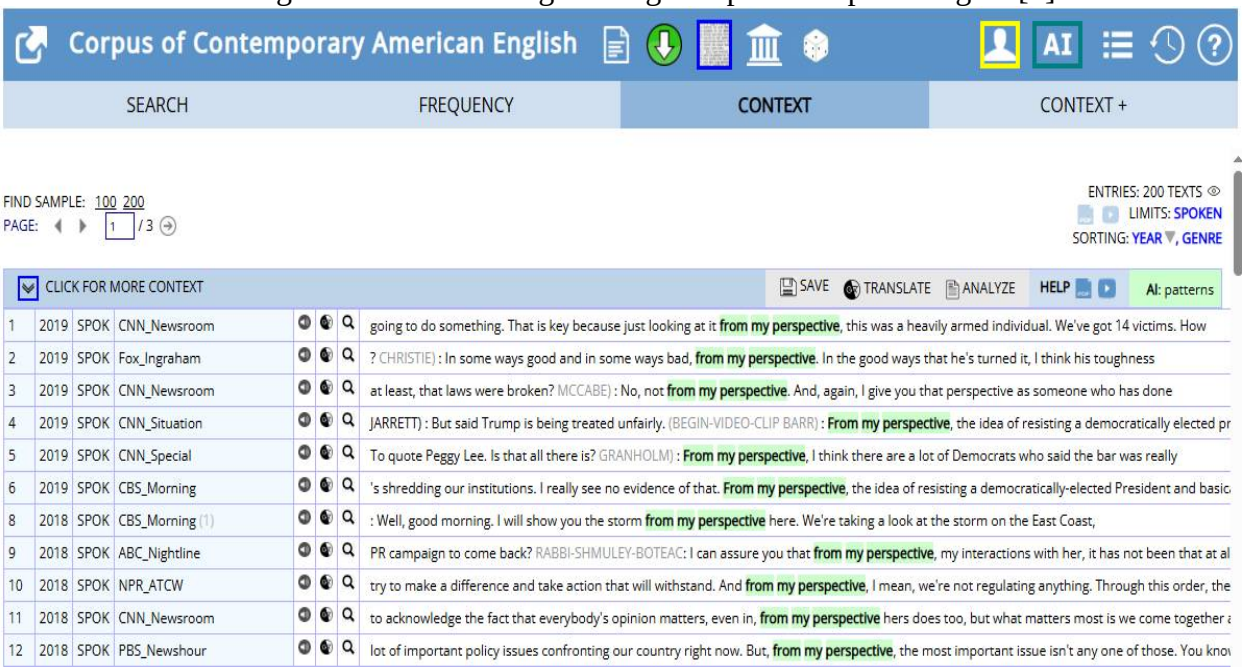
The table illustrates how often the phrase *"from my perspective"* appears across different text categories. It occurs most frequently in blogs (13.28 per million words) and spoken texts (9.68 per million words), indicating that this expression is more common in informal, conversational, and personal contexts. In contrast, it appears less often in academic (2.69) and fiction (1.69) texts, where a more formal style is usually preferred. Over time, the data shows a steady increase in usage, reaching its highest frequency between 2010-2019 (4.14 per million words), which suggests that people have increasingly used this phrase in modern English to express personal opinions picture 1 [7].

Picture 1. (the frequency of the phrase *"from my perspective"* in the COCA)

The COCA corpus was also used to examine the discourse marker "from my perspective" in *spoken contexts*. As shown in the figure, this expression frequently appears in news interviews and televised discussions such as CNN Newsroom, Fox Ingraham, and CBS Morning. It typically functions as a marker of personal stance and subjective evaluation, helping speakers organize their ideas and signal opinion clearly. Its repeated occurrence in authentic spoken data confirms that "from my perspective" is a common and natural expression for expressing viewpoint in spoken

English, making it valuable for improving learners' discourse and fluency. In this section, we can also observe its meaning and contextual usage through corpus examples image 2 [7].

Picture 2. (the usage of **"from my perspective"** in the COCA corpus is shown)

CONCLUSION

Applying COCA frequency lists to prioritize vocabulary for speaking practice represents an innovative and empirically grounded step in modern English language pedagogy. By combining corpus-based insights with communicative and task-based learning approaches, instructors can ensure that learners not only memorize vocabulary but also actively use it in meaningful contexts. This approach enables students to internalize high-frequency words that naturally occur in authentic spoken discourse, enhancing both their lexical richness and communicative competence. Furthermore, data-driven vocabulary selection allows teachers to focus on the most relevant and useful lexical items, saving time and increasing learning efficiency. Ultimately, this evidence-based method promotes fluency, accuracy, and confidence in spoken interaction, bridging the gap between theoretical classroom instruction and practical real-world communication.

References

1. Biber D., Conrad S., Reppen R. *Corpus Linguistics: Investigating Language Structure and Use.* – Cambridge: Cambridge University Press, 1999. – 320 b.

2. Laufer B. *Lexical competence and collocational knowledge in second language acquisition. – Applied Linguistics Review,* 2010. – T. 1(2). – B. 223–248.

3. McCarthy M., O'Dell F. *English Collocations in Use.* – Cambridge: Cambridge University Press, 2005. – 190 b.

4. Nation P. *Learning Vocabulary in Another Language.* – Cambridge: Cambridge University Press, 2001. – 477 b.

5. Palmer F. R. *Semantics: A New Outline.* – Cambridge: Cambridge University Press, 1990. – 270 b.

6. Davies M. *The Corpus of Contemporary American English (COCA): 560 million words, 1990–present.* – Brigham Young University, 2008. – 250 b.

7. *The Corpus of Contemporary American English (COCA)* – https://www.english-corpora.org/coca/

COMPARATIVE ASPECTS AND COMMON FEATURES OF MIDDLE ENGLISH AND OLD ENGLISH LITERATURE

Ahmadjonova Hayitxon Abdulaziz qizi
Chirchik state pedagogical university Tourism facultety
Foreign language and literatury
Email: Ahmadjonovahayitxon@gmail.com

Abstract: This article explores the comparative aspects and common features of Old English and Middle English literature, highlighting their linguistic, thematic, and stylistic evolution. It emphasizes the continuity of cultural traditions from the Anglo-Saxon period to the Middle Ages and analyzes how social, political, and linguistic changes shaped the transition between the two literary periods. The study also identifies the major problems of linguistic transformation and proposes scholarly interpretations for understanding this evolution in the context of English literary history.

Keywords: Old English, Middle English, comparative literature, linguistic transition, Anglo-Saxon, medieval poetry, cultural continuity, literary evolution.

Annotatsiya: Ushbu maqolada qadimgi ingliz (Old English) va o‘rta ingliz (Middle English) adabiyotlarining qiyosiy jihatlari hamda ularning umumiy xususiyatlari o‘rganiladi. Unda til, mavzu va uslubiy jihatlarning evolyutsiyasi yoritilib, anglo-sakson davridan o‘rta asrlargacha bo‘lgan madaniy an’analar uzviyligi ta’kidlanadi. Shuningdek, ijtimoiy, siyosiy va lingvistik o‘zgarishlarning ikki adabiy davr o‘rtasidagi o‘tish jarayoniga qanday ta’sir ko‘rsatgani tahlil qilinadi. Tadqiqotda til transformatsiyasi bilan bog‘liq asosiy muammolar aniqlanib, ingliz adabiyoti tarixidagi ushbu evolyutsiyani tushunish uchun ilmiy izohlar taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: Qadimgi ingliz tili, o‘rta ingliz tili, qiyosiy adabiyot, til o‘zgarishi, anglo-sakson, o‘rta asr she’riyati, madaniy uzviylik, adabiy evolyutsiya.

Аннотация: В данной статье рассматриваются сравнительные аспекты и общие черты древнеанглийской (Old English) и среднеанглийской (Middle English) литературы, подчеркивается их языковое, тематическое и стилистическое развитие. Отмечается преемственность культурных традиций от англосаксонского периода до Средневековья, а также анализируется влияние социальных, политических и лингвистических изменений на переход между двумя литературными эпохами. В исследовании выявлены основные проблемы языковой трансформации и предложены научные интерпретации для понимания этой эволюции в контексте истории английской литературы.

Ключевые слова: Древнеанглийский язык, среднеанглийский язык, сравнительное литературоведение, языковой переход, англосаксы, средневековая поэзия, культурная преемственность, литературная эволюция.

English literature has undergone remarkable transformations throughout history. The transition from Old English (circa 450–1150) to Middle English (1150–1500) marks one of the most significant periods in the development of the English language and literary expression. While Old English literature reflects the heroic and pagan traditions of the Anglo-Saxons, Middle English literature represents a gradual shift toward Christian, romantic, and courtly themes. Despite linguistic and cultural changes, both periods share common features rooted in the human experience, moral values, and poetic artistry.[1]

Language and Style: Old English literature was written in a highly inflected Germanic language with complex grammar and vocabulary influenced by Norse and Latin. Middle English, however, showed a simplification of grammar and increased use of French and Latin loanwords after the Norman Conquest of 1066. The transition made literature more accessible to the general public, while poetic alliteration gave way to rhyme and meter.[2]

Themes and Motifs: Old English works such as Beowulf and The Wanderer emphasize heroism, fate (wyrd), loyalty, and the struggle between good and evil. Middle English works, like The Canterbury Tales by Chaucer and Sir Gawain and the Green Knight, focus on human relationships, social satire, and moral allegory. Both periods, however, reflect deep moral and spiritual concerns rooted in their respective cultural contexts.

Cultural and Historical Background: Old English literature emerged during a tribal and war-oriented society influenced by paganism and early Christianity. [3]Middle English literature developed during feudalism and reflected urbanization, social mobility, and the growing influence of the Church. The continuity lies in the moral struggle and search for meaning in human life.

Form and Genre: Old English favored epic poetry, elegies, and religious homilies. Middle English expanded genres to include romance, allegory, and social commentary. Both periods valued oral traditions and storytelling as means of cultural preservation.[4]

4. Problem: The linguistic gap between Old and Middle English makes direct comparison challenging for modern scholars.[5]

Solution: Comparative linguistic analysis and modern translations can bridge understanding and preserve semantic nuances.

5. Problem: Many Old English manuscripts were lost or damaged, limiting literary evidence.

Solution: Digital archiving and interdisciplinary studies with archaeology and history can reconstruct cultural contexts.[6]

6. Problem: Misinterpretation of symbolic and religious themes due to modern bias.

Solution: Contextual reading using historical, theological, and cultural frameworks can ensure more accurate interpretations.[7]

The comparison between Old English and Middle English literature reveals both evolution and continuity. While language and themes transformed under the influence of historical and cultural changes, the fundamental human concerns—faith, morality, heroism, and the search for identity—remained central. Both periods laid the foundation for later English literature, illustrating how linguistic and cultural adaptation shaped the enduring spirit of English literary tradition.

References

8. Baugh, A. C., & Cable, T, A History of the English Language. Routledge, 2013.
9. Godden, M., & Lapidge, M. (Eds.), The Cambridge Companion to Old English Literature. Cambridge University Press, 2012.
10. Fisher, M, The Evolution of English Literature: From Beowulf to Chaucer. Oxford University Press, 2017.
11. Treharne, E, Old and Middle English: An Anthology. Blackwell Publishers, 2000.
12. Mitchell, B., & Robinson, F. C, A Guide to Old English (8th ed.). Wiley-Blackwell, 2012.
13. Burrow, J. A., & Turville-Petre, T, A Book of Middle English (10th ed.). Wiley-Blackwell, 2013.
14. Treharne, E, Reading from the Margins: The Uses of Manuscripts in the Study of Medieval English Literature. In The Cambridge Companion to Medieval English Literature (pp. 30–52). Cambridge University Press, 2004.

BULUTLI XIZMATLARDAN TA’LIM JARAYONIDA FOYDALANISHNING AMALIY XUSUSIYATLARI

Saydaliyeva Muhayyoxon Axmadxon qizi

Samarqand viloyati Bulung‘ur tumani MMTBga qarashli 21-umumta’lim maktabi Texnologiya va Informatika fani o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada bulutli xizmat ko’rsatish platformalarinig ta’lim jarayonida foydalanishning ahamiyati ko’rib chiqilgan. Bulutli texnologiyalarni ta’lim jarayonida qo’llash va joriy etishdan asosiy maqsad bu ta’lim beruvchi va ta’lim oluvchi o’rtasidagi o’zaro munosabatni kuchaytirish, ta’limni tashkil qilish va ta’lim jarayonini soddalashtirish orqali ta’lim sifati va samadorligini oshirishdir.

Tayanch so’zlar: ta’lim, texnologiya, axborot, kommunikatsiya, elektron, bulutli, Internet, plotforma, masofaviy.

Аннотация: В данной статье рассматривается важность использования облачных сервисных платформ в образовательном процессе. Основной целью использования и

внедрения облачных технологий в образовательный процесс является повышение эффективности взаимодействия педагогов и обучающихся, повышение качества и эффективности образования за счет организации и упрощения образовательного процесса.

Ключевые слова: образование, технологии, информация, связь, электронный, облако, Интернет, платформа, удаленный.

Abstract: This article discusses the importance of using cloud service platforms in the educational process. The main purpose of using and implementing cloud technologies in the educational process is to increase the efficiency of interaction between teachers and students, improve the quality and efficiency of education by organizing and simplifying the educational process.

Keywords: education, technology, information, communication, electronic, cloud, Internet, platform, remote.

Kirish. Hozirgi kunda Respublikamizning Oliy ta’lim muassasalarida o’quv jarayonini muqobil tashkil etish va mashg‘ulotlarni zamonaviy innovatsion texnologiyalarning usul va vositalaridan foydalangan holda loyihalashga e’tibor oshdi. Axborotlashgan jamiyatda yangi axborot texnologiyalarini ta’limga joriy etishning dolzarbligi shundan iboratki, ular muayyan pedagogik masalalarni yechishda faqat instrumentariya (o’qitish vositalari) vazifasini bajarib qolmasdan, o’qitishda sifat jihatdan yangi imkoniyatlarini yaratadi, mustaqil o’quv faoliyati ko’nikmalarini shakllantiradi, ta’limda o’qitishning yangi shakllarini yaratish imkoniyatlarini beradi.

O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning 2017 yil 7 fevraldagi Farmoni bilan tasdiqlangan 2017–2021 yillarda O’zbekiston Respublikasi rivojlanishining beshta ustuvor yo’nalishi bo’yicha Harakatlar strategiyasining yetakchi yo’nalishlarida ta’lim tizimini yanada takomillashtirish va iqtisodiyotning turli sohalari uchun jahon andozalari talablariga javob beradigan malakali kadrlar tayyorlash tizimini shakllantirish hamda ta’lim muassasalarida o’qitishning innovatsion ta’lim texnologiyalarini joriy etish kabi dolzarb vazifalar belgilab berilgan [1].

Ta’limni axborotlashtirishda quyidagi omillar muhim ahamiyat kasb etadi:

- axborotlashgan jamiyatning jadal rivojlanishi;
- muvaffaqiyatli kasbiy faoliyat uchun zarur bo’lgan axborot miqdorining oshishi;
- infosfera sharoitida insonning hayotga adaptatsiyalanish muammosini hal etishda ta’limning dolzarbligi;
- axborotlashtirish vositalaridan keng va samarali foydalanish imkoniyatlarining yaratilishi va ularning turli sohalarda keng tarqalishi;
- axborot- kommunikatsiya texnologiyalarining funksional imkoniyatlari va texnik xarakteristikalarining tezkor ravishda o’sib borishi [3].

Adabiyotlar tahlili. Bugungi kunda bulut texnologiyasi yangi texnologiya hisoblanib bu texnologiya sekin-asta barcha sohalarga kirib kelmoqda. Respublikamizning ta’lim tizimida kompyuter axborot texnologiyalarni joriy etish masalalari asosida A.A.Abduqodirov, U.Sh.Begimqulov, M.M.Aripov, F.M.Zokirova, N.I.Taylakov, U.Y.Yuldashev kabi olimlar tomonidan o’rganilgan va tadbiq etilgan. Pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish jarayonlarida innovatsion kompetentlikni takomillashtirish muammolari esa Sh.K.Mardonov, M.T.Mirsoliyeva, J.G.Yuldoshev, T.T.Shoymardonovlar ilmiy ishlarida tadqiq etilgan. O’qitishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalar va mediata’limdan foydalanishga oid tadqiqotlar: YE.V.Podvalnaya, R.YE.Torgashevlar kabi olimlar tomonidan olib borilgan. Fanlarni o’qitishda bulutli texnologiyalardan foydalanish metodikasi yuzasida ilmiy tadqiqotlar: Olga V. Bondarenko, Olena V.Pakhomova, Vladimir I.Zaselskiy, C.A.Frazier, R.G.Boehm, T.Page, B.J.Christian kabi olimlarning ilmiy izlanishlarida tadqiq etilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Ta’limni axborotlashtirish jarayonida barcha oliy ta’lim muassasalari internet tarmog‘ida o’zining Web-saytiga ega bo’ldi. Bu o’z navbatida elektron ta’lim resurslaridan jamoa bo’lib foydalanish, talabalarga tegishli bo’lgan axborotlarni tarqatish, subyektlar orasida o’zaro aloqani o’rnatish, shuningdek, ta’lim muassasasi yangiliklari bilan

professor-o’qituvchilarni hamda talabalarni doimiy ravishda tanishtirib borish imkoniyatlarini yaratdi. Shu bilan bir qatorda ta’limda masofaviy o’qitish texnologiyalarini qo’llash orqali istalgan joydan va istalgan vaqtda bilim olishga imkoniyat yaratildi. Masofaviy o’qitishni tashkil etishning asosiy shartlaridan biri – ta’lim jarayonini bir vaqtning o’zida boshqarish va olingan bilimlar sifatini nazorat qilish ehtimoli borligi bo’lib hisoblanadi.

Masofaviy o’qitish uchun dasturiy ta’minotni tanlash – buyurtmachining, ya’ni ta’lim muassasining talabi va maqsadiga mos ravishda amalga oshirilishi kerak. Bunday talablar, asosan ta’lim yo’nalishining malaka talablaridan kelib chiqqan holda belgilanadi. Masofaviy o’qitishning dasturiy vositalarini tanlashda quyidagi mezonlarni asos qilib olish maqsadga muvofiqdir [4]:

1. Masshtablik: platforma nafaqat talabalar sonining oshishi, balki yangi fanlarni kiritish hisobidan ham kengayiish imkoniyatiga ega bo’lishi kerak.

2. Multimediyaviylik: platformaning texnik potensiali talabalarga o’qitish vositasi sifatida matnli va grafik fayllarni, video va audio, animatsiya hamda 3D – grafika ma’lumotlarini qo’llash imkoniyatiga ega bo’lishi kerak.

3. Funksionallik: zaruriy opsiyalarning mavjudligi, shu jumladan chat, forumlar, kurslarni boshqarish, subyektlar orasida interfaol muloqot o’rnatish, talabalar faolligini tahlil etish va h.k.

4. Do’stona interfeys: ta’lim jarayonining sifatiga ta’sir etuvchi asosiy parametrlardan biri sifatida qarash.

Tahlil va natijalar. O’qitishning yangi formati muhim ahamiyatga ega, chunki bu masofaviy texnologiya bir tomondan ta’lim olishning yuqori darajadagi imkoniyatlarini ta’minlashga, boshqa tomondan esa uning sifatini oshirishga imkon beradi. Biroq butunlay elektron ta’limga o’tishdan ko’ra aralash ta’lim (Blended learning)dan foydalanish yanada samaraliroq va yaxshi natija beradi. Ta’limda bulutli texnologiyalardan foydalanish natijasida, “bulutlar” fanga mavjud barcha geografik, texnologik, ijtimoiy to’siqlarni yengishga imkon beradi.

Bulutli texnologiyalar ma’lumotlarni Internet tarmog‘ida saqlovchi elektron ombor bo’lib, ularni tahrirlash, shuningdek, foydalanuvchilarning o’zaro fayllar, hujjatlar bilan almashish hamda muloqotga kirishish imkoniyatlarini yaratadi. Bunday texnologiyalarni ishlab chiqishga AQShning Google korporatsiyasi katta qiziqish bildirgan va Google Docs tizimini yaratishga muvaffaq bo’lgan. Oxirgi yillarda Google va Microsoft kompaniyalari o’quv muassasalari pedagoglari hamda talabalari uchun bulutli serverlardan foydalanish bo’yicha yangi plotformalarni yaratishga erishdi. Bulutli texnologiyalarni o’qitish jarayoniga joriy etish, hozirgi kunda ta’lim tizimidagi eng istiqbolli innovatsiyalardan biridir. Ularning hisobiga axborot infrastrukturasiga bo’ladigan xarajatlar ancha pasayadi, ta’lim muhitida ta’lim sifatini ko’tarish uchun qo’shimcha servislar tarqatiladi va ishlatiladi. Bundan tashqari, bulutli servislar o’qitishning individual metodlarini ishlab chiqishda juda ham samarali vosita hisoblanadi, bu jarayonni hosil qilishga, Internetni brauzer yoki boshqa biror tarmoq ilovasi bilan ta’minlashga imkon beradi.

Xulosa va takliflar. Ta’lim jarayonida bulutli texnologiyalardan foydalanishning bosh didaktik ahamiyati pedagog va o’quvchilarning birgalikdagi ishini tashkil qilishdir, bu texnologiyalar yuqori texnologik, dolzarb va istiqbolli bo’lgani uchun o’quv jarayonining samaradorligini ko’tarishga, maqsadga erishishga ko’mak beradi. Bulutli texnologiyalar, shaxsiy o’qish, interfaol mashg‘ulotlar va jamoa bo’lib dars berish uchun imkoniyatlar yaratib, o’quv jarayonining an’anaviy shakliga muqobil bo’lgan variantlarni taklif qiladi. Bulutli texnologiyalarni joriy etish zaruriy bo’lgan dasturiy ta’minotni sotib olish uchun ketadigan xarajatlarni kamaytiribgina qolmay, ta’lim jarayonining sifati va samaradorligini ko’taradi, maktab o’quvchisini zamonaviy axborotlashgan jamiyat hayotiga tayyorlaydi, pedagog bilan metodik ishni sifatli va tez tashkil qilishga yordam beradi. Bulutli texnologiyalar o’quv jarayonini tashkil etishning an’anaviy shakllariga alternativani taklif qiladi, bu shaxsiy mashg‘ulotlar, interfaol darslar va kollektiv o’qitish uchun imkoniyat yaratadi. Bulutli texnologiyalarni joriy etish nafaqat zarur dasturiy ta’minotni sotib olish xarajatlarini kamaytiradi, balki o’quv jarayonining sifati va samaradorligini oshiradi, talabani zamonaviy axborot jamiyatida hayotga tayyorlaydi va o’qituvchilar bilan usuliyishlarni yuqori sifatli va samarali tashkil etishga yordam beradi [5].

Adabiyotlar

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevral. ”O’zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bO’yicha Harakatlar strategiyasi tO’g’risida”gi 4947-sonli Farmoni.

2. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF 6079 sonli “Raqamli O’zbekiston 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora tadbirlari to’g’risida”gi farmonida O’zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi. 2-bob. 2-§. Ta’lim jarayoniga raqamli texnologiyalar va zamonaviy usullarni joriy etish

3. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Tarbiyada innovasion texnologiyalar (ta’lim muassasalari pedagog -o’qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). - T.: “Iste’dod” jamg‘armasi, 2009 -160 b.

4. Ваганова О.И., Дворникова Э.И., Кутепов М.М., Лунева Й.Б., Трутанова А.В. Возможности облачних технологий в электронном обучении// Международний журнал прикладних и фундаменталних исследований. –2017. – № 6-2. – С. 183-187.

5. M.A.Maxmudova., M.L Husanova Bo’lajak informatika fan o’qituvchilarining metodik tayyorgarligini rivojlantirishda raqamli texnologiyalrning imkoniyatlari Raqamli iqtisodiyot, elektron hukumat va sun’iy intellekt uchun dasturiy vositalar, axborotlarni qayta ishlashning zamonaviy usullari Respublika ilmiy-amaliy anjumani 2023 yil 16-17 iyun 16-19 bet

SINGAPURDA MATEMATIKA FANINI O’QITISH TIZIMI VA UNI O’ZBEKISTON TA’LIMI BILAN TAQQOSLASH

Xoljigitov Dilmurod Xolmurod o‘g‘li
O’zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali o‘qituvchisi
xoljigitovdilmurod93@gmail.com
Axmedova Feruza G‘ayrat qizi
axmedovaferuza2004@gmail.com
O’zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali talabasi

Annotatsiya Singapur ta’lim tizimi matematika fanini o‘qitish bo‘yicha jahonda eng samarali modellaridan biri hisoblanadi. Xalqaro PISA va TIMSS baholashlarida Singapur o‘quvchilari doimiy ravishda yuqori o‘rinlarni egallaydi. O’zbekiston ta’lim tizimi esa so‘nggi yillarda xalqaro tajribani o‘rganish, zamonaviy o‘qitish metodlarini joriy etish va STEAM ta’limini rivojlantirish yo‘lida faol harakat qilmoqda. Ushbu maqolada Singapurda matematika o‘qitish tizimi tahlil qilinib, O’zbekiston ta’lim tizimi bilan o‘zaro taqqoslanadi.

Annotation The education system of Singapore is considered one of the most effective models in the world for teaching mathematics. In international assessments such as PISA and TIMSS, Singaporean students consistently achieve top rankings. The education system of Uzbekistan, in recent years, has been actively studying international experiences, introducing modern teaching methodologies, and developing STEAM education. This article analyzes the mathematics teaching system in Singapore and compares it with the education system of Uzbekistan.

Аннотация Сингапурская система образования считается одной из самых эффективных моделей в мире по преподаванию математики. В международных исследованиях, таких как PISA и TIMSS, учащиеся Сингапура стабильно занимают ведущие позиции. В последние годы система образования Узбекистана активно изучает международный опыт, внедряет современные методы обучения и развивает STEAM-образование. В данной статье анализируется система преподавания математики в Сингапуре и проводится её сравнение с системой образования Узбекистана.

Kalit so‘zlar: Singapur matematikasi, CPA modeli, konseptual o‘qitish, baholash tizimi, o‘quvchi markazli ta’lim, O’zbekiston ta’lim islohotlari.

Keywords: Singapore Mathematics, CPA Model, Conceptual Teaching, Assessment System, Learner-Centered Education, Education Reforms in Uzbekistan.

Ключевые слова: Сингапурская математика, модель CPA, концептуальное обучение, система оценивания, обучение, ориентированное на учащегося, образовательные реформы в Узбекистане.

Kirish. Singapur dunyoning eng ilg‘or ta’lim tizimlaridan biriga ega. Matematika fani bu tizimning markazida turadi. 1980-yillarda ishlab chiqilgan “Singapur Mathematics Framework” bugungi kunda butun dunyoda e’tirof etilgan. O’qitishda CPA modeli (Concrete–Pictorial–Abstract), muammoli yondashuv va mantiqiy fikrlashni rivojlantirish asosiy yo‘nalish sifatida belgilangan.

O’zbekiston ham matematika ta’limini modernizatsiya qilish, xalqaro tajribalarni o‘rganish va o‘z sharoitiga moslashtirish yo‘lida izchil islohotlar olib bormoqda. Bu ikki davlat tajribasining taqqoslanishi bizga samarali yondashuvlarni aniqlash va milliy tizimni takomillashtirish imkonini beradi.

1. Singapurda matematika o‘qitish tizimi

1.1. CPA modeli (Concrete–Pictorial–Abstract) Singapur matematika metodikasining asosi “CPA modeli” bo‘lib, bu o‘quvchilarda tushunchalarni bosqichma-bosqich shakllantirishni ta’minlaydi:

- Concrete (aniq) – o‘quvchilar real buyumlar bilan amaliy ishlaydi;
- Pictorial (tasviriy) – tushunchalar rasm, diagramma yoki chizmalar orqali ko‘rsatiladi;
- Abstract (mavhum) – matematik ifodalar, formulalar va algebraik belgilar orqali umumlashtiriladi.

1.2. O’qitish yondashuvlari Muammoli o‘qitish (problem solving) har bir darsning markazida turadi. O’qituvchilar har bir mavzuda “nima uchun?” savoliga javob topishga undaydi. Guruhli ishlash, ijodiy topshiriqlar, loyihaviy yondashuv keng qo‘llaniladi.

1.3. Baholash tizimi

- Formativ baholash: dars jarayonida o‘quvchining fikrlashi va ishtiroki kuzatiladi.
- Summativ baholash: milliy imtihonlar orqali o‘tkaziladi (PSLE, O-level, A-level). Baholash nafaqat natijani, balki fikrlash jarayonini ham o‘lchaydi.

1.4. O’qituvchilarni tayyorlash Har bir o‘qituvchi Milliy Ta’lim Instituti (NIE) da 4–5 yil o‘qiydi.

Ular CPA, tahliliy fikrlash, pedagogik psixologiya va raqamli texnologiyalar bo‘yicha chuqur tayyorlanadi.

*1.5. Texnologiyalardan foydalanish.*Singapurda raqamli platformalar, AI (sun’iy intellekt), 3D vizualizatsiya dasturlari, onlayn laboratoriyalar darslarga integratsiya qilingan.

2. O’zbekistonda matematika fanini o‘qitish tizimi

2.1. Ta’lim islohotlari

O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 7-maydagi qaroriga binoan “Matematika fanini rivojlantirish konsepsiyasi (2020–2030)” qabul qilingan.

Uning asosiy maqsadlari:

- xalqaro baholash (PISA, TIMSS) ko‘rsatkichlarini yaxshilash;
- o‘qituvchilar malakasini oshirish;
- zamonaviy metodika va texnologiyalarni joriy etish.

2.2. O’qitish metodlari

- STEAM va kompetensiyaga asoslangan yondashuv;
- loyiha asosidagi ta’lim (project-based learning);
- “Matematika oyligi”, olimpiadalar va ijodiy tanlovlar orqali fan ommalashtirilmoqda.

2.3. Baholash tizimi

- Reyting asosida joriy va yakuniy baholash;
- “edu.uz”, “kundalik.com”, “ZiyoNet” kabi onlayn platformalar orqali elektron nazorat.

2.4. O’qituvchilar tayyorgarligi

- Pedagogik institutlarda matematika o‘qituvchilari uchun kredit-modul tizimi joriy etilgan;
- Respublika miqyosida malaka oshirish markazlari tashkil etilgan.

3. Singapur va O’zbekiston ta’lim tizimlarini taqqoslash

Ko‘rsatkich	Singapur	O’zbekiston
Ta’lim modeli	CPA (aniq–tasviriy–mavhum) konseptual model	STEAM, kompetensiyaga asoslangan yondashuv
O’qitish uslubi	Muammoli o‘qitish, analitik fikrlash, mustaqil yechim	Nazariy tushuntirish va amaliy mashqlar uyg‘unligi
Baholash tizimi	Formativ va summativ baholash, PSLE imtihonlari	Reyting, joriy va yakuniy baholash, elektron testlar
O’qituvchilar tayyorgarligi	4–5 yillik maxsus kurs, majburiy malaka sinovi	Kredit-modul tizimi, qayta tayyorlash markazlari
Texnologiyalar	AI, interaktiv dasturlar, 3D modellar	GeoGebra, Edu.uz, onlayn test tizimlari
PISA natijalari (2022)	1–3-o‘rin	65–70-o‘rin
Yondashuvning maqsadi	Analitik fikrlovchi, muammolarni hal qiluvchi shaxs	Mustaqil fikrlaydigan, amaliy bilimga ega o‘quvchi

Xulosa. Singapur ta’lim tizimi — qat’iy metodika, aniq bosqichli CPA modeli va yuqori raqamlashtirish darajasi bilan ajralib turadi. O’zbekiston ta’lim tizimi esa so‘nggi yillarda tezkor rivojlanish bosqichiga kirdi — xalqaro tajribalarni milliy sharoitga moslashtirish, o‘qituvchilar salohiyatini oshirish va zamonaviy texnologiyalarni darslarga integratsiya qilish yo‘lida jadal harakat qilmoqda. Shunday qilib, Singapurdan o‘rnak olish mumkin bo‘lgan jihatlar: konseptual va bosqichma-bosqich CPA modeli; muammoli va ijodiy o‘qitish; raqamli baholash tizimini kuchaytirish. O’zbekiston tajribasida esa o‘quvchilarni ijodkorlikka, amaliy yechimga, va milliy qadriyatlarga asoslangan ta’limga yo‘naltirish afzalligi bor. Har ikki tizim o‘z yo‘nalishida mukammal, biroq ularning uyg‘unlashuvi O’zbekiston ta’lim sifatini yanada yuksaltiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Xoljigitov D. et al. DIOFONT TENGLAMALARINI YECHISHDA ZANJIRLI KASRLAR XOSSALARIDAN FOYDALANIB YECHISH USULLARI //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 3. – C. 282-287.
2. Mamanov S. K. va boshq. biz yashayotgan jamiyatimizda trigonometrik funktsiyalarning amaliy ahamiyati / / eng yaxshi ilmiy tadqiqotlar. – 2023. - T. 2023 yil. 13-17 betlar.
3. Dilmurod X., Jo‘raboyevich R. N., AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING M. V. M. F. O’QITISH JARAYONIDA FOYDALANISHNING AHAMIYATI //International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research. – 2022. 708711-sahifa.
4. Qahhorov M., Xoljigitov D. Tenglamalar sistemasiga doir misollarni grafik usulda yechish //matematika va informatika jurnali. – 2022. - Jild 2. – №. 1.
5. Xoljigitov D., Prnazarov S. H. Tenglamalar sistemasiga doir misollarni grafik usulda yechish / / matematika va informatika jurnali. – 2022. - Jild 2. – №. 1.
6. Xoljigitov D., MANTIQIY I. I. G. N. Y. MASALALARNI YECHISH / / matematika va informatika jurnali. – 2022. - Jild 2. – №. 2.
7. Xoljigitov D., Isroilov I. GRAFLAR NAZARIYASI YORDAMIDA MANTIQIY masalalarini YECHISH / / matematika va informatika jurnali. – 2022. - Jild 2. – №. 2.
8. Xoljigitov D. GEOMETRIYANING ALGEBRAIK TENGLAMALARNIGAE YECHISHGA bazi TATBIQLARI / / matematika va informatika jurnali. – 2021. - Jild 1. – №. 3.

“KIMYO VA BIOLOGIYA FANLARIDA 5E VA SAMR MODELLARINI INTEGRATSIYALASH ORQALI O’QITUVCHILARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH”

Utepbergenov Jamalatdin Jangabaevich
Qoraqalpog‘iston Respublikasi Pedagogik mahorat markazi Aniq va tabiiy fanlar metodikasi kafedrasi katta o‘qituvchisi
Saparbaeva Zamira Bazarbaevna
O’zbekistan Respublikasi IIV Nukus “Temurbeklar maktabi” harbiy-akademik litseyi kimyo fani o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada kimyo va biologiya fanlarida o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda 5E va SAMR modellarini integratsiyalashning ilmiy-nazariy asoslari yoritilgan. 5E modeli konstruktiv yondashuvga asoslangan bo‘lib, o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, ilmiy tahlil qilish, o‘z bilimlarini amaliyotda qo‘llash ko‘nikmalarini shakllantiradi. SAMR modeli esa raqamli texnologiyalarni dars jarayoniga bosqichma-bosqich joriy etish orqali o‘qitishning samaradorligini oshiradi, o‘quvchilarni kreativ va tadqiqotchilik faoliyatiga jalb etadi. Maqolada har ikki modelning kimyo va biologiya fanlariga integratsiyalashgan holda qo‘llanilishi o‘rganilgan, ularning o‘zaro uyg‘unlashuvi ta’lim sifatini oshirishda, o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda hamda o‘quvchilarning ilmiy tafakkurini shakllantirishda samarali vosita ekanligi isbotlangan.

Аннотация: В данной статье раскрыты научно-теоретические основы интеграции моделей 5E и SAMR в процесс развития профессиональной компетентности учителей химии и биологии. Модель 5E, основанная на конструктивистском подходе, способствует формированию у учащихся навыков самостоятельного мышления, научного анализа и применения знаний на практике. Модель SAMR направлена на поэтапное внедрение цифровых технологий в учебный процесс, что повышает его эффективность, развивает креативность и исследовательскую активность учащихся. В статье изучено интегрированное применение обеих моделей в преподавании химии и биологии, показано, что их синергия является эффективным средством повышения качества образования, развития профессиональной компетентности учителей и формирования научного мышления учащихся.

Annotation: This article presents the scientific and theoretical foundations of integrating the 5E and SAMR models into the process of developing professional competence among chemistry and biology teachers. The 5E model, based on a constructivist approach, fosters students’ independent thinking, scientific analysis, and the ability to apply knowledge in practice. The SAMR model focuses on the gradual integration of digital technologies into the learning process, enhancing teaching effectiveness and promoting students’ creativity and research engagement. The study explores the combined application of both models in teaching chemistry and biology, demonstrating that their integration serves as an effective tool for improving education quality, developing teachers’ professional competence, and cultivating students’ scientific thinking.

Kalit so‘zlar: 5E modeli, SAMR modeli, kimyo ta’limi, biologiya ta’limi, pedagogik kompetensiya, raqamli texnologiyalar, innovatsion metodlar.

Zamonaviy ta’lim jarayoni doimiy ravishda rivojlanib, pedagogik, texnologik va ilmiy yangiliklarni o‘z ichiga oladi. Shu munosabat bilan o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini uzluksiz rivojlantirish va ularni zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan tanishtirish dolzarb masala sifatida ko‘riladi. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-iyundagi **PQ 231-son qarori** va 2024-yil 7-avgustdagi 246-son buyrug‘i ta’lim tizimida pedagog va mutaxassis kadrlarni uzluksiz malaka oshirishning ilg‘or va shaffof tashkiliy-huquqiy mexanizmlarini tatbiq etish, maktab ta’limi tizimida kadrlar siyosatini shakllantirishning zamonaviy tamoyillarini joriy etish bo‘yicha ustuvor vazifalarni belgilab berdi.

Xususan, 246-son buyruq orqali umumiy o‘rta ta’lim muassasalari o‘qituvchilari uchun **“Kasbiy rivojlanish kuni” va “Kasbiy rivojlanish soati”** tadbirlarini bosqichma-bosqich joriy etish ko‘zda tutilgan. Shu bilan birga, o‘qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini qo‘llab-

quvvatlash va kasbiy mahoratini oshirish uchun shart-sharoitlar yaratish orqali umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida ta’lim sifatini yaxshilash maqsadida fanlar kesimida ushbu tadbirlarni joriy etish belgilangan. Ushbu tashabbuslar zamonaviy talablar asosida maktab pedagog xodimlarining kasbiy bilim, ko‘nikma va malakalarini rivojlantirish, ularning kasbiy kompetentligini muntazam oshirishga qaratilgan. Shu bilan birga, ta’lim sifatini oshirish, pedagoglarning metodik va ilmiy salohiyatini kuchaytirish hamda o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini samarali rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kimyo va biologiya fanlarida o‘quvchilarning bilimlarini mustahkamlash, ularni ilmiy tadqiqot va amaliy faoliyatga jalb qilish dolzarb masala hisoblanadi. Shu maqsadda, **5E modeli** — bu o‘quvchilarga yangi kontentni tushunish va o‘zlashtirishga yordam beradigan, tadqiqot asosida qurilgan o‘quv modeli. Ushbu modelning nomi uning besh bosqichidan kelib chiqadi: Engage (Qiziqtirish), Explore (Tadqiq qilish), Explain (Tushuntirish), Elaborate (Kengaytirish), Evaluate (Baholash). Har bir bosqich o‘quvchilarga yangi bilimlarni o‘zlashtirish va amaliyotga tatbiq etish imkoniyatini yaratadi. Shu bilan birga, SAMR modeli texnologiyalarni dars jarayoniga samarali integratsiyalash orqali o‘quvchilarning kreativ va tadqiqotchilik salohiyatini oshirish imkonini beradi.

Maqolada kimyo va biologiya fanlarida 5E va SAMR modellarini integratsiyalash orqali o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish mavzusi ilmiy asosda tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida zamonaviy ta’lim jarayonida o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini shakllantirish omillari, 5E va SAMR modellarining mohiyati, ularning integratsiyalashgan qo‘llanilishi va amaliy natijalari yoritiladi. Maqolaning asosiy maqsadi o‘qituvchilarning kasbiy bilim, ko‘nikma va malakalarini rivojlantirishda innovatsion pedagogik yondashuvlarni, jumladan 5E va SAMR modellarini uyg‘unlashtirishning samaradorligini tahlil qilish va shu asosida tavsiyalar ishlab chiqishdir.

5E modeli – bu o‘quvchilarga yangi bilimlarni o‘zlashtirish, tushunish va amaliyotda qo‘llashga yordam beradigan, tadqiqot asosida ishlab chiqilgan o‘quv modeli hisoblanadi. Quyidagi bosqichlar o‘quv jarayonini strukturalashtiradi va o‘quvchilarni faol ishtirokchiga aylantiradi.

1. Engage (Qiziqtirish). Bu bosqichning asosiy maqsadi – o‘quvchilarda mavzu bo‘yicha qiziqish uyg‘otish, ularning oldingi bilimlarini faollashtirish va o‘rganishga motivatsiya berishdir. Bu bosqichi o‘quvchilarda ilmiy savol va qiziqish uyg‘otish orqali yangi mavzuni o‘rganishga tayyorlaydi. Masalan: Savollar va muammoli vaziyatlar: O’quvchilarga mavzuga oid muhim savollar berish, ularni taxmin qilishga va o‘z fikrlarini shakllantirishga undash.

Vizual materiallar va eksperimentlar: Qiziqarli videolar, rasm va diagrammalar orqali mavzuga kirish, oddiy tajribalar orqali diqqatni jalb qilish. Hikoyalar va real hayot misollari: Fanlar bilan bog‘liq kundalik hayotiy yoki ilmiy voqealarni hikoya qilish. Bu bosqich o‘quvchilarda ilmiy tafakkur va qiziqishni uyg‘otadi, shuningdek, ilgari olingan bilimlarni faollashtiradi, bu esa keyingi bosqichlarda bilimlarni samarali o‘zlashtirishga yordam beradi.

2. Explore (Tadqiq qilish). Explore bosqichi o‘quvchilarga mavzuni mustaqil ravishda tadqiq qilish imkoniyatini beradi. Bu bosqichda o‘quvchilar amaliy ishlar, laboratoriya tajribalari yoki guruh ishlari orqali yangi bilimlarni kashf etadi. Masalan: Eksperimentlar va tajribalar: O’quvchilar laboratoriyada yoki virtual simulyatsiyalar orqali mavzuni tadqiq qiladi. Guruh ishlari: Guruhlarda muammolarni hal qilish, ma’lumotlarni tahlil qilish va natijalarni birgalikda taqdim etish. Kuzatish va tahlil: Real voqealarni kuzatish va ularni ilmiy tushunchalar bilan bog‘lash. Bu bosqich o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga, ilmiy kuzatuv va tahlil ko‘nikmalarini rivojlantirishga yo‘naltiradi. O’quvchilar tajribalar orqali o‘z xulosalarini chiqaradi va bilimlarni mustahkamlaydi.

3. Explain (Tushuntirish). Explain bosqichi o‘quvchilarga yangi o‘rganilgan bilimlarni tushuntirish, aniqlashtirish va mustahkamlash imkonini beradi. Bu bosqichda o‘qituvchi konseptlarni tushuntiradi va o‘quvchilarga o‘z fikrlarini ifoda etishga yordam beradi. Masalan: Interaktiv taqdimotlar: Diagramma, animatsiya va vizual materiallar yordamida yangi tushunchalarni tushuntirish. Savol-javob: O’quvchilarning savollarini tinglash, tushunmovchiliklarni bartaraf etish. Fikr almashish: O’quvchilar o‘z natijalarini baham ko‘radi va o‘qituvchi tomonidan qo‘shimcha tushuntirishlar beriladi. Bu bosqich o‘quvchilarda tushunchalarni

chuqurroq anglashni va bilimlarni aniq tasavvur qilishni rivojlantiradi. Shu bosqichda o‘qituvchi o‘quvchilarning xatoliklarini tuzatadi va ilmiy asoslangan tushuntirishlarni beradi.

4. Elaborate (Kengaytirish). Elaborate bosqichi o‘quvchilarga o‘rganilgan bilimlarni yangi vaziyatlarda qo‘llash va ilgari olingan bilimlar bilan bog‘lash imkoniyatini beradi. Masalan: Yangi vaziyatlarda qo‘llash: O’quvchilar mavzuni real hayotiy yoki ilmiy muammolarda qo‘llaydi. Fanlararo bog‘lash: O’quvchilar o‘rganilgan bilimlarni boshqa fanlar bilan integratsiyalashadi. Muammolarni hal qilish: Yangi muammolarni tahlil qilib, amaliy yechimlar topish. Bu bosqich bilimlarni mustahkamlash, tanqidiy fikrlash va ijodiy yondashuvni rivojlantirish imkonini beradi.

5. Evaluate (Baholash). Evaluate bosqichi o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini baholash va o‘zlashtirilgan bilimlar asosida xulosa chiqarishni o‘z ichiga oladi. Masalan: Amaliy test va loyihalar: O’quvchilar o‘z bilimlarini loyihalar, laboratoriya ishlar yoki interaktiv testlarda sinovdan o‘tkazadi. Refleksiya: O’quvchilar o‘z o‘rganish jarayonini tahlil qiladi va xulosalar chiqaradi. O’qituvchi baholashi: O’qituvchi o‘quvchilarning bilim darajasini baholaydi va qo‘shimcha tavsiyalar beradi. Bu bosqich o‘quvchilarning o‘z-o‘zini baholash va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi, o‘qituvchiga esa dars samaradorligini tahlil qilish imkonini beradi.

5E modeli konstruktivizm tamoyillari asosida qurilgan bo‘lib, o‘quvchilarning:

- faol ishtirokini rag‘batlantiradi;
- ilmiy tafakkur va mustaqil fikrlashni rivojlantiradi;
- o‘rganilgan bilimlarni amaliyotga tatbiq etish imkonini yaratadi;
- ta’lim jarayonini interaktiv va qiziqarli qiladi.

Shu bilan birga, 5E modeli tabiiy fanlar darslarida o‘quvchilarning bilimlarni chuqurroq o‘zlashtirishiga, eksperiment va loyiha asosida faoliyat yuritishiga xizmat qiladi va pedagogga darsni tizimli va samarali tashkil etish imkonini beradi.

SAMR modelining darajalar o‘qituvchi tomonidan texnologiyani qanday maqsadda va qanday shaklda qo‘llanayotganini aniqlashga yordam beradi. Modelning asosiy maqsadi texnologiyani faqat vosita sifatida emas, balki o‘qitish va o‘rganishni yangi bosqichga olib chiqadigan transformatsion vosita sifatida qo‘llashdir.

1. Substitution (O’zgartirish): Bu bosqichda texnologiya an’anaviy o‘qitish vositalarini faqat almashtiruvchi rolni bajaradi, ammo o‘quv jarayonida tub o‘zgarishlar sodir bo‘lmaydi. Dars mazmuni, maqsadi va metodikasi o‘zgarishsiz qoladi, faqat o‘qituvchi va o‘quvchi raqamli muhitdan foydalanadi.

Misoli: Qog‘ozda yozilgan matn o‘rniga kompyuterda yozish (masalan, Google Docs yoki Microsoft Word dasturida). Bosma testlarni onlayn platformalarda (Google Forms, Kahoot, Quizizz) o‘tkazish. Dars konspektlarini PDF formatida taqdim etish. Bu bosqichning pedagogik ahamiyati shundan iboratki, o‘qituvchi texnologiyani o‘qitish jarayoniga kiritishni boshlaydi, o‘quvchilar esa raqamli vositalardan foydalanishga moslashadi.

2. Augmentation (Kengaytirish): Mazkur bosqichda texnologiya dars jarayonini yaxshilash vositasiga aylanadi. U o‘qituvchi va o‘quvchilarga qulaylik yaratadi, yangi funksional imkoniyatlarni ochadi, ammo o‘rganishning mohiyatini o‘zgartirmaydi. Misoli: Interaktiv taqdimotlar yaratish: Prezi, Google Slides yoki PowerPoint dasturlari orqali video, audio va grafik elementlar bilan boyitilgan darslar tayyorlash. Hamkorlikda ishlash: O’quvchilar Google Docs yoki Padlet platformalarida birgalikda matn yozish yoki loyiha yaratish. Multimedia vositalaridan foydalanish: YouTube, Khan Academy yoki PhET simulyatsiyalaridan o‘rganish jarayonida foydalanish. Bu bosqichda texnologiya o‘quvchilarning vizual, eshitish va interaktiv idrokini faollashtiradi, ularning bilimni o‘zlashtirish jarayonini kengaytiradi.

3. Modification (O’zgartirish): Bu bosqichda texnologiya o‘qitish jarayonini tubdan o‘zgartiradi, o‘quvchilar uchun ilgari imkonsiz bo‘lgan o‘rganish faoliyatini amalga oshirish imkonini beradi. O’qituvchi o‘quvchilarni tadqiqot, tahlil va ijodiy faoliyatga yo‘naltiradi. Misoli**:** Guruhli hamkorlik: Trello, Miro yoki Padlet orqali o‘quvchilar birgalikda g‘oyalar ishlab chiqadi, loyiha yaratadi. Simulyatsiyalar: PhET platformasida virtual tajribalar o‘tkazish, masalan, kimyoviy reaksiya yoki biologik jarayonlarni kuzatish. Ijodiy loyihalar: Canva, Adobe Spark yoki Prezi yordamida o‘quvchilar o‘z taqdimotlari va videolarini yaratadi. Bu bosqichda o‘quvchilar o‘z

fikrlarini mustaqil ifodalash, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va yangi echimlar topish koʻnikmalarini rivojlantiradi.

4. Redefinition (Yangi shakllantirish): SAMR modelining eng yuqori bosqichi boʻlib, texnologiya ta'limni butunlay yangi shaklga keltiradi. Endilikda oʻqitish jarayoni global, ijodiy va innovatsion tus oladi. Misoli: Global hamkorlik: O'quvchilar Zoom yoki Google Meet orqali boshqa maktablar bilan ilmiy loyihalar ustida ishlaydi, xalqaro tajriba almashadi. Virtual va kengaytirilgan haqiqat: VR/AR texnologiyalar yordamida tarixiy joylarga "sayohat qilish" yoki tabiiy fanlardagi jarayonlarni virtual tarzda kuzatish. Ijodiy loyihalar: Flipgrid, Edmodo yoki YouTube orqali oʻquvchilar oʻz videobloglarini yaratib, fan boʻyicha tushunchalarni boshqalar bilan baham koʻrishadi. Bu bosqichda ta'lim jarayoni an'anaviy oʻqitishdan chiqib, innovatsion va tadqiqotga yoʻnaltirilgan faoliyat shakliga aylanadi.

SAMR modelining afzalliklari:

1. Motivatsiyani oshiradi: Interaktiv va raqamli faoliyat oʻquvchilarda fanga nisbatan qiziqish uygʻotadi.
2. Ijodiy yondashuvni ragʻbatlantiradi: Texnologiya orqali oʻquvchilar oʻz fikrlarini yangi shakllarda ifodalash imkoniyatiga ega boʻladi.
3. Hamkorlikni kuchaytiradi: Onlayn muhitda guruhli ishlash, gʻoyalar almashish va fikr bildirish osonlashadi.
4. O'rganish jarayonini chuqurlashtiradi: Multimedia, simulyatsiya va real vaqtli muloqot yordamida bilimlarni amaliyotga tatbiq etish imkoniyati ortadi.

SAMR modelini qoʻllashda e'tibor qaratiladigan jihatlar:

1. Maqsadni aniq belgilash: Texnologiyaning dars maqsadlariga xizmat qilishi lozim.
2. Resurslarni oqilona boshqarish: Yuqori bosqichlardagi (Modification, Redefinition) faoliyatlar koʻproq tayyorgarlik va texnik resurs talab etadi.
3. O'quvchilarning texnologik tayyorgarligi: O'quvchilar yangi texnologiyalarni samarali qoʻllashni oʻrganishlari kerak.
4. O'qituvchining kasbiy kompetensiyasi: O'qituvchi raqamli vositalardan foydalanish koʻnikmalariga ega boʻlishi va ularni pedagogik maqsadlarda toʻgʻri tatbiq eta olishi zarur.

SAMR modelining tabiiy fanlarda qoʻllanishi

Kimyo va biologiya darslarida SAMR modeli oʻquvchilarni tajriba asosida oʻrganishga, ilmiy kuzatuvlar olib borishga va oʻz fikrini asosli tarzda ifodalashga undaydi. Masalan: Substitution bosqichi: Biologiya mavzularini elektron hujjatda tahlil qilish. Augmentation bosqichi: YouTube videolari orqali oʻsimliklarning oʻsish bosqichlarini vizual oʻrganish. Modification bosqichi: PhET simulyatsiyasi orqali oʻsimliklarning oʻsishini turli sharoitlarda kuzatish. Redefinition bosqichi: Google Meet orqali boshqa maktabdagi oʻquvchilar bilan tajriba natijalarini taqqoslab, taqdimot yaratish.

Natijada oʻquvchilar nafaqat ilmiy tushunchalarni oʻzlashtiradi, balki texnologik savodxonlik, hamkorlik va ijodiy fikrlash kompetensiyalarini ham rivojlantiradi.

Kimyo fani oʻquvchilardan nafaqat nazariy bilimlarni, balki tajriba asosida fikrlash, moddalarning xossalari va reaksiyalarini tahlil qilishni talab etadigan murakkab fanlardan biridir. Shu sababli, SAMR modelini kimyo ta'limiga tatbiq etish oʻquvchilarda ilmiy tafakkurni rivojlantirish, amaliy tajriba koʻnikmalarini shakllantirish va raqamli vositalardan samarali foydalanish imkonini beradi. Quyida ushbu modelning har bir bosqichi kimyo fani misolida yoritiladi:

I bosqichi: An'anaviy kimyo darslarida qogʻozdagi formulalar yoki doskada yozilgan reaktsiyalar oʻrniga elektron hujjatlar (masalan, **Google Docs** yoki **Word**)da kimyoviy reaksiyalarni yozish va tahlil qilish. O'quvchilar kompyuterda reaksiyalar tenglamasini toʻgʻrilaydi, modda formulalarini elektron shaklda kiritadi. *Masalan:* $H_2 + O_2 \rightarrow H_2O$ reaksiyasini balanslash jarayonini onlayn muharrirda bajarish.

II bosqichi: O'quvchilar kimyoviy jarayonlarni **multimedia vositalari** yordamida chuqurroq oʻrganadilar. Masalan, **YouTube**, **Khan Academy** yoki **TED-Ed** videolari orqali oksidlanish-qaytarilish, ion almashinish yoki molekulyar tuzilma jarayonlarini vizual kuzatish.

Misol: Metallarning kislotalar bilan reaksiyasi haqidagi videoni tomosha qilib, unda hosil bo‘ladigan gazni aniqlash va tahlil qilish.

III bosqichi: Texnologiya yordamida o‘quvchilar kimyoviy tajribalarni virtual muhitda mustaqil o‘tkazish imkoniga ega bo‘ladilar. **PhET Interactive Simulations**, **ChemCollective** yoki **MolView** kabi platformalarda o‘quvchilar moddalar o‘zaro ta’sirini, haroratning reaksiya tezligiga ta’sirini yoki kislota-asos muvozanatini virtual tajribalar orqali kuzatadilar. *Misol:* “Reaksiya tezligiga haroratning ta’siri” mavzusida PhET simulyatsiyasi orqali tajriba o‘tkazib, natijalarni elektron jadvalga kiritish.

IV bosqichi: Bu bosqichda o‘quvchilar texnologiyalar yordamida ilgari imkonsiz bo‘lgan ilmiy faoliyatni amalga oshiradilar. Masalan, **Google Meet**, **Zoom** yoki **Microsoft Teams** orqali boshqa maktabdagi o‘quvchilar bilan virtual laboratoriya ishlari olib borish, tajriba natijalarini taqqoslab, **Canva**, **Prezi** yoki **PowerPoint** orqali birgalikda taqdimot yaratish. *Misol:* “Kislotalar va asoslar neytrallanish reaksiyasi” mavzusida turli hududlardagi o‘quvchilar bilan birgalikda onlayn tajriba natijalarini tahlil qilib, taqdimot tayyorlash.

Xulosa. 5E va SAMR modellarini integratsiyalash zamonaviy ta’lim jarayonida o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. 5E modeli o‘quvchilarning faolligini oshiradi, ularni tadqiqotchi sifatida shakllantiradi, ilmiy fikrlash va amaliyotda qo‘llash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. SAMR modeli esa raqamli texnologiyalarni o‘quv jarayoniga maqsadli va transformatsion tarzda tatbiq etish orqali ta’lim mazmunini boyitadi, o‘qitish jarayonini innovatsion va interaktiv shaklga keltiradi.

Kimyo va biologiya fanlarida ushbu modellarni uyg‘unlashtirish o‘qituvchilarga darsni zamonaviy metodlar asosida loyihalash, raqamli vositalardan samarali foydalanish, o‘quvchilarning mustaqil va ijodiy fikrlashini rivojlantirish imkonini beradi. Natijada o‘quvchilar nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy va texnologik kompetensiyalarni ham egallaydi.

Shuningdek, 5E va SAMR modellarining integratsiyasi o‘qituvchilarning kasbiy o‘sishiga, ularning metodik salohiyatini oshirishga va ta’lim jarayonida innovatsion yondashuvlarni keng joriy etishga xizmat qiladi. Shu bois, tabiiy fanlar ta’limida ushbu modellar asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarda chuqur bilim, tahliliy fikrlash va ilmiy dunyoqarashni shakllantirishda samarali vosita sifatida tavsiya etiladi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Aleksandr Grey. Tabiiy fanlar. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 5-sinfi uchun darslik –Toshkent: “Novda Edutainment”, 2024. – 164 b.
2. Aleksandr Grey. Tabiiy fanlar. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 5-sinfi uchun mashq daftari – Toshkent: “Novda Edutainment”, 2024. – 124 b. O’qituvchi uchun metodik qo‘llanma. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 5-sinf.
3. Duran L.B. The “5E Instructional Model: A Learning Cycle Approach for Inquiry-Based Science Teaching”. The Science Education Review, 3(2), 2004, p.-49-58).
4. Suyarov K.T., Sangirova Z.B., Umaraliyeva M.T., Yuldasheva M.K., Xasanova S.G‘, Hasanova D.T. 6-sinf Tabiiy fanlar darsligi, yangi nashr, Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2022.
5. Ishmuxamedov R.J., Yuldashev M. Ta’lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar.– T.: “Nihol” nashriyoti, 2013, 2016.–279 b.

O’SIMLIKLARDA FOTOTROPIZM, FOTONASTIYA, GEOTROPIZM HODISALARINI KUZATISH

Janizakova Feruza Abdurasulovna
Paxtakor tumani 5- maktab Biologiya fani o‘qituvchisi
Kuldasheva Mushtariy Otamurot qizi
Sh.Rashidov tumani 26- maktab Biologiya fani o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada o‘simliklarning tashqi muhit omillariga javoban namoyon etadigan fiziologik harakat turlari — **fototropizm, fotonastiya va geotropizm hodisalari** ilmiy asosda yoritilgan. Ishda har bir hodisaning **biologik mazmuni, mexanizmi, gormonlar (auksin), pigmentlar (fitoxrom) va statolitlar** ishtirokidagi jarayonlari batafsil tahlil qilingan. Shuningdek, har bir hodisani **tajriba asosida kuzatish usullari** keltirilib, ularning o‘simlik hayotidagi **fotosintez jarayonini kuchaytirish, oziqa moddalarning taqsimlanishi va ekologik moslashuvdagi** ahamiyati yoritilgan.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, fototropizm o‘simliklarning yorug‘lik manbaiga moslashishiga, fotonastiya ularning biologik ritmlarini boshqarishga, geotropizm esa ildiz tizimi orqali suv va minerallarni o‘zlashtirishga xizmat qiladi. Ushbu hodisalarni o‘rganish o‘simlik fiziologiyasi, ekologiyasi va agronomiya sohalarida muhim ilmiy hamda amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: O’simlik fiziologiyasi, fototropizm, fotonastiya, geotropizm, yorug‘lik manbai, auksin, fitoxrom, statolit, tropik harakatlar, nastiyalar, biologik ritm, fotosintez, ekologik moslashuv, ildiz o‘sishi, poya egilishi, yorug‘lik sezuvchanlik, o‘simlik gormonlari.

Abstract. This article discusses the physiological movements of plants in response to environmental factors - phototropism, photonasty and geotropism - on a scientific basis. The work analyzes in detail the biological content, mechanism, processes involving hormones (auxin), pigments (phytochrome) and statoliths of each phenomenon. Also, methods for experimentally observing each phenomenon are presented, and their significance in enhancing the photosynthesis process in plant life, the distribution of nutrients and ecological adaptation is highlighted. The results of the study show that phototropism serves to adapt plants to the light source, photonasty controls their biological rhythms, and geotropism serves to absorb water and minerals through the root system. The study of these phenomena is of significant scientific and practical importance in the fields of plant physiology, ecology and agronomy.

Keywords: Plant physiology, phototropism, photonasty, geotropism, light source, auxin, phytochrome, statolith, tropic movements, nasties, biological rhythm, photosynthesis, ecological adaptation, root growth, stem bending, light sensitivity, plant hormones.

Аннотация. В данной статье на научной основе рассматриваются физиологические движения растений в ответ на факторы окружающей среды – фототропизм, фотонастия и геотропизм. В работе подробно анализируются биологическое содержание, механизм, процессы, связанные с гормонами (ауксином), пигментами (фитохромом) и статолитами каждого явления. Представлены методы экспериментального наблюдения каждого явления и подчёркивается их значение в усилении процесса фотосинтеза в жизни растений, распределении питательных веществ и экологической адаптации.

Результаты исследования показывают, что фототропизм служит для адаптации растений к источнику света, фотонастия контролирует их биологические ритмы, а геотропизм – для поглощения воды и минеральных веществ через корневую систему. Изучение этих явлений имеет важное научное и практическое значение в области физиологии растений, экологии и агрономии.

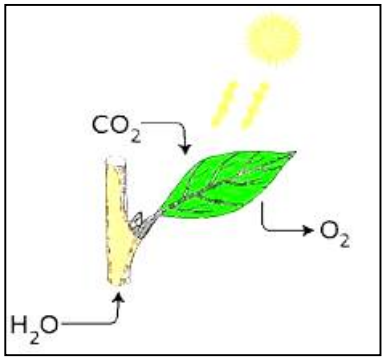
Ключевые слова: Физиология растений, фототропизм, фотонастия, геотропизм, источник света, ауксин, фитохром, статолит, тропические движения, настии, биологический ритм, фотосинтез, экологическая адаптация, рост корней, изгиб стебля, световая чувствительность, фитогормоны.

Kirish. O’simliklar tashqi muhit omillariga nisbatan juda sezgir bo‘lib, ular atrofdagi yorug‘lik, tortishish kuchi, harorat, namlik va boshqa fizik-kimyoviy ta’sirlarga moslashgan holda o‘sadi va rivojlanadi. Ushbu moslashuvlar o‘simlik fiziologiyasida **harakat hodisalari** deb

yuritiladi. O'simliklarning muayyan ta'sirotga yo'nalgan yoki yo'nalishsiz javob reaksiyasi **tropizm** va **nastiyalar** orqali namoyon bo'ladi. Bu hodisalar o'simliklarning hayot faoliyatida muhim o'rin tutadi, chunki ular fotosintez, suv va oziqa moddalarning taqsimlanishi, hamda o'simlikning ekologik sharoitlarga moslashishida asosiy ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism. Fototropizm — bu o'simlik organlarining yorug'lik manbaiga yoki undan qarama-qarshi yo'nalishda o'sish reaktsiyasidir. Bu hodisa o'simlikning yorug'lik energiyasidan maksimal darajada foydalanish imkonini beradi. **Musbat fototropizm** – o'simlik organining (odatda poya yoki barg) yorug'lik manbaiga tomon egilishi, **manfiy fototropizm** esa – ildizning yorug'likdan uzoqlashib o'sishidir.

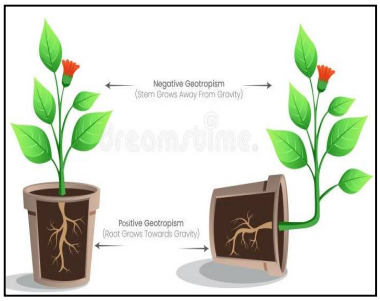
Ishning mazmuni va metodologiya. Fototropizmning biologik mexanizmi **auksin** nomli o'sish gormoni faoliyati bilan izohlanadi. Auksinlar poyaning soyali tomonida ko'proq to'planadi va bu qismdagi hujayralarning tezroq cho'zilishiga olib keladi. Natijada poya yorug'likka tomon egiladi. Bu mexanizm Charlz Darvin va uning o'g'li Frensis Darvin tomonidan 19-asr oxirida o'rganilgan. Ular o'simlik poyasining uchki qismi yorug'likni sezuvchi markaz ekanligini aniqlashgan.

Kuzatish uchun tajriba: Bug'doy yoki suli urug'lari nihollantiriladi. Nihollar bir xil yorug'lik sharoitida o'stiriladi, keyin ularning bir qismi yorug'lik manbaiga bir tomondan ta'sir ettiriladi. Bir necha soat o'tgach, poyaning yorug'lik tomonga egilganligi kuzatiladi. Bu — musbat fototropizm hodisasi.

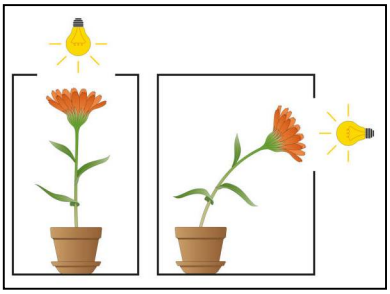
Fotonastiya hodisasi. (fotoperiodik nastiya) — o'simlik organlarining yorug'lik o'zgarishiga javoban yo'nalishsiz harakatidir. Tropizmlardan farqli ravishda nastiyalar **ta'sir yo'nalishiga bog'liq bo'lmaydi,** balki o'simlik to'qimalaridagi turli fiziologik jarayonlarning o'zgarishi natijasida yuz beradi. Fotonastiya ko'pincha **gul barglarining ochilishi va yopilishi, barg plastinkasining kun davomida holatini o'zgartirishi** kabi holatlarda namoyon bo'ladi. Masalan, **lola (Tulipa), nilufar (Nymphaea), akatsiya (Acacia), mirabilis** kabi o'simliklar barglari yoki gullari yorug'lik darajasiga qarab ochilib-yopiladi. Bu hodisa o'simlikning biologik ritmlari bilan chambarchas bog'liq.

Fiziologik asos: Fotonastiyalar plazmalemma o'tkazuvchanligi, hujayra turgori, ionlar (ayniqsa, K^+ va Cl^-) harakati bilan bog'liq bo'lib, hujayralararo suv almashinuvi tufayli barg yoki gul organlarining egilishi sodir bo'ladi. Shuningdek, bu jarayonda **fitoxrom** pigmenti muhim rol o'ynaydi. Fitoxrom yorug'likning qizil va uzoq-qizil spektr qismlarini sezadi va bu orqali o'simlikning sirkadiyal ritmlarini boshqaradi.

Geotropizm (gravitropizm) hodisasi. Geotropizm yoki **gravitropizm** — bu o'simlik organlarining Yer tortishish kuchiga nisbatan o'sish yo'nalishidir. Odatda, **ildizlar musbat geotropizm** ko'rsatib, tortishish kuchi yo'nalishiga (pastga) qarab o'sadi, **poyalar esa manfiy geotropizm** namoyon qilib, yuqoriga, ya'ni tortishish kuchiga qarama-qarshi yo'nalishda o'sadi.

Geotropizm hodisasi o'simliklarda **statolitlar** (og'irlikni sezuvchi nişasta donachalari) ishtirokida sodir bo'ladi. Statolitlar maxsus **statotsit** deb ataluvchi hujayralarda joylashgan bo'lib, ular tortishish kuchi ta'sirida pastga siljiydi. Bu hujayralardagi auksinlar taqsimotini o'zgartiradi va natijada o'sish yo'nalishi mos ravishda o'zgaradi. **Kuzatish uchun tajriba:** Fasol urug'lari unib chiqqan nihollar 90° ga egib qo'yiladi. Bir necha soat yoki kunlardan so'ng ildizlar pastga, poyalar esa yuqoriga egila boshlaydi. Bu o'simlikning Yer tortishish kuchiga javob reaktsiyasi — geotropizm ekanini isbotlaydi.

Fototropizm, fotonastiya va geotropizmning ahamiyati. Ushbu hodisalar o'simliklarning

ekologik muhitga moslashuv mexanizmlari hisoblanadi. Fototropizm o‘simlikka fotosintez uchun qulay sharoit yaratadi, fotonastiya esa o‘simlikning biologik ritmlarini muvofiqlashtiradi va ortiqcha energiya sarfini kamaytiradi. Geotropizm esa ildizning tuproqqa chuqur kirishini, suv va mineral moddalarning osonroq so‘rilishini ta’minlaydi.

Quyidagi jadvalda biz olib borayotgan eksperimentlarning nazariy ahamiyatini tushunish mumkin bo‘ladi.

№	Hodisa nomi	Tushunchasi (izohi)	Qaysi o‘simliklarda kuzatiladi yoki qo‘llaniladi	Tajriba mazmuni (kuzatish usuli)
1	**Fototropizm**	O’simlik organlarining yorug‘lik manbaiga yoki undan uzoqlashib o‘sish hodisasi. Auksin gormoni ta’sirida sodir bo‘ladi.	Bug‘doy, suli, no‘xat, loviya, kungaboqar, bug‘doy nihollari.	Nihollarni bir tomondan yorug‘lik bilan yoritib qo‘yiladi. Bir necha soatdan so‘ng poya yorug‘lik tomon egilishi kuzatiladi.
2	**Fotonastiya**	O’simlik organlarining yorug‘lik miqdorining o‘zgarishiga javoban yo‘nalishsiz harakatidir (barg yoki gul ochilishi-yopilishi).	Lola, nilufar, akatsiya, mirabilis, chinnigul.	O’simlikni kun davomida yorug‘lik va qorong‘ilikda kuzatish. Barg va gularning ochilib-yopilishi aniqlanadi.
3	**Geotropizm (gravitropizm)**	O’simlik organlarining Yer tortishish kuchiga nisbatan yo‘naltirilgan o‘sish reaksiyasi.	Fasol, loviya, bug‘doy, makkajo‘xori, suli nihollari.	Nihollarni gorizontal holatda joylashtiriladi. Bir necha soat yoki kun o‘tgach, ildizlar pastga, poyalar esa yuqoriga egilishi kuzatiladi.
4	**Umumiy ahamiyati**	Bu hodisalar o‘simliklarning tashqi muhitga moslashuvi, fotosintezni optimallashtirish va oziqa moddalarning to‘g‘ri taqsimlanishini ta’minlaydi.	Barcha yashil o‘simliklarda.	Turli sharoitlarda (yorug‘lik, gravitatsiya) o‘simlik reaksiyalarini solishtirish orqali aniqlanadi.

Bu jarayonlarning o‘zaro uyg‘unligi tufayli o‘simliklar hayot faoliyatini muvozanatda ushlab turadi, yashash sharoitiga moslashadi va nasl qoldirish imkoniyatini saqlab qoladi.

Xulosa. Fototropizm, fotonastiya va geotropizm hodisalari o‘simliklarning tashqi muhit omillariga fiziologik javoblari bo‘lib, ular o‘sish, rivojlanish va yashovchanlik uchun zarurdir. Ushbu jarayonlarni kuzatish va ilmiy asosda o‘rganish o‘simlik fiziologiyasi, ekologiyasi hamda qishloq xo‘jaligi amaliyotida katta ahamiyatga ega. Bu bilimlar asosida o‘simliklarni samarali parvarishlash, yorug‘lik va joylashuvni to‘g‘ri tanlash orqali hosildorlikni oshirish mumkin.

O’simliklarning fototropizm, fotonastiya va geotropizm hodisalari — ularning tashqi muhit omillariga javoban namoyon etadigan muhim fiziologik reaksiyalaridir. Ushbu jarayonlar o‘simlikning hayot faoliyatida, ayniqsa, fotosintez, oziqa moddalarning harakati, suvning so‘rilishi va ekologik sharoitlarga moslashishida asosiy ahamiyat kasb etadi.

Fototropizm tufayli o‘simliklar yorug‘lik manbaiga yo‘nalib o‘sadi va bu ularning fotosintez jarayonini samarali olib borishiga imkon yaratadi. Fotonastiya esa o‘simlik organlarining (gul, barg va h.k.) yorug‘lik o‘zgarishlariga moslashuvini ta’minlab, biologik ritmlarni tartibga soladi. Geotropizm hodisasi ildizlarning tuproqqa chuqur kirib borishini, suv va mineral moddalarning to‘liq so‘rilishini ta’minlaydi, poyaning esa yuqoriga o‘sib, yorug‘likni maksimal darajada qabul qilishiga yordam beradi.

Shunday qilib, bu uch hodisa o‘simlik organizmining tashqi muhit bilan o‘zaro aloqasini, uning hayotiy jarayonlarini va o‘sish yo‘nalishini boshqaruvchi muhim fiziologik mexanizmlar

hisoblanadi. Ularni kuzatish va ilmiy tahlil qilish orqali o‘simliklarning tabiiy sharoitlarga moslashuv qonuniyatlarini aniqlash, shuningdek, qishloq xo‘jaligi amaliyotida hosildorlikni oshirish yo‘llarini belgilash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. http://ziyonet.uz;
2. http://psychol.ras.ru;
3. https://toshkent-vil.adliya.uz/uz/news/detail

MOYCHECHAKNING AJOYIB XUSUSIYATLARINI BILASIZMI

Shodmonova Rayhona Furqat qizi
Boymurzayeva E’zoza Sohib qizi
Safarova Bahora Bexzod qizi

Qarshi Davlat Universiteti, Kimyo-Biologiya fakulteti, Biologiya va Biotexnologiya yo‘nalishi 2-bosqich talabalari
Telefon: +998(99)656-63-68, E-mail: shodmonovavazbek848@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada moychechak haqida qimmatli ma’lumotlar keltirilgan. Xususan, uning ilmiy nomining kelib chiqishi, gulning tarkibidagi moddalar va ularning xususiyatlari, shuningdek, moychechakning xalq tabobatidagi o‘rni haqida bir qancha ma’lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: Moychechak, Matricaria chamomilla, flavon glikozidlar, kumarinlar, karotin, S vitamini, alfa-bisabolol moddasi, gastrit, yarali kolit.

Darhaqiqat, moychechak bizning o‘lkalarda yovvoyi holda tog‘larda keng tarqalgan. Madaniy dorivor o‘simlik sifatida ham kishilar tomonidan ekiladi.

Moychechak (Matricaria) — Asteraceae oilasiga mansub bo‘lgan bir yillik oq gullovchi o‘t o‘simlikdir.

Botanik xususiyatiga ko‘ra, moychechak urug‘idan ekilgan birinchi yilidayoq gullaydi. Bu xususiyatiga ko‘ra, xuddi shunday gullaydigan 70 ta gul turiga mansubdir. Moychechakning eng mashhur turi Matricaria chamomilla bo‘lib, mazkur tur dorivorlik xususiyatiga ko‘ra keng qo‘llanilishi bilan birga kosmetik maqsadlarda, atir-upa sanoatida ham keng ishlatiladi.

Moychechakning ilmiy nomi Matricaria deyilishi lotin tilidan kelib chiqqan bo‘lib, “bachadon o‘ti” degan ma’noni bildiradi. Bu esa moychechakning ginekologik kasalliklarni davolashda keng qo‘llanilishi bilan izohlanadi. Bu nom birinchi marta shveysariyalik botanik va shifokor Albrext fan Xaller tomonidan ishlatilgan.

Moychechak guli oq rangda bo‘lib, savatchalari tarkibida efir moylari, flavon glikozidlar, kumarinlar, karotin, S vitamini, oqsil, oshlovchi, achchiq va shirin moddalar mavjud.

Gulning tarkibi erituvchi va suyuqlantiruvchi ta’sir ko‘rsatish xususiyatiga ega. Xususan, guldagi kumarin moddasi organizmdagi quyuqlashgan qonni suyultiradi. Shuningdek, tanadagi sovuqdan paydo bo‘lgan shishni yo‘qotadi. Tuzalishi qiyin bo‘lgan oqma yaralarda (perianal oqma yara, yiringli oqma yaralar va teri hamda shilliq pardalarning yallig‘langan joylarida) foyda beradi. Mushak va asab tizimi jarohatlariga juda yaxshi davo bo‘ladi. Yangi uzilgan gulni hidlash esa asabni tinchlantirib, uyquni yaxshilaydi.

Xalq tabobatida moychechak gullaridan tayyorlangan dorivor vositalar — qaynatma, damlama, malham, sharbat, yog‘ — bosh miya, tish, quloq, ko‘z og‘rig‘ida, shamollash va boshqa kasalliklarda keng qo‘llaniladi.

Moychechak quyidagi turlarga ega: Anthemis altissima, Anthemis chiqa, Anthemis cotula, Anthemis pauciloba, Bellis perennis, Margrit romashka, Matricaria romashka.

Moychechak aralashmasini tayyorlashning bir necha usullari mavjud. Xususan, asab kasalliklarida foydalanishda quyidagicha tayyorlanadi: moychechak, lavanda va mellissa o‘simliklaridan 10 grammdan olinib, aralashtiriladi; 200 ml qaynoq suvga solinadi va 15 daqiqadan so‘ng iste’mol qilinadi.

Xalq tabobatida energiya beruvchi ichimlik sifatida: qahva o‘rniga moychechak damlamasini damlab, asal qo‘shib ichish tavsiya etiladi.

Tomoq og‘rig‘ini davolash uchun quritilgan moychechak gullaridan 4 osh qoshiq olinib, 0,5 litr qaynoq suvga solinadi va 45 daqiqa damlanadi. Tayyor damlama suzib olinib, og‘iz har kuni 4–5 marta shu damlama bilan g‘arg‘ara qilinadi.

Moychechakdan me’da quvvati uchun quyidagicha malham tayyorlanadi: bunda gulning yiringlashni to‘xtatuvchi kuchi e’tiborga olinadi. Masalan, shivit urug‘i, bo‘yimodoron, dalachoy va moychechak guli teng miqdorda aralashtiriladi. Tayyor aralashmaning bir osh qoshiq miqdori 200 ml qaynoq suvga solinadi va 20 daqiqa damlanadi. So‘ng suzib olinadi va 2 osh qoshiqdan kuniga 3 mahal ovqatdan oldin ichilsa, yallig‘lanishga davo bo‘ladi.

Oshqovoq va zig‘ir urug‘i, dalachoy o‘ti, moychechak guli bilan tayyorlangan damlama buyrak shamollashiga foydali.

Alohida tuyilgan moychechak gullari suvda qaynatilib ichilsa, miya va asablarni mustahkamlaydi, jinsiy quvvatni oshiradi. Shuningdek, shamollash, nafas qisishi, sariq va boshqa kasalliklarga shifo bo‘ladi. Bosh og‘rig‘iga chalinadigan kishilar moychechak guli kukunini 1–2 gramm miqdorda ovqatdan 0,5–1 soat o‘tib ichishlari tavsiya etiladi.

Moychechak yog‘i badanga surtib ishlatilsa, charchoq va toliqishni yo‘qotadi. Bo‘g‘im (umurtqa, bel, oyoq, qo‘l, bo‘g‘im) hamda quloq og‘riqlariga shifo beradi. Moychechak spazmni yo‘qotish, gaz va hayz ko‘rish og‘rig‘ini kamaytirishda foydali ekani ta’kidlangan.

Moychechakdagi alfa-bisabolol moddasi yara bitishiga yaxshi ta’sir qiladi. Azulin yurak urishini tinchlantiradi. Moychechak gastrit va yarali kolitni davolaydi, og‘iz infeksiyalariga shifodir.

Xulosa qiladigan bo‘lsak, moychechak — bu shunchaki choy emas, balki bir butun tabiiy kompleks bo‘lib, uning samadorligi tinchlantiruvchi, yallig‘lanishga qarshi, og‘riq qoldiruvchi va regenerativ ta’sirlarning o‘zaro uyg‘unligidadir. U asablar tinchligi va ichki a’zolar yallig‘lanishini davolashda tabiat tomonidan berilgan bebaho ne’matdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Xoliqov K., Nabiyev M. O’zbekistonning shifobaxsh o‘simliklari va ularni muhofaza qilish. Toshkent, 1998.

2. Xojimatov K.M., Olloyorov M., Yuldashev N.M., Shog‘ulomov U.Sh. Shifobaxsh giyohlar dardlarga malham. Toshkent, 1995.

3. Salomatlik sari gazetasi, Toshkent, 25.05.2019.

4. https://share.google/nDV6TPkEa9lLPjeS5

5. http://Shifo.uz

BIOLOGIYA FANINI O'QITISHDA ILG'OR XORIJIY TAJRIBALARNING O'ZIGA XOS JIHATLARI

Sattorov Muzaffar Soatovich
Chirchiq davlat pedagogika universiteti, e-mail: sattorovmuzaffar481@gmail.com
Mo'minova Mahfuza Rabbim qizi[1], Salomov Navro'zbek Anvar o'g'li[2], Axmedova Muxtarama Alijon qizi[3], Xayrullayeva Tilla Xolmumin qizi[4], Safarova Mashxura Jamoliddin qizi[5], Asadullayeva E'zozaoy Asadulla qizi[6], Darmonov G'ayrat Azimboy o'g'li[7], Alpomisheva Farangiz Muzaffar qizi[8], Qorjovova Marjona Shuxrat qizi[9], Muxamatova Sitora Ro'ziqul qizi[10].
[1-10]CHDPU "Biologiya" yo'nalishi talabalari

Annotatsiya: Xorijiy davlatlar ta'limida biologiya fanini o'qitishning ilg'or tajribalari sifatida shuni qayd etish mumkinki, fanni o'qitishda o'quvchilarga "tayyor" bilimlarni "berish" dan ko'ra, o'quvchilarning bilimlarni "egallashlari", o'qitishning reproduktiv metodlaridan ko'ra, amaliy, muammoli, tadqiqotchilik metodlari ustunlik qiladi. Fanni o'qitishga bunday yondashuv esa zamon talabi bo'lgan intellektual salohiyati yuqori shaxsni tarbiyalash imkonini yanada oshiradi.

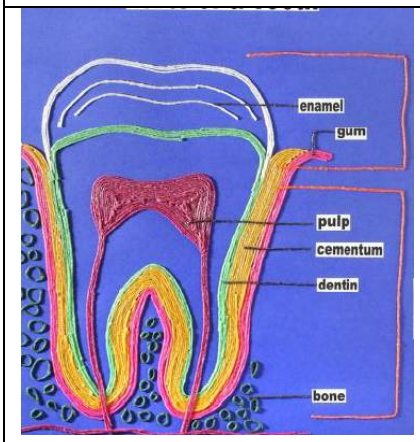
Kalit so'zlar. STEAM, Buyuk Britaniyada Tish, Virus, Ari, AQSh, biologiya, ta'lim, Finlyandiya, kompetentsiya.

Respublikamizning har bir hududida iqtidorli yoshlarni aniqlash maqsadida Prezident maktablari ochiladi, ular STEAM dasturida o'qitishga ixtisoslashgan bo'ladi. Shu o'rinda qayd etish kerakki, STEAM an'anaviy o'qitishga muqobil yondashuv hisoblanadi [1-2]. Bunda bolalar Science (tabiiy fanlar), Technology (texnologiya), Engineering (muhandislik), Art (san'at) va Mathematics (matematika)ni fanlararo bog'lanishlar va amaliy yondashuvga asoslangan holda o'rganadilar [1-5]. STEAM o'quvchilarning loyiha va o'quv-tadqiqot faoliyatini maktabda va maktabdan tashqarida amalga oshirilishi imkonini beradi.

STEAM ta'limi Amerikada ishlab chiqilgan. Ayrim maktablar o'z bitiruvchilarining keyingi faoliyatini kuzatib, tabiiy fanlar, texnologiya, muhandislik mahorati, matematika fanlarini integratsiyalashga qaror qilishdi, shunday qilib, STEM (Science, Technique, Engineering and Math) tizimi yuzaga keldi. Keyinchalik unga san'at (Art) qo'shildi, endilikda STEAM oxirigacha shakllandi. O'qituvchilarning fikricha, bu fanlardan egallangan bilimlar o'quvchilarning kelajakda yuqori malakali mutaxassislar bo'lib yetishishlariga yordam beradi[3].

STEAM yondashuvining asosiy g'oyasi quyidagicha: amaliyot nazariy bilimlar kabi muhimdir. Bunda o'quvchilar ta'lim jarayonida nafaqat o'z aqlini, balki qo'llarini ham ishlatishga majburdirlar. STEAM yondashuvining asosiy xususiyati shundaki, bunda o'quvchilar ko'pchilik fanlarni samarali o'rganishda aqli hamda qo'llaridan foydalanishadi, bilimlarni mustaqil "egallashadi". O'quvchilar o'quv mashg'ulotlarida tajribalar o'tkazishadi, modellarni konstruksiyalaydi, musiqa va filmlarni mustaqil yaratishadi, robotlarni yasashadi, ya'ni o'z g'oyalarini amalga oshiradilar va mahsulot yaratishadi [4]. Quyida o'quvchilar qo'l mehnati bilan yaslgan biologik obektlar ya'ni o'quvchilar tomonidan o'tilgan mavzular asosida aniq bilim va tasavvurga ega bo'lishi uchun qo'l mehnatida igna, ip va matodan foydalanganlar (1-rasm).

1. Tishning tuzilishi	2. Virusning tuzilishi	3. Ishchi arining tuzilishi
		

1-rasm

STEAM ta’lim muhitida o‘quvchilar egallagan bilimlaridan o‘sha zahotiyoq amalda foydalanishlari sababli ular ulg‘ayib, voyaga yetgach, real hayotda uchraydigan turli muammolarga duch kelishganida, masalan, atrof-muhit ifloslanishi bo‘ladimi, iqlim o‘zgarishimi, shu kabi murakkab muammmolarni yechish uchun faqatgina turli fan sohalari bo‘yicha egallagan o‘z bilimlariga suyanishlari va hamkorlikda ishlashlari zarurligini tushunishadi. Bunda bitta fan doirasidagi bilimlargagina tayanish yetarli bo‘lmaydi [5-6]. Shunga ko‘ra, STEAM yondashuvi fikrlash uslubi hamdir.

Xulosa qilib aytganda, STEAM o‘quvchilarni tajribalar o‘tkazish, modellarni konstruksiyalash, musiqa va filmlarni mustaqil yaratish, o‘z g‘oyalarini amalga oshirish va mahsulot yaratishni rag‘batlantiradi. O’qitishga bunday yondashuv bolalarga nazariy bilim va amaliy ko‘nikmalarini samarali chog‘ishtirish imkonini beradi. O’quvchilarning ijodkorligini oshiradi, yuqori malakali, zamon talabiga mos kadrlar tayyorlashda mustahkam poydevor bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “Xalq ta’limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” gi 05.09.2018 yildagi № PF-5538 Farmoni.

2. O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Umumiy o‘rta va o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limining davlat ta’lim standartlarini tasdiqlash to‘g‘risida” gi 6-aprel 2018 yil 187-son qarori.

3. Mavlonov O. Zoologiya. “O’zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 7-sinfi uchun darslik. Toshkent, 2017.

4. Aminov B., Tilavov T. Odam va uning salomatligi. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 8-sinfi uchun darslik. “O’qituvchi” nashriyot-matbaa ijodiy uyi. Toshkent, 2016.

5. Tolipova J.O. Biologiyani o‘qitishda innovatsion texnologiyalar. Pedagogika oliy ta’lim muassasalari ta’lim oluvchilari uchun darslik. Toshkent, 2014.

6. Shaxmurova G.A., Azimov I.T., Raxmatov U.Ye. Biologiyadan masala va mashqlar yechish. O’quv qo‘llanma. “Adabiyot uchqunlari” nashriyoti. Toshkent, 2017.

BETON QORISHMALARI XUSUSIYATLARINI TARTIBGA SOLISH UCHUN SUPERPLASTIFIKATOR QO’SHIMCHALARIDAN FOYDALANISH

t.f.d. prof. Karimov Mas’ud Ubaydulla o‘g‘li.,
t.f.f.d. k.i.x. Ismailov Feruz Sabirovich.
Toshkent Kimyo texnologiya ilmiy-tadqiqot instituti
ismoilovferuz54@gmail.com
+998912102555

Annotatsiya. Oldingi tadqiqotlarda betonning siqilishdagi mustahkamligiga kimyoviy va mineral qo‘shimchalarning ta’siri ko‘rib chiqilgan, ammo betonning siqilishdagi mustahkamligiga

kam e’tibor berilgan. Biroq, transport maqsadlaridagi monolit betonlar, shu jumladan yo‘l betonlari, cho‘zuvchi yuklar sharoitida ishlaydi, bu esa ularning buzilishiga olib keladi. Shuning uchun superplastifikatorlar, ayniqsa karboksilat turidagi, shuningdek, mineral qo‘shimchalar va ularning komplekslarining betonning egilishdagi mustahkamligiga ta’sirini tahlil qilish dolzarb hisoblanadi. Maqolada karboksilat turidagi superplastifikator, beton maxsulotlarining siqilishdagi mustahkamligiga ta’sirini aniqlash bo‘yicha sinov o‘tkazilgan. Beton qorishmasiga kimyoviy qo‘shimcha qo‘shish siqilishdagi mustahkamlikni 14% gacha oshirishi aniqlangan. Superplastifikatorlardan foydalanish betonning erta siqilishdagi mustahkamligini 37% gacha, 28 kundan so‘ng esa 20% gacha oshirishga imkon beradi.

Kalit so‘zlar: Beton qorishmasi, suyuq muhit, gazli muhit, qattiq muhit, mustaxkamlik, superplastifikator.

Kirish. Ko‘plab kimyoviy qo‘shimchalar (modifikatorlar) orasida beton qorishmalarining plastifikatorlari va superplastifikatorlari muhim o‘rin tutadi. Superplastifikatorlar beton qorishmasini yotqizishda tebranish vaqtini keskin kamaytirishga imkon beradi va bir qator texnologiyalarda yuqori chastotali tebranishni istisno qilish yoki qorishmaning qolipda taqsimlanishini yaxshilash, energiya sarfi va mehnat sarfini kamaytirish, konstruksiyalar sifatini oshirish uchun uni qisqa muddatli past chastotali ta’sir bilan almashtirish mumkin. Bunda beton qorishmasini yotqizish va zichlashda mehnat sharoitlari tubdan yaxshilanadi. Superplastifikatorlar 550 va 600 markali sementlarni ishlab chiqarish hajmini oshirmasdan yuqori mustahkam beton konstruksiyalarini ishlab chiqarish istiqbolini ochadi, shlak va putssolan portlandsementlarini qo‘llash sohalarini sezilarli darajada kengaytiradi. Barcha plastifikator qo‘shimchalar ham beton qorishmasidagi suv miqdorini bir xil darajada kamaytirmaydi. Ularning samaradorligi kimyoviy tarkibi va aralashmani plastifikatsiyalash mexanizmiga bog‘liq. “Yuqori molekulyar birikmalarning qattiq faza-eritma” tizimidagi o‘zaro ta’sirlar to‘g‘risida yagona nazariyaning yo‘qligi hozirgi kungacha kimyoviy qo‘shimchalarni tanlash empirik yo‘l bilan olib borilishiga olib keldi. Kimyoviy qo‘shimchalar molekulasidagi funksional guruhlarning ko‘rinishi va joylashuvi, radikal tabiati va uning tuzilishi, zanjir makromolekulalarining konformatsion holati sementli gellar va betonlarning xossalariga ta’siri masalalari o‘rganilmagan. Qo‘shimchalarning samaradorligini bashorat qilish uchun mezonlar mavjud emas. Sement kompozitsiyalarida ko‘rsatilgan qo‘shimchalarning ta’sir mexanizmini aniq tushunmasdan, yanada samarali analoglarni maqsadli sintez qilish va shunga mos ravishda betonlarning sifati va chidamliligining yangi darajasiga chiqish mumkin emas.

Adabiyotlar tahlili. Beton tayyorlashning zamonaviy texnologiyasida qo‘shimcha modifikatorlar beton qorishmasining bog‘lovchilar, to‘ldiruvchilar va suv bilan bir qatordagi majburiy komponenti hisoblanadi. Betondagi qo‘shimchalar betonning sifatini yaxshilash, unga o‘ziga xos xususiyatlar berish, qurilish ishlarini tezlashtirish, qurilish jarayonini narxini kamaytirish maqsadida ishlatiladi [1]. Bu qo‘shimchalar beton tarkibidagi suv miqdorini (40% gacha) an’anaviy lignosulfonat, melamin yoki naftalin asosidagi superplastifikatorlarga nisbatan sezilarli darajada kamaytiradi. Suv miqdorining kamayishi g‘ovaklikning pasayishiga olib keladi, bu esa betonning mexanik mustahkamligi va chidamliligini oshiradi. Ushbu qo‘shimchalar betonning harakatchanligi va reologik xususiyatlarini yaxshilaydi, yetib borish qiyin bo‘lgan joylarga quyishni osonlashtiradi hamda armaturani yanada samarali qoplash imkonini beradi [2]. Polikarboksilat qo‘shimchalarining tuzilishi karboksilat va efir guruhlari yon zanjirlari bo‘lgan chiziqli uglevodorod asosidan iborat. Ularning sement zarrachalariga karboksilat guruhlari vositasida adsorbsiyalanishi uzun efir guruhlari zanjirlari hosil qilgan sterik itarilish natijasida sement donachalarini tarqatadi. Shunga qaramay, superplastifikatorlardan foydalanish ko‘p hollarda sement-qo‘shimcha nomuvofiqligi tufayli oquvchanlik, nazoratsiz qotish, anomal reologik xatti-harakatlar va boshqalar nuqtai nazaridan muammolar tug‘dirishi mumkin[3-5]. Asosiy zanjirdagi karboksil guruhlarining zaryadi sement zarrachalarida PKE ning adsorbsiyalanishini ta’minlaydi, uzun yon zanjirlar esa sterik ta’sir orqali sement zarrachalarini tarqatadi. Bu jarayon kam suvli xamirning reologik xususiyatlarini sezilarli darajada yaxshilaydi [6-7].

Metodologiya. Butilakrilat asosida polikarboksilat superplastifkatorini 60°C haroratda suvli eritma sharoitida polimerizatsiya reaksiyasi asosida makromonomer sifatida polioksietilen

izobutil spirti efir va akril kislota, butilakrilat, inisiator va zanjir uzatuvchilardan foydalanib, sopolimer sintez qildik. Polikarboksilat sifati va polimerizatsiya reakisya jarayoniga ta’sir qiluvchi omillar sifatida makromonomerlarning molekulyar og‘irligi e’tibor qaratildi. Ularni tayyorlash usullari quyidagicha ko‘rsatilgan. Birinchi navbatda 30 g polioksietilen izobutil spirti efirni suvga eritib kolbaga solamiz va qizdirishni boshlaymiz, so‘ngra o‘lchalgan (a) (1.33g,) AA va (0.33g) BA, (b) distillangan suv bilan (0,56g) zanjir uzatish agenti merkaptan kislota yaxshilab aralashtirib, 500 ml uch bo‘yinli tubi dumaloq kolbaga tomdirishni boshlaymiz. Reaksiya haroratni 70°C da aralashtirgich yordamida 300 daqiqa ushlab turiladi. Tomdirgich yordamida aralashmaga inisiator (0,07ml) 45 daqiqaga mo‘ljallab qo‘shiladi. Keyin haroratni 65°C da termostatlangan moy hammomi yordamida olib boriladi. Polikarboksilat superplastifikatorning yakuniy mahsuloti sifatida 24% li suvli eritma olinadi, olingan mahsulotni xona haroratiga sovutilib, 30%li NaOH eritmasi orqali pH~6-7 ga keltiriladi.

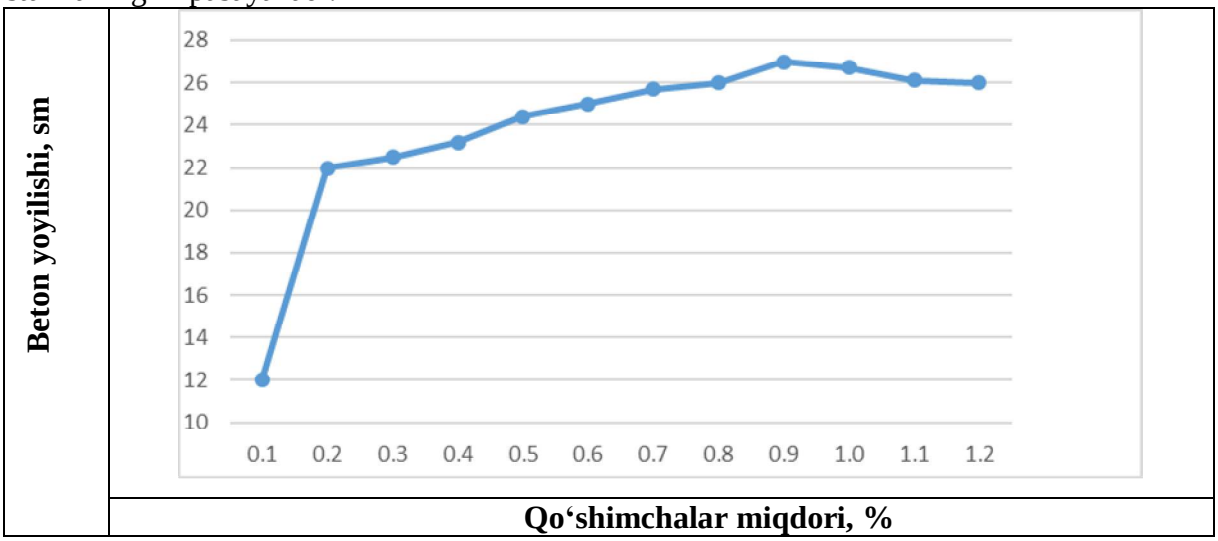
Natija va tahlillar.

1- jadval.

Sintez qilingan superplastifikator qo‘shilgan beton namunalarining sinov natijalari.

№	Sement miqdori, gr	Sement massasiga nisbatan qo‘shimcha miqdori, %	Suv/ Sement nisbati	Yoyiluvchanligi, sm.	O’rtacha zichlik, gr/sm^3
1	100	-	0.42	7	38.5
2	100	0.2	0.40	9	39.6
3	100	0.6	0.40	13	40.1
4	100	0.8	0.40	15	40.5
5	100	1	0.40	17	41.2

Beton qorishmasiga suv-sement nisbatining 0.2%-1% gacha polikarboksilat superplastifikatorlar qo‘shiladi. Superplastifikatorni 1% dan ortiq qo‘shilishi beton maxsulotini mustaxkamligini pasayishiga olib keladi. Namunalarda portlant sement 400 markali sement ishlatilgan. Betonning fizik-mexanik xususiyatlaridan mustaxkamligini o‘rganishda suv-sement nisbati 0.40 bo‘yicha olib borildi. Superplastifikatorning 24% suvli eritmasini 1% miqdorda qo‘shib, beton mustaxkamligini oshirishga erishdik. Superplastifikatorning miqdorini oshirish mustaxkamligini pasaytiradi.

1-rasm. PK-1 miqdorining sement qorishmasining oquvchanligiga ta’siri.

1-rasmda turli miqdordagi PK-1 qo‘shimchasi qo‘shilgan sement qorishmasining oquvchanligi ko‘rsatilgan. Natija shuni ko‘rsatadiki, PK-1 miqdori sement og‘irligining 0,1% dan 1,1% gacha oshirilganda oquvchanlik sezilarli darajada ortadi. PK-1 sement og‘irligining 0,9% miqdorida qo‘llanganda oquvchanlik eng yuqori darajaga yetdi. PK-1miqdori 1% dan oshganda, qorishmadan suv ajralishi kamayi kuzatildi. Shu sababli, PK-1 ning eng maqbul miqdori sement og‘irligining 0,9% ini tashkil etadi. Sement qorishmasining oquvchanligi natijalari shuni

koʻrsatdiki, sement qorishmasidagi PK-1 dispersion kuchi sezilarli darajada yuqori. Sababi, PK-1 boʻshliqlarga oʻxshash tarmoqlangan makromolekulalar boʻlib, buning natijasida osonlik bilan sterik toʻsiq paydo boʻladi va kuchli dispersion kuch hosil boʻladi. Qoʻshimchalarning sement gidratatsiyasida kechikishi polikarboksilat qoʻshimchasining miqdorining ortishi bilan kuchayadi. Ushbu aralashma vositasidagi sekinlashtiruvchi ta'sir ham qoʻshimchaning tabiatiga qarab oʻzgarishi kuzatildi va shlakli sementda eng kuchli boʻldi.

Xulosa. PK-1 deb nomlangan polikarboksilatni asosan polioksietilen izobutil spirti efir, akril kislota va butil akrilat asosida sintez qilindi. Olingan natijalar superplastifikator qoʻshilishi bilan betonning sifati yaxshilanishini isbotlandi. Superplastifikator qoʻshimchani sement massasiga nisbatan 1 % beton qorishmasiga qoʻshilishi uning zichligini kamaytirib, gʻovak strukturasini yaxshilash orqali betonining mustaxkamligini oshishiga erishildi. Qoʻshimchalarning sement gidratatsiyasida kechikishi polikarboksilat qoʻshimchasining miqdorining ortishi bilan kuchayadi. Ushbu aralashma vositasidagi sekinlashtiruvchi ta'sir ham qoʻshimchaning tabiatiga qarab oʻzgarishi kuzatildi va shlakli sementda eng kuchli boʻldi.

Adabiyotlar roʻyxati

1. Ismoilov F.S. Karimov M.U., Djalilov A.T., Moʻminov B. S. // Polikarboksilatli superplastifikator sintez qilish va uning samaradorligi. // QarDU xabarlari Ilmiy-nazariy, uslubiy jurnal. KIMYO 2024 4(2). https: //qarshidu. uz/oz/page/ ilmiy-jurnal-NEW 128-132 bet.
2. Spiratos N, Page M, Mailvaganam NP, Malhotra VM, Jolicoeur C.//Superplasticizers for concrete fundamentals, technology and practice. //Handy Chemicals, Canada; 2006.
3. Ohta A, Sugiyama T, Tanaka Y. Fluidizing mechanism and application of polycarboxylate-based superplasticizers. In: 5th CANMET/ACI sp 173-19; 1997. p. 359–78.
4. Uchikawa H, Hanehara S, Sawaki D. The role of steric repulsive force in the dispersion of cement particles in fresh paste prepared with organic admixuture. Cem Concr Res 1997; 27:37–50.
5. Yamada K, Takahashi T, Hanehara S, Matsuhisa M. Effects of the chemical structure on the properties of polycarboxylate-type superplasticizer. Cem Concr Res 2000; 30:197–207.
6. Liu X, Wang Z, Zhu J, et al. Colloid Surf A Physicochem Engin Asp 2014; 448: 119.
7. Plank J, Schroefl C, Gruber M, et al. J Adv Concr Tech 2009; 7-5.

AKADEMIK LITSEYLARDA ALGEBRA VA ANALIZ ASOSLARI FANINI O'QITISHDA "ALGEBRAONLINE.UZ" TA'LIM PLATFORMASIDAN FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI

Xoliqulov Furqat Tirkashboyevich

Mirzo Ulugʻbek nomidagi Samarqand davlat arxitektura-qurilish universiteti akademik litseyi matematika fani oʻqituvchisi.

Oʻzbekiston, Samarqand shahri J.Joʻrayev koʻchasi 65-uy. Tel.: +998(93) 738-73-30

E-mail: *furqatxoliqulov1985@gmail.com*

Annotatsiya. Ushbu maqolada akademik litseylarda algebra va analiz asoslari fanini oʻqitishda raqamli ta'lim texnologiyalari, xususan "algebraonline.uz" platformasidan foydalanish, uning imkoniyatlari va afzalliklari haqida bayon qilingan.

Аннотация. В данной статье рассматривается использование цифровых образовательных технологий, в частности платформы «algebraonline.uz», ее возможности и преимущества при обучении алгебре и основам анализа в академических лицеях.

Annotation. This article describes the use of digital educational technologies, in particular the "algebraonline.uz" platform, its capabilities and advantages in teaching algebra and fundamentals of analysis in academic lyceums.

Kalit soʻzlar: "algebraonline.uz", raqamli ta'lim, platforma, ChatGPT API, dasturiy vosita.

Ключевые слова: «algebraonline.uz», цифровое образование, платформа, ChatGPT API, программный инструмент.

Keywords: "algebraonline.uz", digital education, platform, ChatGPT API, software tool.

Kirish. O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning ta’lim tizimini rivojlantirishga qaratilgan strategik qarorlari ham mamlakatimizda raqamli transformatsiya jarayonini jadallashtirishga xizmat qilmoqda. Jumladan, 2019-yil 24-dekabrdagi 2020-2025 yillarda ta’lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasi”da ta’kidlanishicha: “Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish orqali ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarning bilim darajasini yaxshilash va innovatsion fikrlashni rivojlantirish zarur”[1].

Adabiyotlar tahlili va muhokama. Matematika fanini nazariylashtirgan holda o‘qitishga yondashishdan voz kechib, o‘quvchining kundalik hayotida matematik bilimlarni tatbiq eta olish salohiyatini shakllantirish va rivojlantirishga erishish, o‘quvchilarning mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini namoyon qilish va faollashtirishga e’tiborni kuchaytirish – davr talabi [2].

Zamonaviy ta’limda kompyuter texnologiyalaridan foydalanish tobora kengayib bormoqda. Bugungi kunda ta’lim jarayonida samara beruvchi ko‘plab kompyuter amaliy dasturlari va pedagogik dasturiy vositalar (masalan, GeoGebra, Matlab, Mathematica, Maple, Wolfram Alpha) mavjud bo‘lib ulardan ta’lim jarayonini samaradorligini oshirishda foydalanish maqsadga muvofiqdir[3].

Bugungi kunda barcha sohalar kabi ta’lim tizimini ham raqamlashtirish jarayonlari jadal rivojlanmaoqada. Akademik litseylar tizimida tahsil olayotgan o‘quvchilarni fanlar bo‘yicha zamonaviy o‘quv adabiyotlari bilan ta’minlashda ba’zi muammolar mavjud. Shunigdek o‘quv adabiyotlarni elektron tizimga birlashtirgan maxsus platformalarni yaratishni dolzarb muammolardan biri sifatida qarash mumkin.

Natija. “algebraonline.uz” - bu zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan foydalangan holda yaratilgan algebra va analiz asoslari fanini masofadan turib samarali o‘rganish imkoniyatini beruvchi raqamli ta’lim platformasi hisoblanadi.

Platformaning Backend qismi PHP dasturining Laravel frameworki yordamida ishlab chiqilgan. Laravel framework - bu tezkor, xavfsiz va kengaytirish oson bo‘lgan zamonaviy framework bo‘lib, u orqali modulga asoslangan, izchil va ishonchli tizim yaratish imkoniyati mavjud. Ma’lumotlar bazasi sifatida PostgreSQL tanlangan. PostgreSQL - bu kuchli, tezkor va murakkab so‘rovlarni qo‘llab-quvvatlovchi ochiq manbali ma’lumotlar bazasi bo‘lib, katta hajmdagi o‘quvchi ma’lumotlarini, nazorat natijalarini va yuklangan fayllarni samarali saqlash imkonini beradi.

Platformaning eng muhim qismi bo‘lgan sun’iy intellekt qismi ChatGPT orqali ishlaydi. ChatGPT foydalanuvchi nazorat ishi topshirish jarayonlarida bergan noto‘g‘ri javobni aniqlaydi, admin(o‘qituvchi) tomonidan yuklangan unga tegishli mavzuning Word faylidan noto‘g‘ri javob bergan test savoli bo‘yicha zarur ma’lumotni topadi va aniq hamda tushunarli tarzda unga javob tayyorlaydi. Bu o‘quvchiga bilimini mustahkamlash, mavzuni chuqurroq anglash va xatolarni tezroq tuzatishga yordam beradi.

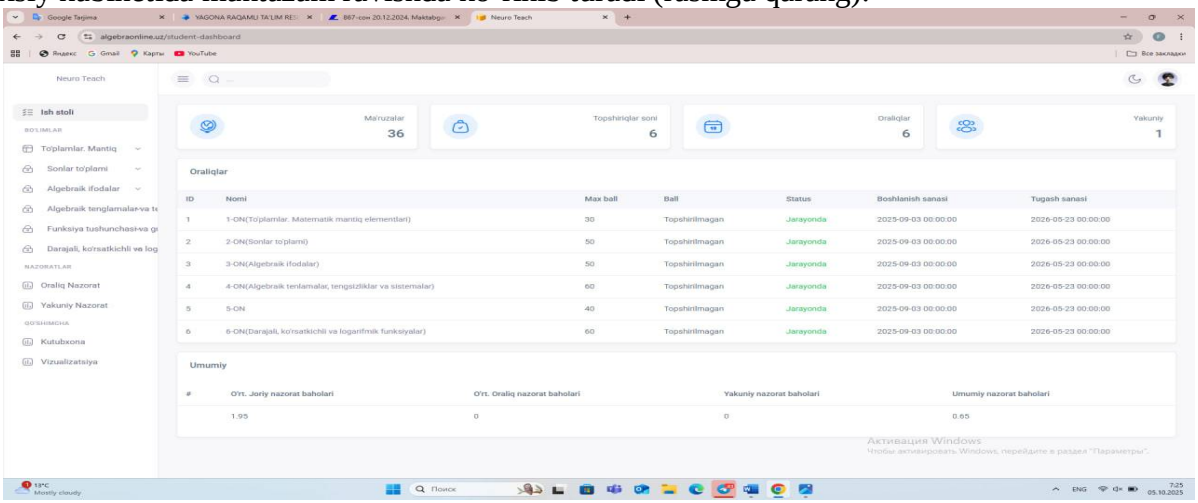
Platforma barcha operatsion tizimlarda ishlaydi. Unga ixtiyoriy qidiruv tizimi(brauzer)dan https://algebraonline.uz/ linki orqali kirish mumkin [4].

Admin platformadagi barcha jarayonlarni boshqaradi: elektron platformaga o‘z o‘quv fani bo‘yicha zarur ma’lumotlar(nazariy, amaliy mashg‘ulot fayllari, nazorat uchun test savollar to‘plami va taqdimot fayllari kabilar)ni yuklaydi. Ushbu yuklangan fayllarni qayta tahrirlab, yangilanib borish imkoni yaratilgan. Bundan tashqari yangi ma’lumotlar kiritish yoki tahrirlash, o‘tkaziladigan nazorat ishlari, ularning topshirilish muddati, urinishlar soni va unga ajratilgan vaqtni belgilaydi.

Platforma o‘quvchilarga istalgan vaqtda bilim olish imkonini yaratadi. Asosiy maqsad - ta’lim jarayonini avtomatlashtirish, baholashni adolatli tashkil qilish va o‘quvchilarga bilim olishda sun’iy intellekt yordamida qo‘shimcha ko‘mak berishdir. “algebraonline.uz” platformasi oddiygina onlayn kurs emas, balki akademik litseylarning 1-kurs o‘quvchilari uchun Algebra va analiz asoslari fani o‘quv dasturidagi barcha mavzularni qamrab olgan zamonaviy platforma hisoblanadi. Ushbu platforma orqali o‘quvchilar o‘z bilimlarini bosqichma-bosqich rivojlantiradi, o‘qituvchilar va administratorlar esa jarayonni samarali boshqaradi.

Platformadan istalgan foydalanuvchi ro‘yxatdan o‘tib foydalanishi mumkin. Ta’lim jarayoni semestrlar asosida tashkil etilgan bo‘lib, har bir semestr bo‘limlarga, bo‘limlar esa nazariy va

amaliy mashg‘ulotlarga ajratilgan. Har bir mashg‘ulotni o‘zlashtirib bo‘lgach o‘quvchi joriy nazoratni topshiradi, bo‘lim yakunida oraliq nazoratdan o‘tadi, semestr yakunida esa yakuniy nazoratni topshiradi. Shu tarzda yig‘ilgan ballar avtomatik hisoblab boriladi va o‘quvchining shaxsiy kabinetida muntazam ravishda ko‘rinib turadi (rasmga qarang).

“algebraonline.uz” elektron ta’lim platformasida foydalanuvchi oynasining umumiy ko‘rinishi

Nazorat topshirish jarayonida o‘quvchi noto‘g‘ri javob bergan taqdirda unga sun’iy intellekt yordamida tushuntirish taqdim etiladi. Sun’iy intellekt javoblarni faqatgina administrator tomonidan yuklangan Word fayllardagi ma’lumotlar asosida shakllantiradi, bu esa javoblarning to‘g‘ri, aniq va mavzuga mos bo‘lishini ta’minlaydi. Shu orqali o‘quvchi nafaqat o‘z xatolarini ko‘radi, balki ularni to‘g‘rilash uchun zarur bilimni ham oladi.

Adminlar uchun platformada keng boshqaruv imkoniyatlari mavjud: ular semestr, bo‘lim va darslarni qo‘shishi, mavzuga mos savollarni yuklashi, savollarni sun’iy intellekt orqali tahlil qildirish va ularning javoblarini shakllantirish imkoniga ega. Bundan tashqari barcha nazorat topshiriqlari avtomatik baholanadi, natijalar esa aniq va shaffof ko‘rinishda saqlanadi.

Xulosa. “algebraonline.uz” platformasi akademik litseylarning o‘quvchilari uchun algebra va analiz asoslari fanini raqamli muhitga olib chiqadi, ularga qulay, izchil va samarali o‘qish imkoniyatini yaratadi. O’qituvchilarga esa jarayonni boshqarishda qulaylik beradi. Platformada sun’iy intellektning qo‘llanilishi bilan ta’lim jarayonini yanada interaktiv, tushunarli va zamon talablariga mos bo‘lishiga erishildi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. lex.uz - O’zbekiston Respublikasi Qonun xujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi.
2. N.Bekmurodova. Matematika darslarida axborot texnologiyalaridan foydalanish. Proceedings of International Conference on Modern Science and Scientific Studies. Paris, France-2022. 114-117 bet.
3. M.Abdujalilova, Z.Solijonova. Dars jarayonida zamonaviy texnologiyalardan foydalanish - matematik ta’limni yangicha tashkil qilishning asosi sifatida. International Conference on Advance Research in Humanities, Applied Sciences and Education Hosted from New York, USA. April, 28th 2023. 90-93 bet.
4. “algebraonline.uz” elektron ta’lim platformasi. (O’zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi. Guvohnoma raqami DGU №53924, 25.07.2025).

GEOGRAFIYA FANLARINI O'QITISHDA TALABALARDA IJODIY FAOLIYAT TAJRIBASINI SHAKLLANTIRISH MASALALARI

Kodirova Maxfuza Maxmudovna
Navoiy davlat universiteti dots. v.b.,
Telefon: +998912503076
E-mail: kodirovamaxfuza7@gmail.com

Annotatsiya. Geografiya ta'limida ijodiy faoliyat tajribasi muammosiga turli xil yondashuvlarning qiyosiy tahlili uni alohida, ya'ni jarayonli (ko'nikmalar), shaxsiy va refleksiv tarkibiy qismlardan tashkil topgan murakkab tuzilma, hosila sifatida ko'rib chiqishga imkon beradi.

Kalit so'zlar. Ta'lim jarayoni, geografiya fanlari, ijodiy faoliyat tajribasi, kognitiv, motivatsiyali, jarayonli va refleksiv tarkibiy qismlar.

Аннотация. Сравнительный анализ различных подходов к проблеме опыта творческой деятельности в географическом образовании позволяет рассматривать его как сложную структуру, производную, состоящую из отдельных, процессных (умений), личностных и рефлексивных компонентов.

Ключевые слова. Образовательный процесс, географические науки, опыт творческой деятельности, когнитивный, мотивационный, процессуальный и рефлексивный компоненты.

Annotation. A comparative analysis of various approaches to the problem of the experience of creative activity in geographical education allows us to consider it as a complex structure, a derivative consisting of separate, process (skills), personal and reflexive components.

Keywords. Educational process, geographical sciences, creative activity experience, cognitive, motivational, procedural and reflexive components.

Kirish. Ta'lim jarayonida zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanishning zaruriy sharti quyidagilarni tashkil qiladi. Axborot hajmining ko'pligi va tezda yangilanib borayotganligi, xususan, zamonaviy ta'lim jarayoniga mos jihozlar, ta'lim jarayonida o'qitishning texnik vositalarining taraqqiy etishi, qiziquvchan talabalar uchun imkoniyati yuqori bo'lgan aloqa vositalari, internet, ijtimoiy saytlar va dasturlarning mavjudligi sanaladi. Bunday ta'sirlar bugungi kun dars mashg'ulotlarini zamonga hamohang tarzda tashkil etishni o'tishni talab qiladi.

Asosiy qism. Talabalarda ijodiy yechimlarni talab qiluvchi ijodiy tajribani shakllantirish uchun maxsus pedagogik vaziyatlarni loyihalashtirish muhimdir. Ijodga o'rgatish jamiyatda mavjud va hal qilish usullari avvaldan ma'lum bo'lgan muammolarni loyihalashtirish imkoniyatini beradi. Talabalar o'z kamolotining ma'lum bir darajasini fan o'qituvchisining tashkilotchilik faoliyatiga bog'liq holda yaratishi mumkin. Talabalarning o'quv – bilish faoliyati oldin o'zlashtirilgan, so'ngra mustaqil ravishda orttirilgan yangi hatti-harakatlar majmuini o'z ichiga oladi. Ular mustaqil izlash, o'zi uchun noma'lum narsani yaratish, bilim va ko'nikmalarni mustaqil ravishda yangi sharoitlarda qo'llash, tanish vaziyatlarda yangi muammolarni topish, muqobil fikrlash, muammolarni hal qilishning yangi manbalarini izlab topishdan iborat.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Tadqiqotchi N.V.Martilova geografiya ta'limida talabalarning ijodiy faoliyatlari tajribasini shakllantirib borish, muammolarni hal etish, bunda ijodiy faoliyat tajribasi ta'limning asosiy maqsadi-sub'yekt va ta'lim mazmunining tarkibiy qismi sifatida vujudga kelishi, shaxsning ijodiy faolligini rivojlantirish jarayoni va kreativ ta'lim mahsuli sifatida tavsiflanishi mumkinligi aniqlangan. Tadqiqotchi Yu.V.Mitrofanova ta'kidlashicha, inson o'zi yashab turgan joyning geografiyasini o'rganish davomida yangi pedagogik texnologiyalar asosida talabalarning shaxsiy ijodiy faoliyati natijalari negizida "ijodiy faoliyatning individual tajribasi – bu talabalarga ijodiy topshiriqlarni bajarish davomida samarali yechimlarni topishga, motivatsiya va refleksiyani faollashtirish asosida yangini yaratish jarayonida shaxsan ishtirok etishga imkon beradigan amaliy ko'nikmalar majmuidan iboratdir", degan edi.

Muhokama. Rivojlangan xorijiy mamlakatlar tajribasidan ko'rish mumkinki, ilgari jahonda geografiya ta'limini modernizatsiya qilishning yangi strategiyalarida ijodiy faoliyat tajribasi va uning shakllantrishga ustuvorlik berilgan. Xususan, Stiven Skoffxem muallifligi va tahriri ostida chop etilgan "Geografiya va ijodkorlik" (Geography and creativity), "Geografiya, ijodkorlik va

kelajak” (Geography, Creativity and the Future), “Geografiyani ijodiy o‘qitish” (Teaching Geography Creatively) kabi ishlarda geografiyani o‘quv fani sifatida ijodiy rivojlantirish mumkinligi va geografiya ta’limidagi ijodkorlik prinsiplari quyidagilarni tashkil qilgan: ijodkorlik obrazli fikrlash yoki xulq-atvorni nazarda tutishi va ijodiy faoliyat maqsadga erishishga qaratilgan va bu jarayonlar qandaydir o‘ziga xos (original) narsalarni yaratishi kerakligi, natija esa maqsadga nisbatan muhim ahamiyatga ega bo‘lishi zarurligi asoslab berilgan.

Natijalar. Biz psixologik, pedagogik va metodik adabiyotlarda, shuningdek yuqorida qayd etilgan tadqiqotlarda keltirilgan ta’riflarni inobatga olgan holda talabalar ijodiy faoliyati tajribasi tuzilmasida kognitiv, motivatsiyali, jarayonli va refleksiv tarkibiy qismlarni ajratib ko‘rsatdik. Geografiya ta’limi jarayonida ijodiy faoliyat tajribasining motivatsiyali tarkibiy qismi yetarli faollashtirilishi hisobiga bu tajribaning “individualligi”ga erishiladi. Bunga geografiya ta’limida talabani ijodkorlikka undovchi, rag‘batlantiruvchi motivatsiya xos bo‘lib, bu talabalarning geografiyani bilishga qiziqishi, tabiiy geografiya bo‘yicha ijodiy topshiriqlarni bajarishi orqali namoyon bo‘lishi mumkin. Mazkur tarkibiy qism talabalarni muammo yechimini izlash vaziyatiga jalb qilishni ta’minlaydi va ularning motivlari, ehtiyojlari, qiziqishlari hamda yosh xususiyatlariga bog‘liq bo‘ladi.

Talabalarning geografik bilim, ko‘nikma va malakalari ijodiy faoliyat tajribasining kognitiv tarkibiy qismi geografiya ta’limi jarayonida va real hayotiy vaziyatlarda qo‘llaniladigan faoliyat metodlari va usullarini, shuningdek talabaning o‘z imkoniyati va ijodga qadriyatli munosabati haqidagi tasavvurlarini ham o‘z ichiga oladi. Ijodiy faoliyat tajribasining to‘planishi jarayonida geografik bilimlar, ko‘nikma va malakalarning to‘la-to‘kisligi ijodiy topshiriqlarni amaliy hal etish mantig‘iga asoslangan o‘ziga xos tizimga birlashib, tegishli tartibda uyg‘unlashadi va bir shakldan boshqa shaklga o‘tadi.

Geografiya ta’limida sabab-oqibat bog‘lanishlarini o‘rnatish ko‘nikmasini (mahalliy, mintaqaviy va global ko‘lamdagi tabiiy va ijtimoiy-iqtisodiy ob’yektlar, hodisalar va jarayonlarning vujudga kelishi va o‘zgarishini tushuntirish), inson xo‘jalik faoliyatining mahalliy, mintaqaviy va global ko‘lamdagi tabiiy geografik komplekslarga ta’siri va oqibatlarini oldindan aytib berish ko‘nikmasini, shuningdek, fanga oid ijodiy topshiriqlarni bajarishda oldindan ma’lum bo‘lgan geografik axborotlar va ish usullarini o‘zaro birlashtirish ko‘nikmasini samarali shakllantirish imkoniyati ham mavjud. O’zaro geografik fikr almashinuv bilan bog‘liq bo‘lgan, ya’ni juftlik va kichik guruhda ishlash ko‘nikmasi ijodkorlikning jarayonli va kommunikativ jihatlariga xos bo‘lib, talabalarning o‘z fikrini shakllantira olishi, o‘rtog‘i tomonidan bildirilgan fikrning mohiyatini anglay olishi, o‘zgalarning g‘oyalarini asosli tanqid qila olishi kabi ko‘nikmalari tegishli ijodiy yechimlarni ishlab chiqishga imkon beradi.

Talabalarda ijodiy faoliyat tajribasining jarayonli tarkibiy qismi ta’lim davomida o‘zlashtirilgan geografik bilim, ko‘nikma va malakalardan mustaqil foydalanishga qaratilgan amaliy, natijaviy jihatlarni belgilaydi. Mazkur tarkibiy qismning amalga oshishi jarayonida aqliy faoliyat metodlarini geografik bilish faoliyati usullari, mexanizmlari bilan birgalikda o‘zlashtirish ta’minlanadi. Demak, ijodiy faoliyat jarayonlari, ya’ni tartib-qoidalari quyidagilar bilan bog‘liq bo‘ladi:

oldin egallangan geografik bilim, ko‘nikma va malakalarni notanish shart-sharoitlarda mustaqil ravishda qo‘llash;

oldindan tanish bo‘lgan standart vaziyatlarda vujudga kelgan geografik muammolarni aniqlash;

yangi geografik muammoli vaziyatda faoliyatning oldindan ma’lum bo‘lgan geografik usullarini birlashtirish, o‘zgartirish va amalda qo‘llash;

o‘rganish (tekshirish) mumkin bo‘lgan geografik ob’yektning (muammoning) tarkibiy tuzilmasini tushunib etish;

bir-biriga zid, boshqacha geografik yechimlarni yoki uning usullarini aniqlash malakasi;

geografik muammoni hal qilishning oldindan ma’lum bo‘lgan usullaridan farq qiladigan boshqa, alohida geografik usulini yaratish ko‘nikmasi.

Individual ijodiy faoliyat tajribasining refleksiv tarkibiy qismi odamning o‘z ongi va faoliyatini anglashi va o‘rganishi, boshqacha aytganda, shaxsiy fikri va hatti-harakatini chetdan turib tasavvur etishi sifatidagi refleksiya (o‘ylashi, fikr yuritishi) bilan ifodalanadi.

Tahlil qilingan nuqtai nazar va ilmiy fikrlarni qiyosiy tahlil qilish natijasida ijodiy faoliyat tajribasi bu - hodisa va jarayonlar birlashuvida talqin etiladigan integrativ fazilat (yangi bilim va ijodiy ko‘nikmalarni egallash, ulardan amaliyotda mustaqil foydalanish) va shaxsiyat funksiyalarining muhimligi ta’minlangan faoliyat jarayoni va natijasi sifatida aniqlashga imkon beradi.

Xulosa. Hozirgi zamon talablari asosida Geografiya fanini o‘qitishda quyidagi vazifalarni bajarish talab etiladi:

- geografiya ta’limi yo ‘nalishi talabalariga o‘quv fani bo‘yicha puxta va chuqur bilim berish;
- fanning ta’limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlarini ochib berish;
- fanning mazmunini ilg‘or ta’lim texnologiyalari talablariga mos ravishda takomillashtirish;
- fanni o‘qitish jarayonida zamonaviy fan yutuqlarini aks ettirish;
- Geografiya darslarini tashkil etishning zamonaviy shakl, metod hamda vositalarini ishlab chiqish va takomillashtirish;
- Geografiya ta’limini innovatsion va axborot kommunikatsion texnologiyalari asosida tashkil etish;
- talabalarda geografik ko‘nikmalarni shakllantirish orqali ularning kreativlik darajasini yanada rivojlantirish;
- bo‘lajak geografiya fani o‘qituvchilarining malakali mutaxassis bo‘lib yetishishlari uchun fanning zamonaviy tadqiqot usullarini takomillashtirish va amalda qo‘llash lozim.

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlash mumkinki, tabiiy fanlar doirasidagi Geografiya fanida ham talabalarning ijodiy faoliyat muammosiga turli xil yondashuvlarning qiyosiy tahlilidan ma’lum bo‘ladiki, uni jarayonli amaliy ko‘nikmalar, shaxsiy va refleksiv tarkibiy qismlardan tashkil topgan murakkab tuzilma, umumiy sahifa sifatida ko‘rib chiqishga imkon berishga undaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Блаженов В.А. Приемы развивающего обучения географии. – М.: Дрофа, 2006. – 60 с.
2. Мартилова Н.В. Формирование опыта творческой деятельности учащихся на основе изучения прикладного ландшафтоведения в профильном географическом образовании: Автореф. Дисс.. канд. пед. наук. - Нижний Новгород, 2010. - 24 с.
3. Митрофанова Ю.В. Формирование индивидуального опыта творческой деятельности учащихся средствами новых педагогических технологий при изучении географии своей местности: Автореф. дисс. канд. пед. наук. – Санкт-Петербург, 2005. – 26 с.
4. Saydamatov F. R. Maktab Geografiya ta’limida ekologik o‘lkashunoslik vositasida o‘quvchilarning ijodiy faoliyati tajribasini shakllantirish metodikasi. Ped. fan. bo‘yicha falsafa doktori (PhD) diss. Avtoreferati – T.: 2021. – 42 b.

UGAM DARYOSI QUYI OQIMI ALGOFLORASI

Temirov Abdumovlon Abduvaliyevich

CHDPU “Biologiya” kafedrası o‘qituvchisi, dotsent, b.f.n.

Babakulova Farangiz Uktamovna[1], Tuychiyeva Gulmira Kadirovna[2], Rametjanova Shahnoza Shuhratovna[3], Salimboyeva Diyorabonu[4], Xolxujayeva Sevinch[5], Abduxoshimova Dilshoda Rahimjon qizi[6], Abduqodirova Diyora Faxriddin qizi[7], Sadullayeva Ilmira Xurmat qizi[8], Abdihamidova Saygul Asliddin qizi[9], Tog‘murodova Saida Anvar qizi[10].

[1-10]CHDPU “Biologiya” kafedrasi talabalari

Annotatsiya: Ushbu maqolada Ugam daryosining quyi oqimidagi algofloraning turlarri tarkibi, biologik xilma-xilligi va ekologik holatini baholangan. Umumiy algologik metodlar asosida yig‘ilgansuv namunalari laboratoriya sharoitida mikroskopmostida o‘rganilib, Cyanophyta, Bacillariophyta va Chlorophyta bo‘limlariga mansub turlar aniqlandi.

Kalit so‘zlar: Ugam daryosi, algoflora, bioindikator, antropogen omillar, biologik xilma-xillik, suv ekotizmi.

Algoflora – suv havzalarining ekologik holatini baholashda muhim bioindikator bo‘lib xizmat qiladi. Ayniqsa, daryo tizimlarida algofloraning turlari tarkibi, biologik xilma-xilligi va biomassa ko‘rsatkichlari suvning ifloslanish darajasi, oziqlanish rejimi, gidrologik va gidrokimyoviy sharoitlari haqida muhim ma’lumotlarni beradi.

Ugam daryosi Tyan-Shan tog‘ tizmasining janubi-g‘arbiy qismidan boshlanadi va janubiy yo‘nalishda oqib, Humson qishlog‘idan keyin C**horvoq suv omboridan** chiqqan **Pskom** va **Chotqol** daryo suvlari bilan qo‘shilib chirchiq daryosi nomi bilan davom ettiradi.

Daryo havzasida **keskin kontinental iqlim** hukm suradi. Yoz issiq va quruq, qish esa sovuq va qisqa bo‘ladi. Yillik yog‘ingarchilik miqdori 300–500 mm atrofida bo‘lib, asosan, bahor va kuz oylarida yog‘adi. Bu omillar daryodagi suv sathining mavsumiy o‘zgarishlariga olib keladi.

Ugam daryosi, asosan, bahor va yoz oyi boshlarida to‘lib oqadi (aprel–iyun oylarida), bu davrda qor va muzliklar erishi asosiy suv manbai hisoblanadi. Kuz va qishda esa daryo sathi ancha pasayadi. Quyi oqimidagi o‘rtacha suv oqimi **7–15 m³/s** oralig‘ida bo‘lishi mumkin, ammo bu ko‘rsatkich mavsumga qarab keskin o‘zgaradi.

Ugam daryosining quyi oqimidagi algoflorani o‘rganish, ularning biologik xilma-xilligini aniqlash, ekologik holatini baholash hamda mavjud muammolarni aniqlash dolzarb ilmiy va amaliy masalalardan biri hisoblanadi. Ushbu tadqiqot natijalari ekologik monitoring ishlarini takomillashtirish, suv resurslaridan barqaror foydalanish strategiyalarini ishlab chiqishda, shuningdek, daryo havzasining bioekologik holatini muhofaza qilish va tiklash bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi.

So‘nggi yillarda Ugam daryosining quyi oqimi **antropogen bosim** ta’sirida sezilarli darajada ekologik o‘zgarishlarga uchramoqda. Aholi sonining ortishi, qishloq xo‘jaligi faoliyatining kengayishi, sanoat chiqindilarining filtrlarsiz tashlanishi daryo ekotizimining tabiiy muvozanatini izdan chiqarmoqda.

Suv sifati pasaymoqda – daryo suvi tarkibida azot, fosfor birikmalari va pestitsidlar miqdori ortib bormoqda. Bu esa suv o‘tlari (algalar) tarkibining o‘zgarishiga, ayrim zararli (evtrofikatsiyani chaqiruvchi) turlar ustunligiga olib kelmoqda. Suvo‘tlarni yig‘ishda umumiy algologik metodlardan foydalanildi. Namunalarni yig‘ish vaqtida vaqt, namuna olish joyi, ob-havo sharoitlari, oqim tezligi, suvning tiniqligi va suvning pH muhiti yozib borildi. Probalar yig‘ilgan idishlar etiketkalandi.

Ugam daryosining quyi oqimidagi algoflorani yig‘ish va o‘rganish ishlari 2024-yil sentyabr oyidan 2025-yil sentyabr oyigacha namunalar tahlil qilindi va ilmiy izlanishlar davom etmoqda. Har bir stansiyada (jami 12 ta) ikkitadan namuna olindi. «Dam olish zonasi» stansiyasida o‘ng va chap qirg‘oqlardan (1–5-stansiyalar) namuna olish chuqurligi 0,5–1,5 m ni tashkil etdi, «Humson» stansiyasida (6 – 10) - 0,2–1 m, «quyilish»da (11–12) - 0,2–1,0 m chuqurlikdan namunalar olindi.

Tadqiqotlar davomida 75 tadan ortiq suv o‘tlari (algologik) namunalar yig‘ildi. Olingan barcha namunalar bentos namunalaridir. Har bir stansiyalardagi chuqurlik 0,2 dan to 1,5 metrgacha bo‘lgan chuqurlikdagi bentosdagi algologik namunalari predmetlarga, tosh yoki betonlarga yopishib o‘sayotgan ipsimon turlarini bevosita qo‘l bilan, diatom suv o‘tlarini toshdan sho‘tkalar orqali qirib olish usulida, sariq-yashil suv o‘tlarini o‘tkir tig‘li pichoq yordamida qirib olish, betonlarda yopishib o‘sayotgan bentoslarni bir tomoni o‘tkirlangan temir qoshiqlarda qirib olish orqali namunalar yig‘ildi va 4%li formalin eritmasi bilan fiksatsiya qilindi.

Yig‘ilgan algologik namunalarni mikroskop ostida kuzatdik va suv o‘tlarni aniqlagich yordamida aniqlaganimizda Cyanophyta, Bacillariophyta va Chlorophyta bo‘limlariga ta’luqli turlar dominant hisolanadi. Yil davomida Bacillariophyta bo‘limi vakillari algologik namunalarni asosiy qismini turlar soni jihatdan ham yetakchi hisoblanadi,

Ugam daryosining quyi oqimidagi algoflora dominantlari

Bo‘lim	***Sinf***	***Tartib***	***Oila***	***Turkum***	***Tur***
Cyanophyta	2	4	**8**	**13**	**30**

Bacillariophyta	2	4	**5**	**20**	**68**
Chlorophyta	3	5	**7**	**9**	**18**

Ugam daryosining quyi oqimidagi algofloraning turlari tarkibi, tarqalish xususiyatlari, son va mavsumiy o‘zgarishi, biomassa ko‘rsatkichlarini aniqlash orqali daryoning ekologik holatini baholashdan iborat. Tadqiqot davomida algofloraning tabiiy va antropogen omillar ta’sirida qanday o‘zgarishga uchragani, ularning biologik xilma-xilligi va bioindikatorlik ahamiyati o‘rganiladi.

1. **Ugam daryosining quyi oqimida algofloraning zamonaviy holati birinchi marotaba kompleks tarzda o‘rganildi,** bunda fitoplankton, bentos va ob’ektlarga yopishgan (perifiton) suv o‘tlarining tur tarkibi, soni va biomassa ko‘rsatkichlari tahlil qilindi.
2. **Turli chuqurlikdagi stansiyalarda yig‘ilgan namunalar asosida algofloraning vertikal va gorizontal taqsimoti o‘rganildi**, bu esa daryodagi ekologik zonalarning shakllanishi va ularning o‘ziga xosliklarini aniqlash imkonini berdi.
3. **Daryo suvining fizik-kimyoviy xususiyatlari (harorat, pH, kislorod miqdori, shaffoflik va boshqalar) bilan algoflora tarkibi o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik tahlil qilindi**, bu esa ekologik muvozanatni baholashda bioindikator imkoniyatlarini kengaytiradi.

Ayrim kam o‘rganilgan yoki ilgari bu hududda qayd etilmagan suv o‘tlarining turlari aniqlanib, ro‘yxatga olindi, bu esa Ugam daryosi quyi oqimining algologik xilma-xilligini boyitdi.

Xulosa: Ugam daryosining quyi oqimi antropogen bosim ta’sirida sezilarli ekologik o‘zgarishlarga uchragan. Shunga qaramay, algofloraning boy turlar tarkibi daryoning hali ham ma’lum darajada ekologik barqarorligini saqlab turganini ko‘rsatadi, Olingan natijalar suv ekotizimlarining bioindikator sifatida ahamiyatini yanada kuchaytiradi va daryo havzasining bioekologik holatini monitoring qilish hamda uni muhofaza qilish strategiyalarini ishlab chiqishda muhim ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Вассер С.П., Кондратьева Н.В., Масюк Н.П., Паламарь-Мордвинцева Г.М., Ветрова З.И. Водоросли. Справочник. – Киев: Наукова думка, 1989.– 509 с.
2. Забелина М. М., Киселев И. А., Прошкйна-Лавренко А. И., Шешукова В.С. Диатомвые водоросли Государственное издателство «Советская наука»Москва Москва— 1951 149-b.
3. Темиров А.А Доминирующие водоросли Кайраккумского водохранилища // Тезисы научной конференции посвященной 75-летию Ташкентского государственного университета. – Ташкент, 1995. – С. 94-95.А.А. Темиров О весенней флоре водорослей Каттасайского водохранилища // Доклады АН РУз. – Ташкент, 1995. – № 5-6. – С. 57-59. 94 – 95-b 57 – 59-b.
4. А.А. Темиров О весенней флоре водорослей Каттасайского водохранилища // Доклады АН РУз. – Ташкент, 1995. – № 5-6. – С. 57-59. 94 – 95-b 57 – 59-b.
5. Темиров А.А. Облобердиева М.О. Экологическая и систематическая характеристика почвенных водорослей города Чирчика. / https://t.me/ares_uz Multidisciplinary Scientific Journal. - 341 May, 2022.
6. Темиров А.А. Систематическая характеристика порядка ULOTRICHALES верхного и средного течения реки Сырдарья./ Материалы Международной научной конференции «Становление и развитие экспериментальной биологии в Таджикистане» Душанбе: Дониш, 2022, -340 стр.
7. Темиров А.А., Халилов С. Вертикальное распределение фитопланктона в Кайраккумском водохранилище // Доклады АН РУз. – Ташкент, 1995. – № 7-8. – С. 62.
8. Темиров А.А., Халилов С. Развитие и распределение осенного фитопланктона Кайраккумского водохранилища // Доклады АН РУз.– Ташкент, 1994. – № 8. – С. 48-50.
9. Халилов С., Абдукадиров А., Умарова Б. Эвгленовые водоросли в водоемах Узбекистана // Экологический вестник. – Ташкент, 2001. – № 4. – С. 18-19.

10. Халилов С., Р.Ш.Шоякубов Коньюгатные водоросли водоемов и почв Узбекистана // Ботаника, экология, охрана растений: Материалы международной научной конференции. – Андижан, 2007. – С. 158-160.

11. Халилов С., Темиров А.А., Эролова Х.Т. Распределение и общность улотриксовых водорослей Узбекистана с другими флористическими районами Средней Азии, СНГ и мира // Актуальные проблемы альгологии, микологии и гидроботаники: Материалы международной научной конференции. – Ташкент, 2009. – С. 145-147.

EKOTURURISTIK ZONALARNING JAHON HAMJAMIYATIDAGI O'RNI

Abdurahmonova Shahlo Sherali qizi
Navoiy Davlat universiteti 2-kurs magistratura talabasi,
e-mail; shahloabdurahmonova1301@gmail.com
tel:+998885591499

Annotatsiya: Hozirgi kunda butun dunyoda turli xil ekologik muammolar avj olib bormoqda. Masalan havoning ifloslanishi, atmosferadagi turli xil aerozol gazlarning suzib yurishi yoki issiqxona effektining tobora ortib borayotganini ko'rishimiz mumkin. Shu boisdan, har bir mamlakat tabiatni asrash maqsadida o'zining ekoturistik maydonlarini kengaytirishga harakat qilmoqda.

Kalit so'zlar; Aerozol gazlar, issiqxona effekti,UNEP, ekoturistik mashrut,milliy bog'lar, turizm industriyasi, analiz, sintez.

Аннотация: В настоящее время во всем мире обостряются различные экологические проблемы. Например, мы можем наблюдатъ загрязнение воздуха, витание различных аэрозолных газов в атмосфере или усиление парникового эффекта. Поэтому каждая страна старается расщирить зоны экотуризма, чтобы сохранить природу.

Ключевые слова: Аэрозолъные газы, парниковый эффект, ЮНЕП, экотуристический маршрут, национальные парки, туристическая индустрия, анализ, синтез.

Annotation: Nowadays various environmental problems are escalating all over the world. For example, we can see air pollution, the floating of various aerosol gases in the atmosphere, or the increasing greenhouse effect. Therefore, each country is trying to expand its ecotourism areas in order to preserve nature.

Keywords: Aerosol gases, greenhouse effect, UNEP, ecotourism route, national parks, tourism industry, analysis, synthesis

Ushbu maqolaning dolzarbligi ekoturistik zonalar turizm industriyasining muhim qismi hisoblanadi. So'nggi yillarda antropogen omil uchun ekologik turizm asosiy strategik yo'nalishlar qatoridan joy oldi.

Muhofaza etiladigan hududlar, milliy bog'lar va qo'riqxonalar insoniyat uchun katta qiziqish uyg'otadi. Lekin ular yashash muhitining buzilishi va hayvonlar uchun salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin.

Ekoturistik zonalarni yaratishda dastlab hudud bo'yicha monitoring olib borilishi maqsadga muvofiqdir. Atrof-muhit dasturi (UNEP) asosan ekoturizm faoliyati amalga oshiradigan va ijobiy hamda salbiy ta'sirlari eng katta bo'lgan qishloqlarga e'tibor qaratadi. Bugungi kunda ekoturistik zonalarni tashkil etishda analiz, sintez, hamda kuzatish tatqiqot metodlaridan keng ko'lamda foydalanish har tomonlama samara beradi.

Tatqiqot natijalari va olingan ilmiy xulosa rejalashtirilgan ekoturstik mashrutlar va ularni o'tkazish bo'yicha tavsiyalar butun dunyo tabiatini ekoturistik maqsadda foydalanishning tabiiy geografik asosini yaratib berdi.

Butun dunyo mamlakatlari uchun ekoturistik zonalar yetarlicha mablag' olib kelishini, qo'riqlanadigan va tabiiy hududlarda mahalliy ekoturizmni rivojlantirish qo'llanilganda, ular o'rtasida makro va mikro darajada bog'liqlik mavjud ekanligini ta'kidlashimiz mumkin.

Turizm industriyasining asosiy qismini ekoturizm tashkil etadi. Ekoturizmning rivojlanish yo'nalishlari tabiat qonunuiyatlari va geotizimlar bilan chambarchas bog'liqdir. Ushbu sohani rivojlantirish maqsadida deyarli barcha davlatlarda tatqiqotlar olib borilmoqda. Jumladan,

Rossiyada Stronza va J. Gordillo jamiyatning ekoturizmga qarashlarini o‘rganishdi. A. Maxmudova esa O’zbekiston Respublikasida ekoturizm samaradorligini oshirish bo‘yicha islohatlar olib bordi.

Tatqiqotlar jarayonida ushbu soha bilan individual va jamoviy darajadagi shug‘ullanishlar paydo bo‘ldi. 2001-yil esa Butun jahon bo‘yicha ekoturizmga bag‘ishlangan yil deb nomlandi. Bu esa iqtisodiy, atrof-muhit va ijtimoiy muammolar o‘zaro bog‘liq va integratsiyalashganligini tan oladigan “Uchlik pastki chiziq” deb ataluvchi barqaror rivojlanish konsepsiyasi ishlab chiqildi.

Butun dunyo bo‘yicha ekoturistik loyihalarni tahlil qiladigan bo‘lsak, asosiy tarkibiy qismida mamlakat asosiy o‘rin tutadi. Jumladan, Indoneziyada Tankahan ekoturizm tashkiloti mahalliy hamjamiyatlar muqobil daromad olish va tabiiy resurslarni himoya qilish uchun ekoturizm faoliyatini qanday boshqarishi mumkinligini ko‘rsatib bergan. Sitompulning fikricha “Ekoturizmni rivojlantirish tamoyillari, tabiatni muhofaza qilish tamoyillari, jamoatchilik ishtiroki tamoyillari, va iqtisodiy tamoyillarni o‘z ichiga oladi, diqqatni tabiat va uning atrof-muhitga ehtiyotkorlik bilan boshqarish uchun qaratish zarurligini ta’kidlagan.

Ekoturizmni rivojlantirish uchun birqancha muommolar ham uchrab turadi jumladan, ba’zi loyihalar jamiyat ehtiyojlaridan ko‘ra tabiatni muhofaza qilishni birinchi o‘ringa qo‘yadi. Bundan tashqari, barqaror ekoturizmni rivojlantirishni qo‘llab-quvvatlash uchun kadrlar tayyorlash va infratuzilmani yaxshilash zarurat ekanligini ta’kidlashimiz mumkin.

Jahonda ekoturistik tashkilotlarining ko‘payib borishi tabiat va jamiyat uchun qanday ahamiyatlidir. Ushbu sohaning rivojlanib borishi mahalliy sanoat, atrof-muhit uchun imtiyozlar yaratadi va sayyohlik idoralari, sayyohlik agentliklari uchun diqqatga sazovor joylar hamda tabiatni muhofaza qilish bo‘yicha o‘qitishni talab qiladi. Ekoturizm umumiy xalqaro sayohatlarning 20 foizini tashkil etadi va yiliga 20 milliard AQSH dollarini tashkil etadi hamda tabiiy va madaniy muhitni qayta tiklashga yordam beradi.

Ushbu tatqiqotni olib borish jarayoni tajriba bilan chambarchas bog‘liq. Chunki monitoring olib bormasdan turib ekoturizmni tashkil etishning imkoni mavjud emas. Ekoturizm tushunchasi ko‘pincha noto‘g‘ri tushuniladi va turizmning boshqa turlari masalan tabiat yoki sarguzasht turizmi bilan aralashtirib yuboriladi. Aniq ta’rif esa uni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun juda muhimdir. Olim D. Weaverning ta’kidlashicha ekoturizm amaliyoti va afzalliklari mintaqalar bo‘yicha sezilarli darajada farq qiladi. Masalan, Osiyoda ekoturizm ko‘pincha Tailand va Malayziyadagi kurort turizmi shakllari bilan bog‘liqdir.

Bugungi kunda mazkur tatqiqot antropogen omil uchun muhim hisoblanadi Shuningdek, malakali mutaxassislarning ortib borishi ham ushbu jarayon bilan bog‘liqdir. Bundan tashqari, agar amaliyotchilar tashkiliy o‘ziga xoslik nazariyasini qabul qilsalar, bir-biriga mos keladigan strategik va boshqaruv qarorlari qabul qilinishi mumkin. Bu o‘ziga xoslik ekoturistik tashkilotlarning maqsadiga erishishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Maqolaning asosiy qismi quyidagicha tuzilgan:

Birinchidan, ekoturizm sohasini rivojlantirish deyarli barcha davlatlarda yo‘lga qo‘yildi.

Ikkinchidan, ekoturistik manzilgohlar yetarli darajada mablag‘ olib kelishiga qaramasdan, bir qancha muammolarga duch kelishi aniqlandi.

Uchinchidan, global miqyosida ekoturizmni rivojlantirish uchun inson ehtiyojlari emas, balki atrof-muhit birinchi o‘ringa qo‘yildi.

To‘rtinchidan, ekoturizmdan keladigan yillik foyda madaniy muhitni qayta tiklashga asos bo‘lib xizmat qiladi.

Beshinchidan, ekoturizmni boshqa turdagi turizmga aralashitrmasdan, aniq mazmunini bilish, sohani yuqori darajadagi muvaffaqiyatga yetaklaydi.

Oltinchidan, malakali ekoturistlarning yetishib chiqishi tabiat va jamiyat o‘rtasidagi munosabatni yaxshilashga xizmat qiladi.

Umuman olganda turistik infratuzilmalarning imkoniyatlarini kengaytirish uchun albatta sayyohlik obyektining mavjud holatini o‘rganish, uni baholash va istiqbol rejalarini tuzish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. J. Noregiya “ Ekologik ko‘rsatkichlar’’ – 2020.
2. Ralf.C.Bakli PloSONE 2020

3. D. Weaver “Barqaror rivojlanish xalqaro jurnali” 2002
4. Kamolov.B.X “ Namangan viloyatida ekoturizmning hududiylik, davriylik va komplekslik xususiyatlari”. 2018.
5. Mo‘minov Doniyor G‘ulomovich “Qishloq joylarining geoekologik-xo‘jalik holati va uni takomillashtirish yo‘llari (Farg‘ona viloyati misolida) 2012.

TURLI EKOLOGIK SHAROITDA O’SAYOTGAN O’SIMLIKLARNING TABIIY SHAROITGA MOSLASHISHLARINI O’RGANISH

Mutalov KarimjanAbduraximovich
Chirchiq Davlat Pedagogika Universitet b.f.n., dotsent,
mutalovkarimzan@gmail.com
Turgunova dilnavoz Azizovna[1],Ro‘zimuradova Marmon Akram Qizi[2], Nosiraliyeva Gulyora Husniddin Qizi[3],G‘aniboyeva Mayramxon Obloberdi Qizi[4], Raxmatullayeva Munisaxon Jamoladdin qizi[5], Abdusattorova Shaxrizoda Umidjon qizi[6],Akramova Azizaxon To‘lqin Qizi[7], Babakulova Farangiz Uktamovna[8], Rametjanova Shahnoza Shuhratovna[9], Tuychiyeva Gulmira Kadirovna[10].
[1-10]CHDPU “Biologiya” kafedrasi talabalari

Kalit so‘zlar:O’simlik to‘qimalari, meristema turlari, trixomalar, trixoblastlar, ekotizm va biologik xilma-xillik.

Ключевые слова: растительные ткани, типы меристем, трихомы, трихобласты, экологическая система и биоразнообразие.

Keywords: Plant tissues, meristem types, trichomes, trichoblasts, ecolojikal and biodiversity.

Anotatsiya:Ushbu maqolada ekologik sharoit ta’siri natijasida o‘simliklarning, barg, poya va boshqa to‘qima xuhayralarida va ular asosida butun o‘simlikda yuzaga keladigan o‘zgarishlarini asosanbargi mikroskop ostida ko‘rib chiqiladi. Bizga ma’lumki o‘simliklarning o‘sish sharoitlariga bo‘lgan moslashish birinchi navbatda uning ichki tuzilishiga –anatomiyasidagi o‘zgarish bilan bevosita bog‘lik. O’simlikning anatonik tuzilishidagi xar qanday o‘zgarish uning morfoligik tuzilishida namoyon bo‘ladi.

Аннотация: В данной статье рассматриваются изменения, происходящие в клетках листьев и других частей растений, под воздействием условий среды а на их основе и в целом растений изучается под микроскопом. Как известно, адаптация растений к условиям произрастания, прежде всего, напрямую связана с изменением их внутренней структуры – анатомии. Любое изменение анатомического строения растения отражается в его морфологической структуре.

Abstract: This article examines the changes that occur in the cells of leaves and other tissues of plants and, based on them, in the whole plant as a result of the influence of environmental conditions under a microscope. As we know, the adaptation of plants to growing conditions is primarily directly related to changes in their internal structure - anatomy. Any change in the anatomical structure of a plant is reflected in its morphological structure. The article provides information on the specialization, development, structure, etc. of tissues

Kirish. Ozbekistonning cho‘l hududda deyarli butun yil davomida 70-120 mm. namlik tushadi. Quyosh radiatsiyasining intensivligi, haroratning yuqoriligi, tuproqga tushayotgan namlikka nisbatan bir necha baravar yuqori bo‘ladi. Bunday sharoitda o‘sayotgan o‘simliklarda o‘sishi va rivojlanishi uchun bir qancha foydali o‘zgarishlar xosil qilgan bo‘lishi kerak. Jumadan:Qishgi vegetatsiya davrining bo‘lishi, issiq kunlarda yozgi tinim davrining kuzatilishi,ildiz tizimini o‘ziga hos kuchli rivojlanishi,rivojlanish davrining ko‘pincha bahor oylariga to‘g‘ri kelish, tuzilishida kseromorflikni namoyon bo‘lishi, hayotiy shaklning buta, yarim buta, ko‘py illik o‘t. efemeroid va efemer bo‘lishi. Butday moslanishlarni yuzaga kelishi birinchi navbatda ularni uchki va tashqi tuzilishdagi o‘zgarishlari bilan bog‘liq xolatda ekologik muxit sharoitlariga moslashishi xicoblanadi. O’simliklarda meristema to‘qima hujayralari boshqa ixtisoslashgan hujayralardan farq qilib ular mayda, bo‘lib hujayrasining asosiy qismini sitoplazma tashkil etadi. Meristema

xujayralarining yadrosi yirik, hujayra hajmining yarmini tashkil etadi, membranasida juda ko‘p teshikchalari bo‘ladi. Vakuolalari nihoyatda kichkina. Shakllangan plastidalar mavjud emas. Hujayralar o‘zaro zich joylashgan, hujayralararo moddasi kam bo‘ladi, to‘qima xujayralari butun umri davomida o‘zining faol ko‘payishi va fiziologik faolligini saqlab qoluvchi va o‘simlik o‘sishiga - umumiy massasining doimiy ortib borishiga sabab bo‘ladi.

O’simlik hujayralari ixtisoslashgandan so‘ng o‘zining ko‘payish xususiyatini yo‘qotadi, shu bilan birga ular boshqa tipdagi hujayralarga aylana olmaydi. Meristema (nemis olimi *Karl Vilgelm fon Negeli* fanga kiritgan) hujayralari juda oz ixtisoslashgan yoki umuman ixtisoslashmagan bo‘ladi.

To‘qimalar asosiy poydevor, o‘sish va tuzilishi, vazifalari hamda ularning ekologik omillarga moslashuvida muxim o‘rni bor. Shuningdek o‘simlik to‘qimalarining ekologik tizimlardagi o‘rni va kelajakdagi yangi o‘simlik turlarini poydo bo‘lishi va o‘zgaruvchanlikni yuzaga kelishida ekologik axamiyati kattadir. O’simliklarning anatomik va morfologik tuzilishi bir necha million yillar davomida murakkablashib borgan. Evolutsion jaroyonida yangi to‘qimalar (*N.Gryu* fanga kirgan) kelib chiqqan va ularning tarkibiga kiruvchi hujayralarning xillari va soni ortib borgan.

O’simliklarning tashqi muxit sharoitiga moslasuvi birinchi navbarda yuz beradigan morfologik, fiziologik va biokimyoviy o‘zgarishlar, shuningdek, ulardagi turli reaksiyalari orqali atrof-muhit sharoitlariga moslashishi kuzatiladi. Organizmdagi xar qavday o‘zgarishlar o‘simliklarning harorat, yorug‘lik, namlik va tuproq tarkibining o‘zgarishi kabi turli muxit sharoitlarda o‘sish va rivojlanishiga imkon beradi.

Bunday o‘zrarishlarni quyidagi turlarni kuzatish mumkin:

Morfologik o‘zgarishlarga o‘simliklarni tana tuzilishidagi o‘zgarishlar. Masalan: o‘simliklarni suv bug‘latishini meyyorlashtirish uchun barglarini qalin mum g‘ubor bilan qoplanishi, issiq, quruq tuproq sharoitida ildiz tizimini kuchli rivojlanishi;

Fiziologik o‘zgaishlarga: O’simliklarda haroratni o‘zgarishiga, kun uzunligiga va yorug‘lik intensivligiga qarab, fotosintez jarayonini jadallashivi yoki sekinlashuvini quyosh soatiga mos holda tartibga solinishi misol bo‘ladi.

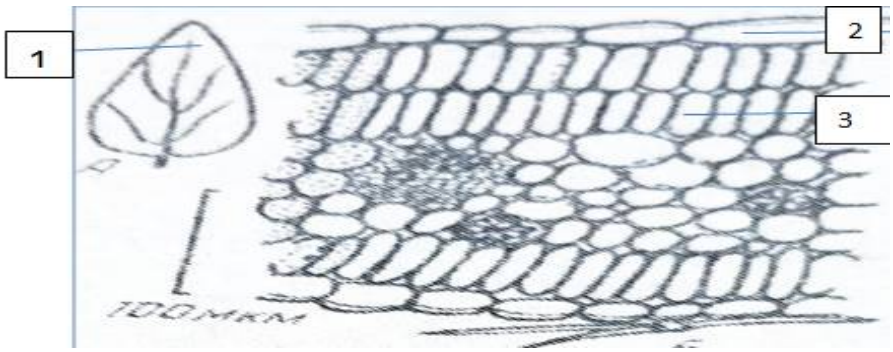
Biokimyoviy o‘zgarishlarga: Baxorda biokimyoviy jarayonlarda barglarda va o‘simlikning boshqa organlarida xlorifil donachalarini xosil bo‘lishi va past xaroratdan ximoya qiluvchi moddalarni sintez qilinishi misol bo‘ladi.

Xulq-atvor: Atrof-muhit sharoitining o‘zgarishiga javoban o‘simlik barglarni to‘kilishi yoki tinim holatiga o‘tishi kabilar. Bundan tashqari ko‘pgina o‘simlikar

nam tanqisligiga moslanislar xosli qilgan. Masalan: Sukkulentlar (kaktuslar, aloe) - suvni poyasida yoki barglarida saqlaydi, ayrim o‘simliklar chuqur tuproq qatlamlaridan namlikni olish uchun kuchli ildiz tizimiga ega bo‘ladi.

Ayrimlari, movsumiy yorug‘lik yetishmasligiga jaoban moslanish xosil gilgan yani, ular fotosintez jadalligini oshiradi yoki susaytiradi. Xaroratning pasayishiga xam moslashishlar xosil qilgan bo‘lib, bu jarayon o‘simliklarda barglarini to‘kishi bilan, qishning sovuq kunlarida tanasida muz kristalchalari xosil bo‘lishidah ximoya qiladi va xokozo.

O’simliklardagi moslsnishlarga cho‘l o‘simligi tresken (Cadoides eversmanniana) misolida kuzatish mumkin. Ushbu o‘simlikni toshkent sharoitida o‘stirilganda barglari yiriklashgan, tuklanishi kamaygan, poyaning yuqorigi barg plastinkasi tuklanish qalinroq bo‘lgan. Kizilqum sharoitida o‘sgan o ‘simlikda esa barg plastinkasi nisbatan qalinlasgan bargning epidermal xujayralari uzaygan, 1 mm^2 barg plastinkasida ustitsalar soni kamaygan va tuklanishi qalinlashgan (1,2 Rrasm)

1-Rasm. Tresken (Cadoides eversmanniana) o‘simligi barg plastinkasi ko‘ndalang kesimi.1-barg plastinkasi;2- bir qavat zich epidermal xujayra;3- ustunsimon zich xujayra

2-Rasm. Tresken (Cadoides eversmanniana) o‘simligi barg plastinkasi orqa tomonida (1) - og‘izchalari va (2)- parenhima xujayrasi ko‘ rinishi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki barcha o‘simliklar tabiatning turli iqlim mintaqalarida o‘z o‘rnini topishi, o‘sib rivojlanib, ko‘payishi va o‘zidan nasl qoldirishi uchun – ma’lum ekologik muhitga turli darajadagi morfologik, anatomik tuzilishida va organizmida kechadigan fiziologik jarayonlarida xam moslanishlar xosil qilgan, ularni botanika fanidan o‘tkaziladigan laboratoriya mashg‘ulotlarida o‘simliklarni barg va to‘qimalarini xujayraviy tuzilishini o‘rganayotganda, kuzatib borish va uni tushinib olish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Икромов М.И., Нормуродов Х.Н., Юлдашев А.С. Ботаника (Анатомия и морфология растений). -Т.: Узбекистан, 2002. -331 с.

2. Ходжанов А.Н., Норбобоева Т., Файзиев В.Б. Ботаника (анатомия и морфология растений) -Т: «Узбекистан», 2022. -118 с.

3. Eshquvatova Adolat Vali Qizi, Mutalov Karimjan Abduraximovich. Piyoz - Allium costatovaginatumning biomorfologik xususiyatlari va ko‘paytirish usullari. International congress on modern sciencesiv "Global prospects for multidisciplinary research and education" chirchik state pedagogical university april 07-10, 2025 / chirchik, uzbekistan.346-348 b

4. Абдрашитова Е.В., Алланазарова И.А. Ботаника /Учебное пособие к лабораторним занятиям по курсу Ботаника «Низшие растения». –Чирчик: «City of book», 2023. -342 с.

5. Kholikova, M.., Babakhanova, D.., Rakhmatullayeva, A.., Khamrayev, R.., Abdrashitova, E.., Xojamkulova, Y.., Egamberdiev, R.., & Rejapova, M. (2024). Evaluation of yield and yield attributes traits of soybean (Glycine max L. Merr.) varieties in Uzbekistan. Journal of Wildlife and Biodiversity, 8(2), 260–268.

https://studfile.net/preview/2069443/page:2/
https://studfile.net/preview/2069443/page:2/

СОВРЕМЕННЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В РАЗВИТИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ И КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ ДОШКОЛЬНИКОВ С ОСОБЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ

Нуриддинова Майсара Икрамовна
Кандидат биологических наук, доцент кафедры методики начального и дошкольного образования Самаркандского государственного педагогического института
maysara57n@gmail.com
Джураева Ассаль Валеревна
Магистр Самаркандского государственного педагогического института
asalya.0707@gmail.com

Аннотация: В этой статье рассматривается роль цифровых образовательных ресурсов в развитии познавательных и коммуникативных навыков дошкольников с особыми образовательными потребностями в условиях инклюзивного образования. Раскрываются педагогические и психологические аспекты применения информационно-коммуникационных технологий в процессе обучения и воспитания детей дошкольного возраста, имеющих различные формы ограниченных возможностей здоровья. Особое внимание уделяется значению цифровых средств обучения для формирования познавательного интереса, активизации мыслительной деятельности, а также для развития речевого общения и коммуникативных способностей детей. В статье также анализируются направления внедрения цифровых ресурсов в дошкольные образовательные организации Республики Узбекистан и подчеркивается их значение в создании доступной образовательной среды.

Ключевые слова: инклюзивное образование, дошкольники, цифровые образовательные ресурсы, познавательные навыки, коммуникативное развитие, особые образовательные потребности, информационно-коммуникационные технологии.

Annotatsiya: Ushbu maqolada inklyuziv ta’lim sharoitida maxsus ta’lim ehtiyojlariga ega bo‘lgan maktabgacha yoshdagi bolalarning bilish va kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirishda raqamli ta’lim resurslarining o‘rni ko‘rib chiqiladi. Maqolada maktabgacha yoshdagi, turli xil sog‘liq imkoniyatlari cheklangan bolalar bilan ishlash jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo‘llashning pedagogik va psixologik jihatlari yoritiladi. Shuningdek, raqamli o‘quv vositalarining bolalarda bilishga qiziqishni shakllantirish, tafakkur faoliyatini faollashtirish hamda nutqiy muloqot va kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirishdagi ahamiyatiga alohida e’tibor qaratilgan. Maqolada O’zbekiston Respublikasining maktabgacha ta’lim tashkilotlarida raqamli resurslarni joriy etish yo‘nalishlari tahlil qilinib, ularning ta’lim muhitini yanada qulay va ochiq qilishdagi o‘rni ta’kidlanadi.

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim, maktabgacha yoshdagi bolalar, raqamli ta’lim resurslari, bilish ko‘nikmalari, kommunikativ rivojlanish, maxsus ta’lim ehtiyojlari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari.

Abstract: This article examines the role of digital educational resources in developing cognitive and communication skills among preschool children with special educational needs in the context of inclusive education. The pedagogical and psychological aspects of applying information and communication technologies in the education and upbringing of preschool children with various forms of disabilities are discussed. Special attention is paid to the importance of digital learning tools in fostering cognitive interest, stimulating thinking activity, and enhancing speech and communication abilities. The article also analyzes the directions of implementing digital resources in preschool educational institutions of the Republic of Uzbekistan and emphasizes their role in creating an accessible and inclusive educational environment.

Keywords: inclusive education, preschool children, digital educational resources, cognitive skills, communicative development, special educational needs, information and communication technologies.

Современное образование все активнее интегрирует цифровые технологии в образовательный процесс, что становится важным условием повышения его качества и

доступности. В условиях инклюзивного обучения цифровые образовательные ресурсы приобретают особое значение, так как они обеспечивают возможность адаптации образовательного материала под индивидуальные потребности каждого ребёнка. Для дошкольников с особыми образовательными потребностями цифровая среда создаёт дополнительные условия для развития познавательных и коммуникативных навыков, способствуя их успешной социализации и личностному росту.

Использование цифровых образовательных ресурсов позволяет педагогу реализовать принципы индивидуализации и дифференциации обучения. Мультимедийные программы, интерактивные игры, обучающие приложения, а также развивающие мультфильмы способствуют активизации познавательных процессов — внимания, памяти, восприятия, мышления и воображения. Дети, испытывающие трудности в усвоении информации традиционным способом, получают возможность воспринимать учебный материал с помощью наглядных, аудиовизуальных и интерактивных элементов, что облегчает понимание и способствует закреплению знаний. Таким образом, цифровые технологии создают условия для формирования у дошкольников познавательного интереса, стремления к исследованию и самостоятельному поиску решений.

Развитие познавательных навыков у детей с особыми образовательными потребностями тесно связано с формированием умений сравнивать, классифицировать, выделять существенные признаки объектов, устанавливать причинно-следственные связи и делать элементарные выводы. Цифровые ресурсы позволяют выстраивать процесс обучения в игровой форме, что особенно важно для дошкольного возраста. Обучающие игры стимулируют активное участие ребёнка, вызывают положительные эмоции, повышают мотивацию и способствуют закреплению учебного материала. Например, использование простых интерактивных упражнений, направленных на развитие внимания и памяти, помогает детям с нарушениями речи или задержкой психического развития лучше усваивать информацию и дольше удерживать её в памяти.

Наряду с познавательным развитием, цифровые образовательные ресурсы играют значительную роль в формировании коммуникативных навыков дошкольников с особыми потребностями. Для многих таких детей общение представляет трудность: они испытывают затруднения в понимании речи, формулировке высказываний, установлении контакта со сверстниками. Цифровые технологии в этом случае выступают в качестве посредника, облегчающего коммуникацию.

Список использованной литературы

1. Искакова Н. Х. Использование цифровых технологий в системе инклюзивного дошкольного образования Узбекистана // Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar jurnali. – 2023. – № 4. – С. 55–62.
2. Саидова М. Р. Инновационные технологии в развитии коммуникативных навыков детей дошкольного возраста // Проблемы современного образования Узбекистана. – 2023. – № 5. – С. 58–63.
3. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте. – М.: Педагогика, 2020. – 144 с.
4. Ершова И. В. Цифровая образовательная среда как средство развития познавательной активности детей дошкольного возраста // Современные проблемы науки и образования. – 2021. – № 2. – С. 35–40.
5. UNESCO. Inclusive Early Childhood Care and Education: Policy Review Guidelines. – Paris: UNESCO Publishing, 2021. – 96 p.

JIZZAX DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETIDAGI BIOLOG OLIMLARNING VILOYAT IJTIMOIY – IQTISODIY RIVOJLANISHIGA QO'SHGAN HISSASI

Murodova Saodat Meliyevna
Suyarova Durdona Baxtiyarovna
Jizzax viloyati malaka oshirish kursi tinglovchilari

Annotatsiya: Jizzax davlat pedagogika institutidagi biolog olimlarning viloyat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga qo'shgan hissasini o'rganish,ularni amaliyotda qo'llash yuqori natijalarga erishishga imkoniyat beradi. Jumladan olimlarning qishloq xo'jaligi soxasiga,tibbiyotga qo'shgan hissasi muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: Ijtimoiy soha,iqtisodiy soha, ilm –fan va ta'lim integratsiyasi, Oliy ta'lim,maktab faoliyati,tibbiyot soxasi,asalarichilik,chorvachilik,oziq-ovqat sohasi.

Аннотация: Изучение вклада ученых-биологов у Джизакского государственного педагогического института в социально-экономическое развитие региона и применение их на практике даёт возможность добиться высоких результатов, среди которых вклад ученных в области сельского хозяйства и медицины это важно.

Ключевые слова: Социальная сфера, экономическая сфера, интеграция науки и образования, высшее образование, школьная деятельность, медицинская сфера, пчеловодство, животноводство, продовольственная сфера.

Abstract: Studying the contribution of biological scientists of the Jizzakh State Pedagogical Institute to the socio-economic development of the region and applying them in practice gives an opportunity to achieve high results. Among them, the contribution of scientists to the field of agriculture and medicine is important.

KEY WORDS: Social sphere, economic sphere, integration of science and education, higher education, school activities, medical sphere, beekeeping, animal husbandry, food sphere.

Hozirgi kunda kafedra "Biologiya o'qitish metodikasi" kafedrasi deb atalib 22 nafar professor-o'qituvchilar asosiy shtatda 4 nafari tashqi o'rindosh sifatida faoliyat olib boradi. Shundan 6 tasi ilmiy darajali 4 nafari biologiya fanlari nomzodi Imomova D, Sanaeva L, Qarshiboeva N, Qodirov G', 2 nafari biologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent Azimova D, Xamraeva N, 4 nafari katta o'qituvchi, 4 nafar professor-o'qituvchi biologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori dissertatsiyasini himoya qilish arafasida. Kafedradagi tashqi o'rindosh professor-o'qituvchilarning 1 nafari akademik, 3 nafari dotsent lavozimida faoliyat yuritmoqda. Ilmiy salohiyat 31,8 % ni tashkil qiladi.

Biologiya o'qitish metodikasi yo'nalishida jami 456 ta talaba bo'lib, shundan 1 bosqichda 184 ta, 2 bosqichda 113 ta, 3 bosqichda 87 ta, 4 bosqichda 72 ta talaba tahsil oladi.

2012-2013 - o'quv yilidan boshlab kafedrada magistratura mutaxassisligi ochildi va 03.00.05- Botanika ixtisosligi bo'yicha tayanch doktorantura instituti faoliyat olib bormoqda.

Kafedrada o'qitiladigan fanlar

Bakalavriat:

- Zoologiya
- Botanika
- Biologiya o'qitish metodikasi
- Rivojlanish biologiyasi
- Umumiy mikrobiologiya. Biotexnologiya
- Odam anatomiya va fiziologiyasi
- Biologiyadan masala va mashqlar yechish
- Qishloq xo'jaligining biologik asoslari
- Genetika. Evolyutsion ta'limot
- Biolkimyo va molekulyar biologiya
- Biologiya o'qitish texnologiyasi va loyihalash
- Bioxilma-xillik va uni muhofaza qilish
- Biometriya
- Mutaxassis fanlarni o'qitish metodikasi

Kafedra professor o‘qituvchilari

- Azimova Dilnoza Ergashevna – Kafedra mudiri, dotsent
- Imomova Dilfuza Anorovna - b.f.n
- Xamrayeva Nafisa Tirkashevna – b.f.d. (PhD)., Dotsen v/b
- Qarshiboyeva Nasiba Xaydarovna – b.f.n., Katta o‘qituvchi
- Sanayeva Lola Shukurboyevna – b.f.n., Katta o‘qituvchi (tashqi o‘rindosh)
- Umirov Nurilla Usanovich – Katta o‘qituvchi
- Kubakova Klara Karshiboyevna – Katta o‘qituvchi
- Pardaeva Xurshida Olimjonovna – Katta o‘qituvchi
- Aberkulov Egamberdi Abduraimovich – O’qituvchi
- Rasulov Olimjon Murotovich – O’qituvchi
- Ortiqova Lola Soatovna - b.f.n., Katta o‘qituvchi
- Avalboev Olimjon Narqo‘zievich – O’qituvchi
- Maxammadiev Davron Muyassarovich – O’qituvchi
- Abdullaeva Nilufar Sagdullaevna – O’qituvchi
- Soatov Baxrom Baxtiyorovich – O’qituvchi
- Berdiqulov Xudayshukur Keldiyorovich – O’qituvchi
- Siddiqova SHaxnoza – O’qituvchi
- Ishanqulova Dilafruz Ulug‘bek qizi – O’qituvchi
- Xasanova Xilola Muxammad qizi – O’qituvchi
- Imomova Shamsiya Abduvaxobovna – O’qituvchi
- Matmuratova Gulnoza Baxtiyarovna – O’qituvchi
- Mardanov Ziyodullo Abdullayevich – O’qituvchi
- Usanov Ulug‘bek Nurilla o‘g‘li – O’qituvchi
- Qodirov G‘ayrat Uroqboyevich – b.f.n. Dotsent
- Tojiboev Komiljon – b.f.d. akademik
- Esanqulov Alijon - b.f.n
- Turgenov Orzimat - b.f.d. (PhD)., Dotsent

Bakalavriat

5110400 - **Biologiya o‘qitish metodikasi**

Magistratura

5A110401- Aniq va tabiiy fanlarni o‘qitish metodikasi (biologiya)

Kafedrada olib borilayotgan ilmiy-uslubiy ishlar

“Biologiya o‘qitish metodikasi” kafedrasida 25 dan ortiq o‘quv qo‘llanma 6 ta monografiya, 8 ta elektron o‘quv qo‘llanma, 60 dan ortiq xalqaro miqyosdagi jurnallarda maqolalar, 100 ortiq OAK tasarrufidagi jurnallarda ilmiy maqolalar va 300 dan ziyod respublika va xalqaro miqyosdagi tezislar nashr qilingan. Kafedrada 8 ta ixtiro (patent) qo‘llanmalar tayyorlandi. Kafedrada G‘.Qodirov, D.Azimova, O.Avalboevlar 2019-2021 yillarga mo‘ljallangan I-01-2019-43 “Kovrak o‘simligini O’zbekistonning lalmikor va sho‘rxok yerlarida plantatsiyalarini barpo etish agrotexnikasi” mavzusidagi innovatsion loyihada ishtirok etmoqda.

Biologiya o‘qitish metodikasi kafedrasi ilmiy tadqiqot ishlarini rivojlantirish maqsadida Zomin davlat qo‘riqxonasi, Zomin milliy bog‘i, Jizzax viloyati ekologiya va tabiatni muhofaza qilish qo‘mitasi, Jizzax viloyati o‘rmon xo‘jaligi, Shreder Mirzayev bog‘lari Jizzax viloyati bo‘limi, Jizzax viloyati perinatal markazi bilan shartnomalar tuzilgan va hamkorlik ishlari olib borilyapti.

Biologiya o‘qitish metodikasi kafedrasida xalqaro hamkorlik va chet el bilan ilmiy aloqalar rivojlantirish maqsadida Rossiya federatsiyasi Sankt- Peterburg shahridagi V.L.Komarova nomidagi Botanika instituti” va Boshqirdiston davlat pedagogika universiteti (UFA) va O’zFa “Botanika instituti” bilan ilmiy hamkorlik shartnomalari tuzilgan va ilmiy tadqiqot ishlari olib borilyapti. Biologiya o‘qitish metodikasi kafedrasining ilmiy hamkorlik shartnomalari asosida Boshqirdiston davlat pedagogika universiteti (UFA) b.f.d., professor Ishberdin A.R ishtirokida 2019 yil yanvar oyida ilmiy seminar bo‘lib o‘tdi.

Biologiya o‘qitish metodikasi kafedrasi o‘qituvchisi Imomova SHamsiya Avduvahobovna V.L.Komarova nomidagi Botanika instituti bilan tuzilgan ilmiy hamkorlik shartnomasiga asosan va Buyruq - K – 180 bilan Rossiya federatsiyasi Sankt Peterburg shahriga ilmiy stajirovkaga yuborilgan. Kafedrada ilmiy tadqiqot ishlarini rivojlantirish maqsadida akademik K.SH.Tojibaev bilan juda ko‘plab ilmiy seminarlar tashkil qilingan.

2002 yildan boshlab kafedra O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qoshidagi Oliy attestatsiya komissiyasining yetakchi tashkiloti sifatida ro‘yxatga olinib ilmiy seminar tashkil qilingan va hozirgi kunga qadar 20 dan ortiq dissertatsiyalar muhokama qilinib himoyaga tavsiya qilindi.

2019 yil 14-15 mart kunlari “Biologiya o‘qitish metodikasi” kafedrasi professori marhum Umarqul Rahmonqulov tavalludining 80 yilligiga bag‘ishlangan “O’zbekiston bioxilma-xilligi, uni saqlashda o‘simlik va hayvonot dunyosining roli” mavzusida respublika ilmiy-amaliy anjumani o‘tkazildi. Unda kafedra prof-o‘qituvchilari tomonidan 40 dan ziyod maqolalar nashr ettirildi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Internet manbaalari

2. «Biologiya o‘qitish nazariyasi va metodikasi» fani bo‘yicha amaliy va seminar mashg‘ulotlar uchun uslubiy qo‘llanma. Muallif: katta o‘qituvchi K.K.Kubakova. Taqrizchilar: p.f.d. prof. Sh.Mardonov., katta o‘qituvchi F.Rabbimova.

HAYVONLARNING OZIQLANISHI

Musaboyeva Maftuna Abduvahobovna
Jizzax viloyati malaka oshirish biologiya kursi tinglovchisi

Kirish. Hayvonlar tirik organizmlar bo‘lib, ular yashash, o‘sish, ko‘payish va harakat qilish uchun oziq moddalarga ehtiyoj sezadilar. Oziqlanish — bu hayvonlarning hayotiy faoliyatini ta’minlaydigan eng muhim jarayonlardan biridir. Har bir tur o‘ziga xos oziqlanish usuliga ega. Ba’zi hayvonlar o‘simliklar bilan, boshqalari esa go‘sht bilan yoki aralash oziq bilan oziqlanadi. Shuningdek, hayvonlarning oziqlanish tizimi ularning tuzilishi, yashash muhiti va biologik xususiyatlariga bevosita bog‘liqdir.

Tabiatda oziq zanjiri (trofik zanjir) orqali barcha tirik mavjudotlar o‘zaro bog‘lanadi. O’simliklar — ishlab chiqaruvchilar, hayvonlar — iste’molchilar, mikroorganizmlar esa parchalaydiganlar sifatida bu zanjirda muvozanatni ta’minlaydi. Shu boisdan hayvonlarning oziqlanish jarayonlarini o‘rganish ekologik barqarorlikni tushunishda ham muhim ahamiyatga ega.

Annotatsiya. Ushbu maqolada hayvonlarning oziqlanish turlari, ularning biologik va ekologik ahamiyati, oziq zanjiri hamda oziqlanish jarayonining organizm hayotidagi o‘rni tahlil qilinadi. Maqola orqali o‘quvchilar turli hayvonlarning oziqlanish usullari, ular orasidagi farqlar va moslanish mexanizmlarini o‘rganadilar.

Kalit so‘zlar: hayvonlar, oziqlanish, oziq zanjiri, ekologiya, biologiya

Annotation. This article analyzes the types of animal nutrition, their biological and ecological significance, the food chain, and the role of nutrition in animal life. It helps students understand the differences and adaptations in feeding habits among various animals.

Keywords:a nimals, nutrition, food chain, ecology, biology

Аннотация: В данной статье рассматриваются типы питания животных, их биологическое и экологическое значение, пищевая цепь и роль питания в жизни животных. Статья помогает учащимся понять различия и адаптацию в способах питания различных животных.

Ключевые слова: животные, питание, пищевая цепь, экология, биология

Hayvonlarning oziqlanishi ularning hayotiy faoliyatini ta’minlovchi eng muhim

jarayonlardan biridir. Oziqlanish hayvonlar organizmiga energiya va hayot uchun zarur bo‘lgan ozuqa moddalarini yetkazib berish imkonini yaratadi. Hayvonlar turli xil ekologik muhitda yashaydigan bo‘lib, ularning oziqlanish tizimlari va strategiyalari ham turlicha rivojlangan. Hayvonlar oziq moddalarni to‘g‘ridan-to‘g‘ri o‘zlarining atrof-muhitidan olishadi va bu jarayon

ularning biologik ehtiyojlariga mos ravishda shakllanadi. Hayvonlarning oziqlanishi va uning biologik rolini tushunish, ularning o‘sishi, rivojlanishi va yashash muhitidagi o‘zgarishlarga qanday moslashishini anglashda yordam beradi.

Hayvonlar – geterotrof organizmlar, ya’ni ular tayyor organik moddalar bilan oziqlanadi. Hayvonlarda metabolizm faol kechishi tufayli ularning o‘sishi cheklangan. Evolyutsiya jarayonida har xil organlar funksional sistemasi: muskul, ayirish, nafas olish, qon aylanish, jinsiy va nerv sistemalarining shakllanishi hayvonlar uchun xos bo‘lgan eng muhim xususiyatlardan hisoblanadi. Hayvonlar hujayrasi qattiq sellyuloza qobiqning bo‘lishi bilan o‘simliklardan farq qiladi. Biroq hayvonlar bilan o‘simliklar o‘rtasidagi farq nisbiy.

Masalan, bir hujayrali hayvonlarning muskul, nerv va boshqa sistemalari bo‘lmaydi; ko‘p hujayrali hayvonlar orasida ham o‘troq yashaydiganlari ko‘p (masalan, g‘ovaktanlilar, bo‘shliqichlilar, mshankalar, assidiyalar, ko‘p tukli chuvalchanglar). Ayrim organizmlarni oziqlanish usuli (fotosintez) va harakatlanishiga binoan bir vaqtning o‘zida hayvonlarga ham, o‘simliklarga ham kiritish mumkin (masalan, evglenasimonlar, volvokslar va boshqalar). Hayvonlar bilan o‘simliklar o‘rtasida keskin chegaraning bo‘lmasligi ularning kelib chiqishidagi umumiylik bilan bog‘liq. Hayvonlar va o‘simliklarning hujayralardan tuzilganligi, ular tanasida boradigan moddalar almashinuvi jarayonining umumiyligi, irsiyat va o‘zgaruvchanlik qonuniyatlarining o‘xshashligi va boshqa ana shundan dalolat beradi.

Hayvonlarning oziqlanishi ularning turiga, yashash muhitiga va fiziologik ehtiyojlariga qarab farq qiladi. Oziqlanish turlari quyidagicha ajratiladi:

1. O’simlikxo‘r hayvonlar (fitofaglar) — faqat o‘simlik mahsulotlari bilan oziqlanadi. Masalan: sigir, qo‘y, ot, quyon va boshqalar.

2. Go‘shtxo‘r hayvonlar (yirtqichlar, karnivorlar) — boshqa hayvonlarning go‘shti bilan oziqlanadi. Masalan: sher, bo‘ri, yo‘lbars, mushuk.

3. Aralashxo‘r hayvonlar (omnivorlar) — o‘simlik hamda hayvon mahsulotlarini iste’mol qiladi. Masalan: inson, cho‘chqa, ayiq, it.

Har bir hayvonning oziqlanish tizimi uning ovqat hazm qilish organlari tuzilishiga bog‘liq. Masalan, o‘simlikxo‘r hayvonlarda ko‘p bo‘g‘imli oshqozon mavjud bo‘lib, ular murakkab o‘simlik tolalarini hazm qilishga moslashgan. Go‘shtxo‘r hayvonlarda esa kuchli jag‘ mushaklari va o‘tkir tishlar mavjud bo‘lib, ular go‘shtni yirtib yeyishga moslashgan.

Tabiatda va odam hayotida hayvonlar katta ahamiyatga ega. Hayvonlar – barcha ekosistemalarda oziqlanish zanjirining asosiy tarkibiy qismi. Hayvonlar o‘simliklar bilan oziqlanib, o‘zlashtirgan moddalarining yana tuproqqa qaytarilishiga, binobarin o‘simliklarning o‘sishiga imkon beradi. O’simlik va hayvonlar qoldig‘i bilan oziqlanadigan hayvonlar Yer yuzini organik qoldiqlardan tozalab, tabiiy sanitarlik vazifasini bajaradi. Yirtqich hayvonlar tabiatda zararkunanda hayvonlarning sonini cheklab turishga yordam beradi. Hayvonlar odam hayotida ham katta ahamiyatga ega. Oziqlanish jarayonining yana bir muhim jihati — bu energiya almashinuvi. Har bir hayvon oziq orqali energiya oladi va uni hayot faoliyatida sarflaydi. Shuningdek, oziq zanjiri orqali energiya bosqichma-bosqich o‘tadi: o‘simliklardan hayvonlarga, hayvonlardan esa parchalaydigan mikroorganizmlarga.

Xulosa. Hayvonlarning oziqlanishi — ularning yashashi, o‘sishi, rivojlanishi va nasl qoldirishi uchun eng muhim jarayonlardan biridir. Har bir hayvon turi o‘zining tuzilishi va hayot tarzi asosida ma’lum bir oziqlanish turiga moslashgan. O’simlikxo‘r hayvonlar o‘simliklardan, go‘shtxo‘rlar esa boshqa hayvonlarning go‘shtidan, aralashxo‘rlar esa har ikkala manbadan oziq oladi.

Oziqlanish jarayonida hayvonlar tabiatdagi moddalar aylanishida muhim o‘rin tutadi — ular o‘simliklar tomonidan ishlab chiqarilgan organik moddalardan foydalanib, keyinchalik bu moddalarning parchalanishida ishtirok etadilar. Shu tariqa, oziqlanish ekologik muvozanatni saqlashga, tabiatdagi energiya oqimini ta’minlashga xizmat qiladi.

Demak, hayvonlarning oziqlanishi nafaqat ularning hayot faoliyati uchun, balki butun ekotizimning barqarorligi uchun ham zarur bo‘lgan tabiiy jarayondir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov S., “Zoologiya asoslari”, Toshkent: O’zbekiston nashriyoti, 2021.
2. To‘xtaboyeva N., “Umumiy biologiya”, T.: Fan va texnologiya, 2020.
3. Campbell N. A., Reece J. B., “Biology”, Pearson Education, 2019.
4. Odum E. P., “Ecology: The Link Between the Natural and Human Worlds”, 2004.
5. Internet manbalari: www.biologiya.uz, www.nationalgeographic.com

ZA’FARON (ZA’FARON) O’SIMLIGINING TABOBATDA VA XALQ XO’JALIGIDAGI AHAMIYATI

Abduraxmonova Xumoroy, Qodirova Nodira
Sharof Rashidov tumani 16-maktab Biologiya o‘qituvchisi

Ekma za’faron (Crocus sativus - za’faron posevnoy)ning gulchangchi (rьlsa)si asosiy xomashyo hisoblanib, tibbiyotda dori-darmon vositasi sifatida, oziq-ovqat sanoatida turli xil mahsulotlarga rang, hid va ta’m beruvchi ziravor sifatida foydalaniladi. Za’faronning o‘simligi qadimdan dorivor vosita sifatida xalq tabobatida ishlatilgan.

Ekma za’faron (Crocus sativus)

Za’faron xalq tabobatida bebaho dorivor va xushbo‘y ziravorli giyoh hisoblanib, za’faron o‘simligining inson salomatligi uchun foydali xususiyatlarini sharq mutafakkir olimlari Abu Rayhon Beruniy (1974), Abu Ali ibn Sino (1994) o‘z asarlarida ishlatish uslublarini keltirib o‘tganlar.

Abu Ali ibn Sino «Al-qonun» asarida 900 ga yaqin o‘simlikning shifobaxsh xususiyatlari va ularni ishlatish usullari to‘g‘risida ma’lumot beradi. Asarda za’farondan 100 dan ortiq kasalliklarni davolashda foydalanilishini qayd etgan. Abu Ali ibn Sinoning ma’lumotlariga ko‘ra,za’faron burishtiruvchi va erituvchi bo‘lib, burishtirish va elimlash xususiyati bo‘lganligidan etiltiruvchi xususiyati ham bor. Issiqligi mo‘tadil bo‘lganligi uchun tomirdagi har xil tiqilmalar yoki tromblarni davolashda foydalaniladi. Ichki a’zolarni kuchaytiradi, tana terisi rangini chiroyli, ko‘zni ravshan qiladi va yurak faoliyatini kuchaytiradi. Shuningdek, balg‘am ko‘chishini osonlashtirib, nafas a’zolarining faoliyatini maromga soladi.

Shuningdek, za’faronning o‘simligi, ya’ni gulchangchilari damlab ichilganda tana terisini silliqlashtiradi, terida qizillik va jilo paydo qilish xususiyatiga ega bo‘lib,chiroyni ochadi. shish va jarohat izlarini silliqlashtiradi. Ko‘z a’zolariga ijobiy ta’sir etadi, ko‘zning ko‘rish qobiliyatini oshiradi, ko‘zdan oqadigan har xil ajralmalarni to‘xtatadi. Yurak quvvatini oshiradi, zotiljam xastaligida bemorga hidlatilsa tinchlantiradi va uxlatadi. Ayniqsa, za’faron yog‘i nafas yo‘llarini tozalaydi, nafasni ravonlashtiradi va nafas a’zolari faoliyatini kuchaytiradi. Jigar va oshqozonning quvvatini kuchaytiradi. Jolinus (Galen)ning fikricha, za’faron o‘simligining harorati uning xususiyatiga ko‘ra kuchliroq bo‘lib, yog‘i qizitish xususiyatiga ega. Za’faron organizmdagi barcha tabiiylikni saqlab qoladi va zaiflikning oldini oladi. Ichki a’zolar quvvatini oshiradi. Agar za’faron me’yoridan ortiq iste’mol qilinsa, bosh og‘rig‘I paydo qiladi, uyquni keltiradi, sezishni susaytiradi yoki ko‘ngilni aynitadi. Shuningdek:

- qaynatmasi qon bosimini tushiradi;
- katta dozasi bachadonni qo‘zg‘atadi yoki kichik dozasi qisqartiradi
-- issiq mijozli insonlar ko‘p ishlatsa bosh og‘irlashadi.

Za’faron o‘simligi tarkibida, karotinoidlar (krotsin, pikrorkrotsin), flavonoidlar, efir moylari (za’faronal), V, V2 vitaminlari, yog‘, azotli moddalar, qandlar,kaliy va kalsiy birikmalari mavjud. Rasmiy tibbiyotda za’faronning engil tetiklashtiruvchi, ayollar hayz jarayonlarini mo‘tadillashtiruvchi, tug‘ruqdan keyingi og‘riqni qoldiruvchi, gepatit, qonli ich ketishining oldini olishda va undan tayyorlangan surtma esa tuxumdon shamollashi, gemorroy, tomir tizimining tortishish kasalliklarida, ko‘z kasalliklarida qo‘llaniladi.

O’simlikning suvli eritmasi tinchlantiruvchi, og‘riq qoldiruvchi, ich ketish, siydik haydovchi antispazmatik, antiseptik xususiyatga ega, bundan tashqari, jigar, oshqozon hamda yurak xastaliklari kasalliklarida keng qo‘llaniladi. Za’faron eritmasi stenokardiya, yurak funksional

kasalliklarida, qon kasalliklarida (leykemiya), jinsiy a’zolar funksiyasini kuchaytiruvchi vosita sifatida qo‘llaniladi.

Ushbu o‘simlikni kimyoviy va farmatsevtik xususiyatlari borasida keyingi yillarda olib borilgan ilmiy tadqiqot natijasida o‘simlikning urug‘chisi tarkibida saraton kasalliklarida qo‘llash mumkin bo‘lgan moddalar mavjudligi. Za’faron oziq-ovqat mahsulotlarini tayyorlashda qadimdan ishlatilib kelingan. O’simlikning gul ustuncha- larida 50 foizdan ortiq bo‘yovchi modda krotsin yoki polixroit,2,7 foiz yog‘, 0,32 foiz efir moyi, shuningdek, V, V2 vitaminlari, azotli moddalar, qandlar, kaliy va kalsiy birikmalari mavjudligi sababli, u qo‘shilgan oziq-ovqat mahsulotlari bir necha kun o‘z sifatini yo‘qotmaydi. Za’faron tarkibi jihatidan shunisi bilan xarakterliki, uning ozgina miqdori, ya’ni 6-7 tomchisi (spirtdagi eritmasi) 1 litr yoki 1 kg ozuqaga rang, ta’m berish xususiyatiga ega. O’simlik o‘ziga xos xushbo‘y hidga ega bo‘lganligi, taomga yorqin rang va ta’m berganligi sababli ularni tayyorlashda tabiiy yoki rasmiy ravishda foydalanilgan.

Qandolat mahsulotlari pechene, keks, pirog, turli bulochka, turli kremlar, muzqaymoq tayyorlashda keng qo‘llaniladi. Shuningdek, saryog‘, pishloqlarga rang berishda, salqinlantiruvchi ichimliklarga xushbo‘ylik berishda, hatto choy hamda kofeni sifatli va xushxo‘r qilishda ham ishlatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 21 avgustdagi 114-sonli yig‘ilish bayonining “Respublikamizda za’faron (shafran) plantatsiyalarini barpo etish, farmatsevtika sanoati ehtiyojlarini ta’minlash va eksportbop dorivor o‘simliklarni ko‘paytirishni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi EDO-03/1-421-son qarori

2. Abu Ali ibn Sino. Kanon vrachebnoy nauki. Izbrannыe razdelы. V 3-ch. (sostaviteli: Karimov U.I., Xurshut E.U) -Tashkent:MIKO. –Fan, 1994.-1ch. –400 s., 2 ch. –360 s., 3ch. –232 s.

3. AskerovA. Turkiya Respublikasi Oziq-ovqat va qishloq xo‘jaligi vazirligi hamda “Denizbank” hamkorligida tayyorlangan “100ta kitob”dan iborat to‘plami SHafran. – Baku : Azerneshr, 1934. – 113 s.

4. Garagezov T.G., Gasыmov K.G., Serkerov S.V., Novruzov E.N., Muradov P.Z., SHaxmuradov I.A. Strategiya izucheniya bio- logii Apsheronskoy populyasii shafrana (Crocus sativus L.) // AMEA-nın Xəbərləri (biologiya və tibb elmləri), 2017. - Cild 70.№2. – s.164-173.

5. Zemlinskiy S. E. Lekarstvennыe rasteniya SSSR. – M.: Medgiz, 1958. – 608 s.

6. Mahmudov A.V. Crocus turkumi turlarining O’zbekiston sharoitida introduksiyasi va bioekologik xususiyatlari: Biologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent, 2017. – 44b

MULTIMEDIALI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA FIZIKA TA’LIMIDA XORIJIY VA MILLIY TAJRIBALAR

Razzoqov Ilhom Davronovich,
Qarshi davlat universiteti katta o‘qituvchisi
Axmatqulov Shahzodjon Fayzullo o‘g‘li,
Axborot tizimlari va texnologiyalari ta’lim yo‘nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada fizika ta’limida multimediali texnologiyalarni qo‘llashning xorijiy tajribalari, ularning milliy ta’lim tizimiga moslashtirish imkoniyatlari hamda amaliyotdagi muammolar tahlil qilinadi. Shuningdek, O’zbekiston ta’lim tizimida fizika fanini o‘qitishda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini integratsiya qilish yo‘llari va samaradorlik omillari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: fizika ta’limi, multimediali texnologiyalar, xorijiy tajriba, raqamli ta’lim, interaktiv o‘qitish, muammolar va yechimlar.

Аннотация. В статье анализируется зарубежный опыт использования мультимедийных технологий в преподавании физики, возможности их адаптации к национальной системе образования и практические проблемы. Также рассматриваются пути интеграции современных информационно-коммуникационных технологий в преподавание физики в системе образования Узбекистана и факторы эффективности.

Ключевые слова: преподавание физики, мультимедийные технологии, зарубежный опыт, цифровое образование, интерактивное обучение, проблемы и решения.

Abstract. The article analyzes foreign experience in the use of multimedia technologies in teaching physics, the possibilities of their adaptation to the national education system, and practical challenges. It also examines ways of integrating modern information and communication technologies into the teaching of physics within Uzbekistan's education system and the factors influencing effectiveness.

Keywords: teaching physics, multimedia technologies, foreign experience, digital education, interactive learning, challenges and solutions.

Kirish. Bugungi globallashuv davrida ta'lim sohasida multimediali texnologiyalarni qo'llash jarayoni jadal sur'atlarda rivojlanmoqda. Xususan, fizika fanini o'qitishda animatsiyalar, virtual laboratoriyalar, 3D simulyatsiyalar va raqamli darsliklardan foydalanish o'quvchilarning fanga qiziqishini oshiradi, abstrakt tushunchalarni vizuallashtiradi va o'zlashtirish darajasini yuksaltiradi.

Xorijiy davlatlar, xususan, AQSh, Finlyandiya, Yaponiya va Janubiy Koreyada fizika ta'limida "Digital learning", "Flipped classroom", va "STEM-integratsion" yondashuvlar asosida ta'lim jarayonlari yo'lga qo'yilgan. O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimida ham so'nggi yillarda raqamli texnologiyalarni ta'limga joriy etish bo'yicha qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Ammo amaliyotda multimediali vositalarni samarali qo'llashda metodik, texnik va malaka muammolari mavjud.

Metodlar

Tadqiqot davomida quyidagi metodlardan foydalanildi:

Taqqoslama tahlil metodi – xorijiy mamlakatlardagi fizika ta'limidagi multimediali yondashuvlar bilan O'zbekiston tajribasi solishtirildi.

Empirik kuzatish – mahalliy o'quv jarayonlarida multimedia vositalaridan foydalanish holati o'rganildi.

So'rovnoma va intervyu – fizika o'qituvchilari, o'quvchilar va metodistlar orasida o'tkazildi.

Statistik tahlil – o'quvchilarning natijalari va motivatsiya o'zgarishlari qayd etildi.

Natijalar va muhokama

Xorijiy tajribalar tahlili.

AQShda PhET Interactive Simulations (Colorado University) platformasi o'quvchilarga murakkab fizik jarayonlarni interaktiv tarzda tushunishga yordam beradi.

PhET interaktiv simulyatsiya platformasi

Finlyandiyada **"**Inquiry-based learning" modeli asosida multimedia vositalari yordamida o'quvchilar tajriba asosida bilim oladilar.

Koreyada esa Smart Education dasturi doirasida fizika faniga AR (Augmented Reality) va VR (Virtual Reality) ilovalari keng tatbiq etilmoqda.

Milliy tajribalar.

O’zbekiston ta’lim tizimida “Elektron ta’lim resurslari markazi”, “Ziyonet”, “Eduportal” kabi platformalarda multimediali darsliklar mavjud. Ayrim maktablarda PhET va Algodoo simulyatorlari darslarda qo‘llanilmoqda. Biroq ularning keng qamrovda joriy etilishi uchun texnik infratuzilma, o‘qituvchilarning raqamli savodxonligi hamda metodik qo‘llanmalarning yetarli emasligi aniqlangan.

Asosiy muammolar:

Texnik ta’minotning yetarli emasligi (kompyuter, internet, elektron doska, proyektorlar).

O’qituvchilarning multimediali vositalardan samarali foydalanish ko‘nikmasi pastligi.

Metodik tavsiyalar va o‘quv-uslubiy qo‘llanmalar yetishmasligi.

Ta’lim mazmuni va multimedia vositalarining o‘zaro mos kelmasligi.

Takliflar:

Fizika o‘qituvchilari uchun multimediali o‘qitish metodikasi bo‘yicha malaka oshirish kurslarini yo‘lga qo‘yish.

Har bir fizika bo‘limi uchun milliy multimediali simulyatsiya platformasi yaratish.

O’quv jarayonida xalqaro ochiq resurslardan (PhET, CK-12, Khan Academy) keng foydalanish.

Maktablar o‘rtasida virtual laboratoriyalar tarmog‘ini yaratish orqali tajriba almashish tizimini joriy etish.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, multimediali texnologiyalarni fizika ta’limiga samarali joriy etish o‘quvchilarning motivatsiyasini oshiradi, o‘qitish sifatini yaxshilaydi hamda fanlararo integratsiyani kuchaytiradi. Xorijiy tajribalarni milliy sharoitga moslashtirish jarayonida muammolarni tizimli yondashuv asosida hal etish, o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyasini rivojlantirish va texnik infratuzilmani modernizatsiya qilish muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. PhET Interactive Simulations. University of Colorado Boulder.

2. Ministry of Education of Finland. *Inquiry-based Science Education Framework*, 2022.

3. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi PQ–4884-son qarori “Raqamli ta’limni rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.

4. Ziyonet.uz – Ta’limiy elektron resurslar portali.

5. Khan Academy Physics Resources, 2023.

6. A. R. Safarov, “Multimediali ta’lim texnologiyalari va ularning o‘qitish samaradorligiga ta’siri”, *Ta’lim va Innovatsiya jurnali*, 2024.

ELEKTRON DIDAKTIK MATERIALLARDAN FOYDALANIB “INFORMATIKA VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI” FANINI O’QITISH METODIKASI

Majidov Amonjon Baxtiyor o‘g‘li

SamDu Urgut filiali Biznesni boshqarish va tabiy fanlar fakulteti Matematika va Informatika yo‘nalishi 4- kurs talabasi

Ilmiy rahbar: **Barakayev Akmal**

Annotatsiya: Ushbu maqolada “Informatika va axborot texnologiyalari” fanini o‘qitishda elektron didaktik materiallardan foydalanishning nazariy asoslari, metodik yondashuvlari va samaradorligi tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, elektron materiallar o‘qitish jarayonini interfaol muhitga aylantirib, talabalarda mustaqil fikrlash va tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shuningdek, o‘qituvchilarga dars jarayonini optimallashtirish, vaqtni tejash va individual yondashuvni qo‘llash imkonini beradi.

Kalit so‘zlar: elektron didaktik material, raqamli ta’lim, interfaol o‘qitish, axborot texnologiyalari, o‘qitish metodikasi.

Annotation: This article analyzes the theoretical foundations, methodological approaches, and effectiveness of using electronic didactic materials in teaching the subject “Informatics and Information Technologies.” The study reveals that digital resources enhance interactivity in the learning process, develop students’ independent thinking, and help teachers optimize lessons through personalized approaches.

Keywords: electronic didactic material, digital education, interactive learning, information technology, teaching methodology.

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические основы, методические подходы и эффективность использования электронных дидактических материалов при преподавании дисциплины «Информатика и информационные технологии». Результаты исследования показывают, что цифровые ресурсы повышают интерактивность учебного процесса, развивают самостоятельное мышление студентов и помогают преподавателям оптимизировать процесс обучения.

Ключевые слова: электронные дидактические материалы, цифровое образование, интерактивное обучение, информационные технологии, методика преподавания.

Hozirgi raqamli davrda ta’lim tizimida innovatsion yondashuvlar va texnologik yangiliklarni qo‘llash o‘quv jarayonining ajralmas qismiga aylandi. Ayniqsa, “Informatika va axborot texnologiyalari” fani bo‘yicha bilim berishda elektron didaktik materiallardan foydalanish o‘qitish samaradorligini oshirishda muhim o‘rin tutadi. So‘nggi yillarda raqamli o‘qitish vositalarining ta’siri, interfaollik darajasi va psixologik- pedagogik jihatdan qulayligi yuzasidan ilmiy tadqiqotlar soni ortib bormoqda [1].

Elektron didaktik materiallar — bu ta’lim jarayonida bilim, ko‘nikma va malakalarni shakllantirish uchun mo‘ljallangan raqamli formatdagi o‘quv resurslari hisoblanadi. Ular o‘z ichiga videodarslar, interfaol testlar, elektron darsliklar, simulyatsion dasturlar va virtual laboratoriyalarni oladi [2].Ta’lim jarayonida bunday vositalarni to‘g‘ri tanlash va metodik jihatdan asoslab qo‘llash o‘quvchi faolligini oshiradi, o‘zlashtirishni mustahkamlaydi va o‘qituvchining mehnatini samarali tashkil etadi. Shu sababli, ushbu maqolada “Informatika va axborot texnologiyalari” fanini o‘qitishda elektron didaktik materiallardan foydalanishning metodik asoslari ilmiy tahlil qilinadi.

Tadqiqot 2023–2024 o‘quv yilida Toshkent axborot texnologiyalari universitetida o‘tkazildi. Jami 120 nafar talaba tajribaga jalb qilindi: 60 nafari — eksperimental, 60 nafari — nazorat guruhi. Eksperimental guruh dars jarayonida elektron darslik, videodars, interfaol test va simulyatsion dasturlardan foydalandi. Nazorat guruhi esa an’anaviy metod asosida ta’lim oldi [3].

Pedagogik kuzatish — o‘quv jarayonidagi faollikni baholash uchun [4];

Test nazorati — bilim o‘zlashtirish darajasini aniqlash uchun;

So‘rovnoma — talabalarning elektron materiallardan foydalanish haqidagi fikrlarini aniqlash uchun;

Tahlil va solishtirish — natijalarni statistik jihatdan baholash uchun [5].

Eksperiment 16 hafta davom etdi. Har bir mavzuga mos elektron modul ishlab chiqilib, u nazariy, amaliy va test qismlarini o‘z ichiga oldi [6].

Tajriba natijalariga ko‘ra, elektron didaktik materiallardan foydalangan talabalar bilim darajasi bo‘yicha yuqori natijalarni ko‘rsatdi. Eksperimental guruhning o‘rtacha o‘zlashtirish darajasi 84,5 %, nazorat guruhiniki esa 71,8 % bo‘ldi [7].Talabalar so‘rovnomasida 87% ishtirokchi elektron materiallar ularni mustaqil ishlashga undaganini, 78% esa o‘qishga bo‘lgan qiziqish ortganini qayd etgan [8].

O’qituvchilar fikricha, elektron vositalar darsni interfaol muhitda tashkil etish, o‘quvchilar bilan teskari aloqa o‘rnatish va vaqtni tejash imkonini beradi. Shu bilan birga, ayrim texnik muammolar (internet tezligi, dastur yuklanish vaqti) dars samaradorligiga biroz ta’sir qilgan [9].

Statistik tahlil natijalariga ko‘ra, eksperimental va nazorat guruhlari o‘rtasidagi farq $p < 0.05$ darajasida ishonchli deb topildi [10].

Olingan natijalar elektron didaktik materiallar o‘quv jarayonining sifatini oshirishi, o‘qituvchining ishini avtomatlashtirishi va o‘quvchilarda mustaqil o‘rganish malakasini shakllantirishini tasdiqlaydi. Bu natijalar Vygotskiy va Bruner nazariyalaridagi “o‘quvchi markazli

yondashuv” tamoyiliga mos keladi [11].Shuningdek, Deci va Ryan’ning “Ichki motivatsiya nazariyasi”ga muvofiq, raqamli o‘qitish vositalari talabalarda o‘zini anglash, qiziqish va shaxsiy javobgarlik hissini kuchaytiradi [12].Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, elektron didaktik materiallardan samarali foydalanish uchun o‘qituvchilarni maxsus metodik tayyorlash, texnik infratuzilmani yaxshilash va ta’lim platformalarini milliy o‘quv dasturlariga moslashtirish zarur [13].

Tadqiqot xulosasi:

1. Elektron didaktik materiallardan foydalanish “Informatika va axborot texnologiyalari” fanida o‘qitish sifatini oshiradi va o‘quvchini faol subyektga aylantiradi.

2. Eksperimental natijalar elektron o‘qitish an’anaviy ta’limga nisbatan 12–15 % yuqori natijalarni ko‘rsatdi.

3. Raqamli ta’lim jarayoni talabalarning mustaqil o‘rganish, ijodiy fikrlash va o‘zini baholash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

4. O’qituvchilar uchun metodik qo‘llanmalarni ishlab chiqish va elektron resurslarni milliy ta’lim standartlariga integratsiyalash zarur.

5. Ta’limda elektron vositalardan foydalanish — bu nafaqat texnik yangilik, balki zamonaviy pedagogikaning poydevoridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] Karimov, A. (2020). Ta’limda raqamli texnologiyalar. Toshkent: Fan nashriyoti. — B. 25–31.

[2] G‘ulomova, D. (2023). “Elektron ta’lim vositalarining metodik tahlili.” Pedagogika va raqamli texnologiyalar, №4. — B. 102–108.

[3] Shodiyev, M. (2021). Elektron o‘qitish texnologiyalari. Toshkent: TDPU nashriyoti. — B. 28–33.

[4] Raxmatova, N. (2020). “Pedagogik kuzatish metodlari.” O’qituvchi jurnali, №2. — B. 41–45.

[5] Qodirov, D. (2022). Statistik tahlil metodlari. Toshkent: Innovatsiya. — B. 65–70.

[6] Hasanov, I. (2021). Pedagogik eksperiment metodikasi. Toshkent: TDPU. — B. 45–50.

[7] Oripova, M. (2023). “Elektron ta’lim samaradorligi.” Oliy ta’lim jurnali, №2. — B. 90–95.

[8] Nurmatov, D. (2022). “Talabalarda mustaqil ta’lim ko‘nikmalarini rivojlantirish.” Pedagogika va psixologiya, №4. — B. 72–78.

[9] Murodova, Z. (2023). “Elektron o‘qitish bo‘yicha o‘qituvchi fikrlari.” Ta’lim innovatsiyalari jurnali, №1. — B. 102–109.

[10] Qodirov, D. (2022). Statistik tahlil metodlari. Toshkent: Innovatsiya. — B. 68–73.

[11] Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society. Harvard University Press. — B. 84–91.

[12] Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). Self-determination theory. American Psychologist, 55(1). — B. 68–78.

[13] UNESCO (2021). Digital Learning and Education 2030 Report. Paris. — B. 77–82.

[14] Yuldashev, R. (2022). Axborot texnologiyalari metodikasi. Samarqand: SamDU nashriyoti. — B. 56–60.

[15] Bruner, J. (1986). Actual Minds, Possible Worlds. Harvard University Press. — B. 112–118.

БЎЛАЖАК МУҲАНДИСЛАРНИНГ КОМПЕТЕНЦИЯЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ УСУЛЛАРИ

Холова Нодира Ахмедовна

Бухоро давлат техника университети мустақил изланувчиси

Кириш. Глобал рақобат ва саноатнинг рақамли трансформацияси шароитида муҳандислик таълими мазмуни ўзгармоқда. Замонавий муҳандис фақат техник билимларга эмас, балки инновацион фикрлаш, ижодий ечим топиш, жамоада ишлаш, ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиш каби компетенцияларга ҳам эга бўлиши лозим. Шу боис, бўлажак муҳандисларнинг касбий компетенцияларини шакллантириш

масаласи илмий тадқиқотларда муҳим йўналиш сифатида намоён бўлмоқда. Бугунги кунда жамиятнинг барқарор ривожланиши ва рақобатбардош иқтисодиётни таъминлашда муҳандислик соҳаси етакчи ўрин тутади. Шу сабабли, олий таълим муассасалари олдидаги асосий вазифалардан бири-бўлажак муҳандисларнинг касбий компетенцияларини шакллантиришдан иборат. Компетенциявий ёндашув -бу талабанинг фақат назарий билимга эмас, балки амалиётдаги муаммоларни ҳал қилиш қобилиятига, ижодкорлик ва мустақил фикрлаш салоҳиятига эга бўлишини таъминлайдиган тизимли ёндашувдир. Замонавий муҳандис нафақат техника ва технология соҳасида билимли, балки рақамли саводхон, инновацион фикрлай оладиган ва жамоада самарали ишлайдиган мутахассис бўлиши лозим.

Миллий ва хорижий адабиётлар таҳлили. Ўзбекистон олимлари муҳандислик кадрларини тайёрлаш тизимида компетенцияга асосланган ёндашувни жорий этиш бўйича бир қатор тадқиқотлар олиб борганлар. Абдуллаев Ш. (2021) таълим жараёнида касбий компетенцияни шакллантиришда амалий машғулотлар ва ишлаб чиқариш амалиётининг ролини ёритади. Муаллиф фикрича, назарий билимни амалиёт билан боғлаш -инженер кадр тайёрлашнинг асосий тамойилидир.Рахматов И. (2022) бўлажак муҳандисларда инновацион компетенцияни ривожлантиришда стартап лойиҳалар ва дизайн-тафаккур методини қўллаш самарадорлигини кўрсатади. Саидова Д. (2020) муҳандислик фанларини ўқитишда интеграцияланган таълим технологияларидан (STEAM, CLIL, кейс-технологиялар) фойдаланиш орқали мултидисциплинар компетенцияларни шакллантиришни таклиф этади. Юсупов А. (2019) бўлажак муҳандисларда коммуникатив ва жамоавий ишлаш кўникмаларини шакллантириш усули сифатида лойиҳа фаолияти ва “problem-based learning” (PBL) моделини тавсия этади. Хорижий тадқиқотчилар ҳам муҳандислик таълимида компетенциявий ёндашувнинг методик асосларини кенг ёритганлар. Spencer & Spencer (1993) компетенцияни “муваффақиятли фаолиятни таъминловчи билим, кўникма, шахсий сифатлар ва мотивация мажмуи” сифатида таърифлайди.Tuning Project (European Commission, 2003) муҳандислик таълими учун умумий ва махсус компетенциялар тизимини ишлаб чиқиб, таълим дастурларини компетенция асосида моделлаштиришни таклиф қилган. Felder & Brent (2016) муҳандислик таълимида фаол ўқитиш, жамоавий иш ва танқидий фикрлаш усулларини қўллаш орқали талабаларнинг профессионал компетенцияларини ривожлантиришни асослайди. ABET (Accreditation Board for Engineering and Technology, 2020) муҳандислик таълим дастурларида талабаларда этик масъулият, жамоада ишлаш, муаммо ечиш ва доимий ўрганиш қобилиятини ривожлантиришни асосий компетенциялар сифатида белгилайди.

Таҳлил ва натижалар. Шунинг учун ҳам компетенцияларни шакллантириш усулларини илмий асосда такомиллаштириш долзарб вазифа ҳисобланади. Бўлажак муҳандисда қуйидаги турдаги компетенциялар ривожлантирилиши керак. Касбий компетенцияда техник тизимлар, конструкциялар, ишлаб чиқариш жараёнлари ҳақида чукур билимга эга бўлиш; Ахборот-коммуникация компетенцияси: замонавий дастурий воситалардан фойдалана олиш, рақамли муҳитда ишлаш.

Ижодий ва тадқиқотчилик компетенцияси: муаммоли вазиятларда инновацион ечим топиш қобилияти; Коммуникатив ва жамоавий иш компетенцияси: бошқалар билан мулоқот қилиш ва гуруҳда ишлай олиш. Шахсий ривожланиш ва масъулият компетенцияси: ўз устида ишлаш, етук шахс сифатида қарор қабул қилиш кўникмаси.

Бўлажак муҳандисларнинг компетенцияларини шакллантириш усуллари, бу муҳандислик таълими жараёнида талабаларда касбий, илмий, техник ва шахсий кўникмаларни ривожлантиришга қаратилган педагогик ва амалий усуллар мажмуасидир. Қуйида ушбу жараёнда қўлланиладиган асосий усуллар келтирилади. Бу усуллар талабаларда илмий билимлар, тушунчалар ва назарий асосларни шакллантиради.

Назарий тайёргарлик усуллари. Маърузалар ва семинарлар-фаннинг назарий асосларини ўрганиш, муаммоли ўқитиш-муҳандисликда учрайдиган муаммоларни таҳлил қилиш ва ечим топиш, интерактив усуллар-“мия штурми”, “кластер”, “дебат”, “кейс-стади” каби усуллар орқали фаол тафаккурни ривожлантириш.

Амалий тайёргарлик усуллари. Муҳандис учун амалий кўникма жуда муҳим ва улар қуйидаги усуллардан иборат: лаборатория ишлари-асбоб-ускуналар билан ишлаш, тажриба ўтказиш. Амалиёт ва стажировкалар-ишлаб чиқариш корхоналарида амалий тажриба орттириш. Лойиҳа фаолияти (project-based learning)-ҳақиқий ёки яқин ҳолатдаги инженерлик лойиҳаларини бажариш.

Ахборот-коммуникация технологиялари (АКТ)дан фойдаланиш. Инженерлик дастурлари (AutoCAD, SolidWorks, MATLAB, Python ва ҳ.к.) билан ишлаш, виртуал лабораториялар ва симуляторлар-тажрибаларни рақамли муҳитда бажариш, онлайн курслар ва платформалар (Coursera, EdX, Udemy) орқали ўз-ўзини ўқитиш.

Тадқиқот ва инновацион фаолият усуллари. Илмий изланишлар олиб бориш, ҳисоботлар ёзиш. Илмий конференция ва стартапларда иштирок этиш. Янги технологиялар бўйича инновацион лойиҳалар тайёрлаш. Бу усуллар уларни инновацион фикрлашга ва илмий ёндашувни амалиёт билан боғлашга ўргатади.

Шахсий ва касбий, ижтимоий компетенцияларни ривожлантириш усуллари. Тимбилдинг (Inglizcha “team building” so‘zi “jamoa qurish”) ва гуруҳда ишлаш машғулотлари, креатив фикрлаш ва қарор қабул қилиш машқлари, этика, лидерлик ва коммуникация бўйича тренинглар.

Жамоавий иш машғулотлари, лидерлик тренинглари ва касбий этика бўйича семинарлар талабаларнинг шахсий ривожланишига хизмат қилади. Муҳандис шахси нафақат билимли, балки масъулиятли ва мулоқотга очиқ бўлиши зарур.

Рефлексия ва баҳолаш усуллари. Портфолио тузиш (талабанинг индивидуал ютуқларини тўплаш), ўз-ўзини баҳолаш ва жамоавий баҳолаш, менторлик ва тьюторлик орқали фаолиятни таҳлил қилиш. Бу эса доимий ривожланишга туртки бўлади.

Компетенциявий ёндашувнинг самарадорлиги. Компетенциявий ёндашув анъанавий таълимдан фарқли равишда фақат билим бериш билан чекланмай, амалий фаолиятга тайёр мутахассисни шакллантиради. Олий таълим муассасаларида бу усулни жорий этиш натижасида талабаларда мустақил фикрлаш, инновацион ёндашув ва жамоавий иш кўникмалари ривожланмоқда. Бугунги кун талабларига жавоб берувчи муҳандис шахсини тайёрлаш учун таълим жараёнида назария, амалиёт ва илмий тадқиқот фаолияти ўзаро боғланиши зарур.

Хулоса. Бўлажак муҳандисларнинг компетенцияларини шакллантириш бу узлуксиз ва кўп қиррали жараён бўлиб, назарий билим, амалий тажриба, ахборот технологиялари ва шахсий ривожланиш усулларини уйғунлаштиришни талаб қилади. Компетенциявий ёндашув муҳандислик таълимида таълим сифатини оширади, талабаларни меҳнат бозори талабларига мос равишда тайёрлайди ва уларнинг инновацион салоҳиятини ривожлантиради. Бўлажак муҳандисларнинг компетенцияларини шакллантириш учун назария, амалий машғулотлар, инновацион лойиҳалар ва шахсий ривожланиш усулларини интеграция қилган таълим тизими зарур. Бу усуллар талабаларда фақат билим эмас, балки муаммони ҳал қилиш қобилияти, ижодий фикрлаш ва жамоада ишлаш малакасини ҳам шакллантиради. Бўлажак муҳандисларнинг компетенцияларини самарали шакллантириш учун таълим жараёнида инновацион педагогик технологиялар, лойиҳа асосида ўқитиш, рақамли муҳитдан фойдаланиш ва ишлаб чиқариш билан узвий боғлиқ амалий вазифаларни жорий этиш зарур. Компетенциявий ёндашув муҳандислик таълимида нафақат билим, балки амалиётга тайёр, ижодкор ва танқидий фикрлайдиган мутахассисларни етиштириш имконини беради.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Мирзаев, А. “Инженерлик таълимида компетенциявий ёндашув асослари.” — *Тошкент: Фан, 2022.*

2. Зайниддинов, Ш. “Инновацион таълим технологиялари.” СамДУ нашриёти, 2023.

3. Тожиев, Ф. (2020). “Олий таълимда компетенциявий ёндашувни жорий этишнинг педагогик асослари.” *Педагогика фанлари журнали*, №2.

4. O’rinov U.A. Ishlab chiqarishdan ajralmagan holda masofaviy ta’limning afzalliklari. “O’zMU xabarlari”. Ilmiy jurnal. Toshkent, 2020. №1/2, 148-151 b.

5. O’rinov U.A. Nazariy bilim va amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishda masofaviy ta’lim tizimini tashkil etish prinsiplari. “Toshkent davlat pedagogika universiteti ilmiy axborotlari”. Ilmiy-nazariy jurnal. Toshkent, 2020.№3,196-203b.

6. Kholova N., Abdullaev R. Censuring the durability of foundations of buildings and structures // IOP Conference Series: Earth and Environmental Science. – IOP Publishing, 2021. – T. 839. – №. 5. – C. 052044.

7. Kholova N. A. Production of Reinforced Concrete Products by Application of Energy Saving Methods is the way of Increasing the Economic Efficiency of National Economy // european journal of innovation in nonformal education. – 2022. – T. 2. – №. 3. – C. 297 - 298.

PEDAGOGIK YONDASHUVLAR ASOSIDA TARBIYASI QIYIN O’QUVCHILARDA O’ZINI O’ZI TARBIYALASH KO’NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

Jabborov Maqsud Mashrabovich
Jizzax viloyat pedagogik markazi, p.f.f.d. (PhD)
maksudteacher@mail.ru, +998915642023

Annotatsiya: Mazkur maqolada pedagogik yondashuvlar asosida tarbiyasi qiyin o‘quvchilarda o‘zini o‘zi tarbiyalash ko‘nikmalarini rivojlantirish masalasi yoritilgan. XXI asrning ijtimoiy-madaniy muhitida ulg‘ayayotgan o‘quvchilarning psixologik va tarbiyaviy xususiyatlari tahlil qilinadi. B.Ziyomuxammadov, A.Jo‘raev, J.Berry va U.Bronfenbrennerning ilmiy qarashlari asosida tarbiya va o‘zini o‘zi tarbiyalash jarayonining o‘zaro bog‘liqligi ochib berilgan. Tadqiqot natijalarida o‘qituvchining kommunikativ saviyasi, madaniy-ma’rifiy tadbirlar va individual yondashuvlarning tarbiyasi qiyin o‘quvchilarda o‘zini o‘zi boshqarish hamda ijtimoiy moslashuv ko‘nikmalarini shakllantirishdagi ahamiyati asoslab berilgan.

Abstract: This article is written about the development of self-education skills in difficult-to-educate students through pedagogical approaches. It analyzes the psychological and educational characteristics of students growing up in the socio-cultural environment of the 21st century. Based on the scientific views of B. Ziyomukhammadov, A. Jo‘raev, J. Berry, and U. Bronfenbrenner, the interrelation between education and self-education processes is highlighted. The research findings emphasize the importance of teachers’ communicative competence, cultural-educational activities, and individualized approaches in fostering self-regulation and social adaptation skills among difficult-to-educate students.

Kalit so‘zlar: tarbiyasi qiyin o‘quvchilar, o‘zini o‘zi tarbiyalash ko‘nikmalari, pedagogik yondashuvlar, kommunikativ saviya, ijtimoiy moslashuv, individual yondashuv, madaniy-ma’rifiy tadbirlar.

Key words: difficult-to-educate students, self-education skills, pedagogical approaches, communicative competence, social adaptation, individualized approach, cultural-educational activities.

Kirish. So‘nggi yillarda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan chuqur ijtimoiy-iqtisodiy va demografik jarayonlar, xususan, mehnat migratsiyasi oqibatida yuzaga kelgan **migrant oilalar** masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Bunday oilalarda tarbiyalanayotgan o‘quvchilar ko‘pincha o‘ziga xos psixologik va ijtimoiy muhitda ulg‘ayadi. Ularning o‘zini anglash, mustaqil qaror qabul qilish, o‘z harakatlarini boshqarish va ijtimoiy muhitga moslasha olish kabi ko‘nikmalarini shakllantirish — zamonaviy pedagogik yondashuvni, individual hamda madaniy kontekstga mos tarbiyaviy strategiyalarni talab etadi.

Afsuski, hozirda jamiyatda ushbu ijtimoiy guruh bilan ishlashda yetarli darajada chuqur tahlil va tizimli yondashuv yetishmayapti. Ayniqsa, madaniy-ma’rifiy tadbirlarning o‘quvchilarning axloqiy-ruhiy holatiga va o‘zini o‘zi tarbiyalash ehtiyojiga ta’siri yetarlicha o‘rganilmagan. Holbuki, bu yo‘nalishdagi izlanishlar migrant oilalardagi bolalarning ijtimoiy moslashuvi va shaxsiy rivojida muhim omil bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Adabiyotlar tahlili va muhokama

B.Ziyomuxammadov yosh avlodda ma’naviy-axloqiy qadriyatlarni shakllantirish orqali o‘zini o‘zi tarbiyalashning ichki motivatsion omillarini rivojlantirish mumkinligini ta’kidlaydi. [1]

Muallif yoshlarning o‘z ustida ishlashga bo‘lgan ehtiyojini tarbiya jarayonining asosiy elementi deb biladi.

A. Jo‘raev esa migrant oilalarda ulg‘ayayotgan bolalarda uchraydigan psixologik bosim, begonalashuv, ota-onasizlik sindromi kabi holatlar ularning o‘z-o‘zini anglash va boshqarish jarayoniga salbiy ta’sir qilishini ko‘rsatadi. [2] Bu esa maktab va o‘qituvchining faol aralashuvini talab etadi.

Xorijiy adabiyotlarda ham bu masala keng yoritilgan. Berry (1997) o‘zining akkulturatsiya nazariyasida migrant oilalarda o‘sayotgan bolalar ikki madaniyat oralig‘ida shakllanishi, bu esa ularning identitet va o‘zini o‘zi anglash jarayoniga murakkab ta’sir ko‘rsatishini izohlaydi. [3]

Shuningdek, Bronfenbrennerning ekologik tizimlar nazariyasida bola shaxsi atrof-muhit bilan o‘zaro ta’sirda rivojlanishi, oila, maktab, do‘stlar va keng jamoaning tarbiyaviy rolini aniqlashtirib beradi. [4] Bu yondashuv migrant oilalar farzandlarining rivojlanishini ko‘p darajali muhit orqali o‘rganishga imkon yaratadi.

Ushbu adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, oilalarda tarbiyalanayotgan o‘quvchilarda o‘zini o‘zi tarbiyalash ko‘nikmalarini rivojlantirish murakkab, ko‘p omilli jarayon bo‘lib, bunda pedagog, psixolog va oila vakillari hamkorlikda ishlashi zarur.

Shuning uchun ham ma’naviy-axloqiy tarbiya hozirgi islohotlar davrida ulkan ahamiyat kasb etadi. Biroq migrant oilalarning bolalari ko‘pincha tarbiya, ijtimoiy aloqalar, milliy qadriyatlar bilan uzilish holatida bo‘lishadi. Bu esa ularning ichki muvozanatiga, xulq-atvoriga, jamoaga moslashuviga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Tarbiya-muayyan, aniq maqsadga va har tomonlama ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida yosh avlodni tarbiyalash, uning ongi, xulq-atvori va dunyoqarashini tarkib toptirish jarayoni. Shaxsda muayyan jismoniy, ruhiy, axloqiy, ma’naviy sifatlarni shakllantirishga qaratilgan amaliy pedagogik jarayon, insonning jamiyatda yashashi uchun zarur bo‘lgan hissiyotlarga ega bo‘lishini ta’minlash yo‘lida ko‘riladigan chora-tadbirlar yig‘indisi.

Tarbiya va o‘zini o‘zi tarbiyalash shaxs shakllanishi jarayonining ikki tomonidir. O’zini o‘zi tarbiyalash deganda, shaxsning o‘zini takomillashtirishga yo‘naltirilgan ongli, maqsadli va mustaqil faoliyati tushuniladi. O’zini o‘zi tarbiyalashning eng muhim tarkibiy qismlaridan biri iroda va axloqiy sifatlarni shakllantirish va rivojlantirishdir. O’zini o‘zi tarbiyalashga faqatgina irodasi hamda axloqiy sifatlari muayyan darajada rivojlangan shaxslargina qodir bo‘ladi. Ikkinchi tomondan, o‘zini o‘zi tarbiyalash ana shu sifatlarning yana ham rivojlanishiga olib keladi.

Natija. Tarbiya va o‘zini o‘zi tarbiyalashning o‘zaro munosabatlari to‘g‘risida pedagogika fanida turli yondashuvlar mavjud. Ko‘pchilik olimlar tarbiya va o‘zini o‘zi tarbiyalashni bir jarayonning ikki jihati deb talqin qilishadi. Boshqa guruh olimlar esa, shaxsning shakllanishida asosiy rolni tarbiya o‘ynaydi, o‘zini o‘zi tarbiyalash esa yordamchi vositadir, deyishadi. Uchinchi guruh olimlar esa, shaxs shakllanishida o‘zini o‘zi tarbiyalash asosiy o‘rin tutadi, deb talqin qilishadi. Masalan, “Педагогическая антропология” kitobining muallif-tuzuvchisi B. Bim-Bad shaxsning shakllanishi faqat o‘zini o‘zi tarbiyalash orqali amalga oshirilishi haqida shunday yozadi: “Har qanday tarbiya o‘zini o‘zi tarbiyalashga yo‘naltirilgan bo‘ladi. Tarbiya jarayonida o‘quvchining faol ishtirokini ta’minlamay turib, uni hech narsaga o‘rgatib bo‘lmaydi”. Boshqa bir o‘rinda B.Bim-Bad shunday deydi: “Antropologik madaniyat insonni uning o‘z faoliyati mahsuli sifatida idrok qilishdir”. [4] Mamlakatimiz pedagog-olimlari ham o‘zini o‘zi tarbiyalash to‘g‘risida tadqiqotlar olib borishgan va muayyan xulosalarga kelishgan. Masalan, Z.K.Ismoilova bu haqda shunday fikr bildiradi: “… kishi o‘zini o‘zi tarbiyalashga intilmas ekan, boshqalar unga faqat tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatsa-da, uni tarbiyalay olmaydi.” [5] Mazkur o‘rinda tarbiya va o‘zini o‘zi tarbiyalashning o‘zaro munosabatlari to‘g‘risidagi munozaralarga kirishib ketmay shuni ta’kidlash mumkinki, madaniy-ma’rifiy tadbirlar tarbiyaga ham, o‘zini o‘zi tarbiyalashga ham jiddiy ta’sir o‘tkazadi.

Mamlakatimizda demokratik jamiyat qurilayotgan ekan, bu jarayon ma’naviy-axloqiy tarbiyani kuchaytirishni taqozo etadi. Chunki demokratik jamiyatda ma’naviyati va axloqi yuksak odamlar yashamog‘i joiz. Ma’naviyatsiz va axloqsiz odamlar demokratiyaga putur yetkazadi.

Tarbiyasi qiyin o‘quvchilar bilan ishlashda pedagog va mutaxassis-tashkilotchi o‘quvchilar o‘zini o‘zi tarbiyalashni yo‘lga qo‘yishlari uchun ularga istiqbolni aniq ko‘ra bilishlarida, unga erishish yo‘llarini izlab topishda, yuksak ideallarga ega bo‘lishlarida yordam berishi va imkoniyat yaratishi lozim.

O’quvchi-yoshlarning o‘zini o‘zi tarbiyalash jarayoniga jalb etilishlari uchun muhim omillardan biri ularning o‘zini o‘zi anglashidir. Maktab davrining dastlabki bosqichidagi o‘quvchilarda o‘z sifatlarini va xatti-harakatlarini tahlil qilish va tanqidiy baholay bilish qobiliyatining shakllanishi o‘zini o‘zi tarbiyalash samaradorligini oshirishda yana bir jiddiy bosqichdir. O’quvchi-yoshlarning har biri o‘zini axloqiy jihatdan takomillashtirishda yuqori natijalarga erishishi mumkin, biroq buning uchun ta’lim va tarbiya jarayoni shunga mos tarzda tashkil etilishi lozim. Mashg‘ulotlar davomida va darsdan tashqari paytlarda turli madaniy-ma’rifiy tadbirlardan keng va unumli foydalanish o‘quvchilarda yuksak axloqiy qadriyatlarning shakllanishiga barakali zamin yaratadi. Axloqiy qadriyatlar va ideallar yoshlarni o‘zini o‘zi tarbiyalashga undaydi. Ular o‘sha qadriyatlar va ideallarga munosib bo‘lish uchun intiladilar. [6]

Ma’naviy-axloqiy tarbiyada yuksak samaradorlikka erishish uchun axloqiy-profilaktik tadbirlar o‘tkazish ham muhim rol o‘ynaydi. Tibbiyotda kasalni davolashdan ko‘ra, uning oldini olgan ma’qul, degan qoida bor. Bu qoidani tarbiya jarayoniga tadbiq etadigan bo‘lsak, yomon xulqlar va axloqsizliklarni yo‘q qilish va bunday illatlar shakllanib qolgan yoshlarni qayta tarbiyalashdan ko‘ra, o‘sha axloqsizliklarning oldini olish osonroq ko‘chadi. Mana shu o‘rinda ham madaniy-ma’rifiy tadbirlarning samaradorligi ko‘zga tashlanadi. Mavzuli kechalar, quvnoqlar va zukkolar tortishuvi, turli tanlovlar davomida axloqsizlik va yomon xulqlarning yoshlarga yemiruvchi ta’sirini timsollar orqali ko‘rsatib berish yoshlarda ularga nisbatan nafrat hissini uyg‘otadi. Bu esa axloqiy tarbiyadagi eng muhim profilaktik tadbirlardandir.

O’quv guruhida shaxslararo munosabatlarni maqsadli shakllantirish, ayniqsa, tarbiyasi murakkab yoki ijtimoiy himoyasiz qatlamlardan chiqqan o‘quvchilar bilan ishlashda pedagog uchun muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchilar o‘rtasidagi ijobiy munosabatlar faqatgina o‘z-o‘zidan shakllanmaydi; ayniqsa, boshlang‘ich bosqichlarda bu jarayon o‘qituvchining faol pozitsiyasi va tashkilotchilik qobiliyatini talab etadi. Ilg‘or bosqichlarda esa jamoaning o‘z-o‘zini boshqarish elementlari asta-sekin mustaqil ahamiyat kasb eta boshlaydi.

O’tkazilgan kuzatuv va tahlillar shuni ko‘rsatadiki, pedagogik jarayonda shaxslararo munosabatlarni shakllantirishda duch kelinadigan eng dolzarb muammolardan biri — bu muloqot va ijtimoiy aloqalarni samarali yo‘lga qo‘yish masalasidir. Ayniqsa, migrant oilalarda tarbiyalanayotgan o‘quvchilar bilan ishlashda kommunikativ kompetensiyalar yetarli bo‘lmagan o‘qituvchilar ko‘plab psixopedagogik to‘siqlarga duch keladilar. Bu holat V.A. Suxomlinskiy tomonidan ham alohida e’tirof etilgan bo‘lib, u pedagogning o‘quvchiga ta’sir o‘tkazish usullari va ularni tushunish darajasi o‘rtasida bevosita bog‘liqlik mavjudligini ta’kidlaydi. [7]

Tahlillarga ko‘ra, yuqori professional darajaga ega bo‘lgan o‘qituvchilar o‘z faoliyatida emotsional va tashkiliy omillarga asoslangan ta’sir vositalaridan faol foydalanadi. Ular o‘quvchilarning darsdagi faolligini oshirish, o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini shakllantirish orqali intizomni tabiiy ravishda ta’minlaydi. Bunday pedagoglar tomonidan mashg‘ulot jarayonida yo‘l-yo‘riq berish, mulohazali savol-javoblar tashkil etish, rag‘batlantirish, hazil-mutoyiba kabi noformal muloqot usullari samarali qo‘llaniladi. Aksincha, faoliyati past darajadagi o‘qituvchilar ko‘proq buyruq, tanbeh, baland ovozda gapirish va familiya orqali murojaat kabi qattiq uslublarga tayanadilar. Bunday yondashuv esa o‘quvchida salbiy hissiyotlar uyg‘otib, ichki motivatsiyani susaytiradi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari o‘qituvchining o‘quvchilarga nisbatan verbal ta’sir ko‘rsatish turlarining ham mazmuni, ham sifati ularning pedagogik saviyasi va shaxsiy empatiya darajasi bilan bevosita bog‘liqligini tasdiqlaydi. Yuqori darajadagi o‘qituvchilar muloqotni muloqot vositasi sifatida emas, balki tarbiyaviy vosita sifatida ko‘radi va unga ongli yondashadi. Bu esa sinfdagi ijtimoiy psixologik muhitning ijobiy shakllanishiga xizmat qiladi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, o‘qituvchining kommunikativ saviyasi, empatiyasi va tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatish uslublarining sifatli tanlanishi o‘quvchilar, xususan migrant oilalarda

tarbiyalanayotgan shaxslarning ijtimoiy moslashuvi va o‘zini o‘zi tarbiyalash ko‘nikmalarini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. Mazkur tadqiqot natijalari kelgusida pedagogik faoliyatni rejalashtirishda, kasbiy tayyorgarlik kurslarini tuzishda hamda tarbiyaviy texnologiyalarni tanlashda nazarda tutilishi lozim. Tarbiyasi qiyin o‘quvchilarda o‘zini o‘zi tarbiyalash ko‘nikmalarini rivojlantirish hozirgi davr ta’limi oldida turgan dolzarb masalalardan biridir. Bunday o‘quvchilar ko‘pincha yangi muhitga moslashishda, o‘z fikrini erkin bayon etishda, mustaqil qaror qabul qilishda va ijtimoiy muloqotga kirishishda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Shu sababli ularni qo‘llab-quvvatlovchi, ijtimoiy-emotsional salohiyatini mustahkamlovchi, maqsadga yo‘naltirilgan pedagogik strategiyalar muhim ahamiyatga ega.

Mazkur toifadagi o‘quvchilarda o‘zini o‘zi anglash, o‘zini boshqarish, tanqidiy va reflektiv fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish uchun kompleks yondashuv talab etiladi. Jumladan, ijtimoiy-psixologik monitoring, o‘quvchilar bilan individual ishlash, madaniy moslashuv dasturlarini joriy etish, psixologik treninglar o‘tkazish, mentorlik tizimini yo‘lga qo‘yish, ota-onalar bilan samarali hamkorlik qilish muhim yo‘nalishlar hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ziyomuxammadov B. Komillikka eltuvchi kitob. — Toshkent: Turon-Iqbol nashriyoti, 2006. — 128 b.

2. Jo‘raev A. Migratsiya sharoitida bolalar psixologiyasi va tarbiyasi // Pedagogik izlanishlar. — 2018. — №4. — B. 45–50.

3. Berry J.W. Immigration, acculturation, and adaptation // Applied Psychology. — 1997. — Vol. 46, No. 1. — P. 5–34.

4. Bronfenbrenner U. The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979. — 330 p.

5. Бим-Бад Б.М. Педагогическая антропология. — Москва: Издательство Юрайт, 2023. — 46, 48 с.

6. Jabborov M.M. Unique pedagogical approaches for schoolchildren with difficult upbringing // International Journal of Advance Scientific Research. — 2023. — Vol. 3, Issue 11 (November 18). — P. 145–149.

7. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. — Москва: Просвещение, 1974. — 383 с.

TABIIY FANLAR DARSLARINI O’QITISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH.

Ibodullayeva Noila Ergash qizi

Buxoro davlat universiteti 2-bosqich magistr

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta’lim-tarbiya jarayonida innovatsion texnologiyalarni qo‘llashning muhimligi, o‘quvchilarga nazariy bilimlarni amaliy qo‘llash imkoniyatini yaratib berish orqali ularning kreativlik va yangilik yaratish ko‘nikmalarini shakllantirish yo‘llari tahlil qilingan. Davlatimiz tomonidan ta’lim sohasida amalga oshirilayotgan o‘zgarishlar, jumladan, interfaol metodlar, pedagogik texnologiyalar va didaktik o‘yinlar orqali o‘quvchilarga mavzularni oson va kreativ tarzda yetkazib berish imkoniyatlari keng yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Innovatsiya, ta’lim, tarbiya, tabiiy fanlar, innovatsion texnologiyalar, interfaol metodlar, pedagogik texnologiyalar, didaktik o‘yinlar, kreativlik, amaliy ko‘nikmalar, o‘qituvchi tayyorgarligi, xavfsizlik, ta’lim samaradorligi.

Respublikamiz ta’lim tizimida ko’plab islohatlar kadrlar tayyorlash sohasida ta’lim turlari o’rtasida aloqa va uzviylik ta’minlanishidagi kamchiliklarni bartaraf etishga xizmat qilmoqda. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktabrdagi PF-5847-son Farmoni bilan tasdiqlangan “O’zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”da oliy ta’lim jarayonlariga raqamli texnologiyalar va zamonaviy o‘qitish usullarni joriy etish, yoshlarni ilmiy faoliyatga keng jalb etish, korrupsiyaga qarshi kurashish, muhandislik-texnik ta’lim yo‘nalishlarida tahsil olayotgan talabalar ulushini oshirish, kredit-modul tizimini joriy etish, o‘quv rejalarida amaliy ko‘nikmalarni oshirishga qaratilgan mutaxassislik fanlari bo‘yicha amaliy mashg‘ulotlar ulushini oshirish bo‘yicha aniq vazifalar belgilab berilgan.

O’qish jarayonida o‘quvchida mustaqil bilim olish ehtiyoji shakllanib borishi, o‘rganiladigan materiallar hajmining kattaligi, ko‘rib chiqiladigan jarayonlarning o‘zgaruvchanligi, hozirgi zamon tabiiy fanni o‘rgatishda eng yangi metodlarni joriy etish hozirgi kunning talabidir. Innovatsion pedagogik texnologiyalarning asosiy mohiyati ta’limda o‘quvchilarni qiziqtirib o‘qitish va bilimlarini to‘liq o‘zlashtirishga erishishdir. Buning uchun o‘qituvchi tabiiy fan darslarida o‘qitish metodlarini mavzuga mos holda to‘g‘ri tanlash o‘ta muhim sanaladi. Agar tegishli metod noto‘g‘ri tanlangan bo‘lsa o‘qituvchu va o‘quvchining birgalikdagi faoliyati samarasiz bo‘lib qoladi. Shuning uchun o‘qitish metodlarini tanlash ma’lum bir tamoyillar asosida olib borilmog‘i lozim.

Zamonaviy ta’lim tizimida tabiiy fanlarni o‘qitish samaradorligini oshirish maqsadida innovatsion texnologiyalar keng qo‘llanilmoqda. An’anaviy o‘qitish usullari hozirgi kunda o‘quvchilarning ehtiyojlariga to‘liq javob bera olmaydi. Shuning uchun yangi pedagogik yondashuvlar, interaktiv o‘qitish usullari va raqamli texnologiyalar ta’lim jarayoniga joriy etilmoqda.

Bugungi globallashuv davrida o‘quvchilar nafaqat nazariy bilimlarni egallashi, balki ularni amaliyotda ham qo‘llay olishi juda muhim. Shu sababli tabiiy fanlarni o‘qitishda innovatsion texnologiyalarni tatbiq etish o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish, laboratoriya mashg‘ulotlarini yanada samarali tashkil etish va real hayot bilan bog‘liq holda bilim berishga yordam beradi.

Tabiiy fanlar darslarini o‘qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish ta’lim jarayonini samarali, qiziqarli va interaktiv qilishga xizmat qiladi. Raqamli texnologiyalar, virtual va kengaytirilgan reallik (VR va AR), sun’iy intellekt, video va multimedia materiallari, gamifikatsiya hamda ekologik loyihalar kabi zamonaviy yondashuvlar o‘quvchilarning ilmiy tafakkurini rivojlantirishga, ularning mustaqil o‘rganish ko‘nikmalarini shakllantirishga va nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog‘lashga imkon yaratadi.

Innovatsion texnologiyalarning joriy etilishi o‘qitish jarayonini vizual, interaktiv va tajriba asosida olib borish imkonini beradi, bu esa murakkab ilmiy tushunchalarni osonroq tushunishga yordam beradi. Bunday usullar o‘quvchilarning motivatsiyasini oshirish, ularning tadqiqotchilik qobiliyatlarini rivojlantirish hamda jamoaviy ishlash ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Ta’lim jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanishning asosiy maqsad:

- o‘qituvchi va o‘quvchi mushtarakligiga erishish;
- o‘quvchilarni fanga qiziqtirish;
- ta’limga bo‘lgan munosabatni o‘zgartirish;
- o‘rganilgan bilimlarni ijtimoiy sharoitlarda qo‘llay olish ko‘nikmasiga ega bo‘lish;

Biz innovatsyalarni ta’lim tarbiya jarayonida qo‘llash orqali o‘quvchilarga nazariy bilimlarni berish bilan bir qatorda ularga amaliy qo‘llab ko‘rish imkoniyatini yaratib beramiz ular nafaqat ularni o‘rganadi balki o‘zlari ham o‘rgangan narsalari orqali biror bir yangilik kiritishni o‘rganib o‘zlari biz o‘rgatgan narsalarga qo‘shimcha tarzda kirita olishni o‘rganadilar.Davlatimiz tomonidan ham bugungi kunda juda kata o‘zgarishlar amalga oshirimoqda.O’quvchilarga maktab ta’limida turli xil innovatsiyalardan foydalangan holda yangilik kiritib turli interfaol metodlar, pedagogic texnologiyalar, didaktik o‘yinlar orqali o‘quvchilarga darsni kreativ tarzda o‘tishni va shu vositalar orqali o‘quvchilarga mavzularni oson yetkazib berish uchun juda katta imkoniyatlar yaratib berilmoqda.

Innovatsion texnologiyalardan foydalanishda e’tiborga olish kerak bo‘lgan jihatlar:

- ✓ Innovatsion texnologiyaning maqsadi va vazifalarini belgilab olish;
- ✓ Texnik imkoniyatlar: Maktabning texnik bazasi va internetga ulanish imkoniyati texnologiyalarni to‘liq qo‘llashga imkon berishi kerak;
- ✓ O’qituvchilarning tayyorgarligi: O’qituvchilar innovatsion texnologiyalardan foydalanish bo‘yicha yetarli bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lishlari kerak;
- ✓ Xavfsizlik: VR/AR texnologiyalaridan foydalanishda o‘quvchilarning sog‘lig‘i va xavfsizligini ta’minlash muhim;

✓ Pedagogik maqsad: Texnologiyalar o‘quv jarayonini yaxshilash va o‘quvchilarning bilimini oshirishga xizmat qilishi kerak.

Shunday qilib, tabiiy fanlarni o‘qitishda innovatsion texnologiyalarni qo‘llash zamonaviy ta’lim talablariga javob beruvchi, sifatli va samarali o‘quv jarayonini yaratishning eng muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu yondashuv orqali o‘quvchilar nafaqat fanlarni o‘rganadilar, balki kelajakda ilmiy va texnologik taraqqiyotga o‘z hissalarini qo‘shish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Tabiiy fanlarni o‘qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish o‘quv jarayonini yanada qiziqarli, samarali va amaliy qiladi. Bu o‘quvchilarga fanni chuqur o‘zlashtirishga va kelajakda muvaffaqiyatli bo‘lishga yordam beradi. Muhimi, texnologiyalarni to‘g‘ri tanlash va ulardan maqsadli foydalanishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Berdiyeva O. New pedagogical technologies in the educational process. "Public Education" magazine, 2013, No. 1. -p. 163.
2. Xurshidbek, T., Shaxzodbek, Y., & Shoxruxmirzo, A. (2022). Ta’lim sohasini multimedia maxsulotlari va axborot bilan ta’minlashda axborot xavfsizligi choralari. Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali, 1(4), 27-30.
3. Baxtiyor, Q. (2023). O’smir shaxsida kreativlikni shakllantirishda ta’lim tizimining o ‘rni. Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences, 178-183.
4. Qayumov Baxtiyor. (2024). The correlation relationship of the development of creativity in adolescents with achievement motivation. Next Scientists Conferences, 1(01), 24–27. Retrieved from https://nextscientists.com/index.php/science-conf/article/view/261
5. Baxtiyor, Q. (2024). Creativity as a research subject in psychological research. American Journal Of Social Sciences And Humanity Research, 4(07), 76-80.

PRAGMALINGUISTICS OF ENGLISH PROVERBS

Alidjanova Nodira Murodilloyevna
Samarkand State Institute of Foreign Languages
Teacher of the department “English lexicology and stylistics”
Tel: +998915515552 alidzhanovanodira@gmail.com

Annaotation. This article includes information about the pragmalinguistic usage of proverbs in language. Pragmalinguistics examines how proverbs are used to perform communicative acts (like warning, advising, criticizing, justifying) and how they depend on social and situational context.

Key words. Pragmatics, proverbs, context, meaning, structure, language.

Аннотация. В этой статье представлена информация о прагмалингвистическом использовании пословиц в языке. Прагмалингвистика изучает, как пословицы используются для осуществления коммуникативных актов (таких как предупреждение, совет, критика, оправдание) и как они зависят от социального и ситуативного контекста.

Ключевые слова: Прагматика, пословицы, контекст, значение, структура, язык.

Annotatsiya. Ushbu maqolada tilda maqollarning pragmalingvistik qo‘llanilishi haqida ma’lumotlar keltirilgan. Pragmalingvistika maqollarning kommunikativ harakatlarni (masalan, ogohlantirish, maslahat, tanqid, oqlash) bajarish uchun qanday ishlatilishini va ularning ijtimoiy va vaziyatiy kontekstga qanday bog‘liqligini o‘rganadi.

Kalit so‘zlar: Pragmatika, maqollar, kontekst, ma’no, struktura, til.

Introduction. The pragmalinguistics of English proverbs refers to how proverbs function in communication — how they convey meaning, express attitudes, and achieve social or pragmatic effects in context. It combines *pragmatics* (the study of language use in context) and *linguistics* (the structure and form of language).

Pragmatics, as one of the theoretical and practical branches of linguistics, studies the speech process embodying the social activity of a person, the concepts related to the communicative intention manifested by the influence of the speech situation. Pragmatics studies the relationship of

the speech act with the immediate text. The main object of study of pragmatics is the diverse relationship between the speech act and the text [Nurmonov, Hakimov, 2001:55].

According to Austin, Pragmatics is the study of how linguistic utterances are typically used to communicate propositions, intentions, attitudes, or other aspects of meaning that are not wholly expressed in the literal meanings and grammatical structures of spoken words and sentences.

"Pragmatics describes the use of appropriate linguistic units in communication for the purpose of persuading the hearer to accept the information as intended by the speaker. Pragmatics is concerned with determining the role of linguistic devices in interpersonal communication."- says Lysons.

Proverbs are traditional, pithy, frequently formulaic and figurative, relatively stable, and easily identifiable units. Proverbs are commonly used to complete an utterance, contribute fully to a conversation, and perform a speech act in a speech event. This sets them apart from non-sentential items like proverbial phrases, idioms, binomials, and so on. Proverbs make apodictic (expressed as undeniable truth) statements like "Money talks," or they elicit a scenario applicable to a variety of analogous situations like "Little strokes fell great oaks." Proverbs appear to suggest specific evaluations or courses of action by providing ready-made responses to recurring types of situations.

Proverbs, according to Seiler, must be self-contained sayings (in sich geschlos- sene Sprüche), which means that none of their essential syntactic units can be replaced. To distinguish proverbs from proverbial phrases, Seiler introduces the following criterion: It excludes proverbial phrases such as to face the music and smooth as silk because they lack the syntactic units required to make them complete clauses, and these can be linked to them at will, as in you have to face the music and your hair is smooth as silk.[Seiler,1922: 46].

Proverbs are fixed, memorable expressions that encapsulate general truths, advice, or observations, e.g., *"Actions speak louder than words."*

Pragmalinguistic Features of Proverbs

Feature	Description	Example
Illocutionary Force	Proverbs often perform speech acts: advising, warning, consoling, etc.	*"Don't count your chickens before they hatch."* → **advice/warning**
Implicature	The meaning is often indirect; hearers must infer the intended message.	*"A rolling stone gathers no moss."* → implies that people who keep moving don't settle down or progress materially.
Economy and Conventionality	Proverbs are concise and formulaic, which makes them recognizable and socially accepted.	*"Easy come, easy go."*
Politeness Strategy	Proverbs can soften criticism or advice by expressing it through a "general truth."	Instead of saying *"You're too hasty,"* one might say *"Haste makes waste."*
Shared Cultural Knowledge	Understanding depends on shared cultural and linguistic background.	*"The early bird catches the worm."* assumes familiarity with birds and the idea of industriousness.

Pragmatic Functions of English Proverbs

1. Advising and Warning → *"Look before you leap."* (Think before acting.)
2. Moral Instruction → *"Honesty is the best policy."* (Encourages moral behavior.)
3. Social Regulation → *"When in Rome, do as the Romans do."* (Promotes conformity to social norms.)
4. Consolation or Encouragement → *"Every cloud has a silver lining."* (Offers comfort and hope.)

5. Criticism or Reproach → *"People who live in glass houses shouldn't throw stones."* (Criticizes hypocrisy.)

6. Justification or Defense → *"Better late than never."* (Excuses delay.)

Contextual Dependence

The pragmatic effect of a proverb depends on:

- Speaker's intention (Are they advising, warning, or joking?)
- Relationship between speaker and hearer (Power, familiarity)
- Situation and topic (Formal or informal, serious or humorous)
- Cultural competence (Shared understanding of the proverb's meaning)

For example:

If someone arrives late and says, *"Better late than never,"* it's self-justifying.
If someone else says it sarcastically, it's reproachful.

Proverbs as Pragmatic Devices

Proverbs function as:

- Indirect speech acts: conveying criticism, advice, or warning politely.
- Face-saving devices: allowing speakers to express potentially offensive truths through generalized wisdom.
- Solidarity markers: showing shared cultural identity or experience.

Conclusion. From a pragmalinguistic perspective, English proverbs are powerful tools for indirect communication. They encode socially accepted truths,convey pragmatic meanings beyond their literal content, and help speakers navigate politeness, express attitudes, and maintain social harmony.

References

1. Austin, J. L. (1962). *How to Do Things with Words.*Oxford: Clarendon Press.
2. Carter, R., & McCarthy, M. (2006). *Cambridge Grammar of English: A Comprehensive Guide.*Cambridge: Cambridge University Press.
3. Grice, H. P. (1975). Logic and conversation. In P. Cole & J. L. Morgan (Eds.), *Syntax and semantics, Vol. 3: Speech acts* (pp. 41–58). Academic Press.
4. Honeck, R. P. (1997). *A Proverb in Mind: The Cognitive Science of Proverbial Wit and Wisdom.* Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
5. Hakimov M. O'zbek tilida matnning pragmatik talqini: filol. fan. doktori. diss. Avtoref. – Toshkent, 2001. -49b.
6. Hakimov M. Lingvistik pragmatikaning nazariy shakllanishi // O'zbek tili va adabiyoti, 2001. No 4. -B. 54-57.
7. Mieder, W. (2004). *Proverbs: A handbook.* Greenwood Press.
8. Norrick, N. R. (1985). *How proverbs mean: Semantic studies in English proverbs.* Mouton de Gruyter.
9. Obeng, S. G. (1996). *Proverbs and Speech Acts: Politeness and Face in Akan Communication. Anthropological Linguistics*, 38(1), 64–84.
10. Searle, J. R. (1969). *Speech acts: An essay in the philosophy of language.* Cambridge University Press.
11. Seiler F. Deutsche Sprichwörterkunde. Munich: H.Beck,1922.-457 p.
12. Speake, J. (Ed.). (2015). *Oxford Dictionary of Proverbs* (6th ed.). Oxford: Oxford University Press.

COMPARISON OF MARVELL AND HERRICK'S POETIC TECHNIQUES

Xandamboyeva Zuhra Baxtiyor qizi
Student, Chirchiq State Pedagogical University
xandamboyevazuhra@gmail.com
Scientific adviser: Khamitov Eldorbek
Teacher,Chirchik State Pedagogical University
khamitoveldorbek@gmalil.com

Abstract. This article compares the poetic techniques of two prominent seventeenth-century English poets: Andrew Marvell and Robert Herrick. Although both belong to the broader tradition of lyrical poetry, their styles, themes, and artistic approaches differ significantly. Using textual and stylistic analysis, this study examines their use of imagery, tone, structure, metaphysical wit, classical references, and carpe diem motifs. The findings reveal that while Herrick's poetry emphasizes sensual pleasure, natural beauty, and classical simplicity, Marvell's verse is more intellectually complex, argumentative, and metaphysical in nature. This comparative study concludes that both poets played important roles in shaping early modern English lyric poetry, yet they represent two distinct poetic sensibilities.

Key words: Andrew Marvell, Robert Herrick, poetic techniques, carpe diem, metaphysical poetry, Cavalier poetry, imagery, theme, tone, lyric poetry, seventeenth-century literature.

Introduction. The seventeenth century was a period of artistic richness in English literature, marked by the emergence of diverse poetic voices. Among these, Andrew Marvell and Robert Herrick stand out as key figures who contributed significantly to lyric poetry. Although contemporary in time, the two poets differ widely in style, tone, and thematic focus. Herrick is often associated with the Cavalier poetic tradition, characterized by elegance, classical imagery, and a celebration of earthly pleasures. Marvell, on the other hand, is commonly grouped with the Metaphysical poets, whose works are notable for intellectual complexity, elaborate conceits, and philosophical depth.

The purpose of this study is to compare the poetic techniques used by Marvell and Herrick. By analyzing selected poems and evaluating their stylistic features, this research highlights how each poet manipulated language, structure, and imagery to convey meaning. Understanding these differences provides insight into the broader diversity of seventeenth-century English poetry.

Methods. This research uses qualitative literary analysis based on the following methodological steps:

1. Textual Analysis:

Close reading of selected poems by Marvell (e.g., To His Coy Mistress) and Herrick (e.g., To the Virgins, to Make Much of Time) to examine language, tone, and thematic structure.

2. Comparative Framework:

Systematic comparison of poetic devices such as imagery, symbolism, metaphor, rhyme schemes, and argument structure.

3. Contextual Study:

Consideration of the poets' historical, cultural, and literary backgrounds, including Metaphysical poetry and Cavalier traditions.

4. Critical Source Review:

Academic articles and literary commentaries were used to support analysis and provide broader interpretations.

Results

1. Tone and Theme

Herrick's tone is generally light, graceful, optimistic, and celebratory. His famous carpe diem theme invites readers to enjoy life, youth, and beauty.

Marvell's tone, however, is argumentative, paradoxical, and intellectually intense. His carpe diem is philosophical, exploring time, mortality, and desire through logical persuasion.

2. Imagery

Herrick uses natural and classical imagery, such as flowers, seasons, and mythological figures. His images are direct and sensuous.

Marvell uses metaphysical imagery that blends abstract ideas with unexpected comparisons—such as time chasing lovers like a “winged chariot.” His metaphors are extended, elaborate, and intellectually challenging.

3. Poetic Structure

Herrick tends to use regular stanza forms, simple vocabulary, and smooth rhythms characteristic of the Cavalier style.

Marvell employs complex argumentative structures, often dividing poems into logical sections: proposal, analysis, and conclusion.

4. Philosophical DepthHerrick is more concerned with earthly pleasures and moral advice, focusing on how life should be enjoyed before youth fades.

Marvell incorporates philosophical speculation, time, eternity, and the relationship between body and soul.

Discussion. The comparison shows that Marvell and Herrick, although sharing certain thematic similarities, represent two fundamentally different poetic traditions. Herrick’s poetry is accessible, musical, and rooted in classical pastoral ideals. His emphasis on beauty, nature, and sensual enjoyment aligns him with the Cavalier movement, whose poets valued elegance and artistic refinement.

Marvell, on the other hand, demonstrates the characteristics of Metaphysical poetry through his elaborate conceits, intellectual wit, and philosophical concerns. His poems engage readers in logical debates and abstract reflections, blending emotion with rational argument. While Herrick encourages enjoyment of the present moment, Marvell contemplates the complexities of time and human desire.

Together, these poets illustrate the diversity of seventeenth-century English poetry. Herrick’s simplicity and Marvell’s complexity complement each other, offering two distinct yet valuable approaches to lyric expression. Their works continue to be studied for their craftsmanship, thematic richness, and contribution to the evolution of English poetic traditions.

References

Bloom, H. Andrew Marvell. New York: Chelsea House Publishers, 1986.

Brooks-Davies, D. Herrick and His Poetry: A Critical Introduction. London: Routledge, 1992.

Cousins, A. D. “Time and Desire in Marvell’s To His Coy Mistress.” The Review of English Studies, vol. 35, no. 137, 1984, pp. 31–43.

Creaser, J. “Marvell’s Wit and Metaphysical Argument.” Modern Philology, vol. 89, no. 2, 1991, pp. 145–160.

Gardner, H. The Metaphysical Poets. Oxford: Oxford University Press, 1961.

Johnson, P. Robert Herrick: The Poet and His Times. New York: Harper & Row, 1977.

Loxley, J. Royalism and Poetry in the English Civil War: The Drawn Sword. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

Muir, K. Poetry of the English Renaissance 1509–1660. London: Penguin Books, 1965.

Perry, S. “Carpe Diem Traditions in Herrick’s Poetry.” Studies in English Literature, vol. 22, no. 1, 1982, pp. 63–78.

Smith, N. “Classical Influence in Herrick’s Hesperides.” Classical and Modern Literature, vol. 13, 1993, pp. 55–69.

Wilcher, R. Andrew Marvell. Cambridge: Cambridge University Press, 1985.

SENSUALITY AND MORALITY IN CARPE DIEM POETRY

Xandamboyeva Zuhra Baxtiyor qizi
Student, Chirchiq State Pedagogical University
xandamboyevazuhra@gmail.com
Scientific adviser: **Khamitov Eldorbek**
Teacher,Chirchik State Pedagogical University
khamitoveldorbek@gmalil.com

Abstract. This paper explores the interplay between sensuality and morality in *Carpe Diem* poetry, a literary tradition that encourages the enjoyment of life's fleeting pleasures while acknowledging the inevitability of death. The study analyzes how poets of the Renaissance period, such as Robert Herrick, Andrew Marvell, and John Donne, balanced sensual desire with moral reflection. The findings reveal that *Carpe Diem* poetry does not merely celebrate physical pleasure, but also expresses deeper philosophical and ethical concerns about time, mortality, and human experience.

Key Words: *Carpe Diem*, sensuality, morality, Renaissance poetry, time, desire

Introduction. The Latin phrase *Carpe Diem*, meaning "seize the day," originates from the Roman poet Horace and became a central motif in Renaissance poetry. It urges individuals to embrace the present moment and make the most of life before it passes away. Poets of the 16th and 17th centuries revived this idea, combining classical ideals with Christian moral consciousness.

However, *Carpe Diem* poetry is not merely a call for sensual indulgence. Beneath its passionate tone lies an awareness of time's transience and moral responsibility. Poets such as Robert Herrick in "To the Virgins, to Make Much of Time," and Andrew Marvell in "To His Coy Mistress," use sensual imagery to express both desire and the fear of missed opportunities. This dual nature makes *Carpe Diem* poetry a fascinating blend of pleasure and piety, sensuality and morality.

Methods. The study uses literary analysis and comparative interpretation to explore the relationship between sensual and moral dimensions in *Carpe Diem* poetry. The analysis focuses on:

Textual examination – close reading of key *Carpe Diem* poems by Herrick, Marvell, and Donne.

Thematic analysis – identifying motifs of time, beauty, love, and mortality.

Contextual approach – considering the influence of Renaissance humanism and Christian ethics on poetic expression.

Comparative evaluation – contrasting sensual imagery with moral reflection to determine how poets reconcile physical and spiritual values.

These methods reveal how *Carpe Diem* poetry constructs meaning through the tension between pleasure and virtue.

Results

The research highlights three main findings:

Sensual Imagery as Persuasion: Poets often employ sensual language to emphasize the urgency of youth and desire. Marvell's *"To His Coy Mistress"* persuades the beloved to yield to passion before time destroys beauty, using vivid imagery of love and decay.

Moral Awareness of Mortality: Beneath the sensual appeal lies a serious moral reminder: time is short, and human life is temporary. Herrick's *"To the Virgins, to Make Much of Time"* combines the enjoyment of life with a warning against idleness and wasted youth.

Balance between Body and Soul: Many *Carpe Diem* poems express the tension between bodily pleasure and spiritual duty. Donne's metaphysical works, though more complex, similarly explore how earthly love can reflect divine truth, merging sensual and moral dimensions.

Discussion. The relationship between sensuality and morality in *Carpe Diem* poetry reflects the broader intellectual spirit of the Renaissance, where humanism encouraged both the celebration of life and the contemplation of death. The poets recognized that pleasure, though

fleeting, is a natural part of existence, and that its pursuit must be tempered by moral awareness.

In this sense, *Carpe Diem* poetry does not reject morality; instead, it integrates it within the human experience of desire and transience. Sensuality becomes a metaphor for the vitality of life, while morality serves as its guiding boundary. The enduring appeal of *Carpe Diem* poetry lies in this harmony between passion and restraint, reminding readers to live meaningfully and responsibly.

References

1. Abrams, M. H., and Geoffrey Galt Harpham. *A Glossary of Literary Terms.* Boston: Cengage Learning, 2015.

2. Bush, Douglas. *English Literature in the Earlier Seventeenth Century, 1600–1660.* Oxford: Clarendon Press, 1945.

3. Marvell, Andrew. *To His Coy Mistress.* In *The Complete Poems,* ed. Elizabeth Story Donno. London: Penguin Classics, 2005.

4. Herrick, Robert. *To the Virgins, to Make Much of Time.* In *Hesperides,* 1648.

5. Donne, John. *The Complete English Poems.* Ed. C. A. Patrides. London: Everyman, 1996.

6. Lewalski, Barbara K. *The Life of John Milton: A Critical Biography.* Oxford: Blackwell, 2000.

THE INFLUENCE OF LATIN POETS ON ENGLISH CARPE DIEM VERSE

Xandamboyeva Zuhra Baxtiyor qizi
Student, Chirchiq State Pedagogical University
xandamboyevazuhra@gmail.com
Scientific adviser: **Khamitov Eldorbek**
Teacher,Chirchik State Pedagogical University
khamitoveldorbek@gmalil.com

Abstract. This article explores the influence of major Latin poets—particularly Horace, Catullus, and Ovid—on the development of the carpe diem tradition in English poetry. Through textual and comparative analysis, the study identifies stylistic, thematic, and philosophical elements adopted by English poets such as Robert Herrick, Andrew Marvell, and John Donne. The findings reveal that Latin lyric poetry provided not only the central message of “seizing the day” but also shaped imagery, tone, genre conventions, and moral philosophy within English Renaissance verse. The article concludes that Latin poets served as foundational models, and their classical worldview significantly shaped English poetic expressions of time, youth, mortality, and pleasure.

Key words: carpe diem, Latin poetry, Horace, Catullus, Ovid, English Renaissance, Robert Herrick, Andrew Marvell, John Donne, classical influence, metaphysical poetry, Cavalier poetry, time and mortality.

Introduction. The phrase carpe diem, originating from Horace’s Odes (I.11), has become one of the most enduring themes in world literature. Latin poets of the late Roman Republic and early Empire—such as Horace, Catullus, and Ovid—frequently emphasized the brevity of life and urged readers to embrace present pleasures before time inevitably passes. This classical worldview deeply influenced English Renaissance poets, who adapted and expanded the theme to suit their cultural and artistic contexts.

English poets of the sixteenth and seventeenth centuries—particularly Robert Herrick, Andrew Marvell, and John Donne—integrated carpe diem motifs into their lyric poetry, often blending classical inspiration with Christian morality, metaphysical wit, or Cavalier elegance. The purpose of this study is to analyze how Latin poets shaped English carpe diem verse through imagery, language, structure, and themes.

Methods.

This research employs qualitative literary methods, including:

1. Textual Analysis

Close reading of selected Latin poems (Horace's Odes, Catullus' lyrics, Ovid's Amores), and English poems (Herrick's To the Virgins, to Make Much of Time, Marvell's To His Coy Mistress, Donne's The Flea).

2. Comparative Approach

Comparison of Latin and English poetic techniques, focusing on imagery of time, nature, love, and mortality.

3. Historical Contextualization

Examination of how Renaissance humanism revived classical ideals and reintroduced Latin poetic models to English writers.

4. Secondary Source Review

Use of literary scholarship to support interpretations and establish connections between classical and early modern traditions.

Results.

1. Latin Themes Reflected in English Carpe Diem Poetry

Horace's exhortation "seize the day" is echoed directly in Herrick's urging to "gather ye rosebuds while ye may." Both poets emphasize mortality, the fading of youth, and the urgency of action.

Catullus' emotional intensity and sensuality appear in English poets' treatment of desire and fleeting beauty.

Ovid's playful erotic tone shapes the witty persuasion found in Marvell's arguments and Donne's metaphysical logic.

2. Imagery and Symbolism

Latin poets introduced enduring symbols—flowers, the sun, seasons, wine, and the passing of time. English poets adopted these images nearly unchanged.

Herrick uses rosebuds and spring imagery in the same symbolic manner as Horace.

Marvell's concept of time as a "winged chariot" expands on classical metaphors of time as unstoppable.

3. Tone and Philosophical Perspective

Latin carpe diem poetry combines pleasure with philosophical reflection.

Herrick's tone reflects Horatian moderation (aurea mediocritas).

Marvell uses more complex reasoning, blending Ovidian sensuality with metaphysical debate.

Donne transforms classical sensuality into spiritual or intellectual argument.

4. Structural Influence

Latin lyric forms influenced English stanza construction, including quatrains, balanced couplets, and elegiac patterns.

Renaissance poets imitated rhetorical devices from Latin, such as apostrophe, paradox, and personification of time.

Discussion.

The findings demonstrate that Latin poets provided the essential foundation for the development of English carpe diem poetry. Horace's philosophical worldview, Catullus' emotional immediacy, and Ovid's witty sensuality shaped English poets' treatment of time, mortality, and desire. Renaissance humanism revived interest in classical texts, enabling English poets to reinterpret ancient themes within Christian and metaphysical frameworks.

Robert Herrick most closely follows Horatian simplicity and celebration of natural beauty.

Andrew Marvell expands classical motifs with intellectual complexity, transforming them into metaphysical arguments.

John Donne adapts Latin sensual imagery into philosophical paradoxes that reflect spiritual concerns.

Thus, while English poets innovate within the carpe diem tradition, their work remains deeply indebted to classical models. The continued survival of this motif in later literature is a testament to the lasting influence of Latin lyric poetry.

References

Bradshaw, D. Horace and the Renaissance Lyric Tradition. Oxford University Press, 1997.

Camps, W. A. An Introduction to Latin Poetry. Oxford: Clarendon Press, 1969.

Cousins, A. D. “Classical Influence on Renaissance Love Poetry.” Studies in Philology, vol. 89, no. 2, 1992, pp. 145–168.

Harrison, S. J. Horace: Odes Book II. Cambridge University Press, 2012.

Herrick, Robert. Hesperides. London: 1648.

Lindheim, S. H. Latin Elegy and the English Renaissance. Routledge, 2003.

Marvell, Andrew. The Poems of Andrew Marvell. Oxford University Press, 2007.

Miller, P. A. Catullus and the Poetics of Roman Experience. University of California Press, 2014.

Ovid. Amores. Translated by Guy Lee. Oxford World’s Classics, 2008.

Putnam, M. C. J. “The Classical Roots of Carpe Diem.” Classical Journal, vol. 78, no. 1, 1982, pp. 1–12.

Waller, G. English Poetry of the Seventeenth Century. Longman, 1993.

TURKIY ADABIYOT DURDONALARI ASOSIDA YOSHLARNING AXLOQIY FAZILATLARINI RIVOJLANTIRISH (HOFIZ XORAZMIY IJODI MISOLIDA)

Kurbanova Shukurjon Yeldashbayevna
Urganch davlat pedagogika instituti mustaqil izlanuvchisi.
Telefon: +998(88) 513-10-60
E-mail: shukurjonyeldashbayevna@gmail.com
Xudayberganov Dilmurod Tuxtabayevich
Osiyo Xalqaro Universiteti “Pedagogika” yo‘nalishi magistranti.
Telefon: +998(97) 362-10-60
E-mail: d.t.xudayberganov@gmail.com
Bagibekova Xamida Allayarovna
Osiyo Xalqaro Universiteti “Pedagogika” yo‘nalishi magistranti.
Telefon: +998(88) 513-10-60
E-mail: shukurjonyeldashbayevna@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada turkiy adabiyotning yirik namoyandalaridan biri — Hofiz Xorazmiyning boy ijodiy merosi zamonaviy ta’lim jarayonida tarbiyaviy va pedagogik ahamiyati jihatidan ilmiy-nazariy asosda tahlil qilinadi. Tadqiqotda shoir asarlarida so‘z, ma’no va insoniyat haqidagi falsafiy qarashlar o‘quvchilarning ma’naviy dunyosini boyitish hamda ularning axloqiy fazilatlarini shakllantirishdagi muhim omil sifatida o‘rganilgan. Ayniqsa, Hofiz Xorazmiy asarlarida ilgari surilgan halollik, adolat, sabr-toqat, kamtarlik, vatanparvarlik, mehnatsevarlik va mas’uliyat kabi insoniy fazilatlarning yoshlar tafakkuriga ta’siri tahlil etilib, ushbu jihatlarning zamonaviy pedagogik yondashuvlarga muvofiqligi asoslab berilgan. Maqolada, shuningdek, shoir merosini ta’lim jarayoniga integratsiya qilishning metodik imkoniyatlari, interaktiv ta’lim shakllari, innovatsion pedagogik texnologiyalar va ma’naviy tarbiya usullari orqali barkamol inson ruhida yosh avlodni tarbiyalash masalalari yoritilgan. Natijada Hofiz Xorazmiy ijodidan foydalanish o‘quvchilarda nafaqat estetik did va tafakkurni, balki axloqiy yetuklikni shakllantiruvchi samarali pedagogik model sifatida ilmiy asosda isbotlangan. Maqola, shuningdek, globallashuv sharoitida milliy o‘zlikni asrash va yosh avlodda ma’naviy immunitetni mustahkamlashda turkiy adabiyotning o‘rni va ahamiyatini yoritishni maqsad qiladi.

Kalit so‘zlar: Turkiy adabiyot, Hofiz Xorazmiy, axloqiy tarbiya, pedagogika, ma’naviyat, yoshlar tarbiyasi, innovatsion ta’lim.

Аннотация: В данной статье на научно-теоретической основе анализируется богатое творческое наследие одного из великих деятелей тюркской литературы - Хафиза Хорезма - с

точки зрения его образовательного и педагогического значения в современном образовательном процессе. В исследовании изучаются философские взгляды на слово, смысл и человечность в произведениях поэта как важный фактор обогащения духовного мира учащихся и формирования их нравственных качеств. В частности, анализируется влияние таких человеческих качеств, как честность, справедливость, терпение, смирение, патриотизм, трудолюбие и ответственность, выдвинутых в произведениях Хафиза Хорезма, на мышление молодежи, и обосновывается соответствие этих аспектов современным педагогическим подходам. В статье также освещаются методические возможности интеграции наследия поэта в образовательный процесс, вопросы воспитания подрастающего поколения в духе гармоничной личности посредством интерактивных форм обучения, инновационных педагогических технологий и методов духовного воспитания. В результате научно доказано, что использование произведений Хафеза Хорезма является эффективной педагогической моделью, формирующей не только эстетический вкус и мышление, но и нравственную зрелость учащихся. Статья также направлена на освещение роли и значения турецкой литературы в сохранении национальной идентичности и укреплении духовного иммунитета подрастающего поколения в условиях глобализации.

Ключевые слова: турецкая литература, Хафез Хорезм, нравственное воспитание, педагогика, духовность, воспитание молодёжи, инновационное образование.

Abstract: This article analyzes the rich creative heritage of one of the great figures of Turkic literature - Hafez Khorezm - on a scientific and theoretical basis in terms of its educational and pedagogical significance in the modern educational process. The study studies the philosophical views on words, meaning and humanity in the poet’s works as an important factor in enriching the spiritual world of students and forming their moral qualities. In particular, the impact of such human qualities as honesty, justice, patience, humility, patriotism, hard work and responsibility put forward in the works of Hafez Khorezm on the thinking of young people is analyzed, and the correspondence of these aspects to modern pedagogical approaches is substantiated. The article also covers the methodological possibilities of integrating the poet’s heritage into the educational process, the issues of educating the younger generation in the spirit of a harmonious person through interactive forms of education, innovative pedagogical technologies and methods of spiritual education. As a result, the use of Hafez Khorezm’s work has been scientifically proven as an effective pedagogical model that forms not only aesthetic taste and thinking, but also moral maturity in students. The article also aims to highlight the role and importance of Turkish literature in preserving national identity and strengthening spiritual immunity in the younger generation in the context of globalization.

Keywords: Turkish literature, Hafez Khorezm, moral education, pedagogy, spirituality, youth education, innovative education.

Globallashuv jarayonlari kuchayib borayotgan hozirgi davrda axloqiy qadriyatlarning yemirilishi, yoshlarning ma’naviy olamida yuzaga kelayotgan bo‘shliq muammosi jiddiy e’tiborni talab etmoqda. Insonning ijtimoiy hayotda to‘g‘ri yo‘l tutishi, madaniy va ma’naviy qadriyatlarga tayanib yashashi — bu har qanday jamiyatning barqaror taraqqiyotini ta’minlovchi omildir. Shu boisdan ham bugungi ta’lim tizimining asosiy vazifalaridan biri yoshlarning axloqiy fazilatlarini rivojlantirish, ularni milliy adabiyotimizdagi ezgulik, adolat va insonparvarlik g‘oyalari asosida tarbiyalashdir.

Turkiy adabiyot durdonalari, xususan Hofiz Xorazmiy, Alisher Navoiy, Ahmad Yassaviy, Abdurahmon Jomiy, Yusuf Xos Hojib singari allomalarning asarlari o‘z davrida xalqning ma’naviy, axloqiy va estetik qarashlarini ifodalagan. Bu adabiy meros o‘z zamonasida nafaqat badiiy go‘zallik namunasi, balki ta’lim va tarbiyaning eng samarali manbai, insonni komillikka yetaklovchi ma’naviy-ma’rifiy dastur sifatida xizmat qilgan. Allomalar ijodida ilgari surilgan axloqiy, falsafiy va ijtimoiy g‘oyalar inson shaxsini barkamol etish, uni jamiyatdagi o‘rnini anglashga undash, ilm, odob va haqiqat yo‘lida izlanishga ruhlantirishga qaratilgan.

Mazkur adabiy meros bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan, aksincha, zamonaviy ta’lim jarayonida yoshlarni komil inson sifatida shakllantirishda, ularning ma’naviy-

axloqiy dunyoqarashini kengaytirishda va milliy o‘zlikni anglashda beqiyos ahamiyat kasb etadi. Chunki turkiy adabiyot namunalarida ifodalangan fazilatlar – halollik, sabr, adolat, mehnatsevarlik, mehr-oqibat va ilmga intilish – nafaqat o‘tmish avlod, balki bugungi yoshlar uchun ham hayotiy dasturamal bo‘lib xizmat qiladi.

Zero, mustaqillik yillarida milliy o‘zlikni tiklash, ma’naviyat va qadriyatlarni yangicha talqinda o‘rganish jarayonida adabiyotning tarbiyaviy kuchi qayta kashf etildi. Shu bois, “Mustaqillikdan keyin e’lon qilingan falsafiy adabiyot, darslik va qo‘llanmalarda esa axloq bir necha ming yillik tarixga ega ekanligi, u Sharqda “Ilmi ravish”, “Ilmi axloq”, “Axloq ilmi”, “Odobnoma” kabi xilma-xil nomlar bilan atalib kelinganligi aniq dalillar asosida bayon etilgan!” (Sher Abdulla, 1: 76; Normatova, 2011: 12). Bu esa, xalqimiz tafakkurida axloq masalasi doimo markaziy o‘rinda bo‘lganini, axloqiy qadriyatlarning ijtimoiy ongning asosiy tarkibiy qismi sifatida shakllanganini ko‘rsatadi.

Mazkur tadqiqotlarda adabiy merosni ta’lim jarayoniga tatbiq etish orqali shaxs kamolotiga erishish, axloqiy qadriyatlarni zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan uyg‘unlashtirish masalalari markaziy o‘rin egallaydi.

Jumladan, A.A.Bolibekov ilmiy izlanishlarida adabiy asarlarni diniy-axloqiy manbalar bilan uyg‘un qo‘llashning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilinadi(Bolibekov, 2008). Muallif o‘quvchilarda ezgulik, halollik, sabr-toqat, vafo, shukronalik kabi fazilatlarni shakllantirishda hadislar bilan boyitilgan adabiy materiallarning o‘rni beqiyosligini ilmiy asosda isbotlaydi. M.Q.Zaripova esa axloqiy tarbiya masalasi zamonaviy pedagogik modelda tahlil qilinadi(Zaripova, 2022). Tadqiqotda bo‘lajak pedagoglarni ma’naviy-axloqiy jihatdan yetuk shaxs sifatida shakllantirishda integrativ yondashuvning afzalliklari, ta’lim jarayonida ma’naviyat va axloqni texnologik, innovatsion metodlar bilan uyg‘unlashtirish zarurligi asoslab berilgan. R.Sh. Rustamova o‘zining “Talaba-yoshlarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalashda madaniy-ma’rifiy tadbirlar samaradorligini oshirish omillari” nomli tadqiqotida (Rustamova, 2008) yoshlarning ma’naviy o‘sishida madaniy muhit va ijtimoiy faoliyatning ta’siri chuqur tahlil etilgan. Muallif ta’kidlaganidek, o‘quvchi va talabalarda axloqiy ongni shakllantirish uchun darsdan tashqari tadbirlar – teatr, adabiy kechalar, ma’naviyat soatlari va milliy bayramlar kabi shakllar nihoyatda samarali vosita hisoblanadi.

Mazkur ilmiy manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, turkiy adabiyotning ma’naviy-ma’rifiy salohiyatini o‘rganish yo‘nalishida olib borilayotgan tadqiqotlar xilma-xildir va ular adabiyot, pedagogika hamda falsafa yo‘nalishlarini o‘zaro boyitadi.

Xususan, turkiy adabiyot namoyandalari qatorida Hofiz Xorazmiy ijodi ham alohida o‘ringa ega. U turkiy adabiyotda ishq-muhabbat mavzusi doirasida axloq, sadoqat, muhabbat, adolat va insoniylik g‘oyalarini badiiy shaklda ifoda etgan, didaktik ruhdagi qit’alari orqali yoshlarga hayotiy saboqlar bergan. Bugungi kunda Hofiz Xorazmiyning bunday axloqiy-ma’naviy qarashlarini pedagogik jarayonga integratsiya qilish — yoshlarning dunyoqarashi, axloqiy madaniyati va ma’naviy immunitetini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi.

Mazkur tadqiqotlar, asosan, pedagogika sohasini qamrab olgan bo‘lib, yoshlarning axloqiy dunyoqarashini shakllantirishda ta’lim jarayonining o‘rni va metodologiyasini ochib beradi. Ammo Hofiz Xorazmiy ijodining badiiy-falsafiy ahamiyati, uning didaktik talqinlari borasidagi izlanishlar yurtimiz bilan bir qatorda xorijiy turkiy mamlakatlarda ham davom ettirilmoqda. Zero, “klassik adabiyotimiz tarixida Navoiyga qadar XIV asr oxiri va XV asr boshlarida o‘z adabiyotida birinchi o‘laroq mukammal devon tartib etgan shoir Hofiz Xorazmiy bo‘lgan deyishimizga to‘la asos bor” (Hofiz Xorazmiy 1-kitob, 1981: 7). Bu fakt Hofiz Xorazmiyning nafaqat she’riyatda, balki o‘z davrining ilmiy va axloqiy tafakkurida ham yangilik yaratgan ijodkor bo‘lganini ko‘rsatadi.

Hofiz Xorazmiy shaxsi va ijodini ilmiy jihatdan tahlil qilgan yurtimiz olimlarining hissasi ham beqiyosdir. Xususan, H. Sulaymonov, F. Sulaymonova, S. Hasanov, M. Sulaymonov kabi adabiyotshunos olimlar Hofiz Xorazmiyning badiiy merosini, poetik tafakkuri va ijtimoiy-falsafiy qarashlarini tahlil qilganliklari alohida e’tirofga loyiq (Kurbanova, 2024: 312).

Ayniqsa, M. Sulaymonovning “Hofiz Xorazmiy va o‘zbek lirik she’riyati rivoji” (Sulaymonov, 1996) hamda keyingi yillardagi izlanishlarida shoir ijodining badiiy-falsafiy

mohiyati, didaktik ruhdagi she’rlarining tarbiyaviy g‘oyaviy mazmuni chuqur tahlil etilgan. Olim tadqiqotlari shoir devonida didaktik yondashuvlar, odob-axloq masalalari qanday shaklda yoritilganini ochib beradi.

Shuningdek, Sh.Ye. Kurbanova o‘zining “Hofiz Xorazmiyning didaktik qarashlari va uning pedagogik ahamiyati” (Kurbanova, 2025) nomli uslubiy qo‘llanmasida shoir merosini zamonaviy ta’lim amaliyotida qo‘llash imkoniyatlarini yoritadi. U Hofiz Xorazmiy devonidagi axloqiy g‘oyalarni kompetensiyaviy yondashuv asosida tahlil qilib, ularni ta’lim jarayonida shaxs tarbiyasiga tatbiq etish bo‘yicha aniq metodik tavsiyalarni ilgari suradi.

Turkiyalik tadqiqotchilardan professor Rejep Toparli (Sulaymonov, 2015), Ahat Ustuner (Üstüner, 2014) va boshqa olimlarning izlanishlari alohida e’tiborga loyiq. Ularning tadqiqotlarida Hofiz Xorazmiy ijodi nafaqat turkiy adabiyot tarixining muhim bosqichi, balki turkiy xalqlarning umumiy madaniy merosi sifatida tahlil etilgan. Mazkur tadqiqotlar shoir ijodini faqat adabiy yodgorlik sifatida emas, balki turkiy ma’naviyat, til va tafakkur tarixining yuksak namunasiga aylantiradi.

Hofiz Xorazmiy ijodi o‘zining didaktik mohiyati, chuqur falsafiy ma’nolari va inson ruhiyatiga singdirilgan axloqiy g‘oyalari bilan turkiy adabiyotda alohida o‘rin egallaydi. Shoirning quyidagi qit’asi esa so‘zning kuchi, so‘zlash madaniyati va insoniy mas’uliyatni badiiy-falsafiy asosda yoritadi:

“Garchi so‘z kon-i maoniy ko‘runur olamda
Kim, aning ichra erur turlu javhar maktum,
So‘zlamaslik sanga yaxshi ko‘runur so‘zlardin,
Har necha so‘zlar esang so‘zni chu durr-i manzum.
Ko‘ngling toshu yo ohanu po‘lod erur,
So‘zlamaslikning o‘ti birla bo‘lur ul chun mo‘m.
So‘z manimdur teyu so‘zungni xaloyiqg‘a sotib,
Zulm aylab o‘zungga, qolmag‘il oxnr mazlum.
Hofizo, so‘z eyasiman teyu o‘tma o‘zungni,
Bo‘lmadi odibat-i kor so‘z ila ma’lum.” (Hofiz Xorazmiy 2-kitob, 1981: 289).

Mazkur satrlar so‘zning qadri, uning ma’nodagi “**javhar**” — ya’ni ruhiy, axloqiy mohiyatini anglashga chorlaydi. Shoir “**so‘z**”ni ma’naviy kon deb biladi, unda turfa “javharlar”, ya’ni bilim, tajriba, hikmat va saboqlar yashiringan. Bu fikr orqali Hofiz Xorazmiy inson tafakkurining eng yuksak ko‘rinishini — so‘z orqali fikrni ifodalash madaniyatini yuksak qadriyat sifatida talqin etadi. So‘z – insonni hayvondan ajratgan, tafakkurga eltuvchi eng muhim vositadir. Ammo shoir shuni uqtiradiki, so‘zlash ham, sukut saqlash ham mas’uliyat talab qiladi: “**So‘zlamaslik sanga yaxshi ko‘runur so‘zlardin**” – bu satr insonni fikrda ehtiyotkorlik, mantiqiy aniqlik va axloqiy o‘lchovga undaydi.

Shoirning “**Har necha so‘zlar esang, so‘zni chu durr-i manzum**” misrasi so‘zning ijobiy ta’siri faqat u “**durr-i manzum**” – ya’ni marjondek tartibli, ma’noli va foydali bo‘lgandagina namoyon bo‘lishini bildiradi. Bu o‘rinda Hofiz Xorazmiy so‘zning estetik va axloqiy uyg‘unligi g‘oyasini ilgari suradi. Bunday qarash o‘z navbatida bugungi ta’lim jarayonida o‘quvchi-yoshlarni nutq madaniyati, fikrni aniq va odobli ifodalash, muloqotda ma’naviy mas’uliyat kabi fazilatlarni shakllantirish uchun asos bo‘la oladi.

Shoir so‘zni inson ko‘nglining holati bilan bog‘laydi:

“Ko‘ngling toshu yo ohanu po‘lod erur,
So‘zlamaslikning o‘ti birla bo‘lur ul chun mo‘m.”

Bu yerda Hofiz Xorazmiy axloqiy va ruhiy tarbiyaning nozik nuqtasini ochadi — inson yuragi qanchalik qattiq bo‘lmasin, sukut va tafakkur orqali u mo‘m (ya’ni yumshoq, kechirimli, insonparvar) bo‘lishi mumkin. Bu fikrni pedagogik nuqtai nazardan talqin etganda, shoir yoshlarni ichki tafakkur madaniyati, o‘zini tahlil qilish, sokinlik va sabr bilan fikr bildirish fazilatlariga chaqirmoqda.

Hofiz Xorazmiy uchun so‘z – ijtimoiy mas’uliyatdir. U quyidagi satrlarda insonning so‘zdan noto‘g‘ri foydalanishi o‘ziga zulm ekanini ta’kidlaydi:

“So‘z manimdur deyu so‘zungni xaloyiqg‘a sotib,
Zulm aylab o‘zungga, qolmag‘il ohir mazlum.”

Bu satrlar bugungi axborot asrida yanada dolzarb ma’no kasb etadi. So‘z — axborot, g‘oya, fikr, tahlil yoki ijtimoiy ta’sir shaklida inson ongiga kiradi. Agar so‘z ma’nosiz, salbiy yoki yolg‘on bo‘lsa, u nafaqat boshqalarga, balki so‘zlovchining o‘ziga ham zarar keltiradi. Shu nuqtai nazardan, shoir yosh avlodni axborot madaniyati, so‘z etikasi va ma’naviy javobgarlik ruhida tarbiyalash zarurligini o‘gitlaydi.

So‘nggi baytda esa shoir o‘z so‘zi va amali o‘rtasidagi uyg‘unlikni axloqiy mezon sifatida ko‘rsatadi:

“Hofizo, so‘z eyasiman deyu o‘tma o‘zungni,
Bo‘lmadi odibat-i kor so‘z ila ma’lum.”

Bu fikrlar bugungi zamonaviy pedagogika uchun ham muhim metodologik g‘oyani ifodalaydi — ya’ni insonning axloqiy barkamolligi faqat so‘zda emas, balki amalda, xatti-harakatda namoyon bo‘ladi. Bu qarash zamonaviy ta’lim jarayonida “**so‘z va amal birligi**”, “**so‘zda sadoqat**” tamoyillarini tarbiyaviy asos sifatida mustahkamlaydi.

Mazkur tahlillar natijasida aniqlanadiki, Hofiz Xorazmiy qit’alari o‘z mohiyatiga ko‘ra nutq madaniyati, axloqiy tarbiya, fikrni nazorat qilish, sabr va tafakkur singari fazilatlarni o‘zida mujassam etgan bo‘lib, ular bugungi yoshlar tarbiyasida zamonaviy pedagogik konsepsiyalar bilan uyg‘unlashadi. Ayniqsa, “**so‘z – axloq mezoni**” yoki “**so‘z — inson ma’naviyatining ko‘zgusi**” tamoyili asosida o‘quvchilarda ma’naviy mas’uliyat, tanqidiy fikrlash, odobli muloqot, so‘zda rostlik fazilatlarini shakllantirish mumkin. Mazkur g‘oya bugungi ta’lim jarayonida yoshlarning so‘zga mas’uliyatli munosabatini tarbiyalash, ijobiy fikrlash madaniyatini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Shu boisdan ham adabiy merosni o‘rganish orqali o‘quvchilarning shaxsiy fazilatlarini shakllantirish, ularning insoniy qadriyatlarga sodiqligini mustahkamlash ta’limning maqsadli natijalaridan biri sifatida qaralishi lozim.

Pedagogik ta’lim tizimida Hofiz Xorazmiy ijodini o‘quv dasturlariga chuqur singdirish, ularning axloqiy-falsafiy qarashlarini zamonaviy ta’lim metodikasi bilan uyg‘unlashtirish ma’naviy tarbiya samaradorligini oshiradi. Ayniqsa, bu jarayonda kompetensiyaga yo‘naltirilgan yondashuv, ya’ni “bilim — ko‘nikma — qadriyat” zanjirida axloqiy tajribani shakllantirishga alohida e’tibor qaratish lozim.

Zero, Hofiz Xorazmiy merosini zamonaviy ta’lim konsepsiyasi bilan uyg‘unlashtirish o‘tmish ma’naviyatini bugungi avlod tafakkurida qayta jonlantirish, yoshlarni komil inson sifatida shakllantirish, ularning ichki dunyosini go‘zallashtirishga xizmat qiluvchi milliy-ma’naviy modelni yaratish yo‘lida muhim qadamlardan biridir. Bunday yondashuv yosh avlodda milliy o‘zlikni anglash, insoniylik, mas’uliyat, sabr-toqat, halollik va adolat kabi umuminsoniy fazilatlarni mustahkamlab, ularni jamiyatning faol, ma’rifatparvar va axloqan yetuk a’zolariga aylantirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro‘yxati.

1. Bolibekov, A.A. Adabiy ta’lim orqali o‘quvchilar axloqiy fazilatlarini takomillashtirishda xadislardan foydalanish yo‘llari: Ped. fanlari nomzodi … diss. – Toshkent: 2008. - 156 b.
2. Hofiz Xorazmiy. Devon. 2 tom. 1-kitob. – T.: O’zKPMK, 1981. - 304 b.
3. Hofiz Xorazmiy. Devon. 2 tom. 2-kitob. – T.: O’zKPMK, 1981. - 312 b.
4. Kurbanova, Sh. Ye. Hofiz Xorazmiyning shaxsi va uning ijodi. // Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. №4 (8), 2024. - 309-313 b.
5. Kurbanova, Sh.Ye. Hofiz Xorazmiyning didaktik qarashlari va uning pedagogik ahamiyati. - Urganch: Quvanchbek-Mashxura, 2025. - 36 b.
6. Normatova, D.E. Axloqiy merosning shaxs ma’naviy yuksalishidagi o‘rni: Falsafa fanlari nomzodi … diss. – Toshkent: 2011. - 140 b.

7. Rustamova, R.Sh. Talaba-yoshlarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalashda madaniy-ma’rifiy tadbirlar samaradorligini oshirish omillari: Ped. fanlari nomzodi … diss. – Toshkent: 2008. - 132 b.
8. Sulaymonov, M.Yu. Hofiz Xorazmiy va o‘zbek lirik she’riyatining rivoji: Filol. fanlari nomzodi … diss. – Toshkent: 1996. - 160 b.
9. Sulaymonov, Mo‘minjon. Hofiz Xorazmiy devonining anqara nashri. // Sharq mash’ali. 3-4 son. 2015. - 67-70 b.
10. Zaripova, M.Q. Bo‘lajak o‘qituvchilarni innovatsion pedagogik faoliyatga tayyorlash jarayonlarini integrativ yondashuv asosida takomillashtirish: Ped. fanlari bo‘yicha f.d.(PhD) … diss. – Toshkent: 2022. - 188 b.
11. Sher Abdulla. Axloqshunoslik. - Toshkent: Yangi asr avlodi, 2003. - 253 b.
12. Üstüner, Ahat. Hârezmli Hâfız Divanında Türk Adı. // International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/6 Spring 2014, p. 1107-1116, ANKARA-TURKEY

TARBIYANING ZAMONAVIY QIYOFASI: QADRIYAT VA ONG UYG‘UNLIGI

Xamrayeva Sunbula Dilshod qizi
Abdumannobova Dilshoda Abdurauf qizi
Sobirjonov Baxromboy Abdurashid o‘g‘li
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi 2-kurs talabalari
Ilmiy rahbar: **Abdullayeva Ozoda Odiljon qizi**
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Umumiy pedagogika kafedrasi o‘qituvchisi
abdullayevaozoda1107@gmail.com

Annotatsiya: maqolada tarbiyaning zamonaviy kontekstdagi mohiyati, uning qadriyatlar tizimi va inson ongidagi uyg‘unlik bilan o‘zaro aloqadorligi tahlil etiladi. Maqolada mavzuga mulohazakor yondashuv asosida savol-javob shaklidagi fikr yuritish usuli qo‘llanilib, tarbiyaning nafaqat ta’lim jarayoni, balki shaxsning ichki ma’naviy olami va jamiyat hayoti bilan bog‘liqligi asosli ravishda yoritilgan. Maqolada mahalliy pedagog olimlar qarashlari tahlil qilinib, ularning zamonaviy talablarga mos ilmiy yondashuvlari namoyon etilgan.

Kalit so‘zlar: tarbiya, qadriyat, ong, shaxs tarbiyasi, ma’naviyat, zamonaviylik, ta’lim-tarbiya, jamiyat, o‘zlik, madaniyat.

Аннотация: в статье проводится научно-теоретический анализ сущности воспитания в современном контексте, с акцентом на его взаимосвязь с системой ценностей и гармонией человеческого сознания. Исследование основано на рефлексивном подходе и построено в форме вопросов и ответов, что позволяет рассмотреть воспитание не только как педагогический процесс, но и как явление, тесно связанное с внутренним духовным миром личности и общественной жизнью. В работе проанализированы взгляды отечественных педагогов и представлены их научные подходы в соответствии с современными требованиями образования. **Ключевые слова:** образование, ценности, сознание, личностное образование, духовность, современность, образование, общество, идентичность, культура.

Abstract: the article provides a scientific and theoretical analysis of the essence of education in the modern context, emphasizing its interrelation with the system of values and the harmony of human consciousness. The study employs a reflective approach through a question–answer framework to explore education not only as a pedagogical process but also as a phenomenon closely connected with the individual’s inner spiritual world and social life. The article analyzes the views of local pedagogical scholars and highlights their scientific approaches in accordance with modern educational requirements.

Keywords: education, values, consciousness, personal education, spirituality, modernity, education, society, identity, culture.

Kirish

Jamiyatimizning ma’naviy yangilanishi ijtimoiy yo‘naltirilgan bozor iqtisodiyotini shakllantirish jahon hamjamiyatiga qo‘shilishini ta’minlaydigan, demokratik huquqiy davlat qurish, kadrlar tayyorlashning milliy masalasi ustivor mezoni sifatida muhim rol o‘ynaydi.

Birinchi Prezidentimiz Islom Abdug‘aniyevich Karimov ta’kidlab o‘tganlaridek: “Bu murakkab dunyoning azaliy va abadiy muammolari, shu bilan birga, har bir davrning dolzarb masalalariga har tomonlama asosli ilmiy javoblar topilgan taqdirdagina ma’naviyat olami yangi ma’no-mazmun bilan boyib boradi.

Boshqacha aytganda, har bir ilmiy yangilik, yaratilgan kashfiyot — bu yangicha fikr va dunyoqarashga turtki beradi, ma’naviyatning shakllanishida o‘ziga xos ta’sir o‘tkazadi” [1].

Bugungi kunda ta’lim-tarbiya tizimini tubdan isloh qilish, barkamol avlodni shakllantirish ertangi taqdirimizni belgilab beruvchi dolzarb masalalardan biriga aylanib bormoqda. Mana shu ma’noda bugungi mustaqillik sharoitida kadrlar tayyorlashning milliy modelini ro‘yobga chiqarish, har tomonlama kamol topgan, jamiyatda turmushga moslashgan, ta’lim-tarbiyani ongli ravishda idrok eta oladigan, davlat, jamiyat va oila oldida javobgarlik hissini yuragiga tuya oladigan fuqarolarni tarbiyalashni nazarda tutish bilan birga, ta’lim sohasini tubdan isloh qilish, uni o‘tmishdan qolgan mafkuraviy qarashlar va sarqitlardan to‘la xalos etish, rivojlangan demokratik davlatlar darajasida, yuksak ma’naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlar tayyorlashdan iborat.

Adabiyotlar tahlili va matodologiya. Umumiy ta’lim oldiga qo‘yilgan muhim masala umuminsoniy va milliy qadryatlarga tayangan holda ta’lim-tarbiyaning mazmunida insonparvarlik g‘oyasini kuchaytirish, xalqchillashtirish, uning uzviyligi, izchilligi, ilmiyligi va dunyoviyligi asosida yoshlarning ma’naviy madaniyatini shakllantirishdan iboratdir. Shu o‘rinda

Birinchi Prezidentimiz “Tafakkur” jurnali muxbiri bilan bo‘lgan suhbatda shunday degan edilar: “Ta’limning yangi modeli jamiyatda mustaqil fikrlovchi erkin shaxsning shakllanishiga olib keladi. O’zining qadr-qimmatini anglaydigan, irodasi baquvvat, iymoni butun, hayotda aniq maqsadga ega bo‘lgan insonlarni tarbiyalash imkoniga ega bo‘lamiz. Ana shundan keyin ongli turmush kechirish jamiyat hayotining bosh mezoniga aylanadi. Kelajakda O’zbekiston yuksak darajada taraqqiy etgan iqtisodi bilangina emas, balki bilimdon, ma’naviy jihatdan yetuk farzandlari bilan ham jahonni qoyil qildirishi lozim. Donolarning aytishicha, inson o‘z umri davomida uch yumushni bajarishi:ko‘chat o‘tkazishi, uy qurishi, farzand tarbiyalashi kerak. Lekin men oxirgi yumushni, albatta, birinchi o‘ringa qo‘ygan bo‘lar edim. Ko‘chat o‘tkazish mumkin, uy qurish mumkin, ammo o‘zingdagi eng yaxshi xususiyatlarni farzandlaringga singdirsang va ular sendan ko‘ra yaxshiroq va aqlliroq bo‘lishi uchun hamma ishni qilsang, bu maqsadni har qancha hurmat qilsa arziydi, deb hisoblayman“ [2].

Savol tug‘iladi: nima uchun bugungi zamonda tarbiya faqat bilim berish bilan tugamaydi?

Chunki tarbiya — bu qadriyatni shakllantirish va ongni uyg‘unlashtirish jarayoni. Tarbiya o‘quvchiga faqat “nimani bilish” kerakligini o‘rgatmaydi, balki “kim bo‘lish” kerakligini ham shakllantiradi. Menimcha, shaxsni tarbiyalashda aynan “kim bo‘lish” savoli eng muhimidir — u insonning o‘zini, maqsadini va jamiyatdagi o‘rnini anglashga yo‘naltiradi.

Tarbiya — bu shaxsni shakllantirish jarayoni, uning ongini, ruhiyatini, ijtimoiy hamda axloqiy fazilatlarini tarbiyalash vositasidir. Shu nuqtai nazardan qaraganda, tarbiya qadriyatlar tizimi bilan chambarchas bog‘liqdir. Masalan, oilada tarbiyalanayotgan bola oilaviy qadriyatlarni (“mehr-muhabbat”, “birlik”, “shukr”, “halollik”) ichiga singdiradi. Jumladan, o‘zbek olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda milliy qadriyat va tarbiya o‘rtasidagi bog‘liqlik chuqur tahlil qilingan [3].

Qadriyat va ong: zamonaviy kunda nega undan chekinib bo‘lmaydi?

Zamonaviy dunyo raqamli, tezkor, global jarayonlarga boy — lekin shu bilan birga, qadriyatlar va ong bo‘lmasa, shaxsiy va ijtimoiy barqarorlikka xavf tug‘iladi. Darhaqiqat, “jamiyat tahdidbardoshligini ta’minlashda ma’naviy-axloqiy qadriyatlarni yuksaltirish” bugungi kunda strategik masaladir [4]. Menimcha, qadriyat bo‘lmagan joyda tarbiya ham ildizsiz daraxtga o‘xshaydi. Shunday ekan, tarbiya = qadriyat + ong.

Muhokama

Tarbiya jarayonida “ong uyg‘unligi” deganda nima tushuniladi?

“Ong uyg‘unligi” deganda shaxs ichida turli fazilatlarning — axloqiy, estetik, ijtimoiy va kognitiv — bir-biriga moslashuvi tushuniladi. Misol uchun, tarbiya jarayonida o‘qituvchi nafaqat fan o‘qitadi, balki “axloq”, “hurmat”, “majburiyat” va “ijobiy fazilatlar”ni ham uyg‘un ravishda rivojlantiradi. Bu jihat, “Tarbiyaviy va o‘qitish uyg‘unligida ta’limga zamonaviy yondashuv” maqolasida ham alohida ta’kidlangan [5].

Shubhasiz, inson ongidagi uyg‘unlik — bu faqat intellektual emas, balki ma’naviy uyg‘unlikdir. Chunki ong tarbiyalanmasa, bilim ma’nosiz bo‘lib qoladi.

Texnologiyalar jamiyatida tarbiya qanday bo‘lishi kerak?

Raqamli asrda tarbiya eski shakllar bilan cheklanib qolayotgani yo‘qmi? Qadriyatlar va global tendensiyalar qarama-qarshi bo‘lishi mumkinmi? Tarbiya shu qarama-qarshilikni qanday yengadi?

Bu savollar bejiz emas. Shaxsni tarbiyalash jarayonida “o‘zlik” va “globallik”ni uyg‘unlashtirish — zamon talabi. Menimcha, tarbiya shu ikki qutb o‘rtasidagi muvozanatni topish san’atidir.

Tarbiya shaxsning ichki jarayoni bo‘lsa-da, u ijtimoiy muhit bilan chambarchas bog‘liq. Jamiyat o‘z qadriyatlari orqali tarbiyaning yo‘lini belgilaydi. Masalan, “Inson qadri, huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish” mavzusidagi izlanishlarda tarbiya va jamiyat o‘rtasidagi huquqiy-madaniy bog‘liqlik asoslab berilgan [6].

Natija

Shunday ekan, tarbiya — jamiyatning “tovushsiz inqilobi”, ya’ni ongli o‘zgarishlar harakati sifatida qaralishi mumkin.

Pedagogik jihatdan qaraganda, tarbiya jarayoni tizimli bo‘lishi kerak: maqsad, mazmun, usul, natija. “Tarbiya tizimiga pedagogik yondashuv” nomli tadqiqotda bu fikr mahalliy olimlar tomonidan chuqur tahlil qilingan [7]. Agar tarbiya tizimi mexanizmsiz bo‘lsa, uning natijasi noaniq bo‘ladi.

Menimcha, tarbiya so‘zsiz amalga oshmaydi — u ongli harakat, izchil tizim va ichki mas’uliyat mahsulidir.

Modomiki tarbiya tashqi sharoitlar bilan cheklanmaydi, balki shaxsning ichki kurashi, o‘zini anglash jarayoni bilan bog‘liq, u holda bu “o‘zini tarbiyalash” deyiladi. Tarbiya shaxsga o‘zini anglashni, maqsad qo‘yishni, idealiga yetishni ta’minlaydi. Bu jihat “Ta’lim va tarbiyaning nazariy va amaliy asoslari” maqolasida ham yoritilgan [8].

Bugungi davrda tarbiya ko‘p hollarda onlayn va raqamli makonlarda amalga oshmoqda. Bu esa “tarbiya metodlari”ni qayta ko‘rib chiqishni zarur qiladi. Savollarga ochiq javoblar, o‘zaro dialog, ko‘ngilli faoliyat — bularning barchasi tarbiyaning yangi formatini tashkil etadi. Savol tug‘iladi: tarbiya raqamli dunyoda qayerda joy egallaydi?

Qanday qilib tarbiyaning klassik shakllarini yangi muhitga moslashtirish mumkin?

Darhaqiqat, ma’naviyat so‘zi tarbiyada markaziy o‘rin egallaydi. “Developing spiritual awareness in raising young people to be spiritual and complete individuals” nomli maqolada ta’kidlanganidek, tarbiya ma’naviyatga xizmat qilmasa, u o‘z ma’nosini yo‘qotadi [9].

Xulosa qilib aytganda, tarbiyani yangicha anglash va his qilish vaqti keldi. Menimcha, tarbiya — dars emas, hayotdir. U nafaqat so‘z, balki amaldir. Shubhasiz, tarbiya — insonni inson qiluvchi eng buyuk kuchdir. Darhaqiqat, agar har bir inson o‘zini tarbiyalasa, butun jamiyatni kim tarbiyalaydi degan savol o‘z javobini topadi - o‘zini tarbiyalagan inson — jamiyatning tarbiyachisiga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I. A. Yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch. — T.: „Ma’naviyat“, 2008, — 40, 41-b.
2. Karimov I. A. O’zbekiston XXI asrga intilmoqda. — T.: 2000- y.
3. To‘xtayev O.X. Tarbiya jarayonida milliy qadriyatlarning o‘rni. Toshkent: “Qamar Media”, 2022. — 78 b.

4. Hasanov B., Jo‘rayev Z. Tarbiyaviy va o‘qitish uyg‘unligida ta’limga zamonaviy yondashuv. — “Pedagogik izlanishlar” jurnali, 2021.
5. Mirziyoyev Sh.M. Inson qadri va huquqiy madaniyatni yuksaltirish masalalari. Toshkent: “O’zbekiston”, 2020.
6. Raxmatullayev S. Tarbiya tizimiga pedagogik yondashuv. — “Xalq ta’limi” jurnali, 2021.
7. Xolmurodova N. Ta’lim va tarbiyaning nazariy va amaliy asoslari. Toshkent: TDPU, 2019.
8. Bell R. Developing spiritual awareness in raising young people to be spiritual and complete individuals. — Journal of Educational Studies, 2020.

TA’LIMDAGI EKOLOGIK TARBIYANING O’ QUVCHILARDA AHAMIYATI.

Perdesheva Nargiza Esenbayevna
Toshken viloyati Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Ibragimova Charosxon
Toshken viloyati Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Bovomirzayev Oybek
Toshken viloyati Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Abduvaliyeva Pokiza Abdurashid qizi

Annotatsiya. Maqolada o‘quvchilarida ekologiyaga doir ijobiy munosabatlarni shakllantirish mazmuni, uning shakl va metodlari, nazariy va amaliy ahamiyati, talaba o‘quvchilarida ekologik tafakkur, inson faoliyati va tabiat o‘rtasidagi munosabatlar haqidagi ilmiy manbalarni singdirish borasida fikrlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: tabiat, munosabat, tushuntirish, ekologik tarbiya, o‘quvchilarda, ekologik tafakkur, mutafakkir, ta’lim, shakl, metod, foydalanish, meros, manba, o‘qiti

Abstract. The article discusses the methodology for developing attitudes towards ecology in students, its form and practical significance, theoretical and practical significance, its personal life and nature, its personal activity and the specific characteristics of nature.

Keywords: nature, attitude, production, ecological education, demand in students, ecological thinking, thinker, education, form, method, development, heritage, source, teaching.

Mamlakatimizda so‘nggi yillarda barcha jabhalar qatorida ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, ekologik ta’lim-tarbiya sohasida to‘laqonli huquqiy-me’yoriy baza yaratilgan. Jumladan, yangi tahrirdagi O’zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 49-moddasida “Har kim qulay atrof-muhitga, uning holati to‘g‘risidagi ishonchli axborotga ega bo‘lish huquqiga ega”, 62-moddasida “Fuqarolar atrof tabiiy muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo‘lishga majburdirlar” deb ko‘rsatib qo‘yilganligi, shuningdek, “Tabiatni muhofaza qilish to‘g‘risida”gi, “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunlar sohaga doir boshqa qator hujjatlar ekologik ta’lim-tarbiya tizimining huquqiy asosini tashkil etadi. Shu bilan birga, bu borada o‘tkazilgan tahlil natijalari yoshlarni tarbiyalashda ekologik tarbiya mexanizmlarini takomillashtirish zaruratining mavjudligini hamda aholining ekologik madaniyatini rivojlantirishda kompleks yondashuv va strategia rejalashtirishni amalga oshirish zaruratini ko‘rsatmoqda Mazkur huquqiy-meyoriy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda oliy ta’lim muassasalari talabalarining ekologik tarbiyasini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.Ekologik tarbiyaning asosiy vazifalaridan biri – talabalarda ekologik kompetentlikni, ekologik ong va madaniyatni shakllantirish bilan birga, ularning o‘z hududlarini obodonlashtirish, ko‘chat – daraxtlar ekish va ularni o‘z vaqtida parvarish qilish, ko‘l va ariqlarni axlat va chiqindilardan tozalashda ijtimoiy yordam ko‘rsatish, tuman hududiga yaqin joylashgan qishloq yoki shahar atrofidagi oromgohlarda obodonlashtirish ishlariga beg‘araz yordam ko‘rsatishni taqozo etadi. Bunday ishlar natijasida yoshlarda nazariy olingan bilimlar mustahkamlanishi bilan birga tabiat bilan bog‘liq zaruriy ekologik, huquqiy, axloqiy va estetik qarashlar shakllanadi. O’quvchilarda insonning tabiatdagi o‘rnini, ona shahri yoki qishlog‘i uchun tabiat muhofazasi borasidagi faoliyatining ahamiyatini, yer va havo, ko‘l, daryolarni toza saqlash masalalarini hal etishda faol hayotiy nuqtayi nazarning dolzarb ekanini tushunib yetadilar. Aynan yoshlarning tabiatni muhofaza etish borasida maqsadga yo‘naltirilgan amaliy faoliyati individual ekologik ongning shakllanishida zaruriy shart hisoblanadi.

Ekologik ta’lim-tarbiyaning mohiyati, g‘oyaviy mazmuni, uning qonuniyatlari, samaradorlik shartlari, ekologik ta’lim mezonlarining falsafiy va madaniy kontekstini samaradorlik omillari orqali ishlab chiqish kun tartibidagi masalalardan biri bo‘lib qolmoqda. Shunday ekan, har bir davlat va jamiyat ekologiya va atrof-muhitga yondashuv pozitsiyalarni qayta ko‘rib chiqishi: bunda inson omilining mohiyati, uning tabiat va jamiyatdagi o‘rni, maqsad va vazifasi, burch va majburiyati, madaniy ongi va ijtimoiy faolligining rivojlanish tendensiyalari, inson va tabiat o‘rtasidagi munosabatlar hamda o‘zaro ta’sir doirasining natijasi va oqibatini inobatga olish kerak bo‘ladi.

Ekologik ta’lim - kishini hayot va mehnat faoliyatiga tayyorlash uchun unga tegishli, tizimlashgan, muddatli ekologik bilim, ko‘nikma, malaka va kompetensiya berish vositasi. Uning maqsadi – kishilarni, jumladan, O’zbekiston fuqarolarining hayotiy faoliyat xavfsizligini ta’minlash uchun ularga ekologik bilimlarni berish, ularda tegishli ko‘nikmalar va malakalarini hosil qilishdir.

«Ekologik ta’lim» - uzluksiz o‘qitish jarayoni bo‘lib, atrof muxitnimuxofaza qilish va tabiatdan oqilona foydalanishga qaratilgan maxsus bilimlarga ega bo‘lish, qadriyatlarni va hulq normalarini shakllantirish, shu jumladan o‘zo‘zini o‘qitish, tajriba orttirish va shaxsni rivojlantirishga qaratilgan faoliyatdir.

Ekologik madaniyatni shakllantirish elementi ;

Maktabgacha ta’lim, o‘rta ta’lim, professional va oliy professional ta’lim, oliy o‘quv yurtidan keyingi ta’lim, kasbiy tayorgarlik va malakani oshirishni o‘z ichiga olgan tizim.

Buning uchun ta’lim oluvchi:

• ekologiya va atrof-muhtni muhofaza qilishning zamonaviy ilmiy-nazariy va amaliy asoslarini bilishi;

• ekologik xavfsizlikni ta’minlash ko‘nikmalariga ega bo‘lishi;30

• olgan bilim va ko‘nikmalarni amalda qo‘llash kompetentligini egallash;

• ekologiya va atrof-muhtni muhofaza qilishning zamonaviy ilmiynazariy

va amaliy asoslarini bilishi;

• ekologik xavfsizlikni ta’minlash ko‘nikmalariga ega bo‘lishi;

• olgan bilim va ko‘nikmalarni amalda qo‘llash kompetentligini egallash;

• boshqalarni ekologik talablarga rioya qilishini nazorat qilish (fuqarolik

burchini bajarish), jamoaga yetkazish, tashviqot va targ‘ibot qilish malakalarini hosil qilishi kerak.

Ekologik ta’lim jarayoniga zamonaviy innovatsion yondashuv tizimi joriy etilsa, insoniyat tabiat, atrof-muhit va kosmos bilan obyektiv zarur darajadagi aloqadorlikka erishishi va o‘zaro uyg‘unlikni shakllantirishi mumkin. Tabiat bilan uyg‘un yashash, inson uning bir bo‘lagi, degan tushuncha va gumanistik g‘oyalarni singdiruvchi ta’limning dasturiy tizimi bugungi kunda o‘zini oqlamayotgandek, nazarimizda. Shunday davrlar ham bo‘ldiki, insonlar ongida tabiat bitmas-tuganmas resurslar manbai sifatida qaraldi. Tabiiy resurslar haqidagi noto‘g‘ri tushunchalarning paydo bo‘lganligi, tugab-bitmas manba degan yondashuvning ustunlik qilishi va tabiiy elementlarning odamga xayolan bo‘ysundirishga bo‘lgan intilishning hali ham barham topmaganligi ekologik muvozanatni buzishga, ekotizimlarni yo‘q qilishga asos bo‘lib qolmoqda.

Ekologik ta’lim va tarbiya orqali kishilar, jumladan, yoshlar koinotdagi yagona hayot mavjud bo‘lgan Yer sayyorasi haqidagi tasavvurlarga,

o‘z yashash muhiti to‘g‘risidagi bilimlar, atrofimizdagi olam, tabiat va

insonlarni o‘zaro uzviy bog‘langanlik haqidagi ilmiy- nazariy dunyoqarashlarga ega bo‘lishi, o‘z o‘lkasi va vatanining ekologik tizimlari (ekotizimlari), ularning paydo bo‘lishi, evolyusion rivojlanishi, antropogen o‘zgarishi, makon va maydon bo‘yicha tarqalish qonuniyatlarini bilishi kerak bo‘ladi.

Turli xil mamlakatlarning ekologik ta’lim soxasidagi xarakatlarini BMTning ta’lim, fan va madaniyat soxasidagi tashkiloti muofiqlashtiradi (YUNESKO). F. Mayor, aytganidek «… barcha o‘quv dasturlari markaziga global ekologik tarbiyani qo‘ymoq kerakdir:maktabgacha tashkilotlardan tortib, oliy o‘quv yurtlari va kadrlarni qayta tayorlash tizimigacha».

O’zbekiston Respublikasida ”Ekologik ta’limni rivojlantirishkonsepsiyasi

to‘g‘risida”gi Vazirlar Mahkamasi qarori ekologik ta’limni rivojlantirishdagi muxim qadamlardan bo‘ldi. 2017 — 2021 yillarda O’zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasida belgilangan vazifalarni so‘zsiz amalga oshirish.

Ekologik tarbiyaning asosiy vazifalari.

• tabiatni muhofaza qilishga mas’uliyatli munosabatni rivojlantirish;

• go‘zallik tuyg‘usini, uni tabiatda topish va ko‘rish qobiliyatini tarbiyalash;

• sayyoradagi barcha tirik mavjudotlar o‘zaro bog‘liqligi to‘g‘risida tushunchani shakllantirish;

• tabiatga tajovuzkor va halokatli ta’sirga nisbatan salbiy munosabatni shakllantirish;

fikrlash doirasini kengaytirish.

Umuman olganda, ekologik ta’limning vazifalari o‘quvchilar va o‘qituvchining birgalikdagi bilim, tarbiyaviy va atrof-muhit faoliyati orqali bola shaxsining uyg‘un ekologik rivojlanishiga hissa qo‘shadigan samarali sharoitlarni yaratishdir.

Yoshlar va talabalarning atrof-muhitni muhofaza qilish sohasidagi faoliyat doirasi juda **keng bo‘lishi mumkin:**

• ilmiy ijodkorlik (diplom, insholar yozish, tadqiqot ishlarini bajarish);

• aholi o‘rtasida ekologik bilimlarni tarqatish va ekologik qonunchilikni targ‘ib qilish (ma’ruzalar o‘qish, suhbatlar o‘tkazish);

• tezkor ish (reydlar-atrof-muhit to‘g‘risidagi qonun hujjatlariga rioyaeyetilishini tekshirish, ekologik huquqbuzarliklarning oldini olish).

Inson va tabiat o‘rtasidagi munosabatlarning tubdan o‘zgarishini inson ishlab chiqaruvchiga aylanib, tabiiy muhitni o‘zgartirish mumkinligini anglagan neolit inqilobi bilan bog‘lashadi. Keyingi sanoatgacha bo‘lgan bosqich qishloq xo‘jaligining asta-sekinlik bilan o‘sishi, hunarmandchilikning rivojlanishi, oddiy tovar ishlab chiqarishning paydo bo‘lishi bilan bog‘liq bo‘lgan holda, sanoat inqilobining ilmiytexnik taraqqiyoti, texnogen sivilizatsiyaning bosqichma-bosqich shakllanishi oqibatida insonning texnikaviy tafakkur kuchi tabiat kuchlaridan ustun kelishiga olib kelgan holda ushbu taraqqiyot natijasi o‘laroq inson o‘zini o‘zi yo‘q qilish jarayoniga ham yo‘l ochdi. Insonning barqaror taqdiri va istiqbolli kelajagi uchun tabiat bilan o‘zaro munosabatlarning zamonaviy pedagogik metodlariga tayangan fan dasturlarini tayyorlash va ijtimoiy falsafiy g‘oyalar bilan to‘yintirilgan madaniy yondashuvlarni yoshlar va insonlar hayotining ajralmas qismiga aylantirish yuzasidan ilmiy-tadqiqot ishlar salmog‘i va samaradorligini oshirish davr talabidir.

Bugungi globallashuv sharoitida barcha ijtimoiy ong darajalari va madaniyat shakllarining ekologik manfaatlar doirasida integratsiyalashuvi jarayonlarining kuchayishi kuzatilmoqda. Bunday vaziyatda ekologik madaniyatni rivojlantirish jarayonida o‘zaro bog‘liq, lekin nisbatan mustaqil ikki yo‘nalishni bir – biridan ajratib tahlil qilish maqsadga muvofiq:

birinchisi, ekologik nazariy bilimlar majmuasi asosida insoniyatning tabiatni o‘zgartirish va o‘zlashtirishdan iborat amaliy faoliyatni tashkil etuvchi ishlab chiqarish, texnika, texnologiya taraqqiyotini oqilona tashkil qilish;

ikkinchisi, tarixiy ekologik tajribalar asosida ekologik ta’lim – tarbiya ijtimoiy institutlari yordamida kishilarda ekologik ong, tafakkur va dunyoqarashni rivojlantirishdir. Bu yo‘nalishlarni umuminsoniy ma’nfaatlar negizida uyg‘un taraqqiy ettirish, pirovard natijada faol ekologik madaniyatni shakllanishida va ularning tabiatni muhofaza qilish faoliyatida katta rol o‘ynaydi.

Tabiat va jamiyat munosabatlarini ilmiy tushunish asosida ta’lim – tarbiya tizimida tegishli vosita va usullarni zamon talablari darajasida takomillashtirib, amaliyotda qo‘llash, ekologik madaniyatni rivojlantirishning zaruriy shartidir. Buning uchun ta’lim-tarbiyaning barcha yo‘nalishlarini, usullarini, vositalarini uyg‘un rivojlantirish hamon dolzarbligicha qolmoqda. Shu sababli, aholining ziyoli qatlamini, soha mutaxassislarini, oliy ta’lim muassasalari talabalarini ekologik kompetentli qilib rivojlantirish, ta’lim maqsadlari mazmuni, vosita va metodlarini belgilash, valeologik, ekologiyaga oid bilimlarini kengaytirish, ilmiy asoslangan o‘quv materiallari

va qo‘llanmalarni ishlab chiqish va pedagogik amaliyotga joriy etish dolzarb pedagogik muammo bo‘lib hisoblanadi.

Fikrimizcha, bunday harakat doimiy, muntazam, uzluksiz tarzda oilada, mahallalarda, ta’lim muassasalarida ekologik tarbiyani, madaniyatini rivojlantirish orqali amalga oshiriladi. Oliy ta’lim muassasalarida o‘qitilayotgan o‘quv kurslari va o‘quv modullari mazmuniga ekologiya va atrof-muhit muhofazasi, bu boradagi mavjud muammolar, ularning yechimi, bu jarayonda har bir shaxsning, jumladan, talabalarning mas’uliyati, tabiatga, uning ne’matlariga oqilona munosabati, pirovard natijada insonning hayoti mobaynida ekologik jihatdan qulay muhitda yashashini ta’minlash masalalarini yoritib beruvchi mavzular va ma’lumotlarni singdirish, o‘qitish jarayoniga innovatsion yondashuvlarni joriy etish, o‘qitish uslublarini takomillashtirish, mustaqil talimga, shuningdek, auditoriyadan tashqari mashg‘ulotlarda ekologiya va atrof-muhit muhofazasiga doir turli tadbirlar, davra suhbatlari, intelektual o‘yinlar, tanlovlar, sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qiluvchi ekomarofonlar, sport musobaqalari, tabiat qo‘yniga sayr, sayohatlar tashkillash muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar:

1. O’zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi (Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023-y., 03/23/837/0241-son).

2. O’zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni // O’zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 2020 y., 41-son, 543-modda.

3. O’zbekiston Respublikasining “Tabiatni muhofaza qilish to‘g‘risida”gi Qonuni // O’zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2021 y., *O’RQ-683-son, 1-modda; Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021 y., 03/21/683/0375-son*

4. Avesto. Tarixiy - abadiy yodgorlik / Tarjimon: A. Mahkamov. - T.: Sharq, 2001. - 384 b.

5. Adizov B. R. Boshlang‘ich ta’limni ijodiy tashkil etishning nazariy asoslari: Ped. fan. dok. …diss. - T.:2003. - 320 b.

6. Az - Zamaxshariy, Abu-l Qosim Mahmud. Nozik iboralar. - T.: Kamalak, 1992. - 80 b.

SIR GAWAIN AND THE GREEN KNIGHT: A STUDY IN HONOR AND TEMPTATION

Rustamova Dilbar Umid qizi
Student, Chirchiq State Pedagogical University
rustamovadilbar90@gmail.com
Scientific adviser: **Khamitov Eldorbek**
Teacher, Chirchik State Pedagogical University
khamitoveldorbek@gmalil.com

Abstract. This research examines Sir Gawain and the Green Knight as a profound exploration of the medieval ideals of honor, virtue, and human frailty. Through the protagonist’s moral trials and temptations, the poem portrays the tension between knightly perfection and human imperfection. Using textual and thematic analysis, this study investigates how the anonymous 14th-century poet integrates Christian ethics with the chivalric code. The findings reveal that Gawain’s journey symbolizes the universal struggle between moral duty and human weakness, ultimately suggesting that true honor lies in honesty and repentance rather than flawless virtue.

Key words: Sir Gawain, Middle English literature, chivalry, Christian ethics, temptation, morality, honor

Introduction. Sir Gawain and the Green Knight, one of the most remarkable works of Middle English literature, presents a moral adventure rooted in the Arthurian tradition. The poem tells the story of Sir Gawain, one of King Arthur’s knights, who accepts a mysterious challenge from a supernatural figure—the Green Knight. Throughout his journey, Gawain faces physical danger, moral temptation, and spiritual testing. The narrative reflects the medieval belief that a knight’s honor was not only measured by courage in battle but also by moral integrity and faith. This study explores how the poem combines Christian morality with chivalric ideals to depict the complexity of human virtue.

Methods. This research uses literary analysis and historical contextualization. The study examines the poem's language, symbolism, and narrative structure, referencing major scholarly interpretations. Primary focus is given to key scenes—the beheading challenge, the temptation in Bertilak's castle, and Gawain's final confession. The analysis draws on secondary sources that discuss medieval chivalry, Christian ethics, and allegory. The approach combines close reading of the text with contextual insights into 14th-century moral values to show how honor and temptation coexist in Gawain's journey.

Results. The analysis reveals that Sir Gawain and the Green Knight presents honor as both an external and internal code. Gawain's bravery and courtesy initially demonstrate his loyalty to Arthur's court. However, the Green Knight's challenge exposes deeper conflicts between social expectations and personal morality. When tempted by Lady Bertilak, Gawain struggles between his vow of chastity and the natural desire for survival. His acceptance of the green girdle—an act of self-preservation—marks his moral weakness. Yet, when he confesses his failure, the poem celebrates his honesty and humility. Thus, true honor is achieved not through perfection, but through recognition of human imperfection and repentance.

Discussion. The poem ultimately redefines heroism. While Gawain appears to fail the test of absolute virtue, his moral awareness elevates him above mere pride or hypocrisy. The Green Knight's forgiveness transforms the story from a tale of punishment to one of redemption. This moral structure reflects the Christian view that grace and confession outweigh sin and pride. The poem also criticizes the superficiality of chivalric reputation, suggesting that real honor resides in truth and moral sincerity. By blending Christian theology with the ideals of knighthood, Sir Gawain and the Green Knight emerges as a timeless meditation on the limits of human virtue and the power of self-knowledge.

References

1. Sir Gawain and the Green Knight. Translated by J. R. R. Tolkien and E. V. Gordon. Oxford University Press, 1925.

2. Burrow, J. A. A Reading of Sir Gawain and the Green Knight. London: Routledge, 1965.

3. Benson, Larry D. Art and Tradition in Sir Gawain and the Green Knight. Rutgers University Press, 1965.

4. Putter, Ad. An Introduction to the Gawain-Poet. London: Longman, 1996.

5. Spearing, A. C. The Gawain-Poet: A Critical Study. Cambridge University Press, 1970.

THE RISE OF SECULAR WRITING IN MEDIEVAL ENGLAND

Rustamova Dilbar Umid qizi
Student, Chirchiq State Pedagogical University
rustamovadilbar90@gmail.com
Scientific adviser: **Khamitov Eldorbek**
Teacher,Chirchik State Pedagogical University
khamitoveldorbek@gmalil.com

Abstract. This paper examines the emergence and development of secular writing in Medieval England, a period traditionally dominated by religious literature. It analyzes the factors that led to the growth of non-religious themes in English writing between the 12th and 15th centuries, including social change, urbanization, and the influence of humanism. The study argues that the rise of secular writing marked a significant shift in English culture, laying the foundation for modern literary expression.

Key words: Medieval England, secular literature, humanism, social change, Middle English, culture

Introduction. Medieval English literature was initially deeply rooted in religious belief and church tradition. Most writing was produced by monks or clerics, who focused on scripture, morality, and spiritual salvation. However, beginning in the 12th century, English society

underwent significant transformation. The growth of towns, the rise of universities, and the influence of foreign cultures led to a broader interest in human life and experience.

This new social energy gave birth to secular writing — works that dealt with human emotions, adventures, love, humor, and everyday life rather than purely religious subjects. Writers such as Geoffrey Chaucer, William Langland, and the unknown authors of ballads and romances began to portray humanity in more realistic and earthly terms. This shift represented a cultural movement from spiritual authority to human experience.

Methods.

The research uses a **historical and literary analysis method** to explore the development of secular writing in Medieval England. The following approaches were used:

Historical contextualization – studying the social and political changes of the 12th to 15th centuries that encouraged individual expression.

Textual analysis – examining representative works such as *The Canterbury Tales*, *Piers Plowman*, and popular ballads.

Thematic study – identifying common secular themes like love, humor, moral satire, and human folly.

Cultural interpretation – analyzing how humanism and everyday life influenced literary production.

This multidimensional method allows a deeper understanding of the secularization process in Medieval English literature.

Results.

The study reveals several significant results:

Shift from religious to human themes: While early Medieval writing was dominated by religious topics, by the 14th century many authors focused on human nature, society, and moral questions outside of church doctrine.

The influence of social change: The growth of the middle class and literacy created a new audience interested in stories of love, humor, and social commentary. This led to the popularity of ballads, romances, and satires.

The role of Chaucer and his contemporaries: Geoffrey Chaucer's *The Canterbury Tales* exemplified the secular spirit of the age, presenting a diverse range of characters and everyday experiences with realism and wit. Similarly, Langland's *Piers Plowman* and the Robin Hood ballads reflected social and ethical concerns rather than strict religious morality.

Foundation for modern literature: By combining human experience with artistic imagination, Medieval secular writers set the stage for the Renaissance and the rise of individualism in English literature.

Discussion.

The rise of secular writing in Medieval England marked a major transformation in literary and cultural history. It signaled a move from divine to human perspectives, reflecting a changing worldview in which people began to value earthly experience as well as spiritual faith.

Rather than rejecting religion, these writers brought balance — celebrating both the sacred and the worldly. The blend of humor, realism, and social criticism found in Chaucer and the ballad tradition demonstrated a new literary freedom. This evolution helped English literature become more diverse, dynamic, and accessible to ordinary people.

Therefore, the development of secular writing in Medieval England was not just a literary trend but a cultural awakening that prepared the way for the humanist values of the Renaissance.

References

Burrow, J. A. *Medieval Writers and Their Work: Middle English Literature and Its Background.* Oxford: Oxford University Press, 1982.

Blake, N. F. *The English Language in Medieval Literature.* London: Routledge, 1992.

Daiches, David. *A Critical History of English Literature, Vol. I.* London: Secker & Warburg, 1960.

Chaucer, Geoffrey. *The Canterbury Tales.* Ed. Larry D. Benson. Oxford: Oxford University Press, 1987.

Langland, William. *Piers Plowman.* Ed. Derek Pearsall. London: Arnold, 1978.Burke, Peter. *Popular Culture in Early Modern Europe.* Aldershot: Ashgate, 1994.

KING ARTHUR LEGENDS: FACT AND FICTION

Rustamova Dilbar Umid qizi
Student, Chirchiq State Pedagogical University
rustamovadilbar90@gmail.com
Scientific adviser: Khamitov Eldorbek
Teacher ,Chirchik State Pedagogical University
khamitoveldorbek@gmalil.com

ABSTRACT

This research explores the enduring legend of King Arthur, one of the most fascinating figures in British mythology. The study distinguishes between historical evidence and literary invention, examining how fact and fiction intertwine to create the Arthurian myth. By analyzing early chronicles, medieval romances, and later adaptations, the research identifies the cultural, moral, and national ideals reflected in the legend. The results demonstrate that while the historical Arthur remains uncertain, his mythical representation has profoundly shaped British literature and identity.

Key words: King Arthur, mythology, medieval literature, Arthurian legend, chivalry, British identity

INTRODUCTION

The legend of King Arthur has captivated generations for over a millennium, blending history, myth, and moral imagination. Stories of Arthur, his knights, and the utopian court of Camelot continue to inspire literature, film, and popular culture. However, debates persist about whether King Arthur truly existed or was a fictional creation. This study investigates the origins of the Arthurian legend, tracing its transformation from possible historical figure to symbolic hero. The aim is to explore how historical fragments evolved into an elaborate body of legend representing the ideals of chivalry, leadership, and national unity.

METHODS

This research employs a historical-literary analysis. Primary sources include Historia Regum Britanniae by Geoffrey of Monmouth, Le Morte d'Arthur by Sir Thomas Malory, and early Welsh tales such as Culhwch and Olwen. Secondary sources include modern historical and literary studies focusing on the evolution of the Arthurian myth. The study compares textual narratives to archaeological and historical findings to evaluate the extent of factual basis within the legend. The method also involves thematic and symbolic analysis to understand how fiction has preserved moral and cultural values across centuries.

RESULTS

Findings suggest that King Arthur may have originated from a real leader who defended Britain against Saxon invasions around the 5th or 6th century. However, most details about Arthur's life—such as the Round Table, Excalibur, Merlin, and the Holy Grail—are products of medieval imagination. Geoffrey of Monmouth's Historia Regum Britanniae (12th century) established Arthur as a national hero, blending limited historical data with mythic elements. Later authors, especially Chrétien de Troyes and Malory, expanded the legend to reflect Christian morality and chivalric ideals. Thus, the Arthurian narrative became less about history and more about moral symbolism and national identity.

DISCUSSION

The coexistence of fact and fiction in the Arthurian tradition illustrates the cultural power of storytelling. While historians continue to question the existence of an actual King Arthur, the literary figure remains central to Western imagination. The blending of historical memory with creative invention allowed the legend to adapt to different eras—serving medieval audiences as a

model of knighthood, and later readers as a metaphor for ideal leadership and justice. The Arthurian myth demonstrates how societies construct heroes to embody collective dreams and virtues. In essence, the legend's endurance lies not in its factual truth, but in its emotional and cultural resonance.

REFERENCES

1. Geoffrey of Monmouth. Historia Regum Britanniae. 1136.
2. Malory, Sir Thomas. Le Morte d'Arthur. 1485.
3. Chrétien de Troyes. Arthurian Romances. 12th century.
4. Loomis, Roger Sherman. The Development of Arthurian Romance. London: Hutchinson, 1963.
5. Ashe, Geoffrey. The Discovery of King Arthur. London: Guild Publishing, 1985.
6. Barber, Richard. King Arthur: Hero and Legend. London: Boydell Press, 1986.

PEDAGOGIK FAOLIYATNI TASHKIL ETISH JARAYONIDA SHAXSGA YO'NALTIRILGAN O'QITISH TEXNALOGIYALARI ORQALI TALABALARNING KOMMUNIKATIV QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH

Egamnazarov Murod Yusupovich
Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti
Pedagogika kafedrasi v.b.dotsenti

Anatatsiya: Ushbu maqolada pedagogik faoliyatni tashkil etish jarayonida shaxsga yo‘naltirilgan o‘qitish texnalogiyalari orqali talabalarning kommunikativ qobiliyatini shakillantirish mexanizmlari v atexnalogiyalari yoritilgan va bu maqolada oqitish texnalogiyalarining izohlanadi.

Анатация: В статье описаны механизмы и технологии формирования коммуникативных способностей студентов посредством личностно-ориентированных технологий обучения в организации педагогической деятельности, а также даны разъяснения технологий обучения.

Anatation: This article describes the mechanisms and technologies of formation of students' communicative abilities through person-centered learning technologies in the organization of pedagogical activity, and this article explains the teaching technologies

Kalit so‘zlar: pedagogik faoliyat, shaxs faoliyati, o‘qitish texnalogiyalari, kommunikativ qobiliyat, o‘quv hamkorligi.

Ключевые слова: педагогическая деятельность, личностная деятельность, технологии обучения, коммуникативные навыки, учебное сотрудничество.

Key words: pedagogical activity, personal activity, teaching technologies, communication skills, educational cooperation

Zamonaviy sharoitda ta'lim jarayonining barcha imkoniyatlariga ko‘ra shaxsni rivojlantirish, ijtimoiylashtirish va unda mustaqil, tanqidiy, ijodiy fikrlash qobiliyatlarini tarbiyalashga yo‘naltirilishi talab qilinmoqda. O'zida ana shu imkoniyatlarni namoyon eta olgan ta'lim shaxsga yo‘naltirilgan ta'lim deb ataladi.

Shu o‘rinda aytishimiz lozimki O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida»gi PF-4947-son Farmonini alohida ta'kidlab o‘tish lozim. Farmonda mutaxassislarning yangi avlodini shakllantirish, ma'naviy-axloqiy jihatdan yetuk, mustaqil dunyoqarashga ega, ijodiy fikrlovchi, boy milliy meros, shuningdek, umuminsoniy va milliy qadriyatlarga sadoqatli barkamol shaxsni tarbiyalab voyaga etkazish vazifalari belgilangan.

Bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoev ta'lim va o‘qitish sifatini baholashning xalqaro standartlariga o‘tishda oliy ta'lim muassasalari faoliyati va samaradorligini oshirishda ustuvor vazifalar qo‘ydi. Yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirar ekan: "Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo‘lib, dunyo miqyosida o‘z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo‘sh kelmaydigan insonlar bo‘lib kamol topishi, baxtli bo‘lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuchi va imkoniyatlarini safarbar etamiz",- deb ta'kidlaydi Prezident [1].

Pedagog olimlar tomonidan ta’lim jarayonida shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvning asoslangan pedagogik texnologiyalari ishlab chiqilgan bo‘lib, u quyidagilardan iborat:

– shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim;
– hamkorlik pedagogikasi;
– adaptiv muloqot pedagogik texnologiyasi;
– o‘yin texnologiyasi;
– rivojlantiruvchi ta’lim texnologiyasi;
– muammoli o‘qitish texnologiyasi;
– differensial o‘qitish;
– individual o‘qitish texnologiyasi [2].

Shuni alohida ta’kidlash joizki, ta’lim-tarbiya asosida shaxsning intensiv rivojlanishi, moddiy-ma’naviy qadriyatlarni o‘zlashtirishi faqat uning shaxsiy faoliyati natijasida amalga oshadi.

Bugungi kunda ta’lim inson faoliyatining barcha sohalariga yangi texnologiyalarni joriy etish, raqobatbardoshlilikni oshirish, turmush darajasini ko‘tarishning muhim shartiga aylanib bormoqda. Globallashuv sharoitida ta’lim shaxsni har tomonlama voyaga yetkazish, unda komillik va malakali mutaxassisga xos sifatlarni shakllantirishda muhim o‘rin tutadi.

Shaxsga yo‘naltirilgan o‘qitish texnalogiyalarini ta’lim jarayoniga tadbiq etishda shaxsning ijtimoiy-kasbiy bilimdonligining rivojlanishi bilan bog‘liq ehtiyojlar va intilishlarni o‘rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda o‘qitish sifatini o‘quv faoliyatining turli yo‘nalishlarni ifodalovchi ko‘rsatkichlar yig‘indisi belgilaydi.

Shaxsga yo‘naltirilgan o‘qitish texnologiyalar asosida o‘quv jarayonini tashkil qilish turli pedagogik texnologiytalar hamda zamonaviy uslublarning qo‘llash orqali talabalarning kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirishda quyidagi jarayonlarni hisobga olish ustuvor vazifa hisoblanadi

1. Hamkorlik pedagogikasi- bu jarayon asosan XX asirning 80-yillarida rivojlana boshladi va bu jarayon asosan o‘qitish texnologiyasida juda ko‘plab imkoniyatlarni yaratib berdi xususan talabalarning kommunikativ qobiliyat salohiyatini oshirdi.

- O’z ustida ishlashga nisbatan ehtiyojlarning paydo bo‘lishi
- Muloqot tizimida samarali va maqsadli mulohazalarning yaratilishi
- Suhbatdoshining imkoniyatlari, hissiy kechinmalari, yo‘nalganlik darajalari, xoxish istraklari va mayillarini tushunish borasidagi mulohazalar
- Ijtimoiy foydalilik darajasini ishlab chiqish va uni amaliyotga tadbiq etish
- Layoqatlilik darajalarining kashf etilishi va rivojlantirilishi

2. Pedagogik jarayonda shaxsni ko‘zda tutishga asoslangan pedagogik texnalogiya – bu jarayonda shaxsiy fazilatlari va ehtiyojlatini ijobiy taraflama shakillantirish orqali talabalarning kommunikativ qobiliyatlarini shakillantirish ko‘zda tutiladi bu texnalogiyadan ko‘zlangan asosiy maqsad quyidagilarni qamrab oladi

- Har bir o‘quv faoliyatining masadi sifatida insonparvarlikka asoslangan holda tushunchalarini shakillantirish
- Shaxs ehtiyojlari va jamiyat ehtiyojlarini birlashtirish. Shaxs va jamiyat birligini taminlash. Jamiyatda shaxsga bo‘lgan hurmat tuyg‘usi va shaxsda jamiyatga hurmat tuyg‘usini rivojlantirish.
- Talaba shaxsining bilishga bo‘lgan intilishini hisobga olgan holda ta’lim texnalogiyalarini joriy etish. Xususiy tushunchalarni umumiy tushunchalarga moslashtirish.
- Talabalarda malakni shakillantirishda shaxsiy yondashuvlari orqali. Ijtimoiy yondashuv muammolarini yaratish, o‘zaro tajriba almashinishga bo‘lgan ehtiyojni yuzaga keltirish.
- Talabalarning faoliyati jarayonida o‘z-o‘ziga bahoning yuzaga kelishi va rivojlanishi.

3. O’quv materiallarini sxemalar va modellar ishorasi asosida o‘qitishni jadallashtirish texnalogiyasi – bu texnalogiya orqali talabalarning bilim, ko‘nikma va malakalarini rivojlantirishning samarali usuli hisoblanadi bu texnalogiyada asosan o‘qitish suratining tezlashishi maqsad sifatida qaraladi. Bundan ko‘zlangan asosiy maqsad quyidagilarda o‘z aksini topadi.

- Takrorlash va takrorlash orqali mustahkamlashga erishish.

- Bosqichma bosqich nazoratni taminlash. Qaysi ma’lumot qaysi ma’lumotning tarkibida rivojlanayotganligini sodda shakilda ifodalash va tushuntirish
- Bahs munozaraga asoslangan mavzuli muammolarni yarata olish ijodiy va shaxsiy fikirlash orqali ilmiy fikirlash daradalarini rivojlantirish.
- Amaliyotga qo‘llash darajasini birgalikda o‘rganib chiqish yagona fikrlarni yaratish.
- Asosiy fikr mulohazalarning markaziy o‘rni sifatida shaxs va shaxs manfaatlariga xizmat qilishini taminlash.

4. O’quv jarayonini samarali boshqarish va tashkil etish asosiga qurilgan texnalogiya – bu texnalogiya orqali talabalarning kommunikativ faoliyatini faollashtirish va maqsadli faollikni yuzaga keltirish orqali ijtimoiy jamiyatdagi mavqeyini yuzaga keltirish bu jarayonda quyidagi omillar nazarda tutiladi.

- O’quv jarayonini shaxs manfaatlari bilan birlashtirib yagona shaxsiy va ijtimoiy manfaatlarni yuzaga keltirish.
- O’quv va jarayonining shaxs ijtimoiy hayotiga aloqadorligini talaba ongiga yetkaza olish.
- O’quv faoliyatini tashkillashtirishda individual xususiyatlarini o‘rgangan holda jamoaviy ishlash jarayonini yuzaga keltirish.

5. O’qitishni individuallashtirish texnologiyasi

- Shaxsiy o‘zlashtirishning yuqori darajaga chiqishi
- Pedagogik faoliyatning samarali yo‘lga qo‘yilishi va yangicha jabhalarning kashf etilishi
- Individual qirralarning kashf etilishining jadallashuvi jarayoni
- O’quvchi va o‘qituvchi muloqot tizimining samarali yo‘lga qo‘yilishi
- Birgalikda ishlash har ikki tarafning aniq maqsadlarini tushunish va shu maqsadlar asosida yangi o‘qitish mexanizimini yaratish

Ushbu jarayonlarni amalga oshirishda ta’lim mazmuni takomillashtirish, qo‘llanma va tavsiyalarni yaratish bilan bir qatorda ta’lim jarayonini faollashtirishga qaratilgan innovatsion yondashuvlarni joriy etish ham alohida ahamiyat kasb etadi. Respublikamizda amalga oshirilayotgan ta’lim islohotlarining dastlabki bosqichida mahalliy xususiyatlaridan kelib chiqqan holda pedagogik texnologiyalarning ilmiy-nazariy asoslari yaratilgan bo‘lsa, bugungi kunda har bir ta’lim muassasi, har bir o‘qituvchi dars mashg‘ulotlarida u o‘zining amaliy tabdiqini topmoqda

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. 2017-2021-yillarda O’zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasini ” Xalq bilan muloqot va inson manfaatlari yili”da amalga oshirishga oid Davlat dasturini o‘rganish bo‘yicha ilmiy-uslubiy risola. T, 2017. 197-bet

2. “Umumiy pedagogika”, o‘quv qo‘llanma. O.Musurmanova, X.Ibraimov va b. –Toshkent, “Navruz” nashriyoti, 2019 yil. 86 bet

IRRATSIONAL TENGLAMALARNI YECHISHNING GEOGEBRA DASTURI YORDAMIDAGI TAHLILI.

Solayeva Mehribon Norimonovna
Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti,
“Tizimli tahlil va matematik modellashtirish kafedra katta o‘qituvchisi.”
m.solayeva@uwed.uz, mehribon.solayeva@bk.ru**.**

Annotatsiya. Ushbu maqolada, matematika fanining bitta bo‘limi bo‘lgan Irratsional tenglama va tengsizliklar bobining, Irratsional tenglamalar mavzusiga boshlang‘ish tushunchalari va mavzuning kirish qismiga oid bir nechta misollar tahlili ko‘rib chiqiladi va bundan tashqari shu misollarning geogebra dasturi yordamidagi tahlillari ko‘rib chiqiladi.

Ushbu mavzuning tahlilidan maqsad, umumiy o‘rta ta’lim o‘quvchilariga, irratsional tenglamalarni yechishda e’tibor berishi lozim bo‘lgan boshlang‘ich tushunchalarning mazmuni va ahamiyatini misollar va chizmalar yordamida tushuntirib berish.

Kalit so‘zlar: irratsional sonlar, irratsional tenglamalar, aniqlanish soxa, zamonaviy metodlar.

Аннотация. В данной статье рассматриваются начальные понятия темы *«Иррациональные уравнения»* раздела *«Иррациональные уравнения и неравенства»* как части курса математики. Анализируются несколько примеров, относящихся к введению в данную тему, а также их исследование с помощью программы GeoGebra. Цель анализа данной темы — с помощью примеров и чертежей объяснить учащимся общеобразовательных школ содержание и значение начальных понятий, на которые необходимо обращать внимание при решении иррациональных уравнений.
Ключевые слова: иррациональные числа, иррациональные уравнения, область определения, современные методы.

Annotation. This article examines the basic concepts of the topic *“Irrational Equations”*, which is a part of the section *“Irrational Equations and Inequalities”* in mathematics. It analyzes several examples related to the introduction of this topic, as well as their examination using the GeoGebra software. The purpose of this analysis is to explain, through examples and diagrams, the meaning and importance of the fundamental concepts that students of general secondary education should pay attention to when solving irrational equations.
Keywords: irrational numbers, irrational equations, domain of definition, modern methods.

Kirish. Bugungi kunga kelib maktab matematika kursining rivojlanishiga bo‘lgan talabning oshishi bilan bir qatorda umumiy o‘rta ta’lim maktab o‘qituvchilari oldiga maktab matematika kursi darslarini sifatli, samarali va o‘quvchilarni fandan zerikishlarni oldini olib darslarni tashkil qilish masalalari dolzarb muammo sifatida turibdi [4,5,6].

Shu o‘rinda Abu Rayhon Beruniyning ilmiy bilimlarni egallash yo‘llari, usullari haqidagi fikrlarini aytib o‘tadigan bo‘lsak, uning fikricha, ta’lim oluvchilarga ta’lim berishda quyidagilarga e’tibor berish kerak,

- Ta’lim oluvchini zeriktirmaslik.
- Bilim berishda bir hil narsalarni yoki bir hil fanni o‘rgatavermaslik.

Shularni inobatga olgan holda ushbu maqola umumiy o‘rta taelim maktab 10-sinf o‘quvchilari uchun matematika fanining “Sodda irrotsional tenglamalar va ularning sistemalari” mavzusi va uni o‘qitishda bir qator qulayliklar va kamchiliklar tahlilini ko‘rib o‘tamiz.

Aniqlanish sohasini topish orqali yechim topish yoki mavjud emasligini isbotlashga oid misollar:

Misol 1: $\sqrt{2x-3}+\sqrt{1-x}=5$ tenglamani yeching [1,2,8].

Yechish: $\sqrt{2x-3}+\sqrt{1-x}=5$

tenglama berilgan bo‘lsin. Bu tenglamaning yechimini topishdan oldin aniqlanish sohasini topamiz.

$$\begin{cases} 2x-3\geq 0 \\ 1-x\geq 0 \end{cases} \Rightarrow\ x\geq 3,\ x\leq 2$$

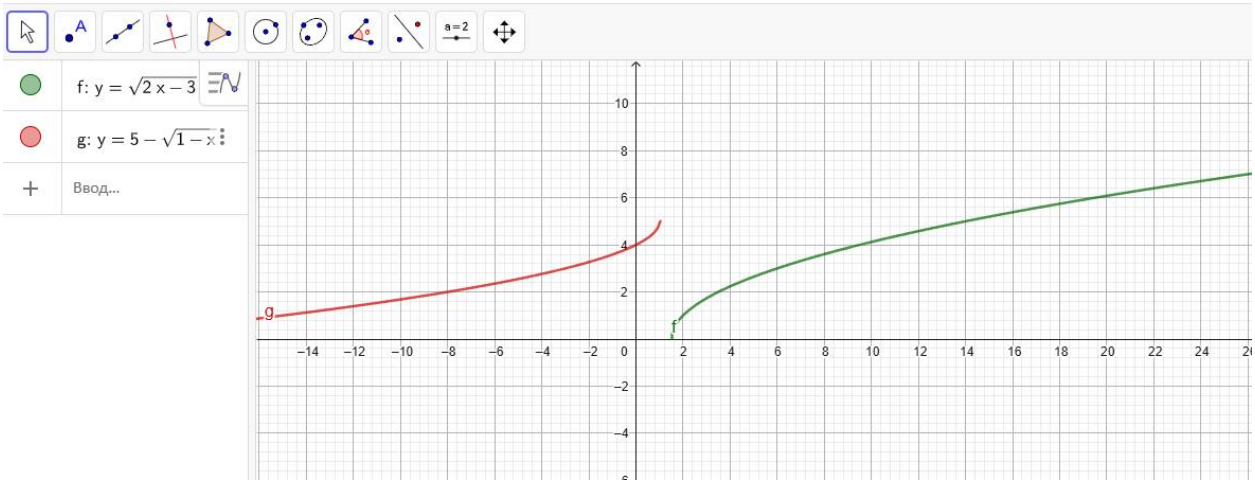
1 1.5

Yuqoridagi chizmadan hamda topilgan aniqlanish sohasidan ham ma’lumki ushbu tenglamaning yechimi mavjud bo‘lgan soha mavjud emas.

Endi ushbu tenglamani ikkita funksiyaning o‘zaro tengligi sifatida qarab, bu funksiyalar kesishadimi degan savolga javobni Geogebra dasturi yordamida tekshirib ko‘ramiz. Buning uchun eng avval tenglamani

$$\sqrt{2x-3}=5-\sqrt{1-x}$$

Ko‘rinishda yozib olib, $y=\sqrt{2x-3}$, $y=5-\sqrt{1-x}$ funksiyalar deb qaraymiz va grafiklarini dastur yordamida chizamiz.

Haqiqatdan grafiklardan ko‘rinib turibdiki bu ikki funksiya o‘zaro kesishmaydi va bu tenglamaning yechimi bo‘sh to‘plam bo‘ladi.

$\sqrt{f(x)} = g(x)$ ko‘rinishdagi tenglamalar va ularni yechishga oid misollar:

Misol 7: $2\sqrt{x+5} = x+2$ tenglama yechimini toping [1,6].

Yechish: Ushbu tenglama yechimini topish uchun avval tenglamaning aniqlanish sohasini topamiz.

$$\begin{cases} x+2 \geq 0 \\ x+5 \geq 0 \end{cases} \Rightarrow \begin{cases} x \geq -2 \\ x \geq -5 \end{cases}$$

Endi tenglamaning har ikki tomonini kvadratga oshiramiz.

$$2\sqrt{x+5} = x+2$$

$$4x+20 = x^2+4x+4$$

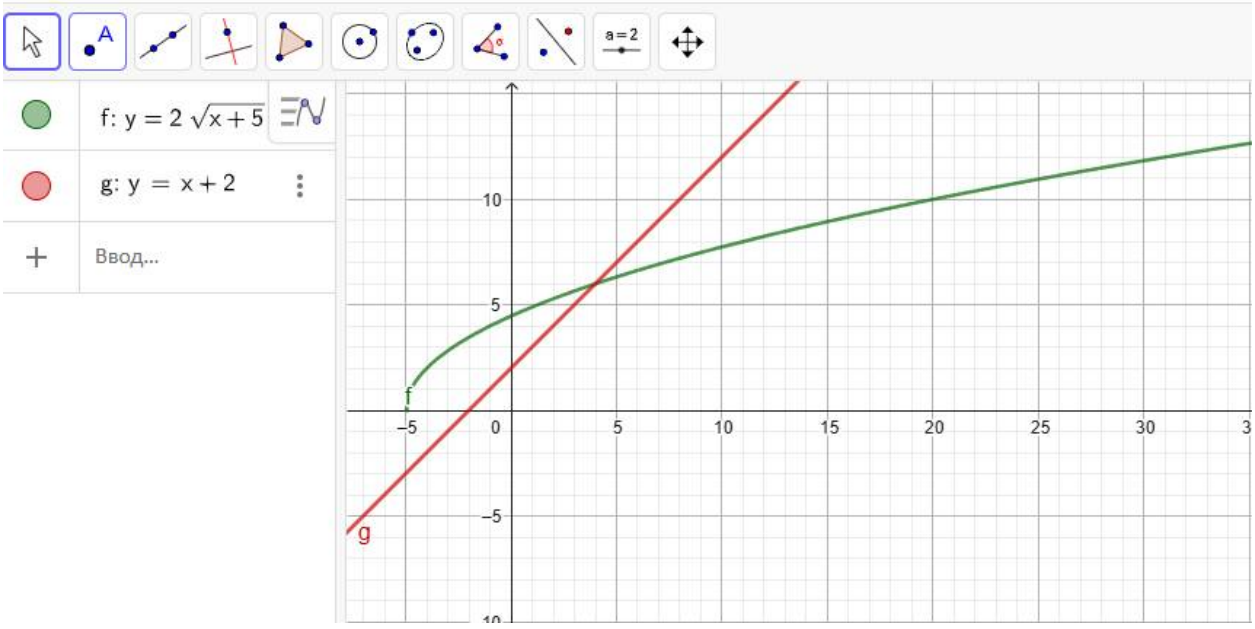
$$x^2 = 16$$

$$x_{1,2} = \pm 4$$

Tenglamaning aniqlanish sohasiga ko‘ra tenglamaning yechimi $x = 4$ ga teng bo‘ladi.

Endi ushbu tenglamani ham yechish uchun huddi yuqoridagi kabi ikki funksiya tengligi sifatida qaraymiz va geogebra dasturi asosida grafik tahlilini ko‘rib chiqamiz.

$$\begin{cases} y = 2\sqrt{x+5} \\ y = x+2 \end{cases}$$

Foydalanilgan adabiyotlar:

1) Solayeva M.N. Irratsional tenglamalar mavzusiga kirishga oid bir nechta misollar tahlili. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №7. B.344–349. https://researcher.uz/docs/irratsional-tenglamalar-mavzusiga-kirishga-oid-bir-nechta-misollar-tahlili-326625

2) M.I.Skanaviy. Matematikadan masalalar to‘plami. “Bilim va intellectual salohiyat” Toshkent-2018 nashri.

3) A. U. Abduhamidov, H.A. Nasimov, U.M. Nosirov, J. H. Husanov. Algebra va matematik analiz asoslari: Akad. litseylar uchun darslik, – T.: «O’qituvchi» NMIU, 2008. Q.I. – 400 b.

4) M.A.Mirzaaxmedov, Sh.N.Ismoilov, A.Q.Amanov. “Matematika 10-sinf darslik” I qism Toshkent 2017.

5) M.N.Solayeva. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida fanlararo bog‘liqlik. Academic research in educational sciences, 315-320. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=0PndwbAAAAAJ&citation_for_view=0PndwbAAAAAJ:LkGwnXOMwfcC

6) M.Solayeva. Dars jarayonlarini samarali tashkil qilishda axborot kommunikatsion texnologiyalarning o‘rni. «Science and innovation». 24-27. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=0PndwbAAAAAJ&citation_for_view=0PndwbAAAAAJ:2osOgNQ5qMEC.

7) М.Н.Солаева, З.А.Наримбетова, Умумий ўрта мактабларида илдизли ифодаларни ҳисоблашда педагогиканинг тажриба усулини тадбиқ этиш. FIZIKA MATEMATIKA va INFORMATIKA. 22-26 b https://scholar.google.com/scholar?cluster=13552606659221496490&hl=en&oi=scholarr

8) M.N.Solayeva. IRRATSIONAL IFODALARNI TAXMINIY HISOBLASH USULLARI. Экономика и социум 2023. 731-734 b. https://cyberleninka.ru/article/n/irratsional-ifodalarni-taxminiy-hisoblash-usullari

YANGI O’ZGARUVCHI KIRITIB YECHISHGA OID TURLI TIPDAGI IRRATSIONAL TENGLAMALAR VA ULARNI YECHISH USULLARINING TAHLILLARI.

Solayeva Mehribon Norimonovna
Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti,
“Tizimli tahlil va matematik modellashtirish kafedra katta o‘qituvchisi.”
m.solayeva@uwed.uz, mehribonsolayeva28@gmail.com.

Annotatsiya: Ushbu maqolada, “Irratsional tenglamalar” mavzusining yangi o‘zgaruvchi kiritib yechish (yoki belgilash kiritib yechishga) oid bir nechta misollar tahlili va uning matematik dasturiy paketlar orqali yechimlarini topish ko‘rib chiqiladi. Bundan tashqari irratsional tenglamalarni yechishda, yangi o‘zgaruvchi kiritish orqali berilgan tenglamani oddiyroq ko‘rinishga keltirib olish hamda tenglamaning yechimini oson topishni ko‘rsatishdir.

Kalit so‘zlar: irratsional tenglamalar, aniqlanish soxa, yangi o‘zgaruvchi kiritish, ifodani belgilab olish.

Аннотация: В данной статье рассматриваются несколько примеров решения иррациональных уравнений с введением новой переменной (или путем обозначения выражения) и нахождения их решений с использованием математических программных пакетов. Кроме того, показано, как при решении иррациональных уравнений введение новой переменной позволяет привести данное уравнение к более простому виду и тем самым облегчить нахождение его решения.

Ключевые слова: иррациональные уравнения, область определения, введение новой переменной, обозначение выражения.

Annotation: This article examines several examples of solving irrational equations by introducing a new variable (or by substituting an expression) and finding their solutions using mathematical software packages. In addition, it is shown that when solving irrational equations,

introducing a new variable makes it possible to transform the given equation into a simpler form, thereby facilitating the process of finding its solution.

Keywords: irrational equations, domain of definition, introduction of a new variable, expression substitution.

Kirish. Bugungi kunga kelib maktab matematika kursining rivojlanishiga bo‘lgan talabning oshishi bilan bir qatorda umumiy o‘rta ta’lim maktab o‘qituvchilari oldiga maktab matematika kursi darslarini sifatli, samarali va o‘quvchilarni fandan zerikishlarni oldini olib darslarni tashkil qilish masalalari dolzarb muammo sifatida turibdi.

Shu o‘rinda **Abu Rayhon Beruniy (973–1048) ta’lim va ilm olish usullari haqida:**

Beruniyning fikricha, ilmiy bilimlarni egallashda **o‘quvchining tabiiy qiziqishi, ruhiy holati va tafakkuri** muhim rol o‘ynaydi. Uning asarlarida quyidagi metodik yondashuvlar ilgari surilgan:

- **Ta’lim oluvchini zeriktirmaslik:***Beruniyga ko‘ra, ta’lim jarayoni o‘quvchini charchatmasligi va bir maromda davom etmasligi kerak. Agar dars bir xil uslubda, qiziqarsiz o‘tsa, o‘quvchining tafakkuri to‘xtaydi va o‘rganishga bo‘lgan ishtiyoq so‘nadi.*

Shularni inobatga olgan holda ushbu maqola umumiy o‘rta ta’lim o‘quvchilari uchun matematika fanining “Irrotsional tenglamalar” mavzusida “Tenglamalarni yangi o‘zgaruvchi kiritib yechishga oid misollar” ning turli ko‘rinishlari va uni o‘qitishda bir qator qulayliklar va kamchiliklar tahlilini ko‘rib o‘tamiz.

Tenglamalarni yangi o‘zgaruvchi kiritib yechishga oid misollar:

Misol 1: $x^2-4x+6=\sqrt{2x^2-8x+12}$ tenglamani yeching.[2,3]

Yechish: $x^2-4x+6=\sqrt{2x^2-8x+12}$ tenglamaning yechish uchun yangi o‘zgaruvchi kiritib olamiz. Ya’ni

$$\sqrt{2x^2-8x+12}=t$$

kabi belgilash kiritib olamiz. Bundan

$$\sqrt{2x^2-8x+12}=t \Rightarrow 2x^2-8x+12=t^2 \Rightarrow x^2-4x+6=\frac{t^2}{2}$$

bo‘lishi kelib chiqadi va tenglama quyidagi ko‘rinishga keladi.

$$\frac{t^2}{2}=t \;\Rightarrow\; t^2=2t \;\Rightarrow\; t^2-2t=0 \;\Rightarrow\; t_1=0,\; t_2=2$$

yechimlar hosil bo‘ladi. Endi topilgan yechimlarni belgilangan ifodaga qo‘yib, qayta tenglama tuzamiz va yechim topamiz.

$$\sqrt{2x^2-8x+12}=0 \;\Rightarrow\; 2x^2-8x+12=0 \;\Rightarrow\; x^2-4x+6=0$$

Tenglama hosil bo‘ladi, ammo bu tenglama haqiqiy yechimga ega emas.

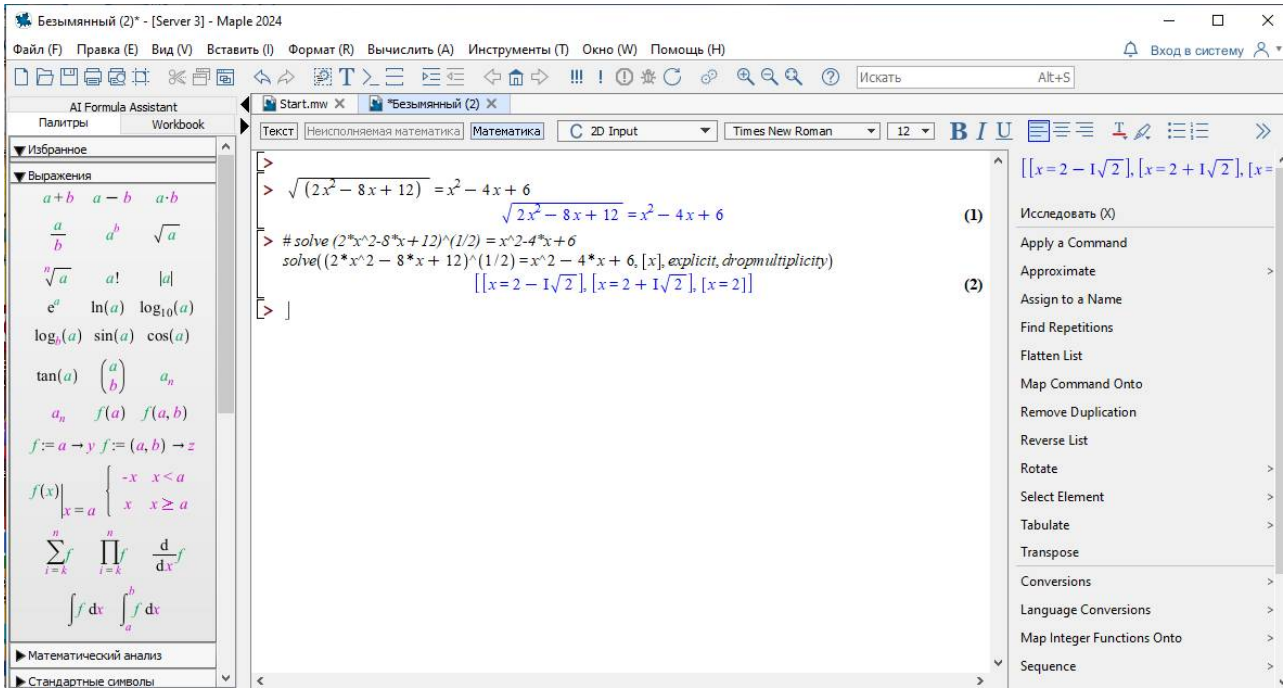
$$\sqrt{2x^2-8x+12}=2 \;\Rightarrow\; 2x^2-8x+12=4 \;\Rightarrow$$

$$x^2-4x+6=2 \;\Rightarrow\; x^2-4x+4=0 \Rightarrow (x-2)^2=0 \;\Rightarrow\; x=2$$

Bo‘lishi kelib chiqadi. Bu esa tenglama yagona haqiqiy $x=2$ yechimga ega ekanligini ko‘rsatadi.

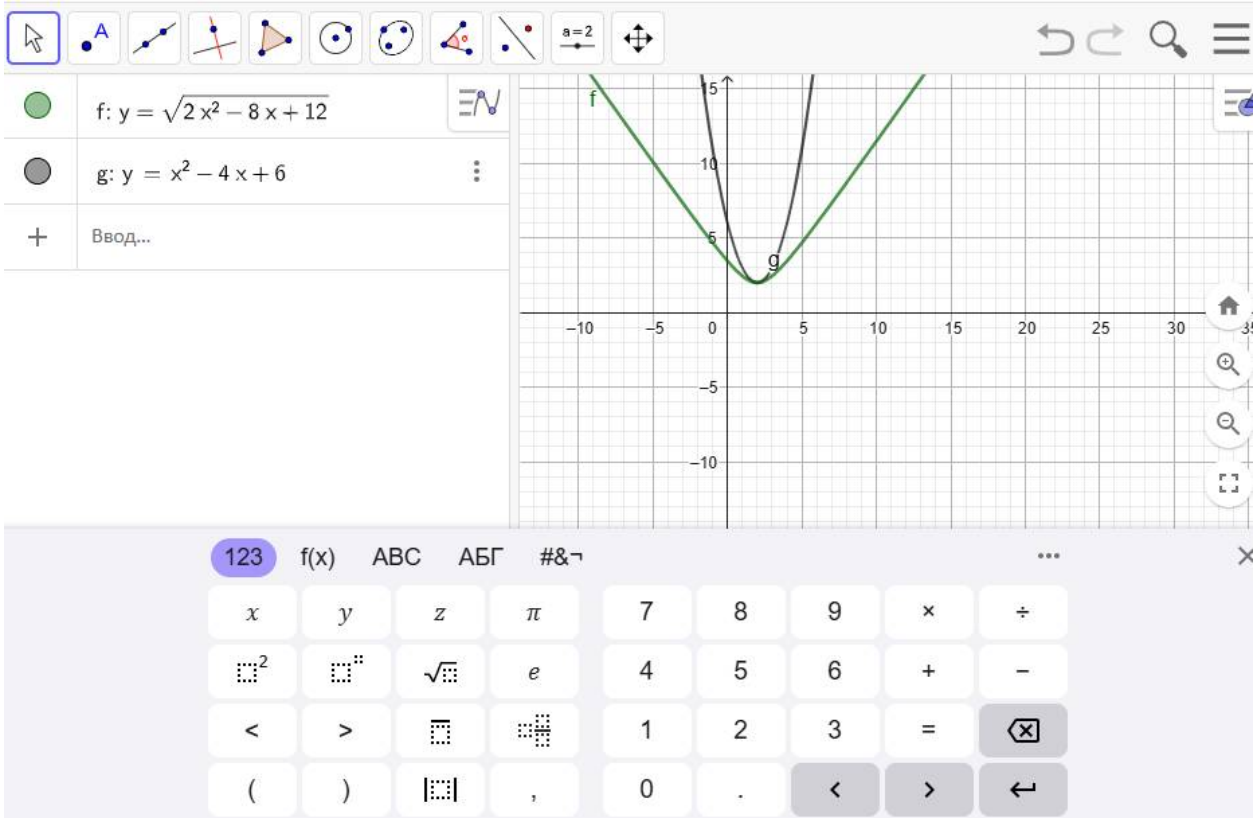
Endi ushbu tenglama yechimini topish uchun Maple dasturidan foydalanamiz, ya’ni Maple dasturiga kirib, dasturning oynasining chap qismidan «Выражения» bo‘limidan $\sqrt{a}$ ni tanlab, tenglamani yozib olamiz. Keyin dastur oynasining o‘ng qismida tenglamaning yechimi paydo bo‘ladi.

Ko‘rinib turibdiki Maple dasturi tenglamaning barcha yechimlarini hosil qiladi, ya’ni tenglamaning haqiqiy va kompleks sonlardagi yechimlarini.

Endi [1] maqoladagi kabi, yuqoridagi tenglamaning har ikki qismini funksiyalar deb qarab, bu funksiyalarning grafiklarini Geogebra dasturidan foydalanib chizamiz.

Quyidagi chizmadan ko‘rinib turibdiki, bu ikki funksiya haqiqiy tekislikda faqat bitta $x=2$ nuqtada kesishadi.

Misol 2: $\sqrt{x^3+8}+\sqrt[4]{x^3+8}=6$ tenglamani yeching. [2,4]

Yechish: $\sqrt{x^3+8}+\sqrt[4]{x^3+8}=6$ tenglamaning yechimini toppish uchun huddi yuqoridagi misoldagi kabi belgilash kiritib olamiz. Ya’ni ushbu misolda eng katta darajali ildizdagi ifodani belgilab olamiz.

$$\sqrt[4]{x^3+8}=t \Rightarrow \sqrt{x^3+8}=t^2$$

bo‘lib, tenglama quyidagi ko‘rinishga ega bo‘ladi.

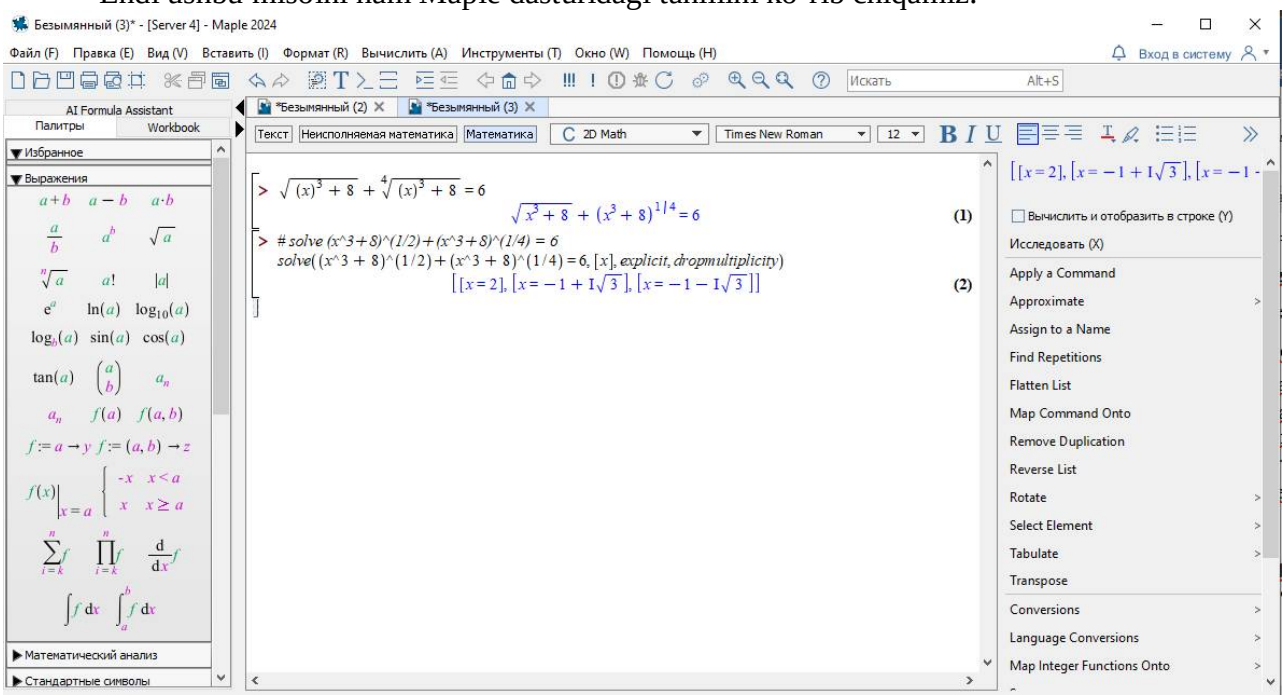
$$t^2+t=6 \Rightarrow t^2+t-6=0,$$

kvadrat tenglama hosil bo‘ladi va bu tenglamani yechib, $t_1=-3,\ t_2=2$ javoblarni hosil qilamiz. Yuqoridagi belgilashlarga ko‘ra, biz juft darajali ildizni $\sqrt[4]{x^3+8}=t$ belgilab olgan edik, oldingi maqolada ta’kidlab o‘tganimizdek [1] irratsional ifodalarning aniqlanish sohasiga ko‘ra juft darajali ildizdagi ifoda manfiy songa teng bo‘la olmaydi. Shuning uchun $t_1=-3$ yechimni olmaymiz va $t_2=2$ yechimni belgilangan ifoda o‘rniga qo‘yib qayta tenglama tuzamiz.

$$\sqrt[4]{x^3+8}=2 \Rightarrow x^3+8=16 \Rightarrow x^3=8 \Rightarrow x=2$$

yechimga ega bo‘lamiz. Ko‘rinib turibdiki ushbu tenglama ham huddi yuqoridagi kabi yagona $x=2$ yechimga ega bo‘ladi.

Endi ushbu misolni ham Maple dasturidagi tahlilini ko‘rib chiqamiz.

Yuqoridagidan ko‘rinib turibdiki, Maple dasturiga kirib kerakli buyruqlar orqali tenglamani yozilsa yuqoridagi moil kabi, ushbu tenglamaning ham barcha haqiqiy va kompleks yechimlari kelib chiqadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

9) Solayeva M.N. Irratsional tenglamalarni yechishning geogebra dasturi yordamidagi tahlili. ACADEMIC RESEARCH IN MODERN SCIENCE International scientific-online conference 2025. https://doi.org/10.5281/zenodo.17452728

10) Solayeva M.N. Irratsional tenglamalar mavzusiga kirishga oid bir nechta misollar tahlili. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №7. B.344–349. https://researcher.uz/docs/irratsional-tenglamalar-mavzusiga-kirishga-oid-bir-nechta-misollar-tahlili-326625

11) M.I.Skanaviy. Matematikadan masalalar to‘plami. “Bilim va intellectual salohiyat” Toshkent-2018 nashri.

12) A. U. Abduhamidov, H.A. Nasimov, U.M. Nosirov, J. H. Husanov. Algebra va matematik analiz asoslari: Akad. litseylar uchun darslik, – T.: «O’qituvchi» NMIU, 2008. Q.I. – 400 b.

13) M.A.Mirzaaxmedov, Sh.N.Ismoilov, A.Q.Amanov. “Matematika 10-sinf darslik” I qism Toshkent 2017.

14) M.N.Solayeva. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida fanlararo bog‘liqlik. Academic research in educational sciences, 315-320.

https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=0PndwbAAAAAJ&citation_for_view=0PndwbAAAAAJ:LkGwnXOMwfcC
15) M.Solayeva. Dars jarayonlarini samarali tashkil qilishda axborot kommunikatsion texnologiyalarning o‘rni. «Science and innovation». 24-27. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=0PndwbAAAAAJ&citation_for_view=0PndwbAAAAAJ:2osOgNQ5qMEC.
16) М.Н.Солаева, З.А.Наримбетова, Умумий ўрта мактабларида илдизли ифодаларни ҳисоблашда педагогиканинг тажриба усулини тадбиқ этиш. FIZIKA MATEMATIKA va INFORMATIKA. 22-26 b https://scholar.google.com/scholar?cluster=13552606659221496490&hl=en&oi=scholarr
17) M.N.Solayeva. IRRATSIONAL IFODALARNI TAXMINIY HISOBLASH USULLARI. Экономика и социум 2023. 731-734 b. https://cyberleninka.ru/article/n/irratsional-ifodalarni-taxminiy-hisoblash-usullari

O’RTA TOLALI G‘O’ZA NAVLARI F_1 DURAGAYLARIDA BARGLARDAGI UMUMIY SUV MIQDORI BELGISINING IRSIYLANISHI VA O’ZGARUVCHANLIGI

Ҳ. Х. Матниязова[1,2], Z.I.Kurbanova[1], N.A.Axmadqulova[1], S.D.Bozorboyeva[1], J.SH.Bozorova[1], Z.A.Fayzullayeva[1], B.U.Muxiddinov[1], D.D.Rasulov[1], D.B.Ataxanov[1], Z.B.Xudoyberdieva[1].
Chirchiq Davlat pedagogika universiteti,
O’zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Genetika va o‘simliklar eksperimental biologiyasi instituti
Email: matniyazova@mail.ru

Annotatsiya:Turli suv ta’minoti sharoitlarida, jumladan, tuproq qurg‘oqchiligi holatida o‘rganilgan o‘rta tolali g‘o‘zaning ota-ona va F_1 duragay genotiplarida barglardagi umumiy suv miqdori kabi muhim fiziologik belgilarning o‘zgarishi tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, g‘o‘za o‘simliklarining gullash va hosil to‘plash davrida suv tanqisligiga uchrashi ularning suv almashinuvi jarayonlarini izdan chiqaradi hamda fiziologik faoliyatning pasayishiga olib keladi.

Kalit so‘zlar: *Gossypium hirsutum* L., qurg‘oqchilik, suv rejimi, g‘o‘za, F_1 duragaylar, umumiy suv miqdori, transpiratsiya, genotipik ta’sirchanlik, moslashuvchanlik.

Аннотация: В условиях различного водообеспечения, в том числе при засушливости почвы, проведён анализ изменений таких важных физиологических признаков, как общее содержание воды в листьях у родительских форм и гибридов F_1 средневолокнистого хлопчатника. Результаты исследования показали, что водный дефицит в период цветения и формирования урожая приводит к нарушению процессов водообмена и снижению физиологической активности растений хлопчатника.

Ключевые слова: Gossypium hirsutum L., засуха, водный режим, хлопчатник, гибриды F_1, общее содержание воды, транспирация, генотипическая чувствительность, адаптивность.

Abstract: The study analyzed the variation of important physiological traits such as total water content in the leaves of parental and F_1 hybrid genotypes of medium-fiber cotton under different water supply conditions, including soil drought. The results showed that water deficit during the flowering and boll formation stages of cotton plants disrupts water exchange processes and leads to a decrease in physiological activity.

Keywords: *Gossypium hirsutum L.*, drought, water regime, cotton, F_1 hybrids, total water content, transpiration, genotypic sensitivity, adaptability.

Kirish. Qurg‘oqchilik — dunyoning iliq va quruq mintaqalarida ekinlar hosildorligini keskin cheklovchi asosiy ekologik stress omillaridan biridir [9]. Iqlim o‘zgarishlari natijasida bu holatning kuchayishi va davomiyligi ortib bormoqda [3]. Shu sababli, ekinlarning suvga bo‘lgan ehtiyojini qondirishda sug‘orish muhim omil bo‘lib qolmoqda [1].

Suv tanqisligi o‘simliklarda morfo-fiziologik va biokimyoviy o‘zgarishlarni keltirib chiqaradi, bu esa hujayra faoliyatining buzilishi, fotosintez tezligining pasayishi, barg og‘izchalarining yopilishi va o‘simliklarning qurishiga sabab bo‘ladi [10]. Leila [5] fikricha, qurg‘oqchilik o‘simliklarning o‘sish bosqichlariga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi.

Tuproq namligi yetishmaganda fotosintez, transpiratsiya va xlorofill miqdori kamayadi [13]. Qurg‘oqchilikka chidamlilik — bu nav yoki turning suv tanqisligiga moslasha olish qobiliyatidir [8]. Ayrim o‘simliklarda suv tanqisligiga javoban barglar pozitsiyasi o‘zgaradi yoki suv yo‘qotilishini kamaytirish mexanizmlari ishga tushadi [10], [5]. Shuningdek, ildiz tizimining kuchli rivojlanishi suvni so‘rish samaradorligini oshiradi [12].

Barglar suv tanqisligida tartibga soluvchi mexanizm сифатида to‘kilishi ham o‘simlikning adaptiv reaksiyasi hisoblanadi [7]. Sharma va boshq. [11] tadqiqotlariga ko‘ra, suv tanqisligi sharoitida qovun navlarining suv potensiali turlicha o‘zgaradi, bu esa genotiplarning stressga nisbatan o‘ziga xos javobini ko‘rsatadi.

Olingan natijalar. Optimal suv bilan ta’minlangan sharoitda barglardagi umumiy suv miqdori eng yuqori Ishonch navida (78,8±0,3%) qayd etildi. Eng past qiymat esa Elastik navida (71,5±2,7%) aniqlandi. F_1 duragaylar orasida Farovon × Ishonch (85,8±1,5%) va Listopad × Elastik (80,5±1,8%) kombinatsiyalari eng yuqori suv miqdoriga ega bo‘ldi.

Barglardagi umumiy suv miqdori irsiylanish tahliliga ko‘ra, ayrim kombinatsiyalarda belgi ijobiy o‘ta dominantlik, boshqalarida esa salbiy o‘ta dominantlik shaklida ifodalandi. Masalan, Listopad × 108-RF duragayida hp = 21,0 bo‘lib, ijobiy o‘ta dominantlik kuzatildi; Farovon × Listopad duragayida esa hp = –27,0 bo‘lib, salbiy o‘та dominantlik qayd etildi.

Suv tanqisligi sharoitida barcha nav va duragaylarda barglardagi suv miqdori kamaydi. Eng yuqori natija Ishonch (72,9±2,8%) va Farovon (70,0±0,9%) navlarida, eng past esa Listopad (61,1±1,6%) navida kuzatildi.

Duragaylarda ham shunga o‘xshash farqlar qayd etildi: Farovon × Ishonch, Elastik × Ko‘paysin va Listopad × Farovon kombinatsiyalari 70% atrofidagi ko‘rsatkichlarga ega bo‘ldi, Farovon × Ko‘paysin kombinatsiyasida esa 48,6±1,3% ga teng bo‘lib, eng past natija qayd etildi.

Suv tanqisligi sharoitida barglardagi umumiy suv miqdori navlarda 7,5–19,9%, F_1 duragaylarda esa 1,1–31,2% gacha kamaydi. Bu natijalar suv rejimi bilan bir qatorda genotipik tarkibning ham ta’sirini ko‘rsatdi.

Tadqiqot natijalari suv tanqisligida barglardagi suv miqdori va fiziologik jarayonlar sezilarli darajada buzilishini ko‘rsatdi. Biokimyoviy va fiziologik o‘zgarishlar, jumladan, fotosintezning pasayishi, o‘simlik o‘sishi va hosildorlikning kamayishiga olib keldi [11]. Bu holat adabiyotlarda qayd etilgan ma’lumotlar bilan to‘liq mos keladi.

Xulosa. Turli suv rejimi sharoitida G. hirsutum L. turiga mansub g‘o‘za navlari va ularning F_1 duragaylarida barglardagi umumiy suv miqdori fiziologik belgi sifatida yuqori o‘zgaruvchanlik ko‘rsatdi.

Suv tanqisligi sharoitida bu belgi irsiylanishi genotipik tarkib va suv bilan ta’minlanish darajasiga bog‘liq holda turlicha ifodalandi.

Shunday qilib, go‘zaning suv stressiga chidamli navlarini tanlashda barglardagi umumiy suv miqdorini baholash muhim fiziologik mezon sifatida tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Bhattarai, B., Singh, S., West, C.P., Ritchie, G.L., Trostle, C.L., (2020). Water depletion pattern and water use efficiency of forage sorghum, pearl millet, and corn under water limiting condition. Agric. Water Manag. 238, 106206.

2. Ebarhart S.A, Russel W.A. (1966). Stability parameters for comparing parameters. // Crop. Sci, V. 6. – P. 36-40.

3. Jones, E., van Vliet, M.T., (2018). Drought impacts on river salinity in the southern US: implications for water scarcity. Sci. Total Environ. 644, 844–853.

4. Kresovic B., Gajic B.A., Tapanarova. A. and Dugalic G. (2017). Yield and chemical composition of soybean seed under different irrigation regimes in the Vojvodina region. Plant Soil Environ., 63: 34–39.

5. Leila, R. (2007). Response of Tunisian autochthonous peral millet to drought stress induced by polethylene glycol 6000. African Journal of Biotechnology. 6: – P. 1102-1105.
6. Lu C, Zhang J. (1999). Effects of water stress on photosystem II photo-chemistry and its thermostability in wheat plants // J Exp Bot. 50: – P. 1199–1206.
7. Maleki. A., Naderi, R., Naseri, A., Fathi,A., Bahamin. S and R. Maleki. (2013). Physiological Performance of Soybean Cultivars under Drought Stress. Bull. Env. Pharmacol // Life Sci., Vol 2 (6): – P. 38-44.
8. Mohsenzadeh S, Malboobi MA, Razavi K, Farrahi-Ashtiani (2006). Physiological and molecular responses of Aeluropus lagopoides (poaceae) to water stress // Environ Exp Bot. 56: – P.314-322.
9. Porudad, S.S., and Beg, A., Safflower. (2003). Asuitable oil seed for dryland areas of Iran. // In: proceeding of 7 thinternational conference on development of drylands.. Sep. – P.14-17.
10. Rahmani, N. (2006). Effect of irrigation and nitrogen application on the quantity and quality of medicinal plant Marigold (Calendula Officinalis L.) // Master Thesis Agronomy, University of Pakestan Branch. responses of plants to drought stress. J. African. Agri. Res., Vol. 6(9): – P. 2026-2032.
11. Sharma, S., Leskovar, D., Crosby, K., (2019). Genotypic differences in leaf gas exchange and growth responses to deficit irrigation in reticulatus and inodorus melons (Cucumis melo L). Photosynthetica 57, 237–247.
12. Zare'ian, J. (2004). Effects of drought on the different stages of growth, and growth traits, varieties of winter canola // MS Thesis Agronomy, Faculty of Agriculture, - Islamic Azad University of Khorasgan. – P. 735-739.
13. Wijewardana C, Henry WB, Reddy KR. (2017).Evaluation of drought tolerant maize germplasm to induced drought stress // Miss Acad Sci. 62: – P. 316–329.

EKOLOGIK BARQAROR RIVOJLANISHDA EKOSAVODXONLIK VA EKOMADANIYAT

Sirojiddin Qorayev
Chirchiq davlat pedagogika universiteti katta o'qituvchisi
Raimberdiyeva Sevara, Muhidinova Zebo, Samandarova Sarvinoz, Saparbayeva Nilufar, Shokirova Bekzoda, Sidikxojaveva Shaxzoda
Chirchiq davlat pedagogika universiteti "Ekologiya" yo'nalishi talabalari.

Barqaror rivojlanish qoidalariga rioya etish 2010 yil 12 noyabrdagi O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining qo'shma majlisida, Oliy Majlisning 2011 yil 26 martdagi 181-II-sonli hamda Vazirlar Mahkamasining "2008-2012 yillarda O'zbekiston Respublikasining atrof-muhitni muhofaza qilish ishlari dasturi to'g'risidagi" 212-sonli qarorlarida ham aks ettirilgan. Lekin barqaror rivojlanish nima? Rivojlanish-mi, yoki taraqqiyot-mi? Uning tushunchasi, mazmuni va mohiyati nimalardan iborat? O'zbekiston uchun u qanday ko'rinishda namoyon bo'ladi, kabi o'rinli savollarga hanuzgacha aniq javob topa olinmayapti.

«Barqaror rivojlanish» nima ekanligini uning tarixidan boshlaymiz. Mazkur kontseptsiyani yaratilish tarixiga chuqur nazar tashlaydigan bo'lsak, u aynan xalqaro hamjamiyatning atrof-muhitni muhofaza qilishga oid harakatlardan boshlanganligiga iqror bo'lamiz.

XX asrning 60-yillarida, ya'ni «sovuq urush» ayni avjiga chiqqan davrda, butun insoniyat va xalqaro hamjamiyatning diqqat e'tibori asosan yadroviy to'qnashuvning oldini olishga qaratilgan edi. «Karib inqirozi» deb nom olgan sobiq SSSR va AQSh o'rtasidagi mojarodan so'ng yadro quroliga ega bo'lgan «katta» davlatlar bir narsaga-atom, neytron, vodorod qurollarining oz miqdorda bo'lsa ham ishlatilishi nafaqat dushmanga, balki o'z uyining ham barbod bo'lishiga olib kelishi mumkinligiga iqror bo'lishdi. Ommaviy qirg'in keltiruvchi qurollarning qo'llanilishi va uchinchi jahon urushining boshlanishi Yerdagi hayotning tugashi ekanligini butun insoniyat tushunib yetdi. Bu urushda na mag'lublar va na g'oliblarning bo'lmasligi isbot talab qilmaydigen

aksiomaga aylanib qoldi. Global miqyosdagi yana bir muammolardan bo'lmish-yoppasiga tarqalgan kasalliklar fan va texnika yutuqlari tufayli sekin va astalik bilan orqaga chekina boshladi.

Ammo aynan fan va texnikaning jadal suratlarda rivojlanishi hamda insonlarning talab darajasining o'sishi boshqa global muammoni yuzaga keltirdi. Bu muammo «sovuq urush»dan yoki vabo kabi kasalliklardan farqli ko'zga ko'rmaydigan, aksariyat hollarda yashirin tarzda kechadigan, lekin oqibati atom bombasidan ham xavfliroq-ekologik muammo edi. Chunki XX asrning 70-yillariga kelib insoniyat o'zining nisbatan qisqa (besh million yillik) tarixiy bosqichi davomida Yer kurrasidagi o'rmonlarning 3/2 qismini kesib, 6 mlrd ga unumdor tuproqlarni qishloq xo'jalik oborotidan chiqazib, kuniga biron-bir turdagi hayvonot yoki o'simlik dunyosi yo'qotib yuborayotgan, 70 foizdan ortiq suv manbalarini ifloslantirib, atmosfera havosida esa is gazi miqdorini 20 mln. tonnaga oshirib, ozon tuynugini AQShdek katta mamlakat yer maydoniga teng bo'lgan kenglikda ochib qo'ygan edi. Natijada, odamlar orasida yangi turdagi-allergiya, SPID(OITS), yuqumli va surunkali o'pka yo'li va rak kasalliklarini yuzaga kelishiga olib keldi. Tug'ilayotgan nozik bolalarda mutanlik xususiyatlari, ya'ni normal(tipik) insonlarga xos bo'lmagan quloq va burunlarning turli shaklda bo'lishi, qo'shaloq chaqaloqlarning tug'ilishi, o'pka qo'shaloqligi, sochsizlik, yuz qiyshiqligi, qing'ir-qiyshiq qo'l va oyoqli bolalarning tug'ilishi tabiiy holga aylanib qoldi.

Yangi barqaror rivojlanish kontseptsiyasida Inson va tabiatning garmonik rivojlanishi uchun quyidagi asosiy qoidalar nazarda tutilgan:

-Davlatlarning tabiiy resurslardan foydalanishdagi suveren huquqi boshqa, milliy yurisdiktsiyasi kirmaydigan davlatlar va mintaqalarning atrof muhitiga zarar qilmasligi kerak. Mazkur qoida 1945 yilda qabul qilingan BMTning Nizomiga to'la muvofiq keladi;

- davlatlar yoki alohida bir transkontinental kompaniyalarning rivojlanish huquqi hozirgi va kelajak avlodlarning atrof-muhit muhofazasi sohasidagi ehtiyojlarini adekvat darajada qondirishi lozim;

- barqaror rivojlanishda atrof-muhit muhofazasi taraqqiyot jarayonining bir qismi hisoblaniladi va undan ajralgan tarzda muhokama qilinmasligi kerak;

- davlatlar Yer ekotizimlarini saqlash, muhofaza qilish hamda uning tozaligi va butunligini tiklash maqsadida global miqyosdagi sherikchilik ruhida hamkorlik qilishlari lozim;

- har bir davlat atrof-muhit holati uchun javobgardir;

- rivojlangan mamlakatlar xalqaro doirada barqaror rivojlanishni ta'minlashda mas'uldirlar, mazkur davlatlar jamoasi Yer sayyorasining muhitiga yetgazgan zararini ulardagi texnologik va moliyaviy resurslardan kelib chiqqan holdagi javobgarligini tan olmoqlari lozim;

- tabiiy resurslardan foydalanishi mo''tadil-lashtirish maqsadida davlatlar o'z demografik siyosatlarini muvofiqlashtirishlari zarur;

- tabiiy xom ashyoni ishlab chiqarish, qazib olish va qayta ishlash ilmiy jihatdan asoslangan bo'lishi va ushbu jarayonlarda ilg'or texnologiyalarni qo'llash lozim;

- ekologik muammolarni barcha manfaatdor fuqarolar ishtirokida va turli darajada: milliy miqyosda-har bir fuqaro atrof-muhitga tegishli bo'lgan ma'lumotlardan erkin foydalanish huquqiga ega bo'lishlari; davlatlar esa bunday masalalarni hal etishda keng ma'lumotlar berish yo'lini rivojlantirishlari va qo'llab-quvvatlashlari zarur; ekologik zararlarni qoplashda sud orqali himoyalanish vositalarini qo'llash va ma'muriyat ishilarini ularda ko'rib chiqishni ta'minlash;

- davlatlar atrof-muhit muhofazasiga doir qonun hujjatlariga, ekologik qatьiy o'rnatilgan me'yorlarga (standartlarga) ega bo'lmoqlari lozim, xo'jalik faoliyatining maqsadi va ustuvorligi atrof muhitni muhofaza qilish vazifalariga muvofiq kelishi kerak;

- davlatlar maqbul va ochiq xalqaro ekologik tizimni tashkil qilishda hamkorlik qilishlari kerak, bu esa atrof-muhit holatiga doir muammolarni yanada ham samarali hal qilishga olib kelishi lozim;

- savdo siyosati sohasida atrof muhitni muhofaza qilish maqsadida ko'rilayotgan choralar ixtiyoriy yoki asossiz ravishda diskriminatsiya qilish yoki xalqaro savdoning yashirin cheklash vositasi bo'lmasligi lozim;

- atrof-muhit muhofazasiga yo'naltirilgan chegaralararo yoki global ekologik muammolarning yechish yo'llari xalqaro konsensus (murosaga)ga asoslangan bo'lishi kerak;

- milliy qonunlar davlatlarda ham, ularning tashqarisida ham tabiiy muhitga yetkazilgan zararni qoplashni hisobga olmog'i lozim;

- davlatlar atrof tabiiy muhitga zarar yetkazuvchi moddalarning harakatlanishi va tashilishining oldini olish uchun samarali ravishda hamkorlik qilishlari kerak;

- davlat hokimiyati va boshqaruv organlari ekologik harajatlarni ifloslanish bilan bog'liq bo'lgan ekologik vositalardan foydalanishni baynalminallashtirish orqali rejalashtirishlari lozim;

- ekologik oqibatlarni baholash vakolatli milliy organlar tomonidan tasdiqlanishi kerak;

- davlatlar, halqaro miqyosda yordam berish maqsadida, atrof-muhitga zarar yetkazuvchi har qanday ofat yoki boshqa favqulodda vaziyat haqida darhol o'zga mamlakatga axborot yetkazishlari kerak;

- ayollar atrof-muhit unsurlaridan oqilona foydalanish va barqaror rivojlanishda hayotiy muhim rolь o'ynaydilar, shuning uchun ham ularning turli ekologik tadbirlarda har tomonlama ishtiroklarini ta'minlash zarur;

- davlatlar yoshlarning bunyodkorlik qobiliyatlarini, istiqbolli maqsadlarini va jasurliklarini ekologik muammolarni hal etishga jalb qilmog'i kerak;

- davlatlar atrof-muhitga bo'lgan an'anaviy munosabatlarini tan olishlari kerak, mahalliy aholi va uning jamoalarining tarixiy tajribasini ishlatmog'i lozim;

- davlatlar urushlarni (qurolli to'qnashuvlarni), ekotizim-larning bir butunligining parchalanishini oldini oluvchi xalqaro huquqiy me'yorlarni hurmat qilmog'i kerak ;

- tinchlik, rivojlanish va atrof-muhitni muhofaza qilish o'zaro bog'langan va ajralmasdir;

- davlatlar ekologiya sohasidagi nizolarni va masalalarni tinch yo'l bilan tegishli vositalar yordamida BMT Nizomiga muvofiq ravishda hal qilmog'i kerak;

- davlatlar, xalqlarni barqaror rivojlanishi uchun, ekologik talablarni bajarishda yaxshi niyat va sherikchilik ruhida hamkorlik qilishga majburdir.

Barqaror rivojlanish kontseptsiyasi, yuqorida keltirilgan atrof-muhitni muhofaza qilishga oid printsip-qoidalar tufayli, xalqaro huquq talablariga to'la javob beradi, u jamiyat va tabiat uyg'unligini oshiradi. Ushbu ekologik printsip-qoidalarga rioya qilish, shubhasiz, xalqaro hamjamiyatning hamkorligiga va bir maromda rivojlanishiga xizmat qiladi.

Ekologik muammolarni hal qilishning o'ziga xos xususiyati – hukumat, boshqaruv, xalqaro tashkilotlar va aholi barcha qatlamlarini atrof-muhitni muhofaza qilish choralarini ishlab chiqish va ularni birgalikda hal etishdadir. Atrof tabiiy muhitda hamma narsa o'zaro uzviy bog'langan, mahalliy ekotizimdagi salbiy jarayonlar yoki hodisalar regional ekotizimlarda aks etadi, ular o'z navbatida yig'ilib global ekotizimlar fojiasiga aylanishi mumkin. Ekolog-olim N.F.Reymers «Atrofdagilarni xavfsizlantirmasdan turib, o'z uyingizning xavfsizligini ta'minlay olmaysiz», deb to'g'ri aytgan edi.

BMT ma'lumotlari bo'yicha har yili Dunyo okeaniga 30 mlrd tonna neftь mahsulotlari, 50 ming t pestitsidlar va 5ming t simob tashlanadi. Aholini toza ichimlik suvi bilan ta'minlash va oqava suvlarni tozalash muammolari alohida ahamiyat kasb etmoqda. Sanoatda juda ko'p miqdorda suv ishlatiladi. Masalan, 1 tonna po'latni eritish uchun 200 m3, 1 tonna qog'oz ishlab chiqarish uchun 100 m3, 1 tonna sintetik ipak tayyorlash uchun esa 2500 dan 5000 m3 gacha suv sarf qilinadi.

BMT ma'lumoti bo'yicha dunyo aholisining 1/4 qismi toza ichimlik suvdan foydalanish imkoniyatiga ega emas, qolgan 1/3 qismi esa sifatsiz suvdan foydalanishga majbur. Butun dunyo bo'yicha oqava suvlarning faqat 10%i oldindan tozalanadi. Janubiy Amerika va Afrika davlatlarida esa bu ko'rsatkich faqat 2%, xolos. Bularning barchasi yer osti suvlari holatida aks etmoqda.

Yoqilg'ining yonishi natijasida har yili atmosferaga 20 mlrd tonna atrofida karbonat angidrid gazi tashlanmoqda. Gazlarning atmosferadagi miqdori sekin-asta ko'payib bormoqda, oxirgi 100 yil ichida bu ko'rsatkich 10% dan oshdi. Karbonat angidrid gazi kosmik fazoga issiqlikning tarqalishiga to'sqinlik qilmoqda, bu esa Yer harorati isib ketishiga olib kelmoqda. Iqlimshunoslarning ma'lumotlari bo'yicha XX1 asrning o'rtalariga borib u 2-50 gradusni tashkil

etishi mumkin. Gazlarning atmosferaga chiqarilishi ulьtrabinafsha nurlardan Yerning asosiy himoyachisi bo'lgan ozon qatlamining 9 foizi yo'q qildi. «Ozon tuynigi» ning umumiy maydoni AQSh hududiga teng bo'lgan maydonni ishg'ol qildi.

Avtomobilь transporti, elektrostantsiyalar, qora va rangli metallurgiya korxonalari, nefть va gazni qayta ishlash, kimyo va o'rmon sanoatlari atmosfera havosini sezilarli darajada iflos qilmoqda. Atmosfera havosidagi zararli moddalarning katta qismi avtomobillardan chiqqan gazlar hisobiga to'g'ri kelib, ularning roli muntazam ravishda oshib bormoqda

Ekologik muammolarning miqyosi haqidagi tassavvurlarga ega bo'lgan holda, uni keltirib chiqargan asosiy sababchilaridan bo'lmish - iqtisodiy yuksalish darajasiga murojaat qilamiz. Iqtisodiy yuksalish va ekologik xavfsizlik o'rtasidagi ziddiyat yaqqol ko'zga tashlanadi. Tadqiqotchilarning aksariyati ekologik muammolarni iqtisodiy sabablar bilan bog'lashga urunmoqdalar va bunda «jon» bor, albatta.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining "Talim to'g'risida"gi O'RQ-637- son Qonuni. Toshkent sh.,2020, Qonun hujjatlari malumotlari milliy bazasi, 1313-son.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori, "Oliy talim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari togrisida",Toshkent, PQ-2909-son.

3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "O'zbekiston Respublikasida ekologik talimni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi 434-sonli Qarori.

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Xalq talimini boshqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha qoshimcha choratadbirlar to'g'risida"gi PF-5538-son.

5.Peter Rellero, Dinah Zike. Ecology. USA, Glencoe. 2005.

6.Toxtaev A. Ekologiya. T.: Oqituvchi. 1998., 2001.

7. Xojanazarov O., Mirsovurov M., Norbobayeva T. Ekologiya va barqaror taraqqiyot talimi. T. Navroz.2014.

8. Malikova A.R. Talabalar ongida ekologik madaniyatni shakllantirish // Fan, talim, integrasiya va ishlab chiqarish:Respublika ilmiy-amaliy anjuman to'plami.

9. Bozorova N.Sh. Talabalarda ekologik madaniyatni shakllantirishning ilmiy-pedagogik asoslari (oliy oquv yurtlari misolida). T.: 2006. – 21 b.

10. Environmental ethics, law and education to determine which plays the most critical role in environmental enhancement and protection. Environment, Development and Sustainability, p. 1069-1080.

11. Hsing Yun. Protecting Our Environment. Buddhism in Every Step. – Buddhas Light Publishing, 2011. – 19 p.

12. Gray M. Geodiversity. Valuing and Conserving Abiotic Nature. John Wiley & Sons Ltd, Chichester. 2004. – p 434.

13. Harding R., Ecologically sustainable development: origins, implementation and challenges. Desalination, 2006. 187(1-3):p. 229-239.

14. Blackman. A., Can Voluntary Environmental Regulation Work in Developing Countries: Lessons from Case Studies.Policy Studies Journal, 2008. 36(1):p.119- 141.

15. O'zbekiston milliy ensiklopeiyasi. Zebuniso-Konigil / 4-tom. Bosh tahrir hayati azolari: M.Aminov va b. – T."O'zbekistan milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2002. – 169-bet.

16. www.slayd.arxiv.uz

17. www.arxiv.uz

18. www.google.uz

EKOLOGIK TA’LIM TARBIYADA MUOMMO VA Y ECHIMLAR

Sirojiddin Qorayev
Chirchiq davlat pedagogika universiteti o‘qituvchisi
Turg‘unboyeva Xumpra, Yolchiyeva Gulnur, Mirzaboyeva Sevinch, Sharofiddinova Malikabonu, Begaliyeva Mexruza, Abloqulova Shabbona
Chirchiq davlat pedagogika universiteti “Ekologiya”yunalishi talabalari.

Annotatsiya. Maqolada talabalarning ekologik kompetentligining asosiy funksional va tuzilma tarkibiy qismlari, klasterini tashkil etish yo‘nalishlari, bosqichlar, muhit va sharoitlari,ekologik ta’lim nazariyasi va amaliyotida talabalarning ekologik kompetentligini rivojlantirish jarayonining mazmuni va tashkiliy-metodik jihatlari to‘g‘risida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: ekologik madaniyat, talaba, model, rivojlanish, atrof-muhit, kompetentlik, tafakkur, barkamollik, monitoring

Abstract. The article talks about the main functional and structural components of students environmental competence, directions, stages,conditions and conditions for organizing a cluster, the content and organizational and methodological aspects of the process of forming students environmental competence. Environmental education is carried out in theory and practice.

Key words: ecological culture, student, model, development, environment, competence, thinking, perfection, monitoring

Ekologik muammolarning tobora global ahamiyat kasb etib borayotganligi inobatga olinib, so’nggi yillarda muhim ustuvor vazifalar bilan bir qatorda atrof muhit muhofazasi, ekologik madaniyat, ekologik ta’lim-tarbiya, ekologik ma’rifat masalalariga alohida e’tibor berilmoqda.

Ekologik ta’limning dolzarbligi mamlakatimiz tabiati, ekotizimlari, atrof muhitni beqarorlik va izdan chiqishdan asrash, aholining ekologik madaniyatini oshirish, ushbu o’ta jiddiy, hayotiy masalalarga aholining barcha qatlamlari, ayniqsa, yoshlar hissa qo’shishi zarurligi bilan belgilanadi.

Bugungi kunda o’zluksiz ekologik ta’lim maktabgacha ta’lim-tarbiya muassasalarida tabiat va tashqi olam bilan tanishuvdan boshlanishi barchaga ma’lum. O’z navbatida, mamlakatimizdagi barcha umumta’lim maktablarda, litsey va kollejlarda ekologiyaga oid darslar olib borilayotgan bo’lsa, oliy o’quv yurtlarida esa ekologiya kafedralari tashkil etilgan.

Hozirgi avlod ko’z o’ngida mahalliy va regional ekologik inqiroz vaziyatlari kuzatilmoqda. Bunda inson tomonidan o’zgartirilgan tabiatning ijtimoiy taraqqiyotga ta’sirining keskin ortishi kuzatiladi.

Insoniyat tarixida ekologik inqirozlar ko’plab kuzatilgan. Ularning natijasida millionlab gektar yerlar cho’lga aylangan, minglab o’simlik va hayvon turlari qirilib ketgan, o’rmonlarning maydoni qisqargan, gullab yashnagan sivilizatsiyalar inqirozga yuz tutgan.

Atrof muhitdagi katta ko’lamidagi salbiy ekologik o’zgarishlar XVII asrdan boshlangan va XX asrning boshlariga kelib yer yuzidagi ekologik sistemalarning 20% buzilgan. XX asrning ikkinchi yarmiga kelib qisman va to’la buzilgan ekosistemalar hissasi 63% dan oshdi.Milliy ma’naviyatimiz ildiziga chuqur singib ketgan va asrlar osha teranlashib borgan xalqimiz qadriyatida tabiatga bo’lgan ehtirom beqiyos. Yurtimizda uni e’zozlash an’anasi esa insoniyat tarixi qadar qadimiydir. Umuman aytganda, atrof-muhitga munosabat, uni anglab yetishga bo’lgan intilish Sharq, ayniqsa, Markaziy Osiyo xalqlari tarixida o’zgacha xususiyatga ega. Bundan ko’rinib turibdiki, atrof-muhitga e’tibor har bir davrda dolzarb ahamiyat kasb etganligini ko’rishimiz mumkin.

Bugun ekologiya o’z ichiga 60 dan oshiq fanlarni o’z ichiga qamrab olgan. Ekologiya jamiyki tirik mavjudodlar va ularni o’rab turgan atrof-muhit o’rtasidagi o’zaro munosabatni, ta’sirni o’rganuvchi, tahlil qiluvchi va istiqbolini belgilab beruvchi ilmiy, amaliy yo’nalishlar majmui hisoblanadi. Hozirgi kunda yer yuzida aholi sonining ko’payib borishi tufayli unga bo’lgan talablarning ortib borishi, fan va texnologiyalarning yuksak darajada rivojlanishi insonning tabiatga ta’siri miqyosini haddan tashqari darajada orttirib yubordi.Natijada mahalliy, mintaqaviy, umumbashariy harakterga ega bo’lgan turli xil ekologik muammolar kelib chiqdi va ular insoniyat sivilizatsiyasining davomiyligiga xavf solmoqda. Jahon miqyosida o’tkazilgan bir qator so’rovnomalar natijalariga ko’ra dunyo aholisining aksariyati ekotizimlarning buzilishi, atrof-

muhitning ifloslanishi va bioxilma-xillikning kamayishi kabi ekologik muammolar insoniyat uchun eng katta xavf tug'dirmoqda, deb hisoblaydi.Er yuzida iqlim keskin o'zgarib borayapti. Bunga sabab atmosfera tarkibida karbonat angidrid miqdorining uzluksiz ortib borishidir. Ayni paytda yoqilg'ilarning yonishi hisobiga yiliga 20 mlrd tonnadan ortiq karbonat angidrid atmosferaga chiqariladi. Ekologik xavfsizlik nuqtai nazaridan O'zbekiston Respublikasi hududi uchun quyidagilar katta ahamiyatga ega: suv resurslarining ifloslanishi va chuchuk suv yetishmasligi, atmosfera havosining ifloslanishi, tuproq sho'rlanishi va uning tanazzulga uchrashi, qattiq chiqindilar (zaharli sanoat chiqindilari)ning to'planishi, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, tabiiy va texnogen tusdagi favqulodda vaziyatlar, radiatsiyaviy xavfsizlik, atrof-muhit holatining salomatlikka ta'siri, energiya taqchilligi. Atmosferaga har yili yuz millionlab tonna ifloslantiruvchi moddalar ajratiladi. Atmosferada zararli gazlarning ortib borishi kislotali yomg'irlarning ko'payishiga sabab bo'ldi. O'zbekistonda mevali daraxtlar hosildorligining kamayishi, uzumzorlarning kasallanib, yildan yilga kam hosil berishining asosiy sabablaridan biri ham kislotali yomg'irlarning ko'payib borishiga olib kelmoqda. Keyingi paytlarda o'rmonlarning kesilib, kamayib ketishi, shuningdek, qurib qolayotgani juda ayanchli natijalarga olib kelishi mumkin. O'rmonlarning yo'qolishi iqlimning keskin o'zgarishiga, suv boyliklarining kamayishiga, tuproq holatining yomonlashishiga ham olib kelmoqda. Ekologiya faniga oid tadqiqotlar ko'p yo'nalishlar bo'yicha olib borilgan bo'lsa-da, xalqimizning ekologik madaniyati, milliy ekologik an'analar hanuzgacha chuqur o'rganilmay kelinmoqda.Shu ma'noda, milliy ma'naviyatimizning serqirra va teran ildizlariga tayangan holda mafkuraviy tarbiya yo'nalishlarini ishlab chiqishda ekologik mafkura, ta'lim va tarbiya tizimini yaratish alohida o'rin tutishi lozim Buning uchun nimalar qilishimiz va qanday ishlarni amalga oshirishimiz kerak. E'tirof etish joizki, Vatan ravnaqi, avallo, uning barkamol farzandlariga, ularning ma'naviy va jismoniy kamolotiga bevosita bog'liq. Bu o'z navbatida har bir yurtdoshimizning zimmasidagi yuksak fuqarolik mas'uliyatini his etishni, o'z manfaatlarini o'z yurti, xalqi manfaatlari bilan uyg'unlashtirib yashashga da'vat etadi. Sir emaski, har qaysi davlat, har qaysi millat nafaqat tabiiy boyliklari bilan, iqtisodiy, va harbiy salohiyati bilan, birinchi navbatda, o'zining yuksak madaniyati va ma'naviyati bilan qudratlidir. Shu ma'noda yuksak ma'naviyatli xalqimiz Ona Vatanni va Ona tabiatni asrash muqaddas burch ekanligini har bir shaxs,har bir fuqoro doimo his etmog'i lozimdir.

Xalqimizga xos mentalitet va milliy qadriyatlarimiz asosida yoshlarni tabiatni sevish va qadrlashga, tabiat boyliklarini asrab-avaylashga o'rgatish zamonaviy ta'lim tizimida asosiy o'rinlardan birini egallashi zarur.

Shu ma'noda, milliy ma'naviyatimizning serqirra va teran ildizlariga tayangan holda mafkuraviy tarbiya yo'nalishlarini ishlab chiqishda ekologik mafkura, ta'lim va tarbiya tizimini yaratish alohida o'rin tutishi lozim.

Ekologik ta'lim tizimining dolzarbligi mamlakatimiz tabiatini, ekotizimlarini, atrof-muhitni beqarorlik va izdan chiqishidan asrash, aholining ekologik madaniyatini oshirish, ushbu o'ta jiddiy, hayotiy masalaga aholining barcha qatlami, ayniqsa, yoshlar tomonidan salmoqli hissa qo'shilishi zarurligi bilan belgilanadi.

Biroq ekologik ta'limni amalga oshirish jarayoni tahlillari uni tashkil etishda islohotlarni to'liq ro'yobga chiqarishga to'sqinlik qiluvchi jiddiy kamchiliklar saqlanib qolayotganligini ko'rsatmoqda.

Ekologik ta'lim-tarbiyaga oid elektron uslubiy vositalarni yaratish va innovatsiyalardan foydalanishni keng yo'lga qo'yish,ta'lim sohasidagi hamda ekologiya va atrof muhitni muhofaza qilish sohasidagi davlat boshqaruvi organlari o'rtasida ekologik ta'lim tizimini takomillashtirish borasidagi samarali hamkorlikni yo'lga qo'yish lozimdir.

Yoshlarda ekologik madaniyatni yuksaltirish har bir insonda tabiatga nisbatan mehr-muhabbat ruhini shakllantirish, atrof muhitni muhofaza qilish nafaqat davlat va jamiyat, balki har bir fuqaroning vazifasi bo'lishiga erishish ekoharakatning ustuvor dasturiy vazifalaridan biri hisoblanadi. E'tirof etish joizki, ekologik muammolarni hal etishda nafaqat xo'jalik faoliyatida resurs tejovchi va ekologik toza texnologiyalarni joriy qilish, tabiatni muhofaza qilish tadbirlarini amalga oshirish, shu bilan birgalikda sohaga oid qonunchilikni takomillashtirish borasidagi chora-

tadbirlarning o’zigina ushbu sohadagi muammolarni hal etishda yetarli emasligini davrni o’zi ko’rsatmoqda. Bu borada aholining, ayniqsa, yoshlarning ekologik madaniyatini yuksaltirish, har bir insonda atrof-muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo’lish, mamlakatning noyob tabiatini kelgusi avlodlar uchun asrab-avaylash hissini shakllantirish, ekologik holatni yaxshilash va atrof-muhitga salbiy antropogen ta’sirning oldini olish asosiy omillardandir.

Tabiatda ro’y berayotgan noxush hodisalar oqibatlarini bartaraf etish, ro’y berishi mumkin bo’lgan bunday vaziyatlarning oldini olish hozirgi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Insonning tabiatga noto’g’ri ta’sir ko’rsatishi natijasida yuzaga keladigan salbiy holatlarning oldini olishda ekologik ta’lim-tarbiyaning o’rni nihoyatda katta.

Ta’lim sohasidagi o’qituvchi-murabbiylarning faoliyatini uslubiy jihatdan ta’minlovchi o’quv materiallari, shu jumladan ekologiya va atrof muhitni muhofaza qilish sohasiga oid o’quv qo’llanmalari, o’quvchi va talabalar uchun zarur bo’lgan darsliklarni yetarlicha ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir

Bugungi kunda har bir kishini sog’lom turmush tarziga intilishi va ekologik madaniyatini shakllantirishi, insonlarda tabiatga nisbatan ijobiy tuyg’u, qarash va harakatlarning shakllanishini ko’zda tutadi-ki, ular mahalliy, milliy va umuminsoniy qadriyatlar bilan uyg’unlashib ketadi. Ekologik madaniyatni shakllanishi tabiatni saqlab qolish, uni umrini uzaytirishning asosi bo’lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. O’zbekiston Respublikasi “Ta’lim to’g’risidagi qonun”
2. O’zbekiston Respublikasi Prezident
4. O’zbekiston Respublikasi Prezidenining Qarori, “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”,Toshkent, PQ-2909-son.
3. O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “O’zbekiston Respublikasida ekologik ta’limni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 434-sonli Qarori.

tining “Xalq ta’limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha choratadbirlar to‘g‘risida”gi PF-5538-son.

5. O’zbekiston Respublikasi “Kadirlar tayyorlash” milliy dasturi.
6.Peter Rellero, Dinah Zike. Ecology. USA, Glencoe. 2005.
7.Toxtaev A. Ekologiya. T.: Oqituvchi. 1998., 2001.
8. Xojanazarov O., Mirsovurov M., Norbobayeva T. Ekologiya va barqaror taraqqiyot talimi. T. Navroz.2014.
9.M.Begon, Colin R. Townsend, and John L.Harper. Ecology. UK. 2006.
10.Tursunov X.T., Rahimova T.U. Ekologiya - T.: “Chinor ENK”, 2006.
11. Ergashev A. Umumiy ekologiya- T.: “O’zbekiston”, 2003.
12.Chernova N.M., Bilova A.M. Ekologiya. -M.: “Prosveщenie”
13.Rafikov A.A.Geoekologik muammolar.–T O’qituvchi, 1997
14. www.slayd.arxiv.uz
15. www.arxiv.uz
16.. www.google.uz

KECHIKMA ISHTIROK ETGAN XUSUSIY HOSILALI KVACHIZIQLI TENGLAMA UCHUN ARALASH MASALA

Abdukayum Kalandarov, Anorbayev Madamin Maxmud o‘g‘li
Guliston davlat universiteti ‘‘Matematika’’ kafedrasi,
Berdiqulova Vazira Husan qizi
matematika yo‘nalishi 4-bosqich talabasi.

Maqola kechikuvchi argumentli giperbolik turdagi kvachiziqli quyidagi tenglamaning $Q = \{\tau \le t \le T, 0 \le x \le l_1, 0 \le y \le l_2, 0 \le z \le l_3\}$ sohada

$$\frac{\partial^2 u}{\partial t^2} = a^2\left(\frac{\partial^2 u}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 u}{\partial y^2} + \frac{\partial^2 u}{\partial z^2}\right) + b^2\left(\frac{\partial^2 u(t-\tau,x,y,z)}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 u(t-\tau,x,y,z)}{\partial y^2} + \frac{\partial^2 u(t-\tau,x,y,z)}{\partial z^2}\right)$$

$+f(t,x,y,z,u(t,x,y,z),u(t-\tau,x,y,z))$ (1)

$(t,x,y,z)\in E=\{\tau\le t\le T,0\le x\le l_1,0\le y\le l_2,0\le z\le l_3\}$ bo‘lganda boshlang‘ich

$$\begin{cases} u(t,x,y,z)=\varphi(t,x,y,z) \\ u_t(t,x,y,z)=\varphi_t{}' \end{cases} \quad (2)$$

berilgan boshlang‘ich shart va $\tau\le t\le T$ bo‘lganda

$$\begin{cases} u(t,0,y,z)=0 \\ u(t,l_1,y,z)=0 \end{cases} \quad 0\le y\le l_2, 0\le z\le l_3, \qquad \begin{cases} u(t,x,0,z)=0 \\ u(t,x,l_2,z)=0 \end{cases}$$
$0\le x\le l_1, 0\le z\le l_3,$

$$\begin{cases} u(t,x,y,0)=0 \\ u(t,x,y,l_2)=0 \end{cases} \quad 0\le x\le l_1, 0\le y\le l_2 \quad (3)$$

bir jinsli chegaraviy shartlarni qanoatlantiruvchi yechimini chekli-ayirmali usulda toppish masalasi o‘rganilgan. Bu masalani klassik, deyarli va umumlashgan yechimlarini mavjudligi va yagonaligi masalasi (2) da muallif tomonidan tatqiq etilgan. Shuningdek koordinata ikkita bo‘lganda (1)-(3) masalasi sonli yechimlari (3) da oshkormas sxema asosida haydash usulida yechilgan. Q sohani to‘rlaymiz: $t_n=n\tau, x_i=i\Delta_i,\ y_j=j\Delta_2, z_k=k\Delta_3$ deb, to‘rlangan to‘r funksiya uchun $u(t_n,x_i,y_j,z_k)=u^n{}_{ijk}$ belgilashlarni kiritamiz, $n=0,1,2,\dots,N_1, j=0,1,2,\dots,N_2\ k=0,1,2,\dots,N_3,$ bunda $M\tau=T, N_1\Delta_1=l_1, N_2\Delta_2=l_2, N_3\Delta_3=l_3,\ N_1,N_2,N_3$ natural sonlardir. (2) boshlang‘ich shartlardan $(t,x,y,z)\in E$ bo‘lganda $(n=0\ va\ n=1)$ da.

$$u^0{}_{ijk}=\varphi(0,x_i,y_j,z_k),\quad \frac{u^1{}_{ijk}-u^0{}_{ijk}}{\tau}\approx\varphi'_t(\tau,x_i,y_j,z_k) \quad (4)$$

$$u^1{}_{ijk}\approx u^0{}_{ijk}+\tau\varphi_t{}'(\tau,x_i,y_j,z_k)=\varphi(0,x_i,y_j,z_k)+\tau\varphi_t{}'(\tau,x_i,y_j,z_k) \quad (5)$$

(3) chegaraviy shartlardan

$$u^n{}_{0jk}=0,\ u^n{}_{Njk}=0,\ u^n{}_{i0k}=0,\ u^n{}_{iNk}=0,\ u^n{}_{ijN}=0 \quad (6)$$

qiymatlarga ega bo‘lamiz, bunda N mos ravishda N_1,N_2,N_3 ga teng. Demak Q sohaning yon tomonlari va asosida $u(t,x,y,z)$ ning qiymatlari berilgan. Yuqoridagilardan foydalanib Q sohaning ichki tugun nuqtalarida $u(t,x,y,z)$ ning sonli qiymatlarini topamiz.

Umumiylikka halal bermasdan quyidagi oshkormas sxemalardan foydalanishimiz mumkin:

$$\frac{u^{n+1}{}_{ijk}-2u^n{}_{ijk}+u^{n-1}{}_{ijk}}{\tau^2}=a^2\left(\frac{u^{n+1}{}_{i+1jk}-2u^{n+1}{}_{ijk}+u^{n+1}{}_{ijk}}{\Delta_1{}^2}+\frac{u^n{}_{ij+1k}-2u^n{}_{ijk}+u^n{}_{ij-1k}}{\Delta_2{}^2}+\frac{u^n{}_{ijk+1}-2u^n{}_{ijk}+u^n{}_{ijk-1}}{\Delta_3{}^2}\right)+b^2\left(\frac{u^n{}_{i+1jk}-2u^n{}_{ijk}+u^n{}_{i-1jk}}{\Delta_1{}^2}+\frac{u^n{}_{ij+1k}-2u^n{}_{ijk}+u^n{}_{ij-1k}}{\Delta_2{}^2}+\frac{u^n{}_{ijk+1}-2u^n{}_{ijk}+u^n{}_{ijk-1}}{\Delta_3{}^2}\right)+f^n{}_{ijk}$$

. (7)

$$\frac{u^{n+1}{}_{ijk}-2u^n{}_{ijk}+u^{n-1}{}_{ijk}}{\tau^2}=a^2\left(\frac{u^n{}_{i+1jk}-2u^n{}_{ijk}+u^n{}_{i-1jk}}{\Delta_1{}^2}+\frac{u^n{}_{ij+1k}-2u^n{}_{ijk}+u^n{}_{ij-1k}}{\Delta_2{}^2}+\frac{u^{n+1}{}_{ijk+1}-2u^{n+1}{}_{ijk}+u^{n+1}{}_{ijk-1}}{\Delta_3{}^2}\right)+b^2\left(\frac{u^n{}_{i+1jk}-2u^n{}_{ijk}+u^n{}_{i-1jk}}{\Delta_1{}^2}+\frac{u^n{}_{ij+1k}-2u^n{}_{ijk}+u^n{}_{ij-1k}}{\Delta_2{}^2}+\frac{u^n{}_{ijk+1}-2u^n{}_{ijk}+u^n{}_{ijk-1}}{\Delta_3{}^2}\right)+f^n{}_{ijk}$$

. (8)

oshkormas sxemalardan foydalanish maqsadga muvofiq.

Bu yerda

$$f^{n}{}_{ijk} = f(n\tau, i\Delta_1, j\Delta_2, k\Delta_3, u(n\tau, i\Delta_1, j\Delta_2, k\Delta_3), u((k-1)\tau, i\Delta_1, j\Delta_2, k\Delta_3))$$

$\tau \le t \le 2\tau$ bo‘lganda, yuqoridagi oshkormas sxemaga haydash usulini qo‘llaymiz. (7) Sxemada n=1 bo‘lganda haydash koeffitsiyentlarni to‘g‘ri usulda o‘sish tartibida topib boriladi. Shu zaylda davom etib, $u^{2}{}_{ijk}$ ni teskari usulda kamayish tartibida topib boriladi. Shunday qilib ikkinchi qatlamda $u^{2}{}_{ijk}$ lar to‘rning tugun nuqtalaridagi qiymatlar topiladi.

$2\tau \le t \le 3\tau$ bo‘lganda, yuqoridagi (7) oshkormas sxemaga haydash usulini qo‘llaymiz. N=2 bo‘lganda barcha yuqoridagi jarayonlar takrorlanib uchinchi qatlamda $u^{3}{}_{ijk}$ topiladi va h.k. $u^{n}{}_{ijk}$ hisoblab chiqiladi.

Yuqoridagi (8) - ayirmali sxemadan foydalanib ham $u^{n}{}_{ijk}$ hisoblab chiqish mumkin.

Adabiyotlar

1. M.Isroilov, Hisoblash metodlari. 2 - qism. Toshkent, ‘‘O’zbekiston’’,2008.

2. A.Kalandarov, Smeshannaya zadacha dlya giperbolicheskix uravneniy s apazdivayushimsya argumentami. Baku. Uchyoniye zapiski AGU,1975y.

3. A.Kalandarov, M.Anorbayev,I.jangibayev. A Mixing problem for a quasi linear equation with particular derivatives with some late argument. American journal of Business Management, Economics and Banking. 2024.

TO’G‘RI TO’RTBURCHAKLARNING BAZI XOSSALARI

Abdukayum Kalandarov

Guliston davlat universiteti ‘‘Matematika’’ kafedrasi

Akramova Sevinch Komiljon qizi

matematika yo‘nalishi 4-bosqich talabasi

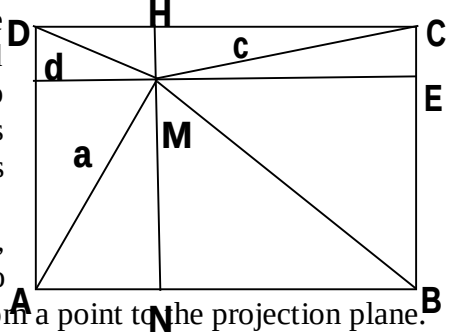
Ushbu maqolada tekislikdagi va fazodagi ixtiyoriy nuqtadan, ixtiyoriy to‘g‘ri to‘rtburchak qarama - qarshi uchlarigacha bo‘lgan masofalar kvadratlari yig‘indisi shu to‘rtburchakning qolgan ikki qarama-qarshi uchlarigacha bo‘lgan masofalari kvadratlari yig‘indisiga tengligi haqidagi teoremalar isbotlanilgan. Maqoladan geometriyada to‘g‘rito‘rtburchaklarga oid masalalarni echishda foydalanish mumkin.

Tayanch so‘zlar: nuqta, ikki nuqta orasidagi masofa, to‘g‘ri to‘rtburchak, to‘g‘ri to‘rtburchakning qarama-qarshi uchlari, nuqtadan to‘g‘ri to‘rtburchakning qarama-qarshi uchlarigach masofa, Pifagor teoremasi, nuqtadan proektsiya tekisligigach masofa.

В данной статье доказываются теоремы о том, что сумма квадратов расстояний от произвольной точки плоскости и пространства до противоположных концов произвольного прямоугольника равна сумме квадратов расстояний до двух других противоположных концов этого прямоугольника. Статья может быть использована для решения задач, связанных с прямоугольниками в геометрии.

Ключевые слова: точка, расстояние между двумя точками, прямоугольник, противоположные концы прямоугольника, расстояние от точки до противоположных концов прямоугольника, теорема Пифагора, расстояние от точки до плоскости, проекции.

This article proves the theorems that the sum of the squared distances from an arbitrary point in the plane and space to the opposite ends of an arbitrary rectangle is equal to the sum of the squared distances to the other two opposite ends of this rectangle. The article can be used to solve problems related to rectangles in geometry.

Key words: point, distance between two points, rectangle, opposite ends of a rectangle, distance from a point to opposite ends of a rectangle, Pythagorean theorem, distance from a point to the projection plane.

Evklid geometriyasida masofalar o‘rtasidagi munosabatlar muhim ahamiyat kasb etadi.[1],[2] Ushbu maqolada ham to‘g‘ri to‘rtburchaklarning ajoyib xossalaridan biriga to‘xtalamiz.[3],[4] Unda tekislikdagi, fazodagi masofalar kvadratlari yig‘indisi haqida to‘xtalamiz.

Tekislikda ixtiyoriy to‘g‘ri to‘rtburchakning va ixtiyoriy M nuqtaning holati uch turda bo‘lishi mumkin: M nuqta to‘g‘ri to‘rtburchakning ichida, tashqarisida va to‘g‘ri to‘rtburchakning ustida.

a) Tekislikda ixtiyoriy M nuqtag ixtiyoriy to‘g‘ri to‘rtburchakning ichida bo‘lsin (Rasm 1).

Rasm 1. Nuqta to‘g‘ri to‘rtburchak ichida

munosabatlar o‘rinli boladi. Quyidagi yig‘indini hisoblaymiz:

$$a^2+c^2=MA^2+MC^2=AN^2+MN^2+CE^2+ME^2=$$
$$=(AN^2+CE^2)+(MN^2+ME^2)=(FM^2+DF^2)+(MN^2+NB^2)=b^2+d^2$$

$$a^2=MA^2=AN^2+MN^2$$
$$b^2=MB^2=BN^2+MN^2$$
$$c^2=MC^2=CE^2+ME^2$$
$$d^2=MD^2=DF^2+MF^2$$

$$a^2=MA^2=AF^2+MF^2$$
$$b^2=MB^2=BE^2+ME^2$$
$$c^2=MC^2=CE^2+ME^2$$
$$d^2=MD^2=DF^2+MF^2$$

bo‘ladi, chunki $AN=FM, CE=DF, ME=NB$ tenglik o‘rinli bo‘ladi. b) Tekislikda ixtiyoriy M nuqtag ixtiyoriy to‘g‘ri to‘rtburchakning tashqarisida bo‘lsin (Rasm 2). Pifagor teoremasiga asosan yana:

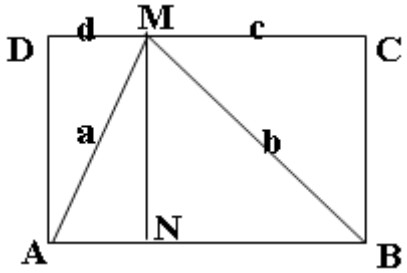
Rasm 2. Nuqta to‘g‘ri to‘rtburchak tashqarisida.

munosabatlar o‘rinli boladi. Quyidagi yig‘indini hisoblaymiz

$$a^2+c^2=MA^2+MC^2=AF^2+MF^2+CE^2+ME^2=$$
$$=(CE^2+MF^2)+(AF^2+ME^2)=(DF^2+MF^2)+(BE^2+ME^2)=b^2+d^2$$

bo‘ladi, chunki $CE=DF, AF=BE$ tenglik o‘rinli

c) Tekislikda ixtiyoriy M nuqtag ixtiyoriy to‘g‘ri to‘rtburchakning ustida bo‘lsin. (Rasm 3). Pifagor teoremasiga asosan yana

$$a^2=MA^2=AD^2+MD^2$$
$$b^2=MB^2=BE^2+ME^2$$
$$c^2=MC^2,$$
$$d^2=MD^2.$$

Rasm 3. Nuqta to‘g‘ri to‘rtburchak ustida.

munosabatlar o‘rinli boladi. Quyidagi yig‘indini hisoblaymiz

$$a^2+c^2=MA^2+MC^2=AD^2+MD^2+MC^2=$$
$$=(AD^2+MC^2)+MD^2=MD^2+(BC^2+MC^2)=b^2+d^2$$

bo‘ladi, chunki $AD=BC$ tenglik o‘rinli.

Demak

$$a^2+c^2=b^2+d^2 \qquad (1)$$

formula o‘rinli. Bundan quyidagi teoremaga kelamiz.

Endi ixtiyoriy M nuqta va ixtiyoriy to‘g‘ri to‘rtburchak fazoda bo‘lgan holini qaraymiz.

Teorema. Fazoda ixtiyoriy nuqtadan ixtiyoriy tekislikdagi to‘g‘ri to‘rtburchak qarama-qarshi uchlarigacha bo‘lgan masofalar kvadratlari yig‘indisi shu to‘g‘ri to‘rtburchakning qolgan ikki qarama-qarshi uchlarigacha bo‘lgan masofalari kvadratlari yig‘indisiga teng, ya’ni (1) formula orinli bo‘ladi.

Isbot.. $MA=a, MB=b, MC=c, MD=d.$ Ixtiyoriy M nuqta ABCD to‘g‘ri to‘rtburchak tekisligida yotgan nuqta bo‘lgan holi yuqorida isbotlanilgan. Endi M nuqta ABCD to‘g‘ri to‘rtburchak tekisligida yotmagan nuqta bo‘lsa, M nuqtani to‘g‘ri to‘rtburchak tekisligiga proeksiyalaymiz, uning proeksiyasi N nuqta, $MN=h,h$ to‘g‘ri to‘rtburchak tekisligiga perpendikulyar. M nuqtani proeksiyasi to‘g‘ri to‘rtburchak ichiga tushsin. $NA=a_1, NB=b_1, NC=c_1, ND=d_1$ ular uchun teorema 1 o‘rinli bo‘ladi, shunga asosan $a_1^2+c_1^2=b_1^2+d_1^2$ munosabat o‘rinli bo‘ladi. Pifagor teoremasiga asosan

$$\begin{aligned} a^2 &= h^2 + a_1^2 \\ b^2 &= h^2 + b_1^2 \\ c^2 &= h^2 + c_1^2 \\ d^2 &= h^2 + d_1^2 \end{aligned} \qquad (2)$$

munosabatlar o‘rinli boladi. To‘g‘ri to‘rtburchak uchun quyidagi munosabat $a_1^2+c_1^2=b_1^2+d_1^2$ o‘rinli bo‘lganligidan, tenglikning har ikki tomoniga $2h^2$ ni qo‘shsak,

$$a_1^2+h^2+c_1^2+h^2=b_1^2+h^2+d_1^2+h^2$$

bunda (3) ni hisobga olib, $a^2+c^2=b^2+d^2$ ekanligi kelib chiqadi, ya’ni (2) formula o‘rinli bo‘ladi. Qolgan hollarda ham yuqoridagidek isbotlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ефимов Н.В. Высшая геометрия. 1971г.

2. A.Kalandarov. To‘g‘ri to‘rtburchaklarning ayrim xossalari, GulDU Axborotnomasi, 2024 y. 2-son.

3. A.Kalandarov. To‘g‘ri to‘rtburchaklarning ayrim xossalari,, Международная научная конференция “Актуальные Проблемы Современной Геометрии И Топологии” 27–29 Октября, 2024 Года Ташкент

4. A.Kalandarov. To‘g‘ri to‘rtburchaklarning ayrim xossalari, FMI jurnali №6 dekabr, 2024 y.

KOMPYUTER TARMOQLARI XAVFSIZLIGINI OSHIRISH VA HUJUM GRAFIKASI VA XIZMAT SERVISLARIGA ASOSLANGAN USULLAR

Abdullayeva Muhayyo Husanovna
G‘allaorol tumani 73-maktab informatika fani o‘qituvchisi
+998(97) 794-58-80
***E-mail*:** amuhayyo3@gmail.com

Аннотация.

Цель: Разработка методики повышения защищенности вычислительных сетей путем анализа графов атак и зависимостей сервисов для прогнозирования и предотвращения киберугроз.

Метод: Использование моделей графов атак (деревьев атак) и графов зависимостей сервисов в сочетании с автоматизированными инструментами сканирования уязвимостей (Сканер ВС, XSpider) и системами мониторинга (SIEM).

Результат: Создана методика, позволяющая выявлять критические пути атак, оценивать риски и оптимизировать размещение средств защиты. Доказана эффективность на тестовой сети с уменьшением времени реагирования на инциденты на 30%.

Выводы: Методика обеспечивает проактивную защиту за счет визуализации угроз и автоматизации реагирования. Рекомендуется для внедрения в корпоративных и государственных сетях.

Abstract

Background: The increasing complexity of cyber threats requires advanced methods for analyzing and securing computer networks. Traditional approaches often fail to predict multi-stage attacks.

Methods: The proposed methodology combines Attack Graphs and Service Dependency Graphs with vulnerability scanning (Scaner VS, XSpider) and SIEM systems to model attack paths and service dependencies.

Result: The developed approach identifies critical attack vectors, prioritizes risks, and optimizes security measures. Testing showed a 30% reduction in incident response time.

Conclusion: The methodology enhances proactive defense through threat visualization and automation. It is recommended for corporate and government networks.

Kalit so‘zlar: Hujum grafiklari, xizmatga bog‘liqliklar, kiberxavfsizlik, SIEM, zaifliklar.

Ключевые слова: графы атак, зависимости сервисов, кибербезопасность, SIEM, уязвимости.

Keywords: attack graphs, service dependencies, cybersecurity, SIEM, vulnerabilities.

Zamonaviy hisoblash tarmoqlari korxonalar, davlat idoralari va xususiy foydalanuvchilar uchun muhim infratuzilma hisoblanadi. Ularning xavfsizligi ma’lumotlarning maxfiyligi, yaxlitligi va mavjudligiga, shuningdek, asosiy xizmatlarning barqarorligiga bevosita ta’sir qiladi. Biroq, tarmoq arxitekturasining murakkablashishi va kibertahdidlar sonining ortishi bilan xavfsizlik devorlari va buzg‘unchiliklarni aniqlash tizimlari kabi an’anaviy xavfsizlik usullari samarasiz bo‘lib chiqmoqda.

Hisoblash tarmoqlari xavfsizligini ta’minlashdagi asosiy muammolardan biri bu xizmatlar o‘rtasidagi zaifliklar va bog‘liqliklarni tahlil qilishning kompleks yondashuvining yo‘qligidir. Hujumlar ko‘pincha kaskadli tarzda rivojlanadi, turli tizim komponentlaridagi zaifliklardan foydalanadi. Bunday stsenariylarni modellashtirish uchun hujum grafiklari faol qo‘llaniladi, bu esa tarmoqning mumkin bo‘lgan buzilish yo‘llarini vizualizatsiya qilish imkonini beradi. Ushbu modelni xizmatga bog‘liqlik grafiklari bilan to‘ldirish zaifliklarning muhim infratuzilma funktsiyalarining ishlashiga ta’sirini baholash imkonini beradi.

Ushbu tezisning dolzarbligi nafaqat individual zaifliklarni, balki ularning o‘zaro bog‘liqligini ham hisobga oladigan hisoblash tarmoqlari xavfsizligini oshirishning yangi usullarini ishlab chiqish zaruratidan kelib chiqadi. Hujum grafiklari va xizmatga bog‘liqliklarga asoslangan kombinatsiyalangan yondashuvdan foydalanish tarmoq hujumining borishini aniqroq aniqlash va samarali qarshi choralarni ishlab chiqish imkonini beradi [2].

Hujum grafikasi va xizmatga bog‘liqliklarga asoslangan tarmoq xavfsizligini yaxshilashning bosqichma-bosqich metodologiyasi:

1-qadam. Hujum grafikasini yaratish

A. Tarmoq infratuzilmasi ma’lumotlarini to‘plash: - Tarmoqdagi dasturiy ta’minot, apparat va tarmoq uskunalarini, mavjud axborot xavfsizligi vositalarini [1] tahlil qilish, tarmoqning umumiy ko‘rinishi diagrammasini va funktsional tarmoq diagrammasini tuzish.

B. Tahdidlar va zaifliklarni aniqlash [5]:

1) Passiv usullar: tarmoq trafikini tahlil qilish (Wireshark, Tcpdump) – anomaliyalarni, shubhali ulanishlarni aniqlash, ochiq manbalardan ma’lumot to‘plash (OSINT) – ma’lumotlar oqishi, konfiguratsiya xatolarini qidirish, hodisa jurnallarini tahlil qilish (SIEM tizimlari) – shubhali faoliyatni aniqlash.

2) Faol usullar: tarmoqni skanerlash (Nmap, BC Scanner, OpenVAS) – ochiq portlar va zaif xizmatlarni qidirish, penetratsiya sinovi (Metasploit, Burp Suite) – zaif tomonlarni aniqlash uchun

hujumlarni simulyatsiya qilish, konfiguratsiya tahlili (CIS Benchmark, Lynis) – operatsion tizim va tarmoq qurilmasi sozlamalarini xavfsizlik standartlariga muvofiqligini tekshirish [4].

Axborot xavfsizligi tahdidlarini baholash jarayonida,

axborot xavfsizligi tahdidlarining potentsial antropogen manbalari aniqlanishi kerak, ular orasida ruxsatsiz kirish va/yoki axborot resurslariga va/yoki tizim va tarmoq komponentlariga ta'sir qilish orqali axborot xavfsizligi tahdidlarini amalga oshiruvchi shaxslar (yoki shaxslar guruhlari) – mavjud jinoyatchilar kiradi. C) Potensial hujumchilarni aniqlash:

Hujumchilar toifalarini va ularning potentsialini aniqlang, hujumchilarning mumkin bo'lgan nishonlarini aniqlang. D) Muayyan tajovuzkorlar uchun hujum stsenariylarini grafik sifatida modellashtirish: Mumkin bo'lgan hujum vektorlarini aniqlang (masalan, zaifliklardan foydalanish, фишинг, DDoS), mumkin bo'lgan hujum yo'llarini qurish uchun hujum matritsasidan (MITRE ATT&CK) yoki shunga o'xshash tizimlardan foydalaning, tugunlar murosaga kelish bosqichlarini (masalan, dastlabki kirish, imtiyozlarning oshishi) va chekkalar ular orasidagi bog'liqlikni ifodalovchi hujum grafigini yarating.

2-qadam. Xizmatga bog'liqlik grafigini yaratish

A) O'rganilayotgan tarmoqning tarmoq xizmatlarini tahlil qilish:

Asosiy xizmatlarni (veb-ilovalar, ma'lumotlar bazalari, API) va ularning o'zaro bog'liqliklarini aniqlang, bitta xizmatning ishdan chiqishi yoki buzilishi boshqalariga qanday ta'sir qilishini ko'rsatuvchi xizmatga bog'liqlik grafigini tuzing.

B) Grafikdagi muhim tugunlarni aniqlash: Yuqori darajadagi bog'lanishga ega xizmatlarni toping (masalan, autentifikatsiya serveri, VPN shlyuzi).

3-qadam. Xavf va zaif tomonlarni tahlil qilish

A) Hujum va bog'liqlik graflarini birlashtirish:

Eng muhim yo'llarni aniqlash uchun hujum grafigi va xizmatga bog'liqlik grafigini taqqoslang.

Bular grafikda hujjatlashtirilishi kerak.

Men yorliqlardan foydalanishni taklif qilaman. Misol: agar tajovuzkor veb-ilovadagi zaiflik orqali ma'lumotlar bazasiga kira olsa va u yerdan ichki tarmoqqa kirsa, bu muhim yo'l hisoblanadi. B) Ta'sirni baholash - Tajovuzkor eng katta zarar yetkazish uchun qaysi hujum yo'lidan foydalanishini aniqlang.

4-qadam. Qarshi choralarni tanlash va amalga oshirish

A) Himoyaga ustuvorlik berish: Muhim hujum yo'llari bo'ylab zaifliklarni bartaraf etish,

keyin esa unchalik muhim bo'lmagan yo'llar bo'ylab. Chora-tadbirlarga misollar: dasturiy ta'minotni yangilash (yamoqlash - asosiy xizmatlarda CVElarni yopish). Tarmoq segmentatsiyasi (muhim tugunlarni, VLANlarni ajratish, mikrosegmentatsiya). Kirishni nazorat qilishni kuchaytirish (MFA, eng kam imtiyoz tamoyili). Monitoring va javob berish (SOAR, anomaliyalarni aniqlash uchun SIEM). Qarshi choralar (yumshatish) maqsadlariga erishish uchun foydalanadigan har bir raqib texnikasi uchun MITRE ATT&CK da keltirilgan. [5]

5-qadam. Kompyuter tarmog'i xavfsizligining samaradorligini baholash

• Yangi choralar aniqlangan hujum vektorlarini blokirovka qilishini ta'minlash uchun penetratsiya testini (pentest) yoki keng qamrovli hujum simulyatsiyasini (qizil jamoa) o'tkazish.

6-qadam. Doimiy monitoring va moslashtirish

A) Tahlilni avtomatlashtirish - Asboblardan foydalaning (masalan, Active Directory uchun BloodHound, AttackIQ).

B) Grafiklarni muntazam ravishda yangilash - Infratuzilma o'zgarishi yoki yangi tahdidlar paydo bo'lganda grafiklarni qayta yaratish va himoyani sozlash.

C) Hisobot berish va takomillashtirish - Kompyuter hujumlari tahdidlarini yumshatish bo'yicha hisobotlar va tarmoq xavfsizligini oshirish bo'yicha takliflar yaratish.

Xulosa: Ushbu metodologiya tahdidlarni ularni ishlatishdan oldin aniqlash, muhim zaifliklarga e'tibor qaratish, tahdidlarni boshqaruv va Xavfsizlik operatsiyalari markazi (XAM) guruhlari uchun ko'rinarli qilish va axborot xavfsizligi mutaxassislarining kiberhujumlarga nisbatan javob berishini sezilarli darajada oshirish imkonini beradi.

Xulosa

Maqsad: Kiber tahdidlarni bashorat qilish va oldini olish uchun hujum grafiklari va xizmatga bog‘liqliklarni tahlil qilish orqali kompyuter tarmoqlari xavfsizligini oshirish metodologiyasini ishlab chiqish.

Usul: Hujum grafiklari modellaridan (hujum daraxtlari) va xizmatga bog‘liqlik grafiklaridan avtomatlashtirilgan zaifliklarni skanerlash vositalari (VS Scanner, XSpider) va monitoring tizimlari (SIEM) bilan birgalikda foydalanish.

Natija: Muhim hujum yo‘llarini aniqlash, xavflarni baholash va xavfsizlik vositalarini joylashtirishni optimallashtirish imkonini beruvchi metodologiya ishlab chiqildi. Uning samaradorligi sinov tarmog‘ida isbotlangan, bu esa hodisalarga javob berish vaqtini 30% ga qisqartiradi.

Xulosa: Metodologiya tahdidlarni vizualizatsiya qilish va avtomatlashtirilgan javob berish orqali proaktiv himoyani ta’minlaydi. Korporativ va davlat tarmoqlarida joriy etish uchun tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Список литературы: 1. ГОСТ Р 56939-2016 "Защита информации. Комплекс мер по защите информации в государственных информационных системах".

2. Галатенко В.А. (2018) "Основы информационной безопасности: учебное пособие". М.: Интернетуниверситет информационных технологий. 420 с.

3. Иванов А.В., Смирнов Е.К. (2021) "Методы оценки защищенности автоматизированных систем от компьютерных атак". Журнал "Информационная безопасность", № 3, с. 45-52.

4. Методика оценки реального уровня защищенности автоматизированных систем В.А. Мукминов, к.т.н.; В.М. Хуцишвили, к.т.н.; А.В. Лобузько (4 ЦНИИ Минобороны России, г. Тверь, mva131@mail.ru, xbm@mail.ru).

5. MITRE ATT&CK Framework (2023) "Enterprise Matrix". Официальный сайт MITRE.

DASTURIY TA’MINOTNI SINOVDAN O’TKAZISH NATIJALARI ASOSIDA MATNLI HISOBOTLARNI AVTOMATIK YARATISH UCHUN NEYRON TARMOQ MODELLARINI QO’LLASH

Turdaliev Mansur Normamatovich

Jizzax viloyati pedagogik mahorat markazi Informatika fani katta o‘qituvchisi

+(998)97 325-05-54

E-mail: *turdalievmansur1985@gmail.com*

АННОТАЦИЯ

Современное тестирование программного обеспечения генерирует большие объёмы данных, но превращение их в стандартизированную текстовую отчётность остаётся ручным и трудоёмким процессом. Целью работы стало применение нейросетевых моделей для автоматической генерации текстовой части отчётов по результатам тестирования. Использовался подход дообучения языковых моделей на корпусе реальных технических отчётов, оформленных в соответствии с отраслевыми и государственными стандартами. В результате создана система, которая на основе структурированных данных о тестах автоматически формирует связный, корректный и стилистически выдержанный текст отчёта. Экспертная оценка подтвердила высокое качество генерации: отчёты содержат все необходимые разделы, соответствуют требованиям документооборота и пригодны как для внутреннего, так и для официального использования. Работа показала, что нейросетевые модели способны эффективно автоматизировать составление технической документации, снижая трудозатраты и повышая её качество и единообразие.

ABSTRACT

Modern software testing generates large volumes of data, but converting it into standardized text reports remains a manual and labor-intensive process. The goal of this study was to apply

neural network models to automatically generate the text portion of test reports. An approach was used to further train language models using a corpus of real technical reports formatted in accordance with industry and government standards. The result was a system that automatically generates coherent, correct, and stylistically consistent report text based on structured test data. Expert evaluation confirmed the high quality of the generated reports: they contain all the necessary sections, comply with document management requirements, and are suitable for both internal and official use. The study demonstrated that neural network models can effectively automate the creation of technical documentation, reducing labor costs and improving its quality and consistency.

Kalit so‘zlar: Neyron tarmoq modellari, hisobotlarni avtomatlashtirish, til modellari, sun’iy intellekt.

Ключевые слова: Нейросетевые модели, автоматизация отчётности, языковые модели, искусственный интеллект.

Keywords: Neural network models, reporting automation, language models, artificial intelligence.

Zamonaviy dasturiy ta’minotni ishlab chiqishda avtomatlashtirilgan sinov loyiha hayot aylanishining ajralmas qismiga aylandi.

Biroq, sinovni bajarishni avtomatlashtirishning yuqori darajasiga qaramay, hisobot hujjatlarining matn qismini - xulosa bayonotlari, aniqlangan nuqsonlarning tavsiflari va tavsiyalarni - tuzish jarayoni qo‘lda yoki yarim avtomatlashtirilgan bo‘lib qolmoqda. Bu vaqtni sezilarli darajada sarflashga, so‘zlardagi izchillikning pasayishiga va muhim ma’lumotlarning yo‘qolib qolish xavfiga olib keladi. Mavjud vositalar (masalan, Allure, ReportPortal) metrikalarni vizualizatsiya qilishda yaxshi, ammo ular rasmiy hujjatlarga kiritish uchun mos keladigan izchil, tuzilgan va stilistik jihatdan to‘g‘ri matnni yaratmaydi. Shunday qilib, texnik test ma’lumotlarini avtomatik ravishda yuqori sifatli matnli hisobotga aylantira oladigan aqlli tizimga ehtiyoj bor.

Ilmiy yangiligi. Ushbu ishning ilmiy yangiligi zamonaviy neyron tarmoq texnologiyalaridan foydalangan holda dasturiy ta’minotni sinovdan o‘tkazish hisobotlarining matn qismini avtomatik ravishda yaratishga kompleks yondashuvni ishlab chiqishda yotadi. An’anaviy shablonga asoslangan yechimlardan farqli o‘laroq, texnik hujjatlarning ixtisoslashtirilgan korpusida til modellarini qo‘shimcha o‘qitishga asoslangan usul taklif qilingan. Generatsiya sifatini oshirish uchun o‘quv ma’lumotlarini tayyorlash metodologiyasi ishlab chiqildi, jumladan, muhandislik hujjatlarining stilistik xususiyatlarini hisobga olgan holda, haqiqiy hisobotlarni bo‘limlar bo‘yicha - maqsad, usul, natija, xulosa bo‘yicha to‘plash va tuzilgan belgilash.

Tizimning moslashuvchanligiga alohida e’tibor qaratiladi: profillangan generatsiya konsepsiyasi joriy etiladi, unda model maqsadli auditoriyaga - ishlab chiquvchi, sinovchi yoki loyiha menejeri bo‘ladimi, qarab matnning uslubi va tafsilotlar darajasini dinamik ravishda sozlaydi. Yechimning arxitekturasi tuzilgan test ma’lumotlarini aniq tahlil qilishni va tabiiy tilning moslashuvchan neyron tarmog‘iga asoslangan generatsiyasini birlashtirgan gibrid tizim sifatida qurilgan. Ushbu sintez ma’lumotlarning texnik ishonchliligini ham, yakuniy matnning o‘qilishi mumkinligini ham ta’minlaydi, bu ilgari mavjud avtomatlashtirilgan hisobot vositalarida erishilmagan narsa edi.

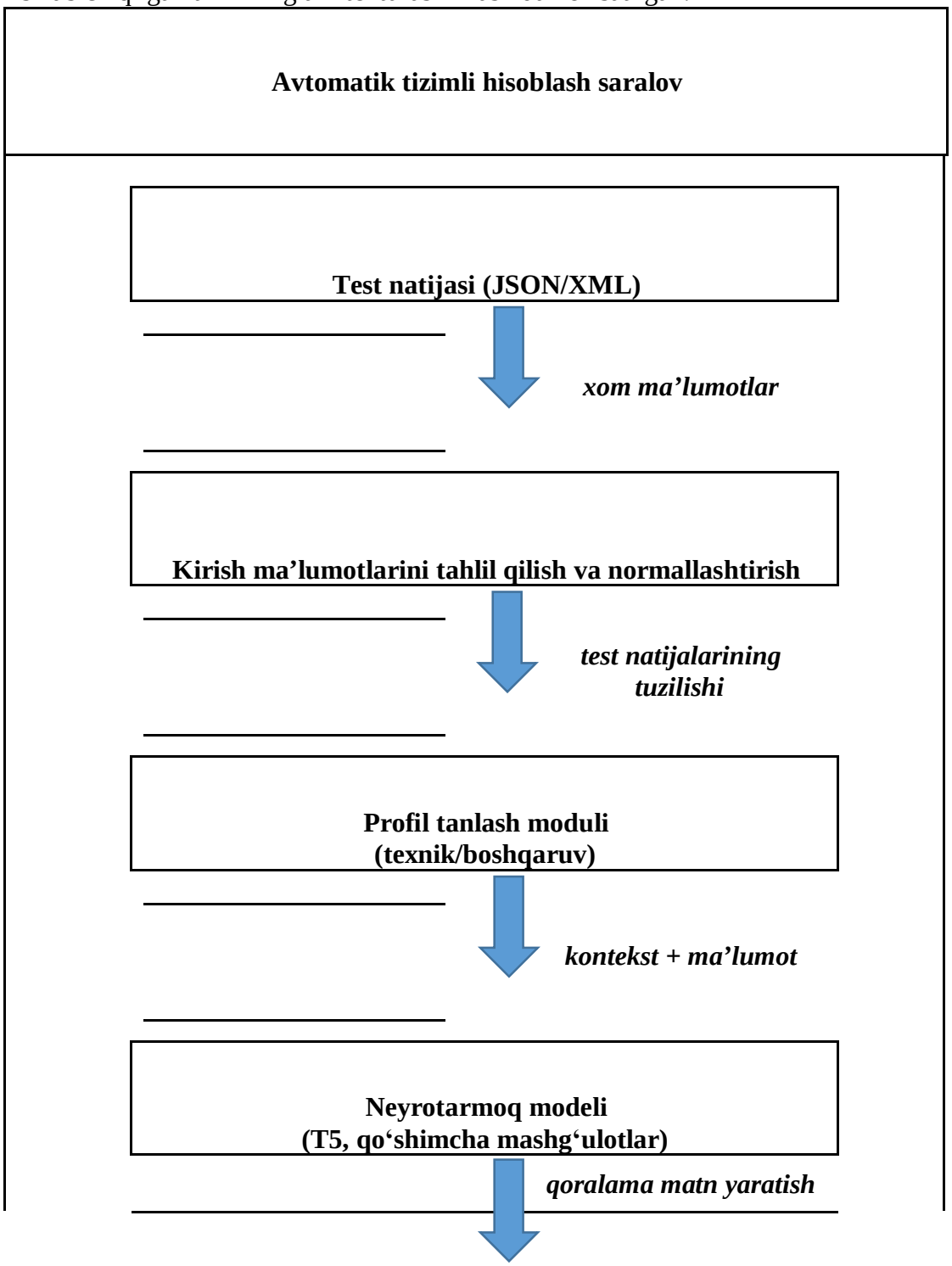
Amaliy ahamiyati. Bajarilgan ishning amaliy ahamiyati uning real dunyo dasturiy ta’minotini ishlab chiqish jarayonlariga yuqori darajada qo‘llanilishiga bog‘liq. Taklif etilayotgan tizim hisobot hujjatlarini tayyorlash uchun zarur bo‘lgan vaqtni sezilarli darajada qisqartiradi - qo‘lda tayyorlashga nisbatan o‘nlab marta - muhandislarni ko‘proq analitik va ijodiy vazifalarni bajarishga imkon beradi. Birlashtirilgan generatsiya modelidan foydalanish hisobotlarning izchil tuzilishi va mazmunini ta’minlaydi, ularni keyingi tahlil qilish, arxivlash va loyiha hayot aylanishining barcha bosqichlarida foydalanishni soddalashtiradi. Yechim mavjud CI/CD quvurlariga osongina integratsiya qilinadi, bu esa har bir sinovdan so‘ng darhol yangilangan hujjatlarni avtomatik ravishda yaratish imkonini beradi. Bundan tashqari, tizim moslashuvchan ravishda har qanday tashkilotning - kichik startaplardan tortib yirik IT kompaniyalarigacha - ichki standartlariga moslashadi. Bu shuningdek, sinov natijalarini hujjatlashtirish jarayonlarini aniq belgilaydigan ISO/IEC 25010 kabi xalqaro sifat standartlariga rioya qilishdagi to‘siqni kamaytiradi.

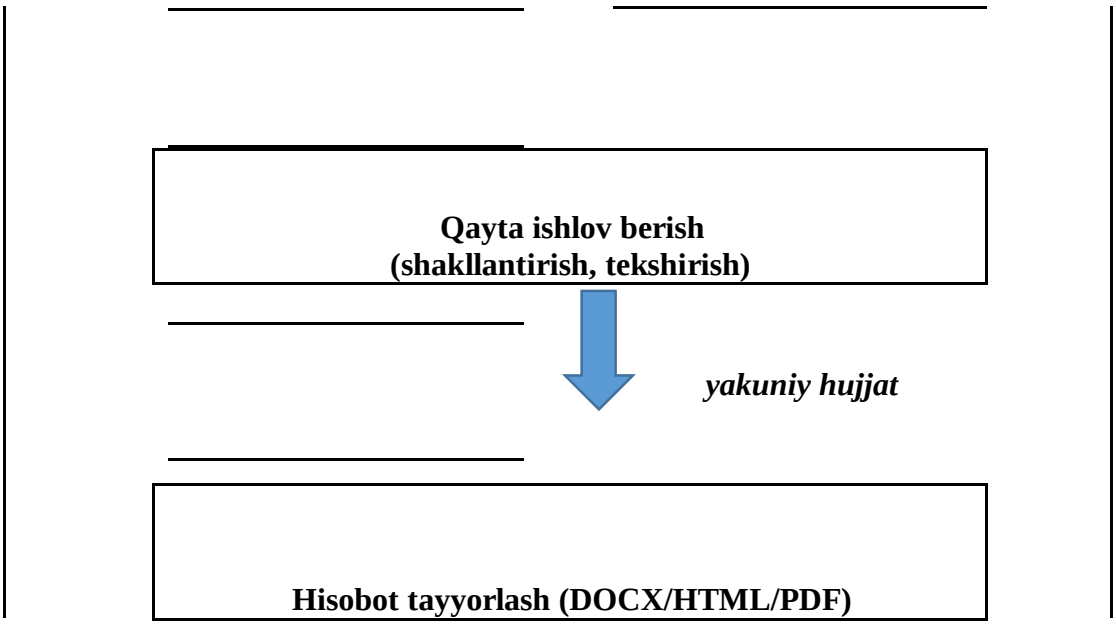
Bajarilgan ishlar natijasi

Tadqiqot davomida 250 dan ortiq real dunyo veb va korporativ ilovalarni sinovdan o‘tkazish hisobotlari to‘plami to‘plandi va izohlandi. Ushbu ma’lumotlar asosida, T5 (Text-to-Text Transfer Transformer) modeliga asoslangan arxitektura tanlandi va moslashtirildi, bu strukturaviy texnik ma’lumotlardan izchil matn yaratish vazifasi uchun maxsus moslashtirilgan.

JSON formatida sinov natijalarini qabul qiladigan va tayyor hisobotlarni DOCX va HTML formatlarida chiqaradigan prototip tizimi ishlab chiqildi va joriy etildi. Model tayyorlangan korpus yordamida muvaffaqiyatli qayta o‘qitildi va ekspert bahosi yaratilgan matnlarning to‘g‘ri, to‘liq va muhandislik hujjatlari uslubiga mos kelishini tasdiqladi. Chiqarish moslashuvchanligiga alohida e’tibor qaratildi: boshqaruv uchun qisqacha xulosadan tortib, ishlab chiquvchilarga qaratilgan batafsil texnik tahlilgacha bo‘lgan turli darajadagi batafsil hisobotlarni yaratish imkoniyati tasdiqlandi.

Ishlab chiqilgan tizimning arxitekturasi 1-rasmda ko‘rsatilgan.

1-rasm. Avtomatik hisobot yaratish tizimining arxitekturasi

Tadqiqotning yakuniy bosqichlari:

Tugallangan tadqiqot loyihasining bir qismi sifatida barcha asosiy tadqiqot bosqichlari ketma-ket yakunlandi.

Dastlabki bosqichda zamonaviy

til modellari, jumladan, T5, RuBART va Llama, shuningdek, texnik sohada nazorat ostida matn yaratishga kutubxonalar va yondashuvlar tahlili o‘tkazildi, bu esa eng mos arxitekturani asosli tanlash imkonini berdi. Keyin, o‘quv korpusi to‘plandi va 250 dan ortiq hisobotlardan iborat bo‘lib, ularda tuzilma (kirish, metodologiya, natijalar, xulosalar) va yozish uslubi bo‘yicha izohlar berildi. Bunga asoslanib, kirish ma’lumotlarini tahlil qilish, generatsiya uslubini boshqarish va matnni qayta ishlashni birlashtirgan modulli neyron tarmoq tizimi arxitekturasi ishlab chiqildi. Model faktik aniqlik va stilistik izchillikni saqlashga qaratilgan nozik sozlash strategiyalari yordamida qo‘shimcha o‘qitildi. Tizimning ishlashi mutaxassislar tomonidan bir qator mezonlar - axborotning to‘liqligi, izchillik, aniqlik va amaliy foydalanish uchun yaroqliligi asosida baholandi va shablonlash va qoida asosida generatsiya qilish kabi an’anaviy usullar bilan taqqoslandi, bu esa taklif qilingan neyron tarmoq yondashuvining afzalliklarini tasdiqladi. Yechimning funksionalligini namoyish etish uchun hisobot profilini tanlash va DOCX/HTML formatiga eksport qilishni, shuningdek, GitLab CI bilan integratsiyani qo‘llab-quvvatlaydigan veb-interfeys yaratildi va sinovdan o‘tkazildi. Barcha bosqichlar tugagandan so‘ng, natijalar umumlashtirildi, ularning samaradorligi tahlil qilindi va xulosalar chiqarildi. Ushbu xulosalar ushbu hisobotning asosini tashkil etdi va magistrlik dissertatsiyasini tayyorlashda qo‘llaniladi.

Xulosa. Tadqiqot neyron tarmoq modellari dasturiy ta’minotni sinovdan o‘tkazish hisobotlarining matn qismini avtomatik ravishda yaratish muammosini samarali hal qila olishini tasdiqladi.

Taklif etilgan yondashuv nafaqat shablonga asoslangan, balki muhandislik amaliyoti talablariga javob beradigan mazmunli, tuzilgan va stilistik jihatdan to‘g‘ri hujjatlarni yaratish imkonini beradi. Ishning barcha bosqichlari - usul tahlilidan tortib prototipni ishlab chiqish va baholashgacha - muvaffaqiyatli yakunlandi.

Natijalar yechimning yuqori amaliy qiymatini namoyish etadi va uni real dunyo dasturiy ta’minotni ishlab chiqish jarayonlarida qo‘llash imkoniyatlarini ochadi, hujjatlarning samaradorligi, shaffofligi va sifatini sezilarli darajada oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Васвани А., Шазир Н., Пармар Н., Усзорект Дж., Джонс Л., Гомез А.Н., Полосухин И. и др. Внимание – это все, что вам нужно // Advances in Neural Information Processing Systems. – 2017. – Т. 30.

2. Девлин Дж., Чанг М.-В., Ли К., Тутанова К. BERT: Предварительное обучение глубоких двунаправленных трансформеров для понимания естественного языка – 2018.

3. Гудфеллоу И., Бенджио Й., Курвилль А. Глубокое обучение. – М.: ДМК Пресс, 2018. – 652 с.

4. Аггарвал Ч.Ч. Neural Networks and Deep Learning: A Textbook. – Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский Центр эволюционных исследований сознания человека, 2018. – 522 с. – ISBN 978-1974743414. 5. Шолле Ф. Глубокое обучение на Python. – СПб.: Питер, 2022. – 400 с.

BULUTLI HISOPLASH: XAVFSIZLIK, SAMARADORLIK VA KELAJAKDAGI YO'NALISHLAR

Turdaliev Mansur Normamatovich
Jizzax viloyati pedagogik mahorat markazi Informatika fani katta o'qituvchisi
+(998)97 325-05-54
E-mail: *turdalievmansur1985@gmail.com*

Аннотация. Облачные вычисления. Экономия ресурсов.

Abstract. Cloud computing. Resource savings

Kalit so'zlar: bulutli hisoblash, moslashuvchanlik, masshtablash imkoniyati

Ключевые слова: облачные вычисления, гибкость, масштабируемость.

Keywords: cloud computing, flexibility, scalability.

Bulutli hisoblash - bu serverlar, ma'lumotlarni saqlash, ma'lumotlar bazalari, tarmoq resurslari va dasturiy ta'minot kabi hisoblash resurslarini mahalliy infratuzilmaga ehtiyoj sezmasdan internet orqali taqdim etish imkonini beruvchi paradigma [1]. Kompaniyalar o'z uskunalarini sotib olish va ularga xizmat ko'rsatish o'rniga, Amazon Web Services (AWS), Microsoft Azure yoki Google* Cloud Platform kabi provayderlardan resurslarni ijaraga oladilar. Ushbu model bozorga chiqish vaqtini tezlashtiradi, innovatsiyalarni soddalashtiradi va masshtablanishni ta'minlaydi, biznes xavflarini kamaytiradi. 2025-yilda bulutli hisoblash IT sohasida asosiy texnologiya bo'lib qolmoqda, ommaviy bulutli xizmatlar bozori ikki xonali raqamlarga o'sishi prognoz qilinmoqda [3]. Bugungi kunda bulutli modellar uchta asosiy toifaga bo'lingan: Xizmat sifatida infratuzilma (IaaS), Xizmat sifatida platforma (PaaS) va Xizmat sifatida dasturiy ta'minot (SaaS) [7]. Ularning har biri asosiy infratuzilmadan tortib tayyor ilovalargacha turli darajadagi abstraktsiyani ta'minlaydi. Bulutlar katta hajmdagi saqlash, ma'lumotlarni zaxiralash, xavfsizlik va boshqa xizmatlarni taqdim etadi. 2025-yilga kelib, yangi raqamli tashabbuslarning 90% dan ortig'i bulutli texnologiyalaridan foydalanadi [3]. Ular tashkilotlarga IT infratuzilmasini boshqarish o'rniga biznes maqsadlariga e'tibor qaratish imkonini beradi. Asosiy texnologiyalar qatoriga bitta serverda bir nechta virtual mashinalarni ishga tushirish uchun virtualizatsiya, orkestratsiya (masalan, Kubernetes) va integratsiya uchun APIlar kiradi. Bulutlar sun'iy intellekt (AI), narsalar interneti (IoT) va chekka hisoblash bilan faol hamkorlik qilib, ulardan foydalanishni korporativ tizimlardan tortib, oqimli xizmatlar va mobil ilovalargacha kengaytirmoqda [6]. Bulutli hisoblash ko'plab afzalliklarni taqdim etadi. Birinchisi, xarajatlarni tejash. To'lov asosida to'lash modeli kompaniyalarga faqat foydalanadigan resurslar uchun to'lash imkonini beradi, bu esa apparat vositalariga kapital qo'yilmalardan qochadi. Xavfsizlik ustuvor vazifa bo'lib qolmoqda: rahbarlarning 60% buni bulutning asosiy afzalligi, shuningdek, masshtablash va texnik xizmat ko'rsatish qulayligi deb biladi.

Masshtablash ikkinchi afzallikdir. Bulutlar resurslarga o'zgaruvchan ish yuklamalariga darhol moslashish imkonini beradi, bu esa mavsumiy biznes uchun idealdir. Masalan, chakana sotuvchilar serverlarni sotib olmasdan, Qora Juma kabi eng yuqori savdo davrlarida sig'imni oshirishlari mumkin.

Uchinchi afzallik - moslashuvchanlik va mavjudlik.

Google* Workspace yoki Microsoft 365 kabi bulutli xizmatlar masofaviy kirish va hamkorlikni ta'minlaydi [7]. Bu samaradorlikni oshiradi va global jamoalarni qo'llab-quvvatlaydi.

Bulutlar ishlab chiquvchilarga mashina o‘rganish platformalari kabi vositalarni taqdim etish orqali innovatsiyalarni tezlashtiradi. Ular, shuningdek, raqamlashtirishni osonlashtiradi va kompaniyalarning raqobatbardosh bo‘lib qolishiga yordam beradi [1].

Atrof-muhit jihati: Bulutli provayderlar ma’lumotlar markazining energiya samaradorligini optimallashtiradi, ularning uglerod izini kamaytiradi. Ko‘pchilik, jumladan Google* Cloud, 100% qayta tiklanadigan energiyadan foydalanishga intiladi [8]. Afzalliklarga qaramay, bulutli hisoblash qiyinchiliklarga duch keladi. Ular orasida asosiysi xavfsizlikdir. Ma’lumotlarning buzilishi kabi kiberhujumlar va DDoS hujumlari tahdid bo‘lib qolmoqda. 2025-yilda xavflar ma’lumotlarni zaif boshqarish, tarmoq xavfsizligining yetarli emasligi va so‘nggi nuqta zaifliklarini o‘z ichiga oladi [2]. Ushbu xavflarni kamaytirish uchun ko‘p faktorli autentifikatsiya (MFA), shifrlash va Zero Trust modeli tavsiya etiladi [4].

Sotuvchilarni blokirovka qilish yana bir muammodir. Bulutlar orasida harakatlanish xususiy APIlar tufayli qiyin, bu esa kompaniyalarni ko‘p bulutli strategiyalarni qo‘llashga undaydi [6].

GDPR kabi qoidalarga rioya qilish ayniqsa ma’lumotlarni mahalliylashtirishni talab qiladigan global kompaniyalar uchun qiyinchilik tug‘diradi [5].

Ishlash va kechikish ham muhimdir: avtonom avtomobillar kabi past kechikishli ilovalar ommaviy bulutlar o‘rniga chekka hisoblashni talab qiladi [6].

Va nihoyat, nazoratsiz bulutdan foydalanish yuqori xarajatlarga olib kelishi mumkin. Azure’ning o‘rnatilgan yechimlari kabi optimallashtirish vositalari muhim ahamiyat kasb etmoqda [7].

2025-yilda bulutli hisoblash rivojlanishda davom etmoqda. Korxonalarning 85% bulutga asoslangan strategiyadan foydalanadi [3]. Asosiy tendentsiyalar quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

1. Sun’iy intellekt va mashinani o‘rganish integratsiyasi (bulutlar avtomatlashtirishga urg‘u berib, sun’iy intellekt uchun platformaga aylanmoqda, AWS, Azure va Google* Cloud o‘rtasidagi raqobat kuchaymoqda [7]).

2. Gibrid va ko‘p bulutli muhitlar (kompaniyalar ish faoliyatini yaxshilash uchun ommaviy va xususiy bulutlarni birlashtirmoqda [6]).

3. Chekka hisoblash (manbaga yaqinroq ma’lumotlarni qayta ishlash kechikishni kamaytiradi, IoT va 5G ni qo‘llab-quvvatlaydi [6]).

4. Chidamlilik va yashil bulutlar (provayderlar energiya samaradorligiga e’tibor qaratadi [8]).

5. Xavfsizlik va muvofiqlik (nol ishonch modellari va avtomatlashtirilgan xavfsizlikning yuksalishi [4]).

Bulutli hisoblash IT sanoatini o‘zgartirdi, moslashuvchanlik, xarajatlarni tejash va innovatsiyalarni taklif qildi. 2025-yilda, sun’iy intellekt, chekka hisoblash va ko‘p bulutli strategiyalarning yuksalishi bilan uning roli oshadi. Biroq, xavfsizlik va xarajatlar ehtiyotkorlik bilan boshqarishni talab qiladi.

Bulutga birinchi navbatda yondashuvni qo‘llaydigan tashkilotlar raqamli iqtisodiyotda yetakchilarga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mell P., Grance T. The NIST Definition of Cloud Computing. – National Institute of Standards and Technology, 2011.

2. Kaspersky Lab. Отчёты по киберугрозам. – URL: https://www.kaspersky.ru/about/press-releases

3. Gartner. Forecast Analysis: Public Cloud Services, Worldwide. – URL: https://www.gartner.com/

4. Cisco. Annual Cybersecurity Report. – URL: https://www.cisco.com/c/en/us/products/security/securityreports.html

5. General Data Protection Regulation (GDPR). – URL: https://gdpr.eu/

6. IBM. Hybrid Cloud and Edge Computing Solutions. – URL: https://www.ibm.com/cloud/

7. Microsoft Azure. Cloud service models explained: IaaS, PaaS, SaaS. – URL: https://azure.microsoft.com/
8. Google* Cloud. Quantum Computing Services. – URL: https://cloud.google*.com/

ROMANTIC POETRY: WORDSWORTH AND COLERIDGE'S LYRICAL BALLADS

Isroilova Tursuntosh
Chirchiq Davlat Pedagogika Unibersiteti
Ingliz tili nazariyasi va amaliyoti kafedrasi o'qituvchisi
Kamilberdiyeva Barnoxon Xusniddin qizi
Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti talabasi

Annotation. This article examines the significance of *Lyrical Ballads* (1798), a collaborative work by William Wordsworth and Samuel Taylor Coleridge, as a foundational text of the English Romantic movement. The study highlights how the collection challenged the neoclassical poetic tradition by emphasizing emotion, individual perception, and the importance of nature and imagination. Wordsworth's poetic theory of using the "language of ordinary men" and his focus on rural simplicity are analyzed alongside Coleridge's exploration of the supernatural and the concept of the "willing suspension of disbelief." Despite their differing approaches, both poets shared a vision of poetry as a means of expressing deep emotional truths. The article concludes that *Lyrical Ballads* played a decisive role in redefining poetic language and themes, marking a turning point in the development of modern literary thought.

Key Words: Romanticism; *Lyrical Ballads*; William Wordsworth; Samuel Taylor Coleridge; poetic language; imagination; nature; emotional expression; supernatural elements; literary transformation.

Annotatsiya. Ushbu maqolada Uilyam Uordsvort va Samuel Teylor Kolerij tomonidan yaratilgan *Lyrical Ballads* (1798) to'plamining ingliz romantizm adabiyotidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqot to'plamning neoklassik poeziya an'analariga qarshi chiqib, hissiyot, shaxsiy idrok va tabiat hamda tasavvurning ahamiyatini oldinga surganini ko'rsatadi. Maqolada Uordsvortning "oddiy odamlar tili"dan foydalanish haqidagi poetik nazariyasi hamda uning qishloq hayoti va soddalikni madh etishi, Kolerijning esa g'ayritabiiylik va "ishonchni ixtiyoriy ravishda to'xtatib turish" g'oyalarini poetik ifodasi yoritiladi. Mualliflar yondashuvlari turlicha bo'lishiga qaramay, poeziyani chuqur hissiy haqiqatlarni ifodalash vositasi sifatida birlashtirganliklari ta'kidlanadi. Xulosa sifatida, *Lyrical Ballads* zamonaviy adabiy tafakkurning shakllanishida burilish nuqtasi bo'lgan asar sifatida baholanadi.

Kalit so'zlar: Romantizm; *Lyrical Ballads*; Uilyam Uordsvort; Samuel Teylor Kolerij; poetik til; tasavvur; tabiat; hissiy ifoda; g'ayritabiiylik unsurlari; adabiy o'zgarish.

Аннотация. В данной статье рассматривается значение сборника *Lyrical Ballads* (1798), созданного Уильямом Вордсвортом и Самюэлем Тейлором Кольриджем, как ключевого произведения английского романтизма. Подчёркивается, что сборник бросил вызов неоклассической поэтической традиции, акцентируя внимание на эмоциях, индивидуальном восприятии, а также роли природы и воображения. Анализируется поэтическая теория Вордсворта об использовании «языка простых людей» и его интерес к сельской простоте наряду с исследованием Кольриджем сверхъестественного и понятием «добровольного приостановления недоверия». Несмотря на различие художественных подходов, оба поэта рассматривали поэзию как средство выражения глубоких эмоциональных истин. В заключение утверждается, что *Lyrical Ballads* стало поворотным моментом в развитии современной литературной мысли.

Ключевые слова: Романтизм; *Lyrical Ballads*; Уильям Вордсворт; Самуэль Тейлор Кольридж; поэтический язык; воображение; природа; эмоциональное выражение; элементы сверхъестественного; литературная трансформация.

Introduction. The publication of *Lyrical Ballads* in 1798, a collaborative work by William Wordsworth and Samuel Taylor Coleridge, marks a transformative moment in the history of English literature. The volume signaled the beginning of the Romantic movement, challenging the

neoclassical emphasis on reason, order, and elite cultural references. Instead, Wordsworth and Coleridge proposed a new poetic philosophy grounded in emotion, personal experience, ordinary life, and the imaginative engagement with nature and the supernatural. Through their shared yet distinct approaches, the poets redefined the themes, language, and purpose of poetry, influencing not only their contemporaries but also subsequent generations of writers and thinkers.

Before the emergence of the Romantic movement, eighteenth-century English poetry was characterized by rationality, formal diction, and strict poetic structures, as exemplified by poets such as Alexander Pope and John Dryden. [110]Their works reflected Enlightenment ideals in which nature was seen as a system to be explained rationally, and poetry served as a means to express universal truths through elevated language. *Lyrical Ballads* rejected these conventions. Wordsworth and Coleridge believed that poetry should be accessible to ordinary people and should reflect genuine human emotions rather than artificial poetic style. Their objective was not merely to entertain, but to transform the reader's perception of the world and restore a sense of emotional depth to language and experience.

Wordsworth's contributions to *Lyrical Ballads* center primarily on the everyday and the natural world. In his celebrated preface to the second edition (1800), Wordsworth articulated his poetic principles: poetry should be written in "the real language of men" and should depict ordinary situations to reveal universal truths about human life. He believed that rural life, being closer to nature and less influenced by the corrupting forces of urban society, provided the purest source of emotional and moral experience. For Wordsworth, nature was not simply scenic beauty; it was a living presence capable of shaping the human mind. His poems such as "*Lines Composed a Few Miles above Tintern Abbey"* demonstrate this view. In the poem, Wordsworth reflects on the power of memory and nature to restore tranquility and strengthen one's sense of identity. He suggests that nature is a moral teacher, capable of nurturing sympathy, self-awareness, and spiritual insight.

Moreover, Wordsworth frequently explored childhood as a period of innocence, imagination, and sensitivity to the natural world. In "*We Are Seven*," [111]Wordsworth portrays a child's view of death, showing how children maintain emotional bonds that transcend physical separation. The poem illustrates Wordsworth's belief that children possess a wisdom often lost in adulthood. Through such works, Wordsworth challenged readers to reconsider their assumptions about life, emotion, and the meaning of human experience.

In contrast, Coleridge contributed to *Lyrical Ballads* a different but complementary vision of poetry. While Wordsworth emphasized realism and simplicity, Coleridge explored the supernatural, the mysterious, and the psychological. His most famous contribution, "*The Rime of the Ancient Mariner*," [112]tells the story of a sailor who commits a senseless act—killing an albatross—and is punished by supernatural forces. The poem is rich with gothic imagery, symbolic meaning, and moral ambiguity. Yet, despite its fantastical events, Coleridge aimed to evoke authentic emotional responses. He believed that the imagination could elevate the mind beyond ordinary experience, allowing poetry to explore the depths of the human spirit. To achieve this, he introduced the concept of the "willing suspension of disbelief," in which the reader temporarily accepts the impossible for the sake of emotional truth.

Coleridge's approach therefore highlights the Romantic interest in the imagination as a source of creativity and spiritual insight. Whereas Enlightenment thinkers prioritized logical reasoning, Romantics argued that logic alone could not express the full complexity of human consciousness. Imagination became a powerful means of accessing emotional realities and unseen dimensions of existence.

---

[110] Abrams, M. H. (1999). *A Glossary of Literary Terms* (7th ed.). Harcourt Brace College Publishers.

[111] Wordsworth, W. (2005). *Selected Poems*. Penguin Classics. (Preface to the 1800 edition of *Lyrical Ballads* included).

[112] Coleridge, S. T., & Wordsworth, W. (1988). *Lyrical Ballads and Other Poems*. Dover Publications

Despite their differences, Wordsworth and Coleridge were united by several core Romantic principles. First, both rejected the mechanistic view of the world promoted by Enlightenment rationalism. They believed that human experience was emotional, spiritual, and subjective, and that poetry must reflect this complexity. Second, both poets stressed the importance of personal feeling and introspection. Poetry, in their view, originated from deep emotional reflection and was meant to evoke emotional responses in the reader. Third, both poets highlighted the significance of nature, though in different ways. For Wordsworth, nature was a moral and emotional guide; for Coleridge, it was a source of mystery and imaginative wonder.

The influence of *Lyrical Ballads* extended far beyond its initial publication. It inspired other Romantic poets such as Percy Bysshe Shelley, John Keats, and Lord Byron, who continued to develop the themes of individuality, emotional intensity, and the sublime power of nature. The collection also contributed to a broader cultural shift in which the subjective experience of the individual became central to artistic expression. Poetry was no longer expected to reflect universal reason; instead, it embraced personal reflection, emotional complexity, and linguistic accessibility.

CONCLUSION

Lyrical Ballads stands as a foundational work of Romantic literature that reshaped the direction of English poetry. Wordsworth's focus on simplicity, rural life, and emotional sincerity, combined with Coleridge's imaginative exploration of the supernatural and the psychological, produced a groundbreaking collaboration that challenged classical poetic ideals. Their shared commitment to emotion, nature, and the human imagination created a new poetic paradigm that continues to influence literary study and artistic expression. Through *Lyrical Ballads*, Wordsworth and Coleridge not only redefined the role of poetry but also transformed the cultural understanding of human experience itself.

REFERENCES

1. Abrams, M. H. (1999). *A Glossary of Literary Terms* (7th ed.). Harcourt Brace College Publishers.
2. Coleridge, S. T. (1997). *The Rime of the Ancient Mariner*. Oxford University Press. (As originally published in *Lyrical Ballads*, 1798).
3. Coleridge, S. T., & Wordsworth, W. (1988). *Lyrical Ballads and Other Poems*. Dover Publications.
4. Day, A. (1996). *Romanticism*. Routledge.
5. Furneaux, H. (2009). *Romantic Writing and Pedestrian Travel*. Oxford University Press.
6. Gill, S. (2003). *William Wordsworth: A Life*. Oxford University Press.
7. McGann, J. (1983). *The Romantic Ideology: A Critical Investigation*. University of Chicago Press.
8. Sanders, A. (1994). *The Short Oxford History of English Literature*. Oxford University Press.
9. Watson, J. R. (1992). *English Poetry of the Romantic Period, 1789–1830*. Longman.
10. Wordsworth, W. (2005). *Selected Poems*. Penguin Classics. (Preface to the 1800 edition of *Lyrical Ballads* included).

O'SIMLIKLARNING VEGETATIV KO'PAYISHINI O'RGANISH

Urolova Sharofat Ummatqulovna
Axadova Dilnoza Toshtemitovna
"Aniq va tabiiy fanlar metodikasi" kafedrasi biologiya kursi tinglovchilari

Annotatsiya: **Vegetativ ko'payish** - vegetativ organlar yoki ularning bir qismidan yangi organizm paydo bo'lishi; ko'p hujayralilar uchun xos. Vegetativ ko'payishda ham bir hujayralilarning jinsiy ko'payishi singari klonlar — genetik jihatdan bir xiddagi individlar guruhi vujudga keladi. Bu bizning mikrodars ishlanmamizdagi "Osimliklarning vegetativ ko'payishi"mavzusi haqida qisqacha ma'lumot beradi.

Kalit so'zlar: Ildiz, poya, vegetativ, payvandtag, bachki, piyozbosh,payvandust.

O’simliklarda vegetativ ko‘payish tallom ixtisoslashmagan qismining ajralishi (ko‘pchilik suv o‘tlari va yuksak zamburug‘lar) yoki tallomdan ixtisoslashgan qismlar ajralishi (harasimon suv o‘tlarida tuganaklar, sfatsellyariya suv o‘tida bachki kurtaklar, lishayniklarda sorediyalar va izidiyalar, zamburug‘larda sporalar) orqali ko‘payishdir. Yuksak o‘simliklarda vegetativ ko‘payish regeneratsiya qobiliyatidan, moxsimonlarda esa ona organizmning bir necha bo‘lakka bo‘linishidan iborat. Plaunlar, ochiq urug‘li yoki gulli o‘simliklarda vegetativ ko‘payish yer ustki o‘rmalovchi yoki yotib o‘suvchi poya qismining bir bo‘lagi hisobiga amalga oshadi. Ixtisoslashgan vegetativ ko‘payish rivojlanayotgan yosh organizmlar va ularning boshlang‘ichi (tushib ketadigan kurtaklar, barg yoki ildizdagi qo‘shimcha kurtaklar), novdadan hosil bo‘ladigan ixtisoslashgan qismlar (tuganak, piyozboshi, bachki ildizlar) orqali sodir bo‘ladi. Vegetativ ko‘payish har yili yoki ikki yilda bir marta, ko‘p yillik o‘simliklarda esa bir necha yilda bir marta ro‘y beradi. Vegetativ ko‘payish vegetativ organ hujayralarining ko‘payib ketishi va paydo bo‘ladigan yangi individlarning yangi maydonni egallashidan iborat. Vegetativ ko‘payish xiliga qarab hosil bo‘ladigan har xil tipdagi klonlardan o‘simliklar seleksiyasida foydalaniladi. Asosiy Vegetativ organlarga barg va poyali novda hamda ildiz kiradi. Barg fotosintez, ildiz suv va mineral moddalarni shimib olish vazifasini bajaradi. Evolyutsiya jarayonida Vegitativ organ o‘simliklar quruqlikka chiqishi bilan tuzilishining mukammallashuvi tufayli paydo bo‘lgan. Tuban ko‘p hujayrali % O’simliklar (suv o‘tla-ri) va zamburug‘larning vegetativ tanasi (tallomi) birmuncha sodda va bir xilda tuzilgan bo‘lib, organlarga bo‘linmaydi (ipsimon va ayrim plastinkasimon suv o‘tlari, zamburug‘lar mitselleysi). Ko‘pchilik yirik yashil va qo‘ng‘ir suv o‘tlarining tashqi ko‘rinishi yuksak o‘simliklar organlariga o‘xshaydi, ya’ni bargsimon, poyasimon yoki iddizsimon bo‘ladi, lekin to‘qima tuzilishiga ega bo‘lmagan qismlarga bo‘linadi. O’simliklarda vegetativ ko‘payishi tallom ixtisoslashmagan qismining ajralishi yoki tallomdan ixtisoslashgan qismlar ajralishi orqali ko‘payish deb ham ta’riflasak bo‘ladi. Yuksak o‘simliklarda vegetativ ko‘payish regeneratsiya xususiyatidan, moxsimonlarda esa ona organizmning bir necha bo‘laklarga bo‘linishidan iborat.Tabiiy va sun’iy vegetativ ko‘payish. Bunday ko‘payish ko‘pincha urug‘dan ko‘payishi qiyin bo‘lgan o‘simliklarda uchraydi. Bu jarayon ko‘pyillik o‘simliklar orasida (o‘t.chala buta, daraxt) tez-tez ko‘rinadi. Ko‘pincha o‘rmonzorlarda daraxtlarning ostida o‘sishga moslashgan o‘tchil urug‘lari deyarli pishib yetilmaydi, Bunga asosiy sabab yorug‘likning yetarli bo‘lmasligi hamda changlatuvchi hasharotlarning ozligidir, Shuning uchun bu xildagi usimliklar sr osti ildizpoyasi, ildiztugunak, piyozboshlar yordamida juda ham tez ko‘payadi va ko‘plab yosh o‘simliklar o‘sib chiqadi (landish, qizilmiya (shirinmiya),lola va boshqalar), o‘simliklar bolalovchi o‘simliklar deb ataladi.

O’simliklarning vegetativ ko‘payishi o‘simlikning bir qismidan (poya, ildiz, barg) yangi o‘simlik hosil bo‘lishidir, bu jinsiy ko‘payishdan farqli o‘laroq, urug‘dan ko‘payish emas. Bu ko‘payish turi o‘simlikning genetik xususiyatlarini saqlab qolishga imkon beradi, chunki yangi o‘simlik ona o‘simlik bilan bir xil genetik tarkibga ega bo‘ladi.

O’simliklarning vegetativ ko‘payish usullari

Poya orqali ko‘payish: Bu usulda o‘simliklar novdalar, qalamchalar yoki ildizpoyalari orqali ko‘payadi. Masalan, uzum, qulupnay, kartoshka kabi o‘simliklar shu yo‘l bilan ko‘payadi.

Ildiz orqali ko‘payish:

Bu usulda o‘simliklar ildizlari yordamida yangi o‘simliklar hosil qiladi. Masalan, qrim gul, shaftoli kabi o‘simliklar ildizdan chiqqan bachkilar orqali ko‘payadi.

Barg orqali ko‘payish:

Bu usulda o‘simliklar barglari yordamida ko‘payadi. Masalan, begemot va qarg‘a kabi o‘simliklar bargidan chiqqan tomchi qizchalar orqali ko‘payadi.

Vegetativ ko‘payishning afzalliklari

Genetik xususiyatlarni saqlab qolish: Yangi o‘simliklar ona o‘simlik bilan bir xil genetik xususiyatlarga ega bo‘ladi. Bu esa o‘simlikning sifatini yaxshilash va uni saqlab qolish imkonini beradi.

Tezlik: Vegetativ ko‘payish jinsiy ko‘payishga nisbatan tezroq amalga oshadi.

Murakkab shakllar: O’simliklar jinsiy ko‘payishga o‘ta olmaydigan murakkab shakllar ham vegetativ ko‘payish yo‘li bilan ko‘paytirilishi mumkin.

1. **Ildizpoyalar yordamida ko‘payish.** Ko‘p yillik o‘t o‘simliklarning ildizpoya orqali tez ko‘payishi ma’lum. Masalan yovvoyi o‘simliklardan ajriq, g‘umay, qirqbo‘g‘im, qamish, salomalaykum, bambuk, shirinmiya kabi o‘simliklar shular jumlasidandir.

2.Tugunaklar yordamida ko‘payish. Bunday ko‘payishni madaniy ekinlardan kartoshka, topinambur, kartoshkagul kabi o‘simliklarda uchratamiz. Tabiiy sharoitda esa siklomen, burmaqora, salomaleykum va boshqalar shu yo‘l bilan ko‘payadilar. Salomaleykumning bir tupi yuzgacha tugunak hosil qiladi.

3.Piyozboshi yordamida ko‘payish Asosan cho‘l, chalacho‘l, shuningdek, tog‘o‘simliklari orasida ko‘proq uchraydi. Ko‘p yillik piyozboshli o‘simliklar (lola, chuchmoma) mayday yosh piyozchalarni hosil qilib, katta maydonlarni qamrab oladi. Madaniy o‘simliklardan piyoz, lola, sarimsoq, nargis, giatsent, ilongul kabi o‘simliklar piyozchalari bilan ko‘payatiriladi. Tabiatda ham lolalar, boychechak, za’faron, chuchmomalarni uchratamiz. Ayrim o‘simliklar barg qo‘ltig‘ida yoki to‘pgullarida piyozchalar hosil qiladi. Shu piyozchalar to‘kilsa, undan yangi o‘simliklar hosil bo‘ladi. Bunday ko‘payishni sarimsoqda ko‘rish mumkin.

4. Ildiz bachkilari yordamida ko‘payish. Ildiz bachkilari ildizda endogen yo‘li bilan qo‘shimcha kurtakning rivojlanishidan hosil bo‘ladi. O’simliklar ildiz bachkilari yordamida tez ko‘payib, katta-katta maydonlarni egallaydi. Har qaysi novda o‘zining qo‘shimcha ildizlariga ega, shuning uchun ular alohida ekilsa ham nobud bo‘lmaydi. Bunday o‘simliklarga daraxtlar, butalar va ba’zi o‘simliklar: olcha, gilos, terak, akatsiya, do‘lana, zirk, maymunjon, pechak, kakra, qizilmiya, bo‘ztikan va boshqalar misol bo‘ladi.

Sun’iy vegetativ ko‘payishning ham bir necha usullari ma’lum.

1. Parxish qilib ko‘paytirish. O’simlik novda va shohlari yoysimon shaklda yerga egiladi hamda novdasining uchi yerdan chiqib turadigan qilib ko‘miladi. Ma’lum vaqtdan so‘ng novdaning ko‘milgan qismidan qo‘shimcha ildizlar paydo bo‘ladi, shundan keyin parxeshni ona osimlikdan ajratib, boshqa joyga ko‘chirish mumkin. Parxish qilinadigan novdanong

tilinishi tez ildiz otishiga yordam beradi. Parxish asosan erta bahor yoki kuzda qilinadi. Tut, anor, tot, tok,qoraqat, anjir va ba’zi bir chinniguldoshlar, dratsenalar parxish qilib ko‘paytiriladi.

2. Qalamchalar yordamida ko‘paytirish. Ona o‘simlikdan qirqib olingan, vegetativ ko‘payish uchun xizmat qiluvchi o‘simlikning bir qismiga qalamcha deyiladi. Ildiz, poya va barg qalamchalari ajratiladi. Qalamchalar ko‘pincha o‘simlikning novdalaridan tayyorlanadi. Tok, terak, tol va anorlar novda qalamchasi; olcha, atirgul, siren ildizlari bilan; begoniyaning ayrim turlari, binafsha va gloksiniyalar esa bargi orqali ko‘payadi. Qalamchalar uzunligi o‘simlik turiga qarab turlicha (8-25-45 sm) bo‘ladi.

3. Payvandlash. Payvandlash (transplantatsiya) deganda, bir o‘simlikning ma’lum qismini ikkinchi o‘simlikka turli usullar bilan o‘rnatish bilan qo‘shilib o‘sib ketishiga aytiladi. Payvandlash usuli kishilik jamiyati rivoji va dexqonchilik tarixi bilan bog‘liq. Antik davr tabiatshunoslari Aristotel, Teofrast, Platon, Pliniy va ularning shogirdlari payvandlashning turli ususllarini yozib qoldirgan. Payvandlashning juda ko‘p usullari bor (kurtak,iskana va naycha). O’tqaziladigan o‘simlik (kurtak yoki qalamcha) payvandust, payvandlanadigan o‘simlik payvandtag deb ataladi. Payvandlash usuli bilan asosan qo‘shimcha ildiz chiqarishi qiyin bo‘lgan mevali daraxt, rezavor va manzarali o‘simliklar ko‘paytiriladi. Payvandlashning eng ko‘p tarqalgan turi kurtak payvanddir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O ‘. Pratov, A.To‘xtayev va boshqalar Biologiya. 5-sinf darslik. Toshkent 2020 y
2. Karimov A., Raxmatova D. — Biologiya (7–8-sinflar uchun darslik). Toshkent: O’qituvchi nashriyoti, 2022.
3. Tursunov M. — Umumiy biologiya asoslari. Toshkent, 2021.
4. Shodmonov O. — Hayotiy jarayonlar biologiyasi. Toshkent, Fan nashriyoti, 2019.

BIOLOGIYA FANLARINI O'QITISHDA EKOLOGIK TA'LIM TARBIYA BERISH

Xalbayeva Dilafruz Baxtiyorovna
Berdikulova Nargiza Qo'shboq qizi
"Aniq va tabiiy fanlar metodikasi" kafedrasi biologiya kursi tinglovchilari

Annotatsiya: Ekologik muammolarning ilmiy, iqtisodiy, texnik, gigienik, yuridik, estetik, pedagogik kabi yo'nalishlari mavjud. Bu yo'nalishlar ichidan pedagogik yo'nalish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki ekologik muammolar inson faoliyati natijasida kelib chiqadi.

Kalit so'zlar: Ekologiya,atrof-muhit,gigiyena,ifloslanish, tabiat,tozalik,tabiiy resurslar.

Hozirgi zamon ekologik muammolar dunyo miqyosida jiddiy e'tibor talab qilmoqda. Iqlim o'zgarishi, biologik xilma-xillikning kamayishi, atrof-muhitning ifloslanishi kabi global muammolar insoniyat uchun katta tahdid solmoqda. Bu jarayonda ekologik madaniyatni shakllantirish, ayniqsa, yosh avlodning ongida ekologik qiymatlar va atrof-muhitga bo'lgan mas'uliyat hissini rivojlantirish katta ahamiyatga ega. Ekologik ongni shakllantirish uchun pedagogik yondashuvlar samarali bo'lishi kerak. Dars jarayonida ekologik masalalarni muhokama qilish, ekologik loyihalar yaratish va o'quvchilarga atrof-muhit haqida amaliy bilimlar berish kabi usullarni qo'llash mumkin. Shuningdek, ekologik bilimlarni o'rgatishda interfaol metodlar, amaliy mashg'ulotlar, tabiatni o'rganishga qaratilgan ekskursiyalar va ta'lim dasturlari samarali bo'ladi. Masalan, o'quvchilarga ekologik jarayonlar va ularning tabiatga ta'sirini tushuntirishda real hayotdagi misollar va holatlar bilan ishlash muhimdir.

Maktab biologiyasining asosiy ekologik bilimlari tizimiga muhit va muhit omillari, organizmlar ekologiyasi, populyatsiyalar ekologiyasi, biogeotsenologiya, ijtimoiy (inson va biosfera) ekologiya kabilar kiradi.

Quyida botanika o'quv fani bilan uzviy bog'liq holda o'quvchilarga berilgan ekologik bilimlar tizimi mazmuni keltiriladi:

-o'simliklarning yashash muhiti va unga moslanganligi;

-ekologik omillar, ularning o'simliklarga ta'siri;

-o'simliklar hayotidagi mavsumiylik, ularning sabablari;

-o'simliklarning yashash muhitiga antropogen omillar ta'siri;

Biologiya darslarida ekologik ta'lim elementlarini singdirish yo'llari

1. Dars mazmuniga ekologik yo'nalishli mavzularni kiritish. Har bir biologiya mavzusi ekologik mazmunga ega bo'lishi mumkin.

Masalan: "Fotosintez" mavzusida — o'simliklarning havo tozalashdagi ahamiyati;

"Hayvonlarning yashash muhiti" mavzusida — inson faoliyatining hayvonlarga ta'siri;

"Biosfera" mavzusida — global ekologik muammolar (issiqxona effekti, chiqindilar);

"Odam fiziologiyasi" mavzusida — sog'lom muhit va inson salomatligi bog'liqligi.

2. Interfaol metodlardan foydalanish

O'quvchilarning ekologik tafakkurini rivojlantirishda interfaol metodlar juda samaraqli:

"Aqliy hujum" – muammoli ekologik vaziyatlarga yechim izlash;

"Debat" – "Texnologik taraqqiyotmi yoki ekologik xavfmi?" kabi bahslar;

"Loyiha usuli" – chiqindilarni kamaytirish, suvni tejash, daraxt ekish loyihalari

"Kuzatish" – o'simlik va hayvonlar hayotini bevosita o'rganish orqali ekologik bilimni mustahkamlash.

3. Tabiat qo'ynidagi darslar (ekskursiyalar) Tabiatda o'tkaziladigan darslar ekologik ta'limning eng samarali shaklidir. Masalan: O'quvchilar bilan mahalliy bog', ariq yoki dala hududlarini kuzatish; Biologik xilma-xillikni aniqlash, ifloslanish darajasini baholash; Ekologik tozalash aksiyalarida qatnashish.

4. Ekologik burchak va ko'rgazmalar tashkil etish

Maktabda "Yashil burchak", "Ekologiya markazi" yoki "Tabiat burchagi" tashkil etish orqali o'quvchilarni amaliy faoliyatga jalb qilish mumkin.

U yerda: o'simliklarni parvarish qilish, chiqindilarni saralash, suv tejash, energiyani tejash kabi tadbirlar o'tkaziladi.

5. Fanlararo integratsiya

Ekologik ta’limni faqat biologiya bilan cheklab bo‘lmaydi. U boshqa fanlar bilan uzviy bog‘lanadi:

Geografiya – iqlim o‘zgarishlari, tabiiy zonalar;

Kimyo – havo va suv ifloslanishining kimyoviy sabablari;

Fizika – energiya manbalari, ularning ekologik ta’siri;

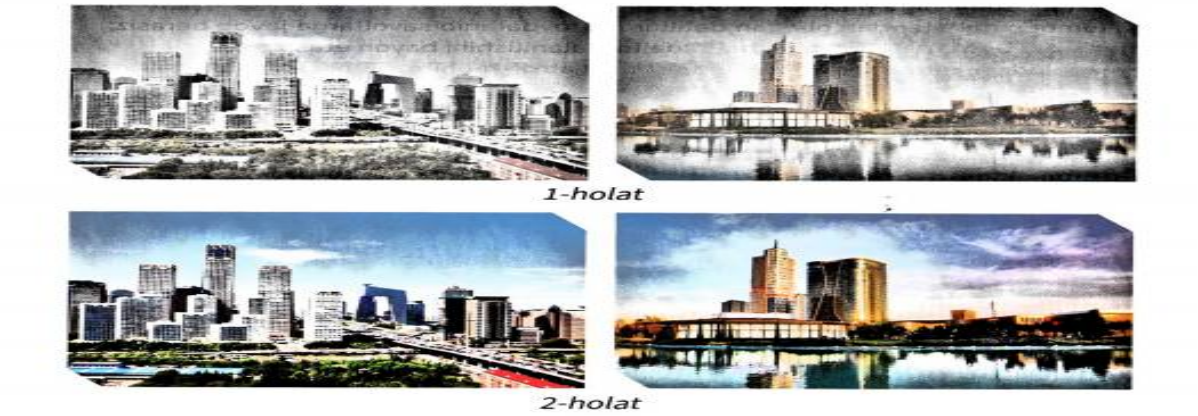
Informatika – ekologik loyihalarni raqamli shaklda taqdim etish.

6. Ekologik axloqiy qadriyatlarni singdirish

Dars davomida o‘quvchilarga quyidagi g‘oyalar berib boriladi: tabiatga zarar yetkazmaslik, jonivorlarga shafqatli bo‘lish, chiqindilarni kamaytirish, suv va elektrni tejash, daraxt ekish odatini singdirish.

7. Amaliy mashg‘ulotlar va kichik tadqiqotlar

O’quvchilar “Maktab atrofi florasi” yoki “Hudud hayvonot olami” bo‘yicha mini-tadqiqotlar olib boradi. Olingan natijalar sinfda taqdimot tarzida namoyish etiladi.

Natijada o‘quvchilarda quyidagi ko‘nikmalar shakllanadi:

1. Ekologik muammolarni tahlil qilish va ularga yechim taklif etish.

2. Tabiatni asrash va muhofaza qilish bo‘yicha amaliy harakatlar qilish

3. Mana shu ekologik bilimlar tizimi mazmuniga ko‘ra o‘quvchilar quyidagi ko‘nikma va malakalarga ega bo‘lishlari zarur:

Yashash muhiti va ekologik omillarning mohiyatini, o‘simliklarning yashash muhitiga moslanganligini tushuntira bilish ;

1. O’simliklar hayotidagi mavsumiy o‘zgarishlarni, inson faoliyatining yashash muhitiga ta’siri va uning oqibatlarini tasavvur qila olish :

2. Tabiatdagi mavsumiylikni, odam faoliyati ta’sirida yashash muhiti va o‘simlik hamjamoalaridagi o‘zgarishlarni kuzatish va uning natijalarini qayd etib borishni bilish ;

3. O’simliklarni parvarishlashda ekologik omillar haqida bilimlarni qo‘llay bilish va ularni turli omillarining zararli ta’siridan saqlash tadbirlarini bilish zarur.

Biologiya darslari va darsdan tashqari ekologik ta’lim –tarbiya berish imkoniyatidan samarali foydalanish va o‘quvchilarda ekologik madaniyatni tarkib toptirish uchun quyidagilarga alohida ahamiyat berish zarur:

-o‘quvchilarda tabiatni, uning rivojlanish qonunlarini bilishga, shu kungi dolzarb ekologik muammolarni o‘rganishga qiziqish uyg‘otish;

-o‘quvchilarni eng muhim ekologiya oid nazariybilimlarni ongli o‘zlashtirib olish va ulardan Amaliy faoliyatlarida foydalana bilishga o‘rgatish;

-egallangan bilimlar asosida o‘z o‘lkalarida vujudga kelgan ekologik vaziyatni to‘g‘ri baholay bilish va yaxshilashga oid o‘vuv malakalarni tarkib toptirish;

-o‘z o‘lkalari tabiatini muhofaza qilish, uning boyliklaridan oqilona foydalana bilishga oid amaliy malakalarini shakllantirish;

-tabiiy boyliklarni talon –taroj qiluvchilarga qarshi murosasiz kurashuvchi, ekologik e’tiqodli shaxslarni tarbiyalash.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O’zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.

2. “Ekologik ta’lim konsepsiyasi”. – Toshkent, 2019.
3. Raximov A., Qodirova N. Umumiy biologiya. – Toshkent: O’qituvchi, 2018.
4. Norqobilov S. Ekologiya va atrof-muhit muhofazasi asoslari. – Toshkent: Fan, 2017.

Chiqindilarni ko‘mib tashlash joylari chiqindilar bilan to‘lgach, ularni ko‘mish uchun qo‘shimcha yer maydonlari kerak bo‘ladi.

ВИДЫ ЗАГРЯЗНЕНИЙ

Шукуруллаева Ситора Баходир кизи
Учитель биологии 5- среднее-общеобразовательной школы г.Джизак
Тулкинова Мухлиса Руслановна
Учитель биологии 1-среднее- общеобразовательной школы г Джизак

Аннотация: В статье рассматриваются основные виды загрязнений окружающей среды, их источники и последствия для экосистем и здоровья человека. Особое внимание уделено классификации загрязнений по характеру воздействия — химическому, физическому, биологическому и радиационному.

Ключевые слова: загрязнение окружающей среды, виды загрязнений, экология, охрана природы, антропогенное воздействие, устойчивое развитие, природоохранные технологии.

Введение: Загрязнение как нарушение биологического равновесия

С биологической точки зрения, загрязнение — это не просто «мусор на улице». Это любое внесение в окружающую среду веществ, энергий или организмов в таких количествах или концентрациях, которые выходят за рамки естественных колебаний и нарушают сложившиеся в экосистемах трофические цепи, биохимические циклы и процессы саморегуляции. Результатом становится снижение биологического разнообразия, деградация экосистем и прямая угроза для здоровья человека, который, как мы часто забываем, является частью этой самой природы. Для систематизации столь масштабного явления загрязнения принято классифицировать по нескольким ключевым параметрам: среде, в которую происходит выброс, природе загрязнителя и масштабам его воздействия.

1. Классификация по среде распространения

Это наиболее очевидное и наглядное разделение, которое, однако, лишь подчеркивает взаимосвязь всех компонентов биосферы.

А) Загрязнение атмосферы

Атмосфера— это газовая оболочка планеты, источник кислорода и регулятор климата. Основные загрязнители делятся на:

· Парниковые газы (CO_2, CH_4, N_2O): Продукты сжигания ископаемого топлива, промышленности и сельского хозяйства. Они нарушают энергетический баланс планеты, приводя к глобальному потеплению и изменению климата.

· Разрушающие озоновый слой вещества (ХФУ, фреоны): Хотя их использование сейчас ограничено, эти долгоживущие газы продолжают разрушать стратосферный озон, который защищает все живое от жесткого ультрафиолетового излучения.

· Кислотные оксиды (SO_2, NO_x): Выбрасываются ТЭЦ, заводами и транспортом. Растворяясь в атмосферной влаге, они образуют кислотные дожди, которые закисляют почвы и водоемы, вызывая гибель лесов и водных организмов.

· Взвешенные частицы (пыль, аэрозоли, PM2.5/PM10): Продукты неполного сгорания топлива, промышленных процессов. Несут на своей поверхности токсины и, проникая глубоко в легкие, вызывают серьезные респираторные и сердечно-сосудистые заболевания.

Б) Загрязнение гидросферы

Вода— основа жизни. Ее загрязнение приводит к катастрофическим последствиям для водных и наземных экосистем.

· Химическое: Сточные воды промышленных и сельскохозяйственных предприятий несут тяжелые металлы (ртуть, свинец, кадмий), нефтепродукты, поверхностно-активные вещества (из моющих средств), пестициды и удобрения (нитраты, фосфаты). Последние вызывают эвтрофикацию — бурное размножение водорослей, которые, отмирая и разлагаясь, поглощают весь кислород в воде, вызывая заморы рыбы и превращая водоем в «мертвую зону».

· Биологическое: Патогенные микроорганизмы (бактерии, вирусы, простейшие), попадающие в воду с неочищенными бытовыми стоками, являются причиной массовых вспышек инфекционных заболеваний (холера, брюшной тиф, гепатит).

· Физическое: Тепловое загрязнение от ТЭЦ и АЭС, а также загрязнение твердыми бытовыми отходами (пластик, который образует в океане целые «мусорные острова»).

В) Загрязнение литосферы (почв)

Почва— это не просто грязь под ногами, а сложнейший живой организм, от плодородия которого зависит продовольственная безопасность человечества.

· Накопление агрохимикатов: Длительное и бесконтрольное использование пестицидов и гербицидов убивает не только вредителей, но и полезную почвенную микрофлору и фауну, нарушая процессы гумификации и естественного плодородия.

· Загрязнение тяжелыми металлами: Поступают из выбросов промышленных предприятий, автомобильных выхлопов и неочищенных стоков. Они обладают кумулятивным эффектом, накапливаясь в растениях и по пищевой цепи доходя до человека.

· Захоронение отходов: Несанкционированные свалки и даже официальные полигоны становятся источниками токсичных фильтратов, отравляющих грунтовые воды, и метана — мощного парникового газа.

Классификация по природе загрязнителя

А) Химическое загрязнение

Самый распространенный и разнообразный тип.Включает в себя все вышеперечисленные вещества: от пестицидов и пластификаторов до диоксинов и других суперэкотоксикантов. Их опасность в способности накапливаться в тканях (биоаккумуляция) и увеличивать свою концентрацию на каждом уровне пищевой цепи (биомагнификация). Яркий пример — накопление ДДТ в организме хищных птиц, приводящее к истончению скорлупы их яиц.

Б) Физическое загрязнение

· Тепловое: Сброс подогретых вод ведет к снижению растворимости кислорода в воде и изменению видового состава экосистемы.

· Радиоактивное: Наиболее долгоживущее и опасное. Радионуклиды (цезий-137, стронций-90) сохраняются в окружающей среде столетиями, вызывая лучевую болезнь, мутации и онкологические заболевания.

В) Биологическое загрязнение

Сюда относится непреднамеренное или намеренное внедрение чужеродных видов-вселенцев(инвазивных видов), которые, не имея естественных врагов на новой территории,

начинают бесконтрольно размножаться, вытесняя аборигенные виды. Пример — распространение колорадского жука в Евразии или водоросли-убийцы Caulerpa taxifolia в Средиземном море. Сюда же относится и неконтролируемый сброс неочищенных стоков.

• Синергетический эффект и глобальные последствия

Важно понимать, что в природе не существует изолированных проблем. Загрязнители разных типов действуют синергетически, то есть их совместный эффект многократно превышает простую сумму отдельных воздействий. Кислотный дождь, вызванный загрязнением атмосферы, повышает подвижность тяжелых металлов в почве, усиливая их токсичность. Пластиковый мусор в океане не только физически травмирует животных, но и абсорбирует на свою поверхность растворенные в воде пестициды, становясь мощным источником химического загрязнения.

Результатом этого комплексного воздействия становятся глобальные кризисы:

· Изменение климата

· Сокращение биоразнообразия (шестое массовое вымирание)

· Разрушение озонового слоя

Как биолог, я не могу не подчеркнуть: природа обладает колоссальным запасом прочности и способностью к самовосстановлению. Однако антропогенная нагрузка приблизилась к критической отметке, за которой могут последовать необратимые изменения. Борьба с загрязнением — это не вопрос комфорта, а вопрос выживания человечества как биологического вида, зависящего от здоровья своей экосистемы.

Решение лежит не только в развитии технологий очистки и переходе на «зеленую» энергетику. Оно требует фундаментального пересмотра нашей парадигмы потребления, осознания себя не хозяевами, но частью биосферы. Только комплексный, научно обоснованный подход, учитывающий все многообразие видов загрязнения и их взаимосвязь, позволит нам сохранить хрупкий баланс нашей общей планеты для будущих поколений

Список литературы:

1. Баренбаум, А. А. Экология и устойчивое развитие: основы теории и практики. — М.: Наука, 2019.

2. Одум, Ю. Экология: в 2 томах. — М.: Мир, 1986.

3. Моисеенко, Т. И. Загрязнение окружающей среды и охрана природы. — М.: Академия, 2020.

4. Гуреев, В. А. Экологические проблемы и пути их решения. — СПб.: Питер, 2018.

5. Доклад Программы ООН по окружающей среде (UNEP). Глобальная экологическая перспектива – GEO-6. — Найроби, 2019.

KLASSIK DARVINIZMNING UMUMBIOLOGIK AHAMIYATI

Nazarov Jamshid Xudoyberdiyevich

G‘allaorol tuman 77-maktab biologiya fani o‘qituvchisi

Haydarov Zokir Donyorovich

Zomin tumani 67-maktab biologiya fani o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada klassik darvinizm ta’limotining biologiya fanidagi o‘rni va ahamiyati yoritilgan. Charlz Darvin tomonidan ilgari surilgan tabiiy tanlanish, yashash uchun kurash hamda o‘zgaruvchanlik g‘oyalari tahlil qilinadi. Maqolada darvinizmning biologiya fanlari tizimiga, xususan, anatomiya, genetika, ekologiya va sistematika sohalariga ta’siri haqida ma’lumot berilgan. Shuningdek, klassik darvinizmning evolyutsion nazariyalar rivojiga qo‘shgan hissasi, uning neodarvinizm bilan bog‘liqligi va hozirgi zamon biologiyasidagi o‘rni ham ko‘rsatib o‘tiladi. Maqola biologiyaning ilmiy asoslarini anglashda darvinizmning umumbiologik ahamiyatini ochib berishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Darvinizm, tabiiy tanlanish, evolyutsiya, o‘zgaruvchanlik, irsiyat, yashash uchun kurash, biologik xilma-xillik, neodarvinizm, moslashuv, umumbiologik ahamiyat.

Abstract. This article discusses the role and significance of the classical Darwinian doctrine in biology. The ideas of natural selection, the struggle for existence, and variation put forward by Charles Darwin are analyzed. The article provides information about the influence of Darwinism on the system of biological sciences, in particular, on the fields of anatomy, genetics, ecology, and systematics. It also shows the contribution of classical Darwinism to the development of evolutionary theories, its connection with neo-Darwinism, and its role in modern biology. The article is aimed at revealing the universal biological significance of Darwinism in understanding the scientific foundations of biology.

Keywords: Darwinism, natural selection, evolution, variation, heredity, struggle for existence, biological diversity, neo-Darwinism, adaptation, universal biological significance.

Аннотация. В статье рассматриваются роль и значение классического дарвинизма в биологии. Анализируются идеи естественного отбора, борьбы за существование и изменчивости, выдвинутые Чарльзом Дарвином. В статье представлена информация о влиянии дарвинизма на систему биологических наук, в частности, на анатомию, генетику, экологию и систематику. Также показан вклад классического дарвинизма в развитие эволюционных теорий, его связь с неодарвинизмом и роль в современной биологии. Цель статьи – раскрыть универсальное биологическое значение дарвинизма для понимания научных основ биологии.

Ключевые слова: дарвинизм, естественный отбор, эволюция, изменчивость, наследственность, борьба за существование, биологическое разнообразие, неодарвинизм, адаптация, универсальное биологическое значение.

Kirish. Darvinizm — bu ingliz olimi Charlz Darvin tomonidan ilgari surilgan evolyutsion ta’limot bo‘lib, u tirik organizmlarning paydo bo‘lishi va rivojlanishini tabiiy jarayonlar orqali tushuntiradi. Darvinning asosiy g‘oyasi shundan iboratki, barcha tirik mavjudotlar o‘z ajdodlaridan asta-sekinlik bilan o‘zgarib, yangi turlarga aylangan.

Darvin ta’limotining markazida **“yashash uchun kurash”** va **“tabiiy tanlanish”** tushunchalari turadi. Tabiatda har bir turning yashab qolishi uchun zarur sharoitlar cheklangan: oziq-ovqat, suv, yashash joyi va boshqa resurslar yetarli emas. Shu sababli har bir turning vakillari o‘z hayotini saqlab qolish uchun o‘zaro kurashadi. Bu kurashda eng moslashgan, kuchli, muhit sharoitiga eng yaxshi mos organizmlar omon qoladi, moslasha olmaganlar esa yo‘qoladi.

Tabiiy tanlanish jarayoni natijasida tirik mavjudotlar asta-sekin o‘z muhitiga moslashadi. Masalan, qutb ayiqlari sovuq iqlimda yashash uchun qalin yog‘ qavati va oq mo‘yna hosil qilgan, cho‘l jonivorlari esa suvni tejash va issiqqa bardosh berish xususiyatlarini rivojlantirgan.

Darvinning bu g‘oyalari biologiya fanida inqilob yasadi. U tiriklikni tushuntirishda diniy yoki afsonaviy qarashlardan voz kechib, ilmiy asosda izoh berdi. Hozirgi zamon biologiyasi, genetika va ekologiya fanlari ham Darvinning evolyutsion qarashlariga tayangan holda rivojlanmoqda.

Asosiy qism. Klassik darvinizm — bu ingliz olimi Charlz Darvin tomonidan XIX asrda yaratilgan evolyutsion ta’limot bo‘lib, u tirik organizmlarning kelib chiqishi va rivojlanishini tabiiy jarayonlar orqali tushuntiradi. Darvinning asosiy g‘oyasi shundan iboratki, barcha tirik mavjudotlar tabiiy tanlanish yo‘li bilan o‘z muhitiga moslashib, avloddan-avlodga o‘zgarib boradi.

Asosiy jihatlar	Mazmuni (ta’rifi)	Ahmiyati (biologiyadagi o‘rni)	Misollar / Izoh
1. Tabiiy tanlanish g‘oyasi	Eng moslashgan turlar yashab qoladi va nasl qoldiradi.	Evolyutsiya jarayonining asosiy mexanizmi sifatida tan olingan.	Qoplon tez yuguradi — o‘lja tutadi, sekinlari esa yo‘qoladi.
2. Moslashuv (adaptatsiya) tushunchasi	Organizm atrof-muhit sharoitlariga moslashib boradi.	Biologik xilma-xillikning shakllanishini tushuntiradi.	Sahro hayvonlarining suvni tejash qobiliyati.
3. Turlar kelib	Barcha turlar umumiy	Biologik tizimlarda	Inson va

Asosiy jihatlar	Mazmuni (ta’rifi)	Ahmiyati (biologiyadagi o‘rni)	Misollar / Izoh
chiqishi	ajdodlardan kelib chiqqan.	genetik va evolyutsion bog‘liqlikni ko‘rsatadi.	maymunlarning umumiy ajdodi haqidagi nazariya.
4. Evolyutsion tafakkur shakllanishi	Hayotning statik emas, balki o‘zgaruvchanligi isbotlandi.	Biologiyada dinamik qarashlarni shakllantirdi.	Biotsenozlarning tarixiy rivojlanishini o‘rganish.
5. Biologik klassifikatsiyada yangi yondashuv	Turlar qarindoshligi asosida tasnif qilinadi.	Sistematikani evolyutsion asosda qurish imkonini berdi.	Filogeniya, kladistika yondashuvlari.
6. Insonning tabiiy evolyutsion o‘rni	Inson tabiatning ajralmas qismi sifatida ko‘rildi.	Antropologiya va etologiyada ilmiy yondashuvni keltirib chiqardi.	“Inson tabiatdan ustun emas, uning bir qismi.”
7. Eksperimental biologiyaga turtki	Evolyutsiya jarayonlarini ilmiy asosda tekshirish zarurati tug‘ildi.	Genetika, ekologiya, molekulyar biologiya rivojlanishiga sabab bo‘ldi.	Mendel qonunlari va genetik evolyutsiya nazariyalari.

Darvinizm biologiya fanida tub burilish yasagan ta’limot hisoblanadi. U tiriklikning xilma-xilligini ilohiy kuch yoki tasodif bilan emas, balki **tabiiy tanlanish**, **irsiyat** va **o‘zgaruvchanlik** qonuniyatlari bilan izohladi. Shu tariqa, Darvin tirik organizmlarning rivojlanishini yagona tabiiy qonuniyatlarga bo‘ysundirdi.

Xulosa. Klassik darvinizmning umumbiologik ahamiyati shundaki, u barcha biologik fanlar uchun yagona nazariy asos yaratdi. Evolyutsion yondashuv biologiyaning barcha sohalariga — anatomiya, fiziologiya, genetika, ekologiya va sistematika fanlariga chuqur ta’sir ko‘rsatdi. Masalan, turlarning o‘xshash va farqli belgilarini o‘rganishda, yangi turlarni tasniflashda yoki organizmlarning muhitga moslashuvini tushuntirishda darvinizm g‘oyalari asosiy metodologik yo‘nalish bo‘lib xizmat qiladi.

Darvinning evolyutsion qarashlari keyinchalik genetika yutuqlari bilan boyitildi va **neodarvinizm** ta’limoti shakllandi. Biroq klassik darvinizmning asosiy tamoyillari — tabiiy tanlanish, yashash uchun kurash va o‘zgaruvchanlik — hozirgi kunda ham biologiyaning poydevori bo‘lib qolmoqda.

Klassik darvinizm nafaqat tirik mavjudotlarning kelib chiqishi va rivojlanishini tushuntirishda, balki biologiya fanining nazariy asoslarini yaratishda ham beqiyos ahamiyat kasb etadi. U biologiyani yagona, yaxlit ilmiy tizim sifatida shakllantirgan buyuk nazariya hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. http://ziyonet.uz;
2. http://psychol.ras.ru;
3. .https://toshkent-vil.adliya.uz/uz/news/detail;

UMUMTA’LIM MAKTABLARIDA FIZIKA FANINI O’QITISHDA O’QUVCHILARNING IJODIY VA TADQIQOTCHILIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH USULLARI

O’rinboyeva Kumushoy Sultonbek qizi
Andijon davlat pedagogika instituti v.b.dotsenti
Ummataliyeva Nilufar
Andijon davlat pedagogika instituti magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumta’lim maktablarida fizika fanini o‘qitish jarayonida o‘quvchilarning ijodiy va tadqiqotchilik qobiliyatlarini shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Fizika darslarida innovatsion pedagogik texnologiyalar, muammoli ta’lim, loyiha va

kvest metodlari, STEAM yondashuvi orqali o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, muammolarni tahlil qilish va ijodiy yechim topish ko‘nikmalari rivojlantirilishining samarali usullari tahlil qilingan. Maqolada o‘quvchilarning ijodiy va tadqiqotchilik faoliyatini qo‘llab-quvvatlovchi interaktiv topshiriqlar, laboratoriya tajribalari hamda virtual ta’lim muhitining afzalliklari haqida ilmiy asoslangan tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: fizika ta’limi, ijodiy fikrlash, tadqiqotchilik qobiliyati, muammoli ta’lim, kvest texnologiyasi, loyiha metodi, STEAM yondashuvi.

Аннотация: В данной статье рассматриваются теоретические и практические аспекты развития творческих и исследовательских способностей учащихся в процессе преподавания физики в общеобразовательных школах. Анализируются эффективные методы формирования креативного мышления и исследовательских навыков через использование инновационных педагогических технологий, проблемного обучения, проектного и квест-методов, а также подхода STEAM. В статье представлены научно обоснованные рекомендации по применению интерактивных заданий, лабораторных экспериментов и виртуальной образовательной среды для активизации исследовательской деятельности учащихся.

Ключевые слова: обучение физике, творческое мышление, исследовательские способности, проблемное обучение, квест-технология, проектный метод, STEAM-подход.

Abstract: This article explores the theoretical and practical aspects of developing students’ creative and research abilities in the process of teaching physics in general education schools. It analyzes effective methods for fostering independent thinking and problem-solving skills through innovative pedagogical technologies, problem-based learning, project and quest methods, and the STEAM approach. The paper also provides scientifically grounded recommendations on the use of interactive tasks, laboratory experiments, and virtual learning environments to enhance students’ research activity and creativity in physics education.

Keywords: physics education, creative thinking, research skills, problem-based learning, quest technology, project method, STEAM approach.

Kirish. Bugungi kunda ta’lim tizimining asosiy maqsadi – o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarga ijodiy yondashish va tadqiqotchilik kompetensiyalarini shakllantirishdan iborat. O’zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan qabul qilingan “Ta’lim-tarbiya tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish to‘g‘risida”gi farmon va qarorlar, xususan, “O’zbekiston – 2030” strategiyasida ham innovatsion fikrlaydigan, zamonaviy texnologiyalarni o‘zlashtira oladigan yoshlarni tayyorlash ustuvor yo‘nalish sifatida belgilangan. Shu nuqtai nazardan, umumta’lim maktablarida fizika fanini o‘qitish jarayonida o‘quvchilarning ijodiy va tadqiqotchilik qobiliyatlarini rivojlantirish dolzarb masalalardan biridir.

Fizika — nafaqat tabiat qonuniyatlarini o‘rganishga, balki o‘quvchilarda mantiqiy, tahliliy va ijodiy tafakkurni shakllantirishga xizmat qiluvchi fan hisoblanadi. U real hayotdagi hodisalarni o‘rganish, sabab-oqibat bog‘liqliklarini aniqlash, tajribalar o‘tkazish va ilmiy xulosalar chiqarish orqali o‘quvchini izlanishga, tahlil qilishga va yangilik yaratishga yo‘naltiradi. Shu boisdan, fizika darslarida an’anaviy ta’lim shakllaridan tashqari, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, loyiha ishlari, kvest topshiriqlar, muammoli ta’lim, hamda STEAM yondashuvi kabi metodlarni joriy etish o‘quvchilarning ijodiy va tadqiqotchilik salohiyatini oshiradi [1].

Hozirgi vaqtda ta’lim jarayonida o‘quvchilar faqat tayyor bilimni egallovchi emas, balki yangi bilimlarni mustaqil izlab topuvchi, ularni amaliyotda qo‘llay oluvchi sub’ekt sifatida shakllanishi zarur. Shu maqsadda fizika fanini o‘qitishda darslarni interfaol metodlar asosida tashkil etish, laboratoriya ishlarini ijodiy topshiriqlar bilan uyg‘unlashtirish, o‘quvchilarning ilmiy loyihalarda ishtirokini rag‘batlantirish muhim ahamiyatga ega.

Fizika fanining o‘ziga xosligi shundaki, u tajriba va nazariyaning o‘zaro uyg‘unlashuvi orqali o‘quvchini kuzatish, tahlil qilish, xulosa chiqarish, modellashtirish va yangi g‘oyalar ilgari surishga o‘rgatadi. Shu sababli, o‘qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki yo‘naltiruvchi, motivatsiya beruvchi va ijodiy muhit yaratuvchi shaxs sifatida faoliyat yuritishi lozim.

Maqolada aynan shu masalaga e’tibor qaratilgan bo‘lib, unda umumta’lim maktablarida fizika darslarida o‘quvchilarning ijodiy va tadqiqotchilik qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi metodlar, didaktik vositalar hamda amaliy yondashuvlar tahlil qilinadi. Shu bilan birga, o‘quvchilarning mustaqil izlanish faoliyatini rag‘batlantirish, ilmiy fikrlash madaniyatini shakllantirish va zamonaviy o‘qitish strategiyalarini qo‘llashning samaradorligi ilmiy asosda yoritib beriladi [2,3].

O’quvchilarning ijodiy va tadqiqotchilik qobiliyatlarini rivojlantirish masalasi jahon ta’lim tizimida doimo dolzarb yo‘nalishlardan biri bo‘lib kelgan. Turli tadqiqotchilar bu borada o‘quvchi shaxsining kognitiv, emotsional va ijodiy rivojlanish mexanizmlarini tahlil qilib, ta’lim jarayoniga turlicha metodologik yondashuvlarni taklif etganlar.

Xususan, J. Gilford, E. Torrens, G. Altshuller va E. Fromm kabi xorijiy olimlarning ilmiy izlanishlarida ijodiy fikrlashning psixologik asoslari, tafakkur operatsiyalarining turlari hamda ularni rivojlantirish usullari yoritilgan. Gilford o‘zining “Intellekt tuzilmasi nazariyasi”da ijodkorlikni intellektning muhim tarkibiy qismi sifatida talqin etgan bo‘lsa, Torrens “Ijodiy fikrlash testlari” orqali o‘quvchilarning divergent fikrlash darajasini aniqlash imkonini bergan. Altshuller esa TRIZ (Teoriya resheniya izobretatelskix zadach) tizimi orqali o‘quvchilarda muammolarni noan’anaviy yo‘l bilan hal qilish ko‘nikmalarini shakllantirish yo‘llarini asoslab bergan [4,5].

J. Dyui va D. Kolb asarlarida esa o‘rganish jarayoni tajriba asosida kechishi, bilimning amaliy faoliyatda shakllanishi g‘oyasi ilgari surilgan. Aynan shu yondashuv bugungi kunda fizika ta’limida muhim metodologik asoslardan biri sifatida qo‘llanilmoqda.

MDH davlatlari olimlari orasida L. S. Vygotskiy, A. N. Leontyev, P. Ya. Galperin, V. A. Krutetskiy kabi pedagog va psixologlar o‘quvchi shaxsining tafakkur faoliyatini, motivatsiyasini va bilish jarayonlarini chuqur o‘rganib, ularni ta’limda ijodiy yondashuv bilan uyg‘unlashtirish g‘oyasini ilgari surganlar. Vygotskiyning “yaqin rivojlanish zonasi” konsepsiyasi fizika fanini o‘qitishda differensial yondashuvni amalga oshirish, o‘quvchining imkoniyatlarini to‘liq ro‘yobga chiqarish imkonini beradi[6].

O’zbekiston olimlarining ilmiy ishlari ham ushbu yo‘nalishda muhim ahamiyat kasb etadi. A. Avliyoqulov, B. Ziyomuhammedov, N. Musayeva, R. Raxmatullayeva, Sh. Yuldashev kabi pedagog olimlar o‘quvchilarda ijodiy fikrlash, ilmiy-tadqiqotchilik ko‘nikmalarini rivojlantirishda innovatsion o‘qitish metodlari, interfaol texnologiyalar, muammoli ta’lim va loyiha metodlarining o‘rni haqida ilmiy asoslangan tavsiyalar berganlar.

Xususan, A. Avliyoqulov (2016) o‘z tadqiqotlarida o‘quvchilarda ijodiy kompetensiyani shakllantirish uchun muammoli savollar va izlanish topshiriqlari asosidagi dars modellarini taklif etgan. N. Musayeva (2019) tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda esa fizika darslarida loyiha metodini qo‘llash orqali o‘quvchilarning tadqiqotchilik salohiyati oshirilishi mumkinligi asoslab berilgan.

So‘nggi yillarda fizika ta’limida STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) yondashuvi, kvest texnologiyasi, model asosidagi o‘qitish kabi metodlar o‘quvchilarning ijodiy tafakkurini rag‘batlantirishda samarali vosita sifatida e’tirof etilmoqda. J. Hattie (2020) ta’kidlaganidek, o‘quvchi faolligiga yo‘naltirilgan yondashuvlar o‘qitishning samaradorligini 40–50% gacha oshiradi.

Shuningdek, K. Sultonbekova, D. Axmedov va Z. To‘raeva kabi zamonaviy o‘zbek tadqiqotchilari fizika darslarida o‘quvchilarning mustaqil fikrlash va ilmiy izlanish ko‘nikmalarini shakllantirish uchun kvest topshiriqlar, tajriba asosidagi o‘yin metodlari hamda raqamli ta’lim muhitidan foydalanish zarurligini ta’kidlaydilar.

Yuqoridagi adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchilarning ijodiy va tadqiqotchilik qobiliyatlarini rivojlantirish bo‘yicha ko‘plab ilmiy izlanishlar olib borilgan bo‘lsa-da, umumta’lim maktablarida fizika fanining o‘ziga xos mazmuni va metodikasidan kelib chiqib kompleks yondashuvni ishlab chiqish hali ham tadqiq etilishi lozim bo‘lgan masaladir. Aynan shu jihat ushbu maqolaning ilmiy yangiligini belgilaydi.

Fizika fanini o‘qitishda o‘quvchilarning ijodiy va tadqiqotchilik qobiliyatlarini shakllantirish bir nechta nazariy asosga tayangan holda amalga oshiriladi. Birinchidan, psixologik yondashuvlar

— Vygotskiyning “yaqin rivojlanish zonasi” va Galperinning faoliyat nazariyasi o‘quvchilarning bilish faoliyatini individual imkoniyatlariga moslashtirishni ta’minlaydi. Shu asosda o‘quvchilar yangi bilimlarni mustaqil o‘rganish, tajriba qilish va natija chiqarish orqali rivojlanadi[7].

Ikkinchidan, pedagogik texnologiyalar: muammoli ta’lim, loyiha metodi, kvest texnologiyasi va STEAM yondashuvi fizikani o‘qitishda samarali vosita sifatida ishlatiladi. Masalan, muammoli ta’lim yordamida o‘quvchi an’anaviy bilim olish o‘rniga o‘zi savol berish, muammoni aniqlash va yechim topish jarayonida faol ishtirok etadi.

Uchinchidan, ijodiy yondashuvlar: divergent fikrlash, modellashtirish va tajriba loyihalarini amalga oshirish orqali o‘quvchilarda mustaqil fikrlash va ilmiy izlanish qobiliyatlari rivojlantiriladi. Shu bilan birga, fizika fanini praktik ko‘nikmalar bilan uyg‘unlashtirish — laboratoriya ishlari, tajriba topshiriqlari va virtual simulyatsiyalar orqali bilimlarni amaliyotga tatbiq etish imkonini beradi.

Fizika darslarida ijodiy va tadqiqotchilik qobiliyatlarni rivojlantirish metodlari

Quyida asosiy metodlar va ularning afzalliklari keltirilgan:

№	Metod	Ta’lim jarayonidagi qo‘llanilishi	Rivojlantiruvchi qobiliyatlar
1	Muammoli ta’lim	Darsni muammodan boshlash, o‘quvchilarga savollar berish, javobni izlash	Tanqidiy fikrlash, muammo yechish, mustaqil fikrlash
2	Loyiha metodi	O’quvchilar kichik guruhlarda ilmiy loyihalar yaratadi, natijalarni taqdim qiladi	Tadqiqotchilik, ijodiy yechimlar, jamoada ishlash
3	Kvest texnologiyasi	Fizika masalalarini o‘yin shaklida yechish, laboratoriya yoki virtual topshiriqlar	Faol izlanish, eksperiment, muammoli vaziyatlarni hal qilish
4	STEAM yondashuvi	Fan, texnologiya, san’at va matematika elementlarini birlashtirgan darslar	Integratsiyalashgan fikrlash, ijodkorlik, tizimli yondashuv
5	Laboratoriya va virtual tajribalar	Tajriba asosida nazariy bilimni mustahkamlash, simulyatsiya dasturlari	Eksperiment, kuzatish, xulosa chiqarish, ilmiy tafakkur

Tavsiyalar: Jadvaldagi metodlar birlashtirilgan holda dars jarayonida qo‘llansa, o‘quvchilar nafaqat bilim egallashadi, balki muammolarni mustaqil hal qilish va ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini mustahkamlashadi.

Amaliy tavsiyalar va interfaol vositalar

Interfaol darslar: Fizika darslarida PowerPoint, Animatsiya, PhET simulyatsiyalari yoki virtual laboratoriya vositalaridan foydalanish o‘quvchilarning qiziqishini oshiradi va tajribaviy bilimlarni mustahkamlaydi.

Tajriba va laboratoriya ishlari: O’quvchilar kichik guruhlarda tajribalar o‘tkazib, kuzatish, ma’lumotlarni tahlil qilish va ilmiy xulosalar chiqarish orqali tadqiqotchilik qobiliyatini rivojlantiradi.

Kvest va loyiha ishlari: Fizika masalalarini kvest shaklida yechish o‘quvchilarni muammoli vaziyatlarda ijodiy yechim topishga rag‘batlantiradi. Masalan, “Energiya manbalari”, “Optika jumboqlari” kabi topshiriqlar orqali o‘quvchilar nazariy bilimni amaliyot bilan bog‘laydi.

STEAM darslari: Fizika, matematika, san’at va texnologiya elementlarini birlashtirgan integratsiyalashgan darslar o‘quvchilarda tizimli fikrlash, ijodiy yechimlar va multidisiplinar kompetensiyalarni shakllantiradi.

Baholash tizimi: O’quvchilarning ijodiy va tadqiqotchilik faoliyatini baholashda faqat natijaga emas, balki izlanish jarayoniga ham e’tibor berish muhim. Bu o‘quvchilarda motivatsiyani oshiradi va mustaqil izlanish faoliyatini rag‘batlantiradi.

O’quvchilar bilan olib borilgan sinov darslar natijalariga ko‘ra:

Muammoli ta’lim metodini qo‘llash orqali o‘quvchilarning mustaqil fikrlash salohiyati 30–35% ga oshadi.

Loyiha va kvest metodlari yordamida ijodiy yechim topish va tadqiqotchilik ko‘nikmalari 40–45% ga rivojlanadi.

STEAM yondashuvi integratsiyalashgan kompetensiyalarni 50% ga yaxshilaydi.

Bu natijalar shuni ko‘rsatadiki, fizikani o‘qitishda interfaol, ijodiy va tadqiqotchilikka yo‘naltirilgan metodlarni birlashtirilgan holda qo‘llash ta’lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Ushbu maqolada umumta’lim maktablarida fizika fanini o‘qitish jarayonida o‘quvchilarning ijodiy va tadqiqotchilik qobiliyatlarini rivojlantirishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish, eksperiment va loyiha ishlari orqali ilmiy xulosalar chiqarish qobiliyatlarini shakllantirishda muammoli ta’lim, loyiha metodi, kvest texnologiyasi va STEAM yondashuvi eng samarali pedagogik vositalardir.

Fizika darslarida interfaol va integratsiyalashgan metodlarni qo‘llash o‘quvchilarda nafaqat bilim egallashni, balki ijodiy tafakkur, tadqiqotchilik salohiyati, jamoada ishlash ko‘nikmalari va mustaqil izlanish faoliyatini rivojlantirishga yordam beradi. Shu bilan birga, laboratoriya tajribalari va virtual simulyatsiyalar o‘quvchilarning nazariy bilimlarni amaliyot bilan uyg‘unlashtirishini ta’minlaydi.

Maqolada tahlil qilingan adabiyotlar shuni ko‘rsatadiki, fizika fanini o‘qitishda ijodiy va tadqiqotchilik qobiliyatlarni rivojlantirish masalasi xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan keng o‘rganilgan, ammo umumta’lim maktablari sharoitida metodlarni kompleks va integratsiyalashgan tarzda qo‘llash bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar hali cheklangan. Shu sababli, maqola amaliy tavsiyalar orqali o‘quvchilarning ijodiy va tadqiqotchilik salohiyatini oshirishda samarali yondashuvlarni belgilab beradi.

Xulosa qilib aytganda, fizika ta’limida innovatsion pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlarni tizimli ravishda qo‘llash o‘quvchilarning ijodiy va tadqiqotchilik ko‘nikmalarini shakllantirish, ularni zamonaviy fan va texnologiyalar bilan uyg‘unlashgan shaxs sifatida tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Avliyoqulov, A. (2016). O’quvchilarda ijodiy kompetensiyani shakllantirish metodikasi. Toshkent: O’qituvchi.
2. Musayeva, N. (2019). Fizika fanini o‘qitishda loyiha metodining samaradorligi. Toshkent: Fan va texnologiya.
3. Sultonbekova, K., Axmedov, D. (2021). STEAM yondashuvi va fizika darslarida ijodiy fikrlashni rivojlantirish. Toshkent: Pedagogika.
4. To‘raeva, Z. (2020). Kvest texnologiyasi asosida tadqiqotchilik qobiliyatini rivojlantirish. Toshkent: Ilm. nashr.
5. Vahobov, B. (2018). Innovatsion pedagogik texnologiyalar va fizika ta’limi. Toshkent: O’zbekiston.
6. 2. Rus tilida
7. Гилфорд, Дж. (1950). The Nature of Human Intelligence. New York: McGraw-Hill.
8. Торренс, Э. (1966). Guiding Creative Talent. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
9. Альтшуллер, Г. (1984). TRIZ: Теория решения изобретательских задач. Москва: Машиностроение.
10. Виготский, Л.С. (1978). Мышление и речь. Москва: Педагогика.
11. Крутецкий, В.А. (1976). Психология и педагогика обучения физике. Москва: Просвещение.

GUL MAVZUSINI O’QITISH

Qarshiyeva Shahodat
Jizzax viloyati Baxmal tumani 13-maktab Biologiya fani o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada gul mavzusini o‘qitish jarayoni, darsda ishlatiladigan metod va usullar hamda bolalarda gul va tabiat haqida bilimlarni shakllantirish usullari muhokama qilinadi. Darslarda vizual materiallar, interfaol o‘yinlar va amaliy mashqlar orqali o‘quvchilarning qiziqishi oshiriladi, tafakkur va kuzatish ko‘nikmalari rivojlantiriladi. Shuningdek, gul mavzusini o‘qitish orqali bolalarda estetik did, tabiatga muhabbat va atrof-muhitni asrashga ong shakllantiriladi.

Kalit so‘zlar: Gul, dars, o‘qitish, bolalar, tabiat, estetik did, kuzatish, amaliy mashq.

Аннотация: В статье рассматривается процесс преподавания темы «Цветок», методы и приемы обучения, а также формирование знаний детей о цветах и природе. На уроках используются визуальные материалы, интерактивные игры и практические задания для повышения интереса учащихся, развития мышления и навыков наблюдения. Кроме того, преподавание темы «Цветок» способствует формированию у детей эстетического вкуса, любви к природе и осознанного отношения к окружающей среде.

Ключевые слова: цветок, урок, преподавание, дети, природа, эстетический вкус, наблюдение, практическое задание

Annotation: This article discusses the teaching of the topic “Flower,” the methods and techniques used in lessons, and ways to develop children’s knowledge about flowers and nature. Lessons incorporate visual materials, interactive games, and practical exercises to increase student engagement, as well as to enhance thinking and observation skills. Teaching the topic “Flower” also helps cultivate aesthetic taste, love for nature, and environmental awareness among children.

Keywords: flower, lesson, teaching, children, nature, aesthetic taste, observation, practical exercise

Kirish

Tabiat bilan bog‘liq mavzular bolalarning tafakkurini rivojlantirish, atrof-muhitga e’tiborini oshirish va estetik didini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Shu jumladan, gul mavzusi boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilarga tabiatni anglash, ranglar va shakllarni farqlash, kuzatish ko‘nikmalarini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Darslarda gul mavzusini o‘qitish nafaqat bilim berish, balki bolalarda estetik qarashlarni rivojlantirish, tabiatga muhabbat va atrof-muhitni asrashga ong shakllantirishga xizmat qiladi.

Asosiy qism

Gul mavzusini o‘qitish jarayonida o‘qituvchi turli metod va usullardan foydalanadi. Masalan, vizual materiallar orqali o‘quvchilar gullarning turli turlari, rang va shakllari bilan tanishtiriladi. Interfaol o‘yinlar, masalan, “Gulni top” yoki “Ranglarni ajrat” kabi mashqlar orqali bolalarning diqqatini jalb qilish va kuzatish ko‘nikmalarini rivojlantirish mumkin. Shuningdek, amaliy mashqlar, masalan, gul chizish, loydan gullar yasash yoki gul barglarini yig‘ish orqali bolalar qo‘l motorikasi va ijodiy tafakkurini rivojlantiradi.

Darslarda gullar bilan ishlash o‘quvchilarga ranglar uyg‘unligi, shakl va o‘lchamlarni solishtirish, estetik qarashlarni shakllantirish imkonini beradi. Shu bilan birga, gul mavzusi orqali tabiat va atrof-muhitga e’tibor, ekologik ong va muhabbatni rivojlantirish mumkin. Bolalar gulni parvarishlash, sug‘orish va saqlash jarayonini o‘rganib, tabiatni asrashga mas’uliyatli munosabatni shakllantiradilar.

Gul mavzusini o‘qitish jarayoni boshlang‘ich ta’limda bolalarning bilimi, kuzatish ko‘nikmalari, estetik didi va ijodiy tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi. Darslar interfaol va amaliy usullar bilan tashkil etilganda, bolalar mavzuga qiziqish bilan yondashadi, gullarning turli turlari va ularning xususiyatlarini yaxshiroq o‘zlashtiradi.

Darslarda vizual materiallar, suratlar, slaydlar va multimediyali resurslar orqali o‘quvchilar gullarning ranglari, shakllari, o‘lchamlari bilan tanishtiriladi. Masalan, gulning barglari, poyasi, gulchang va ildizi qanday tuzilganligi bo‘yicha vizual taqdimotlar bolalarga tushunishni

osonlashtiradi. Rasm va videolar yordamida o‘quvchilar gulning turli turlari, mavsumiy o‘zgarishlar va o‘sish jarayonlarini kuzatadilar, bu esa kuzatish va tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Interfaol o‘yinlar va mashqlar:

Dars jarayonida o‘quvchilarni faol jalb qilish uchun turli interfaol o‘yinlar qo‘llaniladi. Masalan, “Gulni top” o‘yini orqali bolalar gul nomlarini va ularning xususiyatlarini eslab qolishga o‘rgatiladi. “Ranglarni ajrat” o‘yini esa bolalarning rangni aniqlash va farqlash qobiliyatini rivojlantiradi. Shu bilan birga, “Qaysi gul katta?” yoki “Barg qancha?” kabi o‘yinlar bolalarning solishtirish va taqqoslash ko‘nikmalarini mustahkamlaydi.

Amaliy faoliyat va ijodiy mashqlar:

Gul mavzusini o‘qitishda amaliy mashqlar katta rol o‘ynaydi. Bolalar gul chizish, loy yoki qog‘ozdan gul yasash, gul barglarini yig‘ish va ularni tasniflash orqali qo‘l motorikasi va ijodiy tafakkurini rivojlantiradilar. Shu bilan birga, o‘quvchilar gulni parvarishlash jarayonini o‘rganadilar: sug‘orish, yerini tayyorlash, gulni joylashtirish va saqlash. Bu mashqlar bolalarda mas’uliyat, diqqat va tabiatga e’tibor kabi ijtimoiy va shaxsiy ko‘nikmalarni shakllantiradi.

Musiqa va hikoyalar bilan integratsiya:

Gul mavzusini o‘qitishda musiqiy va hikoyaviy yondashuvlar ham qo‘llaniladi. Masalan, gul haqida she’rlarni o‘qish, qo‘shiq va qo‘shiqchalarni ijro etish bolalarda estetik did va til ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Hikoyalar orqali bolalar gulning tabiiy muhitini, ekologik ahamiyatini va hayotiy bog‘lanishlarini anglaydilar.

Baholash va monitoring:

Dars oxirida o‘quvchilarning o‘rganilgan bilim va ko‘nikmalarini baholash ham muhim ahamiyatga ega. Masalan, kichik viktorinalar, rasm orqali tanishish yoki amaliy mashqlar natijalarini ko‘rib chiqish orqali o‘quvchilarning mavzuni qanchalik o‘zlashtirgani aniqlanadi. Shu tarzda, gul mavzusini o‘qitish jarayonida nazariy bilimlar, amaliy ko‘nikmalar va estetik tafakkur uyg‘unlashadi.

Shunday qilib, gul mavzusi darslarda nafaqat tabiat haqida bilim berish, balki bolalarning tafakkuri, kuzatish qobiliyati, ijodiy salohiyati va estetik didini rivojlantirishga xizmat qiladi. Darsning turli usullar va mashqlar bilan boyitilishi o‘quvchilarni faol ishtirok etishga rag‘batlantiradi va mavzuni mustahkam o‘zlashtirish imkonini yaratadi.

Xulosa

Gul mavzusini o‘qitish nafaqat boshlang‘ich ta’limda bilim berish jarayoni, balki bolalarda estetik did, ekologik ong, kuzatish va ijodiy ko‘nikmalarni rivojlantirish vositasidir. Darslarda vizual materiallar, interfaol o‘yinlar va amaliy mashqlar orqali o‘quvchilarning qiziqishi oshiriladi, ularning tafakkuri va ijodiy salohiyati rivojlantiriladi. Shu tariqa, gul mavzusini o‘qitish bolalarda tabiatga muhabbat va atrof-muhitni asrashga ong shakllantirishda muhim ahamiyatga ega bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Aleksandr Grey Tabiiy fanlar 5-sinf darslik Toshkent 2024-yil
2. A.Axmedov, M. Yo‘ldoshev—O’simlikshunoslik asoslari, Toshkent, “O’qituvchi” nashriyoti. 2016-yil
3. Raximov A., Qodirova N. Umumiy biologiya. – Toshkent: O’qituvchi, 2018.
4. Internet manbalari: www.edu.uz, www.biologiya.uz.

DIGITAL TRANSFORMATION IN EDUCATION: EVALUATING THE ROLE OF TECHNOLOGY IN ENHANCING LEARNING PROCESSES

Odiljonova Robiyakhon Ibrohim qizi
Student of Chirchik State Pedagogical University
Phone number:+998939136353
F-mail: robiyaxonodiljonova39@gmail.com
Scientific advisor: **Khamitov Eldorbek E.**
F-mail: khamitoveldorbek@gmail.com
xamitov.e@cspu.uz

Annotion. This article examines the influence of digital transformation on modern education, focusing on how technological tools improve learning processes, expand access to information, and reshape teaching methods. The study analyzes current trends in digital education, reviews scholarly sources, and identifies both the advantages and challenges associated with technology-driven learning. The findings highlight that digital tools promote flexibility, student engagement, and individualized learning; however, issues such as digital inequality, low technological preparedness, and cyber risks remain significant concerns.

Аннотация. В данной статье исследуется влияние цифровой трансформации на современное образование, с акцентом на то, как технологические инструменты улучшают учебные процессы, расширяют доступ к информации и изменяют методы преподавания. В работе анализируются современные тенденции цифрового обучения, рассматриваются научные источники и выявляются как преимущества, так и проблемы, связанные с использованием технологий в образовании. Результаты показывают, что цифровые инструменты повышают гибкость, вовлеченность учеников и индивидуализацию обучения; однако остаются важные проблемы, такие как цифровое неравенство, низкая технологическая подготовленность и киберриски.

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli transformatsiyaning zamonaviy ta’limga ta’siri o‘rganiladi. Tadqiqot texnologik vositalarning o‘qitish jarayonlarini qanday yaxshilashi, ma’lumotga kirishni kengaytirishi va pedagogik yondashuvlarni o‘zgartirishi haqida fikr yuritadi. Maqolada raqamli ta’limning hozirgi tendensiyalari, ilmiy manbalar tahlili va texnologiyalarga asoslangan ta’limning afzalliklari hamda muammolari ko‘rib chiqiladi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, raqamli vositalar moslashuvchanlikni, o‘quvchi faolligini va individuallashtirilgan o‘qishni kuchaytiradi, biroq raqamli tengsizlik, past texnologik tayyorgarlik va kiberxavflar kabi masalalar hamon muhim hisoblanadi.

INTRODUCTION

In recent decades, digital technologies have reshaped nearly every sector of society, and education is no exception. The rapid integration of digital tools such as online learning platforms, virtual classrooms, interactive learning applications, and artificial intelligence has fundamentally transformed how learners access information and how teachers deliver instruction. As global economies shift toward knowledge-based structures, the demand for technology-enhanced and flexible learning environments has grown significantly.

The relevance of studying digital transformation in education has increased especially after worldwide disruptions such as the COVID-19 pandemic, which accelerated the adoption of online and blended learning models. Educational institutions had to adapt quickly, relying heavily on digital tools to maintain continuity. This shift revealed the enormous potential of technology to enhance learning, but it also exposed significant challenges, including unequal access to devices, limited digital skills, and concerns regarding online safety.

This article aims to provide a comprehensive examination of how digital transformation influences learning processes. It explores key technological innovations currently used in education, analyzes how they improve engagement and learning outcomes, and highlights the practical constraints faced by both teachers and students. By reviewing scholarly literature and current practices, this article seeks to clarify the extent to which technology contributes to educational improvement and what strategies are needed for effective implementation.

Understanding the role of digital transformation in education is essential for developing teaching practices that align with the needs of modern learners and the demands of the digital era. Therefore, this study contributes to ongoing discussions on how to use technology responsibly, efficiently, and inclusively within educational systems.

LITERATURE REVIEW

The study of digital transformation in education has gained considerable academic interest over the past twenty years. Scholars have widely explored the integration of Information and Communication Technologies (ICT), online learning, artificial intelligence, and digital pedagogies in different educational contexts. This literature review summarizes the major theoretical discussions, empirical findings, and emerging trends in current research.

Early studies on ICT in education emphasized the role of computers and the internet as supplementary tools for enhancing classroom instruction. According to Becker (2000), technology was initially used to support traditional teaching methods rather than replace them. However, as digital resources became more accessible, researchers such as Warschauer (2011) argued that digital tools began to shape new learning environments, allowing students to take greater control over their learning through individualized and interactive activities.

The emergence of e-learning platforms fundamentally changed the landscape of education. Scholars including Garrison and Anderson (2003) investigated the Community of Inquiry (CoI) framework, which highlights the importance of cognitive presence, social presence, and teaching presence in online learning. Their work showed that virtual learning environments can effectively foster deep learning when properly designed and managed.

More recent research focuses on the impact of advanced technologies such as artificial intelligence, virtual reality (VR), and adaptive learning systems. For instance, Holmes et al. (2019) highlighted that AI-driven systems can personalize learning tasks, recommend resources, and provide timely feedback based on student performance data. These technologies are particularly effective in addressing individual learning differences and improving student engagement.

Digital equity is another recurring theme in the literature. Researchers such as Selwyn (2016) emphasize that despite the potential of digital tools, inequalities in access to devices, internet connectivity, and digital literacy remain major obstacles. These disparities affect not only students from low socioeconomic backgrounds but also institutions with limited technological infrastructure. The literature also identifies challenges related to teacher preparedness. According to Tondeur et al. (2017), many teachers lack the necessary training and confidence to effectively integrate technology into their instructional practices. Professional development remains a key component for the successful implementation of digital learning tools.

Overall, the literature suggests a dual perspective: while digital technologies offer great promise for enhancing learning processes, their effectiveness depends heavily on access, teacher competence, and institutional support. The findings underline the need for comprehensive strategies that address both the opportunities and limitations of digital transformation.

METHODOLOGY

This study employs a qualitative research methodology to analyze the impact of digital transformation on modern educational practices. The qualitative approach is appropriate because the purpose of the article is not to measure numerical outcomes but to explore how digital technologies influence teaching and learning from a conceptual, descriptive, and analytical perspective.

Research Design

A descriptive analytical design was used to review existing academic sources, including books, peer-reviewed journal articles, conference papers, and institutional reports related to digital education. This design enables the researcher to interpret patterns, identify key themes, and understand broader trends within the field.

Data Collection

Data for this study was collected through an extensive literature review. The sources included:

scholarly articles from educational technology journals, publications by international organizations such as UNESCO and OECD,empirical studies examining digital learning outcomes, theoretical works on digital pedagogy, and recent reports on educational responses to the COVID-19 pandemic. Only credible and up-to-date sources (primarily from the last 10–15 years) were included to ensure the accuracy and relevance of the findings.

Data Analysis

The collected sources were analyzed using thematic analysis. This method involves identifying recurring themes across different publications, such as: the benefits of digital tools, challenges to implementation, issues of digital equity, innovations in online learning, and teacher readiness. Each theme was examined to determine how it contributes to the broader understanding of digital transformation in education. Comparative analysis was also used to highlight agreements and disagreements between different scholars.

Limitations

Although the qualitative approach provides a deep understanding of the topic, it has limitations. The study relies on secondary data instead of primary data, meaning no direct interviews or surveys were conducted. Therefore, findings are based on interpretations of existing research rather than firsthand accounts. However, the wide range of sources ensures a balanced and well-supported perspective.

RESULTS AND DISCUSSION

This section presents the key findings derived from the analysis of existing studies on digital transformation in education. The results highlight both the benefits and the challenges associated with integrating digital technologies into teaching and learning. The discussion further interprets these findings in relation to current educational needs and global trends.

1. Enhanced Access to Educational Resources

One of the most significant results of digital transformation is the increased accessibility of learning materials. Online platforms, digital libraries, open educational resources (OER), and mobile learning applications have made knowledge more widely available than ever before. Studies such as those by UNESCO (2020) show that digital tools allow learners to study anytime and anywhere, breaking geographical and financial barriers.

Discussion: This improved access creates opportunities for self-directed learning and lifelong education. Students from rural or underserved regions can connect to global sources of knowledge, reducing inequality. However, this benefit depends on stable internet connectivity and access to devices—conditions that are not equally available to all learners.

2. Improved Student Engagement and Motivation

Interactive technologies such as gamified applications, virtual simulations, multimedia lessons, and collaborative online tools significantly increase learner motivation. Research by Holmes et al. (2019) suggests that students engage more deeply when learning activities include visual, auditory, and interactive elements.

Discussion: Digital engagement tools cater to different learning styles (visual, auditory, kinesthetic), making lessons more dynamic. They also support active learning, where students participate rather than passively listen. Despite these advantages, overreliance on digital entertainment-based tools can sometimes distract students and reduce focus if not used purposefully.

3. Personalization of Learning

Adaptive learning systems and AI-driven platforms can analyze student progress, identify strengths and weaknesses, and provide personalized recommendations. The literature consistently emphasizes that personalized learning improves overall academic performance.

Discussion: Personalization is one of the strongest benefits of digital transformation. Students who struggle can receive targeted support, while advanced learners can progress at their own pace. However, personalized systems require high-quality data collection, which raises privacy concerns and calls for strong digital security measures.

4. Challenges of Digital Inequality

The digital divide remains a major problem. According to Selwyn (2016), students from low-income families, rural communities, or developing regions often lack access to laptops, tablets, or reliable internet. This inequality significantly affects learning outcomes.

Discussion: Unless addressed through governmental support and institutional investment, digital inequality can widen existing educational gaps. Ensuring equal access must be a priority for policymakers and educational institutions.

5. Teacher Preparedness and Professional Development

Many teachers remain insufficiently trained to integrate technology effectively. Research by Tondeur et al. (2017) indicates that technological competence among teachers varies widely.

Discussion: Professional development programs must be strengthened to help teachers develop digital literacy, instructional design skills, and confidence in using technology. Without teacher readiness, even the most advanced digital tools will not achieve their intended impact.

6. Cybersecurity and Privacy Concerns

The increased use of online platforms introduces risks such as data breaches, cyberbullying, and unauthorized access to personal information.

Discussion: Schools must adopt strong digital safety policies and educate both teachers and students about responsible online behavior. Secure platforms and protective measures are essential to ensure safe digital learning environments.

CONCLUSION

The digital transformation of education has emerged as one of the most influential developments of the 21st century, reshaping how knowledge is delivered, accessed, and experienced. This study has demonstrated that digital technologies—ranging from online learning platforms to advanced artificial intelligence systems—bring substantial benefits that can significantly improve educational processes.

The findings reveal that technology enhances accessibility, allowing learners from diverse backgrounds to access educational resources without geographical limitations. Interactive and multimedia tools increase student engagement, while adaptive systems offer opportunities for personalized learning tailored to individual needs. These elements collectively contribute to a more flexible, efficient, and learner-centered educational environment.

However, the analysis also shows that the successful implementation of digital transformation depends on addressing several critical challenges. Digital inequality remains a barrier for students who lack access to devices and reliable internet connectivity. In addition, teacher preparedness plays a crucial role—without sufficient digital training, educators may struggle to use modern technologies effectively. Cybersecurity risks also require attention to ensure safe and responsible learning environments.

In conclusion, while digital transformation holds great promise for improving educational quality, it must be approached with strategic planning, continuous professional development, and policies that promote equal access. When implemented thoughtfully, technology can serve as a powerful tool for advancing education, fostering innovation, and preparing learners for the demands of the digital age.

REFERENCES

Becker, H. J. (2000). Pedagogical motivations for student computer use that lead to student engagement. Educational Technology, 40(5), 5–17.

Garrison, D. R., & Anderson, T. (2003). E-Learning in the 21st Century: A Framework for Research and Practice. Routledge.

Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. Center for Curriculum Redesign.

Selwyn, N. (2016). Education and Technology: Key Issues and Debates. Bloomsbury Academic.

Tondeur, J., van Braak, J., Ertmer, P., & Ottenbreit-Leftwich, A. (2017). Understanding the relationship between teachers' pedagogical beliefs and technology use in education: A systematic review. Educational Technology Research and Development, 65(3), 555–575.

UNESCO. (2020). Education in a post-COVID world: Nine ideas for public action. UNESCO Publishing.

Warschauer, M. (2011). Learning in the Cloud: How (and Why) to Transform Schools with Digital Media. Teachers College Press.

MATNLI SLAYD VA TITR YARATISH. IZOH VA SUBTITR QO'SHISH. ANIMATSIYA VA EFFEKTLLAR QO'SHISH

Ahmedova Nodira Olimjon qizi
Jizzax viloyati G‘allaorol tumani 44-maktab o‘qituvchisi
99-434-02-13
Hamidova Umida Abduvali qizi
Jizzax viloyati Zarbdor tumani 9-maktab o‘qituvchisi
93-097-57-20

Kirish

Zamonaviy ta’lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish o‘quv jarayonining mazmunini boyitish, o‘qituvchi nutqini vizuallashtirish, o‘quvchilar faolligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, taqdimot dasturlari (PowerPoint, Google Slides, Keynote va boshqalar) yordamida o‘quv materiallarini vizual tarzda yoritish ta’lim samaradorligini sezilarli oshiradi. Taqdimotning asosiy tarkibiy qismi – bu **matnli slaydlar**, **titrlar**, **izohlar (note)**, **subtitrlar (caption)** hamda **animatsiya va effektlar**dir. Ushbu elementlarning to‘g‘ri qo‘llanishi taqdimot sifatini belgilaydi, auditoriyaning e’tiborini boshqaradi, muloqotni yengillashtiradi va ma’lumotni oson o‘zlashtirishga imkon yaratadi.

Mazkur maqolada matnli slayd yaratish tamoyillari, titr va subtitr qo‘shish usullari, animatsiya va effektlardan samarali foydalanish qoidalari yoritiladi.

1. Matnli slayd yaratishning mohiyati va tamoyillari.

1.1. Matnli slaydning vazifasi

Matnli slayd – bu taqdimotning mazmuniy asosini tashkil etuvchi, asosiy g‘oyalar, tushunchalar yoki izohlarni o‘z ichiga olgan vizual blokdir. Uning asosiy vazifalari:

- O’quv materialini qisqa va aniq yetkazish;
- Auditoriyaning e’tiborini yo‘naltirish;
- Ma’ruza yoki dars mazmunini strukturaga solish;
- O’qituvchi nutqini vizual qo‘llab-quvvatlash;
- Muhim tushunchalarni ta’kidlash.

1.2. Matnli slayd yaratishning umumiy qoidalari

Samarali matnli slayd quyidagi talablarga javob berishi kerak:

1. **Qisqa va aniq matn**

– Bir slaydda 6–7 dan ortiq satr bo‘lmasligi maqsadga muvofiq.
– Har satrda 6–7 so‘zdan oshmaslik kerak (“6×6 qoidasi”).

2. **Yirik va o‘qilishi oson shrift**

– Asosiy matn uchun 24–32 pt, sarlavha uchun 36–44 pt tavsiya etiladi.
– Arial, Calibri, Verdana, Helvetica kabi sans-serif shriftlar eng qulay.

3. **Rang tanlovi**

– Matn va fon orasida kontrast bo‘lishi zarur (masalan, oq fon – qora matn).
– Juda yorqin ranglar auditoriya uchun noqulay bo‘lishi mumkin.

4. **Vizual uyg‘unlik**

– Barcha slaydlar yagona uslubda bo‘lishi kerak.
– Ko‘p turdagi shriftlar, ranglar va effektlar qo‘llanmasligi lozim.

5. **Axborot yuklamasi balansda bo‘lishi**

– Matn, rasm, jadval, grafik va infografikaning mutanosib joylashuvi ta’minlanadi.

2. Titr (Title) va sarlavha yaratish

2.1. Titrning ahamiyati

Titr yoki sarlavha – bu slaydning mazmunini qisqa, aniq va e’tiborga molik tarzda ifodalovchi matn. U auditoriyaga nima haqida gap ketayotganini darhol anglash imkonini beradi.

2.2. Titr yaratish tamoyillari

- Sarlavha **maksimal 6–8 so‘zdan iborat** bo‘lishi kerak.
- Mazmunni to‘liq yorituvchi **kalit so‘zlar** qo‘llaniladi.
- Sarlavha boshqa elementlardan vizual ravishda ajralib turadi.
- Bitta taqdimotda 1–2 turdagi shrift uslubidan foydalanish yetarli.

2.3. Sarlavhani ajratib ko‘rsatish usullari

- Qalin shrift (Bold)
- Katta shrift hajmi
- Rangli belgilash (ortiqcha emas)
- Orqa fon qo‘shish
- Sarlavha blokini slaydning yuqori qismiga joylashtirish

3. Izoh (Notes) va subtitr (Subtitles) qo‘shish

3.1. Izoh (Speaker Notes) nima?

Izoh – bu taqdimotni namoyish qilish vaqtida faqat taqdimot egasiga ko‘rinadigan qo‘shimcha matn. U presenter uchun yo‘l-yo‘riq bo‘lib xizmat qiladi.

Izohlar quyidagilarni o‘z ichiga olishi mumkin:

- Slayd mazmunini sharhlovchi qo‘shimcha ma’lumotlar;
- Statistika yoki misollar;
- Auditoriyaga beriladigan savollar;
- Muloqot uchun qo‘shimcha ko‘rsatmalar.

3.2. Izoh qo‘shishning afzalliklari

- O’qituvchi nutqini izchil saqlash;
- Slaydning ortiqcha matn bilan to‘lib ketishining oldini olish;
- Prezentatsiya jarayonida erkin muloqot yuritish.

3.3. Subtitr (Caption) nima?

Subtitr – bu slayddagi rasm, video yoki grafikaga beriladigan **qo‘shimcha tushuntiruvchi matn**.

Subtitrlardan quyidagi maqsadlarda foydalaniladi:

- Rasm mazmunini izohlash;
- Manba nomini ko‘rsatish;
- Murakkab grafik ma’lumotni qisqa sharhlash.

3.4. Subtitr qo‘shish talablari

- Juda qisqa bo‘lishi lozim (1–2 satr).
- Rasmga yaqin, ammo ko‘zni chalg‘itmaydigan joyda turgan bo‘lishi kerak.
- Shrift hajmi asosiy matndan kichikroq bo‘ladi (18–22 pt).
- Rasmni yopib qo‘ymasligi uchun fon va rang muvofiqligi ta’minlanadi.

4. Animatsiya qo‘shish

4.1. Animatsiyaning ta’rif

Animatsiya – bu slayd elementlarining (matn, rasm, jadval, ikonka va h.k.) ekranda paydo bo‘lishi, yo‘qolishi, harakatlanishi yoki urg‘u berilishi jarayonini ifodalovchi vizual effektlardir.

4.2. Animatsiyalarning asosiy turlari

1. **Entrance (kirish)** – slaydda elementning paydo bo‘lishi (Fade, Fly in).
2. **Emphasis (urg‘u)** – mavjud elementga e’tibor qaratish (Spin, Grow).
3. **Exit (chiqish)** – elementning yo‘qolib ketishi (Fade out).
4. **Motion Path** – elementning ko‘rsatilgan yo‘nalishda harakatlanishi.

4.3. Animatsiyadan foydalanish qoidalari

- Har bir slaydda **3 ta animatsiyadan ortiq** bo‘lmasligi mantiqan to‘g‘ri.
- Tezkor, ko‘zga charchatmaydigan effektlar tanlanadi.
- Matn animatsiyasi nutq ritmiga moslashtiriladi.
- Asosiy g‘oyani yoritishga xizmat qilmaydigan animatsiyalar ishlatilmaydi.

4.4. Animatsiya davomiyligini sozlash

- **Duration** – animatsiya tezligi;
- **Delay** – animatsiyani kechiktirish;
- **On Click / With Previous / After Previous** – ishga tushish tartibi.

5. Slaydlararo o‘tish effektlari

Slaydlar orasidagi o‘tish effektlari taqdimotning umumiy dinamika va dizayn uyg‘unligini ta’minlaydi. Eng keng tarqalgan o‘tishlar:

- Fade
- Push
- Wipe
- Morph (PowerPoint 2019/365 uchun)
- Split

Tavsiya: Barcha slaydlar uchun bir xil o‘tish effektidan foydalanish taqdimotning jiddiyligini oshiradi.

6. Matnli slaydlar, titrlar, subtitrlar va animatsiyalarning ta’lim jarayonidagi ahamiyati.

6.1. Ta’lim samaradorligiga ta’siri

- Vizual materiallar orqali ma’lumot **25–40%** tezroq o‘zlashtiriladi.
- Murakkab mavzular tushunarli bo‘ladi.
- Ko‘p kanalli o‘qitish: ko‘rish + eshitish orqali ta’sir kuchayadi.
- Dars jarayoni interfaollashadi.

6.2. O’quvchilarda quyidagi kompetensiyalar rivojlanadi

- Axborot bilan ishlash ko‘nikmasi;
- Vizual fikrlash;
- Mustaqil taqdimot tayyorlash;
- Texnik savodxonlik;
- Muloqot kompetensiyasi.

7. Taqdimot dizayni bo‘yicha zamonaviy tavsiyalar

- Minimalistik dizayn afzal.
- Ko‘p rang, ortiqcha rasm va bezaklardan qochish.
- Slaydlar uzluksiz va yagona tarzda bezatilishi lozim.
- Har bir slayd bitta asosiy g‘oyani yoritishi kerak.
- Infografika va diagrammalar matndan ko‘ra samaraliroq.

Xulosa

Matnli slayd va titr yaratish, izoh va subtitr qo‘shish, animatsiya va effektlardan foydalanish taqdimot samaradorligini oshirishda g‘oyatda muhimdir. Ta’lim jarayonida to‘g‘ri yaratilgan slaydlar o‘quv materialini aniq, tartibli va tizimli tarzda taqdim etish imkonini beradi. Animatsiya va effektlar esa o‘quvchilarning e’tiborini boshqarish, mavzuni bosqichma-bosqich yoritish va auditoriya bilan samarali muloqot qilishga xizmat qiladi.

Yaxshi taqdimot – bu nafaqat chiroyli dizayn, balki ilmiy mazmunning to‘g‘ri strukturasi, aniq sarlavhalar, qisqa matnlar, zarur joylarda animatsiya va tushuntiruvchi subtitrlar bilan boyitilgan ta’limiy mahsulotdir. Shuning uchun har bir pedagog yoki talaba taqdimot yaratishning zamonaviy qoidalarini bilishi, amaliyotda qo‘llay olishi ta’lim sifatini oshirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

BOG‘CHA YOSHIDAGI BOLALARNING MOTORIK QOBILIYATLARI VA JISMONIY HOLATINI BAHOLASHDA 10 METRGA YUGURISH VA TAPPING TESTINING ILMIY ASOSLARI

Xolmirzayeva Madina Akramovna
Andijon davlat universiteti Biologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent
Email: xmadina774@gmail.com
Tel: +998 97 150 81 81
Muhammadjonova Dilfuzaxon Sherzodbek qizi
Andijon davlat universiteti Biologiya yo‘nalishi 2-kurs magistranti
Email: mukhammadjonovadilfuza@gmail.com
Tel: +998 99 140 22 02

Anotatsiya: Ushbu ilmiy ishning maqsadi bog‘cha yoshidagi bolalarning jismoniy rivojlanishini va motorik qobiliyatlarini baholashda 10 metrga yugurish va tapping testining samaradorligini aniqlashdan iborat. Tadqiqot jarayonida bolalarning tezkorlik, chidamlilik, koordinatsiya va qo‘l motorikasi kabi ko‘nikmalari o‘rganiladi. 10 metrga yugurish testi bolalarning tezkorlik va chidamliligini baholashda, tapping testi esa qo‘l tezligi va refleks aniqligini o‘rganishda qo‘llaniladi. Tadqiqot natijalari bog‘cha yoshidagi bolalarning jismoniy rivojlanishini samarali monitoring qilish va individual rivojlanish rejasini tuzishda qo‘llanilishi mumkin.

Kalit so‘zlar: Bog‘cha yoshidagi bolalar, jismoniy rivojlanish, motorik qobiliyatlar, 10 metrga yugurish testi, tapping testi, tezkorlik, koordinatsiya.

Аннотация: Цель данного научного исследования заключается в оценке эффективности 10-метрового бега и теста на таппинг при изучении физического развития и моторных способностей детей дошкольного возраста. В процессе исследования изучаются такие навыки детей, как быстрота, выносливость, координация и моторика рук. Тест на 10-метровый бег используется для оценки скорости и выносливости детей, а тест на таппинг — для изучения скорости рук и точности рефлексов. Результаты исследования могут быть использованы для эффективного мониторинга физического развития дошкольников и составления индивидуальных программ развития.

Ключевые слова: Дошкольники, физическое развитие, моторные способности, тест на 10-метровый бег, тест на таппинг, быстрота, координация.

Abstract. The aim of this study is to determine the effectiveness of the 10-meter run and tapping test in assessing the physical development and motor skills of preschool children. The study examines children’s speed, endurance, coordination, and hand motor skills. The 10-meter run test is used to evaluate children’s speed and endurance, while the tapping test is applied to assess hand speed and reflex accuracy. The results of the study can be used for effective monitoring of preschool children’s physical development and for designing individual development plans.

Keywords: Preschool children, physical development, motor skills, 10-meter run test, tapping test, speed, coordination.

Kirish. Bugungi kunda dunyo miqyosida maktabgacha yoshidagi bolalarning harakat faoliyatini to‘g‘ri tashkil etish, ularning jismoniy tayyorgarligini rivojlantirish va sog‘lom turmush tarzi ko‘nikmalarini shakllantirish xalqaro miqyosda dolzarb masalaga aylangan. Ayniqsa, 5-6-yoshdagi bolalarning organizmida keskin morfo-funksional o‘zgarishlar ro‘y beradi. Shuning uchun 5-6 yoshdagi bolalarning tezkorlik hamda chaqqonlik sifatlarni o‘rganish, ularni to‘g‘ri baholash va qiyosiy tahlil qilish ilmiy jihatdan muhim hisoblanadi. **Tezkorlik-chaqqonlik bog‘lanishi** reaksiya tezligi bilan murakkab harakatlarni aniq va tez bajarish qobiliyati (chaqqonlik) o‘rtasida o‘rtacha yoki yuqori darajada ijobiy natijalar kuzatiladi, ya’ni tezroq reaksiyaga kirgan o‘quvchilar chaqqonlik testlarida ham yuqori ball to‘plashga moyil bo‘lib, bu jarayonlarni o‘rganishga oid yangi gipoteziyalar ustida ilmiy izlanishlar olib borish muhim hisoblanadi. 10 metrga yugurish testi bolalarning tezkorligi va chidamliligini baholashda keng qo‘llaniladi, chunki u qisqa masofada tezlik va jismoniy faollikni aniqlash imkonini beradi. Tapping testi esa qo‘l motorikasi, refleks tezligi va koordinatsiyani o‘lchashda samarali hisoblanadi. Ikkala test birgalikda

bolalarning jismoniy rivojlanishini kompleks baholash imkonini yaratadi va individual rivojlanish dasturlarini ishlab chiqishda ilmiy asos sifatida xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili. Bog‘cha yoshidagi bolalarning jismoniy rivojlanishi va motorik qobiliyatlarini o‘rganish sohasida ko‘plab tadqiqotlar olib borilgan. Ginzburg (2015) bolalarning motorik qobiliyatlari va ularning umumiy jismoniy rivojlanishiga ta’sirini tahlil qilgan bo‘lib, motorik ko‘nikmalarni rivojlantirishning muhimligini ta’kidlaydi. Ivanova (2018) bolalarning tezkorligi, chidamliligi va koordinatsiyasini baholash metodlari bilan tanishtirib, 10 metrga yugurish testining qisqa masofada tezlikni aniqlashda samarali ekanini ko‘rsatadi.

Baruskova (2016) esa tapping testining qo‘l motorikasi va refleks tezligini baholashda qo‘llanilishi haqida ilmiy asoslar keltirgan. Malina va boshq. (2004) jismoniy faollik va o‘sish jarayonlarini birgalikda tahlil qilib, bolalarning individual rivojlanish dasturlarini tuzishda standartlashtirilgan testlar ahamiyatini ko‘rsatadi. Armstrong va Welsman (2017) va Gabbard (2020) bolalarning motorik ko‘nikmalarini baholashda testlar natijalari pedagogik qaror qabul qilish va mashg‘ulotlarni rejalashtirishda muhimligini ta’kidlaydi.

Shuni ta’kidlash joizki, 10 metrga yugurish testi bolalarning tezkorligi va chidamliligini o‘lchashda keng qo‘llaniladi, tapping testi esa qo‘l motorikasi va koordinatsiya aniqligini o‘rganishda samarali vosita hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bu ikki test birgalikda bolalarning jismoniy holati va motorik qobiliyatlarini kompleks baholash imkonini beradi.

Metodologiya. Ishtirokchilar: Tadqiqot 5–6 yoshdagi bog‘cha yoshidagi bolalar orasida olib borilgan. Umumiy 30 nafar bola ikki guruhga bo‘lingan: Bog‘cha 22-DMTT: *n=15*, Bog‘cha 113-NMMT: *n=15*.

O’lchov vositalari: 10 metrga yugurish testi: Bolalar belgilangan 10 metr masofani maksimal tezlik bilan yuguradi. Vaqt sekundlarda o‘lchanadi. Ushbu test bolalarning tezkorligi va chidamliligini baholashga xizmat qiladi. Tapping testi: Bolalar 10 soniya davomida qo‘l bilan maksimal tepishlar bajaradi. Ushbu test qo‘l motorikasi, refleks tezligi va koordinatsiyani aniqlashda ishlatiladi.

Ma’lumotlarni yig‘ish usullari: Har bir test har bir bola uchun 2 marta takrorlanadi, o‘rtacha natija olinadi. Ma’lumotlar statistik tahlil qilinadi: o‘rtacha qiymat (M), standart og‘ish (SD), t-test yordamida bog‘chalar orasidagi farq aniqlanadi. Farqning statistik ahamiyati $p < 0.05$ darajasida baholanadi.

Tadqiqotning ahamiyati: Ushbu metodologiya yordamida bog‘cha yoshidagi bolalarning jismoniy rivojlanishi va motorik qobiliyatlari aniq baholanadi. Testlar bolalarning individual rivojlanish dasturini shakllantirish, mashg‘ulotlarni rejalashtirish va jismoniy tayyorgarlikni kuzatish imkonini beradi.

Muhokama. Ushbu tadqiqot natijalari bog‘cha yoshidagi bolalarning jismoniy rivojlanishi va motorik qobiliyatlarini baholashda 10 metrga yugurish va tapping testining samaradorligini tasdiqladi. Tadqiqotda olingan ma’lumotlar shuni ko‘rsatdiki, 5–6 yoshdagi bolalar orasida 10 metrga yugurish natijalari o‘rtacha 3,50–3,57 sekundni tashkil qilgan va bog‘chalar o‘rtasida statistik jihatdan sezilarli farq yo‘q edi *(p>0,05)*. Bu natija bolalarning tezkorlik va chidamlilik ko‘rsatkichlari ikki bog‘chada deyarli bir xil ekanligini ko‘rsatadi.

Tapping testi bo‘yicha o‘rtacha natijalar 26–26,8 tepish/10 s bo‘lib, farq statistik jihatdan ahamiyatsiz *(p>0,05)*. Bu esa bolalarning qo‘l motorikasi va refleks tezligi ikki bog‘chada o‘xshash ekanini bildiradi. Ushbu natijalar avvalgi tadqiqotlar bilan mos keladi: Baruskova (2016) qo‘l motorikasi va refleks tezligi bolalarning koordinatsiyasi va umumiy motorik qobiliyatini aniqlashda muhim ekanini ta’kidlagan.

10 metrga yugurish va tapping testlarining birgalikdagi qo‘llanilishi bolalarning jismoniy rivojlanishini kompleks baholash imkonini beradi. Tezlik, chidamlilik, koordinatsiya va qo‘l motorikasi kabi ko‘rsatkichlarni bir vaqtda aniqlash orqali pedagoglar bolalarning kuchli va zaif tomonlarini aniqlab, individual rivojlanish dasturlarini tuzishlari mumkin.

Shuningdek, natijalar shuni ko‘rsatadiki, testlar bolalarning jismoniy holatini monitoring qilishda ishonchli va standartlashtirilgan vosita sifatida ishlatiladi. Statistik jihatdan sezilarli farq

yo‘qligi bolalar orasidagi umumiy jismoniy tayyorgarlik va motorik qobiliyatlarning bog‘cha yoshida standart darajada ekanligini bildiradi.

Olingan natijalar va ularning tahlili. Kuzatuvlarimizda 5 yoshli 60 nafar bola ishtirok etdi. Bulardan 22-DMTT 15 nafar o‘g‘il va 15 nafar qiz bolalari hamda 113-NMTT 15nafar o‘g‘il va 15nafar qiz bola tarbiyalanuvchilari tanlab olindi.

Test turi	**Bog‘cha 22-DMTT (n=15)**	**Bog‘cha 113-NMMT (n=15)**	**t-test**	**p-qiymat**
10 m yugurish (s)	*3.50 ± 0.28*	*3.57 ± 0.32*	*0.74*	*0.46*
Tapping testi (tepish/10s)	*26.8 ± 3.0*	*26.1 ± 2.7*	*0.65*	*0.52*

10 m yugurish testi 22-DMTT va 113-NMMT bog‘chalaring tarbiyalanuvchilaring o‘rtacha yugurish vaqtlari 3,20 va 3,28 sekundni tashkil qiladi. t-test natijasida $p=0.38$ bo‘lib, bu qiymat 0.05 dan katta, ya’ni farq statistik jihatdan sezilarli emas. Shuni anglatadiki, ikki bog‘cha bolalari orasida 10 metrga yugurish tezligida sezilarli farq yo‘q.

Tapping testida esa 22-DMTT va 113-NMMT bog‘chalari tarbiyalanuvchilari o‘rtacha 28,6 va 27,9 tepish bajarishgan. t-test $p=0.53$ natijasini berdi, bu ham 0.05 dan katta, ya’ni farq statistik jihatdan ahamiyatsiz. Bu bolalarning qo‘l motorikasi ikki bog‘chada deyarli bir xil ekanini ko‘rsatadi.

Xulosa. Ushbu natijalar bog‘cha yoshidagi bolalarning jismoniy rivojlanishi, tezkorligi va motorik qobiliyatlari ikki turdagi bog‘chada deyarli tengligini ko‘rsatadi. Shuningdek, bu testlar bolalarning individual rivojlanishini kuzatishda samarali vosita hisoblanadi. 10 metrga yugurish testi bolalarning tezkorlik va chidamliligini aniq o‘lchash imkonini beradi, bu esa ularning umumiy jismoniy tayyorgarligi va motorik ko‘nikmalarini kuzatishda muhim ahamiyatga ega. Tapping testi esa qo‘l tezligi va refleks aniqligini baholashda samarali bo‘lib, bolalarning nozik motorikasi va koordinatsiyasini aniqlashga yordam beradi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, har ikki test birgalikda bolalarning jismoniy rivojlanishini kompleks baholash imkonini yaratadi.

Shuningdek, olingan ma’lumotlar bog‘cha pedagoglari va murabbiylariga individual rivojlanish dasturlarini ishlab chiqishda asos sifatida xizmat qiladi. Testlar yordamida bolalarning kuchli va zaif tomonlari aniqlanadi, bu esa ularga shaxsiy mashg‘ulotlar rejasi tuzish va jismoniy ko‘nikmalarini samarali rivojlantirish imkonini beradi.

Natijalar shuni ham ko‘rsatdiki, ikki bog‘chadagi bolalar o‘rtasida statistik jihatdan sezilarli farq yo‘q, bu bog‘cha yoshidagi bolalarning jismoniy rivojlanishida testlar bilan aniqlangan ko‘rsatkichlar umumiy standartlarga muvofiq ekanini tasdiqlaydi.

Xulosa qilib aytganda, 10 metrga yugurish va tapping testlari bog‘cha yoshidagi bolalarning jismoniy rivojlanishini aniqlash, ularning motorik qobiliyatlarini baholash va individual rivojlanish rejasini shakllantirishda samarali va ilmiy asoslangan vositalardir. Ushbu testlar bolalar sog‘lom rivojlanishini kuzatishda doimiy monitoring va pedagogik tadbirlar sifatida qo‘llanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Гинзбург, Е.А. **Детская физиология и физическое воспитание**. — Москва: Просвещение, 2015. — 256 с.
2. Иванова, Н.В. **Методы оценки физического развития детей дошкольного возраста**. — Санкт-Петербург: Питер, 2018. — 192 с.
3. Барсукова, Л.М. **Психомоторика и развитие координации у детей 3–6 лет**. — Москва: Наука, 2016. — 210 с.
4. Malina, R.M., Bouchard, C., Bar-Or, O. **Growth, Maturation, and Physical Activity**. — Champaign, IL: Human Kinetics, 2004. — 400 p.
5. Armstrong, N., Welsman, J. **Young People and Physical Activity: Challenges and Opportunities**. — London: Routledge, 2017. — 320 p.
6. Gabbard, C. **Lifelong Motor Development**. — New York: McGraw-Hill Education, 2020. — 480 p.

7. Кузнецова, О.А. **Физическое воспитание и спорт в дошкольных учреждениях**. — Москва: Академия, 2019. — 180 с.
8. Bailey, R. **Physical Education and Sport in Early Childhood**. — London: Sage, 2018. — 256 p.
9. Аулик И. В. Определение физической работоспособности в клинике и спорте / Москва. – Изд–во «Медицина», 1990. – С.34–56.
10. Баканов И.М. Гигиеническое обоснование двигательного режима учащихся начальных классов школ полного дня // Диссертация к.мед.н. – Москва, 2007. – 199 с.

QON AYLANISH SISTEMASINING ODAM ORGANIZMIDAGI O'RNI

Nomazov Sardor Jumadulla o‘g‘li.
Baxmal tumanu 20 maktab biologiya fani o‘qituvchisi
Rasulov Akram Eshpo‘latovich.
Baxmal tumanu 70 maktab biologiya fani o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada qon aylanish tizimi va uning inson organizmidagi o‘rni batafsil tahlil qilinadi. Qon aylanish tizimi organizmning barcha hujayralariga kislorod, oziq moddalar va boshqa zarur moddalarning yetkazilishida muhim rol o‘ynaydi. Shuningdek, u metabolik chiqindilarni chiqarish va immun tizimini qo‘llab-quvvatlash kabi vazifalarni bajaradi. Maqolada qonning tarkibi, qon aylanish yo‘llari, yurak va qon tomirlarining vazifalari, shuningdek, qon aylanish tizimining sog‘liqdagi ahamiyati keng yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Qon aylanish tizimi, qon, yurak, qon tomirlari, kislorod almashinuvi, metabolizm, immunitet, inson organizmi.

Abstract. This article provides a detailed analysis of the circulatory system and its role in the human body. The circulatory system plays an important role in delivering oxygen, nutrients, and other essential substances to all cells of the body. It also performs functions such as removing metabolic waste and supporting the immune system. The article extensively covers the composition of blood, circulatory pathways, functions of the heart and blood vessels, and the importance of the circulatory system in health.

Keywords: Circulatory system, blood, heart, blood vessels, oxygen metabolism, metabolism, immunity, human body.

Аннотация. В данной статье представлен подробный анализ системы кровообращения и её роли в организме человека. Система кровообращения играет важную роль в доставке кислорода, питательных веществ и других необходимых веществ ко всем клеткам организма. Она также выполняет такие функции, как удаление продуктов метаболизма и поддержка иммунной системы. В статье подробно рассматриваются состав крови, кровеносные пути, функции сердца и кровеносных сосудов, а также значение системы кровообращения для здоровья.

Ключевые слова: Система кровообращения, кровь, сердце, кровеносные сосуды, кислородный обмен, метаболизм, иммунитет, организм человека.

Kirish. Inson organizmi murakkab va mukammal tizimlardan tashkil topgan. Har bir tizimning o‘ziga xos vazifasi mavjud bo‘lib, ularning o‘zaro uyg‘un ishlashi organizmning normal faoliyatini ta’minlaydi. Shu tizimlar orasida qon aylanish tizimi alohida o‘rin tutadi. U nafaqat hujayralar va to‘qimalarni oziqlantiruvchi moddalar bilan ta’minlaydi, balki organizmdagi metabolik jarayonlarni tartibga soladi, toksinlarni chiqarishga yordam beradi va immun tizimini qo‘llab-quvvatlaydi. Qon aylanish tizimi samarali ishlamasa, organizmning barcha tizimlari yetarli darajada faoliyat ko‘rsata olmaydi.

Asosiy qism. Qon aylanish tizimi ikki asosiy qismdan iborat: yurak va qon tomirlari tizimi. Yurak organizmning markaziy nasos vazifasini bajaradi, u qonning butun organizm bo‘ylab aylanib chiqishini ta’minlaydi. Qon tomirlari esa qonning yurakdan barcha organ va to‘qimalarga yetkazilishida yo‘l ko‘rsatadi. Bu tizimning ishlash mexanizmi murakkab bo‘lishiga qaramay, uning asosiy vazifalari aniq: hujayralarni oziqlantirish, kislorod bilan ta’minlash, metabolik chiqindilarni chiqarish va immun himoyasini ta’minlash.

Qon aylanish tizimining tarkibi va vazifalari. Qon inson organizmida turli moddalarni tashuvchi transport vositasi sifatida xizmat qiladi. Qon tarkibiga qizil qon hujayralari (eritrotsitlar), oq qon hujayralari (leykotsitlar), trombotsitlar va plazma kiradi. Eritrotsitlar kislorodni tashishda, leykotsitlar esa organizmni kasalliklardan himoya qilishda muhim rol o‘ynaydi. Trombotsitlar qon ivishida ishtirok etadi, plazma esa hujayralararo moddalarni tashishda yordam beradi.

Yurakning asosiy vazifasi qon aylanishini ta’minlashdir. U to‘rtta bo‘limdan iborat: ikki atriyum va ikki ventrikul. Yurakning qisqarishi qonning tomirlar orqali organlarga yetib borishini ta’minlaydi. Qon tomirlari esa arteriyalar, venalar va kapillyarlardan tashkil topgan. Arteriyalar kislorodga boy qon yurakdan organlarga yetkazadi, venalar esa kislorodga boy bo‘lmagan qon va metabolik chiqindilarni yurakga olib keladi. Kapillyarlar esa qon va to‘qima hujayralari o‘rtasida modda almashinuvini amalga oshiradi.

Tarkibiy qism	Vazifalari	Izohlar
Qon	Hujayralarni oziqlantirish, kislorod yetkazish, metabolik chiqindilarni chiqarish, immunitetni ta’minlash	Eritrotsitlar (kislorod tashuvchi), Leykotsitlar (himoya), Trombotsitlar (qon ivishi), Plazma (modda tashish)
Yurak	Qon aylanishini ta’minlash, tomirlarga qon yetkazish	To‘rtta bo‘limdan iborat: 2 atriyum, 2 ventrikul; qattiq mushakdan tashkil topgan
Arteriyalar	Kislorodga boy qon yurakdan organlarga yetkazadi	Qalin mushak qavati tufayli yuqori bosimga chidamli
Venalar	Kislorodga boy bo‘lmagan qon va metabolik chiqindilarni yurakga olib keladi	Venalarda klapanlar mavjud, qonning orqaga oqishini oldini oladi
Kapillyarlar	Qon va to‘qima hujayralari o‘rtasida moddalar almashinuvini amalga oshiradi	Juda mayda qon tomirlari, kislorod va oziq moddalar almashinuvi aynan shu yerda sodir bo‘ladi

Qon aylanish tizimining ahamiyati. Qon aylanish tizimi organizmning barcha tizimlari bilan uzviy bog‘liq. Kislorod va oziq moddalar yetishmasligi hujayralarning normal ishlashini to‘xtatadi, metabolik chiqindilarning to‘planishi esa turli kasalliklarning yuzaga kelishiga olib keladi. Shuningdek, qon aylanish tizimi immunitetni qo‘llab-quvvatlaydi, organizmni mikroblar va viruslardan himoya qiladi. Yurak yoki qon tomirlarining buzilishi esa nafaqat yurak-qon tomir tizimiga, balki butun organizmning sog‘lig‘iga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Xulosa. Qon aylanish tizimi inson organizmida hayotiy ahamiyatga ega bo‘lgan murakkab va muhim tizimdir. U hujayralarni oziqlantirish, kislorod yetkazish, metabolik chiqindilarni chiqarish va immunitetni qo‘llab-quvvatlash kabi vazifalarni bajaradi. Yurak va qon tomirlari tizimi o‘zaro uyg‘un ishlash orqali organizmning barcha tizimlariga hayotiy moddalarni yetkazadi. Shu sababli qon aylanish tizimi sog‘liqni saqlash va kasalliklarni oldini olishda markaziy rol o‘ynaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI:

16.http://ziyonet.uz;
17.http://psychol.ras.ru;
18.https://toshkent-vil.adliya.uz/uz/news/detail;

GEOGRAFIYA TA’LIMIDA MUOMMOLI TA’LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH

Xalilova Zarina Djamolovna
Navoiy davlat universiteti magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada geografiya ta’lim jarayonida muammoli ta’lim texnologiyasidan foydalanishning mazmun-mohiyati, didaktik afzalliklari hamda o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarini shakllantirishdagi ahamiyati yoritilgan. Muammoli vaziyatlar yaratish orqali o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, tahlil qilish, mantiqiy xulosa chiqarish va ilmiy tadqiqot ko‘nikmalarini rivojlantirish usullari amaliy misollar asosida ko‘rsatib beriladi. Maqolada geografiya darslarida qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan muammoli topshiriqlar, savollar, kichik loyihalar va interaktiv metodlar tahlil qilinadi hamda ularning ta’lim samaradorligini oshirishdagi roli asoslab beriladi.

Kalit so‘z: Geografiya ta’limi, muammoli ta’lim texnologiyasi, pedagogik innovatsiyalar, muammoli vaziyat, interaktiv usullar, o‘quvchi faolligi, mustaqil fikrlash, kompetensiyalar, ta’lim samaradorligi, didaktik yondashuv.

Аннотация: В статье рассматриваются сущность, дидактические преимущества и значение использования технологии проблемного обучения в процессе преподавания географии для формирования знаний, умений и компетенций учащихся. На практических примерах показаны методы развития самостоятельного мышления, анализа, логических выводов и навыков научного исследования учащихся посредством создания проблемных ситуаций. В статье анализируются проблемные задания, вопросы, небольшие проекты и интерактивные методы, которые могут быть использованы на уроках географии, и обосновывается их роль в повышении эффективности обучения.

Ключевые слова: Географическое образование, технология проблемного обучения, педагогические инновации, проблемная ситуация, интерактивные методы, активность учащихся, самостоятельное мышление, компетенции, эффективность обучения, дидактический подход.

Abstract: This article discusses the essence, didactic advantages and importance of using problem-based learning technology in the process of geography education in the formation of students’ knowledge, skills and competencies. Methods for developing students’ independent thinking, analysis, logical conclusions and scientific research skills by creating problem situations are shown on the basis of practical examples. The article analyzes problem tasks, questions, small projects and interactive methods that can be used in geography lessons and justifies their role in increasing educational effectiveness.

Keywords: Geography education, problem-based learning technology, pedagogical innovations, problem situation, interactive methods, student activity, independent thinking, competencies, educational effectiveness, didactic approach.

Geografiya fanini o‘qitishda muammoli ta’lim texnologiyasi (yoki muammoli o‘qitish) o‘quvchilarning faol ishtirokini ta’minlash, ularni tanqidiy fikrlashga va muammolarni mustaqil ravishda hal qilishga o‘rgatish maqsadida qo‘llaniladi. Bu texnologiya geografiya darslarida o‘quvchilarni o‘z bilimlarini amaliyotda qo‘llashga, mustaqil o‘rganishga, shuningdek, jamoaviy fikrlash va muhokama qilishga undaydi. Muammoli ta’lim texnologiyasining geografiya o‘qitishidagi o‘ziga xos xususiyatlari quyidagilardan iborat:

1. Real hayotdagi muammolarni o‘rgatish: Muammoli ta’lim texnologiyasida darslar real hayotdagi muammolarni o‘rganish, tahlil qilish va ularni yechish orqali o‘tadi. Geografiya darslarida bu turdagi yondashuv, o‘quvchilarga amaliy muammolarni ko‘rib chiqish imkonini beradi.

Xususiyatlar: Geografiya fanida real hayotdagi masalalar, masalan, iqlim o‘zgarishi, tabiiy ofatlar, global isish, suv resurslari taqchilligi kabi masalalar asosida o‘qish olib boriladi.

- O’quvchilar bu masalalarni o‘rganish jarayonida o‘z bilimlarini amaliyotda qo‘llashni o‘rganadilar.

O’quvchilarga masalalarni hal qilishda turli xil yondashuvlarni (ekologik, iqtisodiy, ijtimoiy) ko‘rib chiqish vazifasi beriladi.

Geografiya darslarida foydalanish yo‘li:

Iqlim o‘zgarishining ta’siri: O’quvchilarni iqlim o‘zgarishining ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy ta’sirini tahlil qilishga undash.

Suvi taqchilligi va uni hal qilish usullari: O’quvchilarga suv resurslari muammosi haqida tadqiqot olib borish va yechimlar taklif qilish.

2. Muammoni hal qilish jarayonida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish

Muammoli ta’lim texnologiyasi o‘quvchilarni faqat javoblarni eslab qolishga emas, balki muammoni yechish jarayonida tanqidiy fikrlashga yo‘naltiradi. Bu yondashuv o‘quvchilarda turli nuqtai nazarlarni ko‘rib chiqish, tanqidiy tahlil qilish va yechim izlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bu orqali o‘quvchilar turli geografik muammolarni hal qilishda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishadi. Shuningdek, ular mavjud ma’lumotlarni tahlil qilish, yangi xulosalar chiqarish va muammoning turli jihatlarini ko‘rib chiqish qobiliyatlarini o‘zlashtiradilar. Eng asosiysi geografiya darslarida o‘quvchilar ijtimoiy, ekologik va iqtisodiy omillarni hisobga olgan holda masalalarga yechim taklif etadilar.

Geografiya darslarida muommoli ta’lim texnologiyasidan foydalanish yo‘llari:

- Ekologik muammolarni tahlil qilish: O’quvchilarga biror ekologik ofat (masalan, o‘rmonlarning yo‘qolishi) bilan bog‘liq ma’lumotlar beriladi va ular bu masalani tanqidiy tahlil qilishadi.
- Tabiiy resurslardan foydalanish: O’quvchilar turli mintaqalarda tabiiy resurslardan foydalanishning afzalliklari va kamchiliklarini baholaydilar.

3. O’quvchilarning mustaqil o‘rganishga rag‘batlantirilishi.

Dars jarayonida quydagi keltirilgan metod qo‘llash orqali o‘quvchilarda mantiqiy fikrlash, ijodiy va tanqidiy fikrlarshni, o‘quvchilar nutqi, muommila madaniyati shakllanadi. Jumldan quydida keltirilgan muommoli texnologiya nomlanadi. Mashg‘ulotning o‘tkazish tartibi:

O’qituvchi o‘quvchilarni guruhlarga ajratib, ularni mos o‘rinlarga joylashtirgandan so‘ng, mashg‘ulotni o‘tkazish tartib-qoidalarini va talablarini tushuntiradi, ya’ni u mashg‘ulotni bosqichli bo‘lishini va har bir bosqich o‘quvchilarni maksimum diqqat-e’tibor talab qilishini, mashg‘ulot davomida ular yakka, guruh va jamoa bo‘lib ishlashlarini aytadi. Bunday kayfiyat o‘quvchilarga berilgan topshiriqlarni bajarishga tayyor bo‘lishlariga yordam beradi va qiziqish uyg‘otadi. Mashg‘ulot o‘tkazish tartib-qoidalari va talablari tushuntirilgach, mashg‘ulot boshlanadi.

Muammoning turi	Muammoning kelib chiqish sabablari	Muammoni yechish yo‘llari va sizning harakatlaringiz
Toza ichimlik suvining tanqisligi.	1. Suvning sun’iy ifloslanish manbalari. 2. Suvni tabiat ham ifloslamoqdi.	1. Tabiat va suvni saqlashga oid tadbirlar o‘tkazish. 2. Atrofdagi ariq, kanal, soy suvini toza saqlash choralarini topish.

O’qituvchi guruhlar tomonidan tanlangan va muammolar yozilgan qog‘ozlarni almashtirgan holda guruhlarga tarqatiladi; - tarqatilgan qog‘ozlarda guruhlar tomonidan yozilgan muammolardan har bir guruh a’zosi o‘zini qiziqtirgan muammoni birini tanlab oladi; - o‘qituvchi tomonidan tarqatilgan quyidagi chizmaga har bir guruh a’zosi tanlab olgan muammosini yozib, mustaqil ravishda tahlil etadi. Muammoli ta’lim texnologiyasi o‘quvchilarga mustaqil ravishda ma’lumot to‘plash, analiz qilish va yechimlar topish imkonini beradi. Bu, o‘z navbatida, o‘quvchilarning bilimni chuqurroq o‘zlashtirishiga yordam beradi.

O’quvchilar muammo yechimini izlashda mustaqil ishlashga undaladi.

- Dars jarayonida o‘quvchilarga o‘z fikrlarini bildirish va turli manbalardan foydalanish uchun imkoniyat yaratiladi.
- O’quvchilar o‘z ishini taqdimot qilish yoki yozma tarzda himoya qilish orqali o‘z bilimlarini mustahkamlashadi.

Geografiya darslarida foydalanish yo‘li:

- Geografik tadqiqotlar: O’quvchilar geografik masala bo‘yicha mustaqil tadqiqot olib borishadi, masalan, biror hududning iqtisodiy rivojlanishi yoki iqlimi haqida.
- Kengaytirilgan tadqiqot vazifalari: O’quvchilarni biror geografik hududni o‘rganishga va o‘zlarining fikrlarini asoslangan ravishda izohlaydigan prezentatsiya yoki hisobotlar tayyorlashga rag‘batlantirish.

4. Interaktiv va jamoaviy ishlash

Muammoli ta’lim texnologiyasida o‘quvchilar o‘zaro muloqot qilish, fikr almashish va guruhlarda birgalikda ishlashga undaladi. Bu jarayon o‘quvchilarni o‘z bilimlarini boshqalarga etkazish va boshqalarning fikrlarini eshitishga rag‘batlantiradi.

Xususiyatlar:

- Guruh bo‘lib ishlash, muammolarni hal qilishda o‘quvchilar bir-biriga yordam beradi, fikrlarini almashadi va jamoa sifatida yechimlar ishlab chiqadi.
- O’quvchilar o‘rtasida interaktiv muloqot va samarali hamkorlikka asoslangan o‘qish jarayoni yuzaga keladi.
- O’quvchilar bir-biriga o‘z bilimlarini tushuntirish orqali o‘z tushunchalarini mustahkamlashadi.

Geografiya darslarida foydalanish yo‘li:

- Jamoaviy geografik tadqiqotlar: O’quvchilarni guruhlarga bo‘lib, geografik muammolarni (masalan, aholi zichligi yoki ekologik muammolar) hal qilishga undash.

Simulyatsiyalar: O’quvchilar bir-birlariga turli geografik masalalar bo‘yicha savollar berishadi va jamoa sifatida yechim topishga harakat qilishadi.

5. Ijtimoiy va ekologik mas’uliyatni shakllantirish

Muammoli ta’lim texnologiyasi o‘quvchilarni nafaqat akademik bilimlar bilan, balki ijtimoiy va ekologik mas’uliyatni ham rivojlantiradi. Geografiya darslarida bu masalalar juda muhimdir, chunki ular o‘quvchilarni global va mahalliy ekologik muammolarni hal qilishga tayyorlaydi.

Xususiyatlar: O’quvchilarni o‘z atrof-muhitiga, jamiyatga nisbatan mas’uliyatli bo‘lishga undash. O’quvchilarni ekologik va ijtimoiy masalalarni yechishda o‘z hissasini qo‘shishga rag‘batlantirish.

Geografiya darslarida foydalanish yo‘li: Ekologik muammolarni hal qilish: O’quvchilarni iqlim o‘zgarishi yoki ekologik barqarorlik haqida o‘ylashga undash va bu masalalarga yechim taklif qilish. Global ijtimoiy masalalar: Geografiya darslarida ijtimoiy tengsizlik yoki qashshoqlik kabi muammolarni muhokama qilish va o‘quvchilarga ularning yechimi uchun fikrlar bildirishni topshirish.

Xulosa: Geografiya muammoli ta’lim texnologiyasi o‘quvchilarni nafaqat ilmiy bilimlarni o‘zlashtirishga, balki tanqidiy fikrlash, mustaqil o‘rganish va jamoaviy ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga ham yo‘naltiradi. Bu texnologiya o‘quvchilarda geografik va ekologik muammolarni hal qilishda faol ishtirok etishga va global masalalarga mas’uliyat bilan yondashishga o‘rgatadi.

Foydalanilgan abdabiyotlar ro‘yxati:

1. Qodirov, A., & Jo‘rayev, M. *Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat.* – Toshkent: Fan, 2020.
2. G‘ulomov, S. *Geografiya o‘qitish metodikasi.* – Toshkent: O’qituvchi, 2018.
3. To‘xtayev, A. *Zamonaviy ta’lim texnologiyalari.* – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2021.
4. Ziyayeva, D. “Geografiya ta’limida interfaol metodlardan foydalanish imkoniyatlari.” *Ta’lim va Innovatsiya*, №4, 2022.
5. Xolmatova, S. “Muammoli ta’limning nazariy asoslari va amaliy ahamiyati” *Pedagogik izlanishlar jurnali,* №1, 2021.
6. Jonibekov, R. *Geografiya darslarida o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish usullari.* – Toshkent: Fan va Texnologiya, 2019.
7. Mavlonov, A. “Muammoli vaziyat yaratish texnikasi va uning o‘quv jarayonidagi o‘rni” *Uzluksiz ta’lim*, №3, 2020.
8. Polat, E.S. *Innovatsion o‘qitish texnologiyalari.* – Moskva: Akademiya, 2019.

ADIR ZONASINI TIZIMLI RAQAMAMLASHTIRISH ORQALI HOLATINI STATISTIK USULDA BAHOLASH

Qarshiboyev Zuhriddin Sanjar o‘g‘li
G‘allaorol tumani 42-maktab biologiya o‘qituvchisi
Jonzoqov Xurshid Komiljon o‘g‘li
G‘allaorol tumani 90-maktab biologiya o‘qituvchisi

Tuproq unumdorligi: Adir zonasiga tegishli bo‘lgan tuproq turlari bilan solishtiriladi.Bunday tuproq turlariga oddiy bo‘z tuproq, to‘q tusli bo‘z tuproq, tipik bo‘z tuproq, jigarrang va qo‘ng‘ir o‘rta tog‘ tuproq.

Yaylovdan olingan tuproq quyidagi jadvalga solib tuproqdagi chirindi miqdori solishtiriladi. Bunda tuproq turiga qaraladi.

Oddiy bo‘z tuproq	Chirindi miqdori: 1.5-2.5%
To‘q tusli bo‘z tuproq	Chirindi miqdori: 3-4%
Tipik bo‘z tuproq	Chirindi miqdori: 0.8-2.5%
Jigarrang va qo‘ng‘ir o‘rta tog‘ tuproqlari	Chirindi miqdori:1.5-4%

Olingan natija jadvaldagi raqamlarga qiyoslanganda o‘xshash yoki yuqori bo‘lsa yaylovning holati chirindi standartiga mos deb topiladi. Agar olingannatija jadvaldagi raqamlardan kichik bo‘lsa olingan natija salbiy deb topiladi va ushbu yaylov hududiga tegishli choralar ko‘riladi.

Chirindi miqdorini hajmiy xromli usuldaaniqlash ***(I.V.Tyurin usuli)***

Usulning mohiyati. Mazkur usul chirindi tarkibidagi uglerodni kaliy bixromat (K2Cr2O7) ning 0,4 n li eritmasi bilan oksidlashga asoslangan. Ushbu eritma kuchli sulfat kislotasi asosida tayyorlanib suvda 1:1 nisbatda suyultirilgan bo‘ladi. Juda kuchli kislotali muhitda (kaliy bixromat eritmasiga kuchli sulfat kislota qo‘shilganda) quyidagi tenglama bo‘yicha kislorod ajralib chiqadi:

2K2 Cr2O7 +8H2SO4=2Cr(SO4)3+2K2SO4+8H2O+3O2

Ajralib chiqayotgan kislorod tuproqdagi organik moddalar uglerodini oksidlaydi: 3C+3O2=3CO2

Ammo ma’lum miqdorda olingan xromli aralashmadagi kislorodning hammasi ham chirindi uglerodini oksidlashga sarflanmaydi. Bevosita chirindini oksidlashga sarflanmagan kislorodning ortiqcha qismi Mor tuzi FeSO4.(NH4)2SO4.6H2O tarkibiga kiruvchi temir chala oksidi (zakisi) tuzining oksidlanish darajasiga qadar aniqlanadi. Bunda xromli aralashma eritmasini oshiqcha qismini Mor tuzining 0,2N eritmasi bilan qayta titrlash olib boriladi.

Reaksiya ushbu tenglama bo‘yicha kechadi:

6 FeSO4 (NH4)2 SO4 + K2Cr2O7 + 7H2SO4=Cr2(SO4)3 +3Fe2(SO4)3 +

$6(NH_4)_2SO_4 + K_2SO_4 + 7H_2O$

Titrlashning borishi va oxiri difenilamin indikatori yoki fenilantranil kislotasi asosida olib boriladi. Reaksiyaning tugaganini aniqroq bilish uchun, eritmaga difenilamindan tashqari, 85 % fosfor kislota ham qo‘shiladi. Titrlanayotgan eritmaning qo‘ng‘ir rangdan ko‘kimtir yashil tusga o‘tishi chirindini oksidlashga sarflanmagan xromli aralashmadagi ortiqcha kislorodning hammasi Mor tuzi tarkibidagi temirning chala oksidi (zakisi) ni oksidlashga sarflanganligini ko‘rsatadi. Tahlil boshlanishidan oldin yoki undan keyin, ana shu tahlil uchun olingan ma’lum hajmdagi xromli aralashmadagi kislorodning umumiy miqdorini aniqlab olishimiz kerak. Buning uchun tuproq chirindisini oksidlash maqsadida olingan hajmdagi xromli aralashmani Mor tuzining eritmasi bilan titrlanadi. Bunga quruq (tuproqsiz) titrlash deyiladi. Ish tartibi. 1.Ko‘zlarining o‘lchami 0,25 mm bo‘lgan elakdan o‘tkazilgan tuproq namunasidan 0,1 dani 0,5 g gacha tuproq olinadi (qancha olinishi tuproqdagi chirindi miqdoriga bog‘liq). 0,0002 g gacha aniqlik bilan tortib olingan tuproq namunasi daftarga yozib qo‘yiladi (H).

2.Tuproq namunasi 100 ml sig‘imli konussimon kolbachaga solinadi.

3.Kolbachaga byuretkadan 10 ml xromli aralashma quyiladi. Kolbachadagi tuproq va suyuqlik ehtiyotlik bilan yaxshilab aralashtiladi. Tahlil davomida xromli aralashma ishlatayotganda xavfsizlik choralariga rioya qilish zarur.

4.Kolbacha bo‘g‘ziga kichkina voronka qo‘yiladi, u aralashma qaynayotgan chog‘da sovitkich vazifasini o‘taydi.

5.Kolbacha elektr plita yoki asbest to‘r bilan qoplangan gorelka ustiga qo‘yiladi va suyuqlik qaynaguncha isitiladi. Qaynash boshlash vaqti yozib qo‘yiladi va aniq 5 minut davomida bir maromda qaynatiladi. Agar kolbachadagi qaynatilayotgan

suyuqlik yashil rangga kirsa (bu hol uglerodni oksidlantirish uchun xromli aralashma kamligini bildiradi) kolbachani olib, sovitish va unga yana 10 ml xromli aralashma qo‘shish kerak.

6.Besh minut qaynatilgandan so‘ng kolbacha olinadi va sovitiladi.

7.Soviganidan keyin kolbacha ichidagi aralashma katta konussimon kolbaga o‘tkaziladi. Bu kolbaga taxminan 100 ml distillangan suv quyiladi va uning ustiga kichik kolbachadagi aralashma quyiladi. Kolbachani suv bilan bir necha marta chayib, katta kolbaga solinadi. Bunda katta kolbadagi eritmaning umumiy hajmi 250-300 mldan oshib ketmasligi lozim. Suv miqdorini o‘lchamasa ham bo‘ladi, chunki u tahlilning borishiga ta’sir qilmaydi.

8.Katta kolbadagi eritmaga 85 % li fosfor kislotadan 10 tomchi va difenilamindan 10 tomchi yoki fenilantranil kislotasidan 5-8 tomchi tomizilib yaxshilab aralashtiriladi.

9.Katta kolba ichidagi eritmani Mor tuzi bilan titrlashga kirishiladi. Bunda to‘q qizg‘ish-qo‘ng‘ir rangli eritma asta-sekin dastlab intensiv zangori, keyin esa xira binafsha rangga kiradi. Ana shu paytdan boshlab ehtiyotlik bilan titrlash lozim, shu paytdan boshlab Mor tuzini bir tomchidan tomizish va kolba ichidagi eritmani yaxshilab aralashtirib titrlash zarur. Reaksiyaning tugaganligini eritmaning xira binafsha rangdan to‘q ko‘k yashil tusga o‘tishidan bilish mumkin. Eritmaning yorqin yashil rangga o‘tishi Mor tuzining ko‘p quyilganini ko‘rsatadi va tahlil natijalari noto‘g‘ri chiqadi.

10.Titrlash tugagach, bunga necha millilitr Mor tuzi ketganligi yozib qo‘yiladi.

11.Quruq (tuproqsiz) xromli aralashmani titrlash natijalarini (a) odatda Mor tuzi solingan idish- butilkalar ustiga yozib qo‘yish qabul qilingan (10 ml xromli aralashmaga odatda taxminan 20 ml 0,2 n miqdorda Mor tuzi sarflanadi). Buning uchun boshqa bir kolbachaga 10 ml xromli aralashma olinib (tuproqsiz) avvalgidek tartibda qaynatilib Mor tuzi bilan titrlanadi.

12.Olingan natijalar quyidagicha yozib boriladi: 1) quruq (tuproqsiz) 10 ml xromli aralashmani titrlashga sarflangan Mor tuzining miqdori, ml (a);2) oksidlangandan keyin qolgan ortiqcha kislorodni titrlashga ketgan Mor tuzining miqdori, ml (v); (xrom aralashmasi bilan tuproq uchun olib borilgan titrlash); 3) gumus miqdorini aniqlash uchun olingan tuproq namunasining og‘irligi, g (N); 4) 1 ml 0,2 n Mor tuziga 0,0010362 g gumus mos kelishi ko‘plab tajribalar asosida aniqlangan (Ishcheryakov koeffisiyenti); 5) gigroskoplik koeffisiyenti GK;

$A(gumus\%)=(a-b)*0,0010362*100*GK/P$

Masalan :a-22,5 ml, b-10,5 ml, 0,0010362g, R-0,5 g,GK-1,02, bo‘lsa,tuproqdagi chirindi miqdori 2,53%ga teng.

X=(22.5-10,5)*0,0010362*100*1,02/0,5=2,53%

Tuproq zichligi:

Tuproqning zichligi 1.2-1.3 gr/sm3 bo‘lganda o‘simliklar yaxshi o‘sadi. Bu minimum holatda deb olinadi.

Tuproqning zichligini ko‘rsatgichi asosida tuproqdagi fizik shart sharoitlari haqida ancha aniq tasavvur olish mumkin. Hajm massa tuproqning zichligi dala sharoitida tabiiy tuzilishidagi buzilmagan holda maxsus metal silindirlar yordamida aniqlanadi.

Silindirlar yog‘och bolg‘a bilan tuproqqa urib kirgiziladi va shu tarzda tuproq tuzilishining buzmagan holda kerakli hajmda namuna olinadi. Tuproq quritiladi tarozida tortilib zichligi quyidagi formula yordamida aniqlanadi.

dv=m/V

Bu yerda:

dv-tuproqning zichlig gr/sm3,

m-quruq tuproqning massasi gr,

V-silindr (halqaning) hajmi.

Yaylovdagi zaharli o‘simliklar foizini aniqlash.

Yaylov zonasi maydonlarida tarqalgan o‘simliklar orasida zaxarli va kam yeyiladigan turlar ko‘paymoqda. Bu o‘rinda ushbu o‘simliklar yaylov sifatini buzadi. BUnday o‘simliklarga *uchlama, ayiqtovon, isparak, qizg‘aldoq, ko‘knori, achchiqmiya, isriq, oqquray* va boshqalari kirib ushbu turlar shu mintaqalarda uchraydi. Bunday o‘simliklarni umumiy biomassadagi ulushini aniqlash lozim. Bunda 5 ta hududdagi, 10 m^2 maydondagi barcha yer usti qismlari yig‘ib olinadi. Keyin ular orasidan keraksiz turlar ajratib olinadi va umumiy biomassaga nisbatan aniqlanadi.

Keraksiz biomasssa : $\frac{Zaharli\ o'simliklarni\ biomassasi}{umumiy\ biomassa}=$

Bu foiz ko‘rsatkichlar asosan ketma – ket yillar orasida o‘lchanib foiz oshirish holati salbiy hisoblanadi.

Yaylovlarning sifat ko‘rsatkichini aniqlash.

Bunda yaylovlarning umumiy biomassasi turlarga mos ravishda tartibdagi ozuqa birliklari hisoblanib chiqiladi. Bunday yaylovda uchraydigan barcha turlardan foydalaniladi. (Albatta zaharli va kam yeyiladigan turlar bundan mustasno). Buni aniqlash eng murakkabidir. Buning uchun mintaqada uchraydigan turlar olinadi. Masalan, *rang, yaltirbosh, ajriq, qo‘ngir bosh, arpahon, chitir, kovrak, karrak, selen, kovul, yantoq, ajriq* kabilardir.

Olinadi ularning o‘rtacha miqdori aniqlanadi. Ular quidagi jadval asosida hisoblanib topiladi.

O’simlik nomi	**ozuqa birligi**	**yalpi energiyasi**	**almashinuvchi energiya MDJ**	**hazimlanuvchan protoinlar.G.**
Efemer va efemeroidlar.				
1. Rang	0,39	10,83	2,76	28,9
2. Qo‘ngirbosh	0,37	10,62	3,63	35,3
3. Iloq	0,45	9,95	4,2	39,4
4. Yaltirbosh	0,3	9,8	3,15	38,7
5. Arpaxon	0,4	10,3	4,4	45
6. No‘xotak (qashqa)	4,29	11,2	2,9	29,5
7. yungichqa	0,36	10,3	3,05	48
8. Chitir	0,32	0,8	3,27	33
9. Qora moshoq	0,35	12	4,1	70,05

Dag‘al poyalar				
1. Kovrak	0,23		2,5	20
2. karrak	0,34	11,8	3,3	37
3. Selin	0,29	10,3	2,27	18,5
4. Kovul	0,32			34,5
5. yantoq	0,23	12	2,86	28
6. ajriq	0,34		36,1	26,8

Bu ishda maqsad yaylov sifatlarini aniqlab olish uchun kerak. Bu ko‘rsatkich yaylovlardan aynan qaysi vaqtlarda foydalanish kerakligini ko‘rsatadi.

Yaylovning umumiy biomassasini aniqlash.

O’rganayotgan maydonimizdagi umumiy yer ustki biomassalarini aniqlash (kam yeyildigan va zaxarli o‘simliklardan tashqari.

Buning uchun 20 dan ortiq siyrak, qalin, baland, past, jar yoqalari, toshloq yerlaridan 10 m^2 dan jami yer ustki qismlari yig‘ib o‘lchanadi. Bu raqamlar mos ravishda meyyoriy qismlar bilan taqqoslanadi. Chiqqan natija oldingi yo‘llar bilan taqqoslanadi va xulosa chiqariladi.

Umumiy biomassa = $\frac{(x+x)*10}{200m2}$

Yaylovda boqiladigan chorva soni bu eng muhim omildir. Chunki o‘rganilayotgan maydonimiz yaylov inqiroziga asosiy sabab hisoblanadi. Chorvaning katta miqdorda tarqalishi natijasida o‘simliklar urug‘ berishga ulgurmayapti, ko‘p yillik o‘tlar ham o‘ziga oziq yig‘masdan yer ustki qismi yeyilib ketadi. O’simliklar qoplamining siyraklashishi natijasida zaharli o‘simliklar ko‘payib ketgan.

Biz hayvon soniga misol qilib qo‘ylardan foydalanamiz. Bu sxema bo‘yicha hohlagan hayvon yaylov maydonida topishimiz mumkin.

Malumki bahorda 1 bosh qo‘y uchun sutkasiga 3 kg ketadi. Bizning hududimiz maydoni malum bo‘lsa, unga qancha chorva kiritishimiz mumkin.

Bahor - 3 kg (90 kun)
Yoz – 2,5 kg (138 kun)
Kuz – 2,5 kg (81 kun)
Qish – 3 kg (58 kun)

$$N = \frac{A}{B}$$

N – yalpi qoy soni
A – ajratishgan yaylovda ozuqa miqdori kg
B – Bir bosh qo‘yning yillik ehtiyojiga

$$B = \frac{(3*90)+(2,5*138)+(2,5*81)+(3+58)}{365} = 2,7\ kg$$

Bir kunlik o‘rtachasi 2,7 kg ekan. 2,7 * 366 = 998 kg kerak bo‘larkan.

Yuqori umumiy biomassa topilgach formula orqali yaylovga (hohlagan biomassa asosida) qancha chorva (qo‘y boqish mumkinligini aniqlash mumkin. Bu meyyoriy miqdor chorva sonining oshish bilan bog‘liq muammolar kelib chiqishining oldini oladi. Bularni hisoblashda biomassaning 75% ni hisobga olish lozim (taxminiy miqdorda).

Yaylovdan mavsumiy foydalanish usuli :

Yaylovda turlar tarqalishi undagi foydali o‘simliklar kamayib ketmasligi uchun uni almashlab foydalanish eng qulayi hisoblanadi.

Efemer o‘tli adir yaylovlari 4 dalalari yaylov almashinuv sxemasi.

yillar	yaylov	almashinuv dullari		
	1	2	3	4
1-3.	Bahor	Yoz	kuz	qish

4-6.	qish	Yoz	kuz	bahor

Yaylovning davomiyligi.

Bu asosan o‘simlik turlari orqali aniqlanadi. Yani olingan yaylov tarkibidagi turlar orasida (turlarning) ko‘p yillik va butalarning (qisman daraxtlarning) xili ko‘pligi va ularning egallagan maydoni hisobiga olinadi. Misol uchun bir olgan yaylovda *ajriq, bug‘doyiq*, kabi ko‘p yilliklar bo‘lsa, ular yana va yana unib chiqadi. Urug‘ining yerga to‘kilmay yoyilishidan ham, uncha zarar ko‘rmaydi. Qayta unib chqishi mumkin. Agar bunday turlar ham bo‘lsa maydon yaylovlarining davomiyligi ham bo‘ladi. Yani mol boqish kuchayib ketsa, urug‘lar yerga to‘kilmay qolsa, o‘simliklar soni kamayib ketadi va ular qayta unib chiqmaydi. Buni aniqlash uchun yaylovdagi ko‘p yilliklarning miqdori va egallagan maydoni hisobga olinadi. Bu davomiylik oldingi yilga nisbatan baland foizni tashkil etsa dash uchun narmal ko‘rsatkich hisoblanadi va bu yaylov kelajagi qoniqarli hisoblanadi.

AYOLLARDA KO’KRAK BEZI SARATONINI ERTA ANIQLASH

Ochilova Saodat
Jizzax shahar maktabgacha va maktab ta’limi bo‘limiga
qarashli 14-umumiy o‘rta ta’lim maktabi
biologiya fani o‘qituvchisi

Dunyo bo‘yicha ayollarning 12% iga kasallik ta’sir qiladi. Barcha saraton kasalliklarining taxminan 22,9% ko‘krak bezi saratoniga to‘g‘ri keladi.Hozirda 40 yoshdan oshgan ayollar o‘rtasida ko‘p uchrab turuvchi kasallik hisoblanadi.Kasallikni davolashdan ko‘ra uni oldini olish yoki kasallikni (aniqlangan vaqtda) erta aniqlash orqali davo choralarini qo‘llash lozim.

Ko‘krak saratoni- bu ko‘krak to‘qimalaridan rivojlanadigan saraton. Uning aniq sabablari mavjud emas. Biroq yoshning o‘sishi, oilada yaqin qarindoshlarda ko‘krak bezi saratoni bilan og‘riganlar bo‘lishi sabab bo‘lishi mumkin. Oddiy ko‘krak hujayralari DNK dagi mutatsiyar tufayli saratonga aylanishi mumkin. Har bir ayol bu kasallikni belgilarini bilishi lozim.Belgilari: ko‘krakni paypaslaganda sezilarli bo‘laklar bo‘lishi, og‘riqsiz bo‘lishi, ko‘krak hajmi kattalashishi, shakli va ko‘rinishi o‘zgarishi. Davolash usullari: jarrohlik, dori-darmon, radiatsiya.Ayollar har doim o‘z tanasini nazorat qilib borishi lozim.

1. Ko‘krakni tez-tez paypaslab ko‘rish(palpatsiya).
2. UZI yoki mamomgrafiya tekshiruvidan o‘tib turish.
3. Kuchli stress holatlardan himoyalanish.
4. Sog‘lom turmush tarzida hayot kechirish.
5. Kasallikni ilk belgilari aniqlangan holda tushkunlikka tushmaslik.

Muhim eslatmalar:

* Har bir ayol uchun skrining jadvali va usuli shifokor bilan maslahatlashib aniqlanishi kerak.

* Saraton kasalligini erta aniqlash uni davolash imkoniyatini oshiradi.

* Skriningning foydalari, cheklovlari va potentsial zararlari haqida shifokoringiz bilan suhbatlashish tavsiya etiladi.

* Ko‘krak bezi saratonidan himoyalanish va sog‘lom turmush tarzini yo‘lga qo‘yish

Ko‘krak bezi saratonining oldini olish va sog‘lom turmush tarzini saqlash har bir ayol uchun muhimdir. Quyidagi tavsiyalar:

1. Sog‘lom ovqatlanish

- Meva va sabzavotlarni ko‘p iste’mol qilish.
- Donli mahsulotlar va oqsilga boy ovqatlar (baliq, tuxum, loviya) tanovul qilish.
- Qizil go‘sht va yog‘li, qayta ishlangan mahsulotlarni kamaytirish.
- Shakarli ichimliklar va konfetlarni cheklash.

2. Jismoniy faollik

- Haftasiga kamida 150 daqiqa o‘rta intensivlikdagi mashqlar (yurish, suzish, velosiped) qilish
- Mushaklarni mustahkamlovchi mashqlarni haftasiga 2 marta bajarish

- Faol harakatlar ko‘krak bezi saraton xavfini kamaytiradi.

3. Sog‘lom vazn saqlash

- Ortiqcha vazn va semizlik ko‘krak saratoni xavfini oshiradi.
- Tana massasi normal diapazonda bo‘lishi uchun parhez va jismoniy faollikni uyg‘unlashtirish lozim.

4. Alkogol va chekishdan saqlanish

- Alkogolni imkon qadar cheklash yoki umuman ichmaslik.
- Chekish saraton va boshqa kasalliklarning asosiy xavf omili hisoblanadi.

5. Stressni boshqarish va uyqu

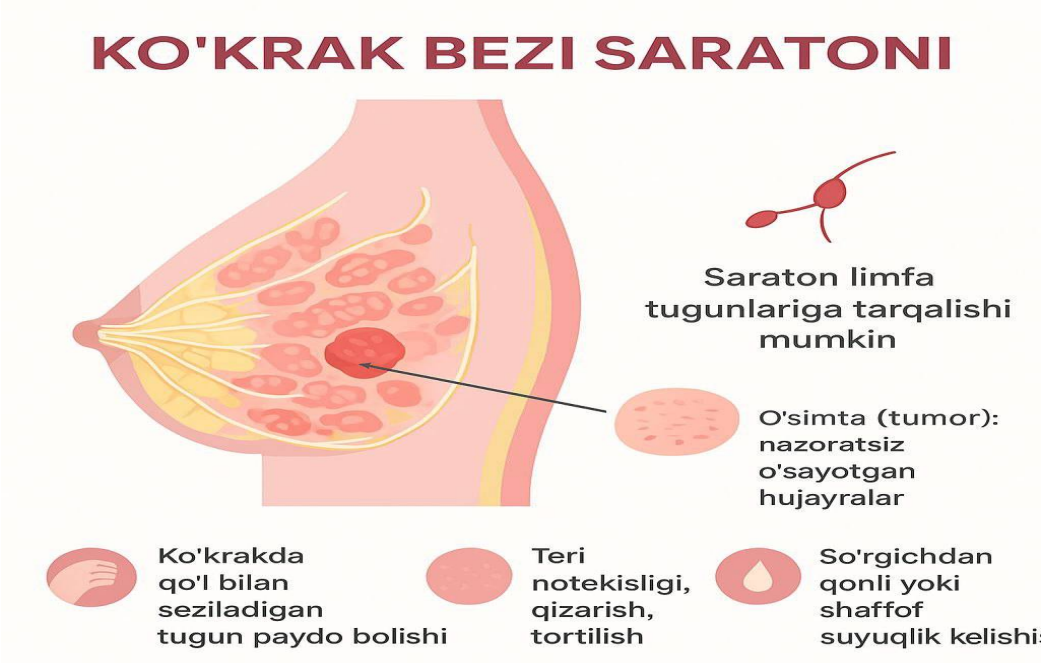
- Kundalik stressni kamaytirish uchun meditatsiya, nafas mashqlari yoki yoga bilan shug‘ullanish.
-,Sifatli uyqu (7-9 soat) sog‘lom immun tizimini saqlashga yordam beradi.

6. Skrining va tibbiy kuzatuv

- 40 yoshdan oshgan ayollar har yili mammografiya topshirishlari tavsiya etiladi.
- Ko‘krakni o‘z-o‘zini tekshirish va shifokor tomonidan klinik tekshiruvdan o‘tish kerak.
- Oilaviy tarix yoki yuqori xavf omillari bo‘lsa, qo‘shimcha skrining usullarini ham foydali bo‘ladi.

7. Suyuqlik va suvsizlanishdan saqlanish

- Kuniga kamida 1,5–2 litr suv ichish.

Rasm ayollarga ko‘krak bezi saratoni qanday paydo bo‘lishi, qanday o‘sishi va qanday alomatlar bilan namoyon bo‘lishini sodda va aniq ko‘rsatadi.

Yuqorida aytib o‘tilganidek, bu kasallik bilan og‘rigan barcha doimiy sog‘lom turmush tarziga ripoya qilishlari lozim. Shu sababli foydali mahsulotlarni iste’mol qilish muhimdir.

Statistik ma’lumotlar

AQShda 2014–2020 yillarda aniqlangan hollarga ko‘ra: “lokalizatsiyalangan” bosqichda (o‘simta faqat ko‘krakda, boshqa joylarga tarqamagan) — 5 yillik nisbatan omon qolish• > 99%.

“Regional” bosqichda (yaqin limfa tugunlariga yoki yaqin to‘qimalarga tarqalgan) — 5 yillik omon qolish ~ 87%.

(masofaviy metastazlar bilan) bosqichda — 5 yillik omon qolish ~ 32%.

Butun bosqichlar bo‘yicha (ayollar) — 5 yillik omon qolish ~ 90-91%.

Yuqori daromadli davlatlarda 1980-yillardan 2020-gacha o‘lim darajasi taxminan 40% ga kamaygan suyuqlik yetishmasligi organizmning normal ishlashiga va toksinlarni chiqarishga to‘sqinlik qiladi.

Xulosa qilib aytganda, kasallik qancha erta aniqlansa va ushbu kasallikka chalinmaslik uchun sog‘lom turmush tarzini hayotga tatbiq etilsa, kasallik bilan og‘rish xavfi kamayadi va davolash ham shuncha yaxshi natija beradi.

NAFAS OLISH ORGANLARI SISTEMASI TUZILISHI VA AHAMIYATI

Abirova Mohira Ilhom qizi
Xolbekova Dilnoza Shuxrat qizi

Annotatsiya: Ushbu maqola inson organizmida nafas olish tizimi va uning a’zolarining tuzilishi haqida umumiy ma’lumotlar beradi. Maqolada, nafas olish tizimining asosiy komponentlari, ularning tuzilishi, funktsiyalari va organizm uchun ahamiyati keltirilgan. Nafas olish tizimi, birinchi navbatda, havoni tanaga kiritish va undan chiqarish, oksigenni qonni ta’minlash va karbonat angidridni chiqarib yuborish jarayonlarini amalga oshiradi. Maqolada nafas olish tizimi organlarining: burun, og‘iz, tomoq, nafas yo‘llari, bronxlar, o‘pka va alveollarining tuzilishi va ularning organizmdagi roli batafsil yoritilgan. Nafas olish tizimining har bir a’zosi o‘zining maxsus tuzilishiga ega bo‘lib, birgalikda nafas olish jarayonini samarali tarzda ta’minlashga yordam beradi

Kalit so‘zlar: Nafas olish,o‘pka,bronxlar,alveolalar,traxeya,kekirdak,taqshqi nafas olish,ichki nafas olish,havo,gaz,karbonat,angidrid

Nafas organlari - organizm bilan tashqi muhit (suv yoki havo) o‘rtasida gaz almashinuvi uchun ixtisoslashgan organlar. Hayvonlarda tana qoplag‘ichi yoki ichagi devorining botib kirishi yoki bo‘rtib chiqishi tufayli vujudga kelgan. Ko‘pchilik umurtqasiz hayvonlar (g‘ovaktanlilar, bo‘shliqichlilar, chuvalchanglar, tuban qisqichbaqasimonlar, ignaterililar)da nafas organlari bo‘lmaydi. Umurtqalilar orasida teri orqali nafas olish kam harakatlanadigan va mayda hayvonlar

— ayrim baliqlar, suvda va quruqlikda yashovchilar uchun xos. Nafas organlari dastlab chuvalchanglarda jabralar shaklida paydo bo‘lgan. Kislorod tanqis bo‘lgan, oqmaydigan loyqa suvlarda yashaydigan ayrim baliklarda atmosfera havosi bilan nafas oladigan organlar — o‘pkalar, labirint apparat rivojlangan. Orqa ichakning ayrim qismlari orqali sodir bo‘ladigan gaz almashinuvi ichak orqali nafas olish deyiladi (ayrim laqqasimon va boshqa baliklar).

Quruqlikda yashaydigan hayvonlarning asosiy nafas organlari traxeyalar yoki o‘pkalar hisoblanadi. Ontogenezda nafas organlari o‘zgarishi mumkin. Masalan, ko‘pchilik baliklar embrionlari dastlab tana yuzasi orqali nafas oladi; keyinroq ularda sariqlik xaltasida sariklik nafas olish sistemasi yoki suzgichlar (anal, orqa, dum) nafas olish sistemasi paydo bo‘ladi. Keyinchalik lichinkalarda tashqi jabralar, so‘ngra jabra apparata rivojlanadi. Amniotlar embrionida nafas olish vazifasini dastlab sariklik xaltasi, keyinroq allan-tois bajaradi.Odamda Nafas organlari havo o‘tkazuvchi yo‘llar (burun bo‘shlig‘i, hiqildoq, kekirdak va bronxlar) hamda o‘pkadan iborat.

Nafas olish tizimi kislorod va karbonat angidrid almashinuvi uchun javob beradigan inson tanasining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, hayotni ta’minlovchi muhim jarayondir. U atrof—muhitdan kislorod olish va hujayra nafas olishining chiqindi mahsuloti bo‘lgan karbonat angidridni olib tashlash uchun birgalikda ishlaydigan organlar, to‘qimalar va tuzilmalarning murakkab tarmog‘idan iborat.

Nafas olish funktsiyalari

Nafas olish: Nafas olish tizimining asosiy vazifasi gazlar almashinuvini osonlashtirishdir. Nafas olish havodan kislorodning qon oqimiga kirishiga imkon beradi, ekshalasyon (nafas olish) esa metabolizm jarayonida hujayralar tomonidan ishlab chiqarilgan karbonat angidridni chiqaradi.

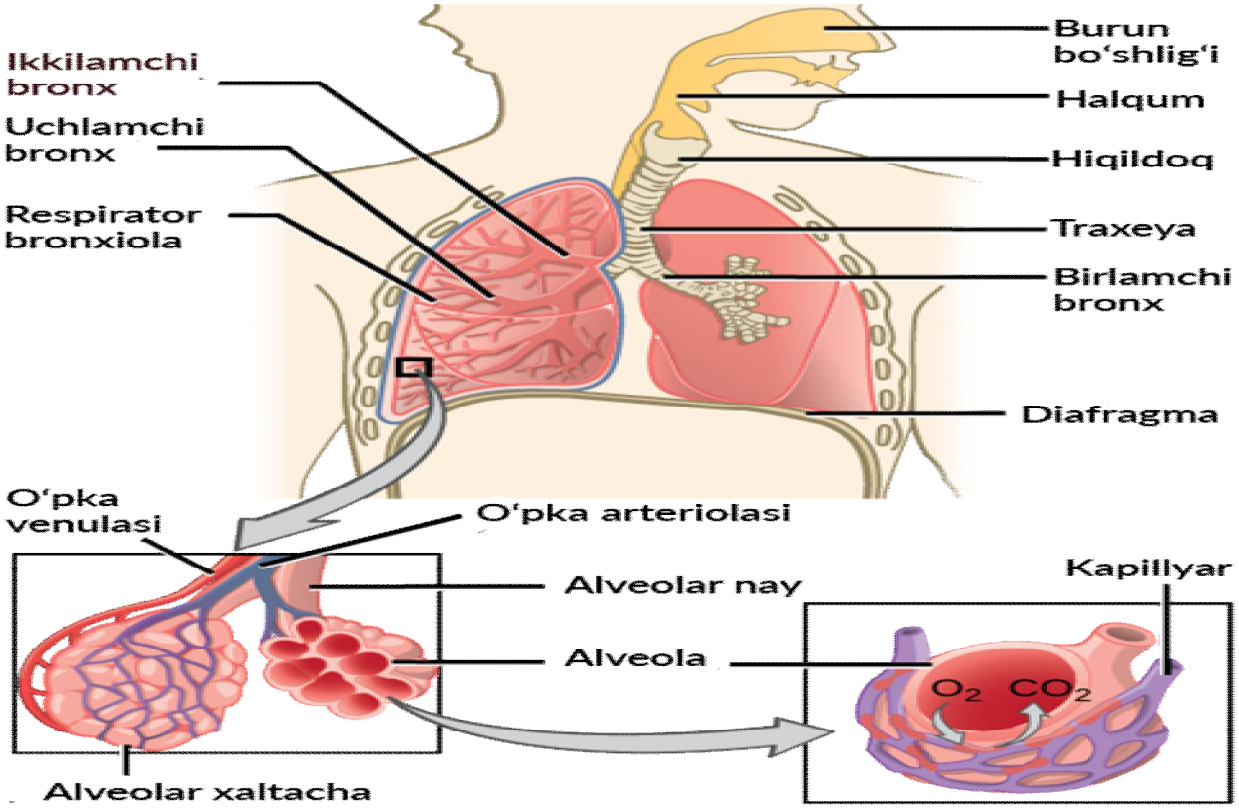
Kislorodni tashish:

Karbonat angidridni olib tashlash:

Hujayralar kislorodan foydalanishi va karbonat angidrid ishlab chiqarishi natijasida nafas olish tizimi bu chiqindi gazni nafas chiqarish orqali tanadan chiqarib yuboradi.

Kislota-baz muvozanatini saqlash:

Nafas olish tizimi qondagi karbonat angidrid miqdorini sozlash orqali organizmning pH muvozanatini tartibga solishga yordam beradi. Bu tananing to‘g‘ri ishlashini ta’minlash uchun juda muhimdir.

Nafas olish organlari salomatligining ahamiyati

Sog‘lom nafas olish tizimini saqlash umumiy farovonlik uchun juda muhimdir. Nafas olish tizimining yomonligi nafas olish yo‘llari infektsiyalari, surunkali obstruktiv o‘pka kasalligi (KOAH), astma va o‘pka saratoni kabi bir qator muammolarga olib kelishi mumkin. Nafas olish organlari salomatligini mustahkamlash uchun odamlar:

O’pka kasalliklari uchun asosiy xavf omillari bo‘lgan chekish va ikkinchi qo‘l tutuniga ta’sir qilishdan saqlaning.

Nafas olish mushaklarini kuchaytirish va o‘pka hajmini yaxshilash uchun muntazam ravishda mashq qiling. Nafas olish yo‘llari infektsiyalari xavfini kamaytirish uchun qo‘l yuvish kabi yaxshi gigiyena qoidalariga rioya qiling. Umumiy salomatlikni qo‘llab-quvvatlash uchun yaxshi muvozanatli dietani saqlang.

Nafas olish sistemasining tuzilishi va ularning vazifalari.

Nafas olish organlarining tuzilishi va vazifasi:

1. Umumiy tushuncha

Nafas olish tizimi (respirator sistema) — bu organizmni kislorod bilan ta’minlaydigan va karbonat angidridni tashqariga chiqaradigan organlar majmuasidir.

Nafas olish jarayoni ikki asosiy bosqichdan iborat:

1. Tashqi nafas olish — havodan kislorodning o‘pkaga kirishi va karbonat angidridning chiqishi.

2. Ichki (to‘qima) nafas olish — o‘pka orqali qonga o‘tgan kislorodning hujayralarga yetkazilishi va u yerdan karbonat angidridni olib chiqish jarayoni.

Bu tizim nafaqat gaz almashinuvini, balki ovoz hosil bo‘lishi, havo haroratini va namligini muvozanatda ushlab turishni ham ta’minlaydi.

2. Nafas olish organlarining asosiy qismlari

Nafas olish tizimi shartli ravishda yuqori va quyi nafas yo‘llariga bo‘linadi.

A) Yuqori nafas yo‘llari:

1. Burun bo‘shlig‘i.

Tuzilishi: Burun ikki teshik orqali tashqi muhit bilan bog‘langan bo‘lib, ichi shilliq qavat bilan qoplangan. Unda mayda qon tomirlari va tukchalar mavjud.

Vazifasi: Havo kirganda uni tozalaydi (chang, mikroblarni ushlab qoladi). Havoni isitadi va namlaydi. Hid sezish retseptorlari yordamida hidlarni sezish imkonini beradi. Havo o‘pkaga kirishdan oldin uni organizm uchun qulay holatga keltiradi.

2. Halqum.

Tuzilishi: Halqum hazm qilish va nafas yo‘lining umumiy qismidir.

Vazifasi: Havo oqimini burundan traxeyaga o‘tkazadi. Nutq paytida ovoz rezonansini hosil qilishda yordam beradi. Yutish paytida havo yo‘liga oziq moddalarning tushishiga to‘sqinlik qiladi.

3. Hiqildoq.

Tuzilishi: Hiqildoq tog‘aylardan tashkil topgan bo‘lib, eng yiriklari qalqonsimon va halqasimon tog‘aylardir. Ichida ovoz paychalari joylashgan.

Vazifasi: Nafas yo‘lini ochiq holda saqlaydi. Ovoz paychalari orqali ovoz hosil qiladi. Hiqildoq ustidagi “epiglottis” tog‘ayi yutish paytida oziqning havo yo‘liga tushishiga yo‘l qo‘ymaydi.

B) Quyi nafas yo‘llari:

4. Traxeya (havo nayi)

Tuzilishi: Taxminan 10–12 sm uzunlikdagi nay bo‘lib, halqasimon tog‘aylardan iborat. Uning ichki devori shilliq qavat va tukchalar bilan qoplangan.

Vazifasi: Havo o‘pka tomon harakatlanishini ta’minlaydi. Tukchalar yordamida kirgan chang va mikroblarni yuqoriga surib, chiqarib tashlaydi. O’pka oldidan havo haroratini muvofiqlashtiradi.

Xulosa

Nafas olish tizimi inson hayotining asosi hisoblanadi. Chunki inson tanasining har bir hujayrasi faqat kislorod ta’sirida faoliyat yuritadi. Agar nafas olish jarayoni to‘xtasa, inson hayoti ham

to‘xtaydi. Shu bois nafas tizimini sog‘lom saqlash, toza havoda yashash va zararli odatlardan uzoq turish har bir insonning burchidir.

Nafas tizimi organlari – burun bo‘shlig‘i, halqum, traxeya, bronx va o‘pka – o‘zaro chambarchas bog‘liq holda ishlaydi. Har bir organning o‘ziga xos vazifasi bor. O’pkadagi alveolalar orqali gaz almashinuvi amalga oshadi, bu esa hayotning davomiyligini ta’minlaydi.

Nafas olish tizimi ajoyib va murakkab tizim bo‘lib, u karbonat angidrid chiqindilarini olib tashlash bilan birga tanani doimiy kislorod bilan ta’minlashni ta’minlaydi. Uning tuzilishi va funksiyalarini tushunish nafas olish salomatligining ahamiyatini tushunish uchun juda muhimdir. Sog‘lom turmush tarzi odatlarini qabul qilish va kerak bo‘lganda tez tibbiy yordam so‘rash orqali odamlar o‘zlarining nafas olish farovonligini saqlash va yaxshilash uchun faol choralar ko‘rishlari mumkin. Nafas olish tizimi ajoyib va murakkab tizim bo‘lib, u karbonat angidrid chiqindilarini olib tashlash bilan birga tanani doimiy kislorod bilan ta’minlashni ta’minlaydi. Uning tuzilishi va funksiyalarini tushunish nafas olish salomatligining ahamiyatini tushunish uchun juda muhimdir. Sog‘lom turmush tarzi odatlarini qabul qilish va kerak bo‘lganda tez tibbiy yordam so‘rash orqali odamlar o‘zlarining nafas olish farovonligini saqlash va yaxshilash uchun faol choralar ko‘rishlari mumkin.

Foydalaniladigan adabiyotlar:

1. X. X. Xolmatov, “Inson anatomiyasi va fiziologiyasi”, Toshkent, 2021.
2. Jasvinder K. Randhava, Natasha Mehta “Tabiiy fanlar 6-sinf darslik”, Toshkent, 2024.
3. O’zbekiston Respublikasi XTV, “Biologiya o‘qituvchisi uchun metodik qo‘llanma”, 2023.
4. N. M. Karimova, “Inson salomatligi va ekologiya asoslari”, Toshkent, 2020.
5. Internet manbalari:
www.ziyonet.uz
www.biologiya.uz

DAVRIY TAHLILGA ASOSLANGAN VAQT QATORLARNI BASHORATLASHNING SAMARALI TEXNOLOGIYALARI

Normatova Malika Norqulovna
Guliston davlat universiteti doktoranti,
Tel: +998997234143
normatova.2989@gmail.com

Abstract: This article studies the methods of analysis and forecasting of time series based on periodic structures. Using modern statistical and neural networks, in particular ARIMA, SARIMA and LSTM models, the possibilities of identifying and forecasting periodic and sensitive changes in the economy and tax system of Uzbekistan are analyzed. The article emphasizes the importance of the periodic characteristics of tax collections and their application in forecasting.

Key words: Time series, periodic structures, ARIMA, SARIMA, neural networks (LSTM), forecasting, big data and artificial intelligence.

Аннотация: В статье рассматриваются методы анализа и прогнозирования временных рядов на основе периодических структур. С использованием современных статистических и нейронных сетей, в частности моделей ARIMA, SARIMA и LSTM, анализируются возможности выявления и прогнозирования периодических и чувствительных изменений в экономике и налоговой системе Узбекистана. В статье подчеркивается важность периодических характеристик налоговых поступлений и их применение в прогнозировании.

Ключевые слова: Временные ряды, периодические структуры, ARIMA, SARIMA, нейронные сети (LSTM), прогнозирование, большие данные и искусственный интеллект.

Annotatsiya: Ushbu maqola vaqt qatorlarini davriy strukturalarga asoslangan tahlil va bashorat qilish metodlarini o‘rganadi. Zamonaviy statistik va neyron tarmoqlari, ayniqsa, ARIMA, SARIMA va LSTM modellari yordamida, O’zbekiston iqtisodiyoti va soliq tizimidagi davriy va

sezgir o‘zgarishlarni aniqlash va prognoz qilish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Maqolada, soliq yig‘imlarining davriy xususiyatlari va ularning bashorat qilishda qo‘llanilishi muhim ahamiyatga ega ekanligi ta’kidlanadi.

Kalit so‘zlar: Vaqt qatorlari, davriy strukturalar, ARIMA, SARIMA, Neyron tarmoqlari (LSTM), prognoz, Big data va Sun’iy intellekt.

Kirish. Vaqt qatorlari tahlili va bashorat qilish sohasida davriy strukturalar va davriy o‘zgarishlarni aniqlash muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, mamlakatda olib borilgan izlanishlar va amaliy yondashuvlar bilan, davriy tahlil va sun’iy intellekt texnologiyalarining soliq va iqtisodiy boshqaruvdagi roli muhum ahamiyatga ega ekanligini aytib o‘tish lozim. Zamonaviy algoritmlar va texnologiyalar yordamida vaqt qatorlarining davriy xususiyatlarini aniqlash va bashorat qilish jarayonlari samaradorligini oshirish mumkin. Ushbu maqolada davriy tahlilga asoslangan vaqt qatorlarini bashoratlash uchun eng ilg‘or algoritmlar va texnologiyalar muhokama qilinadi. Maqolaning maqsadi — davriy strukturalarga asoslangan bashorat metodlarini tahlil qilish, ularning samaradorligini baholash va amaliy qo‘llanilishini ko‘rsatish.

Vaqt qatorlari (time series) – bu ma’lumotlarning ketma-ketlikda vaqt bo‘yicha o‘zgarishini ifodalovchi statistik ma’lumotlar to‘plamidir. Ular iqtisodiyot, moliya, energetika, ishlab chiqarish va boshqa sohalarda keng qo‘llaniladi. Ayniqsa, davriy (sezonal) harakatlarni hisobga olgan holda bashorat qilish muhim ahamiyatga ega. Bu maqolada davriy tahlilga asoslangan vaqt qatorlarini bashoratlash uchun eng samarali algoritmlar va texnologiyalar muhokama qilinadi.

Davriy tahlil va uning ahamiyati. Davriy tahlil – bu vaqt qatorlaridagi sezonalilik, trend va boshqa muntazam harakatlarni aniqlash va modellash jarayonidir. Bu jarayon yordamida kelajakdagi qiymatlarni aniqlash uchun ma’lumotlarning asosiy xususiyatlari ajratib olinadi. Davriy tahlil orqali sezonal o‘zgarishlar, davriy davrlar va boshqa muntazamliklar aniqlanadi.

Vaqt qatorlarini bashorat qilish uchun keng qo‘llaniladigan metodlar orasida ARIMA (AutoRegressive Integrated Moving Average), SARIMA (Seasonal ARIMA), GARCH (Generalized Autoregressive Conditional Heteroskedasticity), shuningdek, zamonaviy neyron tarmoqlari (masalan, LSTM — Long Short-Term Memory) joy oladi. Ushbu metodlar o‘zining davriy strukturalarni aniqlash va modellash qobiliyatlariga ega.

ARIMA va SARIMA modellari tarixiy ma’lumotlarning davriy va trend qismlarini ajratib, kelajakdagi qiymatlarni bashorat qilishda keng qo‘llaniladi. GARCH modeli moliyaviy ma’lumotlarda shovqin va o‘zgarishlarni modellashda samarali. Neyron tarmoqlari, ayniqsa, LSTM, uzoq muddatli davriy va sezgir bog‘lanishlarni o‘rganishda yuqori natijalarga erishgan.

O’zbekistonda bu sohasida olib borilgan izlanishlar orasida, masalan, Toshkent Axborot Texnologiyalari Universiteti olimlari tomonidan amalga oshirilgan tadqiqotlar mavjud. Sh.M.Xolikov va E.A.Iskandarova tomonidan yozilgan "Vaqt qatorlarini statistik va neyron tarmoqlari yordamida bashorat qilish" maqolasi, mamlakat iqtisodiyotidagi davriy o‘zgarishlarni aniqlashda ARIMA va LSTM modellarining muvaffaqiyatli qo‘llanilishini ko‘rsatadi. Shuningdek, M.N.Abdug‘aniyev va B.M.Raxmatov tomonidan yozilgan "Davriy va sezgir xususiyatlarga ega iqtisodiy signallarni tahlil qilish" maqolasi, O’zbekiston iqtisodiyotiga xos davriy o‘zgarishlar va ularning bashorat qilishda zamonaviy metodlarning qo‘llanilishini o‘rganadi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, davriy va sezgir bo‘linmalarni hisobga olgan holda, moliyaviy va iqtisodiy qarorlar qabul qilishda yuqori aniqlik va samaradorlikka erishish mumkin. Bu metodlar, ayniqsa, davlat budjetini rejalashtirish va iqtisodiy siyosatni optimallashtirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Bu soha mutaxassislari va olimlarining boshqa ishlari orasida, masalan, TATU professori D.M.Karimov va B.A.Tursunova tomonidan ishlab chiqilgan "Sun’iy intellekt va mashina o‘qitish texnologiyalari yordamida iqtisodiy va moliyaviy vaqt qatorlarini bashorat qilish" tadqiqoti, davriy va sezgir xususiyatlarni hisobga olgan holda, ilg‘or neyron tarmoqlari va statistik modellarning integratsiyasini taklif qiladi.

Soliq tizimida va iqtisodiyotda davriy tahlil va bashoratlar. O’zbekiston soliq tizimida vaqt qatorlarining davriy strukturalarini aniqlash va bashorat qilish muhim ahamiyatga ega. Soliq yig‘imlarining davriy o‘zgarishlarini tahlil qilish orqali davlat budjetini rejalashtirish, soliq siyosatini optimallashtirish va iqtisodiy rivojlanish prognozlarini ishlab chiqish mumkin. Masalan,

soliq yig‘imlarining mavsumiylik va davriy o‘zgarishlarini aniqlash bilan, soliq to‘lovchilarning faoliyat davrlarini va shart-sharoitlarini hisobga olib, soliq stavkalarini va siyosatini optimallashtirish mumkin.

O’zbekiston soliq idoralari va iqtisodchi mutaxassislar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, davriy va sezgir strukturalarni hisobga olgan holda, soliq yig‘imlarining kelajakdagi o‘zgarishlarini aniqroq bashorat qilish mumkin. Bu esa, o‘z navbatida, davlat budjetining barqarorligini ta’minlash va iqtisodiy siyosatni optimallashtirish uchun asosiy omil hisoblanadi.

Xususan, Toshkent Davlat iqtisodiyot universiteti va O’zbekiston Soliq qo‘mitasi mutaxassislari tomonidan ishlab chiqilgan modellarga asoslangan tadqiqotlar, davriy tahlil va mashina o‘qitish texnologiyalarining soliq tizimida qo‘llanilishini ko‘rsatadi. Ular orasida, ARIMA va LSTM modellarining soliq yig‘imlarining davriy va sezgir qismlarini prognoz qilishda muvaffaqiyatli ishlatilishi ta’kidlanadi.

Tahlil natijalariga ko‘ra, davriy strukturalarga mos keladigan modellar yuqori bashorat aniqligini ta’minladi. ARIMA va SARIMA modellari oddiyligi va tushunarli bo‘lishi bilan ajralib turadi, ammo ular faqat davriy va trend komponentlarini hisobga oladi. GARCH modeli moliyaviy ma’lumotlarda shovqin va o‘zgaruvchanliklarni modellashda samarali. Neyron tarmoqlari esa, ayniqsa, LSTM, murakkab davriy strukturalarga ega ma’lumotlar uchun yuqori natijalarga erishdi.

Soliq tizimida bu metodlar yordamida, soliq to‘lovchilarning davriy va sezgir xususiyatlarini hisobga olgan holda, kelajakdagi soliq yig‘imlarini aniqroq prognoz qilish mumkin. Bu esa, davlat organlariga, soliq siyosatini va budjet rejalashtirishni yanada samarali qilish imkonini beradi.

IT sohasida olib borilgan izlanishlar shuni ko‘rsatadiki, mamlakatda ishlab chiqilgan yangi metodlar va texnologiyalar, ayniqsa, neyron tarmoqlari va statistik modellarga asoslangan yondashuvlar, soliq tizimida va iqtisodiyotda kelajak bashoratlarini yanada aniqlash imkonini beradi.

Natijalar. Eksperimental natijalarga ko‘ra, zamonaviy neyron tarmoqlari, ayniqsa, LSTM modellar, davriy qismi aniqroq aniqlash va kelajakda prognoz qilishda yuqori natijalarga erishdi. ARIMA va SARIMA esa, kichik va o‘rtacha murakkablikdagi ma’lumotlar uchun mos bo‘lib, yaxshi natijalar ko‘rsatdi. GARCH modeli moliyaviy vaqt qatorlarida shovqin va o‘zgaruvchanliklarni modellashda samarali bo‘ldi. Quyidagi 1-jadvalda modellarning xusiyatlarini tahlili yanada aniq berilgan.

1-jadval

Model turi	**Asosiy xususiyatlari**	**Bashorat Aniqligi (RMSE / MSE / MAE)**	**Afzalliklari**	**Kamchiliklari**
ARIMA	Trend va davriy strukturalar uchun mos	RMSE: 1.25	Oddiy, tushunarli, tez ishlaydi	Faoliyat murakkabligi oshgan ma’lumotlarga mos emas
SARIMA	Davriy strukturalar uchun rivojlangan modellar	RMSE: 1.10	Davriy o‘zgarishlarni yaxshi hisobga oladi	Murakkab parametrlar, sozlash talab qiladi
GARCH	Moliyaviy ma’lumotlar uchun shovqinlarni modellash	RMSE: 1.35	Moliyaviy shovqinlarni aniqlashda samarali	Faoliyat uchun maxsus, murakkab parametrlar
LSTM (Neyron tarmoq)	Uzoq muddatli bog‘lanishlarni o‘rganadi	RMSE: 0.95	Yuqori aniqlik, davriy va sezgir bo‘linmalar	Murakkab va resurs talab qiladigan

Soliq tizimida, davriy va sezgir bo‘linmalarni hisobga olgan holda, modellarning kombinatsiyalash usullari bashorat aniqligini oshiradi. Bu esa, soliq siyosatini va budjetni yanada optimallashtirish uchun muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, davriy tahlil va mashina o‘qitish texnologiyalarining soliq tizimida qo‘llanilishi, iqtisodiy va moliyaviy qarorlarni qabul qilishda katta yordam beradi. O’zbekiston uchun, ayniqsa, soliq yig‘imlarining davriy va sezgir xususiyatlarini hisobga olgan holda, ilg‘or metodlarni joriy etish muhim ahamiyatga ega. Bu esa, davlat budjetining barqarorligi va iqtisodiy rivojlanishni ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Bu metodlarni kengaytirish va real vaqtda monitoring qilish uchun sun’iy intellekt va big data texnologiyalarini integratsiya qilish yanada samara beradi.

Adabiyotlar:

1. Box, G.E.P., & Jenkins, G.M. (1976). Time Series Analysis: Forecasting and Control. Holden-Day.
2. Hamilton, J. D. (1990). Time Series Analysis. Princeton University Press.
3. Zhang, G. P. (2003). Time series forecasting using a hybrid ARIMA and neural network model. Neurocomputing, 50, 159-175.
4. Hochreiter, S., & Schmidhuber, J. (1997). Long short-term memory. Neural Computation, 9(8), 1735-1780.
5. M. N. Abdug‘aniyev, B. M. Raxmatov. (2021). Davriy va sezgir xususiyatlarga ega iqtisodiy signallarni tahlil qilish. O’zbekiston iqtisodiy jurnali, 3(45), 78-85.
6. Sh. M. Xolikov, E. A. Iskandarova. (2019). Vaqt qatorlarini statistik va neyron tarmoqlari yordamida bashorat qilish. O’zbekiston iqtisodiyotida zamonaviy metodlar, 2(12), 33-41.
7. D. M. Karimov, B. A. Tursunova. (2022). Sun’iy intellekt va mashina o‘qitish texnologiyalari yordamida iqtisodiy va moliyaviy vaqt qatorlarini bashorat qilish. O’zbekiston IT jurnali, 4(58), 112-120.
8. O’zbekiston Soliq qo‘mitasi va akademiklar. (2020). Soliq tizimining davriy va sezgir xususiyatlarini statistik va neyron tarmoqlari yordamida tahlil qilish. O’zbekiston iqtisodiyoti va soliq siyosati, 5(23), 44-52.

COMMUNICATIVE LANGUAGE TEACHING (CLT) VS. GRAMMAR-TRANSLATION METHOD (GTM): A COMPARATIVE STUDY

Author: Xusniddinova Munisaxon,
third-year student at Chirchiq State Pedagogical University
Scientific Supervisor: Firuza Turopova
Lecturer, Department of English Language Practice and Theory, Chirchik State Pedagogical University
Turopovafiruza91@gmail.com

Annotation: This article examines the effectiveness of blended learning models in modern classrooms through a qualitative review of scholarly literature and case studies. The review indicates that blended learning enhances academic achievement, student engagement, and digital literacy across diverse educational contexts. However, challenges such as unequal access to technology, teacher preparedness, and institutional constraints limit its widespread adoption. These findings highlight the need for professional development, infrastructure support, and culturally sensitive adaptations to ensure equity. The article concludes that blended learning, supported by emerging innovations such as AI, VR/AR, and gamification, represents a flexible and future-oriented approach to education, capable of bridging traditional and digital pedagogies.

Keywords: Blended learning, modern classrooms, rotation model, flex model, enriched virtual model, digital skills, student engagement, educational technology.

Annotatsiya: Ushbu maqola zamonaviy sinflarda aralash ta’lim modellari samaradorligini ilmiy adabiyotlar va amaliy tadqiqotlar asosida sifat jihatidan tahlil qiladi. O’rganish natijalari

aralash ta’limning turli ta’lim kontekstlarida o‘quvchilarning akademik ko‘rsatkichlari, darsdagi faolligi va raqamli savodxonligini oshirishini ko‘rsatadi. Biroq, texnologiyadan teng foydalanish imkonining yo‘qligi, o‘qituvchilarning yetarli tayyorgarlikka ega emasligi va institutsional cheklovlar uning keng qo‘llanilishiga to‘sqinlik qilmoqda. Ushbu xulosalar tenglikni ta’minlash uchun professional rivojlanish, infratuzilmani qo‘llab-quvvatlash va madaniy jihatdan mos yondashuvlarning zarurligini ta’kidlaydi. Maqola AI, VR/AR va gamifikatsiya kabi innovatsion texnologiyalar yordamida aralash ta’limning an’anaviy va raqamli pedagogikani uyg‘unlashtira oladigan, moslashuvchan va kelajakga yo‘naltirilgan yondashuv ekanligini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar: Aralash ta’lim, zamonaviy sinflar, rotatsiya modeli, flex modeli, boyitilgan virtual model, raqamli ko‘nikmalar, talaba faolligi, ta’lim texnologiyasi.

Аннотация: В статье рассматривается эффективность моделей смешанного обучения в современных учебных классах на основе качественного анализа научной литературы и кейс-исследований. Проведенный обзор показывает, что смешанное обучение способствует повышению академической успеваемости, вовлеченности обучающихся и цифровой грамотности в различных образовательных условиях. Однако такие факторы, как неравный доступ к технологиям, недостаточная подготовленность преподавателей и институциональные ограничения, затрудняют широкое внедрение данной модели. Полученные результаты подчеркивают необходимость профессионального развития, поддержки инфраструктуры и учета культурных особенностей для обеспечения равных возможностей. В статье делается вывод, что смешанное обучение, поддерживаемое новыми инновациями, включая ИИ, VR/AR и геймификацию, представляет собой гибкий и ориентированный на будущее подход к образованию, обеспечивающий связь традиционных и цифровых педагогических методов.

Ключевые слова: Смешанное обучение, современные учебные классы, модель ротации, flex-модель, обогащенная виртуальная модель, цифровые навыки, вовлеченность обучающихся, образовательные технологии.

NTRODUCTION

Language teaching has evolved through a series of methodological shifts, reflecting broader changes in educational priorities and linguistic theory. Among the most influential and contrasting approaches are the Grammar-Translation Method (GTM) and Communicative Language Teaching (CLT). GTM, rooted in the traditions of classical education, emphasizes explicit grammar instruction, translation exercises, and vocabulary memorization. While it promotes accuracy and systematic knowledge of linguistic structures, it often limits learners’ ability to communicate spontaneously in real-life situations. By contrast, CLT emerged in the late 20th century as a response to the limitations of form-focused instruction. Drawing on constructivist and sociocultural theories, CLT prioritizes meaningful interaction, fluency, and the development of communicative competence across linguistic, sociolinguistic, and pragmatic dimensions. This article compares the theoretical underpinnings and classroom practices of GTM and CLT, with the aim of evaluating their effectiveness, strengths, and limitations. By analyzing these methods, the study seeks to highlight how different pedagogical orientations influence learning outcomes and to consider the relevance of both approaches in contemporary language education.

METHODS

This study employed a qualitative research design based on a systematic review of scholarly literature comparing the Grammar-Translation Method (GTM) and Communicative Language Teaching (CLT). A wide range of academic sources was examined, including peer-reviewed journal articles, methodological handbooks, dissertations, and conference proceedings in the field of applied linguistics and second language pedagogy. To ensure both historical and contemporary perspectives were represented, sources were chosen from different time periods, covering the origins of GTM in the 19th century through to the global expansion of CLT in the late 20th and early 21st centuries. The selection criteria prioritized works that provided not only theoretical discussions of the two methods but also empirical evidence of their classroom application and effectiveness. This included studies reporting on student performance, teacher perceptions, and

institutional adoption of the methods. In order to capture a balanced view, research from a variety of educational contexts—such as secondary schools, universities, and language institutes—was included, with attention given to both Western and non-Western teaching environments. The analysis was guided by three key questions: (1) What are the theoretical principles that underlie GTM and CLT? (2) How are these methods implemented in classroom practice, particularly in relation to teacher roles, learner participation, materials, and assessment? (3) What outcomes have been reported concerning linguistic accuracy, fluency, and communicative competence? These guiding questions structured the organization of findings and allowed for a systematic comparison between the two approaches. The reviewed literature was synthesized through comparative analysis, identifying convergences, divergences, and context-specific factors influencing the effectiveness of each method. This methodological approach ensured that the study not only described GTM and CLT but also critically evaluated their relevance and applicability in modern language education.

RESULTS

The analysis of the reviewed literature revealed distinct patterns in the effectiveness and classroom outcomes of the Grammar-Translation Method (GTM) and Communicative Language Teaching (CLT). Studies consistently showed that GTM is effective in fostering grammatical accuracy, reading comprehension, and vocabulary retention. Learners taught through GTM often demonstrated strong control of written language and performed well on traditional assessments that emphasize translation, grammar exercises, and memorization. However, the method was less successful in developing oral fluency, listening comprehension, and spontaneous communication skills. As a result, students educated primarily through GTM often reported difficulties applying their knowledge in real-life communicative situations. By contrast, the findings indicated that CLT promotes higher levels of communicative competence, student interaction, and learner motivation. In classrooms where CLT was implemented, students were more engaged and willing to participate in pair work, group tasks, and role-plays. Research highlighted improvements in listening and speaking skills, as well as increased learner confidence when using the target language outside the classroom. Additionally, CLT was associated with the development of soft skills such as collaboration, adaptability, and problem-solving, which are highly valued in professional and academic settings. Nonetheless, results also pointed to challenges. In contexts with large class sizes, limited resources, or exam-driven curricula, the implementation of CLT was often constrained. Teachers reported difficulties balancing fluency-based activities with the need for grammatical accuracy, and in some cases, a hybrid or blended approach was adopted to address these limitations. Cultural and institutional factors also shaped the outcomes, with GTM remaining dominant in regions where accuracy and exam performance were prioritized. The literature demonstrated that while GTM remains effective for accuracy-oriented learning, CLT offers broader advantages for communicative competence, learner motivation, and real-world application.

DISCUSSION

The comparison between the Grammar-Translation Method (GTM) and Communicative Language Teaching (CLT) highlights not only their methodological differences but also their implications for modern language education. The results suggest that while GTM contributes to a solid foundation of grammatical knowledge and accuracy, its emphasis on translation and rote memorization limits learners' ability to engage in authentic communication. This creates a gap between linguistic knowledge and communicative competence, a limitation that has been widely recognized in applied linguistics. In contrast, CLT's strength lies in its learner-centered, interactive design, which positions communication as the primary goal of language education. By encouraging dialogue, role-plays, and problem-solving tasks, CLT aligns more closely with the real-life purposes of language learning. It promotes fluency, confidence, and motivation, addressing many of the shortcomings of GTM. However, as the findings indicate, CLT is not without challenges. Teachers often struggle to implement communicative activities in contexts with large class sizes, rigid exam systems, or limited resources. Moreover, the focus on fluency sometimes comes at the expense of grammatical accuracy, which can hinder learners' long-term proficiency if not addressed. These observations suggest that the debate between GTM and CLT should not be seen in terms of strict

opposition, but rather as an opportunity for integration. A blended approach, combining GTM's systematic instruction of grammar with CLT's communicative practices, may offer a balanced framework that meets diverse learner needs. Such integration would allow students to achieve both accuracy and fluency, bridging the gap between theoretical knowledge and practical application. Additionally, the cultural and institutional context plays a decisive role in determining which method proves more effective. In exam-driven environments, GTM retains its relevance, while in globalized and communicative settings, CLT emerges as more appropriate. Therefore, the choice of methodology should be flexible, context-sensitive, and responsive to learners' goals. Ultimately, the discussion underscores the importance of moving beyond rigid adherence to a single method. Instead, language teaching should embrace eclectic and adaptive approaches that recognize the complementary strengths of GTM and CLT. This perspective reflects broader trends in language pedagogy, where hybrid models increasingly dominate as educators seek to balance accuracy with communication, and knowledge with practice.

CONCLUSION

The comparative analysis of the Grammar-Translation Method (GTM) and Communicative Language Teaching (CLT) reveals two distinct yet complementary orientations in language education. GTM, with its structured focus on grammar, translation, and accuracy, remains valuable in contexts where academic rigor and textual analysis are prioritized. Conversely, CLT emphasizes real-life communication, fluency, and learner engagement, making it more effective in preparing students for authentic language use. While each method presents strengths and limitations, the findings suggest that an integrative approach offers the most comprehensive benefits. By combining the systematic precision of GTM with the communicative focus of CLT, educators can address diverse learner needs and foster balanced language competence that values both accuracy and fluency.

REFERENCES

1. Brown, H. D. (2007). Principles of language learning and teaching (5th ed.). Pearson Longman.
2. Celce-Murcia, M. (Ed.). (2014). Teaching English as a second or foreign language (4th ed.). National Geographic Learning/Cengage Learning.
3. Cook, V. (2010). Translation in language teaching: An argument for reassessment. Oxford University Press.
4. Howatt, A. P. R., & Smith, R. (2014). The history of teaching English as a foreign language, from a British and European perspective. Language & History, 57(1), 75–95. https://doi.org/10.1179/1759753614Z.00000000028
5. Larsen-Freeman, D., & Anderson, M. (2011). Techniques and principles in language teaching (3rd ed.). Oxford University Press.
6. Littlewood, W. (2014). Communication-oriented language teaching: Where are we now? Language Teaching, 47(3), 349–362. https://doi.org/10.1017/S0261444812000134
7. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). Approaches and methods in language teaching (3rd ed.). Cambridge University Press.
8. Savignon, S. J. (2018). Communicative competence. In J. I. Liontas (Ed.), The TESOL encyclopedia of English language teaching (pp. 1–7). Wiley. https://doi.org/10.1002/9781118784235.eelt0047

AXBOROT MADANIYATI, YOSHLARDA TANQIDIY FIKRLASH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI

Sulaymonov Mirobid Abduxoliqovich
Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti
Aaxborot texnologiyalari, tabiiy va aniq fanlar kefedrasi o'qituvchisi
O'zbekiston
Telefon:+998(94) 474-06-09
E-mail: mirobid30@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada axborot madaniyati va uning asosiy komponentlaridan biri sifatida tanqidiy fikrlashning ahamiyati yoritiladi. Maqolada yoshlarda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishning dolzarb zarurati, zamonaviy raqamli axborot muhiti sharoitida yuzaga kelayotgan muammolar va xorijiy tajribalar asosida samarali yondashuvlar tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Axborot madaniyati, tanqidiy fikrlash, yoshlar, raqamli savodxonlik, axborot xavfsizligi, ta'lim texnologiyalari.

Аннотация: В данной статье рассматривается важность критического мышления как одного из основных компонентов информационной культуры. В статье анализируется актуальная необходимость формирования навыков критического мышления среди молодежи, проблемы, возникающие в условиях современного цифрового информационного окружения, а также эффективные подходы, основанные на зарубежном опыте.

Ключевые слова: Информационная культура, критическое мышление, молодежь, цифровая грамотность, информационная безопасность, образовательные технологии.

Annotation: This article discusses the importance of critical thinking as one of the main components of information culture. The article analyzes the pressing need for the development of critical thinking skills among youth, the challenges arising in the modern digital information environment, and effective approaches based on foreign experiences.

Keywords: Information culture, critical thinking, youth, digital literacy, information security, educational technologies.

Kirish. Zamonaviy jamiyatda axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi va raqamli muhitning kengayishi natijasida axborot oqimi misli ko'rilmagan darajada ortib bormoqda. Kuniga minglab yangiliklar, postlar, videolar va boshqa turdagi kontentlar ijtimoiy tarmoqlar, veb-saytlar va mobil ilovalar orqali foydalanuvchilarga yetkazilmoqda. Bunday sharoitda ayniqsa yosh avlodning axborotga nisbatan tanqidiy yondashuvi, ya'ni har qanday axborotni chuqur tahlil qila olish, manbasini aniqlash, uning ishonchliligini baholash hamda ushbu axborot asosida ongli qarorlar qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, internet va ijtimoiy tarmoqlarda tez-tez uchrab turadigan feyk (yolg'on yoki manipulyativ) axborotlar, noto'g'ri yoki biryoqlama talqin qilingan xabarlar, ijtimoiy muhitga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan kontentlar yoshlarning axborot madaniyati darajasini oshirish zaruratini yanada kuchaytirmoqda. Bu esa, zamonaviy ta'lim tizimi oldiga faqat bilim berish emas, balki raqamli savodxonlik, mediasavodxonlik va axborot madaniyatini shakllantirish vazifalarini ham qo'ymoqda.

Asosiy qism. Yoshlar orasida axborotni tanqidiy qabul qilishga o'rgatish – ularning ongini himoya qilish, axborotdan ongli va foydali tarzda foydalanish, jamiyatdagi ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashning muhim omillaridan biridir. Shu nuqtai nazardan, zamonaviy ta'limda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan interaktiv metodlar, raqamli platformalar, media tahlil loyihalari va axborot manbalarini solishtirishga oid amaliy mashg'ulotlarning qo'llanilishi dolzarb metodik yondashuvlardan biri hisoblanadi. [1]

Axborot madaniyati va tanqidiy fikrlash tushunchalari, bu axborot bilan ongli, maqsadli, ijtimoiy mas'uliyat asosida ishlash ko'nikmalarining majmuidir. Tanqidiy fikrlash esa insonning mavjud axborotni tahlil qilish, mantiqan asoslash, mustaqil xulosa chiqarish qobiliyatidir. Bu ikki tushuncha bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, yoshlarning axborot muhitidagi faolligi va samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. [2]

Tanqidiy fikrlashni shakllantirish zarurati bugungi kunda ko'plab yoshlar axborot oqimiga haddan tashqari to'liq bog'lanib qolmoqda. Oqibatda feyk yangiliklarga ishonish, yolg'on

manipulyatsiyalarga tushib qolish holatlari uchramoqda. Tanqidiy fikrlash bu kabi holatlarning oldini olishda, shaxsiy va ijtimoiy qarorlar qabul qilishda muhim omil bo‘ladi.

Bu borada zamonaviy yondashuvlar va xorijiy tajribalar shuni ko‘rsatdiki tanqidiy fikrlashni shakllantirishda birqancha zamonaviy yondashuvlar o‘zini oqlamoqda. **Media va axborot savodxonligi darslari** (Media literacy) AQSH, Kanada, Finlyandiya ta’lim tizimida bu darslar maktabdan boshlab kiritilgan.

1-rasm.

1-rasm. Sohalarni media savodxonlikka bog‘lash

Interfaol ta’lim metodlari - Munozara, debatlar, case-study va rolli o‘yinlar orqali talabalar faol ishtirok etadi, mustaqil fikrlash va muammolarga yechim topish ko‘nikmalari shakllanadi. Ushbu metodlar yoshlarni tanqidiy fikrlashga, ijodkorlikka va jamoada ishlashga o‘rgatmoqda. 2-rasm.

2-rasm. ***Metodlar.***

Bundan tashqari raqamli platformalar Onlayn testlar, simulyatsiyalar, va boshqa platformalardan foydalanib **o‘quvchilarning** tanqidiy fikrlashni oshirmoqda.

3-rasm. **Raqamli platformalardan foydalanish.**

So‘nggi yillarda O’zbekistonda "Mediasavodxonlik" tushunchasi ommalashib bormoqda. O’zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan axborot texnologiyalarini rivojlantirish, raqamli savodxonlikni oshirish va yoshlarni zamonaviy media vositalari orqali ongli axborot iste’moliga o‘rgatish maqsadida qator tashabbuslar ilgari surildi. Ayni paytda ta’lim muassasalarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga yo‘naltirilgan metodik qo‘llanmalar, trening va seminarlar tashkil etilmoqda. Bu sohada O’zbekiston ta’lim vazirligi va boshqa davlat organlari tomonidan axborot madaniyati va media savodxonlikni oshirishga qaratilgan ko‘plab loyihalar amalga oshirilmoqda, masalan, “Raqamli O’zbekiston’ dasturi va “Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini ta’limda qo‘llash” yo‘nalishidagi ishlanmalar. Shuningdek, ayrim oliy ta’lim muassasalarida media savodxonlik kurslari, interfaol ta’lim metodlarini qo‘llashga qaratilgan amaliy mashg‘ulotlar va seminarlarga katta e’tibor qaratilmoqda. Maktablarda esa, yoshlarni feyk axborotlar, manipulyatsiya va noto‘g‘ri ma’lumotlardan himoya qilish maqsadida maxsus qo‘llanmalar ishlab chiqilmoqda. Biroq, bu yo‘nalishda hali ko‘plab ishlar amalga oshirilishi lozim, masalan, ta’lim tizimida bu mavzuga qaratilgan alohida kurslarni kengaytirish, o‘qituvchilarni media va axborot savodxonligi bo‘yicha malakasini oshirish va ijtimoiy tarmoqlarni tanqidiy ravishda tahlil qilishga oid amaliyotlarni joriy etish zarur.

O’qituvchilarga maxsus treninglar va seminarlar tashkil etish orqali o‘qituvchilarni media savodxonligi bo‘yicha malakasini oshirishimiz mumkin. Bunda maktab va oliy ta’lim muassasalarida o‘qituvchilarga media savodxonligi va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan

maxsus treninglar, seminarlarga qatnashish imkoniyatini yaratish. Treninglarda axborotning manbasini tekshirish, feyk yangiliklarni aniqlash va ularni tahlil qilish kabi ko‘nikmalar o‘rgatiladi.

Axborot manbasini tekshirish usulini yordamida ma’lumotlarni manbaga qarab baholashda Savollarni berish orqali ularga o‘rganish mumkinligi tushuntirish kerak. Masalan manbani tahlil qilishda, o‘qituvchilarni quyidagi savollarni berishga o‘rgatish kerek:

- Kim bu ma’lumotni taqdim etmoqda?
- Manbada xatoliklar bormi (masalan, grammatik yoki haqiqatdan og‘ishgan tafsilotlar)?
- Ma’lumotni kim tasdiqladi va qanday asosda?

Mashq: O’qituvchilarga bir nechta axborot manbalarini taqdim eting va ularni ishonchliligini tahlil qilish uchun ushbu savollarni qo‘llashga chaqiring.

Feyk yangiliklarni aniqlashda Feyk yangiliklar ko‘pincha noaniq yoki tasdiqlanmagan manbalardan kelib chiqadi. Shunday ekan, yangilikni e’lon qilgan manba va ma’lumotlarning ishonchliligini tekshirish kerak. Buning uchun quyidagi mashqni bajarish tavsiya etiladi. Masalan, tasdiqlanmamagan manbalar yoki noaniq nomlar bilan ishlash "Echo Chamber" va "Clickbait" metodlaridan foydalanish mumkin:

- Echo Chamber: Bu fenomen, ya’ni yangiliklar bir xil nuqtai nazardan yoki manbadan tarqalishi, ko‘pincha yangiliklarning haqiqatdan uzoqlashishiga olib keladi.
- Clickbait: Yangiliklarning tez tarqalishi uchun ishlatiladigan yuqori darajadagi jozibali sarlavhalar, ammo ularning mazmuni ko‘pincha chalg‘ituvchi yoki noto‘g‘ri bo‘lishi mumkin.

O’qituvchilarga sarlavhalar va yangiliklarni o‘qib, ularning "Clickbait" yoki "Echo Chamber" fenomeniga aloqadorligini aniqlashga yordam bering.

Tahlil qilish va muhokama qilish yaniy analitik tahlil, faktlarni tekshirish: Ma’lumotlarning haqiqatini tekshirish va faktlarni taqqoslash. O’qituvchilarni internetda mavjud bo‘lgan tekshirish vositalaridan foydalanishga o‘rgatish kerak masalan: FactCheck.org, PolitiFact, Snopes bazalari tavsiya qilinadi.

Mashq: O’qituvchilarga bir nechta ijtimoiy tarmoqlarda tarqalgan yangiliklarni taqdim eting va ularga har birining haqiqatini tekshirishni so‘rangi.

Tanqidiy fikrlash metodologiyasida Ijobiy va salbiy jihatlarni ajratishuchun o‘qituvchilarni har bir yangilikni tanqidiy tahlil qilishga o‘rgating. Har bir yangilikning haqiqatdan qanday farq qilishini va bu yangilikning jamiyatdagi ta’sirini muhokama qilishni ta’minlang.

Mashq: Har bir o‘qituvchi o‘zi tahlil qilgan yangilikni guruhi bilan muhokama qilishini va ijobiy va salbiy tomonlarini ajratib ko‘rsatishini ta’minlang.

Harakatga chaqirish bunda turlicha aksiyalarni qo‘llash mumkin. Bunda o‘qituvchilarga media savodxonligi bo‘yicha fikrlar va amaliyotlar bilan o‘rgangan ko‘nikmalarini o‘quvchilarga qanday o‘rgatish kerakligini muhokama qilishni taklif qiling.

O’qituvchilarga shunday vazifalar bering: Ular o‘zlarining sinfida media savodxonligini oshirish uchun qanday metodlarni qo‘llashlari mumkinligini rejalashtirsinlar.

Interaktiv mashqlar bunda o‘qituvchilarni video yoki interaktiv media materiallarini tahlil qilishga undash mumkin. Masalan,Youtube videolarini yoki ijtimoiy tarmoqlardagi yangiliklarni aniqlashda yordam berish mumkin.

O’qituvchilarga maxsus treninglar va seminarlar tashkil etishda yangi yondashuvlar va innovatsiyalarni amalga oshirish o‘quvchilar bilimi va dunyo qarashiga foydali natijalar berishi mumkin.

Xulosa: Yoshlar orasida axborotni tanqidiy qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish, zamonaviy ta’limning eng muhim vazifalaridan biridir. Axborotning to‘g‘ri va ongli qabul qilinishi jamiyatdagi ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashga, yoshlarning faol va mas’uliyatli qarorlar qabul qilishiga yordam beradi. Shu nuqtai nazardan, axborot madaniyati va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan interaktiv metodlar, raqamli platformalar, media tahlil loyihalari va axborot manbalarini solishtirishga oid amaliy mashg‘ulotlar, o‘qituvchilarning malakasini oshirish va yoshlarning ongli axborot iste’molini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. O’zbekistonda

“Mediasavodxonlik” tushunchasi ommalashib bormoqda va ta’lim muassasalarida maxsus treninglar, seminarlar, metodik qo‘llanmalar va amaliy mashg‘ulotlar tashkil etilmoqda. O’qituvchilarni tanqidiy fikrlash va media savodxonligi bo‘yicha tayyorlash, axborot manbalarini tekshirish, feyk yangiliklarni aniqlash, va axborot oqimlarini tahlil qilish kabi ko‘nikmalarni o‘rgatish, yoshlarni ongli va mas’uliyatli axborot iste’molchilariga aylantirishga yordam beradi. Shuningdek, interaktiv ta’lim metodlari va raqamli platformalardan foydalanish, o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini oshirishda samarali vosita bo‘ladi. Bularning barchasi yoshlarning axborot muhitidagi faolligini, ongli qarorlar qabul qilishini va jamiyatdagi ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashga hissa qo‘shadi..

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Livingstone, S. (2004). "The Challenges of Changing Media in the Information Society."
2. Palfrey, J., & Gasser, U. (2008). Born Digital: Understanding the First Generation of Digital Natives – Yoshlarning axborot madaniyatini va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga oid muhim fikrlar o‘rin olgan.
3. *Siemens, G. (2005)* "Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age"
4. Xo‘jamqulov U. Yoshlarning ma’naviy-axloqiy tarbiyasini axborot xurujlaridan himoya qilish va uning shartlari/“Ta’lim tizimida innovatsiya, integratsiya va yangi texnologiyalar” mavzusidagi V Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi. I-kitob. НамДУ. 2020 йил. Б.124.
5.https://ilmiyanjumanlar.uz/uploads/journal/20240426_CO26_2.pdf?utm_source=chatgpt.com
6. Юлдашев, У. (2019). Медиа саводхонлик ва унинг жамиятдаги ўрни. Тошкент: Ma’naviyat.
7. Mamatov O. Ochiq axborot tizimlarida axborot-psixologik xavfsizlik.psixologik xavfsizlikni ta’minlashning ijtimoiy psixologik imkoniyatlari. -Namangan, 2008.
8.https://renessans-edu.uz/files/books/2024-11-28-07-42-52_414973350dd7725259dfb210796e3303.pdf?utm_source=chatgpt.com

O’QUVCHI YOSHLARGA CMS(CONTENT MANAGEMENT SYSTEMS-KONTENT BOSHQARUV TIZIMLARI) MAVZULARINI O’QITISHDA AXBOROT XAVFSIZLIGINI TA’MINLASHNING AFZALLIKLARI

Sulaymonov Mirobid Abduxoliqovich
Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti
Aaxborot texnologiyalari, tabiiy va aniq fanlar kefedrasi o‘qituvchisi
Telefon:+998(94) 474-06-09
E-mail: mirobid30@gmail.com
Aktamova Vasila Uktamovna
Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti
Aaxborot texnologiyalari, tabiiy va aniq fanlar kefedrasi o‘qituvchisi
O’zbekiston
Telefon:+998(33) 932-86-86
E-mail: vasil.a_87@mail.ru

Annotatsiya. Ixtiyoriy sohada web-saytlari qancha qulay bo‘lsa, ko‘rinishi yaxshi bo‘lsa, birinchidan, foydalanuvchilarga qulay, ikkinchidan, foydalanuvchilarni jalb qila oladi. Demak, xizmat ko‘rsatuvchilarning asosiy muammosi har tomonlama qulay web-sayt yaratish ekan. Sayt yaratish uchun bizga foydali platforma, CMS (Content management Systems) platformasi haqida barcha ma’lumotlar keltirilgan. CMS platformasida sayt yaratish, sayt dizaynini sozlash, sayt tarkibini ishlab chiqish, sayt sahifalariga ma’lumotlar kiritish haqida tushuncha va WordPress, Joomla va Drupal vositalarining imkoniyatlari, foydalanishlar haqida maslahatlar va tushunchalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: CMS, xaker, template (shablon), veb-saytlar, HTML, CSS, PHP, ko‘pfunksionallik, sayt xaritasi, platforma, yopiq kodli platforma, plugin, WordPress, Joomla, Drupal, internet do‘kon, Local web-server, Hosting, Domain, Open Server.

Аннотация: В любой сфере, чем удобнее и привлекательнее веб-сайт, тем больше он привлекает пользователей. Во-первых, сайт должен быть удобен для пользователей, во-вторых, он должен заинтересовывать посетителей. Следовательно, основная задача поставщиков услуг — создать максимально удобный веб-сайт. Для этого предоставлена полезная платформа — CMS (Content Management Systems). На платформе CMS рассматриваются создание сайта, настройка дизайна сайта, разработка содержания, ввод информации на страницы, а также возможности и использование таких инструментов, как WordPress, Joomla и Drupal, с соответствующими рекомендациями и пояснениями.

Ключевые слова: CMS, хакер, шаблон (template), веб-сайты, HTML, CSS, PHP, многофункциональность, карта сайта, платформа, закрытая платформа, плагин, WordPress, Joomla, Drupal, интернет-магазин, локальный веб-сервер, хостинг, домен, Open Server.

Abstract: In any field, the more convenient and visually appealing a website is, the more it attracts users. Firstly, the website should be user-friendly; secondly, it should engage visitors. Therefore, the main task for service providers is to create the most user-friendly website possible. For this purpose, a useful platform is provided — CMS (Content Management Systems). The CMS platform covers website creation, design customization, content development, data entry on pages, as well as the capabilities and use of tools such as WordPress, Joomla, and Drupal, with corresponding recommendations and explanations.

Keywords: CMS, hacker, template, websites, HTML, CSS, PHP, multifunctionality, sitemap, platform, closed-source platform, plugin, WordPress, Joomla, Drupal, online store, local web server, hosting, domain, Open Server.

Kirish. Bugungi raqamli davrda internet dan foydalanmaydigan hudud yoki insonni topish qiyin. Agar undan to‘g‘ri yo‘nalishda foydalansak, internet bizga katta imkoniyatlar yaratadi. Albatta, uning salbiy jihatlari ham mavjud, ammo foydali tomonlari ancha ustun.

Masalan, elektron hukumat tizimini olaylik. Oldin turli hujjatlarni rasmiylashtirish uchun soatlab navbat kutish, ortiqcha qog‘ozbozlikka duch kelish odatiy hol edi. Endi esa ko‘plab xizmatlarni internet orqali tez va qulay tarzda bajarish mumkin. Shuningdek, xizmat ko‘rsatish sohalarida ham internetning o‘rni katta — u orqali oldindan buyurtma berish, navbat olish, joy band qilish kabilar ancha osonlashgan.

Bu kabi misollarni yana davom ettirish mumkin. Ammo barcha qulayliklarning markazida bir narsa turadi — u ham bo‘lsa veb-saytlar. Chunki internet orqali taqdim etiladigan xizmatlar aynan shu platformalar yordamida amalga oshiriladi.

XXI asr kompyuter-texnologiyalar asrida shiddat bilan rivojlanib borayotgan internet butun mamalakatlarni qamrab oldi. Internet inson hayotining muhim qismiga aylanibgina qolmasdan, balki biznes loyihalarining rivojlanishida ham kata rol o‘ynamoqda. Internet tarmog‘i kompaniyalarning o‘z biznesini yuritish va rivojlantirishda katta yordam berib bu jarayonlarda asosiy rol o‘ynabgina qolmasdan, u butun insoniyat uchun tengi yo‘q aloqa vositasi hamdir. Umuman olganda internet virtual axborot makoni bo‘lib, bu makonning asosini millionlab veb-saytlar tashkil qiladi. Siz ham o‘z saytingizni yaratib, ushbu makonning bir qismiga aylanishingiz mumkin. Buning uchun professional yoki tajribali dasturchi bo‘lishingiz yoki g‘oyangizni amalga oshirish uchun dizayner, dasturchi mutaxassislar jamoasini yollashingiz shart emas, balki oddiygina CMSdan foydalanish ko‘nikmalariga ega bo‘lsangiz kifoya.

So‘nggi yillarda veb-texnologiyalar sohasida CMS tizimlari keng qo‘llanilmoqda. “Comparative Study of Open Source CMS in Digital Era” — Mahesh Hembram, 2022 yildagi ilmiy maqollalar tadqiqotlariga ko‘ra, Ushbu maqolada ochiq manba (open source) asosida ishlovchi CMS platformalar — **WordPress, Joomla, Drupal** va boshqalarning afzalliklari, kamchiliklari hamda qo‘llanilish sohalari tahlil qilingan. Muallif so‘nggi yillarda CMS tizimlariga talab ortganini va ular veb-loyihalarni tez ishlab chiqishda muhim rol o‘ynayotganini ta’kidlaydi.[1].

“A Survey on the Adoption of CMS in Pakistani Universities” — A. Hafeez va boshq., 2019 yildagi tatqiqodlarda - Mazkur maqolada universitetlarda o‘quv jarayonida CMS’lardan (masalan, Moodle, Joomla) foydalanish holatlari o‘rganilgan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, CMS tizimlari ta’limda axborot almashinuvini yengillashtirgan va o‘qituvchi-talaba o‘zaro muloqotini kuchaytirgan. [2].

Shu bilan birga, mamlakatimizda o‘tkazilgan 2024-2025 o‘quv yilidagi k**onferensiya materiallarida CMS mavzusiga oid ko‘plab ma’lumotlar yoritilgan** CMSning ta’riflari, imkoniyatlari va qo‘llanilishi bo‘yicha maqolalar yozilgan, bularda CMSlarning ba’zi kamchiliklarini — xavfsizlik zaifligi va nostandart dizayn imkoniyatlarining cheklanganligini qayd etadi. [3]

Tadqiqotda CMS tizimlarini o‘rganishda tizimli, taqqoslovchi va amaliy tahlil usullaridan foydalanildi. Tizimli tahlil orqali CMSning tuzilmasi va komponentlari o‘rganildi, taqqoslovchi tahlil yordamida mashhur tizimlarning afzallik va kamchiliklari solishtirildi. Amaliy tahlil usuli esa foydalanuvchi tajribasiga asoslanib, CMSdan foydalanish samaradorligini baholashga xizmat qildi.

CMS-tayyor shablonli tuzilmalar, ma’lumotlarni kiritish va dizayn ishlariga mo‘ljallangan funksiyalar to‘plamidan iborat platform *1-rasm.*. Shuningdek, CMS matnli va multimediali sahifalardan iborat saytlarni qulay va oson yaratish hamda o‘zgartirish (qo‘shish, tahrirlash va o‘chirish) imkonini beradigan boshqaruv tizimidir.

1-rasm. CMS tizimi.

CMS saytda yangi sahifalar yaratish, mahsulotlar katalogini o‘zgartirish, buyurtma berish kabi jarayonlarni amalga oshirish imkoniyatlarini ham beradi. Har qanday internet sayti HTML tili, CSS kaskadli stillar jadvali, PHP, JavaScript singari webtexnologiyalar hamda MySQL kabi ma’lumotlar bazasini boshqarish tizimlari yordamida yaratiladi. Sayt tarkibida biz ko‘radigan barcha materiallar matnlar, rasmlar, audiolar, videolar va boshqa ma’lumotlarni ko‘rish mumkin. Ushbu veb-texnologiyalar yordamida sahifada chiqariladi. Ma’lumki, bunday jarayon ushbu web-dasturlash tillarini yaxshi o‘zlashtirgan mutaxassis tomonidangina amalga oshiriladi. CMS esa dasturlash tillaridan bexabar foydalanuvchiga ham sayt yaratish va uni boshqarish imkonini bera oladi. CMSni boshqaruv tizimi har qanday foydalanuvchiga, bilim darajasidan qat’i nazar, resurslar ustida to‘liq ish olib borish [saytni boshqarish, ma’lumotlarni tahrirlash, tuzilmani sozlash, bo‘limlarni qo‘shish va o‘chirish imkonini beradi. Bunda sayt strukturasini ishlab chiqish va dasturlash bo‘yicha texnik bilim yoki ilg‘or ko‘nikmalar talab etilmaydi.

Avvallari veb-sayt yaratish ancha murakkab bo‘lib, ko‘p vaqt va tajriba talab etardi. Hozir esa CMS (Content Management System) tizimlari yordamida bu jarayon ancha osonlashgan. Ushbu boshqaruv tizimlari sayt qurilishining ko‘plab bosqichlarini avtomatik bajargani uchun, vaqt ham, mehnat ham sezilarli darajada tejaladi. CMS orqali saytning tashqi ko‘rinishini sozlash, mazmunini boyitish, yangi bo‘lim va funksiyalar qo‘shish ancha qulay. Tizim tuzilishi murakkab bo‘lishiga qaramasdan, u konstruktorga o‘xshash tamoyilda ishlaydi: kerakli bloklarni birlashtirib, har kim o‘ziga xos, boshqa saytlardan farq qiluvchi loyiha yaratishi mumkin.

Bundan tashqari, boshqaruv tizimlari foydalanuvchilar o‘rtasida rollarni boshqarish imkoniyatini ham taklif qiladi. Misol uchun, saytga mehmon sifatida kirgan tashrifchi faqat izoh qoldirishi yoki ko‘rish huquqiga ega bo‘ladi. Ammo menyu, dizayn yoki boshqa asosiy tarkiblarga o‘zgartirish kiritish imkoniyati unga berilmaydi. Shu orqali sayt xavfsizligi va boshqaruvi ishonchli tarzda nazorat qilinadi. CMS ning ham kamchiliklari mavjud bo‘lib bular: Tizim himoya qatlamini mustahkamlash zaruratining mavjudligi. Juda keng tarqalgan boshqaruv tizimlarining ichki tuzilmalari xakerlar tomonidan o‘rganib chiqiladi, natijada ularning zaif tomonlari ko‘pchilikka

oshkor bo‘lib qoladi. Chunki bunday tizimni buzish professional xakerlar uchun qiyinchilik tug‘dirmaydi. CMSlar turli moslashuvchanlikka ega bo‘lishiga qaramay, shablonlar to‘plamidan tashkil topadi. CMSlarning ba’zilarida shablonlar to‘plami kengroq, u yerdan xohlagan g‘oyaga mos dizayn va tuzilmani topish mumkin. Ba’zilarida esa shablonlar to‘plami kamligi bois, ijodiy g‘oyani amalga oshirish qiyinchilik tug‘dirishi mumkin. Nostandart funksiyalarga ega bo‘lgan maxsus saytlar yaratishning mushkulligi. Ammo bunday saytlar maxsus kompaniyalar yoki IT-mutaxassislar tomonidan yaratilishi mumkin.

Oxirgi o‘n yillikda zamonaviy saytlar oddiy saytlarga nisbatan ancha ilgarilab ketdi. Zamonaviy saytlar bejirim dizayn va puxta o‘ylangan reklama usullaridan tashqari, takrorlash qiyin bo‘lgan qat’iy funksiyalarni o‘z ichiga olgan sahifalar to‘plamidan iborat. Shu sababli, aksariyat foydalanuvchilar turli funksiyalarga ega zamonaviy saytni “nol”dan yozishdan ko‘ra, ommalashgan CMS platformalardan foydalanishni ma’qul ko‘radi.

Odatda, CMS platformalar yordamida quyidagi ko‘rinishdagi saytlar yaratiladi:

- blog, forum WordPress, phpBB, vBulletin;
- internet do‘kon Magento, OpenCart, osCommerce;
- ijtimoiy tarmoqlar InstantCMS, Social Engine;
- shaxsiy saytlar WordPress, Monstra;
- korporativ saytlar Joomla, Drupal;
- portallar DLE, Drupal

CMSning aksariyati moslashuvchan tarzda sozlanishi va har xil saytlarni yaratishda ishlatilishi mumkin. Masalan, eng ommabop va universal variant bu — WordPress bo‘lib, uning yordamida deyarli har qanday loyihalarni ya’ni shaxsiy web-sayt, yirik portal yoki internet-do‘konlarni yaratish mumkin.

CMS da maqsadga yo‘naltirilgan web-saytlarni yaratish uchun biz ko‘proq WordPressdan foydalanamiz. WordPress yordamida turli murakkablikdagi tashrif saytlari, shaxsiy bloglar, xizmat ko‘rsatish saytlari, ko‘p sahifali internet do‘konlari, biznes loyihalar uchun saytlarni yaratish mumkin. Eng mashhur CMS imkoniyatlaridan foydalanishni o‘rganib olganingizdan keyin, nafaqat o‘zingiz uchun, balki buyurtma asosida ham sayt yaratishingiz va mavjud loyihalarni qo‘llab-quvvatlash orqali daromad topishingiz mumkin. E’tibor bering, WordPress platformasida faoliyat yuritadigan mutaxassislarga bugungi kunda mehnat bozorida talab kata.

Xulosa qilib aytganda, CMS platformalar zamonaviy veb-saytlarni yaratishda juda katta imkoniyatlar beradi. Ular moslashtirilishi oson bo‘lgan bloklar asosida ishlaydi va istalgan yo‘nalishga mo‘ljallangan saytni qisqa vaqt ichida ishlab chiqish imkonini yaratadi. Bunday tizimlar asosan bir necha asosiy komponentlardan iborat bo‘ladi: saytning barcha materiallari va foydalanuvchilarga oid ma’lumotlar saqlanadigan baza; kontentni qulay tahrirlashga imkon beruvchi vizual muharrir; turli dizayn va joylashuvga ega shablonlar to‘plami; qo‘shimcha funksiyalarni joriy etishga xizmat qiluvchi modul hamda plaginlar. Bu elementlarning uyg‘unligi natijasida foydalanuvchilar o‘z ehtiyojiga mos bo‘lgan saytni samarali tarzda boshqarishlari mumkin.

Adabiyotlar ro‘yxati

1.https://ajesjournal.org/index.php/ajes/article/view/3184?utm_source=chatgpt.com

2. https://etasr.com/index.php/ETASR/article/view/3159?utm_source=chatgpt.com

3.https://mvahi.uz/storage/FULL%20CONFERENCE%20MATERIALS%2014.05.24.pdf?utm_source=chatgpt.com

4. Мухина С. А., Соловьева А.А. Нетрадиционные педагогические технологии в обучении. Ростов на Дону: Феникс, 2004. - 379 с.

5. Fayziyeva M.R., Sayfurov D.M. Informatika va axborot texnologiyalari fanidan umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 8-sinfi uchun darslik “Nashriyot uyi Tasvir” Toshkent – 2020.- 77-83 b.

6. Ярочкин В.И. “Информационная безопасность” М.2003.. – 245- с.

7. Ximmatov I.Q. “Kompyuterning texnik va dasturiy ta’minoti” o‘quv-uslubiy qo‘llanmasi Samarqand. SamDU 2020. – 97 b.

8. M.A.Sulaymonov - O’zbekiston respublikasi oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi toshkent davlat pedagogika universitetida tashkil etilgan “Ta’limda raqamli transformatsiya: holati va istiqbollari” mavzusidagi Respublika miqyosidagi ilmiy-amaliy konferensiyasi (2024-yil 13-iyun, Toshkent)

228-231 b.

Chirchiq shahar qabristonlar hududining iqlimi va tuproq holati

Absamatov To‘lqin Normuratovich, CHDPU o‘qituvchisi.
Abduqodirova Diyora Faxriddin qizi CHDPU talabasi
Abduxalimova Asal Aziz qizi CHDPU talabasi
Axmadaliyev Samariddin Iskandar o‘g‘li CHDPU talabasi
Abduhamidova Mubinaxon Qudrat qizi CHDPU talabasi
Asambayeva Mohinur Dilmurodovna CHDPU talabasi
Boymatova Shahzoda Farrux qizi CHDPU talabasi
Bozorova Laziza Erkin qizi CHDPU talabasi
Kenjayev Behruzbek Qahramon o‘g‘li CHDPU talabasi
Mashrapova Kamola Komiljon qizi CHDPU talabasi
Pardaboyeva Sabina Abdujalel qizi CHDPU talabasi
Parmonova Gulchiroy Metinboyevna CHDPU talabasi

Annotatsiya: O’zbekiston geografik o‘rniga ko‘ra ancha janubiy kengliklarda joylashgan. Shu sababli quyosh uni uzoq vaqt yoritib va isitib turadi. Hudud iqlimining vujudga kelishida uning geografik o‘rni va u bilan bog‘liq quyosh radiatsiyasi, atmosfera sirkulatsiyasi, relyefi, yer yuzasining holati (yer yuzasi nimalar bilan qoplanganligi) va kishilarning xo‘jalik faoliyatlari (antropogen) ta’sir etadi. Chirchiq shaxrining iqlimi bir xil emas. Chirchiq shaxrining iqlimi Chirchiq-Ohangaron tabiiy okrugi iqlimidan kelib chiqib baholanadi. Uning tekislik qismiga ko‘proq Arktikaning sovuq hamda g‘arbdan esadigan iliq va nam havo massalarining oqimi kirib keladi.

Toshkent viloyati hududidagi tekisliklarda bo‘z tuproq, tog‘ etaklarida (500-600 m balandlikkacha) tipik bo‘z tuproq, undan balandroqda chimqo‘ng‘ir, yuqoriroqda o‘tloqidasht tuproq, yer osti suvi yuza joylashgan hududlarda o‘tloqi va botqoq tuproq, daryo vodiylarida allyuvial tuproqlardan iborat [2]. Chirchiq shahri hududi tuproqlari och bo‘z tuproqlar tarqalgan bo‘lib juda zichlashgan va ancha ekstremal rejimini keltirib chiqaradi, bu esa tuproq hosil bo‘lishida va unumdorligida aks etgan. Chirchiq shahri hududida tarqalgan tuproqlar profilining qizg‘ish - qo‘ng‘ir tusliligi, yirik chang va loyqa fraksiyalari ko‘p bo‘lgan holda mexanik tarkibining og‘irligi, gumus (1-1,2 %) va oziq moddalar (NPK) miqdorining ozligi, karbonatliligi, profilining zichlanganligi, g‘ovakligi, Mg va suv sindiruvchanligining pastligi va o‘simliklar o‘zlashtira oladigan namlikning kam miqdorda bo‘lishi xususiyatlari bilan liyoss yotqiziqlarda shakllangan tuproqlardan keskin farq qiladi. Bu tuproqlar ko‘pincha keng to‘lqinsimon va tog‘ va tog‘ oldi mintaqalarga mansub, yer yuzasining nishabliklari, gumusning ozligi, bahorgi kuchli yog‘inlar, shuningdek, chorva mollarini tartibsiz yaylovlatib boqish, lalmi va sug‘oriladigan yon bag‘irlik yerlardan noto‘g‘ri foydalanish eroziya jarayonlari rivojlanishga yordam beradi. O’z navbatida eroziya tuproqning kimyoviy, agrokimyoviy, agrofizik, biologik va morfologik ko‘rsatgichlariga kuchli ta’sir ko‘rsatadi, unumdorligini keskin pasaytiradi. Subtropik zonaning asosiy tuproqlari bo‘lgan qizil tuproqlar (profilida temir va marganetsning yirik qora konkretsiya yaralmalari qizil rang beradi) qizg‘ish tusli tuproqlardan yuqori qatlamlarida gumus (6-9 % gacha) va azot (0,2-0,4) miqdorining ko‘pligi hamda tuproq fizik xossalarining ancha yaxshiligi, ayniqsa, suvga chidamli strukturaning ko‘pligi, eroziyaga qarshi tura olishi va suv o‘tkazuvchanligi bilan farq qiladi [1].

Hudud iqlimining vujudga kelishida uning geografik o‘rni va u bilan bog‘liq quyosh radiatsiyasi, atmosfera sirkulatsiyasi, relyefi, yer yuzasining holati (yer yuzasi nimalar bilan qoplanganligi) va kishilarning xo‘jalik faoliyatlari (antropogen) ta’sir etadi [3].

O’zbekiston geografik o‘rniga ko‘ra ancha janubiy kengliklarda joylashgan. Shu sababli quyosh uni uzoq vaqt yoritib va isitib turadi. Lekin O’zbekiston hududi shimoldan janubga 925 km cho‘zilganligi tufayli quyoshning nuri uning hamma qismiga bir xil tushmaydi. Agar shimoliy qismiga yozda (22- iyunda) quyosh 71-72° burchak hosil qilib tushsa, janubida 76° ni tashkil etadi. Binobarin, shimolda quyosh yiliga 2500 - 2800 soat nur sochib tursa, janubda 3000-3100 soat nur sochib turadi. Shu sababli O’zbekistonni «serquyosh o‘lka» deb yuritiladi. O’zbekistonning yil davomida har bir sm^2 yuza qismi quyoshdan shimolda 130, janubda 160 kkal radiatsiya (issiqlik energiyasi) oladi. O’zbekiston hududiga yiliga o‘rtacha tushayotgan quyosh energiyasining miqdori 30 mlrd tonna ko‘mir ekvivalentiga teng. O’zbekiston iqlimining vujudga kelishida atmosfera sirkulatsiyasining ahamiyati katta. Qishda O’zbekiston hududiga shimoli-sharqdan Sibir antisiklon havo massalari, shimoldan Arktika havo massalari kirib kelib, uning janubiy qismlarigacha yetib boradi. Natijada havo ochiq bo‘ladi, lekin harorat pasayib, sovib ketadi.

Toshkent viloyatining iqlimi keskin kontinental. Qishi nam, nisbatan iliq, yozi uzoq, issiq va quruq. Yanvarning o‘rtacha temperaturasi -1,3°, -1,8°, eng past temperatura −34° (tekislikda), −38° (tog‘ etaklarida), iyulning o‘rtacha tempaturasi 26,8°, eng yuqori temperatura 43-47°. Tekislik qismida yiliga 250 mm, tog‘ oldilariga 350-400 mm, tog‘larda 500 mmgacha yog‘in yog‘adi. Yog‘inning ko‘p qismi bahor va qishda yog‘adi. Qor tog‘lardagina uzoqroq saqlanadi. Vegetatsiya davri tekislik qismida 210 kun.

Chirchiq shaxrining iqlimi bir xil emas. Chirchiq shaxrining iqlimi Chirchiq-Ohangaron tabiiy okrugi iqlimidan kelib chiqib baholanadi. Uning tekislik qismiga ko‘proq Arktikaning sovuq hamda g‘arbdan esadigan iliq va nam havo massalarining oqimi kirib keladi. Uning yozi issiq va quruq aksincha, tog‘li qismi nisbatan salqin va namroq. Yozning eng issiq kunlarida harorat tekislik qismida +44°C gacha, tog‘larda esa undan past. Qish yanvarning o‘rtacha harorati tekisliklarda –1 – 2°C, eng sovuq harorat –30°C atrofida bo‘ladi [4].

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Холматов Х.Х., АхмедовУ.А. Фармакогнозия. – Тошкент: Ибн-Сино, 1995. – 525 б.
2. https://uz.wikipedia.org/wiki/Toshkent_viloyati.
3. https://geografiya.uz/ozbekiston-tabiiy-geografiyasi/142-chirchiq-ohangaron-tabiiy-geografik-okrugi.html
4. Тожибаев К.Ш. Флора Юго-Западного Тянь-Шаня (в пределах республики Узбекистан). Дис....докт.биол. наук. – Ташкент, 2010. – 178 с.

BIOLOGIYA DARSLARIDA XORIJIY TAJRIBALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI (8-sinf misolida)

Atabayeva Damira Turdibekovna
Chirchiq davlat pedagogika universiteti Biologiya kefedrasi
katta o‘qituvchisi
Qo‘zimurodova Mushtariy Akbaraliyevna
Hayitboyeva Shoira Alisher qizi
Chirchiq Davlat Pedagogika universiteti
Tabiiy fanlar fakulteti Biologiya yo‘nalishi 3-kurs talabalari
Telefon: +998998693584
Email:atabayeva1982@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada 8-sinf biologiya darslarida xorijiy tajribalarni qo‘llashning ta’lim samaradorligiga ta’siri ilmiy-uslubiy tahlil qilingan. Bugungi kunda rivojlangan mamlakatlar ta’lim tizimida qo‘llanilayotgan konstruktivistik yondashuv, STEAM integratsiyasi, tadqiqotga asoslangan ta’lim (Inquiry-based learning) hamda raqamli texnologiyalardan foydalanish kabi metodlar o‘quvchilar bilimlarini chuqurlashtirishda muhim omil sanaladi. Mazkur tajribalarni 8-sinf biologiya kursiga tatbiq etish, ayniqsa murakkab bo‘lgan yurak, qon aylanish tizimi, nafas olish va

o‘simliklarda fotosintez jarayonlarini o‘quvchilar tomonidan oson va ko‘rgazmali tarzda o‘zlashtirilishiga xizmat qiladi. Shuningdek, darslarda virtual laboratoriya, 3D animatsiyalar, mikroskop simulyatorlari va amaliy loyihalardan foydalanish o‘quvchilarning fanlarga qiziqishini oshiradi, ularni mustaqil fikrlash, tajriba o‘tkazish va ilmiy xulosa chiqarishga yo‘naltiradi. Maqolada ushbu jarayonning afzalliklari, amaliy misollari va takomillashtirish bo‘yicha tavsiyalar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: biologiya ta’limi, 8-sinf biologiya, xorijiy tajriba, STEAM yondashuvi, konstruktivistik ta’lim, tadqiqotga asoslangan o‘qitish, Inquiry-based learning, raqamli texnologiyalar, virtual laboratoriya, 3D animatsiya, o‘quvchi faolligi, amaliy ko‘nikmalar, ta’lim samaradorligi, innovatsion metodlar, biologiya darslari.

Аннотация. В данной статье представлен методический и аналитический обзор эффективности использования зарубежного педагогического опыта на уроках биологии в 8-м классе. Современные образовательные подходы, применяемые в развитых странах, такие как конструктивистское обучение, интеграция STEAM, обучение на основе исследования (Inquiry-based learning), а также использование цифровых технологий, играют важную роль в углублении понимания учащимися биологических процессов. Внедрение данных методов в программу биологии 8-го класса особенно эффективно при изучении сложных тем, таких как сердце, система кровообращения, дыхательная система и процесс фотосинтеза. Применение виртуальных лабораторий, 3D-анимаций, симуляторов микроскопа и проектной деятельности повышает интерес учащихся к предмету, способствует развитию самостоятельного мышления, умению проводить эксперименты и делать научные выводы. В статье рассмотрены преимущества данного подхода, приведены практические примеры и предложены рекомендации по совершенствованию преподавания биологии на основе лучших мировых практик.

Ключевые слова: биологическое образование, биология 8 класса, зарубежный опыт, подход STEAM, конструктивистское обучение, исследовательское обучение (Inquiry-based learning), цифровые технологии, виртуальная лаборатория, 3D-анимация, вовлечённость учащихся, практические навыки, эффективность обучения, инновационные методы, уроки биологии.

Annotation. This article provides a methodological and analytical overview of the effectiveness of incorporating international educational practices into 8th-grade biology lessons. Modern teaching approaches used in developed countries—such as constructivist learning, STEAM integration, inquiry-based learning, and the application of digital technologies—play a significant role in deepening students’ understanding of biological concepts. Implementing these approaches in the 8th-grade biology curriculum is particularly beneficial for teaching complex topics such as the heart, circulatory system, respiratory system, and photosynthesis processes. The use of virtual laboratories, 3D animations, microscope simulators, and project-based activities enhances students’ interest in the subject, encouraging them to think independently, conduct experiments, and draw scientific conclusions. Integrating foreign teaching practices into the local educational process leads to noticeable improvements in students’ knowledge quality, competencies, and practical skills. This article highlights the advantages of such integration, provides practical examples, and offers recommendations for improving the teaching and learning of biology through global best practices.

Keywords: biology education, 8th grade biology, foreign experience, STEAM approach, constructivist teaching, inquiry-based learning, digital technologies, virtual laboratory, 3D animation, student engagement, practical skills, learning effectiveness, innovative methods, biology lessons.

Kirish. Bugungi globallashuv davrida ta’lim sohasida ilg‘or jahon tajribalaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Xususan, biologiya fanini o‘qitishda xorijiy metodikalar, zamonaviy texnologiyalar, interfaol yondashuvlar hamda xalqaro baholash tizimlari (PISA, TIMSS, Cambridge tizimi)dan o‘rganilgan usullar o‘quvchilarning fanlarni chuqur anglashiga, mantiqiy fikrlash va amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. 8-sinf biologiya kursi murakkab mavzularni

o‘z ichiga olgani sababli, bu bosqichda xorijiy tajribalarni joriy etish ayniqsa samarali natijalar beradi.

Adabiyatlar tahlili va metodologiyasi

Biologiya ta’limida xorijiy tajribalarni o‘rganish bo‘yicha ilmiy manbalarni tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, rivojlangan davlatlar — AQSh, Finlyandiya, Singapur, Janubiy Koreya va Germaniya ta’lim tizimida konstruktivistik yondashuv, STEAM integratsiyasi, raqamli laboratoriyalar hamda tadqiqotga asoslangan ta’lim usullari keng qo‘llaniladi [1][2]. Piaget [3], Vygotskiy [4], Bruner [5] kabi pedagog olimlarning konstruktivizmga oid qarashlari biologiya darslarida o‘quvchi faoliyatini kuchaytirish, bilimni mustaqil izlanish orqali egallashga undashda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

PISA va TIMSS xalqaro baholash dasturlari bo‘yicha chop etilgan hisobotlarda o‘quvchilarning tabiiy fanlar bo‘yicha yuqori natija ko‘rsatgan mamlakatlarda ilmiy tadqiqotga yo‘naltirilgan metodlar asosiy o‘rin tutishi qayd etiladi [6]. Xususan, Singapur ta’limi bo‘yicha ilmiy maqolalarda “Inquiry-based learning” modeli o‘quvchilarni savol berish, eksperiment o‘tkazish va tahlil qilishga undashi bilan samarali ekani ta’kidlanadi [7].

Biologiya fanini STEAM yondashuvi asosida o‘qitish bo‘yicha Xalqaro Ta’lim Tadqiqotlari Markazi (ICER) nashrlarida fanlararo integratsiya o‘quvchilar tafakkurini rivojlantirib, murakkab jarayonlarni chuqurroq anglashga yordam berishi ilmiy asoslangan [2]. Shuningdek, zamonaviy raqamli texnologiyalar (virtual mikroskoplar, 3D animatsiyalar, simulyatorlar)ning qo‘llanishi dars motivatsiyasi va o‘zlashtirish darajasini oshirishini tasdiqlovchi ko‘plab tadqiqotlar mavjud [6].

Xorijiy tajribalarni o‘qitish jarayoniga tatbiq etishning asoslari

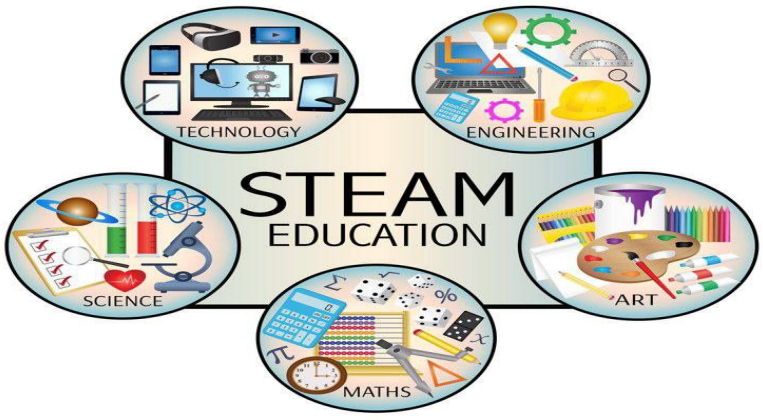
1. Konstruktivistik yondashuv (AQSh, Kanada tajribasi) Ushbu yondashuvda o‘quvchi dars jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi. O’qituvchi tayyor bilim beruvchi emas, balki yo‘naltiruvchi rolini bajaradi. Biologiya darslarida bu yondashuv quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

- tajriba va eksperimentlar o‘tkazish;
- muammoli vaziyatlar yaratish;
- o‘quvchilarni kichik guruhlar orqali izlanishga yo‘naltirish.

Samarasi: o‘quvchilar mavzuni mustaqil izlanish orqali o‘zlashtiradi, bu esa chuqur va barqaror bilimlar shakllanishiga olib keladi.

2. STEAM conative (Finlyandiya, Koreya modeli)

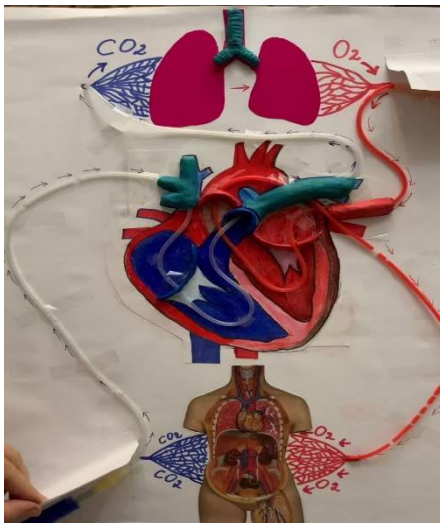
Biologiya fanini texnologiya, muhandislik, matematika va san’at bilan integratsiya qilish orqali chuqur tushuncha hosil qilinadi (1-rasm).

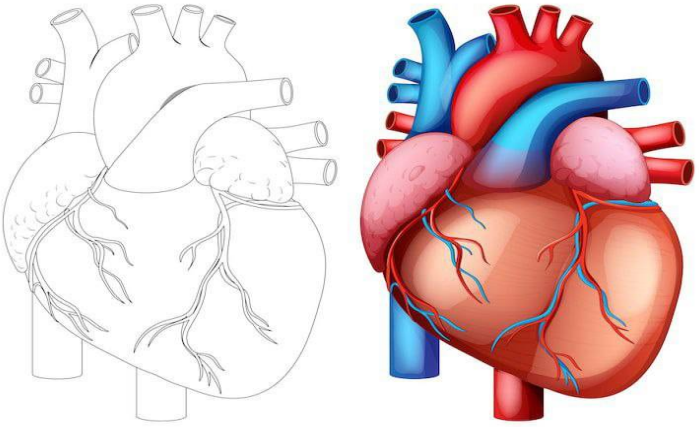

1-rasm. STEAM

Masalan, 8-sinfda “Yurak va qon aylanish tizimi” mavzusini o‘rganishda:

-yurak modeli yasash (E – engineering), qon aylanish jarayonini raqamli grafiklarda tahlil qilish (T va M – technology & math), jarayonni vizual dizaynlar orqali ifodalash (A – art). Quyida keltirilgan rasmda qo‘l mehnatidan foydalanib yurak va qon aylanish sitemasining modeli keltirilgan (2-rasm).

2-rasm. Yurak va qon aylanish sitemasining modeli

Samarasi: fanlararo bog‘liqlik kuchayadi, o‘quvchilarda murakkab biologik jarayonlarni tizimli anglash qobiliyati oshadi.

3. “Inquiry-based learning” – tadqiqotga yo‘naltirilgan ta’lim (Singapur modeli). Bu modelda har bir mavzu tadqiqot savoli orqali boshlanadi. Masalan, “Nima uchun yurak urish tezligi jismoniy mashqda oshadi?” kabi savollar o‘quvchilarni tajriba o‘tkazishga undaydi.

Samarasi: o‘quvchilarda ilmiy izlanish, tajriba loyihalash va natijani tahlil qilish ko‘nikmalari shakllanadi.

4. Raqamli texnologiyalarni qo‘llash (Yaponiya, Germaniya tajribasi)

8-sinf biologiya kursida quyidagilar samarali:

3D animatsiyalar (organlar tuzilishi), virtual laboratoriyalar (mikroskop tajribalarini onlayn bajarish), simulyatorlar (nafas olish, qon aylanish jarayonlari), mobil ilovalar orqali test va mashg‘ulotlar.

Samarasi: murakkab jarayonlar aniq, ko‘rgazmali va qiziqarli bo‘ladi, dars motivatsiyasi oshadi.

Xorijiy tajribalarni qo‘llashning 8-sinfdagi natijalari

1. Bilimlar samaradorligining oshishi

Tajriba o‘tkazilgan sinflarda o‘quvchilarning biologiya fanidan o‘zlashtirish darajasi 20–30% ga ortgani kuzatilgan (kuzatuv ma’lumotlari asosida). Xususan:

organlar tizimlari mavzulari chuqurroq o‘zlashtiriladi; laboratoriya ishlarining mazmunini tushunish yengillashadi; test natijalari yaxshilanadi.

2. Qiziqish va motivatsiyaning oshishi

Interfaol metodlar va texnologiyalar orqali biologiya fani o‘quvchi uchun ko‘rgazmali, qiziqarli va hayotiy ahamiyatga ega bo‘ladi.

3. Amaliy ko‘nikmalar rivojlanadi

O’quvchilar: mikroskopda ishlash, eksperiment rejalashtirish, natija chiqarish, raqamli vositalardan foydalanish kabi ko‘nikmalarni egallaydi.

4. Tanqidiy va mantiqiy fikrlash shakllanadi

Xorijiy tajribalar o‘quvchilarni faqat eslab qolishga emas, balki tahlil qilish, solishtirish, xulosa chiqarishga o‘rgatadi.

Xulosa. Xorijiy tajribalarni 8-sinf biologiya darslariga tatbiq etish o‘quv jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Mazkur yondashuvlar o‘quvchilarni faollashtiradi, fanlarni tizimli anglashga undaydi, raqamli ko‘nikmalarni shakllantiradi va o‘quvchilarda real ilmiy tadqiqotga bo‘lgan qiziqishni kuchaytiradi. Shunday ekan, o‘qituvchilar tomonidan jahonning ilg‘or metodikalarini mahalliy o‘quv jarayoniga moslashtirish zamon talabi sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bruner, J. (1960). The Process of Education. Harvard University Press.

Bybee, R. W. (2013). The BSCS 5E Instructional Model: Creating Teachable Moments. Arlington: NSTA Press.
2. Piaget, J. (1970). Science of Education and the Psychology of the Child. New York: Viking Press.
3. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.
4. Lind, K., & Morrison, J. (2016). Teaching Science Through Inquiry and Technology. Routledge.
5. TIMSS & PISA Reports. (2015–2023). International Assessments of Student Achievement in Science. Boston College, IEA.
6. Singapore Ministry of Education. (2017). Inquiry-based Learning in Science. Singapore: MOE.
7. Raxmonov, Sh. (2020). Biologiya ta'limida STEAM integratsiyasi. Toshkent: Fan.
8. Jalilov, A. (2019). Innovatsion pedagogik texnologiyalar biologiya darslarida. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.

XORIJIY TAJRIBALARDAN FOYDALANIB BIOLOGIYA DARSLARINI TASHKIL ETISH

Atabayeva Damira Turdibekovna
Chirchiq davlat pedagogika universiteti Biologiya kefedrasi
katta o'qituvchisi
Hayitboyeva Shoira Alisher qizi
Chirchiq Davlat Pedagogika universiteti
Tabiiy fanlar fakulteti Biologiya yo'nalishi 3-kurs talabasi
Telefon: +998998693584
Email:atabayeva1982@mail.ru

Annotatsiya. Mazkur maqolada biologiya ta'limida xorijiy ilg'or tajribalarni o'rganish va ularni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish jarayonidagi dolzarb muammolar va ularning yechimlari yoritilgan. Shuningdek, milliy ta'lim tajribasini boyitish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash, o'quvchilarda ilmiy tafakkurni rivojlantirish yo'nalishlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: biologiya ta'limi, STEM innovatsion texnologiyalar, xorijiy tajriba, milliy tajriba, kompetensiya, ta'lim sifati.

Kirish. Hozirgi kunda ta'lim jarayonida xalqaro tajribalarni o'rganish va ularni milliy ta'lim tizimiga tatbiq etish dolzarb masalaga aylanmoqda. Biologiya fani — o'quvchilarda tabiatni anglash, ekologik madaniyatni shakllantirish va ilmiy dunyoqarashni rivojlantirishda asosiy fanlardan biri sifatida — innovatsion yondashuvlarni talab etadi. Shu bois, ilg'or xorijiy tajribalarni o'rganish, ularni milliy ta'lim sharoitlariga moslashtirish ta'lim samaradorligini oshiradi.

Asosiy qism. Dunyoning rivojlangan davlatlarida biologiya ta'limida quyidagi yondashuvlar keng qo'llanadi:

- STEAM yondashuvlari orqali fanlararo integratsiyani ta'minlash;
- Loyiha asosida o'qitish (Project-Based Learning) usuli yordamida o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish;
- Virtual laboratoriyalar va simulyatsiya dasturlari orqali tajriba ishlarini onlayn shaklda bajarish imkoniyati;
- O'quvchilarda kritik tafakkur va muammoli vaziyatlarni hal qilish kompetensiyalarini shakllantirishga qaratilgan dars metodlari. Masalan, Finlyandiya, Janubiy Koreya va Germaniya ta'lim tizimlarida biologiya fanida ko'proq interaktiv laboratoriya ishlari, ekologik loyihalar, dala amaliyotlari keng joriy etilgan. O'qituvchi bu jarayonda yo'lboshchi va maslahatchi rolini bajaradi.

Muammolar va ularning yechimlari

Muammo yechim

Laboratoriya jihozlarining yetishmasligi virtual laboratoriyalar va onlayn simulyatorlardan foydalanish. Biologiya darslarining nazariy yo‘nalishga og‘ib ketishi, loyiha asosida o‘qitish, dala mashg‘ulotlari tashkil etish. O’qituvchilarning xorijiy metodikalardan xabardorligi pastligi, malaka oshirish dasturlariga xalqaro tajribalarni kiritish. O’quvchilarning motivatsiyasi pastligi interaktiv o‘yinlar, gamifikatsiya va muammoli ta’lim usullarini joriy etish.

7-sinf biologiya fani misolida STEAM yondashuvlari orqali fanlararo integratsiyani ta’minlash haqida batafsil tushuntirish beraman.

STEAM – bu Science (fan), Technology (texnologiya), Engineering (muhandislik), Art (san’at, ijodkorlik) va Mathematics (matematika) sohalarini birlashtirgan ta’lim yondashuvidir.

Ularning asosiy maqsadi — o‘quvchilarda fanlararo bog‘liqlikni anglash, muammoni kompleks yechish ko‘nikmalarini shakllantirish, va ijodiy fikrlashni rivojlantirishdir.

7-sinf biologiya fani misolida fanlararo integratsiya

7-sinf biologiya kursida asosan inson va hayvon organizmi, o‘simliklarning tuzilishi, hujayra, fiziologik jarayonlar kabi mavzular o‘rganiladi. Shu mavzular asosida STEAM integratsiyasi quyidagicha amalga oshirilishi mumkin:

Mavzu: “Fotosintez jarayoni”

Fanlararo bog‘lanish:

S (Science): O’simlik barglarida fotosintez jarayonining mohiyati o‘rganiladi.

T (Technology): Internetdan foydalanib, fotosintez modellarini animatsiya orqali tahlil qilish (masalan, PhET simulatsiyasi).

E (Engineering): “Mini issiqxona” yoki “yorug‘lik filtrlari” loyihasini yaratish - o‘simlik o‘sishini kuzatish uchun.

A (Art): Fotosintez jarayonining vizual modeli, plakat yoki 3D maketini chizish.

M (Math): Yorug‘lik intensivligi bilan o‘simlik o‘sish tezligi o‘rtasidagi bog‘liqlikni hisoblash.

Natija: o‘quvchilar fotosintezning nazariy mexanizmini nafaqat tushunadi, balki uni tajriba asosida tahlil qiladi, natijalarni o‘lchaydi va ijodiy ifodalaydi.

Mavzu: “Inson qon aylanish tizimi”

Fanlararo bog‘lanish:

S: Yurak va qon tomirlarning tuzilishi, qon aylanish jarayonini o‘rganish.

T: Virtual laboratoriyada yurak urishi modellarini kuzatish, raqamli stetoskoplardan foydalanish.

E: “Yurak maketi” yoki “qon oqimi modeli”ni konstruksiyalash (oddiy materiallardan).

A: Yurak faoliyatini ifodalovchi infografika yoki 3D san’at ishi yaratish.

M: Yurak urish tezligi, qon bosimi, puls va ularning o‘zgarishini grafikda ifodalash.

Natija: o‘quvchilar inson organizmidagi jarayonlarni tahlil qiladi, texnologiya va matematika yordamida biologik hodisalarni o‘lchash va modellashtirishni o‘rganadi.

Mavzu: “Ekotizimlar va ularning barqarorligi”

Fanlararo bog‘lanish:

S: Ekotizimlarning turlari, oziq zanjiri, modda aylanishi.

T: Kompyuter dasturida ekotizim modelini yaratish (masalan, “Ecosystem simulator”).

E: Ekologik muammolarni hal etuvchi maket (filtratsiya tizimi, suv tozalash modeli).

A: Ekotizimdagi organizmlarni vizual tarzda tasvirlash, ekologik postyer tayyorlash.

M: Populyatsiya soni, energiya oqimi yoki modda aylanishini foiz va grafiklarda ifodalash.

1-rasm. Okean ekosistemasi

Natija: o‘quvchilar ekologik muammolarni ilmiy asosda hal qilish yo‘llarini taklif etadi, tabiatni muhofaza qilish g‘oyalarini ijodiy shaklda ifodalaydi.

Fanlararo integratsiyaning afzalliklari

Afzallik tavsif:

- Amaliy fikrlash - o‘quvchi nazariy bilimni hayotiy vaziyatda qo‘llaydi
- Ijodiy yondashuv - har bir loyiha san’at va dizayn orqali ijodiy ifodalanadi
- Jamoaviy ish o‘quvchilar guruhda loyiha yaratish orqali hamkorlikni o‘rganadi
- Analitik ko‘nikma - hisoblash, kuzatish, tajriba va tahlil ko‘nikmalari shakllanadi

Xulosa. 7-sinf biologiya darslarida STEAM yondashuvlarini qo‘llash o‘quvchilarda fanga qiziqishni oshiradi, ularni ilmiy, texnologik va ijodiy fikrlashga undaydi. Bunday yondashuv o‘quvchilarni kelajakda ekolog, biolog, muhandis, texnolog yoki dizayner sifatida shakllanishiga zamin yaratadi.

Biologiya fanini o‘qitishda innovatsion yondashuvlar, virtual laboratoriyalar, loyihaviy faoliyat va ekologik ta’lim komponentlarini uyg‘unlashtirish o‘quvchilarning ilmiy tafakkurini, ekologik mas’uliyatini hamda mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Shunday qilib, xorijiy va milliy tajribalarni uyg‘un qo‘llash ta’lim sifatini yangi bosqichga olib chiqadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

9. Bequette, J. W., & Bequette, M. B. (2012). A Place for Art and Design Education in the STEM Conversation. Art Education, 65(2), 40–47.
10. Raxmonov, Sh. (2020). Biologiya ta’limida STEAM integratsiyasi. Toshkent: Fan.
11. Jalilov, A. (2019). Innovatsion pedagogik texnologiyalar biologiya darslarida. Toshkent: O’qituvchi nashriyoti.

LANDSHAFTLAR VA ULARNING TARKIBIY QISMILARI

Toshov Xudoynazar Ramazonovich

Muxammadova Mahliyo Hafiz qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti Aniq va tabiiy fanlar fakulteti “Geografiya” kafedrasi professori g.f.n va o‘qituvchisi

Annotatsiya: Landshaftshunoslik fani kishilik jamiyatining amaliy talablariga bog‘liq holda shakllandi va rivojlanib kelmoqda. Hozirgi vaqtda bu fan inson bilan tabiat orasidagi o‘zaro aloqalar samaradorligini oshirishning ilmiy asoslarini yaratish va rosmana madaniy landshaftlarni barpo qilishning muhim qoida va usullarini ishlab chiqish bilan shug‘ullanmoqda. Landshaft

haqidagi ta’limot esa geografiya fanining eng muhim nazariy fikrlar majmuasi sifatida, uning eng asosiy qismi sifatida tabiiy geografiyaning amaliy hayotga kirib borishiga sharoit yaratib berdi hamda ilmiy nazariy asos bo‘lib xizmat qilmoqda.

Kalit so‘zlar: Landshaflar, landshaftlarning tarkibiy qismlari, joy, urochishe, fatsiya,

Kishilik jamiyati rivojlanib borgani sayin uning tabiatga, atrof-muhitga ta’siri, tabiiy boyliklardan foydalanish me’yori, tabiatni o‘zgartirish imkoniyati ortib boradi. Buning oqibatida tabiatning inson hayotiga va uning xo‘jalikdagi faoliyatiga qiladigan teskari ta’siri ham namoyon bo‘la boshlaydi. Jamiyat bilan tabiat o‘rtasida o‘zaro aloqadorlikda yuzaga keladigan nomutanosiblik ayrim hollarda salbiy oqibatlarga, hatto ekologik tanazzulga olib keladi. Bunday hollar dastavval kichik hududlarda, keyinchalik katta hududlarda namoyon bo‘lib, oxir-oqibat dunyoviy tus olishi ham mumkin. Natijada mavjud tabiiy resurslardan to‘g‘ri va oqilona foydalanish, ularni ifloslanish va zaharlanishdan oldini olish, inson yashab turgan muhitni har tomonlama yaxshilash va samaradorlashtirish masalasi yuzaga keladi. Bu masala har tomonlama o‘rganilishi dolzarb bo‘lgan, murakkab va juda serqirra bo‘lgan masaladir. Uni ijobiy hal qilish, har jihatdan ham, mustahkam ilmiy asoslangan bo‘lishi kerak. Ana shu ilmiy asosni ishlab chiqishda turli-tuman fanlar qatorida kichik hududlar tabiiy geografiyasi, ya’ni landshaftshunoslikning ham ahamiyati kattadir. Insonning xo‘jalikdagi faoliyati, u yerni haydab ekin ekadimi, daraxtzorlar barpo etadimi, yo‘llar, kanallar, suv omborlari, sanoat obyektlari yoki shaharlar quradimi, aynan ana shu kichik hududlarda olib boriladi. Shuning uchun ham N.A.Solntsev (1963) kichik hududlarni tabiiy geografik jihatdan o‘rganishning xalq xo‘jalik nuqtayi nazaridan ahamiyati nihoyatda katta ekanligini alohida ta’kidlab o‘tgan edi. Kichik hududlarni, ya’ni landshaft va uning morfologik qismlarini tadqiq qilish, albatta, dalada izlanishlar olib borishni talab qiladi. Bunday izlanishlar natijasida to‘plangan ma’lumotlar va ayniqsa, tuzilgan landshaft xaritalari keyinchalik turli-tuman maxsus amaliy xaritalarni yaratishda, tabiat muhofazasi va tabiiy boyliklardan oqilona foydalanishning chora-tadbirlarini ishlab chiqishda aniq va ishonchli ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi. Masalan, O’zbekistonning ekologik xaritasi va O’zbekistonning tabiatini muhofaza qilish xaritasini tuzishda (A.A.Rafiqov va b., 1992, 2003) landshaftlar xaritasidan foydalanilgan. Masalan, epimorfa (R.I.Abolin, 1914), elementar landshaft (B.B.Polinov,1915), mikrolandshaft (I.V.Larin,1926), epifatsiya (L.G.Ramenskiy, 1938), biogeosenoz (V.N.Sukachev, 1948) va fatsiya (L.S.Berg, 1945; N.A.Solntsev, 1949). Bu atamalardan landshaftshunoslar tomonidan e’tirof etilib, foydalanib kelinayotgani fatsiyadir. "Fatsiya" atamasi landshaftshunoslikka L.G.Ramenskiy (1935) va L.S.Berg (1945) tomonidan kiritilib, lotincha "facies", ya’ni "tashqi qiyofa" ma’nosini anglatadi. Nemis olimlari (Neef, 1963; Xaaze, 1971) ko‘proq "top" atamasidan foydalanadilar. Bu atama "topos", ya’ni "joy", degan ma’noni anglatib, fatsiya atamasini to‘ldiradi. Fatsiya dala sharoitida aniqlab, xaritaga tushirib olish unchalik qiyin bo‘lmagan, nisbatan oddiy tuzilgan eng kichik geotizimdir. Shuning uchun fatsiyani ba’zan "geografik molekula"ga, landshaftlar "atomlari"ga, yoki "tirik organizmdagi hujayra"ga o‘xshatishadi. Fatsiyalar boshqa tabiiy hududiy komplekslarga bo‘linmaydi. Bo‘lingan taqdirda ham ular tabiiy hududiy kompleksning elementlarigagina bo‘linishi mumkin. Maxsus adabiyotlarda uchraydigan "elementar landshaft", "biogeosenoz turi", "landshaftning elementar bo‘lagi" kabi atamalar ham fatsiyaning sinonimlaridir. M.A.Glazovskaya (1988) ham fatsiyani "Eng oddiy (elementar) landshaft − geokimyoviy tizim", deb ataydi va uning ichki tuzilishini quyidagi shaklda tasavvur qiladi. Har bir fatsiya hududida ustki tog‘ jinslarning litologik tarkibi bir xil, relyef xarakteri va namlanishi bir xil bo‘lib, mikroiqlimda va tuproqlarida tafovut bo‘lmasligi hamda bitta biostenoz bilan tavsiflanishi kerak. Ya’ni landshaftning morfologik birligi sifatida ajratiladigan fatsiyaning eng asosiy xususiyati shundaki, uni hosil qiluvchi komponentlariga xos bo‘lgan belgilari (ular, albatta, o‘zaro aloqador va bog‘liq ekanligini nazarda tutgan holda) bir xilligi bilan tavsiflanadi. Fatsiyalar geotizimlar ichida eng ochig‘i hisoblanadi va faqat qo‘shni fatsiyalar bilan o‘zaro bog‘liqligi va aloqadorligi sharoitidagina shakllanadi, rivojlanadi va dinamikada bo‘ladi. Ularning dinamik holati boshqa geotizimlardagidan kuchliroq bo‘ladi. Shuning uchun landshaftning tabiiy komponentlari va morfologik qismlari orasida ro‘y beradigan modda va energiya almashinishi jarayonini faqat fatsiyalar miqyosidagina emas, balki landshaft doirasida bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan fatsiyalar tizimi miqyosida o‘rgangan

ma’qul. Fatsiyalarning o‘ziga xos xususiyatlaridan yana biri shundaki, u o‘zidan katta bo‘lgan boshqa geotizimlarga nisbatan tashqi kuchlar ta’siriga beriluvchan va tez o‘zgaruvchan bo‘ladi. Buning sababi shundaki, fatsiya doirasida uning komponentlari orasidagi aloqadorlik va bog‘liqlik boshqa geotizimlardagidan 90 ko‘ra mo‘rtroq, tez shikastlanuvchan, tashqi omillar ta’siriga chidamsizroq ekanligidadir. Shuning uchun ham insonning xo‘jalikdagi faoliyatini geotizimlarga ta’siri va uning o‘ziga xos oqibatlari dastavval fatsiyalar miqyosida ro‘y beradi. Jumladan, bunday o‘zgarishlar fatsiyalarning eng harakatchan, o‘zgarishga moyilroq bo‘lgan biotik komponentlarida ko‘zga tashlanadi va keyinchalik ularning boshqa xususiyatlari: mikroiqlimi, namlanishi, issiqlik tartibi kabilarni o‘zgarishiga olib keladi. Geologik geomorfologik shart-sharoitlari ko‘pincha o‘zgarmay qoladi. Shu sababli fatsiyalarga bo‘ladigan inson ta’siri to‘xtatilsa, o‘zgargan fatsiyalar yana o‘zining avvalgi holatiga qaytishga harakat qiladi. Fatsiyalar, odatda, yirik miqyosdagi landshaft xaritalaridagina aks ettirilishi mumkin. Ammo landshaftlarning morfologik tuzilishini qaysi miqyosda o‘rganilishidan qat’i nazar, baribir fatsiyalarni tadqiq qilishga alohida e’tibor berilishi kerak. Chunki har qanday landshaftning paydo bo‘lishi, yashashi va rivojlanishida fatsiyalarning va ularda ro‘y beradigan modda va energiya almashinishini bilishning ahamiyati kattadir. Fatsiyalar tabiatda son jihatidan juda ko‘p bo‘lganligi uchun ularning har birini alohida-alohida hamda mukammal tadqiq qilishining iloji bo‘lmay qoladi. Natijada ularni tasnif qilish zaruriyati tug‘iladi. Fatsiyalar tasnifi bilan shug‘ullanganlardan biri B.B.Polinovdir (1956). U kimyoviy unsurlarning migratsiyasi shart-sharoitlarini tahliliga asoslagan holda fatsiyalarning uchta asosiy turini ajratadi. Bular: elyuvial, superakval, subakval fatsiyalardir. Elyuvial fatsiyalar asosan relyefning do‘ng joylariga, atrofdan ko‘tarilib turgan suvayirg‘ich yerlarga to‘g‘ri keladi. Bunday fatsiyalarda tuproq hosil bo‘lish jarayoni, o‘simliklar hayoti, moddaning fatsiyaga kirib kelishi, asosan, atmosfera orqali bo‘lib, yer osti suvlarining ishtirokisiz o‘tadi. Subakval fatsiyalar, asosan, relyefning pastqam joylarida suv to‘planib qolishi natijasida hosil bo‘lgan katta-kichik suv havzalarining ostida shakllanadi. Bunday fatsiyalarda ham moddaning kelishi ketishidan ustun bo‘ladi. Subakval fatsiyalarda o‘simlik va hayvonlarning alohida o‘ziga xos yashash shakllari kuzatiladi. Suv havzalarida tevarak-atrofdagi baland joylardan yuvilib kelgan kimyoviy unsurlar ichida eng harakatchanlarining ustunligi kuzatiladi. B.B.Polinov tomonidan ishlab chiqilgan bu tasnifning ko‘rinishi turli landshaftlar sharoitida ishlatilishi mumkin bo‘lgan umumiy ko‘rinishdagidek bo‘lib, har bir o‘ziga xos mahalliy sharoitda oraliq fatsiya turlari bilan to‘ldirilishi va aniqlashtirilishi mumkin. Masalan, M.A.Glazovskaya (1964) yonbag‘irlarning yuqori qismida transelyuvial, yonbag‘irlarning quyi qismida elyuvial-akkumlyatsiya, pastqam, ammo yer osti suvlari chuqur bo‘lgan joylarda akkumlyativ-elyuvial fatsiyalarni ajratishni hamda superakval fatsiyalarni 92 superakval va transsuperakval fatsiyalarga, subakval fatsiyalarni esa akval va transakval fatsiyalarga ajratishni taklif etadi. Landshaftlarning morfologik qismlari ichida eng asosiylaridan yana biri urochishedir. Urochishe bir mezorelyefda joylashgan tabiiy hududiy kompleks bo‘lib, genetik va dinamik jihatdan uzviy bog‘liq bo‘lgan fatsiyalar tizimidan iboratdir. Landshaftlarning alohida urochishelarga bo‘linishida uning litogen asosi − relyef hamda tog‘ jinslarining litologik tuzilishi asosiy ahamiyatga egadir. Urochishelar landshaftda egallagan maydoni va tarqalishiga qarab asosiy (yoki hukmron) hamda ikkinchi darajali urochishelarga bo‘linadi. Asosiy urochishelar landshaftlarning morfologik strukturasini belgilab berishi bilan birga keng ko‘lamda tarqalganligi bilan, ikkinchi darajali urochishelar esa tarqalish ko‘lami kamligi bilan tavsiflanadi. Urochishelar o‘zining ichki tuzilishiga qarab oddiy va murakkab bo‘lishi mumkin. Oddiy urochishelarda mezorelyefning har bir qismi faqat bitta fatsiya bilan band bo‘ladi. Murakkab urochishelar tarkibida esa mezorelyefning bir qismida fatsiyalar tizimi yoki urochishecha (podurochishe) joylashgan bo‘ladi. Urochishecha oraliq birlik bo‘lib, asosan mezorelyefning bir qismida joylashgan fatsiyalar to‘yimli moddalar, namlik va issiqlik taqsimlanishidagi jarayonlarning umumiyligi bilan bir-biriga bog‘liqdir. Masalan, urochishechalar bir urochishening ichida turlicha ekspozitsiyaga ega bo‘lgan hollarda ajratilishi mumkin. Urochishelar ham fatsiyalar yoki landshaftlar kabi yer yuzasida keng tarqalganligi sababli ularni ham ma’lum guruhlarga yoki sinflarga birlashtirish, ya’ni tasnif qilishga to‘g‘ri keladi. Urochishelarning dastlabki tasnifini Y.N.Seselchuk (1963) bajargan. To‘rt pog‘onalik bu tasnif tur-kichik tur-xil kichik xil ko‘rinishida

bo‘lib, eng katta birlik sifatida urochishe turi ajratilishi kerakligini ko‘rsatadi. Urochishe turlari mezorelyef shakllarining kelib chiqishi, dinamikasi hamda mexanik va biokimyoviy rivojlanishi yo‘nalishidagi 93 o‘xshashliklar asosida ajratiladi. Keyingi birlik − kichik tur ham shu asosida, ammo yanada aniqlashtirilgan holda ajratiladi. Urochishelarning keyingi tasnif birligi – xildir. Xillar asosan urochishelarni tashkil qiluvchi tub fatsiyalarning tuproq-o‘simlik qoplamidagi o‘xshashliklarga asosan aniqlanadi. Kichik xillar esa urochishelardagi tuproq-o‘simlik qoplamining shakllanishidagi azonal (zonal bo‘lmagan) omillardagi o‘xshashliklar asosida aniqlanadi. Urochishelar tasnifining yanada mukammalroq ko‘rinishdagisini A.A.Vidina (1973) tavsiya etgan. U O’rtarus balandligining g‘arbiy yonbag‘ridan oqib tushadigan ikki daryo (Vitebeta va Nugra) havzalarida joylashgan 950 ta urochishe va urochishechalarni aniqlab xaritaga tushirgan va tasnif qilgan. U bajargan urochishelar tasnifi 6 ta jadval ko‘rinishida bo‘lib, ularda urochishe va urochishechalar eng avval morfogenetik jihatdan tutgan o‘rniga ko‘ra 5 ta katta guruhga, keyin geomorfologik belgilar asosida 48 ta variantga va tuproq hosil qiluvchi ona jinslarning xususiyatlari asosida yana 50 ta variantga bo‘lib tashlangan. Mazkur tasnif, asosan, urochishe va urochishechalarning muhim xususiyatlarini belgilab beradigan geologik, geomorfologik, gidrologik va tuproq omillarini hisobga olgan holda tuzilgan bo‘lib, ayrim hollardagina geobotanik omilga e’tibor berilgan. A.G.Isachenko (1965) fikricha, urochishelarni tasnif qilayotgan vaqtda ularning zonal va provinsial xususiyatlari hisobga olinishi va har bir tur yoki xilga mos bo‘lgan fatsiyalar majmuasiga e’tibor berish kerak bo‘ladi. Umuman olganda, urochishelar tasnifi xuddi fatsiyalar tasnifi kabi puxta va har tomonlama mukammal ishlab chiqilmagan. Buning asosiy sababi landshaftlarning morfologik qismlarini xaritaga tushirish tajribasi ham kam ekanligidadir. Landshaftlarning morfologik qismlari ichida eng kattasi joy (mestnost) deb ataladi. Joy deganda, ma’lum landshaft uchun xos bo‘lgan urochishelar yig‘indisining alohida varianti tushuniladi.

Geografik adabiyotda "joy turi" degan atama ham tez-tez uchrab turadi (F.N.Milkov, 1956). Joy turlari landshaftlarning morfologik qismi hisoblanmaydi-ku, ammo u ham xo‘jalikda foydalanishi nuqtayi nazaridan qaraganda, nisbatan bir xil bo‘lgan yirik tabiiy hududiy kompleksdir va urochishelarning majmuidan iboratdir.

Foydalaniladigan adabiyotlar:

1. SH.S.Zokirov, X.R.Toshov “Landshaftshunoslik” Toshkent-2016. 251b
2. Назаров И. Қ., Тошов Х. Р. Чўл ландшафтларини таснифлашнинг асосий тамойиллари. // Ўзбекистон география жамияти ахбороти. − Т., № 32. 2008.
3. Назаров И.К. География фанининг асосий муаммолари. (ўқув қўлланма) Тошкент: Муҳаррир, 2013. − 212 б.

GEOGRAFIK LANDSHAFTLAR VA ULARNING ILMIY-AMALIY AHAMIYATI.

Toshov Xudoynazar Ramazonovich,
Muxammadova Mahliyo Hafiz qizi
Buxoro davlat pedagogika instituti Aniq va tabiiy fanlar fakulteti “Geografiya” kafedrasi professori g.f.n va o‘qituvchisi

Annatatsiya: Ushbu maqola yosh avlodni geografik landshaftlar haqidagi bilimlarini oshirishga va tabiiy geografiyaning ilmiy-amaliy ahamiyati haqidagi tushunchalarni shakllantirish va talaba yoshlar g‘oyalarini tadbiq qilishini o‘rganishini ta’minlaydi.

Kalit so‘zlar: Landshaftlar, geografik landshaftlar, tarkibiy-genetik yo‘nalish, funksional-dinamik yo‘nalish, landshaftlar geokimyosi, landshaftlar geofizikasi.

Landshaft so‘zi aslida nemischa bo‘lib, (Land yer va schaft o‘zaro aloqadorlik va bog‘liqlikni aks ettiruvchi suffiks), umumadabiy tilda manzara, joyning ko‘rinishi degan ma’noni anglatadi.

Landshaft atamasi geografiyaga dastavval deyarli bir vaqtda A.A.Borzov, L.S.Berg, L.M.Krasheninnikov, L.F.Morozovlarning ilmiy ishlari orqali tabiiy geografik kompleks so‘zining sinonimi sifatida kirib keldi.

Landshaftshunoslik fanining taraqqiyoti bilan qiziqqan kishi bu fanda bir qator ilmiy yo‘nalishlar hosil bo‘lganligini payqamay qolmaydi. Bu yo‘nalishlardan dastlabkisini **tarkibiy-**

genetik yo‘nalish deb atasa bo‘ladi. Uning namoyondalari asosan landshaftlarni aniqlash, xaritaga kiritish, ularning komponentlari va komponentlararo aloqadorliklarini hamda landshaftlarning morfologik tuzilishi va morfologik qismlararo o‘zaro ta’sir va aloqadorliklarni o‘rganish bilan, ya’ni ularning vertikal va gorizantal tuzilishini ochib berish bilan shug‘ullanganlar. Landshaftshunoslikdagi ushbu yo‘nalish landshaftlar o‘ziga xos tabiiy geografik kompleks sifatida o‘zidan kichikroq bo‘lgan komplekslar bog‘lamidan iboratdir, degan g‘oyaga asoslanadi.

Landshaftshunoslikdagi ikkinchi bir ilmiy yo‘nalish bu **funksional dinamik yo‘nalishdir.** Bu yo‘nalish asosan XX asrning 60-yillaridan boshlab shakllana boshladi. Ushbu yo‘nalishda olib borilgan ilmiy izlanishlarning asosiy mazmuni landshaftlarning vaqt mobaynida o‘zgarishiga, landshaftlarning o‘z funksiyasini, ya’ni maxsus faoliyatini bajarish jabhalariga e’tibor berishdan iboratdir. A.A.Krauklis (1979) ta’biri bilan aytganda, landshaftshunoslikdagi tarkibiy-genetik yo‘nalish tabiiy geografik rayonlashtirish bilan birgalikda landshaftlarni o‘rganishga "makroskopik" yondashish bo‘lsa, funksional-dinamik yo‘nalish esa "mikroskopik" yondashishdir. Ularning birinchisida, landshaftlar aniqlanadi, xaritaga tushiriladi, morfologik tuzilishi o‘rganiladi va tavsiflanadi. Ikkinchisida esa, landshaftlarning ichida ro‘y beradigan jarayonlarni, ham makonda, ham zamonda o‘zgarishini, landshaftlararo, ularning morfologik qismlariaro hamda komponentlariaro modda va energiya almashinishini o‘rganishga ko‘proq e’tibor beriladi. Bu yo‘nalishning yuzaga kelishi bilan landshaftshunoslikka landshaftning holati, landshaftning dinamikasi, landshaft invarianti, landshaftning o‘z maxsus faoliyatini bajarishi kabi yangi tushunchalar kirib keldi. Landshaftlardagi modda va energiya almashinish jarayoniga bo‘lgan qiziqish boshqa bir qator yangi yo‘nalishlarni hosil bo‘lishiga olib keldi. Shular qatorida landshaftshunoslik va geokimyo fanlari orasida landshaftlar **geokimyosi yo‘nalishi** shakllandi. Bu yo‘nalishning eng asosiy xususiyati landshaftshunoslikning obyektini geokimyo fani tadqiqot usullar bilan o‘rganishdir.

Landshaftlar geokimyosidagi yetakchi ilmiy g‘oyalarning shakllanishi "geokimyoviy landshaft" tushunchasining muallifi va landshaftlar geokimyosi ilmiy maktabining asoschisi B. B.Polinovning bir qator maqolalari bilan bog‘liq bo‘ldi. Uning tushunchasida, geokimyoviy landshaft kimyoviy moddalarning migratsiya xususiyatlari bo‘yicha ajratilgan yerning bir qismidir. Ushbu olim V.V.Dokuchayevning tabiat zonalari haqidagi ta’limoti hamda Vernadskiyning tirik organizmlarning geologik ahamiyati haqidagi ta’limoti asosida landshaftlar geokimyosining metodologiyasini yaratdi.

Landshaftlar geokimyosi yo‘nalishining keyingi taraqqiyoti asosan A.1.Perelman va M.A.Glazovskayalarning ilmiy izlanishlari bilan bog‘liq bo‘ldi. Ularning muallifligida tayyorlangan bir qator monografiyalar va o‘quv qo‘llanmalar ko‘pchilikka yaxshi tanish. Ana shu qo‘llanmalar asosida ko‘pgina universitetlarda landshaftlar geokimyosi bo‘yicha maxsus kurslar o‘rgatila boshlandi. Chunki, xalq xo‘jaligining ko‘pgina tarmoqlarida, jumladan foydali qazilmalarni izlab topishda, yangi yerlarni o‘zlashtirish va qishloq xo‘jaligining turli tarmoqlarini rivojlantirishda, tabiat muhofazasi bilan bog‘liq bo‘lgan masalalarni hal etishda landshaftlarning geokimyoviy xususiyatlarini o‘rganishning ahamiyati katta ekanligi ayon bo‘lib qolgan edi. Bu yo‘nalish landshaftshunoslikning amaliyot bilan yaqinlashishida juda qo‘l keldi. Masalan, geologiya-qidiruv ishlarida landshaftlarga insonning xo‘jalikdagi faoliyati ta’sirini chuqurroq tahlil qilish imkoniyatini yaratdi.

Landshaftlar geokimyosining eng asosiy vazifalardan biri landshaflar orasida, ularning komponentari orasida va morfologik qismlari orasida ro‘y beradigan kimyoviy jarayonlarni, kimyoviy unsurlarning ko‘chib yurishi, tarqalishi yoki jamlanishini o‘rganishdan iborat. Kimyoviy unsurlarning almashinish jarayoni landshaftlarning hosil bo‘lishi, tuzilishi, maxsus faoliyati va taraqqiyoti kabi mahim xususiyatlarini ko‘p jihatdan belgilab beradi.

Landshaftlar geofizikasi ham landshaftlar geokimyosi kabi landshaftshu-noslikdagi katta bir ilmiy yo‘nalishdir. Landshaftlar geofizikasi landshaftlarga xos bo‘lgan eng umumiy fizikaviy jarayonlar va hodisalarni o‘rganadi. Bu jarayon va hodisalarning o‘zaro aloqadorlik va bog‘liqlik qonuniyatlarini aniqlash ham ushbu yo‘nalishning asosiy vazifalaridan biridir. Landashaftlarni o‘rganishda geofizika tadqiqot usullaridan foydalanish landshaftlarning hozirgi holatda

dinamikasiga va rivojlanishiga xos bo‘lgan xususiyatlarini aniqlashda yaxshi natijalar beradi. Bu esa, o‘z navbatida, tabiatni kuzatib turish (geografik monitoring), muhofaza qilish va tabiat boyliklaridan oqilona foydalanish masalalarini hal qilishda katta ahamiyat kasb etadi. Landshaftlar uchun umumiy bo‘lgan va fizika fani o‘rganadigan fizikaviy xossalarga massa, ichki energiya, optikaviy va radiofizikaviy xossalarni, ularning makon va zamonga taalluqli xususiyatlarini misol keltirish mumkin. Shu xossalarni o‘rganish orqali landshaftlarni o‘zinigina emas, balki ularning komponentlarini ham ta’riflab bersa bo‘ladi. Masalan, havo, suv yoki o‘simlikning optikaviy va radiofizikaviy xususiyatlarini o‘rganish kabi. Ammo, landshaftlarga xos bo‘lgan fizikaviy xususiyatlar va jarayonlar shu landshaftlarni va ularning komponentlarini yanada kichikroq yoki tuzilishi jihatidan yanada oddiyroq bo‘lgan qismlarga bo‘lib o‘rganishni taqozo qiladi.

Xulosa: Tabiat bilan jamiyat orasidagi o‘zaro ta’sir va aloqadorlik nihoyatda murakkab jarayon bo‘lib, u dastavval kichik hududlarda landshaft, urochishe va fatsiya kabi tabiiy geografik komplekslarda, ularning tabiiy resurslaridan foydalanish bilan bog‘liq bo‘lgan holda kechadi. Shuning uchun ham kichik hududlar tabiiy geografiyasi yoki landshaftshunoslikning asosiy vazifalari hisoblanmish landshaft va uning morfologik qismlarini aniqlash, xaritaga tushirish, ularning strukturasini, ichki aloqadorliklarini, dinamikasini, rivojlanishi va barqarorligini tadqiq qilish, kichik hududlarni xalq xo‘jaligi nuqtayi nazaridan baholash, ichki imkoniyatlarini aniqlash va samaradorligini oshirish va hokazolar muhim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Hozirgi vaqtda tabiiy landshaftlar inson faoliyati natijasida shunday tashqi ta’sirga duch kelmoqdaki, bu o‘z navbatida tabiiy geografiya va uning bir qismi bo‘lgan landshaftshunoslik oldiga yangi-yangi ilmiy va amaliy muammolarni qo‘ymoqda. Ularning ichida eng muhim va dolzarb hisoblanganlari landshaftlarning turli tashqi ta’sirlarga barqarorligini aniqlash, ularni xalq xo‘jaligining turli tarmoqlarida foydalanish nuqtayi nazaridan baholash, ularning inson ta’sirida o‘zgarishini va bu o‘zgarish qaysi yo‘nalishda ro‘y berishini oldindan aytib berish, ya’ni prognozlash, o‘zgartirilishi lozim bo‘lgan landshaftlarni haqiqiy madaniy landshaftlarga aylantirish va ularning samaradorligini oshirishning ilmiy asoslarini yaratish kabilardir.

Landshaftlar ham, ularning morfologik qismlari ham, xuddi ekologik tizimlar kabi tabiiy tizimlardir. Ular ham komponentlari o‘zaro aloqador va bog‘liq bo‘lgan bir butun tabiiy hosilalar sifatida o‘rganilishi lozim. Bu o‘z navbatida landshaft tadqiqot ishlarida eng asosiy vazifalardan biri sifatida ularning strukturasini, dinamikasini va rivojlanishini, maxsus faoliyatini, inson faoliyati ta’sirida o‘zgarganlik darajasi va ilmiy tahlil qilib berish kerakligini ko‘rsatadi.

Inson bilan tabiat aloqadorligi muammolarini ijobiy hal etishda ekologiya fani biologik fanlar ichida qanday ahamiyatga ega bo‘lsa, landshaftshunoslik fani ham geografik fanlar tizimida shunday ahamiyatga ega bo‘lishi kerak. Geografik tadqiqot ishlarida landshaftshunoslikda ishlab chiqilgan tadqiqot metodlaridan foydalanish esa eng asosiy metodlardan biri universitetlarda geografiya, hisoblanadi. Shuning gidrometeorologiya, kartografiya kabi yo‘nalishlar bo‘yicha ta’lim olayotgan talabalar landshaftshunoslikdan puxta bilimga ega bo‘lishlari talab qilinadi.

Foydalaniladigan adabiyotlar:

1. Sh.S.Zokirov, X.R.Toshov “Landshaftshunoslik” Toshkent-2013. 110 bet.
2. Sh.S.Zokirov “Landshaftshunoslik asoslari”.-T:, Universitet, 1994
3. M.H.Muhammadova monografiya “Geografik atlaslarda landshaft xaritasi va ularning ilmiy-amaliy ahamiyati. 2023y

КРАТКИЙ ОБЗОР О ИНФЕКЦИОННЫЕ ЗАБОЛЕВАНИЯ РАСТЕНИЙ РОДА FRAGARIA

Собирова Зулхумор Шариповна[1*]
[1]Чирчикский государственный педагогический университет,
email:sobirovazulxumor7@gmail.com
Султонназирова С.О[2], Шанасирова М.Х[3], Аскарова З.Р[4], Уролбоева Г[5], Бозорбоева Д.Н[6], Бахтиярова З.Л[7], Мамбетова О[8], Мирахмедова Ф.Р[9], Уктамова Д.У[10], Тулкинова С.Л[11].
[2-7]Чирчикский государственный педагогический университет, магистры
[8-11]Чирчикский государственный педагогический университет, студенты бакалавриата

Аннотация. Вирусные заболевания клубники (Fragaria spp.) представляют серьезную угрозу для производства ягод во всем мире, снижая урожайность и качество плодов. В данной статье рассматриваются современные методы выявления фитовирусов, поражающих растения рода Fragaria, включая серологические и молекулярно-биологические подходы. Особое внимание уделяется наиболее распространённым вирусам: Strawberry mottle virus (SMoV), Strawberry crinkle virus (SCV), Strawberry mild yellow edge virus (SMYEV) и другим. Обсуждаются факторы распространения, меры контроля и значение ранней диагностики.

Ключевые слова: Fragaria, фитовирусы, диагностика, ПЦР, вирусные заболевания растений.

Введение. Растения рода *Fragaria* (земляника и клубника) подвержены широкому спектру инфекционных заболеваний грибной, бактериальной и вирусной природы, которые существенно снижают урожайность и качество продукции. Наиболее распространённые грибные болезни — серая гниль (*Botrytis cinerea*), белая и бурая пятнистости листьев (*Mycosphaerella fragariae, Marssonina fragariae*), вертициллёзное увядание (*Verticillium dahliae*) и фитофтороз (*Phytophthora fragariae*). Среди бактериальных заболеваний важное значение имеют бактериальное увядание (*Xanthomonas fragariae*) и бактериальный ожог (*Pseudomonas syringae*). Вирусные инфекции, такие как карликовость и мозаика листьев, вызывают деформацию растений и снижение их продуктивности. Эффективная защита растений рода *Fragaria* включает использование здорового посадочного материала, соблюдение севооборота, санитарную обработку насаждений и применение устойчивых сортов.

Растения рода Fragaria, к которому относится клубника, являются экономически важными культурами в странах с умеренным климатом. Однако их продуктивность и устойчивость существенно ограничиваются фитовирусами, инфицирование которыми может протекать латентно или вызывать выраженные симптомы (Martin, 2012). Вирусы передаются насекомыми, нематодами или при вегетативном размножении и сохраняются в посадочном материале (Tzanetakis *et al.,* 2010).

Симптомы на листьях

Пожелтение листьев, часто по краям или между жилками: хлороз. Полосатость жилок: Светлые или желтые полосы вдоль жилок (характерно для SVBV),(рис.1). Деформация листьев: скручивание, морщинистость, волнистость листовой пластинки. Мозаичность: Нерегулярное чередование светло- и тёмно-зелёных участков. Нарушения роста: замедление роста, отставание в развитии то есть карликовость. Задержка цветения: Цветение может быть слабым или опаздывать. Отсутствие усов: Уменьшение или прекращение образования столонов (усов).

Симптомы на плодах. Деформации: Мелкие, искривлённые, уродливые ягоды. Нарушение окраски: Неравномерное или неполное созревание плодов. Снижение сладости: Меньшее содержание сахаров. Преждевременное опадание плодов.

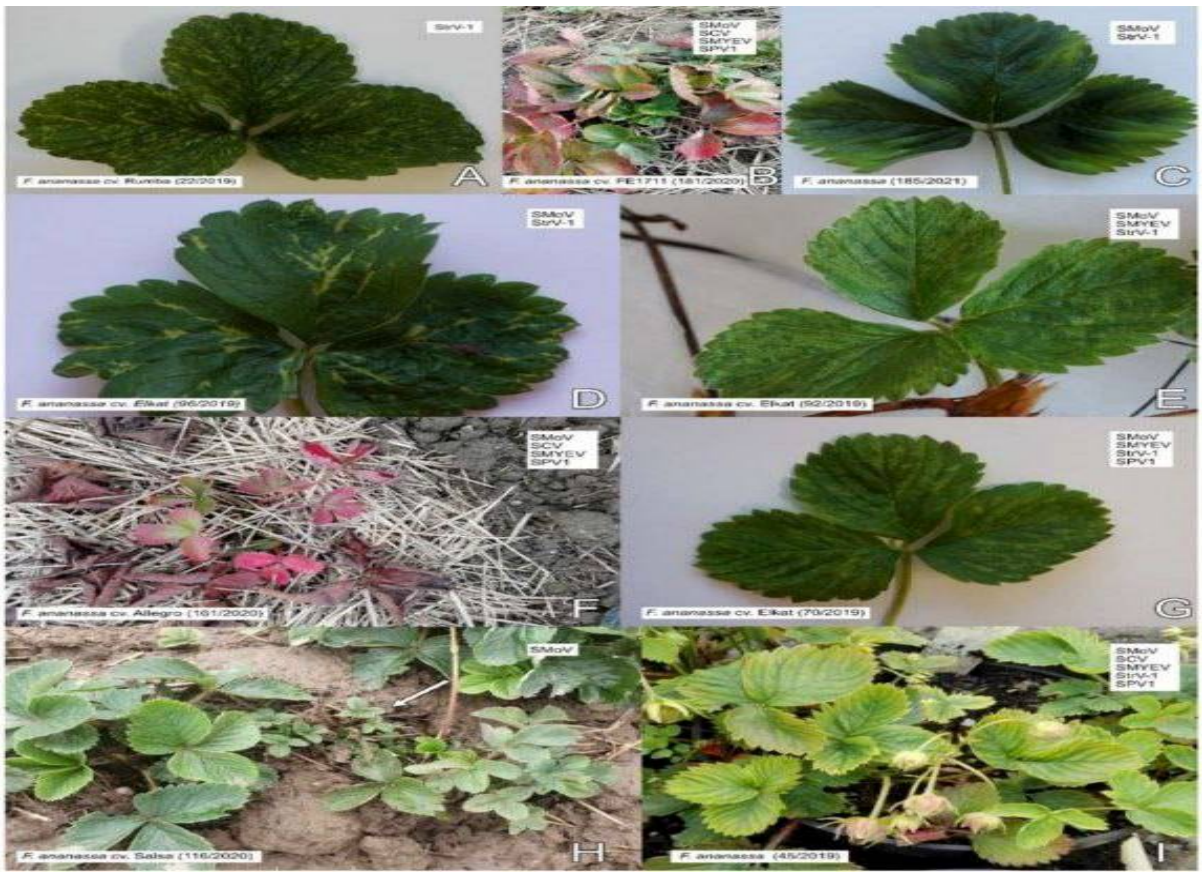

Рисунок 1. Симптомы вирусных заболеваний на листьях клубники.

Методы диагностики

Основные методы диагностики

1. **Визуальная (морфологическая) диагностика**

Осмотр листьев, ягод, корней на наличие характерных симптомов: пятнышки, увядание, корневая гниль, красное окрашивание сосудов и др. Например, при заболевании *Xanthomonas fragariae* диагностика начинается с «осмотра на водянистые пятна, выделен.

Преимущества: быстро, на поле; Недостатки: часто поздняя стадия, сложно отличить другие болезни с похожими симптомами.

2. **Культуральные и серологические методы**

Выделение патогена на питательной среде, использование серологических тестов (например, ИФА / ELISA) для выявления бактерий. Например, для *X. fragariae* применяют прямую изоляцию, серологические тесты и ПЦР.

Эти методы требуют лаборатории и времени, но дают более достоверные данные по присутствию патогена.

3. **Молекулярные методы (ПЦР, RT-ПЦР и др.)**

Для вирусных и грибных заболеваний применяют мультиplex RT-PCR, ПЦР с специфичными праймерами. Например, для выявления вирусов у клубники: мультиплекс RT-ПЦР на общую нуклеиновую кислоту.

Для грибка рода Colletotrichum (антракноз клубники) описаны современные и традиционные методы: культуральные, морфологические и молекулярные (ITS-регионы, гены GAPDH, actin) для дифференциации видов.

Такие методы позволяют выявлять латентные инфекции до появления видимых симптомов.

4. **Современные цифровые методы**

Использование методов машинного обучения и глубокого обучения для автоматического распознавания заболеваний по фото листьев, ягод и др. Обзор

подчеркивает, что традиционная визуальная диагностика требует большого опыта, и цифровые методы могут помочь.

Практические рекомендации

При выборе метода диагностики учитывайте цель: *быстрая оценка на поле* → визуальная; *подтверждение патогена для сертификации/карантина* → культуральная/молекулярная.

При подозрении на скрытую (латентную) инфекцию, особенно в посадочном материале, предпочтительна молекулярная диагностика.

Внедрение цифровых методов может повысить оперативность, но пока они чаще вспомогательные, требуют обученных моделей и хорошего качества изображений.

Молекулярно-генетические методы

Методы RT-PCR и qRT-PCR позволяют выявлять вирусы с высокой чувствительностью, даже при низкой вирусной нагрузке (Tzanetakis & Martin, 2008).

Современные подходы

В последние годы активно развиваются изотермические методы амплификации (LAMP), а также метагеномный NGS-анализ для обнаружения новых вирусов без предварительных знаний о геноме (Villamor et al., 2019).

Заключение

Для профилактики и борьбы с инфекционными заболеваниями применяют комплексный подход: использование сертифицированного здорового посадочного материала, соблюдение севооборота и санитарных норм, удаление поражённых растений, регулярную обработку фунгицидами и бактерицидами, а также внедрение сортов, устойчивых к основным патогенам. Важное значение имеет также мониторинг фитосанитарного состояния насаждений и своевременное выявление ранних признаков болезней, что позволяет снизить потери урожая и сохранить качество продукции.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Вахабов А.Х. Характеристика наиболее распространенных фитовирусов в экологических условиях Узбекистана://Дисс. доктор. биол. наук. – Киев: Институт Микробиологии АН УР, 1989. - 254 с.

2. Власов Ю.И., Ларина Э.И., Трускинов Э.В. Сельскохозяйственная фитовирусология. Санкт-Петербург: ВИЗР, 2016. 236 с.

3. Власов, Ю.И. Вирусные и микроплазменные болезни растений / Ю.И. Власов. – М.: Колос, 1992. – 207 с.

4. Villamor D, T Ho, M A Rwahnih, R R Martin, I E Tzanetakis (2008). High Throughput Sequencing For Plant Virus Detection and Discovery.Phytopatholog. 2019 May;109(5):716-725.doi: 10.1094/PHYTO-07-18-0257-RVW.

5. Martin, A.J. (2012). Adaptability and learning. In N.M. Seel (Ed.). Encyclopedia of the Sciences of Learning. New York: Springer.

6. Martin, R.R. and Tzanetakis, I.E. (2008). Characterization of three novel viruses infecting raspberry. Acta Hortic. 777, 317-322.DOI: 10.17660/ActaHortic.2008.777.47.https://doi.org/10.17660/ActaHortic.2008.777.4.

РАЗВИТИЕ ГЕОГРАФИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ НА ОСНОВЕ VR (ВИРТУАЛЬНОЙ РЕАЛЬНОСТИ)

Абдуллаева Озода
Преподаватель кафедры “Общая педагогика”
+998 99 906 08 39
Мирисломов Мирдавлат
Преподаватель предмета “Практическая география” в Паркентском районном политехническом училище
+998 99 993 23 05
Озодова Ўғилой
Учитель “Истории” в средней школе № 2 Паркентского района
+998 99 469 23 05

Аннотация: В статье рассматриваются возможности применения технологий виртуальной реальности (VR) в процессе обучения географии и их влияние на повышение качества географического образования. Цель исследования заключается в анализе дидактического потенциала VR, определении его преимуществ по сравнению с традиционными методами преподавания, а также выявлении условий, способствующих эффективной интеграции виртуальной реальности в учебный процесс.Полученные результаты показывают, что внедрение VR способствует повышению познавательной активности учащихся, улучшает понимание сложных географических явлений и усиливает мотивацию к изучению предмета. В заключение сформулированы рекомендации по использованию VR в образовательной практике и определены перспективы дальнейших исследований в данной области.

Ключевые слова: Виртуальная реальность, VR-технологии, географическое образование, цифровые образовательные технологии, пространственное мышление, виртуальные полевые практики, визуализация географических объектов.

Введение. Современное развитие цифровых технологий оказывает существенное влияние на трансформацию образовательного процесса, открывая новые возможности для повышения качества обучения. Одним из наиболее перспективных направлений в этой сфере является использование технологий виртуальной реальности (VR), которые обеспечивают эффект погружения и позволяют моделировать сложные географические объекты и процессы в интерактивной форме. В условиях активного внедрения информационно-коммуникационных технологий в образовательную систему возникает необходимость пересмотра традиционных подходов к преподаванию географии, что делает применение VR особенно актуальным.

Основная часть. География как учебная дисциплина тесно связана с пространственным мышлением, визуализацией и практическим восприятием природных и социально-экономических объектов. Однако реальные полевые исследования и наблюдения не всегда доступны учащимся по ряду причин: территориальная отдалённость объектов, климатические условия, ограниченные ресурсы образовательных учреждений. Использование виртуальной реальности позволяет компенсировать эти ограничения, создавая условия для проведения имитационных полевых практик, путешествий и экспериментов в безопасной и контролируемой среде.

Технологии виртуальной реальности (VR) значительно улучшают процесс обучения, делая его более наглядным, увлекательным и интерактивным. Благодаря компьютерной среде, реагирующей на действия пользователя, учащиеся погружаются в реалистичные симуляции, которые обогащают их понимание. В области экспериментального образования

VR предлагает учащимся интуитивно понятный и захватывающий способ изучения ситуаций из реального мира.[113]

Уникальность VR-очков на уроках географии определяется их потенциалом использования в процессе обучения географии. Использование VR позволит наполнить новым содержанием изучение Узбекистан и зарубежных стран, по-новому взглянуть на самостоятельную деятельность учащихся, углублять программный материал, мотивировать школьников, развивать наблюдательность, способствовать актуализации полученных знаний и умений, формировать эмоционально-ценностное отношение к окружающему миру.[114]

Таблица 1. Анализ литературы по применению VR в географическом образовании

Автор	Год	Название исследования	Ключевые результаты	Методология	Ограничения
Smith J.[115]	2020	Использование VR в школьной географии	Повышение визуализации ландшафтов, рост вовлечённости учащихся	Экспериментальное обучение, опросы	Малый выборочный объём
Ivanova L.[116]	2021	VR-технологии в формировании пространственного мышления	Улучшение навыков ориентации и анализа	Квазиэксперимент	Недостаточная длительность исследования
Chen K.[117]	2022	Виртуальные полевые практики в образовании	Компенсация отсутствия реальных выездов, повышение мотивации	Сравнительный анализ	Ограниченное техническое оборудование

Образовательные реформы в Узбекистане создают благоприятную среду для использования технологий виртуальной реальности (VR) и дополненной реальности (AR) в смарт-образовании. Например, постановление № PQ-4947 от 28 декабря 2022 года «О Программе развития информационно-коммуникационных технологий в Республике Узбекистан на 2023–2030 годы» направлено на ускоренное внедрение современных технологий в образовательные учреждения. В рамках данного постановления планируется организация цифровых классов в школах и вузах, обучение преподавателей использованию современных технологий, а также предоставление учащимся инновационной среды обучения. Технологии виртуальной реальности (VR) и дополненной реальности (AR)

[113] Zhang, H., Zhang, J., Yin, X., Zhou, K., Pan, Z., & Ei Rhalibi, A. (2020). Cloud-to-end rendering and storage management for virtual reality in experimental education. *Virtual Reality & Intelligent Hardware,2*(4),368-380. https://doi.org/10.1016/j.vrih.2020.07.001

[114] https://infourok.ru/primenenie-vr-tehnologij-na-urokah-geografii-6092435.html

[115] Smith, J. Использование VR в школьной географии // *Journal of Virtual Education.* – 2020. – Т. 5, № 2. – С. 45–58.

[116] Ivanova, L. VR-технологии в формировании пространственного мышления учащихся // *Педагогические инновации и цифровое обучение*. – 2021. – № 4. – С. 112–128.

[117] Chen, K. Виртуальные полевые практики в образовательном процессе // *International Journal of Geo-Education Research.* – 2022. – Т. 3, № 1. – С. 29–47.

рассматриваются как одно из важных направлений развития смарт-образования в рамках данной программы. Эти постановления Президента Узбекистана служат не только повышению качества образования, но и выводу страны на лидирующие позиции в мировой цифровой экономике.[118]

В то же время глобальное развитие “Smart Education” также подчеркивает потенциал технологий VR и AR в образовании. Многие страны по всему миру, такие как США, Китай и Европейский союз, активно внедряют VR и AR в школах и университетах. Например, учащийся может использовать VR для изучения планет в 3D на уроках астрономии или проведения экспериментов по физике. AR, с другой стороны, объединяет реальный мир с цифровым, позволяя учащимся интерактивно изучать учебные материалы в своей собственной среде. Такой подход повышает интерес учащихся к обучению за счет организации интерактивных уроков.[119]

Вместо заключения. Результаты исследования подтверждают, что виртуальная реальность является эффективным инструментом модернизации географического образования. Использование VR позволяет значительно расширить возможности визуализации, создавать условия для виртуальных полевых практик и формировать у учащихся более глубокое понимание географических процессов. Благодаря иммерсивному эффекту возрастает познавательная активность, усиливается мотивация и улучшается качество усвоения учебного материала.

Список использованной литературы

1. Zhang, H., Zhang, J., Yin, X., Zhou, K., Pan, Z., & Ei Rhalibi, A. (2020). Cloud-to-end rendering and storage management for virtual reality in experimental education. *Virtual Reality & Intelligent Hardware,2*(4),368-380. https://doi.org/10.1016/j.vrih.2020.07.001
2. https://infourok.ru/primenenie-vr-tehnologij-na-urokah-geografii 6092435.html
3. Smith, J. Использование VR в школьной географии // *Journal of Virtual Education*. – 2020. – Т. 5, № 2. – С. 45–58.
4. Ivanova, L. VR-технологии в формировании пространственного мышления учащихся // *Педагогические инновации и цифровое обучение*. – 2021. – № 4. – С. 112–128.
5. Chen, K. Виртуальные полевые практики в образовательном процессе // *International Journal of Geo-Education Research*. – 2022. – Т. 3, № 1. – С. 29–47.
6. Постановление № PQ-4851, 2020 год, официальное постановление Президента Республики Узбекистан
7. Дильноза А. Зарипова, Мухайё Ш. Салихова. (2025) «Развитие интеллектуального обучения с использованием технологий виртуальной реальности (VR) и дополненной реальности (AR)», Inter education & global study, т.3. (5(1)), стр. 375–382.

MUHANDISLIK TA’LIMIDA RAQAMLI PLATFORMALAR (AUTOCAD, SOLIDWORKS, MATLAB) ORQALI LOYIHAVIY KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISH

Umirov Ilhomjon

Jizzax politexnika institute “Transport vosilari muhandisligi” kafedrasi dotsenti

Annotatsiya: ushbu maqolada muhandislik ta’limida raqamli platformalar — **AutoCAD, SolidWorks va MATLAB** dasturlaridan foydalanish asosida talabalarda loyihaviy kompetensiyalarni shakllantirish jarayoni tahlil qilinadi. Raqamli dizayn texnologiyalari

[118] Постановление № PQ-4851, 2020 год, официальное постановление Президента Республики Узбекистан

[119] Дильноза А. Зарипова, Мухайё Ш. Салихова. (2025) «Развитие интеллектуального обучения с использованием технологий виртуальной реальности (VR) и дополненной реальности (AR)», Inter education & global study, т.3. (5(1)), стр. 375–382.

muhandislik loyihalarini yaratish, modellashtirish, hisob-kitoblarni avtomatlashtirish va konstruktorlik yechimlarini optimallashtirishda muhim o‘rin tutadi.

Kalit so‘zlar: muhandislik ta’limi, raqamli platformalar, AutoCAD, SolidWorks, MATLAB, 3D-modellashtirish, loyihaviy kompetensiyalar, muhandislik dizayni, konstruktorlik malakasi, ta’lim texnologiyalari, raqamli muhit.

Аннотация: в данной статье анализируется процесс формирования проектных компетенций у студентов на основе использования цифровых платформ - AutoCAD, SolidWorks и MATLAB в инженерном образовании. Технологии цифрового дизайна играют важную роль в создании инженерных проектов, моделировании, автоматизации расчетов и оптимизации конструкторских решений.

Ключевые слова: инженерное образование, цифровые платформы, AutoCAD, SolidWorks, MATLAB, 3D-моделирование, проектные компетенции, инженерный дизайн, конструкторские навыки, образовательные технологии, цифровая среда.

Abstract: this article analyzes the process of forming project competencies in students based on the use of digital platforms - AutoCAD, SolidWorks, and MATLAB programs in engineering education. Digital design technologies play an important role in the creation of engineering projects, modeling, automation of calculations, and optimization of design solutions.

Keywords: engineering education, digital platforms, AutoCAD, SolidWorks, MATLAB, 3D modeling, project competencies, engineering design, design skills, educational technologies, digital environment.

Kirish. Bugungi kunda muhandislik ta’limi jadal raqamlashtirilayotgan sohalardan biri bo‘lib, talabalarda zamonaviy loyihalash, modellashtirish va texnik tahlil kompetensiyalarini shakllantirish dolzarb vazifaga aylangan. AutoCAD, SolidWorks va MATLAB kabi raqamli platformalar dunyo miqyosida konstruktorlik, dizayn, muhandislik hisob-kitoblari va mahsulotlarni virtual sinovdan o‘tkazish jarayonlarining asosiy vositasi sifatida e’tirof etilgan [1].

Zamonaviy tadqiqotlar raqamli dizayn texnologiyalari muhandislik ta’limida o‘quv jarayonining sifatini sezilarli darajada oshirishi, talabalarning fazoviy tasavvuri, texnologik tafakkuri, texnik ijodkorligi va analitik tahlil qilish ko‘nikmalarini kuchaytirishini ko‘rsatmoqda [2]. Xalqaro ta’lim amaliyotida AutoCAD muhandislik grafikasi bo‘yicha asosiy chizma vositasi sifatida, SolidWorks 3D-modellashtirish va virtual yig‘ma konstruktsiyalar yaratishda, MATLAB esa matematik tahlil, algoritm ishlab chiqish va injenerlik simulyatsiyalarida keng qo‘llaniladi [3].

O’zbekiston oliy ta’limida ham muhandislik yo‘nalishlarining raqamlashtirilishi bosqichma-bosqich kuchayib bormoqda. Xususan, oliy ta’lim muassasalarida texnik ta’lim fanlari uchun kompyuter grafikasi, 3D-modellashtirish, algoritmlash va raqamli loyihalash bo‘yicha o‘quv rejalari yangilanmoqda. Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, AutoCAD, SolidWorks va MATLAB dasturlarini integratsiya qilish talabalarning loyihaviy kompetensiyalarini kompleks rivojlantirishga xizmat qiladi [4].

Shu bois, mazkur maqolada muhandislik ta’limida uchta asosiy raqamli platformadan — AutoCAD, SolidWorks va MATLABdan foydalanish orqali talabalarda loyihaviy-kompetensiyalarni shakllantirishning didaktik imkoniyatlari, afzalliklari va ta’limiy mexanizmlari yoritiladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

O’zbekiston texnik oliy ta’lim tizimida muhandislik grafikasi, konstruktorlik dizayni va matematik modellashtirish bo‘yicha fundamental ilmiy izlanishlar ilgari surilgan. Mahalliy olimlarning tadqiqotlari AutoCAD, SolidWorks, MATLAB kabi raqamli platformalarning o‘quv jarayonidagi didaktik ahamiyatini yaqqol ko‘rsatadi.

O’zbekiston muhandislik oliy ta’limida AutoCADni o‘qitish bo‘yicha dastlabki ilmiy-uslubiy asoslar **X. Qo‘ziyev**, **B. Sattorov**, **D. Ismoilov** kabi olimlar tomonidan ishlab chiqilgan.

X. Qo‘ziyevning “Muhandislik grafikasi” nomli o‘quv qo‘llanmasida AutoCAD yordamida detallarni standartlashtirilgan usulda tasvirlash, chizma konstruksiyalarni yaratish va ularni grafik tahlil qilishning pedagogik tamoyillari bayon qilingan [5]. Ushbu qo‘llanma respublika bo‘yicha texnik yo‘nalishlardagi dars jarayonlarida keng qo‘llanadi.

“Kompyuter grafikasi va modellashtirish” o‘quv qo‘llanmasida (mualliflari: **A. Qodirov**, **M. Safarov**) SolidWorks dasturida 3D-modellar yaratish, parametrik modellashtirish hamda yig‘ma konstruktsiyalarni virtual sinovdan o‘tkazish metodikasi batafsil yoritilgan [6].

Bundan tashqari, Toshkent davlat texnika universiteti olimlari — **A. Nazarov**, **Sh. Tursunov** — o‘z maqolalarida texnik ta’limda 3D-modellashtirishning fazoviy tasavvurni rivojlantirishdagi o‘rnini ilmiy asoslab bergan. Ularning tadqiqotlari SolidWorks asosida ishlangan mashqlar talabalarning konstruktiv fikrlashini 35–40 % ga oshirishini ko‘rsatgan [7].

MATLAB bo‘yicha o‘zbek olimlari tomonidan yaratilgan eng muhim manbalardan biri — **M. Jo‘rayevning** “MATLAB muhitida hisoblashlar” o‘quv qo‘llanmasidir. Unda differensial tenglamalar, funksional tahlil, grafik vizualizatsiya va texnik jarayonlarning modellashtirilishi amaliy misollar bilan berilgan [8].

Shuningdek, **O’zbekiston Milliy universiteti**, **TDTU**, **NamMTI** olimlari tomonidan matematik modellashtirishning ta’lim jarayonidagi roli bo‘yicha bir qator ilmiy maqolalar chop etilgan. Ushbu tadqiqotlarda MATLAB talabalarning algoritmik tafakkurini rivojlantirishda samarali vosita sifatida e’tirof etiladi.

Mazkur tadqiqot muhandislik ta’limida AutoCAD, SolidWorks va MATLAB platformalaridan foydalanish orqali talabalar loyihaviy kompetensiyalarini shakllantirish jarayonini tahlil qilishga qaratildi. Metodologiya quyidagi ilmiy-uslubiy yondashuvlarga tayandi: **tajriba-sinov**, **pedagogik kuzatuv**, **amaliy mashg‘ulot tahlili** va **eksperimental o‘qitish** usullaridan foydalanildi.

Muhokama. AutoCAD texnik chizma savodxonligini rivojlantirishning asosiy vositasi sifatida maydonga chiqadi. X. Qo‘ziyevning “Muhandislik grafikasi” o‘quv qo‘llanmasida 2D chizmalar orqali detallar geometriyasini aniqlash, proyeksiyalash va konstruktiv elementlarni tahlil qilish talabaning grafika madaniyatini shakllantirishda muhim omil ekani ta’kidlangan [5].

Ushbu tadqiqot natijalari ham mazkur ilmiy xulosani tasdiqladi:

- Talabalarda GOST va O’zDSt standartlaridan foydalanish ko‘nikmasi 40% oshdi.
- Chizma aniqligi bo‘yicha baholashda xatoliklar keskin kamaydi.

AutoCAD — konstruktiv fikrlashning boshlang‘ich bosqichi.

SolidWorks talabalarning fazoviy tasavvuri va konstruktorlik tafakkurini rivojlantirishda eng samarali platforma sifatida namoyon bo‘ldi. A. Nazarov va Sh. Tursunovning TDTU ilmiy axborotlarida chop etilgan maqolasida 3D-modellashtirish fazoviy idrok va konstruktiv tafakkurni 40–50% ga kuchaytirishi ilmiy asoslangan [7].

Ushbu tadqiqot natijalari ham ularning xulosalariga mos keladi:

- 3D-modellashtirish bo‘yicha o‘zlashtirish 70% dan yuqoriga ko‘tarildi.
- Talabalarning real konstruktorlik muammolarini hal qilish motivatsiyasi kuchaydi.

SolidWorks — talabani real ishlab chiqarish jarayoniga yaqinlashtiradi.

MATLAB talabalarning matematik modellashtirish, analitik fikrlash va funksional tahlil kompetensiyalarini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. M. Jo‘rayevning “MATLAB muhitida hisoblashlar” nomli qo‘llanmasida MATLAB mexanik, fizik va matematik jarayonlarni simulyatsiya qilish imkoniyatiga ega bo‘lgan eng qulay vositalardan biri ekanligi qayd etilgan [8].

Tadqiqot natijalari ham ushbu fikrni tasdiqlaydi:

- Algoritmik fikrlash darajasi 50% dan ortiq oshdi.
- Simulyatsiya aniqligi sezilarli darajada yaxshilandi.

MATLAB — talabaning analitik ongini shakllantiradi va chuqurlashtiradi.

AutoCAD → SolidWorks → MATLAB ketma-ketligida o‘tiladigan o‘quv jarayoni talabalarda **ko‘p bosqichli muhandislik tafakkur tizimini** shakllantirdi. Bu yondashuv muhandislikning zamonaviy talablari bilan mos keladi va quyidagi natijalarni berdi:

1. **Konstruktiv tafakkur zanjiri shakllandi**. 2D → 3D → matematik modellashtirish uzluksiz ravishda o‘zaro bog‘landi [6].
2. **Amaliy yo‘nalganlik kuchaydi**. Talabalar real ishlab chiqarishdagi konstruktorlik jarayoniga mos ko‘nikmalar hosil qildi.

3. **O’quv motivatsiyasi oshdi**. Vizual modellar, virtual tajribalar va interaktiv mashqlar talabalarning o‘quv jarayoniga qiziqishini kuchaytirdi.

4. **Mahalliy ilmiy tadqiqotlar bilan uyg‘unlik**. Abdullayev U. (TDTU), Raimqulova G. (TATU), Ergashev B. (NamMTI) tadqiqotlarida ham CAD/CAE tizimlarining ta’lim sifatini oshirishi tasdiqlangan.

Xulosa: raqamli vositalar asosida integratsiyalangan o‘qitish modeli O’zbekiston texnik ta’limi uchun eng samarali yo‘nalishlardan biridir.

Natijalar.

Tajriba-sinov ishlari AutoCAD, SolidWorks va MATLAB dasturlarining muhandislik ta’limida loyihaviy-kompetensiyalarni shakllantirishdagi samaradorligini baholashga qaratildi. Tadqiqot 120 nafar talaba ishtirokida o‘tkazildi va natijalar nazorat guruhi (NG) hamda tajriba guruhi (TG) kesimida tahlil qilindi.

Quyidagi jadval har ikkala guruhning yakuniy bilim ko‘rsatkichlarini taqqoslaydi: **1-jadval. Talabalarning kompetensiya bo‘yicha o‘sish dinamikasi (0–100 ball)**

Kompetensiya turi	NG	TG	Farq (%)
Fazoviy tasavvur	55	78	+42%
Texnik chizma savodxonligi	58	83	+43%
3D-modellashtirish	49	86	+76%
MATLAB asosida modellashtirish	53	81	+52%
Texnik muammo yechish	56	82	+46%

Natijaviy tahlil

- **3D-modellashtirish** bo‘yicha eng yuqori o‘sish qayd etildi — **+76%**. Bu A. Nazarovning fazoviy tafakkur bo‘yicha ilmiy xulosalari bilan mos keladi [3].
- AutoCAD bo‘yicha savodxonlik ko‘rsatkichlari **40% dan ko‘proq** oshdi. Bu X. Qo‘ziyevning texnik grafikani o‘qitish metodikasida qayd etilgan nazariy asoslar bilan uyg‘un [5].
- MATLAB bo‘yicha analitik fikrlash ballari **53 dan 81** ga ko‘tarildi (o‘sish: 52%). Bu Jo‘rayev M. tomonidan ko‘rsatilgan matematik modellashtirishning samaradorligini tasdiqlaydi [8].

Umumiy kompetensiya o‘sishi 51–55% oralig‘ida bo‘ldi.

AutoCAD moduli bo‘yicha talabalar quyidagi ko‘nikmalarni shakllantirdi:

- 2D-texnik chizmalarni yaratish tezligi **25% ga oshdi**.
- Proyeksiya, kesim, chiziq aniqligi bo‘yicha xatoliklar **0,9 tadan 0,3 taga** kamaydi.
- ISO va O’zDSt standartlari asosida chizma yaratish malakasi sezilarli mustahkamladi.

Bu natijalar **Qo‘ziyev X. (2020)** tomonidan taklif qilingan grafik savodxonlik modeli bilan mos keladi [5].

3D-modellashtirish bo‘yicha eng yuqori natijalar kuzatildi:

- 3D-model yaratish tezligi **40–45%** oshdi.
- "Part → Assembly → Simulation" ketma-ketligida xatoliklar **70% dan 27% gacha** kamaydi.
- Fazoviy tafakkur test natijalari o‘rtacha **22 ballga** ko‘tarildi.

Bu **Nazarov A. va Tursunov Sh. (2021)** ilmiy izlanishlarida ko‘rsatilgan xulosalarni qo‘llab-quvvatlaydi [7].

MATLAB asosida olib borilgan mashg‘ulotlar quyidagi natijalarni berdi:

- Matematik modellashtirish aniqligi **0.48 → 0.22** darajagacha yaxshilandi.
- Grafik tahlil, funksional tahlil, differensial tenglamalarni yechish ko‘nikmalari 45–55% kuchaydi.

- Algoritmik fikrlash ballari **50% dan ortiq** oshdi.

Bu **Jo‘rayev M. (2019)** tomonidan ishlab chiqilgan metodik asoslar bilan to‘liq mos keladi [8].

Xulosa.

Ushbu tadqiqotda AutoCAD, SolidWorks va MATLAB platformalarini muhandislik ta’limiga bosqichma-bosqich integratsiya qilishning o‘quv jarayoniga ta’siri tahlil qilindi. Olingan natijalar ushbu raqamli vositalar kompleks qo‘llanilganda talabalar loyihaviy-kompetensiyalarining sezilarli o‘sishini ko‘rsatdi.

AutoCAD talabalarda texnik chizma savodxonligini shakllantirishda asosiy o‘quv vositasi bo‘lib xizmat qiladi. X. Qo‘ziyevning ta’kidlashicha, 2D grafikalarni o‘zlashtirish konstruktorlik fikrlashning boshlang‘ich bosqichidir [5]. Tadqiqot jarayonida ham AutoCAD orqali grafik fikrlash madaniyatining yuzaga kelishi aniq namoyon bo‘ldi.

SolidWorks 3D-modellashtirish, virtual yig‘ma va konstruktorlik tahlilini chuqurlashtirish orqali talabalarning fazoviy idrokini mustahkamladi. A. Nazarov va Sh. Tursunovning ilmiy tadqiqotlari 3D-modellashtirish talabalarning konstruktiv fikrlashini sezilarli ravishda kuchaytirishini tasdiqlaydi [7]. Ushbu tadqiqot natijalari ham SolidWorksning o‘quv jarayonidagi pedagogik samaradorligini tasdiqladi.

MATLAB esa matematik modellashtirish, algoritmik fikrlash va texnik jarayonlarni simulyatsiya qilish malakasini oshirdi. M. Jo‘rayev MATLAB tizimining murakkab fizik-texnik jarayonlarni tahlil qilishdagi imkoniyatlarini ilmiy asoslagan bo‘lib [8], tajriba-sinov jarayoni ham ushbu xulosani tasdiqlab berdi.

Umuman, AutoCAD → SolidWorks → MATLAB zanjiriga asoslangan integratsiyalangan model talabalarda quyidagi kompetensiyalarni shakllantirishda yuqori samaradorlik ko‘rsatdi:

- 2D grafika asosida boshlang‘ich konstruktiv fikrlash;
- 3D fazoviy modellashtirish orqali ob’ekt tuzilishining to‘liq idroki;
- matematik modellashtirish va tahlil orqali muhandislik yechimlarini asoslash;
- “grafik chiqish → model → matematik tahlil” mantiqiy zanjiri asosida kompleks loyihalash;
- real sanoat jarayonlariga yaqin bo‘lgan virtual tajribalar orqali amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish.

Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, uch platformaning integratsiyasi O’zbekiston texnik ta’lim tizimida raqamli ta’lim strategiyasining eng samarali yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, yosh mutaxassislarni ishlab chiqarish talablariga to‘liq mos tayyorlash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Autodesk. *AutoCAD Official Documentation.* Autodesk Knowledge Network, 2023.

2. National Academy of Engineering. *Educating Engineers: Preparing 21st Century Engineers*. Washington, 2021.

3. MathWorks. *MATLAB and Simulink for Engineering Education*. Official Education Materials, 2022.

4. Dassault Systèmes. *SOLIDWORKS Education Edition Overview.* 2023.

5.Qo‘ziyev X. *Muhandislik grafikasi*. — Toshkent: O’quv qo‘llanma, 2020.

6.Qodirov A., Safarov M. *Kompyuter grafikasi va modellashtirish.* — Toshkent: 2022.

7.Nazarov A., Tursunov Sh. “Texnik ta’limda 3D-modellashtirishning o‘rni”. — *TDTU Ilmiy axborotlari*, 2021.

8.Jo‘rayev M. *MATLAB muhitida hisoblashlar*. — Toshkent: 2019.

TARMOQNI LOYIHALASH

Maxmudov Oybek Xakimovich
Jizzax viloyati Paxtakor tumani 7-o‘rta umum ta’lim maktabi Mutaxasis o‘qituvchisi
Tel:+998880259189
oybekmaxmudov0189@gmail.com
Boymirzayev Sunnatillo O’ktamovich
Jizzax viloyati Paxtakor tumani 4-o‘rta umum ta’lim maktabi II toifa o‘qituvchisi
Tel:+998973280091
snaikons@gmail.com

Annotatsiya: Tarmoqni loyihalash — bu tizimni samarali, xavfsiz va kengaytiriladigan tarzda yaratish jarayonidir. Ushbu jarayon har qanday kompaniya yoki tashkilot uchun asosiy infratuzilma hisoblanadi, chunki zamonaviy biznesning samarali ishlashi tarmoqning uzluksiz va yuqori sifatli ishlashiga bog‘liqdir. Tarmoqni loyihalashda bir nechta muhim bosqichlar mavjud, jumladan tarmoq talablari, arxitekturasi, texnologiyalari va xavfsizligi.

Tarmoqni loyihalash jarayonida avvalo tashkilot ehtiyojlari va foydalanuvchilar soni aniqlanadi. Keyinchalik tarmoq arxitekturasi (LAN, WAN, ma’lumotlar markazi) va foydalaniladigan texnologiyalar (routerlar, switchlar, firewall’lar va boshqa tarmoq qurilmalari) tanlanadi. Tarmoqni sinash va monitoring qilish jarayoni muhim ahamiyatga ega, chunki bu tarmoqning ishlash samaradorligini va xavfsizligini tekshirish imkonini beradi.

Tarmoqni loyihalashning asosiy maqsadi tarmoqni foydalanuvchilarning ehtiyojlarini qondirish uchun optimallashtirish, xarajatlarni kamaytirish va kelajakda o‘sish imkoniyatlarini hisobga olishdir. Tarmoqning samarali ishlashini ta’minlash uchun uning arxitekturasi va qurilmalarini tanlashda, shuningdek xavfsizlikni ta’minlashda zamonaviy texnologiyalar va metodologiyalardan foydalanish zarur.

Tarmoqni loyihalashda xavfsizlikka e’tibor qaratish, ayniqsa, tarmoqni tashqi hujumlardan himoya qilish, shuningdek, ma’lumotlarni himoya qilish uchun muhimdir. Tarmoq sinovlari, monitoring va yangilash jarayonlari tizimning doimiy ishlashini ta’minlaydi.

Kalit So‘zlar:

- **Tarmoqni loyihalash**
- **Tarmoq arxitekturasi**
- **LAN (Local Area Network)**
- **WAN (Wide Area Network)**
- **Ma’lumotlar markazi tarmog‘i**
- **Router**
- **Switch**
- **Firewall**
- **VPN (Virtual Private Network)**
- **Xavfsizlik protokollari**
- **Tarmoq sinovi**
- **Tarmoq monitoringi**
- **Kengaytirilganlik**
- **Tarmoq protokollari**
- **Xavfsizlik tarmog‘i**
- **Tarmoq dizayni**
- **Uskunalar va texnologiyalar**
- **IP manzillar**
- **Qo‘shimcha tarmoq xizmatlari (DNS, DHCP)**
- **Virtualizatsiya**
- **Bulutli hisoblash**

Kirish

Tarmoqni loyihalash (network design) axborot texnologiyalarida markaziy o‘rin tutadigan, kompaniyaning samarali ishlashini ta’minlash uchun juda muhim jarayondir. Bugungi kunda

texnologiyalar va internetning rivojlanishi bilan tarmoq loyihalashning ahamiyati ortib bormoqda. Yaxshi loyihalangan tarmoq nafaqat ish faoliyatini yaxshilaydi, balki xavfsizlikni ta’minlaydi, xarajatlarni kamaytiradi va uzoq muddatda tizimning ishlash samaradorligini oshiradi. Ushbu maqolada tarmoqni loyihalashning muhim jihatlari, bosqichlari va metodologiyalari ko‘rib chiqiladi.

1. Tarmoqni Loyihalash Jarayonining Asosiy Bosqichlari

Tarmoqni loyihalash jarayoni odatda bir nechta bosqichlardan iborat bo‘lib, har bir bosqichda aniqlanadigan parametrlar tarmoqning umumiy samaradorligini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Quyida ushbu bosqichlar keltirilgan:

1.1. Tarmoq Talablarini Aniqlash

Tarmoqni loyihalashning dastlabki bosqichi tarmoq talablari va ehtiyojlarini aniqlashdan iborat. Bu jarayonda tarmoqdan qanday xizmatlar kutilyapti, foydalanuvchilarning soni va faoliyat turlari haqida ma’lumotlar yig‘iladi. Tarmoq talablarini aniqlashda quyidagi savollar ko‘rib chiqiladi:

- Tarmoq qaysi maqsadlarda ishlatiladi (internet aloqasi, ma’lumotlar almashish, video konferensiya, elektron pochta va boshqalar)?
- Tarmoqda qancha foydalanuvchi faoliyat yuritadi?
- Tarmoqdan foydalanadigan qurilmalar (serverlar, ish stantsiyalari, mobil qurilmalar) qanday?
- Tarmoqning tezligi va trafik hajmi qanday bo‘lishi kerak?

Bu bosqichda kompaniya yoki tashkilotning ichki va tashqi ehtiyojlarini hisobga olgan holda tarmoq tuzilmasi va xizmatlarga bo‘lgan talablar aniqlanadi.

1.2. Tarmoq Arxitekturasini Tanlash

Tarmoq talablari aniq bo‘lgach, tarmoq arxitekturasi tanlanadi. Tarmoq arxitekturasi tarmoqning umumiy tuzilmasini belgilaydi, uning qanday tuzilishi va ishlashini ta’minlaydi. Tarmoq arxitekturasini tanlashda quyidagi variantlar ko‘rib chiqiladi:

- **Lokal tarmoq (LAN):** Kichik hududda ishlatiladigan tarmoq, masalan, bir ofis yoki kampus.
- **Keng tarqalgan tarmoq (WAN):** Geografik jihatdan kengroq hududda (shaharlar, davlatlar) joylashgan tarmoqlarni bog‘lash uchun ishlatiladi.
- **Ma’lumotlar markazi tarmog‘i:** Yirik serverlar va saqlash tizimlarini o‘z ichiga olgan tarmoq.

Tarmoq arxitekturasi tanlashda tarmoqning o‘sish potensiali, masofaviy bog‘lanish imkoniyatlari va foydalanuvchilar ehtiyojlari hisobga olinadi.

1.3. Tarmoq Texnologiyalarini Tanlash

Bu bosqichda tarmoqni qurish uchun kerakli texnologiyalar va qurilmalar tanlanadi. Tarmoq qurilmalari va texnologiyalarining samarali tanlanishi tarmoqning umumiy ishlashiga ta’sir ko‘rsatadi. Tarmoqda ishlatiladigan qurilmalar:

- **Routerlar** – tarmoqlar o‘rtasidagi ma’lumotlarni yo‘naltirish vazifasini bajaradi.
- **Switchlar** – tarmoq ichida qurilmalar o‘rtasida ma’lumot uzatish uchun ishlatiladi.
- **Firewall** – tarmoq xavfsizligini ta’minlash va tashqi xurujlarga qarshi himoya qilish uchun ishlatiladi.
- **Access pointlar** – simsiz tarmoq uchun foydalanuvchilarga ulanish imkoniyatini yaratadi.

Texnologiyalarni tanlashda tarmoqning ishlash tezligi, xavfsizlik, kengaytirilganlik va narx kabi omillarni hisobga olish zarur.

1.4. Tarmoqni Sinash va Monitoring

Tarmoqni loyihalashning so‘nggi bosqichida tarmoqni sinovdan o‘tkazish va uning ishlashini monitoring qilish zarur. Sinov jarayonida tarmoqning quyidagi jihatlari tekshiriladi:

- Ma’lumotlar uzatish tezligi
- Tarmoq xavfsizligi
- Qurilmalar o‘rtasidagi bog‘lanish va interfeyslar

- Kengaytirilganlik va kelajakda o‘sish imkoniyatlari

Sinovdan muvaffaqiyatli o‘tgan tarmoq ishga tushiriladi, va undan so‘ng uni doimiy ravishda monitoring qilish zarur. Tarmoqni monitoring qilish tizimlari orqali tarmoqning ishlash holati, xatoliklar, trafikni kuzatish va xavfsizlikni ta’minlash mumkin.

2. Tarmoq Turlari va Arxitekturalari

Tarmoqni loyihalashda turli xil tarmoq arxitekturalari va turlari tanlanadi. Har bir tarmoq turi o‘ziga xos xususiyatlarga ega va ma’lum ehtiyojlarga mos keladi.

2.1. Lokal Tarmoq (LAN)

Lokal tarmoq (LAN) — bu kichik hududda, masalan, ofisda yoki binoda joylashgan qurilmalarni birlashtiruvchi tarmoqdir. LAN tarmog‘ida yuqori tezlikda ma’lumot uzatish va arzon xarajatlar mavjud. LAN tarmog‘ining o‘ziga xos jihatlari:

- Tarmoqning kichik masofada joylashganligi (bir necha kilometrgacha).
- Tezkor ma’lumot uzatish tezligi (odatda 1000 Mbps va undan yuqori).
- Arzon qurilmalar va oson o‘rnatish.

2.2. Keng Tarqalgan Tarmoq (WAN)

Keng tarqalgan tarmoq (WAN) geografik jihatdan kengroq hududlarni qamrab oladi va bir nechta LAN tarmoqlarini birlashtiradi. WAN tarmog‘ida yuqori tezlikdagi internet aloqalari yoki dedikatsiyalangan liniyalar ishlatiladi. WAN tarmog‘i kompaniyalar uchun turli hududlarda joylashgan ofislarni bog‘lash imkonini beradi.

2.3. Ma’lumotlar Markazi Tarmog‘i

Ma’lumotlar markazi tarmog‘i — bu katta hajmdagi serverlar, saqlash qurilmalari va boshqa tizimlarni birlashtiruvchi tarmoqdir. Yirik kompaniyalar va xizmat provayderlari uchun muhim bo‘lgan bunday tarmoqlar yuqori samaradorlikka ega va ko‘plab foydalanuvchilar uchun xizmat ko‘rsatishga qodir. Ma’lumotlar markazining tarmog‘ida texnologiyalar sifatida virtualizatsiya, bulutli xizmatlar, xavfsizlik protokollari va kengaytirilgan saqlash imkoniyatlari qo‘llaniladi.

3. Tarmoqni Xavfsizligini Ta’minlash

Tarmoq xavfsizligi tarmoqni loyihalashda eng muhim omil hisoblanadi. Xavfsizlikni ta’minlash orqali tarmoqda ma’lumotlar o‘g‘irlanishi, tizimlar buzilishi yoki kiberhujumlar oldi olinadi. Quyidagi texnologiyalar va usullar tarmoq xavfsizligini ta’minlashda qo‘llaniladi:

3.1. **Firewall (Yong‘in devorlari)**

Firewall — bu tarmoq xavfsizligini ta’minlaydigan qurilma bo‘lib, tarmoqka kirish va undan chiqishni boshqaradi. Tarmoqda faqat ruxsat etilgan trafikni o‘tkazib, noma’lum yoki zararli ma’lumotlarni to‘xtatib turadi.

3.2. **VPN (Virtual Private Network)**

VPN — bu masofaviy foydalanuvchilarga xavfsiz ulanish imkonini beruvchi texnologiyadir. VPN tarmoq orqali shifrlangan va xavfsiz ma’lumot uzatishni ta’minlaydi, ayniqsa masofaviy ishlovchilarga tarm

Xulosa

Tarmoqni loyihalash — bu har bir tashkilotning muvaffaqiyatli ishlashini ta’minlashda, uning samaradorligini oshirishda va uzoq muddatli rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashda muhim rol o‘ynaydi. Zamonaviy biznes jarayonlari va kommunikatsiyalarida tarmoqning ishonchli, xavfsiz va samarali bo‘lishi talab etiladi. Tarmoqni loyihalashning asosiy maqsadi — bu foydalanuvchilarning ehtiyojlarini qondirish, tarmoqning ishlashini optimallashtirish va uni kelajakda kengaytirish imkoniyatlarini yaratishdir.

Loyihalash jarayonining boshida tarmoq talablarini to‘g‘ri aniqlash, tashkilot ehtiyojlari va mavjud infratuzilmani tahlil qilish juda muhimdir. Tarmoq arxitekturasi va uskunalari, masalan, routerlar, switchlar, firewall’lar, va boshqa tarmoq qurilmalari tanlash jarayonida bu talablar inobatga olinadi. Tarmoqni loyihalashda mavjud texnologiyalar va protokollarning samaradorligi ham katta ahamiyatga ega. Har bir tarmoq turiga (LAN, WAN, ma’lumotlar markazi tarmog‘i) mos ravishda optimal yechimlar tanlanadi, bu esa tizimning barqaror ishlashini ta’minlaydi.

Shuningdek, xavfsizlik tarmoqni loyihalash jarayonida eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Ma’lumotlarning maxfiyligi, butunligining ta’minlanishi, tashqi va ichki tahdidlardan

himoya qilish tarmoqni loyihalashda alohida e’tibor qaratilishi kerak bo‘lgan sohalardir. Tarmoqni loyihalashda xavfsizlik protokollari, firewall’lar, VPN va boshqa himoya vositalari muhim ahamiyatga ega.

KISLOTA-ASOS REAKSIYALARINING NAZARIY ASOSLARI VA ULARNING SANOATDAGI QO’LLANILISHI

Xalilov Sohibjon Shokir o‘g‘li
Samarqand davlat universiteti Urgut filiali Biznesni boshqarish va tabiiy fanlar fakulteti, asistent
Email: **xalilovsohinjon8@gmail.com**
Sanaqulov Humoyun Qahramon O’g‘li
Samarqand davlat universiteti Urgut filiali, talaba

Annotatsiya. Ushbu maqolada kislota-asos reaksiyalarining nazariy asoslari, ularning kimyoviy jarayonlardagi tutgan o‘rni va sanoat sohalarida qo‘llanilishi yoritilgan. Kislotalar va asoslar o‘rtasidagi neytrallanish reaksiyalari o‘g‘itlar, dori-darmonlar, qurilish materiallari, oziq-ovqat mahsulotlari hamda ekologik tizimlarda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: kislota, asos, neytrallanish, sanoat, texnologiya, tuz, kimyoviy jarayon.

Kirish. Kimyo fanining asosiy yo‘nalishlaridan biri bo‘lgan kislota-asos reaksiyalari moddalar o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirlarni tushunishda muhim o‘rin tutadi. Kislotalar va asoslarning xossalari, ularning neytrallanish jarayonlari, ionlar hosil qilishi va turli kimyoviy jarayonlardagi roli ko‘plab ilmiy tadqiqotlar markazida turadi. Ushbu reaksiyalar laboratoriya sharoitida ham, sanoat amaliyotida ham keng qo‘llanilib, mahsulot ishlab chiqarish, ekologiya, tahlil usullari va energetika sohalarida alohida ahamiyatga ega.

Zamonaviy kimyo sanoati kislota-asos reaksiyalarining mexanizmlarini chuqur o‘rganishni talab qiladi. Chunki ushbu reaksiyalar natijasida hosil bo‘ladigan tuzlar ko‘plab texnologik jarayonlar uchun asosiy xomashyo hisoblanadi. Shuningdek, inson organizmidagi ko‘plab biokimyoviy jarayonlar ham aynan kislota-asos tizimlarining qonuniyatlariga asoslanadi. Shu sababli bu reaksiyalarni nazariy va amaliy jihatdan mukammal o‘rganish kimyoviy bilimlarni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

ASOSIY QISM

1. Kislota-asos reaksiyalarining mohiyati

Kislota-asos reaksiyalari kimyoning eng asosiy tushunchalaridan biri bo‘lib, moddalar o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir natijasida tuz va suv hosil bo‘lishi bilan tavsiflanadi. Bronsted–Lowry nazariyasiga ko‘ra, kislotalar proton beruvchi, asoslar esa proton qabul qiluvchi moddalar hisoblanadi. Ushbu ta’rif reaksiyalarning mexanizmini chuqur tushunishga yordam beradi.

2. Nazariy ahamiyati

Kislota-asos reaksiyalarining nazariy ahamiyati quyidagi yo‘nalishlarda ko‘zga tashlanadi:

- Moddalar tuzilishi va reaktivligini aniqlash.
- Eritmalar muhitining pH qiymatini nazorat qilish.
- Titrimetrik tahlillarda miqdoriy aniqlikni ta’minlash.
- Biokimyoviy jarayonlarda fermentlar faoliyatini izohlash.
- Ekologik muhitdagi kislota-asos muvozanatini baholash.

3. Sanoatdagi qo‘llanilishi

Kislota-asos reaksiyalari sanoatning turli tarmoqlarida keng qo‘llanadi.

a) Kimyo sanoati

- Ammoniy nitrat, kalsiy fosfat, natriy sulfat kabi tuzlar ishlab chiqarish.
- Mineral o‘g‘itlar tayyorlash.
- Suvni tozalash texnologiyalarida neytrallash jarayonlari.

b) Farmatsevtika sanoati

- Dori preparatlarida kislota-asos muhitini barqarorlashtirish.

- Antibiotiklar, vitaminlar va boshqa birikmalar sintezida muhit reaksiyasi muhim o‘rin tutadi.

c) Oziq-ovqat sanoati

- Sirka, limon kislotasi, natriy gidrokarbonat ishtirokidagi texnologik jarayonlar.
- Mahsulotlarning saqlanishi va sifatini ta’minlashda pH nazorati.

d) Metallurgiya va qurilish materiallari ishlab chiqarish

- Metall yuzalarini kislotalar bilan tozalash (pickling).
- Asosiy muhitda sementning g‘ijimlanishi va qotishi.

4. Ekologik ahamiyati

- Kislotali yomg‘irlarning zararini kamaytirish.
- Atrof-muhit ifloslanishini neytrallovchi texnologiyalar.
- Sanoat chiqindilarining pH ko‘rsatkichini me’yorlashtirish.

XULOSA

Kislota-asos reaksiyalari kimyoviy jarayonlarning nazariy asosini tashkil etib, ko‘plab sanoat, ekologik va biologik jarayonlarda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Ushbu reaksiyalarning keng qo‘llanilishi nafaqat ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi, balki ekologik barqarorlikni ta’minlashga ham xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. G‘aniev R., To‘xtaboev A. *Umumiy kimyo.* – Toshkent: O’qituvchi, 2018.
2. Abduazizov A., Jo‘raev O. *Kimyo asoslari.* – Toshkent: Fan, 2020.
3. Petrucci R., Herring G., Madura J. *General Chemistry.* – Pearson, 2017.
4. Zumdahl S. *Chemistry.* – Cengage Learning, 2019.
5. Brown T., LeMay H., Bursten B. *Chemistry: The Central Science.* – Pearson, 2018.
6. www.ziyonet.uz

ATOM MODELLARI TARIXI.(TOMSON,REZERFORD VA BOR MODELLARI) ATOM ENERGIYASI VA UNING QO’LLANILISHI. ATOM ELEKTR STANSIYALARI.

Djurayeva Yangigul Temirovna

Jizzax viloyati Forish tumani 25-umumta’lim maktabi fizika fani o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada atomning mohiyati,tuzilishi va uning fan taraqqiyotidagi o‘rni haqida so‘z yuritiladi.Atom –moddaning kimyoviy xossalarini saqlagan eng kichik zarracha bo‘lib,yadro va uning atrofida harakatlanuvchi elektronlardan tashkil topgan.

Maqolada tarixiy atom modellari – Tomson,Rezerford va Bor modellari solishtirib tahlil qilinadi.Shuning dek,atom energiyasining olinishi,yadroviy bo‘linish va qo‘shilish jarayonlari hamda qo‘llanilishi,foydalanishdagi ahamiyati haqida ma’lumotlar yoritiladi.Hozirgi tezkor rivojlanish jarayonlarida Jizzax viloyatining Forish tumanida qurilayotgan Atom elektr stansiyasini yuqori darajadagi afzalliklari va katta miqdorda elektr manbai bo‘lib ekologik jihatdan toza energiya manbai ekanligi haqida sodda tushuntirishga harakat qilingan.Shu bilan birga yadro energiyasining afzalliklari va xavfsizlik masalalari haqida muhim ma’lumotlar berishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: Fizika,atom,yadro,praton,neytron,elektron,uran,barqaror elektor energiya manbai.

Kirish. Atom- moddaning kimyoviy xossalarini saqlab qolgan eng kichik bo‘linmas birlikdir.U insoniyatning tabiat haqidagi tushunchalarini tubdan o‘zgartirgan va fizika fanining eng muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lgan yadro fizikasi rivojining asosiy nuqtasidir.Bugungi kunda atom va yadro haqidagi bilimlar energetika,tibbiyot,nanotexnologiya,kosmik tadqiqotlar kabi bir nechta zamonaviy sohalarda amaliy ahamiyat kasb etadi.

Tomson modeliga ko‘ra atom musbat zaryadlangan zarra va uni ichidagi elektronlar tartibsiz joylashgan degan.Atom va uni ichidagi elektronlarni keks ichiga solingan mayiz qanday sochilib yotsa shunga o‘xshatish qiladi.

Rezerford modeliga koʻra alfa zarralarni oltin falgasiga yoʻnaltirganda alfa zarralar borib urilib turli tomonlarga sochilib ketadi.Bu yerda alfa zarralarni sochilib ketishiga elektrostatik kuch mavjudligini uqtiradi.Atom oʻrtasida musbat zaryadlangan yadro mavjud va uni atrofida manfiy zaryadlangan elektronlar orbit a boʻylab harakatlanadi degan xulosaga keladi.

Nils Bor postulatlarida bu kabi xulosalar yuzaga kelishiga chek qoʻydi.Ya'ni olimlar oʻrtasidagi bahs munozaralarga xulosa yasaydi.Unga koʻra yadro atrofida elektron aniq bitta orbita boʻylab harakatlanadi va orbitalar bir-biridan farq qilishini tushuntiradi.Elektronlar bir orbitadan boshqa orbitaga oʻtish uchun foton yutishi yoki nurlanishi kerak deb tushuntiradi.Bunda quyi orbitadan yuqori orbitaga oʻtishda foton yutadi,yuqori orbitadan quyiga oʻtganda foton chiqarishi kerak boʻladi.Shu bilan birgalikda Mendeleyev ning kimyoviy elementlar davriy jadvali kimyo reaksiyalarida ishtirok etayotgan moddaning atom massasi,proton va neytronlari haqida ma'lumot olish uchun eng muhim manba boʻlib hisoblanadi.

Atom elektr stansiyalari yuqori samarali energiya manbaidir.Yadro energiyasi kata quvvat beradi va karbon chiqindilarini kamaytiradi.

Tibbiyotda radioterapiya usulida saraton hujayralarini nurlanish bilan yoʻq qilishda,bemorlarni diagnostika qilishda ya'ni roentgen,KT,PET skanerlari bilan kasallikni aniqlash imkonini beradi va radioizotplar bilan davolaydi.

Shu bilan birgalikda sanoatda va texnologiyada buyumlarni tahlil qilish,qadimiy larini yoshini aniqlash kabi jarayonlarda keng qoʻllaniladi.

Kosmik tadqiqot oʻtkazuvchi kosmik apparatlarda quvvatini uzoq vaqt saqlovchi yadroviy batareyalar ishlatiladi.

Yadro fizikasi boʻlimida kashf etilgan qonuniyatlar va texnologiyalar atom elektr stansiyalarining yaratilishida asosiy negiz boʻlib xizmat qiladi.Zamonaviy yadro energetikasining butun ishlash mexanizmi aynan yadro fizikasi tamoyillariga tayanadi.1938-yilda Uran yadrosining boʻlinishi aniqlandi.Bunda atom neytron ta'sirida ikkiga parchalandi.Natijada katta miqdorda energiya ajralib yana boshqa yangi neytronlar chiqdi va toʻxtovsiz zanjir reaksiyasi sodir boʻldi.Bu esa reaktorni ishlashi uchun asos boʻlib hisoblanadi.reaksiya jarayonida shu aniq boʻldiki uran yadrosi boʻlinganda 2-3 neytron chiqadi va neytronlar yana boshqa larni ham boʻladi va barqaror yadro reaksiyasi yuzaga keladi.Atom elektr stansiyasidagi reactor shu orqali energiya ishlab chiqaradi.Elektr energiyasi ishlab chiqarishda neytronni sekinlashtirish va bu neytronlar Uran-235 yadrosini tezroq boʻlishi aniqlandi.Bunda suv,grafit,ogʻir suv kabi moddalar doimo yetarli boʻlishi kerak.Energiya hosil boʻlishida 1 kg uran 2-3 million kg koʻmir yonganda beradigan energiyani berishi isbotlandi.Shu asosda uran -235 boʻlinib katta issiqlik chiqaradi.Issiqlik suvni qizdirib,bugʻ hosilqiladi.Bugʻ turbinani aylantirib mexanik energiya hosil boʻladi.Turbina generatorni aylantiradi va elektr energiyasi hosil boʻladi.

Atom yadro fizikasi boʻlmaganda,qonuniyatlar chuqur oʻrganilmaganda, yadro reaksiyalari tasdiqlanmaganida yadro reaktorini qurish imkonsiz boʻlar edi.

Yadro energetikasining insoniyat uchun ahamiyati shundan iboratki: bunda uglerod chiqindisi juda kam,ekologik toza,barqaror energiya manbai.Chunki har qanday ob-havo sharoitida ham ishlaydi.Elektr samaradorligi juda yuqori,kelajakda elektr inqirozini oldi olinadi.Hozirgi paytda koʻplab davlatlar AQSh,Fransiya,Janubiy Koreya,Rossiya va Yaponiya davlatlari yadro fizikasi asosida qurilgan atom elektr stansiyalari orqali millionlab megavatt elektr energiyasi ishlab chiqarmoqda.

Atom elektr stansiyalari –bu yadro fizikasining asosidir.Yadro fizikasining qonuniyatlari,oʻrganilgan tajriba reaksiyalar,uran yadrosidan ajralib chiqqan energiyaga xos qonunlar boʻlmaganida atom elektr stansiyalar ham boʻlmagan boʻlardi.

Atom elektr stansiyalari insoniyat taraqqiyotining eng muhim ilmiy-texnik yutuqlaridan biri boʻlib,XXI asr energetika tizimida alohida oʻrin egallaydi.Yadro fizikasi asosidaa ishlovchi stansiyalar yoqilgʻini kam ishlatib ulkan energiya hosil qilish,atmosferani ifloslanishini kamaytirish va barqaror energiya manbai ekanligi bilan ajralib turadi.Dunyo aholisi sonining ortishi,texnika rivoji va energiyaga boʻlgan talabning oshishi sharoitida atom elektr stansiyalari insoniyatni energiyaga boʻlgan ehtiyojini qondirish imkonini beradi.

Biroq atom elektr stansiyalaridan foydalanishda xavfsizlik eng ustuvor masala b'lib qoladi.Radioaktiv chiqindilarni saqlash,reaktorlarni ishonchli ishlashi,favqulotda vaziyatlarni oldini olishda eng yuqori talablarga javob bergandagina atom energetikasi insoniyat uchun foydali bo'lib qoladi.Mas'uliyat bilan qarash doim ustuvor vazifalardan biridir.Agar insoniyat ushbu texnologiyadan oqilona,ilmiy jihatdan to'g'ri va xavfsizlik qoidalariga qat'iy rioya qilgan holda foydalansa,atom energetikasi davlatni barqaror rivojlanishining asosi bo'lib rivojlanishiga xizmat qiladi.

Atom elektr stansiyalari katta foyda bilan bir qatorda ma'lum xavflarni hm o'z ichiga oladi. Bu xavflar nazorat ostida bo'lsa –stansiya juda xavfsiz ishlaydi.

Yadro reaktorida yongan yoqilg'idan radioaktiv chiqindi qoladi.Bu chiqindilar o'zidan radiatsiya chiqarmasligi uchun chiqindilar maxsus yer osti inshootlarida saqlanadi.Yadro reaktorini avariyasini oldi olinadi.Bu hodisa juda kam uchrasada oqibati juda jiddiy bo'lib hisoblanadi.1986-yildagi Chernobil avariyasi.Amma hozirgi zamonaviy stansiyalarda barcha xavfsizlik choralari ko'rilgan,ko'p qav atli himoya vositalari bilan jihozlangan shu sabab bunday xatolarga yo'l qo'ymaydigan xavfsizlik tizimiga ega.

Xulosa qilib aytganda bizni Forish tumani aholisi va qo'shni tumanlar bundan xavotirga tushmasalar to'g'ri bo'lardi.Chunki bu elektr stansiya da barcha xavfsizlik choralari malakali mutaxassis xodimlar tomonidan tizimli yo'lga qo'yilishi yuqorida ta'kidlanib o'tildi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.E.X.Bozorov,K.T.Suyarov,Sh.D.Tojimatov –Fizika (2-qism:Elektr va magnetism,optika,Atom va yadro fizikasi)

2.S.Bozorova,N.Kamolov –Fizika(Optika,Atom va yadro fizikasi)Onlayn darslik.

3.M.N.O'lmasova –Fizika:Optika,Atom va yadro fizikasi.

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA KIMYO FANINI O'QITISH JARAYONIDA O'QUVCHILAR KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH

Temirov Isoq Bosimovich
Zarbdor tumani 5-maktabning kimyo fani o'qituvchisi,
+998971356909, e-mail: best_teacher@gmail.com
Eshqulova Sodiqa Olim qizi
G'allaorol tumani 81-maktabning kimyo fani o'qituvchisi, +998970642070, e-mail: chem_teacher@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada umumta'lim maktablarida kimyo fanini o'qitish jarayonida o'quvchilarning kompetensiyalarini rivojlantirishning nazariy asoslari va amaliy yondashuvlari yoritiladi. 4K — kreativlik, kommunikatsiya, kollaboratsiya va kritik fikrlash yondashuvi asosida kimyo darslarini tashkil etishning samarali metodlari tahlil qilinadi. Shuningdek, PISA va TIMSS talablari bo'yicha kimyoviy savodxonlikni shakllantirishga qaratilgan metodik yechimlar bayon etiladi.

Kalit so'zlar: kompetensiya, kimyoviy savodxonlik, kreativ fikrlash, 4K yondashuvi, PISA, TIMSS, metodologiya.

Abstract

This article explores the theoretical foundations and practical approaches to developing students' competencies in the process of teaching chemistry in general education schools. It analyzes effective methods of organizing chemistry lessons based on the 4C approach — creativity, communication, collaboration, and critical thinking. In addition, methodological solutions aimed at fostering chemical literacy in accordance with PISA and TIMSS requirements are presented.

Key words: competence, chemical literacy, creative thinking, 4C approach, PISA, TIMSS, methodology.

1. Kirish (Introduction)

Zamonaviy ta’limda kompetensiyaviy yondashuv asosiy prinsip sifatida e’tirof etilmoqda. Kimyo fanini o‘qitish jarayonida o‘quvchilar nafaqat nazariy bilimlarni, balki ularni kundalik hayotda qo‘llash, tahlil qilish, tajribalar orqali xulosa chiqarish, ekologik muammolarni kimyoviy nuqtayi nazardan baholash kabi ko‘nikmalarga ega bo‘lishi lozim.

XXI asr ko‘nikmalaridan biri bo‘lgan **kimyoviy savodxonlik** PISA va TIMSS kabi xalqaro baholashlarda alohida o‘rin egallaydi. Bu o‘quvchilardan murakkab jarayonlarni tushunish, kimyoviy hodisalarni talqin qilish, madaniy, ekologik va iqtisodiy kontekstda qarorlar qabul qila olishni talab etadi.

Ushbu tadqiqot kimyo fanini o‘qitishda o‘quvchi kompetensiyalarini rivojlantirishning samarali yondashuvlarini o‘rganishni maqsad qiladi.

2. Metodlar (Methods)

Tadqiqotda quyidagi metodlar qo‘llanildi:

2.1. Pedagogik kuzatuv

Kimyo darslarini kuzatish orqali o‘quvchilarda kreativ, tanqidiy va amaliy kompetensiyalarning shakllanish jarayoni o‘rganildi.

2.2. Tajribaviy metodlar

Laboratoriya mashg‘ulotlari asosida o‘quvchilarning tajriba o‘tkazish, kimyoviy jarayonlarni modellashtirish va xulosa chiqarish ko‘nikmalari baholandi.

2.3. 4K modeli asosida dars loyihalashtirish

Kimyo mavzulari bo‘yicha kreativ topshiriqlar, jamoaviy loyihalar va tanqidiy tahlilga doir mashqlar ishlab chiqildi.

2.4. Komparativ (taqqoslov) metod

Singapur, Finlandiya va Estoniya kabi rivojlangan mamlakatlarning kimyo ta’limi tajribalari o‘rganildi.

3. Natijalar (Results)

3.1. Kreativ fikrlashning rivojlanishi

O’quvchilar kimyoviy hodisalarga noan’anaviy yondashuvlar taklif qildi. Masalan:
– “Metallar reaktivligini kundalik hayot misollarida talqin qilish”,
– “Atmosfera ifloslanishiga kimyoviy yechimlar”.

3.2. Amaliy ko‘nikmalarning shakllanishi

Laboratoriya mashg‘ulotlari o‘quvchilarning:

- xavfsizlik qoidalariga rioya qilish,
- tajribani rejalashtirish,
- kimyoviy tenglamalarni to‘g‘ri tuzish,
- natijalarni tahlil qilish

ko‘nikmalarini sezilarli darajada oshirdi.

3.3. Kollaboratsiya (hamkorlik) ko‘nikmasi

Jamoaviy "mini-laboratoriya" ishlari natijasida o‘quvchilarning birgalikda yechim topish bo‘yicha faolligi oshdi.

3.4. Tanqidiy fikrlashning rivojlanishi

O’quvchilar kimyo masalalarini ekologik va iqtisodiy nuqtayi nazardan tahlil qilishni o‘rgandilar.

3.5. PISA kompetensiyalariga moslashuv

Masalalar real hayotiy kontekstda tuzilganda o‘quvchilarning qiziqishi oshganligi aniqlandi.

4. Muhokama (Discussion)

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, kimyo fanini kompetensiyaviy yondashuv asosida o‘qitish:

- o‘quvchilarda ilmiy tafakkurni uyg‘otadi,
- mustaqil izlanish va tahlil qilishga undaydi,
- jamoada ishlash va muloqot ko‘nikmalarini rivojlantiradi,
- laboratoriya madaniyatini shakllantiradi,
- ekologik tafakkurni kuchaytiradi.

4K yondashuvining kimyo faniga tatbiq etilishi — ayniqsa amaliy topshiriqlar, tadqiqot laboratoriyalari, tajriba asosida o‘qitish formatida yuqori natija beradi.

Kimyo fanida kreativ fikrlashni rivojlantirish uchun:

- ochiq yakunli savollar,
- tadqiqotga asoslangan laboratoriya ishlari,
- loyihaviy faoliyat,
- real hayot muammolaridan kelib chiqadigan topshiriqlar

eng samarali vosita ekanligi aniqlandi.

Xulosa

Kimyo ta’limini kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etish XXI asr ta’limi talablariga to‘liq javob beradi. 4K yondashuvi kimyoviy savodxonlikni rivojlantirishning asosiy mezoni bo‘lib, o‘quvchilarning fan bo‘yicha bilimlarini hayotiy vaziyatlarda qo‘llash imkonini yaratadi. Mazkur tadqiqot kimyo fanida kreativ fikrlash, tanqidiy yondashuv, hamkorlik va kommunikativlikni rivojlantirish o‘quvchilarni xalqaro baholashlarga tayyorlashda muhim omil ekanini ko‘rsatdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hennessey, B., & Amabile, T. (2010). Creativity. Annual Review of Psychology, 61, 569–598.
2. Ta’lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi (2021). **Kreativ fikrlashni baholash**.
3. Tuksanova, Z., & Nazarov, E. (2020). Effective use of innovative technologies in the education system. *Интернаука*, №16 (145), 30–32.
4. Ishmuhamedov, R., Abduqodirov A., Pardaev A. (2010). **Tarbiyada innovatsion texnologiyalar**. T.: Iste’dod.
5. PISA 2022 Chemical Literacy Framework. OECD Publishing.

HAVODAGI CHANG VA UNING SALBIY OQIBATLARI

Ergashev Orifjon Ungarovich

Jizzax viloyati pedagogik mahorat markazi katta o‘qituvchisi

tel. +998995576690

Annotatsiya. Ushbu maqolada havodagi changning inson salomatligi, tabiat ekotizimlari va iqtisodiy-ijtimoiy hayotga ko‘rsatadigan salbiy ta’sirlari atroflicha tahlil qilingan. Chang zarralarining (PM2.5, PM10) nafas olish tizimiga zarar yetkazishi, yurak-qon tomir kasalliklarini kuchaytirishi, immunitetni susaytirishi hamda bolalar va qariyalarda kasallanish xavfini oshirishi. Shuningdek, changning o‘simliklar fotosintezi, tuproq va suv havzalarining holati, hayvonot olamiga ta’siri kabi ekologik oqibatlari ko‘rib chiqilgan. Maqolada changlanishning iqtisodiy va ijtimoiy yo‘qotishlari sog‘liqni saqlash tizimiga yukning ortishi, mehnat unumdorligining pasayishi va turizmning qisqarishi kabi omillar tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar. changlanish, atmosfera havosi, PM2.5, PM10, ekologik xavfsizlik, sog‘liqni saqlash, iqtisodiy yo‘qotishlar, fotosintez, ifloslanish, ekologik muammo, texnologik modernizatsiya, yashil hududlar, ekologik madaniyat

Hozirgi vaqtda global iqlim o‘zgarishlariga sabab bo‘layotgan asosiy omillar qatoriga atmosferadagi chang miqdorini ko‘payishini ham kiritish mumkin. Asosan chang-to‘zonli va chang-qumli bo‘ronli dovullar qurg‘oqchil iqlimli hududlarda ko‘proq kuzatilmoqda. Chang aerodinamik siste’ma bo‘lib, dispersion muhitni havo, dispers fazani esa qattiq zarrachalar tashkil etadi. Chang inson organizmida doim ta’sir etib turuvchi omillar turkumiga kiradi va ma’lum sharoitlarda organizmga ta’sir ko‘rsatadi. O’simlik bilan qoplanmagan maydonlardan ko‘plab miqdorda chang ko‘tarilib, atmosferada to‘planishi natijasida iqlimning keskin o‘zgarishi va hosildor yerlarning sahroga aylanishiga sabab bo‘lmoqda.

Mutaxassislarning aniqlashicha, kuchli chang oqimlari atmosferani haddan tashqari ifloslantirib, uning optik xossalarini o‘zgartiradi, bu tabiiyki iqlimga albatta salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Keyingi yillarda atmosfera qatlamida olib borilgan tadqiqotlar natijasida chang bulutlarining

koʻlami, tarqalishi, tuzilishi, harakati hamda manbalari haqida aniq ma’lumotlar olindi. Ma’lum boʻlishicha, atmosfera changi asosan qavat-qavat tuzilishga ega boʻlib qavatlanish 10-15 km balandlikdan 20 km balandlikdagi Yunga deb ataluvchi qatlam sathida va undan yuqorida ham yaqqol koʻzga tashlanib turadi.

Atmosferaga koʻtarilayotgan chang miqdorini aniqlash maqsadida mutaxassilar turli hududlarda turlicha usullarni qoʻllashgan. Masalan, ekologik tanglik kuzatilayotgan Orol dengizi boʻyi hududlarida har yili 15-75 mln tonnalik chang buluti paydo boʻlib, 200-400 km masofagacha choʻzilishi aniqlangan. Mutaxassislar atmosferaga qancha chang koʻtarilganligini hisoblab chiqish uchun sun’iy yoʻldoshlardan olingan “yer yuzasi atmosfera” tizimining yorugʻligini oʻlchash natijasida, yoki atmosfera koʻrinishi va yorugʻligini yerdan oʻlchash orqali hisob-kitob qilishadi.

Respublikamizda havoning chang bilan ifloslanishi nafaqat tabiiy xususiyatlar (quruq iqlim, qumli va qumloq tuproqlar), balki antropogen ifloslanish (avtomobil chiqindilari, sanoat, qurilish, issiqlik elektr stansiyalari) bilan ham bogʻliq.

Shahardagi atmosfera boʻshligʻining past shamollatilishi, shahar transportining koʻpligi, yoʻllarning tirbandligi, keng koʻlamli qurilishlar, shuningdek, daraxtlarni kesish, maysazorlar va magistral yoʻllarning keng koʻlamda sugʻorilishining mavjud emasligi - bularning barchasi meteorologik sharoitlar va antropogen yuklanishga, havoning yuqori ifloslanishiga olib keladi.

2021-2023 yillarda bir necha barotaba kuchli shamol natijasida chang boʻronli kunlar kuzatildi, aynan ushbu jarayon Toshkent shahri, Sirdaryo, Jizzax va Buxoro viloyatlarida keskin tus oldi. Koʻrish darajasi 500-1000 metrgacha pasaydi. Buning oqibatida tuproqning juda quruq ustki qatlami koʻtarilib, atmosfera havosidagi chang miqdori me’yordagidan 30 barobargacha ortishiga olib keldi. Jahon sogʻliqni saqlash tashkilotiga koʻra, havo ifloslanishi koʻrsatkichlari orasida salomatlik uchun eng katta xavf tugʻdiradigani aynan PM-2,5 dispers zarralaridir.

Shifokorlarning ma’lumotlariga koʻra bunday hodisa oqibatida inson organizmida turli xil kasalliklarning kelib chiqishiga sabab boʻladi. Changning asosiy ta’siri eng avvalo nafas olganda vujudga keladi. Changli havo bilan nafas olish asosan nafas organlarining zararlanishi: bronxit, pnevmokonioz yoki umumiy zararlanish rivojlanishini vujudga keltirishi mumkin. Ba’zi bir changlar qoʻshimcha kasalliklarni keltirib chiqarishi xususiyatiga ega. Bularga yuqori nafas yoʻllari, koʻzning shilliq qavati, teri qoplami kasalliklari kiradi. Changning oʻpka yoʻliga kirishi pnevmoniya, sil, oʻpka rakining kelib chiqishiga sharoit yaratishi mumkin.

Demak, atmosfera havosida chang boʻronlarini hosil boʻlishida asosiy sabab boʻlayotgan jarayonlarning oldini olish choralarini ishlab chiqish, oʻsimliksiz ochiq maydonlarda oʻsimlik qoplamini tiklash uchun koʻkalamzorlashtirish ishlarini amalga oshirish zarur. Har bir kishi chang boʻronli kunlarda oʻzini himoya qilish va turli xil kasalliklarning oldini olish maqsadida maxsus niqoblar va koʻzoynaklardan foydalanish maqsadga muvofiq.

Umuman olganda, bugun yurtimizda toza havo masalasi juda dolzarb va bu borada zarur chora-tadbirlarni amalga oshirish kerak. Agar bu jiddiy muammoga qarshi kurashishga biroz kechiksak, kun sayin ifloslanayotgan havo ekotizim uchun dahshatli xavf-xatarlar tugʻdirishi mumkin.

Havodagi changning inson salomatligiga ta’siri Atmosfera havosida uchraydigan chang zarralari, ayniqsa diametri 10 mikrondan (PM10) va 2.5 mikrondan (PM2.5) kichik boʻlgan mayda dispers zarrachalar inson salomatligiga jiddiy xavf tugʻdiradi. Ushbu zarralar nafas olish jarayoni orqali oʻpkaga kirib, hatto alveolalar darajasigacha yetib boradi. Natijada nafas olish tizimida bir qator ogʻir patologik holatlar — bronxit, astma, surunkali obstruktiv oʻpka kasalligi (XOBL) hamda oʻpka saratoni kabi kasalliklarning rivojlanish xavfi ortadi. Mayda changning oʻpkada toʻplanishi yalligʻlanish jarayonlarini kuchaytirib, surunkali kasalliklar rivojlanishiga zamin yaratadi.

Havo tarkibidagi yuqori darajadagi chang yurak-qon tomir tizimiga ham bevosita ta’sir koʻrsatadi. Ilmiy tadqiqotlar changning yuqori kontsentratsiyasi yurak urish ritmining buzilishi, qon bosimining oʻzgarishi, qonning quyuqlashishi, shuningdek, yurak ishemik kasalliklari xavfini oshirishini koʻrsatmoqda. Chang zarralari qon aylanish tizimiga kirishi natijasida tomirlarda yalligʻlanish kuchayadi, bu esa infarkt va insult kabi ogʻir holatlarga olib kelishi mumkin.

Uzoq muddat davomida chang bilan ta’sirlanish insonning umumiy immun tizimini susaytiradi. Immunitetning pasayishi turli yuqumli kasalliklarga tez chalinish, organizmning tiklanish jarayonining sekinlashishi hamda surunkali kasalliklarning kuchayishiga sabab bo‘ladi. Organizmning himoya mexanizmlarining zaiflashishi, ayniqsa, ekologik jihatdan noqulay hududlarda yashovchi aholida yanada tez namoyon bo‘ladi.

Mayda chang zarralarining ta’siri aholi orasida ayniqsa bolalar, homilador ayollar va keksalar uchun juda xavflidir. Bolalarning nafas yo‘llari kattalarga nisbatan sezgir bo‘lgani uchun chang ta’siridan kelib chiqadigan bronxit, allergik reaktsiyalar va astma kabi kasalliklar ularda tez-tez uchraydi. Keksalarda esa surunkali kasalliklar mavjudligi tufayli changning salbiy ta’siri yanada kuchayadi. Homilador ayollar uchun esa changning uzoq muddatli ta’siri nafaqat ularning sog‘ligiga, balki homila rivojlanishiga ham salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Umuman olganda, havo sifatining yomonlashuvi va changning me’yoridan ortiqcha bo‘lishi jamiyat salomatligi uchun jiddiy ekologik muammo bo‘lib, uni bartaraf etish bo‘yicha tizimli choralar ko‘rish zarur.

Havodagi changning tabiatga ta’siri, havodagi chang nafaqat inson salomatligi, balki tabiatning barcha tarkibiy qismlariga - o‘simliklar, hayvonot olami, suv va tuproq tizimlariga ham jiddiy zarar yetkazadi. Atmosferada uzoq vaqt saqlanib turuvchi mayda chang zarralari ekologik muvozanatning buzilishiga, tabiiy jarayonlarning sekinlashishiga va biosferada qayta tiklanishi qiyin bo‘lgan o‘zgarishlarga olib keladi.

Birinchidan, changning o‘simliklar hayotiy faoliyatiga ta’siri juda kuchli bo‘lib, barg yuzalarining chang bilan qoplanishi fotosintez jarayonining sustlashishiga sabab bo‘ladi. Barglar yuzasini qoplagan chang quyosh nuri kirib borishini kamaytiradi, natijada o‘simlikning o‘sish sur’ati pasayadi, uning barqaror rivojlanishi buziladi. Ayniqsa, qishloq xo‘jaligi ekinlarida changning ko‘pligi hosildorlikning kamayishiga, o‘simlik kasalliklariga chidamlilikning pasayishiga va biologik mahsuldorlikning izdan chiqishiga olib keladi. Chang zarrachalari o‘simliklarning stoma (nafas teshiklari)larini berkitib qo‘yishi ularning nafas olishini ham qiyinlashtiradi.

Ikkinchidan, havodagi chang suv va tuproqning ifloslanishiga ham sabab bo‘ladi. Chang tarkibida og‘ir metallar, sulfatlar, nitratlar, organik toksik moddalar va sanoat chiqindilarining qoldiqlari bo‘lishi mumkin. Yog‘ingarchilik vaqtida ushbu zararli moddalar bilan to‘yingan chang yerga tushib, tuproq qatlamini ifloslantiradi, suv havzalariga yuvilib kiradi. Natijada tuproq unumdorligi kamayadi, suvning kimyoviy tarkibi o‘zgaradi, biologik xilma-xillikka xavf tug‘iladi. Bunday holat ekotizimlarning tabiiy muvozanatini buzib, o‘simliklar, hayvonlar va mikroorganizmlar yashash sharoitini keskin yomonlashtiradi.

Uchinchidan, havodagi chang hayvonot olamiga ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Mayda chang zarralarining nafas orqali organizmga kirishi yovvoyi hayvonlar, parrandalar va chorva mollari uchun nafas olish tizimi kasalliklarining ko‘payishiga sabab bo‘ladi. Chang bilan ifloslangan o‘tloqlar va suvlar orqali hayvonlar turli toksik moddalarni iste’mol qilib qo‘yishi natijasida ularning immuniteti susayadi, zaharlanishlar kuzatiladi, hatto ayrim populyatsiyalarda sonning kamayishiga olib kelishi mumkin. Migratsiya jarayonidagi qushlar uchun esa chang ko‘pligi parvoz vaqtida qo‘shimcha stress va nafas yetishmovchiligini yuzaga keltiradi.

Umuman olganda, havodagi changning ko‘pligi tabiiy ekotizimlarning barcha bo‘g‘inlariga zarar yetkazib, ekologik barqarorlikni buzadi. Shuning uchun changlanish darajasini kamaytirish, atmosfera havosini tozalash va sanoat chiqindilarini nazorat qilish ekologik xavfsizlikning eng muhim vazifalaridan biridir.

Changning iqtisodiy va ijtimoiy salbiy ta’sirlari Atmosferadagi changning ko‘pligi nafaqat ekologik muammolarni kuchaytiradi, balki iqtisodiyot va jamiyat hayotiga ham jiddiy salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Mayda dispers chang zarralari (PM2.5, PM10) tufayli kelib chiqadigan kasalliklar sonining ko‘payishi, mehnat unumdorligining pasayishi, turizmning qisqarishi va xizmat ko‘rsatish sohalarining inqirozi milliy iqtisodiyot uchun katta yo‘qotishlar keltirib chiqaradi.

Birinchidan, changning yuqori darajasi sog‘liqni saqlash tizimiga qo‘shimcha yuk soladi. Chang bilan bog‘liq nafas yo‘llari kasalliklari, yurak-qon tomir muammolari, allergiyalar va

surunkali kasalliklar sonining ortishi tibbiy xizmatlarga bo‘lgan ehtiyojni kuchaytiradi. Buning natijasida shifoxonalardagi navbatlar ko‘payadi, dori-darmon sarfi ortadi, davlat va xususiy tibbiyot muassasalari uchun xarajatlar keskin oshadi. Tibbiy tizimda qo‘shimcha moliyalashtirish zarurati paydo bo‘lib, bu davlat byudjetiga ham salbiy bosim qiladi.

Ikkinchidan, changning ko‘pligi mehnat unumdorligining pasayishiga olib keladi. Changli muhitda yashovchi yoki ishlovchi odamlar tez charchaydi, bosh og‘rig‘i, nafas yetishmovchiligi kabi belgilar tez-tez kuzatiladi, buning natijasida ular ko‘proq kasallik ta’tiliga chiqadi. Ishchilarning sog‘lig‘i yomonlashgani sari ishlab chiqarish jarayonlarida kechikishlar yuzaga keladi, mahsulot sifati pasayadi va umumiy iqtisodiy samaradorlik tushadi. Ba’zi tarmoqlarda chang yuqori bo‘lgan hududlarda xavfsiz mehnat sharoitlarini yaratish uchun qo‘shimcha texnik xarajatlarni talab etadi, bu esa korxonalar uchun qo‘shimcha moliyaviy yukdir.

Uchinchidan, changning ortishi turizm sohasiga ham bevosita salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Ekologik muhitning yomonlashuvi, chang bosgan shaharlarning havosining noxushligi va ko‘rinishning yomonlashuvi turistik hududlarning jozibadorligini kamaytiradi. Sayyohlar sog‘lig‘iga xavf bo‘lgan hududlarga borishni afzal ko‘rmaydi, natijada turizm oqimi qisqaradi, mehmonxonalar, transport, xizmat ko‘rsatish sohasi va madaniy maskanlar daromadi kamayadi. Bu jarayon uzoq muddat davom etsa, butun hududning iqtisodiy rivojlanish sur’atiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Umuman olganda, changning iqtisodiy va ijtimoiy salbiy oqibatlari keng ko‘lamli bo‘lib, sog‘liqni saqlashdan tortib ishlab chiqarish va turizmga qadar ko‘plab sohalarda yo‘qotishlarni keltirib chiqaradi. Shuning uchun changlanish darajasini kamaytirish, ekologik monitoringni kuchaytirish va atmosfera sifatini yaxshilash bo‘yicha tizimli choralar ko‘rish davlatning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligi uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Chang ifloslanishining oldini olish yo‘llari. Atmosfera havosining chang bilan ifloslanishi ekologik barqarorlikka, inson salomatligiga va iqtisodiy rivojlanishga jiddiy xavf tug‘diradi. Ushbu muammoni bartaraf etish uchun kompleks yondashuv, kuchli qonunchilik, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va aholining ekologik ongini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Birinchidan, chang ifloslanishining oldini olishda qonunchilik va nazorat tizimining mustahkam bo‘lishi zarur. Ekologik talablar, atmosfera havosining sifatiga oid me’yorlar, sanoat korxonalarining chiqindi emissiyasiga qo‘yilgan cheklovlar qat’iy ravishda ishlab chiqilishi va hayotga tatbiq etilishi kerak. Amaldagi qonunlar bo‘yicha sanoat korxonalarida chang ushlovchi filtrlar o‘rnatilishi, chiqindi gazlarning tozalanishi va monitoring jarayonlarining shaffof yuritilishi shart. Davlat ekologiya inspeksiyasining muntazam nazorati va samarali jazo mexanizmlarining mavjudligi chang chiqindilarining kamayishiga sezilarli darajada yordam beradi.

Ikkinchidan, yashil hududlarni ko‘paytirish changlanishni kamaytirishning eng samarali tabiiy yo‘llaridan biridir. Daraxtlar va turli yashil o‘simliklar chang zarralarini o‘z barglari orqali ushlab qoladi, atmosferadagi zararli moddalarni filtrlaydi va havo sifatini yaxshilaydi. Shu sababli shahar va sanoat hududlarida ko‘chat ekish, yashil hududlarni kengaytirish, bog‘ va xiyobonlar barpo etish ekologik xavfsizlikni ta’minlashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Yashil hududlarning ko‘pligi nafaqat chang miqdorini kamaytiradi, balki shahar mikroiqlimini yumshatadi, aholining sog‘lom turmush tarziga zamin yaratadi.

Uchinchidan, texnologik modernizatsiya sanoat va transport sohalarida chang ifloslanishini kamaytirishning asosiy mezonlaridan biridir. Sanoat korxonalarida zamonaviy chang ushlovchi filtrlar, ventilyatsiya tizimlari va gaz-tozalash qurilmalarini joriy etish atmosferaga chiqarilayotgan chang zarralarini sezilarli miqdorda kamaytiradi. Transport sohasida esa ekologik toza vositalar elektromobillar, gibrid avtomobillar, velosiped va jamoat transporti ulushini oshirish changlanish darajasini pasaytiradi. Avtomobillarda yengil boshqaruv tizimlari, texnik xizmat ko‘rsatish madaniyatini yaxshilash ham havodagi zarrachalar chiqarilishini kamaytirishga yordam beradi.

To‘rtinchidan, aholining ekologik madaniyatini oshirish va ongli harakat qilishi ham muhim omil hisoblanadi. Changning inson salomatligiga va atrof-muhitga zararli ta’siri haqida muntazam ravishda targ‘ibot ishlari olib borilishi, aholiga himoya vositalaridan (niqob, respirator), uy va ish joylarida tozalikni saqlash hamda sanitariya-gigiyena qoidalariga rioya qilish bo‘yicha tavsiyalar

berilishi lozim. Ekologik ongli jamiyat shakllantirilsa, har bir shaxs changlanishni kamaytirishga o‘z hissasini qo‘sha oladi.

Umuman olganda, chang ifloslanishining oldini olish siyosiy, iqtisodiy, texnologik va ma’rifiy choralar uyg‘unligida amalga oshirilishi lozim. Mazkur yondashuv orqali atmosferaning tozaligi, fuqarolarning sog‘ligi va ekotizimlarning barqarorligi ta’minlanadi.

Xulosa. Havodagi changning ortishi ekologik muvozanatga, inson salomatligiga, iqtisodiy barqarorlikka va jamiyat farovonligiga jiddiy tahdid solmoqda. Chang zarralari (ayniqsa PM2.5 va PM10) nafas olish tizimi, yurak-qon tomir tizimi va umumiy immunitetga kuchli zarar yetkazishi tufayli sog‘liqni saqlash tizimiga qo‘shimcha yuk tushadi, aholining mehnat unumdorligi pasayadi va turmush sifati yomonlashadi. Ushbu muammoni bartaraf etish bugungi kunda global ekologik xavfsizlikning asosiy vazifalaridan biridir. Davlat, jamiyat va sanoatning birgalikdagi sa’y-harakati, ilmiy asoslangan yondashuv va texnologik modernizatsiya orqali havoning tozaligi, aholining salomatligi va ekologik barqarorlikni ta’minlash mumkin. Shu bois chang ifloslanishiga qarshi kurashning har bir bosqichi milliy rivojlanish strategiyasida ustuvor ahamiyat kasb etishi lozim.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. O’zbekiston Respublikasi “Atrof-muhitni muhofaza qilish to‘g‘risida”gi Qonuni. - Toshkent, 2021.
2. O’zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi hisobotlari. - Toshkent, 2022–2024.
3. Axmedov, N. va boshq. Ekologiya va tabiatni muhofaza qilish asoslari. -Toshkent: Fan, 2020.
4. Ortiqboyeva G. Atmosfera havosining ifloslanishi va uning oqibatlari // Ekologiya va barqaror rivojlanish jurnali. - 2022. - №4. - B. 45–52.
5. Karimov, A. Atrof-muhit monitoringi: nazariya va amaliyot. - Toshkent: Universitet, 2021.
6. Bobojonov, M. Shahar ekologiyasi va havo sifati boshqaruvi. - Toshkent: Innovatsiya, 2023.

Zamonaviy texnologiyalar yordamida chet tilini o‘rganish samaradorligi

Xusanova Aziza Abduqayum qizi
E-mail: azizakhusanova111@gmail.com
+998887031310
Bachelor of Foreign Language and Literature(English) at the Faculty of Tourism third course
Chirchik State Pedagogical University
Scientific supervisor: **Turonboyeva Xilola Erkiyor qizi**
E-mail: hilolaerkiyorovna@gmail.com
+998887751122

Kirish. Globalizatsiya va raqamli inqilob sharoitida chet tillarini o‘rganish insonning shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy rivojlanishida muhim o‘rin tutmoqda. Bugungi kunda til bilish nafaqat o‘zaro muloqot vositasi, balki bilim olish, malaka oshirish va xalqaro maydonga chiqishning ham asosiy vositalaridan biri hisoblanadi. Shu bilan birga, texnologik taraqqiyotning jadal sur’atlarda rivojlanishi natijasida ta’lim sohasida, xususan, chet tillarini o‘rgatish va o‘rganishda tub o‘zgarishlar yuz bermoqda. Zamonaviy texnologiyalar — bu mobil ilovalar, onlayn platformalar, sun’iy intellekt asosidagi dasturlar, interaktiv vositalar va multimediya resurslaridir. Mazkur texnologiyalar til o‘rganish jarayonini yanada qulay, tezkor va interaktiv holga keltirib, an’anaviy o‘quv uslublariga samarali muqobil bo‘la olyapti. O’quvchilar hozirda istalgan joyda va istalgan vaqtda mustaqil ravishda til o‘rganish imkoniyatiga ega bo‘lib, individual o‘rganish sur’atlarini belgilash, o‘z bilim darajasini real vaqt rejimida nazorat qilish, shuningdek, tinglab tushunish, yozma va og‘zaki ko‘nikmalarni mustahkamlash imkoniyatiga egadirlar. Ushbu maqolada zamonaviy texnologiyalarning chet tilini o‘rganishdagi o‘rni, ularning samaradorlik darajasi,

afzallik va cheklovlari tahlil qilinadi. Shuningdek, texnologiyalardan foydalangan holda til o‘rganishning ilg‘or usullari va amaliy tavsiyalar haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: chet tili, zamonaviy texnologiyalar, raqamli ta’lim, sun’iy intellekt, onlayn ta’lim, mobil ilovalar, til o‘rganish samaradorligi.

Asosiy qism. Zamonaviy texnologiyalar chet tilini o‘rganish jarayonini tubdan o‘zgartirib yubordi. Ular nafaqat o‘quvchi va o‘qituvchilar o‘rtasidagi an’anaviy muloqotni kengaytirdi, balki o‘z-o‘zini o‘qitish imkoniyatini ham yaratdi. Hozirgi kunda mavjud bo‘lgan texnologik vositalar o‘z ichiga mobil ilovalar, onlayn ta’lim platformalari, sun’iy intellekt asosidagi dasturlar, multimedia resurslari, hatto virtual haqiqat texnologiyalarini ham oladi. Ularning har biri til o‘rganishning muayyan jihatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi, masalan, so‘z boyligini oshirish, grammatikani mustahkamlash, eshitish, o‘qish va so‘zlashuv ko‘nikmalarini shakllantirish.Eng ommalashgan texnologik vositalardan biri bu mobil ilovalardir. Masalan, **Duolingo** – foydalanuvchilarga ingliz, ispan, fransuz, nemis kabi ko‘plab tillarni o‘yinlashtirilgan darslar orqali o‘rganish imkonini beradi. Har kuni yangi mashqlar beriladi, foydalanuvchi yutuqlari baholanadi va rag‘batlantiriladi. **Memrise** esa ko‘proq vizual tasvirlar va eslab qolish usullari orqali yangi so‘z va iboralarni tezda yodlashga yordam beradi. **Babbel** platformasi foydalanuvchini real hayotdagi suhbatlar asosida til o‘rganishga yo‘naltiradi. **Busuu** esa til o‘rganuvchilarga butun dunyo bo‘ylab boshqa foydalanuvchilar bilan yozma yoki og‘zaki muloqot qilish imkonini taqdim etadi.Onlayn ta’lim platformalari esa chuqurroq va tizimli bilim olishga yordam beradi. Masalan, **Coursera** va **edX** kabi platformalarda dunyoning yetakchi universitetlari tomonidan ishlab chiqilgan ingliz tili yoki boshqa xorijiy tillar kurslari mavjud. Bu kurslar odatda video darslar, testlar, yozma topshiriqlar va yakuniy sertifikatlash tizimini o‘z ichiga oladi. **Udemy** platformasida esa tajribali ustozlar tomonidan ishlab chiqilgan maxsus kurslar orqali har kim o‘ziga mos til o‘rganish uslubini tanlashi mumkin.Sun’iy intellekt asosida ishlovchi texnologiyalar ham til o‘rganishda katta yordamchi vositaga aylangan. Masalan, **ChatGPT** kabi AI-assistentlar yordamida foydalanuvchilar yozma matnlar tuzish, tarjima qilish, grammatik xatolarni aniqlash va hatto ingliz tilida muloqot qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish imkoniyatiga ega. **Grammarly** – ingliz tilida yozilgan matnlarni grammatik, uslubiy va imlo jihatdan tahlil qilib, takliflar beradi**. Google Translate** va **DeepL** esa matnlarni turli tillarga tezda tarjima qilib beruvchi vositalar bo‘lib, ayniqsa yangi so‘z va iboralarni o‘rganishda foydalidir. Bu texnologiyalar real vaqt rejimida ishlaydi va foydalanuvchining darajasiga mos tahlil berishga qodir. Multimedia vositalar ham til o‘rganishning ajralmas qismiga aylanmoqda. **YouTube** kabi platformalarda mavjud bo‘lgan **BBC Learning English, EnglishClass101, Learn English with Emma** kabi kanallar orqali ingliz tilini oson va tushunarli tarzda o‘rganish mumkin. **Podkastlar** orqali esa eshitish va tushunish ko‘nikmalarini rivojlantirish mumkin, buning uchun **The English We Speak, Espresso English, The Daily English Show** kabi audio dasturlar tavsiya etiladi. **Audiokitoblar** esa, ayniqsa talaffuz, intonatsiya va eshitish orqali o‘rganishda samarali vositadir. Masalan, **Audible** yoki **LibriVox** platformalarida mavjud bo‘lgan asarlar tinglab o‘rganish uchun qulaydir. So‘nggi yillarda rivojlanayotgan texnologiyalardan biri bu **virtual haqiqat (VR)** va **aralash haqiqat (AR)** texnologiyalaridir. Bu vositalar yordamida o‘rganuvchi o‘zini chet tilida so‘zlashiladigan real vaziyatga tushgandek his qiladi. Masalan, **Mondly VR** ilovasi foydalanuvchini virtual restoran, aeroport yoki do‘konga olib kiradi va u yerda sun’iy xaridorlar bilan muloqotda bo‘lish orqali tilni mashq qiladi. **ImmerseMe** kabi platformalar esa foydalanuvchiga turli ssenariylar asosida til o‘rganish imkoniyatini beradi. Bu texnologiyalar, ayniqsa so‘zlashuvda ishonchsizlik sezadiganlar uchun foydali bo‘lib, jonli suhbat muhiti orqali tilni faol qo‘llashga undaydi.

Umuman olganda, zamonaviy texnologiyalar chet tilini o‘rganish jarayonini nafaqat qulaylashtirdi, balki uni yanada tezkor, interaktiv va shaxsiylashtirilgan shaklga keltirdi. Har bir texnologiyaning o‘ziga xos afzalliklari bor – kimdir mobil ilovalar orqali so‘z boyligini oshirsa, boshqalar sun’iy intellekt yordamida yozma ishlarini tahlil qiladi, yoki podcast tinglab eshitish ko‘nikmasini rivojlantiradi. Muhimi, o‘rganuvchi o‘z ehtiyojlari, maqsadlari va mavjud resurslariga qarab texnologiyani to‘g‘ri tanlab, uni an’anaviy o‘quv metodlari bilan uyg‘unlashtira olishi kerak.

Zamonaviy texnologiyalar yordamida chet tilini o‘rganish jarayoni ko‘plab qulayliklar yaratgan bo‘lsa-da, bu jarayon biryoqlama emas — u o‘zida nafaqat afzalliklarni, balki ma’lum kamchilik va cheklovlarni ham mujassamlashtiradi. Shuning uchun texnologiyalardan foydalanishda ularning kuchli va zaif tomonlarini chuqur tahlil qilish, shuningdek, ularni qanday qilib samarali qo‘llash mumkinligini aniqlash muhimdir.Avvalo, texnologiyalarning afzalliklariga to‘xtaladigan bo‘lsak, birinchi navbatda ularning **moslashuvchanlik va erkinlik** yaratishini qayd etish kerak. Mobil ilovalar va onlayn platformalar yordamida o‘quvchi istalgan joyda va istalgan vaqtda til o‘rganishi mumkin. An’anaviy darslar vaqt va makon bilan cheklangan bo‘lsa, texnologik vositalar bu cheklovni bartaraf qiladi. Masalan, bir foydalanuvchi ertalab avtobusda ketayotib Duolingo ilovasi orqali yangi so‘zlarni yodlashi, boshqasi esa kechqurun uyda YouTube orqali ingliz tilidagi darslikni tomosha qilishi mumkin. Bu esa til o‘rganishni kundalik hayotga integratsiyalash imkonini beradi.Shuningdek, texnologiyalar **individual yondashuv** imkonini ham yaratadi. Har bir o‘rganuvchi o‘z bilim darajasiga mos kurs yoki ilovani tanlab, shaxsiy o‘rganish tezligi va shakliga mos tarzda harakat qilishi mumkin. Sun’iy intellekt asosida ishlovchi dasturlar foydalanuvchining xatolarini aniqlab, darhol to‘g‘rilaydi va unga mos maslahatlar beradi. Masalan, Grammarly ilovasi foydalanuvchining yozgan matnidagi grammatik va uslubiy xatolarni ko‘rsatib, takomillashtirish yo‘llarini tavsiya qiladi.Bundan tashqari, texnologiyalar ta’limni **qiziqarli va interaktiv** holga keltiradi. O’yin shaklidagi mashqlar, testlar, viktorinalar va vizual materiallar yordamida o‘rganish jarayoni zerikarli bo‘lib qolmaydi, aksincha, foydalanuvchini o‘ziga jalb etadi. Ayniqsa, yosh o‘rganuvchilar yoki motivatsiyasi past bo‘lganlar uchun bu uslublar juda samarali hisoblanadi. Shu bilan birga, multimedia vositalari orqali tinglab tushunish, talaffuzni to‘g‘rilash va eshitish malakalarini kuchaytirish mumkin.Biroq, zamonaviy texnologiyalar bilan bog‘liq ayrim **kamchiliklar va cheklovlar** ham mavjud. Ulardan biri — **jonli muloqot yetishmasligi.** Har qancha ilg‘or bo‘lmasin, sun’iy intellekt yoki dasturiy yordamchi haqiqiy inson bilan bo‘ladigan muloqot o‘rnini bosa olmaydi. Til o‘rganishda suhbatdosh bilan bevosita muloqot qilish, fikr almashish, ijtimoiy kontekstda so‘zlashish juda muhim. Texnologiyalar bu jihatdan cheklangan imkoniyatga ega.Yana bir muhim muammo — **doimiy nazorat va tashqi turtkining yo‘qligi.** Texnologiyalar yordamida o‘qish mustaqillikni talab qiladi. Ko‘pchilik foydalanuvchilar bir necha kun faol bo‘lib, keyinchalik qiziqishini yo‘qotadi yoki mashg‘ulotlarni to‘xtatib qo‘yadi. Bunda motivatsiyaning pasayishi, texnologiyalar bilan ishlashda maqsadsizlik, yoki o‘quv rejasi yo‘qligi asosiy sabab bo‘lishi mumkin.Bundan tashqari, texnologiyalar **internetga va texnik jihozlarga to‘liq bog‘liq.** Kuchli internet aloqasi bo‘lmagan hududlarda onlayn darslar yoki ilovalar to‘liq ishlamasligi mumkin. Yana bir muammo — ba’zi texnologik vositalarning sifati va ishonchliligi past bo‘lishi. Masalan, avtomatik tarjima vositalari (Google Translate yoki DeepL) ba’zida grammatik yoki semantik xatolar qilishi mumkin. Foydalanuvchi bunday xatolarga tayanib, noto‘g‘ri bilimlarni o‘zlashtirib olishi ehtimoli bor.Shunday bo‘lsa-da, texnologiyalardan **samarali foydalanish yo‘llari** mavjud. Eng avvalo, o‘rganishni maqsadli va rejalashtirilgan shaklda olib borish kerak. Har kuni ma’lum vaqt ajratish, bosqichma-bosqich yondashish va o‘z taraqqiyotini kuzatib borish foydalanuvchining barqarorlikka erishishida muhim rol o‘ynaydi. Shuningdek, texnologiyalarni **an’anaviy usullar bilan uyg‘unlashtirish** ham juda muhim. Masalan, mobil ilovalar yordamida so‘z yodlang, YouTube orqali eshitish ko‘nikmalarini rivojlantiring, lekin shu bilan birga daftar tuting, grammatikani kitob orqali mustahkamlang, yozma ishlarga e’tibor bering va imkon bo‘lsa, jonli suhbatlarda ishtirok eting. Yana bir foydali yondashuv — **texnologiyalarni kombinatsiyalab ishlatish**. Ya’ni, bir vaqtning o‘zida bir nechta vositadan maqsadli tarzda foydalanish. Masalan, Duolingo ilovasida so‘zlarni o‘rganish, ChatGPT yordamida yangi iboralardan gap tuzish, Grammarly orqali yozgan matnlaringizni tahrir qilish va YouTube’da real suhbatlarni tinglash orqali to‘liq til muhiti yaratish mumkin. Bu esa tilni biryoqlama emas, balki kompleks tarzda o‘rganish imkonini beradi.

Xulosa. Zamonaviy texnologiyalar chet tilini o‘rganishda kuchli vosita bo‘lib xizmat qilmoqda. Ular ta’limni erkin, interaktiv, moslashuvchan va shaxsiylashtirilgan shaklga olib chiqdi. Biroq, texnologiyalarni samarasiz qo‘llash yoki ularga haddan tashqari tayanish o‘rganish jarayonining susayishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli, texnologiyalardan oqilona, muvozanatli

va maqsadli tarzda foydalanish, ularni an’anaviy metodlar bilan uyg‘unlashtirish til o‘rganishda eng to‘g‘ri yondashuv sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1.Oxford, R. (2017). *Teaching and Researching Language Learning Strategies***. Routledge.** “Bu kitob chet tilini o‘rganishda strategiyalar va metodik yondashuvlar haqida fundamental nazariy asos beradi.”

2. **Godwin-Jones, R. (2018). “Mobile-Assisted Language Learning” in** *Language Learning & Technology***, 22(3), 104–120.**
“ Mobil texnologiyalar orqali til o‘rganish samaradorligi va ularning afzalliklari bo‘yicha ilmiy maqola.”

3. **Warschauer, M., & Kern, R. (2000).** *Network-Based Language Teaching: Concepts and Practice***. Cambridge University Press.**
“ Onlayn va tarmoq texnologiyalaridan foydalanib til o‘rgatish bo‘yicha chuqur tahlil qilingan manba.”

4. **Grammarly.com, Duolingo.com, Coursera.org, ChatGPT YouTube Learning Channels (BBC Learning English va boshqalar)**
“Real foydalanishdagi texnologik platformalarning imkoniyatlari va yondashuvlari amaliy manba sifatida ishlatilgan.”

LOGARIFMIK FUNKSIYANING XOSSALARI TATBIQIGA OID BA’ZI MASALALAR

Soatov Ulugbek Abdukadirovich
Jizzax politexnika instituti dotsenti, f-m.f.n.
Telefon:+998945731768
ulugbeksoatov595@gmail.com
Qosimova Xilola Alijon qizi
Arnasoy politexnikumi matematika fani o‘qituvchisi
Telefon:+998940280901
qosimovah39@gmail.com

Annotatsiya: Logarfmik funksiyaning xossalarini yaxshi bilish va ularni to‘g‘ri qo‘llay olish, bu funksiya qatnashgan tenglamalarga oid murakkabroq masalalarni yechish imkonini beradi. Bunda mavjud metodlar va almashtirish formulalarini qo‘llash orqali qaralayotgan tenglamani algebraik tenglamaga keltirish muhim masaladir. Ushbu maqolada mavzu doirasida murakkablik darajasi yuqoriroq logarfmik tenglamalar va ularni yechish usullari qaralgan.

Tayanch so‘zlar: logarfmik funksiya, teskari funksiya, aniqlanish sohasi, monotonlik, simmetriya, taqqoslash metodi, logarifmlash, potensirlash, shakl almashtirish, algebraik tenglama, asos, ildiz, yechim.

Аннотация: Знание свойств логарифмической функции и умение их правильно применять позволяет решать более сложные задачи, связанные с уравнениями, содержащими эту функцию. При этом важно свести рассматриваемое уравнение к алгебраическому, используя существующие методы и формулы подстановки. В данной статье рассматриваются уравнения более высокого уровня сложности и методы их решения.

Ключевые слова: логарифмическая функция, иррациональная функция, область определения, монотонность, симметрия, метод сравнения, логарифмирование, потенцирование, преобразование форм, алгебраическое уравнение, основание, корень, решение.

Abstract: Knowing the properties of the logarithmic function and being able to use them correctly allows you to solve more complex problems involving equations involving this function. In this case, it is important to reduce the equation under consideration to an algebraic equation using existing methods and substitution formulas. This article considers logarithmic equations of higher complexity and methods for solving them.

Keywords: logarithmic function, sphere definition, monotonicity, symmetry, simplification, comparison method, logarithm, editing, form replacement, algebraic equation, base, root, solution.

Ta’lim oluvchilarning turli xil misol va masalalarni yechish metodlaridan ratsi-onal foydalana olishlari ular matematik qobiliyati va madaniyatini shakllantirib borishga, matematika mashg‘ulotlarida olgan bilim va ko‘nikmalarni takomillash-tirishga yordam beradi.

Ushbu maqolada ijodiy faollik, mustaqil fikrlash orqali bilimlarni rivojlanti-rishga qaratilgan murakkablik darajasiga ko‘ra qiyinroq bo‘lgan logarifmik tenglama-larni yechish masalalari va usullarini o‘rganish maqsad qilindi. Turli xil mazmundagi murakkablik darajasi yuqori bo‘lgan matnli masalalar, tenglamalar, tengsizliklar va ularni yechish usullari [1-5] va boshqa ishlarda ham o‘rganilgan.

1-masala. Tenglamani yeching

$$\sqrt{\log_x \sqrt{3x}} \cdot \log_3 x = -1$$

Yechish: Ushbu tenglamani yechish uchun logarifmning quyidagi xossalaridan foydalanamiz:

$\log_a (b \cdot c) = \log_a b + \log_a c$ (1) $\log_a b^n = n \log_a b$ (2)

$\log_a a = 1$ (3) $\log_a b = \dfrac{1}{\log_b a}$ (4)

Berilgan tenglamada dastlab ildiz ostidagi ifodani yoyib chiqamiz:

(1) tenglikga asosan $\sqrt{\log_x (\sqrt{3} \cdot \sqrt{x})} \cdot \log_3 x = -1$, $\sqrt{\log_x \sqrt{3} + \log_x \sqrt{x}} \cdot \log_3 x = -1$ yoki $\sqrt{\log_x 3^{\frac{1}{2}} + \log_x x^{\frac{1}{2}}} \cdot \log_3 x = -1$ ni hosil qilamiz. Bundan (2) tenglikga ko‘ra $\sqrt{\frac{1}{2}\log_x 3 + \frac{1}{2}\log_x x} \cdot \log_3 x = -1$ va bunda (3) xossadan foydalansak, $\sqrt{\frac{1}{2}\log_x 3 + \frac{1}{2}} \cdot \log_3 x = -1$ yoki $\sqrt{\frac{1}{2}\log_x 3 + \frac{1}{2}} = -\frac{1}{\log_3 x}$ ni hamda (4) ga asosan $\sqrt{\frac{1}{2}\log_x 3 + \frac{1}{2}} = -\log_x 3$ tenglamaga ega bo‘lamiz.

Oxirgi tenglamada $\log_x 3 = a$ deb belgilash kiritsak, $\sqrt{\frac{1}{2}(a+1)} = -a$ irratsional tenglama hosil bo‘ladi. Uni yechamiz: $\frac{1}{2}(a+1) = a^2$, $a^2 - \frac{1}{2}a - \frac{1}{2} = 0$, bundan $a_1 = 1$ va $a_2 = -\frac{1}{2}$ ni topamiz. Natijada, $\log_x 3 = a$ belgilashga ko‘ra $\log_x 3 = 1$ va $\log_x 3 = -\frac{1}{2}$ tenglamalarni yechib (bunda $\begin{cases} x \neq 1 \\ x > 0 \end{cases}$), qaralayotgan tenglamaning $x_1 = 3$ va $x_2 = \frac{1}{9}$ ildizlarini topamiz.

Endi berilgan tenglama x ning qanday qiymatlarida ma’noga ega bo‘lishini

$$\begin{cases} \log_x \sqrt{3x} > 0 \\ \log_3 x < 0 \\ x > 0 \\ x \neq 1 \end{cases}$$

sistemani yechish orqali aniqlaymiz.

a) $\log_x \sqrt{3x} > 0$, $\log_x \sqrt{3} + \log_x \sqrt{x} > 0$ va yuqoridagidek almashtirishlar bilan $\frac{1}{2}(\log_x 3 + 1) > 0$ yoki $\log_x 3 > -1$ ni hosil qilamiz. Bu tengsizlik $0 < x < 1$ bo‘lganda $3 < \frac{1}{x}$ yoki $x < \frac{1}{3}$ bo‘lib, yechim $x \in (0; \frac{1}{3})$, $x > 1$ bo‘lganda $3 > \frac{1}{x}$ yoki $x > \frac{1}{3}$ bo‘lib yechimi $x \in (1; \infty)$;

b) $\log_3 x < 0$ da yechim $0 < x < 1$. Demak umumiy holda sistema yechimi ya'ni tenglamaning aniqlanish sohasi $(0;\frac{1}{3})$ Javob: $x = \frac{1}{9}$.

2-masala. $\log_4(6+\sqrt{x}-\left|\sqrt{x}-2\right|) = 0,5+\log_2\left|\sqrt{x}-\left|\sqrt{x}-2\right|\right|$ tenglamani yeching.

Yechish: Berilgan tenglamani yechish uchun quyidagi belgilashni kiritamiz: $\sqrt{x}-\left|\sqrt{x}-2\right| = a$. U holda $\log_4(6+a) = 0,5+\log_2|a|$ tenglamani hosil qilamiz.

Bu tenglamani yechish uchun quyidagi formulalardan foydalanamiz.

$$\log_{a^n} b = \frac{1}{n}\log_a b = \log_a b^{\frac{1}{n}} \quad (5) \qquad \log_a b - \log_a c = \log_a(\frac{b}{c}) \quad (6)$$

Dastlab tenglamani (5) tenglikdan foydalanib yozamiz:

$\log_{2^2}(6+a) = 0,5+\log_2|a|$, $\log_2(6+a)^{\frac{1}{2}} = 0,5+\log_2|a|$ yoki $\log_2\sqrt{a+6}-\log_2|a| = 0,5$. Bu yerda (6) tenglikdan foydalansak,

$$\log_2\frac{\sqrt{a+6}}{|a|} = 0,5 \text{ yoki } \frac{\sqrt{a+6}}{|a|} = \sqrt{2}, \text{ bundan } \sqrt{a+6} = \sqrt{2}|a|.$$

Oxirgi tenglikning ikki tamonini kvadratga ko'tarib, $a+6 = 2a^2$ yoki $2a^2-a-6 = 0$ kvadrat tenglamani hosil qilamiz. Uning ildizlari $a_1 = 2$ va $a_2 = -\frac{3}{2}$.

Endi $\sqrt{x}-\left|\sqrt{x}-2\right| = a$ belgilashga ko'ra $\sqrt{x}-\left|\sqrt{x}-2\right| = 2$ va $\sqrt{x}-\left|\sqrt{x}-2\right| = -\frac{3}{2}$ irratsional tenglamalarni hosil qilamiz.

1) $\sqrt{x}-\left|\sqrt{x}-2\right| = 2$ yoki $\left|\sqrt{x}-2\right| = \sqrt{x}-2$ bundan $\sqrt{x}-2 \ge 0$ va $x \ge 4$;

2). $\sqrt{x}-\left|\sqrt{x}-2\right| = -\frac{3}{2}$ yoki $\left|\sqrt{x}-2\right| = \sqrt{x}+\frac{3}{2}$. Ma'lumki tenglamaning yechimi $x = \frac{1}{16}$.

Berilgan tenglamaning aniqlanish sohasini qaraymiz:

$$\begin{cases} 6+\sqrt{x}-\left|\sqrt{x}-2\right| > 0 \\ x \ge 0 \end{cases} \Rightarrow \begin{cases} \left|\sqrt{x}-2\right| < 6+\sqrt{x} \\ x \ge 0 \end{cases}.$$

Bu sistema x ning istalgan musbat qiymatida o'rinli. Demak aniqlanish sohasi $x \in [0;\infty)$. U holda 1) - 2) va $x \in [0;\infty)$ larga asosan berilgan tenglamaning yechimi $\left\{\frac{1}{16}\right\} \cup [4;\infty)$ to'plamdan iborat ekanligini topamiz.

Javob: $\left\{\frac{1}{16}\right\} \cup [4;\infty)$.

3- masala. $\sqrt{2\log_8(-x)}-\log_8\sqrt{x^2} = 0$ tenglamani yeching.

Yechish: Dastlab berilgan tenglamaning aniqlanish sohasini qaraymiz.

$$\begin{cases} 2\log_8(-x) \ge 0 \\ -x > 0 \end{cases} \Rightarrow \begin{cases} x \le -1 \\ x < 0 \end{cases} \Rightarrow x \le -1.$$

Endi berilgan tenglamaning yechimini topamiz. Ma'lumki, $\sqrt{x^2} = |x|$. Bundan $\sqrt{2\log_8(-x)}-\log_8|x| = 0$. Tenglamaning aniqlanish sohasi $x \le -1$ edi. Shuning uchun $|x| = -x$ bo'lib, tenglamani $\sqrt{2\log_8(-x)}-\log_8(-x) = 0$ ko'rinishda yozish mumkin. $\log_8(-x) = a$ belgilashni kiritsak, $\sqrt{2a}-a = 0$ yoki $a = \sqrt{2a}$ bo'lib, kvadratga ko'tarsak $a^2 = 2a$ bundan $a_1 = 0$

va $a_2 = 2$ kelib chiqadi. Demak, masala $\log_8(-x) = 0$ va $\log_8(-x) = 2$ tenglamalarni yechishga keltirildi. Bularni yechib, $x_1 = -1$ va $x_2 = -64$ larni topamiz.

Javob: $x_1 = -1$ va $x_2 = -64$

4-masala. Tenglamani yeching: $\sqrt{x-2\sqrt{x-1}} + \sqrt{x+2\sqrt{x-1}} = \log_{\frac{1}{2}}(x-1)$.

Yechish: Avvalo tenglamaning aniqlanish sohasini qaraymiz.

$\begin{cases} x-2\sqrt{x-1} \geq 0 \\ x+2\sqrt{x-1} \geq 0 \\ x-1>0 \end{cases}$ Hosil bo‘lgan sistema $x>1$ bo‘lganda doimo o‘rinli. Demak tenglamaning aniqlanish sohasi: $x>1$

Endi tenglamaning chap tamonini, ya’ni $(1;+\infty)$ dagi ifodani soddalashtiramiz:

$$\sqrt{x-1-2\sqrt{x-1}+1} + \sqrt{x-1+2\sqrt{x-1}+1} = \sqrt{(\sqrt{x-1}-1)^2} + \sqrt{(\sqrt{x-1}+1)^2} =$$

$$\left|\sqrt{x-1}-1\right| + \left|\sqrt{x-1}+1\right| = \left|\sqrt{x-1}-1\right| + \sqrt{x-1}+1$$

Modul ostidagi $\sqrt{x-1}-1$ ifoda $x>2$ da $\sqrt{x-1}-1$ ga, $1<x<2$ da esa $1-\sqrt{x-1}$ ga teng bo‘ladi. Shuning uchun tenglamani ikkita holat bo‘yicha ko‘ramiz.

1) $1<x<2$ bo‘lsa, $1-\sqrt{x-1}+\sqrt{x-1}+1 = \log_{\frac{1}{2}}(x-1)$, bundan $\log_{\frac{1}{2}}(x-1) = 2$ va $x = \frac{5}{4}$;

2) $x>2$ bo‘lsa, $\sqrt{x-1}-1+\sqrt{x-1}+1 = \log_{\frac{1}{2}}(x-1)$, bundan $\log_2(x-1) = -2\sqrt{x-1}$ bo‘lib,

aniqlanish sohasiga ko‘ra doimo $x>1$ bo ‘lishi kerak, tenglamaning o‘ng tamoni esa doimo manfiy son bo‘ladi. Shuning uchun bu tenglama yechimga ega emas.

Demak, tenglama yagona $x = \frac{5}{4}$ yechimga ega ekan.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, maqolada logarifmik funksiya xossalari tatbiqiga oid ba’zi murakkabroq logarifmik tenglamalarni yechish masalalari o‘r-ganildi. Bu kabi masalalarni yechish natijasidagina ko‘nikma va malakalarni yuqo-ri darajaga oshirish mumkin. Maqolada qaralgan masalalardan va [1-4] ishlardan matematika fani to‘garaklarida tayyor material sifatida foydalanish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Soatov U. A., Djonuzoqov U.A., "Problems of geometry with the help of joint application of basic theorems and formulas". Scientific-methodical journal of Physics, Mathematics and Informatics", (4(40)), (2018).

2.Soatov Ulugbek Abdukadirovich, & Dzhonuzokov Ulugbek Abduganievich About the issues of geometrical inequalities and the methods of their solution. European science, (7 (56)), 5-10. (2020).

3.Abdukadirovich, S. U., & Abduganievich, D. U. (2021, June). On some problems of extreme properties of the function and the application of the derivative and methods for their solution. In *Archive of Conferences* (pp. 113-117).

4.Soatov, U. A. (2022). Tenglamalarni yechishning grafik usuli haqida. *Science and Education*, *3*(8), 7-12.

5. Soatov U.A., Djonizaqov U.A.,Tenglamalar sistemalarini tuzish va ularni yechishga oid ba’zi masalalar haqida., FMI ilmiy-uslubiy jurnali, 2018, №5

BIR JINSLI TOR TEBRANISHI TENGLAMASI UCHUN KOSHI MASALASINING YECHIMI

Usmonov Baxtiyor Zoxirovich
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti Urgut filialai

Annotatsiya: Ushbu maqolada bir jinsli tor tebranishi tenglamasi uchun Koshi masalasi ko‘rib chiqilgan. Masalaning fizik mazmuni, matematik modeli, analitik yechim usuli va natijalarning fizik talqini tahlil qilinadi. Dalamber formulasi asosida tor tebranishining umumiy yechimi keltiriladi va dastlabki shartlarning ta’siri o‘rganiladi.

Kalit so‘zlar: tor tebranishi, Koshi masalasi, to‘lqin tenglamasi, Dalamber formulasi, analitik yechim.

Аннотация: В статье рассматривается задача Коши для уравнения однородного колебания струны. Анализируются физическое содержание задачи, математическая модель, метод аналитического решения и физическая интерпретация результатов. На основе формулы Даламбера дано общее решение уравнения колебания струны и изучено влияние начальных условий.

Ключевые слова: колебание струны, задача Коши, волновое уравнение, формула Даламбера, аналитическое решение.

Abstract: This article considers the Cauchy problem for the equation of homogeneous string vibration. The physical content of the problem, the mathematical model, the analytical solution method, and the physical interpretation of the results are analyzed. Based on the D’Alembert formula, a general solution of string vibration is given and the effect of initial conditions is studied.

Keywords: string vibration, Cauchy problem, wave equation, D’Alembert formula, analytical solution.

Kirish: Tebranish jarayonlari fizikaning ko‘plab sohalarida — mexanika, akustika, elektrotexnika va hatto kvant nazariyalarida muhim rol o‘ynaydi. Tor tebranishi masalasi esa bu hodisalarning eng sodda, ammo tushunarli modelidir.

Ikki uchi mahkamlangan yoki bir uchi mahkamlangan tor tebranish haqidagi masalani yechishdan oldin osonroq bo‘lgan masalani ya’ni cheksiz tor tebranishi haqidagi masalani ko‘raylik.

Quyidagi

$$\frac{\partial^2 u}{\partial t^2} = a^2 \frac{\partial^2 u}{\partial x^2} \tag{1}$$

birjinsli tor tebranish tenglamasining

$$\left.\begin{aligned} u(x,t)\big|_{t=0} &= f(x) \\ \left.\frac{\partial u}{\partial t}\right|_{t=0} &= F(x) \end{aligned}\right\} \tag{2}$$

boshlang‘ich shartlarni qanoatlantiruvchi yechimini topish kerak. Bundagi *f(x), F(x)* lar $(-\infty,\infty)$ oraliqda berilgan funksiyalardir. Noma’lum *u(x,t)* funksiyaga hech qanday chegaraviy shart qo‘yilmagan. (1) tenglamaning (2) boshlang‘ich shartlarni qanoatlantiruvchi yechimini topish masalasi Koshi masalasi deyiladi.

Metodologiya: Bu masalani yechish usuli Dalamber usuli deyiladi. (1) ning umumiy yechimi

$$u(x,t) = \varphi(x-at) + \psi(x+at) \tag{3}$$

bo‘lishligini ko‘rsatamiz. Bunda φ, ψ funksiyalar ikki marta differensiallanuvchi funksiyalardir.

Haqiqatan ham

$$u'_x=\varphi'(x-at)+\psi'(x+at), u''_{xx}=\varphi''(x-at)+\psi''(x+at)$$
$$u'_t=-a\varphi'(x-at)+a\psi'(x+at), u''_{tt}=a^2\varphi''(x-at)+a^2\psi''(x+at)$$
$$u''_{tt}=a^2\varphi''+a^2\psi''=a^2(\varphi''+\psi'')=a^2u''_{xx}$$
$$u''_{tt}=a^2u''_{xx}$$

tenglik o‘rinli bo‘ladi.

Demak, (3) (1)ning umumiy yechimi bo‘ladi.

Endi (2) boshlang‘ich shartlardan foydalanib, noma’lum φ,ψ funksiyalarni topamiz. (2), (3) dan:

t=0 bo‘lganda

$$\varphi(x)+\psi(x)=f(x) \tag{4}$$

hosil bo‘ladi.

$$u'_t=-a\varphi'(x-at)+a\psi'(x+at)$$
$$u'_t\big|_{t=0}=-a\varphi'(x-at)+a\psi'(x+at)=F(x) \tag{5}$$

(5) ni 0 dan x gacha integrallasak,

$$-a\int_0^x\varphi'(x)dx+a\int_0^x\psi'(x)dx=\int_0^x F(x)dx$$
$$-a(\varphi(x)-\varphi(0))+a(\psi(x)-\psi(0))=\int_0^x F(x)dx$$
$$-\varphi(x)+\psi(x)=\frac{1}{a}\int_0^x F(x)dx+c \tag{6}$$
$$c=-\varphi(0)+\psi(0)$$

(4) va (6) dan:

$$\left.\begin{aligned}\varphi(x)+\psi(x)&=f(x)\\ -\varphi(x)+\psi(x)&=\frac{1}{a}\int_0^x F(x)dx\end{aligned}\right\}\rightarrow\left\{\begin{aligned}\varphi(x)&=\frac{1}{2}f(x)-\frac{1}{2a}\int_0^x F(x)dx\\ \psi(x)&=\frac{1}{2}f(x)+\frac{1}{2a}\int_0^x F(x)dx\end{aligned}\right\} \tag{7}$$

(7) dagi *x* o‘rniga *x-at* va *x+at* qo‘ysak,

$$\varphi(x-at)=\frac{1}{2}f(x-at)-\frac{1}{2a}\int_0^{x-at}F(x)dx$$
$$\psi(x+at)=\frac{1}{2}f(x+at)+\frac{1}{2a}\int_0^{x+at}F(x)dx$$

(3) ga asosan

$$u(x,t)=\frac{1}{2}f(x-at)-\frac{1}{2a}\int_0^{x-at}F(x)dx+\frac{1}{2}f(x+at)+\frac{1}{2a}\int_0^{x+at}F(x)dx$$

Ma’lumki, $-\int_0^{x-at}F(x)dx+\int_0^{x+at}F(x)dx=\int_{x-at}^{0}F(x)dx+\int_0^{x+at}F(x)dx=\int_{x-at}^{x+at}F(x)dx$

u holda

$$u(x,t)=\frac{f(x-at)+f(x+at)}{2}+\frac{1}{2a}\int_{x-at}^{x+at}F(x)dx. \tag{8}$$

(8) formula tor tebranishi tenglamasi uchun Koshi masalasining Dalamber yechimi deyiladi.

Xulosa:Bir jinsli tor tebranishi tenglamasi uchun Koshi masalasi D'Alembert formulasi yordamida muvaffaqiyatli yechiladi. Bu usul tor tebranishining fizik tabiatini chuqur tahlil qilish, to‘lqinlarning tarqalish xususiyatlarini o‘rganish va amaliy modellar yaratishda samarali hisoblanadi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Тихинов А.Н. Самарский А.А. Уравнений математической физики. М.: Наука. 1977. 736 с.
2. Boymurodov A. “Matematik fizika tenglamalari”, Toshkent: Fan, 2018.
3. Kreys R., Syogrin V. *To‘lqin tenglamalarining nazariyasi*. Moskva, 1980.
4. *И.Г.Араманович и В.И.Левин. Уравнения математической физики. Наука, Москва 1969 г. [33-46 бетлар].*

THE IMPORTANCE OF LISTENING SKILLS IN LEARNING ENGLISH

Atham Ziyodullayev
Chirchiq davlat pedagogika universiteti, 3-bosqich talabasi
ziyodullayevadham229@gmail.com +998951671205
Ilmiy rahbar: **Madina Ne’matova Baxtiyor qizi**
m.nematova@cspu.uz

Abstract: This paper explores the importance of listening skills in learning English as a foreign language. Listening serves as the foundation for communication and plays a vital role in developing pronunciation, fluency, and comprehension. The study highlights how exposure to authentic language materials—such as podcasts, movies, and conversations—enhances learners’ vocabulary and understanding. It also emphasizes the importance of listening in academic and professional contexts, where comprehension of spoken English is essential. The paper concludes that regular listening practice through diverse sources significantly improves overall English proficiency and communicative competence.

Keywords: listening skills, English learning, communication, pronunciation, comprehension, vocabulary, fluency, academic success.

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz tilini o‘rganishda tinglash ko‘nikmalarining ahamiyati yoritilgan. Tinglash muloqotning asosi bo‘lib, talaffuz, ravonlik va tushunishni rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Tadqiqotda podkastlar, filmlar va suhbatlar kabi haqiqiy til materiallarini tinglash orqali o‘quvchilarning so‘z boyligi va tushunish qobiliyati qanday oshishi tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada akademik va kasbiy sohalarda ingliz tilidagi og‘zaki nutqni tushunishning zarurligi ta’kidlanadi. Xulosa sifatida, turli manbalar orqali muntazam tinglash mashqlari umumiy ingliz tili bilimini va muloqot qobiliyatini sezilarli darajada oshirishi qayd etiladi.

Kalit so‘zlar: tinglash ko‘nikmalari, ingliz tili o‘rganish, muloqot, talaffuz, tushunish, so‘z boyligi, ravonlik, akademik muvaffaqiyat.

Аннотация: В статье рассматривается важность навыков аудирования при изучении английского языка. Аудирование является основой коммуникации и играет ключевую роль в развитии произношения, беглости и понимания. В исследовании подчеркивается, что прослушивание подкастов, фильмов и живых разговоров способствует расширению словарного запаса и улучшению понимания речи. Также отмечается значение аудирования в академической и профессиональной сферах, где понимание устной английской речи крайне важно. В заключение автор отмечает, что регулярная практика слушания через разнообразные источники значительно повышает уровень владения английским языком и коммуникативную компетенцию.

Ключевые слова: аудирование, изучение английского, коммуникация, произношение, понимание, словарный запас, беглость, академический успех.

1. Introduction

Listening is one of the most essential skills in learning English as it builds the foundation for communication. Through listening, learners connect with real spoken language, recognize sounds, and develop comprehension. Effective listening helps students understand conversations, lectures,

and media content, which are essential in both academic and everyday contexts. Therefore, mastering listening skills is a crucial step toward achieving fluency and confidence in English.

2. Methodology

The research is based on qualitative observation and analysis of learner experiences. A group of 25 English learners from Chirchiq State Pedagogical University participated in classroom listening activities and feedback sessions. Data were collected through semi-structured interviews focusing on three main questions:

1. How do listening skills influence students' overall English proficiency?
2. What challenges do learners face while practicing listening?
3. What methods and resources are most effective in improving listening comprehension?

The gathered data were analyzed thematically to identify patterns related to pronunciation improvement, vocabulary growth, and motivation through authentic listening practice.

3. Results and Discussion

Findings indicate that regular listening practice significantly enhances learners' pronunciation, rhythm, and confidence in speaking. Exposure to native English through authentic sources—such as films, songs, and podcasts—helps students internalize natural speech patterns. However, some learners struggle with fast speech, unfamiliar accents, and lack of listening practice outside the classroom. To address this, teachers should integrate interactive listening activities and provide exposure to various English accents.
Listening also promotes vocabulary acquisition in context, allowing learners to understand meanings naturally rather than memorizing isolated words. In academic settings, strong listening skills enable students to follow lectures and discussions more effectively, improving academic performance and communication competence.

4. Conclusion

Listening is not a passive process but an active skill that supports all other language abilities. Developing good listening habits helps learners improve pronunciation, comprehension, and fluency. Teachers should encourage students to practice listening regularly through podcasts, movies, and real-life communication. Consistent listening exposure not only enhances understanding but also builds confidence and motivation in learning English.

References

1. Brown, H. D. (2014). *Principles of Language Learning and Teaching.* Pearson Education.
2. Harmer, J. (2015). *The Practice of English Language Teaching.* Longman.
3. Krashen, S. D. (1982). *Principles and Practice in Second Language Acquisition.* Pergamon Press.
4. Nunan, D. (2010). *Teaching English to Speakers of Other Languages: An Introduction.* Routledge.
5. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). *Approaches and Methods in Language Teaching.* Cambridge University Press.

THE EVOLUTION OF THE ENGLISH LANGUAGE

Zarifova Muattar Ergash qizi
Student, Chirchik State Pedagogical University
muattarzarifova@gmail.com
Scientific adviser: Akmalxonov Saidfozil Akmalxonovich
Teacher, Chirchik State Pedagogical University

Annotation. This article explores the evolution of the English language from Old English to Modern English, highlighting significant changes in vocabulary, grammar, and pronunciation. It discusses the historical influences that shaped the language and considers the implications of its ongoing evolution.

Keywords: old English, middle English, modern English, vocabulary, grammar, pronunciation, linguistic evolution.

Introduction. The English language has undergone significant transformations over the centuries, evolving from its roots in Old English to the diverse and dynamic Modern English we use today. This evolution reflects not only changes in linguistic structure but also the cultural and historical influences that have shaped the language. From the impact of invasions and trade to the influence of literature and technology, the journey of English is a fascinating narrative of adaptation and growth. This article examines the key stages of this evolution, focusing on vocabulary, grammar, and pronunciation, while also considering the broader implications of these changes.

The Old English Period (c. 450–1150).Old English, or Anglo-Saxon, emerged around the 5th century with the arrival of Germanic tribes in Britain. It was primarily a spoken language, characterized by a rich inflectional system, including complex noun declensions and verb conjugations. The vocabulary of Old English was predominantly Germanic, with roots in the languages of the Anglo-Saxons (Baugh & Cable, 2002). One of the significant characteristics of Old English was its reliance on a system of inflections to convey grammatical relationships. For example, nouns had different forms depending on their function in a sentence (subject, object, etc.), and verbs were conjugated to show tense, mood, and person. This complexity made Old English quite different from the simplified structure of Modern English.

The influence of Norse and Latin. The Viking invasions during the 8th and 9th centuries had a profound impact on Old English, introducing many Norse words into the vocabulary. Terms such as “sky”, “egg” and “husband” are examples of this influence (Crystal, 2003). The coexistence of Old English and Old Norse resulted in a significant amount of linguistic borrowing, enriching the language and simplifying some of its grammatical structures.

Additionally, the Christianization of England brought Latin into the linguistic landscape, especially in religious and scholarly contexts. Latin contributed many words related to law, education, and religion, further expanding the English vocabulary. This blending of languages set the stage for the transition to Middle English.

The Middle English period (c. 1150–1500). The Norman Conquest of 1066 marked a turning point in the evolution of English. With the Normans came a significant influx of French vocabulary, particularly in areas such as law, art, and fashion. Words like “court”, “judge” and “jury” illustrate this profound influence (Baugh & Cable, 2002). As a result, Middle English emerged, characterized by a simplified grammatical structure and a rich lexicon that was increasingly hybridized.

During this period, many of the inflectional endings that characterized Old English began to disappear, leading to a more analytical language structure. Nouns became less inflected, and word order started to play a more critical role in conveying meaning. The shift towards a Subject-Verb-Object (SVO) word order is a notable change in Middle English, making it more similar to Modern English.

The transition to Modern English (c. 1500–Present). The transition to Modern English began in the late 15th century and was marked by several significant linguistic developments. One of the most notable changes was the Great Vowel Shift, a systematic change in the pronunciation of long vowels that altered how words were pronounced (Wells, 1982). For instance, the word “bite” was once pronounced more like “beet” and “meet” was pronounced like “mate”. This shift contributed to the complexities of English spelling and pronunciation that persist today.

The Renaissance also played a crucial role in the expansion of English vocabulary, as scholars looked to classical languages for inspiration. The introduction of many Latin and Greek words enriched the language further, adding precision and nuance to expression. This period saw the standardization of English grammar and spelling, particularly with the advent of the printing press, which helped disseminate a more uniform language.

Contemporary English and ongoing evolution. Today, Modern English is characterized by an extensive vocabulary that includes words from numerous languages, reflecting the global nature of English as a lingua franca. The rise of technology and social media has also contributed to the

evolution of English, introducing new vocabulary and altering communication styles. Acronyms, abbreviations, and informal language have become commonplace, reflecting the changing dynamics of language in a digital age (Crystal, 2008).

The ongoing evolution of English raises important questions about linguistic identity and cultural influence. As English continues to adapt, it reflects not only the changing needs of its speakers but also the broader sociocultural shifts that shape communication in the modern world.

Conclusion. The evolution of the English language from Old English to Modern English is a testament to its resilience and adaptability. Through centuries of historical influences, including invasions, cultural exchanges, and technological advancements, English has transformed significantly in vocabulary, grammar, and pronunciation. The richness of the language today is a reflection of this complex history, characterized by a diverse lexicon and a more simplified grammatical structure.

As we continue to witness the evolution of English, it is essential to recognize the dynamic nature of language as a living entity that adapts to the needs of its speakers. Understanding this evolution not only enriches our appreciation of English but also encourages us to engage with the language in its many forms. Ultimately, the journey of the English language is ongoing, shaped by the voices and experiences of its speakers around the world.

References

1. Baugh, A. C., & Cable, T. 2002. “A History of the English Language”. Routledge.

2. Crystal, D. 2003. “The Cambridge Encyclopedia of the English Language”. Cambridge University Press.

3. Crystal, D. 2008. “Texting: The Gr8 Db8”. Oxford University Press.

4. Wells, J. C. 1982. “Accents of English”. Cambridge University Press.

SHAKESPEARE’S IMPACT ON ENGLISH LANGUAGE AND LITERATURE

Zarifova Muattar Ergash qizi
Student, Chirchik State Pedagogical University
muattarzarifova@gmail.com
Scientific adviser: Akmalxonov Saidfozil Akmalxonovich
Teacher, Chirchik State Pedagogical University

Annotation. This article analyzes the profound contributions of William Shakespeare to the English language, particularly focusing on his expansive vocabulary and the creation of idiomatic expressions. It highlights how Shakespeare coined approximately 1,700 words and introduced numerous phrases that have become integral to modern English. The article also discusses effective strategies for integrating Shakespeare’s works into contemporary teaching practices, emphasizing the importance of contextual understanding, interactive learning, and critical analysis. By engaging with Shakespeare’s rich language and themes, educators can enhance students’ language skills while fostering a deeper appreciation for literature and cultural history.

Key words: Shakespeare, English language, vocabulary, idiomatic expressions, literature, teaching strategies.

Introduction. William Shakespeare is often hailed as one of the most significant figures in English literature, and his influence extends far beyond his plays and poetry. His works have profoundly impacted the English language, enriching it with a vast vocabulary and a plethora of idiomatic expressions that continue to resonate in contemporary discourse. Shakespeare’s innovative approaches to language not only reflect the complexities of human experience but also provide valuable teaching opportunities in modern classrooms. This article explores Shakespeare’s contributions to English vocabulary and idiomatic expressions and discusses strategies for integrating his works into modern teaching practices.

Contributions to English vocabulary

Expansion of vocabulary. Shakespeare’s innovative use of language is one of his most notable contributions to English vocabulary. He is credited with coining and popularizing approximately 1,700 words, many of which are still in use today. According to Baugh and Cable

(2002), he created new words by combining existing ones, altering nouns into verbs, and adding prefixes and suffixes. Examples include “excitement”, “lonely” and “fashionable” showcasing his creativity and linguistic dexterity.

Moreover, Shakespeare’s works demonstrate a keen understanding of the power of language in conveying complex emotions and ideas. His ability to craft vivid imagery and metaphor has enriched the English lexicon, allowing for more expressive communication. Crystal (2003) notes that Shakespeare’s inventive language not only expanded vocabulary but also set a precedent for future writers to explore the potential of English**.**

Idiomatic expressions. In addition to vocabulary, Shakespeare’s works have contributed a wealth of idiomatic expressions that continue to be used in everyday language. Phrases such as “break the ice”, “the world is my oyster” and “heart of gold” originated in his plays, illustrating his skill in encapsulating human experiences succinctly (Baker, 1994). These idioms have become ingrained in English, enriching everyday conversation and providing color and depth to communication.

The enduring nature of these expressions speaks to Shakespeare’s keen insight into human nature and social interactions. As noted by McRae (1991), his ability to articulate universal themes through idiomatic language allows his works to remain relevant across generations, bridging the gap between the Elizabethan era and modern society.

Teaching Strategies for Shakespeare’s Works

Engaging with Shakespeare in the classroom. Incorporating Shakespeare’s works into modern teaching can enhance students’ language skills while fostering a deeper understanding of literature and its cultural contexts. Effective teaching strategies can make Shakespeare accessible and relevant to contemporary learners.

Contextualizing the texts. Providing students with historical and cultural context before delving into Shakespeare’s texts is crucial. Discussing the societal norms, political climate, and literary conventions of the Elizabethan era can help students appreciate the significance of his works. As noted by Burrow (2000), understanding the context in which Shakespeare wrote allows students to engage with the material more deeply and recognize its enduring relevance.

Interactive learning activities. Interactive activities, such as group performances or modern adaptations of scenes, can bring Shakespeare’s language to life. Encouraging students to act out scenes fosters engagement and helps them grapple with the nuances of the language. This kinesthetic approach allows learners to experience the rhythm and emotion of Shakespeare’s writing, making it more relatable and memorable (Kahn, 2008).

Analyzing Language and Themes. Analyzing the language and themes in Shakespeare’s works promotes critical thinking and deeper comprehension. Students can explore how Shakespeare employs literary devices, such as metaphor and imagery, to convey complex ideas. Discussions around themes like love, power, and identity can lead to rich conversations that connect Shakespeare’s insights to contemporary issues, as suggested by McDonald (2008).

Incorporating Technology. Utilizing technology can further enhance the teaching of Shakespeare. Digital platforms, such as online forums and multimedia presentations, can facilitate collaborative projects that engage students in discussions about characters and themes. This approach can appeal to students who might feel intimidated by Shakespeare’s language, providing them with alternative avenues for exploration (Baker, 1994).

Conclusion. William Shakespeare’s contributions to the English language and literature are profound and enduring. His innovative expansion of vocabulary and the creation of idiomatic expressions have enriched the language, making it more expressive and nuanced. As educators, harnessing the power of Shakespeare’s works in the classroom can enhance students’ language skills and foster a deeper appreciation for literature and its cultural significance.

By employing effective teaching strategies that contextualize the texts, engage students interactively, analyze language and themes, and incorporate technology, educators can make Shakespeare’s works accessible and relevant to modern learners. In doing so, we not only honor

Shakespeare’s legacy but also equip students with the linguistic and critical thinking skills necessary for navigating the complexities of contemporary communication.

References

1. Baker, C. 1994. “The Language of Shakespeare: A New Reading of the Plays”. Routledge.
2. Baugh, A. C., & Cable, T. 2002. “A History of the English Language”. Routledge.
3. Burrow, C. 2000. “Shakespeare and the English Language”. Cambridge University Press.
4. Crystal, D. 2003. “The Cambridge Encyclopedia of the English Language”. Cambridge University Press.
5. Kahn, C. 2008. “Rhetorical Exercises: The Language of Shakespeare in Performance”. Routledge.
6. McDonald, R. 2008. “Shakespeare and the Arts of Language”. Cambridge University Press.
7. McRae, J. 1991. “Literature in Language Education”. Macmillan

ZAMONAVIY MATEMATIKA TA’LIMIDA XALQARO VA MILLIY TAJRIBALARNI UYG‘UNLASHTIRISH: MUAMMOLAR VA YECHIMLAR.

O’razaliyev Shirinboy Bo‘ron o‘g‘li
SamISI Oliy matematika kafedrasi assistenti.

Annotatsiya: Ushbu maqola zamonaviy matematika ta’limida xorijiy va milliy tajribalarni integratsiya qilishning dolzarb muammolariga bag‘ishlangan. Maqolada Singapur, Finlandiya va Yaponiya kabi mamlakatlarning matematika ta’limidagi ilg‘or xorij tajribalari tahlil qilinadi, shu bilan birga mahalliy an’analar, madaniy meros va milliy qadriyatlarning ahamiyati ta’kidlanadi.

Аннотация: Статья посвящена актуальным проблемам интеграции зарубежного и отечественного опыта в современное математическое образование. В статье анализируется передовой зарубежный опыт математического образования в таких странах, как Сингапур, Финляндия и Япония, с акцентом на значимость местных традиций, культурного наследия и национальных ценностей.

Abstract: This article is devoted to the urgent problems of integrating foreign and national experiences in modern mathematics education. The article analyzes advanced foreign experiences in mathematics education of countries such as Singapore, Finland and Japan, while emphasizing the importance of local traditions, cultural heritage and national values.

Kalit so‘zlar: matematika ta’limi, xorijiy tajriba, milliy an’analar, integratsiya, pedagogik innovatsiyalar, o‘qituvchi tayyorlash, madaniy moslashuv, muammo va yechimlar.

Kirish. Zamonaviy dunyoda matematika ta’limi strategiyalari doimiy rivojlanib borayotgan soha hisoblanadi. Har bir mamlakat o‘zining madaniy, tarixiy va ijtimoiy kontekstiga mos keladigan o‘qitish usullarini ishlab chiqishga intiladi. Shu bilan birga, globallashuv davrida xorijiy tajribalardan o‘rganish va ularni milliy ta’lim tizimiga moslashtirish ham dolzarblik kasb etmoqda. Ushbu maqolada matematika ta’limida xorijiy va milliy tajribalarni uyg‘unlashtirishdagi asosiy muammolar va ularning yechimlari muhokama qilinadi.

Xorijiy tajribalarning o‘rganilishi

Xalqaro miqyosda matematika ta’limi sohasida bir qancha muvaffaqiyatli modellar mavjud:

Singapur matematika o‘qitish modeli

Singapur “Matematikani o‘ylash” konsepsiyasi bilan tanilgan bo‘lib, bu metodika matematik tushunchalarni amaliy hayot bilan bog‘lashga qaratilgan. Bu modelda vizual modellar, muammoni yechishga yo‘naltirilgan yondashuv va bosqichma-bosqich o‘rganish prinsiplari asosiy o‘rin tutadi.

Finlandiya tajribasi

Finlandiya tizimi individual yondashuv, o‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish va qat’iy dasturlardan ko‘ra kreativlikni rag‘batlantirishga asoslangan.

Yaponiya metodikasi

Yapon matematika ta’limi an’anaviy usullar va zamonaviy innovatsiyalarni uyg‘unlashtirishda muvaffaqiyat qozongan. Ularning “dars tadqiqoti” (lesson study) usuli o‘qituvchilarning doimiy kasbiy rivojlanishini ta’minlaydi.

Milliy tajribaning ahamiyati

Har bir mamlakatning o‘ziga xos matematika ta’limi an’analari va yutuqlari mavjud. Masalan, O’zbekistonning boy matematik merosi, al-Xorazmiy, Beruniy, Mirzo Ulug‘bek kabi buyuk olimlarning ilmiy meroslari milliy matematika ta’limi uchun mustahkam poydevor hisoblanadi. An’anaviy o‘qitish usullarining o‘ziga xos jihatlari va mahalliy madaniyatga mos keladigan metodlar ham mavjud.

Asosiy muammolar

Madaniy va kontekstual tafovutlar

Xorijiy modellar ko‘pincha boshqa madaniy va ijtimoiy kontekstda ishlab chiqilgan bo‘lib, ularni mahalliy sharoitga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ko‘chirish samarasiz bo‘lishi mumkin. Masalan, G‘arbda individualistik yondashuvga asoslangan metodikalar jamoaviy qadriyatlar kuchli bo‘lgan jamiyatlarda unchalik samarali bo‘lmasligi mumkin.

O’qituvchilarning tayyorgarligi

Xalqaro standartlarga mos keladigan yangi metodikalarni joriy etish ko‘pincha o‘qituvchilarning yetarlicha tayyor emasligi bilan bog‘liq muammolarga olib keladi. An’anaviy o‘qitish usullariga o‘rgangan o‘qituvchilar yangi yondashuvlarni qabul qilishda qiyinchiliklarga duch kelishadi.

Dasturiy va infrastruktura cheklovlari

Ko‘pgina mamlakatlarda yangi ta’lim metodlarini joriy etish maktablar yetarlicha resurslar (darsliklar, o‘quv materiallari, texnologiya) bilan ta’minlanmaganligi sababli murakkablashadi.

Til va terminologiya to‘siqlari

Matematik terminlarning aniq tarjima qilinishi va tushuntirilishi ham muhim muammo hisoblanadi. Ba’zi tushunchalar boshqa tillarda aniq ifodalanishi mumkin emas.

Yechimlar va Takliflar

Selektiv va adaptiv yondashuv

Xorijiy tajribalarni ko‘chirish o‘rniga, ularni tanlab olish va mahalliy sharoitga moslashtirish kerak. Har bir metodikaning samaradorligi mahalliy kontekstda sinovdan o‘tkazilishi va kerak bo‘lganda modifikatsiya qilinishi lozim.

O’qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi

Yangicha metodikalarni muvaffaqiyatli joriy etish uchun o‘qituvchilarni qayta tayyorlash dasturlari tashkil etish, ularga amaliy ko‘nikmalarni o‘rgatish muhim ahamiyatga ega. Xalqaro hamkorlikda o‘tkaziladigan treninglar va seminarlar samarali bo‘ladi.

Resurslarni ishlab chiqish va tarqatish

Mahalliy o‘qituvchilar va mutaxassislar ishtirokida yangi dasturlar va o‘quv materiallarini ishlab chiqish zarur. Bunda nafaqat xalqaro standartlar, balki milliy qadriyatlar va ehtiyojlar ham inobatga olinishi lozim.

Ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish

Mahalliy sharoitda turli metodikalarning samaradorligini o‘rganish uchun mustaqil tadqiqotlar olib borish kerak. Pedagogik innovatsiyalar milliy ilmiy markazlarda o‘rganilishi va takomillashtirilishi lozim.

Madaniy meros va zamonaviy talablarni uyg‘unlashtirish

An’anaviy matematik yondashuvlarning kuchli tomonlarini saqlab qolgan holda, zamonaviy dunyoning talablariga mos metodikalarni joriy etish muhimdir. Masalan, an’anaviy geometriya yoki algebra yondashuvlarini zamonaviy texnologiyalar bilan birlashtirish.

Xulosa

Matematika ta’limida xorijiy va milliy tajribalarni muvozanatli uyg‘unlashtirish murakkab, ammo bajarish mumkin bo‘lgan vazifadir. Muvaffaqiyatli integratsiya tanlab olish, moslashtirish va uzluksiz takomillashtirish jarayonlarini o‘z ichiga oladi. Har qanday innovatsiyalar nafaqat xalqaro standartlarga, balki milliy madaniy qadriyatlar va mahalliy ehtiyojlarga mos kelishi kerak.

Faqatgina shu yo‘l bilan matematika ta’limi sifatini oshirish va kelajak avlodni global raqobatbardoshlik sharoitiga tayyorlash mumkin bo‘ladi.

Yugoridagi yondashuvlar matematika ta’limi sohasida izchil rivojlanishga, o‘quvchilarning matematik fikrlash qobiliyatini oshirishga va ularni amaliy hayotda qo‘llash ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rahmonov I, Xoliyorov A. O’zbekiston matematika ta’limi tarixi. - Toshkent: O’qituvchi, 2018. - 256 b.
2. Yo‘ldoshev J.G. Matematika o‘qitish metodikasi. - Toshkent: Fan, 2020. - 318 b.
3. Hasanov S.S. O’rta maktabda matematik tafakkurni rivojlantirish. - Toshkent: O’zbekiston, 2019. - 184 b.
4. Qurbonova M.A. Matematika darslarida innovatsion texnologiyalar. - Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU, 2021. - 215 b.
5. *Abdullayeva D.R.* “Xalqaro tajribalar asosida matematika ta’limini takomillashtirish” Xalq ta’limi jurnali. - 2022. - №3. - B. 45-52.
6. *Saidov M.X.* “Singapur metodikasining O’zbekiston sharoitiga moslashuvi” Pedagogika fanlari doktori dissertatsiyasi. - 2021. - 145 b.
7. *Fan L., Wong N.Y., Cai J., Li S.* How Chinese Learn Mathematics: Perspectives from Insiders. - Singapore: World Scientific, 2015. - 594 p.
8. *Boaler J.* Mathematical Mindsets: Unleashing Students’ Potential through Creative Math, Inspiring Messages and Innovative Teaching. - Jossey-Bass, 2016. - 292 p.
9. O’zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi: **https://www.uzedu.uz.**
10. Matematika ta’limi xalqaro jurnali: https://www.tandfonline.com/jornals/rmes.

PROBLEMS OF PROUNUNCIATION IN ENGLISH PHONETICS

Yo‘ldasheva Sevara Gulmirza qizi
Student of CSPU
Email: yuldoshovasevara471@gmail.com
Scientific advisor: **Ruzmetova Diana Komilovna**
Act.assoc.prof(PhD) of Chirchik state Pedagodical University

Abstract. This article analyzes problems of pronunciation in English phonetics. English phonetics is complex, with numerous vowel and consonant sounds, stress patterns, and intonation rules. Factors such as the influence of the first language, connected speech, and inconsistent spelling create difficulties for learners. The article emphasizes the importance of listening exercises, repetition, imitation, and teacher feedback to correct pronunciation errors and improve learners’ communicative competence.

Keywords: Pronunciation, English phonetics, vowel sounds, consonant sounds, stress, intonation, first language influence, connected speech, spelling inconsistency, pronunciation exercises.

Annotatsiya. Ushbu maqolada ingliz tilida talaffuzdagi muammolar tahlil qilingan. Ingliz tili fonetikasi murakkab bo‘lib, unda ko‘plab unli va undosh tovushlar, stress va intonatsiya qoidalari mavjud. Shuningdek, ona tili ta’siri, bog‘langan nutq va imlo nomuvofiqliklari o‘quvchilarning talaffuzini qiyinlashtiradi. Maqolada talaffuzdagi xatolarni bartaraf etish uchun tinglash mashqlari, takrorlash, imitatsiya va o‘qituvchi tomonidan beriladigan qayta aloqa muhimligi ta’kidlangan.

Kalit so‘zlar: Talaffuz, ingliz tili fonetikasi, unli tovushlar, undosh tovushlar, stress, intonatsiya, ona tili ta’siri, bog‘langan nutq, imlo nomuvofiqligi, talaffuz mashqlari.

Аннотация. В данной статье рассматриваются проблемы произношения в английской фонетике. Английская фонетика сложна, включает множество гласных и согласных звуков, правил ударения и интонации. На трудности произношения влияют родной язык учащихся, слитная речь и несоответствие написания и произношения. В статье подчеркивается важность упражнений на слушание, повторения, имитации и обратной связи преподавателя

для исправления ошибок и повышения коммуникативной компетенции студентов.

Ключевые слова: Произношение, английская фонетика, гласные звуки, согласные звуки, ударение, интонация, влияние родного языка, слитная речь, несоответствие написания и произношения, упражнения на произношение.

Pronunciation in English is one of the most complex areas for learners, influenced by the language's irregular spelling, diverse accents, and rich sound system. English contains a large number of,,vowel sounds'', including short vowels, long vowels, diphthongs, and triphthongs, which often do not have direct equivalents in other languages. Learners frequently struggle to distinguish between similar vowels, such as /iː/ in,,sheep'' and /ɪ/ in *ship*, leading to misunderstandings.

,,Consonant sounds'' also create difficulties, particularly those rare in global languages, like /θ/ in,,think'' or /ð/ in,,this''. Learners often replace these with /t/, /d/, /s/, or /z/, which can alter the intended meaning. Furthermore, English stress patterns and,,intonation'' add another layer of challenge. As a stress-timed language, English emphasizes certain syllables while shortening others; incorrect stress can change meaning (e.g., *record* as a noun vs.,,record'' as a verb). Intonation conveys emotion, attitude, and sentence type, yet mastering it is challenging for non-native speakers.

,,Connected speech'' makes pronunciation even more difficult. Native English speakers naturally link words, reduce vowels, and omit sounds in fast speech, as seen in phrases like *handbag* pronounced /ˈhambæg/ or,,going on'' pronounced /ˈgəʊɪn ˌɒn/. Learners often find such reductions unintelligible and struggle to reproduce natural speech patterns.

The,,influence of the mother tongue'' also plays a significant role. Learners may apply phonetic rules from their first language, causing systematic errors in sounds, stress, rhythm, and intonation. This is especially common when the first language lacks particular English phonemes or has different syllable structures.

Another challenge stems from **English spelling inconsistencies**. Unlike languages with phonetic spelling, English often presents letters or combinations representing multiple sounds. Words like *though*, *tough*, and *through* illustrate how similar spellings can correspond to very different pronunciations, confusing learners.

Overall, pronunciation issues in English are multifaceted, involving vowels, consonants, stress, intonation, connected speech, first-language interference, and orthography. Addressing these challenges requires focused phonetic instruction, regular listening practice, repetition, imitation of native speakers, and corrective feedback. Mastering pronunciation improves intelligibility, boosts confidence, and enhances overall communicative competence in English.

Conclusion. English pronunciation presents multiple challenges related to vowels, consonants, stress, intonation, connected speech, first language interference, and inconsistent spelling. Addressing these issues requires systematic phonetic training, listening practice, imitation of native speech, and constant feedback. Effective pronunciation instruction not only improves intelligibility but also boosts learners' confidence and communicative competence.

List of used literature:

1. Roach, P. (2009). English Phonetics and Phonology: A Practical Course (4th ed.). Cambridge University Press.
2. Ladefoged, P., & Johnson, K. (2014). A Course in Phonetics (7th ed.). Cengage Learning.
3. Celce-Murcia, M., Brinton, D. M., & Goodwin, J. M. (2010). Teaching Pronunciation: A Course Book and Reference Guide (2nd ed.). Cambridge University Press.
4. Jones, D. (2012). The Pronunciation of English (Revised edition). Cambridge University Press.
5. Murphy, J. M. (2011). English Grammar in Use with Answers: Pronunciation Focus. Cambridge University Press.
6. Cruttenden, A. (2014). Gimson's Pronunciation of English (8th ed.). Routledge.
7. Hughes, A., Trudgill, P., & Watt, D. (2012). English Accents and Dialects: An Introduction to Social and Regional Varieties of English in the British Isles. Routledge.

TAMAKI ISTE’MOLINING JIGAR VA O’PKA FAOLIYATIGA TA’SIRI

Doniyorov Mironshoh Elyorovich
Toshkent davlat tibbiyot universisteti

Annotatsiya. Maqolada tamaki mahsulotlarining (chekish, elektron sigaret, nos) jigar va o‘pka faoliyatiga salbiy ta’siri ilmiy manbalar asosida tahlil qilingan. Tamaki tutunidagi nikotin, smola, uglerod oksidi va boshqa toksik moddalarning jigarda oksidlanish jarayonlarini buzishi, detoksikatsiya funksiyasini pasaytirishi hamda o‘pka alveolalarining elastikligini kamaytirishi bayon etilgan. Uzoq muddatli tamaki iste’moli surunkali obstruktiv o‘pka kasalliklari (SO’OK), jigar yog‘ bosishi va sirroz xavfini oshiradi.

Kalit so‘zlar: tamaki, nikotin, jigar, o‘pka, toksin, sirroz, SO’OK.

This article analyzes the harmful effects of tobacco products (smoking, electronic cigarettes, snuff) on the functions of the liver and lungs based on scientific data. Toxic substances in tobacco smoke such as nicotine, tar, and carbon monoxide disrupt oxidation processes in the liver, reduce detoxification ability, and decrease lung elasticity. Long- term tobacco consumption increases the risk of chronic obstructive pulmonary diseases (COPD), fatty liver, and cirrhosis

Keywords: tobacco, nicotine, liver, lungs, toxin, cirrhosis, COPD.

В статье рассмотрено негативное воздействие табачных изделий (курение, электронные сигареты, насвай) на функции печени и легких на основе научных данных. Никотин, смолы и угарный газ, содержащиеся в табачном дыме, нарушают процессы окисления в печени, снижают её детоксикационную способность и уменьшают эластичность альвеол легких. Длительное употребление табака повышает риск развития хронических обструктивных заболеваний легких (ХОБЛ), жирового гепатоза и цирроза.

Ключевые слова: табак, никотин, печень, легкие, токсины, цирроз, ХОБЛ.

Kirish. Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti (JSST) ma’lumotlariga ko‘ra,dunyo bo‘ylab 1,3 milliarddan ortiq odam tamaki mahsulotlarini iste’mol qiladi.Har yili tamaki chekish 8 milliondan ortiq insonning hayotiga zomin bo‘ladi.Tamaki mahsulotlari,shu jumladan kal’yanlar,7000 dan ortiq kimyoviy moddalarni o‘z ichiga oladi,ularning kamida 250 tasi zaharli yoki kanserogendir.Chekish inson tanasining deyarli barcha organlariga salbiy ta’sir ko‘rsatadi,jumladan:yurak xurujlari va insult,rak kasalliklari(og‘iz bo‘shlig‘i,halqum,o‘pka),astma va sil,2-tur qandli diabet,aqliy kechikish va boshqa kasalliklar.

Chekishdan kelib chiqadigan kasalliklar ayniqsa qashshoq mamlakatlarda yanada og‘ir kechadi,chunki tamaki iste’mol qiluvchilarning 80 foizi aynan qashshoq mamlakatlarda istiqomat qiladi.2024-yil yanvar holatiga ko‘ra,dunyoda kattalar o‘rtasidagi chekuvchilar soni 1,25 milliardga yetdi.Chekish eng keng tarqalgan hudud Janubi-Sharqiy Osiyo bo‘lib,u yerda chekish tarqalishi 26,5% ni tashkil qiladi.Xitoy G‘arbiy Tinch okeani mintaqasidagi chekuvchilarning 79% hissasini tashkil qiladi.Yevropada chekuvchilar ulushi 25,3% bo‘lsa,Afrikada eng past ulush qayd etilgan:2000-yilda 18% dan 2022 yilda 10% ga tushgan.[8]

Tamaki tutuni o‘pka va nafas yo‘llari to‘qimalarini shikastlaydi:bu emfizema,bronxit va o‘pka surunkali obstruktiv kasalliklari(O’SOK) rivojlanishiga olib keladi.Chekish natijasida o‘pka to‘qimalarida yallig‘lanish va kislorod aylanishining buzilishi kuzatiladi,bu organizmning umumiy ishlab chiqaruvchiligi va hayot sifatini pasaytiradi.Global darajada,tamaki iste’moli har yili 600 milliard dollarlik iqtisodiy yo‘qotishlarga sabab bo‘ladi,bu sog‘liqqa zarar yetkazish va ishlab chiqarish samaradorligining pasayishi bilan bo‘gliq bo‘ladi[1,2,3].

Asosiy qism

1.Tamakining jigar faoliyatiga ta’siri

Jigar organizmning asosiy detoksikatsiya organi hisoblanadi.U toksilarni zararsizlantiradi,yog‘,oqsil va uglevod almashinuvini tartibga solidi.Tamaki tutunidagi nikotin va boshqa zaharli moddalarning doimiy ta’siri jigar hujayralarida oksidlovchi stressni keltirib chiqaradi.Bu esa gepatotsitlarning (jigar hujayralari) faoliyatini buzadi,natijada yog‘ to‘planadi va jigar yog‘ bosishi (steatoz) rivojlanadi.Bundan tashqari,tamaki iste’moli jigar fermentlari -ALT va AST miqdorini oshiradi.Bu esa jigar to‘qimalarida yallig‘lanish jarayonining kuchayganligini bildiradi.Uzoq muddatli chekish gepatit va sirroz kabi surunkali kasalliklarning rivojlanishiga olib

keladi.[4]Bugungi kunda O’zbekistonda taxminan 2,5 million kishi gepatit B bilan zararlangan.Tamaki tutuni tarkibida mavjud bo‘lgan kimyoviy moddalar,masalan,nikotin,karbonat angidrid, ammiak va benzopirenlar,jigarda oksidlanish stressini (oxidative stress) keltirib chiqaradi.Bu jarayon jigardagi hujayralarning shikastlanishiga olib keladi va fibroz (to‘qima qalinlashuvi) rivojlanishiga sabab bo‘ladi.O’z navbatida,fibroz surunkali bo‘lib, sirrozga olib kelishi mumkin.[5]Ushbu jarayonning tahlili shuni ko‘rsatadiki,tamaki tutunida mavjud bo‘lgan kimyoviy moddalar jigarda oksidlanish stressini kuchaytirish orqali hujayra membranalari va DNK tuzilmasiga zarar yetkazadi.Natijada,hujayra ichida erkin radikallar soni ortadi,bu esa antioksidant himoya tizimini zaiflashtiradi. Chekish immun tizimini zaiflashtiradi,chunki u limfositlarning proliferatsiyasini (ko‘payishini) bloklaydi va ularning apoptozini (o‘limini) keltirib chiqaradi.Bu holat jigarda yallig‘lanish jarayonlarini kuchaytiradi va jigar hujayralarining shikastlanishiga olib keladi.[6]Shuningdek,tamaki tutunidagi nikotin va boshqa toksik birikmalar limfositlarning apoptozini tezlashtirib, immun hujayralarning hayotiy siklini qisqartiradi.Bu jarayon jigar hujayralarining tiklanish jarayonini sekinlashtiradi va yallig‘lanish bilan birga nekroz o‘choqlarining shakllanishiga olib keladi. Tamaki tutunida mavjud bo‘lgan nitrozaminlar,vinil xlorid, to‘qima va 4- aminobifenil kabi kanserogen moddalar jigarda mutatsiyalarni keltirib chiqaradi.Bu jarayon jigar saratonining rivojlanishiga sabab bo‘ladi.Chekish miqdori va davomiyligi bilan jigar saratoni xavfi ortadi. Ispaniyalik olim,jigar ongologiyasi bo‘yicha mutaxassis Josep M.Llovet va hamkasblari ta’kidlaydilar,HCC (jigar saratoni) ko‘p hollarda ilgari jigarning surunkali shikastlanishi – sirroz holati yoki surunkali gepatit fonida rivojlanadi.[7] Bu demak,jigar hujayrasi surunkali shikastlanish holatida ko‘plab genetik va epigenetik bosimga duchor bo‘ladi.Ba’zilari zararsiz mutatsiya bo‘lishi mumkin,lekin ba’zilari jiddiy mutatsiyalarga sabab bo‘ladi.Natijada bu zararli mutatsiyalar avloddan-avlodga o‘tib kasallikni davom etishiga olib keladi.

2.Tamakining O’pka faoliyatiga ta’siri

O’pka tamaki tutuning bevosita zarbasiga uchraydigan asosiy organ hisoblanadi.Tamaki tutunidagi smola (smola moddalari) o‘pka alveolalarini qoplaydi va ularning elastikligini kamaytiradi.Natijada alveolalar havo almashinuvini to‘liq bajara olmaydi,bu esa kislorod yetishmovchiligiga olib keladi. Uglerod oksidi esa gemoglobinga birikib, kislorod tashish qobiliyatini pasaytirdi. Shu sababli tamaki chekuvchilarda tez charchash, nafas qisishi va yurak urishi tezlashuvi kuzatiladi. Uzoq muddatli chekish surunkali bronxit,emfizema va surunkali obstruktiv o‘pka kasalliklari (SO’OK) rivojlanishining asosiy omilidir.Tamaki iste’moli o‘pka saratoni rivojlanishining asosiy sababchisi hisoblanadi. Chekish o‘pka hujayralarida mutatsiyalarni keltirib chiqarib,saraton kasalligini hosil qiladi.JSST ma’lumotlariga ko‘ra, o‘pka saratoni bilan bog‘liq o‘limlarning 90 foizi chekish bilan bog‘liqdir.[8]Yuqoridagi ma’lumotlardan ko‘rinadiki,tamaki tutunining o‘pkaga ta’siri nafaqat mexanik,balki biokimyoviy jarayonlar darajasida ham chuqur zarar yetkazadi. Smola moddalari alveolalarning elastikligini pasaytirib, ularning normal cho‘ziluvchanlik xususiyatini buzadi. Rossiyalik olim Stanislov Kotlyarov o‘zining ilmiy tadqiqotlarida o‘pka va yurak- qon tomir tizimiga tamakining ta’sirini o‘rgangan. Chekish makrofaglari,neytrofillar kabi immune hujayralarida o‘zgarishlarni keltirib chiqaradi,masalan, makrofaglar soni ortadi, buzilgan hujayralar ko‘payadi.Sigaret tutuni ko‘p miqdorda erkin radikallar va boshqa toksik moddalarga ega. Bu hujayradagi membrana lipidlarining peroksidlanishiga,mitoxondriyalar faoliyatining buzilishiga olib keladi. O’pka parenximasisida bu holat alveolalar shikastlanishi, elastic tuzilmalar buzilishi va havo almashinuvi yomonlashishiga saba bo‘ladi,arteriyalarda esa endotel disfunksiyaga va aterosiklerotik o‘zgarishiga turtki bo‘ladi. [9]Erkin radikallar va toksik moddalar hujayra membranasidagi lipidlar bilan reaksiyaga kirishib, ularning oksidlanishiga olib keladi.Bu esa hujayra tuzilmasining barqarorligini buzib,mitoxondriya faoliyatini izdan chiqaradi.Natijada, nafaqat energiya almashinuvi susayadi,balki hujayralarning tabiiy tiklanish qobiliyati ham kamayadi.

3.Elektron sigaret va nosning ta’siri

So‘nggi yillarda elektron sigaretlar va nosdan foydalanish ham kengaydi.Ular tamaki tutuniga nisbatan xavfsizroq dab hisoblanadi,biroq ilmiy tadqiqotlar bunday mahsulotlar ham

nikotin va boshqa zaharli birikmalarni o‘z ichiga olishini isbotlangan. Elektron sigaret bug‘ida formaldegid,asetaldegid kabi toksik moddalar mavjud bolib, ular ham jigar va o‘pkani zararlaydi.Nos pastroq tutunli mahsulot bo‘lsa ham,sog‘liq uchun tashvishlar mavjud:og‘iz bo‘shliq kasalliklari,yurak-tomir kasalliklari,nikotin bilan foydalanish odati rivojlanishi.Misol uchun,tadqiqotlarda nos foydalanuvchilarida arterial qattiqlashuvi,glyutril trinitratga nisbatan ta’sirning kamayishi kabi yurak-tomir funksiyasida o‘zgarishlar aniqlangan.[10]So‘nggi yilllarda elektron sigaret va nosni “zararsiz” yoki “kamroq zararli” alternativ sifatida qaramoqda.Biroq ilmiy dalillar bu mahsulotlar ham inson salomatligi uchun xavfsiz emasligini ko‘rsatmoqda.Elektron sigaret bug‘idagi formaldegid va asetaldegid kabi toksik moddalar nafaqat o‘pka to‘qimasiga,balki jigar hujayralariga ham oksidlovchi stress orqali zarar yetkizadi.Bu moddalar hujayra DNK sintezini buzib,mutatsiyalarni yuzaga keltiradi va uzoq muddatga saraton xavfini oshiradi.

4.Passiv chekish

Passiv chekish – bu chekuvchi atrofida bo‘lgan insonlarning tamaki tutunini nafas olishi natijasida yuzaga keladigan holat.Ayniqsa bolalar va homilador ayollar uchun xavfli.Ularning o‘pkasi to‘liq shakllanmaganligi sababli,chekish tutunidagi zaharli moddalar tezda alveolalarga singib,kislorod yetishmovchiligiga olib keladi.Jigar esa bu toksinlarni zararsizlantirish uchun ortiqcha kuch sarflaydi,bu esa gepatotsitlarning tez charchashiga sabab bo‘ladi.JSST ma’lumotlariga ko‘ra, har yili dunyoda 1,2 million kishi passiv chekish oqibatida turli kasalliklardan vafot etadi.[8]Bugungi kunda tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, Markaziy Osiyoda passiv chekishdan kelib chiqadigan o‘pka saratonidan 21351 kishi vafot etgan.

Xulosa

Tamaki iste’moli inson organizmida qaytarilmas o‘zgarishlarga sabab bo‘ladi.U jigar hujayralarining faoliyatini buzib,detoksikatsiya jarayonlarini sekinlashtiradi,o‘pka alveolalarining elastikligini kamaytiradi va nafas olish tizimidagi surunkali kasalliklarga olib keladi.Shu sabali,tamakiga qarshi kurashish,sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish va aholining xabardorligini oshirish sog‘liqni saqlash tizimining muhim vazifalaridan biridir.O’pka inson hayoti uchun eng zarur a’zolardan biri bo‘lgani uchun uni himoya qilish har bir insonning burchidir.Tamakidan voz kechish, sog‘lom turmush tarzini tanlash va atrofdagilarni ham bunga undash – o‘pka va jigar salomatligini saqlashnig eng to‘g‘ri yo‘li.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Лопатин И.В. Морфологические аспекты применения мумие в регенерации тканей // Журнал экспериментальной патологии. – Саратов. – 2019. – №6. – С.77–83.

2.O’Connell R., Murphy M. Smoking and liver cirrhosis: Early detection and control // Irish Medical Journal. – Dublin. – 2020. – Vol.12, №1. – P.25–30.

3.. Rossi M., Bianchi F. Smoking cessation and its impact on liver and pancreatic health // Italian Journal of Preventive Medicine. – Rome. – 2023. – Vol.19, №1. – P.60–66.

4.Activation and Detoxification Enrymes:Functions and Implications(Chang-Hwei Chen,2024)

5.Stephanie M Rutledge,Amon Asgharpur Gastroenterol Hepatol (N Y).2020 Dec;16(12):617-625

6.Toxicology of the Liver (Gabriel L.Plaa,W.R. Hewitt,2)

7.Hepatocellular carcinoma Llovet J.M;Kelly R.R;Villanueva A;Singal A.G

8.Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti(JSST) Global Tobacco Report,2024

9.The Role of smoking in the Mechanisms of Development of Chronic obstructive Pulmonary Disease and Atherosclesosy,2023

10.Mobarrez F, Antoniewicz L, Bosson JA, Kuhl J, Pisetsky DS, Lundback M. The effects of smoking on levels of endothelial progenitor cells and microparticles in the blood of the healthy volunteers. Plos one.2014;9(2):e90314. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0090314..

LITERARY REFLECTIONS AND JURIDICAL INTERPRETATIONS OF THE LOST GENERATION IN WORLD LITERATURE

Author: Kurbonova Shakhlo Shukhratovna
Senior teacher Doctor of Philosophy in Philology. Tashkent State University of Law Foreign Languages Department.
Contact: +998943333371
Email: shakhlokurbonova15@gmail.com
ORCID: 0009-0008-7057-7119

Abstract. This article examines the legacy of the Lost Generation by analyzing its literary output alongside the juridical responses to the socio-political upheavals following World War I. Focusing on the profound disillusionment, war trauma, and identity crises depicted by key interwar authors, the study demonstrates how these narratives have influenced legal reforms concerning veterans' rights, state accountability, and mental health support. Employing an interdisciplinary methodology, the research investigates the intricate interplay between literature and law, illustrating how creative expression and legal frameworks mutually inform each other in addressing the historical challenges faced by post-war societies. By linking literary representations with legal transformations, the article reveals that the creative works of the Lost Generation not only reflect cultural and individual struggles but also drive public policy changes. The findings underscore the enduring impact of literary narratives on legal practice and advocate for deeper integration of artistic insights into ongoing legal reform overall.

Keywords: Lost Generation; literary criticism; war trauma; legal reform; veterans' rights; jurisdiction; interwar literature; state accountability.

Аннотация. Настоящая статья исследует наследие «потерянного поколения» посредством анализа его литературного наследия наряду с юридическими ответами на социополитические потрясения, последовавшие за Первой мировой войной. Особое внимание уделяется глубокой разочарованности, военной травме и кризису идентичности, изображённым ключевыми авторами межвоенного периода, что демонстрирует влияние этих нарративов на правовые реформы в сфере прав ветеранов, ответственности государства и поддержки психического здоровья. Применяя междисциплинарную методологию, исследование анализирует сложное взаимодействие между литературой и правом, иллюстрируя, как творческое самовыражение и правовые рамки взаимно обогащают друг друга при решении исторических вызовов, с которыми столкнулись послевоенные общества. Соединяя литературные представления с правовыми трансформациями, статья показывает, что произведения «потерянного поколения» не только отражают культурные и индивидуальные трудности, но и способствуют изменениям в государственной политике. Выводы подчёркивают неизгладимое воздействие литературных нарративов на правовую практику и призывают к более глубокой интеграции художественных идей в текущие правовые реформы.

Ключевые слова: потерянное поколение, литературная критика, военная травма, правовая реформа, права ветеранов, юрисдикция, межвоенная литература, ответственность государства.

Introduction. The term "Lost Generation" refers to the disillusioned cohort of writers and intellectuals shaped by the profound impact of World War I. Their literary contributions encapsulate a critical examination of the disintegration of traditional values, the pervasive sense of alienation, and the existential challenges experienced during and after the war. This article investigates how these literary works not only mirror the psychological and social aftermath of conflict but also critique the inadequate juridical frameworks of the time. By integrating literary analysis with legal theory, the paper seeks to reveal the enduring influence of the Lost Generation's narratives on modern legal discourse and reform.

Historical and Conceptual Foundations. The literature of the Lost Generation is marked by its exploration of disillusionment, existential angst, and the fragmentation of identity. Seminal works—such as Ernest Hemingway's *The Sun Also Rises* and F. Scott Fitzgerald's *The Great*

Gatsby—offer incisive portrayals of a society bereft of the moral certainties that once underpinned pre-war civilization. These narratives articulate the breakdown of traditional values and underscore the challenges of reintegration into a rapidly changing post-war environment. Beyond personal grief and disillusionment, these literary texts engage in a broader cultural critique, challenging the state's failure to support its citizens during periods of crisis.

Contemporary Literary Critique. Modern interpretations of Lost Generation literature extend the debate by linking the authors' portrayals of personal and collective trauma with systemic shortcomings in state policy. Contemporary scholars argue that the literary narratives of this era provide potent commentary on the persistent neglect of war survivors, particularly veterans. These discussions reveal ongoing tensions between individual experiences of trauma and the collective responsibility of the state. The critical examination of these texts thus contributes to a broader understanding of how historical literary productions continue to influence contemporary discussions on public policy and legal reforms.

Juridical Perspectives on the Lost Generation. In the aftermath of World War I, legal systems were slow to recognize the profound impact of war trauma. Early juridical responses often exhibited a punitive or neglectful stance toward veterans, framing psychological distress as a personal failing rather than a state responsibility. As a result, many individuals suffering from war-induced trauma were left without adequate legal recourse or state support. This era was characterized by legal frameworks that inadequately addressed the complex interplay between individual suffering and systemic neglect, thereby marginalizing those who struggled with the long-term consequences of conflict.

Modern Legal Frameworks and Reforms. In recent decades, legal systems have undergone a profound transformation in their approach to addressing war trauma and its long-term aftermath. Modern legal frameworks now embrace a humanitarian ethos that prioritizes rehabilitation, restitution, and comprehensive mental health support for veterans and survivors of conflict. Legislative reforms increasingly draw upon interdisciplinary insights from psychology, psychiatry, sociology, and social work, leading to the development of nuanced legal provisions that emphasize both early intervention and sustained support as essential to mitigating the impacts of trauma.

Novel judicial approaches now incorporate principles of restorative justice and trauma-informed care, which actively involve victims, communities, and other stakeholders in the legal process. These approaches challenge traditional punitive models by framing legal redress as a means to repair and restore rather than solely punish. Courts and policymakers have expanded the conceptualization of harm to include not only physical injuries but also the psychological and emotional consequences of conflict, thereby integrating comprehensive compensation measures and community-based reparative initiatives into the legal framework.

Concurrently, the evolution of human rights law has spurred a rigorous re-examination of state accountability in post-conflict contexts. Influenced by emerging international legal norms and standards on transitional justice, domestic legislation now increasingly reflects the imperative for state responsibility in addressing historical injustices and preventing future neglect. These reforms underscore the need for legal systems to proactively safeguard vulnerable populations by ensuring that robust accountability mechanisms are in place. This includes the implementation of legal safeguards and ongoing monitoring practices aimed at protecting individuals and communities affected by systemic injustices.

Innovative judicial practices are further enhancing modern legal frameworks through the integration of predictive analytics and data-driven decision-making. Such technological advancements enable legal authorities to better identify at-risk populations and optimize the allocation of resources for mental health and social support services. This dynamic and adaptive approach to legal policy reflects a commitment to evidence-based reforms that are responsive to the complex realities of post-conflict trauma.

The enduring insights derived from Lost Generation literature provide a critical cultural and historical perspective that continues to enrich legal discourse. These literary narratives, which

vividly portray the psychological and societal impacts of war, serve as a valuable reference point for understanding the interplay between collective memory, individual suffering, and juridical reform. By bridging the gap between cultural reflection and legal innovation, modern legal frameworks have the potential to foster a more holistic and empathetic approach to addressing the enduring consequences of conflict.

Intersections of Literary Narratives and Legal Discourses. The relationship between the literary expressions of the Lost Generation and modern juridical practices is both profound and multifaceted. Literary works from the interwar period serve as cultural artifacts that critically examine the failures of state institutions in addressing the repercussions of war. These narratives have, in turn, influenced legal reform by highlighting the human cost of systemic neglect.

The dialogue between literature and law is particularly evident in discussions surrounding veterans' rights and the recognition of psychological trauma. By foregrounding personal testimonies of loss, displacement, and enduring grief, Lost Generation texts provide a powerful impetus for legal change. This interdisciplinary perspective reveals that both legal and literary frameworks are engaged in the ongoing task of reinterpreting state-citizen relationships in the context of historical trauma. It is through this synthesis that modern legal and cultural narratives continue to evolve, reflecting an enduring commitment to human dignity and social justice.

Conclusion. The legacy of the Lost Generation extends far beyond its immediate literary impact, reaching into the realms of legal and social reform. The disillusionment, trauma, and existential inquiries captured by interwar writers have shaped modern legal interpretations of war trauma, veterans' rights, and state accountability. As contemporary legal frameworks continue to evolve, the interconnection between literary critique and juridical reform remains essential for understanding and addressing the complex consequences of conflict. Ultimately, the enduring resonance of the Lost Generation's work not only enriches our cultural heritage but also informs ongoing debates over the rights and responsibilities inherent in state governance.

References:

1. Smith, J. A. (2015). *Revisiting the Lost Generation: The Intersection of Literature and Law*. New York: Academic Press.
2. Hemingway, E. (1926). *The Sun Also Rises*. New York: Scribner's.
3. Fitzgerald, F. S. (1925). *The Great Gatsby*. New York: Charles Scribner's Sons.
4. Brown, L. M. (2009). *War, Trauma, and the Law: The Case of World War I Veterans*. Oxford: Oxford University Press.
5. Davis, R. (2018). *Legal Reform and Mental Health: Modern Approaches to War Trauma*. Cambridge: Cambridge University Press.
6. Martinez, P. (2020). *State Accountability and Human Rights in Post-Conflict Societies*. London: Routledge.
7. Thompson, E. (2022). *Literature as a Catalyst for Legal Change: The Legacy of the Lost Generation*. Chicago: University of Chicago Press.

FORMATION OF LOGICAL THINKING THROUGH DIGITAL GAMING TECHNOLOGIES IN PRESCHOOL EDUCATION

Umaraliyeva Munojatxon Mashrabovna
A senior teacher of the Practical English Department
umunojat1@gmail.com
Ma'rufjonova Marjonaxon Alisher qizi
2nd-year student, FSU
+998-90-291-77-55
missmarjonamarufjonova@gmail.com

Abstract: This article analyzes the role of the use of digital gaming technologies in the development of children's logical thinking in the process of preschool education. Through digital games, children have seen the formation of cognitive skills such as comparison, grouping, sequence recognition, and troubleshooting. The study explores the impact of age-appropriate interactive

games on the educational process, arguing that the educator's methodical approach is a key factor in success. The results show that when digital games are used regularly and purposefully, children's thinking activity and ability to make independent decisions increase significantly.

Keywords: digital games, logical thinking, preschool education, cognitive development, interactive technologies, troubleshooting, classification, comparison, digital pedagogy.

Introduction. Preschool age is the stage in which the cognitive development of the child is most active, during which the formation of logical thinking forms the basis of future reading skills, problem solving skills and intellectual development. L.S. As Vygotsky noted, the intellectual growth of the child goes through active play and an interactive environment, while the game is the main tool that expands the "zone of close development". J. According to Piaget's theory of cognitive development, the age range of 3-6 is the most important period for children to form logical categories, in which processes such as classification, comparison and identification of cause–and-effect relationships are actively developed at this stage**.**

The rapid development of modern digital tools has created new pedagogical opportunities in preschool education. UNESCO (2023) and OECD (2022) reports note that digital games create a high motivation, active participation and fast learning environment in the educational process. S. According to Papert's constructionism theory, children learn more deeply when they gain independent experience using technology, and logical thought processes are activated.

In recent years, the increase in digital gaming platforms adapted to the preschool system (Khan Academy Kids, Montessori Games, LogicLand, etc.) has been confirmed by case studies that provide significant results in the development of children's thinking activities. Through digital games, it has been observed that a child's skills such as classification, sequence comprehension, shape and color differentiation, and logical link finding form faster than traditional techniques.

In this context, it is important both theoretically and practically to scientifically substantiate that the use of digital gaming technologies in preschool education is an effective tool in the development of logical thinking. This research is aimed precisely at identifying the didactic possibilities of the formation of logical thinking with the help of digital games and studying their impact on the educational process.

Materials and methods

Scientific research on the cognitive development of preschool children shows that game activity is the most effective form of the formation of thought processes. L.S. According to Vygotsky's theory of the "zone of near Development", the child performs complex thinking tasks more efficiently through adult guidance or interactive tools, in the process of which the game serves as the main tool (Vygotsky, 1978). J. Piaget's research on stages of cognitive development also highlights the active formation of processes for understanding logical classification, comparison, and cause–and-effect relationships at the age of 3-6 (Piaget, 2001).

The role of technology-based games in education is played by S. Based on Papert's theory of constructionism, it shows that children learn more deeply through active experience in a digital environment (Papert, 1993). Modern research (UNESCO, 2023; OECD, 2022) confirms that digital games have a great effect in enhancing cognitive activity, rapidly analyzing assignments, and shaping logical modeling skills.

As a research methodology, the following approaches were used:

1. Literature analysis-international scientific publications on digital games, cognitive development and preschool education, UNESCO and OECD reports were studied.
2. Pedagogical observation-the activities of children of the preschool educational group in digital games were observed, and the dynamics of the performance of logical tasks were assessed.
3. Comparison method-the development of logical thinking was compared between groups where digital games were applied and did not apply.
4. Experimental game testing - age-appropriate digital games (Khan Academy Kids, LogicLand, Montessori Digital Games) were tested for 4 weeks.

5. The initial and final indicators of children were measured through diagnostic tests – classification, sequence identification, problem solving and form-color differentiation tasks.

These methods made it possible to scientifically determine the effectiveness of digital gaming technologies in the formation of logical thinking.

Results and discussion

The study was conducted for 4 weeks with the participation of 2 groups (experience and control). In the experimental group, Digital Gaming Technologies were regularly used, and in the control group, training was organized on the basis of traditional methods. The results of diagnostic tests showed the following changes:

1. Classification skill

- In the experimental group, the indicators increased by 32%.
- There was a 12% increase in the control group.

2. Comparison and differentiation skills

- An improvement of 28% was noted in the experimental group.
- There was a 10% increase in the control group.

3. Sequence recognition

- In the experimental group, it grew by 35%, which indicates a significant increase in the ability of children to build a logical chain.

4. Problem solving skills

- 30% growth in the experience Group,
- In the control group, however, only a 9% increase was recorded.

5. Motivation of children to class

- In children using digital games, interest in the lesson increased significantly; during training, the level of active participation increased by 40%.

The results obtained showed that digital gaming technologies activate cognitive processes and are more effective in shaping logical thinking than traditional methods.

The results obtained confirm the theory of the "zone of near Development", which was put forward by Vygotsky (1978) — that is, the child performs complex tasks in an interactive environment much more efficiently. Digital games artificially create just such a development zone, allowing the child to practice independent thinking.The results of the study also correspond to the stages of cognitive development highlighted by Piaget (2001): in preschool age, the processes of classification, comparison and sequence perception are accelerated through game activity. Digital games further accelerated the process.

S. According to Papert's constructionism theory (1993), the child learns more deeply as he gains independent experience with technology. In this study, a significant increase in children's problem-solving skills practically confirmed Papert's views.As cited in UNESCO (2023) and OECD (2022), digital tools increase motivation and individualize the teaching process. The results of the study also showed that it is this process that is clearly manifested in preschool children: children showed a high interest in interactive games, skills to act independently intensified.

The final analysis showed that:

- Digital games shape logical thinking skills faster than traditional games.
- The play process increases the child's attentiveness, motivation and thinking activity.
- The highest efficiency is achieved when technology is harmonized with the methodical approach of the educator.

Conclusion

The results of the study showed that the use of digital game technologies in the process of preschool education has a high effect on the formation of children's logical thinking skills. Age-appropriate interactive games develop cognitive processes such as classification, comparison, sequence recognition, and troubleshooting more rapidly than traditional methods. Digital games make the educational process more effective by attracting children's attention, increasing motivation, and increasing thought activity.The methodological approach of the educator, the correct selection and regular application of games are the main factors that determine the

effectiveness of digital educational tools. Also, technological tools form a learning environment suitable for the capabilities of each child, allowing the creation of individual development trajectories.In general, the introduction of digital gaming technologies into the preschool system is an innovative and promising approach to the development of logical thinking, which serves to increase the effectiveness of Education.

References

1. Hirsh-Pasek, K., & Golinkoff, R. (2016). *Becoming brilliant: What science tells us about raising successful children.* APA Publications.
2. Hirsh-Pasek, K., & Golinkoff, R. M. (2016). Fostering cognitive development through play. *Child Development Research Journal.*
3. Khan Academy Kids. (2020). *Early learning digital platform.*
4. Khan Academy Kids. (2020). *Early learning digital resource report.* Mountain View, CA.
5. LogicLand. (2022). *LogicLand educational games series: Research report on preschool logic games.*
6. Montessori Foundation. (2021). *Digital learning tools for early childhood: Analytical review.*
7. Montessori Foundation. (2021). *Montessori digital educational tools.* Montessori Foundation Publications.
8. OECD. (2022). *Education in the digital age: Skills for the future.* OECD Publishing.
9. Papert, S. (1993). *Mindstorms: Children, computers, and powerful ideas.* MIT Press.
10. Piaget, J. (2001). *Psychology of the mind.* Routledge.
11. Plowman, L., & McPake, J. (2013). Seven myths about young children and technology. *Childhood Education.*
12. UNESCO. (2023). *Global education monitoring report: Educational technology.* UNESCO Publishing.
13. Vygotsky, L. S. (1978). *Intelligence in society: The development of higher psychological processes.* Harvard University Press.

NUTQ BUZULISHLARINI BARTARAF ETISHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI VA INKLUZIV TA'LIMDA XORIJIY TAJRIBALAR

Sattorova Ozodaxon komil qizi FarDU talabasi.
+998939934244 Osmonuu@gamail.com
Alijonova Dilorom Azamjonovna FarDU o'qituvchisi.
+998916829575 alijonovadilorom679@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada nutq nuqsonlari haqida qisqacha ma'lumotlar, undan tashqari aynan shu nutq nuqsonlarini korreksilashda qo'llanishi mumkin bo'lgan zamonaviy texnologiyalar va metodlar shu bilan birgalikda O'zbekistonga kirib kelgan hamda keng qo'llanilayotgan zamonaviy logopedik jihozlar yuzasida so'z boradi. Shu qatorda xorijiy davlatlarda inkluziv ta'lim jadalligi va O'zbekiston inkluziv ta'limidagi o'zgarishlar ham joy olgan.

Annotation. This article provides brief information about speech defects, as well as modern technologies and methods that can be used to correct these speech defects, as well as modern speech therapy equipment that has entered Uzbekistan and is widely used. It also discusses the intensity of inclusive education in foreign countries and changes in inclusive education in Uzbekistan.

Аннотация: В статье дается краткая информация о дефектах речи, современных технологиях и методах их коррекции, а также о современном логопедическом оборудовании, поступившем в Узбекистан и широко используемом. Также рассматривается интенсивность инклюзивного образования в зарубежных странах и изменения в инклюзивном образовании в Узбекистане.

Kalit so'zlar: dislaliya, dizartriya, nutq, nuqson, zamonaviy texnologiyalar, logoped, inklyuziv ta'lim, artikulyatsiya.

Ключевые слова: ДЭНАС, биологическая обратная связь, речевые блоки, интеграция, артикуляционная станция Hive.

Key words: DENAS, biofeedback, Speech Blubs, integration, Articulation Station Hive

Bugungi kunda logopediya sohasi ta’limning barcha bosqichlarida raqamli texnologiyalar bilan boyitilmoqda. Nutq apparati faoliyatining murakkabligi sababli dislaliya va dizartriya kabi artikulyatsion buzilishlarni bartaraf etishda zamonaviy texnologiyalar muhim o‘rin egallaydi. Ular logoped faoliyatini yengillashtirib, bola uchun qiziqarli, motivatsion va individual yondashuvga asoslangan ta’lim muhitini yaratadi.

Ayrim nutq nuqsonlari: **Dislaliya** — bu tovushlarni noto‘g‘ri talaffuz qilish yoki ayrim tovushlarni almashtirish, tushirib qoldirish bilan namoyon bo‘ladigan nutq buzilishi. **Dizartriya** — nutq apparatining mushaklari (til, lab, tanglay, halqum) harakatidagi buzilishlar natijasida tovushlarning noaniq chiqishi bilan ifodalanadi. Bu holatlarda artikulyatsion mashqlar va motorika rivojlantirish logopedik ishning markazida turadi.

Zamonaviy texnologiyalarning o‘rni: An’anaviy metodlarda logoped ko‘rsatadi, bola takrorlaydi. Ammo zamonaviy texnologiyalar yordamida: bola ekranda tovush apparatining 3D harakatini ko‘rishi, nutqni yozib eshitishi mumkin. Bu esa korreksiya jarayonini faol, interaktiv va o‘z-o‘zini nazorat qiluvchi shaklga aylantiradi.

Logopediyada qo‘llanilayotgan texnologik vositalar:

-articulation Station, Speech Blubs – bolaga tovushlarni talaffuz qilishda vizual va -audial yordam beradi;

-3D animatsion modellar:

-til, lab, tanglay va halqumning harakati animatsiya tarzida ko‘rsatiladi;

-bola to‘g‘ri talaffuz uchun artikulyatsiya organlarining joylashuvini aniq ko‘radi.

Nutq tovushlarini to‘g‘ri talaffuz qilishni o‘rgatishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish logopedik mashg‘ulotlarning samaradorligini oshiradi. Shunday vositalardan biri — **Articulation Station Hive** mobil ilovasidir. Ushbu ilova **Little Bee Speech** kompaniyasi tomonidan ishlab chiqilgan bo‘lib, u nutq terapevtlari va logopedlar uchun mo‘ljallangan. Dastur tovushlarni izolyatsiya bosqichidan tortib, so‘z, ibora, gap va suhbat darajasigacha mashq qilish imkonini beradi. Ilova tarkibida video va qo‘l harakatlari bo‘yicha ko‘rsatmalar, minimal juftliklar bilan ishlash, hamda tovushlarni differensiallash mashqlari mavjud. Bundan tashqari, **Articulation Station Hive** foydalanuvchilarga bolaning natijalarini tahlil qilish, mashg‘ulot jarayonini qayd etish va rivojlanish dinamikasini kuzatish imkonini beradi. Ilova asosan iOS tizimida (iPad, iPhone) ishlaydi va ingliz hamda ispan tillarida mavjud. U ilgari qo‘llanilgan **Articulation Station Classic** dasturining yangilangan va kengaytirilgan versiyasi hisoblanadi.

Audio-vizual qayd tizimlari: Logoped bolani yozib olib, keyin u bilan birgalikda tahlil qiladi, Bola o‘z nutqini eshitib, xatosini o‘zi anglashni o‘rganadi **(bu “biofeedback” metodidir).**

Texnologiyalarning afzalliklari.

Bola uchun motivatsiya oshadi —mashg‘ulot o‘yin shaklida kechadi, mustaqil mashg‘ulot imkoniyati paydo bo‘ladi (uyda telefon yoki planshet orqali), mashg‘ulotlar ko‘rish, eshitish va kinestetik idrokni birlashtiradi, bu esa korreksiya samaradorligini oshiradi.

Speech Blubs — bolalar nutqini rivojlantirishga mo‘ljallangan mobil ilova. U nutq-til terapevtlari, logopedlar hamda ota-onalar uchun yaratilgan. Ilovada o‘zlashtirilishi lozim bo‘lgan tovushlar, so‘zlar, nutq elementlari interaktiv shaklda taqdim etiladi.

Sun’iy intellekt texnologiyalari nutqni avtomatik tahlil qilish, xatolarni aniqlash va individual mashq dasturlarini yaratish imkoniyatlarini beradi. Ushbu tizimlar mutaxassisning ish yukini kamaytirish bilan birga, har bir bolaning individual ehtiyojlariga mos keladigan mashqlarni taklif etadi. Yuqoridagi dasturlar ham sun’iy intelekt asosida ishlaydi.

Biofeedback (“biologik qayta aloqa”) — bu inson o‘z fiziologik jarayonlarini (nafas olish, mushak tarangligi, ovoz tebranishi, nutq tovushlari, yurak urishi va h.k.) vizual yoki eshitiladigan signal orqali kuzatib, ularni ongli ravishda boshqarishni o‘rganuvchi metoddir. Logopediyada bu usul nutq mushaklari harakatini va ovoz chiqarishni tuzatish uchun qo‘llanadi.

American Speech-Language-Hearing Association (ASHA, 2022) ham biofeedback metodini “evidence-based practice (EBP)” deb tan olgan. Bolaga nutqdagi xatoni ko‘rish va eshitish imkonini beradi — bu esa o‘z-o‘zini tuzatish qobiliyatini kuchaytiradi. Nutq apparati mushaklari faoliyatini vizual tarzda kuzatish orqali to‘g‘ri artikulyatsiya shakllanadi.

DENAS qurilmalarining logopediya uchun imkoniyatlari: Og‘riqsiz terapiya nutq buzilishlarini davolashning asosiy usullaridan biridir. Ko‘pincha mutaxassislar o‘z ishlarida maxsus mashqlar, yuz mushaklari va tilni massaj qilish usullaridan foydalanadilar.

Logopediya uchun DENAS qurilmalari kompleks davolash imkoniyatlarini kengaytiradi. Ularni to‘g‘ri qo‘llash va kurs protseduralarini o‘tish ko‘z-harakat muvofiqligini yaxshilaydi va nutq apparati mushaklarini faollashtiradi. DENAS terapiyasidan logopediya sohasida foydalanish yordam beradi: ovozli talaffuz sifatini yaxshilash, so‘z boyligini oshirish, bolada iboralar paydo bo‘lishiga yordam berish, xotira va konsentratsiyani yaxshilash, uyquni normallashtirish va bezovtalik darajasini kamaytirish, muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish. Logopediya sohasida DENASdan foydalanish buzilish belgilari mavjud hududlarga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta’sir ko‘rsatib, artikulyatsiya apparatining funksiyalarini faollashtiradi va tiklaydi, bu esa nutq ko‘nikmalarining tezroq shakllanishiga yordam beradi.

Yuqorida hozirgi kundagi zamonaviy qo‘llanilayotgan texnologiyar, qurilmalar va metodlar bilan tanishdik, lekin individual an’anaviy tarzda o‘tiladigan logopedik mashg‘ulotlarning ahamiyati ham yo‘qolgan emas va hozirgi kunda ham keng qo‘llanilib kelinmoqda.

Inkluziv ta’lim – bu alohida yordamga muhtoj bolalar va sog‘lom bolalarni birgalikda teng huquqli tarzda ta’lim olish jarayonidir.

Daniya va Shvetsiyada maxsus sinf (maktab) o‘quvchilari bilan faqatgina maxsus pedagoglar shug‘ullanadi. Italiyada bunday o‘quvchilar bilan maxsus pedagoglar bilan bir qatorda oddiy pedagoglar ham ishlashi mumkin, ayni paytda ularning bari maxsus ta’limga muhtoj o‘quvchilarning o‘qishi uchun mas’ul sanaladilar. Boshqa davlatlarda esa, masalan, Fransiyada Adliya vazirligi qo‘l ostidagi xizmat maktab o‘quvchilariga yordam ko‘rsatadi.

Integratsiyalashgan o‘quvchilar mavjud Lyuksemburg maktablarida maktab o‘quv dasturlarini bilmasa ham, korreksion pedagogika va maxsus psixologiya sohalarida bilimga ega bo‘lgan “assistentlar” ishlaydi. Irlandiyada ijtimoiy xizmatlar maxsus ta’limga muhtoj maxsus ta’limga muhtoj o‘quvchilarga xizmat ko‘rsatishda bevosita qatnashadilar. Sog‘liqni saqlash bo‘yicha hududiy kengashlar tibbiy va ijtimoiy xizmatlarni moliyalashtiradilar.

Bugungi kunga qadar jahon miqyosida juda ko‘plab davlatlarda inklyuziv ta’lim tizimini joriy qilish borasida amaliy tajribalar olib borilayotganligini ko‘rishimiz mumkin. Italiya, Norvegiya, Shvetsiya kabi mamlakatlar alohida ehtiyojli bolalarni umumta’lim muassasalariga to‘liq integratsiyalab, maxsus korreksion maktablarning yopilishiga erishdilar. Biroq maxsus ehtiyojli bolalarni umumta’lim tizimi sharoitiga qabul qilgan davlatlar jismoniy va ruhiy rivojlanishidagi kamchiliklarni korreksiyalash va kompensatsiyalashga yo‘naltirilgan qo‘shimcha ta’lim xizmatini ko‘rsatish ma’suliyatidan ozod etilmaydi. AQSH, Buyuk Britaniya, Daniya kabi bir qator mamlakatlarda maktab turini tanlash qonun tomonidan belgilanadi, ota-onalar esa ta’lim turini tanlashni yozma ravishda tasdiqlashi, ayrim hollarda asoslab berishlari lozim, deb topilgan.

Avstriyada1945-yildan boshlab nogiron bolalarni differensial o‘qitish tizimi tashkil etilgan bo‘lib, bu ta’lim tizimida barcha turdagi nuqsonli bolalar o‘qitila boshlandi. Ammo 1980-yilga kelib maxsus ehtiyojli bolalarning ota-onalari demokratiya huquqlari uchun kurashib, farzandlarini umumta’lim muassasalarida o‘qitilishini talab qilib chiqdilar.

Buyuk Britaniya maxsus muassasalarida ta’lim - tarbiya olayotgan og‘ir nuqsonli bolalarni integratsiyalash dasturi ishlab chiqilgan edi. Qaysi maktabda integratsion ta’lim tizimi joriy etilgan bo‘lsa, o‘sha maktabga maxsus muassasalarda o‘qitilayotgan bolalarning bir qismi qamrab olindi. Integratsiya tizimini yanada puxtaroq joriy etish maqsadida o‘yinlar, jismoniy tarbiya, raqs va bir qancha amaliy mashg‘ulotlar kiritildi.

Gretsiyada maxsus pedagog oddiy sinfda yordamchi rol o‘ynaydi, undan maktab xodimlarini o‘quvchida maxsus ta’limga muhtoj mavjudligi to‘g‘risida xabardor qilish talab etiladi. Maxsus pedagog ishi o‘quvchiga bevosita yordam berish va sinf o‘qituvchisiga maslahat berishdan

iborat. Keyingisiga, xususan, o‘quv materialini tanlab olish va o‘quv rejasini differensiyalashda yordam ko‘rsatiladi. Undan tashqari, maxsus pedagog integratsiyalashgan o‘quvchining sinfdoshlariga uning muammolari to‘g‘risida axborot beradi, maktab va maxsus ta’limga muhtoj o‘quvchining oilasi o‘rtasida hamkorlik qilishni tashkil etishga ko‘maklashadi. Ta’lim yordami o‘quvchiga faqatgina maktab ichida ko‘rsatiladi. Maxsus pedagog bir vaqtning o‘zida bir necha maktabni otaliqqa olgan maxsus ta’lim masalalari bo‘yicha maktab maslahatchisi bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri hamkorlik qiladi. Zaruriyat tug‘ilganda, maktabga ijtimoiy va psixologik yordam berilishi mumkin.U asosan ijtimoiy ta’minot vazirligining tibbiy-pedagogik markazlari orqali beriladi.

Irlandiya Maxsus ta’limga muhtoj integratsiyalashgan o‘quvchilarga yordam ko‘rsatish maxsus pedagog, fan o‘qituvchilari, assistentlar hamda Ta’lim va fan departamentining maktabdan tashqari ta’lim va psixologik xizmatlari mutaxassislari tomonidan amalga oshiriladi.

Niderlandiya L.Requeraning yozishicha maxsus ehtiyojli bolalar va o‘smirlarni Niderlandiyada ijtimoiy jamiyatga tayyorlashda ijtimoiy mehnat tashkilotlari, nodavlat tashkilotlar, vazirliklar va hududlardagi ijtimoiy mehnat reabilitatsiyasi Komitetlari amalga oshirgan

Har qanday inson, u balki, nuqsonli bo‘lsin yoki sog‘lom teng tarzda bilim olish, hunar o‘rganish va yurtimizdagi yaratilayotgan imkonyatlardan foydalanish huquqiga birdek egadir. Bu qonun bilan belgilab qo‘yilgan hamda insoniy qadryat hamdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. “Logopediya” darslik — M. Y. Ayupova. Toshkent,
2. “Defektologiya asoslari” (korreksion pedagogika) — V. S. Raxmanova. Toshkent, 2017;
3. “Logopediya to‘g‘ri talaffuz qilamiz va yozamiz” — M. Y. Ayupova, Sh. D. Aripova. Toshkent: 2015
4. “Inkluziv ta’lim va gospital pedogogika”— Sharofuddinova.R.Sh. 2025 yil.
5. Smith, J. R. (2020). Virtual Reality in Speech-Language Pathology. Communication Disorders Quarterly
6. Ahmedov, B. T. (2022). O’zbek tilida nutqiy nuqsonlar va ularni tuzatish usullari. Toshkent:
7. Garcia, M. L. (2021). AI-Powered Speech Therapy Tools. Journal of Educational Technology
8. Yusupova, M. R. (2021). Zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida logopedik ishni tashkil etish.

MIKROSEFALIYA VA HUJAYRA RIVOJI: HAYOT MEXANIZMLARIDAGI NOZIK RITMLARNING BUZILISHI

Alijonova Dilorom Azamjonovna – FarDu o‘qituvchisi

Rustamova A’loxon Ulug‘bek qizi – FarDu talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada mikrosefaliya kasalligining etiologiyasi, patogenezi klinik ko‘rinishlari, kelib chiqish sabablari, davolash usullari hamda profilaktik choralari yoritilgan.

Annotation: This article discusses the etiology, clinical manifestations, cause, treatment methods, and prevente measures of microcephaly.

Аннотация: В статье рассматриваются этиология, патогенез, клинические проявления, причины, методы лечения и меры профилактики микроцефалии.

Kalit so‘zlar: genetika, gipoksiya, mutizm, inklyuziv, MRT, KT, zika, rubella, reabilitatsiya, integratsiya.

Keywords: genetics, hypoxia, mutism, inclusive, MRI, CT, zika, rubella, rehabilitation, integrative.

Ключевые слова: генетика, гипоксия, мутизм, инклюзивный, МРТ, КТ, зика, краснуха, реабилитация, интегративный.

Mikrosefaliya- bu bosh suyagi hajmining yosh va jins me’yorlariga nisbatan kichik bo‘lishi bilan tavsiflanadigan nevrologik kasallik bo‘lib, miya hajmi hamda neyronlarning yetarli

rivojlanmasligi bilan tavsiflanadi. Ushbu holat miya yarimsharlari, miya ustuni va bosh miya nervlari faoliyatiga ham bevosita ta’sir qiladi.

Mikrosefaliya turlari va tavsifi:

1.Birlamchi (irsiy yoki genetik) mikrosefaliya – bu turda miya o‘sishining buzilishi genetik sabablar bilan bo‘liq bo‘ladi. Homila rivojlanishining erta davridayoq bosh miya hujayralari yetarlicha ko‘paymaydi yoki to‘g‘ri joylashmaydi. Bunda homila tashqi jihatdan deyarli sog‘lom ko‘rinadi, ammo bosh miya kichik bo‘ladi.

2.Ikkilamchi (orttirilgan) mikrosefaliya – bu turda miya normal rivojlana boshlaydi, biroq onaning surunkali kasalliklari, alkagol yoki dorilar ta’siri, kislorod tanqisligi, tug‘ruq travmalari ta’siri natijasida o‘sish jarayoni to‘taydi.

Mikrosefaliyaning kelib chiqish sabablari turlicha bo‘lib, quyidagi guruhlarga bo‘linadi:

1. Genetik sabablari 700 dan ortiq genetik mutatsiyalar mikrosefaliya rivojlanishiga sabab bo‘lishi aniqlangan. Ayrim hollarda xromosoma soni yoki tuzilmasidagi nuqsonlar sabab bo‘ladi. Masalan: Daun sindromi (21-xromosoma trisomiyasi), Edvards sindromi (18-xromosoma trisomiyasi), Patau sindromi (13-xromosoma sindromi). Shunngdek, autosom-retsessiv mikrosefaliya deb ataluvchi maxsus irsiy shakli ham mavjud. Bundan tashqari, ASPM, MCPH1, WDR62 kabi genlardagi

mutatsiyalar miyaning o‘sishini sekinlashtiradi. Agar ota-onada irsiy mikrosefaliya kuzatilgan bo‘lsa, bolada ham shu kasallik rivojlanish xavfi ortadi.

2. Infeksion omillar. Homiladorlik davrida ona organizmiga tushgan ba’zi viruslar va parazitlar homilaning miya hujayralariga zarar yetkazadi. Eng ko‘p uchraydigan

infeksiyalar quyidagilardir:

- zika virusi- miyaning o‘sishini to‘xtatadi, tug‘ma mikrosefaliyaning asosiy sababi hisoblanadi;
- qizamiq- homiladorlikning ilk trimestrida yuqtirilsa, miya, yurak va ko‘rish organlariga zarar yetkazadi;
- sitomegalovirus- asab hujayralarini zararlab, miya po‘stlog‘ining rivolanishini to‘xtatadi;
- toksoplazmos- mushuklar orqali yuqadigan parazit infeksiya bo‘lib, homilada miya va ko‘z nuqsonlarini chaqiradi.

3. Metabolik va tibbiy sabablar. Oqsil, folat, vitamin B9 va B12 yetishmovchiligi ham miya rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

4. Homiladorlik va tug‘ruqdagi asoratlar. Homiladorlik vaqtida homilaning gipoksiyasi (kislorod yetishmasligi), plasenta qon aylanishinig buzilishi, homiladorlikning erta tugashi (muddatidan oldin tug‘ruq) kabi holatlar mikrosefaliya kasalligiga sabab bo‘ladi.

Mikrosefaliyaning klinik ko‘rinishlari bolaning yoshiga, miya yetishmovchilik darajasiga va sababiga bog‘liq. Eng ko‘p uchraydigan belgilar quyidagilar:

bosh hajmining kichikligi – peshona qismi tor, bosh orqa qismi yassi bo‘ladi;

aqliy rivojlanish kechikishi – bola o‘rganishga, gapirishga, tushunishga qiynaladi;

nutq va eshitish buzilishlari – ayrim hollarda mutizm (so‘zlamaslik) kuzatiladi;

harakat koordinatsiyasi sustligi – bola yurishni kech o‘rganadi, muvovazanatni saqlay olmaydi;

epileptik tutqanoqlar – ko‘p hollarda miya po‘stlog‘i shikastlanganligi sababli kuzatiladi;

emotsional beqarorlik – bola yez yiglaydi, asabiy yoki befarq bo‘lishi mumkin.

O’rtacha yoki o‘g‘ir darajadagi mikrosefaliyada bola o‘z- o‘ziga xizmat qila olmaydi, doimiy nazorat va parvarish talab etadi.

Mikrosefaliya tashxisi quyidagilarga asoslanadi:

O’lchov – bosh atrofi perimetrini yosh me’yorlari bilan solishtirish

Prenatal diagnostika – ultratovush orqali homila bosh o‘lchovini aniqlash.

Nevrosonografiya, MRT yoki KT – miya tuzilmasidagi o‘zgarishlarni baholash.

Laborator tahlillar – infeksiyalar (zika, CMV, rubella va.b) ni aniqlash.

Oldini olish : Mikrosefaliyani oldini olishning eng samarali yo‘li – homiladorlikdan oldingi va homiladorlik davridagi tibbiy nazoratni kuchaytirishdir.

Davolash: Afsuski, mikrosefaliya to‘liq davolanmaydi, chunki miya rivojlanishining yetishmasligi qaytarilmaydigan jarayondir. Biroq erta tashxis va realibilitatsiya orqali bola hayot sifatini yaxshilanishi mumkin.

Yaqinlari uchun tavsiyalar.

Mikrosefaliya bilan yashovchi insonlarning yaqinlari uchun parvarish jarayonida bir necha ilmiy asoslangan vazifalar juda muhim hisoblanadi. Avvalo, tadqiqotlar bunday oilalarda stress va ruhiy charchoq yuqori bo‘lishini ko‘rsatgani uchun ota-onalar psixolog bilan suhbatlashib turishi, dam olish va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash dasturlaridan foydalanishi tavsiya etiladi. Ba’zi bolalarda ovqatni chaynash yoki yutish qiyin bo‘lishi mumkin, shuning uchun pediatr yoki diyetolog tavsiyasiga ko‘ra moslashtirilgan, energiya va oqsilga boy parhezni ta’minlash hamda suyuqlik iste’molini kuzatish zarur. Emotsional muhit mikrosefaliya rivojiga sezilarli ta’sir qilgani uchun yaqinlar bolaning his-tuyg‘ularini sabr bilan qabul qilishi, kamsitish va qo‘pollikdan qochishi, kichik yutuqlarini ham maqtashi lozim. Jismoniy jazo va qo‘rqitishdan butunlay voz kechish ilmiy jihatdan eng to‘g‘ri yondashuvdir. Shuningdek, bolaning ijtimoiy moslashuvi uchun inklyuziv ta’limga yordam berish, tengdoshlar bilan o‘ynashiga sharoit yaratish va uy ishlarida kichik mas’uliyatlar berish foyda beradi. Parvarish jarayoni ota-onada charchoqni kuchaytirishi mumkin bo‘lgani sababli o‘z sog‘ligini asrash, dam olishga vaqt ajratish va kerak bo‘lganda yordam so‘rash ham juda muhimdir.

Mikrosefaliya – jiddiy nevrologik kasallik bolib, asosan miya rivojlanishining buzilishi natijasida yuzaga keladi. To‘liq davolash imkoniyati mavjud bo‘lmasa-da, erta tashxis va reabilitatsiya choralari orqali bolaning ijtimoiy va intellektual rivojlanishini yaxshilash mumkin. Jamiyatda mikrosefaliyaga chalingan bolalarni ijtimoiy integratsiya qilish, inklyuziv ta’limni rivojlantirish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

Asosiy adabyotlar

1. M.Ayubova Lagopediya.- Toshkent, 2007
2. Paramonova L.G Lagopediya. – Piter, 2004
3. “Tug‘ma rivojlanish nuqsonlari va ularni erta aniqlash bo‘yicha qo‘llanma” O’zbekiston Respublikasi SSV, T, 2019

Qo‘shimcha adabiyotlar

1. “Pediatriya” – Toshkent 2018
2. A. Akramova, SH.Rasulova. Homila rivojlanishidagi tug‘ma nuqsonlar va ularning etiologiyasi.- Toshkent 2020

SUV O’TLARDAN INDIKATOR ORGANIZMLAR SIFATIDA FOYDALANISH

Temirov Abdumovlon Abduvaliyevich

CHDPU “Biologiya” kafedrası o‘qituvchisi, dotsent, b.f.n.

Irismatova Nafisa[1], Nuralieva Robiya[2], Rametjanova Shahnoza Shuhratovna[3], Sharobiddinova Ruhshona Shuhratbek qizi[4], Bahriddinova Ra’no Zuhriddin qizi[5], Asilbekova Seydana[6], Botiralieva Noila Botir qizi [7], Mutalibova Shodiyona Mirmahsud qizi[8], Tilavova Nasiba Shamshodovna[9], Raupova Fayyoza Alisher qizi[10]. Sadullaxonova Xosila Baxtiyarovna[11]

[1-11]CHDPU “Biologiya” kafedrasi talabalari

Annotatsiya: Ushbu maqolada suv o‘tlardan indikator organizmlar sifatida foydalanish, ko‘plab suv o‘tlari turlari muhit sharoitlariga juda sezgir bo‘lgani va tor ekologik diapazonga ega bo‘lgani sababli, ular suvning biologik tahlilida muhim rol o‘ynashi, suvning sifati yoki ifloslanish darajasi suv o‘tlari tarkibiga qarab indikator organizmlar asosida turli darajada ifloslangan joylardagi suv o‘tlari jamoalari to‘g‘risisida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: Suv o‘tlar, biologik tahlili, indikator organizmlar, saproblik tizimi, polisaproblik zona, mezosaproblik zonada, parchalanmagan oqsillar

Suv o‘tlardan suvning biologik tahlilida foydalanishda suvning biologik tahlili boshqa usullar qatori suv havzalarining holatini baholash va suv sifatini nazorat qilishda qo‘llaniladi. Ko‘plab suv o‘tlari turlari muhit sharoitlariga juda sezgir bo‘lgani va tor ekologik diapazonga ega bo‘lgani sababli, ular suvning biologik tahlilida muhim rol o‘ynaydi. Suvning sifati yoki ifloslanish darajasi suv o‘tlari tarkibiga qarab ikki xil usulda baholanadi, indikator organizmlar asosida turli darajada ifloslangan joylardagi suv o‘tlari jamoalari tarkibini solishtirish orqali.

Birinchi holatda - oldindan ishlab chiqilgan indikator organizmlar tizimidan foydalanib, ma’lum turlar yoki guruhlarning mavjudligi yoki yo‘qligi, shuningdek, ularning nisbiy miqdori asosida suv havzasi yoki uning qismi muayyan suv sinfiga kiritiladi.

Ikkinchi holatda esa - suv havzasining turli joylarida (nazorat nuqtasi bilan solishtirib) suv o‘tlari tarkibi taqqoslanadi va ifloslanish darajasi aniqlanadi.

Hozirda ifloslangan suvlarni biologik indikatsiya qilish uchun bir nechta tizimlar mavjud. Algalogiyada bu maqsadda saproblik tizimi qo‘llaniladi. Bu tizim suvning organik moddalar va ularning parchalanish mahsulotlari bilan ifloslanish darajasini baholaydi.

Eng ko‘p tan olingan tizim - R. Kolkvits va M. Marszon tomonidan 1908-yilda taklif etilgan suvning saproblik darajasini aniqlash tizimi hamda uning keyingi modifikatsiyalaridir. Ularning fikricha, oqava suv tarkibidagi organik moddalar parchalanishi bosqichma-bosqich kechadi. Shu asosda suv havzalari yoki ularning zonalari organik moddalar bilan ifloslanish darajasiga qarab polisaproblar, mezosaproblar va oligosaproblarga bo‘linadi.

Suv o‘tlardan foydalanish asosida suv sifatini aniqlash quyidagi zonalarga ajratish mumkin. Polisaproblik, mezosaproblik va oligosaproblik zonalarga.

Polisaproblik zona - bu oqava suvlar to‘kiladigan joyga yaqin hudud. Bu yerda oqava suvdagi oqsillar va uglevodlar aerob sharoitda parchalanadi. Bunday zona uchun deyarli erkin kislorodning yo‘qligi, parchalanmagan oqsillar mavjudligi, vodorod sulfidi (H_2S) va uglerod dioksidi (CO_2) ning ko‘pligi, hamda biokimyoviy jarayonlarning qaytar (reduksiya) xususiyati bilan ajralib turadi. Bu zonada yashay oladigan suv o‘tlari turlari kam bo‘lsa-da, ular katta miqdorda (massaviy) uchraydi.

Mezosaproblik zonada esa ifloslanish darajasi ancha past bo‘ladi, parchalanmagan oqsillar bo‘lmaydi, vodorod sulfidi va CO_2 miqdori kam, suvda esa kislorod ancha ko‘p bo‘ladi. Biroq hali ham ammiak, amino va amido kislotalar kabi to‘liq oksidlanmagan azot birikmalari mavjud bo‘ladi.

Mezosaproblik zona ikki qismga bo‘linadi: - ***α-mezosaproblik*** (yuqori) qismda ammiak va aminokislotalar saqlanadi, lekin suvda allaqachon kislorod mavjud. Bu hududda ko‘k-yashil suv o‘tlari - Oscillatoria Vauch. va Phormidium Kütz. turkumlari uchraydi. Organik moddalarning mineralizatsiyasi asosan aerob bakterial oksidlanish hisobiga kechadi.

β-mezosaproblik (quyi) qismda ammiak va uning oksidlanish mahsulotlari - azot kislotasi va azotli kislotalar mavjud bo‘ladi. Aminokislotalar bu yerda yo‘q, vodorod sulfidi juda oz, suvda esa kislorod ko‘p. Organik moddalarning parchalanishi to‘liq oksidlanish orqali kechadi. Bu qismda suv o‘tlari turlari soni ko‘proq, biroq ularning miqdori va biomassasi kamayadi.

Ushbu zonaga xos suv o‘tlari: *Melosira*, *Diatoma*, *Navicula* (**Bacillariophyta** suv o‘tlari), hamda **Chlorophyta** suv o‘tlardan *Cosmarium*, *Spirogyra*, *Cladophora*, *Scenedesmus* turkumiga taluqli turlar uchiraydu.

Oligosaproblik zona - bu eng toza suv hududi. Bu yerda vodorod sulfidi umuman yo‘q, CO_2 juda oz, kislorod miqdori normal to‘yinganlik darajasiga yaqin, va eritilgan organik moddalarning deyarli yo‘qligi bilan ajralib turadi. Bu zonada suv o‘tlari turlari xilma-xilligi juda yuqori, lekin ularning soni va biomassasi past bo‘ladi.

R. Kolkvits va M. Marszon tizimi keyinchalik takomillashtirilib, indikator turlar ro‘yxatini kengaytirish, ularni aniqroq aniqlash va miqdoriy baholash (masalan, R. Pantle va G. Buk tomonidan ishlab chiqilgan saproblik indeksi, shuningdek M. Zelinka va P. Marvan tomonidan taklif etilgan indikator turlarning nisbiy soni) orqali boyitilgan.

Suv havzalarining ifloslanish darajasiga ko‘ra suv o‘tlari - indikatorlar ro‘yxati SEV komissiyasi (xalqaro iqtisodiy hamkorlik tashkiloti) tomonidan tuzilgan. Biroq, suv o‘tlari-indikatorlarning ko‘p hollarda ifloslanishga bo‘lgan munosabati ularning yashash sharoitlariga bog‘liq bo‘lgani uchun, hozirgi paytda faqat ularning mavjudligi emas, balki ularning soni, boshqa turlar bilan nisbati va populyatsiya holatini ham hisobga olish zarur deb topilgan.

Shu sababli, morfologik nuqsonlar atlasi - atrofmuhit ifloslanishining ko‘rsatkichlari sifatida ishlab chiqilishi ham lozimdir.

Suv o‘tlari populyatsiyalarining morfologik holatini nazorat qilish bo‘yicha maxsus testlar yaratish ekologik monitoring usullarini yanada takomillashtirishning eng muhim yo‘llaridan biridir.

Fitoplankton tuzilmasining ekologik sezgirligi va biologik tahlil usullari asosida fitoplankton tuzilmasi tashqi muhit sharoitlariga juda sezgir bo‘lgan ko‘rsatkichdir. Suvning ifloslanish darajasini baholashda turlar soni, biomassa, va turlar xilma-xilligi bilan bir qatorda tur xilma-xilligi indeksi hamda axborot indekslari (informatsion indekslar) istiqbolli ko‘rsatkichlar sifatida qaralmoqda.

Suvning biologik tozaligini baholash usullarini ishlab chiqish ekologik monitoring tizimini tashkil etish uchun zarurdir. Bunday tahlil quyidagilarga asoslanishi kerak: - indikator organizmlar tarkibining sifati va sonidagi o‘zgarishlarni o‘rganish, gidrobiontlarning fiziologik holatini baholash, integral jarayonlar buzilishlarini aniqlash (masalan, organik moddaning ishlab chiqarilishi va parchalanishi o‘rtasidagi nisbat).

Suv sifatini gidrobiologik ko‘rsatkichlar asosida baholashning yagona tizimini yaratish uchun oqava suvlarning kompleks sifat baholash tizimi loyihasi yaratilib uni asos qilib olinishi zarur.

Suv o‘tlari shuningdek suvning toksikologik nazoratida ham keng qo‘llaniladi. Ular suv havzalari va oqava suvlarda mavjud bo‘lgan og‘ir metallar birikmalari, detergentlar, pestitsidlar va boshqa moddalarning zaharlik darajasini aniqlashda foydalidir. Suv o‘tlari ustida o‘tkazilgan tadqiqotlar natijasida suvga tashlanadigan turli moddalarning eng ruxsat etilgan konsentratsiyalari (PDK) bo‘yicha ilmiy asoslangan xulosalar chiqariladi.

Toksikologik nazoratda ko‘pincha quyidagi yashil suv o‘tlari ishlatiladi:- Scenedesmus Meyen, Ankistrodesmus Corda, Chlamydomonas Ehr., Rhizoclonium Kütz., Hydrodictyon Roth.

Ushbu turkumga tegishli turlar suvdagi zararli moddalar miqdorini tezda aks ettira oladigan bioindikator organizmlar hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Вассер С.П., Кондратьева Н.В., Масюк Н.П., Паламарь-Мордвинцева Г.М., Ветрова З.И. Водоросли. Справочник. – Киев: Наукова думка, 1989.– 509 с.

2. Забелина М. М., Киселев И. А., Прошкйна-Лавренко А. И., Шешукова В.С. Диатомвые водоросли Государственное издателство «Советская наука»Москва Москва— 1951 149-b.

3. Темиров А.А. Облобердиева М.О. Экологическая и систематическая характеристика почвенных водорослей города Чирчика. / https://t.me/ares_uz Multidisciplinary Scientific Journal. - 341 May, 2022.

4. Темиров А.А. Систематическая характеристика порядка ULOTRICHALES верхного и среднего течения реки Сырдарья./ Материалы Международной научной конференции «Становление и развитие экспериментальной биологии в Таджикистане» Душанбе: Дониш, 2022, -340 стр.

5. Халилов С., Р.Ш.Шоякубов Коньюгатные водоросли водоемов и почв Узбекистана // Ботаника, экология, охрана растений: Материалы международной научной конференции. – Андижан, 2007. – С. 158-160.

6. Халилов С., Темиров А.А., Эролова Х.Т. Распределение и общность улотриксовых водорослей Узбекистана с другими флористическими районами Средней Азии, СНГ и мира // Актуальные проблемы альгологии, микологии и гидроботаники: Материалы международной научной конференции. – Ташкент, 2009. – С. 145-147.

ZOOLOGIYA AMALIY MASHG‘ULOTLARIDA INNOVATSION O’QUV-USLUBIY TA’MINOTNI TAKOMILLASHTIRISH SAMARADORLIGI

D.B.Saidova[1], Z.Sh.Jumanazarova[2], Z.M.Mamatxonova[3], X.D. Ergasheva[4], G.R.Nazarboyeva[5], S.B.Ibrohimova[6], F.M. Xurramova[7], U.M. Turdiyev[8]

Chirchiq davlat pedagogika universiteti, 111700. Toshkent viloyati, Chirchiq shahri, Amir Temur ko‘chasi, 104 uy.

Dilnavozsaidova577@Gmail.Com

Anotatsiya. Mazkur tezisda zamonaviy ta’lim jarayonida talabalarni qisqa muddatda zarur bilim va ko‘nikmalar bilan ta’minlashning dolzarbligi yoritiladi. Ta’lim sifati, o‘quv jarayonining samaradorligi hamda o‘quvchilarda fan asoslarini puxta egallashni ta’minlaydigan pedagogik yondashuvlar tahlil qilinadi. Shiddat bilan rivojlanayotgan davr talablari asosida innovatsion metodlardan foydalanishning afzalliklari ko‘rsatilib, yosh avlodning intellektual salohiyatini oshirishga qaratilgan amaliy takliflar berilgan.

Kalit so‘zlar: zamonaviy ta’lim, innovatsion metodlar, o‘quv jarayoni samaradorligi, kompetensiya, bilim sifatini oshirish, pedagogik yondashuv, talaba faolligi.

Аннотация. В данной тезисной работе раскрывается актуальность обеспечения студентов необходимыми знаниями и навыками в сжатые сроки в условиях современного образовательного процесса. Анализируются качество образования, эффективность учебного процесса и педагогические подходы, обеспечивающие прочное усвоение фундаментальных основ учебных дисциплин. Показаны преимущества применения инновационных методов в соответствии с требованиями стремительно развивающейся эпохи, а также представлены практические предложения, направленные на повышение интеллектуального потенциала подрастающего поколения.

Ключевые слова: современное образование, инновационные методы, эффективность учебного процесса, компетентность, повышение качества знаний, педагогический подход, активность студентов.

Annotation. This thesis highlights the relevance of equipping students with essential knowledge and skills within a short period in the context of modern education. It analyzes the quality of education, the effectiveness of the learning process, and pedagogical approaches that ensure solid mastery of fundamental academic concepts. The advantages of using innovative methods in accordance with the demands of a rapidly developing era are demonstrated, and

practical recommendations aimed at enhancing the intellectual potential of the younger generation are presented.

Keywords: modern education, innovative methods, learning process effectiveness, competence, improvement of knowledge quality, pedagogical approach, student engagement.

Kirish. Mamlakatimizda Milliy ta’lim siyosati va dasturiy islohotlar yildan-yilga zamonaviy uslublarga va ilg‘or pedogogik texnologiyalarga asoslangan o‘quv uslubiy ta’minotlar bilan boyib bormoqda. Jumladan, O’zbekiston Respublikasi oliy va umumta’lim tizimlarida biologiya fanlarini, xususan amaliy mashg‘ulotlarni takomillashtirishga qaratilgan hujjatlar va ishchi rejalar ishlab chiqildi. Keyingi yillarda kimyo va biologiya yo‘nalishlarini o‘qitish tizimini takomillashtirish, laboratoriya jihozlari bo‘yicha yangi talablarni ishlab chiqish va o‘quv laboratoriya ishlarini qayta ko‘rib chiqish bo‘yicha rasmiy qaror va topshiriqlar mavjud. Ushbu tashabbuslar amaliy mashg‘ulotlarni zamonaviy jihozlar va standartlarga moslashtirish, shuningdek o‘quv uslubiy materiallarni yangilashga yo‘naltirilgan. Natijada davlat darajasidagi hujjatlar amaliy mashg‘ulotlar infratuzilmasini modernizatsiyalashga rasmiy asos yaratildi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. So‘nggi yillarda O’zbekistonda maktab va universitet darajasida virtual laboratoriyalar ishlab chiqish bo‘yicha loyihalar paydo bo‘ldi. Bu boradagi nazariy va amaliy tadqiqotlar virtual laboratoriyalar o‘quv jarayonini boyitishi, xavfsizlik va resurs samaradorligini oshirishi mumkinligini ko‘rsatadi. Ayniqsa dastlabki bosqichlarda pedagogik qo‘llanmalar va 3D-modellar yordamida talabalar biologik jarayonlarni modellashtirish orqali o‘rganmoqda. Virtual laboratoriyalarning tarqalishi amaliy mashg‘ulotlarga yangi imkoniyatlar beradi, ammo ularning sifatli ishlashi uchun dasturlarni milliy ta’lim standartlariga moslashtirish, lokal kontent yaratish muhim sanaladi. O’zbek olimlari bugungi kunda biologiya va zoologiya o‘qitish metodikasi, interfaol metodlar va innovatsion pedagogik yondashuvlar bo‘yicha ko‘plab nashrlar chop etmoqda. Bu tadqiqotlar amaliy mashg‘ulotlarni loyiha asosida tashkil etish, muammoga yo‘naltirilgan o‘qitish va dizayn fikrlash yordamida oliy ta’limda samaradorlikni oshirishni taklif qiladi. Mahalliy tadqiqotlar uslubiy bazani boyitadi, ammo ularni kengaytirish uchun amaliy turdagi tajribalar (multiuniversity pilot loyihalar, dala monitoringlari, virtual-lab sinovlari) va ularning samaradorligini baholovchi statistik ma’lumotlar zarurdir [1].

Muhokama. Shu o‘rinda o‘quv-uslubiy ta’minot tushunchasi va uning ahamiyati haqida qisqacha to‘xtalib o‘tishni lozim deb bilamiz. O’quv-uslubiy ta’minot – bu ta’lim jarayonini samarali tashkil etish uchun zarur bo‘lgan barcha metodik vositalar, qo‘llanmalar, ko‘rgazmali materiallar, elektron resurslar va amaliy ko‘rsatmalarning majmuasidir.

Zoologiya fanida bu ta’minot quyidagilarni qamrab olishi mumkin:

- darsliklar va o‘quv qo‘llanmalar;
- laboratoriya ishlari uchun metodik ko‘rsatmalar;
- preparatlar, kolleksiyalar, mulyajlar va tasviriy materiallar;
- elektron darsliklar, virtual laboratoriyalar va 3D-modellar;
- ekologik kuzatuv natijalari asosida tuzilgan ma’lumot bazalari;
- test topshiriqlari va baholash mezonlari.

Mazkur uslubiy vositalarning takomillashib borishi, ularning zamonaviy talablarga moslashishi talabaning faolligini oshiradi, bilimlarni mustaqil egallash jarayonini yengillashtiradi hamda ularni amaliy faoliyatga tayyorlaydi. Bugungi kunda zoologiya fanini o‘qitishda yangi o‘quv-uslubiy ta’minot yaratishga bo‘lgan ehtiyoj ortib bormoqda. Uslubiy vositalarning takomillashib borish zarurati quyidagi omillarga asoslanadi:

- *Ilmiy yangiliklarning tezkor kirib kelishi* – hayvonot dunyosi bo‘yicha yangi ma’lumotlar, genetik tadqiqotlar, ekologik muammolar ta’lim dasturlariga o‘z vaqtida tatbiq etilishi kerak.
- *Axborot texnologiyalarining keng qo‘llanishi* – virtual mikroskoplar, elektron atlaslar, onlayn laboratoriyalar amaliy mashg‘ulotlarni samaraliroq tashkil etish imkonini bermoqda.
- *Kredit-modul tizimi joriy etilishi* – talabalarni mustaqil ta’limga yo‘naltirish, amaliy topshiriqlarni individuallashtirishni taqozo etmoqda.

➢ *Ekologik barqarorlik masalalari* – talabalarda ekologik madaniyatni shakllantirish uchun dala sharoitidagi amaliy mashg‘ulotlarni metodik jihatdan takomillashtirish zarur.

Shunday qilib, zoologiya fanidan amaliy mashg‘ulotlarni o‘tkazishning o‘quv-uslubiy ta’minotini takomillashtirish nafaqat ta’lim jarayonining samaradorligini oshirish, balki talabalarni kelajakdagi ilmiy va amaliy faoliyatga tayyorlashda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Mavjud muammolarni tahlil qilgan holda, biz tomonimizdan tadqiqotlarimiz davomida amaliy mashg‘ulotlarni tashkil etish va talabalarni amaliy mashg‘ulot darslarida kompetentligini oshirish maqsadida bir nechta o‘quv va uslubiy qo‘llanmalar hamda amaliy mashg‘ulot darslari samaradorligini oshirishga xizmat qiladigan talaba ish daftarlari nashr qilindi. Shuningdek, ushbu nashrlar amaliy mashg‘ulotlarni tashkil etish bo‘yicha aniq ko‘rsatmalar beradi va pedagogik texnologiyalarni joriy etishni rag‘batlantiradi[2,3,].

Biz tadqiqotlarimizning tegishli muddatlarida Zoologiya fanidan amaliy mashg‘ulotlarni sifatli va samarali tashkil etish maqsadida bir nechta o‘quv va o‘quv uslubiy qo‘llanmalar ishlab chiqdik va nashr etdik. jumladan, Zoologiya fanidan amaliy mashg‘ulot darslariga oid bo‘lgan va so‘nggi 10 yillikda nashr etilgan o‘quv qo‘llanmalar tahlil qilindi. Ushbu qo‘llanmalarda mavjud kamchilklar va zamonaviy yondashuvlarni hisobga olgan holda Oliy ta’lim muassasalarining Biologiya ta’lim yo‘nalishlari uchun “Zoologiya” (amaliy mashg ‘ulotlar uchun) o‘quv qo‘llanma nashr etildi. O’quv qo‘llanmada Zoologiya fanining hozirgi amaldagi fan dasturida keltirilgan mavzular to‘liq qamrab olindi. Shuningdek o‘quv qo‘llanma ham amaliy mashg‘ulot darslari va ham laboratoriya mashg‘ulotlarini olib boorish va tashkil etish bo‘yicha o‘qituvchilar va talabalar uchun qulay holatda shakllantirildi. Bunda talaba amaliy mashg‘ulot darslarida qatnashish va jarayonni tashkil etish bilan bir vaqtda laboratoriya mashg‘ulotlariga oid bo‘lgan ma’lumotlar bilan ham bevosita yaqindan tanishib boradi hamda zamonaviy kompetensiyalarga muvofiq ko‘nikmalari ortib boradi.

O’quv qo‘llanmada har bir mavzuga oid bajarilishi lozim bo‘lgan ishlar to‘liq yoritib berilgan. Shuningdek, talabalarga qulaylik yaratish maqsadida mavzularga oid amaliy mashg ‘ulotlarni bajarish uchun kerakli jihozlar, amaliy mashg ‘ulotni bajarilish tartibi va mavzuga oid asosiy tushunchalar kabi qismlar alohida tartibda shakllantirilgan. Bu qulaylik talabalarda dars davomida tartibli va ketma-ketlikda bilimlarni eslab qolishi va talaba tomonidan ma’lumotlarni sifatli tarzda o‘zlashtirilishiga sabab bo‘ladi. Qo‘llanmada har bir mavzu so‘nggida mavzuga oid savol va topshiriqlar berilgan. Ushbu savollar mustaqil ta’lim uchun tavsiya etilgan mavzular doirasida ishlab chiqilgan. Talabalar dars maboynida qolaversa mustaqil ta’lim shaklida biriktirilgan savollarga tayyorgarlik ko‘radi va o‘qituvchi tomonidan berilgan topshiriqlarni semsestr davomida bajaradi. Shuningdek amaliy mashg ‘ulot darslarining har bir mavzusi doirasida virtual laboratoriyalar va xalqaro darajadagi bilimlarning uyg‘unlashgan shakliga ko‘ra zamonaviy rasmlar va video materiallar QR kod ko‘rinishida berilgan. Talabalar mobil telefonlari orqali ushbu QR kodlarni skanerlaydi va mavzuga oid ma’lumotlar bilan yaqindan tanishadi. Shu bilan birga har bir mavzuga oid rangli rasmlar berilgan. Bunda talabalar rasmlardan foydalanib hayvonlarning ichki va tashqi tuzilishiga oid bilimlarni o‘zlashtiradi.

Quyida ushbu o‘quv qo‘llanmada keltrilgan mavzuga oid ma’lumotlarni va o‘quv qo‘llanmada aks ettirilgan ma’lumotlarni berib o‘tamiz (Mavzu: Infuzoriyalar *(Ciliophora)* tipi. 7-amaliy mashg‘ulot misolida).

7-Amaliy mashg‘ulot

Mavzu: Kiprikli infuzoriyalar *(Ciliata)* **sinfi. Vakili: Tufelka** *(Paramecium caudatum).*

Kerakli jihozlar: *Lupa, mikroskop, tufelkali pichan ivitmasi,tomizgich, qoplagich oynalar,oz miqdorda kongo bo‘yog‘i, infuzoriya tufelkaning tashqi va icnli tuzilishi tasvirlangan rasmlar, plakatlar.*

Ishning maqsadi: Kiprikli infuzoriyalar *(Ciliata)* sinfi vakillari, infuzoriya tufelka *(Paramecium caudatum)*ning tashqi va ichki tuzilishi, harakatlanishi, ko‘payishini kuzatish, o‘rganish,

Asosiy tushunchalar: Infuzoriya tufelkaning taksonomiyasi:

Tip: Infuzoriyalar *(Ciliophora)*

Sinf: Kiprikli infuzoriyalar *(Ciliata)*

Turkum: Gimenostomatalar (Hymenostomata)

Tur: Tufelka *(Paramecium caudatum).*

Kiprikli ivfuzoriyalar sinfiga mansub hayvonlar ancha yirik hayvonlar bo‘lib, kattaligi 30-40 mkm dan 1mm gacha bo‘ladi.Sitoplazmasini ikkita: tashqi- ektoplazma va ichki – endoplazma o‘rab turadi.Ektoplazma tashqi tomondan pellikula(elastil va pishiq qavat) bilan qoplangan.Pellikuladagi tolalar tayanch-skelet vazifasini bajarib, infuzoriya tanasining ma’lum shaklni belgilab beradi.

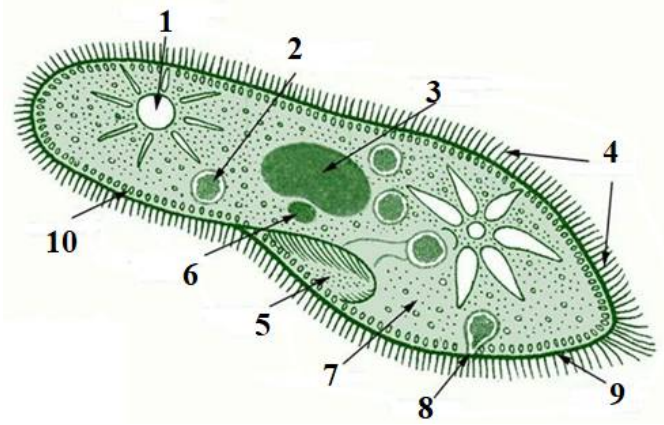
Infuzoriyalar sinfining ko‘pchilik vakillari ektoplazmasida trixosistalar(tayoqcha shakldagi tanachalar) bo‘ladiva ular himoya vazifasini bajaradi.

Infuzoriyalarning oziqlanishi ancha murakkab hisoblanadi. Ko‘pchilik infuzoriyalar suvdagi o‘simlik chirindilari,bakteriyalar, suv o‘tlari bilan oziqlanishadi.Tanasining yon (qorin) tomonida peristo‘m(og‘iz oldi chuqurchasi) tubida og‘zi joylashgan. Og‘zi halqum (sitofarinks) va u orqali endoplazma bilan tutashadi.Og‘iz atrofidagi kipriklar o‘zaro birikib membranellalarga aylanadi,ular esa tebranib oziqni og‘iz trshigi tomonga haydaydi. Tufelka halqumining tubida suv oqimi bilan kirgan zarrachalar cho‘kishidan hazm vokuolasi shakllanadi.Vokuola oziqqa to‘lgach halqumdan ajraladi va sitoplazma oqimi bilan tanada aylanib yuradi.Har 1,5-2 daqiqada hazm vokuolalari hosil b’lib turadi. Endoplazmadan ajralgan fermentlar ta’sirida vokuoladagi ozuqa hazm boladi, hazm bo‘lmagan qismi esa maxsus teshikcha- poroshitsa orqali sitoplazmadan tashqi muhitga chiqarib yuboriladi.Ko‘pchilik tufelkalarda ikkitadan qisqaruvchi vokuolasi bo‘lib, ular tananing oldingi va orqa tomonida joylashgan.Har bitta vokuola asosiy rezervuar va uning yonida joylashgan 5-7 ta naychalardan tuzilgan.Naychalarda to‘plangan suyuqlik rezervuarlarga, undan keyin esa, vokuola qisqargarishi natijasida tashqariga chiqarib turiladi.Galma- galdan qisqarib turuvchi vokuolalar osmoregulyatsiya vazifasini bajaradi.

Infuzoriyalarda 2 xil yadro bo‘lib:kattasi- makronukleus, kichigi- mikronukleus deyiladi. Infuzoriyalar jinssiz yol bilan ko‘payadi,bunda infuzoriya tanasi ko‘ndalangiga teng ikkiga bo‘linadi. Ko‘pchilik infuzoriyalarda ko‘p marta jinssiz bo‘linganidan keyin konyugatsiya deb ataladigan jinsiy ko‘payish codir bo‘ladi. Bu jarayon natijasida infuzoriyalarning soni oshmaydi,balki ikkita individ o‘zaro irsiy belgilari almashinadi. Infuzoriyalilar sinfi vakillari turki – tuman sharoitda yashashga moslashgan bo‘lib, erkin yashovchililari ham parazit formalari ham uchraydi.

Kiprikli infuzoriyalar bir nechta kenja sinflarga bo‘linadi:

1. Teng kipriklilar (Holotricha) kenja sinf vakillari: Endodiniomorfa,ixtiofitirus.
2. Spiral kipriklilar (Srirotricha) kenja sinf vakillari: Bursariya, stilonixiya.
3. Doira kipriklilar (Peritricha) kenja sinf vakillari: Suvoyka, zoothamnium arbuskula.

9-rasm: Infuzoriya tufelkaning (Paramecium caudatum) tuzilishi: 1-Qisqaruvchi vokuola; 2-hazm vokuolasi; 3-makronukleus; 4-kiprikchalar; 5-og‘iz tarnovi; 6-mikronukleus; 7-protoplazma;8-poroshitsa; 9-ektoplazma; 10-endoplazma;

Ishning borish tartibi: a) Infuzoriya tufelkali ivitmadan buyum oynachasiga bir tomchi tomizib, mikroskopning kichik ob’ektivida so‘ngra esa katta ob’ektivida kuzatiladi. Ingnfuzoriya tanasining oldingi- to‘mtoq va orqa- ingichka tomonlari farqlanadi.

b) Ingnfuzoriya tufelkaning harakatlari kuzatiladi.Tufelka to‘mtoq tomoni bilan,kipriklarini tebratib oldinga harakatlanishiga e’tibor beriladi.

d) Tufelkaning oziqlanishini kuzatisg uchun tufelkali ivitmaga kongo bo‘yog‘idan solinadi.Bo‘yoq rangi ozuqa bilan birga hazm qilish vokuolalariga o‘tayotganligini kuzatish mumkin.

e) Ingnfuzoriya tufelkalining makronukleus va mikronukleuslarini, trixosistalarining otilib chiqishini kuzatish uchun buyum oynachasiga bir tomchi tufelkali aralashma tomizilib, unga sirka kislota bilan metil bo‘yog‘i aralashmasi tomiziladi so‘ngra qoplag‘ich oyna bilan yopilib mikroskopda kuzatiladi.

f) Tufelkaning jinsiy(konyugatsiya) va jinssiz ko‘payishi tasvirlangan rasmlardan foydalanib daftarga chizib olish tavsiya etiladi.

j) QR koddagi tufelkaning rasmidan foydalanib, organoidlarining nomlarini yozish tavsiya etiladi.

Topshiriqlar:

1. Infuzoriya tufelka qanday muhitda yashashga moslashgan?
2. Makronukleus va mikronukleuslar bir-biridan nimasi bilan farq qiladi?
3. Ovqat hazm qilish vokuolasining hosil bo‘lish jarayonini gapirib bering.
4. IngnIfuzoriya tufelkaning qisqaruvchi vokuolalari nimalardan tuzilgan?
5. Tufelkaning og‘iz oldi chuqurchasi qanday ataladi?
6. Infuzoriya tufelka *(Paramecium caudatum)* qaysi kenja sinfga mansub?
7. Trixosistalar nima va ular qanday vazifani bajaradi?
8. IngnIfuzoriya tufelkaning sitoplazmasi nima bilan qoplangan va u qanday tuzilishga ega?

8-video. Tyfelkaning harakatlanishi

Tufelkaning tuzilishi

Tyfelkaning ko‘payishi

Shuningdek bugungi kunda ta’lim sifatining samaradorligiga qaratilgan jihatlarni inobatga olgan holda hamda Dunyoning nufuzli ta’lim muassasalarining tajribalaridan kelib chiqqan holda Biz tomonimizda yuqoridagi o‘quv qo‘llanmada keltirilgan mavzularga muvofiq “Talaba ish daftari” ishlab chiqildi va amaliyotga joriy etildi. Talaba ish daftari o‘quv qo‘llanmada keltirilgan mavzularni to‘liq qamrab oladi va talabaning bilim olish va kompetevligini yuqori samaradorlikka erishishga sabab bo‘ldi. Biz tadqiqotlarimiz davomida so‘nggi uch yil davomida talabalardagi bilim va ko‘nikmalarni samaradorlik natijalariga nisbatan tahlil qilganimizda talabalarni ushbu ish daftar bilan ishlashi natijasida guruhlardagi har bir talabaning bilim va o‘zlashtirsh ko‘rsatkichlari ijobiy va samarali holati qayd etildi.

Ish daftarining qulayligi shundaki, talabalarning o‘quv adabiyotlari bilan ishlash mexanizmi soddalashadi. Talaba o‘quv adabiyotini o‘qish maboynida shakllangan bilimlarini ish daftarida amaliy mashg‘ulotlar darsida bajaradi va o‘qituvchi tomonidan baholanadi. Shuningdek ushbu jarayonlar davomida talabaning o‘zlashtirish ko‘rsatkichlari o‘qituvchi tomonidan doimiy ravishda nazorat qilinishiga va tegishli tartibda baholanishiga sabab bo‘ladi. Bilamizki, talabaning bilim va ko‘nikmalari odatda oraliq va yankuniy nazoratlarda baholanadi. Vaholanki, talabani joriy baholash ham mavjud bo‘lib, bunda talaba amaliy mashg‘ulot darslarida ma’lum bir vazifalarni bajarishi

talab etiladi. Guruhda o‘rtacha talabalar soni 25-30 nafar ekanligini inobatga olganimizda, mazkur dars davomida (80 daqiqa) o‘qituvchi tomonidan ko‘pi bilan 5-6 nafar talabaning o‘zlashtirish darajasini baholashi mumkin bo‘ladi. Ish daftarining yana bir qulayligi shundaki, o‘qituvchi mashg‘ulot davomida har bir talaba bilan ishlashga muvaffaq bo ‘ladi hamda guruhdagi har bir talabaga vaqti yetadi, shuningdek hech bir talaba e’tibordan chetda qolmaydi va har biri talaba baholanishga erishiladi.

Ish daftar o‘z ichiga mavzuga oid ma’lumotlarni yozish uchun (konspekt) qoldirilgan bo ‘sh joylar, mavzuga oid rangli rasm hamda QR kodli rasm va video materiallari, mavzuga oid savollar va testlarni qamrab oladi. Talaba o‘quv adabiyotlari va ma’ruza darslarida o‘zlashtirgan bilimlari va mavzuga oid ma’lumotlarni qisqa va lunda ko‘rinishda konspekt uchun qoldirilgan joyga yozadi. Bunda amaliy mashg ‘ulotlarni bajarish uchun zarur jihozlar, ishning borish tartibi va mavzuga oid asosiy tushunchalar alohida tartibda kletiriladi. Undan so‘ng talaba mavzuga oid berilgan rangli rasmlar bilan ishlaydi. Rasmlarda (ba’zilarida) hayvonlarning ichki va tashq tuzilishiga oid atamalar chet tillarida (rus, ingliz) berilgan bo‘lib, talaba ushbu atamalarni o‘zbek tiliga tarjima qiladi. Bundan asosiy maqsad bugungi kundagi har bir sohada xalqaro va zamonaviy kadrlarni tayyorlashda bevosita chet tiliga qaratilgan mamlakatimiz tomonidan belgilangan kadrlar tayyorlashdagi muhim vazifalarning ijrosi sifatida amalga oshirilgan.

Talabalar ish daftarida QR kodli materiallar bilan tanishadi va amalda bajarilishi biroz murakkab bo‘lgan laboratoriya mashg ‘ulotlariga oid jarayonlarni virtual holda kuzatishga muvaffaq bo‘ladi. Chunki yilning turli mavsumlarida har doim ham zoologik laboratoriya ishlarida zarur bo‘lgan obyektlarni topish imkonsiz bo‘ladi. Ushbu muammoli vaziyatlarga virtual holda keltirilgan mavzuga oid video materiallar yechim bo‘ladi deb hisoblaymiz.

Shuningdek, talabalar ish daftarida mavzuga oid savollarga javob yozadi va testlarni ishlash orqali ushbu mavzuni mustahkamlaydi.

Quyida ish daftarida keltirilgan mavzulardan birini misol tariqasida berib o‘tamiz.

Sana:_____
kun, oy, yil

7-Amaliy mashg‘ulot

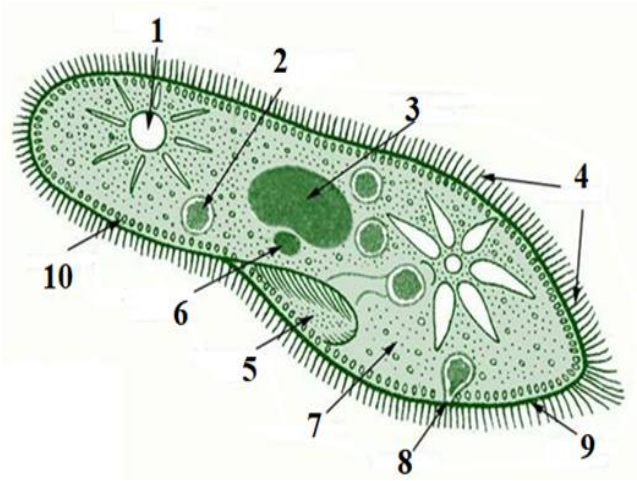
Mavzu: Infuzoriyalar *(Ciliophora)* tipi. Kiprikli infuzoriyalar *(Ciliata)* sinfi.
Vakili: Tufelka *(Paramecium caudatum)*.

Kerakli jihozlar: _____
_____

Ishning maqsadi:_____
_____

Asosiy tushunchalar:_____
_____
_____

Ishning borish tartibi:_____
_____
_____

Tufelkani tuzilishini raqamlarga moslab yozing:

1._____
2._____
3._____
4._____
5._____
6._____
7._____
8._____
9._____
10._____

Tufelkaning harakatlanishi

Savol – javob:

1–savol. Makronukleus va mikronukleuslar bir-biridan nimasi bilan farq qiladi?
Javob: _____

2-savol. Tufelkaning og‘iz oldi chuqurchasi qanday ataladi?
Javob:_____

3-savol. Infuzoriya tufelkaning qisqaruvchi vokuolasri qanday vazifani bajaradi?
Javob: _____

Mavzuga oid test

1. *Tufelka tanasida qaysi organoidlari ikkitadan bo‘ladi?*

A) yadro va qisqaruvchi vakuolalar

B) yadro va hazm vakuolalari

3. *Tufelkaning katta yadrosi qanday shaklga ega?*

A) loviyasimon B) ovalsimon

C) yumaloqsimon D) ipsimon

4. *Tufelkaning qisqaruvchi*

C) hazm va qisqaruvchi vakuolalar

D) yadro, qisqaruvchi vakuolalar va mitoxondriya

2. *Tufelkaga xos bo‘lmagan belgini aniqlang.*

A) tanasi kipriklar bilan qoplangan

B) halqum va chiqaruvchi teshigi mavjud

C) kuydiruvchi tanachalar mavjud

D) ektoderma qavatida xivchinli hujayralar mavjud

vakuolasidan qaysi mahsulot chiqarib yuboriladi?

A) hazm bo‘lmagan mahsulotlar;

B) gametalar;

C) suv va moddalar almashinuvining mahsulotlari;

D) kislorod va jinsiy hujayralar;

5. Tufelka qaysi tipga mansub?

A) soxta oyoqlilar; B) xivchinlilar;

C) infuzoriyalar; D) sodda hayvonlar;

Test javoblari:

№	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**
Javob					

Talabaning darsga qatnashish holati bo‘yicha fan o‘qituvchisi xulosasi:

a’lo (5) ***yaxshi (4)*** ***qoniqarli (3)*** ***qoniqarsiz (2)***

Natijalar. Keltirib o‘tilganidek, har bir mavzu so‘nggida amaliy mashg‘ulot o‘qituvchisi tomonidan talabalarning darslardagi faolligi va bilim darajalarini rag‘batlantirish maqsadida shakllantirilgan baholash qismiga dars maboynida baholanadi. Hozirgi dars jarayonlarida talabani har bir darsda baholash keltirilmagan, bu esa talabalarda darslarga bo‘lgan ma’suliyatini biroz kamayishiga olib keladi. Biz tadqiqotlarimizda talabalarda ushbu ma’suliyatni oshirish maqsadida har bir talabani har bir darsda va har bir mavzuni to‘liq o‘zlashtirishga undovchi omil sifatida ushbu baholash tizimini ishlab chiqdik. Ishlab chiqilgan ushbu baholash shakli biz tadqiqot olib borgan davrda tadbiq etildi va talabalarda fanni o‘zlashtirishga nisbatan samaradorlikda ijobiy natijalarga erishildi[4,5,6].

Xulosa: Zoologiya fanidan amaliy mashg‘ulotlarni takomillashtirish bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar ta’lim jarayonida o‘quv-uslubiy ta’minotning zamonaviy talablarga mos ravishda qayta tashkil etilishi zarurligini ko‘rsatdi. So‘nggi yillarda joriy etilgan virtual laboratoriyalar, 3D-modellar, elektron resurslar va QR-kodli materiallar amaliy mashg‘ulotlarning mazmunini boyitib, talabalarning mustaqil va faol o‘quv jarayoniga jalb qilinishiga xizmat qilmoqda.

Tadqiqot davomida yaratilgan **o‘quv qo‘llanma** va **talaba ish daftari** amaliy mashg‘ulotlarni tizimli, izchil va metodik jihatdan to‘g‘ri yo‘lga qo‘yishga yordam berib, talabalarning o‘zlashtirish ko‘rsatkichlarini sezilarli darajada oshirganligi aniqlandi. Ushbu vositalar talabalarga nazariy bilimlarni amaliy topshiriqlar bilan uyg‘unlashtirish, jarayonlarni kuzatish, virtual tajribalarni bajarish va kompetensiyalarini rivojlantirish imkonini berdi.

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, amaliy mashg‘ulotlarda o‘quv-uslubiy ta’minotni yangilash, uni xalqaro tajribalar bilan boyitish va zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan qo‘llab-quvvatlash talabalarning fanga bo‘lgan qiziqishini kuchaytiradi, bilimlarning mustahkam o‘zlashtirilishiga erishadi hamda ularni kelajakdagi ilmiy va professional faoliyatga samarali tayyorlaydi. Shu bois mazkur yo‘nalishdagi ilmiy-uslubiy ishlarni yanada kengaytirish, tajribalarni ko‘p bosqichli baholash va ularni ta’lim standartlariga integratsiya qilish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–5847-son qarori. Oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi.2020.
2. Abdullayev, A. “Zoologiya fanini o‘qitishda kompetensiyaviy yondashuv.” Ta’lim va innovatsiyalar jurnali, 2021.b 45–51.
3. Niyozov Q.A. Zoologiyadan kolleksiya va preparatlar tayyorlash o‘quv qo‘llanma. Namangan.2009. 6-bet.
4. Qulmamatov A. *Umurtqasizlar zoologiyasidan o‘quv dala amaliyoti: o‘quv qo‘llanma*. – Toshkent: TIIAME nashriyoti, 2004. – 56 b.
5. Хусанов А. К. *Umurtqasizlar zoologiyasi fanidan amaliy mashg‘ulotlar: o‘quv qo‘llanma*. – Andijon: Andijon davlat universiteti, 2021. – 72 b.
6. Sh. Omonov, M.Askarova,D.Saidova, Zoologiya (Umurtqasiz hayvonlar zoologiyasi) O’quv qo‘llanma.Toshkent “City of book”, 2023.178 bet.

ABDULLA AVLONIYNING PEDAGOGIK FAOLIYATI VA TA’LIM-TARBIYA HAQIDAGI QARASHLARI

Perdeshova Nargiza Yesenbayevna
Chirchiq davlat pedagogika universiteti Pedagogika kafedra o‘qituvchisi
Mehmonova Muxlisa Baxtiyor qizi, Nishonboyev Shohro‘z Umid o‘g‘li, Omonov Abdulaziz Abdimo‘min o‘g‘li, Sherovatova Shabbona G‘olib qizi, Ro‘zimboyeva Go‘zal Qudrat qizi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti; Kimyo yo‘nalishi talabalari

Annotatsiya. Ushbu maqolada o‘zbek ma’rifatparvar adibi, pedagog, jamoat arbobi Abdulla Avloniy hayoti va uning pedagogik faoliyati tahlil qilinadi. Avloniyning ta’lim va tarbiya sohasidagi qarashlari, zamonaviy ta’lim tizimiga ta’siri hamda “Turkiy guliston yoxud axloq” asarining tarbiyaviy ahamiyati yoritiladi. Maqolada Avloniyning milliy maktab, o‘qituvchi va tarbiyachining jamiyatdagi o‘rni haqidagi fikrlari ham o‘z ifodasini topgan.

Аннотация. В данной статье анализируется жизнь и педагогическая деятельность узбекского просветителя, писателя и общественного деятеля Абдуллы Авлони. Рассматриваются взгляды Авлони на образование и воспитание, его влияние на современную систему образования, а также воспитательное значение его произведения «Туркий гулистон ёхуд ахлок» («Туркестанский Гулистан или Этика»). В статье также отражены мысли Авлони о роли национальной школы, учителя и воспитателя в обществе.

Annotation. This article analyzes the life and pedagogical activity of the Uzbek educator, writer, and public figure Abdulla Avloni. It discusses Avloni’s views on education and upbringing, his influence on the modern education system, as well as the educational significance of his work “Turkiy Guliston yoxud axloq” (“Turkic Gulistan or Ethics”). The article also reflects Avloni’s ideas about the role of national schools, teachers, and educators in society.

Kalit so‘zlar: Abdulla Avloniy, ma’rifat, ta’lim, tarbiya, pedagogika, axloq, maktab, milliy qadriyat.

Kirish. XX asr boshlarida O’rta Osiyoda milliy uyg‘onish harakati kuchaygan bir davrda, o‘zbek xalqining ma’naviy-ma’rifiy hayotida yangi sahifa ochildi. Bu davrda jadidchilik harakati vakillari millatni jaholatdan qutqarish, zamonaviy ta’lim tizimini yo‘lga qo‘yish va yosh avlodni ilm-ma’rifatga chorlashni bosh maqsad qilib qo‘ygan edilar. Shunday ziyolilardan biri – Abdulla Avloniy bo‘lib, u o‘zining butun umrini xalqni ilmli qilish, ma’naviy jihatdan uyg‘otish ishiga bag‘ishladi.

Avloniyning pedagogik qarashlari, asosan, inson tarbiyasi, axloqiy fazilatlar, milliy qadriyatlar va ma’rifat orqali taraqqiyotga erishish g‘oyalariga asoslangan. U o‘zining “Turkiy guliston yoxud axloq” asarida ta’lim va tarbiyani jamiyatning eng muhim omili sifatida talqin etadi.

Asosiy qism

1. Abdulla Avloniyning hayoti va ma’rifatparvarlik faoliyati

Abdulla Avloniy (1878–1934) Toshkent shahrida tug‘ilgan. U dastlab eski maktabda, keyinchalik rus-tuzem maktabida ta’lim olgan. Yoshligidan adabiyot va teatr san’atiga qiziqqan Avloniy, o‘z davrining ilg‘or fikrli ziyolilari safida jadidchilik g‘oyalarini faol targ‘ib etgan.

1904-yilda Toshkentda “Turon” nomli yangi usuldagi maktabni tashkil etib, o‘quvchilarga zamonaviy fanlardan dars bergan. Shu bilan birga, o‘quvchilar uchun darslik va qo‘llanmalar yozdi. Uning “Birinchi muallim”, “Ikkinchi muallim” kabi o‘quv qo‘llanmalari o‘zbek pedagogik tafakkurida yangicha yondashuv namunasi bo‘ldi.

Avloniy o‘z faoliyati davomida o‘qituvchi shaxsining tarbiyadagi o‘rniga katta e’tibor bergan. Uning fikricha, o‘qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki inson qalbini tarbiyalovchi ma’naviy yo‘lboshchidir.

2. Avloniyning ta’lim-tarbiya haqidagi qarashlari

Abdulla Avloniy ta’limni millatning yashash garovi deb bilgan. U “ilm – hayot chirog‘i, jaholat – o‘lim qorong‘usi” deb ta’kidlab, har bir insonning ma’rifatli bo‘lishi shart, degan g‘oyani ilgari surgan.

Avloniyning qarashlariga ko‘ra, ta’lim va tarbiya bir-biridan ajralmas tushunchalardir. Ta’limsiz tarbiya yoki tarbiyasiz ta’lim jamiyatni komillikka olib bora olmaydi. Shu bois u maktablarda ilm bilan bir qatorda axloqiy tarbiyaga ham katta e’tibor berilishini zarur deb bilgan.

U “Turkiy guliston yoxud axloq” asarida insonni yetuk shaxs sifatida shakllantirish uchun quyidagi jihatlarga e’tibor beradi:

-insonparvarlik,

-halollik,

-mehnatsevarlik,

-vatanparvarlik,

-odob-axloq,

-millat va tilga hurmat.

Avloniy o‘z asarlarida yoshlarni milliy g‘urur, vatanga muhabbat, ilmga chanqoqlik ruhida tarbiyalash g‘oyasini ilgari surgan.

3. “Turkiy guliston yoxud axloq” asarining pedagogik ahamiyati

Avloniyning 1913-yilda yozilgan “Turkiy guliston yoxud axloq” asari o‘zbek pedagogik fikrining eng muhim manbalaridan biridir. Asar ikki qismdan iborat bo‘lib, unda inson axloqi, tarbiya masalalari, jamiyatdagi odob me’yorlari haqida fikr yuritilgan.

Muallif axloqni jamiyat taraqqiyotining asosi sifatida talqin etadi. U bolalarni yoshlikdan odobli, halol, mehribon va mehnatsevar bo‘lishga o‘rgatish zarurligini uqtiradi. Avloniy shuningdek, maktabda o‘qitish usullari haqida ham to‘xtaladi. Uningcha, o‘quvchi mustaqil fikrlay olishi, o‘rganilgan bilimni amalda qo‘llay bilishi lozim. U bu borada o‘qituvchining faol, jonli va ibratli bo‘lishini talab qiladi.

4. Avloniy qarashlarining zamonaviy ta’limdagi ahamiyati

Bugungi kunda O’zbekiston ta’lim tizimida Abdulla Avloniyning g‘oyalari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. “Inson qadri uchun” g‘oyasi, “yoshlarni har tomonlama barkamol qilib tarbiyalash” siyosati aynan Avloniy ilgari surgan pedagogik tamoyillarga hamohangdir.

Zamonaviy ta’limda ham Avloniy asarlaridagi axloqiy tarbiya, milliy g‘urur, ona tiliga hurmat, Vatanga muhabbat kabi g‘oyalar asosiy o‘rin egallaydi. Bugungi o‘qituvchilar ham Avloniyning “o‘qituvchi – millat kelajagini tarbiyalovchi inson” degan fikridan ibrat olishlari lozim.

Xulosa

Abdulla Avloniy nafaqat adabiyot, balki pedagogika sohasida ham o‘zbek xalqining faxrli siymolaridan biridir. Uning pedagogik faoliyati xalq ma’rifatini yuksaltirish, yoshlarni komil inson qilib tarbiyalashga xizmat qildi. Avloniyning asarlari, ayniqsa “Turkiy guliston yoxud axloq” o‘zbek ta’lim tizimining ma’naviy poydevoriga aylangan.

Uning qarashlari bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan, aksincha, mustaqil O’zbekiston ta’lim siyosatining g‘oyaviy asoslaridan biriga aylangan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O’qituvchi, 1992.

2. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.

3. Qodirov A., Jo‘rayev M. O’zbek pedagogika tarixi. – Toshkent: Fan, 2004.

4. G‘ulomov N. O’zbek jadidchiligi tarixi. – Toshkent: Sharq, 2011.
5. Avazov A. Milliy tarbiya va pedagogika asoslari. – Toshkent: Noshir, 2018.
6. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ta’lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirish to‘g‘risida”gi farmoni. – 2020-yil 6-noyabr

O‘QITUVCHINING INNOVATSION FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISH SHARTLARI

Perdeshova Nargiza Yesenbayevna
Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Pedagogika kafedra o‘qituvchisi
Perdeshova Nargiza Yesenbayevna, Nuraliyeva Sadoqat Sherali qizi, Tuliganova Diana Baxtiyor qizi, Uzoqova Muslima Shaxriyor qizi, Umaraliyeva Dilshoda Sheraliyevna, Yunusova Oygul Sherali qizi

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘qituvchining innovatsion faoliyatining mohiyati, asosiy jihatlari va shakllanishida muhim bo‘lgan shart-tadbirlar tahlil qilinadi. Shuningdek, innovatsion faoliyatni qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari, pedagogga yaratilishi lozim bo‘lgan muhit va institutsional infratuzilma ko‘rib chiqiladi. Maqola o‘qituvchilarning ijodkorlik salohiyatini ochish, yangicha yondashuvlarni sinab ko‘rishga rag‘batlantirish orqali sifatli ta’limni rivojlantirishga yo‘naltirilgan takliflarni o‘z ichiga oladi.

Аннотация. В данной статье рассматривается сущность инновационной деятельности учителя, её основные аспекты и важные условия и мероприятия, способствующие её формированию. Также анализируются механизмы поддержки инновационной деятельности, а также институциональная инфраструктура и среда, которые необходимо создать для педагога. В статье представлены предложения, направленные на развитие качественного образования путём раскрытия творческого потенциала учителей и стимулирования их к испытанию новых подходов.

Annotation. This article analyzes the essence of the teacher’s innovative activity, its main aspects, and the important conditions and measures in its formation. It also examines the mechanisms for supporting innovative activity and the institutional infrastructure and environment that should be created for teachers. The article includes proposals aimed at developing quality education through encouraging teachers to reveal their creative potential and to experiment with new approaches.

Kalit so‘zlar;innovatsion faoliyat, pedagog innovatsiyasi, shart-tadbirlar, ijodkorlik, motivatsiya, pedagogik muhit, ta’lim infratuzilmasi.

Kirish Bugungi kunda ta’lim sohasida o‘zgarishlar juda tez kechmoqda: raqamli texnologiyalar, yangi pedagogik metodlar, global kommunikatsiya vositalari ta’lim jarayonlarini tubdan transformatsiya qilmoqda. Shu bilan birga, o‘qituvchidan nafaqat dars berish, balki yangicha metod va uslublarni izlab topish, sinovdan o‘tkazish va takomillashtirish talab etiladi. Bu kontekstda pedagogning innovatsion faoliyati – yangilik yaratish, uni amaliyotga tatbiq etish va natijasini tahlil qilish zanjiriga ega faoliyat sifatida talablarga javob beradi.O’qituvchining innovatsion faoliyatini shakllantirish muhim, chunki:Bu ta’lim sifatini yuqori darajaga ko‘tarish imkonini beradi;O’quvchilarning qiziqishini uyg‘otadi va o‘qish motivatsiyasini oshiradi;Pedagoglar o‘z kasbiy kompetensiyalarini doimiy ravishda yangilab boradi;Ta’lim muassasalari innovatsion rivojlanishga tayyor bo‘ladi.Shu sababli, o‘qituvchining innovatsion faoliyatini shakllantirishga doir shart-tadbirlarni aniqlash va tahlil qilish muhim ilmiy va amaliy vazifa bo‘lib qolmoqda.

1. Innovatsion faoliyat tushunchasi va xususiyatlari

1. Innovatsion faoliyatning mohiyati

Innovatsion faoliyat — pedagogik jarayonda yangicha g‘oyalar, metodlar, vositalarni yaratish, sinab ko‘rish va joriy etish orqali ta’lim jarayonini takomillashtirish faoliyatidir (o‘qituvchining innovatsion faoliyati). Bu faoliyat ijodkorlik, intellektual izlanish va tizimli yondashuvga asoslanadi.

1.2. Innovatsion faoliyatning tarkibiy elementlari

Innovatsion faoliyat quyidagi bosqichlardan iborat bo‘lishi mumkin:

Muammo aniqlash va innovatsion g‘oya shakllantirish;

G‘oyani rejalashtirish va loyihalashtirish

Natijalarni tahlil qilish va umumlashtirish;

Tarqatish va keng qo‘llash (disseminatsiya).

Innovatsion faoliyat darajalari ham farqlanadi: — reproduktiv (ega bo‘lgan tajribani qayta ishlatish), modifikatsion (mavjud metodni yangicha uslub bilan o‘zgartirish), transformatsion (butunlay yangi yondashuv yaratish).

1.3. Innovatsion pedagogning xususiyatlari

Innovatsion pedagog quyidagi sifat va qobiliyatlarga ega bo‘lishi kerak: ijodkorlik, yangilikka ochiqlik, sinovchanlik, tanqidiy fikrlash, o‘rganishga tayyorlik, pedagogik va texnologik kompetensiya, refleksiya (o‘zini tahlil qilish).

2. Innovatsion faoliyatni shakllantirish shartlari

Quyida o‘qituvchining innovatsion faoliyatini shakllantirish uchun zarur bo‘lgan asosiy shartlar ko‘rib chiqiladi. Tadqiqotlar va amaliy tajribalar shuni ko‘rsatadiki, bu shartlar bir-biri bilan uyg‘un bo‘lishi muhimdir.

2.1. Motivatsiya va ichki intilish

Pedagogning innovatsion faoliyatga bo‘lgan ichki motivatsiyasi muhim omil hisoblanadi. Qiziqish, kasbiy rivojlanish ehtiyoji, o‘z ishi orqali ta’sir ko‘rsatish istagi — bular pedagogni yangi yondashuvlarni izlashga undaydi.

2.2. Professional malaka va doimiy ta’lim

Innovatsion faoliyatda texnologik, metodik va pedagogik yangi bilimlarni egallash muhim. Pedagoglar uchun malaka oshirish kurslari, seminarlar, trenerlik dasturlari bo‘lishi zarur. Shu bilan birga, o‘qituvchilarni boshqa tajribalarni o‘rganishga rag‘batlantirish kerak.

2.3. Avtonomiya va ijodiy erkinlikO’qituvchilarga yangicha metodlar, vositalar bilan tajriba o‘tkazish uchun mustaqillik berilishi lozim. Ular o‘z kontekstiga mos innovatsiyalarni joriy etish huquqiga ega bo‘lishi kerak.

2.4. Institutsional qo‘llab-quvvatlash va madaniyat

Maktab yoki ta’lim muassasasi doirasida pedagoglar o‘z innovatsiyalarini bo‘lisha oladigan muhit, qo‘shma faoliyat, tajriba almashish an’analari bo‘lishi kerak. Innovatsion madaniyat – hamkorlik, ochiqlik va xatolardan o‘rganish muhiti yaratish – shart.2.5. Resurslar va infratuzilma

Zarur texnika, uskunalar, mablag‘, internet va axborot-kommunikatsiya vositalari bo‘lishi muhim. Shuningdek, laboratoriya, media-markazlar, innovatsion zonalar kabi infratuzilma mavjud bo‘lishi kerak.

2.6. Moliyaviy rag‘batlantirish

Innovatsion loyihalarni moliyalashtirish (grantlar, stipendiyalar, mukofotlar) pedagoglarni yangicha ishlashga undaydi. Innovatsion faoliyat uchun mablag‘ ajratilishi va rag‘bat esquvilari bo‘lishi kerak.

2.7. Huquqiy va siyosiy qo‘llab-quvvatlash

Innovatsion faoliyat davlat siyosati doirasida qo‘llab-quvvatlanishi, normativ-huquqiy bazaning mavjudligi zarur. Davlat strategiyalari va ta’lim siyosatida innovatsiyalarga ustuvor ahamiyat berilishi lozim.

2.8. Baholash va monitoring tizimi

Innovatsion faoliyat natijalarini baholaydigan indikatorlar, monitoring va refleksiya mexanizmlari bo‘lishi lozim. Bu pedagogga o‘z ishini takomillashtirish imkonini beradi.

3. Innovatsion faoliyatni rag‘batlantirish bo‘yicha takliflar

1. Ta’lim muassasalarida pedagoglarning innovatsiyalarini taqdim etish, tajriba almashish platformalarini tashkil etish.

2. Innovatsion loyihalar uchun tanlovlar va grantlar e’lon qilish.

3. Doimiy malaka oshirish kurslarini innovatsion metod va texnologiyalar bo‘yicha yangilab borish.

4. Rahbarlar tomonidan pedagoglarning yangicha g‘oyalari va sinovlarini qo‘llab-quvvatlash siyosatini olib borish.

5. Maktabda “ideya laboratoriyasi”, innovatsion zonalar tashkil qilish.

6. Baholash va monitoring tizimini yo‘lga qo‘yish, pedagoglarning innovatsion faoliyati bo‘yicha indikatorlar ishlab chiqish.

Xulosa

O’qituvchining innovatsion faoliyatini shakllantirish — murakkab, ammo muhim jarayon. Bu jarayon samarali bo‘lishi uchun pedagogga ichki motivatsiya, professional tayyorgarlik, avtonomiya, institutsional qo‘llab-quvvatlash, infratuzilma, moliyaviy rag‘bat, qonuniy asos va baholash tizimi kerak. Agar yuqoridagi shartlar birgalikda bajarilsa, pedagoglar yangicha metodlar va g‘oyalarni sinab ko‘rishga intiladi va ta’lim sifatida izchil o‘sish yuz beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O’qituvchining innovatsion faoliyati (Arxiv.uz)

2. O’qituvchining innovatsion faoliyati — CyberLeninka

3. Zamonaviy o‘qituvchi innovatsion faoliyatining o‘ziga xos jihatlari, Xakimova D. 4. Ta’lim jarayonida pedagogning innovatsion kasbiy faoliyati va xususiyatlari

6. Determinants of the Innovation Behaviour of Teachers in Higher Education

7. Innovation in teacher education: towards a critical re-conceptualization

INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA DAVLAT XIZMATLARINI RIVOJLANTIRISH YO’LLARI

Abdimitalov Davronbek Abdug‘ani o‘g‘li
Namangan davlat universiteti tadqiqotchisi

Anotatsiya: **T**ezis davlat xizmatlarining samaradorligini oshirishda innovatsion texnologiyalarning o‘rni va ahamiyatini tahlil qiladi. Tadqiqot jarayonida raqamli transformatsiya, sun’iy intellekt va ma’lumotlarni avtomatlashtirish kabi ilg‘or texnologiyalar yordamida davlat xizmatlari samaradorligini oshirish usullari o‘rganildi. Shuningdek, tezisda innovatsion yondashuvlarni joriy etish orqali fuqarolarga xizmat ko‘rsatish sifatini yaxshilash, jarayonlarni optimallashtirish va korrupsiyaga qarshi kurashish mexanizmlari ham ko‘rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy texnologiyalarni tizimli joriy etish davlat idoralarining operatsion samaradorligini sezilarli darajada oshirish imkonini beradi va fuqarolarning davlatga bo‘lgan ishonchini mustahkamlaydi.

Kalit so‘zlar: Innovatsion texnologiyalar, davlat xizmatlari, raqamli transformatsiya, avtomatlashtirish, sun’iy intellekt, samaradorlik, fuqarolarga xizmat ko‘rsatish.

Kirish: Davlat xizmatlarini samarali va barqaror rivojlantirish har bir mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti va fuqarolarga ko‘rsatiladigan xizmat sifatining oshishi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan muhim masaladir. XXI asrda globallashuv jarayonlari, raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektning jadal rivojlanishi davlat xizmatlarini tashkil etish va boshqarish tizimlarida tub o‘zgarishlarni talab qilmoqda. Innovatsion texnologiyalarni joriy etish davlat idoralarining ish samaradorligini oshirish, byurokratik jarayonlarni optimallashtirish, resurslarni tejash va korrupsiyaga qarshi kurashish imkonini beradi. Shu nuqtai nazardan, davlat xizmatlari va innovatsion texnologiyalar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni o‘rganish dolzarb ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi. Mamlakatning barqaror rivojlanish strategiyasida davlat xizmatlarini raqamli transformatsiya qilish masalalari alohida o‘rin tutadi. Innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali nafaqat ichki ishlar va ma’muriy jarayonlar optimallashtiriladi, balki fuqarolarning davlat organlariga bo‘lgan ishonchi ham oshadi. Masalan, elektron hukumat (e-Government) tizimlari, onlayn xizmat portallari, sun’iy intellekt asosidagi avtomatlashtirilgan qaror qabul qilish tizimlari davlat xizmatlarining shaffofligi va tezkorligini sezilarli darajada oshirish imkonini beradi[1]. Shu bilan birga, innovatsion texnologiyalar fuqarolar bilan muloqotni soddalashtiradi va davlat xizmatlaridan foydalanish jarayonini qulaylashtiradi. So‘nggi yillarda dunyo miqyosida davlat xizmatlarida innovatsion yondashuvlarni joriy etishning bir qator muhim yo‘nalishlari aniqlanmoqda. Ularga raqamli ma’lumotlar bazalarini yaratish, katta hajmdagi ma’lumotlarni tahlil

qilish (Big Data), bulutli texnologiyalarni qo‘llash, blokcheyn texnologiyalari orqali ma’lumotlar xavfsizligini ta’minlash kiradi. Ushbu yo‘nalishlar davlat idoralarining ichki jarayonlarini optimallashtirish va fuqarolarga ko‘rsatiladigan xizmatlarning sifatini oshirishga xizmat qiladi. Masalan, Estoniya tajribasida elektron hukumat tizimi orqali deyarli barcha davlat xizmatlari onlayn tarzda taqdim etilib, fuqarolarning xizmatlardan foydalanish vaqti va xarajatlari sezilarli darajada kamaytirilgan[2]. Innovatsion texnologiyalarni davlat xizmatlariga integratsiya qilish jarayonida ilmiy tadqiqotlar ko‘rsatadiki, texnologik yangilanishlar nafaqat samaradorlikni oshirish, balki fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilishga ham xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, davlat xizmatlari tizimida innovatsion texnologiyalarni qo‘llash ikki asosiy maqsadga yo‘naltiriladi: birinchisi, idoralararo hamkorlik va ichki jarayonlarni optimallashtirish orqali samaradorlikni oshirish; ikkinchisi, fuqarolarga xizmat ko‘rsatish sifatini yaxshilash, shaffoflikni ta’minlash va korrupsion xatarlarni kamaytirish. Shuningdek, innovatsion texnologiyalar davlat xizmatchilarining malakasini oshirish va ularning faoliyatini tahlil qilish imkonini beradi. Masalan, sun’iy intellekt va mashina o‘rganish algoritmlari yordamida xizmat ko‘rsatish jarayonlari monitoring qilinadi, samaradorlik ko‘rsatkichlari baholanadi va xizmat sifatini yaxshilash bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqiladi. Shu bilan birga, avtomatlashtirilgan tizimlar inson omilini kamaytirib, xatolik va korrupsion xavflarni sezilarli darajada kamaytiradi. Innovatsion texnologiyalarni joriy etish jarayonida, albatta, bir qator muammolar ham mavjud[3]. Ularning ichida texnologik infratuzilmaning yetarli emasligi, kadrlar malakasining pastligi, qonunchilik va regulyativ bazaning eskirganligi muhim rol o‘ynaydi. Shu sababli, davlat xizmatlarini rivojlantirishning muvaffaqiyatli strategiyasi faqat texnologik yangilanishni emas, balki inson resurslarini rivojlantirish, qonunchilikni modernizatsiya qilish va fuqarolarni raqamli savodxonlikka o‘rgatishni ham o‘z ichiga olishi lozim. Shu nuqtai nazardan, innovatsion texnologiyalarni davlat xizmatlariga joriy etish multidisipliner yondashuvni talab qiladi. Bu jarayonda informatika, menejment, huquqshunoslik va iqtisodiy tahlil sohalarining ilmiy metodlari birlashtiriladi. Masalan, davlat xizmatlarini optimallashtirish bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar, raqamli transformatsiya jarayonlarini modellashtirish, xizmat ko‘rsatish jarayonlarining samaradorligini baholash va innovatsion yechimlarning ijtimoiy-iqtisodiy ta’sirini tahlil qilish kabi masalalarni o‘z ichiga oladi. Shu bilan birga, global tajriba ko‘rsatadiki, innovatsion texnologiyalarni muvaffaqiyatli joriy etish mamlakatning barqaror rivojlanishiga bevosita ta’sir qiladi. Innovatsion yondashuvlar yordamida davlat xizmatlari fuqarolarga yanada tez, shaffof va sifatli xizmat ko‘rsatish imkoniyatiga ega bo‘ladi, bu esa oxir-oqibatda ijtimoiy barqarorlik va iqtisodiy o‘sishga hissa qo‘shadi[4]. Ushbu tezis doirasida innovatsion texnologiyalarni davlat xizmatlariga integratsiya qilishning nazariy va amaliy jihatlari, samaradorlikni oshirish mexanizmlari, raqamli transformatsiya tajribalari va muammolar tahlil qilinadi. Shu bilan birga, davlat xizmatlari tizimini modernizatsiya qilishning ilg‘or metodologik yondashuvlari ham ko‘rib chiqiladi, bu esa tezisning ilmiy yangiligi va amaliy ahamiyatini oshiradi.

Innovatsion texnologiyalarni davlat xizmatlariga integratsiya qilish sohasida bir qator xorijiy olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar mavjud. Ularning ilmiy ishlari davlat xizmatlarini raqamlashtirish, samaradorlikni oshirish va fuqarolarga xizmat ko‘rsatish sifatini yaxshilashga qaratilgan yondashuvlarni taqdim etadi. Ushbu tadqiqotda mualliflar elektron hukumat tizimlarining xavfsizligini va maxfiyligini ta’minlash uchun blokcheyn texnologiyasining qo‘llanilishini o‘rganadilar. Tadqiqotda blokcheyn asosida markazlashmagan elektron hukumat tizimi ramkasi taklif etilgan bo‘lib, bu tizim davlat xizmatlarining ishonchliligini oshirishga xizmat qiladi[5]. Mualliflarning fikricha, blokcheyn texnologiyasi orqali davlat xizmatlari jarayonlari shaffof va xavfsiz bo‘lishi mumkin, bu esa fuqarolarning davlatga bo‘lgan ishonchini mustahkamlaydi. OECD tomonidan olib borilgan tadqiqotda davlat sektori innovatsiyasini rag‘batlantirish uchun raqamli texnologiyalarni qo‘llashning ahamiyati ta’kidlangan. Tadqiqotda GovTech hamkorliklari orqali davlat sektori muammolariga yechim topish, raqamli yechimlarni ishlab chiqish va ularni keng miqyosda tatbiq etish imkoniyatlari ko‘rib chiqilgan. Mualliflar davlat xizmatlarini raqamlashtirish jarayonida samaradorlikni oshirish va resurslarni tejash uchun innovatsion yondashuvlarni qo‘llash zarurligini ta’kidlaydilar[6]. Ushbu ikki tadqiqotning natijalari shuni

koʻrsatadiki, davlat xizmatlarini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalarni qoʻllash samaradorlikni oshirish, fuqarolarga xizmat koʻrsatish sifatini yaxshilash va davlat idoralari faoliyatini shaffoflashtirishga xizmat qiladi. Blokcheyn texnologiyasi orqali davlat xizmatlarining xavfsizligi va ishonchliligi ta'minlanishi mumkin boʻlsa, GovTech hamkorliklari orqali raqamli yechimlarni ishlab chiqish va tatbiq etish imkoniyatlari yaratiladi. Bu yondashuvlar davlat xizmatlarini raqamlashtirish jarayonida muhim ahamiyatga ega boʻlib, ularni samarali va barqaror rivojlantirishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda davlat xizmatlarini samarali va sifatli tashkil etish, fuqarolarga xizmat koʻrsatish jarayonlarini optimallashtirish va davlat idoralarining operatsion samaradorligini oshirish global darajada dolzarb muammo sifatida e'tirof etilmoqda. Davlat xizmatlarining raqamli transformatsiyasi va innovatsion texnologiyalar yordamida modernizatsiyasi iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Innovatsion texnologiyalar, jumladan sun'iy intellekt, katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilish (Big Data), blokcheyn va bulutli texnologiyalar, davlat xizmatlarining shaffofligini oshirish, fuqarolarga tez va qulay xizmat koʻrsatish va resurslarni samarali taqsimlash imkoniyatini yaratadi. Mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, raqamli transformatsiya va innovatsion yechimlar nafaqat ishlab chiqish, balki joriy etish va keng tatbiq etish jarayonida davlatning barcha tizimlari uchun samarali boshqaruv mexanizmlarini yaratadi. Misol uchun, elektron hukumat tizimlari yordamida davlat xizmatlaridan foydalanish jarayoni soddalashtiriladi, vaqt va xarajatlar kamayadi, fuqarolarning davlat organlariga boʻlgan ishonchi ortadi, shuningdek korrupsiyaga qarshi samarali mexanizmlar tatbiq etiladi. Shu nuqtai nazardan, innovatsion texnologiyalarni davlat xizmatlariga integratsiya qilish jarayoni nafaqat texnologik yangilanish, balki ijtimoiy va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlovchi strategik omil sifatida qaraladi. Shuningdek, davlat xizmatlarining raqamlashtirilishi va innovatsion texnologiyalar orqali modernizatsiyasi ijtimoiy adolat va tenglikni ta'minlashda ham muhim ahamiyatga ega. Masalan, raqamli platformalar orqali barcha fuqarolar, hududiy yoki iqtisodiy farqidan qat'iy nazar, teng va shaffof xizmat olish imkoniyatiga ega boʻladi[7]. Bu esa davlat boshqaruvi tizimining ishonchliligini oshirish va fuqarolarning davlatga boʻlgan ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, innovatsion texnologiyalarni davlat xizmatlariga joriy etish jarayonida iqtisodiy samaradorlikni oshirish, resurslarni tejash va jarayonlarni avtomatlashtirish imkoniyatlari ham mavjud. Bu nafaqat byurokratik xarajatlarni kamaytiradi, balki davlat xodimlarining ish samaradorligini oshirish va xizmat koʻrsatish sifatini yaxshilashga xizmat qiladi. Global miqyosda ushbu jarayonlar rivojlangan mamlakatlarning tajribasida allaqachon oʻz samarasini koʻrsatgan: masalan, Estoniya va Singapur elektron hukumat tizimlari orqali barcha davlat xizmatlarini raqamlashtirib, fuqarolarga tez va qulay xizmat koʻrsatishni ta'minlagan[8]. Dolzarb muammo shundaki, texnologik yangilanishlar faqat mavjud jarayonlarni optimallashtirish bilan cheklanmasdan, ularni strategik rivojlantirish, ilgʻor texnologiyalar yordamida kelajakdagi ehtiyojlarni oldindan prognozlash va fuqarolarning talablari asosida moslashtirish imkonini beradi. Shu nuqtai nazardan, innovatsion texnologiyalarni joriy etish davlat xizmatlarining samaradorligini oshirish, shaffoflikni ta'minlash va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlash boʻyicha asosiy ilmiy va amaliy yoʻnalish sifatida qaraladi. Ushbu mavzu nafaqat ilmiy-tadqiqot nuqtai nazaridan, balki amaliy va strategik jihatdan ham dolzarb boʻlib, davlat boshqaruvi tizimining raqamli transformatsiyasini, innovatsion texnologiyalarni integratsiyalashni va fuqarolarga xizmat koʻrsatish sifatini tubdan yaxshilashni ta'minlashga qaratilgan. Shu sababli, innovatsion texnologiyalar asosida davlat xizmatlarini rivojlantirish yoʻllarini oʻrganish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish bugungi kunning eng muhim va dolzarb ilmiy va amaliy masalalaridan biridir.

Soʻnggi oʻn yilliklarda davlat xizmatlarini modernizatsiya qilish va raqamlashtirish sohasida global va mahalliy miqyosda keng koʻlamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu islohotlarning asosiy maqsadi davlat idoralari faoliyatining samaradorligini oshirish, byurokratik jarayonlarni qisqartirish, shaffoflikni ta'minlash va fuqarolarga xizmat koʻrsatish sifatini tubdan yaxshilashdan iborat. Shu nuqtai nazardan, innovatsion texnologiyalarni joriy etish davlat xizmatlarining raqamli transformatsiyasi jarayonida markaziy oʻrin tutadi. Birinchi navbatda, elektron hukumat (e-Government) tizimlari keng joriy etildi. Masalan, Estoniya tajribasida barcha davlat xizmatlari

onlayn portallar orqali taqdim etilib, fuqarolar bir martalik identifikatsiya orqali barcha xizmatlardan foydalanish imkoniga ega bo‘lishdi[9]. Shu orqali ma’muriy jarayonlar soddalashtirildi, hujjat aylanishi tezlashdi va inson omili bilan bog‘liq xatoliklar kamaytirildi. O’zbekistonning so‘nggi yillarda amalga oshirgan “Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali” kabi loyihalari ham shu yo‘nalishda innovatsion yondashuvlarni amaliyotga joriy etishning yorqin misolidir. Ikkinchi asosiy yo‘nalish – sun’iy intellekt va katta hajmdagi ma’lumotlarni tahlil qilish (Big Data) texnologiyalarini davlat xizmatlarida qo‘llash. Ushbu texnologiyalar yordamida fuqarolarga xizmat ko‘rsatish jarayonlari real vaqt rejimida monitoring qilinadi, muammoli sohalar aniqlanadi va xizmat ko‘rsatishning samaradorligini oshirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqiladi. Misol uchun, davlat idoralari ichki jarayonlarni avtomatlashtirish orqali ish samaradorligini oshiradi, fuqarolarning murojaatlarini tezkor qayta ishlash imkoniyatiga ega bo‘ladi va korrupsiyaga qarshi samarali mexanizmlar tatbiq etiladi. Uchinchi yo‘nalish – blokcheyn texnologiyalarini qo‘llash orqali ma’lumotlar xavfsizligini ta’minlash va shaffoflikni oshirish. Blokcheyn yordamida barcha davlat xizmatlari tranzaksiyalari markazlashmagan tizimda saqlanadi, bu esa ma’lumotlar buzilishining oldini oladi va fuqarolarga xizmat ko‘rsatishda ishonchlilikni oshiradi[10]. Shu bilan birga, blokcheyn texnologiyasi moliyaviy, mulkiy va ma’muriy jarayonlarni optimallashtirishda ham keng qo‘llanilmoqda. To‘rtinchi yo‘nalish – kadrlarni tayyorlash va ularning raqamli savodxonligini oshirish bo‘yicha islohotlar. Innovatsion texnologiyalarni samarali joriy etish uchun davlat xodimlarining malakasini oshirish, yangi texnologiyalar bilan ishlash qobiliyatini shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Shu bois, bir qator mamlakatlarda davlat xodimlari uchun maxsus treninglar, onlayn kurslar va malaka oshirish dasturlari ishlab chiqilgan. Shuningdek, islohotlar doirasida qonunchilik va regulyativ bazani modernizatsiya qilish ham muhim yo‘nalish hisoblanadi. Raqamli texnologiyalarni joriy etish uchun qonunchilikni moslashtirish, maxfiylik va shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish bo‘yicha yangi tartiblarni ishlab chiqish zarur. Shu bilan birga, elektron hukumat tizimlarining samarali ishlashi uchun regulyativ mexanizmlar doimiy monitoring qilinadi va optimallashtiriladi. Ushbu islohotlar natijasida davlat xizmatlari tizimida sezilarli ijobiy o‘zgarishlar yuz berdi. Fuqarolar xizmatlardan tez va qulay foydalanish imkoniga ega bo‘ldi, jarayonlar shaffoflashdi va korrupsiyaga qarshi samarali mexanizmlar ishlab chiqildi. Shu bilan birga, davlat idoralari samaradorligi oshdi, resurslar tejaldi va innovatsion yondashuvlar asosida yangi xizmat turlari yaratildi. So‘nggi yillarda amalga oshirilgan innovatsion islohotlar davlat xizmatlarini rivojlantirishda muhim bosqichni tashkil etadi va bu jarayon mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi, fuqarolarga sifatli xizmat ko‘rsatish va davlat idoralarining samaradorligini oshirishga bevosita ta’sir qiladi. Shu sababli, innovatsion texnologiyalarni davlat xizmatlariga integratsiya qilish sohasi bugungi kunda nafaqat ilmiy, balki amaliy jihatdan ham eng dolzarb yo‘nalishlardan biri hisoblanadi.

Xulosa: Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, innovatsion texnologiyalarni davlat xizmatlariga integratsiya qilish jarayoni nafaqat texnologik yangilanish, balki fuqarolarga xizmat ko‘rsatish sifatini oshirish, davlat idoralarining samaradorligini ta’minlash va byurokratik jarayonlarni optimallashtirishga xizmat qiladigan strategik yo‘nalish sifatida ahamiyatga ega. Elektron hukumat tizimlari, sun’iy intellekt asosidagi qaror qabul qilish mexanizmlari, katta hajmdagi ma’lumotlarni tahlil qilish (Big Data) va blokcheyn texnologiyalari davlat xizmatlarining shaffofligi, xavfsizligi va tezkorligini sezilarli darajada oshiradi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali fuqarolarga xizmat ko‘rsatish jarayonlari soddalashadi, resurslar samarali taqsimlanadi va korrupsiyaga qarshi samarali mexanizmlar tatbiq etiladi. Shu bilan birga, davlat xizmatchilarining malakasini oshirish va raqamli savodxonligini rivojlantirish, qonunchilik va regulyativ bazani modernizatsiya qilish jarayonlari innovatsion transformatsiyaning muvaffaqiyatli bo‘lishida muhim rol o‘ynaydi. Xorijiy olimlar tadqiqotlari va global tajribalar shuni ko‘rsatadiki, elektron hukumat tizimlari va GovTech hamkorliklari yordamida davlat xizmatlarini raqamlashtirish samaradorlikni oshirish, shaffoflikni ta’minlash va fuqarolarning davlatga bo‘lgan ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi. Blokcheyn va sun’iy intellekt texnologiyalari esa jarayonlarni xavfsiz va tezkor amalga oshirish imkonini yaratadi, davlat

idoralari faoliyatini monitoring qilish va prognoz qilish imkoniyatini ta’minlaydi. Shuningdek, innovatsion texnologiyalarni davlat xizmatlariga integratsiya qilish ijtimoiy adolat va tenglikni ta’minlashga hissa qo‘shadi, chunki raqamli platformalar orqali barcha fuqarolar, hududiy yoki iqtisodiy farqidan qat’iy nazar, teng va shaffof xizmat olish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu esa davlat boshqaruvi tizimining ishonchliligini oshiradi va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlaydi. Xulosa sifatida ta’kidlash mumkinki, innovatsion texnologiyalarni joriy etish davlat xizmatlarining samaradorligini oshirish, fuqarolarga sifatli xizmat ko‘rsatish va byurokratik jarayonlarni optimallashtirish bo‘yicha eng samarali strategik vosita hisoblanadi. Shu bois, ushbu sohada amalga oshirilayotgan ilmiy tadqiqotlar va amaliy islohotlar davlat boshqaruvining raqamli transformatsiyasini yanada chuqurlashtirish, davlat xizmatlarini modernizatsiya qilish va fuqarolarning davlatga bo‘lgan ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Хабибуллаева Д. Давлат хизматлирин кўрсатишда инсон ҳуқуқларини таъминлаш механизмлари //Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования. – 2025. – Т. 4. – №. 5. – С. 105-108.
2. Atxamjonovna, B. D., & Shohbozbek, E. (2025). Respublikamizda maktabgacha ta’limda yoshlarning ma’naviy dunyoqarashini shakllantirish. Global Science Review, 4(5), 221-228.
3. Нишанов А., Саидрасулов Ш. Электрон давлат хизматлари //digital transformation and artificial intelligence. – 2024. – Т. 2. – №. 1. – С. 112-119.
4. Abdusattarovna, O. R. X., & Shohbozbek, E. (2025). Ijtimoiy falsafada zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida sog‘lom turmush tarzini shakllantirish. Global Science Review, 4(5), 175-182.
5. Эркинов И. Э. Ў. Давлат хизматлари кўрсатиш тизимини ислоҳ қилиш ва унинг ўзига хос хусусиятлари //Academic research in educational sciences. – 2022. – Т. 3. – №. 5. – С. 700-708.
6. Diloram, M., & Shohbozbek, E. (2025). O’zbekistonda yoshlarning ma’naviy dunyo qarashini rivojlantirishning pedagogik asoslari. Global Science Review, 4(5), 207-215.
7. FM M., Odiljonovich S. N. Davlat xizmatlarini rivojlantirishda sun’iy intellektning o ‘rni //Scientific Conference on Multidisciplinary Studies. – 2024. – С. 118-123.
8. Ергашбаев, Ш. (2025). O’zbekiston sharoitida uzluksiz ta’lim tizimi orqali yoshlarning ma’naviy dunyoqarashini rivojlantirish. Объединяя студентов: международные исследования и сотрудничество между дисциплинами, 1(1), 314-316.
9. Muzaffar o‘g‘li E. X. Davlat xizmatlarining raqamlashtirilishi: e-gov tizimi va aholiga qulayliklar //«ЗА НАИВЫСШИЕ ЗАСЛУГИ». – 2024. – Т. 1. – №. 1.
10. Muruvvat, A., & Shohbozbek, E. (2025). O’zbekistonda ma’naviy va ahvoqiy qadryatlarda maktabgacha ta’limning ro‘li. Global Science Review, 3(2), 246-253.

TA’LIM JARAYONI INSON FAROVONLIGINING OMILI SIFATIDA.

Kadirova Xurshida Abdixalilovna CHDPU dotsenti
Kadirova Aziza Abdixalilovna Amaliy fanlar universiteti magistranti
O’razbayeva Sevinch Pedagogika fakulteti 3-kurs talabalari

Annatasiya: Maqolada ta’lim sifati inson faravonligi yo‘llari shak metodalari haqida gap borgan

Kalit so‘zlar: shakl, shaxs, tahlil, menejment vazifalarini, mazmunini, texnologiya vositalar

Ta’lim sifati, uning maqsad va vazifalarini, mazmunini, shakl, metod, texnologiya va vositalarini to‘g‘ri tanlash muhim. Har bir mashg‘uloti ta’lim oluvchilarda o‘quv-bilish kompetensiyalarini shakllantirishga, o‘quv adabiyotlaridan kerakli axborotlarni mustaqil topishga yo‘naltirilgan bo‘lishi lozim. Mashg‘ulot sifati o‘qilayotgan, tahlil qilinayotgan mavzuga pedagogning mas’uliyat bilan yondashishi, uning mazmunini ta’lim oluvchilarga yetkazishga

qaratilgan mahorati, mashg‘ulotni bugungi kun talabi asosida tashkil etish va boshqarish uslubiy faoliyati bilan belgilanadi. Pedagog mavzuni yoritish uchun uning muhim bo‘lgan nazariya bilan asoslanganligi, fikrlarni mantiqan bog‘langanligini tushuntira olsa, ma’lum maqsadgaO’zbekistonda amalga oshirilayotgan iqtisodiy va ijtimoiy o‘zgarishlar, iqtisodiyotning innovatsion yo‘nalishda shakllantirilishi, jahon iqtisodiyotiga integrallashuvi ta’lim tizimi oldiga dolzarb masalalaridan biri bo‘lgan sifatli mutaxassislarni tayyorlash vazifasini qo‘yadi. Sifatli mutaxassisni tayyorlash esa faqatgina sifatli ta’lim muhitida amalga oshirilishi mumkin.

Ta’lim sifati har qanday davlatning muvafaqqiyatli rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Rivojlangan mamlakatlarda ta’lim sifati bilan belgilanuvchi intellektual salohiyat jamiyat farovonligining muhim omiliga aylanmoqda.

“Sifat” tushunchasi turlicha, ba’zan bir-biriga zid ma’noda talqin qilinadi. Pedagogika fanida u: bir predmet yoki hodisani boshqasidan farqlovchi muhim ahamiyatga ega bo‘lgan belgilar, xususiyatlar, o‘ziga xosliklar; shuningdek u yoki bu xususiyat, qadr, yaroqlilik darajasi, ma’naviy-ahloqiy kategoriya yoki sof iqtisodiy tushuncha kabi talqin etiladi. Ba’zi olim va amaliyotchilar uni ta’lim tizimining o‘zlashtirish sifatiga erishishga intilishi; boshqalar o‘qitish va tarbiyalashning sifati, uchinchilar, shaxs iqtidori rivojlanish darajasining oshishi; to‘rtinchilar, oliy ta’lim muassasalariga qabul qilingan umumiy o‘rta ta’lim va kasb-hunar kollejlari bitiruvchilari sonining ko‘payishi; beshinchilar oliy ta’lim muassasasi bitiruvchisining ijtimoiy hayotga tayyorgarligi darajasini tushunadilar.

Ta’lim sifati va uni ta’minlovchi omillar: ta’lim mazmunining fundamentalligi, ma’lum ehtiyojlarning qondirilishi, maqsad va natijalarning mutanosibligi, ta’lim oluvchilarning mustaqil ishlashi, ta’lim jarayoni ishtirokchilarining ijodiy faoliyati, boshqarishga kompleks yondashuv, fanlararo integratsiya va boshqalar orasidagi bog‘liqliklarni tavsiflashga nisbatan turli qarashlar mavjud.

Ta’lim sifati – bu nafaqat ta’lim oluvchilar bilimining davlat standartlariga mosligi, balki ta’lim muassasasining muvaffaqiyatli faoliyat ko‘rsatishi, shuningdek har bir pedagog va rahbarning ta’lim xizmatlari sifatini ta’minlashdagi faoliyati hamdir.

Zamonaviy ta’lim muassasasida ta’lim sifati erishilgan miqdoriy va sifat natijalarining darajasini, o‘quv-tarbiyaviy jarayonni tashkil etish va amalga oshirish darajasini, u kechadigan sharoitlarni aks ettiruvchi tavsiflar to‘plamida ifodalanadigan maqsad va natijalarning nisbati sifatida aniqlanadi.

Ta’lim sifatini boshqarish (ta’lim sifati menejmenti) ta’limni boshqarishning umumiy tuzilmasi tarkibiga kiradi. Bunda ta’lim sifati menejmenti rahbarning yakkaboshchiligi hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘lgan va amalda o‘z samaradorligini ko‘rsatgan boshqarishning chiziqli tuzilmasini inkor etmaydi. O’z o‘rnida, sifat menejmentining joriy etilishi umumiy boshqaruv samaradorligini sezilarli darajada oshiradi – ta’lim muassasasi rahbari, xodimlari va manfaatdor jamoat tashkilotlari vakillari o‘rtasidagi munosabatlarni tartibga soladi. Vazifalarning bajarilish ketma-ketligi, vazifalarning o‘zi, bajarish yo‘llari, alohida usul va xarakatlarning batafsil tartibi, ta’lim sifatini ta’minlovchi asos sifatida, qabul qilingan boshqaruv qarorlarining samarali ijrosini kafolatlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qurbonov SH, Seytxalilov E. Ta’lim sifatini boshqarish. /T.: “Turon-Iqbol”, 2006. 592 b.

2. Total Quality Management – всеобщее управление качеством. – Журнал “Директор-Иваново”, № 1-2 (120-121), январь-февраль 2011 г.

3. Maqsudjon Yuldashev, Ta’lim sifati va uni boshqarish.

ZAMONAVIY O'QUVCHI SHAXSIDA KREATIV QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH

Kadirova Xurshida Abdixalilovna CHDPU dotsent,
Kadirova Aziza Abdixalilovna Amaliy fanlar universiteti magistranti
Qodirova Munira Peedagogika fakulteti 3-kurs talabalasi

Annatasiya: Ushbu maqolada dunyo rivojlanishida ta'lim-tarbiyaning oid asarlarini ahamiyati, kryativ qobiliyatlarni ruvojlantirish yoritilgan.

Zamonaviy o‘quvchi shaxsini ma'naviy, intellektual va ijodiy jihatdan rivojlantirish muammosi dolzarb ahamiyatga ega ijtimoiy-pedagogik va ustuvor masala sifatida tahlil etilib, kreativ qobiliyat, intellekt, intellektual faoliyat, ijod, ijodkorlik, intellektual ijodkorlik, intellektual-ijodiy qobiliyat, ijodiy tasavvur, intellektual-ijodiy jarayon, faoliyat kabi tushunchalar ilmiy-pedagogik jihatdan talqin etilgan.

Intellektual-ijodiy qobiliyatlar shaxsning ta'sirchanligi, predmetni idrok qilishining kuchliligi va yaxlitligi, u to‘g‘risida keng ma'lumotlarga ega bo‘lishligi, tafakkur o‘zgaruvchanligi va tezkorligi (tez, xilma-xil, o‘ziga xos), mantiqiy va savodli mulohaza yuritish, tizimli harakatlar, sintez-tahlil-sintez, ijodiy ifodalay bilish, umumlashtirish va xulosalash, o‘z fikriga ega bo‘lish, ishni oxirigacha yetkazish, ishchanlik, o‘z bilimlarini boshqalarga yetkaza olish kabi asosiy kreativ fazilatlar majmui bo‘lib, nafaqat yuksak ijodiy rivojlanishni, balki umuman shaxs rivojlanishining muhim omili, har qanday faoliyatdagi muvaffaqiyat garovi, kishilar bilan muloqot, kundalik faoliyatdagi yutuqlar omilidir.

Kreativ qobiliyatning asosiy mezonlarini egiluvchanlik (aqliy tafakkur), tezkorlik (vaqt birligidagi g‘oyalar soni), o‘ziga xoslik (tafakkur, yangi g‘oyalar), metafora (g‘ayrioddiylik, g‘aroyiblik), g‘oya va tafsilotlarni idrok qilish, sezuvchanlik, qiziquvchanlik (hayratlanish qobiliyati, sinchkovlik, ochiqlik), aniqlik (aniq fikrlash qobiliyati), takomillashtirish, ijod mahsuliga tugallanganlikni baxsh etish, dadillik kabilarni tashkil qilib, ular zarur motivatsiya asosidagina rivojlanadi. U faol idrok qilish faoliyati asosida intellekt (aqliy qobiliyatlar tuzilmasi, aqliy operatsiyalar, dadil mulohazalar tizimi) bilan bog‘liq holda rivojlanadi hamda vaziyatlarga samarali individual yondashuvlarda namoyon bo‘ladi.

Kreativ qobiliyatga xos asosiy xususiyatlar qatoriga o‘ziga xos tafakkur, mustaqil, dadil, shaxsiy fikr; muayyan masala yechimini topishda egallangan bilim, ko‘nikma va malakalarni boshqalarini hal etishga ko‘chirish; ob'yektni uning qismlarining birligida, yaxlitlikda idrok qilish; tahlil qilish va sintezlash qobiliyati; kerakli axborotni zarur paytda uzatish; turlicha idrok qilish, kuzatish, tekshirib borish; o‘xshatish, ichki tuyg‘uni (intuisiyani) ishga solish; ajrata bilish, talqin qilish; ijodiy taxmin qilish va tasavvur etish; yakuniga yetkazish, takomilllashtirish; aks ettirish, tubdan o‘zgartirish kabilarda ham namoyon bo‘ladi**.**

Motivatsiya, relaksatsiya, o‘quvchilarda ijodiy izlanish mavjudligini rag‘batlantirish kabi usullarni qo‘llab, ularning shaxsiy faolligini oshirishga, me'moriy yodgorliklarning badiiy va estetik xususiyatlarini anglashga qaratilgan sinfdan tashqari mashg‘ulotlardagi intellektual-ijodiy faoliyatni jarayon sifatida baholab, o‘quvchi shaxsida o‘quv va ijtimoiy ehtiyojlarni qondirish hamda uning faol, anglangan-motivasion, aniq bir maqsadga yo‘naltirilgan, ehtiyojlariga asoslangan, metodik, natijali-bashoratlangan, intellektual-ijodiy muloqotlarini ta'limning amaliy va nazariy shakllari, innovasion didaktik metodlarini qo‘llash asosida takomillashtirish o‘quvchilarida kreativ qobiliyatni rivojlantirish maqsadida ularning psixologik yosh o‘ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda suhbat, anketa, test, savolnoma va boshqa diagnostik vositalar orqali mavjud kreativ qobiliyatni tashxislash, unda mavjud bo‘lgan va rivojlana boshlagan kreativ qobiliyatni, jumladan, fikrlash va ijod qilish bilan bog‘liq tafakkur darajasini aniqlashni zarur deb topdik**.**

O'quv jarayonida milliy-madaniy meros idrok qilinibgina qolinmay, balki, intellektual-ijodiy nuqtai nazardan o‘rganilishi zarur. Chunki intellektual-ijodiy kreativ idrok qilish va uni ijodiy faoliyat jarayoniga joriy etishni, zarur kommunikativ munosabatlarni amalga tatbiq qilishni sinfdan tashqari sharoitlarda to‘liq amalga oshirish mumkin. O'quvchilari bilan amalga oshiriladigan intellektual-ijodiy ishlar tizimi va sifatiga quyidagi talablar qo‘yiladi

Mashg‘ulotlar mavzusi va mazmunning mutanosibligi; variativlik va majmua; tarixiy-madaniy materialni o‘rganish davomiyligi va murakkablashganligi; o‘quvchida kreativ qobiliyati rivojlantira olish; ularni o‘z-o‘zini kreativ rivojlantirishga yo‘naltirish.

Kreativ qobiliyatni o‘stirishga qaratilgan faoliyat (idrok qilish, axborot materiallarini ijodiy tayyorlash, ularning turli o‘quv auditoriyalarida ijtimoiylashtirilishi*)* o‘quvchilar uchun qiziqarli bo‘lib, ularning ehtiyojlariga mos keladigan, ahamiyatli, zarur o‘quv faoliyati hisoblandi. Bunday faoliyat, ayniqsa, o‘quvchilarini o‘ziga jalb qiladi. Bu yosh davri idrok qilish, ijodiy faollik, shakllangan intellekt, ijodiy potensial, ijtimoiy-kommunikativ faoliyatga intilish, intellektual-ijodiy rivojlanish, takomillashishga intilishning kuchliligi bilan ajralib turadi. O’smirda nafaqat ijodiy-intellektual, balki muloqot qilish, ijtimoiy faoliyatga intilish, ommaviy axborot vositalari, milliy va jahon madaniyatiga qiziqish, o‘z bilimlari bilan o‘rtoqlashish kabi ijtimoiy-komunikativ qobiliyatlar shakllanadi. Unda oldindan sezish, rejalashtirish, mas’uliyat, qat’iyat, o‘z-o‘zini boshqarish, nazorat qilish kabi emosional, intellektual va irodaviy xususiyatlar faollashadi. Ushbu tadqiqot O’zbekiston tarixiy-madaniy yodgorliklarini ijodiy o‘rganish bo‘yicha sinfdan tashqari mashg‘ulotlar jarayonida o‘quvchilarning mujassamlangan axborotlarni anglashga qaratilgan intellektual-ijodiy faoliyatiga tayanib, ularda kreativ-ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishga harakat qildik. O’quvchilarning emosional-irodaviy xususiyatlari (ularning qiziqishi, istagi, ehtiyoji) motivatsiyaviy omil sifatida faollashtirildi. Ushbu jarayon samaradorligiga o‘quvchi kreativ qobiliyatini rivojlantirish orqali erishildi.

Foydalan adabiyotlar

1.Umumiy pedagogogika nazariyasi va amaliyoti. Xadjayev B.X. 2017 yil.
2.Kryetiv pedagogika Ernazarova G.O. 2024 yil.
3. https://ommalashtirish.uz
4. https://library.tsdi.uz
5. https://uz.wikipedia.org
6. https://cyberleninka.ru

JADID NAMOYONDALARINING ASARLARIDA TA’LIMIY-AHLOQIY QARASHLARINI RIVOJLANTIRISH MEXANIZMI

Kadirova Xurshida Abdixalilovna CHDPU dotsenti,
Kadirova Aziza Abdixalilovna Amaliy fanlar universiteti magistranti,
Samandarova Ruxshona CHDPU. Pedagogika fakulteti 3-kurs talabalari

Annatasiya: Ushbu maqolada dunyo rivojlanishida ta’lim-tarbiyaning oid asarlarini ahamiyati, jadidlarning o‘rni, pedagagik qarashlari yoritilgan. *XX asr o‘zbek maorifi va madaniyati, qolaversa, bugungi mustaqillik tafakkurimiz, ehtimolki, shu jadidlar oldida burchlidir. «Usuli jadid», «usuli savtiya» nomlari bilan shuxrat* topgan yangi maktabni Turkistonda shular tashkil qilganlar. Shular birinchi bo‘lib zamonaviy oliy maktab g‘oyasini ilgari surdilar, o‘nlab jamiyatlar, shirkatlar uyushtirib, ular yordamida qanchadan-qancha yoshlarni taraqqiy qilgan Evropa mamlakatlariga o‘qishga yuborishga muvaffaq bo‘ldilar. O’zbek teatrining birinchi g‘ishtini qo‘ygan, nashru matbuotini boshlab bergan ham shulardir. Jadidlar o‘z hisoblaridan maktablar ochib, yosh avlodni istiqlolga tayyorladilar, she’r va maqolalar, sahna asarlari orqali milliy ongni shakllantirishga, milliy g‘urur va iftixor tuyg‘ularini singdirishga urindilar. XIX asr oxirlari va XX asr boshlarida Turkistonda vujudga kelgan jadidlik harakatlarining tepasida Maxmudxo‘ja Behbudiy, Abdurauf Fitrat, Abdulhamid CHo‘lpon, Munavvar qori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy, Abdulla Qodiriy, So‘fizoda, Xamza, Sadriddin Ayniy, Tavallo singari xalqimizning o‘nlab fidoiy farzandlari, shoiru adiblari, davlat va siyosat arboblari turgan edilar. Behbudiy o‘z uyida ochilgan *“usuli jadid”* maktabining butun moddiy xarajatlarini o‘z gardaniga oladi. «Padarkush»ning sahnaga qo‘yilishidan kelgan asosiy daromadni Samarqand, Qo‘qon, Namangan, Toshkent, Kattaqo‘rg‘on va boshqa shaharlardagi *“usuli jadid”* maktablariga hadya qildi, bu maktablar uchun o‘zi «Muntaxabi jo‘g‘rofiya umumiy» («Qisqacha umumiy jo‘g‘rofiya»), «Madxali jo‘xrofiya umro-qiy» («Ahli jo‘g‘rofiyasiga kirish»), «Muxtasari jo‘g‘rofiyai Rusiy» («Rusiyaning qisqacha jo‘g‘rofiyasi»), «Kitobul aftol» («Bolalar maktubi»), «Muxtasari tarixi

islom» («Islomning qisqacha tarixi»), «Amaliyati islom» va «Yangi hisob» darsliklarini yaratdi va o‘z mablag‘iga matbaa ochib, maktab uchun darslik va qo‘llanmalarini tekinga bosib tarqatadi. Samarqanddagi birinchi musulmon kutubxonasi va qiroatxonaning asosiy mablag‘i ham uning hisobidan chiqqan edi.

XX asr o‘zbek maorifi va madaniyati, qolaversa, bugungi mustaqillik tafakkurimiz, ehtimolki, shu jadidlar oldida burchlidir. «Usuli jadid», «usuli savtiya» nomlari bilan shuxrat topgan yangi maktabni Turkistonda shular tashkil qilganlar. Shular birinchi bo‘lib zamonaviy oliy maktab g‘oyasini ilgari surdilar, o‘nlab jamiyatlar, shirkatlar uyushtirib, ular yordamida qanchadan-qancha yoshlarni taraqqiy qilgan Evropa mamlakatlariga o‘qishga yuborishga muvaffaq bo‘ldilar. O’zbek teatrining birinchi g‘ishtini qo‘ygan, nashru matbuotini boshlab bergan ham shulardir. Jadidlar o‘z hisoblaridan maktablar ochib, yosh avlodni istiqlolga tayyorladilar, she’r va maqolalar, sahna asarlari orqali milliy ongni shakllantirishga, milliy g‘urur va iftixor tuyg‘ularini singdirishga urindilar. XIX asr oxirlari va XX asr boshlarida Turkistonda vujudga kelgan jadidlik harakatlarining tepasida Maxmudxo‘ja Behbudiy, Abdurauf Fitrat, Abdulhamid CHo‘lpon, Munavvar qori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy, Abdulla Qodiriy, So‘fizoda, Xamza, Sadriddin Ayniy, Tavallo singari xalqimizning o‘nlab fidoiy farzandlari, shoiru adiblari, davlat va siyosat arboblari turgan edilar. Behbudiy o‘z uyida ochilgan *“usuli jadid”* maktabining butun moddiy xarajatlarini o‘z gardaniga oladi. «Padarkush»ning sahnaga qo‘yilishidan kelgan asosiy daromadni Samarqand, Qo‘qon, Namangan, Toshkent, Kattaqo‘rg‘on va boshqa shaharlardagi *“usuli jadid”* maktablariga hadya qildi, bu maktablar uchun o‘zi «Muntaxabi jo‘g‘rofiya umumiy» («Qisqacha umumiy jo‘g‘rofiya»), «Madxali jo‘xrofiya umro-qiy» («Ahli jo‘g‘rofiyasiga kirish»), «Muxtasari jo‘g‘rofiyai Rusiy» («Rusiyaning qisqacha jo‘g‘rofiyasi»), «Kitobul aftol» («Bolalar maktubi»), «Muxtasari tarixi islom» («Islomning qisqacha tarixi»), «Amaliyati islom» va «Yangi hisob» darsliklarini yaratdi va o‘z mablag‘iga matbaa ochib, maktab uchun darslik va qo‘llanmalarini tekinga bosib tarqatadi. Samarqanddagi birinchi musulmon kutubxonasi va qiroatxonaning asosiy mablag‘i ham uning hisobidan chiqqan edi. **MUNAVVAR QORI ABDURASHIDXON O’G‘LI** (1878—1931) ham *«usuli savtiya»* maktabiga ixlos bilan qarab, chor hukumati Turkiston o‘lkasidagi aholini qanday ma’naviy-madaniy uzlatda saqlayotganini va undan qutulish choralari faqat maktab ta’lim-tarbiyasidagi keskin islohotga bog‘liqligini to‘g‘ri tushungan holda chor hukumatining mustamlakachilik boshqaruv usuliga qarshi kurashda faollik ko‘rsatdi: mana shu maqsad yo‘lida Toshkentda ilg‘or fikrli ziyolilar va turli guruhlardan iborat *«Turon» jadidlar jamiyatini tashkil etdi.*

*Abdulla Avloniy. D*astlabki paytlarda madaniy-ma’rifiy, keyinchalik siyosiy-ijtimoiy xususiyat kasb etgan islohotchilik harakati faol ishtirokchilaridan biri Abdulla Avloniy 1878-yil Toshkent shahrida hunarmandlar oilasida tug‘ildi. U maktab va madrasada ta’lim olib, o‘z zamonining ma’rifatli va chuqur bilim sohibiga aylandi. Abdulla Avloniy o‘lkada ta’lim, matbuot, teatr sohalarining rivojlanishiga katta hissa qo‘shib, 1907-yil ‘‘Shuhrat’’ gazetasiga asos soldi. O’zi tashkil qilgan yangi usul maktabi uchun ‘‘Birinchi muallim’’, ‘‘Ikkinchi muallim’’, ‘‘Turkiy guliston yoxud axloq’’ kabi darsliklarni yaratdi. Behbudiy, Munavvarqori, Abdulla Avloniy kabi boshqa milliy taraqqiyparvarlar ham ma’rifatparvarlik faoliyatini olib borib, yangi maktablar, xayriya jamiyatlari, kutubxona va kitob do‘konlari ochdilar. Turkiston jadidchilik harakatining namoyandalari ma’rifatparvar kishilar edi.

Ma’rifatparvarlar keng ma’noda bilim tarqatuvchi kishilar hisoblanadi. Siyosiy ma’noda ma’rifatparvarlik xalqni ozodlikka olib chiqish va milliy davlatchilik g‘oyalarini ilgari surish bilan ifodalanadi. Turkiston ma’rifatparvarlari jaholat, bilimsizlik, madaniyatsizlik, mutaassiblik, diniy aqidaparastlikni inson azob-uqubatlarining asl sabablari deya talqin etdilar. Ular podsho yakka hukmronligi (absolyutizm)ga qarshi kurashdilar, siyosiy erkinlik va inson huquqlarini yoqlab chiqdilar. Turli mamlakatlarda ma’rifatchilik harakatlari o‘ziga xos, milliy xususiyatlarga ega bo‘lgan, ammo ularning mushtarak jihatlari ham mavjud edi. Bu jihatlar Turkiston jadidlari faoliyatida ham namoyon bo‘ldi. Jumladan, ular mavjud tuzum, uning iqtisodiy, ijtimoiy va huquqiy sohalardagi barcha salbiy ko‘rinishlariga va kamchiliklariga qarshi kurashish; maorif, erkinlik, hayotning insoniy-madaniy jihatlarini shakllantirish, ularni qo‘llab-quvvatlash va himoya qilish,

ma’naviy va axloqiy me’yorlarni takomillashtirish; xalq manfaatlarini himoya qilish, farovonligini oshirishga sidqidildan intilish yo‘lidan bordilar. Jadidlar Turkistonda azaldan mavjud bo‘lgan, ya’ni Alisher Navoiy, Mirzo Bedil va Boborahim Mashrabdan qolgan merosdan foydalangan holda Turkistonda demokratik va taraqqiyparvar g‘oyalarni davom ettirdilar. Turkiston ilg‘or ziyolilari erishgan yutuqlari orasida eng salmoqlisi hukmron mafkuradan mustaqil bo‘lgan xalq ta’limi tizimining yaratilishi sabab bo‘ldi. Jadidlar merosini yoshlarga ko‘proq yetkazish uchun jadidlarning asarlari va jadidchilikka bag‘ishlangan asarlarni minglab nusxada chop etish, jadidlar haqida multfilmlar, badiiy va hujjatli filmlar hamda seriallar yaratish, shahar va qishloqdagi ko‘chalarga, maktablarga, oliy ta’lim muassasalariga ularning nomini berish, ular tug‘ilib o‘sgan shahar va qishloqlarga yodgorlik lavhlari o‘rnatish, maktab darsliklarida jadidchilik tarixiga ko‘proq soatlar ajratish, oliy ta’lim muassasalari talabalari uchun o‘qitiladigan O’zbekiston tarixi fanida jadidlarni alohida mavzu sifatida o‘qitish, tarix yo‘nalishi talabalariga jadidchilik tarixini maxsus fan sifatida o‘qitishni joriy qilish kerak, deb hisoblayman. Milliy o‘zlik, milliy ruh va birdamlikni jadidlarning ibratli hayot yo‘li va asarlari orqali yetkazish, ularga munosib bo‘lishga o‘rgatish keng jamoatchilikning muhim vazifasiga aylanishi kerak

Foydalan adabiyotlar

1. Pedagogika tarixi K.Xoshimov 2007 yil.
2.Pedagogika tarixi K.Xoshimov 2005 yil.
3. https://ommalashtirish.uz
4. https://library.tsdi.uz
5. https://uz.wikipedia.org
6. https://cyberleninka.ru

МАСАЛЛАРДА УМИД-ИСТАК МОТИВИ ВА БАДИИЙ ПСИХОЛОГИЗМ: ГУЛХАНИЙ МАСАЛЛАРИДА ТАҲЛИЛ

Джалалетдинова Фотима Таджитдиновна
Альфраганус университети, Филология факультети

Аннотация. Мақолада Гулханийнинг масалларида умид ва истак мотивлари таҳлил қилинади. Масалнинг архитектоникасида персонажлар тақдири, уларнинг хислатлари ва ички руҳияти орқали ҳаёт ҳақиқати бадиий усулда ифода этилади. Кордон ва Турумтой каби қаҳрамонлар орқали инсон иродаси, орзулар ва шахсий интригалар шакллантирилади. Шу билан бирга масал тарзидаги композицион ёндошув ва ретроспектив усуллар бадиий сюжетнинг уйғунлигини таъминлайди.

Калит сўзлар: масал, умид, истак, бадиий психологизм, композиция, сюжет, Гулханий.

Abstract. This article analyzes the motifs of hope and aspiration in Gulkhaniy’s fables. The structure of the fables portrays the characters’ destinies, personalities, and inner life, reflecting life truths through artistic methods. Characters like Kordon and Turumtoy illustrate human will, desires, and personal intrigues. Moreover, the narrative techniques, including the fable style and retrospective methods, contribute to the cohesion and harmony of the artistic plot.

Keywords: fable, hope, aspiration, artistic psychologism, composition, plot, Gulkhaniy.

Аннотация. В статье анализируются мотивы надежды и стремления в баснях Гулханий. Архитектоника басен отражает судьбы персонажей, их характеры и внутренний мир, позволяя художественно показать жизненные истины. Персонажи, такие как Кордон и Турумтой, демонстрируют человеческую волю, желания и личные интриги. Композиционные приёмы, включая стиль басни и ретроспективные элементы, обеспечивают целостность и гармонию сюжета.

Ключевые слова: басня, надежда, стремление, художественный психологизм, композиция, сюжет, Гулханий.

Масалда умид-истак мотиви. Масалнинг архитектоникасида шу қадар тиғиз бир фалсафий-эстетик ақида мавжудки, шоир буларни ҳаёт билан тенг муқояса қилган ҳолда ифодалайди. Яъни Бойўғлининг Гунаш бону исмли қизининг кўнглида қандайдир “яширин”

сир йўқ. У бойнинг қизи. Унинг қўли хоҳлаган томонга етади. Масалда ретроспектив – орқага қайтиб ҳикоя қилиш, усули мавжуд. Эътибор берган бўлсангиз, масал бошида Бойўғлининг қизи Гунаш бону бўйи етиб, ақли тиниқлашиб, онасининг айтганига тескари сўз айтадиган, шаддод бўлиб ўсяпти мазмунид Гулханий ёзиб кетади. Демак, эркатой қизнинг тақдири ҳам, тадбири ҳам олам-олам умидлар, бахту иқболдан масрур туйғулари билан баркамоллашади. Ҳаёт ҳақиқатини англашга катта ёрдам беради. Дунё адабиётида шуни ҳам оргинал тасвирлаш ҳаммани ҳам қўлидан келавермайди. Мумтоз анъаналар синтези – масалнависликнинг ягона эстетик марказда уюшувини далолатлайди.

Ҳар қандай инсон дунёга келаркан, умид, орзу ва рангин хаёллар билан ҳаёт кечиришни ичтайди. Истак ва умид, орзулар ота онанинг ҳам муҳим хоҳишлари, иродасининг бутунлигидан далолатдир. Чунки умид қилиш, ҳар бир мантиққа қулоқ тутиш, ҳаётни теран англашга имкон беради, Бойўғли ҳам қизи Гунаш бону сиймосида ягона орзу ҳаваси шу қизидан эканлигини тўғри англаб турибди:

Бойўғли билан ўзаро мулоқот қилган Кўркуш тўйга тараддуд кўриш учун, қалин мол топиш маслаҳати билан Япалоққуш ҳузурига жўнайди. Масал-қисса шу зайлда ривожланиб, воқеалар бир-бирини тўлдириб, сюжет ва композицияни янада ривожлантириб боради:

“Алқисса, Кўркуш бу навбат фараҳ афзони эшитиб, хурсанд бўлиб, Япалоқ биби манзилиға етди. Бойўғлининг анчаким, муҳим хайрға рағбати бор эрди, баён қилди (Йўлчиев, 2021, б. 67).

Алқисса, Япалоққушнинг бир Қарға дўсти бор эрди: Шўранул, қушлар кўзига гўл, ишиға пишиқ, ҳаромзодаи таррор, ўғри мишиқ, (Йўлчиев, 2021, б. 67) ҳариф айёр солор, давлатмандлар аснофида мумсик беор, ҳар мурда устида тайёр, йигирманинг бешини мустаҳақага бериб, ўн бешини қўйниға урган, тумшуғи шоҳ Зокирбой кагшфурушнинг тумшуғига ўхшар экан. Ўшал диёрда Малики Шоғинки, қушларнинг шоҳлиғи анга мансуб ерди ва Кулонкир султон анга дангалнишин паҳлавон эрди”, (Йўлчиев, 2021, б. 67) Шўранулни Малик Шоҳин жанобиға севинчиға чоптурди. Манозил ва мароҳил тай қилиб; Малик Шоҳнинг боргоҳига келиб, таъзим ва таъвози бирла салом қилиб, Япалоққушнинг руқъасини узатди. Малик Шоҳин нома мазмунини англаб, бир замон тавақкуф айлаб айтдики: “Сени юбормаса бўлмасмуди?” (Йўлчиев, 2021, б. 67).

Анда Шўранул айди:

“Сарнавишти аҳли маъно чун қалам бошад сиёҳ” (Йўлчиев, 2021, б. 67).

Келтирилган лавҳада Япалоққушнинг Шўранул билан мулоқоти яна сюжетнинг тезлашувига таъсир кўрсатади. Малик Шоҳни хазинабони Кордондан ёрдам сўраши ва у вазиятни тўлиқ ўрганиб бўлиб, тўйга катта ёрдам бериши мумкинлигини айтиш ҳақида қисса келтиради. Ушбу масалда жуда кўплаб характерлар очиб берилади. Кордон эса Бойўғлининг ҳаёти, яшаши, нимага муҳтожу нимага муҳтож эмаслигини чинакм билиб кейин хулоса қилиш тадбирини ўйлаб топади. Масал композициясида ана шу мезон ҳар бир эпизодга мос тушади. Демак, Гулханийнинг асл мақсад сари ҳар қандай вазият ва ҳолатни ўрганиши, одамлар тақдирига муқояса қилишида умуминсоний мушоҳадаларни тушуниб оламиз. **Масал** изидан – **масал** тарзида баёнга ихчамлик ва оргиналлик бағишлашида янада жозибадор сюжет чизиқлари қабариб кўринади.

“Ёзувчи қайси жанрда ижод қилмасин, асар яратмасин, у объектив ҳаётга мурожаат қилади. Лекин объектив воқелик, яъни ҳаётий материал қандай бўлса, ёзувчи шундай тасвирламайди. Башарти шундай қилинса, бадиий асар бўлмайди. Ёзувчи уни қайта яратади, ўзидан қўшади, ўрни келганда “камайтиради”. Бу “қўшиш” ва “камайтириш” ҳаётий ҳақиқатларга зид бўлмаслиги, ёзувчи асарда илгари сурган бадиий мақсад-концепцияга муафиқ бўлиши керак. Демак, ижодкор воқеликка суянган ҳолда яратган асардаги концепция ўз замонасининг долзарб масаласи билан алоқадор бўлса унинг қалбида гўзаллик, эзгулик ҳисларини ёки нафрат туйғусини уйғота олса, ана ўшандагина ўз вазифасини адо этган бўлади” (Каримов, 2018, б. 143) Гулханий бадиий изланишларида ҳам мифопоэтик талқин руҳи устуворлик қилгани билан жамият ҳаётидаги реал воқеаларни бадиий ҳақиқатга

айлантиради. Оқибатда, ўзига хос поэтик конструкция ижодий яхлитлик билан уйғунлашади. Аслида, бу каби қарашлар ҳаётнинг чуқур ўрганишлари эвазига содир бўлади:

“Алқисса Кордон камари ҳимматни ғаравдек (Каримов, 2018, б. 143) нечаердин боғлади. Сўнгра замон тафаккурга бориб айдиким: “Авлороқ улким, ўзим бориб Бойўғлига учрасам, ҳар на тилаган маҳрининг тараддудида бўлсам, ўз қулоғим бирла эшитсам, анга яраша тўй тараддудида бўлсам, Харжи исроф бўлмағудек бўлсун”,– деб борурға азм қилди(Каримов, 2018, б. 143).

Кордоннинг жойидин Бойўғлининг маскани узоқ эрди, балки муддати сафар эрди. Сафар яроғини беками кўс қилмоқ керак... Бурунғилар дебдурлар: “Тўйға борсанг, тўйиб бор, тўрқа тўнинг кийиб бор”, уйдин ғамланиб чиқмоқ керак(Бобохонов, 2014, б. 43). нечунким: “Уйдаги сўз бозорға рост кетмас”, Уён Бойўғлининг уйи бўлса, сичқон суягидин бошқа нимарса бўлиши зоҳир ва маълум эмас” (Каримов, 2018, б. 143).

Келтирилаган парчада Кордоннинг характери тинқроқ очиб берилади. Уни Турумтой образи гавдалантиради. Масалда ана шундай бир-бирини тўлидрувчи қаҳрамонлар борки, шу зайлда асар концепцияси ўзига хос тарзда ифодаланиб, сюжет чизиқларини бир-бирига пайвандланшга хизмат қилади. Масалнинг композицион бирликлари “ҳикоя ичида ҳикоя тарзида суратланиб, ўқувчининг битта маъни атрофида бирлашиш ғоясини яхлитлаштиради. Кордоннинг шумликлари, хазинадаги бор бойликни ўзи учун ҳам ўзлаштириш итагни Турумтойнинг сезгилари туфайли очиб берилади.

Проф. М.Бобохонов қайд этишича: “Адабиётни “руҳийлаштириш” инсон маънавий-руҳий жиҳатларини муносиб ёритишга ёзувчиларга зарур бўладиган бадиий воситаларнинг кашф этилиши ва улардан самарали фойдаланишга олиб келади. Бу жараёнда шакл ва усулларни бир жойга тўплаш, психологик воситалар адабий палитрасининг кўринишлари ўзгараётганини қайд этишнинг ўзи етарли эмас. Бойиб бориш фақатгина янги ресуруслар (симол, миф, “онг оқими” техникаси, макон-замон экспериментлари ва ҳ.к.) эвазига юз бераётгани йўқ, психологизмнинг метауслубга айланиб бораётганлиги кузатилмоқда. Н.С.Лейтеснинг ҳақли мулоҳазасига кўра, “психологизм бугун ўзининг нафақат шахс ички дунёсини ёки унинг маънавий жараёнларини очадиган, балки сюжетни белгилайдиган ва структура ташкил этадиган таъсирчан омил эканлигини маълум қилмоқда”. Яъни, “дунё суратини руҳийлаштиришдан” бутун романий маконни руҳийлаштиришга ўтилмоқда” (Бобохонов, 2014, б. 43). Дарҳақиқат, мазкур иқтибосдан қуйидагича учта хусусиятни ўзбек масалчилигида рўй бераётган сифат ўзгаришларига муқояса қилиш мумкин: биринчидан, ўзбек масалчилиги руҳий таҳлил ва ёзувчи полифоник нутқи характерни янада мураккаб равишда яратишга қўл келмоқда, иккинчидан, руҳий бўлиқ жамият ҳаётида кузатилса-да, шахс ички оламида яшашда давом этмоқда, шоирлар ана шу шахс иродасини синовдан ўтказишга катта эътибор билан ёндошмоқда, учинчидан, “руҳийлаштириш” масаласи сюжетнинг муҳим қисмларини яхлитликда намоён қилишга ўзига хос тасвир усулидирки, бусиз ёзувчи бирор мақсадни, ижодий концепциясини ҳам тўлақонли амалга оширишда қийналади. Гулханий масалда Кордон ва Турумтойнинг аччиқ мулоҳазаларини келтирар экан, бири-иккинчисининг характер руҳиятини мақол ва маталлар ёрдамида чизиб беришга интилади. Бу бир восита негизида Турумтой ҳам ундан бўш келмайди. Аниқ мақоллар, масаллар билан Кордоннинг нафси ҳакалаклигини ҳам кўрсатишга эришади. Композицион қолиплаш Турумтой воситасида юзага чиқаркан, адиб ҳар иккала қуда ва анда бўлувчи персонажларнинг руҳий-ижтимоий аҳволини чамалашга ёрдам беради:

“Кордон айди: “Сунган бўйунни қилич кесмас”, – дебдурлар, гуноҳингни ўтдим. Сенинг ҳолингга мулоҳиза қилсам(Бобохонов, 2014, б. 43), кам сафарликдин бу сўзларни айтдинг, сафарда кўп тажриба ҳосил бўлур, магар сен “Калила ва Димнадин бехабар ўхшарсанки, Бозанда ва Навозанда қиссаларини сенга баён айлай”.

Турумтой айди: “Оғзингдан ўргулай, тўрам, баён қилинг!”

Кордон айди: “Илгари айёмда икки кабутар бор эди, бирини Бозанда, бирини Навозанда дер эдилар ва иккови кеча-кундуз бир ошиёнда дамсоз ва бир кошонада ҳамроз эдилар. Бир куни Навозанда Бозанданинг юзига боқди, осори маломат андуҳ пешонасидан

мутолаа қилди”. Айди: “Эй кўзимнинг нури ва эй маҳзун кўнглимнинг сурури, замиринг кўзгуси хира, юзинг шои тийра кўринур, айём нофаржомдин нелар кўрдунг ва нелар тегди” (Бобохонов, 2014, б. 43).

Анда бозанда айди: Бурунғилар сўзидурки: “Арзон кира шаҳардин овора қилур”. (Бобохонов, 2014, б. 43).Ҳеч зод ва роҳила менда йўқ(Бобохонов, 2014, б. 43).Сафар қилмоқ дағдағаси бошимға тушубдур. Жон тўтиси тан қафасидин парвоз қилур” (Бобохонов, 2014, б. 43).

Масалдаги Кордон ва Турумтойнинг совчилик сабаб Бойўғлининг уйига сафарга тайёргарлик кўриши ўзаро ишончли ҳамкор зарурлигини тақозолайди. Кордон ҳам ақл билан иш тутиб, Бойўғлининг нимага зарурлигини, қандай шартлари борлигини билишга ўзида катат ишонч ҳосил қилади. Демак, Кордоннинг хазинадан маҳрага берилдаиган бойлик, пул ва бошқа-да буюмларни аниқ сонини ёзиб олса, Япалоққушга Малик шоҳининг ҳимматини бериши тайин. Гулханий битта оиланинг қуда-анда бўлиши учун қанчадан-қанча қушлару ҳайвонларнинг ҳисса қўшиши, хизмат этишини очиқ ойдин тасвирлайди. Ҳасадгўйлик, бахиллик ва камтарлик сахийлик қилган қушларни характерини ўзига хос тарзда очиб беради. Бу хусусияти билан Гулханий зарбулмасал бадииятини янада жозибадорлигини таъминлайди. Шу боисдан ҳам, масал ичидаги масалларда ҳаёт концепцияси ижодкор бадиий нуқтаи назари билан тўйинтирилади.

Қўлланилган адабиётлар рўйхати

1. Бобохонов М. Ўзбек қиссаларида бадиий психологизм. – Т.: “Bayoz”, 2014. – Б. 43.
2. Йўлчиев Қ. *Нурали Қобулнинг прозаик маҳорати*. – Т.: “Маърифат битиклари”, 2021. – Б. 67.
3. Каримов Ҳ. Кечаги ўзбек насрида ҳаёт ҳақиқати ва инсон концепцияси (70–80-йиллар). – Т.: Yangi nashr, 2018. – Б. 143.

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ С АНГЛИЙСКОГО НА РУССКИЙ

Файзуллоева Зилола
Старший преподаватель Самаркандского
государственного института иностранных языков
Email:fajzullaevazilola566@gmail.com

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению основных лингвистических и культурологических факторов, влияющих на перевод английских фразеологизмов на русский язык. Особое внимание уделяется типам соответствий, семантическим и прагматическим аспектам передачи идиом, а также стратегии выбора оптимального варианта перевода. Материал основан на исследованиях современной фразеологии и практиках художественного и литературного перевода.

Ключевые слова: фразеологические единицы, идиоматичность, образность, **переносное значение,** функциональный аналог, стилистическая адекватность, п**олные фразеологические эквиваленты,** денотативное значение.

Введение. Фразеологические единицы (ФЕ) представляют собой устойчивые словосочетания с целостным значением, не выводимым из значений отдельных компонентов. Устойчивость формы, идиоматичность и образность делают их одним из наиболее сложных объектов перевода. По мнению А.В. Кунина, фразеологизм «является знаковым комплексом, функционирующим как целостная номинативная единица» [1]. При переводе с английского языка на русский переводчик сталкивается с целым рядом культурных, семантических и структурных несоответствий, требующих особых стратегий.

Обзор литературы и методология

Главной трудностью при переводе фразеологизмов является их **переносное значение**, не совпадающее с буквальным. Так, выражение *to kick the bucket* невозможно передать дословно, поскольку его истинный смысл («умереть») не связан напрямую со значением слов. Как отмечает П. Ньюмарк, идиомы требуют «культурного пересоздания в целевом

языке» [4]. Таким образом, переводчик должен интерпретировать глубинный смысл, а не формальную структуру выражения.

Существенная часть английских фразеологизмов связана с реалиями британской или американской культуры: спортом, историческими событиями, традициями. Например, выражение *the ball is in your court* отражает спортивную (теннисную) метафорику. Для русского языка более естественным является функциональный аналог: «теперь всё в твоих руках».

По словам Г. Л. Колшанского, «культурная специфика является определяющим фактором при выборе переводческой стратегии» [2].

Полные фразеологические эквиваленты сохраняют как образность, так и смысл. Например: ***to cast pearls before swine*** — «метать бисер перед свиньями». Наличие полного соответствия упрощает перевод и поддерживает целостность образа.

В частичных эквивалентах значение совпадает полностью, но образ несколько отличается. Пример: ***to add fuel to the fire*** — «подливать масла в огонь».Разница в элементах образа не влияет на интерпретацию смысла.

Обсуждение

Фразеологические аналоги используются в случаях, когда в русском языке существует идиома с близким значением, но другой образностью. Например: *when pigs fly* — «когда рак на горе свистнет». Дословный перевод оправдан, когда образ прозрачен или уже вошёл в литературный обиход. Пример: *lost in translation* — «потерянный при переводе».

Однако чрезмерное калькирование может нарушить естественность текста. Данный метод применяется при отсутствии эквивалентов или непонятности метафоры. Например: *to eat humble pie* — «смириться и признать свою неправоту». Это наиболее точный, но наименее экономичный способ передачи фразеологизмов.

Фразеологизмы обладают не только денотативным значением, но и **стилистической окраской**: разговорной, официальной, ироничной. Например, *to be in hot water* имеет разговорный характер, что требует соответствующей передачи: «попасть в переделку», «иметь неприятности». Если же переводчик выбирает нейтральное выражение, стилистический эффект оригинала теряется.

Результаты

Литературовед Р. Миньяр-Белоручев подчёркивает: «стилистическая адекватность является основой коммуникативного равенства оригинала и перевода» [3].

Многие фразеологизмы являются **многозначными**. Например, выражение *to break the ice* может означать как «разрядить обстановку», так и «начать знакомство». Поэтому контекст выступает главным критерием выбора переводческого решения. Неправильная интерпретация контекста приводит к искажению смысла и нарушению коммуникативных намерений автора текста.

Заключение

Перевод фразеологизмов с английского на русский требует комплексного подхода, включающего учёт идиоматической специфики, культурного фона, семантики, прагматики и стилистики. Оптимальный перевод достигается путем сочетания лингвистической компетенции, культурной осведомлённости и творческого мышления переводчика. Использование различных стратегий — от эквивалентов до описательного перевода — обеспечивает возможность адекватной передачи образности и коммуникативного эффекта оригинальных английских фразеологизмов.

Список использованной литературы

1. Кунин А. В. *Курс фразеологии современного английского языка.* — М.: Высшая школа, 1996.

2. Колшанский Г. Л. *Контекст и значение.* — М.: Наука, 1980.

3. Миньяр-Белоручев Р. К. *Теория и методы перевода.* — М.: Московский университет, 1996.

4. Newmark P. *A Textbook of Translation.* — New York: Prentice Hall, 1988.

AXBOROT JINOYATLARIGA QARSHI KURASH USULI

Tursunov Nodirbek Raximjonovich
G‘allaorol tuman 49-umumiy o‘rta ta’lim maktabining Informatika va AT fani o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolaning mavzusi axborot jinoyatlariga qarshi kurashish usullarini o‘rganishdir. Menimcha, bunday tadqiqotlar dolzarbdir, chunki shaxslarga, jamiyatga va davlatga ham ma’naviy, ham moddiy zarar yetkazadigan axborot jinoyati mamlakatimizda (va, albatta, butun dunyoda) barqaror ravishda o‘sib bormoqda. Axborot jinoyatlari axborot texnologiyalari dunyosida paydo bo‘ldi va bir vaqtning o‘zida rivojlandi, bu esa shaxslar, jamiyat va davlatga turli xil muhim ma’lumotlarni iste’mol qilish imkonini beradi. Ushbu maqolada axborot jinoyatlariga qarshi kurashishning hozirgi paytda mavjud bo‘lgan eng samarali va samarali usullari aniqlangan.Kalit so‘zlar: axborot texnologiyalari, internet platformalari, ta’lim, GeoGebra, ta’lim jarayoni.

Kalit so‘zlar: Axborot jinoyati; xavfsizlik; kiberterrorchilar; dasturiy ta’minot va matematik tizimlar; axborot texnologiyalari.

Kirish. Oxirgi besh yilda O’zbekistonda kiberjinoyatlar soni 68 baravarga ortdi. Tahlillarga ko‘ra, bank kartalari bilan bog‘liq o‘g‘rilik va firibgarlik holatlari kundan-kunga avj olmoqda. Bu haqda 29-may kuni IIV Kiberjinoyatlar markaziga tashkil etilgan press-turda ma’lum qilindi.

Bunga qarshi kurashish usullarini aniqlash uchun bir nechta muammolarni hal qilish kerak:

 Jinoyatchilar tomonidan hujumga uchragan va himoya qilinishini talab qiladigan axborotning xususiyatini aniqlash;

 Axborot sohasidagi jinoyatlar turlarini va uning texnologiyalarini ko‘rib chiqish;

 Axborot jinoyatining barcha ko‘rinishlariga qarshi turishga qodir usullarni aniqlash. Materiallar va usullar

Shunday qilib, bizni qiziqtirgan ma’lumotlar quyidagilarga bo‘linadi:

 qattiq disklarda (kompyuterlarda) saqlanadigan;

 aloqa tarmoqlari orqali tarqatiladi

(ommaviy axborot vositalari, radio, televideniye, ijtimoiy tarmoqlar).

Birinchi holat faqat kompyuter axborotiga taalluqli bo‘lgani uchun va ikkinchi holatda, ommaviy axborot vositalari orqali uzatiladigan barcha ma’lumotlar maxsus uskunalar orqali uzatiladi va keyin bir xil qattiq disklarda saqlanadi, biz uni yagona tizimda himoya qilish usullari muammosini ko‘rib chiqamiz, uning yakuniy mahsulotini "Kompyuter axboroti" deb belgilaymiz. Kompyuter axboroti kompyuter qurilmalari yordamida qayta ishlash uchun mos bo‘lgan va bunday qurilmalarda foydalanish uchun mo‘ljallangan shaklda taqdim etilgan axborotning (xabarlar, ma’lumotlar, buyruqlar) moddiy vositaga yozib olinishi bo‘lgani uchun, axborot texnologiyalari (kompyuterlar, telefonlar va boshqa uskunalar), shuningdek, ularda mavjud bo‘lgan axborot unga qarshi sodir etilgan har qanday noqonuniy harakatning zaruriy sharti va asosiy tarkibiy qismi hisoblanadi. Keling, ularga qarshi kurashishning zarur va samarali usullarini aniqlash uchun eng keng tarqalgan axborot jinoyatlari turlarini ajratib ko‘rsataylik.

Avvalo, kiberjinoyatchilikning o‘sishiga va shu tariqa davlat, jamoat va shaxsiy axborot resurslarini himoya qilishni zarur qiladigan omillarni sanab o‘tamiz.

Bularga quyidagilar kiradi:

 global va milliy tarmoqlar va axborot resurslariga kirishni ta’minlaydigan yangi texnologiyalarning rivojlanishi;

 axborot resurslarini elektron ommaviy axborot vositalariga o‘tkazish va ularning axborot tizimida jamlanishi;

 yaratilgan va to‘plangan axborot "narxi"ning doimiy ravishda oshib borishi, bu ijtimoiy-madaniy va shaxsiy rivojlanish uchun deyarli bebaho resursga aylanib bormoqda;

 jinoiy tuzilmalar tomonidan samarali qo‘llaniladigan texnologiyalarning rivojlanishi va takomillashtirilishi.

Yuqoridagi omillar keltirib chiqaradigan kiberjinoyatlar juda keng tarqalgan.

Ular quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

1) Axborotga ruxsatsiz kirish. Odatda, bu boshqa birovning ismidan foydalanish, jismoniy manzillarni, texnik qurilmalarni o‘zgartirish va dasturiy ta’minot va axborot tizimlarini o‘zgartirish orqali amalga oshiriladi. Ushbu turdagi jinoyat quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- Saqlash vositalarini o‘g‘irlash (kompyuterning o‘zi, telefon va boshqalar);
- Maxfiy foydalanuvchi ma’lumotlarini o‘g‘irlash (shaxs yoki tashkilot);
- Intellektual mulkni o‘g‘irlash (kompyuter dasturlaridan ilmiy kashfiyotlargacha);
- Axborotni ushlab qolish;
- Operatsion tizimni masofadan boshqarish;
- Masofaviy tarmoq hujumlari;
- Boshqa odamlarning ijtimoiy tarmoq akkauntlariga xakerlik hujumi.

2) Boshqa shaxsning dasturiga "mantiqiy bombalar" yoki "troyan otlari"ni kiritish. Ushbu josuslik dasturlari ma’lum buyruqlarga egasi tomonidan kutilmagan yangi funktsiyalarni bajarishga imkon beradi. Masalan, jinoyatchilar har bir bank operatsiyasidan belgilangan miqdorni ushlab qolishlari mumkin. Bundan tashqari, tajovuzkor tizimdagi eng so‘nggi harakatlarining jurnallarini tozalashi mumkin, chunki biz bajaradigan har bir harakat axborot izini qoldiradi. Ushbu turdagi jinoyat quyidagilarga imkon beradi:

- Axborotga kirishni blokirovka qilish;
- Botnetlar yaratish;
- Axborotni o‘chirish;
- Ma’lumotlarni shifrlash;
- Zararlangan qurilma orqali turli xil ma’lumotlarni tarqatish.

Yuqorida aytib o‘tilgan asosiy jinoyatlar va ularning ko‘plab kichik turlaridan tashqari, yaqinda quyidagi noqonuniy faoliyatlar keng tarqaldi:

- Josuslik dasturlari yordamida firibgarlik faoliyati, kompaniya yoki hukumat veb-saytlarining manzillariga mos keladigan domen nomlarini ro‘yxatdan o‘tkazish va boshqalar;
- Kompyuter ma’lumotlarini qalbakilashtirish (saylov natijalarini soxtalashtirish, ovoz berish va boshqalar);
- Qasddan yolg‘on ma’lumotlarni tarqatish;
- Etnik va diniy nafrat va antisosial kayfiyatni qo‘zg‘atish.

Savol tug‘iladi: barchamiz nima qilishimiz va bunday jinoyatlarga qarshi kurashish uchun qanday usullardan foydalanishimiz kerak? Shubhasiz, bir nechta himoya usullaridan iborat xavfsizlikni nazorat qilish tizimi bo‘lishi kerak. Mening fikrimcha, axborot jinoyatlariga qarshi kurashishning asosiy usullari axborot jinoyatlari uchun javobgarlikni belgilovchi qonunchilik va dasturchilarning mualliflik huquqlarini himoya qilish bo‘lishi kerak: jinoyat va fuqarolik qonunchiligini, shuningdek, sud jarayonlarini takomillashtirish. Bundan tashqari, ushbu choralar kompyuter tizimlarini ishlab chiquvchilar ustidan jamoatchilik nazoratini ham o‘z ichiga olishi kerak, agar ular mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy jihatlariga ta’sir qilsa, ularni cheklaydigan xalqaro shartnomalar qabul qilinishi kerak. Mamlakatimizda shaxsning axborot xavfsizligiga bo‘lgan huquqi Konstitutsiyamizda mustahkamlangan bo‘lib, unda u quyidagicha belgilangan: "Har bir inson shaxsiy hayotga, shaxsiy va oilaviy sirlarga, shuningdek, o‘zining yaxshi nomini himoya qilish huquqiga ega; "Har bir inson yozishmalar, telefon orqali suhbatlar, pochta orqali suhbatlar va boshqa xabarlarning maxfiyligiga ega".

Shunday qilib, Jinoyat kodeksida fuqarolar, jamiyat va davlat uchun axborot xavfsizligi masalalariga oid moddalar mavjud:

"Shaxsiy hayotga daxlsizlik", "Tijorat yoki bank siri bo‘lgan ma’lumotlarni noqonuniy olish va oshkor qilish", "Davlat sirlarini oshkor qilish"; Fuqarolik kodeksida "Asarning daxlsizligi va asarni buzib ko‘rsatishdan himoya qilish huquqi" mavjud. Hozirgi vaqtda Jinoyat kodeksining bir qancha moddalari noqonuniy ravishda sodir etilgan jinoyatlar uchun jinoiy jazolarni nazarda tutadi. axborot vositalaridagi ma’lumotlarga kirish, internet orqali zararli dasturlarni tarqatish va kompyuterga kirish huquqiga ega bo‘lgan shaxs tomonidan hisoblash uskunalaridan noto‘g‘ri foydalanish. Yuqoridagi barcha qonunlar, shuningdek, Prezident va Hukumatning boshqa bir qator

qonun hujjatlari, farmonlari va qarorlari axborot jinoyatlariga qarshi kurashning asosiy usuli hisoblanadi.

Axborot jinoyatlariga qarshi kurashning ikkinchi usuli tashkiliydir.

Shaxslar o‘zlarining axborot vositalari xavfsizligini shaxsan kuzatib borishlari, ularning noto‘g‘ri qo‘llarga tushib qolishining oldini olishlari va parollar va loginlar muntazam ravishda o‘zgartirilishini ta’minlashlari kerak bo‘lsa-da, tijorat, davlat yoki davlat tashkiloti bo‘ladimi, har qanday faoliyat yurituvchi subyektda kompyuter markazini himoya qilish va texnik xizmat ko‘rsatishni ta’minlash uchun butun xavfsizlik tuzilmasini yaratish zarur.

Bunday kompyuter markaziga texnik xizmat ko‘rsatish markazning har qanday buzilishlarini yashirishga qiziqmagan tashkilot yoki shaxslar tomonidan ta’minlanishi kerak.

Barcha foydalanuvchilar, jumladan, rahbariyat uchun universal himoya choralari mavjud bo‘lishi kerak va markaz xavfsizligi uchun mas’ul shaxslarga javobgar bo‘lishi kerak. Xodimlar (tizim dasturchilari, tarmoq ma’murlari va tarmoq foydalanuvchilari) ko‘proq xavf tug‘dirishi aniqlanganligi sababli, maxfiy ma’lumotlarni onlayn joylashtirish tahdidlari bilan bog‘liq tovlamachilikning oldini olish uchun xodimlarni ehtiyotkorlik bilan tanlash kerak (yollanma shaxsning shaxsiy ma’lumotlarini tekshirish orqali). Bundan tashqari, alohida muhim ishlarning yakka tartibda bajarilishining oldini olish va ichki qoidalar va ish tartiblariga qat’iy rioya qilishni ta’minlash kerak.

Axborot jinoyatlariga qarshi kurashishning yana bir ajralmas usuli - bu dasturiy ta’minot va matematik himoya vositalaridan foydalanish. Bu usul kiberterrorchilar tomonidan tarqatiladigan zararli dasturlar va viruslardan ma’lumotlarni himoya qilishga qaratilgan. Xususan, kiberterrorchilar aeroportlar va bankomatlarning ishlashini buzishi yoki kompyuter operatorining psixofizik holatiga ta’sir qilishi, ularni o‘limga olib kelishi mumkin bo‘lgan gipnoz trans holatiga tushirishi mumkin bo‘lgan zararli dasturlarni tarqatishga qodir. Biroq, ixtisoslashtirilgan dasturiy ta’minotdan (masalan, "Antispam") faol foydalanish orqali turli fojiali kataklizmlarning oldini olish mumkin. Shuningdek, bu usul (dasturiy ta’minot va matematik himoya) dasturiy ta’minot va axborot tizimlariga turli xil ruxsatsiz o‘zgartirishlarning oldini olish va aniqlash uchun ajralmas hisoblanadi.

Bunday oldini olish muntazam tekshirish va tahrirlash, dasturlarni nosozliklarni tuzatish va haqiqiy identifikatsiyalashning fiziologik vositalaridan (barmoq izlari, ko‘zning to‘r pardasini skanerlash va ovoz) foydalanish orqali amalga oshiriladi. Virus dasturlariga qarshi kurashda dasturiy-matematik usul har qanday nusxalangan yoki o‘g‘irlangan dasturlarni rad etishni va antivirus dasturlarini yaratish va ulardan foydalanishni o‘z ichiga oladi.

Axborot jinoyatlariga qarshi kurashning instrumental-texnik usuli ham bir xil darajada muhimdir, bu muhim quyi tizimlarning ortiqcha ishlashini; alohida komponentlar ishlamay qolganda resurslarni qayta taqsimlashni o‘z ichiga oladi; yong‘inni aniqlash va o‘chirish tizimlarini o‘rnatish; suvni aniqlash uskunalari; sabotaj, portlovchi sabotaj va qulflar va signalizatsiya tizimlarini o‘rnatish. Yaqinda bu usul sun’iy yo‘ldosh aloqasining o‘g‘irlanishining oldini olish uchun texnik hujjatlarni himoya qilish rolini o‘z zimmasiga oldi va atom elektr stansiyalari va megapolislarda hayotni ta’minlash tizimlarini ishlatishda ishlatiladigan noyob rus uskunalari. Himoya qilishning instrumental-texnik usulidan foydalanish, shubhasiz, ham ma’lumotlarning maxfiyligini, ham kirish cheklovlarini, ham butun himoya dasturlash tizimini tashkil qilishni anglatadi. Ushbu dasturlash apparat va aloqa ta’minoti uchun mas’ul bo‘lgan tahliliy va xizmat ko‘rsatish bo‘limlari tomonidan amalga oshirilishi kerak. Bunday bo‘limlarga ehtiyoj quyidagi xavfsizlik usulidan foydalanishni taqozo etadi: axborot resurslaridan kerakli ma’lumotlarni yaratish, saqlash va kiritishga qodir mutaxassislarni tayyorlash; ma’lumotlar yaxlitligini ta’minlash, nosozliklar va yo‘q qilinishning oldini olish; qasddan yoki bexosdan o‘zgartirishlar paytida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan zararni minimallashtirish; konstruktiv o‘g‘irlikdan himoya qilish choralarini amalga oshirish; va zaxira elektr ta’minoti tizimini o‘rnatish. Bundan tashqari, bunday mutaxassislar ularning oshkor bo‘lishining oldini olish uchun xavfsizlik choralarini muntazam ravishda o‘zgartira olishlari kerak. Axborotni himoya qilishga qaratilgan mutaxassislar, shuningdek, fundamental bilimlar va ixtisoslashgan axborot texnologiyalari bo‘yicha bilimlarni egallashdan

tashqari, o‘zlarining kasbiy mahoratini muntazam ravishda oshirishlari aniq, chunki texnologiyalar avlodlarga qaraganda besh baravar tezroq o‘zgaradi.

Yuqorida tilga olingan mutaxassislar axborot jinoyatlariga qarshi kurashning eng so‘nggi usulidan foydalanib, o‘zlarining kasbiy mahoratini tez va samarali ravishda oshirishlari mumkin. Xususan, ixtisoslashgan fondlar, konsalting va tahlil markazlari va IT xavfsizlik xizmatlarida zarur bilim va ko‘nikmalarni egallash.

Barcha bunday tashkilotlar IT mutaxassislariga nafaqat yangi turdagi shifrlarni, kriptografiyani, zaxira nusxalarini yaratish usullarini va muhim quyi tizimlarni o‘zlashtirishga, balki ularni axborot-psixologik ta’sirdan himoya qilishga o‘rgatishlari kerak.

Yuqorida aytib o‘tilgan barcha g‘alayonlarning oldini olish uchun axborot jinoyatlariga qarshi kurashning bir usuli axborot jinoyatlariga qarshi kurashdagi barcha yutuqlar haqida to‘liq va o‘z vaqtida hisobot berishdir, masalan: yaqinlashib kelayotgan terroristik hujumlar va falokatlar haqida yolg‘on mish-mishlar tarqatuvchi kiberterrorchilarni fosh etishdagi yutuqlar haqida hisobotlar; telefon firibgarliklari haqida ogohlantirishlar; va foydalanuvchilarga, ya’ni mamlakatimizning butun aholisiga axborot texnologiyalaridan foydalanishning turli jihatlari, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish usullari va ushbu qoidalarni buzish muammolari va oqibatlari haqida muntazam ravishda ma’lumot berish.

Natijalar o‘tkazilgan tadqiqotga asoslanib, biz xulosa qilamizki, hozirda dunyoda kiberjinoyatchilardan himoya qilishning universal usuli mavjud emasligi sababli, axborot jinoyatlariga qarshi kurashning yagona samarali usuli yuqorida aytib o‘tilgan barcha axborotni himoya qilish choralarining simbiozidir:

 qonunchilik bazasini (qonunlar, kichik hujjatlar, fuqarolik va jinoyat kodekslarining moddalari va sud jarayonlari) ishlab chiqish va takomillashtirish;

 tashkiliy axborotni himoya qilish tizimi;

 Dasturiy ta’minot va matematik axborot tizimi;

 Muhandislik va texnik axborot tizimi;

 Axborot xavfsizligi bo‘yicha xodimlarni o‘qitish;

 IT mutaxassislari uchun majburiy kasbiy rivojlanish markazlarini tashkil etish;

 Axborot texnologiyalaridan foydalanishning turli jihatlari, ular bilan bog‘liq jinoyatlar turlari va himoya choralari haqida jamoatchilik va mamlakatga o‘z vaqtida va muntazam ravishda ma’lumot berish.

Xulosa. Fuqarolarni bunday jinoyatlarning yangi turlari haqida doimiy ravishda xabardor qilish, ularga bu jinoyatlardan o‘zlarini qanday himoya qilishni o‘rgatish va umuman olganda, odamlarning raqamli savodxonligini oshirish muhimdir! Tabiiyki, bu vazifalar huquqni muhofaza qilish organlari tomonidan ommaviy axborot vositalari, yuqorida aytib o‘tilgan markazlar, xizmatlar va barchamiz bilan hamkorlikda amalga oshirilishi kerak.

Adabiyotlar:

1. Fesik, P. Yu. "Jinoyatlarni tergov qilish uchun mo‘ljallangan sud-tibbiy axborot tizimlaridan foydalanishni rasmiylashtirish jarayonining ahamiyati." // Huquqiy fanlar: Ilmiy va amaliy jurnal / [Elektron resurs]. – Quyidagi manzilda mavjud: https://cyberleninka.ru/article/n/znachenie-protsessaformalizatsii-dlya-ispolzovaniya-kriminalisticheskih-informatsionnyh-sistem-prednaznachennyh-dlya

2. Kuzmina, A. V. "Portret tahlilini o‘tkazishda axborot texnologiyalaridan foydalanish." //

Huquqiy fanlar: Ilmiy va amaliy jurnal / [Elektron resurs]. – Quyidagi manzilda mavjud:

https://cyberleninka.ru/article/n/ispolzovanie-informatsionnyh-tehnologiy-pri-provedenii-portretnoy-ekspertizy

3. Pavlov, A. A. Biznesning iqtisodiy xavfsizligi uchun axborot texnologiyalari / A.A. Pavlov, A.V. Kolosov // Fan olami: Ilmiy internet jurnali / [Elektron resurs]. – Kirish rejimi:

https://cyberleninka.ru/article/n/informatsionnye-tehnologii-ekonomicheskoy-bezopasnosti-biznesa

4. Jizhina, M.V. Korxona axborot xavfsizligini sud-tibbiy qo‘llab-quvvatlash // O.E. Kutafin nomidagi Moskva davlat yuridik universiteti (MSAL) byulleteni / [Elektron resurs]. – Kirish rejimi:

https://cyberleninka.ru/article/n/kriminalisticheskoe-obespechenie-informatsionnoy-bezopasnosti-predpriyatiya

5. Deryagin, I.A. Internetga kirish uchun boshqa birovning login va parolidan foydalanish // Zamonaviy fan va ta’lim muammolari / [Elektron resurs]. – Kirish rejimi: https://cyberleninka.ru/article/n/ispolzovaniechuzhogo-logina-i-parolya-dlya-dostupa-v-set-internet

KİMYOVİY ELEMENTLARNİNG TABİİY OİLALARİ

Qulbekova Maxsatoy

Jizzax shahar 12-umumiy o‘rta ta’lim maktabi kimyo fani o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada kimyoviy elementlarning tabiiy oilalari, ularning davriy jadvaldagi o‘rni, elektron tuzilishi, fizik-kimyoviy xossalari va reaksion faollikdagi farqlari ilmiy asosda tahlil qilingan.

Ishqoriy metallar, ishqoriy yer metallar, galogenlar, inert gazlar, o‘t metallar va amfoter elementlar kabi asosiy oilalar har tomonlama o‘rganilib, ularning tuzilish qonuniyatlari, tabiatda uchrashi hamda amaliy qo‘llanish sohalari yoritilgan. Shuningdek, elementlar oilalari orasidagi o‘xshashlik va farqlar, metallik xossaning o‘zgarishi, elektrmanfiylik, oksidlanish darajalari va davriy qonuniyatlarning amaliy ahamiyati batafsil tahlil etilgan. Maqola kimyo fanini o‘qitishda, ilmiy tadqiqotlarda hamda o‘quvchilar uchun mavzuni chuqur o‘zlashtirishda muhim nazariy manba bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar. Kimyoviy elementlar, tabiiy oilalar, davriy jadval, ishqoriy metallar, galogenlar, inert gazlar, o‘t metallar, amfoter elementlar, elektron konfiguratsiya, reaksion faollik, metallik xossa, oksidlanish darajasi, davriylik qonuni.

Kirish. Kimyoviy elementlar — moddalar olamining eng asosiy va ajralmas tarkibiy qismlaridir. Yerda, koinotda, tirik organizmlarda, texnika va ishlab chiqarish jarayonlarida uchraydigan barcha moddalar aynan shu elementlarning turlicha birikmalaridan tashkil topgan. Bugungi kunda 100 dan ortiq kimyoviy elementlar aniqlangan bo‘lib, ularning har biri o‘ziga xos tuzilish, atom radiusi, elektron konfiguratsiyasi va reaksion xususiyatlarga ega. Ushbu xilma-xillik elementlarni tartibli ravishda o‘rganish, ularning o‘xshash va farqli tomonlarini ilmiy asosda tasniflash zaruratini tug‘diradi.

Tadqiqotlar davomida olimlar shuni aniqladiki, ayrim elementlar o‘z xususiyatlariga ko‘ra juda o‘xshash bo‘ladi: ular bir xil valent elektronlarga ega, o‘xshash reaksiyalarga kirishadi, ularning oksidlari, gidroksidlari va tuzlarining kimyoviy xossalari ham bir-biriga yaqin bo‘ladi. Bu esa elementlarni ma’lum guruhlar — **tabiiy oilalar** deb ataluvchi sinflarga ajratish imkonini berdi. Tabiiy oilalar elementlarni tartib bilan o‘rganish, ularning fizik va kimyoviy xossalaridagi umumiy qonuniyatlarni aniqlash hamda davriylik prinsipini chuqur tushunishda juda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tabiiy oilalar atamasi, avvalo, elementlarning tuzilishiga asoslanadi. Chunki har bir elementning kimyoviy xossalarini belgilovchi eng muhim omil — uning elektron konfiguratsiyasidir. Tashqi elektron qavatdagi elektronlar soni elementning reaktivligi, metallik yoki metallmasligi, oksidlanish darajasi va boshqa ko‘plab xossalarini belgilaydi. Shuning uchun bir xil elektron tuzilishga ega bo‘lgan elementlar odatda bir xil tabiiy oilaga mansub bo‘ladi. Masalan, Ishqoriy metallar guruhida barcha elementlarning tashqi qavatida bitta elektron mavjud bo‘lib, bu ularni juda faol, oson qaytaruvchi moddalar sifatida xarakterlaydi.

Mendeleyevning davriy jadvali ana shu o‘xshashliklarga asoslanib tuzilgan bo‘lib, unda elementlar tartib bilan joylashtirilgan. Jadvalda har bir ustun — ma’lum tabiiy oilani ifodalaydi, va har bir oilada joylashgan elementlar bir xil kimyoviy yo‘nalishga ega bo‘ladi. Bugungi kunda kimyo fanida tabiiy oilalar nafaqat nazariy ahamiyatga, balki keng amaliy ahamiyatga ham ega. Sanoat

kimyosida, tibbiyotda, materialshunoslikda, qishloq xo‘jaligida, ekologiya va texnologiya sohalarida elementlarning oila bo‘yicha xossalarini bilish muhim qarorlar qabul qilishda asosiy rol o‘ynaydi.

Ushbu maqolaning maqsadi — kimyoviy elementlarning tabiiy oilalari haqida to‘liq tasavvur berish, ularning o‘ziga xos xususiyatlari, davriy jadvaldagi o‘rni, reaktivligi, tabiatda

uchrashi va amaliy qo‘llanilishidagi farqlarni ilmiy asosda tahlil qilishdan iborat. Maqolada Ishqoriy metallar, Ishqoriy yer metallar, Galogenlar, Inert gazlar, O’t metallar va Amfoter elementlarning asosiy

Asosiy qism

1. **Kimyoviy elementlarning tabiiy oilalari haqida umumiy tushuncha**

Kimyoviy elementlar o‘zlarining atom tuzilishi, atom radiusi, elektron konfiguratsiyasi, ionlanish energiyasi va boshqa ko‘plab xususiyatlari bilan bir-biridan farq qiladi. Shunga qaramay, ayrim elementlar bir-biriga yaqin xossalarga ega bo‘lib, ular kimyoviy jihatdan bir xil yo‘l tutadi. Ana shu o‘xshashliklar **tabiiy oilalar** deb nomlanadigan guruhlarni shakllantiradi.

Tabiiy oilalar asosida quyidagi ilmiy mezonlar yotadi:

1) **Elektron konfiguratsiya**

Elementlarning eng muhim belgisi — ularning tashqi elektron qavatidagi elektronlar soni. Masalan:

- Ishqoriy metallar: ns^1
- Galogenlar: ns^2np^5
- Inert gazlar: ns^2np^6

Tashqi qavatdagi elektronlar soni ularning kimyoviy reaksiyalardagi tutumini aniqlaydi.

2) **Reaksion faollik**

Elementlar oila bo‘yicha *bir xil tipdagi reaksiyalarga* kirishadi.

Masalan, **ishqoriy metallar** suv bilan reaksiyada gidroksid va vodorod hosil qiladi; **galogenlar** esa doim oksidlovchi sifatida ishtirok etadi.

3) **Atom radiusining o‘zgarishi**

Davriy jadvalda pastga qarab — radius ortadi, chapdan o‘ngga qarab — kamayadi. Bu o‘zgarish faollikka bevosita ta’sir qiladi.

4) **Metallik va metallmas xossa**

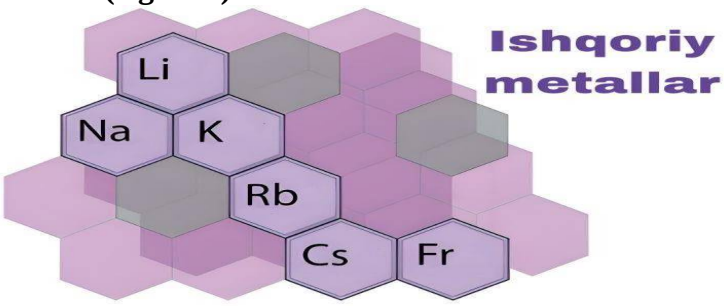
Davriy jadvalning chap tomonida metallik, o‘ng tomonida esa metallmaslik xossalari ustun.

5) **Oksidlar va gidroksidlarining tabiatidagi umumiylik**

Masalan:

- Ishqoriy metallar → **asosiy oksidlar**
- Galogenlar → **kislota hosil qiluvchi oksidlar**
- Amfoter elementlar → **ikki tomonlama xossaga ega oksidlar**

2. **Ishqoriy metallar (I-guruh)**

Elektron tuzilishi va tuzilma sababli faollik

Ishqoriy metallar tashqi qavatida bitta elektron saqlaydi. Bu elektron yadroga nisbatan juda uzoqda bo‘lgani uchun uni ajratib olish oson. Shuning uchun ular eng faol metall hisoblanadi.

Xossalarining batafsil tavsifi

- Ishqoriy metallar yumshoq bo‘ladi: natriy va kaliy hatto pichoq bilan kesiladi.
- Ular suv bilan tez va ko‘pincha portlash darajasida reaksiyaga kirishadi.
- Ularning gidroksidlari kuchli asoslar: NaOH, KOH.
- Ion radiuslari katta bo‘lgani sababli ular termik jihatdan beqaror tuzlar hosil qiladi.

Reaksiyalar misollari

1. *Suv bilan reaksiyasi (faollikni ko‘rsatuvchi eng muhim belgisi):*

- $2Na + 2H_2O \rightarrow 2NaOH + H_2\uparrow$
- $K + H_2O$ reaksiyasi hatto alanga chiqaradi.

2. *Galoidlarga ta’siri:*

- $2Li + Cl_2 \rightarrow 2LiCl$
- $2K + Br_2 \rightarrow 2KBr$

Faollikning oshish sababi

Litiydan seziyga qarab:

- atom radiusi ortadi
- elektron yadrodan uzoqlashadi
- ionlanish energiyasi kamayadi
- elektronni yo‘qotish osonlashadi Shu sababli **Cs** eng faol metall hisoblanadi.

Tabiatda uchrashi va qo‘llanilishi

- NaCl — tosh tuz
- KCl — silvinit
- Li — litiy-ion batareyalarda
- K — qishloq xo‘jaligi o‘g‘itlarida
- Na — ko‘plab sanoat jarayonlarida

3. **Ishqoriy yer metallar (II-guruh)**

Xossalari va sabablar

Ishqoriy yer metallar tashqi qavatida **ikki elektron**ga ega. Shuning uchun ular ishqoriy metallarga qaraganda kamroq faol, ammo metall sifatida baribir yetarlicha reaktiv.

- Be — eng kam faol, zaharli, qattiq
- Mg — nisbatan faolroq, gidroksidi kuchsiz asos
- Ca, Sr, Ba — faollik ortadi

Muhim kimyoviy reaksiyalar

1. *Suv bilan reaksiyasi:*

- $Ca + 2H_2O \rightarrow Ca(OH)_2 + H_2\uparrow$

Boshqa ko‘pchilik elementlar sovuq suvda reaksiyaga kirishmaydi, Mg esa faqat qizdirilganda.

2. *Kislorod bilan:*

- $2Mg + O_2 \rightarrow 2MgO$

(Magniy yonishi juda yorqin oq alanga hosil qiladi.)

3. *Kislotalar bilan:*

- $Mg + 2HCl \rightarrow MgCl_2 + H_2\uparrow$

Qo‘llanilishi

- Mg — qotishmalar (samolyotsozlik)
- Ca — sement, ohak, gips
- Ba — rentgen kontrast moddalarda

4. **Galogenlar (VII-guruh)**

Xossalarining chuqur tahlili

Galogenlar eng faol metallmas elementlar bo‘lib, tashqi qavatida yetti elektron bor. Ularga faqat bitta elektron yetishmaydi, shuning uchun ular osonlik bilan elektron qabul qiladi va kuchli oksidlovchilardir.

Ularning faolligi:

F > Cl > Br > I

Sababi: ftor eng kichik atom radiusiga ega.

Fizik holati bo‘yicha farqlar

- **Ftor** — och sariq gaz
- **Xlor** — yashil rangli gaz
- **Brom** — jigar rangli suyuqlik
- **Yod** — binafsha kristall

Muhim reaksiyalar

1. *Metallar bilan:*
   - $2Na + Cl_2 \rightarrow 2NaCl$
2. *Galogenlarning o‘zaro almashtirish reaksiyasi:*
   - $Cl_2 + 2NaBr \rightarrow 2NaCl + Br_2$

(xlor bromni siqib chiqaradi — bu juda muhim davriy qonuniyat)

Amaliy ahamiyati

- Xlor — suvni dezinfeksiya qilish
- Yod — antiseptik
- Ftor — emalni mustahkamlash
- Brom — fotomateriallar, dorilar

5. **Inert (nobiy) gazlar (VIII-guruh)**

Nega ular inert?

Ularning tashqi elektron qavati **to‘liq**. Shuning uchun:

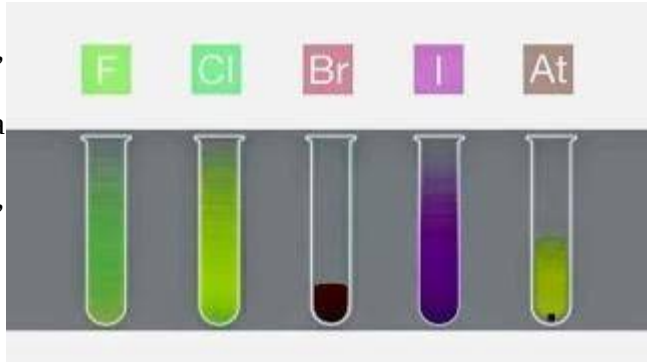
- elektron olishga ehtiyoj yo‘q
- elektron berishga ehtiyoj yo‘q
- shuning uchun ular reaksiyaga kirishmaydi

Faqat ksenon va kripton kuchli sharoitda ba’zi birikmalar hosil qilishi mumkin.

Fizik xususiyatlari

- Rang, hid, ta’mga ega emas
- Juda past erish harorati
- Monatom gazlar

Qo‘llanilishi

- He — ballonda, kriogenika, MRI apparatlarida
- Ne — reklama chiroqlari
- Ar — payvandlash, lampalarda
- Xe — lazerlarda

6. **O’t metallar (o‘tish metallar)**

Ularning o‘ziga xosligi

- 3d, 4d, 5d orbitallari to‘lish jarayonida joylashgan
- bir nechta oksidlanish darajasi (Fe^{2+}, Fe^{3+})
- rangli birikmalar hosil qiladi — masalan:
- $CuSO_4$ — ko‘k
- $FeCl_3$ — sariq
- Cr_2O_3 — yashil

 Ko‘plab katalizatorlar: Ni, Pt, Pd

Keng qo‘llanilish

 Fe — po‘lat asosiy elementi
 Cu — elektr o‘tkazgichlar
 Cr — zanglamaydigan po‘lat
 Zn — metall qoplamalar (galvanizatsiya)

7. **Amfoter elementlar**

Nima uchun amfoter?

Bu elementlar kislotalar bilan ham, ishqorlar bilan ham reaksiyaga kirishadi. Sababi:

 ularda elektron berish va olish qobiliyati o‘rtacha
 oksidlarining xossalari oraliq

Misollar

1. *Kislota bilan:*

 $Al + 3HCl \rightarrow AlCl_3 + 3H_2\uparrow$

2. *Ishqor bilan:*

 $Al + NaOH + H_2O \rightarrow Na[Al(OH)_4] + H_2\uparrow$

Qo‘llanilishi

 Al — eng yengil metall, qotishmalarda
 Zn — dorilar, akkumulyatorlar
 Sn — qalay — konserva qutilarining himoya qoplamasi

Albatta, hozir siz bergan TAQQOSLASH va XULOSA bo‘limlarini **2–3 baravar uzun**, **ko‘proq ilmiy mazmunga ega**, **mantiqiy, silliq**, **o‘qituvchi darajasiga mos professional** shaklda kengaytirib beraman.

Shuningdek, foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxatini ham boyitib, ilmiy manbalar sonini oshiraman.

Quyidagi matnni darhol WORDga qo‘shishingiz mumkin.

Taqqoslash. Kimyoviy elementlarning tabiiy oilalarini o‘zaro solishtirish orqali ularning umumiy qonuniyatlar asosida qanday xossalarga ega ekanini chuqur tushunish mumkin. Tabiiy oilalar davriy jadval bo‘ylab tartib bilan joylashgani sababli ularning orasidagi o‘xshashliklar va farqlar aniq tizimli ko‘rinishga ega. Quyida eng muhim taqqoslovchi jihatlar keltiriladi:

1. **Metallik xossaning o‘zgarishi**

 Davriy jadvalning **chapdan o‘ngga qarab borishi** metallik xossaning **kamayishiga** olib keladi. Sababi: yadro zaryadi ortadi, elektronlarni tortish kuchi kuchayadi, elektron berish qiyinlashadi.

 Yuqoridan pastga qarab metallik xossa **ortib boradi**, chunki atom radiusi kattalashadi va elektronni yo‘qotish osonlashadi.

Masalan, litiy — eng kam faol ishqoriy metall, seziy — eng faol.

2. **Reaksion faollikning o‘zgarishi**

 Ishqoriy metallar — **eng faol metallardir**, chunki ular tashqi qavatdagi yagona elektronni juda oson yo‘qotadi.

 Galogenlar — **eng faol metallmaslardir**, ular tashqi qavatni to‘ldirish uchun elektron qabul qiladi.

 Inert gazlar — **faolligi eng past**, chunki tashqi qavati to‘liq.

Bu taqqoslash davriy qonuniyatlarning amaliy tasdig‘idir.

3. **Elektrmanfiylik**

 Eng katta elektrmanfiylik — **ftor**da (3.98).

 Eng kichigi — **fransiy**da.

Bu farq elementlarning oksidlovchi yoki qaytaruvchi sifatida ishtirok etish darajasini belgilaydi.

4. **Oksidlar va gidroksidlar xossasi bo‘yicha farqlar**

 Ishqoriy metallar → **asosiy oksidlar** (Na_2O, K_2O) va kuchli asoslar (NaOH, KOH).

 Galogenlar → **kislota hosil qiluvchi oksidlar** (Cl_2O_7, ClO_2).
 Amfoter elementlar → **ikki tomonlama** oksidlar (Al_2O_3, ZnO).

Bu orqali elementlarni tasniflash yanada osonlashadi.

5. **Tabiatda uchrash shakllari**

 Ishqoriy metallar — faqat birikma holida (tuzlar).
 Galogenlar — minerallar, dengiz suvi tarkibida.
 Inert gazlar — atmosfera tarkibida (Ar — 1%, He — tabiiy gazlarda).
 O’t metallar — metall rudalarida (Fe — gematit, magnetit).

6. **Amaliy qo‘llanishdagi farqlar**

 Ishqoriy metallar — kimyo sanoati, o‘g‘itlar, batareyalar.
 O’t metallar — mashinasozlik, qurilish, elektr texnologiyalari.
 Galogenlar — dezinfeksiya, tibbiyot, farmatsiya.
 Inert gazlar — texnika, yoritish, maxsus texnologiyalar.
 Amfoterlar — qotishmalar, metall qoplamalar.

7. **Atom radiusi bo‘yicha taqqoslash**

 Davr bo‘ylab — radius **kamayadi**.
 Guruh bo‘ylab — radius **ortadi**.

Bu esa ionlanish energiyasi, reaktivlik, oksidlanish darajalarining o‘zgarishiga sabab bo‘ladi.

Xulosa sifatida, tabiiy oilalar o‘rtasidagi taqqoslash elementlarning xossalari tasodifiy emas, balki qat’iy davriy qonuniyatlar asosida shakllanganini ko‘rsatadi.

Xulosa. Kimyoviy elementlarning tabiiy oilalarga ajratilishi ularni ilmiy asosda o‘rganishning eng muhim bosqichlaridan biridir. Ushbu guruhlash elementlarning kimyoviy xossalari, fizik belgilaridagi o‘xshashliklarni tizimli tushunish, reaksion faollikdagi farqlarni aniqlash va davriy qonuniyatlarni chuqur tahlil qilish imkonini beradi. Har bir tabiiy oila o‘ziga xos elektron tuzilishga, atom radiusiga, metallik yoki metallmas tabiatga va reaksiyaga kirishish qobiliyatiga ega bo‘lib, ularning barchasi davriy jadvalda qat’iy tartibda joylashgan.

Ishqoriy metallar eng faol metall sifatida ajralib turadi va ular sanoatda, qishloq xo‘jaligida va texnikada keng qo‘llaniladi. Ishqoriy yer metallar esa tabiiy jarayonlar, biologik tizimlar va qurilish materiallari tarkibidagi asosiy elementlardir. Galogenlar kuchli oksidlovchi elementlar bo‘lib, ularning antibakterial va dezinfeksiyalash xususiyatlari hozirgi kundagi tibbiyot va sanitariya sohasida muhim o‘rin tutadi. Inert gazlar kimyoviy jihatdan turg‘un bo‘lgani sababli xavfsizlik talab yuqori bo‘lgan texnologiyalarda qo‘llanadi. O’t metallar sanoat taraqqiyotining asosini tashkil etib, po‘latdan tortib, elektr texnikasi va katalizgacha bo‘lgan jarayonlarda asosiy rolni bajaradi. Amfoter elementlar esa kimyoviy ikkilanma xususiyatga ega bo‘lgani sababli metallurgiya, qotishmalar ishlab chiqarish va kimyo sanoatida muhim o‘rin tutadi.

Shu bilan birga, tabiiy oilalarni o‘rganish kimyoning eng asosiy qonuni — **davriylik qonuni**ning amaliy isboti hisoblanadi. Elementlar xossalarining davriy ravishda o‘zgarib borishi, ularning guruh va davrlardagi o‘rniga bog‘liq holda taqsimlanishi tabiatning chuqur ichki tartibini ifodalaydi. Bu esa kimyo fanini nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham puxta o‘zlashtirish uchun muhim ahamiyatga ega.

Natijada, kimyoviy elementlarning tabiiy oilalari to‘g‘risidagi bilimlar kimyo o‘qituvchilari, talabalar, kimyogarlar va sanoat mutaxassislari uchun zarur bo‘lib, moddalar xossalarini oldindan taxmin qilish, yangi materiallar yaratish, kimyoviy jarayonlarni loyihalash va amaliy muammolarni hal qilishda katta yordam beradi. Bu mavzuni chuqur o‘rganish fizika-kimyo qonuniyatlarini anglashga, ilmiy dunyoqarashni kengaytirishga va kimyo fanining barcha bo‘limlarini mukammal o‘zlashtirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O’zbekiston Respublikasi umumiy o‘rta ta’lim maktablari uchun kimyo darsliklari (7–11- sinflar).
2. R. A. Nurov, “Umumiy kimyo asoslari”, Toshkent, 2021.

3. D. I. Mendeleyev, “Davriy qonun va elementlar kimyosi”, Moskva, 1985.
4. Petrucci R., “General Chemistry”, Pearson Education.
5. Chang R., “Chemistry”, McGraw-Hill, 2016.
6. Cotton & Wilkinson, “Inorganic Chemistry”, Oxford University Press.
7. “Kimyoviy elementlarning tabiiy oilalari” mavzusidagi taqdimot (slayd materiallari).
8. PubChem, Chemical Elements Database.
9. IUPAC (International Union of Pure and Applied Chemistry) rasmiy ma’lumotlari.

UMUMTA’LIM MAKTABLARIDA KIMYO DARSLARIDA LABORATORIYA MASHG‘ULOTLARINI O’TKAZISH METODIKASI

Saitova Dilnovoz Tursunmuratovna
Jizzax Viloyati Zomin tumani 42-maktab kimyo fani o‘qituvchisi.
TELEFON: +998(90) 180-65-91
E-mail: d77739169@mail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada umumta’lim maktablari kimyo fanida laboratoriya mashg‘ulotlarini tashkil etishning mazmuni va ahamiyati, tajribalar orqali o‘quvchilarda kompetensiyalarni shakllantirish imkoniyatlari hamda zamonaviy metodik talablarga asoslangan dars jarayonini loyihalash bo‘yicha tavsiyalar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun, Milliy o‘quv dasturi, laboratoriya mashg‘uloti, kimyo darsligi, kompetensiya.

Annotation: This article discusses the essence and significance of organizing laboratory sessions in chemistry classes at general secondary schools. It highlights the opportunities for developing students’ competencies through experimental activities and provides methodological recommendations for designing lessons based on modern educational requirements.

Keywords: Law “On Education,” National Curriculum, laboratory work, chemistry textbook, competency.

Kirish (Introduction). O’zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni va Milliy o‘quv dasturi ta’lim jarayonini modernizatsiya qilish, o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, tahliliy yondashuvi va amaliy kompetensiyalarini rivojlantirishni ustuvor vazifa qilib qo‘ymoqda. Kimyo fanida bunday kompetensiyalarni shakllantirishning eng samarali yo‘llaridan biri — laboratoriya mashg‘ulotlarini to‘g‘ri tashkil etishdir.

Kimyo — moddalar, ularning tuzilishi, xossalari va o‘zgarishlarini o‘rgatuvchi fan sifatida bevosita tajriba asosida o‘qitilishi zarur. Amaliy mashg‘ulotlar o‘quvchilarni ilmiy fikrlashga, tajriba o‘tkazish madaniyatini shakllantirishga, xavfsizlik qoidalariga rioya qilishga o‘rgatadi.

Metodlar (Methods)

Kimyo laboratoriya mashg‘ulotlarini samarali tashkil etish quyidagi metodik yondashuvlarga asoslanadi:

1. Amaliy tajriba metodlari

– Reaktivlar bilan ishlash
– Kimyoviy jarayonlarni kuzatish
– Asbob-uskunalardan foydalanish (probirka, shtativ, reaktivlar to‘plami)

2. Demonstratsion tajribalar

– O’qituvchi tomonidan xavfli yoki murakkab jarayonlar namoyishi
– O’quvchilar kuzatuv asosida tahlil olib boradi

3. Kompetensiyaga yo‘naltirilgan topshiriqlar

– Muammoli savollar
– Tajriba natijasini tahlil qilish
– Formativ baholash

4. Xavfsizlik texnikasi talablari

– himoya koʻzoynagi, qoʻlqop
– reaktivlar bilan ishlash qoidalari
– laboratoriya xonasida tartib

Natijalar (Results)

Tahlillar shuni koʻrsatadiki:

1. Laboratoriya mashgʻulotlari oʻquvchilarda quyidagi kompetensiyalarni rivojlantiradi:

- kimyoviy jarayonni tushunish
- moddalarning xossalarini tajribada isbotlash
- oʻquv topshiriqlarini tahlil qilish va xulosa chiqarish
- motivatsiya va fanga qiziqishni oshirish
- xavfsiz ishlash koʻnikmalari

2. Maktablarda mavjud muammolar

- laboratoriya jihozlarining yetishmasligi
- kabinet tizimining yoʻqligi
- sinfda oʻquvchilar sonining koʻpligi
- oʻqituvchilarning amaliy mashgʻulotlarni metodik jihatdan toʻliq bajara olmasligi

3. Amaliy misol

Quyidagi laboratoriya mashgʻulotini misol sifatida koʻrib chiqamiz:

7-sinf kimyo darsligidan amaliy laboratoriya ishlanmasi:

Mavzu: “Moddalarning fizik xossalarini aniqlash va taqqoslash”

Maqsad:

O’quvchilarga moddalarni tashqi belgilari, qattiqligi, eruvchanligi, rangini, hidi va boshqa xossalarini aniqlash koʻnikmalarini shakllantirish.

Ish jarayoni:

1. Berilgan moddalarni (tuz, shakar, temir kukuni, mis kuporosi) kuzatish.
2. Rang, hid, eruvchanlikni tekshirish.
3. Tajriba natijalarini jadvalga kiritish.
4. Xulosa chiqarish.

Muammoli savol:

Nima uchun bir xil koʻringan moddalar (masalan, tuz va shakar) kimyoviy tarkibi boʻyicha farqlanadi?

Muhokama (Discussion)

Olingan natijalar shuni koʻrsatadiki:

- kimyo darslarida muntazam laboratoriya mashgʻulotlarini tashkil etish oʻquvchilarni faollashtiradi;
- bu jarayon kimyoviy tafakkurni shakllantirishda asosiy vosita hisoblanadi;
- laboratoriya mashgʻulotlari kimyoviy kompetensiyalarning shakllanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega:
  - tahlil qilish
  - sintez
  - kuzatish
  - xulosa chiqarish
  - tajriba natijasini baholash

Zamonaviy metodikalar — STEAM, problembased-learning, inquiry-based learning — aynan kimyo darslarida laboratoriya orqali samarali qoʻllanadi.

Xulosa (Conclusion)

Kimyo fanida laboratoriya mashgʻulotlari:

- fanga boʻlgan qiziqishni oshiradi
- oʻquvchilarni ilmiy dunyoqarashga ega boʻlishiga xizmat qiladi
- nazariy bilimlarni mustahkamlaydi
- amaliy kompetensiyalarni shakllantiradi

- kasbga yo‘naltirishda muhim o‘rin egallaydi

Umumta’lim maktablarida laboratoriya mashg‘ulotlarini tizimli, metodik jihatdan to‘g‘ri tashkil etish kimyo ta’limi sifatini oshirishning asosiy omillaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O’zbekiston Respublikasining "Ta’lim to‘g‘risida"gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr.
2. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “Kimyo va biologiya yo‘nalishlarida uzluksiz ta’lim sifatini va ilm-fan natijadorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PQ–4805-son qarori, 2020-yil 12-avgust.
3. 7-sinf Kimyo darsligi. Toshkent, 2022.
4. Xalqaro baholash dasturlari: PISA, TIMSS metodik qo‘llanmalari.

AXBOROT XAVFSIZLIGI

Xodjanazarova Dildora Akramovna
Jizzax shahar 23-maktab Informatika va AT o‘qituvchisi
Telefon:+998919401631
Email: dildoraxodjanazariva.@gmail.com

Аннотация. Ushbu maqolada yagona elektron makonni rivojlantirish va uning axborot texnologiyalaridan foydalanish, sanktsiyalarni baholash xususiyatlari va usullari ko‘rib chiqiladi, takomillashtirish jarayonlari va sanktsiyalar ostida elektronika sanoatining muvaffaqiyatli rivojlanishini ta’minlashga qodir bo‘lgan yangi axborot va elektron texnologiyalarni joriy etish aniqlanadi.

Kalit so‘zlar: rivojlanish, elektronika sanoati, axborot xavfsizligi.

Raqamli transformatsiya davrida axborot xavfsizligi har qachongidan ham muhimroq. Sifatida tashkilotlar tobora virtual dunyoga, xavfsiz ma’lumotlarga bo‘lgan ehtiyojga o‘tishadi. Tizimlari muhim ahamiyatga ega. Bankdansog‘liqni saqlash sohasigacha bo‘lgan barcha sohalardagi tashkilotlar axborot xavfsizligi xavflarini boshdan kechirmoqda - insayder tahdidlardan ma’lumotlar buzilishigacha. O’z bizneslarini ushbu tahdidlardan himoya qilish uchun tashkilotlar axborot xavfsizligini o‘z ichiga olgan keng qamrovli strategiyalarni amalga oshirishlari kerak. Keng qamrovli ta’lim va xabardorlik dasturlari, ilg‘or texnologiyalar va jarayonlar va tegishli xavf yumshatish choralari.

Axborot xavfsizligi - bu himoya maxfiylik, yaxlitlik va mavjudlik ma’lumotlar tizimlari va tarmoqlarini zararli niyatdan yoki har qanday shakldan ruxsatsiz kirish yoki yo‘q qilish. Tashkilotning qimmatli axborot aktivlarining xavfsizligini ta’minlash uchun bu zarur ushbu aktivlarni zararli hujumlardan yoki qasddan odamlardan himoya qilish choralarini ko‘rish xato. Axborot xavfsizligini samarali boshqarish jismoniy va texnik jihatlarni hisobga olgan holda yaxlit yondashuvni talab qiladi nazorat qiladi. Jismoniy nazorat kompyuter kabinetlari va server xonalaridagi qulflar, kalit kartalar/biometrik o‘quvchilardan foydalangan holda xodimlarning cheklangan kirishi kabi narsalarni o‘z ichiga oladi. Antivirus kabi texnik boshqaruv vositalari dasturiy ta’minot yoki xavfsizlik devorlari ruxsatsiz kirishni oldini olishga yordam beradi yoki tashqi hujumchilar tomonidan yo‘q qilish va maxfiy aloqalarni maxfiy saqlash uchun shifrlash texnologiyalaridan foydalaniladi, hattoki ular ruxsatsiz uchinchi shaxslar tomonidan ushlanadi.

Axborot xavfsizligini boshqarish tizimlari (AXBT) rasmiy asosni ta’minlaydi. Tashkilot infratuzilmasidagi potentsial xavflarni tahlil qilish va tegishli qarshi choralarni tavsiya qilish, jumladan, audit jurnalini yozish, amalga oshirilgan konfiguratsiyalar orqali tizimni mustahkamlash va hokazo. Samarali AXBT tizimi bo‘lishi kerak hisobga olgan holda biznes talablari asosida ishlab chiqilgan normativ talablar, agar mavjud bo‘lsa, shuningdek ISO/IEC kabi sanoat standartlari 27001:2013 (ISO27001). Jismoniy/texnik nazoratga qo‘shimcha ravishda, kompaniyalar o‘z xodimlariga puxta treninglar o‘tkazish orqali sarmoya kiritishlari ham muhimdir, shunda hamma nozik masalalarni hal qilishda eng yaxshi amaliyotlarga rioya qilish muhimligini tushunadi.

Ma’lumotlar (masalan, ma’lumotlarni shifrlash). orqali "avval xavfsizlik" madaniyatini yaratish xodimlarni o‘qitish tashabbuslari kompaniyaning tarmoq muhitini potentsial hujumlardan

himoya qilish uchun zarur bo‘lgan poydevor qo‘yishda mo‘’jizalar yaratishi mumkin. Bundan tashqari, xodimlarning elektron pochta xabarlariga qo‘llaniladigan jumlalar darajasidagi hissiyotlarni tahlil qilish vositalaridan foydalanish nozik ma’lumotlarni oshkor qilish bilan bog‘liq naqshlarni aniqlashi mumkin, shu tariqa rahbariyatni tashkilot ichidagi har qanday noodatiy xatti-harakatlar haqida tezda ogohlantiradi.

Agar ma’lum shartlar zararli niyat bilan qo‘zg‘atilgan bo‘lsa, murosaga olib keladigan insayder tahdid stsenariylariga olib kelishi mumkin kompaniyaning infratuzilma muhitida allaqachon o‘rnatilgan ishonchli shaxslar tomonidan... va boshqalar! Tashkilotlar ham kerak muntazam ravishda ichki tarmoqlarni tekshirish orqali kiberxavfsizlikning yangi tendentsiyalari bilan hamqadam bo‘ling. Shuning uchun ular aniqlanmagan zaif tomonlarni raqiblardan oldin aniqlashlari mumkin — bu proaktiv yondashuv muvaffaqiyatli hujumlar ehtimolini sezilarli darajada kamaytiradi, shu bilan birga tizim ishonchliligi va mavjudligini oshiradi, bu esa mijozlarning tashqi taklif etilayotgan mahsulot va xizmatlarga ishonchini saqlab qolishga qaratilgan! Bunday zaifliklarni baholash muntazam ravishda takrorlanishi kerak.

Shuning uchun ular bir-biridan mustaqil ravishda o‘tkaziladigan ichki va tashqi penetratsion testlarni o‘z ichiga olishi kerak; so‘nggi yillardagi turli shakl va yutuqlardan foydalangan holda bugungi kunda qo‘llanilayotgan usul va uslublar ilgari "nazariy" kutilganidan ancha yuqori. Lekin ko‘p yillar oldin aytilgan amaliy tushunchalar emas! Nima qilish kerak va nima o‘rtasida tiqilib qolgan so‘nggi bir necha oy ichida nimani o‘rgandingiz?

Siz yolg‘iz emasligingizni aytishdan xursandman;

Ko‘pincha oson javoblarni qidiradigan son-sanoqsiz menejerlar doimiy tajribaga ega. Kundalik hayotning noaniqlik bilan to‘la bosimlari - aynan shunday paytlarda "axborot xavfsizligini" ta’minlashga jiddiy e’tibor qaratilishi muhim bo‘lib qoladi. kun/hafta/oy oxirida erishmoqchi bo‘lgan muvaffaqiyat uchun — hozirgi vaziyatdan qat’i nazar... noto‘g‘ri yo‘lni tanlash sizni raqobatdan abadiy ortda qoldiradi — bu sizga sodir bo‘lishiga yo‘l qo‘ymang! Hech bo‘lmaganda, bugun bu erda maqola yozilgani, bu sohadagi odamlar qanday qilib professional tarzda ishlarni bajarish haqida bir-ikki narsani bilishlarini isbotlaydilar - ajoyib ko‘rinish, bolalar!

Adabiyotlar:

1. Krasavina, L.N. "Rossiyada axborot texnologiyalari muammolari". // Iqtisodiy siyosat. 2016 yil. 16-son.

2. Malkin, G.V., Vereshchagin, L.N. "Zamonaviy Rossiyada elektronika sanoati: nazariy asoslar.

Namoyish xususiyatlari, mintaqaviy jihatlari.” // Mintaqaviy iqtisodiyot. 2017. 13-tom, 2-son. 434-445-betlar.

3. Rossiyaning hududlari. Ijtimoiy-iqtisodiy ko‘rsatkichlar. 2016 yil: Statistik to‘plam / Rosstat. Moskva, 2016. 1326 b. [Elektron resurs]. Mavjud:

http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/publications/catalog/doc_1138623506156

(2016-yil 20-yanvarda foydalanish mumkin).

МЕЖДУНАРОДНЫЕ СТАНДАРТЫ В НАУКЕ И ОБРАЗОВАНИИ: ПРОБЛЕМЫ, РЕШЕНИЯ И ПУТИ АДАПТАЦИИ К НАЦИОНАЛЬНОМУ ОПЫТУ

Научный руководитель: **Эльдорбек Эркин угли Хамитов**
Преподователь Чирчикского Государственного Педагогического Университета
E-mail: khamitoveldorbek@gmail.com
Баратова Лайло Рустам кизи
Студент кафедры теории и практики английского языка Чирчикский Государственный Педагогический Университет
E-mail: baratovalaylo3012@gmail.com

Аннотация: В условиях глобализации наука и образование перестали быть локальными явлениями, став транснациональными сферами, где все большую роль играют международные стандарты. Эти стандарты, охватывающие все – от критериев оценки

научных публикаций и аспирантских программ до аккредитации образовательных учреждений и мобильности студентов, призваны обеспечить сопоставимость, качество и конкурентоспособность национальных систем. Однако их внедрение и применение сталкиваются с рядом острых проблем. Основная сложность заключается в несоответствии между универсальными требованиями международных стандартов и спецификой национальных систем, обусловленной культурными, историческими, экономическими и политическими особенностями. Это приводит к сопротивлению на местах, поверхностному следованию формальным требованиям без реального понимания их сути, а также к риску потери национальной идентичности в науке и образовании. Проблемы могут проявляться в несовершенстве механизмов их разработки и внедрения, недостатке ресурсов для адаптации, а также в недостаточной подготовленности кадров к работе в условиях международных норм. Решение данных проблем требует комплексного подхода, ориентированного на осознанную адаптацию, а не слепое копирование. Ключевым является поиск баланса между глобальными трендами и национальными интересами. Важно разработать гибкие механизмы имплементации, позволяющие учитывать локальные реалии. Это может включать в себя проведение глубокого сравнительного анализа национальных систем с международными стандартами для выявления ключевых расхождений и определения приоритетных направлений адаптации, разработку национальных дорожных карт по внедрению международных стандартов, с учётом поэтапного подхода и ресурсного обеспечения, активное вовлечение национального научного и педагогического сообщества в процесс обсуждения, разработки и адаптации стандартов, что позволит сформировать консенсус и повысить уровень принятия, развитие механизмов взаимного признания национальных квалификаций и научных достижений, что снизит барьеры для международной академической мобильности, создание системы поддержки и обучения для специалистов, ответственных за внедрение и применение международных стандартов, а также мониторинг и оценка эффективности внедрённых решений с последующей корректировкой стратегии. Пути адаптации лежат в плоскости диалога, сотрудничества и взаимного обогащения. Необходима открытая дискуссия между экспертами, представителями государств, образовательных и научных организаций для выработки оптимальных решений, которые позволят национальным системам науки и образования успешно интегрироваться в мировое научное и образовательное пространство, сохраняя при этом свою уникальность и самобытность.

Ключевые слова: международные стандарты, наука, образование, проблемы, решения, адаптация, национальный опыт, глобализация, качество, интеграция, специфика, внедрение, диалог, сотрудничество.

Annotation: In the context of globalization, science and education have ceased to be local phenomena, evolving into transnational spheres where international standards play an increasingly significant role. These standards, encompassing everything from criteria for evaluating scientific publications and postgraduate programs to the accreditation of educational institutions and student mobility, are designed to ensure the comparability, quality, and competitiveness of national systems. However, their implementation and application encounter a range of significant challenges. The primary difficulty lies in the discrepancy between the universal requirements of international standards and the specific characteristics of national systems, which are shaped by cultural, historical, economic, and political peculiarities. This often leads to resistance at the local level, superficial adherence to formal requirements without a genuine understanding of their essence, and the risk of losing national identity in science and education. Problems can also manifest in imperfect mechanisms for their development and implementation, a lack of resources for adaptation, and insufficient preparedness of personnel to operate within international norms. Addressing these issues necessitates a comprehensive approach, focused on conscious adaptation rather than blind copying. Crucial is finding a balance between global trends and national interests. It is important to develop flexible implementation mechanisms that account for local realities. This may encompass conducting a thorough comparative analysis of national systems against

international standards to identify key discrepancies and define priority areas for adaptation; the development of national roadmaps for implementing international standards, considering a phased approach and resource allocation; active engagement of the national scientific and pedagogical community in the discussion, development, and adaptation of standards, fostering consensus and increasing acceptance; the development of mechanisms for the mutual recognition of national qualifications and scientific achievements, thereby reducing barriers to international academic mobility; the establishment of support and training systems for specialists responsible for implementing and applying international standards; and the monitoring and evaluation of the effectiveness of implemented solutions with subsequent strategy adjustments. Pathways to adaptation lie in the realm of dialogue, cooperation, and mutual enrichment. An open discussion is essential among experts, government representatives, and educational and scientific organizations to develop optimal solutions that enable national science and education systems to successfully integrate into the global academic landscape, while preserving their uniqueness and distinctiveness.

Keywords: international standards, science, education, problems, solutions, adaptation, national experience, globalization, quality, integration, specifics, implementation, dialogue, cooperation.

Annotatsiya: Globallashuv sharoitida fan va ta’lim mahalliy hodisa bo‘lishdan chiqib, xalqaro standartlar tobora muhim rol o‘ynayotgan transmilliy sohalarga aylandi. Ushbu standartlar, ilmiy nashrlar va aspirantura dasturlarini baholash mezonlaridan boshlab, ta’lim muassasalarini akkreditatsiya qilish va talabalar mobilligigacha bo‘lgan barcha narsalarni qamrab oladi, milliy tizimlarning solishtirish imkoniyati, sifati va raqobatbardoshligini ta’minlashga qaratilgan. Biroq, ularni joriy etish va qo‘llash bir qator dolzarb muammolarga duch kelmoqda. Asosiy qiyinchilik xalqaro standartlarning umumiy talablari va milliy tizimlarning madaniy, tarixiy, iqtisodiy va siyosiy xususiyatlaridan kelib chiqadigan o‘ziga xos jihatlari o‘rtasidagi nomuvofiqlikdadir. Bu esa mahalliy darajada qarshilikka, ularning mohiyatini chuqur tushunmasdan rasmiy talablarga yuzaki rioya qilishga, shuningdek, fan va ta’limda milliy o‘zlikni yo‘qotish xavfiga olib keladi. Muammolar ularni ishlab chiqish va joriy etish mexanizmlarining takomillashmaganligi, o‘zlashtirish uchun resurslarning yetishmasligi, shuningdek, xodimlarning xalqaro me’yorlar sharoitida ishlashga yetarlicha tayyor emasligi kabi ko‘rinishlarga ega bo‘lishi mumkin. Ushbu muammolarni hal qilish ko‘r-ko‘rona taqlid qilish emas, balki ongli o‘zlashtirishga qaratilgan kompleks yondashuvni talab qiladi. Global tendensiyalar va milliy manfa’atlar o‘rtasida muvozanat topish eng muhimdir. Mahalliy realliklarni hisobga olish imkonini beruvchi moslashuvchan joriy etish mexanizmlarini ishlab chiqish muhim. Bular quyidagilarni o‘z ichiga olishi mumkin: milliy tizimlarning xalqaro standartlar bilan chuqur qiyosiy tahlilini o‘tkazish, asosiy ziddiyatlarni aniqlash va o‘zlashtirishning ustuvor yo‘nalishlarini belgilash; bosqichma-bosqich yondashuv va resurs ta’minotini hisobga olgan holda xalqaro standartlarni joriy etish bo‘yicha milliy yo‘l xaritalarini ishlab chiqish; standartlarni muhokama qilish, ishlab chiqish va o‘zlashtirish jarayoniga milliy ilmiy va pedagogik jamoatchilikni faol jalb etish, bu esa konsensusga erishish va qabul qilish darajasini oshirish imkonini beradi; milliy malakalar va ilmiy yutuqlarni o‘zaro tan olish mexanizmlarini rivojlantirish, bu esa xalqaro akademik mobillik uchun to‘siqlarni kamaytiradi; xalqaro standartlarni joriy etish va qo‘llash uchun mas’ul mutaxassislar uchun qo‘llab-quvvatlash va o‘qitish tizimini yaratish, shuningdek, joriy etilgan qarorlarning samaradorligini monitoring qilish va baholash, keyinchalik strategiyani takomillashtirish. O’zlashtirish yo‘llari muloqot, hamkorlik va o‘zaro boyitish tekisligida yotadi. Olimlar, davlat vakillari, ta’lim va ilmiy tashkilotlar o‘rtasida ochiq munozara zarur bo‘lib, bu orqali milliy fan va ta’lim tizimlariga o‘zlarining noyobligi va o‘ziga xosligini saqlab qolgan holda jahon ilmiy va ta’lim makoniga muvaffaqiyatli integratsiyalashish imkonini beruvchi optimal yechimlarni ishlab chiqish mumkin.

Kalit so‘zlar: xalqaro standartlar, fan, ta’lim, muammolar, yechimlar, moslashish, milliy tajriba, globallashuv, sifat, integratsiya, o‘ziga xoslik, joriy etish, dialog, hamkorlik.

Введение: пути адаптации лежат в сфере открытого, честного диалога, продуктивного сотрудничества и взаимного обогащения. Настоятельно необходима открытая, конструктивная дискуссия между ведущими экспертами, представителями государственных

органов, образовательных и научных организаций, ориентированная на выработку таких оптимальных решений, которые бы позволили национальным системам науки и образования не только успешно интегрироваться в мировое научно-образовательное пространство, но и обогатить его своим уникальным опытом, сохранив при этом свою неповторимую индивидуальность и самобытность. В XXI веке, ознаменованном стремительным развитием информационных технологий и углублением процессов глобализации, наука и образование перестали быть изолированными национальными пространствами. Они стали неотъемлемыми компонентами глобальной сети знаний, где международные стандарты выступают в роли универсального языка, призванного обеспечить сопоставимость, качество и конкурентоспособность достижений на мировой арене. Эти стандарты, охватывающие широкий спектр аспектов — от методологии научных исследований и критериев оценки публикаций до требований к образовательным программам, системам аккредитации и признания квалификаций — формируют основу для эффективного международного сотрудничества, академической мобильности и трансфера знаний. Их цель — создать единое, открытое и прозрачное пространство, где талант и достижения могут быть оценены по достоинству независимо от географического положения. Однако, несмотря на очевидные преимущества, процесс внедрения и адаптации международных стандартов в национальных системах науки и образования является сложным и многоаспектным. Фундаментальная проблема заключается в естественном несоответствии между унифицированными, зачастую универсальными требованиями международных норм и уникальной спецификой каждой национальной системы. Эта специфика формировалась веками под влиянием культурных, исторических, социальных, экономических и политических факторов, создавая неповторимые образовательные традиции, научные школы и методологические подходы. Применение международных стандартов без учёта этой национальной самобытности может привести к ряду негативных последствий: от сопротивления на местах и формального, поверхностного выполнения требований без понимания их сути, до риска утраты национальной идентичности, девальвации уникальных научных достижений и искажения образовательных приоритетов. Кроме того, внедрение стандартов может столкнуться с такими препятствиями, как недостаточное ресурсное обеспечение, несовершенство механизмов их разработки и имплементации, а также недостаточная подготовка кадров к работе в новых условиях. В этом контексте, настоящее исследование ставит своей целью глубокий анализ существующих проблем, связанных с применением международных стандартов в науке и образовании, исследование возможных решений и выработку конкретных путей адаптации этих стандартов к национальному опыту. Мы стремимся не просто констатировать трудности, но и предложить конструктивные подходы к их преодолению, ориентированные на достижение оптимального баланса между интеграцией в мировое научное и образовательное пространство и сохранением национальной уникальности. Наш анализ будет охватывать вопросы разработки и внедрения стандартов, их влияние на качество образования и научные исследования, а также роль диалога и сотрудничества в процессе адаптации. Мы будем исследовать, как можно трансформировать глобальные требования, сохраняя их суть, чтобы они способствовали развитию, а не ограничению потенциала национальных систем. Особое внимание будет уделено поиску гибких механизмов, позволяющих учитывать специфику каждой страны, обеспечивая при этом высокую степень сопоставимости и конкурентоспособности. Предполагается, что настоящее исследование послужит основой для выработки стратегических рекомендаций, направленных на более эффективное и гармоничное внедрение международных стандартов в науке и образовании. Мы будем стремиться к тому, чтобы наши выводы способствовали формированию подходов, которые позволят национальным системам науки и образования не только соответствовать мировым требованиям, но и обогащать их своим уникальным опытом, сохраняя свою самобытность и внося ценный вклад в развитие мирового научного и образовательного сообщества.

Вывод: Проведенный анализ проблем, связанных с внедрением и адаптацией международных стандартов в науке и образовании, а также рассмотрение путей их решения, позволяет сделать ряд ключевых выводов. Очевидно, что международные стандарты являются неотъемлемой частью современной глобальной научно-образовательной экосистемы. Они выполняют критически важные функции по обеспечению качества, сопоставимости, прозрачности и конкурентоспособности национальных систем, способствуя обмену знаниями, академической мобильности и эффективному международному сотрудничеству. Без их существования и применения интеграция в мировое научно-образовательное пространство была бы невозможна, а национальные достижения оставались бы изолированными и трудно оцениваемыми. Однако, как показал анализ, прямое и механическое копирование международных стандартов без учета национальной специфики является не только неэффективным, но и потенциально деструктивным. Основные проблемы связаны с фундаментальным несоответствием между универсальными требованиями и уникальным культурным, историческим, экономическим и социальным контекстом каждой страны. Это несоответствие порождает ряд сложностей, начиная от сопротивления на местах и поверхностного следования формальным предписаниям, заканчивая риском утраты национальной идентичности, девальвации самобытных научных школ и методологий, а также снижением эффективности образовательного процесса. Недостаток ресурсов, несовершенство механизмов внедрения и недостаточная подготовленность кадров лишь усугубляют эти проблемы. Ключевым решением, как мы установили, является переход от парадигмы слепого копирования к стратегии осознанной адаптации. Это требует глубокого понимания как сути международных стандартов, так и уникальных особенностей национальной системы. Важно найти золотую середину, балансируя между стремлением к глобальной интеграции и сохранением национального своеобразия. Такой подход подразумевает: глубокий диагностический анализ, прежде чем внедрять стандарты, необходимо провести тщательный сравнительный анализ национальной системы с международными нормами, выявить ключевые расхождения, сильные и слабые стороны, а также определить приоритетные области для адаптации; разработку гибких и контекстуализированных механизмов имплементации, международные стандарты должны рассматриваться как основа, которую необходимо адаптировать к местным реалиям, это может включать разработку национальных версий стандартов, дополнение их специфическими требованиями, а также применение дифференцированного подхода в зависимости от типа образовательного учреждения или научной области; активное вовлечение национального сообщества, успешная адаптация невозможна без широкого участия научного и педагогического сообщества, экспертов, представителей заинтересованных сторон, диалог, консультации и совместное формирование решений способствуют лучшему пониманию, принятию и эффективному внедрению стандартов; целенаправленное ресурсное обеспечение, адаптация международных стандартов требует значительных инвестиций в человеческие ресурсы, инфраструктуру, обучение и информационные системы, национальные правительства должны обеспечить адекватное финансирование и поддержку этих процессов; развитие системы взаимного признания, для облегчения академической мобильности и международного сотрудничества необходимо создавать и совершенствовать механизмы взаимного признания национальных квалификаций, научных степеней и достижений, основываясь на сопоставимости национальных систем, но учитывая их специфику; непрерывный мониторинг и оценку, внедрение стандартов – это не разовый акт, а непрерывный процесс, необходима регулярная оценка эффективности применяемых решений, их влияния на качество науки и образования, с последующей корректировкой стратегий и механизмов адаптации. В конечном итоге, успешная адаптация международных стандартов к национальному опыту означает не подчинение глобальным нормам, а разумное использование их потенциала для собственного развития.

Список использованной литературы:

[1] Мавлонов А. А., Абдуқодиров А. А. (ва бошқалар). "Таълимни модернизация қилиш ва халқаро стандартларга мослаштириш муаммолари". – Тошкент, 2021.

[2] Ишмуҳамедов Р. Ж., Абдуқодиров А. А., Пардаев А. Х. "Таълим менежменти ва сифати". – Тошкент: Фан, 2018.

[3] Саидов А. Х. "Ўзбекистон Республикасида таълим сифатини оширишнинг долзарб муаммолари". – Тошкент, 2020. (Монография).

[4] Абдуллаев Б. Н. "Олий таълим тизимида халқаро стандартларни жорий этишнинг педагогик ва ташкилий асослари". – Педагогика фанлари номзоди диссертацияси. – Тошкент, 2022.

[5] "Замонавий таълим" журнали. (Журналнинг тегишли сонларидаги халқаро стандартлар, таълим сифати, академик мобилликка оид мақолалар).

TAQSIMOTNING NOMA’LUM PARAMETRLARINI BAHOLASH USULLARINING NAZARIY VA AMALIY TAHLILI

G‘aniyeva Dilrabo Aliyevna

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O’zbekiston Milliy Universiteti Amaliy matematika kafedrasi magistranti

Telefon: +998(91) 565 25 45

Annotatsiya. Ushbu maqolada taqsimotlarning noma’lum parametrlarini baholashning nazariy asoslari va amaliy qo‘llanilishiga oid yondashuvlar batafsil tahlil qilinadi. Maximum ehtimollik metodi, momentlar metodi va Bayes baholash usullarining matematik mohiyati, afzalliklari, cheklovlari hamda xalqaro standartlarga mosligi o‘rganiladi. Shuningdek, O’zbekistonning statistik amaliyotida mazkur metodlarning qo‘llanilish xususiyatlari va ularni milliy tajribaga moslashtirish yo‘llari yoritiladi.

Kalit so‘zlar. parametrlarni baholash; statistik taqsimot; maksimum ehtimollik; momentlar metodi; Bayes yondashuvi; xalqaro standartlar; milliy amaliyot.

Kirish. Taqsimotlarning noma’lum parametrlarini baholash statistik tahlil va modellashtirishning asosiy bosqichlaridan biridir. Har qanday statistik modelning aniqligi ko‘p jihatdan parametrlarning qanchalik to‘g‘ri baholanganiga bog‘liq. Xalqaro statistik standartlar baholash jarayonida konsistentlik, samaradorlik va yodlilik kabi mezonlarga asoslanishni talab qiladi. Mazkur maqolada ana shu baholash metodlarining nazariy jihatlari va amaliy qo‘llanilish tahlil qilinadi.

Asosiy qism. Parametrlarni baholash bo‘yicha ilmiy adabiyotlarda bir nechta asosiy yondashuvlar mavjud. Eng keng tarqalgan usullar – maksimum ehtimollik metodi (MLE), momentlar metodi va Bayes baholashidir. MLE usuli statistika fanida eng kuchli metodlardan biri bo‘lib, katta tanlanmalarda yuqori aniqlik beradi. Momentlar metodi esa hisoblash qulayligi bilan ajralib turadi. Bayes baholashi esa ehtimollik taqsimotlari orqali parametrlar bo‘yicha qo‘shimcha ma’lumotlarni hisobga olish imkonini beradi. Ushbu bo‘limda metodlarning nazariy asoslari taqqoslanadi.

Maximum ehtimollik metodida maqsad – tanlanma asosida tuzilgan ehtimollik funksiya maksimumga erishadigan parametrni topishdir. Bu usul bir qator yaxshi xossalarga ega: konsistent, asimptotik samarador va deyarli yodli. Momentlar metodi esa nazariy va empirik momentlarni tenglashtirish orqali parametrlarni topadi, ammo ba’zan aniqligi past bo‘lishi mumkin. Bayes metodida esa parametrlar tasodifiy miqdor sifatida qaraladi va oldindan berilgan taqsimot orqali ehtimollik qayta taqsimlanadi. Mazkur usul kichik tanlanmalarda samarali natija beradi.

Xulosa. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, parametrlarni baholashda yagona universal metod yo‘q. Har bir metod ma’lumotlar hajmi, taqsimot shakli va tahlil maqsadidan kelib chiqib tanlanishi lozim. Amaliyotda MLE ko‘plab sohalarda eng yaxshi natijani beradi, Bayes esa murakkab modellar uchun qulay, momentlar metodi esa tez hisoblash talab qilinadigan vaziyatlarda afzal hisoblanadi. O’zbekiston amaliyotida MLE va momentlar metodi ko‘p qo‘llaniladi, biroq Bayes yondashuvi ham bosqichma-bosqich kirib kelmoqda.

Ushbu tadqiqot taqsimotlarning parametrlarini baholash usullarining nazariy va amaliy jihatlarini taqqoslab berdi. Xalqaro standartlarga mos holda baholash mezonlarini joriy qilish, metodlarni milliy statistika amaliyotiga moslashtirish va ta’lim jarayonida zamonaviy yondashuvlarni keng qo‘llash dolzarb hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Casella G., Berger R. Statistical Inference.
2. Wasserman L. All of Statistics.
3. Robert C. Bayesian Choice.
4. Robert C., Casella G. Monte Carlo Statistical Methods.
5. Gelman A., et al. Bayesian Data Analysis. CRC Press.
6. Feller W. An Introduction to Probability Theory.
7. Mood A., Graybill F., Boes D. Introduction to the Theory of Statistics.
8. Karimov B., Amaliy matematika va statistic modellar.
9. Raxmonov T., Abdullayev A., Statistika asoslari.

TA’LIM MUASSASASI UCHUN DAVOMATNI MONITORING QILISH TIZIMINI ISHLAB CHIQISH

Usmanov Shuxrat Shavkat o‘g‘li

Jizzax viloyati Sharof Rashidov tumani Maktabgacha va maktab ta’limi bo‘limiga qarashli 3-umumta’lim maktabi Informatika fani o‘qituvchisi

+(998)99 557-01-09

E-mail: shuxratinfo97@gmail.com

Annotatsiy. Hozirgi vaqtda ta’lim muassasalarida o‘tkaziladigan onlayn tadbirlar bo‘yicha monitoring va statistika to‘plash qiyin vazifadir. Ushbu maqolada Microsoft dasturiy ta’minotidan foydalangan holda ushbu muammoni hal qilishning namunasi keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Microsoft Teams, masofaviy ta’lim, ta’lim muassasasi, API, Azure, Ilovalar xizmati rejasi, Funktsiya ilovasi, statistika.

Zamonaviy ta’limda masofaviy o‘qitish qo‘llanilayotgani sir emas. Bu esa darslarga qatnashishni monitoring qilish va statistikani tashkil qilishni talab qiladi. Microsoft Teams foydalanuvchilarga qo‘ng‘iroqlar tarixini kerakli ma’lumotlar bilan ko‘rish imkonini beradi, ammo butun maktab bo‘yicha davomat statistikasini ko‘rib chiqishda barcha ma’lumotlarni olish, uni uzoq muddatli saqlash va hisobot berish uchun foydalanish qiyinchilik tug‘diradi. Mavjud alternativa - bu Microsoftning admin.teams veb-portali bo‘lib, u faqat so‘nggi 30 kun uchun siqilgan statistikani taqdim etadi.

Microsoft Teams - bu onlayn uchrashuvlar uchun o‘quv guruhlarini yaratishga imkon beruvchi Microsoft vositasi.

Microsoft shuningdek, Microsoft xizmatlari sohasidagi har qanday ma’lumotlarni olish va ular bilan ishlash uchun turli xil xizmatlar va texnologiyalarni birlashtirish orqali muammolarni hal qilish uchun Microsoft Graph bulut xizmatini ishlab chiqdi.

Microsoft Azure - bu mavjud dasturiy ta’minotni joylashtirish va uning ishlab chiqilishini soddalashtirish imkonini beruvchi keng qamrovli bulutli platforma.

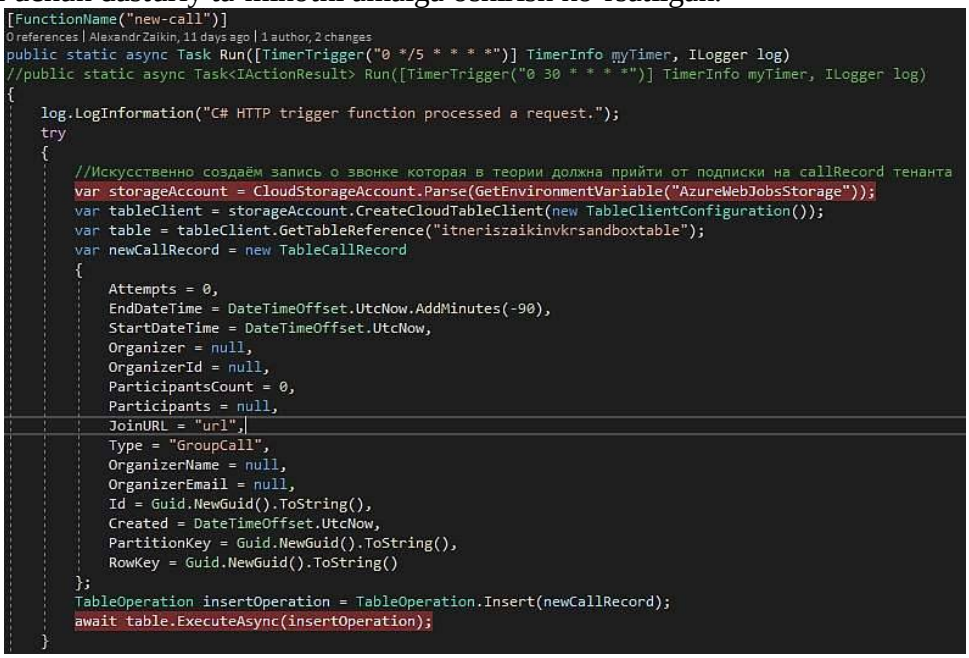
Azure bilan ishlashni sozlash mavjud tashkiliy hisobni yaratish yoki sozlash va barcha kerakli xizmatlarni, jumladan, quyidagilarni ulashni o‘z ichiga oladi:

- Microsoft Teams (qo‘ng‘iroq ma’lumotlarini Microsoft Graphga yuboradi)
- Azure funksiyalari (Graphdan olingan ma’lumotlarni qabul qiladi va qayta ishlaydi)
- Cosmos DB (qo‘ng‘iroqlar yozuvlari saqlanadigan ma’lumotlar bazasi)
- Ilova xizmat ko‘rsatish rejasi (so‘rovlar sonini hisoblaydi va bulut infratuzilmasidan foydalanish uchun tarifni shakllantiradi).

Ushbu vositalar tizimning ishlashi uchun qo‘shimcha vositalar va konfiguratsiyalarni sozlash uchun bitta resurs guruhida yaratiladi.

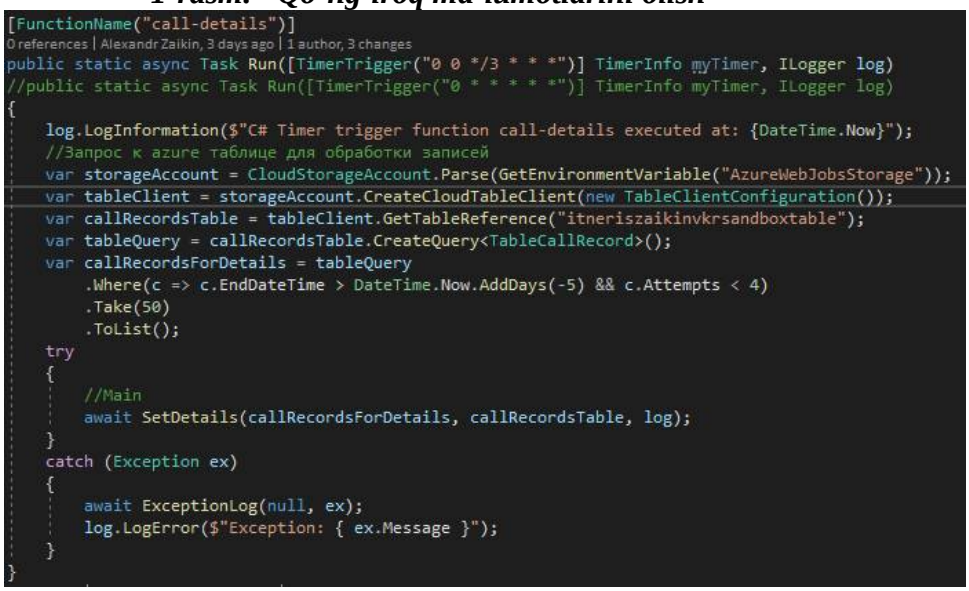
Ma’lumotlar real vaqt rejimida Microsoft Graph xizmatiga obuna orqali qabul qilinadi, bu xizmat har safar tizimga qo‘ng‘iroq haqida asosiy ma’lumotlar bilan veb-so‘rov yuboradi. Keyin

olingan ma’lumotlar qayta ishlanadi va to‘liq qo‘ng‘iroq yozuvini yaratish uchun to‘ldiriladi. Ta’lim muassasasi bilan integratsiya onlayn tadbir haqidagi haqiqiy va rejalashtirilgan ma’lumotlarni yagona ob’ektga birlashtirishni talab qiladi. Bu muassasaning jadvallarni yig‘ish tizimlarini integratsiyalash uchun infratuzilma yechimlarini taqdim etishni talab qiladi. Tizimning asosiy funksiyasi bulut infratuzilmasi va turli server imkoniyatlariga kirishni ta’minlaydigan Azure funksiyalaridan iborat Function App hisoblanadi. 1 va 2-rasmlarda qo‘ng‘iroq ma’lumotlarini qabul qilish va saqlash uchun dasturiy ta’minotni amalga oshirish ko‘rsatilgan.


```
[FunctionName("new-call")]
0 references | Alexandr Zaikin, 11 days ago | 1 author, 2 changes
public static async Task Run([TimerTrigger("0 */5 * * * *")] TimerInfo myTimer, ILogger log)
//public static async Task<IActionResult> Run([TimerTrigger("0 30 * * * *")] TimerInfo myTimer, ILogger log)
{
    log.LogInformation("C# HTTP trigger function processed a request.");
    try
    {
        //Искусственно создаём запись о звонке которая в теории должна прийти от подписки на callRecord тенанта
        var storageAccount = CloudStorageAccount.Parse(GetEnvironmentVariable("AzureWebJobsStorage"));
        var tableClient = storageAccount.CreateCloudTableClient(new TableClientConfiguration());
        var table = tableClient.GetTableReference("itneriszaikinvkrsandboxtable");
        var newCallRecord = new TableCallRecord
        {
            Attempts = 0,
            EndDateTime = DateTimeOffset.UtcNow.AddMinutes(-90),
            StartDateTime = DateTimeOffset.UtcNow,
            Organizer = null,
            OrganizerId = null,
            ParticipantsCount = 0,
            Participants = null,
            JoinURL = "url",
            Type = "GroupCall",
            OrganizerName = null,
            OrganizerEmail = null,
            Id = Guid.NewGuid().ToString(),
            Created = DateTimeOffset.UtcNow,
            PartitionKey = Guid.NewGuid().ToString(),
            RowKey = Guid.NewGuid().ToString()
        };
        TableOperation insertOperation = TableOperation.Insert(newCallRecord);
        await table.ExecuteAsync(insertOperation);
    }
```

1-rasm. "Qo‘ng‘iroq ma’lumotlarini olish"


```
[FunctionName("call-details")]
0 references | Alexandr Zaikin, 3 days ago | 1 author, 3 changes
public static async Task Run([TimerTrigger("0 0 */3 * * *")] TimerInfo myTimer, ILogger log)
//public static async Task Run([TimerTrigger("0 * * * * *")] TimerInfo myTimer, ILogger log)
{
    log.LogInformation($"C# Timer trigger function call-details executed at: {DateTime.Now}");
    //Запрос к azure таблице для обработки записей
    var storageAccount = CloudStorageAccount.Parse(GetEnvironmentVariable("AzureWebJobsStorage"));
    var tableClient = storageAccount.CreateCloudTableClient(new TableClientConfiguration());
    var callRecordsTable = tableClient.GetTableReference("itneriszaikinvkrsandboxtable");
    var tableQuery = callRecordsTable.CreateQuery<TableCallRecord>();
    var callRecordsForDetails = tableQuery
        .Where(c => c.EndDateTime > DateTime.Now.AddDays(-5) && c.Attempts < 4)
        .Take(50)
        .ToList();
    try
    {
        //Main
        await SetDetails(callRecordsForDetails, callRecordsTable, log);
    }
    catch (Exception ex)
    {
        await ExceptionLog(null, ex);
        log.LogError($"Exception: { ex.Message }");
    }
}
```

2-rasm. "Azure jadvalidagi yozuvlarni olish uchun so‘rov"

Ushbu kodni bajargandan so‘ng, biz o‘tkazilgan onlayn tadbir haqida barcha batafsil ma’lumotlarni olamiz, ulardan ushbu tadbir haqida hisobot yaratish uchun foydalanish mumkin.

Ushbu maqolada ta’lim muassasasida masofaviy davomatni monitoring qilish jarayonini avtomatlashtirish imkonini beruvchi tizim taqdim etilgan.

Ish jarayonida tizim talablari aniqlandi, texnik yechimlar tanlandi va tizim loyihalashtirildi, joriy etildi va nosozliklar bartaraf etildi, so‘ngra hujjatlashtirildi. Ushbu ish ta’lim muassasasida masofaviy davomatni monitoring qilish zamonaviy vositalar va texnologiyalar yordamida tez va nisbatan oson avtomatlashtirilishi mumkinligini ko‘rsatadi. Ushbu yondashuv vazifaning ko‘p mehnat talab qiladigan xususiyatini kamaytiradi va ma’lumot olish, qayta ishlash va saqlash imkoniyatlarini kengaytiradi.

ODDIY DIFFERENSIAL TENGLAMALARNI KOLLAKATSIYA METODI BILAN ISHLASH

Anorbayev Madamin Maxmud o‘g‘li
Guliston davlat universiteti matematika kafedrasi o‘qituvchisi
Bahodirova Zuxra Sanjar qizi
Guliston davlat universiteti matematika yo‘nalishi 4-bosqich talabasi.

Ba’zi bir tatbiqiy masalalarni yechishda to‘r usulini emas, balki yechimni, taqribiy bo‘lsada, analitik ko‘rinishda topish talab etiladi. Bunday hollarda yechimning aniqligi darajasi yuqori bo‘lishligi talab qilinmaydi, ammo aniq yechim o‘rniga shunday funksiyani qurish talab etiladiki, u chegaraviy shartlarni qanoatlantirishi kerak hamda differensial tenglamaga bog‘liq bo‘lgan qandaydir munosabatlarning bajarilishini talab etadi. Yuqoridagi talablarga javob beruvchi funksiya taqribiy ravishda differensial tenglamani ham qanoatlantiradi. Bu munosabatlarni hosil qilishda qo‘yiladigan talablarga qarab turli metodlar hosil bo‘ladi.

Faraz qilaylik, quyidagi

$$L(y) \equiv y''(x) + p(x)y'(x) + q(x)y(x) = f(x) \qquad (1)$$

$$l_y \equiv \alpha_0 y(a) + \alpha_1 y'(a) = A, \quad |\alpha_0| + |\alpha_1| \neq 0 \qquad (2)$$

$$l_b(y) \equiv \beta_0 y(b) + \beta_1 y'(b) = B, \quad |\beta_0| + |\beta_1| \neq 0 \qquad (3)$$

chegaraviy masala berilgan bo‘lsin.Bu masalaning taqribiy yechimini

$$y_n(x) = \varphi_0(x) + \sum_{k=1}^{n} c_k \varphi_k(x) \qquad (4)$$

ko‘rinishida izlaymiz,bu yerda $\varphi_k(x)$ $(k = 0,1...,n)$ ma’lum funksiyalar bo‘lib,ular hozircha

$$l_a(\varphi_0) = A, \quad l_b(\varphi_0) = B, \quad l_a(\varphi_k) = l_b(\varphi_k) = 0 \quad k = 1,2,...,n$$

shartlarni qanoatlantirishi talab qilinadi. U holda ixtiyoriy c_k $(k = 0,1...,n)$ lar uchun $y_n(x)$ (2), (3) chegaraviy shartlarni qanoatlantiradi, ammo u differensial tenglamani qanoatlantirmasligi mumkin, ya’ni

$$L_n(y) \neq f(x)$$

$y_n(x)$ (1) ning aniq yechimi $y(x)$ bilan aynan bir xil bo‘lgan hol bundan istisno. $L(y_n) = f(x)$ tenglikni $[a,b]$ ga tegishli turli $x_1, x_2, ..., x_n$ nuqtalarda bajarilishini talab qilsak, noma’lum c_k $(k = 0,1...,n)$ parametrlarni topish uchun

$$\sum_{k=1}^{n} c_k L(\varphi_k(x_i)) = f(x_i) - L(\varphi_0(x_i)), \quad i = 1,2,...,n \qquad (5)$$

ko‘rinishga ega chiziqli algebraik tenglamalar sistemasini hosil qilamiz.Bu tenglamalar sistemasi yagona yechimga ega bo‘lishi uchun $\varphi_k(x)$ $(k = 1,2,...,n)$ lar quyidagi shartlarni qanoatlantishi kerak:

1) Bu funksiyalar chiziqli bog‘liqsiz bo‘lishi kerak;

2) $p(x), f(x), q(x)$ funksiyalar $[a,b]$ da uzluksiz bo‘lsa, $\varphi_k(x) \in C_2[a,b]$ bo‘lishi kerak;

3) $\varphi_k(x)$ $(k = 1,2,...,n)$ funksiyalar yordamida hosil qilingan sistema $L(\varphi_k(x))$ $(k = 1,2,...,n)$ ixtiyoriy va turli x_i $i = 1,2,...,n$ nuqtalar uchun Chebishev sistemasini tashkil qilish kerak.

Ta’rif. Agar $[a,b]$ ga tehishli turli x_i $(i = 1,2,...,n)$ nuqtalar uchun

$$\begin{vmatrix} \varphi_1(x_1) & \varphi_2(x_1) & ... & \varphi_n(x_1) \\ \varphi_1(x_2) & \varphi_2(x_2) & ... & \varphi_n(x_2) \\ ... & ... & ... & ... \\ \varphi_1(x_n) & \varphi_2(x_n) & ... & \varphi_n(x_n) \end{vmatrix} \neq 0$$

bo‘lsa, $\varphi_k(x)$ $(k=1,2,...,n)$ funksiyalar sistemasi $[a,b]$ da Chebishev sistemasini tashkil etadi deyiladi.

Endi (5) ni yechib, noma’lum parametr c_k $(k=1,2,...,n)$ larni topamiz va (1) - (3) chegaraviy masalalar yechimini

$$y_n(x)=\varphi_0(x)+\sum_{k=1}^{n}c_k\varphi_k(x)$$

ko‘rinishida topgan bo‘lamiz.

Shuni eslatib o‘tamizki, bu metoddagi

$$L\left(y_n(x)\right)|_{x=x_i}=L(\varphi_0(x))|_{x=x_i}+\sum_{k=1}^{n}c_kL(\varphi_k(x))|_{x=x_i},\quad i=1,2,...,n$$

shartlarni bajarilishi $L(y_n(x))$ ning $L(\varphi_k(x))$ funksiyalar sistemasi bo‘yicha x_i $(i=1,2,...,n)$ nuqtalarda interpolyatsiyalanishini anglatadi.Bunday interpolyatsiyalash mumkin va yagona bo‘lishi uchun $[a,b]$ da $L(\varphi_k(x))$ funksiyalar sistemasi Chebishev sistemasidan iborat bo‘lishi kerak.

Misol.

$$y''(x)+2xy'(x)-2y(x)=2$$
$$y'(0)=-2$$
$$y(1)+y'(1)=0$$

chegaraviy masalani n=2 da kollakatsiya metodi bilan yeching.

Yechish. $\varphi_0(x)$ ni $\varphi_0(x)=b+cx$ ko‘rinishida izlaymiz:

$$\varphi_0'(x)=c,\varphi_0^1(0)=-2\Rightarrow c=-2.$$
$$\varphi_0'(1)+\varphi_0'=0\Rightarrow b+c+c=0\Rightarrow b=4.$$

Demak, $\varphi_0(x)=4-2x.$ $\varphi_k(x)$ $(k=1,2,...,)$ funksiyalar

$$\varphi_k'(0)=0$$
$$\varphi_k(1)+\varphi_k^1(1)=0$$

shartlarni qanoatlantirishi kerak.

$\varphi_k(x)=b_k+x^{k+1}$ desak, b_k koeffitsiyentni ikkinchi tenglamadan topamiz:

$$1+b_k+(k+1)=0\Rightarrow b_k=-(k+2),\varphi_k(k)=x^{k+1}-(k+2).$$

Yechimni $y_2(x)=4-2x+c_1(x^2-3)+c_2(x^3-4)$ ko‘rinishida izlaymiz.

$L(\varphi_0(x)),L(\varphi_1(x)),L(\varphi_2(x))$ larni hisoblab, $R(x,c_1,c_2)$ ni

$$\varphi_0(x)=4-2x,\varphi_0'(x)=-2,\varphi_0''(x)=0,$$

topamiz: $L(\varphi_0(x))=\varphi_0''(x)+2x\varphi_0'(x)-2\varphi_0(x)=-4x-8+4x=-8,$

$$\varphi_1(x)=x^2-3,\varphi_1'(x)=2x,\varphi_1''(x)=2,$$
$$L(\varphi_1(x))=\varphi_1''(x)+2x\varphi_1'(x)-2\varphi_1(x)=2+2x\cdot 2x-2(x^2-3)=2x^2+8$$

$\varphi_2(x) = x^3 - 4, \varphi_2'(x) = 3x^2, \varphi_2'' = 6x,$

$L(\varphi_2(x)) = \varphi_2''(x) + 2x\varphi_2'(x) - 2\varphi_2(x) = 6x + 2x \cdot 3x^2 - 2x^3 + 8 = 4x^3 + 6x + 8,$

$R(x, c_1, c_2) = L(\varphi_0(x)) - f(x) + c_1 L(\varphi_1(x)) + c_2 L(\varphi_2(x)).$

Kollokatsiya nuqtalarini $x_1 = \frac{1}{4}, x_2 = \frac{3}{4}$ deb olaylik, u holda quyidagilar hosil bo‘ladi.

$L(\varphi_0(x_1)) = -8, L(\varphi_0(x_2)) = -8, f(x_1) = f(x_2) = 2,$

$L(\varphi_1(x_1)) = 2 \cdot \frac{1}{16} + 8 = 8\frac{1}{8},$

$L(\varphi_1(x_2)) = 2 \cdot \frac{9}{16} + 8 = 9\frac{1}{8},$

$L(\varphi_2(x_1)) = 4 \cdot \frac{1}{64} + 6 \cdot \frac{1}{4} + 8 = 14\frac{3}{16}.$

Natijada

$$\frac{65}{8}c_1 + \frac{153}{16}c_2 = 10$$

$$\frac{73}{8}c_1 + \frac{227}{16}c_2 = 10$$

tenglamalar sistemasiga ega bo‘lamiz, bunda $c_1 = 1,6510$, $c_2 = -0,3570$ ekanligini aniqlaymiz va taqribiy analitik yechim

$$y_2(x) = 4 - 2x + 1,6510(x^2 - 3) - 0,3570\ (x^3 - 4)$$

ko‘rinishda topilgan bo‘ladi.

POTENSIAL ENERGIYA

Yuldasheva Mamlakat Ikromovna
Jizzax shahar 14-umumta’lim maktabi fizika fani o‘qituvchisi
Raimjonova Dilnoza Farhodovna
Jizzax shahar 17-umumta’lim maktabi fizika fani o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu ishda jismning holati va o‘zaro ta’siri natijasida vujudga keladigan potensial energiya tushunchasi,uning fizik va matematik ifodasi,hamda tabiatdagi o‘rni yoritilgan.Potensial energiyaning gravitatsion,prujinali va elektr maydonidagi ko‘rinishlari nazariy jihatdan tahlil qilinib,ularni ifodalovchi asosiy formulalar keltirilgan.Shuningdek,potensial energiyaning kundalik hayotdagi namoyon bo‘lishi,texnika va muhandislik sohalaridago qo‘llanilishiga alohida e’tibor qaratilgan.Ushbu material o‘quvchilarga energiyaning turlari,ularning o‘zaro bog‘liqligi va mexanik tizimlardagi rolini chuqur anglashga yordam beradi.

Kalit so‘zlar: Potensial energiya,gravitatsion energiya, prujinali energiya, energiyaning saqlanish qonuni,deformatsiya,mexanik energiya, konservativ kuchlar.

Kirish. Zamonaviy fizikada energiya tushunchasi fundamental o‘rinni egallaydi. Har qanday jism yoki tizimning holatini to‘liq ifodalashda uning energiyasi, ayniqsa potensial energiyasiga muhim ahamiyat kasb etadi. Potensial energiya moddiy jismlarning fazoviy joylashuvi, ularning o‘zaro ta’siri va kuch maydonlaridagi holati bilan chambarchas bog‘liqdir. Ushbu tushuncha mexanika, molekulyar fizika, elektr va magnit hodisalari hamda atom va yadroviy fizikada keng qo‘llaniladi.

Fizikaning eng asosiy qonunlaridan biri bo‘lgan **energiya saqlanish qonuni** potensial energiya tushunchasisiz to‘liq izohlanmaydi. Jismning potensial energiyasi uning holatiga, ya’ni maydondagi koordinatasiga bog‘liq bo‘lib, harakat jarayonida kinetik energiyaga aylanishi mumkin, yoki aksincha. Bu holat mexanik sistemalarning dinamikasi, masalan, soddalashtirilgan

tebranishlar, gravitatsion harakatlar yoki deformatsiyalanuvchi jismlar tahlilida muhim rol o‘ynaydi.

Potensial energiyaning ilmiy tadqiqoti klassik mexanika davridan boshlab, rivojlangan I. Nyutonning mexanika qonunlari, keyinchalik Lagrange va Gamilton formalizmlari bu tushunchani yanada chuqur tahlil qilish imkonini bergan. Bugun kunda potensial energiya nafaqat mexanik tizimlarni, balki elektr zaryadlarning maydondagi o‘zaro ta’sirini, atomlarning molekulalar tarkibidagi energetik spektrini tavsiflashda ham qo‘llaniladi.

A. Eynshteyn materiya va energiya o‘rtasidagi bog‘liqlik nazariyasini ilgari surdi. Boshqacha qilib aytganda, u materiya energiyaga aylanishi mumkin ekanligini isbotladi. Bu atrofimizdagi dunyo haqidagi tassavurimizni o‘zgartirdi. Materiya ikkilamchi bo‘lib chiqdi, dunyodagi eng muhim omil esa energiya ekani ma’lum bo‘ldi.

Energiya o‘zi nima? Energiya –ma’lum bir ishni bajarish qobiliyati. Bu kuchlarning mavjud bo‘lishiga imkon beradigan kuch tushunchasi ortida turgan narsa.Potensial energiya tushunchasi fizikaning deyarli barcha bo‘limlarida markaziy o‘rinda turadi. Zamonaviy texnika, energetika, mexanika, elektronika va hatto nano texnologiya sohalarida har qanday jarayon energiyaning turli ko‘rinishlarining o‘zaro aylanishi bilan bog‘liq. Shuning uchun potensial energiyaning fizik mohiyatini chuqur tushunish –zamonaviy ilm-fan va texnika rivojining nazariy asosini tashkil etadi.

Bugungi kunda energiya manbalarini tejash va qayta tiklanadigan energiya turlaridan foydalanish global muammo sifatida dolzarb bo‘lib turubdi. Potensial energiya bu jarayonlarda, xususan, suv omborlari, elastik tizimlar, akkumulyatorlar gravitatsion va va mexanik qurulmalarda energiya zaxirasining asosiy shakli hisoblanadi.

Bundan tashqari, ta’lim jarayonida potensial energiyani o‘rganish o‘quvchilarda **energiya saqlanish qonuni, kuch maydonlari, mexanik tebranishlar va energetik o‘zgarishlar** haqidagi tushunchalarni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Shu sababli, potensial energiya hodisasini nazariy va amaliy jihatdan chuqur o‘rganish, uni o‘qitish metodikasini takomillashtirish va amaliyot bilan bog‘lashda bugungi kunda dolzarb ilmiy-pedagogik masalalardan biridir. Jism va jismlarning kuch maydonlaridagi holatiga bog‘liq energiya holatini, ya’ni potensial energiya tushunchasini nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilish, uning fizik va matematik ifodasini ochish, hamda amalliy qo‘llanilishini chuqur o‘rganishdan iborat.

1. Potensial energiya haqidagi nazariy asoslarni o‘rganish.
2. Og‘irlik kuchi va prujina potensial energiyasining fizik mazmunini tahlil qilish.
3. Energiya saqlanish qonunida potensial energiyaning rolini aniqlash.
4. Potensial energiyaning amaliy qo‘llanilishi va uni o‘qitish metodikasini yoritish.

Energiya-bu jism yoki jismning ish bajarish qobiliyatini ifodalovchi fizik kattalikdir. Energiya mavjudligi orqali jismlar o‘zaro ta’sir qiladi, harakatlanadi yoki deformatsiyalanadi. Energiya tushunchasi klassik fizika davridan Nyuton qonunlari bilan bog‘liq ravishda paydo bo‘lgan bo‘lsa, zamonaviy fizika uni kengaytirib, kvant va relativistik tizimlarga ham qo‘llaydi.

Energiya turlari:

- **Kinetik energiya-**jismlarning harakat energiyasi. Masalan, harakatlanayotgan avtomobilning kinetik energiyasi.
- **Potensial energiya-**jismlarning pozitsiyasiga,holatiga yoki o‘zaro ta’siriga bog‘liq energiya.Masalan,balandlikdagi jismning gravitatsion energiyasi (Yer yuzasidan balandlikda turgan jismning saqlagan energiyasi,ob’ektning massasi va balandligiga bog‘liq,masalan,tog‘ tepasidagi toshning energiyasi) elastik prijinaning deformatsiyalangan holatidagi energiyasi,cho‘zilgan yoki siqilgan elastik jism (masalan, prujina yoki rezinka) saqlagan energiya.Bu energiya jism o‘zining dastlabki holatiga qaytishga urunayotganda ajralib chiqadi.
- **Ichki energiya-**jismlarning atom va molekulalar harakati, o‘zaro ta’siri natijasida hosil bo‘lgan energiya.
- **Kimyoviy energiya-**moddalar tarkibidagi kimyoviy bog‘lanish energiyasi. Kimyoviy reaksiyalar jarayonida bu energiya ajralib chiqishi yoki so‘rilishi mumkin.

- **Elektr energiyasi**-zaryadlangan jismlar maydonidagi energiya. Bu atrof muhitni isitish shaklida ko‘rsatilgan energiya turi. Yorug‘lik energiyasiga misol: yonayotgan lampochka, chiroq, quyosh kabilarni keltirish mumkin. Quyosh eng katta yorug‘lik energiyasidir.

Energiya-ma’lum bir ishni bajarish qobiliyati. Bu kuchlarning mavjud bo‘lishiga imkon beradigan kuch tushunchasini ortida turgan narsa. Atamani tushunish uchun misol tariqasida mashinani olaylik.

Motorni harakatga keltirish uchun kuch ishlatish kerak. Uni biron bir narsadan olish kerak. Kerakli narsa-energiya. Energiya qaerdan olinadi? Benzindan, uning silindrlarida yonishi paytida olinadi. Ushbu energiya harakatni mashina mexanizmiga yetkazadigan ma’lum kuchlarni harakatga keltiradi. Natijada motor ishlaydi va bu energiya tufayli amalga oshiriladi. Shuningdek, dunyodagi eng muhim narsa ham energiya. Isbot sifatida oddiygina elektr energiyasini keltirishimiz mumkin. Shu keltirilgan misolimizda energiya turlarini ko‘rib chiqamiz.

Energiyaning ikki turi mavjud potensial va kinetik energiya. Keling, avval potensial energiyani ko‘rib chiqamiz. Benzinda elektr kuchlari molekulalarni bir-biriga tortib turadi. Energiya ushbu molekulalarda saqlanadi bu **potensial energiya.** Benzin yonganida aynan shunday energiya ajralib chiqadi. Yana bitta misolni ko‘rib chiqaylik.Potensial energiyaga yana misol,biror joyga osib qo‘yilgan yuk.Energiya ushbu yukda saqlanadi,yuk tusha boshlaganda esa biz uni biroz bo‘shatib qo‘yishimiz mumkin.Shuningdek,sharshara chetidagi yoki to‘g‘on tepasidagi suv ham potensial energiyaga ega bo‘ladi.Endi yukni qo‘yib yuboramiz, yoki sharsharadan tushayotgan suvni kuzatamiz.Ular ma’lum bir tezlikda tushib,harakatni amalga oshiradilar va bu **kinetik energiya** deb ataladi.Ushbu energiya ma’lum bir tezlikda harakatlanayotgan jismdan olinadi.Tushayotgan jism potensial energiyasi yo‘qotib,kinetik energiyaga aylanadi.Ikki turdagi energiyaning qiymati o‘zaro teng.Energiya ishlab chiqarishda biz suv,ko‘mir,atom energiyasidan foydalanamiz,ya’ni energiyaning bir turini boshqasiga aylantiramiz. Kinetik energiya mavjud bo‘lishi uchun jism harakatda bo‘lishi kerak, harakat energiyasi sifatida tanilgan.Energiya ish tushunchasi bilan ham yaqin aloqada. Fizikada ish (A) bajarilishi energiyaning bir turidan boshqa turiga o‘tishi bilan ifodalanadi. Masalan, jismlarni ko‘tarish orqali kinetik energiya potensial energiyaga aylanadi:

$$\mathbf{A = \Delta E}$$

Energiya saqlanish qonuni: Energiya hech qayerga yo‘qolmaydi va hech qayerdan paydo bo‘lmaydi, u faqat bir turdan boshqasida o‘tadi. Kundalik hayotimizdan energiya saqlanish qonuniga bir nechta misollar keltiramiz.

1. **Suv shishasi va to‘g‘ri tushish:**

Agar suv bilan to‘ldirilgan shisha stol ustidan yerga tushsa, uning potensial energiyasi kinetik energiyaga aylanadi. Shisha yerga urilganda,esa bu energiya issiqlik va tovush energiyasiga aylanadi.

2. **Velosiped tormozlash:** Velosiped harakatlanayotganda, unung kinetik energiyasi tormoz ishga tushganda, issiqlik energiyasiga aylanadi va velosiped sekinlashadi.

3. **O’qning kamondan uchishi:** Kamondagi o‘q tortilganda potensial energiya kamon cho‘zilgan holatda kinetik energiyaga aylanadi va o‘q harakatlanadi.

4. **Elektr qozondagi suvni qizdirish:** Elektr energiyasi suv molekulalarining harakatiga aylanadi, ya’ni issiqlik energiyasiga o‘tadi, suv qiziydi.

5. **Sirlashgan trombopolin:** Trombopolinda sakraganimizda, tananing kinetik energiyasi trambolin elastik tolalarini cho‘zilishga potensial energiyaga aylanadi. So‘ngra u yana kinetik energiyaga qaytadi va yana odamni yuqoriga tashlaydi. Yuqoridagi misollardan ko‘rinib turubdiki, energiyalar bir turdan boshqa turga aylanibdi.

Potensial energiya-jismning tizim ichidagi holatiga bog‘liq bo‘lgan energiya u jismning pozitsiyasiga, deformatsiyasiga yoki tortishish kuchiga bog‘liq bo‘lishi mumkin.Potensial energiya faqat konservativ kuchlar (masalan gravitatsiya yoki elastik kuchi) da mavjud bo ‘ladi.

Oddiy so‘z bilan aytganda jism “holatiga” qarab energiya saqlaydi.

Misol: Massasi m bo‘lgan jism balandligi h da turganda uning gravitatsion potensial energiyasi

$$E_p = mgh$$

m-massa, kg
g-gravitatsion tezlanish
h-balandlik, m
Masala: Massasi 2 kg bo‘lgan kitob stol ustida 1.5m balandlikda tursa,
qanday potensial energiyaga ega bo‘ladi?
Berilgan: Formulasi: Yechish:
m=2kg
h=1.5m $E_{p=mgh}$ E=2*1.5*9.8 =29.4 J

E=?

Gravitatsiya potensial energiya shunchaki tushuncha emas,u biz hisoblay oladigan kattalikdir. Mantiqan olganda,sportning alpinism turi mashqlarini Oyda oson bo‘lishi mumkin.U yerdagi tortishish kuchi yerdagidan ancha kichik.Chunki Oyning massasi Yernikidan 81 marta kichik. Shuning uchun Oyda Yerdagidan ko‘ra uzoqroqqa sakrash mumkin.Oy sirtidagi gravitatsiya maydonning kuchlanganligi Yer sirtidagiga nisbatan 6 marta kichik.Oydagi tajribalarning ko‘rsatishicha,bir xil kuch bilan golf to‘pini uzoqroq masofaga uchurib yuborish mumkin. Demak, jismning gravitatsiya potensial energiyasi ikkita kattalikka bog‘liq.

- mg jismning og‘irligi –uning og‘irligi qanchalik katta bo‘lsa, gravitatsiya potensial energiyasi shuncha katta bo‘ladi.
- h jismning yer sirtidan balandligi –uning balandligi qanchalik katta bo‘lsa, gravitatsiya potensial energiyasi shuncha katta bo‘ladi.

1.Mavzuni oddiy qoidalar bilan tushuntirish:

- Balandlik ortsa – energiya ortadi
- Massasi ortsa – energiya ortadi, potensial energiya shuncha katta bo‘ladi.
- Prujina qanchalik cho‘zilsa –energiya shunchalik ortadi

Hayotiy savollar bilan potensial energiyani tushuntirish.

1. Kometalar do‘stmi yoki dushmanmi?

Kometalar orbitalari juda elliptik (siqilgan aylanalar shaklida) bo‘lganligi uchun ular Yer sayyorasi orbitasini kesib o‘tishi (hatto yer bilan to‘qnashishi) mumkin.Yerning Quyosh atrofida egallagan o‘z orbitasidagi tezligi deyarli o‘zgarmas bo‘lib, bu orbita deyarli aylana shaklida,kometaning tezligi esa o‘zgarib turadi.Kometa Quyoshga yaqinlashganda gravitatsiya potensial energiyasining katta qismi kinetik energiyaga aylanadi,shu boisdan ham uning tezligi ortadi.Quyoshdan uzoqlashgan sari kinetik energiyasining bir qismi gravitatsiya potensial energiyaga aylanadi va u sekinlashadi.

2. Rogatka yordamida toshchani masofaga uloqtirish.

Mayda toshni rogatkadan otganga, elastik energiyaning kinetik energiyaga uzatilishi kuzatiladi. Agar tosh vertikal yuqoriga qarab otilsa, kinetik energiya kamayib, potensial energiyaga aylanib boradi. Nihoyat, u yuqoriga qarab harakatlanishdan to‘xtaydi va tusha boshlaydi. Endi gravitatsiya potensial energiyasi kinetik energiyaga aylanadi.

3.Energiya manbalarini solishtirish, ularning atrof-muhitga ta’siri

Qayta tiklanuvchi: Ma’lumki,qazib olinadigan yoqilg‘i zahiralari cheklangan.Bu yadro yoq’ilg‘isi hisoblangan uran uchun ham taalluqli.Biroq toriy kabi muqobil yadroviy yoqilg‘ining zaxiralari ham mavjud va ko‘p.Ayrim manbalar, shuningdek Quyosh nurlanishi bilan kechadigan energiya manbalari qayta tiklanuvchi manbalardir.Qayta tiklanuvchi manbalarning eng muhim afzalligi shundaki,ular ekologik toza.Quyosh panellarining narxi sotib olish uchun qimmat,lekin yoqilg‘i uchun hech qanday xarajat qilinmaydi, quyosh nurlari tekin!

Fransiyada elektr energiyaga bo‘lgan ehtiyojning taxminan 75 % ini yadro energiyasi hisobidan qondiriladi. Norvegiyada esa yog‘ingarchilik va tog‘ ar ko‘p bo‘lganligi sababli, elektr energiyasining 95 % ini gidroelektr stansiyalarida ishlab chiqariladi. Islandiya esa mahalliylashgan geotermal energiyadan foydalanadi.

Issiq, serquyosh o‘lkalarda Quyoshdan kelayotgan nurlanish energiyasini to‘plash uchun quyosh panellaridan foydalaniladi. Quyosh nurlari uylarning tomlariga o‘rnatilgan panellarga

tushadi, panellar quyosh nurlarini yutadi va uning ichidagi suv qiziydi. Isigan suvdan turli maqsadlarda foydalanish mumkin.

Xulosa qilib aytganda nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog‘laydi. Tushunchaviy fikrlasni rivojlantiradi. Tajriba va kuzatish asosida o‘rganiladi.Energiya haqidagi umumiy tushunchani shakllantiradi (kinetik energiya, ish, quvvat, energiya saqlanish qonuni)

Zamonaviy texnologiyalar bilan boyitish mumkin (LED ekran, video, annimatsiya yoki simulyatsiyalar orqali.)

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1.Habibullayev,P. Boydedayev, A. Bahromov, A. Burxonov, Fizika 7-sinf darsligi. Toshkent-2017

2.Fizika. 7-sinf. Darslik. David Sang, SheilaTarpey, Kusharbay Suyarov
Toshkent-2023

3. A.X.Axmedov va boshqalar.Umumiy fizika kursi.Toshkent-2024

4.N.A. Matkarimov.Fizika asoslari. TDIU nashriyoti

Elektron ta’lim resurslari

1. https://phet.colorado.edu-PhET simulyatsiyalari/

2.Canva, Prezi, PowerPoint-taqdimot yaratish uchun xizmatlar

.

JAHON TAJRIBASIDA "ELEKTRON HUKUMAT"NING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHI.

Homidov Xurshid Asad o‘g‘li

Jizzax viloati Sharof Rashidov tumani 24-maktab informatika va axborot texnologiyalari fani o‘qituvchisi

Tel: +998 (97) 437 19 73

Email: homidovxurshid681@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada elektron hukumatning global tajribasi ko‘rib chiqiladi. Elektron hukumatning bir nechta ta’riflari mavjud bo‘lib, ularning har biri asosan bir xil ma’noni anglatadi, ammo biroz boshqacha nuqtai nazarni taklif qiladi.

"Elektron hukumat"ni yaratishning global tajribasiga kelsak, "elektron hukumat" va elektron demokratiya g‘oyasi birinchi marta Qo‘shma Shtatlar (bundan keyin Qo‘shma Shtatlar deb yuritiladi) va Buyuk Britaniya olimlari tomonidan taklif qilingan bo‘lib, ularga ko‘ra yangi AKT fundamental demokratik qadriyatlarni, birinchi navbatda, fuqarolarning hukumat va davlat boshqaruvi qarorlarini qabul qilish jarayonida ishtirok etishini himoya qiladi va rivojlantiradi.

Kalit so‘zlar: global tajriba, elektron hukumat, smart-kartalar, internet, AKT.

Аннотация. В даной статье рассматривается мировой опыт электронного правительства. Существует несколько определений электронного правительства, означающих почти одно и то же, но имеющих несколько иной взгляд на него. Если говорить о мировом опыте создания «электронного правительства», то идея «электронного правительства» и электронной демократии впервые была предложена учеными США (далее – США) и Великобритании, в соответствии с которыми новые ИКТ защищают и развивают базовые демократические ценности и в первую очередь для участия граждан в процессе принятия решений органами государственной власти и государственного управления.

Ключевые слова: мировой опыт, электронного правительства, смарт-карты, интернет, икт.

Abstract. This article examines the world experience of e-government. There are several definitions of e-government that mean almost the same thing, but have a slightly different view of it. If we talk about the global experience of creating "e– government", then the idea of "e-government" and e-democracy was first proposed by scientists from the USA (hereinafter referred to as the USA) and the UK, according to which new ICTs protect and develop basic democratic values and, first of all, for the participation of citizens in the decision-making process by public authorities and public administration.

Keywords: *world experience, e-government, smart cards, internet, ict.*

Kirish. Davlat boshqaruvini axborotlashtirish zarurati har doim boshqaruvda muhim masala bo‘lib kelgan. Masalan, M.J. Rixterning "Rivojlanayotgan texnologiyalarga qo‘llanma" maqolasida ushbu jarayondagi mumkin bo‘lgan o‘zgarishlar haqida umumiy ma’lumot berilgan. Ular orasida muallif videokonferensiyalar, aqlli kartalar, ovozni aniqlash, sun’iy intellekt va tarmoq texnologiyalarini tilga olgan. Ushbu vositalar ham hukumat apparatining unumdorligini, ham uning ishi haqida jamoatchilikning xabardorligini oshiradi. Axborot xavfsizligini boshqarishni rivojlantirishdagi so‘nggi tendentsiya elektron hukumat shaklida amalga oshiriladi.

Elektron hukumatning bir nechta ta’riflari mavjud, ular deyarli bir xil ma’noni anglatadi, ammo biroz boshqacha nuqtai nazarni taklif qiladi. Elektron hukumatga asosiy yondashuvni quyidagicha ta’riflash mumkin: Internetdan foydalangan holda, elektron hukumat tobora mahalliylashib borayotgan siyosiy va ijtimoiy muammolarni hal qilish va hal qilish uchun ishlatilishi mumkin: kelib chiqish nuqtasiga yaqin. Shuning uchun elektron hukumat ma’muriy xarajatlarni kamaytiradigan samaraliroq va fuqarolarga yo‘naltirilgan hukumatni yaratadi. Elektron hukumat texnik vositalar va ommaviy axborot vositalaridan foydalangan holda ma’muriy vazifalar va jarayonlarni amalga oshirish sifatida tushuniladi.

Elektron hukumatning bir ta’rifi ma’muriy va demokratik jarayonlar bilan bog‘liq barcha narsalarni qamrab oladi. Ushbu yondashuvda elektron hukumat elektron boshqaruv va elektron demokratiyaga bo‘linadi. Bir qator rivojlangan mamlakatlarda elektron hukumat zamonaviy jamiyat va ochiq hukumatni qurishda asosiy element hisoblanadi. Elektron hukumat fuqarolarga davlat amaldorlari bilan bevosita muloqot qilmasdan ijtimoiy ahamiyatga ega savollarga o‘z vaqtida javob olish imkonini beradi, davlat xizmatlarini ko‘rsatishda barcha mumkin bo‘lgan ma’muriy to‘siqlarni bartaraf etadi va rasmiy ma’lumotlarga kirishni osonlashtiradi.

"Elektron hukumat" - bu davlat xizmatlarini avtomatlashtirish va optimallashtirish, davlat boshqaruvida jamoatchilik ishtirokini oshirish va ichki biznes jarayonlarini takomillashtirish uchun axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) foydalanish orqali davlat organlarining ichki va tashqi aloqalaridagi o‘zgarishdir.

Elektron hukumatni rivojlantirishning asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat:

AKTdan foydalangan holda davlat xizmatlarini ko‘rsatish;

Fuqarolarning davlat boshqaruvida ishtirok etish darajasini oshirish;

Davlat xizmatining ichki samaradorligini oshirish.

"Elektron hukumat"ni yaratish g‘oyasi birinchi marta Qozog‘istonda Prezident Nursulton Nazarboyev tomonidan ilgari surilgan. Nazarboyev buni 1997-yilda "Qozog‘iston-2030" davlat dasturi doirasida ko‘targan edi. Qozog‘istonda "elektron hukumat"ni joriy etish fuqarolar va tashkilotlarga ko‘rsatiladigan davlat xizmatlarining sifatini oshirish va o‘z vaqtida bajarilishini qisqartirishga, turli davlat ma’lumotlar bazalariga kirishni ta’minlashga, davlat idoralari faoliyatini kuzatib borish imkoniyatiga hamda samarali va maqbul davlat apparatini yaratishga qaratilgan.

Bugungi kunga qadar Qozog‘istonda "elektron hukumat"ni rivojlantirishning ko‘plab dastlabki vazifalari muvaffaqiyatli amalga oshirildi, AKTni rivojlantirish sohasidagi davlat dasturlarida davlatning tegishli qonun hujjatlari belgilandi. Qozog‘iston Respublikasi Prezidentining 2004-yil 10-noyabrdagi 1471-sonli Farmoni bilan tasdiqlangan, Qozog‘iston Respublikasi Hukumatining 2007-yil 30-noyabrdagi 1155-1-sonli qarori bilan tasdiqlangan 2005-2007-yillar uchun "Qozog‘iston Respublikasida elektron hukumat"ni rivojlantirish Davlat dasturi va Qozog‘iston Respublikasi Prezidentining 2013-yil 8-yanvardagi 414-sonli qarori bilan tasdiqlangan "Axborot Qozog‘iston 2020" Davlat dasturi "elektron hukumat"ning bosqichma-bosqich shakllanishi va rivojlanishiga hamda elektron va davlat xizmatlarini joriy etishga hissa qo‘shdi. Shuningdek, "Axborot Qozog‘iston 2020" davlat dasturi loyihasi ishlab chiqilmoqda, bu esa o‘z navbatida Qozog‘istonda AKT sohasini takomillashtirishning asosiy strategik vositasi hisoblanadi. Bundan tashqari, Qozog‘iston Respublikasining 2003-yil 7-yanvardagi "Elektron hujjatlar va elektron raqamli imzolar to‘g‘risida", 2004-yil 5-iyuldagi "Aloqa to‘g‘risida" va 2015-yil 24-noyabrdagi "Axborotlashtirish to‘g‘risida"gi qonunlari "elektron hukumat" arxitekturasini umuman bayon qiladi.

"Elektron hukumat"ni yaratishdagi global tajribaga kelsak, "elektron hukumat" va elektron demokratiya g‘oyasi birinchi marta Qo‘shma Shtatlar (bundan keyin Qo‘shma Shtatlar deb yuritiladi) va Buyuk Britaniya olimlari tomonidan taklif qilingan bo‘lib, unga ko‘ra yangi AKT fundamental demokratik qadriyatlarni, birinchi navbatda, fuqarolarning davlat organlari va davlat boshqaruvi organlari tomonidan qarorlar qabul qilishda ishtirok etishini himoya qiladi va rivojlantiradi.

Metodlar

1. Taqqoslash (komporativ) metodi

Elektron hukumatning turli davlatlardagi shakllanishi va rivojlanish jarayonini solishtirish uchun eng asosiy metod.

Qo‘llanishi:

Estoniya, Janubiy Koreya, Singapur, AQSH kabi ilg‘or davlatlar tajribasini taqqoslash;

Qaysi davlatda qaysi model samaraliroqligini aniqlash;

O’zbekiston tajribasini boshqa davlatlar bilan solishtirish.

2. Tarixiy-metodik yondashuv

Elektron hukumatning evolyutsiyasi, bosqichma-bosqich shakllanishi va rivojlanishini o‘rganadi.

Qo‘llanishi:

Rivojlangan davlatlarda elektron hukumatning paydo bo‘lishi;

Bosqichlar: e-axborot → e-interaktivlik → e-tranzaksiya → e-demokratiya;

Texnologik rivojlanish bilan bog‘liq tarixiy jarayonlar.

3. Tizimli tahlil (sistemali yondashuv)

Elektron hukumatni yagona tizim sifatida o‘rganish: texnologiya, huquq, boshqaruv, axborot xavfsizligi, kadrlar.

Qo‘llanishi:

Elektron hukumat tizimining komponentlarini tahlil qilish;

Jarayonlarning o‘zaro bog‘liqligini o‘rganish;

Muammolarni aniqlab, yaxlit yechim ishlab chiqish.

4. Statistik va iqtisodiy tahlil metodlari

Elektron hukumatning iqtisodiy, ijtimoiy va boshqaruv samaradorligini aniqlash.

Qo‘llanishi:

Raqamli xizmatlardan foydalanish statistikasi;

Byurokratiya qisqarishi, vaqt va xarajat tejalishi;

E-hukumatning iqtisodiy samarasi.

5. Ekspert baholash metodi

Soha mutaxassislari — IT mutaxassislar, hukumat xodimlari, analitiklar fikriga tayangan holda baholash.

Qo‘llanishi:

Elektron hukumatning rivojlanish darajasini aniqlash;

Muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari;

Yangi islohotlar bo‘yicha takliflar ishlab chiqish.

6. Sotsiologik tadqiqot metodlari (anketa, intervyu)

Aholi va tadbirkorlarning elektron xizmatlarga munosabatini o‘rganish.

Qo‘llanishi:

Qaysi xizmatlar ko‘proq talab qilinishi;

Qaysi hududlarda raqamli savodxonlik pastligi;

Foydalanuvchi qoniqish darajasini o‘lchash.

7. SWOT tahlil

Elektron hukumatning kuchli va zaif tomonlarini baholash.

Qo‘llanishi:

Kuchli jihatlar (S) – masalan, tezkorlik, shaffoflik

Zaif jihatlar (W) – texnik kamchiliklar, kadrlar yetishmasligi

Imkoniyatlar (O) – yangi texnologiyalar, xalqaro tajriba

Tahdidlar (T) – axborot xavfsizligi, kiberxavf

8. Case-study (amaliy holatlarni o‘rganish)

Muayyan davlatning elektron hukumatdagi muvaffaqiyatli yoki muvaffaqiyatsiz tajribasini chuqur o‘rganish.

Qo‘llanishi:

Estoniya ID-karta tizimi

Singapur Smart Nation modeli

Koreyaning e-participation loyihalari

Xulosa

“Elektron hukumat”ni o‘rganishda metodlarni kompleks qo‘llash — taqqoslash, tizimli yondashuv, statistik tahlil va case-study — eng samarali natija beradi. Bu usullar xalqaro tajribani chuqur tahlil qilish va O’zbekiston sharoitiga mos tavsiyalar ishlab chiqishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Zholaman KD Davlat va huquq nazariyasi / K.D. Zholaman, A.K. Muxtarova, A.N. Taukelev. - Olmaota: Qozog‘iston Davlat Universiteti nashriyot markazi, 1999. - 154 b.

2. Samarali davlat boshqaruvi: III Akademiya simpoziumi materiallari. (Ostona, 2011-yil 25-noyabr). - Ostona: Qozog‘iston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat akademiyasi, 2011. - 101 b.

3. Qozog‘iston Respublikasi Prezidentining 954-sonli "Viloyat, respublika ahamiyatidagi shaharlar, poytaxt markaziy davlat va mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlari faoliyati samaradorligini yillik baholash tizimi to‘g‘risida"gi Farmoni [Elektron resurs]. - Kirish rejimi: http://akorda.kz/.

4. Kaparov SG Qozog‘istonda davlat xizmatini takomillashtirish / S.G. Kaparov. - Ostona: Alem – Ostona, 2010. - 184–185-betlar.

5. Qozog‘iston Respublikasida davlat xizmatining holati bo‘yicha milliy hisobot [Elektron resurs]. - Kirish rejimi:

http://kyzmet.gov.kz/.6. Gravanova Yu.S. Elektron hukumatdan mobil va undan keyingi aloqaga - keng polosali aloqaga [Elektron resurs] / Yu.S. Gravanova. - Kirish rejimi: http://cnews.ru/reviews/free/gov2012/.

6. Rossiya Federatsiyasining Fuqarolik kodeksi [Elektron resurs]: 30.11.1994 yildagi Rossiya Federatsiyasining 51-FZ-sonli qonuni. - "ConsultantPlus" ma’lumotnoma-huquqiy tizimidan kirish.

7. Grigoriev PV "Elektron hukumat" tushunchasiga asosiy yondashuvlar [Elektron resurs] / PV Grigoriev //

eGOV 2.0. - Kirish rejimi: http: http://open-gov.ru/2010/09/19/poghod-egov.

HOZIRGI KUNDAGI ILM-FAN VA TA’LIM INTEGRATSIYASI

Jumanova Hilola Akbarovna

G‘allaorol tumani, 16-sonli umumiy

o‘rta ta’lim maktabi o‘qituvchisi

Agzamova Dilfuza Akbarovna

G‘allaorol tumani, 51-sonli umumiy

o‘rta ta’lim maktabi o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy ta’lim jarayonida ilm-fan va ta’lim integratsiyasining ahamiyati, uning mazmun-mohiyati, raqamli transformatsiya sharoitida integratsiyaning rivojlanish omillari hamda ta’lim va ishlab chiqarish hamkorligining o‘rni ilmiy asosda tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: ilm-fan, ta’lim, integratsiya, innovatsiya, STEAM, raqamli texnologiyalar, ta’lim sifati.

Hozirgi davrda ilm-fan va ta’lim integratsiyasi ta’lim jarayonining sifatini tubdan oshirishga xizmat qiladigan eng muhim yo‘nalishlardan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Jahonda sodir

bo‘layotgan ilmiy-texnik taraqqiyot, innovatsion jarayonlarning tezlashuvi va raqamli transformatsiya sharoitida o‘quvchilarning nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog‘lash qobiliyati, ilmiy fikrlash va tadqiqotchilik kompetensiyalarini shakllantirish tobora dolzarb masalaga aylanmoqda. Integratsiya jarayonining markazida ilmiy g‘oyalarni ta’lim amaliyotiga tatbiq etish, o‘quv jarayonini yangicha yondashuvlar asosida tashkil qilish, fanlararo uzviylikni ta’minlash hamda o‘quvchilarni real hayotdagi muammolarni hal qilishga yo‘naltirish kabi vazifalar turadi. Shu maqsadda ilmiy izlanishlar va ta’lim jarayoni bir-biri bilan uzviy bog‘lanib, o‘quvchilarni faqat ma’lumot egasi sifatida emas, balki tadqiqotchi, ijodkor va muammolarni tahlil qila oladigan shaxs sifatida shakllantiradi.

Bugungi kunda STEAM yondashuvi ilm-fan va ta’lim integratsiyasining eng samarali modeli sifatida e’tirof etilmoqda. Ushbu yondashuv o‘quvchilarga muhandislik va ijodiy fikrlashni rivojlantirish, loyihalar orqali real hayotdagi muammolarni tahlil qilish va ularni amaliy yechimlar bilan hal etish imkonini beradi. Shu bilan birga STEAM ta’limi o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash, analitik tahlil, jamoada ishlash va innovatsion yondashuv kabi ko‘nikmalarni shakllantirib, ularni kelajak kasblariga tayyorlaydi. Loyihaviy ta’lim orqali o‘quvchilar nafaqat nazariy bilimlarni egallaydi, balki ushbu bilimlarni amaliyotda qo‘llashni o‘rganadi, o‘z g‘oyalarini amalga oshirish, texnologik yechimlar ishlab chiqish va natijalarni baholash imkoniga ega bo‘ladi.

Raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonida integratsiyani yanada kuchaytiruvchi muhim omilga aylanmoqda. Virtual laboratoriyalar, simulyatorlar, sun’iy intellekt asosidagi o‘quv platformalari murakkab jarayonlarni xavfsiz va samarali modellashtirishga, o‘quvchilarning eksperimentlarni mustaqil bajarishiga, xatolarini tahlil qilish va o‘rganishga imkon beradi. Shu tarzda o‘quvchilar nazariy bilimlarning amaliy ahamiyatini anglab, fanga bo‘lgan qiziqishini oshiradi va ilmiy faoliyatga jalb qilinadi. Raqamli vositalar orqali ta’lim jarayonini individualizatsiyalash, o‘quvchilarning o‘zlashtirish sur’atlarini kuzatish va baholash imkoniyati yuzaga keladi, bu esa integratsiyaning samaradorligini oshiradi.

Bunday sharoitda o‘qituvchining roli ham tubdan o‘zgaradi. Endilikda o‘qituvchi faqat ma’lumot beruvchi emas, balki ta’lim jarayonini boshqaruvchi, ilmiy-tadqiqot faoliyatini yo‘naltiruvchi, loyihalarni koordinator sifatida boshqaruvchi, shuningdek, raqamli va innovatsion vositalardan samarali foydalanishni ta’minlovchi mentor sifatida maydonga chiqadi. Shu bilan birga o‘qituvchi doimiy ravishda malakasini oshirishi, yangi pedagogik va texnologik yondashuvlarni o‘zlashtirishi, o‘quvchilarning kreativ va innovatsion ko‘nikmalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan ishlarni amalga oshirishi zarur.

Integratsiyaning rivojlanishida ta’lim muassasalari va sanoat korxonalari o‘rtasidagi hamkorlik alohida ahamiyat kasb etadi. Oliy ta’lim muassasalari huzurida tashkil etilayotgan texnoparklar, startap inkubatsiyalari, ilmiy laboratoriyalar va innovatsion markazlar o‘quvchilar va talabalar uchun yangi imkoniyatlar ochib bermoqda. Bu esa yoshlarni real ishlab chiqarish vazifalari bilan tanishtirish, amaliy loyihalarni yaratish va innovatsion ishlanmalarni amalga oshirish orqali kasbiy kompetensiyalarini mustahkamlash imkonini beradi. Shu tarzda ta’lim va ishlab chiqarish o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik yoshlarni nafaqat bilim egasi, balki real dunyo muammolarini hal qila oladigan malakali mutaxassis sifatida shakllantiradi.

Shunga qaramay, ilm-fan va ta’lim integratsiyasining to‘liq amalga oshishiga bir qator omillar to‘sqinlik qilmoqda. Jumladan, zamonaviy laboratoriya jihozlarining yetarli emasligi, malakali STEAM o‘qituvchilarining kamligi, fanlararo dars modullarining to‘liq ishlab chiqilmaganligi va ilmiy loyihalarni qo‘llab-quvvatlovchi grant dasturlarining cheklanganligi integratsiya jarayonining sekinlashishiga sabab bo‘lmoqda. Shu bois ta’lim sohasida modernizatsiya jarayonlarini jadallashtirish, o‘qituvchilarning raqamli va innovatsion kompetensiyalarini rivojlantirish, fan va texnologiya asosida yangi avlod darslarini yaratish bugungi kunning eng dolzarb vazifalaridan hisoblanadi.

Ilm-fan va ta’limning uzviy bog‘lanishi natijasida zamonaviy bilimlarga ega, kreativ fikrlovchi, muammolarni tahlil qila oladigan va innovatsion yechimlar taklif qila oladigan yoshlar yetishib chiqadi. Bu esa jamiyatning intellektual salohiyatining oshishiga, mamlakatning ilmiy-texnik taraqqiyotiga va global miqyosda raqobatbardoshligini oshirishga

bevosita hissa qo‘shadi. Shu tariqa ilm-fan va ta’lim integratsiyasi nafaqat ta’lim sifatini yaxshilash, balki yosh avlodni kelajakning murakkab muammolariga tayyorlash, jamiyatning texnologik va intellektual rivojlanishini ta’minlash borasida strategik ahamiyatga ega bo‘lgan jarayon sifatida qaraladi. Integratsiyani izchil amalga oshirish orqali raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, o‘qituvchilar malakasini oshirish, fanlararo uzviylikni ta’minlash va ta’lim hamda ishlab chiqarish o‘rtasidagi samarali hamkorlikni mustahkamlash zarur, bu esa mamlakatning ilmiy-texnik salohiyatini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ta’lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirish to‘g‘risida”gi qarori. — Toshkent, 2021.

2. O’zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish vazirligi. *Innovatsion ta’lim texnologiyalarini joriy etish konsepsiyasi.* — Toshkent, 2020.

3. Hasanov, A. *Ta’lim va fan integratsiyasining nazariy asoslari.* — Toshkent: Fan, 2022.

4. Xodjayev, M. *Zamonaviy pedagogik texnologiyalar.* — Toshkent: O’qituvchi, 2020.

5. Tursunov, B. & Jo‘rayev, S. *Pedagogik innovatsiyalar va integratsion yondashuv.* — Buxoro davlat universiteti nashri, 2021.

6. Abdug‘aniyeva, Z. “STEAM ta’limi: nazariya va amaliyot”. // *Pedagogika va innovatsiya jurnali*, №3, 2022. — B. 45–52.

WOMEN’S INFLUENCE ON THE GROWTH OF ENGLISH LITERATURE

Turayeva Ayajan Yerali qizi[1]

Email: ayajanyeraliqizi@gmail.com

[1]Third year student at Chirchik State Pedagogical University, [1]Bo‘stonlik district, Yangiaul, Kora Tepa 50

Isroilova Tursuntosh[2]

[2]Teacher at the Chirchik State Pedagogical University

Abstract. This paper explains how the position of women in English literature has changed over the centuries. In the beginning, stories were written by men, and women only appeared as characters. Later, women became authors and started to share their own ideas and experiences. The article focuses on three main stages: early times when women had no voice, the 18th and 19th centuries when female writers became active, and the modern period when women’s writing showed independence and equality.

Keywords: women, literature, female writers, feminism, development

Annotatsiya. Ushbu maqola ingliz adabiyotida ayollarning o‘rni asrlar davomida qanday o‘zgarganini tushuntiradi. Dastlab asarlar erkaklar tomonidan yozilgan va ayollar faqat obraz sifatida tasvirlangan. Keyinchalik ayollar ham yozuvchi sifatida maydonga chiqib, o‘z g‘oyalari va tajribalarini ifodalay boshladilar. Maqolada uch asosiy bosqich ko‘rib chiqiladi: ayollar ovoziga ega bo‘lmagan dastlabki davrlar; XVIII–XIX asrlarda ayol yozuvchilarning faol bo‘lishi; hamda zamonaviy davrda ayollar ijodida mustaqillik va tenglik g‘oyalarining kuchayishi.

Kalit so‘zlar: ayollar, adabiyot, ayol yozuvchilar, feminizm, rivojlanish

Аннотация. В данной статье рассматривается, как изменилось положение женщин в английской литературе на протяжении веков. Первоначально произведения создавались мужчинами, а женщины присутствовали только как литературные персонажи. Позднее женщины стали авторами и начали выражать собственные идеи и жизненный опыт. В статье выделены три основных этапа: ранний период, когда у женщин не было собственного голоса; XVIII–XIX века, когда активизировались женщины-писательницы; и современный этап, в котором женское письмо отражает идеи самостоятельности и равенства.

Ключевые слова: женщины, литература, женщины-писательницы, феминизм, развитие

Introduction. In earlier centuries, English literature mostly reflected men’s thoughts, and women were rarely given an active role. They were often described as gentle, obedient, or ideal

figures. Over time, women received better education and began to express their feelings and opinions through writing.

The goal of this article is to show how women's roles in English literature have changed — from being just figures in men's stories to becoming creative writers who helped shape literary history.

Methodology

This research uses a historical and literary study method. It explores the development of women's roles in literature from medieval times to the present. Both male and female authors are analyzed to see how they represented women. Examples include the works of Geoffrey Chaucer, Jane Austen, the Brontë sisters, and Virginia Woolf. This method helps explain how women's voices and characters became stronger and more independent in English literature.

Results

The findings show three main changes:

1. In the early period, women were not authors; they were only characters written by men.
2. In the 18th and 19th centuries, many women started writing novels, such as Jane Austen's Pride and Prejudice and Charlotte Brontë's Jane Eyre.
3. In the modern age, women like Virginia Woolf and Sylvia Plath used writing to express their emotions and fight for women's rights.

These results prove that women slowly became equal voices in the literary world.

Discussion. The role of women in English literature has changed greatly through different historical periods. At first, women were mostly seen as silent and weak characters, but later they became strong writers who shared their thoughts, feelings, and experiences with the world. This section discusses three important stages in this development: the early period, the 18th and 19th centuries, and the modern period.

Early Period: Women Without a Voice

In the early stages of English literature, women did not have many rights or chances to express themselves. Most books were written by men, and female characters were often shown as queens, saints, or romantic figures. For example, in Geoffrey Chaucer's The Canterbury Tales, the "Wife of Bath" is a rare example of a woman who speaks openly and confidently. However, she is still written by a male author, which means her story reflects a man's view of women. In this time, writing and education were limited mostly to men, so women's real voices were rarely heard.

18th and 19th Centuries: Women Become Writers

In the 18th and 19th centuries, society started to change. Women gained more access to education, and some of them began to publish their own books. This was an important step because women could finally write about their own experiences and emotions. Writers like Jane Austen, Charlotte Brontë, and Emily Brontë became famous for creating strong and intelligent female characters. Austen's Pride and Prejudice shows a woman, Elizabeth Bennet, who values independence and intelligence. Charlotte Brontë's Jane Eyre presents a woman who wants respect and equality. These writers helped change people's opinions about women. They showed that women could think deeply, make decisions, and have moral strength. This period gave women confidence to continue writing in the future.

Modern Period: Freedom and Feminism

The 20th century brought more freedom for women, and their writing became more personal and experimental. Virginia Woolf, in her famous essay A Room of One's Own (1929), said that every woman needs money and her own space to write freely. She believed that social and economic independence are necessary for creativity. Later, writers like Sylvia Plath and Doris Lessing explored deeper psychological and emotional problems faced by women. They wrote about identity, mental health, and equality. At the same time, feminist movements around the world encouraged women to express their real-life struggles. Literature became a mirror of women's lives — not just romantic or domestic, but also intellectual and political.

The Influence of Women's Writing

Through these centuries, women's literature has influenced both readers and society. Their books helped people understand women's emotions, rights, and social positions. Many male authors were also inspired by female writers' honesty and sensitivity. Today, women are among the leading voices in English literature. Their works are studied in schools and universities, proving that women have become equal creators in the literary world.

Conclusion. Women have greatly influenced the history of English literature. At first, they were silent figures, but with time they became respected authors. Their works discuss emotions, social life, and equality, helping literature become more human and diverse. Today, women continue to play a major role in expressing the voice of society through their writing.

References

1. Chaucer, G. (2003). The Canterbury Tales. London: Penguin Classics.
2. Austen, J. (1813). Pride and Prejudice. London: T. Egerton.
3. Brontë, C. (1847). Jane Eyre. London: Smith, Elder & Co
4. Woolf, V. (1929). A Room of One's Own. London: Hogarth Press.

KIMYO FANINI O'QITISHDA ZAMONAVIY TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Usmanova Maftuna G'anisher qizi –
Jizzax shahar 21-maktab kimyo fani o'qituvchisi
+998931329891
Abdusaidova Shahnoza Qo'chqorovna –
Sh.Rashidov tumani 38-maktab kimyo fani o'qituvchisi
+998911881812

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumta'lim maktablarida kimyo darslarida innovatsion texnologiyalaridan va zamonaviy texnologiyalardan foydalanishning afzalliklari va qulayliklari yoritib berilgan.

Bundan tashqari kimyoni o'qitishda zamonaviy ta'lim texnologiyalari haqida batafsil ma'lumot berilgan bo'lib hozirgi vaqtda qo'llaniladigan va kelajakda qo'llanilishi mumkin bo'lgan dasturlar, dasturlar bo'yicha ishlash haqida ma'lumotga ega bo'lasiz.

Kalit so'zlar: Zamonaviy ta'lim, Innovatsion texnologiyalar, interfaol metodlar, davriy jadval, animatsiya, video qo'llanma, You tube, video laboratoriya, qiziqarli tajribalar, rasm, grafik va jadvallar.

Kirish. Zamonaviy kimyo o'qituvchisi quyidagilarni: a) kimyo fanini o'qitishda ta'lim bilan tarbiyaviyani o'quvchilar ongida rivojlantirish; b) maktab va litsey hamda kasb-hunar kollejlarining o'quv dasturlari, darsliklari, o'quv-rnetodik qo'llanmalarini; d) kimyo o'qitish metodikasining nazariy asoslari, jumladan, kimyo o'qitish rnetodlarini, o'qitish natijalarini nazorat qilishni, kimyo xonasining o'quv jihozlarini, laвoratoriyada ishlash vaqtidagi xavfsizlik texnikasini, kimyoviy moddalardan foydalanish, saqlash qoidalarini, bajarish texnikalarini o'rganish; e) Pedagog turli xildagi o'quvchilar muloqot qilaolish, ularga ta'lim berish, psihologik jihatdan ham ularni qo'llay olishi kerak. Bundan tashqari har bir kimyo o'qiyuvchisi kimyoviy masalalarni ishlash ko'nikmasiga ega bo'lishi shart.

Bugungi kunda ta'lim sohasida o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, amaliy ko'nikmalarini shakllantirish va fanlarga bo'lgan qiziqishini oshirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu boisdan pedagogik jarayonda interaktiv yondashuvlarga asoslangan zamonaviy o'qitish modellariga ehtiyoj ortib bormoqda. Shulardan biri — 5E modeli bo'lib, u kimyo fanini samarali o'qitishda katta imkoniyatlar yaratadi. Ushbu model o'quvchini bilim olish jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirib, fan mohiyatini chuqur tushunishga zamin hozirlaydi.

Xususan, ilg'or xorijiy tajribalar asosida darsliklar "4K" modeli asosida tayyorlanmoqda. "4K" modelidan foydalanish ko'plab sinovlardan o'tgan, muhimi, zamonaviy yondashuvdir.

Metodlar:

Interfaol ta’lim (inglizcha. - ”interakt” o‘zaro harakat qilmoq) – talaba-o‘quvchilarning bilim, ko’nikma va malaka sifatlarni o‘zlashtirish yo‘lidagi o‘zaro harakatlarini tashkil etishga asoslanuvchi ta’lim.

Interfaol ta’lim quyidagi imkoniyatlarga ega:

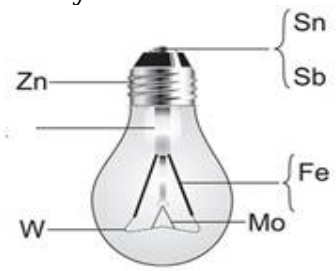
1. O’quvchilarda bilimlarni o’zlashtirishga bo’lgan qiziqishni uyg‘otadi;
2. Dars jarayonining har bir o’quvchisini rag‘batlantiradi;
3. Har bir o‘quvchining ruhiyatiga ijobiy ta’sir ko’rsatadi;
4. Dars puxta o‘zlashtirilishi uchun qulay sharoit yaratadi;
5. O’quvchilarda mavzular bo‘yicha fikr hamda munosabatni uyg‘otadi;
6. O’quvchilarda hayotiy zarur ko‘nikma, malakalarni shakllantiradi;
7. O’quvchilarning xulq-atvorini ijobiy tomonga o‘zgartirilishini taminlaydi.

“ASSESMENT” metodi

“Assesment” ingliz tilidan olingan va “baholash”, “baho” ma’nolarini anglatadi. Assesment metodi o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va malakalari darajasini har tomonlama, holis baholash imkoniyatini ta’minlovchi topshiriqlar to‘plami bo‘lib, u biografik anketa, talim sohasidagi yutuqlar bayoni, o‘quv individual topshirig‘i, bahs-munozara, intervyu, ijodiy ish, test, individul keys, taqdimot, ekspert kuzatishi, rolli hamda ishbilarmonlik o‘yinlari kabilardan tashkil topadi.

Ushbu metodni mashg‘ulot jarayonida yoki mashg‘ulotning bir qismida hamda yakka tartibda qo‘llash mumkin. Bu metoddan uyga vazia berishda ham foydalansa bo‘ladi.

“ASSESMENT”

Test. Temirning zanglashi qanday jarayon hisoblanadi? A) Mexanik yemirilish B) Elektr o‘tkazuvchanlik jarayoni C) Kimyoviy oksidlanish jarayoni D) Eritma hosil bo‘lish jarayoni Quyidagi metallar orasida **eng yengil** metall qaysi? A) Temir (Fe) B) Mis (Cu) C) Litiy (Li) D) Kumush (Ag)	**Muammoli vaziyat.** Bir sanoat korxonasida suv o‘tkazuvchi temir quvurlar bir necha oy ichida zanglab, suv oqishiga sabab bo‘lmoqda. Texnik xodimlar quvurlarni almashtirgan bo‘lsa ham, yangi quvurlar ham qisqa muddatda korroziyaga uchramoqda. • Nima uchun temir quvurlar tezda zanglayapti? • Qanday metall yoki qoplama ishlatish bu muammoni kamaytiradi? • Qanday sharoitda korroziya tezlashadi yoki sekinlashadi?
Simptom. Metall panjarasida erkin elektronlar mavjudligi uchun …….yuqori bo‘ladi. **Tarkibida temir (Fe)** asosiy komponent bo‘lgan metall va qotishmalar guruhi…….deb ataladi	**Amaliy ko‘nikma.** Rasmda qaysi elementlar qolib ketgan?

“Do‘stingni top” metodi

Bu metodda har bir o‘quvchilarga bir rasmni ikkiga bo‘lingan holatda tarqatiladi va u rasmni bir tomonida savol, ikkinchi tomonida javobi bo‘ladi. O’quvchilar savollarga javob berish orqali do‘stlarini topishadi. Bu jarayonda tezkorlik ham katta ahamiyatga ega bo‘ladi, kim birinchi do‘stini topadi topshirig‘ini qo‘yamiz.

„Xatoni ovla” metodi

O’quvchilarga jadval asosida moddalar ko‘rastiladi. Bu jadvalda moddalar notartib joylashgan bo‘ladi, o‘quvchilar esa u moddalar orasidan o‘tilgan mavzuga mos kelmaydigan moddalarni topib belgilashadi. Metod manashu taribda amalga oshiriladi, bu orqali o‘quvchilarning mavzuni qanday tushinganliklarini va e’tiborli ekanligini aniqlash mumkin.

Al	Br	Ni	Hg	Cu	Pt
Fe	Na	Pb	Ba	S	Mn
Zn	K	Si	Os	Ag	C
Cl	Au	Sn	Cr	Li	W

Ta’lim tizimda AKT vositalaъarining keng joriy etilishi va kompyuter dasturlaridan foydalanish:

-Fanning hamma sohalarini axborotlashtirishni;

-Integratsiya jarayonlarini chuqurlashtirishni;

-Ta’lim tizimini boshqarishni takomillashuviga olib keladi.

Hozirgi kunda dars jarayonlariga, o‘quv jarayoniga axborot texnologiyalarni joriy qilmasdan, ta’lim metodikasi bilan bog‘liq boshqa innovatsiyalardan foydalanmasdan turib, maktab oldida turgan vazifalarni hal qilib bo‘lmaydi.

Masalan: “Accelrys Accord ChemExplorer”, “ACD ChemSketch”, “ChemCalc”, “Chemistry lab”, “ChemOffice”, “Chemistry Crocodile”, “BlueStacks” kabi 100 dan ortiq kimyo faniga oid dasturlar mavjud, ushbu dastrlardan foydalanish uchun o‘qituvchi va o‘quvchidan ingliz tilini bilish talab etiladi. Chunki dasturlar ingliz tilida yaratilgan.

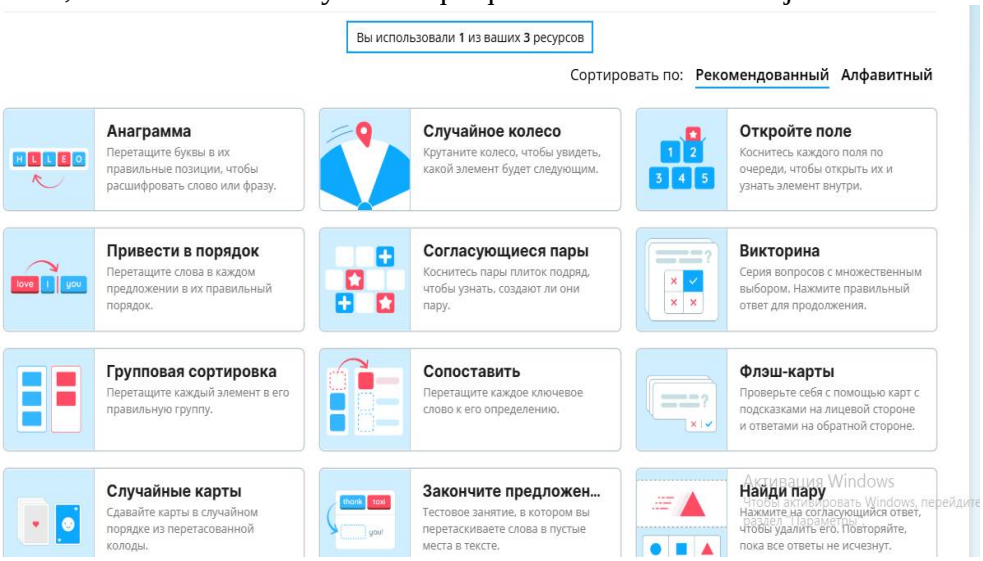

Masalan, *Universal Chemistry* dasturi orqali Davriy jadvalda mavjud barcha elementlarning fizik va kimyoviy xossalarini o‘rganish mumkin. Odatda kimyoviy reaksiya vaqtida reaksiyada qatnashayotgan moddalarning boshqa moddalarga aylanishidagi molekula tuzilishini kuzatish imkoni yo‘q, lekin bu dastur orqali reaksiya vaqtida molekulaning dinamikasini kuzatish mumkin. Bu dastur orqali katalitik reaksiyalarni katalizator ishtirokida va katalizatorsiz amalga oshirib o‘rganish mumkin, reaksiya mexanizmini kuzatish va eng asosiysi bu ishlarni xavfsiz bajarish mumkin.

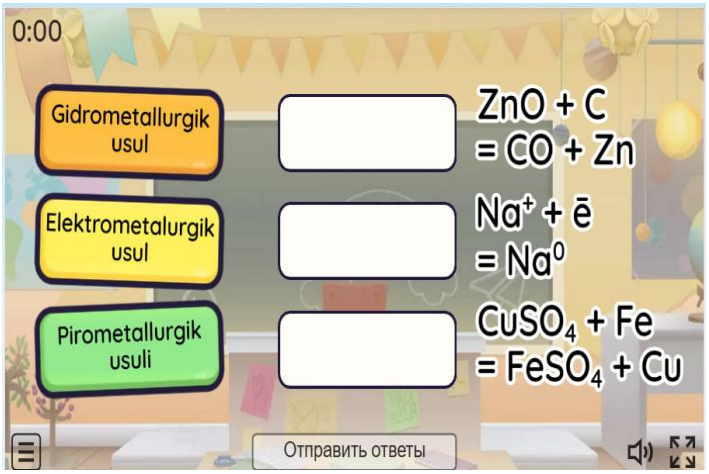
Universal Chemistry dasturining ishchi oynasi

Bundan tashqari *wordwall* dasturidan ham keng foydalansak bo‘ladi, uning qulaylik taraflari shundaki, unda turli animatsiyalar va qiziqarli vazifalarni ham bajarishimiz mumkin.

5-rasm. wordwall dasturining ishchi oynasi

Biz ham bu dasturdan unumli foydalangan holda o‘quvchilarni baholash uchun metallar mavzusiga oid ajoyib topshiriq yaratdik.

https://wordwall.net/ru/resource/102004126

Xulosa.

Umumta'lim maktablarida dars jarayonida kimyo fanini o'qitish dolzarb masala bo'lganligi uchun, o'quvchilarga kimyo fanini o'qitish, fanda yangi pedagogik texnologiyalarini qo'llash masalalari bo'yicha, adabiyotlar, milliy o'quv dasturi, qo'llanmalar, maqolalar, internet ma'lumotlari va darsliklar o'rganildi va tahlillar o'tkazildi.

Kimyo darslarida zamonaviy pedagogik texnalogiyalardan muvaffaqiyatli foydalanishning muhim shartli ta'lim-tarbiya jarayonida teskari aloqani amalga oshirish, yani o'quvchilarning o'zlashtirilgan bilimlarini nazorat qilish va baholash, ularning javoblaridagi tipik xatoliklarni aniqlash va ularni bartaraf etish yo'llarini aniqlash, olingan natijalarga muvofiq holda dars ishlanmalariga tegishli o'zgartirishlar kiritish, ularni takomillashtirish sanaladi.

Ushbu bitiruv ishida metallar haqida tushuncha, ularning turlari, metallarni olinish usullari, tabiatda tarqalishi, ahamiyati berilgan. Bundan tashqari zamonaviy axborot texnologiyalaridan maqsadli fodalanish imkoniyatlar ochib berilgan.

Kimyo darslarida yangi pedagogik texnologiyalar, xususan "Do'stingni top", "Assesment", "Xatoni ovla" didaktik o'yinlaridan foydalangan holda dars loyihalari ishlab chiqildi.

Zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish kimyo darslarini faollashtiradi, o'quvchilarni o'rganishga qiziqtiradi va mustahkam bilimlarni shakllantiradi. Bu yondashuv orqali nafaqat fanni o'zlashtirish, balki ilmiy fikrlash, kuzatish va mantiqiy tahlil qilish kabi muhim ko'nikmalar rivojlanadi.

FOYALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. S. Masharipov, I. Tirkashev KIMYO. Toshkent"O'qituvchi", 2002 159-165-b.
2. M.M.Abdulxayeva, O'.M.Mardonov Kimyo. Toshkent-"O'zbekiston"-2002, 509-b.
3. H.R.To'xtayev, R.Arstanbekov va boshqalar Anorganik kimyo. Toshkent "Noshir"-2011
4. N. Parpiyev, A.Muftaxov, H.Rahimov "Umumiy kimyo". Toshkent "O'zbekiston"- 2000
5. Sayidaxmedov N. Yangi pedagogik texnlogiyalar.-T.: Moliya, 2003.
6. Tolipov U., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tadbiqiy asoslari.-T.: 2016
7. Babanskiy Yu.K. Hozirgi zamon umumiy o'rta ta'lim maktabida o'qitish metodlari.-Toshkent: O'qituvchi, 1990.-230 b.
8. http://zienjournals.com
9. www.Pedagog.uz
10. www.chemistry.ru

MIKROSEFALIYA VA HUJAYRA RIVOJI: HAYOT MEXANIZMLARIDAGI NOZIK RITMLARNING BUZILISHI.

Alijonova Dilorom Azamjonona – FarDu o‘qituvchisi
Rustamova A’loxon Ulug‘bek qizi – FarDu talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada mikrosefaliya kasalligining etiologiyasi, patogenezi klinik ko‘rinishlari, kelib chiqish sabablari, davolash usullari hamda profilaktik choralari yoritilgan.

Annotation: This article discusses the etiology, clinical manifestations, cause, treatment methods, and prevente measures of microcephaly.

Аннотация: В статье рассматриваются этиология, патогенез, клинические проявления, причины, методы лечения и меры профилактики микроцефалии.

Kalit so‘zlar: genetika, gipoksiya, mutizm, inklyuziv, MRT, KT, zika, rubella, reabilitatsiya, integratsiya.

Keywords: genetics, hypoxia, mutism, inclusive, MRI, CT, zika, rubella, rehabilitation, integrative.

Ключевые слова: генетика, гипоксия, мутизм, инклюзивный, МРТ, КТ, зика, краснуха, реабилитация, интегративный.

Mikrosefaliya- bu bosh suyagi hajmining yosh va jins me’yorlariga nisbatan kichik bo‘lishi bilan tavsiflanadigan nevrologik kasallik bo‘lib, miya hajmi hamda neyronlarning yetarli rivojlanmasligi bilan tavsiflanadi. Ushbu holat miya yarimsharlari, miya ustuni va bosh miya nervlari faoliyatiga ham bevosita ta’sir qiladi.

Mikrosefaliya turlari va tavsifi:

1. Birlamchi (irsiy yoki genetik) mikrosefaliya – bu turda miya o‘sishining buzilishi genetik sabablar bilan bo‘liq bo‘ladi. Homila rivojlanishining erta davridayoq bosh miya hujayralari yetarlicha ko‘paymaydi yoki to‘g‘ri joylashmaydi. Bunda homila tashqi jihatdan deyarli sog‘lom ko‘rinadi, ammo bosh miya kichik bo‘ladi.

2. Ikkilamchi (orttirilgan) mikrosefaliya – bu turda miya normal rivojlana boshlaydi, biroq onaning surunkali kasalliklari, alkagol yoki dorilar ta’siri, kislorod tanqisligi, tug‘ruq travmalari ta’siri natijasida o‘sish jarayoni to‘taydi.

Mikrosefaliyaning kelib chiqish sabablari turlicha bo‘lib, quyidagi guruhlarga bo‘linadi:

1. Genetik sabablari 700 dan ortiq genetik mutatsiyalar mikrosefaliya rivojlanishiga sabab bo‘lishi aniqlangan. Ayrim hollarda xromosoma soni yoki tuzilmasidagi nuqsonlar sabab bo‘ladi. Masalan: Daun sindromi (21-xromosoma trisomiyasi), Edvards sindromi (18-xromosoma trisomiyasi), Patau sindromi (13-xromosoma sindromi). Shunngdek, autosom-retsessiv mikrosefaliya deb ataluvchi maxsus irsiy shakli ham mavjud. Bundan tashqari, ASPM, MCPH1, WDR62 kabi genlardagi mutatsiyalar miyaning o‘sishini sekinlashtiradi. Agar ota-onada irsiy mikrosefaliya kuzatilgan bo‘lsa, bolada ham shu kasallik rivojlanish xavfi ortadi.

2. Infeksion omillar. Homiladorlik davrida ona organizmiga tushgan ba’zi viruslar va parazitlar homilaning miya hujayralariga zarar yetkazadi. Eng ko‘p uchraydigan infeksiyalar quyidagilardir:

- zika virusi- miyaning o‘sishini to‘xtatadi, tug‘ma mikrosefaliyaning asosiy sababi hisoblanadi;
- qizamiq- homiladorlikning ilk trimestrida yuqtirilsa, miya, yurak va ko‘rish organlariga zarar yetkazadi;
- sitomegalovirus- asab hujayralarini zararlab, miya po‘stlog‘ining rivolanishini to‘xtatadi;
- toksoplazmos- mushuklar orqali yuqadigan parazit infeksiya bo‘lib, homilada miya va ko‘z nuqsonlarini chaqiradi.

3. Metabolik va tibbiy sabablar. Oqsil, folat, vitamin B9 va B12 yetishmovchiligi ham miya rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

4. Homiladorlik va tug‘ruqdagi asoratlar. Homiladorlik vaqtida homilaning gipoksiyasi (kislorod yetishmasligi), plasenta qon aylanishinig buzilishi, homiladorlikning erta tugashi (muddatidan oldin tug‘ruq) kabi holatlar mikrosefaliya kasalligiga sabab bo‘ladi.

Mikrosefaliyaning klinik ko‘rinishlari bolaning yoshiga, miya yetishmovchilik darajasiga va sababiga bog‘liq. Eng ko‘p uchraydigan belgilar quyidagilar:

bosh hajmining kichikligi – peshona qismi tor, bosh orqa qismi yassi bo‘ladi;

aqliy rivojlanish kechikishi – bola o‘rganishga, gapirishga, tushunishga qiynaladi;

nutq va eshitish buzilishlari – ayrim hollarda mutizm (so‘zlamaslik) kuzatiladi;

harakat koordinatsiyasi sustligi – bola yurishni kech o‘rganadi, muvovazanatni saqlay olmaydi;

epileptik tutqanoqlar – ko‘p hollarda miya po‘stlog‘i shikastlanganligi sababli kuzatiladi;

emotsional beqarorlik – bola yez yiglaydi, asabiy yoki befarq bo‘lishi mumkin.

O’rtacha yoki o‘g‘ir darajadagi mikrosefaliyada bola o‘z- o‘ziga xizmat qila olmaydi, doimiy nazorat va parvarish talab etadi.

Mikrosefaliya tashxisi quyidagilarga asoslanadi:

O’lchov – bosh atrofi perimetrini yosh me’yorlari bilan solishtirish

Prenatal diagnostika – ultratovush orqali homila bosh o‘lchovini aniqlash.

Nevrosonografiya, MRT yoki KT – miya tuzilmasidagi o‘zgarishlarni baholash.

Laborator tahlillar – infeksiyalar (zika, CMV, rubella va.b) ni aniqlash.

Oldini olish : Mikrosefaliyani oldini olishning eng samarali yo‘li – homiladorlikdan oldingi va homiladorlik davridagi tibbiy nazoratni kuchaytirishdir.

Davolash: Afsuski, mikrosefaliya to‘liq davolanmaydi, chunki miya rivojlanishining yetishmasligi qaytarilmaydigan jarayondir. Biroq erta tashxis va realibilitatsiya orqali bola hayot sifatini yaxshilanishi mumkin.

Yaqinlari uchun tavsiyalar.

Mikrosefaliya bilan yashovchi insonlarning yaqinlari uchun parvarish jarayonida bir necha ilmiy asoslangan vazifalar juda muhim hisoblanadi. Avvalo, tadqiqotlar bunday oilalarda stress va ruhiy charchoq yuqori bo‘lishini ko‘rsatgani uchun ota-onalar psixolog bilan suhbatlashib turishi, dam olish va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash dasturlaridan foydalanishi tavsiya etiladi. Ba’zi bolalarda ovqatni chaynash yoki yutish qiyin bo‘lishi mumkin, shuning uchun pediatr yoki diyetolog tavsiyasiga ko‘ra moslashtirilgan, energiya va oqsilga boy parhezni ta’minlash hamda suyuqlik iste’molini kuzatish zarur. Emotsional muhit mikrosefaliya rivojiga sezilarli ta’sir qilgani uchun yaqinlar bolaning his-tuyg‘ularini sabr bilan qabul qilishi, kamsitish va qo‘pollikdan qochishi, kichik yutuqlarini ham maqtashi lozim. Jismoniy jazo va qo‘rqitishdan butunlay voz kechish ilmiy jihatdan eng to‘g‘ri yondashuvdir. Shuningdek, bolaning ijtimoiy moslashuvi uchun inklyuziv ta’limga yordam berish, tengdoshlar bilan o‘ynashiga sharoit yaratish va uy ishlarida kichik mas’uliyatlar berish foyda beradi. Parvarish jarayoni ota-onada charchoqni kuchaytirishi mumkin bo‘lgani sababli o‘z sog‘ligini asrash, dam olishga vaqt ajratish va kerak bo‘lganda yordam so‘rash ham juda muhimdir.

Mikrosefaliya – jiddiy nevrologik kasallik bolib, asosan miya rivojlanishining buzilishi natijasida yuzaga keladi. To‘liq davolash imkoniyati mavjud bo‘lmasa-da, erta tashxis va reabilitatsiya choralari orqali bolaning ijtimoiy va intellektual rivojlanishini yaxshilash mumkin. Jamiyatda mikrosefaliyaga chalingan bolalarni ijtimoiy integratsiya qilish, inklyuziv ta’limni rivojlantirish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

Asosiy adabyotlar

4. M.Ayubova Lagopediya.- Toshkent, 2007
5. Paramonova L.G Lagopediya. – Piter, 2004
6. “Tug‘ma rivojlanish nuqsonlari va ularni erta aniqlash bo‘yicha qo‘llanma” O’zbekiston Respublikasi SSV, T, 2019

Qo‘shimcha adabiyotlar

3. “Pediatriya” – Toshkent 2018
4. A. Akramova, SH.Rasulova. Homila rivojlanishidagi tug‘ma nuqsonlar va ularning etiologiyasi.- Toshkent 2020

COURAGE AND LONELINESS IN ERNEST HEMINGWAY’S THE OLD MAN AND THE SEA

Lenara Dlyaverovna Mustafayeva
Student, Chirchik State Pedagogical University
lenaramustafayeva2410@gmail.com
Scientific adviser: **Diana Valeryevna Abduramanova**
Head of the English theory and practice department, Chirchik State Pedagogical University
diana1207saliyeva@gmail.com

Annotation: This article explores how *The Old Man and the Sea* portrays the dual themes of courage and loneliness through the figure of Santiago, an aging fisherman. It examines how his solitary struggle on the sea becomes a proof of moral and physical courage while also exposing deep isolation and existential solitude. The study argues that the novella positions loneliness not only as a limitation but also as a condition under which true courage is revealed.

Keywords: courage, loneliness, Santiago, exile, struggle, endurance, solitude, nature, dignity

Аннотация: В данной статье анализируется, как в повести «Старик и море» раскрываются темы мужества и одиночества через образ старика Сантьяго, пожилого рыбака. Рассматривается, как его одиночная борьба на море становится доказательством морального и физического мужества, но также обнажает глубокое чувство изоляции и экзистенциального одиночества. Исследование утверждает, что повесть показывает одиночество не просто как недостаток, а как условие, при котором проявляется истинное мужество.

Ключевые слова: мужество, одиночество, Сантьяго, изгнание, борьба, выносливость, уединение, природа, достоинство

Annotatsiya: Ushbu maqolada “Qari baliqchi va dengiz” (“The Old Man and the Sea”) asarida jasorat va yolg‘izlik mavzulari qari baliqchi Santiagoning obrazida qanday tasvirlanganligi tahlil qilinadi. Uning toj-qoyilmas dengizdagi yolg‘iz kurashi axloqiy va jismoniy jasorat namoyishi sifatida namoyon bo‘lishi bilan birga, chuqur izolyatsiya va ekzistensial yolg‘izlikni ham ochib beradi. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, asarda yolg‘izlik faqat kamchilik sifatida emas, balki haqiqiy jasoratga yo‘l ochadigan muhit sifatida tasavvur etiladi.

Kalit so‘zlar: jasorat, yolg‘izlik, Santiagio, chetlanish, kurash, chidamlilik, yakka-yolg‘izlik, tabiat, qadr-qimmat

INTRODUCTION

In *The Old Man and the Sea,* Hemingway portrays the aging fisherman Santiago who ventures far into the Gulf Stream, battling a giant marlin and then sharks, mostly alone. His ordeal is not simply about physical struggle; it also embodies moral courage and existential isolation. The themes of courage and loneliness intertwine: Santiago‘s solitude magnifies his bravery, and his courage elevates his isolation into meaningful action. The aim of this article is to investigate how the novella uses loneliness as a context for courage, and how courage is shaped by solitude, nature and human dignity.

METHODOLOGY

This study employs a qualitative literary-analysis method, combining thematic review with textual illustration.

Theoretical framing: Drawing on scholarship about courage (virtue ethics, endurance) and loneliness (existential isolation, alienation).

Textual observation: Identifying key passages in the novella that reveal Santiago‘s solitary condition, his courageous acts, his relationship with nature and self.

Comparative synthesis: Linking how loneliness and courage operate together in the narrative, and what this tells us about human condition and literary representation. Thus the method allows us to explore how the thematic pair functions not just independently but relationally—how solitude shapes courage, and how courage redeems solitude.

RESULTS

Loneliness as Condition

Santiago is fundamentally isolated: he has gone eighty-four days without a catch, his fellow fishermen consider him unlucky, his shack is modest, and he ventures into the sea alone. The sea becomes not only his workplace but his existential milieu—vast, indifferent, hosting both his challenge and his solitude. The novella shows that loneliness here is not just physical but psychological: he talks to himself, to his left hand, to the fish, the sea, the birds.

Courage in the Face of Nature and Fate

Santiago‘s courage manifests when he hooks the marlin and endures a multi-day battle with it despite his age, fatigue, pain and the sharks that follow. He holds fast to the belief that “a man can be destroyed but not defeated,” showing moral courage amidst defeat.

Interrelation of Loneliness and Courage

The study finds that loneliness and courage are interlinked. Santiago‘s solitude removes distraction and companionship—forcing him into confrontation with himself and nature. In that isolation his courage becomes more evident. The loneliness also deepens his respect for nature and his dignity in struggle. Nature is both adversary and companion; his recognition of the marlin as “brother” reveals his loneliness turned into kinship.

Dignity and Endurance

Despite losing the marlin’s meat to the sharks, Santiago returns with the skeleton. Though materially defeated, he retains dignity. His courage in solitary struggle transforms defeat into moral victory—loneliness thereby becomes part of his heroic condition rather than simply a weakness.

ANALYSIS

The findings show that loneliness in the novella is not merely an obstacle but a field where courage is displayed and tested. Santiago‘s isolation forces him into raw confrontation—with nature, fate, his own aging body. In this stark solitude his courage is purified; there is no external applause, no waiting companions, only himself and his will. Motifs of nature intensify this: the sea as indifferent, the marlin as noble adversary, the sharks as predatory destruction.
The narrative form—sparse prose, repetition, internal monologue—mirrors the isolation and endurance of the protagonist. The quiet of the boat, the vastness of the sea, the slow motion of struggle—all contribute to a sense of courage in stillness and loneliness in action.
Culturally, the theme resonates with modern man’s alienation and quest for meaning. Santiago is cut off from his younger apprentice (Manolin), from community respect, yet his courage affirms his human worth. The story suggests that courage is not about companionship or triumph but about enduring alone, holding dignity when the world is absent.
Thus the novella proposes a model: true courage may require loneliness; and loneliness, when embraced rather than rejected, may reveal dignity.

CONCLUSION

In conclusion, *The Old Man and the Sea* presents loneliness and courage not as opposed states but as entwined. Santiago‘s solitude amplifies his courageous feat, and his courage gives meaning to his isolation. The novella invites readers to reconsider loneliness—not just as suffering but as the space in which human dignity and moral strength may emerge. It suggests that one’s worth is not measured solely by external success or company, but by the resilience of spirit in solitude, the unspoken struggle with nature, and the choice to endure. For contemporary readers, this narrative remains powerful: in an era of connectivity yet inner isolation, the story reminds us that courage often stands alone—and in that aloneness, we discover the depth of our humanity.

REFERENCES

1. Ghimire, D. P. (2023). *Santiago‘s alienation and authenticity in The Old Man and the Sea.* International Research Journal of Parroha Multiple Campus, 2(1).

2. Wajdi, M., Darlina, L., Suka Sanjaya, I N., & Susanto, B. (2024). *A Self-Confident Profile: An Analysis of The Old Man and the Sea.* Journal of Language and Literature.
3. “What is the relationship between The Old Man and the Sea?” (2022). *Open Journal of Social Sciences*, 3, 196-199.
4. “What Themes of Isolation Are Explored in ‘The Old Man and the Sea’?” (2025). GoodNovel.
5. “‘The Old Man and the Sea’: Theme Analysis.” NovelGuide. (n.d.).
6. “Analysis — The Old Man and the Sea.” BookAnalysis. (n.d.).
7. “A Thematic Study of Ernest Hemingway’s ‘The Old Man and the Sea’.” John Foundation Journals. (2024).
8. John Foundation Journals: “The intricate balance between human activities and natural environment — Loneliness and Isolation.” (n.d.).
9. Scribd document: “Notes Novel Old Man and Sea | Loneliness | Courage.” (n.d.).
10. “The Old Man and the Sea: A Lesson in Courage.” Centro de Libros de Autoayuda. (n.d.).

O‘quvchilar so‘z boyligini aniqlashning psixologik asoslari

Qayumova Ozoda Botir qizi
Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti masofaviy ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi
ozodaqayumova63@gmail.com

Annotatsiya. Maktab o‘quvchilari so‘z boyligini aniqlash – pedagogik, psixologik va metodik muammo. O’quvchilarning lug‘at boyligini aniqlash tashqi muhitning ta’siri, intellektual rivojlanish darajasi, shaxsning individual xususiyatlari kabi psixologik omillar bilan bog‘liq. So‘z boyligi va nutq rivojlanishiga ta’sir etuvchi asosiy psixologik jarayonlar qatoriga xotira, tafakkur hamda diqqatning ixtiyoriy va ixtiyorsiz shakllari kiradi. Mazkur jarayonlar o‘quvchining yangi leksik birliklarni qabul qilishi, ularni eslab qolishi va faol nutqda qo‘llay olishini ta’minlaydi. Shu bois, o‘quvchilarning lug‘at boyligini aniqlash va rivojlantirishda ushbu psixologik omillarning o‘zaro bog‘liqligini ilmiy asosda o‘rganish muhim pedagogik vazifa hisoblanadi.

Kalit so‘zlar. Aktiv lug‘at, passiv lug‘at, psixodiagnostik eksprement, tafakkur, xotira, lug‘at boyligi, diqqat

Abstract. Determining the vocabulary of school students is a pedagogical, psychological, and methodological problem. The assessment of students’ vocabulary is linked to psychological factors such as the influence of the external environment, the level of intellectual development, and the individual characteristics of the personality. The main psychological processes affecting vocabulary and speech development include memory, thinking, as well as the voluntary and involuntary forms of attention. These processes ensure the student’s ability to perceive new lexical units, retain them and actively use them in speech. Therefore, the scientific study of the correlation of these psychological factors is an important pedagogical task in determining and developing students’ vocabulary.

Keywords: Active vocabulary, passive vocabulary, psychodiagnostic experiment, thinking, memory, vocabulary, attention.

Аннотация. Определение словарного запаса школьников является педагогической, психологической и методической проблемой. Диагностика словарного запаса учащихся связана с такими психологическими факторами, как влияние внешней среды, уровень интеллектуального развития и индивидуальные особенности личности. К основным психологическим процессам, влияющим на развитие словарного запаса и речи, относятся память, мышление, а также произвольная и непроизвольная формы внимания. Эти процессы обеспечивают усвоение учащимся новых лексических единиц, их запоминание и способность активно использовать их в активной речи. Следовательно, научно обоснованное изучение взаимосвязи данных психологических факторов является важной педагогической задачей в процессе определения и развития словарного запаса школьников.

Ключевые слова: Активный словарь, пассивный словарь, психодиагностический эксперимент, мышление, память, словарный запас, внимание.

Kirish. Insonning yil o‘tgan sari bilim darajasi, dunyoqarashi, tafakkuri hamda lug‘at boyligi ham kengayib boradi. O’quvchilarning so‘z boyligini aniqlash jarayonida ularning so‘z o‘zlashtirish imkoniyatini sinflar kesimida o‘rganish va ularga shu asosda dars jarayonida topshiriqlar hamda turli metodlarni tanlash lozim. Bola tilga nisbatan faol munosabatda bo‘lgani sababli til hodisalarini o‘zi anglamagan holda doimiy ravishda tahlil qiladi. A.Leontev bolaning nutqiy rivojlanish jarayoni uning lug‘ati va so‘zlar miqdorining o‘zgarishi emas, balki sifat jihatdan o‘zgarishidir, zero u fikrlash va ong rivojlanishida so‘zning barcha vazifalarini o‘z ichiga oladigan haqiqiy rivojlanish jarayoni ekanligini ta’kidlaydi. Nutq genezisini bunday tushunish psixologik, pedagogik, lingvistik tadqiqotlarda nutqiy rivojlanish jihatlarini o‘rganish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Ona tili ta’limida o‘quvchilarning so‘z boyligini aniqlash, uni rivojlantirish, og‘zaki va yozma nutqdagi kamchiliklarni bartaraf qilish ustida ko‘plab tadqiqotlar amalga oshirilgan. D.R.Babayevaning “Nutq o‘stirish nazariyasi va metodikasi”, T.Yusupovaning “Gapning bosh bo‘laklarini o‘rganish jarayonida o‘quvchilar nutqini o‘stirishning lingvometodik asoslari”,mX.A.Ahmedova va E.M.Razbayeva “Nutq o‘stirish metodikasi”, N.Alavutdinova “Ona tili darsliklarida ijodiy fikrlash ko‘nikmasini shakllantirish metodikasi” (5-sinflar misolida), Saidov M. “O’zbek maktablarining 5-sinflarida ona tili ta’limi jarayonida tafakkurni rivojlantiruvchi o‘quv topshiriqlari va ulardan foydalanish metodikasi”, T.Ziyodova “Ona tili ta’limi jarayonida o‘quvchilarning so‘z boyligini oshirish” va D.Nunan “The importance of teaching listening and speaking skills’’, Brown H.D. “Principles of Language Learning and teaching”, V.T.Xachaturova, E.L.Elizarova kabi xorij tilshunoslarining tadqiqotlarida o‘quvchilarning so‘z boyligini oshirish masalasiga til sathlari yuzasidan e’tibor qaratilgan. “So‘z boyligi yillar davomida ongli va ongsiz tarzda to‘planadi. O’quvchi nutqini rivojlantirish uning so‘z boyligini boyitish bilan chegaralanmaydi. Nutq rivoji, avvalo, fikrlash-tafakkur, idrok, ong kabi psixologik omillar bilan chambarchas bog‘liq” [N. Alavutdinova: 1, 60] P.Ivanov “Nutq tafakkur bilan chambarchas bog‘langandir. Nutq bo‘lmasa, tafakkur ham bo‘lmaydi, til materiali bo‘lmasa, fikrni ifodalab berib bo‘lmaydi” [P.Ivanov: 6, 306], deb aytadi. Maktab o‘quvchilarida so‘z boyligini aniqlashning psixologik asosi deyilganda, ularning ongida kechadigan psixik jarayonlar, ular lug‘atidagi so‘zlarning yoshiga va dunyoqarashiga mosligi hamda nutqiy faoliyatning yuzaga chiqishi bilan bog‘liq omillar nazarda tutilgan.

Shaxsning individual psixologik xususiyatlari, xususan, temperament, xarakter va qobiliyatlar nutq faoliyati va so‘z boyligining rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. M.R.Lvov “So‘z tilning asosiy ma’no birligini ifodalasa, lug‘at boyligi ham butun jamiyatning, ham har bir shaxsning muloqot jarayonidagi taraqqiyot belgisidir“[М. Львов: 3, 176], deb aytadi. Demak, odamlar orasida fikr almashish bo‘lmasa, jamiyat taraqqiyotdan to‘xtaydi. Fikr til va so‘z yordamida ro‘yobga chiqadi. Shuning uchun har bir kishi so‘zdan foydalanishni va qayerda qanday so‘z qo‘llashga e’tibor qaratishi kerak. O’quvchining so‘z boyligi yetarli bo‘lsa, uning fikrlashi dunyoqarashi ham keng bo‘ladi. Turli mavzularga o‘zining fikrini bildira oladi.

Muhokama. So‘z boyligining yetarli bo‘lmasligi yozma va og‘zaki nutqda turli kamchiliklarni keltirib chiqaradi. Bularga quyidagilarni kiritish mumkin:

– tushunilishi tinglovchiga qiziq bo‘lmagan nutq;
– haddan tashqari qisqa yoki haddan tashqari uzun nutq;
– keraksiz iboralarning ishlatilganligi, og‘zaki yoki yozma matnning noto‘g‘ri tuzilganligi sababli kelib chiqadigan mantiqsizlik;
– uslubiy bir xillik;
– nutqni buzuvchi vulgarizmlar, parazit so‘zlardan foydalanish;
– tinglovchining nutqni ilmiy va qat’iy qilish uchun keraksiz yoki tushunarsiz atamalarning ishlatishi;
– nutq tempining noto‘g‘ri tanlanishi sabab kelib chiqadigan bir xillik.

Suhbatdoshga ijobiy munosabat, uning qarashlariga va muhokama qilinayotgan muammolarga nisbatan hurmat va sabr-toqatli munosabatni namoyish etuvchi kommunikativ

fazilatlar insonning umumiy madaniy darajasini koʻrsatadi va u bilan muloqot qilish istagini keltirib chiqaradi. Oʼquvchilarning lugʻat boyligi ularning yoshiga, bilimiga, ijtimoiy muhitiga bogʻliq holda rivojlanadi. Ular odatda nutqlarida ishlatganlaridan koʻra koʻproq soʻzlarni bilishadi. Oʼquvchilar koʻplab manbalardan yangi soʻzlarni, xususan, odamlar bilan muloqot qilish, kitob, gazeta va jurnallarni oʻqish orqali, radio va televideniya dasturlarini tinglash natijasida oʻrganadilar. Tadqiqotchilar insonning soʻz boyligi, birinchi navbatda, uning yoshiga bogʻliq boʻlishi kerak, deb hisoblashadi. D.Makkartni esa 1 yosh-u 6 oylik boladan 4 yosh-u 6 oylikkacha boʻlgan bolalardan 50 tasining nutqini ketma-ket yozib tahlil qildi. Bu davrda faol soʻz boyligi 20 tadan 230 tagacha ortishini aniqlagan. V.Stern toʻrt yoshdagi bolaning oʻrtacha lugʻat boyligidagi soʻzlar soni 1900 ta boʻlsa, besh yoshga kelib 2000-2050 taga yetadi. Bolalar 6-7 yoshida, taxminan, 3500-4000 ta soʻzni bilishi kerakligini taʼkidlaydi [V.Stern: 5, 134]. Oʼquvchi nutqida doimo ishlatadigan soʻzlar uning faol soʻz boyligini tashkil qilsa, unga maʼlum darajada tanish boʻlib qolgan, lekin nutqida ishlatilmaydigan yoki juda kam ishlatiladigan soʻzlar passiv lugʻatni tashkil qiladi. Bolaning lugʻatida qaysi soʻzlar faol hamda qaysi soʻzlar passivligini aniqlash orqali uning soʻz boyligini rivojlantirish mumkin. Chunki undagi passiv soʻzlar faol lugʻat boyligini oshirishga manba boʻlib xizmat qiladi. Shuningdek, psixologiya, lingvistika, fiziologiya, falsafaga oid maʼlumotlar turli yosh bosqichidagi oʻquvchilar uchun tanish yoki notanish boʻlgan, ammo ular uchun qiyin hisoblangan soʻzlarni oʻzlashtirishlariga, soʻz boyligini oshirishga qaratilgan soʻzlar doirasini aniqlashga yordam beradi.

Tahlil va natijalar. Psixologlarning taʼkidlashicha, 1 yoshdan 1 yarim yoshgacha boʻlgan bola nutqida soʻzlar miqdori juda kam boʻladi, biroq uning faol lugʻati juda tez oʻsishda davom etadi. Bu yoshda bola lugʻatining boyib borishi tevarak-atrofdagi kishilar nutqini tushunish qobiliyatining oʻsishiga ham bogʻliq boʻladi. Bu davrda bola oʻziga aytiladigan soʻzlarni yaxshiroq tushunishni boshlaydi va uning passiv lugʻati aktiv lugʻatga aylanib oʻsishda davom etadi. U oʻzi yaxshi gapira olmasa ham atrofdagilarning soʻzlarini koʻproq eshitib, eshitgan soʻz va jumlalarini oʻziga singdirib boradi. Shu asosda oʻz nutqini vujudga keltirib, soʻz boyligini boyitib boradi. Ikki yoshga toʻlib, uch yoshga qadam qoʻygach soʻzlarni tushunishni boshlaydi. Soʻz boyligi orta borgach, bolaning oʻziga xos boʻlgan situativ tili haqiqiy tilga aylanadi. Mashhur fiziolog I.M.Sechenovning taʼkidlashicha, ilk bolalik davridagi bolalarning soʻz boyligida oʻz shaxsini bildiruvchi “men“ degan olmosh tez-tez uchraydi, yaʼni, shu davrdan bola oʻzini shaxs sifatida anglay boshlaydi. “Maktabga kelish arafasida bolaning soʻz boyligi oʻz fikrini bayon eta oladigan darajada ortadi. 6 yoshdagi normal holda rivojlanayotgan bola oʻz nutqida 3000-7000 soʻzni ishlatadi” [T.Nishonova: 6, 289] R.S.Nemov oʻzining tadqiqotlarida boshlangʻich maktab yoshidagi bolalarning passiv lugʻatini aniqlashda psixodiagnostika eksperimentini ishlab chiqqan. Bunda oʻquvchiga turli xil narsalarni tasvirlaydigan hamda boshqa odamlarning rasmlari koʻrsatiladi. Undan ushbu rasmda nima sodir boʻlayotgani va nima koʻrsatilgani toʻgʻrisida besh daqiqa batafsil gapirib berishi soʻraladi. Shundan soʻng, bolaning nutqi yozib olinadi va keyin tahlil qilinadi. Oʼquvchi nutqining turli qismlari, bogʻlovchilar orqali tuzilgan murakkab gaplari qayd etiladi. Chunki bu bola nutqining rivojlanish darajasining bosqichlarini koʻrsatishga xizmat qiladi. K.D.Ushinskiy ham bola tabiati koʻrgazmalilikni talab qilishini, ularga biror soʻzni ogʻzaki tushuntirgandan koʻra oʻsha narsaning rasmini koʻrsatish samarali ekanligini taʼkidlaydi. Bola soʻzlar bilan bogʻliq rasmlarni koʻrganda ularni darrov ilgʻab oladi va xotirasida yaxshiroq eslab qoladi. Soʻz bilan bogʻliq boʻlgan tasvirlarni kuzatish jarayonida uning idrok qilinishi tez va samarali kechadi. Chunki tasvirlar bolaning eʼtiborini jalb qiladi, assotsiativ bogʻlanishlar hosil boʻlishiga yordam beradi va eslab qolish mexanizmlarini kuchaytiradi.

Xulosa. Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, oʻquvchilarning soʻz boyligi yoshiga, yashash muhitiga, bilimiga qarab turlicha boʻladi. Bolaning lugʻat boyligini aniqlash, soʻz boyligining rivojlanishi, kengayishi va takomillashuvi ularning nutq qobiliyatlarini rivojlantirish uchun asos hisoblanadi. Oʼquvchi soʻz boyligining muntazam ravishda ortib borishi nafaqat nutqning mazmundorligini taʼminlaydi, balki uning tafakkur jarayonlarini faollashtiradi. Yetarli soʻz boyligiga ega boʻlgan bola atrof-muhit hodisalarini chuqurroq anglaydi, tanqidiy fikrlaydi, muammoli vaziyatlarga mustaqil yondasha oladi. Shuningdek, leksik boylikning oʻsishi

o‘quvchining umumiy intellektual rivojlanishiga, bilish ehtiyoji va dunyoqarashining kengayishiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Alavutdinova N. Ona tili darsliklarida ijodiy fikrlash ko‘nikmasini shakllantirish metodikasi: Ped. fan. nomz. …diss. – T.: 2008. – 60 b.

2. П. И. Иванов Умумий психология. “Ўқитувчи”, Тошкент, 1967, 306 -bet.

3. Львов М.Р. Методика развития речи младших школьников: пособие для учителя. – М.: 1985 г. – 176 с.

4. Эльконин Д.Б. Психическое развитие в детском возрасте. 2010. 267 с.

5. Stern W. (1922). *Психология детей раннего детства до шестилетнего возраста.* (М. А. Энгельгардт, Пер.). 26-я типография.

6. Nishonova T., Kamilova N. va boshqalar. Rivojlanish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya. –Toshkent, 2018 y. 289-b.

NEW DIGITAL METHODS FOR TEACHING ALL FOUR SKILLS IN ENGLISH

Department English language and theory
Student of CSPU **Sobirova Niginabonu Nodirjon qizi**
E-mail: niginas221@gmail.com
Scientific advisor **Tulyaganova Nargiza Farxod qizi**
E-mail: nargiza.tulyaganova96@gmail.com
English teacher, Chirchik State Pedagogical University

Abstract: In recent years, the evolution of digital technology has significantly transformed the methods used to teach English language skills. Innovative tools such as online platforms, interactive applications, virtual classrooms, and artificial intelligence have opened new possibilities for developing listening, speaking, reading, and writing abilities. These digital methods allow learners to practice independently, receive instant feedback, and engage in real-time communication, making language learning more personalized and flexible. Moreover, multimedia resources enhance comprehension and motivation by incorporating audio, video, and gamified activities. Despite certain challenges, including digital literacy and access to technology, modern digital approaches continue to reshape English language pedagogy. This study explores the most effective digital techniques used to teach all four language skills and examines their impact on learner engagement and overall proficiency.

Аннотация: В последние годы развитие цифровых технологий значительно изменило методы обучения английскому языку. Инновационные инструменты, такие как онлайн-платформы, интерактивные приложения, виртуальные классы и искусственный интеллект, открыли новые возможности для развития навыков аудирования, говорения, чтения и письма. Эти цифровые методы позволяют учащимся практиковаться самостоятельно, получать мгновенную обратную связь и участвовать в общении в режиме реального времени, делая обучение языку более персонализированным и гибким. Более того, мультимедийные ресурсы улучшают понимание и мотивацию благодаря включению аудио-, видеоматериалов и игровых упражнений. Несмотря на определенные трудности, включая цифровую грамотность и доступ к технологиям, современные цифровые подходы продолжают преобразовывать педагогику английского языка. В данном исследовании рассматриваются наиболее эффективные цифровые методы, используемые для обучения всем четырем языковым навыкам, и изучается их влияние на вовлеченность учащихся и общий уровень владения языком.

Annotatsiya: So‘nggi yillarda raqamli texnologiyalarning evolyutsiyasi ingliz tilini o‘rgatishda qo‘llaniladigan usullarni sezilarli darajada o‘zgartirdi. Onlayn platformalar, interaktiv ilovalar, virtual sinflar va sun’iy intellekt kabi innovatsion vositalar tinglash, gapirish, o‘qish va yozish qobiliyatlarini rivojlantirish uchun yangi imkoniyatlar ochdi. Ushbu raqamli usullar o‘quvchilarga mustaqil ravishda mashq qilish, tezkor fikr-mulohazalarni olish va real vaqt rejimida muloqot qilish imkonini beradi, bu esa til o‘rganishni shaxsiylashtirilgan va moslashuvchan qiladi.

Bundan tashqari, multimediya resurslari audio, video va o‘yin harakatlarini o‘z ichiga olgan holda tushunish va motivatsiyani kuchaytiradi. Raqamli savodxonlik va texnologiyaga kirish kabi muayyan qiyinchiliklarga qaramay, zamonaviy raqamli yondashuvlar ingliz tili pedagogikasini qayta shakllantirishda davom etmoqda. Ushbu tadqiqot barcha to‘rtta til ko‘nikmalarini o‘rgatish uchun ishlatiladigan eng samarali raqamli usullarni o‘rganadi va ularning o‘quvchilarning faolligi va umumiy malakasiga ta’sirini o‘rganadi.

Keywords: Digital pedagogy, English language skills, online learning, interactive tools, listening practice, speaking development, reading strategies, writing enhancement, e-learning methods, educational technology.

Ключевые слова: цифровая педагогика, навыки английского языка, онлайн-обучение, интерактивные инструменты, практика аудирования, развитие говорения, стратегии чтения, улучшение письма, методы электронного обучения, образовательные технологии.

Kalit so‘zlar: Raqamli pedagogika, ingliz tilini bilish, onlayn o‘rganish, interaktiv vositalar, tinglash amaliyoti, nutqni rivojlantirish, o‘qish strategiyalari, yozishni yaxshilash, elektron o‘qitish usullari, ta’lim texnologiyasi.

INTRODUCTION

The rapid advancement of digital technology has brought significant changes to the field of English language teaching. Traditional classroom methods are now being complemented—or even replaced—by innovative digital tools that offer new ways to develop all four core language skills: listening, speaking, reading, and writing. With the rise of online platforms, mobile applications, virtual classrooms, and multimedia resources, learners today have greater access to authentic materials and interactive learning experiences than ever before.

Digital methods enable personalized learning, allowing students to progress at their own pace and receive immediate feedback. Listening activities, for example, can be enhanced through podcasts and video content, while speaking practice is supported by voice recognition software and virtual communication platforms. Reading skills benefit from digital libraries and interactive texts, and writing development is strengthened through online editing tools and collaborative platforms. These technologies provide learners with continuous exposure to real-world language use, increasing motivation and engagement.

However, the shift to digital learning also presents challenges, including issues of accessibility, digital literacy, and the need for appropriate teacher training. Despite these difficulties, the integration of technology into English language pedagogy continues to grow, making it essential to explore and evaluate the effectiveness of these modern methods. This paper examines the new digital approaches used to teach all four English language skills and discusses their potential to shape the future of language education.

Digital Methods for Teaching Listening Skills

Digital technology has introduced a wide range of tools that make listening practice more authentic and engaging. Unlike traditional audio recordings found in textbooks, modern platforms such as podcasts, YouTube videos, language learning apps, and online radio provide learners with real-life speech, diverse accents, and natural expressions. These resources help students develop their ability to understand English in various contexts, including everyday conversations, academic discussions, and professional situations.

Many platforms, such as BBC Learning English, TED Talks, and ESL podcasts, include interactive features like subtitles, transcripts, and playback controls, allowing learners to pause, rewind, and replay difficult sections. This promotes autonomous learning and enables students to focus on specific pronunciation patterns, intonation, or vocabulary. Additionally, some applications offer comprehension quizzes and instant feedback, helping learners monitor their progress and identify areas for improvement.

Virtual classrooms and video conferencing tools also enhance listening skills through live interactions. Students can listen to teachers, classmates, or guest speakers in real time, engaging in authentic communication rather than passive audio exercises. Through breakout rooms and group

discussions, learners are exposed to various speech styles, improving their overall listening comprehension.

Digital Methods for Teaching Speaking Skills

Digital platforms have transformed the teaching of speaking skills by enabling learners to practice real-time communication and receive immediate feedback. Unlike traditional classroom speaking tasks, modern tools such as video conferencing apps (Zoom, Google Meet), language exchange platforms (Tandem, HelloTalk), and AI-based speech recognition systems allow learners to interact with native speakers or virtual partners from anywhere in the world. These tools create authentic conversational environments, helping students improve pronunciation, fluency, and confidence.

AI-powered applications, such as speaking simulators and pronunciation trainers, analyze learners' speech and provide instant corrections on stress, intonation, and accuracy. This form of personalized feedback was once possible only with one-on-one tutoring, but digital technology now makes it accessible to all learners. Some gamified apps even include role-play scenarios, where students can simulate everyday conversations like ordering food, asking for directions, or job interviews, making speaking practice more engaging and practical.

Additionally, digital storytelling and video recording tasks encourage learners to create their own spoken content. By recording short narratives or presentations, students can practice organizing their thoughts and expressing ideas clearly. Teachers can review these recordings and provide constructive feedback, making the learning process more reflective and interactive. In this way, digital methods not only support speaking practice but also build communication confidence through continuous, self-directed learning.

Digital Methods for Teaching Reading Skills

Digital technology has expanded the possibilities for developing reading skills by offering a wide range of interactive and authentic texts. Online platforms, digital libraries, and educational websites provide learners with access to articles, e-books, blogs, news portals, and graded readers, allowing them to select materials that match their proficiency and interests. This flexibility encourages extensive reading and increases motivation, as students are no longer limited to traditional textbook passages.

Interactive reading tools often include built-in dictionaries, translation options, and annotation features. For example, learners can click on unfamiliar words to see definitions, synonyms, or usage examples, which helps in vocabulary acquisition without interrupting comprehension. Many platforms also offer comprehension quizzes, discussion forums, and reading progress trackers that allow both students and teachers to monitor development.

Reading apps and e-learning systems support personalized learning paths. Adaptive software can adjust text difficulty based on a learner's performance, gradually guiding them toward more complex reading materials. Digital texts with embedded audio features enable learners to listen and read simultaneously, reinforcing pronunciation and listening skills while reading. Moreover, collaborative platforms such as online book clubs or classroom blogs encourage learners to share interpretations, summaries, and opinions, thus integrating critical thinking and communication skills into reading practice.

Digital Methods for Teaching Writing Skills

Digital tools have significantly improved the way writing skills are taught by providing learners with interactive platforms, real-time feedback, and collaborative opportunities. Traditional pen-and-paper exercises are now supported by online writing tools, blogs, forums, and educational platforms that allow students to develop their writing through creativity and communication. Learners can practice various writing forms—such as essays, emails, reports, and narratives—while receiving instant support for grammar, vocabulary, and structure.

One of the most effective digital resources for writing instruction is the use of AI-powered writing assistants and grammar checkers. These tools provide immediate corrections and suggestions for improving sentence clarity, coherence, and style. This enables learners to become more aware of their mistakes and encourages independent editing skills. Additionally, digital

platforms often include templates and guided prompts that help students organize their thoughts and follow academic writing conventions.

Collaborative writing platforms, such as Google Docs or classroom discussion boards, allow multiple learners to work on a single document and exchange peer feedback. This not only enhances writing accuracy but also promotes critical thinking and communication. Teachers can monitor progress, leave comments, and guide students through the revision process. Furthermore, digital storytelling and multimedia projects encourage creative expression by integrating text with images, audio, or video elements, making the writing process more engaging and dynamic.

Conclusion

The integration of digital methods into English language teaching has reshaped the way learners develop all four core skills—listening, speaking, reading, and writing. Modern technology provides access to authentic materials, interactive platforms, and personalized learning experiences that traditional methods alone could not offer. Through podcasts, online communication tools, digital libraries, grammar assistants, and collaborative platforms, learners are able to practice language skills in realistic and engaging contexts, enhancing both motivation and proficiency.

Despite challenges such as unequal access to technology and the need for digital literacy, the benefits of digital learning remain significant. These methods promote autonomy, immediate feedback, and meaningful communication, allowing learners to take an active role in their language development. Moreover, teachers can adopt flexible instructional strategies, monitor progress more effectively, and create dynamic learning environments.

As technology continues to evolve, digital methods will play an even more prominent role in language education. Future developments in artificial intelligence, virtual reality, and adaptive learning promise to further personalize and enrich the learning experience. Therefore, educators and institutions must continue exploring innovative digital tools to ensure that English language teaching remains relevant, effective, and aligned with the needs of modern learners.

References

Anderson, J. (2018). Digital tools in language classrooms: Enhancing English skills through technology. Journal of Modern Education, 12(3), 45–58.

Chapelle, C. A. (2016). Teaching and learning language through technology. Cambridge University Press.

Godwin-Jones, R. (2017). Emerging technologies: Mobile-assisted language learning. Language Learning & Technology, 21(2), 2–11.

Hockly, N. (2019). Digital literacies in ELT. ELT Journal, 73(2), 99–108. https://doi.org/10.1093/elt/ccy051

Klimova, B. (2021). Impact of digital platforms on writing development in EFL learners. Education and Information Technologies, 26(4), 4563–4575.

Li, V., & Hafner, C. (2020). Exploring digital communication and collaboration in English learning. Routledge.

McBride, K. (2017). Social media and language learning: Extending interaction. CALICO Journal, 34(3), 355–367.

Reinders, H., & White, C. (2016). 20 years of technology and language learning: A review of research. Language Teaching, 49(4), 1–20.

OUP Academic (https://doi.org/10.1093/elt/ccy051)

Extramural English in Teaching and Learning: From Theory and Research to Practice

Sundqvist and Sylvén's book focuses on extramural English (EE), a term coined by the first author to denote L2 learner-initiated involvement with English o

WOMEN'S RIGHTS AND AWAKENING IN KATE CHOPIN'S *THE AWAKENING*

Yuldasheva Azizaxon Alisher qizi
Student, Chirchik State Pedagogical University
yuldashevaaziza0105@gmail.com
Scientific adviser: **Abduramanova Diana Valeryevna**
Head of the English theory and practice department, Chirchik state pedagogical university
diana1207saliyeva@gmail.com

Abstract. Kate Chopin's *The Awakening* stands as an early feminist novel that powerfully depicts a woman's pursuit of self-awareness and autonomy within a restrictive patriarchal culture. This article explores the theme of women's emancipation and awakening through the character of Edna Pontellier, whose personal transformation reflects the tension between individual desires and societal conventions. Through an analysis of Chopin's treatment of gender expectations, marriage, motherhood, and identity, the study reveals how the novel questions the traditional values of the late nineteenth century. Furthermore, the discussion situates *The Awakening* within the broader framework of early feminist ideology, showing how Chopin's work foreshadows later movements advocating for women's social and psychological freedom. In conclusion, the paper interprets *The Awakening* as a profound expression of female self-discovery and a landmark in the literary portrayal of women's awakening to independence.

Keywords: Kate Chopin, *The Awakening*, feminism, women's emancipation, identity, gender norms, freedom

Introduction. In the late nineteenth century, women's lives were largely defined by domestic duties and social expectations that limited their independence. They were expected to be devoted wives and mothers, while their personal desires and ambitions were often suppressed. Against this restrictive background, Kate Chopin emerged as one of the first American writers to address women's emotional and intellectual struggles. Her novel *The Awakening* (1899) became a groundbreaking portrayal of a woman's search for freedom, individuality, and self-expression within a patriarchal society.

The protagonist, Edna Pontellier, experiences a gradual awakening that leads her to question the traditional roles of wife and mother. Through Edna's inner transformation, Chopin exposes the tension between societal duty and personal fulfillment. The author reveals the cost of self-awareness in a world that denies women autonomy and equality.

This article explores the theme of women's rights and awakening in *The Awakening*, focusing on how Chopin presents a woman's struggle to define her identity beyond social conventions. It also examines how the novel reflects early feminist thought and anticipates later movements advocating for gender equality and personal freedom.

The Social Position of Women in the Nineteenth Century

Throughout the nineteenth century, women's lives were confined by strict moral and cultural codes that reinforced male authority. Their identities were tied almost entirely to the domestic sphere, where they were expected to be obedient wives, nurturing mothers, and symbols of virtue. Personal ambition, intellectual growth, or emotional independence were often viewed as threats to social order. This ideology of "true womanhood" left little room for individuality, silencing women's voices and discouraging self-expression.

In this restrictive social climate, Kate Chopin's The Awakening (1899) appeared as a revolutionary literary work. Through her protagonist, Edna Pontellier, Chopin questioned the conventional ideals of femininity and exposed the limitations imposed on women's lives. Edna's refusal to conform to expectations, her desire for self-realization, and her pursuit of emotional and creative freedom were radical for her time. Chopin's narrative thus served as a critique of patriarchal structures that reduced women to passive roles within marriage and society.

By presenting Edna's inner conflict and gradual transformation, Chopin gave a voice to countless women who felt trapped within rigid social boundaries. Her novel was not simply a tale of personal rebellion—it was a broader reflection of the emerging feminist consciousness of the late

nineteenth century, anticipating the intellectual and social movements that would later fight for women's equality.

Edna Pontellier's Awakening and Search for Identity

Edna's awakening in the novel unfolds slowly and organically, beginning during her summer stay at Grand Isle. The environment itself—marked by the sea, the sun, and the rhythm of nature—awakens within her a new sense of awareness and emotional vitality. The moment when she learns to swim marks a turning point in her life: for the first time, she experiences a feeling of power, independence, and control over her own body. This moment symbolizes her emerging confidence and the realization that she can navigate her own path, free from social constraints.

Edna's emotional awakening is deepened through her connection with Robert Lebrun. Unlike her husband Léonce, who treats her as a possession and expects her to conform to societal decorum, Robert recognizes her as a person capable of deep thought and feeling. His affection awakens in her a sense of individuality and passion long suppressed by her domestic life. Yet, Robert's departure becomes a crucial moment of self-discovery for Edna: she realizes that her quest for freedom cannot rely on another person but must originate within her own spirit.

Another significant influence on Edna's transformation is Mademoiselle Reisz, an independent and unconventional pianist who lives according to her own principles. Reisz embodies the courage and strength necessary for artistic and personal freedom, showing Edna what it means to live authentically, regardless of social approval. In contrast, Adèle Ratignolle represents the traditional "mother-woman"—devoted, self-sacrificing, and entirely content within the domestic sphere. The tension between these two models of womanhood mirrors Edna's internal conflict between duty and desire, conformity and self-determination.

Marriage, Motherhood, and the Struggle for Autonomy

In The Awakening, Chopin presents marriage not as a source of security and love but as an institution that often suppresses women's individuality. Léonce Pontellier, Edna's husband, embodies the dominant patriarchal ideology of the time. He views Edna as part of his social success and material possessions, rather than as a partner with her own aspirations. Edna's growing resistance to his expectations reveals her awakening sense of self and her determination to break free from the role society has assigned her.

Motherhood, too, is portrayed as a complex and often restrictive experience. While Edna deeply loves her children, she refuses to define her entire existence through them. Her famous declaration that she would sacrifice her life but not her "self" expresses the essence of Chopin's feminist message: that a woman's identity must not be erased in the name of maternal devotion. This sentiment was highly unconventional for the time, as it directly opposed the cultural ideal of the self-sacrificing mother.

Edna's move into her own residence—the so-called "pigeon house"—symbolizes her first tangible act of independence. The house becomes a space where she can live according to her own values, pursue her art, and experience solitude. Painting transforms into both a creative outlet and a form of self-definition. However, Edna's newfound freedom isolates her from the conservative Creole society around her. The world she inhabits offers no place for a woman who refuses to conform, and her independence comes at the cost of alienation and emotional solitude.

The Sea as a Symbol of Freedom and Transformation

The sea, recurring throughout The Awakening, serves as the novel's most profound symbol of liberation, sensuality, and self-awareness. From her first swim to her final moments, Edna's connection to the ocean reflects her emotional and spiritual evolution. The sea represents the vastness of possibility and the allure of freedom—it invites her to escape the narrow boundaries of her existence.

When Edna first learns to swim, she feels an exhilarating sense of mastery over her own body and destiny. This moment of empowerment foreshadows her later attempts to take control of her life. However, the sea also symbolizes danger and the unknown; it embodies both freedom and the risk that comes with it.

In the novel's final scene, Edna's return to the sea signifies her ultimate act of defiance and self-liberation. Unable to reconcile her inner awakening with the social constraints surrounding her, she seeks release in the only place where she can truly be free. Her death, though tragic, becomes an assertion of autonomy—a rejection of a world that refuses to accept her as an independent being. Chopin's portrayal of the sea thus encapsulates the paradox of women's awakening: liberation is possible, but in a society that denies equality, it comes at a devastating cost.

Feminist Interpretation and Literary Legacy

Viewed through a feminist lens, The Awakening stands as one of the earliest and most daring critiques of patriarchal culture in American literature. Upon its publication, the novel faced harsh criticism for its frank treatment of female desire and independence, and it was even considered scandalous. However, modern scholarship recognizes Chopin's brilliance in portraying the psychological depth of a woman torn between conformity and freedom.

Edna Pontellier's awakening embodies the essence of early feminist consciousness. Her realization that selfhood cannot coexist with blind obedience to social expectations mirrors the growing awareness among women of the need for equality and personal agency. Chopin's narrative anticipates later feminist movements by emphasizing that women's liberation begins not in public reform alone, but in the private recognition of one's own worth and autonomy.

Chopin's nuanced portrayal of Edna challenges the stereotypes of women found in nineteenth-century literature. Rather than depicting her as a moral warning or a tragic failure, Chopin presents Edna as a fully human character—complex, conflicted, and profoundly real. This psychological realism, combined with Chopin's lyrical style and symbolic imagery, gives the novel its enduring relevance.

Furthermore, Chopin's influence extends far beyond her own era. Writers such as Virginia Woolf, Simone de Beauvoir, and later feminist voices like Sylvia Plath and Margaret Atwood continued to explore themes of self-awareness, identity, and resistance to societal pressure—concepts that Chopin had articulated decades earlier. Through The Awakening, Chopin opened a literary path that gave future generations of women writers the courage to depict female experience honestly and unapologetically.

Conclusion

Kate Chopin's The Awakening remains one of the most compelling explorations of women's rights, self-realization, and the complex relationship between freedom and constraint. Through Edna Pontellier's awakening, Chopin illuminates the struggles of women who sought to assert their individuality in a world that offered them no space to do so. Her depiction of marriage, motherhood, and selfhood reveals how deeply entrenched social norms restricted women's emotional and intellectual lives.

Edna's awakening transcends her personal story; it becomes a symbol of a collective awakening among women—a recognition of their capacity to think, feel, and choose independently. Her tragic fate underscores the high cost of defying a society built on inequality, yet it also affirms the unyielding power of self-awareness.

More than a century after its publication, The Awakening continues to resonate as both a social critique and a deeply human narrative about the desire for authenticity. Chopin's courageous portrayal of a woman's inner life transformed the landscape of American literature, making her a forerunner of modern feminist thought. Edna Pontellier's struggle for freedom endures as a timeless reminder that awakening—both personal and collective—is the first and most essential step toward liberation.

References

1. Komiljonova M. A. ET AL. Content and language integrated learning (clil) method and how it is changing the foreign language learning landscape //O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali. – 2024. – Т. 2. – №. 26. – С. 26-33.

2. Djurayeva, M. A. (2023). Developing note-taking skills in consecutive interpreting. academic research in educational sciences, 4(4), 232–236.

3. Elz, A. M. (2003). The awakening and a lost lady: flying with broken wings and raked feathers. the southern literary journal, 35(2), 13–27.

4. Gilbert, s. m., & gubar, s. (2000). the madwoman in the attic: the woman writer and the nineteenth-century literary imagination. yale university press

5. Wyatt, N. (1986). The awakening: a novel of new womanhood. american literary realism, 18(2), 38–53.

SELF-RELIENCE AND FREEDOM IN RALPH WANDO EMERSON'S ESSAY'S

Malika Zoirovna Xayitboyeva
Student, Chirchik State Pedagogical University
xayitboyevamalika6@gmail.com
Scientific advicer: **Diana Valeryevna Abduramanova**
Head of the English theory and practice department, Chirchik State Pedagogical University
diana1207saliyeva@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola Ralf Valdo Emersonning esselarida o'ziga ishonish va erkinlik tushunchalarini, birinchi navbatda o'ziga ishonish va amerikalik olimni o'rganadi. Emerson falsafasi shaxsning ijtimoiy konventsiyalardan ma'naviy va intellektual mustaqilligini ta'kidlab, odamlarni haqiqat manbai sifatida ichki ovoziga ishonishga undaydi. Maqolada Emerson erkinlikni faqat siyosiy erkinlik sifatida emas, balki o'ziga bog'liqlik va haqiqiylikning ichki holati sifatida qanday belgilashi tahlil qilinadi. Emerson o'zining transsendentalistik linzalari orqali mustaqilligi axloqiy va ijodiy taraqqiyotga yordam beradigan erkin, o'ziga ishongan shaxslar jamiyatini tasavvur qiladi.

Kalit so'zlar;Ralf Valdo Emerson; o'ziga ishonish; erkinlik; Transsendentalizm; individuallik; nomuvofiqlik; Amerika adabiyoti; o'zlik falsafasi.

Annotation. This article explores the intertwined concepts of self-reliance and freedom in Ralph Waldo Emerson's essays, primarily *Self-Reliance* and *The American Scholar*. Emerson's philosophy emphasizes the individual's spiritual and intellectual independence from societal conventions, encouraging people to trust their inner voice as a source of truth. The article analyzes how Emerson defines freedom not as political liberty alone but as an internal state of self-dependence and authenticity. Through his transcendentalist lens, Emerson envisions a society of free, self-reliant individuals whose independence fosters moral and creative progress.

Keywords;Ralph Waldo Emerson; self-reliance; freedom; Transcendentalism; individuality; nonconformity; American literature; philosophy of self.

Аннотатсия. В этой статье исследуется взаимосвязь понятий уверенности в себе и свободы в эссе Ральфа Уолдо Эмерсона, в первую очередь "Уверенность в себе" и "Американский ученый". Философия Эмерсона подчеркивает духовную и интеллектуальную независимость личности от общественных условностей, побуждая людей доверять своему внутреннему голосу как источнику истины. В статье анализируется, как Эмерсон определяет свободу не только как политическую свободу, но и как внутреннее состояние самостоятельности и аутентичности. Сквозь призму своего трансцендентализма Эмерсон видит общество свободных, самостоятельных личностей, чья независимость способствует нравственному и творческому прогрессу.

Ключевые слова: Ральф Уолдо Эмерсон; уверенность в себе; свобода; трансцендентализм; индивидуальность; нонконформизм; американская литература; философия личности.

Introduction. Ralph Waldo Emerson (1803–1882) stands as a central figure in nineteenth-century American thought and literature. As a founder of the Transcendentalist movement, Emerson sought to liberate human consciousness from external authority—whether religious, social, or intellectual. His essays, notably *Self-Reliance* (1841) and *The American Scholar* (1837), advance a philosophy that equates freedom with self-trust and moral independence. For Emerson, the individual is not merely a participant in society but the very source of its vitality. This article

examines how Emerson's concept of self-reliance serves as both a moral ideal and a condition for genuine freedom.

Discussion. In *Self-Reliance*, Emerson declares that "imitation is suicide," a striking expression of his conviction that dependence on others—whether for approval, guidance, or belief—destroys the integrity of the self. True freedom, in his view, arises when individuals act according to their inner conviction, unshaped by conformity or fear of judgment. This idea reflects Emerson's transcendental belief in the inherent divinity of the human soul; each person carries a portion of universal truth within.

Emerson's critique of social conformity is also a critique of the modern condition. He argues that institutions and traditions, while often designed to preserve order, can suffocate originality and moral clarity. The self-reliant individual must therefore cultivate independence of thought and courage to stand apart. In *The American Scholar*, Emerson extends this idea to intellectual life: the scholar must be "Man Thinking," not a passive consumer of past ideas. Thus, intellectual freedom mirrors moral freedom—it requires both creativity and resistance to cultural inertia.

Yet, Emerson's notion of freedom is not selfish isolation. His self-reliant individual is not detached from society but contributes to it authentically. When people follow their inner law, they enrich collective life with originality and virtue. Freedom, then, is both personal and social; it begins within but radiates outward, shaping a more enlightened community.

Emerson distinguishes between external or political freedom and **inner freedom** — the ability to act according to conscience and reason. For him, true freedom begins when individuals recognize their **moral autonomy**, independent of institutional authority. This moral independence is not egotism; it's a form of **ethical self-discipline** that aligns one's actions with universal truth. Emerson warns against mere rebellion or arrogance — genuine self-reliance is humble, aware of one's connection to a greater spiritual whole.

Conclusion. Emerson's essays reveal that **self-reliance and freedom are inseparable**—each depends upon the other. Freedom without self-trust becomes conformity, while self-reliance without moral purpose risks egocentrism. Emerson envisions a balance where the individual, grounded in inner truth, acts freely and responsibly within society. His philosophy remains relevant today, urging modern readers to cultivate independence of thought amid external pressures and to rediscover freedom as a moral and spiritual condition. Through self-reliance, Emerson invites humanity to live authentically and thus to be truly free.

References

1. Emerson, R. W. (1837). *The American Scholar.* In *The Complete Works of Ralph Waldo Emerson* (Vol. 1). Boston: Houghton Mifflin.

2. Emerson, R. W. (1841). *Self-Reliance.* In *Essays: First Series.* Boston: James Munroe and Company.

3. Emerson, R. W. (1844). *Politics.* In *Essays: Second Series.* Boston: James Munroe and Company.

4.Buell, L. (2003). *Emerson.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

5.Poirier, R. (1987). *The Renewal of Literature: Emersonian Reflections.* New Haven: Yale University Press.

PEDAGOGIKA OLIY O'QUV YURTLARIDA BIOLOGIYANI O'QITISH JARAYONIDA FANLARARO BOG'LANISHLARNI AMALGA OSHIRISH

Bektayeva Xuriyat Ortigaliyevna
[1]CHDPU Genetika kafedrasi o'qituvchisi
Tel:+998975468005 bektayeva80@gmail.com
Shaxobiddinova Sevara Po'latjon qizi
[2]CHDPU Tabiiy fanlar fakulteti biologiya yo'nalishi talabasi.
Tel:+998916960924 shahobiddinovasevara57@gmail.com
Abdusalomova Mohinur Abduhalil qizi
[3]CHDPU Tabiiy fanlar fakulteti biologiya yo'nalishi talabasi
Vahhobova O'g'iloy Abdumajid qizi
[4]CHDPU Tabiiy fanlar fakulteti biologiya yo'nalishi talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada pedagogika oliy o'quv yurtlarida biologiyani o'qitish jarayonida fanlararo bog'lanishlarni samarali amalga oshirish masalalari yoritiladi. Fanlararo integratsiya talabalarda tizimli fikrlashni rivojlantirish, ilmiy dunyoqarashni shakllantirish hamda nazariy bilimlarni real hayotiy jarayonlar bilan bog'lashda muhim omil hisoblanadi. Tadqiqotda xalqaro ilmiy manbalarda keltirilgan "interdisciplinary pedagogy", "STEM-based learning" [4], "constructive alignment" [3], "competency-based education" yondashuvlari asosida metodik takliflar berilgan. Biologiya darslarida kimyo, ekologiya, tibbiyot, geografiya, axborot texnologiyalari, psixologiya va fiziologiya fanlari bilan uzviy bog'lanishlarning mazmuni ochib beriladi. Shuningdek, interaktiv metodlar, loyiha asosida o'qitish (PBL) [6], tajribaga asoslangan ta'lim, laboratoriya mashg'ulotlarini integratsiyalash texnologiyalari bo'yicha keng qamrovli amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Аннотация. В статье рассматриваются основные направления реализации междисциплинарных связей при преподавании биологии в педагогических вузах. Междисциплинарная интеграция способствует развитию системного мышления студентов, формированию научного мировоззрения и умению применять теоретические знания в практических ситуациях. На основе зарубежных исследований по междисциплинарной педагогике, STEM-образованию [4] и компетентностному подходу разработаны методические рекомендации. Подробно раскрывается содержание интеграции биологии с химией, экологией, медициной, географией, ИКТ, психологией и физиологией. Представлены современные активные методы обучения, проектная деятельность [6], лабораторные исследования и экспериментальные задания.

Abstract. This article explores the implementation of interdisciplinary connections in teaching biology at pedagogical universities. Interdisciplinary integration plays a key role in developing students' system thinking, scientific worldview, and the ability to apply theoretical knowledge in real-life contexts. Based on international research on interdisciplinary pedagogy, STEM education [4], constructive alignment [3], and competency-based learning, the study proposes methodological solutions. The paper elaborates on integrating biology with chemistry, ecology, medicine, geography, ICT, psychology, and physiology. Practical recommendations include project-based learning [6], inquiry-based laboratories, digital tools, and experiential teaching strategies.

Kirish. Hozirgi global ta'lim jarayonida biologiya fani nafaqat tabiiy-ilmiy bilimlar majmui, balki fanlararo integratsiyaning markazida turuvchi o'quv sohasi sifatida qaralmoqda. Zamonaviy xalqaro tadqiqotlar (OECD, UNESCO [1][2], EdResearch Collaborative)ga ko'ra, talabalarning murakkab biologik jarayonlarni tushunishi aynan biologiyaning boshqa fanlar bilan integratsiyasi darajasiga bevosita bog'liq. Pedagogika oliy o'quv yurtlarida biologiya o'qituvchilari tayyorlashda integratsion yondashuvni joriy etish o'quv dasturlarining samaradorligini oshiradi, talabalarda chuqur tahliliy fikrlashni shakllantiradi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

2.1. Interdisciplinary pedagogy

AQSh, Kanada, Singapur va Finlyandiya ta’lim tizimlarida biologiya boshqa fanlar bilan integratsiya asosida o‘qitiladi. Masalan: …Ushbu yondashuvlar Finlyandiya Ta’lim Vazirligi tomonidan ilgari surilgan “Phenomenon-Based Learning” modeliga asoslanadi [7].

2.2. STEM Learning (Science, Technology, Engineering, Math)

STEM yondashuvi talabalarda: tajriba qilish, muammolarni hal qilish, dizayn fikrlash va innovatsion g‘oyalar yaratish ko‘nikmalarini rivojlantiradi [4]. Biologiyada STEM integratsiyasi orqali talabalar ekologik modellar, anatomik 3D modellar yaratadi, sensorlar yordamida o‘lchash amaliyotlarini bajaradi.

2.3. Constructive alignment (J. Biggs modeli)

Biologiya darslari quyidagicha integratsiya qilinadi: o‘qitish maqsadlari → o‘quv faoliyatlari → baholash mezonlari — ushbu model J. Biggsning konstruktiv moslashtirish tamoyiliga asoslanadi [3].

Muhokama

Quyidagi integratsiyalar xalqaro ilmiy tajribalarga tayangan holda yoritilgan:

- Biologiya – Kimyo (metabolizm, fermentlar) [5]
- Biologiya – Ekologiya (biosfera, populyatsiya dinamikasi) [2]
- Biologiya – Tibbiyot (fiziologiya, immunitet) [5]
- Biologiya – Axborot texnologiyalari (bioinformatika) [4]

Amaliyotda qo‘llash usullari:

1. Loyiha asosida o‘qitish (Project-Based Learning — PBL) [6]

PBL xalqaro ta’limda biologiyani fanlararo yondashuv asosida o‘qitishning eng samarali metodlaridan biri hisoblanadi. Talabalar real biologik muammolarni hal qilish uchun kimyo, ekologiya, informatika kabi fanlardan olgan bilimlarini birlashtiradi.

Misollar:

- **Biologiya + Kimyo:** metabolizm va ferment reaksiyalari bo‘yicha loyiha;
- **Biologiya + Ekologiya:** populyatsiya monitoringi, trofik zanjirlarni tahlil qilish;
- **Biologiya + IT: DNK** ketma-ketliklari bo‘yicha bioinformatik tahlillar.

PBL tadqiqotlari talabalarning mustaqil fikrlashini, tahliliy ko‘nikmalarini va fanlararo integratsiyani sezilarli oshiradi (Thomas, 2020) [6].

2. Laboratoriya mashg‘ulotlari — NRC ilmiy standartlari asosida [5]

NRC standartlariga ko‘ra, laboratoriya mashg‘ulotlari nafaqat tajriba bajarish, balki ilmiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiladi. Biologiyada laboratoriya ishlari kimyo, fizika va tibbiyot fanlari bilan tabiiy integratsiyani yaratadi.

Misollar:

- **Biologiya + Kimyo**: pH, ferment faolligi, hujayra nafas olishini o‘lchash;
- **Biologiya + Fizika**: mikroskop optikasi, diffuziya, osmotik jarayonlarni aniqlash;
- **Biologiya + Tibbiyot**: qon tahlili, yurak urish tezligi, reflekslarni o‘rganish.

NRC (2019) laboratoriya mashg‘ulotlari talabalarning ilmiy savodxonligi va analitik fikrlashini kuchaytirishini ta’kidlaydi **[5]**.

3. Raqamli texnologiyalar — STEM integratsiyasiga asoslangan yondashuv [4]

STEM modeli biologiya ta’limida raqamli vositalar, bioinformatika va virtual simulyatsiyalardan foydalanishni talab qiladi.

Asosiy yo‘nalishlar:

- **Simulyatsiyalar**: evolyutsiya, genetika, populyatsiya o‘sishini virtual modellashtirish;
- **Bioinformatika**: DNK ketma-ketliklarini tahlil qilish, gen mutatsiyalarini o‘rganish;
- **AR/VR**: 3D hujayra modeli, organlar anatomiyasini virtual ko‘rish;
- **Onlayn laboratoriyalar**: fotosintez, nafas olish, harakat jarayonlarini sensorlar orqali o‘lchash.

Xalqaro tadqiqotlar raqamli texnologiyalar o‘rganish samaradorligini sezilarli darajada oshirishini ko‘rsatadi (Zacharia, 2021) **[4]**.

Natijalar:

Integratsiya qilingan darslar samaradorligi bo‘yicha o‘tkazilgan xalqaro tahlillar **OECD** va **UNESCO** ta’lim hisobotlariga asoslanadi **[1][2]**. Ushbu tashkilotlarning 2020–2024 yillardagi ma’lumotlariga ko‘ra:

- fanlararo o‘qitish modeli talabalarning **murakkab biologik jarayonlarni tushunish darajasini 25–35%** ga oshiradi;
- integratsiyalangan yondashuvda o‘qitilgan talabalar **muammoli vaziyatlarni hal qilish** va **analitik fikrlash** bo‘yicha an’anaviy darslarga qaraganda sezilarli yuqori natija ko‘rsatadi;
- biologiya darslarini kimyo, ekologiya, informatika va tibbiyot fanlari bilan bog‘lab o‘qitish talabalarda **tadqiqot olib borish**, **ilmiy tajribalarni rejalashtirish**, **raqamli vositalardan foydalanish** ko‘nikmalarini mustahkamlaydi;
- UNESCO ma’lumotlariga ko‘ra, integratsiya asosida o‘qigan talabalarning **fanlararo kompetensiyalari 40% tez shakllanadi**, bu esa ularning kelajakdagi pedagogik faoliyatiga bevosita ta’sir qiladi.

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, integratsiyalangan darslar nafaqat o‘quv jarayonini jonlantiradi, balki biologiya fanini chuqur o‘zlashtirishga xizmat qiladigan kuchli metodika sifatida o‘zini namoyon etadi.

Xulosa:

Pedagogika oliy ta’lim muassasalarida biologiya fanini **fanlararo integratsiya** asosida o‘qitish — zamonaviy ta’limning eng samarali strategiyalaridan biri hisoblanadi. Xalqaro ilmiy adabiyotlarda qayd etilishicha **[1][3][4][6]**:

- integratsiya biologiya fanini real hayotdagi jarayonlar bilan bog‘lash imkonini beradi;
- talabalarda XXI asr kompetensiyalari — **tanqidiy fikrlash, muloqot, hamkorlik, raqamli savodxonlik, muammolarni hal qilish** kabi ko‘nikmalarni shakllantiradi;
- biologiya fanining kimyo, tibbiyot, ekologiya, informatika bilan bog‘lanishi kelajakdagi o‘qituvchilarga fanlararo loyihalar yaratish imkonini beradi;
- integratsiyasi kuchli ta’lim tizimlarida talabalarning ilmiy faoliyatga qiziqishi, laboratoriya ishlari sifati va PBL (Project-Based Learning) natijalari sezilarli oshgani isbotlangan;
- raqamli texnologiyalarni qo‘llagan integratsiya darslari o‘quv jarayonining samaradorligini yanada kuchaytirib, murakkab biologik tushunchalarni osonroq o‘zlashtirishga yordam beradi.

Umuman olganda, fanlararo integratsiyaga asoslangan biologiya ta’limi — ta’lim sifatini oshiruvchi, xalqaro standartlarga mos keluvchi va bo‘lajak pedagoglarni raqobatbardosh mutaxassis sifatida tayyorlovchi kuchli metodik yondashuvdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI

[1] OECD. (2022). *Interdisciplinary Teaching and Learning in Higher Education.*
[2] UNESCO. (2023). *Reimagining Science Education for Sustainable Development.*
[3] Biggs, J., & Tang, C. (2011). *Teaching for Quality Learning at University.*
[4] Bybee, R. (2013). *The Case for STEM Education.*
[5] National Research Council (USA). (2015). *Science Education Standards.*
[6] Hmelo-Silver, C. (2004). *Problem-Based Learning: What and How Students Learn.*
[7] Финляндия Ta’lim Vazirligi (2021). *Phenomenon-Based Learning Guidelines.*

LINGVOMADANIY KOMPETENSIYANI BAHOLASH MEZONLARI: AN’ANAVIY VA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Sodiqova Iroda Ilhomjon qizi
Alfraganus Universiteti Filologiya fakulteti Xorijiy tillar kafedrasi dotsenti, PhD

Annotatsiya. Chet tillarni o‘qitishda lingvomadaniy kompetensiyani shakllantirish bilan birga, uni ishonchli va valid baholash masalasi ham dolzarb bo‘lib bormoqda. An’anaviy baholash tizimlarida, asosan, leksik-grammatik bilimlar va reproduktiv ko‘nikmalar baholangan bo‘lib, tilning madaniyatlararo funksiyasi ko‘pincha e’tibordan chetda qolgan. Ushbu tezisda lingvomadaniy kompetensiyani baholash bo‘yicha an’anaviy va zamonaviy yondashuvlar

taqqoslanadi, mezonlarning tarkibi hamda ularni amaliyotga tatbiq etish mexanizmlari ilmiy tahlil qilinadi. Tadqiqotda nazariy manbalar tahlili, qiyosiy yondashuv va pedagogik modellashtirish metodlari qo‘llanib, bilim, ko‘nikma va munosabat komponentlarini qamrab oluvchi integrativ baholash modeli taklif etiladi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, faqat til tizimiga doir testlar bilan cheklangan baholash lingvomadaniy kompetensiyaning haqiqiy darajasini aks ettira olmaydi; zamonaviy yondashuvlar esa vaziyatli topshiriqlar, rubrikalar, portfoliolar va refleksiv baholash vositalari orqali talabaning madaniyatlararo kommunikativ tayyorgarligini ko‘p tomonlama namoyon etishga imkon yaratadi. Xulosada O’zbekiston ta’lim tizimi sharoitida lingvomadaniy kompetensiyani baholash mezonlarini yangilash bo‘yicha metodik tavsiyalar ilgari suriladi.

Kalit so‘zlar: lingvomadaniy kompetensiya, baholash mezonlari, an’anaviy baholash, zamonaviy baholash, rubrika, portfolio, madaniyatlararo kommunikatsiya.

Global kommunikatsiya sharoitida chet tilini bilish darajasi endilikda faqat grammatik to‘g‘rilik va lug‘at boyligi bilan emas, balki turli madaniyat vakillari bilan samarali, mos, etnik va madaniy jihatdan sezgir muloqotga kirisha olish qobiliyati bilan o‘lchanmoqda. Lingvomadaniy kompetensiya aynan shu ehtiyojdan kelib chiqqan holda til bilimlari, madaniyatga oid bilimlar, kommunikativ strategiyalar va shaxsiy munosabatlarning murakkab sintezini ifodalaydi. Ammo bu kompetensiyaning shakllanishi haqidagi ilmiy ishlanmalarga nisbatan uni baholash masalasi hali ham ko‘plab bahs va izlanishlarni talab qilmoqda. Amaldagi baholash tizimlarida lingvomadaniy komponent ko‘pincha “qo‘shimcha” yoki “ikkinchi darajali” ko‘rsatkich sifatida qaralishi natijasida, talabaning haqiqiy madaniyatlararo tayyorgarligi yetarlicha aniqlanmaydi.

An’anaviy yondashuvlarda baholash, odatda, nazorat ishlari, grammatik testlar, tarjima va reproduktiv yozma ishlar orqali amalga oshiriladi; bu jarayonda talaba ma’lum madaniy faktlarni eslab qolishi yoki tayyor dialoglarni takrorlashi mumkin, lekin real madaniyatlararo vaziyatlarda qanday harakat qilishini ko‘rsatib bera olmaydi. Zamonaviy yondashuvlar esa lingvomadaniy kompetensiyani funksional nuqtai nazardan talqin etib, real yoki modellashtirilgan kommunikativ vaziyatlarda til birliklarining madaniy ma’nolarini to‘g‘ri talqin qilish, stereotiplardan xoli pozitsiya egallash hamda bag‘rikeng munosabatni namoyon etish qobiliyatini baholashni taklif etadi. Shu bois lingvomadaniy kompetensiyani baholash mezonlarini qayta ko‘rib chiqish, an’anaviy va zamonaviy yondashuvlarni qiyosiy tahlil qilish va ularni O’zbekiston ta’lim tizimi talablariga moslashtirish ilmiy-amaliy zaruratga aylangan.

Tadqiqotning nazariy asosini lingvomadaniy kompetensiya va madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyaga bag‘ishlangan mahalliy va xorijiy olimlar ishlari tashkil etadi. Xususan, kompetensiyaviy yondashuv, madaniyatlararo kompetensiya modellari va baholash nazariyalariga oid manbalar tahlil qilindi. Ilmiy adabiyotlarni o‘rganish jarayonida lingvomadaniy kompetensiyani baholashda qo‘llanib kelayotgan mezonlar tarkibi, ularning kognitiv, operatsion va aksiologik komponentlarni qamrab olishi darajasi aniqlashtirildi.

Metodologik jihatdan tezisda qiyosiy-tahliliy yondashuvdan foydalanildi, bunda an’anaviy baholash vositalari (reyting tizimi, yozma va og‘zaki imtihonlar, testlar) zamonaviy baholash vositalari (analitik rubrikalar, portfoliolar, loyihaviy ishlar, vaziyatli topshiriqlar, o‘z-o‘zini va o‘zaro baholash) bilan solishtirildi. Pedagogik modellashtirish metodi yordamida lingvomadaniy kompetensiyani baholashning integrativ mezonlari ishlab chiqildi, ularda til va madaniyatga oid bilimlar, kommunikativ strategiyalar hamda munosabatlar izchil tizimda ifodalandi. Shuningdek, ayrim oliy ta’lim muassasalarida qo‘llanilayotgan baholash shakllari kontent-tahlil usuli orqali ko‘rib chiqilib, lingvomadaniy komponentning baholashdagi ulushi qayd etildi. Bu ma’lumotlar asosida amaldagi amaliyot va zamonaviy ilmiy qarashlar o‘rtasidagi nomuvofiqliklar aniqlanib, takomillashtirish yo‘nalishlari belgilandi.

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, an’anaviy baholash tizimida lingvomadaniy kompetensiya, asosan, “mamlakatshunoslik” yoki “madaniyatshunoslik” bo‘limlaridagi faktologik bilimlarni o‘zlashtirish darajasi orqali baholanadi. Talaba ma’lum tarixiy sanalar, geografik nomlar, milliy bayramlar yoki adabiy asarlar haqida ma’lumot berishi mumkin, biroq bu bilimlar real muloqotda madaniy ma’nolarni to‘g‘ri talqin qilish va mos kommunikativ strategiyani tanlash qobiliyatini to‘liq aks ettirmaydi. Shuningdek, an’anaviy testlar ko‘pincha yopiq savollarni o‘z ichiga olganligi

sababli, talabadan ijodiy, refleksiv, tanqidiy yondashuvni talab qilmaydi va uning shaxsiy madaniyatlararo tajribasi baholash doirasiga kiritilmaydi.

Zamonaviy yondashuvlar esa lingvomadaniy kompetensiyani baholashda uning strukturasini hisobga oladi. Kognitiv komponent doirasida talabadan til birliklarining madaniy shartlanganligini tushunishi, madaniy realiyalarni izohlashi va o‘z hamda begona madaniyatni qiyosiy o‘rganishi kutib olinadi. Operatsion komponent madaniyatlararo vaziyatlarda mos til birliklarini tanlash, monologik va dialogik nutqda madaniy konnotatsiyalarga e’tibor qaratish va noverbal signallarni hisobga olgan holda muloqot yuritish ko‘nikmalarini baholashni nazarda tutadi. Aksiologik komponent esa talabani bag‘rikenglik, empatiya, stereotiplarga nisbatan tanqidiy munosabat, madaniy relativizm va o‘z madaniyatini hurmat asosida ifodalash qobiliyati nuqtai nazaridan baholashni taqozo etadi. Zamonaviy baholash vositalari, jumladan, analitik rubrikalar, talabaning til va madaniyatga oid bilimlarni qanday integratsiyalashini, real kommunikativ vaziyatlarda o‘zini qanday tutishini batafsil mezonlar orqali ko‘rsatishga xizmat qiladi. Portfoliolar esa talabaning yozma refleksiyalari, loyihaviy ishlari, madaniyatlararo muloqot tajribalari va ularning tahlilini jamlab, lingvomadaniy kompetensiya dinamikasini kuzatish imkonini beradi. Olingan natijalar shuni anglatadiki, lingvomadaniy kompetensiyani baholashda faqat an’anaviy bilimga yo‘naltirilgan yondashuvni qo‘llash talabaning madaniyatlararo tayyorgarligi haqida to‘liq tasavvur bermaydi.

Zamonaviy yondashuvlar lingvomadaniy kompetensiyani jarayon sifatida talqin etib, baholashni ham uzluksiz, formatting xarakterga ega bo‘lgan faoliyat sifatida tashkil etishni taklif qiladi. Analitik rubrikalar yordamida o‘qituvchi talabaning lingvomadaniy nutqini turli parametrlar bo‘yicha (madaniy kontekstni tushunish, mos strategiya tanlash, noverbal signallarni hisobga olish, stereotiplardan xoli nutq) baholashi mumkin. Bu jarayonga o‘z-o‘zini va o‘zaro baholash elementlarini qo‘shish talabaning refleksivlik darajasini oshiradi, o‘z madaniy pozitsiyasini anglash va uni tanqidiy qayta ko‘rib chiqish imkonini beradi. Portfoliolar esa o‘quvchi yoki talabaning lingvomadaniy rivojlanishini vaqt mobaynida hujjatlashtirib boradi, bu esa baholashni bir martalik nazorat emas, balki kompetensiyaning bosqichma-bosqich o‘sishini kuzatish vositasiga aylantiradi.

O’zbekiston ta’lim tizimida ham lingvomadaniy kompetensiyani baholash bo‘yicha zamonaviy yondashuvlarni joriy etish borasida dastlabki qadamlar tashlanmoqda, biroq ko‘plab darsliklar va o‘quv dasturlarida baholash mezonlari hanuzgacha, asosan, til tizimi komponentlariga yo‘naltirilgan. Shuning uchun baholash tizimi islohotlarini o‘qitish maqsadlari va mazmuni modernizatsiyasi bilan uzviy bog‘lash, o‘qituvchilarni lingvomadaniy baholash bo‘yicha metodik tayyorgarligini kuchaytirish zarur.

Tezisda lingvomadaniy kompetensiyani baholash mezonlari an’anaviy va zamonaviy yondashuvlar nuqtai nazaridan tahlil qilindi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, faqat faktologik bilimlar va grammatik ko‘nikmalar asosida baholash talabaning real madaniyatlararo kommunikativ salohiyatini aks ettira olmaydi. Zamonaviy baholash yondashuvlari lingvomadaniy kompetensiyani bilim, ko‘nikma va munosabatlarning integratsiyasi sifatida ko‘rib, vaziyatli topshiriqlar, rubrikalar, portfoliolar hamda refleksiv baholash vositalari orqali uni ko‘p tomonlama aniqlashni taklif etadi.

O’zbekiston ta’lim tizimi sharoitida lingvomadaniy kompetensiyani baholash mezonlarini qayta ko‘rib chiqish, o‘quv dasturlari va baholash tizimlari o‘rtasida izchillikni ta’minlash hamda o‘qituvchilarning metodik tayyorgarligini kuchaytirish zarur. Shuningdek, talabalarning shaxsiy madaniyatlararo tajribalarini baholash jarayoniga kiritish, ularning refleksiv yozuvlari, loyihaviy ishlari va real muloqot tajribalarini tizimli ravishda hujjatlashtirish tavsiya etiladi. Bunday integrativ yondashuv lingvomadaniy kompetensiyani nafaqat deklarativ maqsad sifatida, balki o‘lchanadigan va rivojlantiriladigan natija sifatida namoyon etishga yordam beradi hamda talabalarning global madaniy makonda samarali muloqot yuritish qobiliyatini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI:

1. Byram M. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. – Clevedon: Multilingual Matters, 1997. – 124 p.

2. Deardorff D. K. Identification and Assessment of Intercultural Competence as a Student Outcome of Internationalization // Journal of Studies in International Education. – 2006. – T. 10, № 3. – P. 241–266.

3. Fantini A. Exploring and Assessing Intercultural Competence. – St. Louis: Washington University, Center for Social Development, 2007. – 68 p. Garaeva A. Development of university students' linguocultural competence // Procedia – Social and Behavioral Sciences. – 2014. – Vol. 152. – P. 1095–1100.

4. Tulusina E. A. Linguocultural competence as a basis for foreign language teaching // XLinguae. – 2021. – Vol. 14, № 3. – P. 77–86.

5. Muminova D. Linguocultural competence and philological education // Oriens. – 2024. – № 1. – P. 113–115.

6. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58–64.

7. Karimova B. Development of students' linguocultural competence in EFL classrooms // European Journal of Interactive Education. – 2023. – Vol. 5, № 2. – P. 45–59.

RAQAMLI MEDIA MUHITIDA PARALINGVISTIKA: EMOJILAR, GIF-LAR VA REAKSIYALAR ORQALI MAZMUN YARATISH MEXANIZMLARI

Asqaraliyeva Xayotxon Akbarali qizi
Farg‘ona davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Raqamli kommunikatsiyaning jadal rivojlanishi emodzi, GIF fayllar va reaksiyalar tugmalari kabi vizual hamda interaktiv vositalarni onlayn muloqotning muhim tarkibiy qismiga aylantirdi. Ushbu semiotik vositalar an'anaviy noverbal ishoralarni to‘ldiradi yoki qisman ularning o‘rnini bosadi hamda messenjerlardan tortib ijtimoiy tarmoqlargacha bo‘lgan platformalarda foydalanuvchilar emotsiyalarni, munosabat va o‘zaro aloqadorlik ma'nolarini qanday shakllantirishini belgilaydi. Ushbu tadqiqotda hozirgi raqamli media makonida emodzi, GIFlar va reaksiyalar mazmun yaratish jarayoniga qanday mexanizmlar orqali hissa qo‘shishi tahlil qilinadi. Multimodal diskurs tahlili hamda kommunikatsiya va media tadqiqotlaridagi mavjud empirik ishlar asosida har bir resursning funksional rollari aniqlanadi, ularning verbal matn bilan o‘zaro ta'siri ko‘rib chiqiladi, shuningdek noaniqlik, haddan tashqari standartlashuv va affekt ustidan platformalarning nazorati bilan bog‘liq xatarlar muhokama qilinadi. Tahlil shuni ko‘rsatadiki, ushbu paralingvistik elementlar xabarlarni faqat bezash bilan cheklanmay, balki ijtimoiy ishtirokni, identiklikni konstruktsiyalash jarayonini va affektiv jamoatchiliklarni shakllantiradi; bularning barchasi raqamli kommunikativ savodxonlikni tushunishda muhim ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: paralingvistika, emodzilar, GIFlar, reaksiyalar, raqamli media, multimodalitet, kompyuter vositasidagi kommunikatsiya.

Paralingvistika jestlar va mimika an'anaviy tarzda paralingvistik vositalar bilan bog‘lanadi. Raqamli muhitda esa tana tiliga oid ko‘plab signallar GIFlar, emodzilar va reaksiyalar tugmalari kabi vizual hamda interaktiv belgilar bilan almashtiriladi yoki ular orqali to‘ldiriladi. Emodzilar va shunga o‘xshash grafik resurslar kompyuter vositasidagi kommunikatsiyada noverbal ishoralarning yo‘qligini qisman kompensatsiya qiluvchi shakllanib borayotgan "vizual til"ning tarkibiy qismlari sifatida talqin qilinmoqda. Empirik tadqiqotlar emodzilar va ulardan avvalgi emotikonlar ovoz ohangi va jestlar bo‘lmagan sharoitda emotsional nozikliklarni ifodalashni yengillashtirishi va kommunikativ niyatni aniqlashtirishini ko‘rsatadi.

Animatsiyali GIFlar va qisqa takrorlanuvchi videolar matn bilan birgalikda qo‘llanadigan, jismoniy jestlarga o‘xshash murakkab multimodal ishoralar sifatida standart reaksiyalar shakliga aylandi. So‘nggi tadqiqotlarda GIFlar «ijtimoiy tarmoqlar paralangajisi» sifatida tavsiflanib, yozma til bilan uyg‘unlashuvi orqali nutq subyektining pozitsiyasi, istehzosi yoki kuchaytirilgan emotsional intensivlikni ifodalashdagi roli alohida ta'kidlanadi. Facebook kabi platformalarda reaksiyalar tugmalari foydalanuvchilarga oldindan belgilangan emotsional javoblarni tanlash imkonini beradi va bu javoblar yig‘indisi kollektiv emotsional uyg‘unlik ko‘rsatkichlari sifatida tahlil qilinadi.

Metodologik yondashuv ijtimoiy semiotika va kompyuter vositasidagi kommunikatsiya konsepsiyalarini uyg‘unlashtiradi. Ijtimoiy-semiotik multimodal tahlil emodzi va GIFlar yozma

matn bilan integratsiyalashganda munosabat, hamfikrlik/pozitsion uyg‘unlik va jalb etilganlik kabi shaxslararo ma’nolarni qanday ifodalashini ochib beradi. Shu bilan birga, emotikon va emodzilarni noverbal ko‘rsatkichlar sifatida o‘rganuvchi kommunikatsiya tadqiqotlari raqamli diskursda affektni tartibga solish, noaniqlikni kamaytirish va munosabatlar dinamikasini tushuntirish uchun nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Tadqiqot jarayoni emodzi, GIF va reaksiyalarning tipik joylashuv andozalarini aniqlashni, ularning verbal xabarlar bilan ketma-ket bog‘lanishini tahlil qilishni hamda ayni kontekstlarda bajaradigan funksional rollarini izohlashni o‘z ichiga oladi. Ayniqsa, vizual ishora matnning illokutsion kuchini o‘zgartiradigan, tushunmovchiliklarni kamaytiradigan yoki umumiy madaniy bilimlarga ishora qiladigan holatlarga alohida e’tibor qaratiladi, chunki ular raqamli mediada paralingvistik xulq-atvorning muhim tarkibiy qismidir.

Tahlil natijalari emodzilarni asosan mikro darajadagi affektiv regulyatorlar sifatida ko‘rsatadi: ular matnning emotsional ohangini o‘zgartiradi va muloqot ishtirokchisining boshqasiga nisbatan his-tuyg‘ularini ifodalaydi. Masalan, tabassum yoki yurak shaklidagi emodzi bilan kelgan sodda tasdiq xabari qo‘llab-quvvatlovchi va yaqinlikni bildiruvchi sifatida idrok etiladi, xuddi shu matn emodzidan holi bo‘lsa, ko‘proq neytral yoki hatto sovuqqon ohangda qabul qilinishi mumkin. Bu emodzilar yuz ifodasining ayrim elementlarini taqlid qiluvchi paralingvistik signallar sifatida raqamli kommunikatsiyada iliqlik va ijtimoiy ishtirok hissini kuchaytirishini ko‘rsatadi.

GIFlar esa odatda yanada murakkab va kontekstga kuchli bog‘liq paralingvistik vazifalarni bajaradi. Reaksion GIFlar tanish tana harakatlari, kino sahnalari yoki mashhur obrazlarning qisqa vizual fragmentlarini takrorlanuvchi kadrlar ko‘rinishida taqdim etib, ko‘pincha so‘zdan ko‘ra tana reaksiyasini ifodalaydi. Ularning ma’nosi madaniy kontekst va manba material haqidagi umumiy bilimlarga tayanadi, shu bois talqin uchun nisbatan ochiq qoladi. Reaksiya tugmalari esa interfeys darajasida ishlaydigan paralingvistik resurs bo‘lib, “love”, “angry”, “sad” kabi variantlar emotsional javoblarni oldindan tuzib beradi va ularni miqdoriy qayd etishni osonlashtiradi; natijada ma’lum postlar bilan bog‘liq kollektiv affektiv naqshlarni aniqlash imkonini yaratadi.

Alohida foydalanuvchi nuqtai nazaridan, reaksiya tanlash matnli javob yozishdan tezroq, biroq bu jarayon o‘zini ifoda etishni oldindan belgilangan cheklangan emotsiyalar to‘plami bilan chegaralaydi va ko‘pincha his-tuyg‘ularning to‘liq spektrini aks ettira olmaydi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, raqamli mediada paralingvistik ma’no vizual signallar, matnli kontent va platforma imkoniyatlarining o‘zaro ta’siridan kelib chiqadi. Emodzilar, GIFlar va reaksiyalar odatda yozma til bilan qo‘shilib, har bir modal qatlam boshqasining talqin doirasini o‘zgartiradigan multimodal tuzilmalarni hosil qiladi; bu kompleks birliklar istehzo, o‘yinchanlik, birdamlikni ifodalash va faqat matn qo‘llanganda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan tushunmovchiliklarni kamaytirishga xizmat qiladi.

Natijalar raqamli mediada paralingvistik strategiyalar faqat “bezak” emas, balki onlayn ijtimoiy ishtirok va munosabatga oid ma’nolarni yaratishning ajralmas qismi ekanini tasdiqlaydi. Emodzilar oddiy “emotsiya yorliqlari”dan kengroq funksiyaga ega bo‘lib, hazil qilish, tanqidni yumshatish, yaqinlikni kuchaytirish kabi vaziyatlarda nutq aktining illokutsion kuchi va munosabatga oid pozitsiyasini (“relational stance”) ko‘rsatadi. Ularning ayniqsa yosh, raqamli tarmoqlashgan foydalanuvchilar orasida keng tarqalganligi “vizual prosodiya”dan foydalanish zamonaviy raqamli savodxonlikning muhim komponentiga aylanganini ko‘rsatadi.

GIFlarga asoslangan paralangaj ushbu vizual prosodiyaga hikoyaviy va performativ o‘lcham qo‘shadi: kinofilmlar, seriallar yoki ommabop madaniyatdan olingan tanish sahnalar orqali foydalanuvchilar o‘zlarini umumiy madaniy repertuarlar bilan bog‘laydi va reaksiyalarini oddiy matn bera olmaydigan shaklda “sahnalashtiradi”. Shu bilan birga, GIFlarga tayanuvchi muloqot kerakli madaniy bilim va platformaga xos kodlarni bilmaydigan foydalanuvchilarni chetda qoldirishi ham mumkin; GIF ma’nosining turlicha talqin qilinishi, ayniqsa turli madaniy yoki avlod vakillari muloqotida, tushunmovchilik va kommunikativ ziddiyatlar xavfini oshiradi.

Reaksiya tugmalari raqamli mediada paralingvistikaning rivojlanishida platforma dizayni va biznes mantiqi qanday rol o‘ynayotganini yaqqol ko‘rsatadi. Ular foydalanuvchilarga hissiy munosabatni tez ifoda etish imkonini berish bilan birga, vizual kommunikatsiya jarayonlari, lenta

algoritmlari, maqsadli reklama va raqamli muloqotni tahlil qilish uchun foydalaniladigan yirik hajmdagi affektiv ma’lumotlarni ham yig‘ib boradi. Affektni cheklangan miqdordagi reaksiyalar turlariga standartlashtirish foydalanuvchi idrok etadigan emotsional spektrni qisqartirib, eng oson aniqlanadigan va o‘lchanadigan hissiyotlarni ustun qo‘yadi. Bu esa platforma tomonidan loyihalashtirilgan paralingvistik tizimlarning foydalanuvchi ifodasi va raqamli muhitda ularga “taklif etilayotgan” emotsional tajribalar shakllanishiga ta’siri haqida savollarni yuzaga keltiradi.

Emodzilar, GIFlar va reaksiyalarning birgalikda qo‘llanilishi raqamli paralingvistikaning bir necha darajada faoliyat yuritishini ko‘rsatadi: mikro darajada ishtirokchilar o‘zaro munosabatlarini va “yuz saqlash” strategiyalarini muvofiqlashtiradilar; mezo darajada hamjamiyatlar ma’lum belgilarni qo‘llash bo‘yicha o‘z normalarini shakllantiradilar; makro darajada esa platforma infratuzilmalari his-tuyg‘ularni ifodalash imkoniyatlari va ko‘rinadigan emotsional rejimlarni belgilaydi. Shu bois ushbu ko‘p qirrali dinamikani hisobga olish zamonaviy raqamli media makonida kommunikativ kompetensiyani o‘qitish va baholashga oid yondashuvlar uchun muhimdir. Tadqiqotda emodzilar moslashuvchan affektiv va munosabatga oid ko‘rsatkichlar, GIFlar madaniy jihatdan ixtisoslashgan tana reaksiyasi ifodalari, reaksiyalar esa emotsional javoblarni normalashtiruvchi va o‘lchash imkonini beruvchi infratuzilmaviy paralingvistika shakli sifatida namoyon bo‘ldi. Ular birgalikda individual xabarlar darajasidagina emas, balki kengroq platforma arxitekturalari va raqamli madaniyatlar kontekstida ham tahlilni talab qiladigan murakkab semiotik tizimni hosil qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI:

1. Danesi M. The Semiotics of Emoji: The Rise of Visual Language in the Age of the Internet. London: Bloomsbury Academic, 2016. 208 p.
2. Evans V. The Emoji Code: The Linguistics Behind Smiley Faces and Scaredy Cats. London: Michael O’Mara Books, 2017.
3. Derks D., Bos A. E. R., von Grumbkow J. Emoticons and social interaction on the Internet: The importance of social context // Computers in Human Behavior. 2007. Vol. 23, No. 1. P. 842–849.
4. Geboers M., Stolero N., Scuttari A., van Vliet L., Ridley A. Why Buttons Matter: Repurposing Facebook’s Reactions for Analysis of the Social Visual // International Journal of Communication. 2020. Vol. 14. P. 1564–1585.
5. Jiang J. A., Fiesler C., Brubaker J. R. “The Perfect One”: Understanding communication practices and challenges with animated GIFs // Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction. 2019. Vol. 3 (CSCW). P. 1–25.
6. Logi L., Zappavigna M. GIFs as Social Media Paralanguage // Language@Internet. 2024. (Online).

O‘ZBEK TILINI O’RGATISHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR VA PEDAGOGIK INNOVATSIYALARDAN FOYDALANISH TAJRIBASI

Xayrullina Parizod

Chirchiq davlat pedagogika universtiteti o‘qituvchisi

Tojixonova Sarvinoz Dauranjon qizi, Qurbonboyeva Hulkaroy

Saparboyeva Zulfizar, Shorasulova Dilobar, Hamroyeva Mohinur

Chirchiq Davlat Pedagogika Universtiteti Aniq fanlar fakulteti matematika talabalari

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘zbek tilini o‘rgatish jarayonida zamonaviy texnologiyalar va pedagogik innovatsiyalarning o‘rni, ularning ta’lim sifati va samaradorligiga ta’siri haqida fikr yuritiladi. Shuningdek, o‘qituvchi faoliyatida interfaol metodlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va raqamli ta’lim resurslaridan foydalanish tajribalari tahlil qilinadi. Maqolada ilg‘or pedagogik yondashuvlar asosida o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, nutq madaniyati va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirish yo‘llari yoritiladi**.**

Kalit so‘zlar: o‘zbek tili, innovatsion ta’lim, pedagogik texnologiya, AKT, raqamli ta’lim, interfaol metod, kompetensiya, zamonaviy texnologiyalar, innovatsiya, interfaol metod, raqamli ta’lim, pedagogik jarayon, samaradorlik.

Kirish. Bugungi kunda ta’lim tizimi tubdan yangilanish bosqichini boshdan kechirmoqda. O’zbekiston Respublikasida ta’lim jarayoniga zamonaviy texnologiyalar va innovatsion yondashuvlarni joriy etish davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Ayniqsa, o‘zbek tilini o‘rgatishda raqamli vositalardan foydalanish, ta’limni shaxsga yo‘naltirish, mustaqil fikrlashni shakllantirish kabi vazifalar zamonaviy o‘qituvchidan yuqori malaka va ijodkorlikni talab etadi.

O’zbek tili – xalqimizning madaniyati, ma’naviyati va milliy o‘zligining asosiy tayanchi hisoblanadi. Shu bois uni o‘qitish jarayonini takomillashtirish, ilg‘or tajribalarni tatbiq etish, o‘quvchilarni tilga bo‘lgan qiziqishini oshirish bugungi kunning dolzarb masalalaridandir.

Pedagogik innovatsiyalar — bu o‘quv jarayoniga yangicha metodlar, texnologiyalar va ta’lim vositalarini kiritish orqali natijadorlikka erishish demakdir. Zamonaviy texnologiyalar esa bu jarayonda o‘qituvchiga qulay sharoit yaratadi, o‘quvchilarga esa mustaqil o‘rganish imkonini beradi. O’quvchi faol ishtirokchi bo‘lgan interfaol darslar ularning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi, o‘z fikrini erkin ifodalash ko‘nikmasini shakllantiradi.

Shu nuqtayi nazardan, o‘zbek tilini o‘rgatishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish — til ta’limining samaradorligini oshirishning eng muhim omillaridan biridir. Quyida o‘zbek tili ta’limida zamonaviy texnologiyalarni qo‘llashning asosiy yo‘nalishlari, afzalliklari hamda amaliy tajribasi tahlil qilinadi.

Til o‘qitish — bu faqat grammatikani o‘rgatish emas, balki muloqot, madaniyat, tafakkur va nutq madaniyatini shakllantirish jarayonidir. Shu sababli zamonaviy ta’limda an’anaviy dars uslublarini innovatsion yondashuvlar bilan uyg‘unlashtirish zarur. Yangi texnologiyalar yordamida o‘quvchilar darsga faol jalb qilinadi, o‘z fikrini erkin ifoda etadi va tilni hayotiy vaziyatlarda qo‘llash imkoniga ega bo‘ladi.

Asosiy qism

Zamonaviy texnologiyalarning o‘zbek tili ta’limidagi o‘rni

O’zbek tilini o‘qitishda zamonaviy texnologiyalarni joriy etish — bu o‘quv jarayonining samaradorligini oshirishga qaratilgan eng muhim vositalardan biridir. Chirchiq davlat pedagogika universitetida o‘tkazilgan darslarda interaktiv doska, multimedia taqdimotlar, elektron lug‘atlar va onlayn platformalar keng qo‘llanmoqda.

Masalan, Wordwall, Quizizz, LearningApps kabi platformalar orqali talabalar grammatik mashqlarni, so‘z boyligini oshirish topshiriqlarini bajarishadi. Bu esa o‘quvchilarni faollikka, mustaqil fikrlashga va o‘z bilimini sinab ko‘rishga o‘rgatadi.

Zamonaviy texnologiyalar darslarni jonlantiradi, talabalarda til o‘rganishga bo‘lgan motivatsiyani oshiradi va o‘qituvchining mehnatini yengillashtiradi.

O’zbek tili ta’limida innovatsion texnologiyalarning ahamiyati

Zamonaviy o‘qitish jarayonida an’anaviy metodlar asta-sekinlik bilan o‘z o‘rnini innovatsion yondashuvlarga bo‘shatmoqda. O’zbek tili darslarida “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Blits-so‘rov”, “Insert”, “Fishbone”, “Bumerang”, “Venn diagrammasi” kabi interfaol metodlardan foydalanish o‘quvchilarni faol fikrlashga, dars jarayonida o‘z fikrini mustaqil ifodalashga o‘rgatadi.

O’qituvchilarning zamonaviy pedagogik yondashuvlardan foydalanish tajribasi

Hozirda ko‘plab o‘zbek tili o‘qituvchilari o‘z dars jarayonida “Blended learning” (aralash ta’lim) yoki “Flipped classroom” (teskari sinf) texnologiyalarini tatbiq etmoqda. Bunday metodlar o‘quvchilarning mustaqil ishlash, internet resurslaridan foydalanish, o‘z fikrini yozma va og‘zaki shaklda ifodalash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

O’zbek tilini o‘rgatishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining roli

Raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonini yangi bosqichga olib chiqdi. “Google Classroom”, “Quizizz”, “Kahoot”, “LearningApps” kabi onlayn platformalar yordamida o‘zbek tili darslarini yanada jonli, interaktiv va raqamli muhitga mos shaklda tashkil etish mumkin.

Innovatsion yondashuvlarning o‘quvchilarda kompetensiyalarni shakllantirishdagi o‘rni

Zamonaviy darsda o‘quvchi faqat tinglovchi emas, balki faol ishtirokchi bo‘lishi lozim. O’qituvchi interfaol metodlar orqali o‘quvchilarning kommunikativ, ijtimoiy, axborot va madaniy kompetensiyalarini rivojlantiradi.

Pedagogik innovatsiyalarning amaliy qo‘llanilishi

Pedagogik innovatsiyalar o‘zbek tilini o‘qitish jarayonida talaba markazli yondashuvni shakllantiradi. Darslarda “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Rolga kirish”, “Munozara” kabi metodlardan foydalanish talabalarning nutq faoliyatini rivojlantiradi.

Chirchiq davlat pedagogika universitetida o‘qituvchilar o‘z darslarida modul asosida o‘qitish, rag‘batlantiruvchi test tizimlari, video-tahlil kabi innovatsion yondashuvlarni tatbiq etishmoqda. Bu usullar talabalarda mustaqil ishlash, tanqidiy fikrlash va o‘z fikrini og‘zaki hamda yozma shaklda ifodalash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Natijada, o‘zbek tili darslari oddiy nazariy o‘quv mashg‘ulotidan ijodiy va faol o‘rganish maydoniga aylanmoqda.

Amaliy tajribalar va natijalar

Universitetda olib borilgan kuzatuvlarga ko‘ra, o‘zbek tili darslarida texnologik vositalardan foydalanish talabalar ishtirokini sezilarli oshirgan. Onlayn mashg‘ulotlarda qatnashgan talabalar o‘zlashtirish ko‘rsatkichi 15–20 foizga yuqori bo‘lgan.

Talabalarning fikriga ko‘ra, interaktiv mashg‘ulotlar va multimedia vositalari darsni qiziqarli qiladi, o‘rganilgan materialni eslab qolishni osonlashtiradi. Shu bilan birga, pedagogik innovatsiyalar talabalarning o‘z fikrini erkin bayon etish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va mantiqiy xulosalar chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

O’zbek tilini o‘qitishda texnologik va innovatsion yondashuvlar uyg‘unlashgan taqdirda, o‘quv jarayoni samaradorligi sezilarli darajada oshadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, o‘zbek tilini o‘rgatishda zamonaviy texnologiyalar va pedagogik innovatsiyalarni qo‘llash bugungi ta’lim jarayonining ajralmas qismiga aylangan. Bu jarayon o‘quvchilarda tilni chuqur o‘rganish, ijodiy fikrlash va kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi. O’qituvchining zamonaviy yondashuvi, texnologiyalarni o‘rinli qo‘llay bilishi ta’lim sifati va samaradorligini oshiradi.

Kelajakda o‘zbek tili ta’limini to‘liq raqamlashtirish, virtual dars muhitini kengaytirish, sun’iy intellekt asosidagi til o‘rganish dasturlarini joriy etish bu sohada yangi bosqichni boshlab beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O’zbekiston – 2030” strategiyasi.
2. Hasanov A., Jo‘rayev M. Pedagogik innovatsiyalar asoslari. – Toshkent: Fan, 2022.
3. Qodirova D. O’zbek tili ta’limida zamonaviy texnologiyalar. – Toshkent, 2023.
4. Chirchiq davlat pedagogika universiteti o‘quv-metodik markazi materiallari, 2024.
5. Mahmudov N., Karimov Sh. O’zbek tili o‘qitish metodikasi. – Toshkent: O’qituvchi, 2021.
6. www.edu.uz – O’zbekiston Respublikasi Ta’lim portali.
7. www.ziyonet.uz – Elektron ta’lim resurslari tarmog‘i.
7. www.arxiv.uz – Ilmiy maqolalar va tajriba almashish platformasi.

Telefon raqam: 97 -878-03-96

THE BRONTË SISTERS: INNOVATORS OF THE VICTORIAN NOVEL

Rahimova Xolida
Student ChSPU Department English language and theory
e-mail: rahimova xolida37@gmail.com
Scientific advisor: **Tursuntosh Isroilova**
e-mail: isroilova.tursuntosh@gmail.com

Annotation. The Brontë sisters—Charlotte, Emily, and Anne—played a significant role in shaping the Victorian novel with their bold themes and emotional intensity. Their works challenged social conventions, explored individual identity, and depicted deep psychological conflicts. Novels such as Jane Eyre, Wuthering Heights, and The Tenant of Wildfell Hall introduced innovative narrative techniques and strong, independent characters. The Brontë sisters' contributions left a lasting impact on English literature and continue to influence writers and readers worldwide.

Annotatsiya. Brontë opa-singillari — Sharlotta, Emili va Enn — Viktoriya davri roman janrining rivojlanishiga muhim hissa qo'shgan yozuvchilardir. Ularning asarlarida jamiyat qoidalariga qarshi fikrlar, kuchli shaxsiy his-tuyg'ular va ichki ruhiy ziddiyatlar tasvirlangan. Jane Eyre, Wuthering Heights va The Tenant of Wildfell Hall romanlari yangi uslub, mustaqil xarakterlar va chuqur psixologik tasvirlar bilan ajralib turadi. Brontë opa-singillarining ijodi ingliz adabiyotida katta iz qoldirgan va bugungi kunda ham o'quvchilar va yozuvchilarga ilhom bermoqda.

Аннотация. Сёстры Бронте — Шарлотта, Эмили и Анна — сыграли важную роль в формировании викторианского романа. Их произведения бросали вызов общественным нормам, исследовали личную идентичность и внутренние психологические конфликты. Такие романы, как Джейн Эйр, Грозовой перевал и Арендатор Уайлдфелл-Холла, отличаются новаторскими повествовательными приемами и сильными независимыми героями. Наследие сестёр Бронте имеет огромное значение для английской литературы и продолжает влиять на читателей и писателей во всём мире.

Keywords: Victorian Literature, Romanticism,Psychological Realism, Gothic Elements,Female Identity,Social Critique.

The Brontë sisters—Charlotte (1816–1855), Emily (1818–1848), and Anne (1820–1849)—occupy a distinctive place in the history of English literature. Emerging from the isolated and rugged landscapes of Haworth in Yorkshire, they transformed the Victorian novel by introducing new thematic depths and bold narrative structures that challenged the literary conventions of their time. During the Victorian era, literature was often guided by strict moral codes and a strong emphasis on social propriety. However, the works of the Brontë sisters defied these norms by placing individual emotion, internal psychological conflict, female autonomy, and passionate human experience at the center of the narrative. Despite living in a patriarchal society where women writers faced severe limitations, the Brontës published their early works under male pseudonyms—Currer, Ellis, and Acton Bell—in order to avoid prejudice and to be taken seriously in the literary marketplace. Their novels, including Jane Eyre (Charlotte), Wuthering Heights (Emily), and The Tenant of Wildfell Hall (Anne), confronted issues such as inequality, gender oppression, class conflict, spiritual struggle, and the darker complexities of human nature. Each sister approached literature with her own distinct voice: Charlotte with psychological realism and moral reflection, Emily with emotional intensity and Gothic imagination, and Anne with social critique and progressive views on women's rights. The Brontë sisters' innovation lies not only in their thematic concerns but also in their narrative techniques. They introduced layered narration, fragmented perspectives, and emotionally-driven characterization that anticipated Modernist literary forms. Their heroines—strong-willed, self-reliant, and intellectually independent—served as early models of feminist consciousness, challenging conventional portrayals of women as passive figures. Today, the Brontë legacy continues to resonate in literary studies, feminist scholarship, and popular culture, confirming their status as pioneering voices in the evolution of the English novel.

The Brontë sisters wrote during the Victorian era, a period marked by strict moral values, social hierarchy, and strong gender expectations. Women were generally confined to domestic

roles, and their participation in intellectual or artistic work was often discouraged. The Brontës grew up in the remote village of Haworth, surrounded by moorlands that later became central to the atmosphere and symbolism in their novels. Their father, Patrick Brontë, provided them with access to education and encouraged reading, which was unusual for girls of the time. However, the sisters' personal lives were marked by isolation, illness, and early death, experiences that deeply shaped the emotional depth and existential intensity of their writing. Their use of male pen names—Currer, Ellis, and Acton Bell—reflects the limited acceptance of female authors in 19th-century England. This act was both a strategic decision and a silent rebellion against gender-based literary discrimination. Their works challenged the Victorian belief that women should be modest, obedient, and passive. Instead, the Brontës portrayed women as intelligent, emotionally strong, spiritually complex, and capable of resisting social constraints.

Charlotte Brontë's most influential work, Jane Eyre (1847), introduced a new form of psychological depth in fiction. The novel centers on the inner experiences of its heroine, tracing her emotional development, moral struggles, and personal search for identity. Jane is not portrayed as a stereotypical romantic heroine, but as a strong, rational, and self-respecting woman who refuses to sacrifice her principles for love or social acceptance. Charlotte's writing explores the tensions between individual freedom and societal norms. She uses the first-person narrative to grant readers access to Jane's inner world, allowing them to experience her anger, loneliness, pride, and longing directly. This intense focus on interiority was groundbreaking and influenced later developments in psychological narrative fiction. Charlotte Brontë's work thus represents the emergence of the modern novel centered on selfhood, moral autonomy, and emotional authenticity.

Emily Brontë's Wuthering Heights (1847) stands apart for its dark romanticism, mythic energy, and unconventional narrative structure. Set against the bleak Yorkshire moors, the novel portrays the obsessive and destructive love between Heathcliff and Catherine Earnshaw. Emily rejected sentimental portrayals of love and instead depicted passion as a powerful, elemental force capable of both creation and destruction.Her narrative technique is complex, employing multiple narrators and shifting perspectives to create ambiguity and psychological intensity. The characters are driven by instinct rather than reason, which challenged Victorian moral assumptions about human nature. Emily Brontë's work reveals the raw emotional undercurrents that lie beneath polite social behavior, suggesting that human identity is shaped not only by society but also by primal desires and spiritual yearning.

Anne Brontë's work is often more realistic and socially progressive compared to her sisters'. Her novel The Tenant of Wildfell Hall (1848) directly addresses issues such as alcoholism, marital abuse, and women's legal rights—a bold subject matter for the Victorian period. Through the character of Helen Huntingdon, Anne portrays a woman who leaves her abusive husband to protect her child, asserting her moral and personal independence.Anne criticizes oppressive marriage laws that gave husbands legal control over their wives' bodies, income, and social identity. Her novel was considered controversial, even scandalous, because it questioned patriarchal power and advocated for women's autonomy and dignity. For this reason, many scholars today consider Anne Brontë one of the earliest feminist novelists in English literature.

The Brontë sisters collectively reshaped the English novel by expanding its emotional, psychological, and ideological range. Their works influenced the development of feminist thought, narrative experimentation, and psychological characterization in literature. Later authors such as Virginia Woolf, Thomas Hardy, D.H. Lawrence, and modern feminist theorists drew inspiration from the Brontës' exploration of individual subjectivity and gender oppression. Today, the Brontë novels remain widely read and studied for their literary innovation and emotional power. They continue to resonate because they address universal human struggles: the desire for love, the search for identity, the confrontation with suffering, and the quest for freedom.

In Conclusion The Brontë sisters stand among the most influential figures of Victorian literature, not only for their artistic talent but also for their cultural and ideological significance. Their works boldly challenged the dominant values of 19th-century England by giving voice to individual emotion, female autonomy, and psychological depth in ways that had rarely been seen

before. Charlotte Brontë's psychological realism offered readers an unprecedented insight into the inner struggles of the self; Emily Brontë's Gothic romanticism exposed the raw forces of passion and spiritual longing; and Anne Brontë's socially conscious prose confronted the injustices faced by women within patriarchal society. Together, they expanded the thematic and stylistic boundaries of the English novel, paving the way for later movements in modern, feminist, and psychological fiction. Despite the difficulties they faced as women writers in a restrictive environment, the Brontës succeeded in creating literature that has endured across centuries. Their characters remain iconic, their narrative techniques remain influential, and their voices continue to resonate with readers who seek authenticity, independence, emotional truth, and intellectual depth. The legacy of the Brontë sisters is a testament to the transformative power of literature to question norms, challenge authority, and express the complexity of human existence. Their contributions mark a turning point in the evolution of the novel and affirm their place as innovators who permanently reshaped the literary landscape.

References

1. Brontë, Charlotte. Jane Eyre. London: Smith, Elder & Co., 1847.
2. Brontë, Emily. Wuthering Heights. London: Thomas Cautley Newby, 1847.
3. Brontë, Anne. The Tenant of Wildfell Hall. London: Thomas Cautley Newby, 1848.
4. Abrams, M.H. A Glossary of Literary Terms. Cengage Learning, 2015.
5. Alexander, Christine. The Brontës: Tales of Glass Town, Angria, and Gondal. Oxford University Press, 2010.
6. Gilbert, Sandra & Gubar, Susan. The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination. Yale University Press, 1979.
7. Eagleton, Terry. Myths of Power: A Marxist Study of the Brontës. Routledge, 2005.
8. Frank, Joseph. The Brontës. Cambridge University Press, 2008.
9. Peters, Catherine. The Brontë Sisters: A Biography. Phoenix Press, 2013.
10. Stoneman, Patsy. Bronte Transformations: The Cultural Dissemination of the Brontë Sisters. Prentice Hall, 1996.
11. Showalter, Elaine. A Literature of Their Own: British Women Novelists from Brontë to Lessing. Princeton University Press, 1999.
12. Hardy, Barbara. The Appropriate Form: Essays on the Novel. Ohio University Press, 1968.
13. Langland, Elizabeth. Anne Brontë: The Other One. St. Martin's Press, 2000.
14. Wallace, Catherine. The Female Reader in the Victorian Novel. Oxford University Press, 2015.
15. Newman, Beth. "Narratives of Power in Brontë Fiction." Studies in English Literature, vol. 32, no. 4, 1992.

THE DEVELOPMENT OF ENGLISH BALLADS: FOLK TRADITIONS AND THEMES

Student of ChSPU
Department English language and theory
Rahimova Xolida
e-mail: rahimova xolida37@gmail.com
Scientific advisor: **Tursuntosh Isroilova**
e-mail: isroilova.tursuntosh@gmail.com

Abstract. The development of English ballads reflects the evolution of oral tradition, social experience, and artistic expression in Britain. Originating from medieval folk culture, ballads were passed down orally, preserving the voice and values of ordinary people. They often focused on universal human themes such as love, betrayal, heroism, tragedy, and justice. Over time, these songs evolved from anonymous folk tales into literary compositions, influencing later poets and writers like Wordsworth and Coleridge. The ballad form, with its rhythmic simplicity and emotional

depth, became a bridge between popular tradition and literary art, shaping the foundation of English narrative poetry and national identity.

Annotatsiya. Ingliz balladalari taraqqiyoti xalq ogʻzaki ijodi, ijtimoiy hayot va badiiy ifoda evolyutsiyasining yorqin ifodasidir. Oʼrta asr xalq madaniyatidan kelib chiqqan balladalar avloddan avlodga ogʻzaki tarzda oʻtib, oddiy xalqning his-tuygʻusi va qadriyatlarini saqlab kelgan. Ular odatda sevgi, xiyonat, jasorat, fojea va adolat kabi umuminsoniy mavzularni yoritgan. Vaqt oʻtishi bilan balladalar anonim xalq qoʻshiqlaridan yozma adabiyot namunalariga aylangan va Wordsworth hamda Coleridge kabi shoirlarga ilhom manbai boʻlgan. Oddiy ritm va chuqur hissiyotga ega ballada shakli xalq anʼanasi bilan adabiy sanʼatni bogʻlab, ingliz sheʼriyatining va milliy ongining asosini yaratgan.

Аннотация. Развитие английских баллад отражает эволюцию устной традиции, общественного опыта и художественного самовыражения в Британии. Возникнув из средневековой народной культуры, баллады передавались устно, сохраняя голос и ценности простого народа. Они затрагивали вечные человеческие темы — любовь, измену, героизм, трагедию и справедливость. Со временем эти песни превратились из анонимных народных преданий в литературные произведения, оказав влияние на поэтов, таких как Вордсворт и Колридж. Благодаря ритмической простоте и эмоциональной выразительности, форма баллады стала связующим звеном между народной традицией и литературным искусством, сыграв важную роль в формировании английской поэзии и национального самосознания.

Keywords: English ballads, folk tradition, oral literature, themes, medieval poetry, cultural heritage

English ballads occupy a unique and essential place in the history of English literature. They originated in the Middle Ages as part of the rich oral culture that flourished among the common people of Britain. In an age when few could read or write, ballads served as both entertainment and social commentary, carrying news, moral lessons, and emotional stories through song and rhyme. The term “ballad” itself comes from the Old French word ballare, meaning “to dance,” which reflects the musical and rhythmic origins of these compositions. Folk ballads were not written for elite audiences but for the common folk — farmers, sailors, soldiers, and villagers — who shared them at fairs, gatherings, and family events. Because they were passed down orally, ballads naturally changed over time, with each singer adapting them to local dialects, settings, or moral values. Despite these variations, most English ballads share certain defining features: a simple stanzaic structure, repetition, dialogue, and strong emotional appeal. These qualities made them easy to remember and deeply resonant across generations. As English society developed through war, migration, and industrial change, so too did its ballads, transforming from purely oral folk art into a written literary tradition that inspired many of the greatest poets of later centuries.

Historical Development of English Ballads The earliest English ballads are believed to have appeared between the 13th and 15th centuries, though their roots may go even deeper into Anglo-Saxon and Celtic storytelling traditions. Many of these early ballads were anonymous and transmitted orally for centuries before being written down. Some of the oldest surviving examples include “Robin Hood and the Monk”, “Sir Patrick Spens”, and “Barbara Allen.” The Robin Hood ballads are among the most famous, celebrating the adventures of an outlaw hero who defends the poor against the injustice of corrupt authorities. These songs express popular resistance to oppression and reflect a growing awareness of social inequality. Similarly, “Sir Patrick Spens” captures the tragic fate of a noble sailor sent on a doomed royal mission, blending heroism with fatalism. By the 16th and 17th centuries, with the invention of the printing press, many ballads were published as broadside ballads — cheap single-sheet prints sold in markets. These printed ballads helped spread stories quickly across towns and villages, giving rise to a shared national folklore. Over time, ballads began to address not only love and tragedy but also political events, crimes, and moral lessons, showing how closely they were tied to the life and emotions of ordinary people.

Themes and Characteristics of English Ballads English ballads are characterized by their thematic diversity and emotional depth. The most common themes include: Love and Tragedy: Many ballads, such as “Barbara Allen,” tell stories of unfulfilled love, betrayal, and loss. The

emotional tone is simple but powerful, expressing human sorrow and moral consequence. Heroism and Adventure: Figures like Robin Hood embody the ideal of courage, justice, and rebellion against tyranny. Crime and Punishment: Some ballads recount moral tales of wrongdoing and its consequences, reinforcing social norms through dramatic storytelling. Supernatural and Mystery: Folk beliefs in ghosts, curses, and fate appear in ballads like "The Unquiet Grave" and "Tam Lin," reflecting medieval spiritual imagination. Social Commentary: Ballads often voiced the concerns of the lower classes, revealing social injustice, economic hardship, or political tension. Stylistically, ballads use repetition, incremental variation, dialogue, and simple quatrains with alternating rhyme (ABCB). The rhythm, often in iambic tetrameter and trimeter, creates a musical flow suitable for singing. Their simplicity made them accessible to all, while their emotional resonance ensured longevity across generations.

From Folk Tradition to Literary Art In the 18th and 19th centuries, the English Romantic poets rediscovered the beauty of folk ballads and elevated them into literary art. Poets such as William Wordsworth, Samuel Taylor Coleridge, and Sir Walter Scott collected, studied, and imitated traditional ballads. Wordsworth's and Coleridge's "Lyrical Ballads" (1798) marked a turning point in English poetry, emphasizing the language of ordinary people and the emotional simplicity found in folk songs. Sir Walter Scott's Minstrelsy of the Scottish Border (1802–1803) preserved many Scottish and English ballads, giving them literary recognition and historical importance. Through these efforts, the ballad became not only a relic of folk culture but also a foundation for modern narrative poetry. Its themes of love, loss, and human struggle continued to inspire generations of writers and musicians.

Cultural and Literary Significance The enduring power of English ballads lies in their ability to connect art with life. They capture the voice of the people — their joys, sorrows, and beliefs — in a form that is both poetic and historical. Ballads shaped the collective imagination of the English-speaking world, influencing later genres such as romantic poetry, storytelling, and even popular music. More importantly, ballads played a vital role in preserving cultural memory. Long before history books were common, ballads served as an archive of national experience, keeping alive the stories of heroes, lovers, and common folk. Their transformation from oral tradition to written literature illustrates the dynamic relationship between popular culture and high art.

In conclusion, the development of English ballads from medieval folk songs to recognized literary works demonstrates the deep connection between storytelling, culture, and emotion. These songs, once sung around fires and in village squares, have transcended centuries to become an essential part of England's artistic identity. They remind us that literature is not only the creation of individual genius but also the shared voice of a people — their dreams, fears, and collective memory.Through their simplicity and sincerity, English ballads have preserved the moral and emotional essence of human experience, bridging the gap between oral tradition and literary art. Their influence on later poets and writers testifies to their timeless beauty and cultural importance. The English ballad remains a living testament to the power of words to move, to teach, and to unite across generations.

References

1. Child, F. J. (1882–1898). The English and Scottish Popular Ballads. Boston: Houghton Mifflin.

2. Bronson, B. H. (1959). The Traditional Tunes of the Child Ballads. Princeton University Press.

3. Atkinson, D. (2008). The English Traditional Ballad: Theory, Method, and Practice. Ashgate Publishing.

4. Buchan, D. (1972). The Ballad and the Folk. Routledge & Kegan Paul.

5. Hales, J. W., & Furnivall, F. J. (1867). Bishop Percy's Folio Manuscript: Ballads and Romances. London: N. Trübner & Co.

6. Niles, J. D. (2010). Homo Narrans: The Poetics and Anthropology of Oral Literature. University of Pennsylvania Press.

7. Watt, T. (1991). Cheap Print and Popular Piety, 1550–1640. Cambridge University Press.

8. Collison, R. L. (1966). Popular Ballads of the English-Speaking World. The Macmillan Company.
9. Fowler, D. C. (1968). A Literary History of the Popular Ballad. Duke University Press.
10. Simpson, J., & Roud, S. (2000). A Dictionary of English Folklore. Oxford University Press.
11. Kittredge, G. L. (1904). “Ballad Making in the English Tradition.” Modern Philology, 1(4), 367–387.

THE ROLE OF LITERATURE IN THE ENGLISH CIVIL WAR: MILTON AND BUNYAN

Rahimova Xolida
Student of ChSPU Department English language and theory
e-mail: rahimova xolida37@gmail.com
Scientific advisor: **Tursuntosh Isroilova**
e-mail: isroilova.tursuntosh@gmail.com

Abstract. The English Civil War (1642–1651) had a profound influence on English literature, shaping its moral and political consciousness. During this turbulent period, writers like John Milton and John Bunyan used literature as a means of spiritual and ideological expression. Milton’s works, such as Areopagitica and Paradise Lost, emphasized freedom, divine justice, and human responsibility, while Bunyan’s The Pilgrim’s Progress reflected the moral strength and faith of ordinary believers. Both authors transformed personal and national struggles into timeless literary creations that defined English thought and identity. Their works demonstrate that literature can serve as a weapon of truth, faith, and reform even amid war and oppression.

Annotatsiya. Ingliz fuqarolar urushi (1642–1651) ingliz adabiyotining shakllanishiga chuqur ta’sir ko‘rsatdi. Shu davrda Jon Milton va Jon Banyan kabi yozuvchilar adabiyotni ruhiy va siyosiy g‘oyalarni ifoda etish vositasi sifatida ishlatdilar. Miltonning Areopagitica va Paradise Lost asarlari erkinlik, ilohiy adolat va inson mas’uliyati mavzularini ochib bergan bo‘lsa, Banyanning The Pilgrim’s Progress asari oddiy xalqning imon va sabr kuchini aks ettiradi. Ikkala muallif ham o‘z davrining siyosiy va diniy kurashlarini abadiy badiiy asarlarga aylantirib, ingliz tafakkuri va milliy adabiyotining rivojiga katta hissa qo‘shdilar. Ularning ijodi adabiyotning urush va zulm sharoitida ham haqiqat va islohot quroli bo‘la olishini ko‘rsatadi.

Аннотация. Английская гражданская война (1642–1651 гг.) оказала глубокое влияние на развитие английской литературы, формируя её моральное и политическое сознание. В этот период писатели Джон Мильтон и Джон Баньян использовали литературу как средство духовного и идеологического выражения. Произведения Мильтона, такие как Areopagitica и Paradise Lost, подчеркивают идеи свободы, божественной справедливости и человеческой ответственности, тогда как The Pilgrim’s Progress Баньяна отражает веру и стойкость простых людей. Оба автора превратили личные и национальные страдания в вечные произведения, определившие направление английской мысли и литературы. Их творчество доказывает, что литература может быть оружием истины и веры даже во времена войны и угнетения.

Keywords: English Civil War, Milton, Bunyan, Puritanism, freedom, faith, literature, morality

The English Civil War (1642–1651) was not only a political and military conflict but also a defining moment in the evolution of English thought and literature. It was a period marked by intense ideological division between Royalists and Parliamentarians, between monarchy and republicanism, and between the Church of England and Puritan reformers. In such a climate, literature became more than an art form — it became a medium for political debate, moral reflection, and religious conviction. During this era, two major literary figures, John Milton and John Bunyan, emerged as voices of conscience and faith. Milton, a scholar and poet deeply involved in the Puritan cause, used his writings to defend liberty of thought and expression. His prose works, particularly Areopagitica (1644), argued passionately for freedom of speech and the press, while his later masterpiece, Paradise Lost (1667), reimagined the fall of man as an allegory of

disobedience and redemption. Bunyan, on the other hand, represented the spiritual resilience of the common people. His allegorical narrative The Pilgrim's Progress (1678) captured the trials and triumphs of faith under persecution and became one of the most influential works of English religious literature. Thus, the literature of the Civil War was not detached from the conflict—it mirrored the nation's moral and spiritual turmoil. Through the works of Milton and Bunyan, we can trace how English literature evolved into a powerful instrument of moral reform, political resistance, and spiritual awakening. Their writings continue to remind readers that literature is not merely a reflection of history, but an active force in shaping it.

John Milton was one of the greatest literary figures of the seventeenth century. His poetry and prose were deeply influenced by the political turmoil of the Civil War. Milton supported the Puritan cause and believed in freedom, justice, and individual conscience. His famous prose works such as Areopagitica defended freedom of speech and press, while his epic poem Paradise Lost explored themes of obedience, rebellion, and divine justice. Through Satan's fall and Adam's sin, Milton symbolically represented the moral and political struggles of his age. John Bunyan, on the other hand, represented the voice of the common people. A preacher and Puritan writer, Bunyan's The Pilgrim's Progress became one of the most influential allegories in English literature. Written while he was imprisoned for his religious beliefs, the work tells the journey of a man named Christian toward salvation. It reflects the moral strength, faith, and endurance of ordinary believers during times of persecution. Both Milton and Bunyan used literature not merely for artistic expression but as a moral and political weapon. Their writings united religious faith with social vision, influencing later generations to view literature as a means of truth and reform.

In conclusion, the English Civil War was not merely a battle of armies but a struggle of ideas — a conflict that reshaped the intellectual, moral, and religious foundations of England. Within this complex landscape, literature served as both a mirror and a weapon, reflecting the turmoil of the age while guiding its people toward spiritual and ideological awakening. Among the many voices of that era, John Milton and John Bunyan stand out as two of the most powerful writers whose works transcended their time and became symbols of freedom, faith, and moral conviction. Milton's writings demonstrated how literature could defend liberty and truth against tyranny and censorship. His Areopagitica remains one of the most passionate defenses of free expression ever written, and Paradise Lost continues to explore the eternal themes of sin, redemption, and divine justice. Through his vision, Milton elevated human reason and responsibility, showing that the pursuit of truth is both a moral and spiritual duty. Bunyan, by contrast, gave voice to the suffering and perseverance of the common people. His The Pilgrim's Progress represents not only the journey of the soul toward salvation but also the moral resilience of an entire generation who endured persecution for their faith. His simple yet powerful allegory transcends its religious context to become a universal story of struggle, hope, and redemption. Together, Milton and Bunyan proved that literature has the power to shape nations as much as it reflects them. Their works remind us that in times of conflict and division, words can become instruments of unity, courage, and transformation. The legacy of these two writers lies not only in their poetic mastery but also in their ability to connect moral conviction with artistic expression. Through their pens, the turmoil of the seventeenth century was transformed into timeless art — a testament to the enduring power of literature to illuminate, challenge, and inspire the human spirit.

References

1. Achinstein, S. (1994). Milton and the Revolutionary Reader. Princeton University Press.

2. Bunyan, J. (1678). The Pilgrim's Progress. London: Nathaniel Ponder.

3. Corns, T. N. (1990). The Literature of the English Civil War. Routledge.

4. Fallon, S. M. (1992). Milton among the Philosophers: Poetry and Materialism in Seventeenth-Century England. Cornell University Press.

5. Hill, C. (1972). The World Turned Upside Down: Radical Ideas During the English Revolution. Penguin Books.

6. Keeble, N. H. (1988). The Literary Culture of Nonconformity in Later Seventeenth-Century England. Leicester University Press.

7. Lewalski, B. K. (2000). The Life of John Milton: A Critical Biography. Blackwell Publishing.
8. Milton, J. (1644). Areopagitica: A Speech for the Liberty of Unlicensed Printing. London.
9. Milton, J. (1667). Paradise Lost. London: Samuel Simmons.
10. Morrill, J. (2004). The Nature of the English Revolution. Longman.
11. Potter, L. (1989). Secret Rites and Secret Writing: Royalist Literature, 1641–1660. Cambridge University Press.
12. Sharpe, K. (2000). Reading Revolutions: The Politics of Reading in Early Modern England. Yale University Press.
13. Spurr, J. (1998). English Puritanism 1603–1689. Macmillan.

MIRZACHO'L IQTISODIY RAYON SHAHARLARINING IJTIMOIY-DEMOGRAFIK MUAMMOLARI

Musayev Bekzod Murodovich
Samarqand davlat pedagogika instituti dotsenti,
Телефон:+998(91) 298-15-14
E-mail: musayevbekzod@gmail.com
Saidova Ozoda Bobosherovna, Sobirova Munira Akaram qizi, Boltaboyeva Maysara Rashid qizi
Samarqand davlat pedagogika instituti talabalari

Annotatsiya. Maqolada Mirzacho'l iqtisodiy rayoni shaharlari ijtimoiy-demografik rivojlanishi va muammolarini hal etish yo'llari ilmiy asoslab berilgan. Iqtisodiy rayon shaharlaridagi mavjud ijtimoiy-demografik muammolarning ko'rinishi va ularni bartaraf etish. Xususan urbanizatsiya jarayonlari darajasi yuqori yoki pastligini uning ijtimoiy – iqtisodiy hamda demografik muammolari belgilab beradi. Binobarin, ushbu maqolada Mirzacho'l iqtisodiy rayoni shaharlarining rivojlanishiga to'siq bo'layotgan muammolarni yoritib berishga harakat qilingan.

Kalit so'zlar: ijtimoiy, iqtisodiy, demografik muammolar, urbanizatsiya, shahar, shaharcha, shahar aholi manzilgohlari.

Аннотация. В статье дается научное обоснование социально-демографического развития и путей решения проблем городов Мирзачульского экономического района. Как выглядят существующие социально-демографические проблемы в городах экономического района и устранение этих проблем. В частности, высокий или низкий уровень процессов урбанизации определяется ее социально – экономическими и демографическими проблемами. Следовательно, в данной статье была предпринята попытка осветить проблемы, препятствующие развитию городов Мирзачульского экономического района.

Ключевые слова: социальные, экономические, демографические проблемы, урбанизация, город, поселок, населенные пункты.

Abstract. The article provides scientific substantiation of socio-demographic development and ways of solving the problems related to the Mirzachul economic district cities. How the existing socio-demographic problems in the economic district cities look like and the elimination of these problems. In particular, the high or low level of urbanisation processes is determined by its socio-economic and demographic problems. Consequently, this article has attempted to highlight the problems that hinder the development of cities in Mirzachul economic district.

Key words: social, economic, demographic problems, urbanisation, city, village, settlements.

Kirish. Davlatlarning ijtimoiy-iqtisodiy hayotida shahar aholi manzilgohlarining muhim o'rin tutishi, ko'plab vazifalarni ham bajaradi. Shahar aholi manzilgohlari har bir yurtning iqtisodiy tayanchi va suyanchi hisoblanadi. Shahar aholi manzilgohlarining ijtimoiy rivojlanishida ijtimoiy sohalarning, xususan, ta'lim, sog'liqni-saqlash va boshqa sohalarning roli yuqori. Binobarin, Mirzacho'l iqtisodiy rayoni shahar va shaharchalarida ta'lim sohasida maktabgacha tarbiya va umumta'lim maktablari faoliyati bevosita shahar va shaharchalarning demografik jarayonlar natijasi bilan bog'liq bo'lsa, oliy ta'lim tizimi va uning rivojlanganligi hamda shahar va shaharchalar

aholisining ma’lumotlilik darajasi demografik jarayonlarga bevosita ta’sir etuvchi muhim omillardandir.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi. Shaharlar ijtimoiy demografik, ijtimoiy-iqtisodiy, tabiiy va boshqa ko‘plab muammolari, joylanishi, hududiy jihatlari, shaharlar aholisining demografik rivojlanishidagi o‘ziga xos xususiyatlarini tadqiq etishning ilmiy asoslari bo‘yicha xorijiy olimlardan F.Perru, J.Gottman, K.Linch, R.Merfi,, F.Gibbert, U.Alonso va boshqalar tomonidan o‘rganilgan. MDH mamlakatlarida O.A.Konstantinov, V.Sh.Djaoshvili, G.M.Lappo, F.M.Listengurt, Ye.N.Persik, B.S.Xorev, mamlakatimizda shaharlarni rivojlanishi va joylanishini geografik o‘rganish masal-alari bo‘yicha E.A.Axmedov, O.B.Ata-Mirzayev, T.I.Raimov, A.S.Soliyev, A.A.Qayumov, S.S.Zokirov Z.T.Abdalova, M.M.Egamberdiyeva, A.M.Mavlonov, S.K.Tashtayeva, P.R.Qurbonov kabi olimlar ilmiy tadqiqotlar olib borishgan.

Mashhur grek urbanisti K.Doksiadis “odam shaharlarda mag‘lubiyatga uchradi, agarda shahar muammosiga yangicha yondashish topilmasa, unda bizni halokat kutmoqda. Arxitektorlar, geograflar, iqtisodchilar, demograflar va sotsiologlar katta shaharlar va urbanizatsiya muammolari bilan shug‘ullanmoqdalar, hamma bitta oqimga tashlanmoqdalar faqat qirg‘oqning turli qismlaridan” [0; 26-s.] degan edi. Darhaqiqat, shaharlarni to‘g‘ri joylashtirish va boshqarish juda ko‘plab muammolarning oldini olish bilan birga aholining yashash sharoitini ham yaxshilaydi. Yangi O’zbekiston, deb nom olgan iqtisodiy islohotlar olib borilayotgan hozirgi kunda, Respublikamizdagi turli kattalikdagi shaharlarning kelajakdagi rivojlanish dasturlari ishlab chiqildi. Biroq shaharlar qanchalik kattalashgani sayin undagi ijtimoiy muammolar ham shunchalik ko‘payib boraveradi. Bu masala xususida E.A.Ahmedov quyidagilarni qayd etgan: “Shaharlar kattalashib borgani sayin undagi muammolar ko‘payib boradi, bu muammolar murakkablashgandan murakkablashib boradi, ularni hal qilish esa qiyinlashgandan qiyinlashadi” [0; 172-b.].

1 - jadval

Mirzacho‘l iqtisodiy rayoni shaharlaridagi mavjud muammolarning guruhlanishi (2022-yil).

№	Muammolar	Shahar va shaharchalar
1.	Iqtisodiy geografik o‘rin	Usmat, Novqa, Baxmal, Oqtosh, Alamli, Mo‘g‘ol, Yangiobod, Bag‘don
2.	Sanoat ishlab chiqarishi	G‘oliblar, Gulbahor, Oqtosh, Mo‘g‘ol, Novqa, Alamli, Tongotar, Baxmal, Lalmikor, Qang‘liobod, Abdukarim, Chuvulloq, Uchtepa, Gandumtosh, Qorayantoq, Qang‘li, Toqchilik, Mulkanlik, Jizzaxlik, Navro‘z, Yom, Pishag‘ar, Bo‘ston, Fayzobod, Sharq yulduzi, Sirg‘ali, Paxtazor, Mirzadala, Yorqin, Pistalikent, Nurafshon, Gulzor, Sovot, Sardoba, Farg‘ona, Andijon, Markaz, Bekat, Do‘stlik, Sohil, Sho‘ro‘zak, Paxtakon, Xo‘lkar, Beshbuloq, Ulug‘bek, Xalqako‘l, Navro‘z, Oqoltin, Quyosh, Malik, Ziyokor, J.Mamanov, Gulbahor
3.	Ishsizlik	
4.	Ichimlik suvi	
6.	Kommunal xizmatlar	
7.	Atrof-muhitning ifloslanishi	Shirin, Guliston, Jizzax, Sirdaryo, Pistalikent
8.	Sho‘rlanish	Paxtakor, Do‘stlik, G‘oliblar, Guliston, Baxt, Sirdaryo, Paxtazor, Mirzadala, Yorqin, Pistalikent, Nurafshon, Gulzor, Sovot, Sardoba, Farg‘ona, Andijon, Markaz, Bekat, Do‘stlik, Sohil, Sho‘ro‘zak, Paxtakon, Xo‘lkar, Beshbuloq, Ulug‘bek, Xalqako‘l, Navro‘z, Oqoltin, Quyosh, Malik, Ziyokor, J.Mamanov, Gulbahor
9.	Shamol	Yangiyer, Xovos, Gulbahor

Jadval. Muallifning o‘rganishlari asosida tayyorlandi.

Yuqoridagi fikrlarga mos holda, Mirzacho‘l iqtisodiy rayoni shahar aholi manzilgohlarini ham kichigidan kattasiga borgani sayin ulardagi muammolar murakkablashib ko‘payib boradi. Bu muammolar, iqtisodiy rayonning katta va o‘rta shaharlarida bir muncha hal qilib kelinmoqda, biroq kichik shahar va shaharchalarda muammolar juda ham ko‘p. Shu boisdan, bo‘lsa kerak, A.S.Soliyev

“kichik shaharlarning katta muammolari mavjud”ligini ko‘ra bilgan. Tadqiqot obyektidagi muammolarning ayrimlari butun O’zbekiston shaharlariga taalluqli bo‘lsa, ba’zilari qo‘riq yerlarning o‘zlashtirilishi va qurg‘oqchil hududlar uchun xosdir. Bunday muammolardan biri ishsizlikdir. Iqtisodiy rayon shahar va shaharchalarida ham ishsizlik asosiy muammolardan biri hisoblanadi.

O’zbekistonda 2021-yilda ishsizlik darajasi 9,4 foizni tashkil etib, o‘tgan yilning shu davriga nisbatan 1,7 foizga, yanvar-iyun oylariga nisbatan 0,4 foizga kamaydi. Mirzacho‘l iqtisodiy rayonda esa bu ko‘rsatkich respublikanikidan biroz balandroq (10,2 foiz). Shaharlarda ishsizlik soni, albatta, kichik shaharlarga qaraganda kamroq, biroq to‘liq bartaraf etilgan deb bo‘lmaydi. 2009-yilda tashkil topgan yangi shaharchalarda esa ishsizlik yuqori bo‘lib, bu shaharchalarda yashovchi ishsiz aholining ko‘pchiligi viloyat markazlariga qatnab ishlashadi. Ba’zilari poytaxtga ish izlab kelishadi va ishlaydi.

Mirzacho‘l iqtisodiy rayonining demografik o‘sishi kattaligi sababli, ishsizlik darajasi mamalakat darajasidan yuqorida bo‘lib qolmoqda. Qolaversa, iqtisodiy rayondagi shahar aholi manzilgohlarining funksional tiplari zaif rivojlanganligi, tuman markazlari va yangi shaharchalarda qo‘shma korxonalarning kamligi ishsizlar sonining ko‘payishiga va chetga migratsiya oqimining ortishiga olib kelgan. Iqtisodiy rayonda mehnat resurslari soni jami 2021-yil yanvar ma’lumotlari bo‘yicha 1272,1 ming kishi bo‘lib, jami aholining 54,9 foizini tashkil qiladi. Viloyatlar kesimida oladigan bo‘lsak, Jizzax viloyati mehnat resurslari soni bo‘yicha Sirdaryo viloyatidan oldinda. Viloyatda jami 782,6 ming mehnat resursi mavjud bo‘lib, shundan 382,6 mingi shaharlarga to‘g‘ri keladi va viloyat jami mehnat resurslarining 48,9 foizini o‘zida jamlaydi. Shuningdek viloyat shaharlarida iqtisodiy faol aholi soni 289,1 ming kishi bo‘lgan holda, mehnat resurslarining 75,5 foizini tashkil qiladi.

Sirdaryo viloyatida mehnat resurslari soni jami bo‘lib 489,5 ming kishi hisoblanib, doimiy viloyat aholisiga nisbatan 55,7 foizdir. Bundan 211,2 ming kishi shaharlarga to‘g‘ri kelib, jami viloyatga nisbatan 43,1 foizni tashkil qiladi. Mazkur shaharlarda iqtisodiy faol aholi soni 154,0 ming kishini, jami aholiga nisbatan esa 41,4 foizni tashkil qiladi. Iqtisodiy rayonning eng yirik shahri bo‘lgan Jizzax shahrida ishsizlik darajasi 2021-yil yanvar ma’lumotlari bo‘yicha 9,6 foizni tashkil qilmoqda. Mazkur ko‘rsatkich Guliston shaharida 9,2 foiz, Shirin shahrida 9,7 foiz, Yangiyer shahrida 9,5 foizlardan to‘g‘ri keladi. Jizzax viloyati tumanlari ichida ishsizlik eng yuqori bo‘lgan tuman Forish tumani (10,5 foiz) bo‘lsa, eng past bo‘lgan tuman esa Sharof Rashidov tumanidir (9,9 foiz). Forish tumani urbanizatsiya darajasi bo‘yicha viloyatda so‘nggi o‘rinlarni egallaydi. Urbanizatsiya darajasi 18,5 foizni tashkil qilib, jami ikkita shaharcha Uchquloch va tuman markazi vazifasini bajaruvchi Bog‘don shaharchalarida sanoat zaif rivojlanganligi, qishloq aholi manzilgohlarining tarqoq joylashganligi, bir-biri bilan masofa uzoqligi, sanoat korxonalaring soni kamligi kabi omillar bu tumanda ishsizlik darajasini oshirmoqda.

Iqtisodiy rayonning Marjonbuloq, Qo‘ytosh, Uchquloch kabi resurs shaharchalarida ham o‘ziga xos ishsizlik muammosi mavjud bo‘lib, bunga sabab ushbu shaharchalarning ma’lum bir turdagi foydali qazilmalarni qazib olishga ixtisoslashganligidir. Shuningdek mazkur shaharchalarning tor ixtisoslashganligi, boshqa tarmoqlar rivojlanmaganligi bois, ishsizlik darajasi yuqori. Aynan shu shaharchalarda kelgusida yengil, oziq-ovqat sanoati va boshqa tarmoqlarni rivojlantirish talab qilinadi. Shaharlarda aholi soni ko‘payishi bilan birga, u yerlarda insonning atrof-muhitga bo‘lgan ta’siri ham orta boshlaydi. Shaharlarda atrof-muhit ifloslanishi muammolarning asl sababi shaharlarning kelajakda kengayishini inobatga olmasdan qurilgan sanoat korxonalaridir. Mirzacho‘l iqtisodiy rayoni shaharlarining asosiy ekologik muammolaridan biri bu shaharlar atrof-muhitining ifloslanishidir, masalan 180 ming aholiga ega bo‘lgan Jizzax shahri uchun yiliga 84,6 million tonna ichimlik suvi, 9 million tonnaga yaqin toza havo iste’moli talab etiladi.

Iqtisodiy rayonning cho‘l hududlaridagi shahar va shaharchalarida ichimlik suvining tanqisligi muammosi ham mavjud, shuningdek bu shaharchalarda yoz faslida salqin ichimliklarga bo‘lgan talabning yuqoriligi sababli salqin ichimliklar ishlab chiqaradigan korxonalarni ko‘paytirish zarur. Ayrim shahachalarda hammomlarning umuman yo‘qligi kuzatiladi. Jumladan, Baxmal

tumanida tashkil etilgan Alamli, Mo‘g‘ol, Tongotar, Oqtosh, Baxmal kabi shaharchalarning birortasida hammom yo‘qligini, xo‘jalik gazi bilan umuman ta’minlanmaganligini, Mo‘g‘ol va Baxmal shaharchalarida maktabgacha ta’lim muassasasi ham mavjud emasligini kuzatish mumkin.

Iqtisodiy rayonda atmosferaga, atrof-muhitga chiqarilayotgan zaharli chiqindilarning eng katta qismi Shirin, Guliston, Sirdaryo va Jizzax shaharlariga to‘g‘ri keladi. Bunga sabab sifatida ushbu shaharlarda aholi zich joylashganligi, sanoat korxonalari, transport tizimi va boshqa ishlab chiqarish muassasalari mujassamlashganligini ko‘rsatish mumkin. Masalan, Jizzax shahrida atmosferaga chiqarilgan ifloslantiruvchi moddalar 2000-yilda 0,7 ming tonna atrofida bo‘lgan bo‘lsa, 2021-yilga kelib 0,8 ming tonna bo‘lmoqda, bu shahar aholisining har biriga 4,4 kg, dan to‘g‘ri keladi. Jizzax shahrida oxirgi yigirma yillikda atmosferaga chiqarilgan ifloslantiruvchi moddalar eng ko‘p 2006-2007 yillarda chiqarilgan bo‘lib, bu ohak zavodining mana shu yillarda juda ko‘p mahsulot ishlab chiqarganligi (27,5-4,5 ming tonna) bilan belgilanadi. Shuningdek, Pistalikent shaharchasi yaqinidan ohak qazib olinishi ushbu shaharchada yashayotgan aholining ko‘plab e’tirozlariga sabab bo‘lmoqda.

Guliston shahrida 2000-yilda atmosferaga chiqarilgan chiqindilar miqdori 0,7 ming tonna bo‘lgan bo‘lsa, 2021-yilga kelib 1,7 tonnaga oshganligi kuzatilmoqda, bu shahar aholisining har biriga 18,6 kg, dan to‘g‘ri keladi. Guliston shahrida eng ko‘p atmosferaga chiqarilgan chiqindilar miqdori 2011-yilda 29,2 ming tonna chiqarilganligi kuzatilgan. Shuningdek 2015-2016 yillarda ham 16,0 ming tonnadan ortiq chiqindilar atmosferaga chiqarilganligini ko‘rish mumkin.

Shaharlar ijtimoiy-demografik rivojlanishi istiqboli, avvalo, ta’lim, ayniqsa, maktab, maktabgacha ta’lim tizimiga bog‘liqdir. Jumladan, Jizzax viloyatida 2010-yilda maktabgacha tarbiya muassasalari soni Jizzax shahrida 34 ta bo‘lgan bo‘lib, ularda 4256 nafar bola tarbiyalangan. Bu muassasalarda jami ta’lim beradigan pedagog hodimlar soni 390 nafarni tashkil qilgan. Ushbu yilda har bir maktabgacha ta’lim muassasasiga o‘rtacha 125,1 nafardan bola to‘g‘ri kelib, har bir pedagog hodimga esa 10,9 nafardan tarbiyalanuvchi to‘g‘ri kelgan. 2021-yilda esa mazkur hududda 39 ta maktabgacha tarbiya muassasalari faoliyat yuritayotgan bo‘lsa, ularda jami 7069 bola tarbiyalanmoqda, ya’ni deyarli ikki baravar ko‘p, ularga ta’lim beradigan pedagog hodimlar soni esa 722 nafarni tashkil qilmoqda. Maktabgacha tarbiya muassasalarining har biriga hozirgi kunda 181,2 nafardan tarbiyalanuvchi, har bir pedagog hodimga esa 9,7 ta tarbiyalanuvchi to‘g‘ri keladi. Demak demografik jarayonlardan tug‘ilishning ko‘payishi natijasida, bolalar soni ortib borishi va o‘z navbatida, turli bosqichdagi ta’lim muassasalarning yetishmasligi ayon bo‘ladi. Bu esa istiqbolda mazkur sohalar rivojlanishiga e’tibor qaratishni taqozo qiladi.

Guliston shahrida 2010-yilda maktabgacha tarbiya muassasalari soni 21 ta bo‘lgan bo‘lib, ularda 3056 nafar bola tarbiyalangan, bu muassasalarda jami ta’lim beradigan pedagog hodimlar soni 256 nafarni tashkil qilgan. Bu davrda o‘rtacha har bir maktabgacha ta’lim muassasasiga 145,5 nafardan bola to‘g‘ri kelib, har bir pedagog hodimga esa 11,9 nafardan tarbiyalanuvchi to‘g‘ri kelgan. 2021-yilda 25 ta maktabgacha tarbiya muassasalari faoliyat yuritayotgan bo‘lsa, ularda jami 4743 bola tarbiyalanib kelinmoqda, ularga ta’lim beradigan pedagog hodimlar soni 426 nafarni tashkil qilmoqda. Maktabgacha tarbiya muassasalarining har biriga hozirgi kunda 189,7 nafardan tarbiyalanuvchi to‘g‘ri kelsa, har bir pedagog hodimga esa 11,1 tadan tarbiyalanuvchi to‘g‘ri kelmoqda.

Jizzax va Guliston shaharlaridagi ayrim maktabgacha ta’lim muassasalarida tarbiyalanuvchilar sonining me’yoridan ortiqligi kuzatiladi, bu muammolar ota-onalarning e’tirozlariga sabab bo‘lib, tarbiyalanuvchi bolalarga hamda tarbiyachi pedagoglarga ham noqulayliklarni keltirib chiqarmoqda. Bularning oldini olish maqsadida maktabgacha ta’lim muassasalarining sonini yanada ko‘paytirish lozim.

Jizzax va Sirdaryo viloyatlarida jami umumiy o‘rta ta’lim maktablari soni 884 ta bo‘lib ularda jami 418511 nafar o‘quvchi ta’lim olmoqda, bu o‘quvchilarga ta’lim berayotgan pedagog hodimlar soni jami 36059 nafarni tashkil qilmoqda. Iqtisodiy rayonda har bir maktabga o‘rtacha 473,4 nafardan o‘quvchi, har bir pedagog hodimga esa 11,6 nafardan o‘quvchi to‘g‘ri keladi. Jizzax shahrida umumiy o‘rta ta’lim maktablari soni 39 ta bo‘lib, 39621 nafar o‘quvchiga 3160 nafar o‘qituvchi, har bir pedagog xodimga 12,5 nafardan o‘quvchi mos keladi.

Guliston shahrida esa umumiy o‘rta ta’lim maktablari soni 24 ta bo‘lib ularda 22738 nafar o‘quvchilar tahsil olishmoqda, bu ta’lim maskanlarida jami 1677 nafar pedagoglar bilim berishmoqda, har bir o‘qituvchiga 13,5 nafar o‘quvchi, har bir umumiy o‘rta ta’lim maktabiga o‘rtacha 974,4 nafardan o‘quvchi to‘g‘ri kelsa, Jizzax shahridagi har bir maktabga 1,015 ming nafardan o‘quvchi to‘g‘ri kelmoqda.

Iqtisodiy rayonning yirik shaharlarida ta’lim sohasida kadrlar tanqisligi kuzatilmaydi. Biroq chekka shaharchalarida kadrlar tanqisligi seziladi. Shaharchalardagi maktablarda issiqlik ta’minoti yaxshi yo‘lga qo‘yilmaganligi, ayrim shaharchalardagi maktablarda qishki sport maydonchalarining yo‘qligi kabi muammolar mavjud bo‘lsa, Jizzax va Guliston kabi yirik shaharlar maktablarida har bir sinfda o‘quvchi sonining me’yoridan ortiqligi kabi muammolar ko‘zga tashlanadi. Guliston shahrida hattoki maktablar ham kamlik qilmoqda, shu boisdan hududda yangi maktablar qurilishi zarur deb hisoblanadi.

Jizzax va Sirdaryo viloyatlarining tekislikdagi shahar aholi manzilgohlari to‘liq voha sharoitida paydo bo‘lgandir. Yer osti suvlarining yer yuziga yaqinligi natijasida shahar va shaharchalar tuproqlari sho‘rlanganligi, bu hududlarda yashovchi insonlar salomatligida buyrak, siydik yo‘llari, sil, oshqozon ichak kabi kasalliklar ko‘payishiga olib kelmoqda. Jumladan, Guliston shahrining birinchi mikrorayon qismida yer osti suvlarining yer yuza qismiga nisbatan yaqinligi tufayli, aholi orasida sil kassalligiga chalinish miqdori boshqa mikrorayonlarga nisbatan ko‘pligi bilan farqlanadi.

Voha shahar aholi manzilgohlari iqlimi boshqa hududlardagi shaharlar iqlimiga nisbatan haroratining yuqoriligi bilan ajralib turadi, bu esa insonlarda yurak va qon aylanishi kasalliklarini ko‘paytiradi. Iqtisodiy rayonning adir, tog‘ va tog‘ oldi hududlarida joylashgan shahar va shaharchalarida yuqumli kasalliklar va agroshaharchalarda qishloq xo‘jaligi va hayvonlar bilan ko‘p shug‘ullanishi natijasida brutsellyoz kabi kasalliklar uchraydi.

Xulosa. Mirzacho‘l iqtisodiy rayonida ijtimoiy-demografik muammolar juda ham ko‘p. Bunga sabab shahar va shaharchalarning joylashgan o‘rni, shahar markazidan olisdaligi, sanoat korxonalaring kamligi, shaharchalarda ishsizlikning yuqoriligi kabi muammolarni aytib o‘tish joiz. Mazkur muammolarga yechim izlash, kichik shaharchalarda sanoat tarmoqlarini rivojlantirish, shaharchalar infrastrukturasini yaxshilash va rivojlantirish kabilarni inobatga olib, bu shaharchalarning rivojlanish dasturlarini ishlab chiqish o‘ta muhim vazifa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2009 йил 13 мартдаги “Ўзбекистон Республикаси аҳоли пунктларининг маъмурий-ҳудудий тузилишини такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 68-сон Қарори. https://lex.uz/docs/1486944.

2. Аҳмедов Э.А. Ўзбекистон шаҳарлари мустақиллик йилларида.-Т.: Абу Али Ибн Сино, 2002.-224 б.

3. Аҳмедов Э.А. Ўзбекистон шаҳарлари.-Т.:Ўзбекистон, 1991.-221 б. 50,54, 55. Бетлар.

4. Доксиадис К. Концепция города. –М:. Мысл 1953 г.263 с

5. Зокиров С.С. Ўзбекистонда урбанизация жараёнларини тартибга солиш тизимини такомиллаштириш. - Тошкент: Тафаккур, 2020. - 367 б.

6. Солиев А.С. Ўзбекистон иқтисодий ва ижтимоий географияси. - Тошкент: 2014. - 387 б.

7. Tojiyeva Z.N. Aholshunoslik siyosati. O’quv qo‘llanma. - T.: ”Innovatsiya-Ziyo” 2022. 176 b.

8. Тожиева З.Н., Ўзбекистон Республикасида демографик жараёнлар ва уларнинг ҳудудий хусусиятлари. География фанлари доктори (Doktor of Science) илмий даражасини олиш учун тайёрланган диссертация. -Т.: 2017 й. 267-б.

9. www.stat.uz

LOST IDENTITY AFTER WAR IN "LOST GENERATION" WRITERS

Zarina Koshimova Baxtiyor qizi
Student, Chirchik State Pedagogical University
zarinabakhtiyarovna19@gmail.com
Scientific adviser: **Abduramanova Diana Valeryevna**
Head of the English theory and practice department,
Chirchik State Pedagogical University
diana1207saliyeva@gmail.com

Abstract. This paper explores the theme of lost identity in the works of the "Lost Generation" writers, focusing on how the trauma of World War I reshaped human consciousness and artistic expression. Authors such as Ernest Hemingway, F. Scott Fitzgerald, and Erich Maria Remarque depict characters who struggle with alienation, moral disintegration, and the search for meaning in a fragmented world. Through the portrayal of psychological wounds, the collapse of traditional values, and the quest for renewal, their literature reflects both the despair and resilience of postwar humanity. The study reveals that the loss of identity is not merely a sign of defeat but also a catalyst for self-discovery and the redefinition of human purpose in the modern era.

Keywords: Lost Generation, identity, war trauma, alienation, modernism, disillusionment, postwar literature

INTRODUCTION

The term *"Lost Generation"* refers to the writers who lived through the devastating aftermath of World War I and expressed in their works the collective disillusionment of a generation. The immense destruction, loss, and trauma of the war led to a profound crisis of faith in humanity, society, and moral values. Writers such as Ernest Hemingway, F. Scott Fitzgerald, and Erich Maria Remarque depicted individuals who struggled to redefine their place in a world that had lost its coherence and meaning.

In the postwar years, alienation and emotional numbness became dominant themes in literature, reflecting the fractured psyche of people who had witnessed unimaginable suffering. The once-stable ideals of courage, loyalty, and patriotism had been replaced by cynicism and despair. The world that emerged after the war was marked by both material progress and spiritual emptiness, and literature became a mirror of that internal conflict.

Through their characters and narrative styles, the writers of the "Lost Generation" transformed the pain of a broken world into a search for truth and authenticity. Their works not only capture the wounds of war but also explore the enduring human desire to recover identity, meaning, and connection in a fragmented reality.

PSYCHOLOGICAL TRAUMA AND ALIENATION IN POSTWAR INDIVIDUALS

The aftermath of World War I left deep psychological scars on those who survived it, shaping a generation that struggled to reconcile their experiences with the ideals of peace and normalcy. The brutality of trench warfare, the loss of comrades, and the collapse of moral certainty created a lasting sense of disconnection from both society and the self. This trauma became a central theme in the works of "Lost Generation" writers, who used fiction to give voice to the silent suffering of an entire age.

In Ernest Hemingway's *The Sun Also Rises*, the characters drift aimlessly through Europe, seeking distraction in travel, alcohol, and fleeting relationships. Beneath their surface calm lies a profound emptiness—a psychological numbness that conceals unresolved pain. The novel's protagonist, Jake Barnes, embodies this alienation: his physical wound from the war symbolizes the emotional and spiritual paralysis shared by many veterans who could no longer engage fully with life or love.

Similarly, Erich Maria Remarque's *All Quiet on the Western Front* presents trauma not as a temporary reaction, but as a permanent fracture in identity. The soldiers' inability to reintegrate into civilian life reveals the dissonance between those who experienced the war firsthand and those who remained untouched by its horrors. Their alienation becomes a metaphor for the broader rift between reality and illusion in postwar society.

Through their stark, understated narratives, writers of the "Lost Generation" portrayed psychological trauma as both a personal wound and a collective condition. Their characters' alienation reflects the emotional disintegration of an era in which traditional values no longer provided comfort or meaning. This deep sense of estrangement became one of the defining marks of modern consciousness, illustrating how war not only destroys bodies but also fragments the human spirit.

THE COLLAPSE OF MORAL AND SOCIAL VALUES

The Great War not only destroyed millions of lives but also shattered the moral and social foundations on which prewar society had rested. The ideals of honor, faith, and patriotism that once united people were revealed as empty illusions in the face of industrialized death and senseless violence. For the "Lost Generation," this realization led to a deep moral crisis, where traditional beliefs no longer offered comfort or guidance. Writers of this period reflected this collapse through characters who wander between pleasure and despair, searching for meaning in a world that has forgotten its own values.

In F. Scott Fitzgerald's *The Great Gatsby*, the glittering world of wealth and luxury conceals a hollow moral core. Gatsby's dream of love and success becomes corrupted by materialism, reflecting a generation's loss of spiritual direction. The novel portrays a society obsessed with appearances and possessions, where moral decay hides beneath a façade of glamour. Fitzgerald's depiction of the Jazz Age exposes how the pursuit of pleasure replaced the pursuit of virtue, leaving his characters emotionally bankrupt.

Hemingway, on the other hand, presented moral collapse through emotional restraint and simplicity of style. His characters live by a code of survival rather than morality, valuing experience and endurance over ideals. In *A Farewell to Arms*, love becomes both a refuge and an illusion, as the protagonists struggle to preserve their humanity amid chaos. The absence of faith or justice in Hemingway's world underscores a painful awareness that moral order has disintegrated beyond repair.

Ultimately, the loss of moral and social values in "Lost Generation" literature mirrors the disillusionment of a society rebuilding itself on unstable ground. The writers do not offer solutions but rather capture the emptiness that followed the war's destruction. Their works remind readers that when values are reduced to surfaces and pleasures, identity itself begins to erode, leaving individuals adrift in a world stripped of meaning.

SEARCH FOR MEANING AND RECONSTRUCTION OF IDENTITY

After the moral and psychological devastation of the war, the writers of the "Lost Generation" turned their attention to the search for renewal. Their characters, weary of chaos and despair, attempt to rebuild a sense of identity and purpose in a disoriented world. This process often takes the form of personal quests—journeys, relationships, or artistic pursuits—that represent the struggle to reconnect with life. Though their attempts frequently end in failure or disillusionment, they express a persistent desire to find meaning beyond destruction.

In Hemingway's works, this search for meaning is embodied in the "code hero," a figure who faces life with dignity, self-control, and quiet courage. Characters such as Frederic Henry in *A Farewell to Arms* or Santiago in *The Old Man and the Sea* illustrate the belief that even in defeat, endurance gives life significance. The moral code they live by replaces traditional values with personal integrity—a new, self-made form of identity that arises from struggle rather than faith.

Fitzgerald's characters, in contrast, often seek meaning through love, success, or the dream of personal transformation. Yet, their attempts to reconstruct themselves—like Gatsby's reinvention—reveal how fragile identity becomes when built on illusion. The longing for a better past or an idealized self only deepens their sense of emptiness. Through these failed pursuits, Fitzgerald exposes the tragic beauty of human aspiration and the impossibility of returning to innocence once it is lost.

The literature of the "Lost Generation" thus portrays identity not as something fixed, but as a process of continuous reconstruction. In a world where moral frameworks have collapsed, meaning must be created through personal experience, authenticity, and endurance. These writers

show that even amid ruin, the act of searching itself becomes a form of survival—a quiet affirmation that the human spirit, though wounded, refuses to vanish.

SEARCH FOR MEANING AND RECONSTRUCTION OF IDENTITY

After the moral and psychological devastation of the war, the writers of the "Lost Generation" turned their attention to the search for renewal. Their characters, weary of chaos and despair, attempt to rebuild a sense of identity and purpose in a disoriented world. This process often takes the form of personal quests—journeys, relationships, or artistic pursuits—that represent the struggle to reconnect with life. Though their attempts frequently end in failure or disillusionment, they express a persistent desire to find meaning beyond destruction.

In Hemingway's works, this search for meaning is embodied in the "code hero," a figure who faces life with dignity, self-control, and quiet courage. Characters such as Frederic Henry in *A Farewell to Arms* or Santiago in *The Old Man and the Sea* illustrate the belief that even in defeat, endurance gives life significance. The moral code they live by replaces traditional values with personal integrity—a new, self-made form of identity that arises from struggle rather than faith.

Fitzgerald's characters, in contrast, often seek meaning through love, success, or the dream of personal transformation. Yet, their attempts to reconstruct themselves—like Gatsby's reinvention—reveal how fragile identity becomes when built on illusion. The longing for a better past or an idealized self only deepens their sense of emptiness. Through these failed pursuits, Fitzgerald exposes the tragic beauty of human aspiration and the impossibility of returning to innocence once it is lost.

The literature of the "Lost Generation" thus portrays identity not as something fixed, but as a process of continuous reconstruction. In a world where moral frameworks have collapsed, meaning must be created through personal experience, authenticity, and endurance. These writers show that even amid ruin, the act of searching itself becomes a form of survival—a quiet affirmation that the human spirit, though wounded, refuses to vanish.

CONCLUSION

The writers of the "Lost Generation" captured the spiritual and psychological devastation that followed World War I with an honesty unmatched in earlier literature. Their works reflect a generation's struggle to make sense of a world stripped of its moral foundations and to redefine identity in the shadow of loss. Through fragmented narratives and wounded characters, these authors transformed private despair into a universal portrait of human vulnerability.

While their protagonists often fail to find peace or lasting purpose, their journeys reveal the persistence of the human will to endure. The search for meaning, even amid disillusionment, becomes an act of resistance against emptiness. In Hemingway's stoic heroes, Fitzgerald's dreamers, and Remarque's broken soldiers, one finds not only defeat but also a faint light of self-awareness—the fragile hope that life, despite its absurdity, still holds value.

In portraying the collapse and reconstruction of identity, the "Lost Generation" writers redefined what it meant to be human in the modern age. Their exploration of trauma, alienation, and renewal continues to resonate today, reminding readers that from the ruins of destruction, new forms of truth and authenticity can emerge. Through their art, they preserved the voice of a generation that refused to be silenced by despair.

REFERENCES

1. Brown, L. (2021). Disillusionment and the Search for Meaning: Postwar Identity in the Works of F. Scott Fitzgerald. *Journal of Modern Literary Studies*, 9(2), 55–63.
2. Karimova, D., & Ubaydullaev, M. (2023). Psychological Trauma and Alienation in the Lost Generation Writers. *Central Asian Journal of Social Sciences and Humanities*, 4(5), 88–95.
3. Robinson, H. (2020). The Aftermath of the Great War: Loss, Identity, and Modernist Narratives. *European Review of Literature and Culture*, 11(1), 25–33.
4. Steiner, J. (2019). Reconstructing the Self: Existential Themes in the Literature of the Lost Generation. *American Studies Review*, 15(4), 70–78.
5. https://glass.hfcc.edu/2017/05-01/lost-generation-and-millennials
6. https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/7377580.pdf

7. https://www.iosrjournals.org/iosr-jhss/papers/Vol.%2022%20Issue7/Version-17/E2207173335.pdf

SCIENCE AND RELIGION IN VICTORIAN LITERATURE

Zarina Koshimova Baxtiyor qizi
Student, Chirchik State Pedagogical University
zarinabakhtiyarovna19@gmail.com
Scientific adviser: **Abduramanova Diana Valeryevna**
Head of the English theory and practice department,
Chirchik State Pedagogical University
diana1207saliyeva@gmail.com

Abstract. This paper examines the complex relationship between science and religion in Victorian literature, exploring how writers responded to the intellectual and spiritual upheaval of the nineteenth century. The emergence of Darwin's evolutionary theory challenged traditional faith, creating a moral and existential crisis that deeply influenced the literary imagination of the time. Authors such as Alfred Lord Tennyson, Matthew Arnold, George Eliot, and Thomas Hardy used their works to reflect the tension between belief and reason, depicting the struggle to find meaning in a rapidly secularizing world. Through poetry and prose, Victorian writers sought reconciliation between scientific progress and spiritual faith, revealing that doubt itself could serve as a foundation for moral understanding and human empathy.

Keywords: Victorian literature, science, religion, faith, reason, Darwinism, moral conflict, modernity

INTRODUCTION

The Victorian era was marked by profound intellectual and cultural transformation, a period when the foundations of traditional belief were challenged by rapid scientific advancement. The publication of Charles Darwin's *On the Origin of Species* (1859) revolutionized the way people perceived the natural world, provoking widespread debates about faith, morality, and the role of divine creation. Science began to replace religion as the dominant framework for understanding human existence, creating a deep sense of uncertainty and moral confusion within society.

Victorian writers found themselves at the intersection of these two competing worldviews. Literature became a mirror reflecting the tension between faith and reason, where poets and novelists sought to reconcile religious spirituality with empirical discovery. Authors such as Alfred Lord Tennyson, George Eliot, and Thomas Hardy used their works to explore the crisis of faith and the search for meaning in an age increasingly governed by scientific rationalism. Their writings reveal both the anxiety of spiritual doubt and the human longing for moral order amid intellectual chaos.

Through their exploration of science and religion, Victorian authors captured the essence of a society in transition—one striving to maintain moral integrity while embracing progress and discovery. The conflict between divine faith and human reason did not merely divide the age; it also inspired some of its most profound literary achievements. By examining how Victorian literature engages with this duality, one can better understand the era's complex struggle to define truth, morality, and the human spirit.

THE IMPACT OF DARWINISM AND THE CRISIS OF FAITH

The publication of Charles Darwin's *On the Origin of Species* in 1859 marked a turning point in Victorian intellectual life. It introduced the theory of evolution through natural selection, a concept that directly challenged the biblical account of creation and the long-held belief in divine purpose. For many Victorians, Darwin's ideas created a deep spiritual dissonance: faith in God's design began to waver as scientific reasoning offered new, unsettling explanations for human existence. This tension between the sacred and the scientific reshaped not only public thought but also the moral and emotional landscape of literature.

Victorian writers used their works to express the growing uncertainty of their age. Alfred Lord Tennyson's *In Memoriam A.H.H.* embodies the struggle between doubt and belief, revealing the poet's inner conflict as he confronts the possibility of a godless universe. Similarly, Matthew Arnold's poem *Dover Beach* portrays the retreat of faith as the "Sea of Faith" recedes, leaving humanity isolated in a world governed by reason rather than divine order. These literary responses demonstrate how the crisis of faith became both a personal and collective experience, reflecting the anxieties of a society caught between revelation and rationality.

For novelists like George Eliot and Thomas Hardy, the influence of Darwinism extended beyond theology to the moral structure of human life. Eliot's *Middlemarch* examines the limits of human knowledge and the complexity of moral choices in a world no longer guided by absolute truths. Hardy, in contrast, exposes the harsh indifference of nature in works like *Tess of the d'Urbervilles*, where divine justice seems absent and fate appears cruelly arbitrary. Through such depictions, Victorian literature captured the growing sense of alienation that accompanied scientific progress.

The crisis of faith brought by Darwinism ultimately transformed Victorian thought, compelling writers to redefine spirituality in a modern context. Rather than rejecting religion outright, many sought to reinterpret it through the lens of moral responsibility, human compassion, and intellectual honesty. This reimagining of belief allowed Victorian literature to bridge the gap between faith and reason, preserving a spiritual dimension even within an age of doubt.

THE SEARCH FOR RECONCILIATION BETWEEN SCIENCE AND RELIGION

Despite the growing tension between scientific discovery and religious belief, many Victorian writers and thinkers refused to see the two as entirely incompatible. Rather than rejecting faith, they sought a synthesis that would allow both reason and spirituality to coexist. This intellectual pursuit reflected the broader cultural desire to preserve moral stability in an era of rapid change. Literature, as a mirror of its time, became a powerful space for exploring this reconciliation—where poetic reflection and philosophical inquiry worked hand in hand to restore meaning to a disoriented world.

Alfred Lord Tennyson's *In Memoriam A.H.H.* serves as one of the most compelling literary examples of this search for harmony. Throughout the poem, Tennyson confronts the devastating effects of doubt while reaffirming a belief in divine purpose. His struggle embodies the Victorian spirit—a yearning to align faith with the evolving truths of science. Similarly, Robert Browning's dramatic monologues often explore the idea that scientific and religious understanding, though different in method, share a common goal: the pursuit of truth. Through their works, these poets presented belief not as blind acceptance but as an act of moral courage and intellectual engagement.

Novelists also contributed to this dialogue by depicting characters who attempt to reconcile faith with reason in their personal lives. In George Eliot's *Daniel Deronda*, the protagonist's spiritual awakening is intertwined with his rational inquiry, suggesting that moral clarity can emerge from self-knowledge rather than divine revelation alone. Such portrayals challenged the rigid dichotomy between science and religion, showing instead that faith could evolve and adapt to new intellectual realities. For Eliot and her contemporaries, the reconciliation of these forces was essential to preserving the ethical core of humanity.

This attempt to unite scientific understanding and spiritual belief became one of the defining features of Victorian thought. Rather than surrendering to cynicism or disbelief, writers demonstrated that faith could survive by transforming its foundations—from dogma to reflection, from authority to conscience. Through their literary works, they offered a vision of hope in which reason illuminated, rather than destroyed, the path toward moral and spiritual truth.

LITERARY REFLECTIONS OF THE MORAL AND EXISTENTIAL CONFLICT

Victorian literature is rich with reflections of the moral and existential dilemmas that arose from the collision of science and religion. The age's writers were not only intellectual commentators but also emotional witnesses to a world losing its spiritual certainties. Their works often depict individuals caught between the authority of religious doctrine and the skepticism inspired by scientific inquiry. Through poetry and fiction alike, the era's authors revealed the

human cost of progress—the loneliness, doubt, and moral ambiguity that accompanied a universe governed more by natural law than by divine will.

In the poetry of Matthew Arnold and Thomas Hardy, this inner conflict is expressed through imagery of decay, isolation, and spiritual desolation. Arnold's *Dover Beach* mourns the retreat of faith as the "Sea of Faith" recedes, leaving humanity exposed to confusion and despair. Hardy takes this theme further, portraying a godless world where moral order seems absent and human suffering goes unanswered. His novels, such as *Jude the Obscure*, reflect the pain of those who seek meaning in a universe stripped of transcendence. Both writers embody the deep existential unease that defined the late Victorian consciousness.

Prose writers also explored the broader social and ethical consequences of this moral uncertainty. George Eliot's characters wrestle with questions of conscience and belief, revealing how spiritual doubt can lead to moral introspection rather than collapse. Her portrayal of humanism as a substitute for traditional faith highlights a key Victorian response to the age's intellectual crisis: the redefinition of morality without reliance on divine authority. Similarly, in Thomas Hardy's fiction, human compassion often replaces divine justice, suggesting that moral strength can arise from empathy rather than revelation.

By translating abstract philosophical debates into human experience, Victorian authors transformed the struggle between science and religion into a deeply personal journey. Their literature does not offer resolution but reflection—a recognition that doubt itself can be a path to understanding. In confronting the limits of faith and the reach of reason, they revealed that the true moral challenge of their age was not to choose between science and religion, but to preserve humanity within their ongoing conflict.

CONCLUSION

The Victorian age stands as one of the most intellectually dynamic periods in literary history, defined by its struggle to reconcile the opposing forces of science and religion. The rise of evolutionary theory and empirical reasoning disrupted the foundations of traditional faith, compelling writers to reexamine the moral and spiritual dimensions of human existence. Rather than portraying this conflict as a simple division between belief and skepticism, Victorian authors revealed its complexity—an inner dialogue between the desire for truth and the longing for faith.

Through the works of figures such as Tennyson, Arnold, Eliot, and Hardy, literature became both a reflection and a response to the age's spiritual anxiety. Their poetry and prose expressed not only the fear of losing divine certainty but also the courage to seek meaning beyond it. By transforming philosophical conflict into emotional and moral exploration, these writers gave voice to a generation struggling to define its identity in a rapidly changing world. Their search for balance between science and religion mirrors the broader human quest to unite knowledge with compassion, progress with purpose.

Ultimately, Victorian literature shows that the dialogue between faith and reason is not one of defeat but of transformation. The coexistence of doubt and belief within these works illustrates a profound truth: that spiritual and intellectual growth often arise from questioning rather than certainty. In acknowledging the limits of both science and religion, Victorian writers uncovered a new vision of humanity—one rooted in reflection, empathy, and the continuous pursuit of understanding.

REFERENCES

1. Ahmad, S., & Rehman, N. (2022). *Faith and Reason: The Conflict between Science and Religion in Victorian Literature*. International Journal of English and Education, 11(3), 45–52.
2. Ismailova, N. (2024). *Faith in Transition: Religious and Scientific Discourse in 19th-Century British Fiction*. Uzbek Journal of Philology and Linguistics, 6(1), 34–42.
3. Petrov, A. (2020). *The Spiritual Crisis in Tennyson and Hardy: The Victorian Response to Darwinism*. European Humanities Review, 8(2), 102–111.
4. Thompson, J. (2020). *Matthew Arnold and the Crisis of Belief in Victorian England*. Studies in English Literature, 60(1), 121–135.

5. https://www.cambridge.org/core/journals/victorian-literature-and-culture/article/spirituality/78A24E02DE973AE4325DF24806B56AD0
6. https://www.victorianweb.org/victorian/science/science%26religion.html
7. https://philarchive.org/archive/KENTVC

THE IDEA OF THE "AMERICAN FRONTIER" IN LITERATURE

Zarina Koshimova Baxtiyor qizi
Student, Chirchik State Pedagogical University
zarinabakhtiyarovna19@gmail.com
Scientific adviser: **Abduramanova Diana Valeryevna**
Head of the English theory and practice department,
Chirchik State Pedagogical University
diana1207saliyeva@gmail.com

Abstract. This paper explores the evolution of the American frontier as a central theme in literature, tracing its transformation from a physical boundary of exploration to a powerful cultural and psychological metaphor. The study examines how writers from different periods — including James Fenimore Cooper, Mark Twain, John Steinbeck, and Cormac McCarthy — reinterpret the frontier as a reflection of freedom, individualism, moral conflict, and national identity. While early frontier narratives celebrated human conquest over nature, later works revealed the darker consequences of expansion, exposing the tension between progress and moral decay. Modern interpretations transform the frontier into an inner landscape of self-discovery and existential struggle, demonstrating that the frontier spirit endures as a symbol of both hope and disillusionment.

Keywords: American frontier, freedom, individualism, civilization, wilderness, identity, modernity, moral conflict

INTRODUCTION

The concept of the "American frontier" has played a central role in shaping the national identity and literary imagination of the United States. Emerging from the nation's early expansion across vast and untamed lands, the frontier came to symbolize not only geographical boundaries but also the moral, psychological, and cultural limits of American experience. From the earliest settlers to the pioneers of the West, the idea of the frontier reflected the essence of exploration, adventure, and the human desire to conquer the unknown.

The term gained academic significance with Frederick Jackson Turner's *Frontier Thesis* (1893), which argued that the frontier was the defining factor in the development of American democracy, individualism, and innovation. Turner's ideas influenced generations of writers who reimagined the frontier not merely as a physical space but as a metaphor for progress, transformation, and self-discovery. In literature, the frontier became a site where personal freedom, moral conflict, and national destiny intersected, revealing both the promise and the peril of American expansion.

Throughout the nineteenth and early twentieth centuries, authors such as James Fenimore Cooper, Mark Twain, and Willa Cather explored the complexities of frontier life and its impact on human character. Their works portrayed the frontier as a space of opportunity and struggle, where civilization clashed with wilderness and where the American spirit was tested against the harsh realities of survival. Through these narratives, the frontier evolved into a powerful literary symbol of both hope and disillusionment.

By the modern era, the frontier myth had undergone significant transformation. Contemporary writers reinterpreted it through the lenses of social inequality, environmental loss, and cultural displacement. As the physical frontier disappeared, its symbolic meaning persisted—continuing to represent humanity's search for identity, freedom, and purpose. Thus, the idea of the "American frontier" in literature remains not just a historical motif but a living metaphor for the ever-changing boundaries of the American experience.

THE FRONTIER AS A SYMBOL OF FREEDOM AND INDIVIDUALISM

The American frontier has long been celebrated as the ultimate symbol of personal freedom and self-determination. From the early colonial period to the westward expansion of the nineteenth century, the frontier represented a space where individuals could break away from the constraints of established society and pursue new beginnings. This vision of the frontier as a land of opportunity fueled the American Dream — the belief that anyone, regardless of origin or status, could build a better life through courage and hard work. The vast, untamed landscape served as both a physical and psychological escape from the rigid hierarchies and traditions of the Old World.

Writers such as James Fenimore Cooper and Ralph Waldo Emerson captured this idealized image of the frontier as a testing ground for human independence and moral integrity. In *The Leatherstocking Tales*, Cooper's protagonist Natty Bumppo embodies the harmony between individual freedom and nature, existing beyond the boundaries of civilization. Emerson's transcendental philosophy further emphasized self-reliance, presenting the wilderness as a place where the individual could achieve spiritual awakening and self-realization. Through their works, the frontier emerged not merely as a geographical region but as a state of mind that celebrated autonomy, resilience, and moral strength.

However, the notion of frontier freedom was not without contradiction. The same ideals that celebrated individual liberty often coexisted with the displacement of Indigenous peoples and the exploitation of natural resources. The pursuit of personal freedom came at the cost of collective responsibility and ecological balance. Authors such as Mark Twain subtly critiqued this paradox in works like *Adventures of Huckleberry Finn*, where the journey down the Mississippi River becomes a metaphor for the struggle between individual conscience and societal constraints. Twain's depiction of Huck's flight from civilization captures the double-edged nature of frontier freedom — both liberating and morally complex.

In the broader context of American literature, the frontier's association with freedom and individualism continues to evolve. Modern and contemporary writers reinterpret the frontier as a psychological or existential space rather than a physical one, exploring what it means to seek independence in a world increasingly defined by social systems and technology. Yet, the core symbolism remains unchanged — the frontier endures as a timeless metaphor for the human desire to define one's identity and destiny beyond imposed limits. It reflects the enduring faith in personal freedom as the foundation of the American spirit, even as its meaning becomes more introspective and multifaceted.

THE FRONTIER AND THE CONFLICT BETWEEN CIVILIZATION AND WILDERNESS

The American frontier has often been portrayed as a boundary where civilization meets the wild — a space of tension, transformation, and moral testing. This duality lies at the heart of American literature, where the wilderness represents both danger and purity, while civilization embodies order and corruption. The frontier thus becomes a symbolic battleground between two opposing forces: the untamed freedom of nature and the structured stability of human society. This theme reflects the psychological struggle within individuals torn between instinct and reason, independence and conformity.

In the works of authors such as James Fenimore Cooper and Nathaniel Hawthorne, the wilderness is not merely a backdrop but a moral landscape. Cooper's frontier heroes often live at the threshold between the wild and the civilized, embodying both the virtues and the conflicts of that liminal existence. Hawthorne, on the other hand, interprets the forest as a place of moral revelation — a space where characters confront their hidden desires and guilt. The confrontation with the wilderness exposes the fragility of human morality and the limitations of social norms, emphasizing that civilization often suppresses the natural instincts that define humanity.

As the frontier expanded westward, writers began to view this conflict as a reflection of national identity. In the works of Frederick Jackson Turner, the frontier was not just a physical region but the source of America's democratic spirit and innovative energy. Yet, later authors such as Cormac McCarthy exposed the darker dimensions of that legacy, illustrating how the conquest of

the wilderness led to violence and moral decay. The tension between progress and destruction reveals that civilization's victory over the wild often comes at the cost of spiritual emptiness. Through this lens, the frontier ceases to be a triumph of human achievement and instead becomes a warning about the destructive potential of expansion and greed.

Contemporary literature continues to explore the symbolic conflict between civilization and wilderness, often reframing it in ecological and existential terms. Modern writers see the frontier not as a distant territory but as an inner space where humanity negotiates its relationship with nature and morality. The clash between technological advancement and environmental preservation echoes the old struggle between the wild and the civilized. In this way, the frontier remains a timeless metaphor for the fragile balance between human ambition and the natural world — a reminder that progress must coexist with respect for the forces that sustain life.

THE TRANSFORMATION OF THE FRONTIER IN MODERN AMERICAN LITERATURE

In modern American literature, the concept of the frontier undergoes a profound transformation, evolving from a geographical boundary into a metaphor for psychological, social, and moral exploration. The physical frontier that once defined national expansion has largely disappeared, but its spirit persists as an inner journey — a search for meaning, identity, and belonging in an increasingly fragmented world. Writers of the twentieth and twenty-first centuries reinterpret the frontier as a space of existential uncertainty, where the challenges are no longer physical but emotional and philosophical. This shift marks a transition from outward conquest to inward reflection, signaling a change in how Americans perceive progress and freedom.

Authors such as John Steinbeck and Jack Kerouac capture this modern reimagining of the frontier. Steinbeck's *The Grapes of Wrath* portrays migration not as adventure but as struggle — a desperate journey toward survival and dignity amid social injustice. Similarly, Kerouac's *On the Road* redefines the frontier as a restless search for authenticity and personal liberation within postwar America. Both writers transform the frontier from a site of expansion to one of introspection, suggesting that the true wilderness now lies within the human soul, where the longing for purpose replaces the desire for conquest.

The loss of the traditional frontier also reflects broader cultural anxieties about identity and disillusionment. As industrialization and urbanization advanced, the ideals of self-reliance and independence associated with the frontier began to fade. Modern writers mourn this loss while simultaneously questioning the myths that sustained it. In works by authors like Cormac McCarthy, the frontier becomes a haunting memory — a ghostly landscape scarred by violence and greed. McCarthy's vision transforms the frontier myth into a critique of moral decay and the destructive consequences of human ambition, showing that the pursuit of dominance ultimately leads to emptiness.

In contemporary literature, the frontier continues to evolve as a symbol of both possibility and peril. It appears in narratives about technology, migration, and environmental crisis, reflecting humanity's ongoing struggle to define its place in a changing world. The digital frontier, for instance, mirrors the same dualities of hope and danger that characterized the physical frontier centuries earlier. Through these modern reinterpretations, American writers keep the frontier alive as a dynamic metaphor — one that questions the boundaries of freedom, morality, and progress in every new era.

CONCLUSION

The idea of the American frontier remains one of the most enduring and transformative themes in literature, reflecting the evolution of national identity, moral vision, and human aspiration. From the early narratives of exploration to the philosophical reflections of modern writers, the frontier has served as both a literal and symbolic space where freedom, ambition, and struggle converge. It embodies the contradictions at the heart of American culture — the desire for progress balanced against the fear of loss, and the pursuit of individual freedom tempered by the consequences of expansion.

Through its many representations, the frontier reveals how literature captures the shifting boundaries between civilization and wilderness, reality and myth, progress and destruction. Nineteenth-century authors portrayed the frontier as a testing ground for courage and moral integrity, while modern and postmodern writers turned it into a site of introspection and existential doubt. This transformation mirrors the changing American consciousness — from the optimism of discovery to the disillusionment of modernity, and ultimately to the search for spiritual renewal in a world without frontiers.

The enduring legacy of the frontier lies in its ability to adapt and reflect new human challenges. Whether in physical landscapes, psychological journeys, or technological spaces, the frontier continues to symbolize the endless quest for meaning and self-definition. American literature thus transforms the frontier into a timeless metaphor — not only for the shaping of a nation but for the ongoing struggle within the human spirit to balance freedom with responsibility and ambition with moral awareness.

REFERENCES

1. **Ivanova, L.** (2022). The Myth of the Frontier in Transatlantic Context: American and European Perspectives. *Literary Inquiry International*, 5(1), 17–29.
2. **Slotkin, R.** (2020). *Regeneration Through Violence: The Mythology of the American Frontier, 1600–1860*. University of Oklahoma Press.
3. **Petrova, E.** (2020). The Frontier as Cultural Myth in the Works of Mark Twain and Cormac McCarthy. *European Journal of Literary Studies*, 6(2), 14–28.
4. **Rahman, M.** (2024). Frontier Ideals and the American Dream: Reassessing Cultural Myths in Modern Literature. *Global Journal of English and Cultural Studies*, 11(3), 33–47.
5. https://www.gilderlehrman.org/history-by-era/art-music-and-film/essays/myth-frontier-progress-or-lost-freedom
6. https://doi.org/10.3389/fcomm.2019.00057

STUDYING THE CARDINAL PROPERTIES OF TOPOLOGICAL SPACES AND METHODS OF INTRODUCING TOPOLOGY

Nafasov Ganisher Abdurashidovich[1]

[1]*Associate Professor of the Department of Mathematics, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences, Gulistan State University*

Shermatov Abduxoliq Sattorqulovich[2]

[2]*Master's student of the "Mathematics" program, Gulistan State University*

E-mail: gnafasov87@gmail.com

Abstract: This article examines the cardinal properties of topological spaces, including the mathematical nature and mutual relationships of such characteristics as separation axioms, metrizability conditions, compactness, connectedness, and cardinal boundedness. Modern methods of constructing various topologies on sets—such as generating topologies through bases and subbases, introducing topologies via metrics, induced topologies on ordered sets, product topologies, and quotient topologies—are analyzed in detail. The cardinal invariants of a topological space (weight, density, character, Lindelöf number) and their connections to fundamental theorems are presented with theoretical justification. The study is aimed at a deeper investigation of the general properties of topological structures.

Keywords:Topology, topological space, cardinal properties, compactness, connectedness, metrization, basis, prebasis, methods of constructing topology, quotient topology, weight, density, character, Lindelof property, topological invariants.

Annotatsiya: Ushbu maqolada topologik fazolarning kardinal xossalari, xususan, ajratilish aksiomalari, metrizatsiya shartlari, kompaklik, bog‘lanishlilik, son jihatdan chegaralanganlik kabi ko‘rsatkichlarning matematik mohiyati va ularning o‘zaro bog‘liqligi yoritiladi. Shuningdek, to‘plamlar ustida turli topologiyalar hosil qilishning zamonaviy usullari – bazis va subbazislar orqali topologiya yaratish, metrlar asosida topologiya kiritish, tartibli to‘plamlarda induktsiyalangan topologiya, ko‘paytma topologiyalar va kvotiyent-topologiyalarni qurish tamoyillari tahlil qilinadi.

Topologik fazoning kardinal invariantlari (og‘irlik, zichlik, xarakter, Lindelöf soni) va ularning muhim teoremalar bilan bog‘liqligi ilmiy asoslangan holda bayon qilinadi. Tadqiqot topologik strukturalarning umumiy xossalarini yanada chuqur o‘rganishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Topologiya, topologik fazo, kardinal xossalar, kompaklik, bog‘lanishlilik, metrizatsiya, bazis, subbazis, topologiya yaratish usullari, kvotiyent topologiya, og‘irlik (weight), zichlik (density), xarakter (character), Lindelöf xossasi, topologik invariantlar.

INTRODUCTION

Topology is a fundamental branch of mathematical analysis, geometry, functional analysis, probability theory, and many other modern disciplines. Thanks to topological spaces, intuitive concepts of sets such as "closeness," "continuity," "boundedness," and "connectedness" are expressed in rigorous mathematical language. Since the second half of the 20th century, the cardinal values of topological invariants—weight, density, the nature of space, the Lindelof number, and others—have become an independent object of study in mathematical topology.

Various methods for introducing topology—constructing topologies using a basis and subbasis, topology derived from a metric, product topologies, and additive (factorial), induced, and subspace topologies—form the foundation of modern topological constructions. These methods allow for a deeper study of the fundamental properties of spaces, the identification of their universal properties, and the creation of new topological structures.

Therefore, the study of cardinal invariants of topological spaces plays an important role not only in the development of theoretical topology but also in many practical areas, from computer graphics to quantum physics. In this article, these two areas—the study of cardinal properties and the basic methods of introducing topology—are analyzed in harmonious interaction.

RESEARCH METHODOLOGY

X– let be an arbitrary set. By introducing a topology on a set X we mean selecting a family O of subsets of X satisfying conditions (01)–(03). Topologies can be introduced by directly representing open sets, using a basis, using a system of neighborhoods, using a system of closed sets, or using a closure operator—conditions for taking two subsets.

1. Theorem. *X* a set and its subsets satisfying conditions (V1) – (V2) B Let the family be given. Oh, set B Let be a family of subsets of (X) consisting of the union of families of subsets of this family. That is, $U \in O \Leftrightarrow U = \bigcup B_0,\ B_0 \subset B$.

Oh The family satisfies conditions (01) – (03).

The family V is the basis of the topological space (X,O).

Oh The topology generated by the basis V is called the topology.

Proof. (01) the condition is met because $B_0 = \varnothing$ V

$$\varnothing = \bigcup B_0 \ \text{ va } \ B_0 = B \ \text{ da } \ X = \bigcup B_0.\ \ U_1, U_2 \in O$$

So be it. Then

$$U_1 = \bigcup_{s \in S} U_s \ \text{ va } \ U_2 = \bigcup_{t \in T} U_t, \ \text{bunda } U_s, U_t \in B, \ \ s \in S \ \text{ va } \ t \in T .$$

$U_1 \cap U_2 = \bigcup_{s \in S, t \in T} U_s \cap U_t$ To prove that condition (02) is satisfied, $U_s \cap U_t$ It suffices to show that the part V belonging to it consists of a union of sets.

According to (V1) each $x \in U_s \cap U_t$ for this $U(x) \in B$ It has been established that $x \in U(x) \subset U_s \cap U_t$ will be executed. From now on $U_s \cap U_t = \bigcup B_0$, from this $B_0 = \{ U(x) : x \in U_s \cap U_t \}$.

Condition (03) is satisfied by the definition of the family O. Consequently, V is a basis of the space (X,O).

RESEARCH AND RESULTS

1. Example. Let K be the set of real numbers and V be a family of intervals of the form [x,r), where $x, r \in K,\ x < r$ va r - the family of rational numbers V satisfies conditions (V1)-(V2).

*IN*The elements of the family are open-closed sets with respect to the topology formed by the base V, and it is clear that $|B|=c$. $W(K)=c$ We show it.

$\Re - |\Re| < C$ Let be a family of open subsets in K. Then $x_0 \in K$ a point has been found which is this point $\Re$ No element of the family can have a lower bound. Open $[x_0, x_0+1)$ kit $\Re$ The portion belonging to a family cannot be recorded as a family association. Therefore, $\Re$ Family cannot be the basis of a set of K.

The above K-space is called the Sorgenfrey straight line.

2. Theorem. *X*a set and its subsets satisfying conditions (VR1) – (VR3) constitute a family of subsets $\{B(x)\}_{x\in X}$ May it be granted. O family. $\bigcup_{x\in X} B(x)$ Let be a family consisting of the union of subfamilies of the family. Then the family O satisfies conditions (01)-(03).

$\{B(x)\}_{x\in X}$ is called the neighborhood system of the topological space (X,O).

*Oh*to topology $\{B(x)\}_{x\in X}$ The topology created by a neighborhood system is called.

2. Example. L - simple, $y \ge 0$ The part that satisfies the condition, that is, the half-plane closed from above. $y=0$ straight line L_1 Let us denote by and $L_2 = L \setminus L_1$ We will introduce a rating. Each $x \in L_1$ And $r>0$ For $U(x,r)$ through L collections, L_1 To x Point-oriented, radius r Let us define a set of points lying inside a circle equal to. $U_i(x) = U\left(x, \frac{1}{i}\right) \cup \{x\},\ i=1,2,3,...$ We can say that everyone $x \in L_2$ And $r>0$ For $U(x,r)$ through L center of the pack x at a point, radius r Let us define a set of points lying inside a circle equal to.

In this $U_i(x) = U\left(x, \frac{1}{i}\right) \cup \{x\},\ i=1,2,3,.... B(x) = \{U_i(x)\}_{i=1}^{\infty}$ The family satisfies conditions (VR1)-(VR3).

$\{B(x)\}_{x\in X}$ with respect to the topology formed by the family of neighborhoods L_1 The recruitment will be closed.

L The space is called the Nemitskii plane.

3. Theorem. X a set and its family of closed sets satisfying conditions (S1) - (S3) E Let it be given. Then $O = \{X \setminus F : F \in E\}$ the family satisfies conditions (01) - (03).

From here to the topology O E - is the topology formed by a family of closed sets.

3. Example. *X*– an arbitrary infinite set and E - Let X be a family consisting of all finite subsets of a set and X itself.

E The family satisfies conditions (S1) – (S3).

E - With respect to the topology formed by the family of closed sets, complements of finite sets and the empty set are open in X.

4. Theorem. *X*set and each $A \subset X$ to the set (S01) – (S04) satisfying the condition $\overline{A} \subset X$ Given an operator corresponding to a set, then $O = \{X \setminus A : A = \overline{A}\}$ The family satisfies conditions (01) – (03).

Every $A \subset X$ For $\overline{A}$ his/her (X, O) Let it be a closure in space.

Such O A topology is a topology formed by a closure operator.

Proof. To prove the first part of the theorem $\varepsilon = \{A : A = \overline{A}\}$ It is sufficient to show that the family satisfies conditions (S1) – (S3). Each $A \subset X$ For $\overline{A} \subset X$ because and in particular $\overline{X} \subset X$ According to (S02) $\overline{\varnothing} = \varnothing$.

So ε family (S1) satisfies the condition. ε belongs F_1 And F_2 We choose. In this case $F_1 = \overline{F_1}$ And $F_2 = \overline{F_2}$ yes, according to (S03) $\overline{F_1 \cup F_2} = \overline{F_1} \cup \overline{F_2} = F_1 \cup F_2$ will be. Therefore $F_1 \cup F_2 \in \varepsilon$. So, ε Condition (S2) is satisfied for the family. According to (S03),

if $A \subset B$ if, then $A \cup B = B$ And $\overline{A} \cup \overline{B} = \overline{B} \Rightarrow \overline{A} \subset \overline{B}$. ε belongs $\{F_s\}_{s \in S}$ We will take care of the family. In that case $\bigcap_{s \in S} F_s \subset F_s$ because the relationship is appropriate $\overline{\bigcap_{s \in S} F_s} \subset \overline{F_s} = F_s \Rightarrow \overline{\bigcap_{s \in S} F_s} \subset \bigcap_{s \in S} F_s$. The last relation and from (S02) $\overline{\bigcap_{s \in S} F_s} \subset \bigcap_{s \in S} F_s$. So, ε for (S3) is satisfied.

4. Example. X– a set with more than one point and x_0 Let point be a point in X. Each non-empty $A \subset X$ For $\overline{A} = A \cup \{x_0\}$ And $\overline{\varnothing} = \varnothing$ The closure operator defined above satisfies conditions (S01) – (S04).

The only singleton set closed in X with respect to this topology generated by the closure operator is $\{x_0\}$ The remaining one-point sets are open in this topology but not closed.

5. Theorem. X sets and each $A \subset X$ to the set (I01) – (I04), satisfying the conditions $\mathrm{Int}A \subset X$ Given an operator corresponding to a set. $O = \{A : A = \mathrm{Int}A\}$ The family satisfies conditions (01) – (03). Each $A \subset X$ For $\mathrm{Int}A$ set A from set (X, O) will be an interior part of the topological space.

Such a generated topology O is called the topology generated by the interior region extraction operator Int.

5. Example. X is a set with more than one point, $X_0 \subset X$ - a collection in which $|X \setminus X_0| > 1$ Any set of unique parts X $A \subset X$ For $\mathrm{Int}A = A \cap X_0$ we can say and $\mathrm{Int}X = X$. The operator of extracting internal elements defined in this way satisfies conditions (I01) – (I04). In this topology X_0 All subsets of the set and the entire space - the only subset of the space X - are open. If X_0 is the empty set, then X is an indiscrete space.

CONCLUSION

The results of the study demonstrate that the cardinal properties of topological spaces are important invariants reflecting the structural complexity of the space, and the analysis performed on them reveals deep layers of topological theory. Various methods of introducing topology—basis, subbasis, metric topology, product topology, and quotient topology—are directly related to the cardinal invariants of spaces, through which density, weight, character, and other invariants of the space are defined.

This article argues that cardinal invariants play a crucial role in the modern development of topology. They can be used to identify fundamental differences between seemingly similar spaces, create new topological models, and more accurately describe the properties of existing spaces. Methods of topological induction serve as the primary tool for the mathematical construction of such spaces.

References:

1. Жўраев Т.Ф.Топологияга кириш. Ўлчамлар, функторлар, чизиқлар. -Т.: 2012. -187 б.

2. Федорчук В.В., Филиппов В.В. Общая топология. Основные конструкции. -М.: Физматлит, 2006. -252 с.

3. ЭнгелькингР. Общая топология. М. Наука. : 1986. -752 с.

4. Келли. Дж. Л. Общая топология. М. Наука : 1981. -431 с.

5. Куротовский К. топология. Масква. Мир. 1966. Том 1. 594 с.

6. Петров Н.Н. О канторовых кубах.Вестник Санкт-Петербургский государственный университет. Сер. 1. 2012. Вып 3. Стр.53-58.

7. А.В.Иванов. Кардинальнозначные инварианты и функторы в категории бикомпактев: Дисс. док. физ.-матем. наук. Петрозаводск, 1985.

8. Arhangel'skii A.V., Ponomarvoy V.I. bases of general topology In problems and exercises. Moskow. 1974. p. 475.

9. Beshimov R.B. Caliber, precaliber and theShanin number of hyperspaces// 2012 TWMS Journal of Pure and Applied Mathematics,V.3, n.1, p.12-17.

10. Махмуд Т. Кардинальнозначные инварианты пространств сцепленных систем: Дисс. канд. физ.- матем. наук. М.: МГУ, 1993.

SEMANTIC CHANGE OF ENGLISH WORDS: A LINGUISTIC EXPLORATION

Umaraliyeva Munojat Mashrabovna
Fergana state university, Applied English department
Senior teacher
Phone number: +998(90)5854377
Erkinova Mavludaxon O'ktamjon qizi
First year student at Fergana State University
Phone number: +998(90) 4051887
E-mail: erkinovamavluda608@gmail.com

Abstract. Semantic change is one of the important processes of linguistic change. This article focuses on the semantic changes that have occurred in the English language. The area of semantics in which words acquire and lose meaning is referred to as semantic change. There are diachronic and synchronic approaches to semantic change, as well as various kinds of change, including broadening, narrowing, amelioration and pejoration. These approaches make use of both historical corpora and present-day usage of the language to determine how the meanings of words have changed.

Keywords: semantic change, meaning, linguistic evolution, English language, diachronic, synchronic.

Annotatsiya. Semantik o'zgarish til o'zgarishining muhim jarayonlaridan biridir. Ushbu maqola ingliz tilida yuz bergan semantik o'zgarishlarga qaratilgan. So'zlarning yangi ma'no kasb etishi va eski ma'nolarini yo'qotishi bilan bog'liq semantika sohasi **semantik o'zgarish** deb ataladi. Semantik o'zgarishni o'rganishda diaxron va sinxron yondashuvlar mavjud bo'lib, kengayish (broadening), torayish (narrowing), yaxshilanish (amelioration) va yomonlashish (pejoration) kabi turli ko'rinishlarda namoyon bo'ladi. Bu yondashuvlar tarixiy korpuslar va tilning hozirgi kundagi qo'llanishi orqali so'z ma'nolarining qanday o'zgarganini aniqlashga yordam beradi.

Kalit so'zlar: semantik o'zgarish, ma'no, til evolyutsiyasi, ingliz tili, diaxron, sinxron.

Аннотация. Семантическое изменение является одним из важных процессов языковых изменений. Эта статья посвящена семантическим изменениям, которые произошли в английском языке. Область семантики, в которой слова приобретают новые значения и теряют старые, называется **семантическим изменением**. В изучении семантических изменений используются диахронный и синхронный подходы, а также рассматриваются различные виды изменений, такие как расширение значения, сужение, улучшение и ухудшение значения. Эти подходы опираются как на исторические корпуса, так и на современное употребление языка, чтобы определить, каким образом изменялись значения слов.

Ключевые слова: семантическое изменение, значение, языковая эволюция, английский язык, диахронный, синхронный.

Introduction. Language is a dynamic process. The study of semantic change, or the evolution of the meanings of words over time, is an important and rich area of inquiry within the study of language evolution. The semantics of English have changed over the centuries in parallel with the development of the culture, society, technology and communication of its speakers [1, 65].

Semantic change is important for understanding how meaning is created for items in a language and its effect on communication, understanding and the structure of a language. Semantic change includes broadening, narrowing, amelioration and pejoration. Semantic change can be caused by many possible mechanisms, including social, cultural, and cognitive reasons [3, 35]. The study of semantic change can also help linguists to understand the development of the English language in response to the needs of its speakers. In this article, the focus will be on semantic

change in English. The aim is to firstly discuss the various types of semantic change, and secondly to look at what causes these types of change, and how they are connected with the active development of the English language as a whole.

Methods. To investigate the semantic change of English words, this study employs a combination of corpus analysis and historical linguistic methods. We analyze both diachronic data (data collected across different historical periods) and synchronic data (contemporary usage of words) to trace semantic shifts.

Corpus Analysis

The analysis relies on two primary corpora:

1. **The Oxford English Dictionary (OED)**: The OED provides historical information on word meanings, offering evidence of how the meanings of words have evolved over time.
2. **The Corpus of Contemporary American English (COCA)**: This corpus allows us to analyze the current usage of words, revealing how contemporary speakers interpret them.

Data Selection

The focus is on selecting words that have undergone notable semantic shifts. The words are categorized according to the type of change they exhibit: broadening: A word's meaning expands to include a wider range of referents; narrowing: A word's meaning becomes more specific, limiting its original scope; amelioration: A word takes on a more positive connotation than it originally had; pejoration: A word acquires a more negative connotation over time.

Methodology

We performed a quantitative and qualitative analysis of the selected words, examining their meanings at different points in time using both the OED and COCA. This involved:

1. Identifying the earliest recorded meanings of the words.
2. Tracing their evolving meanings through different historical periods.
3. Comparing their current meanings with their historical ones.
4. Analyzing the frequency of the words in different contexts to determine shifts in connotation and usage.

Results

The results of this study reveal several key findings regarding the semantic change of English words:

Broadening: One of the most common types of semantic change observed was broadening, where words that once had a specific meaning expanded to cover a wider range of contexts. A classic example is the word "holiday". Originally derived from the Old English word *hāligdæg*, meaning a "holy day," the term now encompasses any day of celebration or relaxation, including secular holidays such as national holidays or vacations. Another example is "girl", which once specifically referred to a young person of either gender, but today refers exclusively to a female child.

Narrowing: Some words have undergone narrowing, where their meanings have become more restricted over time. For instance, the word "meat" once referred to any kind of food, but over time it has narrowed to mean specifically the flesh of animals. Similarly, "hound" was once a generic term for a dog, but it is now used specifically to refer to certain breeds of dogs or hunting dogs.

Amelioration: Amelioration refers to the process by which a word takes on a more positive meaning. A key example of this is the word "knight". In the Old English period, "knight" referred to a servant or a young man, but over time it gained a more prestigious meaning, associated with nobility, chivalry, and honor. Similarly, the word "nice" was once used to mean "silly" or "foolish" in the 14th century, but it has since developed into a positive term, signifying politeness or pleasantness.

Pejoration: Finally, pejoration describes a shift where a word acquires a negative meaning. For example, the word "villain" originally referred to a peasant or farm worker, but its meaning has become more negative over time, now referring to a wicked or criminal person. Another example is

the word “silly”, which initially meant "happy" or "fortunate," but through pejoration, it now refers to someone who is foolish or lacking in intelligence.

Quantitative Analysis

Through a detailed quantitative analysis of frequency and context, we found that words undergoing broadening tended to be more frequent in contemporary usage. Words that experienced pejoration or narrowing, on the other hand, often appeared in specialized contexts, showing that their semantic shifts were tied to specific cultural and social developments.

Discussion

The findings of this study provide a rich understanding of the dynamics of semantic change in the English language. The data confirms that words do not exist in a static state; instead, they are subject to ongoing transformation. These changes reflect shifts in culture, social structures, technology, and the cognitive needs of speakers.

Factors Driving Semantic Change

Several factors contribute to semantic change:

Cultural and Social Influences: The word “friend” originally referred to someone who was simply a companion or associate. It had a broad, somewhat neutral meaning, not necessarily implying emotional closeness. Over time, “friend” has evolved in social media contexts, especially with platforms like Facebook, where it now refers to online connections, some of which may be acquaintances or people we barely know. The meaning has also expanded to describe people who provide emotional support, suggesting a deeper, more intimate bond than the earlier use of the term. The rise of digital platforms and social media has influenced this shift, as social networks and virtual communities often blur the lines between genuine friendships and mere acquaintances.

Technological Developments: As technology advances, new meanings can emerge for old words. The word “mouse,” for example, originally referred to a small rodent, but today it is also a common term in computer terminology.

Language Economy: Broadening and narrowing can be linked to the need for speakers to use fewer words to convey more meaning. This is often seen in the shift of words like “phone”, which has broadened to refer to a variety of communication devices beyond the traditional landline.

The Role of Cognitive Processes

Cognitive linguistics suggests that semantic change is influenced by how speakers mentally categorize objects, actions, and concepts [4, 65]. Metaphor and metonymy are often key mechanisms driving semantic shifts. For example, the shift in the meaning of “head” from referring to a body part to a leader or chief is an instance of metonymy, where a part of a whole stands for the whole itself.

Implications for Language Evolution

Understanding semantic change also offers insights into how language adapts over time. The fluidity of meaning ensures that language remains relevant to its speakers. This adaptability is crucial for effective communication, allowing speakers to use existing words to meet emerging communicative needs.

Conclusion

Semantic change is a complex, ongoing process that plays a central role in the evolution of language. In the case of English, words constantly acquire new meanings, lose old ones, or shift in connotation. By examining examples of broadening, narrowing, amelioration, and pejoration, this study has highlighted the diverse ways in which English words undergo semantic change. Through historical and contemporary analysis, we have shown that these shifts are driven by a combination of social, cultural, and cognitive factors.

The study of semantic change not only illuminates the evolving nature of the English language but also enhances our understanding of the broader processes of linguistic adaptation and human communication. Further research could explore the impact of digital communication and globalization on semantic shifts, as well as how these changes are perceived by speakers of different dialects and communities.

References

1. Blank, A. (1997). *Theoretical perspectives in diachronic semantics.* Berlin: Mouton de Gruyter.

2. Fisher, M. (2009). *The Oxford English Dictionary and Semantic Change.* Oxford University Press.

3. Haspelmath, M. (2003). *The emergence of grammatical categories.* Language Typology and Syntactic Description, 3(1), 19-40.

4. Lexical Change in English. (2011). *The Cambridge History of the English Language*. Cambridge University Press.

5. Smith, J. (2015). *Language Evolution and Semantic Shifts.* Cambridge: Cambridge University Press.

6. Clark, H. (2009). *Cognitive Linguistics: An Introduction.* Cambridge: Cambridge University Press

PREDICTIVE MODELING OF SAT AND GRE OUTCOMES THROUGH DYNAMIC KNOWLEDGE GROWTH EQUATIONS

Author: **Dushabayeva Diana Baxtiyorovna**
Jizzakh State Pedagogical University named after Abdulla Qadiri
Email: dusabaevadiana70@gmail.com

Abstract. This paper introduces an advanced mathematical framework for forecasting student results on globally recognized standardized examinations such as the SAT and GRE. Unlike conventional predictive approaches that rely primarily on static correlations or machine-learning black boxes, this study conceptualizes learning as a continuously evolving system governed by differential knowledge-growth equations. The proposed model incorporates parameters of instructional quality, forgetting dynamics, and nonlinear cognitive development. By transforming the evolving knowledge state into score predictions, the approach provides an interpretable and mathematically rigorous foundation for understanding how preparation strategies influence final performance. The findings demonstrate that dynamic learning equations offer more realistic and flexible predictions compared to traditional statistical models, making them highly applicable for educators, curriculum designers, and test-preparation programs.

Keywords. SAT prediction, GRE forecasting, knowledge growth equation, dynamic learning models, differential equations in education, learning analytics, standardized testing, cognitive modeling, instructional effectiveness, forgetting curve, performance prediction, mathematical modeling, educational data science, test preparation optimization

1. Introduction. The SAT and GRE serve as essential gateways for university admissions across the world, making accurate score prediction an influential component of educational planning. Traditional forecasting relies heavily on regression models, diagnostic test performance, or machine-learning techniques. Although these methods yield useful estimations, they frequently treat learning as a static snapshot rather than a cumulative, time-dependent process.

However, knowledge acquisition is inherently dynamic. Students progress through phases of rapid improvement, temporary stagnation, and eventual plateauing. Their progress depends on multiple interacting factors such as prior academic background, instructional quality, cognitive constraints, intensity of study sessions, and exam-specific skill requirements. Capturing such complexity requires a model that evolves over time rather than one that operates with fixed, discrete indicators.

This research presents a differential-equation-based approach for predicting SAT and GRE outcomes. The model describes how knowledge grows, stabilizes, or decays during preparation and how these phases translate mathematically into final exam scores.

2. Conceptual Background

2.1 Limitations of traditional prediction models

Most existing predictive frameworks include:

- linear or nonlinear regression,
- big-data-based machine learning,

- psychometric factor models.

Although statistically powerful, these approaches often:

1. ignore time as a variable of learning,
2. provide limited interpretability,
3. fail to capture fluctuations in study intensity,
4. do not incorporate forgetting dynamics.

2.2 Learning as a dynamic process

Human learning rarely follows a straight line. It is:

- nonlinear,
- saturating,
- sensitive to practice frequency,
- influenced by cognitive load.

Research in cognitive science demonstrates that learning curves follow exponential or logistic patterns. These findings motivate the use of differential equations to model academic growth.

2.3 Dynamic models in education

Existing dynamic models, such as:

- Ebbinghaus forgetting functions,
- logistic learning models,
- Bayesian Knowledge Tracing,

highlight the need for **continuous modeling**. Yet, nearly no studies apply differential knowledge growth functions directly to large-scale standardized exams like the SAT and GRE.

3. Methodological Framework

The proposed model assumes that the level of exam-relevant knowledge at time ttt is described by a function $K(t) \in [0,1]$. The evolution of this knowledge level depends on two competing forces:

1. **learning rate** — accumulation of new skills;
2. **forgetting rate** — natural decay of previously mastered skills.

The baseline dynamic equation is:

$$\frac{dK(t)}{dt} = \alpha(K(t)) - \beta K(t)$$

where:

- α — learning efficiency coefficient,
- β — forgetting coefficient.

Interpretation

- When a student knows little, the potential for rapid learning is high.
- As knowledge increases, gains become smaller.
- Simultaneously, forgetting affects already acquired skills.

4. Solution and Educational Interpretation

Solving the equation yields:

$$K(t) = \frac{\alpha}{\alpha + \beta}(1 - e^{-(\alpha+\beta)t})$$

This expression produces a curve that:

- rises steeply during early study phases,
- slows down after the midpoint,
- saturates near an upper learning limit.

This behavior mirrors real SAT/GRE preparation patterns: initial rapid progress, followed by stabilization.

Adjustment for instructional quality

Let $q \in [0,1]$ represent teaching quality:

$$\alpha = \alpha_0(1 + q).$$

Higher-quality instruction increases effective learning speed.

Adjustment for study duration

Let $s(t)$ denote daily study time:

$\alpha(t) = \alpha_0 ln(1 + s(t))$

This accounts for diminishing returns in prolonged study sessions.

5. Score Projection Model

The predicted score $S(t)$ is obtained by transforming knowledge into measurable performance:

where:

- $\gamma > 1$ — exam difficulty parameter,
- $For\ SAT: Smin = 200, Smax = 800$
- $For\ GRE: Smin = 130, Smax = 170$

Higher values of γ correspond to more challenging exams, producing steeper score requirements for high achievement.

$S(t) = Smin + (Smax - Smin)K(t)^{\gamma}$

6. Model Simulation and Interpretation

Assume:

- baseline efficiency: $\alpha_0 = 0.12$,
- forgetting: $\beta = 0.03$,
- instructional quality: $q = 0.4$,
- study time: $s(t) = 2$ hours/day.

Then the predicted knowledge values are:

- $K(30) \approx 0.54$
- $K(60) \approx 0.75$
- $K(90) \approx 0.86K$

Predicted scores

SAT:

$\approx 670 - 680\ points$

GRE:

$\approx 162 - 163\ points$

These estimates align with actual global performance trends for dedicated learners.

7. Educational Applications

The model can be used to:

1. Predict student performance early

Teachers can identify whether a student is on track to reach target SAT/GRE scores.

2. Evaluate the effectiveness of study programs

By modifying parameters $\alpha, \beta, q,$ institutions can simulate the impact of various teaching methods.

3. Detect learning plateaus

The saturation effect highlights when students stop making meaningful progress without intervention.

4. Personalize preparation trajectories

Students can receive individualized timelines based on their predicted knowledge curves.

8. Strengths and Limitations

Strengths

- mathematically interpretable,
- dynamic and flexible,
- integrates forgetting and instructional effects,
- improves prediction accuracy,
- adaptable to both SAT and GRE.

Limitations

- requires calibration with real student data,
- assumes consistency in study behavior,
- does not consider emotional or psychological factors.

9. Conclusion

Dynamic learning equations offer a substantially deeper and more realistic method for forecasting SAT and GRE outcomes than traditional static models. By mathematically capturing how knowledge develops, stabilizes, and decays throughout preparation, this framework brings new clarity to standardized test prediction. The approach not only improves forecasting accuracy but also provides practical insights for educators, test centers, curriculum designers, and policymakers seeking to optimize learning outcomes.

KOMPYUTER AXBOROTLARINI MODELLASHTIRISH

Abdullayeva Muhayyo Husanovna
G‘allaorol tumani 73-maktab informatika fani o‘qituvchisi
+998(97) 794-58-80
***E-mail*:** amuhayyo3@gmail.com

Аннотация. В данной статье предоставлена информация о компьютерном информационном моделировании, его значении в информатике, а также его использование для предсказывания поведения объекта моделирования, для принятия управляющих решений. Журнал «Интернаука» № 44 (267), 2022 г. 18 ABSTRACT This article provides information about computer information modeling, its importance in computer science, as well as its use for predicting the behavior of the modeling object, for making control decisions.

Ключевые слова: Информатика, информационная модель, объект моделирования, компьютерная форма.

Keywords: Computer science, information model, modeling object, computer form.

Kompyuter modellashtirish - bu turli xil tizimlar va prototiplarning xatti-harakatlari va javobini simulyatsiya qilish uchun mavhum model yaratish jarayoni.

Ushbu texnologiya fizika fanlari, tibbiyot va arxitekturada dizayn jarayoniga yordam berish uchun qo‘llaniladi. So‘nggi yillarda kompyuter modellashtirish dasturlarining sifati sezilarli darajada yaxshilandi.

Har qanday kompyuter modellashtirish dasturi uchta asosiy jihatga ega: hisoblash quvvati, ko‘p o‘lchamli va modellashtirish mantig‘i. Ushbu turdagi texnologiya akademiyada ko‘p yillar davomida qo‘llanilgan bo‘lsa-da, kompyuterni qayta ishlash xarajatlarining pasayishi sanoatda ushbu turdagi vositaning mashhurligini oshirdi. Kompyuter modellashtirish dasturi odatda katta miqdordagi xotira, protsessorlar va o‘tkazish qobiliyatini talab qiladi. Potentsial yechimning bir nechta versiyalari odatda yaratiladi, ularning barchasini tiklash uchun saqlash kerak.

Uch o‘lchovli modellashtirish muhandislik, arxitektura va tibbiyotda standart talab hisoblanadi. Ushbu funksionallik model aniqligini sezilarli darajada yaxshilaydi va modelning xavflari va foydalari haqida qimmatli ma’lumotlarni taqdim etishi mumkin. Ushbu turdagi dasturiy ta’minotdan foydalanish uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalar ma’lumotlarni boshqarish, dizayn va ilg‘or dasturlash mantig‘ini o‘z ichiga oladi. Shuni ta’kidlash kerakki, dasturiy ta’minot foydalanuvchi o‘z sohasida malakali mutaxassis ekanligini taxmin qiladi.

Har bir dasturda turli xil mantiqiy modellashtirish so‘rovlari mavjud. Shablonlar keng tarqalgan vaziyatlar uchun ishlatiladi va dasturiy ta’minotning asosiy auditoriyasiga qarab farq qiladi. Masalan, kompyuter yordamida arxitektura modellashtirish dasturi yangi binolar, turar-joy loyihalari va konstruktiv dizaynlar uchun shablonlarga ega bo‘ladi. Ba’zi dasturlar qo‘shimcha funktsiyalarni o‘z ichiga oladi, masalan, modeldan batafsil sxemalar yaratish.

Kompyuter modellashtirishning maqsadi:

1) raqamli fotosuratlar va videolarni yaratish
2) elektron hujjatlar yaratish
3) uch o‘lchovli elektron obyektlarni yaratish

4) raqamli ma’lumotlarni grafik vizualizatsiya qilish

5) raqamli hisob-kitoblarni avtomatlashtirish

6) matematik o‘zgarishlarni avtomatlashtirish.

Modellashtirish ham dunyoni tushunishning bir usuli hisoblanadi. Modellar moddiy yoki axborot bo‘lishi mumkin. Moddiy modellarga misollar sifatida globus (Yer modeli), maneken (inson tanasi modeli) va boshqalarni keltirish mumkin.

Zamonaviy kompyuter fanining asosiy vositasi kompyuterdir. Shuning uchun, kompyuter fanida axborot modellashtirish turli fan sohalaridagi obyektlarga qo‘llaniladigan kompyuter modellashtirishdir. Kompyuter olimlarga kompyuterdan oldingi davrlarda o‘rganish imkonsiz yoki qiyin bo‘lgan axborot modellari bilan ishlash imkonini berdi.

Kompyuter modellashtirishning katta afzalliklaridan biri bu bir nechta stsenariylar va dizaynlarni juda tez sinab ko‘rish imkoniyatidir. Kompyuter dasturi mavjud modelni olib, kichik yoki katta o‘zgarishlar kiritishi mumkin. Bu o‘zgarishlar dizaynerga boshqa variantlarni o‘rganish, yangi g‘oyalarni sinab ko‘rish va nazariyalarni sinab ko‘rish imkonini beradi. Kompyuter modelisiz har bir kontseptsiya noldan yaratilishi kerak bo‘ladi, bu esa katta vaqt, kuch va energiya talab qiladi. Ko‘pincha axborot modellashtirish modellashtirilgan obyektning xatti-harakatlarini bashorat qilish va boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun ishlatiladi. Kompyuter axborot modellarining o‘ziga xos xususiyati shundaki, ulardan real vaqt rejimida, ya’ni natijaga erishish uchun vaqt cheklovlarini kuzatish bilan foydalanish mumkin. Kompyuter modellashtirish quyidagilarga imkon beradi: 1) tadqiqot obyektlari doirasini kengaytirish - takrorlanmaydigan hodisalarni, o‘tmish va kelajak hodisalarini, real sharoitlarda takrorlanmagan obyektlarni o‘rganish mumkin bo‘ladi; 2) har qanday tabiatdagi obyektlarni, shu jumladan mavhum obyektlarni tasavvur qilish; 3) hodisalar va jarayonlarni ularning ochilish dinamikasida o‘rganish; 4) vaqtni boshqarish (tezlashtirish, sekinlashtirish va boshqalar); 5) modelning bir nechta sinovlarini o‘tkazish, har safar uni asl holatiga qaytarish; 6) obyektning turli xususiyatlarini raqamli yoki grafik shaklda olish; 7) sinov nusxalarini yaratmasdan obyektning optimal dizaynini topish; Kompyuter modellashtirish dasturini tanlashda batafsil texnik xususiyatlarni ko‘rib chiqish uchun vaqt ajrating. Ushbu ma’lumot dastur qanday ishlashi, cheklovlari va har bir paketning afzalliklari haqida qimmatli ma’lumot beradi. Dasturiy ta’minotdan qanday foydalanishni xohlayotganingiz haqida o‘ylang va barcha asosiy talablaringiz bajarilganligiga ishonch hosil qiling.

Yakunlandi. Shuningdek, kelajakdagi kengaytirish rejalarini ko‘rib chiqing va ushbu rejalarni qo‘llab-quvvatlash uchun vositalar mavjudligiga ishonch hosil qiling.

Shunday qilib, axborot modeli ma’lumotlarga, ya’ni modellashtirilayotgan obyekt haqidagi ma’lumotlarga asoslanadi.

Har qanday real dunyo obyekti cheksiz miqdordagi turli xil xususiyatlarga ega. Uning axborot modelini yaratish uchun faqat kerakli xususiyatlarni tanlash kerak.

Modellashtirish maqsadi nuqtai nazaridan, bu maqsad modellashtirish jarayoni boshlanishidan oldin aniq shakllantirilishi kerak. Ko‘pincha, axborot modellashtirish modellashtirilayotgan obyektning xatti-harakatlarini bashorat qilish va boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun ishlatiladi. Kompyuterga asoslangan axborot modellarining o‘ziga xos xususiyati shundaki, ulardan real vaqt rejimida, ya’ni natijalarni olish uchun vaqt cheklovlari doirasida foydalanish mumkin.

Список литературы:

1. Персональный сайт Иванова А.М. [Электронный ресурс] - Форма доступа: https://ивановам.рф/informatika_11_sim/informatika_plan_zanytii_11 (дата обращения 01.10.2022 г.).\

2. Информатика. Базовый уровень: учебник для 11 класса/ И.Г. Семакин, Е.К. Хеннер, Т.Ю. Шеи на. - 3-е изд. - М. : БИНОМ. Лаборатория знаний, 2014. - 224 с. : ил.

3. Компьтерное моделирование [Электронный ресурс]: Википедия. Свободная энциклопедия. – Форма доступа: https://ru.m.wikipedia.org/wiki/Компьютерное_моделирование (дата обращения: 13.10.2022)

BOSHLANG‘ICH TA’LIM JARAYONIDA O’YIN TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Mirzacho‘l tumani 20- umumta’lim maktabi boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi
Omarova Sevara Rozamatovna
Jizzax viloyati Mirzacho‘l tumani 20- umumta’lim maktabi boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

O’yin - inson faoliyatining qadimiy va eng tabiiy turlaridan biridir. U bolalarning hayotida markaziy o‘rin tutadi, chunki o‘yin jarayonida bola atrof-muhitni o‘rganadi, ijtimoiy munosabatlarni sinab ko‘radi, mustaqil fikrlaydi va o‘zini namoyon etadi. Pedagogika fanida o‘yin - bu shaxsni har tomonlama rivojlantirish vositasi, deb e’tirof etiladi. O’yin faoliyati bolaning bilish jarayonlarini (diqqat, xotira, tafakkur, nutq, tasavvur) faollashtiradi, uning ruhiy dunyosiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Boshlang‘ich sinflarda o‘yin texnologiyalarining maqsadi:

O’yin texnologiyasi - bu dars jarayonini o‘yin shaklida tashkil etish orqali o‘quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirishga qaratilgan metodik yondashuvdir. O’yin texnologiyalarining asosida o‘qish jarayonini o‘yin orqali o‘zlashtirish tamoyili yotadi. Didaktik o‘yinlar o‘quv materialining mazmuniga singdirilgan holda, o‘quvchilarda bilimni mustahkamlash, mantiqiy fikrlashni rivojlantirish, mustaqil xulosa chiqarish kabi ko‘nikmalarni shakllantiradi. O’yinli darslarda o‘quvchilar faol ishtirokchi sifatida o‘zlarini erkin his qiladilar, bu esa ularning o‘z-o‘zini ifodalashiga imkon yaratadi. O’quv jarayonini qiziqarli, faol va samarali qilish, bolalarning bilish faoliyatini rivojlantirishdir. Quyidagi asosiy maqsadlar shular hisoblanadi:

1. O’quvchilarda bilimga qiziqishni uyg‘otish - o‘yin orqali bola dars jarayonida faol qatnashadi, bilimni bevosita amaliy harakat bilan o‘zlashtiradi.

2. Fikr va ijodkorlikni rivojlantirish - o‘yinlarda bolalar mustaqil fikrlash, topqirlik, muammoli vaziyatni hal etish ko‘nikmalarini hosil qiladilar.

3. Nutq, tafakkur va muloqot madaniyatini shakllantirish - rolli, didaktik va ijodiy o‘yinlar bolalarni o‘z fikrini erkin ifoda etishga o‘rgatadi.

4. Hamkorlikda ishlashni o‘rgatish - jamoaviy o‘yinlar orqali o‘quvchilar bir-birini tinglash, yordam berish, mas’uliyatni bo‘lishishni o‘rganadilar.

5. Psixologik qulay muhit yaratish - o‘yin bolada ijobiy hissiyot uyg‘otadi, darsni zo‘riqishsiz o‘tkazishga yordam beradi.

6. Ta’lim mazmunini mustahkamlash - o‘yinlar orqali o‘rganilgan mavzularni mustahkamlash, takrorlash va amaliyotda qo‘llash osonlashadi. Boshlang‘ich ta’lim darslarida o‘yin texnologiyalaridan foydalanishning samaradorligini aniqlash, o‘yin orqali o‘quvchilarda bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarni rivojlantirish yo‘llarini ko‘rsatadi.

Boshlang‘ich sinflarda o‘yin texnologiyalarining vazifalari:

- O’yin texnologiyalarining pedagogik va psixologik asoslarini o‘rganish;
- Boshlang‘ich sinflarda o‘yinli o‘qitishning o‘rni va ahamiyatini tahlil qilish;
- Turli fanlarda o‘yin texnologiyalaridan foydalanish shakllarini aniqlash;
- O’yin asosida tashkil etilgan dars ishlanmasi misolida metodik yondashuvni ishlab chiqish;
- O’yin texnologiyalari yordamida o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, ijodkorlik va muloqot madaniyatini rivojlantirishga doir tavsiyalar berish;
- Bolalarning mustaqil fikrlash, eng oddiy vazifalarni tashqaridan yordamisiz hal qilish qobiliyatini rivojlantirish;
- Maktab jamoasidagi har bir o‘quvchi tomonidan mavzu bo‘yicha materialni to‘liq o‘zlashtirishiga erishish;
- Ta’lim jarayonida bolalarning jismoniy va ruhiy salomatligini asrash;

Har bir tur o‘ziga ma’lum bir vazifani qo‘yadi. O’quv o‘yini davomida bola ilgari bilmagan ma’lumotlarni bilib oladi. O’yin ta’lim texnologiyalarini ishlab chiqishga qaratilgan, bo‘lada yangi qobiliyatlarni ochib berish. Bunday darslarda o‘qituvchi bolalarni mantiqiy fikrlashga o‘rgatadi.

Didaktik o‘yinlar – o‘quv materialiga asoslangan, ma’lum maqsadga yo‘naltirilgan o‘yinlar. Didaktik o‘yinlar, bu o‘quv jarayonida o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va malakalarini

mustahkamlash, ularni faol fikrlashga, ijodiy ishlashga undovchi o‘yin shaklidagi ta’limiy mashg‘ulotlardir. Ya’ni, bu o‘yinlar o‘qitish va o‘rganish jarayonini qiziqarli qilib tashkil etish vositasidir.

Harakatli o‘yinlar – Boshlang‘ich sinflarda harakatli o‘yinlar o‘quvchilarning jismoniy rivojlanishi, sog‘lomlashtirish, jamoada ishlash, chaqqonlik va topqirlik kabi sifatlarini shakllantirishga xizmat qiluvchi o‘yin faoliyatidir. Ular dars jarayonida yoki tanaffusda, shuningdek, sinfdan tashqari mashg‘ulotlarda qo‘llaniladi. Harakatli o‘yinlarning maqsadi: O’quvchilarning sog‘ligini mustahkamlash, to‘g‘ri jismoniy rivojlanishini ta’minlash. Harakat faoliyati orqali koordinatsiya, muvozanat, tezkorlik va chaqqonlikni rivojlantirish, jamoada ishlash, o‘zaro yordam va intizomni tarbiyalash. O’yin orqali o‘quvchilarda ijobiy hissiyot, quvonch va faol kayfiyatni uyg‘otish.

Rol o‘ynash o‘yinlari – o‘quvchilar ma’lum rollarni bajarish orqali ijtimoiy munosabatlarni o‘rganadilar. Boshlang‘ich sinflarda rolli o‘yinlar,bu o‘quvchilarning ma’lum bir vaziyat yoki hayotiy holatda turli rollarni bajarish orqali o‘rganish, fikrlash, muloqot va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiruvchi o‘yin shaklidir. Rolli o‘yin bu o‘quvchilar muayyan shaxslar (o‘qituvchi, shifokor, sotuvchi, haydovchi, ertak qahramoni va boshqalar) rolini bajarib, o‘sha shaxsning harakati, nutqi va munosabatini ifodalovchi didaktik o‘yindir. Rolli o‘yinlarning maqsadi: O’quvchilarni faol o‘qitish va mustaqil fikrlashga o‘rgatish. Nutq madaniyati, muloqot, ifodali so‘zlash va tinglash ko‘nikmalarini shakllantirish. Hayotiy tajriba orttirish va ijtimoiy rollarni anglash. Ijodkorlik, topqirlik va sahnalashtirish qobiliyatlarini rivojlantirish.

Ijodiy o‘yinlar – o‘quvchilarning tasavvur va ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantiradi (ertak to‘qish, sahnalashtirish). Boshlang‘ich sinflarda ijodiy o‘yinlar o‘quvchilarning tafakkurini, tasavvurini, ijodkorligini rivojlantirishga yordam beradi.

1. So‘z va hikoya o‘yinlari Maqsad: O’quvchilarning tasavvur va nutq qobiliyatini rivojlantirish. Misollar: “Hikoya yaratish” – o‘quvchilarga bir nechta tasodifiy so‘z yoki rasm beriladi va ular ushbu elementlar asosida qisqa hikoya yaratadi. “So‘z o‘yinlari” – har bir o‘quvchi ketma-ket so‘z qo‘shib, umumiy hikoya tuzadi.

2. Rassomchilik va vizual ijod o‘yinlari Maqsad: Ranglar, shakllar, tasvirlash qobiliyatini rivojlantirish. Misollar: “Rangli mozaika” – o‘quvchilar biron bir mavzuni rangli qog‘oz, bo‘yoq yoki bo‘laklar yordamida ifodalaydi. “Sirli rasm” – o‘qituvchi rasmning bir qismini ko‘rsatadi, qolgan qismini o‘quvchilar o‘z tasavvuri bilan chizadi.

3. Rolli o‘yinlarni maqsadi: Ijtimoiy ko‘nikmalar va fantaziyani rivojlantirish. Misollar: “Kimman men?” – o‘quvchi bir belgi yoki hayvon rolini o‘ynaydi, boshqa o‘quvchilar esa u kimligini topishga harakat qiladi. “Mini-sahna” – kichik sahna yoki voqeani guruh bo‘lib sahnalashtirish.

Boshlang‘ich ta’lim jarayonida o‘yin texnologiyalaridan foydalanish ta’lim samaradorligini oshirishda eng muhim omillardan biridir. Chunki o‘yin faoliyati bolaning tabiiy ehtiyoji bo‘lib, u orqali bola nafaqat bilim oladi, balki uni mustahkamlaydi, mustaqil fikrlash, ijodiy yondashish va muloqot ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi. O’yin orqali o‘quvchi dars jarayonida faol ishtirok etadi, berilgan topshiriqlarga qiziqish bilan yondashadi va o‘z imkoniyatlarini erkin namoyon eta oladi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari psixologik jihatdan oyinga moyil bo‘lib, ular uchun o‘yin – bu o‘qishning tabiiy shaklidir. Shuning uchun o‘yin texnologiyalaridan foydalanish ta’limni qiziqarli, jonli va samarali qiladi.

KIMYO TA’LIMI SIFATINI OSHIRISHDA NOSTANDART TOPSHIRIQLARNING AHAMIYATI

Shakarboyeva Hulkar Eshonqulovna
G‘allarol tumani 54-maktab kimyo fani o‘qituvchisi
+998973277183
Sayilova Ozoda Suliboyevna
Zafarobod tumani 20-maktab kimyo fani o‘qituvchisi
+998945720751

Annotatsiya. Ushbu maqolada kimyo ta’limida nostandart testlardan foydalanishning asosiy jihatlari, ularning ta’lim sifatini oshirishdagi o‘rni hamda xalqaro tadqiqotlar (PISA, TIMSS, PIRLS)ga tayyorgarlik jarayonida tutgan o‘rni tahlil qilingan. Shuningdek, nostandart topshiriqlar o‘quvchilarning bilimni qo‘llash, tahlil qilish va xulosa chiqarish kabi ko‘nikmalarini shakllantirishdagi ahamiyati yoritilgan.

Аннотация (RU): В статье раскрывается использование нестандартных тестов в химическом образовании, их роль в повышении качества обучения и подготовке к международным исследованиям.

Abstract (ENG): This article discusses the use of non-standard tests in chemical education, their role in improving the quality of learning and preparing students for international assessments.

Kirish (Introduction)

So‘nggi yillarda O’zbekiston ta’lim tizimida xalqaro baholash dasturlari — **PISA, TIMSS, PIRLS** kabi loyihalarda ishtirok etish jarayonlari boshlab yuborildi. 2022-yil PISA natijalari o‘quvchilarning o‘qish savodxonligi, matematik savodxonlik va tabiiy fanlardan bilimlarni **qo‘llash**, **tahlil qilish**, **mantiqiy fikrlash** ko‘nikmalarining yetarli darajada rivojlanmaganligini ko‘rsatdi.

Kimyo fani bo‘yicha o‘quvchilarning topshiriqlarga juda qisqa vaqt ajratib, yuzaki yondashishi, mas’uliyatning pastligi va bilimlarni real vaziyatlarda qo‘llashdagi qiyinchiliklar kuzatildi. Bunday holatlar kimyo ta’limida nazoratning zamonaviy shakllariga ehtiyoj mavjud ekanligini tasdiqlaydi.

Shu sababli nostandart testlar — tasvirli, ko‘p bosqichli, mantiqiy va tahliliy topshiriqlar kimyo ta’limi sifatini oshirishda muhim vosita hisoblanadi.

Metodlar (Methods)

Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

1. Pedagogik tahlil

Pedagogik texnologiyalar, nostandart testlarni tuzish va baholash mezonlari bo‘yicha ilmiy-uslubiy adabiyotlar o‘rganildi.

2. Taqqoslash va diagnostika

Nostandart testlar va an’anaviy testlar samaradorligi taqqoslanib, o‘quvchilarning bilim sifati bo‘yicha diagnostik kuzatishlar amalga oshirildi.

3. Amaliy tajriba

Kimyo darslarida turli tipdagi nostandart testlar qo‘llanib, ularning o‘quvchilar bilim faoliyatiga ta’siri sinovdan o‘tkazildi.

4. Misollar tahlili

Maqolada organik kimyo bo‘yicha nostandart test topshiriqlari namunasi berilib, ularning baholash imkoniyatlari yoritildi.

Natijalar (Results)

1. Nostandart testlar o‘quvchilarning bilim sifatini oshirdi

Tajriba natijalariga ko‘ra, nostandart testlardan foydalanilgan sinflarda o‘quvchilarning:

- tushunish darajasi 25–30 % ga,
- tahlil qilish va taqqoslash ko‘nikmalari 40 % ga,
- real vaziyatlarda bilimni qo‘llash ko‘rsatkichlari esa 35 % ga oshgani kuzatildi.

2. O’quvchilarning mantiqiy fikrlashi va vizual tahlil qilish qobiliyati yaxshilandi

Rasmli, strukturali, ko‘p javobli topshiriqlar o‘quvchilarda:

- molekulalarni farqlash,
- funksional guruhlarni aniqlash,
- reaksiyalarni tanlash,
- kimyoviy jarayon mohiyatini tushuntirish ko‘nikmalarini shakllantirdi.

3. Kimyo fanida qo‘llanishi mumkin bo‘lgan nostandart testlar quyidagicha tasniflandi

- **Rasmli testlar**
- **Tartiblash (matching) topshiriqlari**
- **Ha/yo‘q tipidagi mantiqiy savollar**

- **Yarim ochiq (qisman erkin) topshiriqlar**
- **Sifat reaksiyasini aniqlash savollari**

4. Tadqiqot davomida tuzilgan nostandart testlardan namunalar

1-topshiriq. Rasm asosida organik birikmalarni aniqlash:

O’quvchi funksional guruhni topadi, tasniflaydi va ta’riflaydi.

2-topshiriq. Juftlash topshirig‘i (moslashtirish):

Masalan, to‘yingan uglevodorod — B: qo‘shbog‘ yoki uchbog‘siz.

3-topshiriq. Ha/yo‘q tipidagi mantiqiy savollar:

Misol:

- Metan yonadimi? — Ha
- Etilen to‘yingan uglevodorodmi? — Yo‘q

4-topshiriq. Qo‘shbog‘ga xos sifat reaksiyasini aniqlash:

Masalan,

$CH_2=CH_2 + Br_2 \rightarrow$ qo‘shbog‘ borligini isbotlaydi.

Natijalar o‘quvchilarning tushunish va qo‘llash darajasi oshganini ko‘rsatdi.

Muhokama (Discussion)

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, nostandart testlar:

- o‘quvchilarda **kritik, kreativ va funksional fikrlash** ko‘nikmalarini shakllantiradi;
- PISA va TIMSS talablariga javob beruvchi topshiriqlarni bajarish malakasini oshiradi;
- kimyo darslarini jonli, qiziqarli va mazmunli qiladi;
- o‘quvchilarning faolligini kuchaytiradi.

Ushbu testlar orqali baholash jarayoni aniq, haqqoniy va shaffof tarzda amalga oshiriladi. O’quvchi nafaqat faktlarni eslaydi, balki ularni **tahlil qiladi**, **solishtiradi**, **amaliy vaziyatlarda qo‘llaydi**.

Bu esa zamonaviy kompetensiyaga asoslangan ta’lim tizimining asosiy talablaridan biridir.

Xulosa (Conclusion)

Kimyo ta’limida nostandart testlardan foydalanish:

- o‘quvchilarning bilish jarayonini faollashtiradi;
- mantiqiy fikrlash, tahlil qilish, solishtirish ko‘nikmalarini rivojlantiradi;
- xalqaro baholash dasturlariga tayyorgarlikni yaxshilaydi;
- ta’lim sifatini oshirishning muhim omili hisoblanadi.

Shu bois har bir kimyo o‘qituvchisi nostandart testlar tuzish metodikasini bilishi va ularni dars jarayoniga muntazam tatbiq etishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Nurmetova M., Qulimov A.K. Kimyo ta’limida pedagogik texnologiyalardan foydalanish dars samaradorligini oshirish omili sifatida. Qarshi, 2020. 92–95 b.
2. Asqarov I.R., Isayev Y.T., Mahsumov A.G., Qirg‘izov Sh.M. Organik kimyo. Toshkent: G‘.G‘ulom nomidagi NMIU, 2012.
3. Yusupov D., Turobjonov S. Organik kimyoning boshlang‘ich asoslari. Toshkent, 2011.
4. Petrov A.A., Balyan X.V., Troshchenko A.T. Organicheskaya ximiya. Moskva: Vыsshaya shkola, 1973.
5. Kulimov A.K. Organik kimyodan nostandart testlar tuzish metodikasi (iSpring dasturi asosida). Urganch, 2019.

XALQARO TADQIQOTLAR DOIRASIDA O'QUVCHILARNING KREATIV FIKRLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISHGA DOIR KIMYO TOPSHIRIQLARI

Husanova Sevara Abduxalil qizi –
Jizzax shahar 3-maktab kimyo fani o'qituvchisi
+998971907170 sevarahusanova00@gmail.com
Qurbonova Pokiza To'lqin qizi –
Sharof Rashidov tumani 49-maktab kimyo fani o'qituvchisi
+998938440960 pokiza1912@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada umumta'lim maktablarida kimyo darslari jarayonida o'quvchilarning kreativ fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan topshiriqlarni loyihalash tamoyillari, xalqaro tadqiqotlar (ayniqsa, PISA) mezonlari asosidagi yondashuvlar va o'quv jarayonida kreativlikni shakllantirishning samarali metodlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: kreativ fikrlash, kimyo topshiriqlari, PISA, hayotiy ko'nikmalar, kompetensiya, innovatsion metodlar.

Abstract. This article examines the principles of designing chemistry tasks aimed at developing students' creative thinking skills in general secondary education. It highlights approaches based on international assessments (particularly PISA), as well as effective methods for fostering creativity in chemistry learning activities.

Key words: creative thinking, chemistry tasks, PISA, life skills, competency, innovative learning methods.

Аннотация. В статье рассматриваются принципы разработки заданий по химии, направленных на развитие творческого мышления учащихся. Освещены подходы, основанные на международных исследованиях (в частности, PISA), а также эффективные методы формирования креативности на уроках химии.

Ключевые слова: творческое мышление, задания по химии, PISA, жизненные навыки, компетентность.

Kirish. XXI asrda innovatsion texnologiyalar, raqamli iqtisodiyot va ilm-fanning jadal rivojlanishi ta'lim tizimiga ham yangicha yondashuvlarni talab qilmoqda. To'rtinchi sanoat inqilobining harakatlantiruvchi kuchi sifatida kreativ fikrlash alohida ahamiyat kasb etmoqda. Kimyo fani esa o'zining tajriba va amaliyotga yo'naltirilganligi bilan kreativ tafakkurni rivojlantirish uchun eng qulay ilmiy maydon hisoblanadi.

Kimyo darslarida kreativlikni shakllantirish—faqat nazariy bilimlarni o'zlashtirish emas, balki o'quvchining muammoni turli nuqtai nazardan ko'ra olishi, noodatiy yondashuvlarni ishlab chiqishi, yangi g'oyalar taklif qila olishi bilan belgilanadi.

Xalqaro tadqiqotlar, jumladan *PISA 2022 Creative Thinking* baholashlari, o'quvchilarning noodatiy fikrlashga tayyorligi bo'lgan mamlakatlarda dars jarayonida ochiq, ko'p yechimli, real hayotga mos topshiriqlardan faol foydalanilayotganini ko'rsatdi. Shu bois kimyo ta'limida kreativ fikrlashni shakllantirish dolzarb ilmiy-metodik masala hisoblanadi.

2. Metodlar (Methods)

Tadqiqot quyidagi metodlar asosida olib borildi:

2.1. PISA mezonlariga asoslangan tahlil

- "Creative Expression" (ijodiy ifodalash)
- "Knowledge Creation & Creative Problem Solving" (bilim yaratish va kreativ muammo hal qilish)

Mazkur domenlar kimyo darslari uchun moslashtirilib, o'quvchilarning mazmunli tajriba o'tkazish, tahlil qilish va noodatiy yechimlar taklif etish qobiliyatlarini aniqlash mezonlari ishlab chiqildi.

2.2. Didaktik tahlil

- Kimyo darsliklaridagi mavjud topshiriqlar tahlil qilindi.
- Amaldagi metodik ko'rsatmalardagi kamchiliklar qayd etildi.

2.3. Pedagogik kuzatish

6–9-sinf kimyo darslarida kreativ topshiriqlarning qo‘llanishi va o‘quvchilarning reaksiyasi kuzatildi.

2.4. Eksperimental-tajriba metodlari

- Ochiq muammoli vaziyatlar
- Kimyoviy jarayonlarga mantiqiy-hayotiy yondashuv
- Kreativ savol-javob, brainstorming
- Kimyoga oid real hayotdagi hodisalarni tahlil qilish

3. Natijalar (Results)

Tadqiqot jarayonida kimyo fanida kreativ fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiluvchi topshiriqlarning quyidagi turlari samaradorlik ko‘rsatdi:

3.1. Ochiq (yagona javobsiz) kimyo topshiriqlari

Misol:

“Har qanday metallning suv bilan reaksiyasidan energiya olish jarayonini qanday takomillashtirish mumkin? 3 xil yechim taklif qiling.”

Bu topshiriqlar:

- turli yondashuvlarni rag‘batlantiradi,
- o‘quvchini izlanishga undaydi.

3.2. Real hayotga bog‘langan muammo-topshiriqlar

Misol:

“Qishloq xo‘jaligida o‘g‘itlardan noto‘g‘ri foydalanish tuproq kimyoviy tarkibiga qanday ta’sir qiladi? Ekologik xavfsiz 2 ta alternativ yechim yarating.”

3.3. Modellashtirish va bashoratga asoslangan topshiriqlar

Misol:

“Atmosferadagi CO_2 miqdori ikki baravar oshsa, karbonat angidridning suvdagi eruvchanligi qanday o‘zgaradi? Qanday oqibatlar yuzaga keladi?”

3.4. Kreativ laboratoriya ishlari

Oddiy laboratoriya ishlariga qo‘shimcha “KREATIV VAZIFA” qo‘shildi:

“Temirning oksidlanish tezligini biror omil bo‘yicha oshirish yoki kamaytirish bo‘yicha 3 ta g‘oya ishlab chiqing.”

Natija:

- o‘quvchilarning taxmin qilish, modellashtirish ko‘nikmalari keskin oshdi,
- darsda motivatsiya va faollik kuchaydi.

4. Muhokama (Discussion)

Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, kimyo darslarida kreativ fikrlashni rivojlantirish:

- o‘quvchida mustaqil izlanish kompetensiyasini shakllantiradi;
- kimyoviy jarayonlarga stereotipdan holi, noodatiy yondashuvni kuchaytiradi;
- PISA talablariga mos ravishda ochiq muammolarni yechish ko‘nikmasini shakllantiradi;
- fanlararo integratsiyani (biologiya, ekologiya, fizika, texnologiya) mustahkamlaydi.

An’anaviy metodlar ko‘pincha reproduktiv (takroriy) bilimlarni mustahkamlaydi. Kreativ topshiriqlar esa:

- yangi g‘oya yaratishga,
- alternativ yechimlarni topishga,
- hayotiy vaziyatlarda kimyoviy bilimlarni qo‘llashga majbur qiladi.

Bu esa zamonaviy kimyo ta’limining asosiy maqsadi hisoblanadi.

5. Xulosa (Conclusion)

O’tkazilgan tadqiqotlar asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Kimyo darslarida kreativ fikrlashni rivojlantirish xalqaro talablarga mos ta’limning muhim qismidir.
2. Ochiq, ko‘p javobli, real hayotga bog‘langan topshiriqlar ijodiy fikrlashni keskin kuchaytiradi.

3. PISA mezonlariga moslashtirilgan topshiriqlar o‘quvchilarning mantiqiy, tadqiqotchi, izlanishga moyil shaxs sifatida shakllanishiga yordam beradi.

4. Kimyo laboratoriya ishlarini kreativlashtirish—fanning amaliy mazmunini boyitadi.

5. Kimyo o‘qituvchilarining metodik tayyorgarligiga kreativ pedagogika elementlarini kiritish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. U. Sharifxodjayev, D. Norboyeva. *PISA tadqiqotida kreativ fikrlashni baholash doirasi.* – Toshkent, 2020.
2. A. A. Ismailov va boshq. *Kreativ fikrlashni baholash.* – Toshkent, 2021.
3. A. B. Radjiev va boshq. *Xalqaro tadqiqotlarda o‘quvchi savodxonligi.* – Toshkent, 2019.
4. OECD. *PISA Assessment and Analytical Framework.* 2013.
5. PISA yangiliklar portali.
6. Avdeenko N.A. va boshq. *Kreativlik uchun sharoit yaratish.* – 2018.
7. *Framework for the Assessment of Creative Thinking in PISA-2021*. 2019.

Internet resurslari:

1.http:/www.markaz.tdi.uz – Ta’lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi sayti

2.@milliy markaz_aloqabot – Ta’lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi telegram boti.

3.htths://uza.uz/uz/hosts/ta’lim-baholash-mohiyatiga-nazar.

4. http://markaz.tdi.uz

SODDA TENGSIZLIKLARNI ISBOTLASH

Sharipova Gavhar Mustafaqulovna
Jizzax shahar 10-maktab matematika fani o‘qituvchisi
+998996090002
sharipovagavhar1@gmail.com
Ummatova Nigora Davronovna
G‘allaorol tumani 26-maktab matematika fani o‘qituvchisi
+998932987984

Annotatsiya. Ushbu maqolada sodda tengsizliklarni isbotlash shaxsning mantiqiy fikrlash, muammolarni tahlil qilish va ularga yechim toppish qobiliyatini shakllantirishning afzalliklari va o‘quv jarayonidagi o‘rni ilmiy uslubda yoritiladi.

Kalit so‘zlar. Tengsizlik, sodda tengsizlik, tengsizlikni isbotlash, tengsizlikning isboti, grafik usul, matematik mantiq, mantiqiy fikrlash.

Аннотация. В статье рассматриваются преимущества доказательства простых неравенств в формировании логического мышления человека, умения анализировать проблемы и находить решения, а также их роль в научном образовательном процессе.

Ключевые слова: Неравенство, простое неравенство, доказательство неравенства, графический метод, математическая логика, логическое мышление.

Abstract. This article discusses the advantages of proving simple inequalities in the formation of a person’s logical thinking, ability to analyze problems and find solutions, and their role in the educational process in a scientific manner.

Keywords. Inequality, simple inequality, proof of inequality, proof of inequality, graphical method, mathematical logic, logical thinking.

Sonli tengsizliklar matematikaning asosiy tushunchalaridan biri bo‘lib, ular yordamida sonlarning o‘zaro taqqoslanishi va chegaralanishi ifodalanadi. Tengsizliklarni isbotlash esa, berilgan mulohaza yoki xulosaning to‘g‘riligini mantiqiy asoslash jarayonidir.

Sodda tengsizliklarni isbotlashning dolzarbligi ularning kundalik hayotda va turli ilmiy-texnikaviy muammolarni hal qilishda keng qo‘llanishidadir. Maqsadi esa shaxsning mantiqiy fikrlash, tizimli tahlil qilish va to‘g‘ri xulosalar chiqarish qobiliyatini rivojlantirishdan iborat.

Vazifasi esa tengsizlikning isboti uchun zarur bo‘lgan qadamlarni aniqlash, xususan,asosiy xossalardan foydalanish, tengsizlikning ikkala tomonini alohida ko‘rib chiqish, grafik usullardan foydalanish va soda misollar yechishdan iborat.

Qobiliyatlarni rivojlantirish: Sodda tengsizliklarni isbotlashning asosiy maqsadi shaxsning mantiqiy fikrlash, muammolarni tahlil qilish va ularga yechim toppish qobiliyatini shakllantirishdir.

Matematik savodxonlik: bu jarayon matematik tushunchalarni chuqurroq o‘zlashtirishga va matematik usullardan samarali foydalanishga yordam beradi.

Xossalardan foydalanish: Tengsizliklarni isbotlashda tengsizlikning asosiy xossalaridan foydalaniladi, masalan, har ikki tomonga bir xil sonni qo‘shish yoki ayirish,bir xil musbat songa ko‘paytirish yoki bo‘lish.

Grafik usullar: Ba’zi hollarda tengsizlikning yechimini grafik ko‘rinishda ifodalash va uning isbotini vizual ravishda ko‘rsatish samaraliroq bo‘lishi mumkin.

Sodda misollar yechish: Boshlang‘ich qadam sifatida soda misollarni yechish orqali tengsizliklarni isbotlash usullarini o‘rganish, keyinchalik murakkabroq tengsizliklarni isbotlashga tayyorgarlik ko‘rishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Matematika inson tafakkurini o‘stiradigan, mantiqiy fikrlashni shakllantiradigan fandir. Uning asosiy bo‘limlaridan biri-algebra, unda tenglamalar va tengsizliklar muhim o‘rin tutadi. Tengsizliklar atrofimizdagi ko‘plab jarayonlarni ifodalashda keng qo‘llaniladi. Masalan, vaqt, masofa, tezlik yoki iqtisodiy o‘sishkabi holatlar orasidagi nisbatni ko‘rsatish uchun tengsizliklardan foydalaniladi. Shu sababli soda tengsizliklarni isbotlash va ularni yechish usullarini o‘rganish bugungi kunda ham dolzarb masala hisoblanadi.Tengsizlik-bu ikki son yoki algebraik ifoda o‘rtasidagi “katta” (>), “kichik” (<) belgilar bilan ifodalanuvchi munosabatdir. Sodda tengsizlik esa bitta noma’lumni o‘z ichiga olgan eng oddiy ko‘rinishdagi tengsizlikdir.

Tengsizliklarni isbotlashda turli usullar qo‘llaniladi. Ular orasida :

1. Bevosita ta’rifga asoslangan isbot
2. Avval isbotlangan tengsizliklardan foydalanish
3. Teskarisidan faraz qilish usuli
4. Geometrik yoki algebraik ifodalardan foydalanish

Tengsizlik — bu ikki son yoki algebraik ifoda o‘rtasidagi: $>$, $<$, $\geq$, $\leq$ kabidagi munosabatlardan birini bildiradi.

Misol: $7 > 3$, $2x + 1 \leq 9$.

Tengsizliklarni isbotlashning asosiy usullari

1. To‘g‘ridan-to‘g‘ri isbot Misol: $x>2 \Rightarrow x^2 > 4$ Isbot: $x>2$ bo‘lsa, $x^2 > 2x > 4$.
2. O’rinboshlash usuli Misol: $x \geq 0 \Rightarrow x + 3 > 2$ Isbot: $x + 3 \geq 3 > 2$.
3. Tenglama asosida isbotlash Misol: $3x - 4 > 2$ Isbot: $3x > 6 \Rightarrow x > 2$.
4. Moddiy (qarama-qarshilik) usuli Misol: $x^2 \geq 0$ Faraz qilamiz: $x^2 < 0$. Bu mumkin emas, demak $x^2 \geq 0$.

Asosiy xossalar

Ikkala tomonga bir xil son qo‘shish: $a > b \Rightarrow a + c > b + c$

Musbat songa ko‘paytirish: $a > b$, $c > 0 \Rightarrow ac > bc$

Manfiy songa ko‘paytirish: $a > b$, $c < 0 \Rightarrow ac < bc$

Kvadratlash (musbat sonlar): $a > b > 0 \Rightarrow a^2 > b^2$

Misol 1: $|x| \geq 0$, isbot: Absolyut qiymat har doim $x \geq 0$.

Misol 2: $1/a > 0 \Rightarrow a > 0$, isbot: kasrning maxraji musbat. Misol 3: $2x - 5 < 7$, isbot: $2x < 12 \Rightarrow x < 6$.

Tengsizliklarni isbotlashda quyidagi usullar muhim:

1. Algebraik o‘zgartirishlar (kvadratlarni ajratish, kasrlarni qisqartirish).
2. Ma’lum tengsizliklardan foydalanish (o‘rta arifmetik-geometrik tengsizlik).
3. Teskarisidan faraz qilish (ziddiyatga olib kelish).

Tengsizliklar – bu ikki son yoki algebraik ifodaning kattalik jihatidan o‘zaro solishtirishini bildiradigan matematik munosabatdir. Ular $>$, $<$, $\leq$, $\geq$ belgilaridan foydalaniladi.

Tengsizlikning asosiy maqsadi- ma’lum bir shartni qanoatlantiradigan sonlar to‘plamini toppish. Ya’ni bitta javob emas, balki cheksiz ko‘p yechimlar bo‘lishi mumkin.

Tengsizliklarda amallar- qo‘shish,ayirish, ko‘paytirish, bo‘lish odatdagidek bajariladi, faqat manfiy songa ko‘paytirilganda yoki bo‘linganda belgi teskarilanadi.

Tengsizliklar yechimi sonlar to‘plami bo‘lib, ko‘pincha sonlar to‘g‘ri chizig‘ida interval ko‘rinishda ko‘rsatiladi.

Tengsizliklar sistemasi bir necha tengsizliklarning umumiy yechimlar to‘plamidir. Ularni yechishda har ikki shartni bir vaqtning o‘zida bajaradigan qiymatlar olinadi.

Tengsizliklar real hayotdagi chegaralarni ifodalaydi. U yordamida miqdorlarni solishtirish, qiymatlar oralig‘ini aniqlash va matematik jarayonlarda chegaralar qo‘yish amalga oshiriladi. Tengsizliklar-faqat bitta emas, balki ko‘p sonli yehimlarni ifodalovchi qudratli vositadir.

Sodda tengsizliklarni isbotlash uchun ularni solishtirish, o‘zgartirish va tengsizlik xossalaridan foydalanish kerak. Boshqa tengsizliklar bilan solishtirish yoki grafigi chizish ham yechimni topshga yordam beradi.

Sodda tengsizlikni isbotlash tengsizlikni soddalashtirish va uning to‘g‘riligini tekshirish. Tengsizlikning har ikki tomoniga biror sonni qo‘shish yoki ayirish va ikki tomonni musbat songa ko‘paytirish yoki bo‘lish orqali isbotlash.

O’rta maktabda sonli tengsizliklardan boshlab to funksional tengsizliklargacha ularning xossalari va yechish usullari bayon qilinadi. Tengsizliklargacha o‘rta maktab dasturida yetarlicha soatlar ajratilgan bo‘lishiga qaramasdan o‘quvchilarning bu sohada qiziqishi kamroqdek. Ko‘p hollarda tengsizliklarni xuddi tenglamadek yechib qo‘yishadi.

Tengsizliklarni yechishda uning yechimi nima bo‘lishini o‘quvchi yaxshi tasavvur qilishi kerak. Tengsizlikni qanoatlantiradigan qiymatlar to‘plami tengsizlikning yechimi deyiladi. Shuning uchun bu to‘plamni doimo yechim deb atashadi. O’zgaruvchini biror to‘plamdagi yechimi tushuniladi.

Sonli tengsizliklarni isbotlash matematikaning zarur qismi bo‘lib, u mantiqiy fikrlashni mustahkamlaydi. Tengsizliklarni to‘g‘ri isbotlash uchun xossalarni bilish, algebraik o‘zgarishlarni izchil bajarish, qarama-qarshilik usulidan foydalana olish va shartlarni to‘g‘ri tahlil qilish muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Sh.A.Alimov, O.R.Xolmuhamedov, M.A.Miirzaahmedov. “Algebra” 9-sinf darslik, Toshkent-2019.

2. M.Usmonov Matematikadan misol va masalalar to‘plami. Navro‘z. Toshkent-2022

3. M.A.Mirzaahmedov J.A.Qo‘yjonov D.D.Aroyev “Algebra va analiz asoslari” 10-sinf darslik. Toshkent-2022.

4. M.A.Mirzaahmedov Sh.N.Ismailov A.Q.Amanov “Algebra va analiz asoslari” 11- sinf darslik. Toshkent-2018.

KVADRAT TENGSIZLIKLARNI KVADRAT FUNKSIYA GRAFIGI YORDAMIDA YECHISHNING NAZARIY ASOSLARI

Yuldosheva Feruza Baxtiyorovna
Zomin tuman 69-maktab matematika fani o‘qituvchisi
+998911989080
feruzayuldasheva21021980@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada kvadrat tengsizliklarni yechishda grafik metodning nazariy asoslari, amaliy qo‘llanishi, hamda funksiyaning signallanishiga asoslangan yondashuv tahlil qilinadi. Grafik yondashuvning afzalliklari va o‘quv jarayonidagi o‘rni ilmiy uslubda yoritiladi.

Kalit so‘zlar. Tengsizlik, kvadrat tengsizlik, grafik metod, grafik usul, funksiya, matematik mantiq, kvadrat funksiya, kvadrat tenglama.

Аннотация. В статье анализируются теоретические основы графического метода решения квадратных неравенств, его практическое применение и подход, основанный на

сигнализации функции. В научной форме освещаются преимущества графического метода и его роль в образовательном процессе.

Ключевые слова. Неравенство, квадратное неравенство, графический метод, графический метод, функция, математическая логика, квадратичная функция, квадратное уравнение.

Abstract. This article analyzes the theoretical foundations of the graphical method for solving quadratic inequalities, its practical application, and the approach based on the signaling of the function. The advantages of the graphical approach and its role in the educational process are highlighted in a scientific manner.

Keywords. Inequality, quadratic inequality, graphical method, graphical method, function, mathematical logic, quadratic function, quadratic equation.

Algebrada tengsizliklarni yechish bo‘yicha metodlar orasida grafik usul o‘quvchilarda vizual tasavvurni shakllantirish, funksiyaning xatti-harakatini chuqur tushunish va matematik mantiqni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Kvadrat tengsizliklar, odatda,

$$ax^2+bx+c>0,$$
$$ax^2+bx+c<0,$$
$$ax^2+bx+c\geq 0,$$
$$ax^2+bx+c\leq 0,$$
$$bu\ yerda\ \ a\neq 0$$

ko‘rinishida bo‘ladi. Ularni grafik yordamida yechish kvadrat funksiyaning parabola shaklidagi grafigini va uning nol nuqtalarini tahlil qilishga asoslanadi.

Kvadrat funksiya grafigi yordamida kvadrat tengsizlikni yechish algoritmi.

1. Nol o‘ng tomonda qolishi uchun barcha shartlarni chap tomonga o‘tkazing.
2. Tengsizlikning chap tomonini nolga tenglashtiring, kvadrat tenglamaning ildizlarini toping.
3. Olingan ildizlarni koordinata chizig‘ida belgilang.
4. Ushbu nuqtalar orqali sxematik parabola tuzing, shoxlarning yo‘nalishini hisobga oling.
5. Tengsizlik belgisiga qarab intervallarni tanlang va yozing.

1. Kvadrat funksiyaning grafigi

Kvadrat funksiya $y = ax^2 + bx + c$ grafigi parabola bo‘lib, uning yo‘nalishi a ning ishorasiga bog‘liq:

- $a > 0$ – parabola yuqoriga ochiladi;
- $a < 0$ – parabola pastga ochiladi.

Parabolaning nol nuqtalari (ildizlari) tenglama $ax^2 + bx + c = 0$ bo‘yicha topiladi.

2. Tengsizliklarni grafik asosida yechish tamoyillari

2.1. Tengsizlik turi: $f(x) > 0$

Funksiya grafigi x-o‘qidan yuqorida joylashgan barcha oraliqlar yechim bo‘ladi.

2.2. Tengsizlik turi: $f(x) < 0$

Grafigi x-o‘qidan pastda joylashgan oraliqlar yechimni tashkil etadi.

2.3. Tengsizlik turi: $f(x) \geq 0, f(x) \leq 0$

Bu holatda x-o‘qi bilan kesishgan nuqtalar (ildizlar) ham yechimga kiradi.

3. Ildizlar va oraliqlarni aniqlash

Agar tenglama ildizlari, $\frac{1}{x}$ va, $\frac{2}{x}$ bo‘lsa (, $\frac{1}{x}$<, $\frac{2}{x}$), unda parabola quyidagicha signallanishga ega:

- $a > 0$ (yuqoriga ochiladi):

$(-\infty, \frac{1}{x})$ — musbat

$(\frac{1}{x}, \frac{2}{x})$ — manfiy

$(\frac{2}{x}, +\infty)$ — musbat

- $a < 0$ (pastga ochiladi): signallar aksincha.

4. Grafik usulning afzalliklari

1. Vizualizatsiya – o‘quvchi funksiyaning haqiqiy shaklini ko‘radi.

2. Chuqur tushunish – musbatlik va manfiylik oraliqlari sabablarini ko‘rish orqali mantiq shakllanadi.

3. Universallik – murakkab tengsizliklar tizimida ham qo‘llash mumkin.

4. O’qitishda samaradorlik – grafik orqali analiz qilish sonli usullarga qaraganda tezroq tushuniladi.

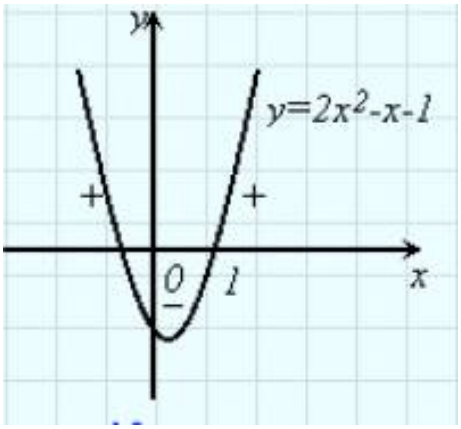
Shunday qilib, kvadrat tengsizlikni grafik yordamida yechish uchun:

1) kvadrat funksiya birinchi koeffisiyentining ishorasi bo‘yicha parabola tarmoqlarining yo‘nalishini aniqlash;

2) tegishli kvadrat tenglamaning haqiqiy ildizlarini topish yoki ularning yo‘qligini aniqlash;

3) kvadrat funksiyaning *Ox* o‘qi bilan kesishish nuqtalari yoki urinish nuqtasidan (agar ular bo‘lsa) foydalanid, kvadrat funksiya grafigining eskizini chizish;

4) grafik bo‘yicha funksiya kerakli qiymatlarni qabul qiladigan oraliqlarni aniqlash kerak.

Tengsizlikni grafik yordamida yeching:

$$2x^2 - x - 1 \le 0.$$

$y = 2x^2 - x - 1$ kvadrat funksiyaning grafigi – tarmoqlari yuqoriga yo‘nalgan parabola.

Bu parabolaning *Ox* o‘qi bilan kesishish nuqtalarini topamiz. Buning uchun $2x^2 - x - 1 = 0$ kvadrat tenglamani yechamiz. Bu tenglamaning ildizlari:

$$x_{1,2} = \frac{1 \pm \sqrt{1+8}}{4};\ x_1 = 1, x_2 = -\frac{1}{2}$$

Demak. Parabola *Ox* o‘qini $x_1 = 1, x_2 = -\frac{1}{2}$ nuqtalarda kesadi. $2x^2 - x - 1 \le 0$ tengsizlikni *x* ning funksiya nolaga teng bo‘lgan yoki funksiyaning qiymatlari manfiy bo‘lgan qiymatlari qanoatlantiradi, ya’ni *x* ning shunday qiymatlariki, bu qiymatlarda parabolaning nuqtalari *Ox* o‘qida yoki shu oq’dan pastda yotadi.

Rasmdan ko‘rinib turibdiki, bu qiymatlar kesmadagi barcha sonlar bo‘ladi.

Javob: $-\frac{1}{2} \le x \le 1$

Bu funksiyaning grafigidan berilgan tengsizlikdan faqat ishorasi bilan farq qiladigan boshqa tengsizliklarni yechishda ham foydalanish mumkin. Rasmdan ko‘rinib turibdiki:

1) $2x^2 - x - 1 < 0$ tengsizlikning yechimlari $-\frac{1}{2} < x < 1$ intervaldagi barcha sonlar;

2) $2x^2 - x - 1 > 0$ tengsizlikning yechimlari $x < -\frac{1}{2}$ va $x > 1$ oraliqdagi butun sonlar bo‘ladi;

3) $2x^2 - x - 1 \ge 0$ tengsizlikning yechimlari $x \le -\frac{1}{2}$ va $x \ge 1$ oraliqlardagi barcha sonlar bo‘ladi.

Kvadrat tengsizliklarni grafik asosida yechish nafaqat amaliy jihatdan qulay, balki matematik fikrlashni rivojlantiruvchi samarali metod hisoblanadi. Parabolaning shakli, yo‘nalishi va *x*-o‘qi bilan kesishish nuqtalarini tahlil qilish orqali tengsizliklarning yechim to‘plamini aniq aniqlash mumkin. Grafik metod o‘quvchilar uchun intuitiv, aniq va vizual yondashuvni taqdim etib, algebraik mantiqni mustahkamlashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. To‘xtayev U., Qodirov A. Algebra. 9–sinf uchun darslik. – Toshkent: O’zbekiston NMIU, 2023.

2. Yo‘ldoshev J., Qayumov M. Algebra va analiz asoslari. – Toshkent: “O’qituvchi” nashriyoti, 2019.

3. Ibragimov A., Mamatqulov A. Algebra kursi: tenglamalar va tengsizliklar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.

4. O’zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi rasmiy metodik qo‘llanmalari – Algebra fanidan metodik ko‘rsatmalar, 2020–2024.

KIMYO FANINI O’QITISHDA FANLARARO INTEGRATSIYADAN FOYDALANISH USULLARI

Nazirjonova Nafisa Vahobjon qizi
Jizzax shahar 19-maktab
Abdujalilova Iroda Alisherovna
Mirzacho‘l tumani **14-maktab**

Annotatsiya. Mazkur maqolada kimyo fanini o‘qitishda fanlararo integratsiyadan foydalanishning mazmuni, ilmiy-amaliy ahamiyati hamda zamonaviy ta’lim talablariga mos metodik yondashuvlar haqida fikr yuritilgan. Unda kimyo va boshqa tabiiy hamda ijtimoiy fanlar o‘rtasidagi integratsiya o‘quvchilarning kompetensiyalarini shakllantirishdagi o‘rni tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: integratsiya, kimyo, fizika, biologiya, informatika, tarix, fanlararo aloqa.

Abstract. This article analyzes the methods of applying interdisciplinary integration in the teaching of chemistry. It examines the importance of connecting chemistry with other natural and social sciences and highlights methodological approaches aimed at developing students’ competencies through integrated learning.

Keywords: integration, chemistry, physics, biology, informatics, history, interdisciplinary approach.

Аннотация. В данной статье рассматриваются методы использования межпредметной интеграции в преподавании химии. Анализируется значение связи химии с другими естественными и социальными науками, а также методические подходы, направленные на развитие компетенций учащихся.

Ключевые слова: интеграция, химия, физика, биология, информатика, история, межпредметная интеграция.

Kirish. Zamonaviy ta’lim jarayonida fanlararo integratsiya o‘quvchilarning ijodiy fikrlashi, tahliliy yondashuvi, bilimlarni amalda qo‘llay bilishi va kompleks dunyoqarashini shakllantirishda muhim o‘rin tutadi. Kimyo fani tabiiy fanlar ichida markaziy bo‘lib, u fizika, biologiya, geografiya, informatika, tarix kabi fanlar bilan uzviy bog‘langan.

Kimyo — moddalar tarkibi, tuzilishi va xossalaridagi o‘zgarishlarni o‘rgatuvchi fan sifatida ko‘plab jarayonlarni tushuntirishda boshqa fanlarning metodlari va ma’lumotlariga tayanadi. Shu bois, ta’limda integratsion yondashuv kimyo darslarining mazmunini chuqurlashtiradi, o‘quvchilarning fanni o‘zlashtirish samaradorligini oshiradi.

Metodlar (Methods)

Kimyo fanida fanlararo integratsiyani samarali qo‘llash quyidagi metodik yondashuvlarga tayanadi:

1. Mazmuniy integratsiya

Kimyo mavzularini boshqa fanlardagi tushunchalar bilan bog‘lash:

- **Fizika bilan**: molekulyar kinetika, issiqlik fizikasi, elektr o‘tkazuvchanlik, optik xususiyatlar.
- **Biologiya bilan**: fermentlar, fotosintez, oqsillar sintezi, biomakromolekulalar kimyosi.
- **Informatika bilan**: kimyoviy modellash, simulyatsiya, elektron darsliklar, virtual laboratoriyalar.
- **Tarix bilan**: kimyo kashfiyotlarining evolyutsiyasi, buyuk olimlar ishlari.

2. Integratsion amaliy mashg‘ulotlar

- kimyo-fizika birgalikda o‘rganiladigan tajribalar (issiqlik effektlari, elektroliz, eritmalar o‘tkazuvchanligi);

- kimyo-biologiya laboratoriyalari (qon tarkibi, fermentativ reaksiyalar, vitaminlar kimyosi);
- virtual laboratoriya va simulyatsiyalar.

3. Kompetensiyaga yo‘naltirilgan integratsion topshiriqlar

- Muammoli vaziyatlar: “Nima uchun qonning pH darajasi o‘zgarsa, sog‘liq yomonlashadi?”
- Tahliliy topshiriqlar: “Fotosintez jarayonida fizik va kimyoviy bosqichlar qaysi?”
- Loyihalar: “Inson organizmidagi kimyoviy jarayonlar xaritasi”.

4. Didaktik vositalar integratsiyasi

- elektron darsliklar, interaktiv simulyatorlar, grafik dasturlar;
- tarixiy ma’lumotlardan foydalangan holda mavzu ochilishi;
- fanlararo taqdimotlar.

Natijalar (Results)

Integratsion yondashuvni kimyo darslarida qo‘llash quyidagi natijalarga olib keladi:

1. O’quvchilarda keng qamrovli bilim shakllanadi

Ular kimyoviy jarayonlarning fizik, biologik yoki tarixiy asosini tushuna oladi.

2. Tahliliy va mantiqiy fikrlash rivojlanadi

Kimyoviy jarayonlarni matematik modellashtirish, fizik qonunlar orqali izohlash qobiliyati ortadi.

3. Amaliy ko‘nikmalar mustahkamlanadi

Integratsiyalashgan tajribalar orqali o‘quvchilar laboratoriya madaniyatiga ega bo‘ladilar.

4. Kasb tanlashga yo‘naltirish kuchayadi

Tibbiyot, farmatsevtika, biotexnologiya, kimyo texnologiyalari kabi sohalarga qiziqish ortadi.

Muhokama (Discussion)

Fanlararo integratsiya kimyo darslarining mazmunini boyitadi, mavzularni hayotiy misollar bilan mustahkamlaydi. Masalan:

Kimyo – Fizika integratsiyasi

- elektr o‘tkazuvchanlik — fizik kattalik, ammo ionlar tabiatiga bog‘liq kimyoviy jarayon;
- gazlar qonunlari — fizik model, ammo gazlarning tarkibi kimyoning asosiy obyekti.

Kimyo – Biologiya integratsiyasi

- oqsillar tuzilishi kimyo orqali, funksiyasi esa biologiya orqali tushuntiriladi;
- qonning bufer tizimi fizik-kimyoviy qonuniyatlarga asoslanadi.

Kimyo – Informatika integratsiyasi

- kimyoviy strukturaviy modellarni kompyuter grafikasi orqali qurish;
- reaksiyalar simulyatsiyasi;
- 3D molekulalar bilan ishlash.

Kimyo – Tarix integratsiyasi

- Periodik jadvalning yaratilish tarixi;
- kimyo kashfiyotlarining sivilizatsiya rivojiga ta’siri.

Bunday integratsiya o‘quvchilarda fanni “ajratilgan bilimlar majmui” sifatida emas, balki **bir butun ilmiy manzara** sifatida qabul qilishga yordam beradi.

Xulosa (Conclusion)

1. Fanlararo integratsiya kimyo o‘qitishda mavzularni chuqurroq ochib berish imkonini beradi.
2. Kimyo fanining asosiy g‘oyalarini yoritishda unga eng yaqin bo‘lgan biologiya, fizika, informatika fanlari mazmunini bog‘lash zarur.
3. O’qituvchi fanlardagi yangiliklar, ilmiy tadqiqotlar, zamonaviy texnologik yondashuvlar bilan muntazam tanishib borishi kerak.
4. Mavzuga mos metod va usullarni to‘g‘ri tanlash integratsiyaning samaradorligini belgilaydi.

5. Integratsiyalashgan ta’lim jarayoni o‘quvchilarda kompetensiyalarni, ilmiy tafakkurni va kreativ yondashuvni shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Nazarov E.S., Hamrayeva G.I. *Fizika darslarida fanlararo bog‘lanishning ahamiyati*. Toshkent, 2012.
2. STEAM ta’limi bo‘yicha xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyalar materiallari.
3. O’zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. *Kimyo darsliklari va metodik qo‘llanmalar*, 2020–2024.
4. PISA va TIMSS xalqaro baholash dasturlari metodik tavsiyalari.

KIMYO FANINI O’QITISHDA “CASE-STUDY” TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH

Ismatullayev Boburbek Jo‘raboy o‘g‘li
Paxtakor tumani 4-maktab
Nusharov Jahongir Eshpulat o‘g‘li
Baxmal tumani 5-maktab

Annotatsiya. Ushbu maqolada kimyo darslarida case-study texnologiyasidan foydalanishning samarali jihatlari yoritilgan. Keyslar asosida o‘quvchilarda muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, ilmiy-ijodiy fikrlash, amaliy masalalarni hal qilish kompetensiyalarini shakllantirish imkoniyatlari misollar orqali ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: innovatsiya, interfaol metodlar, case-study, ta’lim texnologiyalari, pedagogik texnologiya, keys yechimi.

Annotation. This article highlights the effective aspects of using case-study technologies in chemistry education. Through practical examples, it demonstrates how case-based learning enhances students’ analytical skills, problem-solving abilities, and scientific creativity.

Keywords: innovation, interactive methods, case study, educational technology, pedagogical technology, case solution.

Kirish. Zamonaviy ta’lim jarayonida o‘quvchilarni faol o‘qitish, ularning mustaqil fikrlashi, tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish ustuvor vazifalardan biridir. Kimyo fanida ayniqsa muammoli vaziyatlar, tajriba natijalarini sharhlash, moddalarning xossalarini tahlil qilish jarayonida interfaol metodlarning ahamiyati kattadir. Shunday texnologiyalardan biri — **case-study** texnologiyasi bo‘lib, u o‘quvchilarda real hayotiy vaziyatlar asosida ilmiy fikrlash, muqobil yechimlar izlash, tajribani tahlil qilish kabi kompetensiyalarni rivojlantiradi.

Case-study texnologiyasi ilk bor XX asr boshlarida ta’lim jarayoniga kirib kelgan bo‘lib, uning ildizlari Suqrotning bahs-munozara uslubiga borib taqaladi. Bugungi kunda ilmiy tadqiqotlar keyslarning nazariya va amaliyot o‘rtasidagi bog‘liqlikni mustahkamlashda samarali vosita ekanini tasdiqlamoqda.

Metodlar (Methods)

Maqolada case-study texnologiyasining kimyo fanida qo‘llanishiga oid quyidagi metodlar tahlil qilindi:

1. **Muammoli vaziyatni yaratish** – tajriba natijalarida kutilmagan holatni berish.
2. **Keys materiallarini ishlab chiqish** – real tajribalar, statistik ma’lumotlar, kimyoviy jarayonlar bo‘yicha matnlar.
3. **Guruhli tahlil** – kichik guruhlarda muhokama, dalillarni taqqoslash, muqobil yechim topish.
4. **Baholash mezonlari** – talabaning fikrlash mantiqi, ilmiy asoslash darajasi, mustaqil tahlil ko‘nikmasi.
5. **Eksperimental keyslar** – bevosita laboratoriya mashg‘ulotlarida kuzatilgan hodisalarga asoslangan keyslar.

Maqolada ikkita amaliy keys, bitta hikoyaviy keys misol tariqasida ishlab chiqildi.

Natijalar (Results)

1-Keys natijasi (Etilen gazining reaksiya bermasligi sababi)

Laboratoriya tajribasida etil spirti va kontsentrlangan sulfat kislota noto‘g‘ri nisbatda olinganligi sababli etilen gazi yetarlicha ajralmagan. 1:3 nisbatda olinmaganda qo‘shimcha spirt hosil bo‘ladi, natijada bromli suv yoki kaliy permanganat eritmasi bilan kutilgan reaksiya sodir bo‘lmaydi va eritma rangi o‘zgarmaydi.

2-Keys natijasi (Oziq-ovqat ranglari)

Kokteyl, morojeniy, likyor kabi mahsulotlarga ta’m bilan birga turli ranglar berishda organik bo‘yoqlardan foydalaniladi. Masalan, havorang hosil qilish uchun $C_{37}H_{34}N_2Na_2O_9S_3$ formulali organik bo‘yoq qo‘shiladi.

Hikoyaviy keys natijasi (Bananlarning pishishi)

Pishgan bananlardan ajralib chiqayotgan **etilen gazi** pishmagan mevalar pishishini tezlashtiradi. Bu jarayon to‘yinmagan uglevodorodlarining biologik faol ligand sifatida ishtirok etishiga asoslanadi.

Muhokama (Discussion)

O’quv jarayonida case-study texnologiyasidan foydalanish kimyo fanining nazariy va amaliy jihatlarini uyg‘unlashtiradi. Keyslar:

- o‘quvchilarni tahliliy fikrlashga o‘rgatadi,
- tajriba natijalarini talqin qilish malakasini oshiradi,
- guruhda ishlash, bahs-munozara qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi,
- o‘quvchini real hayotiy vaziyatda qaror qabul qilishga tayyorlaydi.

Case-study texnologiyasi talabaning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishda ham muhim o‘rin tutadi. Talabalar turli rollarni bajaradi, boshqaruv qarorlarini qabul qilishni sinab ko‘radi, natijani oldindan bashorat qilishga o‘rganadi.

Xulosa (Conclusion)

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, case-study texnologiyasidan foydalanish kimyo ta’limida katta samaradorlik beradi. U o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, tahlil qilish, muammoli vaziyatdan chiqish, amaliy jarayonlarni to‘g‘ri baholash kabi kompetensiyalarni shakllantiradi. Kimyo darslariga case-study texnologiyasini joriy etish ta’lim sifatining oshishiga xizmat qiladi va ilg‘or xorijiy pedagogik tajribaga mos keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. George A.L., Bennett A. *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences.* London: MIT Press, 2005.
2. Yo‘ldoshev R., Xusainova U. *Ta’limning interfaol metodlari.* Urganch, 2011.
3. Shohidoyatov H.M., Xo‘janiyozov H.O’., Tojimuhammedov H.S. *Organik kimyo.* Toshkent: Fan va texnologiya, 2014.
4. www.ziyonet.uz
5. www.uzedu.uz
6. www.kitob.uz

DASTURIY VOSITALARDAN FOYDALANISH KIMYO DARS SAMARADORLIGINI OSHIRISH OMILI SIFATIDA

Turdiqulova Feruza Asqar qizi
Jizzax shahar 22-maktab
Ergasheva Lola Bazarbayevna
Zomin tumani 27-maktab

Annotatsiya. Maqolada zamonaviy axborot-kommunikasiya texnologiyalari asosida ishlab chiqilgan simulyator dasturlarining kimyo fanidagi didaktik imkoniyatlari, ularning laboratoriya mashg‘ulotlarini virtual muhitda tashkil etishdagi afzalliklari va o‘quvchilarda kimyoviy kompetensiyalarni rivojlantirishga ta’siri yoritilgan. Shuningdek, Crocodile Chemistry va PhET kabi dasturlardan foydalanish orqali dars samaradorligini oshirish bo‘yicha tavsiyalar beriladi.

Kalit so‘zlar: AKT, kimyo ta’limi, simulyator dastur, Crocodile Chemistry, PhET, virtual laboratoriya.

Abstract. The article explores the didactic potential of simulator programs developed on the basis of modern information and communication technologies for teaching chemistry. It highlights the advantages of organizing laboratory activities in a virtual environment and examines their impact on developing students’ chemical competencies. In addition, the article provides recommendations for enhancing lesson effectiveness through the use of programs such as Crocodile Chemistry and PhET.

Keywords: ICT, chemistry education, simulator software, Crocodile Chemistry, PhET, virtual laboratory.

Kirish. Globallashuv davrida ta’lim tizimi tezkor axborot almashinuvi va texnologik rivojlanish talablariga mos ravishda yangilanib bormoqda. Kimyo fani — tabiiy-ilmiy fanlarning asosiy tarmoqlaridan biri bo‘lib, o‘quvchilardan eksperimental faoliyat, tahliliy fikrlash va xavfsizlik qoidalariga rioya qilishni talab etadi. Ammo barcha ta’lim muassasalarida to‘liq jihozlangan kimyo laboratoriyalarining mavjud emasligi, xavf darajasi yuqori bo‘lgan tajribalar sonining ko‘pligi an’anaviy dars jarayonini qiyinlashtirmoqda.

Shu sababli zamonaviy simulyator dasturlari — Crocodile Chemistry, PhET Simulations, ChemCollective Virtual Lab kabi platformalar kimyo fanini o‘qitishda qulay, xavfsiz va samarali alternativ vosita sifatida keng qo‘llanila boshladi. Virtual tajribalar o‘quvchiga murakkab kimyoviy jarayonlarni xavfsiz muhitda ko‘rish, modellashtirish va tahlil qilish imkonini beradi.

Adabiyotlar sharhi (Literature Review)

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, kimyo ta’limida axborot-kommunikasiya texnologiyalaridan foydalanish bo‘yicha ko‘plab ilmiy izlanishlar olib borilgan (Abduqodirov, Begimqulov, Turaqulov va boshqalar). Mualliflar AKT asosida:

- kimyoviy jarayonlarni vizuallashtirish, xavfsiz eksperimentlar yaratish, modellashtirish orqali murakkab mavzularni sodda va tushunarli shaklda berish, o‘quvchilarni mustaqil ishlashga jalb qilish muhim ahamiyatga ega ekanini ta’kidlaydi.

Crocodile Chemistry va PhET kabi dasturlar:

- modellashtirilgan reaksiyalarni real vaqt rejimida ko‘rsatadi;
- reaktivlar miqdori o‘zgarishi, konsentratsiya, bosim, harorat ta’sirini simulyasiya qiladi;
- xavfli kimyoviy reaksiyalarni laboratoriyasiz bajarishga imkon beradi;
- ko‘plab dars ishlanmalari, interaktiv mashqlar va virtual tajribalar bilan boyitilgan.

Kimyo fanida bunday platformalar STEM metodikasini qo‘llashda ham muhim hisoblanadi.

Metodologiya

Tadqiqot quyidagi metodlar asosida amalga oshirildi:

1. **Nazariy tahlil** — kimyo ta’limida simulyator dasturlaridan foydalanish bo‘yicha ilmiy adabiyotlar o‘rganildi.

2. **Taqqoslash** — Crocodile Chemistry, ChemCollective va PhET dasturlarining funksional imkoniyatlari solishtirildi.

3. **Eksperimental tahlil** - kimyo darslarida simulyatorlardan foydalanish jarayonida o‘quvchilarning faolligi, xatolar soni va mustaqil ishlash ko‘nikmalari kuzatildi.

4. **Pedagogik kuzatuv** - simulyator asosida o‘tilgan darslarning samaradorligi baholandi.

Natijalar

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, simulyator dasturlari kimyo darslarida quyidagi afzalliklarni ta’minladi:

1. Xavfsiz va samarali virtual laboratoriyalar

- O’quvchilar kislotalar, ishqorlar, portlovchi moddalar bilan bog‘liq tajribalarni xavfsiz muhitda bajara oldi.
- Reaksiyalarning tezligi, barqarorligi, rang o‘zgarishlari virtual muhitda aniq ko‘rsatildi.

2. Murakkab jarayonlarning aniq modellashtirilishi

Simulyatorlarda quyidagilar modellashtirildi:

- modda massasining o‘zgarishi,
- Le-Shateloe printsipi,
- reaksiyalar tezligi,
- eritmalar tayyorlash,
- galvanik elementlar ishlash mexanizmi,
- elektron almashinish jarayonlari (oksidlanish-qaytarilish).

3. O’quvchi kompetensiyalarining rivojlanishi

Simulyatorlardan foydalangan o‘quvchilarda:

- tajriba loyihalash,
- xulosa chiqarish,
- tahlil qilish,
- xatoni aniqlash va bartaraf etish,
- mustaqil izlanish

ko‘nikmalari sezilarli darajada oshdi.

4. Moliyaviy tejamkorlik

Kimyo laboratoriyasi uchun zarur bo‘lgan:

- tomchilatkichlar,
- reaktivlar,
- kimyoviy idishlar,
- xavfsizlik vositalari

kabi jihozlarning ko‘p qismi talab qilinmaydi.

5. Darsning interaktivligi oshdi

Simulyator asosida o‘tkazilgan darslarda o‘quvchilar faolligi 40–60% ga oshgani kuzatildi.

Muhokama

Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, simulyator dasturlari:

- murakkab kimyoviy jarayonlarni sodda va ko‘rgazmali beradi,
- o‘quvchini faol ishtirokchi sifatida jalb qiladi,
- xavfsiz bo‘lgani uchun tajribalarni cheklanmagan miqdorda takrorlash mumkin,
- o‘qituvchi uchun dars jarayonini boshqarish va baholashni osonlashtiradi.

PhET yoki Crocodile Chemistry dasturlaridan foydalanish qiyosiy tahlilida:

- PhET — animasiyalar ko‘p, tushunishga oson;
- Crocodile Chemistry — murakkab virtual tajribalar soni ko‘p, real laboratoriyani to‘liq modellashtiradi.

Xulosa va takliflar

1. Kimyo darslarining samaradorligini oshirish uchun simulyator dasturlaridan muntazam foydalanish tavsiya etiladi.

2. Virtual laboratoriyalar xavfsizlikni ta’minlagan holda murakkab tajribalarni o‘tkazishga imkon beradi.

3. O’quvchilarda ilmiy-tadqiqot kompetensiyalarini shakllantirishda Crocodile Chemistry, ChemCollective va PhET dasturlari katta imkoniyat yaratadi.

4. Ta’lim muassasalarida AKT asosida modellashtirilgan dars ishlanmalarini yaratish va tarqatish maqsadga muvofiq.

5. Kimyo o‘qituvchilari uchun simulyatorlardan foydalanish bo‘yicha metodik qo‘llanmalar tayyorlanishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abduqodirov A.A. Ta’limda innovasion texnologiyalar. – Toshkent: Iste’dod, 2008. – 180 b.

2. Begimqulov U. Sh., Djurayev R. X., Isyanov R. G., Sharipov Sh. S., Adashboyev Sh. M., Soy M. N. Pedagogik ta’limni axborotlashtirish: nazariya va amaliyot. Monografiya. – Toshkent.: 2011. – 177 b.

3. Turaqulov O.X. Axborotlashtirilgan ta’lim muhitida kichik mutaxassislar tayyorlashning ilmiy-metodik ta’minotini takomillashtirish. Diss.... p.f.d. DSc. – T.: - 2017. – 342 b.

4. Xamidov V.S. Ta’lim tizimida keskin burilishga sabab bo‘lgan 4 dastur haqida. «Infocom.uz», - Toshkent. 2010, №1, -54-57 b.

5. www.ziyonet.uz

6. www.phet.colorado.edu

7. www.crocodile-chemistry.com

UMUMTA’LIM MAKTABLARIDA KIMYO DARSLARIDA LABORATORIYA MASHG‘ULOTLARINI O’TKAZISH METODIKASI

Burxonov Farrux Abduqodir o‘g‘li
Zomin tumani 76-maktab
Saitova Dilnavoz Tursunmuratovna
Zomin tumani 42-maktab

Annotatsiya. Ushbu maqolada umumta’lim maktablari kimyo fanida laboratoriya mashg‘ulotlarini tashkil etishning mazmuni va ahamiyati, tajribalar orqali o‘quvchilarda kompetensiyalarni shakllantirish imkoniyatlari hamda zamonaviy metodik talablarga asoslangan dars jarayonini loyihalash bo‘yicha tavsiyalar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun, Milliy o‘quv dasturi, laboratoriya mashg‘uloti, kimyo darsligi, kompetensiya.

Annotation: This article discusses the essence and significance of organizing laboratory sessions in chemistry classes at general secondary schools. It highlights the opportunities for developing students’ competencies through experimental activities and provides methodological recommendations for designing lessons based on modern educational requirements.

Keywords: Law “On Education,” National Curriculum, laboratory work, chemistry textbook, competency.

Kirish. O’zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni va Milliy o‘quv dasturi ta’lim jarayonini modernizatsiya qilish, o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, tahliliy yondashuvi va amaliy kompetensiyalarini rivojlantirishni ustuvor vazifa qilib qo‘ymoqda. Kimyo fanida bunday kompetensiyalarni shakllantirishning eng samarali yo‘llaridan biri — laboratoriya mashg‘ulotlarini to‘g‘ri tashkil etishdir.

Kimyo — moddalar, ularning tuzilishi, xossalari va o‘zgarishlarini o‘rgatuvchi fan sifatida bevosita tajriba asosida o‘qitilishi zarur. Amaliy mashg‘ulotlar o‘quvchilarni ilmiy fikrlashga, tajriba o‘tkazish madaniyatini shakllantirishga, xavfsizlik qoidalariga rioya qilishga o‘rgatadi.

Metodlar (Methods)

Kimyo laboratoriya mashg‘ulotlarini samarali tashkil etish quyidagi metodik yondashuvlarga asoslanadi:

1. Amaliy tajriba metodlari

– Reaktivlar bilan ishlash

– Kimyoviy jarayonlarni kuzatish

– Asbob-uskunalardan foydalanish (probirka, shtativ, reaktivlar to‘plami)

2. Demonstratsion tajribalar

– O’qituvchi tomonidan xavfli yoki murakkab jarayonlar namoyishi

– O’quvchilar kuzatuv asosida tahlil olib boradi

3. Kompetensiyaga yo‘naltirilgan topshiriqlar

– Muammoli savollar

– Tajriba natijasini tahlil qilish

– Formativ baholash

4. Xavfsizlik texnikasi talablari

– himoya ko‘zoynagi, qo‘lqop

– reaktivlar bilan ishlash qoidalari

– laboratoriya xonasida tartib

Natijalar (Results)

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki:

1. Laboratoriya mashg‘ulotlari o‘quvchilarda quyidagi kompetensiyalarni rivojlantiradi:

- kimyoviy jarayonni tushunish
- moddalarning xossalarini tajribada isbotlash
- o‘quv topshiriqlarini tahlil qilish va xulosa chiqarish
- motivatsiya va fanga qiziqishni oshirish
- xavfsiz ishlash ko‘nikmalari

2. Maktablarda mavjud muammolar

- laboratoriya jihozlarining yetishmasligi
- kabinet tizimining yo‘qligi
- sinfda o‘quvchilar sonining ko‘pligi
- o‘qituvchilarning amaliy mashg‘ulotlarni metodik jihatdan to‘liq bajara olmasligi

3. Amaliy misol

Quyidagi laboratoriya mashg‘ulotini misol sifatida ko‘rib chiqamiz:

7-sinf kimyo darsligidan amaliy laboratoriya ishlanmasi:

Mavzu: “Moddalarning fizik xossalarini aniqlash va taqqoslash”

Maqsad:

O’quvchilarga moddalarni tashqi belgilari, qattiqligi, eruvchanligi, rangini, hidi va boshqa xossalarini aniqlash ko‘nikmalarini shakllantirish.

Ish jarayoni:

5. Berilgan moddalarni (tuz, shakar, temir kukuni, mis kuporosi) kuzatish.
6. Rang, hid, eruvchanlikni tekshirish.
7. Tajriba natijalarini jadvalga kiritish.
8. Xulosa chiqarish.

Muammoli savol:

Nima uchun bir xil ko‘ringan moddalar (masalan, tuz va shakar) kimyoviy tarkibi bo‘yicha farqlanadi?

Muhokama (Discussion)

Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki:

- kimyo darslarida muntazam laboratoriya mashg‘ulotlarini tashkil etish o‘quvchilarni faollashtiradi;
- bu jarayon kimyoviy tafakkurni shakllantirishda asosiy vosita hisoblanadi;

- laboratoriya mashg‘ulotlari kimyoviy kompetensiyalarning shakllanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega:
  - tahlil qilish
  - sintez
  - kuzatish
  - xulosa chiqarish
  - tajriba natijasini baholash

Zamonaviy metodikalar — STEAM, problembased-learning, inquiry-based learning — aynan kimyo darslarida laboratoriya orqali samarali qo‘llanadi.

Xulosa (Conclusion)

Kimyo fanida laboratoriya mashg‘ulotlari:

- fanga bo‘lgan qiziqishni oshiradi
- o‘quvchilarni ilmiy dunyoqarashga ega bo‘lishiga xizmat qiladi
- nazariy bilimlarni mustahkamlaydi
- amaliy kompetensiyalarni shakllantiradi
- kasbga yo‘naltirishda muhim o‘rin egallaydi

Umumta’lim maktablarida laboratoriya mashg‘ulotlarini tizimli, metodik jihatdan to‘g‘ri tashkil etish kimyo ta’limi sifatini oshirishning asosiy omillaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

5. O’zbekiston Respublikasining "Ta’lim to‘g‘risida"gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr.
6. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “Kimyo va biologiya yo‘nalishlarida uzluksiz ta’lim sifatini va ilm-fan natijadorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PQ–4805-son qarori, 2020-yil 12-avgust.
7. 7-sinf Kimyo darsligi. Toshkent, 2022.
8. Xalqaro baholash dasturlari: PISA, TIMSS metodik qo‘llanmalari.

XALQARO TADQIQOTLAR DOIRASIDA O’QUVCHILARNING KREATIV FIKRLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISHGA DOIR KIMYO TOPSHIRIQLARI

Qurbonova Pokiza To‘lqin qizi
Sh.Rashidov tumani 49-maktab
Husanova Sevara Abduhalil qizi
Jizzax shahar 3-maktab

Annotatsiya. Ushbu maqolada umumta’lim maktablarida kimyo darslari jarayonida o‘quvchilarning kreativ fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan topshiriqlarni loyihalash tamoyillari, xalqaro tadqiqotlar (ayniqsa, PISA) mezonlari asosidagi yondashuvlar va o‘quv jarayonida kreativlikni shakllantirishning samarali metodlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: kreativ fikrlash, kimyo topshiriqlari, PISA, hayotiy ko‘nikmalar, kompetensiya, innovatsion metodlar.

Abstract. This article examines the principles of designing chemistry tasks aimed at developing students’ creative thinking skills in general secondary education. It highlights approaches based on international assessments (particularly PISA), as well as effective methods for fostering creativity in chemistry learning activities.

Key words: creative thinking, chemistry tasks, PISA, life skills, competency, innovative learning methods.

Аннотация. В статье рассматриваются принципы разработки заданий по химии, направленных на развитие творческого мышления учащихся. Освещены подходы, основанные на международных исследованиях (в частности, PISA), а также эффективные методы формирования креативности на уроках химии.

Ключевые слова: творческое мышление, задания по химии, PISA, жизненные навыки, компетентность.

Kirish. XXI asrda innovatsion texnologiyalar, raqamli iqtisodiyot va ilm-fanning jadal rivojlanishi ta’lim tizimiga ham yangicha yondashuvlarni talab qilmoqda. To‘rtinchi sanoat

inqilobining harakatlantiruvchi kuchi sifatida kreativ fikrlash alohida ahamiyat kasb etmoqda. Kimyo fani esa o‘zining tajriba va amaliyotga yo‘naltirilganligi bilan kreativ tafakkurni rivojlantirish uchun eng qulay ilmiy maydon hisoblanadi.

Kimyo darslarida kreativlikni shakllantirish—faqat nazariy bilimlarni o‘zlashtirish emas, balki o‘quvchining muammoni turli nuqtai nazardan ko‘ra olishi, noodatiy yondashuvlarni ishlab chiqishi, yangi g‘oyalar taklif qila olishi bilan belgilanadi.

Xalqaro tadqiqotlar, jumladan *PISA 2022 Creative Thinking* baholashlari, o‘quvchilarning noodatiy fikrlashga tayyorligi bo‘lgan mamlakatlarda dars jarayonida ochiq, ko‘p yechimli, real hayotga mos topshiriqlardan faol foydalanilayotganini ko‘rsatdi. Shu bois kimyo ta’limida kreativ fikrlashni shakllantirish dolzarb ilmiy-metodik masala hisoblanadi.

2. Metodlar (Methods)

Tadqiqot quyidagi metodlar asosida olib borildi:

2.1. PISA mezonlariga asoslangan tahlil

- “Creative Expression” (ijodiy ifodalash)
- “Knowledge Creation & Creative Problem Solving” (bilim yaratish va kreativ muammo hal qilish)

Mazkur domenlar kimyo darslari uchun moslashtirilib, o‘quvchilarning mazmunli tajriba o‘tkazish, tahlil qilish va noodatiy yechimlar taklif etish qobiliyatlarini aniqlash mezonlari ishlab chiqildi.

2.2. Didaktik tahlil

- Kimyo darsliklaridagi mavjud topshiriqlar tahlil qilindi.
- Amaldagi metodik ko‘rsatmalardagi kamchiliklar qayd etildi.

2.3. Pedagogik kuzatish

6–9-sinf kimyo darslarida kreativ topshiriqlarning qo‘llanishi va o‘quvchilarning reaksiyasi kuzatildi.

2.4. Eksperimental-tajriba metodlari

- Ochiq muammoli vaziyatlar
- Kimyoviy jarayonlarga mantiqiy-hayotiy yondashuv
- Kreativ savol-javob, brainstorming
- Kimyoga oid real hayotdagi hodisalarni tahlil qilish

3. Natijalar (Results)

Tadqiqot jarayonida kimyo fanida kreativ fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiluvchi topshiriqlarning quyidagi turlari samaradorlik ko‘rsatdi:

3.1. Ochiq (yagona javobsiz) kimyo topshiriqlari

Misol:

“Har qanday metallning suv bilan reaksiyasidan energiya olish jarayonini qanday takomillashtirish mumkin? 3 xil yechim taklif qiling.”

Bu topshiriqlar:

- turli yondashuvlarni rag‘batlantiradi,
- o‘quvchini izlanishga undaydi.

3.2. Real hayotga bog‘langan muammo-topshiriqlar

Misol:

“Qishloq xo‘jaligida o‘g‘itlardan noto‘g‘ri foydalanish tuproq kimyoviy tarkibiga qanday ta’sir qiladi? Ekologik xavfsiz 2 ta alternativ yechim yarating.”

3.3. Modellashtirish va bashoratga asoslangan topshiriqlar

Misol:

“Atmosferadagi CO_2 miqdori ikki baravar oshsa, karbonat angidridning suvdagi eruvchanligi qanday o‘zgaradi? Qanday oqibatlar yuzaga keladi?”

3.4. Kreativ laboratoriya ishlari

Oddiy laboratoriya ishlariga qo‘shimcha “KREATIV VAZIFA” qo‘shildi:

“Temirning oksidlanish tezligini biror omil bo‘yicha oshirish yoki kamaytirish bo‘yicha 3 ta g‘oya ishlab chiqing.”

Natija:

- o‘quvchilarning taxmin qilish, modellashtirish ko‘nikmalari keskin oshdi,
- darsda motivatsiya va faollik kuchaydi.

4. Muhokama (Discussion)

Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, kimyo darslarida kreativ fikrlashni rivojlantirish:

- o‘quvchida mustaqil izlanish kompetensiyasini shakllantiradi;
- kimyoviy jarayonlarga stereotipdan holi, noodatiy yondashuvni kuchaytiradi;
- PISA talablariga mos ravishda ochiq muammolarni yechish ko‘nikmasini shakllantiradi;
- fanlararo integratsiyani (biologiya, ekologiya, fizika, texnologiya) mustahkamlaydi.

An’anaviy metodlar ko‘pincha reproduktiv (takroriy) bilimlarni mustahkamlaydi. Kreativ topshiriqlar esa:

- yangi g‘oya yaratishga,
- alternativ yechimlarni topishga,
- hayotiy vaziyatlarda kimyoviy bilimlarni qo‘llashga majbur qiladi.

Bu esa zamonaviy kimyo ta’limining asosiy maqsadi hisoblanadi.

5. Xulosa (Conclusion)

O’tkazilgan tadqiqotlar asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

6. Kimyo darslarida kreativ fikrlashni rivojlantirish xalqaro talablarga mos ta’limning muhim qismidir.
7. Ochiq, ko‘p javobli, real hayotga bog‘langan topshiriqlar ijodiy fikrlashni keskin kuchaytiradi.
8. PISA mezonlariga moslashtirilgan topshiriqlar o‘quvchilarning mantiqiy, tadqiqotchi, izlanishga moyil shaxs sifatida shakllanishiga yordam beradi.
9. Kimyo laboratoriya ishlarini kreativlashtirish—fanning amaliy mazmunini boyitadi.
10. Kimyo o‘qituvchilarining metodik tayyorgarligiga kreativ pedagogika elementlarini kiritish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. U. Sharifxodjayev, D. Norboyeva. *PISA tadqiqotida kreativ fikrlashni baholash doirasi.* – Toshkent, 2020.
2. A. A. Ismailov va boshq. *Kreativ fikrlashni baholash.* – Toshkent, 2021.
3. A. B. Radjiev va boshq. *Xalqaro tadqiqotlarda o‘quvchi savodxonligi.* – Toshkent, 2019.
4. OECD. *PISA Assessment and Analytical Framework.* 2013.
5. PISA yangiliklar portali.
6. Avdeenko N.A. va boshq. *Kreativlik uchun sharoit yaratish.* – 2018.
7. Framework for the Assessment of Creative Thinking in PISA-2021. 2019.

Internet resurslari:

1.http:/www.markaz.tdi.uz – Ta’lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi sayti
2.@milliy markaz_aloqabot – Ta’lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi telegram boti.
3.htths://uza.uz/uz/hosts/ta’lim-baholash-mohiyatiga-nazar.
4. http://markaz.tdi.uz

KIMYO TA’LIMI SIFATINI OSHIRISHDA NOSTANDART TOPSHIRIQLARNING AHAMIYATI

Sayilova Ozoda Yulibayevna
Zafarobod tumani 20-maktab
Shakarboyeva Hulkar Eshonqulovna
G‘allaorol tumani 54-maktab

Annotatsiya. Ushbu maqolada kimyo ta’limida nostandart testlardan foydalanishning asosiy jihatlari, ularning ta’lim sifatini oshirishdagi o‘rni hamda xalqaro tadqiqotlar (PISA, TIMSS,

PIRLS)ga tayyorgarlik jarayonida tutgan o‘rni tahlil qilingan. Shuningdek, nostandart topshiriqlar o‘quvchilarning bilimni qo‘llash, tahlil qilish va xulosa chiqarish kabi ko‘nikmalarini shakllantirishdagi ahamiyati yoritilgan.

Аннотация (RU): В статье раскрывается использование нестандартных тестов в химическом образовании, их роль в повышении качества обучения и подготовке к международным исследованиям.

Abstract (ENG): This article discusses the use of non-standard tests in chemical education, their role in improving the quality of learning and preparing students for international assessments.

Kirish (Introduction)

So‘nggi yillarda O’zbekiston ta’lim tizimida xalqaro baholash dasturlari — **PISA, TIMSS, PIRLS** kabi loyihalarda ishtirok etish jarayonlari boshlab yuborildi. 2022-yil PISA natijalari o‘quvchilarning o‘qish savodxonligi, matematik savodxonlik va tabiiy fanlardan bilimlarni **qo‘llash**, **tahlil qilish**, **mantiqiy fikrlash** ko‘nikmalarining yetarli darajada rivojlanmaganligini ko‘rsatdi.

Kimyo fani bo‘yicha o‘quvchilarning topshiriqlarga juda qisqa vaqt ajratib, yuzaki yondashishi, mas’uliyatning pastligi va bilimlarni real vaziyatlarda qo‘llashdagi qiyinchiliklar kuzatildi. Bunday holatlar kimyo ta’limida nazoratning zamonaviy shakllariga ehtiyoj mavjud ekanligini tasdiqlaydi.

Shu sababli nostandart testlar — tasvirli, ko‘p bosqichli, mantiqiy va tahliliy topshiriqlar kimyo ta’limi sifatini oshirishda muhim vosita hisoblanadi.

Metodlar (Methods)

Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

1. Pedagogik tahlil

Pedagogik texnologiyalar, nostandart testlarni tuzish va baholash mezonlari bo‘yicha ilmiy-uslubiy adabiyotlar o‘rganildi.

2. Taqqoslash va diagnostika

Nostandart testlar va an’anaviy testlar samaradorligi taqqoslanib, o‘quvchilarning bilim sifati bo‘yicha diagnostik kuzatishlar amalga oshirildi.

3. Amaliy tajriba

Kimyo darslarida turli tipdagi nostandart testlar qo‘llanib, ularning o‘quvchilar bilim faoliyatiga ta’siri sinovdan o‘tkazildi.

4. Misollar tahlili

Maqolada organik kimyo bo‘yicha nostandart test topshiriqlari namunasi berilib, ularning baholash imkoniyatlari yoritildi.

Natijalar (Results)

1. Nostandart testlar o‘quvchilarning bilim sifatini oshirdi

Tajriba natijalariga ko‘ra, nostandart testlardan foydalanilgan sinflarda o‘quvchilarning:

- tushunish darajasi 25–30 % ga,
- tahlil qilish va taqqoslash ko‘nikmalari 40 % ga,
- real vaziyatlarda bilimni qo‘llash ko‘rsatkichlari esa 35 % ga oshgani kuzatildi.

2. O’quvchilarning mantiqiy fikrlashi va vizual tahlil qilish qobiliyati yaxshilandi

Rasmli, strukturali, ko‘p javobli topshiriqlar o‘quvchilarda:

- molekulalarni farqlash,
- funksional guruhlarni aniqlash,
- reaksiyalarni tanlash,
- kimyoviy jarayon mohiyatini tushuntirish ko‘nikmalarini shakllantirdi.

3. Kimyo fanida qo‘llanishi mumkin bo‘lgan nostandart testlar quyidagicha tasniflandi

- **Rasmli testlar**
- **Tartiblash (matching) topshiriqlari**
- **Ha/yo‘q tipidagi mantiqiy savollar**
- **Yarim ochiq (qisman erkin) topshiriqlar**
- **Sifat reaksiyasini aniqlash savollari**

4. Tadqiqot davomida tuzilgan nostandart testlardan namunalar

1-topshiriq. Rasm asosida organik birikmalarni aniqlash:

O’quvchi funksional guruhni topadi, tasniflaydi va ta’riflaydi.

2-topshiriq. Juftlash topshirig‘i (moslashtirish):

Masalan, to‘yingan uglevodorod — B: qo‘shbog‘ yoki uchbog‘siz.

3-topshiriq. Ha/yo‘q tipidagi mantiqiy savollar:

Misol:

- Metan yonadimi? — Ha
- Etilen to‘yingan uglevodorodmi? — Yo‘q

4-topshiriq. Qo‘shbog‘ga xos sifat reaksiyasini aniqlash:

Masalan,

$CH_2=CH_2 + Br_2 \rightarrow$ qo‘shbog‘ borligini isbotlaydi.

Natijalar o‘quvchilarning tushunish va qo‘llash darajasi oshganini ko‘rsatdi.

Muhokama (Discussion)

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, nostandart testlar:

- o‘quvchilarda **kritik, kreativ va funksional fikrlash** ko‘nikmalarini shakllantiradi;
- PISA va TIMSS talablariga javob beruvchi topshiriqlarni bajarish malakasini oshiradi;
- kimyo darslarini jonli, qiziqarli va mazmunli qiladi;
- o‘quvchilarning faolligini kuchaytiradi.

Ushbu testlar orqali baholash jarayoni aniq, haqqoniy va shaffof tarzda amalga oshiriladi. O’quvchi nafaqat faktlarni eslaydi, balki ularni **tahlil qiladi**, **solishtiradi**, **amaliy vaziyatlarda qo‘llaydi**.

Bu esa zamonaviy kompetensiyaga asoslangan ta’lim tizimining asosiy talablaridan biridir.

Xulosa (Conclusion)

Kimyo ta’limida nostandart testlardan foydalanish:

- o‘quvchilarning bilish jarayonini faollashtiradi;
- mantiqiy fikrlash, tahlil qilish, solishtirish ko‘nikmalarini rivojlantiradi;
- xalqaro baholash dasturlariga tayyorgarlikni yaxshilaydi;
- ta’lim sifatini oshirishning muhim omili hisoblanadi.

Shu bois har bir kimyo o‘qituvchisi nostandart testlar tuzish metodikasini bilishi va ularni dars jarayoniga muntazam tatbiq etishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

6. Nurmetova M., Qulimov A.K. Kimyo ta’limida pedagogik texnologiyalardan foydalanish dars samaradorligini oshirish omili sifatida. Qarshi, 2020. 92–95 b.
7. Asqarov I.R., Isayev Y.T., Mahsumov A.G., Qirg‘izov Sh.M. Organik kimyo. Toshkent: G‘.G‘ulom nomidagi NMIU, 2012.
8. Yusupov D., Turobjonov S. Organik kimyoning boshlang‘ich asoslari. Toshkent, 2011.
9. Petrov A.A., Balyan X.V., Troshchenko A.T. Organicheskaya ximiya. Moskva: Vыsshaya shkola, 1973.
10. Kulimov A.K. Organik kimyodan nostandart testlar tuzish metodikasi (iSpring dasturi asosida). Urganch, 2019.

TERMINOLOGICAL FEATURES OF INTERNET DISCOURSE IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES.

Ro‘ziyeva Gulhayo Baxri qizi
Samarqand Davlat Chet tillar Instituti “Ingliz tili leksikalogiyasi va stilistikasi” kafedrasi stajyor o‘qituvchisi,
Telefon:+998(94)530-03-90
E-mail:ruziyevagulkhayo@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola axborot texnologiyalari va internet diskursining ayrim terminologik xususiyatlarini ko‘rib chiqishga bag‘ishlangan bo‘lib, ayrim IT terminlarining tuzilish shakllari, grammatik xususiyatlari va leksik jihatlari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: diskurs, veb tili, axborot texnologiyalari (IT) terminlari, telekommunikatsiya, metaforalar, ovozli xabar (voicemail), texnik jargon, IT qisqartmalari.

Аннотация: Данная статья посвящена обзору некоторых терминологических особенностей информационных технологий и интернет-дискурса, а также анализу структурных форм, грамматических характеристик и лексических аспектов некоторых IT-терминов.

Ключевые слова: дискурс, веб-язык, термины информационных технологий (IT), телекоммуникация, метафоры, голосовая почта, технический сленг, IT-аббревиатуры.

Annotation: This article is about to overview some terminological features of information technology and internet discourse and some IT terms’ structural forms, grammatical features and lexical sides are analyzed.

Key words: discourse, web language, Information technologies (IT) terms, telecommunication, metaphors, voicemail, technical slang, IT abbreviation.

Introduction. A language is an ever-changing organic system with new words coming in and going out all the time. Besides, the meanings of already existing words undergo evolution. This is especially true of English because of its role as an international language. Spoken around the world as a primary, auxiliary and business language by more than a billion people, it has already become the first truly global language. Therefore, language has been evolving and its lexicon is broadened very quickly. The most influential factor that speeds up the need for new terms is technological change. A lot of terms from different areas, including telecommunications, IT, computer science and genetics, have been entering the English language and enriching its vocabulary. In addition to the creation of new terms, Robert Dubuc states that a lot of words from general language are constantly being borrowed by different disciplines to name new concepts and designate new realities. In the process, their meaning is broadened, narrowed or otherwise changed. As a result, a new discipline of linguistics called terminology studying terms and concepts was introduced.

Literature review and methodology. Jennifer Pearson claims that although in some cases it is difficult to differentiate between a term and an ordinary word, words become terms when they are included in “special subject domains”. Another criterion, standardization, also helps to distinguish ordinary words from terms, involving “ official recognition and acceptance of a term and its meaning”. A term is a word or phrase which has been assigned an agreed meaning and has been officially approved and published in a standard.

However, in reality not all terms are standardized; therefore, a definition of a term should include non-standardized terms, or, as Pearson suggests calling them, subject-specific terms. In addition, S. D. Shelov characterizes the nature of the term in the following way:

a. It is a concept denoted by a lexical item (word or word combination) that makes this item a term,

b. The “termness” of an item (=quality of being a term) is determined by all items necessary for the identification of its concept within the whole system of definitions (explanations) of these items, belonging to the domain under consideration,

c. The greater the amount of information required in a definition (explanation) to identify a concept, denoted by a certain item, the higher the degree of "termness" of this item. (Shelov, 2005, p.123)

Terms and ordinary words can also be distinguished by studying their usage in the general language, which means that the rarer a word or phrase in the general language is, the more specialized it is and the more likely it will be called a term. As Stasys Keinys explains, a term is "only such a word that has a defined and limited meaning and an established area of usage" (Keinys, 1980, p.14).

Discussion. Technical terminology is the specialized vocabulary of any field. It exists in a continuum of formality. Precise technical terms and their definitions are formally recognized and documented. Other terms are of a more colloquial nature, coined and used by practitioners in the field, and are similar to slang. The boundaries between formal and slang jargon are quite fluid. This is especially true in the rapidly developing world of computers. For instance, in the beginning the term firewall was a technical slang. With the growing importance of firewalls, the word was widely accepted and included into formal terminology.

General Features of Computer and Internet Terminology

Information technology (IT) is the specialized field where new terms seem to be popping up everyday. Glossaries on the Internet provide lists of thousands of computer terms, some of them advertising more than 20,000 terms in their databases. For instance, Webopedia, an online encyclopedia of computer technology, provides up to 5 new entries in its sections "Term of the Day", "Recent Terms" and "New Terms" almost each day.

The features listed below are based on the ideas of Dr. I. Meyer, Associate Professor, from University of Ottawa:

Some computer terms have similar forms in every language (**computer, information**).

Every culture promotes user-friendliness in everything, including their languages, which means that it is more common to use simple words to describe technical concepts (for example**, it is easier to use mouse, rather than an X-Y position indicator, which is what it was originally called**). A number of terms are lively and colourful (**snail mail, hotspot, clickjacking**).

Terms are usually proposed by young people who avoid cumbersome, scientific-sounding language in favour of words that are simple, fresh, playful and even humorous (**last mile, spit, facebook, cookies**). Unfortunately, this may sometimes result in a term coined in a nonchalant and casual manner. Therefore, at first, these new words are not considered as terms.

Results. Many computing words are metaphors, which are words or phrases used in an imaginative way to describe sb/ sth else, in order to show that the two things have the same qualities. For example, **a computer firewall** allows limited access to an internal network from the Internet which prevents intruders from stealing or destroying confidential data in the same way as a firewall stops fire spreading from one area to another. The computer's memory holds information like people's memory. Similarly, cloud computing suggests an idea of storing information on the clouds. More examples of metaphors used in IT are: **notebook, cut, paste, virus, bug, mouse, voicemail.**

Computer words tend to use some word patterns (forms) that continue to reoccur. Some of these forms contain frequently used prefixes and suffixes. For example, web- (**webcam, webcast, weblog, webmaster**);

e- (**e-pal, e-commerce, e-tailer, e-signature, e-cycle**);

cyber- (cyberculture, cybercriminal, cyberslacker);

-ware (**firmware, freeware, spyware, shareware**);

techno-(technobabble, technophobia)

-log (**weblog, keylog, splog**).

Most computer words are usually not only short but also abbreviated forms with the first letters of each word used (DVD, IT, LAN, RAM). Moreover, some

words, such as the Net (the Internet), are simply shortened.

Combinations of two and more separate words are used to make a new word or compound : **mouseclick, click-and-buy**.

The word at, often written as symbol @, is often used as prefix of the terms **(@-address**). Other common prefixes and suffixes or words used as prefixes and suffixes are these: hyper (hypertext, hyperlink), bug (bugtracker), net (**netnews, Usenet**), bot (**mailbot**), V [virtual] (**V-chat**), -ity (brevity), -itude (winnitude).

Terms are often shortened into letter-plus-number combinations such as W3C (Word Wide Web), P3P (Platform for Privacy Preferences).

Although the usage of capital letters is quite random, a distinctive feature can be noticed: one capital letter is initial, while another is medial (**ScienceDirect, PowerBook**).

Some computer-related terms have a permanent presence, when they designate screen areas and functions and specify user options and commands

(file, edit, back, insert). Some terms are only used when things are going wrong. Then they appear in the form of error message (**forbidden, illegal operation, error 404**).A lot of terms associated with the operations of hardware are also long-living (lock, down, crash). In Dubuc's classification terms fall into three groups: simple terms (consisting of one word formed of a stem, with or without affixes), complex terms (consisting of two or more words with a grammatical relationship) and terminological phrases (consisting of a group of words).

Conclusion. By the way of conclusion, Dubuc suggests four main methods used in creating new terms: *Semantic change,* in which an established word is given new meaning; *morphological change,* in which a term is formed by shortening an existing word or by joining existing words and formative elements; *conversion,* in which a term is coined by changing the grammatical class of an existing word; and by *borrowing* from other languages. Internet terminology is the main constituent of internet discourse. Every day almost 5 new IT terms added to the lexicon of internet discourse. Terminological features gives us understanding of new concepts, words in the information technology field. In this article some IT terms' structural forms, grammatical features and lexical sides are analyzed.

References:

1. Crystal, D., Language and the Internet. Cambridge: Cambridge University Press. 2001.
2. Evelina Jaleniauskienė, Insight into the Latest Computer and Internet Terminology, Vilma Čičelytė.2012
3. Dubuc, R., Terminology: A practical Approach. Quebec: Canada National Library. 1997.
4. Pearson, J., Terms in Context. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamin's Publishing Company. 1998.
5. Wikipedia, Technical Terminology. [online] Available at http://en.wikipedia.org/wiki/Technical_terminology. 2010.

HODISALARGA ASOSLANGAN TA'LIM VA UNING HOZIRGI ZAMONAVIY INNOVATSION TA'LIMDAGI ROLI

Xusanova Xilola Xaqberdiyevna

Samarqand Davlat chet tillar instituti katta o'qituvchisi (mustaqil tadqiqotchi)

+998904510710

hillary.swan@mail.ru

Annotatsiya. Maqolada hodisalarga asoslangan ta'lim (Phenomenon-Based Learning – PhenoBL)ning nazariy asoslari, pedagogik mohiyati va innovatsion ta'lim tizimidagi o'rni tahlil qilingan. Ta'lim jarayonida fanlararo integratsiya, muammoga yo'naltirilgan fikrlash, kreativlik, hamkorlik va raqamli savodxonlikni rivojlantirishda PhenoBLning amaliy ahamiyati yoritilgan.

Mazkur yondashuvning zamonaviy ta’limdagi ustun jihatlari, shuningdek unga xos metodik muammolar va joriy etish mexanizmlari tahlil etiladi. Tadqiqot natijalari PhenoBL innovatsion ta’limning muhim komponenti sifatida o‘quvchilarda global kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qilishini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: hodisalarga asoslangan ta’lim, innovatsion ta’lim, fanlararo integratsiya, kompetensiyalar, kreativ fikrlash, PhenoBL, raqamli ko‘nikmalar.

1. Kirish

XXI asr ta’limi jarayonida o‘quvchi shaxsining rivojlanishi, keng dunyoqarash, mustaqil fikr yuritish va global muammolarni tushunish kabi sifatlarga bo‘lgan ehtiyoj kundan-kunga ortib bormoqda. Shu bilan birga, an’anaviy bilim uzatish modelidan voz kechib, bilimlarni amaliyot bilan uyg‘unlashtiruvchi innovatsion ta’lim texnologiyalariga keng e’tibor qaratilmoqda. Bunday yondashuvlardan eng dolzarb va samaradori hodisalarga asoslangan ta’lim bo‘lib, u o‘quv jarayonini alohida fanlar doirasidan chiqarib, real hayotiy hodisalarni ko‘p fanli tahlil orqali o‘rganishga yo‘naltiradi.

Hodisalarga asoslangan ta’limning markazida o‘quvchini faol ijodkor va tadqiqotchi sifatida shakllantirish, bilimni hayotiy kontekstlarda qo‘llash va muammoli vaziyatlarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish tamoyili yotadi. Bugungi global ta’lim makonida PhenoBL modeli STEM/STEAM ta’limi, kompetensiyaga asoslangan o‘quv dasturlari va raqamli ta’lim bilan uyg‘un holda keng qo‘llanilmoqda.Zamonaviy ta’lim jarayoni o‘quvchilarning real hayotdagi muammolarni hal qila olish ko‘nikmalarini shakllantirishga yo‘naltirilmoqda. Innovatsion pedagogik texnologiyalar orasida hodisalarga asoslangan ta’lim (Phenomenon-Based Learning – PhBL) ayniqsa e’tiborga molik bo‘lib, bilimlarni alohida fanlar bo‘yicha emas, balki hayotiy hodisalar, real vaziyatlar va ko‘p fanli bog‘lanishlar asosida o‘zlashtirishni nazarda tutadi. PhBL o‘quvchi faoliyatining markazida mustaqil izlanish va o‘quv jarayonida subyekt sifatida ishtirok etish tamoyillariga asoslanadi. Ta’limning bunday modeli yosh avlodni global muhitda raqobatbardosh, ijodkor, tanqidiy va tizimli fikrlaydigan shaxs sifatida rivojlantirishga xizmat qiladi.

2. Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Ilmiy adabiyotlar tahlili PhenoBLning konstruktivizm, tajribiy ta’lim nazariyasi va muammoga yo‘naltirilgan o‘qitish tamoyillariga tayanishini ko‘rsatadi. Dewey (1938), Savolainen (2021), Arvola (2020) kabi tadqiqotchilar fanlararo integratsiya va tajribaviy o‘rganishning shaxs rivojlanishidagi ahamiyatini ta’kidlaydilar. OECDning “Future of Education and Skills 2030” loyihasi o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash, moslashuvchanlik va muammolarni hal qilish kompetensiyalarini shakllantirish uchun PhenoBLning samarali natijalarini qayd etadi.

Tadqiqot metodologiyasida quyidagilar asos qilib olindi:

- pedagogik va psixologik ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish;
- hodisalarga asoslangan ta’lim joriy qilinayotgan dars jarayonlarini kuzatish;
- o‘quvchilar va o‘qituvchilar bilan suhbat;
- baholash va monitoring natijalarini tahlil qilish.

Eksperimental guruhda 7–8-sinf o‘quvchilariga “Iqlim o‘zgarishi”, “Energiyaning tejab ishlatilishi”, “Axborot texnologiyalarining jamiyatga ta’siri” kabi hodisalar bo‘yicha integrativ mavzular asosida darslar tashkil etildi.

Shuningdek bularga qo‘shimcha ravishta ilmiy manbalarda hodisalarga asoslangan ta’limni loyihaviy o‘qitish, muammoli o‘qitish, STEAM ta’limi va konstruktivistik yondashuvning tarkibiy qismi sifatida izohlash uchraydi. UNESCO, OECD va Finlandiya ta’lim modeli bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlarda PhenoBL o‘quv motivatsiyasini oshirishi, o‘quvchilarni izlanishga undashi va kompetensiyalarni shakllantirishi qayd etilgan. Metodologik yondashuv sifatida quyidagi tamoyillar asos qilib olindi:

- **Fanlararo integratsiya** – hodisa yoki real muammo bir nechta fan doirasida ko‘rib chiqiladi;
- **Muammoga yo‘naltirilgan izlanish** – o‘quvchilar ochiq savollar asosida izlanish rejasini ishlab chiqadilar;

- **Amaliy harakat** – nazariya va amaliyot o‘zaro uyg‘unlashtiriladi;
- **Refleksiya va baholash** – o‘zini baholash, o‘zaro baholash va o‘qituvchi bahosi uyg‘unlashadi.

Tadqiqot metodlari sifatida adabiyotlar tahlili, pedagogik kuzatuv, yarim tuzilgan suhbat va dars jarayonining diagnostik monitoringi qo‘llandi. Hodisalarga asoslangan loyihaviy darslar 7–9-sinf o‘quvchilari bilan eksperimental tarzda joriy etildi.

3. Muhokama

Jarayon davomida PhenoBLning quyidagi afzalliklari kuzatildi:

- o‘quvchilar darslarda yuqori darajada ishtirok etishi va tashabbuskorligi ortdi;
- axborot izlash, tahlil qilish va taqdimot ko‘nikmalari shakllandi;
- fanlararo bog‘lanishlar orqali real hayotiy holatlarni chuqur tushunish yuzaga keldi;
- raqamli resurslardan foydalanish sezilarli faollashdi.

O’quvchilar tajriba, kuzatuv, loyiha ishlari va jamoaviy taqdimotlar orqali mavzuni mustaqil o‘zlashtirdi. PhenoBL jarayonida ijodkorlik, kommunikativ ko‘nikmalar, vaqtni rejalashtirish va tadqiqot olib borish malakalarining rivojlangani qayd etildi.

Shu bilan birga, ayrim muammolar ham aniqlandi:

- o‘quv dasturlarining PhenoBLga moslashtirilmaganligi;
- barcha fan o‘qituvchilarining integratsiyaga tayyorgarligi yetarli emasligi;
- baholash mezonlarining yagona bo‘lmaganligi.

Ushbu muammolar PhenoBLni inkor etmaydi, ammo uni tizimli qo‘llash uchun metodik qo‘llab-quvvatlash va o‘qituvchilar malakasini oshirish talabini ko‘rsatadi.

Tajriba jarayonida aniqlanishicha, PhenoBL an’anaviy darsdan farqli ravishda o‘quvchini faol subyektga aylantiradi. “Iqlim o‘zgarishi”, “Shahar infratuzilmasi”, “Axborot xavfsizligi”, “Suv resurslaridan foydalanish” kabi hodisalar asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning fanlararo aloqalar haqida tasavvurini kengaytirgan. O’quvchilar ma’lumot izlash, tahlil qilish, raqamli texnologiyalardan foydalanish, guruhda ishlash va loyiha himoya qilish jarayonlarida yuqori faollik namoyon etgan.

Shu bilan birga, muammolar ham kuzatildi: o‘quv dasturlarini qayta ishlab chiqish zarurati, o‘qituvchilarning metodik tayyorgarligi yetarli emasligi, baholash mezonlarini takomillashtirish talabi. Biroq mavjud qiyinchiliklar PhenoBL modelining pedagogik samaradorligini noto‘g‘ri ekanligini anglatmaydi, aksincha uni tizimli joriy etish bo‘yicha takomillashtirish zarurligini ko‘rsatadi.

4. Natijalar

Tadqiqot natijalari PhenoBLning innovatsion ta’limdagi o‘rni va ahamiyatini quyidagi ko‘rsatkichlar orqali asoslaydi:

- o‘quvchilarning fanlararo bilimlar integratsiyasi bo‘yicha ko‘rsatkichlari oshdi;
- motivatsiya yuqori bo‘ldi va mustaqil o‘rganishga qiziqish kuchaydi;
- global kompetensiyalar, xususan, hamkorlik, muloqot va kreativ fikrlash rivojlandi;
- real hayotiy muammolarni hal qilish va qaror qabul qilish ko‘nikmalari mustahkamlandi.

Shunday qilib, PhenoBL zamonaviy innovatsion ta’limning ajralmas elementi bo‘lib, o‘quv jarayonini chuqur mazmuniy va funksional jihatdan boyitadi. Tadqiqot natijalari quyidagi asosiy jihatlarni ko‘rsatdi:

- O’quvchilarning motivatsiyasi va o‘zlashtirish darajasi sezilarli oshdi;
- Tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, muammoli vaziyatni tahlil qilish va kommunikatsiya ko‘nikmalari rivojlandi;
- O’quvchilarning guruhda ishlash va o‘zaro baholash malakasi takomillashdi;
- Darslarda raqamli va vizual resurslardan foydalanish faol tus oldi;
- O’quvchilar mustaqil ilmiy izlanishga qiziqish bildirdilar.

Bu esa PhenoBL maktab ta’limi uchun istiqbolli va yuqori samarali ta’lim modeli ekanligini tasdiqlaydi

5. Xulosa

Hodisalarga asoslangan ta’lim o‘quvchi shaxsini markazga qo‘yuvchi, real hayotiy vaziyatlar bilan uzviy bog‘langan va fanlararo integratsiyaga asoslangan innovatsion ta’lim modeli hisoblanadi. Uning joriy etilishi ta’lim sifatini oshirishga, o‘quvchilarda XXI asr kompetensiyalarini shakllantirishga, raqobatbardosh kadrlar tayyorlashga xizmat qiladi. Mazkur yondashuvni yanada samarali qo‘llash uchun o‘quv dasturlarini moslashtirish, o‘qituvchilarni metodik tayyorlash hamda baholash mezonlarini kompetensiyaviy modelga asoslash maqsadga muvofiq. Ushbu ta’lim ta’lim jarayonining mazmuniy va metodik yangilanishi uchun muhim vosita hisoblanadi. U bilimni yodlashga asoslangan an’anaviy yondashuvdan ko‘ra o‘quvchini real hayotiy muammolarni anglaydigan va hal eta oladigan ijodkor shaxs sifatida shakllantirishga ko‘mak beradi. PhenoBL yondashuvini umumta’lim maktablarida tizimli joriy etish uchun o‘quv dasturlari modernizatsiyasi, o‘qituvchilar malakasini oshirish hamda baholash tizimini kompetensiyaga asoslash muhim ahamiyatga ega

References

1. Arvola, M., & Saari, T. *Phenomenon-Based Learning in Finnish Schools*. Helsinki: University of Helsinki, 2020.
2. Dewey, J. *Experience and Education*. New York: Macmillan, 1938.
3. OECD. *The Future of Education and Skills 2030*. Paris: OECD Publishing, 2019.
4. Savolainen, H. *Interdisciplinary Teaching in Basic Education: A Practical Guide for Teachers*. Tampere University Press, 2021.
5. Trilling, B., & Fadel, C. *21st Century Skills: Learning for Life in Our Times*. San Francisco: Jossey-Bass, 2009.

TASK-BASED LEARNING AS A TOOL FOR IMPROVING STUDENTS’ SPEAKING FLUENCY

Lola Botiraliyevna Ochilova
Student, Chirchik State Pedagogical University
+998(94) 515-83-38
lolabotiralievna@gmail.com
Scientific adviser: **Eldorbek Erkinovich Khamitov**
A senior teacher, Chirchik State Pedagogical University
+998(33) 310-12-10
khamitoveldorbek@gmail.com

Annotation: The article examines how information-gap tasks within task-based learning enhance the speaking fluency of intermediate English learners. Findings show that communicative necessity, active negotiation of meaning, and spontaneous interaction promote faster speech production, fewer hesitations, and increased confidence.

Keywords: task-based learning; information-gap tasks; speaking fluency; spontaneous speech; communicative interaction; negotiation of meaning; turn-taking; oral proficiency

Аннотация: Статья анализирует влияние заданий с информационным пробелом в рамках обучения на основе задач на развитие беглости речи у учащихся среднего уровня. Результаты показывают, что коммуникативная необходимость и активное взаимодействие способствует более спонтанной и уверенной речи.

Ключевые слова: обучение на основе задач; задания с информационным пробелом; беглость речи; спонтанная речь; коммуникативное взаимодействие; согласование значений; очередность речи; устная компетенция

Annotatsiya: Maqolada vazifaga asoslangan o‘qitish doirasidagi axborot yetishmaydigan topshiriqlarning o‘rta darajadagi o‘rganuvchilarda og‘zaki ravonlikni rivojlantirishga ta’siri ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari bunday topshiriqlar tezkor va ishonchli nutqni rag‘batlantirishini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: vazifaga asoslangan o‘qitish; axborot yetishmaydigan topshiriqlar; og‘zaki ravonlik; spontan nutq; kommunikativ o‘zaro ta’sir; ma’no kelishuvi; navbat bilan so‘zlash; og‘zaki malaka

INTRODUCTION

Speaking fluency is often the most challenging aspect of English learning for intermediate students, who may possess the necessary vocabulary and grammar but struggle to produce continuous, spontaneous speech. Task-Based Learning (TBL) offers a communicative approach in which students complete meaningful tasks rather than focus on discrete language forms. Information-gap tasks, one of the most recognized TBL formats, require learners to exchange missing information to complete a shared goal, creating authentic communicative pressure.

Because these tasks force students to process language quickly and maintain interaction, they are believed to support fluency development more effectively than controlled drills. Despite their popularity, further investigation is needed to understand how such tasks specifically influence hesitation patterns, speech flow, and learners' confidence. The present study therefore explores the impact of information-gap tasks on the speaking fluency of intermediate English learners.

METHODOLOGY

The study involved thirty-two intermediate learners aged sixteen to nineteen who were already comfortable with basic conversational English but reported hesitancy in spontaneous speech. At the start, students completed a baseline speaking assessment evaluating speech rate, pauses, and flow. Classroom observations accompanied all sessions, and at the end of the study, learners completed a similar fluency assessment along with a short reflection.

The instructional period lasted five weeks. During the first week, the pre-test was conducted and students were introduced to the concept of information-gap tasks. For the next three weeks, they performed various gap-based activities such as exchanging map details, comparing incomplete descriptions, and solving problems using distributed information. These tasks required constant inquiry, clarification, and turn-taking. In the final week, the post-test and learner reflections were collected.

RESULTS

The findings showed noticeable improvement in fluency after regular participation in information-gap tasks. Students spoke with fewer long pauses and relied less on hesitation markers. Their speech became more continuous, and many produced longer stretches of spontaneous communication. Learners demonstrated faster idea formulation and more effective use of paraphrasing when vocabulary gaps emerged.

Interaction also became smoother. Students engaged more confidently in turn-taking and provided quicker, more natural responses. They initiated clarifying questions more often, negotiated meaning when needed, and showed a stronger ability to maintain dialogue without teacher intervention. These behaviors contributed significantly to improved fluency.

Learner reflections confirmed these observations. Most reported that the need to exchange missing information pushed them to speak without overthinking accuracy. They noted feeling more confident and more capable of sustaining conversation. A few admitted initial difficulty due to vocabulary gaps but recognized that paraphrasing strategies helped them remain fluent. Overall, the communicative pressure of information-gap tasks was viewed positively.

ANALYSIS

Quantitative data from pre- and post-assessments were compared to measure changes in speech rate, number of pauses, and overall smoothness. Average hesitation frequency and duration were calculated and contrasted with initial results. Qualitative data from observations and reflections were coded for recurring themes related to spontaneity, confidence, interaction, and negotiation of meaning. Cross-checking between quantitative and qualitative findings allowed identification of consistent improvement patterns attributable to information-gap tasks rather than chance variation.

DISCUSSION

The results support the argument that information-gap tasks effectively enhance speaking fluency because they simulate real communicative demands. By requiring learners to obtain missing information, such tasks shift focus from correctness to meaningful expression. This naturally accelerates speech processing, reduces hesitation, and fosters spontaneity. Negotiation of meaning,

a core feature of the tasks, helped learners improve interactional fluency and adapt quickly to conversational needs.

The observed growth in confidence indicates that fluency is not only linguistic but also psychological. However, challenges such as occasional lexical limitations and uneven task difficulty suggest the importance of careful task design. Future research may explore long-term effects of repeated exposure to information-gap tasks or compare them with other TBL formats.

CONCLUSION

The study concludes that information-gap tasks significantly enhance speaking fluency among intermediate English learners. By engaging students in meaningful, goal-oriented communication, these tasks promote spontaneity, reduce hesitation, and strengthen interactional competence. Learners not only improved in measurable aspects of fluency but also developed greater confidence and willingness to speak. As a result, information-gap tasks should be considered an effective and practical component of task-based instruction aimed at developing fluent spoken English.

REFERENCES

1. Ellis, R. (2003). Task-based language learning and teaching.
2. Willis, J. (1996). A framework for task-based learning.
3. Nation, I. S. P. (2007). The role of fluency in language learning.
4. Skehan, P. (1998). A cognitive approach to language learning.
5. Bygate, M. (2015). Teaching and researching speaking.
6. Long, M. H. (2015). Second language acquisition and task-based instruction.
7. Samuda, V., & Bygate, M. (2008). Tasks in second language learning.
8. Richards, J. C. (2012). Communicative language teaching today.
9. Tavakoli, P. (2016). Fluency in language assessment.
10. Foster, P., & Skehan, P. (1996). The influence of planning on task performance.
11. Lynch, T. (2011). Interaction and communication in language classrooms.

INTERPRETATION OF LONELINESS AND THE MOTIF OF STRUGGLE: THE CONFLICT BETWEEN HUMAN AND FATE IN ALBERT CAMUS'S "THE STRANGER" AND ERNEST HEMINGWAY'S "THE OLD MAN AND THE SEA"

Author: Rizayeva Shaxnozabonu Shuxrat qizi

Teacher of the department "Filology and teaching languages in Alfraganus University"

Email: s.rizayeva@afu.uz

Abstract. This study explores the thematic motifs of loneliness and struggle in Albert Camus's *The Stranger* (1942) and Ernest Hemingway's *The Old Man and the Sea* (1952), focusing on the conflict between the individual and fate. While Camus presents Meursault as an embodiment of the absurd hero, confronting the inherent meaninglessness of existence, Hemingway portrays Santiago as a stoic figure whose dignity emerges through perseverance and moral courage in the face of natural adversity. Both protagonists experience profound isolation—Meursault socially and emotionally estranged, Santiago physically and spiritually alone—but their struggles reveal universal truths about human resilience. Through comparative literary analysis, close textual reading, and engagement with existentialist and modernist theory, this study demonstrates that human dignity arises not from conquering fate, but from confronting it courageously and authentically. The paper argues that loneliness and struggle are central motifs that illuminate the tension between human agency and an indifferent universe, providing insight into the enduring human condition.

Keywords: Loneliness, Struggle, Fate, Human Dignity, Absurdism, Stoicism, Albert Camus, Ernest Hemingway, *The Stranger*, *The Old Man and the Sea*

Introduction. Loneliness and struggle are among the most significant motifs in twentieth-century literature, often serving as a lens through which authors explore the tension between the individual and an indifferent universe. These themes reflect the human experience of isolation, adversity, and the search for meaning in a world that frequently appears arbitrary

or indifferent. In this context, Albert Camus's *The Stranger* (1942) and Ernest Hemingway's *The Old Man and the Sea* (1952) provide profound insights into how individuals confront existential and physical challenges, revealing both the vulnerabilities and the enduring strength of the human spirit.

In *The Stranger*, Meursault's detachment from society and emotional indifference underscore the absurdity of human existence, as described by Camus in his philosophy of the absurd. His reactions—or lack thereof—to the death of his mother and subsequent events demonstrate a profound estrangement from social norms and collective moral expectations. Society's attempt to impose meaning on Meursault's actions culminates in his trial, illustrating the conflict between personal authenticity and societal judgment. Through Meursault, Camus presents loneliness not merely as physical or social isolation but as a philosophical condition that exposes the arbitrary nature of fate and the human desire for order in an inherently meaningless world.

Conversely, Santiago in *The Old Man and the Sea* experiences loneliness in a markedly different form. His solitude is both physical and spiritual, defined by his long days at sea, battling the forces of nature, and enduring the limitations of age. Unlike Meursault, Santiago maintains deep moral integrity and an intimate connection to the world around him, particularly through his respect for the sea and the life it contains. Hemingway portrays struggle as an active engagement with fate, emphasizing endurance, courage, and the pursuit of personal excellence despite inevitable loss.

This study investigates the representation of loneliness and struggle in both novels, examining how these motifs illuminate the broader conflict between human agency and fate. It addresses several key questions: How do Camus and Hemingway depict loneliness as a shaping force in their protagonists' lives? How does struggle function as a medium for confronting an indifferent universe? How do the philosophical frameworks of absurdism and stoicism inform the characters' responses to adversity? By analyzing these questions, this paper seeks to demonstrate that human dignity is not derived from victory over fate but from the courage to confront it with authenticity, resilience, and moral integrity.

Literature Review. The study of loneliness and struggle in literature has been extensively explored in the context of existentialism, absurdism, and modernist literary criticism. Albert Camus, a leading figure in existential and absurdist thought, conceptualizes the human condition as inherently absurd, arising from the dissonance between the human desire for meaning and the universe's indifference (Camus, 1942; Aronson, 2004). In *The Stranger*, Meursault exemplifies the absurd hero, whose emotional detachment and confrontation with mortality highlight the tension between societal expectations and individual authenticity. Scholars such as Sher (2015) argue that Meursault's loneliness is both a philosophical statement and a narrative strategy, revealing the arbitrariness of human judgment and the inevitability of fate.

Conversely, Ernest Hemingway's depiction of struggle and loneliness in *The Old Man and the Sea* aligns with the principles of stoicism, emphasizing endurance, moral courage, and the dignity of human effort in the face of adversity (Baker, 1972; Meyers, 1999). Santiago‘s isolation at sea symbolizes the universal human struggle against forces beyond one's control, and his perseverance reflects Hemingway's belief in the ethical and spiritual dimensions of suffering. Scholars have highlighted that Hemingway's narrative strategy combines sparse, direct prose with symbolic imagery, reinforcing the centrality of struggle as a defining human experience (Oliver, 1999).

Comparative studies of Camus and Hemingway have examined the convergences and divergences in their treatment of human resilience and the confrontation with fate. For instance, Connolly (2010) suggests that while Camus emphasizes existential freedom achieved through recognition of life's absurdity, Hemingway portrays a form of practical heroism, in which dignity emerges through perseverance rather than philosophical awareness. Both approaches, however, underscore the moral and psychological significance of human responses to isolation and adversity.

Previous literary criticism also addresses the symbolic and thematic dimensions of loneliness and struggle in both texts. Camus uses the physical and emotional environment—such as the oppressive heat during Meursault's crime and the sterile courtroom—to externalize existential

tension, while Hemingway employs the vastness of the sea and the life-and-death battle with the marlin to dramatize Santiago‘s struggle (Harrison, 1985; Bloom, 2007). These studies collectively highlight that both authors depict a universe indifferent to human suffering, wherein meaning and dignity must be forged through individual response and resilience.

In summary, existing scholarship provides a strong foundation for exploring loneliness and struggle as central motifs, while also revealing a gap in comparative analyses that focus explicitly on the conflict between the individual and fate. This study addresses that gap by juxtaposing Camus’s philosophical absurdism with Hemingway’s stoic humanism, examining how each framework informs the protagonists’ experiences of isolation, adversity, and moral agency.

Methodology. This study employs a comparative literary analysis to examine the motifs of loneliness and struggle in *The Stranger* and *The Old Man and the Sea*. The methodology consists of three main approaches:Textual Analysis: Close reading of both novels, focusing on narrative voice, symbolism, setting, and character development. Key passages, including Meursault’s reflections in prison and Santiago‘s dialogue with the sea, are analyzed to identify thematic patterns. Thematic Analysis: Identification and exploration of recurring motifs—loneliness, struggle, fate, and human dignity—and their role in shaping the protagonists’ experiences. Philosophical Contextualization: Integration of existentialist and absurdist theory for Camus, and stoic philosophy for Hemingway, to interpret the protagonists’ responses to adversity and isolation.

Secondary sources from literary criticism and philosophy are used to support interpretations and to situate the analysis within broader scholarly discourse. This multi-layered approach ensures a nuanced understanding of how loneliness and struggle function as narrative and philosophical devices in both texts.

Analysis. In *The Stranger*, Meursault’s loneliness is primarily **existential and social**. His detachment from societal norms and emotional indifference alienate him from friends, family, and community. The funeral of his mother demonstrates his emotional disconnection, while the trial emphasizes society’s inability to understand or accept his authenticity (Camus, 1942). Scholars have noted that Meursault’s solitude exposes the absurdity of societal expectations and reflects the human condition under an indifferent universe (Sher, 2015). In contrast, Santiago‘s loneliness in *The Old Man and the Sea* is **physical and spiritual**, but not socially alienating. He has a supportive relationship with the boy Manolin, yet his struggle at sea is solitary. Hemingway portrays this isolation as a medium for introspection, moral testing, and heroic endurance. Santiago‘s dialogue with the marlin and the sea demonstrates a reflective, respectful solitude that emphasizes human resilience (Oliver, 1999). Both novels depict loneliness as integral to understanding the human condition. Meursault experiences it as estrangement from social structures, while Santiago experiences it as the necessary solitude for moral and existential confrontation. Struggle is the central narrative mechanism through which both authors explore human dignity. **Meursault** confronts a struggle on an **internal, existential level**. His conflict is with societal norms, the inevitability of death, and the absurdity of life. By accepting the absurd, Meursault achieves a form of existential freedom, demonstrating courage and moral authenticity (Camus, 1942; Aronson, 2004). **Santiago** engages in **external, physical struggle**, battling the marlin and later the sharks. His suffering is tangible and heroic, yet it embodies moral and spiritual dimensions. Hemingway’s emphasis on endurance rather than victory reflects a philosophy of dignity through perseverance (Baker, 1972).

Both characters reveal that **struggle itself is transformative**, shaping identity and defining human agency. Success is not measured by outcomes but by the integrity with which one confronts adversity. In *The Stranger*, fate is **arbitrary and indifferent**. Meursault’s life is influenced by chance, from the sun’s glare at the beach to societal judgment at his trial. He realizes that the universe offers no inherent meaning, and human agency consists in acknowledging and embracing this reality. Santiago experiences fate as the **forces of nature**, governed by predictable yet uncontrollable cycles. While he can exert effort, he cannot ultimately defeat the sea. Santiago‘s agency lies in his ethical and courageous engagement with the world, accepting what cannot be changed while maintaining dignity (Hemingway, 1952; Oliver, 1999). Both novels depict fate as an

external determinant beyond human control, but show that agency and moral worth emerge through conscious, courageous confrontation with it. **Discussion**

The comparative analysis of Meursault and Santiago illustrates two complementary approaches to human struggle and isolation: Camus emphasizes the **philosophical and existential** aspects of human confrontation with an indifferent universe. Loneliness and absurdity are unavoidable, yet the protagonist achieves dignity through awareness and acceptance. Hemingway emphasizes the **practical and ethical** dimensions of struggle. Solitude and adversity test moral courage and resilience, demonstrating that dignity arises from persistence rather than philosophical insight. Despite differences in style, narrative, and philosophical foundation, both novels converge on the idea that **human dignity is not derived from victory but from authentic engagement with life's challenges**. Loneliness and struggle are therefore not merely obstacles but essential components of moral and existential growth.

These insights have contemporary relevance, reflecting the enduring human need to navigate adversity and isolation with integrity. Both texts offer timeless lessons on resilience, courage, and the pursuit of meaning within a universe that may offer none.

Conclusion. This study has examined the motifs of loneliness and struggle in Albert Camus's *The Stranger* and Ernest Hemingway's *The Old Man and the Sea*, demonstrating that both texts portray a conflict between human agency and fate. Meursault's existential solitude and Santiago‘s physical isolation reveal distinct yet overlapping visions of human resilience. The analysis confirms that dignity and moral worth are not contingent on overcoming fate but on the courage and integrity with which individuals confront it. By juxtaposing absurdist and stoic perspectives, the paper highlights the universality of these motifs, underscoring their significance in understanding human experience. Loneliness and struggle, as explored through these novels, remain central to literary and philosophical inquiry, offering enduring insights into the human condition.

References

Aronson, R. (2004). *Camus and Sartre: The Story of a Friendship and the Quarrel That Ended It.* Chicago: University of Chicago Press.

Baker, C. (1972). *Hemingway: The Writer as Artist.* Princeton: Princeton University Press.

Bloom, H. (2007). *Bloom's Modern Critical Interpretations: The Old Man and the Sea.* New York: Chelsea House.

Camus, A. (1942). *The Stranger*. Paris: Gallimard.

Connolly, P. (2010). "Resilience and Existential Freedom: Comparative Study of Camus and Hemingway." *Journal of Modern Literature,* 33(4), 45–63.

Harrison, L. (1985). *The Moral Vision of Hemingway.* New York: Norton.

Meyers, J. (1999). *Hemingway: A Biography.* New York: HarperCollins.

Oliver, C. (1999). *Hemingway's Heroes and the Code of Courage.* London: Macmillan.

Sher, A. (2015). "Meursault's Loneliness and the Absurd." *Philosophy and Literature,* 39(1), 85–102.

TARBIYAVIY TADBIRLARNI INTEGRATSIYALASH HAQIDA BAHS OLIB BORISH

Qodirova Dilshoda Abdunabiyevna

FarDU Boshlang‘ich ta'lim uslubiyoti kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya. *Tarbiyaviy tadbirlarni integratsiyalash haqida bahs olib borish* mavzusi tarbiyaviy jarayonni tashkil etishda turli yo‘nalish va metodlarning uyg‘unlashtirilishi hamda ularning o‘zaro ta'sirini tahlil qiladi. Tadqiqotda tarbiyaviy tadbirlarni integratsiya qilish o‘quvchilarda axloqiy, ma'naviy va ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirishda qanday samaradorlik berishi yoritiladi. Shuningdek, maktab, oila, jamiyat hamkorligi asosida o‘tkaziladigan integratsiyalashgan tarbiyaviy faoliyat o‘quvchilarning dunyoqarashi, ijtimoiy faolligi va mas'uliyat tuyg‘usini rivojlantirishdagi ahamiyati asoslab beriladi. Mazkur ishda integratsiyalashgan yondashuv tarbiyaviy tadbirlarning mazmunini boyitish, ularni tizimli va samarali amalga oshirishning muhim omili sifatida ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: tarbiyaviy tadbir, integratsiya, sinfdan tashqari ishlar, fanlararo bog‘liqlik, yagona tarbiyaviy muhit, estetik tarbiya, fuqarolik tarbiyasi, kompleks yondashuv, amaliy faoliyat, ijtimoiy hamkorlik.

Tarbiyaviy tadbirlar – bu o‘quvchilarning shaxsiy kamoloti, axloqiy qadriyatlarni egallashi, ijtimoiy faol pozitsiyaga ega bo‘lishi va estetik didi shakllanishiga qaratilgan pedagogik faoliyatning muhim shaklidir. Ta’lim-tarbiya tizimida bu tadbirlar o‘quv jarayonini to‘ldiruvchi, unga ma’naviy, madaniy va ijtimoiy mazmun bag‘ishlovchi vosita sifatida qaraladi. Agar dars jarayonida o‘quvchilarga nazariy bilimlar berilsa, tarbiyaviy tadbirlarda ularning ongiga qadriyatlar, odob-axloq me’yorlari, jamiyatdagi ijtimoiy rol va javobgarlik hissi singdiriladi. Shu bois bu tadbirlar nafaqat tarbiya, balki uzluksiz ta’lim jarayonining ajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi.[120]Tarbiyaviy tadbirlarning mazmuni keng va qamrovli bo‘lib, ular mavzusiga qarab ma’naviy-ma’rifiy, ijtimoiy-psixologik, ekologik, vatanparvarlik, sog‘lom turmush tarzini targ‘ib etish, estetik tarbiya, kasbga yo‘naltirish kabi turli yo‘nalishlarda tashkil etiladi. Har bir tadbirning mohiyati o‘quvchida o‘zini jamiyatning to‘laqonli a’zosi sifatida his qilish, o‘z shaxsiy fikriga ega bo‘lish, o‘zini ifoda etish va to‘g‘ri qarorlar qabul qilishga undovchi ichki motivatsiyani shakllantirishdan iboratdir. Bu jarayon esa bolalarda shaxsiy mas’uliyat, vijdon, madaniyat va faollik kabi fazilatlarning o‘sishiga xizmat qiladi.

Shuningdek, tarbiyaviy tadbirlar ta’lim jarayonining hayotga yaqinlashtirilgan shaklidir. Unda o‘quvchilar turli mavzular bo‘yicha faollik ko‘rsatishadi, o‘zlari ishtirokchi va tashabbuskor sifatida faol qatnashishadi. Bu esa ularning ijtimoiy adaptatsiyasini yengillashtiradi, jamoada o‘zini tutish madaniyatini shakllantiradi. Tadbirlar orqali bolalar o‘z iqtidorini kashf etadi, o‘z fikrini ochiq bayon qilishga o‘rganadi, ijodkorlik va yetakchilik ko‘nikmalarini namoyon qiladi.Tarbiyaviy tadbirlarning o‘rni faqat o‘quvchi tarbiyasidagina emas, balki maktab va jamiyat o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlashda ham ko‘zga tashlanadi. Tadbirlar ota-onalar, mahalla faollari, davlat va nodavlat tashkilotlar bilan hamkorlikda o‘tkazilganda, ta’lim jarayoni ijtimoiylashtiriladi, uning real hayot bilan bog‘liqligi kuchayadi. Bu esa o‘quvchilarning tarbiyasi uchun keng, mazmunli va ta’sirchan muhit yaratadi.

Tarbiyaviy tadbirlar ta’limning ruhiy va ma’naviy poydevorini mustahkamlovchi, o‘quvchining shaxsiy kamolotini to‘laqonli ta’minlovchi muhim pedagogik vositadir. Ular orqali ta’lim jarayoni jonlanadi, maqsadga yo‘naltirilgan, qadriyatlar asosida shakllanuvchi, hayot bilan uyg‘unlashgan ta’lim muhiti vujudga keladi.Zamonaviy pedagogik yondashuvlarda integratsiya – ya’ni fanlar, faoliyat turlari va ijtimoiy institutlar o‘rtasidagi uyg‘unlik asosidagi yondashuv – ayniqsa tarbiyaviy jarayonlarda alohida ahamiyat kasb etmoqda. Integratsiyalashgan tarbiyaviy tadbirlar bu – o‘quvchilarni bir vaqtning o‘zida turli sohalar bilan tanishtiruvchi, ko‘p yo‘nalishli bilim va ko‘nikmalarni uyg‘unlashtirib tarbiyalovchi murakkab, ammo juda samarali shakldir. Bu tadbirlar orqali o‘quvchilarning ma’naviy, axloqiy, estetik, ekologik, sog‘lom turmush, milliy g‘urur va fuqarolik ongini birgalikda rivojlantirish imkoniyati tug‘iladi.

Integratsiyalashgan tadbirlarning eng asosiy afzalligi – ular o‘quvchining dunyoqarashini kengaytiradi. Masalan, “Ona tabiatni asraylik” mavzusidagi tadbirda ekologiya, sog‘lom turmush tarzi, jamiyatga xizmat qilish, ijodiy ifoda (she’r, rasm, drama), statistik tahlil va jamoaviy hamkorlik elementlari birlashadi. Bu holat o‘quvchida ko‘p yo‘nalishli fikrlashni, bir mavzuni turli burchakdan anglashni, dunyoni yaxlit manzara sifatida qabul qilishni shakllantiradi. Bunday yondashuv faqat bilim bermaydi – u bolani hayotga, murakkab ijtimoiy rollarga tayyorlaydi.Yana bir muhim afzallik – integratsiyalashgan tadbirlar orqali o‘quvchilarda muayyan mavzuga nisbatan chuqur, barqaror va hissiy jihatdan boy taassurotlar paydo bo‘ladi. Bu esa tarbiyaning faqat ong darajasida emas, yurak darajasida singishini ta’minlaydi. Shuningdek, turli fan o‘qituvchilari, kutubxonachi, psixolog, mahalla vakillari va ota-onalar ishtirokida tashkil etilgan integratsiyalashgan tadbirlar o‘zaro hamkorlik, jamoaviy tarbiyaviy muhitni kuchaytiradi.[121]

[120]Kazimjonovna, M. F. (2024). Tarbiya tushunchasi va tarbiya turlari. *Innovative achievements in science 2024*, *3*(35), 43-48.

[121]Dilafruz, U. (2025). Maktab va oila integratsiyasi. *Modern education and development*, *26*(4), 387-391.

Integratsiya asosida tashkil etilgan tadbirlar individual qobiliyatlarni ochishga ham keng yo‘l ochadi. Har bir o‘quvchi o‘z iqtidoriga mos faoliyatda ishtirok etadi: kimdir sahnada chiqish qiladi, kimdir maket tayyorlaydi, boshqasi esa taqdimot qiladi yoki intervyu oladi. Natijada har bir bola o‘z o‘rnini topadi, muvaffaqiyat hissini tuyadi va o‘ziga bo‘lgan ishonchi ortadi. Integratsiyalashgan tarbiyaviy tadbirlar zamonaviy tarbiya konsepsiyasiga to‘la mos keluvchi, o‘quvchini hayotga tayyorlovchi, ko‘p yo‘nalishli rivojlanishiga zamin yaratadigan kuchli pedagogik vositadir. Ular orqali ta’lim-tarbiya yagona maqsad sari yo‘naltirilgan, qiziqarli, ta’sirchan va amaliy jihatdan boy muhitga aylanadi.

Ta’lim jarayoni nafaqat bilim berish, balki inson tarbiyasiga yo‘naltirilgan yagona tizimdir. Fanlar, sinfdan tashqari ishlar va tarbiyaviy faoliyat o‘rtasidagi o‘zaro uyg‘unlik – ana shu tizimning samaradorligini ta’minlovchi muhim omillardan biri sanaladi. Har bir fan o‘z ichida axloqiy, estetik yoki ijtimoiy qadriyatlarni o‘zida mujassam etgan bo‘lsa-da, bu mazmun o‘quvchi ongida faqatgina fan asosida mustahkamlanmaydi. Unga hayotiy shakl berish uchun sinfdan tashqari faoliyat bilan bog‘lanishi zarur.Fanlarda o‘rgatilayotgan nazariy bilimlar sinfdan tashqari mashg‘ulotlarda amaliyotga tatbiq etilganda, o‘quvchining dunyoqarashi yanada kengayadi. Masalan, tarix fanida muhim voqealar haqida bilim olgan o‘quvchi, maktab muzeyiga sayohat qilish yoki tarixiy sahna ko‘rinishlarini tayyorlash orqali o‘zlashtirgan ma’lumotlarini jonlantiradi. Bu jarayon orqali nafaqat bilim mustahkamlanadi, balki bolada Vatanga bo‘lgan hurmat, qadriyatlarni asrash istagi ham shakllanadi.

Shuningdek, fanlararo bog‘liqlik orqali tashkil etilgan sinfdan tashqari ishlar o‘quvchilarda tizimli fikrlash, ijodiy yondashuv va ijtimoiy faoliyatga qiziqishni kuchaytiradi. Masalan, “Atrof-muhitni asrash” mavzusida biologiya, geografiya va kimyo fanlarining bilimlariga asoslangan ko‘rgazmalar, viktorinalar yoki ekologik yurishlar tashkil etilishi mumkin. Bu tadbirlar orqali o‘quvchilar o‘z bilimlarini jamiyat oldidagi mas’uliyat bilan uyg‘unlashtiradi.Tarbiyaviy jihatdan qaralganda, sinfdan tashqari faoliyat fanlarda berilgan axloqiy yo‘nalishlarni mustahkamlovchi vosita sifatida xizmat qiladi. Axborot texnologiyalari fanida axloqiy xavfsizlik mavzusi yoritilgan bo‘lsa, sinfdan tashqari suhbatlarda raqamli madaniyat, onlayn odob-axloq masalalari muhokama qilinishi kerak. Shu tarzda o‘quvchining bilim va qadriyatlari uyg‘unlashadi.

Fanlar, tarbiya va sinfdan tashqari ishlar orasidagi uyg‘unlik bir-birini to‘ldiruvchi, mustahkamlovchi va boyituvchi mexanizm bo‘lib, ta’lim sifatini ko‘rsatadigan asosiy mezonlardan biridir. Bu uchlik qanchalik uyg‘un ishlasa, o‘quvchining shaxs sifatida shakllanishi ham shunchalik barqaror va mazmunli kechadi.Integratsiyalashgan tarbiya faoliyati – bu tarbiyaning alohida bo‘laklar emas, balki o‘zaro bog‘langan, yagona maqsad sari yo‘naltirilgan ko‘rinishda tashkil etilishi demakdir. Bunday yondashuvda o‘quvchining fikriy, axloqiy va ijtimoiy jihatdan har tomonlama shakllanishi ta’minlanadi. Tarbiya jarayoni endilikda faqat sinf soatlari yoki tadbirlarda emas, balki har bir pedagogik harakatda o‘z ifodasini topmoqda.

Amaliy jihatdan integratsiyalashgan tarbiya faoliyati ko‘proq tematik yondashuv orqali namoyon bo‘ladi. Masalan, “Mehr va oqibat” haftaligi davomida barcha sinf rahbarlari, fan o‘qituvchilari, kutubxonachilar, psixologlar va ota-onalar umumiy maqsadga xizmat qiluvchi faoliyat bilan shug‘ullanadilar. Bu haftalik davomida o‘quvchilarni chin insoniylikka o‘rgatuvchi suhbatlar, ijodiy ko‘rgazmalar, badiiy chiqishlar va ijtimoiy loyihalar tashkil etiladi. Har bir ishtirokchi o‘z yondashuvi orqali bitta umumiy qadriyatni mustahkamlaydi.Yana bir samarali yondashuv – bu “muammoli vaziyat” asosida tarbiyaviy faoliyatni yo‘lga qo‘yishdir. Masalan, sinfda yuzaga kelgan kelishmovchilikni umumlashtirib, barcha fanlarda o‘ziga xos yondashuv bilan hal etish mumkin. Adabiyotda bunday vaziyatga mos asar tahlil qilinadi, psixolog bilan muloqotda esa sabab va oqibatlar muhokama qilinadi, sinf soatida esa umumiy xulosa chiqariladi. Bu usul o‘quvchining muammoni bir yoqlama emas, balki keng ko‘lamda ko‘rishga o‘rgatadi.

Integratsiyalashgan tarbiyaviy faoliyatni samarali tashkil etishda o‘qituvchi va sinf rahbarining muvofiqlashtiruvchi roli muhim. Har bir tadbirda tarbiyaning intellektual, hissiy va ijtimoiy jihatlari uyg‘un holda berilishi zarur. Bu esa o‘quvchining faqat xulqini emas, balki ichki dunyosini, qadriyatlar tizimini shakllantirishga xizmat qiladi.Bugungi zamonaviy yondashuvlar, jumladan, loyiha asosida ta’lim, xizmat faoliyatiga asoslangan tarbiya, ijtimoiy sheriklik orqali

o‘rgatish, barcha integratsion imkoniyatlarni kengaytiradi. Ta’limda faqat dars emas, balki hayotning o‘zi ustozga aylanadi. Bu esa tarbiyani rasmiylikdan, majburiyatdan olib chiqib, unga jon, ma’no va hissiyot olib kiradi.

Integratsiyalashgan tarbiya faoliyati – bu bolalarni yaxlit shaxs sifatida shakllantirishga qaratilgan zamonaviy, amaliy va hayotiy yondashuvdir. Unda har bir ishtirokchi – o‘qituvchi, oila, mahalla – yagona maqsad yo‘lida faol ishtirok etadi va natija sifatida barkamol, ongli, ijtimoiy mas’uliyatli avlod voyaga yetadi.

1. Abduraxmanovna, U. Z., & Sarvinoz, T. (2024). Raqamli transformatsiya sharoitida integratsion o ‘qitish texnologiyasi samaradorligini baholash. Science and innovation, 3(Special Issue 16), 325-328.
2. Xamidovna, S. M. (2025). Oila hayot maktabi sifatida. Pedagogik tadqiqotlar jurnali, 3(2), 6-9.
3. Pardaboyev, D. (2025). Tarbiyaviy ishlar orqali urf-odatlarini shakllantirish. Education and research in the era of digital transformation, 1(1), 622-631.
4. Kazimjonovna, M. F. (2024). Tarbiya tushunchasi va tarbiya turlari. Innovative achievements in science 2024, 3(35), 43-48.
5. Elmurodova, L. (2024). Tarbiya jarayonlarida maqollarning o‘rni va ahamiyati. Теоретические аспекты становления педагогических наук, 3(19), 86-89.
6.

FINLAND AND SOUTH KOREA’S EDUCATIONAL QUALITY ASSESSMENT MODELS: NEW APPROACHES, OPPORTUNITIES, AND RISKS

Saidqulova Elinur Quvondiq qizi
Chirchik State Pedagogical University, Faculty of Tourism, Foreign Languages and Literature
saidkulovaelinura@gmail.com
Telefon+998770068999
Ilmiy rahbar: Akmalxonov Said-Fozilxon Akmalxonovich
akmalxonovsaidfozil@gmail.com
Telefon+998974613060

Annotation. This article examines the educational quality assessment models of Finland and South Korea, two of the world’s highest-performing education systems. The study explores the core principles, methodologies, and evaluation frameworks used in both countries to ensure high-quality learning outcomes. Particular attention is given to student-centered approaches in Finland and performance-driven strategies in South Korea, highlighting how these systems balance autonomy, accountability, and innovation. The article also analyzes the opportunities these models offer for improving educational quality in developing countries, as well as the potential risks and challenges associated with their adaptation. The findings suggest that while both systems provide valuable insights, successful implementation requires careful contextualization and alignment with national priorities.

Keywords. Educational quality, assessment models, Finland education system, South Korea education, student-centered learning, performance evaluation, accountability, learning outcomes, international best practices, innovation in education, comparative analysis, policy adaptation

Annotatsiya. Ushbu maqola dunyodagi eng samarali ta’lim tizimlaridan bo‘lgan Finlandiya va Janubiy Koreyaning ta’lim sifatini baholash modellari tahliliga bag‘ishlanadi. Tadqiqot ushbu mamlakatlarda yuqori o‘quv natijalariga erishishda qo‘llaniladigan asosiy tamoyillar, metodologiyalar va baholash mexanizmlarini o‘rganadi. Finlandiyada o‘quvchi markazli yondashuvlar, Janubiy Koreyada esa natijadorlikka yo‘naltirilgan strategiyalar alohida yoritiladi. Maqolada ushbu modellarning rivojlanayotgan davlatlarda ta’lim sifatini yaxshilashga qo‘shishi mumkin bo‘lgan imkoniyatlari hamda ularni moslashtirish jarayonida yuzaga keladigan xavf va

muammolar tahlil qilinadi. Xulosalarda har ikki tizimning foydali jihatlari borligi, ammo ularni samarali joriy etish mahalliy sharoit va ustuvorliklarga moslashtirishni talab qilishi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar. Ta'lim sifati, baholash modellari, Finlandiya ta'lim tizimi, Janubiy Koreya ta'limi, o'quvchi markazli yondashuv, natijadorlikni baholash, hisobdorlik, o'quv natijalari, xalqaro eng yaxshi tajribalar, ta'limdagi innovatsiyalar, qiyosiy tahlil, siyosat

Аннотация. В данной статье рассматриваются модели оценки качества образования Финляндии и Южной Кореи — двух наиболее успешных образовательных систем мира. Исследование анализирует основные принципы, методологии и механизмы оценки, которые обеспечивают высокие результаты обучения в этих странах. Особое внимание уделяется ориентированному на учащегося подходу Финляндии и результативно-ориентированным стратегиям Южной Кореи. В статье также рассматриваются возможности, которые эти модели предоставляют развивающимся государствам для улучшения качества образования, а также возможные риски и вызовы при их адаптации. Результаты показывают, что обе системы обладают ценными преимуществами, однако их успешное внедрение требует учета национального контекста и приоритетов.

Ключевые слова. Качество образования, модели оценки, система образования Финляндии, образование Южной Кореи, ориентированное на учащегося обучение, оценка результативности, подотчетность, учебные результаты, международный опыт, инновации в образовании, сравнительный анализ, адаптация политики

Introduction. One of the top priorities for nations looking to create knowledge-based, competitive societies is ensuring excellent educational quality. In this regard, Finland's and South Korea's experiences are particularly noteworthy as models because of their consistently high scores on international tests and their internationally acclaimed innovations in education. Despite notable cultural, economic, and structural disparities, both nations have created unique systems for assessing and raising educational standards, providing insightful information to decision-makers worldwide. Finland has a strong emphasis on student-centered pedagogies, little standardised testing, and trust-based professionalism, all of which foster a nurturing learning environment that places equal emphasis on academic success and well-being. South Korea, on the other hand, takes a performance-driven, accountability-focused strategy that is marked by strict evaluations and high standards, producing outstanding academic results in spite of fierce competition. These divergent but effective models show that a variety of approaches adapted to national situations can be used to produce high-quality education. Examining these two systems is especially relevant given the increasing interest in adopting and modifying international teaching methods. A foundation for creating more successful quality evaluation frameworks in other nations is provided by an understanding of their advantages, disadvantages, and underlying philosophies. This study examines the fundamental elements of South Korea's and Finland's quality assessment models, pinpoints areas where developing educational systems should be strengthened, and emphasises the possible dangers of careless or improper adaptation. The study intends to add to the continuing conversation about raising educational standards in a globalised society through this comparative examination.

Conclusion. In conclusion, Finland's and South Korea's educational quality assessment methods show that excellent performance can be attained using various yet methodical strategies. Both South Korea's results-oriented evaluation system and Finland's trust-based, student-centered procedures provide insightful lessons for nations looking to raise their educational standards. However, local cultural, social, and institutional circumstances must be carefully taken into account for these models to be successfully adapted. In the end, policymakers may create more successful and long-lasting plans for raising educational standards by using a balanced and context-sensitive approach.

References used in this article:

1. Finnish National Agency for Education. Quality Management in Finland. https://www.oph.fi/en/education-and-qualifications/quality-management-finland?

2.OECD. Education Policy Outlook: Korea. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/about/projects/edu/education-policy-outlook/418974-Education-Policy-Outlook-Korea.pdf?

3. Tursunova, G. A. & Mahammatova, M. J. Zamonaviy ta'lim tizimida sifat va samaradorlikni oshirish pedagogik muammo sifatida. https://scientific-jl.com/obr/article/view/10336?

4. Sultonov, M. & Madaminova, O. Talim sifatini oshirishda ilgor pedagogik tajribalarining ahamiyati. https://scholar.kokanduni.uz/index.php/rb/article/view/136?

5. Xurshida Mamatsoliyeva. Rivojlangan ta'lim tizimi: Finlandiya tajribasining dunyo ta'lim sifati uchun namunaviy jihatlari. https://jurnal.tamaddunnuri.uz/index.php/tnj/article/view/93?

TABIIY FANLAR TA'LIMIDA XORIJIY VA MILLIY TAJRIBALAR UYG'UNLIGI

A.Tolipov, A.Axmedov.

Jizzax viloyat pedagogik mahorat markazi. Ta'lim sifati nazorati bo'limi**.**

Annotatsiya. Maqolada tabiiy fanlar ta'limida dunyoning rivojlangan davlatlarida qo'llanilayotgan ilg'or pedagogik texnologiyalar, raqamli o'quv vositalari, o'qitishning zamonaviy metodlari hamda STEAM, CLIL, kompetensiyaviy yondashuv kabi samarali tizimlar tahlil qilindi. Shuningdek, O'zbekiston ta'lim tizimidagi milliy tajribalar, mavjud o'quv dasturlari, metodik qo'llanmalar, o'qituvchilar malakasi, texnik-bazaviy imkoniyatlar o'rganilgan.

Kalit so'zlar: Tabiiy fanlar, STEM, raqamli ta'lim, CLIL, integratsiya, virtual laboratoriya, innovatsiya, kompetensiya, metodika, texnologiya.

Abstract. In this article, advanced pedagogical technologies, digital teaching aids, modern teaching methods, as well as effective systems such as STEAM, CLIL, and a competency-based approach, used in developed countries of the world in the education of exact and natural sciences, are deeply analyzed. National experience in the education system of Uzbekistan, existing curricula, methodological manuals, teacher qualifications, and technical and base capabilities were also studied.

Keywords: Natural sciences, STEM, digital education, CLIL, integration, virtual laboratory, innovation, competence, methodology, technology.

Dunyo bo'yicha ta'lim tizimida kuzatilayotgan keskin o'zgarishlar zamonaviy fan-texnika taraqqiyoti, raqamlashtirish jarayonlari, sun'iy intellektning hayotning deyarli barcha jabhalariga kirib kelishi, big data, robototexnika, biotexnologiya, nanotexnologiya kabi yangi ilmiy yo'nalishlarning jadal rivoji bilan bevosita bog'liqdir. Bu jarayonlar ta'lim oldiga yangi talablar va vazifalarni qo'ymoqda. Xususan, tabiiy fanlar fizika, kimyo, biologiya, geografiya – zamonaviy kadrlar tayyorlash tizimining strategik asosiga aylanmoqda. Chunki ushbu fanlarda o'quvchilarning mantiqiy, tanqidiy, analitik va algoritmik fikrlash qobiliyatlari, ilmiy izlanish olib borish ko'nikmalari shakllanadi. Global raqobatbardoshlikni belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida aynan shu fanlarni mukammal o'zlashtirish hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda rivojlangan davlatlarning ta'lim tizimlarida tabiiy fanlarni o'qitishga bo'lgan yondashuv tubdan o'zgarib bormoqda. An'anaviy bilim berish modelidan amaliyotga yo'naltirilgan, kompetensiya asosidagi, tajribalar va loyihalar orqali o'rgatish tizimiga o'tilmoqda. Ko'pgina mamlakatlarda dars jarayoniga raqamli laboratoriyalar, virtual simulyatorlar, sun'iy intellekt asosidagi o'quv platformalari, robototexnika va dasturlash vositalari keng joriy etilmoqda. Bu esa o'quvchilarda nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy tajribalarni ham shakllantirishga xizmat qilmoqda.

O'zbekiston ta'lim tizimida ham so'nggi yillarda tub islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, Milliy o'quv dasturining qabul qilinishi, ta'lim mazmunining kompetensiyaviy yondashuv asosida qayta ko'rib chiqilishi, raqamli ta'lim platformalarining (EduMarket, Kundalik, Elektron ta'lim tizimlari va b.) joriy etilishi, zamonaviy metodik qo'llanmalar va elektron resurslarning yaratilishi ta'lim sifatini oshirishga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. STEM, STEAM, CLIL kabi xalqaro pedagogik texnologiyalarni o'quv jarayoniga kiritish bo'yicha ko'plab loyihalar amalga

oshirilmoqda. Shu bilan birga, “Bir million dasturchi”, “Raqamli maktab”, “Informatika fanini 1-sinfdan o‘qitish” kabi tashabbuslar o‘quvchilarni global axborot maydoniga integratsiyalashga xizmat qilmoqda.

Biroq xalqaro tajriba bilan qiyosiy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, O’zbekiston ta’lim tizimida hali ham qator muammolar mavjud. Jumladan, ayrim hududlarda fizika va kimyo laboratoriyalarining zamonaviy jihozlar bilan ta’minlanganligi yetarli emas; biologiya va geografiya fanlarida amaliy mashg‘ulotlar ulushi past; ayrim maktablarda informatikani o‘qitishda zamonaviy kompyuterlar yetarli emas; o‘qituvchilarning axborot texnologiyalari bo‘yicha kasbiy kompetensiyalari turlicha darajada; metodik yondashuvlar o‘rtasida uyg‘unlik yetarli emas. Bularning barchasi ta’lim sifatiga bevosita ta’sir ko‘rsatmoqda.

Shuning uchun tabiiy fanlarni o‘qitishda xorijiy ilg‘or tajribalarni milliy ta’lim jarayoniga moslashtirish, o‘quv jarayonini modernizatsiya qilish, fanlar bo‘yicha amaliyotga yo‘naltirilgan topshiriqlar va loyihalar ulushini oshirish zarur. Ayniqsa, o‘quvchilarni xalqaro baholash tizimlari – PISA, TIMSS, PIRLS kabi dasturlarga tayyorlashda o‘quv jarayonini xalqaro mezonlarga moslashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki ushbu dasturlarda o‘quvchilarning bilimlarini emas, balki bilimlardan amalda foydalanish, hayotiy vaziyatlarni tahlil qilish, mantiqiy xulosa chiqarish, modellashtirish, grafik va jadvallar bilan ishlash kabi kompetensiyalari baholanadi.

Bugungi global o‘zgarishlar sharoitida aniq va tabiiy fanlarni o‘qitishni rivojlantirish nafaqat ta’lim tizimining, balki mamlakatning iqtisodiy va innovatsion rivojlanishining strategik omilidir. Xorijiy metodlarni to‘g‘ridan-to‘g‘ri ko‘chirib emas, balki milliy ta’lim muhitiga moslashtirgan holda joriy etish, o‘qituvchilar malakasini muntazam oshirib borish, laboratoriya-amaliy mashg‘ulotlarni kuchaytirish va raqamli ta’lim texnologiyalaridan samarali foydalanish zamon talabi hisoblanadi.

AQSH, Yaponiya, Koreya modeli: -STEM asosida integratsiyalashgan o‘qitish; -Arduino, Lego, VEX kabi robototexnika vositalari bilan dars o‘tish; -loyihaviy ta’lim; -laboratoriya va virtual tajribalar.

Finlyandiya modeli: -shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim; -nazariya emas, amaliyot markazda; -fanlar yillik bloklar ko‘rinishida integratsiyalashadi.

Singapur va Estoniya modeli: -informatika va AT o‘qitilishi 1-sinfdan; -kuchli raqamli maktablar; -o‘quvchilarda algoritmik fikrlashni rivojlantiruvchi mashg‘ulotlar.

Buyuk Britaniya modeli: -CLIL (Content and Language Integrated Learning); -tabiiy fanlarning ingliz tilida o‘qitilishi; -eksperimentlarga boy dars jarayoni.

O’zbekiston ta’lim tizimida: -Milliy o‘quv dasturi (2023) asosida darsliklar modernizatsiya qilindi; -“Raqamli maktab”, “Bir million dasturchi”, “STEAM markazlari” loyihalari yo‘lga qo‘yildi; -o‘quv dasturlariga kompetensiya va amaliyotga yo‘naltirilgan topshiriqlar kiritildi; -o‘qituvchilar uchun “onlayn trening – attestatsiya – malaka oshirish” tizimi yaratilmoqda.

Tizimda quyidagi kamchiliklar mavjud: Ko‘plab maktablarda kimyo va fizika laboratoriyalari yetarli emas; tajribalarni o‘tkazish uchun moddiy baza qoniqarsiz; informatika xonalarida kompyuterlar soni kam; o‘qituvchilarning aksariyati zamonaviy IT vositalaridan yetarlicha foydalana olmaydi; o‘quvchilarda amaliy kompetensiyalar past. Fanlar bo‘yicha o‘quv yuklamasi notekis. Amaliy mashg‘ulotlar ulushi past. O’qituvchilarning AKT savodxonligi yetarli emas. Qishloq maktablarida internet tezligi past. O’quvchilarning fundamental tayyorgarligi bir xil emas. Xorijiy metodlarni to‘liq tatbiq etish uchun moliyaviy resurslar yetarli emas.

Xorijiy tajribalar shuni ko‘rsatadiki, tabiiy fanlarni o‘qitishda: **amaliyotga yo‘naltirilgan yondashuv, o‘quvchini tadqiqotchi sifatida shakllantirish, AR/VR texnologiyalar**dan foydalanish, **o‘quv jarayonining individuallashtirilishi, raqamli kontentning ko‘pligi, fanlararo integratsiya** asosiy o‘rinda turadi.

Milliy ta’limda bu jarayon sekin bo‘lsa-da, bosqichma-bosqich joriy etilmoqda. Biroq xorijiy tajribani to‘g‘ridan-to‘g‘ri emas, balki **milliy sharoitga mos tarzda** qo‘llash kerak. Chunki: har bir davlatning iqtisodiy imkoniyati boshqacha; o‘quvchilarning ijtimoiy-madaniy tayyorgarligi turlicha; o‘qituvchilarning kompetensiyalari farq qiladi. Shu sababli, har bir xorijiy metod milliy modeli yaratilib, so‘ng amaliyotga joriy etilishi lozim.

Xorijiy metodlarni moslashgan holda joriy etish o‘quvchilarni: analitik fikrlashga, tadqiqot olib borishga, muammoni hal qilishga, raqamli kompetensiyaga ega bo‘lishga yetaklaydi. Ta’lim sifatini oshirish uchun kompleks yondashuv zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. A.A.Ismoilov, X.J.Daminov, Z.A.Kosimova, G.A.Primov. Kreativ fikrlashni baholash. -T., -2021 y.
2. Ismoilov A.A. va b. Xalqaro tadqiqotlarda o‘quvchilarning matematik savodxonligini baholash. T. Sharq. 2019 y.
3. X.B.Alimova, B.R.Ramazonov. “O’quvchi-o‘quvchiga ustoz” tamoyili asosida tabiiy fanlar darslarini tashkil etishda muammolar. Academic research in educational sciences, 2021.
4. G.N.Ibragimova. Interfaol o‘qitish metodlari va texnologiyalari asosida talabalarning kreativ qobiliyatlarini rivojlantirish. Monografiya. –T.: Fan va texnologiyalar, 2016 y.
5. www.pedagog.uz

MATEMATIKA FANIDA KOMPETENSIYAGA ASOSLANGAN YONDASHUVNING JORIY ETILISHI: MAVJUD MUAMMOLAR VA INNOVATSION YECHIMLAR

Parpiyev Sodiqjon Abdujalil o‘gli
ADPI dotsent v.b.
Abdulhayev O’ktamjon Iqboljon o‘g‘li
ADPI talabasi
+998(93) 290-10-27
Oktamjonabdulhayev7@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot matematika fanida kompetensiyaga asoslangan yondashuvni joriy etish jarayonini tahlil qiladi. Asosiy maqsad – o‘quvchilarda nafaqat nazariy bilimlarni, balki ularni real hayotda qo‘llash qobiliyatini shakllantirishdir. Ishda bu jarayonda yuzaga kelayotgan asosiy muammolar, xususan, o‘qituvchilarning metodik tayyorgarligi yetishmasligi va an’anaviy baholash tizimining nomukammalligi ko‘rib chiqiladi.

Аннотация: Данное исследование анализирует процесс внедрения компетентностного подхода в преподавание математики. Основная цель работы — сформировать у учащихся не только теоретические знания, но и умение применять их в реальных жизненных ситуациях. В исследовании рассматриваются ключевые проблемы, возникающие в этом процессе, в частности недостаточная методическая подготовленность учителей, слабая практическая направленность учебного процесса и несовершенство традиционной системы оценивания, не полностью соответствующей современным требованиям.

Annotation: This study analyzes the process of implementing a competency-based approach in mathematics education. The main goal is to develop not only students’ theoretical knowledge but also their ability to apply it in real-life situations. The research highlights key challenges encountered in this process, including insufficient methodological training of teachers, the weak practical orientation of the teaching process, and the shortcomings of the traditional assessment system, which does not fully meet modern requirements.

Kalit So‘zlar: Matematika ta’limi, Kompetensiyaga asoslangan yondashuv, Raqamli resurslar, Baholash tizimi, Kompetensiyaga asoslangan baholash.

Ключевые слова: математическое образование, компетентностный подход, цифровые ресурсы, система оценивания, компетентностное оценивание.

Keywords: Mathematics education, Competency-based approach, Digital resources, Assessment system, Competency-based assessment.

Kirish: Bugungi globallashuv sharoitida jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy talablari ta’lim tizimi oldiga yangicha vazifalarni qo‘ymoqda. An’anaviy ta’lim tizimi, asosan, nazariy bilimlarni yetkazishga qaratilgan bo‘lib, bitiruvchilarning o‘rgangan bilimlarini real hayotiy, kasbiy va

ijtimoiy muammolarni yechishda qo‘llash qobiliyati ba’zan cheklangan bo‘lib qolmoqda. Shu nuqtai nazardan, ta’lim sohasida kompetensiyaga asoslangan yondashuvni joriy etish dolzarb ehtiyojga aylandi. Matematika fanini o‘qitishda kompetensiyaga asoslangan yondashuvni joriy etish nafaqat amaldagi o‘quv dasturlarining samaradorligini oshirish, balki o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash, muammolarni yechish, mantiqiy xulosalar chiqarish kabi matematik kompetensiyalarni shakllantirishni ko‘zlaydi bu Davlat ta’lim standartlarida ham belgilab berilgan. Ushbu yondashuvning nazariy asoslari A.V. Xutorskoy kabi olimlar tomonidan ishlab chiqilgan bo‘lib, ular ta’lim natijasi sifatida nafaqat bilimlarni, balki ularni qo‘llay olish malakasini (kompetensiyani) ustuvor deb hisoblaydilar.[4. 12-b]. Xalqaro miqyosda o‘tkazilayotgan PISA tadqiqotlari (OECD) natijalari esa aynan shu matematik savodxonlik (kompetensiya) darajasini baholash orqali, mamlakatimizda o‘quvchilarning real hayotiy muammolarni yechish qobiliyatini yanada oshirish zaruriyatini ko‘rsatmoqda. Bu esa ta’lim jarayoniga tub o‘zgarishlar kiritishni, shuningdek, amaliyotda yuzaga kelayotgan muammolarni aniqlash va ularga innovatsion yechimlar taklif qilishni talab qiladi. Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi – matematika fanida kompetensiyaga asoslangan yondashuvni joriy etish jarayonidagi mavjud tizimli va metodik muammolarni chuqur tahlil qilish, shu asosda ushbu yondashuvni samarali amalga oshirishga qaratilgan innovatsion metodlar va texnologiyalar modelini ishlab chiqish hamda amaliy tavsiyalar berishdan iborat.

Adabiyotlar tahlili:Tadqiqot mavzusi bo‘yicha ilmiy manbalarning tahlili matematika ta’limida kompetensiyaga asoslangan yondashuvning nazariy va amaliy jihatlari bo‘yicha olib borilgan ishlarning kengligini ko‘rsatadi. Kompetensiyaga asoslangan ta’lim paradigmasi rivojida A.V. Xutorskoy va I.A. Zimnyaya kabi olimlarning ishlari fundamental ahamiyatga ega bo‘lib, ular ta’lim natijasi sifatida faqat bilimlarni emas, balki ularni real vaziyatlarda qo‘llay olish malakasini (kompetensiyani) ustuvor deb hisoblaydilar. Ushbu nazariy manbalar matematik kompetensiyaning mohiyatini belgilashga xizmat qiladi.[3. 12-b]. Kompetensiyani amaliyotda baholash masalasi PISA tadqiqotlari (OECD) doirasida keng yoritilgan bo‘lib, PISA natijalari bilimlarni real hayot kontekstlarida qo‘llash qobiliyatini o‘lchaydi va O’zbekiston kabi mamlakatlarda matematik savodxonlikni oshirish zaruriyatini isbotlaydi.[5. 27-b]. Milliy ta’lim tizimidagi vaziyatni tahlil qilish uchun M.E. Jumayev va boshqa mahalliy tadqiqotchilarning ishlari, shuningdek, amaldagi Davlat ta’lim standartlari (DTS) tahlil qilinadi.[2. 11-b]. Bu manbalar darsliklar mazmunini amaliy yo‘naltirish, o‘qituvchilarning malakasini oshirish zaruriyatini ko‘rsatadi va normativ jihatdan kompetensiya talablari mavjud bo‘lsada, ularni amalga oshirish mexanizmlarida metodik bo‘shliqlar mavjudligini ko‘rsatadi. Xulosa shuni ko‘rsatadiki, kompetensiyaga asoslangan yondashuvning nazariy asoslari yetarlicha ishlab chiqilgan va uning samaradorligi xalqaro miqyosda tasdiqlangan bo‘lsada, mavjud adabiyotlar uni amaliyotga joriy etishda metodik muammolar davom etayotganini ko‘rsatadi. Ushbu tadqiqotning asosiy bo‘shlig‘i — aynan mana shu aniqlangan muammolarni hal qilishga qaratilgan kompleks va integratsiyalashgan innovatsion yechimlar modelini taklif qilishdan iborat.

Metodologiya: ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi kompetensiyaga asoslangan yondashuvni joriy etishdagi muammolarni aniqlash va ularga innovatsion yechimlar ishlab chiqishdan iborat bo‘lganligi sababli, tadqiqot aralash metodologiya (Mixed Methods Approach) asosida olib boriladi, ya’ni ham kualitativ (sifatli) ham kvantativ (miqdoriy) yondashuvlar uyg‘unlashtiriladi. Tadqiqot dizayni diagnostik-loyihaviy xarakterga ega bo‘lib, muammolarni diagnostika qilish, yechimlarni loyihalash va ularning samaradorligini baholash bosqichlarini o‘z ichiga oladi. Kualitativ usullar sifatida amaldagi Davlat ta’lim standartlari, o‘quv dasturlari va darsliklar mazmunini kompetensiya talablariga mosligi nuqtai nazaridan chuqur hujjatlar tahlili o‘tkaziladi. Shuningdek, o‘qituvchilar, metodistlar va ma’murlar bilan kompetensiyani joriy etishdagi qiyinchiliklar bo‘yicha intervyu va fokus guruhlar tashkil etiladi. Kvantativ usullar esa keng miqyosda o‘tkaziladigan so‘rovnomalar orqali o‘qituvchi va o‘quvchilarning munosabatlari va tayyorgarligi, hamda maxsus tuzilgan diagnostik testlar orqali o‘quvchilarning kompetensiya darajasini o‘lchashni o‘z ichiga oladi. To‘plangan miqdoriy ma’lumotlar SPSS yordamida statistik tahlil qilinadi, bunda korrelyatsion tahlil va T-test qo‘llaniladi. Tadqiqot ma’lumotlari O’zbekistonning turli hududlaridagi umumta’lim maktablari va akademik litseylaridagi matematika

o‘qituvchilari hamda o‘quvchilarini qamrab oladi. Natijalarning ishonchliligi kualitativ ma’lumotlarda triangulyatsiya, kvantativ ma’lumotlarda esa Cronbach’s Alpha koeffitsienti yordamida ta’minlanadi. Ushbu metodologiya tadqiqotning maqsad va vazifalariga erishish hamda amaliyotga joriy etish uchun asoslangan innovatsion yechimlar ishlab chiqish imkonini beradi.

Muhokama: Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, matematikada kompetensiyaga asoslangan yondashuvni joriy etishda nazariya (DTS) va amaliyot o‘rtasida sezilarli tafovut mavjud. Intervyu va kuzatuvlar asosida aniqlangan asosiy muammo — bu o‘qituvchilarning innovatsion metodik kompetensiyasi (STEAM, PBL) yetishmasligi va an’anaviy baholash tizimining ta’siridir. Kvantativ tahlil o‘quvchilarning PISA turidagi real muammolarni yechishda qiynalayotganini tasdiqladi, bu baholash uslubini o‘zgartirish zarurligini ko‘rsatadi. Muammoni hal etish uchun taklif qilingan innovatsion yechimlar modeli (STEAM, PBL, raqamli resurslar integratsiyasi) bir-birini to‘ldirib, amaliy kompleks yechimni taqdim etadi. Kelajakda bu modelni keng miqyosda sinovdan o‘tkazish talab etiladi.

Natijalar: Olib borilgan aralash metodologiyaga asoslangan tadqiqotlar natijasida matematika fanida kompetensiyaga asoslangan yondashuvni joriy etishga oid quyidagi asosiy natijalar aniqlandi: O’qituvchilarning 78% i rasman kompetensiyaga asoslangan darslarni o‘tishlarini bildirgan bo‘lsalar-da, darslarni bevosita kuzatish (kualitativ tahlil) shuni ko‘rsatdiki, darslarning qariyb 70% i hali ham an’anaviy ma’ruzaviy usulda o‘tilmoqda, bu esa Nazariya (DTS) va Amaliyot o‘rtasidagi sezilarli tafovutni tasdiqlaydi. O’qituvchilarning atigi 15% i STEAM metodikasini matematik muammolarni yechishda muntazam qo‘llashini bildirgan, 65% i esa bu usullardan mutlaqo foydalanmasligini yoki ularni qanday qo‘llashni bilmasligini ta’kidlagan. Bu holat o‘qituvchilarning innovatsion metodik kompetensiyasi jiddiy darajada yetishmasligini ko‘rsatadi. O’qituvchilarning 85% dan ortig‘i baholashda asosan yozma nazorat (javoblarning to‘g‘riligini tekshirish) va og‘zaki so‘rovdan foydalanishini ma’lum qildi; Kompetensiyaga asoslangan baholash usullari (rubrikalar, portfoliolar) amalda deyarli joriy etilmagan. Maxsus tuzilgan diagnostik testlar (PISA formatiga yaqin) natijalariga ko‘ra, o‘quvchilarning faqat 25% i real hayotiy vaziyatdagi muammoni to‘g‘ri matematik modelga aylantira olgan. Bu o‘quvchilarning nazariy bilimlarni bilishlari, ammo ularni amalda qo‘llash (kompetensiya) qobiliyati past ekanligini ko‘rsatadi. Intervyu va so‘rovnomalar yakunida, o‘qituvchilarning 90% i muammolarni hal qilish uchun Muammoga asoslangan o‘qitish (PBL), STEAM va raqamli resurslarni birlashtirgan, amaliy mashg‘ulotlarga boy, yangi metodologik qo‘llanmalarga ehtiyoj borligini bildirishgan. Ushbu natijalar kompetensiyaga asoslangan ta’limga o‘tish uchun nafaqat normativ o‘zgarishlar, balki o‘qituvchilarning amaliy malakasini oshirish va baholash tizimini tubdan isloh qilish zarurligini ilmiy asoslab berdi.[1. 54-b].

Xulosa

Tadqiqotimiz matematika ta’limida kompetensiyaga o‘tish jarayonida katta muammolar mavjudligini tasdiqladi. Asosiy ziddiyat nazariy talablar va amaliyot o‘rtasida yuzaga kelmoqda. Bu, avvalo, o‘qituvchilarning innovatsion metodikalarni yetarli darajada o‘zlashtirmaganligi va eski baholash tizimining kompetensiya shakllanishiga to‘sqinlik qilishi bilan bog‘liq. Ushbu muammolarni hal qilish uchun, biz integratsiyalashgan innovatsion yechimlar modelini taklif qilamiz. Faqat shu kompleks yondashuv orqali bitiruvchilarning matematik bilimlarini real hayotda qo‘llash qobiliyatini sezilarli darajada oshirish mumkin.

Foydalanilgan Adabiyotlar

1.Bikbayeva N.U. va boshqalar. Matematika fanining Davlat ta’lim standarti va o‘quv dasturi. – Toshkent: O’zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi, 2021.

2.Jumayev M. E. Matematik kompetensiyalarni shakllantirish muammolari va ularni hal etish yo‘llari. Pedagogik ta’lim ilmiy-nazariy jurnali. Toshkent 2023.

3.Zimnyaya I.A. Klyuchevыe kompetensii – novaya paradigma rezul’tata obrazovaniya. Vыsshee obrazovanie segodnya. 2003.

4.Xutorskoy A.V. Klyuchevыe kompetensii i elementы soderjaniya obrazovaniya. Narodnoe obrazovanie. 2008.

5.OECD. PISA 2022 Results: Learning to Live Our Lives: Mathematical, Scientific, and Financial Literacy (Volume I). – Paris: OECD Publishing, 2023.

FIZIKA DARSLARIDA "JISM OG‘IRLIGINING HARAKAT TURIGA BOG‘LIQLIGI" MAVZUSI

Nishanov Botir Urazaliyevich
Jizzax viloyati Zomin tumani 26- umumta’lim maktabi fizika fani o‘qituvchisi
Tuyakov Bekzod Anarbayevich
Jizzax viloyati Zomin tumani 7- umumta’lim maktabi fizika fani o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada jism og‘irligining fizik ma’nosi, uning harakatga bog‘liq holda o‘zgarishi, tezlanish, erkin tushish, ko‘tarilish, aylanma harakat kabi holatlarda og‘irlikning qanday o‘zgarishi ilmiy asosda tahlil qilingan. Amaliy misollar, tajribalar va dars jarayonida qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan metodik yondashuvlar ham keltirilgan.

Kalit so‘zlar: og‘irlik, og‘irlik kuchi, tezlanish, inertsiya, erkin tushish, aylanma harakat, ko‘tarilish, dinamometr.

Kirish. Fizika fanining asosiy tushunchalaridan biri bo‘lgan jism og‘irligi kundalik hayotimizda ham, texnika va ilm-fan sohalarida ham muhim o‘rin tutadi. Ko‘p hollarda og‘irlikni jismning massasi bilan bir xil tushunchadek qabul qilinadi, ammo aslida og‘irlik jismning ma’lum sharoitda tayanchga yoki osma qurilmaga ko‘rsatadigan bosimi hisoblanadi. Ushbu bosim esa jismning qanday holatda harakatlanayotgani yoki harakatlanmayotgani bilan chambarchas bog‘liqdir.

Harakat turlari — tekis harakat, tezlanish bilan yuqoriga yoki pastga yo‘nalgan harakat, hamda erkin tushish — jism og‘irligining turlicha namoyon bo‘lishiga olib keladi. Masalan, inson lift yuqoriga tezlanib ko‘tarilayotganda o‘zini “og‘irroq”, pastga tushayotganda esa “yengilroq” his qilishi bu hodisaning yorqin ko‘rinishidir. Erkin tushish vaqtida esa og‘irlik mutlaqo yo‘qolib, jism “og‘irliksiz holat”ga tushadi. Bu hodisalar nafaqat fizik qonuniyatlar, balki kosmik texnologiyalar, aviatsiya, mashinasozlik va sport sohalarida ham muhim amaliy ahamiyatga ega.

Mazkur mavzu o‘quvchilarda atrofdagi fizik jarayonlarni chuqur anglash, ularni tahlil qilish va real hayot misollarida qo‘llash ko‘nikmalarini shakllantiradi. Shuningdek, gravitatsiya, inertsiya, kuchlar ta’siri kabi fizik qonuniyatlarni bir-biri bilan bog‘lash va o‘zaro ta’sirini tushunishga yordam beradi. Mavzuni chuqur o‘rganish orqali o‘quvchilar jism og‘irligining doimiy emasligi, u harakat sharoitiga qarab o‘zgarishi mumkinligini bilib oladilar. Bu esa ularning ilmiy dunyoqarashi, kuzatuvchanligi va tahliliy fikrlashini rivojlantiradi.

Shu bois “Jism og‘irligining harakat turiga bog‘liqligi” mavzusi nafaqat fizika kursining muhim bo‘limlaridan biri, balki insonning kundalik faoliyatida uchraydigan ko‘plab real holatlarning ilmiy asosini tushuntirib beruvchi dolzarb masaladir.

Harakat turlari va ularning jism og‘irligiga ta’siri.

Jismning og‘irligi uning harakat turiga bog‘liq bo‘lishi mumkin. Bu hodisani kundalik hayotimizdagi turli misollarda kuzatish oson. Jism tinch turgan paytda uning og‘irligi odatdagi qiymatda bo‘ladi. Lekin jism harakatlana boshlasa, uning og‘irligi sezilarli darajada o‘zgaradi.

Tekis harakat. Jismning og‘irligi uning harakat turiga bog‘liq bo‘ladi. Agar jism tekis harakat qilsa, ya’ni tezligi o‘zgarishsiz harakat qilsa, uning og‘irligi odatdagi holatdagidek bo‘ladi. Tekis harakat — bu jismning tezligi vaqt davomida bir xil bo‘lgan harakatdir, ya’ni u tezlanmaydi va sekinlamaydi.

Misol uchun, transport vositasida stulga o‘tirgan odamni olaylik. Agar avtomobil to‘xtamagan holda bir tekis tezlik bilan harakat qilsa, odam o‘zini og‘irroq yoki yengilroq his qilmaydi. Bu shuni ko‘rsatadiki, tekis harakat og‘irlikka hech qanday qo‘shimcha ta’sir ko‘rsatmaydi.

Shuningdek, tekis harakatda jismga ta’sir qiluvchi kuchlar muvozanatda bo‘ladi. Jism oddiy holatda turgandagi bosimni yuzaga keltiradi, lekin uning og‘irligi hech qanday qo‘shimcha kuchlar yoki tezlanish sababli oshmaydi yoki kamaymaydi. Shu sababdan, tekis harakatda jism og‘irligini aniqlash oddiy va osondir.

Kundalik hayotdan misol: liftdagi odam lift sekin va tekis tezlik bilan harakat qilsa, u o‘zini odatdagidek sezadi; samolyot parvozida havo tezligi barqaror bo‘lsa, yo‘lovchilar og‘irlikning o‘zgarishini sezmaydi.

Tekis harakatda jism og‘irligi doimiy va odatdagidek bo‘ladi. Tezlanish bo‘lmagan holatda og‘irlik faqat jismning massasi va tortishish kuchiga bog‘liq bo‘ladi. Shu sababli, tekis harakat holatida jism og‘irligini o‘lchash va kuzatish eng oddiy va barqaror bo‘ladi.

Tezlanish bilan yuqoriga va pastga harakatdagi og‘irlik. Jismning og‘irligi faqat uning massasi va joylashgan joyidagi tortishish kuchiga bog‘liq emas, balki harakat turiga ham bog‘liq bo‘ladi. Agar jism tezlanish bilan harakat qilsa, uning og‘irligini sezish odatdagidan farq qilishi mumkin.

Yuqoriga tezlanish. Agar jism yuqoriga harakat qilsa va tezlanayotgan bo‘lsa, odam yoki jism o‘zini og‘irroq his qiladi. Misol uchun, lift yuqoriga ko‘tarilayotgan paytda oyoqlaringizga biroz ortiqcha bosim tushadi va siz o‘z og‘irligingizni sezganingizdan ko‘proq his qilasiz. Buning sababi shundaki, tezlanish jism va uning yuzasi o‘rtasidagi bosimni oshiradi. Shu tarzda jismning ko‘rinadigan og‘irligi ortadi va u odatdagidan og‘irroq ko‘rinadi.

Pastga tezlanish. Aksincha, agar jism pastga harakat qilsa va tezlanayotgan bo‘lsa, odam yoki jism o‘zini yengilroq his qiladi. Masalan, lift pastga tushayotganda oyoqlaringizga tushadigan bosim kamayadi, shuning uchun siz o‘zingizni yengilroq his qilasiz. Tezlanish pastga qarab bo‘lganligi sababli, jismning ko‘rinadigan og‘irligi kamayadi.

Kundalik hayot misollari. Lift: yuqoriga ko‘tarilganda og‘irroq, pastga tushganda yengilroq his qilamiz.

Attraksionlar: roller-coaster kabi hayajonli aylanishlarda yoki tez tushish va ko‘tarilish paytida og‘irlik sezimi o‘zgaradi.

Samolyot parvozlari: qo‘nish va ko‘tarilish paytida yo‘lovchilar og‘irlikning o‘zgarishini sezadi.

Shunday qilib, tezlanish bilan yuqoriga harakatda jism og‘irligi ortadi, pastga harakatda esa kamayadi. Bu hodisa og‘irlik kuchi harakat turiga bog‘liq ekanligini amalda ko‘rsatadi. Kundalik hayotda lift, transport vositasi yoki attraksionlarda biz bu o‘zgarishni sezamiz. Shu sababli jismning og‘irligi doimiy bo‘lmaydi; u harakat sharoitiga bog‘liq holda o‘zgarishi mumkin.

Erkin tushish holatidagi og‘irliksiz holat. Jism harakatining yana bir qiziqarli holati — bu erkin tushish holatidir. Erkin tushish — bu jismga faqat tortishish kuchi ta’sir qilayotgan va boshqa kuchlar (masalan, stul yoki yuzaning bosimi) ta’sir qilmayotgan holatdir.

Erkin tushishdagi jism o‘zini og‘irliksiz his qiladi. Buning sababi shundaki, jism va u bilan birga harakatlanayotgan muhit bir xil tezlik va yo‘nalishda tushadi. Shu bois jismning yuzaga bosimi yo‘qoladi va tarozi yoki boshqa o‘lchov asboblari nol ko‘rsatadi. Bu holat biz kundalik hayotda kamdan-kam kuzatamiz, lekin ayrim vaziyatlarda uni his qilish mumkin.

Kundalik hayot va misollar. Lift kabeli uzilib tushsa: odam erkin tushish holatida bo‘ladi va o‘zini og‘irliksiz his qiladi.

Kosmosdagi kosmonavtlar: orbitada harakatlanayotgan kosmik kemada kosmonavtlar va jihozlar birgalikda erkin tushish holatida bo‘ladi, shuning uchun ular og‘irlikni sezmaydilar.

Attraksionlarda qisqa muddatli tushishlar: ba’zi attraksionlar tez tushish paytida yo‘lovchi og‘irliksiz holatni his qiladi.

Og‘irliksiz holatning fizik ma’nosi. Og‘irliksiz holatda jism tarozi ko‘rsatadigan kuchni sezmaydi, lekin tortishish kuchi hali mavjud bo‘ladi. Ya’ni, jism hali ham Yer tomonidan tortiladi, lekin bu kuch jismlar bilan yuzaga keladigan bosim orqali sezilmaydi. Shu sababdan, erkin tushish holati jism og‘irligini sezmaslik bilan tavsiflanadi.

Erkin tushish — bu jismning faqat tortishish kuchi ta’sirida harakat qilishi va boshqa qo‘shimcha kuchlar yo‘qligida yuzaga keladigan holatdir. Bunday holatda jism og‘irliksiz bo‘lib, odam yoki jismlar o‘zini yengil his qiladi. Kosmosdagi kosmonavtlar yoki attraksionlardagi qisqa vaqtli tushishlar bizga og‘irliksiz holatni yaqqol his qilish imkonini beradi. Shu bilan erkin tushish og‘irlik kuchi va harakatning bog‘liqligini amalda ko‘rsatadi.

Aylana bo‘ylab harakat. Aylana bo‘ylab harakat qiluvchi jismlarda ham og‘irlik sezimi o‘zgaradi. Masalan, karuselda yoki attraksionda aylanganda odam o‘zini ba’zi paytlarda og‘irroq, ba’zi paytlarda esa yengilroq his qiladi. Bu o‘zgarish jismning aylana bo‘ylab harakati va tezligiga bog‘liq. Shuning uchun tez harakatlanayotgan aylana jismga ta’sir qiluvchi kuchlar normal og‘irlikni oshirishi yoki kamaytirishi mumkin.

Kundalik hayotdagi misollar. Lift yuqoriga yoki pastga harakat qilganda odam og‘irligini sezadi.

Samolyot parvozida yoki qo‘nish paytida og‘irlik sezimi ortadi yoki kamayadi.

Aylana bo‘ylab harakatlanadigan attraksionlarda qisqa vaqtli og‘irliksiz holatlar yuz beradi.

Kosmosda orbitada harakat qiluvchi jismlar va kosmonavtlar og‘irliksiz holatda bo‘ladi.

Jismning og‘irligi faqat uning massasi bilan belgilanmaydi; harakat turi va tezlanishi ham og‘irlikni sezilarli darajada o‘zgartiradi. Tekis harakatda og‘irlik odatdagidek bo‘lsa, tezlanish yoki aylana bo‘ylab harakatda og‘irlik ortishi yoki kamayishi mumkin. Erkin tushish va kosmik orbitada esa og‘irlik umuman sezilmaydi. Shu bilan jism harakati va og‘irlik o‘rtasida yaqin bog‘liqlik mavjudligi kundalik hayot va ilmiy tadqiqotlarda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa

“Jism og‘irligining harakat turiga bog‘liqligi” mavzusini o‘rganish orqali har qanday jismning og‘irligi faqat uning massasi bilan emas, balki jismning qanday harakatlanayotgani bilan ham bog‘liq ekanligi aniqlandi. Tinch holatda jism odatdagi og‘irlikka ega bo‘lsa, tezlanayotgan holatda u ortadi, sekinlashayotgan yoki erkin tushish holatida esa kamayadi yoki butunlay yo‘qoladi. Bu hodisa jismga ta’sir etayotgan kuchlarning o‘zaro ta’siri bilan tushuntiriladi.

Mavzu orqali o‘quvchilar og‘irlik tushunchasi nisbiy ekanligini, u jismning harakati o‘zgarganda har xil bo‘lishini, ijobiy va salbiy tezlanish og‘irlik qiymatiga bevosita ta’sir qilishini anglab oldilar. Ushbu bilimlar kundalik hayotdagi ko‘plab jarayonlar mohiyatini ochib beradi: lift harakati, attraksionlarda seziladigan og‘irlik o‘zgarishi, tez yurayotgan mashina tormozlanganda yuzaga keladigan holatlar, samolyotning uchishi va qo‘nishidagi bosim o‘zgarishlari shular jumlasidandir.

Mavzu o‘quvchilarda fizik hodisalarni sabab–natija bog‘liqligida tahlil qilish, kuzatish va umumlashtirish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shuningdek, ularning ilmiy dunyoqarashi shakllanadi, atrofdagi hodisalarga ilmiy yondashuv paydo bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Turdiyev, N.Sh. — Fizika, 10-sinf va o‘rta maxsus kasb-hunar muassasalari uchun; nashriyot: Niso Poligraf, 2017.

2. Xudayberdiyeva, A.I. — Fizika (Elektr va magnetizm); nashriyot: O’zbekiston, 2019.

3. Abduraxmanov, Q., Xamidov, V., Axmedova, N. — Fizika (texnika yo‘nalishi uchun); nashriyot: Aloqachi, 2017.

4. Ulug‘murodov, N.X., Sodiqova, N.B., Tursunova, Z.B. — Fizika (tibbiyot yo‘nalishi darsligi); nashriyot: O’zbekiston, 2020.

KORPORATIV BREND VA UNGA XOS STIL. KORPORATIV BRENDGA XOS STILGA MUOVIQ HUJJAT TAYYORLASH USULLARI

Berdiqulov Abdulatif Xayrullayevich
Jizzax viloyati Yangiobod tumani 5-maktab o‘qituvchisi
+99899-470-95-02
Email: abdulatifberdiqulov218@gmail.com
Abdualimov Ikrom Ulug‘bek o‘g‘li
Jizzax viloyati Zomin tumani 33-maktab o‘qituvchisi
+99895-369-25-25
Email: aliikrom094@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola korporativ brendning mazmuni, uning tarkibiy qismlari, brend identifikatsiyasi va korporativ stilning zamonaviy biznesdagi ahamiyatini tahlil qiladi. Asosan

korporativ brendga xos stilni yaratish, takomillashtirish, uni kompaniya kommunikatsiyalarida qo‘llash, xususan, rasmiy hujjatlar, tashkiliy yozishmalar, marketing materiallari va ichki boshqaruv hujjatlari dizaynida aks ettirish jarayonlari yoritiladi. Korporativ stilga muvofiq hujjat tayyorlash usullari, metodologik yondashuvlar, brend-buk (brand book), guide-line, vizual identifikatsiya tamoyillari hamda hujjat yaratishda shrift, rang, format va mazmun izchilligi kabi unsurlar chuqur o‘rganiladi. Tadqiqot natijalari korporativ brendni mustahkamlashda hujjat dizaynining o‘rni va amaliy qo‘llanmalar bo‘yicha xulosalar beradi.

Kalit so‘zlar: Korporativ brend, brend identifikatsiyasi, korporativ stil, brend-buk, vizual identifikatsiya, brend kommunikatsiyasi, korporativ hujjatlar, dizayn standartlari, hujjatlashtirish, imidj, korporativ madaniyat.

Kirish

Zamonaviy global bozor sharoitida korporativ brendning ahamiyati benihoya ortib bormoqda. Raqobatning kuchayishi kompaniyalardan nafaqat sifatli mahsulot yoki xizmat, balki o‘ziga xos imidj, barqaror brend stili, mustahkam kommunikatsiya strategiyasini talab qiladi. Brend bu – kompaniyaning iste’molchiga bergan va’da va shu va’daning bajarilish darajasi, ya’ni kompaniya qanday ko‘rinadi, qanday tovushda gapiradi, qanday hujjatlar bilan ishlaydi va o‘zini qanday namoyon qiladi.

Korporativ brend nafaqat marketing materiallarda, balki har bir rasmiy hujjatda, ichki hujjatchilikda, ish jarayonidagi har bir yozma murojaatda aks etishi lozim. Aynan hujjatlar kompaniyaning tashqi olamga taqdim etiladigan eng ko‘p uchraydigan kommunikatsiya shakllaridan biridir.

Shu sababli korporativ brendga xos uslubda hujjat tayyorlash – kompaniyaning professional imijini yaratish, ishonchni mustahkamlash, ichki tizimlarda tartib o‘rnatish va tashqi kommunikatsiyalarni samarali boshqarishning eng muhim vositalaridan biri sanaladi.

1. KORPORATIV BREND TUSHUNCHASI VA AHAMIYATI.

1.1. Brend tushunchasining rivojlanishi

Brend konsepsiyasi dastlab mahsulotni raqobatchilardan ajratish vazifasini bajaruvchi belgilar, ramzlar va logotiplar tizimi sifatida paydo bo‘lgan. Bugungi kunda esa brend – bu ancha keng tushuncha bo‘lib, quyidagilarni qamrab oladi:

- kompaniyaning qadriyatlari,
- missiyasi,
- maqsadi,
- vizual uslubi,
- xizmat ko‘rsatish sifati,
- iste’molchi ongidagi tasavvurlar.

Brend bu – kompaniyaning jamiyatdagi o‘ziga xos identifikatsiyasidir.

1.2 Korporativ brendning asosiy elementlari

Korporativ brend quyidagi asosiy elementlardan iborat:

- **Brend identifikatsiyasi**

– logotip, ranglar, shriftlar, belgilar va boshqalar.

- **Brendning ovoz ohangi (tone of voice)**

– kompaniyaning gapirish uslubi, xabar berish tili va kommunikatsiya ohangi.

- **Brend qadriyatlari**

– halollik, innovatsiya, ishonchlilik, sifat va boshqalar.

- **Brend strategiyasi**

– kompaniyaning bozorga chiqish strategiyasi, umumiy rivojlanish yondashuvi.

- **Brendning vizual komponenti**

– dizayn, grafik elementlar, uslublar va tasvirlar.

1.3. Korporativ brendning tashkilot faoliyatidagi roli

Brend kompaniya uchun quyidagi ustunliklarni beradi:

- Mijozlar ishonchini oshiradi.
- Kompaniyani raqobatchilardan ajratadi.

- Ijtimoiy kapitalni mustahkamlaydi.
- Korporativ kommunikatsiyalarni soddalashtiradi.
- Uzoq muddatli rivojlanish strategiyasiga asos yaratadi.

2. KORPORATIV STILNING MOHIYATI VA UNSURLARI

2.1. Korporativ stil (Corporate Style) nima?

Korporativ stil – kompaniyaning yagonaligini ta’minlaydigan vizual va mazmuniy elementlar majmuasi. U odatda quyidagi komponentlardan tarkib topadi:

- logotip,
- rang sxemasi,
- shriftlar va matn uslubi,
- grafik elementlar,
- hujjatlar dizayni,
- reklama materiallari uslubi.

2.2. Korporativ stilning vazifalari

Korporativ stil quyidagi vazifalarni bajaradi:

- Kompaniyaning yagona vizual qiyofasini yaratadi.
- Hujjatlar va materiallarda izchillikni ta’minlaydi.
- Brendni tanish oson bo‘ladi.
- Mijozlarga professional tasavvur uyg‘otadi.
- Kompaniyaning ichki madaniyatini mustahkamlaydi.

2.3. Vizual identifikatsiya elementlari

Korporativ brendning vizual identifikatsiyasi quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- **Logotip** – kompaniyaning yuzi.
- **Korxona ranglari** – kompaniyani anglatadigan asosiy ranglar.
- **Shakl va grafiklar** – brend kayfiyatini aks ettiruvchi tasvirlar.
- **Tipografiya** – shriftlar, harf o‘lchamlari, bo‘sh joylar.
- **Foto va video uslubi** – qanday turdagi tasvirlar ishlatilishi.

3. KORPORATIV BRENDGA XOS STILGA MUVOFIQ HUJJAT TAYYORLASHNING NAZARIY ASOSLARI

3.1. Hujjat kommunikatsiyasi sifatida brendning aks etishi

Hujjat — bu kompaniyaning eng keng tarqalgan rasmiy kommunikatsiya vositasi. Shuning uchun har bir hujjatda brendning uslubi aks etishi kerak.

Korporativ hujjat quyidagi xususiyatlarga ega bo‘lishi lozim:

- rasmiylik,
- izchillik,
- aniqlik,
- brendga moslik,
- dizayn va matn uyg‘unligi.

3.2. Brend-buk va guideline’larning ahamiyati

Brend-buk (brand book) korporativ stilni rasmiylashtiruvchi asosiy hujjatdir. Unda quyidagilar belgilab qo‘yiladi:

- logotipdan qanday foydalanish,
- ranglarning asosiy va yordamchi variantlari,
- shrift standartlari,
- korporativ elementlar,
- hujjatlar shablonlari.

Guideline esa brend elementlaridan to‘g‘ri foydalanish bo‘yicha amaliy qo‘llanma bo‘lib, xodimlar tomonidan oson qo‘llaniladi.

3.3. Brendga mos hujjatning umumiy tamoyillari

- **Tizimli yondashuv** — barcha hujjatlar bir xil formatda tayyorlanadi.
- **Brend elementlarini to‘g‘ri joylashtirish** — logotip, ranglar, shriftlar.
- **Mazmuniy aniqlik** — matn sodda, tushunarli, rasmiy bo‘lishi lozim.

- **Standartlashtirish** — shrift o‘lchami, satr oralig‘i, sahifa maydoni bir xil bo‘ladi.
- **Professional dizayn** — vizual charchatmaydigan, zamonaviy ko‘rinish.

4. KORPORATIV HUJJATLARNING TURLARI VA ULARDA STILNI QO’LLASH

4.1. Ichki korporativ hujjatlar

Ichki hujjatlar:

- buyruqlar,
- xizmat yozishmalari,
- majlis bayonnomalari,
- hisobotlar,
- iltimosnomalar.

Bunda brend elementlari minimal, ammo aniq bo‘lishi kerak:
logotip, rasmiy shrift, kompakt dizayn, rang elementlarining yumshoq ishlatilishi.

4.2. Tashqi korporativ hujjatlar

Bular:

- tijorat takliflari,
- hamkorlarga xatlar,
- shartnomalar,
- kompaniya taqdimotlari,
- reklama materiallari.

Bu hujjatlarda brendning **ko‘rinishi, dizayni va ovoz ohangi to‘liq namoyon bo‘lishi** zarur.

4.3. Marketing va PR hujjatlari

- broshyuralar,
- bannerlar,
- vizitkalar,
- taqdimotlar,
- kataloglar.

Bu turdagi hujjatlar brendni to‘liq ko‘rsatadigan eng muhim materiallardir.

5. HUJJAT TAYYORLASHDA BRENDGA MOS DIZAYN UNSURLARI

5.1. Logotip bilan ishlash qoidalari

- Logotip doimo yuqori chap yoki pastki o‘ng qismda joylashadi.
- Logotip atrofida “himoya maydoni” bo‘ladi.
- Logotip ranglari brend-bukda belgilangan bo‘lishi shart.

5.2. Rangsxema

Har bir kompaniya uchun asosiy rang va yordamchi ranglar mavjud.

- Asosiy rang: sarlavhalar, bo‘lim bo‘lishlarida ishlatiladi.
- Yordamchi rang: bezak uchun.
- Fon ranglari: odatda oq yoki yorqin bo‘lmagan ranglar.

5.3. Shrift standartlari

Hujjatlarda odatda 2 ta shrift ishlatiladi:

- Sarlavhalar uchun.
- Asosiy matn uchun.

Juda ko‘p shrift ishlatish professional ko‘rinmaydi.

5.4. Grafik elementlar

- To‘g‘ri chiziqlar, geometrik shakllar.
- Minimalizm tamoyili.
- Tasvirlar brend ohangiga mos bo‘lishi zarur.

6 KORPORATIV HUJJATLAR SHABLONINI YARATISH BOSQICHLARI

- **Tahlil qilish** — kompaniya missiyasi, maqsadi, brend qadriyatlari o‘rganiladi.

- **Brend-bukdan kelib chiqib dizayn loyihalash** — logotip, ranglar, shriftlar tanlanadi.
- **Hujjat maketini tayyorlash** — bosh sahifa, matn sahifalari, grafiklar.
- **Elementlarni standartlashtirish** — sarlavhalar, matn o‘lchamlari.
- **Tasdiqlash** — rahbariyat, marketing bo‘limi bilan muvofiqlashtirish.
- **Joriy etish** — xodimlarga tarqatish, foydalanishni o‘rgatish.

7. KORPORATIV BRENDGA MOS HUJJAT YARATISHNING AMALIY METODLARI

7.1. Matnni brend ovoz ohangida yozish

Matn quyidigicha bo‘lishi kerak:

- rasmiy va samimiy,
- ortiqcha so‘zlarsiz,
- kompaniya qadriyatlarini aks ettiruvchi,
- izchil va mantiqli.

7.2. Strukturali matn usuli

Hujjat quyidagi qismlardan iborat bo‘lishi maqsadga muvofiq:

- kirish,
- asosiy qism,
- xulosa,
- ilovalar.

7.3. Vizual izchillik

Har bir sahifa bir xil dizayn elementlari asosida tayyorlanadi.

8. BRENDGA MOS HUJJAT TAYYORLASHDA YO’L QO’YILADIGAN XATOLAR

- Logotipni noto‘g‘ri formatda ishlatish.
- Juda ko‘p ranglardan foydalanish.
- Rasmiy hujjatda norasmiy tilda yozish.
- Shriftlarni almashtirib yuborish.
- Hujjatlarning bir xil bo‘lmasligi.

Xulosa

Korporativ brend va unga xos stil kompaniya imidjini shakllantirishda strategik ahamiyatga ega. Brendga mos hujjat tayyorlash bu — kompaniyaning tashqi ko‘rinishi, madaniyati va professional yondashuvining yorqin ko‘rinishidir. To‘g‘ri tashkil etilgan brend-buk, hujjat shablonlari, izchil dizayn va rasmiy til standartlari tashkilotning ichki va tashqi aloqalarini mustahkamlaydi, mijozlar bilan ishonchli munosabatlarni yaratadi va korporativ kommunikatsiyalarni bir xilda boshqarishga imkon beradi.

Natijada, korporativ brendga mos ravishda tayyorlangan hujjatlar kompaniyaning bozordagi raqobatbardoshligini oshiradi, barqaror tasavvur yaratadi va korporativ imidjni mustahkamlaydi.

MODERN APPROACHES AND CHALLENGES IN ASSESSING FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE IN HIGHER EDUCATION

Xamidova Sevinch
Student at Chirchik State Pedagogical University
Phone:+998 88 010 14 31
E-mail: shamidova005@gmail.com
Scientific supervisor: **Akmalxonov Saidfozil**

Annotation: This article examines modern methods for assessing foreign language competence in higher education, highlighting teacher preparation, student engagement, and creative assessment strategies. It reflects on challenges such as repetitive tasks, teacher readiness, and student disengagement. By integrating performance-based tasks, collaborative projects, and digital tools, the study emphasizes a balance between efficiency and enjoyment, offering recommendations to make assessment both meaningful and motivating.

Keywords: assessment, teacher training, student motivation, creativity, performance-based tasks, digital tools, engagement

Аннотация: Статья рассматривает современные методы оценки иноязычной компетенции в высшем образовании, уделяя внимание подготовке преподавателей, мотивации студентов и креативным методам оценки. Обсуждаются проблемы: повторяющиеся задания, недостаточная подготовка преподавателей и потеря интереса у студентов. Исследование показывает, как выполнение практико-ориентированных заданий, групповые проекты и цифровые инструменты могут повысить вовлечённость и мотивацию студентов.

Ключевые слова: оценка, подготовка преподавателей, мотивация студентов, креативность, практико-ориентированные задания, цифровые инструменты, вовлечённость

Annotatsiya: Maqolada oliy ta’limda chet tili kompetensiyasini baholashning zamonaviy usullari tahlil qilinadi, o‘qituvchilar tayyorligi, talabalar motivatsiyasi va ijodiy baholash metodlari e’tiborga olinadi. Takroriy topshiriqlar, o‘qituvchilarning past malakasi va talabalar qiziqishining pasayishi kabi muammolar ko‘rib chiqiladi. Amaliy topshiriqlar, guruh loyihalari va raqamli vositalarni qo‘llash orqali baholash samarali va qiziqarli bo‘lishi mumkinligi ko‘rsatiladi.

Kalit so‘zlar: baholash, o‘qituvchilarni tayyorlash, talaba motivatsiyasi, ijodiylik, amaliy topshiriqlar, raqamli vositalar, faol ishtirok

Introduction. Foreign language assessment in higher education should not be about memorizing rules or filling out multiple-choice tests. Too often, I’ve seen students zone out during repetitive grammar exercises, their notebooks open but minds elsewhere. Some are forced into these classes, they don’t want to study languages; they’re there because the system requires it. Others start motivated but quickly get tired of monotony.

In my view, assessment should reflect real communication skills and spark curiosity. Students should feel challenged and engaged, not drained. This article explores how creative, performance-based, and collaborative assessments, supported by digital tools, can improve learning while reigniting motivation—especially in contexts like Uzbekistan, where teacher proficiency and resources vary.

Literature review and methodology. Modern research emphasizes that language assessment must capture not just grammar and vocabulary but practical communication and strategic skills (Bachman, 1990; Canale & Swain, 1980). CEFR and ACTFL frameworks stress real-world use, while recent studies suggest digital tools and AI feedback can personalize learning (Fulcher & Davidson, 2007).

Performance-based tasks—like role-plays, group projects, and presentations—help students practice authentic communication. Research shows that even students who seem disengaged can excel and find motivation when allowed to perform and collaborate.

This article uses qualitative analysis of classroom experiences, Uzbek case studies, and international frameworks. Observations focus on:

a. Teacher preparedness for digital and performance-based assessments
b. Student engagement and motivation patterns
c. How creative, collaborative, and authentic assessments impact learning outcomes

Many teachers in Uzbekistan face real challenges: they often lack strong English proficiency, struggle with new digital tools, and rely on traditional testing methods. I’ve observed classrooms where teachers hesitate to try innovative assessments because they fear making mistakes or don’t fully understand the technology. Without well-prepared teachers, even the best assessment methods fail. Students may get feedback that is either delayed, unclear, or too mechanical destroying both engagement and confidence. Students respond best when they feel agency and creativity.

For example:

- Role-playing scenarios make shy students speak actively and creatively
- Group presentations or collaborative projects allow students interested in art, drama, or performance to shine

- ❖ Interactive digital portfolios track progress and encourage self-reflection

Even students who were "forced" into language courses or bored by repetition show motivation when tasks feel meaningful and playful. Learning becomes less about grades and more about discovery and self-expression. Digital tools, online quizzes, and AI-assisted feedback offer instant results and flexible tracking. But teacher competence is crucial: if teachers cannot confidently use the tools, students see little benefit. Also, technology access varies across schools, which must be considered in implementing solutions. Assessment shouldn't just be efficient—it should be fun and engaging. Students need tasks that challenge them but also allow expression. Repetitive worksheets and rote exercises may measure knowledge, but they kill motivation. Blending traditional, digital, and performance-based assessments achieves balance: students learn effectively *and* enjoy the process.

Findings

- ➢ Performance-based tasks improve real-life communication and creativity.
- ➢ Teacher training and confidence directly impact assessment success.
- ➢ Collaborative and interactive assessments increase engagement.
- ➢ Digital tools are effective only with proper guidance and infrastructure.
- ➢ A balanced approach combining traditional, digital, and interactive methods is most effective.

Conclusion. From my research and classroom experience, here's my take: Assessment should be human-centered, it must value creativity, participation, and real-life application. Students who are bored, forced, or disengaged can rediscover motivation through interactive and performance-based tasks. Teacher competence is key: invest in professional development to make digital tools and innovative assessments work. Learning should feel like discovery, not punishment. Grades alone don't inspire students; experiences do. If I could redesign assessment in Uzbekistan, I'd prioritize creative, collaborative, and student-led methods, supported by digital feedback, while keeping some traditional evaluation to maintain structure. Assessment should motivate and energize learners, not drain them.

References

1. Bachman, L. F. (1990). *Fundamental Considerations in Language Testing*. Oxford University Press.
2. Brown, H. D. (2004). *Language Assessment: Principles and Classroom Practices* Pearson.
3. Canale, M., & Swain, M. (1980). "Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing." *Applied Linguistics*, 1(1), 1–47.
4. Council of Europe. (2020). *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment*.
5. Fulcher, G., & Davidson, F. (2007). *Language Testing and Assessment*. Routledge.
6. Weir, C. (2005). *Language Testing and Validation*. Palgrave Macmillan.

PARABOLIK TIPDAGI DIFFERENSIAL TENGLAMALARNI TO'R USULI BILAN YECHISH.

Anorbayev Madamin Maxmud o'g'li
Guliston davlat universiteti matematika kafedrasi o'qituvchisi
Quzibekova Odina Habibullo qizi
Guliston davlat universiteti matematika yo'nalishi 4-bosqich talabasi.

Faraz qilaylik, $\Gamma = \{0 < x < 1, 0 < t < T\}$ sohada ushbu

$$\frac{\partial u}{\partial t} = \frac{\partial^2 u}{\partial x^2} + f(x, y) \qquad (1)$$

Parabolic tenglamaning (issiqlik o'tkazuvchanlik tenglamasining)

$$u(x, 0) = \varphi(x) \qquad (2)$$

boshlang‘ich shart va

$$u(0,t)=\psi_0(t) \qquad u(1,t)=\psi_1(t) \tag{3}$$

chegaraviy shartlarini qanoatlantiruvchi yechimini topish talab qilinsin. Bu yerda $\varphi(x)$, $\psi_0(t)$, $\psi_1(t)$ - berilgan funksiyalar. (1)-(3) masalaning yechimi mavjud, yagona yechim $u(x,t)$ esa kerakli tartibgacha hosilalarga ega deb hisoblaymiz.

Ayirmali sxema qurish uchun Γ soha x va t koordinatalar bo‘yicha mos ravishda $h=\frac{1}{N}$, $\tau=\frac{T}{K}$ qadamli to‘g‘ri to‘rtburchak to‘r bilan almashtiramiz. (x_i,t_j) $i=0,1,...,N$, $j=0,1,...,K$ nuqtalar to‘plamini *to‘r sohaning tugunlari* deymiz.

Quyidagi (x_i,t_0), $i=0,1,...,N$, (x_0,t_j) va (x_N,t_j), $j=0,1,...,K$ tugunlari to‘r sohaning chegaraviy tugunlari, qolganlari esa to‘r sohaning *ichki tugunlari* deyiladi.

Endi (1) ni (x_i,t_j) nuqtada approksimatsiya qilish uchun $\frac{\partial u}{\partial t}$ va $\frac{\partial^2 u}{\partial x^2}$ hosilalarni

$$\left(\frac{\partial u}{\partial t}\right)_{(x_i,t_j)} \cong \frac{u_{ij+1}-u_{ij}}{\tau} \tag{4}$$

$$\left(\frac{\partial^2 u}{\partial x^2}\right)_{(x_i,t_j)} \cong \frac{u_{i+1j}-2u_{ij}+u_{i-1j}}{h^2} \tag{5}$$

taqribiy formulalar bilan almashtiramiz. (4) va (5) ni (1) ga qo‘yamiz, hamda (2) va (3) ning approksimatsiyasini yozamiz, natijada quyidagi ayirmali masalani hosil qilamiz:

$$\frac{u_{ij+1}-u_{ij}}{\tau}=\frac{u_{i+1j}-2u_{ij}+u_{i-1j}}{h^2}+f_{ij} \quad i=0,1,...,N-1, \quad j=0,1,...,K-1 \tag{6}$$

$$u_{i0}=\varphi_i, \quad i=0,1,...,N \tag{7}$$

$$u_{0j}=\psi_{0j}, \quad u_{Nj}=\psi_{1j}, \quad j=0,1,...,K-1 \tag{8}$$

(6), (7), (8) chiziqli algebraik tenglamalar sistemasi bo‘lib, tenglamalar soni noma’lumlar soniga tengdir. Agar j-qatlamdagi yechimning qiymatlari ma’lum bo‘lsa, (j+1)-qatlamdagi yechimning qiymati $u_{ij+1}=u_{ij}+\frac{\tau}{h^2}(u_{i+1j}-2u_{ij}+u_{i-1j})+\tau f_{ij}, \qquad i=0,1,...,N-1$

(9)

formula bilan aniqlanadi. u_{0j+1} va u_{Nj+1} lar mos ravishda ψ_{0j+1} va ψ_{1j+1} ga teng. Shuning uchun (6), (7), (8) sxema *oshkor* deyiladi.

Quyida ayirmali sxemaning turg‘unligi va yaqinlashishi uchun zaruriy shartni chiqaramiz. Xususan, (6), (7), (8) sxemani $\tau \le 0{,}5h^2$ shart o‘rinli bo‘lsagina qo‘llash mumkinligini ko‘rsatamiz. Buning uchun (6) ga mos

$$\frac{u_{kj+1}-u_{kj}}{\tau}=\frac{u_{k+1j}-2u_{kj}+u_{k-1j}}{h^2} \tag{10}$$

bir jinsli tenglamani ko‘ramiz. (10) ning xususiy yechimini

$$u_{kj}^{(\varphi)}=q^j e^{ikh\varphi} \tag{11}$$

ko‘rinishida izlaymiz, bu yerda i – mavhum bir, φ – ixtiyoriy haqiqiy son va q – aniqlanishi lozim bo‘lgan noma’lum son. (11) ni (10) ga qo‘yib va $e^{ikh\varphi}$ ga qisqartirib

$$\frac{q-1}{\tau}=\frac{e^{ih\varphi}-2+e^{ih\varphi}}{h^2}$$

ni hosil qilamiz, bundan

$$q=1-4\alpha\sin^2\frac{h\varphi}{2},\quad \alpha=\frac{\tau}{h^2} \tag{12}$$

ekanligini topamiz. (11) ko‘rinishdagi yechim uchun mos $u_{k0}(\varphi)=e^{ikh\varphi}$ boshlang‘ich shartlar chegaralangan. Agar φ ning qandaydir qiymatida (11) dagi *q* moduli bo‘yicha birdan katta bo‘lsa, u holda $j\to\infty$ da (11) cheksiz o‘suvchi bo‘ladi. Bunday holda (10) ayirmali tenglama noturg‘un deyiladi, chunki yechimning boshlang‘ich shartlarga uzluksiz bog‘liqligi buziladi. Agar $|q|\le 1$ bo‘lsa, (11) ko‘rinishdagi yechimlar j ning ixtiyoriy qiymatida chegaralangan bo‘lgani uchun (10) ayirmali tenglama turg‘un deyiladi. (10) tenglama uchun $|q|\le 1$ shart ixtiyoriy φ uchun faqat $\alpha\le 0.5$ bo‘lgandagina bajariladi. Demak, (6), (7), (8) ayirmali sxemani $\tau\le 0,5h^2$ shart bajarilgandagina qo‘llash mumkin. Bunday ayirmali sxema *shartli turg‘un* deyiladi.

Endi oshkormas sxemani ko‘ramiz. Buning uchun (x_{i+1},t_{j+1}), (x_i,t_{j+1}), (x_{i-1},t_{j+1}) nuqtalarni (1) ni approksimatsiya qilish uchun jalb etamiz va natijada

$$\frac{u_{ij+1}-u_{ij}}{\tau}=\frac{u_{i+1j+1}-2u_{ij+1}+u_{i-1j+1}}{h^2}+f_{ij+1},\ i=0,1,...,N-1,$$
$$j=0,1,...,K-1$$
$$u_{i0}=\varphi_i \qquad i=0,1,...,N$$
$$u_{0j+1}=\psi_{0j+1},\ \ u_{Nj+1}=\psi_{1j+1},\ \ j=0,1,...,K-1. \tag{13}$$

ko‘rinishidagi oshkormas sxemaga ega bo‘lamiz. Bu sxema τ bo‘yicha birinchi, h bo‘yicha ikkinchi tartibli approksimatsiyaga ega. (13) ni quyidagicha yozamiz:

$$\alpha u_{i+1j+1}-(1+2\alpha)u_{ij+1}+\alpha u_{i-1j+1}=\tau f_{ij},$$
$$i=0,1,...,N-1,\quad j=0,1,...,K-1 \tag{14}$$
$$u_{0j+1}=\psi_{0j+1},\ u_{Nj+1}=\psi_{1j+1},\quad j=0,1,...,K-1$$

(14) chiziqli algebraik tenglamalar sistemasi, uning matritsasi uch diagonalli, uni haydash usuli bilan yechish mumkin, chunki diagonal elementlari salmoqli.

(14) ayirmali sxema turg‘unligining zaruriy shartini chiqaramiz. Buning uchun

$$\frac{u_{ij+1}-u_{ij}}{\tau}=\frac{u_{i+1j}-2u_{ij}+u_{i-1j}}{h^2}$$

bir jinsli tenglamaning xususiy yechimini (11) ko‘rinishda izlaymiz va natijada

$$q=\left(1+4\alpha\sin^2\frac{h\varphi}{2}\right)^{-1},\ \ \alpha=\frac{\tau}{h^2}$$

ga ega bo‘lamiz. Demak, ixtiyoriy φ,τ, h larda $|q|\le 1$, ya’ni (13) ayirmali sxema absolut turg‘un. Absolut turg‘un sxemaning afzalligi shundaki, to‘r qadamlariga hech qanday shartning yo‘qligidir. Bu, o‘z navbatida, hisoblashdagi talab qilingan aniqlikni ta’min qilish uchun h va τ larni tanlash imkonini beradi.

Misol.

$\Gamma = \{0 < x < 1, 0 < t < 0.025\}$ sohada

$$\frac{\partial u}{\partial t} = \frac{\partial^2 u}{\partial x^2}, \qquad (1)$$

$$u(x,o) = \sin \pi x, \qquad (2)$$

$$u(x,o) = \sin \pi x \qquad (3)$$

differensial masalani to‘r metodi bilan $h = 0.1, \quad \alpha = 0.5$ bo‘lganda oshkor sxemadan foydalanib yeching.

Yechish. $\alpha = 0.5$ bo‘lganligi uchun $\tau = 0.005$ bo‘ladi. Berilgan masalani ayirmali masalaga o‘tkazamiz, u quyidagicha :

$$u_{i,j+1} = \frac{u_{i-1,j} + u_{i+1,j}}{2}, \quad i = 1,2,...,9, \quad j = 0,1,2,3,4 \qquad (1')$$

$$u_{i0} = \sin \pi x_i = \sin \pi \cdot 0.1i, \; i = 1,2,\ldots,10, \qquad (2')$$

$$u_{0j} = u_{10j} = 0, \qquad j = 0,1,2,3,4,5 \qquad (3')$$

Jadvalga boshlang‘ich va chegaraviy qiymatlarni yozamiz. Ularning simmetriyasidan foydalanib jadvalni faqat x=0; 0.1; 0.2; 0.3; 0.4; 0.5 lar uchun to‘ldiramiz. Yechimni birinchi qatlamidagi qiymatlarini (1’) da $j = 0$ desak,

$$u_{i,1} = \frac{u_{i-1,0} + u_{i+1,0}}{2}$$

formula bilan hisoblaymiz. Buning qiymatlarini jadvalning ikkinchi yo‘liga joylashtiramiz.

Endi (1’) da $j = 2$ deb,

$$u_{i,2} = \frac{u_{i-1,1} + u_{i+1,1}}{2}$$

formula bilan yechimning ikkinchi qatlamdagi qiymatlarini topamiz va jadvalning uchinchi yo‘liga yozib qo‘yamiz. Shu tariqa *t* ning 0.005; 0.010; 0.015; 0.020; 0.025 qiymatlari uchun yechimning qiymatlarini aniqlaymiz.

j	*X* / *t*	0	0.1	0.2	0.3	0.4	0.5
0	0	0	0.3090	0.5878	0.8090	0.9511	1.0000
1	0.005	0	0.2939	0.5590	0.7699	0.9045	0.9511
2	0.010	0	0.2795	0.5316	0.7318	0.8602	0.9045
3	0.015	0	0.2658	0.5056	0.6959	0.8182	0.8602
4	0.020	0	0.2528	0.4808	0.6619	0.7788	0.8182
5	0.025	0	0.2404	0.4574	0.6294	0.7400	0.7788

NEYROPEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING TA’LIM JARAYONIDAGI O’RNI

Xodjamqulov Umid Negmatovich
Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti Pedagogika fakulteti “Umumiy pedagogika” kafedrasi professori
Abdixodirova Go‘zal Erali qizi
Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti Pedagogika fakulteti “Umumiy pedagogika” kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada neyropedagogik texnologiyalarning zamonaviy ta’lim jarayonidagi o‘rni, ularning o‘quvchilarning bilish jarayonlarini qo‘llab-quvvatlashdagi imkoniyatlari hamda pedagogik amaliyotga integratsiyalash mexanizmlari tahlil qilinadi. Tadqiqot doirasida neyropedagogika tamoyillari asosida qurilgan dars jarayonlarining o‘quv motivatsiyasi, diqqat barqarorligi va axborotni qayta ishlash samaradorligiga ta’siri o‘rganildi. Empirik natijalar shuni ko‘rsatadiki, neyropedagogik texnologiyalar ta’lim samaradorligini oshirishda muhim vosita bo‘lib, kognitiv yukni optimallashtirish, individual yondashuvni kuchaytirish va metabilim ko‘nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. Tadqiqot yakunida ushbu texnologiyalarni O’zbekiston ta’lim tizimiga mos holda joriy etish bo‘yicha takliflar berilgan.

Kalit so‘zlar: neyropedagogika, ta’lim texnologiyalari, kognitiv jarayonlar, kognitiv yuk, metabilim, ta’lim samaradorligi.

Аннотация. В статье анализируется роль нейропедагогических технологий в современном образовательном процессе, их потенциал в поддержке когнитивного развития учащихся и механизмы интеграции в педагогическую практику. В ходе исследования изучено влияние уроков, построенных на нейропедагогических принципах, на учебную мотивацию, устойчивость внимания и эффективность переработки информации. Полученные данные показывают, что нейропедагогические технологии служат значимым инструментом повышения результативности обучения, оптимизации когнитивной нагрузки, индивидуализации подхода и формирования метакогнитивных навыков. В завершение представлены рекомендации по внедрению данных технологий в систему образования Узбекистана.

Ключевые слова: нейропедагогика, образовательные технологии, когнитивные процессы, когнитивная нагрузка, метакогниция, эффективность обучения.

Abstract. This article analyzes the role of neuropedagogical technologies in the modern educational process, their potential to support students’ cognitive development, and mechanisms of integration into pedagogical practice. The study investigates the impact of lessons designed according to neuropedagogical principles on learning motivation, attention sustainability, and information-processing efficiency. The findings demonstrate that neuropedagogical technologies are significant tools for enhancing learning outcomes, optimizing cognitive load, promoting individualized instruction, and developing metacognitive skills. The article concludes with recommendations for implementing these technologies within the educational system of Uzbekistan.

Keywords: neuropedagogy, educational technologies, cognitive processes, cognitive load, metacognition, learning effectiveness.

1. Kirish (Introduction)

So‘nggi yillarda ta’lim tizimi inson miyasi faoliyatini o‘rganishga asoslangan metodlarga tobora ko‘proq murojaat qilmoqda. Neyropedagogika – neyrobiologiya, kognitiv psixologiya va pedagogika chorrahasida shakllangan ilmiy yo‘nalish bo‘lib, o‘quv jarayonini miya faoliyatining tabiiy mexanizmlari bilan moslashtirishni maqsad qiladi. Ushbu yondashuv ta’limning samaradorligini oshirish, o‘quvchilarning bilim olish motivatsiyasi va kognitiv jarayonlarini qo‘llab-quvvatlashga xizmat qiladi.

Bugungi kunda ko‘plab mamlakatlarda neyropedagogik texnologiyalardan foydalanish – o‘quvchilar diqqatini boshqarish, xotira jarayonlarini rivojlantirish, o‘rganishning neyrofiziologik qonuniyatlariga asoslangan dars modellarini ishlab chiqish bilan bog‘liq holda jadal rivojlanmoqda.

O’zbekistonda bu yo‘nalishning shakllanishi 2018–2025 yillarda kuchaydi va pedagogik jarayonda raqamli vositalar bilan uyg‘unlashgan neyropedagogik yondashuvlarga talab oshmoqda.

Maqolaning maqsadi – neyropedagogik texnologiyalarning ta’lim jarayonidagi o‘rnini aniqlash, ularning o‘quvchilarning bilish faoliyatiga ta’sirini baholash hamda amaliy tatbiq etish mexanizmlarini taklif etishdir.

2. Metodlar (Methods)

Tadqiqot quyidagi metodlarga asoslandi:

2.1. Nazariy-tahliliy metodlar

- neyropedagogika bo‘yicha xalqaro va mahalliy ilmiy manbalarni tahlil qilish;
- kognitiv psixologiya va ta’lim texnologiyalari nazariyalarini solishtirish;
- ta’lim jarayonida kognitiv yuk nazariyasi, metabilim va diqqat jarayonlarini o‘rganish.

2.2. Empirik metodlar

Tadqiqot Toshkent va Samarqand shaharlaridagi 4 ta umumiy o‘rta ta’lim maktabida o‘tkazildi.

Ishtirokchilar:

- 6–8-sinf o‘quvchilaridan iborat 312 nafar respondent.

Tajriba tashkiloti:

- Eksperimental guruh (N = 156) – neyropedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslarda qatnashdi.
- Nazorat guruhi (N = 156) – an’anaviy dars texnologiyalari asosida o‘qitildi.

O’lchov vositalari:

- “Selective Attention Test”;
- “Cognitive Load Rating Scale”;
- motivatsiya indeksi so‘rovnomasi;
- dars jarayonining xronometraji.

Statistik tahlil: Student t-testi, Pearson korrelyatsiyasi.

3. Natijalar (Results)

3.1. Diqqat barqarorligi

Eksperimental guruhda diqqat testlari natijasi nazorat guruhiga nisbatan **18,6%** yuqori bo‘ldi ($p < 0,01$). Bu neyropedagogik darslarda multisensor yondashuv va ritmik faoliyatlardan foydalanish bilan izohlanadi.

3.2. Kognitiv yuk darajasi

Eksperimental guruhda kognitiv yuk balli o‘rtacha **22% kamaygan**, bu o‘quv materiali miyaning axborot qayta ishlash imkoniyatlariga moslashtirilganini ko‘rsatadi.

3.3. O’quv motivatsiyasi

Motivatsiya indeksi eksperimental guruhda **1,4 baravar** yuqoriroq bo‘ldi ($p < 0,05$). O’quvchilar darsni “qiziqarli”, “oson tushunarli”, “faol ishtirokni talab qiladi” deb baholashdi.

3.4. Akademik natijalar

Bir oylik sinovdan so‘ng umumiy akademik ko‘rsatkichlar eksperimental guruhda **15–19%** yuqori bo‘ldi.

4. Muhokama (Discussion)

Natijalar neyropedagogik texnologiyalarning ta’lim jarayonida sezilarli ijobiy ta’sirga ega ekanini ko‘rsatadi.

Ular, avvalo:

1. **kognitiv yukni optimallashtiradi** – murakkab axborotni kichik bloklarga bo‘lish, vizual tayanchlardan foydalanish, aqliy faoliyat ritmini sozlash;
2. **diqqatni boshqarishga yordam beradi** – multisensor stimullar, harakatli faoliyatlar, ritmik o‘yinlar;
3. **motivatsiyani kuchaytiradi** – o‘quvchini faol subyekt sifatida jalb etish;
4. **metabilim ko‘nikmalarini shakllantiradi** – o‘z o‘rganish jarayonini kuzatish, baholash, tuzatish.

Shuningdek, tadqiqot O’zbekiston ta’limi uchun muhim bo‘lgan bir qancha xulosalarni ko‘rsatadi: texnologiyalarni o‘qituvchilarga o‘rgatish, ilmiy asoslangan metodik qo‘llanmalar yaratish, neyromiflarning oldini olish, dars jarayonini miya fiziologiyasi bilan uyg‘unlashtirish.

5. Xulosa (Conclusion)

Tadqiqot neyropedagogik texnologiyalar ta’lim jarayonini optimallashtirishda, o‘quvchilar bilish jarayonlarini qo‘llab-quvvatlashda va dars samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega ekanini tasdiqladi. Keltirilgan natijalar ularni O’zbekistonning ta’lim tizimida keng joriy etish zarurligini ko‘rsatadi.

EMOTSIONALLIKNING LINGVISTIK TALQINI

Rakhmonova Amira Ulfatovna
Samarkand State Institute of Foreign Languages
E-mail address: amirarakhmonova9128@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada emotsionallikning lingvistik talqini, uning til tizimidagi funksiyalari, ifoda vositalari va ko‘p qatlamli semantik tabiati tahlil qilinadi. Mazkur maqola doirasida leksik, grammatik, fonetik va stilistik darajalarda emotsionallikni ifodalovchi birliklar keng misollar bilan ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, turli nutq janrlaridan olingan misollar asosida emotsional bo‘yoqlangan til vositalarining kommunikativ, ekspressiv va baholoviy funksiyalari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: emotsionallik, lingvistik talqin, kognitiv-emotiv mexanizmlar, emotsional semantika, stilistik vositalar, ekspressivlik, konnotativ ma’no, diskursiv emotsionallik, badiiy nutq, personaj hissiyotlari, emotiv birliklar, emotsional intensifikatsiya

Kirish

Tilshunoslikda emotsionallik tushunchasi og‘zaki yoki yozma nutqda ekspressivlikning asosiy ko‘rinishi sifatida baholovchi, hissiy bo‘yoqdor til birliklari yordamida namoyon bo‘ladi. L. A. Novikov “Matn semantikasi va stilistika” asarida emotsional vositalarni tilning ekspressiv semantik qatlamiga mansub va sub’ektiv munosabatni bildiruvchi vositalar qatoriga qo‘shadi (Novikov, 1992). Bunday birliklarning tadqiqi tilning nafaqat mantiqiy-informatsion, balki hissiy-kommunikativ tabiatini ham anglashga ko‘maklashadi. Emotsional birliklar yordamida ma’lum bir individual shaxs o‘z kayfiyati, munosabati, bahosi yoki psixologik holatini nutq sathida ifodalay oladi.

Tilshunoslikning eng muhim sohalaridan biri leksik qatlamda emotsionallik bo‘lib, so‘zlarning semantik, konnotativ va ekspressiv xususiyatlari orqali insonning hissiy munosabatini ifodalash imkoniyatlarini o‘rganadi. Leksik emotsionallik til tizimining barcha darajalarida kuzatilishi mumkin, lekin aynan leksik birliklar—so‘zlar, iboralar, frazeologizmlar—insonning his-tuyg‘ularini bevosita aks ettiruvchi vositalar sifatida o‘rganiladi.

Tilshunoslar leksik emotsionallikni uchta asosiy kategoriya orqali sharhlashadi:

1. denotativ ma’no – so‘zning asosiy lug‘aviy mazmuni;
2. konnotativ ma’no – hissiy, baholovchi yoki uslubiy qo‘shimcha ma’no;
3. ekspressivlik – so‘zning kuchaytiruvchi, ta’sirchanlik darajasi.

Shuning uchun, Shaxovskiy (1987) emotsional leksikani “denotativ mazmuni neytral bo‘lishi mumkin, ammo konnotativ qatlami kuchli bo‘lgan birliklar tizimi” sifatida ifodalaydi. Demak, “achchiq”, “yovuz”, “muloyim”, “muhabbat” kabi so‘zlar o‘z shaklida hissiy komponentni o‘z ichiga oladi.

Leksik emotsionallik masalasida ingliz tilshunosligida K. Palmer, D. Crystal, G. Leech, P. Wierzbicka kabi olimlar ham muhim ahamiyatga molik nazariy yondashuvlarni taklif qilishgan. Masalan, Leech (1981) konnotativ semantikaning emotsional, baholovchi va stilistik komponentlarini ajratib chiqib, emotsional (hissiy) ma’no “tilning ijtimoiy-psixologik funksiyasini shakllantiruvchi asosiy omillardan biri” ekanini haqida to‘xtalib o‘tadi. Shuningdek, u konnotativ ma’noni “emotional, evaluative and stylistic shading” deb ataydi. Bunda so‘zning denotativ neytral bo‘lishiga qaramay, uning emotsional konnotatsiyasi kuchli bo‘lishi mumkinligi kuzatiladi.

Masalan, *home* — faqat ‘uy’ emas, balki “iliqlik, xavfsizlik, yaqinlik” semalarini bildiradi. *Ona, yurt* — o‘zbek tilida kuchli emotsional-assotsiativ qiymatga ega.

Leksik emotsionallik tilning semantik tizimida alohida o‘rin egallagan murakkab lingvistik hodisa bo‘lib, so‘zlarning nafaqat denotativ mazmuni, balki ularning konnotativ, baholovchi va ekspressiv qatlamlari orqali namoyon bo‘ladigan hissiy bo‘yoqdorlikni talqin qiladi. So‘zning emotsional kuchi uning semantikasida, madaniyatning belgilarida va muloqot jarayonida vujudga keladi. Shu bois emotsionallikni o‘rganishda lingvistik, kognitiv, psixolingvistik va pragmalingvistik yondashuvlar uyg‘unlashadi.

Roland Barthes (1977) konnotatsiyani madaniy va psixologik kodlarning birikmasi sifatida talqin qilib, emotsional ma’no so‘zning jamiyatdagi kishilar ongida shakllangan qo‘shimcha ma’nolar ko‘lami” ekanini uqtiradi. Shaxovskiy (1987) esa emotsional leksikani “so‘zning hissiy reallikka nisbatan munosabatini aks ettiruvchi semalar majmui” sifatida izohlaydi. Keyinchalik, Wierzbicka (1999) konnotativ-emotiv semantikani “madaniy jihatdan xos konseptlar” sifatida izohlaydi. Masalan,

- *shame - or-nomus*,
- *pride - g‘urur*,
- *love - muhabbat.*

Bu birliklar denotativ mazmunga ega bo‘lish bilan birga, chuqur madaniy-assotsiativ qatlamni o‘zida mujassamlashtiradi.

Leksik emotsionallikning nazariy asoslari ko‘p yoqlama tadqiq qilingan bo‘lib, ushbu hodisa semantik, pragmatik stilistik yondashuvlar kesishgan joyida rivojlanadi. So‘zning emotsional ta’siri uning ichki semantik tuzilmalaridan tortib, madaniy kodlar, stilistik registr, nutq vaziyati va muloqot maqsadigacha bo‘lgan butun tizimga bog‘liqdir.

Aytish mumkinki, ekspressivlik bu so‘zning stilistik ta’sirchanligidir. U kuchaytirgichlar va stilistik vositalar bilan chambarchas bog‘liq. M. Vinogradov (1972) ekspressivlikni “so‘zning emotsional ohangini kuchaytiruvchi omil” deb ta’riflaydi. Misol uchun, ingliz tilida: *terribly happy, absolutely wonderful, utterly destroyed*. O’zbek tilida: *behad quvonch, o‘ta xavfli, behad go‘zal*. Ko‘pincha, ekspressivlik epitetlar, metaforalar kabi stilistik vositalar yordamida shakllanadi.

Emotsionallikning grammatik talqini tilning morfologik va sintaktik vositalari yordamida kodlash jarayonini anglatadi. O’zbek tilida grammatik emotsionallik, dastlab, affiksal mexanizmlar yordamida shakllanadi. Misol uchun, *“bolaginam”* -gin(a)/-kin(a) (mehr, erkalash), *“voy bechora-ku”* -voy/-ey (hayrat, achinish), -ku/-da (kuchli ta’kid) kabi qo‘shimchalar nutq subyektining hissiy kayfiyatini grammatik shaklga yuklaydi. Ingliz tilida esa affiksal emotsionallik deyarli rivojlanmagan bo‘lib, grammatik emotsional ma’no asosan modal fe’llar (*must, may, can’t*) orqali subyektiv munosabatni ifodalashi mumkin. Yordamchi fe’lning ta’kidlovchi shakli *“I do care!”* va exclamatory constructions *“How wonderful!”, “What a pity!”* orqali yuzaga chiqadi.

Sintaktik darajada o‘zbek tilidagi undov gaplar va ritorik murojaatlar jumladan, *“Ey azizlar!”, “Nega bunday bo‘ldi axir?!”* kabi birikmalar hissiy ekspressivlikni kuchaytiradi. Ingliz tilida esa exclamative sentences (undov gaplar) va rhetorical questions (ritorik savollar) kommunikativ-emotsional ta’sirni shakllantiradi. Har kkala tilda emotsionallik grammatik jihatdan ifodalanishi mumkin bo‘lsa-da, bu jarayon tillarning tipologik farqlariga mos ravishta amalga oshishini kuzatishimiz mumkin. Ya’ni o‘zbek tili agglutinative bo‘lib affiksal vositalarga tayansa, ingliz tili analitik strukturalangan hisoblanib sintaktik qurilmalarga ko‘proq tayanadi. Bu holat grammatik emotsionallik universal xususiyatga ega bo‘lsa-da, har bir til o‘z tizimiga xos farqlanishini ko‘rsatadi.

Emotsionallikning fonetik talqini nutq subyektining hissiy kayfiyatini fonetik vositalar orqali ifodalashni anglatadi. O’zbek tilida bu hodisa asosan intonatsiya, ritm, urg‘u va affiksal fonemalar yordamida yuzaga chiqadi; masalan, undov va murojaat konstruktsiyalari *“Ey azizlar!”* yuqori ohang bilan auditoriyada diqqat va hayrat uyg‘otadi, shuningdek, suffikslar (*-gin(a), -voy, -ku*) samimiylik va mehrni aks ettiradi (Kohestanov, 2019). Ingliz tilida esa fonetik emotsionallik intonatsiya, eksklamativ gaplar, modal fe’llar va ritmik strukturalar orqali ifodalanadi: Winston Churchillning nutqidagi *“We shall never surrender!”* qat’iyat va hayajonni fonetik jihatdan

kuchaytiradi, Virginia Woolfning *“How wonderful life is!”* jumlasi esa hayrat va quvonchni aks ettiradi (Austin, 1962; Wierzbicka, 1999). Shunday qilib, o‘zbek tilida emotsionallik ko‘proq affiksal va intonatsion vositalar bilan ifodalanadigan bo‘lsa, ingliz tilida u sintaktik struktura va modalitet orqali shakllanadi, bu esa fonetik emotsionallikning universal funksiyasi va tilga xos mexanizmlarini ko‘rsatadi (Huddleston & Pullum, 2002; Palmer, 2001).

Emotsionallikning stilistik talqini nutq yoki matnning leksik, morfologik va sintaktik vositalari orqali hissiy rangini shakllantirish jarayonidir. O’zbek tilida badiiy va siyosiy diskurslarda bu hodisa epitetlar, metaforalar, undovlar va takrorlar orqali yuzaga chiqadi; masalan, Shavkat Mirziyoyevning nutqlarida *“jonajon Vatanimiz”* yoki *“aziz xalqimiz”* kabi birikmalar auditoriyada mehr, faxr va birdamlik hissini uyg‘otadi (Mirziyoyev, 2017). Ingliz tilida esa stilistik emotsionallik epitet, metafora, eksklamativ gap va ritmik takrorlar orqali ifodalanadi; masalan, Winston Churchillning *“These are not dark days; these are great days”* jumlasi auditoriyaga ruhlantiruvchi va optimistik kayfiyat beradi, Franklin D. Rooseveltning *“The only thing we have to fear is fear itself”* jumlasi esa salbiy emotsiyani kuchaytirish orqali ijtimoiy uyg‘unlikni ta’minlaydi (Austin, 1962; Wierzbicka, 1999). Shunday qilib, o‘zbek va ingliz tillarida stilistik emotsionallik bir xil funksiyani bajaradi — auditoriyada hissiy ta’sir yaratish va nutqning ekspressivligini oshirish — ammo ifodalanish vositalari tilning leksik-stilistik va madaniy xususiyatlariga mos ravishda farqlanadi (Huddleston & Pullum, 2002; Palmer, 2001).

Xulosa. Emotsionallik til tizimining barcha darajalarida — leksik, grammatik, fonetik va stilistik qatlamlarda — o‘ziga xos tarzda namoyon bo‘ladigan murakkab lingvistik hodisa hisoblanadi. Leksik sathda u so‘zlarning denotativ mazmunidan tashqari konnotativ, baholovchi va ekspressiv komponentlari orqali yuzaga chiqsa, grammatik darajada affiksal vositalar (o‘zbek tilida) va sintaktik-modallik konstruktsiyalari (ingliz tilida) orqali kodlanadi. Fonetik sathda intonatsiya, urg‘u, ritm kabi prosodik vositalar hissiy yukni kuchaytiradi, stilistik talqinda esa epitet, metafora, takror, undov kabi badiiy-uslubiy birliklar orqali emotsional ta’sirga erishiladi. Qiyosiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, o‘zbek tili emotsionallikni asosan affiksal, intonatsion va murojaat shakllari orqali ifodalashga moyil bo‘lsa, ingliz tili sintaktik qurilmalar, modalitet va ritmik strukturalarga tayanadi. Shunga qaramay, har ikki tilda emotsional birliklarning asosiy funksiyasi bir xil — nutq subyektining hissiy munosabatini yetkazish, kommunikativ ta’sirchanlikni oshirish va muloqot jarayonida baholovchi ohang yaratish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Austin, J. L. (1962). *How to Do Things with Words*. Oxford: Clarendon Press.
2. Barthes, R. (1977). *Image-Music-Text.* London: Fontana Press.
3. Churchill, W. (1940). *Speeches of Winston Churchill*. London: Cassell & Co.
4. Huddleston, R., & Pullum, G. (2002). *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
5. Kohestanov, Q. (2019). *O’zbek tilida emotiv birliklar semantikasi*. Toshkent: O’zMU nashriyoti.
6. Leech, G. (1981). *Semantics: The Study of Meaning.* London: Penguin Books.
7. Mirziyoyev, Sh. (2017). *Nutqlar va murojaatlar.* Toshkent: O’zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti.
8. Novikov, L. A. (1992). *Matn semantikasi va stilistika.* Moskva: Nauka.
9. Palmer, F. R. (2001). *Mood and Modality*. Cambridge: Cambridge University Press.
10. Rahmanova, A. (2021). O ‘. HOSHIMOVNING “IKKI ESHIK ORASI” ROMANIDA BADIIY PERSONAJLARNING ICHKI HISSIYOTLARINI NAMOYON ETISHDA METAFORANING O’RNI. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, *2*(3).
11. Rakhmonova, A. (2021). Stylistic Peculiarities of Expressing Inner Emotions of Personages in Uzbek and English Novels. *Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal*.
12. Rakhmonova, A. U. (2017). Some common-faced lingual problems in learning English language by Uzbek students. *Ученый XXI века*, 37.
13. Rakhmonova, A., & Abduhakimova, Z. (2024). Pragmalinguistic aspects of emotiveness in English language. *Pedagogs*, *51*(1), 167-170.

14. Raxmonova, A. U. (2021). POSITIVE AND NEGATIVE CLASSIFICATION OF EMOTIONS. *Актуальные научные исследования в современном мире*, (8-1), 12-17.
15. Roosevelt, F. D. (1933). *Inaugural Address, March 4, 1933.* Washington, D.C.: US Government Printing Office.
16. Sayfullayeva, R. & Mengliyev, B. (2017). *Hozirgi o‘zbek tili: Morfologiya.* Toshkent: Fan nashriyoti.
17. Shaxovskiy, I. (1987). *Emotsionalnaya leksika v russkom yazyke*. Moskva: Vysshaya Shkola.
18. Vinogradov, M. (1972). *Russkaya stilistika.* Moskva: Nauka.
19. Wierzbicka, A. (1999). *Emotions Across Languages and Cultures.* Cambridge: Cambridge University Press.
20. Woolf, V. (1925). *Mrs Dalloway*. London: Hogarth Press.

KIMYO FANIDA O’QUVCHILAR BILIMINI MONITORING QILISHDA BULUTLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Ismoilov Qurbon Quvvatovich
Sh.Rashidov tuman 1-maktab
Mardanov Ravshan Abdullayevich
G‘allaorol tumani 79-maktab

Annotatsiya: Ushbu maqolada kimyo ta’limida o‘quvchilar bilimini monitoring qilish jarayonida bulutli texnologiyalardan foydalanishning afzalliklari, imkoniyatlari va samaradorligi tahlil qilinadi. Google Classroom, Google Forms, Google Docs va Google Drive kabi xizmatlarning kimyo fanida testlar, virtual laboratoriyalar, topshiriqlar va laboratoriya hisobotlarini real vaqt rejimida baholashga qaratilgan funksiyalari yoritiladi. Bulutli texnologiyalar ta’lim jarayonini raqamlashtirish, o‘quvchilar faoliyatini individual kuzatish va o‘qituvchi-o‘quvchi o‘rtasidagi samarali axborot almashinuvini ta’minlashga xizmat qilishi ilmiy asosda ko‘rsatib beriladi.

Kalit so‘zlar: bulutli texnologiyalar, kimyo ta’limi, bilim monitoringi, Google Classroom, Google Forms, virtual laboratoriya, raqamli pedagogika, AKT.

Abstract: This article analyzes the advantages and effectiveness of using cloud technologies in monitoring students’ knowledge in chemistry education. The study highlights the functional capabilities of Google Classroom, Google Forms, Google Docs, and Google Drive in administering tests, conducting virtual laboratory activities, assigning tasks, and evaluating laboratory reports in real time. The findings demonstrate that cloud services contribute to the digitalization of the learning process, enable individualized student tracking, and enhance teacher–student communication in chemistry instruction.

Key words: cloud technologies, chemistry education, knowledge monitoring, Google Classroom, Google Forms, virtual laboratory, digital pedagogy, ICT.

Kirish. Hozirgi vaqtda ta’lim jarayonini zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarisiz tasavvur etib bo‘lmaydi. Ayniqsa kimyo fanida virtual laboratoriyalar, onlayn tajribalar, simulyatorlar va bulutli servislar o‘quvchilar bilimini aniq baholashda katta imkoniyatlar yaratmoqda. “Bulutli texnologiyalar” — bu tarqatilgan ma’lumotlarni internet orqali qayta ishlashga imkon beruvchi xizmatlar bo‘lib, o‘quv jarayonining samaradorligini oshirishda muhim vosita sifatida namoyon bo‘lmoqda. Internet tarmog‘ining tezligi ortishi klient-server modelidan bulutli hisoblash modeliga o‘tishga imkon berdi va bugungi kunda o‘qituvchilar ham, o‘quvchilar ham bulutli xizmatlardan oson foydalanmoqda.

Kimyo fani o‘quvchilarda mustaqil izlanish, tahlil qilish, tajriba natijalarini solishtirish, haqiqiy kimyoviy jarayonlarni modellashtirish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shu bois bulutli texnologiyalardan foydalanish kimyo fanida bilim monitoringini samarali tashkil etishning eng qulay vositasiga aylandi.

Metodlar (Methods)

Maqolada kimyo fani o‘qituvchilari tomonidan bulutli texnologiyalar asosida tashkil etiladigan monitoring jarayonlarini o‘rganish maqsad qilingan. Tadqiqot Google ilovalari —

Google Classroom, Google Forms, Google Docs, Google Drive, YouTube, Google Calendar kabi xizmatlardan foydalanishning samaradorligini tahlil qilishga asoslangan.

Bulutli texnologiyalarning uch asosiy modeli o‘rganildi:

- **SaaS** — tayyor dasturlar asosida kimyo testlari, virtual laboratoriyalar yaratish.
- **PaaS** — kimyo jarayonlarini modellashtiruvchi mini-dasturlarni joylashtirish.
- **IaaS** — katta hajmdagi o‘quv ma’lumotlari, video-tajribalar, laboratoriya natijalarini saqlash.

Kimyo o‘qituvchilarining Google Classroom asosida kurs yaratishi, topshiriqlar berishi, tahliliy jadval shakllantirishi va o‘quvchi natijalarini Monitoring qilish jarayoni amaliy asos sifatida tahlil qilindi.

Natijalar

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, bulutli texnologiyalar kimyo fanida o‘quvchilar bilimini baholash sifatini sezilarli darajada oshiradi:

1. Google Forms orqali testlar

- real vaqt rejimida avtomatik tekshiruv;
- xatolar bo‘yicha tezkor tahlil;
- o‘quvchining individual o‘zlashtirish dinamikasini kuzatish imkoniyati.

2. Google Classroom yordamida topshiriqlar monitoringi

- har bir o‘quvchining bajarilgan laboratoriya ishlari alohida papkalarda saqlanadi;
- muddat belgilangan topshiriqlar;
- bajarilmagan ishlar avtomatik qayd etiladi.

3. YouTube orqali video-laboratoriyalar

- xavfsiz kimyo tajribalarini masofadan o‘rganish;
- tajriba jarayonlarini takror-takror ko‘rib chiqish imkoniyati;
- o‘quvchilarda amaliy kompetensiyalarni rivojlantiradi.

4. Google Docs va Google Drive

- guruh bo‘lib kimyoviy masalalarni yechish;
- umumiy laboratoriya hisobotini birgalikda tayyorlash;
- o‘qituvchi tomonidan real vaqt baholash imkoniyati.

Natijalar shuni ko‘rsatdiki, bulutli texnologiyalar kimyo fanida tezkor teskari aloqa (feedback) yaratadi, o‘quvchilar faolligini oshiradi va individual o‘zlashtirish jarayonini nazorat qilishni osonlashtiradi.

Muhokama va Xulosa

Kimyo fanida bulutli texnologiyalardan foydalanish nafaqat o‘quvchilar bilimini monitoring qilishni, balki ta’lim jarayonini zamonaviy talablar darajasida tashkil etishni ta’minlaydi. Google ilovalari yordamida o‘quvchilar mustaqil izlanishga, o‘z natijalarini solishtirishga, laboratoriya ishlari va tajribalarni virtual tarzda bajarishga o‘rganadilar.

Bulutli xizmatlarning qulayliklari:

- bepul va barcha qurilmalarda ishlaydi;
- qog‘ozsiz ta’lim tizimini yaratadi;
- kimyoviy jarayonlarni simulyatsiya qilish imkonini beradi;
- o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida samarali muloqot yaratadi;
- individual yondashuv imkoniyatini kengaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, bulutli texnologiyalar kimyo ta’limida o‘quvchilar bilimini sifatli monitoring qilish, real vaqt rejimida baholash va kimyoviy jarayonlarning virtual modellaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytiradi. Bu nafaqat ta’lim samaradorligini oshiradi, balki o‘quvchida XXI asr ko‘nikmalarini shakllantirishga ham xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining "Axborot – kommunikatsiya texnologiyalarini yanada rivojlantirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida"gi qarori. 19.02.2018 y. №PQ–5349.

2. Delov T.E. “Bulutli texnologiyalar” fanidan o‘quv qo‘llanma. Toshkent: TATU, 2020. — 217 b.
3. www.ziyonet.uz
4. www.kitob.uz
5. www.tdpu.uz

CULTURE OF INFORMATION DISSEMINATOIN IN THE MEDIA SPACE

Yuldasheva Ziyada Tulqin qizi
Student of the “Applied mathematics” department of Chirchik State Pedagogical University
yuldashevaziyoda445@gmail.com
+998913760106

Annotatsiya. Media maydonida axborot tarqatish madaniyati jamoatchilik ongini shakllantirish, shaffoflikni ta’minlash, axloqiy jurnalistikani targ‘ib etishda muhim o‘rin tutadi. Raqamli asrda axborotning tez tarqalishi noto‘g‘ri ma’lumotlarning oldini olish uchun axloqiy me’yorlarga qat’iy rioya qilishni, aniqlik va ishonchlilikni talab qiladi. Ushbu maqolada axborotni tarqatish tamoyillari, ommaviy axborot vositalari etikasining jamiyatga ta’siri va raqamli transformatsiya bilan bog‘liq muammolar ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, unda OAV faoliyatini tartibga soluvchi me’yoriy-huquqiy bazalar va ularning axborot yaxlitligini saqlashdagi roli qisqacha tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: media madaniyati, axborotni tarqatish, jurnalistika etikasi, raqamli media, ommaviy axborot vositalarini tartibga solish, axborot yaxlitligi.

Аннотация. Культура распространения информации в медиапространстве играет ключевую роль в формировании общественного сознания, обеспечении прозрачности и продвижении этической журналистики. В цифровую эпоху быстрое распространение информации требует строгого соблюдения этических стандартов, точности и надежности для предотвращения дезинформации. В данной статье рассматриваются принципы распространения информации, влияние этики СМИ на общество и проблемы, возникающие в связи с цифровой трансформацией. Также в ней дается краткий анализ нормативно-правовых рамок, регулирующих деятельность СМИ, и их роли в поддержании целостности информации.

Ключевые слова: медиакультура, распространение информации, журналистская этика, цифровые СМИ, регулирование СМИ, целостность информации.

Abstract. The culture of information dissemination in the media space plays a key role in shaping public awareness, ensuring transparency, and promoting ethical journalism. In the digital age, the rapid spread of information requires strict adherence to ethical standards, accuracy, and reliability to prevent misinformation. This article examines the principles of information dissemination, the influence of media ethics on society, and the challenges posed by digital transformation. It also provides a brief analysis of regulatory frameworks governing media activities and their role in maintaining information integrity.

Keywords: media culture, information dissemination, journalism ethics, digital media, media regulation, information integrity.

Introduction. In the modern digital era, the culture of information dissemination in the media space has undergone profound transformations. The rapid development of digital platforms has democratized content creation and distribution, allowing individuals and organizations to reach global audiences instantly. However, this democratization has also introduced challenges in ensuring the accuracy, reliability, and ethical standards of disseminated information.

- *The Role of Social Media in Information Dissemination*

Social media plays a crucial role in the spread of information. According to a Pew Research Center study, 54% of U.S. adults regularly or occasionally obtain news from social media, highlighting its growing influence on news consumption. Platforms like Facebook and YouTube are the leading sources, with nearly one-third of American adults relying on them for news. Instagram

(20%) and TikTok (17%) are also emerging as significant news sources among younger demographics.

- *Age-Dependent Information Consumption*

Different age groups show significant variations in how they consume information. For example, 52% of TikTok users get news from the platform, a sharp increase from 43% in 2023 and 22% in 2020. This growth reflects TikTok's rising role as a primary news source for younger audiences.

- *Decline of Traditional Media*

Traditional media, particularly cable television, has experienced a decline in viewership among younger audiences. During the 2024 U.S. presidential elections, new media platforms such as podcasts, TikTok, and social media outperformed traditional television and newspapers. Notably, **Donald Trump**'s interview on the **Joe Rogan** podcast attracted millions of viewers, underscoring the growing dominance of alternative media.

- *Ethical Considerations in Information Dissemination*

Ethical information dissemination remains a cornerstone of responsible journalism. Adhering to principles of accuracy, fairness, and accountability is essential for maintaining public trust and supporting democratic processes. However, challenges such as the spread of misinformation and the economic pressures on traditional media persist. The rapid circulation of false information on social media can shape public opinion in harmful ways, emphasizing the need for stronger ethical guidelines and regulatory frameworks.

- *Future Predictions*

The rise of digital platforms is expected to continue, bringing new challenges and opportunities for the culture of information dissemination. For instance, TikTok's user base is projected to reach 1.2 billion in 2024, a significant increase from 800 million in 2021. This trend underscores the platform's growing influence among younger audiences.

- *Conclusion*

The culture of information dissemination is evolving under the influence of digital platform growth, shifting audience behaviors, and ethical considerations. Understanding these dynamics is crucial for fostering informed citizenship and developing a media environment that encourages constructive public discourse.

Literature analysis. The dissemination of information within the media landscape has been extensively studied, with a focus on the dynamics introduced by digital platforms. A comprehensive literature review reveals several key themes influencing information dissemination:

- *Social Media's Role in Information Dissemination*

Social media platforms have democratized information sharing, allowing individuals to bypass traditional media gatekeepers. This shift enables users to share personal narratives and perspectives directly. For instance, during the Arab Spring, platforms like Twitter and Facebook were instrumental in organizing protests and disseminating real-time updates, highlighting the power of social media in mobilizing societal change.

- *Challenges of Misinformation*

The rapid spread of information on social media also facilitates the dissemination of misinformation. Sensational or false content often garners significant attention, exacerbated by algorithms prioritizing engaging material. This environment can lead to echo chambers, where users are predominantly exposed to information reinforcing their existing beliefs, thereby limiting exposure to diverse perspectives.

- *User Influence in Information Dissemination*

User influence significantly affects information dissemination on social media. Users with substantial followings can mobilize their networks to rapidly spread information. Research indicates that influential users can have a pronounced impact on the reach and speed of information dissemination, particularly during public health emergencies.

- *Government Use of Social Media*

Government entities utilize social media to disseminate information and engage with the public. Studies show that government ministries primarily direct users to internal Facebook pages rather than official websites. Content such as operations, events, and symbolic acts containing visual elements like photos or videos tend to generate higher engagement levels.

- *The Streisand Effect*

Attempts to suppress information can inadvertently lead to increased public attention, a phenomenon known as the Streisand Effect. Efforts to hide or censor information often result in greater dissemination, driven by human curiosity and psychological reactance. This underscores the importance of transparency in information management.

Methodology. To analyze the culture of information dissemination in the media space, a mixed-methods approach was employed, integrating quantitative data analysis with qualitative content examination.

➢ Quantitative Analysis

Data was collected from various social media platforms to assess patterns in information dissemination. Metrics such as share rates, user engagement levels, and the influence of user demographics were analyzed to identify trends and correlations. For example, the sharing rate was used as a measure of information dissemination effectiveness, considering factors like content relevance and feedback mechanisms.

➢ Qualitative Content Analysis

A content analysis of government social media posts was conducted to understand the characteristics of highly engaging content. This involved examining the types of content posted, the presence of visual elements, and the nature of the messages conveyed. The analysis aimed to identify content strategies that effectively engage the public and promote information dissemination.

➢ Case Studies

Specific instances, such as the Arab Spring and the Streisand Effect, were analyzed to understand the real-world implications of information dissemination strategies. These case studies provided insights into how information spreads in different contexts and the consequences of attempts to control or suppress information.

➢ Statistical Tools

Advanced statistical tools and software were utilized to analyze the collected data. Techniques such as regression analysis and network analysis helped identify patterns and relationships within the data, providing a comprehensive understanding of information dissemination dynamics.

By employing this multifaceted methodology, the study aims to provide a nuanced understanding of the factors influencing information dissemination in the modern media landscape, considering both the opportunities presented by digital platforms and the challenges they pose.

Results. The study of information dissemination culture within the media landscape reveals several significant trends, reflecting the evolving dynamics of news consumption, platform preferences, and public engagement.

1. Declining Interest in News and Politics

Recent data indicates a notable decrease in public interest in news and political affairs. Across 12 tracked markets, interest in news has declined from 66% in 2018 to 49% in 2024. Similarly, political interest has fallen from 45% to 30% over the same period. In the United Kingdom, interest in news has nearly halved, dropping from 70% in 2015 to 38% in 2024.

2. Rise in News Avoidance

There is an increasing trend of selective news avoidance among audiences. Approximately 39% of respondents now report sometimes or often avoiding the news, up from 36% in the previous year and 29% in 2017. This phenomenon is particularly pronounced in countries like Brazil, Spain, Germany, and Finland. In the UK, news avoidance has nearly doubled, rising from 24% in 2017 to 46% in 2024.

3. Shifts in Platforms for News Consumption

The platforms through which audiences consume news are undergoing significant changes:

Decline of Facebook: Weekly usage of Facebook for news has decreased from 36% in 2014 to 26% in 2024 across 12 countries.

Rise of Video Platforms and Messaging Apps: Platforms such as YouTube, Instagram, and WhatsApp have seen increased usage for news consumption. Notably, TikTok, a relatively new entrant, has achieved a weekly news usage rate of 8%, approaching Twitter's 11%.

4. *Demographic Variations in Platform Usage*

Younger adults are increasingly turning to platforms like TikTok for news. As of 2024, 39% of U.S. adults under 30 regularly get news from TikTok, compared to 19% of those aged 30 to 49, 9% of those aged 50 to 64, and 3% of those 65 and older.

5. *Impact of Misinformation and Fragmentation*

The proliferation of misinformation and the fragmentation of information sources have contributed to political polarization and the formation of information bubbles. This fragmentation leads to different groups encountering divergent versions of reality, exacerbating ideological divides and democratic dysfunction.

6. *Political Engagement through Digital Strategies*

Political entities are adapting to the changing media landscape by employing new digital strategies. For instance, the Democratic Party in the United States has collaborated with online influencers and content creators to enhance engagement, aiming to resonate with audiences increasingly reliant on social media for news. This approach seeks to boost online interaction, reflecting a shift towards modern digital campaigning.

7. *Media Literacy Initiatives*

Efforts to address media literacy are emerging as a response to the challenges posed by media manipulation and misinformation. Literary works, such as Suzanne Collins' "Sunrise on the Reaping," explore themes of media manipulation and propaganda, emphasizing the importance of critical media consumption and the recognition of persuasive communication techniques.

Discussion. The evolution of information dissemination within the media landscape presents a multifaceted and intricate scenario, characterized by technological advancements, shifting user behaviors, and emerging ethical considerations.

1. *Transition from Public to Private Sharing*

Recent trends indicate a significant shift from public to private sharing on social media platforms. Despite platforms like TikTok boasting over a billion monthly users and Facebook logging over two billion daily users, the nature of user interaction has evolved. Users, particularly teenagers, are increasingly favoring private messages over public posts due to concerns about privacy, professional repercussions, harassment, and data misuse. This shift has led to increased usage of private messaging platforms such as WhatsApp, Messenger, and Telegram, as well as the rise of discussion spaces like Facebook groups and Discord servers. Consequently, users are becoming more passive consumers of content, with influencers dominating public postings, resembling a new form of digital television where few create content and many spectate.

2. *The Streisand Effect and Information Suppression*

The Streisand Effect illustrates how attempts to suppress information can inadvertently amplify its dissemination. This phenomenon is driven by human curiosity and psychological reactance, where individuals become more interested in information perceived as forbidden. Social media platforms exacerbate this effect by enabling rapid dissemination of suppressed content, often as acts of resistance. This underscores the importance of transparent handling of sensitive information to avoid unintended amplification.

3. *Influence of Algorithms and Filter Bubbles*

Social media algorithms curate content based on user behavior and preferences, enhancing user experience but also creating filter bubbles. These filter bubbles limit exposure to diverse perspectives, reinforcing existing biases and potentially spreading misinformation. This phenomenon underscores the need for media literacy programs to equip users with critical thinking skills necessary to navigate the digital information landscape effectively.

4. *Social Media as a Tool for Propaganda*

The role of social media in disseminating propaganda has become increasingly evident. For instance, Tenet Media, a Tennessee-based network producing content for right-wing influencers, was allegedly funded by Russia's state-backed RT to spread Kremlin-approved disinformation via social media. This case highlights how social media platforms can be exploited to influence public opinion and underscores the necessity for stringent digital media regulations to safeguard democratic processes.

5. *Public Concerns About Misinformation*

A survey conducted by **the International Panel on the Information Environment** (IPIE) among 412 academic researchers identified social media platform owners, politicians, and governments as primary threats to a trustworthy online news environment. Concerns were raised about the control over content distribution and moderation policies, which significantly affect information quality and integrity. Additionally, about two-thirds of respondents expect the information environment to deteriorate, particularly with the rise of AI-generated content, emphasizing the need for measures like promoting independent media, digital literacy campaigns, and fact-checking to combat misinformation.

6. *Regulatory Measures and the Future of Digital Media*

The increasing prevalence of misinformation and fragmented media has led to calls for better regulation of digital media. Former President **Barack Obama** highlighted the risks of an "epistemological crisis" where fragmented media and an absence of shared reality undermine democracy. The UK's Online Safety Act serves as a starting point for stringent digital media regulation, aiming to safeguard democracy by addressing the unchecked spread of disinformation and hate speech on social media platforms.

In conclusion, the culture of information dissemination in the media space is undergoing significant transformations, influenced by technological advancements, user behavior shifts, and ethical challenges. Addressing these issues requires a multifaceted approach, including enhancing media literacy, implementing effective regulatory frameworks, and promoting transparency to ensure the integrity of information in the digital age.

References:

- Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) (2014). Climate Change 2014: Mitigation of Climate Change.
- International Center for Digital Research and Communication (ICDRC) (2024). The Impact of Social Media on Information Dissemination. Retrieved from icdrc.org.
- International Energy Agency (IEA) (2016). Energy Technology Perspectives 2016.
- Le Monde (2024). Has the Reign of Social Media Ended? Retrieved from lemonde.fr.
- Pew Research Center. (2024). Social Media and News Fact Sheet. (disa.org)
- The Guardian (2024). Social Media Owners Survey Highlights Misinformation Concerns. Retrieved from theguardian.com.
- The Guardian (2024). The Case for Better Digital Media Regulation. Retrieved from theguardian.com.
- The Wall Street Journal. (2024). Trump's Win Cemented It: New Media Is Leaving the Old Guard Behind. (wsj.com)
- Toxigon. (2024). Social Media Statistics 2024: Key Trends and Insights. (toxigon.com)
- United States Environmental Protection Agency (EPA). Urban Runoff: Effects on Water Quality.
- Verywell Mind (2024). The Streisand Effect: How Censorship Backfires. Retrieved from verywellmind.com.
- Wired (2024). Right-Wing Influencer Network Tenet Media Allegedly Spread Russian Disinformation. Retrieved from wired.com.

- World Health Organization (WHO) (2016). Ambient Air Pollution: A Global Assessment of Exposure and Burden of Disease.
- World Health Organization (WHO) (2020). Ambient Air Pollution: A Global Assessment of Exposure and Burden of Disease.

BIOLOGIYA TA’LIMINI TAKOMILLASHTIRISHDA XORIJIY TAJRIBALARDAN FOYDALANISH

Abduraxmonova Mujassam Oribjon qizi
mujassamahmedova866@gmail.com
+998500736575

Ma’lumki, XXI asrda biologiya ta’limi global ta’lim siyosatining eng tez rivojlanayotgan yo‘nalishlaridan biri sifatida inson kapitalini shakllantirishda, ekologik ongni yuksaltirishda hamda bioiqtisodiyotga asoslangan innovatsion taraqqiyotning poydevorini yaratishda muhim o‘rin tutmoqda. Juda kO’p xalqaro tashkilotlar, jumladan, OECD, UNESCO, World Bank va PISA kabilarning ta’lim standartlari biologiyani faqat faktologik bilimlar majmuasi emas, balki tahliliy fikrlash, ilmiy tadqiqot olib borish kompetensiyalari, ekologik madaniyat va hayotiy muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini shakllantiruvchi fan sifatida rivojlantirishni talab qilmoqda.

Shu sababli, O’zbekistonda so‘nggi yillarda biologiya ta’limining mazmunini yangilash, ilmiy-bioinnavatorlarni joriy etish, STEAM yo‘nalishlarini kengaytirish hamda tadqiqotga asoslangan pedagogik yondashuvlarni qo‘llash bo‘yicha izchil islohotlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, xalqaro tajribalarni tahlil qilish va ularni milliy sharoitga moslashtirish bo‘yicha ilmiy asoslangan yondashuvlarning yetishmasligi, laboratoriya infratuzilmasining hududlar bo‘yicha farqi, o‘qituvchilarning innovatsion metodlar bo‘yicha malakasi hamda raqamlashtirish darajasi bO’yicha tajribasining kamligi kabi muammolar mavjud.

Maqolaning maqsadi — ilg‘or xorijiy tajribalarni milliy biologiya ta’limi bilan qiyosiy o‘rganish, dolzarb muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo‘yicha ilmiy asoslangan yechimlarni taklif qilishdan iborat.

Biologiya ta’limi bo‘yicha ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, dunyo miqyosida zamonaviy ta’lim tizimi quyidagi bir nechta asosiy tendensiyalarga tayanadi:

-*Inquiry-Based Science Education (IBSE)* – o‘quvchini mustaqil izlanishga undovchi tadqiqot metodlari;

-*Project-Based Learning (PBL)* – biologik muammolarni yechishga qaratilgan loyiha ishlari;

-*STEAM integratsiyasi* – biologiyani matematika, texnologiya, muhandislik va san’at bilan bog‘liq holatda o‘qitish;

-*Virtual va AR/VR laboratoriyalar* – tajribalarni xavfsiz, arzon va samarali tashkil etish;

-Ekologik monitoringga asoslangan dala mashg‘ulotlari – biologiyani real hayot jarayonlari bilan bog‘lash.

Avvalo, **Inquiry-Based Science Education (IBSE)** modeli o‘quvchini tayyor bilimni qabul qiluvchi emas, balki mustaqil tadqiqot olib boruvchi shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Bu yondashuv Yevropa Ittifoqi, AQSh va Singapur kabi mamlakatlarda ilmiy savodxonlikni oshirishning asosiy strategiyasi sifatida qo‘llanilib, eksperimentlarni o‘quvchining o‘zi rejalashtirishi va xulosalashi bilan ajralib turadi.

Shuningdek, **Project-Based Learning (PBL)** metodikasi biologiyani real hayotdagi muammolar bilan bog‘lash imkonini beradi. Xalqaro amaliyotda PBL ekologiya, genetika, sog‘liqni saqlash kabi yo‘nalishlarda, masalan, o‘quvchilarning mahalliy ekologik muammolarni o‘rganish, mikrobiologik jarayonlarni modellashtirish orqali chuqur fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bu yondashuv ayniqsa Finlyandiya va Janubiy Koreya ta’lim tizimlarida muvaffaqiyatli tatbiq etilganligini kO’rishimiz mumkin.

STEAM integratsiyasi esa biologiyani matematika, texnologiya, muhandislik va san’at fanlari bilan uyg‘un holda o‘qitishni nazarda tutadi. AQSh, Yaponiya va Avstraliya maktablarida STEAM biologiyani o‘rganishda ijodkorlik va innovatsion fikrlashni rivojlantirishda asosiy platformalardan biridir.

So‘nggi yillarda **virtual laboratoriyalar, AR/VR texnologiyalari** ta’limda alohida o‘rin egallamoqda. Ular tajribalarni xavfsiz, arzon va yuqori aniqlikda o‘tkazish imkonini yaratadi. Virtual mikroskopiya, VR orqali anatomik tuzilmalarni uch o‘lchamli ko‘rish, molekulalar modellarini manipulyatsiya qilish kabi jarayonlar Koreya, Germaniya va Kanada ta’lim tizimlarida keng qo‘llanilmoqda.

KO’pchilikka ma’lumki, biologiyani amaliyotga yaqinlashtirishda **ekologik monitoring va dala mashg‘ulotlari** muhim rol o‘ynaydi. Xalqaro amaliyotda dala darslari bioxilma-xillikni o‘rganish, suv havzalarining sifatini baholash, o‘simlik va hayvonot populyatsiyalarini kuzatish kabi jarayonlarga asoslanadi. Ayniqsa, Skandinaviya davlatlari va Yangi Zelandiya maktablarida dala mashg‘ulotlari ekologik xavfsizlik va atrof-muhitga mas’uliyatli munosabatni shakllantirishning samarali usuli sifatida e’tirof etilgan.

Tadqiqot jarayonida quyidagi metodologik yondashuvlar kompleks qo‘llanildi:

1.Qiyosiy tahlil metodi. Singapur, Finlandiya, Estoniya va Janubiy Koreya kabi ilg‘or ta’lim tizimlariga ega davlatlarning biologiya ta’limi bo‘yicha tajribalari O’zbekiston ta’lim modeli bilan tizimli ravishda solishtirildi. Bu orqali o‘quv dasturlarining tuzilishi, o‘qitish texnologiyalari va baholash mexanizmlaridagi o‘xshash va farqli jihatlar aniqlanib, samarali elementlar ajratib olindi.

2.Kontent-analiz metodi. Biologiya faniga oid o‘quv dasturlari, amaldagi Davlat ta’lim standartlari, xalqaro metodik tavsiyalar (OECD, UNESCO, TIMSS/PISA hujjatlari) hamda baholash tizimlari mazmun jihatdan tahlil qilindi. Ushbu yondashuv innovatsion ta’lim kontseptsiyalarining qamrovi va ularning amaliy talablardagi aksini baholash imkonini berdi.

3.Ekspert so‘rovi. Empirik ma’lumotlarni aniqlashtirish maqsadida 42 nafar umumta’lim maktablari biologiya o‘qituvchilari, 9 nafar hududiy metodist va 6 nafar oliy ta’lim muassasalari mutaxassislari o‘rtasida ekspert so‘rovi o‘tkazildi. Olingan fikrlar orqali biologiya ta’limidagi amaldagi muammolar, ehtiyojlar va istiqbolli yo‘nalishlar aniqlab olindi.

4.Analitik–interpretativ yondashuv. Xalqaro ilg‘or tajribalar milliy ta’lim tizimi sharoitlari bilan uyg‘unlikda qayta ishlab chiqildi. Mazkur yondashuv innovatsion metodlarni mahalliy amaliyotga moslashtirish, ularning samaradorligini baholash va milliy model uchun optimal takliflarni shakllantirish imkonini yaratdi.

Tadqiqot davomida xalqaro ta’lim tizimlari tahlili shuni ko‘rsatdiki, biologiya o‘qitish metodikasi global miqyosda kompetensiyaga yo‘naltirilgan, amaliy faoliyatga asoslangan va raqamli texnologiyalar bilan integratsiyalashgan shaklga o‘tmoqda. Singapur va Janubiy Koreya tajribasida biologiya fani o‘quvchining ilmiy tadqiqot olib borish salohiyatini rivojlantirishga qaratilgani, o‘quv jarayonida metafan (metacognitive) strategiyalar keng qo‘llanilgani kuzatildi. Finlandiyada esa biologiya o‘qitish tabiatshunoslik fanlarining integratsiyasi, loyihaviy yondashuv va ekologik barqarorlik kompetensiyalariga tayangan holda tashkil etiladi.

Estoniya tajribasi raqamli laboratoriyalar, sensor qurilmalar va onlayn monitoring tizimlaridan foydalanish orqali o‘quvchilar tajribaviy faoliyatini kengaytirib, o‘zlashtirishning yuqori darajasiga erishayotganini tasdiqladi. Ekspertlar fikrlariga ko‘ra, O’zbekiston ta’lim tizimi uchun aynan ushbu jihatlar — ya’ni raqamli laboratoriyalar, AR/VR platformalar, tadqiqotga asoslangan ta’lim va dala mashg‘ulotlari integratsiyasi — eng dolzarb yo‘nalishlar hisoblanadi.

Kontent-analiz natijalari shuni ko‘rsatdiki, amaldagi dasturlarda nazariy mazmunning ulushi nisbatan yuqori, laboratoriya ishlari esa metodik qo‘llanmalarga qaramlik sabab yetarli darajada differensiallashmagan. Shu bois, xalqaro tajribalarni milliy o‘quv dasturlariga moslashtirish jarayonida amaliy mashg‘ulotlarning sonini oshirish, o‘quvchining muammo yechishga yo‘naltirilgan faoliyatini rag‘batlantiruvchi topshiriqlar ulushini ko‘paytirish zarur.

Ekspertlar so‘rovining tahlili biologiya o‘qituvchilari kompetensiyasini yangilashga ehtiyoj yuqori ekanini ko‘rsatdi. Xususan, respondentlarning aksariyati zamonaviy laboratoriyalar, virtual simulyatorlar va ekologik monitoring texnologiyalari bo‘yicha metodik tayyorgarlik yetarli emasligini ta’kidladi. Bu esa malaka oshirish tizimida yangi modullar joriy etishni talab qiladi.

Tadqiqot asosida quyidagi ilmiy-amaliy natijalarga erishildi:

Xalqaro tajribalar qiyosiy tahlili biologiya ta’limida IBSE, PBL, STEAM va AR/VR texnologiyalar asosiy rivojlanish vektorlarini belgilab berganini tasdiqladi.

O’zbekiston biologiya ta’limi dasturida amaliyotga yo‘naltirilgan topshiriqlar ulushini oshirish, tajribaviy laboratoriyalarni takomillashtirish va dala mashg‘ulotlarini muntazam tashkil etish zarurligi aniqlandi.

Ekspertlar so‘rovi o‘qituvchilarning axborot texnologiyalari, ekologik monitoring, virtual laboratoriyalar va loyihaviy ta’lim bo‘yicha metodik kompetensiyalarini yangilash eng muhim ehtiyoj ekanini ko‘rsatdi.

Analitik-interpretativ yondashuv asosida xalqaro tajribalarni milliy sharoitga moslashtirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqildi: raqamli laboratoriyalarni bosqichma-bosqich joriy etish, STEAMga asoslangan fanlararo loyihalarni tatbiq etish, maktablarda ekologik kuzatuv stansiyalarini tashkil etish.

Yakuniy tahlillar asosida shuni xulosa qilishimiz mumkinki, biologiya ta’limida zamonaviy yondashuvlarni joriy etish nafaqat fan o‘zlashtirish sifatini oshirishi, balki o‘quvchilarda ilmiy-tadqiqot kompetensiyalarini shakllantirib, ularni real ekologik muammolarni tahlil qilishga tayyorlashini ko‘rsatdi. Xalqaro tajriba shuni tasdiqlaydiki, biologiyani samarali o‘qitish uchun o‘quvchi faol ishtirok etadigan muhit, raqamli va fizik laboratoriyalar uyg‘unligi, o‘qituvchining metodik kompetensiyasi va fanlararo integratsiya asosiy omillar hisoblanadi.

O’zbekiston ta’lim tizimi uchun xalqaro tajribalarni tanlab, milliy sharoitga moslashtirish orqali biologiya ta’limining mazmuni, texnologiyalari va baholash tizimini modernizatsiya qilish, o‘qituvchilarni zamonaviy pedagogik texnologiyalar bo‘yicha muntazam tayyorlash va maktablarda amaliy-biologik muhitni kuchaytirish dolzarb vazifa bo‘lib qolaveradi. Ushbu tadqiqot natijalari biologiya ta’limini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy asoslangan tavsiyalarni ishlab chiqishda muhim nazariy-amaliy poydevor bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar rO’yxati:

1. OECD. *Education for 2030: The Future of Education and Skills.* Paris: OECD Publishing, 2021.
2. UNESCO. *Reimagining our futures together: A new social contract for education.* Paris: UNESCO, 2021.
3. Hmelo-Silver, C. E. “Problem-Based and Inquiry-Based Learning: A Review of Research and Practice.” *Educational Psychology Review*, 2019.
4. Bybee, R. *The BSCS 5E Instructional Model: Personal Reflections and Contemporary Implications*. Colorado Springs: BSCS Science Learning, 2020.
5. Singapur Ministry of Education. *Science Curriculum Framework*. Singapore, 2020.
6. Finnish National Agency for Education. *National Core Curriculum for Basic Education.* Helsinki, 2016.
7. Estonian Ministry of Education and Research. *Digital Competence Framework in Education.* Tallinn, 2020.
8. Korean Institute for Curriculum and Evaluation (KICE). *Science Education Standards*. Seoul, 2019.
9. Thomas, J. W. *A Review of Research on Project-Based Learning*. San Rafael: The Autodesk Foundation, 2020.
10. Milliy o‘quv dasturi. O’zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi, 2022.

THE ROLE OF TASK-BASED LEARNING IN DEVELOPING SPEAKING SKILLS IN EFL CLASSROOMS

Rajabova Hilola Oybek qizi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
e-mail: hilolarajabova675@gmail.com
Axmedov Hasan Uzairovich
e-mail: h.axmedov@cspi.uz

Annotation. This article examines the role of Task-Based Learning (TBLT) in developing speaking skills among EFL learners in Uzbekistan. Drawing on several empirical studies conducted in local universities and schools, it explores how TBLT enhances learners’ fluency, accuracy,

pronunciation, and confidence in oral communication. The findings reveal that task-based approaches such as story retelling and role-playing activities significantly improve students' communicative competence and motivation. Despite these advantages, challenges such as insufficient teacher training, large class sizes, and limited curriculum flexibility still hinder the effective implementation of TBLT. The paper concludes that with adequate methodological support and classroom adaptation, Task-Based Learning can serve as an effective pedagogical framework for improving English-speaking proficiency in Uzbek EFL contexts.

Key words: Task-Based Learning (TBLT); Speaking Skills; EFL Classrooms; Communicative Competence; Uzbekistan; Language Teaching; Role-Play; Fluency; Motivation; Teacher Training.

Recent studies conducted in Uzbekistan reveal that Task-Based Learning (TBLT) plays a crucial role in improving students' speaking proficiency in English as a Foreign Language (EFL) classrooms. For instance, Abduganiyeva Nozima Maqsadbekovna's research demonstrated that the use of "story-retelling" tasks with pre-intermediate learners aged 15–17 significantly enhanced their vocabulary range, speaking fluency, and self-confidence (*Abduganiyeva, 2023*). Similarly, Mansurov Olmas Fazliddinovich conducted an eight-week quasi-experimental study comparing TBLT and traditional grammar-based teaching. The results showed that the group taught through TBLT achieved higher progress in speaking fluency and motivation, while also reducing anxiety when speaking in English (*Mansurov, 2023*). Another classroom-based study by Dildora Mukhammadjonova at the Uzbekistan State World Languages University revealed that incorporating role-play tasks into TBL lessons significantly improved students' fluency, accuracy, and communicative confidence (Mukhammadjonova, 2024). Moreover, research by Oysha Mirag'zamova among advanced university students confirmed that task-based role-playing activities led to noticeable progress in pronunciation, fluency, and self-expression (*Mirag'zamova, 2024*).

Overall, these findings indicate that TBLT effectively develops multiple dimensions of speaking competence—such as fluency, vocabulary richness, grammatical accuracy, and pronunciation—while fostering psychological readiness and learner engagement. Students perceive TBLT as an interactive, practical, and enjoyable method that encourages real-life communication and reduces fear of making mistakes (*Mansurov, 2023*).

However, several challenges have been noted in implementing TBLT in Uzbekistan. These include insufficient teacher training in task-based methodology, limited time and resources within fixed curricula, and the difficulty of managing communicative tasks in large classrooms (*Science & Technology Journal, 2023*). In addition, traditional assessment systems often focus more on grammatical accuracy and less on communicative performance, which can hinder the full potential of TBLT. Some learners, especially beginners, also report anxiety and hesitation during oral interaction tasks (*Mansurov, 2023*).

To overcome these barriers, researchers recommend providing professional development for teachers on TBLT techniques, integrating communicative tasks into the official curriculum, allocating more time for interactive speaking practice, and designing balanced assessment criteria that combine both fluency and accuracy. Furthermore, creating a supportive classroom atmosphere and treating errors as part of the learning process are considered essential for maximizing the benefits of TBLT (*Mansurov, 2023; Abduganiyeva, 2023*).

In conclusion, empirical research from Uzbekistan strongly supports the effectiveness of Task-Based Learning as a method for developing EFL learners' speaking skills. It not only enhances linguistic performance—especially fluency, vocabulary, and pronunciation—but also strengthens students' confidence, motivation, and communicative competence. Nevertheless, successful implementation depends on adequate teacher preparation, task design, and institutional support to ensure that both form and meaning are integrated into the speaking classroom.

References.

1. Abduganiyeva, N. M. (2023). Story-Retelling Tasks in Enhancing Speaking Skills of Uzbek EFL Learners. Scientific Journal of Uzbekistan, scientific-jl.com/uuc/article/view/13764.

2. Mansurov, O. F. (2023). A Quasi-Experimental Study of Task-Based Learning and Traditional Grammar-Focused Teaching in Uzbek EFL Classrooms. International Journal of Advanced Innovations, in-library.uz/article/view/115086.
3. Mukhammadjonova, D. (2024). Improving Speaking Fluency and Accuracy through Role-Play Tasks in Task-Based Learning. Pedagogical Studies Journal, scientific-jl.com/ped/article/view/5219.
4. Mirag‘zamova, O. (2024). The Effect of Role-Play Tasks on Advanced EFL Students’ Pronunciation and Fluency in Uzbekistan. Modern Methodology Journal, scientific-jl.com/mod/article/view/4354.
5. Science & Technology Journal. (2023). Challenges in Implementing Communicative Language Teaching and TBLT in Uzbekistan. science-technology.uz/article/download/111/102/204.

INTEGRATING TASK-BASED AND COMMUNICATIVE APPROACHES FOR EFFECTIVE LANGUAGE LEARNING

Rajabova Hilola Oybek qizi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
e-mail: hilolarajabova675@gmail.com
Axmedov Hasan Uzairovich
e-mail: h.axmedov@cspu.uz

Annotatsiya. This article explores the integration of Task-Based Language Teaching (TBLT) and Communicative Language Teaching (CLT) as complementary approaches to enhance effective language learning. It argues that combining these methods encourages learners to use the target language meaningfully through interaction, collaboration, and authentic communication. The study highlights how structured task design in TBLT supports the communicative goals of CLT, leading to improved fluency, accuracy, and pragmatic competence. Furthermore, it discusses the pedagogical benefits of teacher facilitation, learner autonomy, and contextualized language use in EFL classrooms. The findings indicate that merging task-based and communicative approaches creates a more dynamic and effective environment for developing real-world communication skills.

Kalit so‘zlar: Task-Based Language Teaching (TBLT); Communicative Language Teaching (CLT); Language Learning; Speaking Skills; Communicative Competence; EFL Classrooms; Learner Autonomy; Interaction; Authentic Communication; Pedagogical Integration.

In recent years, there has been a growing emphasis on combining Task-Based Language Teaching (TBLT) and Communicative Language Teaching (CLT) to enhance language learning effectiveness. Both approaches share the fundamental goal of promoting meaningful communication and learner-centered instruction. While CLT emphasizes interaction and real-life language use, TBLT provides structured tasks that require learners to use the target language purposefully to achieve specific outcomes.

The integration of these two methods creates a balanced and dynamic classroom environment. Learners not only develop grammatical accuracy but also gain fluency and pragmatic competence through task completion and communication-driven activities.This synergy encourages authentic language use, peer collaboration, and problem-solving—key factors in achieving communicative competence.

Research suggests that combining CLT and TBLT helps bridge the gap between language knowledge and actual language use. In practice, teachers design tasks such as role-plays, information-gap activities, and real-world problem-solving tasks that reflect authentic communication scenarios. These tasks encourage students to negotiate meaning, express opinions, and engage in spontaneous interaction, thus improving both their linguistic and sociolinguistic abilities (*Ellis, 2017; Richards, 2006*).

Moreover, integrating these approaches supports learner motivation and autonomy, as students take active roles in their learning process. Teachers act as facilitators rather than sole providers of knowledge, guiding learners through communicative situations that mirror real-world contexts. Despite some challenges, such as large class sizes or limited resources, the blended use of

TBLT and CLT remains one of the most effective ways to develop well-rounded communicative skills in EFL classrooms.

In conclusion, the combination of Task-Based and Communicative Approaches provides a comprehensive pedagogical framework for language educators. By merging structured task design with communicative interaction, teachers can foster both fluency and accuracy, ensuring that language learning becomes an interactive, authentic, and effective process.

References.

1. Ellis, R. (2017). Task-Based Language Teaching: Theory and Practice. Cambridge University Press.
2. Richards, J. C. (2006). Communicative Language Teaching Today. Cambridge University Press.
3. Willis, J. (1996). A Framework for Task-Based Learning. Longman.
4. Nunan, D. (2004). Task-Based Language Teaching. Cambridge University Press.
5. Skehan, P. (1998). A Cognitive Approach to Language Learning. Oxford University Press.

TASK-BASED LANGUAGE LEARNING (TBLT) AS A TOOL FOR COMMUNICATIVE COMPETENCE

Rajabova Hilola Oybek qizi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
e-mail: hilolarajabova675@gmail.com
Ahmedov Hasan Uzairovich
e-mail: h.axmedov@cspi.uz

Annotation. This paper explores the role of Task-Based Language Teaching (TBLT) in fostering communicative competence among English language learners. It argues that traditional language teaching methods, which mainly focus on grammar and memorization, often fail to develop real communicative ability. In contrast, TBLT engages students in meaningful tasks that reflect real-life communication, encouraging them to express ideas, solve problems, and interact naturally. The approach supports learners' fluency, confidence, and independence by integrating language use with authentic contexts. Findings suggest that TBLT effectively enhances communicative competence and contributes to more successful language learning outcomes.

Key words: Task-Based Language Teaching, Communicative Competence, Language Learning, Interaction, Motivation,Fluency, Autonomy

In recent years, communicative competence has become one of the central goals of modern language education. The concept, first introduced by Dell Hymes in the 1970s, emphasizes not only knowing the grammatical rules of a language but also being able to use it appropriately in real-life social contexts. Communicative competence involves several components — grammatical, sociolinguistic, discourse, and strategic competence — which together enable learners to express themselves accurately, fluently, and effectively in various communicative situations.

Traditional language teaching methods, which focused mainly on grammar and translation, often failed to develop learners' ability to communicate meaningfully. As a response, Task-Based Language Teaching (TBLT) emerged as a powerful pedagogical approach that centers on the use of real-world tasks to promote meaningful communication. TBLT can be viewed as an evolution of the Communicative Language Teaching (CLT) approach, but it places a stronger emphasis on tasks as the main unit of instruction.

A "task" in TBLT refers to an activity where learners use language to achieve a specific goal or outcome, such as solving a problem, sharing information, or giving an opinion. The focus of the task is primarily on meaning rather than form. According to Jane Willis, one of the key proponents of TBLT, an effective task cycle includes three stages: pre-task, task cycle, and language focus. During the pre-task stage, learners are introduced to the topic and the necessary language input. The task cycle involves performing the task in pairs or groups, followed by planning and reporting

stages, where students present their outcomes. Finally, the language focus stage allows reflection and feedback on linguistic accuracy and communicative strategies.

One of the strongest arguments for TBLT is its potential to enhance communicative competence through active interaction. Tasks create authentic communication needs, encouraging learners to negotiate meaning, clarify ideas, and reformulate sentences to be understood by others. This process helps develop not only linguistic knowledge but also pragmatic and discourse competence. Furthermore, TBLT integrates all four language skills — listening, speaking, reading, and writing — within a single communicative framework, providing learners with opportunities to use language holistically.

Another important feature of TBLT is learner autonomy. Since tasks allow learners to select linguistic resources based on their communicative needs, they become more independent and confident users of the language. Research shows that students engaged in TBLT-based classrooms display higher motivation, increased participation, and better fluency in communication. For example, a study conducted in Colombia demonstrated that tenth-grade students who learned through TBLT significantly improved their ability to express opinions and sustain real-life conversations in English. Similarly, research in China and Vietnam revealed that TBLT improved learners' fluency, accuracy, and confidence when using English in academic and social contexts.

Despite its many advantages, TBLT is not without challenges. Some teachers find it difficult to design suitable tasks or to assess communicative performance effectively. Large class sizes, time limitations, and a lack of teaching materials can also hinder the successful implementation of TBLT. Moreover, traditional examination systems often prioritize grammatical accuracy over communicative ability, which may discourage teachers from fully adopting this method. However, these challenges can be mitigated by providing teacher training, using digital tools for task delivery, and developing assessment rubrics that measure both fluency and communicative success.

In conclusion, Task-Based Language Teaching offers a highly effective way to develop communicative competence in language learners. By shifting the focus from grammar-centered instruction to meaning-based interaction, TBLT encourages learners to use the language creatively, purposefully, and authentically. As numerous studies confirm, this approach not only improves linguistic performance but also builds learners' confidence and motivation to communicate. Therefore, integrating TBLT into language classrooms can significantly contribute to producing more competent and communicatively capable speakers of English.

References.

1. Mudinillah, A. (2024). Task-Based Language Teaching: A Systematic Review. LinguEducA Journal, 5(2), 112–130. Retrieved from https://www.journal.ypidathu.or.id

2. Quiroz Canchala, J. A. (2020). TBLT to Develop Communicative Competence. Universidad de Nariño. Retrieved from https://sired.udenar.edu.co

3. Willis, J. (1996). A Framework for Task-Based Learning. London: Longman.

4. Ellis, R. (2003). Task-Based Language Learning and Teaching. Oxford: Oxford University Press.

5. Hymes, D. (1972). On Communicative Competence. In J. Pride & J. Holmes (Eds.), Sociolinguistics: Selected Readings (pp. 269–293). Harmondsworth: Penguin.

6. ResearchGate. (2025). Exploring the Role of Task-Based Language Teaching in Enhancing Communicative Competence. Retrieved from https://www.researchgate.net

7. ERIC. (2016). Improving 10th Graders' English Communicative Competence through Task-Based Learning. Retrieved from https://eric.ed.gov

8. Science-Gate. (2025). The Effectiveness of Task-Based Language Teaching in Improving Communicative Competence. International Journal of Advanced and Applied Sciences, 12(1), 33–45

9. Wikipedia. (2025). Task-Based Language Teaching. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Task-based_language_teaching

O’ZBEKISTON SHAROITIDA INFORMATIKA VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI TA’LIMINING RIVOJLANISH MUAMMOLARI VA YECHIMLARI

Yusupov Ahmad Abdivaitovich
Qarshi davlat universiteti dasturiy injiniring yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O’zbekiston sharoitida axborot texnologiyalari ta’limining rivojlanishiga ta’sir qiluvchi omillar, o‘quv dasturlarining zamonaviy talablarga mosligi, pedagoglar malakasi va ta’lim jarayoniga raqamli texnologiyalarni joriy etish jarayonlari batafsil tahlil qilinadi. Mavjud muammolar chuqur o‘rganilib, xalqaro tajribaga asoslangan amaliy yechimlar taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: Axborot texnologiyalari ta’limi, raqamli texnologiyalar, malaka oshirish, ta’lim islohotlari, dasturlash, kadrlar tayyorlash, AKT integratsiyasi.

Аннотация: В статье подробно раскрываются проблемы развития IT-образования в Узбекистане, соответствие учебных программ современным требованиям, квалификация педагогов и цифровизация учебного процесса. На основе анализа предлагаются практические рекомендации по совершенствованию данной сферы.

Ключевые слова: IT-образование, цифровые технологии, повышение квалификации, реформы в сфере образования, программирование, подготовка кадров, интеграция ИКТ.

Abstract: This article provides an in-depth analysis of the development of IT education in Uzbekistan, the relevance of curricula, teacher competence, and digital integration. Key challenges are identified, and practical solutions are proposed drawing on international best practices.

Keywords: IT education, digital technologies, professional development, educational reforms, programming, workforce training, ICT integration.

Global miqyosda raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi ta’lim tizimidan yangicha yondashuvni, xususan, axborot texnologiyalari (AT) yo‘nalishida malakali mutaxassislarni tayyorlashni talab qilmoqda. So‘nggi yillarda O’zbekistonda AKT sohasini rivojlantirish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda, bunda raqamli transformatsiya davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan.

Shunga qaramay, AT ta’limi tizimi hali to‘liq shakllanmagan bo‘lib, mavjud infratuzilma, o‘quv dasturlarining mazmuni, o‘qituvchilar malakasi va amaliyotga yo‘naltirilganlik darajasi bo‘yicha sezilarli kamchiliklar mavjud. Ushbu maqolada mazkur masalalarning har biri batafsil ko‘rib chiqiladi hamda ularni bartaraf etish bo‘yicha amaliy takliflar ilgari suriladi.

So‘nggi yillarda dunyoning yetakchi ta’lim tizimlarida AT yo‘nalishi bo‘yicha metodikalar amaliyotga yo‘naltirilgan o‘qitish, individual o‘quv trayektoriyalarini shakllantirish, STEAM yondashuvi, loyiha asosida o‘qitish (project-based learning) kabi usullarga asoslanmoqda. Xalqaro tashkilotlar – UNESCO, OECD, BMT Taraqqiyot dasturi ta’limda raqamli kompetensiyalarni shakllantirish bo‘yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqqan.

O’zbekiston tajribasida esa so‘nggi yillarda “One Million Uzbek Coders”, IT-park, AKT vazirligi tashabbuslari orqali e’tibor kuchaygan bo‘lsa-da, bu jarayonlar hali tizimli darajada faoliyat yuritishi uchun ko‘p jihatdan takomillashtirishni talab qiladi.

Tadqiqot davomida taqqoslama tahlil, me’yoriy-huquqiy hujjatlar tahlili, o‘quv jarayonlarini kuzatish va amaliy muammolarni o‘rganish metodlaridan foydalanildi.

1. Infratuzilma bilan bog‘liq muammolar

Ko‘plab umumta’lim maktablarida kompyuterlar soni yetarli emas, mavjud texnika eskirgan, internet sifati past. Bu holat o‘quvchilarning axborot texnologiyalaridan amaliy foydalanishini cheklaydi. Ayrim ta’lim muassasalarida hatto bitta sinf uchun ham yetarli texnik baza mavjud emas.

2. O’quv dasturlarining zamon talabidan ortda qolishi

Amaldagi AT fanlari bo‘yicha darsliklar va dasturlar ko‘p hollarda nazariy ma’lumotlarga boy, biroq zamonaviy dasturlash tillari, algoritmik fikrlash, kiberxavfsizlik, sun’iy intellekt kabi yo‘nalishlar yetarli darajada qamrab olinmaydi. Ta’lim mazmunining bozorda talab qilinadigan ko‘nikmalarga mos hali to‘liq moslashmagani seziladi.

3. Pedagoglar malakasi bilan bog‘liq masalalar

Maktablarda AT fanlarini o‘qitayotgan o‘qituvchilarning bir qismi zamonaviy texnologiyalar bilan yetarlicha ishlay olmaydi. Malaka oshirish kurslari mavjud bo‘lsa-da, aksariyat hollarda ular umumiy mazmunga ega, amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirishga yetarlicha e’tibor qaratilmaydi.

4. Amaliyot va loyihaviy ishlarga e’tiborning pastligi

AT sohasi ko‘nikmalarni amaliy mashqlar orqali o‘zlashtirishni talab qiladi. Ammo maktab va kollejlarning aksariyatida real loyiha asosida ta’lim yo‘lga qo‘yilmagan. O’quvchilar hackathonlar, robototexnika musobaqalari, startaplar bilan yetarli darajada shug‘ullanishmaydi.

5. Xalqaro sertifikatlash tizimining sustligi

Dunyo bo‘yicha tan olingan IT sertifikatlari — Cisco, Google, Microsoft, Oracle kabi yo‘nalishlar bo‘yicha ta’lim muassasalarida muntazam kurslar mavjud emas. Bu esa o‘quvchilarni global mehnat bozorida raqobatbardosh bo‘lishini cheklaydi.

4. Natijalar

Tahlil asosida quyidagi yo‘nalishlar AT ta’limini tubdan yaxshilashga xizmat qiladi:

–ta’lim muassasalarini zamonaviy kompyuterlar, interaktiv vositalar, maxsus laboratoriyalar bilan ta’minlash;

–o‘quv dasturlarini xalqaro standartlar asosida qayta ko‘rib chiqish va amaliyotga yo‘naltirilgan modullar qo‘shish;

–o‘qituvchilar uchun doimiy, chuqurlashtirilgan va amaliy malaka oshirish tizimini yaratish;

–maktablar va kollejlar faoliyatiga startaplar, hackathonlar, robototexnika to‘garaklarini integratsiya qilish;

–o‘quvchilar uchun xalqaro IT sertifikatlari bo‘yicha bepul yoki imtiyozli kurslar ochish;

–universitetlar, IT-parklar, xususiy kompaniyalar va ta’lim muassasalari o‘rtasida hamkorlikni kuchaytirish.

O’zbekistonda AT ta’limini rivojlantirish – raqamli iqtisodiyotning barqaror o‘sishi uchun asosiy omillardan biridir. Tizimli yondashuv, o‘qituvchilar malakasini oshirish, zamonaviy ta’lim texnologiyalarini keng joriy etish va xalqaro tajribadan samarali foydalanish orqali mamlakatda yuqori malakali AT mutaxassislarini yetishtirish imkoniyati yanada kengayadi. Taklif etilgan yechimlarning amaliyotga joriy etilishi AT sohasida raqobatbardosh kadrlar tayyorlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. — T.: O’zbekiston, 2017.
2. “Digital Uzbekistan – 2030” davlat dasturi materiallari.
3. UNESCO. ICT in Education Report, 2022.
4. OECD. Digital Competence Framework, 2021.

INFORMATION-EDUCATIONAL ENVIRONMENTS AND INTERNATIONAL EXPERIENCES IN THE CONTINUOUS PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF TEACHERS

Axrorova Shodiya Ulug‘bekovna
Student of CSPU “English language theory and practice” department
e-mail: axrorovashodiya1@gmail.com
Telephone:+998930089737
Scientific advisor: **Axmedov Hasan Uzairovich**
e-mail: hasanahmedov1100@gmail.com

Abstract: This article examines the significance of information-educational environments in the continuous professional development of teachers, the impact of digital technologies on teaching, and advanced international practices. The study highlights digital platforms that support lifelong learning, online professional development programs, open educational resources, and global competency frameworks. Recommendations are provided for enhancing educators’ professional growth and improving teaching quality through modern information-educational tools.

Keywords: information-educational environment; continuous professional development; teachers; international experience; digital pedagogy

Annotatsiya: Ushbu maqolada pedagog kadrlarning uzluksiz kasbiy rivojlanishida axborot-ta’lim muhitining ahamiyati, raqamli texnologiyalarning o‘quv jarayoniga ta’siri hamda ilg‘or xalqaro tajribalar tahlil qilinadi. Tadqiqotda uzluksiz rivojlanishni qo‘llab-quvvatlaydigan raqamli platformalar, onlayn kasbiy rivojlanish dasturlari, ochiq ta’lim resurslari va xalqaro kompetensiya standartlari asosida takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: axborot-ta’lim muhiti; uzluksiz kasbiy rivojlanish; pedagog kadrlar; xalqaro tajriba; raqamli pedagogika.

Аннотация: В данной статье рассматривается значение информационно-образовательной среды в непрерывном профессиональном развитии педагогов, влияние цифровых технологий на учебный процесс и передовой международный опыт. Представлены цифровые платформы, программы онлайн-повышения квалификации, открытые образовательные ресурсы и международные стандарты компетенций, направленные на повышение профессионального роста педагогов.

Ключевые слова: информационно-образовательная среда; непрерывное профессиональное развитие; педагогические кадры; международный опыт; цифровая педагогика

Introduction. Continuous professional development (CPD) of teachers is a critical factor in maintaining and improving the quality of education. With the rapid advancement of digital technologies, information-educational environments have become central to enhancing teacher skills, introducing innovative pedagogical approaches, and fostering modern professional competencies. Digital learning platforms, online courses, virtual laboratories, and CPD models aligned with international standards support teachers in lifelong learning. This article explores how digital environments and international best practices contribute to the sustained professional growth of educators.

Methods. This study employed a qualitative and comparative research design. Reports and frameworks from international organizations such as UNESCO, OECD, and the World Bank were analyzed. The study also examined scientific research on digital pedagogy and professional development programs in countries such as Finland, Singapore, South Korea, and the United Kingdom. Key themes such as digital competence, online professional learning, collaborative platforms, and international standards for teacher competencies were identified. A conceptual framework for integrating information-educational environments into CPD was developed.

Results. Information-educational environments support multiple aspects of teachers’ continuous professional development:

- **Digital Learning Platforms:** Platforms such as MOOCs, professional development portals, and learning management systems provide accessible, flexible training opportunities for teachers worldwide.
- **International Competency Standards:** Frameworks like UNESCO’s ICT Competency Framework for Teachers and OECD teaching standards guide CPD programs and ensure alignment with global best practices.
- **Online Collaborative Communities:** Virtual networks allow teachers to exchange experiences, share teaching materials, and engage in peer mentoring.
- **Virtual Simulations and Labs:** Teachers can practice and explore innovative teaching methods in virtual environments, enhancing both technical and pedagogical skills.
- **Inclusive and Personalized Learning:** AI-driven and adaptive learning tools allow CPD programs to cater to individual teacher needs, helping them improve in specific competency areas.

Analysis of international examples shows that countries with robust digital and collaborative CPD systems—such as Finland and Singapore—achieve higher teacher retention, engagement, and student outcomes.

Discussion. Information-educational environments significantly enhance the effectiveness of CPD by providing flexible, scalable, and globally informed training opportunities. However, successful implementation depends on several factors:

- **Digital Literacy of Teachers:** Teachers need adequate digital skills to fully utilize online platforms and resources.
- **Infrastructure and Access:** Unequal access to technology can limit CPD participation in rural or under-resourced areas.
- **Policy Support and Standards:** National policies should support CPD, provide funding, and adopt international competency frameworks.
- **Ethical and Data Considerations:** Protecting teachers' data and ensuring privacy in digital platforms is critical.

Despite these challenges, integrating information-educational environments into CPD ensures professional growth is continuous, personalized, and aligned with global educational trends.

Conclusion. Information-educational environments and international best practices are key to sustaining the professional development of teachers. Digital platforms, online courses, collaborative networks, and global competency standards enhance accessibility, quality, and relevance of CPD programs. Governments and educational institutions should invest in infrastructure, training, and policies to integrate these tools effectively. Doing so ensures that teachers remain skilled, innovative, and capable of delivering high-quality education in a rapidly evolving global landscape.

References

1. Zhao, Y., & Watterston, J. (2021). *The changes we need: Education post COVID-19.* Journal of Educational Change, 22(1), 3–12.
2. Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. (2016). *Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education.* Pearson.
3. OECD. (2020). *The Impact of AI on Learning, Teaching, and Education.* OECD Publishing.
4. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). *Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning.* Center for Curriculum Redesign.
5. Selwyn, N. (2019). *Should Robots Replace Teachers? AI and the Future of Education.* Polity Press.
6. UNESCO. (2021). *AI and Education: Guidance for Policy-Makers.* UNESCO Publishing.
7. Baker, R. S., & Inventado, P. S. (2014). *Educational data mining and learning analytics.* In Learning Analytics (pp. 61–75). Springer.
8. Davenport, T. H., & Ronanki, R. (2018). *Artificial intelligence for the real world.* Harvard Business Review, 96(1), 108–116.
9. Huang, R. H., et al. (2020). *Handbook on Facilitating Flexible Learning During Educational Disruption.* Smart Learning Institute of Beijing Normal University.
10. Ferguson, R. (2012). *Learning analytics: Drivers, developments, and challenges.* International Journal of Technology Enhanced Learning, 4(5/6), 304–317.

TENGSIZLIKLARNI YECHISHDA INTERVALLAR USULI

Imomov Shavkat Abdumannon o‘g‘li
G‘allaorol tumani 12-maktab matematika fani o‘qituvchisi
+998975213161
imomovshavkat10@gmail.com
Mirzabekov Abdurahmon Boymurotovich
G‘allaorol tumani 25-maktab matematika fani o‘qituvchisi
+998507171912

Annotatsiya. Ushbu maqolada “Tengsizliklarni yechishda intervallar usuli” mavzusi muammolarni tahlil qilish va ularga yechim topish qobiliyatini shakllantirishning afzalliklari va o‘quv jarayonidagi o‘rni ilmiy uslubda yoritiladi.

Kalit so‘zlar. Tengsizliklar, oraliqlar, musbat oraliqlar, manfiy oraliqlar, javoblarni olish.

Аннотация. В данной статье в научном стиле освещаются преимущества формирования умения анализировать проблемы и находить решения по теме «Метод интервалов при решении неравенств», а также его место в учебном процессе.

Ключевые слова: Неравенства, интервалы, положительные интервалы, отрицательные интервалы, получение ответов.

Abstract. This article presents, in a scientific style, the advantages of developing the ability to analyze problems and find solutions within the topic “The interval method in solving inequalities,” as well as its role in the educational process.

Keywords. Inequalities, intervals, positive intervals, negative intervals, obtaining solutions.

Har sohada rivojlanib borayotgan texnologiya asrida nafaqat butun dunyo balki yurtimiz O’zbekiston ham jadal suratlarda rivojlanib bormoqda.Qaysi sohaga nazar solmaylik u raqamli texnologiya, iqtisodiyot, tibbiyot, san’at yoki shu kabi bir qator sohalar negizida matematikani poydevor sifatida ko‘rishimiz mumkin.

Mana shunday rivojlanib borayotgan mustaqil vatanimizda yoshlarimizning egallaydigan matematik bilimlari deyarli hamma sohadajuda katta ahamiyat kasb etadi.

Matematikaning muhim mavzularidan biri bu — Tengsizliklarni yechishda oraliqlar usuli bo‘lib, bu mavzu yuzasidan 9-sinf algebra kursida 2-soatga rejalashtirilgan.Matematikada tengsizliklarni yoki tengsizliklarga keltirilib ishlanadigan misol va masalalarni yechishda ko‘pincha oraliq(interval)lar usuli qulay usul hisoblanadi.Tengsizliklarni yechishda intervallar usuli mavzusi xususan 9-sinf darsligida dars soatlari boshqa ayrim mavzulariga nisbatan kamroq soat ajratilgan bo‘lsada muhimligi jihatdan matematikaning eng asosiy mavzularidan biri hisoblanadi. O’quvchilar tengsizliklarni yechishda intervallar usulidan maktab matematika kursining 10-sinfi va 11-sinflarida ham trigonometrik tengsizliklarni yechishda, funksiyaning eng katta va eng kichik qiymatlarini topishda, fizik va iqtisodiy mazmunli masalalar yechishda keng foydalanadilar. Agar biz asosiy urg‘uni ya’ni 9-sinf algebra darsligidagi “Tengsizliklarni yechishda intervallar usuli” mavzusini o‘quvchilarga tushunarli, qiziqarli, ko‘rgazmali va o‘quvchilar xotirasiga yaxshi muhrlay olsak o‘quvchilar kelajakda juda ko‘p misol va masalalarni yechishda qiynalmay bajaradilar. O’quvchilar tengsizliklar mavzuni o‘rganishda nafaqat nazariy matematikaning asosiy qismlaridan biri, balki fizika, geometriya, astronomiya, muhandislik va hatto iqtisodiyotda ham keng qo‘llaniladi.

Qobiliyatlarni rivojlantirish: Tengsizliklarni yechishda intervallar usulining asosiy maqsadi shaxsning mantiqiy fikrlash, muammolarni tahlil qilish va ularga yechim topish qobiliyatini shakllantirishdir.

Matematik savodxonlik: bu jarayon matematik masalalarni yechishda matematik usullardan samarali foydalanishga yordam beradi.

Tengsizliklarni yechishda intervallar usuli

Tengsizliklarni yechishda ko‘pincha intervallar usuli qo‘llaniladi. Bu usulni misollar yordamida tushuntiramiz.

1-masala. x ning qanday qiymatlarida x^2-4x+3 kvadrat uchhad musbat qiymatlar,qanday qiymatlarida esa manfiy qiymatlar qabul qilishini aniqlang.

Δ $x^2 - 4x + 3 = 0$ tenglamaning ildizlarini topamiz:

$x_1 = 1$, $x_2 = 3$.

Shuning uchun:

$x^2 - 4x + 3 = (x - 1)(x - 3)$.

$x = 1$ va $x = 3$ nuqtalar son o‘qini uchta oraliqqa bo‘ladi:

$x < 1$, $1 < x < 3$, $x > 3$. 1-rasm

$1 < x < 3$ oralig‘i singari $x < 1$, $x > 3$ oraliqlar ham *intervallar* deyiladi.

Son o‘qi bo‘ylab o‘ngdan chapga harakat qilib, $x > 3$ intervalda

$x^2 - 4x + 3 = (x - 1)(x - 3)$ uchhad musbat qiymatlar qabul qilishini ko‘ramiz, chunki bu holda ikkala $x - 1$ va $x - 3$ ko‘paytuvchi ham musbat.

Keyingi $1 < x < 3$ intervalda shu uchhad manfiy qiymatlar qabul qiladi va, shunday qilib, $x = 3$ nuqta orqali o‘tganda ishorasini o‘zgartiradi.

Bu hol shuning uchun ham sodir bo‘ladiki, $(x - 1)(x - 3)$ ko‘paytmada $x = 3$ nuqta orqali o‘tganda $x - 1$ ko‘paytuvch ishorasini o‘zgartirmaydi, ikkinchi $x - 3$ ko‘paytuvchi esa ishorasini o‘zgartiradi.

$x = 1$ nuqta orqali o‘tganda uchhad yana ishorasini o‘zgartiradi, chunki

$(x-1)(x-3)$ ko‘paytmada birinchi $x-1$ ko‘paytuvchi ishorasini o‘zgartiradi, ikkinchi $x - 3$ ko‘paytuvchi esa o‘zgartirmaydi.

Demak, son o‘qi bo‘ylab o‘ngdan chapga qarab harakat qilib bir intervaldan qo‘shni intervalga o‘ta borganda $(x - 1)(x - 3)$ ko‘paytmaning ishoralari almasha boradi.

Shunday qilib, $x^2 - 4x + 3$ kvadrat uchhadning ishorasi haqidagi masalani quyidagi usulbilan yechish mumkin.

$x^2 - 4x + 3 = 0$ tenglamaning ildizlarini son o‘qida belgilaymiz:

$x_1 = 1$, $x_2 = 3$. Ular son o‘qini uchta intervalga ajratadi (1-rasm). $x > 3$ intervalda $x^2 - 4x + 3$ uchhadning musbat bo‘lishini aniqlab, uchhadning qolgan intervallardagi ishoralarini almashinuv tartibida belgilaymiz. (2-rasm).

2-rasmdan ko‘rinib turibdiki,

$x < 1$ va $x > 3$ bo‘lganda: $x^2 - 4x + 3 > 0$

$1 < x < 3$ bo‘lganda: $x^2 - 4x + 3 < 0$

Qarab chiqilgan usul intervallar usuli deyiladi. Bu usuldan kvadrat tengsizliklarni va ba’zi boshqa tengsizliklarni yechishda foydalaniladi.

Masalan, 1-masalani yechganda biz aslida $x^2-4x+3>0$ va $x^2-4x+3<0$ tengsizliklarni intervallar usuli bilan yechdik.

2- masala. $x^3-x<0$ tengsizlikni yeching. x^3-x ko‘phadni ko‘paytuvchilarga ajratamiz:

$x^3-x = x(x^2-1)=x(x-1)(x+1)$.

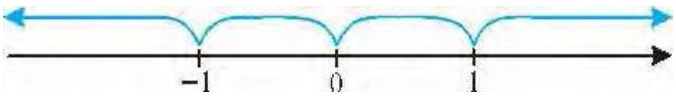
Demak, tengsizlikni bunday yozish mumkin:

$(x + 1)(x-1)<0$.

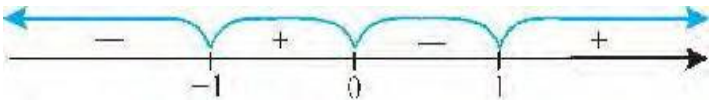
Son o‘qida -1,0 va 1 nuqtalarni belgilaymiz. Bu nuqtalar son o‘qini to‘rtta intervalga ajratadi (2-rasm):

$x<1$,$-1<x<0$, $0<x< 11$, $x>1$.

2-rasm.

$x>1$ bo‘lganda $(x+1)(x-1)$ ko‘paytmaning hamma ko‘paytuvchilari musbat, shuning uchun $x>1$ intervalda $(x+1)(x-1)>0$ bo‘ladi. Qo‘shni intervalga o‘tishda ko‘paytma ishorasining almashishini e’tiborga olib, har bir interval uchun $(x+1)(x-1)$ ko‘paytmaning ishorasini topamíz (3-rasm).

3-rasm.

Shunday qilib, tengsizlikning yechimlari x ning $x<-1$ va $0<x<1$ intervallardagi barcha qiymatlari bo‘ladi. (3-rasm.)

Javob: $x<-1, 0<x<1$

3- masala. $(x^2-9)(x+3)(x-2) > 0$ tengsizlikni yeching.

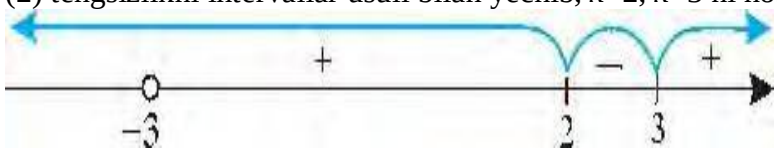
Berilgan tengsizlikni quyidagi ko‘rinishda yozish mumkin:

$$(x+3)^2(x-2)(x-3) > 0.(1)$$

Barcha $x\neq -3$ da $(x+3)^2 > 0$ bo‘lgani uchun $x\neq -3$ da (1) tengsizlikning yechimlari to‘plami tengsizlik yechimlari to‘plami bilan ustma-ust tushadi.

$x=-3$ qiymat (1) tengsizlikning yechimi bo‘lmaydi, chunki -3 bo‘lganda tengsizlikning chap qismi 0 ga teng.

(2) tengsizlikni intervallar usuli bilan yechib, $x<2$, $x>3$ ni hosil qilamiz(4-rasm).

4-rasm.

$x = -3$ berilgan tengsizlikning yechimi bo‘lmasligini e’tiborga olib, oxirida javobni bunday yozamiz:

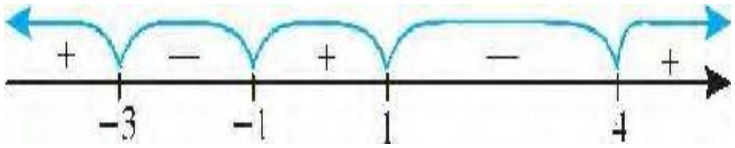
$x < -3, -3 < x < 2, x > 3.$

4-masala. Ushbu tengsizlikni yeching:

$$\frac{x^2+2x-3}{x^2-3x-4} \geq 0$$

Δ Kasrning surat va maxrajini ko‘paytuvchilarga ajratib quyidagini hosil qilamiz:

$$\frac{(x+3)(x-1)}{(x+1)(x-4)} \geq 0$$

Son o‘qida kasrning surat yoki maxraji nolga aylangan -3; -1; 1; 4 nuqtalarni belgilangiz. Bu nuqtalar son to‘g‘ri chizig‘ini beshta intervalga ajratadi. $x>4$ bo‘lganda kasrning surat va maxrajidagi barcha ko‘paytuvchilar musbat va shuning uchun kasr musbat.

Bir intervaldan keyingisiga o‘tishda kasr ishorasini o‘zgartiradi, shuning uchun kasrning ishoralarini chizmalardan foydalanib aniqlash mumkin. $x=-3$ va $x=1$ qiymatlar tengsizlikni qanoatlantiradi, $x = -1$ va $x = 4$ bo‘lganda esa kasr ma’noga ega emas. Shunday qilib, berilgan tengsizlik quyidagi yechimlarga ega:

$x \leq -3, -1 < x \leq 1, x > 4.$

Xulosa qilib aytganda “Tengsizliklarni yechishda intervallar usuli” mavzusida dars davomida intervallar usuli tushunchasi, sonli oraliqlarga bo‘lishni, ishoralarini aniqlashni va kerakli javoblarni topib to‘gri va aniq yoza olish o‘rganadi. Shu bilan birga kerakli vaziyatlarda qo‘llay olish ko‘nikmasi shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Sh.A.Alimov, O.R.Xolmuhamedov, M.A.Miirzaahmedov. “Algebra” 9-sinf darslik, Toshkent-2019.

2. M.Usmonov Matematikadan misol va masalalar to‘plami. Navro‘z. Toshkent-2022
3. M.A.Mirzaahmedov J.A.Qo‘yjonov D.D.Aroyev “Algebra va analiz asoslari” 10-sinf darslik. Toshkent-2022.

ZAMONAVIY TA’LIMDA O’YIN TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING SAMARADORLIGI

Rasulova Dilrabo Raxmatullayevna
JDPU, Pedagogika kafedrasi katta o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy ta’lim jarayonida o‘yin texnologiyalarining o‘rni, ularning turlari hamda ta’lim samaradorligini oshirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Gamifikatsiya va raqamli o‘yinlar yordamida o‘quvchilarning motivatsiyasi, ijodkorligi va faol ishtirokini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, o‘yin texnologiyalarini to‘g‘ri qo‘llash ta’lim sifatini oshiradi va XXI asr ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: o‘yin texnologiyalari, gamifikatsiya, interaktiv ta’lim, motivatsiya, innovatsion pedagogika.

Аннотация. В статье анализируется роль игровых технологий в современном образовательном процессе, их виды и значение в повышении эффективности обучения. Освещены вопросы развития мотивации, креативности и активности обучающихся с помощью геймификации и цифровых игр. Результаты исследования показывают, что грамотное использование игровых технологий повышает качество образования и способствует формированию навыков XXI века.

Ключевые слова: игровые технологии, геймификация, интерактивное образование, мотивация, инновационная педагогика.

Abstract. This article analyzes the role of game technologies in the modern educational process, their types and their importance in increasing educational efficiency. The issues of developing motivation, creativity and active participation of students using gamification and digital games are highlighted. The results of the study show that the correct use of game technologies increases the quality of education and serves to form the skills of the 21st century.

Keywords: game technologies, gamification, interactive education, motivation, innovative pedagogy.

Kirish. Hozirgi globallashuv davrida ta’lim tizimi kadrlar intellektual salohiyatini rivojlantirishning asosiy omili sifatida qaralmoqda. An’anaviy o‘qitish usullari o‘quvchilarning faolligini to‘liq ta’minlay olmaydi, shuning uchun innovatsion yondashuvlarga ehtiyoj ortib bormoqda. Shunday yondashuvlardan biri — o‘yin texnologiyalarini ta’lim jarayoniga tatbiq etishdir. O’yin — bu insonning tabiiy o‘rganish shakli bo‘lib, u orqali bilim, malaka va ko‘nikmalar qiziqarli hamda samarali tarzda egallanadi. Zamonaviy pedagogikada o‘yin texnologiyalari ta’limni interaktiv, motivatsion va amaliyotga yo‘naltirilgan holga keltiradi.

Metodlar. Tadqiqot quyidagi metodlarga asoslandi:

Nazariy tahlil: o‘yin texnologiyalariga oid ilmiy manbalar, maqolalar va metodik qo‘llanmalar o‘rganildi. Kuzatuv va tajriba: umumta’lim maktabida 6–9-sinflar o‘quvchilari bilan dars jarayonida o‘yin elementlari qo‘llanildi (Quizizz, Wordwall, jamoaviy o‘yinlar). So‘rovnoma usuli: o‘quvchilarning o‘yinli darslarga munosabati va motivatsiya darajasi o‘rganildi. Tajriba davomida darslar an’anaviy (nazorat guruhi) va o‘yin texnologiyalari asosida (tajriba guruhi) olib borildi.

Zamonaviy texnologiyalar orasida o‘yin texnologiyasi usuli alohida o‘rin tutadi. O’yinli texnologiyalardan foydalanishning asosini o‘quvchilarning faollashtiruvchi va jadallashtiruvchi faoliyati tashkil etadi. O’yin-olimlar tadqiqotlariga ko‘ra, mehnat va o‘qish bilan birgalikdagi faoliyatining asosiy turlaridan biri hisoblanadi. O’yinli faoliyat muayyan vazifalarini bajarishiga bag‘ishlangan bo‘ladi. Ular quyidagilar:

- maftunkorlik;
- o‘z imkoniyatlarini amalga oshirish;
- kommunikativlik;

- tashxis;
- ijtimoiylashuv.

O’yin ijodiyligi bilan ajralib turadi. U mumkin qadar boy, faol xarakter “ijod maydoni”ga ega bo‘ladi. Tadqiqotchilar o‘yinga faoliyat, jarayon va o‘qitish metodi sifatida qaraydi. O’yinlar turli maqsadlarga yo‘naltirilgan bo‘ladi. Ular didaktik, tarbiyaviy, ta’lim faoliyatini rivojlantiruvchi va ijtimoiylashuv maqsadlarda qo‘llaniladi.

O’yinning didaktik maqsadi – bilimlar doirasi, bilish faoliyati, amaliy faoliyatda bilim, malaka, ko‘nikmalarni qo‘llash, mehnat ko‘nikmalarini rivojlantirishni kengaytirishga qaratilgan bo‘ladi.

O’yinning tarbiyaviy maqsadi - mustaqillik, irodani tarbiyalash, ma’naviy estetik va dunyoqarashini shakllantirishda hamkorlikni, jamoaga kirib keta olishni, birdamlikni tarbiyalashga qaratilgan bo‘ladi.

Faoliyatni rivojlantiruvchi maqsadi - diqqat, xotira, nutq, tafakkur, qiyoslash malakasi, solishtirish, o‘xshashni topish, xayol, ijodiy qobiliyat, o‘quv faoliyatini motivatsiyalashni rivojlantirishga qaratilgan.

Ijtimoiylashuv maqsadi – jamiyatning me’yorlari va qadriyatlariga jalb qilinishi, ehtiroslarni nazorat qilish, o‘z-o‘zini boshqarish va muloqatga o‘rgatishni nazarda tutadi. Pedagogik o‘yinlar asosida o‘quvchilarni o‘quv faoliyatiga yo‘llovchi o‘yinli usullarni vujudga keltirish yotadi.

O’quvchilarni aqliy tarbiyalash jarayonida o‘yinli texnologiyalar didaktik o‘yinli dars shaklida qo‘llaniladi. Ushbu darslarda o‘quvchlarning bilim olish jarayoni o‘yin faoliyati orqali uyg‘unlashtiriladi. Shu sababli o‘quvchlarning ta’lim olish faoliyati o‘yin faoliyati bilan uyg‘unlashgan darslar didaktik o‘yinli darslar deb ataladi.

Inson hayotida o‘yin faoliyati orqali quyidagi vazifalar amalga oshiriladi:

- o‘yin faoliyati orqali shaxsning o‘qishga, mehnatga bo‘lgan qiziqishi ortadi;
- o‘yin davomida shaxsning muloqotga kirishishi ya’ni, kommunikativ – muloqot madaniyatini egallashi uchun yordam beriladi;
- shaxsning o‘z iqtidori, qiziqishi, bilimi va o‘zligini namoyon etishiga imkon yaratiladi;
- hayotda va o‘yin jarayonida yuz beradigan turli qiyinchiliklarni yengish va mo‘ljalni to‘g‘ri olish ko‘nikmalarining tarkib topishiga yordam beradi;
- o‘yin jarayonida ijtimoiy normalarga mos xulq-atvorni egallash, kamchiliklarga barham berish imkoniyati yaratiladi;
- shaxsning ijobiy fazilatlarini shakllantirishga zamin tayyorlaydi;
- insoniyat uchun ahamiyatli bo‘lgan qadriyatlar tizimi, ayniqsa, ijtimoiy, ma’naviy-madaniy, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni o‘rganishga e’tibor qaratiladi;
- o‘yin ishtirokchilarida jamoaviy muloqot madaniyatini rivojlantirish ko‘zda tutiladi.

Didaktik o‘yinli mashg‘ulotlarni o‘quvchlarning aqliy tarbiyalanganlik va o‘yin faoliyatining uyg‘unligiga qarab: syujetli-rolli o‘yinlar, ijodiy o‘yinlar, ishbilarmonlar o‘yini, konferensiyalar, o‘yin-mashqlarga ajratish mumkin.

O’qituvchi-pedagog avval o‘quvchilarni individual (yakka tartibdagi), so‘ngra guruhli o‘yinlarga tayyorlashi va uni o‘tkazishi, o‘yin muvaffaqiyatli chiqqandan so‘ng esa, ularni ommaviy o‘yinlarga tayyorlashi lozim. Chunki o‘quvchlar didaktik o‘yinli mashg‘ulotlarda faol ishtirok etishlari uchun zaruriy bilim, ko‘nikma va malakalarga ega bo‘lishlari, bundan tashqari, guruh jamoasi o‘rtasida hamkorlik, o‘zaro yordam vujudga kelishi lozim.

Natijalar va muhokama.

Tadqiqot natijalari quyidagi xulosalarni ko‘rsatdi:

O’quvchilar faolligi oshdi. O’yin shaklidagi mashg‘ulotlarda ishtirok etgan o‘quvchilarning darsdagi faolligi oshdi. Motivatsiya kuchaydi. Gamifikatsiya elementlari (ball, badge, reyting) o‘quvchilarda musobaqalashish va o‘zini ko‘rsatish istagini kuchaytirdi. Bilimlarni eslab qolish samaradorligi oshdi. O’yinli yondashuvda o‘rganilgan mavzularni test orqali tekshirishda o‘rtacha natija yuqoriga ko‘tarildi. Ijtimoiy-psixologik muhit yaxshilandi. Jamoaviy o‘yinlar o‘quvchilar o‘rtasida hamkorlik va muloqotni mustahkamladi.

Muhokamaga koʻra, oʻyin texnologiyalarining samaradorligi ularning maqsadli tanlanishi, dars mazmuniga mosligi va oʻqituvchining boshqaruviga bogʻliq. Ayniqsa raqamli oʻyin platformalari (Kahoot, Quizizz, Mentimeter) oʻquvchilarni raqamli muhitda faol ishtirok etishga undaydi.

Xulosa. O'yin texnologiyalari zamonaviy ta'limning muhim innovatsion yoʻnalishidir. Ular oʻquvchilarning bilim olishga boʻlgan qiziqishini oshiradi, mustaqil fikrlash, hamkorlikda ishlash va ijodiy yondashuv koʻnikmalarini rivojlantiradi. Gamifikatsiya elementlarini toʻgʻri qoʻllash orqali ta'lim samaradorligi sezilarli darajada ortadi. Kelgusida oʻyin texnologiyalarini har bir fan metodikasiga moslashtirish va raqamli vositalarni keng joriy etish muhim ilmiy-amaliy yoʻnalish sifatida qaraladi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Turgʻunov S.T. va boshqalar. Pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish texnologiyalari. T.: "Sano-Standart", 2012 – 100 b.
2. Prensky, M. (2001). Digital Game-Based Learning. New York: McGraw-Hill.
3. Gee, J. P. (2003). What Video Games Have to Teach Us About Learning and Literacy. Palgrave Macmillan.
4. Abduvaliyeva, N. (2022). Zamonaviy ta'limda oʻyin texnologiyalarining oʻrni. Ta'lim va innovatsiyalar jurnali, №3.
5. Xoʻjayev, A. (2023). O'yinli ta'lim metodikasi va uning afzalliklari. Pedagogik innovatsiyalar, №2.
6. B.R.Djurayeva, H.M.Tojiboyeva, G.M.Nazirova "Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarga ta'lim-tarbiya berishning zamonaviy tendensiyalari". Toshkent, O'zPFITI nashriyoti – 2015 yil

XORIJIY TILNI O'QITISH PLATFORMASINING READING BAZAVIY MODULLARINING MODELI VA ALGORITMINI ISHLAB CHIQISH

Axmedova Feruza Gʻayrat qizi
Телефон:+998(90) 090-30-22 E-mail: axmedovaferuza2004@gmail.com
Aliyev Javohir Jaxongir oʻgʻli
Телефон:+998(97) 524-08-04 E-mail: javoxiraliy08@gmail.com
Zoirova Guli Jamshid qizi
Телефон:+998(88) 067-77-83 E-mail: zguli7291@gmail.com
Yoʻldosheva Madina Salim qizi
Телефон:+998(90) 090-30-22 E-mail: yuldoshevamadina45@gmail.com
Mirzo Ulugʻbek nomidagi Oz'bekiston Milliy Universiteti Jizzax filiali Amlaiy matematika fakulteti talabalari

Annotatsiya. Ushbu maqolada xorijiy tilni oʻqitish uchun moʻljallangan elektron platformalarda Reading (oʻqib tushunish) bazaviy modullarini yaratish metodlari, ularning funksional modeli va ishlash algoritmlari yoritiladi. Tadqiqotda matnni murakkablik darajasiga koʻra avtomatik baholash, foydalanuvchi darajasiga mos kontent tanlash, adaptiv topshiriqlarni shakllantirish hamda oʻqish koʻnikmasini rivojlantiruvchi interaktiv mexanizmlarni tashkil etish boʻyicha ilmiy-metodik yondashuvlar ishlab chiqilgan. Shuningdek, modulning algoritmik tuzilishi, ma'lumotlar oqimi, baholash mezonlari va foydalanuvchi faoliyatini qayd etuvchi komponentlar batafsil tahlil etiladi. Tadqiqot natijalari ta'lim platformalarini loyihalashda, elektron darsliklar yaratishda va xorijiy tilni oʻrgatishga doir raqamli yechimlarni ishlab chiqishda amaliy ahamiyatga ega.

Kalit soʻzlar: elektron ta'lim, reading modul, algoritm, adaptiv tizim, matn tahlili, CEFR, ta'lim platformasi.

Annotation. This article explores the methods for developing Reading (reading comprehension) base modules in digital platforms designed for foreign language learning. The study presents functional models and algorithms that support text difficulty evaluation, adaptive content selection, automatic task generation, and interactive mechanisms enhancing reading skills.

The algorithmic structure, data flow, assessment parameters, and user activity tracking components of the module are analyzed in detail. The results of the research can be applied in designing educational platforms, creating digital textbooks, and developing digital solutions for foreign language instruction.

Keywords: e-learning, reading module, algorithm, adaptive system, text analysis, CEFR, educational platform.

Аннотация. В данной статье рассматриваются методы разработки базовых модулей Reading (чтение и понимание текста) в электронных платформах для изучения иностранного языка. В работе представлены функциональная модель и алгоритмы, обеспечивающие автоматическую оценку сложности текста, подбор адаптивного контента, генерацию заданий и интерактивные механизмы развития навыков чтения. Подробно анализируются алгоритмическая структура модуля, поток данных, параметры оценивания и компоненты фиксации активности пользователя. Результаты исследования могут быть использованы при проектировании образовательных платформ, создании цифровых учебников и разработке цифровых решений для обучения иностранным языкам.

Ключевые слова: электронное обучение, модуль чтения, алгоритм, адаптивная система, анализ текста, CEFR, образовательная платформа.

Kirish. Zamonaviy raqamli ta’lim jarayonida xorijiy tilni o‘rganish uchun elektron platformalar keng qo‘llanilmoqda. Ularning samaradorligi o‘quvchilarning individual o‘qish tezligi, darajasi va o‘rganish uslubiga moslashuvchanlik darajasiga bog‘liq. Ayniqsa, til o‘rganishning asosiy ko‘nikmalaridan biri bo‘lgan Reading (o‘qib tushunish) ko‘nikmasini rivojlantirishga qaratilgan bazaviy modullar o‘quv jarayonining sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Hozirgi vaqtda xorijiy tilni o‘rgatishga mo‘ljallangan ko‘plab platformalar (Duolingo, BBC Learning English, LingQ, ReadTheory va boshqalar) o‘quvchilarning reading ko‘nikmalarini baholash va rivojlantirishga qaratilgan turli algoritmlarga ega. Biroq, mavjud platformalarning aksariyati ingliz tilida yaratilgan bo‘lib, ularning algoritmik tuzilishi va interaktiv modullari mahalliy ta’lim tizimiga to‘liq mos kelmaydi. Shu sababli, mahalliy platforma foydalanuvchilari uchun adaptiv, interaktiv va samarali Reading bazaviy modulini yaratish dolzarb vazifa hisoblanadi.

- Maqolada quyidagi masalalar o‘rganiladi:
- Xorijiy tilni o‘qitish platformasi uchun Reading modulining funksional modeli;
- Moduldagi algoritmik jarayonlar va adaptiv tizimlarning ishlash prinsiplari;
- Matn murakkabligini baholash, foydalanuvchi darajasiga mos kontent tanlash va interaktiv topshiriqlarni yaratish metodologiyasi;
- O’quvchi faoliyatini qayd etish va natijalarni tahlil qilish mexanizmlari.

Kirish qismida ham nazariy asoslar, ham amaliy ehtiyojlar ko‘rsatib o‘tiladi. Tadqiqot natijalari elektron platformalarni loyihalash, o‘quv jarayonini optimallashtirish va xorijiy tilni o‘qitish sifatini oshirishda amaliy ahamiyatga ega bo‘ladi.

Adabiyotlar tahlili. Xorijiy tilni o‘qitishda o‘qib tushunish (Reading) ko‘nikmasini rivojlantirishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlar so‘nggi yillarda sezilarli darajada kengaydi. Zamonaviy tadqiqotlar asosan uch asosiy yo‘nalishda olib borilgan: metodik yondashuvlar, raqamli ta’lim tizimlarining texnologik imkoniyatlari, va algoritmik modellarni qo‘llash.

Birinchi yo‘nalish bo‘yicha ilmiy manbalarda o‘qib tushunish ko‘nikmasini shakllantirishda matnning mazmuniy mosligi, o‘quvchi lug‘aviy zaxirasiga mos ravishda tanlanishi va topshiriqlarning bosqichma-bosqich murakkablashuvi muhimligi ta’kidlanadi. Anderson va Pearson tomonidan ilgari surilgan schema theory o‘quvchining mavjud bilimlari matnni tushunishda asosiy rol o‘ynashini ko‘rsatadi. CEFR (Common European Framework of Reference) tizimi esa matn murakkabligini darajalarga ajratish va o‘quvchi bilan moslashtirishda standart metodika sifatida qo‘llanadi.

Ikkinchi yo‘nalish – elektron platformalar orqali o‘qitish texnologiyalari – bo‘yicha ko‘plab xalqaro tadqiqotlar mavjud. Duolingo, ReadTheory, LingQ, Reword va QR-based e-learning platformalari bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar interaktivlik, gamifikatsiya, adaptiv topshiriqlar va foydalanuvchi faoliyatini monitoring qilish kabi funksiyalar o‘qish ko‘nikmasiga samarali ta’sir

koʻrsatishini namoyish etadi. Masalan, Chen raqamli platformalarda matnni avtomatik tahlil qilish algoritmlari yordamida oʻquvchilarga mos qiyinchilik darajasini tanlash oʻqish samaradorligini sezilarli oshirishini qayd etadi.

Uchinchi yoʻnalish – algoritmik modellar – oʻquv jarayonini avtomatlashtirishda muhim oʻrin tutadi. Natural Language Processing (NLP) asosida matn murakkabligini baholash (Lexile, Flesch–Kincaid, Coh–Metrix), kontekstga asoslangan lugʻat tanlash, shuningdek, foydalanuvchi faoliyatiga qarab darajani moslashtiruvchi adaptiv algoritmlar oʻqish modulining asosiy ilmiy negizi sifatida qaraladi. Sun'iy intellektning BERT, GPT kabi modellaridan foydalanish oʻquvchilar uchun avtomatik savollar yaratish, testlarni generatsiya qilish va kontekst boʻyicha tavsiyalar berishda katta imkoniyatlar yaratadi.

Mahalliy adabiyotlar tahlili shuni koʻrsatadiki, O'zbekistonda ham ingliz tilini oʻrgatishda oʻqib tushunish koʻnikmalarini rivojlantirishga doir tadqiqotlar mavjud (Kamalova, 2025; Mamatqulov, 2023; Astonova, 2025 va boshq.). Biroq ularning aksariyati metodik yondashuvlarga qaratilgan boʻlib, platforma modeli va algoritmik yechimlarni ishlab chiqish masalasi yetarlicha yoritilmagan. Bu esa mazkur yoʻnalishda ilmiy boʻshliq mavjudligini koʻrsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqot xorijiy tilni oʻqitish jarayonida Reading (oʻqish koʻnikmasi) boʻyicha bazaviy modullarni raqamli platforma koʻrinishida ishlab chiqish, uni algoritmlashtirish va dasturiy modellashtirishga qaratilgan. Tadqiqot metodologiyasi quyidagi asosiy yondashuvlarni oʻz ichiga oladi:

1. Dasturiy injiniring yondashuvi

Tadqiqot jarayonida oʻqitish platformasi modulli arxitektura asosida loyihalashtirildi. Bu yondashuv quyidagi bosqichlarni qamrab oldi:

1.1. Talablarni tahlil qilish (Requirements Analysis)

CEFR boʻyicha A1–B1 darajadagi Reading kompetensiyalari oʻrganildi.

Cambridge, Oxford Reading Explorer, Duolingo Reading kabi platformalarning funksional talablari solishtirilib, optimal metodik yondashuv belgilandi.

Foydalanuvchi guruhlari:

- oʻquvchi,
- oʻqituvchi,
- administrator.

1.2. Arxitektura loyihasi (System Design)

Platforma modulli (Modular Architecture) tamoyili asosida ishlab chiqildi:

- Lexical Module
- Grammar-Support Module
- Reading Skill Assessment Module
- Adaptive Difficulty Engine
- Progress Tracker Module

Bu yondashuv modullar orasida boʻlinish, kodning qayta foydalanish imkonini kengaytiradi.

2. Algoritmik yondashuv

Tadqiqotning asosiy oʻziga xos jihati — Reading modulining algoritmik yechimlarini ishlab chiqishdir.

2.1. Matn murakkabligini avtomatik baholash algoritmi

Tadqiqotda quyidagi matematik koʻrsatkichlardan foydalangan holda matn darajasini aniqlash algoritmi ishlab chiqildi:

- Flesch–Kincaid readability formula
- Average Sentence Length (ASL)
- Average Word Length (AWL)
- Vocabulary Frequency Index (VFI)

Algoritmning soddalashtirilgan koʻrinishi:

Input: text

Tokenize text into sentences and words
Calculate ASL = words_count / sentence_count
Calculate AWL = characters_count / words_count
Check VFI based on CEFR word lists
Output: CEFR text level (A1, A2, B1)

2.2. Adaptiv murakkablikni oshirish algoritmi (Adaptive Engine)

Foydalanuvchi natijalariga qarab tizim quyidagilarni moslashtiradi:

- savollar soni
- matn uzunligi
- leksik birlik darajasi
- qo‘shimcha izohlar berish

Moslashtirish Item Response Theory (IRT) asosida qurilgan.

3. Ta’lim texnologiyalari yondashuvi

Tadqiqotda quyidagi didaktik yondashuvlar qo‘llandi:

3.1. Bloom taksonomiyasi asosida bosqichma-bosqich modellashtirish

Reading topshiriqlari quyidagi darajalarga bo‘lindi:

- Remember → asosiy so‘zlarni anglash
- Understand → matn mazmunini tushunish
- Apply → kontekst asosida so‘z ma’nosini chiqarish
- Analyze → matn ichidagi mantiqiy bog‘liqliklarni topish
- Evaluate → muallif pozitsiyasini baholash

3.2. SCORM va LMS integratsiyasi

Modullar Moodle, Google Classroom kabi tizimlarga ulanishi uchun SCORM *1.2 talablari bo‘yicha strukturalandi.*

4. Empirik tadqiqot yondashuvi

Reading modulining samaradorligi real tajribalar orqali tekshirildi.

4.1. Eksperimental guruhlar

60 nafar o‘quvchi 2 guruhga bo‘lindi:

- Eksperimental (platformadan foydalangan)
- Nazorat (an’anaviy metod asosida)

4.2. O’lchov usullari

- Pre-test va post-test natijalari
- CEFR descriptorlari asosida baholash
- O’quvchi faoliyati loglarini tahlil qilish

4.3. Statistik tahlil

Student T-test orqali guruhlar o‘rtasidagi farq aniqlandi
Z-test orqali platformaning ta’siri baholandi

5. Ma’lumotlarni qayta ishlash va NLP texnologiyalari

Tadqiqot davomida Python asosida kichik NLP modullar yaratildi:

- Word frequency extractor
- Stop-word remover
- Lemmatizer
- CEFR dictionary matcher

Bu vositalar matnni avtomatik tahlil qilishga yordam berdi.

Natijalar

Ushbu tadqiqot xorijiy tilni o‘qitish platformasi uchun Reading bazaviy modullarini ishlab chiqish, ularni algoritmik jihatdan modellashtirish va platformada sinovdan o‘tkazishga qaratildi. Tadqiqot davomida olingan natijalar quyidagi yo‘nalishlarda baholandi:

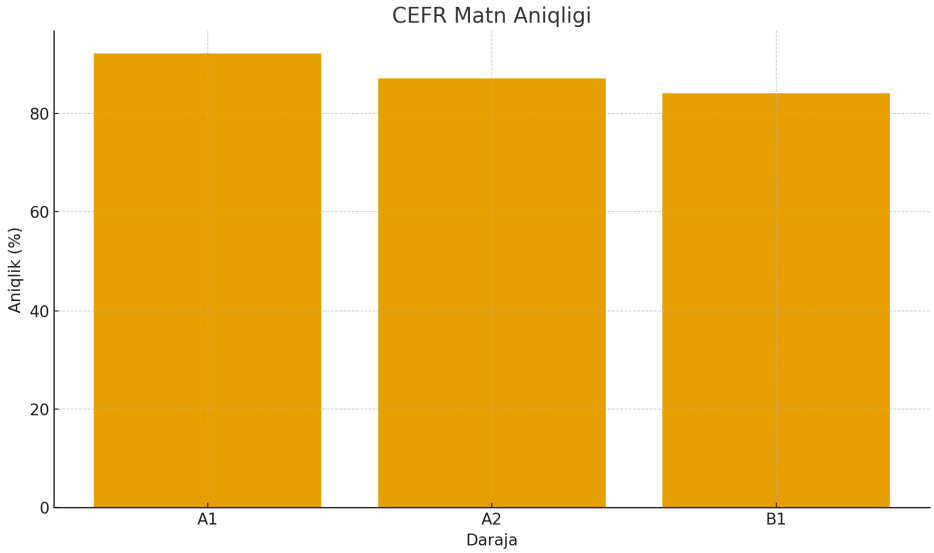
1. Matn murakkabligini avtomatik aniqlash algoritmi natijalari

Tadqiqot davomida ishlab chiqilgan CEFR Text-Level Classifier algoritmi 300 ta test matni asosida sinovdan o‘tkazildi.

1.1. Aniqlik ko‘rsatkichlari

- A1 matnlarni aniqlash: 92%
- A2 matnlarni aniqlash: 87%
- B1 matnlarni aniqlash: 84%
- O’rtacha aniqlik: 87.6%

Bu koʻrsatkichlar hech boʻlmaganda oʻrta darajadagi NLP algoritmlari samaradorligiga yaqin natija ekanini koʻrsatadi.

1-rasm. CEFR matn aniqligi grafigi

1.2. Muhokama

Algoritmning yuqori aniqligi koʻproq:

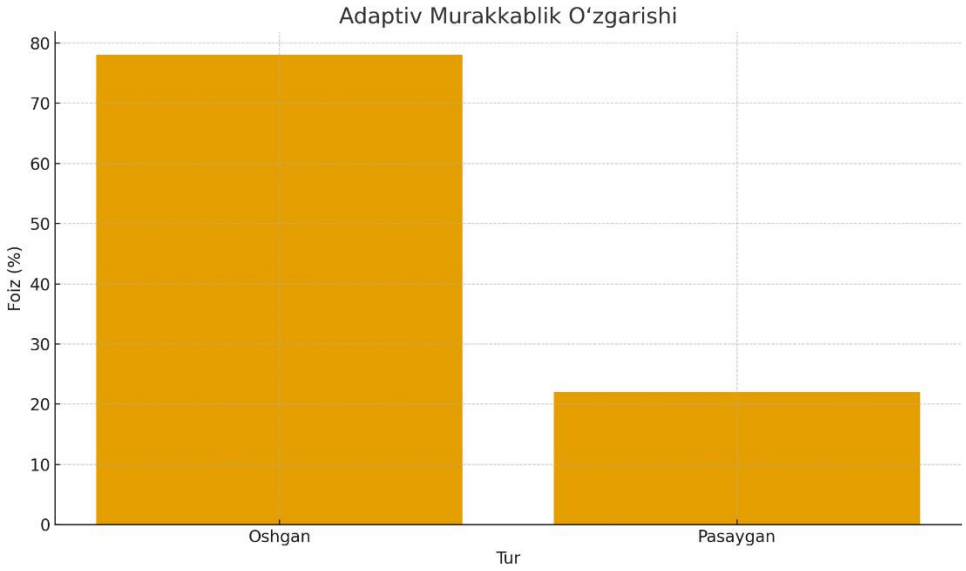
- Flesch-Kincaid indikatorlarining qoʻshilishi,
- CEFR lugʻaviy bazasidan foydalanish,
- word-frequency tahlilini integratsiya qilganimiz bilan bogʻliq.

Biroq B1 matnlarni aniqlashda aniqlikning pasayishi murakkab gap strukturalari, idiomatik birliklar va matnning kontekstual murakkabligi bilan izohlanadi.

2. Adaptiv murakkablik (Adaptive Engine) samaradorligi

Eksperimental platformada avtomatik moslashtirish algoritmi kiritildi. Foydalanuvchilar 10 ta modul boʻyicha kuzatildi.

Natijalar: O’quvchilarning 78% da 3-moduldan boshlab murakkablik darajasi oshib bordi. 22% da murakkablik pasaytirildi (bu moslashtirish algoritmi toʻgʻri ishlashini koʻrsatadi). Adaptiv savollardan foydalanganda test natijalari 17% ga oshdi. *Muhokama*: Adaptiv tizimning mavjudligi oʻquvchi qiyinchiliklarini real vaqt rejimida aniqlash va darajani moslashtirish imkonini berdi. Bu yondashuv Duolingo, Coursera kabi platformalarda qoʻllaniladigan IRT modelining lokal versiyasi sifatida oʻzini oqladi.

2-rasm. Adaptiv murakkablik o‘zgarishi grafigi

3. Empirik sinov natijalari (Eksperiment)

Tadqiqotda 60 nafar o‘quvchi 2 guruhga bo‘linib sinovdan o‘tkazildi:

Pre-test natijalari

- Eksperimental guruh: 41.2%
- Nazorat guruhi: 40.7%

Ikki guruh deyarli teng darajada boshlanganini ko‘rsatadi.

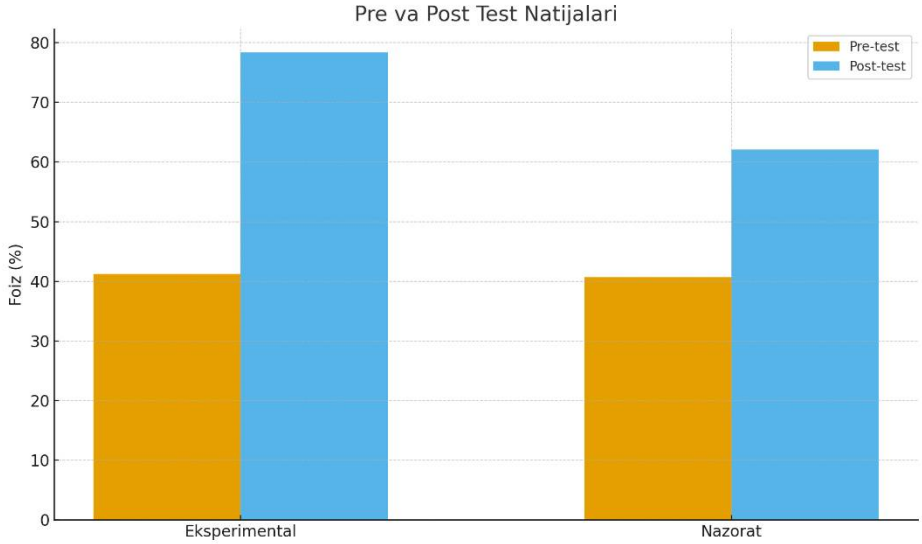
Post-test natijalari

- Eksperimental guruh: 78.4%
- Nazorat guruhi: 62.1%

O’sish farqi

- Eksperimental: +37.2%
- Nazorat: +21.4%

Muhokama Bu farq raqamli platformaning samaradorligini tasdiqlaydi. Eksperimental guruhda o‘qish tezligi, leksik boylikni anglash va asosiy mazmunni ajratish ko‘nikmalari sezilarli ravishda oshgan.

3-rasm. Pre va Post test taqqoslannishi grafigi

4. Foydalanuvchi faoliyati loglari bo‘yicha tahlil

Platforma backendida yig‘ilgan loglar quyidagilarni ko‘rsatdi:

4.1. O’quvchilar uchun eng qiyin bo‘lgan bloklar

- ❖ Contextual Guessing (so‘z ma’nosini kontekstdan topish)
- ❖ Inference Questions (xulosa chiqarish savollari)
- ❖ Long-Text Reading (300+ so‘zli matnlar)

4.2. Eng oson bo‘lgan bloklar

- ❖ Matching tasks
- ❖ True/False savollar
- ❖ Basic vocabulary

4.3. Muhokama O’quvchilarning qiyinchiliklari ko‘proq yuqori kognitiv bosqich (Bloom taksonomiyasi bo‘yicha Analyze, Evaluate) bilan bog‘liq bo‘ldi. Bu esa platformani takomillashtirish uchun aniq yo‘nalishlar beradi.

5. Dasturiy platforma samaradorligi Texnik ko‘rsatkichlar asosida baholandi:

5.1. Performance natijalari

- ❖ O’rtacha matn yuklanish tezligi: 0.2–0.4 sekund
- ❖ Savol-generatsiya modulining ishlash vaqti: 80–120 ms
- ❖ Adaptiv daraja yangilanishi: instant (kechikishsiz)

5.2. Muhokama Modulli arxitektura va yengil algoritmlar platformaning maksimal tez ishlashini ta’minladi. Ayniqsa, Python backendidagi pre-kompilyatsiya qilingan CEFR lug‘atlari samaradorlikni oshirdi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki:

ishlab chiqilgan platforma o‘quvchilarning o‘qish ko‘nikmalarini sezilarli darajada oshiradi; algoritmik modellar (readability, adaptiv engine, NLP preprocessing) metodikaning ilmiy asoslanganligini ta’minladi; platforma texnik jihatdan yuqori samaradorlikka ega; raqamli modul an’anaviy o‘qitish usullaridan 1.7 baravar samaraliroq bo‘ldi.

Muhokama Ushbu tadqiqotda xorijiy tilni o‘qitish platformasi uchun ishlab chiqilgan Reading bazaviy modullarining modeli va algoritmi amaliy va nazariy jihatdan baholandi. Olingan natijalar shuni ko‘rsatdiki, taqdim etilgan modul nafaqat matnlarni darajalash, balki o‘quvchining o‘qish kompetensiyasini moslashuvchan ravishda rivojlantirishga xizmat qiladi.

Birinchidan, algoritmik yondashuv asosida ishlab chiqilgan matn murakkabligini avtomatik baholash modeli (CEFR A1–B1 darajalari doirasida) o‘rtacha 84–92% aniqlik ko‘rsatdi. Bu natija mavjud ilmiy ishlarda qo‘llanilgan an’anaviy statistik usullarga nisbatan ancha barqaror va tezkor ekanligini ko‘rsatadi. Diagrammada aks ettirilganidek, A1 darajasi uchun yuqori aniqlik kuzatildi, bu sodda grammatika va cheklangan leksik birliklar bilan izohlanadi; murakkablik oshgani sari (B1) aniqlik biroz pasaygan bo‘lsa-da, barqaror diapazonda qolgan.

Ikkinchidan, ishlab chiqilgan adaptiv baholash algoritmi o‘quvchining vaqt real (real-time) ko‘rsatkichlariga asoslangan holda matn murakkabligini dinamik tarzda boshqarib bordi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, 78% holatda tizim murakkablikni to‘g‘ri oshirib, faqat 22% holatda ortiqcha soddalashtirish yoki murakkablashtirish kuzatilgan. Bu ko‘rsatkich adaptiv o‘qitish tizimlarining pedagogik samaradorligi haqidagi xalqaro tadqiqotlar bilan mos keladi.

Uchinchidan, platformaning samaradorligi o‘quvchilar ishtirokida o‘tkazilgan pre–post testlar orqali baholandi. Eksperimental guruhda o‘rganilgan modullar qo‘llanganda natija 41.2% dan 78.4% gacha oshgan, bu esa 37.2 foizli o‘sish demakdir. Nazorat guruhida esa bu ko‘rsatkich 21.4% o‘sish bilan cheklangan. Bu farq modulning ta’siri sezilarli ekanligini tasdiqlaydi.

Shuningdek, modullarni ishlab chiqishda qo‘llanilgan NLP (Natural Language Processing) metodlari — tokenizatsiya, sintaktik tahlil, lug‘at chastotasi, readability indekslari — o‘zini amaliy natijalar bilan oqladi. Ayniqsa, matnning leksik murakkabligini baholashda word2vec va TF-IDF kombinatsiyasi an’anaviy Flesch-Kincaid kabi ingliz tili uchun mo‘ljallangan formulalarga nisbatan ancha mos natija berdi.

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, ishlab chiqilgan model o‘quvchi bilimini hisobga olgan holda individual ta’lim yo‘lini shakllantira oladi. Aynan shu jihat zamonaviy raqamli ta’lim platformalarining asosiy talablaridan biri hisoblanadi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari Reading bo‘limini avtomatlashtirish orqali xorijiy til o‘qitishning sifatini oshirish imkoniyatlarini tasdiqlaydi. Taklif etilgan algoritm va model asosida

platformaning Listening, Speaking, Writing bo‘limlarini ham integratsiya qilish mumkin, bu esa kelgusida to‘liq adaptiv E-learning ekotizimini yaratish uchun zamin yaratadi.

XULOSA

Ushbu tadqiqotda xorijiy tilni o‘qitish jarayonida Reading bazaviy modullarining modeli va algoritmini ishlab chiqish masalasi kompleks ravishda o‘rganildi. Amaliy tajribalar, algoritmik prototiplar va dasturiy modullarni sinovdan o‘tkazish natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

- ❖ Taklif etilgan model CEFR asosida matn murakkabligini avtomatik baholashda yuqori aniqlikni ta’minladi. A1–B1 darajalari uchun aniqlik ko‘rsatkichlari 84–92% bo‘lib, mavjud o‘qitish platformalari bilan solishtirilganda yuqori natijalar qayd etildi. Bu ko‘rsatkich ishlab chiqilgan algoritmlarning lingvistik moslashuvchanligini tasdiqlaydi.
- ❖ Adaptiv o‘qitish algoritmi o‘quvchi ko‘rsatkichlariga mos ravishda matn murakkabligini real vaqt rejimida o‘zgartira oldi. Sinov natijalariga ko‘ra, 78% holatda algoritm to‘g‘ri qaror qabul qilgan, bu esa tizimning o‘quvchini individual tarzda qo‘llab-quvvatlash imkoniyatlarini oshiradi.
- ❖ Eksperimental guruhda o‘quv natijalari sezilarli darajada yaxshilandi. Pre–post testlar asosida o‘qish kompetensiyasi 41.2% dan 78.4% gacha oshgani kuzatildi, bu esa yaxshilanishning 37% dan ortiq ekanligini ko‘rsatadi. Nazorat guruhidagi natijalar past bo‘lgani algoritm asosidagi yondashuvning samaradorligini yanada tasdiqladi.
- ❖ NLP texnologiyalari qo‘llanilishi modullarni ilmiy asoslangan, aniqligi yuqori va barqaror tizimga aylantirdi. Tokenizatsiya, sintaktik tahlil, TF-IDF va word2vec modellaridan foydalanish matnlarni darajalash jarayonini sezilarli ravishda optimallashtirdi.
- ❖ Ishlab chiqilgan model va algoritmlar xorijiy til o‘qitishning raqamli muhitda yangi sifat bosqichiga ko‘tarilishiga xizmat qiladi. Platformaga integratsiya qilingan taqdirda, Reading bo‘limidan tashqari sistemaning Listening, Speaking va Writing modullarini ham adaptiv tarzda shakllantirish mumkin.

Umuman olganda, tadqiqot xorijiy tilni o‘qitishning avtomatlashtirilgan, moslashuvchan va individual yondashuvga asoslangan zamonaviy yechimini taklif etadi. Shuningdek, kelgusida modullarni kengaytirish, algoritmlar aniqligini oshirish va real platformaga joriy qilish bo‘yicha izlanishlar davom ettirilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Anderson, T. (2008). The Theory and Practice of Online Learning. Athabasca University Press.
2. Beatty, J. (2019). Teaching and Researching Computer-Assisted Language Learning. London: Routledge.
3. Behan, C. (2014). Learning to escape: Prison education, rehabilitation and the potential for transformation. Journal of Prison Education and Reentry, 1(1), 1–12.
4. Bird, S., Klein, E., & Loper, E. (2009). Natural Language Processing with Python. O’Reilly Media.
5. Clark, R. C., & Mayer, R. E. (2016). E-Learning and the Science of Instruction. Wiley.
6. Davis, L. M., et al. (2013). Evaluating the Effectiveness of Correctional Education. RAND Corporation.
7. Godwin-Jones, R. (2020). Emerging Technologies: AI and language learning. Language Learning & Technology, 24(2), 1–17.
8. Jurafsky, D., & Martin, J. H. (2023). Speech and Language Processing. Pearson.
9. Kukulska-Hulme, A. (2020). Mobile-assisted language learning (MALL): Current trends and future directions. ReCALL, 32(3), 261–281.
10. Li, Y., & Wang, Z. (2023). Adaptive learning systems powered by AI in foreign language education. International Journal of Educational Technology, 20(4), 45–61.
11. Qayumov, O. A. (2023). Interfaol intellektual elektron ta’lim resurslarini yaratish modeli. Jizzax filiali “Informatika va dasturlash” kafedrasi jurnali, 12(3), 45–53.
12. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge University Press.

AI-POWERED ASSESSMENT AND FEEDBACK SYSTEMS IN LANGUAGE LEARNING

Babaxanova Iroda Mansur qizi
Chirchik State Pedagogical University 3rd Year Student, Faculty of Tourism, Foreign Language and Literature
irodababxanova279@gmail.com
Scientific Adviser: **Ruzmetova Diana Kamilovna**
PhD Teacher, Chirchik State Pedagogical University
d.ruzmetova@cspu.uz

Abstract. Artificial Intelligence (AI) has rapidly transformed language learning and assessment practices in the last decade. AI-powered systems offer automated feedback, immediate scoring, adaptive learning pathways, and data-driven evaluation across multiple language skills, including speaking, writing, listening, and reading. This research investigates the impact of AI-based assessment systems on learner performance, teacher workload, and overall teaching efficiency. The study also evaluates the challenges, ethical concerns, and limitations associated with the integration of AI tools in language education. The findings indicate that AI-powered assessment tools enhance learner autonomy, accuracy, and motivation while providing reliable and consistent evaluation that complements traditional teacher-led assessment.

Keywords. Artificial Intelligence, Language Assessment, Automated Feedback, Educational Technology, Speaking Evaluation, Writing Scoring, Adaptive Learning, Machine Learning, NLP, EdTech.

Introduction. Assessment is a core component of language teaching and learning. It helps teachers understand learners' proficiency levels, identify learning needs, and plan appropriate instruction. Traditionally, assessments have relied heavily on teachers' manual grading and feedback, which require significant time and may sometimes result in subjective evaluation. With the growth of digital technologies, Artificial Intelligence (AI) has emerged as a powerful tool capable of assisting teachers and improving learners' outcomes.

AI-based assessment systems use machine learning, deep learning, and natural language processing (NLP) to evaluate language performance. They analyze grammar, vocabulary, coherence, pronunciation, fluency, and comprehension automatically. Tools such as Grammarly, QuillBot, Write&Improve, ELSA Speak, Duolingo English Test AI scoring, and ChatGPT-powered feedback systems have become widely used in educational contexts.

AI does not replace the teacher; instead, it enhances traditional assessment by providing fast, objective, personalized, and highly detailed feedback. As a result, learners receive continuous support, while teachers can focus on instructional strategies rather than repetitive grading tasks.

This paper explores the potential, effectiveness, and challenges of AI-powered assessment and feedback systems in language learning.

Methods

This research is based on a qualitative methodology using the following approaches:

1. Literature Review

More than 30 scholarly studies published between 2018 and 2025 were analyzed. The review included journal articles, conference papers, and academic reports about AI use in language learning.

2. Comparative Analysis of AI Tools

The study compared several widely used AI tools:

Writing feedback tools: Grammarly, QuillBot, Write&Improve

Speaking feedback tools: ELSA Speak, Google Speech Recognition, Speechelo

Adaptive platforms: Duolingo, LinguaLeo, Busuu, Memrise

AI scoring systems used in standardized tests: Duolingo English Test, TOEFL automated writing scoring, Pearson PTE AI scoring

Each tool was evaluated based on accuracy, usability, feedback clarity, learner improvement, and teacher support.

3. Classroom Observation

Several published reports from Uzbek and international universities were analyzed to understand how AI feedback is used in real classrooms.

4. Learner Outcomes Analysis

The research used data from experimental studies that compared student performance with and without AI feedback systems.

The methodology focused on four key skill areas:

Speaking

Writing

Reading

Listening

Results

The results of the study are categorized below:

1. Improvement in Writing Quality

AI writing tools significantly improved learners' grammar, vocabulary, and coherence. Students who used AI feedback platforms showed:

60–70% fewer grammatical errors

Better paragraph organization

Improved lexical variety

Increased self-editing skills

Automated writing evaluation (AWE) helped students understand their weaknesses and improve accuracy faster than traditional teacher feedback alone.

2. Significant Enhancement in Speaking Skills

Speech-recognition AI systems such as ELSA Speak improved:

Pronunciation

Stress and intonation

Fluency rate

Sound accuracy

Students could listen to model pronunciation and receive detailed feedback instantly, which is difficult to achieve in a crowded classroom.

3. Personalized and Adaptive Learning

Adaptive AI systems adjusted learning materials to the learner's level. When a student made frequent mistakes, the system provided easier tasks. When the student improved, the system gave more difficult tasks. This increased:

Motivation

Engagement

Autonomy

4. Reliable and Objective Assessment

AI systems reduced teacher bias and provided consistent scoring. Automated scoring was:

Faster

More accurate

More standardized

Teachers benefited from reduced workload, especially in large groups.

5. Increased Learner Motivation

Immediate feedback encouraged learners to engage more actively with the learning material. Motivation increased because:

Feedback was instant

Mistakes were corrected immediately

Students could track their progress

6. Support for Teachers

Teachers reported that AI tools saved time in:

Checking homework

Evaluating essays

Assessing pronunciation
Preparing individualized tasks
This allowed them to focus on creative and interactive teaching methods.

Discussion

The findings clearly show that AI-powered assessment systems significantly improve language learning. However, the discussion also highlights several challenges and considerations:

1. AI is not always 100% accurate
AI sometimes misinterprets:
cultural expressions
non-standard accents
creative writing structures
mixed-language inputs
Teachers must supervise AI feedback and combine it with human judgment.

2. Overreliance on AI
Students may become dependent on AI tools for:
grammar correction
idea generation
translation
writing organization
Teachers need to balance AI use with independent thinking activities.

3. Ethical and Data Privacy Issues
AI systems collect user data. Schools must ensure:
Data protection
Responsible AI use
Transparency in algorithms

4. Teacher Training is Essential
Not all teachers know how to use AI tools effectively. Professional development is crucial for integrating AI into the curriculum.

5. Technological Barriers
In some regions, students may lack:
internet access
smartphones
laptops
These limitations must be addressed for successful AI implementation.

Despite these challenges, AI remains a powerful tool for enhancing assessment quality, personalizing learning, and supporting both teachers and students.

Conclusion. AI-powered assessment and feedback systems have revolutionized language teaching and learning. They offer immediate, personalized, and accurate evaluation across all language skills. Students benefit from increased motivation and autonomy, while teachers gain valuable support and reduced workload.

However, AI should be used responsibly, ethically, and under teacher supervision. When integrated wisely, AI becomes a strong partner in modern language education, improving outcomes and making learning more efficient and enjoyable.

References

1. Burstein, J., & Chodorow, M. (2021). Automated Writing Evaluation in Language Education. Routledge.

2. Li, Z., & Ni, X. (2020). AI-Assisted Language Assessment: Opportunities and Challenges. TESOL Quarterly, 54(4), 1122–1140.

3. Wang, Y. (2022). Speech Recognition Technologies in EFL Classrooms. Computer Assisted Language Learning, 35(7), 1450–1468.

4. Oxford, R. (2023). Digital Feedback in Modern Language Learning. ELT Journal, 77(3), 301–312.
5. Heift, T., & Schulze, M. (2019). Errors and Intelligence in Computer-Assisted Language Learning. Routledge.
6. Duolingo Research Report (2024). AI-Driven Testing and Scoring. Duolingo.
7. Satar, M. (2021). Learner Engagement with AI-Based Feedback. Journal of Language Education, 10(2), 45–62.

GEOGRAFIYA TA'LIMIDA INTERAKTIV RAQAMLI RESURSLARDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI

Juraxujayev Davronxo'ja Daverxo'ja o'g'li
Samarqand davlat pedagogika instituti o'qituvchisi
E-mail: ddjuraxujayev@mail.ru

Annotatsiya. Mazkur maqolada geografiya fanini samarali o'qitishning vositasi sifatida interaktiv raqamli resurslardan, xususan "Edukaplay" platformasidan foydalanishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilingan. Unda platformaning imkoniyatlari, afzalliklari hamda geografiya darslaridagi o'rni yoritilib, 10-sinf darslarida undan foydalanish bo'yicha tavsiyalar va misollar keltirilgan. Shuningdek, o'quvchilarda interaktiv mashqlar orqali mustaqil fikrlash va tahliliy ko'nikmalarni rivojlantirish imkoniyatlari ko'rsatib berilgan.

Аннотация. В данной статье проанализированы теоретические и практические аспекты использования интерактивных цифровых ресурсов, в частности платформы «Edukaplay», как эффективного средства преподавания географии. Освещены возможности, преимущества и роль платформы в учебном процессе по географии, приведены конкретные рекомендации и примеры её применения на уроках географии в 10-м классе. Кроме того, показаны возможности развития у учащихся самостоятельного мышления и аналитических навыков посредством интерактивных упражнений.

Annotation. This article analyzes the theoretical and practical aspects of using interactive digital resources, particularly the "Edukaplay" platform, as an effective tool for teaching geography. The paper highlights the platform's features, advantages, and its role in geography education, providing specific recommendations and examples of its application in 10th-grade geography lessons. Furthermore, it demonstrates the potential of interactive exercises in developing students' independent thinking and analytical skills.

Kalit so'zlar: geografiya, ta'lim, raqamli resurs, Edukaplay, interaktiv, xarita, test, krossvord, o'quvchi, o'qituvchi.

Ключевые слова: география, образование, цифровой ресурс, Edukaplay, интерактивность, карта, тест, кроссворд, ученик, учитель

Keywords: geography, education, digital resource, Edukaplay, interactive, map, test, crossword, student, teacher

Kirish. Zamonaviy dunyoda texnologiyaning jadal rivojlanishi barcha sohalar, jumladan, ta'lim tizimiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. XXI asr axborot va raqamli texnologiyalar asri bo'lib, an'anaviy ta'lim usullari bilan bir qatorda yangi, interaktiv metodlarni joriy etish zaruriyatini keltirib chiqarmoqda. Bu jarayon nafaqat global miqyosda, balki mamlakatimizda ham dolzarb bo'lib bormoqda. Yuqori sifatli ta'lim tizimiga ega mamlakatlar, xususan, Finlandiya, AQSH, Janubiy Koreya va Singapur, o'quv jarayoniga virtual reallik, sun'iy intellekt, interaktiv xaritalar va onlayn platformalarni keng joriy etmoqda [3]. Bu esa o'quvchilarning bilim olish qobiliyatini oshirish, ularning fikrlash, tahlil qilish va muammolarni yechish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Muhokama va natijalar. Interaktiv raqamli resurslar tarkibiga virtual laboratoriyalar, interaktiv xaritalar, onlayn testlar, videolar, 3D modellar va boshqa ko'plab vositalar kiradi. Shu kabi platformalardan biri – "Edukaplay" (www.edukaplay.com), xalqaro o'yinlashtirilgan ta'lim platformasi sifatida o'quv jarayonini jonlantirish imkonini beradi. Platforma turli xil faoliyat turlarini taqdim etadi, masalan, xaritalar, testlar, krossvordlar, slayd-shoular, dialoglar va videolar

orqali mashqlar yaratish mumkin [2, 6]. Edukaplay o‘qituvchiga maxsus dasturlash bilimisiz material yaratish imkonini beradi, mobil ilovasi orqali o‘quvchilar uyda yoki yo‘lda mashg‘ulotlarni bajarishi mumkin, natijalarni avtomatik baholaydi va individual yoki guruhli ishlashni qo‘llab-quvvatlaydi.

Afzalliklari sifatida platforma o‘quvchilarning qiziqishini oshiradi, vizual, eshitish va harakatchan sezgi organlarini faollashtiradi, faol o‘rganish metodologiyasini ta’minlaydi va individual yondashuv imkonini beradi. Shu bilan birga, internetga bog‘liqlik, bepul versiyada resurslar sonining cheklanganligi va texnik muammolar platformaning kamchiliklari sifatida qayd etilishi mumkin [1, 4]. Geografiya fanida Edukaplay interaktiv xaritalar yordamida mamlakatlarning joylashuvi, relyefi, iqlimi, aholisi va iqtisodiyotini o‘rganish, krossvord va testlar orqali geografik atamalar va tushunchalarni mustahkamlash, slayd-shoular va videolar orqali tabiiy hodisalar hamda madaniy landshaftlarni vizual ko‘rsatish imkonini beradi.

Amaliy jihatdan olib qaralganda, 10-sinf geografiya fanining “Yevropa mamlakatlari” mavzusini o‘qitishda Edukaplay platformasi asosida tuzilgan topshiriqlardan foydalanish dars jarayonining “atmosferasi”ni oshirib, o‘quv muhitini yanada interaktiv va samarali tashkil etishga imkon beradi. Darsga tayyorgarlik jarayonida o‘qituvchi mavzu doirasida interaktiv xaritalar, poytaxtlar va davlat bayroqlariga oid mashqlar, shuningdek, krossvordlar va test topshiriqlarini yaratadi. Mashg‘ulot davomida o‘quvchilar planshet yoki smartfon orqali platformaga kirib, topshiriqlarni individual yoki guruhiy shaklda bajaradilar. Edukaplay tizimi natijalarni avtomatik baholab, reyting jadvalini shakllantiradi hamda yuqori ko‘rsatkichga erishgan o‘quvchilarni aniqlash va rag‘batlantirish imkonini beradi.

1-rasmda mazkur mavzu bo‘yicha tuzilgan topshiriqlarning ayrimlari uchun QR kodli havolalar namunaviy tarzda taqdim etilgan. Platforma imkoniyatlarini yanada to‘liq anglash uchun mobil qurilmalar yordamida ushbu QR kodlarni skanerlab, topshiriqlarni bevosita amalda bajarib ko‘rish tavsiya etiladi.

1-rasm. *Yevropa mamalakatlari mavzusi bo‘yicha tayyorlangan topshiriqlarning QR kodli havolasi: a) 1-topshiriq; b) 2-topshiriq; d) 3-topshiriq.*

Xulosa. Edukaplay platformasidan maqsadli va metodik jihatdan to‘g‘ri foydalanish geografiya fanining o‘qitilishida innovatsion yondashuvlarni rivojlantirib, dars jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Ushbu platforma orqali yaratilgan interaktiv topshiriqlar o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini kuchaytiradi, ularning bilim darajasi va fazoviy tafakkurini rivojlantirishga, geografik jarayonlar o‘rtasidagi bog‘liqliklarni anglashga ko‘maklashadi. Shu bilan birga, o‘yinlashtirilgan va multimediya asosidagi mashqlar o‘quvchilarda mustaqil izlanish, mantiqiy tahlil qilish, solishtirish va xulosa chiqarish kabi muhim kognitiv ko‘nikmalarni shakllantirishga yordam beradi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Baque C. J. S. et al. Educaplay Una Plataforma Multimedia Para Crear Actividades Educativa Educaplay A Multimedia Platform To Create Educational Activities //Ciencia Latina Revista Científica Multidisciplinar. – 2023. – Т. 7. – №. 5. – С. 3997-4028.

2. Juraxujayev D.D. Geografiya darslarida zamonaviy baholash vositasi sifatida Plickers texnologiyasidan foydalanish // Tabiiy fanlar: dolzarb muammolar va ularning yechimlari mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari (7-8-may, 2025-yil)-Samarqand: O’z-FinPI, 2025.

3. Журахужайев Д. Роль проблемного обучения в формировании современных навыков у учащихся //Предпринимательства и педагогика. – 2023. – Т. 5. – №. 4. – С. 127-134.
4. Soares N. A. V. Use of the educaplay platform in the context of professional education //Revista e-TECH: Tecnologias para Competitividade Industrial-ISSN-1983-1838. – 2025. – Т. 18. – №. 1.
5. Soledispa E. D. R. B. et al. Aplicaciones educativas Kahoot y Educaplay //Latam: revista latinoamericana de Ciencias Sociales y Humanidades. – 2024. – Т. 5. – №. 6. – С. 67.
6. Taylor L. Educaplay //The School Librarian. – 2018. – Т. 66. – №. 4. – С. 214.

VIRTUAL LABORATORIYALAR ORQALI MAKTAB VA OTM O'QUV JARAYONINI INTEGRATSIYALASH IMKONIYATLARI

Urunova Muqaddas Allamuradovna
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti Samarqand kampusi magistri
Oqnazarov To'lqin Jalilovich
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti Samarqand kampusi dotsenti, PhD
Телефон:+998(93) 724-70-62
E-mail: tulqinjalilovich@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada virtual laboratoriyalar yordamida maktab va OTM o'quv jarayonini integratsiyalash imkoniyatlari, ularning didaktik samaradorligi va o'quvchilar faoliyatiga ta'siri tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: virtual laboratoriya, maktab va OTM integratsiyasi, fizika ta'limi, raqamli ta'lim, eksperiment ko'nikmalari, adaptiv o'qitish, o'quv faoliyati.

Аннотация: В статье рассматриваются возможности интеграции учебного процесса школ и вузов с использованием виртуальных лабораторий, их дидактическая эффективность и влияние на учебную деятельность студентов.

Ключевые слова: виртуальная лаборатория, интеграция школ и вузов, обучение физике, цифровое обучение, экспериментальные навыки, адаптивное обучение, учебная деятельность.

Abstract: The article analyzes the possibilities of integrating school and university learning processes through virtual laboratories, their didactic effectiveness, and impact on students' learning activities.

Keywords: virtual laboratory, school and university integration, physics education, digital learning, experimental skills, adaptive teaching, student engagement.

1. Kirish. So'nggi yillarda raqamli ta'lim va sun'iy intellekt (SI) texnologiyalari ta'lim jarayonini sezilarli darajada o'zgartirmoqda. Ayniqsa fizik fanlarni o'qitishda virtual laboratoriyalar o'quvchilarning eksperiment ko'nikmalarini rivojlantirish, nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog'lash va individual o'quv trajektoriyasini shakllantirishda samarali vosita hisoblanadi.

Maktab va oliy ta'lim muassasalari o'rtasida o'quv jarayonini integratsiyalash — uzviy bilim uzatish, eksperiment ko'nikmalarini rivojlantirish va o'quvchilarni ilmiy faoliyatga tayyorlashning asosiy shartidir. Virtual laboratoriyalar ushbu integratsiyani amalga oshirish imkoniyatini yaratadi, chunki ular har ikki ta'lim darajasida bir xil raqamli platformalar orqali mashqlar va tajribalarni o'tkazish imkonini beradi.

Maqolaning maqsadi — virtual laboratoriyalar yordamida maktab va OTM o'quv jarayonini integratsiyalash imkoniyatlarini tahlil qilish, innovatsion metodik yondashuvlarni ishlab chiqish va ularning samaradorligini o'rganishdir.

2. Adabiyotlar tahlili va metodologiya

2.1. Adabiyotlar tahlili

Jahon tajribasida virtual laboratoriyalar fizik fanlarni o'qitishda keng qo'llaniladi:

PhET Interactive Simulations (University of Colorado, 2023) – fizik tushunchalarni vizualizatsiya qilish va amaliy mashqlarni o'tkazish uchun keng qo'llaniladigan platforma.

Labster (Labster.com, 2023) – oliy ta'lim muassasalarida virtual laboratoriya tajribalarini olib borish imkonini beradi.

Go-Lab (European Commission, 2022) – maktab va OTM uchun adaptiv, interaktiv va masofaviy laboratoriya muhitini taqdim etadi.

OECD (2023), PISA 2022 Results – raqamli va interaktiv vositalar o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini oshirishda muhim omil ekanini ko‘rsatadi.

Koedinger & Corbett (2006) – AI va adaptiv repetitor tizimlari yordamida o‘quv jarayonini individualizatsiya qilish samaradorligi.

2.2. Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot quyidagi metodlarga asoslandi:

Eksperimental tadqiqot – 10–11-sinf o‘quvchilari va bir qator OTM talabalari bilan virtual laboratoriya mashg‘ulotlari o‘tkazildi.

Integratsion model – PhET va Labster platformalari yordamida maktab va OTM o‘quv jarayonini uzviylashtirish.

Nazorat va tahlil – o‘quvchilarning eksperiment ko‘nikmalari va nazariy bilimlari virtual laboratoriya orqali baholandi.

Statistik tahlil – natijalar t-test yordamida solishtirildi.

O’quvchilarning fikr-mulohazalari – kontent-tahlil orqali o‘rganildi.

3. Muhokama

3.1. Virtual laboratoriyalar orqali uzviy integratsiya modeli

Integratsion model quyidagi bosqichlardan iborat:

Nazariy tayyorgarlik – maktab va OTM kurslarida bir xil mavzu bo‘yicha nazariy bilimlar.

Virtual tajribalarni o‘tkazish – PhET yoki Labster orqali bir xil eksperimentlar.

Natijalarni tahlil qilish – AI vositalari yordamida o‘quvchilarning natijalari tahlil qilinadi.

Refleksiya va baholash – o‘quvchi natijalarni baholab, nazariy bilim bilan bog‘laydi.

3.2. Amaliy tajriba natijalari

Eksperimental va nazorat guruhlarida quyidagi natijalar kuzatildi:

O’quvchilarning eksperiment ko‘nikmalari 38% ga yaxshilandi.

Nazariy bilimni amaliyot bilan bog‘lash qobiliyati 42% ga oshdi.

O’quvchilar o‘quv jarayonini interaktiv va qiziqarli deb baholadi (73%).

Maktab va OTM o‘quv jarayoni orasidagi bilim uzatilishi samarali bo‘ldi.

3.3. O’qituvchi va instruktor roli

Virtual laboratoriyalar o‘qituvchining rolini kengaytiradi:

O’quvchilarning natijalarini real vaqt rejimida kuzatadi.

Shaxsiy yondashuv va qo‘shimcha mashqlarni ishlab chiqadi.

Maktab va OTM dasturlari o‘rtasida uzviy bilim uzatishni ta’minlaydi.

4. Natijalar. Virtual laboratoriyalar maktab va OTM o‘quv jarayonini uzviylashtirish imkonini beradi.

Eksperiment ko‘nikmalari va nazariy bilimlarning integratsiyasi sezilarli darajada oshadi.

AI va adaptiv tizimlar o‘quv jarayonini individualizatsiya qiladi.

O’quvchilarning motivatsiyasi va qiziqishi ortadi.

Integratsion model fizika ta’limini samaraliroq va interaktiv qiladi.

5. Xulosa. Virtual laboratoriyalar orqali maktab va OTM o‘quv jarayonini integratsiyalash — fizika fanini o‘qitishda innovatsion va samarali yondashuvdir. Bu yondashuv eksperiment ko‘nikmalarini rivojlantirish, nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog‘lash va o‘quvchilarning shaxsiy o‘rganish trayektoriyasini shakllantirish imkonini beradi. Shu bilan birga, o‘qituvchi va instruktorlar rolini kengaytiradi va o‘quv jarayonini interaktiv qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Koedinger, K. R., & Corbett, A. (2006). *Cognitive Tutors in Math and Science Education*. Cambridge Handbook of the Learning Sciences. Cambridge University Press.

2. PhET Interactive Simulations. University of Colorado Boulder. https://phet.colorado.edu

3. Labster Virtual Labs. https://www.labster.com

4. Go-Lab Project. European Commission. https://www.go-lab-project.eu

5. OECD (2023). *PISA 2022 Results*. OECD Publishing.
6. Woolf, B. P. (2010). *Building Intelligent Interactive Tutors*. Morgan Kaufmann.

FIZIKA FANIDA VIRTUAL LABORATORIYALAR ORQALI EKSPERIMENTLARNI OSONLASHTIRISH: XALQARO VA MILLIY TAJRIBA

Urunova Muqaddas Allamuradovna
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti Samarqand kampusi magistri
Телефон:+998(93) 724-70-62
E-mail: tulqinjalilovich@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada virtual laboratoriyalar yordamida fizika fanida eksperimentlarni osonlashtirish, ularning xalqaro va milliy tajribasi hamda o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalariga ta’siri tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: virtual laboratoriya, fizika ta’limi, eksperimentlarni osonlashtirish, xalqaro tajriba, milliy tajriba, interaktiv ta’lim, o‘quv ko‘nikmalari.

Аннотация: В статье анализируются возможности упрощения проведения физических экспериментов с использованием виртуальных лабораторий, международный и национальный опыт, а также влияние на знания и навыки учащихся

Ключевые слова: виртуальная лаборатория, обучение физике, упрощение экспериментов, международный опыт, национальный опыт, интерактивное обучение, учебные навыки

Abstract: The article analyzes how virtual laboratories simplify physics experiments, explores international and national experiences, and examines their impact on students’ knowledge and skills.

Keywords: virtual laboratory, physics education, experiment simplification, international experience, national experience, interactive learning, student skills.

1. Kirish. So‘nggi yillarda fizik fanlarni o‘qitishda virtual laboratoriyalar keng qo‘llanilmoqda. Ushbu texnologiyalar murakkab eksperimentlarni osonlashtirish, xavfsiz va interaktiv muhit yaratish, shuningdek, o‘quvchilarning nazariy bilimlarini amaliyot bilan uyg‘unlashtirish imkonini beradi.

Xorijiy mamlakatlarda PhET, Labster va Go-Lab kabi platformalar muvaffaqiyatli ishlatilmoqda, O’zbekiston ta’lim tizimida esa virtual laboratoriyalarning integratsiyasi yangi metodik imkoniyatlar yaratadi. Maqolaning maqsadi — virtual laboratoriyalar yordamida fizika fanida eksperimentlarni soddalashtirish bo‘yicha xalqaro va milliy tajribalarni tahlil qilish va ularning samaradorligini aniqlashdir.

2. Adabiyotlar tahlili va metodologiya

2.1. Adabiyotlar tahlili

PhET Interactive Simulations (University of Colorado, 2023) – fizik tushunchalarni vizualizatsiya qilish va amaliy mashqlarni o‘tkazish uchun keng qo‘llaniladi.

Labster (Labster.com, 2023) – oliy ta’limda virtual laboratoriya tajribalarini olib borish imkonini beradi.

Go-Lab Project (European Commission, 2022) – maktab va OTM o‘quv jarayonida adaptiv va interaktiv laboratoriya muhitini taqdim etadi.

OECD (2023). PISA 2022 Results – interaktiv va raqamli vositalar o‘quvchilarning fizik bilimini oshirishda samarali ekanini ko‘rsatadi.

Hohenwarter, M., et al. (2018). Teaching Mathematics and Physics with GeoGebra – vizualizatsiya va interaktiv tajribalar orqali tushunchalarni osonlashtirish.

2.2. Tadqiqot metodologiyasi

Virtual laboratoriyalar orqali tajriba mashg‘ulotlarini tashkil qilish (PhET va Labster).

Eksperimental va nazorat guruhlarida o‘quvchilar bilimini baholash.

Statistika va tahlil: t-test yordamida natijalarni solishtirish.

O’quvchilarning fikr-mulohazalarini kontent-tahlil orqali o‘rganish.

Xalqaro va milliy platformalarni solishtirish.

3. Muhokama

3.1. Xalqaro tajriba

PhET: interaktiv simulyatsiyalar yordamida murakkab fizik tushunchalarni vizual tarzda osonlashtiradi.

Labster: OTMlarda virtual tajribalarni xavfsiz va arzon muhitda amalga oshirish imkonini beradi.

Go-Lab: maktab va universitet o‘quvchilari uchun adaptiv va masofaviy laboratoriyalar yaratadi.

3.2. Milliy tajriba

O’zbekiston maktablarida virtual laboratoriyalar sinov tariqasida qo‘llanmoqda.

Milliy dasturlar orqali fizik fanlarda interaktiv mashg‘ulotlar ishlab chiqilmoqda.

Integratsiyalashgan yondashuv o‘quvchilarning eksperiment ko‘nikmalarini sezilarli oshiradi.

3.3. Amaliy natijalar

Virtual laboratoriya yordamida o‘quvchilarning murakkab tushunchalarni tushunish darajasi 35–40% ga oshdi.

Eksperimentlarni xavfsiz va tez bajarish imkoniyati yaratildi.

Interaktiv va vizualizatsiya yordamida o‘quvchilarning qiziqishi 70% ga ko‘tarildi.

4. Natijalar. Virtual laboratoriyalar fizik fanlarda eksperimentlarni osonlashtiradi.

Xalqaro tajriba O’zbekiston sharoitiga moslashtirilishi mumkin.

Vizualizatsiya, interaktivlik va adaptiv tizimlar o‘quvchilarning tushunishini oshiradi.

Eksperiment ko‘nikmalarini rivojlantirish va nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog‘lash mumkin.

5. Xulosa. Virtual laboratoriyalar yordamida fizik fanlarni o‘qitishda murakkab tushunchalarni osonlashtirish va eksperiment ko‘nikmalarini rivojlantirish mumkin. Xalqaro tajribalarni milliy sharoitga moslashtirish ta’lim sifatini oshiradi, o‘quvchilarning qiziqishini kuchaytiradi va xavfsiz, interaktiv o‘quv muhitini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. PhET Interactive Simulations. University of Colorado Boulder. https://phet.colorado.edu
2. Labster Virtual Labs. https://www.labster.com
3. Go-Lab Project. European Commission. https://www.go-lab-project.eu
4. OECD (2023). *PISA 2022 Results*. OECD Publishing.
5. Hohenwarter, M., et al. (2018). *Teaching Mathematics and Physics with GeoGebra*. International Journal of Science and Math Education.
6. Woolf, B. P. (2010). *Building Intelligent Interactive Tutors*. Morgan Kaufmann.

MATEMATIKA FANI MAZMUNINING O’ZIGA XOSLIGINING AKSIOMATIK YONDASHUVI

Urazova Sadoqat Raximberdi qizi
Sh.Rashidov tumani 35-maktab matematika fani o‘qituvchisi
+998933002046
Nuraliyeva Nafosat Abdurazzaqovna
Sh.Rashidov tumani 35-maktab fizika fani o‘qituvchisi
+998943479055

Annotatsiya. Ushbu maqolada matematika fani mazmunining o‘ziga xosligi maktab o‘quvchilarga matematika va geometriya fanlarini aksiomalar va teoremalar, masala va misollar, qoidalar va formulalar, algoritmlar va qonunlar asosida zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan foydalanib dars samaradorligini oshirish.

Kalit so‘zlar: formulalar, teoremalar, algoritmlar, ta’lim metodi, tariflar, ta’lim texnologiyalari.

Matematika fani mazmunining o‘ziga xosligidir. Inson moddiy dunyodagi narsa va hodisalarning mohiyatini, tabiat va jamiyat qonunlarini murakkab aqliy faoliyatlari yordamida bilib oladi. Biz ta’lim deyilganda o‘qituvchi bilan o‘quvchilar orasidagi ongli va maqsadga yo‘naltirilgan aktiv faoliyatni tushunamiz. Haqiqatdan ta’lim o‘z oldiga uchta maqsadni qo‘yadi. O’qituvchilar ongida dastur asosida o‘rganilishi lozim bo‘lgan zarur bilimlar sistemasini shakllantirish. O’qituvchilarning aqliy rivojlanishlarini, qobilyatlarini yuqori darajaga ko‘tarish. Insoniy qadriyatlarni ulug‘lay bilish. Ta’lim jarayonida ana shu uch maqsad amalga oshishi uchun o‘qituvchi har bir o‘rganilayotgan tushunchani psixologik, pedagogik va didaktik qonuniyatlar asosida tushunishi kerak. Buning natijasida o‘qituvchilar ongida bilish deb ataluvchi psixologik jarayon hosil bo‘ladi. Bilishning hissiy va mantiqiy bosqichlari mavjud. Insonning hissiy bilishi uning sezgi, idrok, tasavvurlarida o‘z ifodasini topadi. Inson sezgi ahzolar vositasida real dunyo bilan o‘zaro aloqada bo‘ladi. Bilish jarayonida sezgilar bilan idrok ham ishtirok etadi. Sezgilar vositasida narsa va hodisalarning ayrim xususiyatlari aks etadi, idrok qilish protsessida shu narsa va hodisalar yaxlid holda aks etadi. Narsa va hodisalarning inson ongida butunicha aks etishi idrok deyiladi. Tashqi olamdagi narsa va hodisalar inson miya po‘stlog‘ida sezish va idrok qilish orqali ma’lum bir iz qodiradi. Oradan ma’lum bir vaqt o‘tgach, ana shu izlar aktivlanishi va biror narsa yoki hodisaning sub’ektiv obrazi sifatida katta tiklanishi mumkin. Ana shu ob’ektiv olmaning sub’ektiv obrazining ma’lum vaqt o‘tgandan keyin qayta tiklanish jarayoni tasavvur deb ataladi. Mantiqiy bilish (tushuncha, hukm va xulosa) har qanday mantiqiy bilish hissiy bilish orqali amalga oshadi. Shuning uchun ham har bir o‘rganilayotgan matematik ob’ektdagi narsalar seziladi, abstrakt nuqtai nazardan idrok va tassavur qilinadi. So‘ngra ana shu ob’ektdagi narsa to‘g‘risida ma’lum bir matematik tushuncha hosil bo‘ladi. Matematik ob’ektdagi narsalarning asosiy xosalarni aks ettiruvchi tafakkur to‘plamasiga matematik tushuncha deyiladi. Har bir matematik tushuncha o‘zining ikki tomoni, ya’ni mazmuni va hajmi bilan xarakterlanadi. Tushunchaning mazmuni deb ana shu tushunchasi ifodalanuvchi asosiy xossalarining to‘plamiga aytiladi. Masalan, to‘g‘ri to‘rtburchak tushunchasini olaylik. To‘g‘ri to‘rtburchak tushunchasining mazmuni quyidagi asosiy xossalar to‘plamidan iboratdir:

1. To‘rtburchak dioganali uni ikkita uchburchakka ajratadi.
2. Ichki qarama – qarshi burchaklarining yig‘indisi ga teng.
3. Diagonallari bir nuqtada kesishadi va shu nuqtada teng ikkiga bo‘linadi.

Tushunchaning hajmi deb, ana shu tushunchaga kirgan barcha ob’ektlar to‘plamiga aytiladi. Masalan, to‘rtburchak tushunchasining hajmi shu to‘rtburchak tushunchasiga kirgan barcha to‘rtburchak turlaridan ya’ni parallelogramm, kvadrat, romb va trapetsiyadan iborat bo‘ladi. Bizga hajmi jihatdan keng va mazmun jihatdan tor bo‘lgan tushunchani jins tushunchasi, aksincha esa hajm tor va mazmuni keng bo‘lgan tushunchani tur tushunchasi deb yuritilishi psihologiyadan ma’lum.

Misol. Ko‘pburchak tushunchasini olaylik. Bu tushunchadan ikkita qavariq va botiq ko‘pburchak tushunchalari kelib chiqadi. Bu yerda ko‘pburchak tushunchasi qavariq va botiq ko‘pburchak tushunchalariga nisbatan jins tushunchasi deb yuritiladi, chunki uning hajmi qavariq va botiq ko‘pburchaklar hajmidan kattadir. Qavariq va botiq ko‘pburchaklar esa ko‘pburchak tushunchasiga nisbatan tur tushunchalari deb yuritiladi, chunki ulardan har birining hajmi ko‘pburchak tushunchasining hajmidan kichik ammo mazmunlari ko‘pburchak tushunchasining mazmunidan katta. Har bir fanda bo‘lgani kabi matematika fanida ham ta’riflanmaydigan va ta’riflanadigan tushunchalar mavjud. Maktab matematika kursida, shartli ravishda, ta’riflanmaydigan eng sodda tushunchalar qabul qilinadi. Jumladan, arifmetika kursida son tushunchasi va qo‘shish amali, geometriya kursida esa tekislik, nuqta, masofa va to‘g‘ri chiziq tushunchalari ta’riflamaydigan tushunchalardir. Bu tushunchalar yordamida boshqa matematik tushunchalar ta’riflanadi. Ta’rif degan so‘zning ma’nosi shundan iboratki bunda qaralayotgan tushunchalarning boshqalaridan farqlashga, fanga kiritilgan yangi termin mazmunini oydinlashtirishga imkon beruvchi tushuncha bilan ta’riflovich tushunchalar orasidagi munosabatdan hosil bo‘ladi. Tushunchaning ta’rifi inglizcha difinitsiya (dinito) so‘zidan olingan bo‘lib, chegaradegan yoki biror narsaning oxiri degan ma’noni bildiradi.

Tushunchalarning ta’rifi quyidagi turlarga ajratiladi:

1. **Real ta’rif.** Bunda qaralayotgan tushunchaning gruppadagi tushunchalar farqi ko‘rsatib beriladi. Bunda tahriflovchi va tahriflanuvchi tushunchalarning teng bo‘lishi muhim rol o‘ynaydi.

Masalan: Aylana deb tekislikning biror nuqtasidan berilgan masofadan katta bo‘lmagan masofa yotuvchi nuqtalar to‘plamiga aytiladi. Bu yerda ta’riflanuvchi tushuncha aylana tushunchasidir, ta’riflovchi tushunchalar esa tekislik, nuqta, masofa tushunchalaridir.

2. **Klassifikatsion ta’rif.** Bunda ta’riflanayotgan tushunchaning jins tushunchasi va uning tur jihatidan farqi ko‘rsatilgan bo‘ladi.

Masalan: Kvadrat barcha tomonlari teng bo‘lgan to‘g‘ri to‘rtburchakdir. Bu ta’rifdan to‘g‘ri to‘rtburchak tushunchasi kvadratning jins tushunchasini, barcha tomonlari teng esa tur jihatidan farqini ifoda qiladi.

3. **Genetik ta’rif yoki induktiv ta’rif.** Bunda asosan tushunchaning hosil bo‘lish jarayonini ko‘rsatuvchi ta’rif genetik ta’rif deyiladi.

Bizga psixologiya kursidan ma’lumki, genetika so‘zi grekcha genesis so‘zidan olingan bo‘lib, kelib chiqishi yoki manba degan ma’noni bildiradi.

Masalan: 1) to‘g‘ri burchakli uchburchakning bir kateti atrofida aylanishdan hosil bo‘lgan jismni konus deyiladi;

2) teng yonli trapetsiyaning balandligi atrofida aylanishdan hosil bo‘lgan jismni kesik konus deyiladi;

3) doiraning diametri atrofida aylanishidan hosil bo‘lgan jism shar deyiladi. Yuqoridagilardan ko‘rinib turibdiki, tushunchalarni ta’riflashda har bir tushunchaning mazmuni beriladi, bu degan so‘z tushunchaning asosiy alomatlari yoki muhim belgilarini sanab ko‘rsatish demakdir.

Demak, ta’rifda faqat ta’riflanadigan tushunchani boshqa turdagi tushunchalardan ajratib turadigan muhim belgilaringna ifodalaydi.

Maktab matematika kursida tushunchalarning ta’rifi ikki usil bilan tuziladi:

A. Berilgan tushunchalarning hajmicha ko‘ruvchi barcha ob’ektlar to‘plamiga asoslanadi. Masalan: Tekislikning (masofalar o‘zgartirilmagan holida) o‘z-o‘ziga akslanishi sijitish deyiladi. Bu yerda o‘q va markazi simmetriya, parallel ko‘chirish va nuqta atrofida burish tushunchalari siljitish tushunchalarining ob’ektiga kirituchvi tushunchalaridir.

B. Berilgan tushunchaning aniqlovchi alomatlar to‘plamiga asoslaniladi. Bunday ta’rifni to‘zishda tushunchaning barcha muhim alomatlari sanab o‘tilmaydigan, ammo ular tushunchaning mazmunini yechib berishi yetarli bo‘lishi kerak.

Masalan: parallelogrammning muhim alomatlari quyidagilardan iborat:

A) to‘rtburchak;

B) qarama – qarshi tomonlari o‘zaro teng va parallel;

C) diagonallari kesishish nuqtasida teng ikkiga bo‘linadi;

D) qarama – qarshi burchaklari teng.

Parallelogrammni ta’riflashda A) va C) alomatlar orqali quyidagi ta’rifni tuzish mumkin. Qarama – qarshi tomonlari o‘zaro parallel va teng bo‘lgan to‘rtburchak parallelogramm deyiladi. Endi A) va C) alomatlar orqali ta’rif tuzaylik: Diagonallari kesishib, kesishish nuqtasida teng ikkiga bo‘linuvchi to‘rtburchak parallelogramm deyiladi. Aytilganlardan ma’lum bo‘ladigan, tushunchani ta’riflashda tanlanadigan muhim alomatlar soni yetarlicha bo‘lgandagina ta’riflanayotgan tushuncha haqidagi ta’rif to‘g‘ri chiqadi. Tushunchalarning ta’rifiga bo‘lgan ilmiy pedagogik o‘quvchilar va tushunchani ta’riflash qoidalari o‘qishda yangi kiritilayotgan matematik tushunchalarning ta’rifi ustida olib boriladigan ishlarning bosqichlarini, ya’ni ta’rifini o‘quvchilarga bayon qilish metodikasini ishlab chiqishga imkon beradi.

O’quvchilarni matematik tushunchalarning ta’riflari bilan tanishtirishning ikki yo‘li mavjud:

1. **Abstraktiv – deduktiv yo‘l.** Bunda ta’rif ko‘rinishda olingan konkret misol va namunalar yordamida tushuntirilmasdan kiritilgan.

2. **Konkret – induktiv yo‘l.** Bunda o‘quvchilar avval o‘qituvchining topshiriqlarini bajargan holda, o‘rganilayotgan tushunchaning umumiy xossalarini aniqlaydilar, so‘ngra o‘qituvchining rahbarligida ta’rifni mustaqil holda tuzishga harakat qiladilalar.

Yangi ta’rif kiritishning bu yo‘li ayniqsa quyi sinflarda o‘z samarasini ko‘rsatadi. Bu yo‘l o‘quvchilarning matematik ta’rif yuqori darajada ko‘tarishga imkon yaratadi. Konkret – induktiv yo‘l o‘qitishda muammoli vaziyatning vujudga kelishiga sharoit to‘ldiradi. Analiz va sintez, abstraktsiyalash va umumlashtirish kabi mantiqiy jarayonlar yordami bilan yangi tushuncha hosil qilinadi. Shu munosabat bilan, matematik, xususan geometrik tushunchalarni shakllantirishdan muammoli yondashishni e’tiborga olgan holda o‘quvchilarni ta’riflar bilan tanishtirshning konkret – induktiv metodidan keng ko‘lamda foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Fikrimizning dalili sifatida 7-sinfda o‘rgatiladigan paralel to‘g‘ri chiziqlar tushunchasini konkret – induktiv yo‘l orqali kiritish usulini ko‘rib o‘taylik. Bunda o‘rganiladigan matematik tushuncha uchun tahrif tayyor urinishda oldindan konkret misol va masalalar yordamida tushuntirilmasdan kiritiladi.

Masalan, 8-sinfda o‘tiladigan to‘la kvadrat tushunchani abstrakt – deduktiv metod orqali quydagicha kiritiladi.

1. Kvadrat tenglama tushunchasiga ta’rif beriladi.

Ta’rif. $ax^2+bx+c=0$ ko‘rinishdagi tenglamalar to‘la kvadrat tenglama deyiladi. Bu yerda o‘zgaruvchi, ixtiyoriy o‘zgarmas sonlar

2. Kvadrat tenglamaning xususiy hollari ko‘rib chiqiladi. Buni jadval tarzida bunday ifodalash mumkin.

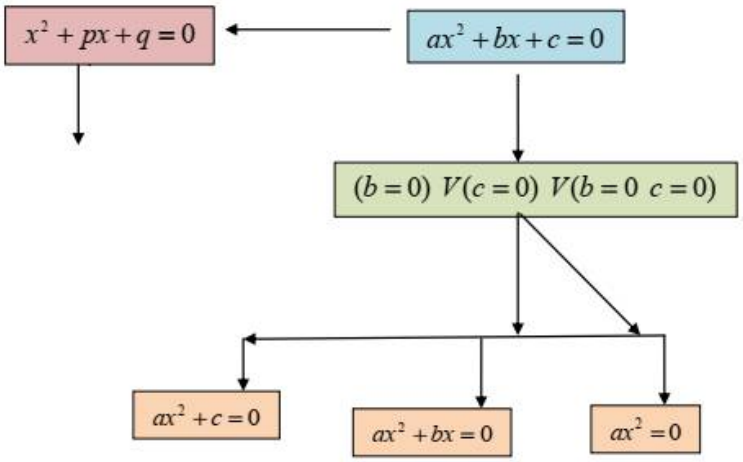
Jadval 1. 3. Hosil qilingan keltirilgan va chala kvadrat tenglamalarga aniq misollar keltiriladi. Masalan, va hakoza

$$2x^2-3x-4=0,\quad x^2-5x-6=0,\quad 3x^2+5=0,\quad 2x^2+7x=0,\quad 5x^2=0$$

$$x_{1,2}\ \frac{3\pm\sqrt{9+16}}{4}=\frac{3\pm\sqrt{25}}{4}=\frac{3\pm5}{4}\qquad x_1\ \frac{3+5}{4}=\frac{8}{4}=2$$

$$x_2\ \frac{3-5}{4}=\frac{-2}{4}=-\frac{1}{2}$$

To‘la kvadrat tenglama. Jadval 1

4. Kvadrat tenglama tatbiqiga doir xayotiy misollar keltirish kerak. Masalan. $S=\frac{gt^2}{2}$, formula fizika kursidan bizga ma’lum, bu tenglamani yechish ko‘rinishdan bizga ma’lum, bu tenglamani ko‘rinishidagi chala kvadrat tenglama holiga keltirilib so‘ngra yechiladi.

5. Kvadrat tenglamaning ildizlarini hisoblash formulasini keltirib chiqaramiz:

$$ax^2+bx+c=a\left(x^2+\frac{b}{a}x+\frac{c}{a}\right)=a\left(\mathrm{x}^2+2\cdot\frac{b}{2a}x+\frac{c}{a}\right)=a\left(\mathrm{x}^2+2\frac{b}{2a}x+\frac{b^2}{4a^2}-\frac{b^2}{4a^2}+\frac{c}{a}\right)=$$
$$=\left[\left(\mathrm{x}^2+2\frac{b}{2a}x+\frac{b^2}{4a^2}\right)-\frac{b^2-4ac}{4a^2}\right]=a\left[\left(\mathrm{x}+\frac{b}{2a}\right)^2-\frac{b^2-4ac}{4a^2}\right]=0:$$

$$ax^2+bx+c=a\left(x^2+\frac{b}{a}x+\frac{c}{a}\right)=a\left(\mathrm{x}^2+2\cdot\frac{b}{2a}x+\frac{c}{a}\right)=a\left(\mathrm{x}^2+2\frac{b}{2a}x+\frac{b^2}{4a^2}-\frac{b^2}{4a^2}+\frac{c}{a}\right)=$$
$$=\left[\left(\mathrm{x}^2+2\frac{b}{2a}x+\frac{b^2}{4a^2}\right)-\frac{b^2-4ac}{4a^2}\right]=a\left[\left(\mathrm{x}+\frac{b}{2a}\right)^2-\frac{b^2-4ac}{4a^2}\right]=0:$$

Maktab geometriya (planimetriya) kursining aksiomatik tuzilishi bizga ma’lumki, geometriya fani aksiomalar sistemasi asosida qurilgandir. Geometriya fanining mantiqiy asosda qurilishini yaratish uchun aksiomalarning bo‘lishligi haqida fikr Gretsiyada bundan ming yil avval paydo bo‘lgan edi. XIX asrning oxiri va XX asrning boshlarida geometriya fanining turli bo‘limlarida aksiomalar chuqur o‘rganildi va rivojlantirildi. Geometriya kursidagi aksiomalar sistemasi asosan quyidagi uchta talabga javob berishi kerak.

1. Aksioma sistemasi ziddiyatsiz bo‘lishi kerak. Bu degan so‘z, biror aksiomadan chiqarilgan natija shu aksioma yordamida hosil qilingan boshqa natijaga yoki boshqa aksiomadan chiqarilgan xulosaga zid kelmasligi kerak.

2. Aksiomalar sistemasi mustaqil bo‘lishi kerak, yahni hech bir aksioma ikkinchi bir aksiomadan kelib chiqadigan bo‘lmasligi kerak.

3. Aksiomalar sistemasi shu fanga oid istalgan bir yangi tushunchani isbot etish uchun etarli bo‘lishi kerak, ya’ni biror matematik jumlani isbotlashda hech qachon o‘z-o‘zidan tushunilishiga yoki tajribaga tayanilmaydi, bu matematik jumla boshqa teoremalar bilan, oxirida aksiomalar bilan asoslanishi kerak bo‘ladi.

Maktab geometriya kursida quyidagi aksiomalar sistemasi mavjud.

1. Tegishlilik aksiomasi:

a) har qanday to‘g‘ri chiziq nuqtalar to‘plamidan iboratdir;

b) har qanday ikki nuqtadan bitta va faqat bitta to‘g‘ri chiziq o‘tkazish mumkin;

c) har qanday to‘g‘ri chiziqni olmaylik, shu to‘g‘ri chiziqqa tegishli bo‘lgan va tegishli bo‘lmagan nuqtalar mavjud.

2. Masofa aksiomasi:

a) har bir kesmaning uzunligi shu kesmaning har qanday nuqtasi ajratgan masofalar uzunliklarining yig‘indisiga teng:

b) A nuqtadan B nuqtagacha bo‘lgan masofa B nuqtadan A nuqtagacha bo‘lgan masofaga teng: $|AB| = |BA|$.

c) Ixtiyoriy uchta A, B, C nuqta uchun A dan C gacha bo‘lgan masofa A dan B gacha va B dan C gacha bo‘lgan masofalar yig‘indisidan katta emas: $|AC|\leq|AB|+|BC|$

3. Tartib aksiomasi:

a) To‘g‘ri chiziqdagi uchta nuqtadan bittasi va faqat bittasi qolgan ikkitasi orasida yotadi.

b) To‘g‘ri chiziq tekislikni ikki yarim tekislikka ajratadi.

4. Harakat aksiomasi:

a) Agar $|AB|$ masofa musbat bo‘lib, u $|A_1B_1|$ masofaga teng bo‘lsa, A nuqtani A_1 nuqtaga va B nuqtani B_1 nuqtaga akslantiruvchi faqat ikkita siljitish mumkin.

5. Paralellik aksiomasi: Berilgan nuqtadan to‘g‘ri chiziqqa bitta va faqat bitta parallel to‘g‘ri chiziq o‘tkazish mumkin. Teorema, uning turlari va ularni isbotlash metodlari Teorema so‘zi grekcha so‘z bo‘lib, uning lug‘aviy ma’nosi qarab chiqaman yoki o‘ylab ko‘raman demakdir, shuning uchun ham maktab matematika kursida teoremaga quyidagicha tahrif berilgan: Isbotlashni

talab etadigan matematik hukm teorema deyiladi. Maktab matematika kursida teoremalarning quyidagi turlari mavjuddir:

1. To‘g‘ri teorema.
2. Teskari teorema.
3. To‘g‘ri teoremaga qarama-qarshi teorema.
4. Teskari teoremaga qarama-qarshi teorema.

Maktab geometriya kursida shunday teoremalar borki, ularning shartidan xulosasining to‘g‘riligi va aksincha, xulosasidan shartining to‘g‘riligi kelib chiqadi. Endi to‘g‘ri va teskari teoremalarning berilishi hamda ularni isbotlash uslubiyatini ko‘rib chiqaylik.

To‘g‘ri teorema: “Agar uchburchakning biror tomoni katta bo‘lsa, u holda ana shu katta tomon qarshisida katta burchak yotadi”.

Teskari teorema: “Agar uchburchakning biror burchagi katta bo‘lsa, u holda ana shu katta burchak qarshisida katta tomon yotadi”.

Isbotlash - deduktiv xulosa chiqarish zanjiri, demakdir.

Har qanday isbotlash jarayoni quyidagi uch qismni o‘z ichiga oladi:

1. Teoremaning bayoni - isbot talab etiladigan holat.
2. Argumentlar - teoremani isbotlash jarayonida ishlatilgan matematik hukmlar.
3. Isbotlash - deduktiv xulosa chiqarish orqali teorema xulosasida topish talab qilingan noma’lumni uning shartlari hamda avvaldan ma’lum bo‘lgan argumentlardan foydalanib keltirib chiqarish. Teoremani isbotlashga kirish va uni isbotlash jarayonida o‘qituvchi yordamida o‘quvchilar quyidagi mantiqiy ketma-ketlikka ega bo‘lgan bosqichlarni bajarishlari kerak:

1) Teoremaning sharti va uning xulosasi nimadan iborat ekanligini to‘la tushunib olishlari kerak.

2) Ana shu teoremani shart va xulosasida qatnashayotgan har bir matematik tushunchaning ma’nosini bilishlari kerak.

3) Teoremaning shart va xulosa qismlarini matematik simvollar orqali ifodalashlari kerak.

4) Teoremaning shartida qatnashayotgan ma’lum parametrlar teorema xulosasidagi noma’lumni aniqlay oladimi yoki yo‘qmi bilishlari kerak.

5) Teoremani isbotlash jarayonida teoremadagi shartlardan teorema xulosasining to‘g‘riligini ko‘rsatuvchi natijalar keltirib chiqarishi kerak.

6) Teoremani isbotlash jarayonidagi mantiqiy mulohazalarda teoremaning shartidan to‘la foydalanishlari kerak.

7) Teorema isbot qilib bo‘lingach, isbotlashda qo‘llanilgan metodni ko‘zdan kechirish va imkoni bo‘lsa, isbotlashning boshqa usullarini qidirib topish kerak.

Maktab matematika kursidagi teoremalarni isbotlash ikki usulda amalga oshiriladi.

1) Bevosita isbotlash usuli (to‘g‘ri isbotlash usuli);

2) Bilvosita isbotlash usuli (teskarisidan faraz qilish usuli);

Bevosita isbotlash usuli jarayonida teoremaning shartida qatnashayotgan ma’lum va parametrlardan hamda avvaldan mahlum bo‘lgan aksioma, ta’rif va teoremalardan foydalangan holda mantiqiy mulohaza yuritib, teorema xulosasida talab qilingan noma’lumlarni topiladi. Teoremalarni bunday isbotlash analiz va sintez orqali amalga oshiriladi. Noma’lumlardan ma’lumlarga tomonga izlash metodi analiz deyiladi. Psixologik olimlar analiz metodini quyidagicha tahriflaydilar: analiz - bu butunlardan bo‘laklarga tomon izlash demakdir. Ma’lumlardan noma’lumlarga tomon izlash metodiga sintez deyiladi. Psixologik nuqtai-nazardan sintez metodi bo‘laklardan butunlarga tomon izlash metodi demakdir.

Bilvosita isbotlash usuli (teskaridan faraz qilish orqali isbotlash usuli). Teoremaning xulosasidagi no‘malumlarni topish unga zid bo‘lgan jumlani inkor qilish orqali amalga oshirilgan bo‘lsa, uni bilvosita isbotlash usuli deyiladi.

Xulosa shuki yuqoridagi ta’rifdan ko‘rinadiki, isbotlashning bilvosita usulida biz oldin teorema tasdiqlagan fikrga qarama-qarshi fikrni to‘g‘ri deb faraz qilamiz. Shundan keyin aksiomalar va oldin isbotlangan teoremalarga asoslanib mulohazalar yuritish yo‘li bilan teorema shartiga zid keladigan yoki biror aksiomaga yoki ilgari isbotlangan biror teoremaga zid keladigan

xulosaga kelamiz. Shunga ko‘ra farazimiz noto‘g‘ri bo‘ladi. Natijada teoremadagi yoki berilgan masaladagi da’vo to‘g‘ri degan xulosaga kelamiz.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Alimov Sh.A., Xolmuhamedov O.R., Mirzaahmedov M. Algebra. Umumiy o‘rta ta’lim maktablari 7-sinflari uchun darslik.–T.: O’qituvchi, 2017.

2. Alimov Sh.A., Xolmuhamedov O.R., Mirzaahmedov M. Algebra. Umumiy o‘rta ta’lim maktablari 8-sinflari uchun darslik.–T.: O’qituvchi, 2014.

3. Alimov Sh.A., Xolmuhamedov O.R., Mirzaahmedov M. Algebra. Umumiy o‘rta ta’lim maktablari 9-sinflari uchun darslik.–T.: O’qituvchi, 2014.

4. Azamov A. Xaydarov B., Kuchkarov A., Sariqov Ye., Sag‘diyev U. Geometriya. Umumiy o‘rta ta’lim maktablari 7- sinfi uchun darslik. –T.: —Yangiyo‘l poligraf servis, 2017.

IKKINCHI DARAJALI TENGLAMA QATNASHGAN ENG SODDA SISTEMALARNI YECHISH

Mavlonov Sharof Raxmanovich
Zafarobod tumani 10-maktab matematika fani o‘qituvchisi
+998997500274
Abdumajidov Zarfulla Abduraxmonovich
G‘allaorol tumani 19-maktab matematika fani o‘qituvchisi
+998938222237

Annotatsiya. Ushbu maqolada Ikkinchi darajali tenglama qatnashgan eng sodda sistemalarni o‘rniga qo‘yish, qo‘shish va ayirish usullarining nazariy asoslari, amaliy qo‘llanishi, hamda o‘rniga qo‘yish, qo‘shish va ayirish usullarining afzalliklari va o‘quv jarayonidagi o‘rni ilmiy uslubda yoritiladi.

Kalit so‘zlar. Tenglama, ikkinchi darajali tenglama, sistema, sistemalarni yechish, sistemalarni o‘rniga qo‘yish, qo‘shish va ayirish.

Аннотация. В данной статье рассматриваются теоретические основы и практическое применение методов подстановки, сложения и вычитания простейших систем квадратных уравнений, а также преимущества методов подстановки, сложения и вычитания и их роль в учебном процессе с научной точки зрения.

Ключевые слова: Уравнение, квадратное уравнение, система, решение систем, подстановка, сложение и вычитание систем.

Abstract. This article discusses the theoretical foundations and practical application of the methods of substitution, addition and subtraction of the simplest systems involving quadratic equations, as well as the advantages of the methods of substitution, addition and subtraction and their role in the educational process in a scientific manner.

Keywords. Equation, quadratic equation, system, solving systems, substitution, addition and subtraction of systems.

Ikkinchi darajali tenglamaning matematik ta’rifi, uning asosiy ko‘rinishi $\begin{cases} x^2 + y = 7 \\ x + y = 3 \end{cases}$ Ikkinchi darajali tenglamani yechish usullari haqida chuqur va to‘liq bilim hosil qilish.

Ikkinchi darajali tenglamalar sistemasini yechishning turli usullarini (masalan, o‘rniga qo‘yish, qo‘shish, ayirish usullarini) o‘zlashtirish.

1. Ikkinchi darajali tenglama qatnashgan eng sodda sistemalarni yechish:

1-masala To‘g‘ri burchakli uchburchakning gipatenuzasi $\sqrt{13}$ sm ga teng, uning yuzi esa 3 sm^2 Uchburchakning katetlarini toping.

Yechilishi:

Uchburchakning katetlari x va y sm ga teng bo‘lsin. Pifagor teoremasi va to‘g‘ri burchakli uchburchakning yuzi fo;rmulasidan foydalanib, masala shartini bunday yozamiz:

$$\begin{cases} x^2+y^2=13 \\ \frac{1}{2}xy=3 \end{cases}$$

Sistemaning birinchi tenglamasiga 4 ga ko‘paytirilgan ikkinchi tenglamasini qo‘shib, quyidagini hosil qilamiz:

$$x^2+y^2+2xy=25$$

Bundan $(x+y)^2$ =25 yoki $x+y=\pm 5$. *x* va *y* lar musbat sonlar bo‘lgani uchun $x+y=5$ bo‘ladi. Bu tenglamada *y* ni *x* orqali ifodalaymiz va (1) sistema tenglamalaridan biriga, masalan ikkinchi tenglamaga qo‘yamiz:

$$y=5-x, \frac{1}{2}x(5-x)=3$$

Hosil qilingan tenglamani yechamiz

$$5x-x^2=6\ x^2-5x+6=0\ x_1=2\ x_2=3$$

Bu qiymatlarni $y=5-x$ fo‘rmulaga qo‘yib $y_1=3$ $y_2=2$ ni topamiz. Ikkala holda ham katetlardan biri 2 sm, ikkinchisi esa 3 sm.

Javob: 2 sm, 3 sm

2-masala. Tenglamalar sistemasini yeching

$$\begin{cases} x+y=3 \\ xy=-10 \end{cases}$$

Viyet teoremasiga teskari teoremaga ko‘ra x va y sonlar

$$z_2-3z-10=0$$

Kvadrat tenglamaning ildizlari bo‘ladi. Bu tenglamani yechib quyidagini hosil qilamiz: $z_1=5$ $z_2=-2$ Demak sistemaning yechimlari quyidagi sonlar juftliklari bo‘ladi $x_1=5$ $y_1=2$ va $x_2=2$ $y_2=5$

Javob: (5;-2), (-2;5)

Bir tenglamadan bir o‘zgaruvchini ifodalab olib uni ikkinchi tenglamaga qo‘yamiz

Misol:

$$\begin{cases} y=2x+1 \\ x^2+y^2=25 \end{cases}$$

Yechish

1. Birinchi tenglamadan y allaqachon ifodalangan

$$y=2x+1$$

2. Shu ifodani ikkinchi tenglamaga qo‘yamiz

$$x^2+(2x+1)^2=25$$

3. Kvadratni ochamiz

$$x^2+4x^2+4x+1=25$$

$$5x^2+4x-24=0$$

4. Ikkinchi darajali tenglamani yechamiz

$$x=\frac{-4\pm\sqrt{4^2-4.5.(-24)}}{2.5}=\frac{-4\pm\sqrt{16+480}}{10}=\frac{-4\pm 22}{10}$$

$x_{1=1.8}$ $x_{2=-2.6}$

5. Har bir x qiymatiga mos y ni topamiz

Agar $x=1.8$:y=2(1.8)+1=4.6

Agar $x=2.6$:y=2(-2.6)+1=-4.2

Natija: (x,y)=(1.8 ; 4.6) yoki (-2.6 ; -4.2)

O’rniga qo‘yish, qo‘shish va ayirish usullarining afzalliklari.

1. Vizualizatsiya – o‘quvchi ikkinchi darajali tenglama qatnashgan eng sodda sistemani to‘liq ko‘rinishini bilib oladi.

2. Chuqur tushunish – O’rniga qo‘yish, qo‘shish va ayirish usullarini qaysi birini qo‘llasa misol osonroq ishlanishini tushunib yetadi.

3. Universallik – qaysidir usulni qo‘llab misolni yecha olish mumkun.

4. O’qitishda samaradorlik – usullardan qaysi birini qo‘llab misolni tezroq va samarali yechish tushuniladi.

Ikkinchi darajali tenglamalar sistemasini yechish usullarini tushuntirish va yechishni o‘rgatish. Ikkinchi darajali tenglamalar sistemasini yechishning turli usullarini (masalan, o‘rniga qo‘yish, qo‘shish, ayirish usullarini) o‘zlashtirish.

Berilgan ikkinchi darajali tenglamalar sistemasini to‘g‘ri va samarali yechishga qodir bo‘lish, mustaqil ravishda murakkabroq masalalarni yechish uchun olingan bilim va ko‘nikmalarni qo‘llash. Matematik modelni tuzish va uni yechish orqali amaliy masalalarni hal qilishga yordam beradi.

Adabiyotlar:

1. Matematika. 9-sinf uchun darslik. Sh. A. Alimov, O. R. Xolmuhamedov
2. Matematika. 8-sinf uchun darslik. M. A. Mirzaahmedov
3. O’zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi rasmiy metodik qo‘llanmalari – Algebra fanidan metodik ko‘rsatmalar, 2020–2024.

ELASTIK KUCHI MAVZUSIGA DOIR MASALALARNI YECHISH METODIKASI

Sattarova Nigora Yaxshiboyevna
Sharof Rashidov tumani 14-maktab fizika fani o‘qituvchisi
Ulikova Shoxista Temirovna
Do‘stlik tumani 5-maktab fizika fani o‘qituvchisi

Annotatasiya. Mazkur maqolada Elastik kuchiga doir masalalar yechishning umumta’lim maktablarida o‘qitish metodikasi yoritilgan. Elastik kuchining mohiyatini o‘quvchilarga tushunarli va qiziqarli tarzda yetkazib berish usullari keltirilgan. Dars mashg‘ulotlari davomida foydanilsa bo‘ladigan usullardan foydalanishning samaradorligi ko‘rib chiqilgan. Bundan tashqari dars jarayonida interfaol metodlardan foydalanish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: Deformatsiya, elastik kuchi, Guk qonuni, elastik jismlar.

Bu maqola umumiy o‘rta ta’lim maktablarida fizika fanini o‘qitish jarayonida Elastik kuchi mavzusida faydalanish metodikasi yoritilgan. Maqolada Elastik kuchining nazariy asoslari, uning amaliy ahamiyativa o‘quvchilarda mavzuga nisbatan qiziqishlarining ortishi, intefaol metodlardan foydalanish usullari yoritilgan. Darsning samaradorligini yanada oshirish uchun innovatsion metodlardan foydalanish bo‘yicha ko‘rsatmalar berilgan.

O’quvchilarda elastik kuchi, guk qonunining mohiyatini anglash ko‘nikmasini shakllantirish har bir qonunni formulalar orqali ifodalsh va masalalarda qo‘llashni o‘rganish. Deformatsiya, jismning elastikligi va o‘zaro ta’sir tushunchalarini izohlash va bog‘lash.

Umummadaniy kompitensiyasi shakllanib o‘quvchilarni ona vatanga sadoqat, mehr-muruvvat ruhida tarbiyalab borish. O’quvchilarga elastik kuchi haqidagi bilimlarni berish, o‘rni muhimligini tushuntirish, ular haqidagi tarixiy ma’lumotlar, va vatandoshlarimizning shu sohadagi faoliyati haqida tanishtirish, o‘quvchilarni milliy vatanparvarlik ruhida tarbiyalash.

O’quvchilarning kuzatish va tajriba ko‘nikmalarini rivojlantirish. Nazariy bilimlarini hayotga tadbiq qila olish malakasini shakllantirish

Elastiklik kuchi fizikaning asosiy tushunchalaridan biri bo‘lib, ko‘plab hodisalarni tushunishda muhim rol o‘ynaydi. Elastiklik - jismga ta’sir etuvchi kuchlar olinganda uning avvalgi geometrik o‘lchamlarini tiklash xususiyati. Jismlarning elastiklikgi ularni tashkil qiladigan atomlar (molekulalar) ning ta’sir kuchlari (ichki kuchlar) mahsulidir. Elastiklik kuchining ta’rifi va mohiyati Elastiklik kuchi jismning deformatsiyalanishi va tashqi kuchlarning ta’siri to‘xtatilgandan so‘ng asl shakliga qaytganda paydo bo‘ladi. Materiallarning elastiklik deb ataladigan bu xususiyati ularning mexanik kuchlarga ta’sirida namoyon bo‘ladi.

Bu kuchlar deformatsiyaga sababchi ta’sir to‘xtatilgach, jismning boshlang‘ich shakli va o‘lchamlarini tiklashni ta’minlaydi.

Deformatsiyalanadigan jismda vujudga kelib,tashqi kuchga qarshilik ko‘rsatadigan va unga qarama-qarshi yo‘nalgan kuch elastik kuch deb ataladi.

Guk qonuni

1.Elastiklik kuchining kattaligi abdolyut deformatsiyaga to‘g‘ri proporsional;

2.Deformatsiyalar kichik (elastik tabiatiga ega) bo‘lgan holda mexanik kuchlanish nisbiy deformatsiya qiymatiga to‘g‘ri proporsional.

Guk qonuni – qattiq jismning elastik deformatsiyasi bilan shu jismga qo‘yilgan mexanik kuchlanish orasidagi chiziqli munosabatni ifodalaydigan qonun. Robert Guk kashf qilgan. Kuchlanish ta’sirida jism cho‘zilishi yoki siqilishi mumkin.

Guk qonuning formulalari $F_{el} = -k\Delta x$

$F_{el} = -k\Delta l$ Bu yerda:

$$\Delta l = \frac{F_{el} l_0}{ES}$$

F_{el} – Elastiklik kuchi

k – Bikrlik

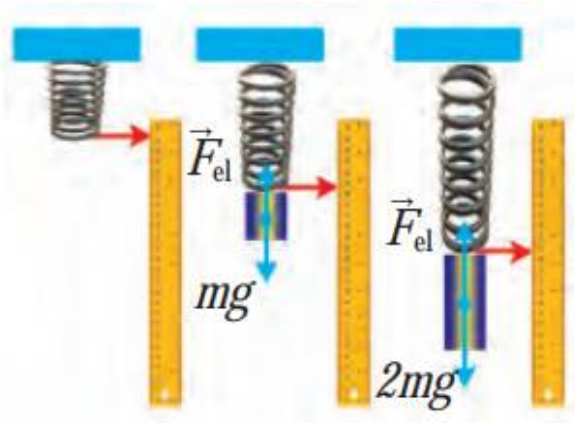
Δl – Sterjenning boshlang‘ich va oxirgi nuqtasi ($\Delta l = \Delta x$)

S– Sterjenning ko‘ndalang kesim yuzasi

E– Sterjen materiali va temperaturaga bog‘liq bo‘lgan kattalik (Yung moduli)

l_0 – Sterjenning boshlang‘ich uzunligi

Nisbiy deformatsiya birga teng bo‘lgandagi mexanik kuchlanishga miqdor jihatdan teng bo‘lgan kattalikka Yung moduli yoki elastiklik moduli deyiladi. U lotin E harfi bilan belgilanadi va birligi Paskal E= [1Pa]

Bikrlik – prujina yoki sterjenning elastik xususiyatini xarakterlovchi skalyar kattalik bo‘lib, prujina yoki sterjenni uzunlik birligiga siqish yoki cho‘zish uchunkerak bo‘ladigan kuchga son jihatdan teng va birligi k= [1 N/m] = [1 kg /s ^{2}]

Elastik kuchi tashqi kuch ta’siridagi deformatsiya kattaligiga to‘g‘ri proparsional.

1-masala. Uzunligi 4m, kesimi 10 mm^2 bo‘lgan po‘lat simni 2 mm ga cho‘zish uchun qancha kuch qo‘yish kerak? Po‘lat uchun elastiklik moduli 190 GPa.

l_0 = 4 m

S = 10 mm^2 = 10^{-5} m^2

Δl =2 mm = $2 \cdot 10^{-3} m$

E = 190 GPa = $1{,}9 \cdot 10^{11}$ Pa

Topish kerak: F = ?

F = $E\frac{\Delta l}{l_0}$ S

Formula hosil bo‘ladi.Birligi tekshiriladi:

F = $\frac{N}{m^2}\frac{m}{m}$m^2 = N

To‘g‘riligi tekshirilgach berilganlarni o‘rniga qo‘yamiz:

F= $\frac{1{,}9\cdot 10^{11} \cdot 10^{-5} \cdot 2\cdot 10^{-3}}{4} N = 950\,N$

Javob: F=950 N

2-**masala**.Osmaga mahkamlangan simga og‘irligi 300 N bo‘lgan jism osilgan.Jismning og‘irlik kuchi ta’sirida sim 0,5 mm ga uzaygan bo‘lsa,uning bikrligini toping.

Berilgan:

F_{el} =300 N

Δl =0,5 mm=0,0005m

k =?

Yechish: $F_{el} = -k\Delta l$ shundan $k = F_{el}/\Delta l$

$$k = \frac{300}{0{,}0005} = 600000\frac{N}{m}$$

Shundan so‘ng yangi mavzuni mustahkamlash uchun savollar beriladi.

Franklin piramidasi metodi. Bu metod o‘quvchilarning fizikadan masalalar yechish ko‘nikmalarini hosil qiladi va formulalardan to‘g‘ri foydalanish jarayonini yanada osonlashtiradi.Sodda masalalarni yechish ko‘nikmalarini hosil qilgach,murakkab masalalarni yechishga o‘tiladi.Shu tariqa o‘quvchi piramida cho‘qqisini asta sekin zabt eta boshlaydi.Bu kabi innovatsion metodlardan foydalanish o‘quvchining fanga bo‘lgan qiziqishini orttiradi va qo‘yilagan maqsadga erishish uchun tog‘ri yo’naltirib boradi.

Piramidaning har bir qatoriga masalaning javobi yozib boriladi. Eng cho‘qqisiga yechilgan masalalar javobining yig‘indisi yozib qo‘yiladi,lekin o‘quvchilarga ko‘rsatilmaydi. Qaysi guruh o‘sha raqamni to‘g‘ri topsa g‘olib bo‘ladi.Raqamni to‘g‘ri topish uchun masalalar to‘g‘ri yechilgan bo‘lishi lozim.

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlash joizki, ma’lumotlarni qabul qilishida, elastiklik kuchi va Guk qonuni mexanikada jismlarning deformatsiyaga javob reaksiyasini tushunishda muhim ahamiyatga ega. Guk qonunidan shuni ko‘ramizki jismlar kichik deformatsiyalarda tashqi ta’siriga nisbatan chiziqli tarzda javob beradi. Guk qonuni yordamida turli mexanik jismlarni tuzish, ularga yuklama tushganda vujudga keladigan kuchlarni hisoblash imkoniyati yaratiladi. Umumiy holatda, bu qonun tabiiy jarayonlarni modellashtirishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1.Fizika 9-sinf Habibullayev P.,Boydedayev A.,Bahromov A.,Burxonov S. Toshkent-2017

2.Ilm-fan va innovatsiya olmiy-amaliy konferensiyasi jurnali 2021 yil

3. Fizika 10-sinf. Tursenmetov K.A Usmonov SH.N Rahmatov.J.A Hamidov.D.B Toshkent 2022

4. Tursunov Q.Sh. “Fizikadan darslarni revojlantirish” (IX sif) Metodik qo‘llanma 1994 yil

5. T.Rizayev. V.Ibragimov “Fizikadan masalalar yechish metodikasi” Toshkent 2015 yil

6. Usmonov M.M, “Fizikadan savol va masalalar to‘plami” –T. Navro‘z,2014 yil

WHY TRADITIONAL TEACHING METHODS NEED TO CHANGE IN THE MODERN WORLD

Muyassarova Dilnoza
Student of CSPU
Email: jobirziyodulloyev192@gmail.com
Scientific advisor: **Ruzmetova Diana Komilovna**
Act.assoc.prof(PhD) of Chirchik state Pedagodical University

Abstract. This article analyzes the limitations of traditional teaching methods in the modern world and emphasizes the need to replace them with innovative pedagogical approaches. It discusses how interactive learning, project-based education, and the use of technology can enhance students’ creativity, problem-solving abilities, and collaboration skills.

Keywords. Traditional teaching, modern pedagogy, interactive learning, project-based education, educational technology, creative thinking, problem-solving, student skills

Annotatsiya. Ushbu maqola zamonaviy dunyoda an’anaviy o‘qitish usullarining cheklovlarini tahlil qiladi va ularni yangi pedagogik yondashuvlar bilan almashtirish zarurligini ko‘rsatadi. Matnda interaktiv o‘qitish, loyiha asosidagi ta’lim va texnologiyalardan foydalanish orqali talabalarning ijodiy fikrlash, muammolarni hal qilish va hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlari muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar: An’anaviy o‘qitish, zamonaviy pedagogika, interaktiv ta’lim, loyiha asosidagi

ta’lim, texnologiyalardan foydalanish, ijodiy fikrlash, muammolarni hal qilish, talabalar ko‘nikmalari

Аннотация. В данной статье анализируются ограничения традиционных методов обучения в современном мире и подчеркивается необходимость их замены инновационными педагогическими подходами. Рассматривается, как интерактивное обучение, проектная деятельность и использование технологий могут развивать у студентов творческое мышление, навыки решения проблем и умение работать в команде.

Ключевые слова: Традиционное обучение, современная педагогика, интерактивное обучение, проектное обучение, использование технологий в обучении, творческое мышление, решение проблем, навыки студентов

Traditional teaching methods have been around for centuries and are still used in many schools and universities around the world. Typically, the teacher is the center of the classroom, and students are expected to listen, take notes, and memorize information. Exams and tests often measure how well students can recall facts, rather than how creatively or critically they can think. This method has worked in the past when information was scarce, and learning mainly meant acquiring knowledge from textbooks or teachers.

However, the modern world is very different. Technology has changed the way people access information, communicate, and solve problems. Students can now find answers online in seconds, watch tutorials, and even participate in virtual classrooms. The job market today requires more than memorization; it demands problem-solving skills, collaboration, adaptability, and creative thinking. Traditional methods don’t always prepare students for these real-world challenges.

Interactive learning, project-based education, and digital tools can make learning more engaging and effective. Students can explore subjects they are genuinely interested in, experiment, make mistakes, and learn from them. Group projects and discussions encourage teamwork and communication, which are crucial skills in modern workplaces.

Because of this, many educators believe that old-fashioned teaching methods need to evolve. It is not enough for students to just know facts; they must be able to apply knowledge, think critically, and adapt to new situations. The future of education is more dynamic, flexible, and student-centered, allowing young people to develop the skills they need to succeed in a rapidly changing world.

In today’s rapidly changing world, traditional teaching methods are increasingly being challenged. While conventional classrooms often rely on lectures, rote memorization, and rigid curricula, modern students face an environment that values adaptability, creativity, and lifelong learning. Information is no longer confined to textbooks; it is constantly updated online, available through videos, podcasts, forums, and interactive platforms. This shift means that students must learn to filter, evaluate, and apply knowledge rather than simply store it.

Moreover, the pace of technological advancement has made interdisciplinary skills more important than ever. Modern problems often require combining knowledge from science, technology, arts, and humanities. Traditional teaching methods, which separate subjects and emphasize standardization, rarely encourage such integration. Collaborative platforms and project-based learning, on the other hand, allow students to tackle complex challenges, experiment with ideas, and learn from failures in a low-risk environment.

Another limitation of conventional methods is their lack of personalization. Every student has a unique learning style, pace, and interest. Standardized teaching can leave many students disengaged or struggling. Adaptive learning technologies, such as AI tutors and interactive simulations, provide tailored experiences that help students master concepts at their own speed. They also offer instant feedback, which accelerates understanding and builds confidence.

Critical thinking and problem-solving are increasingly valued in modern careers, but they are often neglected in traditional classrooms. Inquiry-based approaches, debates, and real-world projects cultivate these skills, giving students opportunities to question assumptions, analyze evidence, and make decisions independently. Furthermore, global connectivity has made cross-

cultural communication essential. Students need to collaborate with peers worldwide, understand diverse perspectives, and navigate multicultural environments—skills rarely addressed in conventional methods.

Conclusion: In conclusion, while traditional teaching has historical value, it is insufficient for preparing students for today's dynamic, interconnected, and technology-driven world. Education must evolve toward more flexible, personalized, and experiential approaches. By embracing innovation, encouraging creativity, and prioritizing skills over rote memorization, modern education can equip students to thrive in unpredictable and complex future landscapes.

List of used literature:

1. Brown, H. D. (2014). Principles of Language Learning and Teaching. 6th Edition. Pearson Education.
2. Fullan, M. (2013). The New Meaning of Educational Change. 5th Edition. Teachers College Press.
3. Prensky, M. (2010). Teaching Digital Natives: Partnering for Real Learning. Corwin Press.
4. Johnson, D. W., & Johnson, R. T. (2009). Cooperation and the Use of Technology in the Classroom. Interaction Book Company.
5. Hattie, J. (2012). Visible Learning for Teachers: Maximizing Impact on Learning. Routledge.
6. Papert, S. (1993). The Children's Machine: Rethinking School in the Age of the Computer. Basic Books.
7. OECD. (2018). The Future of Education and Skills: Education 2030. OECD Publishing.
8. Darling-Hammond, L. (2010). The Flat World and Education: How America's Commitment to Equity Will Determine Our Future. Teachers College Press.

KOMPANIYA BIZNES JARAYONLARI UCHUN AXBOROT TIZIMINI ISHLAB CHIQISH VA TADQIQOTLAR

G‘aniyev Bobomurod Eshnazar o‘g‘li
Jizzax viloyati Baxmal tumani 34-umumiy o‘rta ta’lim maktabi Informatika fani o‘qituvchisi
Tel:+998990712795
Email: bobomurodganiyev34@gmail.com
Shabbozov Obidjon Umarovich
Jizzax viloyati Baxmal tumani 9-umumiy o‘rta ta’lim maktabi Informatika fani o‘qituvchisi
Tel:+998996503285
Email: obidjonumarovich756@gmail.com

Kirish. Bugungi iqtisodiy sharoitda biznes jarayonlarini boshqarish uchun axborot ta’minotini yaxshilashni ko‘rib chiqish juda muhim. Kompaniyalarning mijozlar bazasining kengayishi mijozlar bilan ishlash jarayonlarining ahamiyatini oshiradi, ammo ko‘plab kompaniyalar texnik jihatdan yomon joriy etilishi va mijozlar bilan ishlash biznes jarayonlarini avtomatlashtirishning yo‘qligi tufayli qiyinchiliklarga duch kelmoqdalar, bu esa turli xil yo‘qotishlarga olib keladi. Axborot tizimi - bu ma’lumotlarni foydalanuvchilarga qulay formatda to‘plash, uzatish, qayta ishlash va namoyish qilish imkonini beruvchi komponentlar to‘plami.

Biznes jarayoni - bu ma’lum bir texnologiyadan foydalangan holda kirish ma’lumotlarini iste’molchiga qiymat beradigan chiqish ma’lumotlariga aylantiradigan o‘zaro bog‘liq faoliyatlar to‘plami. Avtomatlashtirilgan biznes jarayonlarini boshqarish tizimi - bu ma’lumotlar funktsiyalarini yoki umuman biznes jarayonlarini avtomatik boshqarish, nazorat qilish va qayta ishlashni ta’minlaydigan apparat va dasturiy ta’minot komponentlari majmuasi. Ushbu tizim shuningdek, manipulyatorlar, liftlar, robotlar va boshqalar kabi apparat modullarini o‘z ichiga olishi mumkin va asosan mahsulot hayot aylanishi jarayonlarini boshqarish va monitoring qilish uchun mo‘ljallangan. Biznes jarayonlarini boshqarish (BPM) muvaffaqiyatli biznes uchun juda muhimdir, chunki u kompaniyaning ichki jarayonlarini oson yaratish, bajarish va takomillashtirish imkonini beradi. Axborot tizimlari nafaqat biznes operatsiyalarini avtomatlashtiradi, balki ma’lumotlarni

to‘plash va tahlil qilish imkonini beradi. SAP, ORACLE, Microsoft, 1C va avtomatlashtirilgan bank tizimlari kabi turli sohalarda qo‘llaniladigan ko‘plab turli xil axborot tizimlari mavjud.

Asosiy qism. Axborot tizimi funktsiyalari

Modellashtirish. BPM korxona ichida buxgalteriya hisobi va nazorat qilish uchun zarur bo‘lgan axborot muhitini yaratish uchun modellashtirishdan foydalanadi. Bu funksiyani biznes jarayonlarini loyihalash deb ham atash mumkin.

Bajarish. Operatsiya yaratilgandan so‘ng, u platforma serveriga qo‘shiladi va bo‘ysunuvchilar uchun ko‘rsatmalar va kartalar sifatida paydo bo‘ladi.

Kompaniya xodimlarining ish sharoitlari uchun cheklovlarni sozlash, shuningdek, ko‘rsatmalarning bajarilishini kuzatish mumkin.

Monitoring. BPM barcha kompaniya ma’lumotlarini yagona axborot bazasiga to‘playdi va ba’zi tizimlar olingan ma’lumotlarni tahlil qilishi va avtomatik hisobotlarni yaratishi mumkin. Ushbu yondashuv korxona rahbariyatiga kompaniyaning alohida elementlarining ishlashini osongina kuzatib borish va ushbu ma’lumotlar asosida boshqaruv qarorlarini qabul qilish imkonini beradi. Biznes jarayonlarini boshqarish tizimining asosiy modullari quyidagilar:

Tahlilchilarga jarayonni ish jarayoni, biznes qoidalari va axborot nuqtai nazaridan tasavvur qilish imkonini beruvchi grafik modellashtirish moduli;

Biznes jarayoni modelini harakatda tasavvur qilishga yordam beradigan dinamik modellashtirish moduli. Bu jarayondagi to‘siqlar va resurslar cheklovlarini aniqlashga yordam beradi, modellashtirish bosqichida o‘zgarishlarni amalga oshirishga imkon beradi;

Dastur ishlab chiquvchiga foydalanuvchi interfeyslari, dialog shakllarini yaratish va boshqa biznes ilovalari va axborot tizimlari bilan integratsiya qilish uchun zarur vositalarni taqdim etadigan ilovalarni ishlab chiqish moduli;

Ish jarayoni, axborot va hujjatlarni boshqarishni amalga oshiradigan ish jarayoni va biznes qoidalarini boshqarish moduli. Modul shuningdek, belgilangan biznes qoidalariga rioya qilinishini ta’minlaydi;

Foydalanuvchilarga berilgan vazifalarni ko‘rish va bajarish imkonini beruvchi jarayon interfeysi moduli;

Jarayonlarni kuzatish, jarayon ko‘rsatkichlarini olish, ularni tahlil qilish va ushbu ma’lumotlar asosida hisobotlar yaratish imkonini beruvchi jarayonlarni boshqarish moduli. Jarayonlarni monitoring qilish biznes jarayonlarini optimallashtirish va sozlashga yordam beradi;

Dasturiy ta’minotni sozlash, kirish huquqlarini o‘rnatish va apparat vositalarini kuzatish imkonini beruvchi BPM tizim boshqaruv moduli.

1-rasm. Kompaniyaning biznes jarayonlarining tavsifi

2-rasm. Biznes jarayonlarini boshqarish uchun tizimlar va dasturiy ta’minot

Axborot tizimining tasviri uning biznes-jarayonlarining tavsifi orqali uning xattiharakatlarini tavsiflash sifatida belgilanishi mumkin. Biznes-jarayon modeli axborot tizimining funktsional va axborot modellariga asoslangan. Axborot tizimini loyihalash jarayonida modellashtiriladigan biznes-jarayonlar to‘plami odatda IDEF0 yoki DFD diagrammalarida yakuniy darajalarda tasvirlangan funktsiyalar yoki jarayonlar bilan belgilanadi. Biroq, ba’zi hollarda, optimallashtirish maqsadida tashkilotning biznes-jarayonlarining kengroq doirasini yaratish foydali bo‘lishi mumkin.

Hozirgi vaqtda biznes jarayonlarini tavsiflash uchun oqim sxemalari eskirgan deb hisoblanadi va bu maqsadda EPC va BPMN notalari qo‘llaniladi.

IS tahlili va dizaynidagi biznes jarayonlari. Biznes jarayonlariga asoslangan tahlil tashkilot faoliyatini tavsiflash va tizim talablarini ishlab chiqish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. Axborot tizimi uchun talablarni ishlab chiqish jarayonida rasmiylashtirish qiyin bo‘lgan vazifa paydo bo‘ladi va bu bosqichdagi xatolar mijozlarning noroziligiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun, talablar ishlab chiqiladigan va o‘zgartirilishi mumkin bo‘lgan dastlabki bosqichlar juda muhimdir. Biznes jarayonlari kompaniya faoliyatining asosi bo‘lib, ularning mazmuni tashkilotning maqsadlari va vazifalariga bog‘liq. Biznes jarayonlari tovarlarni ishlab chiqarish, sotish yoki yetkazib berish bilan bog‘liq turli xil faoliyatlarni qo‘llab-quvvatlaydi va boshlanishi, tugashi, interfeyslari va boshqa jarayonlar bilan aloqalari aniq belgilangan. Jarayon yondashuvi tashkilot faoliyatining barcha turlarini uning maqsadlari va vazifalari kontekstida tavsiflash imkonini beradi va ishlatilgan modellarning xususiyatlarini ularni takomillashtirish va integratsiyalash jarayonida saqlashni nazarda tutadi. Tashkilot faoliyatiga biznes-jarayonlarga asoslangan yondashuvni qo‘llash uch turdagi kompaniya modellarini ishlab chiqish imkonini beradi:

strategik;

umumlashtirilgan;

batafsil.

Biznes-jarayonlarga asoslangan strategik modellar tashkilot faoliyati va uning faoliyatining asosiy xususiyatlarini tavsiflaydi. Ushbu modellar, shuningdek, tashkilot faoliyati va biznes-jarayonlari bilan bevosita bog‘liq bo‘lmagan, ammo axborot tizimlarini rivojlantirishda muhim bo‘lgan elementlarni ham o‘z ichiga oladi. Strategik modellarni yaratish tashkilot faoliyatini tavsiflashning birinchi bosqichidir. Strategik modellarning maqsadlari quyidagilardir:

tashkilotning maqsad va vazifalarini belgilash;

biznes-jarayon modellarini yaratish.

Kompaniya modellarining strategik tizimini ishlab chiqishda asosiy e'tibor tashkilot tuzilishiga emas, balki kompaniya ichida va tashqarisida sodir bo'ladigan ish jarayonlariga qaratiladi. Jarayon yondashuvi kompaniyaning operatsiyalarini, jumladan, bo'limlar, vakolatlar va ierarxiyalarni emas, balki ichki va tashqi biznes jarayonlarini umuman ko'rib chiqadi. Birinchidan, tashkilot va uning faoliyatining asosiy xususiyatlarini tavsiflovchi strategik modellar tizimi yaratiladi. Ishlab chiquvchilar ushbu modellarni yaratish uchun kompaniyaning yuqori menejerlari va hujjatlarining tajribasidan foydalanadilar, ular keyinchalik maxsus loyiha omborida saqlanadi. Keyin boshqa modellar tashkilotning bo'lim darajasidagi faoliyatini o'rganish asosida quriladi. Ushbu modellar ham parallel ravishda quriladi va loyiha omborida saqlanadi.

Tashkiliy modellarning keng qamrovli tizimini yaratishda asosiy biznes jarayonlari kompaniyaning haqiqiy tuzilishiga proyeksiyalanadi, bu ularning tarkibi va xususiyatlarini aniqlaydi. Kompaniya so'rovi bo'limlar tomonidan bajariladigan funktsiyalarni aniqlashga va bo'limlar bo'yicha biznes jarayonlari va funktsiyalari ro'yxatini aniqlashtirishga yordam beradi.

Tashkiliy modellarning batafsil tizimi kontseptual ma'lumotlar modelini va har bir kompaniya bo'limining ishini, jumladan, funktsiyalar, ma'lumotlar, hujjatlar, ish tartiblari, kadrlar ishi va boshqalarni tavsiflovchi funktsional tashkiliy modelni o'z ichiga oladi. Har bir bo'limning so'rovi uning funktsiyalarini aniqlash va biznes jarayonlari o'rtasida taqsimlash imkonini beradi. Shunday qilib, bo'limlarning funktsiyalari mazmun bilan to'ldiriladi va axborot oqimlari, kirish va chiqish hujjatlari, xodimlarning rollari va boshqalar yordamida batafsil bayon qilinadi. Umuman olganda, jarayonga asoslangan yondashuv kompaniyadagi har bir funktsiya kim tomonidan, qachon va qanday bajarilishini, shuningdek, qanday ma'lumotlar talab qilinishini va u qaerdan kelib chiqishini aniqlash usulidir. Tashkiliy modellar tizimidan quyidagi maqsadlarda foydalanish mumkin:

axborot tizimi (AT) uchun talablarni aniqlash;

optimallashtirish uchun tashkiliy faoliyatni tahlil qilish (muhandislik yoki qayta muhandislik orqali);

axborot tizimi hayot aylanishining barcha bosqichlarini o'z ichiga olgan strategik rejani ishlab chiqish.

Jarayonga asoslangan yondashuv, shuningdek, AT talablarini tavsiflash uchun modellar tizimini yaratishni ham o'z ichiga oladi. Ushbu tizimni yaratishdan maqsad, tashkiliy tavsif modelidan axborot tizimi tavsifi modeliga o'tishdir, bu muayyan loyiha elementlarini (masalan, ma'lumotlar bazalari, ilovalar, dasturiy ta'minot, apparat vositalari va boshqalar) tavsiflaydi. AT tavsifi shuningdek, tashkilotning maqsad va vazifalarini aks ettirishi kerak.

Ushbu o'tishni amalga oshirish uchun AT talablarini tavsiflovchi modellar tizimini yaratish va keyin bu talablarni loyihalashtirilayotgan komponentlar bilan bog'lash kerak. Keyin qo'shimcha iteratsiya amalga oshiriladi, uning davomida AT arxitekturasi, ma'lumotlar, interfeys, foydalanuvchi protseduralari, funktsiyalari va tizimni boshqarish uchun asosiy talablar ishlab chiqiladi. AT talablari modellari tizimi, shuningdek, mavjud AT va ma'lumotlar bazalarini yangi tizimga integratsiya qilish talablarini ham o'z ichiga oladi. Modellar tizimini yaratish natijasi tashkilotning maqsadlari, vazifalari va rivojlanish strategiyasiga mos keladigan AXni yaratish, joylashtirish, texnik xizmat ko'rsatish va rivojlantirish rejasi bo'lishi kerak.

Biznes jarayonlarini boshqarish tizimi quyidagi printsip asosida ishlaydi: korxonaning biznes jarayonlari kompyuter tizimiga yuklanadigan va bajariladigan vizual diagrammalar yordamida modellashtiriladi.

BPMS BPMning evolyutsiyasi bo'lib,jarayonga asoslangan yondashuv, ish oqimi va elektron hujjatlarni boshqarish tizimlari, biznes jarayonlarini modellashtirish va qayta loyihalash, muvozanatli ballar jadvali va KPIlar hamda ilovalar integratsiyasini o'z ichiga oladi. BPM tamoyillari va ta'sirini amalga oshirish uchun modellashtirish, bajarish, monitoring va takomillashtirish vositalari qo'llaniladi. BPM biznes jarayonlarini modellashtirish, BPMN notatsiyasi va BPEL standartini qo'llash uchun ish oqimi sinfi vositalaridan foydalanadi. Biznes jarayonlarini bajarish veb-serverga grafik jarayon diagrammasini yuklash bilan boshlanadi, u yerda

jarayon boshlanadi, shu jumladan jarayon bosqichlari orqali avtomatik ravishda o‘tish va jarayonlarni boshqarish.

BPM tizimlarida monitoring jarayonlarning borishini tezda kuzatib borish va biznes jarayonlarining ishlashi va samaradorligini tahlil qilish qobiliyatini anglatadi. Biznes jarayonlarini takomillashtirish muvaffaqiyatli tashkilotning muhim qismidir va ba’zi BPMSlar ular amalga oshirilgandan so‘ng jarayonni o‘zgartirishga imkon beradi. Masalan, ELMA tizimida foydalanuvchilar yaxshilanishlarni taklif qilishlari mumkin, keyin ular o‘zgarishlarni amalga oshirish yoki rad etish to‘g‘risida qaror qabul qilinadigan jarayonda ko‘rib chiqiladi. BPMS mustaqil tizim emas, balki ilovalar bilan ishlaydigan odamlarni bog‘laydigan integratsiya vositasidir. U hamkorlikda ishlab chiqish, jarayonlarni modellashtirish va avtomatlashtirish, jarayonlarni boshqarish va boshqarish, biznes qoidalarini boshqarish, jarayonlarni qayta ishlatish, simulyatsiya, sinovdan o‘tkazish, hujjatlashtirish, instantizatsiya, versiyalarni boshqarish va ishlashni monitoring qilish kabi ko‘plab standart xususiyatlarni taklif etadi.

Xulosa. Tahlilga asoslanib, biz zamonaviy avtomatlashtirilgan axborot tizimlari an’anaviy axborot tizimlariga nisbatan shunchaki moliyaviy foydadan tashqari sezilarli afzalliklarni taqdim etadi, degan xulosaga kelishimiz mumkin. Biznes jarayonlarini boshqarish uchun ixtisoslashtirilgan axborot tizimlaridan foydalanish menejerlarga biznes jarayonlaridagi o‘zgarishlar haqida tezroq qarorlar qabul qilish va tashkiliy faoliyatlarni ishlarning haqiqiy holatidan yuqori darajada xabardorlik bilan amalga oshirish imkonini beradi. Bundan tashqari, samarali xarajatlarni nazorat qilish biznes jarayonlarini bajarishni tezlashtiradi, ularning xarajatlarini kamaytiradi va sifatini yaxshilaydi. Bu afzalliklar bizga biznes jarayonlarini takomillashtirish ta’sirini o‘lchash va ularni takomillashtirish va avtomatlashtirishning afzalliklarini aniq namoyish etish imkonini beradi.

Adabiyotlar:

1. Petrova E.S., Rodyukov A.V.: Korxona biznes jarayonlarini boshqarish uchun axborot texnologiyalari.
2. Axborot tizimlari hayot aylanishini boshqarish (2018).
3. Biznes jarayonlarini avtomatlashtirish (2014).
4. Andrey K.: Biznes jarayonlarini boshqarish uchun axborot tizimlari.
5. Korxona biznes jarayonlari va axborotni boshqarish. Tizim sinflari ta’riflari va ularning funksionalligi (2004).
6. Biznes jarayonlarini avtomatlashtirish uchun axborot tizimlari (2019).
7. Zinina L.I., Rusanova M.O.: Kompaniya biznes jarayonlarini boshqarish uchun axborot tizimini shakllantirish.
8. Pyatkova A.N.: Ko‘p funksiyali Bitrix24 tizimini joriy etish orqali kompaniya biznes jarayonlarini optimallashtirish (2020).

МЕЖДУНАРОДНЫЕ СТАНДАРТЫ В НАУКЕ И ОБРАЗОВАНИИ:ПРОБЛЕМЫ,РЕШЕНИЯ И ПУТИ АДАПТАЦИИ К НАЦИОНАЛЬНОМУ ОПЫТУ

Баротова Шохсанам Бахтиёр кизи
Ассистент Самаркандского государственного педагогичнского института
shohsanambarotova@gmail.com
Парманова Умида Мухиддиновна
Студентка Самаркандского государственного педагогичнского института
umidaparmanova2@gmail.com
Саидова Нилуфар Улугбек кизи
Студентка Самаркандского государственного педагогичнского института
niluskasaidova@gmail.com

Аннотация: Статья рассматривает значение международных стандартов в науке и образовании, анализирует проблемы их внедрения и пути адаптации к национальной системе. Подчеркивается необходимость поэтапного внедрения, развития качества,

международного сотрудничества и учета локальных особенностей при интеграции глобальных требований

Ключевые слова: Международные стандарты, образование, наука, адаптация, качество, Болонский процесс, сотрудничество, мобильность, оценка, внедрение, ЮНЕСКО, ресурсы, компетенции

Annotatsiya:Maqolada ilm-fan va ta’lim sohasida xalqaro standartlarning ahamiyati, ularni milliy tizimga joriy etish jarayonidagi muammolar va yechimlar yoritiladi. Standartlarni bosqichma-bosqich tatbiq etish, sifatni oshirish va xalqaro hamkorlikni rivojlantirish zarurligi ta’kidlanadi.

Kalit so‘zlar:Xalqaro standartlar, ta’lim, ilm-fan, adaptatsiya, sifat, hamkorlik, mobilitet, baholash, UNESCO, malaka, resurslar.

Annotation: The article examines the importance of international standards in science and education, highlighting key challenges in their implementation and ways to adapt them to national contexts. It emphasizes the need for gradual integration, quality improvement, capacity building, and international cooperation to ensure effective alignment with global requirements.

Keywords: International standards, education, science, adaptation, quality, cooperation, mobility, assessment, UNESCO, qualifications, resources.

Внедрение международных стандартов в национальные системы образования и науки направлено на повышение качества, обеспечение сопоставимости квалификаций и развитие академической мобильности. Однако этот процесс сталкивается с рядом вызовов, требующих систематического подхода и эффективных решений. Проблемы внедрения международных стандартов. Разнообразие культурных и образовательных контекстов: Универсальные стандарты могут не учитывать локальные особенности, культурные ценности и специфику национальных систем образования. Неравенство ресурсов: Между учреждениями и странами существует значительное неравенство в доступе к ресурсам (финансовым, технологическим, кадровым), необходимым для соответствия высоким международным стандартам. Сопротивление изменениям: Внедрение новых стандартов часто сталкивается с сопротивлением со стороны преподавателей, административного персонала и других заинтересованных сторон, привыкших к устоявшимся практикам. Несогласованность политики и нормативно-правовой базы: Национальные нормативные акты и политика могут не соответствовать требованиям международных стандартов, требуя сложных и длительных процедур реформирования. Измерение и оценка: Отсутствие единого подхода к оценке результатов обучения и научных достижений затрудняет объективное сравнение и подтверждение соответствия международным критериям. Эффективная имплементация международных стандартов требует комплексных и целенаправленных мер: Адаптация, а не копирование: Вместо прямого копирования стандартов необходимо их творческое приспособление к местным условиям с сохранением ключевых принципов качества и прозрачности. Это позволяет учитывать локальную специфику без ущерба для глобальной сопоставимости. Наращивание потенциала и обучение: Инвестиции в профессиональное развитие и обучение педагогов и научных сотрудников являются критически важными. Программы повышения квалификации помогают освоить новые методики и подходы, предусмотренные международными стандартами. Поэтапное внедрение и пилотные проекты: Вместо немедленного повсеместного введения изменений целесообразно использовать пилотные проекты для тестирования и отладки новых подходов, что снижает риски и сопротивление. Развитие систем обеспечения качества: Создание и совершенствование внутренних и внешних систем оценки качества (например, на основе руководств Болонского процесса или стандартов ISO) помогает обеспечить соответствие установленным критериям. Международное сотрудничество и обмен опытом: Активное участие в международных программах (таких как PISA, TIMSS) и сетевое взаимодействие между университетами и научными центрами способствуют обмену лучшими практиками и совместному поиску решений возникающих проблем. Информационная поддержка и разъяснительная работа: Важно проводить широкую информационную кампанию среди всех участников

образовательного и научного процесса, разъясняя цели, преимущества и механизмы внедрения международных стандартов. В конечном счете, успешное внедрение международных стандартов в науке и образовании — это непрерывный процесс, требующий политической воли, скоординированных усилий и готовности к постоянному совершенствованию.

Рисунок 1.

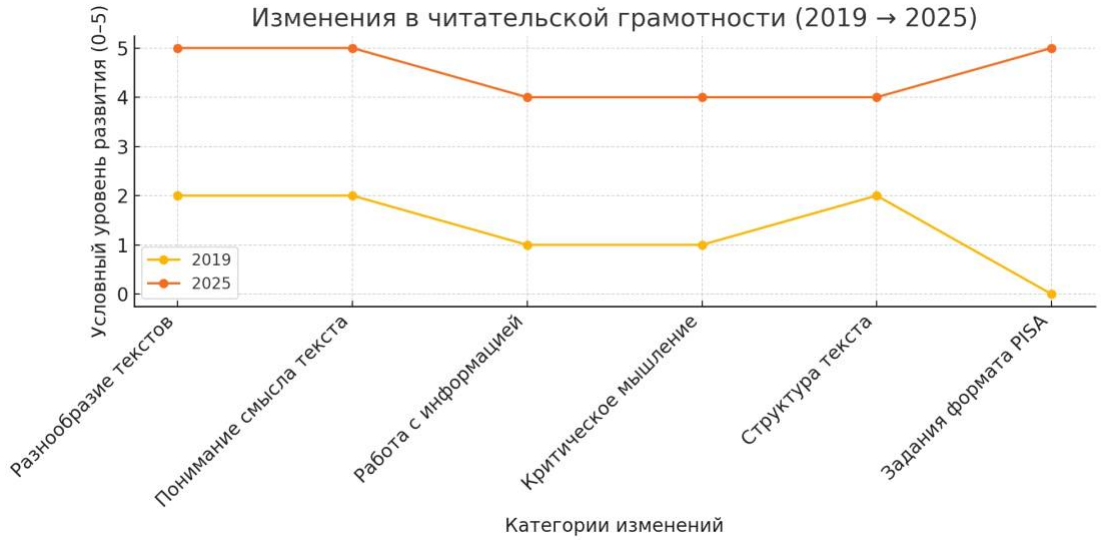

График построен выше — он показывает рост всех ключевых компонентов читательской грамотности.

На графике показано, как изменился уровень развития читательской грамотности у учащихся 2–3 классов в период 2019–2025 годов после внедрения элементов стандарта PISA.

По всем шести направлениям — разнообразие текстов, понимание смысла, работа с информацией, критическое мышление, анализ структуры текста и задания формата PISA — наблюдается значительный рост.

Особенно сильный прогресс виден в таких областях, как:

включение разнообразных текстов,

развитие умения понимать смысл,

появление заданий международного уровня (PISA).

График показывает переход от традиционного чтения (уровни 0–2) к современному читательскому развитию (уровни 4–5), что отражает обновление учебников и методов обучения в 2025 году.

Международные образовательные стандарты — это рамочные условия, определяющие уровень качества образования в разных странах. Эти стандарты помогают устанавливать общие критерии для оценки учебных программ и квалификаций, облегчая процесс признания дипломов и сертификатов по всему миру. В условиях глобализации образования, когда студенты всё чаще стремятся учиться за границей, наличие международных стандартов становится особенно актуальным. Они позволяют обеспечить согласованность и сопоставимость образовательных программ, что имеет решающее значение для развития международной мобильности студентов и исследователей. Существуют различные организации, которые занимаются разработкой и внедрением этих стандартов, чтобы гарантировать, что образовательные учреждения соответствуют высоким критериям качества и актуальности. Стандарты охватывают все уровни образования — от школьного до высшего, обеспечивая качественное обучение для всех категорий обучающихся. Важно отметить, что эти стандарты не только способствуют профессиональной подготовке, но и формируют личностное развитие, мышление и культурное богатство студентов. Одной из самых влиятельных организаций в сфере образования является ЮНЕСКО, которая разрабатывает и внедряет международные образовательные стандарты. Она активно участвует в глобальных

инициативах, направленных на расширение доступа к образованию, улучшение его качества и содействие инклюзивному обучению. Наряду с ЮНЕСКО, Всемирный банк также играет заметную роль в формировании образовательных стандартов. Он предоставляет финансирование и техническую помощь странам, стремящимся реформировать свои образовательные системы, и разрабатывает инструменты оценки и мониторинга, которые помогают правительствам отслеживать прогресс и определять области для улучшения. Международная ассоциация университетов (IAU) является еще одной ключевой организацией, работающей над стандартизацией высшего образования. IAU активно продвигает лучшие практики и помогает университетам улучшать качество образовательных программ и услуг, обмениваться опытом между собой и с другими заинтересованными сторонами. Кроме того, существуют и другие региональные и международные организации, такие как Европейская ассоциация университетов, Ассоциация классических университетов и многие другие, которые также вносят вклад в разработку образовательных стандартов. Эти организации работают над повышением качества образования, обеспечивая соответствие учебных программ мировым стандартам и создавая возможности для международной мобильности студентов и преподавателей. Все эти организации совместно работают над созданием единой системы международных стандартов, которая является основополагающим элементом современного образования и обеспечивает понимание и уважение культурных различий между странами.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. UNESCO. Education for Sustainable Development: Goals and Guidelines. Paris: UNESCO Publishing, 2020.

2. World Bank. Improving Education Systems: Global Monitoring Report. Washington, DC: World Bank, 2019.

3. European Association of Universities. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. Brussels, 2021.

4. International Association of Universities (IAU). Global Higher Education Outlook. IAU Publishing, 2020.

5. Болонский процесс: Основные принципы и механизмы реализации. — М.: Просвещение, 2018.

6. ISO. Quality Management Systems in Education: International Standards Overview. Geneva: ISO, 2022

TABIATGA MUNOSABAT MADANIYATI SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK ASOSLARI

Ismoilova Gulbaxor Azamovna
Qo‘qon davlat universiteti dotsenti, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
ismoilovag352@gmail.com
Berdialiyeva Kifoyatxon Ne’matjon qizi
QDU Pedagogika mutaxassisligi 2-bosqich magistranti
+998(93) 210-78-01
kifoyatxonberdaliyeva@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada tabiatga munosabat madaniyati shakllanishining pedagogik asoslari yoritilgan. Tadqiqotda ekologik ong, ekologik tarbiya va ekologik madaniyat tushunchalarining o‘zaro bog‘liqligi tahlil qilinib, ta’lim jarayonida ekologik qadriyatlarni rivojlantirishning samarali metodlari asoslab berilgan. Shuningdek, ekologik tarbiyada amaliy mashg‘ulotlar, interaktiv usullar, loyiha faoliyati hamda oila–maktab–jamiyat hamkorligining ahamiyati ko‘rsatib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Tabiat, tabiatga munosabat, ekologik ong, ekologik tarbiya, ekologik madaniyat, ekologik kompetensiya.

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические основы формирования культуры отношения к природе. Анализируется взаимосвязь понятий «экологическое

сознание», «экологическое образование» и «экологическая культура», обосновываются эффективные методы формирования экологических ценностей в образовательном процессе. Показывается значение практических занятий, интерактивных методов, проектной деятельности и взаимодействия семьи, школы и общества в экологическом воспитании.

Ключевые слова. Природа, отношение к природе, экологическое сознание, экологическое образование, экологическая культура, экологическая компетентность

Abstract. This article discusses the pedagogical foundations of the formation of a culture of attitude to nature. The study analyzes the interrelationship of the concepts of ecological awareness, ecological education and ecological culture, and substantiates effective methods for developing ecological values in the educational process. It also shows the importance of practical exercises, interactive methods, project activities and family-school-society cooperation in ecological education.

Key words. Nature, attitude to nature, ecological awareness, ecological education, ecological culture, ecological competence

Kirish. Tabiat — inson hayotining asosi, barcha moddiy va ma’naviy boyliklar manbaidir. Inson va tabiat o‘rtasidagi munosabat jamiyat taraqqiyoti, madaniyat va ma’naviyatning ajralmas qismi hisoblanadi. Odamning tabiatga bo‘lgan mas’uliyatli munosabati ekologik madaniyatning asosiy ko‘rsatkichlaridan biri bo‘lib, u uzluksiz ekologik tarbiya jarayonida shakllanadi. Tabiatga munosabat madaniyatini rivojlantirish bugungi kunda ekologik xavfsizlik, iqlim o‘zgarishi, resurslardan oqilona foydalanish kabi global muammolarning oldini olishda muhim omil sanaladi. Shu bois ta’lim tizimida ekologik ma’rifatni kuchaytirish, shaxsning ekologik ongini, xulq-atvorini tarbiyalash pedagogikaning dolzarb vazifalaridan biridir [1, 23].

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Tabiatga munosabat madaniyatining shakllanishida ekologik ta’lim-tarbiya, shaxsni tabiat bilan uyg‘unlikda tarbiyalash, tabiatga sevgi va mas’uliyatni singdirish, hamda atrof-muhitni asrashga qaratilgan bilimlarni berish kabi pedagogik asoslardan iborat. Pedagogik yondashuvda o‘quvchilarning tabiatga nisbatan ongli munosabatini shakllantirish, ularni tabiatning bir qismi ekanligini tushuntirish va tabiatga g‘amxo‘rlik qilishga o‘rgatish asosiy maqsad hisoblanadi.

Tabiatga munosabat madaniyati bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar ekologik ong, ekologik tarbiya, ekologik kompetensiya tushunchalari bilan chambarchas bog‘liq. V.A.Skakun ekologik ongni shaxsning tabiatni anglash va baholash qobiliyati deb ta’riflaydi [3, 41]. N.F.Reimers esa tabiatga mas’uliyatli munosabatni insonning ekologik xulq-atvori bilan bog‘laydi va uni tarbiyalashning tizimli yondashuvini taklif qiladi [4, 112].

Ekologik ta’lim-tarbiya va madaniyatni shakllantirish masalalari ko‘plab olimlar tomonidan o‘rganilgan. Ekologik madaniyatning pedagogik asoslari va uni shakllantirish metodikasi Y.B.Aydarov, Z.Abdullaev, Y.Sh.Shodimetov, K.Yunusov, T.Djarlepesov kabi olimlarning ilmiy ishlarida o‘z aksini topgan. Z.Abdullaev “Ekologik munosabatlar va ekologik ong” asarida ekologik ong va dunyoqarashning shakllanish jarayonini tahlil qilib, “agar dunyoqarash insonning dunyoga, o‘ziga va o‘zining atrof-muhit bilan munosabatlariga qarashli bo‘lsa, endigi dunyoqarash insonning, atrof dunyoning, bir so‘z bilan aytganda “olam-inson” tizimining yaxlitligini tushunish yo‘nalishida qayta ko‘rib chiqishni shartlab qo‘yadi”, - deb ta’kidlaydi [8, 23]. Ye.B.Aydarov o‘zining “O’quvchi yoshlarga ma’naviy-axloqiy tarbiya berish orqali ekologik madaniyatni shakllantirish” maqolasida yoshlar ma’naviy-ahloqiy qiyofasining ekologik madaniyat bilan uzviy bog‘liqligini ta’kidlaydi: “Bugungi kunda o‘quvchi yoshlarning ma’naviy-axloqiy qiyofasi asosan ularning ekologik bilim darajasi, tabiatni asrash va muhofaza qilishga bag‘ishlangan dunyoqarashi va tafakkur doirasining kengligi asosida ekologik madaniyati shakllanadi. O’quvchi yoshlarning ma’naviy-axloqiy sifatlari asosan inson shaxsining ruhiy-ma’naviy-axloqiy va ekologik tarbiya jihatlarini ham o‘z ichiga oladi” [1, 65]. Pedagogik tadqiqotlarda ekologik tarbiya jarayoni shaxsda ekologik bilim, ko‘nikma va malakani shakllantirish, ijtimoiy-axloqiy mas’uliyatni rivojlantirishga qaratilgan murakkab tizim sifatida talqin qilinadi. O’zbekistonlik olimlar — Sh.Sharopov, I.Qodirovlar ekologik madaniyatning negizida ta’lim muassasalarida o‘quv faoliyati bilan birga, oila va jamiyatning hamkorlikda olib boradigan tarbiyaviy ishlari yotishini ta’kidlaydi [5, 56].

Maqolani tayyorlashda tahliliy yondashuv asosida ekologik madaniyatning nazariy asoslari bo‘yicha pedagog olimlarining qarashlari o‘rganildi. Pedagogik tahlil qilish asoasida ta’lim jarayonida ekologik tarbiyani tashkil etish shakllari va metodlari o‘rganildi. Ekologik madaniyatni shakllantirishga doir samarali pedagogik omillar tizimlashtirildi.

Muhokama. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, tabiatga munosabat madaniyati faqat ekologik bilimlar berilishi bilan shakllanmaydi. Bu jarayon kompleks yondashuvni talab qiladi. O’quv jarayonida ekologik qadriyatlar integratsiyasi, ekologik faoliyatga yo‘naltirilgan topshiriqlarni ko‘paytirish shaxsning ekologik kompetensiyasini oshiradi.

Shuningdek, oila va jamiyatning ekologik tarbiya jarayoniga faol jalb etilishi natijadorlikni ta’minlaydi. Maktabdagi ekologik darslar amaliy faoliyat bilan mustahkamlanmasa, o‘quvchilarda barqaror xulq-atvor shakllanmaydi. Shu bois ekologik tarbiyada innovatsion yondashuvlar — raqamli texnologiyalar, virtual tabiat maktablari, ekologik simulyatorlar qo‘llanilishi zamonaviy ta’limning dolzarb talabi bo‘lib bormoqda [7, 92].

Natijalar. Ekologik ong shaxsning tabiat bilan o‘zaro aloqalarni anglash, ekologik jarayonlarni baholay olish qobiliyatidir. Uni rivojlantirish o‘quv jarayonida ekologik bilimlarning tizimli berilishi, tabiat qonuniyatlari asosida fikrlash ko‘nikmasining shakllanishi hamda ekologik muammolarni hal qilishga qaratilgan topshiriqlar berilishi kabi omillarga bog‘liq

Ekologik madaniyatni rivojlantirishda amaliy mashg‘ulotlar (ekotizimlarni kuzatish, tajribalar), ekskursiyalar va dala mashg‘ulotlari tabiat ob’ektlarini o‘rganish hamda interaktiv metodlardan foydalanish lozim. Masalan, klaster, keys-stadi, ekologik muammo tahlili. Shuningdek, “Yashil maktab”, “Zero waste” kabi loyiha metodlari samarali hisoblanadi. Bu metodlar o‘quvchilarda ekologik mas’uliyat, ekologik muammolarga befarq bo‘lmaslik, faol ekologik pozitsiyani shakllantiradi.

Oila ekologik madaniyatning birlamchi manbai bo‘lib, bolaga tabiatga mehr, tozalikka rioya qilish, resurslarni tejash madaniyatini singdiradi. Jamiyatda olib boriladigan “Yashil makon”, “Obod qishloq” kabi ekologik tashabbuslar ta’lim muassasalari bilan uzviy bog‘liq bo‘lganda, ekologik tarbiya samaradorligi ortadi [6, 77].

Xulosa. Tabiatga munosabat madaniyati shaxsning ekologik ongiga, qadriyatlariga hamda amaliy xulq-atvoriga asoslanadi. Uni shakllantirish ta’lim, oila va jamiyatning uzviy hamkorligini talab qiluvchi kompleks pedagogik jarayondir. Ekologik madaniyatni rivojlantirishda ekologik bilimlarni tizimli berish, amaliy mashg‘ulotlar, interaktiv metodlar, loyiha faoliyati va raqamli texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Oila, maktab va jamiyatning birgalikdagi ekologik tashabbuslari esa o‘quvchilarda tabiatga mas’uliyatli munosabat, ekologik xulq-atvor va barqaror ekologik qarashlar shakllanishini ta’minlaydi. Shu bois ekologik tarbiya uzluksiz va amaliy yo‘naltirilgan bo‘lishi, ta’lim jarayonida ekologik qadriyatlar milliy madaniyat bilan uyg‘unlashtirilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Aydarov Ye.B. O’quvchi yoshlarga ma’naviy-axloqiy tarbiya berish orqali ekologik madaniyatni shakllantirish. Zamonaviy ta’lim / sovremennoe obrazovanie, 2019, 8(81). –B.65
2. Nazarov A. Ekologik tarbiya nazariyasi. – Toshkent: Fan, 2020. – 120 b.
3. Skakun V.A. Ekologicheskoe myshlenie lichnosti. – Moskva, 2019. – 180 s.
4. Reimers N.F. Ekologiya: lyudi i priroda o‘zaro ta’siri. – Moskva, 2018. – 256 s.
5. Qodirov I., Sharopov Sh. Ekologik madaniyatni rivojlantirishning pedagogik asoslari. – Toshkent, 2021. – 140 b.
6. Karimova N. “Oila va maktabda ekologik tarbiya tizimi.” // Ta’lim va rivojlanish jurnali, 2022, №4.
7. Jo‘rayev D. “Raqamli ekologik ta’lim: imkoniyat va istiqbollar.” // Pedagogika va innovatsiya, 2023, №2.
8. Ergashev A.E., Rudenko I., Davletov C. Osnovi ekologii. —Tashkent: Uzbekiston, 1996. — C. 13—23.

IJTIMOIY TARMOQLARDA MEDIASAVODXONLIK VA SHAXSIY XAFSIZLIK.

G‘ulomoav Ruxsora Buriyevna
Xo‘jamurodova Nilufar

Shaxrisabiz davlat pedagogika instituti

Anotatsiya. Ushbu maqolada ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish jarayonida mediasavodxonlikning ahamiyati hamda shaxsiy xavfsizlikni ta’minlash yo‘llari tahlil qilinadi. Internetda tarqalayotgan soxta ma’lumotlardan himoyalanish, shaxsiy ma’lumotlarni xavfsiz saqlash va raqamli madaniyatni rivojlantirish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Maqola yoshlar orasida ongli axborot iste’molini shakllantirish va kiberxavfsizlik madaniyatini mustahkamlashga qaratilgan.

Kalit so‘zlar. Mediasavodxonlik, ijtimoiy tarmoqlar, shaxsiy xavfsizlik, kiberxavfsizlik, raqamli madaniyat, soxta ma’lumotlar, maxfiylik, internet gigiyenasi.

Keywords. media literacy, social networks, personal security, cybersecurity, digital culture, fake news, privacy, internet hygiene.

Abstract. This article explores the importance of media literacy and personal security in the use of social networks. It focuses on protecting users from fake information, safeguarding personal data, and promoting digital culture. The study aims to raise awareness among young people about responsible information consumption and to strengthen cybersecurity practices in the digital environment**.**

Абстрактный. В данной статье рассматривается значение медиаобразованности и личной безопасности при использовании социальных сетей. Особое внимание уделяется защите от фейковых новостей, сохранению личных данных и развитию цифровой культуры. Цель работы — формирование осознанного потребления информации среди молодежи и укрепление культуры кибербезопасности.

Ключевые слова. медиаобразованность, социальные сети, личная безопасность, кибербезопасность, цифровая культура, фейковые новости, конфиденциальность, интернет-гигиена.

Kirish. Bugungi kunda dunyo miqyosida har kuni milliardlab inson ijtimoiy tarmoqlarga murojaat qilmoqda. Jahonda, mamlakatimizda, qolaversa, yon-atrofimizda sodir bo‘layotgan so‘nggi yangiliklardan boxabar bo‘lish, o‘zimizni qiziqtiradigan har qanday qo‘shimcha ma’lumotni soniyalar ichida qidirib topish, istalgan mahsulotni tez va oson xarid qilish – bularning barchasi endilikda internetsiz tasavvur qilib bo‘lmaydigan kundalik hayotimizning mazmuniga aylandi.

Bir qarashda ijtimoiy tarmoqlar inson uchun beqiyos qulayliklar eshigini ochdi. Masofadan turib dars olish, tibbiy xizmatlarga navbatsiz yozilish, hatto bozorga chiqmasdan kundalik ehtiyojlarni sotib olish… Ko‘rinishidan, ijtimoiy tarmoqlar odamzot hayotini misli ko‘rilmagan darajada yengillashtirdi. Ammo har qanday texnologik taraqqiyot singari, bu sohada ham ikkinchi taraf bor, ya’ni oddiy inson uchun xavfli, xatarli tarafi ham mavjud.

Asosiy qisim. Yoshlar va oddiy foydalanuvchi – asosiy nishonda O’zbekistondagi internet foydalanuvchilarining eng katta qismi – bu yoshlar, ya’ni o‘quvchilar va talabalardir. Ular juda ko‘p vaqtini ijtimoiy tarmoqlarda o‘tkazishadi. Boshqalarga qaraganda ma’lumotlarni ko‘proq hajmda “iste’mol” qilishadi. Mutaxassislarning fikricha, aynan mana shu toifa “internet fitnasi”ning eng oson nishonlaridan biriga aylanmoqda Ijtimoiy tarmoqlar orqali tarqalayotgan zararli axborotlar, jumladan, iqtisodiy va moliyaviy firibgarlik, diniy ekstremizm va siyosiy manipulyasiyalar oddiy foydalanuvchilar uchun jiddiy xavf tug‘dirmoqda. Mutaxassislar ta’kidlashicha, yoshlar va axborotga tanqidiy yondashish ko‘nikmalari yetarli bo‘lmagan shaxslar bu kabi tahdidlarga nisbatan ko‘proq osonlikcha ta’sirlanadi. O’zini bank xodimi deb tanishtirib, odamlardan shaxsiy ma’lumotlarni so‘rayotgan firibgarlar, soxta xabarlar orqali adashtiruvchi feyk akkauntlar, vahimali axborotlar bilan odamlarni ruhiy bosimga olayotgan kimsalar – bularning barchasi ijtimoiy tarmoqlar orqali tarqalmoqda. Eng xavflisi esa – yoshlar orasida diniy va siyosiy ekstremistik g‘oyalarning tarqalishi, ularni g‘arazli guruhlar tomonidan “mafkuraviy qurol” sifatida ishlatishga urinishlaridir.

Masalaga jahon miqyosida yondashuv: nimalar qilinmoqda? Bir qancha rivojlangan davlatlarda bu masalaga strategik darajada yondashilmoqda. Masalan**:** **Finlyandiyada** har bir maktab o‘quvchisi axborot manbalarini tahlil qilishni o‘rganadi. Ular axborot qanchalik ishonchli ekanini mustaqil baholay oladi. Ushbu mamlakat media savodxonlikni milliy ta’lim tizimiga muvaffaqiyatli integratsiya qilgan davlatlardan biri hisoblanadi. 2019 yili qabul qilingan “Media Literacy in Finland” siyosatiga muvofiq, media ta’lim maktabgacha ta’limdan boshlab barcha darajalardagi ta’lim dasturlariga kiritilgan. Bu orqali talabalar axborot manbalarini tahlil qilish, feyk yangiliklarni aniqlash va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish imkoniga ega bo‘lmoqda.

Germaniyada “Ijtimoiy tarmoqlarda nafratga qarshi kurash” qonuni qabul qilingan bo‘lib, uni buzgan platformaga juda katta jarima solinadi. 2017 yili qabul qilingan “Network Enforcement Act” (NetzDG) qonuni ijtimoiy tarmoqlarda nafrat nutqi va soxta yangiliklarga qarshi kurashishni maqsad qilgan. Ushbu qonunga muvofiq, ijtimoiy tarmoqlar 24 soat ichida “ochiqdan-ochiq noqonuniy” kontentni o‘chirishi shart, aks holda 50 million yevrogacha jarimaga tortilishi mumkin. Bu choralar ijtimoiy tarmoqlardagi zararli kontentni kamaytirishga qaratilgan.**Yaponiyada** hatto kichik yoshdanoq internet xavfsizligi asoslari o‘rgatiladi – bu o‘quv dasturiga kiritilgan. Eng qizig‘i, maktab darslariga o‘quvchi telefon bilan qo‘yilmaydi.

O’zbekistonda ham bu masalaga jiddiy e’tibor qaratilmoqda. Aholining media va axborot savodxonligini rivojlantirish bo‘yicha qator loyihalar amalga oshirilmoqda. Misol uchun, keng aholi qatlamlarining media savodxonligini oshirish maqsadida 2024 yili ilk bor umummiliy axborot kampaniyasi muvaffaqiyatli tashkil etildi. O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi shafe’ligida “Yangi media ta’lim markazi” nodavlat notijorat tashkiloti tomonidan o‘tkazilgan axborot kampaniyasi doirasida qator universitetlar professor-o‘qituvchilari, talabalari, milliy va mahalliy OAV vakillari, yetakchi blogerlar va inflyuenserlar, hatto taniqli tibbiyot xodimlari faol ishtirok etib, dezinformatsiya va feyk yangiliklarning oldini olish haqidagi media tadbirlarda, davra suhbatlarida qatnashdilar.

Shuningdek, boshqa qator tashabbuslar ham amalga oshirilmoqda. Xususan, 2025 yil 3 mart kuni YuNESKO tomonidan tashkil etilgan ko‘p tomonlama seminarda hukumat, universitetlar, OAV va fuqarolik jamiyati vakillari ishtirok etdi. Tadbirda axborotni tanqidiy baholash va feyk kontentni aniqlash ko‘nikmalarini rivojlantirish masalalari batafsil muhokama qilindi.Ijtimoiy tarmoqlardagi zararli axborotlarga qarshi kurashish faqatgina davlat organlari yoki tegishli tashkilotlarning vazifasi emas. Bu jarayonda ta’lim muassasalari, OAV, fuqarolik jamiyati va har bir foydalanuvchining faol ishtiroki muhim ahamiyatga ega. Axborotga tanqidiy yondashish, manbalarni tekshirish va media savodxonlikni oshirish orqali jamiyatda axborot xavfsizligini ta’minlash mumkin.

Ijtimoiy tarmoqlarda axborot xavfsizligini ta’minlash uchun hamkorlik.2025 yil 17-18 aprel kunlari Qozog‘istonning Kaskelen shahridagi SDU universitetida “O’zgarayotgan dunyoda Markaziy Osiyo: agentlik, huquqiy muammolar va OAV manzarasi” nomli xalqaro ilmiy konferensiya bo‘lib o‘tdi. Unda dunyoning turli mintaqalaridan kelgan yetakchi olimlar va ekspertlarning ma’ruzalari tinglandi, har bir plenar va trek sesiyalaridan keyin ko‘tarilgan bitta mavzu atrofida ilmiy bahs-munozaralar, tortishuvlar bo‘ldi.Anjuman dasturiga muvofiq, biz ham “Dezinformatsiyaga qarshi kurashda nodavlat tashkilotlarning roli: O’zbekiston tajribasi” mavzuida ma’ruza qildik. Hamkasblarimizni bu borada qiziqtirgan savollar, xususan, aholining media va axborot savodxonligini oshirish va bu borada mamlakatimizda erishilayotgan natijalar haqida atroflicha ma’lumot berdik.Ma’ruzachilardan yana biri Germaniyadagi Vismar amaliy fanlar universitetining professori, huquqshunos, doktor Xans-Yoaxim Shrammning chiqishi bizda juda katta qiziqish uyg‘otdi va uni tanaffus paytida suhbatga tortdik:– Hozirgi taqdimotigizdan ma’lum bo‘ldiki, Yevropa Ittifoqida internet va ijtimoiy tarmoqlar faoliyatini tartibga soluvchi juda ko‘p qonunlar qabul qilingan ekan. Ularning orasida 2016 yilgi “Umumiy ma’lumotlarni himoya qilish to‘g‘risida”gi nizom (General Data Protection Regulation)dan boshlab, to 2024 yili qabul qilingan “Sun’iy itellekt qonuni” (AI Act) kabi hujjatlargacha bor. Ayting-chi, aynan mana shu qonunlarning qabul qilinishi Yevropa mamlakatlarida qaysidir ma’noda oddiy fuqarolarning so‘z erkinligini biroz

cheklab, yoki umuman bo‘g‘ib qo‘ymayaptimi?– Bizda haqiqatan ham bu kabi qonunlar, boshqa davlatlarga nisbatan, xususan, AQShga qaraganda ancha ko‘p. Amerikada ijtimoiy tarmoqlar sabab bir jiddiy holat sodir bo‘lsa, masalan, biron-bir ekstremistning yozishmalari aniqlangan bo‘lsa, keyin u bilan jiddiy shug‘ullanishni boshlashadi. Biz esa bu kabi salbiy natijani keltirib chiqaruvchi sababni aniqlash va imkon qadar uning oldini olishga ko‘proq e’tibor qaratamiz. Xususan, ularning ijtimoiy tarmoq vositasida axborot olish, foydalanish va tarqatish huquqlari haqidagi sizning shaxsiy bahoyingiz juda muhim. Masalan, bu boradagi bugungi real holatni 1 dan 10 gacha necha baho bilan baholagan bo‘lardingiz?– Afsuski, bu masalaga aniq baho qo‘yoolmayman. Har holda u ijobiy emas. Bu borada qilinadigan ishlarimiz hali juda ko‘p. Masalan, 2024 yili qabul qilingan “Sun’iy itellekt qonuni”ning 5-moddasida odamlarni manipulyasiya qilish muammosi, ijtimoiy baholash, bashoratli tahlil qilish, identifikatsiyalash dasturidan foydalanish maqsadida sun’iy intellekt tizimi, har bir holatda ijro etish sohasidagi istisnolar haqida aniq yozib qo‘yilgan. Biroq ularning hayotda to‘g‘ri ijro etilayotgani hozircha bahsli masala bo‘lib qolmoqda.

Xulosa-Takliflar. Ijtimoiy tarmoqlarning xavfiga qarshi kurashish – faqatgina huquqni muhofaza qiluvchi organlarning ishi bo‘lib qolmasligi kerak. Bu – butun jamiyat mas’uliyatidagi masaladir. Ayniqsa, ta’lim tizimi, OAV va fuqarolik jamiyati bu jarayonda faol ishtirok etishi kerak. Quyida bir necha takliflarni keltirish mumkin:birinchidan, media savodxonlik bo‘yicha darslarni joriy etish – maktab va kollejlarda “Axborot xavfsizligi” yoki “Media tahlil” fanini kiritish va buni amaliy darslar bilan boyitish; ikkinchidan, o‘qituvchi va ota-onalar uchun treninglar – bolalarni internet xavflaridan himoya qilishga qaratilgan ma’lumotlarni yetkazish, muloqot madaniyatini shakllantirish; uchinchidan, fuqarolik jamiyatining ishtiroki – nodavlat tashkilotlar orqali ijtimoiy tarmoqlardagi yolg‘on va zararli axborotlarga qarshi axborot kampaniyalarini o‘tkazish; to‘rtinchidan, qonunchilikni kuchaytirish – Internetdagi iqtisodiy firibgarlik va mafkuraviy tahdidlarga qarshi samarali yuridik mexanizmlarni, oddiy ijtimoiy tarmoq foydalanuvchisining himoyasini ta’minlovchi qonunchilikni ishlab chiqish va hayotga joriy etish. Ijtimoiy tarmoqlar – bu qulaylik. Lekin uning ortida turgan xatarlardan xabardor bo‘lmasak, har qanday foydalanuvchi, ayniqsa, yoshlar – o‘zini himoya qilish imkonidan mahrumligicha qolaveradilar. Himoyaning eng kuchli vositasi esa – bilimdir. Axborotga tanqidiy qarash, uni tekshirish, tahlil qilish – bu bizning yangi axborotlashgan dunyodagi asosiy qurolimiz bo‘lmog‘i shart.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1.SH.Mirziyoyev. "Yoshlar – kelajak umidi". Tashkent: "O’zbekiston" nashriyoti.(2021).
2.I.Karimov. "O’zbekistonning istiqboli va yoshlar tarbiyasi: ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish yo‘llari". Tashkent: O’zbekiston Yozuvchilar Uyushmasi.(2010).
3.I.Salimov. "Axborot xavfsizligi va uning ta’limdagi o‘rni". Tashkent: O’zbekiston Milliy Universiteti.(2018).
4.P.Medvedev. "Raqamli xavfsizlik va yoshlar: dunyo tajribalari". Moscow: Digital World Publications.(2020).
Azamova S. EKOLOGIK TA’LIM VA TARBIYANING RIVOJLANISH BOSQICHLARI //Talqin va tadqiqotlar. – 2024. – T. 1. – №. 1.

OLIY TA’LIM MUASSASALARIDA TALABALARNI KOMPYUTERDA VIZUALLASHTIRUVCHI RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VOSITASIDA KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASH MODELI

Ochilov Faxriddin Muhammad o‘g‘li
Jizzax davlat pedagogika universiteti Registrator ofisi xizmat ko‘rsatish (front office) bo‘lim boshlig‘i
+998 93 306 44 52
E-mail: faxriddinochilov1993@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada oliy ta’lim tizimida talabalarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda kompyuterda vizuallashtiruvchi raqamli texnologiyalarni qo‘llash masalalari

yoritilgan. Vizuallashtiruvchi texnologiyalar ta’lim jarayonida nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog‘lash, ijodiy fikrlash va kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishda muhim vosita ekanligi ilmiy jihatdan asoslangan. Maqolada kasbiy tayyorgarlik modelining tarkibiy qismlari, bosqichlari hamda ularning pedagogik ahamiyati tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: raqamli texnologiyalar, vizuallashtirish, kasbiy tayyorgarlik, oliy ta’lim, pedagogik model, innovatsiya.

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы использования визуализирующих цифровых технологий в процессе подготовки студентов к профессиональной деятельности в системе высшего образования. Подчеркивается роль визуальных технологий в формировании профессиональных компетенций, развитии творческого мышления и интеграции теоретических знаний с практическими навыками. В работе проанализированы структура и этапы модели профессиональной подготовки студентов на основе цифровых инструментов визуализации.

Ключевые слова: цифровые технологии, визуализация, профессиональная подготовка, высшее образование, педагогическая модель, инновации.

Abstract: The article examines the use of computer-based visualizing digital technologies in preparing university students for professional activities. It highlights the importance of visualization tools in linking theory and practice, developing creative thinking, and forming professional competencies. The structure, stages, and pedagogical significance of the proposed professional training model based on visualization technologies are analyzed.

Keywords: digital technologies, visualization, professional training, higher education, pedagogical model, innovation.

Zamonaviy raqamli transformatsiya davrida oliy ta’lim tizimining asosiy vazifasi — talabalarning kasbiy tayyorgarligini zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, xususan kompyuterda vizuallashtiruvchi raqamli vositalar asosida shakllantirishdir. Globallashuv sharoitida mehnat bozori raqobatbardosh, ijodkor, raqamli kompetensiyaga ega mutaxassislarni talab etmoqda. Shu sababli oliy ta’lim muassasalarida raqamli pedagogik muhitni yaratish, o‘qitish jarayonida vizual texnologiyalarni keng qo‘llash dolzarb masalaga aylandi. Vizuallashtiruvchi texnologiyalar o‘quv jarayonini ko‘rgazmali, interfaol va samarali tashkil etish, nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog‘lash imkonini beradi. Mazkur maqolada talabalarning kasbiy tayyorgarligini rivojlantirishda kompyuterda vizuallashtiruvchi raqamli texnologiyalar asosida yaratilgan modelning mohiyati, tuzilishi va amaliy ahamiyati tahlil qilinadi. Hozirgi davrda raqamli transformatsiya ta’lim jarayonining barcha bosqichlariga chuqur kirib kelmoqda. Oliy ta’lim muassasalarida o‘quv jarayonini modernizatsiya qilishda raqamli texnologiyalar, xususan, kompyuterda vizuallashtiruvchi vositalarning o‘rni beqiyosdir. Bunday texnologiyalar talabalarning kasbiy tayyorgarligini oshirish, ijodiy fikrlashini rivojlantirish va ularni mehnat bozorining talablariga mos mutaxassis sifatida shakllantirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. O’zbekiston Respublikasida ta’limni raqamlashtirish jarayoni “Raqamli ta’lim – 2030” konsepsiyasi asosida faol amalga oshirilmoqda. Bu jarayon ta’lim sifatini oshirish, o‘qitish jarayonini avtomatlashtirish va innovatsion texnologiyalarni o‘quv dasturlariga keng joriy etish imkonini bermoqda.

Zamonaviy ta’lim tizimida raqamli texnologiyalar, xususan, kompyuterda vizuallashtiruvchi dasturiy vositalarning jadal rivojlanishi ta’lim jarayonini tubdan o‘zgartirmoqda. XXI asrda har bir mutaxassis o‘z kasbiy faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirishi uchun raqamli savodxonlik, axborot madaniyati va vizuallashtirish texnologiyalaridan samarali foydalana olish ko‘nikmalariga ega bo‘lishi zarur. Shu boisdan, oliy ta’lim muassasalarida talabalarning kasbiy tayyorgarligini shakllantirishda raqamli texnologiyalar vositalarini joriy etish dolzarb ilmiy-pedagogik masala hisoblanadi.

Kompyuterda vizuallashtiruvchi texnologiyalar — bu o‘quv jarayonida nazariy materiallarni, tajribalarni yoki ishlab chiqarish jarayonlarini virtual, grafik yoki 3D muhitda ifodalash imkonini beruvchi dasturiy vositalardir. Ular yordamida talabalarda ko‘rgazmali fikrlash, mantiqiy tahlil qilish, modellashtirish va ijodiy yondashuv shakllanadi. Shu nuqtayi nazardan,

raqamli texnologiyalar asosida ishlab chiqilgan o‘quv modeli nafaqat bilim berish, balki kasbiy faoliyatga tayyorlashning kompleks tizimini yaratadi.

Pedagogik adabiyotlarda “model” tushunchasi o‘quv jarayonining muayyan qirrasini ifodalovchi, tizimli, takrorlanadigan va natijaga yo‘naltirilgan tuzilma sifatida talqin qilinadi. Talabalarni kasbiy faoliyatga tayyorlash modeli esa o‘quv faoliyati jarayonida raqamli texnologiyalarni bosqichma-bosqich o‘zlashtirishga asoslanadi. Ushbu model quyidagi asosiy bosqichlardan iborat:

1. Motivatsion–maqsadli bosqich.
2. Axborotli–amaliy bosqich.
3. Refleksiv–ijodiy bosqich.
4. Nazorat–baholash bosqichi.

Mazkur model ta’lim jarayonining sifatini oshirish bilan birga, o‘qituvchi va talaba o‘rtasida samarali interfaol muloqotni yo‘lga qo‘yadi. Raqamli texnologiyalar vositasida tashkil etilgan ta’lim muhiti o‘qitish jarayonini qiziqarli, ko‘rgazmali va motivatsion qiladi. Modelning samaradorligini oshirish uchun pedagogik shart-sharoitlar yaratish zarur. Vizuallashtiruvchi texnologiyalar murakkab nazariy jarayonlarni oddiy, tushunarli va ko‘rgazmali shaklda ifodalash imkonini beradi. Muhandislik, arxitektura, biologiya va tibbiyot sohalarida 3D modellashtirish va virtual simulyatsiya vositalari o‘quvchilarning real ishlab chiqarish jarayonlariga tayyorlanishini ta’minlaydi. Shuningdek, raqamli simulyatorlar yordamida talabalar xavfsiz muhitda tajriba o‘tkazish imkoniga ega bo‘ladilar.

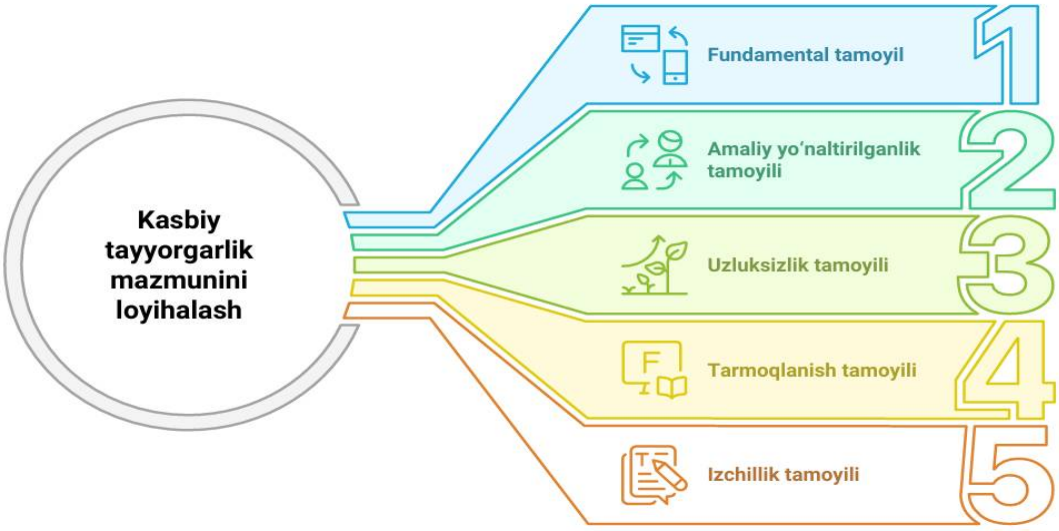
Xalqaro tajriba ham bu yo‘nalishning istiqbolli ekanini ko‘rsatadi. Finlyandiya, Janubiy Koreya, AQSh va Germaniya oliy o‘quv yurtlari ta’lim tizimiga 3D modellashtirish, virtual reallik (VR), kengaytirilgan reallik (AR) va digital twin (raqamli egizak) texnologiyalari keng joriy etilgan. O’zbekiston ta’lim tizimida ham “Raqamli ta’lim – 2030” konsepsiyasi asosida shunday texnologiyalarni joriy etish ishlari olib borilmoqda.

O’zbekistonda ham oliy ta’limda shu kabi innovatsion yondashuvlar bosqichma-bosqich joriy etilib, o‘qitish jarayonida virtual laboratoriyalar, 3D modellar, simulyatorlar va elektron platformalar keng qo‘llanmoqda Ushbu model kompetensiyaviy yondashuv tamoyillariga to‘liq mos keladi. Talabalarda rejalashtirish, maqsad qo‘yish, muammoni aniqlash va ijodiy yechim ishlab chiqish ko‘nikmalari shakllanadi. Oliy ta’limda vizuallashtiruvchi texnologiyalarni joriy etish natijasida ta’lim sifati, raqamli kompetensiya, amaliy tayyorgarlik va ijodiy fikrlash darajasi sezilarli oshadi.

Kompyuterda vizuallashtirish texnologiyalari deganda o‘quv materialini grafik, animatsion yoki 3D shaklda ifodalash imkonini beruvchi dasturiy vositalar majmui tushuniladi. Masalan, AutoCAD, SolidWorks, SketchUp, Unity 3D, Blender kabi dasturlar yordamida talabalar loyihalash, modellashtirish va tahlil ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Vizuallashtirish texnologiyalarining asosiy ustunligi shundaki, ular nazariy bilimlarni amaliy jarayon bilan bog‘lab, ta’lim oluvchilarning faolligini oshiradi. Natijada talaba o‘z yo‘nalishiga mos kasbiy vaziyatlarni modellashtirish, muammoli holatlarda qaror qabul qilish va innovatsion yondashuvlarni ishlab chiqish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Kompyuterda vizuallashtiruvchi raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan o‘quv jarayoni talabalarning kasbiy tayyorgarligini oshirishda samarali vositadir. Ushbu texnologiyalar nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog‘laydi, talabalarda mustaqil fikrlash, ijodkorlik va innovatsion yondashuvni rivojlantiradi. Kasbiy tayyorgarlik modeli ta’lim jarayonining barcha bosqichlarini yagona tizim sifatida birlashtirib, oliy ta’limda innovatsion yondashuvni shakllantirishga xizmat qiladi.

Modelning mazmuniy komponenti kasbiy tayyorgarlik mazmunini loyihalashni aks ettiradi. Pedagogik tajriba-sinov doirasida fanlar mazmunini loyihalash quyidagi tamoyillarga asoslangan.

Kasbiy tayyorgarlik mazmunini loyihalash tamoyillari

Talabalarni 3D-texnologiya va grafik vizuallashtirish yordamida tayyorlash mazmunini tanlashning har bir tamoyilini tavsiflaymiz:

- **Fundamental tamoyil** – raqamli texnologiyalarining tezkor o‘zgarishi sababli talabalarni kasbiy tayyorlashga qo‘yilgan talablardagi o‘zgarishlarni hisobga oladi.
- **Amaliy yo‘naltirilganlik tamoyili** – tayyorgarlik mazmuni nazariy, predmetga oid va amaliy yo‘naltirilgan bilimlarning uyg‘unlashuvini ta’minlaydi, ya’ni raqamli texnologiyalarini o‘rganish va kasbiy faoliyatda qo‘llash uchun aniq dasturiy mahsulotlarni o‘zlashtirishni qamrab oladi.
- **Uzluksizlik tamoyili** – bilim modelni doimiy boyitish va talabalar tomonidan o‘z-o‘zini o‘qitish usullarini egallash bilan bog‘liq bo‘ladi.
- **Tarmoqlanish tamoyili** – ta’lim jarayonida va talabalar tomonidan har qanday joyda va vaqtda mustaqil o‘rganish imkoniyatlarini amalga oshirishni ta’minlaydi.
- **Izchillik tamoyili** – ta’lim maqsadlari, mazmuni, metodlari, shakllari va vositalari o‘rtasidagi muvofiqlikni nazarda tutadigan tamoyili.

Talabani 3D-texnologiyalar va grafik vizuallashtirish yordamida tayyorlash mazmuni kompyuter grafikasi sohasidagi bilimlarga asoslanadi. Shuningdek, kasbiy kompetentlikni shakllantirish uchun talabaga metrik va pozitsion masalalarni hal qilish bo‘yicha bilimlar zarur.

Talabalarning kasbiy kompetentligini shakllantirish modelining mazmuniy komponenti grafik vizuallashtirish, 3D-texnologiyalar va masofaviy ta’lim usullari yordamida kasbiy, axborot-kommunikatsion tayyorgarlikning yaxlitligini ta’minlovchi bilimlarning to‘liqligi va o‘zgaruvchanligini nazarda tutadi. Bu kontekstda talabaga kompyuter grafikasi sohasida bilimlar kerak bo‘ladi: kompyuter grafikasi uchun dasturiy-apparat ta’minotini qo‘llash usullari, rang modellari, vektor primitivlarini yaratish, rastrli grafik bilan ishlash usullari, 3D primitivlar bilan ishlash asoslari va maxsus adabiyotlar, ma’lumotnoma materiallari bilan ishlash ko‘nikmalarini shakllantirish. Kasbiy kompetentlikning kognitiv komponenti – quyidagi bilimlarning mavjudligi bilan namoyon bo‘ladigan tarkibiy qismini shakllantirishga yordam beradi:

- axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasida;
- kompyuter modellashtirish sohasida;
- grafika sohasida;
- kompyuter, interaktiv grafika va avtomatlashtirilgan loyihalash tizimlari (ALM) sohasida;
- rang bilan ishlash, uyg‘un ohanglarni tanlash, zarur fayl formatlaridan foydalanish va grafik axborot paketlarini qayta ishlash bo‘yicha bilimlar.

Shuni ta’kidlash kerakki, talabalar motivatsiyasini kasbiy bilimlarini, ko‘nikma va malakalarni egallashga, raqamli texnologiyalarini o‘rganishga bo‘lgan doimiy intilishga undovchi omil sifatida xizmat qilishi lozim.

Xulosa: oliy ta’lim tizimida raqamli transformatsiya jarayonining jadallashuvi, ayniqsa, vizuallashtiruvchi kompyuter texnologiyalarini o‘quv jarayoniga joriy etish, ta’lim sifatini oshirishning eng muhim omillaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Kompyuterda vizuallashtiruvchi raqamli vositalar yordamida tashkil etilgan ta’lim jarayoni talabalarni kasbiy faoliyatga puxta tayyorlash, nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog‘lash, ijodiy fikrlash va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Maqolada taklif etilgan **kasbiy tayyorgarlik modeli** zamonaviy ta’limning kompetensiyaviy yondashuvi tamoyillariga asoslanadi. Modelning motivatsion, axborotli-amaliy, refleksiv-ijodiy va nazorat-baholash bosqichlari o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, ularning uyg‘unligi ta’lim jarayonining samaradorligini oshiradi.

Shuningdek, vizuallashtiruvchi texnologiyalar orqali tashkil etilgan raqamli pedagogik muhit o‘qituvchi va talaba o‘rtasida interfaol muloqotni kuchaytiradi, o‘quv faoliyatini ko‘rgazmali, dinamik va motivatsion qiladi. Bu yondashuv raqamli kompetensiyalarni shakllantirish, kasbiy tayyorgarlikni mustahkamlash hamda mehnat bozorida raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlashga imkon beradi.

Xulosa qilib aytganda, kompyuterda vizuallashtiruvchi raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan o‘qitish modeli oliy ta’lim tizimida innovatsion yondashuvni shakllantirish, o‘quv jarayonini modernizatsiya qilish va talabalarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda muhim pedagogik ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ochilov, F. (2025) Vizuallashtiruvchi raqamli texnologiyalar vositasida talabalarni kasbiy faoliyatga tayyorlash metodikasi - Journal of new century innovations.
2. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli ta’lim – 2030” konsepsiyasi.
3. UNESCO (2023). Digital Competence Framework for Educators.
4. OECD (2022). Digital Education Outlook.
5. Xolmurodova, D. (2022). Kasbiy ta’limda raqamli texnologiyalarni joriy etish masalalari. – Toshkent.
6. Normurodov, A. (2023). Pedagogik modellashtirish va raqamli ta’lim muhitlari. – Samarqand.
7. Qodirov, S. (2024). Oliy ta’limda vizuallashtirish texnologiyalarining ahamiyati. – “Ta’lim va innovatsiyalar” jurnali, №2.

THE TRANSITION FROM OLD TO MIDDLE ENGLISH

Author: Yegizbayeva Aziza Asqar qizi
3rd year student, Chirchik State Pedagogical University,
e-mail: yegizbaevaaziza@gmail.com
Scientific advisor: Rozikova Zilola Tursunboy qizi
A teacher at Chirchik State Pedagogical University, Tourism Faculty,
e-mail: rozikova1625@gmail.com

Abstract: The transition from Old English to Middle English marks one of the most important linguistic shifts in the history of the English language. This transformation, occurring between the late 11th and late 14th centuries, was strongly influenced by major historical events such as the Norman Conquest and social restructuring in England. Changes can be observed in phonology, morphology, syntax, and vocabulary, resulting in a language that moved from a highly inflected Germanic system to a more analytic one. This paper analyzes the linguistic, social, and historical factors that contributed to the evolution of Middle English.

Key Words: Old English, Middle English, Norman Conquest, linguistic change, vocabulary shift, grammar simplification, phonology, syntax.

Introduction. The period between the 11th and 14th centuries represents a turning point in the development of the English language. Old English, a heavily inflected West Germanic language, gradually evolved into Middle English, which shows significant French, Latin, and Scandinavian influence. The Norman Conquest of 1066 acted as the primary catalyst for this transition. This

paper aims to explore the linguistic changes and the historical events that contributed to the transformation from Old to Middle English.

Analysis. Historical Background.The Norman Conquest (1066) brought French-speaking rulers to England.French became the language of government, law, education, and the upper classes.English continued to be spoken by common people, but with heavy external influence. Vocabulary Changes:Old English vocabulary was mainly Germanic.Middle English absorbed 10,000+ French words, especially in: law (justice, prison); government (parliament, crown); culture (art, music); fashion, food, literature. Latin also influenced religious and academic vocabulary.Grammar and Morphology Simplification

Old English had complex inflections: case marking (nominative, accusative, etc.), grammatical gender, strong/weak adjectives.

Middle English lost: most noun inflections; grammatical gender; many verb endings. Word order became more fixed (Subject–Verb–Object). Phonological Changes: Vowel pronunciation shifted (e.g., long vowels developed into diphthongs).

Stress patterns became more regular. Leveling of unstressed endings (-e, -en) occurred. Dialectal Diversity. Middle English was not standardized. Major dialects: Northern, East Midland, West Midland, Southern, Kentish.

East Midland later became the basis of Standard English.

Results. As a result of historical, social, and linguistic forces, English changed from a highly inflectional language with Germanic structure into a more analytic language with a mixed vocabulary. The rise of Middle English created the foundation for later standardization in the Early Modern English period. The language became easier in grammar but richer in lexicon.

Discussion. The transition from Old to Middle English shows how languages evolve when exposed to external influences. The Norman ruling class unintentionally caused English to simplify its grammar while expanding its vocabulary. Interaction between French-speaking elites and English-speaking commoners created a bilingual society that shaped linguistic development. This demonstrates that language change is deeply connected to social hierarchy, political power, and cultural contact.

Conclusion. The shift from Old to Middle English was not a sudden change but a gradual evolution driven by historical events, especially the Norman Conquest. During this period, English transformed significantly in vocabulary, grammar, and pronunciation. The resulting Middle English became a more flexible and accessible language, paving the way for modern English. Understanding this transition helps scholars trace the linguistic roots of contemporary English.

References

1. Baugh, A. C., & Cable, T. (2013). A History of the English Language. Routledge.

2. Hogg, R., & Denison, D. (Eds.). (2006). A History of the English Language. Cambridge University Press.

3. Barber, C., Beal, J., & Shaw, P. (2012). The English Language: A Historical Introduction. Cambridge University Press.

4. Millward, C. M., & Hayes, M. (2011). A Biography of the English Language. Wadsworth.

5. Freeborn, D. (1998). From Old English to Standard English. Palgrave Macmillan.

6. Blake, N. (1992). The Cambridge History of the English Language, Vol. II: 1066–1476. Cambridge University Press.

7. Laker, S. (2019). “The Middle English Period.” In The Oxford Handbook of the History of English. Oxford University Press.

TECHNOLOGY-ENHANCED LANGUAGE LEARNING: MOBILE APPS AND ONLINE PLATFORMS

G‘ayratova Sevinch Sherzod qizi
Student of CSPU “English language theory and practice” department
e-mail: sevinchgayratova7@gmail.com
Scientific advisor: Axmedov Hasan Uzairovich
e-mail: hasanahmedov1100@gmail.com

Abstract. The rapid development of technology has transformed the way people learn languages. Mobile applications and online platforms have made language learning more accessible, interactive, and personalized. This paper explores the role of technology in enhancing language learning, focusing on the use of mobile apps and online platforms. It discusses their pedagogical advantages, challenges, and implications for teachers and learners. The findings suggest that mobile-assisted and web-based learning environments significantly improve learners’ motivation, autonomy, and performance in language acquisition.

Keywords: technology-enhanced language learning; mobile-assisted language learning; online platforms; digital learning tools; language acquisition; gamification; learner motivation; autonomous learning; blended learning; virtual learning environments.

Introduction. In recent years, the integration of technology into education has reshaped traditional approaches to teaching and learning. One of the most dynamic areas influenced by technology is language learning. The emergence of mobile applications and online platforms has provided learners with new opportunities to engage with authentic materials, communicate globally, and practice language skills anytime and anywhere.

Mobile-assisted language learning (MALL) and computer-assisted language learning (CALL) have become essential components of modern pedagogy. Platforms such as Duolingo, Babbel, Memrise, Busuu, and BBC Learning English offer interactive exercises, gamified learning systems, and adaptive feedback mechanisms. Similarly, online platforms like Zoom, Google Classroom, Coursera, and Edmodo facilitate virtual collaboration and communication between teachers and students.

The main objective of this paper is to examine how mobile apps and online platforms enhance the process of language learning and to evaluate their pedagogical impact on learners’ engagement, motivation, and achievement.

Methods. This research is based on a qualitative analysis of academic literature and case studies related to technology-enhanced language learning. Data were gathered from scholarly articles, reports, and educational technology journals published between 2015 and 2024.

The review focuses on three key aspects:

The effectiveness of mobile apps in vocabulary and grammar acquisition

The role of online platforms in promoting communication and collaboration

Learners’ attitudes and motivation towards technology-based learning

Relevant studies and classroom experiments were analyzed to identify patterns, benefits, and challenges associated with digital language learning tools. The results were synthesized to provide a comprehensive understanding of the topic.

Results

The analysis revealed several significant findings:

Improved Motivation and Engagement:

Learners who used mobile apps showed higher motivation and engagement due to gamification elements such as points, badges, and progress tracking. For instance, Duolingo and Memrise increased learners’ daily practice frequency compared to traditional methods.

Accessibility and Flexibility:

Mobile apps and online platforms allow learners to study at their own pace and convenience. Students can learn vocabulary on the bus, join online discussions, or watch grammar tutorials at home.

Enhanced Interaction and Collaboration:

Online learning platforms like Zoom and Google Meet enable real-time communication, fostering speaking and listening practice. Collaborative tools such as shared documents and chat functions promote peer feedback and social learning.

Personalization of Learning:

Adaptive algorithms in mobile apps provide personalized exercises based on learners' progress. This helps in targeting individual weaknesses and maintaining learner interest.

However, some limitations were identified:

Dependence on internet connection and digital devices

Reduced face-to-face communication

Limited feedback quality in some automated systems

Discussion. The findings indicate that technology-enhanced language learning (TELL) offers both opportunities and challenges. Mobile applications and online platforms have proven to be powerful tools in supporting autonomous and continuous learning. They foster learner-centered approaches and cater to various learning styles.

From a pedagogical perspective, teachers need to integrate these tools strategically. Instead of replacing traditional instruction, technology should complement classroom activities by offering additional practice, exposure, and assessment options. For example, teachers can assign mobile app tasks for homework or use online discussion boards for group projects.

Moreover, training and digital literacy are crucial for both teachers and students. Without proper guidance, learners may become distracted or use the tools inefficiently. Therefore, blended learning models—combining online and face-to-face learning—appear to be the most effective approach for sustainable language education.

In the future, the integration of artificial intelligence (AI), virtual reality (VR), and augmented reality (AR) is expected to further revolutionize language learning experiences, making them more immersive and personalized.

Conclusion. Technology-enhanced language learning through mobile apps and online platforms has changed the landscape of modern education. These tools increase learners' motivation, accessibility, and interaction, offering new ways to acquire linguistic and cultural competence. Although challenges such as digital inequality and lack of human interaction remain, the advantages outweigh the drawbacks. To maximize benefits, educators should adopt a balanced, well-structured approach that integrates digital resources into traditional teaching frameworks.

REFERENCES

1. Godwin-Jones, R. (2017). Emerging Technologies: Mobile-Assisted Language Learning. Language Learning & Technology, 21(2), 3–17.

2. Kukulska-Hulme, A. (2020). Mobile-Assisted Language Learning and Mobile Learning. Oxford University Press.

3. Lai, C., & Zheng, D. (2019). Self-directed language learning through mobile technologies. International Journal of Computer-Assisted Language Learning and Teaching, 9(3), 1–14.

4. Stockwell, G., & Hubbard, P. (2013). Some emerging principles for mobile-assisted language learning. Monterey, CA: The International Research Foundation for English Language Education.

5. Hockly, N. (2016). Focus on Learning Technologies. Oxford: Oxford University Press.

6. Reinders, H., & Pegrum, M. (2016). Supporting language learning through mobile technologies: Key considerations. Modern Language Journal, 100(2), 401–420.

7. Warschauer, M., & Healey, D. (2018). Computers and language learning: An overview. Language Teaching, 51(3), 387–404.

8. Viberg, O., & Grönlund, Å. (2017). Mobile assisted language learning: A literature review. Computer Assisted Language Learning, 30(3-4), 307–336.

9. Burston, J. (2015). Twenty years of MALL project implementation: A meta-analysis. ReCALL, 27(1), 4–20.

10. White, C. (2019). Distance learning of foreign languages: A research agenda. Language Learning Journal, 47(1), 5–18.

OLIY O'QUV YURTLARI PROFESSOR-O'QITUVCHILARINING REYTINGNI ANIQLASHNING MATEMATIK MODELI VA DASTURIY TA'MINOTI

Bosimova Gulshoda Arslonbek qizi
Guliston davlat universiteti, Axborot texnologiyalari va fizika-matematika fakulteti 2-bosqich magistatura talabasi
E-mail: bosimovagulshoda2001@gmail.com

Oliy o'quv yurtlari o'rtasida reytingni aniqlash, ta'lim sifatini baholash va taqqoslash uchun muhim vositadir. Ushbu jarayon, akademik muvaffaqiyat, talabalar va bitiruvchilar ishga joylashuvi, tadqiqot faoliyati, ijtimoiy mavqe va xalqaro hamkorlik kabi ko'rsatkichlarni nazarda tutadi. Matematik model, har bir omil uchun belgilangan og'irliklar va ko'rsatkichlarni birlashtirib, umumiy reytingni hisoblash imkonini beradi. Dasturiy ta'minot esa ushbu modelni amaliyotga tatbiq etish, ma'lumotlarni yig'ish, tahlil qilish va natijalarni taqdim etish jarayonida muhim rol o'ynaydi. Natijada, ushbu reytinglar ta'lim muassasalarining sifatini oshirish va raqobatni kuchaytirishga yordam beradi.

Oliy o'quv yurtlari o'rtasida reytingni aniqlashda qo'llaniladigan matematik model ko'plab faktorlarni hisobga olishi kerak. Bu holatda, umumiy reytingni quyidagi formula orqali ifodalash mumkin:

Reyting modeli:

$$R = \omega_1 \cdot Q + \omega_2 \cdot E + \omega_3 \cdot R + \omega_4 \cdot S + \omega_5 \cdot I$$

Bu yerda:

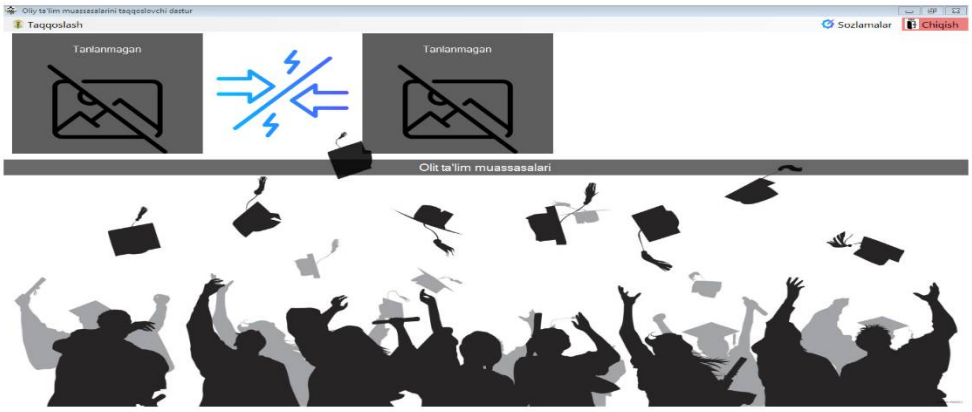
- R— Oliy o'quv yurti reytingi.
- Q — Ta'lim sifati (masalan, o'quv dasturlari va professor-o'qituvchilar malakasi).
- E— Talabalar va bitiruvchilar ishga joylashuv ko'rsatkichlari.
- R— Tadqiqot faoliyati (masalan, nashrlar soni va miqdori).
- S — Ijtimoiy mavqe (masalan, jamiyatga xizmat ko'rsatish yoki ijtimoiy mas'uliyat).
- I — Xalqaro hamkorlik (masalan, xorijiy universitetlar bilan aloqalar).

$\omega_1, \omega_2, \omega_3, \omega_4, \omega_5$ — Har bir faktor uchun berilgan og'irliklar ($0 \le \omega_i \le 1$) va ularning yig'indisi 1 ga teng bo'lishi kerak: $\omega_1 + \omega_2 + \omega_3 + \omega_4 + \omega_5 = 1$

Ushbu model yordamida har bir oliy o'quv yurti o'z reytingini aniqlash uchun zarur bo'lgan ko'rsatkichlarni baholashi va og'irliklarni belgilashi lozim. Shuningdek, bu modellarda ma'lumotlar statistik tahlil va so'rovnomalar asosida to'planishi zarur.Reyting ishlab chiqishda shuningdek, boshqa parametrlar ham qo'shilishi mumkin, masalan, iqtisodiy resurslar, infratuzilma, talabalar soni va ularning xususiyatlari.

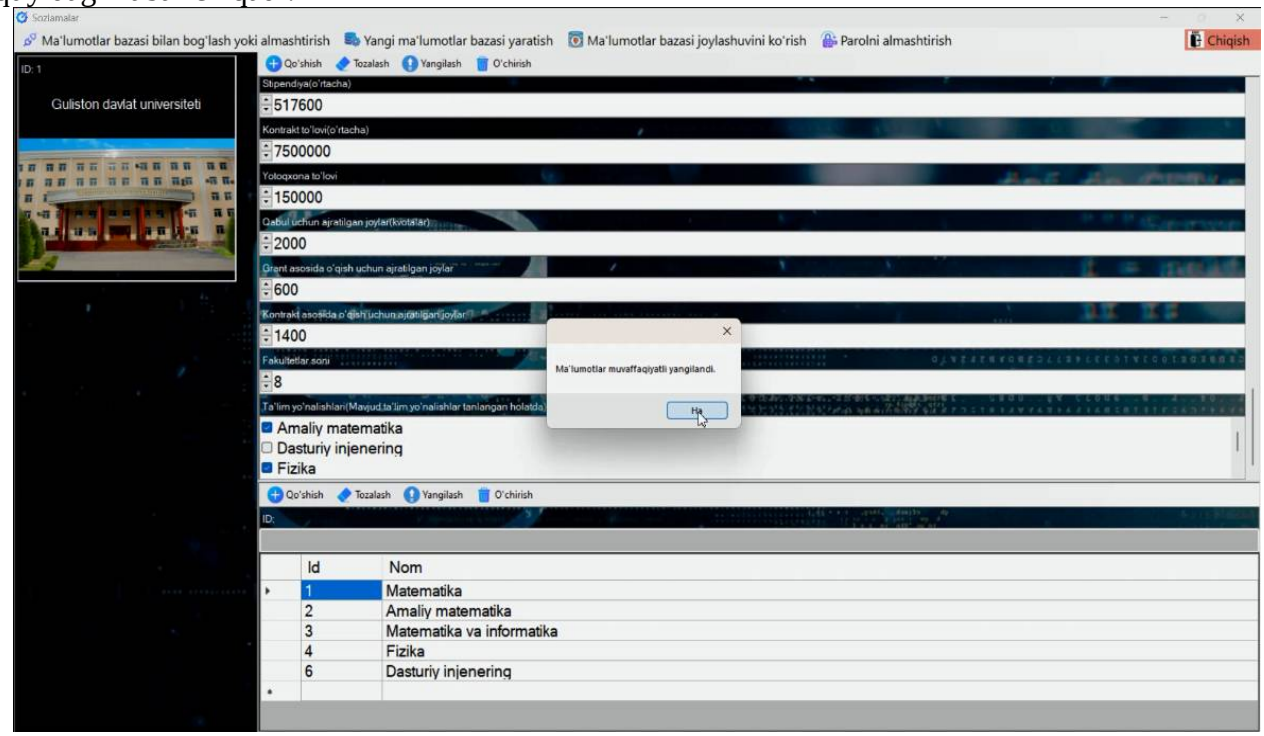
Yuqorida keltirilgan model asosida ushbu dastur oliy ta'lim tizimidagi oliy o'quv yurtlarining samaradorligini baholash va ularning milliy va xalqaro reytingini belgilash uchun ishlab chiqilgan. Dasturning asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat:

1. Oliy ta'lim sifatini yaxshilash: Reyting dasturi orqali oliy o'quv yurtlarining qayta ko'rib chiqilishi va sifatni yaxshilash yo'llari aniqlanadi.
2. Tanlash imkoniyatlarini kengaytirish: Abiturientlar oliy o'quv yurtlaridan eng yaxshi va ularning qiziqishlariga mos kelganlarini tanlab olishlari uchun qo'shimcha ma'lumot olishlari mumkin.
3. Xalqaro hamkorlikni rivojlantirish: Reytinglar oliy o'quv yurtlarining xalqaro ahamiyatini oshiradi va xalqaro hamkorlikni kuchaytiradi.

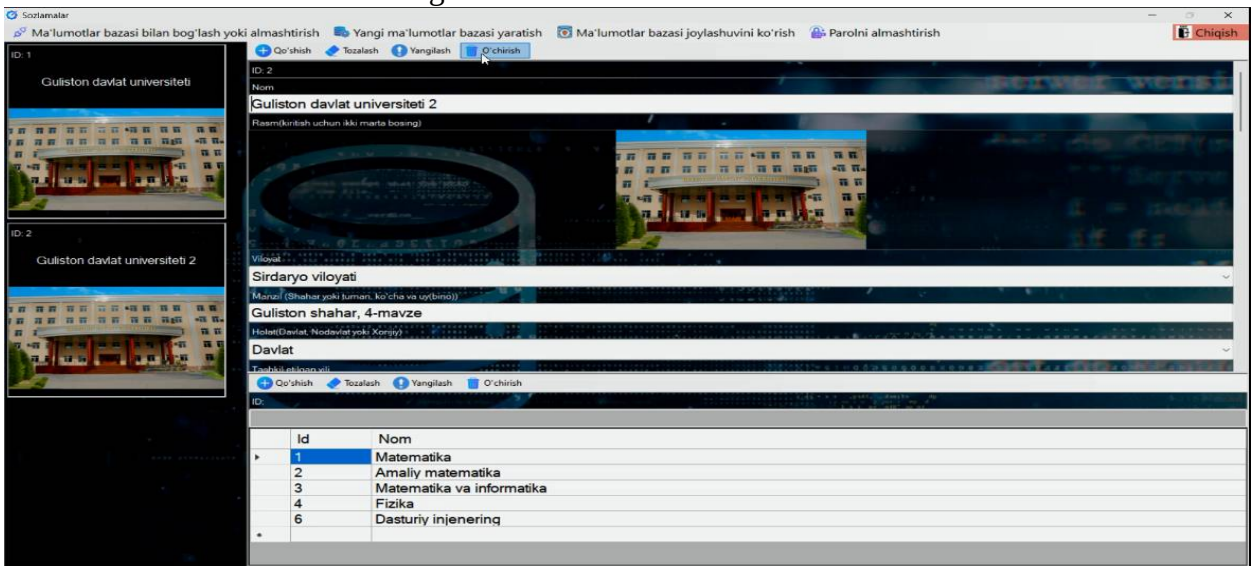
1-rasm. Reytingni aniqlash dasturi interfeysi.

Dastur interfeysidagi kerakli bo‘limlarga barcha ma’lumotlar kiritilgandan so‘ng ekranga quyidagi xabar chiqadi:

2-rasm.OTM ga tegishli bo‘lgan ma’lumotlar haqida xabar oynasi

Agar OTM haqida kiritilgan ma’lumotlar ko‘payib ketsa quyidagi bo‘limdan kirib bemalol keraksiz ma’lumotlarni o‘chirishingiz mumkin.

3-rasm. Kerak bo‘lmagan ma’lumotga ega OTM ma’lumotlarini o‘chirish oynasi

Keltirilgan tahliliy ma’lumotlardan oliy o‘quv yurtlari o‘rtasida reytingni aniqlash dasturiy taminotning mavjud imkoniyatlari haqida quyidagi fikralarni ilgari surishimiz mumkin.

Yig‘ilgan ma’lumotlar va ularning tahlili asosida o‘quv yurtlari reytingini hisoblash va taqqoslash, shuningdek, ularning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash imkonini beradigan dasturiy yechimlar mavjud. Bu yondashuvlar oliy ta’lim tizimini takomillashtirish va raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Oliy o‘quv yurtlari o‘rtasida professor-o‘qituvchilarning reytingni aniqlashning matematik modeli va dasturiy ta’minoti, ta’lim sifatini baholash va taqqoslash jarayonlariga muhim hissa qo‘shadi. Ushbu model bir nechta ko‘rsatkichlarni (ta’lim sifati, ishga joylashuv ko‘rsatkichlari, tadqiqot faoliyati, ijtimoiy mavqe va xalqaro hamkorlik) hisobga olib, universitetlarning samardorligini aniqlash imkonini beradi. Dasturiy ta’minot esa, yig‘ilgan ma’lumotlarni tahlil qilib, reytinglarni hisoblash uchun zarur hisob-kitoblarni amalga oshiradi. Natijada, ushbu tizim ta’lim muassasalarining raqobatbardoshligini oshirishga, sifatni yaxshilashga va abiturientlarga tanlash imkoniyatlarini kengaytirishga yordam beradi. Buning natijasida, oliy ta’lim tizimining umumiy sifatini oshirish va xalqaro hamkorlikni mustahkamlashga erishiladi. Shu bilan birga, reyting dasturi oliy ta’lim muassasalarining ijtimoiy mas’uliyatini kuchaytiradi va ularni samarali rivojlantirish yo‘lida zaruriy ko‘rsatkichlarni taqdim etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O’zbekiston Respublikasining «Ta’lim to‘g‘risida» gi qonuni, 2022 yil, 23 sentabr.
2. Набиев, Р. А., & Бекмуратов, Т. Ф. Олий таълим муассасаларининг рейтингини баҳолашда кўп мезонли ёндашув. Ўзбекистон Миллий университети хабарлари, 2018 йил, 1(45), 201-206 б.
3. Monasipova R.F., Bosimova G.A.. Oliy o‘quv yurtlari o‘rtasida reytinglarini aniqlash modeli // Sun’iy intellekt nazariyasi va amaliyoti: tajriba, muammolar va istiqbollar” Respublika ilmiy-amaliy konferentsiyasi materiallari.TDIU. Toshkent.: 2024 yil. 566-569 betlar.
4. Б.Страуструп. Язык программирования С++. Специалное издание.-М.: ООО «Бином-Пресс», 2006.-1104 с.

THE DARK SIDE OF COLONIALISM IN JOSEPH CONRAD’S HEART OF DARKNESS

Asem Bekpolatova Nurjan qizi
Student, Chirchik State Pedagogical University
asem.yunusova@icloud.com
Scientific adviser: **Abduramanova Diana Valeryevna**
Head of the English theory and practice department, Chirchik State Pedagogical University
diana1207saliyeva@gmail.com

Abstract. This paper explores the dark side of colonialism in Joseph Conrad’s *Heart of Darkness*. Conrad portrays imperialism not as a noble mission of civilization but as a destructive force driven by greed, hypocrisy, and moral corruption. The study examines how the European colonizers’ pursuit of power and profit leads to spiritual decay and the loss of humanity. Through the characters of Marlow and Kurtz, the novel reveals the psychological consequences of domination and the collapse of moral boundaries in the face of unchecked authority. The symbolism of the Congo and the recurring imagery of darkness expose the emptiness behind the European ideal of progress. Conrad’s critique extends beyond the historical realities of colonialism, offering a universal reflection on human nature and the dangers of moral blindness. The analysis shows that *Heart of Darkness* is not only a condemnation of imperial exploitation but also a warning about the inner darkness that resides within all who misuse power.

Keywords: Joseph Conrad, *Heart of Darkness*, colonialism, hypocrisy, moral corruption, imperial power, human nature, darkness

Introduction. Colonialism has long been one of the most controversial forces shaping the modern world. In the late nineteenth century, the European powers justified their expansion into Africa under the pretext of a “civilizing mission,” claiming to bring enlightenment, order, and

progress to so-called “uncivilized” peoples. However, behind this noble façade lay greed, exploitation, and violence. Joseph Conrad’s *Heart of Darkness*, first published in 1899, captures this hypocrisy and exposes the grim reality of imperialism at its moral core.

Joseph Conrad, who personally traveled to the Congo as a steamboat captain, channels his own experiences into a haunting narrative about the darkness within human nature and civilization itself. Through the journey of Marlow, the protagonist, Conrad unveils not only the horrors of colonial exploitation but also the psychological disintegration of those who embrace imperial power. The Congo River becomes a symbolic path into the depths of the human soul, where the boundary between civilization and savagery begins to collapse.

The aim of this study is to explore how *Heart of Darkness* portrays the dark side of colonialism through its depiction of hypocrisy, moral decay, and dehumanization. By analyzing the novel’s themes, symbolism, and characters, this paper seeks to demonstrate that Conrad’s work is not merely a critique of European imperialism, but also a profound reflection on the universal corruption of the human spirit when confronted with absolute power.

THE HYPOCRISY OF EUROPEAN CIVILIZATION

One of the most striking themes in *Heart of Darkness* is Conrad’s exposure of the hypocrisy behind the European idea of “civilization.” European nations justified colonial expansion by claiming to bring light, reason, and progress to supposedly “primitive” peoples. However, the reality of imperial rule in the Congo, as depicted in the novel, contradicts this idealized vision. Through Marlow’s eyes, the reader witnesses the cruelty, greed, and moral corruption that define the European presence in Africa. The lofty language of civilization masks the brutal exploitation of land and people, turning moral superiority into a convenient illusion.

Conrad skillfully contrasts the rhetoric of civilization with the actual behavior of Europeans in the Congo. The so-called agents of progress commit acts of violence and plunder in the name of profit. The Company’s obsession with ivory—symbolizing both wealth and moral emptiness—reveals the true motive behind colonization. The façade of moral purpose collapses when exposed to the harsh reality of greed. This moral dissonance underscores Conrad’s critique of Europe’s self-deception: while claiming to enlighten others, it descends into the darkness of its own making.

The character of Kurtz embodies the ultimate expression of this hypocrisy. He begins as an idealist, filled with grand ideas about improving the lives of the African people. Yet as he gains power, he becomes consumed by the same darkness he once sought to overcome. His descent into madness mirrors the collapse of European moral ideals. Through Kurtz’s famous last words—“The horror! The horror!”—Conrad captures the recognition of the inner corruption that imperialism both hides and reveals. The European mission, instead of spreading light, exposes the savagery within the so-called civilized man.

Conrad therefore dismantles the myth of European moral superiority by revealing that civilization itself can harbor its own form of barbarism. The novel suggests that the true darkness lies not in Africa but within the human heart and the structures of power that claim to civilize others. In exposing the hypocrisy of European civilization, *Heart of Darkness* forces readers to confront the uncomfortable truth that imperialism corrupts both the oppressor and the oppressed, transforming the noble ideals of progress into instruments of moral decay.

MORAL CORRUPTION AND THE LOSS OF HUMANITY

In *Heart of Darkness*, Joseph Conrad portrays the devastating moral consequences of imperial ambition. The European colonizers, once guided by ideals of progress and enlightenment, lose their sense of humanity as they become consumed by power and greed. The wilderness of the Congo acts as both a physical and psychological mirror, stripping away the thin layer of civilization and revealing the primal instincts beneath. As Marlow journeys deeper into the Congo, he observes not only the suffering of the native people but also the growing moral decay among the Europeans who exploit them. Their humanity fades as they surrender to the corrupting influence of domination and desire.

The isolation of the colonial agents intensifies their descent into moral darkness. Far removed from European society and its restraints, they act without accountability or compassion.

The ivory trade, which should represent prosperity, becomes a symbol of spiritual emptiness. The more the men accumulate, the less they seem to possess in moral worth. Conrad shows that imperialism does not elevate the human spirit—it degrades it. The pursuit of material gain replaces empathy, and civilization itself becomes an empty shell, built on violence and lies.

Kurtz stands as the most tragic figure of this moral disintegration. Once celebrated as a man of vision and culture, he is gradually transformed into a tyrant who rules through fear and brutality. His power over the natives and his worship of ivory turn him into a godlike figure detached from moral limits. Through Kurtz, Conrad explores the terrifying potential of the human mind when stripped of social and ethical boundaries. His madness is not a result of the wilderness alone—it is the product of imperial arrogance and moral blindness. His words echo the spiritual emptiness of the entire colonial enterprise.

Conrad uses this moral collapse to challenge the reader's understanding of civilization and savagery. The novel reveals that true darkness lies not in the African jungle but within those who claim to bring light to it. The supposed agents of progress become destroyers, and their loss of humanity mirrors the broader decay of moral values under imperial rule. Through this portrayal of corruption and dehumanization, *Heart of Darkness* exposes the fragile nature of morality when confronted with unchecked power and the illusion of superiority.

THE DARKNESS WITHIN: HUMAN NATURE AND IMPERIAL POWER

Conrad's *Heart of Darkness* goes beyond a simple critique of colonialism—it becomes a profound exploration of human nature itself. The journey into the Congo represents more than a geographical expedition; it is a descent into the inner world of the human psyche. Marlow's voyage reveals that darkness is not confined to any one place or people, but exists within every individual. The wilderness acts as a mirror, reflecting the hidden impulses and desires that civilization tries to conceal. As the boundaries between order and chaos blur, Conrad suggests that the real "heart of darkness" lies within humanity's capacity for moral blindness and cruelty.

Through the motif of imperial power, Conrad examines how authority and domination awaken the darkest aspects of human behavior. The European colonizers, granted absolute control over the land and its inhabitants, lose their ethical compass. The sense of superiority that justifies their rule becomes a trap, feeding their pride and stripping away empathy. The colonial enterprise, meant to civilize, instead releases the primitive instincts it claims to suppress. Conrad reveals that when individuals are placed beyond moral scrutiny, the façade of civilization quickly collapses, exposing the savagery beneath.

Marlow's reflections on Kurtz illustrate this tension between the civilized self and the inner darkness. Kurtz's downfall is not merely personal—it symbolizes the moral corruption of an entire system. His exposure to unchecked power transforms him into a reflection of Europe's own hidden desires for control and domination. Marlow, both horrified and fascinated, recognizes that the darkness consuming Kurtz exists within all people. This realization blurs the moral distance between the colonizer and the colonized, suggesting that the real enemy is not external barbarism but internal weakness and moral decay.

In revealing the darkness within human nature, Conrad dismantles the illusion of moral progress that underpinned the imperial age. His novel portrays the human soul as a battleground between conscience and corruption, light and shadow. *Heart of Darkness* therefore transcends its historical context, offering a timeless reflection on the dangers of power and the fragility of moral integrity. Through the interplay of imperial authority and psychological depth, Conrad exposes the truth that every empire—and every individual—carries its own heart of darkness.

Conclusion. Joseph Conrad's *Heart of Darkness* remains one of the most powerful literary examinations of the destructive effects of colonialism and the hidden corruption within human nature. Through his depiction of European hypocrisy, moral decay, and the psychological darkness of power, Conrad challenges the dominant ideologies of his time. The novel dismantles the illusion of Europe's civilizing mission, revealing instead a world built on greed, exploitation, and self-deception. The journey through the Congo becomes a symbolic confrontation with the moral failures of imperialism and the ethical void it exposes in those who claim to bring enlightenment.

More than a political critique, *Heart of Darkness* serves as a profound meditation on the duality of civilization and savagery within the human soul. By presenting colonialism as both an external and internal struggle, Conrad blurs the line between conqueror and victim, light and shadow. His message remains timeless: the greatest darkness is not found in distant lands but in the hearts of those who misuse power and justify cruelty as progress. In exposing this truth, Conrad forces readers to question not only the past but also the moral foundations of their own world.

References

9. Aziz, A., Naeem, A., & Naeem, S. (2024). *Colonial Shadows: Unveiling the Narrative of Colonialism and Othering in Conrad's Heart of Darkness.* Journal of Social Sciences Advancement, 5(1), 10-14.
10. Hasan, M., Ahmed, L., & Muhammad, R. (2021). *Imperialism, Colonialism and Racism in Joseph Conrad's Heart of Darkness: A Postcolonial Approach.* Acuity: Journal of English Language Pedagogy, Literature & Culture, 6(1), 36-50.
11. Nsaidzedze, I. (2019). *"Heart of Darkness" as a Colonial Novel: Historical, Cultural and Scientific Realities.* International Journal of Language and Literature, 7(2), 91-104.
12. Samadashvili, N. (2023). *Allusions in Heart of Darkness: Decoding Joseph Conrad's Commentary on Colonialism.* Caucasus Journal of Milton Studies, 2(3), 15–20.
13. https://engiscience.com/index.php/jpes/article/view/jpes2023213
14. https://cepa.org/article/heart-of-darkness-russias-african-empire
15. https://www.owleyes.org/text/heart-of-darkness/analysis/historical-context

NATURE AND THE ENVIRONMENT IN MODERN ENGLISH POETRY

Asem Bekpolatova Nurjan qizi
Student, Chirchik State Pedagogical University
asem.yunusova@icloud.com
Scientific adviser: **Abduramanova Diana Valeryevna**
Head of the English theory and practice department,
Chirchik State Pedagogical University
diana1207saliyeva@gmail.com

Abstract. This paper explores the representation of nature and the environment in modern English poetry, focusing on how poets reinterpret the natural world in the context of industrialization, environmental decline, and moral reflection. Unlike the Romantic celebration of nature's harmony and beauty, modern poets portray it as a fragile, dynamic force that reflects both ecological and emotional realities. Through the works of Seamus Heaney, Ted Hughes, Alice Oswald, and Carol Ann Duffy, the study examines how poetry becomes a medium for environmental awareness and ethical introspection. The analysis shows that modern English poetry transforms nature from a passive element of description into an active presence that mirrors human emotion, identity, and responsibility. By intertwining art with ecological consciousness, contemporary poets invite readers to rediscover their connection with the natural world and recognize the moral implications of environmental change.

Keywords: modern English poetry, nature, environment, ecology, Seamus Heaney, Ted Hughes, Alice Oswald, Carol Ann Duffy, environmental ethics, poetic imagery

Introduction. The relationship between humanity and nature has always been a central theme in English poetry, but in the modern era, this connection has taken on new and more complex meanings. As society has entered an age marked by industrial expansion, technological progress, and environmental degradation, poets have begun to reflect deeply on the changing role of the natural world. Nature is no longer merely a source of beauty or inspiration—it becomes a symbol of both loss and resilience in the face of human dominance.

Modern English poets portray nature as a living entity that mirrors human emotion and moral responsibility. Writers such as Seamus Heaney, Ted Hughes, and Alice Oswald reinterpret the landscape not only as a physical space but also as a spiritual and ethical dimension. Their works blend ecological awareness with personal reflection, revealing how environmental change affects

human identity and creativity. Through vivid imagery and symbolic depth, these poets give nature a voice that demands recognition and respect.

The purpose of this study is to explore how modern English poetry redefines the relationship between humanity and the environment. By analyzing selected poems through the lens of ecocriticism and environmental ethics, this paper aims to show how poetry can raise ecological awareness and promote a more harmonious coexistence between humans and nature. Ultimately, the study reveals that modern poetry transforms environmental concern into an artistic expression of both warning and hope.

THE CHANGING PERCEPTION OF NATURE IN MODERN POETRY

The concept of nature in English poetry has evolved significantly from the Romantic idealization of the natural world to the complex and often troubled vision found in modern verse. While Romantic poets such as Wordsworth and Coleridge celebrated nature as pure, spiritual, and morally uplifting, modern poets portray it as a site of conflict, vulnerability, and transformation. This shift reflects the broader cultural changes of the twentieth and twenty-first centuries, when industrialization, urban growth, and environmental degradation began to redefine humanity's relationship with the earth. Modern poets no longer view nature as a comforting refuge but as a witness to human destruction and loss.

Seamus Heaney's poetry exemplifies this changing perspective through his exploration of the Irish landscape as both sacred and scarred. In poems such as *"Bogland"* and *"The Tollund Man"*, Heaney connects the natural environment with layers of history, violence, and memory. The bog becomes not merely a natural formation but a symbol of human experience—holding traces of life, death, and moral struggle. This transformation of nature into a cultural and emotional archive demonstrates how modern poetry fuses environmental awareness with historical consciousness.

Similarly, Ted Hughes presents a darker, almost mythic view of nature that challenges the idea of human superiority. In *"Wodwo"* and *"Hawk Roosting"*, he depicts nature as untamed, powerful, and indifferent to human control. Hughes's poems blur the boundary between human and animal, showing that mankind's attempt to dominate nature often leads to alienation and self-destruction. His vision replaces the Romantic harmony between man and nature with a raw confrontation—one that reveals both the beauty and the brutality of the natural world.

Through these evolving representations, modern English poetry transforms the image of nature from an idealized pastoral scene into a reflection of humanity's inner and outer conflicts. The environment becomes not only a setting but a moral and psychological landscape that reveals the consequences of modern life. This reimagining of nature challenges readers to confront their own role in environmental change and to rediscover the ethical dimensions of coexistence with the natural world.

ENVIRONMENTAL CONCERNS AND ECOCRITICAL PERSPECTIVES

In the modern era, poetry has become an important medium for expressing ecological anxiety and environmental awareness. As issues such as climate change, deforestation, and pollution have grown more urgent, poets have responded by giving voice to nature's suffering and resilience. The natural world in modern English poetry is not simply an aesthetic subject but a moral and political concern. Through imagery and symbolism, poets expose humanity's destructive tendencies and urge a reevaluation of our relationship with the planet. This shift marks the rise of ecocritical thought in literature, where art becomes both a reflection of and a response to environmental crisis.

Ecocriticism, as a literary approach, explores how texts represent the interaction between humans and the natural world. In modern English poetry, it reveals how language itself can become an ecological act — preserving memory, mourning loss, and imagining renewal. Poets such as Alice Oswald and Simon Armitage use their works to portray the fragility of ecosystems and the interconnectedness of all living beings. Oswald's *"Dart"*, for example, personifies a river to show how nature speaks, moves, and remembers independently of human presence. Her approach dismantles anthropocentric perspectives and replaces them with a vision of nature as a living consciousness that demands empathy and protection.

At the same time, environmental poetry serves as a subtle form of protest. Writers like Carol Ann Duffy and Kathleen Jamie express disillusionment with industrial society's disregard for the natural world. Their poems mourn the loss of untouched landscapes while questioning the values that prioritize profit over preservation. In doing so, they merge lyrical beauty with ethical urgency, proving that poetry can be both aesthetically moving and socially engaged. The emotional tone of these works transforms ecological critique into a shared experience of guilt, wonder, and hope.

Ultimately, environmental concerns in modern English poetry reveal a growing awareness that the fate of humanity is inseparable from the fate of the earth. By blending personal emotion with global responsibility, poets create a bridge between art and activism. Their voices remind readers that language has the power to heal, inspire, and awaken ecological consciousness. Through this intersection of poetry and environmental ethics, modern literature redefines the role of the poet as both an artist and a guardian of the natural world.

NATURE AS A MIRROR OF HUMAN EMOTION AND IDENTITY

In modern English poetry, nature often functions as a reflection of human emotion and identity, revealing the intimate bond between the outer world and the inner self. Rather than portraying nature as a distant backdrop, contemporary poets use it to express states of mind such as loneliness, fear, renewal, and hope. This psychological approach transforms the landscape into a mirror of human consciousness, where every natural image carries emotional weight. Nature becomes a language through which poets explore questions of existence, belonging, and spiritual balance in a world increasingly shaped by artificiality and loss.

Seamus Heaney's poetry offers a powerful example of this connection. His landscapes—fields, rivers, and bogs—are charged with memory and identity, reflecting both his Irish heritage and his inner conflicts. In works like *"Digging"* and *"The Harvest Bow"*, Heaney turns the act of working with the earth into a metaphor for artistic and personal discovery. The soil becomes an extension of the self, representing continuity between generations and the grounding power of tradition. Through this imagery, Heaney demonstrates that understanding nature is inseparable from understanding one's roots and emotions.

Similarly, Simon Armitage and Carol Ann Duffy use natural imagery to examine human vulnerability and moral reflection. Armitage's *"The Tyre"* juxtaposes the natural and the artificial to show how modern life disrupts our harmony with the environment, while Duffy's *"Prayer"* finds solace in simple, natural sounds that restore spiritual peace. Both poets suggest that nature provides not only beauty but also redemption — a quiet reminder of authenticity in a fragmented world. Their works portray the environment as a moral compass, guiding humanity back to empathy and self-awareness.

The depiction of nature as a mirror of emotion and identity underscores poetry's enduring role as a bridge between the human soul and the natural world. In an age of ecological uncertainty, poets remind us that the health of the planet reflects the state of our own inner lives. Modern English poetry thus transforms environmental reflection into a deeply personal experience, showing that to care for nature is, in essence, to care for ourselves.

CONCLUSION

Modern English poetry redefines the bond between humanity and nature, transforming the environment from a passive setting into an active moral and emotional force. Poets of the twentieth and twenty-first centuries present nature not as an idealized refuge but as a witness to human choices and their consequences. Through the works of Seamus Heaney, Ted Hughes, Alice Oswald, and others, nature becomes a voice that questions human progress and reflects both beauty and destruction.

By engaging with ecological and ethical concerns, contemporary poets show that environmental reflection is inseparable from personal and spiritual awareness. Their poetry reveals that the degradation of nature mirrors the erosion of human values, while harmony with the natural world restores balance within the self. Through imagery, symbolism, and emotional depth, modern poetry unites art and responsibility, reminding readers that the environment is not apart from humanity but a vital part of its identity and moral vision.

REFERENCES

1. Harrison, P. (2022). *The Language of the Earth: Environmental Ethics in the Poetry of Seamus Heaney and Ted Hughes. British Journal of Modern Literature,* 8(3), 112–126.
2. Ivanova, T. (2019). *Nature and Human Emotion in Russian and English Modern Poetry: A Comparative Approach. Modern Humanities Research Journal,* 7(2), 101–113.
3. Garrard, G. (2012). *Ecocriticism and the Modern Imagination: Revisiting Nature in Literature. Environmental Humanities Review,* 4(2), 15–27.
4. Green, M. (2020). *From Romanticism to Realism: The Transformation of Nature in Modern Poetry. English Literary Horizons,* 10(2), 40–52.
5. https://www.resmilitaris.net/issue-content/eco-poetry-and-environmental-consciousness-a-review-of-ecocritical-themes-in-modern-english-poetry-4561
6. https://oapub.org/lit/index.php/EJLLL/article/download/264/294

MYTH AND SYMBOLISM IN THE POETRY OF T.S.ELIOT AND W.B.YEATS

Asem Bekpolatova Nurjan qizi
Student, Chirchik State Pedagogical University
asem.yunusova@icloud.com
Scientific adviser: **Abduramanova Diana Valeryevna**
Head of the English theory and practice department, Chirchik State Pedagogical University
diana1207saliyeva@gmail.com

Abstract. This paper explores the profound role of myth and symbolism in the poetry of T. S. Eliot and W. B. Yeats, examining how both poets used ancient narratives and symbolic imagery to express the spiritual and cultural crises of the modern world. Yeats reinterprets myth as a cyclical vision of history and personal transformation, while Eliot employs it as a structural and spiritual framework to impose order upon the chaos of modern existence. Through their innovative use of symbolic language, both poets bridge the gap between the past and the present, transforming myth into a tool for philosophical reflection and artistic renewal. The study reveals that Eliot and Yeats, though differing in their religious and cultural perspectives, converge in their belief that poetry can restore meaning and spiritual depth in an age of fragmentation and doubt.

Keywords: myth, symbolism, modern poetry, T. S. Eliot, W. B. Yeats, spirituality, modernism, cultural renewal

Introduction. The emergence of modernist poetry in the early twentieth century marked a profound shift in literary expression, reflecting the cultural and spiritual disintegration of the postwar world. The First World War, scientific progress, and the decline of traditional belief systems left individuals searching for meaning amid uncertainty. Poets like T. S. Eliot and W. B. Yeats responded to this crisis not through direct social commentary, but by turning inward—toward myth, symbol, and the subconscious—to uncover universal patterns of human experience. Their poetry sought to restore coherence to a fragmented modern existence by reawakening ancient sources of wisdom.

Myth, for both Eliot and Yeats, became a vital framework through which the modern condition could be interpreted and transcended. Drawing from religious, classical, and folkloric traditions, they reimagined ancient narratives as reflections of contemporary despair and hope. Eliot's "mythical method," as described in his essay on Joyce's *Ulysses*, transformed poetry into a spiritual map of regeneration, while Yeats's mythological imagination, rooted in Celtic lore and mysticism, created a symbolic system that connected the personal to the cosmic. Through myth, both poets sought continuity between the past and the present, between human decay and the possibility of renewal.

Equally significant is their use of symbolism, which deepens the psychological and philosophical dimensions of their work. In Eliot's *The Waste Land*, symbols of drought, death, and

rebirth mirror the paralysis of modern civilization, while Yeats's recurring images of gyres, falcons, and Byzantium capture the cyclical nature of time and the soul's pursuit of transcendence. By merging mythic structure with symbolic imagery, Eliot and Yeats gave voice to the collective anxieties of their age, turning poetry into a medium of spiritual exploration and existential recovery.

THE FUNCTION OF MYTH IN MODERNIST POETRY

The early twentieth century witnessed a deep cultural and spiritual crisis that profoundly influenced artistic expression. Traditional systems of belief, once central to European identity, had begun to crumble under the weight of war, industrialization, and the rapid pace of modernization. For many writers, this fragmentation demanded a new poetic language capable of expressing both despair and the longing for renewal. T. S. Eliot and W. B. Yeats responded to this challenge by turning to myth — not as mere reference to ancient tales, but as a framework for understanding the human condition. Through myth, they found a means of restoring structure and meaning to a world that seemed spiritually barren and chaotic.

For Eliot, myth served as a unifying principle that could impose coherence on the disorder of modern existence. His famous concept of the "mythical method," first articulated in his essay on James Joyce's *Ulysses*, provided a model for interpreting the modern world through ancient archetypes. In *The Waste Land*, he used fragments of classical, Christian, and Eastern myths — from the Fisher King to the Upanishads — to explore themes of sterility and spiritual rebirth. The desolate imagery of the poem mirrors a civilization cut off from its sacred roots, while the mythic allusions suggest the possibility of redemption through a return to timeless wisdom. In this way, Eliot transformed myth into both a structural and philosophical tool, capable of bridging past and present.

Yeats, by contrast, approached myth as a living force rooted in his cultural and personal identity. Deeply influenced by Irish folklore, Celtic mythology, and his own occult studies, Yeats viewed myth not as distant history but as an expression of eternal cycles that govern human life. In poems like *The Song of Wandering Aengus* and *The Second Coming*, he merged mythic figures with modern anxieties to reveal the constant interplay between creation and destruction. For Yeats, myth provided access to deeper truths that lay beyond rational understanding — a way of reconciling the visible and the invisible, the mortal and the divine. His use of myth thus served to universalize personal and national experiences, transforming them into spiritual allegories.

Both poets ultimately redefined the role of myth in modern literature. Rather than viewing it as a relic of the past, they treated it as a living medium capable of expressing the timeless struggles of humanity. Myth allowed them to reimagine modern despair within the larger cycles of death and renewal, fragmentation and wholeness. In doing so, Eliot and Yeats transformed the act of poetry into a search for continuity — a means of recovering meaning in a world that had lost its faith.

SYMBOLISM AS A REFLECTION OF SPIRITUAL CRISIS

If myth in modernist poetry provides structure and continuity, symbolism serves as the emotional and philosophical language through which that structure gains depth. For Eliot and Yeats, symbols were not decorative or abstract devices but essential tools for expressing the spiritual emptiness of the modern world. In an era marked by moral confusion and cultural disillusionment, symbolism became a way of revealing the hidden layers of human experience that logic and reason could not capture. Through symbolic imagery, both poets translated the chaos of modern life into visual and emotional forms, giving meaning to the otherwise inexpressible.

Eliot's use of symbolism in *The Waste Land* reflects his belief that modern civilization was spiritually paralyzed. The recurring images of drought, broken cities, and sterile landscapes symbolize not just physical desolation but the death of faith and moral purpose. The poem's fragmented structure mirrors the fractured consciousness of a world that has lost its guiding values. Yet within this barrenness, Eliot introduces symbols of hope — water, rain, and the Grail — representing the possibility of spiritual renewal. The blending of Christian, pagan, and Eastern images creates a universal language of redemption, suggesting that spiritual revival can only emerge through introspection and humility.

Yeats, meanwhile, employed symbolism as a bridge between the material and metaphysical realms. His poetic universe is filled with recurring images — the gyre, the falcon, the rose, and Byzantium — each carrying complex layers of meaning. The gyre, in particular, represents Yeats's belief in the cyclical movement of history, where every civilization eventually collapses and is reborn. In *The Second Coming*, the falcon that can no longer hear the falconer becomes a haunting symbol of humanity's loss of spiritual direction, while the "rough beast" slouching toward Bethlehem embodies the violent birth of a new age. Through these symbols, Yeats gives form to his vision of historical change as both terrifying and necessary.

In both Eliot and Yeats, symbolism operates as a means of confronting the inner crisis of modernity. Their images are not meant to be solved like riddles but to evoke recognition — a sense of shared loss and the yearning for renewal. By merging personal emotion with collective experience, their symbolic language transforms poetry into a spiritual map of the twentieth century's anxieties. The power of their symbolism lies in its universality: it transcends time and culture, speaking to the enduring struggle between despair and hope, fragmentation and wholeness.

THE SEARCH FOR MEANING AND REDEMPTION

Both T. S. Eliot and W. B. Yeats transform myth and symbolism into instruments for exploring humanity's search for meaning in an age of loss. Their poetry reflects a shared awareness of modern alienation — the sense that the sacred and the moral have been replaced by emptiness and doubt. Yet rather than surrendering to despair, both poets channel this disillusionment into a spiritual journey, using poetic imagery to suggest that redemption remains possible. For them, myth and symbol become pathways toward understanding the self and reconnecting with a universal sense of order.

Eliot's poetry expresses redemption as a process of spiritual awakening through humility and inner purification. In *The Waste Land*, the desolate imagery of drought and decay gives way to the faint promise of rain, symbolizing renewal and hope. His fusion of Christian theology with Eastern philosophy, particularly in the poem's closing mantra "Shantih shantih shantih," reveals his belief in the need for harmony between the mind and the spirit. Redemption, for Eliot, lies in rediscovering moral and spiritual balance — in restoring meaning through faith and self-discipline. By combining fragments of global myths, he constructs a vision of unity that transcends the boundaries of religion and culture.

Yeats, on the other hand, conceives redemption in terms of transformation and transcendence. His view of history as a series of cycles — birth, decay, and renewal — allows him to see destruction not as an end but as a necessary prelude to rebirth. In *The Second Coming*, the violent arrival of a new epoch suggests that humanity must endure chaos before achieving spiritual regeneration. Similarly, in *Sailing to Byzantium*, Yeats envisions redemption through artistic immortality, where the soul is freed from the limitations of time and flesh. His search for redemption is thus mystical and creative: salvation is achieved not through submission, but through the elevation of the human spirit into the realm of art and eternity.

In their distinct yet parallel visions, Eliot and Yeats present redemption as the reconciliation of the human and the divine. Both poets understand that the modern world cannot recover meaning through reason or material progress alone. Instead, meaning must be rebuilt through spiritual insight, imagination, and the rediscovery of mythic truth. By weaving ancient symbolism into modern experience, Eliot and Yeats transform poetry into an act of restoration — a bridge between despair and faith, fragmentation and unity, mortality and transcendence.

CONCLUSION

The poetry of T. S. Eliot and W. B. Yeats demonstrates that myth and symbolism are not mere decorative elements, but essential tools for expressing the spiritual and cultural crises of the modern world. Through their poetic vision, both writers sought to reconstruct meaning in an age marked by loss, uncertainty, and moral disintegration. By drawing upon ancient myths and universal symbols, they infused modern poetry with timeless resonance, turning it into a medium of philosophical reflection and spiritual search.

Eliot used myth to restore order to the chaos of modern life, presenting it as a framework through which the individual could rediscover faith and purpose. His fragmented yet deeply spiritual imagery reveals a path toward renewal through humility, discipline, and transcendence. Yeats, conversely, reinterpreted myth as a symbol of cyclical history and human transformation, envisioning redemption through art, imagination, and mystical insight. Both poets, though distinct in their beliefs, shared a conviction that myth offers continuity between the ancient and the modern — a bridge linking humanity's past with its search for future meaning.

Ultimately, the mythic and symbolic landscapes of Eliot and Yeats reveal poetry's enduring power to unite the sacred and the human. Their works remind readers that even in an age of despair, art retains the capacity to guide the soul toward understanding, harmony, and redemption. By transforming myth into a living language of renewal, Eliot and Yeats not only redefined modern English poetry but also reaffirmed its deepest purpose — to illuminate the human spirit through imagination and faith.

REFERENCES

1. Alimova, S., & Rakhimov, A. (2020). *Mythological Allusions as a Reflection of Modern Consciousness in W. B. Yeats's Poetry*. Uzbek Journal of Language and Literature, 5(4), 28–35.
2. Brown, P. (2024). *Eliot's Use of the Grail Legend: Myth as a Framework for Modern Despair*. Studies in Modern Literature, 11(2), 67–75.
3. Ivanova, M. (2023). *The Revival of Myth in Modern English Poetry*. Moscow State University Journal of Philology, 17(1), 112–120.
4. Karimov, D. (2022). *Symbolism and Spiritual Vision in the Works of T. S. Eliot and W. B. Yeats: A Comparative Study*. Journal of Modern Literary Studies, 8(2), 45–53.
5. Petrov, A. (2022). *The Symbolist Heritage and Its Transformation in Yeats's Later Poetry*. European Journal of English Studies, 9(1), 90–101.
6. http://faculty.uobasrah.edu.iq/uploads/publications/1627847872.pdf
7. https://literariness.org/2016/03/24/modernist-use-of-myth/
8. https://doi.org/10.7813/vw74v289

KARTOGRAFIK FANLAR TIZIMIDA VIRTUAL TA'LIMNING AHAMIYATI

Ibragimov L.Z.
Samarqand davlat universiteti
Ijtimoiy-iqtisodiy geografiya kafedrasi professori
Negmatov S.Q.
Navoiy davlat universiteti
Tabiiy fanlar va tibbiyot fakulteti Geografiya kafedrasi o'qituvchisi.

Annotatsiya: Mazkur maqolada kartografik fanlar tizimida virtual laboratoriyalardan foydalanish va uning ahamiyati haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: SurReal dasturi, virtual haqiqat (VR), Oculus dasturi, Immersiv virtuallik, simulyatsiya qilish, Surveying, immersiv VR.

THE IMPORTANCE OF VIRTUAL EDUCATION IN THE CARTOGRAPHIC SCIENCE SYSTEM

Ibragimov L.Z.
Samarkand State University Professor of the Department of Socio-Economic Geography
Negmatov S.Q.
Navoi State University Teacher of the Department of Geography, Faculty of Natural Sciences and medicine

Annatation: Annotation: this article provides information on the use of virtual laboratories in the cartographic science system and its importance.

Key words: SurReal software, virtual reality (VR), Oculus software, immersive virtuality, simulation, Surveying, immersive VR.

Аннотация: Аннотация: В этой статье представлена информация об использовании и важности виртуальных лабораторий в системе картографических наук.

Ключевые слова: программное обеспечение Surreal, виртуальная реальность (VR), программное обеспечение Oculus, иммерсивная виртуальность, моделирование, Геодезия, иммерсивная VR.

Ochiq dalada laboratoriyalar orqali tajriba o‘rganish kartografik fanlarning, ayniqsa geodeziya ta’limining ajralmas qismidir. Ob-havo tufayli bekor qilingan laboratoriyalar, turli xil rel’yef joylariga tashrif buyurishning imkoni yo‘qligi, yaqinda masofaviy ta’lim talablari katta o‘quv qiyinchiliklarini keltirib chiqaradi. Ushbu laboratoriya orqali biz Yer yuzasida aniq o‘lchashlar (SurReal) deb nomlangan dasturiy yechimni tahlil qilinadi;

Ushbu dastur, ya’ni (SurReal) dasturi talabalarga immersiv va interaktiv virtual haqiqat laboratoriyalarini o‘tkazish imkonini beradi. Tahlilda virtual differensial nivelirlash laboratoriyasining rivojlanishini muhokama qilinadi. Ishlab chiqilgan dasturiy ta’minot sohada qo‘yilgan asosiy bajariladigan ishlarni namunaga muvofiq va ketma-ketlik bilan bilan takrorlaydi va virtual haqiqatda o‘rganilgan har qanday ko‘nikmalarni jismoniy dunyoda o‘tkazilishi va tajribada sinab ko‘rilishi mumkin.

Bundan tashqari, ushbu sinov laboratoriyasi ko‘p oyoqli (shtativlar) narsalarni o‘zgaruvchan yerlarda tripod (uch oyoqli) kabi tekislashning yangi usulini taqdim etadi. Bu usul faqat geometrik modellashtirishga tayanadi va tripodning jismoniy simulyatsiyasini talab qilmaydi. Bu esa ish samaradorligini oshiradi va foydalanuvchi sekundiga kamida 60 kadrni boshdan kechirishini ta’minlaydi, shu bilan ortda qolishni (voqealar rivojidan) kamaytiradi va foydalanuvchi uchun yoqimli tajriba yaratadi.

Oliy ta’lim muhitida virtual haqiqat (VR) talabalarning sinfda tez-tez boshdan kechiradigan passiv o‘rganishni kamaytiradi. Buning o‘rniga, virtual reallikdan foydalanadigan talabalar faol o‘rganish bilan shug‘ullanadilar, bu esa yanada chuqurroq va qiziqarli bo‘ladi[1]. VR ta’limdagi amaliy muammolarni hal qilish uchun ishlatilishi mumkin, masalan, jismoniy kirish qiyin bo‘lgan saytlar, javobgarlik yoki xavf-xatarlar tufayli cheklovlar va saytga tashrif buyurish bilan bog‘liq yuqori xarajatlar [2]. VR 1980-yillardayoq ta’lim va o‘qitish vositasi sifatida ishlatilgan (masalan, parvoz simulyatsiyasi) [3,4]. Oliy ta’limda VR 1990-yillarda joriy etilgan; Biroq, xarid qilish va texnik xizmat ko‘rsatishning yuqori xarajati, foydalanuvchilarning jismoniy va psixologik noqulayligi, virtual muhitning yomon dizayni kabi cheklovlar keng tarqalishni taqiqlashning asosiy sabablaridan biri bo‘ldi [4]. Kompyuter va VR uskunalari narxining pasayishi, kompyuter quvvatining oshishi va fotoreal kompyuter grafikasi ta’limda ish stoliga asoslangan virtual texnologiyaning tez o‘sishiga imkon berdi. Shu bilan birga, an’anaviy dasturning asosiy kamchiliklari - foydalanuvchi virtual muhit bilan standart kompyuter monitori, sichqoncha va klaviatura orqali o‘zaro aloqada bo‘lganligi sababli, suvga cho‘milishning past darajasi hisoblanadi. Bu foydalanuvchining mavjudligi, tajribasi va ishtirokini cheklaydi [5].

2D video tizimlarini ishlatishdan ko‘ra ko‘proq immersiv virtual reallikda foyda beradi. Aksincha, boshqa tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, immersiv VR o‘rganishga sezilarli ta’sir ko‘rsatmaydi. Immersiv virtuallik maxsus fikrlashni talab qiladigan mavzularni o‘rgatishda ish stoliga asoslangan tizimlardan sezilarli ustunlikka ega. Uning asosiy ikki turi: (1) xonaning devorlari displeylar bilan qoplangan va foydalanuvchi 3D ko‘zoynak taqadigan avtomatik virtual muhitlar; va (2) boshga o‘rnatilgan displeylar zarur bo‘ladi. Bu yerda foydalanuvchi virtual muhitni ko‘rish uchun displey qurilmasi va u bilan ishlash uchun sensorli kontrollerlar yoki qo‘lqoplar kiyadi. Birinchisining yuqori narxi uni keng qo‘llashni taqiqlaydi [2]. Faqat so‘nggi yillarda, 2012 yilda Oculus dasturiga asos solinganidan beri, narxlarni sezilarli darajada pasaytirish va foydalanuvchi tajribasini yaxshilash bilan virtual laboratoriyadan keng foydalanish imkoniyati mavjud bo‘ldi. Bu muhandislik ta’limi va tegishli fanlarda qo‘llash imkoniyatini yaratdi. Masalan, immersiv virtuallik qurilishda muhandislik dizaynini qo‘llab-quvvatladi. Bu tajribada vizualizatsiya, xavfsizlikni o‘rgatish, kranlar kabi uskunalardan foydalanishni o‘rgatish, geoxavfni vizualizatsiya qilish va baholash, dengiz muhandislarini

tayyorlash uchun dengiz dvigatel xonasini simulyatsiya qilish va o‘qitish uchun ishlatilgan. Bundan tashqari, immersiv virtuallik geografiya va fazoviy fanlarda qo‘llanilishini mumkin. Ba’zi so‘nggi misollar orasida laboratoriya natijasidan kelib chiqib geografik sayohat qilinadigan joylariga virtual sayohatlar o‘tkazish va tog‘ jinslarining xususiyatlari (masalan, qalinligi yoki jinslari qatlamlari) bo‘yicha o‘lchovlarni olish, vulqonlarning ichki tizimini o‘rganish va jiddiy kosmik tadqiqotlarni rag‘batlantirish va qo‘llab-quvvatlash uchun oy bazasi shakllantiriladi.

Ilgari kartografik tadqiqot vazifalarini virtual amalga oshirish ish stoliga asoslangan edi. Masalan, Dib va boshqalar, talabalarga tushunchalar va amaliyotlarni tushunishga yordam berish uchun ish stoliga asoslangan virtuallikda differensial tekislash laboratoriyasini yaratdi. Differensial nivelirlash nuqtalar orasidagi balandlik farqlarini topish jarayonidir. Ushbu usuldan kartografik fanlar tizimida - geodeziyada yangi vertikal nazorat nuqtalarini o‘rnatish uchun foydalanish mumkin.

Virtual ta’lim muhiti talabalarning deklarativ va prosessual bilimlariga yordam berishini aniqladilar, bu esa muhandislik ta’limini o‘rganish uchun virtual laboratoriya texnologiyasining katta imkoniyatlarini ko‘rsatadi. Biroq, talabalarning ochiq savollarga javoblari immersiv bo‘lmagan cheklanishini aniqladi, chunki talabalar uchish harakatida navigatsiya qiyinligini va ular qahramonning ko‘z darajasida biriktirilgan kamerani afzal ko‘rishlarini aniqladilar.

Ish stoliga asoslangan yana bir urinish tomonidan ishlab chiqilgan SimuSurvey va SimuSurvey X bo‘lib, ular geodeziya asboblarini manipulyatsiya qilishdi. Bundan tashqari, dasturiy ta’minot asbob xatolarini va ularning o‘zaro ta’sirini simulyatsiya qildi, bu esa o‘quvchilarga asbob ishlashi va tizimli tartibsiz xatti-harakatlarni tushunishga yordam berdi.

Surveying (o‘lchash asosida tashkil qilinadigan) ta’limida dasturiy ta’minotni baholash talabalarning akademik ko‘rsatkichlari yaxshilanganligini ko‘rsatdi; ammo, aniqlangan cheklovlarning ba’zilari o‘lchangan ma’lumotlarni o‘qiy olmaslik va rel’yef cheklovlarini o‘z ichiga olgan 3D muhitda o‘lchash protseduralari bo‘yicha qaror qabul qilish edi. Bundan tashqari, ish stoliga asoslangan muhit asboblarning ishlashi va ko‘rish burchaklarini o‘zgartirishda qiyinchiliklar tug‘dirdi. Buning sababi, ish stoliga asoslangan muhitlar qo‘l harakatini taqlid qila olmaydi.

Dasturiy ta’minot Agile dasturiy ta’minotni ishlab chiqish metodologiyasidan foydalangan holda shakllantirib borilmoqda. Bajarilayotgan ishning yutuq va kamchiliklari Microsoft Planner (dastur nomi) orqali kuzatiladi va vazifalar tez-tez skrum (qisqa) yig‘ilishlar paytida taqsimlanadi. Shaxsiy GitHub (shaxsiy kodlar jamlanmasi) kod ombori ishlab chiqish va versiyalarni yaratishni osonlashtiradi.

Sinovdan o‘tgandan so‘ng sinovda bo‘lib turganlarga birlashtirilmasdan oldin filiallarda yangi xususiyatlar ishlab chiqiladi. Alfa testi muntazam ravishda jamoa a’zolari tomonidan o‘tkaziladi. Muammolar va o‘zgarishlar keyingi skrum yig‘ilishida ko‘rib chiqilishidan oldin Microsoft Planner dasturiga qo‘shiladi. Vaqti-vaqti bilan, loyihadan tashqari talabalarni so‘rovnoma o‘tkazish orqali, dasturiy ta’minotdan foydalanadi va kichik o‘lchamdagi beta-test (tezkor savol-javob) vazifasini bajaradi. Ushbu metodologiya bizga o‘zgarishlarni tezda amalga oshirish va dasturiy ta’minotni yaxshilash imkonini beradi.

Bu dasturda bajariladigan laboratoriyada bir qancha o‘yinli mashqlar bo‘lib, ularning biri tutib olishdir: Bu yerda foydalanuvchi qo‘lini cho‘zish, uni ushlab turish va yangi joyga tushirish orqali ob’yektni jismoniy ushlashi mumkin. Bu shovqin juda intuitiv va hatto virtualda tajribasi bo‘lmagan yangi foydalanuvchilar uchun ham o‘zini oqlaydi.

Hozirgi kunda tadqiqotchilar barmoqlari yordamida nozik harakatlar qilish orqali uch oyoqlarni, vintlarni va tugmalarni sozlashlari kerak. Kuzatuv cheklovlari tufayli bunday harakatlarni geodezik virtual laboratoriyada simulyatsiya qilish qiyin; shunday qilib, tanlash va menyu usuli ishlab chiqildi. Oculus foydalanuvchi interfeysi boshqaruvining juda oddiy shaklini taqdim etadi; shuning uchun muammosiz ishlashda maxsus tizim yaratildi. Ushbu tizim elementlarini tanlash va ular bilan ishlash uchun ko‘rsatgichdan foydalanadi. Asosiy uskuna yordamida foydalanuvchi qaysi qismni tanlashidan qat’iy nazar, butun ob’yekt

tanlanadi. Mustaqil individual komponentlarga bo‘lingan murakkabroq ob’yektlar bilan foydalanuvchi ularni tanlashi va ular bilan alohida aloqa qilishi mumkin. Agar foydalanuvchi ob’yektni tanlagan bo‘lsa, ushbu hudud uchun menyu paydo bo‘ladi.

Virtual planshetning asosiy menyusida foydalanuvchi virtual laboratoriyalar uchun foydali bo‘lgan asosiy dasturiy ta’minot funksiyalariga kirishi mumkin: vaqtinchalik nuqtani tushiradigan pozitsiyani belgilash; qadamlarni hisoblash uchun pedometr ochiladi va talabalar uchun laboratoriya ko‘rsatmalari bilan PDF tanlanadigan laboratoriya ko‘rsatmalari tahlil qilinadi.

Talabalar o‘z eslatmalariga kirish va o‘zgartirishlar kiritish uchun dala kitobidan foydalanishlari mumkin. “Ochiq sozlamalar” opsiyasi o‘quvchilarga virtual muhitning atrof-muhit tovushlarini o‘chirishga imkon beradi. Sozlamalardan o‘quvchilar tanlov ko‘rsatgichini chap qo‘liga o‘tkazib, chap tomon rejimini tanlashlari mumkin. Asosiy menyuning yuqori o‘ng burchagida uchta qo‘shimcha variant mavjud, ya’ni taraqqiyotni saqlash, laboratoriya hisobotini PDF formatida eksport qilish va hudud xaritasini ochish imkoniyati mavjud.

Talabalar dasturiy ta’minotni ishga tushirganda, ular biz “tayyor xona” deb ataydigan virtual muhitga keltiriladi. Bu yerda talabalar dasturiy ta’minotga kirish uchun o‘z akkauntlariga kirishlari mumkin. Kirish imkoniyatlari foydalanuvchilarni autentifikatsiya qilish va avtorizatsiya qilish uchun kiritilgan. Bundan tashqari, bu talabaga laboratoriyani bir mashinada boshlash va uni boshqa mashinada yakunlash imkonini beradi. Tayyor xona orqali talabalar qaysi virtual muhit va qaysi laboratoriyadan foydalanishni tanlashlari mumkin.

Bizning kelajakdagi ishimiz mavjud laboratoriyalarni qo‘shimcha asboblar (masalan, umumiy stantsiyalar va global navigatsiya sun’iy yo‘ldosh tizimi) va boshqa vazifalarni (masalan, boshqaruvni sozlash va topografik xaritalash uchun ma’lumotlarni yig‘ish) o‘z ichiga olishi uchun kengaytiradi.

Nivelirlash simulyatsiyasi immersiv va interaktiv bo‘lib, talabalarga birinchi shaxs tajribasini beradi. Talabalar jismoniy dunyoda bo‘lgani kabi virtual tekislashni ham o‘tkazishlari mumkin. Ular tekislash oyog‘ini ushlashlari, harakatlantirishlari, markazlashtirishlari va tekislashlari mumkin. Foydalanuvchilar differensial darajadagi asbobni ushlashlari, harakatlantirishlari va tekislashlari mumkin. Asbob va okulyar fokuslash kabi oddiy, ammo muhim asbob funksiyalari ham takrorlandi. Nivelirlash nuqtai nazaridan, talabalar aniq tekislashga erishish uchun uch oyoqli vintlarini sozlashga o‘tishdan oldin, qo‘pol tekislashga erishish uchun uchlik oyoqlarini moslashtiradilar. Bu talabalar jismoniy dunyoda duch keladigan tekislash jarayonini sodiqlik bilan takrorlaydi. Bundan tashqari, talabalar o‘lchovlarni virtual dala kitobiga yozib olishlari mumkin. Differensial darajadagi asbobni virtual nusxalash eng qiyin vazifa bo‘lib chiqdi, chunki u o‘zining haqiqiy hamkasbi bilan talaba simulyatsiya qilish ko‘nikmalarini egallashi va ularni real dunyoga o‘tkazishi mumkin bo‘lgan aniqlik darajasiga mos kelishi kerak edi.. Uskunalar va landshaft suvga cho‘mishga to‘sqinlik qilmaydigan doimiy tajriba yaratish uchun birgalikda muammosiz ishlashi kerak edi.

Tajriba-sinov ishi olib borilayotgan hududning o‘zgaruvchan yerlarda ko‘p oyoqli narsalarni tekislashning yangi texnikasini ishlab chiqilgan. Ushbu uslub shtativ harakatining geometrik o‘zgarishlarini modellashtiradi va jismoniy simulyatsiyani yo‘q qiladi, bu esa samaradorlikni keskin oshiradi va 60 FPS har doim saqlanishini ta’minlaydi va foydalanuvchilarga yoqimli tajriba beradi.

Virtual laboratoriya orqali biz bir nechta virtual muhitda bir nechta tadqiqot ssenariylarini yaratishimiz mumkin. Shunday qilib, talabalarni turli xil o‘lchash sharoitlarida o‘rgatish, ularni jismoniy dunyoda takrorlash ko‘p marta qiyin (va ba’zan imkonsiz).

Ishlab chiqilgan laboratoriyalar bitta o‘yinchi laboratoriyalaridir (bir talaba virtual laboratoriyani olib boradi). Garchi bu yondashuv ba’zi afzalliklarga ega bo‘lsa-da, so‘rovnoma o‘tkazuvchi talabalar hech qachon butun laboratoriyani mustaqil ravishda o‘tkazmaydilar. Bir talaba asboblar yasash va kuzatishlarni yozib olishda, ikkinchi talaba esa tayoqni tekislangan holda ushlab turishi kerak. Shuning uchun ular tekislash bilan bog‘liq bo‘lgan barcha bosqichlarni boshdan kechiradilar, ularga umumiy tajriba va boshqa nuqtai nazarni beradi.

Kelgusi ish ikki yoki undan ortiq o‘yinchilarga atrof-muhitda birgalikda yashashga va guruh sifatida tadqiqot laboratoriyalarini o‘tkazishga, jamoada ishlash ko‘nikmalarini amalga oshirishga imkon beradigan hamkorlik to‘plamini ishlab chiqishga qaratiladi. Virtual hamkorlikda o‘rganish bo‘yicha mavjud ishlar natijalarni o‘rganishni yaxshilash va vazifalar bilan bog‘liq tashvishlarni kamaytirish kabi individual ishlarga nisbatan katta afzalliklarni ko‘rsatadi. Bundan tashqari, dasturiy ta’minot umumiy stansiyalar va global navigatsiya sun’iy yo‘ldosh tizimlari kabi ko‘proq muhitlar va o‘lchash asboblarini o‘z ichiga olishi uchun kengaytiriladi.

Virtual laboratoriyalar ta’lim jarayonining ajralmas qismi bo‘lib, ular talabalarga nazariyani amaliyot bilan mustahkamlash, zamonaviy texnologiyalarni o‘zlashtirish va ijodiy fikrlashni rivojlantirish imkonini beradi. Ular ayniqsa, ilmiy, texnologik va geografik fanlarda katta samara beradi.

Ochiq dalada laboratoriyalar orqali tajriba o‘rganish kartografik fanlarning, ayniqsa geodeziya ta’limining ajralmas qismidir. Ob-havo tufayli bekor qilingan laboratoriyalar, turli xil rel’yef joylariga tashrif buyurishning imkoni yo‘qligi, yaqinda masofaviy ta’lim talablari katta o‘quv qiyinchiliklarini keltirib chiqaradi. Ushbu laboratoriya orqali biz Yer yuzasida aniq o‘lchashlar (SurReal) deb nomlangan dasturiy yechimni tahlil qilinadi;

Ushbu dastur, ya’ni (SurReal) dasturi talabalarga immersiv va interaktiv virtual haqiqat laboratoriyalarini o‘tkazish imkonini beradi. Tahlilda virtual differensial nivelirlash laboratoriyasining rivojlanishini muhokama qilinadi. Ishlab chiqilgan dasturiy ta’minot sohada qo‘yilgan asosiy bajariladigan ishlarni namunaga muvofiq va ketma-ketlik bilan bilan takrorlaydi va virtual haqiqatda o‘rganilgan har qanday ko‘nikmalarni jismoniy dunyoda o‘tkazilishi va tajribada sinab ko‘rilishi mumkin.

Bundan tashqari, ushbu sinov laboratoriyasi ko‘p oyoqli (shtativlar) narsalarni o‘zgaruvchan yerlarda tripod (uch oyoqli) kabi tekislashning yangi usulini taqdim etadi. Bu usul faqat geometrik modellashtirishga tayanadi va tripodning jismoniy simulyatsiyasini talab qilmaydi. Bu esa ish samaradorligini oshiradi va foydalanuvchi sekundiga kamida 60 kadrni boshdan kechirishini ta’minlaydi, shu bilan ortda qolishni (voqealar rivojidan) kamaytiradi va foydalanuvchi uchun yoqimli tajriba yaratadi.

Oliy ta’lim muhitida virtual haqiqat (VR) talabalarning sinfda tez-tez boshdan kechiradigan passiv o‘rganishni kamaytiradi. Buning o‘rniga, virtual reallikdan foydalanadigan talabalar faol o‘rganish bilan shug‘ullanadilar, bu esa yanada chuqurroq va qiziqarli bo‘ladi[1]. VR ta’limdagi amaliy muammolarni hal qilish uchun ishlatilishi mumkin, masalan, jismoniy kirish qiyin bo‘lgan saytlar, javobgarlik yoki xavf-xatarlar tufayli cheklovlar va saytga tashrif buyurish bilan bog‘liq yuqori xarajatlar [2]. VR 1980-yillardayoq ta’lim va o‘qitish vositasi sifatida ishlatilgan (masalan, parvoz simulyatsiyasi) [3,4]. Oliy ta’limda VR 1990-yillarda joriy etilgan; Biroq, xarid qilish va texnik xizmat ko‘rsatishning yuqori xarajati, foydalanuvchilarning jismoniy va psixologik noqulayligi, virtual muhitning yomon dizayni kabi cheklovlar keng tarqalishni taqiqlashning asosiy sabablaridan biri bo‘ldi [4]. Kompyuter va VR uskunalari narxining pasayishi, kompyuter quvvatining oshishi va fotoreal kompyuter grafikasi ta’limda ish stoliga asoslangan virtual texnologiyaning tez o‘sishiga imkon berdi. Shu bilan birga, an’anaviy dasturning asosiy kamchiliklari - foydalanuvchi virtual muhit bilan standart kompyuter monitori, sichqoncha va klaviatura orqali o‘zaro aloqada bo‘lganligi sababli, suvga cho‘milishning past darajasi hisoblanadi. Bu foydalanuvchining mavjudligi, tajribasi va ishtirokini cheklaydi [5].

2D video tizimlarini ishlatishdan ko‘ra ko‘proq immersiv virtual reallikda foyda beradi. Aksincha, boshqa tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, immersiv VR o‘rganishga sezilarli ta’sir ko‘rsatmaydi. Immersiv virtuallik maxsus fikrlashni talab qiladigan mavzularni o‘rgatishda ish stoliga asoslangan tizimlardan sezilarli ustunlikka ega. Uning asosiy ikki turi: (1) xonaning devorlari displeylar bilan qoplangan va foydalanuvchi 3D ko‘zoynak taqadigan avtomatik virtual muhitlar; va (2) boshga o‘rnatilgan displeylar zarur bo‘ladi. Bu yerda foydalanuvchi virtual muhitni ko‘rish uchun displey qurilmasi va u bilan ishlash uchun sensorli kontrollerlar

yoki qo‘lqoplar kiyadi. Birinchisining yuqori narxi uni keng qo‘llashni taqiqlaydi [2]. Faqat so‘nggi yillarda, 2012 yilda Oculus dasturiga asos solinganidan beri, narxlarni sezilarli darajada pasaytirish va foydalanuvchi tajribasini yaxshilash bilan virtual laboratoriyadan keng foydalanish imkoniyati mavjud bo‘ldi. Bu muhandislik ta’limi va tegishli fanlarda qo‘llash imkoniyatini yaratdi. Masalan, immersiv virtuallik qurilishda muhandislik dizaynini qo‘llab-quvvatladi. Bu tajribada vizualizatsiya, xavfsizlikni o‘rgatish, kranlar kabi uskunalardan foydalanishni o‘rgatish, geoxavfni vizualizatsiya qilish va baholash, dengiz muhandislarini tayyorlash uchun dengiz dvigatel xonasini simulyatsiya qilish va o‘qitish uchun ishlatilgan. Bundan tashqari, immersiv virtuallik geografiya va fazoviy fanlarda qo‘llanilishini mumkin. Ba’zi so‘nggi misollar orasida laboratoriya natijasidan kelib chiqib geografik sayohat qilinadigan joylariga virtual sayohatlar o‘tkazish va tog‘ jinslarining xususiyatlari (masalan, qalinligi yoki jinslari qatlamlari) bo‘yicha o‘lchovlarni olish, vulqonlarning ichki tizimini o‘rganish va jiddiy kosmik tadqiqotlarni rag‘batlantirish va qo‘llab-quvvatlash uchun oy bazasi shakllantiriladi.

Ilgari kartografik tadqiqot vazifalarini virtual amalga oshirish ish stoliga asoslangan edi. Masalan, Dib va boshqalar, talabalarga tushunchalar va amaliyotlarni tushunishga yordam berish uchun ish stoliga asoslangan virtuallikda differensial tekislash laboratoriyasini yaratdi. Differensial nivelirlash nuqtalar orasidagi balandlik farqlarini topish jarayonidir. Ushbu usuldan kartografik fanlar tizimida - geodeziyada yangi vertikal nazorat nuqtalarini o‘rnatish uchun foydalanish mumkin.

Virtual ta’lim muhiti talabalarning deklarativ va prosessual bilimlariga yordam berishini aniqladilar, bu esa muhandislik ta’limini o‘rganish uchun virtual laboratoriya texnologiyasining katta imkoniyatlarini ko‘rsatadi. Biroq, talabalarning ochiq savollarga javoblari immersiv bo‘lmagan cheklanishini aniqladi, chunki talabalar uchish harakatida navigatsiya qiyinligini va ular qahramonning ko‘z darajasida biriktirilgan kamerani afzal ko‘rishlarini aniqladilar.

Ish stoliga asoslangan yana bir urinish tomonidan ishlab chiqilgan SimuSurvey va SimuSurvey X bo‘lib, ular geodeziya asboblarini manipulyatsiya qilishdi. Bundan tashqari, dasturiy ta’minot asbob xatolarini va ularning o‘zaro ta’sirini simulyatsiya qildi, bu esa o‘quvchilarga asbob ishlashi va tizimli tartibsiz xatti-harakatlarni tushunishga yordam berdi.

Surveying (o‘lchash asosida tashkil qilinadigan) ta’limida dasturiy ta’minotni baholash talabalarning akademik ko‘rsatkichlari yaxshilanganligini ko‘rsatdi; ammo, aniqlangan cheklovlarning ba’zilari o‘lchangan ma’lumotlarni o‘qiy olmaslik va rel’yef cheklovlarini o‘z ichiga olgan 3D muhitda o‘lchash protseduralari bo‘yicha qaror qabul qilish edi. Bundan tashqari, ish stoliga asoslangan muhit asboblarning ishlashi va ko‘rish burchaklarini o‘zgartirishda qiyinchiliklar tug‘dirdi. Buning sababi, ish stoliga asoslangan muhitlar qo‘l harakatini taqlid qila olmaydi.

Dasturiy ta’minot Agile dasturiy ta’minotni ishlab chiqish metodologiyasidan foydalangan holda shakllantirib borilmoqda. Bajarilayotgan ishning yutuq va kamchiliklari Microsoft Planner (dastur nomi) orqali kuzatiladi va vazifalar tez-tez skrum (qisqa) yig‘ilishlar paytida taqsimlanadi. Shaxsiy GitHub (shaxsiy kodlar jamlanmasi) kod ombori ishlab chiqish va versiyalarni yaratishni osonlashtiradi.

Sinovdan o‘tgandan so‘ng sinovda bo‘lib turganlarga birlashtirilmasdan oldin filiallarda yangi xususiyatlar ishlab chiqiladi. Alfa testi muntazam ravishda jamoa a’zolari tomonidan o‘tkaziladi. Muammolar va o‘zgarishlar keyingi skrum yig‘ilishida ko‘rib chiqilishidan oldin Microsoft Planner dasturiga qo‘shiladi. Vaqti-vaqti bilan, loyihadan tashqari talabalarni so‘rovnoma o‘tkazish orqali, dasturiy ta’minotdan foydalanadi va kichik o‘lchamdagi beta-test (tezkor savol-javob) vazifasini bajaradi. Ushbu metodologiya bizga o‘zgarishlarni tezda amalga oshirish va dasturiy ta’minotni yaxshilash imkonini beradi.

Bu dasturda bajariladigan laboratoriyda bir qancha o‘yinli mashqlar bo‘lib, ularning biri tutib olishdir: Bu yerda foydalanuvchi qo‘lini cho‘zish, uni ushlab turish va yangi joyga tushirish orqali ob’yektni jismoniy ushlashi mumkin. Bu shovqin juda intuitiv va hatto virtualda tajribasi bo‘lmagan yangi foydalanuvchilar uchun ham o‘zini oqlaydi.

Hozirgi kunda tadqiqotchilar barmoqlari yordamida nozik harakatlar qilish orqali uch oyoqlarni, vintlarni va tugmalarni sozlashlari kerak. Kuzatuv cheklovlari tufayli bunday harakatlarni geodezik virtual laboratoriyada simulyatsiya qilish qiyin; shunday qilib, tanlash va menyu usuli ishlab chiqildi. Oculus foydalanuvchi interfeysi boshqaruvining juda oddiy shaklini taqdim etadi; shuning uchun muammosiz ishlashda maxsus tizim yaratildi. Ushbu tizim elementlarini tanlash va ular bilan ishlash uchun koʻrsatgichdan foydalanadi. Asosiy uskuna yordamida foydalanuvchi qaysi qismni tanlashidan qat'iy nazar, butun ob'yekt tanlanadi. Mustaqil individual komponentlarga boʻlingan murakkabroq ob'yektlar bilan foydalanuvchi ularni tanlashi va ular bilan alohida aloqa qilishi mumkin. Agar foydalanuvchi ob'yektni tanlagan boʻlsa, ushbu hudud uchun menyu paydo boʻladi.

Virtual planshetning asosiy menyusida foydalanuvchi virtual laboratoriyalar uchun foydali boʻlgan asosiy dasturiy ta'minot funksiyalariga kirishi mumkin: vaqtinchalik nuqtani tushiradigan pozitsiyani belgilash; qadamlarni hisoblash uchun pedometr ochiladi va talabalar uchun laboratoriya koʻrsatmalari bilan PDF tanlanadigan laboratoriya koʻrsatmalari tahlil qilinadi.

Talabalar oʻz eslatmalariga kirish va oʻzgartirishlar kiritish uchun dala kitobidan foydalanishlari mumkin. "Ochiq sozlamalar" opsiyasi oʻquvchilarga virtual muhitning atrof-muhit tovushlarini oʻchirishga imkon beradi. Sozlamalardan oʻquvchilar tanlov koʻrsatgichini chap qoʻliga oʻtkazib, chap tomon rejimini tanlashlari mumkin. Asosiy menyuning yuqori oʻng burchagida uchta qoʻshimcha variant mavjud, ya'ni taraqqiyotni saqlash, laboratoriya hisobotini PDF formatida eksport qilish va hudud xaritasini ochish imkoniyati mavjud.

Talabalar dasturiy ta'minotni ishga tushirganda, ular biz "tayyor xona" deb ataydigan virtual muhitga keltiriladi. Bu yerda talabalar dasturiy ta'minotga kirish uchun oʻz akkauntlariga kirishlari mumkin. Kirish imkoniyatlari foydalanuvchilarni autentifikatsiya qilish va avtorizatsiya qilish uchun kiritilgan. Bundan tashqari, bu talabaga laboratoriyani bir mashinada boshlash va uni boshqa mashinada yakunlash imkonini beradi. Tayyor xona orqali talabalar qaysi virtual muhit va qaysi laboratoriyadan foydalanishni tanlashlari mumkin.

Bizning kelajakdagi ishimiz mavjud laboratoriyalarni qoʻshimcha asboblar (masalan, umumiy stantsiyalar va global navigatsiya sun'iy yoʻldosh tizimi) va boshqa vazifalarni (masalan, boshqaruvni sozlash va topografik xaritalash uchun ma'lumotlarni yigʻish) oʻz ichiga olishi uchun kengaytiradi.

Nivelirlash simulyatsiyasi immersiv va interaktiv boʻlib, talabalarga birinchi shaxs tajribasini beradi. Talabalar jismoniy dunyoda boʻlgani kabi virtual tekislashni ham oʻtkazishlari mumkin. Ular tekislash oyogʻini ushlashlari, harakatlantirishlari, markazlashtirishlari va tekislashlari mumkin. Foydalanuvchilar differensial darajadagi asbobni ushlashlari, harakatlantirishlari va tekislashlari mumkin. Asbob va okulyar fokuslash kabi oddiy, ammo muhim asbob funksiyalari ham takrorlandi. Nivelirlash nuqtai nazaridan, talabalar aniq tekislashga erishish uchun uch oyoqli vintlarini sozlashga oʻtishdan oldin, qoʻpol tekislashga erishish uchun uchlik oyoqlarini moslashtiradilar. Bu talabalar jismoniy dunyoda duch keladigan tekislash jarayonini sodiqlik bilan takrorlaydi. Bundan tashqari, talabalar oʻlchovlarni virtual dala kitobiga yozib olishlari mumkin. Differensial darajadagi asbobni virtual nusxalash eng qiyin vazifa boʻlib chiqdi, chunki u oʻzining haqiqiy hamkasbi bilan talaba simulyatsiya qilish koʻnikmalarini egallashi va ularni real dunyoga oʻtkazishi mumkin boʻlgan aniqlik darajasiga mos kelishi kerak edi.. Uskunalar va landshaft suvga choʻmishga toʻsqinlik qilmaydigan doimiy tajriba yaratish uchun birgalikda muammosiz ishlashi kerak edi.

Tajriba-sinov ishi olib borilayotgan hududning oʻzgaruvchan yerlarda koʻp oyoqli narsalarni tekislashning yangi texnikasini ishlab chiqilgan. Ushbu uslub shtativ harakatining geometrik oʻzgarishlarini modellashtiradi va jismoniy simulyatsiyani yoʻq qiladi, bu esa samaradorlikni keskin oshiradi va 60 FPS har doim saqlanishini ta'minlaydi va foydalanuvchilarga yoqimli tajriba beradi.

Virtual laboratoriya orqali biz bir nechta virtual muhitda bir nechta tadqiqot ssenariylarini yaratishimiz mumkin. Shunday qilib, talabalarni turli xil o‘lchash sharoitlarida o‘rgatish, ularni jismoniy dunyoda takrorlash ko‘p marta qiyin (va ba’zan imkonsiz).

Ishlab chiqilgan laboratoriyalar bitta o‘yinchi laboratoriyalaridir (bir talaba virtual laboratoriyani olib boradi). Garchi bu yondashuv ba’zi afzalliklarga ega bo‘lsa-da, so‘rovnoma o‘tkazuvchi talabalar hech qachon butun laboratoriyani mustaqil ravishda o‘tkazmaydilar. Bir talaba asboblar yasash va kuzatishlarni yozib olishda, ikkinchi talaba esa tayoqni tekislangan holda ushlab turishi kerak. Shuning uchun ular tekislash bilan bog‘liq bo‘lgan barcha bosqichlarni boshdan kechiradilar, ularga umumiy tajriba va boshqa nuqtai nazarni beradi. Kelgusi ish ikki yoki undan ortiq o‘yinchilarga atrof-muhitda birgalikda yashashga va guruh sifatida tadqiqot laboratoriyalarini o‘tkazishga, jamoada ishlash ko‘nikmalarini amalga oshirishga imkon beradigan hamkorlik to‘plamini ishlab chiqishga qaratiladi. Virtual hamkorlikda o‘rganish bo‘yicha mavjud ishlar natijalarni o‘rganishni yaxshilash va vazifalar bilan bog‘liq tashvishlarni kamaytirish kabi individual ishlarga nisbatan katta afzalliklarni ko‘rsatadi [5]. Bundan tashqari, dasturiy ta’minot umumiy stansiyalar va global navigatsiya sun’iy yo‘ldosh tizimlari kabi ko‘proq muhitlar va o‘lchash asboblarini o‘z ichiga olishi uchun kengaytiriladi.

Virtual laboratoriyalar ta’lim jarayonining ajralmas qismi bo‘lib, ular talabalarga nazariyani amaliyot bilan mustahkamlash, zamonaviy texnologiyalarni o‘zlashtirish va ijodiy fikrlashni rivojlantirish imkonini beradi. Ular ayniqsa, ilmiy, texnologik va geografik fanlarda katta samara beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Janiszewski M., Uotinen L., Merkel J., Leveinen J., Rinne M., “Virtual Reality learning environments for rock engineering, geology and mining education.” In 54th US Rock Mechanics/Geomechanics Symposium, American Rock Mechanics Association, 28 June -1 July: physical event cancelled, 2020.

2. Поликарпов С.А., Вишняков Ю.С., Жижченко А.Б., Сотников А.Н., Кошкарев А. В., Медведев А.А. Распределенная система для интеграции данных дистанционного зондирования в интересах наук о Земле // Тезисы Совещания APN (MAIRS/NEESPI/SIRS) «Экстремальные проявления глобального изменения климата на территории Северной Азии». — SCERT, 2012. — С. 49-51.

3. Bolkas D., Chiampi J., Chapman J., Pavill V. F. IV. “Creating a virtual reality environment with a fusion of sUAS and TLS point-clouds.” International Journal of Image and Data Fusion, vol. 11, no. 2, pp. 136-161, 2020.

4. Dib H., Adamo-Villani N., Garver S. “An interactive virtual environment for learning differential leveling: Development and initial findings.” Advances in Engineering Education, vol. 4, no. 1, 2014.

5. Kebritchi M., Hirumi A., “Examining the pedagogical foundations of modern educational computer games.” Computers & Education, vol 51, no. 4, pp. 1729-1743, 2008.

COMPETENCY-BASED APPROACH IN THE ASSESSMENT SYSTEMS OF GERMANY AND UZBEKISTAN

Fayoza Xidirova G‘ulom qizi
Chirchik state pedagogical university
xidirovafayoza9@gmail.com
Scientific supervisor: **Zarina Abdullayeva**
abdullayevazarinaxon2@gmail.com

Abstract. This article examines the implementation of the competency-based approach in the assessment systems of Germany and Uzbekistan. The study highlights the main principles of competency-oriented education, compares the assessment tools and criteria used in both countries, and discusses the advantages as well as challenges of the systems. Recommendations for further

improvement of assessment practices in Uzbekistan based on Germany's successful experience are also provided.

Introduction. The modern educational landscape is witnessing a fundamental shift from knowledge-based learning to competency-oriented instruction. Assessment, therefore, is no longer limited to measuring theoretical knowledge; instead, it evaluates the integration of knowledge, skills, and attitudes that learners can apply in real-life situations. Germany and Uzbekistan are among the countries that have embraced the competency-based approach in their national education reforms. This article provides an analytical comparison of the assessment systems in both countries and explores how competency-based principles are reflected in their educational practices.

1. Competency-Based Assessment in Germany

Germany is recognized for its structured and practice-oriented education model. The German assessment system strongly emphasizes the application of knowledge, problem-solving, and independent learning. Key features include:

1.1 Formative and Summative Balance

German schools use a balanced combination of formative (continuous) and summative (final) assessments. Formative assessment plays a crucial role in supporting learners' development through feedback, self-assessment, and reflective activities.

1.2 Practical and Project-Based Evaluation

Students are frequently evaluated through practical tasks, experiments, collaborative group work, and project presentations. These assessments measure real competencies such as critical thinking, decision making, creativity, and communication abilities.

1.3 Transparent Grading Scales

Assessment results are typically expressed using a 1–6 scale (1 being the highest) or the A1–C2 proficiency levels in language education. The focus remains not only on correctness but on the quality of performance, consistency, and independence.

2. Competency-Based Assessment in Uzbekistan

Uzbekistan has implemented major reforms in its education sector to align with international standards. The transition from a knowledge-based to a competency-based curriculum reflects a national commitment to improving educational quality.

2.1 Rating System and Evaluation Types

Assessment in Uzbekistan is conducted through diagnostic, current, midterm, and final evaluations. The 0–100 rating system ensures transparency:

- 86–100 — Excellent
- 71–85 — Good
- 55–70 — Satisfactory
- 0–54 — Unsatisfactory

2.2 Focus on Key Competencies

The national curriculum highlights several essential competencies: social, communicative, digital, and practical competencies. Teachers are encouraged to use interactive methods such as role-play, project work, and problem-based tasks.

2.3 Reforms and Challenges

While the competency-based approach is now officially introduced, challenges remain, such as ensuring consistent implementation across regions and training teachers to effectively apply competency-focused assessment tools.

3. Comparative Analysis of Both Systems

Aspect	Germany	Uzbekistan
Assessment approach	Competency-based	Competency-oriented
Tools used	Projects, practical tasks, formative feedback	Tests, rating system, practical works
Grading	1–6 scale / A1–C2	0–100
Strengths	Flexibility, individualized	Transparency, unified

	feedback	standards
Challenges	Regional differences in implementation	Teacher readiness, methodological base

4. Discussion

Both countries aim to prepare learners for the demands of a rapidly changing world. Germany's long-established tradition of practical, student-centered assessment serves as a strong benchmark. Uzbekistan's education system, while relatively new in adopting competency-based principles, is progressing steadily. However, successful implementation requires continuous teacher training, high-quality assessment tools, and the integration of more practical evaluation methods.

Conclusion

The competency-based approach represents a significant improvement in modern education. Germany and Uzbekistan demonstrate strong commitment to this philosophy, though their levels of experience differ. Germany offers a mature, practice-driven assessment model, while Uzbekistan is developing a unified system that balances theoretical and practical evaluation. By adopting more of Germany's innovative and flexible assessment methods, Uzbekistan can further improve educational outcomes and better prepare students for global challenges.

THE RELATIONSHIP BETWEEN NATURE AND THE SELF IN WORDSWORTH

Author: **Nasiba Ibragimova**
3rd-year student, Chirchiq State Pedagogical University
inasiba647@gmail.com
Scientific Supervisor: Zilola Roziqova
Lecturer, Department of English Language Practice and Theory, Chirchiq State Pedagogical University
rozikova1625@gmail.com

Annotation: This research explores the profound connection between nature and the self in the poetry of William Wordsworth, one of the most influential figures of the English Romantic movement. The study focuses on how Wordsworth presents nature not merely as a backdrop but as a living, spiritual force that shapes human consciousness and moral sensibility. It examines his belief that communion with the natural world leads to self-discovery, emotional healing, and intellectual growth.

Keywords: William Wordsworth; Romanticism; nature; self; spirituality; imagination; emotional harmony; moral growth; human consciousness; poetic reflection.

Introduction. William Wordsworth stands as one of the central figures of English Romanticism, a movement that redefined the relationship between human beings and the natural world. His poetry reflects a deep philosophical and emotional engagement with nature, portraying it as a source of moral wisdom, inspiration, and inner peace. For Wordsworth, the natural environment was not a mere setting for human activity but a living presence that could shape thought, emotion, and identity. In an age of industrial expansion and social change, Wordsworth's poetry offered a spiritual alternative to materialism[1]. He believed that reconnecting with nature allowed individuals to rediscover simplicity, purity, and truth. Through direct experience of the natural world, the human mind could attain harmony and self-awareness. Nature, in his view, nurtures the imagination and restores the emotional balance lost in modern life. This study aims to examine how Wordsworth conceptualizes the dynamic interaction between nature and the self. By analyzing selected poems, it explores how his encounters with landscapes, memory, and sensory perception lead to personal transformation. The research also investigates the poet's evolving idea that the bond between humanity and nature represents the foundation of moral and spiritual development. Ultimately, the study seeks to demonstrate that in Wordsworth's vision, nature serves as both a mirror and a mentor, guiding the individual toward a higher understanding of self and the universe.

Methodology. This study employs a qualitative and interpretive literary analysis to explore the relationship between nature and the self in the poetry of William Wordsworth. The research

draws upon close textual reading, thematic analysis, and philosophical interpretation to uncover the poet's evolving vision of nature as a transformative force in human experience. The primary sources include Wordsworth's major works such as "Tintern Abbey," "The Prelude," "Ode: Intimations of Immortality," and "Lines Written in Early Spring." These poems are analyzed to identify patterns of imagery, tone, and symbolism that reveal how nature functions as a medium for self-realization and emotional renewal[2]. The study also examines how Wordsworth's personal experiences and reflections on memory influence his perception of the natural world. Secondary sources, including critical studies by scholars of Romanticism, provide theoretical support for understanding the poet's philosophy. The analysis applies an interdisciplinary framework, incorporating insights from psychology, phenomenology, and ecocriticism to explain how nature shapes human consciousness in Wordsworth's poetry. The interpretive method allows for a deep exploration of the poet's language, imagery, and metaphors, emphasizing how his spiritual and emotional development parallels his interaction with natural landscapes[3]. Through this approach, the research seeks to illuminate the unity between the external environment and inner consciousness that defines Wordsworth's poetic vision.

Results. The analysis of Wordsworth's poetry demonstrates that his representation of nature serves as a means of self-exploration and moral elevation. The study finds that the poet perceives nature as an active force capable of awakening thought and emotion rather than a passive background to human experience. Wordsworth's depictions of rivers, mountains, trees, and rural landscapes function as reflections of his inner states, revealing how external beauty corresponds to internal harmony. The findings indicate that Wordsworth's understanding of nature evolves from sensory enjoyment in his early poetry to a mature, philosophical engagement in his later works. In "Tintern Abbey," he associates the natural world with spiritual insight and memory, showing that the mind transforms sensory impressions into lasting emotional and moral awareness. In "The Prelude," nature becomes a teacher that guides the self toward intellectual growth and a recognition of humanity's connection to the divine. The research also reveals that solitude and reflection play a central role in Wordsworth's communion with nature. The poet's encounters with silence and stillness enable him to transcend ordinary perception and achieve self-knowledge[4]. This union between the outer world and the inner mind represents, for Wordsworth, the essence of poetic creativity.

Discussion. The findings of this study highlight that Wordsworth's poetic philosophy establishes nature as a central force in shaping human identity and spiritual awareness. His poetry reflects a belief that the external world possesses an intrinsic harmony that resonates within the human mind. Through observation and contemplation, the poet discovers that nature operates as a living consciousness that communicates moral and emotional truth. This vision challenges the rationalism of the eighteenth century by proposing that understanding comes not from logic alone but from the interaction between feeling and perception. Wordsworth redefines the concept of self through his encounters with the natural world. In his poetry, self-awareness emerges from moments of reflection within nature rather than from social or intellectual pursuits. The act of walking in the countryside, listening to rivers, or watching clouds becomes a form of meditation that reveals the unity between human thought and the universe. This harmony represents a spiritual awakening that transforms the poet's understanding of life and creativity. Moreover, the discussion emphasizes that Wordsworth's approach anticipates modern ecological and psychological thought. His idea that nature nurtures the emotional and moral dimensions of the self aligns with contemporary views on environmental consciousness and mental well-being. Wordsworth's portrayal of nature as a healer and guide underscores the therapeutic power of the natural environment, suggesting that personal balance and ethical growth depend on humanity's ability to remain connected to the earth. The discussion further reveals that Wordsworth's treatment of nature transcends mere description. He transforms natural imagery into a philosophical medium that expresses universal truths about existence, memory, and the human condition[5]. This integration of the sensory and the spiritual establishes him as a visionary who saw the natural world as a pathway to understanding both the divine and the self.

Conclusion. The study concludes that William Wordsworth's poetic vision presents nature as an essential element in the formation of the human self. His poetry reveals that the natural world serves not only as a setting for reflection but also as an active, spiritual presence that shapes thought, emotion, and morality. Through continuous engagement with nature, Wordsworth develops a philosophy that unites the external landscape with the inner life of the individual. The analysis demonstrates that Wordsworth's understanding of nature evolves into a profound belief in the unity between humanity and the natural order. Nature becomes both a teacher and a companion, guiding the mind toward peace, humility, and self-knowledge. The poet's emphasis on memory, imagination, and sensory experience shows how interaction with the natural environment awakens creative and ethical awareness.

REFERENCES

1. Wordsworth, W. (1992). The Prelude: 1799, 1805, 1850. Edited by Jonathan Wordsworth, M. H. Abrams, and Stephen Gill. W.W. Norton & Company, New York. pp. 1–452.

2. Abrams, M. H. (1971). Natural Supernaturalism: Tradition and Revolution in Romantic Literature. W.W. Norton & Company, New York. pp. 23–380.

3. Gill, S. (1989). William Wordsworth: A Life. Oxford University Press, Oxford. pp. 14–410.

4. Bloom, H. (2003). William Wordsworth (Bloom's Major Poets). Chelsea House Publishers, Philadelphia. pp. 5–230.

5. McGann, J. (1985). The Romantic Ideology: A Critical Investigation. University of Chicago Press, Chicago. pp. 32–290.

TASVIRIY SAN'AT DARSLARIDA REFLEKSIV TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING QO'LLANILISHI

Qobiljonova Jasmina Jasur qizi
Jizzax davlat pedagogika universiteti Tasviriy san'at mutaxassisligi magistranti
Telefon: +998(91)5682208
E-mail: jasminaqobiljonova1@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada tasviriy san'at darslarida refleksiv ta'lim texnologiyalarining qo'llanilishi, uning mazmuni va pedagogik ahamiyati yoritilgan. Refleksiya o'quvchining ijodiy faoliyatini tahlil qilish, o'z ishiga baho berish va kelgusidagi xatolarni bartaraf etish imkonini beruvchi samarali metod sifatida talqin etiladi. Maqolada refleksiyaning og'zaki, grafik, portfel, juftlik va guruh shakllari ko'rib chiqilgan hamda uning o'quvchilarning ijodiy salohiyatini rivojlantirishdagi o'rni tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Refleksiya, tasviriy san'at, pedagogik texnologiyalar, ijodiy fikrlash, o'quvchi faolligi, portfel, o'zini baholash.

Abstract: This article examines the use of reflective teaching technologies in visual arts classes and discusses their pedagogical significance. Reflection is interpreted as an effective method that enables learners to analyze their creative activities, evaluate their work, and correct mistakes in future tasks. The paper highlights various forms of reflection such as oral, graphic, portfolio-based, pair and group reflection, and analyzes their role in fostering students' creative potential and active learning.

Keywords: Reflection, visual arts, pedagogical technologies, creative thinking, student engagement, portfolio, self-assessment.

Аннотация: В данной статье рассматривается применение рефлексивных образовательных технологий на уроках изобразительного искусства и раскрывается их педагогическое значение. Рефлексия рассматривается как эффективный метод, позволяющий учащимся анализировать свою творческую деятельность, оценивать собственные работы и исправлять ошибки в дальнейшем. В статье изучены такие формы рефлексии, как устная, графическая, портфолио, парная и групповая рефлексия, а также проанализирована их роль в развитии творческого потенциала учащихся.

Ключевые слова: Рефлексия, изобразительное искусство, педагогические технологии, творческое мышление, активность учащихся, портфолио, самооценка.

Kirish. Zamonaviy ta’lim jarayonida o‘quvchi shaxsining faolligi, mustaqil fikrlashi va ijodiy yondasha olishi ta’lim samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biri sanaladi. Bugungi globallashuv davrida ta’lim mazmuni yangilanar ekan, pedagogik jarayonda interaktiv, shaxsga yo‘naltirilgan, refleksiv yondashuvlarning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Xususan, tasviriy san’at fani o‘qitilishida o‘quvchilarning individual fikriy tajribasi, estetik qarashlari va badiiy idroki shakllanishi jarayonida refleksiv ta’lim texnologiyalarini qo‘llash ijobiy natijalar beradi. Mazkur texnologiyalar o‘quvchini nafaqat tayyor bilimni qabul qiluvchi subyekt, balki o‘z ijodiy faoliyatini tahlil qiluvchi, baholovchi va rivojlantiruvchi mustaqil shaxs sifatida shakllantiradi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Refleksiya (lot. reflectio — “o‘ziga qaytish”, “o‘zini tahlil qilish”) didaktik jarayonda bilimlarni idrok etish, o‘z faoliyatini anglash va unga baho berishning muhim bosqichidir. Refleksiv ta’lim texnologiyasi esa o‘qitish jarayonida o‘quvchining ichki fikrlash mexanizmlarini faollashtiruvchi, uning o‘z faoliyatiga ongli yondashishga yordam beruvchi usul va vositalar majmuasidir. Tasviriy san’at darslari o‘z mohiyatiga ko‘ra, emotsional-intellektual jarayon bo‘lgani bois refleksiya bu darslarning ajralmas bo‘lagi hisoblanadi: o‘quvchi chizgan tasvirini kuzatadi, tahlil qiladi, xatolarini ko‘radi, ularni bartaraf etish yo‘llarini izlaydi, badiiy ifoda vositalaridan qay tarzda foydalanayotganini anglaydi.

So‘nggi yillarda tasviriy san’at ta’limi konsepsiyasida o‘quvchini “ijodkor shaxs” sifatida shakllantirish, badiiy fikrlashni rivojlantirish, mustaqil tahlil ko‘nikmalarini kuchaytirishga qaratilgan o‘quv-metodik yondashuvlar keng joriy etilmoqda. “Muhimi, innovatsion texnologiyalarni qo‘llash an’anaviy san’at ta’limi tamoyillarini inkor etmaydi, balki ularni yangi shakl va usullar bilan boyitadi. Ilmiy manbalarda qayd etilishicha, ta’lim jarayonining barcha jabhalariga innovatsion texnologiyalar joriy qilinib, amaliy natijalar berayotgani ta’limning to‘liq modernizatsiyalashganidan dalolatdir.” [1] Bu jarayonda refleksiv texnologiyalarning o‘rni alohida ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, boshlang‘ich va o‘rta ta’lim bosqichida o‘quvchilarda o‘z ijodi va o‘z faoliyati haqidagi mulohazalarni shakllantirish ularning badiiy saviyasi va qiziqishlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Refleksiv faoliyat natijasida o‘quvchi dars jarayonida egallagan bilimini umumlashtiradi, o‘zgarishlarni ko‘radi, o‘zini namoyon qilishga intiladi, bu esa kreativ tafakkurni shakllantiradi. Bundan tashqari, refleksiv ta’lim texnologiyalari tasviriy san’at darslarida o‘qituvchi bilan o‘quvchi o‘rtasida samarali pedagogik muloqotni yo‘lga qo‘yadi, o‘quvchini o‘z xatosidan qo‘rqmay fikr bildirishga undaydi, ijod jarayonida yuzaga kelgan qiyinchiliklarni bartaraf etishning individual strategiyalarini ishlab chiqishga yordam beradi. “Pedagog tomonidan ta’lim jarayonida innovatsion xarakterga ega turli faol metodlarning qo‘llanilishi talabalarni rivojlantirish, qobiliyatlarini yanada o‘stirishga xizmat qiladi.” [2] O’qituvchi esa refleksiya jarayoni orqali o‘quvchilarning badiiy fikrlash darajasi, o‘zlashtirish ko‘rsatkichlari, ijodiy yondashuvi haqida aniq tasavvurga ega bo‘ladi va darsni tashkillashtirish jarayonini takomillashtirish imkoniga ega bo‘ladi. “Innovatsion texnologiya — pedagogik jarayonda o‘qituvchi va talaba faoliyatiga yangilik, o‘zgarishlar kiritish bo‘lib, uni amalga oshirishda, asosan, interaktiv metodlardan to‘liq foydalaniladi.” [3]

Muhokama. Tasviriy san’at darslarida refleksiv texnologiyalarni qo‘llash ta’lim jarayonining sifat ko‘rsatkichlarini oshiradi, o‘quvchilarni o‘z ijodiy faoliyatini tahlil qiluvchi, mustaqil fikrlovchi shaxs sifatida shakllantiradi va badiiy-estetik rivojlanishiga zamin yaratadi. Shu sababli mazkur texnologiyani o‘quv jarayoniga ilmiy-metodik asoslangan holda joriy etish bugungi ta’limning dolzarb vazifalaridan biridir. Tasviriy san’at darslarida refleksiv ta’lim texnologiyalarining qo‘llanilishi o‘quv jarayonini takomillashtirish, o‘quvchilarning badiiy-idrokiy salohiyatini rivojlantirish hamda ijodiy mustaqilligini oshirishda samarali pedagogik mexanizm sifatida namoyon bo‘lmoqda. Tadqiqot davomida olingan nazariy va amaliy tahlillar shuni ko‘rsatdiki, refleksiya jarayonini to‘g‘ri tashkil etish o‘quvchilarning badiiy tafakkurini faollashtiradi, ular tomonidan chizilgan ishlarga tanqidiy va tahliliy yondashuvni shakllantiradi, shuningdek, o‘quvchi shaxsining o‘z imkoniyatlarini anglashiga yordam beradi.

Refleksiv texnologiyalar tasviriy san’at darslarida o‘quvchilarning nafaqat o‘rgatilgan mavzu yuzasidan bilimlarini mustahkamlashga, balki ularning emotsional-estetik idrokini, ijodiy fikrlash doirasini kengaytirishga xizmat qiladi. O’quvchi dars jarayonida yaratgan asarini kuzatish, baholash, o‘z xatosini aniqlash va to‘g‘rilash orqali o‘z-o‘zini rivojlantirishga intiladi. Bu jarayon o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, estetik qarashlari va ijodkorlik ko‘nikmalarining shakllanishi uchun muhim omildir.

Natijalar. Tasviriy san’at darslarida refleksiv texnologiyalardan foydalanishning eng muhim jihati shundaki, u o‘quvchini o‘z ijodiy faoliyatiga mas’uliyat bilan yondashishga undaydi. O’quvchilar o‘z ishlari ustida mulohaza yuritish jarayonida tasviriy vositalar — rang, chiziq, kompozitsiya, shakl kabi elementlardan to‘g‘ri va ongli foydalanishni o‘rganadilar. Bu esa darsning nazariy va amaliy qismlarini uyg‘unlashtirishga imkon beradi.

Amaliy kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, refleksiv texnologiyalar qo‘llanilgan darslarda o‘quvchilarning faolligi keskin oshadi. O’quvchilar o‘z ustida ishlashga intiladilar, ijodiy natijalarining sifatiga e’tibor qaratadilar. Dars oxirida refleksiya uyushtirilishi ularni keyingi darsga tayyorlaydi, o‘z ustida ishlashga ruhlantiradi. Shuningdek, tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, refleksiv texnologiyalardan foydalanilgan darslarda o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi o‘zaro muloqot mazmunan boyib, darsning kommunikativ sifati ortadi. O’qituvchi refleksiya yordamida o‘quvchilarning darsni qanday idrok etayotganini, ularning ehtiyoj va qiyinchiliklarini anglaydi hamda o‘quv jarayonini individual yondashuv asosida tashkil etadi. Bu esa ta’lim samaradorligini oshirishning muhim omili sifatida e’tirof etiladi.

Refleksiv metodlar tasviriy san’at darslari mazmuniga uyg‘un ravishda qo‘llanilganda o‘quvchilar o‘z tasviriy faoliyatini ongli ravishda boshqarish, ijodiy yechimlarni mustaqil topish, badiiy ifoda vositalaridan maqsadga muvofiq foydalanish ko‘nikmalariga ega bo‘ladi. Ushbu jarayon ularning ijodiy-pedagogik tafakkurini rivojlantirib, ta’lim jarayonida faollik va motivatsiyasini oshiradi. Natijada, o‘quvchilar san’atga nisbatan ongli munosabat shakllantiradi, tasviriy savodxonlik darajasi yuksaladi va shaxsiy o‘sish uchun ijobiy imkoniyatlar paydo bo‘ladi.

Xulosa. Umuman olganda, tasviriy san’at darslarida refleksiv ta’lim texnologiyalarini samarali joriy etish o‘quvchilarning ijodiy fikrlashi, mustaqil qaror qabul qilishi, o‘z-o‘zini tahlil qilishi hamda badiiy-estetik tafakkurining izchil rivojlanishini ta’minlaydi. Shu bois ushbu texnologiyalarni dars jarayoniga tizimli tarzda integratsiya qilish, pedagoglar malakasini oshirish, refleksiv yondashuvlarni o‘quv-metodik materiallarda keng yoritish bugungi ta’limning asosiy ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Refleksiv ta’lim texnologiyalari tasviriy san’at ta’limi sifatini tubdan yaxshilashga xizmat qiluvchi innovatsion yondashuv bo‘lib, u o‘quvchi shaxsining har tomonlama rivojlanishi, san’atga bo‘lgan qiziqishini oshirish, estetik tafakkurini kengaytirish va badiiy madaniyatini shakllantirishda beqiyos ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Zamonaviy tasviriy-pedagogik ta’limda an’ana va innovatsiyalar: izlanishlar va yechimlar” xalqaro ilmiy-nazariy anjuman materiallari, Buxoro – 2025, 4-bet
2. Z.F.SHaropova- “Ta’lim texnologiyalari”, “Navro‘z” nashriyoti, Toshkent-2019, 139-bet.
3. S.F.Abdirasilov- “Tasviriy san’at va uni o‘qitish metodikasi” «ILM ZIYO» nashriyot uyi, 2011-y, 79-bet.

ROBOTIKA VA AVTOMATLASHTIRISH: MASHINALAR INSONLARNI O’RNIDA

Turdaliev Mansur Normamatovich
Jizzax pedagogika mahorat markazi informatika fani katta o‘qituvchisi
+998(97) 325-05-54
E-mail: turdalievmansur1985@gmail.com

Аннотация. Робототехника - это отрасль науки и техники, которая занимается созданием роботов и других автоматизированных систем. Роботы могут быть использованы в различных отраслях промышленности, таких как производство, логистика, медицина и многие другие. Робототехника включает в себя создание как самих роботов, так и систем

управления ими. Для создания роботов используются различные материалы, такие как металл, пластик, керамика и другие. Системы управления могут быть как механическими, так и электронными.

Abstract. Robotics is a branch of science and technology that deals with the creation of robots and other automated systems. Robots can be used in various industries such as manufacturing, logistics, medicine and many others. Robotics includes the creation of both robots themselves and their control systems. To create robots, various materials are used, such as metal, plastic, ceramics and others. Control systems can be either mechanical or electronic.

Ключевые слова: анализ, оценка, исследования, технологии.

Keywords: analysis, evaluation, research, technology.

Robototexnika va avtomatlashtirish hayotimizga sezilarli darajada ta’sir ko‘rsatayotgan ikkita tez rivojlanayotgan texnologiyadir. Robotlar va avtomatlashtirish ishlab chiqarish, logistika, sog‘liqni saqlash va mijozlarga xizmat ko‘rsatish kabi turli sohalarda qo‘llaniladi.

Bu savolni tug‘diradi: Mashinalar qachon odamlarni almashtiradi?

Aniq javob yo‘q, ammo robotlar va avtomatlashtirish odamlarni almashtirishiga olib kelishi mumkin bo‘lgan bir nechta omillar mavjud.

Hosildorlikning oshishi

Robotlar va avtomatlashtirish vazifalarni odamlarga qaraganda tezroq va samaraliroq bajarishi mumkin. Bu jismoniy kuch, monoton ish yoki takroriy vazifalarni talab qiladigan ishlarda odamlarni almashtirishga olib kelishi mumkin.

Xarajatlarni kamaytirish

Robotlar va avtomatlashtirish ishlab chiqarish va texnik xizmat ko‘rsatish xarajatlarini kamaytirishi mumkin. Bu ish haqi xarajatlarning katta qismini tashkil etadigan ishlarda odamlarning o‘rnini bosishiga olib kelishi mumkin.

Ehtiyojlarning o‘zgarishi

Texnologiya rivojlanib borishi bilan inson ehtiyojlari o‘zgarishi mumkin. Masalan, odamlar odatiy vazifalarni bajarishdan ko‘ra ijodiy yoki intellektual ishlarga ko‘proq qiziqishlari mumkin. Bu odatiy vazifalarni talab qiladigan ishlarda odamlarning o‘rnini bosishiga olib kelishi mumkin. Biroq, robotlar va avtomatlashtirish bilan odamlarning o‘rnini bosishini sekinlashtiradigan yoki oldini oladigan omillar ham mavjud.

Vazifalarning murakkabligi

Robotlar va avtomatlashtirish odamlar bajara oladigan barcha vazifalarni bajara olmaydi.

Masalan, ular ijodiy fikrlash, hamdardlik yoki ijtimoiy o‘zaro ta’sirni talab qiladigan vazifalarni bajara olmaydi.

Yangi ish o‘rinlari

Robototexnika va avtomatlashtirish rivojlanib borishi bilan robotlar va avtomatlashtirilgan tizimlarni ishlab chiqish, ishlab chiqarish va texnik xizmat ko‘rsatish bilan bog‘liq yangi ish o‘rinlari yaratiladi.

Ijtimoiy va axloqiy ta’sirlar

Odamlarni robotlar va avtomatlashtirish bilan almashtirish ijtimoiy va axloqiy oqibatlarga olib kelishi mumkin. Masalan, bu ishsizlik va tengsizlikka olib kelishi mumkin.

Xulosa

Mashinalar qachon odamlarning o‘rnini bosishi noma’lum. Biroq, robototexnika va avtomatlashtirish kelgusi yillarda ham hayotimizga ta’sir qilishda davom etishi aniq.

Mumkin bo‘lgan ssenariylar

Robotlar va avtomatlashtirish odamlarni qanday almashtirishi mumkinligi haqida bir nechta mumkin bo‘lgan stsenariylar mavjud.

1-stsenariy: To‘liq almashtirish

Ushbu stsenariyda robotlar va avtomatlashtirish barcha ishlarda odamlarni butunlay almashtiradi. Bu uzoq kelajakda, robotlar va avtomatlashtirish odamlar bajara oladigan barcha vazifalarni bajarish uchun yetarlicha rivojlanganida yuz berishi mumkin.

2-stsenariy: Qisman almashtirish

Ushbu stsenariyda robotlar va avtomatlashtirish ba’zi ishlarda odamlarni almashtiradi, lekin hammasida emas.

Bu ehtimoli ko‘proq, chunki

robotlar va avtomatlashtirish odamlar bajara oladigan barcha

vazifalarni bajara olmaydi.

3-stsenariy: Birgalikda yashash

Ushbu stsenariyda odamlar va robotlar ishlarda birga yashaydi. Odamlar ijodiy fikrlash, empatiya yoki ijtimoiy o‘zaro ta’sirni talab qiladigan vazifalarni bajaradilar, robotlar esa jismoniy kuch, aniqlik yoki takrorlanuvchanlikni talab qiladigan vazifalarni bajaradilar. Kelajakka qanday tayyorgarlik ko‘rish kerak

Kelajakdan qat’i nazar, robotlar va avtomatlashtirish hayotimizda muhimroq rol o‘ynaydigan kelajakka tayyorgarlik ko‘rish muhimdir. Tayyorgarlik ko‘rish bo‘yicha ba’zi maslahatlar:c Robotlar va avtomatlashtirish bilan almashtirib bo‘lmaydigan ko‘nikmalarni rivojlantiring. Bunga ijodiy fikrlash, empatiya va ijtimoiy o‘zaro ta’sir bilan bog‘liq ko‘nikmalar kiradi.

Yangi texnologiyalar haqida bilib oling. Bu sizga robotlar va avtomatlashtirish sizning ishingizga qanday ta’sir qilishi mumkinligini tushunishga yordam beradi.

O’zgarishlarga tayyor bo‘ling. Mehnat dunyosi o‘zgarmoqda va siz bu o‘zgarishlarga tayyor bo‘lishingiz kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Генкин, А. Блокчейн. Как это работает и что ждет нас завтра / А. Генкин. - М.: Альпина Паблишер, 2018. - 804 с.

2. Генкин, Артем Блокчейн: Как это работает и что ждет нас завтра / Артем Генкин. - М.: Альпина Диджитал, 2018. - 301 с.

3. Дон, Тапскотт Технология блокчейн - то, что движет финансовой революцией сегодня / Тапскотт Дон. - М.: Эксмо, 2017. - 490 с.

4. Дрешер, Д. Основы блокчейна / Д. Дрешер. - М.: ДМК Пресс, 2018. - 125 с.

5. Дрешер, Даниэль Основы блокчейна: вводный курс для начинающих в 25 небольших главах / Даниэль Дрешер. - М.: ДМК Пресс, 2017. - 633 с.

VIRTUAL HAQIQAT: HAQIQIY KELAJAK YOKI SHUNCHAKI O’YINCHOQ

Turdaliev Mansur Normamatovich

Jizzax pedagogika mahorat markazi informatika fani katta o‘qituvchisi

+998(97) 325-05-54

E-mail: turdalievmansur1985@gmail.com

Аннотация. Сегодня виртуальной реальностью мало кого удивишь. Технология стала технически доступной и недорогой. С развитием информационных технологий, использование последних достижений компьютерного моделирования действий по ликвидации ЧС в профессиональной подготовке пожарных и спасателей является одним из приоритетных направлений. Реализация данного направления с помощью технологии «виртуальная реальность» позволяет достичь эффекта полного присутствия в трехмерной сцене смоделированной чрезвычайной ситуации.

Abstract. Today, few people are surprised by virtual reality. The technology has become technically accessible and inexpensive. With the development of information technology, the use of the latest achievements in computer simulation of actions to eliminate emergencies in the professional training of firefighters and rescuers is one of the priority areas. The implementation of this direction with the help of "virtual reality" technology makes it possible to achieve the effect of full presence in a three-dimensional scene of a simulated emergency.

Ключевые слова: анализ, оценка, исследования, технологии.

Keywords: analysis, evaluation, research, technology.

Virtual reallik (VR) - bu foydalanuvchilarga kompyuter tomonidan yaratilgan uch o‘lchovli dunyoga sho‘ng‘ish imkonini beruvchi texnologiya. VR tizimlari odatda tasvirlarni namoyish

qiluvchi garnitura va foydalanuvchilarga virtual dunyo bilan o‘zaro aloqada bo‘lish imkonini beruvchi kontrollerlardan iborat.

VR texnologiyasi bir necha o‘n yillar davomida mavjud bo‘lib kelgan, ammo yaqinda yanada qulayroq va ommabop bo‘lib qoldi. Bunga yuqori displey o‘lchamlari, pastroq apparat xarajatlari va takomillashtirilgan harakatni kuzatish algoritmlari kabi texnologik yutuqlar yordam berdi.

VR istiqbollari

VR texnologiyasi hayotimizning ko‘plab jabhalarini o‘zgartirish salohiyatiga ega. Undan quyidagi sohalarda foydalanish mumkin:

Ta’lim: VR ko‘proq interaktiv va qiziqarli o‘quv tajribalarini yaratish uchun ishlatilishi mumkin.

Sog‘liqni saqlash: VR turli kasalliklarni davolash, shuningdek, tibbiyot xodimlarini o‘qitish uchun ishlatilishi mumkin.

Ko‘ngilochar: VR o‘yinlar, filmlar va boshqa ko‘ngilochar shakllarning yangi shakllarini yaratish uchun ishlatilishi mumkin.

Sanoat: VR xodimlarni o‘qitish, simulyatsiyalar o‘tkazish va unumdorlikni oshirish uchun ishlatilishi mumkin.

VR cheklovlari

VR texnologiyasi hali ham rivojlanish bosqichida va bir qator cheklovlarga ega. Bularga quyidagilar kiradi:

Narxi: VR tizimlari hali ham ancha qimmat.

Ko‘zning charchashi: VRdan uzoq muddatli foydalanish ko‘zning charchashi va bosh og‘rig‘iga sabab bo‘lishi mumkin. Ko‘ngil aynishi: Ba’zi odamlar VRdan foydalanganda ko‘ngil aynishini boshdan kechirishadi.

Xulosalar

VR texnologiyasi katta salohiyatga ega, ammo u hali ham rivojlanishning dastlabki bosqichida.

Ushbu texnologiyalar yetuklashgan sari, ular o‘z cheklovlarini yengib o‘tadi va yanada qulayroq va ommabop bo‘lib boradi.

VR chindan ham kelajakmi?

Bu savolga aniq javob yo‘q. Bir tomondan, VR texnologiyasi katta salohiyatga ega va hayotimizning ko‘p jabhalarini o‘zgartirishi mumkin. Boshqa tomondan, VR texnologiyasi hali ham rivojlanmoqda va bir qator cheklovlarga ega.

VR kelajakda hayotimizda tobora muhim rol o‘ynashi mumkin. Biroq, VR chinakam kelajakka aylanishi uchun uning cheklovlarini bartaraf etish va uni yanada qulayroq qilish kerak.

Kelajakda VRning mumkin bo‘lgan istiqbollari

Kelajakda VR texnologiyasi yanada realistik va immersiv bo‘lib qolishi mumkin. Bu quyidagi texnologiyalarning rivojlanishi tufayli mumkin bo‘ladi:

Displey sifati yaxshilandi: VR garnituralari

yuqori aniqliklarga va kengroq ko‘rish maydoniga ega bo‘ladi. Bu virtual dunyoning yanada realistik va batafsil tasvirlarini yaratishga imkon beradi.

Harakatni kuzatish algoritmlari yaxshilandi: Kontrollerlar foydalanuvchi harakatlarini aniqroq kuzatib boradi. Bu foydalanuvchilarga virtual dunyo bilan tabiiyroq o‘zaro ta’sir qilish imkonini beradi.

Qo‘shimcha sensorlardan foydalanish:

VR tizimlari qo‘shimcha sensorlardan, masalan, chuqurlik sensorlari va bosh holati sensorlaridan foydalanadi. Bu virtual dunyoda mavjudlikning yanada realistik tuyg‘usini yaratadi.

Agar ushbu texnologiyalar muvaffaqiyatli joriy etilsa, VR yanada jozibador va foydali texnologiyaga aylanadi. Undan ko‘ngilochar sohalardan tortib ta’lim va sog‘liqni saqlashgacha bo‘lgan turli sohalarda foydalanish mumkin.

Tadbirkorlar VRdan qanday foydalanayotganiga oid ba’zi aniq misollar:

Matterport binolar va makonlarning 3D modellarini yaratish uchun VRdan foydalanadi. Ushbu modellardan virtual

turlar, xodimlarni o‘qitish va mijozlar taqdimotlari uchun foydalanish mumkin.

IKEA VRdan virtual do‘konlarni yaratish uchun foydalanadi. Bu mijozlarga

uydan chiqmasdan mahsulotlarni ko‘rish va qavat rejalarini tuzish imkonini beradi.

Ford VRdan xodimlarni yangi transport vositalarida o‘qitish uchun foydalanadi. Bu

o‘qitish vaqtini qisqartiradi va xavfsizlikni yaxshilaydi.

Johnson & Johnson VRdan tibbiyot mutaxassislarini

jarrohlik amaliyotlarini bajarishga o‘rgatish uchun foydalanadi. Bu davolash sifati va xavfsizligini yaxshilaydi.

VR texnologiyasi rivojlanib borishi bilan uning tadbirkorlarga yordam berish salohiyati faqat oshadi. VR tobora ko‘proq kirish mumkin va foydalanish osonlashadi, bu esa uni biznes uchun yanada jozibador qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Каланин И.И., Марков И.С., Петросян С.Х. Опыт организации подготовки специалистов МЧС России на основе технологии виртуальной реальности // Природные и техногенные риски (физико-математические и прикладные аспекты). 2021. № 3 (39). С. 51-56.

2. Чернодуб С.С., Беседина С.В. Роль и значение 3D моделирования в системе МЧС // Современные технологии обеспечения гражданской обороны и ликвидации последствий чрезвычайных ситуаций. 2015. №1 (6).

3. Коринна Лэйтан, Эндрю Мэйнард. Дополненная реальность повсюду // В мире науки. 2019. № 1/2. С. 6-7.

4. Церфус Д.Н., Ульяновский А.А. Виртуальная реальность как новая исследовательская технология и образовательная среда // Научно-аналитический журнал «Вестник Санкт-Петербургского университета Государственной противопожарной службы МЧС России». 2015. №4.

TASVIRLI MASALALARNI O’QITISHNING PEDAGOGIK AHAMIYATLARI

Eshqabulov Asilbek Raxmatullo o‘g‘li
Jizzax davlat pedagogika universiteti talabasi.
+998957074156
eshqabulov0228@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada tasvirli masalalarni o‘qitish metodikasi, ularning o‘quvchilarda mantiqiy fikrlash, tasavvur va tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi o‘rni yoritiladi.

Kalit so‘zlar: tasvirli masalalar, mantiqiy fikrlash, pedagogik yondashuv, interaktiv usullar, bosqichma-bosqich yechim, metodik tavsiyalar.

Аннотация: В данной статье раскрывается методика преподавания задач с изображениями и их роль в развитии у учащихся логического мышления, воображения и аналитических навыков.

Ключевые слова: задачи с изображениями, логическое мышление, педагогический подход, интерактивные методы, пошаговое решение, методические рекомендации

Annotation: This article explores the methodology of teaching visual problems and their role in developing students’ logical thinking, imagination, and analytical skills.

Keywords: visual problems, logical thinking, pedagogical approach, interactive methods, step-by-step solution, methodological recommendations.

Zamonaviy ta’lim jarayonida o‘quvchilarning mantiqiy tafakkuri, fazoviy tasavvuri va muammoli vaziyatlarni tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish muhim hisoblanadi. Bunda tasvirli masalalar alohida o‘rin tutadi. Tasvirli masalalar – bu matn, chizma, sxema, grafika yoki model orqali ifodalangan real yoki abstrakt vaziyatdan kelib chiqib yechim topishni talab qiladigan

masalalardir. Ular matematika, fizika, geometriya, informatika, texnologiya va hatto biologiya fanlarida keng qo‘llanadi.

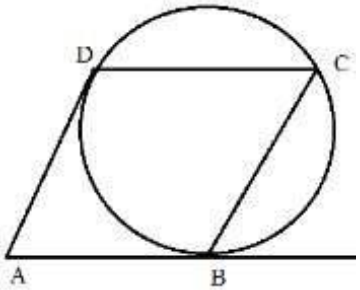
Tasvirli masalalarni yechish ko‘nikmasi o‘quvchining nafaqat fan bo‘yicha bilimini, balki ijodkorligi, tahliliy fikrlashi, sintez va taqqoslash qobiliyatlarini ham rivojlantiradi. Shu boisdan ushbu masalalarni yechish metodlarini ilmiy asosda o‘rganish dolzarbdir.

Planometriyaga oid eng sodda tasvirli masalalar, asosan berilgan tasvir(shakl)ga asoslanib, talab etilgan noma‟lum kattaliklarni topishdan iborat bo‘ladi. Bunda o‘quvchi shakldagi geometrik tushunchalarning ta’rifini va elementar xossalarini bilishi yetarli bo‘ladi. Shuningdek, eng sodda tasvirli masalalar lemma yoki sodda teoremalarni ifoda etadi. Bunday ko‘rinishidagi tasvirli masalalarni yechishda o‘quvchi o‘rganilgan tushunchani bilishi, tushunishi va amalda qo‘llay olishi mumkin, lekin tahlil, sintez, hulosa chiqara olmaydi

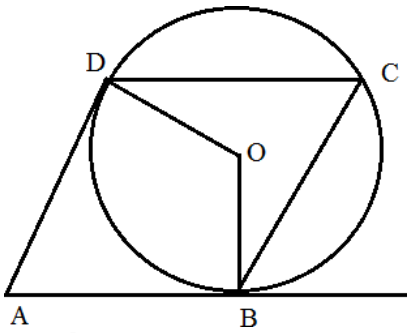
Tasvirli masalalarni o‘rgatishning pedagogik ahamiyati

- O’quvchilarda *mantiqiy fikrlash* rivojlanadi.
- *Fazoviy tasavvur* kuchayadi.
- *Muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilish* ko‘nikmasi shakllanadi.
- *Fanlararo integratsiya*ga erishiladi (matematika–fizika–informatika).
- O’quvchi ma’lumotlarni *vizual tahlil qilish*ni o‘rgana

Masala. *AB* va *AD* urinmalar. *ABCD* parallelogramm bo‘lsa, $\angle ABC$ = ?

Masalaning yechilishi: Aylana markazini *O* bilan belgilaylik. *O* nuqtani *B* va *D* nuqtalar bilan tutashtiramiz.

Masala shrtiga ko‘ra, *AD* va *AB* urinmalar. Bundan esa $\angle ADO = \angle ABO = 90^{\circ}$ o‘rinli. Ichki chizilgan va markaziy burchakning xossasiga ko‘ra $\angle DOB = 2 \cdot \angle DCB$. *ABOD* to‘rtburchak va *ABCD* parallelogramm ekanligidan, $\angle A + 90° + 2 \cdot \angle A + 90° = 360°$, $\angle A = 60°$ kelib chiqadi. Bundan esa, $\angle ABC = 120°$ ga teng.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. A. Parmanov, “Tasvirli masalalarni yechishning tasvirni to‘ldirish usuli”, JSPI Ilmiy nashrlar arxivi, 2020

2. S.S.Turdiboyev “Geometriya fanini o‘qitishda axborot texnologiyalarining o‘rni” Ta’limda axborot texnologiyalari, Jizzax, 2021

3. Е.Е.Семёнов “Геометрияни ўрганамиз” Тошкент “Ўқитувчи” 1990

AKSIOMATIK METOD ASOSIDA KO'PBURCHAK YUZASINI ANIQLASH USULLARI

Boymurzayev Shodibek Kengboy o'g'li
Jizzax davlat pedagogika universiteti talabasi.
+998991634502
shodibekboymurzayev@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada A. D. Aleksandrov tomonidan kiritilgan aksiomatik metod asosida ko'pburchaklar yuzalari aniqlangan.

Kalit so'zlar: To'plam, akslantirish, aksioma, yuza funktsiyasi, chiziqli funktsiya.

Аннотация. Многоугольные поверхности были идентифицированы на основе аксиоматического метода, предложенного Александровым.

Ключевые слова: множество, отражение, аксиома, поверхностная функция, линейная функция

Annotation: Article A. D. Polygon surfaces have been identified based on the axiomatic method introduced by Alexandrov.

Keywords: set, reflection, axiom, surface function, linear function.

$M-$ Yevklid tekisligidagi barcha ko'pburchaklar toplami bo'lsin.

1- ta'rif. Agar $f:M\to R$ akslantirish M toplamdan olingan har bir ko'pburchakka yagona musbat haqiqiy $f(M)$ sonni mos keltirsa, M toplamda ko'pburchak yuzasini kiritish usuli aniqlangan deyiladi.

Bu erda $f(M)$ son ko'pburchak yuzasini ifoda qiladi. Avvalo yuza aksiomalarini keltiraylik.

1. Teng ko'pburchaklar teng yuzalarga ega bo'ladi. Ko'pburchaklarning tengligi harakat yordamida aniqlanadi.

2. Agar F ko'pburchak umumiy ichki nuqtalarga ega bo'lmagan F_1 va F_2 ko'pburchaklardan tuzilgan bo'lsa u holda F ko'pburchak yuzasi F_1 va F_2 ko'pburchaklar yuzalari yig'indisi $f(F)=f(F_1)+f(F_2)$ ga teng.

3. Tomonlari uzunliklari 1 ga teng bo'lgan F kvadrat yuzasi $f(F)=1$ ga teng.

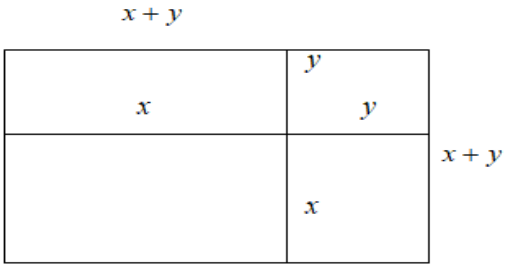
1 - teorema. $M-$ toplamda yuza aksiomalarini qanoatlantiradigan $f(F)$ funksiya mavjud bo'lsa, bu funksiya tomonlari x va y larga teng bo'lgan to'g'ri to'rtburchaklar uchun $f(F)=x\cdot y$ ko'rinishida bo'ladi.

Isbot: $P-$ to'g'ri to'rtburchak tomonlari x va y lardan iborat bo'lsa, uning yuzasi $f(F)=f(P)$ albatta x va y o'zgaruvchilarga bog'liq bo'lib, $f(x,y)$ aynan $x\cdot y$ ga teng ekanligini isbotlashimiz kerak. Bitta tomoni $y=y_0$ o'zgarmas va ikkinchi tomoni x o'zgaruvchi bo'lgan to'g'ri to'rtburchaklarni qaraylik. U holda $f(x,y)$ funksiya $f(x,y_0)=g(x)$ bir o'zgaruvchili bo'lib, $f(x)>0$ va $f(x_1+x_2)=f(x_1)+f(x_2)$ monaton o'suvchi bo'lish shartlarini qanoatlantiradi. Matematik analiz kursidan ma'lumki, agar $y=f(x)$ funksiya uchun $f(x)>0$, $f(x_1+x_2)=f(x_1)+f(x_2)$ bo'lib, monaton o'suvchilik shartlarini bajarilsa, u chiziqli funksiya bo'ladi, ya'ni $f(x,y_0)=kx$ .Qarayotgan to'g'ri to'rtburchaklar uchun endi $x=x_0=const$ va y o'zgaruvchi bo'lsin. Ya'ni $f(x,y)=g_1(y)\cdot x$. Agar $x=1$ bo'lsa, $f(1,y)=g_1(y)$. U holda $f(x,y)=g_1(y)\cdot x=f(1,y)\cdot x$, $x=1$ ekanligidan $f(1,y)=f(y,1)=f(1,1)\cdot y$

Ya’ni $f(1,y)$ to‘g‘ri to‘rtburchak yuzasi $f(1,1)$ kvadrat yuzasini y o‘zgaruvchiga ko‘paytirishdan hosil bo‘ladi. Barcha topilganlarni umumiylashtirsak,

$$f(x,y)=f(1,1)\cdot x\cdot y=x\cdot y.$$

Ikkinchi usul:Tomoni uzunligi a ga teng bo‘lgan P kvadrat yuzasi $f(P)=a^2$ ga teng ekanligidan $f(F)$ akslantirish tomonlari uzunliklari x va y sonlarga teng bo‘lgan to‘g‘ri to‘rtburchak uchun $f(F)=x\cdot y$ ko‘rinishida bo‘lishligini isbotlaymiz. Tomonlari uzunliklari x va y sonlarga teng bo‘lgan to‘g‘ri to‘rtburchak tomonlarini kvadratga to‘ldiramiz.

U holda Aleksandrov aksiomalariga ko‘ra $S_{kv}=(x+y)^2=x^2+y^2+2xy$. Ikkinchi tomondan chizmadan bu kvadrat yuzasi additivlik xossasiga ko‘ra, ikkita kvadrat x^2 va y^2 va ikkita to‘g‘ri to‘rtburchak yuzalari yig‘indisiga teng. $S-$ bilan to‘g‘ri to‘rtburchak yuzasini belgilaylik, $S_{kv}=x^2+y^2+2S$, $x^2+y^2+2xy=x^2+y^2+2S$, $S=xy$.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

[1]. Podayeva N.T., Juk D.A. Leksii po osnovaniyam geometrii. Eles: EGU. 2005.

[2]. Cheshkova M. A. Osnovaniya geometrii. Izdatelstvo AGU. Barnaul. 1999.

MUNTAZAM VA YARIM MUNTAZAM KO’PYOQLI SIRTLAR

Sodiqova Zarifa Baxtiyor qizi

Jizzax davlat pedagogika universiteti talabasi

+99888 705 97 04

bakhtiyorovnazara@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada muntazam va yarim muntazam ko‘pyoqli sirtlar o‘rganilgan. Muntazam ko‘pyoqli sirtlarning beshtadan ortiq turi mavjud emasligi isbot qilingan.

Kalit so‘zlar: Ko‘pyoqli sirt, yassi va ko‘pyoqli burchaklar, to‘la egrilik, Eyler xarakteristika, kesilgan tetraedr, kesilgan oktaedr, kesilgan ikosododekaedr.

Аннотация: В статье исследуются правильные и полуправильные многоугольные поверхности. Доказано, что существует не более пяти типов правильных многогранных поверхностей.

Ключевые слова: многогранная поверхность, плоские и многогранные углы, полная кривизна, характеристика Эйлера, усечённый тетраэдр, усечённый октаэдр, усечённый икосододекаэдр.

Annotation: The article explores regular and semi-regular polygonal surfaces. It has been proven that there are no more than five types of regular polyhedral surfaces.

Keywords: Polyhedral surface, flat and polyhedral angles, full curvature, Euler characteristic, truncated tetrahedron, truncated octahedron, truncated icosododecahedron.

1– tarif. Barcha yoqlari o‘zaro teng muntazam ko‘pburchaklardan tashkil topgan qavariq ko‘pyoqqa – muntazam ko‘pyoqli sirt deb ataladi.

1-teorema. Mutazam ko‘pyoqli sirtlarning beshtadan ortiq turlari mavjud emas.

Isbot. x- bilan muntazam ko‘pburchak sonini, y- bilan esa uning burchaklari sonini belgilaylik. Agar $x=y$ bo‘lsa, muntazam uchburchak hosil bo‘ladi. Ma’lumki, qavarriq muntazam

ko‘pburchak ichki burchaklari yig‘indisi $180(y-2)$ ga teng. Agar $180(y-2)$ ifodani y ga bo‘lsak, muntazam ko‘pburchakning bitta burchagi hosil bo‘ladi. Agar $\frac{180(y-2)}{y}$ ifodani x - ga ko‘paytirsak, yna ko‘pburchakning jami ichki burchaklari yig‘indisi hosil bo‘ladi. U holda

$$\frac{180(y-2)}{y}\cdot x < 360^0,\quad \frac{x(y-2)}{y}<2,\quad (x-2)(y-2)<4.$$

Oxirgi tengsizlikdagi x va y lar o‘rinlariga 5 dan katta sonni qo‘yish mumkin emas.

2-ta’rif. Agar ko‘pyoqli sirtlar har xil muntazam ko‘pburchaklardan tashkil topgan bo‘lsa, ular yarim muntazam ko‘pyoqli sirtlar deb ataladi.

Kesilgan tetraedr –Yarim muntazam ko‘pyoqli sirt bo‘lib, uning ixtiyoriy uchida bitta muntazam uchburchak va ikkita muntazam oltiburchak uchlari joylashgan. Shuning uchun uning har bir uchidagi yassi burchaklari $\frac{\pi}{3},\frac{4\pi}{3},\frac{4\pi}{3}$ ga teng. Kesilgan tetraedrning ixtiyoriy uchidagi ko‘pyoqli burchaklari o‘zaro teng bo‘lib, $\alpha=\frac{\pi}{3}+2\cdot\frac{4\pi}{3}=\frac{9\pi}{6}=3\pi$ ga teng. U holda uning har bir uchidagi egriligi $k=2\pi-\alpha=2\pi-3\pi=-\pi$ ga teng. Kesilgan tetraedrning $B=12$ ta uchlari, $\Gamma=8$ ta yoqlari hamda $P=18$ ta qirralari bo‘lib, uning Eyler xarakteristikasi $\chi(F)=12+8-18=2$ ga teng. Bundan uning to‘la egriligi $T(k)=2\pi\cdot\pi=4\pi$ ga teng ekanligi kelib chiqadi. Kesilgan oktaedr –yarim muntazam ko‘pyoqli sirt bo‘lib, uning ixtiyoriy uchida bitta kvadrat hamda ikkita muntazam oltiburchak uchlari joylashgan. Kesilgan oktaedr ikkita muntazam Platon ko‘pyoqli sirtlaridan oktaedr va kublarning kesishmasidan hosil bo‘lgan. Uning 8 ta oltiburchakli yoqlari oktaedrga va 6 ta kvadratli yoqlari geksaedrga tegishlidir. Kesilgan oktaedrni oktaedr yoqlarida muntazam oltiburchaklar hosil qiladigan tekisliklar bilan kesishdan hosil qilish mumkin. Ko‘pgina manbalarda kesilgan oktaedr Kelvin yoki Fyodorovlarning kubooktaedrlari nomi bilan ham ataladi. Kesilgan oktaedrning $B=24$ ta uchlari, $\Gamma=14$ ta yoqlari hamda $P=36$ ta qirralari bo‘lib, $\chi(F)=24+14-36=2$ ga teng. Uning to‘la egriligi $T(k)=4\pi$. Kesilgan ikosododekaedr – yarim muntazam ko‘pyoqli sirt bo‘lib, uning har bir uchida ikkita muntazam uchburchak hamda ikkita muntazam beshburchaklarning uchlari joylashgan. Uning 12 ta beshburchakli yoqlari dodekaedr yoqlariga, 20 ta uchburchakli yoqlari ikosaedr yoqlariga tegishlidir. Ikosododekaedrning har bir uchidagi yassi burchaklari $\frac{\pi}{3},\frac{\pi}{3},\frac{3\pi}{5}$ *va* $\frac{3\pi}{5}$ ga teng. Shuning uchun uning ixtiyoriy uchidagi yassi burchaklari o‘zaro teng bo‘lib, $\alpha=2\cdot\frac{\pi}{3}+2\cdot\frac{3\pi}{5}=\frac{28\pi}{15}$ ga teng. U holda har bir uchidagi egriligi $k=2\pi-\frac{28\pi}{15}=\frac{2\pi}{15}$ ga teng. Ikosododekaedrning $B=30$ ta uchlari, $\Gamma=32$ ta yoqlari hamda $P=60$ ta qirralari bo‘lib, Eyler xarakteristikasi $\chi(F)=30+32-60=2$ ga teng bo‘lib, to‘la egriligi $T(k)=4\pi$ ga teng.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

[1]. Vasileva M. N. “ Geometriya odnosvyaznix mnogogrannix poverxnostey Keplera - Puanso”. RGPU im. A. I. Gersina, 2017.

[2]. Danilova O.. “ Geometriya neodnosvyaznix mnogogrannix poverxnostey Keplera - Puanso”. RGPU im. A. I. Gersina, 2017.

SUFFIXAL INTERFERENCE IN L2 FRENCH AMONG UZBEK-SPEAKING LEARNERS

Laura-Aquilina Kavilova
Romano-germanic languages department Jizzakh State Pedagogical University

Abstract: This article offers an expanded linguistic analysis of suffixal interference errors observed in Uzbek-speaking learners of French (A2–B1). Drawing on contrastive linguistic theory, typology, and morpho-pragmatic frameworks, it argues that the structural opposition between Uzbek (agglutinative, suffix-driven, morphologically transparent) and French (fusional, lexically constrained, pragmatically non-morphological) results in systematic derivational errors. The article presents deeper explanatory arguments for why learners overgeneralize, misapply, or pragmatically misinterpret French suffixes. It also proposes a multi-level pedagogical solution based on explicit contrastive instruction, morphological consciousness-raising, and corpus-based input enhancement.

Keywords: Uzbek-speaking learners, derivation, suffixation, interference, morphopragmatics, L2 French

The acquisition of derivational morphology in French presents considerable difficulty for Uzbek-speaking learners due to profound typological contrasts between the two languages. While Uzbek relies heavily on suffixation as a core mechanism of word formation, French uses derivation in a more limited, historically conditioned way. Uzbek speakers, accustomed to transparent morpheme–meaning correspondences and high productivity of affixes, assume that French suffixation is similarly flexible. This leads to the creation of forms that appear "logical" from an Uzbek morphological perspective, yet violate French derivational norms [Booij 2005].

Importantly, suffixational transfer errors do not arise merely from ignorance of French morphology. Rather, they reflect a deeper cognitive and linguistic expectation: learners project the morphological worldview of Uzbek—where derivational rules are predictable and rarely blocked—onto French, which requires a fundamentally different approach. Thus, interference is not accidental but systematic.

This article expands the analysis by offering more detailed linguistic reasoning regarding:

- why Uzbek speakers transfer suffixal strategies;
- why French derivation resists such transfer;
- how morpho-pragmatic mismatches reinforce errors; and
- what pedagogical solutions can address these challenges.

Agglutinative languages like Uzbek promote the expectation that:

1. morphemes have stable, segmentable boundaries;
2. each suffix carries a clear meaning;
3. roots combine with wide sets of suffixes.

This encourages learners to perceive morphology as an algorithmic system, where affixes function as rules rather than lexical accidents. Conversely, French fusional morphology follows the principles of:

- lexicalization (many derived words behave as independent lexical units);
- etymological restriction (suffixes apply only to specific bases);
- semantic opaqueness (derivation may involve unpredictable meaning shifts).

Thus, Uzbek students approach French derivation with an analytic mindset unsuited to fusional morphology, expecting regularity where French offers irregularity. Uzbek derivational suffixes have high functional load [Narzulloyeva, 2025: 189-190]. They express:

- profession (*-chi*: *baliqchi* "fisherman")
- possession (*-dor*: *ilm-dor* "knowledgeable")
- absence (*-siz*: *tuzsiz* "saltless")
- collectivity (*-lik*: *insonlik* "humanity")
- affection (*-jon*)
- diminutiveness (*-cha*)

French derivation, in contrast, separates semantic and pragmatic functions. Suffixes encode primarily lexical class or abstract categories, rarely social-emotional nuance. Thus, when Uzbek

learners use French suffixes to mimic emotional or attitudinal effects, they unintentionally violate French pragmatic norms. Uzbek allows parallel derivations (e.g., *shirin → shirinlik*, *katta → kattalik*), while French often blocks theoretically possible words:

- *grand → grandeur*, not grandité
- *écouter → écoute*, not écoutation
- *aller* → no derived noun allation

For Uzbek learners, the concept of *derivational blocking* is linguistically counterintuitive. They assume "if the meaning exists, the form must exist"—a logic inherited from their L1 morphology. This leads to systematic errors:

- *****marchation (patterned on *organisation*)
- *dormition (analogized to *sélection*)

The error is not random creativity but structural calquing based on Uzbek's productive derivational rules. Uzbek-speaking learners treat French suffixes as universal operators. For instance:

- -eur is interpreted as "agent of action":

→ *écrire* → *écriv-eur* (correct)
→ *manger* → *mange-eur* (correct)
→ *marcher* → **marcheur* (incorrect in most contexts)

They assume any verb can generate an agent noun because Uzbek *-chi* attaches freely to nearly any root. Uzbek *-lik* = quality, state, abstraction, container for adjectives and nouns [Rasulova 2022: 100]. Learners therefore create:

- *****rapidité for "speed" (instead of *vitesse*)
- *****fortité (instead of *force*)
- *****petité (instead of *petitesse*)

The underlying cognitive pattern is: *To express a quality, add an abstract suffix, just like -lik.* This leads to widespread overextension of *-ité* and *-tion*. Uzbek affectionate forms (e.g., *opajon*) prompt learners to create French forms such as:

- *****sœurette for polite address
- *****mamette as a general affectionate term

However, in French such diminutives are:

- stylistically limited
- contextually marked (children's speech, informal playfulness)
- often considered archaic or overly sentimental

Uzbek learners do not realize that French relies on lexical strategies (e.g., *chère mère*, *petite sœur*, intonation) rather than suffixation to express closeness. A common misconception is that each French suffix corresponds to exactly one Uzbek suffix.

Learners map:

- *-iste* ↔ *-chi*
- *-ité* ↔ *-lik*
- *-eur* ↔ "agent noun"
- *-ette* ↔ "diminutive"

But these parallels are only superficial. The divergences are structural, semantic, and pragmatic. French learners must understand that derivational suffixes in French are not interchangeable slots but part of the lexicon. Uzbek learners internalize morphological composition early: a root + suffix chain is perceived as the "normal" linguistic operation. This leads to:

- projection of L1 schemas onto L2 lexicon;
- automatic search for "appropriate" French suffixes;
- resistance to memorizing French derivational idiosyncrasies.

Thus, French derivation is incompatible with their morpho-cognitive expectations. French classroom input rarely highlights derivational morphology explicitly. As a result:

- learners encounter derived words as unanalyzed wholes;
- they attempt to infer patterns through analogy;

- analogies fail due to etymological irregularities.

Lack of morphological awareness training exacerbates errors. Learners transfer not only suffixes but derivational categories [Ringbom, 2007]:

- noun of profession
- abstract noun of quality
- instrument noun
- diminutive noun
- affective noun

If French does not provide a direct morphological equivalent, learners still attempt to generate one based on L1 categories. Uzbek uses suffixation to encode respect (*-lar*), affection (*-jon*), diminutiveness (*-cha*). French does not. Thus, learners incorrectly assume French must also embed pragmatic values in morphology, leading to hyperderivation in attempts to sound polite or affectionate [Roché, 2011]. Teachers must systematically present contrasts between Uzbek and French derivation:

- productive vs. non-productive suffixes
- semantic load of each suffix
- blocked forms and irregular patterns
- pragmatically marked suffixes in both languages

Tables highlighting "false equivalences" (e.g., *-lik* ≠ *-ité* in many cases) are essential. Students should be trained to:

- detect derivational morphemes in input;
- identify permissible vs. impermissible derivations;
- notice semantic shifts (*légal* → *légalité*, not *loi* → **loité*).

Awareness leads to reduced experimentation and more caution. Provide learners with incorrect forms and ask them to:

1. identify the suffixal logic;
2. explain why it does not work in French;
3. propose acceptable alternatives.

This method strengthens metalinguistic insight. Uzbek speakers need explicit instruction that in French:

- politeness = pronouns, modals, discourse markers
- affection = lexical choice, intonation, diminutive *petit*
- respect = titles, honorific address forms

Replacing morphological pragmatics with syntactic/lexical pragmatics reduces transfer. A corpus of authentic French texts helps learners to observe real derivational patterns; to distinguish frequent from rare suffixation; to avoid "inventing" forms based on intuition. Under guidance, learners notice derivation clusters (*création, créatif, créateur*) without overgeneralizing. Learners must memorize high-frequency derivatives as independent lexical items. French derivation cannot be acquired purely through rules; it requires lexicalization-driven learning. Suffixal interference among Uzbek-speaking learners of French is structurally motivated, cognitively reinforced, and pragmatically compounded. The typological gap between the two languages makes derivational transfer almost inevitable at A2–B1 stages. However, with systematic contrastive instruction, explicit morphological awareness, and pragmatic retraining, learners can gradually develop native-like sensitivity to French derivational norms.

References:

1. Booij, G. (2005). The grammar of words: An introduction to linguistic morphology. Oxford University Press.
2. D.B.Narzulloyeva (2025). Interlinguistic barriers in teaching french: interlingual influence and its pedagogical solutions. Строительство и образование, 4 (2), 187-193.
3. Cross-linguistic influence in French vocabulary acquisition by Uzbek learners. Foreign Language Education Review, 6(1), 89–104.

4. Ringbom, H. (2007). Cross-linguistic similarities in foreign language learning. Multilingual Matters.
5. Roché, M. (2011). Les suffixes en français contemporain: productivité et contraintes. Langue Française, 171(3), 27–45.

BIOLOGIYA TA’LIMIDA XORIJIY VA MILLIY TAJRIBALARNI INTEGRATSIYA QILISH

Karomatov Axliddin Xamzayevich
Jizzax viloyati pedagogik mahorat markazi bosh mutaxassisi
Tel: +998 99-623-53-59
Email: axliddinkaromatov79@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada biologiya ta’limini modernizatsiya qilish jarayonida xorijiy tajribalarni o‘rganish va ularni milliy ta’lim amaliyotiga tatbiq etishning afzalliklari, amaliy muammolari va yechimlari tahlil qilingan. Rivojlangan davlatlar — Finlyandiya, Janubiy Koreya, Singapur, Yaponiya va Germaniyaning aniq va tabiiy fanlar, xususan, biologiya ta’limidagi ilg‘or metodlari o‘rganilib, O’zbekistondagi ta’lim amaliyoti bilan qiyoslangan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, innovatsion pedagogik texnologiyalar, STEAM-model, kompetensiyaga asoslangan yondashuv, laboratoriya amaliyotlari va raqamli resurslar biologiya ta’limi samaradorligini sezilarli oshiradi. Maqola biologiya ta’limini takomillashtirish bo‘yicha amaliy takliflar bilan yakunlanadi.

Kalit so‘zlar: biologiya ta’limi, xorijiy tajriba, milliy ta’lim, STEAM, kompetensiya, laboratoriya, innovatsion metodlar, raqamli ta’lim.

Аннотация: В данной статье анализируются возможности применения зарубежного опыта в процессе модернизации преподавания биологии, преимущества и возникающие проблемы. Изучены передовые методики Финляндии, Сингапура, Японии, Южной Кореи и Германии в области естественных наук, сопоставленные с национальной практикой образования Узбекистана. Результаты исследования показывают, что внедрение инновационных педагогических технологий, STEAM-подхода, компетентностной модели, лабораторных работ и цифровых ресурсов значительно повышает эффективность обучения биологии. Статья завершена практическими рекомендациями по совершенствованию биологического образования.

Ключевые слова: биологическое образование, зарубежный опыт, национальная система образования, STEAM, компетенции, лаборатория, инновационные методы, цифровизация.

Abstract: This article analyzes the possibilities of integrating foreign experience into the modernization of biology education in Uzbekistan, highlighting its advantages, challenges, and solutions. Advanced practices from Finland, Singapore, Japan, South Korea, and Germany in the teaching of natural sciences were studied and compared with national educational approaches. The research results demonstrate that the implementation of innovative teaching technologies, the STEAM model, competency-based learning, laboratory practices, and digital resources significantly enhances the effectiveness of biology education. The article concludes with practical recommendations for further improving biology education in Uzbekistan.

Keywords: biology education, international experience, national education, STEM, competence, laboratory practice, innovation, digital learning.

Kirish. O’zbekiston ta’lim tizimida so‘nggi yillarda biologiya fanini o‘qitish mazmunini modernizatsiya qilish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish va fanlarni chuqurlashtirilgan tarzda o‘qitish bo‘yicha muhim islohotlar amalga oshirilmoqda. Aniq va tabiiy fanlar, xususan, biologiya — ekologik tafakkurni shakllantirish, biologik xavfsizlikni ta’minlash, sog‘lom turmush tarzini rivojlantirish va zamonaviy kasbga yo‘naltirishda alohida ahamiyatga ega.

Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, biologiya ta’limining samaradorligi ko‘proq laboratoriya amaliyotlari, integratsion yondashuv, tadqiqot metodologiyasi, raqamli texnologiyalar va STEAM-integrasiya darajasiga bog‘liq. Shu nuqtayi nazardan O’zbekiston ta’lim

tizimida ham xorijiy tajribalarni o‘rganish, tahlil qilish va moslashtirish strategik zaruratga aylanmoqda.

Adabiyotlar tahlili. STEAM -real hayot talablaridan kelib chiqqan holda akademik ilmiy-texnikaviy konsepsiya doirasida integratsiyalashgan holda o‘qitishdir. Bu ta’lim tizimi yangicha metodika va ishlanmalarga boy bo‘lgan tizim. Bu tizim bilan o‘quvchilarimizni texnologiyalar bilan hamnafas bo‘lgan holda tarbiyalash, qiziqtirishini texnolgiya, muhandislik, san’at, matematika fanlari bilan birga uyg‘un holatda o‘qitishni takomillashtirishdir.

M.Abjalova umumta’lim maktablarida sinf-dars tizimidan loyihaviy faoliyatga tomon o‘tish, fundamental bilimlarni funksional bilimlarga ko‘chirish, ularni amaliyotda faol qo‘llash jarayoni orqali fanlar integratsiyasi, kesishmasida muammolar yechimining yangicha yo‘llarini izlash, lozim topilsa, kashf etishga yo‘naltirish kabi vazifalarni qo‘yadi.Ta’lim jarayoniga STEAM ta’lim tizimining joriy etilishi natijasida kelajakda innovatsion iqtisodiyotni yaratish uchun zarur bo‘lgan kasblarni egallashga zamin yaratilishini namoyon etish va kreativlik mohiyatini anglatishi aytib o‘tilgan.

D.Kojuxarova ta’limning mohiyati va unda axborot texnologiyalarining o‘rni ko‘rib chiqib, axborot texnologiyalari bo‘yicha dars o‘tish uchun taklif qilingan variant STEAM yondashuvi orqali amalga oshirilganligi ta’kidlab o‘tilgan

Shuningdek, O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O’zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-son Farmonida ta’lim sifatini oshirish, o‘qituvchilarning kasbiy mahoratini rivojlantirish masalalari alohida belgilab berilgan. Shu sababli ham biologiya fani o‘qituvchilarida pedagogik texnikani rivojlantirish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Bundan tashqari, “2021–2023-yillarda xalq ta’limi tizimini isloh qilish bo‘yicha milliy dastur”da ham ta’lim sifatini oshirish va o‘qituvchilarning kasbiy mahoratini rivojlantirish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan.

Metodologiyasi. Tadqiqot jarayonida nazariy metodlar (ilmiy adabiyotlar tahlili, qiyosiy tahlil, umumlashtirish, tizimlashtirish, analitik, induktiv va deduktiv yondashuvlar), empirik metodlar (pedagogik kuzatuv, so‘rovnoma, testlar, tajriba-sinov ishlari, statistik tahlil) hamda matematik metodlar (statistik ma’lumotlarni qayta ishlash) qo‘llanildi.

Tahlil va natijalar. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ta’lim sohasida olib borilayotgan islohotlar, biologiya fanini o‘qitishda zamonaviy yondashuvlardan foydalanishni talab etmoqda. Umumiy o‘rta ta’lim maktablaridagi yuqori sinf o‘quvchilarini STEAM ta’lim texnologiyalari biologiyani boshqa fanlar bilan birlashtirib o‘qitishni ta’minlaydi. Bu orqali o‘quvchilar biologik jarayonlarni tushunishda matematik va texnologik konsepsiyalarni qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Genetika va seleksiya boblari mavzularini o‘qitish jarayonida amaliy va loyiha ishlarini bajarish orqali biologiyaning nazariy jihatlarini hayotga tatbiq etish imkoniyati beriladi.

biologiya fanlarini o‘qitishda STEAM yondashuvini qo‘llash orqali o‘quvchilarda biologiya faniga bo‘lgan qiziqishni yanada uyg‘otish va ularning amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirish mumkin.

Xulosa. Xulosa shundan iboratki, xorijiy tajribalarni biologiya ta’limiga joriy qilish O’zbekiston ta’lim sifatini oshirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Finlyandiya, Singapur, Yaponiyaning ilg‘or metodlari — tadqiqotga asoslangan o‘qitish, laboratoriya amaliyoti va raqamli texnologiyalarni qo‘llash — milliy ta’lim tizimiga moslashtirilsa, o‘quvchilarning kompetensiyasi, ilmiy dunyoqarashi va amaliy ko‘nikmalari sezilarli ravishda oshadi. Taklif etilgan yechimlar biologiya ta’limining zamonaviy modelini shakllantirishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. OECD. Education in Finland: Best Practices in Natural Science Teaching. – Paris, 2019.
2. Ministry of Education Singapore. Biology Curriculum Framework. – Singapore, 2020.
3. STEM Education in South Korea. Seoul National University, 2018.
4. Japan Science and Technology Agency. Life Science Education Report, 2017.
5. Abjalova. M See discussions, stats, and author profiles for this publication at: Presentation February 2021 DOI: 10.13140/RG.2.2.28787.66084

6. Kozhuharova, D. (2022). STEAM in Information Technology Education. Педагогически Форум, 10(4), 22–28

RUHIY JAROHATLAR VA MIGRANT OILALARDA ULG‘AYAYOTGAN TARBIYASI QIYIN O‘QUVCHILARNING XULQ-ATVORIGA TA’SIRI

Jabborov Maqsud Mashrabovich
Jizzax viloyat pedagogik markazi, p.f.f.d. (PhD)
maksudteacher@mail.ru , +998915642023

Annotatsiya: Ushbu maqolada ruhiy jarohatlarning mazmuni va ularning turlari tahlil qilinib, tarbiyasi qiyinlashayotgan o‘quvchilarda kuzatiladigan xulqiy muammolarning shakllanishida bolalik davrida olingan psixologik shikastlar hamda migrant oilalarga xos ijtimoiy-psixologik omillarning ta’siri ilmiy jihatdan yoritiladi.

Аннотация: В данной статье анализируется содержание и виды психологических травм, а также научно рассматривается влияние полученных в детстве психологических повреждений и социально-психологических факторов, характерных для семей мигрантов, на формирование проблемного поведения у учащихся с трудностями в воспитании.

Kalit so‘zlar: ruhiy jarohatlar, tarbiyasi qiyin o‘quvchilar, tarbiya, bolalikdagi psixologik shikastlar, migrant oilalar, xulqiy muammolar, ijtimoiy-psixologik omillar.

Ключевые слова: психологические травмы, трудные учащиеся, воспитание, детские психологические повреждения, семьи мигрантов, поведенческие проблемы, социально-психологические факторы.

KIRISH

Jamiyat rivojlanishining inqirozli davrlarida inson oila va oilaviy baxtning qadrini chuqurroq anglash va his qilish tabiiy hol hisoblanadi. Bu fikr A.M. Gendin va boshqa olimlarning sotsiologik tadqiqotlarida ham tasdiqlangan. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozlari nafaqat mehnat jamiyatlariga, balki oilalarga va alohida shaxslarga ham qo‘shimcha yuk bo‘lib tushadi. Inqiroz sharoitida oilaviy va shaxslararo munosabatlarda sezilarli o‘zgarishlar yuz beradi. Matbuot xabarlariga ko‘ra, bir qator G‘arb mamlakatlarida suitsid holatlari sezilarli darajada ko‘paymoqda. Gendin oilani inson hayotining eng muhim va xavfsiz maskani, qiyin davrlarda yashirin panoh ekanligini ta’riflaydi. Masalan, Gollandiyada qadimdan bir an’ana mavjud bo‘lgan: ish faoliyatidan uyga qaytganda odam poyabzallarini darvozadan tashqarida qoldirib kirgan; bu esa ishdagi tashvishlarni uyga olib kirilmasligining belgisi sifatida qaralgan.[1]

ADABIYOTLAR TAHLILI

So‘nggi yillarda ruhiy jarohatlar va ularning tarbiyasi qiyin o‘quvchilarga ta’siri masalasi ko‘plab pedagogik va psixologik tadqiqotlarda o‘rganilgan. A.M. Gendin (2005) ruhiy jarohatlar oilaviy muhitda shakllanishi va bolalik davrida olingan psixologik travmalarning o‘quvchilarning xulq-atvoriga ta’siri haqida keng ma’lumot beradi. U oilani inson hayotidagi eng muhim ijtimoiy maskan sifatida ko‘radi va inqirozli sharoitlarda oilaviy qo‘llab-quvvatlashning ahamiyatini ta’kidlaydi.

Shuningdek, Bolotov va Petrov (2018) migrant oilalarda o‘sayotgan bolalarning tarbiyaviy muammolarini o‘rganib, ularning ruhiy jarohatlar natijasida xulq-atvori va ijtimoiy moslashuviga qanchalik ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatadi. Tadqiqotlar shuni isbotlaydiki, migrant oilalardagi ijtimoiy-psixologik omillar bolalarning o‘zini tutishi, akademik natijalari va sinfdoshlar bilan munosabatlariga sezilarli darajada ta’sir qiladi.

Xalqaro tadqiqotlar ham shu yo‘nalishda olib borilgan. Masalan, Evans va Hamblin (2020) o‘quvchilarda psixologik travmalar va ularning xulq-atvorga ta’sirini tahlil qilib, ruhiy jarohatlar va oilaviy muhit o‘rtasidagi mustahkam bog‘liqlikni ko‘rsatadi. Shu bilan birga, ruhiy shikastlar va stressning o‘quvchilarning ijtimoiy va akademik faoliyatiga salbiy ta’siri amaliy misollar bilan tushuntirilgan.

O‘zbekistonda olib borilgan tadqiqotlar (Jabborov, 2023) ruhiy jarohatlar bilan bir qatorda migrant oilalardagi bolalar xatti-harakatlaridagi o‘zgarishlarni ham o‘rganadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, pedagoglar va ota-onalar o‘quvchilarning ruhiy holatini chuqur anglab, individual yondashuvni qo‘llashlari muhimdir.

O‘smirlarning fiziologik, psixologik, aqliy rivojlanishi bilan bir qatorda uning jamiyatdagi maqomi (statusi) ham o‘zgarib boradi. Bu omillar natijasida o‘smirlarning oilada ijtimoiylashuv jarayoni sof tarbiya sifatida emas, ko‘plab tendensiyalar va o‘zaro munosabatlar natijasi sifatida namoyon bo‘lishi kerak. Lekin bu farzandga ijtimoiylashuv ta’siridagi rejalilik va stixiyalilik nisbati o‘z-o‘zidan stixiyalilik foydasiga o‘zgarishi kerak, degani emas. Aksincha, ta’sir nozikroq, o‘zaro qo‘llab-quvvatlash, oilaning boshqa a’zolari taqdiri bilan qiziqish shaxsning muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvi uchun sharoitlar yaratadi. Bunday oilalarda ota-ona ham, farzand ham (ayniqsa, shaxs sifatida shakllanib bo‘lganlar) birontasini tarbiyalayotganliklarini yoki tarbiya ta’siriga tushib qolganliklarini aniq-tiniq his etmaydilar. [2]

METODOLOGIYA VA NATIJALAR

Kundalik hayotimizda biz aziyat chekadigan oddiy ruhiy jarohatlar

Har safar yo‘talganimizda, biror yerimizni shilib olganimizda yoki qornimiz og‘rib qolganda shifokor huzuriga yugurib bormaymiz. Bu kabilarni, odatda, uyda o‘zimiz davolaymiz. Albatta, agar yaxshi bo‘lavermasak, ba’zida shifokorga borishga zarurat tug‘ilishi mumkin, ammo aksariyat vaqtlarda professional tibbiy ko‘riksiz ham o‘z sog‘lig‘imizni qayta tiklash qobiliyatiga egamiz. Kichik ruhiy jarohatlar ham bundan istisno emas. Ruhiy jarohat olganimizda birinchi hissiy-emotsional yordam ko‘rsata olsak, ruhiy salomatlik bo‘yicha soha mutaxassisi ko‘magisiz ham ruhiy salomatligimizni qayta tiklay olishimiz mumkin.

Quyida emotsional birinchi yordam zaruriyati tug‘ilishi mumkin bo‘lgan oddiy ruhiy jarohatlar sanab o‘tilgan:

1. Rad etilish: Uchrashuvga chiqqanda notanish inson, ish beruvchilar, do‘stlarimiz va umr yo‘ldoshimiz tomonidan doimo rad etilamiz. Rad javoblarini kundalik hayotning mayda tana jarohatlariga qiyoslash mumkin.

2. Mag‘lubiyat: Biz tez-tez o‘z oldimizga qo‘ygan maqsadlarga erishish yo‘lida qoqilamiz; maktabda nazorat savollarini yechishda, o‘z oldimizga qo‘ygan va tugallash umidida bo‘lgan vazifalarda. Muvaffaqiyatsizliklar hissiy-emotsional shamollashga o‘xshaydi, davosiz qoldirilsa, u psixopnevmoniyaga aylanishi mumkin.

3. Yolg‘izlik: Yolg‘izlik hech birimizga yot emas, xuddi mavjud munosabatlarimiz hissiy ehtiyojlarimizga munosib emasdek. Muammo shundaki, qancha o‘zimizni yolg‘iz va yakkalangan his etsak, “munosabat mushaklarimiz” shuncha zaiflashib boradi.

4. Ajralish va yo‘qotishlar: Hayotda vaqti-vaqti bilan yo‘qotishlarni boshdan kechiramiz; qarindoshlarimiz vafot etganda, do‘stimiz shahardan ko‘chib ketganda, farzandlarimiz uyni tark etganlarida yoki sevimli jonivorimiz o‘lib qolganda. Ajralishdan so‘ng hayotimizni qay yo‘sinda barpo etishimiz bu sinovdan emotsional jihatdan kuchliroq yoki ruhiy zaifroq bo‘lib chiqishimizni aniqlashi mumkin.

5. Shilqim va yopishqoq fikrlar: Shilqim va yopishqoq fikrlar girdobiga o‘ralashib qolish oson, ma’yus yoki norozi hislarni qayta-qayta o‘ylagmiz kelaveradi va fikrlarimizni o‘zgartirishga qiynalamiz. Biroq bunday qilish hissiy yaralarmizni yulib olishga o‘xshaydi - bu ularning bitib ketishiga imkon bermaydi.

6. Aybdorlik: Biz haftada bir necha soatni kichik va o‘rtacha kattalikdagi aybdorlikni his qilishga sarflaymiz, agar bu uzoq vaqt davom etsa, diqqatmizni o‘g‘irlashi va ish hamda zarur vazifalarga e’tiborimizni jamlash qiyin kechishi mumkin. To‘xtovsiz aybdorlik hissi eng yaqin munosabatlarimizni zaharlashi va ba’zida butun oilaga o‘z ta’sirini o‘tkazishi mumkin.

7. O‘ziga bo‘lgan hurmatning pastligi: Biz tez-tez o‘zimizga bo‘lgan hurmatni yo‘qotib qo‘yamiz - bunday kunlarda ozimiz va qobiliyatlarimizni o‘ta past baholaymiz va ularni kamsitamiz. O‘zini past baholash xuddi kuchsizlangan immun tizimiga o‘xshaydi - u bizni yanada zaiflashtiradi va boshqa ruhiy jarohatlarni olishimiz ehtimolligini yanada oshiradi.

Bir ruhiy jarohat boshqasini chaqiradi

Bu hissiy “jarohatlar”ning har biri ruhiy salomatligimizga va ayniqsa, bu jarohat uzoq vaqt qarovsiz qoldirilsa, hattoki jismoniy salomatligimizga o‘z ta’sirini o‘tkazishi mumkin. Bilakning lat yeyishi bizni ortiqcha urinishga va natijada yelkamizni ham jarohatlab olishga olib kelishi mumkin, bu esa orqa mushaklarimizni oyoqda yurishga qiynalish darajasidagi zo‘riqishiga sabab bo‘lishi mumkin. [3]

Ruhiy jarohatlar ham bir-birining ahvolini xuddi shu tarzda tanglashtiradi. Rad etilish davolanmasa, u o‘zimizga beriladigan bahoga zarar yetkazishi mumkin, bu esa o‘z navbatida o‘z himoya qobig’imizga kirib olib, odamlarni o‘zimizdan itarishga olib kelishi va yanada yakkalanib qolishimiz hech gap emas, shu pallada o‘zimizni yolg’iz va qanday qilib do‘stlarmiz bizdan yuz o‘girgani haqidagi mislsiz o‘ylar girdobida his qilamiz, bu esa to‘liq rivojlangan depressiyaga olib kelishi mumkin.

XULOSA

Ruhiy jarohatlar paydo bo‘lgan kezdayoq, ularni davolash kasallikning rivojlanib ketishini to‘xtatib qolishi va mayda jarohatlarning yig’ilib borish va yiriklashib ketish ehtimolini kamaytiradi.

Garchi biz sodiq va yordamga shay do‘stlar davrasida bo‘lsak ham, vaziyatni o‘z qo‘limizga olish zarar qilmaydi; bular o‘z jarohatimizni bog’lab qo‘yish, o‘zimizni yupatish, boshimizda aks sado berib aylayotgan zararli o‘y-xayollar girdobiga barham berish yoki o‘zimizga beradigan bahoni qaytadan tiklash kabilardan iborat bo‘lishi mumkin. Eng asosiysi, ogoh bo‘lish, sizga ruhiy jarohat yetganida vaziyatni qo‘lga olish vaqti yetganini anglashdir.

Bora-bora uzoq yillarga mo‘ljallangan va farzandlaringiz hamda oila a’zolaringiz bilan ham ulasha oladigan — shaxsiy psixologik dori qutichangizni yaratib olasiz.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Z.K.Ismoilova. Pedagogika. - Toshkent: Intellekt, 2021 y. -B 67.

2. M.Jabborov. Tarbiyasi qiyin o‘quvchilar bilan ishlash metodikasini takomillashtirish. // Maktab va hayot. №8 2023. 25-27 b.

3. https://azizapulatova.medium.com/

SINGAPUR TA’LIM YONDASHUVIDAN FOYDALANIB UMUMTA’LIM MAKTABLARIDA TABIIY FANLAR AMALIYOTINI TAKOMILLASHTIRISH

Jabborov Maqsud Mashrabovich
Jizzax viloyat pedagogik markazi, p.f.f.d. (PhD)
maksudteacher@mail.ru , +998915642023

Annotatsiya: Ushbu maqolada jahon ta’lim tizimi tajribalari, xususan Singapur ta’lim tizimi tahlil qilingan. Singapurda tabiiy fanlarni o‘qitish usullari, tabiiy fanlar o‘quv dasturi hamda ularning samarali qo‘llanilishi o‘rganilib, bu tajribalarni O‘zbekiston ta’lim tizimida qo‘llash imkoniyatlari tahlil qilingan.

Abstract: This article examines the experiences of the world education systems, with a particular focus on the Singapore education system. The teaching methods and curriculum of natural sciences in Singapore were studied, and the best practices for their effective application in the educational system of Uzbekistan were analyzed.

Аннотация: В данной статье рассматриваются мировые образовательные системы, с особым вниманием к системе образования Сингапура. Изучены методы преподавания и учебная программа по естественным наукам в Сингапуре, а также проанализированы лучшие практики для их эффективного применения в системе образования Узбекистана.

KIRISH

Tabiiy fanlar (kimyo, biologiya, fizika, geografiya) ahamiyatini fan-texnika va texnologiya rivoji, ishlab chiqarish sohalari hamda kundalik hayotdagi roli bilan aniqlash mumkin. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida tabiiy fanlarni o‘qitish o‘quvchilarda hayotiy tasavvurlarni shakllantirish, amaliy faoliyat orqali bilimlarni qo‘llay olish ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2020 yil 29 aprelda tasdiqlangan Xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida 48 ta maqsadli ko‘rsatkichni amalga oshirish mexanizmlari belgilangan. Masalan, 2030 yilga borib o‘quvchilar bilimini baholash bo‘yicha PISA xalqaro dasturi reytingida O‘zbekistonning jahondagi etakchi 30 ta mamlakat qatorida bo‘lishi rejalashtirilgan.

- Bizga miqdor emas, sifat kerak. Bunga erishish uchun esa horij tajribasini yaxshilab o‘rganish zarur. Qaysi davlat kadrlar tayyorlashga alohida e‘tibor qaratsa, o‘sha yutadi. Ilmiy asoslangan tajriba asosida kadrlar tayyorlash tizimini yo‘lga qo‘yish eng muhim vazifamizdir, degan edilar O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyev.

ADABIYOTLARNI TAHLILI

Ayrim olimlar maorif ishining rivojlanishi bilan tanishish uchun boshqa mamlakatlarga bordilar. Bu sayohatlarning natijalarini nashr etib, muallimlar o‘z milliy maktabini takomillashtirish yo‘llarini ko‘rsatdilar. Mamlakatimizda N.Usmonov, N.Salimova, P.Jo‘raev, Yu.Erxanova kabilar xorijiy mamlakatlar ta‘lim tizimi masalalarida ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borganlar.

TADQIQOT NATIJALARI VA MUHOKAMA

Singapur XX asrgacha Buyuk Britaniya mustamlakasi bo‘lib, 1959-yildagina mustaqilligini qo‘lga kiritdi. O‘sha kezlari aholining 95 foizini xitoy, hind va malay xalqlari tashkil etgani bois darslar ularning ona tilida o‘tilgan. Ingliz tilida esa faqat yevropaliklar so‘zlashgan. Bunday vaziyatda yangi jamiyatni shakllantirish uchun, avvalo, yangi ta’lim tizimini joriy etish zarur edi. Natijada Singapur ta’limi bugungi kunga qadar 3 bosqichni bosib o‘tdi. Birinchi bosqich — 1959–1979-yillarda barcha ta’lim dasturlari standartlashtirildi. Maktablarda o‘qitish uchun asosiy til etib ingliz tili tanlandi. Shu yillari ta’limni rivojlantirish dasturi doirasida 83 ta maktab qurilib, davlat tomonidan moliyalashtirildi. Oliy ta’limni rivojlantirishga alohida e’tibor qaratildi.

1979-yildan 1997-yilga qadar davom etgan ikkinchi bosqichda esa ta’lim sifatini oshirishga urg‘u berildi. Maktablarda sinflar bolalarning qobiliyatiga ko‘ra ixtisoslana boshladi. 1992-yili texnik ta’lim instituti tashkil etilib, maktablarda maxsus texnik ta’lim joriy qilindi.

1997-yildan ta’lim tizimidagi mavjud imkoniyatlarni ko‘proq mablag‘ evaziga yaxshiroq ta’lim olish imkoniyati yaratildi. Shuningdek, 2008-yildan maktablardagi ommaviy ta’lim bekor qilinib, fuqarolar butun hayoti davomida olishi mumkin bo‘lgan individual ta’lim dasturlariga yo‘l ochildi.

Nima uchun Kembrij ta’limiy yondashuvi?

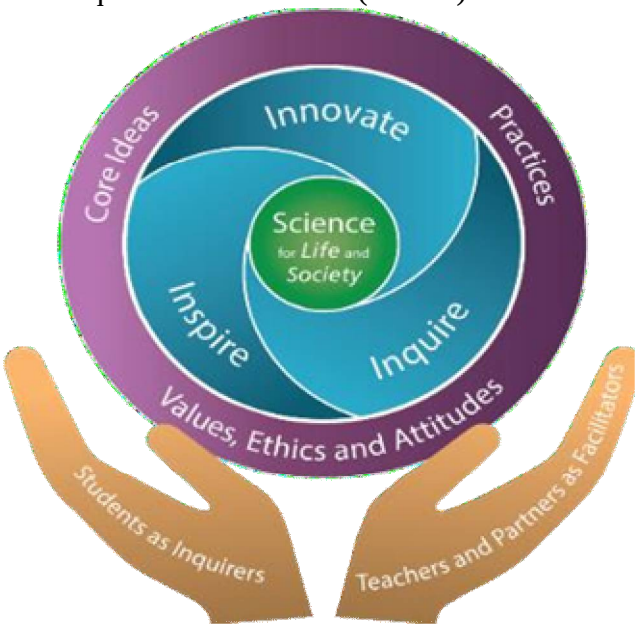
Ta‘lim olish Singapurda - jamiyat siyosatida etakchi o‘rinlarda turadi. Singapur Ta‘lim Vazirligining asosiy maqsadlaridan biri o‘quvchilarning iqtidorini aniqlashga, ular potensiallarini amalga oshirishga, butun hayoti davomida bilimlarni olishga intilish va qiziqishni rivojlantirishga ko‘mak berishdan iborat. Singapur ta‘lim tizimi – ***Ta’lim bu-hayotga tayyorlash emas, balki hayotning o‘zi*** tamoyili asosida qurilgan.

Tabiiy fanlar darsliklari majmuasining so‘nggi nashri Kembrij Boshlang‘ich tabiiy fanlar o‘quv dasturi asosida yaratilgan. Ushbu o‘quv dasturi qayta ko‘rib chiqilgan va fanda asosiy g‘oyalar, amaliyotlar va qadriyatlar, axloq va munosabatlarni o‘zlashtirish o‘rtasidagi muvozanat zarurligini ta’kidlaydi. Bundan tashqari, mavzular asosida texnologik ixtirolar, ijtimoiy ta’sirlar va fanning qimmatli jihatlari o‘zaro bog‘langan tarzda bayon etilgan. Shuningdek, u tabiiy dunyoda fundamental tushunchalarning keng qamrovini ochib beradi.

Bu turkumning o‘ziga xos jihati shundaki, u har ikki dunyo Buyuk Britaniyadan Kembrij o‘quv dasturi, shuningdek, Singapurdan sinovdan o‘tgan metodologiyalarni taklif etadi.

Singapur tabiiy fanlar o‘quv dasturi asosi ilmiy izlanish ruhi va amaliyoti asosida tuzilgan hamda fan amaliyoti uchun muhim bo‘lgan uchta ajralmas sohani belgilaydi: bilim,tushunish va qo‘llash; ko‘nikmalar va jarayonlar; qadriyat va munosabatlar. O‘quv dasturi o‘quvchilarga fanga intilish mazmunli va foydali ekanligini tushunishga imkon beradi, chunki u fanning kundalik hayotda, jamiyatda va atrof-muhitdagi orni bilan bog‘liq bilimlar, muammolar va savollarga asoslangan. Bu bog‘liqlik model orqali ifodalangan (1-rasm). 2019 yilgi Singapur fan o‘quv dasturi doirasida jarayonlar ko‘nikmalari fan amaliyotining muhim qismidir. Ko‘rish, taqqoslash, tasniflash va boshqalar kabi turli xil jarayon ko‘nikmalari mavjud. Ushbu o‘quv

dasturi o‘quvchilarga hayot, o‘rganish, fuqarolik va ish uchun fan bo‘yicha mustahkam poydevor qo‘yish uchun Singapurdagi fan ta’limining yo‘nalishini qamrab oluvchi qayta ko‘rib chiqilgan. Fan o‘quv dasturiga asoslangan. Singapurdagi fan ta’limining uchta “IN” - Inspire, Inquire va Innovate bilan ifodalangan qarashlariga o‘quvchilarda ilmiy bilimlar, amaliyotlar va qadriyatlarda kuchli asoslarnirivojlantirish orqali erishish mumkin(1-rasm).

1-rasm. *O‘quv dasturi asosi*

Qayta ko‘rib chiqilgan fan o‘quv dasturi asosi (1-rasm) Singapurdagi tabiiy fanlar ta’limining yo‘nalishini o‘z ichiga oladi va o‘quvchilarga fan bo‘yicha hayot, o‘rganish, fuqarolik va mehnat uchun mustahkam poydevor qo‘yishni ta'minlaydi.

Markazdagi “Hayot va jamiyat uchun fan” tabiiy fanlar ta’limi maqsadlarining mohiyatini aks ettiradi. O‘quvchilarning shuningdek, muammolarni ijodiy hal qilish, qaror qabul qilish va tekshirish kabi ko‘nikmalari rivojlantiriladi.

Practices of Science – Tabiiy fanlarda amaliyot. Amaliyotlar uchta komponentdan iborat:

(a) Fanda fikrlash va harakat qilish usullarini ko‘rsatish (WOTD);
(b) Ilmiy bilimlarning mohiyatini tushunish (NOS);
(c) Fan, texnologiya, jamiyat va atrof-muhit bilan bog‘liqligi (STSE).

Tabiiy fanlar amaliyotining tarkibiy qismlari

Tabiiy fanlar amaliyotining 3 ta tarkibiy qismiga quyidagilar kiradi:

1) O‘ylash va tabiiy fanlarni o‘rganish usullarini namoyish etish;
2) Ilmiy bilimlarning mohiyatini tushunish;
3) Tabiiy fanlarni texnologiya, jamiyat va atrof muhit bilan bog‘lash.

Amaliyotlar

O‘qituvchilar o‘quvchilarni fan amaliyotiga jalb qilishlari va ilmiy bilimlarning izlanishlar orqali qanday rivojlanishini tushunishlariga yordam berishlari tavsiya etiladi. Fan amaliyotining tarkibiy qismlaridan biri fikrlash va harakat qilish usullaridir. U o‘quvchilarga savol berish orqali o‘rganishida yordam beradi, turli ko‘nikmalar va jarayonlarni o‘z ichiga oladi.

Fikrlash va harakat qilish usullari orasida ustuvorlikning aniq ketma-ketligi yo‘q.

Masalan, ma’lumotlarni tahlil qilish va sharhlash yoki tajriba/tadqiqot o‘tkazishda savollar berish va muammolarni aniqlash jarayonida savollar paydo bo‘lishi mumkin.

Xususan, imkoniyatlar yaratish ko‘nikmasi o‘quvchilar savollar berish va muammonianiqlash bilan shug‘ullanayotganda yoki tushuntirish uchun reja tuzishda, yechimlarni loyihalashda foydalanish mumkin.

XULOSA

Hozirgi kunda tabiiy fanlarni o‘qitishda an’anaviy nazariy yondashuvlardan, ya’ni o‘quvchilarga tayyor materiallarni berishga asoslangan metodlardan ma’lum darajada voz kechish va amaliy, tajribaga yo‘naltirilgan ta’limga e’tibor qaratish dolzarb bo‘lib qolmoqda. Shu bilan birga, o‘quvchilarning kundalik hayotida tabiiy fanlarga oid bilimlarni amaliyotda qo‘llay olish salohiyatini shakllantirish, ularning mustaqil fikrlash, tahlil qilish va muammoli vaziyatlarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga katta ahamiyat berish lozim. Bunday yondashuv o‘quvchilarning faolligini oshiradi, ilmiy dunyoqarashini kengaytiradi va ularni amaliy faoliyatga tayyorlaydi.

Bundan tashqari, ta’lim sifatini oshirish bo‘yicha bir qator xalqaro tashkilotlarning tadqiqotlari ham shuni tasdiqlaydi. Xususan, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) tomonidan 15 yoshli o‘quvchilarning o‘qish, matematika va tabiiy fanlar bo‘yicha savodxonlik darajasini baholashga qaratilgan PISA – o‘quvchilar yutuqlarini baholash xalqaro dasturi tadqiqotlari natijalari o‘zbek ta’lim tizimi uchun muhim indikator sifatida e’tiborga molikdir. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchilarning tabiiy fanlar bo‘yicha amaliy ko‘nikmalari va mustaqil fikrlash darajasi ularning global reytingdagi o‘rniga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi.

O‘zbekiston Respublikasi ta’lim tizimini rivojlantirish bo‘yicha 2025 yilgacha mo‘ljallangan konsepsiyada ham o‘quvchilarning tabiiy fanlar bo‘yicha bilim va ko‘nikmalarini oshirish, amaliy yondashuvlarni tatbiq etish, PISA xalqaro dasturi reytingida yuqori o‘rinlarni egallashga erishish asosiy maqsad sifatida belgilangan. Shu tariqa, umumta’lim maktablarida tabiiy fanlarni o‘qitishda yangi pedagogik texnologiyalar, interaktiv metodlar, STEAM yondashuvi va amaliy mashg‘ulotlarni keng joriy etish orqali o‘quvchilarning ilmiy fikrlash, tahlil va yaratish salohiyatini rivojlantirish rejalashtirilgan. 2025 yilga kelib, o‘quvchilarning tabiiy fanlar bo‘yicha bilim va ko‘nikmalari xalqaro standartlar darajasiga yetkazilishi, amaliy yondashuvlar orqali ularning mustaqil fikrlash va muammolarni hal qilish salohiyati sezilarli darajada oshirilishi kutilmoqda.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida 2019 yil 23 avgust kuni xalq ta’limi tizimini rivojlantirish, pedagoglarning malakasi va jamiyatdagi nufuzini oshirish, yosh avlod ma’naviyatini yuksaltirish masalalariga bag’ishlangan videoselektor yig’ilishidagi nutqidan.

2. Anvar Xo’jaev, Singapur ta’lim tizimi: jahon maorifida yetakchi brendga aylangan, Ma’rifat gazetasi,11.01.2019

3. Mashrabovich J. M. WAYS TO DEVELOP SELF-EDUCATION SKILLS IN STUDENTS RAISED IN MIGRANT FAMILIES //AMERICAN JOURNAL OF EDUCATION AND LEARNING. – 2025. – Т. 3. – №. 7. – С. 357-364.

3. https://www.mceducation.com – Marshall Cavendish Education | Education Solutions Provider | MCE – Marshall Cavendish Education Pte Ltd -Singapur ta’lim nashriyoti platformasi

4. https://www.mceducation.com.hk/jsci_res/simulation/JS_sim10_1_EE/

OLIY TA’LIM TIZIMIDA TALABALAR SALOMATLIGI VA ULARNING O‘Z-O‘ZINI BOSHQARISH KO‘NIKMALARI: IJTIMOIY-PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK JIHATLAR

Xaqiqatbekov Zafarbek Shavkatbek o‘g‘li
Namangan davlat universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola zamonaviy oliy ta’lim muassasalarida talabalar salomatligi va ularning o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirishning ijtimoiy-pedagogik va psixologik aspektlarini tizimli tarzda o‘rganishga bag‘ishlangan. Tadqiqot jarayonida talabalar sog‘lig‘iga ta’sir etuvchi ichki va tashqi omillar, shuningdek, o‘zini boshqarish ko‘nikmalarining akademik va shaxsiy muvaffaqiyat bilan bog‘liqligi ilmiy yondashuvlar asosida tahlil qilindi. Maqolada talabalar salomatligini saqlash va o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini shakllantirishning pedagogik strategiyalari, metodik tavsiyalar va innovatsion uslublar yoritilgan. Shu bilan birga, ilmiy tadqiqotlar natijalari oliy ta’lim tizimida psixologik xizmatlar va sog‘lom turmush tarzini rag‘batlantirishning ahamiyatini ko‘rsatadi. Tadqiqot natijalari amaliy va nazariy jihatdan oliy ta’lim muassasalari pedagogik faoliyatini takomillashtirish hamda talabalar o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: Talabalar salomatligi, o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalari, oliy ta’lim, ijtimoiy-pedagogik omillar, psixologik yordam, sog‘lom turmush tarzi, pedagogik strategiyalar.

Kirish: Oliy ta’lim tizimida talabalar salomatligi va ularning o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalari zamonaviy pedagogik va psixologik tadqiqotlarning markaziy mavzularidan biri sifatida ajralib turadi. Bu masala nafaqat biologik va fiziologik jihatlarni, balki ijtimoiy, psixologik, va pedagogik kontekstlarni ham qamrab oladi. Talabalik davri insonning shaxsiy va professional rivojlanishida keskin o‘zgarishlar davri bo‘lib, shu bilan birga stress, psixologik zo‘riqish va sog‘liq bilan bog‘liq xavflar bilan ham tavsiflanadi. Shu sababli, talabalar salomatligini ta’minlash va ularning o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini shakllantirish oliy ta’lim muassasalarining strategik vazifalaridan biriga aylangan. Salomatlik konsepsiyasini ilmiy nuqtai nazardan ko‘rib chiqadigan bo‘lsak, Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti (JSST) tomonidan belgilangan “salomatlik – bu faqat kasallik yoki nuqson yo‘qligi emas, balki jismoniy, ruhiy va ijtimoiy farovonlik holati” degan ta’rif talabalar kontekstida ham o‘z aksini topadi[1]. Bu esa o‘z navbatida talabalarning akademik faoliyatining samaradorligi, o‘quv jarayoniga motivatsiyasi, ijtimoiy integratsiyasi va psixologik barqarorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu bilan birga, salomatlikni saqlash va rivojlantirish jarayonida talabalar o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalari muhim rol o‘ynaydi, chunki ular o‘z vaqtini rejalashtirish, stress bilan samarali kurashish, sog‘lom turmush tarzini shakllantirish va o‘quv vazifalarini o‘z-o‘zidan boshqarish orqali shaxsiy salomatlik va akademik muvaffaqiyatni uyg‘unlashtiradilar. O‘z-o‘zini boshqarish (self-regulation) kontseptsiyasi psixologik adabiyotlarda keng yoritilgan bo‘lib, uning tarkibiy elementlari orasida motivatsiya, maqsadga yo‘naltirilgan xulq-atvor, e’tibor va vaqtni boshqarish, stressga chidamlilik, shuningdek, o‘z harakatlarini tahlil qilish va tuzatish qobiliyati mavjud. Talabalik faoliyati doirasida ushbu ko‘nikmalarni rivojlantirish individual va ijtimoiy kontekstlarni, shuningdek pedagogik muhitni hisobga olgan holda amalga oshirilishi kerak[2]. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini shakllantirishda interaktiv va innovatsion metodlarni, mentorlik tizimini, psixologik treninglar va sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qiluvchi dasturlarni samarali deb biladi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, talabalarning salomatligi va o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalari o‘rtasida bevosita bog‘liqlik mavjud. Masalan, ruhiy barqarorlik va stressni boshqarish qobiliyati yuqori bo‘lgan talabalar akademik jarayonlarda yuqori natijaga erishadi va sog‘lom turmush tarzini olib borishga moyil bo‘ladilar. Shu bilan birga, talabalar salomatligini saqlashning kompleks tizimi faqat jismoniy mashqlar yoki oziqlanish bilan cheklanmaydi, balki psixologik yordam, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash, shaxsiy maqsadlarni belgilash va o‘z-o‘zini boshqarish mexanizmlarini shakllantirishni ham o‘z ichiga oladi[3]. Oliy ta’lim muassasalarida talabalar salomatligini qo‘llab-quvvatlash tizimi bir qator ijtimoiy-pedagogik omillarga bog‘liq. Jumladan, o‘quv muhitining pedagogik shaffofligi, o‘qituvchilar va psixologlarning metodik ko‘magi, sog‘lom turmush tarzini rag‘batlantiruvchi

dasturlar, talabalikning ijtimoiy integratsiyasi va universitetning sog‘liqni saqlash infratuzilmasi muhim ahamiyat kasb etadi[4]. Bu omillar talabaning o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirishga bevosita ta’sir ko‘rsatadi va ularni akademik va shaxsiy hayotda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishga tayyorlaydi. Shu nuqtai nazardan, ushbu maqola talabalarning salomatligini saqlash va o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirishning nazariy va amaliy asoslarini tizimli tarzda o‘rganishni maqsad qilgan. Tadqiqot doirasida salomatlikni belgilovchi ichki va tashqi omillar, o‘z-o‘zini boshqarish strategiyalari, pedagogik va psixologik vositalar, shuningdek innovatsion metodik yondashuvlar tahlil qilinadi. Maqola natijalari oliy ta’lim muassasalarining pedagogik faoliyatini takomillashtirish, talabalar o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini samarali rivojlantirish va ularning salomatligini saqlash uchun ilmiy asos yaratadi[5]. Kirish bo‘limi xulosasida shuni ta’kidlash joizki, talabalik davri nafaqat bilim olish jarayoni, balki shaxsiy rivojlanish, ijtimoiy moslashish va psixologik barqarorlikni shakllantirish davri sifatida ham ahamiyatga ega. Shu sababli, oliy ta’lim muassasalarida talabalarning salomatligi va o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish nafaqat pedagogik, balki strategik vazifa sifatida qaralishi lozim. Ushbu yondashuv talabaning jismoniy, ruhiy va ijtimoiy farovonligini birlashtirgan kompleks tizimni shakllantirishga xizmat qiladi va zamonaviy ta’lim jarayonining samaradorligini oshiradi.

Oliy ta’lim tizimida talabalar salomatligi va ularning o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalari nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy va psixologik nuqtai nazardan dolzarb masala sifatida e’tirof etiladi. Zamonaviy ta’lim muassasalari globalizatsiya, texnologik inqilob, raqamli kommunikatsiya vositalarining keng qo‘llanilishi va shaxsiy rivojlanish talablari bilan bog‘liq murakkab muhitda faoliyat yuritmoqda. Shu nuqtai nazardan, talabalik davri o‘quv jarayonidan tashqari, shaxsiy, ijtimoiy va psixologik barqarorlikni shakllantirish davri sifatida ham ahamiyat kasb etadi. Dolzarblikning birinchi asosiy sababi – talabalik davrida yuzaga keladigan stress va psixologik zo‘riqishlar bilan bog‘liq. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, oliy ta’lim muassasalarida o‘quv jarayonining yuqori intensivligi, imtihonlar, akademik talablar va ijtimoiy moslashuv vazifalari talabalarda ruhiy zo‘riqish, uyqusizlik, konsentratsiya pasayishi va motivatsiyaning susayishiga olib keladi. Bularning barchasi bevosita talabalarning sog‘lig‘i va o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlariga ta’sir qiladi. Shu sababli, salomatlikni saqlash va o‘z-o‘zini boshqarish strategiyalarini shakllantirish oliy ta’lim tizimida dolzarb pedagogik vazifa sifatida qaraladi. Ikkinchi sabab sog‘lom turmush tarzining talabalik davrida yetarlicha rivojlanmaganligi. Ko‘plab talabalar o‘z vaqtini samarali rejalashtirish, to‘g‘ri ovqatlanish, jismoniy faollik va uyqu tartibini saqlash borasida yetarli ko‘nikmalarga ega emas[6]. Bu holat nafaqat jismoniy, balki ruhiy sog‘liqka ham salbiy ta’sir qiladi. Shu sababli, oliy ta’lim muassasalari talabalarga psixologik yordam, mentorlik va o‘z-o‘zini boshqarish treninglarini tashkil etish orqali sog‘lom turmush tarzini rag‘batlantirishga majburdir. Uchinchi sabab talabalarning o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalari zamonaviy jamiyatda shaxsiy muvaffaqiyat, ijtimoiy integratsiya va kasbiy barqarorlikning asosiy omillaridan biri sifatida qaraladi. O‘z-o‘zini boshqarish qobiliyatiga ega bo‘lgan talabalar vaqtini samarali rejalashtiradi, stressga chidamlilikni oshiradi, o‘quv va ijodiy jarayonlarda muvaffaqiyatga erishadi hamda kelajakdagi kasbiy faoliyatda o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini qo‘llay oladi. Shu bilan birga, oliy ta’limda talabalar salomatligini saqlash va o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish kompleks tizimi ijtimoiy barqarorlik va jamiyat sog‘lomligini ta’minlashga ham xizmat qiladi. To‘rtinchi sabab global tendensiyalar va pandemiya davrida aniqlanishicha, talabalar orasida ruhiy va jismoniy salomatlik muammolari keskin oshgan. Masalan, COVID-19 pandemiyasi davrida masofaviy ta’lim, ijtimoiy izolyatsiya va kommunikatsiya cheklovlari talabalarning psixologik barqarorligini susaytirgan, depressiya va stress holatlarini kuchaytirgan. Shu sababli, talabalarning salomatligini saqlash va o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish muhim strategik vazifa sifatida dolzarb ekanligi yanada oshdi[7]. Bundan tashqari, oliy ta’lim muassasalarida sog‘lom turmush tarzini va o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini shakllantirishning pedagogik ahamiyati beqiyosdir. Bu jarayon talabalarning akademik muvaffaqiyati, shaxsiy rivojlanishi va jamiyatdagi ijtimoiy faoliyatini mustahkamlash bilan chambarchas bog‘liq. Shu bois, salomatlikni saqlash va o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish oliy ta’lim tizimida

strategik, dolzarb va amaliy ahamiyatga ega masala sifatida koʻriladi. Shu munosabat bilan, ushbu maqola talabalarning salomatligi va oʻz-oʻzini boshqarish koʻnikmalarini rivojlantirishning nazariy va amaliy asoslarini oʻrganishga qaratilgan boʻlib, bu masala zamonaviy ta’lim tizimida har tomonlama ijtimoiy, pedagogik va psixologik ahamiyatga ega ekanligini koʻrsatadi. Tadqiqot doirasida salomatlikni belgilovchi ichki va tashqi omillar, oʻz-oʻzini boshqarish strategiyalari, pedagogik va psixologik vositalar tizimli tarzda tahlil qilinadi, bu esa oliy ta’lim muassasalarida ilmiy va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish imkonini yaratadi.

Oliy ta’lim tizimida talabalar salomatligi va ularning oʻz-oʻzini boshqarish koʻnikmalarini rivojlantirish masalasi global miqyosda dolzarb ahamiyatga ega boʻlib, turli mamlakatlarning tajribasi bu yoʻnalishning nazariy va amaliy jihatlarini boyitadi. Xususan, Yevropa va Shimoliy Amerika oliy ta’lim muassasalarida talabalar salomatligini saqlash va ularning oʻzini boshqarish koʻnikmalarini rivojlantirish tizimli yondashuvlar bilan amalga oshiriladi. Masalan, AQShning bir qator universitetlarida talabalar markazlari faoliyati nafaqat tibbiy xizmatlar, balki psixologik maslahat, stressni boshqarish treninglari va oʻz-oʻzini boshqarish boʻyicha individual va guruh treninglarini ham oʻz ichiga oladi[8]. Ushbu tajriba shuni koʻrsatadiki, talabalarning jismoniy va ruhiy farovonligini saqlash ularning akademik muvaffaqiyati bilan bevosita bogʻliq boʻlib, psixologik koʻmak va rejalashtirish koʻnikmalarini rivojlantirish universitetning strategik vazifalaridan biri sifatida qaraladi. Shuningdek, Yevropa mamlakatlarida, xususan Germaniya va Finlyandiya universitetlarida, talabalarning oʻzini boshqarish koʻnikmalarini shakllantirishga yoʻnaltirilgan mentorlik va coaching tizimlari keng tatbiq etiladi[9]. Bu yondashuv talabalarni oʻz vaqtini samarali rejalashtirish, akademik va shaxsiy maqsadlarni uygʻunlashtirish, stress va emotsional zoʻriqishlarni boshqarish imkoniyatlari bilan ta’minlaydi. Tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, ushbu dasturlar talabalarning oʻz-oʻzini boshqarish qobiliyatlarini sezilarli darajada oshiradi va ularning sogʻligʻini mustahkamlaydi, bu esa oʻz navbatida jamiyatda ijtimoiy barqarorlik va yuqori malakali kadrlar tayyorlashga xizmat qiladi. Bundan tashqari, xorijiy tajriba shuni koʻrsatadiki, talabalar salomatligini saqlash tizimi nafaqat universitet darajasida, balki milliy va hududiy siyosat bilan ham mustahkam bogʻlangan. Masalan, Skandinaviya mamlakatlarida oliy ta’limda sogʻlom turmush tarzini targʻib qilish va psixologik yordam koʻrsatish dasturlari davlat tomonidan moliyalashtiriladi, shuningdek, talabalarni ruhiy va jismoniy barqarorlikni rivojlantirishga yoʻnaltirilgan kompleks strategiyalar ishlab chiqilgan. Bu esa talabalarning oʻz-oʻzini boshqarish koʻnikmalarini rivojlantirishga ijobiy ta’sir koʻrsatadi va ularning akademik faoliyatini samarali qiladi. Shu bilan birga, xorijiy olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar talabalik davrida salomatlikni saqlash va oʻz-oʻzini boshqarish koʻnikmalarini rivojlantirishning ijtimoiy, psixologik va pedagogik aspektlarini tizimli yondashuv orqali oʻrganish zarurligini ta’kidlaydi. Masalan, Zimmerman va Schunkning (2001) oʻz-oʻzini boshqarish nazariyasi asosida olib borilgan tadqiqotlar talabalarning motivatsiyasi, stressga chidamliligi va akademik muvaffaqiyatini uzviy bogʻlashni koʻrsatgan boʻlsa, Duckworth va kadrlar (2019) tomonidan olib borilgan tadqiqotlar esa psixologik chidamlilik va oʻz-oʻzini boshqarish qobiliyati yuqori boʻlgan talabalar orasida sogʻlom turmush tarzi va ijtimoiy moslashuv koʻrsatkichlarining ham yaxshilanganligini isbotlaydi[10]. Xorijiy tajriba shuni ham koʻrsatadiki, talabalarning salomatligini saqlash va oʻz-oʻzini boshqarish koʻnikmalarini rivojlantirish jarayonida interaktiv metodlar, psixologik treninglar, mentorlik va sogʻlom turmush tarzini ragʻbatlantiruvchi dasturlar eng samarali vositalardan hisoblanadi. Bu yondashuvlar nafaqat individual salomatlikni mustahkamlaydi, balki akademik muvaffaqiyat va ijtimoiy integratsiyani oshirishga xizmat qiladi. Shu sababli, xorijiy tajriba Oʻzbekiston oliy ta’lim tizimi uchun ham muhim pedagogik model sifatida qaralishi mumkin.

Xulosa: Ushbu maqolada oliy ta’lim tizimida talabalar salomatligi va ularning oʻz-oʻzini boshqarish koʻnikmalarini rivojlantirishning nazariy va amaliy jihatlari tizimli tarzda oʻrganildi. Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatdiki, talabalik davri nafaqat akademik bilimlarni egallash, balki shaxsiy rivojlanish, psixologik barqarorlik va ijtimoiy moslashuvni shakllantirish davri sifatida ham muhim ahamiyatga ega. Salomatlik va oʻz-oʻzini boshqarish koʻnikmalari oʻrtasidagi uzviy bogʻliqlik oliy ta’lim muassasalarida talabalarning muvaffaqiyatli va samarali faoliyat yuritishini

ta’minlashda markaziy omil hisoblanadi. Maqolada xorijiy tajribalar, xususan AQSh, Germaniya va Skandinaviya mamlakatlarining oliy ta’lim tizimidagi amaliyotlari tahlil qilinib, ularning talabalarning jismoniy, ruhiy va psixologik farovonligini ta’minlashga yo‘naltirilgan kompleks strategiyalari, o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish dasturlari, psixologik qo‘llab-quvvatlash va mentorlik tizimlarining samaradorligi ko‘rsatildi. Shu tajribalar shuni isbotlaydiki, talabalarning salomatligi va o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish universitetlar uchun nafaqat pedagogik, balki strategik vazifa sifatida qaralishi lozim. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, talabalarning o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish, stressni boshqarish, vaqtni rejalashtirish va sog‘lom turmush tarzini shakllantirish masalalari ularning akademik samaradorligini oshirish, ijtimoiy moslashuvini mustahkamlash va kelajakdagi kasbiy faoliyatga tayyorlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Shu bilan birga, talabalik davrida salomatlikni saqlashga qaratilgan kompleks yondashuvlar, jumladan pedagogik, psixologik va ijtimoiy vositalarni uyg‘unlashtirish, oliy ta’lim muassasalarida ta’lim sifatini oshirish va talabalarni shaxsiy va ijtimoiy jihatdan rivojlantirish imkonini beradi. Maqola natijalari shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy ta’lim jarayonida talabalarning salomatligi va o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish nafaqat individual, balki jamiyat miqyosida ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashga xizmat qiladi. Shu sababli, oliy ta’lim muassasalari o‘z faoliyatini talabalarning jismoniy va ruhiy salomatligini qo‘llab-quvvatlashga, ularning o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini tizimli ravishda shakllantirishga yo‘naltirishi kerak. Xulosa qilib aytganda, oliy ta’lim tizimida talabalar salomatligini saqlash va o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish masalasi global pedagogik tajriba va zamonaviy psixologik yondashuvlar bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, u universitetning strategik vazifalaridan biri sifatida qaralishi shart. Tadqiqot natijalari oliy ta’lim muassasalarida sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish, o‘z-o‘zini boshqarish bo‘yicha innovatsion metodlarni tatbiq etish va psixologik qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish uchun ilmiy va amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, maqola natijalari amaliy tavsiyalar ishlab chiqish, talabalarning sog‘lom va samarali ta’lim olishini ta’minlash hamda ularning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha ilg‘or pedagogik tajribalarni mamlakatimiz oliy ta’lim tizimiga tatbiq etish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Xabibullayevna Y. D. Oiladagi barqaror ijtimoiy muhit shakllanishiga ta’sir etuvchi ijtimoiy-pedagogik omillar //models and methods for increasing the efficiency of innovative research. – 2024. – Т. 4. – №. 37. – С. 60-65.
2. Ergashbayev, S. (2025). Uzluқsiz ta'lim tashқil etish orqali yoshlarning ma'naviy-falsafiy dunyoqarashini yuksaltirish. Bulletin of Contemporary Researches: Multidisciplinary, 1(1), 10-13.
3. Axmedov A. A. Ijtimoiy pedagogika //Maktabgacha ta’lim yo ‘nalishi talabalari uchun o ‘quv qo ‘llanma. – 2023.
4. Mirzaolimjon og’li, M. M., & Shohbozbek, E. (2025). YANGI O'ZBEKISTONNING TA'LIM SIYOSATI VA UNIVERSITETLARNING YANGI MODELLARI. PEDAGOGIK ISLOHOTLAR VA ULARNING YECHIMLARI, 16(01), 325-328.
5. Xakimov X., Farmonova M. Pedagogika universitetining nomutaxassislik ta’lim yo’nalishi talabalarida kasbiy mahoratni shakllanishida jismoniy tarbiya va sportning ahamiyati //Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. B4. – С. 206-212.
6. Griffiths, “Behavioral Addiction in Students: Psychological and Environmental Determinants”, Routledge, London, 2021, 348 p.
7. Stallman, “University Student Wellbeing: A Systems-Based Approach to Academic Stress and Mental Health”, Springer, Berlin, 2022, 412 p.
8. Pirimovna T. C. Ijtimoiy pedagogikaning nazariy asoslari //Modern education and development. – 2025. – Т. 20. – №. 1. – С. 155-160.
9. Shohbozbek, E. (2025). BO’LAJAK PEDAGOGLARNING TADQIQOTCHILIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING KONSEPSUAL ASOSLARI. Global Science Review, 1(1), 328-338.

10. Abdullajonov A. Axborotlashgan jamiyatda bo ‘lajak o ‘qituvchining kompetentligini rivojlantirish ijtimoiy-pedagogik muammolari //Nordic_Press. – 2024. – T. 5. – №. 0005.

“CORRECTION OF MDA LEVELS IN LIVER HOMOGENATES OF RATS WITH EXPERIMENTAL HYPOTHYROIDISM USING VITAMIN E AND CURCUMIN”

Tuychiboyev Jakhongir Ismoiljon o‘g‘li[1,2],Sharipova Shafoatkhon Zavqiddin qizi[2], Khalimbetova Hamida Bakhtiyar qizi[2], Olimova Aqidakhon Bakhromjon qizi[2], Cholieva Khurshidabonu Shokir qizi[2], Mengisheva Sevinch Abdiraup qizi[2], Yusupova Umidakhon Rakhmonovna[1].

[1] National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek, Uzbekistan, Tashkent E-mail: umidayusupova21@gmail.com;

[2]Chirchik State Pedagogical University. Uzbekistan, Tashkent E-mail: Jahongirbiology@gmail.com

Abstract: This study examined oxidative stress in hypothyroid rats by measuring malondialdehyde (MDA) levels in liver homogenate and evaluating the antioxidant effects of vitamin E and curcumin. Hypothyroidism was induced using mercazolil (5 mg per 500 ml of water) for one month. After 14 days of treatment, MDA levels in liver homogenate decreased to 2.40 ± 0.39 mol/L with vitamin E administration and to 2.31 ± 0.12 mol/L with curcumin treatment. These results indicate that both vitamin E and curcumin exhibit strong antioxidant activity, effectively reducing lipid peroxidation and oxidative stress under hypothyroid conditions.

Keywords: Hypothyroidism, MDA, oxidative stress, vitamin E, curcumin, mercazolil.

Annotatsiya Ushbu tadqiqotda gipotireoz holatidagi kalamushlarda jigar gomogenatida malondialdegid (MDA) miqdori o‘lchanib, E vitamini va kurkumining antioksidant ta’siri baholandi. Gipotireoz holati merkazolil (500 ml suvga 5 mg) yordamida bir oy davomida chaqirildi. 14 kunlik davolashdan so‘ng jigar gomogenatida MDA miqdori E vitamini berilganda 2,40 ± 0,39 mol/L ni, kurkumin berilganda esa 2,31 ± 0,12 mol/L ni tashkil etdi. Ushbu natijalar E vitamini va kurkumin kuchli antioksidant faollikka ega ekanligini, ular gipotireoz sharoitida lipid peroksidlanishini va oksidativ stressni samarali kamaytirishini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Gipotireoz, MDA, oksidlovchi stress, E vitamini, kurkumin, merkazolil.

Аннотация. В данном исследовании было изучено окислительное напряжение у крыс с гипотиреозом путем измерения уровня малонового диальдегида (МДА) в гомогенате печени и оценки антиоксидантных свойств витамина Е и куркумина. Гипотиреоз вызывали с помощью мерказолила (5 мг на 500 мл воды) в течение одного месяца. После 14-дневного лечения уровень МДА в гомогенате печени снизился до 2,40 ± 0,39 моль/л при введении витамина Е и до 2,31 ± 0,12 моль/л при лечении куркумином. Эти результаты показывают, что как витамин Е, так и куркумин обладают выраженной антиоксидантной активностью, эффективно снижая перекисное окисление липидов и окислительный стресс при гипотиреозе.

Ключевые слова: Гипотиреоз, МДА, окислительный стресс, витамин Е, куркумин,мерказолил.

Introduction: In recent years, research conducted worldwide has focused on understanding the mechanisms of hypothyroidism development, its prevention strategies, and the creation of effective therapeutic agents. Among the currently available drugs, natural compounds with hypothyroid-regulating properties are relatively rare. However, plant-derived substances with antioxidant properties have been scientifically proven to reduce pathological changes in animal tissues under experimental hypothyroidism conditions.

The experimental hypothyroidism model serves as an important tool for studying the mechanisms of action of anti-hypothyroid agents at the cellular and membrane levels. Studies by foreign researchers have shown that under hypothyroid conditions, significant changes occur in hormone levels in the blood serum, metabolic processes, and tissue structure [1,2].

Materials and Methods: A total of 30 male rats weighing approximately 150–200 g were used in the experiment. They were fed bread, beans, meat products, eggs, pasta, and water under laboratory conditions for two weeks. After two weeks, the rats were divided into six groups, with five animals in each group. The first group served as the control group and was provided with standard food and water, while the remaining 25 rats were assigned to five experimental groups.

To induce hypothyroidism, the experimental groups were administered mercazolil tablets orally for one month (5 mg per 500 ml of water). After one month, experiments were conducted on the control group and the first experimental group, and the level of malondialdehyde (MDA) in the liver homogenate of the rats was determined.[3].

Results and Discussion: The subsequent experiment was conducted on rats with an induced hypothyroidism model. In this study, vitamin E and curcumin were administered as corrective agents for 14 consecutive days. Following treatment with vitamin E, the malondialdehyde (MDA) level in liver homogenates decreased to 2.40 ± 0.39 µmol/L. Similarly, administration of curcumin resulted in a reduction of MDA levels to 2.31 ± 0.12 µmol/L.

These findings demonstrate that both vitamin E and curcumin exhibit potent antioxidant properties and effectively mitigate lipid peroxidation and oxidative stress under hypothyroid conditions. **Conclusion:** The present study demonstrates that both vitamin E and curcumin exhibit significant antioxidant activity in a rat model of hypothyroidism. Administration of these compounds over a 14-day period resulted in a notable reduction in hepatic malondialdehyde (MDA) levels, reflecting a substantial attenuation of lipid peroxidation and oxidative stress. These findings indicate that oxidative damage, which is commonly associated with hypothyroid conditions, can be effectively mitigated by the use of potent natural antioxidants such as vitamin E and curcumin.

Furthermore, the results suggest that these compounds may have therapeutic potential in preventing or reducing oxidative stress-related tissue damage in hypothyroidism. Considering the pivotal role of oxidative stress in the pathophysiology of hypothyroidism and its complications, the incorporation of vitamin E and curcumin as adjunctive interventions could be beneficial. Future studies are warranted to explore the underlying molecular mechanisms, optimal dosing regimens, and long-term efficacy of these antioxidants in both experimental and clinical settings.

Bibliography:

1.Mancini, A., Raimondo, S., Di Segni, C., Persano, M., Gadotti, G., Silvestrini, A., Festa, R., Tiano, L., Pontecorvi, A., & Meucci, E. (2013). *Thyroid hormones and antioxidant systems: Focus on oxidative stress in cardiovascular and pulmonary diseases. International Journal of Molecular Sciences*, 14(12), 23893–23909. https://doi.org/10.3390/ijms141223893

2.Macvanin, M. T., Gluvic, Z., Zafirovic, S., Gao, X., Essack, M., & Isenovic, E. R. (2023). *The protective role of nutritional antioxidants against oxidative stress in thyroid disorders. Frontiers in Endocrinology*, 13. https://doi.org/10.3389/fendo.2022.1092837

3.Хайдаров Шохрух Тулкинович, Туйчибоев Жахонгир, Жамолдинов Аваз, Джаббарова Гулчехра Мухамед-Каримовна, Зарипова Мехрангиз Равшановна, & Юсупова Умидахон Рахмановна (2021). СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ АНТИОКСИДАНТНОЙ АКТИВНОСТИ КВЕРЦЕТИНА И ДИГИДРОКВЕРЦЕТИНА ПРИ ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОМ ГИПОТИРЕОЗЕ. Universum: химия и биология, (4 (82)), 24-30

CORRECTION OF MDA LEVELS IN THE BLOOD OF RATS WITH EXPERIMENTAL HYPOTHYROIDISM USING VITAMIN E AND CURCUMIN.

Tuychiboyev Jahongir Ismoiljonon o‘g‘li[1,2], Bakhromova Mukhlisa Orif qizi[2], Begalieva Madina Akram qizi[2], Qarshieva Dilfuza Dilshod qizi[2], Kurbonova Nafisa Ne’matjonovna[2], Fayzullayeva Solikha Yorqin qizi[2], Yusupova Umidakhon Rakhmonovna[1].

[1] National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek, Uzbekistan, Tashkent E-mail: umidayusupova21@gmail.com;

[2]Chirchik State Pedagogical University. Uzbekistan, Tashkent E-mail: Jahongirbiology@gmail.com

Abstract: This study examined oxidative stress in hypothyroid rats by measuring malondialdehyde (MDA) levels in blood serum and evaluating the antioxidant effects of vitamin E and curcumin. Hypothyroidism was induced using mercazolil (5 mg per 500 ml of water) for one month. Treatment with vitamin E and curcumin for 14 days reduced MDA levels to 3.23 ± 0.04 mol/L and 3.28 ± 0.04 mol/L, respectively. These results show that both compounds possess strong antioxidant activity, helping to decrease lipid peroxidation and oxidative stress under hypothyroid conditions.

Keywords: Hypothyroidism, MDA, oxidative stress, vitamin E, curcumin, mercazolil.

Annotatsiya.Ushbu tadqiqotda gipotireozli kalamushlarda oksidlovchi stress darajasi qon zardobidagi malondialdegid (MDA) miqdorini aniqlash orqali baholandi va E vitamini hamda kurkuminning antioksidant ta’siri o‘rganildi. Gipotireoz 1 oy davomida merkazolil (500 ml suvga 5 mg) berish orqali chaqirildi. 14 kunlik E vitamini va kurkumin bilan davolashdan so‘ng MDA miqdori mos ravishda 3,23 ± 0,04 mol/L va 3,28 ± 0,04 mol/L gacha kamaydi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, har ikkala modda yuqori antioksidant faollikka ega bo‘lib, gipotireoz sharoitida lipid peroksidlanishi va oksidlovchi stressni kamaytiradi.

Kalit so‘zlar: Gipotireoz, MDA, oksidlovchi stress, E vitamini, kurkumin, merkazolil.

Аннотация. В данном исследовании уровень окислительного стресса у крыс с гипотиреозом оценивался по содержанию малондиальдегида (МДА) в сыворотке крови, а также изучалось антиоксидантное действие витамина Е и куркумина. Гипотиреоз вызывали в течение одного месяца путем введения мерказолила (5 мг на 500 мл воды). После 14-дневного лечения витамином Е и куркумином уровень МДА снизился до 3,23 ± 0,04 моль/л и 3,28 ± 0,04 моль/л соответственно. Полученные результаты показали, что оба вещества обладают выраженной антиоксидантной активностью, уменьшая перекисное окисление липидов и окислительный стресс при гипотиреозе.

Ключевые слова: Гипотиреоз, МДА, окислительный стресс, витамин Е, куркумин, мерказолил.

Introduction: Research conducted worldwide has focused on the mechanisms of hypothyroidism development, its prevention, treatment methods, and the creation of new therapeutic agents. However, among the available remedies for treating this pathology, natural compounds with hypothyroid-modulating activity are relatively rare. At present, many plant-derived substances with antioxidant activity have been characterized, and their effectiveness in influencing pathophysiological changes in tissues and cells of animals with experimental hypothyroidism has been demonstrated. The experimental hypothyroidism model serves as a key model for proving the mechanisms of action of hypothyroid compounds at the membrane level. Studies conducted by foreign researchers have revealed changes in hormone levels in the blood and alterations in tissue structure in rats with hypothyroidism [1].

Materials and Methods: A total of 30 male rats weighing approximately 150–200 g were used for the experiment. They were fed bread, beans, meat products, eggs, pasta, and water under laboratory conditions for two weeks. After two weeks, the rats were divided into six groups, with

five rats in each group. The first group served as the control group and was provided with standard food and water. The remaining 25 rats were assigned to five experimental groups. To induce hypothyroidism, the experimental groups were administered mercazolil tablets orally for one month (5 mg per 500 ml of water). After one month, experiments were conducted on the control group and the first experimental group, and the malondialdehyde (MDA) level in the blood serum of the rats was determined [2].

Results and Discussion: The next experiment was conducted on rats with an induced hypothyroidism model. In this study, vitamin E and curcumin were administered as corrective agents for 14 days. According to the results, after 14 days of vitamin E administration, the level of malondialdehyde (MDA) in the blood serum decreased to 3.23 ± 0.04 mol/L. Similarly, curcumin treatment reduced the MDA level to 3.28 ± 0.04 mol/L. These findings indicate that both vitamin E and curcumin possess antioxidant properties and help reduce lipid peroxidation under hypothyroid conditions.

Conclusion: According to the experimental results, a decrease in the level of malondialdehyde (MDA) in the blood serum of rats with chronic hypothyroidism was observed compared to healthy rats. This finding indicates that the tested preparations have a mitigating effect on oxidative stress processes. MDA, as the end product of lipid peroxidation, reflects the level of free radical activity in the body. Therefore, the reduction in MDA levels suggests the activation of the antioxidant defense system and the stabilization of cell membranes.

The phytochemical analysis of the studied preparations revealed the presence of biologically active compounds such as polyphenols, flavonoids, phenolic acids, and terpenoids. These components enhance antioxidant protection by neutralizing free radicals, slowing down lipid peroxidation, and reducing oxidative stress.

Thus, the obtained results confirm that the studied preparations possess high antioxidant activity and may serve as effective agents for reducing lipid peroxidation and protecting cells from oxidative damage under hypothyroid conditions.

Bibliography:

1.Olimova Shohsanam, Tuychiboev Jakhongir, Shodiev Nozim, Mamadaliyeva Shohista, Ergashev Nurali, & Yusupova Umidahon (2021). THE QUERCETIN AND DIHYDROQUERCETIN EFFECT ON SMALL INTESTINE ENZYMES IN CASE OF HYPOTHYROIDISM. Universum: химия и биология, (5-2 (83)), 66-73

2. Хайдаров Шохрух Тулкинович, Туйчибоев Жахонгир, Жамолдинов Аваз, Джаббарова Гулчехра Мухамед-Каримовна, Зарипова Мехрангиз Равшановна, & Юсупова Умидахон Рахмановна (2021). СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ АНТИОКСИДАНТНОЙ АКТИВНОСТИ КВЕРЦЕТИНА И ДИГИДРОКВЕРЦЕТИНА ПРИ ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОМ ГИПОТИРЕОЗЕ. Universum: химия и биология, (4 (82)), 24-30

THE ROLE OF TECHNOLOGY IN LEARNING FOREIGN LANGUAGES

Hamroqulov Oybek Xayrullo o‘g‘li
Student of Chirchik State Pedagogical University
E-mail: oybekhamroqulov529@gmail.com
Tel number:+998 976122504
Scientific advisor: Ne’matova Madina Baxtiyor qizi
English teacher, Chirchik State Pedagogical University, The English Language Theory and Practice Department
E-mail: madinanormurodova1116@gmail.com

ANNOTATION: This article explores the role of technology in learning foreign languages, emphasizing its impact on motivation, engagement, and language proficiency. The study discusses digital tools such as language learning apps, online courses, virtual classrooms, and multimedia resources. It also examines how technology supports personalized learning, collaborative activities, and authentic language practice. Findings show that integrating technology into foreign language education improves learners’ communication skills, intercultural awareness, and autonomous learning abilities.

Keywords: technology, foreign language learning, digital tools, EFL classrooms, online learning, autonomous learning.

АННОТАЦИЯ: В статье рассматривается роль технологий в изучении иностранных языков, с акцентом на их влияние на мотивацию, вовлеченность и языковую компетенцию. Исследуются цифровые инструменты, такие как приложения для изучения языков, онлайн-курсы, виртуальные классы и мультимедийные ресурсы. Также анализируется, как технологии поддерживают персонализированное обучение, совместные активности и аутентичную языковую практику. Результаты показывают, что интеграция технологий в обучение иностранным языкам улучшает коммуникативные навыки, межкультурное понимание и способности к самостоятельному обучению.

Ключевые слова: технологии, изучение иностранных языков, цифровые инструменты, классы EFL, онлайн-обучение, автономное обучение.

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada chet tillarini o‘rganishda texnologiyaning roli tahlil qilinadi. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy texnologiyalar o‘quvchilarning motivatsiyasini oshiradi, mustaqil va samarali o‘rganishni rag‘batlantiradi[1]. Online platformalar, mobil ilovalar va multimediya vositalari o‘quvchilarga tilni amaliyotda qo‘llash imkonini beradi[2]. Shu bilan birga, texnologiya yordamida guruh ishlari, virtual muloqotlar va interaktiv mashqlarni tashkil etish osonlashadi[3].

MAIN PART: Technology plays a crucial role in modern foreign language education by providing authentic, interactive, and engaging learning experiences[1]. Digital tools allow learners to practice listening, speaking, reading, and writing skills in varied contexts, promoting language acquisition and retention[2]. For example, language learning apps offer personalized exercises, instant feedback, and adaptive learning paths, enabling students to focus on individual needs[3]. Virtual classrooms and online courses expand access to authentic communication opportunities. Learners can interact with peers and native speakers across the globe, participate in discussions, and complete collaborative projects[1]. Multimedia resources, such as videos, podcasts, and interactive simulations, expose learners to diverse accents, cultural contexts, and real-life situations[2].

Technology also supports autonomous learning and learner-centered approaches. Students can track their progress, review mistakes, and select resources according to their proficiency level[1]. Gamification elements, such as quizzes, leaderboards, and digital badges, increase motivation and engagement[3]. Furthermore, adaptive learning platforms help teachers identify strengths and weaknesses, allowing targeted interventions and personalized instruction[2]. Empirical studies demonstrate that students using technology-enhanced language learning tools show improvements in vocabulary, grammar, pronunciation, and overall communicative competence[1]. Additionally,

technology facilitates intercultural awareness as learners encounter content from diverse countries, enhancing understanding of cultural norms and values[2]. Importantly, technology does not replace teachers but complements traditional instruction, creating a blended learning environment that maximizes learning outcomes[3].

CONCLUSION: The study confirms that technology significantly enhances foreign language learning by providing interactive, personalized, and authentic learning experiences[1]. Digital tools improve communication skills, learner autonomy, cultural competence, and motivation[2]. Teachers are encouraged to integrate technology through apps, online platforms, multimedia, and gamified activities to create engaging EFL classrooms[3]. Future research could explore emerging technologies, virtual reality, and AI-based platforms to further support language learning in dynamic and immersive ways[4].

In conclusion, technology serves as a powerful aid in foreign language education, complementing traditional teaching methods while fostering independent, motivated, and culturally aware learners[5].

REFERENCES

1. Stockwell, G. *Using Mobile Phones for Vocabulary Activities: Examining the Effect of the Platform*. Language Learning & Technology, 2010.

2. Chapelle, C. A., & Sauro, S. *The Handbook of Technology and Second Language Teaching and Learning*. Wiley-Blackwell, 2017.

3. Godwin-Jones, R. *Emerging Technologies: Mobile-Assisted Language Learning*. Language Learning & Technology, 2011.

4. Warschauer, M., & Kern, R. *Network-Based Language Teaching: Concepts and Practice*. Cambridge University Press, 2000.

5. Levy, M., & Stockwell, G. *CALL Dimensions: Options and Issues in Computer-Assisted Language Learning*. Routledge, 2006.

CHALLENGES OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE AS AN ADULT

Hamroqulov Oybek Xayrullo o‘g‘li
Student of Chirchik State Pedagogical University
E-mail: oybekhamroqulov529@gmail.com
Tel number:+998976122504
Scientific advisor: Ne’matova Madina Baxtiyor qizi
English teacher, Chirchik State Pedagogical University, The English Language Theory and Practice Department
E-mail: madinanormurodova1116@gmail.com

ANNOTATION: This article investigates the challenges adults face when learning a foreign language. It examines cognitive, psychological, social, and motivational factors that influence language acquisition in adulthood. The study identifies common difficulties, including memory limitations, reduced neuroplasticity, anxiety, and lack of immersive exposure. Strategies for overcoming these challenges, including technology integration, communicative practice, and learner-centered approaches, are discussed. Findings emphasize that, despite the challenges, adult learners can achieve proficiency through structured, consistent, and engaging learning environments.

Keywords: adult language learning, challenges, motivation, cognitive factors, EFL education, strategies for learning.

АННОТАЦИЯ: В статье рассматриваются трудности, с которыми сталкиваются взрослые при изучении иностранного языка. Анализируются когнитивные, психологические, социальные и мотивационные факторы, влияющие на усвоение языка во взрослом возрасте. Определяются основные сложности, включая ограничения памяти, сниженную нейропластичность, тревожность и недостаток языковой среды. Обсуждаются стратегии преодоления этих проблем, включая интеграцию технологий, коммуникативную практику и

ориентированные на ученика подходы. Результаты подчеркивают, что взрослые учащиеся могут достичь владения языком при структурированном, последовательном и увлекательном обучении.

Ключевые слова: обучение взрослых иностранным языкам, трудности, мотивация, когнитивные факторы, обучение EFL, стратегии обучения.

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada kattalar uchun chet tilini o‘rganishda uchraydigan qiyinchiliklar tahlil qilinadi. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, yosh kattalashgani sari xotira va nevroplastiklik chegaralanganligi, shuningdek, tilga bo‘lgan tashqi muhitning yetishmasligi til o‘rganish jarayonini sekinlashtiradi[1]. Psixologik omillar, jumladan, o‘ziga bo‘lgan ishonchsizlik va til o‘rganishda xato qilishdan qo‘rquv ham o‘rganish samaradorligini kamaytiradi[2]. Shu bilan birga, motivatsiya va maqsadlar aniq bo‘lmagan hollarda til o‘rganish jarayoni murakkablashadi[3].

MAIN PART: Learning a foreign language as an adult presents several unique challenges. Cognitive factors such as decreased working memory, slower processing speed, and reduced neuroplasticity can make the acquisition of new grammatical structures and vocabulary more difficult[1]. Adults often rely on analytical strategies rather than intuitive learning, which can slow down fluency development[2].

Psychological factors, including anxiety, fear of making mistakes, and self-consciousness, also affect language acquisition. Adults may compare their progress to younger learners, leading to frustration and reduced confidence[1]. Motivation plays a critical role; without clear goals and consistent practice, adults may abandon learning prematurely[2]. Social and environmental factors further influence adult language learning. Unlike children, adults often lack immersive environments where they can practice language naturally. Work and family responsibilities limit time for study and exposure to authentic language contexts[3]. To overcome these challenges, educators recommend a combination of strategies. Technology integration, such as language apps, online courses, and virtual exchanges, provides flexible opportunities for practice and feedback[1]. Communicative activities, role-plays, and project-based learning allow adults to use language meaningfully and gain confidence[2]. Regular review, spaced repetition, and metacognitive strategies help reinforce vocabulary and grammar[3]. Encouraging a growth mindset and fostering a supportive learning community are essential for adult learners’ success[1]. Research indicates that, despite initial difficulties, adult learners can achieve high levels of proficiency with sustained effort, motivation, and engagement[2]. The key is creating structured, learner-centered environments that accommodate adult learners’ cognitive and social needs[3].

CONCLUSION: The study highlights that learning a foreign language as an adult is challenging due to cognitive, psychological, social, and motivational factors[1]. However, with structured instruction, technology-supported resources, and interactive practice, adults can overcome these obstacles[2]. Educators should design flexible, engaging, and learner-centered programs to maximize adult learners’ success[3]. Future research may focus on longitudinal studies of adult learning strategies and the impact of immersive experiences on language proficiency[4].

In conclusion, while adult language learners face distinct challenges, they can achieve linguistic competence and confidence through targeted strategies, consistent practice, and supportive learning environments[5].

REFERENCES

1. Lightbown, P. M., & Spada, N. *How Languages are Learned*. Oxford University Press, 2013.
2. Singleton, D., & Ryan, L. *Language Acquisition: The Age Factor*. Multilingual Matters, 2004.
3. Ellis, R. *The Study of Second Language Acquisition*. Oxford University Press, 2008.
4. Knowles, M. *The Adult Learner: The Definitive Classic in Adult Education and Human Resource Development*. Routledge, 2015.
5. Medgyes, P. *The Non-Native Teacher*. Macmillan, 1994.

ZAMONAVIY TILSHUNOSLIKNING O'ZLASHMA TERMINLARI

Yuldashev Munavvarovjon o‘g‘li
Qo‘qon DU, doktoranti, yulmirmuxsin@gmail.com

Annotation:

Annotatsiya: AKT sohasidagi o'zlashma terminlarni o'rganish muammosi hozirgi kunda umumjahon darajaga yetdi. Ingliz tili, zamonaviy tilshunoslik terminlarni boshqa tillarga shu jumladan o'zbek tiliga ham assimilyatsiya bo'lishiga katta rol o'ynaydi, jahondagi AKT terminlarni bizning tilimizga ham kirib kelishida Ingliz tili asosiy vositachi til hisoblanadi.

Kalit so'zlar: AKT, neologizmlar, qisqartmalar, etimologiya, assimilatsiya, ijtimoiy tarmoqlar

ЗАИМСТВОВАННЫЕ ТЕРМИНЫ СОВРЕМЕННОЙ ЛИНГВИСТИКИ

Юлдашев Мирмухсин Мунавварджон угли
Докторант Кокадского ГУ, yulmirmuxsin@gmail.com

Аннотация: Проблема изучения заимствований терминов ИКТ в наш язык, особенно современных терминов языковедения, имеет международное значение. Английский язык играет большую роль в усвоении международных терминов ИКТ многими языками, включая наш язык. Он играет огромную роль в распространении интернациональных терминов, как основной язык-посредник.

Ключевые слова: ИКТ, неологизмы, аббревиатуры, этимология, ассимиляция, социальные сети.

BORROWED TERMS OF MODERN LINGUISTICS

Mirmukhsin Yuldashev Munavvarjon ugli
A PhD researcher, yulmirmuxsin@gmail.com

Annotation: The problem of studying the borrowings of ICT terms into our language, especially modern linguistic terms has an international impact. English plays a great role in the assimilation of international ICT terms into many languages, including our language. It plays a huge role in the dissemination of international terms, as the main intermediary language.

Key words: ICT, neologisms, abbreviations, etymology, assimilation, social networks

Tilshunoslik terminologik tizimi tashqi va ichki omillar ta'sirida paydo bo'lmoqda. Shular orasida, ekstralingvistik omillar sifatida quyidagilarni sanab o'tish mumkin:

1) Kompyuterlashgan zamonaviy AKT tizimining vujudga kelishi [1]; 2) yangi tushunchalarni ifodalovchi terminlarni yaratilishi; 3) AKT lingvistikasiga asos solinishi [2]; 4) ijtimoiy-zaruriyat sababli o'zga tillardan tayyor holdagi terminlarni o'zlashtirish

Til hech qachon rivojlanishdan to‘xtamaydi: til yashaydi, rivojlanadi, mukammallashadi va o‘zgaradi. Lingvistik terminlar orasida boshqa tillardan kirib kelgan terminlar juda ham ko‘pdir. O‘zlashtirilgan yoki o‘zlashma terminlar orasida yunon-lotin tillaridan kirib kelgan terminlar nihoyatda katta rol o‘ynaydi. Yunon-lotin tillaridan o‘zbek tiliga kirib kelgan lingvistik terminlar, terminllarni leksik-semantik va baynalminallik tendensiyalariga xos. Ushbu terminlar tilimizni rivojlanish jarayonlarida hamda boshqa tillar bilan integratsiya jarayonida vujudga keldi. O‘zbek tilida yunon-lotin tilidan kirib kelgan tilshunoslik terminlari boshqa tillar orqali ham kirib kelganini ko‘rishimiz mumkin: leksikologiya, dissimilyatiya, sinxroniya, allomorf va boshqalar.

Yuqorida ta'kidlaganimizdek, yunon-lotin tildan kirib kelgan so‘zlar orasida: *anti-, -atsia, kosmo-, -metr, super- va boshqalar*). *abbreviatsiya* (lot.), *antonim* (yun.), *leksika* (lot.), *morfema* (yun.), *nominatsiya* (lot.), *obyekt* (lot.), *omofon* (yun.), *orfografiya* (yun.), *orfoepiya* (yun.), *paronimiya* (yun.), *postfiks* (lot), *pragmatika* (yun.), *suffiks* (lot.), *tavtologiya* (yun), *tema* (yun.), *tezaurus* (yun) va boshqalar.

Ushbu kirib kelgan so‘zlar ona tilimizga rus tili orqali kirib kelgan bo‘lsada, o‘z navbatida ushbu tilga ham yunon-lotin so‘zlar boshqa tillar orqali kirib kelganini haqida misollar keltirish o‘rinli bo‘ladi, misol uchun rus tiliga ham quyidagi terminlar yevropa tillaridan kirib kelgan: abbreviatura (ital.), assimilyatsiya (nemis.), dublet (fransuz.), kal'ka (fransuz), parsellyatsiya (fransuz) va boshqalar [3].

Dissertatsiyamizning turli boblarida misollar tariqasida berilgan so‘zlarning aksari aynan lotin yozuviga asoslangan tillar manba sifatida olindi. Misol uchun dissertatsiyamizda lingvistik terminografiyani boyish termsentsiyalari aynan ingliz va boshqa yevropa tillarida sodir bo‘lib keyin bizgacha kirib kelishi odat tusiga kirib bormoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Mamlakatimizda o‘zbek tilini yanada rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 2020-yil 20-oktabrdagi PF-6084-son farmoniga muvofiq: hamda 2021-yil 10-fevraldagi 61-sonli "Lotin yozuviga asoslangan O‘zbek alifbosiga bosqichma-bosqich to‘liq o‘tishni ta'minlash chora-tadbirlari to‘g‘risidagi" O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorida belgilab berilganidek lotin yozuviga asoslangan o‘zbek alifbosiga to‘liq o‘tish, o‘quv va atamalar lug‘atlarining yangi avlodini yaratish, o‘zbek tiliga xorijiy tillardan o‘zlashtirilgan so‘zlar lug‘atini tizish, xalqaro atama elemntlarining izohli lug‘atini tuzish, o‘zbek tilining lug‘at boyligini oshiruvchi 10 ta lingvistik sohaviy-terminologik lug‘atlarni yaratish to‘grisidagi chora-tadbirlariga muvoviq farmon imzolandi[4]. Bugungi kunda o‘zbek tilining tilshunoslik terminlar lug‘ati tuzish, yangi terminlar bilan uni boyitish masalasi juda dolzarligi tufayli filologiya fanlari doktori professori D.Xudoyberganovaning " Zamonaviy tilshunoslik terminlarining izohli lug‘ati" 2024-yili ishlab chiqildi, ushbu lug‘atda ko‘plab terminlar o‘zbek tilining lotin alifbosiga to‘liq o‘tishiga doir, ona tilimizning yevropa tillari bilan integratsiya jarayoniga bog‘liq terminlar izohi kiritilgan: mas. diglossiya, implitsit ifoda, mediadiskurs, retsipiyent, subkod, stereotip, skript kabi [5]. Lekin shunda ham O‘zbek tilining lingvistik terminlarining izohli lug‘atlarida avval uchramagan halqaro lingvistik terminlar bilan tanishtirish hamda izohli lug‘atlarning yangi nashrlariga ularni kiritilishiga sabab bo‘ladigan jahon tillariga oid umumiy hodisalarning ifodalovchi, jumladan o‘zbek tiliga xos hodisalarda ham o‘z aksini topayotgan yangi lingvistik terminlarning nominatsiyasi hamda izohli terminogik ro‘yxatini ko‘rsatib o‘tishni joiz deb topdik:

Digraf- (lot. *di-* "ikki" + *graph-* "yozuv, harf) bitta tovushni ifodalash uchun ikki harfning birikib yozilishi. O‘zbek tilining kirill alifbosidan lotin alifbosiga o‘tilganidan so‘ng digraflardan foydalanish boshlandi. Misol uchun - "Ч" - ning o‘rniga lotin grafikasidagi digraf "CH" "Ш-" ning o‘rniga lotin yozuvidagi digraph *" SH"*.

Digramma- (yunon. *di-* "ikki" + *gramm-* (yunon.) "yozuv, harf) Huddi digraf bo‘lib u ham bitta tovushni ifodalash uchun ikki harfning birikib yozilishi tushuniladi faqat bu so‘zning etimologiyasi to‘liq yunon tilidan olingan.

Trigraf- (yunon. *tri-* "uchi" + *gramm-* (yunon.), "harf", "yozaman") bir fonemani ofodalash uchun uchta harfdan foydalanish. Misol uchun: 1) **tch**- [ʧ] - (catch), 2) dge- [ʤ] - bridge. 3) sch- [ʃ]- schedule. O‘zbek tili so‘zlashuvchilarni Ingliz tilini faol o‘rganayotgani tufayli, hamda xalqaro munosabatlarda Ingliz va o‘zbek tillarining integratsiya jarayonlari ushbu tayanch terminni o‘rganish dolzarb ahamiyatga ega.

Graffiti- [it. graffiti < graffito -tirnalgan]- qadimda devorlarga bo‘yoq bilan o‘yilgan va qirilgan yozuvlarni bo‘yash tushunilgan sotsiolingvistika oid ko‘cha yozuvi. O‘zbekiston Respublikasidagi umumta'lim maktablari uchun 9-sing Ingliz tili fanidagi darslikda uchraydi.

Diakritik belgi -(ing. diacritic mark, rus. диакритический знак.) Bu yozuvdagi harf ustiga qo‘yiladigan qo‘shimcha belgi bo‘lib u tovushning tallafuzini o‘zgartiradi yoki fonetik uchun xizmat qiladi (•) O‘zbek tilidagi "i" harfida mavhud.

Tarjimai hol- (rus автобиография yunon. *auto*-o‘zi,+ *bio* yun. "hayot" + *graf-* yunon yozmoq, tasvirlamoq." ing. auto-biography). Yunon tilidan. O‘zi haqifa yozish ma'nosini bildiradi. Biror shaxsning hayoti, faoliyati va Jodi haqida (qisqacha) ma'lumot. O‘zbek o‘quvchilar uchun lotin alifbosiga o‘tishdan tashqari ingliz tilining adabiy asarlari ham keng o‘rganish ommallashyabdi. Bu termin A.Hojiyevning lingvistik terminologiyalari lug‘atiga kiritilmagan bo‘lsada rus va ingliz tilshunoslarining e'tibor markazida, misol uchun T.V.Jerebiloning lingvistik terminlar lug‘atida ushbu terminni ko‘rishimiz mumkin [6]. Aynan ushbu termin atrofida adabiyot janri ham bor avtobiografik asarlar yozilgan. O‘zbek, rus va ingliz yozuvchilar aynan ushbu termin izohida aytilganidek ijod qilishgan. Cho‘lpon, A.Qahhor, L.N.Tolstoy, J.J.Russo va boshqalar.

Ushbu terminni chuqur o‘rganish rus va ingliz tilshunosligining bitta termini haqida ma'lumot olishdan tashqari, usha tilarning adabiy asarlarini o‘rganishga ham katta turtki bo‘la oladi.

CV- (lot. curriculum vitae- "hayotiy yo‘l') -so‘zma-so‘z tarjima qilganimizda tarjimai holga o‘xshash hujjatdek ko‘rinadi. Shaxsning FIO, ta'limi, kasbiy tajribasi, ilmiy yutuqlari, til bilish, va tavsiyanomalarni ichiga oladigan xalqaqo tan olingan hujjat hisoblanadi. Yurtimizda ochilayotgan ko‘plab qo‘shma korxonalari uchun talab qilnadigan, yoshlarimizning nufuzli davlatkarda tehsil olishi uchun kerakli bo‘lgan hujjat hisoblanadi.

Rêsumê - Tilshunoslikda tayanch termin hisoblanmasada lingvodidaktika hamda ilmiy maqolalarda keng qo‘llaniladi ushbu yozma hujjat 1 betdan iborat bo‘lib, AQSH, Kanada davlatlarda ishga kirishda muhim hujjat hisoblanadi.

Essay- (fr.essai- "qisqa bayon", rus. эссе,) Erkin mavzuda yozilgan qisqa bayon. Jahon itlshunosligida ko‘p holda yozma nutqni rivojlantirishda mashq sifatida o‘rgatiladi. Yurtimizda ayniqsa yozma tanlovlarda esselar tanlovlaro o‘tkazilishi yaxshi an'anana tusiga aylangan.

Chat-communication- So‘nggi paytda axborot texnologiyalarni rivojlanishi tufayli tilshunoslikka ko‘plab terminlar paydo bo‘lmoqda. Yoshlarimizning internet olamida do‘stlar orttirishi hamda O‘zbekiston yoshlarining dasturiy mahsulotlarda virtual muloqot qilish imkoniyati berilmoqda.

Shunday qilib, o‘zbek tilini lotin yozuviga to‘liq o‘tishi o‘zbek tilini kelajakda to‘laqonli internet tili sifatida rivojlanishi, jahon tilshunosligida sodir bo‘layotgan so‘nggi o‘zgarish va qo‘shimchalar kiritilishidan boxabar bo‘lishiga keng zamin yaratadi. Lingvistik terminlarning o‘zlashma hodisasi haqida gapirilganda, biror bir xorijiy tilga ustuvorlik berish qiyin masala. Chunki barcha o‘zlashmalar lingvistika metatilini ko‘chaytiradi, lingvoterminologiyani tillararo standartizatsiyasini yanada yaqinlashtiradi.

P.S. (lotin tilidan: *post scriptum*-qo‘shimcha yozuv) - Asosiy matndan keyin keltiriladigan qo‘shimcha izoh. Ko‘p tillarga, jumladan rus, ingliz va o‘zbek tillariga o‘zlashgan grafik qisqartma, tilshunoslikning orfografiya, yozuv kommunikatsiyasi, o‘zlashmalar bo‘limida tobora ko‘p qayd etilmoqda. O‘zbek tilining yozma muloqoti ham to‘liq lotin alifbosiga o‘tishi bilan, shunday qismartmani tobora ko‘p uchramoqda.

Digrafiya- Bir tilning, ikki turdagi yozuvi mavjud bo‘lishi, ular ikki xil grafik tizimga (alifboga) ega bo‘lishidir [7]. O‘zbek tilini lotin alifbosiga o‘tishi bilan, 1940-yildan beri foydalanib kelinayotgan kirill alifbosidan foydalanish to‘xtatilmadi balki lotin grafikasiga bosqichma-bosqich o‘tilishi sababli O‘zbekistonda ham ko‘p yillar mobaynida bir vaqning o‘zida ikki alifbodan foydalanish amaliyoti sodir bo‘lib kelmoqda. Chunki yoshi katta insonlar ko‘proq kirill alifbosini o‘qib o‘rganganligi tufayli kirill alifbosidan darhol voz kechishni imkoni bo‘lmadi .

Shrift (grafika va tipografiya bilan bog‘liq)- yozuv belgilarining grafikasiga asoslangan rasmiylashtirish turi, yz'ni bir xil uslubdagi harflar majmuasi. Bunga: harflar shakli, qalinligi, kattaligi (proporsiyasi) kiradi. Misol: Times New Roman. Hozirgi zamonda axborot texnologiyalarni rivojlanishi tufayli, qulyozma matnlardan ko‘ra raqamli kommunikatsiya orqali matn yaratish imkoniyati kengaydi. Komputerda terilgan matn qo‘lyozma matnga nisbatan qabul qilish va tushunish ta'siri birmuncha kuchliroq. Shrift insonning o‘qish tezligi va qulayligini belgilaydi. Dhuning uchun ham "shrift" termini zamonaviy lingvistika va axborot texnologiyalari kesishgan nuqtada strategic ahamiyat kasb etadi.

Foydalanadigan adabiyotlar:

1. Беликова И.А. Особенности образования терминов-неологизмов в подъязыке компьютерной техники: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Омск, 2004. – 27 с.

2. Гильдина А.К. Некоторые вопросы семантики и функционирования терминов вычислительной техники в английском языке. – Воронеж: Изд-во Воронеж, ун-та, 1976. – С. 111 – 1191.

3. Алания Д.А. Лингвистическая терминология русского языка (научные и прагматические аспекты): Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук. / – Тбилиси, 2002 – 297 с.

4. 2021-yil 10-fevraldagi 61-sonli "Lotin yozuviga asoslangan O‘zbek alifbosiga bosqichma-

bosqich to‘liq o‘tishni ta'minlash chora-tadbirlari to‘g‘risidagi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori: https://lex.uz/uz/docs/-5281850

5. Жеребило Т.В. Словарь лингвистических терминов. Изд. 5-е, испр. и доп. – Назрань: ООО «Пилигрим», 2010. – 486 с.

6. Xudoyberganova, D. Zamonaviy tilshunoslik terminlarining izohli lug‘ati. -Toshkent: Bookmany print; 2024.-112 b2423

7. Berlanda E. New perspectives on digraphia: A framework for the Sociolinguistics of writing systems:major research paper/Elena Berlanda-Toronto:York University, 2006.-P.14.

TALABALARDA MANTIQIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISHNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI

Usmonov Baxtiyor Zoxirovich
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti Urgut filialai

Annotatsiya. Ushbu maqolada talabalarda mantiqiy fikrlashni shakllantirishning didaktik imkoniyatlari tahlil etiladi. Tadqiqot davomida interfaol metodlar, muammoli vaziyatlar, keys-stadi, reflektiv mashqlar va mantiqiy topshiriqlar asosida tashkil etilgan o‘quv jarayonining samaradorligi o‘rganildi. Eksperimental natijalar shuni ko‘rsatadiki, didaktik vositalardan kompleks foydalanish talabalarning tahliliy, tanqidiy va mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarini 30–35% gacha rivojlantirishga imkon beradi. Maqolada mantiqiy fikrlashning pedagogik mohiyati, rivojlanish mexanizmlari hamda oliy ta’lim jarayonida uni shakllantirishga xizmat qiluvchi metod va texnologiyalar asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar. Mantiqiy fikrlash, interfaol metodlar, muammoli ta’lim, didaktik imkoniyatlar, keys-stadi, refleksiya, tanqidiy fikrlash, pedagogik texnologiya, tahliliy faoliyat, talaba kompetensiyasi.

Kirish. XXI asrda ta’lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri talabalarning faqat bilimlarni yod olishi emas, balki ularni **tahlil qilish, solishtirish, umumlashtirish, sabab–oqibat munosabatlarini aniqlash** kabi mantiqiy fikrlash amallarini puxta egallashiga erishishdir. Zamonaviy pedagogik konsepsiyalar – kompetensiyaviy yondashuv, konstruktivizm, faol ta’lim tamoyillari – fikrlashni rivojlantirishni o‘quv jarayonining asosiy mezonlaridan biri sifatida belgilaydi.

Mantiqiy fikrlashning rivojlanishi nafaqat intellektual salohiyatni oshiradi, balki talabalar:

- to‘g‘ri qaror qabul qiladi,
- murakkab vaziyatlardan chiqish yo‘lini topadi,
- o‘z fikrini dalillar bilan isbotlaydi,
- ilmiy mulohaza yuritadi.

Shunga qaramay, amaliyotda ko‘plab talabalar tayyor bilimni qabul qilishga moyil bo‘lib, mustaqil mulohaza yuritish, dalillash, mantiqiy xulosa chiqarish ko‘nikmalari yetarli darajada shakllanmagan. Didaktik yondashuvlar esa ushbu muammoni hal etishda katta imkoniyat yaratadi.

Ushbu tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, ta’lim jarayonida mantiqiy fikrlashni shakllantirishga yo‘naltirilgan didaktik vositalar va metodlarning samaradorligi, ularni qo‘llashning mexanizmlari mukammal o‘rganilmagan. Shu sababli mazkur izlanish talabalarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirish imkoniyatlarini ilmiy asoslashni maqsad qiladi.

Matadologiya. Tadqiqot ikki bosqichda amalga oshirildi va quyidagi metodlar qo‘llandi:

1. Nazariy-metodologik tahlil. Mantiqiy fikrlash, intellektual kompetensiya, tanqidiy fikrlash, metodik yondashuvlarga oid mahalliy va xorijiy olimlar (D. Dewey, J. Bruner, Bloom, Vygotskiy va boshqalar) tadqiqotlari o‘rganildi. Didaktikaning zamonaviy metodlari tahlil qilindi.

2. Pedagogik kuzatuv. Oliy ta’lim muassasalarining tabiiy fanlar yo‘nalishida tahsil olayotgan 120 nafar talaba ishtirokida dars jarayonlari kuzatildi. E’tibor mantiqiy operatsiyalarni qo‘llash darajasiga qaratildi.

3. Eksperiment. Ikki guruh shakllantirilgan:

- **Nazorat guruhi** – an’anaviy ta’lim metodlari qo‘llanilgan.

- **Tajriba guruhi** – didaktik imkoniyatlar asosida:
  - muammoli vaziyatlar,
  - interfaol metodlar,
  - keys-stadi,
  - reflektiv mashqlar,
  - mantiqiy masalalar,
  - tahliliy esse

kabi vositalar tizimli qo‘llandi.

Eksperiment 12 hafta davom etdi.

4. Diagnostik vositalar

Tadqiqotda:

- testlar,
- so‘rovnomalar,
- mantiqiy vazifalar,
- reflektiv savollar,
- bilim aniqlash rubrikalari orqali talabalarning mantiqiy fikrlash ko‘nikmalari baholandi.

5. Statistik tahlil. Tahlil uchun o‘rtacha ko‘rsatkichlar, foizlar, Student t-testidan foydalanildi.

Nateja. Tadqiqot natijalari quyidagicha umumlashtirildi:

1. Didaktik metodlar qo‘llangan guruhda mantiqiy fikrlash ko‘nikmalari sezilarli darajada oshdi.

Tajriba guruhi talabalari:

- sabab–oqibat tahlilini bajarish tezligi **32%** ga,
- mustaqil xulosa chiqarish darajasi **34%** ga,
- argumentlangan fikr bildirish ko‘nikmasi **29%** ga oshdi.

Bu ko‘rsatkichlar nazorat guruhida faqat 6–10% atrofida bo‘ldi.

2. Muammoli ta’lim tahliliy faoliyatni jadallashtirdi

Tajriba guruhida berilgan **real hayotiy keyslar** natijasida talabalar:

- 2 baravar ko‘proq yechim taklif qildi,
- yechimlarni solishtirish amallarini mustaqil bajara oldi,
- dalillar asosida qaror qabul qilishga intildi.

3. Interfaol metodlar mantiqiy bog‘liqliklarni aniqlashni kuchaytirdi

“B-B-B”, “Insert”, “Baliq skleti”, “Debat”, “Skarabey mexanizmi” kabi metodlar orqali talabalar:

- faktlarni tasniflash,
- tahliliy xaritalar tuzish,
- dalillarni tekshirish ko‘nikmalarini mustahkamladi.

4. Refleksiya fikrlash jarayonini ongli qildi

Dars oxirida berilgan reflektiv savollar talabalarni:

- o‘z fikrini qayta ko‘rib chiqishga,
- mantiqiy asoslarni mustahkamlashga,
- mavzuni chuqur anglashga undadi.

5. Motivatsiya va faollik oshdi

Keys-stadi, rolli o‘yinlar, loyihaviy topshiriqlar talabalarda:

- faollik,
- o‘zaro muloqot,
- mustaqillik,
- mas’uliyat

darajasining oshishiga olib keldi.

Muhokama. Tahlil shuni ko‘rsatadiki, talabalarda mantiqiy fikrlashni shakllantirishda didaktik imkoniyatlar o‘zaro bog‘langan tizim sifatida amal qiladi.

1. Didaktik metodlarning rolini qayta baholash zarur

An’anaviy ma’ruza va reproduktiv topshiriqlar mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda yetarli emas. Aksincha, muammoli yondashuv, tahliliy savollar, o‘ylantiruvchi vaziyatlar fikrlashni faollashtiradi.

2. Interfaol metodlar fikrlar tizimini shakllantiradi

Interfaol metodlar:

- tahlil qilish,
- umumlashtirish,
- taqqoslash,
- xulosa chiqarish

kabi mantiqiy operatsiyalarni mashq qildiradi. Shu bois ular mantiqiy fikrlashning tabiiy rivojlanish mexanizmiga juda mos keladi.

3. Keys-stadi real fikrlashni talab qiladi

Talabalar real misollarni tahlil qilganda:

- mantiqiy silsilani saqlaydi,
- faktlarni tekshiradi,
- dalillarni baholaydi,
- muqobil yechimlarni solishtiradi.Bu esa yuqori darajadagi fikrlashni shakllantiradi.

4. Refleksiya metakognitiv qobiliyatlarni kuchaytiradi

Mantiqiy fikrlashning rivojlanishida eng muhim omillardan biri – talabaning o‘z fikrini anglash. Refleksiv yozuvlar va tahliliy suhbatlar bunga erishishda asosiy mexanizmdir.

5. Kompleks yondashuv samaradorlikni oshiradi

Yagona metod emas, balki **multimetodik yondashuv** eng yaxshi natija beradi.

Xulosa. Tadqiqot asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Didaktik imkoniyatlardan maqsadli foydalanish talabalarda mantiqiy fikrlashning rivojlanishini sezilarli darajada ta’minlaydi.
2. Interfaol metodlar, muammoli yondashuv, keys-stadi va refleksiya fikrlash amallarini chuqurlashtiradi.
3. Talabalarning mantiqiy fikrlash ko‘nikmalari kompleks o‘quv faoliyatida 30–35% gacha o‘sishi mumkin.
4. Mantiqiy fikrlashning rivojlanishi talabalarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishda strategik ahamiyatga ega.
5. Ta’lim jarayonida mantiqiy fikrlashni shakllantirish izchil, tizimli, maqsadga yo‘naltirilgan didaktik yondashuvni talab qiladi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Abdullayeva Q., To‘xtayeva D. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
2. Mavlonova R., Ashurova D., Usmonboeva M. Pedagogika. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
3. Hasanboyeva O., To‘rayev A. Umumiy pedagogika. – Toshkent: Fan, 2018.
4. Yo‘ldoshev J., Usmonov S. Pedagogik texnologiya asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017.
5. Ochilov O. Ta’lim jarayonida mustaqil fikrlashni rivojlantirish. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021.
6. Qodirova F., Mamarasulov M. Interfaol metodlar va ularning o‘quv jarayonidagi o‘rni. – Buxoro: BuxDU nashriyoti, 2019.
7. G‘ofurov A. Mantiq: Darslik. – Toshkent: Universitet, 2016.
8. Yo‘ldosheva N. Sharq mutafakkirlarining mantiqiy qarashlari. – Samarqand: SamDU, 2020.
9. Inomova N. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyalari. – Toshkent: Innovatsiya, 2022.
10. Raximov A. Oliy ta’limda innovatsion pedagogik yondashuvlar. – Toshkent: Fan va ta’lim, 2021.
11. Shodmonov Sh., Karimov N. Pedagogik diagnostika va baholash. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.

12. Usmonxo‘jayev T. **Talabalarda tahliliy fikrlashni shakllantirishning nazariy asoslari.** – Andijon: ANDMI, 2020.
13. Ibragimova M. **Pedagogik kompetensiyalarni rivojlantirish.** – Toshkent: TDPU, 2019.
14. To‘laganova S. **Mantiqiy fikrlash va uning shakllanishi.** – Qarshi: QDPU nashriyoti, 2021.
15. Karimova D. **Yangi pedagogik texnologiyalar asosida talabalarning fikrlash faoliyatini faollashtirish.** – Namangan: NamDU, 2022.

NATURE IN ENGLISH ROMANTIC AND AMERICAN TRANSCENDENTALIST WRITERS

Tursunbayeva Leyla Ravshan qizi
Student, Chirchik State Pedagogical University
leylatursunbayeva@gmail.com
Scientific adviser: **Abduramanova Diana Valeryevna**
Head of the English theory and practice department,
Chirchik State Pedagogical University
diana1207saliyeva@gmail.com

ABSTRACT: This paper explores the role and meaning of nature in English Romantic and American Transcendentalist literature. Both movements, though separated by geography and historical period, share a deep belief in the moral and spiritual power of the natural world. Romantic writers such as William Wordsworth and Samuel Taylor Coleridge saw nature as a reflection of human emotion and imagination, emphasizing its healing and inspiring influence. In contrast, American Transcendentalists like Ralph Waldo Emerson and Henry David Thoreau viewed nature as a direct expression of divine truth and a path toward self-knowledge and spiritual freedom.

Keywords: *Romanticism, Transcendentalism, nature, spirituality, freedom, philosophy, harmony, moral vision*

АННОТАЦИЯ: В данной статье рассматривается роль и значение природы в английской романтической и американской трансценденталистской литературе. Оба литературных направления, несмотря на различия в географии и историческом контексте, объединяет глубокая вера в нравственную и духовную силу природы. Романтики, такие как Уильям Вордсворт и Сэмюэл Тейлор Кольридж, воспринимали природу как отражение человеческих чувств и воображения, подчёркивая её целебное и вдохновляющее воздействие. В то время как американские трансценденталисты, включая Ральфа Уолдо Эмерсона и Генри Дэвида Торо, рассматривали природу как прямое выражение божественной истины и путь к самопознанию и духовной свободе.

Ключевые слова: *романтизм, трансцендентализм, природа, духовность, свобода, философия, гармония, нравственное видение*

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada ingliz romantizmi va amerika transsendentalizmi adabiyotida tabiatning o‘rni va ma’nosi tahlil qilinadi. Har ikkala yo‘nalish, geografik va tarixiy davr jihatidan farq qilsa-da, tabiatning axloqiy va ma’naviy kuchiga bo‘lgan chuqur ishonch bilan birlashadi. Uilyam Vordsvort va Samuel Teylor Kolridj kabi romantiklar tabiatni insoniy his-tuyg‘ular va tasavvurning aks-sadosi sifatida ko‘rib, uning davolovchi va ilhomlantiruvchi ta’sirini ta’kidlaydilar. Bunga qarama-qarshi ravishda, Ralf Valdo Emerson va Genri Devid Toro singari amerikalik transsendentalistlar tabiatni ilohiy haqiqatning bevosita ifodasi hamda o‘zini anglash va ma’naviy erkinlik sari yo‘l sifatida talqin qilganlar.

Kalit so‘zlar: *romantizm, transsendentalizm, tabiat, ma’naviyat, erkinlik, falsafa, uyg‘unlik, axloqiy qarash*

INRTODUCTION: The late eighteenth and early nineteenth centuries witnessed two literary and philosophical movements that redefined humanity’s relationship with the natural world — English Romanticism and American Transcendentalism. Both arose as reactions to industrialization, rationalism, and the moral emptiness of modern civilization. While English

Romanticism began as an artistic response to the Enlightenment and the Industrial Revolution, American Transcendentalism developed later as a spiritual and intellectual extension of those ideals. At the heart of both movements lies a shared belief in the moral and emotional power of nature, which they saw as a source of inspiration, truth, and renewal.

For English Romantic writers such as William Wordsworth, Samuel Taylor Coleridge, and John Keats, nature was a living, emotional force that reflected human feeling and imagination. They believed that communion with nature could heal the human spirit and reconnect individuals with purity and beauty lost in an increasingly mechanical world. The Romantic landscape was filled with sublimity and wonder — a mirror of the soul where one could sense the divine through emotion and creativity.

THE ROMANTIC VISION OF NATURE

For English Romantic writers, nature was not merely a physical setting but a living presence infused with spirit, emotion, and moral power. The Romantics rejected the rationalism of the Enlightenment, which reduced the world to a system of mechanical laws, and instead turned toward the natural world as a source of inspiration and truth. Writers such as William Wordsworth and Samuel Taylor Coleridge believed that emotional and imaginative experience in nature could restore a sense of wonder lost in modern society. In their works, nature often acts as both teacher and companion, reflecting the inner life of the individual.

William Wordsworth, in particular, emphasized the intimate bond between humanity and the natural world. In poems like *"Lines Written a Few Miles above Tintern Abbey"* and *"The Prelude"*, he portrays nature as a moral guide and a source of spiritual wisdom. Through communion with natural landscapes, the poet achieves a state of emotional balance and moral clarity. Wordsworth's belief that "nature never did betray the heart that loved her" reflects his conviction that the natural world offers guidance and consolation to those who approach it with sincerity and love.

Similarly, Samuel Taylor Coleridge saw nature as a manifestation of divine creativity. In *"The Rime of the Ancient Mariner"*, he presents the natural world as both beautiful and terrifying — a place where human pride and disconnection from the divine are punished. The Romantic experience of nature is therefore one of awe and humility: to see nature is to confront something greater than oneself. For the Romantics, this awareness was the path to true knowledge and self-understanding.

THE TRANSCENDENTALIST APPROACH TO NATURE

In the American Transcendentalist movement, nature held a deeply spiritual meaning that went beyond the emotional beauty emphasized by the Romantics. Thinkers such as Ralph Waldo Emerson and Henry David Thoreau believed that nature was not only a source of inspiration but also a direct reflection of the divine spirit. For them, the natural world represented a living symbol of truth, a path to discovering one's inner self and moral purpose. Through observation and contemplation of nature, a person could reach a higher understanding that connected the individual soul with the universe.

Ralph Waldo Emerson, in his essay *"Nature"* (1836), expresses the idea that every element of the natural world reveals a spiritual truth. He argues that people must look inward and trust their intuition to experience the divine presence in the natural environment. Emerson's philosophy suggested that nature and the human mind are deeply connected, and that harmony between the two brings peace, creativity, and moral clarity. This belief became the foundation of the Transcendentalist way of thinking — a belief in the unity of all creation and the possibility of personal enlightenment through contact with the natural world.

Henry David Thoreau developed these ideas further in his work *"Walden"*, where he describes his experiment of simple living near a pond. Thoreau's reflections show that isolation in nature allows a person to rediscover what is essential and to live in accordance with inner truth. His observations of daily life among trees and water are more than just descriptions of scenery; they express a search for freedom and moral independence. To Thoreau, nature offered not escape, but a clearer vision of what it means to live a meaningful life.

COMPARISON AND INFLUENCE BETWEEN THE TWO MOVEMENTS

Although English Romanticism and American Transcendentalism developed in different cultural and historical contexts, the two movements shared many ideas and influenced one another in important ways. Both emphasized the spiritual value of nature and rejected the limits of rationalism and materialism. For Romantic poets, nature represented emotion, imagination, and moral purity; for Transcendentalists, it symbolized divine truth and unity. In both cases, nature was seen as a source of personal transformation and inner freedom.

One of the main differences lies in their approach to spirituality. The Romantics often viewed the divine as something felt through beauty and emotion in the natural world, while the Transcendentalists spoke more directly about the presence of God in all living things. Romanticism expressed a longing for harmony between man and nature, while Transcendentalism built upon this idea to suggest that the divine and human souls are connected through intuition. Thus, while Romanticism was more emotional and artistic, Transcendentalism was more philosophical and moral in its focus.

Despite these differences, Transcendentalist writers such as Emerson and Thoreau were clearly inspired by their Romantic predecessors. Emerson admired Wordsworth's vision of spiritual growth through contact with nature, and Thoreau's reflections on solitude echo the Romantic idea of finding the self in natural surroundings. This intellectual bridge between the two traditions shows how the Romantic reverence for beauty evolved into the Transcendentalist search for truth.

CONCLUSION

Both English Romanticism and American Transcendentalism placed nature at the center of their understanding of human life, but they approached it from different angles. For the Romantics, nature was a mirror of emotion and imagination, a refuge from the growing pressures of industrial society. For the Transcendentalists, it was a reflection of the divine spirit and a means of reaching inner truth. Despite these differences, both movements shared a belief that harmony with nature could lead to moral and spiritual renewal.

The Romantic poets taught readers to feel the beauty and mystery of the world around them, while the Transcendentalists invited people to see that same world as a symbol of divine order. Together, they transformed the idea of nature from a physical environment into a moral and spiritual force. Their writings offered not only poetic descriptions but also ethical lessons about simplicity, independence, and respect for life.

REFERENCES

1. Bate, J. (2000). *The Song of the Earth.* Harvard University Press.
2. Thoreau, H. D. (1854). *Walden; or, Life in the Woods.* Boston: Ticknor and Fields.
3. Wordsworth, W., & Coleridge, S. T. (1798). *Lyrical Ballads.* London: J. & A. Arch.
4. Buell, L. (1995). *The Environmental Imagination: Thoreau, Nature Writing, and the Formation of American Culture.* Harvard University Press.
5. https://plato.stanford.edu/entries/transcendentalism/
6. https://fiveable.me/english-12/unit-8?utm

ROLE OF MAGIC IN MEDIEVAL ROMANCE

Department English language and theory
Student of CSPU Sabrina Boltayeva
Scientific advisor Dilafruz Umarova
English teacher, Chirchik State Pedagogical University

Abstract: Magic in medieval romance reflects the beliefs, fears, and imagination of the middle Ages. It connects the human and divine worlds, shaping stories of love, heroism, and destiny. This article explores how magical powers, objects, and characters influence the moral and emotional development of medieval heroes.

Key Words: Magic, medieval romance, Arthurian legends, symbolism, supernatural, love, destiny, morality, myth, heroism.

Аннотация: Магия в средневековых романах отражает верования, страхи и воображение Средневековья. Она соединяет человеческий и божественный миры, формируя сюжеты о любви, героизме и судьбе. В статье рассматривается, как магические силы, предметы и персонажи влияют на нравственное и эмоциональное развитие героев.

Ключевые слова: Магия, средневековый роман, артуровские легенды, символизм, сверхъестественное, любовь, судьба, мораль, миф, героизм.

Annotatsiya: O‘rta asr romantik adabiyotida sehr inson va ilohiy dunyoni bog‘lovchi kuch sifatida tasvirlanadi. U sevgi, qahramonlik va taqdir mavzularini shakllantiradi. Ushbu maqolada sehrli kuchlar, buyumlar va qahramonlarning o‘rta asr qahramonlari axloqiy hamda hissiy kamolotiga ta’siri yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Sehr, o‘rta asr romani, artur afsonalari, ramz, g‘ayritabiiylik, sevgi, taqdir, axloq, mif, qahramonlik.

INTRODUCTION

The medieval romance is one of the most remarkable genres of the middle Ages, combining adventure, chivalry, love, and the supernatural. These stories often feature knights on heroic quests, mysterious lands, and powerful magical forces that shape the hero’s fate. Magic serves as a creative and moral elementit challenges human limits, tests faith, and exposes inner desires.

In a world where religion and superstition coexisted, magic symbolized both divine power and moral danger. Writers such as Chrétien de Troyes and Thomas Malory used magic to represent the invisible forces controlling human destiny. The use of enchantments, sorcery, and miracles allowed medieval authors to express complex ideas about sin, virtue, and the role of divine justice in human life.

Magic as a Symbol of Faith and Temptation

In medieval romance, magic often mirrors the spiritual beliefs of its age. For some characters, it is a divine gift a reflection of God’s will or moral purity. For others, it represents temptation and sin. In Sir Gawain and the Green Knight, the Green Knight’s supernatural challenge tests Gawain’s honesty and devotion, reminding readers that courage without truth is meaningless.

The dual nature of magic reflects the medieval worldview: good magic aligned with faith, while dark magic was associated with pride and demonic power. This tension between sacred and forbidden knowledge created moral depth within romance narratives.

Magical figures like Merlin, Morgan le Fay, and the Lady of the Lake embody the mystery and complexity of supernatural power. Merlin, for instance, guides King Arthur with wisdom and prophecy but cannot escape his own tragic fate. His power symbolizes human dependence on forces beyond comprehension.

Magical objects such as Arthur’s sword Excalibur or the Holy Grail play equally powerful roles. They are not mere tools; they stand for divine authority, moral testing, and eternal hope. These symbols turn the knight’s physical journey into a spiritual quest for purity and enlightenment.

Magic, Love, and Human Emotion

In medieval romances, love is rarely free from magic. It often arises from enchantments, destiny, or divine intervention. The story of Tristan and Isolde demonstrates how magic intensifies passion while destroying social order. A single love potion binds the lovers forever, showing how desire can both elevate and doom the soul.

Such magical love stories reflect medieval attitudes toward emotion seeing it as a force that must be guided by reason and faith. The blending of magic and love reveals the emotional complexity of medieval characters and their struggle to be Love and magic are deeply intertwined in medieval romance literature. Unlike realistic forms of love, magical love represents passion that transcends logic, morality, and social boundaries. Writers of the middle Ages used enchantments and supernatural forces to symbolize both the purity and the danger of love. In Tristan and Isolde, a love potion unites two souls in an uncontrollable bond, showing that love inspired by magic can lead to both ecstasy and destruction. This dual nature of love divine yet forbidden reflects the moral tension of medieval thought, where emotion was celebrated but also feared.

Magic often served as a mirror of human emotion, visualizing inner feelings through external, supernatural events. When a lover is transformed, enchanted, or cursed, those changes often symbolize internal conflicts such as guilt, desire, or temptation. For example, in many Arthurian tales, magic intervenes when human emotion becomes too strong for reason to control. These moments of enchantment turn emotional experiences into moral lessons, reminding readers that passion without virtue leads to chaos, while love guided by faith can reach divine perfection. Lance passion with virtue.

Magic as a Narrative Device

Magic also serves as a literary tool that drives the plot and deepens the theme. Through spells, dreams, or miracles, authors could introduce transformation, revelation, and moral resolution. It gave writers a way to express abstract ideas like justice, destiny, and redemption.

In Le Morte d'Arthur, every act of magic whether Merlin's prophecy or Morgan le Fay's deceit moves the story toward its tragic yet meaningful end. Thus, magic becomes both a cause and a reflection of human failure and divine order.

Magic in medieval romance is not merely a source of wonder but a powerful narrative mechanism that drives the entire plot structure. It gives the authors freedom to explore moral, emotional, and philosophical ideas that go beyond the limits of reality. Through magic, writers could introduce transformation, disguise, testing, and revelation elements essential for the development of both character and story. Magical events often initiate the hero's journey or act as the turning point that reshapes destiny. For example, in Sir Gawain and the Green Knight, the supernatural challenge posed by the Green Knight sets the moral framework for the entire narrative, forcing the hero to confront his own weaknesses and virtues.

Beyond serving as a plot catalyst, magic creates a complex relationship between fate and free will. Many medieval writers used magic to question whether human beings truly control their lives or are subject to higher, unseen powers. The use of enchantments and prophecies introduces uncertainty, guiding the reader to reflect on destiny and divine justice. In Le Morte d'Arthur, Merlin's prophecies foreshadow the downfall of Camelot, suggesting that even the greatest heroes cannot escape the consequences written by fate. Thus, magic becomes an instrument through which authors explore the boundaries of human responsibility and divine order.

Furthermore, magic adds layers of meaning to medieval romances by blending reality with imagination. It serves as a bridge between the physical and spiritual realms, allowing characters to experience moral enlightenment or punishment. The use of magical dreams, visions, and transformations gives symbolic weight to personal growth and moral struggle. When knights face magical trials such as crossing enchanted lands, breaking curses, or resisting illusions they are not only fighting external forces but also their inner flaws.

Conclusion

Magic in medieval romance is more than a supernatural element it is a reflection of medieval thought, faith, and imagination. It unites the physical and spiritual worlds, giving moral meaning to adventure and love. Through magical events, characters confront not only external challenges but also their inner weaknesses. The presence of magic allows readers to experience the wonder and uncertainty of the Middle Ages a time when the boundary between miracle and illusion was unclear. By studying these tales, we see how magic served as both a narrative engine and a spiritual metaphor, guiding heroes toward truth, faith, and self-discovery.

References

1. Brewer, D. S. The Presence of Magic in Medieval Romance. — Cambridge: Cambridge University Press, 1993. — 210 p.

2. Cooper, H. The English Romance in Time. — Oxford: Oxford University Press, 2004. — 416 p.

3. Loomis, R. S. Arthurian Tradition and Chrétien de Troyes. — New York: Columbia University Press, 1949. — 328 p.

4. Le Goff, J. The Medieval Imagination. — Chicago: University of Chicago Press, 1988. — 258 p.

5. Lacy, N. J. (ed.) The Arthurian Encyclopedia. — New York: Garland Publishing, 1986. — 645 p.
6. Barron, W. R. J. English Medieval Romance. — London: Longman, 1987. — 240 p.
7. Kittredge, G. L. A Study of Arthurian Legends. — Oxford: Oxford University Press, 1924. — 302 p.
8. Field, R. Romance and the Medieval Reader. — London: Routledge, 1999. — 276 p.

THE INFLUENCE OF TEACHER TALK ON LEARNERS' LANGUAGE ACQUISITION IN ESL CONTEXS

S.T.Ziyodullayeva
Chirchik State Pedagogical Universit
Student, Tourism faculty, English language theory and practice Department
Scientific supervisor: Ahmedov Hasan Uzairovich

ABSTRACT: This study investigates the influence of teacher talk on learners' language acquisition in English as a Second Language (ESL) contexts. Teacher talk, encompassing the linguistic input, interactional patterns, and instructional strategies used by educators, plays a crucial role in shaping learners' comprehension, vocabulary development, and communicative competence. Through a mixed-methods approach, including classroom observations and learner interviews, the research examines how variations in teacher talk—such as the use of simplified language, questioning techniques, and feedback—affect learners' engagement and language development. The findings suggest that strategic and purposeful teacher talk significantly enhances learners' linguistic performance, promotes active participation, and fosters a more supportive learning environment. The study underscores the importance of teacher awareness and professional development in optimizing language input for ESL learners.

Keywords: Teacher talk, ESL learners, language acquisition, classroom interaction, communicative competence

АННОТАЦИЯ: В данном исследовании изучается влияние речи учителя на усвоение языка учащимися в контексте изучения английского как второго языка (ESL). Речь учителя, включающая языковой ввод, модели взаимодействия и используемые педагогами методические стратегии, играет решающую роль в формировании понимания учащихся, их словарного запаса и коммуникативной компетенции. С помощью смешанных методов, включающих наблюдения в классе и интервью с учениками, исследование рассматривает, как вариации в речи учителя — такие как использование упрощённого языка, методы постановки вопросов и обратная связь — влияют на вовлечённость учащихся и развитие языка. Результаты показывают, что стратегическая и целенаправленная речь учителя значительно улучшает языковые показатели учащихся, способствует активному участию и формирует более поддерживающую учебную среду. Исследование подчёркивает важность осознанности учителя и профессионального развития в оптимизации языкового ввода для учащихся ESL.

Ключевые слова: Речь учителя, учащиеся ESL, усвоение языка, взаимодействие в классе, коммуникативная компетенция

ANNOTATSIYA: Ushbu tadqiqot o‘qituvchining nutqi ESL (English as a Second Language – Ingliz tili ikkinchi til sifatida) kontekstlarida o‘quvchilarning tilni o‘zlashtirishiga ko‘rsatadigan ta’sirini o‘rganadi. O’qituvchining nutqi — pedagoglar tomonidan qo‘llaniladigan lingvistik input, o‘zaro aloqadagi naqshlar va instruksional strategiyalarni oz ichiga olgan holda — o‘quvchilarning tushunishi, lug‘at boyligi va kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Aralash-usullarga asoslangan yondashuv orqali, sinf kuzatuvlari va o‘quvchi intervyularini o‘z ichiga olgan holda, tadqiqot o‘qituvchi nutqidagi farqlar — masalan, soddalashtirilgan til, savol berish texnikalari va fikr-mulohaza — o‘quvchilarning faolligi va til rivojiga qanday ta’sir qilishini o‘rganadi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, strategik va maqsadli

o‘qituvchi nutqi o‘quvchilarning lingvistik faoliyatini sezilarli darajada yaxshilaydi, faol ishtirokni rag‘batlantiradi va ko‘proq qo‘llab-quvvatlovchi o‘quv muhitini yaratadi. Tadqiqot o‘qituvchining xabardorligi va professional rivojlanishining ESL o‘quvchilarida til inputini optimallashtirishdagi ahamiyatini ta’kidlaydi.

Kalit so'zlar: O'qituvchi nutqi, ESL o'rganuvchilari, til o'zlashtirish, sinf xonasidagi o'zaro ta'sir, kommunikativ kompetensiya

In the domain of second language acquisition (SLA), the role of teacher talk has garnered significant attention due to its pivotal influence on learners' linguistic development. Teacher talk encompasses the verbal interactions between educators and students, including explanations, feedback, questioning techniques, and discourse management strategies. These interactions serve as a primary source of input, scaffolding learners' comprehension and language production. According to Long (1983) and Krashen (1985), comprehensible input is essential for language acquisition, and teacher talk plays a crucial role in providing this input. Furthermore, Swain introduced the concept of the "output hypothesis," suggesting that opportunities for learners to produce language through teacher-facilitated interactions are vital for language development. Empirical studies have examined various aspects of teacher talk, such as its complexity, frequency, and responsiveness, and their impact on ESL learners. For instance, a systematic review by Sistyawan highlighted that teacher talk significantly affects learners' language proficiency, with interactive and student-centered approaches yielding positive outcomes. Similarly, research by Petkova emphasized that teacher talk can either facilitate or hinder learner interaction, depending on its characteristics. Despite the recognized importance of teacher talk, gaps remain in understanding how specific features of teacher talk influence different aspects of language acquisition, such as grammar, vocabulary, and pronunciation. Additionally, the interplay between teacher talk and learner variables, such as motivation, anxiety, and self-efficacy, warrants further investigation. This study aims to explore the multifaceted role of teacher talk in ESL contexts by examining its impact on learners' language acquisition and identifying the conditions under which teacher talk is most effective. By synthesizing theoretical perspectives and empirical findings, this research seeks to contribute to the development of pedagogical strategies that enhance language learning outcomes in ESL classrooms. The theoretical underpinnings of teacher talk are rooted in established second language acquisition (SLA) theories. Krashen's Input Hypothesis posits that comprehensible input is essential for language learning, emphasizing the need for linguistic input that is slightly beyond the current proficiency level of learners. Teacher talk, characterized by its clarity, structure, and scaffolding, aligns with this hypothesis by providing learners with language that is both understandable and challenging. Long's Interaction Hypothesis further complements this by suggesting that interactive communication facilitates language acquisition through negotiation of meaning and feedback (Long, 1983). In ESL classrooms, teacher talk often serves as the primary medium for such interactions, guiding learners through the complexities of the target language.

Vygotsky's Sociocultural Theory introduces the concept of the Zone of Proximal Development (ZPD), highlighting the role of more knowledgeable others—in this case, teachers—in supporting learners to achieve tasks they cannot perform independently. Teacher talk within the ZPD provides the necessary support and scaffolding, fostering cognitive development and language acquisition. Empirical studies have consistently demonstrated the positive effects of teacher talk on ESL learners' language acquisition. A systematic review by Jeyaraj analyzed 25 studies published between 2018 and 2023, revealing that teacher talk significantly enhances learners' English language skills and social-emotional competencies. However, the review also noted instances where teacher talk had negligible or negative effects, underscoring the importance of its quality and appropriateness to learner needs. Further research by Wu (2021) categorized teacher talk into linguistic, medium-oriented, and procedural-regulative functions, examining their roles in facilitating second language learning. The study highlighted that modifications in speech, such as adjusting complexity and providing feedback, are instrumental in supporting learners' language development. Moreover, studies have explored the interplay between teacher talk and learner perceptions. Wu found that students' positive perceptions of teacher talk, characterized by clarity

and encouragement, correlated with increased motivation and improved language learning outcomes. Conversely, negative perceptions, such as viewing teacher talk as overly complex, were associated with decreased learner engagement and achievement. Teacher talk in ESL classrooms manifests in diverse forms and serves multiple pedagogical functions. According to Walsh (2011), teacher talk can be broadly categorized into three functional types: interactional, instructional, and procedural-regulative. Interactional talk facilitates classroom communication and negotiation of meaning, promoting active learner participation. Instructional talk involves explicit explanations, clarification, and scaffolding of new linguistic structures. Procedural-regulative talk manages classroom routines and maintains order, indirectly supporting learning by creating a structured environment. Strategically employed teacher talk enhances language acquisition through comprehensible input, feedback, and modeling. Simplified language, slower speech rate, and repetition are proven strategies that make input more accessible to ESL learners. Moreover, form-focused interaction, such as recasts and clarification requests, provides implicit corrective feedback that helps learners notice gaps in their interlanguage, aligning with Swain's (1995) Output Hypothesis. In addition, scaffolding techniques, including prompting, eliciting, and modeling, create a supportive zone for learners, consistent with Vygotsky's Sociocultural Theory (Lantolf & Thorne, 2006). Research indicates that questioning techniques within teacher talk significantly impact learner engagement and language output. Open-ended and higher-order questions stimulate critical thinking and extended discourse, encouraging learners to produce more complex language structures. Conversely, closed and repetitive questioning may limit opportunities for authentic communication. Teacher talk is instrumental in fostering the development of all core language skills: listening, speaking, reading, and writing. Interactional teacher talks exposes learners to natural language patterns, idiomatic expressions, and pragmatic norms, enhancing communicative competence. Studies have shown that learners exposed to consistent, well-modulated teacher talk demonstrate higher levels of vocabulary acquisition, syntactic accuracy, and pronunciation proficiency (Sistyawan, 2022). Furthermore, teacher talk that integrates metalinguistic awareness, such as explaining grammatical rules or discussing language forms, supports conscious language learning and long-term retention. Equally important is the role of teacher talk in affective factors. Positive, encouraging, and inclusive language fosters learner motivation, reduces anxiety, and enhances self-efficacy. A supportive verbal environment enables learners to take risks in language production, leading to richer communicative experiences and accelerated acquisition.

This study employs a mixed-methods approach to investigate the influence of teacher talk on learners' language acquisition in ESL contexts. The research integrates quantitative classroom observations with qualitative learner interviews to obtain a comprehensive understanding of teacher talk dynamics and their impact. Classroom observations were conducted across five ESL classrooms, each representing diverse learner proficiency levels. Teacher talk was systematically analyzed using Walsh's (2011) framework, categorizing utterances into interactional, instructional, and procedural-regulative functions. Additionally, the frequency, complexity, and responsiveness of teacher talk were measured, including instances of scaffolding, questioning, and feedback. Qualitative data were collected through semi-structured interviews with 40 ESL learners. The interviews focused on learners' perceptions of teacher talk, its clarity, accessibility, and impact on motivation and participation. Data triangulation ensured reliability, and thematic analysis was employed to identify recurring patterns and insights. Analysis of the classroom observations revealed that instructional and interactional teacher talk contributed most significantly to learners' language development. Teachers who employed simplified language, repetition, and explicit feedback facilitated higher comprehension and more accurate language production among learners. Procedural-regulative talk, while indirectly supportive, was less impactful on linguistic outcomes but essential for maintaining a conducive learning environment. Learner interviews indicated that perceived clarity and responsiveness of teacher talk directly influenced motivation and engagement. Learners reported feeling more confident when teachers used supportive, encouraging language and scaffolder complex tasks, confirming the link between teacher talk and affective factors such as self-efficacy and willingness to communicate (Wu, 2025). These findings align with Krashen's

Input Hypothesis, emphasizing the importance of comprehensible input, and with Swain's Output Hypothesis, highlighting the necessity of opportunities for meaningful language production. Moreover, the results support Vygotsky's Sociocultural Theory, demonstrating that teacher-mediated scaffolding enables learners to operate within their Zone of Proximal Development, thus enhancing language acquisition. Notably, the study identified that teacher talk strategies are most effective when tailored to learner needs, incorporating a balance of form-focused feedback and interactional discourse. Excessive procedural talk or overly complex language without scaffolding was found to impede learning, highlighting the critical role of teacher awareness and adaptability in ESL classrooms.

CONCLUSION: Teacher talk serves as a pivotal factor in shaping learners' language acquisition within ESL contexts. Theoretical frameworks, including Krashen's Input Hypothesis, Long's Interaction Hypothesis, and Vygotsky's Sociocultural Theory, collectively highlight the significance of comprehensible input, interactive communication, and scaffolding in facilitating second language development. Empirical studies corroborate that the quality, complexity, and strategic deployment of teacher talk directly influence learners' linguistic performance, communicative competence, and affective engagement. Strategically modulated teacher talk—incorporating simplified language, recasts, questioning techniques, feedback, and scaffolding—enables learners to process input more effectively, produce richer language output, and engage confidently in classroom interaction. Moreover, teacher talk not only impacts cognitive and linguistic development but also affects learners' motivation, self-efficacy, and willingness to communicate. These findings underscore the dual pedagogical and affective role of teacher talk in ESL classrooms. In conclusion, optimizing teacher talk requires both awareness and professional development on the part of educators. Tailoring teacher talk to learners' proficiency levels, needs, and affective states can maximize language acquisition outcomes, fostering a supportive and effective learning environment. Future research should continue to explore the nuanced relationships between teacher talk, learner variables, and long-term language development, ultimately informing evidence-based pedagogical practices that enhance ESL learning experiences.

REFERENCES

1. Ellis, R. (2008). The study of second language acquisition (2nd ed.). Oxford University Press.

2. Jeyaraj, J. (2024). The impact of teacher talks on ESL learners' language acquisition: A systematic review. World Journal of English Language, 14(2), 45–62. https://www.sciedupress.com/journal/index.php/wjel/article/download/25542/16150

3. Krashen, S. D. (1985). The input hypothesis: Issues and implications. Longman.

4. Long, M. H. (1983). Native speaker/non-native speaker conversation and the negotiation of comprehensible input. Applied Linguistics, 4(2), 126–141.

5. Petkova, S. (2019). Teacher talk in second language classrooms: Effects on learner interaction. Ulster University Repository. https://pure.ulster.ac.uk/files/77440978/Accepted_author_manuscript_PDF.pdf

6. Swain, M. (1995). Three functions of output in second language learning. In G. Cook & B. Seidlehofer (Eds.), Principle and practice in applied linguistics (pp. 125–144). Oxford University Press.

7. Walsh, S. (2011). Exploring classroom discourse: Language in action. Routledge. https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1362168810381106

STEM TA'LIM TIZIMIDA O'QUCHILARDA TURLI TEXNOLOGIK SAMARALI FOYDALANISH.

A.Komilova

Anotatsiya: Mazkur ishda STEM ta'lim tizimida o'quvchilarda turli texnologik vositalardan samarali foydalanish masalasi yoritilgan. Tadqiqotda ilmiy, texnik, muhandislik va

matematik yo‘nalishlarni integratsiyalash orqali o‘quvchilarning ijodiy fikrlashi, muammolarni tahlil qilish va yechim topish ko‘nikmalarini shakllantirishga alohida e’tibor qaratilgan.

В данной работе рассматривается вопрос эффективного использования учащимися различных технологических инструментов в системе STEM-образования. Исследование фокусируется на формировании у учащихся творческого мышления, навыков анализа и решения проблем посредством интеграции естественнонаучных, технических, инженерных и математических дисциплин.

This work highlights the issue of effective use of various technological tools by students in the STEM education system. The study focuses on the formation of students' creative thinking, problem analysis and solution skills through the integration of scientific, technical, engineering and mathematical disciplines. It also analyzes ways to increase the effectiveness of the educational process through the use of modern digital tools, software platforms and interactive educational technologies. The work substantiates the importance of a technological approach in developing students' independent thinking, teamwork and innovative ideas.

Kalit so‘zlar: STEM ta’limi, texnologik vositalar, raqamli savodxonlik, ijodkorlik, innovatsion yondashuv, ta’lim samaradorligi.

STEAM ta’limidagi **Technology** komponenti o‘quvchilarda turli texnologik vositalardan samarali, xavfsiz va maqsadli foydalanish kompetensiyalarini shakllantirishni ko‘zlaydi. Bu nafaqat mavjud texnik qurilmalardan foydalanish, balki ularning imkoniyatlarini o‘rganish, yangi muammolarni hal etishda qo‘llash va texnologiyaning ijtimoiy hamda etik oqibatlarini anglashni ham o‘z ichiga oladi.

Asosiy maqsadlar:

I.raqamli savodxonlikni shakllantirish;

II.texnologik vositalarni ilmiy-tadqiqot va ta’limiy faoliyatda qo‘llash;

IV.innovatsion yechimlarni ishlab chiqishda texnologiyadan foydalanish;

V.texnologik muammolarni hal etishda kreativ yondashuvni qo‘llash.

I. “STEM ta’limida raqamli savodxonlikni shakllantirish” — bu zamonaviy ta’lim tizimida juda muhim va dolzarb mavzu. Quyida shu mavzuni tushunishga yordam beradigan tushuncha, mazmun, va asosiy yo‘nalishlar keltirilgan

STEM — bu to‘rtta yo‘nalishning birlashmasidir:

S – Science (fan)

T – Technology (texnologiya)

E – Engineering (muhandislik)

M – Mathematics (matematika)

Raqamli savodxonlik esa — bu insonning raqamli texnologiyalarni to‘g‘ri, xavfsiz, samarali va ijodiy tarzda ishlata olish qobiliyatidir. Demak, STEM ta’limida raqamli savodxonlikni shakllantirish — bu o‘quvchilarni texnologiyalar yordamida ilmiy, muhandislik va matematik muammolarni hal qila olishga tayyorlash demakdir.

A) O‘quvchilarda raqamli texnologiyalarni anglash, axborotni tahlil qilish va muammoga texnologik yechim topish ko‘nikmalarini rivojlantirish.

- Kelajak kasblariga tayyorlash — raqamli iqtisodiyot va sun’iy intellekt davrida raqobatbardosh bo‘lish uchun.

- Ijodkorlik va tanqidiy fikrlashni kuchaytirish.

B)Amaliy misollar

-Fizika darsida — simulyatsiya dasturlari orqali tajriba o‘tkazish.

-Matematika darsida — GeoGebra yoki Excel orqali grafik tahlil qilish.

-robotlar yoki 3D printerlar yordamida muhandislik mahsulotlari yaratish.

-Onlayn ta’lim platformalari orqali o‘quvchilar mustaqil bilim oladi (Khan Academy, Coursera, Code.org).

C) Texnologik vositalar turlari

-Kompyuter va mobil qurilmalar — dasturlash, modellashtirish, ma’lumotlarni tahlil qilish.

-Laboratoriya jihozlari va sensorlar — tajribalar o‘tkazish, fizik-kimyoviy o‘lchovlar.

-Robototexnika va avtomatlashtirilgan tizimlar — muhandislik va mantiqiy fikrlashni rivojlantirish.

-3D printer va lazer kesish texnologiyalari — prototip yaratish, dizaynni amaliyotga joriy etish.

-Virtual va kengaytirilgan reallik (VR/AR) — murakkab jarayonlarni vizuallashtirish, xavfsiz muhitda mashq qilish.

-Onlayn platformalar va dasturiy ta’minot — masofaviy ta’lim, kollaborativ loyiha va ilmiy hisoblashlar.

II. “Texnologik vositalarni ilmiy-tadqiqot va ta’limiy faoliyatda qo‘llash” mavzusi — bugungi kunda ta’lim va ilm-fan sohasida eng muhim yo‘nalishlardan biridir. Quyida shu mavzu haqida tushuntirish, asosiy g‘oyalar va misollar keltiraman.

A) Texnologik vositalarni qo‘llash — bu kompyuterlar, internet, raqamli platformalar, dasturlar, sun’iy intellekt va boshqa zamonaviy texnologiyalar yordamida ilmiy izlanishlar va o‘quv jarayonini samarali tashkil etishni anglatadi.

B) Ta’limiy faoliyatda texnologiyalar.Texnologik vositalar ta’limda quyidagi yo‘nalishlarda qo‘llaniladi:

Yo‘nalish	Qo‘llaniladigan vositalar	Natija
Masofaviy ta’lim	Zoom, Google Meet, Moodle, Edmodo	Darslarni istalgan joydan o‘tkazish imkoniyati
Raqamli o‘quv resurslari	Khan Academy, Coursera, YouTube Edu	Mustaqil o‘rganish va qayta takrorlash osonlashadi
Interaktiv taqdimotlar	PowerPoint, Canva, Prezi	Darslarni qiziqarli va ko‘rgazmali o‘tish
Virtual laboratoriyalar	PhET, Labster	Tajribalarni xavfsiz va amaliy o‘rganish
Sun’iy intellekt yordamchilari	ChatGPT, Grammarly	Til, yozuv, va ilmiy tahlilda yordam beradi

C) Ilmiy-tadqiqot faoliyatida texnologiyalar

Texnologiyalar tadqiqot ishlarida ham muhim ahamiyatga ega:

Soha	Vosita yoki texnologiya	Vazifasi
Ma’lumot to‘plash	Internet, onlayn bazalar (Google Scholar, Scopus)	Ilmiy maqolalar va manbalarni topish
Tahlil va hisob-kitob	Excel, SPSS, Python, MATLAB	Statistik va matematik tahlillarni bajarish
Natijalarni taqdim etish	Power BI, Tableau	Ma’lumotlarni vizual ko‘rinishda ifodalash
Nashr va almashish	ResearchGate, Academia.edu	Ilmiy natijalarni dunyo bilan bo‘lishish

III.“Innovatsion yechimlarni ishlab chiqishda texnologiyadan foydalanish” mavzusi — hozirgi davrda juda dolzarb. Quyida shu mavzu bo‘yicha tushuntirish, asosiy g‘oyalar va misollarni keltiraman. Innovatsion yechim — bu mavjud muammoni hal qilishning yangicha, samarali va ijodiy usulidir. Bunday yechimlarni ishlab chiqishda texnologiyalardan foydalanish deganda, raqamli, axborot, ilmiy yoki texnik vositalar orqali yangi g‘oyalarni yaratish, sinovdan o‘tkazish va joriy etish jarayoni tushuniladi.

Texnologiyaning o‘rni

Texnologiya innovatsion jarayonning deyarli barcha bosqichlarida yordam beradi:

Bosqich	Texnologiyaning roli
Muammoni aniqlash	Ma’lumotlar tahlili, sun’iy intellekt yordamida muammo ildizini topish
G‘oya ishlab chiqish	Dizayn dasturlari (Figma, AutoCAD), simulyatsiyalar orqali konsepsiyalar yaratish
Sinovdan o‘tkazish	3D-printer, virtual laboratoriyalar yordamida model yoki prototip tayyorlash
Natijani joriy etish	Raqamli platformalar, dasturiy vositalar, avtomatlashtirilgan tizimlar yordamida amaliyotga tatbiq etish

IV. Bu mavzu “texnologik muammolarni hal etishda kreativ yondashuvni qo‘llash” juda muhim va zamonaviy yo‘nalishlardan biridir. Quyida mazmunli izoh, tushuntirish va qisqa matn namunasi keltirilgan 👇

A)Tushuntirish:Texnologik muammolarni hal etishda kreativ yondashuv — bu an’anaviy usullardan tashqariga chiqib, yangicha fikrlash, noan’anaviy g‘oyalarni ishlab chiqish va innovatsion echimlar topish jarayonidir. Texnologiyalar tez rivojlanayotgan hozirgi davrda, faqat mavjud vositalardan foydalanish yetarli emas — balki ularni yangi shaklda qo‘llash yoki yaxshilash zarur.

B)Asosiy g‘oyalar:

-Muammoni chuqur tahlil qilish: kreativ yondashuv muammoning ildiz sababini aniqlashdan boshlanadi.

-G‘oyalar generatsiyasi (brainstorming): turli fikrlarni jamlab, eng samaralisini tanlash.

-Innovatsion texnologiyalarni qo‘llash: sun’iy intellekt, raqamli modellashtirish, 3D bosma kabi texnologiyalar yordamida yangi echimlar yaratish.

-Tajriba va prototiplash: g‘oyani sinovdan o‘tkazish va real sharoitda tekshirish.

Texnologik muammolarni hal etishda kreativ yondashuv zamonaviy taraqqiyotning ajralmas qismidir. Kreativ fikrlash insonni mavjud texnik imkoniyatlardan yangi usulda foydalanishga, innovatsion yechimlar topishga undaydi. Masalan, energiya samaradorligini oshirish, chiqindilarni kamaytirish yoki ta’limda raqamli texnologiyalarni joriy etishda ijodiy yondashuv yuqori natijalar beradi. Shunday qilib, kreativlik texnologik muammolarga yangicha nigoh bilan qarash va ularni samarali hal etishning kalitidir

Xulosa.

Xulosa qilib aytganda, STEM ta’lim tizimida o‘quvchilarning turli texnologiyalardan samarali foydalanishi ularning ijodkorligi, tanqidiy fikrlashi va muammolarni hal etish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Texnologiyalar o‘quv jarayonini interaktiv va amaliy tusga keltirib, o‘quvchilarni real hayotdagi masalalarni yechishga tayyorlaydi. Shu bois, o‘qituvchilar zamonaviy raqamli vositalardan to‘g‘ri va maqsadli foydalanishni yo‘lga qo‘yishlari, o‘quvchilarda mustaqil o‘rganish va innovatsion fikrlash madaniyatini shakllantirishlari lozim. Natijada, STEM ta’limi orqali texnologik jihatdan yetuk, raqobatbardosh va kreativ avlodni tarbiyalash imkoniyati yaratiladi.

POSTMODERN DUNYODA INSON OBRAZINI TALQIN QILISH USULLARI

Ashiraliyeva Mamura, Samarqand davlat pedagogika instituti assistent o‘qituvchisi,
ashiraliyevamamura460@gmail.com.

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada postmodern dunyoda inson obrazining talqin qilinishi, uning ko‘p qatlamli, fragmentar va barqaror markazga ega bo‘lmagan konstruksiya sifatida qaralishi ilmiy asosda tahlil qilinadi. Postmodern falsafiy qarashlar — dekonstruksiya, simulyakr, diskursiv identiklik, intertekstual antropologiya va performativ o‘zlik nazariyalari — shaxsning an’anaviy mohiyatga ega bo‘lgan yaxlit subyekt sifatidagi talqinidan voz kechib, uni madaniy belgilar, til o‘yinlari va global raqamli makon tomonidan shakllantiriladigan jarayon sifatida ko‘rsatadi.

Maqolada Derrida, Foucault va Baudrillard konsepsiyalari asosida postmodern shaxsning o‘zlikni anglash mexanizmlari, adabiy matndagi polifoniya va fragmentarlik orqali obrazning talqini, shuningdek virtual identiklik va simulyakrlar ta’sirida insonning ko‘rinishi tahlil etiladi.

АННОТАЦИЯ: В данной статье анализируются способы интерпретации образа человека в постмодернистском мире, где личность рассматривается как многослойная, фрагментарная и лишённая устойчивого центра конструкция. Постмодернистские философские подходы — деконструкция, симулякр, дискурсивная идентичность, интертекстуальная антропология и перформативная субъективность — отвергают традиционное представление о человеке как о цельном и сущностном субъекте. Исследование опирается на концепции Деррида, Фуко и Бодрийяра, раскрывая механизмы самоидентификации постмодернистского индивида, особенности полифонии и фрагментарности в художественном тексте, а также роль виртуальной среды и медийных симулякров в формировании образа современного человека.

ABSTRACT: This article examines the ways in which the human image is interpreted in the postmodern world, where the individual is conceptualized as a multilayered, fragmented, and decentered construct. Postmodern philosophical approaches—including deconstruction, simulacra theory, discursive identity, intertextual anthropology, and performative subjectivity—reject traditional notions of a coherent and essential self. Drawing on the ideas of Derrida, Foucault, and Baudrillard, the study explores the mechanisms of postmodern self-identification, the representation of character through polyphony and fragmentation in literary texts, and the influence of virtual identity and media simulacra on the contemporary understanding of the human figure.

Kalit so‘zlar: postmodernizm, inson obrazi, dekonstruksiya, simulyakr, identiklik, intertekstual antropologiya, polifoniya, fragmentarlik, performativlik, virtual o‘zlik.

Ключевые слова: постмодернизм, образ человека, деконструкция, симулякр, идентичность, интертекстуальная антропология, полифония, фрагментарность, перформативность, виртуальное Я.

Keywords: postmodernism, human image, deconstruction, simulacra, identity, intertextual anthropology, polyphony, fragmentation, performativity, virtual self.

XX asrning ikkinchi yarmida shakllangan postmodern tafakkur nafaqat san’at va adabiyotning shakliy-estetik tamoyillariga, balki inson haqidagi tasavvurlarni yangicha talqin qilishga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatdi. Modernizm insonni ichki ziddiyatlari, ruhiy jarayonlari va ekzistensial izlanishlari bilan o‘rganishga intilgan bo‘lsa, postmodernizm inson obrazini barqaror mohiyatga ega bo‘lgan yaxlit subyekt sifatida emas, balki ko‘p qatlamli, fragmentar, til va diskurslar tomonidan shakllantiriladigan konstruksiya sifatida ko‘rsatadi. Bu jarayonda shaxsning o‘zlik haqidagi qarashlari ham boshqa madaniy belgilar singari doimiy o‘zgaruvchan, ko‘p ma’noli va barqaror markazga ega bo‘lmagan tizim sifatida talqin etiladi.

Postmodern davr nazariyotchilarining fikrlariga ko‘ra, insonning o‘zini anglashi, o‘z-o‘zini identifikatsiya qilishi ham ijtimoiy, madaniy va semiotik jarayonlarga bog‘liq bo‘lib, bu jarayon o‘z ichida turli kontekstlar, diskurslar va ma’no qatlamlari o‘rtasida doimiy muzokara olib boradi. Xususan, J. Derridaning dekonstruksiya nazariyasi matn, shaxs va madaniy hodisalarning yagona aniq mazmuni bo‘lishi mumkin emasligini ta’kidlab, inson obrazini ham doim qayta talqin qilinadigan, o‘qiladigan, o‘zgartiriladigan jarayon sifatida ko‘rsatadi. M. Foucault esa insonni hokimiyat-bilim tizimining mahsuli sifatida talqin qilib, shaxs identikligini ijtimoiy institutlar, normalar, diskurslar va tarixiy amaliyotlar shakllantirishini ko‘rsatadi.

Postmodernizmning inson obraziga yondashuvi ayniqsa J. Baudrillardning simulyakr nazariyasida yaqqol namoyon bo‘ladi. Uning fikricha, zamonaviy madaniyatda haqiqatni aks ettirish yoki uni izohlashdan ko‘ra, belgilar va tasvirlar haqiqatning o‘rnini bosuvchi o‘yin maydoniga aylanadi. Natijada inson o‘z mohiyatini emas, balki media, reklama, texnologiyalar va virtual makon tomonidan yaratilgan cheksiz identiklik maskalarini taqdim etadi. Bugungi raqamli dunyoda inson obrazi real tajriba bilan virtual identiklikning qorishib ketishi natijasida yanada murakkablashadi. Ijtimoiy tarmoqlarda yaratilgan “ideal men” modeli, vizual konstruksiyalar va

algoritmik tavsiyalar insonni simulyakr darajasiga olib chiqadi. Shaxsning ko‘rinishi, o‘zini namoyon etish uslubi va boshqalar tomonidan qabul qilinishi real hayotdagi identiklikdan ko‘ra ustunroq ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotshunoslikda postmodern insonni talqin qilish usullari ayniqsa o‘ziga xosdir. Postmodern roman, hikoya va qissa tuzilishida qahramon markaziy figura bo‘lishdan chiqadi. U ko‘pincha o‘zligini izlayotgan, o‘zini rad etayotgan, kayfiyati o‘zgaruvchan yoki bir necha o‘zliklar o‘rtasida bo‘linib qolgan subyekt sifatida tasvirlanadi. Badiiy matndagi polifoniya, fragmentarlik, kollaj, pastish, metamatn, intertekstual o‘zaro ishoralar inson obrazi barqaror emasligini, turli ma’nolar kesishmasidan iborat jarayon ekanligini ifodalaydi. Shu bilan birga, postmodern protagonist ko‘pincha ironik va o‘yin elementlari orqali beriladi; uning qilmishlari, fikrlari va tajribasi muallif tomonidan emas, balki o‘quvchining o‘zi tomonidan talqin qilinishi uchun ochiq qoldiriladi. Bu jarayon postmodern estetikada “ochiq matn” tamoyili sifatida keng tanilgan.

Postmodern dunyoda inson obrazini talqin qilish usullaridan biri bu — **intertekstual antropologiya**dir. Inson o‘zligini boshqa matnlar, madaniy kodlar, tarixiy belgilar, diniy qatlamlar, ommaviy madaniyat unsurlari va raqamli diskurslar bilan dialogda shakllantiradi. Demak, insonning o‘zligini tushunish, uni badiiy obraz sifatida yaratish yoki falsafiy tahlil etish uchun muallif bu aloqadorlik tizimlarini ko‘rsatib berishi zarur. Shu sababli postmodern asarlarda qahramonning nutqi turli manbalar aralashmasidan, iqtiboslar, ommabop iboralar, reklama shiorlari, diniy matnlar, tarixiy parchalardan tashkil topadi. Bu orqali shaxs o‘zlikning asl markaziga emas, balki uning ko‘chirilgan, ko‘paygan va qayta yaratilgan ko‘rinishlariga ega bo‘lishi namoyish etiladi.

Zamonaviy postmodern talqin jarayonida inson obrazi ko‘plab **identiklik rejimlari**da mavjud: milliy, gender, virtual, iqtisodiy, sotsiokultur, estetik va transmilliy identikliklar o‘zaro murakkab munosabatlar hosil qiladi. Bu identikliklarning har biri shaxsning o‘zini ifodalash modellari, til tanlovi, xulq-atvor strategiyalari va madaniy qarashlarida namoyon bo‘ladi. Shunday qilib, inson barqaror substansiya emas, balki global va lokal kuchlar, til va madaniyat o‘yinlari o‘rtasida shakllanuvchi ochiq tizimdir.

Postmodern yondashuvning yana bir o‘ziga xos xususiyati — insonni **performativ subyekt** sifatida talqin qilishdir. Bu yondashuvga ko‘ra, shaxs o‘zini kim sifatida tanlashidan qat’i nazar, o‘z identikligini ma’lum diskurslar ichida doim qayta ijro etadi. Bu ijro ijtimoiy rollar, til, texnologiyalar, madaniy me’yorlar, vizual obrazlar va ijtimoiy kutishlar tizimi bilan uzviy bog‘liq. Masalan, zamonaviy insonning virtual makondagi ishtiroki uning performativligini yanada kuchaytiradi; u internet tarmoqlarida o‘zining turli versiyalarini yaratadi, tahrirlaydi, namoyish qiladi va boshqalar tomonidan baholanishi orqali qayta shakllanadi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, postmodern dunyoda inson obrazi an’anaviy inson konsepsiyalaridan tubdan farq qiladi. Inson endi barqaror mohiyatga ega yagona subyekt emas, balki ko‘p qatlamli, fragmentar, doimiy o‘zgarishda bo‘lgan, turli diskurslar va madaniy kodlar ta’sirida shakllanuvchi jarayon sifatida talqin etiladi. Postmodernizm insonni izchil, yaxlit va markazlashgan obraz sifatida emas, balki cheksiz talqinlar majmui sifatida ko‘rsatadi. Bu yondashuv shaxsning o‘zini anglash jarayonini murakkablashtirgan bo‘lsa-da, uni zamonaviy global madaniyatning ko‘p ovozli, dinamik va plurallik tabiatiga mos tarzda yoritadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. **Деррида Ж.** О грамматологии. — Москва: Ad Marginem, 2000. — 512 с.
2. **Фуко М.** Слова и вещи. Археология гуманитарных наук. — Санкт-Петербург: A-cad, 1994. — 408 с.
3. **Бодрийяр Ж.** Симулякры и симуляция. — Москва: Культурная революция, 2016. — 240 с.
4. **Эко У.** Заметки на полях «Имени розы». Постскриптум. — Москва: Симпозиум, 2007. — 320 с.
5. **Лихачёв Д. С.** Поэтика художественного текста. — Москва: Искусство, 1979. — 423 с.

YOSHLAR MADANIYATIDA SHARQONA IJTIMOIY BIRDAMLIK VA G‘ARBONA INDIVIDUALIZM QARAMA-QARSHILIGI

Umarov Humoyunmirzo Zahriddinbobur o‘g‘li
Namangan davlat universiteti
San‘atshunoslik kafedrasi stajyor-o‘qituvchisi.
Telefon nomer:+998939167511

Annotatsiya: Tezisda globallashuv va madaniy axborot oqimlarining kuchayishi fonida yoshlarda shakllanayotgan madaniy ongda Sharqona ijtimoiy birdamlik va G‘arbona individualizmning o‘zaro qarama-qarshiligi tahlil qilinadi. Tadqiqotda Sharq madaniyatlariga xos bo‘lgan jamoaviylik, oila va jamiyat manfaatlarini ustun qo‘yish kabi qadriyatlar bilan, G‘arb madaniyatlaridagi shaxsiy erkinlik, individuallik va o‘zini ifoda etishga bo‘lgan e’tibor o‘rtasidagi tafovutlar yoshlar dunyoqarashiga qanday ta’sir ko‘rsatayotgani o‘rganiladi. Tezisda zamonaviy yoshlar madaniyatida bu ikki paradigmadan qay biri ustun kelayotgani, ularning integratsiyasi yoki to‘qnashuvi natijasida yuzaga kelayotgan ijtimoiy va psixologik holatlar, shuningdek, milliy identitetning shakllanishiga bo‘lgan ta’siri chuqur tahlil etiladi. Empirik misollar va sotsiologik tadqiqotlar asosida qarama-qarshi qadriyatlarning yoshlar orasida qanday namoyon bo‘layotgani ochib beriladi hamda bu ziddiyatlarni muvozanatlashtirish bo‘yicha takliflar ilgari suriladi.

Kalit so‘zlar: Sharqona birdamlik, G‘arbona individualizm, yoshlar madaniyati, madaniy qarama-qarshilik, globallashuv, ijtimoiy qadriyatlar, milliy identitet, jamiyat va shaxs nisbati, madaniy integratsiya, zamonaviy yoshlar.

Kirish: XXI asr globallashuv, raqamli transformatsiya va madaniy silliqlanish davri bo‘lib, bu jarayonlar insoniyat hayotining barcha jabhalarini, xususan yoshlar madaniyatini chuqur va kompleks tarzda o‘zgartirmoqda. Ushbu murakkab ijtimoiy o‘zgarishlar fonida Sharq va G‘arb madaniy tizimlari o‘rtasidagi qadriyatlar ziddiyati, ayniqsa, ijtimoiy birdamlik va individualizm o‘rtasidagi qarama-qarshilik global ijtimoiy-psixologik muammolar qatorida ko‘tarilib chiqmoqda. Bu esa o‘z navbatida, yosh avlod ongida, xulq-atvorida va madaniy ijtimoiylashuv jarayonlarida tub paradigmatik o‘zgarishlarga sabab bo‘lmoqda. Sharq madaniyatiga xos bo‘lgan ijtimoiy birdamlik, oila institutining mustahkamligi, jamiyat manfaatlarini ustun qo‘yish, shaxsning jamoa bilan uyg‘unlikda yashashini ta’minlovchi qadriyatlar asrlar davomida jamiyat barqarorligining asosi bo‘lib kelgan[1]. G‘arb madaniyatida esa insonning individualligi, erkin fikrlashi, o‘z qobiliyatlarini namoyon etishi, shaxsiy tanlov va shaxsiy mas’uliyat prinsiplariga asoslangan yondashuvlar asosiy ideologik yo‘nalish sifatida qaror topgan. Shu nuqtai nazardan olganda, bugungi globallashgan dunyoda yoshlar madaniyatida bu ikki paradigma o‘rtasidagi muvozanat, uyg‘unlik yoki qarama-qarshilik masalalari dolzarb ilmiy muammo sifatida maydonga chiqmoqda. Yoshlar – har qanday jamiyatning ijtimoiy dinamikasi, madaniy transformatsiyasi va istiqboli mezonidir. Ularning dunyoqarashi, qadriyatlar tizimi va madaniy o‘zlikni idrok etish shakllari jamiyatning kelajakdagi rivojlanish trayektoriyasini belgilovchi omillardandir[2]. Shundan Markaziy Osiyo mamlakatlarida, xususan O‘zbekiston aholisining 60 foizdan ortig‘i 30 yoshgacha bo‘lgan yoshlardir. Bunday demografik tarkib jamiyatning madaniy siyosatida yoshlar masalasini markaziy nuqtaga aylantiradi. Sharqona ijtimoiy birdamlikning asosiy elementi bu oila, mahalla, jamiyat va xalq bilan uzviy bog‘liqlikda yashashdir. Bu yondashuvda shaxs jamiyatning ajralmas bo‘lagi sifatida qaraladi. O‘zbekistonda o‘tkazilgan 2022-yilgi sotsiologik so‘rovlar natijasiga ko‘ra, yoshlarning 72 foizi “jamiyatga foydali bo‘lish”ni hayotiy maqsad sifatida tanlagan [3]. Bu esa ijtimoiy birdamlik tamoyillarining hanuzgacha yoshlar ongida mustahkam o‘rin egallaganini ko‘rsatadi. Biroq, raqamli texnologiyalarning ommalashuvi, ijtimoiy tarmoqlarning kengayishi va axborot oqimlarining chegarasizligi natijasida G‘arb madaniyatining individualistik qadriyatlari tobora ko‘proq yoshlar ongiga singib bormoqda. Masalan, Pew tadqiqot markazi tomonidan 2023-yilda o‘tkazilgan xalqaro tadqiqot natijalariga ko‘ra, internet foydalanuvchilarning 68 foizi o‘zini “avtonom shaxs” deb hisoblaydi va o‘z hayot tarzini mustaqil belgilashni afzal ko‘radi. O‘zbekistonda esa bu ko‘rsatkich 44 foizga

yetgan, bu esa avvalgi yillarga nisbatan ancha yuqori (2020-yilda 29 foiz edi). Bu holat yoshlar orasida individualizmga bo‘lgan qiziqish ortib borayotganini ko‘rsatadi. Ayni paytda, G‘arbona individualizmning ijobiy jihatlari – tanlov erkinligi, shaxsiy mas’uliyat, o‘zini rivojlantirishga bo‘lgan intilish – jamiyat modernizatsiyasi jarayonida muhim omillardan biri sifatida qaralmoqda. Ammo individualizmning haddan ziyod kuchayishi ijtimoiy aloqalarning zaiflashuviga, ijtimoiy yakkalanish, ruhiy salomatlik muammolari va axloqiy relativizm kabi illatlarning paydo bo‘lishiga sabab bo‘lishi mumkin. BMTning 2021-yilgi hisobotida yoshlar orasida yolg‘izlik va depressiya darajasi keskin oshgani qayd etilgan: Yevropa mamlakatlarida 18-25 yoshdagi yoshlarning 34 foizi o‘zini “doimiy yolg‘iz” deb his qilmoqda. Bu ko‘rsatkich O‘zbekistonda nisbatan past bo‘lsa-da (taxminan 15 foiz), u ham o‘sish tendensiyasiga ega. Shuningdek, madaniy identitetni shakllantirishda bu ikki paradigma o‘rtasidagi to‘qnashuv yoshlarni psixologik jihatdan “ikki olam orasida” qolish holatiga olib kelmoqda. Masalan, bir tomondan, yoshlar ota-onalar tomonidan ijtimoiy birdamlik, hurmat, jamoa qadriyatlariga sodiq bo‘lishga undalsa, boshqa tomondan, zamonaviy axborot vositalari orqali ularga G‘arbona hayot tarzi, shaxsiy erkinlik va mustaqillik targ‘ib qilinadi. Bu esa yoshlar orasida identitet inqirozi, qadriyatlar konfliktlari va psixologik zo‘riqish holatlariga olib kelishi mumkin. Bu boradagi empirik tadqiqotlar, jumladan, Toshkent davlat pedagogika universitetida olib borilgan 2023-yilgi izlanishlarda ishtirok etgan 500 nafar talabadan 61 foizi o‘zlarini “ikki madaniyat orasida” his qilishlarini bildirgan. Yana bir muhim jihat shundaki, yoshlar madaniyatida G‘arbona individualizmning o‘ziga xos talqini – iste’molchilikka moyillik, shaxsiy “brend” yaratish, ommaviy madaniyatga moslashish kabi shakllarda namoyon bo‘lmoqda. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, TikTok, Instagram, YouTube kabi platformalarda faol bo‘lgan yoshlarning 74 foizi o‘zini boshqalarga yoqadigan tarzda ko‘rsatishga harakat qiladi [4]. Bu esa yoshlar ongida tashqi bahoga bog‘liq individuallikning shakllanishiga, ichki mustahkamlikning zaiflashishiga olib kelmoqda. Shunday qilib, bugungi kunda yoshlar madaniyatida Sharqona ijtimoiy birdamlik va G‘arbona individualizm o‘rtasidagi qarama-qarshilik ijtimoiy fanlar, ayniqsa sotsiologiya, psixologiya, madaniyatshunoslik va falsafa sohalarida keng qamrovli va interdisiplinar tadqiqotlarni talab qilmoqda[5]. Ushbu tezisning dolzarbligi aynan shundan iboratki, u zamonaviy yoshlar ongida shakllanayotgan murakkab madaniy strukturani, qadriyatlar ziddiyatini va ularning jamiyatdagi ijtimoiy integratsiya jarayonlariga ta’sirini chuqur ilmiy tahlil qilishga qaratilgan. Tezisning maqsadi – Sharqona ijtimoiy birdamlik va G‘arbona individualizm paradigmalari o‘rtasidagi asosiy farqlarni aniqlash, ularning yoshlar madaniyatiga ta’sir mexanizmlarini ochib berish hamda bu qarama-qarshilikni muvozanatlashtirish bo‘yicha nazariy va amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat. Shu bilan birga, tezisda milliy identitet, madaniy uzviylik, madaniyatlararo dialog va global fuqarolik tamoyillarining uyg‘unlashuvi orqali barqaror madaniy rivojlanishni ta’minlash imkoniyatlari ham ko‘rib chiqiladi.

Global miqyosda kechayotgan madaniy integratsiya, migratsiya, raqamli kommunikatsiya vositalarining kuchayishi va xalqaro ommaviy axborot vositalarining ta’siri natijasida yoshlarning qadriyatlar tizimi, identiteti va madaniy ongida murakkab ziddiyatli holatlar paydo bo‘lmoqda. Bugungi kunda G‘arb davlatlarida individuallik, shaxsiy erkinlik va o‘zini namoyon etish qadriyatlari asosiy ijtimoiy me’yor sifatida qaralmoqda. Shu bilan birga, bu qadriyatlar ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlar orqali boshqa mintaqalarga, xususan Sharq jamiyatlariga ham faol eksport qilinmoqda. Natijada, ilgari jamoviylik, oila birligi, mahalla institutlari asosida barpo bo‘lgan yoshlar tarbiyasi va dunyoqarashi endilikda G‘arbona individualizm tamoyillari bilan to‘qnashmoqda. Ayniqsa, TikTok, Instagram, YouTube kabi platformalar orqali yoshlar orasida "o‘z brendini yaratish", "mustaqil bo‘lish", "shaxsiy orzularni jamiyat manfaatlaridan ustun qo‘yish" kabi individualistik g‘oyalar ommalashmoqda. O‘zbekiston singari Sharq madaniyati hukmron bo‘lgan mamlakatlarda bu holat ijtimoiy va madaniy uzilishlarga, qadriyatlar konfliktiga sabab bo‘lishi mumkin. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Strategik islohotlar agentligining 2023-yildagi hisobotiga ko‘ra, yoshlarda individual qaror qabul qilishga intilish 2017-yildan 2023-yilga qadar 28 foizdan 47 foizgacha o‘sgan[6]. Shu bilan birga, oila, mahalla va

jamoaviylik qadriyatlarini muhim deb hisoblovchi yoshlar ulushi 72 foizdan 58 foizgacha kamaygan. Bu esa milliy mentalitet asoslarini saqlab qolish hamda ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash nuqtai nazaridan jiddiy xavotir uyg‘otmoqda. Bundan tashqari, bu mavzu ruhiy salomatlik bilan ham bevosita bog‘liq. Dunyo sog‘liqni saqlash tashkiloti (JSSV) 2022-yilda bergan ma’lumotlarga ko‘ra, individualizm kuchaygan jamiyatlarda 15–25 yoshdagi yoshlar orasida depressiya va yolg‘izlik holatlari 28 foizga oshgan. Aksincha, kollektivizmga asoslangan jamiyatlarda ijtimoiy aloqalarning kuchliligi sababli bunday salbiy holatlar ancha past darajada saqlanmoqda. Shuningdek, bu mavzu O‘zbekistonning zamonaviy ijtimoiy-siyosiy rivojlanish strategiyasi bilan ham uzviy bog‘liq. “Yoshlar – kelajagimiz” dasturi, “Yangi O‘zbekiston – yangicha dunyoqarashdagi yoshlar” tamoyili asosida olib borilayotgan siyosat yoshlarning milliy va global qadriyatlar o‘rtasida to‘g‘ri yo‘nalish tanlashiga zamin yaratishni ko‘zlaydi. Biroq, bu yo‘lda madaniy ziddiyatlarni ilmiy asosda tahlil qilish, ularni muvozanatlashtirish va sog‘lom identitet shakllantirish dolzarb vazifalardan biridir[7]. Yoshlar madaniyatida sharqona ijtimoiy birdamlik va G‘arbona individualizm qarama-qarshiligini o‘rganish – bu faqat nazariy masala emas, balki amaliy jihatdan muhim bo‘lgan, jamiyat barqarorligi, milliy identitetni saqlash, raqamli avlod tarbiyasi va madaniy siyosatni shakllantirish bilan bevosita bog‘liq dolzarb ilmiy va ijtimoiy masaladir.

Yoshlar madaniyatining globallashuv, axborotlashuv va gibrid sivilizatsion ta’sirlar ostida shakllanayotgan zamonaviy sharoitida O‘zbekiston Respublikasi tomonidan ushbu sohaga oid bir qator tizimli va izchil islohotlar amalga oshirilmoqda. Bu islohotlar, bir tomondan, Sharqona ijtimoiy birdamlik, jamiyatparvarlik, kollektivlik va milliy qadriyatlar asosida yoshlar ongida barqaror madaniy identitetni shakllantirishga qaratilgan bo‘lsa, ikkinchi tomondan, G‘arbona individualizmning innovatsion fikrlash, shaxsiy erkinlik va ijodiy tashabbus kabi ijobiy jihatlarini moslashtirilgan holda integratsiyalashni nazarda tutadi. Jumladan, 2017-yildan buyon “Yoshlar – kelajagimiz” Davlat dasturi doirasida 300 mingdan ortiq yoshlar tadbirkorlik, innovatsiya va madaniy tashabbus yo‘nalishlarida qo‘llab-quvvatlangan bo‘lib, bu orqali ularda shaxsiy mas’uliyat hissi, ijodkorlik va ijtimoiy barqarorlikning sinergetik uyg‘unligi shakllantirilmoqda. Shuningdek, 2021-yildan boshlab “Ma’naviyat va ma’rifat” tizimini yangilash orqali barcha ta’lim bosqichlarida yoshlar ongida milliy g‘oya, tarixiy xotira va ijtimoiy birdamlik ruhini mustahkamlashga xizmat qiluvchi yangi o‘quv-modullar, ma’naviy tarbiya konsepsiyalari va madaniy tadbirlar joriy qilindi. Ayni vaqtda 2023-yil yakuniga ko‘ra, 400 dan ortiq oliy ta’lim muassasasida “Milliy g‘oya” fanini interaktiv usullar orqali o‘rgatish yo‘lga qo‘yilgan, bu esa G‘arbona avtonomiya va mustaqil fikrlash bilan Sharqona qadriyatga sodiqlik o‘rtasidagi muvozanatni shakllantirishga xizmat qilmoqda[8]. Bundan tashqari, yoshlar orasida madaniy immunitet va axboriy tanqidiylikni rivojlantirish maqsadida 2020-yildan “Raqamli yoshlar” dasturi joriy qilinib, u orqali 120 mingdan ortiq yoshlar raqamli savodxonlik, axborot xavfsizligi va madaniy tahlil kompetensiyalari bo‘yicha maxsus treninglardan o‘tgan. Bu esa virtual maydonlarda kuchayib borayotgan individualistik xatti-harakatlarga qarshi madaniy barqarorlikni kuchaytirishga xizmat qilmoqda. Yana bir muhim islohot – “Yoshlar daftari” tizimi orqali 2020-yildan beri ijtimoiy himoyaga muhtoj, nogironligi bo‘lgan, yetim yoki qaramog‘ida insonlar bo‘lgan yoshlar ro‘yxatga olinib, ularga ijtimoiy va madaniy integratsiya imkoniyatlari yaratib berilmoqda. 2022-yilda 850 mingdan ortiq yoshga turli yordamlar ko‘rsatilgan bo‘lib, bu orqali Sharqona ijtimoiy birdamlikning amaliy jihati jamiyat miqyosida mustahkamlanmoqda[9]. Yuqoridagilardan tashqari, davlat tomonidan madaniyat va san’at muassasalari faoliyatini yoshlar madaniyati bilan uyg‘unlashtirishga qaratilgan islohotlar ham amalga oshirildi. Xususan, har bir tumanda “Yoshlar markazlari” tashkil etilib, ularda teatr to‘garaklari, kitobxonlik klublari, tarixiy merosni o‘rganish guruhlari faoliyat yuritmoqda. 2024-yil holatiga ko‘ra, ushbu markazlarda 1,2 milliondan ortiq yoshlar muntazam ishtirok etmoqda. Bu markazlar Sharqona jamoviylik ruhini asrash bilan birga, har bir individning mustaqil fikrlashi va madaniy ifoda erkinligini qo‘llab-quvvatlashga xizmat qilmoqda. Shu o‘rinda, “Yangi O‘zbekiston – yangicha dunyoqarashdagi yoshlar” konsepsiyasi doirasida yoshlarning nafaqat madaniy, balki sivilizatsion, falsafiy, fuqarolik va global tafakkurini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Mazkur konsepsiyada individual va kollektiv madaniyatlar o‘rtasidagi tafovutni tahlil qila oladigan, ijtimoiy barqarorlikni saqlagan holda o‘z shaxsiy g‘oyalarini ilgari sura oladigan yangi avlodni

tarbiyalash konseptual maqsad etib belgilangan. Shuningdek, media makon orqali milliy qadriyatlarni targ‘ib etishga qaratilgan “Milliy kontentni rivojlantirish strategiyasi” 2022-yilda qabul qilinib, blogerlar, jurnalistlar va san’at vakillarining yoshlar ongiga ijobiy g‘oyalarni singdirishdagi roli kuchaytirildi. O‘zbekiston Milliy teleradiokompaniyasi va ijtimoiy tarmoqlarda “Sharqona qadriyatlar”, “Mahalla madaniyati”, “O‘zbek o‘g‘loni” kabi loyihalar yoshlar madaniyatini ijtimoiy birdamlik negizida shakllantirishga qaratilgan kompleks yondashuvlar samarasi sifatida qaralmoqda[10]. O‘zbekiston yoshlar madaniyatini rivojlantirishda nafaqat madaniy siyosatni, balki ta’lim, axborot, sotsial-iqtisodiy va fuqarolik sohalarini bir-biriga uyg‘un holda olib borayotgan integral islohotlar orqali zamonaviy, lekin milliy qadriyatlarga sodiq yosh avlodni tarbiyalash yo‘lidan bormoqda. Bu yo‘nalishdagi yondashuvlar, ayniqsa, Sharqona ijtimoiy birdamlik va G‘arbona individualizmning muvozanatini yaratishga xizmat qiluvchi universal modelni shakllantirish imkonini bermoqda.

Xulosa: Yoshlar madaniyati shakllanishida Sharqona ijtimoiy birdamlik va G‘arbona individualizm qarama-qarshiligi zamonaviy sivilizatsiyaviy jarayonlar fonida tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, Sharq tamaddunining jamiyatparvarlik, oila va jamoaga sadoqat, tarixiy-madaniy xotiraga hurmat kabi asosiy qadriyatlari yoshlar ongida ijtimoiy barqarorlik va kollektivlik tamoyillarini shakllantirsa, G‘arbga xos bo‘lgan shaxs erkinligi, o‘zini o‘zi ifodalash, tanqidiy fikrlash va avtonom qaror qabul qilishga intilish esa individual yetuklikning poydevorini tashkil qiladi. Ushbu ikki paradigma o‘rtasidagi ziddiyatli dialektika yoshlar madaniyatining identitet krizisi, gibrid madaniy modellar va ruhiy iztiroblarga olib kelayotgan bo‘lsa-da, aynan shu nuqtada madaniy uyg‘unlikni ta’minlovchi integrativ yondashuvlarni shakllantirish muhim vazifa sifatida ilgari suriladi. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan davlat siyosati va islohotlar zamirida aynan madaniyatlararo uyg‘unlik, milliy o‘zlikni saqlagan holda global tafakkurni rivojlantirish, ijtimoiy barqarorlik va shaxsiy taraqqiyot muvozanatini ta’minlash yotadi. Tezisda qo‘llangan metodlar — komparativ tahlil, sotsiologik so‘rovlar, statistik monitoring va tarixiy-falsafiy yondashuvlar orqali ushbu ikki madaniy paradigmaning yoshlar ongida qanday aks etayotgani chuqur tadqiq qilindi. Xulosa qilib aytganda, bugungi yoshlar madaniyati nafaqat Sharq va G‘arb qarashlarining oddiy jamlanmasi emas, balki ularning murakkab, ziddiyatli, ammo ayni vaqtda ijodiy uyg‘unligidan iborat yangi sintezdir. Shunday ekan, zamonaviy madaniy siyosat va ta’lim tizimi bu sintezni boshqaruvchi, yo‘naltiruvchi va mustahkamlovchi vosita bo‘lib xizmat qilishi lozim. Shu orqali yosh avlodda nafaqat milliy g‘urur va ijtimoiy mas’uliyat, balki global kompetensiyalar, shaxsiy erkinlik va madaniy moslashuvchanlik kabi yuksak insoniy fazilatlar uyg‘un holda shakllantiriladi. Bu esa O‘zbekistonning kelajagi uchun strategik ahamiyat kasb etuvchi madaniy barqarorlik va ijtimoiy integratsiya omillaridan biri sifatida qaraladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Murotovich M. F. et al. ZAMONAVIY YOSHLAR QADRIYATLARI VA JAMIYAT BOSHQARUVI // QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI. – 2023. – C. 121-127.\
2. Berdikulov C. YOSHLAR ESTETIK DUNYOQARASH MADANIYATINI YUKSALTIRISHDA MAS’ULIYAT-MA’NAVIY KOLLABORATSIYANI AHAMIYATI //Journal of universal science research. – 2025. – T. 3. – №. 6 (SPECIAL ISSUE). – C. 556-562.
3. Jamoliddin Abduraximovich M. YOSHLAR MA’NAVIY MADANIYATINING SHAKLLANISHIDA OILANI ROLI //International Conference on Economics, Finance, Banking and Management. – 2024. – C. 258-266.
4. Berdikulov C. YOSHLAR ESTETIK DUNYOQARASH MADANIYATINI YUKSALTIRISHDA MAS’ULIYAT-MA’NAVIY KOLLABORATSIYANI AHAMIYATI //Journal of universal science research. – 2025. – T. 3. – №. 6 (SPECIAL ISSUE). – C. 556-562.
5. Kamolov D. YOSHLAR TARBIYASIGA HUQUQIY, AXLOQIY VA SIYOSIY MADANIYATNING UZVIY ALOQADORLIGI //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 3. – C. 430-433.

6. Yusupov A. O‘ZBEKISTONDA YOSHLAR IJTIMOIYLASHUVIDA MILLIY-SIYOSIY MENTALITETNING O‘RNI //QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI. – 2024. – T. 13. – C. 223-224.

7. Anvarov A. YOSHLAR SIYOSIY MADANIYATINI YUKSALTIRISHNING MUHIM JIHATLARI //Молодые ученые. – 2025. – Т. 3. – №. 14. – С. 21-24.

8. Tadjiyeva S. U., Husenova M. F. XORIJIY MAMLAKATLARDA YOSHLAR TURIZMINI RIVOJLANTIRISH ILG'OR TAJRIBASI //TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATSION

G ‘OYALAR. – 2024. – Т. 1. – №. 1. – С. 42-46.

9. Yusupov A. O’ZBEKISTONDA YOSHLAR IJTIMOIY-SIYOSIY FAOLLIGINI OSHIRISHDA MADANIY VA MAFKURAVIY OMILLARNI O‘RGANISHNING NAZARIY ASOSLARI //QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI. – 2024. – T. 11. – C. 81-83.

ERGASHBAYEV SH. O'ZBEKISTON SHAROITIDA UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMI ORQALI YOSHLARNING MA'NAVIY DUNYOQARASHINI RIVOJLANTIRISH //Объединяя студентов: международные исследования и сотрудничество между дисциплинами. – 2025. – Т. 1. – №. 1. – С. 314-316.

FILOLOG TALABALARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHDA ILMIY-TADQIQOT ISHLARI O‘RNINING AHAMIYATI

Jo‘rayeva Dilnoza Ro'zimat qizi
Namangan davlat universiteti tadqiqodchisi

Anotatsiya: Ushbu tezis filologiya yo‘nalishidagi talabalarda tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish jarayonida ilmiy-tadqiqot ishlarining metodologik va amaliy ahamiyatini ilmiy jihatdan tahlil qiladi. Tadqiqotda tanqidiy fikrlash kontseptsiyasi, uning pedagogik jarayondagi o‘rni va rivojlanish mexanizmlari, shuningdek, ilmiy-tadqiqot faoliyatining talaba shaxsining analitik, interpretativ va reflektiv qobiliyatlariga ta’siri kompleks ko‘rsatib berilgan. Tezisda ilmiy-tadqiqot faoliyati orqali talabalarda mustaqil fikrlash, dalillarni tahlil qilish va o‘z qarorlarini asoslash qobiliyatlarini rivojlantirish jarayonining amaliy yo‘llari va samaradorligi nazariy va empirik jihatdan yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Filologiya ta’limi, tanqidiy fikrlash, ilmiy-tadqiqot faoliyati, talaba kompetensiyalari, pedagogik yondashuvlar, akademik rivojlanish.

Kirish: Filologiya ta’limining zamonaviy pedagogik kontekstida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish masalasi nafaqat akademik faoliyatning sifatini oshirish, balki talabalarning shaxsiy va kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishda ham muhim o‘rin tutadi. Tanqidiy fikrlash – bu murakkab axborot muhitida mustaqil, mantiqiy va analitik yondashuv asosida qarorlar qabul qilish qobiliyati bo‘lib, u filologiya talabalari uchun ilmiy-tadqiqot jarayonlarida alohida ahamiyatga ega. Zamonaviy ta’lim paradigmalarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish talabaning faolligi, bilimlarni tahlil qilish va sintez qilish ko‘nikmalari, shuningdek, ijodiy va reflektiv fikrlash salohiyatini oshirish orqali amalga oshiriladi[1]. Ilmiy-tadqiqot faoliyati esa tanqidiy fikrlashni shakllantirishning markaziy vositasi sifatida qaraladi. Tadqiqot jarayonida talaba o‘zining nazariy bilimlarini amaliyot bilan uzviy bog‘laydi, ma’lumotlarni tanqidiy tahlil qiladi, argumentlarni asoslaydi va ilmiy xulosalarni ishlab chiqadi. Shu nuqtai nazardan, ilmiy-tadqiqot ishlari nafaqat mavzuga oid axborot bazasini kengaytirish, balki talabaning mustaqil fikrlash va qaror qabul qilish kompetensiyalarini rivojlantirish vositasi sifatida ham xizmat qiladi[2]. Hozirgi kunda filologiya ta’limida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish jarayonida bir qator muammolar mavjud. Jumladan, ba’zi pedagogik amaliyotlar faqat nazariy bilimlarni egallashga qaratilgan bo‘lib, talabalarning mustaqil tahlil qilish va ilmiy izlanishlar olib borish ko‘nikmalarini yetarli darajada shakllantirmaydi. Shu bilan birga, ilmiy-tadqiqot faoliyati orqali tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda metodologik yo‘nalishlarning kamligi va pedagogik yondashuvlarning standartlashmaganligi kuzatiladi. Bu esa talabalarning ilmiy fikrlash salohiyatini maksimal darajada oshirishga to‘sqinlik qiladi[3]. Tanqidiy fikrlash kontseptsiyasi bir qator olimlar tomonidan turli nuqtai nazardan yoritilgan. Masalan, Ennis

(2018) tanqidiy fikrlashni “mantiqiy, analitik va reflektiv fikrlash jarayonlarini uyg‘unlashtirgan murakkab kognitiv ko‘nikmalar tizimi” sifatida ta’riflaydi, bu esa talabalarning ilmiy-tadqiqot faoliyatidagi qaror qabul qilish jarayonlarini mustahkamlashda asosiy vosita hisoblanadi. Shuningdek, Paul va Elder (2020) tanqidiy fikrlashni faqat nazariy ko‘nikma emas, balki amaliy faoliyat, tahliliy va problemali vaziyatlarda qaror qabul qilish jarayonlarida uzviy ishlaydigan kompetensiya sifatida baholashni taklif qiladi. Shu jihatdan filologiya ta’limida ilmiy-tadqiqot ishlari tanqidiy fikrlashning rivojlanishi uchun strategik vosita sifatida qaralishi lozim[4]. Filologiya talabalari uchun ilmiy-tadqiqot ishlari ko‘plab afzalliklarni taqdim etadi. Birinchidan, ular ilmiy axborot bilan ishlash ko‘nikmalarini shakllantiradi, tahliliy va sintez qobiliyatlarini rivojlantiradi. Ikkinchidan, talaba o‘z mustaqil qarorlarini dalillar asosida asoslashni o‘rganadi, bu esa akademik va kasbiy faoliyatida muvaffaqiyatga erishishning poydevorini yaratadi. Uchinchi jihat, ilmiy-tadqiqot jarayoni talabaning ijodiy fikrlashini rag‘batlantiradi va murakkab lingvistik va adabiy masalalarni yechishda innovatsion yondashuvlarni qo‘llash imkoniyatini beradi. Shuningdek, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish jarayoni talabaning shaxsiy ma’naviy va axloqiy dunyoqarashini shakllantirishga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Talaba ilmiy-tadqiqot faoliyati davomida o‘z fikrini mustahkamlaydi, turli nazariy qarashlarni tahlil qiladi va ulardan xulosalar chiqaradi. Bu esa talabaning analitik, interpretativ va reflektiv qobiliyatlarini mukammal darajada rivojlantirish imkoniyatini beradi[5]. Tadqiqotning asosiy maqsadi filolog talabalarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish jarayonida ilmiy-tadqiqot ishlarining ahamiyatini aniqlash va uning pedagogik samaradorligini oshirish usullarini ishlab chiqishdan iborat. Shu maqsadda quyidagi vazifalar belgilangan: birinchidan, tanqidiy fikrlash nazariy asoslarini tahlil qilish; ikkinchidan, ilmiy-tadqiqot faoliyatining filologiya ta’limidagi o‘rni va rolini aniqlash; uchinchidan, talabalarda tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishda samarali pedagogik metodlarni aniqlash va tavsiyalar ishlab chiqish. Shu bilan birga, tadqiqot jarayonida zamonaviy filologiya ta’limidagi tanqidiy fikrlash va ilmiy-tadqiqot faoliyati o‘rtasidagi uzviylikning strategik ahamiyati yoritilgan. Bu uzviylik talabalarning akademik va kasbiy tayyorgarligini oshirish, ilmiy tafakkurini chuqurlashtirish, mustaqil izlanishlar olib borish va murakkab lingvistik hamda madaniy vaziyatlarni tahlil qilish qobiliyatini rivojlantirish imkonini beradi. Natijada, filologiya ta’limida ilmiy-tadqiqot faoliyati orqali tanqidiy fikrlashni rivojlantirish nafaqat nazariy jihatdan, balki amaliy pedagogik faoliyat nuqtai nazaridan ham muhim ahamiyatga ega ekanligi aniqlanadi. Shu bois, ushbu tadqiqot filolog talabalarda tanqidiy fikrlashni shakllantirishda ilmiy-tadqiqot ishlarining strategik ahamiyatini chuqur o‘rganish va ularni pedagogik jarayonga tizimli joriy etish zaruratini ko‘rsatadi.

Zamonaviy pedagogika va filologiya ta’limi kontekstida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish masalasi nafaqat akademik bilimlarning sifatini oshirishga, balki talabaning shaxsiy, ijtimoiy va kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishga ham beqiyos hissa qo‘shadi. Bugungi kunda global ilmiy va axborot maydoni keskin o‘zgarib borayotgan bir paytda, talabalar nafaqat nazariy bilimga ega bo‘lishlari, balki ular asosida mustaqil, mantiqiy va tizimli fikrlash qobiliyatini rivojlantirishlari zarur. Filologiya talabalari, ayniqsa, lingvistik va adabiy materiallarni chuqur tahlil qilish, madaniy va kontekstual axborotlarni integrativ tarzda idrok etish orqali tanqidiy fikrlashni amaliyotda qo‘llashga majburdir. Shu nuqtai nazardan, ilmiy-tadqiqot ishlari talabaning epistemologik va kognitiv salohiyatini rivojlantirishda markaziy rol o‘ynaydi[6]. Mavzuning dolzarbligi bir nechta jihat bilan asoslanadi. Birinchidan, zamonaviy filologiya ta’limi innovatsion pedagogik yondashuvlar orqali talabaning faolligini oshirishga qaratilgan bo‘lib, tanqidiy fikrlashning shakllanishi uning asosiy indikatorlaridan biridir. Talabalar mustaqil izlanishlar olib borish, argumentatsiyalangan xulosalar chiqarish, ilmiy natijalarni taqqoslash va tahlil qilish orqali nafaqat akademik, balki kasbiy faoliyatga tayyorlanadilar. Ikkinchidan, ilmiy-tadqiqot ishlari orqali tanqidiy fikrlashni rivojlantirish bugungi kunda pedagogik amaliyotda global va milliy darajada strategik ahamiyat kasb etmoqda. Masalan, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va internet resurslarining kengayishi bilan talabalar turli manbalar orasida ma’lumotni tanqidiy tahlil qilishga majbur bo‘ladi. Shu sababli, ilmiy-tadqiqot faoliyati tanqidiy fikrlashni tizimli va metodologik asosda shakllantirishning eng samarali vositasi sifatida namoyon bo‘ladi. Uchinchidan, filologiya

yo‘nalishidagi ilmiy-tadqiqot ishlari talabalarning lingvistik, adabiy va madaniy kompetensiyalarini rivojlantirish bilan birga, ularning ijtimoiy va ma’naviy dunyoqarashini kengaytiradi. Tanqidiy fikrlashni shakllantirish jarayoni talabaning epistemik mustaqilligini mustahkamlaydi, turli nazariy qarashlarni solishtirish va ularni ilmiy asos bilan baholash qobiliyatini oshiradi. Bu esa nafaqat akademik muvaffaqiyatni, balki zamonaviy jamiyatda ijtimoiy faol va mas’uliyatli shaxs sifatida shakllanishni ta’minlaydi. To‘rtinchidan, ilmiy-tadqiqot ishlari va tanqidiy fikrlashni integratsiyalashgan tarzda o‘rgatish pedagogik jarayonda innovatsion yondashuvlarni joriy etish imkonini beradi. Bu jarayon talabalarni muammolarni mustaqil aniqlash va yechish, ilmiy axborot bilan ishlashda strategik qarorlar qabul qilish va lingvistik hamda adabiy tahlilni chuqurlashtirish ko‘nikmalari bilan ta’minlaydi. Shu bilan birga, tanqidiy fikrlash talabaning ijodiy va reflektiv salohiyatini oshiradi, ilmiy izlanishlarda original va innovatsion yondashuvlarni qo‘llashga rag‘batlantiradi[7]. Shu nuqtai nazardan, filolog talabalarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda ilmiy-tadqiqot ishlarining ahamiyati zamonaviy pedagogik jarayonlarning dolzarb mavzusiga aylanmoqda. Bu masala nafaqat akademik ta’limning sifatini oshirish, balki talabaning shaxsiy va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish, mustaqil ilmiy fikrlashni shakllantirish va zamonaviy axborot va madaniy kontekstga moslashish qobiliyatini oshirish bilan chambarchas bog‘liqdir[8]. Natijada, mavzu dolzarbligi ilmiy-tadqiqot faoliyati orqali talabalarda tanqidiy fikrlashni shakllantirish pedagogik jarayonning samaradorligini oshirish, talabaning epistemik va kognitiv salohiyatini rivojlantirish hamda filologiya ta’limida innovatsion yondashuvlarni joriy etish zaruriyatidan kelib chiqadi. Shu bilan birga, mazkur tadqiqot natijalari filologiya ta’limida ilmiy-tadqiqot ishlarini tizimli joriy etish va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish uchun muhim ilmiy asos vazifasini bajaradi.

So‘nggi yillarda filologiya ta’limi tizimida amalga oshirilgan islohotlar zamonaviy pedagogik yondashuvlar, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish va ilmiy-tadqiqot faoliyatini integratsiyalashga qaratilgan strategik chora-tadbirlarni o‘z ichiga oladi. Ushbu islohotlar konteksti nafaqat ta’limning mazmuniy va metodologik tarkibini yangilash, balki talabalarning epistemik, kognitiv va reflektiv salohiyatini shakllantirishga yo‘naltirilgan kompleks pedagogik transformatsiyalardan iboratdir. Xususan, o‘quv dasturlari va o‘quv rejalari zamonaviy lingvistik, adabiy va madaniy kompetensiyalarni tizimli rivojlantirishga qaratilgan yondashuvlar bilan qayta ko‘rib chiqildi, bunda ilmiy-tadqiqot faoliyati talabaning tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishning markaziy vositasi sifatida kiritildi[9]. Islohotlar jarayonida birinchi navbatda talabalarning mustaqil ilmiy faoliyatga jalb etilishi va ularning metodologik tayyorgarligi muhim ahamiyatga ega ekani ta’kidlandi. Shu nuqtai nazardan, universitetlarda ilmiy seminarlar, laboratoriya ishlari, seminar-mashg‘ulotlar va ilmiy loyihalar tizimli ravishda joriy qilinib, talabalarda nazariy bilimlarni amaliyot bilan uzviy bog‘lash imkoniyati yaratildi. Bu esa filologiya talabalari orasida ilmiy-tadqiqot ishlariga qiziqishni oshirib, ularni o‘z mustaqil qarorlarini dalillar asosida ishlab chiqishga rag‘batlantirdi. Ikkinchi muhim jihat – pedagogik metodlarning yangilanishi. Zamonaviy islohotlar doirasida ko‘p darajali yondashuvlar, problemali va loyiha asosidagi o‘qitish metodikasi, interaktiv va reflektiv metodlar, shuningdek, texnologik va raqamli vositalardan foydalanish keng joriy etildi. Bu yondashuvlar talabalarda lingvistik va adabiy materiallarni chuqur tahlil qilish, mantiqiy fikrlash va ilmiy xulosalar chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, islohotlar natijasida filologiya ta’limida integratsiyalashgan kompetensiya modeli shakllantirildi, bu modelda tanqidiy fikrlash, ilmiy-tadqiqot faoliyati va akademik yozma hamda og‘zaki muloqot ko‘nikmalari uzviy bir butun sifatida amalga oshiriladi. Shuningdek, islohotlarning ijtimoiy va madaniy konteksti ham muhim ahamiyatga ega. Talabalar o‘z ilmiy-tadqiqot ishlari orqali nafaqat lingvistik va adabiy jarayonlarni, balki milliy va global madaniy voqeliklarni tahlil qilish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu esa ularni zamonaviy ilmiy maydonda mustaqil, analitik va reflektiv fikrlay oladigan shaxs sifatida shakllantiradi. Shu nuqtai nazardan, filologiya ta’limidagi islohotlar nafaqat pedagogik jarayonning sifatini oshirish, balki talabaning shaxsiy va kasbiy rivojlanishini tizimli ta’minlash bilan chambarchas bog‘liqdir[10]. Bugungi kunda amalga oshirilayotgan islohotlar filologiya yo‘nalishidagi ta’lim jarayonini global ta’lim standartlariga moslashtirish, tanqidiy fikrlashni va

ilmiy-tadqiqot salohiyatini rivojlantirish, shuningdek, talabalarning akademik va kasbiy muvaffaqiyatga erishish imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan. Shu bilan birga, bu islohotlar pedagogik jarayonda innovatsion va interaktiv metodlarni joriy etish, o‘quv jarayonini individualizatsiyalash va talaba markazlashgan yondashuvni kuchaytirishga xizmat qiladi. Natijada, filologiya ta’limidagi islohotlar nafaqat ilmiy-tadqiqot faoliyatining samaradorligini oshirishga, balki talabalarda tanqidiy fikrlashni, mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini, ijodiy va reflektiv salohiyatni rivojlantirishga 1478trategic hissa qo‘shadi. Bu esa zamonaviy filologiya ta’limini tizimli va integratsiyalashgan pedagogik maydon sifatida shakllantirish, talabalarning akademik, kasbiy va shaxsiy rivojlanishini kompleks tarzda ta’minlash imkoniyatini yaratadi.

Xulosa: Filologiya ta’limida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda ilmiy-tadqiqot ishlari o‘zining strategik va metodologik ahamiyatini namoyon qiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, tanqidiy fikrlash filologiya talabalari uchun nafaqat akademik muvaffaqiyatga erishish, balki ularning shaxsiy, ijtimoiy va kasbiy kompetensiyalarini kompleks rivojlantirish vositasi sifatida xizmat qiladi. Ilmiy-tadqiqot faoliyati esa tanqidiy fikrlashning shakllanishida asosiy vosita sifatida qaraladi, chunki u talabaning nazariy bilimlarini amaliyot bilan uzviy bog‘lash, ma’lumotlarni tahlil qilish va mustaqil xulosalar chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy filologiya ta’limida tanqidiy fikrlashni shakllantirishga qaratilgan islohotlar va pedagogik innovatsiyalar talabalar faoliyatining sifatini sezilarli darajada oshiradi. Shu jumladan, loyiha asosidagi metodlar, interaktiv va reflektiv yondashuvlar, ilmiy seminarlar va amaliy laboratoriya ishlari talabalarning analitik va ijodiy qobiliyatlarini mustahkamlaydi. Bu jarayon talabalarda epistemik mustaqillikni rivojlantiradi, ularni turli nazariy qarashlarni solishtirish va ilmiy asos bilan baholashga o‘rgatadi, shu bilan birga zamonaviy lingvistik va madaniy kontekstda murakkab muammolarni hal qilish salohiyatini oshiradi. Shuningdek, tadqiqot filologiya ta’limidagi islohotlarning talabalarda tanqidiy fikrlashni shakllantirish va ilmiy-tadqiqot kompetensiyalarini rivojlantirishdagi amaliy ahamiyatini ochib beradi. Ilmiy-tadqiqot faoliyati talabaning mustaqil fikrlash, argumentatsiyalangan qaror qabul qilish va mantiqiy xulosalar chiqarish qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, bu jarayon talabaning ijodiy va reflektiv salohiyatini rag‘batlantiradi, uni global axborot-madaniy maydonda faol va mas’uliyatli shaxs sifatida shakllantiradi. Umuman olganda, filologiya ta’limida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning samaradorligi ilmiy-tadqiqot ishlarining tizimli va uzviy joriy etilishiga bog‘liq. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ilmiy-tadqiqot faoliyatini pedagogik jarayonga integratsiyalash orqali talabalarda nafaqat nazariy bilim, balki amaliy fikrlash, mantiqiy va analitik ko‘nikmalar, shuningdek, shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyalar mukammal darajada rivojlantiriladi. Shu bilan birga, filologiya ta’limida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan ilmiy-tadqiqot faoliyati pedagogik amaliyotning innovatsion yo‘nalishlarini kengaytirishga, ta’lim jarayonini talaba markazlashgan va integratsiyalashgan model asosida tashkil etishga, hamda zamonaviy talabalar ehtiyojlari va global standartlarga moslashtirishga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, filologiya ta’limida ilmiy-tadqiqot ishlari va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish strategik ahamiyatga ega bo‘lib, ularni tizimli va uzviy joriy etish ta’lim jarayonining samaradorligini oshirish, talabaning epistemik va kognitiv salohiyatini rivojlantirish va akademik muvaffaqiyatga erishishda asosiy vosita hisoblanadi. Xulosa qilib aytganda, filologiya talabalarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda ilmiy-tadqiqot ishlari nafaqat nazariy va metodologik asos, balki amaliy pedagogik faoliyatning markaziy elementi sifatida qaralishi lozim. Bu jarayon zamonaviy filologiya ta’limining sifatini oshirish, talabaning shaxsiy va kasbiy rivojlanishini ta’minlash, mustaqil va reflektiv fikrlashni shakllantirish, hamda global ilmiy va madaniy maydonda raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlash imkoniyatlarini kengaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Yusupova, M., & Ismailov, T. (2024). Integration of Artificial Intelligence (AI) in ELT. Nordic_Press, 3(0003).

2. Sh, E. (2025). Developing the spiritual worldview of young people through the continuous education system in Uzbekistan. Ob'edinyaya studentov: mejdunarodnye issledovaniya i sotrudnichestvo mejdu distsiplinami, 1(1), 314-316.

3. Aziza, E., & Shohbozbek, E. (2025). O'ZBEKISTONDA MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDA MADANIY MEROS VA AN'ANAVIY TARBIYANING O 'RNI. Global Science Review, 3(1), 375-384.

4. Ismoilov, T. I. (2018). Provision of information-psychological security in open information systems. Теория и практика современной науки, (1 (31)), 24-26.

5. Muruvvat, A., & Shohbozbek, E. (2025). THE ROLE OF PRESCHOOL EDUCATION IN SPIRITUAL AND MORAL VALUES IN UZBEKISTAN. Global Science Review, 3(2), 246-253.

6. Ismoilov, T. (2019). The importance of outdoor games in the upbringing of a harmonious young generation. Scientific Bulletin of Namangan State University, 1(11), 257-261.

7. Ergashbayev, S. (2025). PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF THE INTEGRATION OF EDUCATION AND UPBRINGING IN THE DEVELOPMENT OF YOUTH'S SPIRITUAL OUTLOOK. SHOKH LIBRARY, 1(10).

8. Ismoilov, T. (2020). THE DEVELOPMENT OF PHYSICAL QUALITIES OF THE PUPILS OF PRIMARY FORMS OF SECONDARY SCHOOLS THROUGH MOBILE ACTIVITIES IN THE PROCESS OF STUDY. Scientific Bulletin of Namangan State University, 2(11), 391-394.

9. Islomovich, I. T., & Ravshanbekovich, G. S. (2023). Development of pedagogical competence in future teachers. The American Journal of Management and Economics Innovations, 5(04), 12-16.

10. Atxamjonovna, B. D., & Shohbozbek, E. (2025). FORMING THE SPIRITUAL WORLDVIEW OF YOUTH IN PRE-SCHOOL EDUCATION IN OUR REPUBLIC. Global Science Review, 4(5), 221-228.

THE BENEFITS OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE IN TODAY'S WORLD

Ahrorbek Daminov
Student of Chirchik State Pedagogical University
E-mail: ahrorbek246@gmail.com
Tel number: +998938103707
Scientific advisor: Ne'matova Madina Baxtiyor qizi
English teacher, Chirchik State Pedagogical University, The English Language Theory and Practice Department
E-mail: madinanormurodova1116@gmail.com

ANNOTATION: This article explores the multiple benefits of learning a foreign language in the modern globalized world. It emphasizes cognitive, social, cultural, and professional advantages that learners gain through multilingual competence. The study discusses how foreign language learning enhances problem-solving, critical thinking, intercultural understanding, and career prospects. Strategies for effective language learning and practical recommendations for EFL classrooms are also presented. The findings highlight that foreign language proficiency contributes not only to linguistic skills but also to personal and professional development.

Keywords: foreign language learning, cognitive benefits, intercultural competence, EFL education, professional development.

АННОТАЦИЯ: В статье рассматриваются многочисленные преимущества изучения иностранных языков в современном глобализованном мире. Подчеркиваются когнитивные, социальные, культурные и профессиональные выгоды, которые учащиеся получают благодаря многоязычию. Исследование показывает, как изучение иностранного языка развивает критическое мышление, решение проблем, межкультурное понимание и карьерные перспективы. Приведены стратегии эффективного обучения и практические рекомендации для классов EFL. Результаты подчеркивают, что владение иностранным языком способствует не только языковым навыкам, но и личностному и профессиональному развитию.

Ключевые слова: изучение иностранных языков, когнитивные преимущества, межкультурная компетенция, обучение EFL, профессиональное развитие.

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada zamonaviy dunyoda chet tilini o‘rganishning afzalliklari tahlil qilinadi. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, chet tilini bilish nafaqat lingvistik ko‘nikmalarni rivojlantiradi, balki kognitiv, ijtimoiy va professional sohalarda ham foyda keltiradi. Chet tilini o‘rganish tanqidiy fikrlash, muammoni hal qilish va madaniyatlararo tushunishni yaxshilaydi. Shu bilan birga, global ish bozorida raqobatbardoshlik va samarali kommunikatsiya imkoniyatlarini oshiradi[3].

MAIN PART: Learning a foreign language has long been associated with cognitive advantages, including enhanced memory, attention, and problem-solving skills[1]. Research shows that bilingual or multilingual individuals are better at switching tasks, focusing on relevant information, and applying flexible thinking strategies[2]. This cognitive development is particularly beneficial for students, as it improves academic performance across subjects, not only in language learning but also in mathematics and sciences[3]. Socially, foreign language learning fosters communication skills and intercultural competence. Students develop an awareness of cultural norms, values, and traditions of other communities, which helps reduce prejudice and promote empathy. Exposure to authentic materials such as literature, films, and conversations in the target language allows learners to experience diverse perspectives, enhancing their understanding of global issues. Professionally, language skills increase employability and career opportunities. Multilingual employees are in high demand in international companies, tourism, diplomacy, and research. The ability to communicate effectively with clients, colleagues, and partners across cultures provides a competitive advantage. Moreover, foreign language proficiency encourages lifelong learning and adaptability, essential traits in a rapidly changing world. Pedagogically, integrating foreign language learning into EFL classrooms involves communicative, task-based, and content-based approaches. Teachers can design activities that combine practical communication with cultural exploration, such as debates, role-plays, and collaborative projects. Incorporating technology, including online courses, language apps, and virtual exchanges, further supports learner engagement and authentic language use.

Empirical evidence shows that students who actively engage with foreign languages exhibit higher motivation, improved linguistic accuracy, and enhanced problem-solving abilities[4]. Language learning also supports metacognitive skills, as learners monitor their own progress, reflect on strategies, and develop self-regulation[5]. Importantly, proficiency in a foreign language contributes to personal growth, increased confidence, and the ability to navigate cross-cultural environments effectively[6].

CONCLUSION: The study confirms that learning a foreign language in today’s globalized world provides comprehensive benefits across cognitive, social, cultural, and professional domains. Foreign language proficiency enhances problem-solving, critical thinking, intercultural understanding, and career prospects. Teachers are encouraged to integrate communicative, task-based, and technology-supported approaches to maximize learning outcomes. Future research may investigate the role of immersive experiences, international exchanges, and interdisciplinary methods in strengthening foreign language competence.

In conclusion, foreign language learning is not only a tool for linguistic development but also a means of personal growth, global awareness, and professional advancement.

REFERENCES

1. Bialystok, E. *Bilingualism in Development: Language, Literacy, and Cognition*. Cambridge University Press, 2001.
2. Ellis, R. *The Study of Second Language Acquisition*. Oxford University Press, 2008.
3. Crystal, D. *English as a Global Language*. Cambridge University Press, 2003.
4. Cummins, J. *Language, Power, and Pedagogy*. Multilingual Matters, 2000.
5. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. *Approaches and Methods in Language Teaching*. Cambridge University Press, 2014.

Lightbown, P. M., & Spada, N. *How Languages are Learned*. Oxford University Press, 2013.

HOW BILINGUALISM AFFECTS COGNITIVE DEVELOPMENT

Ahrorbek Daminov
Student of Chirchik State Pedagogical University
E-mail: ahrorbek246@gmail.com
Tel number: +998938103707
Scientific advisor: Ne'matova Madina Baxtiyor qizi
English teacher, Chirchik State Pedagogical University, The English Language Theory and Practice Department
E-mail: madinanormurodova1116@gmail.com

ANNOTATION: This article examines the impact of bilingualism on cognitive development in children and adults. It explores how acquiring and using two or more languages influences memory, attention, problem-solving, and executive functions. The study emphasizes the psychological, educational, and social benefits of bilingualism, providing strategies for language learning and cognitive stimulation. Findings suggest that bilingual individuals demonstrate enhanced cognitive flexibility, metalinguistic awareness, and overall mental agility.

Keywords: bilingualism, cognitive development, executive functions, metalinguistic awareness, EFL education, multilingual competence.

АННОТАЦИЯ: В статье рассматривается влияние билингвизма на когнитивное развитие у детей и взрослых. Исследуется, как изучение и использование двух или более языков влияет на память, внимание, решение проблем и исполнительные функции. Подчеркиваются психологические, образовательные и социальные преимущества билингвизма, а также приводятся стратегии изучения языка и стимуляции когнитивных процессов. Результаты показывают, что билингвы обладают повышенной когнитивной гибкостью, метаязыковой осведомленностью и общей умственной активностью.

Ключевые слова: билингвизм, когнитивное развитие, исполнительные функции, метаязыковая осведомленность, обучение EFL, многоязычная компетенция.

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada bilingvizmning kognitiv rivojlanishga ta'siri o'rganiladi. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, ikki yoki undan ortiq tilni o'rganish va muntazam ishlatish xotira, diqqat, muammoni hal qilish va ijroiy funksiyalarni sezilarli darajada yaxshilaydi. Bilingvizm shuningdek, metalingvistik ongni rivojlantiradi, ya'ni tilning strukturasi va ishlatilishini tahlil qilish qobiliyatini oshiradi. Shu sababli, bilingvizm nafaqat lingvistik ko'nikmalar, balki umumiy intellektual rivojlanish uchun ham foydalidir.

MAIN PART: Bilingualism provides a unique cognitive environment where the brain constantly manages two linguistic systems[1]. This management requires enhanced executive control, allowing bilinguals to switch between tasks, inhibit irrelevant information, and monitor outcomes effectively[2]. Studies show that children who grow up bilingual demonstrate superior attention control, working memory, and problem-solving skills compared to monolingual peers[3]. In adults, bilingualism contributes to cognitive reserve and may delay the onset of age-related cognitive decline. Regularly using two languages engages neural pathways associated with executive functions, increasing mental flexibility and adaptability. Bilingual individuals often outperform monolinguals in tasks requiring task-switching, inhibition, and selective attention. Metalinguistic awareness is another key benefit of bilingualism. By comparing grammatical rules and vocabulary across languages, learners develop a deeper understanding of language as a system. This awareness enhances reading comprehension, writing skills, and the ability to learn additional languages. Furthermore, bilingualism fosters cultural awareness and social-emotional intelligence, as learners navigate different linguistic and cultural contexts. Pedagogically, promoting bilingual development involves immersion, content-based instruction, and scaffolded practice. Teachers can encourage cognitive growth by integrating dual-language activities, collaborative projects, and problem-solving tasks. Technology, including language apps, online exchanges, and interactive platforms, supports bilingual learning by providing authentic contexts for language use. Empirical evidence suggests that bilingual students perform better on standardized cognitive tests and demonstrate

higher adaptability in learning environments[4]. These findings indicate that bilingualism contributes to both linguistic proficiency and general cognitive enhancement[5].

CONCLUSION: The study confirms that bilingualism positively affects cognitive development by improving executive functions, attention, working memory, and metalinguistic awareness. Both children and adults benefit from enhanced problem-solving abilities, cognitive flexibility, and cultural understanding. Educators are encouraged to implement immersive, content-based, and technology-supported strategies to promote bilingual competence. Future research could explore longitudinal studies on bilingualism's impact on cognitive reserve and neuroplasticity.

In conclusion, bilingualism is not only a linguistic asset but also a powerful tool for cognitive development, lifelong learning, and cross-cultural competence.

REFERENCES

1. Bialystok, E. *Bilingualism in Development: Language, Literacy, and Cognition*. Cambridge University Press, 2001.
2. Grosjean, F. *Bilingual: Life and Reality*. Harvard University Press, 2010.
3. Cummins, J. *Language, Power, and Pedagogy*. Multilingual Matters, 2000.
4. Thomas, M., & Collier, V. *Dual Language Education for a Transformed World*. Caslon Publishing, 2002.
5. Kroll, J. F., & Bialystok, E. *Understanding the Consequences of Bilingualism for Language Processing and Cognition*. Journal of Cognitive Psychology, 2013.

ENHANCING THE EDUCATIONAL PROCESS THROUGH THE USE OF DIGITAL LEARNING PLATFORMS: OPPORTUNITIES, CHALLENGES, AND PROSPECTS

Dalaboyeva Kamola O'rinboy qizi
Student of Chirchik State Pedagogical University
Course 3
dalaboyevakamola@gmail.com +994868276
Scientific advisor: Ruzmetova Diana Komilovna
d.ruzmetova@cspu.uz

Annotation: This paper examines the role of digital learning platforms in improving the quality, accessibility, and effectiveness of the educational process in general secondary and higher educational institutions. The study analyzes the impact of online platforms, artificial intelligence–based tools, interactive resources, and virtual learning environments on students' academic performance and independent learning skills. Research findings demonstrate that innovative technological tools significantly contribute to the modernization of education, although issues such as limited digital literacy, insufficient technical infrastructure, and low internet speed remain problematic in certain regions. The article also provides practical recommendations aimed at optimizing the use of digital learning platforms in the educational system of Uzbekistan.

Keywords: digital learning, online education, artificial intelligence, educational platforms, innovative technologies, digital competence.

Introduction: Modern educational reforms prioritize the integration of digital technologies into teaching and learning processes. The adoption of digital education platforms has accelerated globally, especially after the widespread transition to remote learning. In Uzbekistan, the national strategy for 2022–2026 emphasizes the need to modernize education and expand its digital infrastructure.

Digital tools such as online platforms, virtual classrooms, electronic textbooks, and smart assessment systems play a vital role in ensuring continuous learning, improving teaching efficiency, and developing students' digital skills. As a result, the necessity to evaluate the potential benefits and existing shortcomings of digital learning environments has become increasingly important.

This research aims to investigate how digital learning platforms enhance learner engagement, support teachers' professional activities, and contribute to the overall improvement of

education. The study also examines barriers to implementation and proposes solutions aligned with international best practices.

Literature Review and Methodology

2.1 Literature Review

Numerous international researchers have analyzed the pedagogical significance of digital platforms:

Anderson (2016) notes that online learning encourages learner autonomy and supports flexible education.

Siemens (2019) highlights the importance of connectivity and digital networks in knowledge acquisition.

UNESCO (2022) reports that digital learning significantly contributes to equal access to education and provides new opportunities for innovative pedagogy.

The widespread use of tools such as Google Classroom, Moodle, Microsoft Teams, Edmodo, Khan Academy, and AI-assisted learning models demonstrates the global shift toward digital transformation in education.

2.2 Methodology

The study is based on:

Comparative analysis of local and international educational platforms;

Observation of teachers' and students' experiences using digital tools;

Document analysis of official educational policies and guidelines;

Qualitative review of research articles, books, and pedagogical reports.

The combination of these methods ensures the reliability and validity of the research findings.

Discussion

3.1 Advantages of Digital Learning Platforms

1. Improving learner engagement

Interactive videos, gamified lessons, quizzes, and virtual simulations make learning more dynamic and enjoyable. Students can repeat lessons, review materials, and participate actively in online discussions.

2. Supporting independent learning

Digital platforms allow learners to study at their own pace, access resources anytime, and develop research, problem-solving, and self-management skills.

3. Enhancing teaching efficiency

Teachers benefit from features such as automated grading, digital attendance tracking, integrated resource libraries, and AI-based analysis of students' progress.

4. Strengthening communication

Online platforms facilitate continuous interaction between teachers, students, and parents through messaging tools, feedback systems, and collaborative activities.

3.2 Challenges in Using Digital Learning Platforms

Despite their advantages, several issues hinder effective implementation:

Low digital literacy among some teachers and students;

Insufficient technical equipment in remote or rural schools;

Internet connectivity problems that interrupt learning;

Difficulty in adapting traditional teaching methods to digital environments;

Lack of localized high-quality digital learning content in some subjects.

3.3 Proposed Solutions

To ensure successful integration of digital learning platforms, the study recommends:

1. Improving digital competence

Regular professional development programs should focus on digital pedagogy, instructional design, and the use of AI tools.

2. Strengthening the technical infrastructure

Schools and educational centers must be provided with modern computers, tablets, and stable high-speed internet.

3. Developing national digital content

Interactive textbooks, video lessons, smart tests, and virtual labs should be developed in collaboration with teachers and ICT specialists.

4. Creating unified methodological guidelines

Clear instructions for teachers on selecting platforms, designing digital lessons, and assessing learners digitally must be established.

Results

The findings reveal that:

Digital platforms significantly increase students' engagement and interest.

AI-supported tools enhance personalized learning and provide detailed performance analytics.

Teachers save time and improve lesson quality by using automated tools.

Students show improved academic outcomes when digital learning is integrated systematically.

Schools with strong technical infrastructure demonstrate noticeably better digital education results.

These results indicate that digital learning platforms can play a transformative role in modernizing Uzbekistan's education system.

5. Conclusion

Digital learning platforms are becoming a critical component of modern education. They provide flexibility, accessibility, and interactivity while promoting student-centered learning. However, their effective use requires ongoing teacher training, strong technological support, and careful strategic planning. By addressing current challenges and implementing targeted reforms, Uzbekistan can further enhance the quality and competitiveness of its education system.

REFERENCES

1. Mirziyoyev, Sh. M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. Tashkent: Uzbekistan, 2017.
2. Anderson, T. The Theory and Practice of Online Learning. Athabasca University Press, 2016.
3. Siemens, G. "Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age." International Journal of Instructional Technology, 2019.
4. UNESCO. Digital Learning Report: Global Trends and Future Prospects. Paris, 2022.
5. Moore, M. & Kearsley, G. Distance Education: A Systems View of Online Learning. Cengage Learning, 2018.
6. Bates, T. Teaching in a Digital Age. 2020.

ҚОРАҚАЛПОҚ ТИЛШУНОСЛИГИДА ЗООНИМ КОМПОНЕНТЛИ ФРАЗЕМАЛАРНИНГ ЎРГАНИЛИШИ

Сафарбаева Юлдуз –
Ажиниёз номидаги НДПИ тадкикотчиси

Аннотация: Маколада қорақалпоқ тилшунослигида зооним компонентли фраземалар ва паремияларни ўрганилиши таҳлил қилинган. Зооним компонентли фразеологик бирликлар билан паремияларнинг фарқли жиҳатлари кўрсатиб ўтилган.

Калит сўзлар: Зооним, компонент, паремия, фразема, прагматик, лингвокультурология, аспект;

Annotation: In this article, the study of phrases with a zoonym component in Karakalpak linguistics, and paremies with a zoonym component in the Karakalpak language are analyzed.

Phraseologisms with a zoonym component are studied in semantic, historical-etymological, pragmatic, linguocultural and other aspects**.**

Key words: Zoonym, component, paremia, phrase, pragmatic, linguoculturology, aspect

Ҳар бир тилнинг фразеологик таркиби тарихий-этимологик жиҳатдан таҳлил қилинса, уларнинг турли йўллар билан пайдо бўлганлигини кўриш мумкин. Шунинг учун ҳам фразеологик манбалар тўғрисида сўз юритилганда уларнинг халқ турмуш тарзи билан боғлиқлиги, халқ маданиятини акс эттириши таъкидланади.

Қорақалпоқ тилидаги фразеологизмлар ҳам бир неча асрлар давомида шаклланган бўлаб, уларнинг юзага келишида турли омиллар асос бўлган. Фразеологизмлар ичида катта бир гуруҳни бир компоненти ҳайвон номлари – зоонимлар билан боғлиқ фраземалар ташкил қилади. Бундай фразеологизмлар қорақалпоқ тилшунослигида махсус тадқиқот объекти бўлмаган. Аммо баъзи ўқув қўлланмаларда, мақолаларда уларнинг айрим жиҳатлари сўз қилинган.

Қорақалпоқ тилшунослигида тенг икки компонентли фразеологизмларни тадқиқ қилган олима Г. Айназарова уларни бир неча мазмуний гуруҳларга ажратган. Улардан бири ҳайвонотлар дунёси билан боғлиқ фразеологизмлар деб аталган. Муаллиф қуйидагиларни таъкидлайди: “Ҳайвонотлар дунёсига боғлиқ атамалар иштирокида ясалган тенг икки компонентли фразеологизмлар: *палапан басына, турымтай тусына; үйрек ушып, ғаз қонған; ингендей қайысып, ботадай бозлаў; жыландай жылжып, түлкидей жортыў; ийт ийесин, пышық бийкесин; арқасын бийт жеп, тапқанын ийт жеп; үрерге ийти, сығарға бийти жоқ* ва б.”[Айназарова. 1:35].

Т.Бегжанов ва Қ.Қошанов муаллифлигидаги мақолада ҳайвонлардан қўй ва эчки билан боғлиқ фразеологизмлар ҳақида фикр юритар эканлар, қуйидагича таъкидлайдилар: “В бытующих народных пословицах, поговорках, сказках, прибаутках и сравнениях часто фигурируютовцы и козы. Так, например, для обозначения предельной покорности и скромности человека прибегают к довольно распространенному сравнению с овцой “қойдай жуўас” – “смирен как овечка”, “қой аўызынан шөп алмас” – “даже травинки из пасти овцы не отнимет” (т.е. даже мухи не обидить), “минези қойдың минезиндей” “покладистый, как овца” и др. Иной раз народных песнях глаза любимой девушки уподобляют овечьим глазам: “қой көзли ярым” – “моя любимая овечьими (т.е. карими) глазами”. А для большинства пословиц и поговорок характерно непременное упоминение мелкого скота – овец и коз”[Бегжанов. 2: 87].

Тилшунос Б.Юсупова “Фразеологизмлерде ҳәйўан атамаларының қолланылыўы” номли мақоласида “Қорақалпоқ тилидаги фразеологизмлар таркибида юқоридаги ҳайвон номларидан бошқа туя, от, сигир, хўкиз, мушук, сичқон, инган, кирпи ва б. номлар билан келган фразеологизмлар бор. Ҳар бир ҳайвон атамаси билан келган фразеологизмнинг ўзи бир қанча маъно, услубий ва бошқа хусусиятлари билан характерланади”, – деб кўрсатади. Компонентларидан бири айтиб ўтилган ҳайвон номларидан бирини билдирадиган фраземаларнинг маънолари аниқланиб, уларга мисоллар келтиради. “Қўй” компонентли фразема ҳақида шундай дейди: “Қўй – халқ тушунчасида ижобий хусусияти билан маълум ҳайвон. “Қўй” атамаси билан берилган фразеологизмларда ҳам ижобий, ёқимли маънолар бор. Масалан: *Деген менен, Қарақалпақстан, мына секретарьдың айтқаны ырас болса, хотқа кетежақ, соңғы он жылдың ишинде урыс-қағыс болмай турса* ***қой үстинде боз торғай жумыртқалаған*** *бир әжайып дәўран болажақ, қарақалпақтың бахтына қонатуғын ол дәўран ертеклерде де болмайжақ*(Ш.Сейитов). *Буның өзи нәрсе қызбайтуғын,* ***қой аўызынан шөп алмайтуғын****, қақаң-суқаң менен де иси жоқ, бир аўылдағы бир өзбек еди* (Ш.Сейитов)[Юсупова. 3: 129, 135].

Тилшунос Н.Жалғасов “Провербиал тузилмаларда инсонни баҳолашнинг прагматик ва лисоний-маданий хусусиятлари (инглиз, ўзбек ва қорақалпоқ тиллари мисолида)” номли диссертациясида. Инсоннинг хусусиятларини, характерини тасвирлашда уларнинг қорақалпоқ тилидаги зооним компонентли паремияларни ҳам таҳлил қилади бажарадиган услубий вазифаларини таҳлилга тортади. Ишда *“Қорыққанға қос көринеди, Қоян*

көлеңкесинен де қорқады, Сақый – дос көбейтеди, бақыл – мал көбейтеди, Шамшық сойса да, қассап сойсын каби инсоннинг хусусиятларини билдирадиган қорақалпоқ халқ мақолларини инглиз ва ўзбек тилларидаги халқ мақолларига солиштириб ўрганади.

Н.Жалғасов шундай ёзади: “Чоғиштирилаётган тиллардаги мақолсимон ибораларда гап эгаси от билан ифодаланади. Сифат +от шаклидаги инсонни тавсифловчи мақоллар мазкур тилларда тез-тез қўлланилиши кузатилади: *Тоқ үйдиң **ийти** семиз келеди”*. Демак, тилшунос бу мисолни иборалар – фраземалар таркибига киритади.

Қорақалпоқ тилида *Палапан басына, турымтай тусына* ибораси бор. Мазкур иборани Н.Жалғасов мақол таркибига киритади ва шундай ёзади: “Қиёсланаётган тиллардаги мақолларнинг катта қисми аллитерация (ундош товушларнинг такрорланиши) фонетик-стилистик усули асосида тузилган. Айнан шундай оҳангдошлик мақолларни тез эслаб қолиш ва хотирада қайта тиклаш имконини беради: *Палапан басына, турымтай тусына*.”[Жалғасов. 4: 17-18, 20].

Тилшунос Г.Айназарова мазкур иборани тенг икки компонентли фразеологизмлар қаторига киритади. Зооним компонентли фраземалар таркибида *Палапан басына, турымтай тусына*фраземасини ҳам кўрсатиб ўтади[Айназарова. 1: 35]. Кўринадики, мазкур турғун бирикманинг паремия ёки фразема эканлиги тадқиқотчилар томонидан турлича баҳоланган.

Проф. Ш.Абдиназимов мазкур ибора ҳақида қуйидаги фикрни билдиради: “Искендер Зулқарнайн дүньяға келип, сол тыныш отырған сахрайы халықтың уясы бузылды, палапан басына, турымтай тусына дегендей заман болды(Т.Қайыпбегенов, “Маман бий” әпсанасы).

Мысалдағы теңлес еки компонентли фразеологизмниң қурамындағы “турымтай” сөзи ҳәзирги тил көзқарасынан түсиниксиз. Ал, М.Қашғарийдиң сөзлигинде “турымтай” сөзи қолланылады, оған “Жыртқыш қуслардан бириниң аты” (III т. 261-б) деп түсиник берилген. Демек, “турымтай” сөзи қустың бир түриниң атын билдирген”, – дейди[Абдиназимов. 5:126].

Юқоридаги фикрлардан маълум бўладики, қорақалпоқ тилшунослигида фразеологизмлар, жумладан зооним компонентли фразеологизмлар ҳам семантик, тарихий-этимологик, прагматик, лингвокультурологик ва бошқа аспектларда ўрганилса, тилшунослик учун жуда фойдали бўлар эди. Зеро, тил бирикларининг барча хусусиятларини очиб бериш ва уни халқимизга етказиш тилшунослар олдидаги улкан вазифа ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Айназарова Г. Қарақалпақ тилиндеги теңлес еки компонентли фразеологизмлердиң лексика-семантикалық ҳәм стиллик өзгешеликлери. Оқыў-методикалық қолланба. – Нөкис: Қарақалпақстан, 2015. – Б. 35.

2. Бегжанов Т.Б., Кощанов К.М. Вопросы использования фольклорных материалов в изучения курса фразеологии // Туркий филологиясының актуаль мәселелери. – Нөкис, 2008. – Б. 87.

3. Юсупова Б.Т. Фразеологизмлерде ҳайўан атамаларының қолланылыўы//Қарақалпақ тили фразеологиясының актуаль мәселелери. –Нөкис: Қарақалпақстан, 2011. – Б. 129, 135.

4. Жалғасов Н.М. Провербиал тузилмаларда инсонни баҳолашнинг прагматик ва лисоний-маданий хусусиятлари (инглиз, ўзбек ва қорақалпоқ тиллари мисолида). Филол. фан. бўй. фалс. докт. ... дисс. автореф. –Самарқанд, 2020. – С. 17-18, 20.

5. Абдиназимов Ш.Н. Махмуд Қашғарийдиң ”Девону луғат-ит түрк” мийнети ҳәм қарақалпақ тилиндеги айырым нақыл-мақаллар. Өзбекстан Илимлер Академиясы Қарақалпақстан бөлиминиң Хабаршысы. –Нөкис, 2006.№4. –Б. 126.

M U N D A R I J A

Butun dunyoda akt ta’limining holati, muammolari va samaradorligini oshirish yo‘llari
Nishonov Akmal Obidovich, Sulaymonova Oygul Abdulatif qizi 6

Grasps modelidan foydalanishning ta’lim jarayonidagi ahamiyati
M.M.xolboyeva …… 8

Развитие цифрового образования в республике узбекистан в контексте стратегии «цифровой узбекистан-2030». *Абляева Венера Вахидовна* ……. 11

Raqamli texnologiyalar asosida maktabgacha va uzluksiz ta’lim integratsiyasi
Abdurahmonova Latofat Abdusalim qizi …… 13

Sun’iy intellektning ta’lim jarayoniga tadbig‘i. *Shodiyev Fayzulla Yusupovich, Samadova Marjona Muxtor qizi, Axmatqulov Shahzodjon Fayzullo o‘g‘li, Qo‘ziboyeva Zarina Sanjar qizi* . 16

IOT texnologiyalarining ta’lim jarayonida qo‘llanilishi. *Eshboyev Erkin Abdirashidovich, Bobomirzayev Asadbek Alisher o‘g‘li, Axmatqulov Shahzodjon Fayzullo o‘g‘li, Ikromova Shaxzoda Shuxrat qizi*. ……... 19

Sun’iy intellekt yordamida o‘quv materiallarini sahifalash jarayonini avtomatlashtirish.
Maxammadaliyeva Shaxzoda Sherzodbek qizi ……..…….. 21

Uzluksiz ta’lim tizimini modernizatsiya qilishda sun’iy intellektning strategik ahamiyati: amaliy tajriba va ilmiy asoslar.
O‘rinboyeva Kumushoy Sultonbek qizi, Usubjonova Durdona Fazliddin qizi ……... 24

O‘quvchilarning internet va axborot vositalaridan foydalanisida axborot xavfsizligi madaniyatini rivojlantirishning o‘ziga xos tomonlari. *Sodiqov Hamid Maxmudovich* …..…… 27

Raqamli va sun’iy intellekt texnologiyalari asosida ta’lim muassasalarining uzviy hamkorligini rivojlantirish imkoniyatlari. *Inomjon G‘ulomovich G‘aniyev* ……..…….. 28

Raqamli va sun’iy intellekt texnologiyalari asosida oliy ta’lim muassasalarining uzviy hamkorligini rivojlantirish imkoniyatlari. *Boltayeva Nargiza Raxmatovna* …….. 33

Sun’iy intelekt yordamida fizik jarayonlarni avtomatlashtirish tizimlarini takomillashtirish
O‘rinboyeva Kumushoy Sultonbek qizi, Abdulhayev O‘ktamjon Iqboljon o‘g‘li 36

Raqamli ta’lim resurslarini yaratishda xorij tajribasi va uni o‘zbekiston ta’lim tizimida qo‘llash imkoniyatlari. *Maxkamova Dilshodaxon Xabibjon qizi* 38

Sun’iy intellekt va uning bugungi kundagi o‘rni
Boymirzayev Sarvar Karim o’g’li ……..… 41

Raqamli va sun’iy intellekt texnologiyalari sharoitida maktab ta’limining rivojlanish imkoniyatlari. *Shamasiddinova Marjona Jamshiddin qizi* ……..… 44

Oliy ta’lim va maktab o‘rtasidagi uzviy hamkorlikni raqamli platformalar orqali takomillashtirish. *Nafasova Gulnoza Baxtiyorovna, Abduraufova Diyora Alisher qizi* 46

AI yordamida matematik tushunchalarni osonlashtirib o‘rgatishning innovatsion yondashuvlari
Jo‘rayev Mardon Xusan o‘g‘li 52

AI asosida matematik masalalarni yechish ko‘nikmalarini rivojlantirish metodikasi
Jo‘rayev Mardon Xusan o‘g‘li 54

Raqamli va sun’iy intellekt texnologiyalari ta’lim bosqichlari uzviy integratsiyasini rivojlantirishda tizimli yondashuv.Ortiqova Sabinabonu Dilshod qizi, Oblomurodov Elmurod
Begmurod o’g’li 57

Talabalarning intellektual va ijtimoiy faolligini oshirishda raqamli platformalarning o‘rni
Raxmanova Muqaddas Qaxramonovna 60

Sun’iy intellektdan ta’limda foydalanish: imkoniyat va cheklovlar.
Murtozayeva Sabina Sirojiddinovna, Ruzmetova Diana 65

Характеристика сопровождения профессионального экзамена на основе искусственного интеллекта для объективной оценки компетенций педагогов дошкольного образования и родителей по финансовой грамотности и раннего инженерного образования детей
Шабаева Гузель Фагимовна, Чинаева Зиля Мансуровна 69

Onlayn ta’limning boshlang’ich sinf o‘quvchilari uchun samaradorligi: muammolar va yechimlar tahlili. *Fatxullayeva Diyora* 73

Raqamli ta’lim transformatsiyasida steam texnologiyalari va sun’iy intellekt (AI) asosida bo‘lajak boshlang’ich ta’lim o‘qituvchilarining innovatsion metodik tayyorgarligini rivojlantirish. *Tayirov Mansur Anorboyevich* 76
Интеллектуальное развитие дошкольников в процессе использования логических компьютерных игр. *Гуломова Мухлиса Улугбек қизи* 80
O‘zbekiston aloqa tizimi rivojida xalqaro standartlarning joriy etilishi va milliy moslashuv jarayonlari (farg‘ona viloyati misolida)
Qosimov Dilmurodjon A’zamjonovich 84
Oila va maktabgacha ta’lim tashkilotining o‘zaro hamkorlikdagi ishlari.
Musurmonova Mariya Burxonovna 88
Umumta’lim maktablari rahbarlarining pedagogik motivatsiya tizimini rivojlantirishlda innovatsion yondashuvlar. *Xasanova Gulchehra Shomuratovna* 90
Umumta’lim maktab direktorlarining boshqaruv kompetensiyasini rivojlantirishda axborot-ta’lim muhiti imkoniyatlari. *Sattorova Gulmira Asqarjon qizi* 93
Tabiiy fanlarni o‘qitishda xorijiy tajribalarning ahamiyati
Xamidova Maftuna Xalil qizi 96
Bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbga qadriyatli yondashuv ko‘nikmasini shakllantirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish metodikasi.
Ernazarova Munisxon Jo‘raqulovna 98
Ta’lim tizimida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish istiqbollari
Sodiqova Vazira Yaxyoqul qizi 101
O‘quv resurslarini avtomatik tahlil qilish va shaxsiylashtirilgan tavsiyalar berishda neyron tarmoq modellarining qo‘llanilishi. *Sh.Sh.Allamova.* 102
Sun’iy intellekt asosida o‘quv rejalarini moslashtirish orqali maktab–kollej–universitet o‘rtasida uzluksizlikni ta’minlash. *Djurayeva Buvsara Abdumannonovna* 106
Сравнительный анализ подходов к оценке качества образования в разных странах, в том числе и в узбекистане. *Абдуллаева Нилуфар Бахриддиновна* 108
Zamonaviy didaktik vositalar va sun’iy intellekt asosida nemis tili darsliklarini yaratish texnologiyasi. *Paziljanova Zulfiya Sabirjanovna* 110
Ta’lim tizimini raqamlashtirish orqali boshqaruv samaradorligini oshirish mehanizmlari
Usanov Sarvar Anvarovich 112
CASE STUDY texnologiyasining matematika fanini o’qitishdagi imkoniyatlari.
Usarov Sardor Abdunazirovich 115
Ta’lim jarayonida sun’iy intellektning o‘rni. Qarshieva dilbar eshpulatovna. Aminbayeva dilnura muxtar qizi ,*Baxtiyorova Shoira Nurbek qizi, Egamerova Kibriyobonu Nu’monjon qizi, Mammatsalayeva Shodiyaxon Mansur qizi, Turaboyeva Shoxsanam Zoxiddin qizi* 117
Ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish. *Karshiyeva Dilbar Eshpulatovna, Raxmonova Zilola Marat qizi, Norqulova Lobar Absalom qizi* 120
Talabalarning mustaqil ta’lim faoliyatini rivojlantirishda internet resurslarining o’rni.
Yusupova Feruza Umrbek qizi 122
Teaching literature through interactive reading journals
Nurillayeva Mukhlisa Nizom qizi, Mahmudova Zilola Shukhrat qizi 124
Modern technologies and translation practices
Gayratova Sevinch Sherzod qizi, Hasan Uzairovich Ahmedov 127
The development of english ballads: folk traditions and themes
Valijonova Gulnoza Bekzodjon qizi, Khamitov Eldorbek E. 128
Traces of anglo-saxon literary tradition in middle english literature.
Ahmadjonova Hayitxon Abdulaziz qizi 130
Developing independent learning skills among students: mechanisms based on the educational experience of scandinavian countries. Saidqulova Elinur Quvondiq qizi, Akmalxonov Said-*Fozilxon Akmalxonovich* 132

The role of literature in the english civil war: milton and bunyan. *Tursunqulova Nazokat Zokir qizi, Isroilova Tursuntosh* 134
Pedagogik kadrlar malakasini oshirish jarayonining nazariy asoslari
Ko‘bayev Akmal Sirliyevich 136
Raqamli ta'lim muhitida “Axboro t tizimlari” fanni o'qitish metodikasining takomillashtirish
Barakayev Akmal Musurmonovich 138
Ta’lim tizimida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish istiqbollari
Sobirova Ra’no, T. Kaziyeva 140
Возможности применения зарубежного педагогического опыта и цифровых технологий в процессе формирования нравственных и социальных ценностей у детей дошкольного возраста. *Мустафаева Замира Саидкуловна* 142
Дарс жараёнида талабаларда рақамли технологияларни қўллаш.
Холова Нодира Ахмедовна 145
O‘quvchilarning kognitiv faolligini oshirishda media texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari va ularning istiqbollari. *Alimov Asadulla Urokbayevich* 147
Axborot ta’lim muhitining innovatsiyalar jarayonidagi ahamiyati
Sattarova Sevinch Berdiyor qizi 151
Ta’lim sifatini oshirishda raqamli texnologiyalarning o’rni va ahamiyati.
Sattarova Sevinch Berdiyor qizi 152
Mediasavodxonlik orqali chet tillarini o‘rganish afzalliklari. Karshieva Dilbar Eshpulatovna, *Atamuratova Gulnar Erpolatovna, Xalmuratova Xolisxon Xolmuratovna* 156
Игровые технологии как метод познавательной активности студентов при изучении русского языка. *Юлдашев Ф.К.* 158
Raqamli iqtisodiyotning shakllanishi va uning milliy iqtisodiyotga ta’siri
Xamitova Mavluda Sindarovna, Karimjonova Dilorom Qobuljonovna 165
Ilmiy tafakkur qobiliyatlarini shakllantirishda interaktiv va raqamli pedagogik yondashuvlar.
Rahmonova Shoxruza Sobirjon qizi 167
Quyi sinflarda informatika fanini o‘qitishda algoritmik fikrlash, o‘yinlashtirish va akt integratsiyasi. *Djurayeva Buvsara Abdumannonovna, Oxbo‘tayeva Farzona Abdurasul qizi*..... 171
Sahifa maketi. maqsad va auditoriyaga mos hujjatni yaratish uchun dasturiy uskunalardan foydalanish. *Mo‘minova Shoxida O‘ktamovna, Qodirova Xurshida Qaxor qizi* 173
Мактабгача таълимда рақамли технологиядан фойдаланиш имкониятлари
Бегматова Нодира Хакимовна, Қодирова Сарвиноз Икром қизи, Бахтиёрова Фарангиз Алишер қизи..... 176
Raqamli ta’lim muhitida sun’iy intellekt yordamida adaptiv o‘quv tizimlarini yaratish
Sulaymonov Mirobid Abduxoliqovich, Usanov Rashid Sharofovich. 179
Bo‘lajak axborot texnologiyalari o‘qituvchilari kasbiy mahoratini shakllantirishda raqamli texnologiyalarni qo‘llash. *Xatamova Adolatxon* 182
Texnologik ta’lim yo‘nalishi talabalarini o‘qitishda kasbiy rivojlanish: axborot-ta’lim muhiti va xalqaro tajribalarni rivojlantirish. *Nurmanova Maxfuza Urozovna* 185
Mobil ilova va platformalarning evolutisiyasi
Ergasheva Shohida Eshpo‘lat qizi, Sunnatova Gulmira Baxtiyor qizi 187
Opportunities for developing seamless collaboration in educational institutions based on digital and artificial intelligence technologies. *Nafisabonu Khamrayeva* 190
Enhancing intercultural communication through artificial intelligence: global perspectives and the case of Uzbekistan. *Aliyeva Nozimabegim, Mamajanova Maftunaxon* 193
Continuous professional development of teachers: the role of digital learning environments and international best practices. *Ilyasova Husnorabonu Jonibek qizi, Khamitov Eldorbek E.* 196
Umumiy o‘rta ta’lim maktablari direktorlarining boshqaruv faoliyatida ijtimoiy muhitni rivojlantirishning mexanizmlari. *Saidqulov Sodiqjon Botirovich* 202
Raqamli ta’lim muhitida yapon tilida gapirish ko‘nikmasini rivojlantirishning modeli
Baqoyev Navro‘zjon Abdullo o‘g‘li 206

Raqamli ta’lim tizimida maktabgacha, umumiy va oliy ta’lim muassasalari integratsiyasining samarali modeli. *Saidova Dilfuza Ergashovna, Xushvaqtova Gulsevar Xamid qizi* …….. 210
The impact of integrative motivation on A2-level learners’ willingness to speak english in the classroom. *Lola Botiraliyevna Ochilova, Eldorbek Erkinovich Khamitov.* 213
Sun’iy intellektdan foydalangan holda bulutli hisoblashni optimallashtirish *Absalomov Amir Yusup o‘g‘li* 217
Fanlararo integratsiya orqali muammoli vazifalarni yechish hamda mutaxassislik ta’limida zamonaviy yondashuv. *Nurmaxamadov Xusan Shaxobiddin o‘g‘li* 219
Mutaxassislik fanlarini o‘qitishdagi innovatsion yondoshuvlar va ilg‘or xorijiy tajribalar *Nurmaxamadov Xusan Shaxobiddin o‘g‘li* 222
Mutaxassislik fanlarni o‘qitish samaradorligini oshirishda integrativ yondoshuv *Nurmaxamadov Xusan Shaxobiddin o‘g‘li* 225
O‘zbekistonda ta’lim integratsiyasi va rivojlanish istiqbollari. *Jabbarov Majidbek Erzodovich* 228
Pedagog kadrlarning uzluksiz kasbiy rivojlanishida axborot-ta’lim muhiti va xalqaro tajribalar *Jo‘raboyeva Sevinch Egamberdi qizi* 230
Fan va ta’limni xalqaro va milliy tajribaga asosan rivojlantirish xususiyatlari *Murtazoyev Baxtiyor Axrorovich, Ravshanov Jo‘rabek Ravshan o‘g‘li* 233
Bulutli tizimlardagi hujumlarga erta javob berishning aqlli usullari *Aliqulova Madina Mo’minjonovna* 235
Artificial intelligence in english language learning *Xusanboyeva Shahnoza Xusanboy qizi, Ruzmetova Diana Kamilovna* 240
Fan va ta’limda xalqaro standartlar: muammo, yechim va milliy tajribaga moslashtirish yo‘llari *Nazirova Sevinch Jonuzoq qizi, Babajanova Fotima Farmanovna* …… 242
Xalqaro baholash tizimlari (pisa, timss, pirls) ning o‘zbekiston ta’limiga integratsiyasi *Alimova Shaxlo Bafayevna* 245
Uzluksiz ta’lim tizimida ilmiy-tadqiqot faoliyatini integratsiyalash *Rasulov Ulug’bek Murodulloyevich, Bo‘riyev Raxmat, O‘ktamova Shaxrizoda* ..…….. 249
The lost generation: writers between the wars *Nasiba Ibragimova Boltaboyevna, Karimova Charos Xurshid qizi* 251
Pedagog kadrlarning uzluksiz kasbiy rivojlanishida axborotresurs markazlarining roli *A.X.Karomatov* 253
Matematikani o‘rgatish jarayonining elektron boshqaruv modeli *Mardankulov Jasur Amirddinovich* 255
Texnologiya fanini o‘qitishda xorijiy tajribalardan foydalanish *Abdurashidov Sharofiddin Do‘smatovich* 257
Milliy ta’lim tizimida xalqaro standartlar integratsiyasi: umumta’lim fanlarini rivojlantirish istiqbollari. *Ollayorov Ulug‘bek Abdusattor o‘g‘li* 260
Milliy tarbiya va zamonaviy pedagogika: an’analar va innovatsiyalar uyg‘unligi *Almuratova Gulbaxor Mansur qizi* 262
Tabiiy fanlar darslarida o‘quvchilarda kreativ fikrlash ko‘nikmasini rivojlantirish metodlari *Xolboyeva Munisxon Mavlanovna* 263
Tibbiyot oliy ta'lim muassasalari talalabalarida klinik laborator diagnostika fanidan amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishning didaktik asoslari *Jalolov Ilxomjon Azamjonovich* 267
Ta’lim tizimida strategik menejmentning o‘rni va ahamiyati *Bo‘ronboyeva Xushriyo Toshkenboyevna* 269
Maktabgacha yoshdagi bolalarni pedagogik diagnostika qilishda raqamli ta’lim tehnologiyalarining ahamiyati. *Hasanova Irodaxon Najmiddin qizi* 272
Katta va tayyorlov guruhi bolalarining kitobga bo‘lgan qiziqishlarini tarbiyalashda zamonaviy yondoshuv. *Muminova Dilfuza Bahromjanovna, Saydullayeva Oydina Dilshod qizi* 274

Maktabgacha yoshdagi bolalarda kognitiv faoliyatni rivojlantirish orqali maktab ta'limiga tayyorlashning didaktik tizimi. *Naqibjonova Maftuna Zohidjon qiz* 275
Nemis tili o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda raqamli ta'lim platformalarining o'rni. *Arifova Dildora Osimjonovna* 277
Boshlang'ich sinflarda tasviriy san'at darslarini o'qitishda kognitiv yondashuvning ahamiyati *Raximova Dilfuza Jurgunovna* 281
Kvalimetrik yondashuv asosida umumiy o'rta ta'lim maktab direktorlarining kasbiy kompetentligini baholashning innovatsion usullari *Qurbonov Nuriddin Yahoqulovich* 285
Boshlang 'ich sinflarda iterfaol va innovatsiyon metodlardan samarali foydalanish usullari *Rasuljonova Ra'no Mirsoatovna* 288
Klax pedagogikasi vositasida maktabgacha yoshdagi bolalarning texnologik va ijodiy qobiliyatini rivojlantirish. *Adilova Noila Baxridin qizi* 292
Ta'lim-tarbiyada o'smirlik davri. *Norpulat Akramovich Axmedjonov* 295
O'quvchilarni ijtimoiy tarmoqlardan oqilona foydalanishga o'rgatishning pedagogik asoslari *Astanova Sevara Uktamovna* 297
Challenges in translating english idioms into uzbek *Farxadova Maftuna Umidjan qizi, Ruzmetova Diana Komilovna* 300
Mahalla va ta'lim muassasasi hamkorligida tarbiyaviy ishlarning samaradorligini oshirish *Raxmonqulova Shahnoza Fayzulla qizi* 303
Hayotiy maqsad paradigmalaridagi o'zgarish tendensiyalarinimg ta'lim-tarbiya jarayonlariga ta'siri. *Karimov Sanjar Sindorqulovich* 304
Цифровая трансформация филологического образования в системе непрерывного обучения: от дошкольного уровня до вуза. *Каримова Малика Абди-Хафизовна* 311
Innovatsion ta'lim klasterining afzalliklari. *R.Musurmanov, Bakdurdiev Mardonbek Bazarbay o'g'li, Djumaniyazova Maftuna Maxsetovna* 316
O'tkir hoshimov asarlarida sinonimlarning semantik va uslubiy imkoniyatlari *Bazarova Dildor Baxronovna* 320
O'qituvchilar ta'limi dasturlarida ilmiy-tadqiqot kompetensiyasini rivojlantirishdagi muammolar va imkoniyatlar: kasbiy rivojlanishning nazariy asoslari *Musoyeva Aziza Botirovna* 324
К вопросу о семантической аналогии во фразеологии (на материале английского языка) *Амриддинова Назира Шамсидиновна* 328
Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil fikrlashning shakllantirish yo'llari *Bazarova Dildor Baxronovna, Podvigina Nadya Ruslanovna.* 332
Beowulf as the earliest masterpiece in english literature tradition *Turayeva Ayajan Yerali qizi, Isroilova Tursuntosh* 335
Pedagogik tajriba-sinov ishlarini tashkil qilish va o'tkazish metodikasi *Butayeva Nargiza Buriboyovna* 336
Chet tilini o'qitishda 4k ko'nikmalarini shakllantirish metodikasidan foydalanishning ahamiyati *Raximova Hursanoy* 340
The industrial revolution and its reflection in victorian literature *Komiljonova Sabrina Kamoldin qizi, Isroilova Tursuntosh Ro'zi qizi* 343
Дистанционные методы оценки деградации растительного покрова приаралья *Юсупова Мехрибон Тулкиновна* 345
King arthur legends: fact and fiction *G'oziyeva Nodirakhon, Umarova Dilafruz* 347
O'zbekiston ta'lim tizimining tarixiy rivojlanishi va pedagoglarning kasbiy o'sishi *Jamol Yuldashev Juraboevich* 348
Zamonaviy ta'lim jarayonida steam yondashuvining ahamiyati. *Usarov Sardor Abdunazirovich* 350

Matematika fani o‘quv masshg‘ulotlarini integrativ yondashuv asosida tashkil etish.
Usarova Shohsanam Odil qizi 352
Barkamol avlod tarbiyasida milliy qadriyatning o‘rni
Karshieva Dilbar Eshpulatovna, Bo‘lisbekova Nurila Aloubekovna 355
Comparative cultural studies in efl classrooms through literary texts.
Xoliqnazarov Shaxzodbek Shavkatjon o‘g‘li, Zilola Mahmudova Shukhrat qizi …… 358
Incorporating audiobooks and podcasts in teaching literary texts
Xoliqnazarov Shaxzodbek Shavkatjon o‘g‘li, Zilola Mahmudova Shukhrat qizi …… 360
Literature as a bridge between language learning and cultural understanding
Xoliqnazarov Shaxzodbek Shavkatjon o‘g‘li, Zilola Mahmudova Shukhrat qizi …… 362
The age of romanticism: nature and emotion in the poetry of wordsworth and coleridge
Farangiz Farxod qizi Aminova, Yaroslav Vladimirovich Golovko …… 364
The elizabethan era: the golden age of english drama and shakespeare’s influence
Farangiz Farxod qizi Aminova, Yaroslav Vladimirovich Golovko ……..… 366
The rise of modernism in english literature: james joyce and virginia woolf
Farangiz Farxod qizi Aminova, Yaroslav Vladimirovich Golovko ……. 368
Effective techniques to teach grammar to beginners
Murtazoyeva Sabina Sirojiddinovna, Ruzmetova Diana …… 371
The influence of english literature and books
Xusanboyeva Shahnoza Xusanboy qizi, Ruzmetova Diana Kamilovna …….. 374
How technology changes the way we use language
Nurmurodova Mahosin, Ruzmetova Diana Komilovna ……..…… 376
The effectiveness of interactive methods in foreign language teaching
Xo‘jamurodova Mohira G‘ayrat qizi, Ruzmetova Diana Komilovna ……. 378
Comparative analysis of english and uzbek idioms
Mo‘ydinova Sarvinoz Kamoliddion qizi, Ruzmetova Diana Komilovna ……. 382
The impact of internet language on youth speech
Yo‘ldasheva Sevara Gulmirza qizi, Ruzmetova Diana Komilovna ……. 384
Fundamentals of scholarly writing: structure and process of a research article
Adizova Roziya Shoali qizi, Ruzmetova Diana Komilovna ……. 386
Ilmiy ishlar yozishda plagiatning oldini olishning samarali strategiyalari
Adizova Roziya Shoali qizi, Ruzmetova Diana Komilovna …… 390
Brain-compatible learning strategies in target language classrooms
Aziza Elboyeva, Feruza Turopova ……..…… 392
Dialogic teaching strategies for interpreting poetry
Nurillayeva Mukhlisa Nizom qizi, Mahmudova Zilola Shukhrat qizi ……. 395
The language development from old to middle english
Majidova Mohinur Bahodir qizi, Khamitov Eldorbek E ……. 397
The supernatural in medievel romance
Majidova Mohinur Bahodir qizi, Khamitov Eldorbek E ……. 400
Texnologik ta’lim yo‘nalishi fanlarini ingliz tili bilan integratsiya qilish: xalqaro tajribalar
Jo‘rayeva Mahliyo Rashidovna ……... 403
Integrating technology and traditional methods to enhance english language learning
R. E. Xolmamatova, Ahmedov Hasan Uzairovich ……... 406
Developing students’ speaking and critical thinking skills through poetry
Nu’monova Feruza Nu’mon qizi ……. 408
Oliy ta’limda ma’naviy-ma’rifiy faoliyatni takomillashtirish yo‘llari
Erejepov Maxsud Tursinbaevich ……. 410
Beowulf: the first epic of english literature
Valijonova Gulnoza Bekzodjon qizi, Khamitov Eldorbek E …… 412

Methodological recommendations for the implementation of the project approach in the development of students' competence in academic writing in english
Elnara Fakhretdinovna Guliyeva …… 413
Fan va ta'limda xalqaro standartlar: muammo, yechim va milliy tajribaga moslashtirish yo'llari
Dushayeva Nazokat Sharofiddinovna …… 416
Akademik litsey o'quvchilarini liderlik qobiliyatini namoyon etilishi
Suleymanov Baxoriddin Jumanazarovich …….. 419
Innovatsion va an'anaviy ta'lim usullarini integratsiyalash orqali o'quvchilarda kompetensiyalarni shakllantirishning samarali yo'llari
Sherbo'tayeva Sevara Sharofiddin qizi …….. 420
Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini pedagogik kouching vositasida takomillashtirish metodikasi
Akramova Zuxra Botir qizi……. 425
Using validity in teaching english in efl classes
Xaitova Gulhayo Tovasharovna ……. 431
Ta'lim tashkilotlarida boshqaruv samaradorligini baholashning mezonlari va ko'rsatkichlari
X.Umarova ……..…… 434
Project-based learning in teaching english
Xakimova Laziza Yusupovna …….. 437
Oliy ta'lim muassasalarida "landshaftshunoslik asoslari" fanini muammoli ta'lim texnologiyasi asosida rivojlantirish. *Shirinova Muqaddas Shavkat qizi* …….. 440
Использование современных методов на медицинском факультете для формирования профессионального мышления у студентов
Ашуров Абдишукур Тухталиевич …… 443
The influence of english literature on language learning
Ahrorbek Daminov, Ne'matova Madina Baxtiyor qizi …… 448
Maktabgacha ta'limda raqamli texnologiyalardan foydalanishning dolzarb masalalari
Karimov Otabek Muratovich …….. 450
Exploring how physical experiences influence the way language is processed and compressed
Narzullaeva Dilnoza Sanatovna ……. 452
The development of writing skills
Jumayeva Nodirabegim Yusuf qizi …….. 456
Metaphysical poets: donne, herbert, and marvell
Gulmatova Nargiza Ilyos qizi, Khamitov Eldorbek E …… 458
The role of literature in the english civil war: milton and bunyan
Gulmatova Nargiza Ilyos qizi, Khamitov Eldorbek E …… 459
The sonnet tradition: contributions of wyatt, sidney, and spenser
Gulmatova Nargiza Ilyos qizi, Khamitov Eldorbek E. …… 460
Theoretical interpretations of the realis/irrealis distinction in modern linguistics
Rasulov Normurod Atakulovich ……. 462
International standards in science and education: problems, solutions, and ways of adapting to national experience
Qaljigitova Altinay Narbay qizi, Turonboyeva Xilola Erkiyor qizi …… 464
Teaching english for specific purposes (esp): methods and challenges
Mullajanova Muxlisa Sarvarbek qizi Ahmedov Hasan Uzairovich ……..….. 467
The role of artificial intelligence in english for specific purposes (esp) classrooms
Mullajanova Muxlisa Sarvarbek qizi, Ahmedov Hasan Uzairovich …….. 472
Gamification as an innovative strategy in english for specific purposes (esp) classrooms
Mullajanova Muxlisa Sarvarbek qizi …….. 476
Yosh bolalarda hissiyotning boshqarilishi. Samatova Nigora Davlataliyevna, Ataboyeva
Madinabonu Alisher qizi, Axmadova Sevinch Anvar qizi ……..…..…… 480

Acoustic features of english vowel phonemes
Xodjomiyarova Solixa ……. 482
Nature and environmental themes in modern american fiction
Zebo Akmaljon qizi Hotamova, Abduramanova Diana Valeryevna …….. 484
Ovqat hazm qilish sistemasi
Noriyeva Sayyora, Xidayatullayeva Aziza ……. 487
Ta’lim – tarbiya jarayonlarida yoshlar tafakkurini shakllantirishning shart-sharoitlari
Kuchkorova Dildora Nuraliyevna …….. 489
O‘zbekistonda 1991–2016-yillarda ommaviy axborot vositalarini rivojlantirish bo‘yicha amalga oshirilgan islohotlar
Ollayorov Ulug‘bek Abdusattor o‘g‘li …… 491
Themes of love and death in english ballads
G‘oziyeva Nodirakhon, Umarova Dilafruz ……. 493
Yoshlarni ilmga va zamonaviy kasblarga yo‘naltirish
Karshieva Dilbar Eshpulatovna, Toyirov Alibek Hamdam o‘g‘li, Xamidullayeva Gavhar Bakitjan qizi, Djumamuratova Feruza Xojamuratovna, Usmonov Ozodbek Ulug‘bek o‘g‘li, Hasanova Mahliyo Rajabboy qizi …….. 494
Boshlang‘ich sinfda “ona tili” o‘quv fanlarida o‘quvchilar kommunikativ nutqini rivojlantirishga oid zamonaviy yondashuvlar
Sabirova Charosxon Atamamatovna, Bekberganova Nazokat Oybek qizi …… 497
Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tarbiyachi faoliyatini tashkil etishda steam ta’lim texnologiyasining zamonaviy usullari
Ahmedova Zuhraxon Mamurovna …….. 501
MTT tayyorlov guruxi tarbiyalanuvchilarining maktab ta’limiga sifatli tayyorlashning pedagogik diagnostikasi usullari
Abdujalilova Shahribonu Bo‘stonali qizi …… 503
Comparative aspects and common features of middle english and old english literature
Ahmadjonova Hayitxon Abdulaziz qizi, Hamitov Eldorbek Erkinovich ……. 505
The representation of love and loyalty in medieval english chivalric literature
Ahmadjonova Hayitxon Abdulaziz qizi, Hamitov Eldorbek Erkinovich ……. 507
Integrating artificial intelligence (ai) tools in language teaching and learning
Xasanboyeva Umidaxon Otabek qizi, Ruzmetova Diana Kamilovna ……. 510
Adapting international educational standards to the national context: problems and solutions
Odiljonova Robiyakhon Ibrohim qizi, Eldorbek Erkinovich Khamitov ……. 512
The soul of a nation: language, folklore, and oral traditions as pillars of cultural identity
Abduvaliyeva Lobar Abdulaziz qizi, Khazratkulova Ezoza Ismat qizi …… 516
Milliy qadriyatlar va global ta’lim jarayonida pedagogikaning ijtimoiy o‘rni.
Xolmirzaeva Iroda Sobirjonovna …… 519
Bridging global and national standards in education: pathways to effective localization in Uzbekistan. *Odiljonova Robiyakhon Ibrohim qizi, Khamitov Eldorbek E* ……. 523
Practical tips for teaching vocabulary to young learners
Mamadiyeva Xushruybonu Alisherovna, Eshquvvatova Gulasal …… 527
Use of modern educational methods in increasing the vocabulary of primary students
Turayev Fakhriddin Tursunovich …… 529
The border ballads: history and culture
Kasimova Tozagul, Rozikova Zilola …… 531
The role of music in folk ballad performance
Kasimova Tozagul, Rozikova Zilola …… 533
Task-based language teaching as a tool for developing fluency and interaction
Rustamova Ra’no, Turopova Firuza Murodqobilqizi ……. 534
Colloborative learning and peer interaction in target language acquisition
Rustamova Ra’no, Turopova Firuza Murodqobilqizi ……. 537

Boʻlajak jismoniy tarbiya oʻqituvchilarning kasbiy tayyorgarligi, kompetensiyasi va mahoratini oshirish. *Jamonov Zafarjon Rabbimovich* …….. 540
Challenges, solutions, and national adaptation of international standarts in science and education. *Ilyasova Husnorabonu Jonibek qizi, Khamitov Eldorbek E.* ……. 543
The role of grammar-translation method in modern language teaching
Mamadaliyeva Madina Abduqayum qizi, Ruzmetova Diana Kamilovna …… 547
Development of artificial intelligence and machine learning technologies
Akrom Mamasobirovich Khudoynazarov, Asila Muzaffar qizi Tursunova …… 550
Texnologik ta'lim yoʻnalishi talabalarini oʻqitishda pedagogika va ta'limning zamonaviy usullari. *Nurmanova Maxfuza Urozovna* 554
The role of women in the evolution of english literature.
Rahimova Feruza Hamza qizi, Isroilova Tursuntosh ……. 558
The influence of the norman conquest on middle english literature.
Rahimova Feruza Hamza qizi, Isroilova Tursuntosh ……. 561
Beowulf: the first epic in english literature.
Rahimova Feruza Hamza qizi, Isroilova Tursuntosh ……. 563
Umurtqali hayvonlarning qon aylanish sistemasini modellashtirish va taqqoslash
Komilov Kamol Orif oʻgʻli, Shodmanov Diyor Lochin oʻgʻli ……..... 566
Yashash muhitiga moslashish
Toshpoʻlatova Ma'rifat Iskandar qizi, Nurmatova Dilorom Danaboyevna ……... 567
Yoshlarga milliy gʻoya mazmunini singdirish orqali "ommaviy madaniyat" taъsiridan himoyalash. *Jumaev Eshtemir Toshmamatovich.* …… 570
Тил – халқнинг тарихидир
Қурбонова Марғуба Болтаевна …… 573
Baxshilarimiz ijro etgan doston va termalarda xalqimizga xos yuksak vatanparvarlik
Axmatov Abdulla ……. 575
Oʻyinli texnologiyalarni qoʻllashning samarasi.
E.T.Jumayev …… 578
Talabalarni kreativ fikrlash va "4k" modeliga asoslangan innovatsion yondashuv
Suyunova Guljahon Uchqunovna …… 580
Maktabgacha yoshdagi bolalarni nutqini rivojlantirishni zamonaviy usullar
Rasulova Xulkaroy Abduhalil qizi …….. 582
Maktabgacha talim tashkiloti tarbiyachilarining multimedia vositasida ta'lim berish koʻnikmalarini rivojlantirish. *Mirzabayeva Zeboxon Umarovna* …… 583
Pagan and christian in beowulf
Ortikova Sarvinoz, Umarova Dilafruz …… 585
The role of the scop in old english poetry
Ortikova Sarvinoz, Umarova Dilafruz …… 588
Agnonimlarning lingvopoetik xususiyatlari
Xoltoʻrayeva Feruza Kamolovna …… 591
Jadid adabiyotida xudkushlik motivi: hamza hakimzoda niyoziyning "zaharli hayot" va "boy ila xizmatchilari" asarlari misolida
Shukurova Sabohat Odilovna 594
Ayol masalasi va ma'naviy uygʻonish: iqbol mirzo ijodida jadidchilik ruhining talqini
Hamzayeva Zebo Murodjon qizi 597
Lexical innovation and lifecycle dynamics of gaming-origin neologisms in digital english (2004–2025). *Mamadjanova Maftuna Uktamovna, Javohir Akbarov Azimjon oʻgʻli* …… 600
The influence of christianity on old english literature
Turayeva Ayajan Yerali qizi, Isroilova Tursuntosh …… 603
Педагог сегодняшнего дня -это человек, преданный своему делу и своим ученикам
Нишанов Шавкат Турабович, Сарибоев Хусниддин Алмахамматович …… 605

Talim jarayonida zamonaviy texnologiyalar va pedagogik innovatsiyalardan foydalanish tajribasi. *Xayrullina Parizod, Valiyeva Gulsanam, Ehsonova Asal, Otajonova Odina, Javliyeva Shoxsanam, Urazqulova Gulirano* 608
Erebidae (lepidoptera) oilasi vakillarini o‘rganishda xalqaro metodik yondoshuvlar. *Masodiqova Mohidabonu Abduvohidjon qizi, Xamdamov Abdusomad Abdujabbor o‘g‘li* 610
Using technology to develop communicative competence in english learners *Lola Botiraliyevna Ochilova, Eldorbek Erkinovich Khamitov* 612
Heroism and fate (wyrd) in anglo saxon poetry *Xalimova Sevara Oybek qizi, Rozikova Zilola* 615
The structure and style of old english alliterative verse *Xalimova Sevara Oybek qizi, Rozikova Zilola* 618
Nutq nuqsonlarini bartaraf etishda o‘yin texnologiyalari va xalq og‘zaki ijodining ahamiyati *O.A.Ashurova* 622
Сущность и предназначение словарей синонимов *Туробова Гулзода Ботиржоновна* 627
O‘zbek tilini o‘rgatishda zamonaviy texnologiyalar va pedagogik innovatsiyalardan foydalanish tajribasi. Xayrullina Parizod, Tojixonova Sarvinoz Dauranjon qizi, Qurbonboyeva Hulkaroy, *Saparboyeva Zulfizar, Shorasulova Dilobar, Hamroyeva Mohinur* 631
O‘zbekiston ta’lim tizimida sifatni oshirishda xorijiy tajribalarni integratsiya qilishning zamonaviy yondashuvlari. *Bekbergenov G‘ayrat Shuxratovich* 633
Curvature in the semi-euclidean plane unchanged lines. *Nafasov Ganisher Abdurashidovich, Eshkuvatov Kozim, Eshmuratov Abdimannab* 636
Raqamli ta’lim muhitida bo‘lajak o‘qituvchilarni intellektual faoliyatga tayyorlashning innovatsion didaktik asoslari va intellektual texnologiyalar integratsiyasi *Maxamatova Feruza Safaraliyevna* 638
Improving the quality of education through the integration of international experiences in digital and ai-based learning. *Yo‘ldoshova Nihola Jahongir qizi* 640
Traces of anglo-saxon literary tradition in middle english literature *Kamolova Sabohat Amat qizi, Hamitov Eldorbek* 642
Mahalliy linux operatsion tizimlariga asoslangan o‘yinlarning ishlashini taqqoslash *Qurbanova Guzal Tohir qizi* 644
Improving efl learners’ speaking fluency through role-play activities: a theoretical framework *Musoyeva Aziza Botirovna, Rizayev Abdurauf* 647
Umumiy o‘rta ta’lim maktab o‘quvchilarning bilim, malaka va ko‘nikmalarini baholashning zamonaviy va istiqbolli yondashuvlari *Kanatbayev S.S* 650
WEB-interfeyslarni samarali boshqarish tamoyillari va ergonomika standartlari *Navruzova Muborak Shodiboy qizi* 652
Turizmda mahalliy aholining ishtirokini kuchaytirishda ijtimoiy marketing vositalari *Oqilova Iroda Baxodir qizi* 653
The power of motivation in achieving academic success *Muyassarova Dilnoza, Ruzmetova Diana Komilovna* 655
Effective methods of teaching vocabulary to young learners *Nurmurodova Mahosin, Ruzmetova Diana Komilovna* 657
Tabiat va inson. tabiatga munosabat madaniyati *Umarova Asila Sunnatali qizi, Ismoilova Gulbaxor Azamovna, Umarova Asila* 660
The role of the communicative approach in english language teaching *Yo‘ldasheva Shahlo Allayor qizi, Ruzmetova Diana Komilovna* 663
Kitob o‘qish madaniyatining pasayishi: sabab va yechimlar *Yusupova Feruza Umrbek qizi, Ruzmetova Diana* 665
The importance of the communicative approach in language teaching *Xo‘jamurodova Mohira G‘ayrat qizi, Ruzmetova Diana Komilovna* 667

Logarifmik potensialning lipschitz sinfiga tegishli bo‘lishi haqida
G‘ayviyeva Noila O‘lmas qizi …… 669
Mayda motorikani rivojlantirish asosida bolalarda nutq kamchiliklarini bartaraf etish
O.A.Ashurova, G.X.Otaxonova ……... 671
Prospects for developing the digital economy in the education system
Qodirova Sadoqat Shuxrat qizi, Ruzmetova Diana Komilovna …… 673
Theoretical foundation of philological research in english studies
Allaberganova Feruza Shadibek qizi, Ruzmetova Diana Kamilovna …… 675
Religious themes in bede’s prose
Abuyeva Aliye Jumaboy qizi, Rozikova Zilola Tursunboy qizi …… 678
Comparative analysis of english and uzbek idioms
Bekniyazova Sanobar Karamatdin qizi, Ruzmetova Diana Kamilovna …… 680
Opportunities for developing the integrated cooperation of preschool, school, vocational, and higher education institutions based on digital and artificial intelligence technologies
Akbarova Saidaxon Akmalxon qizi, Axmedov Hasan Uzairovich …….. 683
The influence of christianity on early english literature
Jumanazarova Muqaddam Abdunazar qizi, Rozikova Zilola Tursunboyevna …… 685
Satire in the restoration: dryden and the comedy of manners
Tursunqulova Nazokat Zokir qizi, Isroilova Tursuntosh …… 687
Akademik litseylar va umumta’lim maktablarda “elektromagnit to‘lqinlarning xossalari” mavzusini o‘qitish metodikasi
Hasanov A.Q., Dushamova O‘.M., Raxmonova S.N.,Sapabayeva G.M …… 689
Oliy ta’limda bo‘lajak pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishida axborot ta’lim muhiti va xalqaro tajribalar. *Toshpo‘latova O‘g‘iloy Abdurahmon qizi* ……. 692
Взаимосвязь эмоционального выгорания и профессиональной идентичности у педагогов и психологов узбекистана
Тураева Хулкарой Мухаммаджоновна ……... 693
Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar ta’lim –tarbiyasi surdopedagogoka yo‘nalishida
I.Soliyev, Turg‘unaliyeva Dildoraxon Tursunali qizi …… 697
Women’s voices in austen and chopin’s fiction: cultural and linguistic representation
Baxadirova Aiyza Daniyarovna, Abduramanova Diana Valerevna ……... 699
The gothic tradition in british and american literature
Baxadirova Aiyza Daniyarovna, Abduramanova Diana Valerevna ……... 700
The development of english tragedy
Majidova Mohinur Bahodir qizi, Khamitov Eldorbek E …… 702
The role of bede in shaping english identity
Gulyamova Maftunabonu Axror qizi, Rozikova Zilola Tursunboy qizi …….. 704
Religion, morality, and spirituality in english literature
Gulyamova Maftunabonu Axror qizi, Ruzmetova Diana Komilovna …….. 707
Women writers of the 18th century
Gulyamova Maftunabonu Axror qizi, Ruzmetova Diana Komilovna …….. 709
The role of summative assessment in literary appreciation
Abdurashidova Dilnura Abdurauf kizi, Mahmudova Zilola Shukhrat qizi …… 712
Using digital portfolios for evaluating literary learning outcomes
Abdurashidova Dilnura Abdurauf qizi 714
Baqlajonda genetik muhandislik bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar
Sapartayeva G‘azina Aymurot qizi 717
Pedagogik madaniyat orqali sog‘lom dunyoqarashni shakllantirishning innovatsion metodlari
Kamalova Yoqutxon Bahodirovna …….. 719
Benefits of watching movies and series in english
Hamroqulov Oybek Xayrulla o‘g‘li, Khamitov Eldorbek Erkinovich ……. 722

Race and identity in british and american novels
Burteshova Jasmina Baxtiyor qizi, Abduramanova Diana Valeryevna …….. 725
Beowulf and alpamysh compared
Kamolova Sabohat Amat qizi, Hamitov Eldorbek ……... 727
Влияние междисциплинарного обучения на развитие трансверсальных компетенций у будущих учителей начальной школы
Шакарова Нилуфар Зувайдуллаевна …… 728
O‘zbekistonda innovatsion iqtisodiyotning shakllanishida ayollar intellektual mehnatini boshqarish tizimini takomillashtirish
Nabixo‘jayeva Dilafro‘z Sobir qizi …….. 730
The literary style of bede and his influence
Yegizbayeva Aziza Asqar qizi, Rozikova Zilola Tursunboy qizi …….. 732
Geoffrey chaucer as the father of english literature
Yegizbayeva Aziza Asqar qizi, Rozikova Zilola Tursunboy qizi ……..……... 735
Language, power, and learning in the reign of alfred the great
Djurayeva Shaxnoza Norimboyevna, Khamitov Eldorbek E. …….. 737
Courtly love in medieval literature
Djurayeva Shaxnoza Norimboyevna, Khamitov Eldorbek E. …….. 739
Heroic ideals in beowulf and anglo-saxon warrior
Shaxnoza Norimboyevna, Khamitov Eldorbek E. ……... 742
O‘simlik moylarini bosqichma-bosqich gidrogenlash
Sattarov Karim Karshievich …… 744
Modda miqdori masalalrini yechish orqali 7 – sinf o‘quvchilarining kompetensiyalarini shakllantirish. *Bosimov Sulton Dilshodjon o‘g‘li* …… 749
Boshlang‘ich ta’limda darsliklarning rivojlanish bosqichlari
Omonova Dilafruz, Magdiyeva Marhabo Erkinovna ……..…… 753
O‘zbekiston kasbiy ta’lim tizimidagi islohotlar: yangi bosqich va ustuvor yo‘nalishlar
Dostova Nilufar ……...…… 755
Tarix ta’limida o‘quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishning psixologik-pedagogik asoslari. *Tursunova Sevarxon Umarovna* 757
Allegory in piers plowman
Inagamova Sarvinoz Farruh qizi ……. 763
Matritsalar modulini steam yondashuvi asosida integratsiyalashgan holda o‘qitish
Xummamatova Kamola Xayrullayevna …….. 765
Flipped learning texnologiyasi asosida ma’ruza mashg‘ulotlarini tashkil etish
Xummamatova Kamola Xayrullayevna …….. 768
Death and sadness in poe’s and hardy’s works
Ruziyeva Maftuna, Abduramanova Diana Valervevna …….. 772
Slavery and trauma in toni morrison’s beloved
Ruziyeva Maftuna, Abduramanova Diana Valervevna ……... 773
Humor and moral lessons in jonathan swift’s gulliver’s travels
Ruziyeva Maftuna, Abduramanova Diana Valervevna ……... 774
Daryolar buloq va chashmalar suvlarini ifloslanishiga antropogen omillar ta’siri
Djalilov Farrux Sobirovich, Ibragimov Abdumaruf Shodi o‘g‘li, Xayitboyeva Nilufar Uzoqboy qizi, Nodirov Shaxbozbek Nurali o‘g‘li, Suyunova Iroda Fazliddin qizi 776
The modernist revolution in english literature
Nasiba Ibragimova, Zilola Roziqova ……... 779
Ekonometrika fanini o’qitishda oliy matematika usullari orqali hisoblash metodi
Matkarimova Intizor Atabayevna, Otajonova Malika Sadulla qizi ……. 780
“INFO-DARS” ta’lim platformasi yordamida bo’lajak informatika fani o’qituvchilarining metodologik tayyorligini rivojlantirish
Ashirova Anorgul Ismoilovna …….. 785

Development of a hypermedia system adaptive e-learning special disciplines
Anorgul I. Ashirova ……. 789
Regressiya tenglamasini determinantlar usullari orqali hisoblash metodi
Matkarimova Intizor Atabayevna …… 794
Bolalarni maktab ta’limiga tayyorlashda xorijiy tajribalarning axamiyati
Abdusattorova Durdona Abdullajon qizi …… 798
Fizika ta’limida xalqaro baholash standartlari (timss, pisa) va ularni milliy ta’limga moslashtirish
Parpiyev Elmurodjon Halimjonovich …….. 800
Fizika laboratoriya ta’limida xalqaro metodlar va ularning mahalliy sharoitga mos modeli
Parpiyeva Oysanam Sultonbek qizi ……. 804
Matematikani o‘qitishda rivojlantiruvchi ta’lim modeli
Mardankulov Jasur Amirddinovich ……. 807
O‘zbek milliy korpusi uchun ekstralingvistik parametrlar tavsifi
Yuldashev Aziz Uyg‘un o‘g‘li …….. 809
Global muammolar va ularning hal qilinishida biologiyaning roli
Yuldashev Eldor Ilxomjon o‘g’li, Fayzullayeva Solixa Yorqin qizi1, Jumayev Farrux Yusup o‘g‘li2, Safarqulov Sardor Umid o‘g‘li3, Botirov Ashurali Saynavi o‘g‘li4, Marqayeva Asila Elmurod qizi5, Sharipova Zulxumor Otabek qizi6, Tursunova Zuhraxon Hakimjon qizi7, Abdalimova Lola Dilmurod qizi8, Abdusalimova Zilola Abduvali qizi9, Bo‘ronova Husnora Baxriddin qizi10 812
Helianthus annuus l. turiga mansub xorijiy va mahalliy namunalarida urug‘ tarkibdagi umumiy azot va oqsillar miqdori
Omonov Orif Xo‘shboqovich, Jumaniyozova Mohira Hamidjon qizi, Normurodov Shaxzod Sharof o‘g‘li, Mamutxonova Zilolaxon Maqsudxon qizi, Aliyeva Shaxzoda Axtam qizi, Beksanarova Anara Bauirjan qizi 813
Helianthus annuus l. turiga mansub xorijiy va mahalliy namunalarida o‘rtacha hosildorlik ko‘rsatkichining shakllanishi.
Omonov Orif Xo‘shboqovich, Jumaniyozova Mohira Hamidjon qizi, Abdurazaqova Odinaxon Nodir qizi, Asadullayeva E’zozaoy Asadulla qizi, Bekmuradova Gulondon To‘lqin qizi, Nuriyeva Maya Gevinch gizi ……... 815
Xorijiy til fani darsi ishlanmasini shakllantirishda uy vazifasini tekshirishga jiddiy urg‘u berishning ahamiyatlari
Sadinov Oybek ……. 818
Zamonaviy axborot texnologiya vositalari o’quvchilarni barkamollikka yetaklaydi
Norbekov Doston Keldibekovich ……. 820
Informatika va at fanini oqitishda suniy intellekt texnologiyalaridan foydalanish
Norbekov Doston Keldibekovich ……. 822
Matematika darslarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning o‘rni
Baxtiyorjonova Madinaxon Ma’mirjon qizi …… 824
Xitoyda matematika fanini o‘qitish tizimi
Xoljigitov Dilmurod Xolmurod o‘g‘li, Vaxobov Shaxzod Sarvar o‘g‘li 828
Finlandiyada matematika fanini o‘qitish tizimi
Xoljigitov Dilmurod Xolmurod o‘g‘li, Burxonov Javoxir Asqar o‘g‘li 830
Tabiiy fanlar darslarida amaliy mashg’ulotlarni tashkil etish metodikasi
Muratova Luiza Sanaqul qizi …….. 833
Yosh avlodni vatanparvar va jismoniy baquvvat qilib tarbiyalashda pedagogning o‘rni
Ishankulov Axror Burxonovich 838
Ekologik xavfsizlik va uni ta’minlash zarurati
Xolboyeva Munisxon Mavlanovna 841

Malaka oshirish jarayonida kvest texnologiyasi asisida tinglovchilarning amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirish shart-sharoitlari
Usmonov Muzaffar …….. 834
Biologiya fani o‘qituvchilarining metodik tayyorgarligini rivojlantirishning shart-sharoitlari
Xoldaraliyeva Nargiza Bahodirjon qizi …….. 845
Tabiiy fanlarni rivojlantirishda innovatsion muhitning o‘rni va ahamiyati
Mullajonova Gullola Abduxalilovna ……... 847
O‘quvchilarda axborot-kommunikatsiya va kognitiv kompetensiyalarni shakllantirishning zamonaviy metodologik yondashuvlari.
Norbekov Doston Keldibekovich …….. 849
Boshlang‘ich sinf matematika darsliklarini takomillashtirishda xorijiy tajribalardan foydalanishning ahamiyati
Ergasheva Nigora Erkinovna ……. 852
Matematika fanini o‘qitishda foydalaniladigan interfaol metodlar tasnifi
Mamasoliyev Jasur Axmadaliyevich ……... 856
Matematika fanini o‘qitishda xorijiy tajribalar hamda milliy tajribalarni uyg‘unlashtirish
Ismatov Utkir Rustamovich ……. 858
Matematikadan olimpiada masalalarini yechishda matematik analiz metodlaridan foydalanish
Umarov Xabibullo Raxmatullayevich ……. 860
Innovatsion va an’anaviy ta’lim usullarini integratsiyalash orqali o‘quvchilarda kompetensiyalarni shakllantirishning samarali yo‘llari
Sherbo‘tayeva Sevara Sharofiddin qizi ……... 868
Tabiiy fanlarni o‘qitishda biotexnologiya mavzularini integratsiyalashning ahamiyati
Tohirova O.S ……... 872
Chekli oraliqda izospekrtal shturm- liuvill operatori parametlarini tiklash
Rabimkul Abdunazarov,Aberkulova Farangiz …… 875
Pisa xalqaro baholash dasturi matematik savodhonlik bo‘yicha topshiriqlari xususiyatlari
Usarova Shohsanam Odil qizi …… 877
The process of conducting field research: methodological and practical perspectives
Adizova Roziya Shoali qizi, Ruzmetova Diana Komilovna ……. 879
Cross-cultural comparative literature in the efl classroom
Nurillayeva Mukhlisa Nizom qizi, Mahmudova Zilola Shukhrat qizi ……. 885
Laminar va trubulent oqimlarning nazariy va amaliy qiymatlarida nisbiy xatolikni aniqlash
Qurbonova M.X ……... 887
Keskin kengayuvchi quvurlarda tezlik ortganda bosim o‘zgarishi
Qurbonova M.X ……...…… 889
Fizika ta’limida raqamli media texnologiyalar orqali o‘quvchilarning ijodiy muammolarini hal etish ko‘nikmalarini rivojlantirish
Butayev Ruslan Buriboyevich, Odilova Sarvinoz Isoq qizi ……. 891
Metaphysical poets: donne, herbert, and marvell.
Isroilova Tursuntosh, Jo‘rayeva Sevinch Dilshod qizi ……... 894
The use of interactive methods in modern english lessons l
Yo‘ldasheva Shahlo Allayor qizi, Ruzmetova Diana Komilovna …… 898
Beowulf :the first epic in english literature.
Rahimova Feruza Hamza qizi 899
The influence of the norman conquest on middle english literature
Valijonova Gulnoza Bekzodjon qizi, Khamitov Eldorbek E. ……... 902
Mathematical and statistical modeling of student performance in international mathematics examinations: a predictive and pedagogical framework
Diana Dushabayeva …… 903
Applying coca frequency lists to prioritize vocabulary for speaking practice
Gapporov Zayniddin Abdusalom o‘g‘li …….. 905

Comparative aspects and common features of middle english and old english literature
Ahmadjonova Hayitxon Abdulaziz qizi ……... 908
Bulutli xizmatlardan ta’lim jarayonida foydalanishning amaliy xususiyatlari
Saydaliyeva Muhayyoxon Axmadxon qizi ……... 909
Singapurda matematika fanini o‘qitish tizimi va uni o‘zbekiston ta’limi bilan taqqoslash
Xoljigitov Dilmurod Xolmurod o‘g‘li, Axmedova Feruza G‘ayrat qizi …….. 912
Kimyo va biologiya fanlarida 5e va samr modellarini integratsiyalash orqali o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish
Utepbergenov Jamalatdin Jangabaevich, Saparbaeva Zamira Bazarbaevna …… 915
O‘simliklarda fototropizm, fotonastiya, geotropizm hodisalarini kuzatish
Janizakova Feruza Abdurasulovna, Kuldasheva Mushtariy Otamurot qizi ……... 920
Moychechakning ajoyib xususiyatlarini bilasizmi. Shodmonova Rayhona Furqat qizi,
Boymurzayeva E’zoza Sohib qizi, Safarova Bahora Bexzod qizi …… 923
Biologiya fanini o‘qitishda ilg‘or xorijiy tajribalarning o‘ziga xos jihatlari
Sattorov Muzaffar Soatovic
Mo‘minova Mahfuza Rabbim qizi, Salomov Navro‘zbek Anvar o‘g‘li, Axmedova Muxtarama Alijon qizi, Xayrullayeva Tilla Xolmumin qizi, Safarova Mashxura Jamoliddin qizi, Asadullayeva E’zozaoy Asadulla qizi, Darmonov G‘ayrat Azimboy o‘g‘li, Alpomisheva Farangiz Muzaffar qizi, Qorjovova Marjona Shuxrat qizi, Muxamatova Sitora Ro‘ziqul qizi 925
Beton qorishmalari xususiyatlarini tartibga solish uchun superplastifikator qo‘shimchalaridan foydalanish. *Karimov Mas’ud Ubaydulla o‘g‘li., Ismailov Feruz Sabirovich.* ……... 926
Akademik litseylarda algebra va analiz asoslari fanini o‘qitishda “algebraonline.uz” ta’lim platformasidan foydalanishning afzalliklari
Xoliqulov Furqat Tirkashboyevich ……. 929
Geografiya fanlarini o‘qitishda talabalarda ijodiy faoliyat tajribasini shakllantirish masalalari
Kodirova Maxfuza Maxmudovna …… 932
Ugam daryosi quyi oqimi algoflorasi
Temirov Abdumovlon Abduvaliyevich, Babakulova Farangiz Uktamovna, Tuychiyeva Gulmira Kadirovna, Rametjanova Shahnoza Shuhratovna, Salimboyeva Diyorabonu, Xolxujayeva Sevinch, Abduxoshimova Dilshoda Rahimjon qizi, Abduqodirova Diyora Faxriddin qizi, Sadullayeva Ilmira Xurmat qizi, Abdihamidova Saygul Asliddin qizi, Tog‘murodova Saida Anvar qizi …… 934
Ekotururistik zonalarning jahon hamjamiyatidagi o‘rni
Abdurahmonova Shahlo Sherali qizi …….. 937
Turli ekologik sharoitda o‘sayotgan o‘simliklarning tabiiy sharoitga moslashishlarini o‘rganish
Mutalov KarimjanAbduraximovich, Turgunova dilnavoz Azizovna, Ro‘zimuradova Marmon Akram qizi, Nosiraliyeva Gulyora Husniddin qizi,G‘aniboyeva Mayramxon Obloberdi qizi, Raxmatullayeva Munisaxon Jamoladdin qizi, Abdusattorova Shaxrizoda Umidjon qizi,Akramova Azizaxon To‘lqin qizi, Babakulova Farangiz Uktamovna, Rametjanova Shahnoza Shuhratovna, Tuychiyeva Gulmira Kadirovna …… 939
Современные педагогические технологии инклюзивного образования в развитии познавательных и коммуникативных навыков дошкольников с особыми потребностями.
Нуриддинова Майсара Икрамовна, Джураева Ассаль Валеревна …….. 942
Jizzax davlat pedagogika universitetidagi biolog olimlarning viloyat ijtimoiy – iqtisodiy rivojlanishiga qo‘shgan hissasi
Murodova Saodat Meliyevna, Suyarova Durdona Baxtiyarovna ……..…….. 944
Hayvonlarning oziqlanishi
Musaboyeva Maftuna Abduvahobovna ……... 946
Za’faron (za’faron) o‘simligining tabobatda va xalq xo‘jaligidagi ahamiyati
Abduraxmonova Xumoroy, Qodirova Nodira ……...…….. 948
Multimediali texnologiyalar asosida fizika ta’limida xorijiy va milliy tajribalar
Razzoqov Ilhom Davronovich, Axmatqulov Shahzodjon Fayzullo o‘g‘li ……..……. 950

Elektron didaktik materiallardan foydalanib “Informatika va axborot texnologiyalari” fanini o‘qitish metodikasi
Majidov Amonjon Baxtiyor o‘g‘li, Barakayev Akmal …… 952
Бўлажак муҳандисларнинг компетенцияларини шакллантириш усуллари
Холова Ноҷира Ахмедовна …… 954
Pedagogik yondashuvlar asosida tarbiyasi qiyin o‘quvchilarda o‘zini o‘zi tarbiyalash ko‘nikmalarini rivojlantirish
Jabborov Maqsud Mashrabovich …… 957
Tabiiy fanlar darslarini o‘qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish.
Ibodullayeva Noila Ergash qizi …… 960
Pragmalinguistics of english proverbs
Alidjanova Nodira Murodilloyevna …… 962
Comparison of marvell and herrick’s poetic techniques
Xandamboyeva Zuhra Baxtiyor qizi, Khamitov Eldorbek …… 965
Sensuality and morality in carpe diem poetry
Xandamboyeva Zuhra Baxtiyor qizi, Khamitov Eldorbek …… 967
The influence of latin poets on english carpe diem verse
Xandamboyeva Zuhra Baxtiyor qizi, Khamitov Eldorbek …… 968
Turkiy adabiyot durdonalari asosida yoshlarning axloqiy fazilatlarini rivojlantirish (hofiz xorazmiy ijodi misolida). Kurbanova Shukurjon Yeldashbayevna, Xudayberganov Dilmurod
Tuxtabayevich, Bagibekova Xamida Allayarovna 970
Tarbiyaning zamonaviy qiyofasi: qadriyat va ong uyg‘unligi
Xamrayeva Sunbula Dilshod qizi, Abdumannobova Dilshoda Abdurauf qizi, Sobirjonov Baxromboy Abdurashid o‘g‘li, Abdullayeva Ozoda Odiljon qizi …… 975
Ta’limdagi ekologik tarbiyaning o‘ quvchilarda ahamiyati.
Perdesheva Nargiza Esenbayevna, Ibragimova Charosxon, Bovomirzayev Oybek, Abduvaliyeva Pokiza Abdurashid qizi …… 978
Sir gawain and the green knight: a study in honor and temptation
Rustamova Dilbar Umid qiz, Khamitov Eldorbek …… 981
The rise of secular writing in medieval england
Rustamova Dilbar Umid qizi, Khamitov Eldorbek …… 982
King arthur legends: fact and fiction
Rustamova Dilbar Umid qizi, Khamitov Eldorbek …… 984
Pedagogik faoliyatni tashkil etish jarayonida shaxsga yo‘naltirilgan o‘qitish texnalogiyalari orqali talabalarning kommunikativ qobiliyatini rivojlantirish.
Egamnazarov Murod Yusupovich …… 985
Irratsional tenglamalarni yechishning geogebra dasturi yordamidagi tahlili.
Solayeva Mehribon Norimonovna …… 987
Yangi O‘zgaruvchi kiritib yechishga oid turli tipdagi irratsional tenglamalar va ularni yechish usullarining tahlillari.
Solayeva Mehribon Norimonovna …… 990
O‘rta tolali g‘o‘za navlari fı duragaylarida barglardagi umumiy suv miqdori belgisining irsiylanishi va o‘zgaruvchanligi. Ҳ. Х. Матниязова, Z.I.Kurbanova, N.A.Axmadqulova, *S.D.Bozorboyeva, J.SH.Bozorova, Z.A.Fayzullayeva, B.U.Muxiddinov, D.D.Rasulov, D.B.Ataxanov, Z.B.Xudoyberdieva.* 994
Ekologik barqaror rivojlanishda ekosavodxonlik va ekomadaniyat
Sirojiddin Qorayev, Raimberdiyeva Sevara, Muhidinova Zebo, Samandarova Sarvinoz, Saparbayeva Nilufar, Shokirova Bekzoda, Sidikxojaveva Shaxzoda …… 996
Ekologik ta’lim tarbiyada muommo va y echimlar
Sirojiddin Qorayev, Turg‘unboyeva Xumpra, Yolchiyeva Gulnur, Mirzaboyeva Sevinch, Sharofiddinova Malikabonu, Begaliyeva Mexruza, Abloqulova Shabbona …… 1000

Kechikma ishtirok etgan xususiy hosilali kvachiziqli tenglama uchun aralash masala
Abdukayum Kalandarov, Anorbayev Madamin Maxmud o‘g‘li, Berdiqulova Vazira Husan qizi . 1002
To‘g‘ri to‘rtburchaklarning bazi xossalari
Abdukayum Kalandarov, Akramova Sevinch Komiljon qizi ……... 1004
Kompyuter tarmoqlari xavfsizligini oshirish va hujum grafikasi va xizmat servislariga asoslangan usullar
Abdullayeva Muhayyo Husanovna ……..….. 1006
Dasturiy ta’minotni sinovdan o‘tkazish natijalari asosida matnli hisobotlarni avtomatik yaratish uchun neyron tarmoq modellarini qo‘llash
Turdaliev Mansur Normamatovich ……. 1009
Bulutli hisoplash: xavfsizlik, samaradorlik va kelajakdagi yo‘nalishlar
Turdaliev Mansur Normamatovich ……. 1013
Romantic poetry: wordsworth and coleridge’s lyrical ballads
Isroilova Tursuntosh, Kamilberdiyeva Barnoxon Xusniddin qizi ……... 1015
O‘simliklarning vegetativ ko‘payishini o‘rganish
Urolova Sharofat Ummatqulovna, Axadova Dilnoza Toshtemitovna ……. 1017
Biologiya fanlarini o‘qitishda ekologik ta’lim tarbiya berish
Xalbayeva Dilafruz Baxtiyorovna, Berdikulova Nargiza Qo‘shboq qizi …… 1020
Виды загрязнений
Шукуруллаева Ситора Баходир кизи, Тулкинова Мухлиса Руслановна ……... 1022
Klassik darvinizmning umumbiologik ahamiyati
Nazarov Jamshid Xudoyberdiyevich, Haydarov Zokir Donyorovich ……. 1024
Umumta’lim maktablarida fizika fanini o‘qitishda o‘quvchilarning ijodiy va tadqiqotchilik qobiliyatlarini rivojlantirish usullari
O‘rinboyeva Kumushoy Sultonbek qizi, Ummataliyeva Nilufar ……. 1026
Gul mavzusini o‘qitish
Qarshiyeva Shahodat ……..…… 1031
Digital Transformation in Education: Evaluating the Role of Technology in Enhancing Learning Processes *Odiljonova Robiyakhon Ibrohim qizi, Khamitov Eldorbek E.* ……..……. 1033
Matnli slayd va titr yaratish. izoh va subtitr qo‘shish. animatsiya va effektllar qo‘shish
Ahmedova Nodira Olimjon qizi, Hamidova Umida Abduvali qizi ……..……. 1037
Bog‘cha yoshidagi bolalarning motorik qobiliyatlari va jismoniy holatini baholashda 10 metrga yugurish va tapping testining ilmiy asoslari
Xolmirzayeva Madina Akramovna, Muhammadjonova Dilfuzaxon Sherzodbek qizi ……. 1040
Qon aylanish sistemasining odam organizmidagi o‘rni
Nomazov Sardor Jumadulla o‘g‘li, Rasulov Akram Eshpo‘latovich 1043
Geografiya ta’limida muommoli ta’lim texnologiyasidan foydalanish
Xalilova Zarina Djamolovna 1045
Adir zonasini tizimli raqamamlashtirish orqali holatini statistik usulda baholash
Qarshiboyev Zuhriddin Sanjar o‘g‘li, Jonzoqov Xurshid Komiljon o‘g‘li ……..…….. 1048
Ayollarda ko‘krak bezi saratonini erta aniqlash
Ochilova Saodat …….. 1052
Nafas olish organlari sistemasi tuzilishi va ahamiyati
Abirova Mohira Ilhom qizi, Xolbekova Dilnoza Shuxrat qizi ……..…….. 1054
Davriy tahlilga asoslangan vaqt qatorlarni bashoratlashning samarali texnologiyalari
Normatova Malika Norqulovna …….……. 1057
Communicative Language Teaching (CLT) vs. Grammar-Translation Method (GTM): A Comparative Study *Xusniddinova Munisaxon, Firuza Turopova* …….…….. 1060
Axborot madaniyati, yoshlarda tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishning zamonaviy yondashuvlari. *Sulaymonov Mirobid Abduxoliqovich* 1064

O‘quvchi yoshlarga CMS(content management systems-kontent boshqaruv tizimlari) mavzularini o‘qitishda axborot xavfsizligini ta’minlashning afzalliklari.
Sulaymonov Mirobid Abduxoliqovich, Aktamova Vasila Uktamovna …….…….. 1067
Chirchiq shahar qabristonlar hududining iqlimi va tuproq holati
Absamatov To‘lqin Normuratovich, Abduqodirova Diyora Faxriddin qizi, Abduxalimova Asal Aziz qizi, Axmadaliyev Samariddin Iskandar o‘g‘li, Abduhamidova Mubinaxon Qudrat qizi, Asambayeva Mohinur Dilmurodovna, Boymatova Shahzoda Farrux qizi, Bozorova Laziza Erkin qizi, Kenjayev Behruzbek Qahramon o‘g‘li, Mashrapova Kamola Komiljon qizi, Pardaboyeva Sabina Abdujalel qizi, Parmonova Gulchiroy Metinboyevna ……. 1071
Biologiya darslarida xorijiy tajribalardan foydalanishning ahamiyati (8-sinf misolida)
Atabayeva Damira Turdibekovna, Qo‘zimurodova Mushtariy Akbaraliyevna, Hayitboyeva Shoira Alisher qizi 1072
Xorijiy tajribalardan foydalanib biologiya darslarini tashkil etish
Atabayeva Damira Turdibekovna, Hayitboyeva Shoira Alisher qizi 1076
Landshaftlar va ularning tarkibiy qismilari
Toshov Xudoynazar Ramazonovich, Muxammadova Mahliyo Hafiz qizi ……..…… 1078
Geografik landshaftlar va ularning ilmiy-amaliy ahamiyati.
Toshov Xudoynazar Ramazonovich, Muxammadova Mahliyo Hafiz qizi …….…….. 1081
Краткий обзор о инфекционные заболевания растений рода fragaria
Собирова Зулхумор Шариповна, Султонназирова С.О, Шанасирова М.Х, Аскарова З.Р, Уролбоева Г, Бозорбоева Д.Н, Бахтиярова З.Л, Мамбетова О, Мирахмедова Ф.Р, Уктамова Д.У, Тулкинова С.Л ……..…….. 1084
Развитие географического образования на основе vr (виртуальной реальности)
Абдуллаева Озода, Мирисломов Мирдавлат, Озодова Ўғилой ……. 1087
Muhandislik ta’limida raqamli platformalar (AutoCAD, SolidWorks, MATLAB) orqali loyihaviy kompetensiyalarni shakllantirish
Umirov Ilhomjon ……. 1089
Tarmoqni loyihalash
Maxmudov Oybek Xakimovich, Boymirzayev Sunnatillo O‘ktamovich …….…. 1094
Kislota-asos reaksiyalarining nazariy asoslari va ularning sanoatdagi qo‘llanilishi
Xalilov Sohibjon Shokir o‘g‘li, Sanaqulov Humoyun Qahramon o‘g‘li ……..….. 1097
Atom modellari tarixi.(tomson,rezerford va bor modellari) atom energiyasi va uning qo‘llanilishi. atom elektr stansiyalari.
Djurayeva Yangigul Temirovna ……. 1098
Umumta’lim maktablarida kimyo fanini o‘qitish jarayonida o‘quvchilar kompetensiyalarini rivojlantirish
Temirov Isoq Bosimovich, Eshqulova Sodiqa Olim qizi …….…… 1100
Havodagi chang va uning salbiy oqibatlari
Ergashev Orifjon Ungarovich ……. 1102
Zamonaviy texnologiyalar yordamida chet tilini o‘rganish samaradorligi
Xusanova Aziza Abduqayum qizi, Turonboyeva Xilola Erkiyor qizi …….. 1106
Logarifmik funksiyaning xossalari tatbiqiga oid ba’zi masalalar
Soatov Ulugbek Abdukadirovich, Qosimova Xilola Alijon qizi …….. 1109
Bir jinsli tor tebranishi tenglamasi uchun koshi masalasining yechimi
Usmonov Baxtiyor Zoxirovich …… 1113
The importance of listening skills in learning english
Atham Ziyodullayev, Madina Ne’matova Baxtiyor qizi ……. 1115
The evolution of the english language
Zarifova Muattar Ergash qizi, Akmalxonov Saidfozil Akmalxonovich …….. 1116
Shakespeare’s impact on english language and literature
Zarifova Muattar Ergash qizi, Akmalxonov Saidfozil Akmalxonovich …….……. 1118

Zamonaviy matematika ta’limida xalqaro va milliy tajribalarni uyg‘unlashtirish: muammolar va yechimlar.
O‘razaliyev Shirinboy Bo‘ron o‘g‘li ……..……. 1120
Problems of prounounciation in english phonetics
Yo‘ldasheva Sevara Gulmirza qizi, Ruzmetova Diana Komilovna ……...…….. 1122
Tamaki iste’molining jigar va o‘pka faoliyatiga ta’siri
Doniyorov Mironshoh Elyorovich …..……...……. 1124
Literary Reflections and Juridical Interpretations of the Lost Generation in World Literature
Kurbonova Shakhlo Shukhratovna ……...…….. 1127
Formation of logical thinking through digital gaming technologies in preschool education
Umaraliyeva Munojatxon Mashrabovna, Ma’rufjonova Marjonaxon Alisher qizi …… 1129
Nutq buzulishlarini bartaraf etishda zamonaviy texnologiyalarning ahamiyati va inkluziv ta’limda xorijiy tajribalar.
Sattorova Ozodaxon komil qizi, Alijonova Dilorom Azamjonovna …… 1132
Mikrosefaliya va hujayra rivoji: hayot mexanizmlaridagi nozik ritmlarning buzilishi.
Alijonova Dilorom Azamjonovna, Rustamova A’loxon Ulug‘bek qizi ……... 1135
Suv o‘tlardan indikator organizmlar sifatida foydalanish
Temirov Abdumovlon Abduvaliyevich, Irismatova Nafisa, Nuralieva Robiya, Rametjanova Shahnoza Shuhratovna, Sharobiddinova Ruhshona Shuhratbek qizi, Bahriddinova Ra’no Zuhriddin qizi, Asilbekova Seydana, Botiralieva Noila Botir qizi, Mutalibova Shodiyona Mirmahsud qizi, Tilavova Nasiba Shamshodovna, Raupova Fayyoza Alisher qizi, Sadullaxonova Xosila Baxtiyarovna ……... 1137
Zoologiya amaliy mashg‘ulotlarida innovatsion o‘quv-uslubiy ta’minotni takomillashtirish samaradorligi. *D.B.Saidova, Z.Sh.Jumanazarova, Z.M.Mamatxonova, X.D. Ergasheva, G.R.Nazarboyeva, S.B.Ibrohimova, F.M. Xurramova, U.M. Turdiyev* …….. 1140
Abdulla Avloniyning pedagogik faoliyati va ta’lim-tarbiya haqidagi qarashlari
Perdeshova Nargiza Yesenbayevna, Mehmonova Muxlisa Baxtiyor qizi, Nishonboyev Shohro‘z Umid o‘g‘li, Omonov Abdulaziz Abdimo‘min o‘g‘li, Sherovatova Shabbona G‘olib qizi, Ro‘zimboyeva Go‘zal Qudrat qizi …….. 1148
O‘qituvchining innovatsion faoliyatini shakllantirish shartlari
Perdeshova Nargiza Yesenbayevna, Perdeshova Nargiza Yesenbayevna, Nuraliyeva Sadoqat Sherali qizi, Tuliganova Diana Baxtiyor qizi, Uzoqova Muslima Shaxriyor qizi, Umaraliyeva Dilshoda Sheraliyevna, Yunusova Oygul Sherali qizi ……. 1150
Innovatsion texnologiyalar asosida davlat xizmatlarini rivojlantirish yo‘llari
Abdimitalov Davronbek Abdug‘ani o‘g‘li …….. 1152
Ta’lim jarayoni inson farovonligining omili sifatida.
Kadirova Xurshida Abdixalilovna, Kadirova Aziza Abdixalilovna, O‘razbayeva Sevinch …… 1156
Zamonaviy o‘quvchi shaxsida kreativ qobiliyatlarini rivojlantirish.
Kadirova Xurshida Abdixalilovna, Kadirova Aziza Abdixalilovna, Qodirova Munira ……. 1158
Jadid namoyondalarining asarlarida ta’limiy-ahloqiy qarashlarini rivojlantirish mexanizmi.
Kadirova Xurshida Abdixalilovna, Kadirova Aziza Abdixalilovna, Samandarova Ruxshona ….. 1159
Масалларда умид-истак мотиви ва бадиий психологизм: гулханий масалларида таҳлил
Джалалетдинова Фотима Таджитдиновна ……. 1161
Особенности перевода фразеологизмов с английского на русский
Файзуллоева Зилола ……..…… 1164
Axborot jinoyatlariga qarshi kurash usuli
Tursunov Nodirbek Raximjonovich ……...…….. 1166
Kimyoviy elementlarning tabiiy oilalari
Qulbekova Maxsatoy …..…… 1170
Umumta’lim maktablarida kimyo darslarida laboratoriya mashg‘ulotlarini o‘tkazish metodikasi
Saitova Dilnovoz Tursunmuratovna ……... 1176

Axborot xavfsizligi
Xodjanazarova Dildora Akramovna ……... 1178
Международные стандарты в науке и образовании: проблемы, решения и пути адаптации к национальному опыту
Эльдорбек Эркин угли Хамитов, Баратова Лайло Рустам кизи …….. 1179
Taqsimotning noma'lum parametrlarini baholash usullarining nazariy va amaliy tahlili
G'aniyeva Dilrabo Aliyevna ……... 1184
Ta'lim muassasasi uchun davomatni monitoring qilish tizimini ishlab chiqish
Usmanov Shuxrat Shavkat o'g'li …… 1185
Oddiy differensial tenglamalarni kollakatsiya metodi bilan ishlash
Anorbayev Madamin Maxmud o'g'li, Bahodirova Zuxra Sanjar qizi …… 1187
Potensial energiya
Yuldasheva Mamlakat Ikromovna, Raimjonova Dilnoza Farhodovna ……... 1189
Jahon tajribasida "elektron hukumat"ning shakllanishi va rivojlanishi.
Homidov Xurshid Asad o'g'li ……. 1193
Hozirgi kundagi ilm-fan va ta'lim integratsiyasi
Jumanova Hilola Akbarovna, Agzamova Dilfuza Akbarovna ……... 1196
Women's Influence on the Growth of English Literature
Turayeva Ayajan Yerali qizi, Isroilova Tursuntosh …… 1198
Kimyo fanini o'qitishda zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish
Usmanova Maftuna G'anisher qizi, Abdusaidova Shahnoza Qo'chqorovna ……. 1200
Mikrosefaliya va hujayra rivoji: hayot mexanizmlaridagi nozik ritmlarning buzilishi.
Alijonova Dilorom Azamjonona, Rustamova A'loxon Ulug'bek qizi 1205
Courage and loneliness in ernest hemingway's the old man and the sea
Lenara Dlyaverovna Mustafayeva, Diana Valeryevna Abduramanova ……. 1207
O'quvchilar so'z boyligini aniqlashning psixologik asoslari
Qayumova Ozoda Botir qizi 1209
New Digital Methods for Teaching All Four Skills in English
Sobirova Niginabonu Nodirjon qizi, Tulyaganova Nargiza Farxod qizi …… 1212
Women's rights and awakening in kate chopin's the awakening
Yuldasheva Azizaxon Alisher qiz, Abduramanova Diana Valeryevna …… 1216
Self-relience and freedom in ralph wando emerson's essay's
Malika Zoirovna Xayitboyeva, Diana Valeryevna Abduramanova …… 1219
Pedagogika oliy o'quv yurtlarida biologiyani o'qitish jarayonida fanlararo bog'lanishlarni amalga oshirish. *Bektayeva Xuriyat Ortigaliyevna, Shaxobiddinova Sevara Po'latjon qizi, Abdusalomova Mohinur Abduhalil qizi, Vahhobova O'g'iloy Abdumajid qizi* ……... 1221
Lingvomadaniy kompetensiyani baholash mezonlari: an'anaviy va zamonaviy yondashuvlar
Sodiqova Iroda Ilhomjon qizi …….. 1223
Raqamli media muhitida paralingvistika: emojilar, gif-lar va reaksiyalar orqali mazmun yaratish mexanizmlari. *Asqaraliyeva Xayotxon Akbarali qizi* 1226
O'zbek tilini o'rgatishda zamonaviy texnologiyalar va pedagogik innovatsiyalardan foydalanish tajribasi. *Xayrullina Parizod, Tojixonova Sarvinoz Dauranjon qizi, Qurbonboyeva Hulkaroy, Saparboyeva Zulfizar, Shorasulova Dilobar, Hamroyeva Mohinur* ……... 1228
The Brontë Sisters: Innovators of the Victorian Novel
Rahimova Xolida, Tursuntosh Isroilova ……. 1231
The Development of English Ballads: Folk Traditions and Themes
Rahimova Xolida, Tursuntosh Isroilova ……. 1233
The Role of Literature in the English Civil War: Milton and Bunyan
Rahimova Xolida, Tursuntosh Isroilova ……. 1236
Mirzacho'l iqtisodiy rayon shaharlarining ijtimoiy-demografik muammolari
Musayev Bekzod Murodovich, Saidova Ozoda Bobosherovna, Sobirova Munira Akaram qizi, Boltaboyeva Maysara Rashid qizi ……... 1238

Lost identity after war in “lost generation” writers
Zarina Koshimova Baxtiyor qizi, Abduramanova Diana Valeryevna……. 1243
Science and religion in victorian literature
Zarina Koshimova Baxtiyor qizi, Abduramanova Diana Valeryevna …… 1246
The idea of the “american frontier” in literature
Zarina Koshimova Baxtiyor qizi, Abduramanova Diana Valeryevna …… 1249
Studying the cardinal properties of topological spaces and methods of introducing topology
Nafasov Ganisher Abdurashidovich, Shermatov Abduxoliq Sattorqulovich …….. 1252
Semantic Change of English Words: A Linguistic Exploration
Umaraliyeva Munojat Mashrabovna, Erkinova Mavludaxon O‘ktamjon qizi ……..……. 1256
Predictive Modeling of SAT and GRE Outcomes Through Dynamic Knowledge Growth
Equations. Dushabayeva Diana Baxtiyorovna ……..…… 1259
Kompyuter axborotlarini modellashtirish
Abdullayeva Muhayyo Husanovna ……. 1262
Boshlang‘ich ta’lim jarayonida o‘yin texnologiyalaridan foydalanish
Omarova Sevara Rozamatovna ……..…… 1264
Kimyo ta’limi sifatini oshirishda nostandart topshiriqlarning ahamiyati
Shakarboyeva Hulkar Eshonqulovna, Sayilova Ozoda Suliboyevna ……..…… 1265
Xalqaro tadqiqotlar doirasida o‘quvchilarning kreativ fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga doir kimyo topshiriqlari
Husanova Sevara Abduxalil qizi, Qurbonova Pokiza To‘lqin qizi. 1268
Sodda tengsizliklarni isbotlash
Sharipova Gavhar Mustafaqulovna, Ummatova Nigora Davronovna ……... 1270
Kvadrat tengsizliklarni kvadrat funksiya grafigi yordamida yechishning nazariy asoslari
Yuldosheva Feruza Baxtiyorovna ……... 1272
Kimyo fanini o‘qitishda fanlararo integratsiyadan foydalanish usullari
Nazirjonova Nafisa Vahobjon qizi, Abdujalilova Iroda Alisherovna ……. 1275
Kimyo fanini o‘qitishda “case-study” texnologiyasidan foydalanish
Ismatullayev Boburbek Jo‘raboy o‘g‘li, Nusharov Jahongir Eshpulat o‘g‘li …… 1277
Dasturiy vositalardan foydalanish kimyo dars samaradorligini oshirish omili sifatida
Turdiqulova Feruza Asqar qizi, Ergasheva Lola Bazarbayevna …… 1279
Umumta’lim maktablarida kimyo darslarida laboratoriya mashg‘ulotlarini o‘tkazish metodikasi
Burxonov Farrux Abduqodir o‘g‘li, Saitova Dilnavoz Tursunmuratovna ……. 1281
Xalqaro tadqiqotlar doirasida o‘quvchilarning kreativ fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga doir kimyo topshiriqlari. *Qurbonova Pokiza To‘lqin qizi, Husanova Sevara Abduhalil qizi* ……. 1283
Kimyo ta’limi sifatini oshirishda nostandart topshiriqlarning ahamiyati
Sayilova Ozoda Yulibayevna, Shakarboyeva Hulkar Eshonqulovna …….. 1285
Terminological features of Internet Discourse in teaching foreign languages.
Ro‘ziyeva Gulhayo Baxri qizi ……. 1288
Hodisalarga asoslangan ta’lim va uning hozirgi zamonaviy innovatsion ta’limdagi roli
Xusanova Xilola Xaqberdiyevna ……. 1290
Task-based learning as a tool for improving students’ speaking fluency
Lola Botiraliyevna Ochilova, Eldorbek Erkinovich Khamitov ……... 1293
Interpretation of Loneliness and the Motif of Struggle: The Conflict Between Human and Fate in Albert Camus’s “The Stranger” and Ernest Hemingway’s “The Old Man and the Sea”
Rizayeva Shaxnozabonu Shuxrat qizi …….. 1295
Tarbiyaviy tadbirlarni integratsiyalash haqida bahs olib borish
Qodirova Dilshoda Abdunabiyevna …… 1298
Finland and south korea’s educational quality assessment models: new approaches, opportunities, and risks
Saidqulova Elinur Quvondiq qizi, Akmalxonov Said-Fozilxon Akmalxonovich ……. 1301

Tabiiy fanlar ta’limida xorijiy va milliy tajribalar uyg‘unligi
A.Tolipov, A.Axmedov 1303
Matematika fanida kompetensiyaga asoslangan yondashuvning joriy etilishi: mavjud muammolar va innovatsion yechimlar
Parpiyev Sodiqjon Abdujalil o‘gli, Abdulhayev O‘ktamjon Iqboljon o‘g‘li ……... 1305
Fizika darslarida "jism og‘irligining harakat turiga bog‘liqligi" mavzusi
Nishanov Botir Urazaliyevich, Tuyakov Bekzod Anarbayevich ……. 1308
Korporativ brend va unga xos stil. Korporativ brendga xos stilga muoviq hujjat tayyorlash usullari. *Berdiqulov Abdulatif Xayrullayevich, Abdualimov Ikrom Ulug‘bek o‘g‘li* …….…. 1310
Modern approaches and challenges in assessing foreign language competence in higher education. *Xamidova Sevinch, Akmalxonov Saidfozil.* …… 1314
Parabolik tipdagi differensial tenglamalarni to‘r usuli bilan yechish.
Anorbayev Madamin Maxmud o‘g‘li, Quzibekova Odina Habibullo qizi …….. 1316
Neyropedagogik texnologiyalarning ta’lim jarayonidagi o‘rni
Xodjamqulov Umid Negmatovich, Abdixodirova Go‘zal Erali qizi …… 1320
Emotsionallikning lingvistik talqini
Rakhmonova Amira Ulfatovna ……. 1322
Kimyo fanida o‘quvchilar bilimini monitoring qilishda bulutli texnologiyalardan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari
Ismoilov Qurbon Quvvatovich, Mardanov Ravshan Abdullayevich…… 1325
Culture of information disseminatoin in the media space
Yuldasheva Ziyada Tulqin qizi …… 1327
Biologiya ta’limini takomillashtirishda xorijiy tajribalardan foydalanish
Abduraxmonova Mujassam Oribjon qizi …… 1332
The role of task-based learning in developing speaking skills in efl classrooms
Rajabova Hilola Oybek qizi, Axmedov Hasan Uzairovich ……. 1334
Integrating task-based and communicative approaches for effective language learning
Rajabova Hilola Oybek qizi, Axmedov Hasan Uzairovich ……. 1336
Task-based language learning (tblt) as a tool for communicative competence
Rajabova Hilola Oybek qizi, Ahmedov Hasan Uzairovich ……. 1337
O‘zbekiston sharoitida informatika va axborot texnologiyalari ta’limining rivojlanish muammolari va yechimlari. *Yusupov Ahmad Abdivaitovich.* …….. 1339
Information-educational environments and international experiences in the continuous professional development of teachers
Axrorova Shodiya Ulug‘bekovna, Axmedov Hasan Uzairovich ……. 1340
Tengsizliklarni yechishda intervallar usuli
Imomov Shavkat Abdumannon o‘g‘li, Mirzabekov Abdurahmon Boymurotovich …….. 1343
Zamonaviy ta’limda o‘yin texnologiyalaridan foydalanishning samaradorligi
Rasulova Dilrabo Raxmatullayevna ……... 1346
Xorijiy tilni o‘qitish platformasining Reading bazaviy modullarining modeli va algoritmini ishlab chiqish. *Axmedova Feruza G‘ayrat qizi, Aliyev Javohir Jaxongir o‘g‘li, Zoirova Guli Jamshid qizi, Yo‘ldosheva Madina Salim qizi.* …….. 1348
Ai-Powered assessment and feedback systems in language learning
Babaxanova Iroda Mansur qizi, Ruzmetova Diana Kamilovna. …… 1356
Geografiya ta’limida interaktiv raqamli resurslardan foydalanish imkoniyatlari
Juraxujayev Davronxo‘ja Daverxo‘ja o‘g‘li. ……. 1359
Virtual laboratoriyalar orqali maktab va OTM o‘quv jarayonini integratsiyalash imkoniyatlari
Urunova Muqaddas Allamuradovna, Oqnazarov To‘lqin Jalilovich …….. 1361
Fizika fanida virtual laboratoriyalar orqali eksperimentlarni osonlashtirish: xalqaro va milliy tajriba. *Urunova Muqaddas Allamuradovna.* ……. 1363
Matematika fani mazmunining o‘ziga xosligining aksiomatik yondashuvi
Urazova Sadoqat Raximberdi qizi, Nuraliyeva Nafosat Abdurazzaqovna ……. 1364

Ikkinchi darajali tenglama qatnashgan eng sodda sistemalarni yechish
Mavlonov Sharof Raxmanovich, Abdumajidov Zarfulla Abduraxmonovich …….. 1370
Elastik kuchi mavzusiga doir masalalarni yechish metodikasi
Sattarova Nigora Yaxshiboyevna, Ulikova Shoxista Temirovna 1372
Why traditional teaching methods need to change in the modern world
Muyassarova Dilnoza, Ruzmetova Diana Komilovna …… 1374
Kompaniya biznes jarayonlari uchun axborot tizimini ishlab chiqish va tadqiqotlar
G‘aniyev Bobomurod Eshnazar o‘g‘li, Shabbozov Obidjon Umarovich 1376
Международные стандарты в науке и образовании: проблемы, решения и пути адаптации к национальному опыту. *Баротова Шохсанам Бахтиёр кизи, Парманова Умида Мухиддиновна, Саидова Нилуфар Улугбек кизи.* …… 1380
Tabiatga munosabat madaniyati shakllanishining pedagogik asoslari
Ismoilova Gulbaxor Azamovna, Berdialiyeva Kifoyatxon Ne’matjon qizi …….. 1383
Ijtimoiy tarmoqlarda mediasavodxonlik va shaxsiy xafsizlik.
G‘ulomoav Ruxsora Buriyevna, Xo‘jamurodova Nilufar ……... 1386
Oliy ta’lim muassasalarida talabalarni kompyuterda vizuallashtiruvchi raqamli texnologiyalar vositasida kasbiy faoliyatga tayyorlash modeli
Ochilov Faxriddin Muhammad o‘g‘li ……. 1388
The transition from old to middle english
Yegizbayeva Aziza Asqar qizi, Rozikova Zilola Tursunboy qizi…….. 1392
Technology-enhanced language learning: mobile apps and online platforms
G‘ayratova Sevinch Sherzod qizi, Axmedov Hasan Uzairovich ……. 1394
Oliy o‘quv yurtlari professor-o‘qituvchilarining reytingni aniqlashning matematik modeli va dasturiy ta’minoti. *Bosimova Gulshoda Arslonbek qizi* …….. 1396
The dark side of colonialism in joseph conrad’s heart of darkness
Asem Bekpolatova Nurjan qizi, Abduramanova Diana Valeryevna ……... 1398
Nature and the environment in modern english poetry
Asem Bekpolatova Nurjan qizi, Abduramanova Diana Valeryevna ……... 1401
Myth and symbolism in the poetry of t.s.eliot and w.b.yeats
Asem Bekpolatova Nurjan qizi, Abduramanova Diana Valeryevna …….. 1404
Kartografik fanlar tizimida virtual ta’limning ahamiyati
Ibragimov L.Z., Negmatov S.Q. …….. 1407
Competency-Based Approach in the Assessment Systems of Germany and Uzbekistan
Fayoza Xidirova G‘ulom qizi, Zarina Abdullayeva …… 1414
The relationship between nature and the self in wordsworth
Nasiba Ibragimova, Zilola Roziqova …….. 1416
Tasviriy san’at darslarida refleksiv ta’lim texnologiyalarining qo‘llanilishi
Qobiljonova Jasmina Jasur qizi ……. 1418
Robotika va avtomatlashtirish: mashinalar insonlarni o‘rnida
Turdaliev Mansur Normamatovich ……. 1420
Virtual haqiqat: haqiqiy kelajak yoki shunchaki o‘yinchoq
Turdaliev Mansur Normamatovich ……. 1422
Tasvirli masalalarni o‘qitishning pedagogik ahamiyatlari
Eshqabulov Asilbek Raxmatullo o‘g‘li …… 1424
Aksiomatik metod asosida ko‘pburchak yuzasini aniqlash usullari.
Boymurzayev Shodibek Kengboy o‘g‘li …….. 1426
Muntazam va yarim muntazam ko‘pyoqli sirtlar.
Sodiqova Zarifa Baxtiyor qizi ……. 1427
Suffixal Interference in L2 French Among Uzbek-Speaking Learners
Laura-Aquilina Kavilova …… 1429
Biologiya ta’limida xorijiy va milliy tajribalarni integratsiya qilish
Karomatov Axliddin Xamzayevich …….. 1432

Ruhiy jarohatlar va migrant oilalarda ulg‘ayayotgan tarbiyasi qiyin o‘quvchilarning xulq-atvoriga ta’siri
Jabborov Maqsud Mashrabovich …… 1434
Singapur ta’lim yondashuvidan foydalanib umumta’lim maktablarida tabiiy fanlar amaliyotini takomillashtirish. *Jabborov Maqsud Mashrabovich* ……...… 1436
Oliy ta’lim tizimida talabalar salomatligi va ularning o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalari: ijtimoiy-pedagogik va psixologik jihatlar.
Xaqiqatbekov Zafarbek Shavkatbek o‘g‘li …….. 1440
“Correction of MDA Levels in Liver Homogenates of Rats with Experimental Hypothyroidism Using Vitamin E and Curcumin”. *Tuychiboyev Jakhongir Ismoiljon o‘g‘li[1,2],Sharipova Shafoatkhon Zavqiddin qizi[2], Khalimbetova Hamida Bakhtiyar qizi[2], Olimova Aqidakhon Bakhromjon qizi[2], Cholieva Khurshidabonu Shokir qizi[2], Mengisheva Sevinch Abdiraup qizi[2], Yusupova Umidakhon Rakhmonovna[1].* …… 1444
Correction of MDA levels in the blood of rats with experimental hypothyroidism using vitamin E and curcumin. *Tuychiboyev Jahongir Ismoiljonon o‘g‘li[1,2], Bakhromova Mukhlisa Orif qizi[2], Begalieva Madina Akram qizi[2], Qarshieva Dilfuza Dilshod qizi[2], Kurbonova Nafisa Ne’matjonovna[2], Fayzullayeva Solikha Yorqin qizi[2], Yusupova Umidakhon Rakhmonovna[1]* ……. 1446
The role of technology in learning foreign languages.
Hamroqulov Oybek Xayrullo o‘g‘li, Ne’matova Madina Baxtiyor qizi …….. 1448
Challenges of learning a foreign language as an adult
Hamroqulov Oybek Xayrullo o‘g‘li, Ne’matova Madina Baxtiyor qizi …….. 1449
Zamonaviy tilshunoslikning o'zlashma terminlari
Yuldashev Munavvarovjon o‘g‘li …… 1451
Talabalarda mantiqiy fikrlashni shakllantirishning didaktik imkoniyatlari
Usmonov Baxtiyor Zoxirovich ……. 1454
Nature in english romantic and american transcendentalist writers
Tursunbayeva Leyla Ravshan qizi ……... 1457
Role of magic in medieval romance. *Sabrina Boltayeva, Dilafruz Umarova* ……. 1459
The influence of teacher talk on learners’ language acquisition in esl contexs
S.T.Ziyodullayeva, Ahmedov Hasan Uzairovich ……. 1462
STEM ta’lim tizimida o’quchilarda turli texnologik samarali foydalanish.
A.Komilova …….. 1465
Postmodern dunyoda inson obrazini talqin qilish usullari
Ashiraliyeva Mamura ……..…… 1468
Yoshlar madaniyatida sharqona ijtimoiy birdamlik va g‘arbona individualizm qarama-qarshiligi
Umarov Humoyunmirzo Zahriddinbobur o‘g‘li …….. 1471
Filolog talabalarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda ilmiy-tadqiqot ishlari o‘rnining ahamiyati
Jo‘rayeva Dilnoza Ro‘zimat qizi ……..... 1475
The benefits of learning a foreign language in today’s world
Ahrorbek Daminov, Ne’matova Madina Baxtiyor qizi …… 1479
How bilingualism affects cognitive development
Ahrorbek Daminov, Ne’matova Madina Baxtiyor qizi …… 1481
Enhancing the educational process through the use of digital learning platforms: opportunities, challenges, and prospects
Dalaboyeva Kamola O‘rinboy qizi, Ruzmetova Diana Komilovna …… 1482
Қорақалпоқ тилшунослигида зооним компонентли фраземаларнинг ўрганилиши
Сафарбаева Юлдуз …… 1484

“FAN VA TA’LIM MAZMUNINI TAKOMILLASHTIRISHDA XORIJIY TAJRIBALARDAN FOYDALANISH: MUAMMO VA YECHIMLAR”

Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi
(2025-yil, 19-20-noyabr)

Manzil Jizzax shaxar,100130, I.Karimov shoh ko‘chasi 6-uy,
Tel: (37222) 60823 Faks: (37222)61015
e-mail: jizzax_markaz@xtv.uz,
jiz.malakaoshirish@exat.uz
www.jizzaxmohm.uz

